

# సాహిత్య వాల్లభ్యము

‘సాహితీ వల్లభ’ ‘ఆంధ్రభోజ’

శ్రీ ముల్లపూడి తిమ్మరాజుగారి అభినందన సంపుటి



శ్రీ నరేంద్రనాథ సాహిత్య మండలి

తణుకు - (ప|| గో|| జిలా.

అన్ని హక్కులు మండలివి :

ప్రచురణ : 1968

వెల : రూ 30/-

సంపాదక పర్గము :

పిల్లలమణ్ణి మార్కండేయశాస్త్రి

మధిర భానుమూర్తి

యేలూరిపాటి అనంతరామయ్య



# సా హి తీ వా ల్ల భ్య ము

( మొ ద టి భా గ ము )

శ్రీ నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి

వ్యవస్థాపకాధ్యక్షులు

‘సా హి తీ వా ల్ల భ’ ‘ఆంధ్రభోజి’

శ్రీ ముళ్లపూడి తిమ్మరాజు

సా నం ద ము గా

శ్రీ/శ్రీమతి

గారికి

బహుకరించినది

శ్రీ నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి,  
తణుకు.

వ్యవస్థాపకాధ్యక్షులు



సాహితీవల్లభులతో  
సంపాదక వర్గము

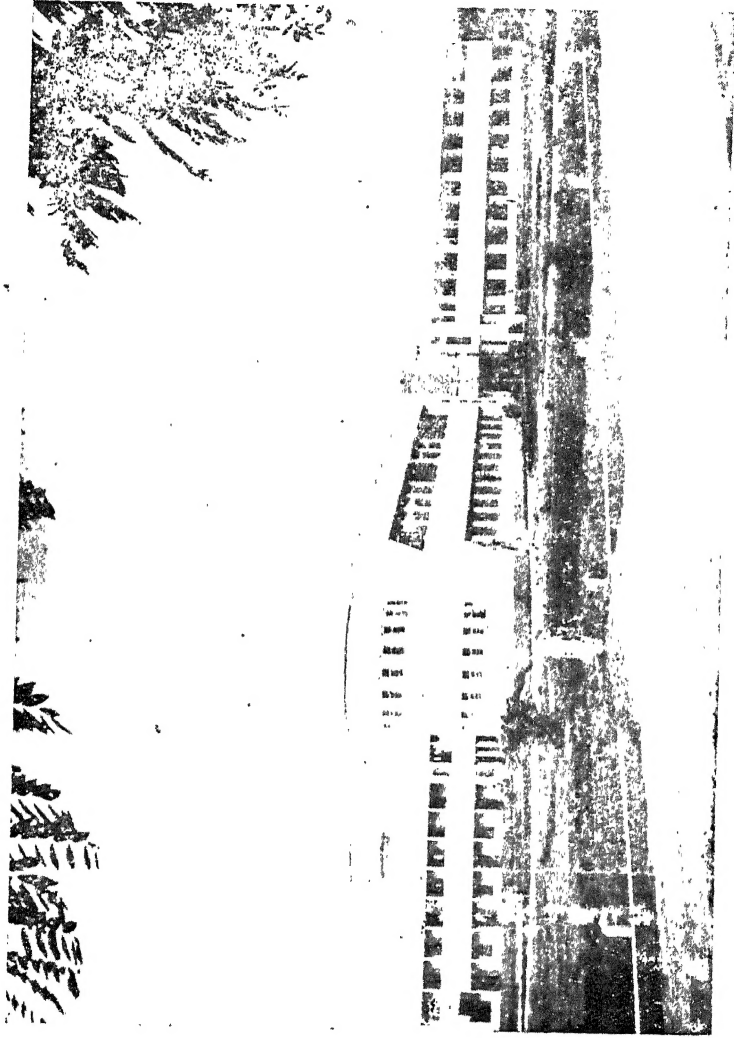


1. శ్రీ యేలూరిపాటి అనంతరామయ్య.
2. శ్రీ పిల్లలమత్త మార్కండేయశాస్త్రి,
3. శ్రీ ముళ్లపూడి తిమ్మరాజు,
4. శ్రీ మధిర భానుమూర్తి



ఆ విష్కర చోత్సవ సభలో  
 ఉపన్యసిస్తున్న  
 శ్రీ ఆవుల సాంబశిపరావు.

శాహిద్ బాల్ గ్రామీణుల అభివృద్ధి కార్యక్రమ భవనము.



శ్రీ ముళ్ళపూడి వెంకటరాయ మెమోరియల్ స్టోన్ టెక్స్ నిక్





సాహితీరత్నం, ఆంధ్రభాజు ” ముళ్లపూడి తిమ్మరాజుగారు





## స భా వృ త్తా న్త ము.

శ్రీ సాహితీవల్లభ్య పృథ్వీశము తఱుకులతో జరుగుతుందని చుట్టుప్రక్కలనుండి చాలామంది సారస్వతీయులు సభకు సంతోషంగా వచ్చారు. సభారంగం అంతా నేతృవర్వంగా ఉంది. వేదిక అంతా సుందరంగా అలంకరించారు. శాస్త్రీయంగా మంగళవాద్యములు మ్రోగుతున్నాయి. ఆ శాస్త్రంలో ఆ నాదవిద్వాంసులు నవినయంగా అగర్వంగా నాదాలాపం చేస్తూఉంటే పాలకులయిన పృథువుల మర్యాదలు పాటిస్తూ నాదాలాపంచేసే సంప్రదాయమంతా గుర్తుకు వచ్చింది. వేదికసంతా అలంకరించారు. శబ్దయంత్రాలు కూర్చారు. ధూప సామగ్గి శ్రీచందనం పన్నీరు పరీమల సంతారం వివిధములయిన పూలదండలు యధాకృమంగా కూర్చారు. సమ్మానసామగ్గి భద్రపరిచారు. తాంబూలాదులన్నీ సిద్ధంగా ఉన్నాయి. కార్యకర్తలందరూ అన్ని సావధానంగా సిద్ధపరిచారు. శ్రీమాన్ దీమాన్ హరిశ్చంద్రప్రసాదు స్వసంతుష్టికై సర్వేక్షణం చేయడము ముచ్చటగాఉంది. బంధువులు మిత్రులు అందరూ కార్య సౌందర్యంలో చక్కగా సహకరించారు. అల్పాహార సంతారమంతా చిత్రమధుర పానీయములతో సహాస్ర జన పర్యాప్తముగా సంసిద్ధముగా ఉంది. కార్యవిభక్తి అసంకీర్ణంగా ఉంది. నియతంగా ఆ యా వ్యక్తు లా యా కార్యములను కూర్చి చేర్చి సమ్మోదము సందానించారు. ఏ వస్తువున కావస్తువు నేను నేనంటూ వుంది. దీపకాంతుల నన్నాహం బాగుంది. దీపాలన్నీ తెల్లగా నవ్వుతున్నాయి—రాగ రంజిత దీపాలు తీపిగా ఉన్నాయి. అన్నిపనుల్లోనూ అందరూ దక్షిణులుగా ఉన్నారు దక్షులుగానూ ఉన్నారు. ఈ కార్యదక్షులకు ఈ దక్షత

సంపాదించింది ఎవరు? అన్న పృశ్నలేదు. ఈ దక్షత స్వయంభూదక్షత - హరిశ్చంద్రప్రసాదు కంటికొనతోని దక్షత, తిమ్మరాజు సంకల్పం లోని దక్షత—ఇది ముగ్ధపూడి వంశానుగతమయిన దక్షత. సభలో సంభాషించుతురులకు దోవతులు ఉత్తరీయాలు జహమానించాలి. ధోవతులన్నీ ఒక్కటే అనుకుని ఒక్కసారిగా వచ్చి ఒక్కచోట ముచ్చటగా కూర్చున్నవి. కొన్ని రాంకవాలు జాతీయోద్యమం నిర్వహించి వచ్చి బింకంగాఉన్నాయి.

సాహితీవల్లభ్య పృథ్వీశ సభలో వక్తరుగా విచ్చేసినవారికి మాటవదలివ్వాలని సభకు విచ్చేసిన వ్యాసరచయితలకు మార్గ వ్యయాలిచ్చి పారితోషికాలివ్వాలని ఆదిలోనే అంతరంగంలో నిశ్చయించినందువలన సమ్మానపర్యాయప్రధనమును లెక్కించి లెక్కించి గుప్తంగా కవరులతో భద్రపరచి శతాక్షులు కొందరు భద్రంగా చూస్తున్నారు. సభాసౌందర్య సంతాపములు చాలామంది సందేశాలు పంపించారు. వానినన్నిటిని హుందాగా సేకరించి ఉంచారు. విడిదిలో విండులు కుడిచి త్రేణుకుంటూ వియ్యాలవారిమాదిరిగా విద్యత్కువులు మోటార్లతో విచ్చేస్తున్నారు. నన్నాహకారులందరూ సావధానంగా ఉన్నారు. శతధా పర్యవేక్షణం చేస్తున్నారు. ఎవరికీ ఏమీ సూచించవలసిన అవసరంలేకుండా అన్నీ ఆత్మపూర్ణంగా ఉన్నాయి. తేపు రికార్డు మిషనువచ్చింది. ఎప్పుడా ఎప్పుడా అంటూఉంది. శబ్దయంత్ర పరీక్షకులు వచ్చి - హల్లో హల్లో వన్ టు త్రి లు పలికి సంతృప్తులయినారు. స్పష్ట ప్రతిపత్తి అందరకూ సంతృప్తినిచ్చింది.

సభాధ్యక్షులు ప్యాడ్వివాదాధ్యక్షులు శ్రీ  
సాంబశివరావు సభకు విచ్చేస్తున్నట్లు సన్మాని  
మొదటగా గుర్తించింది. అవునన్నది తోలు.  
తాళం తాళంవేసింది. స్వాగతరీతులు సంవిత్సం  
దరంగా ఉన్నాయి. అభిజ్ఞానున్నారని సన్మాని  
విద్వాంసుడు పట్టుపట్టి ఉదాత్త గంభీరంగా శంకరా  
భంజం వాయిండురూపం సభ్యుల తలలు తల  
పులుకలవారి తలలు తమంతటతాము దోగిన  
లాడాయి.

అనుకున్న సమయానికి సరిగా సభ ఆరంభ  
మయింది. శ్రీ మధిర భానుమూర్తి వేదికపైకి  
రావలసినవారిని గురించి అన్యాయనతిరిక్తంగా  
అచి అచి తూచి తూచి పలకడం బాగుంది. అధ్య  
క్షులు వేదికకు వేంచేస్తున్నారు. పూలదండలు  
మెడతో వడినై ఫోటో తీసింది కెమెరా. సాహితీ  
వల్లభాహ్వాన సమయంలో సభ్యులు కరతాలానందం  
సూచించారు, దండలు ఫోటోలు వాల్లభ్యావిష్కర  
జానికై శ్రీ దివాకర్ల వేదికకురాగా నంతట ఫోటోలు  
తమవని తాము చేసినై - సర్వసభా సౌందర్య  
సంధాత హరిశ్చంద్రప్రసాదు వేదికకు రావలసి  
వచ్చిన్నీ దండ వేయిబోతే వేయించుకోలేదు.  
సభకు అచి బాగుంది. దండలు వేయించుచున్న  
వారంతా దండలను దండలనుంచారు. ఒక్క  
మాధవరామశర్మమాత్రం దండను గుంకెల ధరిం  
చాడు. అదీదాగానేఉంది, తిమ్మరాజు మనుమడు  
వెంకట్రాయుడు రావాలని సభావేదిక పిలిచింది  
కాని ఆయన అటుమాచి అటువెళ్ళడం కార్యనిర్వ  
హణభారం వ్యగ్రవతో వహించడమును చూచి  
సభ అంతా మువ్వుటపడింది. తగినపీలుపు అందు  
కొని కనుజశ్రీ - మాధవరామశర్మ - వేదుల -  
మార్కండేయశాస్త్రి - అనంతం - ఆసీనులయి  
నారు. ఫోటో కెమెరాలు క్లిక్కుమగ్నయి. విశిష్ట  
లయిన పెద్దలు కొందరు వేదికమీద తిమ్మరాజు  
పూజచేశారు.

శ్రీమాన్ నిడదవోలు మృత్యుంజయరావు  
నమూనెతంగా స్వాగతం చెబుతనం మువ్వుటగా  
ఉంది. విశిష్ట సదస్యులలో సుప్రసిద్ధ సభ  
నిండుగాఉంది. అధ్యక్ష శ్రీ సాంబశివరావు:-  
నాకు వీరికి వంశపరిచయం ఉంది. న్యాయవాదగా  
పరిచిటచదువు న్యాయమూర్తిగా సుప్రసిద్ధుడు గుర్తిం  
చినవాడను. శ్రీ రిమ్మరాజు అయ్యలకు ఆరోగ్యం  
సాహిత్యానికి పుష్టి, బుష్టి, సంపాదించుకుంది.  
తండ్రి కుమారుల సామరస్యము ఉదయించుకుంటు  
ఉంది. అభ్యుదయ విధానములను కుమారుడు  
సాధిస్తూఉంటే సాంస్కృతిక కార్యములను తండ్రి  
నిర్వహించడం రమ్యంగాఉంది. అందరి పోతుటలు  
చక్కగా నడ్డుకుంటున్నారు. సుస్థ బిడ్డలన్నీ సరి  
చూచుకుంటున్నారు. సుస్థ బిడ్డలన్నీ సరిచేస్తు  
సాహిత్యంవలన కళలవలన పెరుగుతుంది. ప్రభు  
త్వము తన నియమదర్శమును దాటి పోయేయిదు.  
చేయడానికి వీలేదు. ప్రజాసమాజం ఈ సమ  
యంలో ఎంతయినా చేయాలి. సమాజములను  
బాధ్యత అధిరంగాఉంది. శ్రీ మాజి  
ప్రముఖుడు, రసమిడు, రసాస్వాది, రసాగమను.  
రసమందుహృదయముడు. ముచ్చటలేని శక్తివలన  
లాభంలేదు, భృలలను అధిపతి పెరిగిపోయింది.  
శ్రీ రిమ్మరాజు స్వయం పరిచయ కార్యపోయినా  
రచనలను ప్రోత్సహించగల భీదారి. ఈ నాటి  
సముదితపాత్ర నిర్వహణం చుంచింది. ఈ సంచి  
కలో చరిత్ర సాహిత్యం సాహిత్యలక్షణం ఉన్నది.  
ఆంధ్రులను చరిత్రస్మృతి తప్పదు. రిమ్మరాజు  
చరిత్రదృష్టి కలిగియుట ప్రసిద్ధం. అట్టి పరిచ  
వ్యాసాలు దీనిలో చాలాఉన్నవి. ఇది సరికొదన  
కువచ్చిస్తుంది. దీనిలో ముగ్ధులైన వంశచరిత్రం  
తప్పదు. ఇతరవిషయాలు తరుగదు. సుపాదక  
వర్గ కృషి బాగుంది." అని ఉపసభ్యునింటి వాల్ల  
భ్యమునంతా సూత్రీకరించి చెప్పినట్లు సభ్యులు  
హర్షించారు. మాకు హైదరాబాద్లో సన్నిహిత  
మయిన పరిచయం బాగాఉంది. హైదరాబాద్

వాళ్లం పరస్పరం ప్రోత్సాహం చేసికోవడంకాదు. శ్రీ దివాకర్ల వెంకటాచార్యుని సాహిత్యానికి దివాకరుడు. ఇక దివాకర్ల వాల్మీకి ఆవిష్కరిస్తారు.

దివాకర్ల వేంకటాచార్యుని “విద్యామంత్రానికి పట్టపలసిన అద్భుతం నాకు పట్టింది. ఇది అనుకోకుండావచ్చిన సమాగమంపలెకొంది. 180 మంది రచయితల రచనలు దీనిలో ఉన్నాయి, వారినుండి సేకరించడం కష్టం. ఇంతవని తిమ్మరాజుగారిది. ఉత్తమశ్రేణి వ్యాసాలు మనలో ఇంకా బాగా రాలేదు. దీనిలోకొన్ని మంచివి ఉన్నాయి. ఇన్ని ముద్రించడం కష్టం. అందరూచేయలేదు. తిమ్మరాజే సఫలం - రుమావర్గం ఉంది. సహాయవర్గం ఉంది. ఇంతవనిచేశారు. దీన్ని ఆవిష్కరించు తాను. వాల్మీకిని ఆవిష్కరించి తిమ్మరాజుకు సమర్పిస్తున్నప్పుడు వివిధములయిన మంగళ వాద్యాలు మోగినై, తిమ్మరాజుకు సత్కారం చేశారు. తరువాత దివాకర్ల ఇంకా మాట్లాడుతూ— నేను 27 విషయాలపై మాట్లాడాలని నూచించారు. ఈ గ్రంథంలో మంచి సారస్వతవ్యాసాలున్నాయి, వానిని పేరుగాముద్రించితే ఎవరికయినా సాత్యంగా ఏర్పరచుచు. శ్రీనాథుడు ఇతరుల సారస్వత స్వరూపాలను పరిష్కరించి చెప్పాడు. ఆతడన్న ఉద్దండలీల—ఉభయవాక్రౌఢి—సంస్కృత సమాస ప్రౌఢి తెలుగుపదాల కూర్పు వీనివిషయంలో పరి శీరించి ఆయా కావ్యాలపై రచనలు చేశారు. పోదాచారణ విద్యాసము వీనిలో ఉంది, నన్నయ రీతి తిక్కన రసాభ్యుచితబంధము సమీక్షించారు. ద్రౌపదిని కీచకుడు తరుమునప్పటి దృశ్యము ‘దుర్బాసోద్భవ’ పద్యము రసోచితంగాఉంది, ఇది కడు ముద్దరాలు కడు పసిదిద్ద అని కుంతి అనడం బాగుంది, ఇలాంటివన్నీ కరుణ సూచకాలు, ఇలా తిక్కన బాగావ్యాస్తాడు. భీముడు రక్తం త్రావినపుడు ‘ప్రేవదిపోయెగాక’ పద్యం బాగుంది. ఎర్రాచార్యగడ వై చిత్రి దీనిలో విస్తృత మయింది.

ఎవ్వరిదానవు—తండ్రి పంపువన్ చక్కని నూత్తి— పెద్దన అల్లిక జిగిదిగి ముద్దుపలుకు పదగుంభ నము చర్చించారు. పెద్దన చిగువు కథలో చాలా ఉంది. మనువుకావలసినవాని లక్షణం సుఖటిత మయింది. శ్రీనాథుని తెలిగింపులో 7000000 ‘ఏనుసు బ్రహ్మచారి’ బాగుంది—వ్యాసాలలో వ్యక్తి రూపణంలేదు. రిమళము నెడదు అనేది ఈ ప్రస్తావన కానికే వర్తిస్తుంది.

శ్రీ తిమ్మరాజు బంధుమిత్రులు సమ్మానం చేశారు. మంగళవాద్యాలు మోగుతూ ఉన్నాయి. చిన్నపిల్ల చక్కగా దండవేసింది. బాలకుడు బల్ల ఎక్కి నవ్వుతూ పూలదండ వేశాడు. బంధువు లందరూ హాసస్మృతులు ప్రసన్నవదనులు నేను నేనంటూ సాహితీవల్లభునకు సమ్మానం చేశారు. పట్టుకాలువలు నిల్చుదోవతులు పండ్లు నిమ్మ కాయలు అరటి ఆపులు ఎత్తాయిపండ్లు బానిసేటి వినియోగంవచ్చింది. తిమ్మరాజు నిమ్మకాయలు అందుకొని వాననమాడడం భోజనలక్షణం ప్రభువులు ఆ విధంగాచేస్తారు, వస్త్రాలు దండలు ప్రోపులు ప్రోపులయినవి. భక్తి సమస్కారాలు శతానందంతో వచ్చినయి. ఒక పెద్దతల్లి చచ్చి చేతికి రక్షబంధం కూర్చింది—పద్యాలు వ్రాసింది— శ్రీనివాసపటము బహూకరించారు. ముత్తయిదువులు వచ్చారు. నమస్సులర్పించారు. లక్షావతులు కులీనలువచ్చి సంప్రదాయోచితంగా సమస్కరించారు. శ్రీ తిమ్మరాజుగారి ధర్మపత్ని కుంభాను శోభిత సౌభాగ్యవతి శ్రీమతి కమలాదేవికి సువాసిని దేవతలువచ్చి పసుపుకుంకుమలిచ్చి పట్టు వస్త్రములిచ్చి కర్పూరతాంబాలిచ్చి ఇంతటి వైభవానికి మీరు ముఖ్యవ్యక్తులన్న భావోపహారములిచ్చి సాహితీవల్లభ సాహితీరంగాని! శోభావిశేషము సంపాదించారు. సభలోఉన్న శ్రీ లందరూ కంకణ నిక్వాణములు కూడుకొన్న కళకాళములతో సభ సకలకలంగా చేశారు. పురుష

లంగన ఈ రమ్య దృశ్యమును ఇంటిపట్టుల వర్ణించాలనుకున్నాడు. ఇట్టి సౌకర్యం లేనివాళ్లు తాము లయి భావించారు.

సభలో ఆహూతులయిన రచయితల కంద రకు స్మృత్యాలుజరిగినై. సదక్షిణ శాంబాలాలు పూటండలు స్వయంగా సాహితీవల్లభ కుమారుడు హరిశ్చంద్రప్రసాదు జరపడంను హరంగాడింది. ప్రసాదు కుమారుడు వెంకట్రాయుడు సర్వమూ భాదస్తూకన్నాడు, సభావక్తలకు జిలుగువస్త్రాలు నూటపదార్లు ఇచ్చారు. వచ్చిన వ్యాసరచయితలకు మార్గవ్యయాలిచ్చి అర్థనూటపదార్లు ఇచ్చారు, సమయంకాకపోయినా కొందరు పద్యాలు శ్లోకాలూ చదివారు, సభలోఉన్న సభ్యులకందరకూ అల్ప హాసాన్ని అధికంగా ఇచ్చారు. పండు శాంబాలా లిచ్చారు.

మధిర భానుమూర్తి సందేశాలు పంపిన వారిని విప్పించారు, గుడివాడ సాహిత్యమండలి అధినందనం పఠించినతరువాత అనంతరామయ్య వాల్లభ్యపరిచయము పలుకుటద్వారా విషయం అంతా తెలిసింది, ఒకప్పుడు ఈ పట్టణంలో ఇదే స్థలంలో శ్రీ తిమ్మరాజు జన్మదినోత్సవ సభా సమయంలో శ్రీ మాధవరామశర్మ బౌలిత్యవిచార చర్చ కృతినమర్పణం చేసినపుడు 'సాహితీవల్లభ' బిరుదం ప్రకాశితమయింది. మేము సమ్మానసంపు టాభిలాష సూచించగా సాహితీవల్లభు లంగీకరించ లేదు, ఈ విధంగా సాహితీవాల్లభ్యం రావాలన్నారు. వ్యాస సంకలనంచేశాము. సమీక్షా సమగ్రత సూచించడానికి యాయత్నం చేశారు. అందరకూ సంతోషం కలిగించాలని అనుకున్నాము, మొదట ఒక సంపుటమే అనుకున్నాము కాని సర్వవృద్ధికి రెండోది రావాలన్నది వల్లభయత్నం, కాలనియ మానుసారంగా రచనలు ప్రకటించాలని స్తుతి నిందలులేకుండా ఉండాలని మాయత్నం—సాహితీ

వల్లభ సూచనలన్నీ అనుసరింపలేకపోయాము. ఈ సరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలిద్వారా సాహితీ వల్లభులు విమర్శవిధానం ఏర్పాటు చేయించా లన్న సంకల్పంతో ఉన్నాడు. ఈ రెండు సంచి కలు సిద్ధంకాగానే రచయితలకందరకు పంపించా లని వల్లభులసంకల్పం.

శ్రీ కేశిరాజు వేంకటసరసింహ అప్పారావు సమ్మానం అందుకుంటూ పద్యమాలిక పఠించారు— ఇక అసలు నియంతులయిన వక్తలు ఉపన్యసింప వలసిఉంది. తలాపాపుగంట మూట్లాడాలని అధ్యక్ష సూచన. సభకు సంతోషం అయింది. కరుణశ్రీ ఉపన్యసిస్తూఉంటే “నానాధృష్టులలో చర మధుర ధ్వని—ఋషివాలి—సరేంద్ర బాలకంఠధ్వని కరుణ గీతం వినిపిస్తున్నది” అని అంటూఉంటే రిమ్మ రాజు కన్ను తుడుచుకోవడం అందరి హృదయా లకూ ఆర్త్రత కలిగింది. తదురు నాకొకతకురు. వీరాంధ్రభోజులు. ఎంతయినా చేయగలరు. సభా సంతరం బ్రహ్మచరస్థలిని అడిగాడుకదా! నీ అధరమింత మధురమయినదేమి! దీని సమా ధానంగా కరుణశ్రీ ఒక పద్యమాలిక వదవడం. సభ్యులచే చప్పట్లు కొట్టించింది. రిమ్మరాజుల నదనానహాసం ఉచయించింది. కొల్లంపిగగాక సాహితీవల్లభనరు—కర్మవీర ధర్మవీర పరిశ్రమ వీర త్రివేణి సంగమం జాగుంది —

మాధవరామశర్మ ఉపన్యసిస్తూ తన భోగ ణిని సభానియమానుగతంగా చేయడం సిద్ధులరు ఆదోలా లనిపించింది. మా శర్మ ఉపన్యాస సమీక్షా ప్రకృష్టులలో ఉన్నది. అక్కడ చూడండి.

వేడుల శ్రీవల్లభప్రశంస చేయడము రామా రావు ల శీః పద్యాలు వదవడం అయినతరువాత

సాహితీవల్లభ సంపుష్టి ఈవిధంగా ప్రక టితమయింది అధ్యక్ష! ఉవాఠ్యాయులన్నా కవు.

అన్నా నాకు గౌరవం ఎక్కువ. ఉపాధ్యాయుడు భగవంతుడని నావిశ్వాసం—అందరిపై పేమ చూపడం నాకు ఇష్టం—మాధవరామశర్మ కృతి స్వీకార సమయంలోనే నాకు 'సాహితీవల్లభ' బిరుదం పెద్దలిస్తే నేను ఏంకో చేయవలసిఉన్నదని గుర్తించాను. కవులతో బాగా సంబంధం కలుగజేసికొన్నాను. వందలకొలది రచయితలను గుర్తించాను. సంతసించాను. అందరి సహకారం అందుకున్నాను. నా పిల్లలు మేనల్లుళ్ళు బంధువులు మిత్రులు అందరూ నాకు సహకరించారు. నా బంధువులు నిత్యమూ నాకు బంధువులు. సాహిత్యబంధువులు నన్ను ఉపయోగించుకొనండి. నాచేత ఇటు వంటివనులు చేయించండి. మాధవరామశర్మగారు సృష్టరత్నావళి ప్రసక్తి తెచ్చారు. సంతోషం ఆ గ్రంథమును శ్రీ మాధవరామశర్మగారు విశదంగా ఆంధ్రభాషలో వ్రాయాలని సభాముఖాన కోరుతున్నాను. ఆ పుస్తకాన్ని ముద్రించి లోకానికి అందించాలని ఉన్నది. శ్రీ శర్మగారు బౌద్ధత్య విచారచర్చ నాట్యవేదము మొదలయిన గ్రంథాలు చాలావ్యాఖ్యారు. వారి ఉపన్యాసంవలన మీకు స్పష్టమైఉంటుంది. ఈ గ్రంథాన్ని వారిచేత ఆంధ్ర

వ్రాయించాలని అనుకున్నాను. వారు త్వరలో వ్రాయాలనికోరిక. నాకు గణపతిరుద్ర దేవుడన్నా జనకరాజురి అన్నా ఏంకో ఇష్టం. ఇంతమంది సాహిత్యపరులను చూస్తూఉంటే చాలా సంతోషం కలుగుతున్నది.

సభాసమాప్తిలో అధ్యక్షులు—ఈ వాల్లభ్యం పూర్వరంగం పూర్తిఅయింది. లోకం ఉపయోగించుకొనడము అవసరము—అన్నారు.

శ్రీ ముళ్ళపూడి వేంకట్రాయుడు అన్యూనంగా అందరకు వందనసమర్పణం చేయుట—గ్రామాంతరమునుండి సభకు విచ్చేసినవారలందరకూ భోజనాలు ఏర్పరచినామని సూచించడము సాహితీవల్లభుల ఆంధ్రభోజుల హరిశ్చంద్రబాపుల సముదాత్తమయినతీవికి సముచితంగా ఉంది. సభ సమాప్తమయింది. కాని జరగభోయే సభలకు ఇది సమారంభ సభ అని అనిపించింది—జగనజమన—సంతోషం కలిగింది. అస్తు—

జమ్మలమడక భవభూతతిశర్మ  
M. Sc.

## సా హి తీ వా ల్ల భ్య ము . అ భి ప్రా య ము.

పేరుకుతగ్గ సాహితీకృషి ఈ వ్యాసావళి. ఆంధ్రభాష, సాహిత్యము, చరిత్రలు ఈ గ్రంథ వస్తువులు. వీటిపై సమగ్రమైన సమీక్ష తెలుగులో ఇంతవరకు వెలువడలేదు. బెంగాలీలోను,

తమిళంలోను ఇట్టి బృహత్ప్రయత్నం జరిగిన సంగతి ఎరుగుదును. కాని తెలుగులో దీనికి పూనుకున్నవారు పెద్దలు తిమ్మరాజుగారే.

ఈ పూనికకు అన్నివిధాలా తగినవారు తిమ్మరాజుగారు. ఇటు సాహిత్యంలోను, అటు చరిత్రలోను అభిరుచి, అభిమానము ఉన్నవారు; రచయితల సహవాసానికి బాగా అలవాటు కడ్డ వారు; భిన్నద్వైపృథావుగల రచయితలను ఒకవేది కదాదకు, ఒక కార్యక్షేత్రంలోకి తీసుకురాగల సంతానకర్తలు; వారిని ఆదరించి, పోత్సహించి, సూతన రచనావ్యాసంగానికి పురిగొల్పగల రసజ్ఞులు; ఈనాటి ఆంధ్రసాహితీలోకానికి ఆత్మబంధువులు. అట్టి తిమ్మరాజుగారు సంకల్పించారు గనుకనే దీనికి రూపకల్పన అయింది.

ఆంధ్రసాహిత్యంపై ఇది ఒక విజ్ఞానకోశం; విజ్ఞానసర్వస్వం. నన్నయదగ్గరనుండి నేటివరకు సడదిన సాహిత్యకృషిపై, కాలక్రమంగా, ఈ సమీక్ష నడిచింది. ముందు వెనుకలు వెతక నక్కరలేకుండా, కాలాన్నిబట్టి వ్యాసక్రమంకూడా

కూర్చబడ్డది. పూర్వీక, మధ్యకాల, నవీనసాహిత్యాలనన్నిటినీ పరిశీలించి, పరిశోధించి, రచయితలు గ్రహించదగ్గ సమీక్షను అంభరపాతకలోకానికి అందించారు. రెండవభాగంకూడా పూర్తి అయినప్పుడు, సాహితీవల్లభ్యం, అంభరపాతక సమగ్ర సమీక్ష కాగలదు.

తెలుగువారిలో చరిత్రదృష్టి స్పల్పం. తెలుగునాట అట్టిదృష్టిని నెలకొల్పడానికి శ్రమించిన కొద్దిమందిలో తిమ్మరాజుగారు. వీరు చరిత్రపై, విలువైన వ్యాసాలున్నవి ఈ సంపుటిలో.

వజ్రాలగనిలాంటిది ఈ గ్రంథం. ఒక్కొక్క వ్యాసం ఒక అమూల్యమైన రాసునను అంభరలోకానికి అందిస్తున్నది, దీనిని తెలుగువారు నద్వీపియోగం చేసుకోగలరని ఆశిస్తాను.

ఆవుల రాంబలిరెడ్డి.

## సాహితీవాల్లభ్యము (ఆవిష్కరణోపన్యాసము)

ఈనాటి డాండ్రవాక్యయోధ్యానము ననవరత సౌరభ్యసంపదల నోలలాడించు నొక సూక్ష్మ వ్యాససంపుటీ వల్లరి ప్యవంచమునకు ఆవిష్కరింపబడుచున్నది. ఈ యావిష్కరణ మహోత్సవము నాంధ్రప్రదేశ్ విద్యాశాఖామాత్యులు గౌ॥ శ్రీ పి. వి. నరసింహారావుగారు నిర్వహింపవలసి యుండెను. అనివార్యకారణములచే వారు రాజ్యానికితమను ఆధాగ్యము నాకుఁ గలిగినది. తల

వనితలంపుగా చేసారు సమాగమము ఏర్పడవ ఆనందకరమై యలరారునని ఒక సంస్కృతకవి చెప్పియుండెను. ఆ మాట నుండు పీఠ్యురారి తోడి సమాగమమును పురస్కరించుకొని చెప్పినను అది యొక్కొక్కప్పు డన్యసందర్భములకును అన్వయించుకు. తలవని తలంపుగా నీ యావిష్కరణమును నేను రావింపవలసివచ్చుట నాయదృష్టముగా బావించుచున్నాను. ఈమాట

నావిష్కరింపఁబడుచున్న ఈ యుద్గంధము నుదాత్తతను దృష్టిలో నుంచుకొని చెప్పచున్నాను. నిజముగా బహుభాషావేత్తలు, రసజ్ఞశేఖరులైన గొ॥ శ్రీ మంత్రిగారే వచ్చి యీ గ్రంథము నావిష్కరించియుండిన నీ నాటి యుత్సవము మఱింత శోభాయమానముగా నలరారియుండును. కాని యట్టి సన్నివేశము తిలకించి యానందించు భాగ్యము మనకు లేకపోయినది.

ఈ సాహితీవల్లభ్యము నింత సర్వాంగ సుందరముగా, భావాభిరామముగా, తీర్చిదిద్దుటలో వాఙ్మయోద్యాన వల్లభులైన శ్రీ తిమ్మరాజుచౌదరి గారును, వారి సహచరులును ఎంత శ్రమపడి యుండురో నే నూహింపఁజాలుచున్నాను. ఇది యొక్కనిచే కాదగిన పనికాదు. పలుమంది విద్వద్విమర్శకుల సహకారముతోఁ గాదగినది. ఈ సాహిత్యవల్లభ్యమున నుమారు నూటయెనుది విమర్శవ్యాసములు సమకూర్పఁబడినవని వింటిని. అవి యేవో సారాంశ వ్యాసములు కాదు. విమర్శన కొళలమునకును, వైరుషీ వైభవమునకును నిలయములైనట్టివి. అట్టి వ్యాసములనన్నిటిని సేకరించుట యెంత క్లेशకరమైన కార్యమో నే నెఱుఁగుదును. తెలుఁగు భాషాసమితివారి భాషా సారస్వత సంపుటికి సంపాదకుఁడుగానున్న సమయమున అర్థేశము నాచే ననుభూతమైనది. ఏదైన వ్యాసమును వ్యాయవలెనని యెవ్వరైన నర్థించి నప్పుడు పండితులు విమర్శకులు సహృదయ భావముతో అర్థే వ్యాసపంపెదమని చెప్పుదురు, వారియుద్దేశము సద్భావ సంపన్నమనుటలో సందేహములేదు. కాని తరువాత నెన్నోయిటంకములు కలుగును. అందుచే వ్యాసము రచించి యన్నసమయమునకు పంపఁజాలకపోతిమే యని విచారించుచునే వారాలస్యము చేయుచుచుండురు. కొందఱతికష్టముమీద పంపుదురు. కొందఱనలు వాని పంపఁజాలకయేపోదురు. ఇట్టి పరిస్థితులలో శ్రీ

తిమ్మరాజుగా రిన్నివ్యాసముల నింతమంది విద్వద్విమర్శకులనుండి సంపాదింపఁగల్గుట వారి పట్టుదలకును సాహిత్యవల్లభ్యమునకును నిదర్శనమైనాకెంతో యాశ్చర్యము కలిగించుచున్నది.

గ్రంథకర్త యొక్కరేయైనచో వా రిని ప్రార్థించియో బలవంతపెట్టియో ప్రార్థేయపడియో వారిచే నా రచన పూర్తి చేయించవచ్చును. మఱి వ్యాసకర్తలసంఖ్య సుమారు రెండువందలైనప్పుడు వారందఱిచే సకాలమునకు వ్యాసములు వ్రాయించుట అసాధ్యమైన కార్యము. కాని శ్రీ తిమ్మరాజు గారట్టి అసాధ్యమైన కార్యమును తమ పట్టుదలచే సాధ్యముకావించినారు. వారేయూరైన నరుగు నప్పుడు పనికట్టుకొని యందుండు కవిపంగీతులను కళాభిజ్ఞులను తప్పక దర్శించుదురు. ఊరక దర్శించుటయేకాదు. వారిని ప్రోత్సహించుదురు. వారు కావించవలసిన రచనలను సూచించుదురు. రచన పూర్తియైనచో ముద్రింతుమని వాగ్దానము చేయుదురు. అట్లు కవిపండితుల యింద్లకేగు శ్రీ తిమ్మరాజుగారిలో మనము చూచునది ధనసంపన్నుడైన యొక జిహ్వాబంధారునుగాదు; సరసహృదయుడైన యొక సాహితీవల్లభుని. అంతటివారి రాక యెవ్వరికైనా యానంద ప్రోత్సాహముల నొనంగుననుటలో సందేహములేదు. అట్లెన్నో మాటులు వారు కవిపండితుల యింద్లకరిగి వారి కానందోత్సాహములు కలిగించి యిన్ని ప్రశస్తతములైన వ్యాసపారిజాతములను సంపాదింపఁజాలినారు. వారు శ్రమపడినమాట నిజమే. కాని వారి శ్రమ యాంధ్రసరస్వతి కొకయభినవాలంకారముగా, నాంధ్రసాహిత్య సేవకులకొక యమూల్య నిధానముగాఁ బరిణమించుటచే నానందప్రాయమే యగుచున్నది. “శ్రేయఃఫలేనహిషునర్హతాం విధత్తే” యని కవికులగురువు కాళిదాసని యున్నాఁడుకదా.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారికి సాహిత్యము, కళ, సంస్కృతి, ఆంధ్రచరిత్రయను వనియెడఁగల యాదరము మేదరమైనది. నావిషయములను గూర్చి కనబడిన విద్వాంసులతోనెల్ల చర్చించుదు. వారిచే గ్రంథములు వ్రాయించుదు. బ్రాహ్మణ్యమున వ్రాయించి యింకా వాటికపూర్వమైన యువదగా నొప్పుదు, ఈ సాహిత్యవల్లభ్యమున నాండ్రనంస్కృత వాఙ్మయములకును, ఆంధ్రచరిత్ర సంస్కృతులకును, కళకును సంబంధించిన పెక్కు వ్యాసములున్నవి. ఆవియన్నియు నా యారంగములో నాజితేరిన పండితాగ్రగణ్యులచే వ్రాయఁబడినవి, ఉత్తమ విమర్శ వైకారద్యముతోడను, పరిశోధన పాట వముతోడను గూడిన యిన్ని వ్యాసముల కాల వాలమై సాహిత్యవల్లభ్యమున నీ వ్యాససంపుటి యుత్తమమైన యొక వ్యూహగ్రంథముగా నిర్ధమైనదనుటలో నందేహములేదు,

కళాకాలతరగతులకు సాత్యగ్రంథములో నిర్ణయించునప్పుడు భాషాభావములం దుదాత్తములైన వ్యాససంపుటలు లభింపమిచే చాలకలఁత వడుచుందుము. ఈ సాహిత్యవల్లభ్య మా లోపమును జాలవలకు తీర్చివైచినది. ఇందలి పెక్కు వ్యాసములు విమర్శన పరిశోధన వైభవముతోఁ గూడి కళార్థులు మాటిమాటికిఁ జదువదగినవిగా నున్నవి. ఈ వ్యాససంపుటిని జూచి మనమానంద మొందుదుము. కాని ఇది యిట్టిహావము దాల్చుటకు శ్రీ తిమ్మరాజుగారును, తత్ప్రతుక్తులును, వహచరులును పడినశ్రమ మనమాలోచించినఁగాని

యవగతముకాదు. వారందఱును, ముఖ్యముగా శ్రీ తిమ్మరాజుగారును, భక్తిపూర్వకముగాఁదనకుఁ గావించిన యీ యపూర్వ పరివస్యకు వాఙ్మయానంద తుందిలహృదయమై వారిపై ననవరత మాశీర్వాదము కురియించును. ఇట్టి యుద్వగ్రంథము నీ విధముగా రూపొందించినందుకు వీరిసందతిని హృదయపూర్వకముగా నభినందించుచు నేను దీని నానందమున నావిష్కరించుచున్నాను. ముక్కు తిమ్మనగారి పారిజాతమువలె నీ వ్యాసమును మాలయు

“పరిమళము చెడదు, వాడదు

పరువముతప్పదు, పరాగభరభరితంబై

నిరతము జగదేకమనో

హరమై”

యలరారఁజాలును, అచిరకాలముననే సాహితీ వల్లభ్యము ద్వితీయసంపుటముకూడ ముద్రితమై యాండ్రజనుల కరకమలముల నలంకరించుఁగాక యనియు, బరమేశ్వరుఁడు శ్రీ తిమ్మరాజుచొదరి గారి కాయురారోగ్యరాగ్యము లొసంగి వారిచే నితోఽధిక సారస్వతసేవ చేయుంచుఁగాకయనియు నాశించుచున్నాను.

టివాకర్ల వేంకటాచార్యుని

20-10-68



# సాహితీవాల్ల భ్య సమున్నేషము

అవును! ఇది ఆవిష్కరణ మహాసభ.  
“నరేంద్రనాథసాహిత్యమండలి” సంస్థాపకులూ,  
ఆంధ్రభోజులూ, సాహితీవల్లభులూ, ఐన శ్రీ ముళ్ల  
పూడి తిమ్మరాజమహాదయల ఆరవై ఎనిమిదవ  
జన్మదినమహోత్సవం జరుగుతున్నది. ఈ శుభ  
సందర్భంలో “సాహితీవాల్లభ్య” మనే మహా  
గ్రంథాన్ని ఆవిష్కరిస్తున్నారు.

మంగళవాద్యాలు మోగుతున్నవి. వేద  
ప్రవచనాలు సాగుతున్నవి. నాదస్వర సంగీతాలు  
వీనులనుండి చేస్తున్నవి. నరస్పృశీమూర్తులు ప్రసం  
గిస్తున్నారు. సభ్యులు సంతోషముతో కరతాళ  
ధ్వనులు చేస్తున్నారు. మహాసభ మానససరోవరం  
వికసించి నట్లున్నది. నందనవనం నవ్వినట్లున్నది.

ఈ మహాహర్షంలో ఈ ఆనందోత్కర్షంలో—  
ఈ పుష్పమాలికావర్షంలో—నాకొక మోహనాకారం  
కనిపించుతున్నది. ఒక అమరవాణి వినిపించు  
తున్నది. “ఏకో రసః కరుణ ఏవ” అనిపించు  
తున్నది.

ఆ కంఠం—ఆ కమ్మని కంఠం—ఆ కలకంఠ  
కంఠం—గగనమండలంలోనుంచి ఏమో ఆలపించు  
తున్నది—

నేను మీముందుమాత్రమే లేనుగాని  
చూచుచున్నాను ఆ నిమిషలోచనముల  
నా ఋషీవారి కీర్తి కన్యాకుమారి  
తణుకులో కట్టుకొన్న అద్దాలమేడ.

ఎవరిదీ అమరకంఠం! ఎక్కడిదీ అమృత  
కంఠం! ఎచ్చటదీ కరుణార్ద్ర కమనీయ కలకంఠ  
కంఠం!! అదిగో మళ్ళీ వినపస్తున్నది.

ప్రియమైన నాన్నగారు! నా పేర మీరు  
నా టినట్టి మనోజ్ఞ నందనవనంబు  
ఆరవోసెను విజ్ఞాన సౌరభముల  
నవనవోన్నేషమై దిగంతములనిండ.

ప్రియమయిన నాన్నగారు! నా పేర మీరు  
వెలయజేసిన విజయమంగళ పతాక  
ఎగురుచున్నది నవ్యాంధ్ర గగనవీధి  
మందమలయ సమీరణ స్పందనముల.

గుర్తించాను. ఇది నరేంద్రుని కంఠస్వరం.  
గగనాంగణమునుండి నురేంద్రుని విమానములో  
నుంచి చూస్తూఉన్న నరేంద్రనాథుని కలకంఠకంఠ  
మిది. అవును ఆ “అద్దాలమేడ” ఆ “మనోజ్ఞ  
నందనవనం” ఆ “విజయమంగళ పతాక” అదే  
మన “శ్రీ నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి” ఆ  
కరుణగానం ఇంకా సాగుతూనే ఉన్నది, ఆ  
తరుణకంఠం ఇంకా మ్రోగుతూనే ఉన్నది....

ప్రియమయిన నాన్నగారు! నా పేర మీరు  
దిద్దితీర్చిన చలువరా దేవళంబు  
వంచుచున్నది ఆగురుధూపముల నదుమ  
నరసులకు సాహితీ సుస్యసాదములను.

ప్రియమయిన నాన్నగారు! నా పేర మీరు  
తెలుగుదేశాని కెత్తిన తెలుగు దివ్య

చిత్తముల సంధతమనంబు నొత్తిగించి  
నింపుచుండె వినుత్తు కాంతిన్యవంతి.

ప్రియమయిన నాన్నగారు! నా పేర మీరు  
మేళవించిన జీవనస్మృతి వివంచి

మ్రోగుచున్నది రమణీయ రాగవితతి  
లలిత వాగ్దేవతా కరావలములందు.

నాయనా! నరేంద్రనాథ్! నీవు ధన్యుడవు!  
నిన్నుగన్న తల్లిదండ్రులు పరమ ధన్యులు! నాన్న  
గారు నీ నామాంకితంగా తఱుకులో స్థాపించిన  
సరస సారస్వత సంస్థ “శ్రీ నరేంద్రనాథసాహిత్య  
మండలి” చలువరాతిదేవళమై సువ్యసాదములు  
వంచుతూ ఉన్నది. వెలుగుదివ్వెయై వినుత్తు  
కాంతి స్రవంతులు వెలార్చుతూ ఉన్నది. స్మృతి  
వివంచియై రమణీయ రాగములు మ్రోగించుతూ  
ఉన్నది. నర్వలోమఖమైన సాహితీనిరాత్రు సాగిం  
చుతూ ఉన్నది. ఈ విజయప్రసానం ఇలాగే కల  
కాలమూ సాగాలని మా కాంక్ష. ఇదే పెద్దల  
ఆకాంక్ష. తథాస్తు!!

ఈ మహాసభను చూస్తుంటే నాకు రక్తా  
వళిలోని ఈశ్వరకం జ్ఞాపికి వస్తున్నది—

“శ్రీహర్షోనిపుణఃకవీః పరిషదప్రేషాగుణగ్రాహిణీ  
లోకేహారిచవత్సరాజచరితంనాప్రేషుదక్షవయమ్”

అవును! ఆంధ్రప్రదేశ్ హైకోర్టు న్యాయ  
మూర్తులు ఆవుల సాంబశివరావుగారు అదృష్ట  
పీఠం అలంకరించారు. శ్రీ జమ్మలనుడక మార్గవ  
రామకర్మగారు శ్రీ దివాకర్ల వేంకటాచారీగారు  
శ్రీ వేదుల సూర్యనారాయణకర్మగారు మొదలైన  
విద్యవస్థులు ఉపన్యాసకులుగా విచ్చేసారు. బ్రహ్మ  
శ్రీలు కొల్లూరి సోమశేఖరనాథ్రిగారు, శ్రీ కవు  
గంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, శ్రీ ఆంధ్ర కేషగిరి  
రావుగారు మొదలగు పండిత ప్రకాశులు సభా

మండపములో సమాసీనులై యున్నారు. సాహితీ  
వల్లభుల సమ్మానసందర్భంగా సమావేశమైన ఈ  
రసజ్ఞ పరిషత్తుకు ధన్యవాదాలు సమర్పించు  
తున్నాను—

శ్రీ రిమ్మరాజుగారు అక్షిప్తత్యులు. విద్య  
న్నిత్రులు. సారస్వత ప్రసాదహులు, ఉదార  
చరిత్యులు. “ఆంధ్రభౌతలై” అనేయైన కవి  
పండితులను అదరించి ఆంధ్రయమిచ్చి కనరాచి  
షేకాలు చేశారు. “సాహితీవల్లభులై” అనేకకృతు  
లను అక్షరరూపంలో ఆంధ్రులకు అందించారు.

శ్రీ రిమ్మరాజుగారి మాటల్లో మర్నాడలో  
మనస్సులో కన్పించిన ముమ్మారులూ కన్పించు  
తుంది. ఆయన ప్రభువు చుట్టూంటేనే హృద  
యానికి ఒక విధమైన అనుభూతి కలుగుతుంది.

శ్రీ రిమ్మరాజుగారి పంపిణీ సుప్రసిద్ధ  
మైనది. సువ్యతిష్ఠితమైనది. శ్రీ రిమ్మరాజుగారి  
తండ్రిగారైన శ్రీ వేంకటాచార్యుడుగారు “అదృ  
మైనరైతుబిడ్డ” బుగ్గయినాసాలా, నింసాగర్లనూ  
ఉన్నా “కమ్మని మృదుహృదయుల” కలదాడు.  
“కోర్టుకెక్కని చక్కని గుణులువాడు,” చలువ  
“వజ్రమయమైనా” భావం “అమృతమయంగా”  
అలరారినవాడు.

శ్రీ రిమ్మరాజుగారు అన్నివిధాలా తండ్రి  
గారికి తగిన రుమాడుకు ఆయన “కర్మవీరు”  
డయితే ఈయన ధర్మవీరుడు.

శ్రీ రిమ్మరాజుగారి రుమాడులైన శ్రీ హరి  
శృంగధర్మనాథ్ గారు ఒక “విశిష్టవ్యక్తి. నిరాదం  
బుడు నిర్మలహృదయుడు శాంతస్వభావుడు ఒక్క  
మాటలో “ధార్మికుడైన పారిశ్రామిక రాజ  
కీయవే త.”

శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాద్ గారి పుత్రుడు  
చిరంజీవి వేంకటరాయుడు. మధుర దర్శనుడు  
మధుర భాషణుడు, మధుర హృదయుడు. ముత్యత  
గారి వ్యావసాయకరంగమా, తాతగారి సాహితీ  
వ్యాసంగమా తండ్రిగారి పారిశ్రామిక రాజ్యాం  
గమా గంగా యమునా నరస్వతీ తరంగములై  
చిరంజీవి వేంకటరాయనిలో త్రివేణిగా ప్రవహం  
చాయి. వంశగౌరవాన్ని జాతిగౌరవాన్ని నిలబెట్ట  
దగిన శుభలక్షణములన్ని ఈ చిరంజీవిలో కేంద్రీ  
కృతమైనాయి,

శ్రీ తిమ్మరాజుగారి వంశగౌరవాన్ని శ్రీ  
వేడుల సూర్యనారాయణశర్మగారు, శ్రీ వేడుల  
సూరిగారు, శ్రీ యర్రమిల్లి నరసింహారావుగారు  
హృద్యములైన గద్యపద్యములతో అనవద్యంగా  
చిత్రించారు. “సాహితీవల్లభ్యం” ముఖపత్రాలలో.

శ్రీ “సాహితీవల్లభ్యం” సా ర స్వ త  
సముల్లసితమై నరస సాహితీసౌందర్య సంపన్నమై  
నహృదయ హృదయంగమమై అలరుతూ ఉన్నది.

ఎంతో వ్యయ ప్రయాసలకోర్చి శ్రీ తిమ్మ  
రాజు ఈ “నరస సారస్వత సర్వస్వాన్ని”  
ప్రకటించారు. ఎంతో శ్రద్ధతో సావధానతతో

వాతర్యముతో సంపాదకులు ఈ సముదాత్త నర  
స్వతీ స్వరూపాన్ని దిద్దితీర్చారు.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారి సాహిత్యసేవ ఇంకా  
సర్వతోముఖమై పురోగమనం సాగించాలనీ వారి  
అస్థానంలో “గిరాందేవి” మంజుల మంజీర  
శింజితాలూ మణిరంకణ నికాబాలూ ఇంకా ఇంకా  
మార్చోగాలనీ ఆకాంక్షిస్తున్నాను.

క రు ణ శ్రీ

కరుణ శ్రీ శుభాకాంక్షలు

శారదాదేవి లోచనాంచలములందుఁ  
జిందు నానందబాష్పంపుఁ జినుకు తణుకు;  
స్వామి నటరాజు చేతి సౌవర్ణధక్క  
భణధణంధణ ధణధణంధణకు తణుకు.

సరస్వతీ చతుర్ముఖుల సంవాదము

“పంచదారమాడ్కి భారతీ! నీమోవి  
యింత తీయనైనదేమి నేడు?”

“స్వామి! తణుకు నభల “సాహితీవల్లభ్య”  
మధురనంబుసోకె నధరమందు.”

# సాహి వాల్లము

సంగీతసాహిత్య శృంగార గంగా శ  
రంగాంతరంగాలు పొంగులెత్తినలీల  
చల్లచల్లని పాలవెల్లిలో జాబిల్లి  
మల్లెపువ్వులు మెల్లమెల్ల, జల్లినలీల  
మందార కుందారవింద మాకంద మ  
రంద నివ్యంద మందందుఁ జిందినలీల  
సోగ కన్నులరాణి రాగ రంజితపాణి  
వీణ తీవలు మునివ్రేళ్ళ మీటినలీల

“సాహితీవాల్లభ్య” సౌభాగ్య సంపదలు  
సరససౌహార్దమ్ము సంతరించునుగాక !  
“సాహితీవాల్లభ్య” సౌందర్య కిరణాలు  
తెలుగుగుండెలఁ గ్రొత్తవెలుగు నింపునుగాక !

క రుణ శ్రీ

## ఆ శీ స్సు లు

సింహాచల శ్రీస్థసింహ సర్వాంగీణ  
 చారుచరిత సార సార భములు  
 శేషగిరిశ్వర శ్రీ వేద కేశ్వర  
 శుభమండస్మిత విభ్రమములు  
 వరకాంచికాపురీ వరదరాజస్వామి  
 అక్షీణ దాక్షిణ్య వీక్షణములు  
 శ్రీరంగనాయక శ్రీరంగ మంగళ  
 వైజయంతీ కాంతి వైభవములు  
 శాంతపావన శ్రీమదనంతశయన  
 పద్మనాభప్రభు ప్రభాప్రాభవములు  
 శ్రీ జగన్నాథ దివ్య సీరాజనములు  
 కొల్లలగుగాక ! సాహితీవల్లభులకు !

## సా హి తీ వ ల్ల భు లు

చల్లనిప్రాశమిడి; విరజాజలెగాని జపాప్రసూనముల్  
 చల్లనిచూపుమిడి; సరసత్వము మైకొను శారదాభ్రమా  
 నల్లనిరూపమిడి; నయనప్రియమా భవదీయ “సాహితీ  
 వల్లభ” ముగ్ధ మొప్పు రసనత్కవితాంగణ చక్రవర్తియై!!

## శు భో ద య ము

మొల్లల్ పూచెను ! మందమందపవనమ్మల్ వీచె ! సారభ్యముల్  
 కొల్లల్ కొల్లలు లేచె ! తేనియల జల్లుల్ పెల్లుగాఁదోచె ! వి  
 ద్వల్లోకమ్ము కరమ్ముసాచె ! పరమోత్కృతమ్మునన్, “సాహితీ  
 వాల్లభ్య” మ్ము పలభ్యమై యవతరింపన్ దెల్లు పూఁదోటలన్.

క రు ణ శ్రీ

# సాహితీవల్లభ్య సాహితీ

ఇట్టి గ్రంథములను నిబంధన గ్రంథము లని నేను భావింతును. చెదిరిపోయిన లోకమున వ్యవస్థను సంపాదించుటకు అభిజ్ఞులు ఇట్టివాని సంకలనము చేయుదురు. ఆంధ్రమున నిట్టివెన్నియో వచ్చినవి. అన్నియు నిట్లు వచ్చినవా? కొన్ని షష్టిహృత్రి ప్రకాశములు కలవు. మరె కొన్ని సమ్మాన సంధికలు. మరె కొన్ని వార్షిక ప్రకాశములు. విజ్ఞాన సర్వస్వగ్రంథము రిట్టివికలవు. ఇట్టివికను కలవు. ఈ సాహితీవల్లభ్యమునకు విశిష్టతకలదా! ఒక విధముగ కలదు. సాహితీ వల్లభునకు ఒక విశిష్టత యున్నది. ఆ విశిష్టత ఈ విశిష్టతకు హేతువు. పాఠకులు సంవిద్యులమున హృదయపాఠమును సవదరించుకొని సంతుష్టి పొందగలరు.

దీనిలో విషయవైవిధ్యమున్నది. ఉన్నను అనుగతియున్నది. ఇది వల్లభానుగతి నెదర్చునము, ఇందుచరిత్ర సహితమున్నది. ఏలయుండదు? దీని వల్లభుడు చరితవల్లభుడు, ఇందు సాహిత్యశాస్త్ర పర్యాలోచనమున్నది. అది యట్లుండును. సాహిత్యలక్ష్య సమాలోచనమున్నది. అది యుండితిరును. శాస్త్రమున్నచో లక్ష్యము నుండును. ఈ సాహితీవల్లభుని చతుర్విధమయిన వైశిష్ట్యము దీనిలో దక్కుముఖమై గోచరించును. ఈ సాహితీ వల్లభుడు మత్స్యతి స్వీకర్త, నేనో కృత్రికర్తను. మా కనుగతముగు బైబిల్ తమున్నది. తదను సందానముతో ఈ విచారచర్యయు ఉండవలయుట యుక్తము. ఏకవిధానబంధముగల విషయము

లనేకములు దీనిలో సంగృహితము లయినవి. ఇట్టి వానిని ఏర్పింపి పృథగ్గ్రంథముగ సంకలన మొనర్చినచో పునఃపృథ్వి మొనర్చినచో విచార్యులయిన పరీక్షార్థులకు పాఠ్యార్థములు రావచ్చును. పరీక్షలలో లాక్షణిక గ్రంథము లెఱువలోచనగ్రంథము అధ్యయనమున నుండుట యుక్తసంగతము. ఆ గ్రంథములవలన వచ్చునది అమా విమలకలకిచ్చునది అనుగావుద.

ప్రస్థానాలోక లోచనము దీనిలో నాలోచితమయినది. లోచనమున సమాలోచన మిష్టమైనది. శ్రీమాన్ అభినవుడు చిరస్మరణీయును. నాకారదనినచో సర్వమభినవముగనే గోచరించును. నేనే ఇంటిలోనున్నను ఆ ఇల్లు నాకు అనునవారలె అగును. నా అభినవము అంభ్యమున వ్యాస అభినవభాష్యమున నేను చేరినట్లే చేరినట్లే. ఆనందచ్చును ప్రస్థానాలోచనము ప్రస్థానమును నేన యందించుచున్నదా ముద్దిగము కానినను.

లోచనము నును నాప్రారోచనము అనుచారి నవునే చేయునని నాలో నే ననుచుంటిను. సాహిత్య విశ్వమున అభినవుడభినవుడే. అతని స్థానము అప్రతిష్టము. రావ్యప్రపంచమున అభినవస్థానత సమస్తము చూచుకొము, సంస్కృత రావ్యములను అభినవలోచనమున చూడవలసియున్నది. అట్లే ఆంధ్రప్రపంచములోని రావ్యప్రపంచమును చూడవలయునని చూపుకలవారనవలసియున్నది. ఒక పుడకాడమిలో నే నెట్లే నూరించిరిని. తన్ముఖ

సమాలోచన మావశ్యకమని యంటిని. అర్థజరతీ వ్యాయము సముచితముకాదు. ధ్వనితత్వ సమ స్వయము సముచితము. ఈ యంశముననే ధ్వని భాష్యమనతగిన రసగంగాధరమను తెనుగుసేతలో నూచించితిని.

వర్ణోక్తి జీవితముపై నిందాక విశిష్టరచన యున్నది. నేను దీని వాండ్రమున వ్యాసించిని. ఎప్పు టేని ముద్రియము కావచ్చును. ఇది ధ్వని కి రూపాంతరము ఉక్తి చిత్రత ఇందలి విశిష్టత. దీని రచయిత రుంతరుడు సహ్యాంశ్మస్యధని మహిమ భట్టనవలసియనెను. నా అముద్రిత వర్ణోక్తి జీవితమును అటుగా ఇటుగా చూచి వేలూరి శివరామశాస్త్రి ఇట్లనెను. “నీవు వర్ణోక్తిని చూచి చూచి నీవిట్టి భాష కలవడితివి. నీ భాషకు అననూయలోకము అలవడుకావుత” ఏమో! శ్రీనాథుడు వర్ణోక్తి అనెను. ఎట్లునను వర్ణోక్తి కలవడుచున్నాడు. వారలకు ఈ వర్ణోక్తి తెలి యునా? వారలకు ఈ వర్ణోక్తి తెలియనన్నదో వారిని నేనేమో యని నట్లగును. వీరి వీరి ప్రోక్తిని అవప్రముగ సందాక్షించువారు సమాక్షతులు కాగలరు. ప్రోక్తి అరిశయోక్తియే యగును, ఈ యరిశయోక్తి స్వరూప వివేకమును అధిగమించి చెప్పవలెను. రసభావ నిరసములును కావ్య సమయముని అనుభవముననుచును వారు, రసభావ పరత్వము సమయమును అధిగమి నిర్వచనముగా గుర్తించి అనియుండును. రమణీయ మగు వర్ణోక్తి జీవితము సువ్యవస్థై లోకమున కుద్భవించి లోకము సాహితీభాష కలవడగలదు, భృనికానిని వ్యంజక భేదములన్నియు ఇందు ప్రోక్తి భేదములయి చూచుచున్నవి. సంస్కృత భాషలో వ్యంజక పదములకు పరిష్కారమున్నది, రెనుగులో అది రుదురుకొనలేదు. ఎప్పుడు రుదురు కొనుగో మనము మన సాహితీకల్పవృక్ష ములకు ఎప్పుడు రుదురు కట్టుకొనగలమో ఎప్పుడు

చెప్పుదుము? ఎవరు చెప్పుదురు? నాకు నైరా శ్యము లేదు.

వర్ణోక్తి వివేకమును గూర్చిన వేరొక రచన యున్నది. అది ధ్వని ధ్వంసనాత్మకమయిన వర్ణోక్తి వివేకమును సంబంధించిన రచన భట్టనాయకు డొకడు ఇట్టిపనికై హృదయదర్పణమన్న గ్రంథ మును వ్యాసెను. దానిని మనమిప్పుడు చూడము. మహిమడు చూడగలిగియు చూడనేలేదట. అధిభ భావన భోగీకృతి భట్టనాయకుని వ్యాపారములు వానిపై మహిమను కాదరములేదా? అది సమా లోచనార్హము. గొప్పవారితో విరోధించుటయు గొప్పతనమిచ్చునని అంగభాషలో సామెతయున్న దట. ఎప్పటివాడో అయిన మహిమదే “మహతాం సంస్తవవేద గౌరవామ్” అనినాడు. అంతటి ధ్వన్యాలోకమును ఖండించుటకు నీవేల ఖూను కొంటివి. అని ఎవరో అనగా, “నాకును ధ్వని ఇట్లయే. అయినను ఇట్లుచేసి చూచినచో ఎట్లుం డునో అని భావించితిని.” అని మహిమడచినా టక. ఇట్లనగలవా రెందరుండురు? అందరు మహిమభట్టులువారు. మహిమని చాచురి అభి నందనీయము. అతని దోషవిమర్శనము ముహూర్త హఠాత్సవనీయము. మమ్మట రుద్యుతులు కటాక్షము వేసలేరాని మహిమని వివేకమును ద్రింగి దాచిరి. కాకిదాసాదులకును దోషములుకలవు. ఇంతటిమాట ఎవడనగలడు? మహిమదే యన గలదు. మహిమని వదిలిన వాడనగలడు గాని అట్లనగలిగినవానిని ఏమియు అనలేనివాడుకూడ అనగలగుటకు యత్నింతురు.

స్మృతకర్తావళి యొక రచనయున్నది. ఇది యిప్పటికి ముద్రితమైనది. ఎప్పుడో ముద్రిత మయినను ఇప్పటికి ప్రకాశితమయినది. ఈ గ్రంథ మాంధ్యమున అనూదితమై సుప్రకాశితము కావలె ననిసాహితీపల్లభుని యాకాంక్ష. అది యీనాటిది.

కాని ఆనాటినుండియు నున్నది. నేనే మాటలు చలువనపుడు శ్రీమాన్ సాహితీవల్లభ ఏమో అన జూచుచున్నట్లున్నది. అనుగావుత. దీని ఆంధ్రానువాదహోదన మొనరించుగావుత. గుంటూరు మండలములోని చేబ్రోలు కమ్మపర్వపులు ఈ రత్నానువాదమును గుర్తించిరి. శిల్పములలో నానాభంగిమలున్నవి. ఒకదాని కొకదాని కేమిసంబంధము? ఆ సంబంధము గుర్తించుట కెట్టిభావ సంబంధము కావలెను, ఈ గ్రంథ సంబంధము అదియంతయు సూచింపగలదు. సృత్తమహార్థమెంతటిదో దీనిలో గుర్తించవచ్చును. సృత్యములో నాట్యము లో సృత్త మనుగతములు చూపుడి. కరణములు అంగహారములు పిండి బంధములు లేదకములు దేశీవర్ధతులు ఎన్నికలవో మునకేమి తెలియును? జాయసేనావతికే తెలియును. ఆ జాయ శ్లోకానుకారమున లోకమున కల్పవృక్షయోగ మొనరించుట నవత్పత్తి నీయగలదు. ఒకప్పుడు కొందరు సృత్తప్రతిమాల వ్యయోగించెడివారు. రెండుగడియలు చేయతగిన సృత్తప్రయోగమున అయిదారుగురు నర్తకీమణులుండి ఒకరు కొంత మరియొకరు మరికొంత చేయుదురు. ఒకరిచేతకు తరువాయి మరియొకరు చేతురు. ఇది సృత్తప్రతిమాల. బృందరీతి వ్యయోగములలో జాయసేనాని సూచించినాడు. సృత్తరత్నావళి నుద్దేశించిన నా విశిష్ట రచనను మరికొన్ని పుటలలో పాఠకులు చూచుట కవకాశమున్నది.

అలంకారసుధానిధి మరియొక్క రచన. మాధవసాయణ భోగనాథులు సోదరులు. ఈ గ్రంథము వారి సంబంధముకలదని మొదటిమాట. తత్సంబంధము లేనిదని రెండవమాట. ఆ గ్రంథము ముద్రితముయి అందలేదు. ఏమిచేయుదుము? ఎవరో వ్యాసీరట. అప్పటి పృథువాస్తవమేమేని యుండునా? ముద్రితముయి యుండునేని పరి

శీలింతము. భోజరాజు శృంగార ప్రకాశ వ్రాసెను. అది దక్షిణదేశముననే వ్యాపించిన ఇన్నాళ్ల కిన్నాళ్లకుగా కొన్ని సంవత్సరముల క్రితనే అది లభించినది. దాని దీని సంబంధము చెప్పవలసిన మాటలయందు. ఇన్నిటిని శృంగారప్రకాశములోని కొన్ని ప్రకాశమున తెనుగునవ్యాని లోకమున కందించును నని. ఆంధ్రభోజా! ఇది భోజరాజు గ్రంథము. పాఠి భోజులకు కావలసిన గ్రంథము.

పండితరాయల లఘురావ్యముల ఒరిశీలనాత్మకమున యొకరచన మిందున్నది. రెలుగునాట రసగంగాధరము వ్యాపించుటకు పూరాయదు శాస్త్రి శ్రద్ధహేతువు. నేను రసగంగాధరు వ్యాసులకు రాయదు పాదశృద్ధ హేతువు. పండితరాయల కృతుల విశేషములు లోకమున కింపలేదు. అవియందిననానీ కడుగీయకవిక రాదు. చతుకమున రావ్యమీమాంస రచించిరిని అంత దనినాడు. అతని మీమాంస లభింపకలదో సంక్లప్తమయినది. కవులు సాహిత్యముగా కవింపవలసియుండును.

సోమపీఠి రత్నావళియు దీనిలో ఒకావ్యష్టమయినది. రతి యొక్కటి నిడుల్లభమున శృంగారాది రసరూపముహించి అందరి నానందించేయుటకు చెప్పిన సోమపీఠి సహజ భార్త రహస్యసోహం అనినాడు. సర్వరసముల సంగీకరించిన విద్యాధాని గ్రంథిద్వాభ్యుతాన భోజ దేవుని శృంగార తైలమును ఈ సోమపీఠి యందుకొనినాడే. ఇంచేమాయున్నది. విద్యాధరుని ఏకావళి యను సాహిత్యశాస్త్ర గ్రంథమునను, ఈతని తండ్రి మల్లినాథుడు తరళమని వ్యాభ్యాసము వ్యాసెను. అందరి మతము వేరు ఇందలి మతము వేరు. విద్యాధర విద్యాధానిలకు దావభేదమున్నది. మల్లినాథకుమారస్వాములకు అట్టిదికలదా? నేను



కుమారాస్వామిసోమపీఠి రత్నావణివ్యాఖ్యా విశేషముల సన్నిటిని కవియకలిపి ప్రతాపరుద్రీయమును వ్యాసి ప్రకటించితిని. చల్లనల్లి ప్రభువు తత్కృతి స్వీకారమున విశిష్టతను చూపెను. మరల నది ముదితమై తన విశిష్టతను చూపగలదు. మల్లినాథ వ్యాఖ్యాన వైభవములు రచనయు నిందున్నది. మల్లినాథుని కావ్యవ్యాఖ్యానములలో అలంకార శాస్త్రగ్రంథ వ్యాఖ్యావిశేషములు సుగతమైయున్నవా? నేను రచించిన ఏకావళి గ్రంథముతో ఈ యంశములు స్పష్టములు కావచ్చును. మల్లినాథుని మనము సావధానముగా సమీక్షింప వలసియున్నది. ఈనాడు కొందరు బౌద్ధరాహులు, దక్షిణాత్యులు మల్లినాథుని వ్యాఖ్యాదోషములనుపేరిట కొన్నిమాటలనుచున్నారు. అన్నవారిని మనవారును వినుచున్నారు.

సర్వజ్ఞ రసార్థవనుధాకరము మ రి యొక రచనగలదు. అది యనూదితమై భావగోచరమయినది. సర్వవిషయ కౌఠికికారమున నిది యుపాదేయగ్రంథము. రచయిత సర్వజ్ఞ సింహభూపాలుడు. భోజదేవుని శృంగార ప్రకాశమున లేనివిలేవు. సంధ్యంతరములను సర్వజ్ఞ డంగీకరింపలేదు. భోజు డంగీకరించెను. మహాకావ్యమున నాలుగు చతుష్టయములును భోజున సంధ్యంతరముల యవశ్యాంగీకార్యతను సూచించినాడు. సర్వజ్ఞవిషయమున తెలియదగినది చాలకలదు. సంగీతరత్నాకర గ్రంథమునకు సర్వజ్ఞుడు మంచి వ్యాఖ్యానము రచించెను. దాని నడయారు ముద్రించినది. లోకహృదయము ముద్రించుకొనలేదు. రసార్థవనుధాకర విషయమున విషయ ప్రధానమయిన నా రచన అన్యత్ర యిట్టి సంగీతన నింధన గ్రంథమున ముద్రితము కావచ్చును. అట్లే సంగీతరత్నాకర వ్యాఖ్యానిభ్యా ప్రకాశము కూడ నావంతుగా వేసికొంటిని. సంగీతవిదులకు సాహితీవాసన యుండదు. సాహితీవిదులు సంగీత శత్రువులుగా నుందురు. కొందరు విశిష్ట లటు నిటు చూచుకొందురు. ఆంధ్రభోజా! మీ చూపు మీ ఊపు మీ కాపు మీ పాపు సర్వతోదృష్టి నిర్ముగావుత. గాయత్రీమంత్రమునుండి సప్తస్వరము లావిర్భవించినవని యభినవగుప్తుడనెను. సర్వజ్ఞుడా యంశమును విస్తరించి చూపుటను మనము చూపుగలవారమై చూచెదము,

విద్యానాథునిపై రచన భావనీయము. ఆంధ్రదీప్తికది సహకారి. వారి గ్రంథము నా గ్రంథము సాహితీభోజుల కుపకారి. శ్రీచల్లనల్లి ప్రభువు శ్రీ శివరామలంకారముగా ఆంధ్రప్రతాప రుద్రీయమును నేను ముక్త్యాలలో కృతినమర్పణ మొనరించు నపుడు శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి నన్ను గట్టిగా కౌగలించుకొని “నవవిద్యానాథా!” అని సంబోధించి ప్రభువులకును సంతోషము కలిగించిరి. అదియొక చమత్కారచంద్రికగా రాజించినది. ఎప్పుడు ప్రకాశించునో? ఉత్తర దక్షిణ వ్యక్తులు విద్యానాథుని లక్షణ పరిష్కారములను వాదమునకు బండించిరి. కాని యది యంతట పాతపద్ధతిలో నున్నది. ఆంధ్రమున వచ్చిన అలంకారగ్రంథములు కొన్ని విద్యానాథుని సాహిత్యనాధునిగ భావించినవి.

నేనీ పరిమిత సమయమున మితముగ భాషింతును. అకాదమి సాహిత్య షడకోశము నిర్మాణంపనున్నది. ఇందలి కఠినయ భావములందు నుపాదేయములు కాగలవు. ఆంధ్రులు రచించిన సంస్కృతభాషాగతములగు అలంకార శాస్త్ర గ్రంథములను సమీక్షయజులు పరిక్షించి ప్రాచ్యవిద్యేశ్వరులు P. H. D. కావచ్చును. ఆంధ్రమున వెలసిన ప్రాచీన సాహిత్య లక్షణ గ్రంథముల నల్లై భావింపవలసియున్నది. ఇంతటి సాహితీ వ్యవసాయమునకు నవకాలమున వెలసిన అస్మాదృశుల సాహిత్యలాక్షణిక గ్రంథములను

సమీక్షించి ఎందరేని P. H. D.లు కావచ్చును. ఇట్టి యంతటి సమీక్షాపరీక్ష మాధ్యమములు రచించుచున్న రచింపజేయు గ్రంథముల సంభావనాచాతుర్యమున రుచకరింపగలదు. ఇంతటి యీ మహా సంభావనమునకు ఈ సాహితీవల్లభ సాహితీవల్లభ్యుల ఛి సాహితి సహకరించును. నర్వనహకారము సాహితీ వల్లభ్యము. ఈ సాహితీ వల్లభ్యమున నంతట సాహితీవల్లభ స్వభావ సౌందర్యము గోచ

రించుచున్నది. ఇంతకు తోరమున గొవరింప గలదు. అస్తు

సాహితీరాచనస్సౌమ్యం  
వాగ్విన్యాసోమహాదకార్  
సాహితీవల్లభ్యేఽం  
సదాచర్యాన్మహాస్వితం.

జమ్మలమడుక మాధవరామశర్మ

ఆధినపభారతి—గుంటూరు.

# సంస్కృత సాహిత్య వ్యాస సమక్ష

శ్రీ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ

ఈ సాహితీవల్లభ్యంలో ప్రకటింపబడ్డ సంస్కృత సాహిత్యానికి సంబంధించిన వ్యాసాన్ని మాత్రం నేను యత్నించియు సమీక్షించడానికి యత్నిస్తాను.

లోకంలో సాహిత్యం పేరుతో పిలువబడే గ్రంథాలు అనంతంగానేవున్నా శాశ్వతంగా నిలిచి యుండే గ్రంథాలు కొన్ని మాత్రమే. ఆ గ్రంథాలు అల్లాగ శాశ్వతత్వం సంపాదించడానికి వానిలో నుండే గుణవిశేషాలే కారణం. కలరాలం నిలిచి యుండే విషయాలు, శాశ్వతంగా నిలిచే భాషాచమ త్కారాలు కొన్ని మాత్రమే వుంటాయి. కొన్ని తాత్కాలికంగా వాగానేవున్నట్లు కన్నడిగా అవి చిర కాలం నిలిచివుంచుంచేదు.

సంస్కృత సాహిత్యంలో వ్యాసవాల్మీకి కృతాలైన భారత భాగవత రామాయణాలు, భాన కాళిదాస భవభూతి ప్రభ్రతుల కావ్యనాటకాలు అనేక శతాబ్దాలక్రితం రచించబడినా నేటికీ అవి నిలిచివున్నాయంటే వానిలోని విషయవైశిష్ట్యం, రచనావిశేషం, భాషాచమత్కారం అట్లాంటి వన్న చూడ, ఆ యా విశేషాలేవిలో చెప్పేవ్యాసాన్ని వ్రాయించి ఏకత్ర సంకలనం చెయ్యడంవల్ల ఈ సాహితీవల్లభ్యమూ, సాహితీవల్లభులు శ్రీ తిమ్మ రాజుగారూహడా ఈ గ్రంథాలన్నంతకాలం నిలిచి వుంటారు. వ్యాసవాల్మీకి భానకాళిదాసాదుల గ్రంథాలను దాచిపెట్టుకొనేవా రందరూ ఈ సాహితీ వల్లభ్య సంపుటాలనూ దాచిపెట్టుకుంటారు. కొన్ని

వ్యాసాలు పత్రికల్లో అప్పుడప్పుడు పక్కటింప బడుచూవున్నా ఈ రకం వ్యాసాన్ని సంకలనం చేసిపెట్టిన బృహద్గ్రంథం ఇదిగాక తెలుగులో ఇంకోటిలేదు. ఈ విధంగా శ్రీ తిమ్మరాజుగారు అజరామరకీర్తిని సంపాదించుకుంటూన్నారు. వారు పక్కటింపదలచుకొన్న సంపుటాల్లో ఇది మొదటిది ఇప్పుడు పక్కటితమైంది. రెండవదానికి బరిగిన విషయ సేకరణకూడ ఇందులో ప్రకటితమయింది. ఇంకా ఇలాంటిది ఎన్నో సంపుటాలు పక్కటింపాలనే కుతూహలంతోనే ఈ ప్యయత్నం బడుగు తూంది.

శాస్త్రం, సంస్కారం, మతం, భాష (తెలుగు, సంస్కృత) చరిత్ర; ఇన్నిటికీ సంబంధించి, శాశ్వతత్వాన్ని నిలువరించుకోదగ్గ ఏన్నో వ్యాసాలు ఇందులో ప్రకటింపబడడంలో శ్రీ తిమ్మ రాజుగారికి ఇన్నిటిపైని ఎంతటి ఆసక్తి వుందో తెలుస్తూంది. నీనిలో ఏ ఒక్క విభాగమైనా చాలు వారిని శాశ్వతంగా నిలవడానికి. అన్నిటిని వారు సమానంగానే అభిమానిస్తూండడం వారి స్వభావ ముఖమైన సాహితీవల్లభ్యానికి నిదర్శనం. సర్వ విధ సాహిత్యమందూ వారికున్న వల్లభ్యానికి అక్షర రూపమిచ్చిన ప్యయత్నమే ఈ సాహితీ వల్లభ్యం.

సంస్కృతసాహిత్య గ్రంథాలపైని పది హిను వ్యాసాలు ఇందు పక్కటింపబడ్డాయి. అవి 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 26,

35, 46, 49 విషయసంఖ్యగల వ్యాసాలు, అన్ని వ్యాసాలు కలగాపులగంలాగా కలబోసివుండడంవల్ల విభాగ నిర్ణయంకోసం పై వ్యాస సంఖ్యలు చూపబడ్డాయి. ఇహ పై వ్యాసాలవై శిష్ట్యం సమీక్షిస్తాను.

ఇందు రెండవవ్యాసం 'రామాయణ రామ జీయకం'. రచయిత శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి ఇందు ఆదికవితోని కవితాశిల్పం ఎట్లు తీర్పు బడిందో సవివరంగా తెలుపబడింది. దాంపత్య శిల్పానికి వారు చూపిన తీరు చూడండి !

'రామాయణమున సీతారాములుగాక మఱి మూడు దాంపత్యాలున్నవి. 1 దశరథుడు—భార్యలు 2 వాలి—తార 3 రావణుడు—మందోదరి.

దశరథుడు కౌసల్యను ప్రేమింపలేదు. దయ చూపెను. సుమిత్ర తటస్థురాలు. కైకేయిని చెప్పలేనంత ప్రేమించి తిరుగులేని దెబ్బతినెను. వాలి తారనెంత ప్రేమించినను ఆమెమూలయందు విశ్వాసముంచలేదు. ఆమె మూలను తిరస్కరించి మరణించెను.

రావణుడు మందోదరిని ప్రేమించనట్లు ఎక్కడను లేదు. ఆమె సీతతో సమానమైన పౌందర్యశాలిని. కాని రావణుడొక కామదవానలము. అది సర్వ శ్రీ వనమును చుట్టెట్టినదే శాంతింపదు. తుదకు ఆ వ్యసనమే ఆతనిని దహిల్చివైచెను. పై మూడు దాంపత్యములలో చూచినవృద్ధు సీతారాముల దాంపత్యము విలక్షణముగా మెరయుచు కాన్పించును.

తండ్రిచేసిన సంబంధముని రాముడు సీతను ప్రేమించెను. ఆ పీమృదు సద్గణ పౌందర్యముల వలన ఆతనిప్రేమ మఱిత అతిశయించెను.

అరణ్యగమనమునకు సీత ఎంత వేడుకొన్నను రాముడు వద్దనెను. అందులకు కుపితయై

'కింత్వామన్యతవై దేహః పితామేమిధిలాధిపః రామ జామాతరంప్యావ్య త్రియంపురుషవిగ్రహదం ఈ దూషణమును నవ్వును స్వీకరింపగల్గిన సీతయొక్క భర్తయే భర్త. యుద్ధానంతరమున ఆతడాయెను తీవ్రముగనే దూషించెను. ఆమె భరించి అగ్ని పరీక్షకు నిలచెను.

మూడు దాంపత్యాలలోను లోటు పాట్లు చూపించి సీతారాములలో విశిష్టదాంపత్యం నిరూపించాడు ఆదికవి'. ఈ విధంగా శ్రీ ఇంద్రగంటి వాల్మీకి శిల్పసౌందర్యాలను ఎన్నో చూపి రామాయణంలోని రామజీయరాన్ని బహిర్గతం చేసిన తీరు మెచ్చుకోదగివుంది.

మూడవవ్యాసం 'శ్రీ మహాభారతనాయకుడు' రచయిత కేరవరపు వేంకటరామకృష్ణారావు.

భారతంలో నాయకుడెవరో నిర్ణయించడం చాల కష్టతరమైనవని. భారతంలో నాయకుడు శ్రీకృష్ణుడు, అర్జునుడు, ధర్మరాజా! ఎవరని అంటారు! దీనికి శ్రీ శాస్త్రిగారి సమాధానం చూడండి !

'భారతానికి కార్తవేదముని ప్రసిద్ధి. కృష్ణ సంబంధమైనది రానర్హము. వ్యాసునకు కృష్ణ ద్వైపాయనుడనిపేరు. కృష్ణవేదమును వ్యాసగవాడు కనుక కృష్ణద్వైపాయనుడైనాడు. భారతమునకు పంచమవేదమనే గౌరవమే యే విషయముల కలిమిని వచ్చినచో ఆ యా విషయములు కొంతలో శ్రీకృష్ణుని సంబంధము కలిగియున్నవి. ఈ కారణముచే కృష్ణుడు భారత నాయకుడుకొనవచ్చు. అంతమాత్రంచేతనే కృష్ణుడు నాయకుడుకాదు. ఫలప్రాప్తిపొందినవాడే నాయకుడు.

భారతయుద్ధమంతయు అర్జునునిమీదుగానే పోయినది. ఆతని మనుమనికి ఆ తరువాత ఆతని సంతతివారికే ఆ యుద్ధ ఫలముగావచ్చిన రాజ్యము.

దక్కినది. అందుచేత అర్జునుడు నాయకుడు కావచ్చు. అయినను కర్మఫలము అర్జునునకు ప్రత్యక్షముగా చూపబడలేదు. కాన ఆతడును నాయకుడుకాదు.

‘సర్వమును ఫలప్రాప్తి పర్యంతము ఎవరి వలననడుచునో ఆతడునాయకుడనబడును.’ ‘అని భరతాచార్యులు నిర్వచనము. మొదటినుండియుచివరివరకు భారతమున సర్వధర్మముధర్మజనకుడుట్టుకొన్నది. ఎవరేమిచేసినను అదిఅంతయు ధర్మరాజుకేచేసిరి. సర్వానుభవము ధర్మరాజుకే కాని మరొకరికికాదు. అందు మన భారతేతిహాసమున నాయకుడు కృష్ణుడుగాని, అర్జునుడుకాని కాక ధర్మరాజే యగుచున్నాడు,’ యే అనిపించేసమర్థము.

నల్గవ్యాసం భానమహాకవిగూర్చి డా॥ పోతుకూచి సుబ్బహ్మణ్యశాస్త్రిగారు రచించినది. కాళిదాసుచే గౌరవ పురస్కరంగా స్మరింపబడినవాడు భానుడు. భానుని నాటక రచనావిధానముతో ఇతర నాటకరచనావిధానములకు పోలికలు, విలక్షణతలు, ఇందున సోదాహరణముగా చూపబడాయి. భానుని ప్రధాన నాటకమైన స్వప్నవాసవదత్తలోని విశేషాంశాలెన్నో, అధినవగుప్త కారదాతనయులచే చెప్పబడిన వెన్నో ఇందు వివరింపబడ్డాయి. ‘నేడు వాడుకలోనున్న ఏకాంతిక నాటకాలకు మూలపురుషుడు భానుడు. మధ్యమవ్యాసానాగ, మూలవాక్య మూత భుక్తిల్పచ రక్షణారాలు వాసుని ఏకాంతికలు. ప్రతిమూ స్వప్ననాటకాలు పరిపూర్ణరసందిన కళాఖండాలు. ఇతివృత్తములకొరకు భానుడు ఇతిహాసములు పురాణములేకా జానపదగాధలను పరిశీలించారు. ప్రతిమూనాటకంలో నాటకశిల్పం చక్కగా పోషించబడినది. విదోహమునకు తెచ్చిన వల్క్లలములు అరిణ్యవాసా నిరుపయోగపడ్డాయి.

తైత్తియ పదునాలుగురోజులనబోయి సంవత్సరాలన్నిదని, దశరథునిచే శాపఫలం అనుభ

వింపజేయడానికి రామ వనవాసంతో రామమరణం నివారించబడిందని సహేతుకంగా నిరూపించి కైకమీద మనం అంతా ఆలోపించే లోపాలు ఇందులో సర్దివేయటం జరిగింది. స్వప్నవాసవ దత్త మహానాటకాలలో ఒకటి. ఉచితములైన పదజాలముతో సంభాషణలు చక్కగా దొర్లి పోయి సంస్కృతము జీవద్భాషగానున్నట్లు భాస నాటకములవలన మనకు బోధపడుతుంది, ప్రతి పాత్రకు వ్యక్తిత్వము ప్రస్ఫుటముగా నున్నది. ఇలాంటి నాటకశిల్పము అద్వితీయము.’ ఈ విధంగా సువిమర్శతో సాగింది కేరవరపువారి రచన.

భానుడు వ్రాసినరీతిగా ఆ నాటకాలు మనకు లభించుటలేదని నేడు భాసనాటకములని ప్రచురింపబడినవానిలో కనుపించని నాటక సన్నివేశములను కారదాతనయుడు భావప్రకాశ గ్రంథములో భానునివిగా ఉదాహరణముల తెచ్చిన వానిని శ్రీ శాస్త్రిగారి వ్యాసమున వ్యదర్శించి చూపుట వారి ఒహగ్రంథ ద్రష్టృతకు సాక్ష్యముగా నున్నది. చిన్నదైన ఈ వ్యాసము మిన్నగానే యున్నది.

ఇదప్యవ్యాసం శ్రీవాసరెడ్డి వేంకట సుబ్బయ్యగారి ‘హాలకవికాహేల’. రెండువేలసంవత్సరముల బ్రితము శకప్రవర్తకుడు కాలివాహానుడు హాలుకు ప్రాకతభాషయందు ‘గాధాకోశము’ రచించెను. సభ్యతావ్యయూధ ప్రనరింపని ఆ కాలమున అనిదంహూర్వమగు ధ్వనివాక్యమిది. మానవహృదయ గతములగు రహస్యభావములచే కావ్యమొక మహాభాగ్యమని, సంస్కృత మహాకవులుగూడ ఈ హాలకవిగాధలను పఠించియే కావ్యములు రచించుకొనిరని, హిందీమహాకవి బిహారీ హాలగాధల ననుసరించియే ‘బిహారీ నత్పూయా’ కావ్యము రచించుకొనెనని శ్రీవాసరెడ్డివారు ఇందు బహుదాహరణలతో నిరూపించి

హాటునిలోని కవితాహేలకు ప్రదర్శించినారు. హాల కవిత్వాలలోని చమత్కారములు కోకొల్లలుగా ఇందుదహరింపబడ్డాయి. తెలుగు అనువాద పద్యాలను ఉదహరించి పాఠకులకు అర్థం సుగమం అయ్యేటట్లు చెయ్యడం ఈ విమర్శలో ప్రత్యేకవిశేషం. ధరణీసామాజికంతోపాటు కవితా సామాజ్యం హాలకవి ఎట్లు మధురంగా పరిపాలించావో చెప్పడానికి ఇందు ఎన్నో గాఢ అర్థాలూ రింపబడ్డాయి. అందు ఎన్నో చమత్కార విశేషాలు చూపబడ్డాయి. హాలకవితలో కాకుపులతోడి నుడికారపు మలకలకు, దంపరివ్యజయ జీవితమునకు, లౌకికజీవిత సౌభాగ్యమునకు, వృక్షముల దోహదప్రక్రియకు, ఆ నాడు విడుషమములైనను వంటవార్షులు స్వయముగా చేసికొను సంప్రదాయమునకు, కులీనతావ్యభివృద్ధి దర్శనమునకు, సమష్టిరూపం జీవితమందు దురదృష్టవశమున సంభవించు విషమపరిస్థితులను భారతసాధులెట్లదిగమింతురో తెలుపుటకు, పేదరికంలో ప్రగుచున్నను భర్తృవ్యతలైన మానవకు లెంత రాజసముగ కాపురము దిద్దుకొంటారో తెలుపుటకు, వేద్యమాతల కపటనాటకములో పూవేళ్ళు రైలావుండేవారో, చెప్పడానికి, నాటి సంగ్రామ సంప్రదాయ వైఖరులు చెప్పడానికి, ప్రేమము తాత్కాలికమైనదేకాని శాశ్వతమైనది కాదనుటకు, ఆటవికుల ఇంగితజ్ఞాన పాండిత్యమెంత నిశితమైనవో చూపుటకు, రిన్న యింటివాసాలు లెక్కించు ఖలజనుల జీవితచరిత్రలు వెల్లడించుటకు, భర్తృవల్ల భ్యమును గడింపజాలినవి లాపజ్య దారకమ్యములేకాని వేషభాషలుగావని, ఋణ కరించుటకు, దాతృత్వ రసికత్వముతోడి పేదరికపుట్రకుకు లెట్లుండునో తెలుపుటకు, మేలుమటుపజాలని పేదసంసారుల సౌజన్య సౌశీల్యము లెట్లుండునో చూపుటకు, వేషధారులగు అవాదభాషల పగటి భాగవత మెట్లుండునో ప్రదర్శించుటకు, ప్రజల దెండము నొవ్వకుండునట్లు వారినుండి వస్తులను

దీసికొను వ్యభిచారములను విచారము నెలుకవలయును, చెడిబ్రతికినవారి కీమరపుతీరు చెల్లించుటకు ఈ విధంగా ఇంకా ఎన్నో విషయముల నెలుకవలసివచ్చును. పిన్నగ్రామాలలో తెలుగు అనువాద పద్యములను ఉదహరించి శ్రీ సమష్టియ్యగారు ఇంచుమించు హాలకవిదా హాల సంతతిని మనముందు పెట్టినారు.

ఆరవవ్యాసం 'కవితలపరిచయము' శ్రీ ధూళిపాళ అర్కసోమయాజిగారి రచన. కావ్యానురదనలందును పృథ్వికములైన రఘువంశము, మేఘసందేశము, అభిజ్ఞాన శాకుంతలములను గూర్చి యిందు ప్రసంగింపబడింది.

#### కావ్యానురదన

సరస్వతిగారి, చతుర్ముఖుడుగారి తెలియబలించిన నా వంటివారి కేంద్రెలునుండి అని మరొకభావారే ఒప్పుకొన్నారు అంటూ సంప్రదిస్తే శ్రీ సోమ యిగారు కావ్యానురదన సారాన్ని మనకందించారు. రఘువంశంలో చాటెయి స్వల్పంలోని మొదటి రెండు భాగాలలోని రంగాన్ని ర్యాన్ని వివరిస్తూ వాటిలోని తానుదీపకావ్యా 'కావ్యా' అనవచ్చు కల పోయె' రంగా వివరించారు. 'కావ్యా' అనవచ్చు రావలె నాకిందినదో' అన్న పెదస్వగతి గూర్చి కావ్యాను రవిరాన్ని లక్ష్యపూరితంగా వివరించారు. ఎంచుచేతలో రెండవరావ్యాన్ని చూపించుటన్న విధిని 'మూడవరావ్యం చేపునుండే' అంటూ ఎత్తుకొన్నారు. మేఘుని విరహం పట్టిందే సందర్భంలోని కావ్యాను కవిచారసాన్ని ప్రశంసించు 'నేను వాక్యములలో ఆచార్య లిరుదములను ప్రసాదించి వికర్షణకాలలందు ప్రాధ్యాపక పదవులందు విరాటిల్లును పండితులు పాశ్చాత్య బండగత విశ్వవిద్యాలయాహూతులై అప్పటికే రెండు మూడు సంవత్సరములును సువిద్యమన, ఈ

దేశమున విరహముచేత గ్రుంగి కృశించు వారల గృహిణులకు లేఖలు వ్రాయుతరి మేఘసందేశాం తగ్గత శోక పృథిపాదిత శ్లోకపరంపరా పృవ హత్కరితా రసములో శతాంశమైనను స్పందింప జేయగలరా అను శంకనాకు తటచు కలుగు చుండును" అని సందేహం వ్యక్తీకరించారు. ఏమిటీ అమాయక శంక అనిపించింది నాకు. చారుంతల నాటరాన్నిగూర్చి 'గలే' వండితుని పృశంసలు శ్రీ పోమయాజులుగారు చక్కగా తెలియజేశారు.

'రమ్యాణీపీక్ష్య' అను శ్లోకములోని భావ మాధుర్యమును వివరించి 'ఏవాఙ్మయమునందును ఏ కవియు ఈ భావమును చెప్పియుండలేడు.' అని ధూళిపాళవారు చెప్పినది అక్షరాల సత్యం.

ఎనిమిదవవ్యాసం శ్రీ గాలిపార్థ సారధిరావు గారి 'భారవి-అర్థగౌరవము' అన్నది. భారవి మహాకవి రావ్యమైన కిరాతార్జునీయవిమర్శమిది. "భారవేర్థగౌరవమ్" అన్న సూక్తిని మెచ్చుకుంటూనే శ్రీ పార్థసారధిరావుగారు 'మాఘేసంతి త్రయోగుడాః' అన్నదాన్నిమాత్రం ఆమోదించలే దిందులో. అది చాలి భారవి పట్లగౌరవార్థవ్య ప్రదర్శనలు నివర్తనంమాత్రం అనాలి.

'అర్థగౌరవం' అన్నమాటను సాగదీసి అర్థానికి గౌరవము కింకృతమైనది అని వారు పృశించుకొని 'అల్పాక్షరమంపత్వార్థస్ఫూర్తి'యే అర్థగౌరవమని చెప్పి భోజరాజు చదివిన రచనా పద్ధతిని దానికి సమాధానంగా మాఘరావ్య శ్లోరాల పోరాహరణంగా చక్కగా వివరించారు. ఇంతటి అర్థస్ఫూర్తిని పృశించిన భారవిగారి లేఖని లాఘుపక్షేపములకు నిలయములైన 'సమోసుగ్నో సుగ్నోదోనా నారాదా సచానసుసుగ్నో యుగ్నో ససుగ్నోనోసానేనాసుసుగ్నస్సు' ఇటువంటి ఏకవ్యం ఆసనిబద్ధ శ్లోకములు, పద్యబంధ చక్కబంధాధి చిత్రకావ్య విశేషములును సలక దృవించలేదేనని?

అని ప్రశ్నించుకొని దానికి కారణము తత్కాల కావ్యరరణ సమయములని చెప్పుచు అవి నిబద్ధింపబడుట కవి సామర్థ్య సర్వతో ముఖత్వము నకు గీటురాయియని ఆనాటి విద్యావేత్తల అభిప్రాయముగా నిరూపించారు. ఆనాడుకూడ కవి సహృదయ శిరోమణియైన జగన్నాధుడు చిత్ర కావ్యములు అధమాధమకావ్యములుగానైనను గణించలేదు. ఇట్టి రచనకు కాళిదాసునందు స్థానములేదు. ఇట్టి రచన కవితావాహినికి మరు భూమివంటిది' అని స్వాభిప్రాయాన్ని ఆవిష్కరించారు 'శ్రీ గాలి' వారు.

తొమ్మిదవవ్యాసం 'మాఘకవిరాశాస్త్ర వైదుష్యము' అన్నది. దీనిని సంస్కృతంలో శ్రీ టి. కె. గోపాలంఅయ్యంగారు రచించారు. దానికి ఇంద్రగంటి శ్రీకాంతశర్మగారి తెనుగు సేత యిది.

మాఘకవి శిశుపాలవధ ఇరువది సర్గల మహాకావ్యం. రసపుష్టంగా తత్వజుష్టంగా రచింపబడినదిది. "ఉపమాకాళిదాసస్య భారవేర్థగౌరవమ్, దండినః వదలాలిత్యం మాఘేసంతిత్రయోగుడాః" అన్న ప్రసిద్ధసూక్తిపకారం శిశుపాల వధలో ఈ మూడిటి వైశిష్ట్యము ఎంతవరకు సాధింపబడిందో చెప్పడమే ఈ వ్యాస ముఖ్యాంశం కావలసియున్నను అవి అందఱును చెప్పగలిగినవే యగుట విస్తరభీతికేకాభోలు అట్లు చేయబడలేదు. కనుకనే వారు తమ వ్యాస శీర్షికను మాఘ కవి-శాస్త్రవైదుష్యమని పేర్కొనిరి. ఇక మాఘ సకుగల శాస్త్రపరిచయముగూర్చి, ఛందోవైవిధ్యం గూర్చి, బంధకవిత్వముగూర్చి, సౌంధ్య యోగ మతములగూర్చి, మీమాంసా సిద్ధాంతములు గూర్చి తనకుగల యాయజుకతకుగూర్చి, వ్యాకరణపాండిత్యముగూర్చి ఉపనిషత్ తత్వమునుగూర్చి మాఘకవి పదర్శించిన విశ్వలోముఖ పాండిత్యమును శ్రీ అయ్యంగారు ఇందు వివరించి

తమకు వాని యన్నిటియందునను గల ప్రగాఢ పరిచితిని ప్యదర్శించిరి.

‘నపుండరీకాక్ష ఇతిస్ఫుటోభవత్’ అని సూర్యకీరణ వికసితములగు పుండరీకములను భగవంతునికన్నులతో పోల్చుచు “కప్యానంపుండరీక మేవాక్షణీ తస్య ఉదితినామ” అను ఉపనిషద్ధర్మమును గంభీరాంభస్సంభూతమమృష్టనాశ రవికర వికసిత పుండరీకదలమలాయతేక్షణః” అన్న భగవద్రామానుజాచార్యులవారి భాష్య పరముగ చెప్పుటతో శ్రీకృష్ణ భక్తుడగు ఈ కవి విశిష్టా ద్వైత మతస్థుడని స్పష్టపడగలడు. ఈ సంగతిని ఎంతో తెలివిగా శ్రీ అయ్యంగారు వివరించి తమ విమర్శనాపటత్వమును వెల్లడించుకొన్నారు. ఈ కావ్యము సంస్కృతసాహిత్యములో విజ్ఞానోద్భవ శీర్షికగా శ్రీ అయ్యంగారు నిర్వచించడం చాల నమరవంతంగా ఉంది.

పదుమూడవ వ్యాసం శ్రీ హర్షుని కవితానైపుణ్యం. పి. శ్రీరామమూర్తిగారు రచించిరి. భట్టబాణుని పోషకుడు ‘హర్షవర్ధనుడను మహారాజే శ్రీహర్షకవియని శ్రీరామమూర్తిగారి నిర్ణయము. ఈతఁడు ప్రియదర్శిక, రచ్చావళి, చాగానందము అను నాటకములను వ్యాసెను. సరస కవిత్వమును నహృదయ హృదయంగమముగా రచించుటలో నెట్లు శ్రీహర్షుడు నిర్ధహస్తునడెనది శ్రీ శ్రీరామమూర్తిగారు చక్కగ వివరించినారు. రత్నావళినాటకము ఆలంకారికుల ప్రశంసల నందినది. ప్రియదర్శిక రత్నావళినాటకలు ఇవిరెండును శృంగారమును చించించునవి. నాగానందము నాటకము బౌద్ధమత పరమసిద్ధాంతముగు జీవరారుణ్యము బోధించుట దీని పరమప్రయోజనము. ఈ మూడింటిలోని ఇతివృత్తములు బృహత్కథనుండి గ్రహించినవనిపించునని శ్రీరామమూర్తిగారు వివరించిరి. కవిత్వముననే కాక రూపకశిల్పమున,

ప్రయోగ యోగ్యములగు నాట్యవస్తువులుగ మూలమందలి కథలను మార్పుటలోగూడ నీకవి సిద్ధహస్తుడుగా నిరూపింపబడినది.

పద్మాల్లవవ్యాసము డా॥ యస్మిన్ జోగారావు గారి ‘కాదంబరీ మహాపావ్య మధుర సందేశము’ అన్నది. ఈ వ్యాసరచన మొక కళాఖండముగనే తీర్చబడినది. ‘కాదంబరీరసజ్ఞానా మహారోషి నరోచరే’ అన్ననూత్తి పీఠి యాదిమిశ్రావ్యాసమును చదివినంతనే సత్యమనిపించిరియని.

‘మనిషిని మనిషికి నన్నిహితము చేయు నదే మహత్తత్వము’ అనునూత్తి సుచహరించి శ్రీ జోగారావుగారు రాజందరి మహాపావ్యమునుండి రెండు నిండుమనస్సులమధ్య నేర్పరిచి మధుర భాంధవ్యమునది జన్మాంతరమునను మిత్ర చిరుగు లేదనిపించిన కపింజలుడు, పుండరీకుడు, మహాశ్వేత, రాజంబరి, చంద్రాపీడుడు, పత్రలేఖలు ఆరు పాత్రములందు అనుసూతముగ నొక స్నేహసూత్యమును బాణుకెట్లు బిగించినానో ప్పరి పాత్రను దడిచి నవీచరముగ ఒక్కగ నిరూపించినారు.

శ్రీ పురుష భేదమున్నను పత్రలేఖ చంద్రాపీడుల యనుబంధము మధురానుభవ ఒక్కనూత్తి లేని పరమాపర్వ ప్రాయమైన పవిత్రజలభముగా బాణమహాకవ యెట్లు చిత్రించెనో ‘శ్రీమస్మి’ చక్కగా చూపినారు.

పత్రలేఖతో చంద్రాపీడుని యనుబంధ ముద్భుతమైనది. సంస్కృత వాఙ్మయములోనే పత్రలేఖ చిత్రితమైన పాత్ర. శరీరస్పర్శ ప్రసక్తి లేకుండ శ్రీ పురుషులమధ్య స్నేహస్థితి యెంత మేరకు సాధ్యమో ఆ సరిహద్దుపై చంద్రాపీడుని వజ్ర వినయగర్భముతోనిల్చి పాత్రయామె. ఆమె రాజపుత్రి. త్రిలోకసుందరి. పగలసక రాత్రి



యనక సర్వభూత సర్వావస్థలందు భాయవలె  
చంద్రాసేతుని నేలించి మూర్తిభవించిన సేవా  
ధర్మమనిపించుకొనెను.

కాదంబరీరసజ్వలలో అగ్రగణ్యుడైన విశ్వ  
కవి రవీంద్రుని సంగీతభాషాత్రయ బాణున సమ్య  
గసన్నితియు నేయలేదని, వ్యణయల్పష్టార్థము,  
విరివిడిదియైన స్త్రీహృదయము నుపేక్షించి  
నాడిచి ఒక అభాదము వైచినాడు. ఇది యెట్లు  
అభాదమో చక్కగా నిరూపించి పర్యరేఖాపాత్ర  
పరమార్థమును ఆవ్యంతము రవీంద్రు డెట్లు  
గర్వింపలేకపోయెనో వివరించి శ్రీ య స్వీ  
'యశస్వి. అనిపించుకొన్నారు.

ఒదిహేనవ వ్యాసము భవభూతి కవితా  
విభూతి. శ్రీ కె. వెం. స్వ. అప్పారావుగారి  
రచనమిది.

చిర్యమట ప్రదర్శనము భవభూతి ప్రతిమ  
కొక మచ్చురునక యెట్లయినదో యందు నిరూ  
పింపబడినది. నిందలో పరిత్యక్తురాలైన సీతా  
దేవి దీక్షముకంటె వశ్యాత్వప్రదైన రాముని  
దుఃఖమే అత్యంతముగా నాపి చివరకు సీతయే  
రామునికాది జాలిపడునట్లు చిత్రించి శ్రీరాముని  
పైనించ నారోపించు విమర్శకు భవభూతి చర్మంగ్య  
ముగా సమాధానమిచ్చిన విధమును చివరించి శ్రీ  
అప్పారావుగారు రాముని నిర్దోషిని చేసినారు.  
“వాదియే వ్యాజ్యమును పడయకొన్నవచ్చును ఇక  
న్యాయవాది యేమిచేయగలడు” అనిపించినారు.

ఇంకను ఎన్నో సన్నివేశములలో “ప్రజా  
రంజనముకొలుపు తన్నువిడుచుట న్యాయమే” అని  
సీతలేదేనే అనిపించి భవభూతి సీత పక్షమున  
నిలబడి రాముని పిమర్శించు కువివిమర్శకుల  
నోకైట్లు మోయించినాడో శ్రీ అప్పారావుగారు  
సూటిగా చెలిచినారు. రామవియోగమునకు సీత

శోకించినదేకాని ధర్మనిష్ఠుడై ద్వేషముచే దుఃఖింప  
లేదని భవభూతి ధ్వనించబడిన భుట్టమును శ్రీ  
రావుగారు చక్కగా వివరించి చెప్పినారు.

పదహారవ వ్యాసము భవభూతి పండితుని  
గోదావరీప్రాంత మనునది. డాక్టర్, డాన్ సూర్య  
నారాయణగారి రచనమిది. భవభూతి అను ఉత్తర  
రామచరిత్రములో తెలుగుదేశము నడుమనున్న  
గోదావరీప్రాంతమును ఎంత విపులముగా వర్ణిం  
చెనో ఉదహరించి అతనికా ప్రాంతముపైని గల  
యభిమానమునది దెల్పుచున్నదని, ఆ యభిమాన  
మున కార డాప్రాంతమున నివాసముగలవాడై  
యుండునని శ్రీ డాక్టరు జాస్తివారి నిరూపణముతో  
సబబు డాన్తిగానున్నది.

ఇరు పదియారవ వ్యాసం మహాకవి  
శ్రీహర్షుడు. శ్రీ కప్పంగుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారి  
వ్యాసమిది. ఇందలి శ్రీహర్షుడు నాగానందాది  
నాటకరచయిత యగు మహారాజు శ్రీహర్షుడుకాడు.  
శ్రీ హీరపండితుడు మామల్లదేవి యను పుణ్య  
దంపతుల కుమారుడిరీతి, నైషధీయచరితమును  
వ్రాసిన మహాకవి భారవి. మాఘకవులు శ్రీహర్షుని  
వైషమ్యము పుట్టకపూర్వమే ప్రకాశించిరి ‘తావద్భా  
భారవేర్పాది । యావన్మాఘస్యనోదయః । ఉదితే  
వైషభేతావ్యేకమౌఘః క్వచభారవిః’ అన్న అభి  
యుక్తుల సూక్తి హర్షుని లోకోత్తర ప్రతిభను వెల్ల  
డించుచున్నది. హర్షుని కావ్యమునుండి పెక్కు  
భోక్తములూదాహరించి శ్రీ లక్ష్మణశాస్త్రిగారు హర్షుని  
భావనాపటిమను, యమకరచనను, అనన్యార్థశ  
మగు ఉల్లేఖము, వాక్యమత్కృతిని, ప్రయోగ  
చాతుర్యమును, అనుష్టుప్ సహితమైన పదలా  
లిత్యమును, తర్కశాస్త్ర మర్యాదను, వ్యాకరణ  
నిరతిని, అద్వైత వేదాంత పరిపాటిని, కావ్యాలం  
కారజ్ఞతను చక్కగా నిరూపించిరి.

న్యాయకునుమాంజలికి కర్తయైన ఉదయ  
నాచార్యునంతటి ఉద్గండవండితు నోడించిన తర్క

కర్కశమతియగు శ్రీ హనుమతు మృదుమధుర  
రసస్వీతయగు కవిత అలవడుట ఆశ్చర్యమైన  
సంగతియేయని శ్రీ శాస్త్రిగారికి అనిపించింది.

ముప్పైఐదవ వ్యాసము విద్యానాథుడు. శ్రీ  
చెలవచెర్ల రంగాచార్యులుగారు దీనికర్త. అగస్త్య  
కవితో విద్యానాథుడని నిరూపించుటయే ఈ  
వ్యాసములోని ముఖ్యాంశము. పృథాపరుద్రమహా  
రాజు నాస్థానమున పేరెన్నికగన్న శాక్యమల్ల రుద్రీ  
శ్వరుడు, వీరభల్లటచేరుడు, అవ్యూహ్యుడు  
త్రిపురాంతకకవి, కోలవల మల్లినాథశతావధాని,  
గంగాధరకవి, విశ్వనాథనరసింహకవి, అగస్త్య  
విద్యానాథుడు ననువారిని సంస్కృత కవులుగా  
పేరెన్నికగన్నవారినిగూర్చి తెలుపుచు విద్యానాథు  
డగస్త్యకవితోను సంగతిని విద్యానాథ కృత  
మైన ప్రతాపరుద్రీయయశోభూషణములోనిశ్లోకము  
చేతనే సుదృఢముగా నిరూపించినారు శ్రీ రంగా  
చార్యులుగారు. ఆ పైని కానె నర్వవృ వ్యాకను  
గూడ సాక్షాదారముగా జూచినారు. విద్యానాథు  
డన్నది పృథాపరుద్ర మహారాజు అగస్త్యకవి  
కిచ్చిన బిరుదపదముకాని అన్యముగా దని  
చక్కగా నిర్వచించినారు.

అగస్త్యకృతములైన బాల భారతము,  
శ్రీకృష్ణచరితము, నలకీర్తికామిది, అగస్త్య  
నిఘంటువు, మణిపరీక్ష, అను గంగధములలోని  
శ్లోకములు బాహురించి వాని ప్రాశస్త్యమునుగూడ  
శ్రీ ఆచార్యులుగారు చక్కగా నిరూపించినారు.  
విద్యానాథుని పృథాపరుద్రీయ కృతిలో పృత్యేక  
తను వహించునది ఆంధ్రత్వ నిరూపణము. విద్యా  
నాథు డాంధ్రతాపూర్ణ హృదయదైత్యునది శ్రీ ఆచా  
ర్యులవారు సోదాహరణముగ వివరించినారు. ఒక  
మానవమాత్రుడైన ప్రతాపరుద్రుని ప్రతిపద్యమున  
సంతగా వర్ణించుట నాశ్చర్యమనిన కుమిరభుకలకు  
చక్కని సమాధానముగూడ చెప్పినారు. అలం

కారనర్వవృయేరాదు భగవానుడ్య యితో నుండు  
కృతి ఆంధ్రవైభవ' పర్వమునని శ్రీ చెలవచెర్ల  
వారు నేర్పుగా నిరూపించినారు.

నలభైయారింప వ్యాసం శ్రీ జటావల్లభుల  
పురుషోత్తలగారి మల్లినాథుల వ్యాఖ్యానము  
మన్నుచి.

నెలభై పదములగు వాని  
ములకు వ్యాసని వ్యాసాచారీని మనశఃపూరించి  
రింపబడింది. అన్నయములోను, అర్థనిర్ణయం  
లోను విశదపైపుల నవలంబించుటయేదాక నలభ  
ర్చానుసారముగా నిఘంటువుల సుదాహరించుట  
లోను, అలంకార లక్షణములను సమన్వయము  
గావింపబడినందున, రాత్నవల్ల వివరణమునకై శ్రీ  
స్వృతిమూలములను ధర్మములను వివరించుట  
వైద్యుని నిఘంటువులను వివరించుటను సమన్వయ  
ముగా చదువములను సమన్వయములలోను, శ్లోకము  
గుణములను వ్యంగ్యవైభవమును సమన్వయము  
నంపదను ప్రస్తుతముగా ప్రదర్శించుటలోను,  
అన్యూనారిత్తముగా రమ్యమైన రోచిరీ కవి  
హృదయము వ్యాఖ్యానించుటలోను మల్లినాథు  
డగవర్చిన రోచోత్తరములగు నిగూఢ పక్షా  
నమయన్మాటలను సోదాహరణముగా వివరించి  
శ్రీ జటావల్లభులు మల్లినాథుల వ్యాఖ్యానించు  
లన్నిటిని కన్నులకు గట్టునట్లు చూపించినారు.  
అనేకత్ర గల విశేషములను ఏకత్య చూపి 'ప్రహా  
మల్లినాథు డెంతవాడు' అనిపించినారు. వ్యాఖ్యాన  
పంతులను పూర్వపాలమున కంతస్థముచేసి రావ్య  
షట్కవళనములో విచార్యులు సమన్వయమున వైదు  
ష్యము సంపాదించెడివారని నే కట్టియల వాటు  
లేని విచార్యులెన్నిచదివినను లేజోపంతులు  
కాలేకపోవుచున్నారని విచారమును వెల్లడించినారు.

నలభై తొమ్మిదవ వ్యాసము రుమారస్వామి  
పోమపీఠి-రత్నావళము. దీనిని శ్రీ ములగాలసేతు  
మాధవస్వామిగారు రచించిరి.

రత్నావళిము పృథాపరుదీయమును అలంకారశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానము. దీనిని కుమారస్వామి సోమపీఠి రచించెను. ఈతడు మల్లినాథసూరికి ద్వితీయపుత్రుడు. మల్లినాథపండితు డీతని పితామహుడు. తండ్రిగారి వ్యాఖ్యానాలైన ఈతడు తనవ్యాఖ్యానమున ఎంతవ్యసనాన్ని నాటించుకొన్నాడో వ్యాకరణ సమన్వయమునందు, శృతిస్మృతి సంప్రదాయసమన్వయమందు, తర్కశాస్త్ర సమన్వయమందు, అలంకారశాస్త్ర సమన్వయమందు, ఎట్టి అద్భుత ప్రయత్న సీతఁడెంతగా ప్రదర్శించినాడో వివిధోదాహరణములతో శ్రీ ము ల గా ల వా రు చక్కగా బ్రదర్శించినారు.

కావ్యప్రకరణమున 'తాత్పర్యార్థము' వ్యంగ్యార్థమే, అని నిర్ధారణము చేయుచు 'అభిప్రాయ విశేషరూపమైన వ్యంగ్యార్థము శబ్దార్థములచే వ్యకాసింపఁజేయబడును, వానితాత్పర్యము

చేతనే ఆ వ్యంగ్యార్థము ప్రకాశ్యమానమగునుకాన తాత్పర్యార్థమే వ్యంగ్యార్థము' అన్న ధ్వన్యావార్యులమాటలే సమర్థించుచు సోమపీఠి చేసిన వివరణమును శ్రీ మాధవస్వామిగారు సుగమముగా వివరించిరి. అట్లే రసప్రకరణమున శాంతి రసస్థాపనముగూర్చి శంకానమాధానములను వివరించి హృదయ సమున్నేషకమైన సోమపీఠి సమర్థనములను మూలపంక్తులతోను తమ అనువాదముతోను చక్కగా వివరించిరి. స్థాలీపులాకన్యాయముగా రత్నావళి వ్యాఖ్యానైథవమును ప్రదర్శించి శ్రీ స్వామిగారు ధన్యులైరి.

ఏవంవిధవ్యాస ప్రకటనమున ఈ సాహితీ వాల్మీకీయు సుస్థిరతనుఘటించుకొనగలదని, తత్ప్రకటనకర్తలు శ్రీ ముల్లపూడి తిమ్మరాజుగారి గ్రంథములో నిజంగా సాహితీవల్లభులై శాశ్వత కీర్తిమంతులు కాగలరని నేను ఆశించుచున్నాను.



# విషయసూచిక.

(విషయానుక్రమణిక)

ఆభినందనవిభాగము - పంశచరిత్ర.

1. ఆంధ్రభోజ, సాహితీవల్లభ	పుట 1
2. ముళ్లపూడి పంశచరిత్ర	పుట 7
3. అమరజీవి	పుట 10
4. శ్రీ ముళ్లపూడి వెంకటరాయదుగారు	పుట 21
5. శ్రీ పెండ్యాల వేంకటకృష్ణరంగారావుగారు	పుట 27
6. శ్రీ ముళ్లపూడి హరిశ్చంద్రప్రసాద్	పుట 33
7. శ్రీ ముళ్లపూడి వెంకటరాయడు	పుట 37

ఆభినందనవిభాగము - కృతిభర్త

8. శ్రీ వడ్లమాని సోమశేఖరం	పుట 1
9. ,, ఆంధ్ర శేషగిరిరావు	పుట 12
10. ,, బోడేపూడి వెంకటరావు	పుట 17
11. ,, జాస్తి వెంకటనరసయ్య	పుట 19
12. ,, చిలుకూరి రామభద్రశాస్త్రి	పుట 20
13. ,, భమిడిపాటి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మ	పుట 21
14. ,, చిలుకూరి వీరభద్రశాస్త్రి	పుట 23
15. ,, వి. సి. రామస్వామి	పుట 32
16. ,, గోనేళ్ల రామమూర్తిశాస్త్రి	పుట 34
17. ,, వడ్డూరి అప్పారావు, M. A.,	పుట 36
18. ,, చల్లా లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి	పుట 46
19. ,, చెరుకూరి కాళహస్తిశర్మ	పుట 47
20. ,, మల్లంపాటి మధుసూధనప్రసాద్	పుట 48
21. ,, చల్లా నరసింహారావు	పుట 50

**శ్రీసాహితీవాల్మీకీయము (ప్రథమభాగము) సాంస్కృతిక విభాగము.**

నెం.	రచయిత పేరు.	వ్యాసము పేరు.	పుట.
1.	శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డి	భారతీయసంస్కృతి	1
2.	.. ఇంద్రగంటి హనుమద్భాస్తి	రామాయణరామజీయకము	10
3.	.. కేతవరపు వేంకటరామకోటిశాస్త్రి	శ్రీమహాభారతనాయకుడు	18
4.	.. పోతుకూచి సుబ్బహృణ్యశాస్త్రి	భానమపాకవి	25
5.	.. వాసిరెడ్డి వేంకటసుబ్బయ్య	హాలకవితాహేల	29
6.	.. ధూళిపాళ అర్కపామయాజి	కవికులపతి కాళిదాసు	49
7.	శ్రీమతి వారణాసి యశోదాదేవి	శాతవాహనసామ్రాజ్యములో రమణీమణులు	55
8.	శ్రీ గాలి పార్థసారథి	భారవి అర్థగౌరవము	60
9.	.. టి. కె. గోపాలస్వామిఅయ్యంగార్	మాఘకవి—శాస్త్రవైద్యుడు	65
10.	.. కె. ఉమావరమూర్తి	శ్రీకైలదేవాలయము	71
11.	.. కొత్త భోవయ్యచౌదరి	ఏడుకొండలవాని పుట్టుపూర్వోత్తరాలు	88
12.	.. బి. యస్. శాస్త్రి	రేనాటిచోళుల శాసనములు	94
13.	.. పి. శ్రీరామమూర్తి	శ్రీహర్షుని కవితానైపుణ్యము	113
14.	.. యస్వీ జోగారావు.	కాదంబరీమహాకావ్య మధురసందేశము	118
15.	.. కే. వేంకటస్వమింహ అప్పారావు	భవభూతి కవితావిభూతి	126
16.	.. జాస్తి సూర్యనారాయణ	భవభూతివర్ణించిన గోదావరిప్రాంతము	132
17.	.. జొన్నలగడ్డ వ్యధాకరశాస్త్రి	ధ్వన్యారోకము — రోచనము	136
18.	.. శ్రీధాస్వం అప్పారావులు	వక్రక్రీడతీర్థము — రాజానరకుంతకుడు	142
19.	.. శిరుగూరి హనుమంతరావు	దక్షిణాపధమండలి చౌదమతము (శీర్షికలేదు)	147
20.	.. వై. విశ్వరూపు	రాజరాజనరేంద్రుడు	156
21.	.. ఆలమూరి రాజగోపాలరావు	ఆంధ్రవారతము — అవతారిక	159
22.	.. యదవల్లి ఆదినారాయణ	నన్నయ్యకథయవాక్యోద్ధి	175
23.	.. ఈయాజ్ఞి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులు	మహాకవిశ్రేష్ఠమేంద్రకర్ణధూరము	184
24.	.. భాగవతుల కుటుంబరావు	మహిమభట్టు వ్యక్తివివేకము	218
25.	.. రాఘరి దొరసామిశర్మ	కవిజనాశ్రయము — భీమనందము	223
26.	.. కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి	మహాకవి శ్రీహర్షుడు	230
27.	.. వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ	కాకతీయపదోత్పత్తి	238
28.	.. నిడదవోలు వేంకటరావు	కాకతీయులనాటి సాహిత్యము	244
29.	.. దేవరవల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డి	చోళమన్నసిద్ధి	252
30.	.. దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి	తిక్కయస్వరసామ్యశితబంధము	256

సెం.	రచయిత పేరు.	వ్యాసము పేరు.	పుట.
31.	నిడదవోలు వేంకటరావు (పునరుక్తము)	బద్దెన నీతిసారముక్తావళి	264
32.	అడుసుమిల్లి పూర్ణచంద్రరావు	జాయవసీనాని	268
33.	తమ్మారెడ్డి నిర్మల	కవీరాజ శిఖామణి రత్నదేవి	274
34.	నెలటూరి వేంకటరమణయ్య	కాయస్థరాజులు	282
35.	చెలమచర్ల రంగచార్యులు	విద్యానాథుడు	315
36.	వి. రామచంద్ర	ప్రబంధపరమేశ్వరుని సూక్తివైచిత్ర్య	325
37.	వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి	విద్యారణ్యులు - ఆర్చనస్మృతి	331
38.	డి. సి. నరస్యతి	అలంకారసుధానిధి - సాయణుడు	338
39.	మేడూరి వేంకటసోమేశ్వరకృష్ణమూర్తి	మునునూరి కావయనాయకుడు	360
40.	బిందా కనకలింగేశ్వరరావు	కూచిపూడినృత్యం	366
41.	గుంటూరు శేషేంద్రశర్మ	శ్రీనాథావతారతత్త్వము	377
42.	చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి	శ్రీనాథుని రచనపై సంస్కృతకవుల ప్రభావము	390
43.	బిండూరు తమ్మయ్య	శ్రీనాథునిపై పాల్కురికి సోమనాథుని ప్రభావము	399
44.	ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం	నర్మజ్ఞసింగభూపాలుడు	403
45.	పాకాల యశోదారెడ్డి	నాచనసోముని నవీనకవితాగుణములు	411
46.	జటావల్లభుల పురుషోత్తం	మల్లినాధిసూరి వ్యాఖ్యానైభవము	417
47.	వంగనామాల బాలకృష్ణమూర్తి	జక్కనవైదుష్యము చక్కన	423
48.	ఇంద్రగంటి భానుమూర్తి	గౌరన కవితాగౌరవము	427
49.	ములగాల సేతుమాధవస్వామి	కుమారస్వామి సోమసిద్ధి-రత్నావళి	434
50.	మానాపగడ శేషకాయ	భోజరాజీయము-అనంతామాత్యుని కథాకథనరామము	441
51.	కుందూరి ఈశ్వరదత్తు	సాళువనరసింహరాయల సాహితీపోషణము	448
52.	రావూరి వ్యసన సత్యనారాయణ	ఉజ్జ్వలనీలమణి	452
53.	టి. జయప్రదాదేవి	రాయలనాటి సామాజికజీవనము	466
54.	కోవెల సుప్రసన్నాచార్యులు	ఆముక్తమాల్యద-కావ్యశిల్పము	472
55.	చెలపవల్లి జమదగ్నిశర్మ	అల్లసానివారి యల్లకజిగిదిగి	488
56.	కొనరాజు రాఘవయ్యచౌదరి	గండికోటయోధాస్తు	498
57.	కె. వి. ఆర్. నరసింహం	పారిజాత సౌరభము	502
58.	నోరి నరసింహశాస్త్రి	కవిభూర్జటి	508
59.	చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ	విశ్వనాథనాయకుడు	513
60.	నాయని కృష్ణకుమారి	మొల్లరామాయణము వర్ణచిత్రణ	519
61.	కొత్త సత్యనారాయణచౌదరి	వసుదరిత్ర - తద్విశిష్టత	524
62.	ధూళిపాళ శ్రీరామమూర్తి	పాండురంగవిభుని పదగుంఫనము	531
63.	పల్లా దుర్గయ్య	మల్లన తమ్మయకవుల విప్రనారాయణచరితములు	539

నెం.	రచయిత పేరు.	వ్యాసము పేరు.	
64.	., శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి	చేమకూర పాకవి శేషము	550
65.	., హెచ్. కె. షర్వాని	మహమ్మద్ కుతుబ్ షాహీకాలమున వర్తకవ్యాపారము	562
66.	., జమ్మలమడక మాధవరామశర్మ	జగన్నాథపండితరాజు లఘుకావ్యములు	567
67.	., అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ	అహెబలపండితీయము	581
68.	., కె. వి. భూపాలరావు	ఆబుల్లా నన్ రానాషా ఆర్షేయపాద్యక్షేయములు	589
69.	., ఆదిరాజు వీరభద్రరావు	కుతుబ్ షాహీల తెలుగుసాహిత్యపోషణము	601
70.	., ఊటుకూరి లక్ష్మీకాంతమ్మ	రాధికాసాంధ్యనము — ముద్దునగని ముద్దుపలుకులు	603
71.	., గడియారం రామకృష్ణశర్మ	విన్నోతరాజకవి చిట్టాలిమ్మపూజాలుచు	612
72.	., వాసిలి వేంకటలక్ష్మీనరసింహారావు	మధురకవితాతరంగిణి — శ్రీకృష్ణరీలాచరంగిణి	619
73.	., యస్. వి. ఏ. రామలింగేశ్వరరావు	పాఞ్చాత్యులవీధుల విహరించే	
		ప్ర్యాచ్యవిహంగము-వర్ణనపర్వ	627
74.	., తల్లాప్రగడ నత్యనారాయణమూర్తి	పద్మనాభయుద్ధము	632
74.	., అడపా రామకృష్ణరావు	ఎమర్సన్ పై భారతీయతత్త్వశాస్త్ర ప్రచారము	642
76.	., కల్లూరి వీరభద్రశాస్త్రి	శ్యామోపనిషత్తు	646
77.	., బి. రామరాజు	వేములరామభట్టు — గౌరీవిలాసము	651
78.	., చిలకలపూడి వేంకటేశ్వరశర్మ	మహాభక్తరాయము	659
79.	., దివాకర్ల వేంకటాచార్యులు	ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి రాజకవులు	664
80.	., వేదము వేంకటకృష్ణశర్మ	వ్యాజస్తూతి శతకములు	675



1. శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డి	1
2. .. ఇంద్రగంటి హనుమద్వాత్తి	1
3. .. పోతుకూచి సుబ్బహ్మణ్యశాస్త్రి	3
4. .. ధూళిపాళ అర్క-సోమయాజి	4
5. శ్రీమతి వారణాసి యశోదాదేవి	5
6. శ్రీ గారి పార్థసారధిరావు	6
7. .. తిరుపతికుమార గోపాలస్వామిఅయ్యంగార్	7
8. .. కొత్త బావయ్యచౌదరి	9
9. .. తిన్నూరి నరసింహశాస్త్రి	10
10. .. పోచెంపర్ల శ్రీరామమూర్తి	11
11. .. యస్వీ శోగరావు	13
12. .. కేళిరాజు వేంకటనృసింహ అప్పారావు	13
13. .. జొన్నలగడ్డ ప్రభాకరశాస్త్రి	15
14. .. బావ్యం అప్పలారావులు	16
15. .. సిరుగూరి హనుమంతరావు	17
16. .. యలమర్తి విశల్ రావు	21
17. .. ఆలమూరి రాజగోపాలరావు	23
18. .. యడవల్లి ఆదినారాయణ	24
19. .. బాగవతుల కుటుంబరావు	25
20. .. రావూరి దొనస్వామిశర్మ	26
21. .. కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి	27
22. .. వేడుల సూర్యనారాయణశర్మ	29
23. .. నిటవచోలు వేంకటరావు	31
24. .. దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డి	33
25. .. దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి	34
26. .. అడుసుమిల్లి పూర్ణచంద్రరావు	37
27. శ్రీమతి నిర్మల తమ్మారెడ్డి	38
28. శ్రీ చెలమచర్ల రంగారావులు	39
29. .. వంకలపాటి రామచంద్ర	41
30. .. వెంపరాం సూర్యనారాయణశాస్త్రి	42
31. శ్రీమతి డి. సి. నరస్యతి	43
32. శ్రీ మేడూరి వేంకటసోమేశ్వరకృష్ణమూర్తి	44
33. .. గుంటూరి శేషేంద్రశర్మ	47
34. .. చిలుకూరి పావయ్యశాస్త్రి	48

35.	శ్రీ బండారు తమ్మయ్య	50
36.	శ్రీమతి పాకాల యశోదారెడ్డి	52
37.	శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తం	53
38.	., పంగనమాల బాలకృష్ణమూర్తి	54
39.	., ఇంద్రగంటి భానుమూర్తి	55
40.	., ములగాల సేతుమాధవస్వామి	56
41.	., కుందూరి ఈశ్వరదత్తు	57
42.	., రావూరి పృథ్వీనాథరావు	58
43.	శ్రీమతి త్రిపురనేని జయప్రదాదేవి	59
44.	శ్రీ కోవెల సుబ్బన్నాచార్యులు	60
45.	., చెఱకుపల్లి జమదగ్నిశర్మ	61
46.	., కొనరాజు రాఘవయ్యచౌదరి	63
47.	., నోరి నరసింహశాస్త్రి	64
48.	., చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ	65
49.	శ్రీమతి నాయని కృష్ణకమారి	67
50.	శ్రీ కొత్త నాథనారాయణచౌదరి	68
51.	., ధూళిపాళ శ్రీరామమూర్తి	70
52.	., శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి	71
53.	., హెచ్. కె. షెర్వాని	72
54.	., అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ	73
55.	., ఆదిరాజు వీరభద్రరావు	75
56.	శ్రీమతి ఊటుకూరి లక్ష్మీకాంతమ్మ	76
57.	శ్రీ గడియారం రామకృష్ణశర్మ	77
58.	., వాసిలి వేంకటలక్ష్మీనరసింహారావు	78
59.	., యస్. వి. ఏ. రామలింగేశ్వరరావు	80
60.	., తల్లాప్రగడ నాథనారాయణమూర్తి	81
61.	., అడపా రామకృష్ణరావు	82
62.	., కల్లూరి వీరభద్రశాస్త్రి	83
63.	., చిలకలపూడి వేంకటేశ్వరశర్మ	85
64.	., దివాకర్ల వేంకటాచార్యులు	86
65.	., వేదము వేంకటకృష్ణశర్మ	88

ద్వితీయ భాగములోని రచయితల పట్టిక.

# సంపాదకీయము

ఆర్యా,

శ్రీ నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి వ్యవస్థాపకాధ్యక్షులును, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ సభ్యులును అగు 'సాహితీవల్లభ' శ్రీ ముళ్లపూడి తిమ్మరాజుగారు విద్వత్కవిచారిత్రక పక్షపాతముతో చిరకాలమునుండి సాహితీసేవను. సాహితీపోషణమును చేయుచు ఇతోధికముగ చేయ సంకల్పించియున్న విషయము తమరెఱుంగు విది కాదు.

వారు బహుముఖవిద్యాప్రీతితో తమపుత్రులు శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాద్, ఎం. ఎల్. ఏ. గారి ద్వారా శ్రీ రంగరాయ మెమోరియల్ మెడికల్ కాలేజి, శ్రీ ముళ్లపూడి వెంకట్రాయ మెమోరియల్ పోలీటెక్నిక్ కాలేజి వంటి అనేకసంస్థలను స్థాపింపఁజేయుటయు. ఇతరుల అనేకసంస్థలలో యావజ్జీవసభ్యులగుటయు సర్వజనవిదితములు.

ఆంధ్రములో జరుగు మంచిపనులలో పరోక్షముగనో ప్రత్యక్షముగనో వారి సహకారప్రోత్సాహము లందనివి అరుదనుట స్వభావోక్తి.

అట్టి వారి నభినందించుచు నేడు ఆంధ్రప్రదేశ్మున సాహిత్యక సాంస్కృతిక చారిత్రిక రంగములలో జరుగుచున్న సత్కృషి సమగ్రముగా ప్రతిబింబింపఁగల "సాహితీవల్లభ్యము" అను సంకలన సంపుటిని వెలువరించుటకు శ్రీ నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి సంకల్పించినది.

"ఈ సందర్భమున ఆ యా రంగములలో ప్రత్యేక పరిశ్రమ నల్పి నిష్ణాతులై జౌననిపించుకొనిన తమవంటి ప్రముఖుల రచనలను మండలి 'అర్పించుచున్నది."

ఇవి 3-4-1964వ తేదీని తమ తమ రచనలను పంపవేడుచు ఆ యా రచయితలకు శ్రీ సరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి పంపిన అభ్యర్థనమునందలి వాక్యములు. ఇవి ఈ సంపుటిని ప్రచురించుటలో మాకు గల ఆశయములను, దీని స్వరూపమునుగూర్చిన మా యూహచిత్రమును విశదపరచుచున్నవి.

మా కోరికను అన్ని విధముల మన్నించుచు రచయితలందఱును ఉత్సాహ సంతోషములతో సహకరించినందులకు వారికి మేమెంతయు కృతజ్ఞులము.

ఈ సందర్భమున ఒకటి రెండు విషయములను మనవి చేసికొనవలెను. దీనిని గుఱించిన మా ఆశయము, మా సంకల్పము మాకే కనిపించు ఈ క్రింది కారణములచే సమగ్రముగా నిర్దిష్ట లేదనుకొనవలసి యున్నది,

ఒకటి : ఆంధ్రదేశమున ఆ యా రంగములందు ప్రసిద్ధులయిన మఱి యెందఱి రచనలనో, ఇందుండితీరవలసినవానిని. అనేక కారణములచే — సహజగముగనే — సంపాదించ ననువయినది కాదు. వారిక్షమ యాచించుచున్నాము.

రెండు ; సాహితీవల్లభుల సర్వమిత్రత్వమునుబట్టియు, రచనల పరిమాణము పెరిగిపోవుట చేతను, పెద్దలనూదన శిరసా వహించి అనివార్యముగా దీనిని రెండుసంపుటలుగా ప్రకటింపవలసి వచ్చినది.

మూడు : కొందఱు రచయితల చిత్తములను, మఱి కొందఱు రచయితల సంగ్రహపరిచయములను, ఎంత ప్రయత్నించియు, వారందు

లకు సుముఖులు కాకపోవుటచే సంపాదించలేక పోయిరిమి.

నాలుగు : రచనావిషయకాలక్రమమును బట్టి రచనలను ప్రచురించుటకు గాఢముగా సంకల్పించియు సరియగు సమయమున అందకపోవుట వంటి అనివార్యకారణములచే ఒండు రెండుచోట్ల అటునిటుగా ప్రచురింపవలసి వచ్చినది.

ఐదు : ఒక విషయమునుగుఱించి ఒకే రచన ప్రచురింప నిర్ణయించుకొనియు, రెండు, మూడు విషయములలో దీనినిగూడ నడలించుకొనక తప్పినది కాదు.

ఆఱు : ఎన్నడో దీనిని ప్రచురింపవలసి యుండియు మానవ ప్రయత్నాతీతములయిన అనివార్యహేతువులచే తొలినంపుటి ప్రచురించు నేటికే కొంచె మించుగా నాలుగుసంవత్సరములు గడచిపోయినవి, ఈ లోఁగా, దీనికి రచనలు పంపినవారు కొందఱు పరలోకగతులగుటయు, దీనిసంపాదకులు ముగ్గురిలోనే యిద్దఱు గ్రామాంతరగతులు గావలసి వచ్చుటయు సంభవించినది. ఇందువలన కొంత ఉత్సాహభంగమును, ముద్రణ సమయమున సంపాదకుల ప్రత్యక్షపర్యవేక్షణమునకు అంతరాయమును ఏర్పడినవి.

అయినను నేటికి ఈ రూపమున దీనిని సమర్పింపఁగలిగినందులకు సంతోషించుచున్నాము.

ఇంక : ఈ సాహితీవల్లభ్యమునందలి ఈ మొదటిభాగమునందు రచనలు అభినందన విభాగము, సాంస్కృతికవిభాగము అను రెండు ప్రత్యేకవిభాగములక్రింద ప్రచురింపఁబడినవి. అభినందనవిభాగములో శ్రీ తిమ్మరాజుగారి బహుముఖకృషికి, వారివారికిని చెందిన బహువిషయ

ములు గల రచనలు ప్రచురింపఁబడినవి. ఇంకను వారికిని, వారికుటుంబమునకును, వారిసంస్థలకును చెందిన అనేక చిత్రపటములు ముద్రింపఁబడినవి. రెండవభాగమైన సాంస్కృతికవిభాగములో సాహిత్యాది వివిధసాంస్కృతిక విషయములకు చెందిన రచనలు ముద్రితములు. ఆ పై రచయితలచిత్రములును, తదనంతరము వారినిగుఱించిన సంగ్రహ పరిచయములును అచ్చువేయఁబడినవి. చివరి రెండవసంపుటిలోనుండు రచనలపట్టిక ఈయఁబడినది.

“గచ్ఛతః స్థలనం క్వాపి” “నదచువానికి జాటుపాటు ఎక్కడనేని యుండకతప్పదు” అను నూత్తి నెఱిగిన పెద్దలను ఎన్నో పరిమితలకు లోనై సమకూర్చిన ఇందలి మేలున కానందింపఁ గోరుచున్నాము,

ఈ సంపుటి కొన్నిఫారముల పూర్ణులను ‘ప్రౌఢకవి, ఉభయభాషాప్రవీణ’ శ్రీ ఆమ్మిశెట్టి లక్ష్మయ్యగారును, మరికొన్ని పూర్ణులను ‘సరస్వతీకంఠాభరణ’ ‘విద్వాన్’ శ్రీ వేదుల సూర్య నారాయణశర్మగారున్ను డయతో దిద్దిరి. వారికి మా కృతజ్ఞత.

దీనిని స్వీకరింపననుమతించిన శ్రీచిత్తూరాజు గారిని, తమ తమ రచనలుపంపించిన రచయితలను జరిగిన ఆలస్యమునకు — అలసతకు కాదు, తడవునకు — మరల మన్నింప వేచుచున్నాము. ఈ ఆలస్యము సంతసింపఁదగినది కాదున్నను, దీనివలన ఒక మేలుకూడ జరుగకపోరేదు. ఈ లోపున ‘సాహితీవల్లభులు’ ‘ఆంధ్రభోజులు’ కూడ నైనారు. మఱికొన్ని కృతులు స్వీకరించి నారు. ఇవికూడ ఇందు పేర్కొనుట కవకాశ మేర్పడినది.



శుభవస్తు

అశుభవస్తు

జైచక్రవర్తిచారందర్లు కృతస్య కృత శుభమహాత్మ్యవ సభాపందర్శమున  
**విద్యన్తమకవిపండితపరిషత్తు**  
 శ్రీసరేంద్రనాథసాహిత్య మండలి వ్యవస్థాపకులువిద్వాన్విషకులు  
 ప్రజాసేవాపరాయణులునగు

**శ్రీముళ్ళపూడి తిమ్మరాజుచౌదరి గారికి**  
**శ్రీమాన్పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులగారిదేనిష్ఠించి**  
**సామోహీ పల్లభ**  
**బరుదు ప్రదానము**


తరుకు

ఇట్లు

13-10-1963

విద్యత్కవిపండితులు

- |                               |                  |
|-------------------------------|------------------|
| 1. పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు | 9. వేదవల్లభుని   |
| 2. తిమ్మరాజుచౌదరిగారి         | 10. సామోహీ పల్లభ |
| 3. సరేంద్రనాథసాహిత్య మండలి    | 11. విశ్వనాథశర్మ |
| 4. విద్యన్తమకవిపండితపరిషత్తు  | 12. భాగవతశర్మ    |
| 5. శ్రీమంతుల వేదవల్లభుని      | 13. పంతులు       |
| 6. శ్రీమంతుల వేదవల్లభుని      | 14. పంతులు       |
| 7. విశ్వనాథశర్మ               | 15. పంతులు       |
| 8. పంతులు                     | 16. పంతులు       |



మహామయ
అమృతమయ

## బిరుదపదానమ

సామోళ్ళ సమూహం కృతీశ్రి పులిచెట్లమహాబాళ్ళ పి  
సభాసంధ్య ముసస

## విద్యున్నవారవి పరిధిత పరిషత్తు

శ్రీ నరేంద్రనాథ సామోళ్ళ మండలి వ్యవస్థాపకులు  
విద్యావేదకులు భజన సమహారాలులు  
సామోళ్ళవల్ల బిరుదాలితులగు కృతీపద్య  
శ్రీ ముళ్ళపూడి అప్పారావు వేదం గారితో

## ఆంధ్రభారత

అనుబంధము  
పులికర్త వాక్ శ్రీ తిప్పరనేని వెంకటేశ్వరరావు ఎడిటరుగా

## సామోళ్ళ సమూహం

అనుబంధము  
గౌరవమాజీ ముళ్ళపూడి వర్మలు  
సామోళ్ళ వర్ణాక్షర అధ్యక్షులుగు  
డాక్టర్ శ్రీ వెంకటాద్రి గోపాలరెడ్డి గారితో  
సమర్పించు కృతీసది

భిక్షు  
కవిరాజు సామోళ్ళ

తయారు
పులికర్త విమోళన సభాధ్యక్షులు 1974-75





ముళ్లపూడి తిమ్మరాజుగారు.



శ్రీమతి ముల్లపూడి రవణమ్మగారు.



ముల్లపూడి తిమ్మరాజు గారు.



శ్రీమతి ముల్లపూడి కమలాదేవిగారు





ముళ్ళపూడి హరిశ్చంద్రప్రసాద్ గారు గర్లపిడి గంగాభవానిగారు, శ్రీ ండ్యాల బౌయమ్మగారు  
 ముళ్ళపూడి తిమ్మరాజుగారు ముళ్ళపూడి కమలాదేవిగారు,  
 చిట్టూరి రమణాంబగారు యలమంచిరాజేశ్వరీదేవిగారు.



అఖినందన విభాగము





అంధ్యభోజ, సాహితీవల్లభ

శ్రీ

౩ -

తిమ్మరాజుగారు

శ్రీ తిమ్మరాజుగారివిగూర్చి ఒక్క వాక్యంలో చెప్పాలంటే 'వారిలో ఇంటిపనులపై వైముఖ్యం పరుల పనులపై సౌముఖ్యంహెచ్చు' అని చెప్పాలి. మొదటినుంచీ మిత్రుల పనులు, పక్షల పనులు, తాలూకాబోర్డు పనులు మీద వేసికొని పొరుగుగూళ్ళు తిరుగుతూ ఇంటిపనులు, పొలంపనులు ఒంటబట్టించు కొనేవారేకారు విస్తారమైన జమీ వ్యవహారములు, వ్యవసాయము, వ్యాపారములు ఒంటరిగా చూచుకో లేక తండ్రిగారు శ్రీ రాయడుగారు మధనపడుతూనే వుండేవారు. పొలంపనులు ఆప్పగిస్తే పొలంవెల్లి నట్లెవెల్లి పొలంలోనుంచే ఎవరిపనులమీదో, తాలూకా బోర్డు పనులమీదో గ్రామాంతరంవెల్లి పొలంలోపనులు చక్కబెట్టే పాలేద్రవల్ల ఆవేశజరిగిన పనివివరం తెలిసి కొని రాత్రికి తండ్రిగారిలో ఆపన్నీ తానై దగ్గరుండి చేయించినట్లు లెక్కలుచెప్తూ నచ్చేవారు. వ్యాపారాలమీద పొరుగుగూళ్ళు వెళ్ళవలసిన పనులు తండ్రి గారు ఆప్పగిస్తే అపనులు మఠాకరికి ఆప్పగించి శ్రీ తిమ్మరాజుగారు మిత్రులను వెంటబెట్టుకొని దివ్య జ్ఞానసమాజంవారి సభలు వగైరాలకు కాశీ వగైరా వెళ్ళినచ్చి తండ్రిగారిని నమ్మించిన ఘట్టాలన్నీ వారి జీవితంలో నడిచాయి. ఈ ఉదాహరణలవల్ల మనకి వారు తమ సొంతానికి లాభించేపనులను ఎంత వైముఖ్యంతో తేలికగా వదలివేస్తూంటారో, ప్రజలకూ విజ్ఞానసముపార్జనకూ సంబంధించిన పనులపైఎంతగా ఆభిముఖ్యం చూపిస్తూంటారో తెలియబడుతుంది. మొదటినుండి ఆయన పరులమనిషేకాని ఇంటిమనిషి కాదు. శ్రీ రాయడుగారు ఏకపుత్రుడవడంవల్లా

గారాబంగా పెరగడంవల్లా తిమ్మరాజుగారిని ఏమీ ఆనలేక చూచిచూడనట్టుంటూండేవారు. "మావాడు పొరుక్కి సింహాలక్షి (శ్రీమహాలక్షి)" అని ఇతరులతో అంటూండేవారు. ఇంటిపనులు చూచుకోవడానికి ఒంటరిగా బాధపడుతూ దౌహితుడు రంగా రావు (దొమ్మేరు) గారిపైని కార్యభారంనిల్పి సొంత పనులు నెరవేర్చుకొనేవారు. తర్వాత పొత్తుడు శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాదుగారు కొంచెం ఎదిగివచ్చేసరికి అన్నిపనులు అతనికినేర్చి భాద్యతంతా ఆయనమీద ఆప్పగించి బరువుదించుకొని కృతకృత్యులయ్యేరు. ఆ అలవాటుతోనే శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాదుగారే ఇంటి పెత్తనం యావత్తూ నేటికీ వహిస్తూంటారు, తమ తండ్రిగొల్లములోను ఉమ కుమారుని బ్రెములోనుకూడ స్వేచ్ఛాజీవితం మలచుకొని శ్రీ తిమ్మరాజుగారు ఈ విధంగా మిత్రుల పనులకు, విజ్ఞాన సముపార్జనకు, ప్రజల పనులకు, తాలూకాబోర్డు పనులకు, గ్రంథ సేకరణకు, చరిత్రరచనా పక్కటనలకు, సారస్వత గ్రంథప్రకటనలకు, కవి పండిత సన్మానములకు, సాహిత్య గోష్ఠులకు, పాఠశాలకు విద్యాపటుత్వ సందక్షణకు ఎన్నెన్నో సొంతంకాని పనులకే జీవితంతంతా అంకితపాతి సేవామార్గంలోనే పయనించారని విన్ను ఘంగా చెప్పొచ్చు. అయితే ఇదంతా ఎంతో నిరాడంబరంగా జరగడంవల్ల, అంత జమీందారిసంపత్తులోనూ ప్రతి చిన్నవారికి అందుబాటులో వుంటూండడంవల్ల, మధ్యతరగతి జీవితవిధానాన్నే వరించినటు గురితోను కలిసియుంటూండంవల్ల వారి సేవారంగం ఇతరులమోస్తరుగా ఆడంబరం ఎరుగక అందరిలోలమీద ఈరేగలేదు.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారు 10—10—1901 ని జన్మించారు గర్భశత్రువులకుకూడ అపకారం తల పెట్టటం ఎఱుగని శీలంవీరిది. అందఱి అభివృద్ధిని తమ అభివృద్ధితో సమంగా ఆహంకారం వేసి తమ హృదయంవీరిది మిత్రులతోగాని, పనివారిలోగాని నూరులోపాలు కన్పించినా సరి పెట్టుకొనే క్షమాగుణం వీరిది తనవారుండగా మైవారిని నెత్తికెక్కించుకొనే గుణంవీరిలోలేదు. మమకారంతప్ప అహంకారం అవగించుకూడలేదు. ఇది వీరివంశంలోనే లేదనడం అతిశయోక్తికాదు. వీరు చరిత్ర అంటే చెవికోసి కొంటారు. పృథివారు తమ వంశచరిత్ర వ్రాసి పెట్టుకోవాలంటారు. అలాగేకనుకచేస్తే ఈనాడు చరిత్ర రచయితలు కాలస్థల నిర్ణయాకోసం పడేతిప్పలుండవు గదా అని వారు పదే పదే అంటూంటారు. వంశ వృక్షమైన పది తరాలవరకు వ్రాసివుంచకపోయిన వారు కుటుంబద్రోహులని వారు పృథివారిని హెచ్చరిస్తూంటారు. సారస్వతంపైని విశేషాంకిత్యకాని చరిత్రలోమాత్రం మంచి విజ్ఞానంకూడా వీరికుంది

ఏరు 1927 నుండి తాలూకాబోర్డుల రద్దయ్యే వరకు తాలూకాబోర్డు అధ్యక్షులుగా తాలూకాలోని వివిధగ్రామాలకు ఎంతగానో సేవచేశారు. ముఖ్యంగా పౌరధమిక విద్యారంగంలో వారుచేసినసేవ ఆపారం అనే చెప్పాలి. పృథివరామంలోనుకూడ ఎలిమెంటరీ పాఠశాల స్థాపించడం అందులో జనరల్ ఎడ్యుకేషన్ ట్రయినింగు సర్టిఫికెట్తోపాటు తెలుగుప్రబంధాలు శతకాలు బాగావల్లించినవారిని, ఎంతో వేర్పు ఓర్పు గలిగి గ్రామస్థులను మంచిమాటచేసికొని విద్యారంగంలో సేవాదృష్టికలివారిని తాము స్వయంగా పరీక్షించి ఎన్నికచేసి మాస్టరుగా నియమించేవారు. పౌరధమికవిద్యారంగంలో ఏరుచేసినహృదయపూర్వక మైనకృషి మఱి ఏతాలూకాబోర్డు అధ్యక్షులు అనాడు చూపలేదనుట నిజం. ఇప్పటికీ వారు ఎక్కడ

మాట్లాడినా పౌరధమికవిద్యను శత్రుమిత్రాలతో నుంచ గట్టుతే దేశం సర్వోత్తమస్థితికి అదే వచ్చుంద చెప్తూంటారు.

తాలూకాబోర్డులు అంతమయినవిధానం శ్రీ తిమ్మరాజుగారు తనకు పంచాయితీబోర్డుకు ఆద్యక్షులుగా 7-11-1934 నుండి 10-1-1952 వరకును, తిరిగి 23-8-1956 మొదలు 31-8-1959 వరకును సుమారు ఇరువదియొక్క సంవత్సరాల సుదీర్ఘ కాలం కడు సమర్థతతో పనిచేశాడు. ఇంటిది దీర్ఘ కాలం తాలూకాబోర్డు, పంచాయితీబోర్డుకు అధ్యక్షులుగా పనిచేసారంటే వారు ఎంతగానూ చురుకు మనిషియై యుండాలి తెలుస్తూంది కాబట్టిగా వారి జీవితపథమధుల్లు గ్రామసేవలమీదనే ఉండినా కృషిచేసింది తెల్లమౌతుంది. ఇట్లచేసిన తనకు పంచాయితీబోర్డు సాచివరులు అమల శాసనపరిపాలనా దించిన ప్రాధికారములచేతముఖ్యంగా చరిత్ర అంటే కడు చక్కగా చూడబడదు. ఇది చారిత్రిక సారస్వతరంగాలలో శ్రీ తిమ్మరాజుగారి అత్యంత గొప్ప సేవచేశానని నిరూపించడానికి ఇదికంటేమిగలదాని బోలెడున్నా. కాశ్యపాచార్యులు చెప్పినట్లులు లెక్కన మిరచుచూడకు. సుమారు వారు జీవిత దీర్ఘాయుష్షులలో ఎన్నుకొన్నారు. సమస్తతీయ పుత్రుడు సర్వేంద్రనాథ్ పెరిటోరేను నిలదడుకానే 27-9-42 తేదీకి అాలమృత్యువువాల పుట్ట వల్ల అతనిని చిరమజీవి చేయడానికి వారు 'సర్వేంద్రనాథ్ సాహిత్యమండలి' అని పెరుతో వారసత్వరంగాన్ని ఏర్పరచి అందుకునుబంధంగా 'రామల్ పెర్సన్' పేరుతో ముద్రాణాలయాన్ని నెలకొల్పి చేసిన సారస్వతసేవ ఎమంత తక్కువదికాదు. ప్రతినెల సాహిత్యసభలు జరిపించడం, అనేక ఉత్తమోత్తమమైన సారస్వతగ్రంథాలు చారిత్రిక గ్రంథాలు పక్కటివడం శతకవాక్యాయము ఎంతో చక్కని విశేషాంశాల పీఠికలను ప్రముఖపండి

తులచే వ్యాయించి పక్కటించడం. సంస్కృతాంధ్ర భాషాపండితులను, శాస్త్రపండితులను ఘనంగా సన్మానించడం మూలంగా వారెంతగా చారిత్రక శాస్త్ర సారస్వతరంగాలకు జీవితాన్ని అంకితపణవారో విస్పష్టంగా ప్రకటితమైన గ్రంథ సాహిత్యధారం కన్పిస్తూనే వుంది.

ఇంకా వీరు ఆంధ్రసాహిత్యమండలి ఏకాడమీ (హైదరాబాదు) లో సభ్యులు. భారత ఇతిహాసక మండలి (పూనా), చరిత్ర పరిశోధకమండలి (రాజమండ్రి) గౌరవలైబ్రరీ (రాజమండ్రి) ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు (కాకినాడ) చారిత్రక పరిశోధకమండలి (జయపూర్) దక్షిణభారత హిందీ పృథ్వీసభ (మద్రాసు) వై. యమ్. సి. ఏ. నెల్లూరు గృంథాలయము, అఖిలభారత హిస్టరీకాంగ్రెసు, భండార్ కర్ లైబ్రరీ, ఆంధ్రవిశాఖపట్టణం (భీల్లీ) మొదలగు పెక్కు సారస్వత చారిత్రక సంస్థలలో జీవితసభ్యులు. ధనసహాయంచేస్తూ సభ్యులుగామాత్రమే ఉండడమే కాకుండా ఆ యా సంస్థలజరిపే సహసమావేశాలకు ఎంతో దూరభారమైనాకూడా తక్కువయ్యకుండా విధిగా మిత్రులనుకూడా వెంటబెట్టుకొని హాజరై ఆయా విషయాలు గృహించినవి గ్రంథస్థం చేయించడం ఆ యా సంస్థలు పక్కటించిన సారస్వతం ఏభాష లోనిదైరా (మరాఠీ, అరబ్బీ వగైరా) కొనితెచ్చి తమ లైబ్రరీలో ఉంచడం, ఆ యా భాషాపండితులచే అవి చదివించి వానిలోని సారాంశాలు తెలుగులో వ్రాయించడం మొదలైనవాని మూలంగా ఎంతగానో వానితో పిరంతర సంబంధంపెట్టుకొని తమ సంబంధం ప్రజోపయోగకరమయ్యేట్లు చేస్తూంటారు. ఈవిధంగా వీరు చారిత్రక సాహిత్యరంగాలకు ఎంతగా కట్టుబడి జీవితాన్ని అంకితంచేస్తున్నారో నిరూపితమౌతుంది. స్వవిషయం కించిత్తూ చూచుకోకుండా ప్రతిక్షణం సేవారంగానికి శ్రీ తిమ్మరాజుగారు జీవితాన్ని అర్పించారని

పైవిషయాలు సంగ్రహమైన పృథులసాహిత్యధారం కాదా!

ఇహ, శ్రీ తిమ్మరాజుగారిచే సన్మానితులైన ప్రముఖులను, వారిచే ప్రకటించబడిన చారిత్రక సారస్వత గృంథాలను తెలిసికొంటే ప్రేరంగాలలో వారి విస్తృత సేవాకార్యక్రమం వెల్లడౌతుంది.

శ్రీ కాశీ కృష్ణాచార్యులు, శ్రీ దివాకర్ల వేంకటాచార్యులు, శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు, శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి, శ్రీ పెనుమెచ్చ సత్యనారాయణరాజు, శ్రీ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ, శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు, శ్రీ వెంకటాచార్య సూర్యనారాయణ శాస్త్రి, శ్రీ తెన్నేటి కోదండరామయ్య, శ్రీ జమ్మల మడక మాధవరామశర్మ, శ్రీ డాక్టర్ తిమ్మరసెని వేంకటేశ్వరరావు, శ్రీ పిల్లలమట్టి మార్కండేయశాస్త్రి, శ్రీ ఏలూరుపాటి అనంతరామయ్యమొదలగు కవి పండితులకు వేయిసూలు పదాదనమిడి సూటపదార్థమిడి వివిధంగా సన్మానములు, కనకాభిషేకాలు చేసారు. ఇంకా ఎందరితో ప్రాచీన శాస్త్రపండితులనుండి అధునాతనభాషా కవిపండితులవరకు పెక్కురు వారిచే వస్త్రయగ్యములచే సత్కరింపబడ్డారు. కొందరిలో సభాముఖంగా కొందరిని ఇంటివద్దను సత్కరించి పంపిస్తూండేవారు. ఎవరికి ఏమిచ్చినది (వేయిసూలు పదార్థం ఇచ్చికూడ) పైకివెల్లడించడం వారిలో ఏనాడూ లేదు. చాలమంది కొంచెమిచ్చి గొప్పగా ప్రకటించు కుంటూంటే శ్రీ తిమ్మరాజుగారు విశేషంగా ఇచ్చి ఏమీ పైకి తెలియనిచ్చేవారుకాదు. ఏదో గుట్టగా చదివీకి సాహిత్యానికి సేవచేయడమేకాని అవి రచ్చకెక్కించు కొనే ఆటహాసం ఎంతమాత్రం వారిలో కన్పట్టదు. ఇది వారి వదాన్యతా వినయసంపత్తి కుదాహరణం.

వారు కృతజ్ఞులై పక్కటించిన గృంథాలు బుద్ధగీత, రాజానందం, సాహిత్యసమ్రాట్, కృష్ణాజీవితం, కరిమింగిన వెలగపండు, భక్తిశిల్పి

చర్చ, జంఘాలశాస్త్రి ట్రాలోకయాత్ర, ముసునూరి కాపయాయకుడు మొదలగునవి. “నరేంద్రుడు” వారి కీ. శే. కుమారుని చరిత్రతో అంకితమైన గ్రంథము. బాషోద్ధరణమునకై కృతులు వెలువరించాలన్న ఉబలాటమేకాని వారికి కృతులు అంకితం పొందాలన్న ప్రత్యేకాభిలాష ఎప్పుడూలేదు. వారు అంకితముగా కోరకున్ననువారి కంకితమిచ్చిన గౌరవం పొందడానికి కవులు వారైచేసిన అంకితగ్రంథాలే అవి. అంకితం పొందకుండా ఊరకే పక్కటించిన కృతులే హెచ్చు. ఆర్యవాణక్యుడు, కాకతిప్రోలరాజు, భవిష్యపర్యము, హుడి, నేతాజీపాల్కర్, రాజావీరబల్, శ్రీహర్ష శీలాదిత్య, కమ్మకుల చరిత్ర, పశ్చిమచాళుక్యచరిత్ర, ఆగ్రహారకళకము, సింహాద్వీపగౌరవసంహారకము, షివరసీతి, బద్దెన నీతిముక్తావలి, గోస్తనీమాహాత్మ్యము మున్నగునవెన్నెన్నో పక్కటించారు. పక్కటించిన వుస్తకాలలో సగం కృతికర్తకిచ్చివేసి మిగిలినవి వారు ఉచితంగా పంచిపెట్టకొనేవారు. పుస్తకంమీద వెల వేయడమేకాని ఉచితంగానే అన్నిపుస్తకాలు పంపక మైపోతూండేవి. వీనిలో వందలపుటలలో బృహద్గ్రంథాలుకూడా వున్నాయి. శతకాలలో ఆ కవుల జీవిత విశేషాలు బాసన్న చరిత్రవిజ్ఞులచే విపుల పీఠికవ్రాయించి ప్రకటిస్తూండడంవల్ల కవులు సారస్వతంలోపాటు తమచరిత్రతోకూడ ప్రసిద్ధికి రావడముగదా వారికి విశేషాభిలాషగావుండడం తెలుస్తుంది.

ఇవికాక ఇప్పుడు కొమ్ములుతిరిగిన కవి పండితులను, చరిత్రజ్ఞులను సుమారు రెండువందలమందిని ఎన్నికచేసి వారిచేత అవునన్న వ్యాసాలు అడిగి వ్రాయించి వ్యాసకర్తల ఫోటోలతో జీవితచరిత్రలతో సహా “సాహితీవల్లభ్య” మనే పేరుతో వేల సంఖ్య పుటలతో సంపుటలుగా ప్రకటిస్తూన్నారు పృథమ సంపుటం ఇప్పుడు విడుదలౌతుంది. ఈరకం సారస్వతోపయోగకరమైన బృహద్గ్రంథం ఇంతవరకు పుట్టలే

దనేచెప్పాలి. ఈగ్రంథసంపుటలు చదివితే సంస్కృతం లోగాని తెలుగులోగాని తెలియని కావ్యాలూ, అందని విశేషాంశాలూ, చరిత్రలూవేరేవుండవు. ఈసంపుటలు భాషాపరిశ్రమ చేసేవారికేకాక ఉత్తమ పండితులకు కూడా విజ్ఞానాన్ని పుసాదించే మహోపకారకములైన గ్రంథాలు పులియింట, పులిగ్రంథాలయమందు స్థిరంగా దాచిపెట్టుకోవలసిన మహోద్గ్రంథాలివి ఇది అందఱూ చేపట్టి చేయగలపనికాదు. డబ్బున్నా వ్యాససంగ్రహణకు పడేతిప్పలు అందఱూ పడలేరు. శ్రీ తిమ్మరాజుగారు ఆయా కవి పండితుల గామాలు కారుమీద విసుగువిరామం లేకుండా నిత్య యాత్రగా పర్యటించేసి కొన్ని సంవత్సరాలుగా సేకరించిన శంకారమిది. అందఱిని సజ్కరించి సంతోషించి ముద్రించి పక్కటించిన మహోజ్వల వ్యాసరాజులతో విరాజిల్లే మహాగ్రంథములివి. ఏదీనశించినా ఇవి నశించడానికి వీలేదు, అజరామరములైబాషావిజ్ఞులగు కవిపండితులకు చరిత్రజ్ఞులకు తప్పక అవశ్యపడనియ సంపుటములివి కావడంవల్ల భారత, భాగవత, రామాయణాలాగ, పృథ్వీ సాహిత్య ఆకాశమీవారు పక్కటించిన నిఘంటుసంపుటలాగ ఇవి ఆచర్యార్కం ఉండిపోయేగ్రంథాలు. అందువలన వీనిని అంధ్రదేశంలో అందరియిండ్ల అందేవరకు పునః పునః ముద్రణము జరిపించి పక్కటించేభారం శ్రీ తిమ్మరాజుగారు తమ తర్వాత తమ కుటుంబంవారుకూడ తప్పక పూించేవిధంగా ఏర్పాటుచేసి తీరాలి అని మనం ఆకాంక్షించక తప్పదు.

ఇవికాక ఎన్నెన్నో అముద్రిత గ్రంథాలను శ్రీ తిమ్మరాజుగారు సేకరించి భద్రపఱచారు. అచార్య వినోబాబాబు పేదపగజానీకాన్ని ఉద్ధరించడంకోసం భూదానోద్యమం గ్రామదానోద్యమం ప్రారంభించి భూములు, గ్రామాలుకూడ దానంగా స్వీకరిస్తూన్నట్లు శ్రీ తిమ్మరాజుగారు భాషోద్ధరణకోసం పులిగ్రామం

వెల్లి పూర్వులు రచించిన ముద్రిత అముద్రిత గ్రంథాల్ని అడిగి దానంగా స్వీకరించి చిన్న పెద్ద గ్రంథాలు, తాటాకుల సంపుటలు, ఆయాకవుల ఛాయాచిత్రాలు ఏన్నోతెచ్చి తమ మేడ పై అంతస్తు అంతా నిండిపోయేటట్లు వీరువాల్లో భద్రపరచి యుంచారు. ఎన్నెన్నో అలభ్యమైన పుస్తకాలుకొని భద్రపరచారు. హిందీ, ఇంగ్లీషు, తెలుగు భాషలలో వారి గ్రంథభాండారములో దొరకని పుస్తకముంటూ వుండదు. ఎవరికీ కావలసినా ఇచ్చి అది వారు చదివేచో లేదో అని దానిలోని ముఖ్యాంశాలు వారిచేత వాయింపించి తెప్పించి విని జాగ్రత్తచేస్తూంటారు. అనుక్షణం ఎవరినో పిలిపించి ఏదో విషయమీద పరిశోధనా పరిశ్రమకు పురమాయించి అందుకు అవసరమైన గ్రంథాలు వారికి సప్లయిచేస్తూంటారు. తమదగ్గరలేకపోతే ఎచ్చటనున్నా కొని తెప్పించి అందజేస్తూంటారు. నిరంతరం ఒకరిచేత పరిశోధనా పరిశ్రమ చేయించడం అంటే వారికి ఎంతో సంతోషం కల్గించేవిషయం.

ఇంతతో సరిపోలేదు వారి బాహోద్ధరణ తృప్తి, అముద్రిత ప్రాచీన తాళపత్రగ్రంథాలు తగిన పండితులను పిలిపించి వారిచేత పాఠభేదాలను సరిచేయించి శుద్ధపఠ్యములను వాయింపి జాగ్రత్త పెట్టడాండం వారికి మహాయుష్టం. ఎక్కడా ఇప్పుడు లభ్యం కాదనుకుంటూన్న 'శివయోగసారం' అనే బృహద్గ్రంథం తాలూకు వివిధ పాఠభేదాలతోనున్న పెక్కు తాళపత్రగ్రంథాలు తెచ్చిపడేసి శ్రీ వేదుల నూర్యనారాయణశర్మగారిచేత ప రి శో ధిం ప జేసి వేలాది పద్యాలతోకూడిన ఆ గ్రంథానికి శుద్ధ పఠ్య తయారుచేయించి యుంచారు. ఆ శివయోగసారంలోని కృత్యాది పద్యాలలో ఎంతోమటుగుపడి వెలుగులోనికిరాని చారిత్రకాంశాలు బుడదంవల్ల మచ్చుకి కృత్యాదిపద్యాలుమాత్రం ప్రత్యేకం అచ్చువేయించి

ప్రకటించి కవిచరిత్రలు రాజచరిత్రలు వ్యాసే వారికి ఎంతో సందేహనివారణంచేసి ప్రయోజనంచేకూర్చారు.

ఇంకా వివిధప్రదేశాలలోనుండే పెక్కురుకళావేత్తలను కవి పండితులను దర్శించి వారితో నిత్యపరిచయం పెంపొందించుకునేటందుకుంటూ ప్రతిసంవత్సరం కొన్నినెలలు కారుమీద యాత్రచేస్తూ ఆయా కవిపండితులను వారి యిండ్లవద్ద సాలుకొక సారియైనా కలుస్తూ సారస్వతవిషయంగామాత్రమే కాకుండా వారి కుటుంబ యోగక్షేమాలు, బిడ్డ పాపల అభివృద్ధులు, సంబంధ బాంధవ్యములు తెలిసి కుంటూ ఒక మహా అప్రమిత్తుడిలాగ సంచరిస్తూంటారు. వీరు స్వయంగా గడపత్రొక్కి పలుకరింపని కవి పండితచరిత్రజ్ఞుల గృహంలేదనే చెప్పాలి. వారివారికి అవసరమైన సహాయం అందజేస్తూ కుటుంబ సభ్యునిలాగ మెలగిపోయే మహామృదుహృదయం శ్రీ తిమ్మరాజుగారిది. ఇట్టివారు ఎవరుంటారు? పూర్వం కవులను పోషించినరాజులు. జమీందారులుకూడ ఎంతెంతదానాలుచేసినా ఇంతగా చేరికగా బంధువుల్లాగ అనుక్షణం కుశలం కనుక్కుంటూ సాయపడేవారులేరు. వీరిలో ఇన్నిసారస్వత నుగళాలను నిజంగా మనం చూడగలుగుతున్నామంటే అందభోజ, సాహితీవల్లభ అనే బిరుదాలు వీరికి తప్పకుండా సార్థకమైనవే అని చెప్పితీరాలి.

ఉపమానపదాలు ఎక్కడా ఉపమేయపదం కంటే అనేకరెట్లు అతిశయంగానే వుంటూండడం అలంకారిక సాంప్రదాయమే. ఎక్కడాకూడా ఉపమాన సాదృశ్యం పూర్ణంగా ఉండనేఉండదు. ఉపమానగుణాలు ఉపమేయంలో కొన్నైనా ద్యోతక మవుతూండడమే కవిమనయం. అందుచేత అక్షరలక్షలిచ్చే భోజరాజయొక్కపదం ఎల్లా సార్థకమాతుందని గాని సాహితీకి వల్లభత్వం ఎల్లా సిద్ధిస్తుందనికాని సందేహ

పడడు శుద్ధ పొరపాటు భోజాదులు అక్షరలక్ష  
లిచ్చినా (నరిగ్గా అక్షరానికి లక్షరూపాయిలు చొప్పున  
తెక్కపెట్టి ఇచ్చారనేది సత్యమేనా!) అను నిత్యం  
ఆవ్యాయం ప్రకటించి అందర్నీ అదరించలేదు.  
గృంధాల్ని వ్రాయించనూలేదు. శ్రీ తిమ్మరాజుగారు

ఒక్కసారి అదరించారంటే జన్మ అంకా అ ఆదరం  
అల్లా వుండవలసిందేకాని వీసం వారిలో ఎప్పుడూ  
తగ్గడంవుండదు. కాన భగవంతుడు వీరికి చిరాయు  
రారోగ్యాలు ప్రసాదించి ఇంకా సారస్వతసేవ చేయిం  
చాలని అక్షరాస్యుడైన వాడల్లా కోరితిరాలి.

## శ్రీ ముల్లపూడి వంశచరిత్ర

అంద్రదేశమునందలి కమ్మ, కాపు, రెడ్డి, వెలమ బలిజ కులములు చరిత్రను కూలంకషముగ తఱచి చూచినప్పుడు ఈ కులాలవారు ఎవ్వరును అదిలో జన్మజాతి హద్దులు కారనియు సూర్య చంద్ర వంశ సుక్షత్రియులనియు స్పష్టపడగలదు. సుక్షత్రియులు కొందఱు వేదమతమునుమించి కులవర్ణ వివక్షతలేని జైన వీరశైవ మతములు పోషించినవారములలో నామతములందుజేరిరి అప్పుడు వారు తమ క్షత్రియ కుల నామమును త్యజించిరి. దానితో వారి క్షత్రియ వంశ పూర్వకదలు కళమముగా విస్మృతములైనవి. క్షత్రియనామము విడిచినను క్షత్రియ గుణము వారి నెవ్వరిని విడువనేలేదు. ఆ గుణము రక్తము నంటి పరంపరా నేటిపరకు వచ్చుచు నేయున్నది, ప్రజారక్షణముకై వారు రాజులై రాజ్యము నేలుచునే వచ్చిరి. కాని వారిని కులవాచకముగ క్షత్రియ పదము మాత్రము విడిచినది.

క్షత్రియకులముగా గాకున్నను వారు తమ మూలపురుషుల పేర్లతో పృథ్వీక వంశనామములను వహించిరి. చలుకరాజు మూలపురుషుడుగా కొందఱు చాళుక్యులను వంశనామము వహించిరి. చోళరాజు పేరున కొందఱు చోళులు, కాకతిరాజు పేరున కొందఱు కాకతీయులు ననబరగిరి. పూర్వ క్షత్రియ వంశములలో గూడ కొరపులు, యాదవులు, ఐక్య కులు, వార్దేయులు ననువారు అయా మూలపురుషుల పేర్లతో పృథ్వీక వంశ నామములు వహించినవారే

ఈ విధముగా నేర్పడిన కులములలోనిదే కమ్మకులము. కమ్మరాజు చరిత్ర పూరాణ పుస్తకమైనది. అతని తర్వాతివారు ఆ పేరుతో 'కమ్మవారు'

అని పిలువబడిరి. ఆ కమ్మవారే ఉద్ధారణ లోపముతో కమ్మవారుగా స్థిరపడిరి. ఈ కమ్మరాజు యొక్క సంతానములోని 'కాకతి' యను రాజు యొక్క సంతతియే కాకతీయులనబడిరి. ఇదంతయు చారిత్రిక శాసన వాఙ్మయాధారములతో నిరూపింపబడిన సత్యము.

ఈనాటి పశ్చిమగోదావరి మండలమున కమ్మవారి వంశములందు సుప్రసిద్ధమైన శ్రీ ముల్లపూడి వంశమువారి విశిష్టత శ్లాఘార్పదము. ఈ వంశమున మమకారము హెచ్చుకాని అహంకారము చుచ్చునకును కానరాదు. శాంతవినయ గాంభీర్యములకు కావాచి ముల్లపూడి కులము. తణుకు పట్టణములో శ్రీ ముల్లపూడి తిమ్మన్నగారు మంచి భూస్వాములు. తణుకు పట్టణ స్వాములు. శ్రీ తిమ్మన్నగారి యాత్మీయత యానాటి పాలకులకును హర్షాస్పదమయినది. శ్రీ తిమ్మన్న జమీందారుగారికి బావగారయిన దొమ్మేరు జమీందారు శ్రీ పెండ్యాల రాయుడుగారు వియ్యంకులునైనారు

శ్రీ తిమ్మన్న జమీందారు గారికి పుత్రసంతానము లేకపోవుటయు నొక విశిష్టతకు హేతువైనది. పెండ్యాలవారి దొహతులు, కార్తరి గ్రామస్థులునగు శ్రీ ముల్లపూడి తిరుపతిరాయుడుగారి కుమారులు శ్రీ వేంకటరాయుడుగారు తిమ్మన్నగారికి దత్తపుత్రులైరి.

శరత్కాలములో విజయదశమి పండుగులలో శైశవమున వేంకటరాయుడుగారు గురువుగారితో తోడి విద్యార్థులతో గిలకలబద్ధ ధరించి కార్తరిపట్టణమున గ్రామము తమకు తండ్రివరుస బంధువులగు శ్రీ తిమ్మన్న జమీందారుగారి రింటికి గురువుగారి దక్షిణ లిప్పించు నిమిత్తమున వచ్చిరి. తిమ్మన్న





రావుగారు శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాదుగారుకూడ స్వబంధువులతో సంబంధములు విడిపోకుండ చూచుకొనుట మాత్రమేకాక రాష్ట్రేతరులగు కమ్మవారితోకూడ సంబంధములు కలుపుకొని విశాలహృదయములను వెల్లడించుకొనిరి.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారు ఇరువదవశతాబ్దారంభమున 10-10-1901న జన్మించిరి. వీరు తణుకు తాలూకాబోర్డు ప్రసిడెంటువదవిని చిరకాలము నధిష్ఠించిరి జిల్లాబోర్డు సభ్యత్వపదవి, తణుకు పంచాయితీబోర్డు అధ్యక్షపదవినధిష్ఠించి ప్రజారంజకముగా సేవచేసిరి.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారు ప్రథమభార్య శ్రీమతి వేంకటరమణాంబయందు శ్రీమతి అచ్చాయమ్మ, శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాదులను, ద్వితీయభార్య శ్రీమతి కమలాదేవియందు నరేంద్రనాథుడు, వేంకటరమణాంబ, గంగాభవాని, రాజేశ్వరియను సంతానమును బడసిరి. నరేంద్రనాథుడు పదునారేండ్లు జీవించి తన అల్లుజీవితకాలములోనే అత్యద్భుతగుణ సౌరభమువిరియించి అమరజీవియైనాడు. అతనిపేరున శ్రీనరేంద్రనాథసాహిత్యమండలిని స్థాపించి శ్రీ తిమ్మరాజుగారు ఆపారభాషాసేవగావించుచు నూరడిల్లినారు.

శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాదుగారు తండ్రి తాతలను మించిన యశస్సును చిన్నవయస్సుననే దిగుతములకు ప్రాకించుచున్నారు. పారిశ్రామికవేత్తలుగా వారి కృషి ఆపారమైనది. దేశీయస్థిరసౌభాగ్యదాయకమైనది. రైసుపిల్లు, మగరుపిల్లు, టెక్స్టైల్సుపిల్లు, ఎరువులప్రాక్షరీ, మెడికలుకాలేజీ, పోలిటెక్నిక్ కాలేజీ, ఎడ్యుకేషనల్ ట్రస్టు, మెడికల్ ట్రస్టు, ప్రసూతి వైద్యాలయ నిర్మాణము, ఇండస్ట్రియల్ స్కూలు మొదలగు సంస్థల నిర్మాణమున ఆపారముగా దేశసంపదకు

మూలకారణమై దేశసేవాకార్యక్రమమున ముఖ్యపారిశ్రామికవేత్తలలో అగ్రగణ్యులనిపించుకొనిరి. వారు పట్టినది బంగారుగ ముట్టినది ముత్యముగ మారుచున్నది. శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాదుగారికి అనురూప ధర్మపత్ని చంద్రమతీదేవి. శ్రీ హరిశ్చంద్రదంపతులకు నేటికి అయిదుగురు కుమార్తెలు, ముగ్గురు కుమారులు.

తాతగారి పేరుతో శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాదుగారి జ్యేష్ఠపుత్రుడు శ్రీ వేంకటరాయుడుగారు. బి కాం. పరీక్షయందు తీర్థులై అప్పడే పారిశ్రామికరంగములో తండ్రికి చేదోడువాదోడై తండ్రికి తగ్గ కుమారుడని పించుకొనుచున్నారు. అక్కమాంబా టెక్స్టైల్సుపిల్లుకు సర్వేక్షణదై వర్థమాన భావులైనారు. ఇప్పటికి ఇరువుర పుత్రులకు తండ్రియై యున్నారు. శ్రీ తిమ్మన దంపతుల వంశము వేయిండ్ల మొదలై మూడుపూవులారుకాయలుగా వృద్ధిపొందుచుండుట వారిపూర్వ విశేషము.

శ్రీ రాయడుగారు తమతో తమవంశమున నాల్గవ తరము పురుషుని (మునిమనుమని) వరకు జీవించిన పూర్ణాయుష్షుంతులు కాగా, శ్రీ తిమ్మరాజుగారు తండ్రిగారినిమించి అప్పడే అరువదియేండ్లకే నాల్గవతరము పురుషులనుజూచు అద్భుతమునుగాంచిరి. ఐదవతరము పురుషునిగూడ చూచి అనందించు మహత్తరభాగ్య విశేషముజూచి తండ్రిని మించిన దీర్ఘాయుష్షుమునుకలగ్యమును పొందగలరని ఆశించుము. వారిని శాశ్వతకీర్తిని నిల్పునట్టి మహాగ్రంథములు ప్రకటించి శాశ్వతభాషాసేవతో మనజేయవలసినదిగా భగవంతుని ప్రార్థితము. శ్రీ ముళ్లపూడి ఎంశము ఆ చంద్రతారార్కము పూర్వవైభవమున కెంతమాత్రము దీనిపోక నిరంతరాభివృద్ధి సాధింపగలందులకు భగవంతుడు తోడ్పడునుగాక !" యని మనసారాకోరుదము.

# శ్రీ న రేంద్ర నాథ చౌదరి

శ్రీ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ

సాహితీవల్లభ శ్రీ ముళ్లపూడి తిమ్మరాజు గారి ద్వివీణీయ పుక్కుడు కీ॥ శే॥ నరేంద్రనాథ చౌదరి ది 5—4—1927 న జన్మించెను. ది 27—9—1942 న ఆ స్తమించెను. “ఋషీవాలీ” పాఠశాలలో విద్యాభ్యాసము గావించెను. జీవించినది అత్యల్పకాలమే. కాని ఆ కాలది నాళ్లలోనే దాన దయా క్షమాగుణాలు అంచులు ముట్టమెలగి “ధన్యజీవి” యనిపించుకొన్నాడు. “కలిమి ఆత్మోపభోగమునకు గాక దుఃఖార్తుల బాధానివారణమునకే వినియోగించవలె” నను సిద్ధాంతమును జీర్చించుకొన్న మిన్న. గర్థములు వెలసిన వారికి గూడ పాఠములు చెప్పగల

జీవితాదర్శము మెలయించినదిట్ట. సూతు సంవత్సరముల తమ జీవితకాలములో చేయగల్గియు చేయలేని పనులను చిన్ననాడే చేయగల్గిన మేటి. సుగుణాల పేటి. పై గుణములకు నరేంద్రుని జీవితకాలములో మిత్రులమధ్య, బంధువులమధ్య నడిచిన పెక్కు ఉత్తరముల సాక్ష్యాధారములు చూచి, సరస్వతీ కంఠాభరణ, విద్వాన్ శ్రీ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మగారు “నరేంద్రుడు” అను పద్యకావ్యమును రచించిరి. ఆ కావ్యమునుండి కొన్ని ఘట్టములిందు ఉదహరింపబడినవి.

సా. సం.

## ‘ఋషీవాలీ’ విద్యాభ్యాసము.

చాల పొడగరి సరిగ మోకాలువరకు  
దిగిన బాహులు, చెవిదాకి యెగయుకనులు  
సన్ననగు కొను చామనచాయ మేను  
సవదరించిన యొక బాలచంద్రుడతడు.

అందరెక్కలమించు మంచిదుస్తులు మేని  
పొడవున కొకమంచి తొడవుజేర్చు  
కరుణాతరంగిణీధురపాతములు ‘కండ్ల’  
వెడలుపునకు నొక్క వెలుగుగూర్చు

ఎడఁదలో కరుణాల్లి నిరుగచన్ బరపించు  
పొడుగుచేతులు వింతబెడఁగుదీర్చు  
శాంతమై యమృతనిష్యందమో హాసంబు  
వదనచంద్రుని కళాన్మదునొనర్చు

కూర్చినటు లేర్చి సరిదిద్ది తీర్చినట్లు  
సమవిభక్తాంగములు క్రొత్తపొరుజేర్చు  
మురిపెముంగూర్చు మోహనమూర్తి యతఁడు  
మూ ర్తికిందగ్గ సుగుణసంపూర్తి యతఁడు.



ఆమరజీవి శ్రీ ముక్కపూడి నరేంద్రనాథచౌదరి.



చొదరీ ! విద్యావివాదంబులో మధ్య  
వ రివై మా న్యాయమూర్తివగుము  
చొదరీ ! యాటపోటీదాడీలో మాకు  
నాయకత్వమున సేనానివగుము  
చొదరీ ! మన నటనమ్మేళమున నీవు  
వీరనాయకపాత్రధారివగుము  
చొదరీ ! మా పేదసాదలం దయజూచి  
దాతవై విద్యావిదాతవగుము  
అనుచు ప్రేమించి తోడివిద్యార్థులెల్ల  
చొదరీ ! చొదరీ ! యని సాదరమున  
నుండఁగ నరేంద్రుఁడొక నరేంద్రుండువోలే  
నేలుకొనుచుండె నా ' ఋషివాలి ' బడిని.

చొదరీ ! చొదరీ ! యని సాదరమున  
ఎంతో విద్యార్థులట గౌరవింతురతని  
హృదయకమలాలి విచ్చి నమ్ముదమునొంద  
మిత్రుడై వారి నెల్ల ప్రేమించునతఁడు.

కండుక క్రీడ

అది సాయంసమయమ్ము బాలకులు కీ  
దారామ భూమిస్థలిన్  
గుడులై గుంపులుగూడి భేలనములో  
నుత్సాహశీధుద్యవా  
శ్వదనోన్మత్తమనస్కులై స్వవర వ  
క్ష న్యాయచర్చావదా  
వదులై యాడిరి కండుకప్రహతు ల  
భ్రంబుచ్చి చూడారగన్.

ఒక్కొక్కతాపు తావునకు  
నుచ్చి నభిముననుండి పెచ్చికల్  
రిక్కలతోపెకల్ని పగ  
లే రివురిప్పున రాలబంతితో

నెక్కడఁజూడ తానయగు  
చీగతికందుకభేలన కియా  
చిక్కణమైన కౌశలము  
చే రహించె నరేంద్రుఁ డవ్వుటన్.

ఓటుగెల్పులలో పాణ మొడ్డివైచి  
రెండుపార్టీలు బలిసి కేరించినిలిచె  
రెబ్బటిలు ప్రీతి నొక్కపార్టీకి వాహి  
సీంద్రుడై నిల్చినాఁడు నరేంద్రుఁడంత.

ఆటలోమడి తన్మయమ్మగుట నెదిరి  
నోటువుచ్చి జయమ్ము ధబ్బాటుగొనగ  
ఎగిరెగిరిపడె తలక్రిందులుగ నొకం, డు  
భెత్తుగా, మోము బ్రద్దలై నెత్తురోడె.

అంతటి యాట యొక్కపరి.  
యాగిన దందఱుగుంపుగూడి రం  
తంతట జీర్ణవస్త్రముల  
కై పరువెత్తిరి కట్టుగట్ట నా  
ప్రాంతములందు; దానిఁగని  
పట్టునఁజీలిచి లాల్చి యగుల  
త్యంతము నోడగాఁదడిపి  
తానయికటై నరేంద్రుఁ డాదృతిన్.

ఓడికలుగట్టు నెత్తురువీడఁ దుడిచి  
గట్టిగ నుబుకు నెత్తురు వట్టి నొక్కి  
గుడ్డపొడిగొట్టి తోతుగా కూరిపెట్టి  
కట్టుగట్టై నరేంద్రుఁ డా గాయమునకు.

అట జహిందారుబిడ్డలే యందతైన  
బట్టలకు లోపమేలేనివారయైన  
నమయవిస్ఫూర్తిగా సాహసమ్మె నున్న  
అంతలోనున్న దానూక్ష్మ మరసికొన్న.

## ఎ క్కుర్నన్

అది డిసెంబరునెల చలి యవరిమితము  
గజగజ వణకుచున్నాడు కప్పకొనియు  
రైలులో వారలెల్ల రా రాత్రయందు  
ఏవో నర్దుచునుండె నరేంద్రుడొకడు.

బలిసి యెక్కుర్ననునకని బయలుదేఱ  
యరసి ఢిల్లీని, తిరుగు ప్రయాణమందు  
బదలి నిద్రించి రా ఋషీవారి బాలు  
రెల్ల; కావలియుండె నరేంద్రుడొకడు.

పెట్రెలోనున్న సాలువ విప్పి కప్పి  
అక్కలకుకొన్న హాంబట్టుహాసులేను  
పనితనపు జిల్గుచీరలన్ పైకితీసి  
నరుకు లిటునటు పెట్రెలో నర్దుచుండె.

నర్దుకొన కొంత ముందుకుజరిగి సాల్వ  
వెనుకకొన దేనికో పట్టుకొని పెనంగు  
చుండెనని వెన్నకు దిరిగిచూచి యర్చె  
కనుగొనల వేడిబాష్పముల్ గార్చినాడు.

బక్కచిక్కిన శతపృథ్విదొక్కడ చవట  
పండుకొని నిద్రలో చలి మెండుకొనగ  
కొనలువడి వెచ్చదవిలిన తనదు సాల్వ  
కాలికిందార్చి లాగుటం గాంచినాడు.

వెంటనే మది వేడెక్కి వెన్నవోలె  
కరగిపోయెను చలియెటో సురిగిపోయె  
సాలువాలీసి నిండిన సానుభూతి  
గండుకొన వృద్ధ నొడలెల్ల గప్పినాడు.

బాష్పముల్చూపు నవరోధ పలకె నైన  
నంతతో తృప్తి వడయలేదతని దృష్టి

తడివి యిటునటు పరికించి కడగిచూచి  
ఎదుటిబల్లకు దృష్టి సారించినాడు.

అస్థిపంజరమాత్ర శిష్టాంగములకు  
శిథిలసాంసుల శతపరిచ్చేద సూత్ర  
సంఘటిత జీర్ణవస్త్ర మాధ్యాదినముగ  
వణకు నిరుపుర సోదరిమడులగాంచి

తలచినాడు దేశచౌర్యాగ్యమును లోన  
విరిసి కనులవాస గురిసినాడు  
పైకిచీసినట్టి పట్టుచీరలగప్పి  
యక్కలనుచు వారి సెరసినాడు.

శతమునడుపైని వెలగల సాల్వయ్యది  
తనరునై బాచ స్వయముగా కొనిసెదర్చి  
సూరునరుమించు వలువైన చీరలవిప్పి  
ఆక్కలను ప్రియతోద చొన్నట్టివచ్చి.

కృత్రిమము దాంబికమొద్ది యుంచిలేని  
సహజమోష్యము ములకును సాగినేని  
మనసునకు బంతుగొలచును, చనము గెనము  
వారిముందరి నొక బలాటాయగాదె !

## నానాప్రాయము

"ఎల్లరును క్షయింపని బీతిల్లుదుండు  
రెల్లరును వ్రాణమన్న పీఠిల్లుచుండు  
'రాత్రివత్సర్కభూతాని' యని తలంచి  
యెప్పుడెక నెట్టి క్షల నిడుచు మన్న!"

పాశ్చర్యంభములో బద్ధరాగమిట్లు  
పైకిబడువుచు బాపంబు వంటబట్టి  
కన్నులకమూసి ధ్యానించి తన్నుమఱచె  
శ్రీ నరేంద్రుడు 'ఋషీవారి'లోని గదిని.

‘దొరికినాడు దొంగ, దొరికెను దొరకె’ నం  
చురికినాడు లోనికొక్కమిత్రుఁ  
డదరి బెదరి చూచె నా నరేంద్రుండంత,  
నంతరాయ మయ్యె ధ్యానమునకు.

‘దొరికెను, తోటమాలి మన  
దుర్గఁడు, నీ మణియుంగరమ్ముతో  
దొరికె, నదృష్టవంతుఁడవు,  
లోడ్కొనిరమ్మునినారు పిన్నిపాల్  
దొర నిను, రమ్ము, రమ్మునుచు  
తొందరసేయగ నంతనాత్మతో  
మెఱపు తళుక్కునన్ మెఱయ  
మిత్యునితోడ నరేంద్రుఁడున్ జనెన్.

‘పోయినదెపుడో యుంగర  
మాయది యిపుడెట్లుదొరికె, నద్భుతముగదే !  
నా యభియోగమ్ముది లే  
కే యొక్కనిఁబట్టుకొనుట కేమికతంబో !’

అనుచు స్వగతముననె, ఆత్మత మిత్యుండు  
లాగుచుండ నాతఁడేగుచుండె,  
పాత్యభాగమందు పద్యభావము దారి  
లోన, లోన సూడలూనుచుండె.

“దుర్గన్న మనయింటిదొంగ ఈశ్వరుఁడైన  
పట్టలేఁ డీనాఁడు పట్టువడియె  
ముసలిముసలి కెట్టిబుద్ధులుపుట్టెనో  
ప్రాతఃవోరీ లింక పైకివచ్చు  
బహుమాల్యమైనట్టి వజ్రాంగుళీయమ్ము  
పోవఁగా ఫిర్యాదునీవదేమి  
నీవభియోగమ్ము నీకున్న నేమాయె  
అనోటనానోట నదియెపొక్కె

మదనవల్లిబజారులో మననఖనకు  
దుర్గఁడమ్ముంగఁజూపఁగా దొరకెనంట

పట్టిచెచ్చెను ప్రిన్సిపాల్ వద్ద కఠఁడు  
పాపమది యెన్నటికినైన వండకున్నె ?

పదిమంది బిడ్డలుండిన  
ముదివగ్గుకు నిట్టిబుద్ధి పుట్టందగునే !  
తుదిదినము దగ్గరించెను  
గదె దుగ్గని కిపుడు, ప్రాతకథలుండేలున్.”

అనుచు వలికె మిత్రుఁ, డంగలువైచుచు  
నేగినారు వార లిరువు రంత  
మూఁగినారు వారిముందు బాలకులెల్ల  
‘దుగ్గిగాఁడు దొంగ దొంగ’ యనుచు.

ఎన్నో మామూళ్ళిచ్చుచున్న చొదరి వస్తు  
వపహరించుట పాప మనెడువారు  
ఊర్మికాహీనమైయున్న చొదరిహస్త  
మిక కాంతు లేనునం చెంచువారు  
దుర్గన్న పనినుండి తొలగ చొదరి వాని  
పనిపట్టవలె నంచు ఓలుకువారు  
సన్మార్గపరుఁడౌట చొదరి యంగుళీ  
యక మేటి కెదురీదె ననెడివారు

నగుచును నరేంద్రుఁడును నగుచుఁ జేరి  
చొదరీ! చొదరీ! యంచు సాదరముగ  
చేతులను, లాగు, చొక్కాయి చెఱగు లూని  
లాగుకొని పిన్నిపాల్ వద్ద కేగినారు.

అదియొక పెద్దహాలు, బడి  
యంధలి బాలురు, నెల్లబోధనా  
పదమున వేత్తలైన గురు  
వర్యులునున్ పరిషత్తుఁదీర్చి రా  
ప్పిదముగ; ప్రిన్సిపాలు నొక  
విష్టరమం దుపవిష్టఁడయ్యె, పత్  
తుదలు, సులోచనంబుల ను  
లోచనముల్ వెలిపిపులీనఁగన్.



ప్రిన్సిపాలుకు ప్రక్కగా వెనుకగోడ  
కానుకొని మునలిడుగ్గఱు గూనినడి  
మొరము వేలాడ, బాష్పసంపూర్ణనేత్ర  
యుగ్మమున్ దుడ్చుకొనుచు నిల్చుండియుండె.

అది శిక్షావిధిఁ దీర్చునట్టి పరిష్క  
త్తంద తైక్యముగా  
తుదినిర్ధారణ దీర్చుచుండుర చటన్,  
దుర్గన్నయద్యోగమున్  
గదలింపన్ దుదితీర్పుతీర్తురిక నే  
కగ్రీవురై; 'ముద్రియ  
య్యది నాదే' యని శ్రీ నరేంద్రుఁడును స్వీ  
యామోడమున్ దెల్పుగన్.

'పచ్చెవచ్చె నరేంద్రుఁ' డన్పలుకు, అలలఁ  
బోలి యూగాడె వెనుకకు ముందునకును  
అందఱు నరేంద్రువాక కానందపడిరి;  
దుర్గఁడొక్కఁడుమాత్రమే దుఃఖపడెను.

శాంతగంభీరమైన యాస్థంబునందు  
దివ్యహాసంబుతో 'నమస్తే' యటంచు  
వినయమున ప్రిన్సిపాలుకు ప్రణతినెఱపి  
శ్రీ నరేంద్రుఁడు ప్రక్కఁ జాసీనుఁడయ్యె.

'అనుమతిని రెల్పు ఛాదరి!' యనుచు ప్రిన్సి  
పాలు మెల్ల నరేంద్రునివైపు తిరిగి  
'చర్చలన్నియు జరిగి, నీనమ్మితికనె  
వేదియున్నది నభ, తీర్పువినుచు వినము;

నీయరి అనర్థమౌ నంగుళీయకమ్ము  
దొంగిలించుట దుర్గన్నద్యోగ మిపుడు  
ఐర్తరపుచేయఁబడె, వాని వర్తనంబు  
కోర్కునకుఁదెచ్చి బాలకుల్ కోలుపడిన

వస్తువులఁగూడఁ దెప్పించి వాని వైదు  
నకును ద్యోయంగ పోలీసులకు 'రిపోర్టు'  
చేయఁదలఁచితి, మీరక నాలసంపకేపు  
సనుమతినిఁ రెల్పు ఛాదరి! యనియె; నంత

నిస్తరంగమయ్యె నిఫలసభాసీను  
శ్రీ నరేంద్రుఁ డేమిచెప్పఁజాలె  
వినఁగవలయుననుచు వీనులు నిక్కించి  
యాలకింప నిర్పి రందరచట.

అంతయు నాలకించి మన  
సంతయు గందరగోళమంద వి  
శ్రాంతికి ధ్యానమూని నిమ  
నంబు; మహాభలకంబునైని ని  
శ్చింతగ తండ్రి రిమ్మవిడుఁజేర్చి  
యెదోయెదా బాపవీధిలో  
మంతనమాడి, బాదరిని  
మనీషిఁగూర్చెను చిత్తసీమచున్.

జనకు హృదయమ్ము దనలోని నిదివి చదివి  
అత్తమహనమ్మనన్ చేరినట్టి యమ్మక  
మౌషములమ్ములందుండి మురిసి, నవ్వు  
వెలికిఁబెంద నరేంద్రుఁడు పరికినంత.

"పోవనేలేరె అంగుళీముద్ర నాది!  
ఈయనేలేరె అదియొగ మే నిజమిది!  
ఇందు దుర్గని శిక్షంపనేమికలదు!  
ఇంత సభచేసి చర్చించనేమికలదు!

పూర్వమొకనాఁడు ముద్రికపోయెననుచు  
నేను నాగది వెదికితి నిజమె; పిదప  
నర్ది మా తండ్రిగారికి కరుగుదెంచి  
నపుడు కొనిపోయి, రదినేఁడు జ్ఞప్తివచ్చె.

నాయదియెకాగె యింతకు నంగుళీయ  
మెవ్వరిదో యేమో ! యియ్యది యెఱుగువరకు  
దుర్గనికి దొంగతనమును దొడుగనేల !  
నిలచి యుద్యోగమిపుడు మాన్పింపనేల !”

చెప్పి యిటు శ్రీ నరేంద్రుఁ డాసీనుఁడయ్యె  
తెల్లమొగములువై చిరి యెల్లవారు  
ప్రిన్సిపాలోక్కఁడు నరేంద్రు హృదయ మెఱిగి  
ఎత్తుకొని ముద్దులాడి స్తుతించివాడు.

వి ద్యా సే వ

తోనిస్వచ్ఛతదుస్తులలోనె తెలియ  
ఎడఁద కరుణాద్ధికుసులలోనుడులు దిరుగ  
\*తెద్దవరకు ‘షికారు’గా దిరిగి మఱి  
యరుగుచుండె నరేంద్రుఁడొక్కఁడు నాడు.

వలకకొనుమంచు పొత్తమ్ము వలయుననుచు  
కొంగువట్టిచ్చి యేడ్చెడి కొడుకుఁగాంచి  
కూలివనిచేసికొను పేదరాలొక్కర్తు  
ఎదుటదారినిఁబోవు నరేంద్రుఁజూపి

“అట్టిదబ్బున్నబాబుల కగునుగాని  
కూలికేడ్చెడి యీ దిక్కుమాలినట్టి  
మనకునీఁక విద్దెకూడనా’ యనుచునంత  
కనుల ముత్యాలనరులదేవనిగ దాల్చె.

బిరబిరా కాలుసాగించి వెడలిపోవు  
నా నరేంద్రుని చెవిసోకి యట్టెలాగె  
“అట్టి దబ్బున్నబాబుల కగునుగాని  
మనకునీఁక విద్దెకూడనా’ యనినమాట.

\* ‘తెద్ద’ అనునది మదనవల్లితాలాకాలోని ఋషివారి  
బడి కొకమైలు దూరమునగల పల్లె, అందు కూలి  
నాలి చేసికొను పేదజనులు నివసించుచుందురు.

వెంటనే కంటతడివెట్టి వెనుకకరిగి  
‘ఏమి మునలమ్మ! వాపోయేదేలయిట్లు  
నీవుపనిచేయు యజమాని నీడుసుతుల  
చదువునకు నింతమాత్రమ్ము సాయపడఁదా !’

అనుచు వలికిన పలుకులో నమృతమాని  
కొంగువట్టిడ్చు బాలకున్ గు న్నరించి  
పాపమా పేదరాలిట్లువలికె నంత  
‘అంతభాగ్యమ్ముకూడ మాకగునెబాబు !

నెలతిరిగిపోయె జీతమ్మునీయఁడయె  
లెక్కలని డొక్కలని యేవో చిక్కులనుచు  
జరుపునేకాని శదువుకకుఁరితినెంచి  
చూడఁ డీక విద్యకూడ నా! పాదుబుతుకు,

వానిమాటకు గడగడ వణికిపోయి  
చేతులరుగంగ చాకిరీ చేసియున్న  
మెప్పునకుమారు చీవాట్లు తప్పవెప్పుడు  
నాయన! చదువునకుకూడ సాయపడున !’

ఆనిన పై వాపె బాధల వినగలేక  
అవ్వ! యింక నీడుపిల్లనికై నఖర్చు  
చదువులకు దుస్తులకు నేనొనంగువాఁడ  
నదియె మాబడి యపుడపు డటకురమ్ము.

అనుచు తనజేబులో చేయిజొనిపి తీసి  
యేమొనంగనా! అవ్వ కొండెక్కిపోయె  
ఏదియోతోచి రేచ న నరేంద్రుఁడంత  
నిలుపుకలద్రొక్కు మనసుతోనేగె బడికి.

సూర్యోపా స్తి-అంగుళీయక ప్రదానము.

అదియొక సుప్రభాతము

శుభాశిషమంగళవేదగానముల్  
మొదలిడసాగె నద్విజన  
మూహము; లెఱునివన్నెనంచులన్.

బొదివిన రశ్మివంతయు సమూలము  
సర్వసమానగౌరవ  
వృదముగ లోకజాంధవుడు  
పంచగసాగె కరమ్ము లెత్తుచున్.

"గుణమొకటే భువిన్ నిలుపు  
కోడగుగ్గిగాని ధనమ్ము నిల్వ దే  
క్షణ మెటులుందునో యెఱుంగఁ  
జాలము కాలముమాటి యేఘనా  
ఘన భయదార్పణీప్రళయ  
గర్జల నల్లరిపుట్టునో నభో  
మణి తనరశ్మి సార్థకన  
మాప్తినొనర్చు నహస్రబాహులన్.

అస్థిరమ్ముగు కల్మిశో సుస్థిరమగు  
యశముఁ గొననెంచి భువిని బేహర మొకటి  
జరుపుచున్నాడు దివినుండి తరణి, యెంత  
లాభనష్టాలెఱుంగు న్వలాభవరుడో!"

అనియొక గుట్టపైని సుదయాభిముఖమ్మునిల్చి  
నమ్రుడై  
దినమటిదీప్తిలో వ్యకృతిదేవిసూక్తియొనర్చు  
పద్ధతిన్  
తనగురుదేవుఁడాదిన విధానము నభ్యసనమ్మొ  
నర్చుచున్  
నానమున శ్రీ సరేంద్రుఁడు సుమాంజలివహై  
వ్యభాత సంధ్యకున్

వ్యకృతి చింతమున సంతపరకు నుండి  
యంతలో నాటలాడు ప్రొద్దుగుటనెంచి  
కొండశిఖరమ్ముదిగి క్రిందకురికినంత  
జాలకుం డొక్కదాతని మోగని నిలిచె

"బోలు! మదనపల్లి బడిరోన జదివెడి  
హరిజనుండ దైన్యభరజనుండ

చేత పైసలేదు సిక్కుఫారమువాడ  
రేపు కట్టవలె పరీక్షఫీజు.

చేయఁదగినదిలేక యాచింప నిటకు  
వచ్చినాడను మీ ఋషివారి బడికి  
ఆందఱును చొదలిగారి నడుగునునిరి  
తమరుగాదె సరేంద్రచాధరులు బాబు!

అని వినయానశాసనమునంటి కరమ్ములుమోడ్చి  
యూర్పుచున్  
కనుమొగికుల్ విడల్పు నుదకస్రవణమ్మును  
చేతవడ్డి ని  
ల్చిన, యదిగాంచి చొదలి దలిన్ దిగఁమింగు  
దయోపయోధియై  
చినుకుల రెంటిగుట్టలకుదేరిచె ముల్తెములై  
ఫలింపగన్.

హరిజనుని మోములోని దైన్యమ్ముఁగాంచి  
చినిగిపోయిన బాక్కాయములుగులోని  
బక్కచిక్కిన యెముకల డొక్కగాంచి  
ఎక్కివెక్కెడ్చె చిన్నినరేంద్రుఁడంత.

గదికిపోయి యేదో కానా యేగానియో  
యాయగూడదొక్క యెంతదొరన  
ఉన్న యొక్క రవ్వయుంగరమ్మునుదీసి  
బాప్పధానధారపట్టి యొనఁగె.

దా న ప్ర వ ణ త

కలిగెఁగా ముగపూడి కులకలశాద్ధిలో  
నమృతభానుఁడు నేటి కనెడివారు  
లేతవెండియ యింత లెక్కలోనికినెక్కె  
ఫలమెంతటిదోయంచు పలుకువారు  
ఆమృతరసాల, మందావంతయును తెంక  
పులు పెఱుంగమటంచు పొగడువారు

రాజ్యమ్మునకుతగ్గ రాజుగలెనటంచు  
రామరాజ్యమ్ముఁ దలంచువారు  
బంధుజనులును, మిత్రులు, పరులు, భృత్యు  
లెల్లరును ప్రియ విరిసి రంజిల్లి, వల్ల  
వింప నుల్లంబు లనుదినవృద్ధిగనుచు  
నెంతో సంతోషపడిరి నరేంద్రుఁజూచి

అరవమింగ్గిపు కన్నడమ్మాంధ్యభాష  
నాలుభాషల మాట్లాడగల్గు నతఁడు  
తిరిగి కనుగొని భారతదేశమెల్ల  
ననుభవమ్మెంతో గడియించినాడతఁడు.

తనబసకు బావయిడిన సౌధమ్ముపైని  
నొక్కగదిలోన మన నరేంద్రుడెవేవో  
ఈలపాటలలో కులాసాలగించి  
నరుకు లిటునటు మార్పుచు నర్దుచుండె.

అంత యనాధదీనజనతాదరణ ప్రవణమ్ము వాని ను  
స్వాంతము, మేడక్రింద పసివాఁడొక డా చలి  
గాలిలోన న

త్యంతము బాధతో వణకువారుచు బిచ్చము  
వేడుచుంట తా  
నింతటి తన్మయుండయి చరించుచుఁ గాంచె  
నరేంద్రుఁ డాదృతిన్.

మేడపైనుండియే వానిమీఁదపడఁగ  
వట్టుచొక్కాలు లాగులు బట్టలెన్న  
దబడబా క్రిందవైచె, నాతనిని కవులు  
కవితకెక్కింప కూరుకొఁగలరె యింక.

తెక్క రెన్నాకైయైనదో లేనలేదో  
యాతఁడటవచ్చి పరిజను లందఱతని  
వట్టవడలరే! యెన్నెన్ని బట్ట లాతఁ  
డెవరికొనఁగెనో యన్యోన్య మెఱుగరెవరు.

నాన్నయెఱుఁగక తాతయ్యనడిగి కొన్ని  
తాతయెఱుఁగక మఱి నాన్నచేత కొన్ని  
అక్కచేగొన్ని బావయ్య నడిగి కొన్ని  
బట్ట లెన్నెన్నో కుట్టించివైచినాడు.

అన్ని చొక్కాలు లాగులు నన్నికోట్లు  
తనకునని కొని వానిని తఱుకులోన  
కొన్ని దొమ్మెరులో కొన్ని యన్ని పేద  
కూలి జనులకు దానధర్మా లొనర్చె.

విలువయెఱుఁగఁడు చేతికి వెడలినన్ని  
బట్టలేకాదు దొరికినవట్టు నెన్న  
భసము దన్నమ్ము లడిగినంతనె యొసంగు  
వచ్చి యడుగనివానిదే పాపమంతె.

చిన్నిదొరగారిదో హయా మెన్నఁడందు  
కొనునో యని యూరుచుండి రాకుఱ్ఱవాని  
నరసి మురియుచు సేవకు, లాతఁ డెంత  
మంచితనమున తీసి తిప్పించినాడో!

మామిడితోటకుం జని క్రమ  
మ్మున వేలకువేలు కాయలన్  
ప్రేమమెలర్చగా తనకు  
విద్యలనేర్పడి నొజ్జలిండ్లకున్  
గ్రామములోని పేదలకు  
కానుకలంపును కూరగాయ లే  
మేమియె నిత్యమంపు నని  
యెల్లను తాతయగారి పేరితోన్.

చూడ కొకకాన్ని విని మఱి చూచి కొన్ని  
తాత రాయండు తిమ్మభూదభుఁడుతండ్రి  
నహజరానాభిరతి నుత్సాహపడిరి  
కలిగెఁగా పేరునిలోపడి మొలక యనుచు.

పట్టలేక యతనిభావమ్ము స్వయముగా  
నడిగి యతనినోట మడుపునప్పు  
డరసి మురియఁదలంచి యంతట నొకనాఁడు  
వలికె తిమ్మరాజు బాలుఁ డిదివి.

"తగునె నరేంద్ర! నీకు నిది  
\*తాతయమించిన కోవమొందఁడే  
యగునని నీవె యేమి భయమందక  
కూరలు కాయ లిట్లుగా  
తెగువఁదలంచి యేరికొ  
యడేవని పంపుచునుంటి, వాడుకోఁ  
దగు చిటుపాయ మందిటుల  
దానము ధర్మములేల పెద్దగన్."

అనిన తనతండ్రిమాటల కడలఁడింత  
తానుచేసినయది విధి ధర్మ మగుట  
దేర్ఘ ముక్త్యాహ మణికువఁ దరలఁడింత  
అది ఋషివాలికో తయారె ననరుకు.

"నన్నా! తాతయ కోవమొందుటకు న  
న్యాయమ్ము కార్యమ్ము నే  
నెన్నుం టొక్కటియే నొనర్పితిని యే  
మీ గర్వదారిద్ర్యమం  
దన్నమ్మే కరవైననిమ్ము నలుమా  
త్యప్రేమతోఁ జూచుట  
తొన్నత్యమ్మునఁ దూగువారలకు కా  
దా ధర్మ మూహింపరే!

ఆ కర మింతదాక నము  
పార్జనలో నలనాటుపడ్డదే  
కాకయెఱుంగఁడో యది య  
కార్యమొ కార్యమొ తాత యింతకున్

\* శ్రీ ముల్లపూడి వేంకటరామయ్యగారు

రాకల పోకలన్ పొలము  
లం దిరుగాడుచు నాడుకృత్యమా  
మాకి యెఱించి కూడ నటు  
చూచియు చూడనియట్టు లేగఁడో!

మనమున ధర్మచింతన సమానమె  
యందఱునై న కొందఱు  
ధనసముపార్జనాగణ ము  
దారతఁజేరఁగనీయ పెద్దియో  
తనకొక యడ్డుగల్గు నది  
దాటిన తానొక ధర్మదాతనా  
ననుకొను. సాహస మృతిన  
యాతఁడు మూడునకేగఁ గల్గునే!

అది యిది యంచు తుచ్చును  
మందు మనమ్మును చూర్చి యెప్పుడో  
నదమలకృత్యముల్ నలిది  
సద్గతి జుట్టుదునంచు వాయుదాల్  
తుదివర కట్లె నైరుచు న  
రుంతుడమో పరిరాప మొందఁడే  
బ్రదికి మఱింపియున్న తన  
బంగరుకాలము చాటఁజెట్టినన్.

పట్టుకొనంగ నానె? యన  
పాయమె కానుము చుట్టుముట్టి యే  
తట్టుననుండి పెత్తనో కృ  
తాంత నితాంతకదాళ కింకరుల్  
మెట్టుకుమెట్టు గట్టి తుదిమెట్టు  
నెకా యెక్కి నెక్కఁబోలుగా  
కిట్టుమి నానవేషముల నెంచిన  
కాలము కూరుచుండునే!

దానము ధర్మమున్ మునలి  
తాతలకే తగియుండి బాలకుల్.

పూనగరాని వానా! “పరిపూర్ణ  
శతాయురపేతజీవితై  
యేను సుఖింతు నందు నెవఁ  
దేనియు పూచివరంగఁజాలునో,  
నే నిపు డుంటి రేవటికి  
నేమగువాఁడనొ చెప్పఁ బోలునో!”

అను తుదిమాటలన్ వినిన  
యంతనె తిమ్మనృపాలుఁ డెద్దియో  
మనమున చేయి దూరిచి య  
మాంతముగా కలయంగఁజెట్టిన  
దైనిన “ఎందుకిట్లు వలి  
కించితివో యిది ప్రాణగోడమై  
నను బ్రతుకున్న కాలము తు  
నాతునకల్ విదళింపకుండునే!”

అని దిగాల్పిడి లోపల నణచి బాధ  
“పాపము శమించుఁగావుత, ప్రతిపాత మ  
మంగళమృగుఁగావుత” మంచువలికి  
జాలు నాగోష్ఠి మఱలించివైచి పంపె.

అ స్త మ య ము

ఒకటి రెం డీఁక మూఁడు నాళ్లకట ! యిట్లు  
నలువదియొకండుగా లంఘణములువడియె  
నాటికి నరేంద్రునకు, నదేలాటిజ్వరమొ  
చిక్కి జీర్ణించి శల్వావశిష్టఁ డయ్యె.

\*భాస్కరుఁడు కేవల మ్మింటివద్దనుండి  
“కండ్ల”లో వత్తు లిటుకొని కాచికొనుచు  
వైద్య మొనరించియుండినన్ ఫలముగలరె  
ఆవగింజంత నాయువే నర్లకున్న ?

\* డాక్టరు తబుకు భాస్కరరావు L. M. S. గారు  
శ్రీ ముళ్లపూడివారి గృహవైద్యులు. వారి యింటి  
ప్రక్కనే కాపురమున్నారు

అద్ది దున్నపా దుఃఖ దురంత దుష్ట  
దిన విషమవేళ నాఁ డుషస్సున నదేదొ  
సూర్యమండలమును మహాజ్యోతి యొకటి  
మెఱసి భేదించుకొనిపోయె నెఱుంగ రెవరు.

అంతటిదాక యాకనమునంత  
తళత్తళ నూత్న కాంతు లా  
కాంతముఁ జిల్కరించి తడియారని  
చిక్కని కీర్తి రోచు లం  
తంతట నిల్చి జ్యోతియొక  
టంత హఠాత్తుగ పర్వదీపె లో  
కాంతరసీమ కంతటి  
మహత్తరకార్య మదేమి కలెనో !

కలక కలనూతనోజ్జ్వల వికాసము దేలిడి  
నవ్వుమోముతో  
నొలయు సుభావప్రపూరమున నొక్క  
మహోన్నతభావవీధిఁ జ  
క్కిలిగిలిగింతలన్ ప్రకృతికిన్ దఱలేని  
హుషారగుర్రునా  
కలికి గుఱాలపేటనిఁకంటికిగాననీవు దుర్విధి.

ఇంత అవసరమైనట్టి మృతినించిత  
‘మరణమన్నది చృకృతిధర్మం’ బటంచు  
‘మహికినియ్యది దైవమర్మం’ బటంచు  
మెట్టచేదాంతముల దిగమింగఁగలరె !

చూడలేదు తిన్నజాడయైననులేదు  
వాయుచళముఁజేసి పరిమళమ్ము  
మూరుకొన్నవారు మొగ్గజారుటకేడ్చి  
రన్న కన్నకడుపు నావవళమె  
ఓరి పాపిష్టిదుష్టవిధి ! రవంత  
కనికరము లేకయె నరేంద్రుఁగన్నతల్లి

కడుపులోచిచ్చు రగిలించి కట్టుకొన్న  
మూటయేమిటో ఇంత దుర్బుద్ధియేలొ.

సాం త్రానము

విత్తనమునాటి మొలిపించి వివిధగతుల  
పెంచి పోషించి యావయి పెల్లగించి  
పారవై చిన వనమాలి భావ మేదో  
పెకి వివరింపగల్గు వివక్షవేడి ?

ఆది నీ దని యొక పెద్దయాననగొలిపి  
వెలివడగరాని మమకార మలవరించి  
నీదికా దని యంతలో నెట్టవెచు  
భగవ దాంతర్య మెఱుగు వివదిషువేడి ?

అమృతమున్నది మఱి హాలహలమునున్న  
దభిమాత్రము దేనికి నంటవడదు  
దైవప్రకృతికి వ్యంగ్య చిత్రములివ్వ  
వాస్తవముగ్రోలు భావపిపాసువేడి ?



శ్రీ ముల్లపూడి వెంకటరాయుడుగారు.

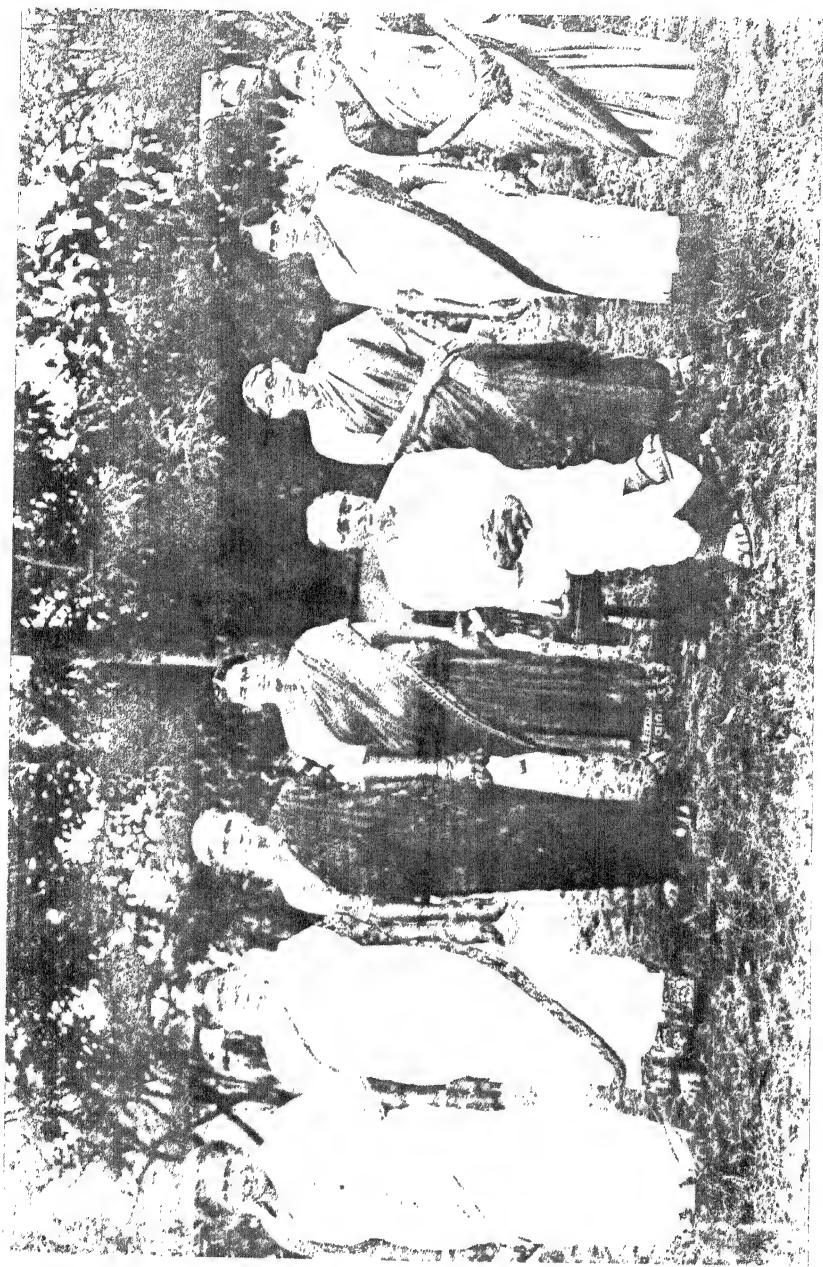






మతి ముళ్లపూడి ఆకామాంబగారు.





శ్రీ ముల్లపూడి తిమ్మరాజుగారు చంపతులు, శ్రీ తిమ్మరాజుగారి సోదరీమణులు.



# శ్రీ ముల్లపూడి వేంకటరాయుడుగారు

శ్రీ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ

శ్రీ ముల్లపూడి వేంకటరాయుడుగారు 1857 సం॥న తణుకుతాలూకా కార్తరి గ్రామమున శ్రీ ముల్లపూడి తిరుపతిరాయుడుగారికి శ్రీమతి బుల్లి వెంకమ్మగారివలన జన్మించిరి. కొవ్వూరు తాలూకా దొమ్మేరు గ్రామమునందు జమిందారు శ్రీ పెండ్యాల రాయుడుగారు వీరికి మాతామహులు. శ్రీ వేంకటరాయుడుగారిని తణుకు గ్రామముననబు శ్రీ ముల్లపూడి తిమ్మన్నగారు వారు నతీమణి ఆశాలమ్మగారు దత్తపుత్రులుగా స్వీకరించిరి. వీరి మేనమామలు శ్రీ పెండ్యాల ఆచ్యుతరామయ్యగారు. శ్రీ ఆచ్యుతరామయ్యగారు శ్రీ తిమ్మన్నగారికి ఆల్లుడు. శ్రీ వేంకటరాయుడుగారికి వారిమేన మామ కుమార్తెయు దత్తత తండ్రికి దోహతియు వగు శ్రీమతి అక్కయ్యమ్మగారినిచ్చి వివాహము చేసిరి.

శ్రీ వేంకటరాయుడుగారు అప్పమైన రైతుబిడ్డ. భూదేవిని నమ్మి సేవించి అమె యనుగ్రహము వడసి సకల జీవితసిద్ధులు సాధించిన మహావ్యాప సాయిక కర్మవీరులు. ఎంతెంతగా సొమ్మల వెచ్చించుటకైన వెనుకాడరు కాని భూమిమాత్రము ఒక్క సెంటుకూడ వదలుట సుతరాము నిష్టపడరు. కుమార్తెలకు సారెలకు, చీరలకు పనుపుకుంకుమ లకు లక్షలకొలదిసొమ్ము నొసంగిరేకాని స్వకుల స్థులు అందఱు నిచ్చునట్లు భూమిని మాత్ర మొనంగరైరి. వీరు భూదేవీ మహాభక్తులు. వ్యాప సాయికపు పనులన్నియు భూదేవీ పూజావిధులు గానే భావించి నిర్వహించిరి. ఒకప్పుడు వీరి

వ్యాపారముచూచు గుమస్తాగారు పొలములో కలుపు తీయించుచున్న వీరివద్దకేగి 'ఈ రోజున కొద్దు వాయిదాయున్నది, మీరు పొలములో కూర్చుంటే ఎట్లు! ఇది ఆఖరు వాయిదాగూడను. ఇక వాయిదా ఇవ్వరు. మీరు రాకపోయిన కేసు వ్యతిరేక మగును అని చెప్పిరట. అప్పుడు శ్రీ వేంకట రాయుడుగారు చిరునవ్వుతో నేను రాకపోవుటవల్ల కేసు మనకు వ్యతిరేకముగా తీర్చయినచో అప్పీలు చేసికొని పైకోర్టులో గెలువవచ్చును. ఈ రోజున ఈ అదనులో దగ్గరనుండి కలుపు తీయించక పోయినచో రేపటికి ఈ అదను ఆరిపోతుంది. ఈయేటి పంట దానితో నష్టమగును. ఏది ముఖ్యమంటావు అని గద్దించి పంపివేసిరట. ఈ ఉదాహరణము వలన శ్రీ రాయుడుగారికి వ్యాపసాయిక కార్యక్రమ మందు ఎట్టి నిష్టాగరిష్ఠత యున్నది తెలియనగును.

“పాటుపడిన నెంతభాగ్యము కల్గునో, రైతు వృత్తి యెంత రమ్యమగునో” తొంబదేంద్ర తమ జీవితకాలమంతయు స్వయముగా వ్యవసాయము చేసి చూపి ఇట్లు చేసికొందని తెల్పి రైతులోకము నకే ఆదర్శ జీవితమును వెలార్చిన ధన్యజీవులు శ్రీ రాయుడుగారు.

“కష్టపడు బొకరె హేతువుకాదు నిరికి. కష్ట పడి సంపాదించిన నిరి ఏక యాజమాన్యముననే కదలకుండ నిలిచియుండు” నన్న నత్కమును చిరకాలానుభవమున వెలువరించిచూపిన ఆదర్శ జీవులు శ్రీ రాయుడుగారు.

శ్రీ రాయడుగారు 18-2-43 తేదీని అస్తమించిరి. సుమారు 80 ఏండ్లు జీవించి సహస్రమాసాధిక జీవులనిపించుకొనిన అద్భుతవంతులు. (సహస్రమాసజీవులకు భగవంతుడే చేయెత్తి మొక్కునను పెద్దల నానుడికలదు.)

'హలముపట్టిన వాని మాహాత్యుడు మతియే కలముపట్టిన జన్మకుగల ఫల'మని తలచి సరస్వతీకంఠాభరణ, విద్వాన్ శ్రీ వేదుల సూర్యనాథ

అది శరన్నవరాత్రునుహస్సువేళ  
గురువువెంటడి కార్డుపురమునుండి  
బాలసైన్యమ్ము తఱుకుకు బాల్లదీరి  
సాగి, విడసెను తిమ్మన చౌదరింట.

చక్కనగువాడు, సునుసోగ ముక్కువాడు,  
చొక్కమగువాడు, బానపాలజుట్టువాడు,  
రాబుదీరిన ముద్దు ముస్తాబువాడు,  
ప్రేమగొలిపెడి ఆరేండ్ల పిల్లవాడు.

గిలకల్లబద్ధ ధరించి శ్రీ విజయ ల  
క్ష్మీజైత్రయాత్రా సుహా  
జ్జ్వల సంరంభ నిశేషుడై జయజయ  
ధ్వన పృతిధ్వనులు  
గ్గలమందనే 'విజయభవా' యనుచు బు  
క్కాకొట్టె ముత్తస్వపేన్  
పులకింపన్ ముళపూడి తిమ్మన ముదం  
'భోరాని నోలాడగన్.

రాయశర్మగారు 1943 నుంచి 'రైలువాయుడు' అనుపేర శ్రీ రాయడుగారి జీవిత్యమును ఆశ్రయి గ్రహముగా రచించి శ్రీ రాయడుగారు జీవించిన పంక్తెండంటోహన నిమిత్తము శ్రీ బ్రాహ్మరెడ్డి కలమును నివలము గావించెదారు. ఆ బాహ్యము నుండి ఈ పద్యములు స్ఫూరించినవిగావి.

నింపాచియు -- సాహితీవల్లభ్యము

చేతులంతాడి యొకిలోకి చేర్చినాడు,  
పుడికి వాత్సల్యమున మేను పడివిగాను  
సుతులులేరన్న చింత వచ్చునొకనాడు  
గురునిదోసితి రూకలు నిలిసిగాను.

బాబా! వేంకటరాయలూ! యినుమ :  
భావించి ముద్దాడి పై  
పై వా హల్లననప్పకించి మనము  
వంశాభి వృద్ధ్యర్థమై  
'యా బిడ్డంతక వేయియిందల మొదలై  
యేపాడుగా'కంచు శ్రీ  
ప్రభుల్యాన్వయ పృథ్విచహ్నము రెవో  
భావించి రాదంపతుల్.

పుత్తికొని మేడలోనికి నేగెనప్ప  
గురువుచివిదాత యెవయివో గొడిగినాడు  
ధత్తుగొని రంక వాక శుభోత్సవమువేళ  
భాయ రాదాజ్యమున కొక రాయడయ్యె.

దినిదినమ్ముకకల తీరు తియ్యము నొంది  
పెరిగినాడు నర్వ మెటిగినాడు  
పాడి పంట పొలము వ్యవసాయమును తండ్రి  
పెత్తనమ్ము చేతికెత్తినాడు.

పొలములో కార్తెట్టి హలము లాగించెనా  
బంగారుపావులు బంగారుమనియే  
అదనున విత్తనాల్ వెడవెట్టజేసినా  
రత్నగర్భ మణుల్ వరాలు నీనె  
కట్టపై మే నాని గట్టుపై నిల్చె నా  
పంటవెలంది నంబరమువడియే  
చేతితో నిమిరి పచ్చిక గుప్పెడియెనా  
గోష్ఠంబులో కుంభవృష్టి గురిసె

వట్టినదియెల్ల బంగారు పంటయగుట  
ముట్టినదియెల్ల ముత్యాల మూటయగుట  
పరువుగొన్నాడు నిరులు పాతరలుగాగ  
రైతురాయండు వేంకటరాయడంత.

తిమ్మనదంపతు లెంతో  
నమ్మదపడినారు పంటనంపద కీక వం  
శమ్మభివృద్ధికినై తమ  
యమ్మాయికుమార్తె యక్కయోంబికతోడన్.

కలిపినారుచేయి, కల్యాణ మొనరించి  
కడుపుపంట కానపడినవారు;  
ఎల్లనంపదలకు హేతువై యేడాది  
కవతరించె కవ క'నంతలక్ష్మి'.

ఇంటిలోని లక్ష్మి యేటేట పేరుగంగ  
పంటలక్ష్మి యింట వచ్చిపడియే  
పైడి వెండి గోనుబస్తాంబు కెత్తింది  
పెద్దపెద్దలాట్లు వెట్టినాడు.

అక్కయోంబగర్భ మది దోసపాదుగా  
పండసాగె పొలము పంటతోడ  
ఆరుగురుకుమార్తె లాత్మజుం దొక్కండు  
పేరుగొన్న తాత పేరువాడు.

వదియునూళ్లు నూరువందల యెకరముల్  
విలిచినాడు, పేరు నిలిచినాడు  
పాటుపడుచు పంటపండించి చెమటూడ్చి  
రైతుపేరు నిలిపె రాయడొకడు.

లక్ష్మికంత యీడురాగ రాయండు దొ  
మేరు శ్రీ జమీనుదారు కిచ్చె  
నంతకంతభాగ్య మభివృద్ధిగా నామె  
పుట్టినంట కాలు మెట్టినంట.

బుగ్గమీనలు సింహపుంగవ్వలే కాని  
కమ్మని మృదుహృదయమ్మువాడు  
ధనసంగ్రహమ్ము సంస్థానవృద్ధికై గాని  
నాణెంపుగుప్త దానమ్మువాడు  
వ్యవసాయ మది కులవ్యాపారమనికాని  
లాభనష్టాల తొల్యమ్మువాడు  
పెత్తన మృదర్యవిధము చూపనెకాని  
తిమ్మరాజున నమ్మకమ్మువాడు

ఎదమ రెఱుగక కుడిచేత నిడినవాడు  
కోర్టుకెక్కని చక్కని గుణమువాడు  
శత్రువునకైన మనకృతుల్ నలుపువాడు  
రైతులకు కొమ్మ ముళహూది 1 రాయడమ్ము.

పైకి జూచి యెదురుపలుక జంకనవ్వలే  
లోన జూచి మెచ్చి లోగవంయ  
పలుకు వజ్రమయము భావ మమృతమయం  
ఒకని 'పోలసీకి' నది నయించె.

1 రాయడమ్ముగారని వాడుకపేరు.



ఎల్లరును నతని మాటకు నెదురులేక  
చెల్లుబడిచేసినార లింటిల్లుపాది  
అదియే కారణ మపజయ్యనునదాతఁ  
డెఱుంగకుంటకు భాగ్యమ్ము పెరుగుటకును.

ఎన్నివనులభార మున్న నెంతటిహితు  
లున్న పాలికాపు లున్నఁగాని  
స్వయముగాఁగ నన్ని పనిపాట్లు వక్కఁగా  
చేసిమించె నతని శ్రీ వరించె.

రామచంద్రబుధుడు రాజ్యాంగములు దీర్చు  
రాయఁ డింద్రభోగరాజ్య మేరె  
మంత్రిచేత రాజు మతి మంత్రి రాజుచే  
వెలసినారు కీర్తి బలిసినారు.

తానై కోర్డున కెక్కలేదెపుడు నం  
తంతానీలో రైతులన్  
తానై మార్పుటఁగాని సిమ్మలకు ర  
క్తాల్పీల్చి పీడించుటల్  
గానీ, కాన మశీతివత్సరములున్  
రాజ్యమ్ము పాలించుచో  
నీ నీతిన్ నడిపించునట్టి నృపు లే  
రీ! వేళ్ల లెక్కింపుఁడి!

అడిగిన లేదనలే దెవఁ  
డదుగక యిడలేదు కష్టమందక యురకే  
యగుటకె భయము పడెదరు  
చికిముడివడు ననుచు కష్టజీవితు నతనిన్.

పొలువడిన నెంతభాగ్యమ్ము కల్లునో  
రైతువృత్తి యెంత రమ్యమగునో  
చేసిచూపి యిట్లు చేసికొందని తెల్పు  
తొందరేంద జీవితంబునందు.

ఇతరులకేలా! యంతటి  
సుతునే మనుమలనె యురక సోమరితనమున్  
జతగూడకుండ కష్ట  
స్థితిసహనము నేర్పె గష్టజీవియగుటచేన్.

దుఃఖములమధ్య సౌఖ్యసందోహమెంతొ  
పడయుమార్గమ్ము తాత్త్వికుల్ సుడివినారు  
కష్టవడునెడ నెంతభాగ్యమ్ము కలదొ  
రాయఁడేమాపె నిది చరిత్రమునకెక్కు.

'రత్నగర్భమ్ము మనది; ప్రియత్నపడక  
నిద్రపోవుదు రేల! దరిద్యులార!  
చేతులం జూపి యెరుల యాచించనేల ?  
రాయనిం జూచి నేర్చుకోరాదె మీరు.'

'రాయఁడుగారిపేరు విన  
రా! కనరా! యలతమ్మలోనఁ గ  
ష్టాయుతమైనయట్టి వ్యవ  
సాయములో నెటువంటి భాగ్యం  
క్షీయతమైనజీవితవి  
శేషముఁజూపెను? చూచి నేర్చుకొం  
దాయన లోకమందు ముకు  
రాయిక జీవితఁడై చిరాయువో'

అనుచు నింటింట సోమరులైనసుతుల  
మందలించుట పరిపాటిమాటయయ్యె  
రైతుచరిత్రమ్ము నెవరైన వ్రాయునెడల  
ప్రథమతస్థానమందె మా రాయఁ డుండు.

మూఁడుజిల్లాలలో మూఁడువంతులుతానె  
నిలిచినాఁ డింనెల్ల విలిచినాఁడు  
వంశమ్ము దళదిశావ్యాప్తమై వెలుఁగొంద  
పెంచినాఁ డభిమతిం గాంచినాఁడు

లక్షలక్షలు సా రె లంపించి తనయలం  
దనిపినాఁ డెల్లరన్ మనిపినాఁడు  
బంధుత్వములు చీలివడకుండ వియ్యముల్  
గలిపినాఁ డు వక్రపుల్ నలిపినాఁడు

చేయదగునన్ని తనచేతఁ జేసి, తాను  
ధనము సంపాదనమున కాదర్శముగను  
తనరి, ధనమున కీర్తి నాదర్శముగను  
విలిచికొను మని సుతుని దీవించినాడు,

తననాల్కొనమాట తలఁ దాల్పురాఘవ  
రాముండు శ్రీ తిమ్మరాజు సుతుఁడు  
తన నీడజాడలన్ దాటని సుతసుతుం  
డల రంగరాజ్ఞ మిందార్పింతుండు,  
తన గీయుగీటు తప్పని ముద్దుపొత్తుండు  
సత్యవంతుఁడు హరిశ్చంద్రరావు  
తనమాట వేయి రత్నాలమూలగనెంచు  
ననుఁగుపాత్రిక యచ్చయాంబదేవి

అడుగులందడ్డు లిడుజాయె యక్కమాంబ  
మమతసేవించు గోడలు కమలమాంబ  
కలసికొలువంగ కొటుంబ కలహములకు  
నందిడక రై తురాయం దెసంగినాఁడు,

నిశయది, చిత్రభానువు, పు  
నీతము మాఘము, శుద్ధమౌ చతు  
ర్దశియది, తొమ్మిదయ్యె, మన  
రాయఁడు తృప్తిమెయిన్ ప్రపాత్రునా  
స్యశశి నిజాననంబునను  
చక్కగఁ జేరిచి ముద్దులాడి న  
ద్యశమునుడించి స్వర్గపద  
మందె నదెంతటి పుణ్యమాలమో ?

“నాయన ! యెంతయెంతగ  
ధనమ్ము గడించిన నీకు కాకనే  
పోయెన ! యెంత దుర్దశను  
పొందితి నయ్యయ్యె ! అయ్యె ! నా నరేం  
ద్రా !” యని యంత్యకాలమున  
నగ్నిని మ్రింగి <sup>1</sup> ద్విత్వీయపాత్రునిన్  
బాయఁగలేక వానికయ్య  
స్వర్గముఁ జేరెను రాయఁ డా రిమై.

రంగరావు హరిశ్చంద్రరావు, సుతులు  
నెల్లరును పాత్రతోడ రంజిల్లియింక  
రాఁగలుగుకాలమున తిమ్మరాజుఁ దనకు  
మారుగాఁ గొల్తురని స్వాస్థ్యమందినాఁడు.

కష్టపడుటొకటె హేతువుకాదు సిరికి  
అమరు నది యేకయాజమాన్యమ్ము నందె  
నాడునగ్ని పరీక్షకు నాగినాఁడు  
తిమ్మరాజింక నాపెత్తనమ్ము నడుపు.

నన్నుఁ బోలి నీవు నడుచుకో మీరును  
నన్నుఁబోలె నితని నెన్నుకొనుఁడు  
సర్వమునకు రామచంద్రుడే కలఁడని  
సుతుకు మనుమలకును జూపినాఁడు.

ఎంతవ్యాసిన నిఁక నెంతయేని కలదు  
భానునిం దివ్యైతో చూపునగిది కోడి  
అపుకొన్నాఁడ కలము వ్యయత్నమునను  
సమసిపోలేదు నోట రసప్రసవంతి.

1 శ్రీ తిమ్మరాజుగారికి కమలాంబవలన గలిగిన మొలక  
నరేంద్రవాడచోదరి, ఈ బాలచంద్రుడు 5-4-27న  
ఉదయ చి 27-9-42న ఉదయం 5-10 నిలకు  
అ నమిఁ చెను.

హలముపట్టినవాని మాహాత్మ్యమరియె  
 కలముపట్టిన జన్మకుఁ గలఫలమ్ము  
 కలము హలములె భరతభూఖండమునకుఁ  
 వగునీడల్ నాడు నేడు నేనాడుఁగూడ.  
 ఆకనమ్మున తారకాలోకమందు  
 నధిక విస్ఫూర్తిగను జ్యోతిరాత్మతోడ  
 సున్న శ్రీరాయనికి పరంజ్యోతి యొనఁగు  
 శాంతినతతమ్ము నోమేశాంతి శాంతి శాంతి.

ఆ శ్రీ స్తు

“కష్టనహనమ్మునందె భాగ్యమ్ము కలదు  
 హాయిగల దేకయాజమాన్యమ్మునందె”  
 రాయనికుటుంబ దుష్టి యజరామరముగ  
 మనిది నిలుపుత రై తురాయని ప్రతిష్ఠ.





శ్రీ పెండ్తాల శ్రీరామచంద్ర వెంకటకృష్ణ రంగారావుగారు.





శ్రీమతి శ్రీ పెండ్తాల అచ్చయమ్మగారు.



# శ్రీ పెండ్తాల వేంకటకృష్ణరంగారావుగారు

న న ము :— 16—5—1911 \* \* \* అ న్త మ య ము :— 21—3—58.

శ్రీ పెండ్తాల వేంకటకృష్ణరంగారావుగారు 16-5-1911 లో తణుకులో జన్మించిరి. వీరి జనకతండ్రి నిడదవోలు వేంకట్రామయ్యగారు. జనకతల్లి నారాయణమ్మగారు. వీరిని దొమ్మేరు జమిందారు కుటుంబమున పెండ్తాలవారికి దత్తత యిచ్చిరి. దత్తత తండ్రి పెండ్తాల వేంకటకృష్ణారావుగారు, దత్తతతల్లి అనంతలక్ష్మిదేవిగారు. వీరి దత్తతస్వీకారమహోత్సవము 11-11-1921న జరిగెను. వీరిభార్య అప్పయమ్మగారు (శ్రీ ముళ్ల పూడి తిమ్మరాజుగారి వ్రథమ కుమార్తె)

శ్రీ రంగారావుగారి బాల్యము తాతగారగు శ్రీ ముళ్లపూడి వేంకట్రాయుడుగారింట గడచెను. వీరు జమిందారీ నిర్వహణ కవనరమగు శిక్షణను శ్రద్ధగ శ్రీ వేంకట్రాయుడుగారియొద్దనే పొందిరి. శ్రీ రంగారావుగారు తమ మేనమామలు, మామ గారునగు శ్రీ ముళ్లపూడి తిమ్మరాజుగారి యొద్ద కూడ వ్యవసాయరంగమందును, జమిందారీ నిర్వహణ కవనరమగు మేలకువలను కూలంకషముగ గృహించిరి.

శ్రీ రంగారావుగారు దొమ్మేరులో జమిందారుగను, భూస్వామిగను చక్కనిపేరు సంపాదించుకొనిరి. వీరు తమయొద్ద ఫనిచేయు నిబ్బందిని, వ్యవసాయకూలీలను, పేదసాదులను ననేక విధముల వారి సాధక బాధలను తెలిసేకొనుదు

నంధక్షించిరి. అర్ధికి ధనరూపమునను, మాట నహాయమువలనను కోర్కెలు తీర్చుట లో వారికి వారే సాటి. సొగసైన నిండైన విగ్రహము వీరిది. శత్రువును మిత్రునిగ జేసికొని విజయము సాధించు ప్రజ్ఞాప్రాధవములు గలవారు. వ్యవహార దక్షత, కార్యదీక్ష, నిర్విరామకృషి యిత్యాది నద్గణ గరిష్ఠులు.

నిరిసంపదలకు నోచుకొన్న వ్యక్తి శ్రీ రంగారావుగారు. వీరికి నలుగురు పుత్రులును, ఎనమండుగురు పుత్రికలును జన్మించిరి.

అక్కాయమ్మ (27-7-31), వేంకట రమణమ్మ (13-9-33), రామలక్ష్మి (10-1-36), అనంతలక్ష్మి (10-9-38), సత్యనారాయణమ్మ (28-12-42), వేంకట్రాయుడు (4-6-45), నరేంద్రనాథచౌదరి (20-7-48), కమలాదేవి (12-9-50), వేంకటకృష్ణారావు (31-5-53), అచ్యుత రామయ్య ( ), రంగనాయకమ్మ ( ), ఈష (10-58).

శ్రీ నిడదవోలు సురేంద్రనాథచౌదరి, శ్రీ నిడదవోలు మృత్యుంజయ్యగారలు వీరి జనక సోదరులు. దుక్కపాటి లక్ష్మీకాంతం, ముళ్లపూడి చంద్రమతిదేవి వీరి సోదరీమణులు.



శ్రీ రంగారావుగారు పి. సి. సి. మెంబరు గను, M. L. C. గను, జిల్లాబోర్డు మెంబరుగను అనేక పదవులందుండి వ్యజలకనేక విధముల సేవ నల్పిరి. ఏలూరు కాలేజీస్థాపన, నిర్వహణ లలో వీరి కృషి అపారము.

తఱుకు పట్టణమునగల ఆంధ్రపుగర్పు స్థాపనకు తమ మేనమామ శ్రీ ముల్లపూడి తిమ్మ రాజు, ఐవమఅది శ్రీ ముల్లపూడి హరిశ్చంద్ర వ్యసాదగారలకెన్నియో విధముల సహకరించిరి. శ్రీ రంగారావు, శ్రీ హరిశ్చంద్రవ్యసాదగర్లను కృష్ణార్జునులని కీర్తించెడివారు.

21-8-1949 న కొవ్వూరు రైల్వేస్టేషనుతో రైలు ఎక్కుచు ప్రమాదవశమున పడి

గాయపడిరి. భగవంతుని కృపవలన వారా ప్రమాదమును తప్పించుకొనిరి. కాని భగవంతుడు వారికి పూర్ణాయుర్రాయము వ్యసాదించలేదు. వీరు తీవ్ర అస్వస్థులై అశేష బంధుమిత్రులను దుఃఖ సముద్రమున ముంచి 21-8-58 న, చరమ పడించిరి. వీరియాత్మకు భగవానుడు శాంతి ప్రసాదించుగాక.

శ్రీ రంగారావుగారి సంస్మరణార్థము కాశీ నాథలో రంగరాయ మెడికల్ కాలేజీ స్థాపించ బడెను. వీరికుటుంబము వారు దానిస్థాపనకై భూరి విరాళ మందించిరి. అనేక ఉన్నత పాఠశాలలు కళాశాలలు స్థాపనలోగూడ వీరి భూరి విరాళ ములు గలవు.

### శ్రీ వేదుల సూరి

1. పూర్తిమనోజూడ చంద్రమోహనుడెటు  
అస్తమింపడు తానెందు నర్ధరాత్రి  
పచ్చియోవన మనుషాడబమ్మ త్రావ  
మిత్తి నోరూటలారి భూమిని నటించు.

2. ఆకటోరొట్ట నకనకలాదువారు  
కీర్తికై రేఖవల్లో ధరగేరు నఖలు  
“కాటిలోబడె మానోటికూటి కడవ”  
టంచు నీరోర్తు, రాత్తులై ఆర్తురిపుడు.

3. పంటపొలతి ప్రాణమునకు ప్రాణమతడు  
సస్యలక్ష్మికి ముఖ్య వయస్కుడతడు  
స్నిగ్ధతానుందరి కతండు జీవగజ్జ  
ఇంద్రునకుగూడ నతడు మహేంద్రుడటవె!

4. తప్తకాంచన గత రగదగలు వాని  
దేహ పరమాణవులయందు తేజరిలును  
చెఱకురనమూరు చూపునానించు నతడు  
మిత్తికింగూడ తియ్యమామిడి రసమే !

5. ఆతనికి యంత్రరాజముల యందరికాంక్ష,  
సరస్వతీసుత  
వ్యకతియొనర్చు కార్యములపై మమకారము  
మిత్రభావ సం  
తరియన వెఱ్ఱతీపి, సరదాధుల దాదిరుదించు  
నాకడే  
కవయయి కాలపున్నరుని పుర్విత పున్యము  
లన్ కనారియన్.

6. ఆతనికతండె సొటియన

నొనన కాదనరాదుగాని బల్  
బిక్కుకులు నిల్చునట్టి తన  
వాలు కనుంగవ మేటిచూపు లు  
న్నతములు నెట్టచారల బె  
నంగెడు నెక్కటి మానటీని తీ  
వితకుకు మేల్కొనీనీకలు  
వెన్నెలలార్చుట వానికేతగున్.

7. మాతామహుడైన తాతయ్య బుగ్గమీ

సల హాసునుండి మేల్ శౌర్యవతిమ  
ఆతాత నిలువెత్తు చేతి పొన్నంగట్ట  
తేవలనుండి పటిష్ఠతయును  
చెవుల సంగాతముచేసి మిటారిండు  
అ చూపుకోపుల రావనిరియు  
అంత ప్రసవంతియై ఆలలేచు తత్కరు  
జాంతన్నునుండి సోహృద్గరిమ  
పుంజుకొని సంక్రమించిన మోహనునకు  
రంగనికి తాతగారీద్రాయు వాకటి  
మాతృదక్కడు జడిసె అస్మాదృశాప్త  
కిల్బిష మహాత్రి సార్వభౌమోల్పాతకు,

8. చిరుతేనె బొట్టర చేతిలోవేసి నా

కించడు మోచేతివంచనుండి  
ఆదివారమునాడు అందలమెక్కించి  
సోమవారంనాడు జోలిసిడు  
వినవారికి గుట్టుడాకులలో బెట్టి  
కానివారికి పైడికంచమిడదు  
గోముఖ్యార్థాలు కూపనస్థంధూక  
భావులీతని తరవారికరులు

తాను వలచినదేరంభ, తానుమున్న  
గుంటయే గంగయందు వాకొననివలతి

కాకులనుగొట్టి గ్రద్దల కడుపునింపు  
తత్వమే! గర్భ శక్రువాతనికి భార!

9. అనదలు వచ్చి లేదనుచు

నార్పుకొల్లడు సూచనావిధిన్  
మనవిమోనర్పజాలుపెరిమన్ గ్రహియించును  
కోర్కెదీర్చి పం  
పును, మొకమందు వెట్టినగవుల్  
మొకమిచ్చకముల్, చిరాకు, కో  
వన, కనరాక యీగలడు  
వానివి సర్వము గుప్తదానముల్

నీరులేని మెరకనేలను పాతాళ  
గంగ కోడతడుపు రంగరావు  
నీరుతెచ్చుటన్ భగీరథుడైనాడు  
కమిలికుములు తనచు, కమతములకు.

10. బడబడ వాగడెప్పు మిత

బాషి అతందొక నవ్వునవ్వు బో  
లెడు రుచిరార్థ నంపద ని  
తీనమటన్ ఒకపల్కువలగ్గ గం  
పెడు నెరభావమందు కనుపించి  
చిగిర్చి వలించు వానిరో  
చిడిముడి పాటుకాన తన  
చిత్తము పెద్దనముద్ర మధ్యమున్.

11. భారమదెంత యైనను వ్య

వంపవటమున భారతాన గొ  
హ్మారు కనంబందగు న  
హ్మార్యమేదేని వృజించి అందు దొ  
మ్మేరును స్వేళవించెద ము  
మేయ పరిశ్రమలావటించి, నా  
దోరణి నుత్పసించెద బు  
ధుండత దెంతట నెట్టులయ్యెనో!

12. బొందిలోపాణమ్ము ముడివేసికొనియుండు  
కాయమ్ము లేతవంకాయకాదు  
జీవమ్మునకుమేని జిగురుకుకొనియుండు  
బెండకాయయుగాదు దొండగాదు  
అనువులు దేహమ్మునం దై కృమయియుండు  
ముదురక కోయగా పొట్లగాదు  
జీవాత్మతనువుతో జీర్ణమైనట్లుండు  
సారకాయగాదు వేగిరముగోయ

వండవలే రాలవలే చినవలేనుగాని  
పూవపించెలు కాయలు పుణుకనగునె  
ఎప్పుడై నను నీదికాదే! నమస్త  
జీవరాశియు, ఓమిత్తి చెనటికాన.

13. తనలోదానెదియో ఒకానొక మహాధర్మమ్ము  
సూహించి దా  
నిని సిద్ధాంతముచేసి తత్పరత నిర్దిష్టాతి  
కర్తవ్య సా  
ధన జాంఘాలిక సార్వభౌముడయు కార్తవ్య  
త్వముంగన్నదా  
కను నిద్రింపదు జ్ఞాతునార్పణంబు రాంగరావు  
సామూహ్యుడే.

14. తాత, రాయని నందనోద్యానమందు  
వెలిసి పెరిగిన ఒక కల్పవృక్ష మితరు  
దీనినీడనె శ్రీ కామధేను వెపుడు  
నెమరువేయుదు లేత చంద్రికలుగాయ.

15. రంగరాయని నీవెట్లు మ్రొంగినావు?  
ఎటులు నరికితివీ కల్పవృక్షమెల్ల  
మిత్తిరో! నిన్నుమ్రొంగెడి మృత్యు వేప్పు  
డెండ్లవకరించునో, ఇది నందియమ్ము.

16. దొడ్డిలోమేరువు తొలకాదు దొమ్మేరు  
పేరుసార్థకమాట వీనివలన  
వేదాంత కవిపంటి విన్నాడులరుసూర  
కొంగుబంగార మీ రంగరావు  
రాజకీయాలలో రాజరాజీలందు  
పోటరిమేటి బెడదీలడికి  
హేలావురీ కణాళిల కచ్చుక్షై  
శారదాంబువు చూచాయెమ్మె.

ద్రావిడాంధ్రుల కై కమత్తమ్ము బలియు  
నంతరి కీతందు జనకుడై వాంతులొలికె  
ఎన్నియో రత్నములలోన అన్నిచెనల  
వెలుగనెంచుమా 'కోహిమా' ర్పాలితి యటె!

17. పంచాస్యాస్యసహస్రబుద్ధి విసరిదాబ్ధిరవెట్టి  
అంద్రాళం (సర్పాళం)  
బంచారింపెడి అంద్యకేశరికి బాండారమ్ముగా  
'పర్సు'లన  
పంచాడించిన రంగరావునకు కై వమ్ము  
సుధర్మానరా  
పంచాస్యాసన మిచ్చుగాక అనుకంపనకాదు  
ధర్మాత్ముడే.

18. ఆధేయము గలి చూడక  
ఆధారము దీసివేయు నజునకు కలదా!  
మేరాభ్యాకపరార్థము  
వేరకు నడనద్వివేక దీజమ్మేడి!

19. నవ్వులేడులు, రెబవల్, నలువకొకటె  
మంచిచెడ్డల, భేదమ్ము నెంచలేదు  
మిట్లు బల్లాలెలుంగని వెట్టిదోడ  
ఎటులెలుంగగలాదు రామృత్యుతుక్తి.

20. శ్రీ వాల్మీకీమూనంది తాతవికసిం  
చెన్ నాడు మామయ్య వా  
జీవాల్మీకీమూతో విరాజిలుచు నెం  
తేరెచ్చు రంగయ్య నా  
కేవాల్మీకీమూ వీడినారనుచు యా  
దృక్పిత గన్నాదో! భూ  
మీవాల్మీకీమూగాంచె, బావ మది  
గ్రమ్మెన్ యంత్ర వాల్మీకీమూన్
21. అతనికి దేవభాషయన  
నందతికిం గల తీపిగాదు తా  
నుతల కిరందు ప్యవ్యథమ  
నూక్తులు నేర్పుగ దేవభాషతో  
జత అతికించి నాడ పర  
జన్మము నందున దేవభాషకుం  
బలియగు కోర్కె తీరదగు  
మాత్రులు వేసికొనెన్ మదీయుడై.
22. భూదేవి యెద్దాని పులిహోరపరెల్లిండు  
త్రేంచునోయంచు నూహించువాడు  
పచ్చకర్పూరపు సాయనమై యేది  
ధరకించునోయంచు తలచువాడు,  
పంట వలంతికే పొనీయమందు నా  
ప్రాయమోయంచు దా రోయవాడు  
ఏ పిండిపంటలం దీహయ్యో ధరకంచు  
వేవిక్కు తీర్పు తపించువాడు  
పుడమి పడతి కడిగి కుడువంగ దగినట్టి  
పంటయింటి పసిడిపాత్రలెల్ల  
కిలములేక గంధకీతముగా దా నమ  
కూర్చు నెంచువాడు కునుకులేక.
23. సారస్వతపు బంట్రై రేంవల్ దున్ని  
బీజాలుచల్లె నీర్వెట్టదలచె

పంటవలంతి పంటింటి కోనరము బు  
నాదులుత్రవ్వె, కానంగనెంచె  
ధరకు గార్తవ్యరతావికస్వర భాస్వ  
రపు శోభతై నవర్యల నొనర్చె  
అలరు రసాయన వ్యవసాయపు భిషాన  
చేలకు తీర్చి రంజింపనెంచె

ఆనఖశిఖమ్ము విశ్వంభరాంగనాంగ  
రంగ శృంగారిక చిరత్ను రత్నదీప్తి  
మృదిత తపనీయమయము పరిష్కరింప  
నెంచినా, దంతవిధి కొంపముంచినాడు.

24. రంగనాయక నాటకరంగమందు  
నయ్యె పృథమాంకమిక ద్విత్వీయాంకమందు  
నగముకాలేదు వరాదీకములు  
ధరతవాక్య మదాటుగా పాడిరెవరో!

25. ధిప్పిలురనమ్ముకయ్య కన్నెవులు విచ్చి  
ప్రేక్షకాళికి హృదయాలు విరిగిపడియె  
బీజములు మొల్కలై లేచి పెరుగునంత  
నాయకుడు మాయమయ్యె నీ నాటకమున

26. శ్రవ్యకావ్యము వ్యాసీకోరాడె బృహ్మ  
దృశ్యకావ్యమునకు కలమెత్తనేల!  
'నాటకాంతం కవీత్వమ్మ'నా నెఱుంగ  
దజుడు లేక ఇదే నవ్యతాయనమ్మె.

27. అతనిపేరున నింక శతశతాధిక సంఖ్య  
గతిలేనిహళలున్ బృతుకవలయు  
తన్నామధేయమ్ముదాల్చి శ్రీదేవితా  
దేశమ్ములందు నర్చించవలయు  
యంత్ర పారిశ్రామికాంత్రమై దేశమ్ము  
చెలగుత మాదొరసిరికతాన

సారస్వతశ్రీకి చీర సింగారింది  
రవణింపవలెను మారంగని నిరి

తనయజాత శత్రుత్వమ్ము దారిజాప  
గుండెబలిసిన తద్యశోడిండుమ్ము  
విందులిడుగాక సర్వత్ర నందడించి  
నర్హబృందారక శ్రవశృషకములకు.

28. ముదునకులయందు భక్తియు, ముక్తిపైని  
రక్తియు, విరక్తి కుజన కలాపమందు,  
భక్తనందన క్తికానక్తిరంగ  
కొటచేతెల్ల 'సుకృతిగతాయు' వనుట.

29. మన్మథ మన్మధుడై యా  
వన్మాత్రము లొంగదతని బాణములకు, దా  
దన్యముడు కాదు కానీ  
తన్మైత్రిని విడని రంగధాము డితండే.

30. కాయలిటు రాలిపోయెడి కాలమందు  
మింట నరుక్కుడు నికి నస్తమింపరాదే !  
అలరు దివి చుక్కలినప రాష్ట్రమందు  
పృథు మహారిష్టపేటి భవిష్యమేమో !

31. శిడుగు పత్తదిచ్చెట్టుపై వడికిరేయి  
పెద్దగా తియ్యమామిడి విత్తనములు  
పెరుగుచున్నవి చివురుపై జివురుపట్టి  
ఘాచికాది ఫలింపగా నోచుకొందు.

32. ఎడమొకతీపియో మెదదంత పడునుగా  
నిగవిగలాడు మన్నెడు "రంగ"  
హృదయమ్ములోతెంత పొదలాడునో అంత  
కావోల్పణముగల ప్రభువు 'రంగ'

అంతస్సుమాధుర్య మెంతయో ! అంతటి  
ప్యేవడిగలవాడు రంగరావు  
ఎన్నికమున్నీటి పన్నాగములలోని  
తీవికి రావు మాన్దీడు 'రంగ'

కంటిలో తుమ్మెదలునప్పు, పంటిపైని  
పాలనందృపు గెరటాలు సరిమించు  
నగవుతెర లోలగించు నందమునచరిగెన  
దొరలకు వటారు మా 'రంగ' చొరుకడటవె!

33. నవ్వులు పల్కులొల్కును, మనస్సు సమ  
స్తము వెన్నముద్ద, బల్  
శువులగుత్తి నెమ్మొగము, ముద్దులు చిమ్మెడి  
చూపు చొంచరల్  
చివ్వలమానలేదు కవిశేఖరులన్ మెలపించు  
మేటి మా  
రవ్వల రంగరావు కనరాదటె బౌతిక నేత్య  
లక్ష్యమై

34. బృదికిరహించె "రంగ" కనుపట్టడు బౌతిక  
మందు చూపనం  
పద అది ఎంత చూపగలవారము చూటల  
లోన చిచ్చి మా  
హృదయచి రత్న వజ్రలహరీమణి దర్పణ  
మందు చూచుడీ !  
చదువుడి మా హృదంతర రసప్లవ కావ్యము  
తెల్లమయ్యెడిన్.





శ్రీ ముల్లపూడి హరిశ్చంద్రప్రసాద్ గారు.





శ్రీమతి ముల్లపూడి చంద్రమతీదేవిగారు.





# శ్రీ ముల్లపూడి హరిశ్చంద్ర ప్రసాద్

( ఒక మిత్రుని చిత్రణ )

రచన : శ్రీ యర్రమిల్లి నరసింహారావు.

అతను ఒక విశిష్టవ్యక్తి—అగర్భ శ్రీమంతుడు, రైతురాజు, కాని శ్రీమంతులు సాధారణంగా చూపించే దర్పం, డాంబికం అతనిలో కానరావు. కాని ముందా అతని నడక తీరులో, రూపులో, మాటలో ఉట్టిపడుతూ వుంటుంది. ఆ ముఖ వర్చస్సు, అవ్యక్తిత్వం ఎదుటివానికి అతనిని ఒక ఉన్నత కుటుంబీకునిగా, విశిష్టవ్యక్తిగా పరిచయంచేస్తాయి.

అతడు నిరాడంబరుడు—నిర్మలుడు—శాంత స్వభావుడు—కాని అతనిలో ఆగ్రహం లేకపోలేదు. కాని ముఖంలో అది ప్రస్ఫుటంకాదు. శాంతమూర్తిత్వమునకే అది అంకితమైపోయిఉండాలి. బహుశా! తొందరపాటు, కలవరపాటు—ఇవి చర్యలలో కాని వ్యంధి! మాటలలో కానివ్యంధి! అతనికి స్వభావ విరుద్ధమైనవి. అతడు గంభీరుడు ఒక్కమాటలో.

అతడు సంభాషణలో బహుచతురుడు. కాని సునాయాసంగా, అవ్యయత్నంగాకూడా చతుర సంభాషణ సాగిస్తాడు. అది అతనికి వెన్నతో తెట్టిన విద్య. హాస్య సంభాషణను ఆరగిస్తాడు. అంతలో మితభాషిత్యం ఆవహిస్తుంది.

అతని ఆలోచనవేరు. అతని భావములు బహుశా ముందే నిర్దేశములు. అవి సాధారణంగా మారవు. కాను భావించినదానికి విభిన్న ప్రవర్తనకు ఆయన ఆమోదం ఎదుటివానికి లభించిన ఉద్ఘాటరణలు అరుదు. మనవాడనా పతిమ,

వాక్పాతుర్యం, ఆయనపై ప్రయోగించి ఒప్పించ వచ్చునని ఎవరైనా భావిస్తే వారు పప్పులో కాలు వేసినట్లే! అట్టి దైర్యంతో వెళ్ళినవాడు నిరుత్సాహంతో తిరిగివస్తాడు. అంత్య నిష్కారంకంటె ఆదినిష్కారం మంచిదని భావించేవ్యక్తి.

శ్రీ ప్రసాద్ వయస్సు 47 సం॥లు. జననం 28-7-1921 సం॥ చిన్నవయస్సుననే తన పృజ్ఞా ప్రాధవములను ప్రకటించుకొని, అపూర్వ విజయములను జీవిత వివిధ రంగములలో సాధించిన బహుముఖ పృజ్ఞాదురీణుడు. అకుంతిత కార్యదీక్ష, అవిరళకృషి అతని జీవిత విజయమునకు సోపానములు. నిరుత్సాహము, నిస్పృహ అతని నిఘంటువులో లేవు. శ్రీ ప్రసాద్ గొప్ప అనుభవజ్ఞుడు. వివిధ సమన్యంను అత్యద్భుతముగా ఆకళింపు చేసికొనగలడు. అతని అనుభవము పండుబారినదా! అనిపిస్తుంది. దానిని పరిణతి పొందిన దశలో మనం అతనిలో చూడవచ్చు! వయస్సు ముదిరితే, జీవితపాతములవల్ల చాలమంది అనుభవజ్ఞులౌతారు. కాని ప్రసాద్ లో ఇది పూర్తిగా భిన్నమైనది. అతనుచేసే ప్రతి పనిలోను పృజ్ఞ, ప్రాధవము, అనుభవము ప్రస్ఫుటమౌతాయి.

శ్రీ ప్రసాద్ గొప్ప శ్రీమంతుడు. అయినా అతడు ధబ్బుకంటె కాలమునకే ఎక్కువ విత్తవనిస్తాడు. చేయిజారిపోయిన ధబ్బు తిరిగి స్వల్పశాదించవచ్చును, కాని గడచిపోయినకాలము తిరిగి

రాదనే సత్యమును అతడు గ్రహించినంతగా మరొకరు గ్రహించలేమో అనిపిస్తుంది. అందుకే అతడు వ్యర్థసంభాషణలకు విముఖుడు. ఇవ్వకంమాటలు, పొగడ్తలు, కైమోడ్పులు అతనికి అవసరంలేదు. కాని వీటిని అతనిపై కుప్పించేవారికి కొడువలేదు. ఆయన మాత్రం ఇతరులపై వాటిని వారి మెప్పుకోలుకు ఉపయోగించడు. ఎవరైనా ఆ వద్దకున్న అతనిపై ప్రయోగిస్తే, చిరునవ్వుతో తిప్పి కొడుకాడు. కాను అనుకున్నవనినో, అనుకున్నకాలమునకు వీరైనంతవరకూ చేసుకొంటూ పోవుటకే పూనికతో ఉంటాడు. ఇందువల్ల అనేక చిన్న పెద్ద వనుల్ని సునాయనంగా, సులువుగా, తక్కువ వ్యవధిలో పూర్తిచేసుకొని ఆనందిస్తాడు. స్వంత ఘనుల్ని, సమాజపువనుల్ని, ఇదేభీతిలో గడియారంవలే ఆయన చేసుకుపోతూఉంటే చూచే వారికి ఆశ్చర్యంవేస్తుంది, ఆనందం కలుగుతుంది. ఆయన వనిచేసేతీరు చూడ ముచ్చటగా ఉంటుంది. ఆదర్శనియ్యమైనది.

శ్రీ ప్రసాద్ నిండుకుండ వంటివారు. ఎట్టి క్లిష్ట పరిస్థితులలోను అతను తొణకడు, బెణకడు. ఇతరులకు చిక్కడుకూడాదు. ఇన్నికయ్యుద్ధంలో అనేకమార్లు ఆయనకు, ఆయన వర్గియులకు ఘిజయం లభించింది. కాని 1967 ఎన్నికలలో ఓటనికి ఆపజయం ఎదురైంది. దానిని పూజల ధీర్వుగా అతను నవ్వుతూ స్వీకరించాడు. ఈ ఎన్నికలలో ఓటమికి అతను భాదపడలేదు. కాని పూజల తనను అపార్థం చేసుకున్నారేమో అని అతను వ్యధచెందుతూ ఉంటాడు.

అది శ్రీ ప్రసాద్ రూపకల్పన చేసిన ‘శాంతి లెక్చర్’ వాస్తవతాపంలో చూచి ఆనందించే సకుయం, ఒకనాడు, మామూలుభాగ్యే నేను ఆత

నితో ఉన్నా. ఇది బహుశా! ఊహించే ‘శాంతి’ అని అన్నా. ‘ఇట్టివే నాకు ఆనందం’ అన్నారు అతను. ‘ఈ పుస్తకం చదివా రోదర్యం మన పట్టణంలో ఏర్పడింది మారు మలలో నేన చేసారు’ అన్నారు. ‘అవును. మీ రాచరికవేత్తలు లెక్చర్లలో విద్య రావలయున్నామని గదా!’ అని సమాధానం. నాను రాజకీయవేత్త కానుట!

ఇదే సందర్భములో మరొకసారి ‘ప్రసాద్ గారూ! నీవు మీరు లంబానికి పట్టు వ గా యిసుకానినే పదంరి పుంది. ఏమంటారు? అన్నా. ‘నీది సమాధానం ‘అదిన్నీ ఆధారంలేని పదంతులు. మంచిని మంచిగా రీతిగానే పరిస్థితి లేదండీ! ఈ కళాశాల కట్టించి అనేకముంది పట్ల మాటలు పడుతున్నా. దాని సులభమైన అంశనే వుంది చువలది బాలలకు పుస్తకం, చిన్న లభింప చేస్తున్నానని!’ ఇది ఆయన సుస్పృహ చెప్పిన సమాధానం.

చూరదమిది శ్రీ మరొకరిని చెప్పాలి. వీరిది ఆమోదం కలుగుటం. వ్యవసాయం పుస్తకం సరిసరించి, పెద్దలు ఆర్థిం భారు. నేడో వీరిది ఒక పాటికొనుట కుటుంబం. భూస్వామిక వ్యవస్థనుంచి, పారిశ్రామిక వ్యవస్థకు తన జీవితమును మార్చుకున్నా పుస్తకం లి ప్రసాద్. ఈ రార్యక్రమ నిర్వహణకు తొలిచర్యగా పంతుభూములను దొరలతో అమ్మిచేసారు. ఆంధ్ర దేశంలో పరిశ్రమలు రాజించవని భయపడే తోజుల్లో ఆంధ్రమగధుని తలుకుతో స్థాపించి పారిశ్రామికభాగాను అతను ఎగరచేసాడు. అది ఇతని జీవితములో ఒక గొప్పకులుపు. నేడు తలుపు, కొమ్మారు, పిత్తింబ్రాదర్ వగరములకు అతని పారిశ్రామికకర్తని విస్తరించి, విస్తరించిపోయింది.

అందుకే మనరాష్ట్ర పారిశ్రామికవేత్తలలో అతను ప్రముఖ వ్యక్తిగా రాజీస్తున్నారు. అతను స్థాపించిన పరిశ్రమలుకూడా విజయవంతముగా కొనసాగిపోతున్నాయి. నేడు ఆంధ్రాసుగర్వు 600 ఉన్నలనుంచి 2,000 ఉన్నలకు దాని ఉత్పత్తి శక్తిని పెంచుకొన్నది.

శ్రీ ప్రసాద్ పారిశ్రామికాభివృద్ధిపల్ల విశేష లాభాలు గడించారు. ఒకసారి 'ప్రసాద్ గారూ! మీరు సుగర్సులో చాలాలాభం తీస్తున్నారు' అని అన్నాను. 'ఔను, ఉత్పత్తి బాగా జరిగితే లాభం వస్తుంది. అదే నేడు మా పరిశ్రమలలో జరుగుతోంది. ఉత్పత్తి చేయమనే గదా ప్రభుత్వం నేడు కోరుతోంది. ఆపనే మేము చేస్తున్నాం. ఇది నాస్వార్థంకోసం అని వ్యతిరేక ప్రచారం జరుగుతోంది. ఏమండీ! నరసింహారావుగారూ! మీరు పోషలిష్టులు ప్రభుత్వ రంగంలోని పరిశ్రమలకుంటే మా పరిశ్రమలలో ఉత్పత్తి బాగాలేదా? అని నాపై ఒక ఛాలంజిలాంటి మాట వినరారు. నేను వెంటనే చెప్పాను. 'మీ పారిశ్రామికప్రజ్ఞను ఎన్నడో రాష్ట్రం గుర్తించింది. మీవల్ల పారిశ్రామిక వేత్తలకు ప్రజాస్వామిక వ్యవస్థలో ఉచితస్థానం, ప్రోత్సాహం ఉండనేవుంది. అదే ప్రజాస్వామిక సోషలిస్టు సమాజంతోని విశిష్టత. అదీ కాకుండా మనది మిశ్రమ ఆర్థిక వ్యవస్థగదా!' అన్నాను అలవాటుపడిన ప్రచారధోరణితో—ఆయన నవ్వుతూ తల కూపారు. ప్యూవేట్ రంగంలో శ్రీ ప్రసాద్ నడిపే పరిశ్రమలు, ప్రభుత్వరంగంలోని పరిశ్రమలకు నిజంగా ఒక ఛాలంజిలాంటివే! సందేహంలేదు.

అందుకే చాలామంది దృష్టిలో అతను ఒక వాస్తవవాది. చేసి చూపించుటే తన ధర్మంగా

భావించే వ్యక్తి. 'ఒట్టిమాటలు చెప్పకోయ్, గట్టి పనులు చేయవోయ్' అనునది అతనిపట్ల అక్షరాల వర్తిస్తుంది.

శ్రీ ప్రసాద్ విశిష్ట వ్యక్తిమాత్రమే కాదు విచిత్రవ్యక్తి. ఆయనకు సావికాభిమానం లేదని భావిస్తే, అది కేవలం సత్యదురం. తఱుకు పట్టి జ్ఞాభివృద్ధి అతని ప్రథమలక్ష్యం. దానిని అతను పొందించారు. ఇంకాసాధిస్తారు. మంచిపనులకు ఆతనితోద్బాటు లభిస్తుంది. దీనికి ఆతని జీవితంలో అనేక నిదర్శనాలు ఉన్నాయి.

శ్రీ ప్రసాద్ దానశీలి, ఆవిరణకు హద్దు లేదు. కాని దానికి ఒకపోతవుంది. పాత్ర త ఎరిగి అతను దానంచేస్తారు. ఒకపని సక్రమంగా నెరవేరుతుందనే విశ్వాసం ఆయనకు కలిగితేదాలు ఆ పనికి ఆతనిసహాయం నులువుగాలభ్యమౌతుంది. అనేక చిన్న, పెద్ద విరాళాలు ఆతనినుంచి అనేక విద్యాసంస్థలు, వ్యక్తులు పొందారు. ఆజాపికా వ్యాయడం ఇక్కడే శ్లోకం కాదు. కాని తఱుకు పాలి పెక్కిక్, కాకినాడలో రంగరాయ వైద్యకళాశాల అతని వదాన్యతకు నిదర్శనములు. ఆయన నిజ స్వరూపమును మనరాష్ట్రమునకు దర్శనం లో చూపిన భూమివిరాళములను ఈసంస్థలు పొందాయి. స్వస్థలంకాని కాకినాడలో అతను వైద్యకళాశాలకు ప్రకటించిన 5 లక్షల విరాళముతో శ్రీ ప్రసాద్ అంటే ఎంత ఉన్నతుడో తెలియనివారికికూడా తెలిసింది.

జీవితములోని ప్రతిక్షణము అమూల్యముగా భావించే ప్రసాద్ ప్రపంచ పర్యటనను జరిపి అనుభవమునకు అధునిక పరిజ్ఞానమును జోడించుకొన్న ఘటితుడు.

శ్రీ ప్రసాద్ కార్యకూరుడు. ఒకవ్యక్తి శక్తి పాఠ్యమలకు కొలమానము ఆ వ్యక్తి తన జీవితములో సాధించిన స్వభావకార్యములే అని విశ్వసించేవ్యక్తి. అందువల్లనే ఒకరి మెప్పుకోలుతో నిమిత్తంలేకుండా వాటిని సాధిస్తూ ఉండటమే ఆయన జీవితలక్ష్యంగా తోస్తుంది.

అతను విస్తృతపదకాదు ఒకప్పుడు, తనను ఎదుట పొగడుతూ, వెనుక నుండిచే నైజంగల పెద్దల్ని గురించి... సమాజంలో అనూయావరులు, నిత్య విమర్శకులు గలరనే నంగతి అతనికి తెలియనిదికాదు. దానికి అతని సమాధానం ఒక్కటే. ‘ఆత్మవిమర్శ’ చేసుకోలేనివారే ఇట్టి అనత్యప్రచారకులుగా ఉంటారని అతని నబిజైన వ్యాఖ్యానం.

శ్రీ ప్రసాద్ రాజకీయజీవితం ఒక రిక్రియేషన్ లాంటిది. మదరాసు కౌన్సిల్ సభ్యత్వం, తరువాత రెండుసార్లు ఆంధ్ర ఎసెంబ్లీ సభ్యత్వం అతను పొందారు. అనేక కమిటీలలో సమర్థతతో పని చేసారు. అనేక పారిశ్రామిక వ్యవస్థలలో గ్రాముల పథవులలో ఉన్నారు.

శ్రీ ప్రసాద్ కు రాజకీయములపట్ల పెద్ద ఆసక్తిలేదు. కాని అతను రాజకీయములకు దూరుడుకాదు. దానిలో ఉన్నాననిపిస్తారు. కాని నేటి రాజకీయవాదులకుండవలసిన లక్షణాలు అత

నికి లేవు. అందువల్ల నేటి రాజకీయాలలో అతని నడక ఒక ఎదురీతపంటిది.

ఒక్కవిషయం వ్రాయాలి. శ్రీ ప్రసాద్ మొదట పారిశ్రామికవేత్త తరువాత రాజకీయవాది. అందుకే అతనిని నేను ‘పారిశ్రామిక రాజకీయ వేత్త’ (Industrial Politician) అని అన్నాను. ప్రజలకు సేవచేయాలని అతను ఆరా ఓస్తారు. అందుకే అతనిదృష్టి రాజకీయములపై పు మళ్ళించారు, దానిలో గణనీయస్థానాన్ని ఆక్రమించారు. పారిశ్రామికవేత్తగా ఆర్జించిన ధనమును దార్మికతేలి గనుక ధర్మకార్యములకు ఆశ్చర్యజనక ముగా విరచిస్తూరు. అతను ఆర్థికపట్ల చూపే శృద్ధ అపార్థములకు దారితీస్తుంది. దాని ఆర్జించిన ధనమును వెచ్చించే తీరు నిర్మల హృదయంతో అవగాహనతో పరిశీలిస్తే ఆయన ఆర్థికవేసుక దాగియున్న పదాన్యత గోచరిస్తుంది. ఒక్క మాటలో శ్రీ ప్రసాద్ ‘దార్మికదగు పారిశ్రామిక రాజకీయవేత్త’. ఈ లిఖితాత్మకమునకు పృథి రూపే శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాద్.

శ్రీ ప్రసాద్ గురించి వ్యాయదానికి ఎంతో చరిత్రవుంది. కాని అతనిని నేను నా పోదరుని గను, మిత్రునిగను భావిస్తా. అందువల్ల ఇంత కంటే ఎక్కువవ్యాయదం ఇష్టంలేదు. ముగిస్తా.



ముళ్లపూడి వెంకటరాయుడు (బాబు) గారు.





శ్రీమతి ముల్లపూడి నారాయణమ్మగారు.





# శ్రీ ముళ్ళపూడి వేంకటరాయుడు బి. కాం.

రచన : శ్రీ వేదుల సూర్యనారాయణశర్మ

చిరంజీవి శ్రీ ముళ్ళపూడి వేంకటరాయుడు ముత్తాతగారి పేరొందిన వర్ధమానభావుడు, బి. కాం పట్టభద్రుడు. అక్కమాంబా పెత్తెల్లు మానేజరు. శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాద్ చంద్రమణిరేవులకు ప్రథమ పుత్రుడు. తే 3-11-1941 ని జన్మించెను, ఈతడు తనపైని మూడు తరములవారగు శ్రీ రాయుడుగారు, శ్రీ తిమ్మరాజుగారు, శ్రీ ప్రసాద్ గార్ల అంశములలో త్రిమూర్తి యనిపించుచు, ముత్తాతవలె వ్యావసాయిక రంగమున, తాతవలె విద్యావ్యాసంగమున. తండ్రివలె పారిశ్రామిక రంగమున నైపుణ్యమును ప్రదర్శింపగల బహుళార్థ సాధకుడు. మొదటినుండి వ్యవసాయపు పనులు చూచుచుండుటతో ముత్తాతగారైన శ్రీ రాయుడుగారి అంశ ఆదిలోనే ఈతనికి సంక్రమించినది.

ఈతని విద్యాభ్యాసము దేశమున మిగుల ఆదర్శవంతములగు విద్యా కేంద్రములందు జరిగినవి. ఇదియే ఈతని భావి సత్పులసిద్ధికి కారణమైనది. అతి బాల్యమున ఆదయాదు (మద్రాసు) కిందరుగార్లను స్థూలు; తర్వాత ధీసాఫితుస్థూలు; బిసెంటుస్థూలులు, విద్యారంగములు. ఇవి బాలకుల మనస్తత్వము ననుసరించి ఉన్నత స్థాయికి దెచ్చునట్టి ఉత్తమ విద్యాకేంద్రములు. తర్వాత కాలేజీ విద్యాభ్యాసము ఆంధ్రలయో కళాశాల (బిజయవాడ) లో జరిగినది. శ్రీ ముళ్ళపూడి వంశములో ప్రథమ పట్టభద్రుడీతః.

చిన్నతనమున బిసెంటుస్థూలు (మద్రాసు) లో ఒకటవ ఫారము చదువునపుడే, భువనేశ్వర్, కలకత్తా, పాట్నా, గయ, కాశీ, అలహాబాదు, హృషీకేశము, ఆగ్రా, ఢిల్లీ మొదలగు ఉత్తరాది యాత్రలు తోడిబాలురతో కలిసి పూర్తిచేసి, 'మా క్యాంపు' అను గ్రంథమును 1952లో ప్రకటించెను.

ఆ అతి బాల్యములోనే మణుల తోడి పిల్లలతోను, ఉపాధ్యాయులతోను కలిసి రామేశ్వరము, ధనుష్కోటి, మధుర. కుర్తాలం, తిరునల్వేలి, కన్యాకుమారి, తిరువేంగళము, తిరుచ్చి, తంజావూరు మొదలగు దక్షిణాదియాత్రలు పూర్తిచేసి ఆవృత్తివృత్తి తాను చూచిన విశేషములను చేర్చి 'మా దక్షిణాదియాత్ర' అను గ్రంథమును 1953లో ప్రకటించెను. బాల్యమున ఒకటి రెండు సంవత్సరములలోనే మొత్తముమీద భారత దేశము యావత్తు పర్యటనము చేసెను. అంతేగాక ఆ వయసులో ఆ యానీయముల విశేషములు గ్రంథస్థములుకూడ చేసెను.

ఉత్తరాదియాత్రలో బేలూరు మఠములో శ్రీరామకృష్ణపరమహంస, శ్రీమాతాజీ, శ్రీవివేకానందస్వామివారల సమాధులను, శ్రీపరమహంసలవా భువయోగించిన మంచము మొదలగు వస్తువులు చూచునపుడు ఆతనిహృదయము ద్రవించినది, ఆ అతిబాల్యదశలోనే ఆతని మనస్సులో శరణత వయస్సున ఫలమునకు రాగల బీజములు

చాడితివాల్లభ్యము

కోటు చేసికొన్నవనిపించును. ఈ గుణము తాత గారగు శ్రీ తిమ్మరాజుగారి అంశమున సంక్రమించినది. శ్రీ తిమ్మరాజుగారు బాల్యమున వివేకానంద రామకృష్ణవరహంసలయందు అపార భక్తి తాత్పర్యములు ప్రకటించియుండుట వారి చరిత్రము తెల్పుచున్నది.

దక్షిణాదియాత్రలో పుడుక్కోటలో చూచిన బట్టలమిల్లు ఆతని హృదయములో ఆ చిన్ననాడే గట్టి ముద్రవై చినది. ఆ ముద్రఫలితమే నేడు ఆతడు అక్కమాండా పెట్టెలుకు నర్వ పర్యవేక్షకుడుగా ఆతనిని దిద్ది తీర్చినదనిపించును. ఇది బలమైన బీజము కాన త్వరలో ఫలించినది. ఈ పారిశ్రామిక రంగాభివాష తండ్రిగారగు శ్రీ హరిశ్చంద్రప్రసాదుగారి అంశమున సంక్రమించిన గుణము,

దక్షిణాదియాత్రలో తంజావూరులోని సరస్వతీమహులై లైబరీ చిన్నివేంకటరాయని హృదయమును మిన్నగా హరించినది. ఆ బీజమే ఆతనిని బి, కాం. పట్టభద్రునిగా ఫలింపజేసినది. ఒక్కొక్క చిన్న సన్నివేశమే మహత్తర కార్య సాధకముకాగలదు. విత్తనంబు మట్టివృక్షంబు నకు నెంత ?

చిన్నతనమున హృదయమున కోటుచేసి కొన్న సంస్కారములు వ్యర్థములుకావు. క్రొత్త కుండకు రంగు చెరిగిపోవునదికాదు. అందుకనియే ఎంతెంతగానో సొమ్ము వ్యయపఱచి అతి బాల్యవయసునుండి విద్యార్థులను ప్రముఖ యాత్రాప్రదేశలకు దీసికొనిపోవుట విద్యావిధానములో నొక ముఖ్యంశముగా పరిగణింప బడుచున్నది.

అక్కమాండా పెట్టెలు శ్రీ ముళ్లపూడి వారి సొంత సంస్థయే. యేడనారంభముననే దాని నర్వ పర్యవేక్షణదారిగా వ్యవేశించి కీ వేంకటరాయుడు విశేషానుభవ సంపాదనమునకై ప్రభుత్వముచే రూపొందించిన Indian Cotton delegations పై రూపొందించిన పిమ్మట లండన్ రిపరెంటర్ (ఇంగ్లండు) ఫ్రాంకో ఫర్టు, చనర్లకాబు (స్విట్జర్లండ్) జీనీవా (స్విట్జర్లండ్) లోము (ఇటలీ) మొదలగు విదేశములను వ్యాపారానుభవము సంపాదించుటకై పర్యటించివచ్చెను. ఆ విదేశ పర్యటనములలో విశేష పారిశ్రామికానుభవము సంపాదించి విశేష విజయములకొన్న నేర్పివచ్చి అంతరుజ్ఞానము పెరలనుభవము గలిగి నదిగానై తమ సంస్థలలో ఉన్నత పదవుల నధిష్ఠించియున్న విద్యావంధూలైనారలోని లోపములనుగూడ కనిపెట్టి కను సమీక్షతలో సరిదిద్ది వ్యజ్ఞా పాలనమును వ్యవహరించెను.

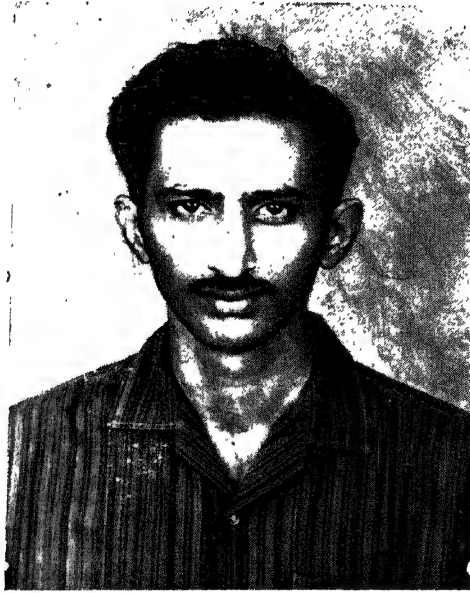
తన పరిపాలనలో శ్రీ వేంకటరాయుడు తమ సంస్థలలోని ఇతర అధికారులందఱకంటె విచిన్నముగా వ్రాదురులలో, ఉద్యోగులలో ప్రజలలో చక్కని మంచిపేరు సంపాదించుకొనెను. ఇతరులలో లేని శాంతము, దయా, శ్రమగుణములు ఈతనిలో చూచి ఈతని పాలనమునకు ఎంతగానో ఆందఱును ఆనందించుచున్నారు. ఇంకను మునుముందు కోటులు సవరించి తమ సంస్థలను పునర్నిర్మాణముచేసి నర్వ స్వతంత్రులై అందఱచే ఇంకను ఎక్కువగా తీపి తినిపించగలరని మనము ఆశించవచ్చును.

ఏదేని ఒకటి చూచినపుడు అందుంచి ఎంతో నేర్చుకొను గుణము అందఱలో నుండదు.

చాలమంది నిష్పల దర్శనము మాత్రమే చేయుదురు. కొలదిమంది తాము దర్శించినది సార్థకము చేసికొందురు. దర్శించినదానితో నేర్చికొనినది అనుభవములోనికి దింపి ఫలోన్ముఖమునకు దెచ్చుకొందురు. ఇట్టివారే జీవితరంగమును విజయవంతముగా మలచుకొనగలరు. శ్రీ వేంకటరాయడు ఈ కోవకు చెందినవాడని అతని ఈ చిన్నతనము

నందలి కొన్ని జీవితఘట్టములు స్పష్టముగా వెల్లడించుచున్నవి. ఈతనిలో బాల్యమున బీజస్యాములై ఇంకను ఫలదశకురాని యంశము తెన్నోయి యండకతప్పవు. అవన్నియు ఉత్తరకాలమున ఎంతో అభివృద్ధితో ఫలింపగలవని మన మాశీంతుము.





శ్రీ పెండ్తాల వెంకటరాయుడుగారు.





శ్రీ పెండ్తాల నరేంద్రనాథ్ చౌదరిగారు.





# శ్రీ తిమ్మరాజుగారు - ఉపాధ్యాయులు

శ్రీ వడ్లమాని సోమశేఖరం

జననము.

బాల్యము.

చళ్ళెమగోదావరిజిల్లా తణుకు గ్రామమున శ్రీ ముళ్లపూడివారి కుటుంబము నకలవిశ్వర్యములకు, భోగభాగ్యములకు పేరెన్నికగన్నది. ఈ కుటుంబము ఆదిసుండియు రైతుకుటుంబము. ఇందు శ్రీ వేంకట్రాయుడుగారు “రైతురాయుడు” అని జిల్లాలో పేరుగాంచిరి. ఈయనభార్య అక్కాయ్యమ్మగారు. ఈపుణ్యదంపతులకు 1901 సంవత్సరము అక్టోబరు 10వ తేదీ తెల్లవారుజామున సింహులగన్నమునందు మగశిశువు జన్మించెను. అదివరకు ఆడుబిడ్డలేగాని మగపిల్లలు లేనందున ఈ శిశువును అల్లారుమొదగా పెంచుచు తాతగారిపేరు పెట్టిరి. అప్పటినుండియు ఈ బిడ్డని “తిమ్మరాజు” అని పిలువసాగిరి.

శ్రీ రాయుడుగారికి ఆరుగురు ఆడుపిల్లలు, ఒకడే మగబిడ్డ. ఆ మగబిడ్డడే శ్రీ తిమ్మరాజుగారు. ఐదుగురు బిడ్డలతరువాత పుట్టుటచే ఎంతో అల్లారుమొదగా ఆయనను పెంచసాగిరి. ఈయనకు ఆరవ సంవత్సరము రాగానే శ్రీ శిష్టాకృష్ణమూర్తిగారిచే విద్యాభ్యాసమునకు నాంది జరుపబడినది. తదుపరి శ్రీ నాదెళ్ల శేషయ్యగారిచే అక్షరాభ్యాస మహోత్సవము వైభవముగా జరిపించి బడిలో చేసిరి. ‘పూవుపుట్టుట తోనే పరిమళించును’ అనునట్లు శ్రీ తిమ్మరాజుగారిలో ప్రాథమిక విద్యాభ్యాసకాలమునుండియే బంధువులన్నను మిత్రులన్నను ప్రేమ, ఆదరాభిమానములు మిక్కుటముగా పొడచూపినవి. అగర్భశ్రీమంతులైనను, అల్లారుమొదగా పెరిగి

శ్రీ వడ్లమాని సోమశేఖరం

నను హెచ్చు, తగ్గు, గొప్ప, పేద భావములతోక  
మిక్కిలతోనే కలసిమెలసికుందుచు, ప్రేమిం  
చుచు, క్షణమైనను వారిని విడువకుండుట వారి  
సహజగుణము. ఆగుణము ఇప్పటికిని మార్పు  
చెందక అభివృద్ధి చెందినది.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారు తోడివిద్యార్థులతో  
కలిసి తరగతిలో అల్లరులు చేయుట, కొట్టుకొనుట  
మొదలగు చిలిపిచేష్టలుచేయుట, గోడకుర్చీచేయుట,  
కోదండముతీయుట మొదలగు శిక్షలు అనుభవించు  
ట, తోడి స్నేహితులతో పొలములకు వెళ్లుట,  
కోతికొమ్మచ్చులాడుట, కాలువలో స్నానములు  
చేయుట, తండ్రిగారికి ఈ విషయములు తెలిసి  
ఆయన బాగుగా దండించుట, ఆటతరువాత ఒక్క  
గాని ఒక్కబిడ్డను కొట్టినందుకు చాటున పశ్చాత్తాప  
పడుటకూడ జరిగెడివి.

సె కం డ రీ వి ద్య.

1909వ సంవత్సరములో స్థానిక హైస్కూలు  
నందు మూడవతరగతియందు ప్యవేశము. శ్రీ  
ఈమని వెంకయ్యగారు అధ్యాపకులు. వారు  
రెండుపూటలు ఇంటికివచ్చి విద్యగరిపెడివారు.  
ఈప్రాయమున శ్రీ తిమ్మరాజుగారియందిమిడి  
యన్న జాతీయభావములు, వారి మనస్తత్వము  
ప్రస్ఫుటము కాజొచ్చినవి. మహాపురుషుల చరి  
త్రాలన్నను, వీరుల కథలన్నను, పూర్వుల పరా  
క్రమము తెలుపు నాటకములు, పాటలన్నను ఎంతో  
ఆసక్తిపూర్వకముగా, బొబ్బిలికథ ఎవరైనను చెప్పించు  
చుండిన అచటకువెళ్లి కూర్చుండి శృద్ధగా వినుట,  
ఆకథ ఆఖరు అగువరకు తండ్రిగారు ఎంతమంది  
నోకరులను పంపినను వారిని తమవద్దనే కూర్చుండ  
బెట్టుకొని కథ ముగిసిన తరువాత వారితోకలిసి  
యింటికి వెళ్లుటయు జరిగెడిది. సాధువులు ఎవ

రైనను వచ్చిన వారితో ప్రొద్దుపుచ్చుట వారువేయు  
ఆననములు పరికించుట, నేర్పుకొనుటకూడవారికి  
అలవాటైనది. ఆ అలవాటు ఇప్పటికినిపోలేదు.  
ఇప్పుడుకూడ తెల్లవారుజామున నాలుగుగంటలకే  
లేచి ఆననములు వేయుట, ఇంటిలోని బాలురచే  
వేయించుటకూడ కలదు.

సెకండ్ రీవిద్య శ్రద్ధానక్తులతో అభ్యసించిరి.  
మూడవపాఠశాలలోనికి వచ్చినప్పటినుండి  
తరగతి పాఠ్యపుస్తకములకంటె మహాపురుషుల  
జీవితచరిత్రలమీద, జాతీయ గ్రంథములమీద  
అభిరుచి ఎక్కువఅయినది. బడి విడిచినప్పటికీ  
శ్రీ కొండ్లూరి నరసన్నగారిలోకలిసి పొలములో  
కూర్చుండి స్వామివివేకానందుని జీవితచరిత్ర  
వారు చదువగా వినువారు. అనంతరకాలముకూడ  
శ్రీ వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు బాలగంగాధర  
తిలక్ జీవితచరిత్రను, శ్రీ వేదల సూర్యనారాయణశర్మగారు ముద్రాక్షర నాటకమును, కొటి  
య్యని అర్ధశాస్త్రమును చదువగా వినుచుండెడివారు.

వివాహము.

25.5.1915వ సంవత్సరములో తూర్పుగోదా  
వరిజిల్లా రాజోలుతాలూకా పెడవల్లు అగ్రహార  
నివాసులు శ్రీ బోళ్ల సుబ్బారాయుడుగారి కుమార్తె  
చిరంజీవి వేంకటరమణమ్మను ఇచ్చి అతివైభవ  
ముగా వివాహము జరిపించినారు. శ్రీ తిమ్మరాజు  
గారికి 1917లో ఆరుబిడ్డకలిగినది. ఆమెకు  
"అచ్చాయమ్మ" నామకరణము చేసెరి. పిదప  
1921లో మగబిడ్డ కలిగినాడు. ఆ బిడ్డకు  
"సత్యహరిశ్చంద్రప్రసాద్" అని పేరుపెట్టెరి.  
ఈవిధముగా విద్య, సిరి, సంపద, దిన దినాభి  
వృద్ధిపొందుచు వచ్చినది.

1921లో గాంధీమహాత్ముని శంఖరావము ఆసేతు హిమాచలపర్యంతము మారుమ్యోగినది. హూణవిద్యా బహిష్కరణము. విదేశవస్తుదహనము, స్వదేశవస్తుపుల ఆదరణము: ఖద్దరుధారణ, జాతీయవిద్యాధ్యాసము దేశములో ప్రారంభమైనవి. అనేక జాతీయవిద్యాలయములు దేశములో నెలకొల్పబడసాగినది. మహాత్ముని పిలుపు వీనుల పడగానే శ్రీ తిమ్మరాజుగారు తమకులో నాయకత్వము వహించిరి. హూణవిద్యకు స్వస్తిచెప్పిరి. విదేశవస్తుదహన మొనరించి ఖద్దరుదీక్ష వహించిరి. జాతీయవిద్యాలయస్థాపన: ఆ వెంటనే తమకు టవున్ హాలునందు జాతీయ విద్యాలయమును నెలకొల్పిరి. అందు శ్రీ ఆలమూరి రాజగోపాలరావుగారు, శ్రీ కొంచూరి సరస్వతిగారు, శ్రీ పొక్కులూరి సాంబశివరావుగారు, శ్రీ నందూరి ఫార్లసారథిగారు తమ హైస్కూలు ఉపాధ్యాయ పదవులను రాజీనామాలిచ్చి జాతీయ విద్యాలయమున ఉపాధ్యాయులుగా చేరి పనిచేయసాగిరి. శ్రీ తిమ్మరాజుగారి హాలు దారి మిత్రులు డాక్టర్ శ్రీ నారెడ్డి వేణుగోపాలము, వేంకటాద్రి, జనాబ్ గౌస్ మొహమ్మద్ మొదలగువారు విద్యాలయమున ప్రవేశించిరి; అప్పటినుండి జాతీయభాషయగు “హిందీ” మీద వీరికి అధిభుని రచిగి శ్రీ కనకదండి సోమయాజులుగారివద్ద హిందీ అభ్యసించ మొదలు పెట్టిరి. తరుచురి డెజదాదలో కాంగ్రెస్ వర్కింగు కమిటీ సమావేశము 31 మార్చి 1 ఏప్రిల్ 1921 లో గాంధీమహాత్ముని అధ్యక్షమున జరుగగా దానికి శ్రీ తిమ్మరాజుగారు హాజరైనారు. అది ముగిసినపిమ్మట మంగళగిరి, కొండవీడు, కొండవల్లి పల్లెరాలరు వినోదయాత్ర గావించి ఇల్లు చేరుకొన్నారు. దీనితో శ్రీతిమ్మరాజుగారికి జాతీయనాయకులన్నను. చరిత్రలన్నను. చారిత్రా

త్మక పృథేశములన్నను భక్తిశృద్ధలు మరింతగా పెరిగినవి. ఇట్లు రెండుమూడు సంవత్సరములు జాతీయవిద్యాలయమున గడచినవి.

స్థానికసంస్థలయందు పృవేశము, పృజాసేవ: 1923లో తమకుతాలాకా బోర్డునకు వైస్ ప్రెసిడెంటుగా ఎన్నుకొనబడి స్థానికసంస్థలలో ప్రవేశించిరి. తరువాత ఎన్నికలలో తాలాకా బోర్డు ప్రెసిడెంటుపదవికి పోటీచేసి గెలుపొందిరి. అప్పటినుండి వరుసగా అన్నిఎన్నికలలోను ప్రెసిడెంటుపదవికి పోటీచేసి గెలుపొందుచు తాలాకా బోర్డులు రద్దఅయ్యేవరకు ఆపదవిలో 22 సంవత్సరములు ప్రజాసేవచేసిరి.

1927 నుండి 1933 వరకు జిల్లాబోర్డు సభ్యులుగాను, రి. 7—11—1934 మొదలు 10—4—1953 వరకును 23—3—1956 నుండి 31—3—1959 వరకు మొత్తము 22 సంవత్సరములు తమకు పంచాయతీబోర్డునకు అధ్యక్షులుగాను ఎన్నుకొనబడి పృజారంజకముగా పరిపాలన సాగించిరి. వ్యక్తిసంస్కారమునకు, సంఘపరిణామమునకు నేటి భారత రాజ్యాంగమున గ్రామపంచాయతీయే పృథమ సోపానమనియు, గ్రామసాభాగ్యమే దేశసాభాగ్యమనియు, గృహభివృద్ధియే దేశాభివృద్ధియనియు వీరిఅభిప్రాయము. తదనుగుణముగా తమకుపంచాయతీని తీర్చిదిద్దిరి. వీరి పరిపాలనకాలములో తమకు పంచాయతీ బహముఖములుగా అభివృద్ధిచెంది ఈ జిల్లాలోని పంచాయతీలన్నిటిలోను అత్యుత్తమమైనదిగా పేరెన్నికగన్నది. ఇట్టి భావములుగలవారు ఇంత కాలము ఆధ్యక్షులుగానుండి పాలించుభాగ్యము చాల తక్కువగ్రామములకు అభియుండును.

క శ త్య వి యో గ ము.

కాలమొకేరితి గడువదుగదా! వెలుగునీడలు, సుఖదుఃఖములు, శీతోష్ణములు ఇట్టి ద్వంద్వముల కలయికయే కాలస్వభావము. 11-11-1923వ సంవత్సర కాత్తికశుద్ధ చతుర్థి నాడురాత్రి శ్రీ తిమ్మరాజుగారికి కళత్రవియోగము సంభవించినది.

తరువారి 24-4-1924లో గుంటూరు జిల్లా ఇంటూరు వాస్తవ్యులు శ్రీ కాట్రగడ్డ శ్రీరాములుగారి పుత్రిక కమలాదేవిని వివాహము చేసికొనిరి. ఈ ద్వితీయ కళత్రమునకు ముగ్గురు కుమార్తెలు, ఒక కుమారుడు జన్మించిరి. 1927 లో జన్మించిన ఈ మగపిల్లవానికి "నరేంద్రనాథ్" అని నామకరణముచేసిరి. అప్పటినుండి వీరి కుటుంబము మరింత సీరింపదలతోను. భోగ భాగ్యములతోను వైభవముగా ఆనందముతో అలరారుచున్నది.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారు — ఉపాధ్యాయులు : దేశాభ్యుదయమునకు గ్రామాభివృద్ధి ఎంత ముఖ్యమో ప్రజలలో విద్యాభివృద్ధికూడ అంత కంటె ముఖ్యమైనదని శ్రీ తిమ్మరాజుగారి స్థిరాభిప్రాయము, సుశీక్షితుడైన పౌరుడే దేశపాఠాగ్యమును తీర్చిదిద్దగలడు. ఈశిక్షణాభ్యుత్థమునుండియే అభ్యసంపదలెను. వానికి ప్రాథమికపాఠశాలలే పునాదులు. ఈపాఠశాలలు యోగ్యతగల ఉపాధ్యాయులచే నడుపబడవలెను. కృమశిక్షణ, నీతి, సహనము, విశ్వబంధుత్వము చిన్నతనము ననే బాలురకు అలవరుప వలెననియు, ఇట్లు అలవరుచుకొనిన నేటి బాలురే భావిపౌరులై దేశమును తీర్చిదిద్దగలరనియు, శ్రీ తిమ్మరాజుగారి దృఢవిశ్వాసము.

వరుసగా తొమ్మిదేండ్లు తఱుకు తాలూకా బోర్డు అధ్యక్షులుగానుండి వారుచేసినసేవ మరువ

రానిది. తాలూకాలోని గ్రామాల అభివృద్ధి అంతయు వారిపేరునే ఆశ్రయించుకొనియున్నది. బాటలు లేని గ్రామములకు రోడ్లు, దిక్కును మ్రొక్కును లేకమృత్యువాత పడవలనివచ్చుచోట్ల వైద్యశాలలు స్థాపింపజేసిరి. అన్నిటికంటె ముఖ్యమైనది చదువుసంధ్యలులేక పిల్లలు తిరుగుచుండు గ్రామాలలో పాఠశాలలు నెలకొల్పుట గమనించదగిన విషయము. ఆయన పరిపాలనాకాలములో తఱుకు తాలూకాలోని పృథ్విగ్రామములోను ప్రాథమికపాఠశాల నెలకొల్పబడినది.

శ్రీ రాయుడుగారిది వ్యవసాయక్షేత్రము. శ్రీ తిమ్మరాజుగారిది బాలబాలికల మనోవికాసక్షేత్రము. ఏవిధమైన పిచ్చిగీతలులేని బాలబాలికల మానసిక ఫలకములందు చక్కని సుస్థిరమైన అక్షర బీజములనాటి అంకురింపజేసి వృద్ధిగావించు వాడు ఉపాధ్యాయుడు అనియు. అతడు నత్యవర్తనుడు, సదాచారి, నత్యగౌరవిరతుడు, ఆదర్శవంతుడు అయి యుండవలెననియు, అట్టి జ్ఞుల యొద్ద విద్యనేర్చి విద్యార్థులు సకలగుణ సంపన్నులగుదురనియు శ్రీ తిమ్మరాజుగారి విశ్వాసము. అందుచేతనే ఉపాధ్యాయులను నియమించుటలో ఒకరి సిఫారుసులను సరకుగొనక, ఉపాధ్యాయుని స్వయముగా పరికించి, పరీక్షించి యోగ్యతగల వాడిని నిర్ణయించుకొన్న తరువాత అతనిని నియమించు పాఠశాల, గ్రామముల వాతావరణము, పరిస్థితులు ఆతనికి తెలియజెప్పి సర్వవిధముల యోగ్యతగల ఉపాధ్యాయుడననిపించు కొనుమని హెచ్చరించి "అర్హు" చేతికిచ్చి పంపెడివారు. అంతటితో ఊరకుండక కొలదిరోజులలో ఆగ్రామమునకేగి ఆ ఉపాధ్యాయునిగురించి గ్రామ పెద్దలను భోగట్టాచేసి అతని తోటపాట్లను తెలిసికొనుట. అతనిని గౌరవముగా ఉపయోగించుకొను

దని తెలుపుటకూడకలదు. ఈవిధముగా ఉపాధ్యాయులను కంటికి రెప్పవలె కాపాడుచు వారిని తమ వృత్తిలో నిపుణత సంపాదించుటని ప్రోత్సహించెడివారు.

ఉపాధ్యాయుల నియమించునపుడు పార్టీ వక్షపాతముగాని. కులమతభేదముగాని ఎన్నడును పాటించలేదు. వ్యక్తి ఏపార్టీకి చెందినవాడైనను, యోగ్యతగలవాడని తెలియగనే పిలిచి ఉద్యోగమిచ్చెడివారు. కాని ఒకమాట చెప్పకతప్పదు. ఏమన, గురుపదవికి అనాదినుండియు అగృజాతి వారే అర్హులనియు, వారి ఆచారవ్యవహారములు, నడవడి. ఉచ్చారణము, బాలబాలికలు పిన్నవయసున అలవరకుకొందురనియు, అందుచే అవి వారి మనముల స్థిరపడుననియు శ్రీ తిమ్మరాజుగారిభావము. అందుచేతనే వారు నియమించిన ఉపాధ్యాయులలో నూటికి తొంబదితొమ్మిది మంది బ్యాప్టిస్టుపాద్యాయులే.

“అకారేణైవ చతురాస్తర్కయంతి పరేంగితమ్” “చతురులూ ఆచారమునుబట్టియే ఇతరుల మనోభిప్రాయమును ఊహింతురు” ఈ ఉక్తి శ్రీ తిమ్మరాజుగారియందు అక్షరశః మూర్తీభవించినది. ఆయన పాఠశాలల తనిఖీకి వెళ్లినపుడు ఉపాధ్యాయుల. విద్యార్థుల మనస్తత్వములను ముఖములు చూచియే గ్రహించెడివారు. తామే బాలబాలికలను పశ్యులడిగెడివారు. తరగతిలో ఏ విద్యార్థులు చురుకైనవారో వారి ముఖవర్ణస్పృహవభావములనుబట్టి కనిపెట్టెడివారు. ఉపాధ్యాయుడు సూక్ష్మబుద్ధులనే ప్రశ్నలడుగుట కుద్యమించినపుడు మందబుద్ధి కలవారిని తమకుతోచిన బాలబాలకులను పశ్యింపుమనెడివారు. అంతటితో సోమరి ఉపాధ్యాయుని ఆటకట్టు అగుచుండెడిది.

ఈవిధముగా ఏ ఉపాధ్యాయుని శక్తిలో ఎటే శక్తి యిమిడియున్నదో అతనికి ఏయే విషయములందున అనగా సాహిత్యమున. సంగీతమున, చిత్రలేఖనమున మరియు ఇతరకళలయందు అభిరుచియున్నచో గ్రహించెడివారు, అంతటితో ఊరుకుండక వారిని తరచుగా తమవద్దకు పిలిపించి, ప్రోత్సహపరచి, మురిపించి, ఆశలుకొలిపి, చేయూతనిచ్చి వారిని ఉన్నతస్థితికి తీసికొనివచ్చెడివారు.

ఇచట స్వకీయమైనట్టియు, నేనుస్వయముగా ఎరిగినట్టియు. కొన్ని విషయములను ఉదాహరించుట ఉచితమని వానిని పొందుపరచుచున్నాను. నేను తూర్పు గోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకా “పేరూరు” ఆగ్రహార వాసుడను. అది కోనసీమ. కారణాంతరమున పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా కొవ్వూరు తాలూకా ఎర్నగూడెం ప్రాథమిక పాఠశాలలో ఉపాధ్యాయునిగా పనిచేయుచుంటిని. ఇది రెడ్డిసీమ. అపుడు కొవ్వూరు; తణుకు తాలూకాలు కలిసి ఒకే బోర్డుగా నుండెడివి. 1928లో శ్రీ తిమ్మరాజుగారు ఈ బోర్డునకు అధ్యక్షులుగా ఎన్నుకోబడిరి. వారు ఎర్నగూడెం మా స్కూలునకు తనిఖీకివచ్చిరి. నాలోని యే విషయము వ్యధమదర్శనమున వారి హృదయము నాకర్షించినదో నేను చెప్పజాలను. అప్పటి నుండియు నాపై అవ్యాజకరుణ వారికి కలిగినది. కోనసీమవాడనని తెలియుటతోడనే రెడ్డిసీమనుండి వనిష్టనదీతీరముననున్న తణుకు తాలూకాలోని “ఖండవిల్లి” గ్రామ ప్రాథమికపాఠశాలకు నన్ను 1930 ఫిబ్రవరి 15వ తేదీనిబదిలీచేసిరి. నేను అచట చేరిన తరువాత ఖండవిల్లివచ్చి అచట గ్రామపెద్దలను క్షత్రియులతో మీకు యోగ్యత

గల ఉపాధ్యాయుని వంపించితిని. ఆయనను నగౌరవముగా ఉపయోగించుకొనుదని చెప్పిరి.

తదుపరి నేను హిందీ ఆభ్యసించుచున్నట్లును, ఒకటి రెండు పరీక్షలలో ఉత్తీర్ణుడనైనట్లును తెలిసి నన్ను 1932లో బెజవాడ హిందీ విశాలదమహావిద్యాలయమునకు వంపిరి. అచట “రాష్ట్రవాహవిశాలద” పరీక్షయందు ఉత్తీర్ణుడనై తిరిగి వచ్చితిని. 1947లో నన్ను తణుకు బోర్డు పాఠశాలకు ఖండవిల్లినుండి బదిలీచేయించి అచటనుండి ఆ సంవత్సరములోనే బోర్డు హైస్కూలులో హిందీ పండితుడుగా నియామకము చేయించిరి. 1948లో వారి పాఠశాలపూర్వ మద్రాసు దక్షిణభారత హిందీ ప్యచారనథకు “ప్యచారక్” శిక్షణకు వంపిరి. పిమ్మట తమ ఆస్థానములో హిందీ పండితునిగా ఏర్పాటుచేసిరి. 1952లో వారి మాతృశ్రీ అక్కాయమ్మగారు పరమపదించి నపుడు ఆమెపేరిట అరవకరముభూమి దానరూపమున నా కొనగి స్థిరనివాసము కల్పించిరి. ఈ విధముగా నాకు సర్వవిధముల తోడ్పడి నన్ను తణుకు నివాసిగాజేసి వారి స్వస్థలమున నిలిపిరి. నేను ఉద్యోగమునుండి రిటైర్ కాగా “ది ఆంధ్రా ఘగర్సులిమిపెడ్” వెంకట్రాయపుర మండలి “శ్రీ తిమ్మరాజు ప్రాథమిక పాఠశాల” యందు ఉపాధ్యాయునిగా నియమించి సహాయపడిరి. ఈ విధముగా ఒక సామాన్య ప్రాథమికపాఠ్యాయుడనైన నాకు సర్వవిధముల తోడ్పడి అభివృద్ధికి తెచ్చిన శ్రీ తిమ్మరాజుగారికి, శ్రీ ముళ్లపూడి కుటుంబమునకు నేను చిరకృతజ్ఞుడను. ఇటు లెందరినో వారు వృద్ధిలోనికి తెచ్చిరి.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారికి ఉపాధ్యాయులతోడిదే లోకమయినది. ఈ ఉపాధ్యాయులలో కవులు, గాయకులు, పండితులు, హరికథకులు, గృంథ

కర్తలు మొదలగు అన్నిరకముండువారు కలరు. వారితోనే వారి నిత్యకాలక్షేపము. తండ్రి రాయుడు గారి వ్యవసాయక్షేత్రమునకు వీరు “అంటి అంట నట్లుగా” నుండుటయు, శ్రీ రాయుడుగారియనను అడుపులోమాత్రము ఉంచి, చూచి చూడనట్లు నటించుటయు జరిగిపోయెడిది. అందుచే శ్రీతిమ్మ రాజుగారు పొలమునరేగినపుడు ఉపాధ్యాయులను వెంటబెట్టుకొని వెళ్లెడివారు. అచట చేనిగట్టు మీద కూర్చుండి చారితో “మృచ్చకరికము” “ముద్రారాక్షసము” ఇతర సాహిత్యవిషయముల గూర్చి చర్చించుట, వారిచే చదివించుట, విమర్శించుట జరిగెడివి. ఈవిధముగా వీరి సాహిత్య మన్నను, దేశచరిత్ర, చరిత్రాత్మక చరిత్రములు, నాయకులు, రాజులు అన్నను మరింత లసక్తి మెండైనది. అప్పటినుండి లక్ష్మీవల్లభ మరింత తీవ్రరూపము దాల్చినది.

పుత్ర వియోగము.

ఈసమయమున శ్రీ తిమ్మరాజుగారి ద్వితీయ పుత్రుడు సరేంద్రనాథుని విద్యాధ్యాసమునకు తగిన ఆదర్శప్రాయమైన గురుకులవిద్యాలయము నకై తమ మిత్రులును, గురువులును, హైస్కూలు ఉపాధ్యాయులును అగు శ్రీ చాచెళ్ల కృష్ణమూర్తి గారితో అన్వేషణ ప్రారంభించి పెంకు గురుకుల విద్యాలయములు పరీకించి తుదకాదాని “ఋషి వాలీ” యందు ప్రవేశపెట్టిరి. ఆసరేంద్రనాథుడు లేవయిననునే ఓజస్వియ, తేజస్వియనయి, దాన శీలుడు, దయాశీలుడునయి, యశచ్చంద్రికలు వెద జల్లి కీర్తిశేషుడైనాడు. ఆసరేంద్రుని స్మృతి ప్రతీకముగా శ్రీ తిమ్మరాజుగారు “సరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి” స్థాపించిరి. ఈ మండలి అనేకులగు పండితులను, కవులను ఆసాధారణముగా సత్కరించినది — సత్కరించు చున్నది.

పెక్కు గ్రంథములను పక్కటిందినది - పక్కటిందు చున్నది.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారి చిత్రవృత్తి విచిత్రమైనది—ఏదేని కార్యావసరమునకై కవులను, పండితులను ఉపయోగించుట యుక్తముకాదని వారిభావన. కవులును, పండితులును దినదినము రచనలు చేయవలెననియు అట్లు నిరంతర రచనలు వారి భావప్రచారమునకు హేతువులనియు కవి మానసమునందు సమధికముగా విశేషము లావిర్భవింపగలవనియు వారి భృతవిశ్వాసము. ఈ కారణముననే వారు తమ బృందముతోని వారితో శ్రీ నాదెళ్ల కృష్ణమూర్తి శ్రీ పండిత నత్యనారాయణరాజు, శ్రీ వేదల సూర్యనారాయణశర్మ, శ్రీ మేడూరి వేంకట సోమశేషైర కృష్ణమూర్తి శ్రీ వేదల సూరి మొదలగు ఉపాధ్యాయులను ప్రోత్సహించి, గ్రంథములు వ్రాయించి, వారి "రాయల ముద్రబాలయమున"న అచ్చాత్రించి "శ్రీ నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి" పేరిట ప్రచురించిరి.

ఇ స కు ని స్ఫు ర్ణ వా స ము.

1943 ఫిబ్రవరి 18 వ తేదీని శ్రీ తిమ్మరాజుగారి తండ్రియైన శ్రీ రాయదుగారు స్వర్గస్థులైరి. జహించారీలయొక్కయు, కుటుంబముయొక్కయు యాజమాన్యము శ్రీ తిమ్మరాజుగారు వహించవలసివచ్చినది. కాని ఈయన సర్వభారమును తమ జ్యేష్ఠపుత్రులును తాతగారివద్ద తర్పిదు పొందినట్టి సమర్థులును, అగు శ్రీ హరిశ్చంద్ర ప్రసాదుగారిపైనుంచి తాము రాజ్యపాలన, తామరారుపై నీటిబిందువు విధమున మెలగసాగిరి.

తరువాత శ్రీ తిమ్మరాజుగారికి రాత్రింబవళ్లు నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి అభివృద్ధి,

ఉత్తమగ్రంథములు వెలువరించుట, ఉపాధ్యాయులతోను, పండితులతోను సాహిత్యగోష్ఠి, యాత్రాస్థలములు, చరిత్ర ప్రసిద్ధ క్షేత్రములు దర్శించి అచటి విశేషములు పరికించుట, సాహిత్యసభలకు కవి సమ్మేళనములకు హాజరగుట, నిత్యకృత్యములైనవి. ఆయన యాత్రలకు, సభలకు, సాహిత్యగోష్ఠులకు, చరిత్రాత్మక ప్రదేశములు చూచుటకు ఎన్నడును ఒంటరిగా వెళ్లరు. ఆ యా విషయములయందు అభిరుచిగల ఉపాధ్యాయులను వెంటబెట్టుకొని వెళ్ళి అచట పరికించిన విషయముల నన్నిటిని సాకల్యముగా వారిచే వ్రాయించి ఆ విశేషములు తమవద్ద పొందుపరచియుండురు. ఇట్టి యాత్రతో కొన్నిటిని ఇవట ఉదహరించుట ఉచితమని తలచుచున్నాను.

దేశ వర్ణనము

1940 లో శ్రీ నాదెళ్ల కృష్ణమూర్తిగారితో కలసి ప్రపంచ దివ్యజ్ఞాన సభలకు కాశీ వెళ్లి అచటనుండి గయ, ప్రయాగ. ఆగ్రా క్షేత్రములను దర్శించిరి.

1953 లో శ్రీ వడ్లమాని సోమశేఖరంగారిని వెంటబెట్టుకొని ఉత్తర హిందూస్థాన యాత్ర గావించి ఢిల్లీ, హరిద్వార్, హృషీకేశము, డేరాడూన్, ముస్సోరీ, భాక్సానంగల్, కురుక్షేత్రము, మధుర. బృందావనము, ఆగ్రా. గయ. జాట్నా, నలండా, రాజగృహ్, అలహాబాద్. కాశీ, సారనాథ్, కలకత్తా, భువనేశ్వర్, పూరీ, జగన్నాథ్ ల దర్శించి ఆ యా ప్రదేశముల చరిత్రాత్మక, మతవిషయక, సాంస్కృతిక, పుణ్యక్షేత్ర విశేషములను వారిచే వ్రాయించిరి. ఈ యాత్రతో వారి మాతృ శ్రీ అక్కాయమ్మగారి చితాభివృద్ధి



హృషీకేశమున గంగానదిలో కలిపిరి. గయా శ్రేత్రమున ఆమెకు పిండోదకముల వదలిరి.

1954 లో శ్రీ మేధూరి వేంకటసోమేశ్వర కృష్ణమూర్తిగారిని వెంట నిడుకొని ఓరుగల్లు విజ్ఞానయాత్ర గావించి అచటి దుర్గములను, శిథిలావశేషములను, శిలాశాసనములను శిథిల దేవాలయములను పరికించిరి. ఈ యాత్రా సమగ్ర చరిత్ర శ్రీ కృష్ణమూర్తిగారిచే వ్రాయించి పొందు పఠించిరి.

శరీరబలమున మిన్నయైన 'ఆంధ్రవస్త్రాద్' స్వర్ణీయ శ్రీ కోడి రామమూర్తినాయుడుగారి జీవిత చరిత్రను సమగ్రముగ వ్రాయించ దలచి శ్రీ చెముటూరి సుబ్బారావుగారిని వెంట నిడుకొని కాకినాడ, విశాఖపట్టణము, విజయనగరము మొదలగు చోట్ల తేగి నాయుడుగారి జీవిత విషయములు, పోటోలు, సంగ్రహించి తెచ్చిరి. ఇంకను కొంత భోగట్టా జరుగవలసి యుండుచే పుస్తకము ఇంతవరకు అచ్చనకు రాలేదు. (ఇటీవల 29-12-1966 వ తేదీన 29 వ ఇండియన్ హిస్టారికల్ కాంగ్రెస్ గోల్డెన్ జూబిలీకి ఆహ్వానము రాగా మైసూరు వెళ్లుచు బెంగళూరులో ఆగి శ్రీ కె. వి. అయ్యంగారిని కలసికొని శ్రీరామ నాయుడుగారిని గురించి కొన్ని విషయములు సేకరించిరి. కొద్దికాలములో పుస్తకము అచ్చనకు రాగలదు.

1959 ఫిబ్రవరి 13 వ తేదీని శ్రీ తిమ్మరాజుగారు శ్రీ దేవరపల్లి సురేంద్రమోహన్ చౌదరిగారితోను. శ్రీ దెందుకూరి సోమేశ్వరరావు గారితోను, శ్రీ రామారావుగారితోను తెలంగాణా చారిత్రక విజ్ఞానయాత్ర గావించిరి. ఈ యాత్రలో రామప్ప

గుళ్లయందలి శిల్పి చాతుర్యము. ఖమ్మంమెట్టు దుర్గము వరంగల్లు, అచటి దేవాలయములు, శిథిలావశేషములు, శిల్పము కాకతీయులనాటి అవశేషములైయున్న శిలావిగ్రహములు, నాట్యభవనములు, కొలనుపాక గ్రామములోని చైన దేవాలయము, జఫల్ గడ్డ, చీదర్ దుర్గములు మొదలగునవి పరికించిరి. తిరుగు ప్రయాణములో హైదరాబాద్ చేరి అచట చూడదగు కట్టడములు, ఉస్మానియా యూనివర్సిటీ, ఫారిన్ షామిక ప్యదేశములు చూచిరి. తరువాత రోజున "చీదర్" దుర్గమును, నానక్ ఝా మొదలగునవి చూచి మరల హైదరాబాద్ చేరిరి. ఆ మరునాడు సర్పొండ దుర్గమును సందర్శించి రాత్రికి మరల హైదరాబాద్ చేరుకొని మరునాటి ఉదయమున బయలుదేరి స్వస్థలమగు తణుకు చేరిరి—ఈ ప్రయాణమును తమ కారులో సుమారు 1200 మైళ్లు వారము రోజులలో ముగించి చాల చారిత్రకర, విజ్ఞాన విషయములను గ్రహించిరి. ఈ యాత్రావిషయములను సమగ్రముగ శ్రీ రామారావుగారిచే వ్రాయించి పొందుపరచిరి.

1963 డిసెంబరు 27 వ తేదీని పూనాలో జరిగిన అఖిలభారత ఇతిహాసరాంగ్యెస్ రజల్ డ్రస్ వ సమావేశమునకు శ్రీ మేధూరి వేంకటసోమేశ్వర కృష్ణమూర్తి, శ్రీ చెముటూరి వేంకటసుబ్బారావు గారుతో హాజరైరి. ఆ సమావేశములో పార్లమెంటు టయే గాక యలవాడ తైలు, ఆగాఖాన్ భవనము, మహారాష్ట్ర పీష్వాలు శనివారవాడా దుర్గము, పూనా విశ్వవిద్యాలయము, చరిత్ర పృస్థిధములైన యితర దుర్గములు, బాలగంగాధరతిలక్ నివసించిన భవనము దర్శించిరి. పూనాలో శ్రీ కె. సువర్ణ గద్దే అప్పారావు, తదితర మిత్రులను,

మహామహాపాద్యాయ శ్రీ పోద్దార్, ఖరే, షెర్వానీ గారలను, ఇతరదేశములనుండి వచ్చిన "హిష్టరీ డెవలప్మెంట్ గ్రూపు"ను కలిసికొనిరి. పూనా నుండి తిరుగు ప్రయాణములో చరిత్ర పృసిద్ధములైన నల్లదుర్గ, షోలాపూర్, పిల్లలమర్రి, అచటి దేవాలయములు, ఉండ్యకోట సందర్శించిరి.

1964వ సంవత్సరములో శ్రీ వాసిరెడ్డి గోపాలకృష్ణప్రసాద్ గారితో కలసి తెలంగాణాలో దేవరకొండ, పానగల్లు మొదలగు చరిత్రపృసిద్ధములగు దుర్గములను దర్శించి, అచటి రాజులు, వారి చరిత్ర, ఏలుబడి మొదలగు విషయముల సంగ్రహించిరి.

1966 డిసెంబరు 21వ మైసూరులో జరుగు 28వ ఇండియన్ హిష్టరీ కాంగ్రెస్ ఆహ్వానము పురస్కరించుకొని శ్రీ మేడూరి వేంకట సోమేశ్వరకృష్ణమూర్తి, శ్రీ చెముటూరి సుబ్బారావు గారలతో మైసూరు వెళ్ళిరి. మార్గమున బెంగళూరు లో ఆగి అచట చూడదగిన లాల్ బాగ్, కబ్బున్ పార్కు, నంది, విధాన్ సభ మొదలగు వానిని దర్శించిరి.

మైసూరులో యూనివర్సిటీ కాంపౌండులోని మానవ గంగోత్రి అను పేరుగల హిష్టరీ డిపార్టుమెంటునందు ఈ సభలు జరిగినవి, మైసూరులో ముఖ్యముగా చూడదగిన మహారాజా పేలేస్, మ్యూజియమ్, చామండేశ్వరీ ఆలయము, నంది, పృథ్వీ వంద విఖ్యాతిచెంది రాత్రిపూట వివిధరంగుల మేళవింపుతో కళకళలాడు "బృందావన్ గార్డెన్సు" కృష్ణరాజేంద్రప్రసాద్ ఆనకట్ట, నిషాత్ బాగ్ మొదలగు ప్రదేశములు చూచిరి.

సభల అనంతరము కమిటీవారిచే ఏర్పాటు చేయబడిన ఎన్కౌంటర్ లో పాల్గొని చరిత్రాత్మకమైన, టిప్ సుల్తానుకు ఆవాసమైన శ్రీరంగవట్ట

జము, అతని వేసవి భవనము, గోరీ మొదలగు వానినిచూచి, ఆ మరునాడు 1-1-1967వ జైనులకు అతి పవిత్రమైన ప్రదేశములు శ్రావణ బెల్గోళా (గోమతేశ్వరము) హోయసల వంశస్థులచే నిర్మింపబడిన బేలూరు, హాలీబీడ్ (ద్వార నముద్రము) చెన్నకేశవస్వామి, హొయసలేశ్వర ఆలయములను వానిశిల్పకళను దర్శించిరి. డాక్టర్ ఎమ్. పి. సేన్, డా. పుషాల్కర్, డా. దీక్షిత్, డా. షెట్టి, గోఖలే ప్రముఖులతో చరిత్ర విషయములు చర్చించిరి.

1967 డిసెంబరు 21 తేదీన పాటియాలాలో 29వ ఇండియన్ హిష్టరీ కాంగ్రెస్ ఆహ్వానము పురస్కరించుకొని శ్రీ మేడూరి వేంకటసోమేశ్వరకృష్ణమూర్తి, శ్రీ చెముటూరి సుబ్బారావు గారలతో పాటియాలా వెళ్ళిరి. మార్గమున ఢిల్లీలో ఆగి జంతర్ మంతర్, లక్ష్మీనారాయణ దేవాలయము, భిల్లాభవనము, ఎర్రకోట, త్రిమూర్తి భవనము, శాంతిభవనము మొదలగువానిని దర్శించిరి. లక్ష్మీనారాయణ దేవాలయమందలి ప్రాచీన చక్రవర్తుల శిలావిగ్రహములు వారిని మిక్కిలి ఆకర్షించినవి.

ఈ పర్యటనలో సికిందరా, ఆగ్రా, ఫతే పూర్ సీక్రీ, దయాల్పూర్ లలో మొగలాయీచక్రవర్తుల కోటలు, సమాధులు, తాజ్ మహల్, ఇతర భవనములుచూచిరి. తాజ్ మహల్ ముందుకూర్చొని మిత్రులతో ఫోటో తీయించుకొనిరి.

1967 డిసెంబరు 30, 31 తేదీలు మరియు 1968 జనవరి 1వ తేదీని పాటియాలా యూనివర్సిటీలో జరిగిన ఇండియన్ హిష్టరీ కాంగ్రెస్ సమావేశములకు హాజరైరి. పాటియాలాలో మోతీబాగ్, ముబారక్ కిలా, మ్యూజియమ్, నేషనల్ ఇన్ స్టిట్యూట్ ఆఫ్ సోప్ట్యు దర్శించిరి.

సభల అనంతరము 2 జనవరి నాడు హిష్టరీకాంగ్రెస్ వారిచే ఏర్పాటుచేయబడిన విజ్ఞాన యాత్రలో పాల్గొని నర్ హింద్. ఆనందపూర్, నంగల్ డామ్ చూచిరి. చండిపుర్ లో ఆగి అవట చూడదగిన సుఖనాలేక్, హైకోర్ట్, సెక్యూరిటీ డివిజన్ చూచిరి.

దీర్ఘిలో శ్రీ చిట్టూరి సత్యనారాయణ. శ్రీ వేదుల వాణీప్రసాదరావు, శ్రీ మేడూరి వేంకటసుబ్బారావు, శ్రీ వాత్సవ మున్నగు మిత్రులను చూచిరి.

హిష్టరీకాంగ్రెస్ సభల సందర్భమున శ్రీయుతులు డాక్టర్ ఫౌజాసింగ్, డాక్టర్ బివీవంద్ర, డాక్టర్ జి. యస్. డిక్షిత్, డాక్టర్ సతీష్ చంద్ర, డాక్టర్ పంచాన్ లాల్ మిశ్ర ప్రభృతులతో చరిత్ర విషయమై చర్చలు సాగించిరి.

ఆదినుండియు వీరిది రైతుకుటుంబమగుటచే శ్రీ తిమ్మరాజుగారికి వ్యవసాయక్షేత్రము లన్నను, ఉద్యానవనములన్నను ఎక్కువ ముక్కువ. వీరు గావించిన ప్రతియోత్యయందును వ్యవసాయక్షేత్రములను సర్పరీలను చూచుట, తాయగూరల పూలమొక్కల విత్తనములు అంట్లు మొక్కలు సేకరించి వారి స్వస్థలముల పెంచుట వారికి ఆనందము, ప్రాంతమున లేని అనేకరకముల మొక్కలను, చెట్లను తెచ్చి నాటింది పెంచుచుందురు.

శ్రీ తిమ్మరాజుగారు సాహిత్య జిజ్ఞాసువులు. ఆయన తమ జీవితమున ముఖ్యముగా ఉపాధ్యాయులతోను, కవి పండితుల సాంగత్యముతోను కవితాకావ్యముల పండితసభలు జరిపించుటతోను. కవి పండితులకు ఉచితసత్కారముల చేయుటతోను, విషయములను గృహించి, జీర్ణముచేసి కొనుటతోను ఇప్పటివరకు గడుపుచున్నాడు. ఆయన గడించిన అనుభవము తపోరము, "అనుభవమునకు మించిన విద్యలేదు" అని పెద్దలు చెప్పెదరు,

ఆయన ఉపాధ్యాయులుకారు. కాని ఉపాధ్యాయులకు ఉపాధ్యాయులు. కవికారు కాని ఆయనది కవితాహృదయము, సాహిత్య నిర్మాణము చేయలేదుకాని "సాహితీవల్లభులు". ఆయన ప్రత్యక్ష జ్ఞానము, అనుభవము, సాహిత్యసేవ గ్రహించియే అంధప్రదేశ సర్కారువారు ఆయనను ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యఅకాడమీ సభ్యులుగా నెన్నుకొనిరి. అంతియేకాదు. ఇటీవల అఖిలభారత తెలుగు రచయితల సంఘమునగు ఉపాధ్యక్షులుగను, నవ్యసాహిత్య పరిషత్తునకు అధ్యక్షులుగను ఈయన ఎన్నుకొనబడిరి.

బిరుదు ములు.

శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు అధ్యక్షులుగ ది 13-10-'65న శ్రీ ముళ్లపూడి తిమ్మరాజుగారి 68వ జన్మదినోత్సవము జరిగెను. ఆనాటి సభయందు శ్రీ జమ్మలమడుక మాధవ రామకర్మగారు తమ "దైవిత్వవిచారచర్చ" కృతి యుచ్చిరి. కవి పండితుల సమక్షమున శ్రీ తిమ్మరాజుగారికి "సాహితీవల్లభ" బిరుదమాయబడెను.

ది 17-4-'67 తేదీని విద్యన్నహాకవి పండితపరిషత్తు ఉత్తరప్రదేశ్ గవర్నర్ డాక్టర్ బైజపాడ గోపాలరెడ్డిగారి అధ్యక్షతను జరిగెను. అందు శ్రీ తిమ్మరాజుగారు "సాహిత్యసామ్రాట్లు" అను కావ్యము డాక్టర్ త్రిపురనేని వేంకటేశ్వర రావుగారినుండి కృతి స్వీకరించుటయే గాక "ఆంధ్రభోజి" అను బిరుదమును పొందిరి.

ఈవిధముగా నిస్వార్థభావముతో సాహిత్య సేవ, ప్రజాసేవ, దేశసేవ ఇంకను అధికముగా చేయగల్గుటకు భగవంతుడు వారికి సంపూర్ణాయుధారోగ్యములను, భౌగోళ్యాగ్రములను, సరిసంపదలను ప్రసాదించుగాక.

"జై హింద్"

శ్రీకృష్ణరాయల ప్రేమాదరణలను  
 నల్లారుముద్దుగా నలరి యలరి;  
 రఘునాథనాయకు ప్రాపునఁ గై పెక్కి  
 యిచ్చవచ్చినక్రియ నెనఁగి యెనఁగి;  
 పీఠికాపురినేత పేరిమఁ గూరిమి  
 నకులితభోగంబు లంది యంది;  
 సరసులు, సౌమ్యులు; సౌజన్యవరులు, న  
 హృదయులు మీరని యెంచి యెంచి:  
 యూంధ్యభాషావధూటి మి మ్మాళ్ళయించె.  
 దిక్కుమాలినదై నేఁడు; తిమ్మరాజ !  
 ముళ్ళపూడి వంశాంబుది పూర్ణచంద్ర !  
 యెట్లు బోతురో, మీదయ యింకమీఁడ.  
 కవికోకిలావళికి వసంతకాల ర  
 సాలసాల వనరాజరంబు మీరు;

## శ్రీ దామెర రాజగోపాలరావు

పండిత కలహంస మండలికిన్ విన  
 ర్మలమానససరోవరంబు మీరు;  
 ఆంధ్రచరిత్రకారానివారమునకుఁ  
 గునుమితకల్పకకుజము మీరు;  
 ఆశ్రితజన చకోరశ్రేణికిన్ శర  
 త్పూర్ణిమా కీతాంశుమూర్తి మీరు;  
 సఖశిఖావలపుంగవ జాలమునకుఁ  
 ప్రావృషేణ్యవయోధరపటలి మీరు;  
 ధన్యురా లయ్యెను దెనుఁగుతల్లి, మిమ్ముఁ  
 గని, సుగుణాని! వితరణకర్త! యవిని.  
 ఆయురారోగ్య భోగభాగ్యంబు లొనఁగి;  
 సంతతంబు శ్రీకేశవస్వామి పోయఁ  
 గాక! పరిపూర్ణకరుణార్ణవైక వృష్ట  
 మిమ్ముల నవరభోజ ! శ్రీ తిమ్మరాజ !

# సాహితీవల్లభుని సాహిత్యవల్లభ్యము

శ్రీ ఆంధ్ర శేషగిరిరావు

‘ఆర్యా! శ్రీ సరేంద్రనాథ సాహిత్య మండలి

వ్యవస్థాపకాద్యక్షులును, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ సభ్యులును అగు ‘సాహితీవల్లభ’ శ్రీ ముళ్లపూడి తిమ్మరాజుగారు విద్యత్కవి చారిత్రక వక్షపాతముతో దీరకాలమునుండి సాహితీ సేవను, సాహితీ పోషణమును చేయుచు, ఇతోఽధికముగ చేయ సంకల్పించియున్న విషయము తమరెఱుగ నిది కాదు . . . అట్టివారి నభినందించుచు నేడు ఆంధ్రదేశమున సాహిత్యక సాంస్కృతిక చారిత్రిక గంగములలో జరుగుచున్న సత్కృషి సమగ్రముగా ప్రతిబింబింపగల ‘సాహితీవల్లభ్యము’ అను శంకలన సంపుటిని వెలువరించుటకు శ్రీ సరేంద్రనాథ సాహిత్య మండలి సంకల్పించినది.’

అనునవి సాహితీవల్లభ్యమునకు వ్యాసము కోరుచు, కార్యకర్తలు వ్యాసిన జాబులోని ఘుండు మాటలు.

అమేదితశబ్దములు

సాహితీ, వల్లభ, సాహిత్య, వల్లభ్య శబ్దములు ఈ ముందు మాటలలో వలు తదవలు ఆమ్రేడితమైనవి.

ఆమ్రేడితములైన ఈ శబ్దాల అర్థం ఆలోచిద్దాము.

ముందు సాహితీ, సాహిత్యశబ్దాల అర్థం విషయం.

సహితములైన శబ్దాలయొక్క భావకర్తలే సాహితీఅనీ, సాహిత్యమ్ అనీ నిఘంటువులు చెబుతున్నాయి.

ఇక వల్లభ, వల్లభ్యశబ్దాల అర్థం సంగతి.

వల్లభశబ్దానికి నిఘంటువులు చెప్పే నానార్థాలలో ప్రియవస్తువు, అధ్యక్ష అనే వివకరణానికి చక్కగా అనువుపడి ఉంటాయి,

వల్లభ్యము అంటే ఆధిపత్యము, దొర తనము, జనరంజకత్వము, దయ, ప్రీతి, చొరవ, విశ్వాసము, బలము, భక్త్యులిశయము అనే పలు అర్థాలు నిఘంటువుల్లో సూచితమవుతున్నాయి.

సాహితీవల్లభుని సాహిత్యవల్లభ్యము ఈ అర్థాలను అన్నిటిని సార్థకం చేసేది అవుతుంది.

సహితములైన శబ్దార్థములయొక్క భావ కర్మాలు అతనికి ప్రియవస్తువులు.

సహితములైన శబ్దార్థాలయొక్క భావ కర్మాలను అతను అధ్యక్ష మహాశయుడు.

ఆ అధ్యక్షునికి ప్రియవస్తువు ఐన సాహితీకి వ్యదర్శనభూమి ఈ సాహితీవల్లభ్యము.

సాహితీవల్లభుని సాహితీవల్లభ్యానికి అక్షర రూపమిచ్చే వ్యయత్నంలో - ఈ గ్రంథం = ఈ పుస్తకం - వెలసింది.

చుట్ట రక్షర సంయోగం

గ్రంథం, పుస్తకం ఆ నామాలు ఎంత వచిత్రమైనవి!

సహితములైన శబ్దార్థాల భావకర్మాలు గర్భితం ఒనర్చుటని పాఠకులకు చక్షురక్షర సంయోగంద్వారా వ్యత్యక్ష మయ్యేవి పుస్తకాలు. విద్యులకు అధిదేవత ఐన సరస్వతి పుస్తక రూపిణి.

కావుననే పుస్తక ప్రాశస్త్యం ఇట్లు చెప్పబడుతూ ఉంది.

1. 'Books are the treasured wealth of the world, the fit inheritance of generations and nations.'

—Thoreaw.

2. 'A good book is the precious life blood of a masterspirit, embalmed and treasured up on purpose to a life beyond life.'

—John Milton.

3. 'Everywhere have I sought rest and found it not, except sitting apart in a nook with a little book.'

—Thomas A. Kempis.

4. 'Syllables govern the world.'

—Selden.

5. 'A man's life is brief; a book's life may be prolonged century after century.'

—George Maore.

6. 'It is chiefly throug books that we enjoy intercourse with superior minds. In the best books, greatmen talk to us, give us their most precious thoughts and pour their souls into ours.'

—W. E. Chauning.

7. A true University in these days is a good Collection of books.

—Carlyli.

తెనాలికవి గ్రంథాలయం

పుస్తకాల వ్యశస్తి ఇట్టిదికాబట్టి సంస్కృతికి నోదిపుట్టిన, ప్రతికుటుంబమును పుస్తక సేకరణం, రక్షణ తమ విధానక కృత్యాలలో ఒకటిగా పరిగణించేవి ; పరిగణిస్తూ ఉన్నవి.

తెనాలిరామకృష్ణుని పాండురంగమాహాత్యములోని నిగమశర్మపాఖ్యానమున ‘పుస్తక ఖాండాగారంబు . . . ఆశుశుక్షణి శిధిలబంధన యోచక వ్యముఖోపద్యవంబుల వలనం బాంది పోయెడు’ అను వర్ణనకలదు. ఈ వర్ణననుబట్టి పుస్తకములంటే మనవారికిగల శృద్ధి కొంతకు కోత పొంది వట్టవచ్చు.

శ్లో॥ అగ్నేరక్షః జలాద్యక్ష, రక్షమాంశ్శథ  
బిరధనాత్

పునశ్చ యాచకాద్యక్ష యాచనాంతంపా  
పుస్తకమ్.

అనే పుస్తక ప్రాశస్త్యశ్లోకం ఈ సందర్భంలో తడవకగి ఉంటుంది.

శ్రీ చెలికాని లచ్చారావు, శ్రీ దహంగం లక్ష్మీనారాయణ, శ్రీ వేపా రామేశంపంతులు, శ్రీ బిలుసు బుచ్చినర్సారాయుడు మున్నగు ఆంధ్రమహానీయుల వలెనే ఈ సాహితీ వల్లభులును అమూల్యమగు సొంత గ్రంథాలయాన్ని ఒకదానినికూర్చి ఉన్నారు.

శ్రీ చెలికాని లచ్చారావు గ్రంథాలయం శ్రీ నందూరి సుబ్బారావును పరిశోధకుని చేసింది. శ్రీ దహంగం లక్ష్మీనారాయణ గ్రంథాలయం సాగర్ పరిశోధకునిగా ఉన్నాడు. పరిపుష్టం చేసింది. శ్రీ బిలుసుబుచ్చి నర్సారాయుడు గ్రంథాలయం శ్రీ చాగంటి శేషయ్యచే కవితరంగిణి వాయిందింది.

సాహితీవల్లభుని గ్రంథాలయం

సాహితీవల్లభులును వ్యశస్తిమైన గ్రంథాలయాన్ని ఒకదానిని కూర్చి ఉన్నారు. పుస్తక సేకరణపట్ల వారికిగల అభిలాష అగ్గలమైంది. విశేష మేమిటంటే వారినామం ముద్రించిన కరపత్రాలు జొనిపివారి సొంత గ్రంథాలయంలోని వ్యతిరేక పుస్తకాన్ని బైండుచేయించి భద్రపరచడం.

సాహిత్యము, చరిత్ర ఆను రెండు కాఖలలో అనేక అపూర్వ గ్రంథాలతో వారి సొంత గ్రంథాలయం నిండారి ఉంది. ఆ గ్రంథాలయం విద్వాంసుల వాడుకచే ఉచితోపయోగ్య వృత్తిని అందాలని వారు తమ ఆరాక్షను పలు తడవలు చెల్లడిస్తున్నారు.

వారిగ్రంథాలయంలో ఒకసారి పుస్తకాలు తీరగవేస్తున్నాను. వారు కృతిపొంది ముద్రించిన పుస్తకం ప్రతిపదపరిపేర్లో వ్రాయబడినది ఒకటి కనిపించింది. దీనిని ఇంత జాగ్రత్తగా భద్రపరిచారేమిటి అని అడిగాను.

దానికి సమాధానంగా వారిట్లు చెప్పారు.

“ఈ గ్రంథాన్ని నేను కాంప్లిమెంటరీగా ఒకరికి ఇచ్చిఉన్నాను. వారు దీనిని భద్రపరచలేదనుకుంటాను. చేతులు మారి ఇది సెకండు హ్యాండు బుక్కు స్థానం చేరింది. అక్కడ దీనిని నేను కొన్నాను.

బెర్నార్డుషా సామ్యశ్యము.

వారివలన ఈ ఉదంతం విన్న నాకు ఇట్టి సందర్భంగల బెర్నార్డుషా కథ ఒకటి జ్ఞాపకం వచ్చింది. బెర్నార్డుషా తాను రచించిన గ్రంథం

ప్రతి ఒకటి కాంప్లిమెంటరీగా 'గ్రంథకర్త అభివాదాలతో' అనే అక్షరాలతో ఒక మిత్రుడికి ఇచ్చాడు.

ఆ మిత్రుడు ఆ గ్రంథంపట్ల అంతశ్శ్రద్ధ చూపలేదు; అమృతానికి సెకండు హ్యాండు బుక్కు స్టాల్లు వానికి ఇచ్చివేశాడు. ఒకసారి బెర్నార్డుషా ఆ సెకండు హ్యాండు బుక్కు స్టాల్లుకు వెళ్ళాడు. అప్పటి పుస్తకాలు వెతకడంలో అతనికి తన పుస్తకం కనిపించింది. దానిని కొని అతడు "గ్రంథకర్త పునరభివాదాలతో" అని వ్యాసి తిరిగి ఆ మిత్రునికి పంపాడు. అందుతో ఆ మిత్రుడు షా గ్రంథానికి తాను చేసిన అవజ్ఞత గుర్తింప గలిగాడు.

పుస్తక సేకరణపట్లనేకాక పుస్తక ప్రచురణ పట్ల కూడా సాహితీవల్లభునికి అభిలాష మెండు.

వారు కృతిపొందినవైతే ఏమి, ప్రచురించినవైతే ఏమి గ్రంథాలు ఇరవై అయిదుకు పైగా కనిపిస్తున్నాయి. అవి బుద్ధగీత, కాకతిబోలరాజు, ఔచిత్య విచారచర్చ, శ్రీకారముచేటి మాధవస్వామి శతకము, ఆంధ్రనాయకశతకము, ఆర్యచాణక్యడు, భవిష్యవర్ణము, రాజానందము, గోస్తనీనదీ మాహాత్మ్యము, నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి, ఆదర్శగృహిణి, నరేంద్రుడు, విదురనీతి కుమారసంభవ పీఠిక, తణుకు పంచాయితీ సావనీర్, దమపదము మున్నగునవి.

నేను నాది అనే అభిమానం

ఆంధ్రనాయక శతకము, సింహాద్రినార పంచా శతకము, నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి మున్నగు ప్రాచీన కవుల గ్రంథాలనేకాక భవిష్యవర్ణము,

రాజానందము, బుద్ధగీత మున్నగు ఆధునిక కవుల వద్యగ్రంథాలను ఆర్యచాణక్యడు, కాకతి బోలరాజు మున్నగు చారిత్రా కోల్పణము గల కథాగ్రంథాలను - ఔచిత్య విచారచర్చ వంటి సాహిత్య గ్రంథాలను - గోస్తనీనదీ మాహాత్మ్యము వంటి స్థానిక పురాణాధా గ్రంథాలను వారు ప్రచురించి ఉన్నారు.

తణుకు పంచాయితీ సావనీరు ప్రచురణ ముతో వారి స్వస్థానాభిమానము లెన్నగ నిరూపితమైంది. 'నేను నాది' అనే అభిమానము లేనిదే ఏ వ్యక్తికాని, ఏ జాతికాని పైకి రాలేదని శ్రీవారు తరుచు చెబుతూ ఉంటారు. ఆంధ్రులలో నేను, నాది అనే అభిమానము చాలతక్కువని వారు చెప్పే దానితో ఏకీభవించనివారు చాల ఆరుదుగా ఉంటారు.

సాహితీవల్లభులు ప్రచురించిన గ్రంథాలలో ఒక్కొక్క దానిని గురించి ప్రశ్నేకించి కొంత కొంత చెప్పవలసి ఉంది. కాని గ్రంథ విస్తరభీతి దానికి అడ్డవస్తున్నది.

ఈ సాహితీవల్లభుని సాహిత్యవల్లభ్యము ఆంధ్రులకు ప్రశస్త సాహిత్యమును కొంత ప్రసాదించినది. ఆధునిక యుగాంధ్ర సారస్వతమున అది నమూనానిచ్చి ఆకళిమింపగల సౌరభాన్ని కలిగిఉంది.

సాహితీవల్లభుని ఈ సాహిత్యవల్లభ్యము మనకు ప్రసాదించిన నరేంద్రనాథ సాహిత్య మండలి ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యమును ఇరోది కంగా ఉద్దీపించేయగల ప్రోమతను కలిగిఉందని ఇందుతో నిరూపితమైంది.



చెఱుకు నకు పండు,

అచ్చకూటము అమరికంది, నన్నయనాటి  
నుంచి సారస్వత పృథ్వీనందికన్న తఱుకు దానికి  
ఉంకువ సీమణుకంది. పృథ్వీ సాహిత్యులు దానికి  
ప్రధాన ప్రాపకులై ఉన్నారు.

ఇట్లు క్షేత్ర, బీజములు పృథ్వీనందై  
ఉన్నాయి.

అయితే ఈ నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి  
సంకల్పించిన స్తవనీయ కార్యములన్నీ ప్రధార  
బాహుళ్యమునంది పరేళిమం కావడానికి దానితర

పున సాహిత్య మానవత్రిక ఒకటి ప్రచురితం  
కావడం చాలా అవసరమని తోస్తుంది.

కోయంబత్తూరులోని 'రంగమ్మ' వదాన్ని  
వెలికి తీసిన—కోడి రామమూర్తిని గురించి విషయ  
సేకరణలో విస్తర పృథ్వీ చెందిన—కాకతికి  
సంబంధించిన స్థానికగాధలు అనేకం సేకరించిన—  
ఇత్యాది ఈ సాహితీవల్లభుని శతాధిక కృషులన్నీ  
ఎప్పటికప్పుడు లోకానికి అందాలంటే అట్టి  
పత్రిక . . .

'సాహితీవల్లభ'ని సత్వర సమాలోచనము  
నకు ఇది అందుసుకాక!



## శ్రీ బోడేపూడి వేంకటరావు

శ్రియం నమగ్రాం వితనోతుశశ్వ  
త్కటాక్ష లీలావ్యవజం మహస్తే  
సదా సదానందన నందితాయి  
శ్రీ ముళ్లపూడ్యన్వయ శేఖరాయ.

తరతరంబులనుండి తటగకమేలిమి రాజించువంశగౌరవము నెరసి  
శ్రీమత్తగలిగియు దీమత్తగలిగియు మహిళపౌజన్యసంపత్తి నెనగి  
ప్యాడిమంబుగడించి ప్యాభవాంచితుడయ్యు దనయాజ్ఞాదలదాల్చు తనయుఁగాంచి  
ప్రాజ్ఞతాగరిమంబు రసికతామహిమంబు వాసింపఁ గవిజనావనత మెఱసి.

శాస్త్రవిద్యలతోఁ బరిశ్రమలతోడ  
భావిభారతకల్యాణ పదముదీర్చి  
సర్వదా సర్వలోక సంస్తవములందు  
దీవదైశ్వర్య మహితుండు తిమ్మరాజు.

చారిత్రకవిశేషనందరభములనెల్లఁ గరతలామలకముల్ గా నెఱుంగు  
ప్రత్ననూత్నకవిత్వ భాసనందలందు మంచిచెడ్డలనేర్పరించి మెచ్చు

సకలకలారహస్వి ప్రపంచంబుల మూలముట్టనెఱింగిపోని సేయు  
విజ్ఞానశాస్త్ర సంవేత్తతాప్యోధిమ పాఞ్జు తానొనను పాటినెనయు.

మాటలాడనేర్పు మధురాక్షరంబుగా  
నొజ్జ జంటగాగ నుండనేర్పు  
ఎల్లరకును దాను నెల్లరుదనదగు  
దిట్ట ముళ్ళపూడి తిమ్మరాజు.

స్మితపూర్వంబుగ మాటలాడు గరుణంబండించు దీనాశిషై  
సుతిపాత్యం బునుజరిత్యమాను బుధులన్ బోషించు ధర్మైక వ  
ద్ధతులన్ నిచ్చలు నూనుదీరమతి యాత్మశ్లాఘకున్ దూరుడే  
గతి భావించిన తిమ్మరాజుకు సరింగా తిమ్మరాజే మహిన్.

మంచితనముగల్గు మహిమాధ్వతయుగ్గలు  
ధనముగలుగు దానగుణముగల్గు  
ఎన్నదగినగుణము లన్నియునుంగల్గు  
తిమ్మరాజు నభినుతింపదరమె.

## శ్రీ జాన్తి వేంకటనరసయ్య

- శ్లో॥ “మృగపూడ్య”బిసంజాతః తిమ్మరాజు సుధాకరః ।  
అకరోత్ స్వయశోజ్యోత్సన్నం నర్వదిక్ష విహరిణీం ॥ 1
- శ్లో॥ కవిపండితసమ్మాన్యః సాహితీవల్లభో భృశం ।  
చకారబహుధాసేవాం త్యాగీ నిత్యమతంద్రితః॥ 2
- శ్లో॥ సరేంద్రనాథసాహిత్యమండలిః స్థాపితాభువి ।  
క్రియతే సాహితీసేవా తిమ్మరాజమహోదయైః॥ 3
- శ్లో॥ శాంతోదాంతః మహాప్రాజ్ఞః పరసేవాపరాయణః ।  
కవిపండితసంస్తుత్యః తిమ్మరాజాహ్వయోభువి॥ 4
- శ్లో॥ ఉపాధ్యాయ సఖశ్చాయం నిరాడంబర జీవితః ।  
సజ్జనానాం మార్గదర్శి విలసద్గుణభూషితః॥ 5
- శ్లో॥ హరిశ్చంద్రవ్యసాదోఽన్య జ్యేష్ఠపుత్రో మహామనాః ।  
ఆంధ్రశాసనసభ్యోఽయం అవాపమహతీం యశః॥ 6
- శ్లో॥ పరిశ్రమకళాలా నానాలాభ సమాయతా ।  
స్థాపితా త్యాగినాఽనేన సదుద్యోగ ప్రదాయినీ॥ 7
- శ్లో॥ శ్రీవేంకటేశ్వరః పాయాత్ తిమ్మరాజాహ్వయం నదా ।  
ఆయురారోగ్యభాగ్యాని దత్వా భూరిదయాయుతః॥ 8
- శ్లో॥ పూతఃశ్రీకేశవస్వామీ పురుషార్థప్రదాయకః ।  
పాయార్దీరస్వాంతమేనం కరుణాయుతచేతసా॥ 9

## శ్రీ చిలుకూరి రామభద్రశాస్త్రి

ముళ్ళపూడివారు మొదటినుండియు నాంధ్య  
ధనికులందుఁ చేరుగొనినవారు  
ధనముతోడ వాణి — మనుజులసేవింప  
తిమ్మరాట్టపాదు — అమ్మడయిరి.

మునుతురుష్కలదాడిఁ గనుదేశరక్షయు  
మతరక్షఁగావింప మమతనొంది  
బుక్కరాయాదులు పూర్ణదీక్షకుబాని  
ప్రజాంకుతెగించి భాకులంది  
సాధువిద్యారణ్య చరణసంసేవన  
ఫలముచే ఘనవిత్తకలననొంది  
దేశంబుఁగాపాడ దీక్షక్తి వెలయ వి  
ద్యానగరింగట్టి యందగించి

తనర తండ్రికుమారులు తణుకునిపుడె  
యపరవిద్యానగరిఁజేసి హాయిఁగూర్చ  
బాసపోషింపఁదలఁచినా రానమిర  
ఆంధ్రసోదరులార! మీ కమ్మతమస్తు.

తారకాసురుపేరిటఁ దగులమందు  
వనము విత్తంపునాగట పడునుఁజేసి  
అలయయోధ్యగ రూపొందఁదలఁచినావు !  
రాజుకానట్టి రాజుగా నోజనొందు  
మీదుసొమ్మన రాళ్లపొల్గాదు — తిమ్మ  
రాజ! మనుజుల పాలునారా ! యనంగ.

## ప య్య ర త్నో ప హా ర ము

శ్రీ భమిడిపాటి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మ

శ్లో॥ శ్రీ ముఖపూజ్యభిధకమృ నదన్వయాభేః  
పూర్ణాఽమృతాకర మనూనకలాఽలవాలమ్  
“సాహిత్యవల్లభ” మమంద మరందవాచ  
మవ్యాడుమానహచర స్త్విహ తిమ్మరాజమ్॥

చం ప క మా లి కా.

అమలనరేంద్రమండలి నియంతృగణవ్యనరుండు, సాహితీ  
సమితికి నాంధ్యదేశమున, నభ్యుదయ, నద్రనయక్కువిత్వం  
త్వముఖుండు; సాధువర్తనుఁ డరంద్రుండు, నైకకలావిధాని; న  
త్యమితహితోక్తి చాతురి నతంబురహిందెడువాఁడు నత్కవీ,  
టుక్కుముదనురాకరుండు, బుధకోటికిఁ గొంగుపసిండి; దానధ  
ర్మముల నజన్యదీక్షదగి, మానుగనల్పెడువాఁడు; భోగభా  
గ్యముల నెనంగి సంస్థలఁ దగన్నెలకొల్పెడువాఁడు; నూటి మీ  
రమి; దయదీనులండు; నపరాజయమంచితకృత్యరాజి; నో

రిమి; యకలంకచి త్తత; ధురీణత మేల్కొలుపుతులందు; నూరి న  
 త్తమచయనంగన త్తత; కృతజ్ఞత, జాగృతి ముగ్ధలట్టి మే  
 లిమిగుణరాజికిక్కయ్యి, లేశము నేమరుపాటులేక ని  
 త్యముఁ బరమేశ్వరాంఘ్రిజల, జార్చనన క్తినెనంగి వాగుమా  
 రమలకుసాటియైన నిజ రామ భజింప ననూనభక్తిఁ; దా  
 లిమిఁదగి యన్నివిద్యల, నలేశసుపాండితిమించి రాజవి  
 ద్యమొనరి శాసనాభిదన డన్నున నభ్యతనోప్పు నత్యవ  
 త్తమణి ననామసూనుమణి, రేకువమైనఁదనయానఁదీర్చులో  
 కమునకు మేలునల్పుకుతుకంబునఁగ్రాలుచు “ముళ్ళపూడి” వం  
 శమునలరించుచు న్ననయశంబునమించెడు తిమ్మరాజు న  
 త్తమునను గంత్వయుక్తుని నదాశివుఁడోముత మెప్పుడున్నవన్..॥

# సా హి తీ వ ల్ల భు ల స ర స కృ షి

శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రశాస్త్రి

దేనికంటె రెండవది ఉన్నదో అది తక్కువది. అది అల్పము. దేనికంటె రెండవది లేదో అది పెద్దది. 'భూమి' అని వ్యవహరింపబడును. ఎప్పుడు మరియొకటి చూడబడదో. మరియొకటి వినబడదో, తెలియబడదో అది భూమి. ఇదియే అమృతము. అదియే సుఖము. అదియే బ్రహ్మము. అదియే రసము. అదియే ఆనందము, ఇది ఉపనిషన్నిష్కర్ష.

ఈ బ్రహ్మానందము సమూహినిష్ఠులగు యోగులకు జ్ఞానులకు నిత్యము ఆనుభవైకవేద్యమై యుండును, పృథివ్యాణియు నీ బ్రహ్మానందమును పృథివీనము పొందుచునేయుండును. స్వప్నము ప్రతిప్రాణిని, సింహమునైనను, వ్యాఘ్రమునైనను, పరమేశ్వరునితో లయమొనర్చును. ఆ భూమానందముతో లయమంది ప్రతిప్రాణియు తనశ్శమను పోజేసికొనును. వద్రంగి ఉలి,

బాడిత మొదలగు సుపకరణములతో కూడినపుడు అలసటవడును. ఇంటికివచ్చి వానివి ఒకచో పారవేయగనే శృమయంతయు విడనాడుకొనును. అటులనే శరీరభావమును మరచినపుడు బ్రహ్మానందమే. ఇటుల ప్రతిప్రాణి బ్రహ్మలోకమును పృథివీనము పొందుచుండును. అయినను ఎవ్వరు నేనిటుల బ్రహ్మత్వైక్యమును బొందుచుంటినని యెరుగదు. తనపొలములో హిరణ్యనిధియున్నది. దానిపై పైని పృథివీనము యజమాని నడచుచునే యుండును. నిధి తోపలనున్నదని యెరుగరాతడు. అందుచే అతనికి నిధిసుఖములేదు. నిధి యచటనేయున్నది. ఇతడు తెలిసినను తెలియక పోయిన నచటనేయున్నది. తెలిసినను తెలియకపోయినను రసము, ఆనందము, బ్రహ్మము అను చెప్పబడునది మనయందే యున్నది.



ఈ హృదయాకాశమున రసావరపర్యాయ మగు ఆనందములేనిచో ఏప్రాణియు ఉద్వాస నిశ్వాసములను విడువనేరదని తైత్తిరీయోపనిషత్తు. ఈ యానందము సంశయమే ఇతరవిషయా నందములని బృహదారణ్యకము.

ఈ భూమసుఖమునకు సాధనములు భిన్న భిన్నములు. ఈ సాధనములు ఆ భూమానంద మునకున్న ఆవరణములనన్నిటిని త్రోవైచుట కుపయోగపడునవి. జ్ఞానము, నిర్వికల్పసమాధి ఆవరణమును దూరీకరించును. అప్పుడు నిత్య నిరంతరముగా భూమానందమభివ్యక్తమగుచునే యుండును. ఈస్థితిలో పుణ్యపాపములు వాని మూలములైన ధర్మాధర్మములు సుఖదుఃఖములు ఏనియు గోచరింపవు. దీనినే అతివృద్ధము. అపహతపాపము, అకామము. అత్మకాము, శోక విఘ్నము అని బృహదారణ్యకము వర్ణించును.

'యంలబ్ధి చావరంలాభం మన్యతేనాధికంతతః  
యస్మిన్స్థితోనదుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే  
సుఖమాత్యంతికంయత్తద్దుర్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియం'  
అని భగవద్గీత యుద్ధోషించును.

ఈజ్ఞానము—నిర్వికల్పసమాధి దృఢసాధన ములు. మిగిలినవి స్వల్పసాధనములు. స్వల్ప సాధనములుకూడ తాత్కాలికమగు నావరణభంగ మున కుపయోగపడును, ఈ తాత్కాలికసాధన ములు వ్యావహారికవిషయములు. ప్రాపంచిక విషయములు. కావ్యముకూడ ఆవరణభంగమున కుపయోగపడు సాధనమే. ఇయ్యది సమాధి సాధనమెట్టిదో అట్టిది. ప్రపంచమంతటాని ఖణిక సాధనములకంటె విలక్షణమైనది.

స్థాయీభావము, విభావము అను భావము. సాత్వికభావము. సంచారిభావములు లోకములో

వాస్తవములు. కావ్యమునందు శబ్దార్థమాలోచన ప్థాపితములు. కామము, సంకల్పము. విచికిత్స, శృద్ధ, అశృద్ధ, దైర్యము, అదైర్యము, సిగ్గు. భయము ఇవి యన్నియు అంతఃకరణ ధర్మములు. సంచారిభావాపేక్షయా స్థాయీభావములు చాలకాల ముండునుగాని స్థాయీభావముగూడ కాశ్వతము కానిది. అంతఃకరణధర్మమే. ఈ యంతఃకరణము వివిధవాసనలతో నిండియుండును.

దీపమునకు మాతయుంచిన దీపము మాతకు బయటనున్న వస్తువులను ప్రకాశింప చేయదు. తాను ప్రకాశించుచున్నను ప్రకాశలేనిది గనేయుండును. మాతలియగనే తాను ప్రకాశించును. తనకు బయటనున్న వస్తువులను ప్రకాశింపచేయును. అటులనే యీ యాత్మచైతన్యము విభావాదుల (ప్రవర-వరూధినులు) యందలి రాగాదులను ప్రకాశింపచేయును. జాగ్రదస్థితో ఆలించివున్న వెండిగను, రాగదును పాముగను స్వప్నములో రథాదులను కనబడుచునది ఈ యాత్మచైతన్యమే. వెండి, పాము, గుట్టములు. అంతఃకరణధర్మములు. అచ్చవిచారముచావు, ఒకవిధముగనున్నదానిని మరియొకవిధముగ నవ భాసించేయునది మనస్సు. ఒకానొక మానసిక దోషము నాయకా నాయకుల చేష్టాదులను తనలిగా నూహింపచేసి ప్రవరవరూధిన్యాదులచో తస్మయ తను పరితకు కల్పించును.

ఈ విభావాదులు అనుభావాదులలాగా ఆత్మకు ఆవరణభంగము కలుగును. ఆవరణభంగము గలుగగనే రసానందము. భూమానందము. అద్ధలేనిదై వ్యాపించును. అప్పుడు రెండవ పదార్థమున్నదనికాని, తెలిసికొనవలసినది, తెలియబడునది, తెలిసికొనునది అను భావముండదు. భేదబుద్ధియే నశించును. "తద్యధాధియయా

స్త్రియా సంపరివ్యక్తో న బాహ్యం కించనవేదనాం తరం” అను శ్రుతి యీ యానందస్థితి నిశ్చేవర్ణించినది.

ఇది బ్రహ్మానందమే. ఈ యానందము యోగుల ఆనందము ఒకటి, లౌకికశ్రీపురుషుల కలియకలెన భావ్యభ్యంతర భానముండనపుడీ యలౌకిక భావ్యాపస్థాపితమగు నానందము బ్రహ్మానందమే. కొందఱు బ్రహ్మానంద నబ్రహ్మచారి యనిరి. “వినిశ్చేతుం....తవన్నరేన్నరే” అని భవభూతి. “ఒకరెరుగ కొంకెరకు ఒదిగి నిద రోదాము” అను చినపరాజుగీతి లౌకికానందమును బ్రహ్మానందమనిరి.

కావ్యగతమగు పదములు, వాక్యములు ఊజికములు. కావ్యమువలనకలుగు అనుభూతియు ఊజికము. ఈ కావ్యవ్యాపార మా గి న చో ఆత్మకు మరల ఆవరణము కలుగును. ఆనంద మాగును. ఆవరణము నిదీదమగును. మరల కావ్యశృవణమునకై మనస్సు తహ తహ పడును. సత్కావ్యము లభించిన మరల ఆవరణ భంగ మగుచుండును. అ ను భూ తి సమయములో శాస్త్రము—సమాధి—స్త్రియ—వస్తువు—అన్నియు తన స్వత్వమును వీడును. భూమానం దసామ్యాజ్య ముది. ఈ యామానందాను భూతినుండి ఉత్థితి జరిగినపుడు మరల సర్వాపేక్ష — యోగులకు నున్నదే. సర్వాపేక్షావయజ్ఞాదిత్రుతేరశ్వవత్— అను వ్యాససూత్రము.

మనకు సమాధి కుదురదు. యోగాభ్యాసా భ్యసనమున కవకాశములేదు, జ్ఞానము సము పార్జింప మనసుండదు. కావున ఈ కావ్య మీ మానసతోనైన బ్రహ్మానందము నుపార్జించుటకై యీ కృషి,

ఇంతకంటె తక్కువది ప్రాపంచికానందము బహు యత్నసాధ్యము, స్వల్పస్థానము. దుఃఖ బహుళము. పరిణామవిషము. ఆదిని అమృత తుల్యము. ఇంద్రియ పరిమితము. అన్నమయ కోశ శరణ్యము. మనోమయ కోశ పరిమితము,

పై రసమును, బ్రహ్మానంద నబ్రహ్మసారి గను, ఆవరణభంగవి వ్యంగ్యముగను, కొంద రాలంకారికులు వర్ణించిరి. పైవారినందరిని నను సరించుచు భగ్నావరణారత్యాద్యవచ్చిన్నాదితిరేవ రసః” అని జగన్నాథపండితులు నిర్వచించిరి. అనగా ఆత్మచైతన్యము, బ్రహ్మము—రసము— భూమానందము. అన్నియు నొక్కటియే యని యదైతనిస్థినిస్థాపించినా డీ యాంధ్ర విద్వద్గ్ర గణ్యుడు.

“కావ్యమునందీరసశబ్ద వాచ్యమగు ఆనం దము ఏ రీతిగనువలభ్యమానమగును” అనుదాని కయి ఆభిధ—లక్షణలకంటె విలక్షణ మగునొక శబ్దశక్తిని, ఒకవృత్తిని ఆలంకారికులొప్పిరి. అనగా సాధనమే రసముగాదు. సాధనముకంటె విలక్షణము రసము అని వీరనునది. జంత్రము వలన వెడలు శ్రీరాగము—సావేరి రాగాదులవలన వీర—కరుణరసములు వ్యక్తములయినట్లు శబ్దార విలక్షణమయి రసము వ్యజ్యమానమగును. కేవల శబ్దారనిరపేక్షమయి చేష్టాదులవలన రసమభి వ్యక్తమగును. కావున రసము వాచ్యముకాదు. వ్యంగ్యమని అనందవర్ధనుడు పూర్వలంగీ కరించిన వాదమును సిద్ధాంతీకరించి ధ్యన్యా లోకము వ్రాసినాడు.

ఈవ్యంగ్యార్థమునకే ప్రాధాన్యమున్నధ్వని యని ఆలంకారిక సిద్ధాంతము, వస్తుధ్వని, అలం కారధ్వని—రసధ్వని యని బహుభేదభిన్నమీధ్వని

ఈ రసధ్వని అన్నిటికంటే నెక్కువది యనిరూ రసగంగాధరుడగు నాంధ్ర వండితరాయల విశ్రితి. ఈ రసధ్వని నభివ్యక్తముచేయు కావ్యమునకే అంగకాండాలము వచ్చినది. తత్కర్తకు నది లభించినది. అట్టి కావ్యకర్త ఆంధ్రకాళ (లి) వాహనుడు అనివ సాహసోక్తి కానేరదు.

ఉచ్చిను హివతితకుసుమాని మాధునిశేఫాలి కాంక్షాళిక స్తుషే ఏషోహివరసశబ్దః శ్వశురేణ శ్రూయతే వలయశబ్దః. ఓ కర్తకునికోడలా ! క్రిందఁబడిన పువ్వులనుమాత్రమే ఏరుకొనుము. శేఫాలిక (ప్రేమింకనము) తీగను కదపకుము. అట్లు కదిపిన గాజులు చప్పుడగును. అగాజుల చప్పుడు మామ వినినచో దురియొకరిలిగ భావించును. కోపించును.

దీనికి అంధ్యవ్యభువు శ్రీనాథకవిసార్వభౌమ పోషకుడు సాహిత్యచక్రవర్తి పెదకోమటి వేమా రెడ్డి మొదలగువారిట్లు రసధ్వనిని వ్యక్తీకరించిరి.

తన చెలికత్తె ఉపనయకునితో ఒడలెరు గక రమించుచుండెను. గాజులు చప్పుడగుచుండెను. ఇది ఆమె అత్తమామలువిన్న పాణము మీదకు వచ్చునని చెలికత్తె ఈరిగిగ హెచ్చరించినది.

ఈరిగిగ నేడు వందల శ్లోకమొలను గ్రధించిన కాలివాహనుడు రసమును వ్యంగముఖముగ పోతపోసినాడు. చారిత్రకులనడిగిన ఇది ప్రాకృతముకాని సంస్కృతముకాదని, ఇది శాతవాహన కృతముకాదు. శాతవాహన సంకల్పితమని యేదియో చెప్పి గాధాన ప్రశతికర్త నొక శిలావృత్తిమగా చేసి నీరసునిగా నొనర్తురు.

ఈ రసధ్వని గంగాలహరిగా ప్యవహరింపఁ పితన్యార్థమనునరించి కావ్యకర్తలు కావ్యసృష్టిః కావించిరి. మమ్మటభట్టు ఆనందవర్ధనుఁడ మొదలగు నాలంకారిక శిఖామణులు, అభినవగుప్తవాదులు మున్నగువారు ధ్వనికావ్యమునక మూర్ధన్యోదాహరణములుగా పై పద్యమును

భ్రమధారిక విప్రద్ధింసకునరోద్యమాంతస్తేన గోదానదీకర్చ నికుంజవాసినాకేనాపిదృప్తనింహః

మొదలగు పద్యముల నుదహరించిరి. విధిముఖమై వాచ్యమయినపుడు నిషేధరూపమువ్యంగమనియ “శయ్యామా మావయోర్మాంకిః” ఇత్యాదుఁ నిషేధరూపమై వాచ్యమయినపుడు విధి రూపమై వ్యంగమనియు నిరూపించిరి. ఈయాంధ్యధ్వని మార్గ మెన్నిశాభోవశాఖలై ప్యవహరించద మాతము. రసవృధానకావ్యసృష్టలలో ఇర్లఱ మువ్వరలోనగ్రగణ్యుడగు కాళిదాసుని యాశ్లోరమ నరయదము.

నేత్రానితాః సతతగలినా యద్విహూనాగ్రభూమిః ఆలేఖ్యానాం స్వజలకణివాపోషముత్పాద్యసద్యః శంకాస్పృష్టాశవజలముదస్తాద్భ్రశో జాలమూర్తేః ధూమోర్ధారానుకృతి నిపుచార్షుర్ధరానిషృతంతి.

వాయువు మేఘములను అలకాప త్రనపు మేడలపై భాగములకు గొంపోయినది. ఆ మేఘముల మేడలలో గోడలమీద వ్యాసిన చిత్తరపులపై నీరు చిలికి రంగులను పోఁచెననవి. ఈతప్ప నెవరేని ఎరిగిన తమకు బాధకలుగుననియెం శిధిలమై నుగంధధూమరూపమునొంది గవాక్షముఁ గుండా బయటకువచ్చిచెచ్చినవి. ఇది కాలిదాసుఁ వాచ్యరూపకవిత్.

ఈశ్లోకమునకు షట్పాత్రపారంగతుడు  
సర్వవిద్యాపారద్రవ్య మహామహా పాధ్యాయుడు  
సరసరసప్రధాన కవితా పట్టాభిషిక్తుఁడగు నాంధ్రుడు  
కోలపల మల్లినాధుఁడందిన రసద్వని నీక్రింది  
చాని నాంధ్యరసీకు లరయుదురు.

“అంతఃపుర పరిచితికల యొకడు నంకే-  
తము నేర్పరచి యొకనిని అంతఃపురమునకుచేర్చి  
నాయకుకు కూర్చెను. ఆ జూరుడామెతో రమించి, ఆమె  
శీలమునకు భంగము కలిగించి పరులు  
చూచెదరనుశంకతో మారువేషమును వేసికొని కాని  
మార్గమునుబట్టి మెల్లిగ దిగజారిపోవును” అని  
నుల్లిసాధనారి.

ఇంత శృంగార రసబంధురముగా కాలిదాసు కవితచేసినాడా ? ఈ వ్యంగ్యార్థము నుద్భావింపవలయునుని యొకపదమైన నట్టిదానినిగూర్చినాడా ?

“వంచచ్చంద్రకరస్పర్మహ్నో స్మీలితతారికం  
అహోరాగవతీ సంధ్యా జహాత్స్వయమంబరం”

అని వాల్మీకి ప్రోహళించినటుల నేపదమునైన గుంపించెనా? లేదు. ఇంతటి రసద్వనిని సృష్టించినది వ్యాఖ్యాత ఆంధ్రుడు మల్లినాధుడే.

సరసులు రసీకాగోపదలు సర్వసంపత్నం  
పన్నులు. సాహిత్యవల్లభులు, సౌందర్యాచోషకులు,  
సౌందర్య పృష్టలు సాహిత్యసక్రమర్థులు. సర్వజ్ఞ  
శిఖామణులు అయిన ఆంధ్రప్రభువుల వెల్లగొడుగు  
నీడలలో కడుపురోచల్ల కడలకుండ చల్లగా వర్తి  
ల్లిన మర్రినాథకవి సార్వభౌమ విద్యద్వితంసుడు  
సృష్టించియచ్చిన రెలుగుల పంట, పృథువులు  
ముధురస్యముమతో నుండురు. కవులు మధుర

భావనావలయములలో హాయిగా నూగుచు ఆ నవ్వు ములకు ఈ భావనలకు చూపు నిరూపించెదరు. భోగములకట్టి సాహిత్యవల్లభుల యాలంబనముతో లోతే యుండదు. మధురభోగములు మధుర భావనలలో నోలలాడు కవిగీచిన వ్యతిరేఖ రస నిష్ఠుండియై యెందులకు కానేరదు? ఇంకొక శ్లోకము.

తప్పయ్యాయత్తం కృషిపల మితిప్రూ విశాదానభిజ్ఞః  
ప్రితిస్నిగైరన్వ పద వధూతోచనైః సీయమానః  
నదర్శిసోత్కృషణ సురభిక్షేత్రమా రుహ్యమాలం  
కించిత్పూర్వద్రుజలఘుగతిర్యాయవో తరేణః

చాలామంది భావ్యులుగల నాయకుడు రహస్యముగ నొకనాయకతోకూడి తన దక్షిణ నాయకత్వమునకు భంగము కలుగునేమోయను జంకుతో నీదమార్గమున నాస్థలమునుండి బయటవడి ఎద్దరునున్న చూడలేదని యెంచి మరల నందఱకు నాయకునివలె యధాత్మముగ సందరించును. ఈ రీతిది మహామహోపాధ్యాయుని వ్యాఖ్య. మాలమున్నతభూతలం = ఎత్తుదిబ్బ మాలము. అని నిఘంటువునందించు నీ యాంధ్రరస భావుకుడు.

ఇక తెలుగు కవులలో శ్రీనాథుడు రస  
ద్వని కేతామెత్తినాడు. తెలుగున బంగరుపంట  
పడిందినవాడు. నూనూగు మీసాల ప్రియములో  
గాధానస్తవతి తెనిగించినాడు. ఏ మహారసిక చక్ర  
వర్తి పుణ్యము కట్టికొనినవాడో గాధానస్తవతి  
అగాధములో మునిగిపోయినది. “దారణసేయ  
దావగనవా?” అను పద్యము మాత్రము స్మృతి  
చిహ్నముగా మిగిలినది.

ఈతఁడు రసప్రధానముగ కావ్యసృష్టి  
యొనరించినాడు. కాని యనువాదములే యన్ని

ఇక ఎవ్వతెవీవు అనుపద్యము ప్రవరుడు  
వాద్యమర్యాదగా ననిను వ్యంగమర్యాదలోనే యని  
నాడని వరూధిని వ్యంగ్యరూపమగు వ్యాఖ్యాన-  
మును గావించుచు “ ఏకాంతమునందున్నజవ  
రాండ్ర నెపంబిడి పల్కరించు లాగింతియ ” అని  
యనివేసినది.

చాల దూరమువచ్చితి మీ రన విచారణ  
మున. ఈ పెద్దన ధ్వని పృథానమగు కావ్యస్పృష్టి-  
యిక యే యాంధ్ర కవికి నలువడలేదు. ఇంత  
కంటె పదములు వేసికొనియే శృంగారరసమును  
జూపుటకు ఆ కాలపు కవులు తరువాతి కాలపు  
కవులు యత్నించిరి.

చెప్పెడిదేమి నాకుఁగల జీవితమంతయు నీకుఁ  
గూర్చి యె  
ల్లప్పుడు నన్నుఁజాయక ప్రయోచరణం బొన  
రించుచుందు నీ  
చొప్పున కీవునియ్యకొని చొక్కపు జక్కవగుబ్బ  
లాడి మే  
ల్లప్పుక యంతరంగమునఁ గాంచిన నన్ను నదీను  
జేయవే —

ఇత్యాదిగా భట్టుమూర్తి. ఈ రసధ్వనిని  
నిరూపింప యత్నించెను—శ్లేషతోడను, శ బ్ధార్థ  
రామణీయకముతోడను మిశ్రితమై ధ్వనికి విచ్చిత్తి  
కలిగినది. కాళిదాసాదులకు వలెనే నిరాదంబర  
మగు శ బ్ధార్థ ముల లో రసధ్వని వెలువటువ  
గల సామర్థమొక్క పెద్దనకే మొదటినుండి తుది  
వఱకు కావ్యము నందంతట అలవడినది.

కూకటివేణిలో కురులు కూడకమున్న కుర ప్యరో  
హముల్  
పోకలతోడి సామ్యమును బొందకమున్న నితంబ  
సేమకున్

ప్రేకదనంబొకింత ప్రభవింపకమున్న ప్రసూన  
చాటు ద  
జ్ఞాకలఁబెట్టెఁ దాన అవనావెల బాలికకై విటా  
వగన్.

ఈ కవిత మధురభావి రసభావనా రమ్య  
మగు కావ్యరీతి. “ అహం రాజా—సర్వాస్మితి  
మన్యతే సాన్యవరమోలోకః ” ఏమియు రాకుండఁ  
గనే అన్నియునయితిసని, అగుదునని యూహిం  
చుట అన్నిటికన్న గొప్పతనము. అది సర్వో  
త్కృష్టమనును బృహదారణ్యకోపవిషత్తు, భావ  
నకు విడచి రేఖామాత్రముగజూపి కావ్యస్రష్టయై  
కళాతవస్వీ యనిపించికొనినాడీ యాంధ్రరసిక  
కవి శిఖామణి పింగళి సూరనార్యుడు.

ఆనందము ఆత్మనిష్ఠము. కావ్యములోని  
శబ్దార్థములవలన ఆవరణభంగముకాగ ఆనంద  
ముద్బుద్ధమగును. ఏతన్ని రూపణమునకే కావ్య  
కర్తల కావ్యస్పృష్టి. ఇట్టి కావ్యస్పృష్టికి రాజపోషణ  
అవసరమయినటులనే పృథిభి పొండితి. దేశాట  
నము మున్నగునవి అవసరము. సమృద్ధ సంపత్తుం  
పన్నులయిన పృథువుల పాలనలో రసస్రవంతులు  
కావ్యరూపమంది జాలువారినది.

ఎదమెత్తనగుటకై సౌదగుండరా  
అంతమదిగల అహంమెల్ల మలఁగిపోవునురా....  
అర్థముకొని భావగీతమ్ము నాది.....  
చెలియా! పూయగరాని యొక్కపుపు పూచెన్....  
రాసారింటికైన రంగు తెచ్చేపిల్ల  
నాగుండె నామనసు నమలిమింగిన పిల్ల—ఎంకివంటి  
పిల్ల లేదోయ్ లేదోయ్.

ఇత్యాది కావ్యముల యుగమునకు దిగ  
జారిన మనకు. మంచిసీళ్లు త్యాగి గలున శ్రేయే

మనకు కాళిదాస కావ్యములు రసనిష్ఠ్యులయిన నేమి? కాదంబరి కాదంబరియైననేమి? పండిత యాల రసంగంగాధరధుని యేల? కవి సార్వ భౌముల కవిసార్వభౌమత యెందులకు? మల్లి నాధాదులకుండు సర్వశాస్త్రపాండితి యెందులకు? ఒక పద్యమో ఒక చమత్కృతి జనకమగు మాదో మాటాడిన దానినిని మెచ్చికొని వేయారులు సమ ర్పించు ప్రభువులుండగా, ఎవరిని వరింతుమాయని భూతకాలమం దెన్నడు సమృద్ధి యెరుగని లక్ష్మి యెల్లెడల రూపొంది స్వయంవర మా లాలం కృతయై నిలిచియుండగా శాస్త్రపాండిత్య కవితా దౌరంధర్యము, మహాకావ్య గృధనవృత్తిభ-బహు శ్శుతతయేల యెందులకు? \*అవసరముకాదని పించును. \*విశ్వనాథుని కల్పవృక్షమెందుకు?

ప్రభువులు వెనుకటికంటె ధనమును కళా కారుల యధీనము చేయుచునేయుండిరి. వారి రసి

కతకు లోటులేదు. అట్టివారు శాశ్వతము స్థిర మును, దీర్ఘకాలస్థాయీయగు మహాన్నతకృత్తికై యత్నించిన, పండితులు కళానష్టలు నట్టివారే యగుదురు. కావున ప్యాచీన మహాకావ్య సృష్టి మహారాజులయు సంపన్నులయు నాలంబముననే జరిగినది. రసము పండినది. సాహిత్య చక్ర వర్తులు, సర్వజ్ఞులునగు ప్రభువుల యాలంబముననే జరిగినది.

నేటి యీ యైశ్వర్య సంపన్నులు—ఆంధ్ర రసిక కళానృష్టలు. కళాతపస్సులైన యీ తిమ్మ రాజ ప్రభువుల యాశ్రయముననే మల్లినాధాది పండిత వ్యకాండులు—శ్రీనాధాది కవిసార్వభౌ ములు—పెద్దనాది సరసకావ్య నష్టలు సృష్టింపఁ బడఁగలరని యాశ-అటుల సృష్టి కాకపోవుట వాదిది వారి మార్గదర్శకులదియే లోటు—

## పంచరత్నములు

శ్రీ వి. సి. రామస్వామి

సీ. సాంఘిక శ్రేయమే స్వశ్రేయ మనువారు  
భువిలోన శ్రీమృగపూడివారు  
పరహితానందమే పరమార్థ మనువారు  
పృథివిని యీ మృగ పూడివారు  
అడిగినలేదని నుడువ నేరనివారు  
పుణ్యకాములు మృగ పూడివారు  
అనునట్టిమాట శిలాక్షర మనువారు  
పుడమిని శ్రీ మృగపూడివారు

తే. అట్టి సక్కులమందున నవతరించి  
వరలు మృగపూడ్యన్వయ వార్తించంద్య !  
సాహితీవల్లభ ! విబుధ ! సరసహృదయ !  
కమ్మవంశాగ్రగణ్య ! శ్రీ తిమ్మరాయ !

1

ఉ. ఎవ్వఁడు శాంతమూర్తియిల నెవ్వఁడు సద్గుణరాశినాఁబడున్  
ఎవ్వఁడు దారచేతనుఁడు నెవ్వఁడు డఖండ కళాప్రపూర్ణుఁడౌ  
నెవ్వఁడు నిత్యమున్ కవుల నెక్కుఁడు నాదరమొప్పజూచునో  
అవ్విభు మృగపూడి కలశాంబుధిచంద్రుని వేద్యుఁగొల్పెదన్.

2

ఉ. ఎందఱో ప్రియమీదకినేగి చరింతురు పొట్టకూటికై  
ఎందఱో యింజనీరులయి యేగుచునుండ్రు కళాప్రహర్షులై  
ఎందఱో వైద్యరాజులయి యేగెదరచ్చట కాకినాడ వా  
రందలు నీదు నీదునుతు నాశ్రయ మొందినవారలేగదా !

3

ఉ. చేసిన పూర్వపుణ్యములు చెంగున నల్లెన లాక్కమ్మించి పూ  
ల్పానెను వానిసౌరభము పుట్టునిరూపున లభ్యమాయె నీ  
యాన లవన్నియున్ నఫలమాయెను సార్థక మెంద మానవుత్  
చేసిన బీజముల్ పెరుగవేడ్కను బొందెద రాఫలంబులన్.

4

ఉ. ఎందలు లేరు తండ్రులు మరెందలు లేరు కుమారులుర్వి వా  
రందలకున్ మరేవి ? భవదౌరసగౌరవక్రిచంద్రీకల్  
పొందున మోతిలాలును సుపుత్రుడు జహ్నురుసాటి మీకు మీ  
నందనుఁ డాంధ్యదేశమున నాయకరత్నముగా వెలుంగుతన్.

5



## జ య తు స ర్య దా

శ్రీ గోనెల్ల రామమూర్తిశాస్త్రి

శా॥ రాగాలాపసుధాప్రసర్తి మురళీగానైః, జగన్మోహనైః  
బ్రహ్మానందవిమోహితం వ్రజకులం, గోగోపగోపీయుతం  
కుర్వాణః యమునాతటే వనలతాకుంజేషు గాః చారయన్  
విశ్వానందక వేణుగానరసీకః గోపాలకః పాతు వః,

శ్లో॥ శ్రీతిమ్మరాజ పృథవీ జయంతు,  
తద్భాగ్యకల్పాః బహుధాఫలంతు,  
తత్సేధకల్యాణకలాః స్ఫురంతు,  
ఆయుర్యశోభాగ్యసుఖాని సంతు॥

శ్లో॥ శ్రీతిమ్మరాయోఽద్య మహాంధ్యదేశే.  
శ్రీకృష్ణరాయోఽభినవః పృసిద్ధః,  
విబంతు కావ్యామృత మాదరాద్భుధాః,  
నర్త్యాగలక్ష్మీ మధురం సుధారమ్॥

మంగళాశీః

శ్రీ భారతసామ్రాజ్యశ్రీః జయతు సర్వదా  
 చై నేశ్వరో దుష్టకబంధతుల్యః  
 వక్షోమిలద్భుగ్నకరాశవక్త్రః  
 నీపాలథక్ వ్యాస్తకరాశబాహుః  
 హిందూకరాసి ప్రహతోద్రుతం స్యాత్.

లావణ్యరాశుజ్జ్వల హేమవల్లీ  
 లక్ష్మీకళారమ్య పురీమతల్లీ  
 మాంగళ్యభాగ్యవ్రద కల్పవల్లీ  
 శ్రీభీః జయేత్ భారత రాజధీల్లీ॥

వర్షంతు దేవాః భువిశాంతి వృష్టిమ్  
 నశ్యంతు క్రూరాస్త్రభ యోనరాజామ్  
 ఫలంతు మాతుః భరతస్య భావాః  
 భరంతు దేశాఃభువి ధర్మనిష్ఠాః,

## ఆంధ్రప్రదేశ్ - తమిళ - మణికోన్ పుస్తకాలు

శ్రీ వడ్డాది అప్పారావు M. A.

(కవికులాలంకార, కవిరాజహంస శ్రీ బాలాంత్రపు వేంకటరావుగారితో శ్రీ వడ్డాది అప్పారావు పరిచయ సంభాషణము.)

“ఇది ప్రశ్న మనుకొందు వేమొ కాదనఁ జూచి

నీ సదుత్తరమును నిలిపికొనుము,

ఇది యుక్తి యనుకొందు వేమొ కాదనఁ జూచి

నీ ప్రతివాదంబు నిలిపికొనుము,

ఇది యుక్తి యనుకొందు వేమొ కాదనఁ జూచి

నీదు ప్రత్యుక్తిని నిలిపికొనుము,

ఇది యర్థ మనుకొందు వేమొ కాదనఁ జూచి

నీ పరమార్థంబు నిలిపికొనుము,

సార మిది-విన్నవితో నస్తార వేల

ఉన్న వాడవే యైనచో నన్ను గూడ

నున్నవానిగ జేయుమా, ఉండి లేని

వాడవే యైన, నేమరువాడను ప్రభు!”

— (భావసంకీర్తనము).

ప్రశ్న: తాతగారూ, వేంకటపార్వతీశ్వర కవులన్నా ఆంధ్రప్రచారిణి యన్నా ఒకటే అంటారుగదా మీరూ (హలాంత్రపు వేంకటరావుగారూ), దోలేటి పార్వతీశంగారూ కలిసి వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు ఎప్పుడయారు?

వేంకట: 1903 సంవత్సరం ప్రాంతంలో ఆదంబ వేంకటసాంభ్యాయన శర్మగారు “కల్పలత” అనే సాహిత్యపత్రిక ప్రకటించేవారు. అందులో కొన్ని కవితా నమస్థలును పద్యరూపమునా గద్యరూపముగా నమస్కాపూరణములు వ్యాసి పంపి మెప్పించినవారికి బహుమతులిస్తామని ప్రకటించారు. ఆ నమస్థలకు ప్రస్తుతరములు వ్యాసినచారిలో పితాపురం వాస్తవ్యులు మా మేనమామగారైన నచటదటి వీరరాజుగారికి మొదటి బహుమానము, దోలేటి పార్వతీశంగారికి ద్వితీయ బహుమానము, అప్పుడు తణుకులో ఉంటుందిన నాకు తరువాతి బహుమానము వచ్చాయి. అప్పుడు నేను పితాపురం వెళ్ళి పార్వతీశంగారిని కలిసికొని, “స్నేహంచేరొక మే మిరువురము వేంకటపార్వతీశ్వర కవులనే పేరుతో “దివ్యరథానుదాలహరి” అనే ఆధునిక పద్యవాక్యం వ్యాసము. ఆది మొదలు (1906) మే మిద్దరము తరువాత “కావ్యసుమావళి” అనే 800 పుటల సంపుటములతో ప్రకటితములయిన ఆనేక ఆధునిక ఖండకావ్యములను వ్యాసి పత్రికలలో ప్రకటిస్తూ వుండేవారము.

ప్రశ్న: ఓహో! 1906 నుంచీ మీరు ఉభయలూ కలిసి జంటకవులుగా రచనలుచేసి ప్రకటిస్తూ వచ్చారన్నమాట. అయితే అంతకు ముందు అంటే మీరు ఉభయలూ కలియక

పూర్వం ఒక్కొక్కరుగా ఏవేవో రచనలు చేసే ఉండాలిగా!

వేంకట: అప్పటికి నేను ధనాభిరామం అనే నాటకమూ, సురస అనే నవలా, పారంపర్యంగా శ్రీలు ఇండ్లలో నోములు నోచుకునే టప్పుడు చెప్పుచునే మారు కథలను సులభతైలిలో శ్రీల వ్యక్తకథలుగానూ వ్యాసి ప్రకటించాను. పార్వతీశంగారు సువర్ణమాల, తారాశకాంఠవిజయము అనే రెండు నాటకాలనూ వ్రాసి ప్రకటించారు.

ప్రశ్న: అయితే మీ రుభయలూ కలిసికొన్న ఆ రోజులలో ఏ వ్యాసంగముతో ఉండేవారు? అప్పటి వివరాలు కొన్ని చెప్పండి.

వేంకట: నేను రణురులో ఉండేటప్పుడు వకీలుగా ఉండే తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావుగారికి వారి పృథ్విలోను వారి సాహిత్య వ్యాసంగములోను సహకారిగా ఉండేవాడను. అంతకు పూర్వమే ఏర్పాటయిన నవలారచన పోటీలో సూర్యనారాయణరావుగారు రచించిన ‘సంజీవరాయ’ చరిత్ర అనే నవలకు “చింతామణి బహుమానం” లభించింది. ఆయన ప్రకటించే “సువర్ణలేఖ” అనే మాసపత్రికకు నేను నిర్వాహకుడుగా వుండేవాడను. నేను వ్యాసిన సురస అనే నవల ఆ పత్రికలోనే ప్రకటించబడింది. ఈ ‘సువర్ణలేఖ’ పత్రిక పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారి అల్లుడూ మా మిత్రుడూ అయిన దోణంరాజు వేంకటరథుణ్ణారావుగారు తణుకులో నడుపుతూ ఉండిన సౌదామిని ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రించబడింది. ఆ సమయంలో పితాపురం వాస్తవ్యులయిన వోలేటి పార్వతీశంగారిని తణుకు

రప్పించి సాదామిసీ ముద్రాక్షరశాల నిర్వాహకులుగా ఏర్పాటుచేశాము. అప్పటినుండి వేంకటపార్వతీశ్వరకవులుగా మాసారన్వతసేవ ఇతోధికాభివృద్ధి పొందింది.

వేంకట: అది 1911వ సంవత్సరం. అప్పటికే నిడదవోలులో స్థాపితమైన (Weaving mill) నేతమరమ్మిగల కర్మాగారానికి మేనేజర్ గా ఉండిన - (మా అన్నగారి బావమరది) చాగంటి శేషయ్యగారికిన్నీ (ఇటీవల వెలువడిన ఆంధ్రకవితరంగిణి గ్రంథకర్త శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు.) కొవ్వూరి బిసిరెడ్డిగారి తమ్మునికుమారుడైన కొవ్వూరి చంద్రారెడ్డిగారికిన్నీ నిడదవోలులో స్నేహం కలిసింది. చంద్రారెడ్డిగారికి ఆంధ్రసారన్వతం అంటే ఆదికప్రీతి. బంకించంద్రవటర్జీ వంగభాషలో రచించిన దుర్గేశనందిని అనేనవలకు చాగంటి శేషయ్యగారి తెలుగు అనువాదం విని చంద్రారెడ్డిగారు ఎంతో సంతోషించి "మీరున్నూ మీ బంధువులైన వేంకటపార్వతీశ్వరకవులున్నూ కలిసి నవలలు వ్యాసి ప్రకటింపజూసుకుంటే నేను ద్రవ్యసహాయం చేస్తాను. మీ రొక గృంథమాల పెట్టకూడరా" అని ప్రోత్సహించారు. అప్పుడు శేషయ్యగారున్నూ మేమున్నూ కలిసి ఆంధ్ర ప్రచారిణీ గృంథ నిలయము అనే పేర ఒక గృంథమాలను (1911లో) "నన్నయ్యభట్టగారు యజన మ్మొనరించిన తావుగా" ప్రసిద్ధి పొందిన తణుకులో స్థాపించినట్లు చంద్రారెడ్డిగారికి విశదపరిచాము. అందు కాయన చాలాసంతోషించి, దుర్గేశనందినితో పాటు ఆరు నవలలు ర్యోణరాజు వేంకటరమణారావుగారి సాదామిసీ ముద్రాక్షరశాలలోనే ముద్రితము లయేటట్లు

ఏర్పాటుచేశారు. మొదటిది చాగంటి శేషయ్యగారి దుర్గేశనందిని, రెండవది మేమువ్రాసిన వసుమతీవనంతము. ఇవి వేంకటపార్వతీశ్వరులుగా మేము వ్యాసిన స్వతంత్రనవల. మూడవది 'రాజసింహ' బంకించంద్రుని వంగనవలకు మా అనువాదము. నాల్గవది పార్వతీశంగారి సోదరుడైన దోలేటి భాస్కరరామమూర్తి. కోట శేషగిరిరావుగారు రచించిన అలితవంద్రహాసము. ఆ తర్వాత బంకించంద్రుని వంగనవల "సీతారామ"కు మా అనువాదము. ఆరవది మా అన్నగారైన బాలాంత్రపు వేంకటసుబ్బారావుగారు రచించిన "సూర్యహాస్" అను నవల. ఈ ఆరునవలలూ ఒక్కమారే 1911 డిసెంబరు లోగా ముద్రింపించాము. ఆరోజులలో అయ్యగారి నారాయణమూర్తిగారు మా నిలయానికి సంపాదకులుగా ఉండేవారు.

ధీర్ధిలో ఐదవజాతి చక్కవర్తి పట్టాభిషేక మహోత్సవానికి చూ "సూర్యహాస్" నవలను చక్రవర్తికి కృతిచ్చి, పట్టాభిషేక పుష్పముగా ధీర్ధిదర్పారుకు పంపించినాము. అప్పుడు చక్రవర్తి కార్యదర్శినుండి, వైసురాయికార్యదర్శినుండి చూ అంకితము అంగీకృత మైనట్లు పశంసాపత్రములు అందాయి.

అంటే ఏమిటి? ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథ నిలయము తణుకులో ప్రారంభమయి, అక్కడున్న ఒక్క యేడాదిలోనే ఆరునవలలను ప్రకటించిందన్నమాట.

ఆ సమయంలోనే పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు రచించిన సాక్షి వ్యాస సంపుటలు ఒకటి, రెండు వారి తొలినాటక

రై న నర్మదా, పురుకుర్పియము, సారంగధర ద్రోణరాజువారి సాదామినిప్రెస్‌లోనే ముద్రితములయినట్లు జైప్రికి వస్తున్నది !

ప్రశ్న : తమిళంలో ఒక్క యేడాదే వున్నట్లు చెప్పారు. ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ఆయేడాది అంతా వెక్కిరించి వెళ్లందా ?

వేంకట : చంద్రారెడ్డిగారి నివాసస్థలమయిన నిడదవోలుకు ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో గృంథనిలయాన్ని మార్చాము. అప్పుడు పితాపురం రాజావారు 1500 రూపాయల విలువగల ముద్రాయంత్రం ఒకదానిని మొక్కపాటి నువ్వు రాయడు, బుద్ధవరపు కామరాజుగారల ప్రోత్సాహంవల్ల మా ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోకి బహూకరించారు.

నిడదవోలులో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ముద్రాక్షరణాలను స్థాపించి క్రొత్తనవలలను, అనుబంధములుగా చిన్ననవలలను ప్రకటిస్తూ వచ్చాము, అందులో మా అన్నగారైన బాలాంత్రపు రామయ్యగారు ప్రచురణకులుగా వుండి జిల్లాలలోనూ, రాష్ట్రంలోనూ చర్యలను చేసి విద్యాధికులూ, సంపన్నులూ సహాయం సమకూర్చేవారు.

ప్రశ్న : చంద్రారెడ్డిగారు చాలా సారస్వత ప్రేమికులని చెప్పారుగదా. ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో సహాయకులుగా, అధ్యక్షులుగా ఉండిన చంద్రారెడ్డిగారి సారస్వతసేవలో ఇంకా ప్రత్యేకాంశ లేవేనా చెప్పతారా ?

వేంకట : మేం నిడదవోలు చేరుకున్న వెంటనే 1912లో వసంతకాలంలో సారస్వతసభలు, సంఘసంస్కరణ సభలు, చారిత్రక పరిశోధ

కుల సభలు. ఈలాటి ఐదు విధముల మహాసభలను నిడదవోలులో చంద్రారెడ్డిగారు తమ ధనంతో ఏర్పాటుచేశారు. పలుపాఠశాల నుంచి వచ్చి సభలలో పాల్గొన్న విద్యార్థికులకు, సంఘసంస్కారులకు. కవులకు, పెద్దలయిన ప్రేక్షకులకు విడిది, భోజన సదుపాయాలు చేయించి వారమురోజులు వారికందరికి పెండ్లివారికి లాగా సత్కారం చేశారు. ఆ సభలలో సారస్వత సమావేశాలకు శ్రీ వేదం చేంకటారాయశాస్త్రిగారు, చారిత్రక సభలకు శ్రీ కొమరాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారు, సంఘసంస్కరణ సభలకు శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు మొదలగు పెద్దలు ఆధ్యక్షులుగానుండి సభలను చక్కగా నిర్వహించారు. శ్రీ వేదంవారు అధ్యక్షత వహించిన సభలో కొప్పరపు పోదరకవులు పాల్గొని వేదంవారి కోరికపైన ఒకటి రెండు గంటలలో నలచరిత్ర ఆశుప్రబంధముగా 900 పద్యాలతో చెప్పారు. ఆ కవనవేగానికి సభ్యులంతా ఆచ్చేరువందారు. ఈ సభలకయిన కొన్నివేల ఖర్చు అంతా చంద్రారెడ్డిగారే భరించారు. పాల్గొన్న పెద్దలకు రాను పోను ఖర్చులు ప్రత్యేకబహుమతులుకూడామిచ్చారు. ఆరోజులలో కవులని పేరుపొందినవారిలో చాలామంది ఆయనసాయము పొందినవారే. అప్పుడే శ్రీకృష్ణదేవరాయలు నాయకులుగా మేమురచించిన స్వతంత్రచారిత్రకనవల 'ప్రమదావనము'ను శ్రీ చంద్రారెడ్డిగారికి కృతించి వారియందు మాకుగల ప్రేమసూచనములను ప్రకటించుకున్నాము.

ప్రశ్న : కొప్పరపు పోదరకవులను గురించి చెపితే మిమ్మల్ని ఒకసంగతి అడగాలని

పిస్తోంది తాతగారూ, ఆకాలపు జంటకవులయిన తిరుపతి వేంకటకవులు, కొవ్వరపు కవులు, వేంకటరామ కృష్ణకవులు మున్నగువారు పాల్గొన్నట్లు పరస్పర సారస్వత వివాదాలలోనూ, రాజనీతిప్రసంగాలలోనూ, మీ జంటకూడా పాల్గొనేవారా ?

వేంకట : ఆ జంటలలో రామకృష్ణకవులు పితాపురం ఆస్థానాన్ని మాత్రం అంటిపెట్టుకొనివుండి ఎక్కడికీ వెళ్లేవారు కాదు. కాని తిరుపతివేంకటకవులతో, వారికి వాదప్రతివాదాలుండేవి, కొవ్వరపువారూ తిరుపతివేంకటకవులూ, రాజాస్థానాలకూ వండిత పరిషత్తులకూ వెళ్లడమూ, ధీ అంటే ధీ అనడమూ ఉండేది. అయితే మాజంటకుమాత్రం ఎవరితోటీ వాదవివాదాలు లేవు. మేము ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథనిలయ నిర్వహణం ద్వారా గద్యపద్యకృతుల వెలువరించే సేవలో నిమగ్నులమై ఉండేవారము. ఆ సందర్భంలో పితాపురం మహారాజావారు. పదిహేను వందల రూపాయల విలువగల ముద్రాయంత్యాన్ని మాకు బహూకరించారని ముందే చెప్పాన కదూ! వేంకటగిరిమహారాజు వెలుగోటి రాజగోపాలకృష్ణ యాచేంద్రులు మా జంటను (వేంకటపార్వతీశ్వర కవులను) వెయ్యిన్నుట పదాలతో సత్కరించి, అదిలగాయతు ఏటేటా ఆంధ్రప్రచారిణీకి 200 రూపాయల చొప్పున విరాళం వంపేవారు. ఈ విరాళం ఆయన కాలంలోనూ. ఆయన కుమారుని కాలంలోనూకూడా ఆంధ్రప్రచారిణీకి లభించేది. ఆయన సోదరులు సురభిరాజావారు కూడా 150 రూపాయలు బహూకరించి ఏ ఏటేటా 50 రూపాయలు ఆంధ్రప్రచారిణీకి విరాళం

వంపేవారు. ఆయన తర్వాత ఆయన భార్యయైన సురభిరాజీగారు, తునిరాజీగారు, ఏటేటా ఏభయ్యేసిరూపాయలు ఆంధ్రప్రచారిణీకి విరాళాలు వంపేవారు. చూడవగోదావరిజిల్లా కమిషనరీశ్వరపురం జమిందారుగారు బలుసు బుద్ధి నర్తకాయుడుగారు ఏటా ఏటైరూపాయలు వంపేవారు.

ప్రశ్న : జమిందారులు మాత్రమే కాదు ఆ కాలపు విద్యాసంస్థలూ పృథుర్వము మీ ప్రచారిణీకి ఏ విధంగానైనా సహాయం చేస్తుండేవారా?

వేంకట : ఆనాడు శేవలం వాటిబ్బసరళలో సాగించే కంపెనీల పుస్తకాలకంటే, భాషాసేవయే ఆదర్శముగా పెట్టుకొన్న ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథములను విశ్వవిద్యాలయంగానూ, రాష్ట్ర పెక్టెన్సియర్ కమిటీవారు పాఠ్యగ్రంథములుగా నిర్ణయించి చూకు చాలాద్రోహాహం ఇచ్చేవారు “ప్రాథమిక తరగతులనుండి, స్కూలు ఫైనల్. ఇంటర్ మీడియేట్. డి. ఏ. సి. వరకూ మా పుస్తకాలు పాఠ్యగ్రంథాలుగా ఉండేవి.

ప్రశ్న : “ప్రాథమిక తరగతు” అంటున్నారు. చిన్నపిల్లలకునూ పాఠ్యగ్రంథాలుగా ఉపయోగించే పుస్తకాలు వ్యాకానా మీరు తాతగారూ ?

వేంకట : అ! నిడదవోలురోనే (1912లో) ఒకటి మొదలు ఐదుతరగతులవరకూ పాఠ్యములుగా “జాలగీతావళి” అనే పిల్లల పద్యవాదకములను రచించి పక్కటించాము. అవి రాష్ట్ర పెక్టెన్సియర్ కమిటీవారి అనుమతినిపొంది అన్నిజిల్లాలలోనూ ప్రాథమిక పాఠశాలలలో విరివిగా ప్రచారం పొందాయి.

ప్రశ్న : ఆంధ్ర ప్రచారిణీ గ్రంథనిలయము నిడదవోలులోనేకాక ఆతర్వాత రాజమండ్రిలో కూడా ఉండేదనుకుంటాను. ఈమార్పు ఎప్పుడెలావచ్చింది తాతగారూ ?

వేంకట : 1918లో చంద్రారెడ్డిగారు స్వర్గస్తులవడంచేత, నిడదవోలులో గ్రంథమాల నిర్వహణలో బాకీలు మిగిలిపోవడంచేత కొన్ని క్లిష్టపరిస్థితులు కలుగడంతో నేను రాజమండ్రి వెళ్లి వాణిజ్యప్రముఖులూ, సంపన్నులూ సారస్వతాభిలాషులు అయిన శ్రీ అద్దేపల్లి లక్ష్మణస్వామిగారి సహాయమును అర్థింపవలసివచ్చింది. అప్పుడాయన, ఆంధ్రప్రచారిణీకి గల అప్పలనుతీర్చి, సంస్థను తనకు అప్పగిస్తే అధ్యక్షుడుగాఉండి, సహకరిస్తానని వాగ్దానం చేశారు. అప్పుడు ఆప్పలను తీర్చివేసి నేనూ, పార్వతీశంకారూ కలిసి అద్దేపల్లి లక్ష్మణస్వామిగారు ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథనిలయమును నడిపేందుకు అగ్రిమెంటు చేసికొన్నాము, 1919 నాటికి ఆంధ్రప్రచారిణీ ఆవిధంగా రాజమండ్రి చేరుకుంది. అక్కడ నూతనోత్సాహంతో రెండేసి నెలలపాటు ఒకనవల చొప్పున లక్ష్మణస్వామినాయుడుగారు ప్రకటించడం ప్రారంభించారు, మాతృమందిరం రాజమండ్రిలో వెలువడిన నవలల్లో మొదటిదీ స్వతంత్ర సాంఘికనవల. ఒకటి రెండు సంవత్సరాలు పని ఉత్సాహపూరితంగానే జరిగింది. ఇంతలో లక్ష్మణస్వామిగారికి సొంత సంస్థఅయిన సరస్వతీ గ్రంథమండలి బాధ్యతలు ఎక్కువ కావడంచేత ఆంధ్రప్రచారిణీ కార్యవేగం కొంచెం కుంటుపడింది. మళ్ళీ ఆంధ్రప్రచారిణీ క్లిష్టపరిస్థితిలోపడి స్థానచలనం చేయవలసి వచ్చింది. ఆది 1922-23.

ప్రశ్న : ఓహో ! అప్పుడు రాజమండ్రినుంచి కాకినాడ చేరుకున్నారన్నమాట.

వేంకట : అవును. కాకినాడలో సుజనరంజని ముద్రాక్షరశాల అధ్యక్షులయిన పోతాప్రగడ బ్రహ్మానందరావుగారి సహాయంవల్ల, లక్ష్మణస్వామిగారి అప్పులుతీర్చి, క్లిష్టపరిస్థితులుబాటి, ఆంధ్రప్రచారిణీ గ్రంథనిలయమును కాకినాడ తీసుకొని వచ్చాము. అంతకుముందే అంటే 1922లో మా పద్యఖండకావ్యముల నన్నిటినీ కావ్యకుసుమావళి అనే రెండు సంపుటాలుగా భేకుమళ్ళ రాజగోపాలరావుగారి ఆంగ్ల పీఠికతోను, మా గురువుగారయిన నడకుదుటి వీరరాజుపంతులుగారి తెలుగుపీఠికతోనూ ప్రకటించాము. ఆ సంపుటాలను పితాపురం యువరాజయిన గంగాధర రామారావుగారికి అంకితం చేశాము.

ప్రశ్న : ఏకాంతసేవ ఎప్పుడు రచించారు ?

వేంకట : 1921 లో ఆంధ్రప్రచారిణీ కార్యకలాపం కొంతవరకూ స్తంభించడంచేత మేమిద్దరము (వేంకటపార్వతీశ్వరులు) కాకినాడ పితాపురాల్లో తిరుగుతూ కొవ్వారి బసీవిరెడ్డి కుమారుడైన సూర్యనారాయణరెడ్డిగారు సామగ్లకోట భీమవరంలో భీమేశ్వరాలయమున కార్తీక మాసపూజలు చేయిస్తోన్న సమయంలో మేము కూడా ఆ మిఠ్యలతో భీమవరం వెళ్లి, భీమేశ్వరస్వామి ఆలయంలో మంటపస్యాసాదంపైని మా భక్తి పూర్వకమైన, ప్రకృతి పరమేశ్వరారాధన రూపకమైన ఏకాంతసేవను రచించాము. ఆ రోజుల్లోనే ఏకాంతసేవలోని ఖండాలు కొన్ని కాకినాడలో దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి అక్కగారైన శ్రీమతి వింజమూరి



వేంకటరత్నమ్మగారి “అనసూయ” పత్రికలో ప్రకటించాము. కాకినాడకాలేజీ అధ్యాపకులు పెద్దాడ రామస్వామిగారి ఆంగ్ల పీఠికతోనూ, కృష్ణశాస్త్రిగారి తెలుగు పీఠికతోనూ ఏకాంత సేవను 1922 లోనే పుస్తకరూపంలో తొలిసారి ప్రకటించాము. 1923 లో ఆంధ్రప్రదేశ్ రిజిస్ట్రేషన్ గ్రంథనిలయమును స్వాధీనము చేసుకొని కాకినాడ చేర్పాటుని ముందే చెప్పానుగదా. అప్పుడు కాకినాడలో మహమ్మదాల్ అధ్యక్షతను అభిలఖారత కాంగ్రెసు మహాసభ జరిగింది. దేశంలో అన్ని ప్రాంతాలనుంచి ఆసథలకు వచ్చిన ఆంధ్రమహాజనుల ఆదరంవల్ల మా గ్రంథనిలయ ప్రచురణలు వందలకొద్దీ అమ్ముడయి, మా అప్పులు తీరిపోయాయి. ఈ విధంగా రెండేసి నెలలకు ఒక నవల చొప్పున ప్రకటిస్తూ 1925 వరకూ మా “ప్రచారిణి” కాకినాడలో అవివర్ధింపించింది.

ప్రశ్న : అయితే మీ ప్రచారిణిపేర వెలువడిన ఆపరాధ పరిశోధక నవలలు ఆ రోజుల్లో చాలా జనరంజకమైనవిగా వుండేవని వింటుంటాం. అవి కాకినాడలో వేశారా అంతకుముందే వేశారా ?

వేంకట : అంతకుముందే రాజమండ్రిలో ఉండగా ఎక్కువ వచ్చాయి. కాకినాడ వచ్చేక వెలువడిన నవలలు మరిన్ని ప్రజామోదం పొందాయి. వాటిలో చూయాది, మనోరమ, మాయావిని, రహస్యవిప్లవం, నీలాంబరి, జీవన్మృతరహస్యం, ప్రతిజ్ఞాపాలనం, మొదలైనవి. పాంచకడిదేవు వంగభాషలో రచించిన ఆపరాధ పరిశోధక నవలలకు అనువాదాలు ప్రసిద్ధమైనవి. ఇవికాక, చికించంద్రుని నవ

లలో విషవృక్షము, కృష్ణకాంచని మరణశాసనమువంటి సాంఘిక నవలలు, రవీంద్రనాథ్ ఠాకూరు దృఢవ్యతిజ్ఞ, నౌకాభంగము, గోరావంటి ప్రసిద్ధ సాంఘిక నవలలు కూడా అనువాదాలద్వారా ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రజలకు మున్నగునలను పొందాయి.

ప్రశ్న : అయితే పితాపురంనుంచి కూడా కొన్ని ప్రకటనలు ఆంధ్రప్రదేశ్ లోనే నడిపించి నట్లున్నాయి. కాకినాడనుంచి పితాపురం వచ్చుచు వెళ్ళారు.

వేంకట : అప్పులు తీరిపోయి, మాటాపుష్పలూ, ఆరుకాయలుగా వున్న ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని తీసుకుని, 1825 ఆగస్టులో పితాపురం చేరుకున్నాము. అక్కడికి చేరిన రెండునెలలలో పితాపురం యువరాజు గంగాధరరామారావుగారి వివాహం అయింది. “బృందావనం” అనే ప్రబంధం రచించి, వివాహ మహోత్సవంలో యువరాజువారికి కృతి అందజేశాము. పితాపురంలో ఉండగా వెలువడిన మా పుస్తకాలన్నీ మా గురువుగారైన విమలకావ్యకవచకుడుజీ వీరరాజుగారి విచ్చిత్తన ముగిసిన జనీ ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రించేవారము. వీరరాజు పంతులుగారు, సంపాదకులుగా, పురాణగ్రంథమాలను స్థాపించి, రచనపురాణము, వామనపురాణము, బ్రహ్మపురాణము మొదలైన పురాణాలనుమాడ ప్రకటించారు. అంతేకాకుండా వీరరాజు పంతులుగారి సహచారంతో రచించిన చాలాసూర్యవాచకములు ఒకటి నుండి ఐదవ తరగతివరకు ప్రాథమిక పాఠశాలల పాఠ్యగ్రంథములుగా పెక్క్వెంటుక్ మిటేవారి ఆమోదం పొందాయి. ఆంధ్ర ప్రచారిణి గ్రంథాలు, పురాణగ్రంథమాల ప్రచురణములు

ఇంకా ఇతర పాఠశాలాపాఠ్యగ్రంథాలూ ప్రకటిస్తూ పితాపురంలో 7, 8 ఏండ్లు గడిపినాము. అప్పటికి మా చందాదారులు సుమారు 3000 మంది ఉండేవారు. మద్రాసురాష్ట్రంలోని ఆంధ్రజిల్లాలూ, తెలంగాణలలోనే కాక ఉత్తర హిందూస్థానంలోని జమ్మేదూరు, కలకత్తా, బొంబాయి, ఢిల్లీ మొదలైన దూరభారతీయ ప్రాంతాలలోనూ బర్మా, మలయా, ఇండో నీషియా, వంటి విదేశాలలోను కూడ వ్యాపించి పున్న ఆంధ్రపాఠకుల రెండరో మా చందాదారులుగా ఉండేవారు.

ప్రశ్న : పితాపురంలో 7, 8 సంవత్సరాల దాదానే గడిపినామన్నట్లున్నారు. ఆ తర్వాత మళ్ళీ స్థానచలనమా ఏమిటి ?

వేంకట : అప్పుడు. కాకినాడకు మార్చాము. మా అన్నగారైన బాలాంత్యపు రామయ్యగారు రొంగిచెట్లలో ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని ప్రచారకులుగా ఉండి పనిచేయడంచేత ఆయన చుమారుడైన బాలాంత్యపు సత్యనారాయణరావుగారిని ఆంధ్ర ప్రదేశ్ లోనికి ఒక బాటాదారుగా చేర్చి కాకినాడకు కార్యస్థానం మార్చి 1936లో గ్రంథనిలయానికి రజిస్ట్రేషన్ వం చేసుకున్నాము. ఆ రజిస్ట్రేషన్ వానిని శ్రీ దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారు అద్యక్షత వహించారు. అప్పుడు ఈ సాహిత్యసంస్థకు కాంగ్రెసువాదులయిన రాజకీయనాయకుల సహకారం లభించింది. ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని గ్రంథనిలయము 10, 11 మంది సభ్యులబోర్డు ఆఫ్ డైరెక్టర్లుతో ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని లిమిటెడ్ కంపెనీగా మారింది. దానికి శ్రీ బాలాంత్యపు సత్యనారాయణరావుగారు మేనేజింగ్ డైరెక్టరు

అయినారు. ఆ తరువాత నాలుగేళ్లకు స్వాతంత్ర్యోద్యమ సంరంభంలో కాంగ్రెస్ అదేశానుసారము శ్రీ సత్యనారాయణరావుగారు సత్యాగ్రహముచేసి, శ్రీకృష్ణజన్మస్థానానికి వెళ్లడంతో ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని కార్యనిర్వహణము కొంత కాలం కుంటుపడింది. ఆ సందర్భంలో నేనూ పార్వతీశం గారూ ఆంధ్రప్రదేశ్ లోనుంచి తప్పుకొని పితాపురంలో వుండి శ్రీ పితాపురం యువరాజు గంగాధర రామారావుగారి పోర్తాహమున వాట్సికి రామాయణమును నిర్వహించాం. రామాయణముగా రచించ ప్రారంభించాము.

శ్రీ సత్యనారాయణరావుగారు జైలు నుంచి విడుదల అయ్యాక ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని రాజమండ్రికి మార్చి శ్రీ పైడిమర్రి సత్యనారాయణమూర్తిగారి సహకారముతో నిర్వహించ సమకట్టినారు. 1943 డిసెంబరులో రాజమండ్రిలోనే మాకు (వేంకటపార్వతీశ్వరకవులకు) షష్టిపూర్తిమహోత్సవము చేయడానికి ఏర్పాట్లు గావించారు. కావ్యకుసుమావళిలో వెనుకటి అంశములకు తరువాతి ఖండకావ్యముల ఎన్నిటిలో చేర్చి రెండు పెద్దసంపుటములుగా తిరిగి వ్యకటించారు. అధునిక కవుల ఖండకావ్యముల సమాహారముగా 'మహాదయము' అను సంపుటమును ఆధునికకవుల ఏకాంకినాటికల సంపుటము నొకదానిని ఆధునికుల కథానికల సంపుటము నొకదానిని శ్రీ శివశంకరస్వామి సంపాదకత్వమున మా కంకితముచేస్తూ ఆషష్టిపూర్తి సందర్భములోనే ప్రకటించారు. 1943 డిసెంబరులో ఆ ఉత్సవము రాజమండ్రిలో రెండురోజులు వైచారంగా జరిగింది. ఆ సభకు అప్పుడు అవిభక్త మద్రాసురాష్ట్రపు గవర్నరుగా ఉండిన కొంత

రామమూర్తిగారు అధ్యక్షత వహించారు. దుర్గా బాయిగారు. మద్రాసు ఆంధ్రమహిళాసభ విద్యార్థినులతోవచ్చి నృత్యనాటక ప్రదర్శనము లిప్పించారు, సంగీతకళానిధి ద్వారం వేంకట స్వామినాయుడుగారి వయొలిన్ కచ్చేరీజరిగింది. వివిధప్రాంతములనుండి వచ్చిన కవి పండితులు, నవ్యసాహిత్య పరిషత్తుకు చెందిన ఆధునిక కవులుఅంతా ఉత్సవంలో పాల్గొన్నారు. కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు ఆసభకువచ్చి మాదగ్గరికూర్చుండి మమ్మల్ని ఆశీర్వదించారు. ఈ పష్టిపూర్తి ఉత్సవాలకు ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షులు చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారు ఉపాధ్యక్షులు, విస్సా అప్పారావుగారు, పాలకోడేటి గురుమూర్తిగారుకొకరికొకరి. అప్పుడు శివశంకరశాస్త్రి, దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగార్లు సంపాదకులుగాకన్నారు. బులుసు పాంబమూర్తిగారు, దుర్గాబాయిమ్మగారు చెన్నపురి ఆంధ్రమహాసభ, ఆంధ్రమహిళాసభల తరపున నన్యానించాడు. నన్యానసభ కార్యదర్శులు పైడిమర్రి సత్యనారాయణ, జనమంచి కామేశ్వరరావుగార్లు సభకువచ్చి, మాదగ్గరికూర్చుండి మమ్మల్ని ఆశీర్వదించారు.

ప్రశ్న : కాతగారూ! వేంకటపార్వతీశ్వరకవులకు సారస్వతసభలో లభించిన బిరుదములు సెలవీయండి ?

వేంకట : నర్సారావుపేటలో 1913లో జరిగిన అంధ్రసారస్వత పరిషత్సభవారు “కవిరాజహంస”లనీ, రాజమండ్రిలో 1943లో పష్టిపూర్తి మహోత్సవసభలో “కవికులాలంకారు”లనీ రెండు బిరుదములుఇచ్చి నన్యానించారు.

ప్రశ్న : అయితే ఆంధ్రప్రదేశ్ లో ఇప్పుడు రాజమండ్రిలో లేదుగదా ? ఇప్పుడు డెక్కరుంది ? ఏం చేస్తోంది ?

వేంకట : 1944లో ఆంధ్రప్రదేశ్ లో బులుసు పాంబమూర్తిగారి అధ్యక్షతక్రింద, దుర్గాబాయిగారు ఉపాధ్యక్షులుగా కొంతకాలం మద్రాసు మైలాపూరులో పనిచేసింది. తర్వాత కొంత కాలానికి బాలాంత్రపు సత్యనారాయణరావుగారు ప్రధానిగా కార్యకలాపాలకు అంతవరకు జీవగర్భగా ఉంటూండే కార్యవ్యవస్థలు స్వామి సత్యవ్యక్తాగారు సన్యాసాశ్రమ స్వీకారంచేశారు, ఆంధ్రప్రదేశ్ లో ఆతరువాత రామచంద్రపురం చేరుకొంది.

ప్రశ్న : అక్కడన్న ప్రస్తుత కార్యనిర్వాహకులు ఏమైనా కొత్తపుస్తకాలు వేస్తున్నారా ?

వేంకట : లేదు బావాసంపన్నులూ, లక్ష్మీసంపన్నులూ దానినీ పునరుద్ధరించవలసి వుంది.

ప్రశ్న : అయితే మీ నిర్వహణాంధ్ర రామాయణము పూర్తిఅయిందా ?

వేంకట : మేం వ్రాస్తూండగా సుందరకాండ ముగియవచ్చేసరికి 1955 జూన్ లో పార్వతీశంగారు పరమపదించారు. అప్పటికి సుందర కాండలో చివరిభాగమూ, యుద్ధకాండమూ పూర్తిచేయవలసిఉన్నది. అప్పటినుంచి నేను అన్వేషిస్తూండవై ఉండడంచేత దానిని ముగింపలేకపోయాను.

ప్రశ్న : ఓహో! అలాగా నరేగాని మీరు వ్యాసున్న భావనకీర్తనము పూర్తి అయినదా ?

వేంకట : అది పదిఏండ్ల క్రిందటనే 360 ప్రార్థనా పద్యములుగా పూర్తిఅయింది.

గునుగుసీసాలు అనబడే వచనంలాసాగే సీస పద్యాలతో దాదాపు 100 పద్యాలు గల ఒక సంపుటం మా షష్టిపూర్తి సమయం లోనే 1943 లో వెలువడింది, అముద్రితములైన మిగిలిన పద్యములు కొన్ని పత్రికల్లో ఇటీవల అచ్చపుతున్నాయి.

ప్రశ్న : జంటకవులుగా సాహిత్యసేవ చేసిన మీకు ఈ ఒంటరితనం కష్టంగానే ఉందనుకుంటాను ?

వేంకట : కష్టం అనుకుంటే కష్టమూ, లేదనుకుంటే లేదు. భావనంక్రీరనంలోనే దేవుడితో ఎమన్నానో విను :

ఒంటి నేనని నొచ్చుకొంటిని కాబోలు  
జంట నేనని అచ్చకొంటివీనె  
పద మందనని వెరిపడితిని కాబోలు  
పదము లందించి కాపాడి తీవె  
అర్థ మున్నదె యని యనుకొంటి కాబోలు  
శ్రుతు లంటి చూపి నవ్వితివి నీవె  
భావ్యమా యని తొట్రుపడితిని కాబోలు  
ఉపనిషద్భావాల సూర్పితీవె;

మనము వ్రాసిన దనుకొన జనితి నేమొ  
మనము పాడిన దనుమాట మలపి యిదియె  
భక్తతతి పాట జ్ఞానులబాట భావ  
సూనముల పేట యని యెద జూపవె ప్రభు !

# కావ్యాశీర్షము

శ్రీ చల్లా లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి

శ్రీరాధాహృదయారవింద మకరం  
దాన క్తపుష్పంధయః  
కారుణ్యమృత పూరితోల్లసిత ర  
మ్యాపాంగ విభ్రజితః  
కృష్ణః పంకజరోచనో మధురిపు  
ర్వంశీ వినోదోత్సుకః  
పాయార్చ్యయత ముగ్ధపూడికులజం  
శ్రీతిమ్మరాట్ సత్సభుమ్.

1

అడుగొక్కించుకజాపి నవ్యచరణం  
బద్ధాన సంధించి కృ  
ష్ణుడు సూతాకృతిఁ దేరుబోనడుపు చ  
చ్చో జ్ఞానయోగమ్ముగ  
వృడికిన్ బోధయొనర్చు నవ్వుణయ దృ  
క్పాతమ్ము నిత్యమ్ముఁ బో  
చెడుగాతన్ భువి “ముగ్ధపూడి” ఘనునిన్  
శ్రీ తిమ్మరాజేంద్రునిన్.

2

## శ్రీ చెఱుకూరి కాళహస్తీశ్వరశర్మ

సీ॥ ఉభయ భాషలయందు సుజ్జ్వలవైదుషీ  
 పూర్ణరాసిక్యంబు పుక్కిలింపి  
 కవితాలతాంగికి కమనీయ కల్పదుగ్గ  
 కుసుమదామంబుల గూర్చియిచ్చి  
 శారదాచరణ మంజీర మంజుస్వాన  
 నవమాధురికి జీవనంబుచిలికి  
 నిగమాంతవిజ్ఞాన నిర్మలామృత పృష  
 ద్వితతి నల్లడలను వెల్లిగొలిపి  
 కృషికి వాణిజ్యమునకు పరిశ్రమలకు  
 తెలుగుపొలమున నొక క్రొత్తవెలుగుకూర్చి  
 ఆఖిలజనముల జేజేల నందికొన్న  
 తిమ్మరాట్టంద్ర నినును సుతంపతరమె॥

1

కం॥ నీవంటి ఆర్ద్రహృదయులు  
 భావుక మహనీయకార్య పతతంతుగ్గ లిలన్  
 ఎవారుండు రయా ! కవి  
 తావల్లభ తిమ్మరాజ ! దాత్పబిదౌజా॥

2

## సింహాలోకనము

శ్రీ ముగ్ధుడి తిమ్మరాజుగారి సాంస్కృతిక సేవను (బురస్కరించుకొని పృథురించు సంచికలో నా మహనీయుని జీవితమును సింహావలోకనముఁ జేయఁబానుట కడుంగడు నుచితమని నాయభిప్రాయము. ఎవరి జన్మదినము పర్వదినముగా పరిగణించదగినది ? కారణ జన్మల జన్మదినములు మాత్రమే పర్వదిన ప్రాయములు. శ్రీ తిమ్మరాజుగా రెట్లు కారణ జన్మలో వివరించెద.

దేశాధిపతులు (రాజులు) ధరాధిపతుల (భూస్వాముల) నాదరించు రోజులు పోయినవి. ఆస్తియర్హత, విద్యార్హతలతో నిమిత్తము లేకుండ ప్రయోజనులందఱికి వోటేంగ్ హక్కు ఈయఁబడినది, శ్రామికుల (వ్యవసాయ కార్మికులుకానిందు, పారిశ్రామిక కార్మికులు కానిందు) జనాభాయెక్కువ. వారికి హితము కూర్చు బ్రయత్నించు రాజకీయ పక్షములకు తక్క నితర రాజకీయ పక్షములకు పట్టుగతులుందు రోజులు కావివి. భూస్వామ్య యుగము గతించినది, భూస్వాము లంతరించు కాలము దాపురించినది, భూస్వాములు తమ

## శ్రీ మల్లంపాటి మధుసూదనప్రసాద్

చుట్టును గిరిగీచుకొని యుంచు దినములు గడచినవి. కాలక్రమము ననుసరించి భూస్వాములు మాటవలసిన రోజులు వచ్చినవి, భూస్వాములు దేశమునకు, సంఘమునకు సేవ చేయవలసిన తరుణ మాసన్నమైనది. శేవలము తమ శ్రేయస్సునే ధ్యేయముగా నెంచక, తమ శ్రేయస్సులోఁ బాలు సంఘశ్రేయస్సు, దేశ శ్రేయస్సులను పరమావధిగ పెట్టుకొనవలసిన కాలమిది. పరిశ్రమల స్థాపన వలన నిది జరుగును, దీనివలన తమ సంపదను బెంచుకొనుచు, దేశసంపదను బెంచవీలగును. పుణ్యము, పురుషార్థము రలించిచచ్చి నట్లగును. ఇహపరములు సాధించినట్లగును. పదిమందికి జీవనోపాధి గలిగించుటగదాయది ! కాని భూస్వాములు భోగలాలనలై రాలగరిని గృహింపక జీవితమును గడుపుచుండిరి. తమ ప్రయోజనములను కూడ గుర్తింపనేరని నైర్మత వారినావరించినది. కాలగతిని గుర్తించి, సంఘ పరివర్తన ననుసరించి, తాము పారిశ్రామికులుగ మాటి, నిద్రాణమైయున్న భూస్వామి వర్గమును జాగరిక

మొనరించినారు. పారిశ్రామికములు కండని శంఖా రావముచేసి యావర్గమును మేలుకొలిపి, వారికి మార్గదర్శకులైనారు. కావుననే శ్రీ తిమ్మరాజు గారు కారణజన్ములు.

భూస్వాములు సాధారణముగ భోగలాలనులుగ నుండెదరు. నిరంతర మధుపానముచే మత్తిల్లిన మధువములవోలే కాలమును గడిపెదరు, కాదు, కాదు. మధువములు ఝంకారమైనను చేయును. ఆపాటి చైతన్యమైనను భూస్వాములందుఁ గానరాదు. భోగలాలసత్వము తక్కువేటాక వ్యాసంగమే పట్టదు వారికి. మన తిమ్మభూపతి యట్లుకాదు. భోగభాగ్యములను వర్జింపక పోయినను, వానియందే పారవశ్యము చెందు ప్రకృతికాదు వీరిది. తామరాకుమీది నీటిబొట్టు చందమున నుండుటయే వీరి ప్రవృత్తి. వీరి చిత్తము సంస్కార పూరితమైనది. వీరికి పండితులపట్ల పూజ్యభావము. కప్పలయెడ గౌరవము, ఉపాధ్యాయులమీద వాత్సల్యము మెండు. వీరికి చరిత్ర పరిశోధన ప్రియమైన వ్యాసంగము. పరమపదించిన పుత్రునిపేర నెలకొల్పిన నరేంద్ర సాహిత్య మండలియే వీరి సాహిత్యాను రక్తికి నిదర్శనము. ఆ మండలిపేర వీరు పెక్కు పుస్తక

ముల పృచురణకు కారణభూతులైరి పరస్పర స్పర్ధలు, ద్వేషము, ఈర్ష్య, అసూయ మున్నగు వానితో నతమత మగుచున్న ఆంధ్రావనీ పాలకులను కూడగట్టుకొని, కాకతీయ సామ్రాజ్యవతనము నదనుగా తీసికొని యెత్తివచ్చిన మహమ్మదీయ ముష్కరులను చీల్చి, చెండాడి యేకచ్ఛత్రాధి పత్యముగ నుమారు ముప్పదేండ్ల తెలుగు నాడును పాలించిన మునునూరి కావయ్యనాయకుని జీవితగాధ నరేంద్రసాహిత్యమండలి వెలువరించిన గ్రంథములలో నొకటి. ఇట్టి సాహిత్యమండలి సంస్థాపకులగు తిమ్మరాజుగారికి జన్మలమడక మాధవరామశర్మగారు 'బైచిత్త్య విచారచర్య' యను అలంకార శాస్త్రగ్రంథమును అంకితము చేసి యుండుట యెంతయు నుచితము.

తిమ్మరాజుగారి జమీ తణుకు చెంతనున్న ఉండ్రాజవరము. తిమ్మరాజుగారర్థ బలము కలిగియు నహంకారము లేనివారు. ఆగర్భ శ్రీమంతులయ్యును, నిరాడంబరులు. పిన్నలతోను, పెద్దలతోను, పండితులతోను, పామరులతోను కలసి మెలసి యుండగల ప్రకృతి వారిది. వీరితండ్రి రాయడుగారు.



## శ్రీ చల్లా నరసింహారావు

కవితాపరిమళములు నవ  
నవమై చరియింపమీరు నర్మిలివిడకన్  
కవిదళపాళికి వృంతవి  
భవముననుంటిరికద—సుధవారెడి హృదితో.

పూర్వచరితలఘనతలు పొందుపఱచి  
విశదముగ రచియించెడి వేదివీపు  
పూజ్యచరితులమనసులు పొలుపుజూపి  
వివరముగ పఠియించెడి వేధవీపు.

సాహితీవల్లభ శిశిరశాంతినిలయ  
సుకవినికురుంబములు మీకు శోభగూర్వ  
పద్యకోటీరమునిడిరి పావనముగ  
దివ్యభావదీప్తులమున్గి తేజరిలుడు.

సాంస్కృతిక విభాగము

మొదటి భాగము



# భారతీయ సంస్కృతి

డా. సి. నారాయణరెడ్డి

## 1. చతుర్విధ పురుషార్థములు

ధర్మార్థకామమోక్షములు చతుర్విధ పురుషార్థములని భారతీయతత్వజ్ఞులు నిర్ణయించిరి. మోక్షము వినా తిగవర్గప్రతిపత్తిని వాత్స్యాయనుడు కిందివిధముగా నిర్ణయించెను.

“శతాయుర్వై పురుషోవిభజ్యకాలమన్యోన్యాయసు బద్ధం పరపురస్కారయజ్ఞాతకం త్రివర్గం సేవేత”<sup>1</sup>

పురుషుడు తన జీవితకాలమును ప్రత్యేకముగా విభజించుకొని ఒకదానితోనొకటి విరుద్ధముకానివిధముగా పేర్చుకొని ధర్మార్థకామములను మూడు పురుషార్థములను సేవింపవలయునని వాత్స్యాయనుడు ఆభిప్రాయపడెను. పృథిమానపుడు

వయస్సునుబట్టి కాలవిభజనము చేసికొని పురుషార్థములను సాధింపవలెనని వాత్స్యాయనుడు వ్యాసేనుబాల్యమునందు విద్యాగ్రహణార్థములను, యౌవనమందు కామమును, వార్ధక్యమునందు ధర్మమోక్షములను సేవింపవలయునని ఈతడుతెలిపెను. మానవుని జీవితమును కృమబద్ధముగా నడిపించుటకు ఈ పురుషార్థములు వెలుగుదారులుగా పనిచేసినవి. ప్రాచీన భారతీయులీ చతురర్థములను సాధించుటకు ప్రయత్నించిరి. ఇక వీనినిగూర్చి సంగ్రహముగాచర్చింతును.

ధర్మనిర్వచనము :

“ధర్మస్తత్త్వధర్మనమ్” అని దండి మహాకవి అభిప్రాయము. అనగా సత్త్వముండి అసత్త్వము వేరు చేయునది ధర్మము. ధర్మమును వాత్స్యాయనుడు కిందివిధముగా నిర్వచించెను.

1. వాత్స్యాయన కామసూత్రములు (1-2-1)

వివరణకర్త: పంచాంగుల ఆదినారాయణశాస్త్రి.

“అతాకికత్వా దదృష్టార్థత్వా దప్రవృత్తానాం  
యజ్ఞాదీనాం శాస్త్రాత్మవర్తనం తాకికత్వాదదృష్టార్థ  
త్వాచ్చ ప్రవృత్తేభ్యశ్చ మాంసభక్షణాదిభ్యః శాస్త్రా  
దేవనివారణం ధర్మః”<sup>2</sup>

(అతాకికములును, అదృష్టార్థములును అగుట  
వలన యజ్ఞములను వ్యవర్తింపజేయునట్టిదియు,  
తాకికములును, దృష్టార్థములును అగుటవలన ప్రవృ  
త్తములైన మాంసభక్షణాదులనుండి నివర్తింపజేయు  
నట్టిదియును ఏదికలదో అది ధర్మమనబడుచున్నదని  
సూత్రార్థము).<sup>3</sup>

ఆర్థనిర్వచనము :

“విద్యాభూమి హిరణ్యవశుధాన్య భాండోపస్క  
రమితాదీనామర్థన, మర్థనస్యపరరక్షణ మర్థః”<sup>4</sup>

(విద్యలు, భూమి, హిరణ్యము, వశువులు,  
దాన్యములు, గృహోపకరణములు, మిశ్రులు మొద  
లగు వస్తువులలో అన్నిటిని ఆర్జనముచేయుట, అర్జిం  
చినదానిని వృద్ధిపొందించుట అను ఈరెండును ఆర్థ  
మని సూత్రార్థము )

దండి దశకుమారచరిత్రలో ఆర్థనిర్వచన  
మిందుమిందుగా నిర్ణేతమైనను.

“ఆర్థస్థావవర్థనవర్ధనరక్షణాత్మకః కృషి  
పాశుపాల్య వాణిజ్య సంధి విగ్రహాది పరివారః తీర్థ  
ప్రతిపాదనఫలశ్చ” ఇందులో యోగ్యులకు వాసము  
చేయుట కొత్తగా కనిపించుచున్నది.

కామనిర్వచనము :

“శ్రోతత్వక్వచక్షుర్హృద్రాజానా మాత్మసం

యుక్తేన మనసాబధిపితానాం స్వమస్వమ విషయే  
ప్యానుకూల్యతః పృవృత్తిః కామః”<sup>5</sup>

శ్రోతాది పంచేంద్రియములు ఆత్మమనస్సు  
లతో గూడినవై శమతమవిషయములం దనుకూల  
ముగా ప్రవర్తిల్లుటయే కామమనబడునని మైసూత్రము  
లోని అభిప్రాయము.

“కామస్థు విషయాతిసక్తః చేతసాః స్త్రీపుంస  
యోః నిరతిశయ సుఖస్పృహవిషయః”<sup>6</sup>

కామమనగా విషయాతిసక్తులైన స్త్రీపురుషుల  
యొక్క నిరతిశయ సుఖస్పృహ విశేషమని దండి అభి  
ప్రాయపడెను. లోకములో ఏవి ఉత్తమముగా రమ  
ణీయముగా నుండునో అది కామోద్దీపనము కలిగించు  
నని దండి ఇంకను విపులీకరించెను

మోక్షనిర్వచనము :

“యః శాస్త్రంతనివృత్తింక్షే” “తవత్సంతవి  
మోక్షోపపద్యతే” అని మోక్షము నిర్వచింపబడినది<sup>7</sup>.  
అధ్యాత్మిక, అధిభౌతిక అధిప్రైవికములగు దుఃఖముల  
యొక్క అత్యంతనివారణమే మోక్షమని దీని తాత్ప  
ర్యము. ఇదియే అపవర్గము. మూసపుడు తెలిసికొనవల  
సిన అత్యాదిపదార్థములలో ముఖ్యమైన ఐదేయమిది.

ధర్మప్రాధాన్యము :

ఈ చతుర్విధ పురుషార్థములలో తురీయమైన  
మోక్షమే జీవితలక్ష్యముగా నుండవలెనని భారతీయ  
తత్వజ్ఞులు విశ్వసించిరి. మొదటి మూడింటిలో ధర్మ  
మునకే అగ్రతాంబూలము నిచ్చిరి. ధర్మమనునది

2. వాత్సాయన కామసూత్రములు (1-2-7)

3. సూత్రవివరణము : ఆదివారాయణశాస్త్రీగారు.

4. వాత్సాయన కామసూత్రములు (1-2-9)

5. వాత్సాయన కామసూత్రములు (1-2-11)

6. దశకుమారచరిత్రము (దండి)

7. న్యాయ సూత్రములు (1-3-14)

మతముకంటె విస్తృతమైనది. మానవుని స్వవిధులను, ఇతరులపట్ల నిర్వహించవలసిన బాధ్యతలను నిర్దేశించునది ధర్మము, జగత్తును నైతికసూత్రముతో విగించు 'యితము' లో ధర్మము అంతర్వాహిని వంటిది ధర్మార్థకామములు మూడింటిలో తారతమ్య పరిక్ష చేసినచో ధర్మమే ఆచరణీయమని కామసూత్రములను రచించిన వాత్సర్యయనుడు సైతము వ్రాసెను. అతని సూత్రము—

“తేషాం సమవాయై పూర్వః పూర్వోగరీయాన్”<sup>8</sup>

అనగా ధర్మార్థకామములకు ఘర్షణము జరిగినప్పుడు కామము అర్థముచేత సాధింపదగినది కాన కామముకంటె అర్థమే శ్రేష్ఠమనియు, ఆరెంటికి సంఘర్షణముజరిగినచో అర్థము ధర్మముచేత సాధింపదగినది కనుక ధర్మమే శ్రేష్ఠమని ఈ సూత్రములోని భావము.

అర్థకామములుగూడ సజ్జనులకు బాధకములు కావని ప్రాచీనులు విశ్వసించిరి. కాళిదాసు “అప్యర్థకాయో తస్మాస్తాం ధర్మవివశః, సీషణః”<sup>9</sup> అన్నాడు. అర్థకామములుగూడ మనస్థిరమైన మహారాజునకు ధర్మముగానే పరిణమించినవని ఆతనియభిప్రాయము.

సాహిత్యముపై ప్రభావము :

ఇక సాహిత్యముపై ఈ పురుషార్థముల ప్రభావ మెంతవరకుగలదో విశదీకరింతును. సర్వశాస్త్రములు, కావ్యములుగూడ ధర్మపరిపాదనమునకే రచింపబడినవని అలంకారికశిరోమణి అభినవగుప్తుడప్రాయపడెను.

8. వాత్సర్యయన కామసూత్రములు (1-2-14)

\* ('ధర్మయైవ' అని వావిళ్ళప్రతి - సంపాదకుడు)

9. రఘువంశము : ప్రథమసర్గము.

“శమార్థం సర్వశాస్త్రాణి

నిర్మితాని మనీషిభిః

తస్మాత్ స సర్వశాస్త్రజ్ఞః

యస్య శాంతం మనస్సదా”<sup>10</sup>

శమమనగా శాంతి. శాంతి ధర్మచింతనము వలననే జరుగును.

ప్రాచీన భారతీయ సాహిత్యమంతయు ఈ చతుర్విధపురుషార్థముల పునాదులమైననే నిర్మింపబడినది. చివరకు గీతగోవిందమువంటి శృంగారకావ్యములోగూడ మోక్షసిద్ధియే పరమలక్ష్యముగా నిరూపింపబడినది. ఈ కావ్యములోని రాధాకృష్ణుల మధురభక్తి జీవాత్మ పరమాత్మల సంయోగమునకు సంకేతముగా చిత్రింపబడినది. అందుచేత గీతగోవిందముయొక్క చరమధ్యేయము తురియపురుషార్థమైన మోక్షమనియే చెప్పకతప్పదు.

వాల్మీకిరామాయణమున ఈ ధర్మప్రతిపాదనమేకలదు. రాముని పితృవాక్యపరిపాలనము, ఆరణ్యవాసము, లక్ష్మణుని త్యాగశీలము, భ్రాతృభక్తి మున్నగునవి ధర్మవృక్షమునసాగిన కొమ్మలే.

మహాభారతము కేవలము అన్నదమ్ముల పోరాటమునకు సంబంధించిన గ్రంథముకాదు. అది తత్త్వగ్రంథముకూడ. అది మోక్షపురుషార్థమును ప్రతిపాదించుచున్నది. సాధారణముగా మహాభారతమున ధర్మము ప్రతిపాదించబడినదని యందురు. కాని ఆనందవర్ధనుడు దానిలో మోక్షమే పరిధానముగా పగవించిపబడినదని స్పష్టపరచెను.

“మహాభారతేషి శాస్త్రకావ్యరూపచ్ఛాయాన్యయని వృష్టిపాండవ విరసావసాన వైమనస్యదా

10. 'అభినవభారతి' మండి సంకృహితము.

యినం సమాప్తిముపనిబద్ధతా మహామునినా వైరాగ్య జననతాత్పర్యం ప్యాధాన్యేన స్వప్రబంధస్య దర్ప యతా మోక్షలక్షణః పురుషార్థః శాంతోరసశ్చ యుఖ్య తయా వివక్షా విషయత్యేన సూచితః." 11

కావున భారతమున ప్రధానముగా మోక్షము, గౌణముగా ధర్మము ఉపదేశింపబడినవని చెప్ప వచ్చును.

కాళిదాసు తన కావ్యము లన్నిటిలో ధర్మ ప్రాధాన్యమును ప్రబోధించెను. రఘువంశ కావ్య మున దిల్లీపుడు సింహమునకు తన్నుతాను బలియిచ్చు టకు సంసిద్ధుడగుట గోరక్షణార్థమే. గోరక్షణమనగా ధర్మరక్షణమని వేరుగా చెప్పవలసిన అవసరములేదు కదా! అర్థకామములు ధర్మమును వ్యుత్క్రమించి నచో అవి ఎట్లు కళ్యాణ భంజకములగునో రఘువంశ కావ్యమున అగ్నివర్ణని వృత్తాంతముద్వారా కాళిదాసు బోధించెను. అగ్నివర్ణుడు ప్రధానముగా కామోపజీవి. రాజ్యభారమును అనగా ధర్మరక్షణమును తృణప్రాయముగా తోసివేసి స్త్రీలోలుడైనాడు. తత్పర్యవసా నముగా ఉభయభృష్టుడైనాడు. అభిజ్ఞాన శాకుంతల మున శకుంతల గాంధర్వ వివాహము కామలక్షణము. కామైకపరత్వములో కన్నుగనక ఆమె ధర్మమును విస్మరించినది. అందుకే ఆమె క్షేమము పొలైనది.

ఉత్తరరామ చరిత్రమునందు ధర్మస్థాపనము కొరకు లోకారాధనము కొరకు సమస్తమును పరిత్యజింతునని రాముడు ప్రతిజ్ఞచేయును.

"స్మృతాం దయాం చ సౌఖ్యం చ  
యదివా జానకీ మమ

11. ద్వయాలోకము : చతుర్థోద్యోతము.

ఆరాధనాయ లోకస్య

ముంశతో నాప్తిమే వ్యధా" 12

లోకారాధనము కొరకు స్నేహము, దయ, సౌఖ్యము మొదలైనవేకాక తన ప్రాణములో ప్రాణ మైన జానకిని గూడ పరిత్యజించినను తనకు దుఃఖము లేదని రాముడు వచించెను. ప్రజలను ఆరాధించుట యనగా వారి ఆదర్శములను పోషించుటయే. పాతి వ్రత్యము ప్రజల ఆదర్శములలో నొకటి. అగ్నివంటి సీతాదేవి పాతివ్రత్యమునకు లోకాపవాదము నిమిత్త ముగా కళంకముపైతిలైనను, అది కల్లయని రాముని యంతరాత్మకు తెలియును. కాని పృజాప్రప్రాయ మును కాదనలేక ఆసాధ్విని పరిత్యజింపవలసివచ్చినది.

అశ్వమేషుని బుద్ధవర్తిత్రము, సౌందర్యందము అను కావ్యములలో శాంతరసమే కనిపించుచున్నది) శాంతరసము ఆపవర్గమునకు - అనగా మోక్షమునకు దారిచూపునదేకదా!

ఈ విధముగా వాల్మీకి రామాయణమునుండి గీతగోవిందుము వరకు గల భారతీయ (సంస్కృత-సాహిత్యమంతయు చతుర్విధ పురుషార్థములలో ధర్మ మోక్షములే వరణీయములని ఉద్ఘాటించినది. అయినను అర్థకామములను అనుసరింపకముగా ప్రతిపాదించకుండ ఉండలేదు. వీనిని బొత్తుగా తీసివేసినచో జీవితము దారుణపృథ్వీమైపోవునని వీనికి గూడ భారతీయులు లగిన స్థానమును కల్పించిరి.

## 2. వర్ణవర్ణన :

ఆర్యావర్తమున ఆర్యులు స్థిరపడిపోయిన తరువాత అంతకుముందే ఆక్కడ నివసించుచున్న అదిమ వాసులనుండి తమ్ము వేరుగా నుండుకొనుటకు, జాతి

12. ఉత్తరరామ చరిత్రము : ప్రథమాంకము.

సాంకర్యమునుండి కాపాడుకొనుటకు వర్ణవృష్ట నేర్పాటుచేసికొనిరి. వర్ణవృష్ట ఏర్పడకముందు అర్హుడైన ప్రతివ్యక్తియు పురోహితుడుగా, యోధుడుగా, వర్తకుడుగా, కర్షకుడుగా నుండెడివాడు. క్రమముగా జనసంఖ్య పెరిగినది. ఒకేవ్యక్తి అన్నివృత్తులు నిర్వహించుకొనుట కష్టమైపోయినది. కర్మకాండకు, ధర్మకాండకు, కృషికి, సేవకు, తమలోనే వర్ణము లేర్పాటుచేసికొనుట మంచిదని వారు భావించిరి. విద్యాజ్ఞానములందభిరుచి గలవారు పురోహితులని (విప్రులని), పరిపాలనము చేపట్టినవారు క్షత్రియులని, మిగిలినవారందరు వ్యజలనియు లేక వైశ్యులనియు వ్యవహరింపబడిరి. కృమముగా వాణిజ్యము చేయువారు మాత్రమే వైశ్యులనియు, పై మూడు వర్ణములవారి కన్నునన్నలలో మెలగువారు శూద్రులనియు వ్యవహరింపబడిరి. తొలుత కేవలము కార్య సౌలభ్యముకొరకు చేసిన ఈ వృత్తివిభాగము కృమముగా వంశపారంపరికమైనది.

వర్ణవృష్ట మొట్టమొదటిసారిగా పురుషసూక్తమున ఉల్లేఖింపబడినది.

బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖసూసి  
ద్వాపరా రాజన్యః కృతః  
శూద్రా తదస్య యవ్యైశ్వర్యః  
పద్మాం చూర్వా అబాయత<sup>13</sup>

అయినను ఋగ్వేదకాలమున ఈ వ్యవస్థ సుపరిశ్ఠితము కాదేదు. కేవలము వృత్తులపైనే ఇది యాధారపడియుండెను. బ్రాహ్మణములకాలమున ఈ వ్యవస్థ బలపడినది. చాతుర్వర్ణ్యములలో బ్రాహ్మణముల కంగ్రతాంబూలము దొరకినది. ఉపనిషత్కాలమున క్షత్రియులు జ్ఞానవంతులును బ్రాహ్మణులును

13. ఋగ్వేదము : దశమమండలము (90వ సూక్తము)

అయిరి. భగవద్గీతలో 'చాతుర్వర్ణ్యం మయాసృష్టం గుణకర్మవిభాగశః' అని యున్నది. గుణములను బట్టియేకాక కర్మలనుబట్టియు వర్ణవిభాగము జరిగెనని దీనివలన తెలియుచున్నది.

ఆధునికకాలమున ఈ వర్ణవృష్ట పరిహాసాస్పదముగా కనిపించినను ప్రాచీనకాలమున దీనికున్న ప్రాధాన్యమును త్రోసివేయుటకు వీలులేదు. వర్ణసాంకర్యమానాడు పాపముగాభావింపబడుచుండెడిది. కులధర్మములను కూలద్రోసినవారు నరకమున కేసుదురని భగవద్గీతయందుకలదు. 14 అభిజ్ఞాన శాకుంతలమున కాలిదాసు వంశపరంపరాగతమైన వృత్తివలంబించుటయే మానవుని కర్తవ్యమని జాలరిచే అనిపించెను.

'సహజం కిల యద్వినిందితం  
న హి తత్కర్మ విసర్జనీయకం  
పశుమారణ కర్మదాదణో  
వ్యనుకంపామృదురేవ భూసురః'<sup>15</sup>

బ్రాహ్మణుడు యజ్ఞాదులలో పశువిశననము చేయుట పాపమందుకుకాదనగా అది కులక్రమాగతమైన వృత్తియగుటవలననే యని కాలిదాసు వర్ణవృష్టను సమర్థించెను "స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః" అనియే కాక "పరధర్మే భయోవహః" అనికూడ గీత హెచ్చరించెను.

సాహిత్యముపై ప్రభావము :

వాల్మీకిరామాయణమున ఈవ్యవస్థ సమర్థింపబడినది. భారతములో ఇదే కలదు. వర్ణవృష్టను

14. ఉత్పన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన  
వరకే నియతం వాసో భవతిత్యనుకుక్రమ.

(భగవద్గీత : 1 అధ్యాయము, 44)

15. అభిజ్ఞానశాకుంతలము : పంచాంకము.



పోపించుటయే పృథువుల కర్తవ్యమని ఈరెంటిలో అడుగుడుగు చెప్పబడినది. కాళిదాసు కావ్యములలో ఈవ్యవస్థ పృథావము మిక్కిలముగా కనిపించును. రాజు వర్ణవ్యవస్థను విధిగా పాటించవలెనని కాళిదాసు తెలిపెను.

“రేఖామౌత్ర మవి జ్ఞానా

దామనోర్వర్త్యనః పరం

నవ్యతీయః పృథావస్త్వ

నియంతురేమి వృత్తయః” 16

రాజు నియంత. అనగా సారథివంటివాడు. మనుష్రోక్తమైన వర్ణాశ్రమధర్మమే రాజబాట ప్రజలు గుఱ్ఱములవంటివారు. వర్ణధర్మమును సక్రమముగా పాలించుటయే ఐహికాముష్మిక సుఖములకు ఏకైక సాధనమని కాళిదాసు అభిప్రాయము. తరువాత బాణుడు, భవభూతి మున్నగు కవులు దీనిని సమర్థించిరి. ప్రాచీన సంస్కృత కావ్యములన్నిటిలో ఎక్కడో ఒకచోట ఈ వర్ణవ్యవస్థప్రతిబింబము కాని పించును.

హైందవసంస్కృతికి వర్ణవ్యవస్థ మూలకందముగా నుండెడిది. తొలిదినములలో ఇది యంతగా సంకుచితము కాలేదు. స్వేతులకాలమున ఈవ్యవస్థ వికాసముకోల్పొంది లిగిసిపోయినది. బ్రాహ్మణత్వము జన్మముపైగా శీలముపై ఆధారపడియున్నదని ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోని సత్యకామ జాబాలని కథ నిరూపించుచున్నది. అవరసర్వదైన జాబాలి ఉపనిషద్గ్రంథంలో ఒకడు. క్షత్రియుడైన సనత్కుమారుడు బ్రాహ్మణుడైన నారదునికి పరమార్థము సుపదేశించెను, శుకుడు క్షత్రియుడైన జనకునిని గురువుగా స్వీకరించెను. దాల్బ్యుడు శూద్రుడు. ఇతడు బృహదా

రణ్యకోపనిషత్ప్రస్థలలో ఒకడు. ఋగ్వేదమునకు వ్యాఖ్యారూపకమైన బౌద్ధాణిము వ్రాసిన మహిదాసుడు శూద్రుడే. భారతములోని ధర్మవ్యాధోపఖ్యాసములో కసాయివాడు బ్రాహ్మణునికి ధర్మసూక్ష్మములను వెల్లడించినట్లు కలదు. కావున ఈవ్యవస్థ పొగరంభదశలో చక్కనివికాసము పొందెననుటలో సందేహములేదు. కృమముగా ఘనీభవించిపోయి సత్పుత్రముల నీయలేకపోయినది. ఏదియెట్లున్నను పొగచీనభారత సాహిత్యముపై దీని పృథావమును విస్మరించుటకు వీలులేదు.

### 3. ఆశ్రమధర్మములు

ఆశ్రమధర్మములు వైదిక యుగములోనే స్థాపించబడినవి. నాటి మానవుని జీవితము నాలుగు ఆశ్రమములుగా విభజింపబడినది. (1) బ్రహ్మచర్యము; ఇది వేదవిద్యాభ్యాసము చేయు కాలము. (2) గృహస్థాశ్రమము; యజ్ఞములుచేయుట, సంఘవిధులు నెరవేర్చుట. (3) వానప్రస్థము; భోగములను దిగవ్రావి వనవాసముచేయుట. (4) సన్యాసము; సర్వసంగ పరిత్యాగముచేయుట. రామాయణ, భారతాది గ్రంథములలోని వ్యర్థలందరు ఈ యాశ్రమవ్యవస్థను పాటించినవారే. చివరకు శృంగారకావ్యమైన మనుచరిత్రలో గూడ గృహస్థాశ్రమధర్మము చక్కగా సమర్థింపబడినది. వరూధిని తృతీయ పురుషార్థమునకు సంకేతము. ప్రవరుడు తురియ పురుషార్థమునకు, గృహస్థాశ్రమమునకు వ్యతిరేకము. కడకు గృహమేధియే జయించెనని మనుచరిత్ర చెప్పుచున్నది.

చతుర్విధ పురుషార్థములు, వర్ణాశ్రమ ధర్మములు ప్రాచీన భారత సంస్కృతికి పృథానాంగములు. ఆత్మతత్త్వము, పరమాత్మతత్త్వము, కర్మసిద్ధాంతము,

16. రఘువంశము : ప్రథమసర్గ (17 శ్లోకము)

పునర్వస్థ సిద్ధాంతము ఉపాంగములు. వీనిగూర్చి సంక్షేపముగా ముచ్చటించును.

(i) ఆత్మతత్త్వము

భారతీయసంస్కృతి పృథ్వీకత 'ఆత్మ' సిద్ధాంతములో నిబిడికృతమై యున్నదని చెప్పవచ్చును. బుద్ధికన్న, మనస్సుకన్న ఆత్మ గొప్పదని గీత అభిప్రాయము. భారతదేశమున చిరకాలమునుండి ఆత్మకే అగ్రపీఠమున్నది. పాశ్చాత్యులలో పలువురు బుద్ధికే గద్దెనిచ్చినారు. మనలో నేటికిని ఆత్మవాదులే అధికముగా నున్నారు. గీతలో ఆత్మయొక్క ఔన్నత్యము ఇట్లు చెప్పబడినది.

“ఇంద్రియాణి పరాత్మాహుః

రిండియేభ్యః పరం మనః

మనసస్తు పరాబుద్ధిః

త్వో బుద్ధిః పరతస్తునః”

(కర్మ సాగము : 42 శ్లో.)

దేహముకన్న ఇంద్రియములు, ఇంద్రియములకన్న మనస్సు, మనస్సుకంటె బుద్ధి, బుద్ధికంటె ఆత్మ- ఒకదానికంటె ఒకటి శ్రేష్ఠమని దీని యభిప్రాయము. ఇట్టి ఆత్మను తెలిసికొని, బుద్ధితో మనస్సును నిగ్రహించుకొని దుఃఖకారి యగు కామరూప శత్రువును నిర్మించవలెనని గీత ఉపదేశించినది. ఆత్మకు వివాళములేదని భారతీయుల అభిప్రాయము. అది సత్తు. దేహోదులు అసత్తులు, అవి నశ్యములు. ఆత్మకు పృథ్వ్యాది పృథమాణములు లేవు. ఇది చంపునదికాదు, చంపబడునది కాదు దీనికి జనన మరణములు లేవు. మనుష్యుడు చినిగిపోయిన వస్త్రములు విడిచి కొత్తవస్త్రములు గట్టుకొన్నట్లు ఆత్మ వివిధ శరీరములను విడిచి కొత్తశరీరములను పొందు

చుండునని గీత బోధించినది. 17

ఆత్మతత్త్వము నింత నిశితముగా, లోతుగా దర్శించిన జాతి భారతజాతి యొకటేయని చెప్పవచ్చును.

(ii) పరమాత్మ తత్త్వము

వేదములలో దేవతలసంఖ్య విశిష్టి వరకుండెడిది. క్రమముగా వర్గీకరణముజరిగి ఏకేశ్వరసిద్ధాంతము బయలుదేరినది. కృమముగా అనశ్వరమైనదియు, 'సత్తు' అను పరబ్రహ్మ పదార్థమొక్కటే యను అభిప్రాయము బలపడినది. “ఏకం సద్విద్యా బ్రహ్మ వదంతి అగ్నిర్యమం మాతర్కానామహుః” అనునది ఈ అభిప్రాయమునే బలపరుచుచున్నది.

(iii) కర్మసిద్ధాంతము

లోకములో మానవుల సుఖదుఃఖములకు వారు పూర్వజన్మందు చేసిన కర్మలే కారణములు కలిమి లేములు రెండును కర్మఫలిపాకమునుబట్టి ఏర్పడును. సృష్టికర్తకు ఏ ఒక్కనియందు పృథ్వీకముగా కోపము గాని, కూర్మిగాని ఉండవు. కర్మకు మూడు విభాగములు కలవు-ఆగామి, సంచితము, పోరబద్ధము. “మొదలు పెట్టినందున ఎట్టిదానిని అనుభవించక తప్పదు. కాని ఆగామి సంవితాలను మానవుడు తన సత్సవర్తనవలన, భగవత్కృతాక్షయ వలన గెలవవచ్చును.”<sup>18</sup> ఉపనిషత్తులు సైతము సత్కర్మానుష్ఠానమువలన మోక్షప్రాప్తి కలుగునని చెప్పెను.

17. “వాసాంసి జీర్ణాని యథావిహాయ,  
నవాని గృహ్లాతి న రోఽపరాణి  
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా,  
న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ”

(సాంఖ్యయోగ : 22 శ్లో)

18. కురుగంటి సీతారామయ్య: నవ్యాంధ్ర సాహిత్యవీధులు  
(పుట 259)

(iv) పునర్జన్మ సిద్ధాంతము

జీవి మరణముతో అత్య మరణింపదు. అది మరల కొత్తదేహములను ఆశ్రయించును. ఉపనిషత్తులందును, తత్సారమైన భగవద్గీతలోను ఇదే చెప్పబడినది.

ఇదిగాక పురాణగాథలు, ఆవతారములు సైతము భారతీయసంస్కృతికి ఉపాంగములైయున్నవి. భారతసాహిత్యములో పై అంగముల ప్రభావము కంఠదఘ్నుముగా నున్నది. భారత రామాయణము లందు, కాలిదాసాదుల మహాకావ్యములందు వీని పృస్తావన ఎడనెడ కనిపించును, గ్రంథవిస్తరణ భీతితో వీని ప్రభావమును విపులముగా చెప్పటకు వీలులేదు.

4. మత సంప్రదాయములు

భారతదేశములో ఆనాదినుండి అనేకమతములు బయలుదేరినవి. ప్రాచీనభారతమున సంఘముపై, సారస్వతముపై మతపృభావము అమితముగా నుండెడిది. ఒక్కొక్క మతము ఉన్నతదశలో నున్న కాలమున ఒక్కొక్క పృభావము వేసినది, వ్యాసభారతము పృధానముగా వానదేవతత్వమును పృతిపాదించుటకు రూపొందినది. కాలిదాస కావ్యములపై ఆధికముగా శైవమత పృభావమున్నది. రఘువంశములో శైవము కాలిదాసు శివస్తుతియే చేసెను. విప్రలంభ శృంగారమాత్యగాగల మేఘసందేశమునగూడ అలకాపుర వర్ణన సందర్భమున ‘బాహ్యాద్యాన స్థిత హరశిరశ్చంద్రికా ధౌతహర్మ్యో’ అని శివుని ప్రస్తావన తెచ్చెను. అభిజ్ఞాన శాకుంతలమున మొదట శివునే స్తుతించెను. భారవి కిరాతార్జునీయములో శైవాధిక్యమునే ప్రతిపాదించెను. సర్వవిధముల అతనికి స్పర్థియై కావ్యమువ్రాసిన మాఘడు

శిశుపాలవధలో వైష్ణవ పారమ్యము నుగ్గడించెను. బౌద్ధమతమును ప్రతిపాదించుటకే అశ్వఘోషుడు కవిత్వసాధనమును ఉపయోగించుకొనెను. సౌందరనందము, బుద్ధచరిత ఈదృష్టితోనే వ్రాయబడినవి.

తెలుగు సాహిత్యములో ఇట్టి కావ్యములు పెక్కులుకలవు. శివకేశవాద్వైతమును నిరూపించుటకు, తన్మతమును పృచారము చేయుటకు తిక్కన భారతమును సద్వినియోగముచేసెను. నన్నెచోడుడు, పాలకురికి సోమనాథుడు శైవాధిక్యమును ప్రతిపాదించుటకే కావ్యరచన కావించిరి. శ్రీనాథునిపై శైవమత పృభావమున్నది. కృష్ణరాయల యుగములో వైష్ణవమతసంబంధి కావ్యములు అదరము నొందినవి. కావున ఏ సాహిత్యములోనైనను మత సంప్రదాయములు పృతిఫలించక తప్పవు.

5. సాంఘిక సంప్రదాయములు

భారతీయ సాంఘిక సాంప్రదాయములలో షోడశ సంస్కారములు పృధానములు ఈ సంస్కారములను ప్రతిపాదించుట పృతిగృహస్థుని విధిగా భావించబడినది. జననము మొదలుకొని మరణము వరకు ఇవి పరివ్యాప్తములై యుండినవి. మనకావ్యములందు జనన వివాహములు విధిగా వర్ణించబడినవి. మరణానంతర కర్మకాండ రామాయణ భారతాదులలో ఉల్లేఖింపబడినది. కావ్యాను రఘువంశములో సీమంతోన్నయనమును వర్ణించెను.

అతిథికి అర్హ్యపాద్యములిచ్చుట భారతీయల సాంఘిక సాంప్రదాయము. అతిథి చేపట్టులుడుగా భావించబడినాడు, (అతిథిచేచో భవ మొ॥) మనుస్మృతిలో “సర్వచేచయోఽతిథిః” అని కలదు. మన కావ్యములన్నిటిలో అర్హ్యపాద్యములను ప్రస్తావించక తప్పలేదు.

ఇంటికి వచ్చిన ఆతిథికి ఆర్ఘ్యపాద్యములతో పాటు తాంబూలమిస్తుట భారతీయుల సాంఘిక సంప్రదాయము. పృశ్నేకముగా రాజుల యిండ్లలో, ధనికుల యిండ్లలో 'తాంబూల కరండవాహిను' లుండెడివారు. ఎవరితోనైనను స్నేహము నెరప వలెన్న తాంబూలమును లాంఛన ప్రాయముగా నిచ్చెడివారు. బాణుని కాదంబరిలో, హర్షచరిత్రలో ఇట్టివి కలవు. కవులకు ప్రభువులు జాంబూన దాంబరాగ్రహారాదు లిస్తుటకు ముందుగా కర్పూర తాంబూలము నిచ్చునుండిరి. తాంబూల సమర్పణ మును తెలుగుకవి తెనాలి రామకృష్ణుడు చక్కగా వర్ణించినాడు.

“వలుగు పొమ్మలి హోవికాంతి  
‘నెనయో బాగాలు అయ్యింతి చె  
కుల ప్రిలుంబెలరాకు అయ్యువిద  
పల్లెల్లెల క్కపంపు ప  
ల్లెల తొగూడిన విడియందొనగె  
నాకునీ పద్మనాభార్చన  
కలనా పావనహస్తకంకణ  
ధుణ్ణతొంబు తోరంబుగానీ.”

(పాండురంగ చూహత్వము : పీఠిక)

భారతీయ సాంఘిక సంప్రదాయములలో సాష్టాంగ పూజాను మెన్నదగినది.

“ఉరసా మనసా చైవ  
శిరసా వచసా తథా  
పద్భ్యాం కరాభ్యాం జానుభ్యాం  
పూణామోఽష్టాంగ ఉచ్యతే”

అని పూజాను సంప్రదాయము కలదు. మన కావ్యము లన్నిటిలో ఈ దండవత్పూజానుమే కనిపించును. సామంతరాజులు దండవత్పూజానుము చేయ కున్నను చక్రవర్తుల పాదములపై శిరము వంచి నమస్కరించెడివారు. ‘నీదారు’ గా నిల్చుండి చేయు నది నమస్కారముగా మనవారు భావించలేదు. కనీ సము శిరమైనను పంచనిదే నమస్కారము కాదు. అనలు నమస్సులో ఉన్న ‘నమో’ ధాతువున కర్తము వంగుట యనియేకదా, విస్తరణ భీతిచే కొన్ని సంప్ర దాయములను మాత్రమే పేర్కొంటిని.

—‘ఆధునికాంధ్ర కవిత్వములో సంప్రదాయములు ప్రయోగములు’ అను నా పరిశోధన గ్రంథమునుండి—

## రామా య తు రామ హేయ త ర్హే

శ్రీ ఇంద్రగంధీ సూనుచచ్చాన్తి

వాల్మీకి మహర్షి తపఃఫల సర్వస్వము రామాయణ మహాకావ్యము. సర్వసంస్కృత సాహిత్య సంసారమునకును అదికవి శ్రీ వాల్మీకి అయిన అదికావ్యము శ్రీమద్రామాయణము. ఆ సాహిత్యమున తొలైరచన చేయుటమాత్రముచేతనే ఆయనను అదికవి యనుట తటస్థింపలేదు. అనంత శిల్పసంపదితో సర్వమానవ జీవనరహస్య చిత్రముతో గూడ ఆయన అదికవి యైనాడు. అట్లే మొదటిసర్వబంధకావ్య మైనంతమాత్రమున రామాయణము అదికావ్య మైనదని భావింప జాలము. భోకోత్తర గుణవిశిష్ట విశ్వకావ్యమగుట చేతనే అది అదికావ్య మన జెల్లినది.

ఆ మహాకావ్యము మ్రోల రసజ్ఞులు వినములై ఇట్లు పలికిరి.

'కూజంత రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్  
అరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకి కోకిలమ్'

ఆ పవిత్ర తపఃవనో అనేక మహావృక్షములున్నవి అందు కొన్ని వేదాశ్వాత్థములు, కొన్ని శాస్త్రమహావృక్షములు. కాని- అందున్నది ఒకే ఒక్క కవితారసాలము. దాని కొమ్మపై వాల్మీకికోకిల మధిష్ఠించి మనోజ్ఞముగా మధురాక్షరములతో 'రామ రామ' యని అపుహావముగ కాయుచున్నది. కోకిలసామికి నమస్కారము.

కోకిల మనగనే మనము జ్ఞప్తికి వచ్చును. పసంత మనగానే అరుణావళములలో ముగ్ధుగంధిల నవపుష్పములతో ఒక సూక్ష్మజీవము స్ఫురించును. అంతఃజాతు నిత్యము చూచుచున్నచెట్లై హఠాత్తుగా క్రొత్తవైపోవును. వినుచున్న స్వరముతో కోకిల కంఠమునందు పడి మధురకాజితము లగును. అప్పు ముగ నట్లే- సంస్కృతి వాఙ్మయమునకు నాడు వసంతము వచ్చినది. కవితామాకంఠపు పుష్పములు పూచినవి. వాల్మీకి కోకిలము దానిశాఖపై నధిష్ఠించి

తన కంఠనాళమునుండి అమృత పృవాహముల నూరిపోసెను. అంతవఱకును నిత్యపరిచితములైన శబ్దములే అర్థములే దాని ముఖమున బడి రుప్తావితములై క్రొత్తరూపమునొంది అపూర్వ కావ్యగౌరవము నందినవి.

ఇండు వేదముల శాసనము గాని, శాస్త్రముల కారిత్యముగాని, దర్శనముల తైత్తియముగానిలేదు. దీనికి కుశాగ్రముద్రితగాని, మేధానుమ్మద్రితగాని నిమిత్తము లేదు. దీని నాస్వాదింపవలె నన్నచో స్వాయత్తము చేసికొనవలె నన్నచో మృదువైన మనస్సును, పృశ్నమైన భావుకతయును ఉన్న చాలును. ఆ మూధుర్యమును మానవుడు తరతరము లనుభవించి పగలిగి యుండును.

ఈ నూత్న సారస్వతప్రక్రియ ఇంతసరసమును స్వాదువును అగుటకు కారణము కరుణార్థమైన మహర్షి హృదయము దీని జననభూమి యగుటయే,

గురుదేవుడై తనకు దర్శన మిచ్చిన నారద మహర్షిచలన మహాపురుషుడు శ్రీరామచంద్రుని సుచరిత్ర విని అపకవి పూర్వాపిబుడైనాడు. పిమ్మట తమసానాది తరమున స్నాన సమయమున తలపని తలంపుగా చూచిన కిరాతరూప్యమునకు చికిత్సకై కరుణాళుడైనాడు. ఆ క్రౌర్యమును చూచి భరింపలేక ఆ కిరాతకుని హతాన్ని ధృష్టమై ధుంధుమయవాక్కుతో శపించినాడు. స్నానసంధ్యార్యసంతానములు యథా విధిగ నెరవేర్చినను మహర్షి హృదయమును ఒక సన్ననిభావధార కలవర పెట్టుచునే యుండెను.

తొలుత ఒక మానవోత్తముని కథ వినుట, పిమ్మట అమాయక క్రౌంచపక్షి యుగళముపై బోయ వాడు మామిడి దౌర్జన్యము కనుట, చూచినదే తడవుగ శోకమును శ్లోకముగా ననుట - ఈ మూడింటికిని దైవి

కముగ నేదైన సంబంధమున్నదేమో యని ఆయన తీరని విచికిత్స.

‘ఔను— ఈ మూడును అతర్కితోపసతములు కావు. భగవత్సంకల్పబలముచే ఈ అనుభవత్రయము నీకు గ్రహించినది. భగవతి సరస్వతి అనుగ్రహించి నీనోట పలికినది. లెమ్ము రామకథను మహాకావ్యముగా వెలయింపుము. అది సుస్థిరమై మానవజాతి నుద్ధరింపును’ అని సాక్షాత్కరించి బ్రహ్మదేవు డనెను. మహర్షికి సంశయ విచ్ఛేద మయ్యెను. మనసు విప్పారెను. తృతీయనేత్రము తెరచికొనెను. చరచర కర్తవ్యమునకు కడంగెను.

వైదిక సాహిత్యముయొక్కయు సజీవ వ్యవహారము యొక్కయు తోడ్పాటుతో కావ్యపయోగియైన సరళసంస్కృతభాషను సిద్ధముచేసెను. మాటకును మాటకును సంధి యెట్లుండవలెనో ఏపదమునకు ఏ పదముతో సమానము చేసిన అర్థస్ఫూర్తి కలుగునో నమ మధురముగ ఎట్లు వాక్యము నిర్మించవలెనో నూత్రించికొనెను. ఏమాత్రము కృతకత్వము లేని పృవాహరూపమైన ధుంధురూపమును తీర్చిదిద్దకొనెను. ఏ యుపమేయమునకు ఏ యుపమానము సొగసో, ఏవస్తువునకు ఏయత్యోక్ష అందమో, ఏ శబ్దమునకు పక్క ఏ శబ్దము శృతిసుఖమో నిర్ణయించుకొనెను.

తన మహాకావ్యమునకు బాహ్యరూపము నిట్లు సిద్ధముచేసి అంతరరూపమును గూర్చి నిశితముగా నాలోచించినాడు.

తాను విన్న రామకథను తాను గన్న కిరాతకృత్యమును సింహపలోకము చేసినాడు. ఆ కథలో కూడ పుణ్యదాంపత్యమునకు విభూతమును గల్పించి తీరిని దుఃఖము కల్గించిన ఒక కిరాతకు డున్నాడు. ధర్మాధర్మ, సౌజన్య దౌర్జన్య సంకీర్ణమైన ఈ మానవావళి హృదయమును పరిశుద్ధమైనర్చి ఉత్తమగుణ

సంపన్నము చేయవలె నని నిశ్చయించినాడు. ఈ విశ్వశ్రేయమును సాధించు మార్గమేదీ?

రాజనీతిపరులవలె శాసించుటగాని, మతవ్యవస్థలవలె ధర్మోపదేశము చేయుటగాని నిరుపయోగము. జనులెరుగకుండు వారిపై మత్తుమందు చల్లి వారి హృదయములను లోగొనవలెను. దానికి కవిక ఒక్కటియే తిరుగులేని సాధనము. రసము వ్యంగ్యము చమత్కృతి మానవహృదయముపై విజయము సాధించి తీరును.

మహర్షి తననాటి లోకస్థితిని తేరిపారచూచెను. విదుట అర్హధర్మబద్ధములైన నుక్షత్తియ రాజ్యము బున్నవి. అవార్యములైన అలవికరాజ్యము బున్నవి. అహంకార తామసిక ప్రకృతికములైన రాక్షసరాజ్యములున్నవి. వానివాని విరుద్ధ గుణములతో ఒండొంటిని డిక్కొల్పి వాని సంఘర్షణములో వచ్చు అద్భుత ఫలితములను చిత్రించి మానవజాతి కన్నులు తెరపింపదలచెను. అంతేగాదు పురుషార్థములలో అర్థకామముల అతోప మెంత తీవ్రమైనదో విస్తరించినాపి వానిని ధర్మముతో నెదుర్కొన్నప్పుడే మానవజాతి విజయవంత మగు నని నిరూపింపదలచెను.

ఋషిసంతము డిట్లు తనకావ్య బాహ్యభ్యంతర రూపములను నిర్ణయించుకొని అర్హధర్మ బలముచే యోగశక్తిచే తాను రచింపదలచిన రామకథ సంతను స్పష్టముగ కన్నులకు గట్టినట్లు చూచెను.

తతః పశ్యతి ధర్మాశ్చ తత్సర్వం యోగ మాస్థితః  
పురా య త్త్రత నిర్వృత్తం పాణా వామలకం యథా  
హసితం భాషితం చైవ గతి ర్భా యభ్య చేష్టితమ్  
తత్సర్వం ధర్మవీర్యేణ యథావ త్సంపద్యపశ్యతి.

ఈక్రిందిశ్లోకము రామాయణ హృదయమును పట్టి యిచ్చుచున్నట్లున్నది.

వాల్మీకిగిరిసంభూతా రామసాగరగామిని  
పునాతి భువనం పుణ్యా రామాయబహుహనదీ

వాల్మీకి ముఖనిగ్గతమైన రామాయణ కథావాహిని రామసాగరాభిముఖముగా పగవహించుచు సర్వలోకమును పునీత మొనర్చుచున్నది. అసగా సర్వ రామాయణకథకును పురుషోత్తముడు శ్రీరామ చంద్రుడే లక్ష్యభూతుడు. అగుణ సహస్రకరణనకు ప్రభావూపిణి సీతాదేవి.

ఆమె సర్వసుదర్శిత్రీ ప్రకృతికిని ఏకైక లక్ష్యము. ఆ సీతారామలే రామాయణహారమునకు నాయకమణులు. వారి శీలకాంతి ఆ హారమునందంతటను పడి మెరయుటయే రామాయణపరమార్థమనిపించును.

శ్రీరామచంద్రుడు అవతారవృదుమహర్షి గర్భాదియంచును లోకమునను రూఢియైనను ఆయన మానవోత్తముడుగనే చిత్రితుడైనట్లు రామాయణమునుబట్టి తెలియును. లోకాతీతప్రభావోపేతుడుగ గానమచ్చు శ్రీకృష్ణునికంటె శ్రీరాముడే మన హృదయమునకు దగ్గర అనిపించును.

రాగద్వేషములు ఈష్టాస్థాయలు ప్రమాద పగమోదములు లేని దేవతాప్రసాదముగాక అర్ధకవి శ్రీరాముని సకలమానవ సాధారణవృద్ధిములతోనే చిత్రించి తుట్టతడ రాజని విలక్షణాన్నత్యమును మెరపించును. అవిధముగా నాతడు సర్వాదర్శప్రాయుడైన శిష్యుడు, పుత్రుడు, భర్త, సోదరుడు, మిత్రుడు, శత్రువు, స్వామి, వీరుడు, ప్రజాపాలకుడు.

శ్రీరాముడు తన అవార్యదేవునిగా భావించినది విశ్వామిత్రునే. ఆయన బలాతిబలలను విద్యల నిచ్చెను. జ్యంభకాస్త్రముల నిచ్చెను. అపూర్వసహధిర్మచారిణి సీతను చేకూర్చి పెట్టెను. అట్టిగురువు అన్నింటికిముందు రాక్షసియే. అగుగాక ఒకస్త్రీని

సంహరింపు మనెను. ఆచార్యుని ఆదేశము అంతే. నిరుత్తరముగ శిరసావహించెను. అగురువు నంతుష్టుడై సర్వశ్రేయములను అందిచ్చి కథనుండి తప్పకొనెను. వసిష్ఠుడు చిత్రకూటమున రాజ్యము స్వీకరింపు మని బలిమాటెను. శ్రీరాముడు తిరస్కరించెను. ఈ శైవ్యోపాధ్యాయక విచిత్రమైనది.

తండ్రి రాజ్యమును స్వీకరింపుమనెను. అచర్చ పుత్రుడుగా సీత దొప్పకొనెను. పినతల్లి ఆడవికి పొమ్మనెను ఈతడు తిరుగు చెప్పక సిద్ధపడెను. రాజ్యము తనదకాదను రహస్యము తెలియును. కాని తండ్రిమాట నిలబెట్టవలెను. ముందు నమ్మతించుటయు పిమ్మట పరిత్యజించుటయును అందులకే. తండ్రియందలి ఆ నౌరవమున కంతు లేదు. కనుక తండ్రిపేరిట రెండుసార్లు చెపడిన రాజ్యమును తృణప్రాయముగా తిరస్కరించెను. తల్లికంటె పినతల్లియందే ఎక్కువ మమక. ఇట్టి పుత్రునికై పితండ్రి పాణములు విడువదు? అతడు ఈ పుత్రునిగూర్చి యిట్లనును—

తిష్ఠెల్లొకో వినా సూర్యం సస్యం వా సలిలం వినా  
న తు రాయం వినా దేహ తిష్ఠెల్ల వయ జీవితమ్.

ఏమి పితాపుత్రులు !

రామాయణమున సీతారాములుగాక మరి మూడు దాంపత్యము లున్నవి. దశరథుడు భార్యలు, వాలితారలు, రావణమండోదరులు. దశరథుడు కొనల్గును ప్రేమింపలేదు. దయచూపెను. సుమిత్ర తటస్థురాలు. కైకేయిని చెప్పలేనంత ప్రేమించి తిరుగులేని దెబ్బతినెను.

వాలి తార నెంత ప్రేమించినను ఆమె మాటయందు విశ్వాస ముండలేదు. ఆమెమాటను తిరస్కరించి యుద్ధమున మరణించెను

రావణుడు మండోదరిని ప్రేమించ నట్లు ఎక్కడిను లేదు. ఆమె సీతతోసమానమైన సౌందర్యశాలిని. కాని రావణు డొక కామదవానలము. అది సర్వస్త్రివనమును చుట్టబెట్టనిదే శాంతింపదు. తుదకు ఆవ్యసనమే అతనిని దహించివైచినది. మైదాంపత్యములతో పోల్చిచూచినప్పుడు సీతారాముల దాంపత్యము విలక్షణముగా మెరయుచు కనిపించును.

ప్రియా తు సీతా రామస్య దాదాః పితృకృతా ఇతి  
గుణా ద్రూపగుణాచ్ఛాపి ప్రితి యౌయోఽభ్యవర్తత.

తండ్రిచేసిన సంబంధ మని రాముడు సీతను ప్రేమించెను. పిమ్మట నద్గణసౌందర్యములవలన అతని ప్రేమ మరింత ఆతిశయించెను.

అరణ్యగమనసందర్భమున సీత తానును అడవికి వత్తుననెను. రాముడు అటవీభయంకరత్వమును వర్ణించెను. కనుకనే నేనును వచ్చెదననెను. “అహం గచ్ఛామి పురతః శ్చుద్ధంతి కుశకంటకాన్” అని హితము చెప్పెను. రాముడు వర్ణనెను. ఆమె కుపితయై దూషించెను.

“కిం త్వా మన్యత వైదేహః పితా మే మిథిలాధిపః  
రామ జామాతరం పాశ్వ్య ప్రియం పురుషవిగ్రహం .

ఈ దూషణమును నవ్వుచు స్వీకరింపగలిగిన భర్తయే భర్త. దీని కాతడు మండిపడలేదు. మంచి గంధమువలె ప్రేమపరిమళముచూపి వనమునకు త్రిసికొనిపోయెను. యుద్ధాంతమున అత డామెను తీవ్రముగనే దూషించెను. ఆమె భరించి అగ్నిపరీక్షకు నిలిచెను. ఆమె పరిశుద్ధి నట్లు చాటుటకు తోడ్పడి రామచంద్రుడు నిండుహృదయముతో నామెను స్వీకరించెను.

అతడు ఆదర్శసహోదరుడుగా తన సోదరులను ప్రేమించినంత రామాయణసోదరు లెవరును తమ



తోడబుట్టినవారిని పేర్మింపలేదు. మైగా తమసోదరులు మరణించువరకు నిద్రింపరైరి.

విభీషణుడు రామునితో చేరుటకు వచ్చి నప్పడు సుగ్రీవుడు సందేహింపగా రాము డిట్లనెను.

న సర్వే భాగతర స్తాత భవంతి భరతోపమాః  
మద్విధా వా పితుః పుత్రాః సుహృదో వా భవద్విధాః.

“అందరును భరతునివంటి సోదరులుకారు. నావంటి కొడుకులును, నీవంటి మిత్రులును ఉండరు” అని తన సోదరవైశిష్ట్యమును వెల్లడించెను. అంతేకాదు, రాజ్యము విడువవలసినప్పినప్పడు భరతునిగూర్చి యిట్లనెను.

అహం సీతాంబ రాజ్యం చ పాణా నిష్ఠాన్ ధనానిచ  
పృష్ఠాః భ్రాతృ స్వయం దద్యాం భరతే నాప్రదోతితః.

పర్వకాలపద్ధ లక్ష్యణుని ప్యశంసించుచు నిట్లనెను.  
త్వయా పుత్రేణ ధర్మాత్మా న సంవృత్తః పితా మమ.

నీవాతండ్రికి తగినపుత్రుడవు. నీసంరక్షణములో నున్న నేను నాతండ్రి మరణింపలేదని భావించుచున్నాను.

రామునికి ముఖ్యమిత్రు లిద్దరు సుగ్రీవుడు, విభీషణుడు. వారిని మనస్సునకు హత్తుకొని అదర్శ మిత్రులుగా ఆ ప్రాశస్త్యతరస్కృతుల నిద్దరిని సింహాసన మెక్కించెను. ఇందొక చమత్కార మున్నది. తన శక్తిని శంకించిన సుగ్రీవునకు తుట్టుతుదను, తన్ను సర్వదా విశ్వసించి శరణాగతుడైన విభీషణునకు మొట్టమొదటను పట్టాభిషేకము చేసెను.

మిత్రభావేన సంప్రాప్తం న త్యజేయం కదాచన  
దోషో యద్యపి తస్య స్యాత్ సతా మేత దగర్హితమ.

మిత్రునియెడల రామచంద్రుని ప్రవచనమిది.

సుగ్రీవవిభీషణులు సోదరులయ్యును మరణించిన వారి రావణులకు అంత్యక్రియలు చేయజాలమనిరి. నిజమునకు విభీషణునికంటె రామునకే బద్ధ శత్రువు రావణుడు. అయినను శ్రీరాముడు మరణించినవారితో నిక విరోధము లేదనియు మీమీఅన్నలకు యథావిధిగా అంత్యక్రియలు చేయు డనియు లేకున్న నేను చేయుదు ననియు పలికిన ఉదారశత్రువు.

మరణాంతాని వైరాళి నిర్వృత్తం నః ప్రయోజనమ్  
క్రియతా మన్య సంత్యాం మహావ్యథ యథా తవ.

శత్రువునెడల ఈ ఔదార్యము రామచంద్రునికిగాక యింక ఎవరికి జెల్లును.

హనుమ సముద్రమును దాటుచు—

యథా రామవనిర్మూల్యః శరః శ్వసన్ విక్రమః  
గచ్ఛేత్ తద్వత్ గమిష్యామి యంకాం రావణపాలితాం.

అని ధీరముగా పలికెను. రాముని బాణ మెట్టిదో తా సట్టివాడట. అది యెటు ఆమోఘమో తానను అట్టివాడనని ఆభ్యుత్పాదము. లంకలో తాలుత సీత కాన్యింపఁపుడు తానింక తన పృథువుముఖము చూడఁజాల ననెను. అక్కడనే ప్రాయోపవేశము చేసి మరణింతు ననెను.

‘దాసాహం నోపలబ్ధాన్యః’ అని సంగర్హముగా పలుకును. ఈ పరమభక్తుని సంహితకి ధర్మముగా ఎందరో అత్యయులు సభలోనుండగా నీచుడైన అమూల్యహరిమును హనుమంతుని కిప్పించిన అదర్శస్వామి శ్రీరాముడు.

మహావీరశబ్దమునకు వాచ్చు డొక రాముడే. ఆయన శత్రువిజయశీలమైన వీరత్వము మాట నట్లుంచి ఆయోధ్యలో మామిన త్యాగవీరమును, భరతునిపద్ధ చూపిన ధర్మవీరమును, జనస్థానమునులయెడ చూపిన దయావీరమును అతనిని తిరుగులేని యేకైక వీరుని చేసినవి.

రామరాజ్య మనుమాట లోకవార్త యైనట్టిది. అయోధ్యలో చిట్టచివరివిధిలో పుట్టిన కింవదంతి నైనను మన్నించి పృజారాధనమును కొనసాగింప వలసినదే. ఒక పసిబాలకుడైనను క్రమముతప్పి మరణించిన దానికి బాధ్యత వహించి ఆదోషమును పరిహరించవలసినదే. ఇట్టి మహాపురుషుని శీలాజ్ఞ్య ల్యమును మహర్షి యిట్లు సంగ్రహించెను.

లక్ష్మీ శృంగార దపయా ద్యా  
హిమహ న్యా హిమం త్యజేత్  
అతీయాత్ సాగరా వేలాం  
న ప్రవహ్నా మహం వితుః

దద్యా న్న ప్రతిగృహ్ణాయాత్  
న బ్రూయాత్ కించి దపియమి  
అవి నీవిభహాత్ ర్యా  
రామ స్మృత్యపరాక్రమః.

ఇట్టి అవర్తముగ్రికి అగిన సహవారిణి సీత. బారతీయసత్త్వసంపద. మహర్షి పరమగౌరవముతో రామాయణమునె 'సీతాయా శృంగారం మహాత్' అనిన గాని తృప్తిపడలేదు. భర్తనొక సర్వకుటుంబమును మహాసరాగముతో 'పేమించిన కులతలకవధువు. ఘోరరాక్షసులమధ్య దినదినగండముగా గడుపుచుండియు తనవద్దకు వచ్చిన హనుమంతుని ఆయోధ్యలోని కుటుంబక్షేమముగూర్చి యడిగెను. అంతియేగాక దశరథుని కోడలి సని సగర్వముగా చెప్పెను.

ఆర్షకవి ప్రత్యక్షముగా సీతాసౌందర్యము నెక్కడను వర్ణింపకున్నను వేరొకరిమాటలలో అమె లోకోత్తరసౌందర్యసంపదను వ్యంగ్యముగా సగ్గడించుట గమనింపదగినది. హనుమంతుడు సీతను చూడగనె యిట్లనెను.

“రాముడు ఈమెకై సముద్రములవరకు భూమిని తలక్రిందులు చేసినను తగిన పనియే అనుకొందును.

అత డీమెను విడిచి బ్రతుకుచున్నా డనగా గొప్ప దుష్కరకార్యమును నెరవేర్చుచున్నా డని తలంతును.

ముల్లోకముల రాజ్యమును ఒక ప్రక్కను, సీత నొక ప్రక్కను ఉంచిన అమెయొక్క 18వ వంతునైనను ఆరాజ్యము సరితూగదు.”

ఇట్టి అద్భుతశ్రీస్పృహకి తోడుగా మహర్షి కల్పించిన శీలసారభము తరతరములకును భారత నారీలోకమునకు వన్నె పెట్ట జాలినది.

కనుల మిరుమిట్లుగొలుపు రావణవైభవము అమెను భ్రమ పెట్టలేకపోయెను. క్రూరరాక్షసుల బెదరింపులు అమెను కదలించలేకపోయినవి. అన్ని విషమస్థితులను అమె మహాభిమానక్షత్రియాణిగా నెదుర్కొనెను. అమె శంకుపావృక్షమూలమునుండి రాక్షసస్త్రీల కిచ్చిన సమాధాన మిది. “చరణేనాపి సవ్యేన న స్పృశేయం నిశాచరం” ఎడమకాలితో నైనను రాక్షసుని తాకజాలను.

రావణుడు స్వయముగా పొగ్గించినపు డిట్లనెను. న శక్యం సందర్శనే స్థాతుం భనా శార్దూలయో రివ

కుక్క పెద్దపులులవద్ద నిలువలేనట్లు రామ లక్ష్మణుల చూపులో నిలువజాలకపోతివి.

అనన్యా రాఘవేణాహం భాస్కరేణ ప్రభా యథా

సూర్యుని తేజము విడువలేనట్లు నేను రాముని విడుచుట అసంభవము. ఇట్టి సూర్యకాంతమాణిక్యమును బట్టుకొని ఒక నవ్య విమర్శకుడు ‘సత పేలవుయద్ద’ అనెను. బహుశః పాప మాయన రామాయణము చదివెయుండడు. దీనికిజవాబుగా ఒక విచక్షణుడిట్లనెను.

I cannot forgive the people, who speak ill of Sita.

ఇట్టి ఉజ్వల నాయకీనాయకుల చిత్రించి తక్కిన రామాయణ శ్రీపురుషపాత్యములతో వ్యత్యాసము చూపును వాల్మీకిమహర్షి అర్యావర్తమునకేకాదు విశ్వమునకే శ్రీపురుషుల ఆచర్యమిట్టిదిని ఎలుగెత్తి చాటెను.

లోకోత్తరపాత్య చిత్రణ, కథానిర్వహణముల చేతనేగాక రామాయణము సర్వభారతీయ సభ్యతకును ఆర్యసంస్కృతికిని ప్రతిబింబమై పగవర్తిల్లింది. అంతః పురములనుండి అరణ్యసీమలవరకును, వీరులనుండి భీరువులవరకును, మధుర స్వభావులనుండి మాయా శీలురవరకును, పశుపక్ష్యాదులనుండి పరమజ్ఞానుల వరకును అందు చోటుచేసికొనని అంశము లేదు. శ్రీ అరవిందులన్నట్లు ఏదైన ఒకనాడు హఠాత్తుగా సర్వ భారతీయ నాగరికతయు లుప్తమై పోయినను ఒక్క రామాయణము బ్రతికియున్నచో సర్వమును త్రుటిలో పునఃసృష్టి చేయవచ్చును.

విషయబాహుళ్యముచే రామాయణము ఎంత విశ్వరూపము దాల్చినను అందు పృత్యేక శ్రద్ధతో నిక్షేపించిన కవితాశిల్పము అలోకసామాన్యమై సర్వ భారతజాతినేగాక ప్రపంచకవితాపియలనే ముగ్ధులను గావించినది.

కవిత్యమునకు ప్రాణభూతమైన రససమృద్ధిని సృష్టించుటలో వాల్మీకి పృథివీ అద్వితీయము.

బాలఅయోధ్యాకాండలలోని సీతారాముల విశుద్ధసంయోగ శృంగారమును, అరణ్య కిష్కింధల లోని వియోగ శృంగారమును, కిష్కింధలోని తారా సుగ్రీవులయు సుందరములలోని రాక్షసాటకపురము యొక్కయు శృంగారమును నిర్వహించుటలో అధికవి ఔచిత్య పరమావధి గమనింపవలసినది.

సుందరమున వానరులు కార్యసిద్ధి నొందిన ఉత్సాహముతో మధువనమున చూపిన పగవర్తనమును

యుద్ధకాండమున రాక్షసులు కుంభకర్ణుని నిద్రలేపిన విధమును అరణ్యములోని శూర్యణఖా సన్నివేశమును వాల్మీకి పటతర హాస్యచిత్రణమునకు ఉదాహరణ ములు కాగలవు.

రామవనవాస గమనమున కౌసల్యా దశరథులయు సర్వపౌరులయు పగ్గాధకరుణద్వ్యశ్యములను, యుద్ధకాండమున సుముచిత్రితములైన రౌద్ర వీర భయానకములను. సుందరమున అశోకవనిలో రాక్షస శ్రీల బీభత్సరూపములను చూచి చకితులమగుదుము.

రంభోషణము తరువాత కవిశక్తి వర్ణనము లలో తెలియును. అరణ్యములలోని హేమంతము కిష్కింధలోని వర్షాసమము సుందరములలోని సముద్ర లంఘన చందోదయ సందర్భములును మహర్షి అపరి మేయబావనాబలమును నిరూపించును. అరణ్యము లోని ఒక తీగ కదలిక ఆతనికి ఎంత స్పష్టముగా తెలియునో అంతఃపురములలోని ఒకరాణి అంతఃకరణముకూడ అంత విస్పష్టముగా తెలియును.

అధికవి ఉపమానములు కావేదాసునకు భిక్ష పెట్టినవి అనగా వాని ఘోర ఎంతటిదో మనమూ హింపవచ్చును. ఆయన ఉపమానములపోతకు ఈ శ్లోక మొక మచ్చుతునక.

హంసో యథా రాజితపంజరస్థః  
సింహో యథా మందర కందరస్థః  
ఏలో యథా గర్వితకుంజరసః  
చంద్రోపి బల్లభాజ తథాంజరస్థః.

ఉదయించు చంద్రుని ఉపమానైవిధ్య మెంత చక్కని నిరూపిత మైనదో యిందు గృహింపవచ్చును.

అచ్చు పోసినట్లున్న ఈ ఉపమానములను జూచి ఆచ్చెరు వందెదము.

(1) అలంకృతుడైనను రావణుడు శృశాసము  
నందలి కోవెలవలె నున్నాడు.

(2) తెల్లనిపాస్పన నిద్రించిన కైకేయి హోమ  
వేదికయందలి అగ్నిశిఖవలె నున్నది.

(3) ఈర్ష్యారోషములను ఎంగిలిచేసిన నీటి  
పలె పారబోయవలెను.

శబ్దాలంకారములను అప్రయత్నముగా వాడుట  
యందు చూడనగును.

స్వగతన మృగం హనాం శ్వగతాభివృతా మివ

అదీకవి కవితాశిల్పమును ఇట్లుగ్రహింప దొర  
కొన్నచో సముద్యమున కేతా మెత్తినట్లగును. యథా  
శక్తిగా ఆయన పలుకును మేలుబంతిగ స్వీకరించి  
తరువాతి కవులందరును ఆయనకు పరోక్షశిష్యులై  
పలువిధముల ఋణపడియే యున్నారు, కనుకనే

రామాయణపుకంసలో 'పరం కవినా మాధారం  
అని చెప్పట జరిగినది.

రామాయణకాలము, పాపసవిభాగము, సీతా  
రాముల వయస్సు మున్నగు ననేకవిషయములపై  
చర్చించి పలువురు ఇద మిక్త మని ఏమియును తేల్చి  
చెప్పలేకపోయిరి. ఆ గహనవిషయముల జొచ్చుట  
క్రింది అదనుగాని అవసరముగాని కాదు. వీనికి  
శ్రీ ఆరవిందు లన్నట్లు ఒకేఒక్క సమాధానము.

ఇన్ని అనన్వితములున్నను అది యొక మహా  
గ్రంథము, రాజనీతిజ్ఞుల కొక నీతిశాస్త్రము, ఐతిహాసి  
కుల కొక ఇతిహాససంపుటము, సంఘపరుల కొక  
సాంఘికశాస్త్రము, కవుల కొక మహాకావ్యము,  
రూపకపియల కొక మహానాటకము. — వేయేల —  
అదియొక చిరంతన భారతీయవిజ్ఞానసర్వస్వ మనుట  
యొక్కము.

## శ్రీ మహాభారత నాయకుడు

డా. కేతవరపు వేంకటరామకోటిశాస్త్రి

‘యమునంశమున బుట్టె నధిపతి ధర్మజుండు’  
కౌరవ పాండవులలో నెవరెవ రేయే అంశములతో  
పుట్టినదియు వివరించు సందర్భమున ధర్మరాజును  
గూర్చి నన్నయగారట్లు వ్యాసిరి. యముని యంశ  
మున బుట్టిన ధర్మరాజు అధిపతి, అనిలేంద్రాశ్వసుల  
యంశమున బుట్టిన మిగిలినవారిలో నెవడు గాని అధి  
పతి లేడు, ‘కలియంశంబున దుర్యోధనుండు బుట్టె’  
‘జుగదాదిజుడగు విష్ణుదేవు నంశంబున నుత్పాదిల్లె  
గృష్ణుడు’. ఈవిధముగ— సందరను గూర్చి వ్యాసిన  
నన్నయగారొక్క ధర్మరాజు విషయముననే అధిపతి  
శబ్దమును నుపయోగించుట గమనింపదగినది.

అధిపతి యనగా నేమి? అధి - పతి, పతి  
యనగా తన నాశ్రయించుకొని యున్నవారి రక్షణము  
నం దుద్దేశము గలవాడై పగవర్తించు పురుషుడు.  
అధి- అవ్యయము. ఉపర్యర్థమునందున్నది. అధి  
పతి యనగా వీనుమిగిలిన పతియని యర్థము.

అధికారి పురుషుడని తాత్పర్యము. ఏమిచేసినను  
అధికరించి చేయువాడు అధికారి. అధికరించి  
చేయుట యన నేమో ధృతరాష్ట్రునితో సంజయుడు  
ధర్మరాజును గురించి చెప్పిన మాటలవలన తెలియ  
గలదు. ‘వశిక్పతపత్తుడు ధన్యుసూతి మెత్తనిపులి.  
ఎల్లవారలు నధర్మము నీ పయిఁబెట్టునంతకున్ విన  
డును కానడున్ - ఏదవ నిమిచు నాకు మరల్చు  
వచ్చునే?’ చిత్తమును పశమునం దుంచుకొన్నవాడై,  
ఇక నెవరుగాని ఆ పనినుండి తనను మరల్చరానంత  
పూనికతో దానియందు ధర్మరాజు పగవృత్తుడగును.  
ఆ చేయబోవుదానివిషయమై ధర్మరాజంతగా పర్యా  
లోచనచేసి చేయును. అధికరించి చేయుట యనగా  
నది అధికారి పురుషుని పగవృత్తిలక్షణ మట్టిది.

శ్రీకృష్ణుని రాయబార మంపుచు వానితో ధర్మ  
రాజిట్లనినాడు. “సిరి నాకెందునే? గాగసవాసా  
దైన్యంబులువచ్చునాయరయునీచుట్టాలకుంగావునన్’  
ధర్మరాజు రాజ్యసంపద నెవరికొరకుగా కావలయు

ననుచున్నాడో ఆవాక్యమునుబట్టి తెలియుచున్నదిగదా! అధిపతిలక్షణ మది. చెప్పబచ్చిన దేమనగా భార తెత్తిహాసమునకు నాయకుడు ధర్మరాజు. ఆ విషయమును నన్నయగారే అదివర్ణమున నిష్కర్షించి పెట్టినారు. తిక్కన్నగారు నన్నయగారిపథకము నట్లే తుదముట్టించెను. ‘భరణినింక నాయకుడు ధర్మతనూబాడు’ శబ్దము మరణించిన తరువాత సైన్యముట్లుకొనినట్లుగా తిక్కన్నగారు వ్యాసీరి. మరియు ‘సకల భరణివలయు సామ్యాబ్యమునకు నేతెను భర్తనైతి.’ అని రద్దుడు మరణించిన నాటిరాత్రి శ్రీకృష్ణునితో ధర్మరాజునినట్లుగా గూడ తిక్కన్నగారు వ్యాసీరి. ఇది అంతయు నన్నయగారివలెనే తిక్కన్నగారును భారతేత్తిహాసమునకు నాయక పురుషుడు ధర్మరాజును తాత్పర్యముతోడనే ఉన్నట్లు చూపుచున్నది.

ఇప్పు డిట్లు శంరింపవచ్చును— భారతమునకు నాయకుడు ధర్మరాజు కాదు. శ్రీకృష్ణుడు నాయకుడు. ఇంకను నైవో అర్జునుడు కావచ్చును గాని ధర్మరాజునలుకాదు. “శృష్టిస్థూర్ధ్వరోత్తమ సానానబకిర్రనార్థ ఫలనై” నది భారతమునియు మరియునది ‘ఆ నారాయణపాంశవయగుఃశబహుహోత్తాయులయోశ్శృ’అనియు నన్నయగారే అదివర్ణమున జెప్పిరి. తిక్కన్నగారును ‘భారతసంతతి శృంగధ్వంశరీకాశిని వాసుదేవో పృథ్వీధర్మయగా గౌరి విశ్వనారాయణం దత్తయ పుణ్యలోకములయందు రమింతు నిరామయస్థిత’ నని భారతమున స్పష్టముచేసెను. అందువలన భారతమున నాయకుడు శ్రీకృష్ణుడు. ఆయనలేనిచో ఏమియును లేదు. ఒకవేళ శ్రీకృష్ణుడు కానిచో యుద్ధతంత్రముంతయు భుజమున వేసికొని నడిపించిన యర్జునుడు నాయకుడు కావలెను. అంతేకాని నిష్కర్షయిడుగా కనిపించు ధర్మరాజు నాయకుడగుట కూడదు. మరియు మహాభారతమునకు కార్ణవేదముని యొక పెరున్నది. శ్రీకృష్ణునివలన మహాభారతమునకు వేదగౌరవము వచ్చి ఆ పేరు వచ్చినది. శ్రీవాసుదేవ

పరబ్రహ్మమునే భారతము కీర్తించెను. మరియు హరివంశము భారతము ననుసరించి యుత్తరభాగముగా నున్నది. భారతశ్రవణ పరనాదుల వలని ఫలితము మోక్షముగా చెప్పబడినది. ధర్మరాజు వట్టిమానవుడు. ఆయన నాయకుడైనచో వాని చరిత్ర మైన వానిని కీర్తించినదైన భారతమును వినినను చదివినను మోక్షము కలుగదు, కలుగుననిచెప్పరాదు, కనుక శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే భారతమునకు నాయకుడనవలెను— ఇది శంకయొక్క స్వరూపము. ఇక దీనిసమాధానము వ్రాయబడుచున్నది.

అయినచో నర్జునుడైనను భారతమునకు నాయకుడు కావచ్చును గాని శ్రీకృష్ణుడనలు కాబాడు. శ్రీకృష్ణుడాదిజడగు విష్ణువుయొక్క అవతారము. ఆయన అవగత భేదుడైన పరమాత్మ. శ్రీకృష్ణుని పరమేశ్వరత్వము భారతమున అచ్చటచ్చట చెప్పబడినది. ‘వెవంబున వేరొకండు గలదె— కృష్ణుండ యది’ సంజయుడు వృతరాష్ట్రునితో చెప్పినమాట ఇది. శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూప పద్మధర్మము లాయన పరమేశ్వరత్వమునకు ప్రబల నిదర్శనములు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు జగన్నాయకు డగును. భారతమునకు మాత్రమే ఏమి? స్పష్టికే నాయకుడు. సర్వ గ్రంథములకు నాయకుడు. జాగన్నాయకత్వము వేరు. ఒక సాహిత్యప్రక్రియయైన ఇతిహాసమునందలి నాయకత్వము వేరు.

భరతుడు నాయకుని నిర్వచన మిట్లు చేసెను. ‘వ్యసనియైగాని దుఃఖము పొందిగాని వివృత వివదు అభ్యుదయమును పొందినవాడగునో అతడే ప్రధాన నాయకుడని తెలియవలెను అనేకులకు ఒకేవిధముగా వ్యసన— అభ్యుదయములు రెండును కలిగినప్పుడు ఎవనివ్యసనాభ్యుదయములు పరిపుష్టములై ఉండునో అతడే నాయకుడగును.’ వ్యసనము కలవాడు వ్యసని, వ్యసనమునగా ఏది పురుషుని శ్రేయో

మార్గమునుండి తొలగించుటకు సమర్థమో దానియందు చిత్తము నక్రమగుట ఏది కలదో అది. అనగా నది యట్టిదని తెలిసెయ్య దానియందలి పృథ్వీని నిరోధించుకొనలేనంతమునకు వ్యసనమని పెరు. ధర్మరాజు వ్యసని. ద్యూతమునందతడు వ్యసని. ‘బలవద్వ్యసనాభిభూతుడు’ అని ధర్మరాజు నుద్దేశించి నన్నయగారు చెప్పిరి. ద్యూతమున పరాజితుడై ధర్మరాజు తమ్ములతో సరణ్యమునకు పోవోపుడు తల్లికి నమస్కరించివాడు. అప్పుడు కుంతి దుఃఖమును దిగ్గమింగుకొనుచు ఇట్లన్నది. ‘ఇట్టి దుర్వ్యసనోపహతులైనవారి మిమ్ము జూడక ఎందర సురలోకమునకేగి పొందుభూపతి పుణ్యభోగి యయ్యె—’ అని ధర్మరాజుని ఆ వ్యసనమే భారతము భారతమగుటకు హేతువు. దాని వలననే ధర్మరాజు పదమూడు సంవత్సరములపాటు పడరానిపాట్లు పడి చివరకు యుద్ధముచేసి రాజ్యానుభవరూప మోక్షానుభవరూప అభ్యుదయమును పొందినాడు. అందువలన భరతుని నిర్వచనము ప్రకారము ధర్మరాజే భారతమునకు నాయకుడు. ఎవ డపగతభేదాడో అనగా ఎవని కనలు దుఃఖాభ్యుదయములు లేవో వాడు నాయకడగుట భరతు డంగీకరింపని విషయము. భరతుడనగా సర్వభాంతియాలంకారికులని యర్థము. కనుక భారతమునకు నాయకుడు శ్రీకృష్ణుడన్నమాట పుట్టుటకే వీలులేదు.

మరి నన్నయగారు చెప్పిన కృష్ణార్జున నానాగుణకీర్తన మొదలైన మాటల యర్థము నిట్లు సంగతము చేయవలయును. ఉపశ్లావ్యమునకు ధృతరాష్ట్రునిచేత పంపబడి పోయి కృష్ణార్జునులను చూచి తాను తలపోసినదానిని సంజయుడు తిరిగివచ్చి ధృతరాష్ట్రునకు కొలువులో చెప్పచో నిట్లనినాడు.

“ఈ యిర్వురఁ బంపినపని  
సేయుదురఁటె ధర్మరాజునకుఁ జెకురని తలం  
పె యది? యతనిం దొడరుట  
వేయేటకీ జమునిశిరము వ్రేయుటకాదే?”

ఈ యిర్వురు అనగా కృష్ణార్జునులు ఎవరి నానాగుణకీర్తనమే భారతమునందున్నదో అట్టివారు వారు. అనగా సర్వభారతమున సర్వ ప్రయోజకత్వమును కృష్ణార్జునులయందున్నది. అట్టి సర్వ ప్రయోజనములకు సాధనభూతులైన ఆ యిర్వురును ధర్మరాజునకు చెప్పినది చేయుటకన్నారు. ధర్మరాజు తనకు కావలసిన దంతయు వారిర్వురవలన సాధించుకొనును. సర్వ కిర్యాపలమును ధర్మరాజునియందు పర్యవసించుచున్నది. కృష్ణార్జునులయందు గాదు. వారిరువురును ఆయనకు గూర్చువారు. అంతమాత్రమే. సంజయుడు వచ్చి మూర్ఖుడి పోవుచున్నపుడు అవతివారి నందరిని తా నడిగినట్లుగా చెప్పమని చెప్పచు ధర్మరాజిల్లినాడు.

“దాసీదాసజనముల కు  
దాసీనముగాకయుండఁ దడయక యే మి  
త్యానంగ మొంది శత్రు నీ  
రాసం బొనరంబె తమ్ము నరసెవ ననుమి”

మిత్యానంగము శత్రునిరాసము కావలసినది ధర్మరాజునకుగాని శ్రీకృష్ణునికి గాదు. ఆయన దైవము రాగద్వేషావేశముయొక్క లేమివలననే దేవత్వమగుచున్నది. శత్రుత మిత్రత ధర్మరాజునకున్నది గాని శ్రీకృష్ణునికి లేదు. ఆయన వాసుదేవ పరబ్రహ్మము ఆయన ధర్మమునం దునికి కలవాడు గనుక ధర్మరాజులు ధర్మాత్ములు కనుక వారియందు పక్షము కలవాడుగా కనిపించును. ధర్మవిరోధియైన దుర్యోధనునియందు లోకసంగ్రహణార్థమైన పగయే శ్రీకృష్ణునికున్నది గాని ధర్మరాజునకు దుర్యోధనునియందున్న పగవంటి పగ లేదు. తనరాజ్యమునపహరించి తనను కష్టములపాలు చేసినాడని ధర్మరాజునకు దుర్యోధనునిమీద కోపము. శ్రీకృష్ణుని కట్టిది లేదు. భారతమున శ్రీకృష్ణుడు చేసినదంతయు ధర్మముకొరకు. ధర్మము ధర్మరాజు.

ప్రతిపీరుడైన దుర్యోధనుడు కూడ ధర్మజుని యందే వృష్టిని కేంద్రీకరించి చెప్పినాడు. యుద్ధకాలమున ద్రోణుని దుర్యోధనుడొక వరమడిగినాడు. ధర్మరాజును పాణములతో పట్టుకొని తనవద్దకు తీసికొని రమ్మని ద్రోణుడు ఆ వరము నేల కోరితివనగా దుర్యోధను డనినాడు “యుధిష్ఠిరుకాయంబు నొంపక తెచ్చి జూదంబాడుతెరంగొనర్చి మగుడ నడవికి నడిచిన తగిలి యతనితోడ తమ్ములు పొ నంతతోన ఎల్ల దొనగు మాలు—” ధర్మరాజుతో తమ్ములు కలిసి పోదురని దుర్యోధను డనుచున్నాడు. ఆయనగాని తిరిగి జూదమాడి ఓడిపోయి అడవులు పట్టినను తమ్ములు గాని, శ్రీకృష్ణుడు గాని కిమ్మనరు అనుటకు ఏలు లేదు. ఏ మనగా ధర్మరాజు సర్వాధికారి. వారందరును ఆయన ఆజ్ఞకు బద్ధులు. ఆయనకెదురు చెప్పురు. అది స్థితి. అందువలన ప్రాణములతో ధర్మరాజును తీసికొనిరమ్మని దుర్యోధనుడు కోరినాడు. మరల ధర్మరాజు జూదమున కంగీరించునని దుర్యోధనుని కా నమ్మక మేమి? ధర్మరాజు వ్యసన లక్షణము వానికి పూర్తిగా తెలియును. ఇంతకంటె ధర్మరాజును చంపినచో సరిపోదా? చంపు మనియే ద్రోణు నేల కోరలేను ఆ విషయమును తిక్కన్నగారి ట్లు వ్యాసీరి.

“ఆ ధర్మసూనుఁ గయ్యంబున జంపిన  
గోపించి గాండ్డివి కురుకులంబు  
సమయించు మనమోపి సర్వపాండవులను  
జయితి మేనిఁ బ్రచండచక్ర  
ధారఁ గౌం నకొటి తలలెఱి రాజ్యంబు  
గోవిందు డీకున్నె గొంతి కయిన?  
కాన యుధిష్ఠిర గాయంబు నొంపక  
తెచ్చి జూదంబాడు తెర గొనర్చు”

అని ఈ మొదలుగా ద్రోణునితో దుర్యోధను డనినాడు ధర్మరాజును చంపినచో ప్రయోజనములేదు. కృష్ణార్జునులు మరియు కోపించి విజృంభింతురు.

అనగా ధర్మజునికొరకు కృష్ణార్జును లున్నారు గాని వారికొరకు ధర్మరాజు లేడు. అందువలన భారతము నకు నాయకుడు ధర్మరాజే గాని శ్రీకృష్ణుడు కాదు. మరియు కడును కాదు. మరియు సంజయునితో శ్రీకృష్ణుడనినాడు ‘ఈ సంధికార్యం బత్యంత దుర్బటంబు దీనిం భుటయింపవేయుట యశక్యంబని తలంబెద. అయి రను పాండవేయుల దగ్గబాల్చించి అందుల కొక్కట యే నైనను నరుగువెంచి గౌరవులకు బుద్ధిగా చెప్పిచూచెద’ నని, భారతమున సర్వాధికారి పురుషుడు శ్రీకృష్ణుడైనచో పౌండవులను ప్రార్థించి వారి యనుమతిని కొరవులవద్దకు పోవలసినస్థితి యుండదు గదా? మరియు సంతకు పూర్వము దుగపడుడు తన పురోహితుని ధృతరాష్ట్రునొద్దకు పంపినది కూడ ‘అజాతశత్రుగననుమతి వడసి’ అనియే టిక్కన్నగారు వ్యాసీరి. కృష్ణార్జునులయొక్క అనుమతి ద్రుపదునకు అక్కరలేదన్నమాట. వారధికారిపురుషులు కారు కనుక వేరు— ఇవన్నియు భారతమునకు ధర్మరాజునే నాయకునిగా సాధించుచున్నవి. కృష్ణార్జునోత్తము నానాగుణకీర్తనార్థమైనది వలె భారతమున్నది. వారిరువురును ధర్మరాజునకు ప్రధానములైన సాధనములు. వారి మాహాత్మ్యము వారి ప్రతాపము ఎంతగా కీర్తింపబడినను ఆది యంతయు ధర్మరాజు యొక్క సాధనవైశిష్ట్యమునే స్థాపించును గాని భారతమునకు వారిని నాయకులుగా మాత్రము స్థాపించదు.

స్వర్గారోహణ పర్వాంతమున తిక్కన్నగారు వ్యాసినదాని కర్ణ మిట్లు చెప్పకొనవలయును. భారత సంహిత కంతయు ప్రకటార్థము వాసుదేవుడు, ఆ విషయము కనినవారు, వినినవారును అక్షయ పుణ్యలోకములు పొంది నిరామయస్థితి నొందుదురు. ఇది ఫలశ్రుతిగా చెప్పబడిన మాట— వాసుదేవుడు భారతమున పరకటార్థము. ప్రకటమనగా ప్రసిద్ధము. అర్థమనగా అర్థింబడినది మరియు ప్రార్థింపబడునది. భారతమున ప్రసిద్ధముగా ప్రార్థింపబడునది వాసు



దేవుడు. ఆయన ఎవరిచేత ప్రార్థించినా ఉపకారం  
ధర్మరాజులచేత. ప్రసిద్ధముగా ప్రార్థించబడుట  
యనగా పృథ్వీమైన సిద్ధి సుదేశించి ప్రార్థించబడుట.  
ధర్మరాజు తనరాజ్యమును తాను తిరిగి పొందవలయు  
నను ప్రకృష్టమైన భావము వాసుదేవుని ప్రార్థించెను.  
ఆయన దయవలన ధర్మరాజు పొందవలసినది  
పొందినాడు. అట్లు ధర్మరాజు పొందుట భారతమున  
స్పష్టముగా నున్నది. ఆ యున్నదానిని కని గాని,  
అనగా చదివి తెలిసికొని, వినిగాని, అనగా జదివి  
తెలిసికొని చెప్పి వారి మాటను విశ్వసించి గాని  
పొందవుల అర్థసిద్ధికి మూలము వాసుదేవుడు గదా  
యని ఎఱిగి, వానియందు బుద్ధిలగ్నుము చేసికొన్న  
మానవులకు అక్షయ పుణ్యశ్రోకములు పొందెను నని  
తిక్కనగారి ఆ వాక్యమున కర్థము వాసుదేవుని  
యందు చిత్తము లగ్నుమగుటకు తగినంతగా భార  
తమున వాని మాహాత్మ్యము చెప్పబడిన దని యర్థము.  
అది భారతమునకు శ్రీకృష్ణుడు నాయకు డన్న  
యర్థము చెప్పదు. ఇచట తిక్కనగారు వాడిన  
పుండరీకాక్ష వాసుదేవ శబ్దములకు అర్థము తెల్ల  
తామర పూవులవంటి కన్నుల కల వాడని,  
వసుదేవుని కుమారుడని కాదు. “హృదయస్థం  
పుండరీక మశ్మతే వ్యాప్తోత్ర త్రవలశిత ఇతి పుండ  
రీకాక్షః— వసతి వాసుదేవ్యాబ్ధాయతి సర్వమితివా  
వాసుః దీవ్యతి క్రిడతే వివిగీషతే వ్యవహరతి  
ద్యోతతే సూయతే గన్వతీతివా దేవః, వాసుత్వాశా  
దేవ భృతి వాసుదేవః, అని శ్రీ మద్భక్తకులు  
చెప్పిన అర్థమును భావింపవలెను. అక్షయ పుణ్య  
శ్రోకములందు నిరామయస్థితి కావలయునన్నచో  
అట్లే భావింపవలెను. భారతేతిహాసము నుండి పొంద  
దగిన, పొందవలసిన ఫలమిది సుమా యని తిక్కన  
గారు చెప్పిరి గాని ఆ పద్యమున భారతనాయకుడు  
వాసుదేవ పరబ్రహ్మమని చెప్పలేదు. కనుక ఆ  
పద్యము భారతమునకు శ్రీ కృష్ణుడు నాయకు డని

సాధించదు. నాయకుడు శ్రీ కృష్ణుడు కాకపోయినను  
భారతమునందలి ప్రకటార్థము వాసుదేవ పర  
బ్రహ్మముగా నెఱిగి చిత్తము తదాయత్తము జేసినచో  
మోక్షము వచ్చుట కభ్యంతరము లేదు.

హరివంశ భవిష్యపర్వములు పురాణములు.  
భారతేతిహాసములొనివి గావు. స్వప్నారోహణ పర్వ  
ముతో భారతము ముగిసినది. అంతవరకు ధర్మరాజు  
నాయకుడు. హరివంశము ధర్మరాజు నుద్దేశించి  
ప్రవర్తించినది కాదు. భారతమునంతయు సుగ్రహ  
వసుడు చెప్పగా విని హరివంశము వినగోరిన శాస  
కాదిమహర్షు లాయనతో ననిన మాటలివి.

“కౌరవ పాండవ ప్రవర  
గౌరవలీలలు నీవు చెప్పెద గి  
పారెడుభంగి వింటిమి గు  
ణాకర శంక జగత్త్రయంబునం  
ధరులు భూలున్ నిభవ  
దీప్తులునా నుతిగన్న యా యను  
వృందమణి నొద్దయై  
చందములన్ విన పెడుకలెమ్మడున్”

భారత మంతయు కౌరవపాండవుల గౌరవము  
తోడనే ఉన్నది. హరివంశము యాదవవంశమునకు  
సంబంధించినది. మరియు ముఖ్యముగా నందలి శ్రీకృ  
ష్ణుని మాహాత్మ్యమునకు సంబంధించినది. ‘పాండ  
వోత్తమల చరిత్ర నాకు సతతమ్ము వినంగ నభిప్ర  
మంతయు’ నని రాజరాజు కోరుటచేత నన్నయగారి  
చేత భారత ముపక్రమింపబడినది. భారతమంతయు  
వినిపించి జనమేషయునితో వైశంపాయను డిట్టనినాడు.  
‘పాండవకౌరవ విషయ ధైర్యయజ్ఞ భతిహాసయు వి  
నుపాఖ్యానజాత సహిత మగునట్లుగా సువస్తంబు  
మహితవిస్తంబుగ చెప్పితే’ శాసకాదులకు భారత  
కథయంతయు చెప్పిన యుగ్రశ్రవసుడు చివరకు  
‘పాండవులకీర్తి ప్రకటించుటకును మరియు గౌరవ  
జనపతుల చరిత్రలు జనుల కెరింగించుటకును’ దేవ

దేవుండగు వాసుదేవుని కీర్తనావిశేషంబులు వివరించుటకును సర్వదేవజాతుల జన్మంబులును తదేయ సాయుజ్యంబులను దేవులచేరుటకును సకలధర్మంబులునుం దెలుపుటకుగా పంచమవేదంబై పరగుని మృహభారత సంహిత (వేదవ్యాసుడు) యొనర్చినని చెప్పినాడు— ఈ ఉదాహరింపబడిన అందరి వాక్యముల యందును భారతముకొరవ పొండవులకు సంబంధించిన దన్న తాత్పర్యమే ప్రధానముగా నున్నది. ఆ రెండు పక్షముల నాశ్రయించియే కథ పెరిగినది. చివరకు ఫలమునుభవించినది ధర్మరాజు. కొరవ పొండవుల చరిత్రను చెప్ప గగంధమునకు శ్రీ కృష్ణుడు నాయకు డగుట పొసగనిది. యదుజ్ఞార మణాన్వయోత్తముల చరిత్రమును చెప్ప హరి వంశము పురాణ మనుట మూలముగా అందు నాయకప్రసక్తిరాదు. కనుక అవటను శ్రీ కృష్ణుడు నాయకుడు కాడు. హరివంశము విష్ణు పారమ్యమును చెప్పుచున్నదని మాత్రమే అని అనవలెను.

ఇక భారతమునకుగల కార్ణవేద మనుదాని విషయము- కృష్ణసంబంధము కార్ణము. వ్యాసునకు కృష్ణద్వైపాయను డను పేరున్నది. పంచమవేదమైన భారతము నాయన రచించినాడు కనుక మఱియు ఆయన కా కథతో సంబంధమున్నది గనుక భారతము కార్ణవేదము కావచ్చును. కాదు — వాసుదేవుడు నాబడు శ్రీకృష్ణసంబంధముచేత భారతము కార్ణవేద మనబడుచున్నదన్నచో దాని అర్థమిది. భారతము నకు వేదగౌరవమును కూర్చుచున్న పర్వములు శాంతి అనుశాసన అశ్వమేధములు. మరియు ముఖ్యముగా భీష్మపర్వమునందలి భగవద్గీత శాంత్యనుశాసనపర్వ ములందున్న ధర్మపరమంచమంతయు భీష్ముని ముఖమున వ్యక్తికరింపబడినది. సూక్ష్మముగా విచారించినచో అదికూడ శ్రీకృష్ణుని బుద్ధినుండి అభివ్యక్తమైనదే. 'నాదుబుద్ధిప్యరణము నీ మనమునందు జొనిసితి ఇక నీవుచెప్పు'మని శ్రీకృష్ణుడు భీష్మునితో అనినాడు.

అమాట శ్రీకృష్ణు డన్నతర్వాతనే భీష్ముడు నోరువిప్పినాడు, అశ్వమేధపర్వమున శ్రీకృష్ణుడు స్వయముగా మరల నర్జునునకు భీష్మపర్వము నందువలెనే ధర్మతత్వ మువదేశించినాడు. భారతమునకు వేదగౌరవమే యే విషయముల కలిమిని వచ్చినచో ఆ యా విషయములు కొంతలో శ్రీకృష్ణుని ప్రత్యక్షసంబంధము కలిగియు కొంతలో నపత్యక్ష సంబంధము కలిగియు నున్నవి. అందువలన భారతము కార్ణవేద మనబడి యుండవచ్చును. అంతేగాని శ్రీకృష్ణుడు నాయకు డగుటవలనమాత్రము కాదు.

ద్రౌపదికి కృష్ణ యని పేరున్నది. మహాభారతకథ ఆమె యుండుటవలన తీవ్రమృదుమధురమిచ్చినది. ఒకవిధముగా మహాభారతయుద్ధమునకు ద్రౌపదియే మూలకారణము. పంచమవేదమైన మహాభారతకథ అది అంతటిదగుటకు కృష్ణనాబడు ద్రౌపది మూలభూత మగుటవలనను, మహాభారతమునకు కార్ణవేదమనిపేరు వచ్చియుండవచ్చును.

అయినచో అర్జునుడైనను భారతమునకు నాయకుడు కావచ్చునని సమాధానము ప్రారంభింపబడినది. అర్జునుడుకూడ నాయకుడు కాజాలడు. కాజాలక పోయినను అట్లు ప్రార్థించుటలోని అంతర్యమిది. అర్జునుని పక్షమున ఫలానుభవ మొక విధముగా సాధింపవచ్చును. భారతయుద్ధమంతయు అర్జునుని మీదుగనే పోయినది, అనగా పర్యవశాముగా అర్జునుడు యుద్ధతంత్రమును నిర్వహించినాడు. ఆ యుద్ధమునకు ఫలముగా వచ్చిన రాజ్యమును తాత్కాలికముగ ధర్మరాజు పాలించినను అర్జునుని మనుమనికే అయినది. అర్జునుడు యుద్ధముచేసి సాధించిన రాజ్యము తరువాత తరువాత ఆయనసంతతియే అనుభవించినది. ధర్మజుని సంతానము అనుభవింపలేదు. కొద్దిపాటి వ్యవధానముతో నైనను యుద్ధమువలన పరధానఫలము అర్జునునిరక్తముగల జీవులకే అయి

నది అందువలన నొకవేళ నాయకుడన్నచో అర్జునుని అనవచ్చును. కాని అది వద్దతి కాదు కావ్యనాయకుని ఫలానుభవమునకును, ఇతిహాసనాయకునిఫలానుభవమునకును భేదమున్నది. అర్జునునివత్తమున చూపబడినవాదము కొంతలోకొంత కావ్యనాయకునిఫలానుభవముదృష్ట్యా చూపబడినది. భారత మితిహాస మగుట మూలముగా అది త్రోసిపుచ్చబడుచున్నది. కర్మఫల సంబంధముగల సర్వార్థములును ప్రత్యక్షముగ ఇతిహాసమున చూపబడవలెను. ఇహపరభేదమువేత కర్మఫలము ద్విధాభూతము. కావ్యము నాయకునిఇహానుభవమునే చెప్పును. భారతేతిహాసమునకు నాయకుడగునైనచో స్వర్గలోకమున ధర్మజునిఅనుభవవర్ణనముగాక అర్జునుని అనుభవవర్ణనముండవలెను. మానుషతనవుతో పరలోకమునకు పోయినది ధర్మరాజు గాని అర్జునుడు కాదు శరీరముతో దర్మరాజు పోయినాడు కనుకనే వాని చిత్తమునకు అనుభవ యోగ్యత కలిగినది. ఇతిహాసమునందలిప్రధానపురుషులందరియొక్క కర్మఫలానుభవము ప్రత్యక్షముగా వర్ణింపబడవలయును గనుక ముందు స్వర్గమున ప్రతివీరుడైన దుర్వోధనునియొక్క తరువాత నరకమున

భీమార్జునారి నాయకపక్షమువారియొక్క యాతనాశరీరములతోడి యనుభవము ధర్మజునిముఖమున పృత్యక్షపరుపబడినది. అనిగా ఆ యనుభవముకూడ ధర్మజునకే అయినట్లు. ఆ తరువాత గంగానదిలో మునిగి ధర్మరాజు మానుషతనవును త్యజించినాడు. అప్పుడనుభవము లేదు. యమునిలో నైక్య మయినాడు. అందువలన భారతమునకు ధర్మరాజే నాయకుడుగాని అర్జునుడు కాదు. శ్రీకృష్ణుడగు లగుటకే వీలులేదు.

భరతుడు చెప్పినట్లుగా ధర్మరాజు వ్యసని, దుఃఖమును పొందినవాడు, మరియు నభ్యుదయము పొందినవాడు. “సర్వమును ఫలప్రాప్తిపర్యంతము ఎవరివలన నడచునో అతడు నాయకుడనబడును.” అని భరతుడు. మొదటినుండి చివరివరకు భారతమున సర్వము ధర్మజుని చుట్టుకొని యున్నది. ఎవరేమి చేసినను అది యంతయు ధర్మరాజుకొరకే చేసిరి. సర్వానుభవమును ధర్మరాజునకేగాని మరొకరికిలేదు. అందువలన మహాభారతేతిహాసమునకు నాయకుడు శ్రీకృష్ణుడు గాని, అర్జునుడు గాని గాక ధర్మరాజే అగుచున్నాడు.

## భాస మహాకవి

భాసమహాకవి అతిప్రాచీనుడు. కాళిదాసునిచే గౌరవపురస్కరంగా స్మరింపబడినాడు. బహుశః వీరిద్దరకు సాహిత్యరంగంలో వైరంకూడా ఉన్నదేమో అని ఎంచటానికి ఆధారాలు కన్పించుతున్నవి మాలవికాగ్నిమిత్రంలో ఉన్న హరదత్తగణదాసుల వైరం భాసకాళిదాసుల మధ్యదేనని భావించటానికి వీలున్నది.

భాసుడు చాలా నాటకాలను వ్రాసినాడని పృథితి. స్వప్నవాసవదత్త మీతనినాటకమని పృసిద్ధి. మిగిలిన నాటకాలను ఈయన వ్రాసినదీ లేనిదీ చెప్పటం కష్టము. నాటకాలపేర్లేమీఎత్తకుండా పృసన్నరాఘవంలో “భాసాహాసః” అని జయదేవు డన్నాడు. పోస్యరసాన్ని బాగా పోషించినవాడు భాసుడట! పృస్తుతము లభించే భాసనాటకాలలో మనకు ఈ హాస్యరసపోషణ సరిగా కన్పించదు.

## డా. పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

పృథిమానాటకంలో సీత లేకుండానే రాముడు చివరకు అభిషిక్తుడైనట్లు చెప్పబడినది. కాని రామాయణంలో సీతకూడా అభిషిక్తురాలే. పృథిమానాటకంలో ఈఘట్టమున స్త్రీలు ఎవ్వరూ కన్పించరు.

పృథిజ్ఞాయౌగంధరాయణంలో మంత్రియైన యౌగంధరాయణుడు తమరాజు బంధిమముక్తుడై వాసవదత్తతో లేచిపోవటానికి పన్నిన పన్నాగ మున్నది. ఇందులోవచ్చే కృత్తిమగజరంగాన్ని అవి శ్వసనీయమని భామహుడు విమర్శించినాడు. కాని భామహుడిచ్చిన ఇతర నన్నివేశాలీనాటకంలో ప్రస్తుతం కన్పించవు.

భాసనాటకాలని పృచారంలో ఉన్నవాటిలో ఆరు మహాభారతకథకు చెందినవి. ప్రతిమా, అభిషేక నాటకాలు రామాయణంలోనివి. బాలచరిత హరి వంశంలోనిది. పృథిజ్ఞాన్వప్ననాటకాలు బృహత్కథకు

చెందినవి. అవిమారక, చారుదత్తములుకూడా గుణా ధ్యునికథలోనివే. ఈ పదమూడింటిలోను కొన్ని సామ్యాలు కన్పించుతున్నవి. “నాంద్యంతే తతః ప్రవేశతి సూత్రధారః” అనే పంక్తితో ఇవి ప్రారంభ మౌతున్నవి. ప్రస్తావనకుబదులు వీటిలో స్థాపన ఉన్నది. అన్నింటిలోను ఇది దాదాపు ఒకేమూదిరిగా ఉన్నది. “ఏవ మధ్యమిక్లానో విజ్ఞాపయామి ఆయే కిం ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవల్లగే శబ్దానాం హ్యయతే అంగ పశ్యామి” అనే పంక్తులతోనే ఈ నాటకాలు నడుస్తున్నవి. కవినిగురించి ఎలాటిపుస్తావన ఇక్కడ కన్పించదు. పృథమశ్లోకంలో ఆ నాటకానికిచెందిన పృథానవాత్యుల పేర్లను కూర్చుటం కనిపిస్తుంది. అన్నింటికీ భరతవాక్యం దాదాపు సమానమే.

భాష, శైలి, భావనలలో తుల్యత్వము అన్నిటి లోను కన్పిస్తుంది. వివిత్పదాల పునరుక్తి, సుపదన దండకాదచిత్రచందస్సులు, శ్లోకముతో పక్షపాతము వీటిలో ఉన్నది. ఒకేవిధమైన అనుపాసాది శబ్దాలంకారాలు నాటకోచితస్సన్నివేశాలు తరచుగా కనబడుతున్నవి. నాట్యశాస్త్రోదేశాలకు విరుద్ధంగా మృత్యువులు, యుద్ధాలు రంగస్థలమీద చొప్పించబడినవి, ఈ సామాన్యలక్షణాల నన్నింటినీ ఉదహరిస్తూ—

“సూత్రధార కృతారంభః

నాటకై ర్భూష భూమికైః

సవతానై ర్యోగో లేభే

భాసో దేవపుత్రైరవః.”

అని బాణుడన్నాడు. సూత్రధారునితో నాటకం మొదలౌతుంది. పాత్రలు అనేకములు. పతాకాస్తానము విరివిగా వాడబడినది. స్వప్న, బాలచరిత్ర అవిమారక, అభిషేక, ప్రతిమానాటకాలలోమాత్రమే లక్షణానుగుణమైన పతాకా సన్నివేశాలు కలవు.

ఈ నాటకాలన్నీ రంగస్థలమీద పృథర్వింపటానికి చాలా యోగ్యమైనవి. పామరులను సంతోష

పెట్టటానికి చాలా అవహాన్య వృత్తాంతములు చేర్చబడినవి. వీటిలో అలంకారికులకు అభిమతముకాని విషాదాంతనాటకముకూడా ఒకటి ఉన్నది. ఇది భాసకృతి అని చెప్పటానికి పూర్తిగా వీలుపడదు.

భాసుని పృథాన నాటకము స్వప్నవానపదత్త. శృంగారపృథాకశలో దీనిలోని పంచమాంక విషయాలు వివరిస్తూ, “స్వప్నవానపదత్తే పద్మావతి సమవస్తాంద్రస్తుం రాజా సముద్యగస్తూం గతః. పద్మావతిరహితం చ తదవలోక్య తస్మాద్ ఏవ శయనీయ సుప్తావ. వానపదత్తాం చ స్వప్నపదస్యప్నే దదర్శ. స్వప్నాయమానశ్చ వానపదత్తామాబభాష. స్వప్నశయేన చేమా స్వాపావా స్వప్నదర్శనం వా స్వప్నాయితం వా చివశితం” అని. భోజనస్నాదు, ఈసన్నివేశ మెలాంటి శృంగారమో తెలిసికోవాలంటే మనము సర్వానందుని అమరరహిత వ్యాఖ్యకు పోవాలి. భరతుడన్నట్లు ధర్మార్థకామభేదంచేత శృంగారము మూడురకాలు. నలదమయంతి కథలో కన్పించే బ్రాహ్మణ భోజనము ధర్మశృంగారానికి ఉదాహరణ. ‘ద్వీశియః స్వయేష మాత్యసాత్కర్తు యువయరస్య పద్మావతి పరిణయః ఆర్థశృంగారః. త్పతీయః స్వప్నవానపదత్తే తదైవ వానపదత్తా పరిణయః కామశృంగారః’ కాని ప్రస్తుతం లభించే స్వప్ననాటకంలో మనకు కన్పించేది ఆర్థశృంగారము.

శారదాతనయుడి నాటకాన్ని గురించి తన బావప్రకాశలో వ్రాస్తూ కుంకుమాలంకరణమును వత్సరాజునంచి వానపదత్త నేర్చుకొన్నదనినాడు. ఒక రోజున అవిధంగా అలంకరించి వచ్చిన పద్మావతిని చూచి రాజు ‘పృథ్వీమాలాతలైకై శివో యో తి కృత’ అన్నాడు. అప్పుడు పద్మావతి ‘అవలంకాభిధాన్యైః తస్మాశ్చిల్లమియం మహాత్’ అని సమాధానమిచ్చినది ఈ సన్నివేశము మనకు దొరికిన స్వప్న నాటకంలో లేదు. భాస కృతిలో ఉదయన పద్మావతుల కథ ఉదయన వానపదత్తల కథ రెండునూ చక్కగా మేళవింపబడి ఉండేవి.

దశవిధరూపకాలను గురించి వ్యాస్తా పూర్ణ, పృశాంత, భాస్వర, లలితములను గురించి చెప్పి-  
‘పృశాంత రసభూయిష్టః పశాంతం నామనాటకం  
న్యాసా న్యాససముద్భవో బీజోక్తి ర్భజదర్శనం  
తతోఽనుద్భిష్ట సంహారః పృశాంతే పంచసంధయః....  
స్వప్నచాసవదత్తాఖ్య మదూహరణమత్యత్తు’

అని శారదాతనయుడనినాడు. వత్సరాజునుండి విడిపోయి వాసవదత్త పద్మావతీ సంరక్షణలో నుంచ బడినది. వాసవదత్త సజీవయే అని వత్సరాజు నమ్మ కము. అనునయంతో వాసవదత్తను పిలిచినాడు. ఘోషవతీ వీణను పొంది వాసవదత్తను వెదికినాడు. ఈ విషయాలతో శారదాతనయుడు పృథావించిన న్యాససముద్భవమనే ద్వితీయ సంధి మన నాటకంలో కన్పించదు. న్యాసము, న్యాసముద్భవము, బీజోక్తి అనే వరుస పాటించబడినట్లు లేదు.

నాట్యవేదవిప్రులతో అభినవగుప్తుడు “క్యవిత క్షీణా, యజ్ఞాస్వప్నవాసవదత్తాయాం” అన్నాడు. రెండవ అంకంలో కందుకక్ష్మిడ ఉన్నది. కాని భరతుడు ఒక్కొక్కనాటకంలో ఒక్కొక్కటి పృథా నంగా ఉంటుందనిచెప్పతూ “క్యవిత్క్లిడా” అన్నాడు. మనకు లభిస్తున్న నాటకంలో క్ష్మిడకుమించిన ప్రాధా న్యము స్వప్నానికి ఉన్నది.

స్వప్న వాసవదత్తలోనిది అని అనినప్పుడు-  
“సంచితపక్షకపాటం నయనద్వారం స్వరూపతరళోన  
ఉద్వాట్య సౌ పృష్టిస్తా భూదయగృహం మే నృప  
తమాజా.” అనే శ్లోకమునిచ్చినాడు. పిరియూరాలిని తొలిసారి చూడగానే కామకుని మనస్సులో కలిగే విపరీతమైన మార్పును తెలిపే దీ చక్కని శ్లోకము. పృస్తుత నాటకంలో ఇలాంటి శ్లోకానికి సరియైన సన్నివేశం కుదరదు.

భానుడు వ్యాసినరీతిగా ఆ నాటకాలు మనకు లభించుటలేదని, స్వప్నవాసవదత్తలో రెండు ఇతి

వృత్తాలు వస్తుతః కలవని, హాస్యరసపోషణలో నితడు సిద్ధహస్తుడని, నాటకరంగమున ఆపూర్వ పరిణామ ములను తెచ్చినాడని దీనివలన స్పష్టమౌతున్నది. దూతవాక్య, అవిమారక, మధ్యమ వ్యాయోగములలో ఇంద్రజాలము, బాలచరిత్ర పంచరాత్రములలో నృత్యము విశిష్టముగా కన్పించేవి, నేడు వాడుకలో నున్న ఏకాంకికలకు మూలపురుషుడు భానుడు. మధ్యమ వ్యాయోగ, దూతవాక్య, దూతఘటోత్పచ, కర్ణభారాలు ఏకాంకికలు. తర్వాత వచ్చిన పృతిజ్ఞా, చారుదత్తములలో ఇతివృత్తపోషణ కొంత అభివృద్ధి ఉన్నది. అవిమారక, పృతిమా, స్వప్న నాటకాలు పరిపూర్ణత నందిన కళాఖండాలు. ఇతివృత్తముల కొరకు ఇతిహాసములు, పురాణములు, జానపదగాథలు పరిశీలించినాడు.

ప్రతిజ్ఞాయోగంధరాయణము నాలుగు అంకాల నాటకము. పూర్వగాథను చక్కగా నాటకయోగ్యంగా చిత్రించి, రసపోషణ గావించినాడు. పాత్రపోషణ గాని, కవితాస్యవంతిగాని ఎక్కువగా ఇక్కడ కన్పించవు. ఇతివృత్తమే అతివృధానంగా గ్రహింపబడినది. ఇతివృత్తము త్వరత్వరగా ముందుకు సాగిపోతుంది. మామూలుగా జరిగే సన్నివేశాలలాగా కన్పించటానికి చక్కని సంభాషణలు పొందబడినవి. వీటిలో అనవ సరమైన పదమొక్కటి కన్పించదు.

ఈ నాటకంలో ఉజ్జయినికి చెందిన మహా సేనుడే మగధవాడైన పృద్వ్యతుడుగా పరిగణింపబడి నాడు. మొదటి అంకమున యోగంధరాయణుడు, రెండవదానిలో మహాసేనుడు పృథాన పాత్రలు. వాసవదత్తకు తగిన వరుని అన్వేషించే యత్నాలతో నున్న రెండవ అంకము ఆహ్లాదకారి. వత్సరాజు పేరు రూపకయోగంగా పృస్తుతించబడినది. అగ్ని గృహమున మూడవ అంకము. చక్కని ఐన్నాగము నకు దారిమూసినది. నాల్గవ అంకంలో వత్సరాజు వాసవదత్తల ప్రణయము సిద్ధించినది.

యోగంధరాయణుడు పృథుసేవాపరాయణుడే కాని మాటకాది. కార్యసాధన కీతడు ఉపకరించినది కొద్దిగానే. బహుశః ఇలాంటి పాత్రనే మనస్సులో పెట్టుకొని 'కియాకెవలముత్తరం' అని మాముడని ఉండవచ్చును. ఈ యోగంధరాయణుడు చాణక్యుని వలె ప్రవర్తించబోయి విఫలుడౌతాడు. 'అవస్థాఖలు నామ శత్రు మపి సుహృత్కల్పయతి' అని తనశత్రువుని గొప్పతనమును గుర్తించగలిగినాడు. 'మోచయామి న రాజానం నాస్మి యోగంధరాయణః' అని నటునివలె పృగల్వాలు చేస్తాడు. పట్టుబడినప్పుడు కూడా 'జితమితి రాజమితే సుఖం విశామి' అంటాడు.

ప్రతిమా నాటకంలో నాటకశిల్పము చక్కగా పోషించబడినది. వినోదమునకు తెచ్చిన వల్కలములు అరణ్య వాసానికి ఉపయోగించ బడినవి— 'యంగలార్ద్రే అనయా దత్తాన్ వల్కలాం స్త్రావదానయ' లక్ష్యముని నడతతో భీముడు కొద్దిగా గోచరిస్తాడు. రెండవ అంకమునకు సాహిత్యచరిత్రలో విశిష్టస్థానమున్నది. పుత్రవియోగము, సీతావనవాసము కల్పించిన దుఃఖము స్వాభావికంగా భావుకతతో ఉదాత్తంగా వివరించబడినది. ఇదేరీతిగా శ్రాద్ధదినమున ప్రతిమాగృహప్రవేశము ఒకచోట జరిగితే ఇంకొకచోట శ్రాద్ధానికి లేడిని వధించే ప్రయత్నం జరుగుతుంది. కైకేయి పదునాలుగురోజులనబోయి సంవత్సరాలని అన్నదట. తన పుత్రుడు గృహంతరంలో ఉండటంచేత వనవాసం రామునికి వచ్చిందట. దశరథుడు శాపపులాన్ని ఈరీతిగా అనుభవించవలసి వచ్చినదని అన్నిసంశయాలను సద్దివేయటం జరిగింది.

కరుణారసమిశ్రితమైన ధర్మవీర మీనాటకంలో పృథానరసము.

స్వప్నవానపదత్త మహానాటకాలలో ఒకటి. కొత్తపాత్రులను రంగస్థలంమీద ప్రవేశపెట్టటానికి సరియైన పరిచయము, సందర్భము కల్పించబడినవి. పద్మావతివానపదత్తల పరిచయాలలో ప్రారంభమైన రెండవఅంకము చక్కని సన్నివేశానికి దారితీస్తుంది. "యథా యథా హి త్వరతే తథాతథా అంభక్తియతే మే హృదయం" అని సుపత్నికత్వనిష్ఠమైన భావోద్వేగాలు ప్రవిర్జింపబడినవి. వానపదత్తయొక్క మానసికపరిస్థితిని చిత్రించే మూడవఅంకము ముఖ్యమైనది. అవిధవాకరణ సపత్నివర్తన ప్రభావములు గల మూలికలతో హారాన్ని ఆయాదేయ సంగల్పించిన వానపదత్తలో ఒకవిధమైన నిర్విప్లవ కన్నడుతుంది.

బావోద్వేగము, కవిత్యము, ఆభివ్యయము నాల్గవఅంకములో పరాకాష్ఠనందినవి. వీటితోబాటు రంగస్థలానికి వెలుపల జరిగిన సన్నివేశములను వర్ణించటంలో కవి అద్వితీయప్రతిభను కన్పరిచినాడు. చివరిఅంకములో స్వప్నము.

భాసుని పృథానలక్ష్యము ఇతివృత్తపోషణమే గాని పాత్రపోషణముకాదు. సందాదమునకు పాత్రలకు చక్కని సామరస్యమున్నది పాత్రలు మితభావులు. సజీవములు, శరీరమంతములు, ఆచితములు నైన పదిజూలములతో సంభాషణలు సాఫీగా దొర్లిపోయి సంస్కృతము జీవచ్ఛాసగా ఉన్నట్లు మనకు ఇప్పటికీ కన్పిస్తుంది. ప్రతిపాత్రకు వ్యక్తిత్వము పృష్ఠస్థముగానున్నది. ఇలాంటి నాటకశిల్పము అద్వితీయము.

ప్రతి అక్షరమునకు యోగము

శ్రీ వాసిరెడ్డి వెంకటసుబ్బయ్య

రెండువేల సంవత్సరముల క్రితము శకప్రవ  
ర్తకుడగు శాలివాహనుడు, హాలుడు ప్రాకృతభాష  
యందు 'గాథాకోశము' అను ఒక కావ్యము రచిం  
చెను. ఆదిమమగు ముక్తకావ్య మిదియే సభ్యతా  
కిరణాంకురచ్ఛాయగూడ పునరింపని అకాలమున  
అనిదంపూర్వమగు నిట్టి ఉత్తమధ్వనికావ్యము  
రచించిన గౌరవ పృథిష్ఠలు భారత సాహితీ భాగ్యవి  
ధాతను శాతవాహన చక్రవర్తికి దక్కినవి. సంస్కృతా  
లంకార శాస్త్రములకీ కావ్యమే మూలబీజము. ధ్వని  
విచేచనా పాండిత్యమున కీ గాథాకోశమొక నికషోప  
లము. మానవ హృద్గతములగు రహస్యభావముల  
కీ కావ్యమొక మహాభావ్యము. ఇందలి భావము  
లమంబితములు, గాథాకారుడు భువనోపశీఘ్రుడు.  
క్షేమేంద్రమహాకవి తన కవికంఠాభరణ కావ్యమందు  
కవిభేద నిరూపణ మిట్లు చేసెను.

శ్లో. భాయోపశీవీ పదకోపశీవీ  
పాదోపశీవీ సకలీపశీవీ

భవేదధ ప్రియ కవిత్వ జీవీ  
స్వో న్యైషతోవా భువనోపశీవ్యో

సంస్కృతాలంకారికులైకాక సంస్కృత మహాకవులు  
గూడ గాథలు పఠించియే తమకావ్యములు రచించు  
కొనిరి. కవికులగురువు కాళిదాసు గాథార్థప్రయోజన  
మనుభవించెను. శూద్రక విశాఖదత్తులు సప్తశతీ  
భావచ్ఛాయల నాశ్రయించిరి. 'అమరుకకచే రేకశ్లోకః  
ప్రబంధ శతాయతే' అని కీర్తింపబడిన అమరుక  
కవికి ఈగాథ లొజ్జబంతులు. ఆర్యాసప్తశతీకర్త  
గోవర్ధనాచార్యులు గాథాకారుని అంతేవాసి. హిందీ  
వాడుల ఏకైకమహాకవి బిహారీ ఈగాథాకోశ మామూల  
చూడ మనుక రించియే తన 'బిహారీ సత్సయీ' కావ్య  
మును రచించుకొనెను.

ఇందలి భాషప్రకృతి సహజమగు ప్రాకృతము.  
భాషను మధురతరమొనర్చు జాతీయములగు నా  
నుడులు సామెతలు ప్రాకృతభాష యందనంతము  
లగుటచే మానవుల నిత్యజీవితమందు సంభవించు



ఒడుదొడుకులు యథాతథముగ సహజభావ సమన్వితముగ చిత్రింపబడినవి. ఈకావ్యమును పఠించియే 'బాణోచ్చిష్టబిందం జగ'త్తను సంతటి ప్రతిష్ఠమోచిన మహాకవి బాణుడు

శ్లో. అవినాశిన మగ్రావ్య  
మకరోత్పాతవాహనః  
విభుద్భజాతిభిః కోశం  
రత్నైరివ సుభాషితైః.

అని గాథాకారుని నూక్తి వైదుష్యమును కీర్తించెను. సంస్కృతభాషాపక్షపాతులయ్యును మహాకవులెందఱో ప్రాకృతభాషామాధుర్యమును ముక్తకంఠులై కీర్తించిరి. బాలరామాయణ విద్వంసాలభంజికాది రూపక నిర్మాతయు, కావ్యమీమాంసాకర్తయు నగు యాయావర మూర్ధన్యుడు రాజశేఖర మహాకవియును సంస్కృతకవుల నేకులునుగూడ ప్రసాదమాధుర్యాది గుణములయందు ప్రాకృతముముందు సంస్కృతమును గౌరీకరించిరి. చూడుడు!

తే. సంస్కృతగ్రంథములు పరుషప్రకృతులు  
ప్రాకృతగ్రంథములు మృదుప్రసవములు  
పురుష మహిళల నెంత యంతరముకలదో  
యంత యంతర మీరెంటియందుగలదు.

(కర్పూరమంజరి)

తే. అంగనావల్లభము మధురావరమ్ము  
లలిత లలితమ్ము శృంగార విలసితమ్ము  
కమ్మనౌ ప్రాకృతపరిబంధమ్ము గలుగ  
సంస్కృతగ్రంథ మెవ్వండు చదువఁదలఁచు

(వజ్రాలగ్గ)

ఈ ప్రాకృతగాథలు శైలిబంధ శబ్దశయ్యలయందు జానపదగీతికలకంటె మధురతరములు. భావార్థగుంఢన గుణగౌరవముందు ప్రౌఢసాహితీ సాచివ్యములు. గాథలన్నియు రసోద్ధారములు. ఇందలి అలంకారములు నిస్సంగసందర్భములు. ప్రాకృత భాషామాధుర్యమున కీ గాథాకావ్యము పరమార్థము.

భారతజాతి రసికతాముద్రకు ప్రత్యక్షప్రమాణము. ఈగాథలలోని శృంగారము అపధులుదాటదు. ఔచిత్యమునకు భంగము రానియదు. పరిహాసరసపేశలము. విదగ్ధజనోచితము. మానవుల మనుగడలోని సహజములగు విషయములకేకాని అతిశయోక్తుల కిం దాస్కారములేదు. పృజల తౌకిక జీవితమంతయు నీగాథలయందు ప్రతిఫలించుచుండును. విశ్వమానవుల హృదయానుభూతరహస్య వృత్తాంతముల కొక విజ్ఞానస్వస్థముగ నీ గాథాకావ్యమును రచించిన అతిశోక ప్రతిభావంతు డీ రాజకవిచంద్రుడెంతటి గహనసిద్ధాంతములైనను అరటిపండ్లాది చేతి కందించినట్లు తేటతెల్లముగ నిర్వచింపగలడు. ఎంతటి సామాన్యవిషయములనైనను గుంఢన గుణగౌరవముచే నుదాత్తభావ సమన్వితముగ చేయగలడు. ఎన్ని పోకలు పోవుటకైనను చలయు శబ్దంపద ప్రాకృత భాషయందున్నదనుటకు సంస్కృతాద్యనువాదములే ప్రమాణము. అంత సంపన్నమైన సంస్కృతానువాదమందుగూడ గాథలలోని శ్లేషాదిచమత్కారములు పెక్కుతావుల మృగ్యములైనవి. కావుననే ప్రాకృతము భారత సాహితీభద్రాగ్రసన మధిష్ఠించి సర్వకవితాసామ్రాజ్యమును చిరకాలమేలుకొన్నది.

ధరణీసామ్రాజ్యముతోబాటు కవితాసామ్రాజ్యమును చిరకాలము స్వచ్ఛందముగ పాలించిన శాతవాహనుల రాసిక్యమున కొక విజయపతాకయై వెలుగులీను ఈ గాథాకావ్యము విదగ్ధదృశికుల హృదయ సామ్రాజ్యమును చిరకాలమునుండియు పాలించుచున్నది. శాశ్వతముగ పాలించగలదు.

ఈ గాథాకావ్యమందలి పృథాసవస్తువులు శాంతినిలయములగు గిరిగృహములు, తాటాకుకుటీరములు, అందునివసించు అమాయకస్త్రీలు, వారి సహజ శాలింతాసంపృదాయములు, ప్రోషితపతిక హృదయావేదనలు, ప్రపాపాలికల అపొంగవీక్షణ

ములు, పథికయువకుల వక్రోత్తులు, వేళయోషల కపటనాటకములు, విరహకాతరల దీనాలాపములు, హాలికనందనుల శృంగారభంగిములు, పేదకోడండ వేవిళ్ళముచ్చటలు, ఆత్మకోడండ యెత్తిపొడుపులు, పూపజవరాండ్ర గౌతమీస్నానములు, భూమిజీవనుల మడకపూజలు, సమష్టికుటుంబుల సౌజన్యసౌశీల్యములు, పండితైవ్యాలిన వర్తిపైరులు, విరియబూచిన జనుపచేలు, కలమగోషికల సురతవిగ్రంభచిహ్నములు, పంజరశారికల మధురప్రసంగములు, చతురచేటికల చాటూపులు, పుష్పలావికల నుడికారపు పొడుములు, విటుకులాండ్ర భుక్తికట్టికట్ట విక్షేపములు, కొత్తయలుండ్ర ఆగమనములు, పెండ్లికూతుండ్ర పసపాడుభంగులు, కపటధార్మికుల గ్రామ్యధర్మములు, ప్రత్తిచేల ఏరువాకలు. జాణతల చతురార్థులు, శబరపీరుల దినర్పిలాసములు, కిరాతకాంతల లావణ్యయౌవనగర్వాభిమానములు, చెంచు పూబొండ్ల యంగితజ్ఞానప్రకటలు, హరిణదంపతుల పవిత్రప్రేమలు, యూధిపతుల పగణయరహస్యములు, ఇత్తెనులుల ఋరళివిచేదములు, పియజానులగు వేషికాండ్ర కరుణాంతఃకరణములు, పేదసంసారుల జీవయాత్రాప్రకరణములు, సజ్జనుల గభీరప్రకృతులు, మానధనుల ధైర్యోత్సాహములు, పృథాంతగంధీరములగు వింధ్యారణ్యప్రదేశములు, గౌతమీతీర పుష్పనికుంజములు, సకలఋతుప్రస్తావములు, కమలాకరములగు సరస్సులు, సరయూగూణ సుకీర్తనము, గణపతివస్త్రావము. పౌండ్రమతప్రతిపత్తి, లక్ష్మీనారాయణుల పునర్జీ, పార్వతీపరమేశ్వరుల సంప్రదానము, ఇత్యాదులు. గాథలలోని శ్రీలక్ష్మి కృత్రిమ మెలుగని అమాయకలు. సమాజశృంగార భాసితలేకాని కనకభూపణభూషితలుకారు. కఠివంకబొములకలరేకాని భూలతావిభ్రమము లెఱుగరు. కర్ణాంతలోచనలేకాని కేకరాలోకములెఱుగరు. చెంగావులేకాని చీని

చీనాంబరము లెఱుగరు. శీతాశపవర్షబాధలకోర్పి చెమటతీసి జీవింతురేకాని సోమరితనమెఱుగరు. వీరి అంతుకరణములు నిర్మలములు. వీరి ప్రేమకలాపములు పవిత్రములు. వీరు నివసించు కొండపల్లెలు కుసుమితకదంబసురభీళములు. పరిధౌతగండశిలాఫలకములు, గిరినదీసంగీతభంగీతరంగితములు, ఛాయాతరుపందమండితములు. పుష్పవనీపరిమళితప్రాంతదేశములు, నిర్మలాంభస్తభాకమండితములు. ఇచ్చటి పచ్చికబయళ్ళు పృథాంతసుందరములు.

ఈ గాథాకావ్యమందలి రసము వ్యధానముగ శృంగారము. ఈకావ్యమింత శృంగారసంగతముగ వరిహాసపేశలముగ చాతుర్యపరసీమగ రచింపబడిన దయ్యను మానవుల హృదయసంస్కారమునకు వలయు నైతికసామాజిక ధార్మికాద్యనేక విషయములు అన్యూపదేశముగ భంగ్యంతరవిన్యాసముతో లలితలలితముగ ఈగాథలయందు నిక్షిప్తములైనవి. నాటి వాతావరణమంతయు నీకావ్యమందాద్యంతము పృథిలించిండుచునేయుండును అత్యసౌందర్యవర్ణనము నకేకాని అంగసౌందర్యవర్ణనమునకీకావ్యమందు తావేలేదు. ఇతరకవుల కావ్యములందు స్వైరవిహారము చేసిన పచ్చిశృంగారము ఈ గాథలయందు లేనేలేదు. ఇందలిశృంగార ముదాత్తము. గాథలనాశ్రయించి శృంగారము రసరాజమైనది. గాథలను పఠించియే కావ్యములు కాంతాసమ్మితములని భావకులు వ్యకటింపగలిగిరి. రసీకులైనవారు ఈ గాథాకావ్యము నొక పారాయణగ్రంథముగా నిత్యజీవితమందు పఠించుచుదురు. తొక్కికమగు జీవితసౌఖ్యమున కీకావ్యమొక రసాయనము. ఈ గాథలయందలి వ్యంగ్యవైభవమును గ్రహించి అనందించువారికి మాత్రమే 'జీవితం వ్యంగ్యవైభవమే' అను సూక్తిలోని పరమార్థము అనుభవమునకు వచ్చును. ఇందలి కవితాగుణములనన్యములు,

గాథలలోని ధ్వని కృతచమత్కారము గాఢోప  
జీవులగు అమరుకాది ముక్తకావ్యములయందు  
ఎంత తగవ్వయై త్రినను గోచరింపదని మార్మికుల  
అభిప్రాయము. పగనంగవాతుర్యమునకు ప్రాకృత  
ములోని నానుడులు సామెతలు ప్యయోగించుటలో  
గాథలలోని శ్రీలు ప్రదర్శించు ఒడుపు శ్రీజాతియొక్క  
సహజప్రసంగమునకు పరమార్థము. కాకువులతోడి  
నుడికారపుమలకలకు పొలిమేర, ఈగాథ చూడుడు !

అ. అవును! మేము అంకుటాండ్రమే! తొలగు నీ  
కొలమునకుఁ గలంకు కలుగునేమో!  
కాని సాధ్వి! యే మొకానొక సామాన్య  
పగిది నాపితునకుఁ బాలుపడము. 5-17

ఈగాథకూడ చూడుడు !

అ. నాజ్వరమ్ము తగ్గినదో లేదో ప్రతివాని  
కీ విచారమే! యెమ్మెకాడ!  
గుబులుకొనఁగ వచ్చి కుశలమా! యనెదు తాఁ  
కకుము నన్ను! జ్వరముకంపుదాన. 1-51

ఇంకొక్కగాథ చూడవలెనందురా! చూడుడు!

అ. చేసినవియో? లేక చేయుచున్నవో?  
చేయనున్నయవియో? చెప్పు నిజము!  
వేనిసైఁచుచునెదు? నీ నేరముల సిగ్గు  
బొగ్గులైనవాఁడ! పోకలాడ ! 1-90

ఇట్లెన్నియని ఉదాహరింతును? ఏదో ఒక  
చమత్కారము ఏదో ఒక విశేషము ప్రతి గాథయం  
దును గోచరించును.

మఱొక్కగాథకూడ చూచెదరా? చూడుడు !

అ. అందగత్తె, సుగుణ యది యౌట నిజమే! నే  
నెదియుఁ గానిమాట యదియు నిజమే!  
కాని నీవెచెప్ప! దానిఁ బోలనివార  
తెల్లఁ జావవలెనె? యెమ్మెకాడ! 6-11

ఈగాథాకావ్యమును అనుకరించుచు నెన్నియో  
గ్రంథములు వెలువడినవి. ఈవిషయము మా  
‘శాతవాహన సప్తశతి’ పీఠికయందు విపులముగ  
చర్చింపబడినది. ప్రస్తుతము రెండు మూడు ప్రధాన  
గ్రంథములనుండి ఒండు రెండుదాహరణలిచ్చు  
చున్నాను, రసజ్ఞులగు కవితాకలామార్మికులు తార  
తమ్యవివేచనము చేయుదురుగాక !

గాథాసప్తశతి - అమరుకము

అ. ప్రియుఁడు కంటఁబడిన రెండుచేతుల రెండు  
కనులు మూసివేయఁగలనుగాని  
కడిమిపూచినట్టు రొత్తతెల్లఁ బొడము నీ  
పులకలెచట మాటఁగలను? చెలియ !

(గాథాసప్తశతి)

చ. బొమ్ముడివైచుకొన్న వల  
పుం దమకమ్మునఁజూచుఁ గన్ను, డెం  
దము శిలచేసికొన్న మెయఁ  
దార్కొన్న బుల్కలు; పల్కులాఁగినన్  
మమతకులోఁగి యీ బయిసి  
మాలిన పాడుమొగమ్మునవు; వే  
రిమి నెటు మానమున్ నిలువ  
రింతును? కంటికి వాఁడు తోచినన్.

(అమరుకము)

అ. ఎవతె చిక్కిపోయెనేని సీకోసమా ?  
నన్నుఁజూచి యింత నవున్ దేని  
కెప్పుడైన నిట్టులే యౌట వేసవి  
యందు నాకు సాజమనుచు నేడ్చె.

(గాథాసప్తశతి)

ఉ. ఏలకృశించె నీదు తను  
వీ వణఁకెచ్చటి? దేలయిట్టులో  
బేల! మొగమ్ముఁ జెక్కిఁగలు  
వెల్వెలబాటె? నటన్న; నాథుడొ

జాలిక నీసమస్తమును

సాజము నాకని వెచ్చనూర్చుచున్  
దూలుచురాల్చి బాష్పములు

తొంగలి తెప్పలఁ దోఁగియాడగన్.

(అమరుకము)

గాథాసప్తశతి - ఆర్యాసప్తశతి

ఆ. సూర్యబింబమందుఁ జొచ్చిన యకలంక  
చంద్రబింబమనకు సాటియగుచు  
వేని కౌస్తుభమునఁ గానిపించును రమా  
ముఖము వాని కీరు మ్రొక్కులిడుడు!

(గాథా)

తే. తాను మగపాడి పోడిమి దేని నిల్వ  
బద్ధముగఁ జేసికొని లక్ష్మి యభ్యసించు  
బింబితప్రేయసీ శరీరంబు జయము  
గాంచుత నకౌస్తుభము రమాకాంతునురము.

(ఆర్యా)

గాథాసప్తశతి - బిహారీసత్సయి

ఆ. అన్యసతుల వదసమందును బక్షుల  
ధవళ దీర్ఘ నీలతాంతములగు  
కన్నుచమ్ము బుండుగాని చూచుటలోని  
తీరుతిరుములను వారెఱుగరు.

(గాథా)

ఆ. వెడఁచపాలుగఁబలు పడసిన శ్రీ లీ జ  
గాన నెందఱేనిఁ గలరు; కాని  
రసకజనుల లోబఱచుకొనఁజాలు వా  
లారుఁజూపు పటుమ తీర వేయి.

(విహారీసత్సయి)

కావ్యకవితారసకు లీ గాథాకావ్యము నొక  
పారాయణగ్రంథముగ స్వీకరింతురు. మానవహృద్గత  
ములగు భావాబువులతోబాటు నాటి వాతావరణ  
మంతయు పృథివీభూమిచునల్లు కూర్చబడిన ఇందలి

ఈ వ్యాసము దుదాహృతములైన తెలుగు పద్యము  
లన్నియును మదీయములు.

పదసంయోజనము అనిదంపూర్వము. పృజల హృద  
యములయందు దాగియున్న సహజశృంగార భావ  
వైభవమును తేటతెల్లముగ నిర్వచించు విజ్ఞానసర్వస్వ  
మీ గాథాకావ్యము. తాత్త్వికదృష్టితో నీ కావ్యమును  
పరిశీలించు స్పృహలకు ఇందలి సర్వోదయసూక్తులు  
స్పష్టముగ గోచరించును. పృథివిగాథయందును ఒక  
చమత్కారముతోపాటు విచిత్ర జీవితవృత్తాంతము  
పృథివీబిందుచుండును. రసజ్ఞపాఠకుల పరిశీలనా  
ర్థము కొన్నిగాథలు ఉదాహరింతును చూడుడు!

దంపతీప్రణయజీవితమునకు స్వస్థయనము  
గావించు పార్వతీపరమేశ్వరుల దాంపత్య పృణయ  
జీవితమును పృస్తావించుచు మంగళారంభముచేయు  
నీగాథలోని అర్థవైభవమును ఆలోచింపుడు!

ఆ. కోపరేఖ కెంపుగాన్ గౌరీముఖ

చంద్రు పృథివి లోన సంక్రమింప  
నాహితార్చనాబ్జ మట్టున్న శివుని సం  
ధ్యాజలాంజలికై బ్రహ్మ మిడుడు. 1-1

తాకికజీవిత సౌభాగ్యమునకు ప్రాకృతకావ్య  
మును ఎంత వరమార్ద్రముగ రసజ్ఞులు భావించెదరో  
ఈక్రిందిగాథ చూడుడు!

ఆ. పౌకృతపృణితబంధం బమ్మత మది

చదువ వినఁగ బుద్ధి చనవివారు  
కమ్మవెంటితేని కళలోని తత్త్వార్థ  
చింతసేయుపల్ల సిగ్గుపడరె! 1-2

గాథాకావ్యపఠితత్త్విని వివరించు నీక్రింది  
గాథార్థమును చూడుడు!

ఆ. స్వరచితముల్లైన సాలంక్రియా కోటి

గాథలందు నేర్చి కమ్మదనము  
గురియు నేడునూర్చుగూర్చి పాలుడు శాత  
వాహనుండు నుకవిపత్నీలుండు. 1-3

ఉద్యానవనంలోని గోరంఠమొక్కకు గల  
దోహదభాగ్యము తనకులేదుగాదా! అని వగచు నిల్లాలి

మనోరథము ఎంత పరిహాసపేళలముగ నీగాథయందు  
చిత్తింపబడినదో చూడుడు !

అ. కురవకమ్ము కొఱకు నరసెడుగాని నీ  
కొఱకు దోహదమ్ము నరయవేల ?  
యనుచు నవ్వుచున్న దటచూడు ! నీజాయ  
మొగము చాటుచేసి సొగసుకాడ ! 1-6

అనాడు మద్యమద్య జనుము చాళ్ళుపెట్టి  
పరి నాటెదరను చరిత్రాంశమును సుకేత సంతక  
కలనముతో భూషించిన హాలుని ఈగాథ చూడుడు !

అ. పరిపాలనా పలుకఁబాటుచుండఁగ దేని  
కీవు మొగమువాల్చి యేదై? దడిగొ!  
విరిసె జనుముచాలు! పారితోళమున మోము  
చాయమీటు రంగసానివోలె. 1-9

అనాటి యిల్లాండ్రెంత గొప్ప విదూషిమణు  
లైనను వంటవార్చున స్వయముగానే చేసికొనువారు  
అను సంప్రదాయమును సూచించు ఈక్రిందిగాథ  
యందలి వ్యంగ్యకలాపారథ మాఘ్రాణింపుడు !

అ. పంటపనులకెల్ల వలఁతిపివోడు! కో  
పమును విడుము! రక్తపాటలముల  
వలచు నూరుపులకు వాచిపోవుడు బొగ  
చూటుగాని మండఁబాడఁగి. 1-14

ప్రభు సమ్మితములకంటె పదనైన శాసనముద్ర  
వేయగల నాటి కులీనతా ప్రభుత్వవర్తమును ఈ  
క్రిందిగాథయందు చూడుడు !

అ. ఇప్తమైనవారి యెడఁబాటు నిష్టము  
కానివారి నెప్పుడుఁ గాంచుమంట  
యింతలేసి యిడుమ లీ రెండు భరియింతు  
దేనికో కులీనతా! నమోస్తు! 1-24

సమష్టి కుటుంబ జీవితమందు దురదృష్టవశ  
మున సంభవించు విషమపరిస్థితులను భారతసాధ్యు  
లెట్టిగమింతురో ఈగాథ చూడుడు !

అ. మంచముననులేని మఱఁదికొ బవతెల్లఁ  
గులముకోడ లింతిగోడమీఁద  
వ్రాయఁబడిన కొనలేయుఁగొల్పు సుమిత్ర  
కొడుకుచరిత్రెల్ల నుడువుచుండు. 1-35

ఇట్టి దుష్టశక్తులమధ్య తాను జీవించుచున్నను  
తన యీలువును నిలబెట్టుకొనజాలిన భారతసాధ్యుని  
ఈగాథయందు చూడుడు !

అ. ఇల్లు చక్రవర్తమున, నిరుగన జారిణి,  
లేమిపాద, యూరలేడు మగఁడు,  
జవ్వనమ్ము నందవందాఁగలవైనఁ  
జివురుఁబోడి నడచి చెబుచుగాది! 1-36

పేదతికములో మృగ్యుడున్నను భర్తృవ్రతతైస  
మానవతు లెంత రాజసముగ కాపురము దిద్దికొందురో  
ఈగాథయందు చూడుడు !

అ. మాగుషమ్ము వంశమర్కాచ పాటిండు  
పేదమగని యింతిపేరు నిలువఁ  
గినియు బారుబారు మనెవచ్చు నెట్టి పో  
రాని బంధులకును వానిగృహిణి. 1-38

వేశ్యమాతల కపటనాటకములో పూవవేశ్యల  
పాత్ర చిత్రణమీగాథయందెంత సుమనోహరముగ  
ప్రదర్శింపబడినదో చూడుడు !

అ. కపటనాటకమ్ముఁ గన్నారఁ గరె తెగి  
వడిచి వలపు మఱు ముడినిదలగ  
సరసమగునె? క్రాగి చల్లాఁజలమ్ము  
విరసమగునె కాక వెట్టికల్లి. 1-53

నాటి సంగ్రామ స-వ్యవాయముల వైఖరియు,  
నృపవీరుల ధనుష్పంకార ప్రభావమును ఈ క్రింది  
గాథయందు చూడుడు !

అ. పిడుగుమోఽతకంటె బెడిదమోపతి ధను  
శ్శింజినీరవమ్ము చెవులు సోకఁ

దన్నుబోలె జెఱను దవిలిన సతుల క  
న్నీరుగూడ బంది పాఱు దుడిచె. 1-54

వల్లభుని ప్రవాసగమనము నాగుటకు వర్షా  
గమమును అన్యాపవేశముగ నూచించు వాని యిల్లాలి  
ఉక్తిచాతుర్యము నీక్రింది గాథయందు పరిశీలింపుడు!

అ. సగమువిచ్చు శుక్తిసంపుటి బృహ్మ మీ  
ముడుచుకొన్న తోకమొనకు సాటి  
యగుచు నదిగో! పక్షమైన మామిడిటెంకె  
దొలిచి వెలికివెడలు పిలకచూడు! 1-62

సమష్టికుటుంబ శాంతిపరిరక్షణకు భారత  
కులాంగన లెంత ఓరిమి చూపగలరో ఈక్రిందిగాథ  
చూడుడు!

అ. తన మగండు నమ్మదగని సాహసి చెడ్డ  
మనసువాడు మఱియె మధ్య వధువు  
సలగుచున్నగూడ వెలివుచ్చు సుశీల  
యింటిగుట్టు వీధికెక్కుననుచు. 1-59

భర్తృవాల్మభ్యము గడించిన సౌభాగ్యవతు  
లెంతగర్వముతో పృపర్తించెదరో ఈ గాథ యందు  
చూడుడు!

అ. ఉత్సవమున సవరు లుల్లాసరభసలై  
స్నానమాడి నగలుపూని తిరుగ  
జలక మాడకయె స్వప్నాభాగ్యమునుదెల్పు  
కరణి వారిమధ్యఁ దిరుగు నార్య. !-79

అసుభవ జ్ఞానధన్యుడు హాల భూపాలుడు  
ప్రేమము తాత్కాలికమైనదేకాని శాశ్వతమైనదికాదని  
ఈ గాథయందెట్లు దృష్టాంతీకరించు చున్నాడో  
చూడుడు!

అ. నిరతదర్శనమున నీచునకు నచర్చ  
సమ్మవలన స్త్రీజనమ్మునకును  
మూఢమతికిఁ గొండెముల దురాత్మునకు ని  
ర్దేతుకముగ నంతరించుఁ బ్రేమ. 1-81

చలినాటి బాలసారి ఈ గాథాచిత్రమందెట్లు  
సాక్షాత్కరించుచున్నాడో చూడుడు!

అ. ఊరిదేవళమ్ము ద్వారమ్మునొద్ద హే  
మంతకాలపథికఁ డదిగో! చూడు!  
కాలి చల్లనాటు గడ్డినిప్పును భల్లు  
కమునుబోవు నెగచి కలఁచుచుండె. 2-9

కన్నతల్లికి బిడ్డలపైనుండు ప్రేమానురాగము  
లెట్టిదో దృష్టాంతీకరించుచున్న ఈ క్రిందిగాథతోని  
పరమార్థమును దర్శింపుడు!

అ. ఒడుమీఁది గూలునున్న బిడ్డలఁ బోగవ  
దత్తిచిత్తయగుచుఁ దాను మునిఁగి  
పోదునన్నభయము పోఁబెట్టి వెల్లితోఁ  
గదలిపోవు కాకి నదిగో! చూడు! 2-2

సత్పురుషులతోడి స్నేహము వారి కిచ్చిన  
ఋణముట్లు నిత్యవృద్ధితో ఫలించునను ప్రత్యక్షసిద్ధాంత  
మును పగదర్శించుచున్న ఈగాథ చూడుడు!

అ. మొదటినుండి తుట్టతుదదాఁక నొకరీతి  
యేరి చెలిమి నిత్యవృద్ధితోడఁ  
బుత్రులందు ఋణమువోలె ఫలించునో  
యట్టి పురుషవర్యు లరిదిగాద! 2-13

ఆటవికజాతుల యింగితజ్ఞాన పాండిత్యమెంత  
సెశితమైనదో ఈగాథయందు చూడుడు!

అ. గంధకరుల గండఘర్షణవముధు క  
శృలములగు తమాలశాఖ లరసి  
దవుని మృతి గృహించెఁ దనయంతఁగానె పు  
ట్టింటినుండి వచ్చు నెఱుకుసాని. 2-21

తిన్నయింటి వాసాలు లెక్కించు ఖలజనుల  
జీవితచరిత్ర మెంత స్పష్టముగ నీ గాథయందు నిరూ  
పింపబడినదో చూడుడు!

అ. ఎంత స్నేహదాసమిడి యాశ్రయంబిచ్చి  
యాదరించినను దదాలయమునె  
కశ్యలం బొసర్చుఁ గాసంతలోపతే  
ఖుజనుండు దీపకళికవోతె. 2-35

రాత్రిందివము లెంత పెరుగుచున్నను లుబ్ధు  
చేతిలోని ధనము వట్టి పనికిమాలిన ధంధనమే యగు  
నని దృష్టాంతికరించు ఈగాధార్థమును పరిశీలింపుడు!

అ. కలిమి లోభివాని కరమనం దెంతగా  
నిరత మెదుగుచున్న నివృలంబె  
మండుగ్రీష్మవేళ నెండవేడికి మాడు  
పథికునకును దనదు పాపవోతె. 2-36

వసంతాగమమును సూచించు ఈగాథలోని  
యుక్తివాత్సర్య మెంతహృదయంగమముగ వ్యదర్శించ  
బడినదో చూడుడు!

అ. మొదటి పూవుగుత్తి కుదురిడి ప్రస్తాన  
కలశమందు నీవు నిలిపినట్టి  
లేతమావి చివురె యాతని పయనమ్ముఁ  
బరిహరించు దుఃఖపడకు! బిడ్డ! 2-43

ఆనందరసమగ్నులగువా రాశ్రితుల కోర్కెలు  
తీర్చుటలో వెనుకాడరు అను సూక్తిని సాహితీరస  
భావకుల నవనవోన్మేష వ్యతిభక్తాక నికషోపలముగ  
శాతవాహనకవిసార్వభౌముడు సృష్టించిన ఈగాథ  
లోని కళాకౌశలమును పరిక్షింపుడు!

అ. సూర్యబింబమందుఁ జొచ్చిన యకలంక  
చంద్రబింబమునకు సాటియగుచు  
వేని కౌస్తుభముఁ గనిపించును రమా  
ముఖము వాని కీరు మ్రొక్కులిడుండు! 2-51

ప్రోషితపతికలగు నాటి పేదయిల్లాండ్రు అత్తు  
వల్లభులు వ్యాసియుంచిన గోడమీది గడువుగుర్తు  
నెంత ప్రాణపణముగ రక్షించుకొనుచుండెడివారో ఈ  
గాథయందు చూడుడు!

అ. ఏచి వీవు గాలి కింటిక 'పైగిరి క్రం  
తలను గురియు వానదడియు ననుచు  
గోడమీది గడువుగుఱుటఁ గెటాడి ర  
క్షించుచున్నదదిగో! గేస్తురాలు. 2-70

భర్తృవల్లభ్యమును గడింపజాలినవి లాపణ్య  
తారతమ్యములే కాని వేషభూషలులాపని రుజుక  
రించు ఈ గాధార్థమును పరిశీలింపుడు!

అ. గంధకరుల కుంభగతములౌ ముత్యాల  
సరులుదాల్చు సవళిజనముమధ్యఁ  
బొగరు దొలక నెమ్మిప్పురి మౌళి సొమ్ముగాఁ  
జెక్కి తిరుగుఁ జెంచుఁ జివురుఁబోడి. 2-73

ధూర్తపల్లభులను విదగ్ధకాంతలు శిక్షించు  
నుడికారపు తీరులెన్ను లెంత కవితామయములుగ  
నుండునో ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. దాని మోమునుండి నీ నెమ్మొగాన నా  
కాలిమీద నీ మొగమ్మునుండి  
చేరె దిలక మిన్ని చేరులఁ జెయిమార్చి  
గరిదిసాములెల్ల నెఱపినట్లు, 2-79

ఈ లోకులాదరించి పన్నానించువారెట్టి గ్రంథ  
సాగులో నిర్వచించు ఈ గాధాగతసూక్తి పరేష  
ములను చూడుడు!

అ. ఓనమాలుగూడ రాసివారి నె గౌర  
వాధికులుగ లోకు లాదరింతు  
తమ భుజాగ్రములను దాల్చురుగద నిర  
క్షరమయినను స్వర్ణకరుని త్యాసు. 2-81

అప్పయదీక్షితాద్యాలంకారికుల హృదయ  
ములు మథించెట్టి చిరకాలమునుండియు కావ్యా  
లంకారమార్మికుల కంతమందొక మణిహారమువోలె  
వెలుగుచున్న ఈక్రింది గాధాప్రయోజన మనుభ  
వింపుడు!

అ. నేనుగాను దూతి నీవుగావు క్రియుండ  
విచట మనకుఁ గల పనేమి గాని  
నింద నీకు వచ్చునే దాని చావుచే  
ననుచు నేను ధర్మమాడునుంటి. 2-78

అ. నాటి హలికనందనుల శృంగారభంగిములు  
ఈక్రింది గాథలయందు చూడుడు !

అ. జంబుదళము తనకు శ్రవణభూషణముగా  
నందు నిందు మెలఁగు హలికతనయ  
సగము కనులఁజూచు చామనచాయ జ  
వ్యసముఖము నల్లవాఁడఁ జూడు ! 2-80

అ. నాటి స్త్రీలు శ్యామశబలవ్రతము అను నొక  
వృతముపట్టి నోచెదరునుటకు ఈక్రింది గాథార్థమును  
పరిశీలింపుడు !

అ. నిడుపులైన వేడి నిట్టూరుపులఁ గ్రాగి  
యశ్రుసలిసి క్తమైన దాని  
మోవి కానిపించు నీ వియోగమునందు  
శ్యామశబలవ్రతము సలుపునట్లు. 2-85

అత్మదయుతునకు కాలజ్ఞానముపదేశించు నొక  
చదురాలి యుక్తివాతుర్య మెంత లౌకికజ్ఞాన ధన్య  
మైనదో ఈ గాథయందు చూడుడు !

అ. కొడుకు గుటువెట్టెఁ గొత్తగా మొలచిన  
పల్లదోయి ననుచుఁ బ్రాణపత్ని  
సగుమ్మఁగమ్ముతోడ మగనిచేతికొనంగె  
నిడిగి! చూడఁడును బదరఫలము. 2-100

డెందములఁ గదల్చివైచు దెసమాలిన దీనా  
వస్త్రతోబడి కుమిలికమిలి కృశించిపోవు నాటి  
ప్రోషితపతికలను ఈ గాథాదర్శమందు చూడుడు !

అ. అవసతాంగి యగచు నద్దగు నాలు కే  
ల్పాచివైచునపుడు జాతిపడిన  
గాజనడుమనున్న కబళమ్ముఁ దన కురి  
వెట్టిరనుచుఁ గాకిముట్ట వెఱచు. 3-5

‘పముగాలిసాకినన్ వెన్నవలెన్ గరంగు  
నలివేణులు’ అన్న పల్లీపల్లవాధరలే అనుట కీ గాథ  
చూడుడు !

అ. పల్లె కాలునపుడు పంటి నాచేఁ జేయిఁ  
గొలిపి వాడు మార్పుకొనియెఁ గాన  
నఖిల మందు దగ్ధమగుచున్నఁ గూడ నా  
నందకందమయ్యె నాయెడంద. 9-29

దాతృత్వ రసికత్వములతోడి పేదటికపు  
బ్రతుకు ఈ మానవలోకమందెంత కష్టభాజనమో ఈ  
గాథ చూడుడు !

అ. కొమ్మలాకులేది కుబ్జయై యే కాన  
నైన బుట్టవచ్చుఁ గాని మనుజ  
జాతి పుట్టుచోట దాతయై రసికుడై  
పేదవాడు పుట్టరాదుగాద ! 3-30

సహజ గుణసంపన్నమగు సామగ్రిముందు  
కృత్రిమోపకరణముల విలువ నిలువదను అంశమును  
భువనోపజీవ్యుడు హలుడు సకల జగత్తీరసికుల కొక  
రసాయనముగ ప్రసాదించిన ఈ గాథాహృదయమును  
పరిశీలింపుడు !

అ. మాఘమాసమందు మఱి పచ్చదం బమ్మి,  
కొనియె హలికుఁ డొక్క కోడెగిత్త  
పూపవయసుజాయ పొగలేని కుంపట్లు  
వలుద గుబ్బచనులవంకఁ గనుచు. 6-38

అమాయకలగు పామరాగునల అల్పసంతోష  
మును సహజభావబంధురముగ రసికుల హృదయ  
ములు పులకితములగునట్లు చిత్రింపబడిన ఈ గాథ  
చూడుడు !

అ. లభ్యపడిన గొప్ప భాషమొందిన యట్లు  
కుసుమపూవు వన్నె కోక గట్టి  
వీలునున్న రాజవీరులఁ బట్టఁ బ  
గ్నాలులేక తిరుగుఁ గావు వెలఁచి. 3-41



గాథాకారు డెంత అరోగ్యశాస్త్ర విజ్ఞానసంపన్నుడో ఈ గాథాపయోజనమును పరామర్శింపుడు.

అ. ఒక్కనాటి కాక యొక నెల కాను  
పార్వలల కడుపు నాటవలని యలుపు  
కలిగి వలచు ప్రియలఁ గామించి వలరాచ  
సుఖములెల్ల సుతుడఁ చూచిగొనుము. 3-59

అబిజాతలగు భారతకులాంగనల గభీరప్రకృతి  
యెంత దుర్జ్వయమో ఈ గాథయందు చూడుడు !

అ. ఆదరము వివేకవైమధ్యములు నున్న  
కొలఁదిఁ జూపఁజాలు కులమునతుల  
యెడఁదలను విరక్తి యెంతగల్గిన దాని  
పొలకువైనఁ జూడఁ గలమె? సుతుడ! 3-66

నయవినయ గుణసంపన్నులగు మహానీయుల  
సహజస్వభావ మెంత ఉన్నతమైనదో ఈ గాథయందు  
చూడుడు !

అ. ఫల విపత్తియందుఁ బరమోన్నతి వహించి  
ఫలము కలిమి వినయభంగి మెఱసి  
మహితులైన వారి మనము భానిలు మహా  
భూరుహోచ్చ శిఖరములును బోలె. 3-82

‘నా’ యన్న దిక్కేకనిపించని నిలుపెదల  
జీవితదైన్యమును తాలు కరగునట్లు కొండలు ద్రవించు  
నట్లు కరుణామూర్తి శాతవాహనచక్రవర్తి చిత్రించిన  
ఈ గాథాతత్త్వమును పరామర్శింపుడు !

అ. చీకఁ జింతగూడ లేక తల్లి! యెట్టి  
పులుఁగులైనఁ బొట్టపోసికొనును  
గొందఱైన లేమిఁ గుంగిపోయినవారి  
సద్దరించు సుమతీ లుందురేని. 3-85

క్రమేతత్త్వార్థదీపిక యగు మృగదంపతుల  
చరిత్రాజీవిక మీ గాథయందు చూడుడు !

అ. కానలోని గడ్డి కానలోని జలము  
వెదకికొనుచు దేనికదియె బ్రదుకు  
గడుపుకొనుచు నుండుఁ గాని కురంగదం  
పకుల ప్రియ కవధి మృతియెకాద ! 3-91

వల్లిపురంధ్రుల సహజానురాగ సంభ్రమమగు  
నొక హృదయంగమ దృశ్యమును ఈ క్రిందిగాథ  
యందు చూడుడు !

అ. జాతిపోవుకొప్పుఁ జీరెముడియుఁ గేరి  
కొనలఁ జక్కదిద్దుకొనుచు నులుకు  
మనసుకలఁగ మంగలినిఁ జూచి భయముతోఁ  
బఱచు బాలు నంటిపట్టు గృహిణి. 3-91

భారతాంగనల భర్తృవ్యతతత్త్వరత్వ మీక్కింది  
గాథయందు చూడుడు !

అ. ఎంతపేదయైన నెంత వృద్ధయైన  
నెంత రూపహీనుడైనఁ గులము  
నతుల కాత్మధర్ముడు నత మంతకంతకుఁ  
బరమమైన ప్రియపాత్ర మగును. 3-93

నాటి బౌద్ధమత పాఠభవము దేశమందెల్లెడల  
నెంత వ్యాప్తితోనున్నదో సూచించు ఈగాథ చూడుడు!

అ. బుద్ధదేవు పాదములకు సాఁగిలు భిక్షు  
శతుల చేతఁ బోయె క్షితిలము  
చిలుక ముక్కుతోడఁ దులఁ చూఁగు మోదుగు  
పూలతోడ నింది హులుచుఁ జూడు ! 4-8

వ్యంగ్యవైభవ ముట్టిపడు వల్లిపల్లవాధరల  
వచన రచనాచమత్కార మీగాథయందు చూడుడు !

అ. అనుభవంపు! పొత్తమైనది; మాకెట్లు  
వచ్చు లవణ? మిట్టి పల్లెకొంప  
నెంత లవణమున్ననెమి నీకొరగ? నేన్ని  
హమ్ము లేఁచోట నెమ్మెకాడ 4-16

మేలు మఱవజాలని పేదసంసారుల సౌజన్య  
సౌశీల్యముల నీ గాథయందు చూడుడు !

ఆ. పరుల మచ్చనలను బడసియుఁ బ్రతివేయ  
లేక సజ్జనుండు తెనివాఁడు  
పడినయంతబాధ పడఁడెన్నఁడెనిఁ ద  
న్నీరులు పరిభవించుచున్నఁగూడ. 4-20

చెలికారపు రహస్యగోపనమును అసిధారా  
వ్యతముగఁ బాలించు సజ్జనుల వ్యతదీక్షాతత్పరత్వ  
మీ గాథయందు చూడుడు !

ఆ. ఎట్టి కలహవేళనేనియు వెలికిరా  
వాత్మయందె జీర్ణమగుచునుండు  
మంచివారు విస్మయముగను మాటలు వారి  
యంతమునఁ జితాగ్ని యాహుతించు. 4-21

మా సంకల్పములన్నియు మీ శ్రీమతియే నెర  
వేర్చినదిగదా అని ఆత్మవల్లభు నుల్లసమాడు నొక  
చదురాలి చతురోక్తివితాస మీగాథయందు చూడుడు !

ఆ. ఎడఁదయందు గృహిణి నిడుకొనివచ్చి మా  
దెందముల వసించుచుండు వీపు  
కానియెడల ధాగనుకాడ! నా మదిలోని  
కోర్కె లామెరెట్లు గోచరించు ? 4-37

దుర్గతజనుల కడగూడ్చు కన్నులకు కట్టినట్లు  
వ్యత్యక్షీకరించు ఈ గాథ చూడుడు !

ఆ. ఎండుపొడుకనిప్పరెగవ కంపునఁ బొగ  
వాటి పోగులెడని పలయుఁబోని  
పాఁతె చూడు ! పుండువంటి యీ చలివేళ  
మీని బీదతనము వెల్లడించు. 4-29

వేషధూలగు అపాధభూతుల పగటిభాగవత  
మెంత పరిహాసమాసముగ పదర్పించుచున్నదో ఈ  
గాథ చూడుడు !

ఆ. సూర్యుడనెడిమిషను సుతుఁడ! కేల్మోడ్చి నీ  
విట్లు మ్రొక్కుచుండు వెవరికోస  
మలతి నగపు లిట్టి యరవాలుఁజూపులున్  
గలవే దేవతలను దెలఁచునపుడు. 4-32

సజ్జనులకు మంచి నడవడి యలవఱచుకొనుట  
కంటె జీవితపరమార్థ మొండెదియులేదని చాటించు  
ఈగాథ చూడుడు !

ఆ. పూలకోత లికను జాలిన్ని నీళ్లెత్తి  
దోయిలంప సురలు తుప్పిగొండుగ  
కొడుక! మూలముట్ల నడవడి పొడమాపు  
గొతమీతలమునఁ గాలిదకము! 4-55

వృద్ధవేశ్యలభక్తి వైరాగ్యవ్యసంగములను రస  
భావయుక్తముగ పరిహాసపెళలముగ చిత్రించిన  
సుకవి వత్సలుని వాణివితాసము నీ గాథయందు  
చూడుడు.

ఆ. తరుణవిటులునాకుఁ దలఁద్రెండుగా నాఁడు  
పెట్టినట్టి గుఱ్ఱవేల్పు ప్రతిమ  
నేను మ్రొక్కుచున్నదాన నిప్పుడు హత  
వార్తకంటె తృప్తిపడుము! చాటు. 4-72

అనుభవైక వేద్యమగు పట్నీ వియోగవ్యథకు  
ఆక్షరాకృతి ప్రియసాదించిన హలభూపాలుని ఈగాథ  
చూడుడు.

ఆ. నిధులుత్రవ్వె కొన్నపిదపఁ గన్నడుచోటు  
లట్ల మునురమించి నట్టిచోటు  
లాలిఁబాసి శూన్యమగు నింట నెద దగ్ధ  
మగుచునుండఁ జూచు హలధరుండు. 4-73

సహజగంభీరమగు ప్రకృతితోడి సత్పురుషుల  
జీవిత సంగ్రహ మీ గాథయందు చూడుడు !

ఆ. ఇమలందు దుఃఖపడరెన్నఁడును దొట్టు  
పడరు భయముగలుగు పట్టులందు  
వైభవముల గర్వపడరు బాగోగు లు  
దొక్కరితి సుజనులుందుగ చెలియ! 4-80

యాథాధిపతులనుగూడ వివశులను జేయ  
జాలు పేమరసప్రభావ మీ గాథయందు చూడుడు!

ఆ. ఎంతక్షుత్తువలన సంతపించుచున్నను

దయితమొగము జ్ఞప్తికగిలినంత

వడఁ బడంగఁదొడఁగె వారణేంద్రుఁడు కేలఁ

దాల్చియున్న లేతతమ్మితూండు. 4-83

ఆ కాలమున రాజద్వేషమున్న పూజలెంత  
భయకంపిత లగుచుండిరో వ్యంగ్యార్థసంపద పరమార్థ  
మగునట్లు చిత్రించిన ఈగాథ చూడుడు!

ఆ. తీయమాపు లాకువేయుచోటనె మొల

కెత్తెనెదియొ! చూడుమీ! యటంచు

వెఱచి వెఱచి రాజవిద్వేషకథవోలె

బధికఁడాడుఁ బోడి పధికతోడ. 4-96

బలకాలులైన కొడుకు లెక్కివచ్చునప్పుడు కన్న  
తలిదండ్రు లెంత ఆహుకరించి తిరుగుచుందురో  
దృష్టాంతికరించు ఈగాథ చూడుడు!

ఆ. కొడుకు నిడుదమోము కడవెడలిన వాడి

దంష్ట్రకొనను జూచి తల్లిపంది

పనియెలేకయున్నఁ బల్లెచేరుచున్న

యవలు మేయచున్నదదిగో! చూడు! 5-2

దేవతలహుటే మఱిపించి సత్యాహింస సౌశీల్య  
ప్రబోధముతో బౌద్ధమతము ప్రపంచమును ముంచెత్తు  
నమయమందుఁగూడ శకప్రవర్తకునకు శాతవాహన  
చక్రవర్తికి గణపతి పృస్తావనము తప్పలేదనట కి  
గాథ చూడుడు!

ఆ. బౌద్ధవహ్ని గగనమలము లీలగనె తుం

డాగ్రకర్షణముల నంబులెల్లఁ

గోలివైచి సాగరుని రిక్తుఁ జేయు దు

ర్వారునకు గణాధిపతికి జయము 5-3

సహగమనముచేయు నాఁటి సమీపణల పాతి  
వృత్త్య ప్రభావ మీగాథయందు చూడుడు!

ఆ. సహగమనముచేయు గృహపతిసుత అన

పతినిఁ గౌగిలింపఁ బరవశమునఁ

బొడము చెమటనీలఁ దడిసిన మే సంతి

యదె! చిత్తాగ్నిచూడు! మాటిపోయె. 5-7

కాలప్రభావమున ఎంతెంత సంస్థానము  
తెల్లబోగలిపాలగునో సూచించు ఈ గాథార్థమును  
గ్రహింపుడు!

ఆ. ఎందుబురద వేడి కిటుసటుబొద్దు పా

లీనకమతములును మీనములును

గాసివడఁగఁ జెఱుపు గర్భమిగిలినేడు

కంటఁబడియెఱుఁడు! కాలమహిమ. 5-14

తమ చెప్పుచేతల సంతియుండు సరళస్వభావు  
లను వక్రగుడ్డులగువారు తొలుత దగ్గఱకు తీసికొని  
పిదప దూరముగ నెట్లు పతనముచేయుదురో ఈగాథ  
యందు చూడుడు!

ఆ. సహజసరళమైన స్వగుణలగ్నంబైన

విల్లు శరము నవల విసరివైచు

చెలియ! వక్రబుజుకముల మధ్యనుండెడి

చెలిమి యెన్నినాళ్లు నిలువఁగలదు? 5-24

పూజలడెందము నొచ్చకయుండునట్లు వారి  
నుండి పన్నుతీసికొను మృదువిధానమును దృష్టాంతిక  
రించుచు శాతవాహన చక్రవర్తి చిత్రించిన ఈగాథ  
చూడుడు!

ఆ. అనుభూభారమెల్లఁ దనెఱొక్కలందిడి

కుశలియగుచుఁ దేఱితోడెకాడు

మధువుఁగోలు నదిగో! చూలతెకలకా వి

కాననైకశిల్పకల్పనండు. 5-42

ఎందఱు భార్యలున్నను పెద్దభార్యదే పూజ్య  
స్థానమని తెలుపు ఈగాథ చూడుడు!

ఆ. సహగమనమొనర్చ సాలంకృతులు తన

యాంధ్రు చుట్టు నిలువ నాయములను

గోసివేయువేళఁ గూడఁబ్రథమభార్య

మీద వాగులు గామనాథుచూపు. 5-48

వర్ణసాదృశ్య మొత్తయున్నను పలుకుబడి  
యందుగల విశేషమే వేఱు అనుటకు ఈకొందిగాథ  
చూడుడు !

అ. అక్షరమ్ము లొక్కటైన నత్తా! యున్న

మర్మమెల్లఁ బలుకు మాటలందె

వలపుతోడి ముచ్చటలవేఱు మొకమిచ్చ

కాలమాటి నాటకాలవేఱు. 5-49

గోత్రస్థలనముచేసిన ధూర్తవల్లభుని శిక్షించు  
ఒక పోకలాడి చతుర్వక్తి విన్యాస మొత్త నాగరిక  
ముగ నున్నదో ఈ గాథ పరిశీలింపుడు !

అ. కటికవాడ నాకుగల సుభగత్వం

పత్తి దానికెల్లు పొప్తమగును ?

దానిపేరు దొంగతనము చేసినదిగా

కిప్పు తెచ్చిపెట్టితివుడు నాకు. 5-52

వన్యజంతువుల పరస్పర ప్రేమబంధ మొత్త  
దుర్బేద్యమో ఈ గాథయందు చూడుడు !

అ. బురదఁ గూరుకొన్న కరిరాజుగని వాని

స్నేహ వాగురలను జిక్కుకొన్న

కరిణి వానిజుట్టి తిరుగు దుఃఖించుపై

కెత్తుకొఱకుఁ దుండమెత్తిదాచు. 5-54

ప్రేమతత్వ కలాహృదయమును బీకించు  
చున్న ఈ కొంది గాథామర్మమును వివేచింపుడు !

అ. గోష్ఠమందుఁ బోళ్ళ కోడెకొమ్మున కాత్మ

నయనపుటము మెల్లనను లగించి

కొదమగోవు గోకొనుచు లోకమునకుఁ

జూపుఁ బ్రేమమహిమ చూచినావె ? 5-60

ప్రాణగొడ్డమైన పనికి దిగిన మరది సాహస  
మును కులవధువు అత్తగారికి విన్నవించుతీరు ఈ  
కొందిగాథలో చూడుడు !

అ. పల్లెకెల్ల నొక్కపాదిలి మాత్రమే

గామనాథునిఁ గలదుగాన

దాని పూలు మఱచి తలనిండఁగల విది

క్షేమమగునే మరకుఁజెప్ప మత్త! 5-69

చెడి బ్రదికినవారి జీవితముతీరును ఈ కొంది  
గాథయందు చూడుడు !

అ. నిండుజీవనమున నీమలు తిరిగెద

రాననమ్ములెత్తి నానలేక

యది తొలంగ నమ్ములై చిరమే తాము

బానలట్టులుందుగ నానలేక. 5-90

అనాటి అత్తకోడండగ మధ్యనుండు భక్తి  
ప్రపత్తుల సంప్రదాయ మీ గాథయందు చూడుడు !

అ. కోడ లంఘిపూజకొఱకయి ప్రోషిత

పతిక వ్యాలునరికిఁ బట్టుండలి

యున్న రెండుగాజులొకట రానినఁజూచి

యత్తయేడ్చెఁ గోపక తెయ్యయ్య. 5-93

ఇరుగు పొరుగు అమ్మలక్కలు ఆడుగు కుశల  
ప్రశ్నకు చిరప్రవాసితుని యిల్లాలోనుఁ పృథ్వుత్తిర  
మొత్త విషాదభరితముగ నున్నదో ఈగాథ చూడుడు !

అ. క్షేమమెచట ? మామక్షేమ మీగతి మండు

చున్న; దింటిమోలరున్న గుజ్జ

మాపి నెత్తిమీద మఱి పుట్టుకొనివచ్చె

నదిగో! చూడు! మొక యర్థమిప్పుడు. 5-99

ప్రవాసోన్ముఖుని యింటియందు గుండెలు  
జలదరించునట్లు సంఘటిల్లిన ఒకనాటి దృశ్యమును  
ఈ గాథయందు చూడుడు !

అ. వీడుకొనెడిమాట విన్నంతనే చిన్న

పోయినట్టి గృహిణిమోముఁ జూచి

యెడఁదప్రయ్య నింటిగడపయేదాటి కా

లటుఁ గదల్చఁడయ్యె నధ్వగుండు. 5-100

అవాహనన గోచరమగు పృథ్వీగోష్ఠీతరంగ  
వాన్యకలావినోదమునకు అక్షరాకృతి కల్పించిన  
అనుభవసేకుడు హాలుడు ఈ గాథయందు పొందు  
పొందినయుక్తి సంపద చూడుడు !

అ. చలము నీను బొమల పొలపములును లేవు  
లేదు జీవమిట్టి బీదకనుల  
నన్నుఁజూచువాడు నలుగురివలెనత్త !  
యికఁ జిక్కిపోక యెట్టులుందు ? 6-6

పతిప్రేమలోగల ప్రాణపక్షిస్వార్థ మెంత  
విచిత్రమైనదో ఈ గాథయందు చూడుడు !

అ. ఎడఁద విడిచి యుండవేడిపింగళుగాని  
ప్రేమకగ్గమైన మేము నిన్ను  
సంశయించుటెందు సాజమేద ! యంత  
గుండె కలదె ? యాడుతుంటుకును. 6-8

అత్తుదయతుని అక్షేపమును సౌమ్యముగ  
ప్రత్యుత్తరించు నొక యిశ్వాలి సహజోక్తిప్రసంగ మీ  
గాథయందు చూడుడు !

అ. అందగత్తె సుగుణ యది యోట నిజమె ! నే  
నెదియుఁగాని మాట యదియు నిజమె !  
కాని నీవె చెప్ప ! దానిఁ బోలని వార  
తల్లఁ జావవలెనె ? యెమ్మకాడ ! 6-11

అభివృత్తకాల పొలయలుకలు ఎంత గంభీర  
భావ పృణేతములో ఈ క్రిందిగాథయందు చూడుడు !

అ. మొలకనవ్వలెత్తి పొడుపులు బహుళ న  
వర్మలెడఁదఁ గించపఱచు పనులు  
కంట నీరిడుటయె కలహమాడుట మంచి  
కోవలని పుష్పకోమలులకు. 6-13

చింత విడిగినను పులును విఱుగలేదను సామె  
తను అన్వర్థముచేయు మహితాత్ముల జీవిత మిగాధ  
యందు చూడుడు !

అ. ధూళిమలినమైన దుర్లభకర్తము  
కలుపమైన దనువు నిలుసఁ బ్రాణమె  
గానమైననేమి ? గజరాజు నిజపరి  
మాణమైన డిండిముము పహించు. 6-26

ఉ. ఉములతో మెలుపులతో క్రమ్ముకొనివచ్చు  
తొలకరికర్ణులను చూచి చుమిలి చుమిలి శోకించు  
ప్రోపితపతికల రేనావృత్తు ఈ క్రింది గాథయందు  
చూడుడు !

అ. నింగిమింగునున్న నీలిమబ్బులఁజూచి  
జీవితముమీది చింతనివేచి  
మోముకంటినిట మునుఁగుచుండఁగఁ జంటి  
పాపవంకఁజూచెఁ బత్నిసాలు. 6-38

శరీరమంతయు కృశించి కదలలేక మంచ  
మెక్కిన స్థితియందుగూడ నాటి ముత్తైదువలు కేలి  
గాజులను ఎంత ప్రాణపణముగ రక్షించుకొందురో  
ఈ గాథ చూడుడు !

అ. దురులకు సజ్జావాదమున గా  
జాతిజాతిహాస సారలబ్ధి  
తొందరతో నిలువఁదొంగిలెను వృత్తియే  
సత్యకృత్తిమయ్య నచ్చలులకు. 6-39

చెంగావులే ధరించినను నగరకాంతల కాపు  
రములకుగూడ మున్నులేకా పరహితానుభవ యావన  
భాసిరలను నాటి పుష్పములను లోగాథయందు  
చూడుడు !

అ. కుసుమవన్నెలనగు నొనపరిచికలే  
పలయు సొమ్ముగాఁగ పలువచనుల  
విరకమొప్పు పల్లె బిందారలు డక్క  
గొందు రెంతవారి తెలపజ్జె. 6-45

అపవృత్తమయమందు విచిత్ర పృథ్వీతిగలవారు  
గూడ యెట్లన్యస్తమైతితో నుందురో ఈ గాథయందు  
చూడుడు !

అ. కోడెతాగఁడుఁ జూచి కొండజాలని యెండ  
కాక కడలి దున్న నాకుమండె  
పాముగూడఁ గృష్ణపాషాణ రురియంచు  
దాని చొంగరసము త్రావుచుండె. 6-51

లోకమర్యాద నతిక్రమించినవారికి చెఱనాల  
తప్పదను భయముతో దుఃఖాశ్రితులగువులు రాల్చు  
నాటి లోకమును దృష్టాంతికరించు ఈ గాథ చూడుడు!

అ. జలకమాడి నిలుచు నమయమందున దాని  
పిఱుఁదు లంటి వ్రేలు కురులు చూడు!  
భావిబంధనైకభయము చే జాఱడి  
జలకణముల నేడ్చు జాడనుండె. 6-55

ప్రణయకలహమును పట్టువిడువక దీర్ఘముగ  
పెంచుకొను ప్రియురొండుగ రసికులగు వారివల్లభు  
లొసగు మద్యగండాషమును రోషౌషధముల్లు  
సేపించు వైఖరి నీ గాథాచిత్రమున చూడుడు!

అ. చికురపాశ మొడిసి చేకొనఁ గిన్నవై  
పదినమెత్తి మానవంతురాలు  
కాంతుఁ జొనఁగు మద్యగండాష ముగ్గ రో  
షౌషధమువోలె నారగించు. 6-50

ఆమాయికలగు నాటి పల్లెకాంతల పవిత్రప్రేమ  
లెంత తీవ్రములో ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. చేట దర్శమయ్యె సెనగల వేపుడు  
ముగియ దడఁడు చూపుమిగిలిపోయె  
నత్త కినుకపూనె నఖిలముఁ జెప్పిటికిఁ  
బట్టు శంఖమట్లు పదటవోయె. 6-57

భావప్రకాశపు ప్రణాళికలోని ఒక అంశమును  
ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. కినుక దప్పుపెంచుకొని పట్టిపట్టక  
మాటలాడు నపుడు మా మనము  
పడినయంత బాదపడదు మాటాడుటే  
మానవంతురాలు మానుకొన్న. 6-64

సుకవివత్సలుని ఈ కింది గాథాశిల్పములో  
ప్రతిబింబితముగు చంద్రవంకను చూచి ఆనందింపుడు!

అ. కుసుమవన్నెపైఱు ముసుగులో నవవధూ  
స్తనతటమునఁ దోచు చంద్రవంక  
కియ వెలుంగు సంజకెంజాయపొదివిన  
చదల విదియనాటి చంద్రవంక. 6-69

పెన్నిధానముమీదను అన్నమిన్నల మీదను  
గల ఆసక్తిలోని తంతులు ఈగాథయందు చూడుడు!

అ. కోడెత్రాఁచు గాచుకొన్న నిధానకుం  
భమునఁ బోలె వీరపత్ని చంట  
సారెసారె దృష్టి సారెంతుగ చోరులు  
కోరికయును భయము గుఱుములాడ. 6-76

ఉలికిపడి మేల్కొన్న శయ్యాగతుని ధూర్త  
వల్లభుని లాలించు నొక యిల్లాలి చతురప్రసంగ మీ  
గాథయందు చూడుడు!

అ. ఆతురముగఁ గోడికూతతోడనె మేలు  
కొంటి! కౌగిలించుకొనుము నన్ను  
నింటియాలి నొరుల యిల్లంచు సురియాడె  
దింతభయమె? సొంతయింటఁగూడ. 6-82

సురతమును శిల్పముగ ప్రతిపాదించి శిల్పార్థ  
ప్రదర్శకుడైన రసికలోక మార్దవ్యుడు శాతవాహనుడు  
ఆనాటి పంజర శారికల శృతపాండిత్యమును ప్రక  
టించినతీరు ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. గురులచెంతఁ గూడ గోర్వంక చూడు! మా  
సురతిశిల్ప మెలుఁగు సోడుముట్టఁ  
బాడఁదొడఁగ సిగ్గు పదటఁబో నే నెందు  
దూఱుటకును తల్లి! నేరనైతి. 6-89

చిరప్రవాసితులగు పథికులకు మామిడిచివురు  
కంటబడుట యెంతదుఃఖావహమో ఈ క్రింది గాథ  
యందు చూడుడు!

అ. రక్షసిక్తమగుచు రంజిల్లు మరుచేతి  
బాకువోని మావి మోకచివురు  
జూచుచున్నవారు చూడు! మదే! శోక  
తప్పచిత్తులగుచు దారికాండు.

6-85

ప్రాణపగయాల సమయమందుగూడ పేమ  
గలవారి పృథ్వీతత్వ మెంత విషాదభరిత దృశ్య  
మును ప్రదర్శించునో ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. చేతికొలదిఁ బట్టి చెవిదాఁక లాగి యా  
యములు ప్రయ్య వాలురమ్ము నాట  
నిదియె నాకుఁ బ్రియుని తుదిమాపని కురంగి  
మెడ మరల్చి చాలతడవు చూచె.

6-93

యుద్ధోన్మాదపు దుష్పలితములచేత ఎంత  
మానధనులుగూడ అపమానము పాలుగాక తప్పదను  
టకు ఈ గాథ చూడుడు!

అ. చేరఁగాని మావివెట్టు చివరికొమ్మఁ  
బండి వేళ్లు నొక్కపండుఁ జూచి  
చంటిపాప యెడ్యసాగ దీనముగ నీ  
పగతునాలు వేఁడెఁ బ్రతిపథికిని.

6-95

నాటి పుష్పలావికలు పూవులమ్ముతీరు, వాని  
కొఱకు చుట్టితిరుగు పడుచువిటులు బేరమాడు  
భంగులు ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. ఎత్తులమ్ము నొక్కబిత్తటి భుజమూల  
కాంతిఁజూడ దృష్టిగఁకు పడుచు  
విటుఁ డొకండు రిత్తబేరాలతో దాని  
చుట్టుఁ దిరుగు నదిగో! చూచినావె?

6-98

మ్మగయాజీవులగు కిరాతుల కర్కశహృద  
యముగూడ దృవింపఁజేయజాలిన హరిణదంపతుల  
ప్రణయసందేశమును ఈగాథయందు చూడుడు!

అ. ఒండొరులను బోగవ నొకట దెబ్బకు నెదు  
రేను లేడిజోడు చూచి మనసు

కలుకు మనఁగఁ గాఱు కన్నీటఁ దడిసిన  
చాప మెఱుకురాజు జాణివిడిచె.

7-1

అధిపులైనవారెప్పుడును నూతన ప్రియులుగా  
నుదురని చాటించు ఈ గాథ చూడుడు!

అ. కోరివచ్చి తనకుఁ గొత్తభోగిని యిడు  
వాయనముల రుచికి వాచి తెరుగు  
హాలికతనయుఁ డిప్పు డన్యలొసంగు వా  
యనములన్న ఛీ యటంచుఁ దొలఁగు.

7-3

భారతకులబాలికలు కోటరికమునకు పోవుటే  
తడవుగా చిన్నతనపు వెయదములకు నీళ్లువచ్చి తమ  
గృహకార్య నిర్వహణ మొనఁచక్కగ చేసికొందురో  
ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. మొదట వచ్చు నీళ్లువదలె వేడుకల కొ  
య్యారములకు నవ్వులాటలకును  
నవల నాత్మవిఘ్నల నణఁకువలెఁ దీర్పు  
కొనుచు నిల్లు డిద్దుకొంగసానె.

7-6

ప్రియుజనులగు మానజీవుల కటికఁబడెలు  
గూడ కరగించు ఒక పయనియ దృశ్యమును ఈక్రింది  
గాథయందు చూడుడు!

అ. హరిణ మొంటియగుచు నరుగ నాసానతో  
స్సక్తపడుచు లేడి చూచుచుండఁ  
బ్రియుఁ బ్రాణమట్లు ప్రేమించు బోయని  
కేలిదనువు జాణి నేలఁ బడియె.

7-18

సహజ సౌందర్యకలాపమున కవధిగా రవిక  
దరించు నాటి పల్లెకాంతలను ఈ క్రింది గాథాచిత్ర  
మున చూడుడు!

అ. నీలిపన్నెరవితె తాలుప నంగుళ  
ద్వయ మనోజ్ఞమగు కపాలమెసఁగు  
లలన నిజకువస్థలము యువలకు మచ్చు  
చూపునట్లు లదిగో! చూచినావె?

7. 20

మురికివాసలు కురియు వర్షాకాలమందు చంటి  
విద్యతో పూరింబ కాపురమున్న చిరప్రవాసితుని బీద  
యిల్లాలు పడు దురవస్థను ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. కప్పచూటునుండి కాటునీటికిఁ బాంథు  
నాలు తన శిరస్సు నడ్డుపెట్టి  
తనయుఁ గాచుకొనుటె తప్ప వానినిఁ దన  
కంటినిఁబఁ దడుపుచుంబఁ గనదు. 7-21

తనమట్టును అప్పులవరె చేరి దోచుకొని తిను  
ఖలజనులమధ్య నివసించు నజ్ఞుని జీవిత మెల్లుం  
డునో ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. తాత రాచిరాచి రత్నపరీక్షక  
బుచ్చులు నిన్నుఁ దొలిచిపుచ్చుచుండ  
నీవు గింజయంత నీవైతి విందేమి  
ధరపలుకును? నీకు మరకతంబు. 7-27

నాటిచెంచురాజు లెంత సత్యపరాక్రమక్రములో  
వారి కాంత లెంత రాజసముగ నుండెడివారో ఈ గాథ  
యందు చూడుడు!

అ. కలరు చెంచుమగలు పలువురు జింక తో  
ళ్ళడుగు మెవరినైన నధ్వగుండ!  
యెప్పుడు లేళ్ళమీద నిచ్చటి మా యువ  
వ్యాధుడెక్క వెట్టఁ డాత్మధనువు. 7-29

అజన్మశూరుడగు చెంచుచ్చుద్దని వీరోచిత  
వచాప్రాగల్భముతోడి పరిహాసరసప్రసంగ మీ గాథా  
బంధమున కెంతజీవము పోయుచున్నదో పరిశీలింపుడు!

అ. ఏకబాణహతి నె యెంతెంత భద్ర శుం  
డాలములను వ్యవృ నా నుతుండు  
పోవు నిప్పు డంప మోపులైతికొని కో  
డలి కటాక్షమహిమ తెలియఁబడెనె? 7-30

నాటి గ్రామాధిపతుల పౌరుషజ్ఞాన ధన్యత్వ  
మెంత చరితార్థమైనదో ఈ గాథ చూడుడు!

అ. పల్లెయెల్ల వింధ్యపర్వత మెక్కెనన్  
వార్త పొక్కనియవలవ దిప్పు  
డూపిరాడుచున్న దొకవేళ గ్రామణి  
బృదికి దీని వినిన బృదుకఁ డిఁకను. 7-31

అనాటి సహగమన మహోత్సవమం దపూర్వ  
ముగ సంఘటిల్లిన ఒక అద్భుతోదంత మెంతరసోత్తర  
ముగ చిత్రంపబడినదో ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. సహగమనమువేళఁ జలిపివ వైభవ్య  
మండనము కులీన మానవతికి  
మఱుల బ్రదికినట్టి వరుఁజూడ సుభగతా  
మండనముగ నదియె మాత్ర మఱుల. 7-32

జాతిమాత్యోపజీవులన్న ఆ నాటి వారెంత  
ఏవగించుకొనుచుండువారో ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. పట్టబట్టి గ్రామపతి ప్రాణములు వీడు  
నపుడు బుద్ధిగఱపె నాత్మజునకుఁ  
బరువు చెఱుచు బృదుకుఁ బల్లెలో నాపేరు  
సాకువేసి బృదుకఁబోకు మనుచు. 7-33

కృషికలాహుస్సబ్బులల చేతిలో ఉప్పుగూడ  
పండని భూమినుండి తక్కులాకుశలులైన వారెంత  
రసము తీయగలరో దృష్టాంతికరంచు ఈ గాథామమును  
గ్రహింపుడు!

అ. మునుపు కేలునైతమును దడువని కొఱు  
గాని చేపుగులుగుధేను విపుడు  
పరిమలన కలాచతురుడైన గోపకు  
కేలుతాఁకఁ గడవపాలు పిడుకు. 7-37

ఈ గాథయందు చిత్రితమైన నాటి గిరిగ్రామ  
ముల ప్రకృతి సౌందర్య మెంత హృదయంగమముగ  
నున్నదో చూడుడు!

అ. విరియు కడిమిపూల పరిమళమ్ము శిఖండి  
తాండవము విధౌతగండశిలలు



గరినదీరవమ్ముఁ బెరసి యొప్పెడి కొండ  
పల్లెలరయ నెదలు పల్లవించు. 7-36

నాటి హాలసవన కలాదీక్షావ్రతులు ఆబోతు  
లన్న ఎంత ప్రియతో కాపాడుచుండెడివారో ఈ గాథ  
చూడుడు !

అ. బిరుదుకుండు ధవళ మది నీ కొఱకు గృష్టి  
కులముగూడ దాని కొఱకె బిరుదుకు  
నాలపోత నీవు హాళిమై బ్రదుకు నా  
గోష్ఠమెల్ల నీకుఁ గుడువయుంతు. 7-38

నాటి గ్రీష్మకాలపు చుండాతపము పొణికోటి  
కెంత దుస్సహముగ నుండెడిదో ఈ గాథ చూడుడు!

అ. అదిగచటియలగ్నమగు పాముకుబుసమ్ముఁ  
గాంచి వాగు జాలటంచు నందుఁ  
జొచ్చిచూడు! వన్యశుండాలుమది వృథా  
తనశిరమ్ముఁ దడుపుకొనఁ దలంచు. 7-40

తానొకటి చేయదలచిన దైవమొకటి చేయునను  
సామెతను నిజకవితా సుధారసముతో రంగరించి  
రసజ్ఞుల కొక ఆమెతగా నుకవివత్సలుడు శాతవాహన  
కవిసార్వభౌముడు ప్రసాదించిన ఈ గాథ చూడుడు!

అ. అశలనెడి కుంచీయల మనం బేమేమి  
వ్రాసికొనునో హృదయపటమునందు  
నెఱుంగకుండ వానినెల్ల బాలునిరీతి  
నలువ చెఱిపివేయు నవ్వకొనుచు. 7-56

సాయంసమయ మెంత సుమనోమనోహరముగ  
నూచింపబడినదో ఈ గాథయందు చూడుడు!

అ. బరువుకలన పంగు తరుణశాఖాంచల  
స్థలులఁ గాలుజాతీ సగము విప్స  
గొన్న ఐక్యలాభి కుటజాగ్రముల నిల్వ  
గలిగెఁబట్టు లప్తకష్టములను. 7-60

తన ఆశక్తతను ప్రకటిండుకొను కొడుకుచేష్టలను  
చూచి దుఃఖించు వీరవత్సీయగు ఎఱుకుమాతను ఈ  
గాథయందు చూడుడు !

అ. తాతతండ్రు లెత్తు ధను వూరివారెల్ల  
కనఁగఁ జెక్కుతీయు తన అనూజఁ  
గాంచి మగని చావుఁగనియప్పటికంటె  
నేడ్చె మిక్కిటముగ నెఱుకుమాత. 7-63

అవాజ్ఞానసగోచరమగు సృష్టితత్వ ప్రభావ  
మెంత విచిత్రమైనదో ఈ గాథయందు చూడుడు !

అ. అవుర! నీవు ధవళుడవె యెన రంజితం  
బయ్యె నన్నదింతరంగమెల్ల  
యెంత రాగభరిత హృదయమందొకొన్న  
నీవు రంజితుడవు కావుగాద !

పేదకనమున కన్న గుణగృహణ పొండిత్య  
మెంత గొప్పదో ఈ గాథయందు చూడుడు !

అ. సుగుణవంతులవలె సుజ్ఞాను లెవ్వరో  
దానధర్మకార్య దక్షులెవరో  
చక్కగా విమర్శ సలిపి వారిని సేవు  
ప్రేమతో వరింతు పితృతనమ ! 7-71

అన్ని తిథులలోని చంద్రునిపంపముయొక్క  
అకార వైచిర్యమును యుగపత్తగా ప్రవర్తించుచున్న  
ఈ గాథాచిత్రమును తెలికించి యానందింపుడు !

అ. సకలతిథిసుధాంకురందర్శనపు వేద్య  
లీవు చూడ నుత్సహింతువేని  
చూడు! మొక్కసారి సుభగుడా! కంచక  
మోక్షవేళ దాసె చుట్టుమొగము. 7-72

చెవులు గింగురుమను ప్రచార దుందుభుల  
రొదలో కలిసియున్నను సుకవితావాణి నిస్వనమును  
గ్రహించి వినగల గుణరసికులు కలరు అస భంగ్యం  
తరముగ నూచించు ఈ గాథ చూడుడు.

అ. జనరవమునఁ గలసినను నీ పలుకుబడి  
నదిగో! వీనుదోయి యంజలించి  
బాల క్రొల సాగె నీళలం గలసిన  
పాలు రాజహంస క్కోలునట్లు! 7-76

ముచ్చిబంగారమునకు పలసిన తళుకుబెళుకులు  
మంచిబంగారమున కేల? యని విపరీంచు ఈవాడ  
చూడుడు!

అ. సారెసారె కతని చరితగూరిచి చెప్పు  
చెప్పు మనెడు నీకు సిగ్గులేదె!  
మరువకమున కట్టి పరిమళనర్వస్య  
కేల పూలకలిమి వేలకాన! 7-77

వానలుకురిసి వెలిసినపిమ్మట నాటి పల్లెటూళ్లు  
ఎట్లుండునో పగదర్శించుచున్న ఈగాథ చూడుడు!

అ. నడిమి బురద పలుచబడియుండ నిరుగడ  
నెండు బుగ్గలతోడ నిండియుండఁ  
బల్లెనెత్తిమీది పాపటవోలె ర  
ధ్యాముఖమువెలుగు నదిగో! చూడు! 7-82

నాటి జెట్టిమల్లులు వార్ధక్యముదుగూడ నెట్టి  
బలవీర్యమునవచ్చునై యుండెడివారో ఈగాథయందు  
చూడుడు!

అ. జెట్టిపోరఁజలుచు చెంపవ్రేలులకోర్చి  
వ్రేలు చెవులతోడి వృద్ధమల్లు  
కటిచరించి నట్టి కచ్చడబే గుండె  
లెల్లవచ్చుఁ బిఱికి మల్లులకును. 7-84

వెన్నెలరాత్రులందు పండితైవాలిన పంటను  
చూచుచు అనందగీతక లాలాపించు దూలనపరకృపార్థుని  
ఈగాథయందు చూడుడు!

అ. శరదవేళఁ బయిరువొరఁగఁబండఁగ నిచ్చ  
కొలఁదిఁ బాడుకొనెడి హలికుఁజూడు!  
దంచఁబడిన క్రొత్తతండులమ్ములఁబోలు  
వెలఁది వెన్నియలల వెలుగురేల. 7-89

వేగుబోకనే నాఁగలిడున్నట్లుకఁబోయి ఆకటి  
చిచ్చుతో నలచుట్టిన హలికనందును సిద్ధప్రభుమము  
నీగాథయందు చూడుడు!

అ. నాఁగలికినిబోయి యోగిరమ్మునుదెచ్చు  
నాలిమోముఁజూచి హలికుఁడూడె  
పుచ్చె కోడెగిత్తమునకుఁ బాడుమెడపట్టు  
డూడఁదీయఁబోయి చూడు మదిని! 7-92

నాటి జెట్టిపోరులతీరును వృద్ధమల్లుల విశ్రమ  
గాంభీర్యమును సాముగరితల పోకడలను ప్రత్యక్ష  
ముగఁ జూపించు గాథాకారుని ఈ క్రిందిగాథను  
చూడుడు!

అ. జెట్టిపోరఁజలుచు చెంపవ్రేలులకాఁగి  
వ్రేలు చెవులతోడి వృద్ధమల్లు  
కటి చరించినట్టి కచ్చడబే గుండె  
లెల్లవచ్చుఁ బిఱికి మల్లులకును. 84

ఆ కాలమునఁగూడఁ గొండెకాండ్ర జీవితము  
ప్రజాజీవితము నెంతకలుపితముగఁ జేయఁచుండెడిదో  
ఈగాథ వినుడు!

అ. తగదు వీరి నమ్మ మొగమిచ్చకాలాడి  
కొండివెప్పి బ్రదుకుచుండువారు  
పనులు ముగిసినంత శునకమ్ములుంబోలెఁ  
దిరిగి చునల మొగమె త్రిప్పికనరు. 86

ఆనాడు శాలిధాన్యపుక్షేత్రములు అందలిపైరు  
పచ్చతీరు పంటల సౌభాగ్యము హలజీవనుల అల్ప  
సంతోషమును ఎంత సహజముగఁ జెల్లిపఁబడెనో  
ఈగాథ చూడుడు!

అ. పయిరు లొరఁగఁబండఁ బంటకారున నిచ్చ  
కొలఁదిఁ బాడుకొనెడి హలికుఁజూడు  
దంచఁబడిన క్రొత్తతండులమ్ముల నిగ  
నిగబుగ్రక్కు నిండునెలలరేల. 89

క్రొత్తగా నాగలిపనికేబోయిన సేద్యగానితీరును  
శ్రమజీవితముతోని ఆకలివైభవమును దానివలనఁ  
గలుగుఁ దొట్టుబాటును ఒక పృత్యక్ష చిత్రముగఁ

జూపించు ఈ గాథారత్నమును రసజ్ఞుల కంతమం  
దలంకరించుకొనుడు !

అ. శేషిపనికిఁ గొత్తగానేగి యన్నము  
మోచితెచ్చు దానిఁజూచి విప్పి  
పుచ్చె సేద్యగాఁడు ముకుందాడు మెడపలు  
పూడఁదీయఁబోయి చూడునుదిగొ ! 92

వేషభూషాది పటాభోషము లేకయే పాండితీ  
మండనులగు రసికుల జీవితము ప్రజల నిత్యజీవిత  
మున కొక నూతనోత్తేజముగు పరిమళమొసఁగఁజాలు  
నని దృష్టాంతీకరించు హాలరాజస్వని ఈ గాథార్థ  
మును పరిశీలింపుడు !

అ. ప్రియుని జీవితపుఁజరిత్రములను మాటి  
కడుగుచుందు సిగ్గుపడవు నీవు  
మరువకమున కఘిల పరిమళసర్వస్వ  
శేలపూలకలిమి ? బేలకాన ! 77

యువదంపతుల కాఁపురములోని ఒడుదొడుకు  
లను జక్కఁబఱచుటకుఁ బ్రయోగించు ప్రౌఢపురం  
ధుల సహజ భాషావైచ్యమును మార్మికులు ఈ  
క్రిందిగాథయందుఁ దిలకింపుడు !

అ. అశ్వమండనమున నతిమనోజ్ఞముగఁ గ  
న్నడు మొగమ్ము బిడ్డ ! తుడుచుకొనుము !  
వదనమండనమగు నిదియేయటంచును  
మరల మరల నిబై నెఱపకుండు 81

నాఁటి భారతదేశములోని పల్లెలస్వరూపము  
వానకాలమునందెట్లుండెడివో మన కనులకుఁ బ్రత్య  
క్షీకరించు చారిత్రాత్మకమగు గాథాకారుని సూక్తి  
వైభవము నీ క్రిందిగాథయందు చూడుడు !

అ. నడిమి బురద పలచపడియుండ నిరుగడ  
నెండుబురదతోడ నిండియుండఁ  
బల్లెనెత్తిమీఁది పాపటవోలె ర  
రద్యాముఖమ్ము వెలుగు నదిగొ ! చూడు ! 82

కొత్తదంపతుల సుఖజీవితములోని సుమనో  
మనోజ్ఞమగు నొక ఘటనాపిన్వాసమును అనుభవ  
ధన్యముగ లౌకిక పరిభాషతోఁ జిత్తించిన కల్పనా  
శూరుని హాలభూషాను ఈగాథ వినుడు !

అ. అపరసంద్య నింటి కరిగిన యల్లున  
కించు తమక మినుమడించె నింటి  
పెరటియందు వధువు చిలుబుతిపసుపాటఁ  
దెలుపుకేలె వలయ ఘుఁఘులలను. 83

## క వి కు ల ప కా లి దా సు

శ్రీ ధూళిపాళ అర్కసోమయాజి

“యస్యా ధౌర్భాగో భిక్షురనికరః కర్ణపూరో వయూరో  
భాసో హాసః కవికులపతిః కాలిదాసో విలాసః.”

అను చాటూక్తిప్రకారము సరస్వతీవిలాసాయ  
మానుడైన కాలిదాసు మన భారతదేశమున జన్మిం  
చుట మన భారతీయులు గర్వింపదగిన విషయము.  
పదవాక్యప్రమాణపారవారపారీణ మహామహోపా  
ధ్యాయ మల్లినాథసూరి యంతటి పట్టావ్రతపండితుడు  
కాలిదాసకావ్య వ్యాఖ్యానసంగ్రహమున—

“కాలిదాసగిరాం సారం కాలిదాస స్మరస్వతి,  
చతుర్భుజోఽథవా సాక్షాత్ విదుర్వాన్యేతుమాదృశాః”

అనగా “కాలిదాస వాక్సారము కాలిదాస  
యెఱుంగును; లేదా సరస్వతీచతుర్భుజు లెఱుంగు  
దురు; మావంటివారు దెలియలేరు” అనుటలో  
కాలిదాస కవితాప్రాణిమ తెలియదగును. కాలిదాస  
యశశ్చంద్రిక దిగంతవిశ్రాంతమైనది యనుటలో  
తార్కాణము పాశ్చాత్యవిమర్శకశిరోమణి యనదగు  
గలే యంతటి పండితునివాక్యమే

“Wouldst thou the young year's blossoms  
And the fruits of its decline  
And all by which the soul is charmed  
Enraptured, feasted, fed  
Wouldst thou the Earth the Heaven itself  
In one solemn name combine  
I name thee 'O Sakuntala'  
And all at once is said”

అనగా “వర్షాప వసంత సంజాయమాన  
కుసుమ సంజాతములు, వర్షాంత సంజాయమాన ఫల  
నికరంబులు నీ కొకేతటి కావలయునన్న దేనివలన  
నీచేతము అనందపరిప్లుతమై అహర పరిపుష్టమగునో  
అది నీకు కావలయునన్న; వెదొల! దేనివలన నీకు  
ప్రభివీస్వర్గములు రెండును ఏకకాలికముగ కరతల  
గతములగునో, అట్టిది ‘శకుంతలా’ పఠనము  
చేత నీ కవన్నియు సిద్ధింపగలవు”

పై పద్యములో గలేపండితుడు కవితాలక్ష  
ణమునే ప్రతిపాదించియున్నాడు. ‘కవిత’ యన

నేది యను ప్రశ్నకు సహస్రాధిక నిర్వచనము లన్ని వాఙ్మయములందును గానఁగను. సాహిత్యనిష్ఠమైన రసము “బ్రహ్మానంద సుబ్రహ్మచారి” యని అలంకారికుల నానుడి. కావ్యమునకు ‘ఆత్మ’ రసమనియే పలువురు నిశ్చయించిరి పెద్దనామాత్యుడు కవితారసమునుగూర్చి చెప్పఁబూని సాక్షాన్నిర్వచనమును విడచి “సాగసుకోర్కెలు రావలె నాలకించినన్”, “చేతముఁ జల్లఁజేయవలె జిల్లునఁ జల్లవలెన్” “గోస్తనీఫలమదుద్రవ గోమృత పాయస ప్రసారాతి రసప్రసార యచిర పసరంబుగ” అని పలువిధముల కవితారస మొక అనిర్వచనీయమైన అనందమని ప్రతిపాదించెను. అట్టి ‘చేతముఁజల్లఁజేయఁగల’, ‘సాగసుకోర్కెలఁబుట్టించఁగల’ రసఘట్టములు కాళిదాస కవితాప్రహవాములో సహస్రాధికములన నతీతయొకై కాదు, ఈ చిన్నవ్యాసములో సముద్ర సంకాశమైన కాళిదాస కవితారసమును నా స్వల్పమేధ యనుతెప్ప చేత తరించ యత్నించెదను.

‘ఉపమాకాళిదాసశ్లో’ అను సూక్తికి నిదర్శనముగ రఘువంశమహాకావ్యములోని పృథ్వీధమశ్లోకములనేఁ జెప్పవచ్చును. పార్వతిపరమేశ్వరులను వర్ణించుతే “వాగర్థావివసంపుకై” యనుటతో స్వారస్యము పండితులకు తెలిసినదియే. వేదాంత పృతిపాదిత పృథ్వీపురుషులను చిత్రించుటకై అదృమహర్షులు అర్థనారీశ్వరులను రూపకమునువాడిరి. ‘అర్థనారీశ్వరత్వమెట్టిది’ యను శంకాసమాధానముగ అనినాభావ తాదాత్మ్యపృతిపాదకముగ కాళిదాసు ‘శబ్దార్థములవలె కలిసియున్న’ అని ప్రయోగించినాడు అర్థవచ్చుజ్ఞమునకే శబ్దమనిపేరు గావున, అర్థములేని శబ్దము, శబ్దములేని యర్థము దురూహములు గావున అరీతిగ పార్వతీపరమేశ్వరులను వర్ణించుటకంటె మఱియొక ఉపమానము దుర్లభము.

కాళిదాసు ఎంత గంభీరుడో అంత నమ్రుడు. “కృష్ణ సూర్యప్రభవో వంశః” మొదలు మూడు శ్లోక

ములు అతని వినముమును ప్రతిపాదించును. మహాకవియగు నాతనికి అంతటి నమ్రత్వ మవసరములేదు గదాయని శంక రావచ్చు. కాదు. కాళిదాసు రఘువంశ రచనావసరమున తన్మూలభూతిమైన రామాయణమును రచించిన వాత్మికి మహాకవి హిమాలయ పర్వతాగ్రమువలె అతని మనోనేత్రమునకు గన్నట్టుటచేత “ఆధవాక్యతవాగ్ధావేవంశైఃకస్మిన్ పూర్వ సూరిభిః, బుడౌవల్లసముద్భిల్ల సూత్రస్యైవాస్మిన్మగతిః” అనగా ‘వజ్రసముద్భిర్జ్వలన మణిలీ’ సూత్రమువలె వాత్మికిమహద్దేవిన బాటలో తాను పయనించుటకు కష్టము కాదుగదా’ అని వాక్యార్థమైనాడు. ఈ ఉపమాన మెంత మనోహరముగానున్నది - అతని వినయముతోనే అధికము ప్యతిపాదించెడిది.

రఘువంశ ద్వితీయస్కంధ సంతానకాములైన సుదక్షిణాదితీపులు వసప్రాప్తమున, సుందినీధేను శుశ్రూషఁజేయుట ఎంతయు చేతోహరముగా వర్ణింపఁబడినది. అందు పృథ్వీ ద్వితీయ శ్లోకములు సాక్షాదృశ్యములే. ఆబాలగోపాలము కలపకము చేయఁబడినవి. ఘృధురాల మధురములై, అర్ధగంభీరములైన యీ శ్లోకములు, నా బాల్యమున పండితులు గలుగ్రామ గ్రామములందును గానముచేయఁబడుచుండెడివి. నేడు ఆ సాభాగ్యము ఏ విద్యార్థులు నోచుకొనలేదే యను బాధ ఆవేదనము కలుగఁజేయుచుండును. చూడుడు!

“అథ పృథ్వీనా మధిపః ప్రభాతే  
బాయాఽపత్రగ్యామతగంధవాల్యాం  
వనాయ పీతప్రతిబంధవల్గ్వాం  
యశోధనో భేమచ్ఛృంభింశ్చమోః  
తస్యాః ఖురన్యాగ పవిత్రపాంసం  
అపాంసులానాం ధురీ కీర్తిసయా  
మార్గం మనుష్యేశ్వరధర్మకర్తృ  
బ్రహ్మే రవాంధ్రం స్మృతి రన్యగచ్ఛతః.

దిలీపునకు రాజాపరపర్యాయములగు నృపాద్యనేక శబ్దములుండగ ‘ప్రబానామధిపః’ అని ప్రయోగించు

టలో స్వారస్యమేమి? 'కాంతదర్శికవి' అనున్యాయమున దీలిపుడు సంతానవంతుడు కాబోవుచున్నాడను భావ్యర్థ సూచనార్థమై 'ప్రజానామధిప' అను శబ్దముతో 'సంతానవంతుడ'ని యర్థముండుటవేత కవి శ్లేషించినాడు. అంతియకాదు. భార్యాపర పర్యాయములగు శబ్దము లనేకములుండగ 'జాయా' శబ్దప్రయోగమేల జేయవలయును? సంతానవంతురాలు కాగల భార్యకే 'జాయా' శబ్దము వర్తించును. 'యదస్యాం జాయతే పునః' అని వేదము. ఎవతెయిందు తాను పుత్రుడై పునర్జనించునో అమె జాయ. 'పితృప్రతిబద్ధవత్సాం' అనుటలో వత్సశబ్దప్రయోగము కూడ తదుద్దేశకమే 'ముషే' అని ప్రయోగించుటలో 'అగతానాగతజ్ఞాని' యగు వసిష్ఠుని వాక్కు వ్యర్థము కానేరదని భావము. ధేనుశబ్దప్రయోగము 'దుగ్ధే కామానితిధేనుః' అనగా కోరికల నిచ్చునదను అర్థసూచకముగ చేయబడినది. ద్వితీయశ్లోకమున 'ధర్మపత్నీ' శబ్దముకూడ 'ధర్మప్రజాసంపత్త్యర్థం ప్రయముద్వహే' అను సుకల్పప్రకారము దీలిపుడు సుదక్షిణాపాణి గృహముందు 'ప్రజాసంపత్త్యాను ధర్మపత్నీస్యకంఠము చెనినా' డను భావమును స్ఫురింపజేయుటయే. 'గ్రహతరీవర్ధం స్మృతిరన్యగచ్ఛతే' అనుటలో స్వారస్యము వివ్వదాక్షిణ్యకరముగా సుప్రసిద్ధమైనది. శ్రుతియొక్క అర్థమువెంబడి స్మృతి అనుటచినిల్లు సందర్భముననే సుదక్షిణ వెళ్లెనని చెప్పట ఎంత సమంజసముగా నున్నది! మహాకవి వాక్కులలో నిడియే స్వారస్యము, సంతానకాములైన దంపతు లేవిధమున గో శుశ్రూషాదిక్షిత్తులైరో వర్ణించిన యీ ఘట్టము అట్లు జేసిడి దంపతులకే తెలియదగును. 'సాగసుకౌర్మలరావలె నాలకించి నన' అను లక్షణమునకు లక్ష్యభూత మిట్టికవితయే. తదుపరి పంచమసర్గలో కౌత్సమహర్షిగారి చాల అందముగ వర్ణింపబడినది. రఘుమహారాజు కౌత్సమహర్షిని పంపించుచు ఒక్కసారి మన మనోనేత్ర

ములందు ఋషివాణికలను చిత్రించెను. ఆ యాశ్రమములందు అభగ్నుకామమృగసంచారము, ఇంధపష్టాంకినైకతములు, మహర్షుల నియమాభిషేకములు, తదర్పిత పితృనివాపాంజలులు, సుతనిర్విశేష సంపర్దితాశ్రమ పాదపములనుగూర్చి వినుచుండగా అట్టి యాశ్రమములుకలవా. యన్నచో వాటి సందర్శనభాగ్యము మన జీవితములలో మనకు కలుగునాయను 'సాగసుకౌర్మల' పుట్టకమానవు

ఇందుమతీ వియోగవర్జనావసరమున మనలను కాలిదాసు కరుణరసప్రవాహములో ముంచి కళతళవియోగదుఃఖమెట్లు పుటపాక ప్యతికామో తెలియజెప్పెను. "విషమవ్యవృత్తం కృచిత భవేదమృతంవా విషమిశ్వరేచ్ఛయా" ఇది ఎంతటి సందేశము! ఎంతటి మానవుడైనను అహంకరించి తాను 'ప్రయోజనం' అని యచగలదా? జన్మాంతర పుణ్యపాప పరిపాకమును, ఈశ్వరేచ్ఛను అతికమించగలదా? ఎవరికిని అది శక్యముకాదని కాలిదాసు వాక్యమైనది.

వేయేల? రఘువంశముం దే సర్వము పఠించినను, పవిత్రపాతావరణములు, పుణ్యతీర్థములు, యజ్ఞయాగాదిక్రతువులు, ఋషివాణికలు, పతివ్రతామతములు, శుద్ధచారిత్రికరాజులు, పూజ్యవిశ్రాంతివ్యవహితములు, ధర్మమూర్తులు మన మనముల చూడగొని మనలను పవిత్రీకరించి, నడవడులను దిద్దుకొనుటలో సహకరించును. ఇట్టి మహాకావ్యములు మనోరంజకములేకాక హృదయసంస్కారజనకములై "కావ్యం నద్యోపరనిర్వృతయే, కాంతానమ్మితతయా ఉపదేశయజే" అను యాలంకారికసమయమునకు లక్ష్యభూతిములై విరాజిల్లుచున్నవి.

కాలిదాసు మూడవకావ్యము మేఘసందేశము. మల్లినాథకవి "మాఘే మేఘే గతంవయః" అన్నాడట! అనగా మాఘమేఘసందేశ వ్యాఖ్యానములతోనే

తన వయస్సు గతించెనట. అత్యున్నత భావకవితా  
మిలిత విషయలభ శృంగారపరివాహములో చదువరు  
లను ముంచెత్తి “మేఘాలోకే భవంతి సుఖినోఽప్యన్యథా  
వృత్తిచేతః” అనగా మేఘము కల్పించుతే అంకగత  
పత్తికుడైనను అన్యథావృత్తిచేతకుడైనట్లు, మేఘ  
సందేశము చదివి అర్థముచేసికొనువానికి గృహిణి  
ప్రక్కనేయున్నను తద్విరహబాధ ఘటించునని కవి  
శ్లేషించెనాయని తోచును. ఆంధ్రదేశములో పండిత  
గ్రామములందు నలుబది, యేబది సంవత్సరముల  
పూర్వమువఱకు మేఘసందేశశ్లోకములు బాలకుల  
కంఠములలో మధురకూర్తిములై హృదయావర్తకము  
లగుచుండెడివి. విప్రలంభశృంగారము - దానికి  
తగిన మందాకాంతవృత్తములు - మృదుమధుర శబ్ద  
విరాజమాన శయ్యామాధుర్యము, కవులకు భవభూతి  
యొక్క శిఖరిణీ మయూరీనాట్యమును స్మరింపఁ  
జేయును. కాళిదాసు మందాకాంతలు, భవభూతి  
శిఖరిణీవృత్తములు కవిమనోరంజకములు - మేఘ  
సందేశమందలి శ్లోకములలో నూటికి ముప్పదివఱకు  
ఆర్థాంతరన్యాస శోభాయమానములై నేటికిని పండిత  
జిహ్వగ్రములందు నాట్యము చేయుచున్నవి.

౧ కామారాహిప్రకృతి కృపణాశ్చేనాచేతనేము

౨ యాజ్ఞా మోహా వరమధి యే నాధమే లబ్ధకామా

౩ సేచైర్లబ్ధత్యుపరిచదౌ చక్రనేమికృమేణ

మొదలగునవెంతయు స్వారస్యమును వర్ణించును.  
భార్యావిరహమున కామార్పణై, ప్రకృతి కృపణుడైన  
యక్షుడు మేఘమును పిలచి, పూజించి, తన  
భార్యకై వార్తనుగొనిపోమ్మని చెప్పుచు ఒకగ్రంథము  
నంతను వార్తగాజెప్పి మహాచమత్కారముగ, శృంగార  
రసభూయిష్టముగ పాఠకులమనముల నేలోకమునకో  
గొంపోవుచున్నట్లు తోపింపజేసి, భారతదేశాంతర్గతము  
లైన వివిధగృహనవనగరి నగర నదనదీవర్ణనల మన  
స్సుల రంజింపజేయుతే పాఠకులుకూడ మేఘ

ములుగా మారిపోయి ఆయాదేశములందలి ఆయా  
సౌభాగ్య సౌందర్యములను తెలికింతురా యన్నట్లు  
మేఘసందేశకావ్యము పండితులకుఁబోచును. శ్రీవిశాల  
మగు విశాలానగరముయొక్క వర్ణనను విన్నవారికి  
జీవితములో ఎప్పటికైనను అత్రాద్భుత సౌభాగ్యయుక్త  
నగర సందర్శనభాగ్య ముట్టునా యనువాంఛ పుట్టక  
మానదు. సైజముగా అట్టిసగములు భూలోకములో  
గలసాయను శంకగూఢ జనించి,

స్వల్పీభూతే సుచరిత్రభక్త స్వర్గరం గాంగతానాం  
శేషైః పుత్రైః ప్లాహిమిదేవే నాం గెమిగ్తావదేకం

అను కాలిదాస చరితము యథామతే తిలకమానదు.  
యక్షుడు అనంతాక్షై క్రుంగి కృత్రిమ భార్యను మిసః  
ఫలకమున నెట్లు చిత్తగించుకొని మేఘునితో చెప్పి  
నాడో అట్లుము చదువరుల కన్నల చూపుచున్నను.  
వచనైకరచనాపాఠముల గల సామ్యా మూర్ఖుల  
కును, కవితానైపుణులైన మహాకవులకు పండిత  
తారితమ్యములతో మేఘసందేశము చాటును. నేడు  
వాఙ్మయములలో ఆచార్యులైనముల సుపాఠించి  
విశ్వకళాశాలలందు బ్రాధ్యాపకపదవులందు పరాక్షిలు  
పండితులు వాస్తావ్యభువనగత విశ్వవిద్యాలయా  
హూతులై అభ్యుదయి రెంటు చూడు సంపత్కృతిము  
లుంటు సందర్శమున, అందేకమున పరిహాసుచిత  
క్రంగి కృశించువారల గృహిణులకు లేకులువ్రాయు  
అతి, మేఘసందేశాంతర్గతశోకప్రసాదాచితశ్లోక పరం  
పరా ప్రవహిల్కిపిరారమున శతాంశమైనను స్వం  
దింపజేయగలరాయను శంక భార్య అను కలుగు  
చుండును. అట్టియే మహాకవి కాళిదాసుకు పన్నె  
ఆచార్యులైనదమల సేవ్యులైనను? సార్వకాలిక  
డైన యీ విశ్వమహాకవియొక్క భాయపరుమున  
కైనను మనము నోచుకొనలేదు. చరిత్రగ్రాహక  
గర్వములో లీనమైపోయింది. కొద్దిపద్యములవ్రాసెయు  
మహాగద్యలను వ్రాయుచు, నాలుగు తెటగీతులనల్లి

మహాకవులను సమ్మానము వాంఛించు కవులు పెక్కిండుగల నేటికాలమెక్కడ? మహాకావ్యములను వ్యాసీయు గోత్రనామముల స్మరింపని కాళిదాస మహాకవియెక్కడ? తత్త్వవితాగ్రంథములను తాళపత్రములతో శ్రమించి పరిశ్రమించి వ్రాసికొనియు, వేదములతో మోఖికముగాను వానిని ధరించియు, కాలగర్భముతో రాజ్యరాజధానులై భిలీభూతములగుచుండ, ఏనాటికాలమునుండియో కాళిదాస కవితాప్రవాహమును మనకందజేసిన మన పెద్దలకు మనము ఋణపడియున్నాము. కాలగర్భములో నశింపక జీవించుటయే మహాకవితాలక్షణము. ఇక

‘కావ్యేమనాటకం రమ్యం నాటకేమశకుంతలా త్తతాపి చతుర్థోఽకః తత్త్వోఽకః చతుష్ఠయం’

అను నానుడికి మూలభూతిమైన శాకుంతలనాటకమును దిజ్ఞమాత్రముగా పరామర్శింపము, కాళిదాస కృత కావ్యనాటకములలో నేయొక్కటైనను పరామర్శించుటకు ఒక్కొక్కగ్రంథము వ్రాయవలసియుండును. అట్టితఱి ఒక చిన్నవ్యాసములో తత్త్వవితారసప్రవాహములోనుండి ఆనమనముకూడజేయుటకు సాధ్యము కాదు ఐనను దేశకాలనియమానసారము కొద్దిపంక్తులు శాకుంతల నాటకమునుగూర్చి వ్రాసినగాని ఈవ్యాసమునకు సంపూర్ణత్వము సిద్ధింపదు.

శాకుంతలనాటకమును జాగ్రత్తగా దదివియానందించుచో రెండు ముఖ్యవిషయములు పాఠకుల మనస్సునకు హత్తుకొనును అవి ఏవన (1) ఐహిక జీవితములోని సౌందర్యము. (2) ఆధ్యాత్మిక జీవితములోని యానందము. ఈ రెంటిని మనస్సులోనుంచుకొనియే గతేపండితుడు 'The young year's blossoms' అనియు 'The fruits of its decline' అనియు వ్యవదేశించినాడు. శకుంతలా సౌందర్యము దుష్కంతునికి తదనుభూతి ఐహికస్థౌందర్యప్రతిపాదకము. కణ్వమహర్షియొక్క ఆశ్రమవాటిక అచ్చటి ఆధ్యాత్మికవారావరణము రెండవది.

శకుంతలను దుష్కంతునివద్దకు పంపుటము రసవంతమై మహావిద్వాంసుల మన్నననుపొందినది. శకుంతలను ముందుగా కణ్వుడు ఋక్పదస్సుతో నాశీర్వదించును. “వైతానాస్త్యాం వహ్నియః పాలయంతు” అనుటతో ఎంతయందమున్నది! తదుపరి పనదేవతానుజ్ఞకై కణ్వుడు వనస్పతుల నుద్దేశించి ‘పాతుం నప్రథమం....’ అను శ్లోకమునుజెప్పెను. ఇందులో 'There is a soul in The apparently slumbering Nature' అను సందేశమును కవి మనల కందించుచున్నాడు. ఈ సందర్భములో “అరాత్రై అగ్నిరస్తు, అరాత్నరభరస్తుతే, నివాతేత్వాభి వర్తతు స్యస్థితేస్తు వనస్సతే” అను వేదమంత్రమెంత ఆర్ధవంతమైనదో చూడుడు. “ఓ వృక్షమా అగ్ని నీకు దూరములో నుండగాక! గొట్టలి నీకు దూరముగా నుండుగాక! వాయురహితముగ మేఘము నీకై వర్షించుగాక!” ఈభావమునే ఆనువదించు మఱియొక వేదమంత్రము “సహ వృక్షభ్యః హరి కేశేభ్యః” అనునది ఎంకటి హృదయసంస్కారము! యావజ్జీవము ఫలించి సేవించిన వృక్షము ముదిమిలోనుండగా, నిర్వృణ్ణుడై, కృతిఘ్నుడైన మానవుడు గండ్రగొడ్డలిచేత దానిని సరుకయత్నించును. అట్టి జాతికిని ప్రాచీన భారతీయవైదికార్థ దృక్పథము సకును ఎంతవృత్త్యాసమున్నది? మనుజుడు కృత్రిమ జీవితమును స్వాధ్వపరత్వమును విడనాడి, ‘పేగుమ పూర్ణుడై. మధుమంతమైన జీవితము నలవఱుకొని, పృథ్వీతో లీనుడై ఆశ్రమవృక్ష మృగాదులతో ఋషులవలె సమభాగజీవితము నలవఱుకొనినచో, పృథ్వీతో సంభాషించగల సంస్కారము గలవాడగునను సందేశమును కణ్వాశ్రమవర్ణనములో కవి మన కందించుచున్నాడు. ఈసందర్భములో గౌతమీవాక్యమును జూడుడు.

“జాతే, ఇదానీం జ్ఞాతి బసన్తిగృధ్భిః అనుజ్ఞాత గమనాని తవోవనదేవతాభిః! ప్రణమయేత్ గవతిభ్యః!



పియంవదా వాక్కుమునుఁ జూడుదు !

'ఉద్భవత చిర్భకబళాః మృగాః,

పరిత్యక్త నర్తనా వయూరాః

అపస్మతపాండ పత్రా

సుంచంత్యః' సూత్రాః."

శకుంతల "తాత! లతాభగినీం వసజ్యోత్సాహ  
మామంత్రయిష్యే" అనుటలో ఎంతయంఃమున్నది?

సంగరహితుడు కాదగిన కణ్ణబ్రహ్మర్షికి,  
శకుంతలాగత్రప్రేమ బంధకరముకాదా యను శంకకు  
సమాధానమేమనఁగా లతామృగాదులనుగూడ ప్రేమిం  
చెడి విశ్వప్రేమమూర్తులైన మహర్షులకు శకుంతలా  
గతప్రేమలో తిప్పేమున్నది? ఆ ప్రేమ భగవంతుని  
ప్రేమపంటిది దానికి సంగదోషములేదు.

"యాన్యత్యద్య శకుంతలా....."

"అస్మాన్ సాదు విచింత్య....."

ఇత్యాది శ్లోకములు సుప్రసిద్ధములై బహు  
వ్యాఖ్యాతమగుటచేత పిష్టపేషణమునువీడి ఒక్క శ్లోక  
రత్నము నుదాహరించి ఈవ్యాసమును ముగించెదను.

"రమ్యాణి విశ్య మధురాంశ్చనిశమ్యశబ్దాన్  
సర్వత్పికి భవతి యత్సుఖేతోఽపజంతః  
తచ్చేతసా స్మరతి నూనమబోధపూర్వం  
భావస్థిరాణి జననాంతర సాహ్వాదాని.

ఇదియొక శ్లోకరత్నము. గాఢహృదయాంతర్గత  
తత్త్వమును సముద్రాంతర్నిగూఢమైన రత్నమువోలె  
బయటికితెచ్చి కవి మనకందించెను. రమ్యవస్తువుల  
జూనుతటి, మదురశబ్దముల విను సందర్భమున,  
ఏదియో అనిర్వచనీయభావనాలీఢమై మనస్సు పర్యు  
త్సితమగునట! ఏది అచ్చట హేతువు? జన్మాంతరీణ  
ములగు హృదయనిద్రాణ వాసనాసంస్కారములు,  
రమ్యవస్తుదర్శనముచేతను, మదురశబ్దశ్రవణముచేతను  
స్పందించి, అవిద్యావ్యాప్తమైన చేతనకు (Obscure  
physical mentality) సుసూరగనగనగర్భమాయాత  
నక్షత్రకాంతివోలె ఏదియో స్ఫూర్తికలుగును అది  
అబజ్జైకవేద్యమే. ఏ వాఙ్మయమందును ఏకవియు  
ఈభాషమును చెప్పియుండలేదు. అదియొక మధు  
రాలిమధురమై గూఢాతిగూఢమై భాషము. అట్టి  
భాషములెన్నియో శాకుంతలనాటకమున మనకు చెప్పి  
బడియున్నవి. అదియే మహాకవియొక్క కవితావైశి  
ష్ట్యము. స్థలాభాషముచేత ఇంతటితో విరమించెదము.

## శాతవాహన సామ్రాజ్యములో రమణీమణులు

డాక్టర్ శ్రీమతి వారణాశి యశోదాదేవి

అఖండ దక్షిణభరతఖండమును ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ బరిపాలించిన ప్రపథమసామ్రాజ్యమే ఆంధ్రశాతవాహన సామ్రాజ్యము. శాతవాహన చక్రవర్తులు దక్షిణాపథపతి బిరుదాంకితులై క్రీ. పూ. 3వ శ. చివరిపాదమునుండి క్రీ. శ. 3వ శ. మొదటి పాదమువరకును నాల్గున్నర శతాబ్దములు దేదీప్యమానముగ రాజ్యరమనెరపిరి. దక్షిణాపథమునుండి యుత్తరాపథమునకు విజృంభించి పాటలిపుత్రమును సైతమును జయించి యేలినది యొక్క శాతవాహన సామ్రాజ్యమే. ఉత్తరమున వింధ్యపర్వతశ్రేణులు, దక్షిణమున తుంగభద్ర నదీమతలియు, ప్రాచ్యప్రతివ్యదిశలందు సాగరమును శాతవాహనసామ్రాజ్యపు సరిహద్దులు. సామ్రాజ్యపు మహాన్వృతదశయందు, సామ్రాజ్యము పాటలిపుత్రమునుండి బళ్ళారివరకును, రాజపుత్రస్థానపు ప్రాగ్భాగమునుండి గోదావరీముఖ

ద్వారమువరకును, ఉజ్జయినినుండి కడలూరువరకును వ్యాపించెను.

దక్షిణభారతదేశచరిత్రలో స్వర్ణయుగమనదగిన శాతవాహన సామ్రాజ్యకాలములో దేశము సస్యశ్యామలమై యుండెను. సంస్కృతి యున్నతశిఖరముల నందుకొనెను. “బౌద్ధవాఙ్మయమును, బౌద్ధకళయు కొంగొత్తరీతుల విజృంభించినవి”. భారతీయ సంస్కృతి ప్రావృదేశములకు విస్తృతమై విస్మయగాఢకు ప్రాతిపదిక యేర్పడెను. దక్షిణాపథపు రమణీమణులు వివిధరంగములందును బాల్గొనుచు విజయశీలురై వేదకాలముయొక్కయు, బౌద్ధయుగముయొక్కయు ఔత్తరాహరమణులతో సాటివచ్చుచుండిరి.

శాతవాహనవంశపు రాణులు కొందరు రాజకార్యముల బాల్గొనుచు రాజ్యతంత్రమును నిర్వహించు

చుండిరి. పగ్గభమ శాతకర్ణిమహారాజు (క్రీ. పూ. 180-170) భార్యయైన దేవీనాగానిక, సామ్రాజ్య నిర్మాతయైన సిముఖచక్రవర్తి (క్రీ. పూ. 221-198) కోడలు. ఈమె తండ్రి మహారాష్ట్ర స్థానికనాయకుడైన మహారథిత్తుణకయిరౌహసిముఖమహారాజు మహారాష్ట్రమును జయించుటవలన నీ రాజకీయ వైవాహికసంబంధము సంభవితైను. నాగానికాదేవి యశేషశేముషీ సంపదగలదై, ఆశ్వమేధయాగధ్వయమునేకాక, తదితరములైన యనేక కృత్యపులజేసిన భర్తతో సహా ధర్మము నెరపుచు తన నానాభూటేశాసనములో శాతకర్ణికార్యముల బృశించెను. ఈ పుణ్యదంపతుల పుత్రులు నలువురు; వారిలో నొకడైన వేదశ్రీపక్షమున నాగానికాదేవి కొంతకాలము రాజ్యము పాలించెనేమోయని నానాభూటేశాసనము స్ఫురింపజేయుచున్నది.

మరియొకరాణియైన గౌతమీబాలశ్రీ శివస్వాతి మహారాజు భార్య. కుమారుడు శాతవాహనచక్రవర్తి లందరలోను మేటియై త్రిసముద్రతోయపీతవాహన విరుదాంకితుడైన గౌతమీపుత్రశాతకర్ణి (క్రీ. శ. 78-102). ఈమె భర్తతోను, కుమారునితోను, పౌత్రుడైన పులోమాపితోను కలిసి యశేషదానధర్మములజేసి, రాజ్యతంత్రసర్వహక్కులను వారికి సహాయపడుచుండెను. మహారాణి వాసిష్ఠీదేవి గౌతమీబాలశ్రీ కోడలు; గౌతమీపుత్రశాతకర్ణి భార్య ఈ సుగుణశీల చేసిన ధర్మకార్యములు నాసికేశాసనములలో పేర్కొనబడియున్నవి.

గౌతమీపుత్రశాతకర్ణి మొదలుగా శాతవాహన చక్రవర్తులు తమ మాతృనామములతోజేర్చి తమ నామధేయముల జెప్పకొను నాచారము శాతవాహన మహారాజుల సుగుణసంపదకు తారాణముగదా! ఉదా:- మాధరీపుత్రశాతకేశసేనా. ఈ యాచారము మాతృగోత్రమునుగాని, నామమునుగాని సూచించు

నామముతో పుత్రుని నామధేయము జేర్చుట- వేద కాలమునందును వాడుకయందుండెను. కాని రాజ్యము మాత్రము పిత్రధీనముగనే సంక్రమించుచుండెను. ఈ నామధేయ ఆచారము శాతవాహనులకు రాజకీయ వారసులైన యిక్ష్వాకురాజులకాలమందును సాగెను. మేనరికపు వివాహసంబంధములవలన ఋషిగోత్రములు వర్ధితిచర్యణమగుచుండెను.

శాతవాహనులకాలమున సంఘమున స్త్రీలు ఉన్నతస్థానము నులకరించెనుండిరి. ఆర్థికముగను, సాంఘికముగను స్వేచ్ఛను గల్గియుండిరి. రాజ్య తంత్రముల దీర్చిదిద్దిన పట్టపురాణులేగదా, ఉన్నత పద్ధతులకుజెంది. రమణులు ఉత్పన్నభర్తృకృష్యముల నెరవేర్చిరి. వీరు మహాభోజి, మహాసేనాపతిని, మహాతపవిరి ఇత్యాది బిరుదులు పొందియుండిరి. గౌతమీబాలశ్రీ బౌద్ధభిక్షువులకొరకై యొక గుహను దొరికించెను. వాసిష్ఠీదేవి రాజమాతయనియు, జీవ సుతయనియు అపూర్వవిధి చెప్పకొని తిరణ్ణుపర్యుత్తులమందొక గుహను సర్వించుజేసి బౌద్ధభిక్షువులకు దానమిచ్చెను. వారి గ్రానార్తయై యొక గ్రామమును నిచ్చెను. ఆభిక్షువులచట నిమిసపుష్ప గ్రామభూముల వ్యవసాయము జేయనందున, గోవర్ధననగరమునకు జెరిగిన రాజక్షేత్రమునుండి మిరియొంభూమిని వారికిచ్చి కాసము వ్రాయింపెను. గోవర్ధనమందలి రాణి ద్వ్యగి రాణి యాజ్ఞను బాలింపుడు, యామె కుశలమునుగూర్చి పృశ్నించెను. రాణి పంజర యాచారాభిమానముల జూరగొన్నదనుట కిది నిదర్శనముగదా!

సామాన్యవర్గములకు జెరిగిన మహిళలు విరివిగ ధనమును దానధర్మములకై శ్మయపరమచుండిరి. అమరావతిలో వివిధశిల్పములైన యనేకస్తంభములను, తరణములను, స్తూపపుష్పలకములను నిర్మించినది యుదారగుణమునైపులైన నారీమణులేగదా! అమరావతి, కుడా, నాసికక్షేత్ర

ములందలి శాసనములు ఎన్నియో రమణులిచ్చిన దానములను, వారు పేర్కొనించిన ధర్మములను జెప్పుచున్నవి. నాసిక్, కుడాలలోని చైత్యములు వీరు నిర్మించినవే. విశ్వవిఖ్యాతిగాంచిన కార్తాచైత్యనిర్మాణములో స్త్రీలు ఎంతయో ఉత్సాహముతో పాల్గొని యుండిరి. విష్ణుదత్తయను శకయవతి నాసిక్లో బౌద్ధసంఘమునకు 3500 కర్షపణములు విరాళ మిచ్చెను,

రమణీమణులు బుద్ధస్మారక చిహ్నములను బూజింపుచుండిరి. సభలలో బాగ్దానముండిరి. వాద్యముల మ్రోయింపుచుండిరి, స్మృతగీతముల నానందించుచుండిరి. భర్తలతో ఆతిథిసత్కారముల జేయుచుండిరి. సంవాదముల పీక్షించుచుండిరి. ఈరేగింపులతిలకించుచుండిరి. ఇట్టి దృశ్యములు అమరావతి శిల్పప్రదర్శనములలో గానవచ్చుచున్నవి. ఈకాలపు స్త్రీలు వేదములందు బేర్కొనబడిన దైవతములను భక్తి తత్పరులై గొల్చుచుండిరి. ధర్మరాజునకు, ఇంద్రునకు, సంకర్షణునకు, వాసుదేవునకును, చంద్రసూర్యులకును, దిక్పాలకునకు, నాగానికాదేవి వందనసమర్పణముతో నానాభూటోశాసనము ప్రారంభమగుచున్నది. ఇంద్రప్రళయములు, శివకేశవులు, రాధాకృష్ణులు ఆరాధింపబడుచుండిరి. నాగానిక మాసోపవాసములను, గౌతమీబాలశ్రీ సత్యమును, దానమును, ఆహింసను, తపమును, దమనియమోపవాసములను బాటింపుచుండిరి.

ఆరాధనలు, పర్యములు, ఉత్సవములలో స్త్రీలు పురుషులతో సమానముగ బాల్గొనుచుండిరి. వైవిధ్యవైదుష్యమును గడించిన రమణీమణు లెందరో యుండిరి. శాతవాహన హలవక్త్రవర్తికాలము పాశ్చాత్య సారస్వతస్పర్శయుగమన్న సత్తిశయోక్తిగానేరదు. ఏడువందలగాఢలతో గాఢాసప్తశతిని సంకలనముజేసిన శ్రీపాలితుడు, హమారిలుడు, హాలుని

యాప్తాసములతో కవితాగోసరులు. ఈ సప్తశతి ధ్వని కావ్యమునుబట్టియే “అష్టతం ప్రాకృతం కావ్యం” అన్న నూత్రి బుట్టినది. రచయితలలో రాజకవులు, తదితరకవులు, కవయితులు నుండిరి. కవిపత్నీల బిరుదాంకితుడైన హాలుని పట్టమహిషి మలయవతి సంస్కృతాదిభాషలయందును, కవితయందును వైదుష్యము గల్గియుండెను. రసవత్తరమై పృణయలక్ష్మి శృంగారవర్ణనముతో నుబికియున్న గాఢాసప్తశతి సంకలనమున చక్కవర్తి కీమే చేదోడువాదోడై యుండెననుట నిస్సంశయము. సప్తశతి రచయితలు— అనులబ్ధి, అనులక్ష్మి, రేవ, ప్రహత, వర్ణవతి, శశిప్రభ, రోహ, మాదవి యనువారు.

ఈకాలపు కవయితుల పాశ్చాత్యమునకు నిదర్శనముగ గాఢాసప్తశతిలోని యీక్కింది పద్యముల జూపవచ్చును.

“పచ్చని ఆకుజొంపములు  
పండిన యెఱ్ఱని పండ్లగుత్తులై  
ముచ్చటసూపినట్టి శకముల్  
వెరనార్చుచు లేకపోవఁగా  
నచ్చెరియమ్ముతోడ నగి  
రల్లన శుష్కవట్టుముజేరగా  
వచ్చిన పాంథులందరును  
వల్లరుగొట్టుచు బెద్దవచ్చుటల్.”

యని కపటానురాగము నభినయించుచున్న నాయకునినమ్మి మోసపోయి నిందించుచు అన్యపదేశముగ నాయక మరొకరనుణితో ననియెను.

స్త్రీలకు వామనయన ముద్రుట శుభసూచకమని దెలిసి యొక పోషితభర్తృక తన యెడమకన్ను ఆదరగా, ప్రియతమనిరాక కెదురుచూచుచు—

“వామనయనమా! నీ శుభస్ఫుందనమున  
బ్రాణదయతుడు వెగనువచ్చెనేని  
జానరి దక్షిణనయనమ్ము మూసివేసి  
వానిగనుగొందు జిరము నీద్వారమున.”

అనిన అనులపైరచితపద్యమునకు సత్వతిలో సగ్రస్తానమీయబడినది.

కవయిత్రి రేచ రచనాపటిమ యీక్రింది పద్యములో గోచరింపుచున్నది.

“చెయింపెంతకును నైన్చి? చెయబోవు  
మీదనికనెన్చి? చెతితో మెలగవెన్చి  
యిప్పుడు అప్పులే నేని కమింపవలయు.”

నని నామక నాయకనితో చెప్పినట్లుది. మాధవి కవిక కుదాహరణ మీదిగువగల పద్యముగు చున్నది.

“ఎగని అధికారమును బ్రజటంపరెవరు?  
కోవగించిన బ్రవియాలకొంచురెవరు?  
దాసులులు? వారల నెంతలకు వ్రెయిలు.”

హాళకవర్తి లీలావతిప్రేమగాధను కవి కుకూటాలుడు తన సతి సావిత్రీకి చెప్పినట్లు మహా రాష్ట్ర పాకృతభాషయందున్న లీలావతిశావ్యమున గలదు. లీలావతి సింహళరాజు శీతమేఘుని కొమరిత సప్తగోదావరీభీమం - దాత్యారామములో నుండెనట. పూర్ణాంబుని బృహత్కథ రచనాసందర్భమున శాతవాహన చక్రవర్తి సంస్కృతము తెలియనివాడై జలక్రీడ లలో రాణిచే పరహసించబడి కడుపరి ఆరుమూస ములలో సంస్కృతములో పగవీణకగడిచెనను ఐతిహ్యముగలదు. ఇట్టి సంఘటనలు రమణుల వైసువ్యమునకు నిదర్శనములుగదా!

బౌద్ధసన్యాసిులు - సమిశ్రిత లు, పవశితికాలు, బిక్షుణిలు యనబడుచుండిరి. గురువులయొద్ద విద్య నభ్యసించుచుండిరి. సన్యాసినులలో ఉపాధ్యాయులు 'యభయాయాను' అనబడుచుండిరి. వీరు విద్యార్థిను లకు విద్యాబోధ జేయుచుండిరి. కొందరు బిక్షుణిలు గృహస్థులుగానుండిరి.

ఆహారము, వినోదములందు శాతవాహన కాలపు స్త్రీలు స్వేచ్ఛగల్గియుండిరి. అజంతా, అమ

రావతీ, సాంచీ శిల్పములనుండి రాజలపరేనే రాణు లును తాంభసములను, పరివారమును భూపణము లను ధరించుచున్నట్లు స్ఫుటమగుచున్నది. వారి యాభరణములలో చూడామణి, మకరక, చటౌల తిలకమణి, లతాటిక, కుండలములు, యష్టి, అపవార తిక, హారములు, కంటె ఫలువిడములైన వలయ ములు, వంకీలు, వద్యాణములు, ఉదరబంధములు, అంగుళీయకములు, కదియములు ప్రధానమైనవై యుండెను.

సాందర్యసంరక్షణయందు స్త్రీలు సహజాను రక్తతైయుండిరి. రాజప్రాసాదములందును, ఉన్నత వర్ణములవారి గృహములందును అలంకరణమునకు పృత్యేకముగ సైరంధ్రులుండిరి. శిల్పములలో తైల పాత్రలు, దువ్వెనలు, ఆద్యములు, లత్తుకలు, మాల్య ములు గానవచ్చుచున్నవి. ఈకాలపు స్త్రీల శిరోజ ముల యలంకరణము సింధుసంస్కృతినాటి శిరోజ ముల యలంకరణమును స్ఫురింపజేయుచున్నది. శిరోజములను అనేకవిధముల జడలుగగాని, మును లుగగాని మలచుచుండిరి. వీనిలో నైవిధ్యమైన యలంకరణపద్ధతులు గలవు. వీనినే జటా, ప్రసేదా, కేళపాళము, కబరీబంధము, రమ్యిల్లము అను చుండిరి. పరిసాహస్యముగ శిరోజములతో పూల మాలికలు, మువ్వకాండములు వదిలి దండెగు సువర్ణాభరణములతో అలంకరింపుచుండిరి. శిరో జాలంకారములు చెడుకుండలంబులకు వివిధముగ సుపకరణములండెను.

గృహసంస్కారమునాటి సంఘటనలను పృథివిం బము. వాత్యాయనశామనూత్యములను నాటి గుర్రస్వ త్వి నిరూపించును ఆగవద్దములకజెంది యువతు లును, విద్యావతులైన గణిలును చతుష్టక్తిశాలలో పగవీణలైయుండిరి. స్త్రీలు హరిద్రమును మిగ్గుట ముగ వాడుచుండిరి. పర్వదినములలో నింటింట

నుపాయసములిచ్చుచుండిరి. ఉద్వానవనముల కేగుచుండిరి. యక్షరాత్రి, కొముదీజాగరము, మదనోత్సవము, సహకారభంజకము - ఇత్యాది వినోదములను, ఉత్సవములను సమీక్షలను పాటించుచుండిరి.

లలితకళలు ఉచ్చదశయందుండెను. నృత్యమందును, వీణావాద్యమందును, రేఖావర్ణచిత్రముల రచనయందును సామాన్యస్త్రీలు కాలము గడుపుచుండిరి. స్త్రీల చేష్టలు కొన్ని శిల్పములవల్ల దెలియుచున్నవి. కార్తాగుహలలో మోకాళ్ళపై కూర్చుండియున్న యేనుగులపై లీలావిహారముసల్పుచున్న స్త్రీపురుషప్రతిమలు సజీవములేమోయన్న భ్రాంతిని గొల్పుచున్నవి. జగ్గయ్యపేటసమీపమున ధనబోడు శిథిలములలో నొకద్వారమున కిరుకెలంకుల పూజాద్రవ్యములతో నిలబడియున్న స్త్రీల శిల్పమును బోలీయున్నది. అజంతా పదపగుహలోని శిల్పసముచ్చయము. చెబ్రోలలో లభ్యమైన స్త్రీమృత్యుప్రతిమ నాగార్జునకొండ, కొండాపురములలో లభ్యమైన మట్టి బొమ్మల చాతికలు గల్గియున్నది. కొండాపురమందలి హారతివ్యతిమలలో సౌందర్యఖండ్రై సర్వాభరణ భూషితమైన స్త్రీ యాసీనురాలై వామభాగమున భాలుని కూర్చుండబెట్టుకొనియున్నది. సాంచీస్తూప ద్వారములలో నొక స్తంభముపై బుద్ధశిల్పమునకు వెనుకగా ఉమతమ కార్యకలాపములలో నిమగ్నలైన నల్వడు గ్రామీణయువతులు శిల్పాంకితమైరి. ఈశిల్పమునకు ముందుభాగమున నైరంజననదియు అందుండి యొక భామ కడవతో నీరు మోసికొనిపోవుటయు జూడనగును. ఉమరావతిశిల్పములలో సర్వాలంకృతమైన శ్రీ లేక లక్ష్మీ పృథివిగలరు. 'బుద్ధావశేషము

లకై తగవు' దృశ్యములో నొక రమణి యాసీనురాలై వీణ వాయింపుచున్నది. వేరొకయామె నృత్యము సల్పుచున్నది. గోలిశిల్పమందలి వివిధభంగిములందలి మిథునములు, ఆకాలపుస్త్రీల వేషభాషల దెలిసికొనుటకు సాధనములగుచున్నవి.

ఇవిధమున శాతవాహనులకాలమున స్త్రీలు సమస్తరంగములందును ఉన్నతస్థానమును, ప్రావీణ్యమును, గౌరవమర్వాదలను ఇచ్చిపుచ్చుకొనుచుండిరని రూఢియగుచున్నదిగదా !

#### Bibliography:—

- 1) Prof. M. Rama Rao:  
Satavahanā Sañchika, Guntur (1950)
- 2) Sircar : Select Inscriptions I
- 3) Epigraphia Indica, Vol. VIII
- 4) K. Gopalachari:  
Early history of the Andhra Country (1941)
- 5) M. Rama Rao:  
Buddha Jayanti Souvenir. Supplement (1956)
- 6) K. Lakshmiranjanam:  
Andhrula Samskriti Charitra.
- 7) M. Rama Rao:  
Satavahana Commemoration Volume, Guntur (1950)
- 8) M. Rama Rao.  
Nagarjunakonda Souvenir.
- 9) Burgers:  
Buddhist Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta.
- 10) The Indian Academy of Art (Vols. 21) Culcatta.
- 11) A Réa:  
South Indian Buddhist Antiquities-Vol. VI (1894)

# రవి ఆచారములు

## శ్రీ గాలి పార్థసారథిరావు

సంస్కృత వాఙ్మయప్రపంచమున ప్రసిద్ధిగాంచిన కవిశేఖరులలో కవికులగురువైన కాళిదాసుని తర్వాత ఎన్నదగినవాడు భారవి. కరతలబదరమువలె నర్చనమర్పణముజేయుచు, శబ్దార్థస్వచ్ఛతారూపమైన ప్రసాదగుణము కాళిదాసుని సొత్తైనచో ఆతనితర్వాత ఆసంపదకు వారసుడు భారవి. స్వచ్ఛమగు దర్పణ తలమున పదార్థములు స్ఫుటముగా ప్రతిఫలించునట్లు, అతని వాగ్రచనయందు వివక్షితార్థములు విస్ఫుటములై భాసించుచుండును. ఈయంశమే మనకు భారవిచే ధర్మరాజు వాక్యములయందు సూచింపబడినది.

“అపవర్జితవిభవే శునౌ  
పృథ్వీయగ్రాహిణి మంగళాస్పదే  
విమలా తవ విస్తరే గిరాం  
మతిరాదర్శ జవాభివృత్తే.

తరువాత, కాళిదాస భారవి దండిమాఘుల వైశిష్ట్యమును ప్రతిపాదించు నీశోకము సర్వజనవిదిత చరము.

“ఉపమా కాళిదాసర్థ  
భారవేర్థగౌం విమ  
ద్యుత్తమో విమలాభివృత్తం  
మాఘు ర్విద్యుయో గుణః.

ఈ శ్లోకమేకవివిమర్శనాశక్తిస్థులకైమో తెలియదు, కాని ప్రైకవిక్రయమునందున్న విభిన్నవైలక్షణ్యములు మూడును మాఘులయందున్నవని యుహనీ కవితాసామ్రాజ్యధారేయత్వమును కట్టబెట్టచూచినట్లు స్పష్టమిది. మాఘుని యీకవితా సామ్రాజ్యధారేయత్వమును శంకించిన పండితప్రకాండులుగలరుగాని, కాళిదాసుని రసోచితాలంకారవినివేసమును (ఉపమాశబ్దమిచ్చట ఉపలక్షణమగుటచే పద్యాలంకారములకు గ్రహణమగును) భారవియొక్క యుర్ధ్వగౌరవమును, దండిపద లాభివృత్తమును సందేహించు సాహసించినవారులేరు. భారవియే యచ్చటచ్చట శ్లోకములయందు, అనర్చన యర్థగౌరవప్రాధాన్యముని సూచించుచుండును. మొదటి సర్గయందే —

“సశాపతేనార్య విశేషశాలినీం  
వినిశ్చితార్థం మితవాచమాదదే”

“ఇయమిష్టగుణాయ లోపతాం  
రుచిరాభావతేఽపి భారతి”

“స్ఫుటతా న పద్మైరపాకృతా  
నచ న స్వీకృతమర్థగౌరవమ్  
రచితా పృథగర్థతా గిరాం

న చ సాయర్థ్య మపాహితం క్వచిత్”

యత్నాది శ్లోకములయందు తనకుగల అర్థపక్షపాతిత్వమును అనేకధాస్ఫుటీకరించును.

ఇకమనము విచారింపవలసిన విషయమిది - అర్థగౌరవమనగానేమి? “అర్థస్యగౌరవమ్” (అర్థము యొక్క గౌరవము) అనినచో యీగౌరవము లేక వైశిష్ట్యము కింకృతమైనది? దీనికిసమాధానము అనేకాంశములపై నాధారపడియుండవచ్చును. (1) అల్పాక్షరములందు అనల్పార్థమునిమిడించు ప్రతిభావిశేషము. (2) ధ్వనిమత్తారూపమైన గాంభీర్యగుణమును పోషించు సామర్థ్యము. (3) వ్యతిపాదించబడదు అర్థము సౌష్ఠవయుతమై తన చమత్కృతిచే శబ్దచమత్కృతిని అధఃకరించునట్లుచేయు శిల్పనైపుణ్యము-భోజుడును రచనాపద్ధతులను త్రిధాకరించుచు నిట్లుచెప్పును -

“కృచిత్రస్వల్పేషవ్యర్థే  
ప్రగుణవచనైరేవ రచనా

క్వచిద్యస్తుస్ఫారం

కతిపయపర్యంతరసమ్

ప్రసః శబ్దాస్త్రై క్వచి

దివ తులాయామివ ధృతాః

త్రివిః కలైరైవం

కవి వ్యవభసందర్శనియమః”

ఒకానొకప్పుడు కవి స్వల్పార్థమునైనను ప్రచురవచన రచనతో నలంకరించును. మఱియొకప్పుడు మహార్థమునుగూడ కతిపయపదములయందునున్న జూచును. వేఱొకసమయమున తులయందుపరిజూడబడినవివోలెనన్న శబ్దార్థములను సమకక్ష్యయందుప

యోగించును. మొదటి రెండువిధములు ఓజోగుణప్రకారములని అలంకారికులందురు. “పదార్థేవాక్య రచనా, వాక్యార్థే చ పదాభిధా”. మనము భారవి రచనను పరిశీలించినచో భోజరాజు వచించిన చివరి రెండు రచనాపద్ధతులలో నతనివాక్యసరణి నడచినదని చెప్పనొప్పును. అట్లేఔజెప్పిన మూడు అంశములలో మొదటి, చివరియంశములు భారవికవిత్వమును ప్రభావితము చేసినట్లెందుము - ఉదాహరణమునకు :

“కథాప్రసంగేన జన్మైరపాహృతా  
దనుస్మృతాఖండలసూనువిక్రమః  
తవాభిధానా ద్వ్యధతే నతానః  
స దుస్సుహృ న్యంత్రపదాదిబోరగః”

ఈశ్లోకము యుద్ధిష్ఠిరుని సమక్షమున వార్తాహరుడైన వనేచరుని వచనములయందు నిబద్ధింపబడినది. “ప్రసంగవశమున జనులచేవేపుబడిన నీనామధేయమువలన అట్లునుని పరాక్రమము స్ఫులికిరాగా దుస్సుహమైన మంత్రముచే సురగమువలె నతాననుబై సుయోధనుడు వ్యధనొందుచున్నాడు” -

ఈయర్థమును ప్రతిపాదించుచునే భారవిశరగ సంబంధి వృత్తాంతమును నిగూఢముగను అత్యంత రమణీయముగను శ్లోకమునందిమిడ్చినాడు.

“కథాప్రసంగేన” అనుపదమునకు “గోష్ఠిసందర్శమున” అని మొదటిపద్యము.

“కథాప్రసంగేనజనైః” అనునది ఒకేపదముగా గ్రహించి “విషవైద్యమునందు సమద్బులైనజనులచెత” అని శరగవరముగ నర్థముజెప్పవలెను. “కథాప్రసంగ” మన విషవైద్యమనికూడ అర్థము. “కథాప్రసంగే వార్తాయాం విషవైద్యేఽపిపాశ్యవత్” అని విశ్వకోశము. “జనః” అనగా సమర్థుడనియర్థము. ఇక “తవాభిధానాత్” అన “నీనామధేయమువలన” అని మొదటి యర్థము. “నామైకదేశగ్రహణేనామ గ్రహణమ్” (ఒకని నామము



యొక్క ఒకభాగమును ఉచ్చరించిన అనన్త నామమును ఉచ్చరించినట్లయినను, అనున్తాయమువలన, సత్వభావము యనునామము, తన్నామైకదేశమును గ్రహించి “సత్త్వ” యనిగాని “భావ” యనిగాని యనుట లోపిస్తదము. అట్లే “తపాభిధానాత్” అనుచోట “త” అనుపదముచే తార్థ్యవంతు (గర్భాత్మకము) “వ” అనుపదముచే వాసుకీ గృహణము. ఇట్లు సర్వసంబంధ్యతయు సూచించబడినది. ఇక “అనున్తా తాత్పర్యంబుననుచుకొను” అన “స్మృతికివచ్చిన అర్థముని పరాకాష్ఠముగలవా” డని ప్రథమార్థము “స్మృతికివచ్చిన ఉపద్యయని (వాహనమైన) పదముయొక్క పాదవిశేషముగలవా” డని ఉరగపరమైన యర్థము. ఇచ్చట సూచకమునకు అనుజాడని యర్థము. “సూచక పుత్రతనుజరవా” అని విశ్వకోశము, కనుక “అఖంబలనూనూ” అనగా దేవేంద్రుని ఉమ్ముడైన ఉపేంద్రుడు అనియర్థము. “విశ” అనగా పక్షియని యర్థము. “గ్రహణ” అనగా “పాదవిశేషము”ని యర్థము.

ఇట్లు అర్థమునందు శ్లేశశేషమునుగూడ పరిపూరించి, విశేషార్థసమర్పణముజేయు రచనయే అల్పక్షరమునం దినల్పార్థమును సూక్తికి మూలమైనది. ఇట్టినిగూడ చమత్కారకారి యగుటచేనే మల్లినాథుడు భారవి రచనను నారికేళపాకమనెను.

“నారికేళఫలసమ్మితం వచో  
భారవేస్ససదా లిప్తినిజ్యతే  
స్వాదయంతు రసగంభీరర్పరం  
సారమస్యం సహ యథేషితమ్”

ఇక చెప్పవలసిన యర్థమునకు సరిసమానముగా పదరచనచేయుట వివక్షితార్థప్రకటనమునందు సప్రకట భారవి రచనాశక్తికి హాత్రికములవంటివి. మొదటియంశమున కుదాహరణముగా లోకమునందు సుప్రసిద్ధమైన యాశ్లోకము గమనార్హము.

“సహనా విదభుత న క్రియా  
వ వివేక పరమాపదాం వదమ్  
వృణుత హి విమృశ్యకారణం  
గు-భి-హ్నా స్వయమేవసంపదః

“వివసిద్ధైరను త్వరపద (అనాలోచితముగా) చేయరాదు. విలసన, అవివేకము వదమోపదలకు నెలవు. అలోపంచి పనిజేయువానిని గుణముల యందు స్పృహగలసంపదలు స్వయముగానే వరింపను”. ఈపద్యమునందు వివక్షితమైనయర్థమునే ముఖ్య ప్రాధాన్యముననే గ్రహించి అన్యక్షిప్తవిత్రిత్యముచే నూతనార్థసమర్పణము జేయుచున్నట్లు భారవి తోపింపజేయును.

“అభివృద్ధి యోజనపూరితం  
నభివృద్ధాని వివేకవారిణా  
న సదా ఫలకానిం క్రియాం  
శరదం లోక బాధాభిషేకం”

“విదదుక్తవృద్ధిప్రదాపములైన బిజములను వివేకమనెడి బుడమచే నభివృద్ధిచేయ కాలమును పోతిపాలించునో అతడు శరదాభిషేకమనెడి బిజము (సస్య) ఫలమును బొందినట్లే యుద్ధరయ్యుతుడగును” ఇట్లే ఒకయర్థమును అనేక దృష్టభములయందు పరివర్తించుచున్న సహృదయునియందా పరస్పర చిరముద్యుతమై నిలచును. భీమునియందు వివేకవృద్ధి గుణపూర్వముకొలుపు యప్పులను భర్తరాజునకిది యనుగణమే. ప్రసహృద్ధములైన యర్థములను అపరిపూర్ణములనువలె పర్యవర్తించు మహావిలక్షణమును ఉద్దేశించియు సహృదయశిలోచుణ్ణయే అనందపద్యు డిట్లువాచ్యును.

“వృద్ధపూర్ణానాం బాధా  
కావ్యే లిప్తినిజ్యతే  
సర్వే నవా ఇవాభాంత  
మదామస ఇవ ద్రుమాః”

“అపరిపూర్ణములైన విషయములైనను, రసపరిగ్రహమువలన మధుమాసమునందులె వృక్షములవలె అత్యంత విసృతములై విలసిల్లును.”

విపక్షితాద్ధమునందు స్తుభుతకు ఉక్తివైచిత్ర్యమునకు నెలవుగా మచ్చునకీశ్లోకము జూపవచ్చును.

“సంవిభూషయతి శ్రుతం వపుః

ప్రశమస్తస్య భవత్యలంకియా

ప్రశమభరణం పరాక్రమః

స నయాపాదితసిద్ధిభూషణః”

“సంవిభూషయతి సారముగ లబ్ధమైన శ్రుతము శరీరమున కాభరణము. ఆ శ్రుతమునకు (శాస్త్రజ్ఞానమునకు) క్షోధాభావము లేక శాంతము అలంకరణము. ప్రశమము లేక శాంతమునకు పరాక్రమము శోభాదాయి. (పరాక్రమ సహకృతముగాని శాంతము నిష్ఫలమునకు) ఆ పరాక్రమముగూడ కార్యసిద్ధివిసాభావిదు యుండవలెను.” ఇట్లుభారవి కార్యసిద్ధియను గమ్యముజేరుటకు వీలైన సోపాన మార్గమును నిర్దేశించినాడు- ఇచ్చట ప్రకృతార్థోపస్కారకమున ఏకావళియు అలంకారత్వసిద్ధినందినది.

ఇక పరిగ్రహింపబడిన శబ్దాలంకారమువలని శబ్దచమత్కృతి ప్రతిపాదించబడిన అర్థచమత్కృతియందెల్లు లీనముగనో తెలుపుటకీశ్లోకమే నిదర్శనము.

“వనాంతశయ్యా కఠినీకతాకృతీ

కహాచితో విప్ర్యగివాగజౌ గజౌ

కథం త్యమేతౌ ధృతిసంయమౌ యమౌ

విశౌకయౌ నుత్సహసే న బాధితుమ్”

“వనభూములందు శయనించుటచే కఠినమైన తనవు గల్గినట్టియు, అంతకును వ్యాపించిన కఠములతో పర్యతోద్భవములైన గజములవలె సున్నట్టియు, ధృతి సంయమముగలట్టియు కవలను (చూడ్యుత్పల్లవలను) చూచుచున్నవాడవైనను ఎలవ్యధురొందవు?” ఇచ్చట సముపాత్తములైన యమకాన్యప్రాసాలంకారములు కవియొక్క విశేష ప్రయత్నము లేకయే అహమహామికతో ప్రవృత్తములైనట్లే ఆర్థసాగరమునందు నిమగ్నములగుచున్నవి.

ఇట్లురైక పరతంత్యుడగు భారవి తనకావ్యమున

“ననోననున్ నున్ ననో

నానా నానా ననా నను

నున్ నోననున్ ననున్ ననో

నానా నున్ నున్ నున్ నున్

(15వ సర్గ - 14వ శ్లో.)

వంటి యేకవ్యంజన నిబద్ధశ్లోకములను, సర్వపాదములయందు సమానశబ్ద విన్యాసముగల

“స్యందనానో చతురగాః

సురేభావా వివత్తయః

స్యందనానో చతురగాః

సురేభావా వివత్తయః”

(15వ సర్గ - 16వ శ్లో.)

వంటి పద్యములను ఏల నిబంధించెను? పైన నిరూపించబడిన యర్థగౌరవమునకు, నీపద్యములయందున్న తల్లాఘవక్షేపములకు ఒకే లేఖినినుండి యుద్భవించుట యెట్లుపొసగును? “కవిరేవసంపాదయః, సహృదయ వివకవిః” అనునట్లు కవితత్వము, సహృదయత్వమును ఒకే సారస్వత ప్రక్రియయొక్క పరస్పరానుగ్రహకములైన రెండుముఖములుకదా! అనినచో దీనికి కారణము తత్కాల కావ్యకరణసమయములనియే చెప్పవలసినవచ్చును. ఏకవ్యంజన నిబద్ధ శ్లోకములు, పద్యబంధ, చక్రబంధాది చిత్రికావ్యవిశేషములు అనాటి కవికి కావ్యమునందనివార్య నిరూప్యములు. ఇవి నిబద్ధించబడుట కవి సామర్థ్యసర్వతోముఖత్వమునకు గీటురాయియని అనాటి విద్యావేత్తల ఆభిప్రాయమై యుండనోవు పండితరాయలు జగన్నాథునికంటె పూర్వకులైన అలంకారికులు గ్రంథములయందు సిట్టి రచనల నిరాసము మనకు గన్పించదు. దండ్యాది పాగ్మాణికాలంకారికులు వీనిని తమగ్రంథములయందు నిర్వచించి, యదాపారించిరి. కాని అలంకారికాఖండలుడై కవి సహృదయ శిరోమణియైన

జగన్నాథుడు వీనిని అధమాధమ కావ్యములుగానైనను గణింపలేదు. కావ్య సామాన్యలక్షణానాక్రాంతము లని నిరసించెను. అట్లని కాళిదాసుని రచనలయందు గూడ వీనికి స్థానము గన్పించదు. ఇట్టి రచన కవితావాహినికి మధ్యేమార్గమున సంభవించిన మరు భూమివంటిది.

ఇక భారవి అర్థాంతరన్యాసరూపమున వెలువ రించిన సూక్తులు అర్థమధువునందు చిరకాలమగుము లైన ఖర్జూరములు.

“న హి ప్రియం,  
ప్రవక్తమచ్చంతి మృషం హితైషిణః”  
“హితం మనోహరి చ దుర్లభం వచః”  
“అనార్యసంగమాత్,  
వరం విరోధోఽపి నమం మహాత్మభిః”  
“అహో దురంతా బలవద్విరోధితా”  
“ననువక్త్రవిశేషనిస్సృహః”  
గుణగృహ్యే వచనే విపశ్చితః”

సూక్తులకు తెనుగుసేత :

“హితమును కోరువారు ప్రేమమైనదియై  
నను నసత్యము పలుకరు”  
“శ్రీయోదాయకములు, మనోహరములునైన  
వచనములు దుర్లభములు”  
“అనార్యులతో స్నేహముకంటె, మహాత్ములతో  
విరోధముమేలు”  
“బలవంతుల విరోధము చాలదురంత  
మొనది”

“నివసంతి పరాక్రమాశ్రయః  
నవిషాదేన సమం సమృద్ధయః”  
“న తితిక్షాసమమన్త్రి సాధనమ్”  
“వీతస్త్వహాణా మపి ముక్తిభాజాం  
భవంతి భవ్యేషుహి సతపాతాః”  
“విశ్వాసయత్యాఖ సతాం హి యోగః”

ఇట్టిసూక్తి మౌక్తికముల నెన్నింటినైన భారవి రచనా శుక్తికలయందు మనము గమనింపవచ్చును. ఇక భారవి సంస్కృతభారతమునందులేని చనేచరష్కరాంత మును గల్పించి తన కథకు సంపర్చుటద్వారా జేకూర్చి నాడు. తన రాజకీయ విజృంభితే తర్వాతివాడైన మాఘునకు మార్గదర్శియైనాడు. మాఘుడు బల రామ కృష్ణుల సంభాషణయందు జూపినపోకడ భారవి రచనా పృథావికమైనదే. ఇట్లు సంస్కృత కవివరణ్యులలో భారవి స్థానము విశిష్టమైనది.

“సరస్వత్యాస్తత్త్వం కవిసహృదయ్యాశ్చం విజయతే”

“గుణమునే గ్రహించు పండితులు వక్తృ  
విచారణము నలుపురు”  
“సంపదలకు పరాక్రమ మాశ్రయము — అవి  
పప్పుమను విషాదసహకృతములుగావు.”  
“పిచ్చితో సమానమైన సాధనములేదు.”  
“ముక్తియొందిన నిస్పృహులకుగూడ సత్పురు  
షులయందు పడవాత ముండును.”  
“సత్పురుషులతో సంగమము జనులకు వెంటనే  
నమ్మకను గల్గించును”

## క వి - సం వె

శ్రీ టి. కె. గోపాలస్వామి ఆయ్యంగార్

సాధారణముగా—

కాంతదర్శనములైన మహాకవులు 'కావ్యం యశ్చ సేర్వకృతే' అను శ్లోకార్థము ననుసరించి, నిపుణులుగు వర్ణనాచాతుర్యముతో, పోషించుచు చతుర్దశ విద్యలలో ఆరితేరి, తత్త్వశాస్త్రమునందును, (విశేషించి వేదాంత శాస్త్రమందును) పగ్గాధపరిశ్రమచేసి, మహాకావ్యములను రచింతురు. వీరు లోకవ్యవహార శిక్షణమునకు, ఐహికాముష్మికమగు మంగళ సంపాదనమును ఉద్దేశించి ప్రధానముగా కృషిచేయుదురు.

తాదృశకావ్యములలో—

కాళిదాసుని ఉపమాచాతుర్యము—

దండికవి పదలాలిత్యము—

భారవిమహాకవి అర్థగౌరవము—

ఈవిధముగా, ప్రసిద్ధితో ప్రత్యేక లక్షణములు ఆయా కవులలో చారుతరములై కన్పట్టుచున్నవి.

ఈ మూడిటి వైశిష్ట్యమును ఒకచోటనే కూర్చు వలెనను ఉద్దేశ్యముతో మహాకవి మాఘడు, సుందర

తరముగా 'శిఖపాలబధ' మను కావ్యమును రచించి కవి లోకములో విశేషప్రాముఖ్యమును సంపాదించెను.

ఉదారులగు మహాపురుషుల చరిత్రము—

భావ్యమగు నీతిబోధ—

చరిత్రవ్యవస్థాపనము—

మున్నగు గ్రహింపదగిన విషయములు కాళిదాసాది మహాకవుల మనస్సునందు స్వచ్ఛతరముగా పరివృతములై కావ్యలక్షణములుగా వెలసినవి. ఉద్బుధిత్వేన ఆయాకావ్యములు తత్త్వప్రధానమగు సత్యమును నిరూపించుచున్నవి.

మాఘకవి శ్రీకృష్ణభక్తుడు, ఈకవి ఆమూర్తి దివ్యగుణముల కాకృష్ణమానసుడై, పరత్వమందును పరమనులభుడైన శ్రీకృష్ణునిచరిత్రమునకు కావ్యరూప మీయగోరెను. మీమాంసాశాస్త్ర మిరువది ఆధ్యాయముల గ్రంథము. అవిధముగనే, ఇరువది సగ్గుల పరమాత్మ పరమైన కావ్యమును రసపుష్పముగా, తత్త్వజుష్టముగా నిర్మించెను.

ఆంధ్రదేశమందు విఖ్యాతిగాంచిన కోలాచల మల్లినాథసూరి — ‘సర్వంశషష్ఠాఖ్యలీనదే మాఘుని కవి హృదయ మర్థమగుట కష్టము’ అనురీతిగ ‘శిఖ పాలవధ’ కావ్యమునకు వ్యాఖ్యానమువ్యాసెను. తాను స్వయముగ కవియగుటచే, ఆ వ్యాఖ్యానమందు ఆ కావ్యసౌభాగ్య ధన్యత్వములను పృకటించుచు నిట్లనెను.

“యే శబ్దార్థపరీక్షణప్రణయినః  
యే వా గుణాలంకరీయః  
శిఖకాశుకినో విహయ్యుచనః  
యే చ ధన్యనైర్ధ్యగాః  
ఘోషద్భావతరంగితే  
రససుధాపూరే మిమంశంతి యే  
తేషామేవ కృతే కరోమి  
వివృతిం మామస్య సర్వంకషామి”

కాళిదాసు మొదలగు కవుల గగంధసారమును ప్రవీచించిన మల్లినాథసూరికి మాఘకవియందుగల ఉద్వేలమగు గౌరవాతిశయమునకు, పైనిచూపిన శ్లోకమే పృమాణము. ఇదియే ఆకావ్య విలక్షణతను సువ్యక్తముచేయును.

“నేతాస్మిన్ యదునందనః స భగవాన్  
వీరప్రధానో రసః  
శృంగారాదిభిరంగవాన్  
విజయతే పూర్ణా పునర్వర్ణనా  
ఇంద్రప్రస్థగమాద్యుపాయవిషయః  
చైద్యావసాదః ఫలమి  
ధన్యో మాఘకవి ర్వయం సుకృతినః  
తత్సూక్తిసంసేవనాత్”

పై శ్లోకమందు పూజ్యమల్లినాథసూరి, మాఘ కవిని వ్యాస, వాల్మీకి, పరాశరులతో సమానునిగా నెంచి, ఉదాత్తహృదయముతో, పక్షపాతవిధురముగా, ఈకవి వాక్కునుండిపుట్టిన పృథివీపదమును సూక్తిగా తలచెను. అంతియేకాదు, ఆ కవిసూక్తిని సేవించుటచే తన్నుతాను ధన్యుడైనట్లుగా భావించెను.

ఆస్తికులైనకవులు తరచుగా ప్రధానకథాభాగములను, మూలమునతికల్పమింపకుండగ ఆ పద్ధతిగనే వర్ణింతురు. ప్రధానరసమునకు హానికలుగకుండ, నాయక లక్షణములనుసరించుచు, తత్త్వగ్రహణము నందాసక్తిగలవారిని, రసకులను, శ్రోతలను, మనస్సుల కాకర్షదాయకముగా నాకర్షించి, ఉత్ప్రేక్షముగ క్షేమ మార్గముల ననుసంధించెదరు.

ఈవిధముగా, ప్రియురాలివలె, ఉపనిషత్సంబంధములగు తత్త్వములను, వారిమనఃపీఠములందు సులగ్గుమగనట్లుగా, దృఢతరముగా, ఉపదేశించెదరు. ఈవిధానముతో, భవిష్యత్తులో ఫలితమునిచ్చు నిట్టి విషయములను కారుణ్యముతో నుపదేశించెదరు.

కాలము గడచిపోయినప్పటికిని, మాఘుని వాక్కుల శ్రవణపేయములై, నవనవోన్మేషములై, మనలను రససుధాపూరసాగరమున ముంచెత్తుచున్నవి.

విమర్శకులకు ‘శిఖపాలవధ’ మొక సముద్రము. ఈ అంశమును ‘ఘోషద్భావతరంగితే, రససుధాపూరే మిమంశంతి యే’ అను మల్లినాథుని వాక్యమే స్ఫుటముగా నిరూపించుచున్నది.

అయినను భారవి రచించిన కిరాతార్ధసరీయము నామూలము పరిశీలించి, ఈకవి తన శిఖపాలవధ కావ్యమును రచించెను పృథాద మొరటి గలదు. నిజమున కి రెండు కావ్యముల యునిను, కావ్యార్థ గుంఢనము, పర్లనావాతర్యము, చిత్రబంధము మొదలైన విషయములతో పరస్పర సాదృశ్యమును గమనింపగలము ఉపమాసౌందర్యము, పదబాలిత్వ వైలక్ష్యము, అక్షరారవ సమృద్ధి — పీఠితో నికావ్యము దీప్తిమంతముగా మెరసి, భారవి కావ్యమునకు నిష్పేజ తను కల్పించెను. ఈ విషయమును ‘తావద్భాగ భారవేర్పాతి, యావన్మాఘస్యో నోదయః’ అను కవి సమయ పృసిద్ధపదనము నిరూపించుచున్నది.

ఇక పశ్యతము —

మామునకు గల శాస్త్ర పరిచయమును గురించి ప్రకటముగా, సంగ్రహముగా విచారితము.

I. తన ఛందశాస్త్ర పాండిత్యమును విప్రుల ముగా పశ్యజించుటకు ఈతడు నాల్గవ స్థయందు వివిధవృత్తముల నుపయోగించెను.

వసంత తిలకము, శాలిని, పద్మ, ప్రహర్షిణి, పుష్పితాగ్ర, జలవరమాల, స్రుతవిలంబితము, ప్రమి తాక్షరము, కురరీరుతము, మత్తమయూరము, దోధ కము, అర్యాగీతము, జలధృతగీతము, రథోద్ధతము, భృగురవిలసితము, మాలిని, పృథ్వి, వంశపత్ర పతి తము, అను పదునెనిమిది. తరచుగా వినపడని వృత్త ములు ఇందు గలవు.

ఈ స్థయందే రైవతకాద్రి వర్ణనానందరృమున గల వృత్తసముదాయము అన్వర్థము, ఇది కవి సమ యమును లోకమునకు నేర్పుటకా యననల్లుదోచును.

కురరి, భ్రమరము, వంశపత్రము, మత్తమ యూరము, పుష్పితాగ్రము మున్నగు వృత్తరామములే అచ్చట పరిపక్వమైన కాననశోభకు దీప్తినిచ్చినవని చెప్పవచ్చును. ఇంతటితో నాగక అతడు చదువుటకు గూడ క్లిష్టమగు 'ఉగ్రత' మను వృత్తమును పదునైదవ స్థయందు పూర్తిగా ప్రయోగించెను— అదియిది :

“పుంబివ గార్జ్విణి న వైర

మథ పునరముం తవర్జ్యము

మన్యురభజదవగాధతరః

సమదోషకాల ఇవ దేహిరాం జ్వరః”

XVI—2.

II. 19వ స్థయందు బంధకవిత్వము నెక్క వగా ప్రదర్శించెను. విశాక్షరశ్లోకము, సర్వతోభద్ర బంధము, మురజబంధము, చక్రబంధము, గోమూ త్రికాబంధము, మొదలగుపానియందు ఉన అద్భుత కవిశాశక్తిని ప్రదర్శించెను.

III. (ఎ) సాంఖ్య, యోగ, మతములను యథాతథముగ వర్ణించి, రెండుమతముల ఉద్దేశ్యము లను పశ్యజించెను.

“మైత్ర్యాదివిత్య పరికర్షవిదో విధాయ

న్లేశప్రచోణమిహ లబ్ధసదీయోగాః

ఖ్యాతిం చ సత్వపురుషాన్యాయాధిగమ్య

వాంఛన్తి తామపి సమాధిభృతో నిరోద్ధమ్”

ఇవట 'మైత్రి, కరుణ, ముదితా, ఉపేక్ష'

అను నాలుగు వృత్తులను పశ్యిపాదించుచు, ఈకవి యోగమును వేతొక అంగముగా చెప్పెను.

'న్లేశము' లను పెరుగల 'అవిద్య, అస్మిత' మున్నగు యోగమత పారిభాషికపదవిశేషములను పశ్యయోగించెను.

ప్రకృతికార్యములు ఉపరతిపందిన పిమ్మట పురుషుడు స్వస్వరూపముననుండుట 'ముక్తి' యను సిద్ధాంతమును మనయెదుట బెట్టుచు నీ మహా కవి 'సోపరసాంఖ్య' మను యోగమును అష్టాంగములతోడను వివరించెను. యోగమునందు కాన్పించు 'ఉపర ప్రణానాదిక' ము సంగీక రించెను. ఇవటి శ్లోకములలో 'సోపరసాంఖ్యమును ఈతడు పశ్యిపాదించెను

III. (బి) సాంఖ్యపురుషుడు తామరాకుపై నీటిబొట్టువలె నిర్విప్లుడని సాంఖ్యమతము. దీనినే— XIV—19— లో

“అస్య సాంఖ్యపురుషేణ తుల్యతాం బిభ్రతః స్వయమకర్తృతః క్రియాః” అనుశ్లోకముచే వివరించెను.

IV. (ఎ) వాక్యశాస్త్రజ్ఞులగు మీమాంసకుల సిద్ధాంతమును, యాగప్రక్రియను, బాగుగా తెలిసికొనిన ఈ కవి విశిష్టుడు.

“శబ్దితామి చ వశబ్దముచ్చక్రైః

వాక్యైః క్షణవిదోఽనువాక్యయా

యాజ్ఞయా యజరకస్యబోత్తజన్

ద్రవ్యజాత మపదీశ్య దేవతామ్”

మంత్రవర్ణముతో చేపట ఉచ్చైఃపగళితమగు ననియు, ఋత్విక్కులలో ఒకడగు 'మోతా' చదువ వలసిన అనువాక్యమును యాజ్ఞవే ఇంద్రాది దేవతలను పిలచి హవిస్సునీయవలయుననెడి యాగ ప్రక్రియను మాఘుడు వివరించెను. ఇచట మఱియొక విశేషము — ద్రవ్యత్యాగమునకు 'అధ్వర్ష' డను పురోహితుడు మాత్రమే అర్హుడు. అయినను, 'యాజ్ఞా' 'పురోహితా' అనుపదముల ద్వారమున 'మోతా' 'పృశాస్తా' అనువారి సాంగత్యముగూడ, ఇచట నుండుటచే 'అత్యజ్ఞ' అను బహువచనమును బుద్ధిపూర్వకముగా ప్యయోగించి, తన ప్రౌఢ మీమాంసాశాస్త్ర పొండిత్యమును స్పష్టపరచెను.

IV. (2) ఈతడింకొక విశేషమును చూపెను.

సప్తస్వరములను సామవేదమునకు అన్వయించుచు 'రథంతరం' మున్నగు సామములకు యాగము నందుగల వినియోగమును ఎరిగినవాడగుటచే, అనయాయజ్ఞాకతను పక్కటించెను.

కరవిన్యాసభేదమువలన సప్తస్వరాభివ్యంజనమును ప్యదర్శించి ఆకాలమందలి సామగాతల అధ్యయన ప్యక్తియును స్మరింపజేసెను.

యజ్ఞవాటికలోని హోత, అధ్వర్షుడు, తదితరులు నెరవేర్చు ఋగ్యజుఃపారాయణమును చిత్రించి యాగ చిత్రమును మనస్సుపై ముద్రించెను.

యాగముచేయుచున్న యజమానునిచార్య నెరవేర్చు "అజ్ఞావేషణము" లను చెప్పుచు "పత్న్యవేషణ" అనుశౌఛత ప్యక్తియును చూపెను. ఇదిచెప్పి, పత్న్యవేక్షణ సంస్కారవిధి అజ్ఞములకన్నిటికిని కలదని తెలిసినవాడుగావున 'వీషణాని' 'హవీంహి, అను బహువచన ప్రయోగములను ప్రయోగించెను. ఇట్లు వివరించి మీమాంసాశాస్త్రమందలి 'ప్రాణభ్యుక్తయ' మును వివరించెను.

'ప్రాణయనం' అను పారిభాషికపదమును గూడ ప్రయోగించి, మాఘుడి ప్యకరణమునందే —

"సప్త్యవేషణయనాదిసంస్కృతే - శైర్దేవీంహి జాహువాంబుధావితే" అని చెప్పెను.

మంత్రముచే గార్హపత్యమునుండి స్వీకరించుటను సాదన, ప్యణయన, శబ్దములచే మాఘుడిట వివరించెను.

పర్వరణము, సమిధాధానము, సమ్మార్గము, మున్నగు అగ్నిసంస్కార కార్యములను గురించి, సంగ్రహముగ నెఱచుచెప్పెను.

'ప్రాణయనాదిసా' అనుచోట "స" శబ్దముచేత ఈ అంశమే స్మరించుచున్నట్లు మీమాంసాశాస్త్ర పరిచయముగల వారూహించుచున్నది. దీనినిబట్టి మాఘుడు మీమాంసాశాస్త్రమందును, విశేషించి శ్రాతమందును విరివివర్ణించుచున్నవానిని నెక్కయింపగలము.

మరియొక అంశము —

ఈచట వ్యాకరణశాస్త్రమునందు పండితులను విషయము నీటిని శబ్దపయోగములై నెఱపింపగలవు.

"అనుబంధాంతర్యం వ్యాసా ..... శబ్దవ్యవహారే సేవచే.

భాష్యాంతర్గత పస్తకాహుకమును యుగా సూచించెను.

ఆ అష్టాదశమునకు మున్నగు పదములకు ఆకరణము కొనినాడని చెప్పుటకు చతుర్దశస్థంబందలి ఈ భేదముదాహరణము —

"నాంబుధా నిగడితుం చిన్ద్యతి

వ్యధిచిత్తే నిశ్చలారాగము

తత్త కర్మణి విపర్యాయోనము

మంత్రమూహనుభలాః ప్యయోగిణః"

(XV—23)

“ఒకవిధముగ వినబడు శబ్దమునకు, వేటొక విధముగ లింగవచనాది భేదములచే అర్థమును మార్చివేయుటకు ‘ఉహ’ యనెడి ప్రకీయగా, యాగపక్కియనెడిగిన మీమాంసకులు అంగీకరింతురు.” ఈవిషయమును “శుశలాః పృయోగిణః” అను నీ శ్లోకభాగముచే కవి వివక్షించెను.—

“వ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞులగు ఋత్విక్కులు యంత్రమును కర్మాభేదతారాప వాక్యమునకు, సుబ్యభిప్రల చేతను, తిజ్ఞోవిభిప్రలచేతను, అర్థమును మార్చిరి.” అనునదియే యీ వివక్ష.—

పస్పశాహ్నికమందున్న వ్యాకరణశాస్త్రప్రయోజనమును, దానిని నేర్చు అవశ్యకతను, సిద్ధాంతీకరింపగోరుచు, పూజ్యపతంజలి—

“రక్షహాగమ లఘ్యసందేహః ప్రయోజనమ్” అనిచెప్పిన వానిని అనుసరించిన మాఘను, వ్యాకరణ మీమాంసాశాస్త్రములందలి తన వైదుష్యమును చూపెను.

ఇంతియేకాదు, ఈతడు, పృసిద్ధముగా, స్మరమువలన వచ్చు అర్థభేదమును సూచించుటకు ‘ఇంద్రశత్రుః’ అను సమాసపదమును తీసికొని, (XIV—24) ఋత్విజుడు, భిన్నార్థములుగల సమాసములకు విగ్రహమును సెక్కియించెనని చెప్పుదుమహాభాష్యకారుడు చెప్పిన ‘దుష్టఃశబ్దస్యరతోవర్ణతోవా’ అను భాగమును స్మరింపజేసెను.

ఉపనిషత్తులందలి తత్త్వవిషయములను, ఇతిహాసాలులందు వివరింపబడి గీతయందు పృతిష్ఠాపితములైనవానిని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ప్రోతము పృసక్రముకాగా కూర్చి ఈ క్రిందిరీతి శ్లోరములను రచించును.

#### XIV

- (1) ముర్త్యమాత్ర మవదీధిరృవాన్  
మైమాంసమితదైక్యదానపమ్

అంశ ఏష జనతాతివర్తన్  
వేధసః పృతిజనం కృతస్థితేః (59)

- (2) ద్వేయమేక మవధే స్థితం రియః  
స్త్యత్తముత్తమమకీతవాక్పథమ్  
అమనంతి యముపాస్యమాదరాత్  
దురార ర్తస మతీవ యోగినః (60)

- (3) పద్మభూరితి స్పృజన్ జగద్రజః  
సత్త్వముచ్చత ఇతి స్థితింనయన్  
సంహరన్ హర ఇతి శ్రితస్తమః  
త్రైధమేష భజతి త్విభిర్గుణైః (61)

- (4) సర్వవేదిన మనావిమాస్థితమ్  
దేహినా మనుజేఘ్నత్వయా వపుః  
క్షేతకర్మ ఫలభోగపర్జితమ్  
పుంవిశేషమమ మిశ్వరం విదుః (62)

- (5) గ్రామ్యభావ మపహతుమిచ్ఛవః  
యోగమూర్ఖపతితేన చేతసా  
దుర్గమేక మపునర్నివృత్తయే  
యం విశన్తి వశినం ముముక్షవః (64)  
వీరితో—

59వ శ్లోకమందు భగవంతుని సర్వాంతర్యామిత్వము. 60వ శ్లోకమందు అవాఙ్మానసగోచరత్వము, 61వ శ్లోకమందు అతని స్పృహస్థితి సంహారత్వము— ఇంతియేగాక, అతని అకర్మవివశత్వము, సర్వజ్ఞత్వము, ప్రాణుల ననుగ్రహించు కోరికతో మానవరూపమునెత్తుట, అపునరావృత్తి రూపమగు మోక్షఫలప్రదత్వము — ఇట్టి తత్త్వములను పృతిపాదించెను. ఈ తత్త్వమంతయు ‘సతే అంతర్యామ్యన్యతః’ — ‘యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ’ — ‘జన్మాద్యశ్చయతః’ — ‘అనావృత్తి శృద్ధాదనావృత్తిశృద్ధాతీ’ — ‘ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యగే యగే’ — అని ఉపనిషత్తులందు, బ్రహ్మసాత్యములందు, గీతయందు చెప్పబడినవానినే మరలమరల వివరించెను.



భక్తితోడనే భగవంతుడు చేరదగినవాడు - అనునట్లుగా, భక్తిని ఉపాయముగా “భక్తిమంత ఇహ వక్తవత్సలే, సంతతపురణ రోజుకల్మషాః అని చెప్పెను.

ఇట్లు ‘సంతతపురణమ్’ ‘భక్తవత్సలః’ అను రెండుపదములు ప్రేమపూర్వకముగ స్మరించుటయే భక్తిశబ్దార్థముగ వివరించెను.

ఈ ప్రకరణమును సూక్ష్మదృష్టితో విమర్శించి చూచినచో, ఈ కావ్యమంతయు ఉపనిషత్తులకు ప్యతిబింబమని చెప్పవచ్చును.

అవతారహస్యమునుగూడ మాఘుడు చెప్పినాడు. “సృతాఃకావ్యాని సామూహ్యాని” అను గీతోక్తిని ఈకవి దృఢపరచెను.

శ్రియః పతిరూపమగు తత్త్వముపాసింపదగిన దని కవి యుద్దేశ్యముగా—

“శ్రియః పతి శ్రీపతి కానిశుం జగత్...”  
అను కావ్యారంభమే స్పష్టపరచును

మఱియొక ముఖ్యవిషయము — ఈ కవి, పోషింపఁబడయముగా వచ్చుచున్న వ్యాఖ్యానమును ప్రతిపాదించు కోరికగలవానివలె, ఉపనిషద్వర్తమును ఉన్నచున్నటుల వివరించు కోరికగలవానివలె, పగభమరగ్గయందు ఒక శ్లోకమును వ్యాసెను

నారదుడు అకాశమునుండి శ్రీకృష్ణునిదిగ్గరకు వచ్చినచోట, శ్రీకృష్ణుడు దాతని నిట్లు వర్ణించెను,

“నిదాఘసూహానవివాధిధితీమ్  
మదా వికాసం మునిమధ్యుపేయషీ  
విలోచనే విభదదదిశితశ్రిణీ  
సప్తందరకావః ఇతి స్ఫుటోఽభవత్”

ఈ శ్లోకమందు నూర్వతేజస్సుతో వెలుగొందు నారదుని సన్నిధానమును, సుందరమైన తామరపూవువలె - భగవంతుని కన్నులు వికాసమును పొందిన

వనియు, అకారణముచేతనే యాతని పుండరీకాక్షత్వము అన్వర్తమొందనియును భావము.

నూర్వకీరణ వికసితములగు పుండరీకములను భగవంతుని కన్నులతో పోల్చుచు—

‘కస్యానం పుండరీక మేవాహి తస్య చనితానామ్’ అను ఉపనిషద్వర్తమును బుద్ధిపూర్వకముగనే వివరించెను.

‘కస్యానం’ శబ్దమునకు లోకవ్యవహారమున ప్రాచుర్యమును పొందిన మఱియొక అర్థము మాఘుని కాలమునందు లేదని గట్టిగ చెప్పగలము.

వేదాంతియగు మాఘుడు పోషింపఁబడయము నుండియు, గురుశిష్యపరంపరగా వచ్చుచున్న ఉపనిషద్వర్తమునే ఇట్లు వివరించెను.

ఈతత్త్వమునె — ‘గంధిదానశ్చంద్రాంత  
సుమృద్ధనాక రవికరవికసిత పుండరీక నిలామబా  
యలేక్షణి’ అని వాఙ్మతారులగు భగవద్గోదామణి  
చార్యులు స్పష్టపరచిరి.

వాక్యకారుడు బ్రహ్మానంది, ఉపనిషద్వపరణమునచేసిరి అన్వయప్రయముచిగ్గల లింగోయే ఆన్వయమును మాఘుడు తీసికొని వాడెనని, సుప్రకృతాతులగు పండితోక్తులు గుర్తించగలరు. ఈ ఆన్వయము మాయకవీర గురు పరమ వేదాంతిత్వమును స్పష్టముగా చాటుచున్నది.

ఈపదముగా— మాఘుకవి సుందరములతో పరంపరగావచ్చుచున్న శాస్త్రవైమచ్యమును పునఃగ్రంథమందు వివరించి చూపెను.

ఇది ఈరీతి సామర్థ్యమునకు ప్రతీక గుర్తించు సాహిత్యములో సితని కావ్యమొక విజ్ఞానోత్పత్తి.

ఇతిశమే.

[సంస్కృతవాగ్దానమునకు తెనుగుసేత :

శ్రీ ఇంద్రగంభీరీ కాంతశర్మ ]

## దేవాలయము

శ్రీ కె. ఉమావరమూర్తి

శ్రీశైలము భారతదేశమందలి పృథివీదేవాలయములలో నొకటి. శివార్చనకిది యొక పవిత్రమైనస్థలము. అచటి దైవమగు మల్లికార్జునస్వామి హిందూదేశమందలి ద్వాదశజ్యోతిర్లింగములలో నొకఁడు. ఇది యత్యంత పౌరచింతగల యొక దేవళము. చరిత్ర పొడవునను దైవపూజకును, ఫలసిద్ధికిని, శాంతిప్రాప్తికిని, చక్రవర్తులు, రాజులు, సేనాధిపతులు, ఋషులు, సామాన్య స్త్రీపురుషులు శ్రీశైలమునకుఁ బోవుచుండెడివారు. కావున నిది యాంధ్రదేశచరిత్ర సాహిత్య మతములతో సన్నిహిత సంబంధమునుఁ బొంది యున్నది.

### ABBREVIATIONS

1. A. S. I = Annual reports of Archaeological Survey of India.
2. A. S. S. I. = Annual reports of Archaeological Survey - Southern Circle.
3. M. E. R = Madras Epigraphical Reports.
4. E. C. = Epigraphia Carnatica.
5. E. I. = Epigraphia Indica.

శ్రీశైలము కర్నూలు మండలమందలి నంది కొట్ూరు తాలూకాకు నీశాన్యదిగ్భాగమందలి చొఱ శక్యముకాని నల్లమలకొండ భాగములలో నున్నది. ఈ దేవాలయము శ్రీశైలము కొండపైని నొకచిన్ని లోయలోఁ గృష్ణానదిని దిగువగా నీక్షించుచున్నది. ఈదేవళమున కన్నివైపులను నరణ్యములు చుట్టుకొని యున్నవి. ఆకొండయెత్తు 1583 అడుగులు. ప్రస్తుత మున్నమార్గము నిర్మింపఁబడుటకుఁ బూర్వము కనీసము 10 మైళ్లమేర సాంద్రారణ్యములు, లోతైన రాతికనుమలు, ఎగుడుదిగుడులుగల పర్వతపాంతములగుండా ప్రజలు నడువవలసి పడ్చెడిది, 1853వ సంవత్సరపు సర్వేపటమున నీప్రాంతము చొఱరానిదిగా గుర్తింపఁబడియుండుటచే నాటివఱకు నది ప్యవేశమున కనుకూలముగ నుండెను.

ఈదేవాలయమును 1793 లో దర్శించిన మొదటి య్రేపోపీయనుఁడు కర్నూల్ మెకన్సి. అతని సందర్శన విశేషముల వృత్తాంతము "ఆసియా పరిశోధనలు" అయివవసృతిలో భద్రగ్రంథపఁబడి యున్నది, అతనికి లింగమును నద్వములోఁ జూపిం

చిరి. తరువాత సందర్శించినవాడు 1854 లో వచ్చిన నెల్సన్ నావికుడు. తత్సమీప పృథేశము, ప్రాతకోటలు, దేవాలయములు, ధనురాకారపృథేశములయొక్క శిథిలములయమె యున్నదని అతడు వర్ణించెను. నేటికి నవి యటులనే నిలిచియున్నవి. ఎండిపోయిన యడుగుబురద కనబడు తటాకములు, భూమిని సాగుచేయుటద్వారా గాగములు కాధారమై యుండుటచే నది యొకానొకప్పుడు అభివృద్ధిలోనున్న పృథేశమని నెల్సన్ చెప్పుచున్నాడు. <sup>1</sup> అతడు చెప్పినది వాస్తవమే! 16వ శతాబ్దమున విజయనగర సామ్రాజ్యమునఁ బరిపాలించిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమున నది శ్రీశైలరాజ్యమని పిలువబడు నొక భూభాగమని శిలాశాసనములవలనను సాహిత్యము వలనను మనము తెలిసికొనుచున్నాము. ఇప్పుడు విడువబడిన నాగలూటి, సిద్దాపురము, పెదచెఱుపు వంటి కొన్ని గాగములు మల్లికార్జునుని దేవాలయమునకు బహుమానములుగా నొసఁగబడినవి. <sup>2</sup>

#### దేవాలయోత్పత్తి

పెక్కదక్షిణహిందూదేశపు దేవాలయముల వలె శ్రీశైలముయొక్క యుత్పత్తి ప్రాచీనకాలమునకు పుచ్చే పుస్తమైనది. దైవముగు మల్లికార్జునునియొక్క నామమునకు హేతువును వివరించుటకు స్థలపురాణ మొక గాఢము దెల్పుచున్నది. ఇది పూర్వకాలపుఁ జరిత్యాత్మక సంఘటనమును భద్రపఱచి యుండ వచ్చును.

అది యిట్లు చెప్పుబడుచున్నది. ప్రాచీన కాలమునఁ జుండగుప్తుడను గుప్తదళకర్త కృష్ణ కావలియొద్దఁ జుండగుప్తపత్నికామను పట్టణమునఁ బరిపాలించుచుండెను. చాలకాలమువఱకు నతఁడన పత్యుడుగా నుండెను. తుదకు శివుని యనుగ్రహ

మున నాతనిభార్య యొక యాడుశిశువుఁగనెను. ఆ శిశువు జన్మించినవెంటనే యారాజు దూరదేశములకుఁ బోయి చిరకాలమువఱకు రాడయ్యెను. అతఁడుంటికి దిరిగివచ్చి యుక్తవయస్కుయై సౌందర్యవతియైన తన కూతురును జంబ్రావతిఁజూచెను. అతఁడామెను బ్రేమించి కామించెను. తండ్రియొక్క యావిధమున పవర్తనకు భీతిలి యాబాల యాతనియొద్దనుండి పాతిపోయి నదినఁ దఱించి శ్రీశైలపర్వతమునకు వచ్చెను. చంద్రావతియొక్క కాంక్షలనుగా నా తండ్రి శిలగామరి యాతని పట్టణము శిథిలమయ్యెను. శ్రీశైలపర్వతముమీద నామె దైవమును మల్లికార్జునుములతో బూజించెను. అనతికాలముననే దైవము ప్రత్యక్షమై యామె కోరికను నెరవేర్చెను. ఆమె పూజకు స్పృశించిష్టుముగా నాతఁడు మల్లికార్జున నామము వహించెను. ఆ సమయమునుండి శ్రీశైల పర్వతముమీది దైవము మల్లికార్జునుములతో బూజింపబడిన దైవమున నర్చనముచేయు "మల్లికార్జున" డని వ్యవహరింపబడుచున్నాడని పురాణము తెల్పు చున్నది.

ఈ పురాణము భారతదేశచరిత్రలోఁ బ్రసిద్ధి కెక్కిన గుప్తక్షత్రియ వంశమునకు సంబంధమును కలిగియున్నది. పెక్కఁడు చండితులు దీనినాశ్రయించుకొని వివిధరీతుల వివరించెరి. ఆహారాణకు 1915వ సంవత్సరపు శిలాశాసన నివేదికలలో నీ విధముగాఁ జెప్పుబడినది. మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగప్తుకు నిది యన్మయించును. ఆతఁడ హిందూదేశమున గొప్ప కఠపు సరిపఱచిన సంవత్సరమున భద్రబాహుడుతోడుగా ఖైమూరురాష్ట్రముందలి శావణబెలగోలకుఁ జండ్రగుప్తుడు పులన పోయెనను సంఘటనముతో నన్మయింపబడినది. ఈ వలనను సూచించు శిలాశాసనము లిటీవలి కాలమునకు సంబంధించినవి <sup>3</sup> స్మృతియు బి. వి.

1. Madras Journal of Literature & Science-XXII P-126.
2. 14, 33, 26, 54, 12 of 1915. (Madras Epigraphical reports) M. E R.

3. Ancient India IV PP. 15-25.

కృష్ణారావుగారు సూచించినకూడ సత్యమే! చంద్రగుప్తుడు మౌర్యవంశమునకుఁ జెందినవాడని చెప్పుటలో న్యాయములేదనియు నది యట్లుండగా నీతఁడు గుప్తువంశజుడని పురాణము స్పష్టముచేయుచున్నదని యాయన వాదము. ఈరాజు మహాకోసలనుపాలించు చంద్రగుప్తురాజనియు నాతఁడు తనకూతును విష్ణుకుండిన వంశజుడగు మూడవ మాధవర్యకిచ్చి పెండ్లిగావించెననియు నాయన యభిప్రాయము. <sup>4</sup> కేవలము నామసాదృశ్యముచే గతములు బునర్నిర్మించుట సాధ్యముకాదు. అయినప్పటికి నాధ్యదేశముఁ బాలించిన క్షత్రియవంశములలో విష్ణుకుండినులు మాత్రము తమ రాగిరేకుల శాసనములలో దాము శ్రీలైలదైవమునకు భక్తులమని ప్రకటించుటన్నది స్మరించుట వినోదిదాయకము.

ఈ యతిహాసము, 12వ శతాబ్దము నాల్గవ పాదమున జీవించిన పాల్కురికి సోమనాథుని రచనయగు “పండితాధ్యక్ష చరిత్ర” యందుఁగూడవర్ణింపఁబడినది <sup>5</sup> ఆ కథయందుఁ జంద్రగుప్తుడు సోమవంశమువాఁడనియు, గొప్పభక్తుఁడనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. తనకూతు నారాజు కామించిన సంఘటనమున కందాధారములెదు. క్రీ. శ. 1512లో లింగనామక పృథానిచే దేవాలయమును శిలాశాసనమున నీయతిహాసము పునరుక్తముకావింపఁబడినది. <sup>6</sup> ఈ శాసనమునందును ప్రైవసంఘటనముగూర్చిన వర్ణనలేదు మరియు యారాజు గుప్తువంశమునకుఁజెందిన వాడని మాత్రము చెప్పఁబడినది. ఈకథ దేవాలయ పాఠశాలపు వెలుపలిగోడమీఁద రాతిచట్యములపైఁ జెక్కింపఁబడినది. ప్రైవసంఘటన జంద్రగుప్తుఁడను

నొకానొక రాజును నాతనికూతురును ముక్తికార్జునుని పరమభక్తులని మనము సిద్ధయింపవచ్చును. 13వ శతాబ్దమునాటికి వారి భక్తివృత్తాంతము పృసిద్ధిఁపొసగుములలోని కెక్కుసంఖిటి పృసిద్ధిఁపొందెను.

ఈ దేవాలయము పూర్వమొకప్పుడు బుద్ధుల పుణ్యస్థలమనికూడఁ జెప్పఁబడుచున్నది. <sup>7</sup> ఇట్టి యభిప్రాయము కలుగుటకుఁ గాండ్రామమన బౌద్ధసాహిత్యము తమిళుగా దక్షిణాపథముందలి పవిత్ర బౌద్ధ సంఘారామమగు శ్రీపర్వతముగూర్చి తెల్పుచున్నది. అటులనే “యశరావతిస్తూప” రచయిత యగు బర్టెన్, నాగార్జునుఁడు వసించి బోధించిన శ్రీపర్వతమును శ్రీలైలముగా గుర్తించెను. ఏలన శ్రీలైలము తనతో నెంతమాత్రము తక్కువపృసిద్ధిలేని శ్రీపర్వతమును నామాంతరము కలిగియుండెను. కాని శ్రీలైలము బౌద్ధమతముతో సంబంధము కలిగినట్లు సాహిత్యమందుఁగాని శాసనములందుఁగాని యెట్టివిధమైన సాక్ష్యమును లభింపలేదు. అది యట్లుండగా నాగార్జునకొండవద్దజరిగిన తృవ్వకములయు, శాసనపరిశోధనలయు ఫలితముగాఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన శ్రీపర్వత సంఘారామము ఆచటనున్నదని ధృవపరుపఁబడినది. అచటఁగనుఁగొనఁబడిన యొక శాసనమువలన విజయపురికిఁ దూర్పుననున్న శ్రీపర్వతముమీఁది బౌద్ధ సన్యాసుల పృయోజనమునకై యుపాసక బోధిశ్రీ యొక విహారమును నిర్మించి ధారాదత్తము చేసినట్లు తెలియుచున్నది. <sup>8</sup>

శ్రీలైలము తనప్రారంభ దినములలో జైనులతో సంబంధము కలిగియుండవచ్చుననియు సూచింపఁబడుచున్నది. క్రీ. శ. 12వ శతాబ్దమునకుఁజెందిన “ధర్మామృత” మనఁబడు జైన రచనమీఁదఁ బ్రైవిషయమాధారపడియున్నది. దాని సంపా

4. B. V. Krishna Rao : "Early dynasties of Andhra Desa" - P 523.  
5. పాల్కురికి సోమనాథుని "పండితాధ్యక్ష చరిత్ర" - II పుస్తకము, పుటలు 281-285.  
6. MER 16 of 1915 - Text lines 31-44.

7. Burgers - 'Amaravathi stupa' P-7 FN-4  
8. Epigraphia Indica, Vol. XX P-23, A S I. 1926-27 P. 186.

దకులగు స్వర్ణీయ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఆ కావ్యము (నిశ్చయముగానట్లు చెప్పబడకపోయినను) ప్రాచీన పాశ్చాత్య రచనమీద నాధారపడియున్నదని తెల్పుచున్నారు. <sup>9</sup> మల్లికార్జునస్వామి నామము జైనమునుండి యారంభమైనట్లు కనబడుచున్నది. ఎలన జైనసాహిత్యమునందు మల్లినాథ, మల్లిసేన, మల్లేశ్వరులవంటి నామములు మనకు దటస్థపడు చున్నవి. వాస్తవమేదయైనను నీ ప్రాచీనగాథలందీ విషయము తెలియనగుచున్నది. 8వ శతాబ్ది, యా తరువరి కాలములందు జైనము కర్ణాటకదేశముందును శ్రీశైల పరిసరప్రదేశములందును బృహద్రథేయమతము. శ్రీశైలమునఁ (క్రీ. శ. 1512 నాటి ఒక శాసనము నందొక ప్రధానలింగము “శ్రీశైలాంబర టైనసి శిరస్సు చేరించినవార” డని వర్ణించబడి నది. <sup>10</sup> వీరశైవులు జైనులను వధించినట్టియు, వారి దైవవీరములఁ గూలఁద్రోసి లింగముల స్థాపించినట్టియు విధానమునఁ బండితారాధ్యచరిత్ర నిర్దుష్టమైనరీతినిఁ దెలియజేయుచున్నది. <sup>11</sup> కావున 16వ శతాబ్దమువఱకును శ్రీశైలప్రాంతముందు జైనలు పృథ్వీకృష్ణమైరియు, వీరశైవులు 17వ శతాబ్దము తరువాతనుండి జైనమతమును నపరిమితమైన హింసారక్తపాతములతో, దరిమివేయుట మొదలిడి రనియు మనము విశ్వసించవచ్చును.

ఈవిధముగా సాహిత్యమునందుఁ గనుఁగొన నగు స్థలపురాణాతిహాసములు దేవాలయముయొక్క పుట్టుకనుగూర్చి వెదికుట కంతవివరముగాఁ దెల్పవు. అది యట్లుండ నాపగదేశముందుఁ గనుఁగొనఁబడిన శాసనములు విశ్వసించుట కుత్తమములైయున్నవి. కాని దురదృష్టవశమున నవి అర్థావినాశమునకుఁ

జెందినవి. క్రీ. శ. 1174 కాలమునాటి వెలనాటి రాజేంద్రచోడునిది పృథ్వీకృష్ణ శాసనము. <sup>12</sup> కాని నేటికిని శ్రీశైలము శ్రవ్వకములు జరుపఁబడని శిథిలములతో నిండియున్నదని మనము జైప్రియందులకు కొనవలయును. అది జరిగినిప్పుడా దేవాలయము యొక్క ప్రాచీనతనుగూర్చిన యచింత సమాచారము మనము పొందఁగలము.

శ్రీశైల దేవాలయముయొక్క దూరముగానున్న యాప్రాచీనతా విషయమున నందియముపొందఁ బనిలేదు. ఎలన క్రీ. శ. 420 నుండి 620 వఱకు నాంధ్రదేశము నేలిన విష్ణుకుండిన రాజులకుఁజెందిన శిలాశాసనములు శ్రీశైల దైవమునఁ బేర్కొన్నవి ఈ పరిశ్రమపృథ్వీకృష్ణముయొక్క యునికినిగూర్చిన సాహిత్య పురపూర్వము మనలను మహాభారత కాలమునకుఁ గొనిపోవును. ఆర్జునుడు సందర్శించిన తీర్థముల వర్ణనావనరమున మహాభారతమున శ్రీశైలమునుగూర్చిన యాధారమున్నది. అచట నిది శ్రీపర్వతమని వర్ణనహరించఁబడినది. <sup>13</sup> మార్కండేయపురాణ దేవిభాగవత భాగములందు శ్రీపర్వతమునుగూర్చిన వృత్తాంతముగలదు. <sup>14</sup> ఇది భాగవతపురాణమునందును బృహత్పంచాయందును సూచించఁబడినది గుణాధ్యుని (క్రీ. శ. 2వ శతాబ్ది) ప్రాచీనరచనయగు “బృహత్పూర్ణ” నాధారము చేసికొనిన సోమదేవుని “కథానీతికావ్యము” శ్రీశైలమును సూచించుచున్నది. <sup>15</sup> ఇచటకూడ నిది శ్రీపర్వతమనియే వర్ణనహరించఁబడినది. ఇచట నొక వైష్ణవముఖతపమాచరించుటవేషయ యమానుషశక్తినిఁ బొందెను.

12. MEB. 59 of 1942-43.

13. మహాభారత (Bhandarkar Ed.) 83 Adhyaya 16, 17, 18 శ్లోకములు.

14. మార్కండేయపురాణము I-290 (క్రీ. శ. 4వ శతాబ్దిఁజెందినది) 14వ పుటలోఁబడినది.

15. Survey “Ocean of Story” Book VI P. 108.

9. 1928 నాటి “చారిత్ర” - పుట 138.

10. MEB. 16 of 1915 text line 70.

11. “పండితారాధ్యచరిత్ర వర్ణనము” పుటలు 330-331, బసవపురాణము-పూర్వశాసనము-పుట 148

సుబంధుని వాసవపత్ని సంస్కృతనాటకము దక్షిణా పథముందు మల్లికార్జునుడు నివసించుచున్న శ్రీపర్వత మును వర్ణించుచున్నది. <sup>16</sup> సుబంధుడు క్రీ. శ. 6వ శతాబ్దిని జీవించియుండెను. హర్షుని “౨త్సవలి” యందు నొక ప్రాంతమును శ్రీకంఠదాసుడు శ్రీపర్వతము నుండి రాజసభకు వచ్చెననికలదు. <sup>17</sup> శ్రీపర్వతము నుండి యఘోరనాథుడును కాపాలకుఁ డుజ్జయినివచ్చి నట్లు భవభూతియొక్క మాలతీమాధవముందు గలదు. <sup>18</sup> శంకరాచార్యుని శివానందలహరిలో మల్లికార్జునుని నుతించుచు శ్లోకములుగలవు. తెలుగు సాహిత్యమునందు నన్నయభట్టారకుని (11వ శతాబ్ది) కాలమునుండి యారంభమై శ్రీపర్వతముగూర్చిన భక్తిప్రార్థకసాహిత్యము వృద్ధిచెందెను.

దే వా ల యా భి వృ ధి

దక్షిణహిందూదేశపు పెక్కు దేవాలయము లకుఁబ్రాచీనాదిలో శ్రీశైలముకూడఁ దన పవిత్రివృక్ష మును నెలిగియున్నది. భారతదేశమున వృక్షపూజ చాల ప్రాచీనాచారమని చెప్పఁబడుచున్నది. సింధు నాగరికత యెనువేల సంవత్సరముల ప్రాచీనమైనది. దానికిఁబ్రెంటిస్ మొహంజుదారోవద్ద తిగవ్వఁబడిన ముద్రలమీఁద నైవాని సూచనలు చూడవచ్చును. <sup>19</sup> శ్రీమతి సాన్ హార్డింగ్ ఇట్లు వ్రాయుచున్నాడు. “వృక్షపూజ ప్రాచీన పవిత్రతావాయిముగాఁ బ్రసిద్ధి కెక్కఁది. మఱి దానియొక్క మజ్జియూతలు ప్రపంచ మందలి వ్యాపారమైన తెగలందున్నవి.” <sup>20</sup> డాక్టర్ యన్, వి రమణయ్యగారు ఓమ “దక్షిణ

హిందూదేశపు దేవాలయముల పుట్టుక” యందునిట్లు చెప్పిరి. “సామాన్యముగా నిండువృక్షము పవిత్ర మైనదిగా స్వీకరింపఁబడుచున్నవి పక్షులు దీనికిఁ బూజనొనరించెడివాదు. ఈరీతిని నారంభములలో బృహిచ్చోరును బూజింపఁబడు నొక పవిత్ర వృక్ష మున్నది ” <sup>21</sup>

శ్రీశైలమునఁ బ్రధానదేవాలయమున కుత్తర దిగ్భాగమున నదేయావరణలో నొక పెద్ద వటవృక్ష మున్నది. దానికిగింద మల్లికార్జునునకొక చిన్న గర్భ గృహము కేటాయింపఁబడినది మూలలింగములనుఁ గలిగియున్న మూలదేవాలయమిదియేయని స్థానికై తిహ్యము తెల్పుచున్నది. అమృతచెట్టు 44 అడుగుల కైవారము కలిగియున్నది. దానిమీద నొక రాతినిన్నె కట్టఁబడియుండెను. <sup>22</sup> ఈవిధముగా శ్రీశైలముందే ప్రాచీనపూజావిషయకముగా నావృక్షమయ్యెను. అ వృక్షముకింద నొక లింగమున్నది. అదేమూల లింగమని యైతిహ్యము తెల్పుచున్నది. ఇది “ముదిమిల్లికార్జున” యనికూడ వ్యవహరింపఁబడును. దానికిఁ బ్రాచీనమల్లికార్జునుఁడని యర్థము. ఇది యా దేవాలయమునఁ బ్రాచీన లింగమిదియేయని తెల్పు చున్నది. దీనికినుగూఢముగాఁ దన నివేదికలో మెకన్సి “ముది-ముల్ల-కార్జు” యని వర్ణించెను. <sup>23</sup> ఈలింగ మునె చంద్రావతి పూజించెననియుఁ గణ్డీయాపు పాల ననుదినము చోహనక్రియ నొనరించిన యజ్ఞాతవృక్షి దైవముకాక వేరొకఁడు కాఁడన్న యితివృత్తమును నర్చకుడు మెకన్సికఁజెప్పెను. మెకన్సిచేఁ దెలుపఁబడిన యీగార్థ దేవాలయ ప్రాకారపు వెబుపలిగడమీఁదఁ జెక్కఁబడినట్లు నెఱబడుచున్నది. ఈవిధముగా లాంగ్ హార్ట్స్ కనుఁగొనినరీతిని నైతిహ్యమునుఁ దఱచి

16. Vasavadatta - (colm Nine press Edition) P. 68.

17. “రత్నావలి” విల్సన్ అనువాదము - పుట 277.

18 “మాలతీమాధవము” విల్సన్ అనువాదము - పుట 18.

19 Marshall : Indus valley civilisation, Vol I, P. 63-65.

20 Quoted in Dr. K. K. Pillay, That of Incudram Temple.

21. Dr. N, V. Ramanayya “origin of South Indian Temple” PP 4-5.

22. A S S I. 1917 - P. 25.

23. Asiatic Researches V. P. 132.

చూచిన నిదియే శ్రీశైలమండలి ప్యాచీన శివక్షేత్రముని మనమూహింపవచ్చును. <sup>24</sup>

ప్రధానదేవాలయము తూర్పుదిశ కభిముఖముగానున్న లింగము పది యడుగుల చదరముగా భూమిలోనికి జొచ్చుకొనిన యొక చిన్నరాతి నిర్మాణపుగట్టడము, ముఖమండపము 15వ శతాబ్దమున నిర్మింపఁబడినదని మనమెఱుఁగుటచే బ్రధాననిర్మాణము, 14వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమే దేవళపు భాగముగూర్చి యేమియు లేకపోయినను, 13, 14 శతాబ్దాలకుఁగని యంతకుముందు కాలమునకుఁగాని చెందినదైయుండవచ్చును. నేడు కనఁబడుచున్నరీతిని ప్రధానభవనముయొక్క పద్మతనిగూర్చియు కాలమునగూర్చియు లాంగ్ హర్వీయొక్క యభిప్రాయమిదియే!

పిమ్మట బేర్కొనఁదగిన ముఖ్యభవనము గర్భగుడి కభిముఖముగానున్న ముఖమండపము. ఇది 1405లో విజయనగరమునకుఁజెందిన హరిహరరాయనిచే నిర్మింపఁబడినది. <sup>25</sup> హరిహరుని భార్యయు కదంబ యవరాణియునగు వితలాంబ క్రీ. శ. 1393లో బాతాళగుంగుఁ గొనిపోవుమార్గమున సోపానములు నిర్మించెను. ఏలన మల్లికార్జున స్వామి యామెకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి సోపానములు నిర్మింపుమని యామె నాజ్ఞాపించినట్లు శిలాశాసనము తెల్పుచున్నది. ఈరీతిని విజయనగరసంగమ వంశమునకుఁజెందిన రాజ్మండలపుత్రి లిరువురును భక్తిపారవశ్యమున నా దేవాలయముతో సంబంధముగల వారై తమ నామధేయములను శాశ్వతస్మృతి చిహ్నములుగాఁ జేసికొనిరి! వారిభక్తి వారిర్వురితోడనే యాగలేదు. భావికాలమున వారి కుమారుఁడగు మొదటి దేవరాయలు ఉపయగిరియందు రాజవ్రతినిధి

గానున్నపుడు క్రీ. శ. 1400లో నాదేవాలయమునకు దానములొసంగెను. <sup>26</sup>

తూర్పుననున్న ప్రధానప్రవేశ ద్వారమునకును హరిహరుని ముఖమండపమునకును మధ్యనున్న వేలొక విచిత్రమైన కట్టనము చిన్న దైవపీఠము. ఇది క్రీ. శ. 1578 లో ననవేమునిచే నిర్మింపఁబడిన ప్రసిద్ధ వీరశిరోమండపము <sup>27</sup> ప్రోలయవేముని సోదరుఁడును దన విసంకర్షియు నగు నన్నయరెడ్డియొక్క ఘనతను జూబుటకై రాజుచే నిమండపము నిర్మింపఁబడెను. ఏతన్నరాజుము ఒక యుద్ధోగి యును, పంచభిక్షము రామస్వరూపాదునగు మల్లన్న యాద్యధ్యమున జరిగెను, ఈ రామయ్యయే రాజుగ వేముని కాలముందు సోపాన నిర్మాణముఁ బర్యవేక్షించినవ్యక్తి. శివస్థలగు కౌలసవీరులు తమ నాల్కలను, శరీరావయవములను, నేత్రములను, శిరస్సులను సమర్పించుటకై యామండపముచే శివబడినది ప్రాచీనులను శరీరావయవములను దైవమునకు సమర్పించు సభ్యులము ముఖ్యముగా వైపులలో రాచారముగా నున్నట్లు సాహిత్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. పండితరాష్ట్రపతి శ్రీరైలమున సే యభ్యుత్థమున్నట్లు తెల్పుచున్నది. <sup>28</sup> 14వ శతాబ్దమున “చంద్రావళి” లోఁబడు కొన్ని దేవాలయములున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈపట్టణ పీఠులొత్పాద్యము గావించుకొనెడివారు. <sup>29</sup> శ్రీరైలము మీద “కర్ణాటకచరిత్ర” ముఁబడు నొక ప్రబంధము గలదు. ఈప్రబంధముపైకి ధర్మము క్రిందను మృత్యుచెందినట్లు దుమికినవారు. వారివలన వారి కర్మ నాశనమయ్యెడిది, ఆ రోజులలో నియంత్రము

26. 45 of 1942-43.

27. 20 of 1915.

28. “పండితరాష్ట్ర చరిత్ర” - II పుస్తకము - పుటలు 405, 409; క్రితాధికారులు - పుట 142.

29. కొఱియ గోపరాజు రచన “సింహాసన ద్వాత్వింశిక” - I, IV, V, 17.

24. ASSI - 1917 - P. 25.

25. 11 of 1915.

ప్రసిద్ధి'నున్నట్లు ఈసత్యమునే యనవేముడు నిరూపింప నొక మండపము కట్టించెను. రెడ్డిరాజవంశమందు మఱియొక వ్యక్తియు, కుమారగిరికి భావుకుఁడును నమాత్యుఁడును నగు రావయవేముడు క్రీ. శ. 1405లో బర్హతముమీది యున్నత ప్రదేశముగు శిఖరేశ్వరదేవాలయమునకు సోపానములు నిర్మించెను. <sup>30</sup>

శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమునఁ గొన్ని యితరములగు నదనపు విషయములు ఆదేవాలయనకుఁ గల్పింపఁబడినవి. విజయముపొంది కొండవీటి యుద్ధమునుండి తిరిగివచ్చుచున్నప్పటి ప్రయాణములో నారాజు దేవాలయము సందర్శించెను. ఆయన దైవమునుఁ బూజించి రెండుగ్రామములను దైవమున కొంగి తేరువీధియందు మండపములను నిర్మించెను. <sup>31</sup> ఈసమయమున శ్రీశైలరాజ్యము క్రీ. శ. 1530 లో చంద్రశేఖరయ్య యనునాయన యధీనములో నుండెను. ఈ ప్రధాని మల్లికార్జునుని శయనాగారమునకు ముందు నొక మండపము నిర్మించెను. ఆమండపమందాయన కృష్ణరాయలయొక్కయు, దన మామగారి యొక్కయు, దనయొక్కయు మూఁడు శిలావిగ్రహములను స్థాపించెను. ఆయన కూడ నందీశ్వర భృంగీశ్వరుల బంగారు విగ్రహములను, దైవముయొక్క యుపయోగమునకై యొక బంగారపుఁ బాత్రను బహూకరించెను.

క్రీ. శ. 1512లో శాంతభిక్షావృత్తి యనుచరుఁడును శాంతకుమారుఁడును నగు వేణ్కొక ప్రధానస్థానిక లింగధారి యాదేవాలయమునకు ముఖ్యమగు నదనపు టభివృద్ధులనఁ గల్పించెను. అతఁడు దేవాలయము చుట్టును 22 అడుగుల ఎత్తుగల కోటపంటి స్థూలమైన గోడను నిర్మించెను. లోనిగోడలయొక్కయుఁ, బ్రధాన

దేవళముయొక్క పైభాగము యొక్కయు బంగారు పూజపనికి నతఁడుకూడఁ గారకుఁడు. 1794లో దీనిని మెకస్మీదాచి వ్రాసెను. <sup>32</sup> కాని 1915లో నవి కలఁబడుటలేదు. ఏలన 1821లో జరిగిన మహమ్మదీయుల దోపిడీతో నవి వారిచేఁ దొలగింపఁబడెను, శిలాశాసనములవలనఁ దెలియనగు రాజులచే, రాణులచే, ప్రధానులచే శ్రీశైలదేవాలయమునఁ కూర్చబడిన యదనపువిషయములకొక, ధైరవుఁడు, భృంగి, ధ్వజస్తంభములు, దీపస్తంభములు, బలిపీఠములు నిర్మించిన ప్రత్యేక వ్యక్తులును గలరు. <sup>33</sup>

ఆదే వ్యదేశముననున్న భృంగరాంబా దేవ్యాలయముయొక్క యనికి చాల విచిత్రముగానున్నది, లాంగ్‌హౌస్ చెప్పేటట్లు దాని యనికి విశిష్టమైనది. ఏలన సితర దేవాలయములతోపాటుగా నీది వ్యధానమైన భూభాగముకాదు, దీని కనుబంధింపఁబడిన గొడలోఁ బల్లిమదిశకు వేణ్కొక్కదొంగములేదు. ఇది బహిరంగ మార్గముద్వారామాత్రము ప్రధానమైన పీఠముకంటెఁ బురాతనదేవ్యాలయమని యివిషయములన్నియుఁ దెల్పుచున్నవి. ఆభవనముయొక్కతీరు, ఆభవనము రహస్యపుటప్పములకొకటని నిర్మింపఁబడినదని నూచించుచున్నది. అది వాస్తవముగా నొక శక్తాలయమని స్పష్టము. ప్యాచీకాలములో నచట నరబలులు తప్పక జరిగియుండవచ్చును.

యతనిషయకమైన యాధారము

ప్రాచీనకాలమునుండియు శ్రీశైలము శైవపుణ్యక్షేత్రముగాఁ బ్రసిద్ధికెక్కినట్లు తెలియుచున్నది. దీనిని ద్వాదశజ్యోతిర్లింగములలో నొకదానినిగా నొక ప్యాచీనైతివ్యమును శోకమును పెల్లొనుచున్నవి. <sup>34</sup> శ్రీశైలమల్లికార్జునుని శంకరాచార్యుఁడు పొగడుటచే

32. 16 of 1915.

33. 28, 29, 31, 35, 37, 42, 45 of 1918.

34. 1925 నాటి భారతి 2వ వార్తాము, పుట 95.

30. 43 of 1942-43.

31. 18 of 1915.



వారణాసి మరియు నితర ప్రసిద్ధక్షేత్రములతోపాటు ఇది శైవులకు బహిష్కృతమైనదిగాను బుద్ధులచే గుఱవబడుచున్నది.

శివపూజకన్వయించిన శివతత్త్వము ఋగ్వేద హిందూమతముకంటె ముందటిదని తెలియుచున్నది. మొహంజదారో కాలముననున్న శివలింగములు, ఒక ముద్రామీద దైవము తాను గుర్తించిన పూర్వకాలపు శివునిమోస్తరుగా మూర్తి నిరూపించెను. <sup>35</sup> కావున భారతదేశమందు నార్యులకుఁ బూర్వమందున్న పూజల మతావార విశ్వాసములందు శైవమున కాధార ముండునని యాయన తలచుచున్నాఁడు. ఈయార్యులకుఁ బూర్వమందున్న ప్రజలు మొహంజదారో నాగరికతకు నిజమైన నిర్మాతలు. ఆ నాగరికతా మహిమ యార్వవిశ్వాసదైవములతోఁ గొన్ని విషయములలో బాగుగా భేదించినదని యాయన తెలుపుచున్నాఁడు. ఈవిషయమును విశదపఱచుట కాయన సాక్ష్యముల సుబ్బంజించుచున్నాఁడు. సర్వశక్తి సంపన్నమైన స్వర్గదేవతయందు వారు విశ్వాసముంచెరి. మరియు సంఘటనోచితముగా భూమాత శక్తిగ్రహించునదియు నదియే! పూజలను గల్గోలవరచి బాధించిన దుష్టశక్తుల మీదనువలె మంచినానిమీదను నారెండును నాదిపశ్యము వహించెను ఈసిద్ధాంతముతో వైక్యముద్రాంశుని చనిపోయినప్పటికూ పునర్జన్మ కలదను విశ్వాసము <sup>36</sup> సామాన్యముగా జెప్పినచో గర్మనుగూర్చిన యాతొచనలు, పునర్జన్మ, యోగాభ్యాసము, శివదేవులయమర భావమును కేంద్రముగాజేసికొనినట్టి మతవేదాంత విషయకవాదములు, వేదసిద్ధాంతముగఁ హోమమునకు భిన్నమైన హిందూపూజావిధానము నివస్థియు హిందూమతముతో నెక్కువగా బుట్టుకచే నార్యులవి

35. Indus V Civilization Vol. I, P. 53 PL XII (17).

36. Ibid P 48.

కానివిగాఁ గనబడుచున్నవి <sup>37</sup> వైదికదైవముగురుదుఃశుక్తరచాలమునఁ గొన్ని స్వభావములగుల శివునిగా గుర్తింపబడెను, రుద్రుని యనుపదములతో నాటవిక నిషాదులగు గణములు, కుంభకారులు, పనివారు మొదలగు బారుందిరి. ఈతెగల శన్నితికిని సామాన్యవిషయకముగు రుద్రులము బహిరంగ పృథేకములందు, సరణ్యములందును, మరుభూములందును నున్నట్లును, నాగరిక మూలపుల నివాసములకు దూరముగా నున్నట్లును తెలియుచున్నది. <sup>38</sup> అంతేకాక యానయంకర వైశమును పృథ్వివరదులకు గృహ్యసూత్రములందొక యజ్ఞము నూచింపఁబడినది. ఇది "మహాగవ" మని వ్యవహరింపఁబడును. ఇందొక పృథుభము హోమము చేయఁబడును. ఇది తప్పక యూరివెలుసలఁ జేయవలెనను. ఇందు శేషించిన పదార్థములు గ్రామములలోనిఁ దేబడరాగు. <sup>39</sup> ఔగా బండార్పరిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు: "ఋగ్వేదమునందు (VII, 21, 5) శివుదేవునిని గానమొనరించువారి యధికారములను భంగపఱచురాదని యుదుఁడు పౌర్ణింపఁబడినట్లు పరిచ్ఛేదములుగలవు. వేదానందదత్తమున శివునిత్రుని దైవముగాఁ గల్గినవారినిఁ జూపినతరువాత నొక సంగతియుొక్క సంగతియుఁ జయింపఁబడిన యాఁడు ప్రత్యేకములైనరా తోనఁబడెను. చక్రబ్రహ్మతె యజ్ఞగాథ, దానికి హోమములై శివుని హోమము పుంపుట కాతని తిరస్కృతి, పశులైయుముగా హోమి యాత్మార్పణము గావించుట యనునదిహరి, సద్దైవము యజ్ఞోపవీతమున కర్తుడు కాదని భావించఁబడుట, యార్వమతమునందలి యొకదశకు "హరి" <sup>40</sup>

37. Pre-Aryan and Pre-Dravidian in India : Ed. by P. C. Baglin and JRASB XIV P. 100 Note I.

38. Bhandarkar "Vaiṣṇavism & Saivism" P. 104.

39. Ibid P. 105.

40. JRASB. XIV 00 5-7.

లింగము - పూజ

శైవమందుఁ బూజకు విషయమైనది లింగము. ప్రాచీనసాహిత్యమునందీ పూజయొక్క యునికి లేదనియు, మహాభారతమందలి యానుశాసనిక పర్వమున నిది మనకుఁ బ్రపంచముగాఁ గనఁబడుచున్నదనియు భండార్కరు తెల్పుచున్నారు. శైవము పూజావిధానమున భావమునందును నార్యుల వేదమతమునకు ముందఱిదని యావిషయము స్పష్టపఱచుచున్నది. మొహంజోదారో తగ్గవ్యకములతో లింగయోనులను బోలియున్న పెక్కురాతిముక్కలు కనుఁగొనఁబడి మార్కోలే నవి లింగయోనులని గుర్తింపఁబడినవి. బుగ్గేద్దమునందు (VII, 21, 5) శిశ్నదేవులు, అనఁగా లింగమును దైవముగాఁ గలవారిస్మరణ లింగపూజకు లకు బుజుమాగ్గకమైన యాధారము. పురాణముల కాలమునుండియు లింగపూజ తఱచుగా జరుగుచు బలపరుపఁబడుచున్నది. <sup>41</sup> లింగపూజకుఁ బ్రారంభ దశలలో లింగమునునది పురుషలైంగికశక్తికి నూచన మనికూడ స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది, భారతదేశమునఁ బ్రాచీనలింగము “గుడిమల్లము”నఁ జూడ నగును. మఱియు నిది వాస్తవమైన యాకృతి కలదిగాఁ జేయఁబడినది. దీనియొక్క కాలము క్రీస్తు పూర్వము 2వ శతాబ్దమువఱి గోపీనాథరావుగారు నిర్ణయించిరి. అటుపిమ్మట నీ లింగములు సంప్రదాయ చిహ్నములుగా జేయఁబడినవి. ఇంచుమించుగా మానవలింగమును బోలియుండిన కొండలును, బర్వత శిఖరములును ప్రాచీనకాలమునఁ బవిత్రమైనవిగా భావింపఁబడినవికూడఁ జెప్పఁబడుచున్నది. కొన్ని ప్రత్యేక స్థలములందలి, పృథ్వీకాకారముగల సహజ తటాకములును పడియలును దేవతలయోనులనుకొనఁబడినవని విశ్వసించుట హేతుసమ్మతము. కొన్ని

41. B. C. Lan. Comn. Volume, Karmarkar : "Lingo-cult in Ancient India" P. 456 to 468.

సమయములందుఁ బర్వతములు దేవతలస్తనములనఁ బడినవి. ఈవిధముగాఁ బ్రాచీనకాలమున జనులు పర్వతతటాకములవంటి పృథ్వీతపస్త్రరూపములకు దేవదేవతల శరీరావయవములతో సంబంధము కల్పించిరి. ఈభావము లితరములైనవానివలె ఆర్యేతర ప్రభావములు కారణములుగానున్నవి. <sup>42</sup> ఈభావ నలలోఁ గొన్ని శ్రీశైలమునకుఁగూడ నన్వయించునవి. లింగము స్వయంభువను పర్వత మనకు లభ్యమగుచున్నది. అలయము పర్వతముమీఁదనుండుట గమనార్హము. మల్లికార్జునునిఁ బూజించిన యొక యువరాణిపేరున “మల్లికగుండ” మను తటాకము మనకుఁ దటస్థపడుచున్నది. పాలకురై సోమనాథుఁడు పర్వతములను దేవీస్తనములుగా వర్ణించినట్లు మనము కనుగొందుము. బహుశః దీనికంతకున్వయము శైవ మతపరిష్కృతమైన యాదిమమైన మతమనికాదు. నిమ్నజాతులలో నిది ప్రసిద్ధమైయుండుటకు హేతువైన దీని ప్రారంభమట్టిదనిమాత్రమే ! అటుపిమ్మటనే శాంతినిఁ (శుభమును) బ్రసరింపఁజేయువాఁడను నర్థము వచ్చు “శివుఁడు” దైవమయ్యెను.

యాత్రుదేవీపూజ

శివపూజతో ముడిపడియున్న శివుని యర్చాంగియగు దుర్గ లేక యంబయొక్క పూజ వాస్తవమునకు మాతృదేవీపూజ. శ్రీశైలమున నామె భ్రమరాంబగాఁ బూజింపఁబడుచున్నది. భారతదేశమందలి యష్టాదశ శక్తులలో నామె యొకతగా భావింపఁబడుచున్నది.

మాతృదేవీపూజయనునది వెనుక గొప్పచరిత్రకలిగి ప్రాచీనపృథ్వంచమపొడవున నునికినిబొందెను. ఈపూజకు సంబంధించినట్టి సామాన్యముగా నంగీకరింపఁబడిన భావములేవనఁగా నామె జగన్మాత లేక పృథ్వీదేవతవంటిది. ఆమెను బూజించువిధానము అనంతలియానుండి ప్రారంభమై యచటనుండి పశ్చి

42. JRASB. XIV P. 7.

మాసియా యంతటను వ్యాపించినదని విశ్వసించబడుచున్నది. ఈపూజ ప్రాత్రతాతీయగమందు నైలునది నుండి సింధునదివలకు నాచరణతోనుండెను. ఈ పూజాపద్ధతి భౌగోళికముగా దగ్గఱప్రాంతముల వారగుటయేకాక, సాంస్కృతికముగాకూడ పరస్పరసమాన విషయములనే నైక్యముగల పాఞ్చతాతీయుగపు పంజల పూజావిధానముపై తనప్రభావము ప్రకరింపజేసెను. 43 భారతదేశమందీ పూజ యన్నిగామముల పుణ్యస్థానములందు గనఁగొనఁగలుగు. ఇందు శక్తిపూజ యభివృద్ధిచెందుటకు దారితి నెను. ఈ శక్తులు సాకవంతమైన దేవతలు. శక్తిపూజ వేద మతముందు గనఁబడదు. ఆర్యమతముయొక్క ప్రాచీనావస్థనుండి దేవతలు బహుస్వల్ప పాత్రను వహించిరి. మాతృశక్తియొక్క విప్లవమైననామములు సహజముగా విభిన్నమై తెగలుపడి యుద్భవించి పిమ్మట శివునియర్థాంగిగా గుర్తింపఁబడినవి. దుర్గ, పార్వతీయను నామములు దుర్గముమై పరవ్రతములతో ముఖ్యముగా హిమాలయములతోగల సంబంధమును ధృవపఱచుచున్నది. మతీయు వీరు పరవ్రత పాఞ్చతానులగు ప్రజలచే సహజముగా బూజింపఁబడిరి, గిరియందు శయనించువారని శివుని నామ మగు గిరిశపదమునకర్థము. ఆహుతిగా నామములు (కుషానురాజగు హువిష్మని నాదెములమీచున్న “ఓమ్” అనునది) ద్రావిడపదమగు “అయ్య” నుండి పుట్టినవి, తోకమాతయను భావముకలదది. “నాదీ” యనగా నల్లనిదీ లేక నల్లనిముఖవర్ణస్థుగల దేవత. ఈమె నల్లని శరీరముగల దాగవిశ్వాతాత్మని కొందఱు దేవతయై యుండవచ్చును. 44

దక్షయజ్ఞ సందర్భమున శక్తిపీఠములయొక్క పుట్టుక పురాణములచే వివరింపఁబడినది. పార్వతి

మరణానంతరము శివుడు ఆమె మృతకళేబరము తనభుజములందుంచుకొని యిటుంటు తిరుగుచుండెను. ఇట్లు తిరుగుచుండగా పార్వతియొక్క విషమశరీరావయవములు పెక్కుప్రదేశములందుండెను. భారతదేశముందు భిన్నవిధములలో నిడియే యుత్తరచాలమున శక్తిపీఠములయ్యెను. 45 ఈశక్తిపీఠముల సంఖ్యనుగణించి వివిధములైన పాఞ్చతాతీ నైక్యములేదు. రాయల్ ఆసియాసొసైటీ, పంగాలనందల గ్రంథాలయమునకు సంబంధించిన “అబ్రిదజ్ బిత్తు” లను రచనయందు శిలాశాసనసంఖ్య 5913. ఇది పంపరాచాచ్యుల రచనగా నాలోపించఁబడినది. ఈరచన 39, శ. 1661 లో నుపసరించిన బెంగాలు దాస్తవ్యుడగు శంకరాచార్యుల రచన యని డి. సి. పర్కాను ప్రకటించుచున్నాడు. ఈరచన శక్తిపీఠములనామముల చెల్లుచున్నది, వాటిలో శ్రీశైలముకంటే, 46 అంక, ముఖ్యమైనది. ఈమును గలిగియున్నది. విలన శ్రీశైలముమీద భ్రమరాంబుసంచిన మొదటి రచన యనియే. ఇది శ్రీ. శ. 1806 లో వ్రాయఁబడినది. దీనివాగ్దాతముల భ్రమరాంబుదేవీగీతాత్మక సమావాదము మునుల ఉత్తమగను. 47 ఇది భ్రమరాంబుయొక్క శక్తిని గూర్చిన వర్ణన. దేవద్రుబేలీపింజరబసం ప్రభుగములచే ఆసురు (ఆరుణ) దేవతలుగా పట్టించబడిన దానికితప్ప వర్ణనలేదు. నాదెయా, ఆధ్వర్యవంటి పరిమాణియా వంటి మాన్యదేవతల యాహూయములు పదవిహీనులుగా ప్రదురములను గలిగి యుండుటన్నది గుర్తించుటకు సహజముగా నుండును.

43. Thd. V. Cini - P. 50.

44. Payne "Sakthas" - Chap III P 6, J R A S B. XIV P 3, J R A S. 1936, PP. 355-12.

45. JRASB. XIV, P. 18

46. Ilid P 18

47. Devi Bhagavatham (S. B. E. Series) V 26, Part III, P. 1046-53.

న ర బ లు లు

భగమురాంబా దైవపీఠమును వర్ణించునపుడు, ఖాంగ్ హార్స్ట్ ప్రాచీనకాలమున నరబలులొనగఁబడు పృథ్వీశముల దానివిధానము ననుసరించి యూహించెను. ఇది యుక్తమైనదే. ఏలన భగమురాంబ శక్తి, ప్రాచీనకాలమున శక్తిపూజ నరబలితోఁగూడియుండెడిది. భారతదేశమందుఁ బ్రాచీనకాలమునుండియు నరబలులున్నవని ఋజువుచేయుటకు విల్సన్ వేదములనుండి యుదాహరణల నొసంగుచున్నారు.<sup>48</sup> శక్తిపూజావిధానమున నరబలులున్న సందర్భమును ఋజువుచేయుటకు సాహిత్యమునందుఁ బెక్కుదాహరణములుగలవు. తన “హర్షచరిత్రము” నందు బాణ భట్టుఁడు నరమాంసమమ్మఁబడుటను సూచించుచున్నాఁడు,<sup>49</sup> శృణానమునందు భయంకర కర్మకాండలనుగూడ భైరవాచార్యునిద్వారా బాణుఁడు వర్ణించుచున్నాఁడు పుష్పభూతియెదుట.<sup>50</sup> భవభూతి యొక్క మాలతీమాధవమున శృణానదేవాలయద్వ్యమున్నది. అందు “కాలాలిక”, “అమౌరమంటు”లు నున్నారు. క్రీ.శ. 1000 కంటెఁ బూర్వమున నున్నదని భావింపఁబడు “కలికిపురాణ” మందు నరబలులనుగూర్చి యొక పరిచ్ఛేదముగలదు.<sup>51</sup> కథాసరిత్యాగరమందుఁగూడ బలులకు దాహరణములు మనకు లభ్యమగును.

దేవతను సంత్పత్తివఱుటకై చేయఁబడు నాత్మార్పణోత్సవముతో దీనికి దగ్గరసంబంధము కలదు ఈ యభ్యాసము చాలఁ బ్రాచీనమైనదని ఋజువుచేయుటకు యు. యన్. ఘోసల్ ఒక వ్యాసమునందుఁ బ్రాచీన సంస్కృతవాఙ్మయమునుండి

యుదాహరణల నిచ్చెను.<sup>52</sup> మహాబలిపురము నందలి ద్రౌపదీరథ వరాహగుహలందలి రాతిచిత్రములందు నాత్మార్పణముగావించు నీ యుత్సవము కనుగొనవచ్చునని వోగల్ నూచించెను.<sup>53</sup> తిరుచునాపలియందలి గుహ యీవిధముగు నుత్సవమును బ్రతిబింబించు వేతోక యుదాహరణము నిచ్చుచున్నది. ఇదేపనికై ‘శ్రీశైలముపద్ధ “పీఠశిరోమండప” మను ప్రత్యేకమండపము నిర్మింపఁబడినదని మనమిదివఱకే తెలిసికొనియున్నాము, మఱియు సీయగగ్గర దెబుగు సాహిత్య మట్టి యాచరణలయొక్క యునికిని బలపరచుచున్నది.

పాశుపతులు - శ్రీశైలము

శ్రీశైలము పాశుపత శైవత త్రవమునకు ముఖ్యమైన కేంద్రములలో నొకటిగాఁ గనఁబడుచున్నది, శ్రీశైలము పాశుపతులు నివసించి తపమాచరించు పృథ్వీశముగా సాహిత్యమునందు తఱచు సూచింపఁబడెను. ఒక పాశుపతఋషి యచ్చట తపస్సు నొనరించుటచే నద్భుతమైన శక్తులను బొందెనని కథాసరిత్యాగరమందుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. పాశుపత సన్యాసుల సందర్శమున “రాజతరంగిణి” యందు శ్రీశైలము పెర్కొనఁబడుచున్నది.<sup>54</sup> ఇది పాశుపతులకు నివాస్థలమై యుండెనని శాసనములవలనఁగూడఁ దెలిసికొనవచ్చును. క్రీ. శ. 1062 కాలమునఁ బశ్చిమచాళుక్యవంశమునకు సంబంధించిన యొక శాసనము, సిద్ధపురమందుఁ కళ్యాణశక్తి యను నొక ఋషికి బహుకృతు లొనఁగఁబడినట్లు తెల్పుచున్నది.<sup>55</sup> ఈ సిద్ధపురము శ్రీశైలపర్వత పాదముపద్ధ నున్నది. క్రీ.శ 1057 కాలమునఁ బృథమ

48. Wilson. 'Essays on religions of Hindus' Vol. II, PP 247-270.

49. Bana's 'Harsha Charita' Tr. by Thomas-P. 135.

50. Ibid P. 92.

51. Asiatic Researches V. P. 381.

52. Indian Historical Quarterly 1940 - P. 491 PP.

53. Vogel - 'Bulletin of School of Oriental Studies' Vol. VI, P. 510.

54. “రాజతరంగిణి” ఆర్ యన్ పండిట్ అనువాదము.

55. 38 of 1942-43.

సోమేశ్వరుని కాలమందలి వ్రాత, యతనిరాణి యగు మైలాపాటి మల్లికార్జునస్వామిని సంధర్శించి యా దైవమున కాలముఖ గురువగు సోమేశ్వర పండితదేవునకు బహుమానమొనగెనుటను దెల్పుచున్నది.<sup>56</sup> శ్రీ.శ. 1069 లో రెండవసోమేశ్వరుని వేటొకశాసనము సోమేశ్వరపండితున కీయబడిన బహుమతుల దెల్పుచున్నది. ఆయన శ్రీశైలపర్వత పాదమువద్దనున్న శివపురమందలి కాలముఖ సహాయ ననుచున్నది. తెల్పుబడుచున్నాడు.<sup>57</sup> శ్రీ.శ. 1074 లోని త్రిభువనముని యొక శాసనము శ్రీశైలమున కతిసమీపముననున్న సంగమేశ్వరమువద్ద నున్న యొక యంతకత్తి కొనగబడిన భూదానమును దెల్పుచున్నది.<sup>58</sup> మఱియొక శాసనము ఆగస్తీశర్వమతముని పిలువబడు, శ్రీపర్వతముమీది కాలముఖమతమును దెల్పుచున్నది. క్రియాశక్తిదేవ వామశక్తిదేవ పృథ్వుతులూమతమున కధిపతులు.<sup>59</sup> రెండవవేటని కాలము (1076-1126) రామేశ్వర దీక్షితులను నొక పృథ్వి కాలముఖ గురువునైనను. శ్రీశైలముమీది మల్లికార్జున శిలామతమునకాయన యధికారి.<sup>60</sup> కాలముఖగురువు రెండవప్రభువు (1126-1140) గురువుకూడ. శ్రీశైలమున వేటొక మల్లికార్జున కాలముఖుడందెడివాడు. ఆయనకు నన్నెచోడుడు తన కుమారసంభవము సంకిరము సేసెను. కాలముఖ లేక పాశుపత వైష్ణవత్వమునకు శ్రీశైలమొకప్పుడు ముఖ్యకేంద్రముగా నుండెడిదని యీవిషయములు బుజువుచేయుచున్నవి. పాశుపత వైష్ణవత్వము భారతదేశమందలి పౌచ్చీశాఖలలో నొకటివలె గనబడుచున్నది. పాశుపతులు భారత

మందును వాయు కూర్మ లింగ పురాణములవంటి పురాణములందును గనుగొనవచ్చును.<sup>61</sup> శివుడు బ్రహ్మవారిగా నొక మృతకళేబరమందు బ్రవేశించి లకలిశనామము వహించెనని చెప్పబడుచున్నది. పితలెంగిజిప్సుస్థానముననున్న శ్రీ.శ. 971-72 నాటి శాసనములన నీ పురాణపుత్రులము బలపరుపబడినది. ఆ శాసనము ప్రాహ్వర్యశివుని దేశమందు దానే "కాలముఖ" మను నొక సంఘము తనదెరులను నుంచుకొనెనని తెలుపుచున్నది.<sup>62</sup> శివునిగొప్ప యాస్థానము క్రిష్ణ శకారంజమునకంటె ముందున నున్నది.<sup>63</sup> ఇంత వత్తుక గనుగొనబడిన లకలిశ లేక సులలిశ పుగ్రహములు రెండుజుజుములు కలిగియున్నవి.<sup>64</sup> 7వ శతాబ్దినాటికి యాంధ్రదేశమందు నామకతాచార్యులుండిత యచ్చది పేరికిని పిలిచిన తూర్పువాళు క్యుల తామ్రశాసనములవలన మఱుకు దెలియుచున్నది. పశ్చిమగోదారిముండులను పిలిచి తేరంది యాచార్యులు తూర్పువాసకరాజుని 20 ఆమ్మ (945-70) కాలమున నుండినట్లు మనకు గనబడుచున్నది. విదేశీశ్వరనామము ధరించిన యొక కాలముఖగురువచ్చట నుండెను. ఆమరావతివద్దనున్న యమరేశ్వరాలయమువంటి ప్రాచీనదేవాలయములందు కాలముఖ గురుస్థానములున్నదని కూడ చెప్పబడుచున్నది.<sup>65</sup>

### విశ్లేషణ

వీరశైవమును వేటొక వైష్ణవము 12వ శతాబ్దిలో కాలచూరి విజ్ఞలుని కాలముగల బృహద్విలోనికి

56. 675 of 1923
57. 9 of 1927-28.
58. 430 of 1923-24
59. Epigraphia Carnatica III C. K. 35.
60. కాకతీయసంచిక - పుట 256; అనుబంధము నెం. 39.

61. JBBRS. 1912, PP 154-155.
62. E. I. I, PP. 274-275
63. Journal of Indian Hist, Vol. XXVII, Dr. Mahalingam "Pasupathas" in S. India P. 44
64. JRASB. 1907 - P. 424.
65. MER. 1915, Part II, Para II.

వచ్చెను. దీనిని శక్తిమంతముగా సుదృఢముగా నొనర్చినవాడు బసవేశ్వరుడు. వీరశైవసాహిత్యమునందొక ఉదాత్తవ్యక్తిగా బసవేశ్వరుడు తెక్కింపఁబడినాడు. ఇతడు బిజ్జలునికోశాధికారి యని యందు వర్ణింపఁబడినాడు. కాని ఈతనిగూర్చి తెలుపు సమకాలీనశాసనము మనకు లభ్యముకాకుండుట వింత. ఒకానొకప్పుడు పృజలు చారిత్రకముగా బసవేశ్వరుని స్థితిగూర్చి సందేహపడిరి. ఇటీవల నర్జనవాడ శాసనవ్యవరణముచే నావిషయము గూర్చి సందేహపడవలసిన యవసరముపోయినది. ఈశాసనముందు బసవేశ్వరుడు సంగనబసవడనియు, జంగములకు లింగములకు భక్తుడనియు వ్యవహరింపఁబడెను. <sup>66</sup> ఈశాసనమువ్యకారముగా నిది కాలిదేవరసునిఁ బేర్కొనుచున్నది. అతఁడు బసవని నుండి నాల్గవతరమువాడు. ఈవిషయము, బసవని బిజ్జలునకు సమకాలీనుఁడని తేల్చుచున్నది.

వీరశైవవేదాంతము షట్స్థల సిద్ధాంతమని వ్యవహరింపఁబడును. ఇది శైవసిద్ధాంతముకంటె భిన్నమైనది. వీరశైవము విగ్రహారాధనము నెక్కువగా వ్యతిరేకించును. తుదకు దేవాలయములలో లింగములను బూజించుటగుూడ సంగీకరింపదు. హిందూ మతముయొక్క యుత్పాదకులను వీరశైవమంగీకరించుటగాని యాచరించుటగాని చేయదు. బౌద్ధజైనములవంటి సంస్కారోద్భవములతోనిది పూర్ణభేదము కలది. గృహ్యసూత్రోక్త హైందవకర్మకాండ ననుసరించు వేదముల ఆదికారమును వీరశైవులు తిక్కపెట్టరు. ఉదాహరణమునకు వీరశైవులయొక్క వివాహవిధులు సహజముగా హిందువుల వధుల కంటె వేరుగానుండును. వీరశైవముందు నప్రపంచకార్యక్రమములేదు. అగ్నిత్రయ, విశంతువునర్వివాహ

ములను వారంగీకరింతురు. వారు మృతులను ఖననమొనర్తురు. వీరశైవముందు వారు జాతినింగభేదములను నిషేధించిరి. <sup>67</sup> వీరశైవము మతతత్వవిషయములమీఁదకంటె నాధ్యాత్మిక నైతిక విషయముల మీఁద నెక్కువ ప్రాధాన్యముంచును. నిర్ణీతవిధులను బాలించుట యాత్మను బరిశుద్ధమొనరించుననియుఁ గ్రమక్రమముగా దానినున్నతస్థానమునందుంచు ననియును, దానియంతిటనే మాయ లేక యవిద్యనుండి విముక్తిఁబొందుననియును, నీమాయాదులఁ బోగొట్టుటచే నాత్మ శివసాయజ్యముఁ బొందుననియు వీరశైవము విశ్వసించును. ఈతుదియొక్కము “బవల” యని వ్యవహరింపఁబడినది. ఏమియునులేదని, యునికియే యునికికానప్పు డుత్తరని దానికర్తము. దీనివర్ణన బౌద్ధుల నిర్వాణమునకు సరిపడును. <sup>68</sup>

వీరశైవమునకు గొప్ప నాయకుఁడగు బసవేశ్వరుని రోజులలోఁగూడ శ్రీశైలము వీరశైవముతో సంబంధము పొందియున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. పెక్కుగద్దపద్మరచనలలో బసవేశ్వరుడు మల్లికార్జునస్వామిని స్తుతించియుండెను. శ్రీశైలమున కత్యంత సమీపముననున్న సంగమేశ్వరమువద్ద నాతఁడు మరణించినట్లు తెలియుచున్నది. తరువాతి సంవత్సరములలో గొప్ప వీరశైవ సాహిత్యము మల్లికార్జునుని మీదను నాతనిప్రసిద్ధిమీఁదను నుద్భవించెను. సుమారు 12వ శతాబ్దపు టంతిమపాదమునఁ బాల్నారికి సోమనాథ రచింపబడిన బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రల యందు, శ్రీశైలమల్లికార్జునస్వాముల మాహాత్మ్యమును వర్ణించుచున్న వేలకొలదిపద్యములు(పద్యపదలు)గలవు. పండితారాధ్య చరిత్రయందుఁ బరమప్రకరణమును పేర సుమారు 200 పుటలలో శ్రీశైలముయొక్క మాహాత్మ్యము వర్ణింపఁబడినది.

66. E J. XXI, PP. 9-17 Dtd S. 1182. Basava is mentioned in other inscriptions like EC V. AK P. 10; EC XI JI 30; EC III MD. 33.

67. Nandimath - A hand Book of Veerasaivism - 73.

68. Ibid P. 93.

ప్రాచీన కాలమునని వీరశైవులు దేవాలయములమీద నాధిపత్యము వహించినట్లు శాసనములు కూడ ప్రుచురమగుచున్నవి. ఇంతవఱకు గనుగొనబడిన ప్రాచీన శాసనము, వీరశైవ జంగముల దెబ్బనది, విజయనగర ప్రథమ పంశమునకుఁ జెందిన మల్లికార్జునుని కాలముననున్నది. దైవనివేదనలకును, నిత్యమైదుగురు జంగములకు భోజనమిడుటకును నొక రాజసేవకుఁడు దైవమునకు భూములను దానమొనర్చెనని క్రీ. శ. 1453 నాటి శాసనమునందున్నది. <sup>69</sup> 1455లో విజయనగర విరూపాక్ష చక్రవర్తి శివమల్లికార్జున సందర్శమున మల్లికార్జున స్వామికి "నిరుపతకకారు" ను సమర్పించెను. ఆ దానగ్రహీత యొకానొక ముషియగు శ్రీలింగ చక్రవర్తి. ఈతఁడు సిద్ధిచిత్తావృత్తిగా దెలియుచు చున్నాఁడు. ఈతఁడే ప్రసిద్ధికెక్కిన వీరశైవ మత గురువు. \* వటి యితఁడుమైన వ్యాకరణుడును నితని వృత్తాంతము కనబడుచున్నది. <sup>70</sup> క్రీ. శ. 1488 నాటి వేణ్కాక శాసనముందు నొక మహామండలేశ్వర పర్యవేంద్ర మహారాజు దైవమునకు నిత్యశైలకర్మములకు, బ్రాహ్మణ జంగముల భోజనమిడుటకు సౌకర్యములు కల్పించెను. <sup>71</sup> ఈ శాసనముందు సదరు భూమి "అయ్యంగాల్ల" యధీనమున నుంచు బడెనని చెప్పబడుచున్నది. ఈయన పైనిఁజెప్పిన 'శాంత భిక్షావృత్తి' తప్పక యెయుండును. ఈ 'అయ్యంగాల్ల' తప్పక క్రీ. శ. 1514 నాటి యొక శాసనమున "శాంత భిక్షావృత్తి అయ్యంగాల్ల"ని వ్యవహరింపబడిన శాంతభిక్షావృత్తియే యెయుండును. క్రీ. శ. 1498 నాటికి వీరశైవులు తమంతదాము శ్రీశైలమున స్థిరపడిరిని ప్రస్తుత శాసనిక సాక్ష్యము సూచించుటచే స్పష్టమగుచున్నది. <sup>72</sup> అంతకుముందు, సోమ

నాథుని వ్యాసలు తెల్పుటవలన, 12వ శతాబ్దమున శ్రీశైలము వీరశైవ ప్రణ్యస్తలమాయెను.

#### శ్రీశైలముమీది మతములు

దక్షిణభారతదేశ దేవాలయముల కనుబండింపబడిన మతములు ముఠవ్యవారమునందును, విద్యాబోధియందును, సాహిత్యవిభాగము బోధియించుటయందును, దేవత సేవలందును బ్రయుఖిపాత్ర వహించెనని చెప్పబడుచున్నది. <sup>73</sup> సుమారు 10వ శతాబ్దమునుండి మతములను దేవాలయముల కనుబండించుట సామూహికమయ్యెను. ఇదిగొప్ప పలుకుబడిగై బోయెను. పెక్కుభూములందు దేవాలయ వ్యవహారములందు నాధిపత్యము సర్వహించెను. చినియందు యాత్రికులకుఁ గావలసిన బస లభ్యమయ్యెడిది.

శ్రీశైలముమీద మతములు పృథివికెక్కెనవి. కాని వానిని గుఱించిన సమాచారమప్పుట్టియుగా నున్నది. శాసనము లీమతముల కొన్నింటి నామములను దెల్పుచున్నవి. ఆరసు మతమునకుఁ జెందిన యాశ్వుం శివాచార్యునిచే మహామహావ్యర్థుల నమక్షమున నొనర్చిన పృథులచార్యమును గాతరియ పరమమనకుఁజెందిన పృథులచార్యుడేనని కాలమున క్రీ. శ. 1313 నున్న యొక శాసనము తెల్పుచున్నది. గణమునను కనుబడినట్లు దీరభద్ర దేవాలయముమొక్క ముఖమంతయును నీ మహాశ్వరుల మహావేశముయొద్దబారు. దేవాలయ వ్యవహారములను సకలమూర్ఖమున నిర్వహించుటయే యీసమావేశములయొక్క లక్ష్యమైయుంచెను. <sup>74</sup> ఈ శాసనము శ్రీశైలముందలి రెండు మతములయొక్క నామములను మనకందెల్పుచున్నది, అందొకటి అరసిమతము. దాని కీశ్వరశివాచార్యు దప్పిండు.

73. MBR. 1923 - P. 100, Para 50

74. 36 of 1915 and also Mack. M.S.S. 15-3-6. P. 31.

69. 22 of 1915.

70. H. I XV, P. 18.

71. 33 of 1915.

72. See also 16 of 1915, Text L. 49 & 71; 12, 43, & 44 of 1915.

వీరభద్రదేవాలయ మొకటి గణమరమున కనుబం  
ధింపబడినదని తెలియుట కుత్సాహజనకమైన విష  
యము. వీరభద్రదేవాలయముయొక్క ముఖమండప  
మందు సదా సమావేశములు జరుపు సామాన్యాచార  
మున్నట్లున్నది. పూర్వపురాణాలచే నీమరముల  
కొంగబడిన గ్రామముల పెద్దజాబితా ఈ శాసనమున  
గలదు. దూరదేశములందున్న పృజలనుండి యరసి  
మరము కత్తిమంతమైన యాతను బొందినట్లు కన  
బడుచున్నది. గణమరమున కనుబంధింపబడిన  
వీరభద్రదేవాలయముయొక్క యదే ముఖమండప  
మందు జరిగిన మాహేశ్వరుల సమావేశమును 1315  
కాలమునాటి వేతొకశాసనము సూచించుచున్నది. 75  
రెండు సంవత్సరముల పూర్వముక సమావేశమే  
ర్పరుపబడి యది పేదలముకాగా వారు మరల  
సమావేశమైనట్లు కనబడుచున్నది. ఈసమావేశము  
నందు వారాజుకు సంబంధించిన కృమశిక్షణ యంపలి  
దోషములను జర్పించి మల్లికార్జునదేవాలయమునకు  
వచ్చు నాదాయములను క్రమబద్ధము సేయవలెనని  
నిర్ణయించిరి. దీనివలన మరములు తమ యాస్తులను  
సక్రమముగా వినియోగపరచుట లేదనియు, మత  
సిద్ధాంతములందుఁ గ్రమరాహిత్యము గలదనియు,  
నావిషయములను జర్పించుటకు రెండుసంవత్సరము  
లలో రెండుసంవత్సరములు సమావేశముల నేర్పరుప  
బడవలెనని యావశ్యకత కలిగెననియు స్పష్టమగు  
చున్నది. ఈవిధముగా నీ మరములు ముఖ్యవిషయ  
ములను జర్పించుటకు నొకపద్ధతిని గలిగియుండెడివి.  
మొదట నవి సామాన్యముగా వీరభద్రదేవాలయ  
ములో సమావేశమయ్యెడివి. అందరికంటె వృద్ధు  
డగు పృథ్వీగురువు వాని కధ్యక్షత వహించెడి  
వాడు. శ్రీశైలముకొండమీఁది సమసింపజేయు  
నీమరములకుఁ జెందినట్టియు సమస్తమైనట్టియు  
ఋణము లందుండెడివారు 76 ఈ వ్యాతలవలన

రెండుద్యోగములయొక్క నామములు తెలియు  
చున్నవి. అవి (అ) గురుదేవుడు మఱియు (ఆ)  
ప్రగ్గడ. ఈ వ్యాతలవలన సన్యమరములయొక్క  
నామముకూడఁ దెలియనగును. దీనిపేరు కాలు  
మరము. మతాధిపతులు తమ పరిపాలనావిషయ  
ములగూర్చి చర్చించుటకు జరిపిన యొకానొక సమా  
వేశమును దెల్పు వృత్తాంతము క్రీ. శ. 1585 నాటి  
వేతొకశాసనము తెల్పుచున్నది. ఈవృత్తాంతముం  
దిచ్చటఁ బంచమతాధిపతులు సమావేశమై సారంగ  
మతాధిపతులు పరిచారకులను గలిగియుండరాదని  
నిశ్చయించిరి. ఇవి మరములయొక్కయుఁ దదధిపుల  
యొక్కయు నామములఁ దెల్పుచున్నది. (1) నంది  
నాథమరము, (2) భృగుమరము, (3) వీరభద్ర  
మరము, (4) బాలసిద్ధదేవునిచే సద్వక్షతవహింపఁ  
బడిన సారంగమరము, (5) లింగదేవర యధ్యక్షు  
డైన కాలుమరము, (6) సిద్ధదేవరచే సద్వక్షత  
వహింపబడిన దొడ్డమరము, (7) మూర్తిమరము,  
(8) శ్రీ వీరచెన్నబసవలిజ్ఞావృత్తి - ఈతఁడు సమా  
వేశమున కధ్యక్షతవహించెనని చెప్పబడుచున్నది.  
(9) ఒడ్డయ్యమరము - శాంతిదేవుడు, (10) తంజ  
మరము - గురుశాంతదేవర, (11) దాసమరము -  
కటగనాథ శివమల్లికార్జునదేవ, (12) పల్లయ్య  
మరము, (13) బసవమరము, (14) కాళిందరాజు  
మరము, (15) బసవమరము - చెన్నబసవరాజు.  
వీనిలో 5వదియు, 11వదియు గతశాసనమున  
దెలుపబడినవి. 77 శ్రీశైలదేశమును బరిపాలించు  
చున్న కృష్ణరాయని పృథినిధియగు చంద్రశేఖరయ్యచే  
నొంగబడిన క్రీ. శ. 1559 నాటి యొకశాసనమందు  
15వ సంఖ్యగల బసవమరము మరలఁ గనబడు  
చున్నది. బసవమరమునకుఁజెందిన రాజవీలి వీరన్న  
వడయలుకు బహుకరింపబడిన యొక గ్రామము  
నిది సూచించుచున్నది. 78 నాయనపల్లి శాసనము

75. 41 of 1915 - Text Line 15.

76. Ibid Text Lines - 9 & 10.

77. 44 of 1915

78. 15 of 1915.



పక్కారము శ్రీశైలముమీద భృంగిమతమును కాక తిరురాజగు గణపతిదేవుని నిర్మించెనని చెప్పబడుచున్నది. <sup>79</sup> ఆదేమతము మన జాపితాలో రెండవ సంఖ్యది. మల్లికార్జునశిలమతమునది కాకతీయ ప్రాంతాని కాళమందున్న వేదాకమతము. రామేశ్వర దీక్షితుడు దాని కధ్యక్షుడుగానుండెను. ఇదియొక కాలామఘమరమైయుండెను. కాయవృక్షధానియగు జన్నిగదేవునకుఁ జెందిన క్రీ. శ. 1260 నాటి యొక శాసనమువలన శ్రీశైలముమీద రాజులు శాంతి పూర్వశివదేశికునిచే నవృక్షతపసాంజనాడిన యభిసేవ గోళి మతమనఁబడు వేదాకమతమున్నట్లు మఱియు తెలిసికొందుము. <sup>80</sup>

ఈ వీరశైవమతగురువులలో శాంతిభిక్షువృత్తి చాలఁ బ్రసిద్ధికిరెన్ను. ఈతని శక్తిని విస్తృతప్రసిద్ధిని వృక్షముచేయ విరుదములతో నీరఁడు పెక్కుశాసనములలో వర్ణింపఁబడినది. <sup>81</sup> తెలుగు సాహిత్యము నుండియు నీతఁడెఱుఁగఁబడుచుండెను. గౌరన్నను నవనాదచరిత్రను వ్రాయ నాజ్ఞాపించినవాడీతఁడే. <sup>82</sup> “నిజ్జలరాయచరిత్రఁడు”, “నైవేదిక గురుభ్య”, “శ్రీశైలబర దైవ సంహార” మొదలగు పెక్కు విరుదములీయఁ కొనఁగఁబడినది. మహామంత్రేశ్వరులు తనయెడ వినయవిధేయతలు పొందర్పించుచుండ నొక రట్లు సింహాసనముమీద నీరఁడు కూర్చుండెనునియుఁ చెప్పబడుచున్నది. ఈవృక్షసమును శాసనములు బలపరచుచున్నవి. గౌరన్న 14వ శతాబ్ది పూర్వార్థమునకుఁ జెందినవాడు. ముక్తి శాంతిభిక్షువృత్తి యనుచుఁడగు ముమ్మడి శాంతయొక్క శ్రీనాథుడు తన శివరాత్రి మాహాత్మ్యము నంకితముసేసెను. శ్రీశైలమందు ముక్తిశాంతభిక్షువృత్తి యవృక్షతపను.

పర్వతలు శ్రీశైలమునకువచ్చు పుష్కలమీద సుంకములను నిర్ణయించుటకు సమావేశమైనది క్రీ. శ. 1448 నాటి యొక శాసనమువలన మనకుఁ దెలియుచున్నది. <sup>83</sup> ఈ ముక్తిశాంతభిక్షువృత్తి గౌరన శ్రీనాథులకుఁ బోషకులైయుంచవచ్చును. ఈశిలి నీశైవమతాచార్యుడు కావ్యములు వ్రాయుట కంధ కపులను ప్రోత్సహించెను. <sup>84</sup>

పుష్పవాటికలు, తటాకములు, నాంధ్యవేళ మంటలు వ్యాపించిన యరంభాగములైన గామములు, రాజులచేను, సేనాధిపతులచేను, నున్నది పరిశ్రమింపబడు, మహామంత్రేశ్వరులచేతను, సామాన్యపురోహితులఁ జెందిన పురుషులచేను శ్రీశైల దేవాలయమున కొనఁగఁబడెననిరాద శాసనములపైన మనము తెలిసికొనఁగలము. శివరాత్రిపుష్కలమునాడు కొండమీద నొక పెద్ద సింహాసనము యాచారముగా నుండెడిదనికూడఁ దెలియనగుచున్నది. ఆంధ్రకుఁ దేబడు వివిధసంహారములు, రమాదాసాహసములు, వానిమీద వసూలుచేయుటకు సుంకములు - వినిని గూర్చిన సమాచారమును శాసనములు మన కొనఁగొనుచున్నవి. పురతారాధ్యక్షుల, పర్వతసగ్రరంజము శ్రీశైలపర్వతముమీద వేదకులను పితరముగాఁ దెలియఁజేయు యాపచిత్తము పుష్కలములందెడివి. సృష్ట్యునికిఁ బార్వతీమతములు పరిశిషి. పలువిధముల పక్షాలు పడెడివారు. దారు పలువిధములయగు పుష్కలరంజములను ధరించెవారు. ఈ విషయమారోజులలో వేదాలయముయొక్క ఘోషము సూచించుచున్నది.

83. 40 of 1915.

84. Local records contain many inscriptions about the activities of this Saiva pontiff, Maek. MSS 15-4-29 PP. 97, 94, Pages 120, 121 & 123

79. E I XXVII P. 196.

80. 50 of 1941-42.

81. 42, 44, 16, 12, 33 of 1915.

82. గౌరన్న “సమాధిచరిత్ర” పుటలు 2-5.

శిల్పశాస్త్రదృష్టితో నీ దేవాలయముగూర్చి పేర్కొనఁదగినదేదియు లేదు. ఇది 1 శివ శతాబ్దపుఁ గట్టడమనియుఁ బల్లవుల శిల్పమును బోలియున్న దనియు లాంగ్ హార్ట్స్ తలంచెను. బురుజుపైని 22 అడుగుల యెత్తుగలగోడ వృధాసభవనమును జాట్టి యున్నది. ఈ కుడ్యముమీఁద ముఖ్యముగా శైవ పురాణములనుండి కథలను వర్ణించు విచిత్రమైన శిల్పములుగలవు. అవి విజయనగరమందిరి హజార రామదేవాలయముమీఁది శిల్పమును బోలియున్నవని లాంగ్ హార్ట్స్ తలచుచున్నాడు. కావున నివి శ్రీకృష్ణ దేవరాయల కాలమందుఁ జెక్కింపఁబడియున్నవని యాతఁడు తలచుచున్నాడు. ఈ శిల్పమును జాగ్ర

త్తగా బరిశీలించుటవలన నాటివేషములు, విలాసములు, యుద్ధవ్యవహారములరీతులు, నింటియందలి స్త్రీలు, దేవాలయమునకు ఊరేగింపుగా బయల్పెడలు రీతులు, వేటదృశ్యములు, సంగీతకులచే ననుచరింపఁ బడిన గొప్ప నృత్యములు, వేయేల అజ్ఞాతశిల్పులు చూచిన పదునాఱవశతాబ్దియందలి, క్షణక్షణ పరిణామశీలమైన అనేక వర్ణసుందరమైన జనజీవన వైవిధ్యము కొలదిపాటిపరిధిలో మన కన్నులముందు సాక్షాత్కరింపఁగలదు. పాల్కురికి సోమనాథుని సారస్వతవర్ణనల కీ శిల్పశ్రేణి జీవముపోయును.

[అంగ్లవ్యాసమునకు తెలుగుసేత :

[శ్రీ ఆకెళ్ల కామశాస్త్రి.]

# ఏ డు కొం డల వాని పుట్టు పూర్వ తరా లు

శ్రీ కొత్త భావయ్య చౌదరి

ఆంధ్రప్రదేశములో జేరియున్న పర్వతరాజ ములలో నొకటిగా ప్రసిద్ధిపహించిన తిరుపతి కొండల మీదనున్న శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి యావద్భారతదేశ మునందు దేవుడుగా సేవింపబడుచున్నాడు. వైభవము నందు, భక్తులర్పించు కానుకలందు, భక్తులకోరి కలు నెరవేర్చుటయందు యీదేవునిచెప్పి మరెయొక యాత్మలమును చెప్పవలయును. అందుచేతనే యీ దేవుని యైశ్వర్యము, త్యాగములు దేశమంతట వెల్లి విరియుచున్నవి. ఎన్నో సత్రాలు, విద్యాలయాలు, కాలేజీలు, ఆసుపత్రులు, యూనివర్సిటీ మొదలైనవి యీదేవుని దగ్గముచే నేడు నిర్వహింపబడుచున్నవి. కొంతకాలము క్రిందట నెలకొక లక్షదగ్గమువచ్చు దేవునికిపుడు ఎనిమిదిలక్షలు దాదాపు వచ్చుచున్నది. ఇదియంతయు భక్తు లర్పించు కానుకలు, భూములు వగైరాలవల్ల వచ్చునదే. కలియుగ పృథ్వీక్షదేవు డితిడే యని చాలమంది భక్తుల విశ్వాసము. ఇట్టి దేవుని పుట్టుపూర్వోత్తరాలు తెలిసికొనుట మహద్భాగ్య మన

వచ్చును. ఈయన మహత్తులు వగైరా తెలుపు గ్రంథ ములు దాదాపు 25 వరకు గలవు. వానిలో సీయన పౌరాణిక గాథలన్నియు వాగ్మయబడినవి. దానిని వదలి యిహిక చారిత్రకముగా తెలిసినంతవరకు దెలిపె దను. తద్యావముగా వివిధ కాలాల భక్తుల విశ్వాస ములు తెలియగలవు.

ఈ దేవాలయము, క్రిస్తుశకము మొదటిశతాబ్ది నుండి యున్నట్లు కనబడుచున్నది. పాచీన తమిళ వాఙ్మయ గ్రంథములలోని శిలప్పదికార మను గ్రంథ ములో నీదేవుని పృశంగలను. శంఖచక్రధారిగా నిత డందు వర్ణింపబడుటవల్ల, నీతడు విష్ణుమూర్తియే గాని యన్యుడుగాదు. వాసుదేవ విష్ణుమతము ఉత్తర హిందూస్థానమున క్రిష్ణపూర్వము రెండు శతాబ్దుల క్రిందనే యుండెను. <sup>1</sup> అది దక్షిణదేశమునకు క్రమ

1. వాసుదేవ మతమనగా, సంకర్షణ, వాసుదేవ, ప్రద్యుమ్న, అనిరుద్ధులు పూజాదేవతలుగా ప్రసిద్ధి కెక్కిన నాటనుండి వ్యాపించిన మతము -

ముగా వ్యాపించి, యీ పర్వత దేవాలయ నిర్మాణ మునకు కారణమై యుండును. విశాలమైన యేడు కొండలమీద తొండమండలము నేలుచున్న తొండ మాను నృపాలు డీ దేవాలయమును కట్టించెను. నాటి నుండి నేటివరకీది మహావైభవ మనుభవించుచు, రాజులు మొదలు సామాన్యజనులందరికి మిక్కిలి యాకర్షణీయమై రెండువేల సంవత్సరములుగా నిలిచి యుండుట మరదేశపూజల యద్వైతమనవచ్చును.

వైష్ణవ భక్తులలో 3 మొదలు 8వ శతాబ్దివరకు గల పన్నిద్దరాళ్వారులలో నిద్ద రీ ప్రాంత మెరుగని వారు దప్ప, మిగతవారందరు యీ దేవుని స్తుతిం చుచు రచనల సాగించిరి. “దివ్య ప్రబంధము 4 వేలు” అను తమిళ గ్రంథములో యీ 4వన లన్నియు హృద్యములుగా నుండి భక్తిపారవశ్యము లుగా నున్నవి. ఈ ఆళ్వారులు కొందరు శ్రీరంగము లోను, మరికొంద రితర చోట్లను పునీదిజెందిరి. వీరిలో తిరుమంగాయి లేక పాయిగాయి ఆళ్వారు, భూతమాళ్వారు, పేయాళ్వారులు పూర్వీకులు — వీరు గాక తిరుమలేశ ఆళ్వారు, నమ్మాళ్వారు, మధురకవి ఆళ్వారు, కులశేఖరాళ్వారు, పెరియతిరుమొలి పెరియ ఆళ్వారును విష్ణుచిత్తుడు, అండాలో లేక గోదాదేవి అనువారుగూడ ఈ దేవునిమీద రచనల జేసినవారు. వీరందరును విష్ణుభక్తులైన వైష్ణవుల య్యుండి. విష్ణువే శ్రీకృష్ణుడుగా అవతరించెనని విశ్వ శించుచు, నాతనిమహిమను గొనియాడుచు, బ్రహ్మ శివు లాతని తర్వాతవారని పేర్కొనుచు, వంగడమును పేరిట నపుడు పిలువబడుచుండిన వెంకటాచల దేవుడు విష్ణువుగానే నుటించియుండిరి. అందుననే తిరుపతి దేవుడు వాసుదేవ వైష్ణవమత మేర్పడిన తర్వాత యుద్భవిల్లినవాడని చెప్పనగుచున్నది. వంగడము తెలుగుభాషలో వెంకటగామారి, వెంకటేశ్వరుడను పేరు స్థిరపడినను ప్రాచీన ఆళ్వారుల దృష్టిలోనితడు

శ్రీకృష్ణుడే మైయున్నాడు. హరిహరాభేదముగాగూడ గొన్ని స్తుతులున్నను మరలమరల శ్రీకృష్ణప్రశంసయే వారిహక్కులలో గలదు.

పల్లవరాజు లీ ప్రాంతమున 3 — 8 శతాబ్దుల మధ్య పాలించుచువచ్చిరి. కాని వారికాలపు విశేష ములు హెచ్చుగా తెలియుటలేదు వారు శైవ, వైష్ణ వములను పోషించిరి, చోళరాజులు 9వ శతాబ్దినుండి పాలించిరి. వారి కాలములో క్రీ. శ. 833కి నుండి యిచట కొన్ని దాన శాసనాలు కనబడుచున్నవి. ఇందులో పల్లవ సామంతులవి కూడకలవు. దంతి విక్రమదేవు డను పల్లవరాజు పాలనలో దీపదాన ములు దేవునికి చేయుట వీనిలోనున్నవి. ఇవి తిరు చానూరు దేవళమున నున్నవి. ఇట్లే మరికొన్నికలవు. మరియొక శాసన మిద్దరు దేవాలయ బ్రాహ్మణులకు భోజనవసతికై చేయబడినది కలదు. 898 లో నొక గ్రామాదాయము దేవుని కీబడినది. రెండవ ఆదిత్యుని కాలములో సామవ్యయను పల్లవ పేరుందేవి దేవునికి వెండితో విగ్రహమును, ఆభరణములు చేయించి యిచ్చి 3 వేలకుల్లి భూమి నిచ్చెను. లక్ష్యణ నంబి యను నతడు దేవాలయ మరకార్యము లాకాలమున చూచుచుండగా, నాతని కవి స్వాధీనపరచెను. మార్గళి ద్వాదశి యుత్సవమున కిట్లే కొంతభూమి మరి యొకరిచే నీబడెను.

935లో నొక దీపదానము గావించిన శాసనము కలదు. ఇది యొక చోళ పరాంతకసామంతు డొన ర్చినది. ఇట్లే మరియొకటి కలదు.

రాజరాజు పాలించుచుండగా 1001లో పరాంతకదేవియు చేరరాజకుమారి యగు అమ్మనార్ దేవి దేవుని కొక శిరోభూషణము చేయించి యొనగెను. ఇందులో వజ్రములు, ముత్యములు పొడుగబడెను.

1018లో దేవుని కీబడిన దీపదానములు అన్నియు నమలుచేయని విషయము రాజేంద్రచోళుని

అధికారియొకరు విచారించి వానినన్నిటిని అమలు చేయించెను ఈ కాలములో కొందరు దేవునికి పాలు, పెరుగు, వగైరాలు సమర్పించుచు శాసనాలు లిఖించిరి.

ఇట్లు క్రమముగా రాజుల పరిశీలనతోను, దాతల దానములతోను, దేవాలయము వృద్ధికివచ్చెను. గీపదానములు పూజలు మొదలైనవి భక్తులనేతలు నావించుచుండిరి.

12వ శతాబ్దిలో చోళసామంతులుగా యాదవ రాజుల ప్రాంతమును పాలించిరి. వారితో తిరుకాలత్తి దేవ యాదవరాజౌక గామమును దేవునికి సర్వ మాన్యముగా నిచ్చెను. వాచియార్ అను యాదవ రాణి అబ్బడ దీపారాధనలకై 64 గోవులను, మరొక సారి 32 గోవులను, అంబోతును దానమిచ్చుటయేగాక దేవునికి మరొక గామమును సర్వమాన్యముగా సర్పించెను. దీపారాధనలు గోవిందరాజస్వామి ఆలయములోను, వేంకటేశ్వరాలయమునను చేయునట్లు ఏర్పాటుయ్యెను వీరనరసింగ యాదవరాయలు దిగ్విజయయాత్ర సత్పవచ్చి తులాభారముదూగి అబంగారుతో దేవుని పిహానమునకు బంగారు మరాము వేయించెను.

ఈయనగూడ దీపదానములకొరకై కొన్ని గోవులను సమర్పించెను వీరనరసింగ యాదవరాయల రాణి గోవిందరాజస్వామి కొక రథమును వేయించెను. పదునాల్గవ శతాబ్ది ఆరంభమున తిరువేంగడనాథ యాదవరాయల కాలములో నొక యుత్సవమేటిట జరపుట కొకగామము దానము దేవుని కీటచెను. రాచయ్యదండనాయకుని పేరిట ఆదినెలలో జరపుటకది యేర్పాటుయ్యెను. సింగయ్యదండనాయకుని పేరిట పొంగలూరును గామ మీయబడెను శివగరగండ మతములో నిత్యము 32 మంది వైష్ణవులకు భోజన వసతికి దేవుళ్ల వైవేద్యపూజాదులకు, పుష్పవనములకుగా నది యాయబడెను.

అహూవిలిరాయుడను నటదు దేవునికి వైకుంఠ హస్తమును చేయించెను. అనేకమంది భక్తులు రాజోద్యోగులు, ఇతరులుగూడ దేవుని కభండ దీపారాధనలను గావించుచువచ్చిరి. వారినుండి నితర తెలుగు జాలము, ఎగువ తిరుపతి దేవళమునందును, దిగువ తిరుపతిలో గోవిందరాజస్వామి ఆలయమునను పది హేనువండలకుపైగా దానశాసనాలున్నవి. వాని వివరములన్నియు దేవాలయశాసన గ్రంథములు వివరించుచున్నవి.

అనంతాశ్వురేప్పయ్యను నతడాక పూలవనము వేయించెను. తిరుపతిలో రామిల్లయ్యను నతడాక తటాకమును నిర్మించెను తటాకనిర్మాణము ముగియది రెండు ధర్మకార్యములలో నొకటిగా నాశాసనమందు చెప్పబడినది.

11 శతాబ్దిలో తిరుమలలోంచి యును నతడు దేవునివద్ద ఆచార్యపదవిలో నుండెను. నేటికి నా వంశీకులే తిరుపతిలో నున్నారు. ఈయనకు మేనల్లుడే ప్రసిద్ధవైష్ణవ ముకర్త రామానుజుడు. తిరుమల నుండివద్ద రామాయమును సాంగముగా నేర్చెను. ఈయన తిరుపతిలోని దేవునివద్దయు పూజావిధులు వగైరాలన్నియు కట్టబాటులోనికి తెచ్చెను. ఆ కాలములో చిదంబరములో శైవమతాభిమాని యగు చోళరాజు (కులోత్తుంగ) అచటవైష్ణవ విగ్రహములను తీసి సముద్రమున పారవేయుటకై యుత్తరువిచ్చెనట. అప్పుడతడు నుండిన గోవిందరాజస్వామి విగ్రహమును భక్తులు చిదంబరమునుండి తిరుపతికి కొనివచ్చిరి. యుక్తకాలములో దానిని తిరుపతిలో రామానుజుడు పూజింపజేసెను. ఘట్టిదేవయ్యచవరాజు కాలపు సామంతరాజు, ప్రాచీనాదులు నిర్మించి దావుననే బాగ్యపూజ నివాసములర్పించి, యాదేవాలయ మితడు నిర్మించెను. కృమముగా శైవులు విష్ణుభింది తిరుపతి యాలయముగూడ శైవదేవాలయమని పోరాడి యాతనితో తగాదాపెట్టిరట.

రామానుజుడువచ్చి శాస్త్రరీతి యథార్థముచెప్పినను వారు వినలేదట. చివరకు ఒకనాటి రాత్రి శైవవైష్ణవ ఆయుధాలు దేవళములో పెట్టి, తెల్లవారుచివరకు దేవుడు వేనిని స్వీకరించునో దానినిబట్టి తేల్చుకొనుటకు భయ వాదులు సమ్మతించిరట. రామానుజుడు తెల్లవార్లును దేవుని భక్తితో ప్రార్థించెనట. చివరకు దేవుడు రాత్రి శంఖచక్రగదా రి యయ్యెనట. తెల్లవారిని పిదప తలుపులు తెరువగనే యట్లుండుటజూచి శైవులు తమవార నను వదలుకొనిపోయిరట. నాటినుండి వేంకటేశ్వరుని విష్ణువుగనే బావించిరట.

రామానుజుడు తిరువతీలో మూడుసార్లుగా నివసించెను. ఆయన కాలములో నరసింహాలయము, రామ, వరాహ ఆలయములు, తిరుమలనంబి పేరిట ఉత్సవము, మొదలైనవి యేర్పాటుగావించెను.

ఇచట కపిలతీర్థము, స్వామిపుష్కరిణి, ఆకాశ గంగ, గోగర్భము, పాపవిनाశమును తీర్థములుగలవు. దేవాలయమందు రెండుబావులుగూడ రామానుజుడు బాగుచేయించెను. శ్రీ వేంకటేశ్వరునికి శ్రీదేవి, భూదేవి పౌరాణికపత్నులు. సాలెకులజయు, మహాభక్తురాలు నగజ అలివేలుమంగమ్మ దేవునివరించి పెండ్లాడి, శతాబ్దులుక్రిందట నామెయు దేవునితో నైక్యమయ్యెను. ఈమెపేర తిరుచానూరులో గొప్పదేవళము కట్టించ బడెను. ఈమెయే వేంకటేశ్వరుని భూలోకరాణి యందురు. బీబీనాంచారియను మహమ్మదీయవనిత, యీ దేవుని దక్క నన్యులను పెండ్లాడనని శపథము చేసి, భక్తురాలుగా బగ్గినిద్రి వహించెను. ఈమె ఔరంగజేబు కాలపు భక్తురాలట. ఈమెపేరగూడ నొక దేవళము నడుపబడుచున్నది. అలివేలుమంగ, శ్రీదేవియను పద్మావతీయవతార మందురు, స్వామి వారి దేవాలయమునకు సంబంధించిన పుణ్యస్థలము లలో దేవుని పరివారదేవతలలో 1. గోవిందరాజ స్వామి, 2. అలివేలుమంగ (పద్మావతీయందురు) 3. వరాహస్వామి, 4. విష్ణుశైవకుడు, 5. పార్థ

సారథి, 6. నరసింహ, 7. శ్రీరామ, 8. అంజనేయ స్వాములవి మాత్యమే కలవు. భక్తులైన ఆళ్వారులు పన్నెండుగురికి గోవిందరాజ ఆలయప్రాకారపు హద్దులతో వేరువేరు వ్యవేశాలు ఉన్నవి. వీని కన్నింటికి పూజాదులు జరుగును.

14వ శతాబ్దిని మల్లికార్జున అను మహమ్మ దీయసేనాని దండయాత్రలో చిదంబరం, శ్రీరంగం, మధుర దేవాలయాలు దోచుకొనబడెనటగాని ఆదృష్ట వశాత్తు తిరుపతి వారిదారికి చాలా దూరములోని దగుటవల్ల ఆ యువదళము లేకుండపోయెను.

కాని శ్రీరంగనాథస్వామి విగ్రహము ఆ దిన ములలో చాలచోట్లకు రక్షణార్థము కొంపోబడి, యెచ్చటను స్థిరమైన రక్షణలేక చివరకు తిరుపతికి కొనిరాబడెను. దానిని కాపాడుటకు, అర్చించుటకు లోకాచార్యుడాది మువ్వూరు (అర్చకులు బావ, బావమరచి, అర్చకబాలుడు) వచ్చిరట. తిరుపతి కొండమీద నుండగా మహమ్మదీయులు వత్తురని భయపడి, దేవునివిగ్రహమును కొండమీది యొక లోయలోనికి గొనిపోయి, యచట నర్చనలు రహస్య ముగా సాగించిరి. ఆ లోయలోనే కొంతకాలమున కందలి లోకాచార్యులు (వృద్ధకర్మకుడు) చనిపో యెను. మిగతవారు మహమ్మదీయుల రాజ్యపాలన అనుచువరకు అచటనేవుండి వీరకంఠరాయల మధుర రాజ్యదిగ్విజయానంతరము తిరిగి యాదేవుని శ్రీరంగ మునకు దీసికొనిపోయి వ్యతిష్ఠించిరి. తదాది విజయ నగరాజులు ఆదేవుని కనేకవిధములైన పూజలు, భోగాల నేర్పాటుచేసిరట. ఈ విగ్రహమిట్లు రమా రమి 50 సం॥లు వ్యవసకష్ట మనుభవించెను. ఒక్క తిరుపతిలోనే పది సం॥లు దాదాపు ఉండెనట. హిందూ ధర్మరక్షణ మహమ్మదీయులు మనదేశము నకు వచ్చినపు డెల్లు దుర్భరమయ్యెనో యీసంఘటన తెలుపుచున్నది. అనాటి అర్చకుల దైవభక్తి, పట్టు దలలు గమనార్హములు.

రెండవ దేవరాయల కాలమునుండి దేవుని సన్నిధిని, ఉత్సవపుటూరేగింపులలోను వేదపారాయణము మంచివైష్ణవులు చేయుట కేర్పాటులు జరిగెను. తత్పూర్వ ముట్టివే లేకుండెను. తదాది వరుసగా నేటికిని జరుగుచున్నది వేదములకుబహులు రామానుజకాలమునుండి పృబంధములవరజరిగెడివి. దేవరాయలసోదరి సాళువతప్పన్నపాలుని పెండ్లాడిన పిమ్మటను, తత్పూర్వమును సాళువవంశీకులు చంద్రగిరి (తిరుపతివద్ద) పాలకులుగా పృసిద్ధి జెందిరి. వారే యాదేవుని పాలకత్వమును పరిశీలించుచు గొప్పి దాచుములిప్పుచు వచ్చిరి.

కొందరు భక్తులు దేవునిభూములకు కాల్యలు వగైరాలు తీర్చివేచి దేవునికి హెచ్చు అదాయము వచ్చునట్లు చేయుచుండిరి శ్రీరామానుజుడు బృహ్మ సూత్యములకు, శుభరక్షులకు, భగవద్గీతలకు, ప్రస్తానపర్వమునకు విశిష్టావైతపరముగా భాష్యములువ్రాసి, మానవులు తరించుటకు జ్ఞానమొక్కటి చాలదనియు, దేవునికరుణ ముఖ్యమనియు చెప్పి దానికి సర్వాత్మసమర్పణయే హేతువగునని పట్టుచు, మూర్తి పూజాదులకు ప్రాముఖ్యతను నిరూపించెను. అప్పటినుండి మహారాజులందరు దేవుని పూజావైభవాదులకు తమకత్తిని, భక్తినిధారపోయుచు, దేశమున అస్థికభావమును వృద్ధికి దెచ్చిరి హరిహరబృహ్మల కభేదము జనులలో బలపడుచుండెను. అందుననే పండితారాధ్యులు, పాల్కురికి సోమనాథాదులు శైవ పూజయే నిర్వాణమునకు దారియని బోధించుచుండినను, అర్వాతివచ్చిన దేశపృజలు, రాజులు మున్నగు వారుగూడ హరిహరాభేదముగా పూజాపురస్కారములు సల్పుచువచ్చిరి. దేవుడొక్కడే నానారూప నామములతో నున్నట్లు కనుగొనిరి

వెంకటేశ్వరునికిగల మంటపము లేదేవాలయ మందుననులేవు. లోగడనుండిన పెద్ద మంటపము సహస్రమంటపాదులుగాక ఆళ్వారు మొదలియారే

మంటపము, అప్పల చిన్నప్ప మంటపము, ఆరవీడు తిరుమలరాజు మంటపము, బొక్కనము నరసియ్య మంటపము, దొరినాయకర్ మంటపము, కమ్మత్తర్ మంటపము, కనకశిల్ప మంటపము, మట్ట కుమార అనంతరాయ మంటపము, నాచియప్పారేమంటపము, నారాయణ మంటపము, రామచంద్రయ్యమంటపము, రామానుజయ్య మంటపము, శిలచిదయారేశెట్టి మంటపము, తిల్లప్పనాయకర్ మంటపము, తిమ్మయ్య మంటపము, తిరుమలయ్యర్ మంటపము, తిరువేం విజయార్ మంటపము, వెంకటసర్వేశ్వర మంటపము, వెంకటాద్రిరెడ్డి మంటపము, పెరప్పన్నయ్యగారు మంటపము, దేవునికి 16, 17 శతాబ్దములలో కట్టిన పబడినవి. వీనిలో నేటికొక్కొక్క దేవునియత్సవాలు, భోగాలు, నైవేద్యాలు జరుగుచు కేర్పాటులులయెను.

1260 లో జటావర్తసుందరహార్యరాజును, 1359 లో సాళువమంగును, 1417 లో చంద్రగిరిలో మల్లన్నయ్య. 1518 లో శ్రీకృష్ణదేవరాయలును, 1630 లో కోటి వ్యూహానతాధిపతిగారును, 1908 లో రామచంద్రబాధునును, అందులలో కనక కలశములను స్థాపించిరి. ఇవి సామివారి దేవాలయమునకు చెందినవి

17వ శతాబ్దిలో తాతాభాద్రపదపక్షాలు దేవునికి నానాఉత్సవసేవలకు 18 గాములను దొరికిరి గాలిగోపురమొకటి మట్ట అనంతరాజు కట్టించెను. ఈయనయే యొక స్త్రీమును కట్టించెను. ఈతడొక యేనుగును, గుర్రపుబండిని గోవిందరాజస్వామికి బహూకరించెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు దిగ్విజయయాత్ర ముగించుకొని తిరుపటదేవుని దర్శించివచ్చుచు తులారము తూగి ముప్పుచివేల గద్వాలములను దేవునికి బహూకరించి, కొమ్మెంటపములను కట్టించి, ఉపయోక్తయు, అనంతరాయయొక్కయు, ఇత్రడి వీరగూములను దేవాలయమున కలకొల్పెను. అమృతరాయలు

తన పట్టాభిషేకమును దేవునిమ్రోల జరిపించుకొని, కొన్ని దానములిచ్చెను. వెంకటపతిరాయలు తన విగ్రహములను దేవునిపద్ద నిల్పించెను

1581 లో తిరుమలరాయలు దేవునికి డోలో త్వవమునకు (తెప్పతిరునాళ్ల) ఏర్పాటుగాపించి శాసనముగావించెను. 1582లో పారువేట యత్నమును తిల్లప్పనాయకు డేర్పరచెను.

1583 లో కుమారతాతాద్వారు (యేటూరి) దేవుని కనేక నైవేద్యాది భోగములు నలుపుటకై నాలుగు గ్రామము లొసంగెను, పగసాదములలో కొంత భాగము భిక్షులకు పంచిపెట్టబడుచుండెను. పులిహోర, దద్దోజనము, వడలు నానారకములు; చక్కపొంగలి మొదలగు ప్రసాదములు దేవునికి నిత్యము జరుపబడుచుండును. ఉత్పవాలలో ప్రత్యేక పగసాదము లుండును.

ఈ దేవునికి భిక్షులనేకులు నానావిధనైవేద్యములకొరకై కొన్నినిధులు, భూములు సమర్పించుచు వచ్చిరి. నైవేద్యముల ప్రత్యేకత యిచట హెచ్చుగా నున్నది. 1528 లో నారాయణదాసరినాయకు కట్టించిన మంటపములో శ్రీరామ విగ్రహము ప్రతి షింపబడి యొకగ్రామము పూజారులకును, గోవింద స్వామికొరకును ఈయబడెను. 1606 లో రాజశ్రీ శివరాజ రామచంద్రయ్యమాతలావు బంగారుకంటె యొకటి దానమిచ్చెను. హనుమాన్ పూజలకొరకు 3,500 పసములనిచ్చిరి. శ్రీనివాసర్ అనునతడు 2,730 పసములు పూజానిధిగా నొసంగెను. భూలోక సిద్ధయ్య వెయ్యి పసముల నొకయుత్సవమునీచ్చెను. చిన్నతమ్మయ్య, పురుషోత్తమయ్యలు గోపందరాజ స్వామి పూజలకు 2 గ్రామములిచ్చిరి. వీనిపల్ల దేవుని కేటేట 1,200 ల బంగారు కాసులు అదాయము ఏర్పడిది. దానితో నిత్యపూజలు నలుపువారు. ఈరీతిగా నెందిరోభిక్షులు, అధికారులు. అనధికారులు దేవుని సేవించుచు వచ్చిరి. 15వ శతాబ్దిని అప్పుమా

చార్యులు పదివేలకుడైగా భజనకీర్తనలు రచించి, తామ్రపురేకులలో చెక్కించి దేవునికి సమర్పించెను. ఇవి యిప్పుడు దేవస్థాన పాలకులు ముద్రించుచున్నారు. సాళువ సంస్థానగరాయ లతని సత్కరించుచు, నీతిని సంగీతమునకు మిక్కిలి ప్రీతుడగుచుండెనట.

ఈ దేవళము కొంతకాలము హత్తిరాం మఠము వారిపాలనలో నుండెను. 1849లో హత్తిరాం మఠాధిపతి మహాంతు స్వామి పుష్కరిణి బాగుచేయించెను. 1865లో మహాంతు పూర్వమహాంతు పేరిట ఒక బృందావనమును వేయించెను. 1878 లో ఆయన బయటి గోపురము బాగుచేయించెను.

1908లో విమానమునకు బంగారు మలము వేసిరి. ఇవియన్నియు దేవునికి వచ్చునదాయము నుండి చేయబడెను. ఇటీవల దేవుని యూరేగింపు వగైరాల కొక వెండి రథము, వజ్ర కిరీటము, అభయ హస్తము పాలక ట్యస్త్రీలు చేయించిరి. వీనిని ప్రసిద్ధములగు పండుగలలో ధరింపజేతురు. వీరికన్నటికి రమారమి 4 లక్షల ద్రవ్యము ఖర్చు అయ్యెనట.

పూర్వం వసంతోత్సవాలు, బ్రహ్మోత్సవాలు ఇంకను ప్రముఖమైన 14 ఉత్సవాలు దేవునికి జరిగెడివి. వసంతోత్సవానకు శేష, హంస, గరుడ వాహనాలు, వైకుంఠవిమానము, ఏనుగు వాహనాలతో ఈరేగింపులు వైభవముగా చేయువారు. చందనాగరు కర్పూర, కస్తూరులు మున్నగు సుగంధ ద్రవ్యాలతో దేవునికి తిరుమంజనాదులుగూడ చేయువారు. బ్రహ్మోత్సవము 12 రోజులు జరుగుచుండును అందు రథోత్సవాదు లుండును. 15, 16 శతాబ్దులలో ఇవి గొప్పగా జరిగినట్లు కనబడుచున్నవి. ఇట్టి దేవుని నిత్యము మన సార సేవించి మనమెల్లరము తిరింతుముగాక !

ఈ వ్యాసము వ్రాయుటకు ముఖ్యముగా History of Tirupathi దేవస్థాన శాసనాలు నాకు తోడ్పడినవి  
కొ. భా.



# రేనాటి చోళుల శాసనములు

శ్రీ బి. ఎన్. శాస్త్రి

క్రిష్టియన్ ఆఘన శతాబ్దమువఱకు తెలుగు శాసనములు వెలువడలేదు. అంతవఱకు ఉన్న శాసనములన్నియు ప్రాకృత, సంస్కృత భాషలలో వ్రాయబడినవే. ఇనను ఈ ప్రాకృత సంస్కృత శాసనములతో కొన్ని తెలుగు పదములున్నవి. అవియు గ్రామ నామములు, సంఖ్యావాచకములు, విశేషణములు, వ్యర్థలచేట్లు, వారి బిరుదావళులు మాత్రమే గాఢా సప్తశతయందును తెలుగుపదము లున్నవి.

కృష్ణానది దక్షిణ పాంతమును, అకాలమున కొందరు మాండలిక రాజులు పాలించుచుండిరి. వారిలో రేనాటి చోళులు, వైమంబులు, చిందవంశీయులు ముఖ్యులు. వీరు తమ శాసనములను అంధ్రభాషలో వేయించినారు. బాణరాజులు, వైమంబులు, తెలుగువారే రేనాటి చోళుల శాసనములను గమనించి వీరు తమ శాసనములను తెలుగు భాషలోనే వ్రాయించినారు. రేనాటి చోళుల శాసనములు S. I. I. Vol. X లో 27 ను, E I. Vol. XXVII లో 12 ను ప్రకటింపబడినవి.

తెలుగు భాషాభివృద్ధిని, తెలుగు భాషాస్థితిని తెలిసికొనుటకు ఈ శాసనము లెంతేనియు ముఖ్యమైనవి. ముఖ్యముగా రేనాటి చోళుల శాసనములలోని తెలుగు భాషాస్థితిని గమనించిన అంధ్రవాఙ్మయారంభదశ యెట్లుండెనో తెలియును.

రేనాటి చోళులకును, దాక్షిణాత్య చోళులకును ఎట్టి సంబంధమునులేదు. ఈ రాజులు తాము పాలించిన దేశమును రేనాటి యేడువేల దేశమని శాసనములందు బేర్కొనినారు. ఇంకను వీరి శాసనములవలన వీరు కరికాల చోడుని సంతతి వారనియు, సూర్య వంశీయులనియు, కాశ్యప గోతులనియు తెలియుచున్నది. <sup>1</sup> వీరి శాసనములు

1. South Indian Inscriptions Vol. X. Ins. No. 594.

కడప మండలములోని పొగడ్డుటూరు, జమ్మలమడుగు పాఠశాలలలో కనిపించినవి. శాసనములందు బేర్కొనబడిన రాజులలో ఈక్రింద తెలుపబడినవారు ముఖ్యులు.

- |                                               |                            |
|-----------------------------------------------|----------------------------|
| 1. ధనర్జునుడు.                                | 4. విక్రమాదిత్యచోళమహారాజు. |
| 2. చోళమహారాజు.                                | 5. పృథ్వీవల్లభుడు.         |
| 3. పుణ్యకుమారుడు. (పోర్చుగీసురాసుని కుమారుడు) | 6. సత్యాదిత్యుడు.          |

7వ శతాబ్ది పూర్వార్థమున హిందూదేశమునకు వచ్చిన “పర్వాన్ తాంగ్” పేర్కొనిన “మలియ” దేశము ఈ రేనాటి చోళులదే యనవచ్చును. వీరి శాసనములు క్రీస్తుశకము 575 నుండియే యున్నట్లు పరిశోధనలవలన తెలియుచున్నది. Epigraphia Indica Vol. XXVII లో పక్కటింపబడిన ఈ వంశీయుల శాసనములనుబట్టి మొట్టమొదటి తెలుగు శాసనము ఎరికల్కుత్తు ధనంజయుని “కలమల్పశాసన” మని చెప్పవచ్చును. ఈ శాసన కాలము క్రీ. శ. 575. కావున రేనాటి చోళుల పరిపాలనము 6వ శతాబ్ది చివరిభాగమునుండి సాగుచుండెనని యూహించుట కవకాశమున్నది.

దాళుక్కులకు పూర్వము వెలసినభాష, శాసనాత్మకమైనది. దేశభాషయందభిమానముగల రేనాటి చోళులు, తెలుగు భాషలో శాసనములు వేయించినారు. ఈ కాలమున వేయింపబడిన సంస్కృతశాసనములందును గ్రామ నామములతోపాటు వానికి సంబంధించిన వివరములు తెలుగు భాషలో వ్రాయబడినవి.

క్రీ. శ. 575 నుండి వేయించబడిన రేనాటిచోళుల తెలుగు శాసనములన్నియు దానవిషయమును సూచించును. ఈ శాసనములందు రాజయొక్క పేరు, విజయరాజ్య సంవత్సరములు పేర్కొనబడును. కొన్ని శాసనములందు విజయరాజ్య సంవత్సర పుషంన చివరనున్నది. పుణానమైన దాన విషయము శాసనమధ్యమున వర్ణించబడుటయేగాక, శాసనమున దత్తములగు గ్రామములు, క్షేత్రములు, వాటి సరిహద్దులు, ఫలశ్శుతికూడ చెప్పబడును. సాధారణముగ ఈ శాసనములందు ఫలశ్శుతి ఒకేవిధముగ నున్నది. దానమును కాచినవారి కశ్యమేధయాగఫలము కలుగుననియు, వక్రము జేసినవారికి వారణాసిలో బ్రాహ్మణులను, కపిలగోవులను చంపిన పాపము కలుగుననియు చెప్పబడినది. ఫలశ్శుతి యనంతరము అజ్ఞప్తి, కర్తవ్యేఖకులపేళ్ళు శాసనమున చేర్చబడినవి. కొన్ని శాసనములందు అజ్ఞప్తి, కర్తవ్యేఖకుల పేళ్ళులేవు.

రేనాటిచోళుల శాసనములలోని తెలుగు భాషాపదములు, భాషాభివృద్ధిని తెలిసికొనుటకు ఉపయోగపడుచున్నవి.

ఈ శాసనములందు ప్రాకృతశబ్దప్రయోగము విరివిగ కనిపించుచున్నది.

- |               |                          |
|---------------|--------------------------|
| 1. దుజయరాజులు | 9                        |
| 2. దుకరాజులు  | ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము.     |
| 3. పన్నన      |                          |
| 4. అణతి       | రామేశ్వరస్తంభ శాసనము.    |
| 5. వణం        | చిలంకూరు శాసనము.         |
| అణపోతులు      | పొటదు రిమాలెపాడు శాసనము. |

ఈ శాసనములందలి కొన్ని తెలుగు పదములు అపరిచిత రూపములతోనుండి అర్కదేశ్యపదములవలె గన్పట్టును. ఈక్రింది పదములట్టివి.

1. రేపణకాలు, 2. కుణ్డికాళ్ళు, 3. రట్టకుట్ట, 4. తారుముష్టి, 5. ముట్టు, 6. ఆడ్డుపట్టు, 7. పసిడ్డముడ్డు, 8. పాకాతుఱున.

రేనాటి చోళుల శాసనములందు భూత, ఉద్దర్శక్రియలు కానవచ్చును. కాని ఆసమాపక క్రియలుగల వాక్యముల సంఖ్య ఎక్కువగానున్నది. సమాపక క్రియలతోగూడిన వాక్యముల కొన్నింటి నిచట సుదహరించుచున్నాను.

1. విరివఱితి కమ్మరి వినియన వాసె (రామేశ్వరస్తంభ శాసనము)
2. మరుతున్న ప్రసాదచేసిరి (చిలంకూరు శాసనము)
3. కాచేఱుపాఱి ఎఱుమ వ్రాసిరి (వెల్దురి శాసనము)
4. దన్నియ మున్నతోళన్ పొడిచిపడియెన్ (బుడ్డిగడ్డపల్లి శాసనము)

కొన్ని శాసనములందలి వాక్యములలోని యర్థము భూతకాల క్రియాజన్య విశేషములతో వ్యక్తికరింపబడును.

1. ఎఱిగల్ దుగరాజుల్ ఇచ్చిన వన్నన (ఇందుకూరి శాసనము)
2. అగ్గిశమ్మకొరికిచ్చినదతి (వెల్దురి శాసనము)

కొన్నిచోట్ల తచ్చభానుగత క్రియాజన్య విశేషములు క్రియలుగా వాడబడినవి.

1. దీనికి వక్రమ్మువచ్చువాఱు — వారనాని వేవురుపాఱుజమ్మివాఱు (రామేశ్వరస్తంభ శాసనము)

ఈ శాసనములందు సంబంధ బోధక సర్వనామములతో రెండువాక్యముల నొకేవాక్యముగా గలిపి వ్రాయుటయు కన్పించును

1. ఇచ్చిన వన్నన పెన్నాఱి ఇఱెఱికిన్
2. తేని యిచ్చిన వాఱుపచ్చ మహాపాఱుకుక్కున్ — పొట్లదుర్తిమాలెపాదు శాసనము (పుణ్యంహారుడు)

రేనాటి చోళుల శాసనములన్నియు తెలుగుభాషలో వ్యామఱబడినవి. ఈకాలమున వెలసిన ఇతర శాసనములు, సంస్కృతిములోనున్నను గ్రామసీమాపిలు తెలుగుతో వ్యామఱబడినవి. అరు, ఏడు శతాబ్దులలో వెలసినతెలుగు శాసనములు వచనశాసనము. అయినను అందలెయుతులు ప్రాచీనరూపములతోనుండి, తెలియరాని స్థితియందున్నవి. ఈ శాసనములలోని పదములు దాక్షిణాత్యభాషలగు తమిళ కర్ణాటకాదులతో సన్నిహితత్వము కలిగియున్నవి. తెలుగు భాషాపరిణామ వికాసవిధానమును సూచించుచున్నపదములున్నవి. రేనాటిచోళుల శాసనములందలి తెలుగుభాషపై బ్రాహ్మణప్రభావము ఎక్కువగా కనిపించుచున్నది. ఈశాసనములలోని పదములు సులభగ్రాహ్యములుకావు. తెలుగుభాషయొక్క ప్రాచీనస్థితిని తెలుపుటలో నివి ఆసయోగపడుచున్నవి. తెలుగు పలుకుబళ్ళు, ప్రాచీన ద్రావిడ సంప్రదాయమునుండి పాఞ్చకృతభాషాసంపర్కమున క్రొత్తపరిణామమును పొంది, భాషావికాసముయొక్క పరిమితిని పరిణామమును సూచించుచున్నవి. పాఞ్చకృతప్రభావమును సూచించు పదముల నీ క్రింద సుదహరించుచున్నాను.

1. అసివైరు పులకితిమ్ — 1. చోళమహారాజు ఉరుటూరుశాసనము.
2. పొట్లదుర్తిమాలెపాదుశాసనము.

2. అణపోతులు (అజ్ఞప్తి) — పుణ్యకుమారుని మాత్రపాడుశాసనము.
  3. దుగరాజు-దుగిరాజు — యువరాజు అనియర్థము.  
— చోళమహారాజు ఇందుకూరుశాసనము.
  4. ఊరిస్వాముళ్
  5. మహానభియుళ్
  6. సెడ్లనడుపుళ్
  7. పెద్దకల్
  8. పసుక్షేవుల కొణ్ణుకల్
- } పాకృతరూపమున నున్న తెలుగు పదములు.

ఈ శాసనములందలి వింతపదములు

1. నివబుశాను. 2. పన్నప. 3. ఇరువదియాదినాల్కు మణుతుణ్ణు.  
— ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము. E. I. Vol. XXVII Page 238
2. కాటుళున. 2. రట్టగుళ్ళు.  
— చిలకూరు శాసనము (8వ శతాబ్దారంభము)

రూప వైవిధ్యముగల పదములు

1. ఏమ్మది యె — తిప్పలూరి శాసనము.
  2. ఏంబాది — వెల్లెర్తిశాసనము.
  3. డచ్చిన — డచిన — పెట్లూరి శాసనము.
  4. వ్రచ్చిన — ఉరుటూరు శాసనము.
- (1) ఊరు
1. పాస్టాణ్ణు — సత్యాదిత్యుని సాత్రపాడు శాసనము.
- (2) ఏడు
1. ఏణువేలునేల — బికిరాజు ముతుకూరుశాసనము 594
  2. ఏణువేలునేల — చోడమహారాజు పొద్దుటూరు శాసనము  
S. I. I. Vol. X No. 595.
- (3) తూర్పు
1. తూణువ్వునూర్డ — Inscription No. 408 — 1904.
  2. తూర్పున — „ 340 — 1905.
- (4) పాణుడు (బ్రాహ్మణుడు)
1. పాణువారికి — 333 — 1922.
  2. పాణళ — 284 — 1904.
  3. పాణ్ — చిలంకూరు శాసనము.

(5) కవితగోవు

1. గవలల — చోళమహారాజు సూర్యగృహణకాల శాసనము.
2. కవిశ — సాలెపాడు శాసనము (విష్ణువర్ధనుడు)

- (6) 1. పెణ్ణంబు — S. I. I. Vol. X 598
2. పెడంబులు — 408 — 1904

రూప వైవిధ్యముకలవియు, వర్ణకృమదోషములు కలవియునగు రేనాటిచోళుల శాసనములలోని పదముల కింద నుదహరించుచున్నాను.

- (1) 1. సాక్షి — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము.
2. సక్షి — చిలంకూరు శాసనము (అగస్త్యేశ్వరాలయము)
3. శాక్షి — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము,
- (2) 1. భటరికి — బసినొండ వెలికయచోతుని దొంగలసానికనుమ శాసనము.
2. భటారళకున్ — దిమ్మగుడి శాసనము.
- (3) 1. బారనాసి (వారణాసి) — రామేశ్వరస్తంభ శాసనము.
2. బారణా — నల్లచెఱువుపల్లి శాసనము.
3. వారణాసి — చిలంగూరు శాసనము.
4. బారనాసి — బికిరాజు శాసనము.

రేనాటిచోళుల శాసనములందలి పదములు పాశ్చాత్యపరిభాషమున సులభముగా నర్థమగునట్లులేవు.

- (1) పన్నన:- ఇదివింతపదము — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనమందున్నది.
- పన్నాన — ఉరుటూరు శాసనము.
- పన్నవీన — పన్నాశా — వెల్దుర్తిశాసనము
- పణ్ణెయ — } కన్నడ నిఘంటువు By Kittile
- పణ్ణ — }
- పణ్ణెయ = పెద్దపొలము — సేరి<sup>1</sup>
- (2) దత్తి<sup>2</sup> — దానము = దత్తము లేక కూయబడినది.
- దత్తి — దత్తమును రూపముచుండి పురికొనినది.
- దత్తిడి<sup>3</sup> — విరళముగా కనిపించుచున్నది.
- దత్తి — దత్తిడి రూపాంతరము.
- దత్తి — నన్నయ తరువాతి శాసనములందును కనిపించుచున్నది.

1. సేరి మాగాణి పొలమునకు మాత్రమే వర్తించును.
- సేరి = మకాసా = సాగరము — తెలంగాణమున వాడుకలోనున్నది.
2. కపిలేశ్వరపుర శాసనము — బుడమనారాయలపాడు శాసనము.
3. Nellore Inscriptions Vol. 2 Page 297.

(ఏ) దత్తి = దత్తులు (బి) దేవదత్తి = దేవభోగము.

“ఇట్లు సంతానంబులు దేవబ్రాహ్మణదత్తులు”<sup>1</sup>

“నాపతిదేవమహారాజు విధించిన దత్తి,”

- (3) మఱుతు — మఱుతు — మఱుస్తుఱు  
మరుతున్న — మరుతూక్తి.  
మఱుతుడు — మ్రితుడు.  
మఱుతుండు.

“ఇది కన్నడశబ్దమగు మత్తరుయొక్క అసాధురూపము. ఒకానొక భూమి కొలమానమును సూచించునది.”<sup>2</sup>

నూలుమఱుతు — మోపురు ఛైరవస్సామి దేవాలయశాసనము

పాకాలశాసనమున “మత్తులు”<sup>3</sup> కావున

మఱుతు; మత్తు — ఏకవచనరూపములు

మఱుతులు; మత్తులు — బహువచనరూపములు.

- (4) రట్టగుడి — రట్టగుళ్ళు. ఇవి 7వ శతాబ్దినుండి కనిపించుచున్నవి.

అరవళమహేంద్రరట్టగుడి — E. C. N. 798 of 1917.

పల్లవరట్టగుడి — E. C. N. 400 of 1904.

చల్మిరట్టగుడి — E. C.

తొల్మికామిరట్టగుళ్ళు

చోళియరట్టగుళ్ళు

గగ్గరట్టగుడి

అతిశయరట్టగుళ్ళు

చిలంకూరు శాసనము — విక్రమాదిత్యచోళ మహారాజు

E. I. Vol. XXVII 8th. Century.

రట్టగుడి — ఏకవచనము.

రట్టగుడ్డు; రట్టగుళ్ళు — బహువచనము.

రట్ట లేక రట్టు — ఒక తెగపేరు.

ఇప్పటి రెడ్డిపదము పూర్వపుశాసనములలో మార్పులతో కన్పించుచున్నది.

కాలక్రమమున రట్టగుడిపదములోని “గు” లోపించినది. రట్టగుడి వివిధరూపములనందినది.

1. రట్టోడి — E. I Vol V Page 139

2. రట్టయ — Nellore Inscriptions Page 38 P. 1201

3. రట్టి — — Do — A 24. P. 230

K. 31. P. 724

K. 22. P. 716

1. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. 5 పేజీ 361.

2. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక. — శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు.

3. Nellore Inscriptions Vol I C, P. grant No. 17 Page 137.

4. రెడ్డి — — Do — O. 67. P. 1039  
O. 58. P. 994

ఒక రాజు రట్టులపక్షమున ఒక రెడ్డికి యుద్ధమునకు వెళ్ళినట్లు ఒక శాసనముననున్నది. E. Collection  
N 562 of 1915.

రట్టశబ్దము వివిధరూపములలో నామముల చివర కన్పించుచున్నది.

1 ప్రోలయ రట్టోడి — E. Collection No. 675 of 1917

2. ముప్పిరటి — — Do — No. 673 of 1917

రట్టులనుబట్టి రాట్టు పేరు వచ్చినది.

ఉదా: — కమ్మకరాట్టుము.

రాట్టుము — రాష్ట్రముగా మారినది.

కుట్టు — ఒక తెగపేరు.

కుట్టుపదము 3, 4 శతాబ్దములలో కాక తరువాతకాలమున పేళ్ళు చివరనున్నది.

నిరగుట్టి — E. Collection No. 735 of 1917.

అయ్యకుట్టి — — — No. 735 of 1917.

రట్టుపదము 'రట్టి'గా కుట్టుపదము 'కుట్టి'గా మారినవి.

కుట్టు — కుట్టు, కుట్టి, కుడి గా మారినది.

ఈ రెండుతెగల అవినాభావ సంబంధమువలన రట్టు + కుట్టు = రట్టుగుడి — ఏర్పడినది.

పరిశోధనవలన తేలిినట్టి విషయము.

రట్టుకుడు } సంస్కృతమున రాష్ట్రకూటపదమయ్యెను.  
రట్టుగుడి }

"గుద్యహర విషయ నివాసిన్ రాష్ట్రకూట వ్యముఖాన్ కుటుంబిస్సర్వాస్సమా...."

రాష్ట్రకూట పదముకన్న రట్టుకుడు ప్రాచీనమైనది.

రట్టులు—రతులు—రాథోడయ్యెనని కొందరియూహ.

రాథోడు — ఒక వంశముపేరు — రాజపుత్రస్థానము.

కడప, అనంతపురము మండలములలోని ప్రాచీన శాసనములందు రట్టుకుడు, రట్టుగుడి అను పదములు  
(జాతికి సంబంధించినవి) నామములచివర కన్పించుచున్నవి.

మార్పిడుగు రట్టుగుడి — వ్యక్తి పేరు.

కడుంబిడుగు — S I I. Vol I Page 63.

పెరుంబిడుగు — — — Page 155

శ్రీ కంఠచోళుని పూర్వలనామములందు అగ్రణి పిడుగు పేరున్నది.

రాష్ట్రకూటులు — కుటుంబులు అనగా వ్యవసాయదారులు.

తమిళమున కుడివలన కుటుంబి అను శబ్దము వచ్చినదని శబ్దశాస్త్రజ్ఞుల యాహా.

రట్టకులు శబ్దమువలన రట్టగుడి, రట్టకుడు అను పదము లేర్పడినవి. ఇంకను ఈ విషయము పరిశోధింపదగినది.

రాష్ట్ర — మహారాష్ట్ర శబ్దములున్నవి. (7, 109; 10, 61.) (7.32)

రాష్ట్రక — రాష్ట్రకూట — ల నుండి రట్టకుడను శబ్దము కల్గినదనుట సమంజసము.

రాష్ట్రకూటశబ్దమే రట్టగుడి — రట్టడి అనులకు మూలమనియు రాష్ట్రమునకు ప్రధానఁడు లేక ముఖ్యుడని దాని యర్థమనియు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారి యభిప్రాయము.<sup>1</sup>

ఈ శాసనములందు లళ, నణ, స శ, తదలు తారుమారుగా వ్రాయబడినవి.

ల ల్

ఏళన్—కలమళ్ళ శాసనము 575, ఇందుకూరు శాసనము, ఈరుటూరు శాసనము.

ఏలూరు ప్రాకృతశాసనమున 'ఏళూరు' రూపమున్నది.

(శాలంకాయన విజయదేవవర్మ క్రి. శ. 4వ శతాబ్ది)

ఏలు + ఈరు=ఏలూరు.

ఏలు—కు ఇతర ద్రావిడభాషలలో 'అల్' రూపమున్నది.

ఇది 'ఏళు' గా మారి 'ఏలు' యైనది.

న ణ

పణికేసరి S. I. I. Vol. X No 47

పణ్, పణ్ణలకు చేయు అర్థము తమిళ కన్నడములందున్నది.

ణ కారము పణ్ణలోనున్నది.

అణతి

వినియణ } రామేశ్వరస్తంభశాసనము.

వణమ్ — చిలుకూరు శాసనము.

ఈ పదములపై ప్రాకృతభాషా ప్రభావము అధికముగా గాన్పించును.

'ణ' కారమునకు బదులు 'న' కారము తప్పగా వ్రాయబడినది.

ఇట్లు వ్యాయబడుటకు కారణము ఆ శాసనలేఖకుల పొరపాటైనను, అజ్ఞతయైనను కారణమై యుండవచ్చును.

1. గ్రహనస్థితి — S. I. I. Vol. X N. 595.

2. బ్యాహ్మనులకు — కుసుమాయధుని శాసనము — ఈగాదినంచిక.

3. వైశ్రవను — కసిలేశ్వరపుర శాసనము 740. A. D

1. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక నం. 24 పుట 163.



శ స

శ, స లు తారుమారుగా వ్రాయబడినవి. ప్యాచినద్యావిడ బాషయందు శ, ష, స లున్నట్లు తోచదు. వీనికి బదులు 'చ' కారము వ్రాయబడినది.

ఈ శాసనములందు శ, చ వర్ణములకు బదులు సకారమును, ష, కు బదులుసకారమును వాడబడినది. 'శ' వర్ణమునకు బదులు 'స' వర్ణము వాడబడినది.

ఇసానశివులు — దొంగలసానికనుమ శాసనము.

సాసనబిదిగల్లు — S. I. I. Vol. X. N. 598.

కాన్యప్రగోత్ర కరికాలాన్వయ — సూర్యగ్రహణకాలశాసనము.

సూద్యకుండు — గురిందగుట శాసనము.

7, 8 శతాబ్దములలోని శాసనములందు దంత్య సకారమునకు బదులు శ వర్ణము వ్రాయబడినది.

ఉ: 1. శాక్షి — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము.

2. శూజ్యకాగ్రహన నిమిత్తంబున — బికింరాజు శాసనము.

3. ప్రసంద — ప్రచండకుబదులు - S. I. I. Vol. X No. 524.

వత్సరమునందలి తృ, చ్చ, చ్చ అను రూపములందున్నవి.

వచ్చరమ్మతో — చామలూరు శాసనము - వినయాదిత్యచోళ మహారాజు.

త ద

త కు బదులు ద వాడబడినది. కొన్ని శాసనములందు దేనికిబదులు తేని కన్పించుచున్నది.

రేనాటిబోళల శాసనములందు

తేని, దేని — ఈ రెండింటితో తేని ప్రాచీనమైన రూపము.

ఇది అతు, ఎతు — ల లోని హల్లు తెలుగులో సరళముగా గాక పరుషముగానే యుచ్చరింపబడు చుండిన కాలమును సూచించుచున్నది.

1. తేనిళ్లచ్చమహాపాతకము — చిలంకూరు శాసనము.

2. తేని అచ్చినవాస్తు — ఇందుకూరు శాసనము - చోళమహారాజు.

కొన్ని పదములందు 'ద' కారమునకు బదులు త కారము వ్రాయబడినది.

3. చోళమహారాజుల తేవుతో — నల్లచెఱువుపల్లి శాసనము.

4. ఇస్త్రలోకంబేన్ద్రచిన్న — తిప్పసముద్రశాసనము S. I. I Vol X N 621.

ఋ, రి :

శాసనములందు ఋ, రి గా వ్రాయబడినట్లు చూతుము. ఋ కు రి యుచ్చారణ ఆకాలమునందుండి యుండవచ్చును. నన్నయగారి కాలమునకూడ నిట్టి యుచ్చారణ ముండుటనుబట్టియే యాతఁడు ఋ, రి ల యత మైతిని పాటించెను.

1. గ్రహంబు — రేమయ్యశాసనము.

2. అశ్వత్త విక్షేన — కుసుమాయధుని శాసనము.

అ కారము : ఇది వింతయక్కరము. రేనాటిచోళుల శాసనములందును ఈవింతయక్కరమున్నది. చాళుక్యుల శాసనములందును నన్నయ తరువాతి శాసనములందును ఈ యక్కరము కన్పించుచున్నది. చేబోలు శాసనమున (విక్రమచోళుడు 1127) న దేవనాగుని లిపి మధచోడశబ్దము వ్రాయు సందర్భమున నిది వ్రాయబడినది.

(శ్రీమాన్ మహమ్మదాలేఖ్యరసంబయ ఇచ్చిన గోళయలు)

రేనాటిచోళుల శాసనములందీవింత 'అ' కారము కనిపించును. ఈయక్కరముతోగూడిన పదములు శాసనములందు కనిపించుటవలన జన్మవ్యవహారమున నీ 'అ' యుండెనని చెప్పవచ్చును.

1. చోళ మహారాజులు — ఉరుటూరు శాసనము, ఇందుకూరు శాసనము, చిలంకూరు శాసనము, రామేశ్వర స్తంభ శాసనము.

ఇందలి 'అ' చోడ, చోళ అని, డ, ళ రూపము పొందినది. తమిళ కన్నడములందిది 'అ' రూపము తోనే కనిపించును.

2. ఇన్సుక్రొలి అక్షరాలు — మాలేపాడు శాసనము — సత్యాదిత్యుడు.

పుట్రోలు — లోని పువర్ణమునందలి ఉకారము లోపించుటవలన, ష్టోలు రూపములను బొందినది.

తెలుగుననున్న ౮ కి అ లు మూలరూపములు.

శకటరేపము (అ): తాన్తికొట్ట, అటుతోట — అత్తివర్మ గోరంట్ల శాసనమునందున్నవి. అనగా శ్రీ. శ. మూడు, నాలుగు శతాబ్దముల కాలమునాటికే శకటరేపము వ్యాప్తిలో నుండెనని చెప్పవచ్చును. శివనంద వర్మ మైదవోలు శాసనమున "విరివర" అను గ్రామనామము సాధురేపముతో వ్రాయబడినది.

పెన్ పాఱ — పొట్లదుర్తి మాలేపాడు శాసనము — సత్యాదిత్యుడు.

పాఱుడు = బ్యాహ్మనుడు.

పాచీన శాసనములందు 'డు' ప్రత్యయముతో కూడుకొనిన కావదములేదు. 'పాఱ' అను స్త్రీనమమే వాడబడినవి.

తిరువుళపాఱకు — ఉరుటూరు శాసనము.

కొట్టంబునపాఱకు — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము E I. Vol XXVII 9221.

వేపురుపాఱ — రామేశ్వర స్తంభ శాసనము

వేపురుపఱ — బొడ్డులోళ్ళపల్లి శాసనము N. 437.

పాఱు -- చూడు (To See) in Tamil.

పాఱ — ద్రష్ట (Seer)

క్రాంత దర్శనులైన ద్రష్టలుగా బ్రాహ్మణులకాలమున చలంపబడినారు. కావున వారికాపేరేర్పడినది.

పాఱ — బ్యాహ్మణశబ్దవ్యవహార సాధురేపము వికృతిలో శకటరేపముగా మారినదనవచ్చును.

ఇతెఱినికిన్ — మాలేపాడు శాసనము — సత్యాదిత్యుడు.

ఇది బ్రాహ్మణునిపేరు. ఈశ్వరుడను నామమునకు వికారరూపము. ఇందు 'ఱ' అనవసరము.

‘స్టు’ : రేనాటి చోళుల శాసనములందు ‘స్టు’ రూపము కన్పించును. ముందీ ‘స్టు’ ‘ణ్ణ’ గా తీర ప్రాంతములందు మారినది. ఇట్టి రూపములు రేనాటిచోళుల శాసనములందు కనిపించుచున్నవి.

పుణ్యకుమారుస్తు, గణ్యమానుస్తు, మదదితుస్తు — పొట్లదుర్తిమాలేపాడు శాసనము.

అవినవాస్తు — తిప్పలూరిశాసనము.

పజ్జమహాపాతక సంయుక్తుస్తుగు — వెల్దుర్తిశాసనము. ఇందుకూరిశాసనము సత్యాదిత్యుని మాలేపాడు శాసనములతో సున్నది.

ఏలుచున్తి — సత్యాదిత్యుని మాలేపాడు శాసనము.

ఏలుచున్తి — ఏలుచున్తి — ఏలుచుండిగా మారినది.

‘ణ్ణ’ కు బదులు స్టు — అనునది పూర్వరూపముగా వాడబడినది. ఇది సాధారణముగా పృథమ విభక్త్యవధనరూపములనుండి ‘ణ్ణ’ కు బదులు కన్పించుచున్నది. ఇతిరపదములందలి ‘ణ్ణ’—ణ్ణుగానే యున్నది.

రేనాటిచోళుల కాలమున అనుస్వారము బిందువుగను, వర్ణానువాసకముగను వ్రాయబడుచుండెను

ధనంజయులు—రేనాణ్ణు, చిరుమ్మూరి, పంపుచే, పజ్జమహాపాతక—ధనంజయుని కలమళ్ళశాసనము.

E. I. Vol. XXVII P. No Dato 675.

రాచమానంబుర, పక్కంబు, పజ్జమహాపాతక—ఇరుటూరు శాసనము—చోళమహారాజు.

E. I. Vol. XXVII D. 625 A. D.

పజ్జమహాపాతక సంయుక్తుస్తుగు — ఇందుకూరుశాసనము చోళమహారాజు.

ఉత్తమోత్తముణయిన, కొణ్ణకొత్తియ, సోమవారంబు — తిప్పలూరి శాసనము పుణ్యకుమారుడు

S. I. I. Vol. X

సంపత్తరమ్మతో, నాణ్ణు. వనన్తిచోటి — రామేశ్వరస్తంభశాసనము E. I. Vol. XXVII

ఇన్దెద్దివాడి, కజ్జళూస్తు — నల్లచెణువుపల్లిశాసనము, విజయపురస్థానము.

రాజ్యంనియ, వెన్దరంబు — చోళమహారాజు వెల్దుర్తిశాసనము S. I. I Vol. X No. 780.

ఇరువదిరెణ్ణు, వచ్చరంబుల్, పొంబుత్తిగ్గి — చామలూరుశాసనము విజయపురస్థానము.

S. I. I. Vol. X

మహేశ్వర్, మంగు — బూడిదపల్లెపల్లిశాసనము

పంజ్జమహాపాతకున్తిగున్ — పొట్లదుర్తిమాలేపాడు శాసనము

కాశ్యపగోతుణ్ణు, రేనాణ్ణు. చిరుమ్మూరి —

రేనాటిచోళుల శాసనములందు సాదురేప సంశ్లిష్టములైన అక్షరములను వ్రాయువద్దతి రెండువిధములు. సంయుక్తాక్షరములలో పూర్వాంశముగను, రకారముగా వ్యాసీ దానికీయం. మరొక హల్లుగర్భము వ్రాయట ఒక పద్ధతి. ఉత్తరాంశమును హల్లును ద్విత్వముగా వ్రాసి ప్రకృతనవలపల్లిగిలుకవ్రాయట రెండవపద్ధతి. ద్విరుక్తము కాని హల్లువ్యక్తనవలపల్లిగిలుక వ్రాయువద్దతి సాదుర్యముగను వచ్చినది.

1. కొచ్చియపాతి రేవశమ్మారికిన్ — ఇందుకూరుశాసనము చోళమహారాజు.

2. చిర్పలియపటుకాను — తిప్పలూరుశాసనము.

3. పృవర్ధన్మాన — రామేశ్వరస్తంభశాసనము.

ఆర్య, అజ్జ అయ్య, అయ 1563 S. I. I. Nol No 698.

సం. పా.

ఆర్య — శబ్దము అజ్ఞగామారి — అయ్య అను రూపములతో కన్పించుచున్నది.

రేమయ్య — S. I. I Vol. X No. 593.

అయ్య — కు పూజ్యార్థమున అర. ఆర్ రూపములు చేర్చబడినవి.

1. రేమయ్యరు — S. I. I. Vol. X No. 593.

2. పొట్టియారు — నల్లచెరువుపల్లిశాసనము.

3. బణ్ణయారు — అగస్త్యేశ్వర దేవాలయము No. 400 S. I. I. Vol. X

అయ్య శబ్దము లేకున్నను పూజ్యార్థమున ఆర్ వాడబడినది.

పాలశమ్మకారికి — వెల్దురిశాసనము.

దేవశమ్మకారికి — ఇందులూరి శాసనము.

ఇరశమ్మకారికి — విమ్మగుడి శాసనము.

రేవకాలు — పొట్లదుర్తి మాలెపాడు శాసనము.

పుద్దరాకులు — కాలు, కాళ్ళు — పూజ్యార్థములు.

పాలతేగారికి — గారను పూజ్యార్థమున వాడబడినది.

భటుకు — భట్టార, భట్టారక రూపాంతరములున్నవి.

ఆర — ఆర్యశబ్దభవమని - Dr. దివాకర్లవారు పా. న, యు. P. 189.

బహువచన ప్రత్యయము :-

విజయరాజ్య సంవత్సరంబుకే, I తెలుగు బహువచన ప్రత్యయము.

కళ — అనుచిత విభాగమున క్, ఈ గా తరువాత లుగా మారినవి.

సంవత్సరము తత్ప్రమపదము. ఈ పదాంతము 'ళ' చేరినది.

రేనాటి చోళుల శాసనములందలి బహువచనాంతములు పూజ్యార్థకరూపములు.

1. దేవశమ్మకారిన్ — వెల్దురిశాసనము.

2. చోళమహారాజులకు — రామేశ్వరస్తంభ శాసనము.

3. ముత్తురాజుల — ఎల్లగుడిపాడుశాసనము,

4. కుణ్డికాళ్ళుల — Do.

పూజ్యార్థమున బహువచనము వాడబడును. రేనాటిచోళుల శాసనములలో రాజ్య శబ్దమునకు ల్లు, ల్లు, బహువచనముగా వాడబడినది.

1. ఎఱికల్ముత్తురాజులకుండికాళ్ళు — ఎల్లగుడిపాడు శాసనము.

2. చోళమహారాజులు — ఉరుటూరు శాసనము.

ఇచట టు, లు, లు బహువచన ప్రత్యయములు. వీటిపై లు చేరుటవలన ట్లు, ల్లు అయినవి. ఊరు నకు ఊట్లు, ఊడ్లు అనునవి బహువచనరూపములుగా శాసనములందు కనపడుచున్నవి, నేడు మనము ఊళ్ళు ఉపయోగించుచున్నాము.

పాఠ శబ్దము బహువచన పృత్యయములేకుండ బహువచనముగ వాడబడినది.

వేపురుపాఠజమ్మిన — రామేశ్వరస్తంభశాసనము E. I Vol. XVII

ఏకవచనాంతముగా ద్విగునమాసము కొన్ని శాసనములందు వాడబడినది.

మున్నూరునేల — రామేశ్వరస్తంభశాసనము E. I. Vol. XVII

లింగము:— తత్సమపదములందు చివర లింగభేదమును సూచించు చిహ్నములులేవు.

1. సాక్షి — పాతకు — వారణాసి.

ఈ శాసనములందు సమాపక క్రియలనుగూడిన వాక్యములు తక్కువగానున్నవి. అట్టివి ఉన్నను పుంలింగపదకర్తృకములుగ నుండుటవలన క్రియలలో లింగభేదమొంతవరకు పాటించబడినదో తెలుపుటకష్టము. తత్సమపదములలో స్టు, డ్టు — వర్ణాంతముల పుంలింగపదములని, ము, బు, ంబు, లు వర్ణాంతముల నపుంసక లింగపదములని చెప్పవచ్చును.

1. ధనంజయులు — కలమళ్ళశాసనము.

2. రాచమానంబు — ఉరుటూరు శాసనము.

3. వక్కమ్మ — డిటో

4. సంయుక్తస్టు — ఇందుకూరుశాసనము.

దేశ్యపదములందు లింగసూచక చిహ్నరహిత సంఖ్య ఆధికము. అవి స్త్రీ సమములు.

1. చిఱుమ్మూరు — కళమళ్ళశాసనము.

2. పాఠ — ఉరుటూరు శాసనము.

3. పన్నన — ఎఱ్ఱగుడిపాడుశాసనము.

4. అమ్మ }

5. చిన్న } చామలూరుశాసనము.

కొన్ని శాసనములందు పుంస్త్యసూచకపదములగు స్టు, డ్టు, లున్నవి.

ఇశెఱ్ఱెనికిన్ — ఇశెఱ్ఱెడు — ప్రథమావిభక్తి.

తోలయ

రేవణ

పుద్గణ

} అయ్య, అయ, అణ, లు పుంస్త్యసూచకములు.

పురుష నామవాచకములచివర అను అను పదములున్నవి.

కన్నమ

ఎఱమ

యుమ్మయ

} ఏడువాడలపాలెము శాసనము,  
వెల్లుర్తిశాసనము.  
మాలెపాడుశాసనము.

వీనిలో ంబు, ము, అనుహద్వాచకత్వమును తెలుపును.

చెఱుపులోని 'పు' — ఇట్టిదే యనవచ్చును.

విభక్తులు — విభక్త్యంగములు:— డు, ము, వు, లు ప్రథమావిభక్తి పృథ్వయములు—రేనాటిచోళుల శాసనములందు 'స్తు' తో కూడినవి ఆరు, ఏడు శతాబ్దాలలోను, ఐదుతో గూడినవి అటుపిమ్మటను, తరువాతికాల మున ఐదు, ఐదు, లు వాడుకలోనికివచ్చినవి,

వచినవాస్తు — ఊరుటూరు శాసనము.  
 సంయుక్తస్తుగు — ఇందుకూరు శాసనము.  
 అచ్చినవాస్తు — పొల్లదుర్తి మాతెపాడు శాసనము.  
 అమహేష్ఠన్ — బూడివగడ్డపల్లి శాసనము.

ఇందలి 'అస్' ప్రాచీనప్రత్యయము.

'మహాపాతకు' మున్నగువాని లో పృథ్వీకవచన పృథ్వయము కానరాదు. పాణి-తే-లందునులేదు.  
 పాలతోగారికి

'పెన్వాణి ఇశేతేనికిన్

ము, వు, లు ప్రథమావిభక్తి క్త్యైకవచనమున అమహద్వాచక పదములచివర కనిపించుచున్నవి.

మ్ము, మ్ము, బు, వు, లు — 'ము' కు పూర్వరూపములు.

ఇవి దేశీయములకు మొదలు వాడబడుచుండెను. కృమముగా నివి తత్సమీకరింపబడినపుడు అదంత సంస్కృతపదములకు చేర్చబడినవి. కొన్ని సంస్కృతి పుంలింగములైనను తెలుగున అమహద్వాచకములుగా లెక్కింపబడును. వాటిచివర నీ పృథ్వయములు చేర్చబడును. అమహత్తులగు అదంతపదములకు 'మ్ము' అను దానిని ప్రథమైకవచనమున పృథ్వయముగా జేర్చుట విక్రమేంద్రవర్మచిక్కుళ్ళ శాసనమునుండి కనిపించుచున్నది. (విజయరాజ్య సంవత్సరంబుతో)—చిక్కుళ్ళ శాసనము

రేనాటిచోళుల శాసనములందు 'మ్ము' 'బు' లతోగూడిన పదములు ఎక్కువగా కనిపించుచున్నవి. కావున ఆరవ శతాబ్దినాటికే ఈ రూపములు, ఆంధ్రభాషలో సుస్థిరమైన స్థాన మాక్రమించినవని చెప్పవచ్చును.

రేనాటిచోళుల శాసనములందలివి :—

- |                          |   |                                           |
|--------------------------|---|-------------------------------------------|
| 1. కొట్టంబున             | — | ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము E. I. Vol. XXVII      |
| 2. రట్టంబున              | } | రామేశ్వర స్తంభ శాసనము E. I. Vol. XXVII P. |
| 3. ఫలోంబున               |   |                                           |
| 4. విజయరాజ్యసంవత్సరంబుతో |   |                                           |
| 5. ఉత్తరంబున             | — | ఊరుటూరు శాసనము.                           |
| 6. వక్కమ్మువచినవాస్తు    | — | ఊరుటూరు శాసనము.                           |
| 7. దానఫలంబు              | } | వెలురి శాసనము.                            |
| 8. మహాపాతకంబు            |   |                                           |

ఆరవ శతాబ్దమునండి తొమ్మిదవ శతాబ్దివరకు వేయింపబడిన శాసనములందనునానీకములేని కేవల 'బు' వర్ణముతోగూడిన రూపములు కనిపించుచున్నవి. 'మ్ము' తో కూడిన పదములనంశ్య ఎక్కువగా నున్నది.

నివబుకాను — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము.

శాసనములందు పృథమైకవచన ప్రత్యయము 'ము' ను అనుస్వారమున పలుకుచుండిరనుటకు ఉదాహరణములు కనిపించుచున్నవి.

1. వణంపరియారము — చిలంకూరుశాసనము B. I. Vol. XXVII
2. వక్రవల్కినవారు — వెలుదుర్తిశాసనము.
3. ప్రసాదచేసిరి — చిలంకూరుశాసనము.

ఇవి 'ము' వర్ణరహితరూపములు. పడ్వాదులు పరములగునపుడు 'ము' వర్ణమునకు లోపముకాని పూర్ణబిందువుకాని వచ్చురూపము లీ శాసనములందు కనిపించుచున్నవి.

పల్కు, చేయు — అను క్రియలు పరమైన 'వక్రము' లోని 'ము' వర్ణము లోపించినట్లగుపడును.

కొన్ని శబ్దములు సంస్కృతమునుండి ప్రాకృతములోనికి తెలుగుభాషలోనికి వచ్చి చేరినవి.

పరిహారః — పరియారో — పరియారువు.

ధర్మః -- దమ్మో — దమ్మువు.

పరిహారము } శబ్దములు సంస్కృతమున పులింగములు.  
ధర్మము }

కాని తెలుగున నివి అమహత్తులు. అవి పరిహారము, ధర్మము, అని యుండవలెను, కాని నేరుగా సంస్కృతమునుండి ప్రాకృతమునకు, అందుండి తెలుగులోనికి వచ్చుటవలన పరియారువు, దమ్మువురూపములను బొందినవి.

1. సాసానవు — C P. grant No. 10 - 1908.
2. అచ్చర్వు — బూడిదగడ్డపల్లి శాసనము.

ఇవి 'వు' వర్ణాంతప్రయోగములు.

ఆశ్చర్య — అచ్చేరం — అచ్చెరువు.

384 - 1904 శాసనమున దమ్మువు దమ్ముక కు గా వ్రాయబడినది. ఇచట 'వు' లోపించినది.

ధర్మవు + అర్థవు - నన్నయభారతము.

చెలువు } అదిదేశ్య పదములందును 'వు' కనిపించుచున్నది.  
మదువు }

రేనాటిచోటల శాసనములందు సమానాధికరణ విశేషణాచే సంబంధములు పదములస్థితిమాత్రమున సూచించబడుచున్నవి.

ఇ, లీ, టి, పు, అ, లు చేరి ఆసంబంధములను వ్యక్తపరచుచున్నవి.

ఉదా:-

1. కాశ్యపగోత్రుస్తు నత్యదీతుస్తు — మాలెపాడుశాసనము.
2. కొచ్చియపాఱరేవశమ్మకారికి — ఇందుకూరిశాసనము.
3. విజిపఱితి కమ్మరివినియన్ — రామేశ్వరస్తంభశాసనము.
4. వెంకణాదిత్యుణ్ణ కొమరురభిముణ్ణ - - రామేశ్వర స్తంభశాసనము.
5. వెంకయ్యాచోడుమహారాజు — వెంకయచోడుని దొంగలపానికనుమశాసనము.
6. ఉత్తరంబుకట్ట — చామలూరుశాసనము.

ఇందు పర్యవేక్షణ చేశాడు. 1, 2, 3 లలో సమానాధికరణ సంబంధమున్నది. ఇవట 'అగు' ధాతు సంబంధమున్నది. 'కాశ్యపగోత్రండు' అగు సత్యాద్విత్యుడు అని అర్థము.

23:-

- |    |                      |   |                                                   |
|----|----------------------|---|---------------------------------------------------|
| 1. | చిరుమ్మూరి రేవణకాలు  | — | కలమళ్ళశాసనము.                                     |
| 2. | కూపపోతీయారితాంబుల్   | — | చామలూరిశాసనము.                                    |
| 3. | జన్నుగ్రోలి ఆనపోతులు | — | పొట్లదుర్తిమాలెపాడుశాసనము.                        |
| 4. | పల్లెయారీకొడుకు      | — | నలజానంపాడుశాసనము <i>El. I. Vol. XXVII P. 203.</i> |
| 5. | వానిలోకమ్మ           | — | మాలెపాడుశాసనము.                                   |
| 6. | దీనియదిదాణంబు        | — | చికిరాజుశాసనము <i>S. I. I Vol. X No. 594</i>      |

६:-

1. ముత్తెరాజులకుట్టికాళ్ళు — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము.
2. తక్కెడుపుల్లలోలపారదాయ — తిప్పలూరు శాసనము.
3. చోళమహారాజుల అమ్మ — చామలూరు శాసనము.
4. విక్రమాదిత్యుల కొడుకు — మాలెపాడు శాసనము.
5. ఆశ్వమేధమునఘలమ్మగు — నలబాసంపాడు శాసనము.
6. పటంబునవారికి — రామేశ్వరస్థంభ శాసనము.

ଉତ୍ତର :-

విజ్ఞాపకము — రామేశ్వరస్తంభశాసనము.

సర్వనామములు :- రేనాటిచోళ్ళు శాసనములందు సమాపక క్రియలతోగూడిన వాక్యములు తక్కువ. కొన్నిచోట్ల ప్రథమపురుషకు సంబంధించిన రూపములున్నవి.

- |    |                                        |   |                          |
|----|----------------------------------------|---|--------------------------|
| 1. | విరిపఱితి కమ్మరివినియఱవాస              | — | రామేశ్వరస్తంభశాసనము.     |
| 2. | పక్కమ్మువచినవాఱ్ఱుపజ్జుమహాచాతకు అగుఱను | — | ఉరుటూరుశాసనము.           |
| 3. | ప్రసాదచేసిరి                           | — | చిలంకూరుశాసనము.          |
| 4. | పసిడ్డమఱికోఱొచె                        | — | నల్లచెక్కిపువల్లిశాసనము. |
| 5. | కఁఱిఱుపాఱిఎఱిమఱ్ఱాసిరి                 | } | వెలుదుర్తిశాసనము.        |
| 6. | కొఱిణ్ణాళువాఱ్ఱుకోఱ్ఱె                 |   |                          |
| 7. | ఎఱిగఱ్ఱేకుఱగఱజఱఱిగఱపఱ్ఱాస              | — | ఉరుటూరుశాసనము.           |

భూతకాల క్రియాజన్య విశేషములతోను, అధికరణాత్మక యోజనముల వాక్యములతోను తెలుపబడుచుండును.

రేనాటిచోళుల శాసనములందు వాన్లు, వారు అను ప్రథమైకవచన బహువచన రూపములు కనిపించు చున్నవి.

దీని, దేని, వానికి, వారు. అది, తేని, దేని, దేనికి అదులు శాసనములందున్నవి.



సంఖ్యావాచకములు:— రేనాటిచోళుల శాసనములందు పెక్కు సంఖ్యావాచకరూపములున్నవి.

- |                                |                           |
|--------------------------------|---------------------------|
| 1. నల్పావ్యధియొకటియగు నేణ్ణి   | — దొంగలసానికనుమ శాసనము.   |
| 2. ఇరువదియాదినాల్గు ముఱుస్తులు | — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము.    |
| 3. రెణ్ణుతోటళు                 | — రామేశ్వర స్తంభ శాసనము.  |
| 4. ఇమ్మడి                      | — వెల్దురిశాసనము,         |
| 5. రెణ్ణుగద్యలు                | — S. I. I Vol. X No. 595. |
| నూటయరువది మరుతుడు              | } S. I. I Vol. X No. 509. |
| 7. పల్లెళ్ళుపల్లలు             |                           |

మూడు:— రేనాటిచోళుల శాసనములందున్నవి.

- |                                  |                                       |
|----------------------------------|---------------------------------------|
| 1. మూన్లుపుటు అఱుపట్టుక్రైత్రంబు | — నలజానంపాడు శాసనము.                  |
| 2. పదుబాడిమూండుపల్లవ రైల్ల       | — విక్రమాదిత్య బలికులబాణరాజుల శాసనము. |
| 3. మూసూరు                        | — బాణరాజుల శాసనము.                    |

నాలుగు:—

- |                                |                         |
|--------------------------------|-------------------------|
| 1. ఇరువదియాదినాల్గు ముఱుస్తులు | — ఎఱ్ఱగుడిపాడు శాసనము.  |
| 2. నల్పావ్యధియొకటియగు నేణ్ణి   | — దొంగలసానికనుమ శాసనము. |
| 3. నాలుగుస్తానంబులవారును       | — సూర్యగ్రహణకాల శాసనము. |

ఐదు:—

- |                        |                     |
|------------------------|---------------------|
| 1. ఏబది తిరువులపాఱకు   | — ఉరుటూరు శాసనము.   |
| 2. ఏబాది ముఱుస్తులునెల | — చామలూరు శాసనము.   |
| 3. ఏమ్మదియె            | — తిప్పలూరు శాసనము. |

పదు:—

- |                      |                           |
|----------------------|---------------------------|
| 1. రేనాణ్ణేలువేలునేల | — S. I. I Vol. X No. 595  |
| 2. పలువేలునెఱంగా     | — కొనినేపల్లి శాసనము.     |
| 3. రేనాణ్ణుపలువేలు   | — S. I. I. X No. 509.     |
| 4. రేనాణ్ణి ఏలువేళు  | — చెన్నరాయనిపల్లి శాసనము. |

ఎనిమిది:—

- |                   |                                             |
|-------------------|---------------------------------------------|
| నూటఎనుబొడ్డన్నడ్డ | — పెద్దముడియం శివాలయ శాసనము S. I. I. Vol. X |
| వేపురు            | — రామేశ్వర స్తంభ శాసనము.                    |
| వేపుర             | — నల్లచెఱుపుపల్లి శాసనము.                   |
| ఇన్నలువురుసాక్షి  | — బాణరాజుల శాసనము.                          |
| పదున్న            | — S. I. I Vol. X No. 627.                   |

ఇట్టి సంఖ్యావాచకములు మనకు విరివిగా కనిపించును.

విశేషణములు:-

రేనాటిచోళుల శాసనములందు బహువచనాంతములైన పదములను విశేషణములుగా మార్పుటకు 'అ' చేర్చబడిన ప్రయోగముల నీ క్రింద నుదహరించుచున్నారు.

1. ఇన్నుఱ్ఱలిఅణపోతులు — పొట్లదుర్తి మాలెపాడుశాసనము.
2. చోళమహారాజుల అమ్మ — చారులూరుశాసనము.

నూలు శబ్దము విశేషణమైన 'నూట' రూపమును పొందుచున్నది.

1. నూటిన్మణ్ణకు — మాలెపాడుశాసనము, నిత్యపర్వడు.
2. పట్టు — ధాతువు — స్థలనామాంతముల 'పట్టు' అను విశేష్యరూపమును పొందుచున్నది.

పట్టు — పట్టుగా మారినది. అట్లు మారని సమయములందు ద్విత్వమును కోల్పోయి 'తి' తో గూడి వాడబడినది. 'తి' లోని 'ఇ' సాహచర్యమున 'ఱు' లోని 'ఉ' 'ఇ' గా మార్పుచెందును.

రేనాటిచోళుల శాసనములందు 'పెర్' ధాతువు 'పెన్' గా వాడబడినది.

1. పెన్పాణ ఇశెరెనికిన్ — పొట్లదుర్తి మాలెపాడుశాసనము.
2. పెన్పాణ రేవశమ్మకణపుత్యన్య — చామలూరుశాసనము.

'అయిన్' ధాతుజ విశేషణము 'ని' ప్రత్యయాంతములకేకాక ఇతర విశేషణములకుపరమై వానికి తరువాత వచ్చు విశేష్యములకుగల సంబంధమును వ్యక్తముచేయుచున్నది.

1. ఉత్తమోత్తముస్థయిన వాస్టు — తిప్పలూరిశాసనము.

అగు, అను ధాతువుల తర్ధర్థార్థక విశేషణములు కొన్నినామవాచకములకు బరమై వానిని విశేషణములుగా నొనరించుచున్నవి.

1. బాదిరాజు అనువాస్టు — బాదిరాజునువాస్టు — నలజానంపాడుశాసనము.
2. అరివరజమున్దనువాస్టు — బూడిదగడ్డపల్లిశాసనము.

రేనాటిచోళుల శాసనములందు సంధి పాటించబడినది. కొన్నిచోట్ల అచ్చును, హల్లును కలిపి వ్రాయక పోవుటయేగాక, యడాగమమును వాడినచోట్లు కలవు.

- సంపత్పరంబుఱ్ఱయేనగు — రామేశ్వర స్తంభ శాసనము.
- శ్రీమత్తయన్మడి — ఏడువాడలపాలెపుశాసనము.

విసంధిగా వ్రాయబడినచోట్లు:-

1. రేనాణ్ణవిళన్ కలమళ్లశాసనము.
2. కానుఇచ్చిన ఎల్లిగుడిపాడుశాసనము.
3. కాళ్ళుళఇచ్చిన
4. ఏళిరిగల్
5. రాజుణ్ణిచ్చిన
6. రాచమానంబున ఏబది
7. పాణ్ణుచ్చిన
8. పాతకుఅగు

- |                          |                         |
|--------------------------|-------------------------|
| 9. కుమారుస్తు ఆతిశయ      | — వెలుదుర్తిశాసనము.     |
| 10. రట్టగుళ్ళు ఆనతిగాను  | — రామేశ్వర స్తంభశాసనము. |
| యడాగమము వచ్చినచోట్లు:—   |                         |
| 1. ఆధిపతి యాయుషు         | — ఏడువాడలపాలెపు శాసనము. |
| 2. రట్టోలి యిచ్చినది     | — నిడుమానూరుశాసనము.     |
| సంధి పాటించబడిన చోట్లు:— |                         |
| 1. రాజులైళన్             | — ఇందుకూరుశాసనము.       |
| 2. ఉత్తమోత్తమున్నయిన     | } తిప్పలూరుశాసనము.      |
| 3. రేనాణ్డేలును          |                         |
| 4. ఏనగు                  | — రామేశ్వర స్తంభశాసనము. |
| 5. చోళమహారాజులైళన్       | — చిలంకూరుశాసనము.       |

ఉత్తునకు సంధి యగుచున్నది. అత్తునకు వైకల్పికము. ఇత్తునకు సంధిలేదు. సంధి లేనిచోట్ల యడాగమము చేయబడినది,

సమాసములు:— రేనాటిచోళుల శాసనములలో రాజుల బిరుదావళులు దీర్ఘసంస్కృత సమాసములతో గూడియున్నవి.

- |                       |                        |
|-----------------------|------------------------|
| 1. నూలున్నపిడుగు (గు) | — తిప్పలూరుశాసనము.     |
| 2. మాలురాపిడుగు       | — బూడిదగడ్డపల్లిశాసనము |
| 3. వేనాన్లులు         | — మాలెపాడుశాసనము,      |

శుద్ధ సంస్కృతపదములతో కలిసిన తెలుగుపదములుగల సమాసములున్నవి.

- |                    |                          |
|--------------------|--------------------------|
| 1. అరివరజముస్తు    | — బూడిదగడ్డపల్లిశాసనము.  |
| 2. సాసనబిడ్డగల్లు  | — S I I. Vol. X No 598.  |
| 3. ఆతిశయరట్టగుళ్ళు | — చిలంకూరుశాసనము.        |
| 4. అపిమన గొరవలు    | — S I I. Vol. X No. 594. |
| 5. త్రికోణమడుపు    | — C. P No. 13            |

ఇట్లు రేనాటిచోళుల శాసనములకు సంబంధించిన విషయములను ఈ వ్యాసమున సంగ్రహముగా తెలుప నైనది. ఇంకను ఈరాజులకు సంబంధించిన శాసనములన్నియో పక్కటింపబడవలసియున్నవి. పక్కటింపబడిన శాసనములవలన తెలుగుభాష అటువ శతాబ్ది ఉత్తరార్థమునుండి వ్యాప్తిలో నుండుటయేగాక, తెలుగుభాష శాసనస్థమై తెలుగు కవిత, ఆవిర్భవించి విలసిల్లినది.

# శ్రీ హర్ష ని క వి తా నైపుణ్యము

శ్రీ పి. శ్రీరామమూర్తి

1. శ్రీహర్షుడు గద్యమహాకవి భట్టబాణుని పోషకుడగు హర్షవర్ధనుడే యనుటలో సందియము లేదు. ఈరాజు మొదట స్థానేశ్వరముగను ఆరువాత కావ్యకృబ్జమును నుండి చిరకాల మీభరతఖండమును పరిపాలించి యుండెను (606-643 A. D.) మహా పరాక్రమశాలి. ఆర్యావర్తమునంతను జయించి సర్వసను దాటి దక్షిణమునకు వెళ్ళబోగా చాళుక్య చక్రవర్తి పులకేశి యడ్డగించెను. అందుమీదట నా మహారాజు దక్షిణమునకు తన రాజ్యమును విస్తరింప జేయు ప్రయత్నమునుమాని పరిపాలనను సుస్థిర మొకర్చెను. హుయన్ సాంగ్ గాతని రాజ్యవైభవమును మనోహరముగ వర్ణించెను. ఇత్స్వింగనువా డారాజొక బోధనత్వముని చరిత్రను పద్యరూపమున వ్యాసెననియు నది నాట్యభంగిమలతోడను సంగీతముతోడను ప్రయోగింపబడినదనియు వ్యాసెను. ఆ కృత్తి శ్రీహర్షకృత మగు నాగానంద నాటకమే

2. శ్రీహర్షుడు కవిజనపోషకుడు భట్ట బాణమహాకవి యాతని యాస్థానమలంకరించియుండెను. బాణుడు తన రాజపోషకుని యశస్సును హర్షచరితమును నాఖ్యాయికారూపమున నవినాశిగ నొనర్చెను. సూర్యశతకకర్తయగు ప్రౌఢకవి మయూరుడుకూడ నాతని యాస్థానముననే యుండెను. ధావకుడను మహాకవియు నీ రాజువలన ద్వితీయ పురుషార్థమును సమగ్రముగ సాధించెనని కావ్యప్రకాశములవలన తెలియుచున్నది. మాత్రంగ దివాకరుడను కవియు నాతని యాస్థానముననుండి నటుల తెలియుచున్నది.

3. శ్రీహర్షుడు నిపుణుడగు కవియు నై యుండెను. ఈయనచే విరచింపబడిన మూడు దృశ్యకావ్యములు చిరకాలము సహృదయ హృదయములను సుప్రతిష్ఠితములైనవి. అందు ప్రసిద్ధమగు ఉదయనుని శృంగారకథల నితివృత్తములుగ వ్యాసిన

నాల్గవముల నాటికలు రెండు. ప్రియదర్శిక, రత్నావళి, బోధిస్తుండగు జీమూతవాహనుని కథ నాధారముచేసికొని జీవకారుణ్యమును పోషించుచు వ్రాసిన యొకకముల నాగానంద నాటికము మూడవది. పూర్వ కవిత్వద్వాయల పక్కటముగ తెలుపుచుండుటచేతను, కవిత్వ మపరిపక్వముగట చేతను ప్రియదర్శిక శ్రీహర్షుని పృథమకృతిగ నెన్నబడుచున్నది. కవియొక్క బౌద్ధమతానుయాయుక్తమును పోస్టుటమొనర్చుచు మత సామరస్య సమన్వయములుగల నాగానందము చరమకృతియనియు, రత్నావళినాటిక యా మధ్యకాలమున విరచింపబడినదనియు విమర్శకుల నిర్ణయము.

4. సరసకవిత్వమును సహృదయ హృదయంగమముగ రచించుటలో సిద్ధహర్షుడిరాజకవి. మొదటి రెండునాటికలందును సర్వజనసమ్మతముగ శృంగార మవివర్ణింపబడినది. నాగానందమున శృంగారముకూడ వర్ణింపబడినను దయవీరరసము ప్రధానమై సర్వరసచర్వణావిశ్రాంతిప్రాసముగ క్షాంతమున పర్యవసించుచున్నది. శ్రీహర్షుని వ్యత్యాస నిర్మితి కావ్యశిల్పమునకు గీటురాయి ఈయ రచనలు సర్వప్రప్రాససమ్మతములగుటచే సార్వజనికముగ చర్వణయోగ్యములగుచున్నవి. ఆయన కావ్య శిల్పమునగల చమత్కారజనకగుణముల యదాశక్తి పరీక్షింపము.

5. ఉదయచుని కథలు సుప్రసిద్ధములు. అవంతిదేశమున గామవృద్ధులు సయతము ఉదయన కథాకోవిదులని కాళిదాసు వర్ణించియుండెను. కథాకోశముగ బృహత్కథ శ్రీహర్షుని కాలమున పృచారములో నున్నటు లనేకములగు నాధారములవలన తెలియుచున్నది. కథాసరితాంగరము, బృహత్కథా మంజరలలో ప్రియదర్శికలోని యితవృత్తమును బోలిన కథాభాగము లుపలబ్ధములగుచున్నవి. కావున

వీనికి మైశాచీమూలమును బృహత్కథనుండియే శ్రీహర్షుడు పృథానకథాభాగమును స్వీకరించి తగు మార్పుతో రూపకనిర్మాణమున కుపకృమించి యుండును. ప్రియదర్శికయందలి యంతర్నాటకము శ్రీహర్షుని యుపజ్ఞఫలితమే.

6. ప్రియదర్శికలో నాయకుడు ధీరలలితుడు. దక్షిణుడు. అనేకములగు సంశయములతో ఈ నాటిక మాళవికాగ్నిమిత్రమును బోలియున్నది. సాంకృత్యాయని పండితకౌశికి ప్యతిబింబమే. నాయకను బంధించుటయు తగ్గుదృశ్యమే. ఇటులనే నాయకను ప్రమరము బాధించుట శాకుంతలమునుండి గ్రహింపబడియుండును. కాని భావరావళియందును కవిత్వపరిపాకమునను, నాటకశిల్పరచయందును, పదగుంబంధమునను, ఛందోవైవిధ్యమునను ఈనాటిక యపరీణతమై ప్రతిభాశాలియగు కవియొక్క ప్రాధమిక ప్రయత్నఫలిమని పోగటము చేయుచున్నది.

7. ప్రియదర్శికయందలి శ్రీహర్షకవితరుడా హరణముగకొట్టి శ్లోకముల పరామర్శించును. నాయకయగు ప్రియదర్శక సుందరపద్యమును నాయకుడిటుల వర్ణించును.

అయి నెన్నున నిహారం భయ భంగం నులైతె  
పరిచులల సలు బ్ధా వక్త్రవద్యే వసున్దై  
వికరసి యది యాయ ప్రాసలీలా యతాజ్ఞ  
కువలయ వనలక్ష్మిం తమ్మత స్తాం త్యటన్దై. II-8

అభిమానవతియగు రాణి రూపమెంత గుప్తమొరగినను ప్రకటమగుచునే యున్నదనుట.

స్మిద్గం యద్యపి విశితం నియనయోస్తాస్తాప్రభావవ్యభిః  
మాధుర్యేన సత్పిల్లత్యనుపదం తిగ్గర్హణా నాగియమి  
నిఃశ్వాసా నియతా అస్తి చభ్రలోత్సంపెన సంలక్షితాః  
కోవస్తే ప్రకటవ్యసాదవిధ్యతోవ్యేష స్ఫుటం లక్ష్యతే.

III-14

సూర్యాస్తమయమును రాజిటుల వర్ణించును.  
‘కామీ స్వతాం పశ్యతి’

పూత్రా వద్మవనద్యుతింపయత మేవేయం

దినశ్శ్రితా

రాగోస్మిన్ మమ చేతసీవ సవితుర్బింబైరికం లక్ష్మితే  
చక్రాబ్యాహమివ స్థితః సహచరం ధ్యామ

న్నలిర్యాస్తభి

సంజాతాః సహసా మమేవ భువన స్యాప్యంధకారా  
దిశః 11-10

8. రత్నావళినాటికకును మూలము బృహత్కథయే యైయుండును. ఈనాటిక యనేకవిధముల ప్రియదర్శికను బోలియున్నది. మొదటి విష్కంభమున యోగంధరాయణుడు సాగరికనుగూర్చి చెప్పబడిన ప్రియదర్శికయందు కంచుకి వినయవసువుని భాషణముతో సమముగనున్నది. రెండునాటికలయందును ద్వితీయాంకముననే నాయిక తన ప్రేమనభివ్యక్తము చేయును, మరియు కపటవేషధారణము, విదూషకుని సహాయము వారి యుక్తిని రాణి గ్రహించుట, నాయికను విదూషకుని చెఱయించుచుట నాల్గవ అంకమున విదూషకుని విడిపించుట, రాజు నాయికను సురక్షించుట, నాయికాప్రత్యభిజ్ఞానము, రాణి సంతోషముగ నాయికను తన ప్రేమభాగస్వామినిగా స్వీకరించుట యివి యన్నియు సుభయసాధారణములే. రత్నావళియందు యోగంధరాయణుడు ఘటనల నడిపించుటలో విధాత్మకమును స్వీకరించును. నాయికానామకం సహాగముముసలు ప్రయత్నము చేయును. ఇటుల రత్నావళి ప్రియసన్నిహితో మిక్కిలి సామ్యముకలదియై యున్నది. మరల సమానముగ నితివృత్తముతో నాటికను నిర్మించుటలో కవికి ఆకథయందుకల మిక్కిలియగు మక్కువ ప్రకటమగుచున్నది. అందుచే నాత డాపోలికగల కథను ప్రతిష్ఠితుడైన వెంకట పరిష్కరించి వ్రాసెనా యని తోచుచున్నది.

9. రత్నావళినాటిక పృముఖులగు నాలంకారికుల ప్రశంసల నందినది. నాటికాల్క్షణముల రత్నావళి తీర్చిదిద్దినది. “పరిష్కారం” మొ॥ II-11

పద్యము “కిం పద్యస్యరుచం నహన్తి” మొ॥ శ్లోకము లాలంకారికుల కుదాహరణయోగ్యములైనవి. రాజు వాసవదిత్త ననునయించుట యావిధముగ వర్ణించబడినది.

ప్రసన్నవేదీ బూయా మిద మనతి కొపే న చుటతే  
కరీష్యామ్యేవం నో పుర రతి భవేవభ్యుపగమః  
న మే దోషోన్మితీ త్వమిద మపిచ జ్ఞాన్యసి మృషా  
కిమేతస్మిన్ వస్తుం కయమితి నవేద్య విమలతమే.

II-18

రాజు దాక్షిణ్యము - వాసవదత్తయందలి ప్రేమ యాకించి శ్లోకమున వర్ణింపబడినది.

సహాయాహ్వా పీఠిః పృణయబహుమానా దనుదిరం  
వ్యలికం చివ్రేదం కృత మకృతపూర్వం ఖలు మయా  
ప్రయా ను జ్ఞాత్యద్య స్ఫుట మసహనా జీవిత మసా  
పృకృష్టస్య ప్రియోః స్థలిత మవిషహ్యం హ భవతి.

III-15

10. ఈ నాటికలు రెండును శృంగారమును చిందించుచు కేవలము పృతిహేతువులగుచున్నవి. కాని నాగానందిమున కవి ప్రేక్షకుల కొక విశిష్టసందేశము సందేశయుచున్నాడు. బౌద్ధమతపరమసిద్ధాంతమగు జీవకామణ్యమును బోధించుట యీనాటిక పరమప్రయోజనము. ఇందలి యతివృత్తము జాతిక కథలతో పృసిద్ధిగనిన జీమాతవాహన బోధిసత్తుని చరిత్ర. ఈకథను బృహత్కథామూలముననే కవి గ్రహించియుండనోవును. కథానరీత్యాగరమందలి కథకును ఈ నాటికకథకును గల యత్యంత సామ్యమీ పృతిపాదనను బలపరచుచున్నది.

11. నాగానంద మయిదుకముల నాటకము. ఇందు రెండు పృథానభాగములు కలవు. మొదటిది మలయవతీ జీమాతవాహనుల వివాహము. ఈభాగము మూడంకములలో నిర్వహింపబడినది. ఈకథారచన యనేకాంశముల నన్యకృతుల ఛాయలు కలిగియున్నది. ఇందు నాయకుడు ధీరశాంతుడు.

పితృభక్తిపరాయణుడు. ఈ నాటకమందలి మలయ సానువులు, గౌరీదేవి యాలయము, వీణావాదనలు— వీనివర్ణనలు కాదంబరియందలి వర్ణనల చోళియు న్నువి. కాని నాయికాపాణత్యాగోద్వేగము రత్నావలి యందువలన పూజముగ లేకన్నది. మలయవతీజీమూల వాహనుల పూజయమును కవి యిటుల వర్ణించును.

“అన్యోన్య దర్శనకృతః  
సమానరూపానరాగ కులవయసామ్  
కేషాంఽదేవ మన్యే  
సమాగమో భవతి పుణ్యవతామ్.” II-14

ఇటులనే సహృదవగ్గనముకూడ నతిమనోహర ముగనున్నది.

“దృష్టా దృష్టి మధోదదాతి, కురుతే. లాలాప సూళాపితా  
శయ్యాయాం పరివృత్త తీవృతి బలా దాల్చితా నేపతే  
నిర్యాస్త్రీమ సఖీమ వాసభాననా నిర్దగస్త మేవేహతే  
జాతా వామతయైవ మేద్య సుతరాం పృత్యై ననోహ  
ప్రియా.” III-4

12. జీమూతవాహనుడు మిత్రావసువుతో పాటు మలయసానువుల పరికమించుచు గరుడునిచే చంపబడిన నాగుల యస్థిసంఘాతముల చూచును. మిత్రావసువు చెప్పగా విషయమంతయు తెలిసికొని జీమూతవాహనుడు స్వశరీరదానముచే నొక నాగుని సంరక్షించినను తను ధన్యుడగుదునని తలంచెను. ఆనాడు శంఖచూడుడు నాగునివంతు శంఖచూడుని తల్లి పరిదేవించుచుండును. జీమూతవాహను డాత్మార్పణచేసి సంరక్షించెదననిన శంఖచూడు డంగీకరింపక ‘నావంటి త్తురజంతువు లెందరేని జన్మించి మరణించుచున్నారు. కాని మీవంటి పరార్థదత్తశరీరు లెందరెవట నుట్టవించి’రనును. శంఖచూడుడు గోకర్ణక్షేత్రమున పృథ్వీణ మాచరింపవెడలును. జీమూతవాహనుడు పరార్థమై దేహత్యాగము చేయుటలో గల ప్రీతిని భావించుచుండును. అతడు మలయవతీసంశ్లేషమునకన్నను, మాతృమూర్తియంక

మున శయ్యమునకప్పును వద్యశిలాసంస్కర్షణను సుఖ పృథులగు భావించెను. గరుడుడు పచ్చెను. అతడు తన మాంసమును తిన చింత జీమూతవాహనుడు వ్యభును దొండకుండుకొయెకాక పృథుప్రమనస్సుడై యుండెను. గరుడు డాశ్చర్యవక్తుడై తినుట నాదిన జీమూతవాహనుడు :

“నిరాముతైః స్వస్థత వివ రక్త  
మద్యాపి చెహే మయ మంచన మస్త  
త్పద్మిల ని పశ్యామి తవాపి తానత్  
కిం భక్షణా ద్విం విరతో గరుత్సన.”

గరుడు డామహుత్వ్యుని యూర్ధ్వవాక్కులవిని “అయ్యో ని న్నూనియమ నుండి రక్తమును గ్రహించి తిని కాని నిత్ర నిర్భయిచి నా హృదయమునే హరించురాన!” అనును.

చింతలో శంఖచూడుడు వచ్చును. అంత గరుడుడు తాను చంపినది మహాత్ముడు కరుణార్ద్ర చేత స్మరునగు బోధిసత్త్వదని తెలిసి తన పాపమునకు పశ్చాత్తప్తడై యగ్నిప్రవేశముచేయ నిశ్చయించును. ఇంతలో జీమూతవాహనుని పితరులు వచ్చుచున్నారని తెలిసి గరుడుడు సముద్రమున పడనెంచును. అప్పుడు జీమూతవాహనుడు “పాపవంతుం యు ఆత్మ హత్యకా”దనును. గరుడుడు పితరులయొక్కయు మలయవతీయొక్కయు పరిదేవితముల గని నరకానల జ్వాలావల్గేధుడై యత్యంతము సనుభవించుచు పాపవిముక్త్యపాయమును మరల నభ్యర్థించును. తండ్రియొనలేనొంది నాయకుడు—

నిస్సం వ్యాణాభిఘాతాత్ ప్రతివిరమ  
కులు ధవాన్ముత స్యానుతాపం  
యత్నాత్ పుణ్యపూజాపాం సముపవీను  
దేశం సంప్రసత్తైః వ్యధతిం  
మగ్నం యేనాత్రి సైనః భలతి పరిణతం  
ప్రాణిహంసాసమత్తం  
దుర్ధాధే వారిపూరె లవణపల మివ  
శీప్ర ముద్రతే హృదస్య

ఈ యుపదేశమును విని గరుడుడు సర్వప్రాణిపథ నుండి విరక్తుడగును. జీమూతవాహను డుపరతు డగును. గరుడు డమ్మతముతెచ్చి జీమూతవాహనునే కాక పూర్వభక్షితులగు నురగుల నందరను పృథ్వీ వితులజెయ వెడలును. మలయవతీప్రార్థన విని గౌరి ప్రత్యక్షమై జగదుపకారియగు జీమూతవాహనుని బ్రతికించును గరుడుడు స్వర్లోకమునుండి యమ్మ తము వర్షించును. సర్వులు ప్రియము నొందుదురు.

13. కవిత్వముననేకాక రూపకశిల్పము నకు శ్రీహర్షుడు సిద్ధహస్తుడే మూలమందలి కథ లను పృయోగయోగ్యములగు నాట్యవస్తువులుగ మార్పుటలో నాతడు చాల నైపుణ్యమును ప్రదర్శించెను. ప్రియదర్శికయందు ప్రియదర్శనా వత్స రాజుల ప్రణయకథతో దృఢవర్మ కథను, వింధ్యకేతు కళింగాదిపతులపై వత్సరాజు జయమును చాల మెల కువతో సలయోజించెను. దీని ఫలితముగ నాయకుని ధీరస్వభావము పరిపుష్టమైనది. ఇటులనే యంత రాటకము యుక్తియుక్తముగ నిబద్ధమైనది. కాని

యీనాటికయం దసంగతవిషయములును పెక్కులు కలవు. రత్నావళి యన్నివిధములను కవియొక్క పరిణాప్రజ్ఞను పరిస్పృరతృప్తిభను నభివ్యక్తమొనర్చు చున్నది. ఇందలి వర్ణనము లెన్నియో నాయుకా నాయ కుల యవస్థలకు నిర్దష్టోదాహరణములు. అటులనే లక్షణగ్రంథములయందలి నాటికాలక్షణములును రత్నావళిని మనసుతో నుంచుకొనియే చేయబడినటుల తోచును. పాత్రల ప్రాతిస్వికలక్షణములు పరిస్ఫుట ములు. కథ చిన్నది యగుటచే పాత్రల యవస్థా వైవిధ్యముల కవకాశములేదు. ఇక నాగానందమున కావ్యశిల్పము పరాకాష్ఠనందినది. అనిదంపూర్వ ముగ శాంతరసము దృశ్యకావ్యమున పృథివీతితమైనది, పరమపురుషార్థము పృబోధితమైనది. విశ్వశ్రేయస్సు కావ్యప్రయోజనమైనది.

‘శివ సుస్తు సర్వజగతాం

పరహిత నిరతా భవస్తు భూతగణాః

దోషాః ప్రియాన్తు నాశం

సర్వత్ర సుఖి భవతు తోకః॥’



# కాదంబరీ మహాకావ్యము పద్యము

‘మనిషిని మనిషికి నన్నిహితుఁడు చేయునదే మహాత్మ్యము’

డాక్టర్ యస్వీ జోగారావు

భావితాంతరంగ శిరోమణియగు భట్టాచార్యుడు వినిపించిన కాదంబరీ కావ్యకల్పపీఠులు రసికాంత రంగముల ప్రతిస్పందనములు పొందుకప్పుడందలి వ్యధానసందేశమునకు సద్యఃస్ఫూర్తి యేర్పడును. అదేమనఁజేయుచు నింపుమనయలవ్య నేర్పడెన మధురబాంధవ్యమునకు జన్మాంతరమునను మరె తిరుగులేదనుట. ఇందులకు గీటునకువచ్చి గీర్వాణ సారస్వతసింహద్వారమున శిల్పమనోజ్ఞములగు బంగారు సాలభంజికలవలె నిలువగల పాత్రము లారుగలవు కాదంబరీలో. కపింజలుడు, పుండరీకుడు మహా శ్వేత, కాదంబరీ, చంద్రాపీఠుడు, పత్రలేఖ—ఈయారు పాత్రములందును అనుస్మృతిముగ నొక స్నేహ సూత్రము లగించినాడు బాణుడు.

వ్యధానముగ ఈ ఆరుపాత్రముల అను బంధము ముతైరగును. మహాశ్వేతాపుండరీకులది యును, కాదంబరీచంద్రాపీఠులదియును స్త్రీ పురుషో

చిత స్మిగ్ధగంగారాత్యక పవిత్రప్రణయము. కాదం బరీ మహాశ్వేతలదియు, కపింజల చుండరీకులదియు సజాతీయ పరమస్నేహపూర్వకపథమునకు పరాయణము. పత్రలేఖాచంద్రాపీఠుల దొక చిత్రమైన యరుబంధము, స్త్రీపురుషభేద మున్నను ఆషడక్షణ మధురానుభవపూర్వకత్రేని షరమాదర్శప్రాయమైన పవిత్రబంధము.

అచ్చోద సరస్వీరమున పుణ్యశోకుడు పుండరీ కుల కర్ణావతంసమై “మమకర కాముకాభిసారిక” వలె నున్న పారిజాత కుసుమమంజరి పరిమళమును గ్రహించుటతో మనస్వీని మహాశ్వేత ప్రణయజీవితము నకు ప్రస్తావన జరిగినది. పారిజాతముపై వ్రాలిన మధుకరమువలె అతని రూపముపై నాపె మనసు లగ్నమైనది మొదట. చూచినంతనే “అహో ! రూపాతిశయ నిష్ఠాగ్ర రోపకరణ కౌశలస్యాన్వితా విధాతుః” అనుకొన్నది, చూపులతో నాతనిరూపు

నాపోశనము పట్టినది. ఆమెకు సాత్త్వికోదయము నైనది. తొలిచూపులోనే వలపు తొలకరించినది.

“చూచిన చూపునుండె యెదసాచ్చిన సుందరరూప భావనారోచి బహిర్గమించె మనుషోహగ నూరి మరొక్కచూపుగా”

ఈ ఘట్టము ఘట్టమంతట శృంగార సంగీతముతో విలాస శైలూపి మధురలాలసాలాస్య మంజీర శ్రింజిత ములు వినిపించినది. ఎంత ముగ్ధలకును హృదయాలయమున పగణయవ్యతిష్ఠ జరిగినంత “ఆనెక సురత సమాగమ లాస్యలిలోపదోపాధ్యాయ” బైన మకర కేటనుడే వివిధవిలాసముల నుపదేశించునను నట్టమును వికేదీకరించినాడు వాణుడు. అట్లే ఆమె సవ్యాజముగా సాకాశముగా పారిఆతకుసుమమంజరి పగళసాత్వకముగా పుండరికునిగాక పక్కనున్న కపింజలుని పుకరించినది పుండరికుడును ఇంగి అట్టడు గనుక “అయి పుటాపాలిని! కి నునైన పక్కాతా మిరుం” అని ఆ మంజరి నామెకు కర్ణాదతలంముగా తైసేసిరాడు. అవతంసస్థానమున ఆమెకు సద్యః పులకోన్మము, ఆతనికి పగళపిత్తానుభవనుండి ఇక జవమేటికి, తపమేటి కనునల్లు జవమాలిక జారి పడుటయు నైసెడి. ఆ పగణయ మువయవ్యతిష్ఠ మైనప్పు డొక్కసా మిటో అలపితములైన రాగతానముల వలె ఆ హృదయస్పందనములు సమాసముగా నుండు నను భావసూక్ష్మమిట సమ్యగన్మీలితము. ఆ జారి పడిన అక్షమాలికను తీసి ఆమె యెమిచేసినదని! ఆతని చేతికిచ్చుటకు మారుగా తన మెడలో వేసికొన్నది. చూచిారా అపకలి మనసు అపక్తమైనదని గ్రహింప గనే ఇవతలి మనసున కెంతచనపు నెసకొల్పినదో పగణయము! ఇంతలో పాప మిలుచెరువేళయైనదని తల్లికడనుండి కబురువచ్చినది. ప్రధమాంకకపాతము పొందిన కరిణివలె మహాశ్వేత అటు తిరుగవలసి వచ్చింది. కపింజలకర్పితుడైన పుండరికు డపు

డామె యెమట చిత్రముగా నొకవాలకమువైచి చక్కని యొక అభినయము చేసినాడు— “అకమాల నక్కడ పెట్టక అడుగు వేయరా” దని అజ్ఞాపించినాడు. అపు ‘డళీకకోపము’తో నతని ముఖము “ప్రయత్నవిర చిత భీషణుడుకుటి భూషణ” మైనది కాని “చుంబ నాభిలాష స్ఫురితాధరమునైనదట! వట్టిమునిపాపని చిట్టిమనసునగూడ పగణయరక్తి యెట్టి రసవ్యక్తి నవధరించినది!

ఇక మహాశ్వేత అంతఃపురమున ఆడుగు పెట్టి నదే కాని ఆమెపడిన యవస్థ వర్ణనాత్మకము. “కి మోగ తాఁనీ? కిం తలైవ స్థితాన్మి? కిం పరివృతాన్మి? కి మేకాకిన్యన్మి? కిం జాగర్మి? కిం సుప్తాన్మి? కిం రోదిమి? కిం నరోదిమి? కిం దుఃఖ మిదం? కిం సుఖమిదం? కిం దివసవిషా? కిం నిత్యం? కాని రమ్యాణి? కాన్యరమ్యాణి? కిం శృణోమి? కిం పశ్యామి? కి మాలమి?” ఇట్లనేక పగళ్ళలామెను వెన్నాడుచున్నది. కగమముగా నదియొక అద్వంద్వ మైన యవస్థగా, జగమంతా తన్మయముగా, నదియొక మహత్తపోయోగసమాధిగా పరిణమించినది. విరహము స్వారి చేయునపుడు పగణయము పరుగులు వారును.

అట మహాశ్వేత పగ్గస్థాన మది పుండరికుని పాలిటికి మహాపగ్గస్థాన మైపోయినది. ఆ యవస్థలో “అన్యమి, వాచస్పత్యూర్వమి, వాచరిచిత మివ, జన్మాంతర మివోపగతం, రూపాంతరేణేవ పరిణతం, అవ్యయమివ, మహాభూతాధిపతి మివ, గ్రహగృహ తమి, వోన్మత్తమివ, భరితమి, వాఙ్మయమివ, బదిర మివ, మూకమివ, విలాసమయమివ, మదనమయ మివ పరాయత్తచిత్తవృత్తిం, పరాంకోటి మధిరాధం మన్మధావేశస్య, అనభిజ్ఞేయపూర్వాకారం” అన్న ట్లున్నాడట పాప మాయన కపింజలుని గుండె కూడ కరగిపోయినది. మొదట వారి యనుబంధము నధిక్షేపించినవాడు తాను మహాశ్వేతకడకు మిత్రభిక్ష నర్థింపనెగినాడతడు. ఆ పుండరికుని విరహ విహ్వల

స్థితి అంతవని చేయించినది. అవార్త మహాశ్వేత గుండెతో నెగళ్లు పెట్టినది, కాని తా నంతఃపురము విడిచి వెంటనే బయలుదేరుట కవకాశములేదు. అద్దమరేయి “నవ్యతీరక్షేయ మన్యస్థిరాత్” అని తాను సంభావించుకొను ప్రియనఖి తరళిక తోడురాగా ఒంటరిగా బయలుదేరినది. మరి పరిజన మెవ్వరును వెంటలేరు. “వియతమాభినరణ పవ్యత్తస్య దరస్య కిమివ గృత్వం బాహ్యవిరిజనైః... సమారో విత శరాన నానక్షసాయకోఽనుసరతి కుసుమాయదః.” అని అంతఃపరిజనుడైన మన్యభుడు నిరంతరము గజ్జ కాఝుకనన్నుద్ధుడై యుండగా ఆభిరరణావరము లందు బాహ్యపరిజనావశ్యకత యేమి? అను నొక కామకధర్మము నిట వాఙ్మయన మౌళనంభవుడు బాణుడు సందర్భోచిముగా అనుసంధించినాడు.

మహాశ్వేత వచ్చినది కాని యేమిలాభము? అప్పటికే పుండరీక విరహాగ్ని గుండమున కపి జలుని గుండె గుగ్గిలమైపోయినది. ఆ చితార్చిష్టచ్చిట్టి టార్పటులవలె అతని రోదనద్వీనులు మిన్ను ముట్టినవి. ఇక మహాశ్వేతసంగతి చెప్పనలెనా? పాపము అవర్ణానిపాతమువలె ప్రియవయస్కునితో సంయోగ మునకుముందే వియోగము పొందుచిన దామెకు అమె యేడ్చి యేడ్చి యెదవీగలి వెంటనే మరణైక నిశ్చయ మైనది. కాని పుండరీకని పాణములు గృహించిన మహాపురుషుడే (చంద్రుడు) ఆమెకు పునస్సంగమమగ్రత్యాశ కల్పించి ఆ యుక్తముము నుండి వారించినాడు. నాటినుండి విరహాదిక్ష పట్టినట్లు, విరహమే విశ్వరూపము ధరించిన ట్లామే పగతి పన్ను పాపపటప్రతియై “మదగదేహనిమిత్తం హర ప్రియాదనార్థ మగ్రహిత హరారాధానాం రతిమివ” నిర్దాశ్యమమున శివసన్నిధానమున అఖండ నిర్మాత దీపకలికవలె, అనాఘాత పారిజాత కోరకమువలె, అసావేరి రాగమువలె కాలము గడుపుచున్నది. అమె వియోగము చూచి చూచి నెచ్చెలియైన తరళిక

“దుఃఖసంబ్రహ్మచారిణ” మైపోయినది. ఆ వియోగ కథ విని “అహమన్య స్య సర్వః శ్రోతుమ్” (‘మరి విరలేను’) అన్నాడు నహ్మాయుడు చంద్రాపీఠుడు. ఇక్కడ బాణుడు “గతిం చిరమై నపుటిక సుహృద్భవ దుఃఖగాఢలు పునర్వర్ధితములైనప్ప డనునవ సమానమైన వేదన కలిగించు” నని యొక సహృద యత్నమర్పము నుట్టుంచినాడు చంద్రాపీఠపర ముగ అమె నాశ్వాసించుచు తాను కంటతడి పెట్టిన మహాబాగు డతు కథ విని సెజ్జకు మేనతార్చి పునః పునః మహాశ్వేతావృత్తాంతమునే భావమున అప్పత్తము దెలికొన్నాడట! అయి. కప్పడే తదాపురాలైన తరళిక ప్రియిచ్చిచ్చివెంటనే ఆ “దుఃఖ సంబ్రహ్మచారిణ” తరళిక యెక్కడి వెళ్ళినది పచ్చించును. కథ చెప్పి పురార్చిష్టకులు తగవుకొని ప్రియైచి అలసిన మనస్తా అల్లంపూరమున గవుసెనబాని వీణవలె నిదురించుచున్న మహాశ్వేతను చూడగనే ఆయన కెందుకో హతాత్మగ తన అప్పలు వైశంపాయనుడును. పత్యలైఖయు స్ఫురణకు దగిలిరి. స్పృహృపయ గోచరమైన ఒక మృదుభావమునకు అదాళ్యై. సక లైకతానమైన వ్యాప్తి యేర్పడునుట యిచట పర మాత్మము. మరి యా చంద్రాపీఠ డెడు? మనః కారకమైన చంద్రుని యవతారము, పుండరీకుని ప్రాణములు హరించినవాడు చంద్రుడే. వైశంపాయను డెవడు? పుండరీకుడు, పత్యలైఖ? రోహిణి పృథ్వీతము చంద్రాపీఠునకు పత్యలైఖవలె మహా శ్వేతకు వైశంపాయనుడు భోగదూరుడుగదా.

ఆ మహాశ్వేత కథ ముగిసినంత సాయంత్రన మైన దనుచు బాణుడు ఏదో పట్టి ఛాడిమూలుగా పడమట నూర్చు డప్రమించెనని చెప్పట కాక “స్వత మహాశ్వేతావృత్తాంతోపజాతభోక ఇవ సమత్స్పృష్ట దివసవ్యాపారో రవి రవి భగవా నభో మఖతా మ యాసీత్” అనగా మహాశ్వేత వృత్తాంతము విసేనందు వలన నేర్పడిన విషాదముచే దివసవ్యాపారము నుజ్జ

గించినవాడువేలె సూర్యభగవానుడుకూడ అధోముఖుడయ్యెను — అని చెప్పటతో కర్మసాక్షిగూడ సహృదయత్వ మారోపింపబడినది. అట్లు సూర్యచంద్రులిద్దరినూ సానుభూతిస్ఫురణ మేర్పడిన దనుటతో ఆమె విరహగాఢ యెంతటి వేదనాస్పదమైనదో తెలియగలదు. ఆమె విహవబంధ మేర్పడకయే ప్రియుడు దివంగతుడైనను అతనిమీదనే మమకారము పెంచుకొని నిర్భరయౌవనముచేగూడ నిర్వికారపిన్నత శిష్య నిర్విశేషముగ ఉపాసించబడుచు కాలము వెళ్లుచున్నచున్నదనుటతో మంత్రప్రేరితమైన విహవబంధమున కంటె మనఃస్ఫేరితమైన రాగబంధమే దొడ్డదని కవి ప్యవనించినట్లైంది. ఆ సందర్భమునందే “అవ్యాజరమణీయమైన, పెను దీర్ఘకాల వియోగమును భరింపలే” దనియు “ఒక బిడ్డలో సమాగమ మేర్పడినదనగా అవి జన్మాంతర సహస్రసరిహస్రభవభరిత” మనియు నికపునుపులు నిక్షేపించినాడు బాణుడు.

మహాశ్వేతవెంట చిత్రరథాంతఃపురమున కరిగినాడు చంద్రాపీడుడు. అక్కడ కాచిబరిని చూచినంతనే “శేషంబృథాణ్యవి మే వేదసా కిమితి లోచన మయాన్యేన న కృతాని?” అనగా బ్రహ్మగారు తన మిగిలిన యింద్రియములనుగూడ నేత్రమయముగా చేసుకుందుకు మిక్కిలి పగచినాడు. ఒకనిమిత్రముగా పెండ్లిచేసుకొననని శతధముపట్టికూర్చున్న యామెకును మనసు ప్రసవించి సప్త్యేమృతికృత సర్వసాత్త్వికవావమైనది. ఇది యీ రసికచకోరముల సౌందర్యబుద్ధికాస్వాదాబినివేశమును తెలుపుచున్నది. మహాశ్వేత కాచిబరి కాతని పరిచయముచేయుచు అతని వృత్తాంతమును వివరించి, యోగ్యతలు విశదీకరించి - “యదామయి తథాతతాసీ వర్తితవ్యమ్, ఏవతే మిళితం, బాంధవశ్చ, పరిజనశ్చ” అని ఆమెచేతనే తాంబూల మిప్పించి వారి ప్రణయ జీవితమునకు తాను ప్రస్తావన నడపినది. తదుపరి కాచిబరి ప్రీతిసూచకముగా ఒక హారము సవినైన

ముగా తన కనుగ్రహించినపుడు “మహాశ్వేతా చరణారాధన తపఃఫలమిదం” అనుకొన్నాడు చంద్రాపీడుడు. ఆమె తన నమ్ముఖములోనే మధురవేదనామదిరాపానము చేయుచున్నపుడు “ఇచ్చామి దేహదానోనాపి స్వస్థా మత్యభవతిం కర్తం” అని అభయమిచ్చినాడు (దేహదానము చేసియైన ఆమెను స్వస్థురాలిగా చేయగోరుచున్నాడట మహానుభావుడు!) ఆ పృణయ మెంత సరసత్వమునైన అనుగ్రహింపగలదు.

పశ్చిమేక్షును కేయారకుడు - “దేవస్య చంద్రావీర్యస్య వ్యసాదభూమిరెవో పతతే బానాః తాంబూలకరంక వాహినీ” అని పరిచయము చేసినప్పటినుండి కాచిబరి ఆమెయెడల ఎంతో నెయ్యము నెరపినది. తమ వల్లభుల కభీష్టములగు సర్వవస్తువులందును తమకుగూడ అత్యయతాభావ మేర్పడుట సహృదయనైజము. అట్లే మదలేఖా తమాలికా కేయారకాది కాచిబరి పరిజనమునందు చంద్రాపీడుడును బద్ధుడగుడు. అతడు రాజధానికి మగడినంత ఆమె పడిన యవస్థ యింతయు సంతయుగాదు. చంద్రాపీడునకు పశ్చిమేక్షచే పంపిన సందేశమున ప్రణయార్ద్రము, విరహ సురభిశమునగు నామె సుమునస్త్వమున కక్షరాకృతి యేర్పడినది. కాచిబరి సందేశమును గొనివచ్చినదన్న సంతోషముతో చంద్రాపీడుడు పశ్చిమేక్ష నమాంతము కావించుకొన్నాడు. ఆ వల్లమాలిన మక్కువ యల్లద.

మహాశ్వేతా పుండరీకులందు మొదట మహాశ్వేతయు, కాచిబరి చంద్రాపీడులందు మొదట చంద్రాపీడుడును ప్రణయోత్సవ ప్రారంభులైరి. ఏమైనను నల్వరికి నల్వరును ఒకేవరంత సౌందర్యములుగల పేగమికులు జీవితాంతము ప్రణయమే పౌణ్యాశ్వాసముగా బ్రగిడినవారు. కవులు, పేగమికులు, నువ్వులు నొక్కకోవలొనవా రనునట్లయన్నది బాణుని నిరూపణమును, స్వాదు కాచిబరి సౌందర్యగాంధర్వగంధిలమైన చంద్రాపీడుని యవస్థ - “స్వయ

ముత్తావితానకచింతా శతాకులా కవి మతి రిన తర  
లతా నకించినోశ్చైవతే" అన్నట్లున్నది. ఉండి  
యుండి పుండరికుడు ప్రణయకవిత్వములో పడినాడు.  
మహాశ్వే విణమీటి విరహాగంధర్వము నాలపించి  
నది. కాదంబరి మధురోహమదిరామదోష్వత్తయై  
పోయినది. (కాదంబరి తల్లిపేరు మదిర. మదిరా  
కాదంబరి శబ్దము లించుమించు సమానార్థకములు.  
కాదంబరి శబ్దమునకు సరస్వతి అనియు వేరొక  
యర్థముగలదు. అదియు బాణుని కావ్యముపట్ల  
సార్థకమగును. కాని మధురాసవ నామసామ్యమున  
మదిరయెడల కాదంబరికిగల యౌరసత్వమువలె ఆ  
మధురప్రకృతి యామెకు స్వభావసిద్ధమనియు మనము  
గ్రహింపవలెనని కవి యుద్దేశము కావచ్చును )

ఇట్లు మహాశ్వేతా వృత్తాంతమునను, తత్కాశి  
కాదంబరి వృత్తాంతమునను సౌందర్యము, శృంగారము,  
వ్యణయము, సహృదయత మొదలగు మహా  
త్తమమనఃప్రసాదన ప్రాయములైన భావవ్యవస్థ  
లను గురించియు, ప్రణయప్రస్థములైన హృదయము  
లపై విరహము నెరపెడి ప్రభుత్వమును గూర్చియు  
మనకు చక్కని సందేశము లందజేసినాడు మహాకవి.

ఇక కేవలస్నేహవిషయము -- కాదంబరి  
మహాశ్వేత తాక వివరించిన వినిపించిన రైదు  
మధురస్వరములు. ఒక కంచములో తిని యొక  
మంచముపై పరుండిన చిలుకకాకటి నాటి తబ్బు  
నంటి కూరిమి వారిది. "కాదంబరి నా రెండవ  
హృదయ" మని కంతోక్తిగా చెప్పినది మహాశ్వేత.  
మహాశ్వేత యవస్థ తెలిగి "నాహం కథంచిదపి సశో  
కాయాం మహాశ్వేతాయా మాత్మనః పాణిం గ్రాహ  
యిష్యామి" అని భీష్మించుకొని కూర్చున్నది కాదం  
బరి. మహాశ్వేత నచ్చజెప్పినచో తమ పుత్రిక  
పెండ్లి చేసికొనవచ్చునని యానపడి యామెకు కబు  
రంపినారు తల్లిదండ్రులు. ఆమె కాదంబరికి వెంటనే  
పెండ్లి కమ్మని కబురంపినది. అందులకు చాల

నొచ్చుకొన్నది కాదంబరి. తన ప్యతిసందేశమున  
“సుహృద్భుజు ఖేదితే హి మనసికైవ సుఖా? (అప్తల  
కష్టములకు కలిగిన మనస్సున సుఖాశ యెక్కడిది?)  
దివసకరాస్తమయ విదురాసు నలసిషు సహవాస  
పరిచయా చృక్కవాక యువతి రపి సమాగమసుఖాని  
పరిత్యజతి, కిముత నార్యః?” (రవి విరహ మనుభ  
వించు పద్మములతో సహవాసపరిచయముగల దగు  
టచే చక్కవాక యువతికూడ సమాగమ సుఖములను  
పరిత్యజించుచున్నదనగా ఇక స్త్రీల సంగతి చెప్పెడి  
దేమి ? అనగా దానివలె నిదియు పక్కతిసిద్ధమని  
ధ్వని) అని తన మనసు నామె కనులముందు బెట్టి  
నది. అంత మహాశ్వేత “యథార్థ మౌచిష్యామి”  
అని స్వయముగా బయలుదేరినది. ఆ గందర్వలోక  
మతిమాత్ర మనోజ్ఞ మవశ్య దర్శనియమని చెప్పి  
చంద్రాపీఠునిగూడ తోడ్కొనిపోయినది. కాదంబరి  
చంద్రాపీఠులందు తనకొక ఆసురూప్యము స్ఫురించి,  
అతనిజూచిన కాదంబరి తప్పక వలచి వరింపగల  
దను ప్యత్యయముతోడనే ఆమె యిట్లు చేసియుండును.  
అతని యోగ్యతలు పూనగ్రుచ్చినట్లు వివరించి కాదం  
బరి మనసాతనిపై లగ్నమగునట్లు చేసినది. అతని  
కామె సంగతి యంతకుముందే చెప్పినది వారి ప్రణయ  
జీవితమునకు తా నంకురార్పణము గాంచి పుణ్యము  
గట్టుకొన్నది. తన ప్రియసఖి కాదంబరియు తనవలె  
నిరాలంబయు, సుఖవిహారయు కాకూడదని ఆమె  
అభినివేశము. ఆమె తన చెలికత్తె తరళికనుగూడ  
“న వ్యతిరక్తైయ మస్మచ్ఛరీరాత్” అని సంభావించు  
చున్నదిగదా. సహృదయమైన చంద్రాపీఠుని తన  
కకారణ బంధువుగను, తన ప్రియసఖి కాదంబరికి  
తగిన పరునిగను పరిగణించినది. ప్రియుని వయ  
స్సుని కపింజలుని కేటికోళ్లెత్తినది, ఆ మహేశ్వరి  
మహాశ్వేత డెండవుదేవళమున కుంభగతపృథ్వీపకళిక  
వలె వెలుగుచున్న స్నేహజ్యోతి అందుకొన్నవారికి  
హరతియే.

చెలికారము పేరు చెప్పనరికి సంస్కృత వాఙ్మయమున సుగృహీతనాముడు కపింజలుడు స్ఫురించును. అజిహ్వాబ్రహ్మచర్యశ్రమమున విద్యా పీఠమున వీరమఠమువైచికిని భామినుల శషభిషులకు ససేమిరా చలించని బాలస్థాణు వతడు. మహా శ్వేతనుజుచి మోహపరమపుత్ర జనమాలికను ఛార విడిచిన మిత్రుడు పుండరీకుని “సఖే! పుండరీక! నైత దనురూపం భవతః పుద్రజనప్రభు విషమార్గః” అని గద్దించినాడు, ఆ వెట్టిబాగుల మిత్రుడు పరహ విధుర హృదయుడై యొకిండుకసేపు కనబడకపోవు నరికి అడవులు మడుపులు గావించినాడు. ఎట్టకేల కొకచో కన్పించినాడు పుండరీకుడు గాని మదనా తురుడై ముగ్ధుడనాడు. కపింజలుడెన్నో హితోప దేశములు చెసినాడు; లాభములేకపోయినది. శిశిరోప చారములు చేసినాడు లాభము లేకపోయినది. మిత్రుని ప్యాణములు కడబట్టుచున్నవి. “అన్యః గతి ర్నాస్తి” యని మహాశ్వేతకడకు బయలుదేరినాడు. “ప్రాణ పరిత్యాగే నావి రక్షణయాః సుహృదసవః” అన్నది. యతని పూనిక. ఆమెతో అతని సహగమ మొకటి కాదంబరిలో మిక్కిలి సున్నితమైన సన్నివేశము. “రాజపుత్రి! కిం బ్రవీమి? వాగేవ మే నాభిధేయ విషయ మవతరతి త్వమయా” అని యెత్తుకొని యెట్టిటో విషయము సవిస్తరముగ నివేదించి, “తగ్ధచ్ఛామి, సర్వవాచిమక పుహృత్ప్రాణం వైదక్షిణార్థమ్, ఆయ ముపంచితోజలః, విష మే పరమో విభవః” అని సమాధానముకొరకుగూడ ఎదురుమాడక గిరుక్కున మరలివచ్చినాడు.

పరిజనమును కనుమొరగి అంతఃపురమునుండి మహాశ్వేత వచ్చునరికి అర్ధరాత్రుమైపోయినది. అప్పడే పుండరీకునిమనసు మహాశ్వేతయందును, అసువులవచ్చు వెన్నెలయందును లీనమైపోయినవి. అవతల కపింజలుడు—“హా హతోఽస్మి! హదగ్ధోఽస్మి! హావంచతోఽస్మి! దురాత్మన్! మదనపహావ!

పాప! నిర్భుణ! కిమిద మకృత్య మనుషీతమ్?... మహాశ్వేతే! దుర్మిణితే! కి మనసే తిదమకృత్యమ్? ఆ పాప దుశ్చరిత! చంద్ర చందాల! కృతాని ఇదా నీమ్, అవగత దాక్షిణ్య! దక్షిణానిలహతక! పూర్ణాస్తే మనోరథాః....హా ధమ్! నిష్ఫరిగ్రహేలాఽసి, హా తపః! నిరాశ్రయ మసి, హా సరస్వతీ! విధవాఽసి... సఖే! న శక్యోమి భవతా వినా క్షణ మనస్థాతు మేకాకీ. కథమపరిచిత ఇవాదృష్ట పూర్య ఇవాద్య మా మేకపదే ఉత్పల్లజ్య వ్రయాసి?...కథయ త్వద్వృతే క్యగచ్ఛామి? కం యాచే? కం శరణ ముపైమి? అంధోఽస్మి సంవృత్తః, జూన్యా మే దేశోజాతాః. నిరర్థ కం జీవితం, అప్రయోజనం తపః, నిస్సృఖాశ్చ లోకాః...” అని చేయుచున్న ఆర్తనాదములు శబ్ద గుణమును బహుధా శకలీతము చేయుచున్నవి. తదుపరి మహాశ్వేత సహగమనమున కుద్యుక్తులగు చుండగా ఆకసమునుండి చంద్రుడాయెను వారించును. అంతలో కపింజలుడు కచ్చులిగించి “నా సఖిని ప్యాణము లవహరించి ఎక్కడికెగెదవో చూచెదగాక” అని ఆకసమున కెగిసి యాతనిని వెంటదగులును. అదీ ఆ మహాత్ముని స్నేహశీలత! అవ్యాజరమణీయ మది. అతడు దృఢప్రతుడే కాని సమయము వచ్చు నపు డాతనికి స్నేహసూత్రిమే యజ్ఞోపవీతము కంటె పరమము పవిత్రమునైనది. “విపత్తిసౌఖ్యసదృశ క్రియ” డాతడు, మూలదురుసుకాని మనసుమత్తని వాడు మహాసుభావుడు. మిత్రలోకమున మింటి దీపమై వెలుగొందువాడు.

ఇక స్నేహము విషయమున చంద్రాపీడుని సంగతి: అత డుత్తమ మనస్వి. అసలు మనఃకారకుడైన చంద్రుని యవతారమే యతడు. ఎవగల యెల్ల వారికి నతనితోడి పరిచయ మచిరకాలమున పరమ స్నేహముగా పరిణమించును. వైశంపాయను డెట్లును బాల్యమిత్రము. కాదంబరి సరేసరి అతని స్నిగ్ధ హృదయ శివశిశ్నేఖరశశిరేఖ యామె. ఆమె పరిచారకులు నతనికి పరమావులు. మహాశ్వేత

అతనిగూర్చి కాదంబరితో “విష చ దంభనాత్మభృతి  
ప్రకృత్యా మే నిష్కారణబంధుతాం గతః, పరిత్యక్త  
సంగస్థిరా మపి మే నవిశేషైః స్వభావ సరలైర్గుణై  
రాకృష్ట్య త్రవృత్తిం వర్తతే, దుర్లభో హి దాక్షిణ్యవర  
వశో. నిర్మమిత్రమిత్ర మకృత్యమహ్మదయః”  
అని యుద్ధాటించినది.

అయితే పత్రలేఖతోడి యాతని యనుబంధ  
మహార్య మద్భుతము. కాదంబరి మొత్తముమై,  
కాదు కాదు, సంస్కృత వాఙ్మయములోనే ఒక చిత్ర  
మై పాత్ర పత్యలేఖ. శరీరస్పర్శ ప్రసక్తిలేకుండు శ్రీ  
పుమమలమధ్య స్నేహస్థితి యెంతమేరకు సాధ్యమో  
ఆ సరిహద్దుపై చంద్రాపీడునిపజ్జ వినయగర్వముతో  
నిల్చిన పాత్ర మామె. పోనీ అందములేని దండమా-  
అమె రాజపుత్రి. “మహానుభావాకార” “అహో!  
మానుషీమ పక్షపాతః ప్రజాపతేః” అని కాదంబరి  
సన దున్నది యామెక. చంద్రాపీడునకు “ప్రకృతి  
వల్లభ” అని చెప్పబడినది. అతని కీ అహార్య  
సహచరిని తల్లి యప్పగించినది. “పత్యలేఖ తు తతః  
ప్రభృతి దర్శనెనైవ సముపజాతసివారసా, న  
దివా, న రాత్రౌ, న సుప్తస్య, నాసీనస్య, నోత్థిత్తస్య,  
న బ్రమత్, న రాజకలగతస్య ఛాయేవ రాజసూ  
నోః పార్శ్వం ముమోచ” అనగా నాడు మొదలమె  
చంద్రాపీడ దర్శనమాత్రముననే సేవానందము పొం  
దును, పగలనక రే యనక సర్వకాల సర్వావస్థ  
లందును భాయవలె అతనిని కనిపెట్టుకొని యున్న  
దట. మూర్తిభవించిన సేవాధర్య మామె. పేరిన  
స్నేహభావ మామె. కాదంబరి చంద్రాపీడుల  
మధ్య ప్రణయనుబంధమునకు మనసిజుడు వ్యాసిన  
పత్ర మామె.

కాని కాదంబరీరసజ్జలలో అగ్రగణ్యుడైన  
విశ్వకవి రవీంద్రుడు పక్షపాతకలుషితమైన అంధత  
వలన కృపణుడై పత్యలేఖపాత్యను సమ్యగున్మీలితము  
చేయక అమెతో “ప్రణయత్పష్టారము, విరవంచ

తము” నైన యొక శ్రీ హృదయ మున్నట్టే గుర్తింపక  
యుపేక్షించినాడని బాణునిపై నొక యభాండము  
వైచినాడు. అవివారమూలక మిది. కవి యుద్దేశించి  
నంతపట్టు ఆ పాత్యతత్వపరమార్థము నాద్యంతము  
రవీందుగడు గుర్తింపలేదని చెప్పవలసియున్నది, ఇది  
సాహస్రోక్తికాదు. నన్నసత్య మిటు చూడుడు :

చంద్రాపీడున కాని తల్లి పత్రలేఖ నేమని  
యప్పగించినది ?

“సా మయా దుహత్యనిర్వశేష మియంతం  
కాల ముపలాలితా సంవర్ధితా చ, తిదియ మిదానీ  
ముచితా భవత స్తాంబూలకరంకవాహినీశ కృత్యా  
మయా ప్రియతా, న చాన్యాయాయుష్కతా పరిజన  
సామాన్యదృష్టినా భవితవ్యం. బాలేవ లాలసియా,  
స్వవిత్తవృత్తి రివ చావలెద్యో నివారణయా, శిష్యేవ  
దృష్ట్యా, సుహృదివ సర్వవిసంభేష్యవ్యతరీకర  
ణయా, దీర్ఘకాల సువర్ధిత స్నేహతయా స్వసుతాయా  
మివ హృదయ మస్యా మస్తే మే”

అనికదా అమె యాదేశము. తన తల్లి  
“స్వసృత”వలె చూచుకొను వ్యక్తి తనకేమి గావలెను?  
చెల్లెలి వరుసగదా. అన లా పత్యలేఖ యెవ్వత?  
రోహిణి, నిత్యానపాయని యగు చంద్రుని ప్రణయిని.  
చంద్రుడు శస్త్రుడై చంద్రాపీడుడై భువి కవతరించి  
నాడు. అమెయు అతని నెడబాయలేక పత్రలేఖ  
యైనది. (పత్రలేఖ యనగా అలంకారప్రాయమైన  
దని యర్థము). అయితే ప్రియుడు శాపగగ్నస్తు డగుట  
వలన తన కీ జన్మలో భోగభాహ్యుడు. అందులకే  
అట్టి వట్టి యనుబంధము.

చిట్టచివరి కామె చిత్యచరిత్యము కాదంబరి  
యుత్రరభాగమున నిట్లు విప్రృతమైనది. పత్రలేఖ  
యేమైనదని చంద్రాపీడుని ప్యక్షించినది కాదంబరి.  
“చంద్రాపీడమూర్తి శృంగద్రూప త్రచ్యుత్యా అర్థితాం  
తరాత్మా పత్యవాదితే—ప్రియో! కుతోఽత్ర? సా ఖలు  
మధుఃఖయఃఖితా రోహిణి శస్త్రం మా ముపశ్రుత్య.

కథంత్రమే వైకాకి మర్త్యలోకనివాసదుఃఖ మనుభవసి ఇత్యభిధాయ, నివార్యమాణాపి మయా పృథమమేవ మచ్యురణపరిచర్యామై మర్త్యలోకే జన్మాగ్రహిత్''

కాదంబరీ తు త్తచ్చుత్వా రోహిణ్యా స్తథోదారతయా, మహానుభావతయా స్నేహాలతయా, పతివ్రతతయా, పెశలతయా చ విస్మితహృదయా, వరం లజ్జితాన కించిదపి వస్తుం శశాక.''

లోకమున కొక లోకోత్తరమైన, పరమ పవిత్రమైన, అపూర్వ రమణీయమైన, నాన్యతో దర్శనీయమైన, ఆదర్శప్రాయమైన స్నేహాధర్మోపదేశము చేయుటకు, ప్రణయ సందేశమును వినిపించుటకునై కోరి యీ పత్యలేఖ పాత్యజీవితసూత్రము నిట్లు పన్నినాడు బాణభట్టారకుడని గ్రహింపవలసియున్నది. కాదం

బరీజ్యోతికి మట్టననున్న నిర్వరస్నేహపాత్య మీ పత్యలేఖ,

లోకోత్తర చరితములగు నిన్ని పాత్యముల యేకత్య సన్నివేశము నింత మనోజ్ఞమధురానుబంధ సుందరముగా నిర్వహించి మనసార తన మనస్సార సరసత్య సర్వస్వమునే మధురసారస్వతముగా వెలయించిన మహాకవి బాణభట్టారకునకు మనః పురస్కారముగ వొక నమస్కారము.

మనిషిని మనిషికి సన్నిహితము చేయునదే మహాతత్వము. ప్రపంచములో నెవరు ప్రవచించిన తత్వములోగాని సారాంశ మిదియే, అదే తన కవితా సంస్థానము కాదంబరిద్వారా బాణభారతి మనకుచేసిన మహోపదేశము, జచ్చిన మధురసందేశము.



## భవభూతి కవితా విభాతి

శ్రీ కె. వేం. నృ. అప్పారావు

“నాన్నాపి : కురుతే కావ్యం” అనగా ఋషి కానివాడు కావ్యకర్త కాజాలాడు అని అర్థము. ఋషి యనగా దృష్ట. ద్రష్టయను పదమునకు చూచువాడని యర్థము, దీనినిబట్టి కన్నులుగలవారందఱు ఋషులని అర్థము చెప్పరాదు. గీతలో చెప్పబడిన యీ క్రిందిలక్షణముగలవారే దృష్టులు. “సమం సర్వేషు భూతేషు తిషంతం పరమేశ్వరం, వినశ్యత్స్వవినశ్యంతం యఃపశ్యతి స పశ్యతి”—అనగా ‘సర్వభూతములు నశ్యరములై యుండగా, నిత్యము మార్పు చెందుచుండగా, వానిలో నశింపని తత్త్వమై హెచ్చుతగులులేక వెలుగొందు పరమేశ్వరుని చూచువాడె కన్నులుగలవాడు!’ సామాన్యజనులకు హేయముగా కన్పించు వస్తువులుకూడ ఋషినేత్రమునకు పరమాత్మ స్వరూపముగనే భాసించును. అట్లే కవిదృష్టికి కూడ ఈ ప్రపంచమంతయు చైతన్యమయము, రమణీయమునై కన్పియును. సామాన్యులకు జడపదార్థ

ములుగా భాసించు కొండలు, నదులు, చెట్లు, లతలు, మున్నగునవి కవిచే ప్రాణప్రతిష్ఠ చేయబడినవై చేతనములవలె ప్రవర్తించును. ఇట్టి అలౌకిక జగత్తును తన కావ్యమందు నిర్మించుశక్తిగలవాడు కనుకనే ఆతనికి కవిబ్రహ్మ అను పేరు సార్థకమగుచున్నది.

సంస్కృత కవులలో ఇట్టి అలౌకిక జగత్తును తన కావ్యమందు నిర్మించి మన కందించినవారిలో పృథమగణ్యుడు భవభూతి. ఆతని కావ్యములలో ప్రథమగణ్యము ఉత్తరరామ చరితము. భవభూతి మూడు శాస్త్రములలో వండితుడు. వశ్యవాక్కు, బ్రహ్మకువలెనే సరస్వతి తనకు వశ్యురాలై ప్రవర్తించుననియు, తాను శబ్దబ్రహ్మ విదుడను, పరిణతపూజుడ. ననియు చెప్పికొనెను, అతని శక్తినిబట్టి, ఇట్లుచెప్పట అహంకారమనికాక అశ్వవిశ్వాసముగా గణింపవలెను. శబ్దబ్రహ్మ పాసనచే అత్యుదర్శనము గాంచినవాడు గనుకనే అట్లుపలుక గల్గెను,

ఆదికవియైన వాల్మీకిని భవభూతి ఆదర్శముగా గ్రహించెను. ఉత్తరరామచరిత్ర నాందీశ్లోకము నందలి పూర్వకవి స్తుతియేగాక, నాటకమునందలి వాల్మీకిపాత్రమును ఈ విషయమును సూచించుచున్నది. సీతాదేవికిగల్గిన మిథ్యాపవాదమును పోగొట్టుటకే వాల్మీకి రామాయణమును రచించెను. సంవత్సరకాలము రావణుని ఆశోకవనములోనున్న సీతాదేవి పగవర్తన యెట్లుండెనో మనమేమి యెఱుంగుదుము? అని శంకించిన పృజలకు రామాయణములోని సుందరకాండము కనువిప్పుకొనినది. క్రాంతదర్పియగు మహర్షి సీతాదేవి ఆశోకవనవాసము కన్నులకు గట్టినట్లు చిత్రించెను. కనుకనే ఆది సుందరకాండమైనది. ఆదివిన్న ప్రజల మనస్సులలోని శంకలన్నియు సూర్యకిరణములకు మంచుబిందువులు హరించునట్లు హరించిపోయినవి. సీతాదేవిపై అత్యంత భక్తిగౌరవములు నెలకొనినవి. కాని ఈ మాటే 'అభాండము' రామునిమీద పడినది. పరమ పతి వ్యతా శిరోమణియు, నిండు చూలాలైన భార్యను ఆక్రమముగా పరిత్యజించెననునింద రామునిపైపడెను. దీనిని పరిహరించు బాధ్యతను భవభూతి స్వీకరించెను. ఉత్తరరామచరిత్ర రచనమునందలి యీ ప్రయోజనమును గ్రహింపనిచో భవభూతి కవితాభూతి మనకు గోచరముకాదు.

కావ్యమునకు వ్యంగము ప్రాణమనియు, అది ఆతిశయముగానున్న కావ్యము ఉత్తమకావ్యమనియు ఆలంకారిక సిద్ధాంతము. కాళిదాస భవభూతులలో కాళిదాసు వ్యంగ్యప్రియుడనియు, భవభూతి వాచ్యప్రియుడనియు కొందరు పండితుల యాహా. కాని సూక్ష్మముగా పరిశీలించినచో వ్యంగ్యవైభవములో భవభూతి కాళిదాసునకేమాత్రము తీసిపోడని చెప్పవచ్చును. పృస్తావనలోని "ఉత్తరం రామచరితం తత్ప్రభవతం ప్రయోక్తతే" అను శ్లోకమున 'ఉత్తర రామచరితము' అనక 'ఉత్తరమైన రామచరితము'

అనుటలో నే ఒక విశేషార్థము ధ్వనించుచున్నది. భవభూతి రచితమైన నాటకములలో మహావీరచరిత్ర యొకటి. ఇందు పూర్వరామచరిత్ర వర్ణితము. ఈ ఉత్తరరామచరిత్ర మహావీరచరిత్రకు తరువాతి గ్రంథమును సంగతినేకాక అంతకంటె ఉత్కృష్టమైనదను అర్థమునుగూడ 'ఉత్తరం' అను పదము స్ఫురింపజేయుచున్నది. మహావీరచరిత్రలో ప్రధానరసము యుద్ధవీరమైన, ఉత్తరరామచరిత్రలో పృథానరసము ధర్మవీరము. యుద్ధవీరముకంటె ధర్మవీరము ఉత్కృష్టమేగదా! చాలమంది పండితులు ఉత్తరరామచరిత్రలోని ప్రధానరసము కరుణారసమని తలచుచున్నారు. కాని సూక్ష్మముగా పరిశీలించినచో భవభూతి ఇందలి ప్రధానరసమును ధర్మవీరముగానే యుద్దేశించినట్లు స్పష్టముకాగలదు. అంగరసములో కరుణమును ఎక్కువగా పోషించినంతమాత్రమున అదే ప్రధానరసము కానక్కరలేదు. అంగములపుష్టి అంగికే సంక్రమించునుగదా! ఉత్తరరామచరిత్రలో భవభూతిదేసిన చమత్కారమిదే. రసములన్నిటిలో మిక్కిలి ఆర్ద్రతకలది కరుణరసము. భవభూతి కీ రసమన్న మిక్కిలి యిష్టము. కనుకనే "వికో రసః కరుణ విచ" అను శ్లోకములో కరుణరసమునుండియే తక్కిన రసములన్నియు పుట్టినవని చెప్పియున్నాడు. అంతమాత్రముచేత ఉత్తరరామచరిత్రలో పృథానరసము కరుణము అని చెప్పటచేగాదు. ఇందు సీతారాముల పునస్సమాగమము నిర్వహణసంధిలో బంధింపబడినది. ఇక మధ్యకాలములో సీతారాములు తాము తిరిగి కలిసికొనగలమును ప్రత్యాశతో లేరు గనుక, వారి విలాపములన్నియు కరుణరసములోనికే పర్యవసించునందురు. కాని భవభూతి నడుమ నడుమ ఈ ప్రత్యాశకు బీజములు వేయుచునే నిర్వహణములో సీతారాములకు కలయికను కల్పించెను. ఇందీతని వ్యంగ్యవైభవము గోచరించును.

ఉదాహరణమునకు పృథమాంకమున పసిష్ఠ మహర్షి సందేశమును తీసికొనివచ్చిన అప్రాచక్రమహర్షి వృత్తాంతము తీసికొందము. “నీవు బాలుడవు, రాజ్యముకొత్త, శ్రోతమాపుటకు నేను సమీపమున లేను, కనుక పృజారంజకము పృథానముగా బెట్టుకొని రాజ్యపాలనముచేయుము” అని పసిష్ఠసందేశము. దీనికిరాముని పృథివచనము “స్నేహమును, దయను, సౌఖ్యమును, చివరకు జానకినిగూడ పృజారంజనమునకై విడుచుటకు నేను బాధపడను” ఈ ప్రతిజ్ఞయే ఈ నాటకమునందలి ముఖ్యరసము ధర్మవీరమని తెలుపుచున్నది. పుత్రధర్మమును నిర్వర్తించుటకై రాజ్యపరిత్యాగముచేసిన రాముడే. తిరిగి రాజధర్మము నిర్వర్తించుటకై పత్నిపరిత్యాగము చేసెదనని పల్కినాడు. ఒక్కొక్క పరిస్థితిలో ఒక్కొక్కటి ప్రధానధర్మమగుచుండెను అని భవభూతి యీవాక్యము ద్వారా సూచించుచున్నాడు. యాదృచ్ఛికముగా అన్నమాటలే నిజమైనవి.

ఈ సందర్భములోనే సీతాదేవికిగూడ పసిష్ఠులు వారొక సందేశమునంపిరి. “భూదేవి నీ తల్లి. బ్రహ్మతో సమానుడగు జనకుడు నీ తండ్రి. సూర్యుడును, నేనును గురువులమైన వంశమునకు కౌడలవు. నీకు నేను ఆశిస్సుల నీయగలను? కేవలము వీర మాత్రపు కాగలవని ఆశీర్వదించుచున్నాను” ఇదివిని శిశిరామచంద్రుడు “అనుగృహీతులము” అని ఋషి ప్రబావము సిట్లు వర్ణించెను. “లౌకిక సాధువుల వాక్కును అర్థము ననుసరించును, గాని అదృఘముల వాక్కులనే అర్థము లనుసరించును” ఇట్లునుటచే వసిష్ఠులవారి వాక్యమునకు అన్యధాత్వము ఉండదను విశ్వాసము రామునకుగలదని స్పష్టమగుచున్నది. అట్లే ఋశ్యశృంగుని సందేశముకూడ ఈ సందర్భముననే అందింపవచ్చినది “అమ్మయ్యా, మేమిచట యాగనిమిత్తియగా ఉండిపోయితిమి. నిన్ను పుత్రులు ఒడిలో ఉండగా చూడగలము ఈశ్వరగా బెంగవలదు”

ఇదికూడ లౌకిక సాధులవాక్కు కాదు, అడుగుపెట్టుగనే అనాపృష్ఠిని నివారింపగలిగిన ఋశ్యశృంగ, ఋషివాక్కు. ఇవి సీతారాముల హృదయములలో నాటుకొని వియోగసమయమున పృథ్యాశకు బీజముగా నున్నవని చెప్పవచ్చును.

ఇక ధర్మవీరమే పృథానరసముగా ఉద్విష్టమైనప్పుడు కరుణరసము నంతగా పోషింపనేల? అను ప్రశ్నకు సమాధానము అది పరోక్షముగా వీరరసమునే పోషించునుగనుక. వీరరస పృథానమగు కావ్యములో నాయకుని పరాక్రమము ప్రబలముగా వర్ణించుట ఒకపద్ధతి. ప్రతినాయకుని పరాక్రమమును అతిశయముగా వర్ణించి చివరకు అతనికి నాయకునిచేతిలో ఓడిమి కలిగించుట ఇంకొకపద్ధతి. అట్లే ధర్మవీరమునందును నాయకుని ధర్మనిష్ఠకు భంగము కల్గించు పరిస్థితుల ప్రాబల్యము సతిశయముగావర్ణించి చివరకాతడు వానికి లొంగకపోవుటకు ప్రదర్శించినచో అతనిలోని ధర్మవీరమునకు పుష్టిలభించును.

ధర్మనిర్వహణకై ఒక మహాపురుషుడు చేయు త్యాగముయొక్క పరిమాణమునుబట్టి అతనిలోని వీరత్వము పృస్థుటమగుచుండును. త్యాగములేనిచోట వీరత్వమునకు పృసక్తియేలేదు. అత్యంత పియమైన వస్తువును ఒకధర్మమును నిర్వర్తించుటకై త్యాగము చేయగల్గుటకష్టము. కనుక అట్లు త్యాగముచేయుటను వీరత్వముగా చెప్పనగును. సత్యముకొత్తై రాజ్యత్యాగముచేసిన హరిశ్చంద్రుడు, పరోపకారమునకై దేహత్యాగముచేసిన జీమాతవాహనుడు మున్నగు వారు త్యాగవీరులుగా పరిగ్రహింపబడుట, అట్లే సీతారాములు అన్యోన్యాయారాగితీయమును ఎంతగా పోషించిన, అంతగా సీతాపరిత్యాగము చేసిన రాముని యందలి ధర్మనిష్ఠ పృస్థుటముకాగలదు. దీనిని సాధించుటకై ప్రధమాంకమున చిత్రకటపృష్టాంశమును కల్పించి పూర్వ రామచరిత్రలోని రసవద్భట్టము లన్ని

దీని పగ్గరించినాడు భవభూతి. కేవలము సీతారామలక్షణాలేకాదు ఆ చిత్రములజూచి యానందించినది! భవభూతి కృపావిశేషమున మనమును ఆ అక్షర చిత్రములజూచి ఆనందించుచున్నాము. ఈ చిత్రపటకల్పనము భవభూతి ప్రతిభకొక మచ్చుతునక. ఇందు సీతారామల పంచవతీవిహారము, అందలి ప్రకృతి దృశ్యములు వర్ణించుటతోపాటు, సీతాపహరణమైన పిమ్మట ప్రియువియోగముచే శ్రీరాముడు "రాణ్ణకూడ విద్భునల్లు" విలపించిన దృశ్యములును లిఖించబడినవి. ఇవి చూచుటచే సీతకు, రాముని హృదయములో తనకుగల స్థానము సుస్థిరమైనదను విశ్వాసము దృఢపడి, అతని విషయములో ఆహోహకు అవకాశములేకుండ జేయుటకు తోడ్పడినది. కనుకనే తృప్తియాంకమున రాముడు శంబూకపద్మత దండకారణ్యమునకు వచ్చినప్పుడు, పంచవతీనిజూచి విలపించుట సీతకు దుర్భరమైనది. నీందతో పరిత్యక్తురాలైన సీతాదేవి దుఃఖముకంటె, పశ్చాత్తాపతప్పుడైన రాముని దుఃఖమే అతిశయముగా వర్ణించి. చివరకు సీతయే అతనినిజూచి జాలిపడునట్లుగా చిత్రించిన భవభూతి శ్రీరాముని విమర్శించు విమర్శకులకు వ్యంగముగా సమాధాన మిచ్చుచున్నాడు. వాదియే వ్యాజ్యము వదలుకొన్నప్పుడేక న్యాయవాది యేమిచేయగలడు? ఏ సీతాదేవి పక్షమున నిలబడి ఈ విమర్శకులు రాముని విమర్శించుచున్నారో, ఆమెయే అతనికి అభ్యనుజ్ఞ నిచ్చినది. వసిష్ఠుని సందేశము విని "ప్రజాంంజనముకొఱకు బాసకనిగూడ విడవగల" నని రాముడన్నప్పుడు సీతచే కపి యొక చక్కని వాక్యము పలికించినాడు. "అతపి రామవకుల ధురంధరః అర్యపుత్రః" కనుకనే మీరు ధమువంశ ధురంధరు లని మెచ్చుకొన్నది. "పశ్చాంంజనమునకు అవశ్యకమగుచో నన్ను పరిత్యాగముచేయవచ్చు" నని అభ్యనుజ్ఞ ఇచ్చుట చక్కగా ధ్వనించుచున్నది.

ఇక ధర్మనిర్వహణార్థము తన్ను పరిత్యజించుట కూడ ఆమెకు ఇష్టమగుపక్షమున ఇక శోకించుట యెందుకు? అను పశ్చాత్తాపగూడ చక్కని సమాధానము కవియే యిచ్చినాడు. ప్రథమాంకపాఠ్యం భములోనే చక్కని ఎత్తుగడతో దీనిని ధ్వనింపజేసినాడు. పట్టాభిషేకోత్సవములవైచిన జనకమహారాజుగారు తిరిగి మిథిలకు వెళ్ళిపోవుటచే, తండ్రిగారి కొఱకై బెంగపెట్టుకొన్న సీతాదేవిని ఊహించుటకై శ్రీరాముడు అంతఃపురమునకు వెళ్ళుటతో అంకము పాఠ్యంభమగుచున్నది శ్రీరాముడు సీతను ఊహించుచు "గృహస్థులు ఆహితాగ్నులు కావున ఎక్కువ దినములు గృహమువిడిచియుండుటకు అవకాశము ఉండదు. ఈ హేతువుచేతనే వారు మనమింకను ఉండునని కొరినను, వెళ్ళిపోయిరి. కాని మనమీద గ్రహమలేక కాదునుమా!" అని చెప్పగా, సీత దానికి ప్రత్యుత్తరముగా "ఈనంగతి నె నెఱుగకాదు. అయినను, బంధుజన వియోగము దుఃఖము కలిగింపక మానదుగదా!" అని పలుకును. సూక్ష్మముగా పరిశీలించినచో నిందనేక వ్యంగ్యములు ద్యోతకములగును. జనకుని వియోగమునకే యంతబెంగపెట్టుకొనిన సీత పతివియోగము నెట్లు సహించగలదను వ్యంగ్యముచే కరుణారసమునకుపుట్టి, ధర్మనిష్ఠాపరులైనవారికి ప్రియజనవిప్రయోగములు కలుగుట సహజము. వియోగము దుఃఖకరము కనుక గృహస్థులు దుఃఖించుట సహజమైనను, అదుఃఖమునకు అర్థము ధర్మనిష్ఠయందు ద్వేషముగా చెప్పరానియు ధ్వనించుచున్నది, దీనిని బట్టి శ్రీరాముని వియోగమునకు సీత యంతశోకించినను, అతని యందామెకుగల పూజ్యభావము ఇసుమంతయు కొఱవడలేదని విషయ మిచ్చుట ప్రతిపాదితము. కానిచో అత ధర్మము చేసినట్లు సీత భావించినట్లు చెప్పవలసివచ్చును. అట్లు భావించినచో ఆమె సీతయుకాదు. ఈతడు రాముడును కాదు.

ఇక భవభూతి కవితలోని స్రాగసులను వర్ణింప వలెనన్న ఒక ప్యత్యేక గ్రంథమే వ్యాయవలని యుండును. అందును ఉత్తరరామచరితమునందలి పృథివద్యము ఒక రసగుళిక. కావున అందుండి యే స్థాలీపురాకన్యాయముగా కొన్ని యుదాహరణము లిచ్చి యీ వ్యాసమును ముగింతును.

“నాటకేమాత్తరం రామచరితం రమ్యతాస్పదం  
తత్రాపిచ తృతీయాంక స్తతశ్లోక చతుష్టయమ్.”

కాళిదాసుని కాకుంఠలమున చతుర్థాంకమువలె భవభూతి ఉత్తరరామచరితమున తృతీయాంకము మకుటాయమానము. అందు నాకు నచ్చిన నాలుగు పద్యముల నీకింద వివరింతును.

“తతుస్థం నైరాశ్యా దవివ కలుషం విషయవశాత్  
వియోగే దద్వేష్మిన్ యుటతి ముఖనాత్ స్తంభితమివ  
వ్యసన్నం సౌజన్యార్ద్రయితకరుణైర్గౌఢకరుణం  
ద్యువీభూతం ప్రియ్యా తవ హృదయ వస్మిన్ కణ  
జవ.” (1)

దీనికి నా యనువాదము :

“ఇక నాకు నితనికి నెట్టిది సంబంధ  
మను నిరాశఁ దలనట్లతను వహించి  
నిరపరాధను నన్ను దరలించెఁ గానకు  
నను నల్ప విమనస్కతను గలంగి  
దీర్ఘవియోగంపుఁ నెరవీడకయె హూ  
ద్ధతునంబుచే స్తంభితత్వమంది  
సర్వంబు సహించు సహజ సౌజన్య గు  
ణంబుచే నుద్రసనస్తత్వమూని  
ప్రియని కోకంబుచే నార్తిబెరిగి కరము  
ప్రేమవశమునఁ గరంగి ద్రవించి నీదు  
హృదయ మిపుడొక్క కణకాల మెడములనే  
భావలహరుల సంకులత్వమునుబొందె !”

దండకారణ్యములో శంఖాకుని వెదకుచు వచ్చిన శ్రీరాముని, సూర్యభగవానుని అర్పించుటకై రసాతలమునుండి అచ్చటికేవచ్చిన సీత ఆకస్మాత్తుగా జూచినప్పుడు ఆమె మనస్సునందొక్కమ్మడిగా చెల

రేగిన భావములను కవి. ఆమెతోగూడవచ్చిన తమనచే వర్ణింపజేసెను. ఇది కాకుంఠలమునందలి “యాన్య త్యద్యశకుంతలేతి” అను పద్యమును స్మరణకృత్యమును. అందు కణ్వుడు తనసీతిని తానే వర్ణించుకొనును. ఇందు సీత తన హృదయస్థితిని తానెఱుగలేకున్నానని చెప్పగా తమన వర్ణించుట రసోచితముగానున్నది.

“విలులితమతిపూరై చ్చాప్సయనందశోక  
శ్రవభవ మవస్థజంతి పవ్వల్తొన దిద్దా  
స్మయతి హృదయేశం స్మహనిష్యందీని తే  
ధవళమధుర ముగ్ధా దుగ్ధకుల్యేవ దృష్టిః !” (2)

దీనికి నా యనువాదము :

“వెలుచనే లోపలిహర్షశోకనదు లుద్వేలంబుగాఁ  
బొంగి య  
శ్రులు జాలై కనుఱుపులొత్తుకొని యస్తాకోదతిన్  
జాఱఁగన్  
దెలిసిగ్గల్ దరితిపులున్ జిలుకు నీనెయ్యంపు  
వాల్చుపు దొం  
తులు పొడోశ్యదు కీరధార నభిషిక్తుంజెయుటల్  
రమ్యయో.”

సీతకొఱకై విలపించి, విలపించి గంగాదేవి వరప్రభావముచే అదృశ్యురాలైయున్న సీతను గన జాలక శ్రీరాముడు అయోధ్యకు మఱిపోవునప్పుడు ఆతని దివ్యసందర్శనముచే గల్గిన అనందము, ఆతడు వెళ్ళిపోవుచున్నాడని విషాదము చూపులలో నింపుకొని, ఇకముందు దుర్గభదర్శనముడిగు నాతని నదేపనిగ చూచుచున్న సీత చూపును తమన పైవిధ ముగా వర్ణించును. ఇది కాకుంఠలమునందలి “ఇతః ప్రత్యాదేశాత్ స్వజనమనుగంతుం వ్యవసితా” అను పద్యమును జ్ఞప్తికృత్యము. ధవళదృష్టియగుటచే సీత నిరలంకారనియమము వ్యంజితము.

“అన్యన్యేవ లతాగృహే త్య మభవ స్త్వన్మౌదత్రేకణ  
సాహంస్రై కృతకౌతుకా చిరమ భూద్దో దావరసైకతే

అయాంత్యా పరిదుర్మనాయిత మివ త్వాం విక్షుభ్ద  
స్తయా  
కాతర్యా దరవిందకుట్టలసింఘో ముగ్ధః పృణా  
మాంజలిః” (3)

దీనికి నా యనువాదము :

“ఈ పాదరింటనేనుమి పృతివయొనర్చుచునుంటి  
వీవు, నాఁ  
దాపెయు గౌతమీపుత్రినమందలి యంచలఁ జూచు  
వేడ్క జూ  
గై పఱితింపుచున్ గినుకనందినయట్లుగ నీవు  
గన్నదన్  
బాపము! ఛీతిమై మొగివెఁ బాణినరోబుయుగంబు  
దా వెనన్.”

వనవాససమయమున సీతారాముల కిష్టసఖిగా  
నుండిన వనదేవత హనంతి, సీతను త్రిశించినందుకు  
రామునిపై కోపముకలదై, అతనికి పూర్వపరిచిత  
స్థలములజూపు సందర్భములోని దీపద్యము. ఇందు  
సీత మౌఢ్యసంపద, భర్తయెడ అమె ఆనువర్తనము,  
అంచల జూచి అనందించు సరళ చిత్తవృత్తి వర్ణిత  
ములై. రాముడామెకు విధించిన పరిత్యాగముయొక్క  
తీవ్రతను ద్విగుణీకృతముగా వ్యంజిత మొనర్చు  
చున్నవి.

“ఏకోఽస్య కరుణ ఏవ నిమిత్తభేదాత్  
భిన్నః పృథక్ పృథగివాక్యయతే వివక్షాన్  
ఆవర్త బుద్ధిదతరంగ మయాన్వితా  
నంభోయథా సలిలమేవః అత్సమస్తమ్.” (4)

దీనికి నా యనువాదము :

“కరుణరసమొక్కటే రసం బరయ నివియె  
కారణవిభిన్నతను గాంచు వేఱు వేఱు  
రూపముల; బుద్ధుడావర్త రూపమౌ వి  
కారము లవెన్ని కలుగనీ, నీరమొకటై !”

ఇవమాలంకారముతోనుండియే సర్వాలంకా  
రములు పుట్టినవని ఒక అలంకారికుడు చెప్పినట్లుగా  
రసములన్నియు కరుణరసముతోనుండియే ఆవిర్భ  
వించినవని భవభూతి సిద్ధాంతము. రసమునకు  
అర్చిత ముఖ్యము. అది కరుణరసమునందున్నంత  
మఱిరసమునందును లేదు. గంగాప్రవంతివలె సకల  
కల్మషములను కడిగివేయగల శక్తి కరుణరస  
స్యవంతికేగలదు. కనుకనే శబ్దబ్రహ్మవిదుడైన  
భవభూతి పవిత్రమైన సీతారాముల కథను కరుణము  
వృధానాంగముగా గల నాటకమున గూర్చి తాను  
తరించెను. మనలను తరింపజేసెను.

“జయంతితే నుకృత్యేనో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః”

## డాక్టర్ జాన్స్ సూర్యనారాయణ

వింధ్యపర్వతములకు దక్షిణమునందున్న నదులలో ముఖ్యమయింది గోదావరి. ఆర్యావర్తమునందు “గంగ” వలె దక్షిణాపథమున గోదావరి ప్రశస్తి గాంచినది. ఈనది పడమటికనుమలలో నెక్కడనో పుట్టినను తూర్పుకనుమలను దాటివచ్చి తూర్పుతీరమును సస్యశ్యామలముచేసి సముద్రమునందు గలియుచున్నది. తూర్పుతీరమునందు గోదావరి, కృష్ణా నదులు ప్రవహించు ప్రాంత మతిప్రాచీనకాలమునుండియు తెలుగు మాటాడువారి మూలస్థానము. తూర్పుకనుమల కావల “బద్యాబలము” మొదలగు ప్రాంతములు గలవు. ఇదియు తెలుగునేలయే. ఈ ప్రాంతమునందు శ్రీరాము డరణ్యవాసమును గడపినట్లు వాల్మీకి చెప్పియున్నాడు. మేఘనందేశమునుండలి యట్లు దీప్రాంతమునందే ప్రవాసవత్సరమును

(స్నిగ్ధచ్ఛాయా తరుమ వసతిం రామగిర్యాశ్రమేషు - మేఘ) విజయవంతముగ ముగించుకొనినాడు.

“భవభూతి” తన యత్తరరామచరిత్ర మను నాటకమునం దీప్రాంతమునే సువిపులముగ వర్ణించి యున్నాడు. ఏడంకములు గల యీ నాటకమునందలి మొదటి మూడంకములందు గోదావరీపరిసరముల పగనంగము గలదు. అందును రెండు, మూడంకముల కథ గోదావరీప్రాంతమునందే జరిగినది. “భాయాంక” మని ప్యకశ్చిగాంచిన మూడవయంకమీతని రచనాశిల్పమునకు మచ్చుతునక. ఈయంకము గోదావరీపరిసరమునందే జరిగినది. శంబూకవధకై రాముడు గోదావరీప్రాంతమునందలి దండకారణ్యమునందలి “పంచవటి”లోని జనస్థానమునకు వచ్చును. తనబిడ్డల ద్వాదశవార్షికమంగళమును నిర్వర్తించు నెపమున సీత యటకు రావించబడినది. ఈసన్నివేశ

మవాత్మికము. ఈసందర్భమునందు శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు. <sup>1</sup>

[పథమాంకమునందలి చిత్రపట పృథ్వీవర్ణనము నందును గోదావరీపరీసరపాంతమునందలి గిరి, సరిగ్గర్త, కాంతారములు, పశుపత్నాదులు, వర్ణితము లయింపి. ఇట్టి వర్ణనమును స్థానికపు కృతివర్ణనమని చెప్పదురు. ఆంద్రకవులలో శ్రీనాథుడి వర్ణనమును చేసియున్నాడు. <sup>2</sup> శ్రీనాథుడు తాను పృథ్వీముగ చూచినవానిని తన రచనలందు యథావకాశముగ జోడించియున్నాడు. అతడాంధ్రుడైనందున తన మాతృభూమిపై నభిమానముచేత నివిధముగ నాయా పాంతములను వర్ణించియుండు ననిపించును. తన నివాసస్థానముగాని పాంతములందలి సూక్ష్మాతి సూక్ష్మములగు సంశములను వర్ణించుట సాధ్యము గాదు అత్యయత, తాదాత్మ్యములేనిదే యట్లు వర్ణించుట జరుగదు. గోదావరీప్రాంతము నింతను విపులముగ వర్ణించిన భవభూతి యాప్రాంతము నివాసముగ గలిగివచ్చెయ్యుండు ననిపించును. ఈ యాశయమును స్థాపింప శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారిక వ్యాసమును వ్రాసియున్నారు. <sup>3</sup>

తెలుగుదేశమునకు నడుమనున్న గోదావరీ పాంతమునందలి యరణ్యవర్ణనము తెలుగుదేశవర్ణన

1 రామాయణంలో శ్రీరాముడు శంఖాకవధ కొరకు జన స్థానానికిగాని, గోదావరీప్రాంతానికిగాని వచ్చినట్లులేదు. దక్షిణాం దిశయా/కామ - త్రతారాజుని వర్ణనః  
శైవలస్యాత్తరే పార్శ్వే - దదర్శనుమహాత్మరః  
అస్మింత్పరస్థ తప్యంత - తాపసం సుమహాత్మరః  
దదర్శరాఘవశ్రీమూన్ - లప్యమానమధోముఖం.

అని యున్నట్లు వెక్కిరి.

(మన భవభూతి-భారతి June 1945 PP 487-492)

2. ఏపట్టణమువ్రాల నేవేరు పృథ్వీ - పృథ్వీకి ముత్యాలపేరుబోలె - భీమ 2-52.

3. మన భవభూతి-భారతి June 1945 PP 487-492

యననగును. భవభూతికాలమునాటి గోదావరీప్రాంత వర్ణనమునుబట్టి ఏతద్గుణవిశిష్టములగు గిరి సరితాం తారములు పశుపత్నాదులు మన మాతృభూమిని శోభాయమానముగ చేయుచున్నవని గ్రహింప వచ్చును.

“భవభూతి” వర్ణనములందు అభిరుచిగల వాడని తోచును. మహాకావ్యములందు వర్ణింప యోగ్యతగాంచిన యప్తాదశవర్ణనలలో లేని యరణ్య వర్ణనమును తన నాటకమునందు సువిపులముగ గావించియున్నాడు. అష్టాదశవర్ణనములో నుద్ఘాత వర్ణనమాత్రము గలదు. భవభూతి మహాకావ్యమును వర్ణించియున్నాడు. కవిది సౌందర్యవృష్టి. అరణ్యము నందలి సౌందర్య మన్యదుర్లభము. ఈయంశమును కాలిదాసుగూడ సూచించియున్నాడు. <sup>4</sup> ఈ యపు రూపముగ సౌందర్యమును తా ననుభవించిన భవభూతి తన కావ్యము నాన్వేదించువారి కాసౌందర్యము నందింప ముచ్చటగలిగినది. సీతారాముల కథను మరుగుగా చేసికొని కవి ఈవర్ణనమును గావించియున్నాడు. కథావస్తువున కదుకని వర్ణనగాక వస్తువువర్ణన పరస్పరము శోభాజనకములగునట్లుగా వీనిని పొసగించుట యీతని నేర్పును చాటుచున్నది.

పృథమాంకమునందలి చిత్రపటమునందున్న చిత్రములలో నన్యతమము ‘దక్షిణారణ్య’ ప్రవేశము. సీతకు నాకపకారణముగా రాముడు తాళపత్రమును బూనెను. అనగా నాప్రాంతమునందెండ దుర్భరమని తోచును. వారికి ముండదది చిత్రితమయినది. అది దక్షిణారణ్యమని ఎట్లుతోచును? దక్షిణారణ్యమందలి పృక్షము లతసౌందర్యములు. ఛాయాపర్యవసములు. ఈ లక్షణలక్షితము దక్షిణారణ్యమే. కాని దానిని తెలిసికొనుట సులభము. ఈ యరణ్యమునకు గల

4. దూరికృతః ఖలు గుడై రుద్యానలతా వనలతాభిః -

శాకుం - 1-17.



యా పృత్యేకతను తరువాతి యంకములందు యథావ కాశముగ కవి వివరించెయ్యన్నాడు. తపస్సున కనువగు నీరు-నీడ-ఫలమూలములు దండకారణ్యోప వనమునందు లభించును. (2-1) దండకారణ్యోప వనమునందు గోదావరియున్నది. దాని కిరువైపుల వృక్షములు గలవు. వానియందు పక్షులున్నవి. మధ్యాహ్నపు ఎండకు, అనవరతము కూసి యలసి నందునను, అకలిగొని యావృక్షముల పట్టులలోనికి ముక్కులనుదూర్చి అందలి సూక్ష్మజీవులను తిను చున్నవి. మదవుటేనుగులు తమ కంఠాతి నవనయించ నాచెల్లకు రాచుకొనుచున్నవి. ఎండవేడిమివలన పృథివిలములగు బంధముగల ఆచెల్ల పూ లీరాపిడి వలన కంపించిన చెట్లనుండి జారి గోదావరిలో పడు చున్నవి. (2-9) ఆ యరణ్యములందలి వృక్షములు సాంద్రములు. దాన నీలిమ వ్యాపించినది. మరియు నావృక్షములు సుదీర్ఘములు. దాన చూచువారికి భయమును గల్గించుచున్నవి. ఎల్లయెడల గలగల పృథుహించు కొండవాగులు, తీర్థాశ్రమ గిరినర్సిధర్మ కాంతారవంత మీగోదావరీప్రాంతము. (2-14)

ఈ దండకారణ్యోపవనమునందలి సెలయేళ్ల కిరువైపుల గల వృక్షములక్రింద యాకులుండును. ఆ చెల్లనీడయే వారికి తపోవనములు. నీవారములతో నోగిరముగావించి దాన నతిధుల సత్కరింతు రాయ తులు. (1-25) నిగమాంతవిద్యలను గరపు నస్త్రాదులకు సునికపట్టాయరణ్యము. (2-3)

ఇంతవరకు నాయరణ్యమును స్థూలముగ చిత్రించియున్నాడు. ఇంక నందలి వివిధములగు స్థానికవిశేషములు.

ప్రసవణపర్వతము:— చుట్టునున్న స్నిగ్ధము లగు వృక్షముల నీలిమచే పరివృతము. గోదావరీ పృథుహాధ్వని ముఖరితములగు గుహలుగలది ఎప్పుడును వర్షించుచు మేఘములచే నినుమడించిన

నీలిమగలిగినదియు నగు ప్రసవణము జనస్థానము మధ్యభాగమునందున్నది (P 32). ఈ పర్వతము గోదావరినమీపమునందున్నది మేఘములట్లే గిరియు నమీపమునందున్నట్లగుపడును (2-25).

నత్యవయమునకు రోమోద్ధమము జనింపజేయు. నవియ, ముద్రించిన యడవిమృగములచే నావృతము లయిన గుహలు గలిగినవియువైనవి జనస్థానప్రాంత మునందలి యడవులు. అనగ ప్రసవణగిరి పరిసరా రణ్యములు (P 80). ఈ వనమునందొక చో నరపులు లేనందున నిశ్శబ్దత - ఒకవంక ధ్వనించు ప్రాణులు - స్వేచ్ఛగ నిద్రించిన పాముల యూర్పులందు చూటలు జనించుట వేరొకచో - నీరు విరళముయినందున. దప్పిగొన్న తొండలు కొండచిలువల చెమటను త్రాగుట. వేరొకచో (2-16). ఖరుడను రాక్షసునకు నివాస మైన దీజనస్థానము (2-17). 1414 రాక్షసులు ఖరదూషణులు నీ జనస్థానమువారు.

జటాయువృక్షాంతము:— గోదావరీపనాంత మునందు చెల్ల నలుపుదనపు సౌగంధ్యము. అందు పక్షుల. యులివు. నడుమ పెద్దశిఖరము. అదియే జటాయు. నివాసము. ఆ శిఖర క్రిందభాగమునందు పర్ణశాల. అదియే సీతారాముల నివాసము (2-26).

జటాయు శిఖరమునకు దక్షిణముగ గోదావరీ. అందు సీతాశ్రీర్ధము (P 111). జటాయువు తునాసున. కలుగావించిన రావణుని యుక్కురథము ఆ రథము నకు పూనిన గాడిదల కంకాళములు (3-43).

“కుంజవాన్” అను దండకారణ్యభాగము. అందు దను కబంధాయుండిరి. తత్సమీపమున. మతంగాళముము. అదటనే శబరి “పంప” అనుపేర పద్మనరస్సు (P 37). ఈ సరస్సునందలి పుండ. రికముల కాడలు సుదీర్ఘములు. అందలి హంసల. రెక్కలు విదుల్బుకొన్నపుడు అవి కదలి అందలిలో జలము కన్నీరువలె స్రవించును. దాన కువలయము.

లందలి లోభాగములగు కింజల్కదులు గననగును. (1-31).

మూల్యవంతము:— ఈ కొండ దిశలను పరిమళింపజేయును. క్రొక్కారుమొగులా కొండ నాశ్రయించును (1-31).

ఇంక నరణ్యమధ్యభాగమును దిలకింతము.

మధ్యమారణ్యము:— మదించిన నెమళ్ళు - వాని మృదుధ్వని, నీలమగు వాని కంతచ్చవి యా పరిసరపర్వతమును వ్యాపించియున్నది. ఇచటి వృక్షములు ఛాయాపగధానములు. ఇచటి వన్యమృగములసంభ్రాంతములు. దాన నిశ్శబ్దత - పగబ్బలిచెల్ల పూలు పక్షుల తాకిడివలన రాలి వాగులందు పడుచున్నవి. దాన నానీరు మంచి సుగంధమును గలిగియున్నది నేరేడుచెట్లు చాల ఫలములను గలిగియున్నందున నవనతములై నీలిమను గగ్గూచున్నవి. వానిపండ్లూడి వాగులందు పడగా నా నీరు ధ్వని చేయుచున్నది. మదపు బీసుగుల దానాంబువులచే వృక్షములు సిక్తములయినవి. అడుకొను పండులు పెకలించి సగమునమలిన తుంగవాసన యాప్రాంతమునందు గలదు. ఎలుగుకొదమలు గుహలందు చీతార్థము చేయుచున్నవి. ఏనుగులు నమలిన సల్లకివృక్షములనుండి సుగంధము వ్యాపించుచున్నది.

ఈ యరణ్యమున సీతాకథాప్రసంగములందు పాత్రతవహించిన వస్తువర్గము గలదు. 1. తపోవనమగు పంచవటి, 2. గోదావరీనది, 3. ప్రస్రవణనగము, 4. జనస్థానవనదేవతయగు వాసంతి, ఎచట చెట్లు మృగములు బంధువులో యట్టి ఖహుకందర నిర్ద్వరవంతములగు గోదావరీప్రాంతములకు దాను మరలవచ్చితిని రాముడు పంచవటీప్రవేశ సమయమునం దనును. ఈయంశము తరువాత వివరింపబడియున్నది.

సీత తన హస్తములతో నంబునీవారశష్టముల వొనగి తరుశకుని కురంగముల మనిచెను. కరికలభకము, గిరిమయూరము పుత్రనిర్విశేషమగు సీతా ప్రియమకు భాజనమయినవి.

కదిలివనము నడుమనున్న శయనీయ శిలా తలము, అతాగృహములు, గోదావరీసైకతమునందలి హంసలు సీతారాముల వివిధవిస్రంభసాక్షులు.

ఇంత సువిపులముగ నీప్రాంతమును వర్ణించిన భవభూతి గోదావరీతీరనివాసియే కావచ్చును.

అట్లు గాదన్నను దూరదేశమువారికి నింత యింపుగతోచు గోదావరీప్రాంతము మన జన్మభూమి యగుట తెలుగువారి సుకృతము.



## శ్రీ జొన్నలగడ్డ ప్రభాకరశాస్త్రి

నిరంతర కావ్యానుశీలనాభ్యాసవశమున పవిత్రీ కృతస్వాంతులగు బుధసత్తములచే కవి సహృదయో భయానుగ్రాహకముగా నిర్మింపబడిన శాస్త్రము అలంకారశాస్త్రము. అసంఖ్యాకములగు అలంకార శాస్త్రగ్రంథములలో పృథమస్థానమును ఆక్రమించిన నాట్యశాస్త్రమునకు చెందవదిగా అర్వాచీనాలంకారిక లోకమున స్వీకరింపబడిన గ్రంథము ధ్వన్యాలోకము. ఈ గ్రంథనిర్మాత సహృదయచక్రవర్తియగు ఆనంద పర్వనాచార్యుడు. ఈతనికి పూర్వులగు అలంకారికులు అలంకారములను, గణములను, వృత్తులను, రీతులను కావ్యమునకు కావ్యత్వసంపాదకములగు సౌందర్యాదాయక ధర్మములుగా పరిగణించిరి. కాని ఆనందపర్వను పూర్వలాక్షణికులకు ఆప్యసిద్ధమగు ధ్వని అను ఒక అంశమును కావ్యమునకు జీవిత భూతమగు ధర్మముగా ప్రతిపాదించెను. ఈధ్వని వ్యంజన అను శబ్దవ్యాపారముచే ఉల్లసితమగు అర్థ

విశేషము అని నుడివెను. కాని అనాటి పండితలోక మునందు ఈ వ్యంజనాభ్యుమగు శబ్దవ్యాపారము పృసిద్ధమయినదికాదు. దేశమునందు నలుమూలల ఆశేషవ్యాప్తములయిన పదవాక్య ప్రమాణశాస్త్రములు. అభిధ లక్షణ అను రెంటినిమాత్రమే శబ్దవ్యాపార ములుగా అంగీకరించినవి. ఇట్లు ధ్వన్యాలోకము ఒకవంక అనాటి అలంకారశాస్త్రమునకును మరియొక వంక పదవాక్య ప్రమాణశాస్త్రములకును ఆప్యసిద్ధ మగు అంశమును ప్రతిపాదించుటచేత ఉభయ సంప్రదాయవ్యత్యయై ఉభయానుయాయులకును నిరసనాస్పదమయినది.

ఇది యిట్లుండ సంప్రదాయమాత్రాభినివిశిష్ట. బుద్ధులుకాక వస్తుతత్వమును ఎరిగి మెచ్చుకొనజాలు సహృదయులకుకూడ అతిప్రాధికై లి రచింపబడిన ధ్వన్యాలోకము సులభగ్రాహ్యముకాక దూరమయినది. ఈగ్రంథము కారికలు, వ్యత్తి, ఉదాహరణ

ములు అను మూడంశములు కలది. ఇందు కారికలు పృథానార్థమును బీజప్రాయముగా పృథిపాదించు మూలగ్రంథము. పృథ్వి కారికార్థ విపులీకరణాత్మక మగు వ్యాఖ్యానము. ఉదాహరణములు తత్త్వద్వంద్వ నిదర్శకములగు కావ్యఖండములు. ఇందు కారికా పుత్రులు రెండును ఆతిప్రాథమిక రచింపబడినవి. తదర్థము ఆతిగంభీరమై సామాన్యపాఠకునకు దురప బోధమై ఉన్నది. వాక్యవిన్యాసరీతియు అచ్చటచ్చట జటిలమై సులభముగా అన్వయింపరానిదై ఉన్నది. ప్రతిపదస్వరస్వమును అరయక పై పై చదువువానికి అచ్చటచ్చట అన్వష్టార్థవచనములు, పునరుక్తులు, పూర్వాపరసమన్వయాభావము మొదలగు దోషములు గ్రంథమున అభాసించును. ఇక ఉదాహరణముల చూచినచో అనందవర్తనుడు కంఠోక్తిచే వానియందు లక్షణములను సమన్వయింపడు. అందుచే కొన్నిచోట్ల పాఠకునకు లక్ష్యలక్షణసమన్వయమున వ్యామోహము కలుగును.

దీనికి తోడుగా పూర్వలాక్షణికమతానుయాయులు గ్రంథమున పృథిపాదించబడిన అంశములను అనేకములను ఖండించిరి. ఇట్లనేక కారణములచే ధ్వన్యాలోకము ఉపేక్షింపబడి కాలగర్భమున లీనముకాదగు క్లిష్టకాలము ఈగ్రంథము వెలసిన ఒక శతాబ్దికి పిర్పడినది.

ఇట్టి స్థితిలో శబ్దముయొక్క వ్యంజకభావమును సూతనయుక్తులచే సమర్థించుచు గ్రంథమునందు పూర్వపుత్రులు చూపిన దూషణములను ఆక్షేపించుచు, లక్ష్యమలయందు లక్షణమును సమన్వయించుచు గ్రంథార్థమును విశదీకరించునట్టి ఒక వ్యాఖ్యయొక్క అవశ్యకత ధ్వన్యాలోకమునకు కలిగినది, అభినవ గుప్తుని పూర్వికులలో ఒకరు 'చంద్రిక' యను వ్యాఖ్యను రచించిరికాని అది లక్ష్యసాధకము కానట్లు దాని పరచారాభావమువలన లోచన పరామృష్టక తిపయాంశములవలన తెలియచున్నది.

ఇట్టి క్లిష్టసమయమున ద్వని పక్షపాతియగు అభినవగుప్తుడు లోచనవ్యాఖ్యను రచించి ధ్వన్యాలోక మునకు పృథిపక్షభంజకము స్వపక్షావిష్టంభకము అగు పరికరబంధమును ఏర్పరచెను. అభినవగుప్తుడు ఆయాశాస్త్రములలో నిష్ణాతులై స్వతంత్రగ్రంథములు సైతము రచించిన దిగ్గంజులవంటి పండితులవద్ద సర్వశాస్త్రములను కూలంకషముగ పఠించెను. అలంకారగ్రంథములలో నాట్యశాస్త్రమును కావ్యకౌతుక గ్రంథకర్తయగు భట్టతౌతునివద్దను ధ్వన్యాలోకమును విద్యతల్పి సహృదయచక్రవర్తియగు భట్టేందురాజు వద్దను అర్యయనముచేసెను. ఈతడు స్వయముగా కవి. విశేషించి కాశ్మీరదేశమున వెలసి ప్రచారమును కాంచిన శైవమతమునకు చెందిన మూలగ్రంథము లపై వ్యాఖ్యల రచించి సర్వజనులకు పూజాపాత్రు డయ్యెను. ఇటు స్వనామధేయ శ్రవణమాత్రముననే పండితులను అవర్ణింపచేయజాలు అభినవగుప్తుపాదు లచే చేపట్టబడినదను అంశమే సర్వజనులకు ధ్వన్యా లోకమునందు శృంగ్ధను ఉత్పాదించవాలనిది.

అభినవుడు తన వ్యాఖ్యానమునకు లోచనమని పేరెడెను. ఈ పేరునందు కల ఔచిత్యమును రెండు చోట్ల అతిడే వ్యక్తముచేసెను. ఒకచో 'కావ్యాలోకం స్ఫుటయామి న్యులోచన నియోజనయా జనన్య' అని శ్లేషభంగిని గ్రంథగతార్థమును చూచుటయందు పాఠకునకు ఇది లోచనకల్పమై ఉపకరించును అని చెప్పెను. వేరొకచో,

“కిం లోచనం వినా లోకే

భాత చంద్రికయాః”

తే నాభినవగుప్తోః ౨౮

లోచనోన్మీలనం వ్యాధాత్”

అని శ్లేషభంగిని చుదిగయున్నను లోచనములేక లోకము భాసింపనట్లే లోచనవ్యాఖ్యానములేక ధ్వన్యా లోక భాసింపదు అని చెప్పెను. ఇట్టిపిధమయిన నామనిర్వచనముచే అభినవ... అని వ్యాఖ్యానమును

అనుసరించి గ్రంథమును చదువనిచో తదర్థ మవగత ముదాని చెప్పెను.

ఇక తన వ్యాఖ్యానరీతిని ఆదినవుడే యిట్లు చెప్పకొనెను “యత్ కించి దప్యసరణన్ స్ఫుట యామి కావ్యాలోకమ్” కావ్యాలోకము (వ్యవహారోక ముచకు నామాంతరము) ను స్ఫుటీకరించుట అతని లక్ష్యము. “యత్ కంచి దప్యసరణన్” అను విశేషణము అతని స్ఫుటీకరణరీతిని తెల్పుచున్నది ఈ గ్రంథలక్ష్యము యధావస్థిత గ్రంథార్థమును బాలురకు తెలియజేయుటకాదు. గ్రంథకృత్పింద్రాంతావప్తంభకములగు యుక్తిజాలమును స్వప్రతిభావిశేషముచే పృతిపాదించును గ్రంథమును ఉద్ద్యోగింపజేయుట ఈ వ్యాఖ్యానముచకు లక్ష్యము. మరియును గ్రంథాంతమునందు తన వ్యాఖ్యానము “ప్రాశ్నిపత్నకల సద్యోషయభికాశి” అని చెప్పకొనెను. తన వ్యాఖ్యానము పృసంగసంగతిచే అనేకములగు కావ్యోపయోగవిషయములను పృతిపాదించినదని ఈ గ్రంథకర్త భావము.

లోచనమునకు కారికావృత్తులదాహరణ రూపాంశత్రయయుక్తమగు వ్యవహారోక మంతయు వ్యాఖ్యావిషయము. గ్రంథార్థవిశదీకరణము ధ్వనిసిద్ధాంత ప్రాపనము, విపక్షదూషణనిరాసము అని స్థూలముగ లోచనమును మూడుభాగములుగ విభజింపవచ్చును. ఈ భాగములను ఒక్కొక్కటిగా గ్రహించి ఒకటి రెండు ఉదాహరణములతో స్వల్పముగా వివరించి లోచన వ్యాఖ్యాన మేరితి నడచినదో చూపుట ఈ వ్యాఖ్యానముచకు లక్ష్యము.

కారికా వృత్తుల ఏకరూపతాను సంధానము, వాక్యయోజనము, పదార్థవర్ణనము, ఉక్తార్థ నిరూపణము, ప్రదర్శితదిగుసరణము, విరోధపరిహారము, పూర్వ వ్యాఖ్యాపరామర్శనము, ఉదాహరణ శ్లోక వ్యాఖ్యానము అను నిది గ్రంథ విశదీకరణాత్మకమయిన లోచనమునందలి అవాంతర ఖండములు.

కారికావృత్తుల ఏకరూపతాను సంధానము:—  
లోచనము కారికను వృత్తి ఎట్లు అనుసరించుచున్నదో పాఠకులకు స్పష్టముచేయుటయేకాక వృత్తి ఉత్సాహముగా ఉన్నదను శంకపొడముచోట్ల యుక్తియుక్తము దానిని వారించును, ‘ప్రహగేవ’<sup>1</sup> ‘యోషి’<sup>2</sup> ‘తత్త’<sup>3</sup> ‘శ్లోకద్వయేన’<sup>4</sup> అను ప్రతీకల క్రిందివ్యాఖ్యానమును చూచిన ఈవిషయము స్పష్టముకాగలదు.

వాక్యయోజనము: పదములను యధాశ్రుతాను పూర్వని అన్వయించిన సుశిష్టార్థము రానిచోట్ల పదముల అనుపూర్వని మార్చి అన్వయించును. ‘అపి చ సంకరాలంకారే పి చ క్యవిత్’<sup>5</sup> అను వృత్తి వాక్యమును ‘కవదదపి సంకరాలంకారే చ’ అని అన్వయించెను.

పదార్థవర్ణనము: పదములను ప్రసిద్ధార్థములో గ్రహించిన సంగతమగు అర్థము రానిచోట్ల దానికి సరియగు అర్థమును వర్ణించును. ‘వాచ్యవాచక సంమిశ్ర’<sup>6</sup> ఇత్యాది వాక్యమునందు యోగమర్యాదను ఆశ్రయించి సంమిశ్రశబ్దమునకు ‘వర్ణంగ్యము’ అర్థమని చెప్పెను. ‘ధ్వనో స విపవిషయో మనస్తవ్యో’ సంకరాద్భిత్<sup>7</sup> అనుచో సంకర శబ్దమునకు (అలంకారావ్రే—) ‘సంభావన’ అను అర్థమును ప్రతిపాదించెను.

ఉక్తార్థ నిరూపణము: గ్రంథమునందు పృతి పాదించబడిన విషయములను చక్కగా నిరూపించును. ఆయా అలంకారములలో ధ్వని అంతర్భూతముకాదు అను అంశమును హేతువును మాత్రము

ధ్వన్యాలోకము: చౌఖాంబా సంస్కృత సిరీస్ 1943

1. ధ్వ. పుట 162—63
2. ధ్వ. పుట 163
3. ధ్వ. పుట 165—66
4. ధ్వ. పుట 303—304
5. ధ్వ. పుట 124
6. ధ్వ. పుట 135
7. ధ్వ. పుట 131

నిర్దేశించి వృత్తి అతి సంక్షిప్తముగా చెప్పెను. లోచనము ఆయా అలంకారముల లక్షణములను ఉదాహరించి అలంకారమును వ్యాకరించి వాచ్య వ్యంగ్య విభేదమును ఏర్పరచి, అలంకారములలో వ్యంగ్యము పంచ్యాధికము కాదను హేతువును ఉత్తమముగాచూపి పృథివిపార్వత్యమును నిరూపించును. అరబ్బి శ్రాంతరసానుసంధానము తాపనపత్పరాజమున చేయబడెనను వృత్తివాక్యమును తాపనపత్పరాజ గృంథభాగములను ఉదాహరించి స్పష్టముచేసెను. 'యత్రాపి తత్త్వం ప్రతి న ప్రతిభానతే త్తతాపి వ్యం బకే రచ రాంతరే యద్భుతం సౌష్ఠవం తేషాం పృథాహ పతతానాం దదేహభ్యాసా దహద్భుతానామ వ్యవ భాసతే ఇత్యవసాతవ్యమ్' అను వృత్తి వాక్యార్థమును చక్కగా వివరించి ఉదాహరణమును చూపి హృదయంగమముగా నిరూపించును.

పృథర్వితదిగనుసరణము; ధ్వన్యాలోకము దిజ్ఞా త్యముగా నుడిపిన వానిని పాఠకుల పుష్పవృత్తికారకు లోచనము ప్రపంచించును.

అంగిరసవిరోధపరిహార కృమమును ఉప దేశించి వృత్తి 'అనయా దిశా ఆన్యైషి పృథారా ఉత్తై వణయా' అని చెప్పెను. దానిని లోచనము ఈక్రింది విధముగా ప్రపంచించెను. అంగిం న 'విరోచులను' విభావానుభావములకు ఉత్కర్షమును కల్గించకూడదు, లేదా నివేశనమే చేయకూడదు అట్టి నివేశనము చేసినచో అంగిరసవిభావానుభావములను ప్రపంచించవలెను. విరుద్ధ రసవిభావానుభావములు పరి పోషింపబడినను అంగిరసమునకు అంగములగునట్లు చేయవలయును. ఈవిధముగా అనేక పృథేకముల యందు ఉక్తార్థమును చక్కగా ఉపబృంహణము చేయును.

8. ధ్వ. పుట 358-59

9. ధ్వ. పుట 384

విరోధ. ఉపారము: మొదటికారికలో 'కావ్య స్వాత్మా ధ్వన్' అని ధ్వనికావ్యాత్మా చెప్పబడినది. రెండవకాంక్షల

'యోక్తః' సంస్కృతయశ్శామ్యః

కావ్యాత్మో వ్యవస్థితః

వాచ్యప్రళయమా

భేదా వృత్తౌ స్మృతౌ

అని కావ్యాత్మాను అర్థము వాచ్యము ప్రతీయ మానము అని రెండువిధములైరి అని చెప్పబడెను. కావ్యాత్మాధ్వని (పృథీయమానము) అయినచో ఇది వాచ్యము పృథీయమానము అని రెండువిధములగుట ఎట్లు పొసగును? ఇట్టి రెండుకారికల అర్థము పర స్పర విరుద్ధమై వ్యాపాతమైనది. సాహిత్యదర్పణ కర్తయు ఇట్లుట గృంథము పూర్వాపర విరుద్ధమై ఉన్నది అని ఈ క్రిందివిధముగా నిరసించెను.

'యచ్చ ధ్వనికా రేణోక్తమ్

అర్థః సంస్కృతయశ్శామ్యః

కావ్యాత్మా యో వ్యవస్థితః

వాచ్యప్రళయమానాభ్యో

తస్య భేదా వృత్తౌ స్మృతౌ

ఇతి అత్య వాచ్యాత్మత్వం కావ్యస్వాత్మే ధ్వన్యే ఇతి స్వవచనవిరోధా దే వాపాస్తమ్'

ఇచట లోచన మీ క్రిందివిధముగా వ్యాఖ్యానించి విరోధమును పరిహరించినది.

కావ్యము శబ్దార్థశరీరమనుటచో గాక శరీర మును పేర్కొనుటచేతనే అత్య ఒకటి ఉండవలయు నని తేలుచున్నది. శబ్దార్థమయమగు కావ్యమున స్థూలమగు ప్రాణిశరీరమువలె స్పృశ్యజననంచేష్ట మగు శబ్దము కేవలము శరీరభూతము. కణేషయ జననంచేద్దమగుట అర్థము అత్యవంటిది. కాని అర్థమాత్యము కావ్యత్వ ప్రయోజకము కాజాలదు. తౌకిక కావ్యములు అర్థవంతమునను కావ్యములుగా పరిగణింపబడుటలేదుగదా. అందుచే కావ్యమునందు వాచ్యార్థముకంటె భిన్నముగా కావ్యత్వ ప్రయోజకము

అగు దర్శము వేరొకటి ఉండవలెను. అదియే ప్రతీయమార్థము. అదియే నిజమగు కావ్యాత్మ. ఈ సాహితీవల్లభ భావమే కారికకు అర్థము కాని కావ్యమునకు వాస్తవము ప్రతీయమానము రెండును రెండు ఆత్మలు అనికాదు. ఈ వ్యాఖ్యానమును చదివినపిదప కారికార్థము ఏకత్వరమనుట స్పష్టము అగును సాహిత్యదర్శణకర్త అంతటివాడుకూడ లోచనమును చదువనిచో ఇట్లు గ్రంథమును అర్థము చేసికొనలేక అత్తదోషమును గ్రంథకర్తకు అపాదించి సాహసించెను ఈ అంశమే ధ్వన్యాలోకమును అర్థముచేసికొనుటకు లోచనము ఎంత అదర్శమైనదో తెలియజేయుచున్నది.

పూర్వ వ్యాఖ్యాన పరామర్శనము: లోచనము అక్కడక్కడ చంద్రికా వ్యాఖ్యానాంశమును ఉదాహరించి ఖండించును. మరియును ఇతరులు కొందరు పర్చించిన అర్థములనుగూడ చెప్పి అవి యెట్లుపొసగవో చూపును. ఈవిషయము ద్వన్యాలోకమున (చౌఖంబా సంస్కృత సీరీస్-ప్రతి) 24, 27, 84, 120, 225, 241-44, 290, 305-306, 315-316, 321, 326, 333, 383, 385-86, 394, 403-4, 478, 484, 520 పుటలందు చూడతగును. ఇంకొక చోట తనగురువులుచెప్పిన వ్యాఖ్యానమును సబహుమానముగా ఉదాహరించును (4-8, 115)

ఇచట మనము ముఖ్యముగ గమనింపవలసిన అంశము ఒకటి కలదు. ధ్వన్యాలోకము ద్వనినిష్ఠాంతమును ప్రతిపాదించు పృథక్పాదము. కావున తత్త్విద్వాంతము సంగీకరించువారికి అవి పరమప్రామాణికమైన గ్రంథము. వైదిక సంప్రదాయ ప్రకారము మూలమునలేని పృథాన విషయములను తరువాతి వారు చెప్పినపుడుగాని మూలమున వివేచి పరిష్కారములు చేయునపుడుగాని అయా అర్థములు మూల గ్రంథమునందు రహస్యముగా నిక్షిప్తములై ఉన్నవని

సమన్వయముచే చూపుట అచారము. అభినవగుప్తుడును అట్లే పూర్వాపర గ్రంథసమన్వయము చేయుచు మూలమును చదువునపుడు తోచని అనేక సూత్యార్థములను చెప్పెను. ఈక్రింది ఉదాహరణములు ఈ విషయమును స్పష్టముచేయును.

పద, వాక్య పృబంధ భిన్నములగు వర్ణాది భాషాభాగములకు కేవలము రసవ్యంజితనుమాత్రమే ధ్వన్యాలోకము చెప్పినది. కాని ఇవి సంలక్ష్యక్రమమునుగూడ నొకప్పుడు ధ్వనింపచేయును. అది చివరకు రసమునందు పర్యవసించును అని అనుస్థానోపమాత్మ్యాది కారికయందును సుప్రజ్ఞో వచనేత్యాది కారికయందును క్లిష్టమగు అన్వయమును చేసి సాధించెను. ఇట్లే ధ్వన్యాలోకము శబ్ద శక్తిమూలముగు అలంకార ధ్వనినిమాత్రమే కంఠరసముచే అంగీకరింపగా లోచనము శబ్దశక్తిమూలకమగు వస్తుధ్వనిని కూడ అంగీకరించెను. కావున లోచనమున చెప్పిన పృథిభావము మూలమున కలదని భావింపక మూలమును బాగుగా పరిశీలించి ఏ అర్థము నిజముగా మూలమున అభిప్రేక్షితమై ఉన్నదో ఏది వ్యాఖ్యానముచే కల్పింపబడినదో వివేకించి నిర్ణయించుకొనవలయును.

లక్ష్యలక్షణసమన్వయము: లోచనమునందెల్ల హృద్యతమమై సహృదయ హృదయ రసాయన మనదగు భాగము ఉదాహరణశ్లోకములపై వ్యాఖ్య. ఉదాహరణ శ్లోకములయందు లక్షణములై సమన్వయించునో చూపుటయేకాక దానియందుగల ప్రతిదళమును తీసికొని వాని వ్యంగ్యార్థములను చక్కగా వ్యాఖ్యానించును. ఈ వ్యాఖ్యానము చదివిన ప్రతినహృదయనకును ధ్వనిపై నిరతిశయమగు గౌరవ భావ మేర్పడును. అనపహ్నువనియమైనది, అభినవగుప్తుడు అతని మార్గానుసారులగు తరువాతివారు పద్యములపై చేసిన రమ్యములగు వ్యాఖ్యానములే

ధ్వనిసిద్ధాంతవ్యాప్తికి ప్రధాన కారణమనినచో అతిశయోక్తికాదు.

సిద్ధాంత స్థిరీకరణము: 'భవద్ధార్మిక విశ్రబ్ధా' ఇత్యాది పద్యమున ప్రతీయమానార్థమును నిరూపించు నపుడు లోచనము ధ్వనిసిద్ధాంతము నొకసారి నమగ్రముగా చాలనముచేసెను. ధ్వనిసిద్ధాంతమునకు ప్రధాన ప్రతిపక్షులయిన మీమాంసకుల ఆభిహితాన్వయాన్వితాభిసంపక్షముల రెంటియందునను వ్యంజనావ్యాపారము అవశ్యస్థీకార్యము అను అంశమును సూతనయ్యకులచే ప్రతిపాదించెను. అనందవర్ధనుడు వివక్షితాన్వపరవాచ్యమునందు లక్షణలేదని చెప్పినను వివక్షితాన్వపరవాచ్యప్రభేదమగు సులక్ష్యకృమమున లక్షణ ఉన్నది అని వాదించు ఆవకాశము కలదని అభినవుడు ప్రతిపాదించి అట్లయినను అసంలక్ష్యకృమముపర్వ వ్యంజనాస్థికరణము అవశ్యకము అని నిరూపించెను.

విపక్షదూషణ నిరాసము: లోచనము ధ్వన్యాలోకమునందు విపక్షులు చూపిన దూషణములను పేర్కొని వానిని ఖండించును. ఈ దూషణములు అనేకవిధములు, వ్యంజనా వ్యాపారమును నిరసించు ఖండనములేకాక రస మలంకారమగును అను ఈదృశములగు అవాంతర సిద్ధాంతాంశ తిరస్కారములును ఇందు కలవు. అంతేకాక ఉదాహరణ పద్యములపై కూడ విమర్శనములు కలవు, లోచనమీ దూషణము

లను అన్నింటిని సమర్థముగా తిరస్కరించును. ఈ విపక్షులలో పృథానుడయిన భట్టనాయకుని ఖండనములను మాత్రమే పేరెత్తి లోచనము చూపును.

ఈ అంశములనేకాక వ్యసంగ సంగతిని అనేకములగు అమూల్యాంశములు లోచనమున ప్రతిపాదించబడి యున్నవి. కావ్యప్రయోజనము. రస స్వరూప వివేకము వీనియందు ముఖ్యమయినవి.

ఇక లోచనముయొక్క ప్రామాణికతనుగూర్చి కొంచెము చెప్పవలసి ఉన్నది. ఆర్వాచీనాలంకారికులకు పరమ ప్రామాణికము విభిన్నములగు అలంకారప్రస్తానములను ధ్వన్యాలోకపు ఒరవడిలో నమన్వయించి అలంకార శాస్త్రమునకు ఒక వ్యవస్థను ఏర్పరచిన మమ్మటభట్టు లోచనానుసారముగా పెక్కుచోట్ల సిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించెను. ఉదాహరణమునకు లోచనమున ప్రతిపాదించబడిన శబ్దశక్తి మూల వస్తుద్వనిని, కావ్యాక్షిప్తము అగు వ్యంగ్యము గుణిభూతమగునను అంశమును మమ్మటభట్టుగ్రహించెను. ఇంతేకాక మీమాంసకు పూర్వపక్షమును తిరస్కరించు నెడ లోచనమున ప్రతిపాదించబడిన సూత్రయుక్తులను ఈతడు స్వీకరించెను. ఇక ఆర్వాచీనాలంకారికులందరును లోచనమును ప్రామాణికముగా గ్రహించిరి.

లోచనమును ధ్వన్యాలోకముపై భాష్యమని వర్ణించినచో ఒక్కమాటలో లోచన ధ్వన్యాలోకముల సంబంధము స్ఫుటముగా చెప్పబడినదగును.



# శ్రీ శ్రీ భాష్యం అప్యలాచార్య

## శ్రీ శ్రీ భాష్యం అప్యలాచార్య

రాజానక కుంతకుడు సంస్కృతాలంకారికులలో విశిష్టస్థానము నాక్రమించిన సాహిత్య విమర్శకుడు. కీ. శ. 11వ శతాబ్దమున కాశ్మీరమున నితడుండి యుండునని చారిత్రకుల నిర్ణయము. భామహానుజుచే నారంభింపబడి ధ్వనికారులవరకు సాగిన వివిధాలంకారిక ప్రస్థానములలో స్వతంత్రకల్పముగు నొక ప్రస్థానమున కాచార్యుడు కుంతకుడు.

వక్రొక్తియే కావ్యజీవితమును సిద్ధాంతమును అవగాహనము చేసికొనుటకు ముందు దాని పూర్వ చరిత్రము నర్థముచేసికొనవలెను. వామనాదులు వక్రొక్తి నలంకారముగ నంగీకరించిరి. అరువాతి వాడగు రుద్రటుడు వక్రొక్తి కిచ్చిన నిర్వచనమే ప్రామాణికముగ తరువాతి అలంకారికులచే నంగీకరింపబడెను. కాని ప్యాచీనుడగు భామహుడు వక్రొక్తిని ప్యత్యేకాలంకారముగ పరిగణింపలేదు అలంకారమే

కావ్యమున పృథానమని యంగీకరించినను వక్రొక్తియే సర్వాలంకారములకు అలంకారత్వమును ప్రసాదించునదని భామహుని యాశయము. భామహుడు తన 'కావ్యాలంకారము'న కావ్యభేదములను పరిగణించుచు కావ్యముగా పరిగణింపబడవలెననిన వక్రొక్తి యావశ్యకమని పేర్కొనెను. అలంకారములను నిర్వచించుచు అతిశయోక్తి నిర్వచనమున "సైషా సర్వైశ్చ వక్రొక్తిః" అని అతిశయోక్తి వక్ర్యక్తుల కభేదమును చెప్పచు అతిశయమే వక్ర్యతయని నిరూపించెను. అదియే కావ్యతాపాదక ధర్మము అని నిరూపించుచు వక్రొక్తిని ప్రత్యేకముగ నలంకారముగ పేర్కొనలేదు. వక్రొక్తి లేకపోవుటచే హేతు, సూక్ష్మ, లేశాద్యలంకారములను భామహుడు ప్యత్యేకాలంకారములుగ పరిగణింపలేదు. భట్టుకూడ వక్రొక్తిని ప్యత్యేకాలంకారముగ పరిగణింపలేదు. ఇట్లు భామహుడు వక్రొక్తిని వేరే అలంకారముగాకాక అలం

కారముల కలంకారత్వమునిచ్చు నొక సౌధనముగా ఆంగీకరించెను.

“సైమా నర్వైవ వక్రోక్తి  
రన యార్హో విభావ్యతే,  
యత్స్యాం కవినా కార్యః  
కోలంకారోనయావినా”

అతిశయోక్తియే వక్రోక్తి. వక్రోక్తిచేతనే కావ్యార్థము భావింపబడును. కావ్యమున వక్రోక్తి సంపాదనము నకై కవి యత్నముచేయవలెను. వక్రోక్తిలేనినాడు శోభయేలేదు. మహాకావ్య నాటక, కథాదిభేదభిన్న మగు కావ్యప్రక్రియలలో నంతటను వక్రోక్తియుండి తీరవలెను. ఇట్లు వక్రోక్తిని సర్వాలంకారాంతర్గతమగు నొక ప్రసాధకసామగ్రిగా భావించుట పరిగణించెను. ఈవక్రోక్తిని అతిశయోక్తితో అభిన్నముగ వ్యవహరించుచు లోకాతిక్రాంతగోచరత్వమే వక్రతయని భావించెను. సామాన్యమగు లోకవ్యవహారమున కాన్నింపని ఒకానొక చమత్కారమును లోకోత్తర విషయవర్ణనారూపముగ కావ్యవాఙ్మయమున నీ వక్రోక్తి భాసిల్లజేయుననియు అట్టి చమత్కార జనకతారూపముగ ప్రకటలేనినాడు అది కావ్యముకానే కాదనియు భావహానిద్ధాంతము. అందుచేతనే దండిచే అదరింపబడిన స్వభావోక్తికి అలంకారత్వమును భావమూ డుగీకరింపలేదు.

దండి అలంకారనిరూపణమున ప్రథమమున స్వభావోక్తిని నిరూపించి పిమ్మట ఉపమాది సంకీర్ణాంతము అలంకారములను నిరూపించి స్వభావోక్తి కంటె ఇతరములగు నలంకారములన్నింటికి వక్రోక్తి యనుదానిని సమష్టిగాముముగా నిర్దేశించెను. కావ్యవాఙ్మయమాత్రము స్వభావోక్తి, వక్రోక్తి అని రెండు విధములుగా నుండునని దండి పేర్కొనెను.

“ద్విధాభిన్నం స్వభావోక్తి ర్యక్తోక్తి శ్రేణి వాఙ్మయమ్”

వామనుడు దండిభావమూలకంపె విలక్షణముగ వక్రోక్తి నొక ప్రత్యేకాలంకారముగ పరిగణించెను. రుద్రగుడు దీనిని అర్థాలంకారముగ పేర్కొని నిర్వచించెను. ఆ నిర్వచనమే తరువాతి అలంకార శాస్త్రములలో వక్రోక్తి నిర్వచనముగా పరిగణింపబడుచు వచ్చినది.

కుంతకుడు ప్రైవానిలో భామహ సిద్ధాంతము నాదరించి తన వక్రోక్తిజీవితమును కావ్యాలంకారమున వక్రోక్తికి కావ్యత్వమును ప్రసాదించెను.

కుంతకుడు తన కావ్యాలంకార ప్రారంభమున నితరాలంకారికుల రచనలుండగా తాను గ్రంథమును రచించుట లోకోత్తర చమత్కారకారి వైచిత్ర్యనిధికని పేర్కొనెను. అతని మతమున లోకోత్తర చమత్కారకారివైచిత్ర్యమే వక్రోక్తి. ఇదియే కావ్యత్వ. శాస్త్రాదులయందు ప్రసిద్ధమగు శబ్దారవిబంధముకంటె చిన్నమగు శబ్దార్థారోప నిబంధమే వైచిత్ర్యము లేదా వక్రత. ఇది ప్రసిద్ధ ప్రస్తానముకంటె భిన్నమై లోకానికి వ్యవహారసరణి నతికృమించియుండును.

వక్రకవి వ్యాపారశాలియగు బంధమున నిబంధింపబడిన శబ్దారములే కావ్యమని కుంతకుని కావ్యలక్షణము. శబ్దారములు ప్రసిద్ధములై చెప్పదలచిన యర్థమును చెప్పజాలినంతిమాత్రమున కావ్యత్వము నందపు. సహృదయహృదయాప్లవదకారులై స్వస్వంద సుందరములగు శబ్దారములే కావ్యమన జెల్లెను. శబ్దారముల ప్రసిద్ధస్వరూపముకంటె అతిరిక్తమగు రూపమే కావ్యోపయోగియగు రూపము. అట్టి స్వరూపమే వక్రత్వము లేదా వైచిత్ర్యము అనబడును. శబ్దారములు భిన్నములైనను అరెంటిని అలంకరించునది వైచిత్ర్యరూపముగ వక్రోక్తి యొక్కటే. ఇది ప్రసిద్ధమగు సభిధావ్యాపారముకంటె భిన్నమగు విచిత్రాభిధావ్యాపారము. అదియే వైదగ్ధ్యభంగిభణితి. వైదగ్ధ్యమనగా కవికౌశలము. అట్టి కౌశలముచే

జనించు రామణీమకతతో విచిత్రముగు చమత్కారమును జనింపచేయు శబ్దవ్యాపారమే వక్ర్యక్తి. దండి వాఙ్మయమును స్వభావోక్తి వక్ర్యక్తిభేదముచే ద్వివిధమని యంగీకరించెను. కాని కుంతకుని మతమున స్వభావోక్తి అలంకారముకాదు. కావ్యమున శబ్దార్థ స్వభావమే వర్ణనీయమగునపుడు అదే దాని నెల్లు అలంకరించును? కావున నది అలంకార్యమేకాని అలంకారముకాదు. వక్ర్యక్తియే కావ్యశోభాహేతువు. అట్టి వక్ర్యక్తికి మూలము వక్ర్యకవివ్యాపారము లేదా కవివ్యాపారవక్రత. ఇట్టి కవికౌశలముచే జనించు ఉక్తివైచిత్ర్యమే వక్ర్యక్తి. అదియొక్కభణితిప్రకారము. అది కవికౌశలాధీనము. వక్ర్యక్తికి విరుద్ధముగు స్వభావోక్తి అలంకారము కాదు. చమత్కారరహితముగు స్వభావప్రతిపాదనపరమగు శబ్దార్థ సమూహము కావ్యముకాదు.

ఆతిశయమే వక్రత యను భామహుమతమును గూడ కుంతకుడు తన వక్ర్యక్తియందే యిమిడ్చెను. ప్రకర్తకాష్టాధిరోహరూపమగు సతిశయమువైచిత్ర్యమే. ఇది విచిత్రమార్గమున నావశ్యకము. ప్రసిద్ధ దృష్టాన వ్యతిరేకియగు భంగిభణితిచే తద్విదాహ్లాదము జనించును. అట్లు సహృదయహృదయాహ్లాదమును జనింపజేయు వైచిత్ర్యముగల శబ్దార్థములకే కావ్యత్వము. కావ్యమునకు కావ్యత్వము నాపాదించజేయు సమస్త ధర్మములను కుంతకు డిందే అంతర్మవింపజేసెను. వక్ర్యక్తి కావ్యమున కలంకారము అనుటకూడ విచారనహముకాదు. వైచిత్ర్యవంతములగు శబ్దార్థములే కావ్యమునునపుడు అందలి వైచిత్ర్యమును శబ్దార్థముల సుంపి వేరుచేసి ఇది అలంకారమని చెప్పుట ఎట్లుచూగును? వక్ర్యక్తిరహితములగు శబ్దార్థములు కావ్యమున నుండని యుండవు. కావున వక్ర్యక్తి నలంకారముగ వేరుచేసినూప చలనుపడదు. నిరలంకారములగు శబ్దార్థములకు కావ్యత్వమే యుండదు. ఉపమాద్యలంకారములన్నియు నీ వక్ర్యక్తియందే యంతర్భూ

తములగును. వక్రతా (వైచిత్ర్య) హేతుభూతిమగు. కవి కౌశల మనంతమగుటచే వక్రత ఇన్నివిధములని. పరిగణనముచేయుట సాధ్యపడదు. కాని స్థూలముగ నీ క్రిందివిధముగ విభజింపవచ్చును.

### 1. వర్ణవిన్యాస వక్రత.

పూర్వాలంకారికలు శబ్దాలంకారములని నిరూపించినఅనుప్రాసయమకాదులిందంతర్భూతములగును.

పదసంబంధి వక్రత:- ఇది రెండువిధములు.

### 2. పదపూర్వార్థ వక్రత:

#### 3. పదపదార్థ వక్రత:

పదపూర్వార్థవక్రత 9 విధములు:-

1 పర్యాయ వక్రత, 2 రూఢివక్రత, 3 ఉపచార వక్రత, 4 విశేషణ వక్రత, 5 సంవృత్తి వక్రత, 6 వృత్తివక్రత, 7 భావ వక్రత, 8 లింగవక్రత, 9 క్రియావక్రత;

పదపదార్థవక్రత 8 విధములు:-

1 కాలవక్రత, 2 కారకవక్రత, 3 సంఖ్యా వక్రత, 4 వుడుప వక్రత, 5 ఉపగమన వక్రత, 6 నిపాతవక్రత, 7 ఉపసర్గవక్రత, 8 అవ్యయవక్రత, 4. వాక్యవక్రత:

ఇది సహస్రవిధముల కన్పట్టుచుండును. వక్రత కవి ప్రతిభాధీనమగుటచే ప్రతిభవలె నిదియు సనంతమై భాసిల్లును. అలంకారికులచే నలంకారములుగా పేర్కొనబడిన ఉపమాద్యలంకారములును, రసవత్, ప్రియశ్చంద్రి, సమాహితాలంకారములును ఇందే యంతర్మవించును. రసమును ప్రధానముగా నంగీకరింపక అలంకారాంగముగ నంగీకరించిన ప్రాచీనుల వలెకాక రసమునకు ప్రాధాన్యమునిచ్చును. దానికి వైచిత్ర్య సంపాదకత్వము నాపాదించి వక్ర్యక్తియందు అంతర్మవింపజేసెను.

### 5. పరిగణ వక్రత:

6. ప్రబంధ వక్రకః:

పై ఆరువిధములగు వక్రతలును వక్ర్యోక్తి జీవి తమను లక్షణోదాహరణములతో వివరింపబడెను.

భామహుడు రీతికి తదాశ్రయములగు గుణములకు ప్రాధాన్యమునీయలేదు కాని కుంతకుడు రీతికి ప్రాముఖ్యమునిచ్చి తత్ప్రకాశకములగు గుణములను వామనాదులకంటె భిన్నముగ వివరించెను. వామనాదుల మూడురీతులకు బదులు మూడుమార్గముల సంకీర్తించెను, రీతులకు ప్రాచీనులు చేసిన నామ నిర్ణయమును కుంతకు డంగీకరింపలేదు, వైదిగ్మీనాడి పాంచాలీరీతులని దేశభేదముచే రీతిభేదమును కల్పించి తన్నామముచే వ్యవహరించుట సమంజసము కాదు. రీతి ప్యత్యేక పృథేనియతము కాదు. దేశధర్మమును కాదు. కవిగతకక్తి పుష్పత్వభ్యాసభేదముచే నీరీతి భేద మేర్పడును. కాని ఒకదేశములో ఒకేరీతి యుండవలెనను నియమములేదు. అంతేకాక వానిలో నుత్తమ మధ్యమాధమ భేదముకూడ సమంజసము కాదు. కవి స్వభావమే కవితాప్రస్థానభేదమునకు కారణమనియు తద్వత్కక్తి పుష్పత్వభ్యాసాది భేదముచే రీతిభేదము లేర్పడుననియు సీతని నిర్ణయము. అట్టి కవితామార్గములు మూడువిధములు:— 1 సుకుమారమార్గము, 2 విచిత్రమార్గము, 3 మధ్యమమార్గము. కొందరు కవులు సుకుమారమార్గముననే రచింప సమర్థులు. కొందరివిచిత్రమార్గమున రచింప సమర్థులు.

సుకుమారమార్గమున అనాసార్యమగు కవి కౌశలముచే వర్ణనీయపదార్థ స్వభావమునకే ప్రాధాన్యముతో రచన సాగును. ఇందు కల్పిత అలంకారాలు అప్రయత్నసిద్ధములై సహజముగ భాసించును.

విచిత్రమార్గమున వక్ర్యోక్తి వైచిత్ర్యమునకు ప్రాధాన్యము ఎక్కువగానుండును. ఇందు వర్ణనీయ పదార్థములు భావనాప్రకర్షచే సముద్బిత్తములై విచిత్రములై అపొకీకస్వభావముతో భాసిల్లును. రెండుమార్గ

ములయందును పృథేయమానమగు రసముండవలెను. దాని సుకుమారమార్గమున స్వభావచిత్రణము సుకుమారస మంగముగానుండును. విచిత్రమార్గమున రసాకూతమును సుకరించి అలంకారబంధినము జరుగును. విచిత్రమార్గమే శక్తిమంతులగు కవులచే నాదరింపబడును. రెండుమార్గములలో నది క్లిష్టము, పృథిభావంతుడగు కవియే దానిని నిర్వహింపజాలును.

పై రెండుమార్గములయందుగూడ ప్రసాదము, మాధుర్యము, లావణ్యము, అభిజాత్యము అను నాల్గు గుణములుండవలెను. మార్గభేదములచే వాని లక్షణములు భిన్నములుగా నిర్వచింపబడెను. అన్నిమార్గములయందును కావ్యమునకు ఛైతన్యస్థాభాగ్యములు సామాన్యగుణములు. అవి తెలిచో కావ్యము కావ్యమై మనజాలదు

ఈత డలంకారములకు రసభావములకంటె ప్రాధాన్యమిచ్చిన భామహుడు డ్యాయల మతిము నవలంబించినను రసభావము లావశ్యకములని యంగీకరించి వానిని అలంకారపివలంబమునను, పృథకరణ శబ్దపరిమళకృతానిరూపణమునను వివరించెను. రసభావములు కావ్యవక్రకృతానంపాదకములని యీతని యోగ్యము. రసభావహీనము కావ్యమే కాదని నిర్ణయించెను.

“నిరంతర రసాదార  
గర్భస్థాందరియ సర్పదాః /  
గిరిః కవినాం జీవై  
న కథామృతి మౌళితాః॥

కేవల కథాప్రతిపాదనపరిమళగు శబ్దార్థములు కావ్యములుగా సీలువవు. అవి రసగర్భములై సౌందర్యవిలసిల్లములైననాడే సజీవములై సీలువును. ఇట్లు రసభావములను వక్ర్యోక్తిసంపాదనపరిమళముగా కావ్యమును సంగీకరించును వక్ర్యోక్తికే ప్రాధాన్యమును కుంతకుడు నాధించెను ఇట్లు సర్వాలంకారములను,

రసమును వాక్యప్రకటనతోనే అంతర్పరిచిపడెను. పుష్పకవ్యంబున కృతలతోగూడ రసధ్వని యంతర్పరిచును. వస్తువ్యవస్థలంకారధ్వనులుగూడ వాక్యప్రకటనతో జేరును. లక్షణామూలధ్వని ఉపచార వక్రకతో నంతర్పరిచును.

ఇట్లు భామహునిచే స్థాపింపబడిన వక్రక్రియ విశాలస్వరూపముగజేసి కావ్యాంగముల నన్నింటిని యందే యంతర్పరిచిపడెను “వక్రక్రియ కావ్యజీవితమ్” అను సిద్ధాంతము నితడు స్థాపించెను.

కాని ధ్వనికారుల తరువాతిదగుటచే ధ్వనిసిద్ధాంతము నెదిర్చి నిలువజాలక ఈసిద్ధాంతము తరువాతి అలంకారికలోకమున ప్రచారమునందలేదు.

ఏది యెట్లున్నను వైచిత్ర్యమే కావ్యత్వసంపాదకముని నిరూపించి అనేకవిధముల దానిని దృఢపరచి కావ్యశోభావైకత్వముల నన్నింటిని ఇందే అంతర్పరిచిపడెనని రాజానకకుంతకుని సిద్ధాంతము పరమరమణీయము.

## దశి పథమందలి బౌద్ధమతము

శ్రీ శిరుగూరి హనుమంతరావు

గౌతమబుద్ధుఁ డొక చారిత్రక పురుషుఁడు. ఈ మహనీయుని 2500 వ జయంత్యుత్సవము 25—5—'56 న భరతఖండమందంతటను జరుపఁ బడినది. ఈతఁడు శిశునాగవంశమునకుఁ జెందిన బింబిసార, అజాతశత్రువులను రాజులకు సమకాలికుఁడు. పై రాజులిరువురు బుద్ధునియెడఁ దమకుఁగల భక్తిని ప్రకటించుటకు అజంతాలోని పదునారవ గుహలోని రెండు చిత్రములు తెలుపుచున్నవి.

బింబిసారుఁడు పర్షియన్ చక్రవర్తియైన "సైరస్"కు సమకాలికుఁడు. సైరస్ పుట్టఁడు డెరయస్ (Darius) హిందూదేశముతో వాయవ్య ప్రాంతమును దన రాష్ట్రములలో నొకదానిగాఁ జేసికొనెను. ఎకెమినిడెస్ (Achaeminides) లలోఁ గడపటివాఁడగు మూడవ డెరయస్ (Darius) (క్రీ॥ పూ॥ 330 లో నతెగ్నాండరుచే నోడింపఁబడెను. అతెగ్నాండరు భారతదేశముపై దండెత్తి పురుషోత్తముఁ

డను రాజు నోడించెను. అతెగ్నాండరు (క్రీ॥ పూ॥ 323లో చనిపోయెను. చంద్రగుప్తమౌర్యుడు హిందూ దేశపు మొదటిచక్రవర్తి (322-298). అతని మనుషుఁడశోకుఁడు (క్రీ॥ పూ॥ 273 — 232) గ్రీకుదేశముతో సంతర్జాతీయసంబంధములను నిర్వహించెను. క్రీ॥పూ॥ 200 నుండి బౌద్ధియనుక్రతులు (యవనలు) హిందూదేశముపై దండెత్తుచుండిరి ఆ రాజులలో నొకఁడైన "మెనాండర్" (Menandar) (క్రీ॥ పూ॥ మొదటి శతాబ్దిలో బౌద్ధమతమును స్వీకరించి "మిలిందు"లోని పేరుబడినను. క్రీ॥ పూ॥ 2వ శతాబ్దిపుత్రార్థములో వారి ప్రాబల్యము ముత్రా (Muttira) వఱకు వ్యాపించినది. శ్రద్ధవంతాబ్జంతములో పల్లవులు హిందూదేశ వాయవ్యప్రాంతమును కొలఁదికాలము పాలించెనది. వారు మఱియొక "యూచి" (Yueh-chi) అను తెగవారితో జయంపఁబడిరి. కనిమ్మని యేలుబడిలో (క్రీ॥ పూ॥ 2వ శతాబ్ది)



బౌద్ధమతము మధ్య ఆసియా, దూరప్రావ్యములకు వ్యాపించింది.

క్రీ॥౧॥ మొదటి శతాబ్దిలో "భారతవంశము" రాజ్యములమధ్య వాణిజ్య, సాంస్కృతిక సంబంధములున్నవి (Periplus of the Erythrean sea) అను "హెబ్రియర్-గ్రీకు" దినచర్య గ్రంథమున (Log book) పెరాన్ (ప్రతిష్ఠానపురము), మచలీ పట్టణము (మచాలియా), బ్రోవ్ (బరీగజా), బెర్ (టగరా) లు దక్షిణాపథమునందలి ముఖ్య వర్తక కేంద్రములని ఉల్లేఖింపబడినవి. అతిసున్నితమైన రవ సెలలాలు మచలీపట్టణమునం దుత్పత్తి యగు చుండెడివి. ఆజంతాచిత్రములందలి నుందరులు ధరించిన వస్త్రము లుల్లిపొరలవలె నుండెడివి. కలింగదేశమునం దతిసున్నితమైన వస్త్రములనుగూర్చి "పెంట్లర్" 1 అను గ్రంథమునఁ జెప్పబడినది.

క్రీ॥పూ॥ 5వ శతాబ్దినుండి క్రీ॥శ॥ 2వ శతాబ్ది వఱకు దక్కనుభూమి ప్రపంచమునందలి వివిధ జాతులకు సమావేశస్థానమై యుండినది. ఆజంతా చిత్రములు బౌద్ధమతమునందలి జాతిమతరహిత విధానవిషయమును స్పష్టముగాఁ దెలియఁబఱచు చున్నవి. బౌద్ధమతము గ్రీకు, పర్షియన్, శక, పల్లవ, హూణ, కుషానులు మొదలగు నన్నిజాతుల ప్రజలకును స్వీకరించుట కనువుగ నుండినది. దక్షిణాపథము హిందూదేశమునకు హృదయము పంటిది. చరిత్రగతితో నిది వివిధసంస్కృతులకు కూడలిస్థానము.

1940 లో నాంగ్లపరిషత్తునం దొసంగిన యువ న్యాసములో రాధాకృష్ణపండితుఁడు బుద్ధునిగూర్చి "మహానన్నతులగు మోక్షపథలో గౌతమబుద్ధుఁ డొకఁడు. ఇతఁడు జాతబంధులలో నొక నూతన

శకము నారంభించిన మహనీయుఁడు. ఆయన సందేశము లొకదేశమునకేగాక సార్వజనీనములని శతాబ్దులు గడచుకొలఁదని యాయన యోన్నత్యము పెరుగునని, సేవావంతులుగూడ నాయన మతియు పట్ల గౌరవపూరితమైన గలిగియుండునని, ఈతఁ డుపనిషత్తుల కొక వినుత్పాదపటిష్ఠతను గలుగఁ జేసినవాడని, ఈతని మతమొక క్రొత్తమతముగాక యొక ఉత్కృష్టమైన చీవితవిధానమని, నవచీవన మున కనుగుణముగ రూపొందింపఁ బడినదని" నుడివినాడు. 1

బుద్ధుఁడు ధర్మమును ప్రపంచించెను. ధర్మ చక్రము ప్రపంచధర్మస్థాపన కొక చిహ్నము. ఈ ధర్మము మానవుని మతవిశ్వాసములకంటె నదాత్త మైనది. మానవుఁడు తన ధర్మములను నియముముతో నిర్వర్తించవలెనను వాచనయే ధర్మము. 2 మానవుని నైతికవిలువలకు సంబంధించిన యీ ధర్మచక్రమునే మనము రాజచిహ్నముగా స్వీకరించితిమి. అది మన జాతీయచక్రామున మధ్యనున్నది. దానికెట్టి మతవ్యసక్తియులేదు. ఈ ధ్యజముక్కింద పనిచేయు వారందఱకును సత్య, ధర్మ, సద్గణములను మూడు నియముములను గలవారై యుండవలయును. సంయమనముచే మానవుఁడు ప్రపంచకల్పాణమును సాధింపఁగలడని బౌద్ధమతము చెప్పుచున్నది. "ఈ ధర్మచక్రమే యనంతసృష్టికి సూచకావాయమైన కాలచక్రమ"ని రాధాకృష్ణపండితుఁడు నుడివి యున్నాఁడు.

అశోకుని శిలాశాసనములలో ధర్మముపై వెన్నియో బోధలు గలవు. అశోకుని కాలమునందలి ధర్మప్రపంచములను గూర్చిన విషయములను 'మాస్క', 'కాబాల్' అను స్థానములందు దొరికిన

1. A Source book of Indian Philosophy - Dr. S. Radha Krishna and Charles A. More 1957 O. V. P
2. Discovery of India By Nehru P. 98.

1. Ajanta Text Part III. P. 26 and Plates XXIV to XXVII.



ఘృలు, అనత్యభాషణలు, అత్యనిగ్రహరహితులు, పీతాంబరము (Yellow robe) ధరింప నర్హులుగారు. అజంతా 2వ గుహలోని చిత్రములు, శిలాశాసనములు బౌద్ధమతమును స్వీకరించుట కవసరమగు సర్వతలను బేర్కొనియున్నవి. వారి యాశ్రమవాస మివిధముగ వర్ణింపబడినది.

“సహసంతి హి యత్రైవ

శాంతాః సద్గుణభూషణాః

తస్మాంగళ్ళం మనోజ్ఞం చ

తత్ తిర్థం తత్ తపోవనమ్”

సహసముగల ముని కథయొక టీవిధముగఁ జెప్పబడినది. ఒక కోపోద్దిగ్భుతైన రాజు ఒక ముని శరీరమును అంగాంగములుగాఁ బండించినాడు. అయినను అముని శాంతము నిసుమంతయు కోల్పోవక ఆ రాజు నాశీర్వదించెను.

“గాత్రచ్చేదే వ్యతతవంతిధీరం

చిత్తం తస్య పైకమానస్య సాధో!

నాసీత్ దుఃఖం ప్రతియోగం నృపం తు

భ్రష్టం ధర్మాత్ వివృతం సంతాప మాప”

జపీలియస్ అను గ్రీకుతత్వవేత్తయం దీభావమే పృథివ్యనించుచున్నది. “నేను విమానవునకు శత్రునిగాగాక ప్రతిమానవునకు స్నేహితునిగా బృతుకు నట్లు దీవింపుము. నేను విమానవునకు కీడును జేయకుందునుగాక! జతయలు నాకు చెడు చేయు నెవల నేను వారికి కీడు చేయకయే తపింపుకొను నట్లు చేయుచున్నాను! మంచిని చేయుచునుగాక! సర్వమానవుల మెనును నేనెత్తుదు కొలుచుందునుగాక! ఒకరి కట్టములలో నేను సంకోచపడకుందునుగాక! చెడుకాలము నుగూర్చి మాటాడుదు కాలము వెళ్ళుచున్న క మంచివారి ననుసరించెదనుగాక!

బౌద్ధమతమునం నున్నతభావములకఁ బ్రాధాన్య మీయబడినది. దీనియెడ కరుణకలిగియుండుట,

1. The Dharmapada by Sri S. Radha Krishna 1950 O. U. P.

అగ్రహవేశపరులయెడ శాంతమునుజూపుట, అత్త త్యాగమునరించియెనను దయనుజూపుట, భూతిదయ గలిగియుండుట మానవులనేగాక జంతువులనుగూడ ప్రియించుట మొదలగు విషయములన్నియు భావ విశదీకరణముతో నజంతాచిత్రములందు చిత్రింపఁ బడినవి, జ్ఞానోదయమువలనఁ గలిగిన మహిమతో బోల్చినపుడు రాజలాంఛనములు క్షుద్రముగా భావింపబడుచుండెడివి.

పృథ్విక చైనాయాత్రికుఁడు ఫాహియాన్ హిందూదేశమునందలి దివ్యస్తలముల నన్నిటిని సందర్శించెను, బహుశః అజంతాకూడ సందర్శించి యుండును. అతఁడు హిందూదేశమునుండి తిరిగి పోవునపుడొక ‘తుఫాను’లో ‘ఓడవగిలి’ చిక్కుడితొ నుండగా నాతఁడు బుద్ధభగవానుని మనఃపూర్వకముగా “ఓం మణిపద్మేహం” అను మంత్రమును జపించి తన్నుతాను రక్షించుకొనెను. “కమలయనం దున్న ఓడవ్యయణి” అని దీని సామాన్యార్థము. “నాలో అంతర్లీనమైయున్న ఓ భగవంతుడా” అని ఆయన భావము.

సత్యాన్వేషణకై హిమాలయమార్గములగుండు వచ్చు తీర్థయాత్రికులను వర్ణించు “నికోలన్ రోరిక్” (Nicholas Revevich) చె వ్రాయఁబడిన చిత్తిరువు భాగ్యనగర నిజాముకళాశాలా గ్రంథాలయ ముంది రమునందున్నది ఈ చిత్తరువు అడుగుబాగమున “ఓం మణిపద్మేహం” అను గూఢమంత్రము వ్రాయఁ బడినది. మానవసంఘీభావమునకు కళయొక సాధనమని రోరిక్ భావించెను. ఇత డాశోకభావములను సుమారు 200 చిత్రములలో చిత్రించినాడు.

మతసంబంధమైన కార్యక్రమములందును పృజాసేవయందును బ్రముఖపాత్రను నిర్వహించిన స్త్రీలనేకులు బౌద్ధమతమందు గలరు. బౌద్ధమతము నకుఁజెందిన సన్యాసినులు “భిక్షుగాడ” లేక “సాదర”

భక్తిగీతము "ఓనెడి పుస్తకములను సంకలనము చేసిరి అందొకపంక్తియునుందు బౌద్ధమతగమ్యుస్తాన మగు "నిర్వాణము"ను గూర్చి యావిధముగఁ జెప్పఁ బడినది. శ్రీభమును, అహంకారమును స్మరించి మానసికశాంతి ననుభవించుటయే నిర్వాణము" అంటకంటె వేఱు ఆనందములేదు. నిర్వాణమునఁగా మిక్కిలి యుత్పృష్టమైన బ్రహ్మనందము లేక ఇహలోకసంబంధమైన భయదుఃఖముల నుండి విముక్తిపొంది అముష్మికనుభుమును బొందఁ గలుగుట అది చావులేనిస్థితి. అనఁగా నమరత్వము బొందుటయే. హిందూవేదములందు చెప్పబడిన భగవంతుని నిజస్వరూపమును దెలిసికొను దశలే "మోక్షము" లేక "ఆపరోక్షము" అతో నీ "నిర్వాణము" సమానమైనది.

అజంతాగుహలలో 2వ శతాబ్దియందు చిత్రం పఱచిన 10వ గుహయందు నట్టపరాండ్రు, సంగీత విద్వాంసులతోఁగూడిన పదునైదుగురు కళాకారులు గల చిత్రము చిత్రంపఱచినది. మతసంబంధమైన ష్యక్తియలలో సంగీతముక యున్నతస్థాన మలంకరించినది. సంఘారామజీవితమునందు మతసంబంధమైన గీతాలాపకులుండు ప్రదేశమునకు మిక్కిలి గౌరవనీయమైన స్థానముండెడిది. అజంతాలోని శ్రీమూర్తి చిత్రములు వారియొక్క శ్రేష్ఠమైన చిత్రకళకు నిదర్శనములు. శ్రీమూర్తి చిత్రములలో ససభ్యత యును. లేక చిత్రములన్నియు సౌకుమార్యముగలిగి మిక్కిలి యుచితమైన భంగిమలలో నున్నవి.

16వ గుహలోని మాతాశిశువులు యశోధరా రామలుల చిత్రము గౌతమబుద్ధుని భార్యాత్మశులను దెలియజేయుచున్నది. గౌతముడు సిద్ధార్థుడయిన పిమ్మట తన స్వస్థలమైన కపిలవస్తును దర్శించినటుల నక్కడాదుశోధర యాతనికి భిక్షయచ్చు

చున్నట్లు గలదు. ఆమె ముఖములో నీ పరివ్రాజకుడే తన భర్తయాయనునటొక విస్మయభావము కూడ కనబడును. ఆమెకు ఆతఁడొక మానవాత్మిఁడుగా గోచరించెను. ఒక ఉన్నతమైన మతప్రవృత్తిని మానవసహజమైన ప్రేమానురాగములలో సీచిత్రమును మేళవించఁజేసెను. ఈక్రింది కథకూడఁగలదు. "ఓ సద్భాద్రా! రాహులుఁడు జన్మించిననాటి రేయి నీవు ఈ రాజ్యమును వదలి నిశ్శబ్దముగా వెడలి పోయితివి. నేఁడు నీవంతకంటె దివ్యమైన రాజ్యమును బొందితివి." లారెన్ను బినియన్ ఈచిత్రముపై వ్యాఖ్యానించుచు "ప్రపంచములో నింత లలితమై, హృదయమును గదలించు చిత్రమింకొకటి లేద"నెను. ఇటాలియన్ చిత్రములలో "మెడోనా" (Madona) చిత్రమునకు దీనిని పోల్చవచ్చును. <sup>1</sup>

క్రీశ్రి ౩౧ మొదటిశతాబ్దిలో మహాయానమత మభివృద్ధిచెంద నారంభించెను. మహాయానమతగా జ్ఞానమునుసంపాదించు మార్గము లేక జ్ఞానసంపాదనోపకరణమని యర్థము. ఈ మతమువారు కేవలము స్తూపమును, చెట్లను, బుద్ధుని పాదములను బూజించుటయేగాక బుద్ధుని యంశములను సిద్ధాంతీకరించి వారిని బోధిసత్వులని పిలిచి బౌద్ధమతమునకొక వస్తుదైకగుణము నిచ్చిరి. తమతోటివారందఱిలోను విముక్తిని బొందవలెననెడి చైతన్యము కలుగునంత పఱకు తమ విముక్తికి పాటుపడరాదు. సర్వమానవులయెడ ప్రేమ, దయ గలిగియున్నట్టి బోధిసత్వులతోఁ గూడిన భగవద్వక్తుల వ్యణాళిక నొకదానిని మహాయానమతావలంబకు లేర్పాటుచేసినారు. ఇది హిందూమతమునందలి భక్తికాఖ్యతో నెక్కువ సామ్యమును గలిగియున్నది.

అమరావతికి దగ్గఱున్న నాగార్జునకొండ యందు క్రీశ్రి ౩౧ 2వ శతాబ్దిలో మిక్కిలి ఘనతరెక్కిన

1. Ajanta Paintings Lalitakala Academy New Delhi 1956.

బౌద్ధత్వవేత్తయగు నాగార్జునుడుండినట్లు చారిత్రకాధారములు గలవు. బౌద్ధవాద్యమును ప్రజ్వలించజేసిన టిబ్బెరి సూర్యులలో నాగార్జునుడొకడు. ఈతనిమేధ యత్నున్నతమైనది. నాగార్జునుడు రసవాదవిద్య నెఱింగినవాడు. ఇతడు సుశృతమును బునర్విమర్శించెను. కావ్యపుట, తంత్రరసరత్నాకర, ఆరోగ్యమంజరి యను గ్రంథములను సంస్కృతములో వ్రాసినట్లు చెప్పబడుచున్నది. నాగార్జునుని రసాయనికశాస్త్రపిత యని పిలువవచ్చును. తన సమకాలీనపురాజులలో నొకని కీతుడు నీతివచనములతో నొప్పు నొక సుహృత్తు నీరీతిని వ్యాసెను. “ఉచ్చస్థితిసంధుతుకు నీతి యాధారము గావున గంభీరముగ నిర్వహిత్వముతో, నిష్కలంకముగు, పరిశుద్ధులగు నీతిని ప్రతిమానవుడు ప్రకటింపవలెను. మోసము, అత్యాశ, మోహము, సామరీతనము, గర్వము, లోభిత్వము, అసహనము - వీనిని మానవులు శత్రువులుగా భావింపవలెను. సహనము నలవలెనుకొనుట మానవునకు చాల మంచిది, జితేంద్రియుని లోకైకవీరునిగాఁ బేర్కొనవలెను. లోకపుష్కలము నెఱింగినవాడు ఇహలోక సంబంధమైన లాభనష్టములు, సుఖదుఃఖములు, కీర్త్యవకీర్త్యులు, దూషణభూషణములయొడ సమభావమును గలిగియుండవలెను, చేయిగాని, కట్టుకొనిన వస్త్రముగాని కాలునపుడు దాని నాచ్ఛివేయఁజూతుము. అదేవిధముగ నాత్మకొరికలతో కలంకమైనపు డాకర్షణలను జంపివేయుటకు ప్రయత్నము చేయవలెను. ఏలయన అది కార్మణ్య జంపుటకు యాత్యంత. ఇంతకంటె నెక్కువ చేయవలసిన యావశ్యకమేమియులేదు.”

అజంతా మొదటిగుహలో “పద్మపాణి” యైన చోధనత్తుని, యపారగుగదయతో ప్రాణికోటిసంఖ్యను సవలోకించుచున్న అవలోకితేశ్వరుని చిత్రములు ఆంధ్రదేశములోని పశ్చిమగృహమునందును గాన

నగును. బౌద్ధలసంఘము “సంగరత్తి” మణిపూస వంటిది. ఇది భారతదేశమందలి లేక ఆసియా యందలి చిత్రకళకంటె మిక్కిలి గొప్పగా భావపరకతనము చేయబడిన కళాఖండముగాఁ బరిగణింపబడినది. ఇది కిరీటములనుండి మోకాలికి కొంచెము క్రిందివఱకు 5 అ. రీ అం. ఎత్తుగలిగిన చిత్రపు. పరమచకళాదీపిత్యలో దీనికి సరితూగగలిగినది “లయోనార్తోవింఛి” ( ) చిత్రించిన “లాస్టుసప్పర్” మాత్రమే. ఈచిత్రమును చిత్రించిన చిత్రకారుడు కాలగర్భములో గలిసి పోయినను కాంతి తగ్గుచున్న యాచిత్ర మున్నంత కాలము ఆ అజ్ఞాతకళాకారుని గొప్పతనము వెనోళ్ళు జాటఁగలదు.<sup>2</sup>

ఈ కళాఖండమునందలి పూర్వరంగము గంధర్వులు, కిన్నరులు, వృక్షములు మొదలగు వానితోఁగూడి సహజత్వముతో నొప్పును నమితానందమును గూర్చుచున్నది. ఆఫ్ఘెనియన్ చిత్రమునందలి ద్వారపాలకుఁడు, పరిచారిక - విరు అబిసీనియా, పర్షియాదేశములకుఁ జెందినట్లు కనబడుచుబడినది.

[శ్రీ ॥ 4, 5 శతాబ్దములందలి యనేకచిత్రములలో హిందూదేశములలో వివిధభాగములకుఁ జెందిన పుజలేగాక ముఖ్యముగా పర్షియా, బాక్త్రీయా, ఆఫ్ఘనిస్తాన్, బర్మా, సిలిన్, మలయా, చైనా, జపాన్ మఱియు ఆఫ్రికాదేశస్థులుకూడఁ గలరు. హీనయానమునుండి మహాయానమునకు మార్పుచెందినపుడు మధ్యజరిగిన విషమములన్నియు 19, 26 సహస్రలలో సోదాహరణముగాఁ జిత్రీకరింపబడినవి. ఈ రెండును చైత్రములే. 19వ గుహ 2క దివ్యమైన దేవళము. హిందూదేశమునందలి బౌద్ధుల చిత్రకళ కిదియొక పరిపూర్ణమైన ముచ్చతునక. ఇందలి చెక్క

1. The legacy of India (O. U. P.) Prop Das Gupta's article on Buddhism.

2. The Early history of the Deccan by G. Yazdani P. 766 O. U. P. 1960.

డముల, కట్టడములరీతి పనివారి పరిపూర్ణమైన నైపుణ్యము. వారికిగల గొప్ప సంస్కారాభిరుచిని యెలుగెత్తి చాటుచున్నది. అచట వివిధ ధ్యానముద్రలలోనున్న బుద్ధుని శిల్పముల నేకములున్నవి. మొదటి చైత్యములకు వీనికిఁ గల భేదమేమన “దగ్గబా” ముందటిభాగమున బుద్ధుని చిత్రము పశ్చిమమునఁ గనఁబడును. ఈ చిత్రములందు బుద్ధుని ప్రసన్నవదనముతోఁ జూడవచ్చును. ఇందలి బౌద్ధకళ ఇతర సమకాలిక కళారీతులకు ప్రాచీన రోమనుపద్ధతులకును భిన్నత్వము గోచరించును.<sup>1</sup>

2 రివ గుహ యతివైభవమగు చెక్కడములతో చెక్కబడిన మఱియొక చైత్యాలయము క్రీ॥ త॥ 640లో ఈ గుహ పృథ్వికత చైనాయాత్రికుఁడు “హుయాన్ త్సాంగ్” దర్శించియుండవచ్చును. ఈ గుహలోనే బుద్ధుని నిర్వాణాగ్రథ చిత్రంపఁబడి యున్నది. ఇందలి శిల్పము పొడవు 25' లకుపైగా నుండును. బుద్ధుని ముఖము శాంతి నిర్మలత్వము లతోఁగూడి గాఢనిద్రలో నున్నట్లుగాఁ దోచును. ఆ బుద్ధుని పాన్నదగ్గఱ బౌద్ధసన్యాసులు, సన్యాసి నులు ఇరువదిమంది ఆతని నిర్వాణమునకై విలపించు చున్నట్లు గలదు. “నీవే ఒక జ్యోతిః వెలుగొందుము. నిన్ను నీవే రక్షించుకొనుము. అతఁడెవఁడో యత్నింపకుము. సత్యమే నిక జ్యోతి యగుగాక!” ఇది యాతని తుదినందేశము.

చైత్యములనఁగాఁ బ్రావణామందిరములు, విహారములు, విశాలమైన గదులు, అవి బౌద్ధభిక్షువుల వాసస్థానములు. అందు విద్యార్థులు, గురువులు ఉండెడివారు. కాలక్రమమున నీ విహారములందు ధ్యానముచేయుటకు, పూజలకొఱకు శిల్పములు చెక్కఁబడినవి. హిందూదేశమున తొలను మఱచి నిర్మించిన దేవాలయము క్రీ॥ త॥ 4వ శతాబ్దమునకుఁ

1. Ajanta Part IV Text by G. Yazdani P. 13

జెందినది. అందలి మొదటిగుహ మిక్కిలి రమణీయమైనదిగా నెంచఁబడినది. ధర్మచక్రముద్రగలిగి బోధ చేయుచున్నరీతితో బుద్ధభగవానుని పెద్ద పృథిమ గలదు. ఇది “సారనాథ” నందలి “డోరపార్కు” నందు బుద్ధుఁడిచ్చిన మతోపన్యాసమును సూచించు చున్నది. ఈతఁడు తన మొదటి యుపన్యాసములో ‘‘పుట్టుక - వార్ధక్యము - అనారోగ్యము - చావు - వ్యసనములతాకిడి - ఆశలీడెరకుండుట - అనున వన్నియు జీవితములోని బాధల’’ని తెలిపి యున్నాఁడు. అన్నిటికిని మించినబాధ ఆశలీడెర కుండుట. పంచేంద్రియములతో నిభవపంచమును బట్టుకొని యూగులాడుట యొక పెద్దబాధ. ఈ బాధల నిర్వృత్తికి బుద్ధుఁడు మార్గమును సూచించినాఁడు. దీనినే “యష్టవిధ న్యాయమార్గమని” యందురు. “సద్భావములు, సదుద్దేశములు, సద్బుద్ధి, సత్కార్యము, న్యాయవర్తనము, మంచయత్నములు, జాగరూకత, వికాగృత” అను నీ యెనిమిది మార్గములు ముక్తికి సోపానములని బుద్ధుఁడు బోధించెను. ఇది ధర్మశాస్త్రముకంటెను సుత్కృష్టమైనది. ఇదియొక జీవితమార్గము. బ్రహ్మనుగూర్చి చెప్పెడివారెవ్వరును ఆతనిని ముఖాముఖీగా చూచినవారుకారని బుద్ధుఁడు చెప్పెను ఈర్వానూయలనుండి ముక్తినిపొంది యవ్యాజముగా మానసమునందు జనించు ప్రేమ యొక్క స్థితియే బ్రహ్మవిహార పాశముఖ్యమని బుద్ధుఁడు చెప్పెను.<sup>1</sup>

ఈ గుహలోని బౌద్ధవిగ్రహము మానవుని ఎత్తునకు సుమారు మూడరెఱుండును. అక్కడిపితమైన ఆతనిముఖము అద్భుతమైన ఆత్మశాంతిని, భావగాంభీర్యమును బ్రకటింపుచున్నది.

1 S. Radhakrishna Dharmapada - Introduction P. 9 and R. Tagore Sadhana - P. 18 Indian Edition 1947.

శిల్పమునందలి ధ్యానబుద్ధుడు చిత్తములోని బోధిస్తున్నట్లు ఆత్మసాక్షాత్కారమునొందిన యొక పరిష్కారమైన వ్యక్తి. ఆయన యనుభవము వాచామగోచరము. దీనినంటలు నందుకొనుట కర్హులేగాని దీనికి మిక్కిలి కష్టమయిన సాధన కావలసియున్నది. దీనియందు పరిపూర్ణత్వమును బొందుటకు జన్మ పరంపరలు కష్టపడవలెను. కొందఱకు క్షణమాత్రమూనందము కనిపించవచ్చును. ఆత్మనందమునము పలన కొద్దిమందిమాత్రము కాశ్యతానందమును బొందగలరు. "ఓంకారము"గాని మఱియేయితర మంత్రముగాని ధ్యానమునకు, ఏకాగ్రతకు సాధనముమాత్రమే. మంత్రమునందు నమ్మికలేనివారు దానియొక్క ఫలితమును బొందలేరు. "Science & Spirit" అనేది గ్రంథమునందు స్వర్ణీయ శ్రీ శొంఠి రామ మూర్తిగారు "ఐ. సి. ఎస్" ఈవిధముగ వ్యాసించిరి. "సేనాకృష్ణాడక ఆంగ్లపనితకు నటరాజ ఛాయాచిత్రమును జూపి దీనిని సేను గంటలతరబడి ఆనందించి నాను" అనిచెప్పి "ఒక గంటకాలములోనే చూడగలిగినదేమ"ని అమె ప్రశ్నించెను. ఈకారణముననే పెద్ద మతపరమైన తమ ఛాయాచిత్రములను తీయుటయు, తమ బోధల నాశింపనివారికి చెప్పబయలు వలదని అదేశించినారు. బుద్ధుడు తన చిత్తము పృతి మకాణమునందు తలపిన్నులయందు, కాగితపుబరువులయందును గనబడగలదని యెప్పుడును ఆశించియుండలేదు. అట్లుచేయుట కళను వ్యాపారముగ జేయుటయే. కళ ఆత్మకు పనికత్తై పంటిది. కళ యనునది మానవుని ఉన్నతశిఖరములకుఁ గొనిపోవలయును.

హిందూ, మహమ్మదీయ, క్రైస్తవ, బౌద్ధ, జొరాష్ట్రీయన్ మతములవారు పదోచ్ఛారణ విశిష్టతను గుర్తెఱింగి యుచ్చరించుటవలనఁ బ్రకృతిలోని సర్వశక్తులను లోబఱచుకొనవచ్చునని నమ్మినారు.

"సాదీస్" కవిపర్యటనలన్నియు వీని నెఱింగిన మానవుని కనుఁగొనుటకు మాత్రమేయని యూహింపఁబడనది. దీనిని కొందఱు 'ఓం' కారమనియు, మఱి కొందఱు 'హం' అనియు నందురు. దీని నుచ్చరించుట యెఱుంగనివారికి దానిశక్తియేమియు కనిపించదు. ఈమాటయొక్కశక్తి దాని నుచ్చరించు వారియొక్క పరిశుద్ధతపై ఆధారపడి యుండును. బుద్ధునివంటి ఋషీశ్వరులు మంత్రసృష్టులు. అట్టివారు తమ దివ్యత్వమును అధికజ్ఞానసంపన్నులైన శిష్యుల కందఁజేయగలరు. అట్టివారిని బోధింపవలెనని, జీవన్ముక్తులని పిలువవచ్చును. అట్టివారు సంకల్పనిర్దులు. అట్టి ఋషులే ఈప్రపంచములోని కష్టములను గడతేర్చగలరు. వారి ప్రపంచము నంతను విశ్వాత్మగా భావించురు. (Universe of the Spirit) బుద్ధుని మతబోధలవలన నాకర్షింపఁబడినవారిలో టాల్ స్టాయ్ ఒకఁడు. 'What is art' అను వ్యాసమున "కళలవలన మానవాళిలో సంఘభావమెర్పడునని" టాల్ స్టాయ్ నుడివినాడు.

విశ్వకళ భిన్నజాతులుగల మానవులమధ్య వేఱుపాటులను నాశనమొనరించి, ఏకభావమును, జ్ఞానోదయమును గలుగఁజేసి కారణమార్గమునగాక జీవితము ద్వారమున సంఘభావమును బోధించును. విశ్వైకమత్యమువలనఁగలుగు సంతోషము జీవితపరిధుల నధిగమించును.

తాగూరు శతజయంతి సంచిక 1961, 382వ పేజీలో బుద్ధునిపై ఒక పద్యముగలదు. "నేటి ప్రపంచము అసూయోన్మాదములతో భయంకరముగా నున్నది. మిక్కిలి క్రూరమైన విభేదములతోఁగూడి అంతులేని బాధలకులొనై కుట్రలహర్గములలోదురాశాపాశములలోఁ జిక్కుకొన్నది."

జీవరాసులన్నియు పునర్జన్మముకొఱకు నాక్రొ శించుచున్నవి. అనంతఁడవైన ఓదేవా! వారిని రక్షింపుము. శక్తినిచ్చు నీ దివ్యవాణిని వినిపింపుము. అక్షయ మధునంయుతమైన ప్రేమపద్మము నీకాంతి యందు మధువు చిలకరించుగాక! ఓ తేజోమూర్తి! నీ అపారమైన కరుణ, మంచితనములచేత మానవ హృదయములందలి యజ్ఞానకళంకములను కడిగి వేయుము. సర్వసంగ పరిత్యాగశక్తిని ప్రసాదించి

మమ్ములను నిరహంకారులుగఁజేయుము ఇవియే నీవు మాకు ప్రసాదించఁగల శాశ్వతబహుమానములు. జ్ఞాన భానూదయశోభలో అజ్ఞానజ్ఞాననేత్రము దెరువఁబడుగాక. నిర్దీవాత్మలు జీవమును బుంజుకొనుగాక! నీ యనంతమగు కరుణాజలముచేతను, మంచితనము చేతను మాఅత్మకాలుష్యములకు పృక్షాశనము చేయుము.

## రాజ వంశము

శ్రీ వై. వి ర ల్ రావు

ఆంధ్రదేశమును పాలించిన రాజవంశము లలో తూర్పు చాళుక్యవంశము ప్రసిద్ధికెక్కినది. ఆంధ్రదేశమును పాలించిన చాళుక్యులకు తూర్పు చాళుక్యులనిపేరు. పశ్చిమచాళుక్యరాజైన రెండవ పులకేశి క్రీ. వె. 625 ప్రాంతమున విష్ణుకండినుల నోడించి, ఆంధ్రప్రాంతమును వశపఱచుకొని, తన తమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని, పిఠాపురము రాజధానిగాజేసి. రాజప్రతినిధిగా నుంచెను. రెండవ పులకేశి మరణానంతరము కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు స్వతంత్రుడై తూర్పుచాళుక్యవంశస్థాపకుడై పాలించెను. ఈతని వంశపురాజులు అయిదున్నర శతాబ్దముల కాలము ఆంధ్రదేశమును పాలించిరి. అట్టిరాజులలో 11వ శతాబ్దమున పాలించిన రాజరాజనరేంద్రుడు ముఖ్యుడు. ఇతడు క్రీ. వె. 1019 నుండి 1062 వరకు పాలించెను. ఈతని తండ్రి విమలాదిత్యుడు. తంజావూరును పాలించు చోళ

రాజైన రాజరాజునకు అల్లుడు. రాజరాజనరేంద్రుని తల్లిపేరు కుందవ. తూర్పుచాళుక్యరాజులు ధర్మ పృవర్తనానుసారముగా పాలనచేసి వైదికమతమును ప్రోత్సహించి, శైవమతము నుద్ధరించు సంప్రదాయముకలవారు. విమలాదిత్యుడు జైనమతాభిమాని. అయినప్పటికిని మతసహనము కలిగియుండెను. విజ్ఞాన విశేషములందును, కళలందును కడు శ్రద్ధవహించి ఆంధ్రదేశాభివృద్ధికి పాటుపడిన మహానీయులు తూర్పుచాళుక్యులు. ఆంధ్రదేశమనగా నెల్లూరునుండి గంజామువరకు నుండు కోస్తాప్రాంతము చాళుక్యభూమియని చెప్పవచ్చును. పిఠాపురము రాజధానిగానుండి, తరువాత వేంగీపురము రాజధానిగ మారినది. రాజరాజనరేంద్రుడు పాలించుకాలము నాటికి రాజమహేంద్రవరము రాజధానియై, తూర్పు చాళుక్యులు పూర్తిగ ఆంధ్రత్వము కలిగియుండిరను

కుకు సందియములేదు. అట్టి వ్యవస్థలో విలసిల్లిన వాడు రాజరాజ నరేంద్రుడు.

రాజరాజనరేంద్రుడు సింహాసనమునకు వచ్చు నాటికి తన సవతిసోదరుడు విజయాదిత్యునివలన బాధలుపడెను. శత్రువులగు కల్యాణి చాళుక్యులు, కళింగరాజులు విజయాదిత్యునికి సహాయముచేయగా, రాజరాజనరేంద్రుడు నిస్సహాయుడై తన మేనమామయైన రాజేంద్రచోళుని సహాయముకోసెను. దీని పుర్యవసానమే, చోళదండయాత్ర, రాజరాజనరేంద్రుని విజయము, రాజేంద్రచోళుని కూతురగు అమ్మంగదేవిని రాజరాజనరేంద్రుడు వివాహమాడుట, క్రి. వె. 1022 లో పట్టాభిషేకముహోత్సవము జరుగుట, సింహాసనమునకు 1019 లో వచ్చినను, పట్టాభిషేకము మూడేండ్ల తరువాత జరిగినందులకు కారణమిప్పుడు స్పష్టము.

తదుపరి నాల్గు సంవత్సరములకాలము శాంతియుతముగా రాజరాజనరేంద్రుడు పరిపాలన చేయగలిగినప్పటికిని తన సవతిసోదరుడగు, విజయాదిత్యునివలన కల్యాణిచాళుక్యులు దండెత్తిరాగా, పురల చోళుల సహాయముతో కలిదిండివద్ద 1035 ప్రాంతమున శత్రువుల ప్రయత్నమును విఫలమొనరించెను. ఈయుద్ధమున గతించిన ముగ్గురు గోప్పచోళసేనానాయకుల జ్ఞాపకార్థము మూడు శివాలయములను రాజరాజనరేంద్రుడు కలిదిండిలో కట్టించెను. ఏది యెట్లున్నను, రాజరాజనరేంద్రుడు తన పరిపాలనా కాలపూర్వమున కడు కష్టముల నెదుర్కొనివలసివచ్చెను. మరియొకతూరి కల్యాణిచాళుక్యరాజు సోమేశ్వరుని ప్రయత్నము పర్యవసానము, రాజరాజనరేంద్రునితో సంధికుదురుట. ఆ సంధివలన సోమేశ్వరుని పృథ్వానులలో నొకడగు నారాయణభట్టును రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థానమునకు సోమేశ్వరుడు పంపుట కంగీకరించెను. రాజ

రాజనరేంద్రుడు 1032 సం. వరకు సకలైశ్వర్యాభివృద్ధితో పరిపాలించెను.

రాజరాజనరేంద్రునికాలము ఆంధ్రపరిత్యలో నొకయుగకాలముని చెప్పవచ్చును. నారాయణభట్టు, రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థానకవియైన నన్నయభట్టునకు ఆంధ్రముహూభారతము రచియించుటలో తోడ్పడినందులకు నందంపూడి గాగ్రముము దానమొనగెను. రాజరాజనరేంద్రుడు విజ్ఞాన, విద్యా విషయములందు శ్రద్ధవహించినరాజు. శివభక్తిపరుడు. ఆయనను, మతసహనముకలిగి, అన్నిమతములయందు సమదృష్టిచూపినవాడు. ననాతన ధర్మమునువదలక, వైదికసంప్రదాయమును ప్రోత్సహించి, శాస్త్రముల నభ్యసించుట, వైదికయజ్ఞయోగాది కర్మలనుష్ఠించుటయందు కడు శ్రద్ధవహించెను. తానుకూడ వివిధ విద్యలయందు జ్ఞానముకలిగియుండెను. పురాణములయందు ప్రవేశము, అగమములందు ప్రావీణ్యముకలిగి, సాందర్యపిపాసియై యుండెను. అన్నింటి కంటెను ముఖ్యము వాఙ్మయమున్న కడుప్రీతి. ఇతని కాలమున తెలుగుభాష మిక్కిలి యభివృద్ధిలోనికి వచ్చినది. ఆంధ్రభాషకై పండితులను పోషించి, ముఖ్యముగా తాను చెందిన చంద్రవంశపు క్షత్రియరాజులైన మహాభారతపీరులగూర్చి రచియింపుమని నన్నయభట్టారకుని పేర్కొనెను. కృష్ణద్వైపాయన వ్యాసుని సంస్కృత మహాభారతమును తెనిగింపుమని కోరుటలో, రాజరాజనరేంద్రుడు తెనుగువాఙ్మయమునకు గట్టిపూనాదులు వేసెనని చెప్పవచ్చును. నన్నయభట్టు ఆది సభాపర్వములు, అరణ్యపర్వములో కొంత భాగమును రచించెను. తెనుగుభాష దేశీయము, ఇతని కాలమున ప్రారంభమయ్యెనని చెప్పవచ్చును.

మరియు విన్నకోట పెద్దన తన కావ్యాలంకార చూడామణితో వర్ణించిన రాజమహేంద్రవరము రాజరాజనరేంద్రుని రాజధానినగరము. పావులూరి



మల్లన, జైనుమహావీరాచార్యుని సంస్కృతగణితగ్రంథమును తెలిగించెను నవఖండవాడ అను గ్రామమును రాజరాజనరేంద్రుడతనికి దానమొసగెను. ఇంకను అతని ఆస్థానమున పొన్న, పంప, నాగవర్మ అను కన్నడరచయితలు, కవులుండిరట. రాజరాజనరేంద్రుడు, చీదవమార్యుడను బ్రాహ్మణునికి కోరుమిల్లి గ్రామము దానమొసగెనని కోరుమిల్లి శాసనముచెప్పుచున్నది. కోరుమిల్లిశాసన కావ్యకర్త బేతనభట్టు ఒక సంస్కృతాంధ్రకవి.

రాజరాజనరేంద్రునకు వర్తింపజేయు, చిత్రాంగి సారంగధర చరిత్రగాని, కనకాంబ చరిత్రగాని, చారిత్రాత్మకములుగావు. అవి సత్కవనములు. రాజరాజనరేంద్రుని యశస్సునకు సరిరావు. ఉత్తర హిందూస్థానమున దండయాత్రలు సాగించుచున్న గజనీమహమ్మదు ఇతని సమకాలికుడు. మాళవమును పాలించు పరమారాజు భోజుడుకూడ ఆకాలపువాడే.

రాజరాజనరేంద్రునకు ఇరువురు భార్యలు— అమ్మంగదేవి, రేవలదేవి అనువారలు. అమ్మంగదేవివలన కులోత్తుంగచోళుడును, రేవలదేవివలన

'సామలదేవి'యను పుత్రికయు అను సంతానము పడసెను, సోమలదేవి ద్యాక్షరామభీమేశ్వరునికి, బంగారముతో జేయబడిన కల్పవృక్ష పుష్పమును, వెండిపగమిదెయు, అఖండదీపమును తెచ్చెనని. ద్యాక్షరామశాసనముకంటే తెనుగున చెప్పుచున్నది.

నన్నయభట్టారకుని రచనములలో, రాజరాజనరేంద్రునికున్న బిరుదుములు కానవచ్చును. "సత్యాశ్రయకులశేఖర, సర్వలోకాశ్రయ, రాజకంఠిరవ, శ్రీభువనాంకుశ, సమస్త భువనాశ్రయ, బిరుదాంకభిమ, రాజమహేంద్ర, రాజమూర్తాండ, పరగండభైరవ, రాజమహేశ్వర, నారాయణాఖ్య, విష్ణుమూర్తి"యని కానవచ్చును.

రాజరాజనరేంద్రుని తరువాత, అతని కుమారుడు రాజేంద్రుడు లేక కులోత్తుంగచోళుడు తండ్రికి తగిన కుమారునివలె పాలించెను. రాజరాజనరేంద్రుడు దానకర్ణుడు, శైవభక్తిపరాయణుడు, పివిధవిద్యల నేర్పినవాడు, కళాసోపకుడై, తెనుగు వాఙ్మయమును విలసిల్లునట్లుచేసి సుప్రసిద్ధిగాంచిన మహారాజు, అతని పేరు ఆంధ్రదేశమున చిరస్థాయియై నిలచినది.

అలమూరి రాజగోపాలరావు.

౧

మతపరిస్థితులు - అంధ భారతావశ్యకత.

బోర్డులు మత్సరగ్రస్తులై, పృథువులు న్యాయ దూషితులై, సుభాషితాలు జీర్ణించి, ధర్మంసడలి, ఆదర్శాలు నశించి, లోకం భ్రష్టమయినాడు. పురుషోత్తములు సహింపరు, ప్రజలు భరింపరు విలయం వికటాటహాసం చేస్తుంది. కవులు ఘంటంచేబూని విజృంభిస్తారు.

అలనాడు కాలిదాసు తననాటి రాజలోక లాఘవజీవితాన్ని, విషయలాలనతను గుర్తించి, ధర్మం భ్రష్టమవుతున్నట్లు గ్రహించి, కావ్యాలు వ్రాసి సంస్కారానికి పూనుకొన్నాడు,

పార్వతీశివులవలె ధర్మం తదాశ్రయమైన ఆచరణ విభిన్నముకాక సంపృక్తముగా వుండాలి.

మీ స్వర్గాభిలాష విషయవాంఛాపరితృప్తికి దాన్య మైపోరాదు. అయినచో ఊర్వశి తిరోగమింపకలమి. ( విక్రమోర్వశీయం ) నారీగమనం శాస్త్రోపదిష్ట మయిననూ అది ప్రజామోదముద్రను పొందాలి. కానినాడు అది వునీతముకానేరదు. (శకుంతలా వివాహం) మీరు మీ కామతృప్తాయుత నారీవాంఛను విడవండి. “ప్రజామై గృహమేధులుకండి” సుధర్మా పీఠ సంరక్షణార్థమయి మీమీరథాలను స్వర్లోకపథానికి మళ్ళించండి. శైశమందు విద్య, యౌవనమందు గృహస్తధర్మం, వార్ధకమందు యోగముద్ర. అపైన యిచ్చామరణం మీకుతగినవని అని తననాటి ప్రభువులను, ప్రజలనుకూడ కాలిదాసు తన కావ్యాలద్వారా హెచ్చరించాడు.

సంస్కృతంలో అధికవి వ్యాసుడు. అతడు రచించిన రామాయణాధారంచేత నాటిచరిత్ర మనం తెలుసుకోకలుగుతున్నాము. సంస్కృతకవులకు తమ కావ్యాలలో అవతారికలు వ్రాసే ఆచారంలేదు. అయినా వారి కావ్యాలలోని నాందీపగస్తావనల ఆధారంచేత కవి కాలాదులను, నాటి చరిత్రను మనం కొంత గ్రహించకలుగుతున్నాము. తమిళ, కన్నడ, ఆంధ్ర కవులు తమ కావ్యాలలో అవతారికలు, అష్టాసాంతుపద్యాలూ వ్యాసారు. వాటివలన మనకు అనాటి చరిత్ర ఎంతో లభ్యం అవుతోంది. తెనుగులో అధికవి నన్నయభట్టు, అతడాంధ్రమహాభారతి కర్త. తత్కృతిభర్త రాజరాజనరేంద్రుడు. తెనుగులో మహాభారతం వుండడం అవసరమని నన్నయకవి, రాజరాజనరేంద్రుడు గుర్తించారు. రాజు పరమధర్మ విదుడు. ప్రజానురంజనముగ పరిపాలించు పాలకుడు. తనకు, పృజకు విశ్వజనీనమైన కావ్యం అవసరమని ఉన్నిల్పారాడు. పృజలలోని విభిన్నతత్వాలను నెట్టి, సుఘశక్తులను ఏకముఖులచేసి ధర్మం, ఆచరణ యీ రెండూ విభిన్నపథగాములై భృష్టంకాకుండా కాపాడ కలిగింది మహాభారతమే అని రాజరాజు నిర్ణయించు కొన్నాడు. ఆరాజు పరమధర్మవిదుడు, విమలమతిన్ అనేకమైన పురాణాలు విన్నాడు, రసవత్తర కావ్య నాటకక్రమములు పెక్కు చూశాడు జగత్పరిపూజ్య ములైన ఈశ్వరాగమములయందు అత్యంత భక్తితో హృదయం నిలిపినట్టివాడు. అయినా మహాభారతమే వినాలని తనకు అభిలాష పెద్దయ్యెయ్యండునని గట్టిగా చెప్పాడు. భారతకథలు, బహువిధముల, బహుభాష లలో అతడు విన్నాడు. అవి బహుయాగముల ఫలం యివ్వకలవనేమూట యద్దాదమే. కాని అవి “కృష్ణ ధైర్యాయన యని వృషభాభిహత మహాభారత బద్ధ నిరూపితార్థం” లోపించివున్నాయి. కనుక తన ఆధిక ధీయుక్తిసాయంతో అట్టి మహాభారతాన్ని తెనుగున రచియింపుమని నన్నయభట్టును ఆ రాజు

రాజు కోరాడు. నన్నయకవి అభిప్రాయంకూడా అట్టిదే.

ఇట్టి కోరిక కలగడానికి అనాటి మతపరిస్థితులుకూడా కొంత కారణమయ్యాయి. రాజరాజనాటికే కేవల యాగకర్మాభిలాష, శుద్ధబౌద్ధం. శుద్ధజైనం, అన్నీ దిగజారాయి. భక్తి, పుణ్యలోకవాంఛ, మూర్తి ఆరాధనమాత్రం బలంగానే పెరిగాయి.

అనాటికే “లకులీశపాశుపత” పృథావంచేత జైనం శైవంగా మారిపోయింది. బౌద్ధులు, జైనులు, అంతవరకు ఆరాధిస్తూవచ్చిన శక్తిస్తవరూపాలు పాడు వటాలుగా మారాయి. జైనుల వ్యవభ ఆరాధన నందిపూజగా మారింది. కాగా పశుపతినాథుడు పార్వతీనాథుడైనాడు. అది ఉభయమతస్థులను ఏకోన్ముఖులుగా చేసింది. బౌద్ధారామాలలోని ఆయక స్తంభాలు శివలింగాలుగా మారాయి. గుళ్ళు, గోపురాలు లేచాయి బౌద్ధం, జైనం, శైవం సమ్మిశ్రిత మయ్యాయి. అయినా ఆయా గురువులూ, ఆయా మతాలూ, అన్నివర్గాలలోనూ వుండి వర్ణవిచక్షణ వుంటూనేవుంది. జైనబ్రాహ్మణులు, జైనరాజులు, జైనవైఖ్యలు (గోమతేశ్వర ఆరాధకులే కోమల్లు. గోమతులు కోమల్లయారు.) వేదవిప్రులు ఏవర్గానికి ఆపర్ణంవారు, ఆయాపేర్లతోనే కులకృమాగతంగా వుంటూవచ్చారు, పార్వపతిధ్యానాన్ని అంగీకరించారు. విమలాదిత్యుడు, అతనికొడుకు రాజరాజ కూడ దృవిడాధిపతులైన చోళరాజకన్యలను వివాహమాడారు. అనాడు ఎందరో విప్రులు, కవితరులు, దృవిదేశాన్నుండి వేంగికి వచ్చారు. వారి అగమన కారణంగా వేంగినాటి విప్రులలో శాస్త్రార్థ్యయనం ద్విగుణించింది. పండితలోకం పునరుజ్జీవితమయింది.

దక్షిణదేశంలో. అఘ్వారులు, శరగోపురు, నాథముని పృశ్నతులు భక్తిమాన్సాన్ని ప్రవోధించారు. నయనార్ధకూడా శైవానికి భక్తిని జోడించి పృవారం

చేశారు. ఈరెండుమూర్తలు పృజాజీవితంతో తీత్యమైన భక్తిమార్గాన్ని రేకెత్తించి తమ పృభావాన్ని ముద్దిగంతుకొన్నాయి. శంకరుని అద్వైతమతం, కర్మిష్టులను తృప్తిపరచకపోయినా, ఏకాంఠిని మాత్రమో వశపరిచుకొన్నా అది ప్రజామతం కాలేక పోయింది. అతడు యజ్ఞాచార్యులను నిరసించాడు. బౌద్ధదర్శాలను చాలావరకు అంగీకరించాడు. ఇట్టి పరిస్థితులతో తను పృజలకు శిసలైన ధర్మమార్గం చూపకలిగింది అంద్రమహాభారతమే కాగలదని రాజరాజునరేంద్రుడు అతని కవి నన్నయ ఉభయులు నిర్ణయించారు. కాగా అంద్రభారతావరణకు పూనుకొన్నాడు భగవద్గీత భారతంలోనిదేకదా!

తిక్కన నాటి స్థితి:- మహాభారత విశిష్టతను గూర్చి లోగడ వ్యాయబడింది. రాజరాజునరేంద్రుడు పారవశీపతి ధ్యానానికే అంకితుడయ్యాడు. అయినా తిమ్మరాజులను రాజరాజు, నన్నయకూడ ఉగ్గడించి నమస్కరించారు. కాని తిక్కననాటికి పరిస్థితులు మారాయి. నన్నయ కీర్తి. శ. 11వ శతాబ్దివాడు. తిక్కన కీర్తి శ. 13వ శతాబ్దివాడు ఈమధ్యకాలంలో దేశంలో వచ్చిన మతావేశాలు పృజలతో ఎన్నో మార్పులు తెచ్చాయి మల్లిఖార్జున పురాణాదులు శివభక్తిని అందరికీవాటి పృజామతంగా మార్చారు. రామానుజాదులు వైష్ణవం అన్నివర్గాలకు ముక్తి దాయకం అని ప్రచారించారు. మధ్వాచార్యులద్వైత సిద్ధాంతం వ్యాప్తిచెందింది. శంకరుని అద్వైతం పండితులొకానికే పరిమితమయింది. అందుచేత భక్తి భావమే బహుళంగా ప్రబలింది. ఆ యామతావలంబకులైన శైవ, వైష్ణవ వర్గాలలోను, పృభువులలోను తమదేవుడే అధికుడనే అవేళ కావేశాలు పెరిగి, మతోన్మాదంపెచ్చి రగడలు, యద్ధాలుకూడవచ్చాయి ఇట్టి పరిస్థితులతో తిక్కన భారతరచుకు పూనుకొన్నాడు.

తిక్కన వేదవిప్రుడు, రాజనితిజ్ఞుడు, యోగి, యాజి. శివకేశవుల కభేద్యములు కల్పించి, భక్తిని రేకెత్తించి పరతత్వమున పృభోధిపకలిగిన ధీశాలి.

“ఉ॥ వైదికమార్గ నిష్ఠమగు

వర్తనమున్ దగనిర్వహించుచు

స్నేహములేవిభక్తి మది

నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ మ

త్వాద నిరంతరస్మరణ

తత్పరభావము కల్పినాత్మ న

మౌనముఁబొందఁ

గావ్యరసముంగొనియాడుచునుందునెప్పుడున్”

‘నీ వఖండితభక్తిన్’ భారతాన్ని తెనుగుభాష విని ర్మింపబూనుట భవ్యపురుషార్థ తరువక్యఫలముకాదె. దీనికెదనియ్యకాని వేడ్కనుని “కృతిపతిత్వమర్జించి వచ్చుతిఁ దిక్కశర్మ” అని పరమేశ్వరుడు తనతో అన్నాడని తిక్కన చెప్పుకొన్నాడు. ఎందుచేత? “అప్పురమేశ్వరుండాశితులకు అత్యంత సులభుండు గాన” పరమేశ్వరుడే తన్నుడుగవచ్చాడని తిక్కన వచించాడు ఎంత గర్వంగా అన్నా ఆ పరమేశ్వరుండు భక్తులకు అత్యంత సులభుండనికూడా వచించాడు. కనుక తిక్కన తలెత్తికంటె అతని భక్తి భావమే యానిషయంలో పృజితీత మవుతున్నదనక తప్పదు. అదే అతడు చెప్పవలచుకొన్నది. మీరు భక్తులుకండు. మీకడకే భగవంతు వస్తాడు. అతడు మీవాడే అని చాటిన తత్వవేది. పరమేశ్వరుడు భక్తులకు సులభలభ్యుడునుమా అనీ, అయితే ఆ భగవంతుడు కేవలం శివుడునూకాదు. విష్ణునూకాదు అనీ శివకేశవు లేకరూపులనీ, భక్తిమార్గంచేత పరమార్థాన్ని సాధింపనగుననీ అతడు తననాటిప్రభువులకు, పామరులకు, పండితులకుకూడ మహాత్మరసందేశమిచ్చాడు. తద్వారా వేదవిప్రులను, శైవులను, వైష్ణవులనుకూడ తృప్తిపరచకలిగాడనక తప్పదు. భగవద్గీతార్థాన్ని యా

విధంగా అర్థం చేసుకొని అతడు పృజలకు తనభావాన్ని తన బాహ్యరూపంలో అందించాడనవచ్చును.

చారిత్రకమైన హరిహర ‘ధర్మాధ్యైతభావమే’ అని అది అందరికీనీ ఆమోదయోగ్యమని నిర్ణయించాడు తిక్కన. అందుచేతనే

“॥ శ్రియన గౌరినాటరంగ  
చిత్తము పల్లవింప భ  
ద్రామితమూర్తియై హూహరం  
బగు రూపమువాల్చి విష్ణు రూ  
పాయ నమశ్శివాయ యని  
పల్కెడు భక్తజనంబు వైదిక  
ద్యాయిత కిచ్చమెచ్చు పర  
తిత్తము గొల్చెద నిష్ఠనిధికిన్ ॥”  
మరియు

కం॥ వేదములకు నఖిలస్మృతి వాదములకు  
బహుపురాణవర్గంబులకున్  
వాదైన బోటులను దా  
ముదల దర్కార్థ కామమోక్షస్థితికిన్ ॥”

అని వ్రాశాడు కద్వా రా భారతముయొక్క ‘ధర్మాధ్యైత స్థితి’ ని పుస్తకం చేశాడు.

అందుచేతనే తన భారతాన్ని నరాంకితంచేయక భగవంతునికే అంకితమిచ్చాడు. తన హరిహరనాథుని కన్నా రమాడకలిగాడు.

ఇంతవరకు ఆంధ్రభారత రచనావశ్యతకు కారణాలను గురించి తెలుసుకొన్నాము. ఇక రాజరాజనరేంద్రునియొక్కయు తూర్పుభాళుక్యుల యొక్కయు మతాభిమానమెట్టిదో కొంత తెలియవలసిన అవసరముంది.

“కిమస్థిమాలా కిముకౌస్తభంవా  
పరిష్కయాయా యాం బహుమన్యసేత్యం  
కింకాలకూటం కిమువాదయశోదా  
స్తన్యం తవస్యాదు వదనభోమే”

అని ప్రార్థింపకల పరమభక్తుడు తిక్కన. కర్మ, భక్తి, జ్ఞానం మేళవింపకల పరమార్థవేత్త అతడు.

ఇట్టి పరిపక్వదృష్టికి తిక్కన్నను తీర్చి దిద్దినవి నాటి మతసాంఘిక పరిస్థితులే అనక తప్పదు. కవి మైన తన కాలపృభావమును, తన సంఘముపై కవి ప్రభావమును ఉండకమానదనడంలో ఆశ్చర్యం లేదు.

ఇంతవరకు కవిత్వయం రచించిన అవతారికల ఆధారంగా ఆయా కాలములనాటి మత పరిస్థితులు, సంఘముపై తమప్రభావమును చూపగా ఆయా పరిస్థితుల కవనరమైనతీరున ఆంధ్రభారత రచన కావ్యకత కలిగిందని తెలుసుకొన్నాము.

ఇక ఆయా కవులనుగురించి, ఆయా కాలమునాటి చరిత్రనుగురించి, అవతారిక, ఆశ్వాసాంత పద్య పద్యముల సాయంతో నిర్మించుకోవలసిన అవసరం వుంది. యెఱ్ఱాపగ్గడ వ్రాసిన అవతారికాంశాలలో అతడు శివభక్తుడనిమాత్రం మనకు తెలుస్తోంది.

## ౨

రాజరాజనరేంద్రుడు యిలా అన్నాడు :

“మ॥ ఇవియేనున్ సతతంబు నాయెడ కరం  
బిష్టంబులైయుండు బా  
యవు భూదేవపలాబితర్పణ మహి  
యఃప్రీతియున్ భారతి

శ్రీనవాళక్రియ బార్యశీపతి పదా  
జ్ఞానపూజామహో  
త్సవమున సంత దానశీలతయు శ  
శ్రీత్వానుసాంగత్యమున //

భూదేవకులాభితర్పణం, పార్యశీపతినిగూర్చిన  
ధ్యానం, పూజ, దానశీలం తనకు చాలా ప్రియ  
మన్నాడు. అయితే యిది రాజరాజు కే (షధాన  
లక్షణమా? లేకపోతే అతని పూర్వీకులు కందరకుసు  
వున్నదా? అనేది తెలుసుకొనడం అవసరం అతనికే  
యిట్టి ఆసక్తి అనగా, విప్రభక్తి, పార్యశీపతి చింతా  
వుంటే అది అతని ప్రత్యేక విశిష్టత అనవచ్చును.  
అలాకాక అతని పూర్వీకులకుకూడావుంటే అది వారి  
వంశక్రమముగఁజమైన సామాన్యగుణం అనకతప్పదు.  
రాజనరేంద్రుడేకాదు అతని వంశీకుల కందరకుకూడ  
యిట్టిగుణాలున్నట్లున్నాయి వాళ్లశాసనాలే చాలు  
తున్నాయి. తూర్పు చాణక్యులకు మూలపురుషు  
డైన ఓబ్బి విష్ణువర్ధనుడు (క్రీ. శ. 618-638)  
భీమరథి తిరమందున్న కొండొక గ్రామాన్ని తిమ్మాపురం  
చీపురుపల్లి, బెజ్జరాల, కలవకొండ గ్రామాలను  
బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చిన్నట్లు ఆయా శాసనాలు  
తెలుపుతున్నాయి ఈతని కొడుకయిన జయసింహుడు  
(క్రీ. శ. 676-700) నిడులబల్లి, పులంబూరు,  
వెణకలూరు, పెనాకపర్తి, కొంబర్య విష్ణుర్తిగ్రామా  
లను వేదవిష్ణులకు దానాలిచ్చాడు. పేరు జైనులు.

మంగియువరాజు : (క్రీ. శ. 676-700)  
ఇతడు ఆగ్రహారాలు దానమిచ్చాడు. బొండాడనొర్తి  
చెంపలూరు, తిమ్మాపురం, పెడువాడపారెం, సూతుల  
పర్తి, లక్ష్మీపురం వగయిరాలు.

రెండవిష్ణువర్ధనుడు, అతని తండ్రియైన ఇద్ర  
భట్టారకుడును దానాలిచ్చారు.

రెండవ విష్ణువర్ధనుడు (క్రీ. శ. 667-675)  
ఎన్నో గ్రామధానములు బ్రాహ్మణులకు ఇచ్చాడు.

మూడవ విష్ణువర్ధనుడు (క్రీ. శ. 714-750)  
విప్రులకు, జైనాలయాలకు దానాలుచేశాడు అది  
ఇతని కాలంలో జైనం బహుళవ్యాప్తిని చెందింది.  
ప. గో జిల్లా పెన్మంచలిలో జైనవిగ్రహాలన్నాయి  
కదా? ఇతని శాసనాలు: పసుపుంబర్తి మావిండిపల్లి  
మునిసికుండ, జలమూడు, పెర్మంచలి, రెండుబల్లి  
మొదలయినవి

రెండవ విజయాదిత్యుడు : (క్రీ. శ. 804-848)  
ఇతడు 108 శివాలయాటను కట్టించాడు. తులా  
భారమునుతూగి వెండి బంగారాలను పెదలకు దాన  
సుచ్చాడు. చంద్రగ్రహణకాలమున వేదవిష్ణులకు  
గ్రామదాన మిచ్చాడు.

గుణగ విజయాదిత్యుడు, (క్రీ. శ. 850-892)  
మొదటి చాణక్యభీముడు యితడూ బ్రాహ్మణులకు  
దానాలుచేశారు. ఇందులో కొన్ని రాజకీయ కార  
ణాలవల్లకూడా జరిగినట్లు తెలుస్తుంది. అమ్మరాజు  
తన మైన్యాధిపతియైన భండనాదిత్యునకు గొల్లూరు  
గ్రామం దానమిచ్చాడు. రెండవ భీమనిపేర  
చాళుక్యభిమవరం నిర్మించబడింది. హనారపంశ  
వ్యభువును వేగిదేశ రాజ్యరక్షకుడను ఆగు 'వజ్రము'  
అను వానికోర్కెపై కృష్ణమాలెయగు కొమ్మనకు  
'కండేబాడి' పేషయలతోనె 'కొడతల్లి' అను  
గ్రామాన్ని దానమిచ్చాడు. 'కడతలమ్మన్నాడు' విద్య  
మయ్య అనే బ్రాహ్మణికి ఉత్తరాయణ సత్కారాంతి  
పుణ్యకాలమందు ఆగ్రహారంగా ఇచ్చాడు.

ఇక రెండవ అమ్మరాజువిజయాదిత్యుడు :  
(క్రీ. శ. 915-970) (1) ఇతడు తన కులబ్రాహ్మణు  
డును, కొండివ్య గోతుడగు నొక బ్రాహ్మణునకు  
పాగ్గక్షనక్షేత్రమును తిరిగి ఇచ్చాడు.

(2) చంద్రగ్రహణకాలమందు ఒక బ్రాహ్మణు  
నికోపడకలూరు గ్రామంలోని భూమినిదానమిచ్చాడు.

(3) పాంబుర్యగ్రామంలోని కొంత భూమిని పట్టవర్తి వంశజుడైన 'బల్లాల దేవవేలాభట్టుకు' దానమిచ్చాడు. పట్టవర్తి వంశజులు కుబ్జవిష్ణువర్ధను నాటినుంచి మంత్రివాసి పదవులలో వున్నారు.

(4) యెలవర్య గ్రామాన్ని ఉత్తరాయణ సంక్యాంతి కాలమున బ్రాహ్మణులకు దానంచేశాడు.

(5) 'గుండుగోలను' గ్రామంలో కొంత భూదానం విప్రులకు దానంచేశాడు.

(6) అడ్డకావిగచ్చకుచెందిన వలహరిగణములో చేరిన జైనశ్రావయగు చామెకాంబ గురువైన ఆర్చనందిని ఆను జైనాచార్యునకు సర్వలోకాశ్రయ జైనభవనార్థమయిన భోజనశాలకొరకు ఆత్మినినాండు విషయములోని 'కంచుబజ్జు' (కంచుమర్దు) గ్రామాన్ని దానం చేశాడు.

(7) ఈరాజుకడ ఉద్యోగిగావున్న దుగ్గరాజు విజయవాటికలోని జైనాలయానికి ఆత్మినివద్దవున్న మల్లియంపూడి (మల్లిపూడి) గ్రామాన్ని దానం చేశాడు.

(8) కుప్పనామాత్యుడనేవానికి దానధర్మములు చేసినట్లు 'పాండ' శాసనం తెలుపుతున్నది.

(9) తనగురువు విద్యేశ్వరపండితుడు కొడుకు ముమ్మడి ప్రభూతిరాశిపండితుడు అతనికి యారాజు, అఘ్నులపూడి మొదలగు గ్రామాలు దానమిచ్చినట్లును ఇతడు శైవుడనీ తాడికొండ శాసనంవలన తెలుస్తున్నది.

కాగా యారాజు శైవులకును, జైనులకును, విప్రులకును, రాజకీయోద్యోగులకును దానాలు ఇచ్చాడు

విమలాదిత్యుడు : తన మంత్రియైన 'వజ్జీయ ప్రగ్గడకు' రణస్థపూడి గ్రామాన్ని దానమిచ్చాడు. వజ్జీయప్రగ్గడ యజ్ఞయాగాదిక్రతువుల నాచరించిన

కర్మిష్టి. తిరువయ్యారులోని పంచనాథేశ్వరస్వామికి దానమిచ్చాడు విమలాదిత్యుడు. కాని ఈ విజయాదిత్యుడు జైనమతాపలంబకుడు. త్రికాలయోగి సిద్ధాంత దేవుడను జైనాచార్యుడితనీ గురువు.

రా జ రా జు :

(1) కోరుమిల్లి గ్రామాన్ని చీదమార్యుడను బ్రాహ్మణునికిచ్చాడు.

(2) 'మండ' (మండపేట) అనే గ్రామాన్ని బ్రాహ్మణుడును, భారద్వాజ గోత్రుడును, అపస్తంభ సూత్రుడును, శివకుమారభట్టుని పౌత్రుడును, రామ దేవుని తనయుడును అగు అక్కయ్యతను బ్రాహ్మణునకు సూర్యగ్రహణకాలమందు దానమిచ్చినట్లున్నది. ఇతనికి సమస్తభువనాశ్రయ బ్రాహ్మమహారాజు అనే బిరుదుంది. ఈ శాసన కావ్యకర్త నన్నయభట్టు.

పావులూరి మర్దన్నకు పితామహుడైన పావులూరి మల్లన్నకు 'నవఖండవాడ' గ్రామాన్ని దానమిచ్చాడు.

ఈతడు కలిదిండి మొదలగు గ్రామాలను శివాలయాల నిమిత్తం దానమిచ్చాడు. నందం పూడిని నారాయణభట్టుకిచ్చాడు. నారాయణభట్టు వంశం వారు అమాత్యులు, యజ్ఞాలు చేశారు.

ఈ పరిశోధనవలన తేలిన సారాంశం దానశీలత, భూదేవ కులాభివృద్ధి, పార్వతీపతి పదధ్యానం, తనకును పూర్వ వంశీకులందరకును వంశకర్మమానుగతంగా పన్నుకృదనీ, అది రాజరాజు ప్రత్యేక లక్షణం కావనీ తెలియకలదు. ఇంతేకాక పూర్వ చాళుక్యులు జైనమతి పరిపోషకులును, పశుపతి ధ్యానపరులును, భక్తిమార్గానుగాములును అయినట్లు కూడ ఋజువుకాగలదు తూర్పుచాళుక్యులు కేవలం వైదికమత పత్తిపాపనాచార్యులని, అందుచేత తమ వేంగినుండి పంపిడి జైనకవులును, జైనలును

యితరప్రాంతాలకు పారిపోయారనే మాట యదార్థం కాదని రూఢిగా చెప్పవచ్చును. (క్రి. శ. 1016 శతాబ్దమువారు పంప. రన్న, పొన్న, నాగవర్మలను శవులు, తమ వేంగినాటి తూర్పుచాళుక్యులు జైన నిరోధులైనందునను తాము జైనులయినందున యిక్కడ ఆధరణలేక జైనమతాభిమానులయిన పశ్చిమ చాళుక్యులకడను పోయారనే వాదం కేవలం పుచారమాత్రమూ, కల్పితమూ.

(క్రి. శ. 1011-1118) వరకు పాలించిన రాజరాజుత్వం క్రి విమలాదిత్యుడును, క్రి శ. 718-752 కాలంలో పాలించిన మూడవ విష్ణువర్ధనుడును జైనమతవ్యాప్తికి సాయపడినట్లు వాత్సవరిత్యలు, శాసనాలు చెబుతున్నాయి. ఆట్టిపర్ణితులలో వేంగినాటి శవులు జైనులైనందున, తూర్పుచాళుక్యులు వైదికాభిమానులై, జైనమతాన్ని నిరసించినందున, ఆయా శవులు వేంగినివిడిచి పశ్చిమచాళుక్యుల నాశయింపవోయారనడం, చరిత్రవిరుద్ధము

మరొకవిషయం : తూ. చాళుక్యులు తాము స్వయం యజ్ఞయాగాదికృతువుల నాచరించినట్లుకాని, యజ్ఞయాగాదికములు చేసినందుకు లేదా చేయనున్నందుకుకాని ఏవిప్రులకు దానాలిచ్చినట్లు కన్పించదు. ఆనాటి మంత్రులు, పెగ్గడలు, భట్టులు, శర్మలు, శౌరి వగైరాలు ఎట్టివారైనను వేదాధ్యయనం, యజ్ఞకర్మలు చేసేవారని శాసనాలవలన ఋజువుకాగలదు. తూ. చాళుక్యులు తామిచ్చిన దానాలెన్నో సూర్యచంద్రగ్రహణ కాలంలో యిచ్చారు. దీనివలన పుణ్యలోకం రాగలదనేవాంధ్ర పృకటించుకొన్నారు. కనుక రాజరాజువరకు తూర్పుచాళుక్యులు “సర్వలోకాశీతులైన” జైనులు, “పరమ మహేశ్వరులైన” శైవులు, “పరమ బ్రహ్మణ్యులైన” వేదాభిమానులు ఏటి నన్నిటినిమించి భక్తిమార్గములు.

గనుక తూ. చాళుక్యులు జైనమత విరోధులనరాదు. కేవలం కర్మమార్గపోషకులనడానికీని వీలనబడదు. వారిది పౌరాణిక భక్తిమాత్రమే అనవలసి వుంటుంది.

## II భాగం

### వేంగి

గత వ్యాసంలో ఆంధ్రభారత రచనావశ్యకతలగురించి కొంత చర్చింపబడింది. ఇప్పుడు అవతారి కాంతర్గత విషయాలుకొన్ని ఛర్చించడం అవసరం. రాజరాజునరేందుని రాజ్యం వేంగిదేశానికి పరిమితమయి వుందనీ, ఆవేంగిదేశం ఆఖిలజలధివేలావలయితమనీ, బానికి నాయకరత్నంబునం బోనిది రాజమహేంద్రపురంబు అనీ అవతారికలో వ్యాయబడి వుంది. వేంగిసామ్రాజ్యాన్నిగురించి, వేంగినిగురించి ఎలుపురు లోగడ వ్రాశారు. అయినా ఒకటి రెండు విషయాలు ఇక్కడ వ్యాయడం అవసరము.

వేంగీ పశ్చిమగోదావరిలో ఏలూరుకు సమీపముంది. అదిలో అది ఒకనగరం. శర్వాత అది నాడుగా అయింది. ఆతర్వాత అది విషయంగా విస్తరించింది. ఆపిమ్మట సామ్రాజ్యంగా విజృంభించింది, కనుకనే ఆంధ్రభారతంలో అది వేంగీదేశంగా వర్ణింపబడింది. ఈవేంగి కీర్తి పూర్వం నుంచీ ప్రసిద్ధికెక్కింది.

క్రి. పూ. 322 పాంతంలో కళింగదేశాన్ని గూర్చి వ్యాసిన మెగస్తనీసు తన “ఇండికా” అనే గ్రంథంలో ఆంధ్రులనుగురించి వ్రాశాడు. ఆంధ్ర



రాజులకు 30 నగరాలున్నాయనీ, ఆరాజులు పాటలీ పుత్రరాజైన చంద్రగుప్తుని తర్వాత చెప్పకోగల మహా బలపరాక్రమ సంపన్నులనీ పేర్కొన్నాడు. వారి 30 నగరాలలోను వేంగి ఒకటి, అయితే యీ ఆంధ్రరాజులివారు ? వీరు శాతవాహనరాజులు అని కొందరు చరిత్రకారుల అభిప్రాయం. అలాకాదని నా మనవి. క్రీ. పూ. 220 మొదలు క్రీ. శ. 225 వరకు శాతవాహనుల ఆంధ్రరాజ్యాన్నివలారు. వారి కాలంలో మొదట వేగి రాజధానిగా చేసుకొని తర్వాత కృష్ణానది తీరానికి మార్చారు. క్రీ. పూ. 322 నాటివాడు మెగస్థీనీసు కాన, శాతవాహనులకు పూర్వమే వేంగి గొప్ప నగరమనక తప్పదు.

ఇకపోతే క్రీ. శ. 310 నుంచి 350 వరకు పాటలిపుత్రాన్ని సముద్రగుప్తుడు రాజ్యమేలాడు. అతడు పాటలిపుత్రునించి దక్షిణాన కాంచీపురం వరకు దండయాత్ర సాగించాడు. అతడు జయించిన రాజులను, రాజ్యాలనుగురించి అలహాబాదులో శిలా శాసనం వ్రాయించాడు. అందులో “కౌసలకమహేంద్ర, మహాకాంతారక వ్యాఘ్రరాజు, వైరలకమంబరాజు, ధైర్యపురకమహేంద్ర, గిరికొత్తూరికస్తామివత్త, విరండపల్లకదమనక, కాంచీక విష్ణుగోప అవయక్తకనీలరాజు, చైత్రేయకహస్తివర్మ, చాలక్తకకగనీన, చైవరాఘ్యకకుదేర, కౌటలపురక చనంజయ” మొదలయినవారిని జయించినట్లుంది. అయితే యీ హస్తివర్మ ఎవరు ? దీనిని తెలుసు కొనేందుకు యీ క్రింద వ్రాయబడిన శాసనంఅవసరం. ఈశాసనం క్రీ. శ. 440లో శాలంకాయనవంశీకుడును హస్తివర్మ ప్రపౌత్యుడును అయిన నందవర్మ వ్రాయించాడు.

“విజయదేగీపురానక సమారావాప్త విజయినో హస్తివర్మరాజస్య ప్రపౌత్యః / వివిధదర్మప్రదానస్య నందివర్మ మహారాజస్య పాత్రః పౌతాపౌవనత సామన్తస్య చణ్డవర్మమహారాజస్య పుత్రోజ్యేష్ఠః,

భగవచ్చిత్త రథస్వామి పాదానుభాతో బప్పుభక్తూరక పాభభక్తః’ పరమభాగవత శ్లాగుకాయన మహారాజశ్చ నందివర్మ” అని వుంది.

దీనివలన తేలిసవిషయం సముద్రగుప్తుని దండయాత్రనాటికి (క్రీ. శ. 310-350) హస్తివర్మ వేంగికి (వైజ్ఞేయక) రాజుగా వున్నాడు, అతిర్వాత అతని పగపౌత్యుడైన నందివర్మ మహారాజనాటికి ఆవేంగీ, రాజ్యం మహారాజ్యంగా మారింది. కనుక హస్తివర్మరాజు, నందివర్మ మహారాజు అయ్యారు వేంగి మండలంగా మారింది. అదీగాక చిత్రరథస్వామి అలయకూడా పేర్కొనబడింది. అట్టి అలయం వేంగిలో ప్రసిద్ధకేంద్రి. ఈ వేంగిమండలంలో బౌద్ధ, జైనం, యజ్ఞకర్మ సమానంగానే వుండేవి. భారతదేశంలోనే అలావున్నాయి. పూర్తి జగన్నాథం సమీపంతోనే “కౌతాల్కం” లోను, వేంగిలోను, శాలి హుండా శిథిలాల్లోను, (అట్టిచే అరసవిల్లిలోవుంది) సూర్యాలయలుండడం గమనింపదగ్గరిషయం. ఈ మూడుకూడా ప్రసిద్ధబౌద్ధక్షేత్రాలు. బౌద్ధులకు ఆరాధనీయుడయిన మైత్రావరుణుడే యీ విగ్రహాల ఆదిరూపం. యీ అలయమూర్తులకు ఆదిమూర్తి.

ఖరవేలుడు జైనుడు. అయినప్పటికీనీ బ్రాహ్మణుల ద్వేషింపలెమి అతని హతిగుంఢాశాసనంలో 9వ పంక్తిలో “అకులతోకూడిన కల్పవృక్షమును, గుఱ్ఱములు, ఏనుగులు, రథములు, గృహములు మొదలగువాటిని బ్రాహ్మణులచే స్వీకరింపజేయుటకై వారికి బలపత్తుప్రగా భోజనము లిడెను” అనివుంది. (కృత్తింగదేశచరిత్ర By R Buhharao P. 42)

కనుక బౌద్ధమతము, జైనము. సంఖ్యావందనం. పరస్పర విరోధముకలవనుటకు అస్సాదములేదు సరికదా యీమూడు ఒకే ప్రాతిప్రదిక కలవననతప్పదు. యదాప్తాన్ని గుర్తింపలెని విదేశ చరిత్రకారులు బాహ్యణమతం, బౌద్ధమతం, జైనమతం యీమూడూ

పరస్పర విరుద్ధములు అని వ్యాయడం దొర్చాగ్యమే. యజ్ఞయాగాది పృథానముకమ్ బ్రాహ్మణమతం అనడం మరీదొర్చాగ్యం. క్షత్రియులు యాగాలు చేయలేదా? కనుక వేంగిలో యీ మూడుమతాలూ వుండేవి.

ప్రైభాగంలో హస్తీవర్మనుగురించి తెలుసుకొన్నాము. ఇతనిపేరనే అత్తిలి గ్రామం దుర్గం నిర్మింపబడినాయి. తర్వాత “అత్తిలినాండు” అయింది. వేంగీతోసహా యింకా వుంటున్న యితర దుర్గాలుకూడా ప్రముఖస్థానాన్ని వహించాయి, అయినా పేరుమాత్రం వేంగీదేశం అని వుంటున్నా అయారాజులు వేంగిరాజ్య పాలకులమనే చెప్పకొన్నారు. బహుశః నందిమూరు నందివర్మపేర కట్టబడి వుండాలి. ఇది విడదవోలుకు సమీపగ్రామం ప్యసిద్ధ దుర్గాలలో పిఠాపురం ఒకటి. ఇది సముద్ర గుప్తునినాటికే వున్నట్లు మనం అతనిశాసనంవలన తెలుసుకొన్నాము. 7వ శతాబ్దినాటికి వేంగీ కళింగ దేశాల రెంటికీని యిది ముఖ్యనగరిగావుంది.

మైన సూచించిన సముద్రగుప్తుని శాసనంలో “దైవరాష్ట్రకకుబేర” అనివుంది. దైవరాష్ట్రమంటే విశాఖపట్నం జిల్లాకు ఆరోజులలో పేరంటున్నారు. వేంగిలోవున్న నిడదవోలులో దేవేశ్వరుడు అనే యీశ్వరునికి శివాలయం పూర్వంఉన్నట్లు శాసనాధారాలున్నాయి. ఈపేరుకీ అపేరుకీ ఏయిదనా సంబంధం వున్నదేమో చెప్పలేము.

ఈవిధంగా వేంగిరాజ్యాన్ని ఏలుతున్న చాళుక్యులకు వేంగీ లేక తూర్పుచాళుక్యులనీ, వాతాపి రాజధానిగా చేసుకొని యేలుతున్న చాళుక్యులను వాతాపి చాళుక్యులు లేక పశ్చిమచాళుక్యులుఅనీ. చరిత్రకారులు పేరు పెట్టారు. అయితే ఒకవిషయం. పశ్చిమచాళుక్యులలో కొందరు తాము వేంగీదేశాధిపతులమని వ్రాసుకొన్నారు.

రాజమహేంద్రపురము :

వేంగీదేశానికి రాజమహేంద్రపురం నాయక మణిగావుండే సన్నయ పేర్కొన్నాడు. తూర్పు చాళుక్యరాజైన మొదటి అమ్మరాజు (క్రి. శ. 918-925) కు రాజమహేంద్రపురం అనే బిరుదుంది. అతడే మొదటి రాజమహేంద్రపురాన్ని నిర్మించాడుంటున్నారు. కాని విన్నకోట పెద్దన తన కావ్యాలకార చూడామణిలో “రాజమహేంద్రస్తాత రాజనరేంద్రుడు” అని వ్రాశాడు. తర్వాత రాజరాజనరేంద్రుడు కాలంలో యిది అత్యంత ప్రసిద్ధిచెందింది. “బ్రహ్మహేమనే వీటి పశ్చిమప్రాకారం మొరసి గంగవద్ద సాగర వుంగమ్మ ప్రాశస్త్యవించినాడే వీటికోటలో బలభేరి మదనగోపాలమూర్తి” అని శ్రీనాథుడు పేర్కొన్న పాళికారముకోటా, రాజరాజనరేంద్రుడు కట్టించినవి కావు. అవి రెడ్డిరాజుల కాలంలో కట్టబడ్డాయి. అసలు రాజరాజయే రాజమహేంద్రపురాన్ని కట్టించాడు. అంతకుపూర్వం యీ తూర్పుచాళుక్యులు “నిరవద్యపురం, పిఠాపురం, చిక్కవోలు” వంటి కోటలను తమ సైనికకేంద్రాలుగాను, ముఖ్యనగరులుగాను వుంచుకొంటూ వుండేవారు. రాజరాజ రాజమండ్రిని అత్యుత్తమ విద్యాకేంద్రంగాను, ముఖ్యనగరిగాను చేసకొన్నాడు.

నిరవద్యపురం (నిడదవోలు)

నిరవద్యపురం అనేది నిడదవోలుకు పూర్వం పేరు. ఈ నిరవద్యపురం అతిపురాతనమైనదనీ దీనిని రాష్ట్రకూటులు ఒకప్పుడు యేలివుండవచ్చుననీ అనుకొంటున్నాను. అసలుదుర్గంకాక ఆయాకాలాలలో యితరదుర్గాలు కొన్ని యిక్కడ కట్టబడ్డాయి. పశ్చిమ చాళుక్యరాజైన రెండవ విజయాదిత్యనకు ‘నిరవద్య’ అనే బిరుదుంది. అనాటి అవసరాన్ని గుర్తించి అతడే యీ దుర్గాన్ని కట్టించడమో జయించడమో జరిగివుండాలి, ఈ విజయాదిత్యుడు (క్రి. శ.

729) వరకు రాజ్యంచేశాడు. ఇతనిని గురించి South Indian Epigraphy, Annual Report for 1941 Page 84 Paragraph 6 లో వుంది.

"Niravadya was the name of a Western Chalukya King Vijayaditya (il) (A. D. 699-729)" కనుక తూర్పుచాళుక్యులు వేంగిని ఆక్రమించిననాటికే నిరవద్యపురం కాని లేదా చాళుక్యులు సైనిక కేంద్రంగా వుండడంకోసం దుర్గాన్ని కట్టడ నిర్మించడంకాని జరిగివుండాలి. పుస్తకం హైస్కూలున్న ప్రాంతం మొదటి కోట. ఆతదనంతరం అది నాశనమయిపోగా యిప్పుడు దిబ్బల ఆకారంతో వున్న కోటను చాళుక్యవంశీకుడైన మహాదేవుని పూర్వీకులు కట్టివుండవచ్చును. నిడుద పోయిదుర్గం ఎప్పడుకూడా కీలక కేంద్రమే కనుకనే యిక్కడ యుద్ధాబుకూడా చాలా జరిగాయి. అటు గోదావరిదాటి రావాలన్నా, దాటడానికి పోవాలన్నా శత్రురాజులకు యీదుర్గం చాలా అటంకంగావుండేది. ఇక్కడ బయలుపడిన శాసనాలెన్నో వున్నాయి. విగ్రహాలు క్రమక్రమంగా బయలుపడుతున్నాయి. దీనిని గురించిన చరిత్ర శాసనాధారంచేత, నిడదవోలు వాస్తవ్యాలు శ్రీ గోపరాజు వెంటటానందంగారు నిడదవోలు చరిత్ర అనే పేరుతో చిన్నపుస్తకం పక్కటించారు. మరికొన్ని విషయాలు పుస్తకం యిక్కడ పేర్కొంటున్నాయి. తూ. చాళుక్యులకాలంలో యిక్కడ మల్లిశ్యుడు, దేవేశ్వరుడు వగైరా శివాలయాలూ, తూ. చాళుక్యులకు ఆరాధ్యదైవమయిన కుమారస్వామి ఆలయమును యింకా యితరాలయాలూ పుణిగిలో వుండేవి. కుమారస్వామి తూ. చాళుక్యులకు ప్రధాన దైవం.

నిడదవోలు రాజమండ్రికి పడమటగా 10 మైళ్లలో వుంది. విజయేశ్వరం మీదుగా గోదావరి దాటి ధవళేశ్వరం చేరి ఆపైకి పోయేందుకు పూర్వం

ఒకప్పుడు బాటఉండేది. గోదావరికి తూర్పుగట్టున కూడ ఒక ముఖ్యమైన, బలమైన దుర్గం అవసరమని గుర్తించి యిప్పటి "వేమగిరి" అనేచోట పూర్వదుర్గం. ఒకటి నిర్మింపబడింది. కనుకనే అదికూడా ఒక కూడలి అని చెప్పకోవాలి. తూర్పు ఇండియాకం పెన్సి రోజులలోకూడ ధవళేశ్వరం వాళ్ల సైన్యాలకుష్టానం. రెడ్డిరాజులు నేటి రాజమండ్రిని బాగావృద్ధిచేసి. పెద్దపెద్ద కోటలుకట్టారు. ఇటు నిడదవోలు, అటు రాజమండ్రి, వేమగిరి గోదావరికి నాడు కంచు కోటలు నిడదవోలు సముద్రముటానికి పైన 11 అడుగులు మాత్రమే వుండడంచేతన, అదిగాక గోదావరి ఏరులు పొంగినప్పుడు గ్రామానికి ముంపు బాధ కలుగుతుంది కనుక. దుర్గాలు చాలాఎత్తుగన్న. బలంగాను కట్టవలసివచ్చినందున యీ నిడుదలూ దుర్గాల నిర్మాణార్థం వలసిన మట్టియావత్తూ మెట్ట ప్రాంతాలనుంచి తెచ్చారు. అలా తీసుకువచ్చిన భాగాలై నేడు బళ్ళారిండమైన కొలనుగావుండి వాటికి "తాడిమల్ల ఆవ" అని "వాజుపూడి ఆవ" అని అంటున్నాము.

శాసనాలు పరిశోధిస్తే ద హిం. శా. IV ను 1243 కలశాసనంలో "వక్రవర్తి శ్రీవిజయాదిత్య. నిరవద్యపులివీట విజయంచెసియుట్టి మల్లేశ్వర మహాదేవ [పట్ట]నమున వేంగిమండలమున 7వజకు రాజరాజమర్యాదనిచ్చిన పత్యస్తశాసనస్థితి..." అని వుంది. దీనిఆర్థం :

ఈభయ కులోత్తుంగచోళుని కొడుకయిన రాజు. రాజు కాలంలో విజయాదిత్యదేవుడు (రివ) నిరవద్య. పోలవచ్చి వేంగిమండల పుజలకు శాసనవిషయం. చాటింఛాడు, దినివలన వేంగివిషయ పుజకు నిరవద్యపోలు ముఖ్యనగరమనకతప్పదు, అది పరిపాలనా ప్రధానకేంద్రం. నాటి జననాథపురం. యిదే కాదుగదా,

ఇవి కానిచో నిడవవోలుకు సుమారు మూడు మైళ్లలోనూ తాడేపల్లిగూడెం సమీపంలోని అరుగొలను కోటదిబ్బలకు మైలులోపునవున్న జగన్నాథపురం అయి వుండాలి. ఆ గ్రామంలో మల్లికార్జునాలయం వుంది. అదీగాక అరుగొలనుకోట చాళుక్యులవనే ప్రతితివుంది. జననాథపురం క్రమంగా జగన్నాథ పురంగా మారింది.

Annual Report of Epigraphy for the year 1921-22 at page 97లో యితావుంది.

"The copper plate record No. 3 appendix A sent to me by Divisional Officer Elur, Kristna Dt. is a grant of the later Eastren Chalukyan king Raja Raja II son of Rajendra choda II alias Kulottunga choda I. This is the first copper plate inscription known so far issued by the king ... .. . The king's coronation took place on 1076 July 27th. The purpose of the grant was the gift of twelve villages to MUMMADI BHIMA of the solar race .... . BHIMA is said to have been brought up by his grand uncle Vijayaditya VII. Among the boundaries given in the records occurs the name of Niravadyapura.

కనుక మై రాతిశాసనంలో పుడవారించినదాని కిని యీ తామ్రశాసనంలో ఉడవారించినదానికీ సరిపోతున్నది. కాగా ఉభయకులొత్తుంగచోడుని కొడుకయిన రాజరాజయొక్క మర్యాదను అనగా కట్టడినిలేక అజ్ఞతో అని మొదటిశాసనం, విజయా దిత్తునిచే పెంపబడిన ముమ్మడిభీముడనేవాడికి 12 గ్రామములు దానమిచ్చినట్లు రెండవదాని అర్థం. నిరవద్యపురం రెండుశాసనాలలోనూ వుంది. ఈ శాసనం క్రీ. శ. 1076 ప్రాంతంనాటిది;

క్రీ. శ. 918 మొదటి వాసక్యభీమునికాలంలో రాష్ట్రకూటరాజైన రెండవ కృష్ణుడు చండ్రైరాగా నిరవద్యపురంపదనూ పెంపంగూడుకడను జరిగిన యుద్ధాలలో ఆరాష్ట్రకూటరాజు సేనానియైన దండెన గుండమును జయించినట్లు శాసనాలున్నాయి

క్రీ. శ. 848-892 వరకు ఏలినగుణగ విజయాదిత్యుని సేనానియైన పండరంగనిగూర్చిన కందుకూరు శాసనంలో "నిరవద్యండు" అని పేర్కొనబడింది. ఈ నిరవద్యశబ్దప్రయోగం "నిర వద్యపురకొలుకు" అదివతి అనే అర్థంతో వ్యాయ బడిందని నే ననుకొంటున్నాను. ఈ పండరంగని పంశంవారే నేటికీ పశ్చిమగోదావరి భీమవరంపరైరా ప్రాంతంలో "పండంగ" యింటిపేరుగా చాలా మంది వున్నారు. ఈ పండరంగ నామధేయులు శాసనాలలో పెంపండరంగు "కరణము పండరంగు" అని యిద్దరున్నారు. యిద్దరు సమకాలినులు. తాతా మనుమలు.

మరొక కొంతకాలం వెనుకకుపోతే (క్రీ. శ. 714- 51) నాటిది? "అహదనకర"శాసనంవుంది. దీనిఅర్థం తెలియడంలేదు. అందుకొ 27వ పర్యంతో "నెరవద్యమహారథకావలో" అనివుంది. దీనిఅర్థము "అనింద్యమైన సౌధవాహులు" అని వ్రాశారు. అది సరియైనదికాదు. ఎందుకంటే 30 పర్యంతో "నిరవద్య ప్రధివికనదిరజాలో" అని వుంది దీని కర్థము నిరవద్యపురానికి చెందిన ప్రిధిపికనాడిరాజులు అని తోస్తుంది. ఈ కన్నాడిరాజు రాష్ట్రకూట రాజయిన కృష్ణదేవో చూడవలసివుంది. 31వ పర్యంతో "రమిశ్వర విధివిమహారథకా వలో" అని వుంది. దీనిఅర్థం రామేశ్వరసార్థవాహులు అని వ్రాశారు. కనుక రమిశ్వరవలె "నిరవద్య" కూడ గ్రామనామము వుండాలి.

కాగా ప్రిధివి అంటే వృద్ధి అనీ, మహానర్థ పథో అంటే సార్వవాహులనీ అర్థం అయివుండదని నే ననుకొలున్నాను. కనుక “నిరవద్య” అంటే నిరవద్య పోలు అనే అర్థం. అది గాఢమనామమేకాని అన్యం కాదు.

ఉభయకులోత్తుంగచోళుని కొడుకుల అనంతరం వేంగీరామస్వామి చీలిపోయి చిన్నభాగాలుగా అయింది. కొంతకాలానికి చాళుక్యుడును, సర్వలోకాశ్రయ బెరు దాంకిడుడును అయిన నిడుదపోలి మహాదేవుడు ప్రవృత్తులు నిడదవోలు ప్యభువులుగా 13 శతాబ్ది వరకును వున్నారు. వీరికిని చోడరాజులతోను అటు కాకతీయులతోడను సంబంధ బాంధవ్యములున్నాయి. కాకతీయవంశము కకుత్స్థవంశము, కకుత్స్థపదం కాకత్, కాకతీగామరిందని నా మిత్రులు కొండేపూడి సూర్యనారాయణగారన్నారు. నేటి జగదల్పారు రాజులు కాకతీయవంశస్తులు. శ్రీరాముని అనంతరం ఆతని వంశస్తులు దక్షిణకోసల (జగదల్పారు) ప్రాంతాలకు రాజులుగా పోయినట్లు రామాయణకథ. వరంగల్ రాజైన కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుడు నిడదవోలువాడు.

నిడదవోలును పాలించిన చళుక్యరాజులకు మంత్రశేఖరులు ఇందులూరివారు.

“అనూకన పెగ్గడకును  
సూనుంజై బల్లపెగడకుని యొప్పారెన్  
దీనిధి నిరవద్యాపుర  
మానవనాథులకుఁ దాన మాత్యుండగుచున్”  
“అతనిసుతుడు వరశివాధారరతుడు  
జననసుతుడు దైర్యశౌర్యయుతుడు  
జగతి నిడుదవోలి చక్రవర్తుల రాజ్య  
మహిమదాల్చె నాగమంత్రయనగ”

(శివయోగసారం)

అ స లు వి ష యం : నన్నయకవి రాజరాజ సరేంద్రుని ‘నిరవద్యసరేశ్వర’, ‘నిరవద్యరవిప్రభ’, ‘నిరవద్యయువతీమదన’ అని తన ఆత్మసాంతాలలో

సంబోధించాడు. కనుక రాజరాజసరేంద్రుడు నిడద వోలురాజు. అతని తర్వాత 13వ శతాబ్దివరకు యీ వగరాన్ని చాళుక్యరాజులే యేలారు. ఇంతకాలం అనగా 7వ శతాబ్దినుంచి 13వ శతాబ్దివరకు ఒకే దుర్గాన్ని ఒకే వంశీకులు పాలించడం అసాధారణం.

ఈసందర్భంలో మెకంజీ వ్రాయించిన కైఫియత్ లలో నిడదవోలునుగురించి వున్న విషయం తెలుసు కొనడంకూడ అవసరం.

A descriptive Catalogue of the Telugu manuscripts Vol XIV Telugu local tracts No. 1 to 150 Page 10 M. 42.

నిడదవోలు (Nidadavole) Folios 2 to 4. “An account of Nidadavole. How the name underwent changes, the extent of the village along with the boundaries are mentioned. A legendary origin of the temples in the village is described. The rulers from the Gajapatis are mentioned. An account of the Geelakarragudem is also found.

Page 49. కనుక నిడదవోలు సర్కారు యేలూరుతాలూకా కైఫియత్తు

“కృతయుగమందున అనెనవోలు  
తేతాయుగమందున బెడదనవోలు  
ద్వాపరయుగమందున నిడుమద్వాపురి  
కలియుగమందున నిడదవోలు”.

సదరుహి నాల్గయుగాలకు నాలుగు సాతులుకలవు. నిడదవోలు గామానకు తూర్పుగావున్న సంగలమ్మ మడుగు ఉత్పత్తి రాజమహేంద్రవరంజిల్లా తాలూకా తాళ్ళపూడి గూటాలమధ్య పూర్వం పూడ్డుచెల్లివిస్తారం వున్నందున ఆఖండగోదావరికి పడమటనెక్కుగావుండి యీ పూడుగుచెల్లి ఆరణ్యమందు కాలవ ప్రవహించి నందున ఆకాలవకు పూడుగుకాలవ అనేపేరు ప్రసిద్ధి

అయి అక్కడనుంచి పడమర రాజమహేంద్రవరం జిల్లా తాలూకు.... అని వగైరాపుంది దీనిని పూర్తిగా సంపాదించి చదవాలి.

ఇదేగ్రంథంలో పుట 14-15 లో M, 58 లో Folios 43-85 లో రాజమండ్రిని గురించి యిలా వుంది.

"An account of the historic city of Rajahmundry. An account of the fort of Vemagiri and the administration under Deshapandya is given. The town of Bikkavolu, then called as Biru Ranka Royapuram and its successive rulers of Kubja Vishnu Vardhana, Vijayaditya are detailed. Then another line of rulers and their dates are mentioned. How Vijayaditya advised by a shepherd boy constructed the fort of Vemagiri is described. The fort is described in detail with all its ceremonies. A list of kings and duration of each ruler, till Raja Raja Narendra son of Vimaladitya is recorded. The legend of Sarangadhara is mentioned.

The line of kings how then changed to Reddies mentioned. An account of temples is given - Vijayaditya, constructed 108 temples and constructed tanks. Administration of Kapilewara Ga'apati is mentioned

ఈ శైలియత్తు పూర్తిగా చదివితే చరిత్రనిర్మాణానికి కొంత అధారం అవుతుంది. ఇందులో బిక్కవోలుకు "బిరుదాంకరాయపురం" అనే విషయం చరిత్రకు చాలా అవసరం.

**గోదావరి:** కఠోరదండకారణ్య గమనశ్రమ మడిగి గోదావరీతీరాన సుఖోపవిష్టులైన తన సీతా

రాములను చూచుకొని మైమరచాడు అడికవి వాల్మీకి గద్గదనవద్దోదావరీ సైకతసీమల పహరించు హంస మీధనములచూచి అన రామునే మఱచింది దండకారణ్యవాస ప్రియసఖి సీత. వేంగిని రాజమహేంద్ర యొనర్చె అమృరాజవిజయుడు, అలనాడు తన అంధభారతి నెన్నోనట కస్తూరితిలకముంచి తీర్చిదిద్ది రాజరాజనరేంద్రుడు పులకించినది యీ గోదావరీతీర ముందె. కాని నన్నయకవి భారత అవతారికయందు కాని ఆశ్వాసాంతముందుకాని యీ గోదావరీపేరైన ఎత్తలేదేమి? అవతారిక అతని స్వతంత్రగ్రంథన కాదా? లేక గోదావరీనెరుగడా? తాను వ్యాసిన నందంపూడి శాసనంలోకూడ "శ్రీ రాజరాజదేవో రేండేజుల నడిమినివాసినో రాష్ట్రకూట ప్రముఖు సుముఖినః సమాహూయ" అని ప్రాసిత్వోని వేశాడేకాని గోదావరిని పేర్కొనలేదే అయితే యీ రేండేజులు గోదావరివికావా! అయితే ఆరెండును ఎఱ్ఱకాలువ, గోప్రసీనదీకావాలి. తీర్థయాత్రా పుస్తక నందర్పణలోకూడ నన్నయపేర్కొన్న అర్జునుడు

సీ॥ "దక్షిణగంగనా దద్దయునొప్పిన  
గోదావరి"ని

చూచినవాడై "శ్రీపర్యతంబునకు" దద్దయు లంఘించాడు అన్నాడు.

ఈవిధంగా గోదావరిని నన్నయ విస్తరించడం చిత్తంగానే కనిపిస్తున్నది. నన్నయెకాదు, పూర్వ చాళుక్యుల శాసనాలలో పగుణవారంతోని గుఱిస్తూ (గోప్రసీనది) కిచ్చినంత ప్రాముఖ్యం గోదావరికిచ్చి నట్లు కన్పింపదు. దీనికి కారణమూ తెలియరాదు

ఇంతవరకు యీభాగంలో "గోదావరి" పేరు నన్నయ ఎత్తుకోలేదని, నేటి నిడదవోలు నాటి నిరవద్య పురమనీ, జననాథపురం, నిడదవోలు సమీపముందున్న అరుగొల్లకడ జగన్నాథపురం అనీ నేటి బిక్కవోలుకు పూర్వకాలంలో "బిరుదాంకరాయపురం" అనేపేరుండనీ తెలుసుకొన్నాము.

### III భాగం

#### రాజరాజనరేంద్రుడు

రాజరాజనరేంద్రుడు (క్రీ. శ. 1022-1063)

రాజరాజనరేంద్రుని పరిచి చాలామందివ్రాశారు. కనుక కొన్ని విషయాలు మాత్రమే యిక్కడ ప్రస్తావించు.

క్రీ. శ. 1022 ఆగష్టు 16వ తేదీని యితడు పట్టాభిషిక్తుడయ్యాడు. ఏచోట అయినదీ తెలియదు. నన్నయ యీరాజును “రాజా” అనే పదాలతోసంబోధించాడు. “అచిక్షతచరిత్ర” అని ఒనచోటమాత్రమే పేర్కొన్నాడు. కనుక చాళుక్యులు క్షత్రియులేనా? అనే సందేహం కలుగకమానదు.

రాజరాజు చాళుక్యరాజు. చాళుక్యులు “అగ్నిక్షత్రియులు” అని కల్మలీటాడ్ రాజపుత్రస్తాన చరిత్రతోవుంది. అగ్నిక్షత్రియులే బృహ్మక్షత్రియులు. ఈ బృహ్మక్షత్రియులనుగూర్చి బృహ్మపురాణంలో వుంది, (చూ. అగ్నిక్షత్రియులు By శ్రీ కోట వేంకటాచలం.) వీరిలో కొందరు రాజవంశీకులుగను సురికొందరు శస్త్రోపజీవులయిన బ్రాహ్మణులుగను విడిపోయారట (Ref. చాళుక్యులచరిత్ర—రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక.) రాజరాజయొక్క “తనకులబ్రాహ్మణుడు” యిట్టి బ్రహ్మక్షత్రియడే అనే అభిప్రాయంవుంది. బృహ్మండావి నానాపురాణ నిరతుడే నన్నయ.

హిమకరుద్యోట్టి:— తన వంశం చంద్రవంశం అని రాజరాజున్నాడు. విమలాదిత్యుని రణస్థిపూడి శాసనపరకు తూర్పుచాళుక్యులు తాము చంద్రవంశజులమని యెక్కడా చెప్పకోలేదు. సూర్యవంశస్తులైన చోళులతో విమలాదిత్యుని వివాహసంబంధమే దీనికి కారణం. కాని బేతనభట్టు చాళుక్యులను చంద్రవంశజులన్నాడు. నన్నయ అతని పిమ్మట

శాసనకావ్యకర్తలు రణస్థిపూడి శాసనకావ్యకర్త అయిన బేతనభట్టుమాటనే పలికారు.

మానవ్యసంగోత్రం:— రాజరాజనరేంద్రునిది మానవ్యసంగోత్రం అని నన్నయ వ్యాశాడు (ఆశ్వాసాంతం). శాసనాలలో మానవ్యసంగోత్ర ద్విపక్షగోత్రీకులు చాళుక్యులనివుంది. ఈరెండుగోత్రాలు కలవారు చాళుక్యులొకరేకాదు. కదంబులుకూడ యీరెండుగోత్రాలు మాకున్నాయని వ్యాసుకొన్నారు. ఈ కదంబులు బ్రహ్మక్షత్రియులు.

కులబ్రాహ్మణుడు:— అంటే పురోహితుడన్నారు. నన్నయ తన ఆంధ్రభారతంలోకాని తాను కావ్యకర్తగావున్న శాసనాలలోకాని “కులబ్రాహ్మణ” పదం పురోహితాంతంలో వాడితే పురోహితుడు అనే అర్థం అంగీకరింపకతప్పదు. అట్టిదీ ఏదీ వ్యాససంట్టులేదు. పురోహితుడు అనవలసినచోట పురోహితుడు అనే వ్రాశాడు (Ref. నందంపూడి శాసనం.)

నన్నయభట్టు:— ఇతడు ఉభయకావ్యరచనాభిశోభితుడు అనగా తెనుగున సంస్కృతమున కవి. కన్నడకవికాదు. ఇతడు అదికవి. పద్యాలుప్రాచీనం ఇతనికి పూర్వం వుండవచ్చు. అంతమాత్రాన అవి ఉత్తమకావ్యాలు కానేరవు. అమరనిఘంటువు. ఆంధ్రనామసంగ్రహం కావ్యాలు కాగలవా. అదృష్టితోచూస్తే నన్నయ అదికవి అనకతప్పదు.

ఇంతవరకు జనసామాన్యం సాధారణంగా చదువుతూవచ్చినవి కథా సరిత్యాగరం బేతాళవింశతి. కనుకనే ‘కానటబేసలే చదివి’ అనే దానికర్థమయిందని శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావుగారు వ్యాశారు.

కనుకనే నన్నయఅంధభారతంతో శివలైన ఆంధ్ర కావ్యవాఙ్మయం ప్రారంభమయింది.

నారాయణభట్టు:- ఈశుడు “వాణస వంశ ధరామరుండు” “వాణస” అనే మాటకుబదులు, అర్థంపొసగక “వాసిగ” అనీ “తానుసు” అనీ పరిష్కర్తలు మార్చారు. “వాణస వంశం” అనేది ఉన్నట్టు చాలాశాసనాలలోవుంది సంస్కృతకర్ణాట పాకృతప్రెశాచి శాంధ్రభాషా సుకవి రాజశేఖరుడు, హరితగోత్రుడు, కాంచనసోమయాజి ప్రపౌత్రుడు, ఆకలంకాశాంకనామాత్యుని ( శౌచాంజనేయుడు )

పుత్రుడు నాతాయణభట్టు. “వాణస” అంటే ‘వాజసనేయ’ కు వికృతికావచ్చునని శ్రీ సారంగు లక్ష్మీనరసింహారావుగారు (తణుకు) అన్నారు. అదే అయితే వాణసవారు యాజ్ఞవల్క్యులు అవుతారు.

రాజరాజును “వైరివీరరసవైద్య” అని నన్నయ సంబోధించాడు. అంటే వైరివీరులకు రాజరాజు రసవైద్యుడన్నమాట? లేదా వైరివీరసానికి వైద్యుడై వుండాలి. అదీకాకపోతే వైరుల వీరరసంపొంది పొరలి విజృంభిస్తే దానిని గ్యారంటీగా బానుచేయకల రాజవైద్యుడనాలి.

#### IV భాగం

##### మ త ప్య బో ధ ల

రాజరాజు మ హొన్నత మతసందేశం :

రాజరాజు కోరిన మతవిధానమెట్టిది అని లోగడ కొంత చర్చించడమైంది. అంధ్రలో భారతరచనా వశ్యకత యెట్టిబోకాడ చూడడమైనది. అతడు నచ్చిన మతమెట్టిదో, వ్యజికిచ్చిన ప్రబోధమెట్టిదో యిప్పుడు తెలియనగును. నన్నయ స్వంతరచన అనగా అను వాదరూపము కానట్టిది ఆతని ఆవతారిక బాగమేకదా రాజరాజు నన్నయతో ఇలా అన్నాడు.

చ|| అమలసువర్ణకృంగఱుర  
మై కపిలంబగు గోశతంబు ను  
త్తమ బహువేదవిపులకు  
దానముచేసినఁ దత్పలంబు త  
భృమసమకూరు భారత క  
భాశ్రవణాభిరతిన్.

పై పద్యములో క్రింద గీటుంచిన అరసున్నాదులు పృక్షిప్తాలనకతప్పదు. “దానముచేసిన తత్పలంబు”

అంటే సరియైనఅర్థం పొనగుతుంది. ఇక తర్వాత భాగంలో “భారతబద్ధస్పృహులగువారికి నెప్పుడు బహుయాగంబులఫలంబు పరమార్థమగున్” అని అంతకుముందుభాగంలో “పార్వతీపతి పదాష్టాధ్యాయ పూజామహోత్సవమున్” అని రాజరాజు స్వయంగా అన్నట్టుంది.

ఎంతోమంది వేదవిప్రులకు వందలాది కః,ల గోవులను దానంచేస్తే వచ్చేఫలం యావత్తూ భారతకథ విన్నమాత్రాన వినినవారందరికి వస్తుంది. కాగా భారతబద్ధస్పృహులగువారందరికి, యాగాలుచేయ కుండానే ఎట్టిపరిస్థితులోలైనాసరే బహుయాగలముల ఫలం పరమార్థమవుతుండునుమా ! అని రాజరాజు ప్యబోధించాడు. కనుక భారతశ్రవణం వుంటేవాలు యాగాలు, గోదానాలు ఆతిశయోక్తి ప్రాయాలపుతాయనే ఆతని ప్యబోధం. రాజరాజిచ్చిన గోదానములు కాని, చేసిన లేక చేయించిన యాగాలుకానిలేవు.



అతడు ప్రబోధించినది "ధ్యానం, పూజామహోత్సవం, భక్తి మాత్రమే. అదే పరమార్థము కాగలదు" అని అతని విశ్వాసం, కనుక భారతకథలను వినండి పరమార్థమును తద్వారా సాధించండి అని భక్తిని తద్వారా పరమార్థప్రాప్తిని అతడు అన్నివర్ణాలవారికి ప్రబోధించాడు. పాండిత్యంకంటే భక్తి ముఖ్యమన్నాడు.

భారతం పూర్తిగా అనువదించనందున నన్నయ కవి మనకానందేశాన్ని పూర్తిగా అందించలేకపోయాడు. తుదకు అక్కిరితక్కనకు దక్కింది. భగవద్గీతను అనువదించకుండా విడువడం లోకాదృతికైన విశిష్టతను గుర్తింపనగును.

ఈవిధంగా బౌద్ధజైనమతాల అహింసావ్రాన్ని, గీతాప్రబోధిత పరమార్థప్రాప్తి మార్గాన్ని సమన్వయించి తన తెలుగుసృజకందించిన నరపాలుడు రాజరాజు.

మతం మానవుని జన్మహక్కు. అది యినుప తెరతో బంధింపబడేదికాదు. అది వాడవాడలా

గడపగడపకూ నివాళులెత్తుకుంటూ పరుగిడాలి. వర్ణ విచక్షణారహితంగా అందరూ పరమార్థాన్ని సాధించుకోగలగాలి. పృథ్విరాజు అవసరం అని గుర్తించాడు రాజనరేంద్రుడు. నాడు రామాయణం విన్నట్టుగా నేడు అందరూ భారతకథలు విని పునీతులు కావాలని ఆకాంక్షించాడు. కనుకనే అతడు సమస్త వర్ణాశ్రమధర్మపరిరక్షకుడు, లోకరంజకుడు కాగలరాజు.

అంతటితో ఆరాజు పరితృప్తిచెందలేదు. పరమాత్మ ప్రాప్తిసాధనకు అక్షరజ్ఞానంకూడా అవసరం లేదునుమా అని సందేహించాడు. "భక్తితో" "విని" "మాని" "హృదయము నీలిపి" "ధ్యానం, పూజ" అలవదుచుకొంటే పరమాత్మప్రాప్తి లభిస్తుందనే మహోజ్వల సందేహించిన విమలమతి, రాజరాజు నరేంద్రుడు. అట్టిరాజు అంతర్యాన్ని గుర్తింపగల లోకజ్ఞుడు నర్మయకవి.

### స మా ప్తి.

పుట	కాలం	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
160	1	1	వ్యాసుడు	వాల్మీకి
"	"	11	భారతి	భారతి
"	2	10	పాడునటాలు	పానడట్టములు
162	1	15	నఖిల	నఖిల
163	"	16	చాణుక్యులు	చాళుక్యులు
165	1	5	నిరోచు	విరోధు
"	"	12	వాత	వారి
"	2	12	శివు	శివు
"	2	15	గనుక	కనుక
166	2	2	పాద	పాద
"	2	27	Bubba	Subba
167	2	15	రెడ్డి	రెడ్డి

# సోయ్యి యివా వ్విడి

శ్రీ యడవల్లి ఆదినారాయణ

“వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగీ  
నుద్దండలిల నొక్కొక్కమాటు  
భాషింతు నన్నయభట్టు మార్గంబున  
సుభయవాక్యైడి నొక్కొక్కమాటు.”

అని కవిసార్వభౌముడు శ్రీనాథుడు కాశీఖండ  
మున తనకు పూర్వులైన కవులలో, తన కాదర్ప  
ప్రాయులైనవారిలో, తనకు నచ్చిన యొక్కొక్కగుణ  
మును స్వీకరించి తన కవితలో పొందుపరిచినట్లు  
చెప్పెను.

“ఋషివంటి నన్నయ రెండవ వాల్మీకి”  
యన్నారు శ్రీవిశ్వనాథ. నన్నయ, తననుగూర్చి  
రాజరాజనరేంద్రుని ముఖమున “తనకులబాహులు  
...లోకజ్ఞు, సుభయభాషాకావ్య రచనాభిశోభితు,  
సత్ప్రతిభాభియోగ్యు” నని వల్కించెను. మహాభారత  
సంహితను తాను రచించులక్ష్యము “సారమతిః  
గవింద్రులు ప్రసన్నకథాకలితార్థయక్తిలోనారసిమే”

లనుట యితరు లక్షరరమ్యత నాపరించుటగా తెల్పెను,  
ఈలక్ష్యసాధనకు తాను “నానారుచిరార్థసూక్తినిధి”  
యయ్యెనట. ఈసూక్తినిధిత్వమున సుభయవాక్యైడిమ  
చేరును. కాన “సుభయవాక్యైడిమ” యన్నదాని  
స్వరూపమేమో విచారితము,

నన్నయ మార్గకవితాగామియనియు, శైవ  
కవులు దేశి, జాను తెనుంగుల సుద్ధరించినయియు,  
భాషా, సారస్వతచారిత్రకు లుద్బాటించుచున్నారు.  
శైవయుగము తర్వాతివాడగు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముడు  
నన్నయ సుభయవాక్యైడిమ గలవానిగా నుద్ఘోషించి  
నాడు.

వ్యాసకృత సంస్కృత భారతము నాధారముగా  
దానిసారమును తెనుగున రూపొందింప యత్నించుట  
చేతను, నవ్వుటికి సంస్కృత పండితాదరమును, రాజా  
సానాదరమును తెనుగుపొందని కారణమునను, తెనుగు

సంస్కృత భవమేయగుభాష. యను భావముకలవాడు నన్నయ యగుటను “శ్రీవాణి గిరిజాః” అన్న శ్లోకముతో “రాజకులైకభూషణుడ” న్ను తత్త్వముపద బహుళమైన పద్యముతో తెనుగు భారతము నవతరింపజేసినగాని, ‘మార్గ’ మార్గమునే యవలంబించి ‘దేశి’ వదలవలెననిగాని, ‘దేశి’ ‘మార్గ’ మార్గముల విడిదీసి రెండుగా చేయవలెననిగాని యాత డూహించి నట్లు నాకు తోపదు. తెనుగు నుడికారమును చక్కగా తన భారతమునందెల్లెడల పొందుపరిచి, సంస్కృతాంధ్రములకు భేదము పరిశీలించినగాని తెలియ నంతగా వాడిన మహామహుడు, ఆంధ్రభాషోద్ధరణకు నడుముకట్టిన మహోద్యమ పృథ్వీరతు నన్నయ. తెనుగుకవులలో చక్కని నుడికారమును వెలియించి కావ్యములందెల్ల దెనుగుదన ముట్టిపడునట్లు చేసిన కవులలో పృథమగణ్యుడు శ్రీనాథుడు. కాశీమహా పట్టణమునగూడ నాంధ్యత్వమును ముద్రింపజేసిన జాతీయకవిసారథ్యభౌము డాతడు. ఆతడు సంస్కృతాంధ్రముల కుడియెడమల వాడగల నవ్వనాచి. ఆతని కావ్యములలో పృథితముగా కన్నట్టునవి మహోజ్వలమైన పర్యవచనాశిల్పమును, నందెల్లెడలను పృథురముగా భాసించు తెనుగు సంస్కృతముల పొందిక. ఈయందమున కాతనికి నన్నయ యాదర్శమట.

అయితే తెనుగు సంస్కృత శబ్దములుగల మహాంధ్యమున నారెండు భాషలపరిమలులను కలిపి వాడుటగూడ నొక గొప్పయేనా! దీనికి వాగనుశాసనులును, కవిసారథ్యభౌములును కావలెనా అని అనిపించును. కాని కలిపివాడుటయేగాదు వాడుటయందలి ప్రాభిమ చూడవలె. దీనికి సత్ప్రతిభాభియోగ్యత కావలెను.

ముఠు శ్రీనాథునిలోని ‘ఉభయవాక్యోధిమ’ ను స్థాలీపులాకముగా చూపుదును.

“కలభాకనన్యకా కదపల్లవద్వయా  
సంపాహనక్రియా సముచితంబు.”

ఈసీసమిట్టే ప్రౌఢసంస్కృత సమాసములతో పృథిపాదమును కూడి యలరాచున్నది,

“మకరకుండల వజ్రమాణిక్యదీప్తులు  
చెక్కుటద్దములపై జీరువార.”

ఇందలి మొదటి సగము సంస్కృత సమాసము. రెండవ సగము తెలుగు. ఒకదానికొకటి తీసిపోని అందాల సంతరించుకొన్నవి, సంస్కృతసమాసమున కుద్దియెన తెనుగువాడి మెప్పించుట శ్రీనాథేతరులకు సుసాద్యముకాదు.

“డాకలిగండ పెండారంబు దాపున  
బొమ్మలై వైభూభులువేళల.”

ఇందు తెనుగు సంస్కృతపదములు మిశ్రితములై:వి.

“తృనరేణు పరిమాణధాతు ధూళిపాలి  
యలికంబులకు వింత చెలువునొసగ”

నన్న సంస్కృత సమాససౌష్ఠవమునకు తీసిపోని

“ఘనమైనరారావు చనుదోయి రాయిడి  
నిలుపేదనడిమికి వెలుపుచూస  
తొలుకాటు మెఱుగుదేగల నేలుకన్నులు  
వడదాకి యొక్కింత వాడుపాటు”

నన్న తెనుగుపదముల యల్లికసొంపుతో వద్యమును హుందాతనముతో నడిపించుటయు,

“సింధూల తిలకంబు, చెమటచిత్తడిదాకి  
యలికభాగంబు నం, దసలుకొనగ”

నని రెండుగణములు సంస్కృతపదములు రెండుగణములు తెలుగుపదములుకూర్చి రెండు భాసలకుభేదము నేర్పరింప శక్యముగానట్లు రచించుట ప్రౌఢులకును ప్రతిభావంతులకునే సాధ్యమన సాహసమగునా!

“వేనలిపాటపాట నజ  
వెండుకతోఁ దిలతండులాన్వయ  
శ్రీనటయింపగైనదలి  
వ్రేకనివన్నులు పాలవంకలై

కానసయార్చ వాలుదెలి  
కన్నుల గల్గితనంబు వీడ్కినన్  
మానినిహస్తముది యొక  
మంజులబాడిణ వచ్చె నీదికిన్."

ఇందు తెనుగుదనము పదములందేకాక పాత్రచిత్రణ  
యందును గలదు. వెంటనే

"వేదపురాణశాస్త్ర పద  
ఏకపద్యమయైన పెద్దము  
వైదువ కాశికానగర  
బాబకపరశిబాదిరూఢ య  
య్యాదిమత క్రి సయమివ  
యిటురమ్మనీపిల్వై హస్తనం  
జ్ఞా పరలీలరత్నకట  
కాంచణంబులు ఘల్లుఘల్లునన్."

అనుచు నామెనే "ఆదిమత క్రి"గా చూచియు "పెద్ద  
మువ్వైదువ"గా గుర్తించుచు సంస్కృతమున వ్యాక  
రణజ్ఞులు మురిసిపోవు పదప్రయోగ కౌశలమును  
ముద్దుగా ప్రదర్శించినవాడు కవిసార్వభౌముడు.

నన్నయ యాద్యశమైన రచనలో శ్రీనాథున  
కాదర్పమై యుండవోవు.

నన్నయ శ్రీనాథుల పద్యరచనా శిల్పమున  
భేదము చాలకలదు అందుచే నన్నయవిగానేమాపు  
నుదాహరణములు శ్రీనాథుని వానికి చాయలుగానుండ  
గలవేగాని త్రాసున తూపగలట్లులుండవు.

నన్నయ సంస్కృతమున వాల్మీకి రచనాశిల్ప  
ముగలవాడని శ్రీ విశ్వనాథులన్నది సరియైనది.  
సంస్కృతమున నార్దరచనాశైలి విలక్షణమైనది అది  
చాల సంక్షిప్తముగా నున్నట్లు కన్నట్టి విమర్శించిన  
కొలదియు దుచిరార్థదాయకముగా నుండును. దానిలో  
విశేష్యవిశేషణ బంధమెక్కువ. తెనుగునగల యతి  
ప్రాస వైఖరి సంస్కృత పద్యరచనమున లేకున్నను  
విశేషణ విశేష్యము లేకవిభక్తికముతాలచే నంత్యము

లోకేవిధముగనుండి శుశ్రీషియములగును. దేశీయ  
మైన ప్రాసయు, అద్భుతాత్మకమైన యతివైత్రియు  
తెనుగుపద్యముల సార్వభౌమిగాక నన్నయ యార్ద  
శైలియందలి యెకపద క్రిక విశేషణ విశేష్యబంధ  
ప్రాచుర్య సౌందర్యము నిందు కల్పించుటచే పద్యము  
లక్షరచమ్యములు అహద్భుతములునగుటయేగాక విశిష్ట  
ములుగాకూడ కన్పట్టును. చూడుడు!

"రాజకులైకభూషణుడు,  
రాజమనోహరు, డన్యరాజ తే  
జో జయశాలి శౌర్యుడు, ఎ  
శుద్ధయశస్వరదీందుడందికా  
రాజిత సర్వలోకు, డవ  
రాజిత భూరిభుజాకృపాణదా  
రాజల శాంత శాత్రువ ప  
రాగుడు, రాజమహేంద్రుడున్నతన్."

ఇందక్షరరమ్యత యేమి హృద్యత యేమి రచనాశిల్ప  
మేమి పరాకాఠీ నుదినవి. కానీ మురిసి శ్రీనాథుడు  
కాశిఖండమున

"రాజశశాంకశేఖరుడు,  
రాజకిరీట వతంస మష్టది  
గ్రాజ మనోభయంకరుడు.  
రాజలదేవర, రాజరాజ, శ్రీ  
రాజమహేంద్ర భూభువన  
రాజ్య రమారమణీమనోహరిం  
డాజి కిరీట, కీర్తనీధి,  
యల్లయ పీఠనరేంద్రుడున్నతి."

అని వ్రాయక యుండలేకపోయెను. మరల నెట్టిదే  
నన్నయ ప్రదమాశ్వాసాంతమున మఱియొకటి "రాజ  
కులగ్రగణ్య..." అని వ్రాసి అనిసెను. ఈకద్దె  
మందది మెప్పులు చూరగొన్నదో. ఇంతకు నది భారత  
మున మొదటిపద్యము. ఇందు విభక్తి ప్రకృయములు  
తప్ప తక్కినదంతయు సంస్కృత పదబంధమే. ఇది  
యంతయు నొక్కరచనము చేయుటయో విస్తరించి

ప్రాయము పుష్కలము పుష్కలములతోను, నన్నయ విరిచి  
ఆర్థశైలి నమకరించును. ఇందు సంక్షిప్తతయు, లోతు  
దనము గలవు. ప్రబంధశైలిలో విస్తృతము,  
పాశ్చాత్యమును గలవు. నన్నయ ప్రబంధము  
సంస్కృత పాశ్చాత్యమును మచ్చుతునుక.

“వరమవివేక సారభ వి  
భాసతి సద్గుణపుంజవారిజో  
త్కరదువిరంజయై, సకల  
గమ్య సుతీర్థములై, మహామనో  
హర రుచర్చితపావన స  
యః పరిపూర్ణములైన, సత్సభాం  
తం పరసవనంబుల,

ఇందు మూడు విశేషణాత్మకములైన సమానములును,  
అయి పదాత్మకములై సంస్కృతముననునియేక విభక్తి  
కములగు విశేషణ విశేష్యముల యందము నిందు  
చున్నవి.

“తాం సుందరసంకాశాః,  
మృగపక్షి రావృతాం  
హస్త్యావ్యాసాద సంబాధాం,  
కోకిలాసుల నిర్భృతాం  
కాంచనోత్పల పద్మాని  
ద్వాదశి రుపసోభితాం.”

... ..

ఇది అన్వయైతి. ఈరచనాప్రాధిమ్య నన్నయ సంస్కృ  
తమునుండి గ్రహించి తెనుగున పొందుపరిచెను.  
ఇది నిగూఢార్థ ప్రతిపాదకము. విశేషణములన  
విశిష్టార్థకములుగదా. అర్థగృహ్యములం దివి కిచ్చక  
యట్లేముండును. వాని సార్థక్యము తరిచిచూచిన  
గాని వాని అందము తెలియదు. అదియే “కవీంద్రులు  
లో నారస మెలునాన” అన్నది నన్నయ. కాన  
సంస్కృతకవుల సంప్రదాయము తెలుగనివారికి  
నన్నయ వ్యర్థపదానుబంధి కన్నట్టు. తెలిసిన

వానికి ఈ రాత్రిసూక్తినిధిగా తోచు ఇదికూడ  
శ్రీనాథు డుద్దేశించియే యామెచ్చుకొనుట.

జాతయత, నుడికారమును పదిములు మనము  
వాడుచున్నాము ఒక్కొక్కజాతి కొకొక్కభావనా  
రీతియు, భావప్రకటనావైఖరియు నుండును విజాతి  
నుడికార ముగాతిదే అందుచే నన్నయ సంస్కృత  
భారతమునందలి రహస్యములను, అందమును, నార  
మును మూలము గ్రహించి తెనుగు మూలపోసి  
“అందకవిత్వ వికారదురు”గా “తిక్కన”చే గణు  
తింపబడెను. ఒక భావమును పద్యమున రూపాం  
దించునపుడు దానిని సంపూర్ణముగా చిత్రించుశబ్ద  
ములు, యతిప్రాసలు, ఛందము నెన్నుకొనుట యొక  
జాగ్రత్త. దానినిమించి యేకాననుండి చెప్పినచో  
భావమునకు దీప్తి కలుగునో తెలియుట యొకప్రత్యేక  
జాగ్రత్త. ఇది సామాన్య కవులకు అంతగానుండును.  
నన్నయ భావము నుద్దీప్తముగా వ్యక్తంబుచుండుటగాక  
జాతియముగాగూడచేసి విశిష్టతనుదాటును చూడుడు!

“భూనుతక్తి, బ్రాహ్మణుడు  
పుట్టుడు, తోడనపుట్టు నుత్తమ  
జ్ఞానము.....”

“బ్రాహ్మణుడు పుట్టుటంతేమి యివన్ని పుట్టుతవి”  
అనునది మనమిప్పటికిని చెయు వాక్యరచనావైఖరి.  
ఇది మన జాతీయము. పుట్టునవన్నియు ముందు  
చెప్పి, బ్రాహ్మణుడు పుట్టుటతోడనే అనునది ఉర్వాత  
పెట్టినచో నీపిప్రయంబుడు.

ఇట్లే,  
“ప్రల్లభజైన యొక్కకుల  
పాంసను చేసినదానతత్కులం  
బెల్లను దూషితంబగుట  
యేమి యపూర్వము?”

ఈమాదిరి వాక్యవిన్యాసము తెలుగులది. ఇందలి  
ద్విత్వలకారము, ‘ఎల్లను’న‘అంధా’ అను దాని సమ  
గ్రత భావమునకు నిండుదనమును కూర్చుచున్నవి.

మూలమునుండి గ్రహింపని సంపూర్ణమైన సంస్కృత నమాసాదిక రచనముగల సముద్రవర్షనము చూడుడు!

“అలముఖణంద్యలోక కుహ  
రాంశరదీప్తముణిస్సురత్నభా  
వలిగలదాని, శశ్వదుద  
వాసహవశ్రవత శీతపీఠితా  
చలముని సాఖ్యహేతు విల  
సద్భద్రబాగ్ని శిఖాచయంబులకా  
వెలిగెడు దాని, గాంచి రర  
విందని భాననలమ్మహేదధిక.”

సరళమై పాసన్నమైన శైలిమౌఢ్యముతో సంస్కృత పదరచన యిందెట్లుసాగినదో చూడుడు. రెండు పెద్ద సంస్కృతనమానముల చివర ‘గలదాని’, ‘వెలిగెడు దాని’ అని ముగిపుప్పేసి రచనాశిల్పమును మెరుగులు చూపెను. వర్ణనలుచేయునపుడు వస్త్రోదాత్తమును బటి సంస్కృతనమానబాహుళ్యముతో పవ్యరచన సాగించుట నన్నయతీరు. సంభాషణలయందు మృదులాతి మృదులమైన తెనుగునుడికారము చిందు సరళశైలి నుపయోగించుట యీతనినేర్పు.

దేవయానీశర్మిపుల సంభాషణము చూడుడు :  
దేవయాని :

“తోకాత్తరచరితుండగు,  
నా కావ్యశతనూప నికు వారాధ్యను నె  
ప్రాకటభూసురకన్యక,  
నికట్టిన మైంకట్ట నేర్పు చెప్పమా.”

ఈమె బ్రాహ్మణి, ఆత్మాభిమాన, కాన సంస్కృత పద బహుళ రచన ఉదాత్తతా సూచకముగా నామెను గూర్చి నంతవరకు చేసెను.

శర్మిష్ఠ :

“మాయయ్యకు పాయకపని  
చేయుచు డివింపి ప్రేయముచేయుచునుందుకా

మీయయ్య వెండిమహిమలు  
నాయెద్దన పలుకనీకు నానయు లేజి.”

ఆభిజాత్యగవ్యము దేవయానికి. అధికారి గర్వము శర్మిష్ఠకు. ంజోగుణమూర్తి శర్మిష్ఠ. దానిని ‘నాయెద్దన పలుక’ లో ‘రామస్యగాత్రమని’ అను అనుదాని వ్యంగవైభవమును తెనుగుదనముతోరూపొందింపజేసినవాడు నన్నయ. ఈపద్యమని శర్మిష్ఠ దేవయాని నెంత తక్కువగా చూచినదో కానపచ్చును. అమెను బుగ్గలు పొడుచుచున్నదా యన్నట్లున్నదిరచన పదములకూర్పులో పాత్రల నాట్యభంగిములు చిత్రించుట ప్రాధిమి కాదామఱి. ఈరెండుపద్యముల పదములకూర్పు తద్భావములకు, తద్గతనాయకల రూపములకు ప్రతిబింబములుగానున్నవి. అని శర్మిష్ఠ “నాకట్టిన పుట్టంబు నీకుం కట్టంగాదుగాకేమి? అని వినిరినది. దేవయాని “నీకట్టినమై” యనగా శర్మిష్ఠ “నాకట్టిన పుట్టంబు” ని మార్చినది. ప్రకృతరము నింత జాగ్రత్తిగా వాయు జాణతనముగలవాడు నన్నయ.

సంస్కృత కావ్యాలంకారిక మర్యాదంన్నియు పుణికి పుచ్చుకొని నన్నయ ‘ఉభయభాషా కావ్యరచనాభిశోభితుడైనట్లు ప్రతిఘట్టమునను మనకు కన్పిస్తును.

నూతనున్న దేవయానిని యయాతి

యుద్ధరేంచుట.

“బలధిపతి”ల పిచి పిల  
సత్కలకాంచనమందతావనీ  
తలవహనకమంబయిన  
దక్షిణహస్తమునం దదున్నమ  
ద్దళదురుమర్శవారికణ  
కమ్యకరాజ్యమువట్టి సూతిలో  
వెలువద కొమలిం దిగివె  
విభుతకీర్తి యయాతి పీఠితోన్”

ఇందు రెండు స్వర్ణమూలములు కలవు. ఒకటి యయాతి దక్షిణాస్తమునకు ఏశేషణము, రెండవది దేవరూరి కరాజ్యమునకు ఏశేషణము. ఈ సమానముల యాదాత్యము వారి పాణిగ్రహణమునకుగల సమస్తిగతులను తెలుపును. నూత్రితో వెలువడ తాగుటకా సమానములు కలిసి చేదాతాడుగా నైనవి. మొత్తము రుచిరార్థద్యోతకమై సాన్నిధ్య భావోపసంపన్నమై రసపోషక మగుచున్నది. పాణిగ్రహణము వ్యంగ్యము. 'ఉద్ధరించుట' యనునభ్యుత్సాహము, పైకి తీయుటను, పాణిగ్రహణముచేసి భరించుటనుగా చనుత్కరింపబడినది. వివేకాకరణమున సంభాషణ మొక సుకుమారమైన తెనుగు సుడికారమునుజూపునో చూడుడు :

కన్యవ (వినతంజు) :

"మాశవ! యల్లయతిరవలంబైర యశ్వంబు నందు రూపార్థ చందుఁడందు నిల్లయుండబోలె వాల మృదేశంబున నల్లమై యున్నది".

వినత (నగి) :

"ఏలే! మృలంజావీశ చుక్క! ఎక్కడిది నల్ల? యీ మృగవాసమూర్తి మహాభువ కీర్తియుంబోలె నతినిర్మలంబై యొప్పుచున్నది"

నన్నయ పదపరపం యందము తెనుగు కవులలో నేరికిని సంపూర్ణముగా చిక్కలేదన్న సత్య దూరముకాదు.

ఇట్టివే చక్కని విశిష్ట యోగములు నన్నయ భారతమునగల విందు చూపుచున్నాడు.

"ఎవకగలరె మగువలెందు; యాయాచార్యము; నీకు విత్తముగలదెని; నీతదర్శకాగ; కడుగూర్చు ఎత్తులు; నీవు ముచ్చటమవపోలె నెమ్మింత నవ హితుంబై మావల్కులాదరంబితి; ఇప్పుడు ప్రాధురెను; కమండు నేనియున్ రాను. నీవుచు చూచితట్టి సభనెని విరంబడదెయుగంబులన్ (మట్టుకు); నీ

కున్నయ. నీకిన నన్నుతాంగి సుతుడు భట్టుట యిది కడుబుద్ధిమయ్యె; మీవచ్చుచెజంగిరెని; పంకాడు, వారకముక; కుశాగ్నియబుద్ధులు, దానిచేతులాడక యుండొన్; అల్లడయడు; భవచ్చివేత సంశయమున నున్న యాధిక శత్రుజయంబగుమీమెపెద్ద? ఎంత వారు చొచ్చునప్పుడయ్యని శంకిం జేసియోగు; దీనినే శ్రీనాథుడు నైపథిమన "ఎంతవారలు లేదుగా నింత నంత, ఇవిద మనవారలేగదా యున్నవారు" అనెను. తనదాదర్శమాపు. లాభమాపు, మూర్తమైన ధర్మ మ్మునదొలె; జీతముగానకనవయు, ఋణములెచ్చు, వార్తయన్ జగము వర్తెల్లుచున్నది; బిభీషికలు, పొగడుచుండరాదె ప్రాధువోక; అవల్లివేయు, అరుం తుదుడు; ఆనపాశ్రయయే; చిక్కిలికన్యులు, జూద మ్మాడంగ కాన్పనాకు, అనురంబుడిగివీకెయె, కన్న ముంబు : నాకున్" 'నిద్రాదాడు' కంటె నీది ప్రాథ మున నందిరమును.

'త్రవరుడైన పితా

పితృరకు వచిత్రదైన మేనకకున్ న

అత్తతనయ బొంకువలకగ

అత్తతనలాధ యంత దర్శితరనె"

ఈ మొత్తము పద్యమునకు నాయకమణిగా 'అంత' అను చిన్న తెనుగుపదము కూర్చబడినది. రెండుభాషలలోను నెక్కడ నేకబ్రము వాడిన దీప్తి కలుగునో దానిని వాడుటయే యతని లక్ష్యముగాని యేయొక్క భాషాపదముపైనను ప్రత్యేకమైన మోజు నన్నయకుండదు. ఇక్కడ నిపదముతప్ప నన్య మేదము నింత సొగసు గూర్చుదగదా. వీనితో మొత్తము తత్వమపదబంధము తెనుగుదనము వహించినది. ఇట్టిదే ద్రౌపది 'నిట్లు' చెప్పిన ఖలున్ లోని 'ఇట్లు' ఇది పాత్రను నన్నీ వేళమును కనులయెదుట బెట్టును.

"ఎందుల దాన వేకతమ

యియ్యమునానది నొడనల్లుచున్

సుందరి నీకునున్న యిది

చూడగ దా నుచితంబె?





"కృణదనుకింజీకలిత  
కాంచన కాంచికలావముక్ రణ  
న్మణికల నూపురంబులు సమద్యని..."

అన్నదాని కమ్మని కైలీబంధము, "రణన్మణి"యను  
దాని విరుప్పు నందము గీర్వాణికి బంగారు చిరుగంటల  
మొలత్యాడు గాదా.

"సంకులమిలితాశీనీల పరి  
కుంచిత కోమలకుంతలక  
శకుంతలయను కన్యకా గనియె"

నన్న సమాససారథము యావత్కాళి దాస శకుంతలా  
సౌందర్యము నాచిక్కొన్నదన్న చోనమా!

నఖాపర్యమున నన్నయకైలి పరిపక్వమై పరా  
కోటి నందినదా అనిపించు. ఈభాగము చాలవరకు  
నాటకీయ శిల్పసంపదగలది. శిశుపాలుని యుపా  
లంభనవాక్యములు, ఆ పాత్రను ఆ సన్నివేశమును  
శన్నులయెదుటనే పెట్టును, ఇట్టి వాక్పొడిను  
కురెండు నింకగా కానరాదు.

"ఇతనికి గూర్తురేని ధన  
మిక్తు రభిప్రములైన కార్యముక్  
మతఃసంతు రిష్టుడని  
మంతురుగాక, మహాత్ములైన భూ  
వతులయు, విప్రుముఖుల న  
భక్ విధిదృష్టివిశిష్టపూజనా  
యతీకి ననర్హు నర్హుడని  
యమృతు నర్పితుడెయ బాడియె."

పాత్రముఖమున కవి చెప్పించదలచిన భావ  
ముద్రిస్తమై స్పష్టమై సూటిగా శరముపతి నెట్లు వచ్చి  
నట్లే యీ వాచ్యరచనావిన్యాసము తెనుగుండనము  
నకు పొలిమెరగాదో అలంబింపుడు. "మీకుకావల  
సావదైతె యింటికి తీసికొనిపోయి కట్టపెట్టవలెను  
గాని సభామర్యాద మెల్లంబుమంతు" అను శిశు  
పాలుని భావమును చక్కగా చిత్రించి కృతకృత్యు  
డైపోవాడు సన్నయ,

"చన బేడికి దారక్రియయును,  
జెవిటికి మధురగీతియును, జీకునక  
త్యనుపమ సురూపదర్శనమును."

ఇందు "పేడి, చెవిటి, చీకు" అనునవి తెనుగు  
మాటలు. "దారక్రియ, మధురగీతి, అత్యనుపమ  
సురూపదర్శనము" ననునవి సంస్కృతము ఇవి.  
యొకదానిమించి యొకటి దీప్తిములై పెంపుదలను  
చూపుచున్నవి తెలుగుపదము లంగవికలులబోధిం  
చును సంస్కృతమునవి వారికందని విషయము.  
బోధకములు. ఈ సన్న్యాసులకింత గొప్పవియాయను  
సీసిడింపునకిభేదము కల్పింపబడినది

ఇట్లే

"ఈమునిపల్లె నుండు బీద  
యేల? కరం బనురాగ మొప్పుగా  
బామని నాకు భార్యవయ  
భాసురలీల నశేషరాజ్యల  
వ్రీమహనీయసౌఖ్యముల  
మెలుగ నందు మునిందితెందు పా  
దామలతుంగహర్యముల  
హరిహరణ్ణయకుట్టమందులక."

"ఈమునిపల్లె" చాల యల్పభోగసూచకము, అమెకు  
తగినది. అతనిని చేపట్టినచో వచ్చులాభము సంస్కృత  
సమాసాలలో పోనుపో నుదాత్తముగా నుండునట్లు  
తద్వాచనూచక పదబంధముతో సాగినది.

ఇదే కందుకూరు రుద్రకవి :

"అకటా! చిరెడునెలకుందగడె ?

సప్తాంభోధి వేష్టభవత్సక లోర్వేష కలాప..."

అను పద్యమున చేసెను. 'చిరెడునెల' అనుతెలుగు  
పదయుగళము, మిగిలిన మొత్తము సమానమునకు  
మెరుగుపెట్టినది. ఇది రెండు భిన్నస్థితిగతులచూప  
వలసినప్పటి రచనా విధానము.

“భూతిగుణోన్నతులన దగు .

వారికి, భేదులకు, భరణవల్లభులకు వా

క్యారుబ్యముచచ్చె మహా

దారుణమది విషముకంటె దహనముకంటెకా”

ఈవద్యమున నన్నియు సంస్కృతపదములే. తత్సమములైనవి. కాని రచనా చమత్కారమేమో మొత్తము తెనుగా యన్నట్లు భాించును. సర్వ సులభముగా నున్నట్లు కన్నట్లు. ఈయననీతులు ఈరకపుకైలిలో ఉండును. నీతుల బోధించుటలో మర్మమేయము సుండరాదుగదా. అందుచే నిట్టి ఘట్టములు స్పటికనైర్మల్యముగల సుస్పష్టభావబోధ కములుగా నుండును.

“మూర్తప్త శిఖపాల” అనునది చాల చక్కని రూపము. కోపమును తక్కువ యక్కరములలో బాగుగా స్ఫురింపజేయవచ్చు. తత్సమములలో చిత్ర ములైన రూపములెన్నో తయారై వాడబడినవి. “గుణవృద్ధ”ని యొకరూపము.

తెనుగువాక్యరచనా విన్యాసమున నందము చిందు మఱికొన్ని యుదాహరణములు చూడుడు :

“వడపక యర్హ్య మమ్యతున

కిచ్చితి, మిచ్చిన దీనికిం దొడం

బడమని.....” అను సహచేష్ట వాక్యము.

“ఏం, ఇచ్చాం, ఇస్తే, “దనేవాడెవదోరచ్చును చూస్తాం” ఈ ఊతలో నీభావము చిత్రింపబడినది.

దానికి “కిచ్చితి, మిచ్చిన” అనునవి పోషకములుగా వాడబడినవి.

ఇతనికి నిట్లు నమ్మారక ఎగ్గులువల్లగవోతె

గాక. (ఈరికే తిట్టటానికి సాగిందిగాని లేకపోవేమి) ఆశ్చర్యపరకటనకు “అహ, ఊహా” శబ్దములు వాడక వాక్యరచనలోనే దాన్ని ద్యోతించేయుటకు “అర్థదానము నవుడుగాని కుడువదలై ?” అనుట ప్రౌఢిమ. ఇవన్నియు వ్యంగ్యవైభవము సంతర్పితము చేసికొనినవి.

ఇట్లుభయభాషల శబ్దములను వాడుటలోని నైపుణ్యమున నన్నయ కావ్యముల శిల్పసంపదనంతము వెల్లివిరియించినాడన్న నతిశయోక్తికాదు.

శీర్షనాథ కవిసారస్వభౌముడు స్వయాదుల యందములన్నియు తన కావ్యముల గూర్చియు చెప్పి కొనుట సత్తమే. ఇవన్నియు శీర్షనాథునిలో జూపుట పరకృతముకాదు. కావున నుపేక్షించితిమి.

సారస్వత ప్రక్రియలో, ప్రయోగములలో, అందములు స్వానుభవమున నెఱుంగవలెనేగాని దిజ్ఞాతిగముగాజూపిన విమర్శలవలన సంపూర్ణానందము కలుగదు. అయినను నాయోపనితించుకు నానేర్చితకము, స్థానిపుటాకముగా జూపితిని. సహృదయులు గ్రహించుదురగాక !

## మ హా క వి కే మే

## కర్ణ పూ ర ము

శ్రీ ఈ యూ ణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులు

అవ దళము

సారభోల్లాసిని

క్రి. 10, 11వ శతాబ్దములు సంస్కృతసారస్వతోద్యానమునకు వసంతకాలము. అంతకు పూర్వమెన్నడును జరుగని సంస్కృత సారస్వతకృషి ఈ రెండు శతాబ్దములయందును ఉద్వేలముగా జరిగినది. అప్రతిమ ప్రతిభాభాసురులగు సంస్కృతమహాకవులు, శాస్త్రావతారములే యనఁదగు మహావిద్వాంసులు, విఖ్యాత సాహిత్యవేత్తలును విరాజల్లిన కాలమది. కాశ్మీరదేశమున మహారాజ అనంతుడు (పాలన 1028-64) పిమ్మట అయన కుమారుడు రణాదిత్యచిరుముకల మహారాజకలశుడు (1064-89). ఈయన తనయుడు, మహారాజహర్షుడును (పాలన 1089-1101), కలశునికి మేనమామయు, ప్రియహరాజు తనయుడును అగు క్షితిరాజును ఈ కాలముననే రాజ్యపాలనము. కవిపండితప్రభులు నొనరించుచుండెడివారు.

గుణాధ్యుని బృహత్కథకు సంస్కృతపరివర్తనమును 'కథాసరితాగర' మనుపేర రచించిన సోమదేవనూరియు, గుణాధ్యుని రచనకే 'బృహత్కథామంజరి' యను మఱియొక సంస్కృతానువాదమును నిర్మించిన మహాకవి క్షేమేంద్రుడును, అనంతపురి విష్వత్పథయందు జ్ఞాతినందినవాడే. స్వయముగా కవియై, క్షేమేంద్రాది కవికోవిదులకు పోషకరై కీర్తనందిన కలశమహారాజును, కలశుని తనయుడు సుగృహీతనాయకుడు హర్షుని చక్రవర్తికంటెను ఉత్కృష్టకవితావిలాసనంపద గ్రహిణి హర్షదేవుడును ఈ కాలముననే శారదారాధన మొనరించిరి. మఱి కొందఱు విఖ్యాతవిద్వత్కవుల నావముల నిట పేర్కొనఁచును :

క్షేమేంద్రునకు సాహిత్యవిద్యాగురువగు అభినవగుప్తునకు పితృవ్యుడును, సాహిత్యగ్రంథనిర్ణాతయు నగువామనగుపుడు.

భట్టేందురాజు మొదలగు నిరుపగిముండి మహా  
విద్వాంసులు అభినవగుప్తునకు వివిధశాస్త్రబోధ నొన  
ర్చినవారు. క్షేమేంద్రుని గురుమండలి లోనివారే  
గంగకొపాధ్యాయుడు సోమపాదాచార్యులును.  
కాశ్మీరదేశమున కలంకారపూయ మగు పంవరపుర  
మున యఖ్యాతవిద్వత్కుటుంబ మొకటి తత్కాలమున  
వర్తిల్లెను. మహాబాష్కరపాత్రప్రవచనమున విఖ్యాతి  
నందిన మహామతి జ్యేష్ఠకలశుడు. ఈయనకిష్ట  
రామకవి, బిల్వణకవి అనందకవి యను కవిశిఖ  
రులు తనయులు. వీరిలో “కర్ణసుందర”యను  
నాటికను “విక్రమాంకదేవచరిత” మను మహాకావ్య  
మును రచించి ఖ్యాతి నందినకవిత్వజుడు బిల్వణుడు.  
మహారాజకలశునితనయుఁ డగుహర్షదేవుని సాహిత్య  
గోష్ఠికి (1073-1101) చెందినవాఁడు శంభుమహా  
కవి. ఈయనరచనలు “అన్యోక్తిమృతాలతి, రాజేంద్ర  
కర్ణపూరము”ను. సంస్కృతసాహిత్య క్షేత్రమునఁ  
గలమహాశిఖరములలో నొకఁడును, కావ్యవ్యకాశ  
నిర్మాతయు నగుఅచార్యమమ్మటుడు(1050-1100)  
ఈయనసోదరుడు, వేదబాష్కరాడు నగు  
ఆచార్యుడు

సాహిత్యక్షేత్రమున ‘వక్తృక్రియంతము’ను  
రచించి వక్తృక్రియస్థాన ప్రవక్తకల డగుకుంతకుడు  
(950-1050) ‘ఉద్యుతులవెంక’ నిర్మాత ముందరాజు  
నకటించుడు ‘వ్యక్తివేషిక’ మను ధ్వనిసిద్ధాంతపద్యం  
నక మగు గ్రంథమును రచించి, సాహిత్యప్రపంచ  
మున విశేషసంక్షోభము నొనరించినను సామర్థ్యము  
(1025 టు 1100). ఈకాలముననే మహావదేశ  
మున, లాటదేశమున దాహళదేశమున సారస్వత  
పోషకు లగుమహారాజులు కొందఱువర్తిల్లిరి. ‘వాక్పతి  
రాజు’ బిరుదాలంకృతుఁ డగుముంజమహారాజు  
(974-995) స్వయముగా కవియై ‘కవిమృత, కవి

బాంధవ’ బిరుదముల నందెను. ఈయనవిద్య  
స్వండలియందలివారే హలాయుధుఁడు, ఎనఁజ  
యుఁడు, ధనికుఁడును. ముంజనియనుజుఁడు “నవ  
సాహసాంక” బిరుదభూషితుఁడు సింధురాజు. ఈ  
యనపోషణమున వర్తిల్లినవాడే “పరిమళకవి”  
యనినామాంతరముకల పద్మగుప్తుడు “నవసాహ  
సాంకచరిత” మను మహాకావ్యమును నిర్మించెను.  
సింధురాజాకనయుడే ప్రాంతఃస్మరణీయుఁ డగుభోజ  
మహారాజు (పాలన 1010-1055). ఈయన  
శారదావతారమే యనఁదగును. మహావిద్వాంసుఁ  
డును, మహాకవియు నగునీమహాపురుషుఁడు 104  
గ్రంథములను రచించి, 104 దేవాలయముల ప్రతి  
పించి, 104 బిరుదముల నందె నఁట. ఈయన  
సాహిత్యగోష్ఠి 500 మందిమహాకవులతోడను, మహా  
పండితులతోడను, కీటకీటాడుమంబెడి దఁట.  
ఈయనయాస్థానకవి చిత్తపమహాకవి. ఈక్రింది  
కవులును, పండితులును తదాస్థానమున విలసిల్లి  
రఁట. గదసంహతు విద్యవృక్షవర్తియగు గోవింద  
భట్టు, పద్మావతిస్థానము నలంకరించిన భాస్కరభట్టు,  
ముచకుండుఁడు, శంకరకవి, కవిరత్నకవి, కళింగ  
కవి, రామేశ్వరకవి, క్రిగాడంద్యుఁడు, కవయిత్రీ  
యగు సీతాదేవి. దాహళదేశాధీశుఁడగు కర్ణమహారాజు  
నాస్థానమున నిర్మించికవికోవిదు లుండెడివారఁట.  
కర్నూరకవి, నాచిరాజు, విద్యాపతి, బిల్వణుఁడు,  
గంగాధరుఁడు, నాఁడు కొంకణదేశమును ఒకరి  
తరువాతనొకరుగా సోదరు లగు నీ ప్రభువులు-చిత్తి  
రాజు, నాగార్జునుఁడు, ముమ్మడిరాజు కవిపండిత  
పోషకులుగా ఖ్యాతి నందిరఁట. “ఉదయసుందర  
కథ”ను నిర్మించినసోద్రలకవి వీరియండనే శారదా  
రాధన మొనరించె నఁట.

౨వ దశము.

సంస్కృత సాహిత్య పరిశ్రమమున

క్షేమేంద్రుని నిఖ్యాతి.

నమకాలికసాహిత్యరంగమున క్షేమేంద్రుడు విశిష్టయశస్సు నందినవిద్యత్కవి. నాటిప్రభువులలో, రాజకుమారులలో నెందఱో ఈతనిశిష్యత్వభాగ్యము నందిరి. బిల్హణుని సూక్తిముక్తావళి (క్రి. 13వ శతాబ్దము) మొదలుకొని నేటివఱకు సంస్కృత సుభాషిత గ్రంథములయందు దీక్షనివృత్తము లెన్నియో యుదాహరింపఁ బడియున్నవి. మాకుఁ దెలిసినంతవఱకు 13 సుభాషితగ్రంథములు (ఇందు 3 ఆముద్రితములు) క్షేమేంద్రుని శ్లోకముల నెన్నిటిలో గ్రహించెను. 19వ శతాబ్దమున 4వ పాదమున బొంబాయి లోని నిర్ణయసాగర్ ప్రెస్ వారు క్షేమేంద్రునిరచనలలో కావ్యమాలాగుచ్ఛకములయందు 8 లఘుగ్రంథములను కావ్యమాలయందు 5 బృహద్గ్రంథములను పుకటించి క్షేమేంద్రునిగ్రంథముల కెంతయో వ్యాప్తి గలిగించిరి. ఈయన బౌద్ధావగాహనకల్పలత తిబెట్ భాషానువాదముతో 2 సంపుటములుగా కలకత్తా యందలి భారతీయ గ్రంథావళిలో (Bibliotheca Indica) ఆసియాటిక్ సొసైటీ పునరించెను. 1884 పాఠాశ్రమములకే క్షేమేంద్రునిక్రింది యూరప్ దేశము నందును వ్యాపించెను. నిర్ణయసాగర్ ప్రెస్ వారు 1887లో కవికంతాభరణమును మొదటిసారి పునరింపఁగా నంతకు మూడేండ్లకు ముందే జర్మనీ యందలి గోర్కానాద్యు లొకరు (Prof Schonberg) దీనిని జర్మన్ నాడులోని కనువవించి, 1884లోనే పుకటించెను. క్షేమేంద్రుని గ్రంథములలో కనీసము 9, భారతీయ భాషలలో వాణిజ్యోన్మేషి, 2 ఐరోపీయ భాషలలోనికని పరిమర్తించబడినవి. క్షేమేంద్రునిక్రిందిముని భారతవర్షముననే కాక, పశ్చిమ

దేశములందును పునరించె ననుచు కిది పుస్తకము సూచిక.

౩వ దశము.

క్షేమేంద్రుని వంశావళిము.

క్షేమేంద్రునిజనకుండు ప్రకాశేంద్రుండు ప్రబల శైవవక్షపాతి. బహుసంపన్నుఁ డగు నీతఁడు దైవతములకు, భూదేవులకు, మతములకును చేతి కెముక లేకుండ మూఁడుకోట్లు వ్యయించె నట దీనిని బట్టి క్షేమేంద్రుఁ డాగర్భశిమంతుఁ డని విశవముగును. ఈయన గంగకోపాధ్యాయులు, అభినవగుప్తపాదులు, సోమపాదాచార్యులచరణోపాంతమున వివిధవిద్యల నధిగమించెను. తాను సర్వమనిషి గంగకోపాధ్యాయుని శిష్యుఁడ నని వక్కాణించెను. ‘సర్వమనీషి’ గంగకోపాధ్యాయునకు విశేషముగా కొందఱు పేర్కొనిరి. కాని నాటి కాశ్మీరము నందలిపూర్వపుటలగుమహావిద్యాలయముల నిది సూచించు ననియు, క్షేమేంద్రుండు వారియందఱిసన్నిధిని విద్యాభ్యాస మొనరించె ననియు చెప్పు నగును. అజన్మకరోర బ్రహ్మచారియు, పూర్ణపురుషాయుషజీవీయు నగు అభినవగుప్తపాదుండు విఖ్యాతఁడగు 20 మంది పండితప్రకాండులసన్నిధిని నిరీడతాత్తముల వ్యాసంగ మొనర్చెను. అభినవగుప్తునికి 1200 మంది శిష్యులుండెడివారట. వారిలో పుణ్యాలలో మన కవియు నొకఁడు. గురువుకడనే మరకనియు ప్రసిద్ధి నొందిననాటిమహాకవిదు లెందఱయొద్దనో వివిధ విద్యలఁ బఠింపి యుండెను.

౪వ దశము.

క్షేమేంద్రునిశాస్త్రజ్ఞత్వము, సునిశిత సాహిత్యవిమర్శనాపాటము.

బహుముఖప్రజ్ఞాధురంధరుఁడగు క్షేమేంద్రుండు వివిధవిషయవిచారకము లగు నెన్నియోగ్రంథముల

నిర్మించెను. భవిష్యత్కవులకు. తా నొనరించిన యువదేశములను తా నావరించి, విలక్షణసాహిత్య రచనాకౌశలమును, కవిత్వాసారభమును, బడయగల్గెను విశాల మగుసంస్కృతసాహిత్యక్షేత్రమున మహారాజభోజుడు, ఆచార్యహేమచంద్రుడు మొదలగునేకొలదిమందియో తప్ప క్షేమేంద్రునివలె వివిధ విషయముల గూర్చిబహుళగ్రంథముల నిన్నిటిని రచించినవారులేనేరరు

కావ్యనిర్మాణప్రావిణ్యము, కావ్యరసాస్వాదన సామర్థ్యమును పరస్పరవిలక్షణకవులు. ఎక్కడనో కాని యీరెండును ఒకవ్యక్తియందే కన్పట్టవు.

శ్లో.'కల్పిచ్ఛావం రచములు మలం, శ్రోతుమేవాపరస్తాం కల్యాణి తే మలి రుభయథా విగ్ధయం న సనోతి న హ్యేకస్మిన్మతశ్చయవతాం సన్నిపాతో గుణానా మేక స్ఫూటే కనక ముపల స్రవ్యరజాకమోఽన్యః'

రాజశేఖరుని 'కావ్యమహాస'† లో ఆచార్యులము. సువర్ణము నొనగురాయి యొకటి; కాని బంగారు వన్నెను పరీక్షించురాయి వే తొకటి కాని క్షేమేంద్రునియును అనందవర్మను లగునేకొలదిమంది యందు వలెనో. కావ్యకరణకౌశలమునకుఁ దోడు కవిత్వారసాస్వాదనదక్షతయు నమరె యున్నవి. మహాకవియే కాక క్షేమేంద్రుడు సునిత మైవిమర్శకుడు. సాంఘికలోపములను గాని, కవిత్వాదోషములను గాని గుర్తించి తిక్తముగా విమర్శించుచుండితఁడు. యమునికంటెనుగూడ నిరీఘ్నుణుడు. ఔచిత్య విచార - కవికంతాభరణ - సువృత్తతిలకములందితఁడు పరిమండికపులరచములనుండి దోహదాహరణములకై శ్లోకముల నెత్తి చూపి, చర్చించి, దోషపరిహార సూచనములను గూడ చూపియుండెను. కావున

\* 'సమక్రైస్తామ్యము'ని (III 3.4; P. A. 188) కాళిదాసకృతము సుదాహృతము (193)

† 3rd ed, Baroda (1934) P. 14.

నీతడు కేవలము దోషైకదృక్ కృగు పురోభాగి కాఁడు. ఆమరుక-కుమారదాస-మాతృగుప్తులు, కాళిదాస-మాఘ-రాజశేఖరులు, భవభూతి - భట్టబాణ - బట్ట నారాయణ-మయూరులవంటిసప్తశిష్యులు లగుకవి శేఖరులు కూడ నీతనినిశితవిమర్శకు గుఱి యెరి. అభినవగుప్తుని గురువును, తనకు పరమగురువు నగుభట్టేంద్రరాజు కూడ నీతనిదోషవిమర్శకు గుఱి యాయెను. గుణదోషవిచారమున నీతడు స్వపర భేదదృష్టిలేని నిష్పాక్షికుడు. తనగ్రంథముల నుండియే నాల్గింటినుండి రీ వద్యముల నెంచి, వాని యందలి నెరసులను ఔచిత్యవిచారమున చర్చించెను. సువృత్తతిలకమున తనవద్యములనే నాల్గింటిని దోషములకై యుల్లేఖించుకొనెను.

జన దళము

క్షేమేంద్రుని రచనలు-తత్వోర్వాపర్యము.

సర్వతోముఖవ్యతిభావానురుడు, జహృశాస్త్ర వేత్త, బహుభాషావిశారదుడు నగు క్షేమేంద్రుడు వివిధవిషయములపై ననేకగ్రంథరాజములను రచించి యుండెను. ఆవహేళనకృతులు (Satire) కథాత్మక కావ్యములు, కామశాస్త్రము, కావ్యములు, కోశము. ఛందస్సు, నాటకము, నీతి పురాణేతిహాససంగ్రహము, బౌద్ధవాఙ్మయము, సాహిత్యము-అను విషయముల నధికరించి. ఈయన ఎన్నియో గ్రంథముల నిర్మించెను. సర్వతోముఖవ్యజ్ఞ, కూలంకషవైది వ్యము. నిష్పాక్షికవిమర్శదృష్టి ఈయనకు పెట్టనభూషణములు. ఉద్యచనములు మనకు తెలియవచ్చినవి 40. వీనిలో నీక్రిందివి 19యు సూర్యలోక భాగ్యము నందివి :

- 1 ఔచిత్యవిచారచర్చ
- 2 కళావిలాసము
- 3 కవికంతాభరణము

- 4 చతుర్వర్గసంగ్రహము
- 5 చారుచర్య
- 6 దర్పదళసము
- 7 దశావతారచరితము
- 8 దేశోపదేశము
- 9 నర్మమాల
- 10 బృహత్కథామంజరి
- 11 బౌద్ధావదానకల్పలత
- 2 భారతమంజరి
- 13 రామాయణమంజరి
- 14 లోకప్రకాశకోశము (కొంతవఱకేముద్రితము)
- 15 వేళాళపంచవింశతి
- 16 వ్యాసాష్టకము
- 17 సమయమూర్త్యుక
- 18 సువృత్తతిలకము
- 19 సేవ్యసేవకోపదేశము

ఈక్రిందిరచన లుత్పన్నములు :

- 1 అమృతతరంగము
- 2 అవసరసారము †
- 3 కనకజానకి
- 4 కవికర్ణిక
- 5 క్షేమేంద్రప్రకాశము
- 6 చిత్రభారతిము †
- 7 దానపారిజాతము
- 8 నీతికల్పతరువు
- 9 నీతిలత †
- 10 నృపావళి (= రాజావళి)
- 11 పంచభుక్తము
- 12 పద్మకాదంబరి
- 13 పవనపంచాశిక

† ఈగుర్తగల రచనలోని శ్లోకములు కొన్ని బైబిలియోథిక చర్యయం దుదాహృతములు.

- 14 ముక్తావళికావ్యము †
- 15 మునిమతమీమాంస †
- 16 లలితరత్నమాల †
- 17 లావణ్యవతీకావ్యము †
- 18 వాత్సాయనసూత్రసారము †
- 19 వినయవల్లి †
- 20 శశివంశమహాకావ్యము
- 21 శిలాశతకము.

పండితమధుసూదనకౌల్ క్షేమేంద్రుని రచనల పౌర్యావర్ణము సీక్రిందివిధమున సూచించెను :

I బృహత్కథామంజరి భారతమంజరి, రామాయణమంజరి.

II పవనపంచాశిక, సువృత్తతిలకము.

III వినయవల్లి, లావణ్యవతి, మునిమతమీమాంస, నీతిలత, అవదానకల్పలత, అవసరసారము, లలితరత్నమాల, ముక్తావళి, వాత్సాయన సూత్రసారము, బైబిలియోథికచర్య.

IV పద్మకాదంబరి, శశివంశమహాకావ్యము, దేశోపదేశము, నర్మమాల, చిత్రభారతనాటకము, కనకజానకి, అమృతతరంగమహాకావ్యము, చతుర్వర్గసంగ్రహము, కవికంఠాభరణము.

V దర్పదళసము, కళావిలాసము, సమయమూర్త్యుక, సేవ్యసేవకోపదేశము, దశావతారచరితము, చారుచర్య.

పైవర్ణీకరణమున 3, 4వ వర్ణము లందలి గ్రంథములముందు వెనుకలు కొంచెము విచారణీయము. 3వ వర్ణమున పేర్కొనబడినచిత్రభారతనాటకము, చతుర్వర్గసంగ్రహము నాల్గవ వర్ణములోనివి. సమయమూర్త్యుక, శ్రీ. 1050లోను అవదానకల్పలత శ్రీ.

† ఈగుర్తగల రచనలోని శ్లోకములు కొన్ని బైబిలియోథిక విచారచర్యయం దుదాహృతములు.

1052లోను రచింపఁబడినది. సమయమాత్మకకు చాల పూర్వమే ఆనదానకల్పలత రచింపఁ బడినట్లు తెల్పఁబడియున్నది. పాఠ్యరచన లగుమంజరీ త్రయమునకు పిమ్మట సువృత్తతిలకము రచింపఁబడి ననుట సరి యని తోచదు. ఏమన సాహిత్యక్షేత్రమున కతేరవ్యవసాయఫలముగా సువృత్తతిలకము కన్పట్టును.

క్షేమేంద్రునిగ్రంథరచనాకాలముల నిర్ణయించు నేడ ప్రధానముగా బైచిత్త్యవిచారచర్చ, కవికరాభరణము సువృత్తతిలకమును పాఠ్యాభ్యాసాధారములు. ఏమన స్వరూపమున కొంతవరకు నివి సుబాహిత్యగ్రంథములను పోలి యున్నవి. ప్రైమూడుగ్రంథములపర్యవేక్షణమును బట్టి క్షేమేంద్రునిగ్రంథముల నిర్మాణకాలమును తిరిగి పరిశీలించుము గాక.

మహారాజరత్నసింహునితనయుఁ డగుఉదయసింహుఁడు క్షేమేంద్రునివిష్వమండలిలో నొకఁడు. శృధానముగా నీరాజకుమారునికొఱకే బైచిత్త్యవిచారచర్చ రచింపఁ బడెను. ఉదయసింహుఁడు బైచిత్త్యవిచారమును వ్యాసంగము చేసినపిమ్మట, “లలిత, భక్తిభవము” అను రెండుకావ్యములను రచించి యుండును ఈరెండును తనయంజనేవాని యగు “మహాశి” ఉదయసింహునిరచన లనుమ దిసినుండి 2 శ్లోకములను క్షేమేంద్రుఁడు కవికంఠాభరణమున నుల్లేఖించుకొనెను దీనివల్ల బైచిత్త్యవిచారమునకుఁ బిమ్మటనే కవికంఠాభరణము రచింపఁ బడె ననఁ దగును

క్షేమేంద్రునిరచనలలో నీక్రిందివి బైచిత్త్యవిచారచర్చయందుల్లేఖించుకొనఁ బడుటవలన నీగ్రంథము లన్నియు బై. వి. చర్చకంటె బాగైనము లనుట సుష్టమే.

౧ అవసరసారము (1 శ్లో.)

౨ చతుర్వర్ణసంగ్రహము (1)

౩ చిత్రభారతనాటకము (1)

౪ నీతిలత (4)

౫ బౌద్ధావదానకల్పలత (3)

౬ ముక్తావళి (1)

౭ మునిమతమీమాంస (15)

౮ లలితరత్నమాల (1)

౯ లావణ్యవతి (6)

౧౦ వాత్సాయనసూత్రసారము (1)

౧౧ వినయవల్లి (2)

సువృత్తతిలకరచన మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. క్షేమేంద్రుఁడు తనశ్లోకములనే విన్నిటిన్(31 శ్లో.) యిందుదాహరించుకొనెను. కాని ఒక్క “పవనపంచాశిక” యందలిశ్లోకమునకుఁ దప్ప, తక్కినవానికి వేనిని ఆకరము సూచింపఁ బడ లేదు. బహుశః ఇవి క్షేమేంద్రరచనలనుండి ఉద్భవించినవికాక కవి ఉదాహరణములకొఱకే వీనిని రచించి యుండ నొప్పును. వృత్తవినియోగవిచారక మగు సువృత్తతిలకము కవిశిక్షాగ్రంథమగు కవికలతాభరణమునకు పరిశిష్టము వంటిది. కనుక కవికంతాభరణ-పవనపంచాశికలకు పిమ్మట నిది రచింపఁ బడి యుండును. సుతిలకమున తుదిశ్లోకమున † బైచిత్త్యవిచారక ర్త ఆనంతరాజరాజ్యపాలనకాలమున ప్రైథంద్యగ్రంథమును రచించినట్లు వక్కాణించెను.

క్షేమేంద్రునిగ్రంథరచనావ్యాసంగమున ప్రథమదశయందు దీక్షింపఁగ్రంథములు రచింపఁబడి యుండును. రామాయణమంజరి, భారతమంజరి, వ్యాసాష్టకము, బృహత్కథామంజరి, పద్మకారంబరి. మొదటి నాల్గింటిలో రామాయణమంజరియే మొట్టమొదటిది కావచ్చును. ఏమన “వ్యాసభాష” అను కవివిరుదము దీనియందుల్లేఖింపఁబడ లేదు. ఈవిరుదము క్షేమేంద్రునకు భారతమంజరిరచనానంతరమే వచ్చి † |||HO శ్లో. ౧౧౬౪. (సంస్కృతవికాశమిత్ర-1961)



యుండును. రామాంజమంజరికిఁ బిమ్మట భారత మంజరియు, తదనుబంధ మగువ్యాసాష్టకమును రచింపఁబడి యుండును వైరెండుమంజరులకుఁ బిమ్మటనే బృహత్పథామంజరి రచింపఁ బడి యుండును. దీనిరచనాకాలము క్రీ. 1037. వాత్సవ్య యనసూత్రసారము, పద్యకాదంబరి వీవిపౌర్యాపర్యము నిశ్చయముకా చెప్పఁ జాలము.

సౌపజ్జము లగురచనలయందు దేశోపదేశము సర్వమాల పృథమరచనలు కావచ్చును తక్కిన రచనలకాలమును నిరూపించుటకు ఆధారములులేవు.

ఒక దశము :

క్షేమేంద్రుని గృంథావలి

1. అమృత తరంగ కావ్యము† (బుప్తము):—  
దీనినుండి కవికతాభరణమున రెండుశ్లోకములువాహుకములు
2. అవసర సారము‡ (బుప్త):— బైచిత్యవిచార చర్చయుండు ఒకశ్లోక మువాహరింపఁబడెను.
3. బైచిత్యవిచారచర్చ\*:— తెనుఁగు లిపియందు పలుసార్లు నాగరికలిపియుండును ముద్రితము. బహుప్ర్యాచ్య పాశ్చాత్య బాషలలోనికి పరివర్తితము

క్షేమేంద్రుని శృంగారములలో సాహిత్య ప్రపంచమున విశిష్ట ప్రాధాన్యతనందినది బైచిత్యవిచార చర్చ, దీనియందు ప్రార్థనాశ్లోక మొకటి, శిరి కారి కలు, ఉపసంహారశ్లోకములు, 5, ఉదాహరణ

† క్షేమేంద్రుని కావ్యముల గ్రహము (పు. 80-81: శ్లో. ౨౬, ౨౭) సంస్కృత-వికాసమీ-గృంథావలి-7 (హైదరాబాద్)-1981

‡ అందె - పు. శ్లో. ౧౩.

\* అందె (పుటలు 11-12)

ప్రత్యుదాహరణ శ్లోకములు 107 ను కలవు. వీనిలో రమారమి 2వ వంతు (శిరి శ్లోకములు). క్షేమేంద్రుని గృంథముల నుండియే యుల్లేఖింపఁబడినవి క్షేమేంద్రుఁడు దోషజ్ఞచూడామణియే కాక, సాహిత్యసమక్ష యందు స్వపరభేద మెఱుంగని సీత మైననిష్కాక్షిక దృష్టికలవాఁడు. అందువల్లనే యికఁడు బైచిత్యమునకే కాక, అనౌచిత్యమునకుఁ గూడ తనపద్యముల నుదాహరించుకొనెను. గీర్వాణసాహిత్య పృథంబమున మహారథు లగు అమరుఁడు, ధర్మకీర్తి ప్రవరసేనుఁడు, మాతృగుప్తుఁడు, కాలిదాసు, భట్టబాణుఁడు. భవభూతి, కుమారదాసు, మాఘుఁడు, రాజశేఖరుఁడు. మొదలగువారి రచనలయందలిదోషముల నద్దాటించుట కీతఁడు వెనుకాడలేదు. తనపద్యములయందలి దోషముల నెత్తి చూపుటకును వెనుదీయని యీతఁడు అభినవగుప్తుని గురువును, తనకు పరమగురువు నగు భట్టేంద్రరాజుపద్యముల యందలి దోషములను గూడ చర్చించెను. ఈసందర్భమున శాస్త్రావతారము లనఁదగు శేషశ్రీకృష్ణుడవంటిఁడు ఆయన శిష్యుఁడగు భట్టోజీదీక్షితుల వృత్తాంత మిందుక స్మరింపఁ దగును. భట్టోజీ తనగురువగు శేషశ్రీకృష్ణుని 'ప్రసిద్ధియావకా శయ' నందలి విషయములను తన 'మనోరమ' యందు తీవ్రముగానిరసించి, సమకాలికవిద్వజ్లోకము నుండి 'గురుదోష' అనునప్రథకు గుఱి యయ్యెను.

బైచిత్యవిచారము పృథకరణములుగా విభాగింపఁబడలేదు క్షేమేంద్రుఁడు అనూచాన శైవసంప్రదాయ కుటుంబమున అవతరించుటచే నేమి పరమ మాహేశ్వరుఁ డగు తనజనఁడు పృథాశేంద్రుని ప్రహవమున నేమి, మొదలీనుండియు శైవసిద్ధాంతానుయాయుగానే యుంచెను కాని కొంతకాలమునకు పిమ్మట పరమవైష్ణవాగ్రేనరుడును, తన కాచార్య పర్యుఁడు నగు సోమపాదుని ప్రభావమున పరమ వైష్ణవుఁ డయ్యెను. అందువల్లనే అచ్యుతునికి నమస్క.

రించి యీ గ్రంథము నుపక్రమించెను. ఇందు మొదటి 10 కారికలును, వానిని వివరించు గద్యభాగముల యందును బైచిత్త మన నేమియో విశదీకరించి, కవితాక్షేత్రమున, సాహిత్యశాస్త్రరంగమునను దాని సర్వతోముఖప్రాముఖ్యమును తెలిపి, తానే రచించిన యొక శ్లోకమున దాని నుదాహరించెను.

ఈ గ్రంథమును 27 భాగములుగా విషయమును బట్టి విభజింపఁ దగును. వీనిలో రసచర్చ చాల విపులముగా నున్నది. వైపుల్యమున దానికి పిమ్మట చెప్పఁదగినది కారకచర్చ. పృత్యంశమును నొక కారికతో నుపకాంతమగును. పిమ్మట వచనమున దాని వివేచన ముండును. తరువాత నుదాహరణములుగా ప్రాచీనకవులవి కాని, సమకాలిక కవులవి కాని, యొకటి, రెండు శ్లోకములను, గద్యమున వాని వివరణమును, పృత్యుదాహరణమును, వచనరూపవివరణము నుండును. పృతికారికయందును హృదయావర్జకము లగు నుపమాలంకారములున్నవి సామాన్యముగ ప్రత్యంశమునకు నీతఁడొక యుదాహరణమును ఒక ప్రత్యుదాహరణము నొసఁగెను ఈ క్రిందివి మాత్ర మతివాదములు:

ఉదాహరణ పృత్యుదా  
ములు హరణములు

అలంకారౌచిత్త్యము	1	2
పదౌచిత్త్యము	2	1
రసౌచిత్త్యము	2	1
హాస్యచిత్త్యములు	2	1
సామాచిత్త్యము,		
అశీర్వాదసౌచిత్త్యము	2	1
పూబంధౌచిత్త్యము, గుణౌచిత్త్యము	2	2
వాక్యౌచిత్త్యము, కాలౌచిత్త్యము	3	1
రసచర్చయందు రససాంకర్య నిరూపణమున నీతఁడు		
శృంగారశాంతసాంకర్యమునకే ఉదాహరణ పృత్యుదా		

హరణము లొసఁగి: ఈ క్రిందివానికి ప్రత్యుదాహరణముల నొసఁగక ఉదాహరణములను మాత్ర ముల్లే ధించెను.

శాంతము+శృంగారము

బీభత్సము+శృంగారము

వీరము+కరుణ

శాంతము+శృంగారము+కరుణ+బీభత్సము

క్షేమేంద్రుఁ డనుసరించిన క్రమమున 27 విషయములును ఈ క్రింద చూపఁబడుచున్నవి :

1 పదౌచిత్త్యము	II రససాంకర్యము
2 వాక్యౌచిత్త్యము	శాంత+శృంగార
3 ప్రబంధార్థ	బీభత్స+శృంగార
4 గుణౌచిత్త్య	వీర+కరుణ
5 అలంకారౌచిత్త్య	శాంత+శృంగార+ కరుణ+బీభత్స
6 వివిధరసములు	శృంగార+శాంత
హాస్య	
కరుణ	
రౌద్ర	12 ఉపసర్గ
వీర	13 నిపాత
భయానక	14 కాల
బీభత్స	15 దేశ
అద్భుత	16 కుల
శాంత	17 వృత
7 క్రియాపదౌచిత్త్య	18 తత్త్వ
8 కారకౌచిత్త్య	19 సత్త్వ
కర్తృపద	20 అభిప్రాయ
కర్మపద	21 స్వభావ
కరుణ	22 సారసంగ్రహ
సంపదాన	23 పృతిభా
అపాదాన	24 అవస్థా
అధికరణ	25 విచార

- 9 లింగ                      26 నామ  
10 పదన                    27 అశీర్వచనోచిత్యములు  
11 విశేషణ

ప్రత్యుదాహరణములందు శ్రేష్ఠుడుడు దోషముల నుద్ఘాటించుటయే గాక ఎరవనో ఆదోషముల నెల్లు పరిహరింపదగినో నూచించియున్నాడు.

‘లావణ్యద్రవిణవ్యయః’

అను ధర్మశ్రీర్నికమున నాల్గవ పాదమున ‘తన్వాన్యః’ అనువానికి ‘సుందర్యాః’ అను సవరణ మొనర్చిన అదోషము లాచర్యమున నుడివెనుకాని అటు సమర్పించినచో భువిభంగము కలుగునని శ్రేష్ఠేంద్రుడు గుర్తింప లేదు.

‘అపి మాపం నుపం కుర్యాత్,  
భంబోభంగం న కారయేత్’

యను శాసనము కావున శ్రేష్ఠేంద్రుని సవరణ ముపాదెయము కాదు.

జైచిత్త్య భృగ్సానము :

రసస్ఫోరకములగుటచే హృద్యములు, వాక్య, శబ్ద, స్వరములు చే నుచోహరములు నగు శబ్దా ల్గోచర కావ్యశరీర మని ఉపార్వవంటి వర్ణాణించెను. అగుచో కావ్యమున కాత్మ విది? యని మొట్టమొదట విచ్చించు సాహిత్యవేత్త కాశ్మీరవాసి, వామనాచార్యులు. ( )

“శ్రీతి రాత్యా కావ్యస్య

విశిష్టా పదరచనా రీతిః విశేషా గుణాత్మా”

రాత్యా అనున నమూనాన మిచ్చెను. కావ్యమునకు ప్రాణమేది? ఆత్మవిది? అను విషయమునకు విధ సాహిత్యవేత్తలు భిన్నభిన్నములగు నుత్తరముల గొనగెరి. ఇట్లు బయలుదేరినచే ఈ కంది సాహిత్య శాస్త్రాసములు; అలంకారపస్తానము, రీతిప్రస్తానము దీనిని, అలంకారపస్తానము, ఉత్పత్తివాదము,

అనుమితివాదము, భక్తివాదము. అభివ్యక్తివాదము,, జైచిత్త్య ప్రస్తానము, చమత్కారసిద్ధాంతము అను వివిధ రాజ్యాంతములను వివిధకాలములందు సంస్కృత సాహిత్యముపరంభలు ప్రతిపాదించిరి.

భరతాదులు రసప్రస్తానవాదులు. భామహోద్భటులు, దండిద్రుటులు, పృథిహరేందు రాజాదులు. అలంకార మతానుయాయులు. వామనాదులు రీతి మార్గవాదులు. అనందవర్ధనుడు, అభినవగుప్తుడు రాజానక రుద్యుకుడు ధ్వనిమతవాదులు. కుంతకుడు వక్రీకీవాది. భట్టలోల్లటుడు ఉత్పత్తివాది. శంకరుడు అనుమితివాది. భట్టరాయకుడు భక్తివాది. అభినవగుప్తుడు, మమ్మటుడు మొదలగు వారు అభివ్యక్తివాదులు. శ్రేష్ఠేంద్రుడు జైచిత్త్య ప్రస్తానప్రవర్తకుడు. విశ్వేశ్వర పండితుడు చమత్కార చంద్రికను రచించి, చమత్కారప్రస్తానమును ప్రతిపాదించెను. గుణాలంకారరీతులు వక్రీకీద్వనులు. అనుమితిరసములు మొదలగు వీనిలో నేది కావ్యాత్మ యైనను జైచిత్తీయక్రము లయినపుడే వానివానికి కావ్యాత్మత్వము సిద్ధించును. ఇట్లు జైచిత్త్యమే కావ్యాత్మ యని స్పృతుముగా సిద్ధాంతీకరింపబడినది. జైచిత్త్యము కవిత్వాచమత్కారముపై నాధారపడినది చమత్కార మన కవిత్వావిచ్ఛిత్తి, కావ్యసౌందర్యము. జైచిత్త్యవిచారచర్చయందు శ్రేష్ఠేంద్రుడు చమత్కార చర్చ నెచ్చుకొనలేదు, కాని కవికలవాదరణమున దీనిని విశదముగా నిరూపించెను

“సుకవి రతిశయార్థ వాక్యమత్కారలోభాత్

అభినరతి యనోద్ధౌ ప్రశశబ్దార్థసార్థే”-(3.౧)

అనుచు సుకవి కమించి ఈతడు చమత్కార విరహితుడగుచో కమించిన కవిత్వము కాదనియు, కావ్యము సార్థకనామము కాదనియు వక్కాణించి, చమత్కారము పదివిధము లని యిట్లు వర్గీకరించెను.

అవిచారితరమణీయః      అర్థశతమ్  
విసాహసనరమణీయము      శబ్దార్థగ్రహణా  
సమస్త సూక్తవ్యాపి      అలంకారగ్రహము  
సూక్త-చిత్తవ్యాపి      రసగతము  
శబ్దగ్రహము

అని కన్నటికిని చాలవఱకు తనగ్రంథముల ముండిన శబ్దముల నొంగెను. చమత్కారమునకు యశోవంశశ్లోకమును,† పృథ్వీధారహరణముగా మాళవ రుద్రుని యొకము అవాహరించెను.

శ్రీ సృణాసాహిత్యవేత్త లందఱును సూక్ష్మముగా నో వాఙ్మయముగానో కావ్యమున బెచిత్తము ఆవశ్య ముండినదిలయు నని వక్కాణించియే యున్నారు. భరతాచార్యులు నాట్యకావ్యమున బెచిత్తము నిట్లు సూచించి యున్నారు.

“కేశనఖములవఱకు భావరసావస్థలగుతగి నట్లుగా గాయక భూషణములధరింపఁ దగు నను ఈ శుభ్రావస్థము బెచిత్తమునే సూచించును.

‘అదేశజో హి వేషస్త్రు న శోభాం జనయిష్యతి,  
మేఘానరసిభుః ఛ న సోస్యాయై వోపజాయతః’

అను సూక్తి మనోచిత్తమగునకు లక్ష్యము. దీని భావయే క్షేమేంద్రుడు.

‘కదలే నుజాలయా, నితంబిఫలకే తారేణ హరేణవా’  
(12పు ౧శ్లో.)

అని బెచిత్తవచారమునను.

‘మృత్తరత్నావలి కామా దస్థానే వినివేశితా,  
కధలు త్యజ్జితా మేఘ మేఖలేవ గళే కృతా’

(31, ౧౩)

అని సుస్మృత్యలకమున నుడినియున్నాడు

† ‘ఉత్తస్త్వం నవపల్లవః’-(శ్రీ.ల.కౌ. సంగ్రహః:-

71 పు. ౧౪ శ్లో)

‡ ‘వేల్చిత్తవనంమ్మీలత్త’-(అందే. 71 పు. ౧౩ శ్లో.)

‘సన్నాహం శావాత్తు దుర్నిత మపి శోభతే’

అని బామహుడు.

‘సముదాయానాన్యం తదాపార్థ మిదమ్యతే’

అని దండియు, బెచిత్తమునే సూచించి యున్నారు. కవులలో బెచిత్త శబ్దమును మొదటిసారి పుయో గించినవాడు యశోవర్మ (695-725). ఈ యన సాహిత్యగ్రామి అనినది భవభూతియు ‘సాహిత్యో’ యను ప్రాకృతకావ్యమును రచించినవాఁడనియు. యశోవర్మ రచించిన ‘సాహిత్య’ పుస్తకములక ముత్తన్నవ కావ్యములదలైక్కినట్లుగాను నన్ని శృంగారపర్యకావ్యా మొదలగు సాహిత్యగ్రంథముల యందు సాహిత్యంబుబడియున్నది. బెచిత్తము నందలిప్రస్తావననుబట్టి సావ్యమును సీతలకు శ్లోక భాగమును చూడవచ్చును.

“బెచిత్తం వచనగాం పృష్టిపృథ్వీగర్వం,  
సర్వత్ర పాతేన తా భట్టిః స్వాదసరే రుచిః”

సాహిత్యగ్రంథసర్వకాలలో బెచిత్తమును పుయోగించుటకు రుచిఁబడుచే పృథ్వీగర్వముడు. ఈయన కావ్యాలంకారమున నిట్లు వచించియున్నాడు.

“వితాః పృష్ఠా దధిగవ్య సవ్యక్  
బెచిత్త మాదోష్ఠ త ధార్దనంబుమ్”

“ఇతి యమక మిశవం సమ్యగ్గాలోచయిష్యః  
సుకమధి రభయక్తైః వస్తు చోచిత్తవిష్యః”

అనందకర్తనుడు ధ్వన్యల కమున

“కాలచిత్తా ద్భుత నాన్య ప్రసభంసన్య కావణం  
ప్రసన్నచిత్తబంధస్తు రసస్యాపనిషత్పరా”

(ఉద్భృత శ్రీ. పు ౧౮౬) †

అని బెచిత్తమును, అనౌచిత్తమును పేర్కొనెను. బీజప్రాలము ఈయన సూచించిన బెచిత్తసిద్ధాంత

† శ్రీమదుపాసా ౧౪౨ల ‘అవధాన’ వ్యాఖ్యతోడికలి.  
(Calcutta Sanskrit Series-253.)-1938.

మునే త్రేమేంద్రుడు విపులముగా, విశదముగా నిరూపించెను. ఇక్కో క్రిజీవముని కుంజకుండును వ్యక్తివివేకమున మహిమభట్టును, కావ్యప్రకాశమున మమ్మలుడును, సరస్వతీకంఠాభరణమున భోజుడును, కావ్యానుశాసనమున హేమచంద్రుడును, సాహిత్యదర్పణమున విశ్వనాథుడును. రసగంగాధరమున జగన్నాథపండితరాయలును జైచిత్యమును, అనౌచిత్యమును గూర్చి యించినచుక డిజ్ఞాత్యముగా ప్యసంగించియే యున్నారు. గృంథవిస్తర మగు నని నిట చూపలేదు.

4. కనకజానకి † : (బుప్తము) కవికంఠాభరణమున 5 శ్లోకము లుల్లేఖించబడినవి. ఇందలి యతివృత్తము ఉత్తరరామాయణకథ.

5. కళావిలాసము (ముద్రితము) ‡ :— దీనిలో 10 ప్రకరణములు. 557 శ్లోకములు కలవు. ఇది త్రేమేందుని ఉత్కృష్టగ్రంథములలో నొకటి.

గం ప్యకరణము : దంభాభ్యాసము— ఇందు వివిధప్రతాపవిధానము బుదాహరణములతో వివరింపబడినవి (96 శ్లోకములు).

ఆవ ప్రకరణము : లోభవర్ణనము— దీనిలో వివిధవ్యాపారములయందుగల లోభము ఉదాహరణములతో విశదీకరింపబడెను (89 శ్లోకములు).

ఇవ ప్రకరణము : వేశ్యావర్ణనము— ఇందు వేశ్యలవివిధప్రలోభమార్గములు చిత్రింపబడెను (76 శ్లోకములు).

ఇవ ప్రకరణము : కామవర్ణనము— (40 శ్లోకములు).

† త్రేమేందు ల. కా. నంగూహ—పు. 73 (౨౩ వద్య); పు. 80 (౪౮, ౪౯ ప.); పు. 80 (౫౭, ౫౮ ప.)  
‡ అందే పు. 213—271. కళావిలాసము 'కావ్యమాల'  
| గుప్తమునముకటితము—పు. (1st ed 1886)

ఇవ ప్రకరణము : కాయస్థవరితము—(46 శ్లో) నీతినియములు, పాపభీతి, దైవభీతియు లేనికాయస్థుల కళామార్గములను త్రేమేంద్రుడు చక్కగా నిందుచిత్రించెను.

ఇవ ప్యకరణము : మదవర్ణనము— (21 శ్లో). ఇట కవి మదస్వరూపమును లక్ష్యములతో చక్కగా చిత్రించెను.

ఇవ ప్యకరణము : గాయనవర్ణనము— (16 శ్లో) ఇందు సుధారము చేయుస్తోత్రపాఠకులు, గాయకులు, నటకులు, నృత్యకారులను గూర్చి కవి తనతీవ్రవిమర్శనమును సౌగించెను.

ఇవ ప్యకరణము : సువర్ణకారవర్ణనము— (29 శ్లో). పశ్యతోహరులు, మహావంచకులు నగు విశ్వకర్మలను కవి తీవ్రముగ నిందు వివరించెను,

ఇవ ప్రకరణము : నానాధూర్తవర్ణనము— (73 శ్లో). అనిపుణు లగు వైద్యులు, జ్యోతిషులు వ్యాపారులు, వివిధము లగు మందుల నమ్మువారు ఈమొదలలోకప్రతాపకులను కవి చక్కగా చిత్రించి విమర్శించెను.

గం ప్యకరణము : సకలకళావర్ణనము— (43 శ్లోకములు).

కవి యిందు మైచర్మల సువసంహరించు వివిధకళలను గూర్చియు, వివిధధూర్తులు చేయు మాయోపాయములను గూర్చియు వివరించి, అనుభవము చాలని యువజనులకు స్వరక్షణమును గూర్చి చక్కగా హితోపదేశ మొనరించెను.

2nd ed 1893; 3rd ed 1929) పుటలు. శ్రీ కొత్తపల్లి సూర్యారావుగారి ఆంధ్రీకరణము (1st ed 1908; 2nd ed 19.. ) శ్రీ సన్నిధానం సూర్యనారాయణరావుగారి ఆంధ్రీకృతి (1950); German Translation by R. Schmidt in W. Z.K.M. Vol. 28, pp 406 f. (1914)

6. కవి కంఠాభరణము † (ముద్రాణము). ఇందు సంధు అనుపేర 5 పృథరణములు కలవు. ప్రత్యంశము కారికలతో సుదాహరణపూర్వకముగా వివరింపబడెను. కావ్యనిర్మాణ క్షేత్రమున కృషిచేయ నుత్సహించు భవిష్యత్కవులకు సాహిత్యశిక్షణము చక్కగా నుండు వివరింపబడెను.

9వ సంధి:- కవిత్వప్రాప్తి - ఇందు 24 కారికలు 31 అక్ష్యశ్లోకములతో కవితాకళయందు కౌశలము నార్జించుమార్గ ముపదేశింపబడెను.

10వ సంధి:- శిక్షాప్రకరణము 22 కారికలు, 31 ఉదాహరణములు. కవితానిర్మాణ మార్గమున ప్రావీణ్యము నార్జించినవారికిందు చక్కని విషయము లుపదేశింపబడెను.

3వ సంధి :- చమత్కారకథనము 31 కారికలు 10 ఉదాహరణములు. ఇది కవితాచమత్కార విచారకము.

4వ సంధి:- గుణదోషవిభాగము ఉపక్రమోప సంహారములు 2 శ్లో. కారికలు 10 ఉదాహరణములు. ఇటు కవితాగుణములు దోషములును విశదముగా నిరూపింపబడెను. ఇందలి వర్గీకరణము శబ్దార్థముల మృగన్నతమీదను, రసనిరూపణము మీదను ఆధార పడినది.

5వ సంధి:- పరిచయప్రాప్తి-ఉపక్రమము 1 శ్లో. అక్ష్యములు 29 శ్లో. ఉపసంహారము 3 శ్లో. ఇటు సమగ్రసంస్కృతి సంపాదనమును గూర్చి వివరింపబడెను. ప్రారంభమున ఒక శ్లోకమును, అంత్యమున 31 ఉపసంహార శ్లోకములును 28 ఉదాహరణములు నిందు కలవు.

† 1. క్షేమేంద్రులకావ్య సంగ్రహ - పు. 83-84. (1961)-2. Kavyamata part 4. (1st ed 1887 2nd ed. 1899; 3rd ed. 1937.) Haridas Sanskrit Series 24 Benares (1933)

కవికంఠాభరణమున ప్రమాణీకరింగుకొనఁ బడినకవులు :

అమరుక	చంద్రక
ఆర్యభట్ట	భట్టదామోదరగుప్త
ఇంద్రభాను	,, నారాయణ
ఉత్పాలాజదేవ	,, బాణ
కాళిదాస	,, భల్లట
(క్షేమేంద్ర)	,, మయూర
చక్రపాల	,, ముక్తికలశ
భట్టవాచస్పతి	వ్యాస
భట్టశిశువస్వామిన్	శ్రీహర్ష (వర్ధన)
భటోదయసింహ	ముకాకణ
రాజశేఖర	
లక్ష్మణాదిత్య	
విద్యానంద	

7. కవికర్ణిక:- ( కావ్యాంకారము ) - ఉత్పన్నము

'కృత్వాపి కావ్యాలంకారాం క్షేమేంద్రః కవికర్ణికామ్ తత్కలంకం వివేకం చ విధాయ విబుధ్విషయమ్, ఔచిత్యస్య చమత్కారకారణ శ్చాయచర్చతో రసజీవితభూతస్య విచారం కురుతేత్యనా'

మహామహోపాధ్యాయ డాక్టర్ పాండురంగవాచనకాణి పండితుడు కావ్యాలంకారవిచారక మగు కవికర్ణిక కవికంఠాభరణముకంటె భిన్నమో కాదో తెలియ దని వ్యాసీయున్నాడు †.

8. క్షేమేంద్రప్రకాశము:- క్షేమేంద్రుని లోకప్రకాశము'నకే ఇది నామాంతరమేమో.

† History of Sanskrit Poetics ( 3rd ed 1951 ) పుట.

9 చతుర్వర్ణసంగ్రహము :- † ఇందు 4 ప్రచ్ఛేదములు, 106 శ్లోకములు కలవు. మొదటిపాదము ధర్మ పాదము (27 శ్లోకములు), 2వ ప్రచ్ఛేదము అర్హతపాదము (25 శ్లోకములు), 3వ పరిచ్ఛేదము కామప్రశంస (25 శ్లోకములు), 4వ పరిచ్ఛేదము మోక్షపాదము (29 శ్లోకములు). ఈ గ్రంథము వర్ణాశ్రమమోక్షములను చతుర్విధ పురుషార్థములను విశదముగా వివరించెను. అందు ముఖ్యముగా కామపాదము పరిచ్ఛేదము మిక్కిలి మనోహరముగా నున్నది.

10 చారుచర్య† :- ముద్రితము. ఇందు 100 అనుష్టుప్ శ్లోకములు కలవు. దివిపగదానోద్దేశము నీతిబోధ. పృథివీశ్రీకమున మొదటి పాదమున నీతిని బోధించునూర్తియు 2వ పాదమున కావ్యముల నుండియో పురాణములనుండియో ఉదాహరణములు నుండును ఈగ్రంథము నుజ్జీవింపియే ద్వ్యాద్వివేద పండితుడు (1484 కీ, 'నీతిమంజరి' అనుగ్రంథమును జల్లెణకవి 'మద్భాషామృతము' రచించిరి. చారుచర్యయను శీర్షికతో దాదాధిపతి య్రసభోజుడు రచించిన యొకవైద్య గ్రంథము కూడగలదు. భోజుని ఈకృతిని ముద్రి అప్పనకవి అంధ్రీకరించెను.

11. చిత్రభారతనాటకము:- † (ఉత్పన్నము) ఈ గ్రంథము చైతన్యవిచారచర్చయందును 52 పు ౮౮ ప.) కవికంఠాధరణమునందును ‡ క్షేమేంద్రుడు దుష్టభింకు కొనెను.

† క్షేమేంద్రులుకావ్య సంగ్రహ:- పు. ౧౧౯-౧౩౪. ౧౩౪-౧౫౪ (Sanskrit Academy series 7 Hyderabad) 1961.

† III 19 v. 72 p; V. 49 v. 79 p. (Also in Smortha-tilaka III 79 v. III p.)

‡ క్షేమేంద్ర ల. కా. సంగ్రహ-పు. 145-206 (1961)

చరిగొండ ధర్మపు యనునాంధ్రకవి చిత్ర భారతమునామముతోడనే ఒకయాంధ్రకవి నును రచించెను

12 దర్పదళనము:- (ముద్రితము) ఇందు 'పంచము' లను 7 ప్రకరణములును ముఖ్యము 596 శ్లోకములును కలవు. మొదటివిచారము - కులవిచారము (82 శ్లోకములు), 2 దివిపగదము (115 శ్లో), 3 విద్యావిచారము (154 శ్లో), 4 రూప విచారము (75 శ్లో), 5 శౌర్యవిచారము (11 శ్లోకములు), 6 దానవిచారము (54 శ్లో), 7 అపవిత్రవిచారము (73 శ్లో). మొదటిపాదమున అభిజాత్యము, ఐశ్వర్యము, విద్యావైభవము, సౌందర్యము, శౌర్యము, వితరణము, తపస్సు అనునేడును దర్పకారణము అని నిరూపించి, వీనిని ఏడుపగకరణములయందు విశదీకరించెను. ప్రత్యంశమునకు చక్కని కథల నుదాహరణముగా నొనగను. మైయేడును మానవుని పతనమున కెట్లు కారణము అగునో వివరించెను. నీతి బోధక మగు ఈగ్రంథరాజమున సుభాషితములు లోకోక్తుల వంటివాక్యముల ఎన్నియో కలవు.

13. దశావతారచరిత్రకావ్యము:-\* (ముద్రితము) ఇందు 10 సర్గలును, 1764 శ్లోకములును కలవు. శ్రీమహావిష్ణుపుయొక్క దశావతారములు నిందు చిత్రీకరింపబడెను. ఇందలివస్తువు పురాణముల నుండి స్వీకరింపబడెను. ఇందు 2 వ సర్గయందు శ్రీరామావతారచరిత్ర నిరూపణమున కవి ముఖజ్ఞుని ప్రదర్శించెను. రావణుడు పృథానపాతకగా రామాయణకథ యంతయు ఇందు వర్ణితము. ఇందలి వర్ణనములు మిక్కిలి స్ఫుటముగా చేయబడెను. ఋద్ధభగవానుని శ్రీమహావిష్ణుపుయొక్క అవతారముగా చిత్రించిన ప్రాచీనగ్రంథములలో క్షేమేంద్రుని గ్రంథ

\* Kavyamata No. 26. (19 )-N. S. Press, Footnote Bombay.

మొకటి. గౌతమబుద్ధునిజీవితమును కవి బౌద్ధ  
వాఙ్మయకృతులనుండి స్వీకరించెను. హాసాక్షము  
నందలిశయ్య సరళముగా, దారావాహికముగా  
నుండును. ఈకృతి త్రిపురేశ్వర్యతమునై (తాకిక  
వర్ణనము 41౪) క్రి 1186 సంవత్సరమున  
రచింపఁబడెను.

గవనగ్గ (60 శ్లో.) శవనగ్గ (22 క్షి శ్లో.) కవనగ్గ (74 శ్లో.)

౧ 40 ౬ ,, 35 ౧౦ ,, 41  
౨ 29 ౭ ,, 294 ఉపసంహారము 5  
30 ,, 273 1764 శ్లో.

14. దానపారిజాతము:--† (ఆట్యన్నము.)

15. దేశోపదేశము:-- † (ముద్రితము)   
‘ఉపదేశము’ లను నాముముతో నిందు 8 పాదకరణ  
ములును, 300 శ్లోకములును కలవు. కాని, వీని  
యందు 3 శ్లోకములు లోపించినవి. మొదటిఉపదేశ  
మును దుర్రసవర్ణము (24 శ్లో). ౧ కవర్ణవర్ణము  
(36 శ్లో). ౨ వేర్వార్ణవర్ణము (48 శ్లో). ౩ కుట్టనివర్ణ  
మును 34 శ్లో. ఇందు 2 క్షి శ్లోకములు న్నష్ట మైనవి.  
౪ విలవర్ణము (28 శ్లో). ఇందు ఒక శ్లోకపాదము  
లోపించినది. ౬ ఛాత్రవర్ణము 45 శ్లో. ౭ వర్ణ  
భార్యవర్ణము (31 శ్లో). ౮ ప్రక్షీర్ణవర్ణము  
(5 శ్లో. 2 ఉపసంహారశ్లోకములు). అష్టమోపదేశ  
మున ఈక్రిందియంశములు వర్ణింపఁబడెను. గురువు,  
దివిరుడు, కులవధువు, భట్టు, వణిజుడు, కవి,  
ధాతువాది, ద్యూతకరుడు, బుద్ధివిహీనుడు, గురు  
భక్తుడు, వైణికుడు, వైద్యుడు, నిర్గుణుడు, పండి  
తుడు, లేఖకుడు, జటాధరుడు, రంధ్ర ప్రగ్రంధ

మున కవి తనకాలమునందలి యాచారస్వభావము  
లను, సాంకప్రకారణము చేయువృత్తులను గూర్చియు  
విశదముగా చిత్రించెను మొదటియుపదేశమున దుష్ట  
జనావహేళనము జాగుగా నిరూపితము రెండవ  
యుపదేశమున లుబ్ధులయొక్క జీవితము, అభ్యాస  
ములు పెక్షముగా విమర్శింపఁబడెను. తనజంటికి  
బంధువు గాని, అతిథి గాని వచ్చినప్పుడు లుబ్ధుడు  
భార్యతో జగడము పెట్టుకొని, తీవ్రకోపమును  
నటించుచు భోజనమును కూడ మానివేయును. దీనిని  
చూచి వచ్చినయతిథి వచ్చినల్లే తిరిగి పోవును.

16. నర్మచాల:-- † పరిహాసములు అను  
మూడుపాదకరణములును 407 శ్లోకములును దీని  
యందు కలవు ఇతివృత్తమున, రచనావిధానమున  
నిగ్రంథము దేశోపదేశమువంటిదే. ఇందలి శయ్య  
ధారావాహికము, సరళము, హాస్యచమత్కారప్రభు  
రము మాత్రమే కాక సజీవముగ నుండును. ఛలో  
క్తులు, పరిహాసములు, తీవ్రవిమర్శలు కలిగిన ఈ  
కృతి విద్యాయనులకును, సజ్జనులకును, వినోదముగా  
నుండును. ఇందు కవి కాయస్థమంత్రిమంత్రియొక్క  
నికృష్టపరిపాలనా విధానమును విద్యాక్షిణ్యముగ  
ఖండించి, తనకాలమున అనంతమహారాజు సన్నిధిని  
రాజ్యతంత్రమును నిర్వహించునటుకాలికోద్యోగులకు  
జీవితవిధానమునఁ గాని, పరిపాలనాపద్ధతియందు  
గాని వెనుకటివారి ననుకరింప వలదని చక్కని  
హితోపదేశము చేసెను.

† 1. Ed. by Madhusudana Kaul, along with  
Desopadesa (Kashmir Series of Text  
of Studies No. Ho. (1923) Srinagar.  
2. Minor works of Ksemendra pp. 307-  
46 (1961) Hyderabad.

† Dr. S. K. De: Sanskrit Poetics 2nd ed  
Vol. I, p. 132 - Calcutta (1960).

† డి. ల. కా. సంగ్రహ - పు. 277-306 (1961)



17. పద్యకాదంబరి:— \* (ఉత్పన్నము) కవికంతాభరణమున క్షేమేంద్రుడు దీనినుండి 8 శ్లోకముల† నుల్లేఖించుకొనెను.

పార్వవర్తనచక్రవర్తి దర్బారులో ఆస్థానకవి యగుభట్టబాణుడు కాదంబరి కథను పద్యరూపముగా రచింప నారంభించి, యది అంత సరళముగ సాగనందున, తిరిగి దానిని గద్యకావ్యముగ నిర్మించెను. బాణునకు గద్యమంతసరళముగ పద్యము సాగలేదు భోజుడు “యాద్యగ్ద్యవిదౌ బాణః పద్యబంధే న తాదృశః” అని సరస్వతీ కంతాభరణమున వ్రాసి యున్నాడు. కొండఱకు పద్యనిర్మాణమున విశ్శంఖలముగా కలము సాగును. కొండఱకు గద్యరచనమున లేఖిని సరళముగ నడచును బాణునకు పద్యముకంటె గద్యనిర్మాణము నందే కొశలము మెండు. ఈతనిపద్యకాదంబరి నష్టమైనదని తిరిగి క్షేమేంద్రుడు దీనిని పద్యరూపముగ రచించెను, ఇదియు నుత్పన్నమైనది. క్షేమేంద్రుడుదాహరించిన భట్టబాణుని శ్లోకమొకటియు బహుళః ఈతని పద్యకాదంబరినుండి మనకు లభించిన పద్యశకలము.

18. పవనపంచాంగి:— (ఉత్పన్నము) ఇది వాయుదేవుని వర్ణించు 50 శ్లోకములు కల స్తుతిరూప అఘకావ్యము. సువృత్తశ్లోకమున (III 91 ప; H ౧౧౪ పు.) ఉదాహరించు బడిన “ఽపేఖ చ్చంబాభిమాత” - అనునొక్కశ్లోకము పల్లనే యిది తీయించి యున్నది.

\* † Minor works of Ksemendra - Kavi Kanthabharana. III p. 12, 16, 18 verses; p. 73, 21 v. IV p. 75, 25, 27 v; V p. 78, 35, 38 verses; p. 80, 46 v. (Total 8 verses)

19. బృహత్పథామంజరి \* : ముద్రితము. ఇందు 18 అంబకములును, ఉపసంహార పరిశిష్టమును కలవు. ఈగ్రంథమునందలి పద్యములు 7689.

“భూతభాషాయాయాం ప్రపాహుః అద్భుతాద్భావ బృహత్పథామ్”

అని అవార్తదండిచే కీర్తింపఁబడినగుణాధ్యునిప్రాకృతగ్రంథమునకుఁ గలసంస్కృతపరివర్తనములు మూడింటిలో క్షేమేంద్రుని దొకటి దీనికి సమకాలికమే. సోమదేవసూరి “కథానరీత్యాగరము”. ఈరెంటికంటెను ప్రాక్షనము బుధస్వామి (క్రీ 900) రచించిన బృహత్పథాశ్లోకసంగ్రహము.

బృహత్పథామంజరిని క్షేమేంద్రుడు క్రీ. 1037 నముగించెను. తనయొద్ద గుణాధ్యునిగ్రంథముకలదనియు, దాని నుత్తీవించియే తనగ్రంథరచన సాగినదనియు నీతఁడు వక్కాణించెను. దీనిని బట్టి గుణాధ్యునిగ్రంథస్వరూపము, ఇతివృత్తము, పరిమితయునిశద మగును. అంబక మనఁగా బహుళః నాయకుని దిగ్విజయము కానొప్పును. ఇందలిపదుపు ౧. కథాపీఠలంబకము గుణాధ్యునికథ, ఆతఁడు తనకృతినీ ప్రాకృతమున రచించుటకు హేతువు. 2. అంబకము కథాపీఠము. ఉదయన మహారాజవైభవ చిత్రణము. 3. అం—ఉదయనుఁడు పద్మావతీవ్రణయమును పొందుట. 4. అం, విద్యావరుల భవిష్యచ్ఛక్యవర్తి యగు నరవాహనదత్తుని జననము. 5. శక్తివేగుఁడు విద్యావరగృహమున కేగి, నలుగురుకన్యలను జయించి, తీసికొని వచ్చి నట్లు నరవాహనదత్తునితో నివేదించుట. 6. అం—సూర్యప్రభవృత్తాంతము. 7. కళింగసేనుని జనకుఁ డగు కళింగదత్తుఁడు సూర్యవ్రభమ

\* కావ్యమాల, 69. చెమ్మి 662 పుటలు. నిర్ణయసాగరః (పెన్, బొంబాయి (1901). సంపాదకులు : శివదత్త పండితుడు, కాశీనాథ పాండురంగపండితుడు.

2nd ed (1931) Demi. pp. 620 to 7.

వివాహ మాదు మని ఉదయనునతో చెప్ప నీతఁ  
డనికనునను కాని, దీనికి అభినమిత్రి యగు  
యోగంధరానుఁ డట్లు కనుకగా కలింగసేసని  
తనంపును సరవాహనదత్తుడు వివాహమాదునట్లు చెయు  
దును వాదానము చెయుట. ౮. లం వేలాదేవి  
తద్వల్లవృత్తాంతము, మానసవేండు మదనమంచుక  
నపహించుట. ౯. లం. ఉదయనుఁడు లలిత  
లోచనను వరించుట, ఆమె యంతర్జాని మగుట.  
౧౦. లం-విక్రమాదిత్యునికథలు. ౧౧. లం-లలిత  
లోచన తిరిగి లభించుట. ౧౨. ముక్తాఫలకేతు  
వృత్తాంతమును గోముఖుఁడు చెప్పట. ౧౩. ఉద  
యనుఁడు అయిదుగురు విద్యాధరకన్యకలసౌయమున  
మదనమంచుకను వెదకి పట్టుకొనుట. ఆమె తిరిగి  
తప్పించుకొని పోవుట. అతఁ డందలి నలువురు  
కన్యలను వివాహ మాడుట. ౧౪. లం-ఉదయ  
నుఁడు రత్నప్రభను వివాహ మాడుట. ౧౫. లం-  
అతఁడు అలంకారవతిని పెండ్లి యాడుట. ౧౬. లం-  
శక్తియశస్సును పరిణయ మగుట. ౧౭. లం-ఉద  
యనుఁడు వామదేవనుహర్షినుండి రత్ననప్తకమును  
పడసి, మందారదేవుని సంహరించుట. ౧౮. లం-  
ఉజ్జయినిప్రభువు లగు గోపాలుఁడు పాలకుఁడును  
రాజ్యపాలనమును పరిత్యజించుట. అవంతివర్మ  
నాయకను పరిణయ మగుట, వీ రిరువురను  
అసూయాగ్రస్తుఁ డగు విద్యాధరునుండి నరవాహన  
దత్తుఁడు రక్షించుట. ౧౯. లం-ఉపసంహారము.

20 బౌద్ధావదానకల్పలత † : (ముద్రి

† 1. Edited by Sarat Chandra Das, Hari  
Mohan and Mahamahopadhyaya  
Dr. Satis Chandra Vidyabhusana.  
(Bibliotheca Indica, Vol. I. 1888;  
Vol. II 1918) Calcutta. It has its  
Tibetan version also.

2. Dr. P.L. Vaidya's, ed in 2 Vols. (1959).  
Mithila Sanskrit. Series, Darbhanga.

తము) బౌద్ధజాతకకథానిధాన మగు నిండు 'నల్ల  
వములు' అను 107 నర్గలు కలవు. క్షేమేంద్రుని  
తనయుఁ డగు సోమేంద్రుఁడు మరి యొకపల్లవమును  
రచించి ఈపల్లవసంఖ్యకు పవిత్ర మగుఆష్టోత్తరశత  
సంఖ్యను కల్పించెను. క్షేమేంద్రునిమిత్రు లగు  
సజ్జలనందుఁడు నెక్కుఁడు క్షేమేంద్రు నీరచనమున  
ప్రోత్సహించి రఱు. సుదీర్ఘ మగుసీతాతకకథలు  
వినుగు కలిగించుటచే నీ అవదానములను మాత్రము  
రచించి, కవి రచనము నాపివేయఁగా బుద్ధభగదానుఁడే  
కవికి స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి, ఈరచనమును  
పూర్తి చేయవలె ననియు, తానును తోప్పడుననియు  
చెప్పె నఱు. బౌద్ధవాఙ్మయగ్రంథములందు  
పండితప్రకాండుఁ డగు అచార్యవీర్యభద్రుఁడును  
క్షేమేంద్రుని కీరచనమున సాయ మొనర్చెను. వ్యాసు  
నికి మహాభారతరచనమున గణనాథుఁడు లేఖకుఁ  
డైనట్లు సూర్యశ్రీ యనునాతఁడు క్షేమేంద్రునికి అవ  
దానకల్పలతారచనమున లేఖకుఁడుకా నుండెను.  
ఈగ్రంథము క్రి. 1052 లో వైశాఖమాసమున  
పూర్తి చేయఁబడెను. క్షేమేంద్రునిగ్రంథము 70 ఏం  
డ్లకుఁ బిమ్మట 'బిబి' భాషలోనికి చక్కనివ్యవ  
స్థానముగా అనువదించఁబడెను.

21 భారతమంజరి : (ముద్రితము) వ్యాస  
మహర్షి రచించినమహాభారతమున కిది సంగ్రహాత్మక  
మగు మధుకోశము. ఇందు ఖిలపర్వ మగుహరివంశ  
ముతో 19 పర్వములును, 10692 శ్లోకములును  
గలవు. ఈమంజరి నప్రక్షళకము 9వీవ పత్తరమున  
రచింపఁబడినట్లు ఒకప్రాతపప్రతిలో గలదు. కాని  
యిది క్షేమేంద్రుని పౌరాంధరచనములలో నొకటి  
యగుటచే తాత్వికమున 41వ శతాబ్దమున నిది  
రచింపఁబడె ననుట సరి యని తోచదు. ఏమన  
కవి క్రి. 1070 కి పిమ్మట నెంతకాలమో జీవించ  
లేదు. కావున పై నప్రక్షళకపత్తరము వ్యాతప్రతి

లిఖింపఁ బడినకాలము కావచ్చును భారతముంజరి రచనమునాటిని కవి నాటి సారస్వతపరిపక్వమున మహాన్నాపానము నలంకరించి, విద్యవృద్ధిచే “వ్యాసదాస” బిరుదుముచే నమ్మానింపఁబడెను. దాని యందలి ఈశ్వరశ్లోకమున చూడఁ దగినను.

“విష విష్టుకభాతిర్దం పుష్కలవత్ సలిలోతః

ప్రాప్తః సాహస్యజ్వలౌఽవిషేషేంద్రోదగ్ధకపిః ప్రాచీనమ్”

భారతముంజరియందు కవికావచమత్కారములు కాని, సాహస్యవిశేషములు కాని ముంతగాలేవు. ఇది కథాకథనవృత్తిని రచింపఁ బడినసర్వగ్రంథము మాత్రమే. ఎక్కువకథను తక్కువ వృత్తిములందు కవి యిరువ్వుదలఁచుటవలన పెక్కుతావులయందు రచన దుర్బోధముగ నుండును. మహాభారతకథ యందు ప్రస్తావనప్రసక్తముగా కన్పట్టునంశములను, ఘటములను, ఉపాఖ్యానములను కవి యొక్కోక వాక్యమునందో, ఒక్కొక్కనూనమునందో విడిచిచేర్చి వచ్చెను. శీ 11వ శతాబ్దమున మహాభారతమూల గ్రంథము ఎల్లస్థితిలో నుండెనో భారతముంజరివలన మనకు తెలియనగును. కాంతిపర్వము నందలి 342-353 ఆధ్యాయములు భాతమంజరియందు విడుదలయైన అనగా 353వ శతాబ్దమునకు పిమ్మట ప్రకరణములు మూలగ్రంథమున ప్రక్షేపింపఁ బడెనన్నమాట.

22 ముక్తావళి కావ్యము:— (ఉత్పన్నము)

విద్యుదనిజీవి

లఘు

కావ్యము దీనినుండి రెండోకములు క్షేమేంద్రుడు జైచిత్తవిచారమున, కవికంతాభరణమున నుదాహరించుకొనెను. ముక్తావళినామముతో సంస్కృతమున ననేకగ్రంథములు రచింపఁబడినవి.

ఉదా:— న్యాయముకావళి.

23. మునిమతమీమాంస:— (ఉత్పన్నము)

క్షేమేంద్రునికి వ్యాసభగవానునియం దఖండితభక్తి.

“వ్యాసదాస” బిరుదాలకితుఁ డగు నీతఁడు రచించిన “వ్యాసాష్టకము” భారతముంజరికి ననుబంధింపఁ బడెను వ్యాసమహర్షి యొనర్చినలోకోపదేశామృతమును శ్లోకరూపమున క్షేమేంద్రుఁడు సంకల్పించెను. దీనినుండి 15 శ్లోకములు జైచిత్తవిచారచర్యయందుల్లేఖింపఁ బడెను

24. బాహుళి:— (ఉత్పన్నము) కల్పణుని

రాజతరంగిణివలె యిది కాశ్మీరదేశాధీశులచరిత్రము నభినర్తించు నైతిహాసకకావ్యము. రాజతరంగిణిలో (I. 13) క్షేమేంద్రునిగ్రంథ మిట్లు పేర్కొనబడెను.

“క నావ్యనవదానైన కవికర్మణి సత్యమి

అంశోఽవి నాన్తి సిర్దోషః కేమేంద్రదర్శ్య నృపావళౌ”

I. 13.

క్షేమేంద్రుని ఈకృతి స్పష్టమగుటచే కల్పణుని పైయభిప్రాయము ఎంతవఱకు సమంజసమో చెప్పఁ జాలము.

25 రామాయణముంజరి:—† (ముద్రితము)

ఇందు 7 కాండములును 6186 శ్లోకములును కలవు. ఇది వాల్మీకిరామాయణమునకు సారసంగ్రహము. శీ. 11వ శతాబ్దిలో వాల్మీకిరామాయణమునకు మూలపాఠ మెట్లుండెనో తెలిసికొనుట కిమంజరి మిక్కిలి యుపయోగించును. దీనియందు కవి సారభ మంతగా కానరాదు. ఇది కథాకథనమార్గమున సాగెను. ఇందనేకభాగములు క్షేమేంద్రుని ప్రౌఢ వైదుషీపగ్రావాపమున చిక్కగా నుండి దుర్బోధములుగా నుండును.

26. లలితరత్నమాల:— (బుద్ధము)

బహుశః ఈకృతి రూపకము కావచ్చును ఇందు వత్సరాజరత్నావళిపరిచయకథ యితీవృత్తము. దీని

† కావ్యమాల-83. (1903) — శ్రీ భవదత్తకావ్య — 33 నాథపండితులచేఁ బరిష్కృతము.

నుంది యొక శ్లోకము బైచిత్త్యవిచారవర్షయః నుదాహృతము. (క్షే. ల. కా. సంగ్రహ 40 పు. ౬౬ ప.)

27 లావణ్యపతి కావ్యము\* : (బుప్తము)- దీనినుండి బైచిత్త్యవిచారమున 6 పద్యములును, కవి కంఠాభరణమున నొకపద్యమును ఉదాహరింపఁబడెను ఈకృతియందు లావణ్యపతియే నాయక. వేదవేత్తగును అతివసువును వేశ్యయగు వాసంతిక తనవలలతో వేసికొనుటకు వన్నిన మాయోపాయము లిటు వర్ణితములు

28 లోకప్రకాశకోశము † : (అనమగ్రము-ముద్రితము)-డాక్టర్ వేబర్ పండితుఁడును ముఘసుదన కాలి పండితుఁడును ఈకోశము క్షేమేంద్రకృతము కాదనిరి. కాని డాక్టర్ జార్జి బ్యూలర్ పండితుఁడు మాత్రము వ్యాసవాక్సేమేంద్రుడే దీనిని రచించెనని వక్కాణించెను ఇతర గ్రంథములయందెప్పుడును లభింపని భారతీయుల దైవందిన జీవితమునకు సంబంధించిన విశేషము లెన్నియో దీనివలనఁదెలియుచున్నవి. హుండిలు (తెటర్న్ ఆఫ్ ఏక్సేంజ్ బాండ్స్) కాశ్మీరదేశోద్వేగుల బిరుదములు, హోదాలు, కాశ్మీరమునందలి వివిధపరగణాల నామములు ఇత్యాద్యనేకవిషయము లిందు క్రోడీకరింపఁబడెను. భౌగోళికాంశములు, రాజ్యపాలనయంత్రమునకుఁ జొందినయంశములు, వ్యాపారవిశేషములు, ఆయా

\* బైచిత్త్య వి. చ. 23 పు. (౨౬, ౨౭); 36 పు. (౫౬ ప.); 50 పు. (౯౬, ౯౭ ప.); 57 (౯౮ ప.);

కవికంఠా 71 పు. (౨౦, ౨౨ ప.); సుదానకంఠైత్త్యమి-ఈపద్యము బైచిత్త్యవిచారమున (36-౫౬) కవికంఠాభరణమునను (73-౭౦) కలదు.

† Part I oblong 132 leaves. (Adictionary and Miscellany dealing with daily life.) S. D. L. Jain Pustakodhar-Vol. 65. Bombay (1926).

శాస్త్రగ్రంథములయందుగాని, కావ్యాదులయందుగాని లభించుటయేలేదు. దీనివలన ఈకోశము యొక్క పాఠముఖ్యము పెళవడుగును. దీనియందు సంస్కృత ప్రాకృతశబ్దములేకా పెర్షియన్ (Persian) పదములును ఎన్నియో క్రోడీకరింపఁబడెను.

29. వాత్స్యాయన సూత్రసారము : (బుప్తము)-పంచసాయకమున నీగ్రంథ ముద్వృతము. ఇందలి శ్లోక మొక్కటి సూత్రము బైచిత్త్యవిచారమున నుదాహృతము. వాత్స్యాయనుని కామసూత్రమున కీ గ్రంథము సారసంగ్రహము (బైచిత్త్య వి. చ. 61 పు. ౧౦౬ ప.)

30. వినయవల్లి : (బుప్తము)-ఇందలి శ్లోకములు రెండు బైచిత్త్యవిచారమున నుదాహృతములు. మహాభారతమునందలి యొకానొక యుపాఖ్యాసము దీని కాధారము కానొప్పును. (బైచిత్త్య వి. చ. 15 పు. ౫-౬ ప.)

31. (A) వేదాశ్చందచరితము : ఇది బృహత్కథామంజరియందంతర్గతము కాని ప్రత్యేకరచనకాదు.

31. (B) వ్యాసాష్టకము ‡ : భారతమంజరి కనుబంధముగా జేర్చఁబడెను. క్షేమేంద్రునకు వ్యాస భగవానునియందభివంక్షభక్తి కల దని యిదిపఱచే సూచించఁబడెను. వ్యాసునిమహాభారతమును భారతమంజరియందు సంగ్రహించుటయే కాక క్షేమేంద్రుఁడు అను పదమును తన “వ్యాసదాస” బిరుదమును నల్లభేరిచు కొనుచుండెను.

32. శశివంశమహాకావ్యము \* : (ఉత్పన్నము)- రఘుసంశయము, అశ్వకవంశము మొదలగు వంశానుచరితాత్మకములవంటి మహాకావ్యము.

‡ క్షే. ల. కా. సంగ్రహ. 8 పు.

\* కవికంఠా. 72 పు. (౧౫, ౧౬ ప.); 74 (౨౪); 75 (౨౬); 81 (౫౬ ప.)

ఇందలి యిత్యవృత్తము చంద్రావంతచరిత్ర మని గ్రంథ నామమును బట్టియే తెలియుచున్నది. దీనినుండి 5 శ్లోకములు మాత్రము కవికంఠాభరణమున నుదాహరింపబడినవి.

33. సమయమాత్మకః : (ముద్రితము) —

ఇందు 8 సర్గాలును, 639 శ్లోకములును కలవు. ఇది క్షేమేందుని గ్రంథరత్నములలో నొకటి. ఇందీతఃకు తననాటి సంఘమును తివ్యముగ విమర్శించుచు నీతి బోధ యొనర్చెను. నాటి సమాజజీవితమున కిది పగన్నుట పుతిబింబము. వేశ్యల, వృధాచారిణుల ప్రతాపవిధానములు, వారు పన్ను వివిధమాయో పాయములను కవి చక్కగా ప్రదర్శించి తివ్యముగ విమర్శించెను. కాశ్మీర దేశాధిశ్వరుడగు జయాపీఠ మహారాజుకాలమున సమాజ మెంత నీచస్థితియందుండెనో దీనిని బట్టి విశేష మగును.

౧వ పుకరణమున కళావతి యను భవిష్య ద్వ్యభిచారిణి ఒకానొక మంగలివానితో కంకాలి యను ముసలి తార్కుడుగానికీ పరిచయ మొనర్పబడెను. ౨వ ప్రకరణమున కాశ్మీరమున, కంకాలివేశ్యుల విహారములు మనోజ్ఞముగ చమత్కారముగ చిత్రింపబడెను. ఈమె ఒకనితరువాత నొకనిని ఇట్లెందఱి నో పెండ్లియాడి యెన్నిసార్లులో వితంతువుగును. ఈమె ఎన్నియో వృత్తుల నవలంబించి తుదకు కుట్టనీవృత్తి నవలంబించెను. ౩వ పుకరణమున సాయంకాలమున వృధాచారవసనములందు జరుగుచిత్రివిధాంశములు వివరింపబడెను. ౪వ పుకరణమున కంకాలి కళావతిని కలసికొని, ఎన్నియో వేశ్యల మాయావాగురలనుగూర్చి విశదీకరించెను. ౫వ పుకరణమున 8 తరగతుల విటులు నిర్దనులగు వృధా

చారులను గెంటివేయుటకు పన్ను 23 మాయోపాయములును పేర్కొనబడెను. ౬వ ప్రకరణమున వృధాచారగృహమున ఉదయమున జరుగు విశేషవిషయము లెంతయు చక్కగా నభివర్ణింపబడెను. ౭-౮వ పుకరణములందు ఒకానొక వైశ్యపుషరుని కుమారుని కళావతి తనవలలలో వేసికొని మోగించుట వివరింపబడెను.

ఈగ్రంథమున పాంచాలధారామతము, కృత్యాశ్రమ విహారములను గూర్చిన ప్రాచీనోల్లేఖనము కన్పట్టును, ప్రాచీనకాలమున జరుగులవణవ్యాపారము వర్ణింపబడెను. క్షేమేందుని కళావిలసము వలెనే ఇదియు సమాజవిచారకము, నీతిబోధకము నగు గ్రంథరత్నము.

34. సువృత్తతిలకము : పలుసారులు ముద్రితము— ఛందోగ్రంథములయందు దిది మిక్కిలి వినోదజనకమగు కృతి. తక్కిన ఛందోగ్రంథరచయిత లెవ్వరును స్పృశింపని ఛందోవిషయముల నెన్నిటిని యిది విశదీకరించును. ఏవృత్తము ఎట్లు రచించిన మనోహరముగా నుండునో, ఎట్లు రచించిన శ్రుతికలుపుగా నుండునో, ఏఘట్టమున నేవృత్తము రచించు టుచితమో, ఆయారసముల నొప్పించుట కేయేవృత్తము లుచితములో మొదలగు సంశయము లనేకము లిటు వివరింపబడెను.

ఈ గ్రంథము 3 విన్యాసములుగా

విభజింపబడెను.

I వృత్తానందము (ఉచితవృత్తముల నెన్నికొనుట.) ఇందు 38 కారికలు, 26 ఉదాహరణములును కలవు.

II గుణదోషదర్శనము : ఇందు 46 కారికలును, 47 ఉదాహరణములును కలవు.

+ కావ్యమాల-10. (I ed. 1888; II ed. 1925); క్షే. బ. కా. సంగ్రహ, 349-418పు. (1961)

|| వృత్తవినియోగము : సందర్భముల కుచితము లగు వృత్తముల నిర్ణయించుట. ఇందలి కారికలు 40. ఉదాహరణములు 16. ఈ లఘుగ్రంథమున,

ఈశ్రిందివృత్తములనుగూర్చి కవిచర్చించెను.

౧ అనుష్టుప్	రః
భుజంగశిశుభృత	౧౫ శాలినీ
దోఢక	కార్జులవిక్రీడిత
ద్యుతవిలంబిత	శిఖిణి
౫ హరిణీ	సగ్ధరా
ఇంద్రవజ్రా	స్వాగతా
కుమారలలిత	౨౦ తనుమధ్యా
మందాక్రాంతా	తోటక
మాలినీ	ఉపజాతి
౧౦ నర్మటక	ఉపేంద్రవజ్రా
ప్రహర్షిణీ	విద్యున్నాలా
ప్రమాణీ	౨౫ వంశస్థ
పుష్పి	వనంతతిలక

సంస్కృతమున కొందఱ మహాకవులకు కొన్ని కొన్ని వృత్తములయందు పృథ్వీకాభిమానము కలదనుచు ఈక్రిందికవులను వారి యభిమానవృత్తములను గ్రంథకర్త పేర్కొని యున్నాడు.

1 అభినందుడు	అనుష్టుప్
2 పాణిని	ఉపజాతి
3 భారవి	వంశస్థ
4 రత్నాకర	వనంతతిలక
5 కాళిదాస	మందాక్రాంతా
రాజశేఖర	కార్జులవిక్రీడిత
భవభూతి	

సంస్కృతిలక † మొకవిధముగా బైచిత్కవీచార చర్యకును, ఒకవిధముగా కవికచాభరణమునకును పరిశిష్టగ్రంథ మనదగును. దీనియందు తనశ్లోకములు (39) కాక 28 మంది యితరకవుల శ్లోకములు 51 ఉదాహరింపఁబడెను. శ్రేష్ఠేంద్యునివనవంచాశిక యిందుల్లేఖింపఁబడిన ఒక్క శ్లోకమువల్లనే జీవించి యున్నది.

85. సేవ్యసేవకోపదేశము \* : 61 శ్లోకములుగల ఈలఘుకృతి ముద్రితము. ఇందు అధికారుల, సేవకుల విధులు, పరస్పరసంబంధములు వివరింపఁబడెను. శ్రేష్ఠేంద్యుని స్వాతంత్ర్యప్రియత్వము నీలఘుగ్రంథము ప్రకటించుచున్నది. సేవకుల కుండుసంకటములను వారి ధౌర్వ్యములను కవి చక్కగా వివరించెను. సేవకులకే కాక సేవ్యులకు నిందు చక్కని మందలంపు లున్నవి. నాఁటిసమాజమును సంస్కరించు పవిత్రోద్దేశముతోడనే కవి యిట్టి గ్రంథములను నిర్మించెను.

జవ దళము.

శ్రేష్ఠేంద్యుని హాస్యరచనా ప్రావీణ్యము  
నర్మలాపకౌశలము.

అంగమున 'యుమర్' (Humour) అంద్రమున ఛటోక్తి వ్యాజోక్తి, జత్కాది శబ్దములతో నించుమించు సమానము అంగమున.

† కావ్యమాల-2వ గుచ్ఛక (1 ed. 1886; 11 ed 1932); Haridas Sanskrit Series-24. Banaras (1933) శ్రేష్ఠేంద్య, ల. కా. సంగ్రహ. 85-116 పు. (1916)

\* కావ్యమాల-Part II pp. 79-85. (1 ed. 1886; 11 ed. 1932)-Bombay.

Published also in the Sanskrit Monthly-Sarada, Vol. II Nos. 10 & 11. (oct. Nov. 1916), pp. 386-89. Prayaga (= Allahabad.)

‘విట్’ (Wit) అంధమున నర్థోపాలంభము  
అనచగును.

అంగము నందలి మైరెండులక్షణములును  
షేక్స్పియర్ (Shakespeare: 1564-1616)  
కాలమునుండి నేటివఱకు అచ్చునచయితలలో  
కొలదిమంది గ్రంథములయందే కన్పట్టును. జగదీత  
క్రీర్తి నందిన షేక్స్పియర్ నాటకములయందీహాస్య  
చమత్కారము నమృద్ధిగా కన్పట్టును. మహాకవి మహా  
విద్వాంసుడు నగుమిల్టన్ (Milton: 1608-1674)  
షేక్స్పియర్ తో సమానుడే; కాని, ఆయనరచనల  
యందు హాస్యవిశేషము లోపించుటచే విమర్శకు  
లాయనకు రెండవస్థానము నిచ్చెదరు. సంస్కృత  
కవిశిష్యుడైనభవభూతి చిత్రవృత్తివలెనే ‘మిల్టన్’  
చిత్రవృత్తియు హాస్యవిముఖము, ఉదాత్తమును,  
భవభూతినాటకములయం దెందును హాస్యవ్యవహార  
దైనవిదూషకుడు లేనే లేడు. ఇంగ్లెండ్ సాల్  
(Ingersoll) అను ప్రఖ్యాతుఁ డగు ఆమెరికారచయిత  
‘యామర్, విట్’ అనురెండుపదములన్నరూపమును  
చక్కగా నిట్లుదాహరించెను. “గులాబీపువ్వు నందలి  
దళములతో నున్నపైభాగము ‘యామర్’ వంటిది.  
దానికింద నున్నముళ్ళవంటిది ‘విట్’.” అనఁగా  
హాస్యగర్వ మైనవాక్యము నొకనిపై ప్యయోగించిన,  
దానికి గుఱి యైనవ్యక్తియు అవాక్యమును విని,  
యానందించును. కాని, ఒకనిపై సర్మగర్భవాక్య  
మును ప్రయోగించినచో అతని నది హృదయశల్కము  
వలె బాధించును. క్షేమేంద్రుడు తననాటినమాజము  
నందును, రాజ్యతంత్రనిర్వాహకులందును ప్రచుర  
ముగా నున్నవ్యసనములు, ధనలోభము, అవినీతి  
మొదలగునన్నియో లోపములను కన్నులార కాంచి,  
వీనిని నిర్మూలించి, రాజ్యతంత్రమును, సమాజమును  
సంస్కరించుటకై, పృశస్త్రగ్రంథములను, కొన్ని హాస్య  
ప్రచురముగా, నర్థోపాలంభనిర్వరముగా రచించెను.  
ఇట్లు రచింపఁబడినగ్రంథములే కళావిలాసము,

దర్పదశసము, దేశోపదేశము, నర్పమాల, సమయ  
మాతృక అనునవి.

వీని నుండి రెండుమూఁడుదాహరణములు :

(1) కళావిలాసము IX 9 కేశవృద్ధికై మందుల  
నమ్మువాడు తనశిరస్సు రాగిచెంబువలె నున్నగా  
నుండఁగా తనచేతనున్న మందులు శిరోజవృద్ధికై  
దివ్యాషధము లని పృచారము చేయుచు ఈవ్యాపా  
రమువలన క్రమముగా బాగుపడును. కాని, బట్ట  
తలకై ఈమందును కొనినవా రెవ్వరును అతని  
శిరస్సుపై శిరోజము లేల లే వని అడుగనే యడుగరు.  
(2) కళావిలాసము IX 6. వ్యాతిషణాశ్రునేత్ర  
యొకఁడు నిశితముగా గణన మొనర్చి, విశాఖానిశా  
పతులనమాగమ మెప్పుడో సరియైనకాలమును నిర్ణ  
యించి చెప్పఁ గలఁడు. కాని, తన గృహపరణము  
నందే, వెనుకభాగమున వివిధవిటులతో తనభార్య  
విహరించు చుండుట, పాపము అమహనీయునకు  
తెలియనే తెలియదు. (3) దేశోపదేశము VII  
25. వృద్ధుఁ డొకఁడు వజ్రాయుధము వంటి వాణి  
కరణౌషధములను విశేషముగా సేవించి, యొక  
తరుణిమణిని వివాహ మాడెను. ఆమెయందు కన్ను  
వేసినయువకులలో నొకనిధర్మమా యని ఆమె  
యంతర్వృత్తి ఆయెను.<sup>1</sup> వృద్ధుఁ డైనభర్త తనవాణికర  
ణౌషధప్రభావముననే ఈఫలము కల్గిన దని అనం  
దించుచుండెను. అదంపతులకు అప్రమితులు,  
ఇరుగపాదుగుపారును పుత్రోత్పవమునకు అహ్వ  
నింపఁబడిరి. ఉత్పవమునకు వచ్చిన మహిళా  
మణులు వృద్ధుఁ డైనభర్తయొక్క శక్తిసామర్థ్యములను  
సర్మగర్వముగా, ముసిముసినవ్యులతో, గేయరూప  
ముగా నిట్లు పృశించిరి.

1. ‘గర్విణి పరశీజేన, వృద్ధ స్తోత్పవకారిణి, దదా త్యను  
జ్ఞాం నతతం పాదనంవాహనే వధూః’. (దేశోప 2-25)

“Withered and leafless tree doth yield  
Unexpected fruit in the field”<sup>2</sup> —

Desopadesa (VII-25)

(అకులు రాలిపోయి, జీర్ణించిన అపకేళి తలఁపని తలంపుగా ఫలించెను.)

రాజ్యతంత్రము, సమాజపరిస్థితులపై  
క్షేమేంద్రుని నర్మాలాపము.

(Ksemendra as a Political and  
Social satirist.)

క్షేమేంద్రునికాలమునందు కాశ్మీరదేశమున సమాజమును, రాజ్యతంత్రమును వ్యసనప్రచరమై, అవిసీతిపూర్ణమై దోషదూషితమై, కలుషముగా నుండెను. వీనిని బాగుపఱచుటకై క్షేమేంద్రుడు కళావిలాసాదిగ్రంథముల నెన్నిటిని వర్ణింపఁజేసెనో, వ్యాజ్యోక్తులతో, ఛలోక్తులతో, సర్వోపాలంభములతో, అన్యూపదేశములతో, ఆపస్తంబతవ్యశంసలతో. విపరీత లక్షణములతో (శ్లోకరూపమున) నిర్మించెను. ఇట్టి రచనలను ఆంగ్లమున “శతైరీ” (Satire) అందురు. వీనిని రచించుట యందలిపరమోద్దేశము సమాజము నందలి లోపముల నెత్తి చూపి, దోషములను, లోపములను తొలఁగించుటయే. ఇట్టి నర్మగర్భరచనముల నిర్మించినవారిలో క్షేమేంద్రునకు పూర్వము ప్రఖ్యాత సంస్కృతకవు లిరువురు కలరు. కలుషిత మైనసమాజమును, అవిసీతిభూయ్య మైనరాజకీయతంత్రమును సంస్కరించుటయే ఆయోగ్రంథకర్తల పవిత్రమైన పరమోద్దేశము.

ఆచార్యదండి (635-700) దశకుమార చరిత్రమున ముఖ్యముగా అష్టమప్రకరణమున విశుత చరిత్రమున అతిపొగచినకాలమున రచించఁబడిన

2. ‘ఘృణణగృహ్య దగృహ్య తతో ధాతోఽయ మంకురః, ఇది బ్రహ్మణా వృద్ధస్య ప్రస్థత్య మృత్యువే ప్రీయః’. 2-27

కామందకీయాది రాజనీతిగ్రంథములనే గ్రుడ్డిగా ననుసరించుచు, తమకాలము ననుసరించియైనను వలయుమార్పులను జేయక రాజకీయయంత్రమును నడుపుమంత్యపద్ధతును వ్యభిచారులు దుష్టోపదేశములు చేయువారిని తీవ్రముగా నర్మగర్భముగా ఖండించెను.

దండితరువాత యశస్థిలకచంపువును, నీతివాక్యామృతమును రచించి, సోమదేవసూరి (క్రి. 951- ) నర్మాలాపకప్రముతో మిక్కిలి నేర్పుతో సమాజశరీరమునకు శస్త్రచికిత్స చేసెను.

వీనిలో ‘యశస్థిలకచంపువు’ నందు మహారాజులమంత్రవర్గము నందుఁగలయవినీతిని, లోటుపాటుల నుద్ఘాటించుచు నుద్దీర్ఘము లగువిమర్శనలు కలవు. సంస్కృతపద్యవాఙ్మయమున రాజ్యతంత్రముపై విపులము, నిశితము నగుమొదటివిమర్శన మిదియే ఈగ్రంథము 959 క్రి. న రచింపఁ బడెను. రాజ్యతంత్రవిమర్శనమును, సమాజలోపోద్ధాటమును చేసి, ఈరచిని సంస్కరించు పవిత్రోద్దేశము కల సోమదేవసూరి తదనంతరకాలము నందలి క్షేమేంద్రునకు మార్గదర్శి యనఁ దగును.

కళావీలాస, దర్పదశన, దేశోపదేశ, నర్మమాలా, సమయమాత్మకలు సోమదేవసూరిమార్గము ననుసరించియే క్షేమేంద్రుడు సుతీక్ష్ణముగా రాజకీయయంత్రమును, సమాజమును విమర్శించెను. ఈగ్రంథముల రచించుటలో కవి పరమోద్దేశము రాజకీయయంత్రమును, సమాజమును సంస్కరించుటయే కాని కేవలము లోకులకు వినోదము కలిగించుటకా మాత్రము కాదు. కవియే ఈవిషయమును పలుసార్లు గ్రంథములందు వక్కాణించి యున్నాఁడు.

“హసిన లజ్జితోఽత్యంతం, న దోషేషు పృవర్తతే  
జనస్తదుపకారాయ మమాయం స్వయమువ్యయః”  
దేశోపదేశము ౧, ౭.



లోకులను ఆవినితీకరము లగు వృత్తులనుండియు సమాజమున కపకార మొనరించు వర్తనములనుండియు, నికృష్టములు, ఆతిరక్తములునగు నాచారములనుండియు తొలగించుటయే తన పవిత్రోద్దేశము కావున, ఆయా గ్రంథములయందుగల దోషైక దృష్టిని వాక్పాఠ్యమును క్షంతవ్యములని, ఎడనెడ దేశోపదేశాది గ్రంథములలో కవి విన్నవించుకొనియే యున్నాడు. ఉద్యోగపూరితమును, ఉష్ణరక్తనిర్భరమును అగు యువజనమునకు నీతిబోధ, హితోపదేశము చేయుటకు నర్మగర్భము లగు నుపాలంభములకంటె చమత్కారకారి యగు హాస్యరచనయే ప్రయోజనకారి యగు నని కవికి తెలియకపోలేదు. కాని, తీవ్రమైన రోగములకు తీక్ష్ణములైన చికిత్సలే ఘోరమునగు నని నని కవిహృదయము నాడు కాశ్మీరసమాజము మిక్కిలి జఘన్యస్థితిలో నుండ, దాని నెట్లునును సంస్కరించుట తనవంటివారికి విధి యని యాతడు భావించెను. సమాజశరీరమున ఏయంగము రోగపీడితమో బాగుగా పరీక్షించి, గుర్తించి, కవి దానికి తగినచికిత్స యొనర్చెను.

ప్రఖ్యాతాంగ్లేయగ్రంథరచయిత యగు ఎడిసన్ (Addison)-(1672 to 1719 A. D.) స్వదేశము నందలి హాసపులను, వారి యాచారములను, వృత్తుల యందలి దోషములను లోపములను సంస్కరించుటకు నునిత మగు అవహేళనశస్త్రమునే ఉపయోగించెను. అంగ్లదేశమున ప్రఖ్యాతులగు సీల్ (Picherd Steel 1672-1729), స్విఫ్ట్ (Jonathan Swift-1667-1745), లాంబ్ (Charles Lamb-1775-1834), షెరిడన్ (Richard B. Sheridan-1751-1869) స్వదేశమునందలి సమకాలికసమాజమును సంస్కరించు పవిత్రప్రబుద్ధయముతో తీవ్రమగు అవహేళన శస్త్రము వంటి తమరచనలను సాగించిరి.

గృధ్రమువలె నూత్నదృష్టియు, దూరదర్శనమునుగల క్షేమేంద్రుడు తనరచనముల మూలమున

నాటి సమాజదోషముల నుద్ఘాటించి, సంస్కరించు యత్నించెను. ఇతడు కేవలము సమాజద్వేషియు, దోషైకదృష్టియు కాడు. ఈతని అవహేళనము, విమర్శయు కేవలఖండనాత్మకములు కావు. సమాజమునగల దంభము, లోకపగతారణము, కూటవృత్తి మొదలగు వాని నీతడు బాగుగా గుర్తించి, తనరచనలయందు వీని నుద్ఘోషించి పరిహసించును. అంగ్లకవి యగు "ఎడిసన్" వలెనే ఈతడును తన యవహేళనశస్త్రమును సమాజమునకు దెబ్బ తగులకుండ ప్రయోగించును. ఈతని విమర్శాయుధము కేవలము ధ్వంసాత్మకము కాదు. ఒకవర్గమునందు కాని, జాతియందు కాని దోషములనే యెత్తిచూపుట యీతని యుద్దేశముకాదు. జైచిత్త్య విచారచర్చయందు తాను జూపిన దోషములకు సరియైన సవరణలను సూచించినట్లే సమాజవిషయమునను సంస్కరణవిధానములను సూచించెను. ఈవిషయమున నీతనికిని "ఎడిసన్" పండితునికిని భేదము కనబడదు. "ఎడిసన్" పండితుడు సమాజమునందలి దోషములను, వ్యసనములను తన రచనములద్వారమున లోకులకు ప్రకటించి, అంతమాత్రముచే తన విధి కృత్యము ముగిసినదని యెంచును. కాని సంస్కరణవిధానములను సూచించనే సూచింపడు.

విఖ్యాతాంగ్లరచయిత యగు "స్విఫ్ట్" పండితుడు (1667-1745) సహజముగ సమాజద్వేషి. సమాజము నందలి లోకుల మనఃప్రవృత్తిని, అవగుణములనే కాక గుణములను కూడ నిర్దాక్షిణ్యముగ విమర్శించి ద్వేషభావముతో పరుషముగా ఎత్తిపొడుచును. ఈతనిరచనలకును క్షేమేంద్రుని రచనలకును సామ్యమే లేదు. చమత్కారపూరితమగు హాస్యరచనయందు "లాంబ్" కవి (1775-1834) కూడ అవహేళనశస్త్రమును చేపట్టెను. కాని యిది యీతని హాస్యవిధానమునకు చేటికవంటిది. పైని పేర్కొనిన

పాశ్చాత్యరచయితల గృంథరచనాపధి పరిమితము. క్షేమేంద్రుని రచనాపరిధి సువిస్తృతము. ఏమన మన దేశమునందలి సమాజము పాశ్చాత్యసమాజములవలె కాక, సంక్లిష్టము. మన సమాజములందు విశిష్టముయిన చుతదృష్టి, గాఢమయిన వర్ణాశ్రమపద్ధతియు పాశ్చాత్య సమాజమున మృగ్యములు. మన సమాజము నందలి దోషములను లోపములను సంస్కరించుటకై చేయఁబడిన హితోపదేశములను క్షేమేంద్రుని చారుచర్య చతుర్వర్ణ సంగ్రహము, కళావిలాసము, సేవ్యసేవ కోపదేశములందు విలోకింపఁదగును. అంగదేశమున విఖ్యాతమహిళారచయిత యగు మాంటేగ్ విడుమీమణి (Lady Mary Montley Montague 1689-1762 A. D.) అవహేళనాస్త్రము నిట్లు చక్కగా నిరూపించెను.

"Satire Should, like a Polished razor keen,  
"Wound with a touch that's scarcely felt  
or seen".

(వాదియగు క్షురికనలె, అవహేళనాయుధము గుర్తింపఁబడకుండనే పనిచేయవలెను.

పై లక్షణము క్షేమేంద్రుని అవహేళనశస్త్రమున కంతగా అన్వయింపదు. క్షేమేంద్రుడు నిశిత విమర్శశస్త్రమును చేపట్టినను లోకహితైషి. స్వర్ణమునందలి మాలిన్యమును తొలఁగించుటకై అగ్నిస్పర్శ చేసి, నిర్మలనువర్ణమును గృహించునట్లు సమాజమును దోషరహిత మొనర్చి శాస్త్రబృష్టముగా జేయవలెననియే యాతని హృదయము ఈయన సమాజమును నర్వంకపముగా నిశితదృష్టితో పరిశీలించి, దానిని హాసజనక చిత్రముగ వర్ణించి, కన్నులకు కట్టినట్లుచేయును. స్వదేశమునందలి నర్వవర్గములవారితోడను గాఢపరిచయముందుటచే క్షేమేంద్రుని సామాజికజ్ఞానము సువిస్తృతము.

౮వ దశము

క్షేమేంద్రున మతము

కాశ్మీరదేశాధీశ్వరుఁ డగు జయాపీఠుని అమాత్యులలో నొకఁడు నరేంద్రుఁడు ఈతని వంశమున భోగీంద్రుఁ డను నాయన యవతరించెను. ఈయన తనయుఁడు సింధువు. పౌత్రుఁడు ప్రకాశేంద్రుఁడు. ప్రకాశేంద్రుని పుత్రరత్నమే క్షేమేంద్రుఁడు. ఈయన కుమారుఁడు సోమేంద్రుఁడు. ప్రకాశేంద్రుఁ డఖండైశ్వర్యసంపన్నుఁడై కాక చేతికి ఎముకలేని వితరణశాలి. బ్రాహ్మణపోషణ నిరతుఁడగు నీయనభవ నమున వేలకొలది బ్రాహ్మణులకు ఆవిచ్చిన్నముగా సమరాధనము జరుగుచుండెడి దఁట. ఈయన యనేక శివలింగములను పృతిష్ఠించి, ఆలయములను నిర్మించెను. మఠముల ననేకముల నిర్మించెను. దేవ-బ్రాహ్మణ-మఠనిర్మాణముల కీమహాభాగుఁడు మూఁడు లక్షలదగవ్యమును వెచ్చించెను. మొత్త మీయన దానకార్యములకై వినియోగించిన ధనము 25 లక్షలఁట. పరమమహేశ్వరుఁ డగు సింహ నీయుఁడు స్వయంభూదేవాలయమున నొకనాఁడు ప్రసరద్బాష్పనిర్భరుడై అత్యంత శ్రద్ధాభిప్రాయతో శివ పూజచేసి, శివలింగము నాలింగనము చేసికొని వ్రాణముల విడిచెనఁట. మహామహేశ్వరుఁడగు పృకాశేంద్రుని అనూచానశైవసంప్రదాయమునఁ బుట్టి పెరిగిన క్షేమేంద్రుఁడును మొదట శైవసంప్రదాయము ననుసరించినవాడే. దీనికి తోడు ప్రత్యభిజ్ఞా శైవ సంప్రదాయ ప్రవర్తకుఁడగు అభినవగుప్తుని అంతే వానిశ్యమువలన క్షేమేంద్రుఁడు శైవసంప్రదాయ విషయమున అత్యంత శ్రద్ధాళువుగానుండెను. శైవసంప్రదాయమున అవతరించి మహోద్బంధ శైవసంప్రదాయ వేత్త యగు అభినవగుప్తుని శిష్యుఁడయ్యి పిమ్మట పరమవైష్ణవుఁడును, భాగవత సంప్రదాయవేత్తయు అగు సోమపాదాచార్యుల శిష్యత్వప్రభావమున క్షేమేంద్రుని

ద్రుఢు పరమవైష్ణవుడుగా మారిపోయెను. అంతియే కాదు, దేశోపదేశమునను, సర్వమాలయంగును క్షేమేంద్రుడు శైవసిద్ధాంతముల పరిహాస మొనర్చెను. దశావతారచరితమును ఈయన పరమవైష్ణవప్రవత్తితో నిర్మించెను. ఈయన గ్రంథములలో నిది చిట్టచివరిరచన యగుటచే మనకవిజీవితాంతమువఱకును వైష్ణవసంప్రదాయమున నేవర్తిలైననఁ దగును. శైవసిద్ధాంతమును నిరసించినను బౌద్ధమతప్రవర్తకులగు విద్వాంసుల ప్రభావమున బౌద్ధవాఙ్మయమున ఈయనకాలంకషవ్యాసంగ మొనర్చెను. బౌద్ధమతవాఙ్మయముల ప్రభావము క్షేమేంద్యుని తుదిరచనలయందు విశేషముగా కన్పట్టును. దీనికి ప్రస్తుటోదాహరణము అవదాన కల్పలతారచనము. ఈయన బౌద్ధమతానుయాయు కాలేదు కాని అనంగదాయమునెడల ఈయన కబంధవిశ్వాసము. గౌతమబుద్ధుని మహావిష్ణువు ప్రవతారములలో నొకఁడగు ఈయన దశావతారచరిత్రమున అభివర్ణించెను. బుద్ధుఁడు విష్ణువుని అవతారములలో నొకఁడుగా చిరకాలము నుండియు భారతీయులలో భావింపబడుచుండినను దీనిని మొట్టమొదట గ్రంథస్థముచేసిన కవి క్షేమేంద్రుడే

అవైదికమగు బౌద్ధసంప్రదాయమున క్షేమేంద్యునకు విశేషాచరమున్నను, జీవితాంతము వఱకును ఈయన వైదికమతానుయాయు. చారుచర్యయందు క్షేమేంద్రుడు శ్రుతి, స్మృతిమూలకమగు వైదికమతమే పరమోపాదేయ మనియు, మహావిష్ణువే జీవితాంత హరిః ఉపాస్యవై మనియు ప్రతిపాదించియున్నాడు.

కావ దశము.

క్షేమేంద్యుని గురుశిష్యపాదకమండలి,  
మిత్రబృందము.

1. గురుచరణులు :

1. అఖినవగుప్రపాదులు:— క్షేమేంద్యుఁడు తాను సర్వమనీషిశిష్యుడ నని చెబిత్యవిచారచర్చ

యందు వక్కాణించి యున్నను, తన గురువులలో ముగ్గురునలుగురను మాత్రము పేర్కొని యుండెను. వీరిలో ష్యథమఁడు, బోధవారిధియు, విద్యావిప్లవత్తి మొదలగునుదాత్రము లగుబహుగ్రంథముల నిర్మించిన అఖినవగుప్రపాదాచార్యులు. ఈయన చరణోపాంతమున సాహిత్యమునందే కాక ష్యథ్యభిజ్ఞా శైవసంప్రదాయమునను మనకవి కలారవ్యాసంగ మొనర్చెను.

2. గంగకోపాధ్యాయుఁడు:— ఈయన పండిత మూర్ఖుడే కాక, సంస్కృతమున కవి యనియు తెలియు చున్నది ఈయనశ్లోక మొకటి బైబియ్య విచారమున ఆశీర్వదనోచిత్యమున కుదాహరింపఁబడెను.

3. సోమపాదాచార్యులు:— పరమభాగవతోత్తముఁ డగునీమహానీయుని చరణసేవాభాగ్యము లభించిననాటి నుండియు క్షేమేంద్యుఁడు శైవమత విముఖుడై వైష్ణవమతమున విశేషశ్రద్ధాభక్తులతో పువర్తించెను. ఈవిషయ మీకింది "యాకరము" వలన విశద మగును.

'శ్రీమద్భాగవతాచార్యసోమపాదాబ్జరేణుభిః,  
దన్యతాంయః పరం యాతః సారాయణపరాయణః'  
బృహత్కథామంజరి 38

4. సర్వజ్ఞదేవధరపండితుఁడు : బృహత్కథామంజరియందే కవి దేవధరు నిట్లు పేర్కొనెను.

'స శ్రీదేవధరాఖ్యస్య ద్విజరాజ్యపదస్థితే,  
సర్వజ్ఞ స్వాజ్ఞయా చక్రే కథా మేతాం వినోదినీమ్'  
(బృ. క. మంజరి-ఉపసంహరము-41.)

దేవధరుని యాజ్ఞవల్లనే బృహత్కథామంజరిని క్షేమేంద్యుఁడు నిర్మించెను. ఈయన సర్వజ్ఞభిరుదాలంకృతుఁ డగుటచే మహావిద్వాంసుడని భావించదగును. బహుశః ఈయన క్షేమేంద్రుని గురువులలో నొక్కఁడు కానోపును.

## II శిష్యులు :

౧౦వ పేజీ.

1. కాశ్మీరదేశాధీశుఁ డగు రత్నసింహభూపతి తనయుఁ డగు భట్టోదయసింహుఁడు క్షేమేంద్రుని శిష్యుఁడని నొకఁడు. ఈయనకొంతకాలము ఔచిత్యవిచారమును రచించినట్లు కవి ఉపసంహార శ్లోకములలో నొకదానియందు నుడివియున్నాఁడు. ఈయనపద్యములు రెండు కవికంఠాభరణమున క్షేమేంద్రుఁడు యిత్రభింతుకొనుచు “మచ్చివ్య-మహాశి-భట్టోదయసింహస్య - లలితాభిదాన మహాకావ్యే” అనియు, “అన్యేభ భక్తిభవనామ్ని మహాకావ్యే” అనియు పేర్కొనియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి “మహాశి” అను ఉపపదమువల్ల ఉదయసింహుఁడు సింహపీఠిక నలంకరించినకాలముననే కవికంఠాభరణమున తన్నిర్మితశ్లోకములు రెండు ఉదాహృతము లనియు, లలితమహాకావ్యము భక్తిభవ మహాకావ్యమును ఈయనరచన లనియు తెలియుచున్నది.

2. రాజపుత్రలక్ష్మణాదిత్యుఁడు:- క్షేమేంద్రుని శిష్యులలో నొకఁ డగునీతనిగుఱించి విశేషములు తెలియుట లేదు. కాని కన్నిర్మితశ్లోక మొకటి “వివేకపరిచయో యథా మచ్చివ్య - రాజపుత్ర - లక్ష్మణాదిత్యస్య” అని క్షేమేంద్రునిచే కవికంఠాభరణమున నుదాహరింపఁ బడెను.

## III రాజపోషకులు :

“లీనం వస్తుని యేన సూక్ష్మసుభగం తత్త్వం గిరాకృష్టతే.”

వస్తువునందు, దారువహ్నివలె. సామాన్యులకు దుర్నిర్దిష్టమగు సూక్ష్మమగు సౌందర్యమును తన ప్రతిభావిశేషముచే గుర్తించి, అట్లు గుర్తించిన దానిని తన వాక్కుతురకచే కవి చిత్రించి పద్యుఁ డగుచున్నాఁడు.

క్షేమేంద్రుఁడు - తన్నామగంధులు.

క్షేమేంద్రుఁడు, తన్నామగంధము గల యితర సంస్కృత రచయితలు.

1. యదుకర్మ తనయుఁడు, హస్తజనప్రకాశ కర్తయు నగు క్షేమేంద్రుఁడు.

2. కాశ్మీరవాసియు, అభినవగుప్తుని శిష్యుఁడును, మనక్షేమేంద్రుని సబ్రహ్మచారియు నగు క్షేమరాజు. నాటికాశ్మీరమునందలి మహావిద్వాంసులలో నొకఁ డగుఈయన శివసూక్తిములకును, తన గురు వగు అభినవగుప్తు పరమార్థసారమునకును ప్రశస్తవ్యాఖ్యలు నిర్మించుటయే కాక, ఇంకను కాశ్మీరమున ప్రబలిత మగు శిష్యభిజ్ఞానైకమతవిచారకములగు ననేకగ్రంథముల రచించెను క్షేమేంద్రుఁడు రమారమి తనగ్రంథము లన్నిటియందును ‘వ్యాసదాస’ బిరుదమును స్వదామకరముగా ప్రయోగించుకొనెను. క్షేమరాజు అగ్రగంధములయందు నిరుపపద మగు “క్షేమరాయ” శబ్దమునే వాడుకొనెను. ఈయన పరాహుస్మరితౌఁడు క్షేమేంద్రుఁడు నిమ్నాశయుని పౌత్రుఁడు.

3. శ్రీ. 1901 వో జర్మనీదేశమున ‘లిప్సుజిగ్’ (Leip-Zig) సంగ్రహము ప్రకటింపఁబడిన “వికశ్మంగ” మను గ్రంథమును రచించినక్షేమేంద్రుఁడు వ్యాసదాసునికంటె నీకంటె ఘిన్నుఁడా యను నది విమర్శనీయుము.

4. స్వందసుందోహకర్త యగుక్షేమేంద్రుఁడు.

5. సాంబవంచాశిక రచయిత క్షేమరాజు.

6. చండకౌశిక మనునాటకమును నిర్మించిన అర్యక్షేమీశ్వరుఁడు.

గంప నరసింహ

పరిచయము - 1.

ఉపసంహరించు.

క్షేమేంద్రుని "దశావతారచరితము" నుండి

అత్మవృత్తాంతసూచకములగు శ్లోకములు:—

శ్రీ. 11వ శతాబ్దమున మహానాథసత్తనసేవ  
యొనరించినమాత్రవదేశాధ్యక్షుని శంఖభోజుడు 14వ  
శతాబ్దికి పూర్వమే అంతిమమున కృష్ణాతుడు.  
ఈమహామహునిపేరు విష్ణుభక్తాద్వైతాచార్యునిమాంధ్ర  
కవిశేఖరుల వ్రాకడు తెలుగునాట నిలిచెను. ఈయన  
మొదటపేరు విష్ణుభక్తము. ఆ పూర్వమున నున్నదియు  
చేతనే ఈయన మనకుఁ జరిపికడు. ఈయన  
రచించిననీతిభూషణ మనుగ్రంథమునుండి మడికి  
సింగన (క్రి. 14వ శతాబ్ది) పోతనీనామకమునఁ  
గొన్నిపద్యముల వ్రేల్చెను వ్రాసెను. ఈవిషయములు  
తర్వాదికాల్పనల నొకటిగాఁ జూడవలసిగారి  
వలనఁ దెలియుచున్నది.

ఇదే క్షేమేంద్ర  
నామ మాండ్యమేమున కృష్ణాతుడు. అంధ్రకవి  
యొకడగు క్షేమేంద్రనామకమున అకటాయముగమున  
జీవించెను మహామాధ్యక్షుని శతాబ్ది 15వఁగామును  
ఈకవిజన్మము. ఇవి యుచ్చమము లైనవి. శతవత్స  
సంవాదమునందు 15 వవఁగాము. ముద్రాసూక్తము  
న్నుండెను.  
సకలనీతిసమ్మతమున  
నిక్షిప్తములై మన కిపుడు లభించు చున్నవి.

† 1. Telugu Poets - Vol. I - by prof. N. Venkata Rao, pp. 380-81 (Published by the University of Madras - M. U. Telugu Series - No. 13) 1956.

2. A Complete History of Telugu Literature - Vol. I by Sri S. Ramakrishna Sastri - pp. 741-42. (M. U. Tel. Series-15) 1957.

3. శ్రీ ఆచార్య : 'సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం'-సంపుటం 2, పు. 42-49. (May, 1965) - Madras.

1 'యో మత్స్యకూర్మా వివిచిత్రరూపై  
రాశ్వర్యకారీ హృదయస్థరత్నైః,  
శ్రీమా ననంతః స్ఫుటశంఖచక్రః  
శ్రీయోస్తు విష్ణు ర్విభవోదధి ర్యః.' ౧

2 'కాశ్మీరేషు బభూవ సింధు రదికః సింధో శ్చ  
నిష్కాశయః,  
పాగ్ధ్ర ప్రస్థ గుణవశక్తయశసా పుష్టః  
వ్యకాశేంద్రకామ్,  
విప్రేంద్రప్రతిపాదితాస్త-ధన-భూ-సోమ-ధు-

ప్రఖ్యాతాతిశయశ్చ తస్య తనయః క్షేమేంద్రః  
నామాభవత్.' ౨

3 'తేన శ్రీత్రిపురేశ్వరశైలిశిఖరే విశ్రాంతిసంతోషిణా,  
విష్టోః స్వల్పవిలోకితాకృతిసుధాసంవర్జితో  
త్కంఠయా,  
వాక్సుమై రమలై ధుణవశిమితై రఘాన  
శోభః సిరః  
భక్తివ్యక్తదశావతారసరసః పూజాప్రబంధః  
శ్లోకః. ౩

4 'స్తుతినంకితనాద్ విష్టోర్ విపులం య  
న్మయాజితమ్,  
తే నాస్తు సర్వలోకానాం కల్యాణకుశలోదయః.' ౪

5 'ఏకాధికేత్యై విహిత శృత్యార్థింశే సకార్తికే  
రాజ్యే కలశభూభర్తుః కాశ్మీరే ష్వమృతప్రసః.' ౫

ఇతి శ్రీ వ్యాసదాసారాఖ్య - క్షేమేంద్రవిచిత్ర  
దశావతారచరితోపసంహార భూతాత్మచరితమ్,

ప రి షి స్ట ము - 2.

బృహత్కథామంజరినుండి ఉపసంహరణంబు  
కమునందలికోకములు :—

1 'కాశ్మీరకో గుణాధారప్రకాశేంద్రాభిధోఽ భవత్,  
నానార్థజననంకల్పపూరణే కల్పపాదవః. ౬

2 యస్య మేరో రివోదారకల్పాణాపూర్ణసంపదః,  
అగణేయ మభూద్ గేహే యస్య భోజ్యం  
ద్విజన్మనామ్. ౭

3 సూర్యగ్రహ త్రిభిరక్షైర్ దత్వా కృష్ణాజినత్రయమ్  
అల్పవృద్ధోఽస్మీ త్యభవత్ స లజ్జానతకంధరః. ౮

4 స్వయంభూనిలయే శ్రీమాన్ యః ప్రతిష్ఠాప్య  
దేవతాః,  
దత్వా కోటిచతుర్భాగం దేవద్విజనుదాదిమ్. ౯

5 పూజయిత్వా స్వయం శంభుం,  
ప్రసరద్వాష్ట్రనిర్భరః,  
గాఢం దోర్భాగం సమాలింగ్య,  
యస్తత్రైవ వ్యవదత్త. ౧౦

6 క్షేమేంద్రనామా తనయ స్తస్య విద్యుత్పు విశ్రుతః,  
ప్రభ్యాతః కవిగోష్ఠిమ నామగ్రహణ  
యోగ్యతామ్. ౧౧

7 శ్రుత్వాపిరవగుప్తాభ్యాత్ సాహిత్యం బోధవారిధేః  
అవార్యశేఖరమయోః విద్యావివృత్తికారిణః. ౧౨

8 శ్రీమద్భాగవతాచార్యసోమపాదాబ్జరేణుభిః,  
ధన్వతాం యః పరం యాతః నారాయణ  
పరాయణః. ౧౩

9 కదాచి దేవ విప్రేణ స ద్వాదశ్యామ్ ఉపోషితః  
పార్శ్వికో రామయకసా సరసః స్వచ్ఛచేతసా. ౧౪

10 కథామేతామ్ అనుభూయన్ దినేషు విపులేక్షణః,  
విదధే విమధానందసుధాన్యందతరంగిణీమ్. ౧౫

11 స శ్రీదేవదరాభ్యుక్త ద్విజరాజ్యకుష్ఠిని,  
సర్వజ్ఞ స్వాజ్ఞయా చ తే కథా మేదాం  
విరోచిణీమ్. ౧౬

"ఇతి శ్రీవ్యాసదాసాపరాఖ్య-క్షేమేంద్రకృతాయాం  
బృహత్కథామంజరి సంస్కరణం."

ప రి షి స్ట ము - 3.

భారతమంజరినుండి ఉపసంహరణముంబులు:—

1 'కాశ్మీరకో గుణాధారః ప్రకాశేంద్రాభిధోఽ భవత్,  
నానార్థజననంకల్పపూరణే కల్పపాదవః. ౧౭

2 సంపూర్ణదానగురుః పాశు స్రం  
బ్రాహ్మణాః సదా,  
ఇంద్ర వి వాసి కిం త్వేకః శ్రుతాశ్చై  
గుణోఽధికః. ౧౮

3 కదాచిత్ బ్రాహ్మణే నైకస్య స రామయక సార్థికః,  
సంక్షిప్తాం భారతకథాం కరు షేత్  
ద్యార్యచేతసా. ౧౯

4 స త మూవే కరోమ్యేన ప్రాగేత పురతిం మమ,  
హృద్వః సత్ప్రవశీనూనః స్వప్నే జ్ఞాననిధిర్  
దధౌ. ౨౦

5 తం నమస్కృత్వ, పరం స జ్ఞోఽహం  
త్వత్కామీహితే,  
ఇత్యుక్త్వా స్వప్న బృష్టస్య మునె ప్రుష్టావ  
ఉద్వృత్తః. ౨౧

ఇతి శ్రీ వ్యాసదాసాపరాఖ్య-క్షేమేంద్రవిరచిత  
భారతమంజరిసముద్భవ. న్యకీయచరితమ్.

ప రి షి స్ట ము - 4.

రామాయణమంజరినుండి ఉపసంహరణము  
పుష్పాంజలి:—

1 'కాశీ' పుస్తకమున 'సాహిత్య' అను పదము  
ప్రకాశించినది. ఇది 'సాహిత్య' అను పదము  
ప్రకాశించినది. 29

2 సదా దయావ్యవహారమున నున్నా  
సాధుమంజరితా యేన ప్రాసాదే రిపతాకినా. 30

3 విద్యజననపర్యాప్తపర్యాప్తమయ్యే  
కథాసారముదాసారం క్షేమేంద్రం ప్రాసాదే  
వ్యధాత్. 31

4 ముత్యవ్యవహారమున నున్నా  
విలాసలాసికా యస్య పద్యం నాథి భారతి. 32

5 లోభాభిమానములనాని సదా  
కాంతాకటాక్షమునాని సదా  
క్షాంతి చంద్రభద్రాని యానం యేన  
కాంతైః స్థిరాణి భువనేషు విశేషాని 33

6 అమోదయంతి సరసా నాథాని  
విద్యుదా రాజ్యమునాని పద్యమునాని,  
యేనానికం పాణయభూషణాని 34  
నీతాని కావ్యమునాని నాథాని. 35

7 గుణాగుణితయా భాంతి యేషు ప సేషు విన్యయః  
నిర్గుణేషు సుభా సేషు వేషు విన్యయంతి తే. 36  
ఇతి శ్రీ వ్యాసదాసాపరాఖ్య - క్షేమేంద్రవిరచిత  
రామాయణమంజరిసముద్భవమ్ అత్యంతము.

ప రి శి ష్ట ము - 5.

బైచిత్తవిచారచర్చనంబి ఉపసంహారపద్య  
పుష్పాంజలి:—

1 అసీత్ పృథాకేంద్రం ఇతి పృథాకః  
కాశ్మీరదేశే త్రిదశేశ్వరశ్రీః  
అహద్ గృహే యస్య సచిత్రసంగ్రహ  
మచ్చస్మ మగ్రాసన మగ్రజానామ్. 37

2 యః శ్రీవ్యయంభూషణే విచిత్రే,  
తేషుపృథివీసితమాత్మవక్తరః  
గోభూమికృష్ణాజినవేషదారా,  
తత్తేవ కాలే తను ముత్తపర్వ. 38

3 తస్మాత్పజః సర్వమనీషిశిష్యః,  
శ్రీవ్యాసదాసాపరపుణ్యనామా  
క్షేమేంద్ర ఇ త్యక్షయకావ్యకీర్తి శృతే,  
నవాచిత్తవిచారచర్చామ్. 39

4 శ్రీరత్నసింహే సుహృది పృథాతే  
భార్యం పురం శ్రీవిజయేశరాజ్ఞి  
తదాత్మజ స్తోదయసింహనామ్మః,  
కృతే ర్చన సేన గిరాం విచార. 40

5 యస్యాసిః పరివారకృత్ త్రిభువన  
పృథాతశీలభుతేః  
సర్వస్యావనతేన యేన నితరాం ప్రాప్తా  
విశేషోన్మతిః,  
ఆశాః శీతలతాం నయ త్యవీరతం యస్య  
సర్వాసానల  
ప్రస్థ శ్రీమదనంతరాజన్యవతేః కాలే క  
లాయం కృతః. 41

ఇతి శ్రీప్రకాశేంద్రాత్మజ - వ్యాసదాసాపరాఖ్య  
శ్రీ క్షేమేంద్రకృతా బైచిత్తవిచారచర్చా సమాప్తా.

ప రి శి ష్ట ము - 6.

కవికంఠాభరణమునుండి:—

1 'ఇత్యుక్తా రుచిరోచితా పరిచయప్రాప్తి  
ర్విభాగైర్విధాం  
దిక్షాత్రేణ విచిత్రపద్మరచనామైత్రిపవిత్రకృతా,  
యద్య స్త్యత్య నవోపదేశవిషయే  
పుష్పాదేయతా  
తత్ సద్వి ర్ణయకౌతూకా దవనరః శృంగార  
సమాధీయతామ్. 42

2. కృత్వా నిశ్చలదైవపారుషమయోపాయం

పగనూత్త్యే గితాం

క్షేమేంద్రేణ యదర్చితం శుభఫలం తే నాస్తు

కావ్యాద్ధినామ్,

నిర్విఘ్నప్రతిభాప్రభావసుభగా వాణీ

(ప్రమాణీకృతా

సద్వి ర్వాగ్భవమంత్రపూతవితతశోకామృత

స్యందీనీ. ౩౫

ఇతి శ్రీ వ్యాసదాసాపరాఖ్య - క్షేమేంద్రకృతే  
కవికంఠాభరణే-పరిచయప్రాప్తిః పంచమసంధిః.

3. కాశ్మీరేసు పృథుప్రతాపనవితుః కీర్త్యంశుతారాపతేః  
ప్రాధారాతివనానలస్య దనదస్యేంద్రప్రభూమండలే,  
విశ్వాకారకతః పునః కలియుగే విష్ణోరివోత్సాహినో  
రాజ్యే శ్రీమదనంతరాజనృపతేః కావ్యోదయాయం

కృతః ౩౬

ఇతి కవికంఠాభరణం సమాప్తం.

ప రి శి ష్ట ము - 7

సువృత్తతిలకమునుండి ఆశ్రయవ్రాంతనూచక  
మగు ఉపసంహరపద్యము :

1 'ఇ త్యోచిత్యప్రదురరచనావిశ్రుతశ్రవ్యపృత  
వ్యక్తిః శక్తిపృస్థతవచనాం దర్శితా సంగ్రహేణ  
క్షేమేంద్రేణ ప్రణయవిపదాం హర్ష రాశ్చర్యకర్తుః  
భూభృతేభర్తుర్ భువనజయినోఽనంతరాజస్యరాజ్యే'

ఇతి శ్రీప్రకాశేంద్రాత్మజ-వ్యాసదాసాపరనామ  
శ్రీక్షేమేంద్రవిరచితం సువృత్తతిలకమ్.

ప రి శి ష్ట ము - 8

చారుచర్య యందలి ఉపసంహర శ్లోకము :

2 'శ్రవ్యా శ్రీవ్యాసదాసేన సమాసేన సతాం మతా  
క్షేమేంద్రేణ వివార్థేయం చారుచర్యా ప్రకాశితా.

ఇతి శ్రీపృకాశేంద్రాత్మజ-వ్యాసదాసాపరాఖ్య-  
మహాకవి శ్రీ క్షేమేంద్రకృతా చారుచర్యా సమాప్తా.

ప రి శి ష్ట ము - 9

సేవ్యసేవకోపదేశమునందలి ఉపసంహర  
పద్యము :

3 'విద్యజ్ఞనారాఘనతత్పరేణ, సంతోష సేవారస

నిర్భరేణ

క్షేమేంద్రనామ్నా సుధియాం సదైవ, సుభాయ

సేవావసరః కృతోయం. ౩౯

ఇతి వ్యాసదాసాపరాఖ్య-మహాకవి క్షేమేంద్ర  
కృతః సేవ్యసేవకోపదేశః సమాప్తః

ప రి శి ష్ట ము - 10

కళావిలాసమునుండి ఉపసంహరశ్లోకములు :

1 'కేళిమయః స్మృతివిలాసకళాభరామః

సహ్యాశ్చయూతచకళాప్రకృషప్రదీనః,

లోకోపదేశవిషయః సుకథావిచిత్రో

భూయాత్ సతాం దయతి విష్ణు కళావిలాసః. ౪౦

2 కళావిలాసః క్షేమేంద్రప్రతిభాంభోధినిర్గతః

శశివ మాససానందం కరోతు సుతతం సరామ్. ౪౧

ఇతి మహాకవి శ్రీ క్షేమేంద్రవిరచితే కళా  
విలాసే సకలకళానిరూపణం నామ డకమఃసర్గః.

ప రి శి ష్ట ము - 11

దేశోపదేశము నందలి ఉపసంహరశ్లోకము :

1 'ఇత్యుద్దేశనిదర్శనేన

వినిగం యత్ కిం చిదుక్తం మయా

త త్పరస్య స్థితకారణం,

సహృదయాః శృణ్వంతు సంతః క్షణమ్

క్షేమేంద్రః ప్రణతిం కరోతి,

న పట్న ర్లోకోపహాసే వ్యలం

కిం ఘోషోఽపదేశః

ప్రతిపదం దేశోపదేశః కృతః'

౪౨

ఇతి శ్రీ వ్యాసదాసాపరాఖ్య-క్షేమేంద్రవిరచితే  
దేశోపదేశే ప్రకీర్ణవర్ణనం నామ అష్టమ ఉపదేశః.



## ప రి శి ష్ట ము - 12

సర్వమాంసులఁ జూచుచు హారహమ్ములు :

- 2 'ఇతి దివిరనియోగివాతమశ్వేష్టితానాం  
సంస్కృతివచితవర్ణనార్థమాతా కృతేయమ్  
అపి సుజనవిసేదాయోభిజా హస్త్యరీద్యై  
కథయతి ఫలభూతం సర్వలోకోపదేశమ్' ౪౩  
ఇతి శ్రీవ్యాసదాసాపరాఖ్యా - క్షేమేంద్రవిరచి  
తాయాం సర్వమాలాయాం తృతీయః పరిహసః.

## ప రి శి ష్ట ము - 13

సమయమాత్మకలోని ఉపసంహారశ్లోకములు :

- 1 సాలంకారతయా విభక్తిరుచిరచ్ఛాయా  
విశేషాశ్రయా  
వక్త్రా సాదరచర్యః శారవతి ముద్గార్థలబ్ధా పరమ్  
అశ్చర్యోచితవర్ణనా సజనవాసాద్దప్యమోదాద్భుతా  
వేశ్యా సత్కవిభారతివ హరతి బ్రౌథా కలాశాలిని.  
2 సంవత్సరే పంచవింశే షోషశుక్లాదివాసరే  
శ్రీమతాం భూతిరక్షయై రచితోఽయం స్మితోత్సవః.  
3 అద్రిచ్చిద్రవినిద్రవోద్యోహణీనా మ త్యాన్తి  
కాలం కులం  
మత్తా స్తకృ పసంతి దంతిపతయః సింహశ్శయేయం  
గుహా  
ఇత్యా ర్విప్రతిబద్ధవృద్ధశబరీపల్లెణ మార్గాగంగా  
చుద్వైరిప్రమదాః సదా వనమహీగాభ్యగచ్ఛే  
వాచికాః ౪౬  
4 వీరస్యా ర్ధరయా విధేయమనసః శీలవ్రతాలంకృతేః  
స్త్రింశః పరదాంకృష్ణయవిధౌ యస్యైకకార్యః  
సుహృత్  
ఃస్యాంఽంతమహిమతర్విరజసః ప్రాజ్ఞాధిరాజ్యోదయే  
క్షేమేంద్రేణ సుఖాపితం కృత మిదం సత్పక్ష  
రక్షాక్షమమ్. ౪౭  
ఇతి శ్రీవ్యాసదాసాపరాఖ్యా - క్షేమేంద్రకృతా -  
సమయమాత్మకా సమాప్తా.

## ప రి శి ష్ట ము - 14

క్షేమేంద్రుని యీక్రింది నూఁడు గ్రంథముల  
యందు నుల్లేఖింపఁబడినకవులు కావ్యములు

కవి కావ్యములు.	వి. వి.	కంఠాభరణ.	సమస్త తిలక.
1 అమరుక	1	—	—
2 (అవనరసార)	1	—	—
3 ఉత్పలరాజ			
4 కలశక			1
5 కాలిదాస	2	—	—
6 కుమారదాస	1	—	—
7 (క్షేమేంద్ర)			
8 చంద్రక			
9 చక్క	1	—	—
10 ధర్మకీర్తి	1	—	—
11 దీపక	2	—	—
12 (నీతిలతా)	1	—	—
13 పరిమళ	3	—	—
14 పరివ్యాజక	1	—	—
15 ప్రవరసేన	2	—	—
16 భట్టనారాయణ	—	వచన	—
17 భట్టబాణ	1	—	1
18 భట్టలక్ష్మణ	1	—	—
19 భట్టవల్లభ	—	—	1
20 భట్టేంద్రరాజ	2	—	1
21 భవభూతి	1	—	—
22 మయూర	—	1	—
23 మాఘ	1	—	—
24 మాతృగుప్త	1	—	—
25 మాలవరుద్ర	1	1	—
26 ముక్తాపీఠ	1	—	—
27 (మునిమకమీమాంసా) 3			

కవి కావ్యములు.	కవి పాదవిత్తము.	కవి కంఠాభరణము.	సుపుత్రము.	కవి కావ్యములు.	కవి పాదవిత్తము.	కవి కంఠాభరణము.	సుపుత్రము.
28 యశోవర్మా	1	—	—	33 మరాఘామి	1	—	—
29 రాజశేఖర	7	—	—	34 వీరచేప	—	—	1
30 రిన్ను	—	—	1	35 శ్యామల	1	—	1
31 లాటడిండిర	—	—	1	36 శివుస్వామిన్	—	3	—
32 (లావణ్యవతి)	1	—	—				

ప రి శిష్టము 15.

పాదవిత్తవిచారచర్చ - ఉదాహరణ ప్రత్యూహాచారణదర్శనము.

వివిధావిత్తములు :

పాదవిత్తవాహరణము :

ప్రత్యూహాచారణము :

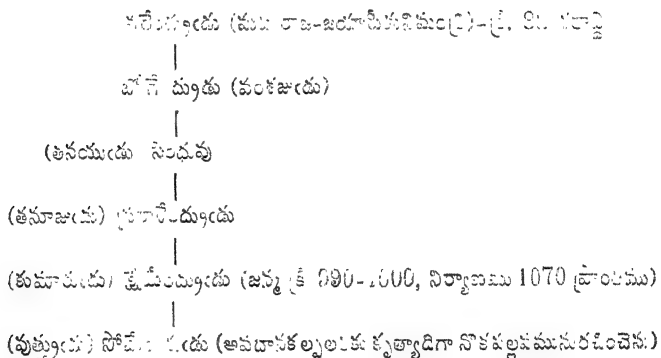
1 పదావిత్తము	౧ పరిమళకవిశ్లోకము	1 భర్తృత్తిశ్లోకము
	౨ హర్షవర్ణనశ్లోకము	
2 వాక్యవిత్తము	౩ క్షేమేంద్రుని వినయసన్నిధి	2 రాజశేఖరుని బాలభారతమునుండి
	౪ రాజశేఖరుని బాలరామాయణశ్లోకము	
3 పద్యవిత్తము	౫ కాలిదాసకవిశ్లోకము	3 రాజశేఖరుని బాలరామాయణపద్యము
	౬ భవభూతిపద్యములు	4 కాలిదాసశ్లోకము
4 గుణావిత్తము	౭ భట్టనారాయణునిపద్యము	5 చంద్రకునిశ్లోకము
	౮ భట్టబాణునిపద్యము	6 రాజశేఖరునిది
5 అలంకారావిత్తము	౯ హర్షవర్ణనశ్లోకము	7 చంద్రకునిశ్లోకము
	౧౦ కార్పణికకవిశ్లోకము	8 మాళవరుద్రునిశ్లోకము
	౧౧ హర్షవర్ణనశ్లోకము	9 రాజశేఖరునిశ్లోకము
	౧౨ కాలిదాసకవిశ్లోకము	10 కాలిదాసకవి శ్లోకము
౬ హాస్యరసము	౧౩ క్షేమేంద్రుని లావణ్యవతిలోని రెండుశ్లోకములు	11 శ్యామలని శ్లోకము
౭ కరుణరసము	౧౪ క్షేమేంద్రుని మునిమతమీమాంస యందలి పద్యము	12 పరిమళకవిపద్యము
౮ రౌద్రరసము	౧౫ భట్టనారాయణుని పద్యము	13 వ్యవరసేనుని ప్రాకృతగాథ
౯ వీరరసము	౧౬ క్షేమేంద్రుని నీతిలతనుండి	14 భవభూతి శ్లోకము
	౧౭ రాజశేఖరుని పద్యము	
౧౦ భయానకరసము	౧౮ హర్షవర్ణనశ్లోకద్యయము	15 రాజపుత్రముత్రాపీడుని శ్లోకము
౧౧ చిత్రరసము	౧౯ మునిమతమీమాంసనుండి	16 చంద్రకుని శ్లోకము

౬ అద్భుతరసము	౨౦ చంద్రకుని శ్లోకము	17 మునిమతమీమాంసనుండి
౮ శాంతరసము	౨౧ క్షేమేంద్రుని చతుర్వర్గసంగ్రహమునుండి	18 శ్రీమదుత్పలరాజపద్యము.
	౨౨ మునిమతమీమాంసనుండి	
శాంత+శృంగారరసములు	౨౩ భగవాన్ వ్యాసునిశ్లోకము	
దీభత్స+శృంగారరసములు	౨౪ క్షేమేంద్రునిబౌద్ధావదానకల్పలతనుండి	
వీర+కరుణరసములు	౨౫ క్షేమేంద్రుని మునిమతమీమాంసనుండి	
శాంత+శృంగార+కరుణ+		
దీభత్సరసములు	౨౬ క్షేమేంద్రుని మునిమతమీమాంసనుండి	
శృంగార+శాంతములు	౨౭ రాజశేఖరుని కర్పూరమంజరినుండి	19 అమరుకునిశ్లోకము
7 క్రియాచిత్తము	౨౮ క్షేమేంద్రుని నీతిలత	20 శ్రీ పరవరసేనుని పద్యము
8 కారక:౧ కర్తృపదోచిత్తము	౨౯ భట్టబాణునిది	21 పరిమళకవిది
౨ కర్మపదోచిత్తము	౩౦ క్షేమేంద్రుని లావణ్యవతినుండి	22 క్షేమేంద్రుని అవసరసారము
౩ కరుణపదోచిత్తము	౩౧ గౌడకుంభకారుని శ్లోకము	23 భట్టబాణుని పద్యము
౪ సంప్రదానోచిత్తము	౩౨ భట్టప్రభాకరుని పద్యము	24 రాజశేఖరుని శ్లోకము
౫ అపదానోచిత్తము	౩౩ మాళవరుద్రునిది	25 భట్టేందురాజు పద్యము
౬ అధికరణోచిత్తము	౩౪ కాళిదాసుని కుంతేశ్వరదౌత్యమునుండి	26 పరిమళుని పద్యము
9 లింగోచిత్తము	౩౫ క్షేమేంద్రుని లలితరత్నమాలనుండి	27 క్షేమేంద్రుని నీతిలతనుండి
10 ఉదనోచిత్తము	౩౬ క్షేమేంద్రుని నీతిలతనుండి	28 మాత్స్యగుప్తుని పద్యము
11 విశేషణోచిత్తము	౩౭ క్షేమేంద్రుని మునిమతమీమాంసనుండి	29 భట్టలక్ష్మీనకవి పద్యము
12 ఆసన్గోచిత్తము	౩౮ మునిమతమీమాంసనుండి	౩0 కుమారదాసుని పద్యము
13 నిపాతోచిత్తము	౩౯ మునిమతమీమాంసనుండి	౩1 శ్రీచక్రకవి పద్యము
14 కాత్యోచిత్తము	౪౦ మునిమతమీమాంసనుండి	౩2 వరాహమిహిరుని పద్యము
	౪౧ మోళవల్లభునిపద్యము	
	౪౨ భట్టేంద్రునిపద్యము	
15 వెశోచిత్తము	౪౩ భవభూతిపద్యము	33 రాజశేఖరునిపద్యము
16 ఉలౌచిత్తము	౪౪ కాళిదాసరవిశ్లోకము	34 యశోవర్మదేవుని పద్యము
17 వ్యతాచిత్తము	౪౫ క్షేమేంద్రుని ముక్తావళినుండి	35 దీపకకవి శ్లోకము
18 ఉత్తైచిత్తము	౪౬ క్షేమేంద్రుని బౌద్ధావదాన	36 మాఘకవి పద్యము
	౪౭ కల్పలతనుండి	
19 సత్వైచిత్తము	౪౮ క్షేమేంద్రుని చిత్తభారతమునుండి	౩7 భట్టేందురాజు శ్లోకము
20 అభిప్రాయోచిత్తము	౪౯ దీపకకవి శ్లోకము	౩8 దీపకకవి శ్లోకము
21 స్వభావోచిత్తము	౫౦ మునిమతమీమాంసనుండి	౩9 మునిమతమీమాంసనుండి

22 సారసంగ్రహచిత్తము	౫౧ ముగియమిమాంసకుంచి	40 పరివ్యాజకుని శ్లోకము
23 ప్రతిభాచిత్తము	౫౨ క్షేమేంద్రుని తావన్యవరినుంచి	41 తావన్యవరినుంచి
24 అవస్థాచిత్తము	౫౩ తావన్యవరినుంచి	42 రాజశేఖరుని శ్లోకము
25 వివాదాచిత్తము	౫౪ ముగియమిమాంసకుంచి	43 ముగియమిమాంసకుంచి
26 నామోచిత్తము	౫౫ కాళిదాసాని పద్యము	44 కాళిదాసాని పద్యము
	౫౬ బౌద్ధావధానల్పలభముంచి	
27 ఆశీర్వాదనోచిత్తము	౫౭ క్షేమేంద్రుని గురువగు గంగకుని పద్యము	45 అమరకవి శ్లోకము
	౫౮ క్షేమేంద్రుని వాత్సర్యయనసూక్తి సారము	

ప ము - 16

క్షేమేంద్రుని వంశవృక్షము.



## మ హి మ భట్టు వ్యక్తి వివేచన

శ్రీ భాగవతుల కుటుంబరావు

అలంకార శాస్త్రమునందు విశిష్టముగు స్థానమును గడించిన వారలలో మహిమభట్టాకడు, పృథ్వియమానార్థమును గుఱించి విభిన్నములగు భేదాభిప్రాయబకలవు. పృథ్వియమానార్థ మున్నదని వాదించువారి నే ఆభివ్యక్తివాదులనియు, ధ్వనివాదులనియు అందురు, ఈవాదమును ఖండించుచు పృథ్వియమాన మనునది అనుమితమానముగ నర్థమే యని వాదించువారు కలరు. వీరి వాదమునే అనుమితివాద మని యందురు. ఈ యనుమితవాదమును గుఱించియు ననేక గ్రంథములు వెలసినవి. కాని అవి ఏవియు పృథ్వుతము మనకు సంపూర్ణముగ నుపలభ్యమానములు కావు. అచట నచట వారిగ్రంథములనుండి యుద్ధృతములైన కావ్యముల వలననే వారి వాదముల స్వరూపము తెలియుచున్నది. ఇట్టి పరిస్థితులలో ననుమితివాదమునకు సంపూర్ణముగ నొక స్వరూపమునిచ్చి గ్రంథరూపమున వ్రాసినవారిలో మహిమభట్టాకడు. అతని గ్రంథము ప్రస్తుతము

మనకు సంపూర్ణముగ లభించుచున్నది. అందువలన ప్రస్తుతము మనకు లభించు అలంకార గ్రంథములలో వ్యక్తివివేకమునకును తద్రచయితయగు మహిమభట్టాకడు నొక విశిష్ట స్థానము లభించుచున్నది.

ఇతఁ డభినవగుప్తుడు, కుంతకుడు-విరువురు కును తరువాతివాడు. రుద్రాక్షునకు వెనుకటివాడు. అందుచే నీతఁడు క్రిస్తుశకము 11వ శతాబ్దము మధ్య కాలమునకు సంబంధించినవాడని విమర్శకులను చున్నారు. క్రి శ, 1020-1050 పాస్తముల నుండవచ్చునని వారి నిశ్చితాభిప్రాయము.

ఇతఁడు కాశ్మీరీయుఁడు. శ్రీధైర్యుఁడనువాని కుమారుఁడు. మహాకవి క్యామలకుని శిష్యుఁడు. ఇతని కుమారులలో భీముఁడనువారే డొకఁడు కలడు. తన మనుమలకొంతై ఈగ్రంథమును రచించినాడు. ఇతరుల రచనలయందలి దోషములను చూపవలసినదిగ నభ్యర్థితుఁడై, తన కిష్టములేకున్నను, శిష్యులను

సంకృప్తిపణముటకై కాళిదాసాది మహాకవులందఱి  
లోను దోషములను చూపినాడు.

“భాత్యాభ్యర్థనయా తతోద్య  
సహస్రైవోత్పజ్యమర్గం సతామ్  
పారోభాగ్యమభాగ్యభాజన  
జనాసేవ్యమ్ మయాంగీకృతమ్”  
స్వకృతిప్రణయన్వితః కథ  
మనుశిష్యాదన్యమయమితివాచ్యమ్  
వారయతి భిషగవధ్వాత్  
ఇతరాన్ స్వయమావరన్వపితత్—

తాను మహాపండితుడనను నహంకార మీతనియం  
దకుగడుగును భాసించును. వక్రొక్తికారునినైతము  
తృణమువలె తుడిచివేయును, అయినను తనరచనము  
నిర్దోషముకాదనియు, హృదయదర్పణము చంద్రిక  
మొదలగు పూర్వగ్రంథములను పరిశీలించకయే ధ్వని  
కర్తను విమర్శింపఁబూనుట సాహసమేయనియు,  
అయినను పెద్దవానినిగొఱించి ప్రసంగించినను దనకు  
కీర్తికలుగునును నాశతో నీ సాహసమునకుఁ బూనినా  
ననియు స్పష్టముగఁ దెల్పినాడు.

“ఇహ సన్యుతిపత్తితోన్యనా వా  
ధ్వనికారస్య వదోవివేచనం నః  
నియతం యశసే బ్రహ్మత్యుతే య  
న్యహతాన్ సంతప్తవ ఏవ కౌరవాదు  
సహసా యశోభిషత్తమ్  
సమద్యుతాదృష్ట పర్వతా యమభిః  
స్వాంకార వికల్ప  
ప్రపత్త్యసౌ వెత్తి కథమివానవద్యమ్.”

గ్రంథ రచనకు లక్ష్యము :

ధ్వనికర్త వివరించిన ధ్వనిభేదములన్నియు  
ననుమానమునం దస్తర్వాచము నొందునని చూపుటయే  
యీగ్రంథమునకు లక్ష్యము.

“అనుమానైస్తర్వాచమ్ సర్వ  
స్వైవ ధ్వనేః పృథాకాయితమ్

వ్యక్తివేదేన కురుతే ప్ర  
ణమ్య బుహూనా పరాం వాచమ్,”

వక్రొక్తిజీవితకర్తయగు కురుకుని సిద్ధాంతములనుఁ  
గూడ నీచును ఖండించును. లక్ష్యార్థము వ్యంగ్యా  
ర్థము ననుసరింప లేవనియు నవి యనుమానమునందే  
యస్తర్వవినివనియు నిరూపించును.

గ్రంథ స్వరూపము :

1. మూలభాగములుగ నున్నది మూఁటిని  
మూడు విమర్శలని పేరిడినాడు. ప్రథమవిమర్శ  
మున స్థానిలక్షణముపై నాక్షేపములను వివరించి  
నాడు. ద్వితీయ విమర్శమున అనౌచిత్యవిచారముఁ  
జేసినాడు. తృతీయవిమర్శమునందు ధ్వన్యర్థము  
లందుఁ గన్పట్టిన గ్రహించి యవియన్నియు  
ననుమానములందెల్లంతర్వాచము నందున సమన్వ  
యముజేసిచూపినాడు.

2. ప్రథమనం దక్షు నచట సంగ్రహశ్లోకము  
లనియు, నచటరశ్లోకములయందుఁ గొన్నిటిని  
రచించినాడు. సంగ్రహశ్లోకములయందుఁ దిండితఁ  
బూర్వము తాను సగవించిన సిద్ధాంతములను సంగ్ర  
హముగఁ దెలుపును. అంతరశ్లోకములయందుఁ  
బూర్వము వివరించిన హేతువులకవితముగఁ గొన్ని  
హేతువులు గూడ వివృతములు కన్పడుచున్నది.  
ఈ యంతరశ్లోకము లితనిమననా కాదాయక విచా  
రింపవలసియున్నది. మహిమభట్టు వ్యక్తివివేకమే  
గాక తత్త్వత్రైవిధమును మఱియొక గ్రంథమునఁ గూడ  
రచించినట్లు భావింపవచ్చును.

సిద్ధాంతములు : పరావాక్కును పృస్తతింబుట  
చేతను,

“మూలం నో తస్మాత్పితౄణాంసావివృత్తిరీతశ్చః”  
అను వాక్యమున కాశ్చిరవైచమునకు సంబంధించిన  
యాభాస వాగ్యవ్యక్తియందుటచేతను, పృథక్తత్వాను  
మానశబ్దపృథాకములనుమత్యమే యంగీకరించుట

నరకులు నిరర్థములగు చొరబెట్టినములు పనిశీలనము వలననే పరగుచున్నట్లు వాక్యార్థవ్యవహారముల సభిమానించినవాడని తెలియును. రసనాదమున నీతఁడు క్షేపణమున ననుసరించినాడు. అతఁడు ప్రతిపాదించుచుచున్న వాదములనుగూడ పరిశీలించి నాగు మహిమనట్లు కదములను నామాభ్యాసనివాదమున కర్పవ్రసవనములని యైదుగా విభజించినాడు. శబ్దములను అభిధికంత ధిన్నమైన కర్పవ్రసవనములను, వ్యక్త బక్యోక్తి యనుననబ్బయు ననుమితముయందే యస్తత్పాదము నొందునని యాశంబానము “నాది శబ్దశ్చ అభివాద్యతరే కేన గానాపారరంభవద్యతే యేనాద్యనరంభత్యాదుమేకవ్యక్తరసవద్యతే సంబంధానరంభవద్యతాద్యై” రసాభివ్యవహారముననుమితజన్యమే. “యావి విభావాభివ్యవహారం శ్రుతితి సానుమాన వివాదర్యవద్య-విభావాను వ్యభిచారభావప్రతితి శ్రుతసాది ప్రసంగ సానరమివ్యతే”-అను మేయార్థము రెండు విధములు (1) అనుమేయార్థము (2) అనుమితానుమేయార్థము.

“మవ్యప్రప్యమి పృథివీమి చిన్నని ప్రసాస్త్రయః పావ్యప్రప్యమి పృథివీమి చిన్నని ప్రసాస్త్రయః”

ఈవాదముల విచారము సరియైన సులభమే యను నర్థమిచ్చు ననుమేయము.

“చవ్యప్రప్యమి పృథివీమి చిన్నని ప్రసాస్త్రయః పావ్యప్రప్యమి పృథివీమి చిన్నని ప్రసాస్త్రయః”

ఈవాదముల విచారము సరియైన సులభమే యను నర్థమిచ్చు ననుమేయము.

శివునియందునురాగ మనుమీయమాన మనునన్నది. అది అనుమితానుమేయార్థము. భక్తులొత్తాములు నిర్ణయములను “రవికర్మ” కావ్యముకాదు. రసాభివ్యక్తి యున్న శాస్త్రాపారమే కావ్యము. అధిగోపార్థము, అనుమేయార్థము నని రెండువిధములు

“కవివ్యాపారో హ విభావాది సంయోజనాత్మా రసాభివ్యక్తి క్షవ్యభిచారే కావ్య మున్యథా భవ్యాభి నేయాదానాభినేయార్థత్వేన ద్వివిధమి.”

అనోచిత్యము రెండురకములు. అర్థవిషయము, శబ్దవిషయము. మొదటిది అంతరంగము - రెండవది బహిరంగము. రసవిషయమున విభావానుభవ వ్యభిచారిభావములను యదాయధము - పృథిపాదింపట యంతరంగమును ననోచిత్యము బహిరంగానోచిత్య మైదువిధములు. పక్కముభేదము కృమభేదము, పానరుక్త్యము, వాచ్యాచరము - వీనినే రెండవవిధమునందు విచారించినాడు. ఇంకను శాస్త్రీయములును, జటిలములు నగు సిద్ధాంతము లనేకముల సిద్ధాంతమునందు జూడనగును

ధ్వని లక్షణాక్షేపము .

ధ్వనికర్త యిచ్చిన ధ్వనివిక్షేపము

“యత్రాత్మ శబ్దో వా త మర్థ ముపసర్జిత స్తాస్యాత్మో వ్యంక్తః కావ్యవిశేషః ఈ ధ్వని లక్షణ సూత్రం కథితః”

(1) అర్థశబ్దమునకు “అవర్ణ్యతే” అను విశేషణము వ్యర్థము. (2) శబ్దః అను వ్యర్థము. (3) అశబ్దమునకు అవసర్జనీకవిశేషణము నిష్ప్రయోజనము. (4) తమ్ అని తవ్యమును పులింగముతోనుపయోగించుట నిరుపయోగము (5) వ్యంక్తః అని ద్వివచన మనుపపన్నము. (6) వాశబ్దమున కిచ్చ వికల్పార్థమునంభవము (7) “వ్యంక్త” యను శబ్దమునకు ధ్వని కర్తృభిమతమును స్వయము సంగీకరింతుమేని అవ్యాప్త్యతివ్యాప్త్యసంభవ దోషములకు దారితీయును. (8) కావ్యమునకు ధ్వని యని నామ

ముఖమున నుండిన కృష్యానము కూర్చుము.

(9) అని విశేషశబ్దముచే కామ్య వైఖ్యముఁ దెల్పుటనలన నచాక్షువచనచోషము. (10) "కూడితి కనిక" అని "కూడి" పదము వలన సచాక్షువచనచోషము కల్గును - ఇది స్రవణముగనచ్చి చోషములు. ద్వనిభేద ప్రభేదలక్షణములను ప్యశపాదించునపుడెంతను నుంట్లేయములగు దోషములున్నవని మహిమభట్టు నిరూపించినాడు. త్వత్తుచిమిచ్చమునందు ద్వనికర్త ద్వనిలక్షణమునకు లక్ష్యములుగానిచ్చిన శ్లోకములు అనుమితకేయదాహరణములగునని మాపినాడు.

"భూమి ధార్మిక విద్రుభా స భునకొద్దొ మారితస్తేన గోవావరీచనీమాలకుడంగవానినా దృప్తసంహాన"

"శుభార్మికా! స్వేచ్ఛగాఁ దిలుగము - అమ గడుగునను నిప్పుర దాకవచ్చు నా భునకము నిపుడు గోవావరీచనీమాలకు గుహలోనుండు దృప్త సంహాను చంపివేసినది" అని విశ్రంభసంభోగ సుహస్యావలాంబయి, తన ప్రియునితో నాప్రదేమును సంకేతముగ నేర్పాటుఁజేసికొనిన యొక నాయక తన మనోవ్యవహారకు భంగము కలుగసేయురీతి నాప్రదేకమునకే తునుమాటచయమునకై వచ్చుచున్న యొక ధార్మికు నుద్దేశించి పలికినది. ఇచట స్వేచ్ఛగా దిరుగుము - అను విధి వాచ్యార్థము - (ఇచటఁ దిరిగితివా అనింహము నిన్నుచంపును కావున) ఇచటకురాకుము అని నిషేధము వ్యంగ్యమని ధ్వని కర్తయొక్క యభిప్రాయము.

మహిమభట్టు మైసమన్వయము నంగీకరింపఁడు. అతనిమతమిది - ఇచట విధిరూపముగు వాచ్యార్థము, ప్రతీతి ధరూపముగు ప్రతియమాన్దార్థము క్రమముగా ప్యశితములగుచున్నవి. ధూమాగ్నులకువలె నా రెంటిని సాధ్యసాధనభావమున్నది ఇచట భ్రమణ విధిరూపముగు సాధ్యమును, దానికి విరుద్ధముగు

క్రూరకుక్కురమాకబూపముగు సాధనమును, రెండు నుంట్లచే నుంట్లరూపముగు మొదటియర్థమును గ్రహించును. చునానోచిరము.

అందులను వివేకమును నరచు - మైసమర్థములకు రేఖమును గ్రహించినవృత్తి - ఈ రేఖములఁ బ్రసరిన గామకయొక్క స్వభావము నర్థముసేసికొనును. అప్పుడు సామన్వయమునను నిషేధరూపముగు నర్థము ప్యశితముగును. శుభ్రము చలించునను నంశకలవై క్రూరతరముగు నింపామనకుచుచుయే సామన్వయము. అదియే యిచట సాధనము. ఇచట సాధ్యసాధనముల కవివాదావనియములు విరోధములము ఇచ్చి దానికుండును విరోధవాణనిర్ణయము.

ఇచట రెండు వాకా క్తములుచుగ రెండవ నిషేధరూపముగు రెండవయర్థమునుచే యేల విశ్వాప్రియుండునలయును? తెలులము విధిరూపముగు మొదటియర్థమునుగాని, లేదా విధి నిషేధరూపములగు రెండువాయర్థములను గా? గూడదు? అని సందేహము గలుగును. సమాధానమిది

తిరుగుము - తిరుగవచ్చు అను విధినిషేధ రూపములగు రెండర్థములును వేతాన్వయములుగ నుండవు. అందుచే అయర్థనముచ్చయమును, అనగా రెండర్థములను గ్రహించుటకు వీలుండదు

తిరిగినఁ దిరుగుము. లేకున్నమానుము అను వికల్పార్థమును చెప్పటకు వీలులేదు. భగవం మాభ్రమిఁ - అని వికల్పార్థమునుఁ దెల్పు వాశబ్దము లేకున్నను, వికల్పము భాసించుచో, వాశబ్దప్రయోగమే యంతటను నిరర్థకమగును.

విధినిషేధముల కంగాంగిభావము పొనగదు. అందుచే నివాక్యముల కంగాంగిభావమును పొనగదు. ఉత్తరార్థము వేతొకతీరున భాసించుచుండ పూర్వార్థముననే సమాప్తముసేయుట తెల్లువలగును?



పర్యవసానమును— భృమణవిధికి హేతువుగ దృష్టపంచాననవ్యాపారమిచట నుపాత్తమైనది. వీనికిఁ గల బాధ్యబాధకభావమును విచారించుచునే ఈ వాక్యార్థసన్నివేశము ధార్మికభ్రమణనిషేధమునందే పర్యవసించును.

అనున్యత్తుఁ డగు వా డెవడు, శునకముండుట మాత్రముననే భ్రమణమును చాలించినవాడు. అస్థలముననే దృష్ట సింహమున్నదని నందేహము కల్గినను, నిర్భయముగఁ దిరుగఁగలడు ?— ఇటునుమేయార్థము నందు పర్యవసానము నొందుటకు హేతువుగు బాధ్య బాధక భావమును విశేష మిచట నుండనేయున్నది. ఇట్టి బాధ్య బాధక భావము నవశ్యము మన మంగీకరింపవలయును.— లేకున్న శుక్తికారజతప్రతితి స్థలమునఁగూడ నిట్టి దుర్ఘతియే పట్టును — ఇన్ని వికల్పములకును నవకాశ మియవలసివచ్చును — కావున నీ బాధ్య బాధక భావ నిశ్చయము ననుసరించియే యిచట నుత్తరార్థమునందే వాక్యార్థములు పర్యవసించునని నిశ్చయించుట యైనది,

‘భృమణార్థక విశిష్టః’— అను వాక్యార్థము నందలి భ్రమణ విధి వాచ్యము “స భువకోద్యహరి తస్తేన” అను వాక్యార్థమువలన. లభించు దృష్ట సింహ విహితముగు హృదయ కుక్కుర మారణ రూపముగు వాక్యార్థమే, ఆర్థముగు హేతువు. భృమణ నిషేధము అనుచుచున్నగాని వాచ్యముగాదు. పంచమ్యాది హేతువాచకము లిటు లేవుగదా !—

“సాహితీవల్లభ” ఇచట పక్షము- దృష్ట సింహ సద్భావము హేతువు,— హేతువైన సింహము

పక్షమైన గోదావరీతీర గుహయందుండుటచే హేతువు. పక్షమున నున్నది.

ఈ హేతువునకును, నిర్భయ భృమణరూపముగు సాధ్యమునకును సహనవస్థానరూపముగు విరోధము ప్రసిద్ధమే— కావున నుపయోగప్రతితి పొసగును. కావున భృమణనిషేధమునుమేయమేగాని వ్యంగ్యము కాదు— ఇచట శీతస్పర్శలేదు— అన్ని యుండుటవలన (నాతశీతస్పర్శః అగ్నేః) అనుచోట వలెనే యిచటను గృహింపవలయును—

తుదకు— ‘అయం దేశః భిరుభ్రమణాయోగ్యః, దృష్టసింహ సద్భావాత్’ దృష్టసింహమిచట నుండుటచే నీదేశము భిరుభ్రమణయోగ్యము కాదు. అనువాక్యము లభించును—

ఈలక్ష్యమునందొక దోషముకూడ నున్నది—

ఉన్నతగ్రజముల సంహరించు సింహము కుక్కురు చంపినదనుట యనౌచిత్యము— ఈ యనౌచిత్యము రసభంజకము.

ఈరీతిగ మహిమభట్టు, ధ్వనికర్త యచ్చిన లక్ష్యములఁ గొన్నిటి ననుమితి కనుకూలముగ నమన్వయించినాడు. మఱికిన్నిటిని లక్ష్యములుగనే కుదురవని త్రోసివేసినాడు— ఇట్టింక ననేకవిషయము లీగ్రంథమున నున్నవి. ఇచట దిశ్చాత్రముగ నాయా విషయములఁ గొన్నిటిని మాత్రము సూచించితిని— ఇంతకంటెను నిటు విస్తరింపఁకన్నందుకు విజ్ఞులు నైరింతురుగాక— ఆచరకాలములొ గ్రంథరూపమున రానున్న నాయాంధ్రవృత్తి వివేకమున నీవిషయముల విస్తృత స్వరూపమును విలోకింతురని ప్రార్థన.

## క వి జ నా శ్ర య ము

## మ న చ ం ద ము

విద్వాన్. రావూరి దొరసామిశ

తెలుగుభాషలోఁ దెలియవచ్చినంతలోఁ బ్రాథమిక మనఁదగిన ఛందము కవిజనాశ్రయము. ఇది యత్యంతప్రసిద్ధి పృచారములుగలది. దీని కర్తృత్వ విషయము నేటికిని వివాదాస్పదముగానే నిలిచి యున్నది. దీనికర్త భీమనయని, రేచనయని యభయమతములు గలవు. ఈ వివాదమునకుఁ గారణమును దెలిపి దాని తత్త్వమును బరామర్శించి యుపలబ్ధాధారములతోఁ గర్త యెవఁడనుటలో సామంజస్యముగలదో నిర్ణయించుటే యీ వ్యాసరచనోద్దేశము.

క వి జ నా శ్ర యా వ తా రి క :—

అనవద్యకావ్యలక్షణ

మొనరంగాఁ గవిజనాశ్రయము మల్లియరే

చనసుకవి కవిజనాశ్రయ

మును ఛందముఁ దెనుగుబాస నరుదుగఁజెప్పెన్.

గద్య:— ఇది వాదీంద్రచూడామణి చరణ సరసీదుహ మధుకరాయమాన శ్రావకాభరణాంక విరచితంబైన కవిజనాశ్రయ మను ఛందంబు.

వాదీంద్రచూడామణి శిష్యుఁడు శ్రావకాభరణాంక కవిజనాశ్రయ బిరుదాంకితుఁడు మల్లియరేచన యా ఛందము రచించెనని పై యవతారికాగద్యలఘన నేర్పడును. దీనిఁబట్టియే కవిచరిత్రకారులు ఇది రేచనఛందమని నిర్ణయించిరి. కాని పుట్టిననాటినుండి నేటివఱకు దీనికి భీమనఛంద మను వ్యవహారము బహుళప్రచారములోనున్నది. రేచనఛంద మను వ్యవహార మెందునుగానరాదు.

కవిజనాశ్రయము ప్రాతప్రతులు పరస్పరము భేదించుచు బహురూపముల నందియున్నవి. కవి జనాశ్రయమువలె మఱి యేఛందముగాని యిట్టి మార్పులఁ గాంచలేదు. అప్పకవి నాటికే యిది చాల మార్పులుగాంచుకొన్నదని “వికటకవులు కొన్ని ఎంతలుకల్పించి కవిజనాశ్రయమునఁ గలిపెనారు” అను అప్పకవీయవాక్యమే వ్యక్తముచేయుచున్నది.

కవిజనాశ్రయ ప్రతులలో నొకదాని యవతారికలో నీకింది పద్యములున్నవి:—

క॥ అనంత వసుదనురేణ

సుతరంబుల భీమహగరుడు వల్లిలకళా  
చక్రముల కయ్యెను భూసుక  
వసుకు పుష్కరాదేవిని ప్రేమనాటె.

క॥ అనంత వసు వల్లిలకళ

య సుతరంబుల భీమహగరుడు ప్రా  
ణసుకు మి తులకల్ప  
లి సుమయ్యెనా పుష్కరాదేవి

యెనునా పుష్కరాదేవి "అనంతవల్లిలకళా"

మను చక్రములకు ఈచక్రముల కన్యకము తుదురు  
నల్లురేను. అనంత భీమహగరుడు చెడితే? భీమే  
శ్వరుని పుత్రుడా? అనంత భీమహగరుడుగదా  
వేములవల్లిలకళా?

అనంతవల్లిలకళా గాన

వచ్చెను—

అనంతవల్లిలకళా  
అనంతవల్లిలకళా  
అనంతవల్లిలకళా దేవతానామో నొనరింతుక.

క॥ దేవతానామో నొనరింతుక

అనంతవల్లిలకళా దేవతానామో నొనరింతుక  
అనంతవల్లిలకళా దేవతానామో నొనరింతుక  
అనంతవల్లిలకళా దేవతానామో నొనరింతుక

క॥ ని

నొనరింతుక దేవతానామో నొనరింతుక  
అనంతవల్లిలకళా దేవతానామో నొనరింతుక  
అనంతవల్లిలకళా దేవతానామో నొనరింతుక

ఈపద్యములబట్టి వేములవాడ భీమకవి  
కోమటిరేచనపేర నిఘంపము రచించినట్లు తెల  
మగును. ఈపద్యములు పృక్షిప్రములని పరిశోధకుల  
యభిప్రాయము.

అనంతవల్లిలకళా, అక్షరబోధామృతము, మజ్జి  
యవల్లిలకళాము అధారముగా అంధ్రసాహిత్య  
పరిషత్తువారు వేములవాడ భీమకవి కర్తృకముగా  
గవినాథాచార్యమును 1917 లిలో నిర్దేశముగ  
జక్కనగ జాబ్బురించి పుస్తకబిన్నాదు. వాటిలో  
వాడు రేచనకృతముగా దీనిని గొలిచెను. పాపపు  
చేర్చులతో 1850 లో బిగ్గరించినారు.

ఇది భీమనఘంపమా? రేచనఘంపమా? అను  
నమస్కకు సమాధానము చెప్పవలయున్నది. ఇప్పుడి  
భీమనఘంపమనియే 'నాయభిప్రాయము. అందులకు  
నాచరిశ్చించిన యాధారములు బ్రహ్మర్షిమహర్షాను.

అప్పకవి చెప్పినట్లు కవిజనాశ్రయము రూపు  
మాతినప్పది. కాన నేపద్యములు పృక్షిప్రములతో  
యేవి లాభించినట్టి నిర్ణయమును సుకరముగాదు.  
భీమన కృతిగాదెలకట్ట "అనంతవల్లిలకళానామో  
చక్రములు, అనంతవల్లిలకళానామో" అను  
అనునట్లు పద్యములు చక్రములకాని ప్రత్యేక  
బృక్షిప్రములుగా సూచించబడెను. గృంథమున  
గృహంపరచువు కాని వావిళ్ళవారిప్రతిలో నయ్యవి  
నిక్షిప్తములయ్యె. మఱి పరిషత్తులోని పద్యము  
లనేకములు వావిళ్ళప్రతిలో బ్రక్షిప్తములయ్యె.  
వావిళ్ళవారి యీ ఘంపము వావిళ్ళ కావ.స్వామి  
శాస్త్రుల న్నంగా గతియగు. ఇక పృక్షిప్రములను  
మఱియొకరు నిక్షిప్తముచేయుట యను అనిష్టము.  
పద్యైక చరిత్రముగా నిపద్యముల యాచారముగా  
గర్వకృతనిర్ణయము సాద్యముగాదనితేచెడు ఇతరు  
ప్రతుల యవతారకాపద్యములబట్టి భీమనయే రేచన  
పేర ఘంపము సంతరించెనని యూహింపకతప్పదు.

కవిజనాశ్రయము తరువాత వెలసిన లక్షణ  
గ్రంథములందెల్లను వ్యాఖ్యలలోను ఇది భీమనఘంప  
ముగానే యుదాహృతము. ఒక్క లాక్షణికుడేని  
రేచనఘంపము పెక్కిలేదు. అట్టి సంవాదముల

గొన్నింటి సుదీర్ఘమైన యీక్రింద బ్రదర్నించె— కవి  
చింతామణి (తాతంభట్టు (శ్రీ. 1480—1520)

‘భీమన ఆఖండంబు మొదలయిన కొన్నివలస  
లకు లక్షణ లక్ష్యంబులు చెప్పెడు....’

\* సులక్షణసారము (లింగమగుంట్ల తిమ్మన—  
1560 క్రి. శ.)

ఇందు భీమన ఛందములోనివిగా సుమారు 75  
పద్యములు గ్రహింపబడియున్నవి.

అది తగణమొప్పు నది దేవతాగణం  
బరసిమాడ దాని కమరగురుడు  
గ్రహముగానఁ బద్యగద్యముఖంబులఁ  
మంచిననుచు భీముడెంచినాడు. (305)

ఇందు భీమనపేరే యంకితమైయున్నది. ఇది  
ముదిగత కవిజనాశ్రయములొగానరాదు.

ముద్రితప్రతిగా నిండుక భిన్నరీతిలో గొన్ని  
వాఙ్మతప్రతులు ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయములలోఁ  
గలవు. అందు గ్రంథాంతమున నొక్కొదిపద్య  
మున్నది.

గీ॥ భీమనయు ననంతనయును బెద్దనయును  
తాతనయుడెప్పినట్టి ఛందములుగూర్చి  
ప్రకరణములొప్పుజేసెను బ్రహ్మసంఖ్య  
నొనర లింగమగుంట తిమ్మనయనుకవి.

అప్పకవీయము — (శ్రీ. 1856)

తే॥ భారతముఁ దెనుఁగించుచుఁ దారచించి  
నట్టి రాఘవపాండవీయము నడంచె  
ఛందమునడంచ నీపక్కి సంగగహించె  
ననుచు భీమన మ్రుచ్చిలి యడచె దాని.

(పీఠిక-44)

\* తాతంభట్టకృతముగాఁ జిరకాలముగా తప్పలతడకగా  
ముద్రితమైయున్న యీగ్రంథము తిమ్మనకృతముగా  
నాచే సుపరిష్కృతమై వావిళ్లవారిచే 1950లో ప్రక  
టితమైనది.

తే॥ చెల్లనని ముందు భీమన చెప్పెనుచుఁ  
గలుపుదురు రేఫములును అక్షరములును  
(2-232)

క॥ భీమన వదిలెప్ప ననం  
తామాత్యుడుచేసె వెలకయతులవిపదనాల్గు. (3-7)

\* అ వికటకపులు కొన్ని వికటకపులించి  
కవిజనాశ్రయమునఁ గలిపెనారు  
వానిఁగైకొనంగ వలదవ్యయుక్తంబు  
లేలసెప్పు భీముడెఱిగియెఱిగి. (3-260)

ప॥ కవిజనాశ్రయము నందు “శిశుకాంతా”  
యని వేములవాడి భీమకవియును.... మొదలంగది  
యించి. (4-67)

మ॥ హరవత్సంధు భీమనకృతి ననం  
తామాత్యునిన్... దగంధలఁచి  
చెప్పంబునిశ్చిన్ వారిచే  
తరచింపబడినట్టి ఛందముల చందం  
బెల్ల నందఁబుగి. (4-6)

లక్షణదీపిక—(వార్తాకవి రఘునాథయ్య—  
17 శతాబ్ది)

“కన్యాహరంతు వైశ్యానాం” అన్నాడు గనుక  
వైశ్యులకు స్త్రీహరహంతన వుండవలె నన్నందుకు  
సమ్మతి—ఛందంమొదల వేములవాడ భీమకవిగారి  
ప్రయోగంపున్నది. ‘శిశుకాంతా’ అన్నాడు.  
గనుక కృతికర్త రేచన నక్షత్రంస్వాతి, షష్ఠ్యాద్య  
క్షరం శవర్ణంగనక దుశ్శంకూదా ఉత్తరాభాద్ర గనక

\* “అప్పకవి కవిజనాశ్రయములోని పద్యములను  
లక్ష్యములయగుఁ గైకొనెనేగాని కవిజనాశ్రయకర్త  
యెవ్వఁడోచెప్పలేదు” అని అంధ్రకవి తరంగిణి  
కాములు వేములవాడ భీమకవిచరిత్రలో వ్రాయట  
వంతయు కానబడుచున్నది. వారి పద్యములను  
జూడలేదేమో! (కవిచరిత్ర-1 సంపుటము-234పుట)

ఉత్తరాధ్యాయ అభిజిత్తుపాదగా సంఖ్య 131 అయ్యెను. శ్రీమద్రామాయణం దొరసెను, మిగిలిన లక్షణాలు అన్నిగా ఉన్నవి. (అభిజిత్తు)

లక్షణశిరోమణి (పాత్రపే వేంకటరమణకవి— 17వ శతాబ్ది)

కవిజనాశ్రయపద్యము లక్షణశిరోమణి. భీమన్నగారు ‘అమరగద్యబలవేగబ్రహ్మ’, పురాతనమైన భీమన్నగారు రచించిన సమవృత్తాది కారమునందు, భీమన్నగారు ‘ప్రపంచసమస్యనుబ్రహ్మ’ (ప్రౌఢియతిపద్యము)

భీమన్నగారు ఇరువది ఉపపర్వలక్షణము ఉపరి స్వరయుక్తమైన సుబయము జెల్లెనన్నారు.

యతులు కవిరామహర్ష్యంబునందాది భీమన్న గారి మకుటన దశవిధములనబడియె.

భీమన్నగారి కవిజనాశ్రయ మను ఛందంబున ఎక్కటియతి.

కవితాలక్షణసారము (ఓరుగంటి రామకవి - 1710)

“సప్తశ్లోకలక్షణ కవిరామహర్షి గల వేముల వాడ భీమరాయణం దొనరించిన కవిజనాశ్రయంబును ఛందంబు రందు జెప్పిన సమవృత్తంబులందు”

రంగరాజులదము (కస్తూరి రంగకవి - 1740-50)

కవిజనాశ్రయపద్యము లనేకము లువాడు రాములు. “అదిమకవి భీమన, భీమన పుండరీక” అని యా యెల్లపద్యములమీదఁ బేర్కొన బడినవి

“అదిమకవి భీమనార్యముఖ్యులు పల్కు ఛందములనుగల్గె ఛందములును.” (3-3)

దశవిధచ్ఛందములలో భీమనచ్ఛంద మొకటిగాఁ జేర్చినఁబడినది—

“వసు సుతమగంతా ధ ర్శణహనుమదనంత సుకవిరాకసజయదే

వసు సుతమగంతా ధ ర్శణహనుమదనంత సుకవిరాకసజయదే

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

“సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

సాహితీవల్లభ చతుర్థాక్షరము: బొంబాయి

ఇందు మూఁద్రణికారములు గలవు. ఇంచే ప్రతి పద్యమునకు బ్రౌనుదొరగారి యాంగ్లభాషా పరివర్తనము గలదు అగ్రంథమున నిట్లు వ్రాయఁబడినది. "Bhimana's Treatise on Telugu Prosody translated by C. P. Brown 1825."

"This is the oldest work on Telugu metre and is popularly known as written by Bhimakavi But in the work itself the author's name is mentioned as one Malliyarecana." కూచిమంచి వెంకట్రాయకవి (1850) రచించిన శుకవిమహారంజనిలోను, ముద్దరాజు పెదరామన సంతరించిన రాఘవపాండవి చూడర్కవ్యాఖ్యలోను భీమనచంద మనియే పేర్కొనఁబడినది.

అంధ్రలాక్షణికులందఱు ఏకవాక్యత భీమన చందమని పేర్కొనుచుండఁగా రేచనకృతమని నిర్ణయించుటలో సామంజస్యములేదని చెప్పఁబనిలేదుగదా?

పూర్వకస్మితిలో గ్రంథకర్తలు పెక్కురు భీమనను బేర్కొన్నారాని రేచనను బ్రస్తావించిన పుణ్యజుఁగ డొక్కఁడే గానరాదు. మీఁదుమిక్కిలి భీమకవిని లాక్షణికకవిగాఁ గొందఱు పుస్తకించి యున్నారు.

అంధ్రకవి రామయ్య — విష్ణుకాంచీమాహా త్యము (15వ శతాబ్ది.)

'భందోనిబంధన చాతురధారయ  
వాగ్ధాము వేములవాడభీమ'

చిత్రకవి పెద్దన — లక్షణసారసంగ్రహము—  
(16 శతాబ్ది)

'త్ర్యక్షవర్తనసాదకవి  
తామ్రుని వేములవాడభీమ న  
య్యక్షతభక్తి విస్ఫుర  
దనంతు ననంతుఁ గవిత్వలక్షణా

ధృతః గాచి రాజా బస  
వాయుని, భైరవు, నూత్నవంతి, వా  
గ్గీతణ కర్ణనైతయగు  
వెల్లడి తాతబుధేంద్రు నెన్నుచున్'

మదరాసు పాఠ్యలిఖితగ్రంథాలయత్రైవార్షిక సూచిక—(పుట-1572) R 620. శేషధర్మములు—  
తురుమెళ్ల రామర—లాక్షణిక కవిస్తుతి.

'శ్రీ వెలయంగ నే మనులు  
చేసిరి లక్షణకావ్యముల్ కవి  
స్తోమములెంచనట్టి గుణ  
రుజ్జ్వలు (?) లక్షణచక్రవర్తులన్  
వేమరునాళ్ళలోఁదలఁతు  
వెల్లడి తాతమనీషి భైరవున్  
భీము ననంతుఁ జ్ఞాతకం  
పెద్దనుభేంద్రు జగత్పసిద్ధులన్'

లక్షణగ్రంథకారులు భీమనను బేర్కొనుటయే కాక యితరులు లాక్షణికకవిగా భీమకవిని స్తుతించి యుండుటను గమనింపక కవిత్వరంగిణీకారులు 'శ్రీనాథాదికవులైల్లరు నాతనిని (భీమనను) లక్షణ వేత్తయని చెప్పలేదు' (భీమకవిచరిత్ర— I సంపుటము పుట 234) అని వ్రాయుట పగమాదభూయిష్టము

శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండములో 'వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగి నుద్దండలిల నొక్కొక్కమాము' అని పేర్కొనెను. శ్రీనాథుఁ డాతనికవిత్వ యుద్ధండలిల యన్నాడేకాని, యది లక్షణగ్రంథమా యి.రమా చెప్పలేదు. లక్షణగ్రంథకవిత్వ యుద్ధండమగుట యెట్లు? ఛేమకవి యితరప్రబంధకవిత్వమేదో యాతఁ డుద్దేశించియుండును. భీమకవి నితరప్రబంధకర్త లేందతో స్తుతించినవారి గలుగు. భీమన రచనలు కొన్నికలవని లక్షణగ్రంథాద్యుదాహృతులవలనఁ దెలియవచ్చును. 'భీమన' రచన మాయణము, నృసింహ పురాణము, హరివిలాసము, రాఘవపాండవీయము

మున్నగు సుస్థంభము లాతనిపై నామమాత్రా పరిష్కములై యున్నవి.

ఆంధ్రకబ్బిచిత్రమునీ నన్నియకంటఁగట్టి తన వాదము నిలుపఁబెట్టుకొనుటకు వేములవాడి భీమ కవికి కవిజనాశ్రయకర్తృత్వము నంటఁగట్టివాఁడను మున్నగు వ్రాతలు నిరాకరములు. అప్పకవికిఁ జిరపూర్వమే కవిజనాశ్రయము భీమనఁబందమును ప్రసేదె పువారముతో నున్నదని యింకాక ఆకరములు చూపఁబడినవి.

ఇది రేచనఁబందమునుట కిటీపల మతోక క్రిత్ర యాధారము చూపఁగడఁగినారు పరిశోధకులు.

తమిళభాషలో 11వ శతాబ్దినిఁబడిన 'యాపు యంగలక్కొరిచై' యను ఛందోగ్రంథములో సంస్కృత కర్ణాటాంధ్రద్రావిడ భాషలలోని ఛందములు పేర్కొనఁ బడినవి. అందలి పంక్తుల కనువాదము—

“వీనినంతయు చరణాశ్రయమును జయదేవమును మిశ్రాకృతియును పింగళియును మా (మహా) పింగళి మును, గుణహామంజూషమును పండ్లకేటో బృందమును, గుణకాంకియనెడు కర్ణాటకబృందమును, వాంచియచేసిన తెలుగుఛందమును (వాంచియార్ సెయిద వడుగబృందమును—వాంచియార్ అనగా వాంచియ, వడుగ అనగా తెలుగు — వడుగరి — తెలుగువారు) అయిన వానిలను... ప్రవేశముగల వారి నడిగి తెలిసికొనునది” ఈవిషయమునుదొలుత నుద్దరించినవారు వేటూరి పుభాకరశాస్త్రిలు (రాజరాజనరేంద్రపట్టాభిషేకసంచిక—నన్నయకుఁబూర్వపు ఛందస్సు)

ఇందలి వాంచియార్ అను తమిళలిపి ‘రేచియార్’ అని చదువనగునని ప్రాచీన తమిళలిపి పరిశోధకులు చెప్పిరని వాంచియఛందము రేచన తెలుగుఛందము అనఁగా గవిజనాశ్రయముగానుండు నని యాహించిరి వేటూరివారు. ‘వాంచియార్—

రేచియార్’ అను తమిళలిపిరచనతో భేదముగలదని తమిళభాష 3జింగిరవారికిఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ‘వాంచియార్’ అను వ్యాత్రను ‘రేచియార్’గా సరిపెట్టుకొనుట గాదని నాయచిహ్నములు ఒకచోత్ర ఆకారికతోఁ జెప్పబడిన ఛందము రేచన ఛందమే (కవిజనాశ్రయము) అని యంగీకరించుచున్న సాహ్యము గాదు 11వ శతాబ్దిలోని యాతమిళచ్చందములోఁ బేర్కొనబడిన తెలుగుఛందముకడకు 10వ శతాబ్దిలోనైనఁ బుట్టినదై సుసృషిద్దమై యత్యంత ప్రచారము కలదై తమిళ లాక్షణికుని యొకకు వచ్చినదై యుండవలె. కాని యీ కవిజనాశ్రయము అందలి మధ్యాక్కరయు లక్షణమునుబట్టి నన్నయ యెఱుంగఁగలమునఁ బుట్టినదని చెప్పవలసియున్నది. నన్నయ భారతములోను దానికిఁబూర్వము వెలసిన యుద్దమల్లుని శాసనములోనుగల మధ్యాక్కరలలో 6వ గణము పృథమాక్షరము యతి గూర్పఁబడినది. నన్నయతర్వాత మధ్యాక్కర సుపయోగించినవాఁడు ఎఱ్ఱనయొక్కఁడే. ఎఱ్ఱన యారణ్యపర్వశేషమున మధ్యాక్కరలో 4వ గణము మొదటియక్షరమునకు యతి పాటించెను. కవిజనాశ్రయ మధ్యాక్కరలోఁ జతుర్థగణాద్యక్షర యతియే పాటించఁబడినది. దీనిం బట్టి కవిజనాశ్రయము (వాంచియ—రేచయ ఛందము) నన్నయకుఁబూర్వము అనగా 10 శతాబ్దిలోఁ బృథ వించినది గాదనుట స్పష్టము. కాన యాపురుంగల కారికాకర్త పేర్కొన్నది రేచన ఛందముకాఁజాలదు. ఆ తమిళలాక్షణికుఁడు పేర్కొన్నది సంస్కృతభాషలో ఆంధ్రకబ్బిచిత్రమునలె రచితమైన యేదో యొక తెలుగుఛందమై యుండవలె. అట్టిదొకటి కలదనుటకు

“జాతులు మూత్రాను సంధానగణవి  
నితులుగాన ‘ననియతగణైర’  
నియును ‘బ్యాసావా’ యనియు ‘యతిర్వా’ య  
నియుఁజెప్ప ఛందో వినిహితోగాన

ప్రస్తుతమైనది యతివేదమైనది  
దేవిగానిది యాదిత్యునియతి  
దప్పుకుండగ ద్విపదలు రచియింతు”

అను పాల్కురికి సోమన పండితాచార్యచరిత్ర వాక్యములు ప్రమాణములు. ఆచందమేదో తమిళలాక్షణికుడు పేర్కొన్న వాంచీయచందమందులకును భిన్నమో యూహింపనలవిగాని విషయమైయున్నది. వాంచీయచందము రేచనచందముగాదనుట ప్రస్తుతము (\*)<sup>2</sup>

అవతారికలో రేచన వ్యాసినట్లుండగా లాక్షిణికాదుల వ్యాకరణబట్టి భీమన రచించెననుట నయుక్తికమా యని యడుగవచ్చు. మన యౌధ్యవాజ్యయచరిత్ర నాటినుండి పరిశీలించినవారికిట్టిది వింతగాఁ దోపదు. కొంఠలు పూర్ణులు సంపన్నులు కవుల కాశ్రయమిచ్చి తమపేరు చిరస్థాయిగా నుంట్లై కృతిభర్తలయిరి. మఱికొందఱు కవియశఃప్రార్థులై తమపేరితోనే గ్రంథములు కవులచే వ్రాయించుకొని కృతిభర్తలై వెలయుఁజూచిరి, గోన బుద్ధారెడ్డిపేర వెలయు రంగనాథరామాయణము, వల్లభరాయలు

(\*)<sup>2</sup> తెలుగుభాషలో ఛందోరీతులు—అను నాగ్రంథమున దీని వివరము గాంచనగును.

కృతికర్తగానున్న శ్రీనాథుని క్రితాభిరామము, పండి పెద్ది కృష్ణస్వామి రచనగా లిఖితమైయున్న (\*)<sup>1</sup> చిత్రకవి సింగరాధ్యుని బిల్వణీయము మున్నగు గ్రంథముల విషయమెట్టిదో యట్టిచేయి రేచనపేరఁబరఁగు భీమనకవిజనాశ్రయము. లాక్షణికులు కవిజనాశ్రయమునకు భీమనకృతికర్తృత్వమును రేచన కృతిభర్తృత్వమును అక్షరాంకితముచేసియున్నారగుదా?

కోమటిరేచనకు కవిజనాశ్రయఁడని బిరుదు పగసివచ్చును. అబిరుదమునుబట్టియే ఛందమునకు నామకరణము చేయబడినది కవిజనాశ్రయమని. కవిజనాశ్రయబిరుదముచేతనే రేచన కృతిపతియని స్పష్టమగుచుండుటలేదా? ధర్మగ్రాథ శ్రీనాథాదులవలె భీమకవి ద్యవ్యలోభమున కవిజనాశ్రయమును రేచన పేర రచించిపెట్టెను. కాని యధార్థమంతకాలము దాగదుగదా!

కవిజనాశ్రయము భీమనచందమే యగు. దీనికి కృతికర్త వేములవాడ భీమకవి. కృతిభర్త కవిజనాశ్రయఁడు కోమటి రేచనయని నాయభిప్రాయము.

(\*)<sup>1</sup> చూ. భారతి-1986 ఫిబ్రవరి సంచిక — చిత్రకవి సింగరాధ్యుడు అను నా వ్యాసము.



# శ్రీకృష్ణానుష్టుప్

## శ్రీకృష్ణానుష్టుప్

సంస్కృత సాహిత్యములో లలామభూతమై పూర్వం విఖ్యాతమైన నైషధీయచరితమును మహాకావ్యమును రచించియుచిన విద్వజ్జన చూడామణి, కవి తార్కికసార్వభౌముడు, లోకోత్తర ప్రతిభావంతుడు నైన మహాకవి శ్రీహర్షుడు శ్రీ ౧౧ ౧౨వ శతాబ్దిలో వెలసినాడు ఈమహాకవి శ్రీహరపండితునిసుతుడు. ఈతనిని తనగర్వశక్తి ముక్తామణిగా గన్న తల్లివిదుషీ మణియైన మామల్లదేవి ఈ సత్యమును శ్రీహర్షుడే యీక్రింది శ్లోకమువ్వారా వ్యక్తపఱచెను :

“శ్రీహర్షః కవిరాజరాజమకుటా  
లంకారహారః సుతః  
‘శ్రీహరః’ సుమతే జితేంద్రియచయం  
‘మామల్లదేవీ’ చ యమః” అని

అనగా : “శ్రీహర్షుడు, కవిశేఖరుల కిరీటాలంకారమైన వజ్రమణి, జితేంద్రియుడైన యతనిని ‘శ్రీహరపండితుడు, మామల్లదేవి’ యను పుష్పాదంబులు కనిరి” అని తాత్పర్యము.

కొందఱు విమర్శకులీకవి మైథిలబ్రాహ్మణుడనియు, మఱి కొందఱు కాన్యకుబ్జబ్రాహ్మణుడనియు ననుచున్నారు. తమతమ పక్షమును సాధించుటకు అనేక హేతువులను వారుచూపుచున్నారు. ఏదేశము వాడైనను నీమహాకవి సకలప్రపంచ పృశంసను గనెను. మహామహిమోపేతుడగు నీతనిని గూర్చి లోకములో నొక కథ చెప్పికొనుచుందురు.

శ్రీహర్షునకు బాల్యమునందే దైవవశమున పితృవియోగము సంభవించెను. పతివియోగాగ్నిచే తపించుచున్నను అతని జనని దీనురాలై సుతవాత్సల్యముచేత నతనిని లాలించుచు పాలించుచుండెను. అతి చపలమతియైన యాబాలుడు తన యైదవయేటనే తన తండ్రిచేయుచున్న శాస్త్రార్థయుద్దములో “ఉదయ నాచార్యుడు” అను నొకపండితునిచేత తండ్రియవమానింపఁబడినట్లు కర్ణపరంపరగావిని విద్విర్లహృదయుడై తనతండ్రిని అవమానముచేసిన పండితుని

జయం నివృత్తి లోకోత్తరమైన వైదుష్యమును సుఖానుభవించి చింతామణి మంత్రమునుబడసి సరస్వతీదేవి ఆరాధించుటకుఁ బూసుకొనెను. అనను యథావిధిగా నారాధించుచున్న యాబాలకునికి అచిర కాలములోనే వాగ్దేవత ప్రసన్నురాలై లోకోత్తరపృథ్వి భను, పండిత్యమును ప్రసాదించెను. అతిరువాత శ్రీహర్షుడు కాన్యకుబ్జరాజసభకు వెళ్లి తనతండ్రిని ఆచమనాని చిర పండితుని జయించుటకు నిశ్చయించెను. అట్టి ఆచసరమునందు ఆ పండితునితో శాస్త్రార్థము నకు ఆచకాశమును కల్పించుకొని ఆతనిని జయించెను. (ఆ పండితుడు సుప్రసిద్ధనైయాంబిక సార్వ భౌముడైన ఉదయూబారుడని లోకములో నొకకిం పదంతి ప్యచారములోనున్నది.) వాగ్దేవతాఽరూఢన పృభావమువలన శ్రీహర్షుడు దిగ్విజయముచేయుచు విజయచంద్ర మహారాజసభకువెళ్లి యీక్రిందిపద్యము చేత ఆరాజును స్తుతించెను.

“గోవిందనందనతయా చవపుష్పియా చ  
నూఽస్మిన్నుపే కురుత కామధియ స్రుదణ్యః  
అశ్రీకరోతి జగతాం విజయే స్మరః శ్రీ  
రశ్రీజనః పునరనేన విధియతే శ్రీ॥”

అనగా : ఓ తరుణులారా! యతఁడు గోవిందనంద నుఁడనికాని, మంచి రూపసంపద కలవాఁడనికాని మీరే మహారాజును మన్నుభునిగా (ఇతనియందు కామ ఋద్ధిని) తలఁచకుఁడు. ఎందుకనఁకా : మన్నుభుఁడు లోకవిజయార్థమై శ్రీలను అస్త్రములుగా చేయుచున్నాఁ ఁడు. ఇతఁడైతేనే. అస్త్రధారులను శ్రీలనుగాఁ జేయు చున్నాఁడు” అని స్తుతించెను.

విచిత్రపదవిన్యాసముగల మైశ్లోకమునువిని సుభానులందఱు చకితులై శ్రీహర్షమహాకవిని ప్రశం సింపిరి. కాన్యకుబ్జాధీశ్వరుడైన జయచంద్రుఁడు గూడ ఈమహాకవిని విశేషముగా నాదరించెను.

కొంతకాలమునకు శ్రీహర్ష మహాకవి ఆ రాజాస్థాన ములో లబ్ధవ్యుత్థిమండ్రై విద్యజ్ఞనములో పరిష్కంఠుగా పరిగణింపబడెను. విశేషరాజసమ్మానమునుగూడ నొందెను. ఈవిషయమును శ్రీహర్షుడే యీక్రింది విధముగాఁ జెప్పెను :

“అంబూలాద్వయ మాసనం చ లభతే  
యః కాన్యకుబ్జేశ్వరాత్;  
యః సావత్కరుతే సమాధిమ పర  
బ్రహ్మప్రమోదార్థవమ్ ।  
యత్కావ్యం మధువర్ధి; ధర్మితపరా  
స్తర్మేషు యస్యాక్రయః;  
శ్రీ శ్రీహర్షకవః కృతిః కృతిముదే  
తస్మాభ్యుదయో దియమ్॥”

అనగా:— ఏమహాకవి, కాన్యకుబ్జాధీశునుండి అతనిసభలో తాంబూలద్వయము, విద్యత్పీఠము, అను గౌరవద్వయమును సంపాదించుకొనుచున్నాఁడో, వీ తత్త్వదర్శి తన తపస్సమాధులలో అనందసముద్ర స్వరూపుఁడగు పరబ్రహ్మను సాక్షాత్కరించుకొను చున్నాఁడో; ఏమహాకవి కావ్యము, రసాన్ముతమును వర్ణించునో; ఏపండితుని వాక్కులు తర్కములలో నాతనికి శత్రువిజయమును సాధించుచున్నవో; అట్టి మహనీయుఁడైన శ్రీహర్షుని యాకృతి విద్వాంసులకు సంతోషమును గలిగించుగాక” అని భావము. ఇంతటి పాండిత్యాభిమానముతో అత్యుపేక్షాసమును సభలో ప్రకటింపఁగల మహావిద్యత్కవి సార్వ భౌములు అరుదుగా సాహిత్యచరిత్రలో మనకు గోచరించెదరు.

ఈవిధముగా సరస్వతీసమారాధనమువలన లభించిన అసాధారణ పృథిభతో విలసిల్లిన యా మహాకవి క్రాంతదర్శియై, “నైషధీయచరితము, శివ శక్తినిద్ది, సాహసాంతంభువు, భందఃప్రవశస్తి, విజయప్రశస్తి, గౌడార్థకలప్రశస్తి” యను మొదలైన అమృతవర్షికావ్యములను, ఈశ్వరాభినంధాన

పరముడైన "ఖండనఖండకాద్య సైర్య వివారణా  
ప్రకరణములు" మొదలగు అతౌకిక సంస్కృత  
వాణిభూషణములైన అనేక తర్కగ్రంథములను  
రచించినప్పటికిని, అతని కావ్యములలో నైషధీయ  
చరితమునకును, గగంధాంతరములలో ఖండనఖండ  
భాద్యమునకును లోకములో గలిగినంత ప్రఖ్యాతి  
యతని యితరగ్రంథములకు గలుగలేదు. సంస్కృత  
కావ్యప్రపంచములో నైషధీయచరితము అత్యుత్కృష్ట  
ముగు స్థానము నలంకరించుచు, విద్వదౌషధమని  
పేరుగాంచినది. అంబలి "మృదుమధుర పదవిన్యాస  
నైపుణి, ఉత్తమాలంకార చమత్కారములు, అసమాన  
ములగు అనుప్రాసవిలాసములు, అపగతికృత్తైన  
ఉత్ప్రేక్ష, నిరుపమానమైన ఉపమానాతురి" మున్నగు  
అనుపమాన కావ్యసామగ్రి యా మహావిద్యత్కవి  
యొక్క లోకోత్తరప్రఖ్యాతిని అవిష్కరించుచున్నది.  
దీనినిబట్టియే:—

"తాదా భా భారవే ర్భాతి  
యావ న్యామస్య నోదయః  
ఉదితే నైషధకావ్యే  
కృష్ణ మాఘః కృష్ణ భారవిః॥"

అని అభియుక్తులు చెప్పిరి. అనగా :

"మాఘోదయము (మాఘకవి ఉత్పత్తి) పరకే  
భారవి ప్రకాశించుచున్నాడు. నైషధము ఉదయించిన  
తరువాత మాఘునివలె కనపడడు" అని తాత్ప  
ర్యము.

శ్రీహర్షమహాకవినిగూర్చి విద్యత్రుపంచములో  
మరియొక చిత్రకథ ప్రచారములోనున్నది. "ఇతనికి  
బాల్యములోనే తల్లిదండ్రులు మరణించగా మేనమామ  
యితనిని తనయంటు నుంచుకొని రక్షించెను. మాతులు  
దతని లోకోత్తర ప్రతిభావైశిష్ట్యమునుజూచి యోర్వలేక  
యతని బుద్ధికి మాంద్యము కల్పింపవలెనను దురుద్దేశ  
ముతో తమపాయమును యోచించుచుండెను."

మహాకవి శ్రీహర్షుడు

"స్వాల్మీకో గృహనాశాయ సర్వనాశాయ మాతులః"  
అను సామెత ("ఇలుచెరచు నాలితమ్ముడు, నలలిత  
ముగ మేనమామ సర్వముచెరచునీ") ప్రకారము, తన  
భార్యతో "ప్రతిదినము శ్రీహర్షునకు ఉదయమున  
మినుపగారెలు అహారముగా పెట్టుము" అని చెప్పెను.  
(మినుములు మతి మాంద్యము కలిగించునని అతని  
విశ్వాసము.) అలాగే అమె ప్రతిదినము అహారమిడెను.  
2-3 మాసములు గడచిన తరువాత బాలిక "ఇప్పు  
టికి బుద్ధిమాంద్య మేర్పడియుండు"నని తలచి మేన  
మామగారు బయటినుండి "శ్రీహర్ష! కిం కరోషి?"  
(శ్రీహర్షా! ఏమిచేయుచున్నావు?) అని ప్రశ్నించెను  
దానికి ప్రఖ్యాతముగా :

"అశేషశేముషీమోషం మాషమశ్నామి మా  
తుల! (సమస్తబుద్ధివైషమము దొంగిలించుమినుమును  
తినుచున్నాను మామా!) అని శ్రీహర్షుడు చెప్పెను.  
అదివిని మామగారు ఇట్టి అహారదానాడులువలెమన  
యిచ్చసిద్ధికలుగదని ఆ అహారమును మాన్పించెను"  
అను కథమాడుకతో నున్నది బాల్యములోనే అంతటి  
కవితావైభవోపేతుడుగా శ్రీహర్షుడు వెలసినాడు.

అతని కవితారసము సుధారసస్పర్శిగానుండి.  
సహృదయులకు అమందానందము గలిగించును.  
ప్రారంభములోనే యా విద్యత్కవిశేఖరుడు ఈక్రింది.  
శ్లోకములో నతిసుందరమైన రూపకాలంకారమును  
నిరూపించినాడు:—

"నివేయ యస్య శీతరక్షణః కథా  
స్తథాఽఽద్యయంతే న బుధా స్సుధా మమి,  
నల స్మితప్రతికీర్తిమండలః  
స రాశి రాసీన్యహసాం చ హోర్జ్వలః॥"

అని ఈ శ్లోకములో కీర్తిమండలమునందు సితచ్ఛక్తి  
తత్వనిరూపణమచేయుట అపూర్వము, అనన్యార్థ  
శము. ఈ కొద్దిరూపకమునకు బ్రహ్మానందపడి శ్రీనాథ.  
కవిసాహిత్యముడు ఉదారముగా కలముకొద్ది తన

అనువాదమును “అపవీయదండైక ధవళాఽతపత్రి తోద్ధండతేజఃకీర్తిమండలుండు” అని నడిపించినాడు. ఇంతియేకాక శ్రీహర్షుడు :—

“తదోజసస్తద్యశనః స్థితావిమో  
వృధేఽపిత్రే కురుతే యదా యదా /  
తనోతి భారోః పరివేషకైకవాత్  
తదా విధిః కుండలనాం విదో రవిః”  
“యదస్య యాత్రాసుబల్లోద్ధతం రజః  
స్ఫురత్రత్రతాపానల ధూమమంజిమ /  
తదేవ గత్వా పతితం సుధాంబుధే  
తదాచి పంకిభవదంకతాం విదౌ”

పై శ్లోకములలో అచంచితమైన భావనాపటిమను జూపి పరితలకు హృదయాఽనందమును గలిగించు చున్నాడు. ఇదలి మొదటిశ్లోకములో నలమహారాజు యొక్క కీర్తిప్రకాశములుండగా లోకములో సూర్య చంద్రులక్కరలేదని బ్రహ్మ ఆయిరువుర మండలము లకు పరివేషము నేపముచేత కుండలీకరణము (సున్న) చేసినాడట. ఇందు సాపహృద్యోత్పేక్ష గమ్య మానమై రుచిరముననున్నది. రెండవ శ్లోకములో, నలుని యుద్ధమాత్రలలో నైన్యముకొల్పిడివేత రేగిన దుమ్ము ఆతని ప్రకాశాగ్నిదూమమునోకి మంజు వర్షముగలదై పాలసంద్యములోపడి ఆక్కడ ఉదయించిన చంద్రమండలమునకు అంబుకొని దానివలన అతనికి కళంకమేర్పడినట్లు చిపవలన నలుని కిర్తికి చంద్రుడోడినందున అతడు కళంకీతుడైనాడని మనోహరించైన ధ్వనికూడ ఈశ్లోకములో గోచరించుచున్నది. దమయంతి నేత్రములను వర్ణించుచు శ్రీహర్షమహాకవి:—

“నలినః పులినం వివృణ్యతి  
పుషపి మస్సుశచి తన్వితే  
అపి ఖంజనయంజనాంబితే  
విదనాతే కుచగర్భ్యపర్వవమః”

అని సుందరముగా వ్రాసినాడు. దమయంతి లోచ

నములు కమలమును మర్చిసముగా, తేడిసిమారముగా, కాటుకపక్షిని సౌందర్యగర్వదరిప్రముగా చేయుచున్నవని అతిశయోక్త్యలంకారమునుచెప్పి చివ్వారాతకన్నులకు అవస్తాపులు ఉపమానములనెడి ఉపమాలంకారము వ్యజ్యమానమగునట్లుగా, అలంకారముచేత అలంకారధ్వనినిగూడ ఇవట నిరూపించినాడు. యమకరచనలోకూడ శ్రీహర్షుడు సిద్ధపాస్తుడు:—

“లోకేశకేశవశివా నమ యశ్శకార  
శృంగారసాంతర భుజాంతరకాంతభావాన్  
పంచేంద్రియాణి జగతా మిమమంచితేన  
సంవేదయన్ వితనుతాం వితను ర్దండంవః” అని

శ్రీహర్షమహాకవి ఉత్పేక్షగూడ అనన్యార్థ్యముగ నుండునను విషయమిక్కొంది గ్రంథమువలన స్పష్టమగుచున్నది:—

“నిలియతే హివిధురః స్వతైత్రిం  
భుక్త్యా విధు స్తస్య ముఖం ముఖాన్యః  
సూరే సముదస్య కదాఽపి పూరే  
కదాచి దభ్యభ్యమ దభ్యగర్భే”

“నలునిముఖము తనను జయించునదిగా విని చంద్రుడు ఒకప్పుడు సూర్యునియందు, మఱియొక్కప్పుడు నము ద్యమునందు, నేఱునమయమున ఆకాశమున తిరుగు మేఘమునందును విలీనుడగుచున్నాడట ఇట యమకముగూడ సుందరముగానున్నది. ఈశ్లోకములో చంద్రుడాయాస్తలములలో నిలీనుడగుట స్వాభావికమైనను, లక్షాదమి త్రముగా జరిగినదని ఉత్పేక్షింపబడెను. ఆ అలంకారముగూడ ఇట సుందరముగా గమ్యమానమైయున్నది. దమయంతి సౌందర్యచర్చనముగూడ అతినిపుణముగా శ్రీహర్షుని వాక్కులలో మనము చూడవచ్చును:—

“హృతసారమివేందుమండలం  
దమయంతివదనాయ వేదనా  
కృతమధ్యఖిలం విలోక్యతే  
ధృతగంభీరఖిలసలిమా”

అనగా:— బ్రహ్మదేవుడు ఏమయితేవదననిర్మాణమునుగాను సరియైనవస్తువు లోకములో లభించనందుచే చంద్రమండలమధ్యమున సారభూతమైన వస్తువునుమాత్రము తీసికొని నిర్మించెనట. అందువల్లనే, చంద్రమండలము మధ్యభాగములో రంధ్రమువడి అచిలముగుండా నల్లనియాకాశము కనపడుచుండునట. దానినే లోకులు కళకమని చెప్పుచుందురట. ఈలోకములో మహాకవి అతినిపుణముగా అపహ్నవా లంకారమునుచెప్పి, తద్వారా ఉపమావ్యంగ్యము చెప్పెను. ఇప్పుట కావ్యలింగోత్పేక్షల సాంకర్యము గూడచున్నది. నలుగు వరించవలెనని దమయంతికేగల యిప్పుడు వర్ణింపను మహాకవి:—

“మనస్సు యం నౌఘ్రితి జాతు యతు  
మరొరధః కంఠపథం కథం సః  
కా నామబాలావ్యైఃకాః పాణి  
గ్రహభిలాషం కథయే దభిజ్ఞా॥”

అనగా, మనస్సు ఎప్పుడును మరొరధమునుచీడక గట్టిగ పట్టుకొనియుండును. అట్లు నియంతృత్వమైన నామనోరథము కంఠమువారకవచ్చి పాణిగ్రహణాభిలాషను ఎప్పు వెలిఁబుచ్చగలదని అతివమత్కారముగా కవి పలికెను.

శ్రీహర్షుని కృతులలో మనకు గనపడు పద పుయోగవాతుర్యము మఱియొప్పుటను గానరాదు.

ఒక్కొక్కచోట అతని పదగుంపులములో జటిలత్వము ఉండి కావ్యమునోనిపుణసాదగుణము కుంటుపడుచున్నట్లు ఈక్రిందిగ్రంథమువలన తెలియును:—

“దేహః పతి ర్వియమి! నైషధరాజగత్యా  
నిర్ణయతే నకిము నన్వియతే భవత్యా  
నాయం సలఃఖలు తపాతి మహాసలాభో  
య చ్ఛేనముష్టిని వరః కత్తరఃపున సై॥”

ఇట్లున్న ఇందు అనుష్టూపసహితమైన పదలాలిత్యము. బహుళముగావున్నది గనుక అందులో జటిలత్వము

అంతర్ధానము జెందుచు మనోహరముగనెయున్నది. నిజముగా శ్రీహర్షుని పదవిన్యాస చాతుర్యము సర్వోత్కర్షముగానున్నదనుటలో అవంతయు సంతయములేదు. అతని కావ్యము పఠించుచున్నప్పుడు సహృదయుఁడైనవాఁడు తప్పక అమందానందమునందును, దమయంతి విరహము వర్ణించుచు:—

“కురుకరే గురుమేకమయోమనం  
బహురీతముకురంవ కురుష్వమే  
విశతి తత్ర యదైవవిధుస్తదా  
సఖి! సుఖా దహితం జహితం ద్యుతమ్॥”

పైనిజెప్పబడిన విధముగాఁ జందునిఁ జంపుట అసంభవమైనను అతనిని జంపువిధానము దమయంతి చెప్పటవేత నిచట అమెకుగల విరహోన్మాదము మేఘదూతమునందువలెఁ జెప్పఁబడినది. మన్మథ జ్వరోన్మాద ప్రతాపముచేత దమయంతిచేసిన చంద్రదూషణమును వర్ణించు మహాకవియొక్క కవితాచారుత్వచాతుర్యము న్నష్టమగుచున్నది. ఇట్టి ఉన్నాదావన “అయి విధుం పరివృచ్చ” అను శ్లోకమునుండి “ఇతివిధోక్తి విగర్హణ” అను శ్లోకమువరకు దాదాపు 25 శ్లోకములలో చతుర్వర్ణమునందలి చంద్రదూషణమునఁ గనపడును. సూర్యాస్తమయవర్ణనమునందు:—

“అదాయ దండం సకలాను దీప్తి  
యోఽయం పరిభ్రామ్యుతి భానుభిక్షుః  
అదౌనిమజ్జన్నివతావనోఽయం  
సంధ్యాభ్రహ్మకాషాయ మధస్తసాయం॥”

అని మహాకవి అతిసుందరముగా పై శ్లోకమున ఉత్పేక్షించెను అనగా:—సూర్యుఁడను సన్యాసి సమస్తదిక్కులయందును దండమును (పరివేషమును) ధరించి సముద్రమునందు మునిఁగి (స్నానముచేసి) సంధ్యాకాలమేఘమునెడు కాషాయవస్త్రమును ధరించెనాయను నట్లున్నాఁడని శిష్టవిశేషములచేత ఉత్పేక్ష అతివతురమగు కూర్చినాఁ డిమహాకవి. ఈలాగే సూర్యాస్తమయమును,

“కాలః కిరాతః స్ఫుటపద్మకన్య  
వధంవ్యవద్యన్య దినద్విపన్య  
తస్యైవ సంధ్యా రుచిరావ్యవారా  
తారాశ్చ కుంభస్థితమౌక్తికాని॥” అని

సుందరముగా శ్రీహర్షుడువర్ణించెను. అనఁగా:—  
“కుంభస్థలమునందు, తొండమునందును బిందువులు  
(పద్మములు)గల దినగజముయొక్క వధమును కాలము  
అను కిరాతుడు చేయఁగా, అట్లు చంపఁబడిన దిన  
ద్విపముయొక్క రక్తదారయా యనునట్లు సంధ్యయు,  
గజకుంభస్థితములగు ముత్తములాయనునట్లు నక్షత్ర  
ములును సాయంకాలమునందు ఆకాశమునఁ దోచు  
చున్నవని ఉత్పేక్షింపబడినది.

కావ్యవాతుర్యమును శాస్త్రముతో మేళవించి  
యామహాకవి యనేక శ్లోకములద్వారా తర్కశాస్త్ర  
మర్యాదను, వ్యాకరణగతిని, అద్వైతవేదాంతపరిపాటిని  
(చింతామణి మంత్రసందర్భములో) నైషధీయచరి  
తములో నిబంధించెను.

సమస్తశాస్త్రములను అవలోకించిన బుద్ధిగల  
యా విద్వాంసుడు తర్కశాస్త్రమునందు నిష్ఠాతుడై  
నట్టితఁడు రచియించిన ఖండనఖండభాద్యమనెడి  
ఉద్గ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది. సాధారణ  
ముగాఁ దర్కశాస్త్రజ్ఞులకు కపితిలక సారశ్యముకలుగుట  
దుర్లభమని, “నైవ వ్యాకరణజ్ఞమేతిపితరం నబ్రాతరం  
తార్కికం” అను వచనమువలన తెలియుచున్నప్పటి  
కిని శ్రీహర్షమహాకవిమాత్రము, ఉద్భవతత్కృపండితు  
డైనను తన కవితామధుని ఖండనఖండభాద్యగ్రంథా  
రంభకవిరచిత తనఁగల కావ్యాలంకారజ్ఞతను  
స్పష్టపఱచెను:—

“మానాపనోదనవిసోదనత గిరిశే  
భాసేవ సంకుచితయోరుచితం తదియోః  
భేత్తుంభవానిశచితందురంతం భవాని!  
సమీభవాని ఘనమంఘ్రసరోజయోస్తే॥”

భగవతయైన శక్తిని సంభోధించుచు శ్రీహర్షుడు “ఓ  
భవాని! నీకోపమును పోగొట్టుటకు పరమేశ్వరుఁడు  
వంగిన పాదములకు నమస్కరించినట్లుడు ఆతని  
శిరమునందలి చంద్రుని వెన్నెలచేత ముడుచుకొనినవా  
యనునట్లున్న నీపాదసరోజములకు, అనేక జన్మము  
లందు నిరంతరము సంపాదించుకొనిన నాపాపమును  
భేదిల్లఁజేయుటకు సర్వదా విప్రముడనై నమస్కరిం  
చెదను” అని తాత్పర్యము. ఈమహావిద్యత్కవి తన  
ప్రాథోక్తిని ప్రఖ్యాపనచేయుచు తన ప్రకాండపాండిత్య  
మునుగూడ ఈక్రింది ఖండనఖండభాద్యశ్లోకముచేత  
తెలిపెను:—

“గంధగృంథి రహ క్వచిత్త్వచిద  
పి న్యాని నియత్కాన్తయా  
ప్రవాజ్మన్యమనా హతేన  
పరితి మోఽస్మిన్ఫలః ఫలతః॥  
శృద్ధాఽఽలరాధ్యగురు శ్లభిక్వత  
దృఢగృంధిః సమాసాయ  
త్యైతత్తర్కరసాస్థి మ్మన  
సుఖేష్వానంజనం నష్టినః॥”

అనుటచే నీఖండనఖండభాద్యగ్రంథము కేవలము  
గురుశుశ్రూషచేసే గుర్యనుగ్రహమువలన సంపా  
దించిన పాండిత్యముగలవానికే బోధపడునుగాని ఖల  
పండితునికి వీలుకాదని చెప్పెను.

దమయంతి శరీగసౌందర్యమును వర్ణించునట్లు  
శ్రీహర్షుడు చూపిన అపూర్వవాతుర్యము అనిర్వర్ణ  
నీయము. అమె అధరవర్ణనసందర్భమున :—

“అధరం కిల బింబనామకం  
ఫల మస్మా దితి భవ్య మన్యయం ।  
లభతేఽధరదంబ మిత్థదః  
వద మస్మా రదనభృదం దధతః॥”

అనగా “బింబఫలమును (దొండపండును)  
అధరీకరించుచున్నది గనుక దమయంతి క్రిందిపెడవిక  
“అధరబింబము” అను పేరు ఎంతో సమంజసముగ

నున్న”దని అతిశయోక్త్యలంకారమును సునిపుణముగా నిరూపించి శ్రీహర్షుడు దానిద్వారా ఉపమను వ్యజ్యమానుగాఁ జేసెను.

ఇట్లే మఱియొకచోట దమయంతి అవయవములను వర్ణించుచు:—

“శిరఃకోశా దపి కోమలాయాః  
వేదా విధాయాంగ మశీష మస్యాః /  
ప్రాప్త ప్రకర్త స్సుకుమారమార్ద్రే  
సమావయ ద్భావి మృదుశ్శముద్రామ్”

అనగా “దమయంతి అవయవములను అతి మృదువులుగా సృజించుచు, బ్రహ్మ మృదువులైన అవయవములను నిర్మించుటలో మంచి అభ్యాసమును, నైపుణ్యమును సంపాదించి చివరకు అత్యంతమృదువగు వాక్కున సృజించెను” అని భావనావరాకాష్ఠా నిబర్తమైన ప్యబంధమును నిబంధించి ఆసేమహిమా చలము గల విద్యస్మహాకవుల ప్రశంసలకు పాత్రుడైనవాఁడు శ్రీహర్షమహాకవి.

నైషధశ్లోకములన్నింటిలోను అతిముఖ్యమైనది, సరస్వతిదేవి చింతామణిమంత్రమును ఉపదేశించు శ్లోకము:—

“అనామవామార్ద్రే / సకలముభయాఽకాంఘటనాత్  
ద్విదామూతం రూపం / భగవదభిధేయం భవతియత్  
తపశ్శాంత్యం మేఽర్చరహరమయంసంధ్యమమలం  
నిరాకారం శశ్వ / పజ్జ నరపతే! నిర్ద్యమ స తే”

అనునది సరస్వతియే స్వయముగా నలునకు చింతామణిమంత్రమును ఉపదేశించినట్లు ప్రైశ్లోకము వలనఁ దెలియుచున్నదని పండితులు చెప్పెదరు. ఈశ్లోకముతో ఆద్వైతవేదాంతవిద్యారంభస్యము నిక్షేపముగా ఉంచఁబడినది. దీనివలన శ్రీహర్షుడు తత్త్వవేత్త, శాస్త్రవేత్త పరిమార్దవేత్త అని స్పష్టమగుచున్నది.

అత్యంత చమత్కారభరితమై కవి తకు దమయంతికి నన్వయించు శిష్టవిశేషణములతో

శ్రీహర్షుడు ప్రతిభావంతముగా రచించిన యీక్రింది శ్లోకము అతిరమణీయముగ నున్నది:—

“గుణానామాస్థానం / నృపతిలక! నారితీవిదితాం  
రసస్సీతామంత / సైవవతవ వృత్తే చ కలితః  
భవితీ! వైదర్భీ / ముచికమధికంరం రచయితుం  
పరీరంభక్రీడా / చరణశరణామన్యభామహమ్”

అని ఇదియొక యున్యాదృశమైన భావనచే నిర్మితమైన శ్లోకము. ఇందు కవిత్వాను, దమయంతికిని నన్వయింపఁదగిన విశేషణములు గలవు. గుణానామాస్థానం (రూపసౌందర్యాది గుణములకు దమయంతి— ప్యసౌదమాధుర్యాది కామ్యగుణములకు కవిత్వ యని భావము), నారీ—ఇతివిదితాం అని దమయంతికి, న అరితి (రీతిరహితము కానిది) అని కవిత్వకు సమానము. రసస్సీతాం— రాగస్వీత దమయంతి, శృంగారాదిరసస్వీత కవిత్వ, తవవృత్తే— దమయంతికి నడవడిక, కవిత్వకు కైశిక్యాదివృత్తులు, వైదర్భీరీయనియు, వైదర్భీ— విదర్భరాజపుత్రి దమయంతియనియు రుచిరమైన అర్ధద్యయముచే కూర్పఁబడినది యీశ్లోకము. “సమః ప్రామాణ్య వాదాయ మత్కవిత్వావహరిణే” అనునట్లు తర్కకర్మశమితికి మృదుమధురరసస్వీత కవిత్వ అలవడుట అరుదు, దానికి అపవాదముగానేకాక సమస్తకవి తార్కికసంఘుడై సరసకవిత్వాధురీణుడైన శ్రీహర్ష మహావిద్యత్కవి ప్యపంచకపులిల్లరకును ప్రాతః స్మరణీయుఁడు ఇతఁడు మహాశివభక్తిత్వరుఁడు గావున “శివభక్తినిధి” యను గృంథమునుగూడ రచించినాడు. “న్యాయకుసుమాంజలి” కర్తయైన ఉదయనాచార్యునంతటి ఉద్బంధతర్కపండితుని తన బాల్యమునందే రాజసభలో జయించినవాఁడన్నచో శ్రీహర్షుని పాండితివైభవమునకు మేరలు లేవన వచ్చును. పట్టుత్వమును సంపాదించినవాడే నారికేళమును నమలి, రుచిననుభవించి శరీరపుష్టిని సంపాదించుకొనునటు పాండిత్యమును సంపాదించినవాడే

శ్రీహర్షుని నారీకేళిపాక కవిత్యమును అనుసంధానము చేసి అనందించగలడని తెలియనగును.

శ్రీహర్షమహాకవి కావ్యప్రవాహములో దార్శనికత్యముగూడ ఎడనెడఁ గనుపడుచుండును. ఈ విషయ మతని నైషధీయచరితమునందలి ద్వితీయ సర్గములోని “కలశే నిజ హేతుదండజః” ఇత్యాది శ్లోకములవల్లను, అతని శాస్త్రీయబంధము “గమికర్మీ కృతవైకసివృతా” ఇత్యాదులవల్లను, బ్రహ్మవిద్యా నిష్ఠాత్యము చింతామణిమంత్రోపదేశికమైన “అవామావామార్దే” ఇత్యాదిశ్లోకములవల్లను స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతియేకాక యా మహాకవి నైషధీయచరితములోని సప్తమసర్గలోగూడ నిట్టి దార్శనికతగోచరించు ననేకశ్లోకములు ఉపనిబర్తములైయున్నవి. అచ్చట ఔలూకా పరనామధేయముగల కనాదమునిని ప్రస్తావించుచు శ్రీహర్షుఁ డీక్రిందిశ్లోకమును వ్రాసెను:—

“భ్యాంతస్య వామోరువిచారణాయాం  
వైశేషికం చారు మతం మతమ్మృ  
ఔలూకమాహుః ఖలుదర్శనం తత్  
క్షమం తమ సత్త్వనీరూపణాయ॥”

అను శ్లోకము చమత్కారముగా ఉపశోకింపఁబడినది. శ్రీహర్షమహాకవి గొప్ప అశుకవియైనకూడ లోక ప్రశస్తిగలదు:—“ఒకానొకప్పుడొక విద్వాంసుఁ డీమహాకవి యొక్క అశుకవిత్యశక్తిని పరీక్షింపఁదలంచి శ్రీహర్షుని యింటికివచ్చి, అప్పుడు ఖండనఖండఖాద్య గ్రంథమును రచించుచున్న అవిద్వాంసునిఁజూచి యీక్రిందిశ్లోకముద్వారా అతనితో మాట్లాడుటకారంభించెను:—

“తర్కకర్మశచిచార చాతురీ  
కిం తురీయవయసా విభావ్యతే  
అతురీభవతి యతః మానసం”

అను పృశ్నాత్మకమైన శ్లోకభాగమును విని శ్రీహర్షుడు

దానికి ఉత్తరముగా నాల్గవపాదమును “ధాతురీప్సిత మపాకరోతి కః?” అని వెంటనే అశుభగా చెప్పెను.

విద్వదౌషధముని ప్రశస్తిగాంచిన యీతని నైషధము 22 సర్గలుగలది 17వ సర్గలో తనకుఁగల సర్వశాస్త్ర విజ్ఞానమును బ్రకటింపెను. దమయంతీ స్వయంవరఘట్టమునందు “పంచశ్రీయము” అను పేర కొంత గృంథము పృఖ్యాతమైయున్నది. అంగలి పృతిశ్లోకముతోను, ఇంద్రాగ్నియమవరుణులకుమనలునకును అన్వయించునట్లు ఐదర్థములు ప్రతిపాదించెను.

ఇట్లు అద్వితీయ పృతిభాషాండిత్యశోభితుడైన రసవత్తరకావ్యనిర్మాత సంస్కృతములోనేకాక ప్రపంచ భాషలలో మఱి యెక్కడను ఇంతదాక జన్మించలేదన్నచో ననత్యము ఉండదు. ఇట్టి విద్యవ్యహాకవి యొక్క కావ్యాన్నత్యమును పదవాక్యపృమాణ పారావార ధురీణుడై మహాపాధ్యాయ బిరుదాంచితుడైన మల్లినాథమూరియే అందుకొనఁజాలక కొన్ని చేట్లనీకాకు పడెననగా సామాన్యులకు ఈగృంథగృంథిని విడదీయుట అసాధ్యము. శ్రీనాథాదులుగూడ నలచరిత్రను మహాకావ్యముగా రచింపఁదలంచి శ్రీహర్షమహాకవియొక్క నైషధీయచరితమునకు స్వేచ్ఛానువాద మొనర్చిరే కాని శ్రీహర్షుని హృదయమునుపూర్తిగా పృథర్వింపఁజాలకపోయిరనికూడ పలువురు విమర్శక విద్వాంసుల యభిప్రాయము

“నిష్ఠాతః సర్వశాస్త్రైః ప్లవనితరధిషణః  
కోమలే కావ్యతంత్రైః  
విద్యత్కావ్యపృణేత్వ పృతిరుచిర సమో  
న్యత్యవీరే శయానః  
వైరుద్యం సత్త్వవిత్వం పృతిభేదవిదురం  
లాలయన్ భేలతే యః  
తం శ్రీహర్షం విపశ్చిత్త్యవితలకగురం  
భ క్తిభావేన వందే॥”



# కాకతీయ పద్యశ్రీ

## శ్రీ వేద్యుల సూర్యనారాయణశర్మ

కాకతీయపదమునకు వ్యుత్పత్త్యర్థమును పలువురు పలువిధముల ప్రదర్శించుచున్నారు. కాకతీయులచరిత్ర సమగ్రముగ పరిశీలించి ఏఅర్థము చెప్పకొనిన దానికి సరిపడునో అదిమాత్రమే నిజమైన వ్యుత్పత్త్యర్థము కాగలదు.

కాన ముందు కాకతీయులను సాధించుటకు కొందఱు చరిత్రజ్ఞులు చెప్పిన వ్యుత్పత్తులు - అందలి లోపములు వివరించి అట్లైన సరియైనదని నాకు తోచిన వ్యుత్పత్త్యర్థము నిచ్చట వ్యదర్శింతును.

(1) 'కాకతి' రామ దుర్గాశక్తి రేకశిలానగరేశ్వరాణాం కులదేవతా, సా శక్తిర్వజ్ఞీయా అస్మేతి కాకతీయః' అని ప్రకాపరుద్రీయ వ్యాఖ్యానముగు రత్నావళిమందు మల్లినాథసూరి కుమారుడగు కుమారస్వామిసోమయాజిచే వ్యాఖ్యానించినది 'కాకతి' యనునది యొకదుర్గాదేవియని, ఆదేవి నారాధించిన కారణమున కాకతీయులని పేరు ఏర్పడినది అని దాని

యర్థము. కాకతీయులు 'కాకతి'ని ఆరాధించిన విషయము సత్యదూరముకాదు. కాని స్వయం భూదేవునికూడ కులదైవముగ పూజించుచుండెడివారు. ఈ విషయమును ప్రకాపరుద్రీయమునగలదు.

'కాకతమ్మకు సైదోడు ఏకవీర' అను కీర్తాభిరామకావ్యముననున్నది. కాకతమ్మగుడి ఓరుగల్లులో నున్నది. కాకతి ఒకదేవత పేరనుట స్పష్టమే. దుర్గాశక్తికి కాకతి అనిపేరు. దుర్గాశక్తి పర్యాయపదములలో మాత్రము కాకతిపేరు కనుపట్టదు. 'ఏకవీర' దుర్గాపర్యాయముగానున్నది దుర్గాపర్యాయముకానప్పుడు కాకతికి దుర్గాశక్తిపేరు ఎట్లువచ్చినది?

(2) కాకతి యను ప్రదేశమునకు సంబంధించినవారు కాకతీయులు అని మఱియొక వ్యుత్పత్త్యర్థము, 'కాకతి' యను పేరున మైసూరురాజ్యమున ఆంధ్రదేశపు సరిహద్దున ఒక గ్రామము కన్పట్టుచున్నది. కేవలము కాకతి, కాగది అను పదములు

సామ్యమునుబట్టిమాత్రమే కాగతిపురమునకు సంబంధించినవారు కాకతీయులని చెప్పవలసినవచ్చుచున్నది. ఈగ్రామమును ఏరాజు ఎవ్వరుపాలించెనో నిర్ణయము లగు ఆధారములులేవు.

క్రి. శ. 945 పాశ్చాతములో కాకర్త్యగుండ్యన పేరు కానవచ్చుచున్నది. ఈతని తండ్రితాతలు గుండియ, ఎత్తయి యనువారు రాష్ట్రకూటులు. వారు తమ పదముచివర రాష్ట్రకూటుపదమును చేర్చియే వ్యవహరించిరి. కాకతీయ మూలపురుషుడు గుండ్యనమాత్యము కాకర్త్యపదమును తన పేరుచివర చాల్చుటకు కారణము చాళుక్యభూపాలునివలన నాజుడు గ్రహించి పాలించిన నతనాటిసమకు "కాకతి" అను గ్రామము ప్రధానగరమై యుండవచ్చునని కొందఱు చరిత్రజ్ఞు లూహించుచున్నారు. కాకర్త్య కాకత్య కావచ్చును. కాకతినగరసంబంధము కలవారు కాకత్యులు కాకతీయులు అనుతద్విశాంత రూపము లేర్పడవచ్చును. దీనికి గుండ్యనకొల్పిన కాకర్త్యపదమునకుఁ జేసిన వట్టియూహయేతప్ప తగు ప్రమాణము కానరాదు.

(3) కాకతి యన గుమ్మడితీగ యనియు ఒకప్పుడొక రాజాంతఃపురమును శత్రువులు నాశనము చేయుతఱి నొక పసిబాలుడు దైవ ప్రియణమున సంతఃపురమునుండి వెలువడి తొందరగవచ్చుటలో గుమ్మడితీగలో చిక్కుకొని శత్రువులవారినుండి తప్పెననియు, అతఁడు పెరిగి పెద్దవాడై శత్రువుల పరిమార్చి స్వరాష్ట్రమును సంపాదించెననియు తవాదగ అతని సంతతివారు తమవంశము గుమ్మడి తీగవలన సురక్షింపఁబడినదగుటచే గుమ్మడితీగను గౌరవించుటకై కాకతీయులము (గుమ్మడితీగకు సంబంధించినవారము) అని చెప్పకొనుచు వచ్చి యుందురనియు కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఈవాదము నకు 15వ శతాబ్దమున రాజమండ్రి రెడ్డివనితయగు

అనితల్లిచే వేయింపఁబడిన కలువచేరుశాసనము ప్రమాణము. అందు "కాకత్యాః పరశక్తేః కృపయా కూక్మాండవల్లికా కాచిత్పుత్రముసూత తదేతజ్జాత మనఘం కాకతీయసంజ్ఞ మభూత్" అని అందున్నది.

గణపతిచేవునకు పూర్వ మొక యుద్ధములో రాజాంతఃపురస్థిలు గుమ్మడికాయలోని గురుజాతిని వైచి యందు తమవంశమునిల్చు నొక శిశువునుంచి వత్సవాయవారి (క్షత్రియగోత్రులు) పొలములోఁ బడవేయించిరనియు దానిని ఆపొలమును రక్షించు మాలవాఁడు తమ యజమానులకిచ్చెననియు వారా శిశువు మందపాటివారి (క్షత్రియగోత్రులు) శిశువని యెంచి వారికొనఁగిరనియు, మందపాటివారు నేటికి తాము కాకతివర్మలమని చెప్పుకొందురనియు కూచి మంచి జగ్గకవిచే రచింపఁబడిన సోమదేవరాజీయము నందలి

"శికాకతి దుదాన్వయ

నాకాధిప మందపాటి నారాయణ ధా

త్రికాంత! హృదయకమల

హృదారనివేశ సత్యభామాభీతా!"

అను పద్యము మందపాటి నారాయణరాజును కాకతి వంశికునిగానిరూపించుననియు, మందపాటివారిండ్లలో పెండ్లిండ్లకుముందు గుమ్మడికాయతో మట్టెలు మంగళ సూత్రములును చీర జామారులును పంచమునకొనఁగి యతఁడెప్పు అక్షతలను ధరించి ఆత్మని పెండ్లిండ్లు జరుపుకొనుట ఆవారముగా నున్నదనియు అని తల్లి కలువచేరుశాసనమునకు పోగొట్టలముగా కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఈ "గుమ్మడి" వాదమున కంతకు కాకతిపదమునకు గుమ్మడి అర్థమున్నదనిచెప్పి గుమ్మడికి సంబంధించినవారు కాకతీయులు అని వ్యుత్పత్తి చెప్పవలసియున్నది. కాకతి పదమునకు గుమ్మడి అని యర్థ మే నిఘంటువులలోను కనుపట్టుటలేదు. ఆమరకోశములో "కూక్మాండకర్తుకర్మ" అని

కూష్మాండకమునకు, కర్కారువు ఆనుపది మాత్రమే పర్యాయపదముగా చెప్పబడినది “ఎట్టే” గారి సంస్కృతాంగ్లనిఘంటువులో కాకతిపదమేలేదు. బహుజనపల్లి సీతారామచార్యులుగారి శబ్దరత్నాకరములో “కాకతిం.యక.ము” అను పదమున్నది. దానికి కాకి తుమ్మక అని వృక్షవిశేషవాచకముగ అర్థము వ్రాయబడియున్నది. దానికి గుమ్మడి అర్థముకాదు, కాకి తుమ్మ ఒకదినను కూరారు. అప్పుడుకూడ కాక తిందుకపదములో కాకతిపదము విడిపదముకాదు. తిందుకము అనగా తుమ్మకి అను వృక్షవిశేషమర్థము. కాకదొండవలె కాకతిందుకము, తిందుకములలోని ఒక విశేషమగును, కాకతిపదమే దీనిలో లేనపుడు ఈపదమువలన సాధించున చెమియులేదు. కాకతి పదమునకు గుమ్మడి అర్థమున్నదని చెప్పవారిపదమును వాఙ్మయములో నెచ్చలఁ జూచినది వ్యాసి యుండలేదు.

(4) జైనశీర్షంకరులలో “నమి నాదుఁ” డిరు వదిరిండవవాడు. అతనికి “కూష్మాండిని” యను యక్షిణి శాసనదేవిగా నున్నట్లు i. A for 1903. P 459లో నున్నది. శాసనదేవియనగా ఉపాస్యదేవత గావచ్చును. ఈ కూష్మాండిని యక్షిణిసే శ్వేతా, బరజైనులు “అంబిక” యనుపిల్చెదరు. వారిశాస్త్రము ననుసరించి యిమెకు నాల్గుచేతులును, కుడివైపు రెండుచేతులలో నొకదానిలో మామిడిపండ్ల గుత్తియు, మఱియొకదానిలో పాశమును, ఎడమవైపుచేతులలో నొకదానిలో అంకుశమును, మఱియొకదానిలో శిశువును ఉండవలెను. దీగంబరజైనుల గ్రంథముల ననుసరించి ఈమె తొడలపై నానుకొని ఒడిలో నిరువురుశిశువు లుండవలెను.

కూష్మాండమన గుమ్మడియని యర్థము కలువ చేరుశాసనమందలి గుమ్మడిశీగకును రాజశిశువునకు గల సంబంధమును జైనవిగ్రహ శిల్పమునందలి

కూష్మాండినీయక్షిణి విగ్రహమందలి రాజశిశువునకును సన్నిహితసామ్యము కన్పట్టుచున్నది. కాకతియను మాటకు గుమ్మడితీగ అర్థమైనచో కూష్మాండినిపదము నకు గుమ్మడి అర్థమేకనుక కూష్మాండినీయక్షిణిని (కాకతిని) ఆరాధించువారు కాకతీయులు కాగలరు. కాకతీయులలో మొదటితరమువారందఱు జైనమతస్థులే. క్రి. శ. 1115 సం॥రమునుండి తిర్వాతివారు శైవ, వీరశైవ మతములకు చెందియున్నారు. కూష్మాండినీయక్షిణి పదమును దిగంబరజైనను బుపయోగించిరి కాన కాకతీయులు ఆశాఖకే చెందియుండవలెను. 15వ శతాబ్దమునందలి అనితల్లికలువచేరుశాసనకాలమునకు కాకతీయులు జైనసూతావలంబులను విషయముప్రచారమునుండితప్పి విస్మృతముకాగా కూష్మాండినీయక్షిణి పుగళం న యడుగంటి కూష్మాండిని యను పదమునకు గుమ్మడితీగయను అర్థముమాత్రము పరిగ్రహింపబడి యొకగాధ ప్రచురణములో నుండవచ్చును. ఆదియే అశాసనమున నిబంధింపబడి యుంటు సంభవము కానగును.

బౌద్ధజాతకకథలలో “కాకతి” కథ యొకటి కలదు. కాకాతిపదము కాకతిగా రూపొందవచ్చును. నామసామీప్యమేకాని కాకాతిజాతకకథ కాకతీయులను సాధించుటకు తగినదిగాలేదు. పైగా కాకతీయులు జైనసంప్రదాయమునకుఁ జొందినవారేకాని బౌద్ధ సంప్రదాయమునకుఁ జొందరు జైర, బౌద్ధమతములు రెండును చాలవిషయముల సన్నిహితములేయైనను శాస్త్రసంప్రదాయములు ఎవరివివారివే జైనము బౌద్ధముకంటె పూర్వమగుట పూర్వలగు కాకతీయులు జైనలేయగుట బౌద్ధ ‘కాకాతి’ జాతకధతో కాకతీయ పదము సాధించుట కుదురదు.

(5) పాణిన్యాచార్యులు అయుధజీవికగణములో ‘కాకంది’ శబ్దమును వాడినారు. కాకంది, కాకటి, కాకణ్ణి, కాకతిగా మారియుండవచ్చునని

భాషాశాస్త్రవేత్త లనుచున్నారు. కాకతీయులు ఆయుధ జీవికులగు క్షత్రగణములొనివారేకాక ఈవృత్తుత్పర్థ మునకు అక్షేపణములేదు. ద్రవిడదేశమున 'నాన్ కాకట్టియన్, పాక్కట్టియన్ అల్ల' అను సామెత ప్రచారములోనున్నట్లు దెలియుచున్నది. 'సేను కాకట్టియన్ అనహాయుడనుకాదు అని దాని అర్థము. కాకతీయ పదమే 'కాకట్టియన్' అని ద్రవిడభాషలో మాటి యుండును. కాకతీయపదము పాణిన్యాచార్యులవారి 'కాకం' శబ్దమునుండి పుట్టినదన్నచో ఆయుధజీవికుఁ డర్థము చెప్పవచ్చును కాన 'కాకట్టియన్' అనగానే నాయుదనహాయుడను అని అర్థము చెప్పవచ్చును. ద్రవిడదేశముందలి సామెతప్రకారముకూడ కాకతీయ పదమునకు నిస్సహాయుడు కానివాడు అర్థము చెప్పి కొనసగటచే ఆయుధజీవికుఁడను అర్థముచెప్ప కొని పాణిన్యాచార్యులవారి వృత్తుత్పత్తికి బలముకల్పిం పను వచ్చును. కాకతీయులు వీరులై రాజ్యములు పాలించినవారగుట ఆయుధజీవికార్థము చెప్పటకాక్షే పణము కనుపట్టదు కాని ఇది కేవలము భాషలోని పదమునకుగల అర్థమునుబట్టి ఒకజాతిని నిర్ణయించు టకు సమర్థమైనదిమాత్రము కాఁజాలదు. కాకతీయులు మాత్రమే ఆయుధజీవికులై ఇతరులెవ్వరు ఆయుధ జీవికులులేనప్పుడాపదము వారిని చెప్పగల్గియుండ వచ్చును కాని రాజ్యములుపాలించిన వీరాధిపతుల వంశములు పెక్కులున్నవనుచు కాకతీయపదము వారందఱకును చెందవలసియుండును. కాన ఇది సమర్థమైన వాదముమాత్రము కాఁజాలదు.

పైవాదములన్నిటిలోను కాకతిశక్తిని కుల దేవతగా నారాధించినవారు కాకతీయులు అను మొదటివాదము మాత్రమే బహుళప్రచారములో నున్నది ఆంధ్రదేశమున సోమేశ్వరుఁడు, రామేశ్వ రుఁడు, రాజరాజేశ్వరుఁడు మొదలగు పేర్లతోనున్న దేవాలయములలో నన్నిటను ఒకేపరశివుని లింగ

మూర్తి కన్పట్టును. ఈశ్వరపదాంతములైన సోమ, భీమ, రామ, రాజరాజపదములు ఆ లింగమూర్తిని పృథిష్ఠించిన మహాపురుషుల పేర్లుగాని, అవి పరశివునకు పర్యాయపదములు మాత్రము కావు. భీమరాజుచే ప్రతిష్ఠింపఁబడిన దైవము భీమేశ్వరుఁడు; సోమరాజుచే పృథిష్ఠింపఁబడిన దైవము సోమేశ్వ రుఁడు; రాజరాజుచే పృథిష్ఠింపఁబడిన దైవము రాజ రాజేశ్వరుఁడు. అట్లే మామిళ్ళమ్మగుడి, కనకాలమ్మ గుడి, శోమాలమ్మగుడి పేర్లుగల దేవాలయములొని రుగ్గాశక్తియు నొక్కటే. ఆ శక్తిని ప్రతిష్ఠించినవారు గాని, ఆగుడికి కారకులైనవారిగాని, ఆకాలమున మహామహిమాన్వితులైనవారిగాని పేర్లతో ఆ యాల యము లంకితములైనవి. గుడిలోని పరాశక్తికి భేదము లేదు. అట్లే 'కాకతి' అను పేరుగల మహాపురుషునిచే పృథిష్ఠింపఁబడిన దుర్గాశక్తి కాకతమ్మ కాకతిశక్తి అను పేర్లను తప్పక పొందవచ్చును. అట్లునచో ఈదుర్గాశక్తిని ప్రతిష్ఠించిన కాకతి అనువాఁడెవరు? అతనినిగూర్చి మనకు తెలుపు ఆధారములు లభిం చునా? ఇదియొక అలోచనాంశమే ఈ యాలోచనము సాగించినవారు కాకతీయులఁగూర్చి పరిశోధనము గావించినవారిలో నింతవరకుఁ గనరారు. శాసన నాహిత్యములలో 'కాకతి' అను పదమును మొట్టమొదట ప్రయోగించినది క్రీ. శ. 1000 లో విరియాల కామసానియొక్క గూఢూరుశాసనము అని కొంద రనిరి "బేతభూవిభుని కాకతివల్లభుఁడేసి వానితా / బరగగఁజేతబెట్టి ఘను బల్లవరాయని యాగిజావి భా / న్మరవిభు చక్రవర్తినిగ కాకతినిల్పుట కొటో సేయదే" అని యున్నది. ఇందలి బేతరాజు రెండవ బేతరాజు. ఇందలి కాకతిపదము పరంపరాగతిమైన ఒక కులమునకు అంకితమైనదిగఁ దెలియుచున్నది. కాజీపేట మొదటిశాసనము ( J. A. H. R. S. VII - i. p. 115 ) లో "సామంతవిష్ణవశః శ్రిమాన్కాకతి పురాధినాథో చేతః చోళశ్మషాళ చయు

వాస్తవ ప్రపంచమునైతికతలక్ష్మి" అని మొదటి బేతరాజును కాకతిపురపృథువుగఁ దెల్పుచున్నది. కాకతిపదపూర్వమైన పురము మొదటిబేతరాజునకు పూర్వమే యున్నదన్నసంగతి దీనివలన స్పష్టపడుచున్నది. ఆంధ్రేశాసన పరిశోధకమండలివారిచే సంపాదించబడిన బాజీపేట శాసనము ఈ త్తరభాగమున "మహామండలేశ్వరానుమకొండ పురవరేశ్వర పరమమహేశ్వర పతిహితవరతం వినయభూషణం శ్రీమచ్ఛహామండలేశ్వరం కాకతియ బేతేశ్వరం..." అని బేతరాజునకు కాకతియపదము విశేషణముగా వాడబడినది. త్రిపురాంతకశాసనమునఁగూడ కాకతి పురపృథకంకలదు కాకతిపదమునకు సమీపమున నున్న నామాంతరములుగల ప్రదేశములు ఆంధ్రదేశమున గంజాం, విశాఖపట్టణము, తూర్పుగోదావరి, కృష్ణా, గుంటూరు, చిత్తూరు, ఆనంతపురం జిల్లాల యందుఁగలవు. కాకతియుల రాజధానియగు ఓరుగల్లునకు కాకతిపురమును పేరుండవచ్చునని కొండఱును చున్నారు బేతరాజు నేటి వరంగల్లుజిల్లాయందలి మధిరతాలూకా ప్రాంతమును (నకనాటిసీమ) పాలించెను. మామకోటతాలూకా (కొఱవీసీమ) ప్రాంతమును బాలించెను కావున ఆతని రాజధాని ఓరుగల్లుకాదు. అయినప్పడు కాజీపేట మొదటిశాసనములో "కాకతి పురాధిసాధో వెతః" అన్నప్పుడు నాటి కాకతిపుర మేదికావలెను ?

పైశాసనములలో పురపదమునకు పూర్వమున నున్న కాకతిపదముకూడ కాకతి క్రిపనములోని కాకతి పదమువలెనే ఒకమహాపురుషుని కంకితమైయుండవచ్చును. మహాపురుషులపేర్లతో అనేకగామముల నిలువరించుట మనకుఁ దెలిసినదే చాళుక్యవృథువగు రాజరాజుపేరుతో రాజమహేంద్రపురము, కాకతి రుద్రదేవిపేరుతో రుద్రపురము, గణపతిదేవిపేరుతో గణపరమువంటి పెక్కు ఉదాహరణములు లభింపఁ

గలవు. అట్లే 'కాకతి' అనువానిపేరున కాకతిపురము వెలయుటయు సంభవమే. 'కాకతి' మహాపురుషుఁడైనపుడు ఆపేరుతో పెక్కువృద్ధేశముల పెక్కు గ్రామములు నిర్మింపఁబడియుంటుంటే వింతలేదు. అట్లే పెక్కుదుర్గాలయములును కాకతిఅనువానిపేరుతో నిర్మింపఁబడియుండును, మఱి యీమహాపురుషుడగు కాకతియెవరు ?

పురాణవాఙ్మయము పరిశోధింపఁగా అష్టాదశ శతాబ్దపురాణములలో నొకటగు దౌర్వానపురాణమున దేవీసంహితలో 57, 58 అధ్యాయములలో 'రజ' అను మహాశక్తిసంపన్నునకు 'కాకతి' మొదలగు అయిదువందలమంది కుమారులపేర్లతో అయిదు వందల వంశములు పృథగ్నిలైనట్లును అందు కాకతులు (కాకతయః) అను వంశస్థులు పెక్కుతరములు రాజ్యములు పాలించినట్లును వ్రాయఁబడియున్నది. 'కాకతయః' అనునది పృథమబహువచనాంతముగా వాడబడినది. దీని ఏకవచనము 'కాకతి' అనునది. దీనివలన కాకతిఅనురాజు కాకతులకు మూలపురుషుఁడని తెల్లమగుచున్నది. కాకతిపదము పైని గోత్యార్థ తర్కితాంతరూపము 'కాకతియులు' అని యగుచున్నది. ఈవ్యుత్పత్త్యర్థము చాల సమజరముగానుండుటయే కాక ప్రైవాదముల కన్నిటికి ఏకవాక్యత కూర్చుటకు సమర్థముగానున్నది. 'యావద్వ్యాఖ్యాంభవీభక్తివైష్ణవీ శాక్తికీవదా / ప్రకాశత నిరాభూటం తావద్వ్యత తాంభువి' అని అలర్కురు కాకతిరాజయొక్కపూర్వి కుడగు ఖనిదుగునితోఁ జెప్పినాఁడు. 'మీకులమున వైష్ణవీ, శాంబవీ, శాక్తికీఅను మూడురకముల శక్తులలో నేయొక శక్తిని ఆరాధించునంతకాలము మీకు రాజ్యమునిలుచును' అని అలర్కురు చెప్పియుండుటచే కాకతిరాజు శక్తిభక్తుడై శక్తిఆలయములను పెక్కు ప్రతిష్ఠగావించియుండును. అతనిచేత ప్రతిష్ఠితలగు శక్తి కాకతిశక్తిగా పేర్వడియుండుటలోవిపరీతి

యేమున్నది ? తను మూలపురుషుఁ డారాధించిన శక్తిని తర్వాతివారును కులదేవతగా నారాధించుట పరిపాటిసంగతియే. కాకతీయపదమును కాకతిరాజు నుండికాక కాకతిశక్తినుండి తర్వాతివారు వ్యుత్పన్నము చేసిరి. ఆవ్యకారమే 'కాకతిర్నామదుర్గాశక్తి రేకశీలా నగరేశ్వరాణాం కులదేవతా / సాశక్తిర్భజనీయా ఆస్యేతి కాకతీయః' అని కుమారస్వామి సోమపీఠి వ్యాసీయున్నాడు. అదియే బహుళప్రచారమునందు కొన్నియున్నది.

పైవిధమున కాకతీయశబ్దవ్యుత్పత్తి కాకతిరాజు గోత్యార్థ తద్దితాంతముగా నిరూపించినపుడు కాకతీయులు, క్షత్రియులూ, శూద్రులూ, క్షత్రియులైనచో

సూర్యవంశస్థులూ, చంద్రవంశస్థులూ, శూద్రులైనచో రెడ్డివారా ? కమ్మవారా ? అని నేటికిని చరిత్రజ్ఞులను పీడించుచున్న సందేహములన్నియు పటాపంచలు కాగలవు దౌర్వాసపురాణము, మార్కండేయ భవిష్యోత్తరఖండముల నాధారముగా పైవిషయములన్నిటికిని నేను ఏకవాక్యతసంఘటించి పరిష్కరింపఁగలిగి యున్నాను. ఆవిషయములన్నియు తెలుపుటకు ఇచ్చట స్థలముచాలలేదు కాన నా 'కాకతిప్రాలంబ' పుస్తకముచదివి పై విషయములకు ఏకవాక్యత తెలిసికొనవలసినదని పాఠకులను గోరుచు కాకతీయ పదోత్పత్తితో నీవ్యాసమును ముగించుచున్నాను.

# కాకతీయులనాటి సాహిత్యము

శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావు

[చిరస్మరణీయుమగు పొన్నూరినాంధ్రసాహిత్యజ్యోతిషులను పునరుద్ధరించి ద్వితీతాబ్దాల పర్యంతమాంధ్రదేశము దేదీప్యమానముగ బరిపాలించి, కమనీయయశశాములైన కాకతీయుల సాహిత్యచరిత్రమాంధ్రమహాజనుల కవశ్యపఠనియమై, యమితోత్సాహజనకమై యలరారును. కాకతీయులు, కమ్మకీర్తులును, గణనీయులును, కవనీయులును<sup>1</sup> కమ్మవంశీయులగుటచేతి, నేడు పొన్నూరిసాహితీసముద్ధరణ దీక్షాదక్షులై, ఆ యుద్వేషమునకు మూలస్తంభాయమానులైన శ్రీమల్లపూడి తిమ్మరాజు కమ్మకులాలంకారుని శుభాంకితముగావెలయుచున్న సాహితీవాల్లభ్యమునకు-నీవ్యాసమొక యుపశుభ్రతిగా విద్వత్లోక మంగీకరించుగాక-]

ఆంధ్ర సాహిత్యము.

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమున పాఞ్చన్నపార్య, కవిత్రయ యుగముతో, కాకతీయుల యాంధ్రసాహిత్య

1. కాకతీయులు కమ్మవంశోత్పన్నులని కాలాంతరమున స్థలాంతరముగ బ్రత్యేకముగ విరూపింతును.

పరిణామము సమన్వయము జెందుచున్నది. ఈ సమన్వయము కేవల సారస్వతచరిత్రకేగాక, మత, సాంఘిక, సాహితీపరిశ్రమపరిణామమునకు దోహదము నొనరించినది. అందు మొదటిది శాసనవాఙ్మయము.

పాఞ్చన్నయకాలమున-అద్దంకి, కందుకూరు, బెజవాడ యుద్ధమల్లశిలాశాసనములవలె, కాకతీయులగుసాహిత్యచరిత్ర విరియాల కామసాని గూడూరు శాసనముతో ప్రారంభమగుచున్నది.

విరియాల కామసాని

గూడూరుశాసనము క్రి. శ 1000

తెలుగుసాహిత్యములో మొట్టమొదట 'కాకతీ' అను శబ్దమున పైశాసనముననే ప్రయోగింపబడినది చారిత్రకముగ కాకతీయశాసనములలోనిది మొదటిది. సాహిత్యమున మొదటిదే-ఇందు 31 చంపకమాలికలు. 2 ఉత్పలమాలికలుగలవు. నన్నయకు ముందు

శాసనములలో దేశివృత్తములగు సీసమధ్యాక్కరలుండగా నిందు సంస్కృతవృత్తములగు చంపకోత్పలములుండుట విశేషము. విరియాలవారు, విశిష్టకమ్మచరిత్యులనుట నిర్దిష్టమైనవిషయము. ఈ శాసనము చాలముఖ్యమైనదగుటచేత దీనినిగూర్చి పరిశీలన వ్యాసంగమొకను జరుగుచున్నది.

1వెల్లకి గంగాధరమంత్రి

కరింనగరశాసనము - క్రీ. శ. 1171

( పద్యమయము )

నన్నయ యగమువెనుక, తెలుగువాఙ్మయమున శివకవియగము వెలసినది. ఆయుగమున వెలసిన శివకవులనుగూర్చి తెలుపుటకుముందు శాసనకవియు, మంత్రిశేఖరుడునగు వెల్లకి గంగాధరమంత్రిని గూర్చి తెలియెదము. క్రీ, శ. 1115 నుండి 1158 వఱకు ననుమకొండను పరిపాలించిన రెండవ పోలరాజు గంగాధరమంత్రిని వేగిదేశమునుండి పిలిపించి ననుమకొండ రాచనగరున కధ్యక్షునిగ నియమించెను. ఆవెనుక - క్రీ. శ. 1158 నుండి క్రీ. శ. 1195 వఱకు పాలించిన రుద్రదేవచక్రవర్తి కాలమున నీతడు మహామాత్యపదవి వహించెను. ఆకాలము నందు వేయించినది ప్రైశాసనము.

ఈశాసనము ముప్పదిరెండు పద్యములుగల యొక చిన్న కావ్యము—ఇందు పద్యములలో గంగాధరమంత్రి చేసినఘనకార్యములు వర్ణితములైనవి. శాసనమున “నేను చేసితినీ” “నేను ప్రితిష్ఠించితినీ” అని

1. శాసనపాఠము వెల్లకి అని యుండదగును.

(చూడు తెలుగుకవులచరిత్ర ప్రస్తుతవ్యాసకర్తరచితము మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము ముద్రణము 296-297 పుటలు).

(వెల్లకిగ్రామనామము ప్రాచీనులైన తెలుగుకవులలో వెల్లకి తాతభట్టు అన్నప్రసిద్ధలాక్షణికుడుగలడు).

యుండుటచేత గంగాధరమంత్రియే శాసనకావ్యకర్త. ఈతడు శివ, విష్ణులయములు కట్టించుటయేగాక బృహ్మకు, కేశవాది చతుర్వింశతి నామదేవానికి ముగ నిరువదినాలుగు గుళ్ళను నిర్మించియున్నాడు. సాహిత్యమున నీక్రింది రెండుగుణములచేత నీశాసనము ప్రాముఖ్యము వహించినది.

1) విభక్తిప్రత్యయముల సుదాహరించునీనుదారలక్షణము గల్గియుండుట

2) సప్తసంతాన పృశంస—

ఇందు రెండవది పృశిద్దమే. మొదటిదాని కొక యుదాహరణము. రుద్రదేవునికి తృతీయా విభక్తివిశేషణములను జేర్చుచు మూడు పద్యములు రచించియున్నాడు. వీనివలన యాతనికి విశాలైలియు తెలియనగును.

గ్రం. శ్రికాంతాకాంతుచే నాశ్రితవిబుధజనాశిస్థిర  
పాఙ్మరాజ్య  
శ్రికాంతాకాంతుచే విస్తృత నిజభుజనిస్థింశ  
నితాన్యరాజ  
శ్రికాంతాకాంతుచే దిక్పతిగగననమాల్లిష్ట  
విస్ఫుట్టకీర్తి  
శ్రికాంతాకాంతుచే సూక్ష్మతరిపుష్పగరాజీ  
మృగారాతిచేతన్.

చ. వరనరపాలమౌలిమణి భాస్వరదేవితా  
నితాంత వి  
స్ఫురత పదాబ్జచే, నహిత భూతలనాధ  
వరూధినీ సరో  
వరమధనప్రభూత మదవద్వీర<sup>1</sup>దాధిపుచే,  
విరోధి భూ  
ధర శిఖరప్రభిన్న విదితతీతిశేంద్ర  
నికాతహేతచేన్.

2 విస్మృతప్రాయమైన యీ యుదాహరణశాసన నేనే మొదట యుద్ధించి ఆ వాఙ్మయచరిత్రను రచించి, నవీనకాలమున నా సాహిత్యప్రక్రియ రచనకు దోహదము గల్పించితిని.

1. శాసనపాఠము మదవద్వీరదాధిపుచేతిని యుండదగును.



క, సురకరిమ, మృగమతిమరి  
సురసతి భవభా సురనియూ బుద్ధిహానదృక్  
సురబిర విశవయశోభా  
సురనివచే సుకవి తరణ సురనివేతన.".

శివకవిత్త్రయము

మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు

ఆంధ్రదేశమున నారాధ్యనంపదాయము లేక  
సవైదిక వీరమాహేశ్వరాచారమును పృథ్వీజేసిన  
మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు, శైవపండితత్వమున  
తృప్తియుడు. పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్య  
చరిత్రమునకు కథానాయకుడు. ఈతడు కాకతి  
రుద్రదేవచక్రవర్తి సామంతుడగు పానుగంటి ఆదయా  
వసిష్ఠుని కాలమున (క్రి. శ. 1162) నున్నవాడు—  
ఈతని గ్రంథములు శివతత్త్వసారము (అసమగ్రము),  
గద్యకృతులు ఆరాధ్యనంపదాయమునకు పరమ  
ప్రమాణికములైయున్నవి.

నన్నెచోడకవిరాజు

కుమారసంభవ మహాకావ్యకర్తయగు నన్నె  
చోడకవి యీకాలమువాడే. ఈతడు మల్లికార్జున  
పండితుడు బ్రహ్మచారియై, శ్రీశైలమున తపస్సుచేయు  
చున్నకాలమున నాతనికి కుమారసంభవము కృతి  
నొసంగెను.<sup>2</sup> ఇందుపయక్తమైన శైవమతసాంకేతిక  
ములు. జంగమలింగ, శివపరమ్యూదు లీతడాధ్య  
సంపదాయమునకు కొంచెము ముందుగా వెలసిన  
వాడని నిరూపించుచున్నవి. ఇది యీశనికాలము  
నిర్ణయించుట కొక ప్రబలాధారము.

పాల్కురికి సోమనాథుడు.

ఈతడు ఉపనన పృథిపాదించిన యవైదిక  
శైవసంపదాయముగు జంగమ సంప్రదాయమును,  
2. నా కుమారసంభవ ముద్రణపీఠిక—వావిళ్ళప్రచురణము  
షుద్రాను.

పండితారాధ్యుడు పృథ్వీజేసిన సవైదికారాధ్య  
సంప్రదాయమును కర్ణాటాంధ్రదేశముల చిరస్థాయిగ  
వెలయునట్లు తన కవితచే పృథ్వీకాముగించిన  
మహానియుడు. ఈతడు తెలుగు, సంస్కృతముల  
యందేగాక అమిళ, కన్నడ, మహారాష్ట్రాది భాషల  
యందు మంచి ప్రవేశముగలవాడు. కన్నడభాషలో  
నీతనిగ్రంథములే కలవు. ఇక తెలుగున దేవభాషను  
సాధనముగా, మతప్రచారముచేసిన మహాకవి. ఆంధ్ర  
వాఙ్మయమున దేశసంపదాయమునకు మూల  
పురుషుడు. తెలుగున నీక్రింది సూతనసాహిత్య  
పృక్తియలకు, ఆయాశాఖలకు నీతనిగ్రంథములే  
ప్రాథమికములు.

1. ద్వీపద — బసవపురాణము, పండితా  
రాధ్యచరిత్ర.

2. శతకము — వృషాధిపశతకము.

3. ఆదాహరణము — సంస్కృతాంధ్ర బసవో  
దాహరణములు, పంచప్రకారగద్య ఇత్యాదులు.

4. ముక్తకరచన — బసవాష్టకాదులు.

ఈతడు చతుర్వేదపారగుడు. స్మృతులు, ఆగ  
మములు, పురాణోపనిషత్తులు, కావ్యనాటకములు  
మొదలగు సమస్తవైదిక లౌకిక సంస్కృత భాషా  
గ్రంథముల నాకళింపకొన్న సర్వజ్ఞుడు. ఈతని  
పండితారాధ్యచరిత్రము “తెలుగువారి తొలివిజ్ఞాన  
సర్వస్వము”.

ఈతడు కాకతిరుద్రదేవ, మహాదేవులకాలము  
నందును, గణపతిదేవచక్రవర్తి కాలమున పూర్వార్థ  
మున నున్నవాడు. ఇప్పటికి నెనిమిదిశతాబ్దాలకు  
పూర్వమే జాతీయసమైక్యతకు, భాషాసమైక్యత ప్రధాన  
సాధనముని నిరూపించి కృతకృత్యుడైన దీర్ఘదర్శి

రుద్రదేవచక్రవర్తి

ప్రతాపరుద్రుడగు నామాంతరముగల రుద్ర  
దేవచక్రవర్తి సంస్కృతాంధ్రభాషలయందు కవియు

పండితుడై పృథ్విజిజెందెను. ఈతనికి “విద్యా భూషణుడు” అను బిరుదముగలదు. ఈతడు సంస్కృతమున “నీతిసారము” అను గ్రంథము రచించినట్లుగా నీక్రిందిపద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది.

చ పరువడి యాంధ్రభాషగల బద్దైన నీతియు,  
సంస్కృతంబులో  
బరగఁ బ్రకాశపరుడ్ర నరపాలునిచే రచియింప  
బడ్డ యా  
నరపరు నీతిసారము వినం జరువం గడు  
మంచదంచుఁ జె  
చెరఁ గవి నీతిపద్ధతులు చేసె విస్తోదము బాల  
బోధకున్.

తెలుగునకూడ “నీతిసారము” నీతడు రచించినట్లు మడికిసింగన రచితమైన సకలనీతిసమ్మత పద్యంబులనుండి తెలియుచున్నది ఈతని సంస్కృత నీతిసారమును, ముద్దరాజురామన, తన రాఘవ పాండవీయ వ్యాఖ్యానమున పేర్కొన్నాడు. రుద్ర దేవచక్రవర్తి పాఠాచార్య రాజకవులలో నొక్కడనుటకు సందేహములేదు

పా వు లూ రి మ ల్ల న

ముల్లన సారసంగ్రహ గణితములో కొన్ని పుటలలో —

నీ “ఘరుడు ప్రతాపరుద్రుని పట్టణంబున పట్టయగల విడు పరగనడచె.”

అను పద్యపాదముండుటవలన ముల్లన రుద్రదేవ చక్రవర్తి కాలమువాడేయని చెప్పవచ్చును మఱియు నీని గణితమే కాకతీయులకాలమున, సర్వవ్యవహారములయందు నుపయోగమయ్యెడిది తెలియవచ్చుచున్నది ఈతనివిషయమై శ్రీ దేవరపల్లి వేంకట కృష్ణారెడ్డిగారు (త్రిలింగ 1-8-1949), కి శే. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు అంధ్రపత్రిక

సంవత్సరాదినంచక 1923 వ్యాసిన వ్యాసములు చూడనగును.

గ ణ ప తి దే వ చ కృ వ ర్తి

త్రిలింగసామ్రాజ్యస్థాపకుడగు గణపతిదేవచక్రవర్తికాలమున నాంధ్రసాహిత్యము పెంపొందినది. ఈతనికాలమున తీరప్రాంతకవులకు త్రిలింగ లేక నేటి తెలంగాణప్రాంత కవులకు సమావేశముగల్గినది. మధ్యయుగమున పెక్కునాడులందుండిన యాంధ్రులందఱిని నొకేసామ్రాజ్యపులనుగా చేసినదీతడే.

కే త న

దశకుమారచరిత్ర, అంధ్రభాషాభూషణము, విజ్ఞానేశ్వరము అను మూడుగ్రంథములు రచించిన కేతన తొలుత తెలుగులో “ఒరుగల్లు” అని కాకతీయ రాజధానిని తన అంధ్రభాషాభూషణమున పేర్కొన్నాడు. ఈతనికాలము క్రీ. శ. 1250.

తి క్క న

తిక్కనసోమయాజి - కేతన దశకుమారచరిత్ర భర్త. మహాభారతమున పడునైదుపర్వములకు కృతి కర్త. ఈతడు తన యేలికయు, నెల్లూరుప్రభువును నగు మనుమనీధిని దాయాదులు సింహాసనభ్యుత్థుని చేసినపుడు తిక్కన, గణపతిదేవచక్రవర్తి సాహాయ్యమున వారిని తరిమించి, మనుమనీధిని సింహాసనపునఃప్రతిష్ఠితుని చేసెనన్నవిషయ మందఱిగినదే గావున వివరింపలేదు. తిక్కన ఓరుగల్లునకు వచ్చి నప్పుడు గణపతిదేవచక్రవర్తి సమక్షమున గణపతి దీక్షాగురువు మంత్రియు నగు శివదేవయ్యను కలిసి కొనుట కాకతీయసాహిత్య చరిత్రమున నొక లోకోత్తరసన్నివేశము, శివదేవయ్యను, తిక్కన “ఈతిడు సాక్షాదశ్వరుడుగాని మనుష్యుడు తుడు కాడని” చెప్పటయే శివదేవయ్య విశ్వాతితి విశిష్టతను వేనోళ్ళ తెలుపుడు చేయుచున్నది. అట్టి శివదేవయ్యనుగూర్చి యిప్పుడు తెలిసికొందము.

న వ దే వ య్య

ఈతడే గణపతిదేవగురువగు విశ్వేశ్వరశివ దేశికులు ఈతడు గణపతిదేవచక్రవర్తి కాలమున కాకతిమసామ్రాజ్యమున రాజకీయ సాహితీరంగముల పృథానుడైయుండెను. ఈతడాంధ్రభాషలో కవియగు టయేకాక, పృథగధమముగా

“అంధ్రకవితాపితామహుఁడు”

అను బిరుదమందినవాడు<sup>1</sup>. ఈతని రచనలు రెండు- 1. పురుషార్థసారము. 2 శివదేవధీమణిశతకము.

వీనిలో నేవియు పూర్తిగలభింపలేదు. శివదేవ ధీమణి శతకమున రెండుపద్యములుమాత్రమే లభ్య మగుచున్నవి. అవి రెండును లోకోత్తరకవితాప్రతిభ ప్రదర్శించుచున్నవి—ఒక్కటి యుదాహరింతును.

చ. అరయగఃబిన్ననాడు సిరియాళుఁడనై

యెలబ్బాయమందు సుం

దరుఁడను నంబియై పదనపప్పిన

గుండయగారి చందమై

ధరఁ జరియింపగల్గిన తథాస్తు వృధా

పరిపాకరూప దు

ష్కరజననంబిదేమిటికి కాలువనే శివదేవధీమణి

శాంతిపర్వములో తిక్కన — భీష్మునిగూర్చి చెప్పడు— “పురుషుడు పురుషార్థ సార భూషణుడు” గదే అని యీతని పురుషార్థసారకృతిని స్ఫురింపజేసి యున్నాడు. ఇందుండి కిరి పద్యములను మడికి సింగన తన సకలనీతిసమ్మతముల నుదాహరించి యున్నాడు.

బ దై న

బద్దెనీతియను నీతిశాస్త్రముక్తావళిని రచించిన బద్దెన గణపతిదేవచక్రవర్తి కాలమువాడని యీతని శాసనమొకదానిమూలమున తెలియవైనది.

1. చూడు నావ్యాసము-ప్రథమాంధ్రకవితాపితామహుడు శివదేవయ్య-భారతి-పార్థివ-ఫాల్గునము.

(పిఠవరి-1945)

య ధా వా క్కు ల అ న్న మ య్య

క్రీ. శ. 1242 లో సర్వేశ్వరశతకము రచించిన యథావాక్కుల అన్నమయ్యయి నీ గణపతిదేవ చక్రవర్తికాలమువాడే.

బ య్య న

అనంతామాత్యుని ముత్రాతయగు బయ్యన తిక్కనచే భవ్యభారతియని బిరుదుపొందినవాడగుటచే నాతడికాలమువాడే.

శ ర భాం కు డు

క్రీ|| శ|| 1295 నుండి క్రీ|| శ|| 1323 వఱకు కాకతీయసామ్రాజ్యమునేలిన కడపటి కాకతీయచక్రవర్తి పృథావరుద్రుని మంత్రియై సంస్కృతాంధ్రకవియై పేరందినవాడు శరభాంకుడు. ఈతడు రచించిన తెలుగుకృతులలో ‘శరభాంకలింగశతకము’ అనునదొకటిమాత్రము మనకు లభ్యమగుచున్నది. సంస్కృతమున లింగదారణచంద్రిక యీతనికృతి. ఈతని శరభాంకలింగశతకమున తురక లోరుగల్లు కోటను ముట్టడించుటకు వచ్చినసందర్భము వర్ణింపబడుటచే నిది— క్రీ|| శ|| 1320—23 ప్రాంతముల రచితమై యుండవచ్చును.

ఉ. చాపముగానహార్యమును జక్కిని బాణముగాగ,

నారిగాఁ

బాపదొరంబొనర్చి తలపం దిగపురంబుల

గాల్పమే, మహో

ద్వీపిత తీవ్రకోపమున దేవతలై నుతింప నాటిలిో పాపపుడ్డిల్లిమీద తెగబాపఁగదే శరభాంకలింగమా.

“దీప్తి” అనుమాటకు తెలుగున నిదియే తొలి ప్రయోగము. ఈతడు శివదేవయ్యవలె, తన్నుదాసు సంబోధించుకొన్నాడు. ఈతనితరువాత నూతేంద్రకు చేమన యీవిధానము నవలంబించినాడు తన పద్యములలో నీ శరభాంకుని పేర్కొన్నాడు.

వచనవాఙ్మయ ప్రథమాచార్యుడు  
కృష్ణమాచార్యుడు

కాకతీయలకాలమున వైమతమేగాక, వైష్ణవ మతము కొంత ప్రవేశముచేసికొన్నట్లు కృష్ణమాచార్య పుత్రాంతమువలన తెలియుచున్నది. ఈతడు సింహగిరి నరహరివచనములు, శరణోపవిన్నపములు వచనముగా రచించి యాంధ్రవచనవాఙ్మయమున ప్రధమాచార్యుడైనాడు.<sup>1</sup> ఈతడు శరభాంకుని సమకాలికుడై, పృథాపరుద్రుని కాలమున నున్నట్లు యేకామృనాథుని పృథాపచరిత్రము తెలుపుచున్నది. అందీతనిమహిమలు కొన్ని వర్ణితములైనవి. ఈతనిని గూర్చి యీతని గృంథములనుగూర్చి వేతొకచో దెలిపితినిగాన యిటమనితిని.<sup>2</sup>

ఏ కామ్ర నాథుడు

ఈకాలమునకు జెందినవాడే. పృథాపచరిత్రను వ్యాసిన యేకామృనాథుడు. ఈతని యసలుపేరు ఏకోరామనాథుడు. ఈతడు “మల్లంపల్లి”వారి వంశమునకు మూలపురుషుడు. (చూడుడు నావ్యాసములు త్రిలింగ 24-12-1949 — 5-1-1950)

మారన

తిక్కన శిష్యుడై మార్కండేయపురాణము రచించిన మారన పృథాపరుద్రునికాలమున ఓరుగల్లు నగర రజాదినేతయైన నాగయగన్నసేనానికి కృతినిచ్చియున్నాడు.

భాస్కరరామాయణకవులు

నేడు మనకు లభ్యమగు భాస్కరరామాయణము బహుశ ర్వుకమైనను, నందలి కవులందఱును కాకతీయ

1 చూడుడు నావ్యాసము—వచనవాఙ్మయ ప్రథమాచార్యుడు భారతి పార్థివ భాద్రపదము (సెప్టెంబరు 1945)

2 ,, కృష్ణమాచార్యుడు—ఆంధ్రప్రదేశ్ ఆవతరణనందిక (1950)

సామాజ్యమునకు సంబంధించినవారే. భాస్కరుని యరణ్యకాండము సాహిణిమరాంకికము. ఈ సాహిణిమారుడు పృథాపరుద్రుని యశ్వసాహిణి - భాస్కరుని పుత్రుడు మల్లకార్జునవట్టు, సాహిణి మారునికుమారుడగు కుమారరుద్రదేవుడు<sup>3</sup> నా నాకాలమువారే యగుదురుగదా. ఇక యుద్ధకాండ శేషము పూరించిన యయ్యలార్యుడు శాకల్యమల్లకవి సోదరుడగు అప్పయ్యుని కుమారుడు. ఈ శాకల్యమల్లకవి పృథాపరుద్రుని నాస్థానియని యీతరువాత తెలుపుదును.

గోనబుద్ధరాజు

రంగనాథరామాయణ కృతికర్తయగు గోనబుద్ధరాజు—క్రీ|| శ|| 1265-70 ప్రాంతముల రుద్రము దేవికాలమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఉత్తర కాండ రచించిన కాచవిభుడు విరలరాజును తమతండ్రి బుద్ధరాజునాతని రామాయణోత్తరకాండముపూరించి నట్లుగ్రంథమున వ్యాసీకొన్నారు. వారి యింటిపేరు కోటవారని కొన్ని ప్రతులలలో నున్నది. ప్రతాపరుద్రదేవుని సామంతులుగా, కొన గన్నారెడ్డి—రవ్రాజ్య రక్షామమణియైన విరలనాథుడు క్రీ|| శ|| 1294 సంవత్సరమున రాయచూరుశాసనముగ పెక్కినుచున్నది—ఈరంగనాథరామాయణకర్తవృత్తవిచారమింకను జరుగుచునేయున్నది—క్రీ|| శ|| 1957 వఱకును. రంగనాథరామాయణము—కాకతీయలనాటిదియనియే యందఱు భావించిరి—కాని క్రీ|| శ|| మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గోనవంశీయులతో నొకడగు కాటయశాసనమునుబట్టి రంగనాథరామాయణము క్రీ|| శ|| 1380-1400 ప్రాంతముల రచింపబడెనని యూహించిరి<sup>1</sup>.

3 కుమారరుద్రదేవుడు ద్వితీయప్రతాపరుద్రుడే యని యీతరువాత అనుముల వేంకటేశ్వకవిగారు తమ “కుమారరుద్రదేవుడు” అను గ్రంథమున దెలిపిరి.

చూ. రంగనాథరామాయణ పీఠికపుట 8.  
రాయల్ అండ్ కో., కడపవారి ప్రచురణ.

వాడుకతోమాత్రం మీ రామాయణమునకు రంగ నాథరామాయణము అని కలదు. కొన్ని లక్షణగ్రంథములతో అచ్చవెల్లి గంగన్నగారి రామాయణము అని కలదు. ఈరంగనాథుడువేణు-కాని కాకతీయుల కాలమునకు సంబంధించినవారిలో మఱియొక రంగ నాథుడుకలడు-ఆతడు.

చక్రపాణి రంగనాథుడు

ఇతడు తొలుత వైష్ణవుడై - శ్రీరంగనాథుని సేవించుచువచ్చి, శివనింద చేయుటచే అంధుడయ్యెను. పాల్కురికి సోమనాథుని పృథ్వీస్మరియై, యాతనికరుణ వలన కన్నులను బడసెను. ఈతనిచరిత్ర ప్రతాప చరిత్రయందు వర్ణితమైనది. ఈతడు పాల్కురికి సోమనాథుని సమకాలినుడుగాన కాకతీయసామ్రాజ్యము నకు సంబంధించినవాడే. ఈతడు కన్నడభాషలో కవి. తెలుగున పెక్కుకృతులు రచించిరట్లు కన్నడ గ్రంథము తెలుపుచున్నది. అందు నొకటియగు "నయన రంగ"ను శ్రీ|| శే|| ప్రభాకరరాష్ట్రీగారు ప్రకటించియున్నారు.

ఇల్లు తెలుగకవులు, కాకతీయులకాలమున వెలసినను-కాకతీయరాజులు కృతించిన తెలుగు గ్రంథమొక్కటియైన యింతవఱకు లభ్యముకాలేదు. ఆయుగమున లభ్యమైనవానిలోనైన-భాస్కర, రంగ నాథరామాయణకవులు వారి కర్తృత్వవిచారణ-కాల నిర్ణయ నిర్ణయవివాదములింకను సాగుచునేయున్నవి. కూలంకషముగ తాళపత్రపృథులు పరిశీలించినగాని యీవివాదముల కంతుండదు. ఒక రామాయణము నకేగాదు, తక్కిన కాకతీయులనాటి సాహిత్యమునకు సంబంధించిన యే యొకటి రెండు గ్రంథములతోతప్ప తక్కినవి సుపరిష్కృతములై వెలయులేదు. అంధ్ర భాషావిద్వాంసులు, పాఠ్యమాణికపరిశోధకు లిట్టిపరి

శీలనకు కడగినచో, కాకతీయులనాటి తెలుగుసాహిత్య విశిష్టత యింతకన్నను విశదముగా తెలియగలదు<sup>1</sup>.

సంస్కృత సాహిత్యము

కాకతీయులనాడు సంస్కృతసాహిత్య మభివృద్ధి జెందినది. తెలుగునందువలె సంస్కృతమునందును ప్రసిద్ధులగు ఈశ్వరసూరి అవంచితేంద్రయతి-నాగ దేవకవి మొదలగువారుకలరు. వారినిగూర్చిన ప్రస్తావనస్థలసంకోచముచే విరమించితిని. ఇక కవులు గ్రంథములనుగూర్చి సంగ్రహముగా దెలిపెదను.

౧. జాయపసేనాని నృత్తరత్నావళి-ఈతడు గణపతిదేవచక్రవర్తి బావమరది. అతనిగజ సాహిణి. ఈతడు మహాశూరుడు-కమ్మకుల జుడు. ఈతని 'నృత్తరత్నావళి' నేటికీని సంగీతశాస్త్రవాఙ్మయమున నొక పృశస్త్రగ్రంథముగా పునర్నిజెందినది
౨. విద్యానాథుడు- పృతాపరుద్రుని కాలమున వ్యాప్తించిన సంస్కృతగ్రంథములలో మకుటాయమానమైనది. విద్యానాథమహాకవి విరచితమైన ప్రతాపరుద్రయశోభూషణము విద్యానాథుడుననిది బిరుదనామము. అతనియనలు పేరగిస్తుండు<sup>1</sup>. ఈనామముతోడనే గంగాదేవి తన మధురావిజయమున నీతనిస్తుతించినది. ఈతడు రచించినకృతులు డెబ్బది.
౩. గంగాధరకవి-మహాభారతకథను నాటకరూపమున రచించినకవి. సిద్ధనాథుని పుత్రుడు.
౪. నరసింహకవి-కాదంబరి నాటకకర్త

1 శ్రీ తిమ్మాజి మహాదార సాహితీపరిషత్తునున నీ యుద్యమము చిరకాలములలోనే ఫలవంతముకాగలదు.

1. చూడుడు, అగస్త్య బాలభారతపీఠిక-సుప్రసిద్ధసంస్కృత సాహితీచరిత్ర గవేషణాచార్యులు శ్రీమాన్ ఈయాణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగాదు.

౫. విశ్వనాథుడు—“సౌగంధికాపహరణము” అను సంస్కృతనాటకకర్త. ఈతడు తానగస్త్యకవికి మేనల్లుడనని వ్రాసికొనుటచేత విద్యానాథునికి మేనల్లుడు.

వీరభల్లటదేశికుడు—ఈతనిగ్రంథము లభ్యములు కాలేదు. అనేక శాస్త్రములలో పాండిత్యముగలవాడని శాసనము తెలుపుచున్నది.

అప్పయ్యార్యుడు—ఈతడు క్రీ॥ శ॥ 1310 లో జినేంద్రకల్యాణాభ్యుదయము అను కావ్యము రచించెను. ఈగ్రంథరచనవలన కాకతీయుల నాడు సాహిత్యరచనమున మతవైషమ్యములు లేవని తెలియుచున్నది

రావిపాటి తిప్పరాంతకుడు—ఈతడు సంస్కృతమున ‘బ్రహ్మభిరామము’ అను విద్ధినిరచించెను. వినుకొండ పల్లభరాయడు దానిని ‘శ్రీదాభిరామము’ పేర తెలిగించెను.

కాని పై సంస్కృతరచనలలో పృథాపరుదీరయమునకు వచ్చిన ప్రఖ్యాతి యే యితరగ్రంథమునకు కాలేదు. ఆంధ్రకవుల కుపశీవ్యమైన సంస్కృతాలంకారగ్రంథమది యొక్కటియే యనిన దీనిప్రాశస్త్యము తెలియగలదు. మూర్తికవి నరసభూపాలీయము, నాటకపృథ్వీరణము వినా, దీని భాషాంతరీ

కరణమే కొన్ని సంస్కృతగ్రంథములు ముద్రణయే కాలేదు. ఇంతయేల సంగీతసాహిత్య ప్రపంచము లేదురుచూచుచున్న జాయసేనాపతి నృత్తవత్సావళి యింతవఱకు ముద్రణములోజూచుభాగ్యము మనకు లభింపలేదు

కాకతీయులనాటి సంస్కృత సాహిత్యమునుగూర్చి యొకమహోద్ధగంధిమే వ్రాయదగినంత సామగ్రిగలదు. ఆయన, కాలస్థలపరిమితులననుసరించి సంగ్రహముగా వ్యాసినందులకు. విఘ్నాత్మకమును మన్నింపుడని వేడుకొనుచున్నాను. త్వరలోనే సంపూర్ణగ్రంథ మాంధ్యమహజనులకు నందించెదనని మనవి.

౬. శాకల్యమల్లకవి—ఈతని పూర్విపేరు శాకవెల్లి మల్లికార్జునకవి. ఈతడు పృథాపరుద్రుని యాస్థానకవియే. కాకతీయరాజ్యవిచ్ఛిన్నానంతర మీతడు విజయనగరాస్థానముచేరెను. యీతడు సంస్కృతమున నిరోష్ఠ్యరామాయణము రచించినట్లు మరింగంటి సింగరాచార్యులు పేర్కొన్నాడు. ఈతడు చతుర్భాషాపండిత బిరుదాంకితుడు. అప్పకవి యితని పేర్కొన్నాడు. “అభ్యయసంగ్రహము” అను సంస్కృతగ్రంథమీతనిది. తంజావూరి పుస్తకశాలలోగలదు.

## పాత మున్నెముక

శ్రీ దేవర పల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డి

దానకాలములేని నాయకపల్లి శిథిలశాసనములో  
“కాకతిగణపతిమహారాజులు దిగ్విజయముసేసి పర  
మండలములు సాధించి—నెల్లూరి రాజుచేత ఎనుం  
గులం గన్నిగగొనివచ్చు” రన్నట్లు స్థూలముగాచెప్ప  
బడినది. కాని ఇందలి ‘నెల్లూరి’ జెవరో స్పష్ట  
ముగా చెప్పలేదు.

తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణములో  
“వైరిమదాంధకారమునకు — భూరివతాపంబు”  
వెలుగునివ్వగల మనుమసిద్ధి నెల్లూరు చోడవంశముల  
పురుషుడైనట్లు అవతారిక వ్రాసినాడు. కాని, శాస  
నములో “తిక్కయదేవమహారాజులు — ధర్మాధర్మం  
విచారించి తమ తండ్రి తిరుకాళేశ్వర శ్రీమహాదేవ  
రకు నంగభోగ రంగభోగములకూ—చిలుకపాటి  
కంపనలముతో బోగడపాడనున్నది ( పాలము )”  
దానముచేసినట్లు చెప్పబడియున్నది. కెంటిని కలిపి  
తిరుకాళ మనుమసిద్ధియనుట నిర్వివాదము.  
“—బోళతిక్కదాత్రిశుండు కేవలండె—”

శైశవలీలనాడు పటు  
శౌర్యధురంధర బాహుడైన పృ  
ధ్వీశ నరేంద్రుమస్తకము  
నేడెఱగందుక కేలినల్పాడే.

ఈ వెల్పాటి — పాకనాటి చోడయుద్ధము  
క్రి. శ. 13 శతాబ్ది ప్రారంభమునాటిదని నిశ్చయం  
పక తప్పదు.

క్రి. శ. 1205-06 శకమునకు పిమ్మట  
వెల్పాటిచోడ పృథ్వీశుని రాజ్యపాలన శాసనములో  
చిక్కకపోవుటనుబట్టి తత్పూర్వమే నెల్లూరు మొదటి  
మనుమసిద్ధి కాకతి గణపతితో సంధికావించుకొని,  
వెల్పాటిచోడ పృథ్వీశునితోను, విరోధులైన పడిహారి  
బయ్యన తిక్కనలతోను యుద్ధమునకు సన్నాహము  
చెయగా, యువరాజుగు చోళతిక్కయ యౌషనోద్రేక  
ముతో తెగించి యుద్ధములో వెల్పాటిచోడ పృథ్వీశుని  
తల ఖండించినట్లేర్పడుచున్నది.

పిమ్మట కీ. శ. 1209-10 శకప్రాంతములో కాకతిగణపతి దక్షిణదిగువభాగమున నెల్లరుగాల్చి బయ్యన తిక్కనల శాత్రవ శిరంబులం గొందుక క్రీడ వినోదమునలిపినట్లు సమన్వయము కుదురుచున్నది.

క్రీ. శ. 1209-10 నాటి కందుకూరుతాలూకా గుండ్లపాలెం శాసనములో “శ్రీమన్మహామండలేశ్వర తిరుకాల్తి దేవమహారాజుల మూల (భృ) త్యులైన నెల్లూరుకోటపడవారిలో నీశ్రీమదేవనికొడుకుసేనాం గమూలము” పేరు పేర్కొనబడినది.

“కాకతిగణపతి ధర్మార్థము” పునర్వత్తము కావింపబడిన బాపట్లతాలూకా పెద్దచెరు శాసనదాత రెండవ నన్నిచోడుని కొడుకు (మల్లిదేవుడు) ప్రశస్తిలో “కందుకూరుపురవరేశ్వర-పాకనాండువిషయ(ము)” తన రాజధాని యైనట్లు చెప్పకొన్నాడు. కాగా క్రీ. శ. 13 శతాబ్ది ప్రారంభకాలమునుండి తదంతమువరకు నెల్లూరు పాకనాడు కాకతీయసామంత రాజ్యముగా ఉన్నట్లు కనబడుచున్నది.

క్రీ. శ. 1214-15 నాటి కావలి తాలూకా దూబగుంటశాసనములో “కాంబింగప్పముగొన్నట్ట- శ్రీరాజేంద్రచోడమహారాజుల కొడుకు మన్మసిద్ధన దేవబోధమహారాజులకు ధర్మవ్రగా వారితమ్ముండు బసువ (తకల్లి)-” దానమిచ్చినట్లున్నది. బసువతి తిరుకాలచోడుని అన్న మనుమనిద్ది నెల్లూరు చోడ వంశికుడగునో, కాదో తెలియదు.

గుంటూరుజిల్లా నర్సారావుపేట శాసనములో నెల్లూరు చోడరాజవంశమంతయు కలదు. కాని క్రీ. శ. 1206-07 నాటి మొదటి మనుమనిద్ది పేరందులో చేరకపోవుట చిత్రము.

ఇందలి కాలములన్నియు శాసనాధార కీ. శ. కాలములని విశ్వసించవచ్చును.

సూర్య-వంశము

విక్రమసింహ  
పట్టణపతి:  
తిక్కక్రీతిపతి  
1209-52

మన్మక్షమాపతి  
1257-63

తిక్కక్షమాపతి      నల్లనిద్ది      గోపినాథపతి

(సుతపంచకం)  
ఆగ్రజసుత:  
మన్మగండ గోపాకభూపతి  
(శక. ౧౨౧౯ అగు హేమలంబి.)  
1297-98

కీ. శ. 1295-1326 మధ్యకాలములో క్రీ. శ. 1297-98 ప్యాంతమున రెండవ కాకతీయ ప్రతాపరుద్రునికి నర్సారావుపేట శాసనదాత సామంత రాజైనట్లుకూడ చెప్పబడినది. అన్ని విధముల నెల్లూరు పాకనాడు కాకతీయసామ్రాజ్యములో సామంతరాజ్య మనుటకంటె గత్యంతరము కనబడలేదు.

కీ. శ. 1283-64 నాటి కావలి తాలూకా ముంగమూరు శాసనములో “శ్రీమన్మహామండలేశ్వర మన్మసిద్ధ దేవచోడమహారాజుల మహాప్రధాని శ్రీవత్సగోత్రం-” అని చెప్పబడత అది గౌతమగోత్రు డగు తిక్కనమంత్రి వంశము కాదని చెప్పకతప్పదు.

క్రీ. శ. 1230-31 నాటి ముసునూరుశాస నములోని గండగోపాలుండ ఖండకీర్తిడిప(రు) కాలి దేవభూవరుని రాజ్యము-మంత్రికేతనుండు శ్రీవత్స గోత్రుడో, గౌతమగోత్రుడో స్పష్టముగ చెప్పజాలము. తిరుకాల్తిదేవునికి ‘బోడతిక్కాలతీశ’యను నామాంత



రమున్నట్లు ముసునూరు సంస్కృతశాసనము చెప్పుచున్నది.

ఎట్లయినను క్రీ. శ. 1252 తేది ఉదయగిరి తాలూకా యేపిలగుంట శాసనములో శ్రీమన్మహామండలేశ్వర (వ్యసాహిత) తిక్కయదేవ మహారాజులు నమస్త్యశస్త్రిసహిత శ్రీమన్మహాప్రధానులైన సిద్ధన పెగడ తిక్కయనాథరి పెగడయుం దమతాండినంతోడు నింతపట్టునుంగూడి-స్వస్తిశ్రీసకవరుషంబులలో ౧౧౭౪ నేండు-వరీధావి సంవత్సర(ము) దానముచేసినట్లు చెప్పబడియున్నది. కావున క్రీ. శ. 1252 నాటికి ఖడ్గతిక్కన యనబడు “తిక్కయనాథరి పెగడ” నెల్లూరు చోడతిక్క తిరుకాళుని రాజ్యములో సేనాధి పతియై క్రీ. శ. 1281-82 పాఞ్చతమందలి కాటమరాజు యుద్ధములో మరణించినట్లు చెప్పవీలున్నది.

అప్పటికి రెండవ మన్మసిద్ధికాని, మొదటి తిక్కరాజుకాని జీవించియున్నట్లుతోచదు. రెండవ తిక్కరాజును, నలసిద్ధిరాజును క్రీ. శ. 1281-82 కాటమరాజు యుద్ధములో-పశువులపుల్లరియుద్ధములో పాల్గొని మరణించియుండురనిపించుచున్నది.

వోరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని (రుద్రనుదేవి) కాలమున కాటమరాజు ౩౨ రాజ్యంసేసి లింగాలకొండ యరగ(ద్ద)పాడను నలసిద్ధిరాజుంగూడి యుద్ధము సేసి ఓడుగులవారు చనిపోయేనాటికి కప్పలియుగంబొచ్చి ౧౯౬౫! యేండాయెను. అని గుండ్లపాలెం శాసనములో కలదు.

ఇందలి యుద్ధకాలమెప్పటిదో కాటమరాజు కథనుబట్టి నిర్ణయింపవీలున్నదేమో పరిశీలింతము.

“ఎద్దులుమేపిన యెదురాడరాదు

బీడు కంచులు బెచెరించరాదు

కడువేడ్క యారితి కట్టళ్ళుమాఱు

అనిన యామాటలకు అందరువొప్పి

తనరవ్రాయించిరి తిక్కనవాత

వి(రు)ము సంవత్సరవెలయుకాతికాక

యా శు(ద్ధ)విదియ యలమి గురువారము.

యిలలోన నలసిద్ధిరాజిచ్చిన ‘కవులు’.

అ పు ల మే పు క థ

పై కాటమరాజు కథలో శకకాలసంఖ్య చెప్పక పోయినను, శాసనకథలో నూచించినట్లే ‘కాకితరుధుండు కట్టిన కౌటయు’ పేర్కొనబడినది. కాగా, తెక్క వ్యకారము శా. శ. ౧౨౦౩ అగు నేటి వృషసంవత్సరం కార్తిక శుద్ధ ౨ గురువారమునకు 16.10-1281 తేది బేస్తవారము సమకాలమగుచున్నది. విషు సంవత్సరములో పుల్లరికౌలు పుట్టినను, చిత్రభాను కడపటికి కాటమరాజు యుద్ధము ముగిసినట్లు “చిత్ర భాను అంత్యముకడ యదువంశ(ం)” నూచన చేయుచున్నది. క్రీ. శ. 1281-82 మధ్యకాలములో నెల్లూరు అపులయుద్ధము ముగిసినందున ఖడ్గతిక్కన మరణము క్రీ. శ. 13 శతాబ్ది కడపటికి సరిపోవుచున్నది.

ఖడ్గతిక్కన తమ్ముడగు కవితిక్కనకాలము కూడ కాకతి రుద్రగుదేవి రాజ్యకాలమునాటిదే కాబోలనిపించుచున్నది. క్రీ. శ. 1282-90 మధ్యకాలములో (కవిపతి మన్మసిద్ధిమరణాంతమే) తిక్కన తెనుగు భారతరచన కావించినట్లు తోచుచున్నది. దుద్రనుదేవి వ్యక్తిత్వము ద్రౌపదిలోను, అపులపుల్లరి యుద్ధము, ఉత్తరగోగ్రహాదులలోను కన్నులకు కట్టినట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. రాయభారదుల పునాది కాటమరాజు కథలోనిదే కాబోలు.

క్రీ. శ. 1206-52 మధ్యకాలములో నెల్లూరు రాజ్యమును తిరుకాళతిక్కరాజు స్థాపించగా క్రీ. శ. 1252-63 మధ్యకాలములో చోళమన్మసిద్ధిపాలిటి

(ప్రాయేటం?) యుద్ధములో విజయవైభవము నోడించెను. (ఇతను దళవిధ-కర్మాటోర్విపతులపై డండెత్తిన వైరిగొంగు) రక్కసగంగన గర్వమునణచి, చేకొన్న రాజ్యాంగము గంగయ సాహితీకిచ్చి రాజుగావించెను

మహారాష్ట్ర సామంతుడగు సారంగపాణిని యుద్ధములో ఓడించి, అతని అశ్వమును కానుకపొందిన మేటిరాకు మన్యసిద్ధిచోళుడు.

అట్టిచోళమన్యసిద్ధికి శ్రీ. శ. 1260-63 మధ్య కాలములో కవిబ్రహ్మ తిక్కనచే నిర్వచనోత్తరరామాయణ మంకితమిచ్చి, మామాయని పిలిపించుకొన్న ధన్యతీవి.

మనుసిద్ధితండ్రి తిక్కభూవిభునకు ‘కవిసార్వభౌమాంక మవనిఁజెల్లు(ట)’ కలదని తిక్కన చెప్పట ‘సకలవిద్యాపరిశ్రమ’ మెరిగియేకాని, ముఖపీఠికొరకుకాదని స్పష్టమగుచున్నది.

అశ్వాసాంతగద్యలలోని “శ్రీమదుభయకవిమిత్ర - తిక్కననామధేయ ప్రణతంబు” కృతిపతి మన్యసిద్ధి “శుభయకవిమిత్ర” వ్యంగ్యచరిత్ర నెరిగించున్నదేమో! పరిశీలింపుడు

“మనుమభూవిభుసభా దేనుగన సంస్కృతమునఁ జతురుంజై తా నుభయకవిమిత్రనాముమదాల్చె” నను. అభినవదండి వివరణకంటె, వ్యంగకవి మైత్రియే వాంఛనీయమగుచున్నది.

## శ్రీ దేవాల విచ్చయ్య శాస్త్రి

“వాక్కుత్తు తిక్కయజ్ఞప్రకారము రసా  
భ్యుచితబంధముగ నొక్కొక్కమాటు.”

అని వేమభూపాలుడు తననుగూర్చి పలికి  
నట్లు శ్రీనాథమహాకవి చెప్పికొన్నాడు (కాళి. 1.13)

‘రసాభ్యుచితబంధ’ మనగా, రసమున కుచి  
తములైన పదముల కూర్పు. తిక్కయజ్ఞకవిత్వ మట్టి  
మార్పుకలదియని యర్థము. రసవంతమని భావము.

తిక్కనరచన రసప్రచురమనుట సువిదితవిష  
యమే. కాని, ఆ రచన నర్థముచేసికొని, అందలి  
రసము నాస్వాదించుట సామాన్యపు చదువరులకు  
సాధ్యము కాదు. అటు సంస్కృతభాషాసంప్రదాయ  
ములను, ఇటు తెలుగుపోకడలను చక్కగా గుర్తించి  
యున్న పండితులకు మాత్రమే సాధ్యము. ఒక్కొక్క  
పట్టున, అర్థనిర్ణయము, పండితులకును దుర్బలమే  
యగుచుండును. అవిషయమునే నే నీ వ్యాసమున  
యథావకాశము తెలుపఁదలచుకొన్నాను.

భట్టారకుని భారతానువాదముతో ప్యభవ  
మొందిన ‘అంధభాష’ తిక్కనమనీషి చేపట్టుటతో  
‘తెలుగుభాష’గా తీరి, యించుమించు స్వతంత్రభాషగా  
దీపించినది. తిక్కన పద్యగద్యములలో మూడు  
వంతులు తీటదెనుఁగుమాటలే యుండును. అట్లున్నను  
అర్థము సుగ్రహము కాదు.

ఎందువల్లననగా : అమాట లనేక మీనాఁడు  
వాడుకలో లేవు. కొన్ని సెఱుంతువులకే యొక్క  
లేదు. ఎక్కినవాటికి చెప్పినయర్థములలో పొరపాటు  
లున్నవి. అవిషయ మట్లుండగా, గ్రంథమునం  
దపపాఠములు నందుకొనియున్నవి. అనువాదము  
విశేషభాగము స్వతంత్రముగలువలన నందెహనివార  
ణకు మూలగ్రంథ మొక్కడనో గాని, సర్వత్ర సహాయ  
పడదు.

మఱియు, తిక్కనపదప్రయోగవిన్యాసము —  
అనితరకవి సాధారణము. అయిన యన్వయములు

తెనుగుతెన్నున నడవవు. సంస్కృతసరణితో సాగి పోవును. అవి అచ్చపు తెనుగుచదువరుల కంటకు పట్టక చిక్కులు పెట్టును.

యజ్ఞ తెనుగుపలుకుబిళ్లను. జాతీయములను విరివిగా నుపయోగించును. అవి కేవలసంస్కృత సాహితీపరులకు దురవగాహములై తికమకలు కల్పించును.

\* విరాటోద్వేగములకు టీకలువ్రాసిన పండితులే, యెన్నోతావుల ప్రమాదమున కగ్రమైయున్నారు. ఇక పామాన్యపాఠకులమాట చెప్పవలెనా ?

ఈయెల్లయంశములకును తార్కాణాలుచూపుచు అనువాదమున తిక్కనకైకొన్ని స్వాతంత్ర్య మెట్టిదో మూలములోని భావములను తెనుగున పొందుపఱచిన చంద మెట్టిదో తెలియుటకు, ఎడనెడ మూలమునుగూడ నుదాహరింతును.

భాషారాధనపిరియులైన నేటి పిన్నులకు — తిక్కన తెనుగుతెన్నుల తీరుతియ్యములతో పరిచయము గలిగించుటే నా యీ యుద్యమముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. నా వివరణములోని గుణదోషములకు భాషాభిజ్ఞులు పృమాణము.

(విరాటపర్వము)

1. 'రూపమున యేతైఱ'

'ఇమ్మహనియరూపమునయేతైఱఁ గన్గొని వేడల్

నీకు యో

గృమ్మగుభంగిఁ జెప్పితమిగాని నరోత్తమ! యొండు

గాదు'

(1-226)

'రూపమునయేతైఱ=అకారముయొక్క గొప్పతనము' అని టీక.

\* విరాటపర్వమునకు శ్రీ చదలవాడ సుందరరామకృష్ణ గారును, శ్రీ దండిగుంట సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారును, టీకాకర్తలు. ఉద్వేగపర్వమునకు శ్రీ నేటూరి పార్థ సారథి అయ్యంగారు టీకాకర్త.

'రూపమున యేతైఱ' షష్ఠీతత్పురుషము కాదు; సప్తమీ తత్పురుషము, ('కొన్ని యెడల సప్తమీతత్పురుషమునందు న వ్యక్తంబగు'. ప్రాథ సమాసం ౩:1)

ఇట్లే తిక్కన 'చెల్వమునయేతైఱ' అనియు పృయోగించియున్నాడు.

'జోహణియొండె నొండెను నరుంధతి గాక

మనుష్యజాతియే

యీ హరిణాక్షి చెల్వమునయేతైఱ చూడ్కుల

నాచికోలకా

దాహితగౌరవంబగు శుభాంగముతేజముఁ జూడ బుద్ధి సం దేహముఁబొందుచున్నది నతీజనమిట్టిదెయ్యెగఁబునన్"

(1-295)

'ఈ హరిణాక్షి, రోహిణి యొండె, అరుంధతి యొండెను. కాక మనుష్యజాతియే?' అని యన్వయము. 'ఈయింతి, దేవతాకాంతగాని, మానవ కాంతికా'దని భావము.

'చెల్వమున యేతైఱ=అందమునందలి యతి శయము చూడ్కులర్-అచికోలకారు = చూపులను హరించుటయే కాదు; అహితగౌరవంబగు = గౌరవ యుక్తమైన శుభాంగము తేజమున్, చూడన్=శుభాంగముయొక్క కాంతిని చూడగా, బుద్ధి-సందేహముఁ పొందుచున్నది' అని యర్థము. 'శుభాంగముఁ దేజముఁ జూడ' అనివావిశ్ల-వేమూరిచక్కలు పాఠము-సరికాదు.

'ఈ హరిణాక్షిచెల్వమున కెతైఱఁ జూడ్కులు నాచికోలుగాదా ? హితగౌరవంబగు శుభాంగము దేజముఁ జూడ' అని చదలువాడవారి పాఠము.

'ఈ హరిణ అక్షి-చెల్వమునకున్=జింకకన్నుల వంటి కన్నులుగల యీ ద్రోపది చక్కదనమునకు, ఏతైఱ= అతిశయముచేత, నాచికోలు = దక్కినవి, కాదా=జైనలు, హితగౌరవంబు = ధరింపఁబడిన గొప్పతనము గలది. శుభాంగమున్=మంచిదేహమును' అని వారి టీక.

పారి పాఠము; వారు చేసిన పదవిభాగము, 'ఈ భూరిహక్షి=ఈదౌగవచి' యిత్యాదిగా వారుచెప్పిన యర్థము. ఎంతవఱ కొప్పఁదగి యున్నదో, విజ్ఞులగు పాఠకులే విచారించుచుగాక!

'రూపమున యేతైఱ' వంటిదే-ఇంకొకపగయోగము.

'మధ్యం దినమునయినుమాడ్కి బయలఁ దేజో నిధి భంతునుసూనుఁ డాప్తె' (భీష్మ 31-393)

'మధ్యందినమున యినుమాడ్కిన్=మధ్యాహ్నమునందలి సూర్యునివలె' అని యర్థము.

## 2. 'అనుజ్ఞలముసేయు'

'కాళ్లయొప్పిద మాఁడుకట్టనుజ్ఞలముసేయంగ' (1-228)

'అఁడుకట్టు-కాళ్లయొప్పిదము - అనుజ్ఞలము సేయంగన్' అని యన్వయక్రమము.

'అఁడుకట్టు=అర్జునుఁడుకట్టుకొన్నచీర, కాళ్లయొప్పిదము=(అతని) కాళ్లయొక్క అందమును, (ఒప్పిదము) - ద్వితయార్థమున పగథము) అనుజ్ఞలము సేయంగన్=ఉజ్జ్వలము కాని భానినిగా చేయఁగా' అని యర్థము. 'కాళ్ల అందమును చెఱవఁగా' అని భావము.

'ఉజ్జ్వలముచేయు'; 'ప్రచురముచేయు'-అనుట సహజము. 'అనుజ్ఞలముచేయు'; 'అప్రచురముచేయు' వంటివ్యయోగము లరుదు.

## 3. 'మఱుగుపడు'

"మంచు మఱుగుపడిన మార్తాంధుఁడును బోలె నీఱు గలిసియున్న నిప్పువోలె" (1-228)

'మంచు-మఱుగుపడిన = మంచు-అడ్డపడిన, మార్తాంధునివలె' అని యర్థము. 'మఱుగుపడు' అను క్రియకు 'అడ్డపడు' అను నర్థమును నిఘంటువు లియ్యలేదు. 'దాగు, తిరోహితమగు' అను నర్థమును మాత్రమే యిచ్చినవి. ఆ యర్థము స్వయమున సరి

పడదు అందువలననే టీకాకర్తలు- "మంచు మఱుగుపడిన=మంచుకప్పిన" అని యర్థము వ్రాసినారు.

'నిప్పుబోలె' అని అచ్చుపగతుల పాఠము. 'నిప్పువోలె' అని యుండుట వ్యాకరణసమ్మతము. (చూ. పౌఢ సమాస 3౮)

## 4. "కూర్చికాక"

"అవలవచ్చు నాపదల కన్నిటికోర్చి లతాంగిఁ గూర్చికాకి వెడమాటలన్ మదలఁడు" (2-78)

కూర్చికాక=కూర్చక. (కూర్చిననేగాని)

అవతలవచ్చు అపదల కన్నిటికిని తల యొగ్గి ఎఱైనను, ఈ లతాంగిని (సైరంధ్రిని) కీచకునకు కూర్చవలసినదేగాని, అట్లు కూర్చక, వట్టిమాటలతో వానిని మరలించఁజూచుట వృథాపయత్న మని భావము.

'కూర్చికాక' వంటి ప్యయోగము లితరగ్రంథములలో మృగ్యములు.

## 5. "చూపిచెప్ప"-"కావలయు"

"ఎన్ని విధంబులఁ జూపిచెప్పినం, గావలమైన వీఁడు తగుకార్యమువట్టునె?" (2-78)

"చూపిచెప్పినన్=చెప్పినను" అని టీక.

'చూపిచెప్పట'-అనఁగా 'చెప్పట' కాదు. మంచిమాటలతో దృష్టాంతపూర్వకముగా మందలించుట.

'చూపిచెప్ప'-శ. ప. క్రియ, అందియచ్చు; చెప్పిపుంపు; పట్టియాడు-మొదలగు క్రియలవంటిది. తిక్కన మఱిరెండు తావులలోను వాడియున్నాఁడు.

(1) "మాకుం గుడుమిం, డిదె మీరు పక్కగొనుఁ డని చరురడిచిన మనసుపొందు చక్కంబుడునే?"

"అని చూపిచెప్ప" (ఉద్యో 1-312, 313)

ఇక్కడ, "చూపిచెప్ప=పొడిచి పటికి" అని టీకాకర్త వ్రాసిన యర్థము. అనుచితము.

(2) ఏ క్షణ సూపిచెప్పిగాని యది రణంబుపాడి  
గామి యెఱుంగుదున్” (శల్య 2-105)

(ఈ ‘చూపిచెప్ప’ అను క్రియనుగుణించి, నేను  
శుభకృత్యవత్పరాదిసంచితలో— ‘తిక్కన తెనుగు  
తెన్నులు’ అను వ్యాసమున చర్చించియున్నాను )  
నిఘంటువులలో ‘చూపిచెప్ప’ అనుకీర్యులైదు.

“కావలమైనవిడు” అని, వావిళ్ల - వేమూరి  
ప్రతుల పాఠము. కావలము=కావలము కలవాడు,  
అహంకారి. (రూపాంతరము-‘కావరము’)

‘కావరుడైన విడు’ అని చదులువాడ-పా.-  
‘కావరుడు=దుష్టుడు’ అని వారి టీక.

‘కావరుడు’ అన నక్కఱలేదు, ‘కావరము’  
అన్నను మహర్షాచకమే యగును, కావరములు’  
అని తిక్కన వాడియున్నాడు.

“నీవు సుయోధను పాలితి

బోవగవల దనియు నొక్క బుద్ధి వొడమెడున్

గోవింద! యతడు మంత్రులు

గావరములు చక్కవినరు కార్యవచనముల్”

(ఉద్యోగ-3-28)

సూ. ని; ‘కావరము’ క్రింద, -“కావరమునఁ  
జక్క వినరు కార్యవచనమున్” అను పాఠమును  
చూపి, (వ్యాకర్షణి పాఠము-కావరములు. ముద్రి-  
భా-ల-వ్యా.) అని తెలిపినది.

‘కావరముచేత వినదు’ అనుటకంటెను, ‘దుర్యో  
ధనుడును’ అతని మంత్రులును-దురహంకారులు;  
కార్యవచనములు వినదు’ అనుటయే యుచితము.  
కావున ‘కావరములు’ అను పాఠమే గ్రాహ్య మనఁ  
దగి యున్నది.

మూలమున ఈమాట లేదు.

“న మమైతన్మతం కృష్ణ యత్త్వం యాయాః  
కురూన్వపగతి సుయోధన స్సూక్ష్మమపి న కరిష్యతి  
తే వచః” (71-83) అని మూలము.

6. “వివములొఱుఁబుఁద్రెంచు”; “కొఱలుము”

“ఆనవమున కని నీడు ని

వానమునకు దివముల్ నవశ్యంబును నే

నా నుదళిం బుత్తెంచు ని

జానక్తి ఫలింపఁ గొఱలు మభిమతి కల్గిన్”(2-81)

దివములోన్-పుత్తెంచున్=పగటిలోపంపుడును  
‘పగలుపంపుడు’ ననుట నేటి వాడుక. వాడుకమాట  
యెట్లున్నను, సుదేష్ట సైరంధ్రిని పగటివేళ పంపుడు  
నన్నట్లు చెప్పుటలో ప్రయోజన మేమో, ఈమాట కందు  
టలేదు. ఈమాట మూలములో లేదు.

‘కొఱలుము’ అను క్రియకు టీకాకర్త లర్థము  
చెప్పలేదు. సూ. ని, కోపించు; ఉంచు; వెలుగు;  
అతిశయించు; ఒప్పు; నిండు; పడయు; కోరు—అను  
ఆర్థము ఆర్థము లిచ్చినది గాని, అం దొకటియు  
నిందు సరిపడుటలేదు.

సందర్భము ననుసరించి, ఆభిమతి కేళిన్=ఇష్ట  
మైన క్రితయందు (=రతిక్రితయందు). నిజానక్తి  
ఫలింపన్=నీకోరికకీరునట్లు, కొఱలుము=అనుభవిం  
పుము’ అని చెప్పట యుచితముగా కనఁబడుచున్నది.  
“తత్రైవాం ప్రేషయిష్యామి సురాహరిం ఉపాంతిమ్  
తత్ర సంప్రేపితా మేనాం విజనే నిరవగగ్ధేహ”

(15-6)

“సాంత్వయేధా యథాకామం సాంక్ష్యమానాః మే  
ద్యద్” (,,-7)

అని మూలము.

7. “పుట్టుట గలుగ భావించు”

“పాంహలివలని తగులు చిత్తము నుత్తలపఱు  
పం దలరి....దుర్విదగ్ధండుగావున నమ్ముగ్ధకుం దన  
సన్నిధి గామవికారంబు పుట్టట గలుగ భావించుచు.”

(2-82)

కామవికారంబు, ‘పుట్టుటగలుగ భావించుచు’  
అనగా, పుట్టియుండు నగుకొనుచు’ అని యర్థమై

యు సునచి తోగనుచున్నది. కాని 'పుట్టుట-కలుగన్' అనిగా సరియైన స్వర్ణ మేమా స్పష్టముగా నేర్పడుట లేదు. అందువలననే కాబోలు! బీకాకారులు, 'కామవికారము=మృగభవితము' అని చెప్పి, 'పుట్టుట కలుగన్' అను భాగమును వదలివేసినారు. పూర్తి పదార్థము చెప్పగలదునని యిట్టి చిక్కుమట్టములందును గోచరించుచుండును.

#### 8. "ఏలుదెంచి"

"కేలిమై నొక్కట లీలఁ గ్రేళ్లుతీరెడు  
వాలుగుసోగల నేలుదెంచి" (2-83)

అని వా.ల. వేమూరి-పూర్ణుల పాఠము. 'వాలుగు' అసాధువు. 'వాలుగ' సరియైన రూపము. ఇది కన్నుల వర్ణనము— 'వేళ్ళుతీరెడు=ఎగిరిపడు, వాలుగ=వాలుగచేపలయొక్క, సోగలన్=సోగతనమును, ఏలుదెంచి=ఏలి, శాసించి' అని యర్థము ('ఏలుదెంచు' దైవస్మృద్ధ్యంతకము) కన్నులు వాలుగలవలె చంచలములును, సోగలున్నై యున్నవని భావము. కన్నులను వాలుగలతో పోల్చుట పునీర్థము.

"తెలి వాలుగల డాలుగల సోగ కనుదోయి"  
(శుక. 1-31:5)

'ఏలుదెంచు' అనుక్రియ శ. ర. లో లేదు. సూ. ని. లోను లేదు. వా. ని., "ఏలుదెంచు. (ఏలు+తెంచు. స్వార్థమున) శాసించు" అని యర్థముచెప్పి, ఈపూయోగమునే చూపించినది;

"వాలుగ సోగల మేలుడించి" అని శ.ర. పా. ('సోగ' క్రింద) "క్రేళ్ళుగెగడు వాలుగు సోగల మేలుడించి" అని సూ. ని. పా. ('మేలు' క్రింద).

చడలువాడవారిదియును ఇదే పాఠము—  
"క్రేళ్ళుగెగడు వాలుగుసోగలమేలు = వాలుగచేపలయొక్క చిత్తతలయొక్క చక్కదనమును, డించి=తక్కుపపఱచి" అని వారిటీక.

క్రియ 'క్రేళ్ళుగెయ' గాని, 'క్రేళ్ళుసగు' కాదు. కనుక 'క్రేళ్ళుసగు' అను పాఠము అపవృ.

"మేలుడించి" అను పాఠమును అసాధువే. ఎందువల్ల ననగా :

'వాలుగుసోగలన్ - ఏలుదెంచి'

'నెఱవిఱితమ్ములన్ - ఆఱకతెగడి'

'వాలికతూపులన్ - తూలఁబోలి'

'కొక్కారుమెఱుగులన్ - చక్కఁచి'.

అని పద్యమున - నాలుగుపాదములలోను - వాక్యములు చక్కగా - ఒక్కభక్తిలో నడపఁబడినవి. నాలుగుపాదములలోను, సోగల; తమ్ముల; తూపుల; మెఱుగుల - అను ద్వివితీయాంతముల వేంబనే ప్రాస యతులు కూర్పఁబడినవి. అది యొక శిల్పము.

"వాలుగుసోకలమేలు - డించి"

(వాలుగు సోగలయొక్క మేలున్ - డించి) అను పాఠమున వాక్య మాఘక్తిలో లేదు. తక్కిన మూడువాక్యములతో నతుకక పద్యములోని శిల్పమును భంగపఱచుచున్నది. కనుక అది కవిపాఠము కాదు. 'ఏలుదెంచి' అనునదే కవిపాఠము.

#### 9 'అర్థముసొచ్చిన సిగ్గుపెంపు'

"చిత్తము మెచ్చి నాపలనఁ జిక్కగఁ పెండియు నా  
లతాంగి యు

చొత్తినయల్లు నాకుఁ దన యల్లము దెల్లముసేయ

కున్నిదా నత్తతీఁ గ్రొత్తకాన్పగుట నడ్డముసొచ్చిన సిగ్గుపెంపు నన్ముత్తలమందఁజేయుటకున్ తలపోసి యెఱుంగ  
నయ్యెడున్." (2-84)

ఇది వావిళ్ళ వేమూరి పూర్ణులపాఠము. చడలువాడవా రిపాఠమునే తీసికొని అర్థతాత్పర్యము లిట్లు వ్యాసినారు.

"సిగ్గు పెంపు = సిగ్గుయొక్క యతిశయము— మనస్సు నాయందుఁ దగిలియున్నను సైరంద్రి తన

భావమును నాకు వెల్లడిచేయకపోవుట, పృథమదర్శన మగుటచే నాకు సంతాపము గల్గింప సిగ్గు అడ్డపడు తుచేతనై యుండవచ్చును— పాఠాం— సిగ్గు పెంపు త న్నుత్తలమందఁజేయుటకునో = సిగ్గుయొక్క యతిశ యము, తన్ను = మైరంధిని, కలఁతనొందఁజేయుట చేతనో, ఇదియే స్వరసతరమైన పాఠము.”

‘కిచకునకు సంతాపముగల్గించుటకు మైరంద్రి సిగ్గు అడ్డపడిన దనుటయు, ‘ఉత్తలమందఁజేయుట కునో’ అను మాటకు, ‘కలఁతనొందఁ జేయుటచేతనో’ అని అర్థముచెప్పటయు సరికాదు. వారు తీసికొన్న పాఠము, స్వరసతరమని వారు ప్రశంసించిన పాఠాంతరము - రెండును - అసాధువులే.

సూ. ని. లోను, వా. ని. లోను (‘కాన్పు’ క్రింద) “తా. సత్తఱిఁ గ్రొత్తకాన్పుగుట నడ్డముసొచ్చెనో సిగ్గు పెంపు” అని పాఠము.

మైపాఠముకంటెను కొంత మేలేగాని, పాఠము- అడ్డముసొచ్చెనో సిగ్గు పెంపు” అనియుండుట కంటెను, ‘అడ్డముసొచ్చిన సిగ్గు పెంపొ’ అని యుండుట యుచితతరము.

అప్పుడు, ‘మైరంద్రి నన్నువలచియు, తన యల్లమును నాకు స్పష్టముగా తెలుపకుండుట, క్రొత్తగాచూచుటవలనఁ గలిగిన సిగ్గుచేతనో? లేక న న్నుడికింపఁదలఁచి ఆవిధముగా నున్నదో?’ అని యర్థమగును.

ఏమైనను, పద్యములోని భావము స్ఫురించు చున్నదేగాని, రచన పృథివీపాఠముచెప్పుట కనువు పడుట లేదు. అదే తిక్కన కవిత్వములోనున్న చమత్కారవిశేషము.

#### 10. ‘ఇక్కిడక్కడవెట్టి’

“ఏడు సాగరములు నిక్కడక్కడవెట్టి పలుచనిరొంపి మై నలఁదికొనఁగ” (2-134)

“ఏడు...వెట్టి=ఏడుసముద్రముల నీరంకయుఁ బాఱఁజెల్లి” అని తీక.

ఇక్కడక్కడవెట్టుట-యనఁగా ‘కలఁచుట’గాని ‘పాఱఁజెల్లుట’కాదు. ఇక్కడక్కడవెట్టి=కలఁచి-అని యర్థము.

తిక్కన యీక్రియను నిర్వచనోత్తరరామాయణ మునను వాడియున్నాఁడు.

“ఒడలి పెంపున వీచి జడనిధు లిక్కడ

క్కడవైచు మంథనగంబు కరణి” (4-22)

క్రిడాభిరామమునను, ఈక్రియ ప్రయత్నమైయున్నది.

“వే, పెక్కి దువాళిచేః చలి యిక్కడనక్కడ వెట్టు వేళనన్” (45) ‘ఇక్కడనక్కడవెట్టున్=భాధించును’ అని యిక్కడ అర్థము.

‘ఇక్కడక్కడఁజెట్టి’ అని భారతమునను, ఇక్కడ నక్కడఁజెట్టు’ అని క్రిడాభిరామమునను ముద్రితమై యున్నది. కాని, యిది శబ్దపల్లవక్రియ. కనుక ‘ఇక్కడక్కడవెట్టి’-‘ఇక్కడనక్కడవెట్టు’ అని యుండ నగును

ఈక్రియ శ. ర. లో లేదు. సూర్యరాయ వావిళ్ల నిఘంటువులలోను లేదు.

#### 11. “ఇక్కడక్కడవడు”

“ఇంతి, ధన్యుఁజూడమి కెంతయుఁ చల్లడిల్లు,

నిక్కడక్కడవడుఁ దగు అనుమడింపఁ,

జూచు నత్తనిన్” (2-250)

ఇక్కడక్కడవడున్=క్షోభించును. (చదలువాడ వారు, ఈక్రియ కర్తవ్య వాగ్యులేదు.)

‘ఇక్కడక్కడఁబడున్’ అని అచ్చుపాఠుల పాఠము ఇదియును శ. ప. క్రియయే. కావున ఆపాఠము సరికాదు.

ఈక్రింది పద్యములలో సరియైనరూపమే ముద్రితమై యున్నది.



“అడవి మొన లక్కడక్కడ, పడి దిగిగెన”

(నిర్వ, 6-121)

“అనుమానముతోడ నిక్కడక్కడవడినన్”

(నిర్వ, 8-100)

ఈక్రియ వా, ని, లో నున్నది. సూ ని శ. లలో లేదు.

## 12. ‘పట్టునఁబలుచు’

“అడవి కొద్దులు చిట్టుముట్టుడ వెడగు

పడిన యల్లంబు పట్టునఁ బలుచు దనకు

వశముగాకున్న నెంతయు వంతఁబొందు” (2-292)

‘వెడగుపడి యల్లంబు=కలతనొందిన మనస్సున, పట్టునఁ బలుచున్=చక్కఁబట్టుటకు, వశముగాకున్నన్’ అని యర్థము.

‘పట్టుపలుచున్’ అను నర్థమున ‘పట్టునఁబలుచున్’ అని ప్రయోగించబడినది. అన్ని యచ్చుప్రతుల లో ‘సా’ విధి యున్నది. ‘పట్టునఁబడు’ విశేష ప్రయోగము ఈక్రియ నిఘంటువులలో లేదు.

## 13. ‘చే పడు’

“నాపడుచు గుంపవల

చేపడి మృతఁబొందె వీరె సింహబలుడు” (3-3)

‘గుంధర్వుఁడ చేపడి=గుంధర్వులకు చిక్కి’ అని యర్థము.

‘చేపడు’ శ. ప. క్రియ. (చే+పడు)

“ఈపనిమీది భారమున నీవిట వచ్చితిగాన పాఁడవుల సేవదీరేని చంపను.” (ఉష్టి. 4-68)

‘చేపడు’ - ఏకపదము. ఇట్లు ప్రాసస్థాన ప్రయోగములు కనబడుచున్నను, పండితులు కొంటలు, ‘చేబడు’ అని యెందుకనఁగూడదు? అని వివరించుచున్నారు. పొరపాటు.

‘చేన్+పడు=చేబడు’ అన్నచో, అవి వ్యస్త పదములు గావున శ. ప. క్రియ యనిపించుకొనవు. ‘చేతియందు-పడు’ అను నర్థము నిచ్చునేగాని,

‘చిక్కు, పశమగు’ అను నర్థము నియ్యవు. వివాద మపరిష్టానమూలకము.

## 14. ‘ఎల్లవారు’

“ఎల్లవారు, డుం దనవారిఁ దోకొని కడున్ రభసంబునఁ గూడి వార్తకున్, ముందఱఁ బోయి, గోధనము ముట్టుకొనన్ వలయున్” (3-126)

(ఎల్లవారున్=ఒక్కొక్కడును” అని తీక.

‘ఎల్లవారు’ డనఁగా ‘ప్రతివారు’ అని యర్థముగాని, ‘ఒక్కొక్కఁ’ డని కాదు. అందు కీక్రింది. ప్రయోగము నిర్ధారకము.

“వెర విట్టితెఱంగని వెంగలితనమని

యెల్లవారును దన యెఱిగినట్టి

తెఱంగున నిజకార్యదృష్టిఁ గనుంగొను”

(సాష్టి 1-45)

వ్యవహారమున ‘ఎల్లవారు’ అను బహువచన రూపమున్నది గాని ‘ఎల్లవారు’ అను ఏకవచన రూపము లేదు. ‘ప్రతివారు’ అనుట నేటి వాడుక.

## 15. ‘పాదులు నించెద.’

“వెఱచితిరేని నిల్వుఁ దొకవీరున కొక్కఁడ చాలుఁ

గాక యెం-

దఱు వలయుం గపిధ్వజము దవ్వుల వ్రేల్పిడిఁ

ద్రుంచివైచెదం-

బఱపెదఁ దత్పితాచముల భగ్నుముసేసెదఁ దేదు

సారధిన్.

నెఱుకులనొంచెదం బొదులు నించెద నర్థము

గాత్రశాలలోన్.” (4-201)

‘పొడి’ యనఁగా-తూణిరము. (అంబు లుందు గొట్టము)

“తరకనంబు; చిత్తశివ పొడి దొన యనఁ బరఁగుఁ

దూణి” (సాంబ. స్థావర. 63)

‘గాత్రమున-అంబులపొదులు (తూణీరములు) నించెద’ ననుటలో ఔచిత్యము లేదు. అందువలన, నూ. ని.

‘పొది’ అను పదముక్రింద ఈపద్యమునే యుదాహరించి, “పొదులు = బాణసమూహములు, నించెదను” అని యర్థము చెప్పినది ఆ యర్థము ప్రకరణము ననుసరించి చెప్పబడినది. ప్యయోగాంతరములేదు. తిక్కన ప్యయోగములు స్వతః ప్రమాణములు.

నూ. ని. చెప్పిన యర్థముచితముగనే యున్నదిగాని, పద్యమున అర్థునునిగాత్యము శాలగా చెప్పబడియున్నది. ‘శాలలో బాణసమూహము నించెద’ ననుటలోను, ఔచిత్యమగపడదు మఱి.

‘పొది’ కి మఱియొక యర్థమున్నదో! లేక పాఠములో పొరపాటున్నదో! విచారింపదగును. ‘మూలములో’ ‘పొదులు’ లేవు; ‘గాత్యశాల’యునులేదు.

“అద్య దుర్యోధన స్యాహం శల్భం హృదిచిరస్థితమ్.  
సమూల ముద్ధరిష్యామి చీభత్సం పాతయన్ రథాత్”  
(48-21)

“హతాశ్వం విరథం పార్థం పౌరుషేపర్యవస్థితమ్,  
నిశ్వనంతం యథానాగ మద్య పశ్యంతు కౌరవాః”  
(48-22)

ఇప్పటికే వ్యాసము పెరిగి, యెల్ల యిందుకగా నతిక్రమించినది. అందువలన- తిక్కన భారత భాగము తాళపత్రప్రతులసహాయమున పరిష్కృతము కావలసియున్న దనియు, ఆ కవిబ్రహ్మరంగ కంఠకును మంచి వివరణగ్రంథమొకటి వెలువడినదిగాని, అందలి యర్థభాషసారస్యముల సంగతముచేసి కొని యానందించుట కందఱికిని ననువుపడదనియు మనవిచేయుచు నింతటితో విరమించుచున్నాను.

## బద్దెన నీతి సారము భావనలు

శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావు

[నేడాంధ్రభాషాపోషకులలో శ్రీ తిమ్మరాజుగారగగణ్యులు. ముఖ్యముగా ప్యాచీనాంధ్రసాహిత్య సముద్ధరణకు శ్రీ ముల్లపూడివారు మూలస్తంభాయ మానులు— వారి అభినందన సంచికపరియోగ చిన్ని కానుక. శివుని యనుగ్రహమున శ్రీ తిమ్మరాజుగారు అఖండాయురారోన్మేష్యరభాగ్యములను బడసి ఇతోధికముగా నాంధ్రభారతీనమారాధకులై విలసిల్లుదురు గాత !]

ప్యాచీనాంధ్ర వాఙ్మయమున పృదురపగవారమును ఒడవిన కావ్యములలో బద్దెన నీతిసారము వైవధి ప్రథమగణ్యము. బద్దెనీతులని యీశ్వరకృత వ్యవహార నాటకము. ఈగ్రంథమును నిప్పటికేబది మూడేండ్ల క్రింద పీ. శే. మాగవల్లి రామకృష్ణకవి మహోదయులు ముద్రించెరి. కాని యీనాటకపుటల లభ్యమగుట చేత శ్రీయుతులు ముల్లపూడి తమ్మరాజుగారు దీనిని కీవల నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి ప్రక్షమున వున్నద్రణముచేసి యాంధ్రవిద్యల్లోకమున కందించి

యున్నారు. ఇందులకు సాహిత్యలోకమంతయు వారికి కృతజ్ఞత చూపవలసియున్నది.

ఈపునర్ముద్రణము శ్రీ కవిగారి గ్రంథముకేయయ్యును. నిందు పూర్వము కీ. శే. చెలికానిలచ్చారావుగారు పృకటించిన బద్దెనీతులలోని పద్యములుకూడ (కవిగారి ముద్రణమునలేనివి) చేర్చి ముద్రితములైనవి. అంతేకాక ఇందు మఱియొక విశేషముగలదు.

సాధారణముగ మనము ఒకగ్రంథము ముద్రితమై దానికి పీఠికయున్నప్పుడు, తిరిగి ఆ గ్రంథము ముద్రితమైనప్పుడా పృథమముద్రణపీఠికను విడిచి పెట్టియే ముద్రించుచుందుము. దానితో కవి కాల నిర్ణయాదులను గూర్చియేగాక సాహిత్యవిషయములనుగూర్చి కొన్ని వివాదములు చెలరేగుచున్నవి. శ్రీ మాగవల్లి రామకృష్ణకవిగారి నన్నెచోడని కుమార సంభవమునకు రెండుభాగములకు రెండుపీఠికలు

కలవు. ఈరెండింటిని నేడు కుమారసంభవమును శిరిగి ముద్రించిన. మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము వారుగాని, వావిళ్లవారుగాని ముద్రింపనేలేదు. అది యందుబాటులో లేనందున నేటివఱకును నన్నెచోడని గూర్చిన విషయములు సమస్యలుగానే యున్నవి. ఈగ్రంథము నందఱుగాక, కవిగారిపేరిక యథాతథ ముగా ముద్రితమైనది<sup>1</sup>—ఇదియంతయు ప్రశంసనీయమైన పద్యతి.

ఇక నీగ్రంథ పునర్ముద్రణమున జేర్పదగిన కొన్నియంశముల నిట వివరించుచున్నాను.

### స క ల నీ తి స మ్మ త ము

తెలుగున కీ. శ. 1430 ప్యాంతముల వెలసిన మడికి సింగన సకలనీతిసమ్మతములో బద్దెననీతినుండి చాలపద్యము బుదాహృతములైనవి. అందు “బద్దె నీతులు” అని యీగ్రంథము పేరుగలదు. దీనిని బట్టి యీకృతి సాహిత్యమున నెంతవరదారముగడించినదో తెలియనగును.

ఇది మొట్టమొదట తెలుగులో వెలసిన సంవలన గ్రంథము<sup>2</sup>—ఇందీనాడు మనకలభ్యములైన, పురుషార్థ సారము కామందకము ముద్రామాత్యము పంచతంత్ర మొదలగు నపూర్వగ్రంథములు బుద్ధరింపబడినవి—భారత కుమారసంభవం దివ్యకావ్యములనుండి పద్యములు

1 అంధసాహిత్యపరిషత్తు (కాకినాడ) వారి ప్రథమప్రచురణ చదవవార మల్లన వివచనారాయణ చరిత్ర కీ. శ. 1940లో ద్వితీయముద్రణ జరిగినపుడు ప్రథమముద్రణ పీఠికతో నాపీఠిక గలదు.

2 ఇది యిప్పటికి 40 యేండ్లక్రింద ఆంధ్రగ్రంథమాలలో వెలువడినది. ఈముద్రితప్రకృతినినాడలభ్యములు. ఇది శ్రీ కవిగారు సంపాదించినదే—పీఠికతోనున్నది. ఇది తక్షణమే పునర్ముద్రణము కావలసిన యుద్గ్రంథము. ఈనాడు మనకు లభ్యమైన నూతనవిషయములతో వెలువరింపదగినది.

చేకొనబడినవి. కాబట్టి కేవలము మనకు నష్టప్రాయములైన గ్రంథములనుగూర్చియేగాక “పాఠభేదములను” చూచుకొనుటకు నెంతో యుపయోగపడును.

ప్రస్తుత ముద్రణమున 35 పుటలుండి 45వ పుటవఱకును నున్న “పాలికపద్యములు” అను శీర్షికతో, భోజరాజవిభూషణాది గ్రంథములనుండి ముద్రితములైన పద్యములన్నియు నీ సకలనీతిసమ్మతములోనివేయని యెఱుంగనగును.

### రాయవాచకము

సకలనీతిసమ్మతముననేగాన, కీ. శ. 1530 ప్యాంతములవెలసిన “రాయవాచకము<sup>1</sup>” నందును బద్దెనీతుల పశ్యంసగలదు. ఇది విజయనగరరాజులకు, ప్యాతకాలమున పరిసీయముగానుండినటుగాతెలియుచున్నది. చూడిందున్న యీక్రిందివాక్యములు.

“విద్యానగరమందు వీరస్వస్థింహరాయలవారు బ్రహ్మముపలరూసలెవి ఆరాధ్యులనామావళులున్నా అధ్యాత్మసంక్రీడనలున్నా. పాండవగీతలు, భగవద్గీతలు, గజేంద్రమోక్షం, భారతసావిత్రి, దధిపామనస్తోత్రము.....సంజయనీతి, విదూరనీతి, చాణక్యనీతి; బద్ధనీతి ఇది మొదలైనవిన్న పఠించెవారు.”

పైవానిలో ‘బద్ధనీతి’ అనగా బద్దెననీతిసారముక్తావళి—ఇచ్చట బద్దెనీతిని పేర్కొనుటయేగాక, యాగ్రంథమునుండి యీక్రిందిపద్యములను రాయవాచకకర్త యుదాహరించినయైనాడు.

1 క.న్యాయము పూజపెక్కువకును  
పాయము పూజకలిమిసేరికుపాయంబగుటన్  
న్యాయముభండారము నర  
నాయకులకునందు శీర్షిసారాయణుడా.

1 రాయవాచకము—కర్ణాటరాజుల దినచర్యదెలుపు పదన గ్రంథము. విశ్వనాథనాయకుని స్థానావళి రచించినది. విజయనగర చారిత్రకులకు ప్యామాణికమైనది. ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తుకఠితము.

ఈపద్యము ముద్రితగ్రంథమున 3 వది.  
ప్రాయము అనుదానికి ప్రాయము అని పాఠము  
మాచ్చవెందినది.

2 బలవర్గము సామంతుల

బలమున కర్గలముగల నృపాలున కొదవే  
బలిమె పెఱ నృపతికాజ్ఞా  
పతుంపదకెంతదవ్వు బద్దెనరేంద్రా.

ఇది 11వ పద్యము. నృపాలున కొప్పన్  
అను పాఠము సరియైనదిగలదు.

3 పత్నిధరితియు, పురుషుల

రత్నములెప్పుడు పురంధి రత్నములు శిలా  
రత్నము లవనీపతులకు  
పత్నుల రత్నములు వగవ బద్దెనరేంద్రా!<sup>1</sup>

ఇది 11వ పద్యము—'వగవ' అనుదానికి 'తలవ'  
అను పాఠభేదముగలదు.

బద్దెనీతిలోనే యాగ్రంథము పృథాకవేళ పతి  
యింపవలయునని, దానివలన నెంతయు మేలుకలుగు  
నని 122వ పద్యమునగలదు.

ఉ. బద్దెనీతియెప్పుడు పృ

భాతమునం బరియించిరేని వా  
రెద్దెనకేగిరేని తన  
యింటనుఖంబున నున్నయట్లయ్య  
పద్దశవాయు శత్రువులును  
బంధులుగావున భద్రవాక్యముల్  
పెద్దలు పెంపుచేసి కడు  
పెంపుననుండురు రెల్లకాలమున్.

ఇది రాజనీతిగ్రంథముగాన రాజులు బ్రాహ్మీ  
ముహూర్తమునలేచి, పరియించుచుండిరనుటకు రాయ  
వాచకమే మనకు పృథావామగుచున్నది. ఇందు లోక

1 చూడు నా దక్షిణదేశీయాంధ్రవాక్యము

నీతులుగూడ నుండుటచేత రాజులేగాక యిందలి పద్య  
ములు బాలికలు—కోమటి పడుచులుకూడ పఠించు  
చున్నట్లుగా నీక్రింది పద్యపాదములవలన దెలియు  
చున్నది.

గీ. .... లోకనీతి

పద్దతులుచేసి భువినతిప్రజ్వలెలయ  
బద్దెనీతియు కోమటిపడుచునోళ్ల  
కతనదబ్బరపాఠంబుగదియఁ గవులు  
తప్పవెడలెంప నెంతయు నొప్పుభువిని.

మొదటిపద్యము

పృ బం ధ ర త్నా వ లి<sup>1</sup>

ఇది ఉదాహరణపద్యములు—జగ్గన పృబంధ  
రత్నాకరము అను రెండుగ్రంథములనుండి యేర్పి  
కూర్చిన యపూర్వసంకలనము. ఇందు బద్దెభూపా  
లుడు అను శీర్షికలో (పుట 90) రెండు పద్యము  
లుదాహరింపబడినవి.

క. పతికలిగి తానె పోలియును

బతిసలిగించుటను దనక భంగమువచ్చున్  
బతిమతమెకాని భయనకు  
బతితోనాగ్రహము చనదు బద్దెనరేంద్రా.

ఈపద్యము 5వ పద్యముగానున్నది. బతి  
"హితమె" అని ముద్రితపాఠము.

క. పతిచీరలట్టి చీరలు

పతి తొడవుంబోలుతొడవుఁ బతిగతివేష  
స్థితియును సేవకులకు దగ  
దతి ధనయుతులైన ననుగ్రులైనను సభలోన్.

ఈపద్యము పృస్తుతముద్రణమున కానరాదు.

ఈవిధముగనే సకలనీతి సమ్మతమునందలి  
పద్యములతో పోల్చియూచిన పాఠభేదములేగాక లోపిం

1 కీ. శి. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి సంపాదితము.

చిన పద్యములు తెలియవచ్చును. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తుచేత కొంతకాలముక్రిందట బద్దెనీతులు ప్రకటింపబడినవి. కాని దానిని ప్రత్యేకపుస్తకముగా ప్రకటింపలేదు. దానితో సరిపోల్చిన యింకను కొన్ని విశేషములు అభ్యములు గాగలవు.

మూలము

బద్దెనీతికి మూలము, విద్యాభూషణ బిరుదాంకతుడగు ప్రథమప్రతాపరుద్రుని సంస్కృతనీతిసారమును భర్తృహరి నీతిశతకమునునని చెప్పవచ్చును. ప్రతాపరుద్రుని సంస్కృతనీతిసారము లభింపలేదు. భర్తృహరి నీతిశతకమునుండి బద్దెన గ్రహించిన రెండింటిని మచ్చుకెందుదాహరించుచున్నాను.

శ్లో. రాజ సదుభుక్షసి యదిక్షితధేనుమేనాం

తీనాద్యవత్సమివలోకమిమం పుషాణ

తస్మింశ్చ సమ్యగనిశం పరిపోష్యమాణే

నానాఫలంఫలతి కల్పలతేవ భూమిః

నీతిశతకము-37

❖. చేతులు వత్సరూపముగ

జేకొని చేపియభీష్టవస్తు సం

ఘాతములెప్పుడునే గురియు

కామదుఘాత్వగుణప్రసిద్ధి ధా

త్రీతలధేనువుండఁ దమి

దీఱిమి నన్యులనాశ్రయించి త్పు

ష్టాతురులైన జొప్పడునె

యర్థము రాజమనోజ భూభుజా !

80 పద్యము

శ్లో. అర్థాహసన్యుచిత దానవిహీనచిత్తం

భూమిర్నరంచ మమ భూమిరితిబుద్ధివాణం

జారాహసన్చి తనయా నుపలాలయంతం

మృత్యుర్నసత్యః సనివం రణరంగ భీమమ్.

నీతిశతకము 40 అధికపద్యము

క. క్షీతినవ్వు ధనముదాచగ

నశితయముగఁ దనువుదాప నవ్విది నవ్వున్

నుతుముద్దాడగ నవ్వును

పతిజూచిన వారకాంత బద్దెనరేంద్రా! 140

ఈపద్యము-అత్మకూరిప్రతి యధికపద్యములో నున్నది చూ. పుట 25

ఇట్టి విశేషములన్నింటిని జేర్చి యీ గ్రంథము నకు పీఠికగానో లేక యనుబంధముగానో ప్రకటించిన యెడల నీ గ్రంథపరిచరణ సాధ్యమై ప్రాచీనకావ్య పఠనాభిరుచికి దోహదము గలిగించునని మనవిచేయు చున్నాను.

## జాయప సేనాని

శాలివాహనయుగం తరువాత అంధ్రదేశం చరిత్రలో క్రీస్తుశకం 1050 నుంచి 1350 వరకు పరిపాలించిన కాకతీయుల శకానికిది ఒక స్వర్ణయుగం.

పశ్చిమచాళుక్యుల పతనానంతరం మొదటి బేతరాజు స్వాతంత్ర్యం ప్రకటించి కాకతీయసామ్రాజ్యానికి పునాదివేశాడు.

కాకతీయులు దేశంకానిదేశంనుంచి వచ్చిన వారుకారు. రాజ్యకాంక్షచే రాజ్యాలు స్థాపించినవారు కారు. ఈగడ్డపై పుట్టి, ఈగడ్డపై పెరిగినవారు. ఈప్రజలలోపుట్టి ఈప్రజలలో పెరిగి, ఈ ప్రజల చేత ఎన్నుకొనబడి, ప్రజలకొరకు పరిపాలించిన ప్రజలు.

నిరంతర కలహాలద్వారా ఆంధ్రప్రజ అనుభవిస్తున్న భాధలను వీరు స్వయంగా చూచారు. ఉత్తరంనుంచి ముంచుకవస్తున్న మహమ్మదీయ శకాన్ని గమనించారు. ఈసమయంలో ఆంధ్రుల

## అద్భుతిమిల్లి పూర్ణచంద్రరావు

నందరినీ ఒకేప్రభుత్వంకిందకు, ఒకేజండాకిందకు తీసుకురా ప్రయత్నించి, స్వయంకృషిద్వారా ఒక కొత్తశకాన్ని స్థాపించినవారు కాకతీయులు.

కాకతీయుల కాలంలో మైరుగాలి వీచింది. భూమాత సస్యశ్యామల మయింది, వర్తక వాణిజ్యాలు పెంపొందాయి. ఓడ వ్యాపారం విరివిగా సాగింది. సాహిత్యం, శిల్పం, అలితకళలు అన్నీ వికసించాయి.

కాకతీయుల పాలనలో తెలుగునాట సంగీత, గీత, నృత్య, నృత్యాల స్థితిగతులు తెలుసుకోవడానికి మనకు పండితారాధ్య చరిత్ర, బసవపురాణం, క్రీడాభిరామం, పల్నాటివిరచరిత్ర, తిక్కన భారతప్రయోగాలు ఉపకరిస్తాయి.

పల్నాటి యుద్ధానంతరం చిన్నచిన్నరాజుల నందరినీ అణచి 1186 ప్రాంతంలో ప్రతాపరుద్రుడు గుంటూరు, కృష్ణ, గోదావరిమండల పాళ్యాంశాన్ని స్వాధీనంచేసుకొని కాకతీయరాజ్యంలో కలిపివేశాడు.

అప్పుడప్పుడే తలయెత్తుతున్న వెలమ, రెడ్డి, కమ్మ కులాలమధ్య ద్వేషాలు పెరుగకుండా కాకతి గణపతిదేవుడు ఎంతో కృషిచేశాడు,

ఈకాలంలోనే గోపాలకవి, హరిహరార్యుడు, శిక్కనసోమయాజి, బాలభారతి, వంశమిత్రుడు, శ్రీవిచక్రవర్తి, మయూరభట్టు మొదలైన ప్రసిద్ధకవులు మతిసారస్వంకారై కృషిచేశారు.

జాయప జాత - ముత్తాతలు.

అకాలంలోనే కృష్ణానదీ ముఖద్వారప్రాంత మయిన తలగడదీవి, హంసలదీవి, మోపిదీవి, నాగాయలంక, అవనిగడ్డ మొదలయిన తీరప్రాంత ప్రదేశాలలో 'అయ్య' వంశపు కమ్మప్రభువులు వుండేవారు. ఈ సుప్రసిద్ధ వంశానికి భీమయ్య మూలపురుషుడు.

భీమయ్య పుత్రుడు చల్లయ్య చోళరాజు తరపున కన్నరదేవుని జయించాడు. దీనితో చోళ సైన్యాధికారి అయ్యాడు.

చల్లయ్య తమ్ముడు నారయ్య కృష్ణానదీసాగర సంగమ ప్రాంతానికి అధిపతి అయ్యాడు. అసీమను జననివాసయోగ్యమయిన పవిత్రప్రదేశంగా మార్చాడు. దీవిసీమ దివిసీమ అయింది. వెలనాటి చోళభూపాలుడు నారయ్యను తన సైన్యాధ్యక్షునిగానే నియమించుకొన్నాడు.

చల్లయ్యకు నలుగురు పుత్రులు. ఈనలుగురు నాలుగు దిక్కులై వెలనాటి మహామండలేశ్వరునకు సేనానై ఆ స్వపతికి శత్రుశేషం లేకుండా చేశారు. వీరిలో రెండవవాడు పినచోడయ్య.

పినచోడయ్య భార్య దామమ్మ. ఈదంపతులకు నారమ్మ, పేరమ్మ అనే కుమార్తె లిద్దరు; పృథ్వీపతి (నాయడు), జాయప(న) నాయడు,

నారప(న) నాయడు (నారాయణుడు) అనే ముగ్గురు కుమారులు వున్నారు.

1198 నుంచి 1261 వరకు - ఆరుద్రకాబ్బాలకు పైగా - పరిపాలించిన కాకతిగణపతిదేవ చక్రవర్తి సేవణ, కర్ణాట, లాట, కళింగ, చోళరాజులను జయించి వెలనాటిని ఆక్రమించుకొని 1203లో దివిసీమను లోబరచుకొన్నాడు. అయితే, గణపతిదేవుడు కయ్యాన్ని వియ్యంగా మార్చుకొన్నాడు. పినచోడయ్య పుత్రికలయిన నారమ్మ, పేరమ్మలను పరిణయమాడాడు. జాయపను చేరదీసి స్వయంగా పెంచాడు.

జాయప ప్రతిభ.

గణపతిదేవ మహారాజుకు బావమణిది అంటూ నాటిక జాయప పిన్నవయసులోనీవాడే. జాయపలో గల కళాభిరుచిని చక్రవర్తి గమనించి, గూఢామాత్యులవారిచేత అతనికి రాచవిద్యలను, సకల కళలను నేర్పించాడు.

సకల కళాప్రవృద్ధుడయిన పిదప చక్రవర్తి జాయపను బహుభంగుల గౌరవించి బిరుదావళితో సత్కరించాడు. తన సేనపై అధిపత్యాన్ని, గజసాధనత్యాన్ని ఇచ్చాడు. కనుకనే జాయపను జాయ చమూపతి, జాయ సేనాధినాథుడు, గజసాహిణి జాయప, గజసైన్యనాథుడు జాయన మొదలైన పేర్లతో పిలిచారు.

చక్రవర్తి పనువున వెళ్ళి తిరుగబడిన కళింగులను జయించుకవచ్చాడు జాయప. ఇతను మహా శౌర్యవంతుడు కనుకనే "వైరిగోధూమపురట్ట" అనే బిరుదుతో సమ్మానించి ఛత్తరామరారులు బహూకరించాడు చక్రవర్తి. అంతేకాదు, 1213లో జాయపను దివిసీమకు అధిపతినిచేశాడు. 1213 నాటికే జాయప "సకలనాట్య వైదిక గ్రామణి" అని, "కవినభా శిఖామణి" అని పేరందాడు



జాయపసేనాని పరమశివునకు ప్రియభక్తుడు. దివిసేనులోని తలగడదీవినుంచి సామ్రాజ్య రాజదాని ఓరుగల్లువరకు నూటఒక్క శివాలయాలు ప్రతిష్ఠించి, నూటఒక్క తటకాలను తప్పించి, భూములను దానం చేశాడంటారు. "నూటఒకటి" అతిశయోక్తి కావచ్చు నేమోకాని ఇతని పేరుపై ఇప్పటికీ కొన్ని శిథిల శివాలయాలు కనుపిస్తున్నట్టయి.

ఇతను చేబ్రోలులో తన తండ్రి పినచోడయ్య పేరిట చోడేశ్వరాలయాన్ని ప్రతిష్ఠించాడు. చోడ సముద్రం (చెరువు) తప్పించాడు. అక్కడగల దేవ దాసీలకు రెండవస్థలతో రెండువరుగుల మిదైలు కట్టించి ఇచ్చి, దేవభోగానికి మోడుకూడు గ్రామాన్నే దానమిచ్చాడు.

ద్రాక్షరామంలో భీమేశ్వరస్వామికి అఖండ దీపదానం గావించాడు. తన చక్కవర్తి గణపతిదేవుని పేరిట గణపేశ్వరాలయాన్ని కట్టించి దానిపోషణకై గాగూలూరు గ్రామానే దానమివ్వడమేగాక పడవ కొక పణంగా పన్ను వసూలుచేసుకొనే అధికారాన్ని ఇచ్చాడు.

గామాలపాడు గ్రామంలో 1122లో ఇతను వ్యాఘ్రంపించిన శాసనంద్వారా కాకతీయుల పరిపాలనాపాతకస్యాన్ని తెలుసుకొనవచ్చు.

ఈ దుర్జయాశ్వయుడు బాయపసేనాని మహా బలశాలి, యుద్ధశాస్త్ర ప్రవీణుడేకాక నృత్య, సంగీతాలలో మహాపండితుడు, ఆయన స్వయంగా నాట్యం చేసేవాడు. నాట్యాన్ని గురించి ఒక శాస్త్రీయగ్రంథం వ్యాసేడు అదే "నృత్యరత్నావళి".

కొద్దిమార్పులు జరిగినా ఆంధ్రావనిలో నాడు దేవదాసీలు, నేడు నృత్యవేత్తలందరు "నృత్యరత్నావళి" శాస్త్రపద్ధతులనే అభినయించారు.

## పూర్వ రంగం.

శైవమత విజృంభణంతో నాట్యకళకు కొత్త జీవం వచ్చింది. అది పునరుజ్జీవనం పొందింది.

పూర్వ చాళుక్యులు, పూర్వ గాంగవంశజులు నాట్యకళను ఆదరించారనడానికి ఆధారాలు వున్నా, ఆంధ్రులు రచించిన నాట్యశాస్త్రగ్రంథాలు కాకతీయుల కాలంవరకు కానరావు.

చాళుక్యప్రభువు భూలోకమల్ల నర్వజ్ఞ సోమేశ్వరుడు 1131లో "అఖిలశిఖార్ధ చింతామణి" అనే పేరుగల "మానసాల్లాసము" రచించాడు. దీనిలో సంగీత, నాట్యాలను ప్రస్తావించడం జరిగింది. తెలుగు దేశంలో తరువాతికాలంలో నాట్యకళాభివృద్ధికి ఈ గ్రంథం తోడ్పడింది.

సోమేశ్వరమహారాజు స్వయంగా నాట్యంచేసే వాడు. నాట్యాచార్యుడుకూడాను. ఈయనకాలంలో 'గొండ్ల' అనే నాట్యభంగిమ పుంజిగాంచింది. నృత్యం చేసే ఒక గోండువనిత మహారాష్ట్రనుంచి ఈయన అస్తానానికిరాగా, మహారాజు సంహాసనంపెరిగి, ఎదురెగి స్వయంగా ఆహ్వానించిన కళాభిమాని. ఈవిషయం తన "నృత్యరత్నావళి" లో పేర్కొన్నాడు.

అలాగే పార్వదేవుడు "సంగీత సమయ సారము" అనే గ్రంథం ఒకటి వ్రాశాడు.

అయితే ఈ రెండుగ్రంథాలుకూడా పూర్తిగా నృత్యానికి సంబంధించిన సమగ్ర గ్రంథాలుకావు. అలాటి పండితులలోను, పూజలలోను వెల్లివిరిసిన నాట్యకళాభిరుచికి అనుగుణంగా అవిర్భవించిన ఒకే ఒక్క గ్రంథం "నృత్యరత్నావళి" మాత్రమే.

ఆంధ్రులు సంస్కృతంలో రచించిన నాట్య గ్రంథాలలో 'నృత్యరత్నావళి' ప్రవృక్షమగ్రంథం.

## ‘నృత్రకత్నావళి’

గణపతిదేవ చక్రవర్తి అభీష్టానుసారం ఆయన పోతాహంతో జాయపసేనాని ‘నృత్రకత్నావళి’ని రచించినట్లు తనగ్రంథం అష్టమాధ్యాయంలో జాయప స్వయంగా చెప్పాడు

తను ఈగ్రంథాన్ని తనకు ఆరవైనవత్సరాలు చాటిసపిదప కలియుగం 4355 అయిన ఆనంద సంవత్సరంలో—అంటే క్రిస్తుశకం 1253-54 లో— రచించినట్లు జాయపయే చెప్పకొన్నాడు.

‘నృత్రకత్నావళి’ తోపాటు జాయపసేనాని సంగీతాన్ని గురించిన శాస్త్రీయగ్రంథం ‘గీతరత్నావళి’ని కూడా రచించినట్లు ఈ గ్రంథంలో అతను చెప్పాడు. అయితే ‘గీతరత్నావళి’ అలభ్యం.

కాకతి ప్రతాపరుద్రుని ఆస్థాననర్తకి మాచలా దేవి ‘నృత్రకత్నావళి’ లోని భంగిమల నన్నిటినీ అభినయించింది.

హనుమకొండలోని వేయిస్థంభాల అలయంలో నిత్యవైద్యం, పూజ, ప్రార్థనాదులు జరిగేవి. గర్భగుడికి ఎదురుగా—లోపలినుంచి పరమశివుడు రుద్ర దేవుడు తమను హ్వవేక్షిస్తున్నట్లై భావించుకొని—బలి పీఠంవద్ద ప్రతిసాయంనమయాన నర్తకిజనం నాట్యం చేసేవారు. ‘నృత్రకత్నావళి’ వివరణానుసారం ఈ నర్తనం జరిగేది.

పాలంపేటలోని రామపుగ్గళ్లో ఎక్కడ చూచినా నృత్యభంగిమలుగల అపురూపశిల్పాలే కనుపిస్తాయి. ఈ దేవాలయానికి గణపతిదేవుని మంత్రి రేచర్ల రుద్రదేవుడు 1203లో శంకుస్థాపనం చేశాడు. అయితే, కాకతీయుల నృత్ర, శిల్ప కళాభిమానానికి పరాకాష్ఠగానున్న ఈ దేవాలయనిర్మాణం తరువాత శతాబ్దకాలానికిగాని పూర్తికాలేదు. ఈ అలయాలపై

గల కళలు జాలువారే శిల్పాలన్నీ జాయపసేనాని ‘నృత్రకత్నావళి’ లోని భంగిమల వర్ణనల ననుసరించే మలచబడినాయి.

జాయపసేనానికి పూర్వం సుమారు 40మంది నృత్ర, నృత్య, నాట్య, రస అలంకార శాస్త్రాలను గురించిన వ్యాఖ్యానసంహిత గ్రంథాలను వ్యాశారు. కాని, తెలుగువారు సంస్కృతంతో నృత్రశాస్త్రీయ గ్రంథరచన చేయడంమాత్రం జాయపసేనానితోనే ప్రారంభమయింది.

## గ్రంథపాఠశస్త్రం

‘నృత్రకత్నావళి’ గ్రంథప్రాశస్త్యం అఖిల భారతభ్యాతిగాంచినది.

రాజపుత్రరాజు రాజా కుంభకర్ణుడు ‘సంగీత రాజ’ అనే గ్రంథాన్ని వ్రాశాడు. ఇది సంగీత మీమాంసాగ్రంథం. తన గ్రంథం రచనకు ‘నృత్రకత్నావళి’ తోడ్పడినదని కుంభకర్ణుడు చెప్పాడు.

‘నృత్రకత్నావళి’ ప్రతులు రెండు తంజావూరు నరన్యతిమహల్ గ్రంథాలయంలో వున్నాయి. ఇవి రెండు తెలుగులిపిలోవున్న పాళపత్రపత్రులే. మూడవవృత్తి నాగరలిపిలో వున్నది. ఇది కలకత్తా ఏసియాటిక్ సొసైటీవారి గ్రంథాలయంలో వుంది.

‘నృత్రకత్నావళి’ని మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం సంస్కృతశాఖాద్యాలయం డాక్టర్ వి. రాఘవన్ మద్యాను పాఠ్యలిఖితగ్రంథాలయం తరఫున కృషి చేసి పరిష్కరించారు.

## నృత్రం అంటే.....

ఆతి పాఠ్యవీన కాలంనుంచి ‘నృత్రం’ విపుల ప్రచారంలో వున్నది.

శరీర అవయవ విక్షేపాలను లయాన్వితం చేయించిన ప్రాక్రస మానవుడు ప్రప్రథమంగా సృష్టించుకొని కళ నృత్రం.

ఏ పటహవాద్యమో నెరపుతూ ఆ తాళానికి అనుబద్ధంగా లయపద్ధి ఓనగూడేట్టు అధిమానవుడు జరిపిన పాదవిన్యాసమే నృత్యానికి ప్రారంభదశ అయింది. నృత్యం చేసేప్పుడు ముఖ్యంగా తాళక ఆ పేష్టించబడుతుందిగాని గాత్యంకాదు.

నృత్యం అంటే నర్తనం. స్వాతి వాద్యానికి, నారదుడు గానానికి, భరతసుతులు అభినయానికి పెట్టినది పేరుకాగా, నృత్యాన్ని నర్తించడంలో అప్పు రసలది అగ్రస్థానం. నృత్య-గీత-వాద్య-అభినయాల సమ్మేళనం నాట్యమనబడుతుంది

మంజుకేశి, సుకేశి, మిశ్రకేశి, సులోచన, సౌదామిని, దేవదత్త, దేవసేన, మనోరమ, సుదతి, స. దరి, విదర్భ, విపుల, సుమాల, సంకతి, సునంద, యభి, మాగధి, అర్జుని. నరల, కేరల, ధృతి, నంద, పుష్కల, కమల - అనే పేర్లుగల అప్పురసలు నృత్యం చేశారు.

కరణ-అంగహార సంపన్నమైనది నృత్యం. ఇది కేవల అవయవ విన్యాసాలతోకూడి వుంటుంది. నృత్యమందలి అభినయంకలిపై నృత్యమవుతుంది.

నృత్యంలో తాండవం, లాస్యం అనే రెండు వర్గములున్నాయి. ఉద్ధతంగావుండే నృత్యాన్ని తాండవ మన, సుకుమారంగా వుండేదానిని లాస్యమనిఅంటారు.

శోభను కలిగించి రంజింపచేయడానికే నృత్యం ప్యవర్తితమయింది. ఇది మంగళప్రదమైనది. వివాహం, పుత్యజననం, అవాహం, ప్యమోదం, అభ్యుదయం మొదలైన సంతోష సమయాలలో వినోదార్థం ఈ నృత్యప్రదర్శనం జరుపుతారు.

నాట్యశబ్దం నేడు నృత్యానికి పర్యాయపదంగా వాడబడుతోంది. అసలు నాట్యశాస్త్రంలో నృత్యం అనే పదమేలేదు. అభినవగుప్తుడుకూడ ఆ పదాన్ని వాడినట్లులేదు.

నాట్యశాస్త్రంలో నృత్య-నాట్యపదాలువున్నాయి- నాట్యం బ్రహ్మచే సృష్టించబడింది. నృత్యాన్ని పరమ శివుడు ప్రవర్తించేవాడు. నృత్య-నాట్యాలను నమ్మ శ్రీకంచేసినది శివుడే. శివుడు సంధ్యాసమయంలో నృత్యంచేస్తాడు.

నృత్యం నాట్యంకంటే చాలా ప్యాచివైనది. మహేశ్వరాదేశాన్మనుసరించి భరతుడు ప్రప్రథమంగా నృత్యాన్ని నాట్యంలో చేర్చాడు.

తండువు (నందీశ్వరుడు) చెప్పినది గనుక నృత్యం తాండవమనికూడా పిలువబడింది. శివుడు చేసేది తాండవ నృత్యం. అశారిత, ఘవా (మహా) గీతాలన్నిటిని నృత్యంద్వారా పూర్తిగా అభివ్యక్తంచేయ వచ్చు.

ప్రాకృతంలో సయితం నృత్యశబ్దం ప్రస్తావించబడింది.

పాణిని మహర్షి నృత్యశబ్దాన్ని నిష్పన్నంచేశాడు.

వేదాలలో-ఋగ్వేదం 1-51-3, యజుర్వేదం 310-6, అధర్వవేదం 10-1-28-నృత్యం నిరూపితమయింది.

నిగమ, అగమ, ఉపనిషత్, అరణ్యక, గాగ్యూణ సూత్రాలలోకూడ నృత్యశబ్దదాతువు కనబడుతుంది.

వాత్సాయనుడు తన కామసూత్రాలలో (జయ. మంగళవ్యాఖ్య 1-4-42) సంగీత నృత్యాలను నాగరక వృత్తంలో ప్రస్తావించాడు. కన్నులకు చతుష్టయ కళాపరిచయం కావాలనేది వాత్సాయనుని మతం.

పాల్కురికి సోమనాథుడు తన 'పండితారాధ్య చరిత్రము' లో వివిధదేశీ వృత్తాలను అభివర్ణించాడు.

బృహన్నల దేశి నృత్యాన్ని ఆశ్రయించినట్లు మహాభారతం విరాటపర్వంలో తిక్కన పేర్కొన్నాడు.

భరతుడు తన నాట్యశాస్త్రంలో నృత్యాన్ని విపులీకరించాడు. అభినవగుప్తుడు ఈశ్వరప్రపవర్తితాలయిన నృత్యాలను (నృత్యాలను?) ఏడువిధాలుగా 'అభినవ భారతి'లో పేర్కొన్నాడు. 974-96 కాలపు ధనంజయుడు తన 'దశరూపకం'లో నృత్యాన్ని వివరించాడు. మూడవ శతాబ్దానికి చెందిన నంది కేశ్వరుని 'అభినయ దర్పణము'లో నృత్యం వర్ణించబడింది.

'నాట్యం-నృత్యం-నృత్యం : వాటి వివరణ, సంబంధం' అనే పేరుతో కలకత్తాలోని ఓరియంటల్ లాగ్యూన్స్ వారు ప్రచురించిన గ్రంథంలో నృత్యవర్ణనం చేయబడింది. గత కాలపు నాట్యపద్ధతులు ఇందులో అవలోకించబడినాయి. దీనిని శ్రీ కె. ఎమ్. వర్మ అంగంలో రచించారు.

### జాయప వివరణం

జాయపసేనాని రచించిన 'నృత్యరత్నావళి'లో రెండు ప్రధానభాగాలు వున్నాయి. మొదటిది భరత ప్రోక్షమయిన మార్గనృత్యం. దీని నిర్వచనంలో జాయప అభినవగుప్తుడు (980-1020). అతనికి పూర్వ డయిన కీర్తి ధరాదార్యులను అనుసరించాడు. రెండవది 'దేశి' నృత్యం. దీని నిర్వచనంలో కూడా మతంగు (760) నిరచన 'బృహదేశి'ని అనుసరించాడు.

'నృత్యరత్నావళి'లో మొత్తం ఎనిమిది అధ్యాయాలు వుంటాయి. 'మార్గ' నృత్యం వివరణంలో

నాలుగు, 'దేశి' నృత్యం వివరణంలో నాలుగు అధ్యాయాలు ప్రత్యేకించబడినాయి.

మొదటి అధ్యాయంలో నర్తనవివేకం, రెండవ అధ్యాయంలో అంగ నిరూపణం, మూడవ అధ్యాయంలో చారీ-స్థానక-మండల లక్షణం, నాల్గవ అధ్యాయంలో కరణ-అంగహార వివేచనం చేయబడింది.

ఆయిదవ అధ్యాయం ప్రాకరంభంలో నృత్య విద్యలోని మార్గ-దేశి భేదాలు సమీక్షించబడి, దేశి స్థానక, కరణ, భృమరీలక్షణాలు నిర్వచించడం జరిగింది.

ఆరు, ఏడు, ఎనిమిదవ అధ్యాయాలలో అకాలంలో తెనుగునాట 'దేశి' నృత్య పద్ధతులుగా పరిగణించబడిన 'పేరణి, పేక్షణ, రాసక, శివప్రియ, కందుక, పొండిక, ఘటనరి, చరణ, బహురూపాలు, చిందు, కోలాటాలు మొదలైనవి అభివర్ణించబడినాయి.

అంగికాభినయ భేదాలను ('భరతకోశము' 798వ పుట ప్రకారం) 'నృత్యరత్నావళి' "శారరాభినయ మనగా శాఖా-అంగ-ఉపాంగ-ప్రత్యంగాభినయము; ముఖజాభినయ మనగా కేవల ఉపాంగాభినయము; చేష్టాకృతమనగా శాఖా-అంగ-ఉపాంగ సహితమైన స్థాన-అసన-గత్యాది చేష్టాయుతమగు అభినయము" అని అభివర్ణించింది.

ఈవిధంగా 'నృత్యరత్నావళి'ని నృత్యాన్ని తమ ముఖంపైపోతే అదొక వ్యాఖ్యానగ్రంథమే అవుతుంది.

'నృత్యరత్నావళి' ప్రాశస్త్యాన్ని ప్రతి ఒక్కరు తెలుసుకొని, జాయపసేనాని బహుముఖప్రజ్ఞను అపగాహనం చేసుకోవడం అవసరం.

## చిరాజ శిఖామణి వి

### తవ్వారెడ్డి నిర్మల

తాకిక ప్రపంచములోని వ్యక్తులవలెనే సాహిత్య ప్రపంచములోని పాత్రములుకూడ విభిన్నములుగా నుండును అందుకొన్ని వ్యక్తిత్వము కలిగినవి. మఱి కొన్ని వ్యక్తిత్వములేనివి. శ్రీ పాత్రములను బరిశీలించిన ద్రౌపదివంటి పాత్రములు విశిష్టవ్యక్తిత్వముతో, విరాజిల్లుచున్న ప్రేక్షకులదెక్కి జాలవు. సీతవంటి పాత్రములు బంగారు బొమ్మలు సాహిత్య ప్రపంచమునెల్లెడలను కోకొల్లలు. కవిరాజ శిఖామణి నన్నెచోడుడు పురాణ ప్రసిద్ధయైన రతిదేవిని విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వము ముద్దకట్టిన శ్రీ మూర్తిగా తన కుమారసంభవమున తీర్చిదిద్దినాడు.

కామదహన పూర్వ ఘట్టమున కాళిదాసుని రచనయందలి మదనపద్మపు వతివర్త్యురగా, మోహ పరామర్శగా వన్యకుసుమ ప్రసాధనము, కుసుమాస్తరణము, పాదరాగరచన, శిరోమందనాలు - ఇట్టివే భర్త నిత్యకృత్యములుగా భావించెడి ఆమాయక. కాని

నన్నెచోడుని రతి పాత్రచిత్రణలో నొక విశేషమున్నది. కాళిదాసుని రతిదేవి మృచ్ఛకుడు స్వాత్మాశ్రమమున కేగినపుడు సాశంకముగా నతని ననుసరించినదని రేఖామాత్యసూచన. అంతియే. మరల మన్మథదహనము జరుగువరకు నామె ప్యరకైలేదు. ఇందు రతికి రతిపతి తనయుద్యమము నెఱిగింపలేదు. కాని ఆమె తెలిసికొనినది. అందువలననే భయపడుట, భయపడినదేగాని భర్తను వారించుటకు ప్రయత్నించినట్లు లేదు. మౌనముగా అనుసరించినది, ఈమె పతి ప్రేమయే ప్రధానధర్మముగా గలిగినవ్యక్తిగామాత్రము చిత్రితయు. వ్యక్తిత్వము, లోకానుభవము, పృతి ప్రేమము, పరిణతబుద్ధి, పెద్దలయెడభక్తి, పరమేశ్వర మాహాత్మ్యముపట్ల విశేషభక్తిపృథులు మున్నగు వాని సమాహార స్వరూపము నన్నెచోడుని రతిదేవి. పృథుల కొలువునకు ముఖ్యమైన రాజకార్యముమీఁద భర్తప్రేమినాడు. నిర్వహింపవలసిన కార్యభార మేమియో తెలియదు. నిఃస్వామి ఎప్పుడువచ్చునా

యని నిలువెల్ల కన్నులుగా, రాజకార్యమేమో తెలిసి  
కొన కుతూహలపడుచు, నిలచియున్నది.

పలరాజు సురరాజుచేత తాంబూలము తీసి  
కొనిన సమయమునకు సరిగా నన్నెచోడుని రతిదేవి  
మతియందు తల్లడము పొడసూపినది. అదృతములు  
దుర్నిమి త్రములనేకము పుట్టినవి. నిజాంగ నంగ  
తోర్తిక భయదాసురాధ్యశుభచేష్టల కామె దుఃఖితయై  
నది. జనుగరానిపని జరుగునున్నప్పుడు, చెడు జరుగఁ  
బోవునపుడు జనులకు దుర్నిమి త్రములు పొడసూపుట  
సప్తవిధము. అదియే రతిపట్ల సంభవించినది.

ఈయనష్టలో మన్మదుడు వచ్చినాడు. పతిని  
చూడగానే రతి నిజాంతర్గతభేదమును మఱుగుగానిడి  
తత్కాలోచితముగ మాట్లాడినది. అమాటల నడుమ  
సురపతి నిన్నేమి పనియుండి పిలిపించెనని తఱిమి  
యడిగినది. అంతర్గతభేదమును మఱపుగానిడి కాలో  
చిత పదనాంతరముల నిట్లని యడిగినదిగాని ఆమె  
ముఖమునందామె యాందోళన స్పష్టముగా కనిపించు  
చునే యున్నది. కావుననే మనసిజుడు రతిముఖ  
వికారముగని—

“బెదరుచు నంతరంగమున

భీతికె గండవడంబు సుట్టి ప

ల్కెడు పొరపొచ్చెమున వేఱపుఁ

గేనముఁజెయ్యుల కొలిసెత్తు వె

ట్టెడు వడమోవియుం గరువ

టిల్లెడు నీమదినింత దల్లడం

బొదవు డిదేమి గారణమొ

యుగ్మలి! నా కెఱిగింపు మేర్పడన్.”

4-59

అని యడుగుట సంభవించినది. ఆమెకు తెలియ  
కుండగనే ఆమె భయము వెల్లడియైనది. అప్పుడు  
తన కకారణముగ దుర్నిమి త్రములు పుట్టుటెఱింగించి  
దీనాననయై పోయివచ్చిన పనియేమటని పతిని అడిగి  
నది. అ! ఏమంత పెద్దపనికాదులే! మహేశ్వరుని

తపోభంగమునియుట కంగీకరించి వచ్చితిని మద  
నుడు పలుకఁగా రతిదేవి యదరిపడినది. మనమునఁ  
దల్లడిల్లినది. అందులకు తగినకారణము లేకపోలేదు.  
దానినే మన్నుడున కామె వివరించినది.

సీ. మనకులదైవమన్ మన్ననలేదేనిఁ

ద్విభుపనారాధ్యుఁడన్ లెక్కలేక

పరమయోగాత్ముఁడన్ భక్తిలేదేనియు

సర్వేశ్వరుండును శంకలేక

యజశిరోదళనుఁ డన్నదరు లేదేనియుఁ

గాలారియనునోట కండలేక

విషమాంబకుండును వెఱపులేదేనియుఁ

బ్రళయాగ్నిరుద్రుఁడన్ భయములేక

ఆ. పంచె నట్టి యుగ్మవైనిన్ను నది మీఁద

బోయి తనకు లగ్గఁబోయి లగ్గ

వచ్చునే పృథానవైరాన మరణంబు

ధృవమనుంగ వినఁడె దివిజవిభుఁడు. 4-61

శివుడు మనకులదైవమనెడి మన్ననలేకపోయి  
నను త్విభుపనారాధ్యుఁడను లెక్కయైనను లేకుండగ,  
పరమయోగాత్ముఁడనెడి భక్తిలేకపోయినను సర్వేశ్వరుఁ  
డును శంకయైనను లేకుండగ, నిద్రుఁడు నిన్నతని  
పైకి పంపించినాఁడనినది. ఇది శంకరునిపట్ల భక్తి  
యును, భయమును రెండను నీకులేకపోయినవా యని  
పృశ్నించుటయే, శివుఁడజశిరోదళనుఁడు, కాలారియను  
విషయమును జ్ఞాపకముచేసినది. అంతటివారే శంక  
రునిముందు నిలువలేకపోయిరని భగ్యంతరముగా  
సూచించుటయినది. అతఁడు పొలాంబకుఁడని ఎచ్చ  
రించినది. ప్రళయాగ్ని రుద్రుఁడని భయపెట్టినది.  
జరుగబోవు కార్యము తెలిసినదానివలె జోస్త్యముచెప్పి  
నది, ఆమె భయ మామెచేత అట్లు పలికించినది.  
అటువంటి యుగ్మపైకి నిన్ను పంపుచున్నాఁడా దివిజ  
విభుఁడు. ఇట్టి ప్రధానవైరమున మరణము ధృవ  
మును విషయము సతఁడు వినలేదా? అని ప్రశ్నించి

నది. ఈవిధముగా నీ వారు ద్రునితో వైరము పెట్టుకొనిన కీడు తప్పదని మన్నుభునికి హితవు చెప్పినది. ఇంద్రుణ్ణి పూనుకొమ్మనినను అతడొక యేలిన వాడని నీవు సిద్ధపడినావు. నీవు గొప్పవాడవును, మృదుడు ఎల్లిదుడునా? ఇంద్రుడు, నీవు సింహపు వేటకు సిద్ధపడినాడు. ఇట్లయినచో చివరకు మీ రిరువురు దక్కుదురా? అన్నది.

అంతతో అగ్నినదా రతిదేవి! ఇంద్రుణ్ణి పనిలో మన్నుభుని నియోగించుటలోని అంతర్యమునకు హేతువులు ప్రోవుచేసినది. స్వర్గమునందుగల మానినులందఱు నీపై మనసుకలిగియుండుటను సహింపక సురవిభుడు నిన్నీ నెవమున చంపదలచి యీపనిచెప్పినాడన్నది. నిన్ను చూచిన కన్నులతో సురవనితలు తన్నుజూడకపోవుటచేత వానపుణ్డిర్వాగ్రస్తుడై నిన్ను చాటించిన నతనివలము సాధ్యపడునట్లు దుస్సాహసమునకు తలపడుట నీకు తగునా? అని యడిగినది. దీని కంతకు కారణ మింద్రుని మాత్సర్యమేయని తెల్పినది. కావున మన్నుడు శివునిపైకి వెళ్లకపోయినను నష్టములేదని స్పష్టముచేసినది

దేవతలు పిలిచి పంపుట గొప్పగా భావించి దేవదేవుల చేతకానివాడని భ్రమించి ఇట్టి కార్యమునకు సాహసించితిని ఇటువంటిపనులు మానుమనినది. ఈవిషయమును లక్ష్మీ విష్ణువులు వినినచో మెచ్చరు. మీ తలిదండ్రులకు తెలిసినచో నేమందురు? దీనిని మెచ్చికోరునుమా అని పెద్దలపైగల గౌరవము నడ్డుపెట్టినది అత్తమామలపై అమెకుగల భక్తి తాత్పర్యములకిది చక్కని నిదర్శనము హరుడలిగి చూచినచో క్షణములో నఖిలజగములు సంహారమగును. అకటా! నీ వట్టి యుగ్గురైకి పోయెదవా? అని భయాశ్చర్యములఁ బ్రకటించినది. అపని యగ్ని శిఖలలో మిడుత సెనయుటవంటిది తెలిపినది.

ఈవిధముగ పరమేశ్వరు నెఱింగించుచున్న రతితో మనసిజుడు జగములెల్లను నాయాజును మీఱక

పోవుటను తెలిసియు నింతభయము నెందులకుపొందుచున్నావు? నేను గౌరీశంకరుల మేనుల నొక్కటిగఁ గూర్చునని దైర్యముగఁ బలికినాడు.

అయినను రతికి దైర్యము చిక్కలేదు. ఇప్పుడొక పరమేశ్వరుని మాహాత్మ్యము జ్ఞప్తికి వచ్చినది. అతడు మహాత్ముడుకనుకనే అతనితో వైరముపెట్టుకొనుట అనఁగా తపోభంగమునుగావించుటను వినిన వెంటనే భయపడినది. ఇది వధూజన సహజము. ఇదియే ఔచిత్య పోషణము. ఈఘట్టమున రతిదేవి సామాన్యవలె భయపడినదనుట నీరసవాదము. ఈ ఘట్టమున నామె యొనర్చిన సుదీర్ఘప్రసంగము రతి పాత్రమునకు సర్వాంగీకారమును సమకూర్చినది. అమె మన్నుభుని శక్తిసామర్థ్యములను, విజయ పరంపరలను ఎఱుగనిదికాదు. భర్త కిట్లు హితవోధచేయుట పరమేశ్వరుని మాహాత్మ్యము తెలిసినది యగుటవలననే. యుద్ధమునకు బయలుదేరు పతికివిధముగా ధీరువువోలె భోదించుట యనునది రాజకవి గంటమునుండి రావలసిన విషయమా అని సందేహించు నవసరములేదు. రతికి దైర్యసాహసములులేవనిగాదు. అమెకు శివునిపై నపారమైన భక్తిప్రపత్తులుగలవు. అతని మాహాత్మ్యమును దెలిసినది అతడు వారి కులదైవము. ఇది కేవలము కవియొక్క అద్వీయత. నన్నెచోడుడు శైవుడు. శివుని మాహాత్మ్యమును భాగుగ నెఱిగినవాడగుటయేకాక శివతత్త్వప్రకాశమతియును. అదియే తన పాత్రయగు రతిదేవి ముఖమున వ్యక్తకరించినాడు. అతడు మహాభక్తుడు. కావుననే భక్తికి, పరమేశ్వరుని శక్తికి ప్రాముఖ్యమునిచ్చినాడు. స్వీయాభిప్రాయ ప్రకటనమున కనుగుణముగా రతిపాత్రమును నవదరించినాడు. తన్ను మాలిన ధర్మములేదుకదా! అమె మాంగల్య మామెకు సర్వస్వము. బలవంతులతో నిగ్రహించుట దుస్సాహసమని అమెతలంపు. విశేషించి, తన్నెఱిగి ఎదిరి

నెఱిగి సిద్ధపడిన ఉద్యమముకాదిది. కుడిచి కూర్చుండుక ఈ గొడవ యేలయని ఆమె అభిప్రాయము కావచ్చు. ఈవిధముగనే రంగనాథరామాయణములో రావణునకు మందోదరి హితబోధ గావించినది. ఆమె సీతాదేవిని సగౌరవముగ రాముని కప్పగింపుమని రావణునితో చెప్పినది. బలవంతులతో, మహాత్ములతో యుద్ధము వలదనినది. కాని రావణుడు విని పెంచుకొనలేదు. మఱి నతడు రణగంగమునుండి వెనుదిరిగి వచ్చినపుడు కర్తవ్యముపదేశించినది.

“...ఓప జైకంధరనీకు, జనునెదనునిభంగి  
శౌర్యంబు ఏడువ నేడంత ధైర్యంబు నీకులేకున్న, నాడెల  
తెచ్చితి నరనాథుడేవి”  
యుద్ధకాండము-పుట 430

అన్ని ప్యశ్నించి ఉత్సాహపఱిచి యుద్ధరంగమునకు పంపినది. ఈవిధముగనే రతిదేవియుఁ బ్రవర్తించినది. తపోవనమునఁ దొలుత హరుఁగని ప్రాణము యుల్లని కదలక నిల్చిన రతిపతి రతిప్రబోధితుఁడగుట తరువాత-పంచమశ్వాసపాఠ్యరంభమున-మనము చూడఁగలము ఇట మందోదరి మొదట హితోపదేశముఁజేసినది. గావున నామెను భీరువనగలమా? అనంతరమామె వీరపత్నివలె ధీరతతోఁ బలుకలేదా ?

ఈ ఘట్టమే మఱింత సుందరముగా భాస్కరరామాయణమునఁగలదు. దశకంఠుడు రామునితో యుద్ధమొనర్చుటకు నిశ్చయించెనను విషయము సంతయు మందోదరి యెఱిగి యూహఁజ్ఞాది మంత్రి సమేతయై భర్తకు సీఁతిగఱిపును.

“రాముం బుణ్యగుణాభిరాముఁ డిజగద్రక్షక  
దేవగురున్  
సామాన్య పీఠినాథుఁగాఁదలచి తత్ సామర్థ్య  
మూహింప కా

భూమిశాగ్రణదేవిను తమ సతిం బూతవృతన నీకుల  
వేమంబొల్లనిభంగిఁ దెచ్చితి ప్రభుశ్రీనింత గర్వింతురే”  
(భాస్కరరామాయణము-యుద్ధకాండ 769)

శ్రీరాముడు సామాన్యుడు కాఁడనియు నా మహానుభావుని శక్తిసామర్థ్యముల నూహింపలేకయే తనభర్త రాముని నెదిరింపఁదలఁచెననియు మహాపతి వ్యత మందోదరి భావము. మందోదరి రాము పరాక్రమము సోహృదరణముగా వివరించెను.

“జనకులవాధు మున్నువినమే మనమట్టి  
ఖరదులన్ రణం  
బునఁ దునుమాడడె యొకడె పుని విరాధుఁ  
గబంధుఁ దాటాకా  
తనయు వధింపఁడె వినుము తక్కినవేయును  
నేల యమహా  
వనచరు నొక్క తూపునన వాలిఁ బరాక్రమశాలిఁ  
గూల్చుఁడె”  
(పైది-770 ప )

ఖరవిరాధ తాటకా తనయులను విశేషించి యవక్క పరాక్రమశాలియైన వాలిని ననాయాసముగ సంహరించిన రామునితో సంధిచేసికొనుటయే సముచితమని మందోదరి హితోపదేశము. పరశుశతసహస్ర బాహులైన పరశురాముని లీలమొను గెల్చిన రాముని జయింప రావణుని తరమాయని యామె ఆశంక.

రావణుఁ డాహవరంగమునుండి రామునిచేఁ బరిభూతుఁడై హోమవ్యవర్తకుఁడైనప్పు డాతని సతి మందోదరి పోత్యాహము నత్యంతమును నొసఁగును.

“అకటా హపవిశేష కౌశలము మాయాకృత్య  
పాండిత్యమున్  
ఏకటాస్త్రావలి పెంపు దుర్దమ భుజావిర్యాది  
సామగ్రియుం

బృకటాదంబర ఘోరసైన్యముల శుంభచ్చక్రియుం  
గల్గి యూ  
రక నీకమునివృత్తి నొందఁదగునే రజః గణాధీశ్వరా”  
(భాస్కరరామాయణము-యుద్ధకాండ 1583)



మందోదరి రావణుని మునివృత్తి విడువగోరుటయేకాక “నెమ్మనమున ధైర్యము విడిచిన నెనునగఁ నుపద్యులైన నిర్దరవైరి”యని పతికి ధైర్యమొనఁగినది.

మందోదరి మొదట భర్తకు నీతులఁజెప్పి పగతు పరాక్రమము వర్ణించినంతమాత్రమున నామె భీరువని యెవరనఁగలరు. ఆమె ధర్మపరిరక్షణ తత్పర. అంతియకాని పతి పౌరుషము నెఱుఁగనిదికాదు. కనుకనే భర్త రక్షరంగమునుండి విజయుఁడుకాక వచ్చినప్పుడు ఎంతయో పోతాహమొనఁగి నిజనాకుఁడు వునద్యుద్ధ కౌతూహల చేతస్కంధగునల్లు చేసినది మందోదరి. అదియేకదా సత్తిధర్మము!

రతి మన్మథునితో శివునకు, నీకు గల తారకార్యమును పర్యాలోచింపుమని చెప్పినది. ఆద్యమనిర్యాహకములగు పరికరములపై ఆమె దృష్టి పగసరించినది. శివునకు కనకాచలము శరాననము. ఇత్తు శరాననము నీకున్నది. మేరు ధరాధరేంద్రముతోఁ చెఱుకు తలపడగలరా? అతనికి పాశుపతమమ్ము. నీకును నమ్ములుగలవు; పూవులే నీకమ్ములు. ఆవియు వంటిన కందెకునవి. ఇట్టి దీనితో నీవాతనిపై యుద్ధమున మోహించి యేమిచేయుదువని ఎత్తిపొడుపు. అతఁడు పురాపహరి, నీవు విరహాతుర పాంథజనా పహరివి. పురాపహరి యనుటలో పరమేశ్వరుని పరాక్రమమును మఱొక్క పర్యాయము గుర్తుచేసినది. అతనికి నీకు నేవిధముగఁజూచినను హస్తముశకాంతరమున్నదన్నది. దోమవంటి మన్మథుఁడు హస్తవలె నున్న పరమేశ్వరునితో వైరము పెట్టుకొని యేవిధముగ సాధింపగలఁడని వ్యంగ్యము.

నీమృదువుప్రకారం నికరము ఈశ్వరభక్తుల హృదయములనుగూడ గాఢనోపనిది. అతనిని ధ్యానించువారినే కదలింపలేని నీ ఆయుధము లాస్థాణుని భేదంపగుననే! భేదింపజాలవు, నీ కతఁడసా

ధ్యుఁడు, అసాధ్యుల సాధింపఁదలఁపఁ దగదని బోధించినది. అఁడుదానను అబలనునైన నేనించుక యలిగి చూచిన నీవు భయపడుదువు. అట్టి నీ కుగ్యు నుగ్ర. లోచనోద్భూతవహ్నికి నెదిరి నిలువశక్యముకాదన్నది. ఇచట రతి యలుకకును, నుగ్రుని యలుకకునుపోలిక. పగణయకోపమునకు ప్రళయాగ్నికిని సామ్యము, నే నలిగినచో భయపడెడి నీవు రుద్రునితో తలపడుట. యేమిటని రతిదేవి హేళనము.

ఇప్పటికి మన్మథుని ఆయుధములు శివునాయుధములతోఁబోల్చి ఇరువురకుఁగల భేదమును స్పష్టపఱచి పరమేశ్వరు నాధిక్యము, మనసిజాని అల్పత్వమును తెలియఁజేసినది. ఇక స్వీయబలమును, ఎదిరి బలమును నిరూపించుచున్నది. మన్మథుని బలము లెంత బలహీనముతో విశదపఱచుచున్నది. బాబురైనను తిని పిప్పని యుమి సెడు చెఱుకును నమ్మి దానినే విల్లుగా చేతఁబట్టినావు! బాబురే నమలెడు చెఱుకు శివు. నేమిచేయును? మెలఁతలకేశముల నుంచుటవలననే కందెకు పుష్పముల నమ్ములుగ భావించితివి. ఇట్టి సుకుమారములైన యమ్ములు అంబరకేళి హృదయము. నెట్లు భేదింపఁగలవు? చిగురాకులనైన కదల్చజాలని మంద పవనుఁడు పెనుప్రాపుగాఁగ, అబలల చేయూపుల కులికి ఆకాశమున పరుగెత్తు తుమ్మెదలు, చిలుకలు మూలబలముగాఁగ నీవుగ్రుఱైకి బోవుచున్నావు. చిగురాకులకంటె నబలకంటె నల్పమైన నీ బలముల శక్తి అతని ముందేపాటి? కావున నీకిది తగదని బోధించినది.

ఇక ఎదిరిని గుఱించి ఆ విశ్వసంహరునితో నరసింహుఁడు, జలజోద్ధవుఁడు, జముఁడు ప్రతిభ టించి పరాజయ మందినారు. వారికంటెను నీవు గొప్పవాఁడవా? అని, కాదని నమాధానము పచ్చనట్లు ప్రశ్నించినది. అతనిని కలహమున నోర్చుట మన్మథునకు చేతకాదని తెల్పినది చివరకు,

“హరి కంకాలము చేతిముద్ర దివిజేంద్రాస్థుల్  
సుభూషావళుల్  
గరళం బభ్యవహత మంతక తను జారంబు మై  
పూత పం  
తరుహసిన శిరఃకపాల మురు భిక్షాపాత్రగా విశ్వసం  
హారు వర్తించు మహాపతిపహతి సేయం  
బూన నీ ప్యాప్రయే” 4-77

అని చివరిమాట చెప్పినది. అట్టి విశ్వసంహారుని మహావ్యక్తమునకు భంగముకలిగించుట నీకు వలను పడదని నిశ్చయముగ బలికినది.

కాని పృథుకార్య నిర్వహణ దీక్షాదక్షుడగు మన్మథుడు రతి హితవచనముల బాలింపలేదు. భార్యగా రతిదేవి తన ధర్మమును నెఱవేర్చినది. దుర్దార్శమున వర్తింపబోవు పతులకు హితమును గణపి సన్మార్గమున నడపించుటకు ప్రయత్నించుట నతుల పరమధర్మముగదా! ‘షట్కర్మయక్తా కులధర్మపత్ని’ అని కదాసూక్తి! విధ్యుత్తధర్మమునే వివేకపరిపాకము గల రతిదేవి పాటించినది. కాని మన్మథుడు ఆది సృష్టికి కారణమైన కామతత్త్వ మహత్త్వంబును నామెకు దెలిపి, సమర్పించుకొని, సతి నొడంబజేచి, రతినమే తుడై పరమేశ్వరుని తపోవనమున కేగినాడు. అచట హరుని జూడగనే పచ్చవిల్లుడు పాణము ఝల్లుమనగా నచైతన్యవృత్తిని గదలక నిలచినాడు. కాని అక్షణములోనే రతి ప్రబోధితుడై త్రిణయను సమాధి వైకల్యముసేరు నుపకృమించినాడు. ఇట రతిచేత ప్రబోధితుడైనాడు మన్మథుడు. స్థూల దృష్టితోజూచినచో నింతవరకామె చెప్పిన మాటల కిది విరుద్ధముగా గోచరించును. కాని అతి భారమైన ఒక ఉద్యమమును తలపెట్టి అందులకు సతియగు రతినిగూడ అంగీకరింపజేసి మన్మథుడవలె కేతెంచి నాడు. ‘అక్షణములో వెనుకంజెయుట ధీరలక్షణము కాదని తెలుపుటయే రతి పృబోధము. ఈఘట్ట మంతయు నన్నెచోడుని స్వకపోల కల్పనమే.

ఇక మన్మథ దహనానంతరము కాలిదాసు ననుసరించి నన్నెచోడుడు రతిదేవిపాత్ర పోషణమును జేసినాడు. రతి విలాపఘట్టము రతి మన్మథుల పవిత్ర ప్రణయ తత్త్వమునుబట్టి యిచ్చునట్టిది. మనోభవుని ప్రయత్నమును గనిన శివుడతనిని నీటుచేసి పోయి నపుడా యగ్నిశిఖలనుగాంచి రతిదేవి భయరసావేశ మున తల్లడిల్లి పరవశయై పడినది. అమె మరల లేచి చూచునరికి “శిఖిపాదపు నిజేశ్వరు పాదపుగాన కచ్చుట బురుషాకృతి నున్న భస్మభుంజము” ను మాత్రమే చూడగలిగినది. అక్షణములో నామెకు మనసిజని గతినిగూఁచి స్థిరమైన అభిప్రాయము కలుగలేదు.

కావుననే కాయజుడా యగ్నిలోబడి కాలెనో లేక భీతిచేత పాతీపోయెనో అనుకొనినది. పోయినచో తన్ను వదలిపొవునా? పోయిననో నీ భస్మభుంజమెక్కడిది? అని వ్యక్ష్నించుకొనినది. ఇది మాయయేమో అని పరిపరివిధముల నాలోచించుచు సంకయాకుల చిత్తయి అత్యేకు నన్వేషించినది నీవు నాకు దర్శన మీక ఈపాదలలో దాగినావు. నిన్నుబాసి నేను నిమిషమైన నుండగలనా? రతి హితుడవైన నీవు రతిని దుఃఖితజేసి పోయితివని విలపించినది.

“అబల గడునెడ యెఱుగని యాదుదాన”  
మెల.త నతిభీత నన్ను నమ్మించి నెచ్చి  
కాననంబులో గన్నులు కట్టి కాదు  
పజచి నీకట్లు పోజునై భావజన్య” 5-65

అని దుఃఖములో వ్యక్ష్నించినది. అమె అబల. లోక వ్యవహారము తెలియని అడుగు. మిక్కిలి భయపడు చున్న అమెనతడు నమ్మించి తీసికొని వచ్చినాడు. అట్టి తన్ను కాననముతో వదలిపోవుట శగునా? అది న్యాయముకాదని అమె భావము. అనంతర మామె పుష్పకోదండ పల్లవచ్చత్ర మకరకేతనంబుల నచ్చు పడియున్న మరుభస్మాకారంబుగని త్రినయననలా

హతుండగుట నిశ్చయించి శోకపరవశయై పడి చేత రించి విభ్రాంతుడై చూచినది. అందు పతిబోధ గానక హాయని ఎలుగెత్తి వాపోయినది. అమెశోకము మిన్నంటినది.

అ శోకభరమున రతిచేమి కన్నీటితో, విరిసిన వేసలితో, చీటవాటి కంపించిన మోవితో, పెరిగిన తారహారభాతితో మోము వెన్నెల పలకబాణ చేష్టలు దక్కినది. ఇట్లు అడలుచు పతివలను గనుగొని అతని నుద్దేశించి కొన్ని పలుకులు పలికినది. నా శరీరముపై ప్రియితో నీ వలం దిన చందనము తడియెన నాజలేదు. కాని నీ చారురూప తను విభ్రమ సంపద క్షణములో కాలి యాతినది. గిరిజను వరదునితో గూర్చి అతనిచే వమును బడయగలవనీ నేను నమ్మియుండగా నీ ప్రియచావు సంభవించినది! మన కెంతటి వియోగము గలిగినది!

“తప్పన దారులేనీ పెజతాపసులన వెఱవించునట్లునీ వపురమేళ నేయుట నయంబు భరంబని చెప్పు

జెప్పు నా చెప్పులు యంతి కర్ణమని చెకొన కొయ్యన వచ్చితిరుపెం విప్రదేశింగితే కడవనేచిన నీకిది యంత పెద్దయే”

9-75

ఇతరతాపసులవలెగాక పరమేశ్వరు నేయుట కష్టమని నేను చెప్పినను వినక స్త్రీలమాట వినుటేమి యని వచ్చితివి. ఈశు పెంపిప్రదేశింగినావుగదా! అని తన మాటను వినకపోయినందులకు పరితపించినది. రతి కేదిదిక్క చెప్పమని మనోభవుని పుశ్చించినది. నీ పరిరంభణము ధరణీ పరిరంభణమైనది. రసాలాప ములు విలాపములైనవి. నా జీవనమున కాధారమైన నీవు నన్ను వదలిపోవుట తగునా? అనినది.

“అక్కట చెబ్బలార కనుమాయుధు నాజడ

చావు చూచి మీ రెక్కడ మాయమైతి రసమేకణ మన్నదు నీజుసెని నీ

వెక్కడ పోయితయ్య పాడవెవ్వరుజూపర కానలోనసా నెక్కడ సాక్షునాకు దెసయెయ్యది యో వలరాజ

చెప్పవే” 5-80

అని అనాధయైన రతి దీనాననయై వేల్పులను, అనమే క్షణుని, వలరాజుని బ్రశ్చించినది. దేవతల కోరికపై వారిపనిలో నిమగ్నమైయుండగా మన్మథుడు అపదలో చిక్కుకొనినపుడు వారు కనిపింపకపోవుటచేత వేల్పులను, తన యవస్థకు కారకుడైన విషమాత్ముని, తన భర్తయైన వలరాజును బ్రశ్చించుట యెంతయు సమంజముగానున్నది. శోకములోనున్న రతికి వనమంతయు శివుని కోపములో కాలిపోయినట్లగపడినది. నల్లని తమాలవృక్షములు ధూమమువలెను, పుష్పించిన యశోకములు తివ్యానలమువలెను, పూచిన పొన్నలు. కాలియాతిన భస్మమువలెను కనిపించినవి. పుష్ప మధు వశ్రుజలమువలె, కొమ్మలపైనుండు వక్షిరవ మార్దరవముగ, అలిమాలికలు నిభృతకేశభరముగ భూజములన్నియు రతిచేమి చుట్టునుజేరి అమితోకాడ సానుభూతితో దుఃఖించుచున్నట్లున్నవి. నిస్సహాయ యైన రతిమతి నిరంతానంత శోకమతిశయింప

“తలకి కనుగదవ గన్నీరు ధారలొలుక

మేనఁబెట్టెందు లురులంగ మెలత వొలిచె

గీలు బిగిలిన జలధారలోలి గలయఁ

గ్రమ్మి వెదరెడు దారా గృహమ్మువొలె”...5-85

ఇట్లపార ఘోరకాంతారాంతరా పూరితమై చెలఁగు రతిచేమి రోదనద్వని వసంతుని చెవులబడినది, అతడులికిపడి అతి సంభ్రమమున నామెకడకేతెంచి నాడు. అతనిని గాంచిన రతి దుఃఖమతిశయించినది. అలిగి పూవైన నలఁవలేని యాయబల శోకబలమున కరతలములు తోలుతెరలి జర్జరమై పోవునట్లు మోదికొనినది. ప్రాణవల్లభుడు నాయెదుట భగ్యపుంజముగా నెరిసిపోవుట గనియు నాజీవమొడలబానిపోవుటలేదు. నాకంటె కఠిన హృదయమైన స్త్రీ లీజగతి

నెవరున్నారు ? అని నిందించుకొనినది. అవును, ఆమె కతఁడు ప్రాణవల్లభుఁడు. ప్రాణములకు వల్లభుడు అతఁడే లేకున్న ఆమె ప్రాణము లేట్లు నిలుచును? అందుకొఱకే మరణింప నిశ్చయించి అగ్ని పూవేశము సేయుదుననినది. ఆ సమయమున నాకాశ వాణి తిగిల్చినఁడు త్రిలోక హితార్థము అంగజుని దయతో నీ కిమ్మనని పలికినది, కాని రతి ఆమాటను వెంటనే నమ్మజాలక ఉగ్రుకొపనవాహుతుడైన వాడు తిరిగి వచ్చునాయని నందేహించినది. దానిని గగనరవ్యతి నివారించినది. అప్పుడు రతి మరణ పరిచ్ఛేదమును విచ్ఛేదము చేసినది. కాని శోకాగ్ని యందామె శరీరము కరంగియు పొడవంతక లోన కాలు.

“అలమట నిడమొండ నలువలు బత్తింబు  
మూర్తిల్లి వెడఁబాసి పోవదొండె  
నూతఁగొని యొండె నాఱుదు శోకాగ్ని  
వారి మాటగొని కాలిపోవ దొండె  
ఘర్మాశ్రు జలము లొక్కట కట్టుకొన వొండె  
బొడవంతయుఁ గరంగి పోవదొండె  
బద్ధు నిట్టూర్పులు వట్టునఁ బడ వొండె  
బొందిమ్ముగాఁబాసి పోవ దొండె  
నిట్టి కడలేని దుఃఖాల్లిఁ బెట్టిముంపఁ  
దలఁచియో కాక పోనీక బలిమి నాదు  
ప్రాణ మొడలిలో నాకాశవాణి దెచ్చి  
మగుడఁ జెఱఁబెట్టెనని రతి మఱఁగుమండె” 5-101

ఇట్లు దుఃఖాల్లిలో మునిగియున్న రతిదేవి నిరతిశయ భక్తితో పరమేశ్వరారాధనమును జేయుచు ముగ్ధుని పునరవతారమున కెదురుచూచినది.

ఆమామహేశ్వరుల వివాహసంతరము వర్దుడు కరుణించి అంగజుఁడు జగముల కనంగుడై రతికిఁ బ్రాక్షన స్వరూపుడై ప్రవర్తించునని వరమిచ్చి

అతని పూర్వనియోగమును దయసేసినాఁడు. అప్పుడు రతిశ్వరుఁడు పూర్వవైభవముతోవచ్చి రతిమోల నిలిచినాఁడు. ఆ క్షణమున రతిదేవికి అననమున దరహాసము తలకొట్టెడి. మేనపులకలు కలిగినవి. లోల నయనాంభోజాతపత్యములతో సమ్మదాశ్రయ జలము వెలరినది. ఇవట నయనములు చలించుచున్నవి. వానికిని రతివలెనే ముగ్ధుని జూడవలెనని తొందర. అందువలననే పవ్యవత్యములె వెడల్పునునవి. ఇంకను—

“ఎలమి బ్రాణిభున కెదురెగ నుగ్ధులి  
ప్రాణంబులన మెను మ్రోచువడియొ  
దనరు శోకాల్లిలో మునిగి లెచిన భంగి  
నొడలఁ బెట్టిందు లొండెండ వర్షం  
బ్రయింబాసి కన్న నీరు ప్రవహించు  
నలుపుటఁదెలిపె నాబులక లడరె  
బతిగాంచి కన్నుల పావలుత్సవమున  
నాడెనో నలినాగ హస్తవా  
గగ్గెఱుగనుగవ సంత నక్కొచ్చుడెవ  
దేవు నుగ్రాక్ష శిఖ నిజజీవితభ  
డతనుడైన విధన్మును నాత్మవిరహ  
భరముఁగలకన్న కరణి విస్మరఁజెబొందె”-9-49

దీర్ఘకాలము విరహవ్యధ ననుభవించి తరువాత పతిని గాంచిన రతి పరిస్థితిపై పద్యమున ప్రకృతార్థ పరిపోషకముగా వర్ణింపఁబడినది. ఆ సమయములో నామె నిజ జీవిత సుడతనుఁడయి పుంజును, అత్మ విరహభరమును కలఁగన్న కరణి విస్మరించినదట. అంత సంతోషమును రతి పొందినది. అందువలననే సర్వము కలవలె మునుపనిగినది.

ఇట్లు సంయోగ వియోగములతో విశిష్ట వ్యక్తిత్వమును వెల్లార్చిన రతిదేవి పాత్రయొక రసఘటిక.

## కామస్థలక్షణము

## నెల తూరి వేంకటరమణయ్య

కాకతీయ యుగమునందు ఆంధ్రదేశమును పాలించిన రాజవంశములలో కాయస్థవంశమొక్కటి. కాయస్థులూర్ధ్వదేశజులుగారు. ఆంధ్రప్రజలలో కాయస్థులులేరు. కాయస్థు లన్యదేశములనుండి యాంధ్రదేశమునకువచ్చి యవృత స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొని కాలక్రమమున రాజ్యాధిపత్యమును బడసిరి. కావున 'కాయస్థులనుగూర్చి మొదట విచారింపఁదగిన విషయము వారి యాదిమనివాసస్థాన మెద్దియని—స్థానిక చరిత్రలు (Local Records) కాయస్థులు ఒకైవారు అని తెలుపుచున్నవి. ఒకైవలనగా ఓర్ధ్వదేశజులు. కాని ఇవి యంత తృప్తికరముగ కన్పట్టదు. బాలభాను దేవు మున్నగు ఒకైవరాజు లొకరిద్దరు క్రీ. శ. 11వ శతాబ్ద ప్రాంతమున గుంటూరు మండలమునబాలించినట్లు స్థానిక చరిత్రలు దెల్పుచున్నను వారికిని కాయస్థ రాజులకును నెట్టిసంబంధముండినట్లు అగపడదు. అంధ్ర కాయస్థశ్రీల నామములు 'బాయి'యను ప్రత్యయ పదముతో సంతమగుచున్నవి. పదుమాబాయి, కవలా

బాయి, గంగుబాయి ఇత్యాది నామము లిందుకు తార్కాణ. కాయస్థు లాశ్వికులు. కాయస్థప్రభువులలో బృథముఁడనఁదగిన గంగయ కాకతి గణపతిదేవుని కొలువు నందశ్వసాహిత్యమై యుండెను. కావున నాతఁడు గంగయసాహిత్య యనుపేరఁ బ్రసిద్ధుడాయెను. మఱియును, 'ఆతి విషమ హయాభాషాభరణ రేవంత' యను బిరుదు కాయస్థరాజుల కందఱకును సామాన్యము వీరి దళము లందశ్వదళము పృథాన మైనది. కాయస్థు లశ్వారోహణ కుశలులైన రాహుతులగుటయు. వారి శ్రీలనామములు 'బాయి' పదాంతము లగుటయుఁజూడ వారిని ఓర్ధ్వలనుటకంటె మహారాష్ట్రులని యెంచుట యుక్తమని తోచుచున్నది. అంబదేవ, మాయిదేవ, నామదేవాది పురుషనామములు ఈ యాహతు గొంత యాతనిచ్చుచున్నది. ఈ సందర్భమున గమనింపఁదగిన యంశమింకొకటి కలదు. క్రీ. శ. ౧౩వ ప్రాగంభము నుండియు పెక్కండు మహారాష్ట్ర లేకారణముననో స్వదేశమును

వదలి యాంధ్రదేశమునకు వలసవచ్చి యచ్చటనే స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొనినట్లుప్పటి శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. మహారాష్ట్రులను మన పూర్వులు 'ఆరె' అని పిలుచువారు. ఇది 'ఆర్య' శబ్దమునకు వికృతి. 'ఆరె'లు స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొనిన తావులకు ఆరెవీధులను సార్థకనామము కలిగినది. ఇట్టివి కొన్ని నేటికిని ఆపేరులతోడనే వ్యవహరింప బడుచున్నవి. కర్నూలుజిల్లా కంబమతాలూకా యందొక ఆరెవీధుకలదు. మఱియొకటి చిత్రూరు జిల్లా చంద్రగిరితాలూకాలో నొక ఆరెపల్లెయు గాన పుచ్చుచున్నది. నెల్లూరుజిల్లా అత్తకూరు తాలూకా యందొక ఆరెవీధును, ఆరెవీధి పల్లెయు కలవు. కాకతీయులనాటి యొకానొక శ్రీశైలశాసనమునం దాంధ్రదేశవాసులందఱు 'ఆరె' అను దేశవిభాగముండినట్లు తెల్పుచున్నది<sup>1</sup>. ఇట్లు దేశాంతరాగతులైన ఆరెవారు కాకతీయులతో నేటిభ వించి ముత్తకూరుయద్దమున పాండ్యరాజులతోయుద్ద మువేసి పరాజితులై పారిపోయిరిని పాండ్యశాసనము లందు చెప్పియున్నది.<sup>2</sup> పైజెప్పిన ఆరిలవలె కాదు వ్దులుగూడ మహారాష్ట్రమునుండి తెలుగుదేశమునకు వలసలు వచ్చినవారు కాదగుదురు

కాయస్థులజాతి : కాయస్థరాజులు తమ శాసనములలో గొన్నింటియందు తమ జాతినిగూర్చియుట్లు చెప్పకొనియున్నారు :

దేవస్య పద్యజనుషో ద్రుహిణస్య కాయాత్  
కాయస్ ఇత్యజని కోపి నరేంద్రవంశః<sup>3</sup>

అనియు

యద్దాటి తురగావలీ పృథుకరక్షణోద్ధతి ఘోరః  
ప్రచ్ఛన్నాప్రవిశోక్తా దశదిశో భీతావదంతిస్సుఖం

1 AR. No. 36 of 1915, 599 X 504

2 ARE. 1914, Part 11 Pare 19

3 AR. No. 268 of 1905, 599 X -65

దైవజ్ఞాపయమావి తాపస గణాస్సద్భావ్యుష్కాంభవా  
స్సప్తం కర్పటికా వయం వయమహాస్సక్షత్రియా  
పార్థివాః॥

అస్త్రీకన్యవసంభూతకాయస్థకులవారిధిః ।

కళాకలాపకల్లోల పృమాధగుణమౌక్తికః॥<sup>4</sup>

అనియు కలదు పశ్చిమరాజాంతర్గత కాయస్థజాత్యుత్పత్తికథ దీనికాధారమైతే (చుచున్నది. కాని పురాణములయందీ జాత్యుత్పత్తి కటయొక్కతిరున సుండక పలువిధములుగా గానవచ్చుచున్నది. ఆవిషయమును గూర్చిన చర్చ యిచ్చట ప్రస్తుతముగాదు.

కాయస్థరాజు లేవురు శా. శ. 1212 (క్రీ. శ. 1290-91) యొక త్రిపురాంతక శాసనమునందువీరు పేర్కొనబడియున్నారు.

తస్మాదభూత్ జలనధేరివ పారిజాత శ్రీగంగయస్తురగ  
సాధినికో మహిళః

ఉదభవత్తదను ద్విభుజోస్పహః స్వసురపత్న్య మమువ్య  
జనార్దనః

బహుళశీర్షి నముగ్ధమ చామర పృకటితాభిల

దిక్కరిమండనః॥

తస్యానుజన్యశ్రీపురారిదేవః పయోధకాంచీ

మశేషధాత్రిం

సుమేరు సారా దదికన్యవోష్ణోః ప్రతాపతాపేన

నివర్తితార్కః॥

శ్రీమానుపేంద్ర ఇవతన్య సురేశ్వరస్య కల్పదుర్మా

హరణ దానవిధిః కనియాన్,

అజ్ఞాత శీకృతదిశాన్ భువమంబుచేవో ధర్మేణ

రక్షతి కృపాణధురీణ బాహుః॥

ఇందువలన కాయస్థవంశమున గంగయసాహిణి యను రాజు పుట్టిననియు, నతని యనంతర మతని

4 AR. Nos. 304 of 1905 of 283 of 1937-38 of 10 of 1940-41

తోబుట్టువు పుత్రులైన జనార్దన తిప్పరారులను వెనుక త్రిప్పరా3 తమ్ముడైన యంబదేవుడు ప్రజాపాలన మొనర్చి ననియు చెలియుచున్నది. వీరు నలువు రేకాక యంబదేవుని యనంతరము అతని పుత్రుడైన రెండవ త్రిప్పరారి సింహాసనము నధిష్ఠించి కొంత కాలము రాజ్యమును పాలించినట్లు అతని శాసనముల వలన తెలియుచున్నది.<sup>5</sup> ఇంతవఱకు లభించిన శాసనాధారములనుబట్టి చూడగా నీవంశమునకు జెందిన రాజు లేవునని తెలియుచున్నది.

1. గంగయ సాహిణి.
2. జనార్దనుడు - ఇతనికి జన్మిగదేవుడను నామాంతరము గలదు.
3. మొదటి తిప్పరారి-ఇతడు తిప్పరాంతకు డనియు బేర్కొనబడియున్నాడు.
4. అంబదేవుడు.
5. రెండవ తిప్పరారి లేక తిప్పరాంతకుడు.

ఈ రాజుల కొండొరులకుగల సంబంధము శాసనములవలన విస్పష్టముగ దెలియవచ్చుచున్నను, వంశస్థాపకుడైన గంగయసాహిణియొక్క పూర్వుకుల వృత్తాంతముగాని, అతని తోబుట్టువు యొక్కయు, తద్పర్యయొక్కయు పేర్లుగాని వివరించుచుండలేదు. గంగయసాహిణి పూర్వుకుల వృత్తాంతమును దెల్పు శాసనములుగాని యన్యవరిత్యాదారములుగాని ఇంత వఱకు లభ్యపడలేదు. కాని గంగయసాహిణి భార్య యైన కవలాబాయి లేక కమలాదేవియు సోదరియైన చందుబాయి అమ్రయ నతని శాసనములందు బేర్కొనబడియున్నారు.<sup>6</sup> శాలివాహన శకము 1212 (క్రీ.శ.

1290-91) నాటి యంబదేవుని నీలగంగవరశాసనమునందు అతడు తన తలిదండ్రుల అనగా గంగయ సాహిణియొక్క సోదరీ భావుకుల నామములను వచించియున్నాడు. అందిట్లు కలదు.

క్షత్రియజాతికి జెందిన కాయస్థవంశమున గంగయసాహిణి యుదయించెను. అతని సోదరియైన చందలదేవి-ఈమెయే మీద పేర్కొనిన చందుబాయి అమ్మ-యంబత్తావతిని పెండ్లాడెను. జనార్దనుడును తిప్పరారియు వీరిపుత్రులు. త్రిప్పరారియొక్కతమ్ముడు అంబదేవుడు.<sup>7</sup> చందలదేవి భర్తయైన యంబత్తావతి శాసనమొక్కటి శా. శ. 1166 (క్రీ. ద. 1244)నాటివి గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాబాకా సత్యశాలయను గ్రామమునందు కానవచ్చుచున్నది. అందీతడు కాకతి గణపతిదేవుని పాదపద్మాధాకుండనియు, మండలిక బ్రహ్మరాక్షస, గండపెండార, అతివిషమహయా రూఢప్రౌఢదేశారేవంత దామోదర దిశావజ్ఞేత్యాది బిరుదాంకితుడనియుగలదు.<sup>8</sup> ఈ యంబత్తావతికి జనార్దన త్రిప్పరాంతకాంబదేవులను మువ్వరుపుత్రులు మాత్రమేకాక పరుమాబాయి అమ్మయను పుత్రిక యొక్కతె యుండెను. ఆమె మహామల్లాభేశ్వర బిరుదాంకితురాలు. ఆమె శా. శ. 1177, రాక్షసకార్తిక శు 15 గురువారము (18, అక్టోబరు, క్రీ. శ. 1256) నాడు తన తండ్రియైన యంబదేవునికిని భర్తయైన లక్ష్మీదేవునికిని సుకృతార్థము పలవాయగాముమందలి కాళేశ్వరదేవాలయమును జీర్ణోద్ధారణ మొనర్చి భూదానము నొసంగెను.<sup>9</sup>

పైశాసనముల నాధారపఱచుకొని కాయస్థరాజ వంశానుక్రమణిక నీక్రిందివిధమున విరచింపవచ్చును.

5 AR. Nos. 391 of 1933-39 & 65 of 1939-40.

6 AR. Nos. 304 of 1905, 233 of 1937-38 & 10 of 1941-42

7 AR. No. 229 of 1935-36.

8 AR. No. 314 of 1930-31

9 AR. No. 21 of 1929-30,

గంగయ సాహితీ  
(శా. శ. 1161-1179  
క్రి. శ. 1239-1257)  
భార్య : కవలా(కమలా)దేవి

చందుబాయి అమ్మ  
లేక చందుబదేవి  
భర్త : అంబప్పాపతి

జనార్దన లేక  
జన్నిగదేవుడు  
(శా. శ. 1180-1191,  
క్రి. శ. 1253-1269)  
మొదటి  
తిప్పరారి లేక  
తిప్పరాంతకుడు  
(శా. శ. 1192-1194  
క్రి. శ. 1270-1272)

రెండవ  
అంబదేవుడు  
(శా. శ. 1194-1224  
క్రి. శ. 1271-1302)

రెండవ తిప్పరారి  
లేక తిప్పరాంతకుడు  
శా. శ. 1226 క్రి. శ. 1304

పదుమూబాయి  
భర్త : లక్ష్మీదేవుడు

### కాయస్థరాజులు పాలించిన దేశము

కాయస్థరాజులు తమ శాసనములలో తమయేలు బడి కింది దేశవిస్తారమును వివరించియున్నారు. పానుగల్లు మొదలు మార్లవాడిదనుక వారి యేలుబడి కింద నుండినట్లు పెక్కుశాసనములయందు గాన వచ్చుచున్నను కొన్నిటియందు పానుగల్లు మొదలు కైవారము కోటవఱకును వ్యాపించినట్లు చెప్పి యున్నది.<sup>10</sup> పానుగల్లు అను పేరుగల స్థలములు రెండు గలవు. ఒక్కటి మహమ్మబునగర జిల్లా యందున్నది. మఱియొకటి నల్లగొండజిల్లాయందు న్నది. ఈరెంటిలో రెండవదే కాయస్థరాజుల శాసన ములలో బేర్కొనబడిన పానుగల్లు. మార్లవాడియను నది మహారాజవాడియొక్క ఆవభృంగరూపము. ఇది 7000 రాజ్యము. మొదటనిది రేనాడు 7000

అని శాసనములలో బేర్కొనబడియున్నది. ఈ రాజ్య మార్ద్యమున చోళమహారాజు లేలుచుండిరి. అటు పిమ్మట నదివైదుంబ మహారాజుల యేలుబడికిందకి వచ్చెను. ఇట్లు చిరకాలమది మహారాజుల పాలన క్రింద నుండిన గారణమున దానికి మహారాజు పాడి (మహారాజులేలిన దేశము) అను పేరుకల్గియుండ వచ్చును అని కొందరు చరిత్రకారులు అభిప్రాయ వదియున్నారు. కైవారముకోట ఇప్పటి మైసూరు రాష్ట్రాంతర్గతమైన కోలారుజిల్లాలోని చింతామణి తాలూకాయందున్నది. కాయస్థరాజులు తమప్రభుత్వమునకు లోబడియుండిన రాజ్యవిస్తారము నిట్లు వివరించియున్నను వారి శాసనములు గానవచ్చునట్ల ములనుబట్టిమాడ వారేలిన దేశమింత విశాలమైనది కాదనియు నింతకంటె జిన్నదనియు దోచుచున్నది. వారి శాసనములు కర్నూలుజిల్లా మార్కాపురం తాలూకాలోను, గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు, వినుకొండ

10 AR. No, 550 of 1909, 599 X 402



తాలూకాలలోను నెల్లూరుజిల్లా దప్పిడివిషయంలోను, కరవజిల్లా యంచంతటను గానవచ్చుచున్నవి. కావున వాస్తవముగ రాయస్థరాజుల పృథ్వీయు కర్నూలు గుంటూరు మండలములలో మీద వివరించిన బాగము లందును కడప మండల ముంచంతటను జెల్లుమండె నని తలంచుచు యుక్తము. రాయస్థరాజుల రాజధాని ఇప్పటి కడపతాలూకాలోని వల్లూరు. దీనికప్పుడు వల్లూరు పట్టణమనుపేరు చెల్లుచుండెను. ఇదిగాక జమ్మలమడుగు తాలూకాలోని గండికోట, మనోరథ పురముగూడ వీరి కడపటి రాజులలో మఱియొక రాజధానియై యుండెనని శాసనములవలన దెలియు చున్నది.

1. AR. No. 36 of 1915, 599 X 504
2. ARE., 1914., Part II, Page 18.
3. AR. No. 268 of 1905. 5. 99.X465.
4. AR. No. 571 of 1909 F. S. 99X334.
4. AR. Nos. 304 of 1905, 283 of 1937-38, 10 of 1940-41.
- 5, AR. Nos, 391 of 1938-39, 65 of 1939-40.
6. AR. Nos. 304 of 1905, 233 of 1937-38, 10 of 1941-42.
7. AR. No. 229 of 1935-36.
8. AR, No. 314 of 1930-31.
9. AR. No. 21 of 1929-30.
10. AR. No. 550 of 1909, 599 X 402.

గంగయ సాహిణి

శా. శ. 1161-1172.

గంగయ సాహిణి కాయస్థరాజులలో మొదటి వాడు. ఇతడు గుంటూరుమండల పల్నాడుతాలూకా లోని గుండ్లూరు గ్రామములో శకాబ్దము ౧౧౬౧వ సంవత్సరమున విషవ సంక్రాంతిమయమున నెల

కొల్పిన శిలాశాసనమునందు బేర్కొనబడియున్నాడు, ఇదియే చరిత్రరంగమునందితని ప్రథమ పృథ్వేశము. ఇందు గండపెండేర గంగయ సాహిణియని మాత్రము కలదు. ఇతర బిరుదులెవ్వియులేవు. తరువాతి కాల మునందు కానవచ్చు ఇతని శాసనములందు ఏత నింది తని యధిపతిని పేర్కొనలేదు.<sup>11</sup> దినినిబట్టి చూడగా నప్పటి కాతడింకను స్వతంత్రుడై యుండెనని తోచు చున్నది; కాని శకాబ్ద 1164వ సం||నాటి మఱియొక శాసనము నందితడు కాకతీయ గణపతిదేవుని కొలువు నందా మహారాజు పక్షమున ఏఱున త్తిరస్తతి దేశ మును కొచ్చెరుల రాజధానినుండి పాలించుచుండి నట్లు చెప్పియున్నది, అందితనికి అరివీర బృహ్మ రాక్షసయను బిరుదుండినట్లు చెప్పియున్నది.<sup>12</sup> మఱి యొకచో దండనాథు ఇతని ప్రస్తావము శాసనములందు కానరాదు. శా. శ. 1172 సాధారణ సంవత్సరము (క్రి. శ. 1250) నాటిది కర్నూలుజిల్లా మార్కా పురము తాలూకా త్రిపురాంతకమున మూలబ్రహ్మేశ్వరాలయాంగణమున ఇతనిది మఱియొక శాసనము గలదు. ఇందు గంగయ సాహిణికి మహామండలేశ్వర, బాహుతర నియోగాధిపతి, అనేక దేశాధిపతి, చాతుర్వర్ణసముద్గరణ, పశ్చిమ రాయదామోచర సైన్యదిశా పట్ట, ఏకాంగవీర, వీరావతార, అతివిషమ హయారూఢ ప్రౌఢ రేఖారేపంత. నాయక నారాయణమున్నగు బిరుదము లున్నట్లు తెలియుచున్నది.<sup>13</sup> ఈ బిరుదులనుబట్టి చూడగా కాకతీయ సామ్రాజ్యమున గంగయ సాహిణియొక్క ప్రాధాన్యము శకాబ్దము 1164, 1172 ల మధ్య అతిశయించినట్లు తెలియుచున్నది. ఏ మహాత్కారములకు ఫలితముగ నీతని ప్రాధాన్య మతిశయించి యీతనికి మండలేశ్వరపదమును, బాహు

11 AR. No. 69 of 1929-30.

12 AR. No. 267 of 1949-50.

13 AR. No. 283 of 195 S 99 X 332

క్షర నియోగాధిపత్యమును, అనేక దేశాధిపత్యమును, నాయక నారాయణత్యమును లభించెనే నిశ్చయముగ దెలియదు. పై వివరించిన విరువాతలలో "బల్లిమరాయ దామోదర సైన్య దిశాపట్ట" యనునది గమనింపఁదగినది. ఈ దామోదరుఁడెవ్వఁడో గంగయ సాహిణి ఇతని సైన్యముల నెవల యేసందర్భమున నోడించి తఱుమగొట్టెనో వివరింపటకు దగినసాధనము లింకను లభ్యపడలేదు. కాని యతఁడు మహారాష్ట్రగుఁడగునేమో యను సంశయము గలుగుచున్నది, ఆ దామోదరుఁడు పశ్చిమరాయఁడట. అనఁగా కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు బల్లిమరమున నవ్వడువద్దిల్లుచుండినది సేపుణ రాజ్యము, దీనినే దేవగిరి యాదవ రాజ్యమని చరిత్రకారులందురు. సేపుణ కాకతీయ రాజ్యములకు దరతరములనుండియు వైరముభివృద్ధియై వచ్చుచుండినది. ఈ కారణము నీ పశ్చిమరాయ దామోదరుఁడు దేవగిరి యాదవరాజు కాకపోయినను నతని యధికారమునకు లోబడి యుండిన సామంత రాజై యుండవచ్చును, పశ్చిమరాయ దామోదరసైన్య దిశాపట్టయను విరుదు గంగయసాహిణి కొక్కనికి మాత్రమేకాక యతని బావమఱియైన యంబత్తా పతికిని, యంబత్తాపతి పుత్రులైన జన్నిగదేవ తిగుపురాంతకాంబదేవులకును సామ్రాజ్యముగఁ జెల్లుచుండెను. అంబత్తాధిపుని సత్రశాల శాసనముపై వ్యాఖ్యచేయుచు భారతీయ శాసనశాఖవారు ఇట్లు చెప్పుచున్నారు. "గంగయ సాహిణియు నతని బావమఱియగు నంబత్తాధిపునివలె 'పశ్చిమరాయదామోదర సైన్య దిశాపట్టు'డనని చెప్పుకొనియుండుటచేత. కాకతీయ గణపతిదేవుని పక్షమున వారిరువురును ఏకమై యీ మహారాజ్యమును సాధించియుందురని తలంపట యుక్తముగ నున్నది." <sup>14</sup> జన్నిగదేవుఁడును తిగుపురారియు దమమేనమామయగు గంగయసాహిణికి భుజప్రాయులని యొకశాసనమున జెప్పియుండుట

వలన <sup>15</sup> వారుకూడ దామోదరునితోవైన యుద్ధము నందు పాల్గొనియుండవచ్చును. ఇట్లు తండ్రియు సోదరులును మేనమామతోగూడ దామోదరునితో యుద్ధమునకు నడవమండ శూరుడైన అంబదేవుఁడు వారికి బాసటయై పోవక వెనుదీసియుండునా? కావున కాయస్థకుటుంబమువారందఱు నేకీభవించి దామోదరుని పోతిఘటించి యోడించియుందురని మన మనుకొనవచ్చును.

దామోదరుని మీఁది విజయమునకు ఫలితముగనె గంగయసాహిణికి మహామండలేశ్వర వదవియు బాహుత్తర నియోగాధిపత్యమును ననేక దేశాధిపత్యమును, నాయక నారాయణ పదమును లభించియుండును. మహామండలేశ్వర విరుదము రాజపదవి సూచించును. ఇది యప్పటి సామంతప్రభువులైకాక స్వతంత్రులైన దేశాధిపతులుసహితము వహించుచుండిరని యప్పటి శాసనములవల్ల దెలియుచున్నది. సమస్తాంధ్రావనికి పాలకుఁడైన కాకతి గణపతిదేవునివంటి స్వతంత్ర్యప్రభువుకూడ కొన్ని శాసనములందు మహామండలేశ్వర భిరుదముతోడనే పేర్కొనబడియున్నారు. బాహుత్తర నియోగులనగా చెబ్బడిరెండు వగల రాజకియోద్యోగులకును మీఁది యధికారి. నాయకనారాయణుడనగా రాజకొలుపుతోని దళనాయకులకునెల్ల నధిపతి. కాకతి భూపాలుడు చెబ్బడియేవురు నాయకులుండిరని శాసనాది చరిత్రసాధనములవలన దెలియుచున్నది. నాయక నారాయణుఁడు వీరి తలనాయకుఁడు. ఈ విరుదులనుబట్టి చూడగా గంగయసాహిణి కాకతీయ రాజ్యాంగవ్యవస్థయందు రాజునకు తరువాతి యున్నతవదవి నధిష్ఠించి యుండెనని తోచుచున్నది. అనేక దేశాధిపతియను విరుదును నిరర్థకమైనదికాదు. సార్థకమైనదే. దీనిని వివరణ శకాబ్దము 1173 విరోధి సంవత్సరమున

గంగయ సాహిణి మంత్రియైన నామదేవపండితుడు గుంటూరు జిల్లా పల్నాడు తాలూకాలోని దుర్గియను గ్రామమున నెలకొల్పిన శాసనమందు కలదు. ఇందు “గంగయ్య సాహిణి పానుగల్లు మొదలు మార్లవాడి దాంకా నుఖ సంకథావిరోధంబున రాజ్యంబు సేయు చుండి” నట్లు చెప్పియున్నది.<sup>16</sup> ఇందు పెరిగిన రాజ్యము నల్లగొండ జిల్లాలోని పానుగల్లునుండి కడప మండలమువఱకును వ్యాపించియుండెనని పూర్వ పరిశోధకుల వివరించినట్లున్నది. దీని యధార్థమును కర్నూలు మండలము మార్కాపురము తాలూకాలోని తిక్కరాంతకమందును, గుంటూరు జిల్లా పల్నాడు తాలూకాలోని దుర్గి, గుండ్లపాడు, నాగులవరము, మాచర్ల, పలువాయి సత్రశాల మున్నగు గ్రామములందును, కడపజిల్లాలోని గాజుగిరి పేట కడప, కామలాపురము తాలూకాలకు చెందిన నంపలూరు, పుష్పగిరి, పొడదుర్తి గంగవరగ్రామము లందును గానవచ్చు గంగయ సాహిణియొక్కయు, నామదేవపండితులయొక్కయు శాసనములు ఋజువు సేయుచున్నవి.<sup>17</sup> కాని పానుగల్లునందుగాని తత్పరి నరసింహయ్యయందుకాని కాయస్థరాజుల శాసన మొక్కటినియు లభింపక పోవుట చిత్రము. అయినను నామదేవపండితుని దుర్గిశాసనమునను ఆదనంతర కాయస్థశాసనములందును చెప్పినట్లు గంగయసాహిణి పానుగల్లునుండి మార్లవాడి పర్యంతము వ్యాప్తియైన రాజ్యమును పాలించెనని స్థూలముగ నిశ్చయింప వచ్చును.

16 AR. No. 579 of 1909 99 X 334.

17 AR Nos. 176, 231 and 291 of 1905; 305 and 695 of 1907; 21 and 69 of 1929-30; 306 and 314 of 1930-31; 233 and 269 of 1937-38; 10 of 1941-42; and 267 of 1942-50,

గంగయసాహిణి - రక్కసగంగడు.

గంగయసాహిణియొక్క సచివుడును, శ్రీకరణాధిపుడునైన నామదేవ పండితుడు శతాబ్దము 1176 ఆనందనామ సంవత్సరమునందు తిక్కరాంతకమున నిల్చిన శిలాశాసనమున గంగయసాహిణికి తత్పూర్వ శాసనములలో గానరాని “రక్కస గంగ దిశాపట్ట” యను బిరుదోత్తర క్రొత్తపే కానవచ్చుచున్నది.<sup>18</sup> ఇందువలన గంగయసాహిణి రక్కస గంగడును శత్రుని యుద్ధమున నోడించి పాఠాదోలనని తెలియుచున్నది. శతాబ్దము 1186 (క్రి. శ. 1264) రాక్షసలో గంగయ సాహిణియొక్క మేనల్లుడైన జన్నిగదేవుని సర్వాధికారియైన మాయిదేవుడు కారెంపూడియందు నెలకొల్పిన శాసనములో దన ప్రభువునకు “రక్కసగంగ బెంకొండగండ” యనగా రక్కసగంగని వెన్నంటి తఱిమిన శూరుడును బిరుదుండినట్లు తెల్పినాడు.<sup>19</sup> జన్నిగదేవుడు “హవ నంకార” యనగా దన మేనమామయగు గంగయ సాహిణియొక్క అంకకాడగుటచేతను,<sup>20</sup> ఆతడును నతని యనుజన్ముడైన తిక్కరారియు గంగయసాహిణికి బాహుద్వయమువంటివారని యుండుటచేతను<sup>21</sup> నా మామయల్లుండ్రువురును రక్కసగంగని దారసిల్లి యోడించి వెన్నంటి పాఠాదోలిన సంఘటనయొక్క రణరంగమందే యని యెంచుట యుక్తము.

గంగయసాహిణిచే నోటుపడి పాఠిపోయిన రక్కసగంగ డెవ్వడు? గంగయసాహిణి ఆతని నెప్పుడేకారణమున తారసిల్లి పోరాడెను? అను ప్రశ్నలు సమాధానమును కోరుచున్నవి. రక్కసగంగ యననది వైదుంబవంశజుడును కలకడ పురపరాధిశ్వరుడును.

18 AR No. 321 of 1905 99 X 343.

19 AR No 550 of 1909 99 X 402.

20 Paid,

21 AB No, 268 of 1905 99 X 465.

నిశ్చంక బిరుదాంకితుడగునైన రాయదేవమహారాజు యొక్క నామాంతరము. ఇంతవఱకును నితనివి చెందు శిలాశాసనములు వెల్లడినవి. ఒకటి కడప జిల్లా రాయచోటి యను గ్రామమునందు కలదు. శకాబ్దము 1155 నందనసంవత్సరమున నితఁడు మారాయపాడి (మార్లవాడి) అంధపూరను గ్రామమునందుండు జనార్దనస్వామికి స్వనామాంకిత మైన రాయనారాయణ పుత్రురను గ్రామమునదానము చేసినట్లు తెల్పుచున్నది.<sup>22</sup> మఱియొకటి కడప జిల్లా సిద్ధవటము తాలూకా జోతి గ్రామమున జోతినాథుని యాలయమున గలదు. ఇది రక్కస గంగనామాం తరుడైన రాయదేవమహారాజు వృద్ధిరాజ్యము సేయు చుండగా నతని వృద్ధిరాజ్యమున బుర్రామానాయుడు శకాబ్దము 1169 ప్రవంగ సంవత్సరమున జోతినాథుని కోటగోడను తకప్రోలును ఇరూగలసాని గుడివి గట్టించెననియు, బేటూరునందు చెఱువును ద్రవ్వించెననియు గుడి గట్టించి యగ్రహారమును విడిచెననియు జెప్పి యున్నది.<sup>23</sup> ఈశాసనములను జూడగా నీ రక్కస గంగరాయ దేవమహారాజు శకాబ్దములు 1155, 1169లలో మార్లవాడియందును పొత్తపినాడులోను పృథుత్వము సల్పుచుండినట్లు తెలియుచున్నది.

ఇక గంగయ సాహిణికి రక్కసగంగరాయ దేవమహారాజుతో కయ్యమేల కలిగెనో కనుగొనవలసి యున్నది. శ. 1169 నాటి జోతిశాసనమువలన నతఁడు సిద్ధవటప్రాంత దేశమునెలుచుండినట్లు తెలియు చున్నదికదా! సిద్ధవటము మార్లవాడిలోనిది. శ. 1173 నాటి నామదేవుని దుర్గిశాసనమునందు గంగయ సాహిణి పానుగల్లు మొదలు మార్లవాడిదాక గల రాష్ట్రమును పాలించుచుండెనని చెప్పియున్నది. శ. 1161 నాటి గుండ్లూరుశాసనమునందును, శ. 1172

నాటి శివుర్రాంతక శాసనమునను<sup>24</sup> గంగయసాహిణి పైఁ జెప్పిన పానుగల్లు మార్లవాడుల ప్రస్తావము గాన రాదు. కావున నప్పటికా రాష్ట్రములపై నతనికి కను పృథుత్వము చేకూడలేదని తోచుచున్నది. కావున గంగయసాహిణి శ. 1169, 1173ల మధ్య మార్ల వాడిపై దుడువెట్టి యాచోపాలకుడైన రక్కసగంగ రాయదేవమహారాజు నోడించి యతనియేలుబడి క్రింది రాష్ట్రమును గైవసుము గావించుకొనెనని యాహింపఁ దగియున్నది. కాని యీ దండయాత్రయందు గంగయ సాహిణికి యెల్లయెడలను జయము కలుగలేదు. ఒకప్పుడతఁడు రక్కసగంగనిచే పరాభూతుడై తన సర్వస్వమును గోలుపోయెను. ఇట్లనట్లు గొంత శాసనసాక్ష్యముగలదు. శకాబ్దము 1244 దుండుభి వర్షమున జమ్మలబడుగు తాలూకా తాళ్లప్రొద్దటూరు గ్రామమున జగతాపిగుత్తి ప్రభువైన గంగదేవచోడ మహారాజు వ్రాయించి నెలకొల్పిన శాసనముందు తనకు 'గంగయసాహిణి సర్వస్వ బంధితా' యను బిరు దుండినట్లు తెల్పియున్నాఁడు. కాని యీ గంగదేవ చోడమహారాజు గంగయ సాహిణికి సమకాలినుఁడు గాఁడు. అతనికిఁ బై నర్పించినఁడు. గంగయసాహిణి గతిచిన తరువాత నొక యర్థశాతబ్దముమీదగాని యతఁడు చరిత్రగంగమున బొడచూపలేదు. కావున నతఁడు స్వయముగ గంగసాహిణియొక్క సర్వస్వ మును చూఱగొని యుండువాఁడు. అతనికి అఖిరుడు కులకర్ణమాగతమై పట్టెయుండవలయును. అతని తండ్రియైన యల్లుగంగరాజు కలుఁడపుర వరాధీశ్వరు లైన వైదుంబసోమిదేశేశవుఁడు మితఁడు. గంగయ సాహిణియొక్క కడగొట్టు మేనల్లుడైన అంబదేవునికి బ్రతిపక్షి. కావున గంగదేవమహారాజు పూర్వకులక కాయస్థరాజులతో వైరముంచెనని తెలియుచున్నది.

22 AR. No. 446 of 1211.

23 AR. No. 568 of 1915.

24 AR, Nos. 69 of 1929-30,

267 of 1949-50 and 283 of 1905.

అట్లు గంగరాజుగాని యతని తండ్రిగాని రక్కనంగని గలసి గంగయసాహిణి నెదిర్చి యోడించి యతని సర్వమును హరించియుండును. గంగయసాహిణి యొక్క సమకాలికుడైన తిక్కనసోమయాజి అతనికి రక్కనంగుని చేనైన పరాభవమును గుర్తెలుగును. నిర్వచకోత్తర రామాయణ పీఠికయును తిక్కనసోమయాజి యిట్లు వ్యాసీయున్నాడు.

“రంగమవార కీర్తియన రక్కనంగునఁ బెంజలంబుమై భంగమొసర్చి మర్మజనపాలుఁడు బల్వడినాచికొన్నరాజ్యాంగము తెల్లరిచ్చి దనయాశ్రితవత్సలవృత్తియేర్పడన్ గంగయసాహిణి బరమునైకొనఁబడెఁ బరాక్ర

మోన్నతిన్”<sup>26</sup>

గంగయసాహిణి తన్నాశ్రమునఁగా మర్మజనపాలుఁడు (నెల్లూరు తెలుగు చోళరాజైన రెండ్రు మమ్మసిద్ది) యాతని పక్షమున రక్కనంగునిపై నెత్తిపోయి యాతని యుద్ధమందు పరాభూతుగావించి బలిమిచేసిన రాజ్యాంగములను హరించి తన యాశ్రితవత్సలవృత్తి తెల్లమగునట్లు ఆరాజ్యాంగములను గంగయ సాహిణికి బ్రసాదించి యతని నతనియొక్క పదమును గైకొనఁబెనెనని ప్రేషవ్యమయొక్క సారాంశము. ఈపద్యము తాళ్లప్రాద్దటూరు శాసనసాక్ష్యమును బలపఱచుచున్నది. గంగయసాహిణికి సమకాలినుఁడును నతనికి రక్కన గంగుని నిర్దించుటకు తోడ్పడిన రెండ్రు మమమసిద్దిముత్రియైన తిక్కన సోమయాజి వాక్యములు సత్వాత్మకములగుటకు సంతయములేదు. గంగయసాహిణియు నాతని యరు యాయులును తమ శాసనములతో నతని విజయములను మాత్రము బేర్కొని యాతని పరాజయములను గప్పిపెట్టట వింతకాదు. ఈపట్టున విచారించఁదగిన యంశ మొకటికలదు. గంగయసాహిణి కాకతి గణపతిదేవుని యధికారివర్గములతో నొక్కఁడని

26 నిల్వ 1-41.

యాతని శాసనములవల్ల దెల్లమగుచున్నది. గంగయ సాహిణి సామాన్యుఁడుకాఁడు; అతఁడు గణపతిదేవుని యశ్వసాహిణి బాహుత్తర నియోగాధిపతి. అట్టివాఁడు తనకు రక్కన గంగునితోడి పోరాటమున బరాజయము గలిగి తన్ములమున సర్వస్వమును గోలుపోయినపు డతఁడు తన ప్రభువైన గణపతిదేవు నాశ్రయింపక నెల్లూరు తెలుగు చోళ ప్రభువైన రెండ్రు మమమసిద్ది నేల యాశ్రయించెను? ఆ మమమసిద్ది యాతనికేల యాశ్రయమిచ్చి సాయమొసర్చెను? దీనికి రెండు కారణములు గానవచ్చుచున్నవి. (1) మమమసిద్ది కాకతీయ గణపతికి మిత్రుఁడు; అతఁడు గణపతి మహారాజుచే మహాపకారమునుబొందియుండెను. మమమసిద్ది కుండీయైన తిరుకాళత్తివేమ మహారాజు శ 1169 లోనో తరువాత యచిరకాలమునో మృతినొందెను.<sup>27</sup> తండ్రి మరణానంతరము మమమసిద్ది రాజ్యాధిపత్యమును వహించెను; కాని యతనికి రాజ్యము స్వాధీనముకాలేదు. దాయాదులును, బంధువులును ఇతర రాజ్యపశ్యములును నతని యధికారమును ధిక్కరించి యతని పదభ్యంజుని జేయనముకట్టిరి. దక్షిణమున కంచియును ఆల్లన్ తిక్కరాజును నతఁడు స్వతంత్రుడై తత్ప్రాంత భూముల నాక్రమించుకొనెను. విజయగండగోపాలుఁడు మఱికొంత రాష్ట్రమును వశపఱచుకొనెను. పడవాళ్లు తిక్కన బయ్యనలు శిరుగఱబాటుచేసి రాజధానియైన విక్రమసింహపట్టణమును స్వాధీనపఱచుకొనిరి. నెల్లూరురాజ్యమిట్లు అంతఃకలహములవల్ల కలతపడియుండ రాజ్యాధిపత్యమును వహించిన మమమసిద్ది స్వకీయశక్తిచే శత్రువులను సాధించి రాష్ట్రమునంతటిని తన యేలుబడిక్రిందికి తెచ్చుకొనజాలక, యవ్వడు ఆంధ్రదేశమున జాలభ్రాగమున కధిపతియు, దనతండ్రియైన తిక్కరాజునకు మిత్రుఁడునునైన కాకతిగణపతిదేవుని సహాయము నర్థించెను. ఈవిషయమును విపరించు నైతిక్యా

మొక్కటి కాసె సర్వపుయను నతడు రచించిన సిద్ధేశ్వర చరిత్రయను ద్విపదకావ్యమందు కలదు. అక్కన బయ్యన లనువారు నెల్లూరు రాజగు సిద్ధిరాజు పై దిరుగుబాటుచేసి యతని రాజ్యము నాక్రమించి యేలుచుండగా నాసిద్ధిరాజు పక్షమున తిక్కనసోమ యాజులు ఓరుగంటికిపోయి గణపతిదేవుని దర్శించి యక్కన బయ్యనలను శిక్షించి సిద్ధిరాజు నతని రాజ్యమున పునఃప్రతిష్ఠితుని జేయవలయునని యర్థింప నతడై కావించెను. ఇందు వ్రాయబడియున్నది.<sup>28</sup> ఈ సిద్ధేశ్వర చరిత్రను సోమదేవరాజీయమనుపేర కూడిమించి జగ్గకవి పద్మకావ్యముగ రచించెను. అందును ఈ కథ కలదు. కాని యీ గ్రంథములందు చెప్పినట్లు తిక్కసోమయాజు లోరుగంటికి రాయబార మేగి గణపతిదేవుని దర్శించి యతనిసాయము పడసె నను విషయము యిట్లు సేమంగల సాధనాంతరము లివియుఁ గానరావు. కాని యది యసంభవమని తోచిచున్నదగుదు. ఏలనగా తిక్కన బయ్యనలను వారు మనుమసిద్ధి పై దిరుగుబాటుచేసి యతని రాజ్యము నాక్రమించు కొనినది వాస్తవము తిక్కనసోమయాజి మనుమసిద్ధి మంత్రయ్యైయుండినవివాస్తవము మఱియు గాకతిగణపతిదేవుడు నెల్లూరు రాజ్యముపై నెత్తిపోయి తిక్కన బయ్యనల నోడించి మనుమసిద్ధిని యతని రాజ్యమునం పునఃప్రతిష్ఠ గావించుటయు వాస్తవము ఇట్లు మనుమసిద్ధియొక్క యాదేశముపై తిక్కనసోమయాజులు ఓరుగంటికిపోయి గణపతిదేవుని సాయము వేడియుండినను సుందవచ్చును. సోమయాజులవేడికోలును అదరించి గణపతిదేవుడు మనుమ సిద్ధిని అతని రాజ్యమునందు పునఃప్రతిష్ఠితుని జేసి యుండవచ్చును. గణపతిదేవునికి ప్రత్యుపకారము సేయు వాంఛతో మనుమసిద్ధి గంగయసాహిణికి తోడ్పడియుండవచ్చును.

28. అంధ్రకవుల చరిత్రము. పుటలు-33-35.

2) రక్కనసంగరాయ. దేవమహారాజు మనుమ సిద్ధికి శత్రువు అడకు నెల్లూరు తెలుగు చోళరాజు లకు చెల్లించుచిన పొత్తపిరాజ్యము నాక్రమించుకొనట వలన వారికి వైరము కలిగినది. అతని రాయచోటి జోతి శిలాశాసనములు అతని దురాక్రమణను బుజుపు చేయుచున్నది ఈ రెండుకారణములవలన మనుమ సిద్ధి గంగయసాహిణికి తోడ్పడి సత్ప్రియించుకొనెను ఒక పక్క మిత్రుడును దిన్న దనరాజ్యమున బునఃప్రతిష్ఠ చేసినవాడును నగు కాకతీయ గణపతికి పర్యుపకార మొనర్చినట్లును, మఱియొక్కప్రక్క శత్రుడైన బగ తిమ్మకొనినట్లును నగును. ఇతనియకాక కాకతీయగణపతి తన బాహుత్తర నియోగాధిపత్యయైన గంగయసాహిణికి తోడ్పడుమని మనుమసిద్ధి నాదేశించి యుండినను సుందవచ్చును.

ఈ యుద్ధ మెట్లు నడచెనో తెలియదు. లభ్యమైన చరిత్రాధారములవలన రక్కనగంగన యుద్ధమునం దోడి పాతెననియు తదనంతరము మనుమ సిద్ధి గంగయసాహిణిని నతని రాజ్యమున బునఃప్రతిష్ఠితుని గావించెననియు దెలియుచున్నది. శ. 1172నకు సరియైన సాధారణ సంవత్సరమున గంగయసాహిణి యొక్క మంత్రయ్యైన సారంగు నాయకుడు కడప జిల్లా రాజంపేట తాలూకా నందలూరు సోమ్యనాథ స్వామి యాలయమునందు నెలకొల్పిన శాసనమును 29 బట్టి చూడగా నప్పటికే రక్కనగంగనతో యుద్ధము పూర్తయై నందలూరు పర్యంతము వ్యాప్తమైయుండిన పొత్తపిరాజ్యము గంగయసాహిణికి స్వాధీనమైనట్లు భాగనున్నది. శ. 1176 అనంద సం॥ నాటినామదేవుని తిక్కనసంగనతో శాసనమున గంగయసాహిణి రక్కనగంగని దిశపట్టుని గావించి నట్లుండుటవలన 30 నప్పటికి యుద్ధము ముగిసి

29 A.R. No. 595 of 1907

30 A.R. No. 559 of 1909 99 x 402

యశః సుఖమునకు పునఃపరివర్తితుడైనట్లు యెంచుచునున్నది. ఈ యుద్ధమునకు బృహద్రథముగ గంగ యసాహిణి మార్గమునకు సుప్రసిద్ధుడైన నెలకొని మురికినాటిలోని వల్లూరు పల్లణము రాజధానిగ ప్రజాపరిపాలనము సేయుచుండెను. రక్కసగంగరాయ దేవుడు మహారాజు మనుచున్నదిచేతను గంగయసాహిణి చేతను పరాజయమును పొందిన పిమ్మట యచిర కాలమునకు మృతి నొందెను. అతని వెనుక కలుకడ పురవరాధీశ్వరుడు త్రైలోక్య మల్ల భుజబల వీర నారాయణ నిశ్చంక షణ్మాట బిరుదాంకితుడైన శ్రీ మన్మహామండలేశ్వరసోమి దేవుడు మహారాజు రాజ్యాధిపత్యమును వహించెను. ఇతనికి రక్కసగంగరాయ దేవుడు మహారాజుతో గల సంబంధ మెట్టిదియో తెలియదు. కాని యితడు రాజ్యము సేయుచుండగా, సిద్ధవటము తాలూకా మాచుపల్లి గ్రామములో శ. 1178 రాక్షస సంకర్కటక శు. 15 మంగళవారమునాడు వ్రాయించి నెలకొల్పిన శాసనములో ముల్కీవలరాటిలోని వల్లూరు నందు రాజ్యము సేయుచుండిన మాండలిక బృహ్మ రాక్షస గండపెండార గంగయసాహిణి అతని యొక్క శ్రీపర్వత దక్షిణ ద్వార సమీపముందుడు మాచురు పల్లి యను గ్రామమును గ్రెకొని మలయమండల వాస్తవ్యుడైన కాలడివాసుదేవు నాయకుడను బృహ్మణు నకు పృథ్వీవాసముజేసినట్లు చెప్పియున్నది.<sup>31</sup> ఇందు వలన గంగయసాహిణి వల్లూరు రాజధానిగ మురికి నాడు పాలించుచుండెనని తెల్లగురుచున్నది; కావున శాసనకాలమునాటికి మురికినాడు అతనికి స్వాధీనమై యతని యేలుబడికిందకి వచ్చెనని నిస్సంశయముగ జెప్పవచ్చును. వల్లూరు వైమంబులకుగూడ రాజధానిగ నుండెననుటకు గొంత యవకాశము గలదు. వైమంబుల యేలుబడి యప్పటికి కింకను సంపూర్ణముగ తుదముట్టలేదు. సోమిదేవుడు మహారాజు సిద్ధవట ప్రాంత భూమిని పాలించుచుండెను. అతడు గంగయసాహిణికి

1. ఎం. ఇం. XXVI. P. 120

సామంతుడై యుండనోపు. అప్పటి వ్యవహార మర్యాదల ననుసరించి మరురుపల్లి తనకరిగాపైన సోమిదేవుడు మహారాజయొక్క సామంతసీమకు జెల్లుచుండినందున నతని నడిగి కైకొని దానము జేయవలసివచ్చెను. గంగయసాహిణి శాసనములు మఱికొన్ని కడప మండలమునందు కానవచ్చుచున్నవి. కామలాపురము తాలూకా పొడదుర్తి నొకటికలదు అందతడు శ. 1178 నల సం॥ జ్యేష్ఠ శు. 3 బాసువారమునాడు (క్రీ. శ. 1256 మే) 28 పాడతొలియును పూర్వ దత్తి గ్రామమును పునరుద్ధరించెనని వ్రాయబడి యున్నది. <sup>32</sup> కడప తాలూకా కొట్లూరు గ్రామమున మఱియొక శాసనమున్నది. అందు శ. 1196 పింగళ వర్షమున కాకతియపురవరాధీశ్వరుడైన గంగయ సాహిణి పుష్పగిరి దేవాలయ పరిచారకుల కేదో దానము చేసినట్లు చెప్పియున్నది. <sup>33</sup> ఇందు శాసన కాలము వ్యత్యస్తముగ నున్నది. పింగళనామ వర్షము నకు సరియైన శకవర్షము 1179 కాని 1196 కాదు; గంగయసాహిణి కాకతీయ పురవరాధీశ్వరుడును గాడు. అట్లనుట పొరపాటు. గంగయసాహిణియొక్క శాసనములతోపాటు అతని యధీశ్వరుడైన కాకతిగణ పతిదేవుని శాసనములును కొన్ని యెడల కన్పట్టుచున్నవి. కామలాపురము తాలూకాలోని గంగవర గ్రామమందలి శాసన మిందుకు తార్కాణ శ. 1179 పింగళ వత్సర ఆషాఢ శు. 15 గురువారమునాడు (క్రీ. శ. 1257) గణపతిదేవుడు పృథ్వీపరిపాలన చేయుచుండగా గంగయసాహిణియు. నాతని ధర్మ పత్నియైన కమలాదేవియు మురికినాటిలోని గంగవర మను గ్రామమును పుష్పగిరియందలి పుష్పేశ్వర

32 A. R. No. 269 or 1937-38-33-Rangacharya Topographical list of Inscriptions in the Madras Presidency-Vol I. ed. 63.

మహాదేవర పూజాపురస్కారములు నడపుట కొరకు సదరు గ్రామమును దానముజేసిరి. ఇయ్యది ఈశాన గురుదేవుని చేతియందు ధారపోసి దత్తము సేయ బడెను.<sup>34</sup>

మీద నుదహరించిన శాసనములన ములికి నాడును మార్వాడిలోని మఠికోత బాగమును శకాబ్దములు 1176, 1179 ల మధ్య గంగయ సాహిణి యొక్క యేలుబడికిందకి వచ్చెననియు దత్తపూర్వ మా పూర్వములను బాలించుచుండిన కలుకడపుర పరాధీశ్వరులైన వైదుంబరాజులు ఆతని కరిగాపు వైరనియు, సత్రాప్రాంతములను గాకతి గణపతి దేవుని యాధిపత్యముక్రింద పాలించుచుండెననియు దెలియవచ్చుచున్నది.

గంగయ సాహిణి ప్రభుత్వము శ. 1179 (క్రి. శ. 1257) తో సమాప్తమైనట్లు తోచుచున్నది. అటుతరువాత ఆతని శాసనము తెవ్వియు గానరావు. శ. 1180 సం॥ నుండి ఆతని మేనల్లుడైన జన్నిగ దేవుని పాలన ప్రారంభమైనట్లు శాసనముల వలన తెలియచున్నది.

గంగయ సాహిణికి యుద్ధములందు ఆతని మేనల్లుడైన జన్నిగదేవ తిప్పరారులు కుడి యెడమ భుజములవలె వర్తించువారు.<sup>35</sup> రక్కన గంగనితో నైన యుద్ధమున జన్నిగదేవుడు నాయకత్వము వహించి యాతనివెన్నంటి తఱిమెనని యంతకుముందే చెప్పియున్నాడను. రాజ్య పరిపాలనా కార్యములందు సమర్థులైన మంత్రులతనికి ప్రాప్తయొందిరి. ఇతని ప్రధానులలో నొక్కడైన సారంగనాథుడు శ. 1172 కు సరియైన సాధారణ సంవత్సరమున కడపమండలములోని నందలూరు సామ్యనాధస్వామి

యాలయమున నొక శాసనమున పేర్కొనబడి న్నాడు.<sup>35A</sup> ఇతనికింటె బ్రాహ్మణుడు మాయిదేవ పండితుడు, ఇతడు కాయస్థకులజుడు-వాయిపండితు నకు గంగాబాయియందు జన్మించినపుత్రుడు, స్వకీయ గుణములను యోగ్యతను ఇట్లు వివరించుకొని యున్నాడు

“గండపెండాదు గంగయ్య సాహిణి సమస్త రాజ్య సముద్ధయంజైన స్వస్తి సమస్త రాజ్యభార నియాపిత మహామాత్య పదవి విరాజ్యమాన మానోన్నత ప్రభు మంత్రాధిపా శక్తిత్రయగుణ సంపన్న ఆనయాసన ద్వైధీభావ హృద్యగుణభోజిత పరంగిత జ్ఞాన అష్టావధారణ దాయక దరిత ఉత్తన్నమతి సంపన్న సురగురు సమాన సకల పాత్ర పారావారక మంత్ర మాణిక్య నితి చాణక్యపతి కార్యదురంధర పరివార కల్పలతా పూజ్య దీనాస్రిజన సువర్ణ ధారానటన గభీర .... దీనానాంధగాయక వైతాళిక వైభాసిక దండి ముండి ఖండి నానాపేక్షాతక యాచక దర్శిఖండన నిత్యసేవానుష్ఠాన వాల్మీకి పురోగమనలైన నామదేవ పండితులు”<sup>36</sup>

నామదేవ పండితుడు పల్నాటిలోని దుగ్గ పట్టణమున తన తండ్రిపేర వంకేశ్వరశివాలయమును నిర్మించెను. ఈ యంశమును దెల్పుచు శ. 1173 ఆనంద సంవత్సరమున నిల్చిన శాసనమున స్పష్టమయమై యున్నది మఠికోతచెప్పుకొని యున్నాడు. గంగయ నావాణయొక్క ‘సకలరాజ్యసముద్ధయండును శ్రీ కర్ణాధిపతియును గాయస్థకుల వార్తివర్తన సుధాకరుండును నైన నామదేవపండితులు పల్లినాటి లోని దుగ్గ పట్టణమునందు తమ తండ్రి వాయి పండితుల పేరను వంకేశ్వర దేవరం బ్రాత్మిప్రసేని గణపతిదేవ మహారాజులనుగాంచి కారుణ్యముపడసి మూరురాయ జగదళపదగాను చలమెత్తు గండ బిరుదూందెచ్చి సకల సన్నాహము మెఱసి ఎర్రుపచ్చి కానిపించుకొని,

34 A. R. No. 233 of 1937-38

35. A. R. Mo. 268 of 1905, 599 X No. 465

35A. A. R. No. 595 of 1907.

36. A. R. No. 595 of 1907.



వడగా విరుమా నిచ్చినం జేకొని కంతోపించి యున్న  
యవనరంబున దేవ కామణ్యమున దుగ్ధము వంకేశ్వర  
దేవర బ్రతిష్ఠ సేస్తెనని విన్నపము సేసినను ఆ దేవరకు  
ననుసరించి ... వంకేశ్వర దేవర కంగరంగ భోగ  
నైవేద్యములకుం గృష్టవేణీసమీపంబు నాగార్జునికోట  
తూర్పుకన నెయ్యారి సహితముగానిచ్చె.<sup>37</sup>

గంగయసాహిణి శైవమతాభిమాని. ఆతఁడు  
చేసిన దానధర్మములన్నియు శివా ల య ము న కు  
జేసినవే. త్రిపురాంతకమందు నెలకొనియున్న త్రిపు  
రాంతకేశ్వరుఁడతని కిష్టదైవమైపట్టు తోచుచున్నది.  
శ. 1172 సాధారణ వర్షమున శ్రీ త్రిపురాంతక మూల  
స్థానదేవర యంగ రంగభోగములకు దువలికంపనము  
“కు జెందిన బోవపల్లెను, రెడ్లపల్లె పొలమునా చతు  
స్సముగము నొకటము నొకటము, కము  
చెను యిచ్చెను.<sup>38</sup> ముట్టరాడిల సే ప్పుచెచ్చె. రెడి  
తారు చతుస్సముము నకలాయ సహితమును  
శ. 1177 రాక్షస సంవత్సరమున శ్రీ త్రిపురాంతక  
మహాదేవరకు దమ సంధ్య యంగరంగ భోగములకు  
ధారాపూర్వకము సేసి యిచ్చెను.<sup>39</sup> గంగయసాహిణి  
యొక్క దర్శనత్వమును కమలాబాయియు శక్తవలె  
శైవమతాభిమానియే. ఆమె ... పుష్పగిరిక్షేత్రము  
మీఁద అభిమానము మెండు. శాస్త్రుటనామె బిల్లుగి  
నరపాలపుత్రుడ హాచలాంబతోడను బుండ్రోగు నామ  
ధారియగు పల్లరాజుతోడనుగూడి యొక్క త్రికూటేశ్వ  
రాలయమును నిర్మించెను. ఆమెవే పుత్తిక్షేత్రమున  
లింగపూజకు కనులేశ్వరఁడనియు, హాచలాంబచే  
స్థాపింపబడిన లింగమునకు హాచలేశ్వరుఁడనియును

ఖండేరాయ పుత్తిష్ఠితలింగమునకు పల్లవేశ్వరుఁడనియు.  
పేరుబుగలిగెను.<sup>40</sup> మఱియు భర్తతోగూడ నామె.  
శ. 1179 కి సరియైన పింగళ సంవత్సరమున కామ  
లాపురం తాలూకా గంగవరమును గ్రామమును  
పుష్పగిరి పుష్పేశ్వర మహాదేవుని పూజాపుర.  
స్కారములు నడపుటకొఱకు దానము జేసెను.<sup>41</sup>  
ఇట్టి రాక్షసంపతులిర్వరును శివాలయ నిర్మాణము.  
లందును వానియందు నిత్యనైవేద్యాది త్రైకర్మ  
ములు నడపుటకు దగినట్టి యేర్పాటులను గావి  
చుటయందును శృద్ధవహించుటచేత వారికాలమున.  
శైవము చక్కఁగ బెంపొందెను. గంగయసాహిణి.  
హిందూ దర్మ ము ల ను చక్కఁగ పోషించెను.  
'భాతుర్వర్ణ సమర్థరణ' యను బిరుదువల్ల  
నీయంశము విదితమగుచున్నది.<sup>42</sup> ఈ బిరు దితని  
తరువాతి కాయస్థరాజు బుద్ధరించి యుండుటచే  
వారును ఇతని ననుసరించి వర్ణధర్మములను కాపాడి  
రని యూహింపదగి యున్నది.

### జన్నిగదేవుఁడు.

గంగయసాహిణికి సంతానములేదు. కావున  
నతని మరణానంతర మతని మేనల్లుఁడు—చందుబాయి.  
అంబత్వారిపుల జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు— జన్నిగదేవుఁడు.  
కాయస్థరాజ్యమున కధిపతియాయెను. ఇతనికి జనార్ద  
నుఁడను నామాంతరము గలదు. శకాబ్దము 1180  
మొదలు 1191 వఱకును పుండ్రోండేండకాల మతఁడు  
రాజ్యము పాలించినట్లతని శాసనములవలన దెలియు  
చున్నది. గంగయసాహిణివలె నితఁడును పామగల్లు.

37. A. R. No. 571 or 1909 / 99 X 334.  
32. A. R. No. 283 or 1905, / 99 X No. 332.  
33. A. R. No. 176 or 1905. / 99 X No. 346.

34. A. R. No. 304 or 1905. Ranga-charya Topographical list Inscriptions in the Madras Presidency Vol. IId. 73.  
35. A. R. No. 233 or 1937-38.  
36. A.R. No. 283 or 1905 / 99 x 332

మొదలు మార్చవాడి పర్యంతము వ్యాప్తమైన రాష్ట్రముపై పృథుత్వము చేసినట్లు తన శాసనములందు ప్రకటించుకొనియున్నాడు ఇతడు కాకతి గణపతి దేవునికి మంత్రియై యతని తుది రాజ్యవర్షములలో నతనికి గుడిభుజమువలె బ్రహ్మచరించుడు కార్యఖడ్గము లకు గర్తయై సేవించెను.

జన్నిగదేవుడు నెఱజోడు. పిన్ననాడు తన మేనమామయగు గంగయసాహిణి పుస్తకమున బని గని మావనంకకాఁజి (మామయొక్క ఖడ్గకార్యములను నెఱవేర్చుట కంకితుడైన యోధుడు) అను బిరుదును బడసెను. గంగయసాహిణి మరణానంతరము కాకతీయుల యశ్వసేన కధిపతియై గణపతిదేవునికి రణరంగము లందనర్హమైన సేవ యొనర్చెను; కాని యతడు చేసిన యుద్ధములగూర్చికాని యతనిచే పరాభూతులైన శత్రువుల విషయమైకాని విస్తృత వివరణ మొందును కానరాదు; అతని బిరుదులవలన యూహించి కనుగొనుటకుకొంత అవకాశము గలదు. 'పల్లవరాయ దామోదర దిశాపట్ట', 'రక్కనగంగ జెంకొండగండ, 'ఒడ్డియరాయ అభిమాన చూజాకా' అనునవి యతని ముఖ్యమైన బిరుదులు. మొదటి రెండు బిరుదు లెట్లు కలిగినో పూర్వప్రకరణమున గంగయసాహిణి చరిత్రలో వివరింపబడియున్నది. వాని పృస్తాపము మరల సచట నుసరముకాదు. మూడవ బిరు దే సందర్భమున నెట్లు చేకుటెనో కనుగొనవలసియున్నది. జన్నిగదేవునిచే పరిభవమునంది మానమును గోల్పోయిన ఒడ్డియరాయడెవ్వడు? ఒడ్డియరాయడనగా నోడ్రదేశపుభువని యర్థము. జన్నిగదేవుడెవ్వడెవట నోడ్రదేశపుభువుతో యుద్ధము సత్సేనో కనుగొందము. శతాబ్దము 1180 ప్రాంతమున జన్నిగదేవుని యధిపతియైన కాకతీయ గణపతిదేవునికి కళింగోత్సాహుధిడైన గంగవంశజుడైన మొదటి నరసింహదేవునితో పోరు కలిగినది. ఈ పోరాటమునకు సంబంధించిన విష

యములెవ్వియు దెలియరావు. కావున చరిత్ర కారులి యుద్ధవృత్తాంతమును దలపెట్టెడు. నెల్లూరు రాజైన తెలుగుచోడ జమ్మడి మనుమసిద్ధి ఈ యుద్ధమునందు పాల్గొనెను. అతడు కాకతీయ గణపతిదేవునియొక్క మైత్రిని సంపాదించుకొని తాను గోదావరీ తీరమునకు బోయి యచ్చి శత్రువుతో బోరాడితనని శతాబ్దము 1181 కి సరియైన వీరరాజేంద్రచోళదేవుని 13 వ రాజ్యవర్షమున కడపజిల్లా నందలూరునందు సామ్య నాధిస్థామి యాలయమునందు నెల కొల్పిన శాసనము నందు తెల్పియున్నాడు. 38 గణపతిదేవుని పట్టసాహిణియైన పదిరము బొప్పేశ్వరుడు తాను 'సాంపరాయ సందర్శితరీపుకవంద తాండవ గోదావరీ తీర సుధరగాండ' పుడనని ప్రకటించుకొని యున్నాడు. 39 ఈ యుద్ధమునందే జన్నిగదేవుడొడ్డియరాయనితో బోరి యతని మానమును చూజగొని యుండవలయును. జన్నిగదేవుని శత్రువులలో బల్లవ వంశజుడైన బ్రహ్మరాక్షస సిద్ధయ దేవ మహారాజొక్కడు. కడపజిల్లా మైదుకూరు నందు శతాబ్దము 1181 సిద్ధాంత సంవత్సరమున నెలకొల్పిన శాసనమునందు గణపతిదేవ మహారాజు రాజ్యపాలన సేయుచుండగా గాంచీపుర వరేశ్వర కామకోట్యుభి కావరప్రసాద లబ్ధ విభవ భారదాజ గోత్ర పవిత్రులయిన కదంబరాయ భీమదేవ మహారాజుల యొక్క పుత్రుడయిన బ్రహ్మరాక్షస సిద్ధయదేవ మహారాజులు చతురంగబలములను గూర్చి కొని యెత్తినచ్చి పినాకినీ తీరమందలి సోమశిలదగ్గర విడిసినట్లును, అ వృత్తాంతము దెలియవచ్చినంతటనే జన్నిగదేవుడు చతురంగ బలములను గూర్చుకొని

38 A. R. No. 580 of 1907, APT 1908  
Para 75

39. A. R. No. 194 of 1905 S I I  
X. 398.

సామగ్రిలవృత్తిపొయి యతని బృకఘటించి వధించి నట్లును, తన విజయ చిహ్నముగ శ. 1183 దుర్బతి మాఘ చిహ్నాడు జన్మిగదేవుడు జయస్తంభమును బ్రతిష్ఠించినట్లును, నవట భీమయలింగముపేర శివలింగమును బృతిష్ఠగావించి దేవాలయమునిర్మించి యందు నిత్య నైవేద్య పూజాపురస్కారములను నడపుటకొఱకు వృత్తులనిచ్చి తగినయేర్పాటులను గావించినట్లును చెప్పియున్నది.<sup>40</sup> గణపతి దేవుని కడపటి రాజ్య పర్యయములో దక్షిణవేశమున పాండ్యులు విజృంభించి చోళసామ్రాజ్యము నంతటినీ యాక్రమించుకొనిరి. శకాబ్దము 1194 పాండ్యమున పాండ్యరాజు, జటావర్మ సుందర పాండ్యుడు నెల్లూరు తెలుగు నోడ రాజ్యము మీదికి దండెత్తివచ్చెను. నెల్లూరు రాజైన ఇమ్మడి మనుమస్మితి ప్రాచ్యుగ గణపతిదేవుడు సైన్యము నంపెను. కాకతీయసేన నెల్లూరి సేనతో నేకీభవించి నెల్లూరునకు పదునాల్గువేళ్ళు తూర్పున సముద్రతీర ముండుండు ముత్తుకూరు సమీపమున పాండ్యులములను దారసిల్లెను. ఇరువారులకు పోరు ఘోరముగ సాగినది; తుదకు పాండ్యుల నోర్వజాలక కాకతీయ తెలుగు చోళసైన్యము లోడిపాఠెను. వారిని వెన్నంటి కృష్ణానది పర్యంతము తఱిమి కసిమనగినట్లు పాండ్య రాజులు దమ శాసనములలో బృకఱింపకొని యున్నారు. మనుమ<sup>41</sup>స్మితి ముత్తుకూరు రణక్షేత్రమున వీరశయ్య నలంకరించెను. నెల్లూరు రాజ్యము నమస్తమును పాండ్యులకు హస్తప్రాప్తమైనది. పాండ్య రాజు జటావర్మ సుందర పాండ్యుడు నెల్లూరు చిక్రమ సింహ పట్టణమున వీరాభిషేకమును గావించుకొని నెల్లూరునందును కడప మండలములోని నందలూరు నందును తన విజయ సూచకముగ శాసనములను నెలకొల్పెను.<sup>42</sup> తరువాత పాండ్యులు కాకతీయ రాజ్యముపై దండువెత్తిరి. కర్నూలు మండలము

లోని త్రిపురాంతకమందును దూర్పుగోదావరిమండల మందలి, దాక్షారామము నందును గానవచ్చు పాండ్య సామంతుడైన కొప్పెరంజింగని శాసనములనుబట్టి చూడగా పాండ్యులదాడి పైపగదేశముల పర్యంతము తీరాంధ్ర భూమిలోనికి జొచ్చుకొని పోయినట్లు తోచుచున్నది.<sup>43</sup> కాని యదటివారు కాలాన్ని నిలువ జాలకపోయిరి. గణపతిదేవుడు క్రొత్త దళములను సమకూర్చి వారిని ప్రతిఘటింపనంపెను. కొప్పెరంజింగుడు గణపతిరుద్రమదేవుల యాధిపత్యము నంగీకరింపటను జూడ నతడును నతనితోపాటు పాండ్య బలములును పరాజయమునంది నిజదేశమునకుమరలి పోయినట్లు విదితమగుచున్నది. పాండ్య విద్యావణ కార్యమున జన్మిగదేవుడెల్లు పగవర్తించెనో విస్ఫు ముగ దెలయిరారు. కాని శ. 1186 రక్తక్షియందు కడప మండలములోని రాజంపేట తాలూకా నందలూరు నందఱు వ్రాసించి నెలకొల్పిన శాసనము వలన నతడు తత్పూర్వ మాప్రాంతము నాక్రమించుకొని యుండిన పాండ్యులను వెడలనడచి దానిని మరల స్వవశము గావించుకొనెనని తెల్లమగుచున్నది.<sup>44</sup> గణపతిదేవుని కడపటి రాజ్యపర్యయములో గాకతీ సామ్రాజ్య నిర్వహణభారము జన్మిగదేవుని భుజములపై నానియుండెను శ. 1186 లో గుంటూరు మండలము పల్నాడు తాలూకాకు చెందిన కారెంపూడితో నితడు నిల్విన శాసనమునందు తాను 'గణపతిదేవ దక్షణ భుజదండ' మని పృకఱింపకొని యున్నాడు.<sup>45</sup> ఈ శాసనమునందు జన్మిగదేవుడు సామ్రాజ్యధిపతియైన కాకతీ పృథువును బేర్కొనలేదనియు దత్తారణమున రుద్రమదేవి పేర

42. A. R. No. 613 of 1907.
43. 599. XII 247, IV 1341 1342-32.
44. A. R. No. 610 of 1907.
45. A. R. No. 550 or 1909, 99 X No. 402.

40. Gandikota Kaifiyat.

41. T. T. D. I. I. 19.

నతఁడే రాజ్యము సేయుచుండెననియు దక్షిణ భారత శాసన శాఖాధ్యక్షులు తమ నివేదికయందు ప్రకటించి యున్నారు.<sup>46</sup> ఇది యుత్తర యపోహ. ఇందు కాకతి రాజుపేరు బుద్ధిపూర్వకము వదలివేయబడెనని తలచుట సరికాదు. ఒకపక్క తాను గణపతిదేవుని దక్షిణ భుజమని జన్మిగదేవుడు ప్రకటించుకొని యుండ ఆతఁడు నిజాధిపతియైన కాకతి పృథువును బేర్కొనకపోవుట యెట్లు? ఆప్పటికింకను గణపతి దేవుడు బృతికియేయున్నాడు; రుద్రమదేవి యింకను పట్టాభిషేకముచేయక -

గణపతి దేవుడు శ. 1164 సం॥న రాజ్య పాలనమును మానుకొని తన కుమార్తెయైన రుద్రమ దేవిని రాజ్యము నియమించి రాజ్యమును పృజలను అమె కప్పగించెను అమె రుద్రమదేవిమహారాజు అను పురుషనామమును స్వీకరించి రాజ్య పాలనము సేయఁ గడగినది. జన్మిగదేవుడు అమెయెడ భక్తి గలిగి కొలిచి యామె విశ్వాసమునకు పాత్రుడాయెను. గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకా తాళ్లపల్లి గ్రామమున శ. 1189 సం॥ మందలి యొక శాసనము జన్మిగదేవుడు కాకతియ పురాధీశ్వరుడైన రుద్రదేవి మహారాజునకు సామంతుడైనట్లు తెల్పుచున్నది.<sup>46</sup> మఱియు కడపజిల్లా సిద్ధవటం తాలూకా అల్లూరు గ్రామముందు శాసనము శ. 1190 నాటి శాసనమందు మంతులక బృహ్మరాక్షస. జగ్దళ గండ పెండేర (పేటమాసిర) కాయస్థ రాజొకఁడు అనుమకొండ పుంపరెక్కేరుడైన రుద్రదేవ రాజునకు సామంతుడని తెలుపుచున్నది.<sup>47</sup> పై శాసనముందు నమూదు సేయబడిన శకాబ్దమువపుడు రాజ్యము సేయుచుండిన కాయస్థ రాజు జన్మిగదేవుఁ డగుటవలన నిందు మాసిపోయిన

పేరింటి రాజతఁడే కావలయును. తరువాతి శాసనములలో నితనిపేరు కానరాక వాస్తవమేకను నితనితమ్ముడైన తిప్పరాలి రాజ్యము సేయుచున్నట్లును చెప్పి యుండుటచేతను జన్మిగదేవుడు శ. 1190 సంవత్సరముననే అమరుఁటియేటనో కాలగతినంది యుండునని యాహించఁ దగియున్నది.

జన్మిగదేవునికి రాజ్యపాలనమందు ముగ్గురు మంతులు తోడ్పడినట్లు తెలియుచున్నది ఒకడు మహావృధాని. అనంతదేవుడు ఇతఁడు జన్మిగదేవుని సర్వాధికారి. శ. 1181 కాళయుక్త సంవత్సరమున కర్నూలుజిల్లా గిద్దలూరు తాలూకాలోని తురిమెళ్ల గ్రామముందలి ముక్కంటిశ్వర దేవునికి దన్నరిన పృథువైన జన్మిగదేవుని సుకృతాక్షము భూదానమును గావించెను.<sup>48</sup> మఱియొకఁడు గండపెండూరు మెయిదేవుడు. పై బేర్కొనిన అనంతదేవుఁ తరువాత జన్మిగదేవునికితఁడు సర్వాధికారియైనట్లున్నది. శ. 1186 రక్తాక్షిలోనితఁడు గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకాలోని కారెంపూడి సోమేశ్వరచేవర యంగ రంగవోగాలకు భూదానముజేసెను.<sup>49</sup> మూడవవాఁడు తాళ్లపల్లి వేంకటరాజు. ఇతఁడు జన్మిగదేవుని పృథాని. శ. 1189 వ్రభవ సంవత్సరమున నితఁడు గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకా తాళ్లపల్లియందు. తాను పృతిష్ఠించిన అక్షిణనారాయణస్వామి యొక్క పూజాపురస్కారములకొను కొని భూమిని యంబ సముద్ర గ్రామము యొక్క సుంకములను దాన మొనర్చెను.<sup>50</sup>

వెంకట త్రిపురారి.

జన్మిగదేవుడు శ. 1190 విభవ సంవత్సరము వలకును రాజ్యము సల్పినట్లున్నది తరువాత

a) 46. A. R. 1910 - Para 44.

b) 46. A. R. No. 324 or 1930-31.

47. A. R. No. 1 or 1939-40.

48. A. R. No. 274 or 1949-40.

49. A. R. 550 or 1909 / 99. X 402.

50. A. R. No. 322 or 1930-31 & 329.

నితని తమ్ముడైన తిప్పరాంతకుడు రాజ్యాభిషిక్తుడాయెను. ఇతనికి తిప్పరారియను నామాంతరము కలదు. ఇంతవఱకును ఇతని నాలుగు శాసనములు వెల్లడించి రెండు నెల్లూరుజిల్లా దిర్గితాలూకా పట్ట పాడుగ్రామమున వీరభద్రస్వామి యాలయమున కెదుట పాతియుండు రాతి బండలపై చెక్కియున్నవి. ఇదితఁడు ‘కాకతికుల తిలకరుద్రదేవ మహారాజ చరణవిధేయ’ కాకతికులతిలక రుద్రదేవ మహారాజ చరణ నలిన యుగళ సమరాధకు’ యని కలదు. ఆ రుద్రదేవ మహారాజ రుద్రముదేవి. కావున తిప్పరాంతకుడును దనయన్న జన్మిగదేవునివలె ‘కాకతిరాజు పాదపద్మాధకుడైన సామాంతవ్యభువే. పై శాసనముల యందొకటి తిప్పరాంతకు మహాదేవ రకు శ. 1151 పృమాది ఆశ్వజ ౪ 1౨ నాటి సోమ గ్రహణ పుణ్యసమయమందు ఆంగభోగ నిత్యార్చ నాదులకు గండ ఎండారు త్రిపురాంతక దేవమహారాజులు చేసిన దానమును దెల్పుచున్నది. రెండవది యతఁడు శ్రీ త్రిపురాంతక శ్రీ మన్మహాదేవరయొక్క ఆంగభోగదుల కొఱకు శ. 1157 పృమాది ఆశ్వజ శ. 15, మ. నాటి సోమగ్రహణ పుణ్యసమయమందు చేసిన దానమును దెల్పుచున్నది. పై రెండు శాసనములందును ఉదాహృతమైన శక్తాబ్జమును ప్రభవాద్యావృత్తి వర్ణమును సరియైనవి కావు. శ. 1151 1157 సం॥ లప్పటికింకను కాయస్థరాజ్యము పుట్టినలేదు. కావున నప్పడు కాయస్థరాజులలో మూడవవాడైన తిప్పరాంతక దేవమహారాజ రాజ్యపాలనముజేయుట యసంభవము. ఇతనికి పూర్వుడైన జన్మిగదేవుడు శ. 1190 పృభవ పర్యంతము రాజ్యము చేయుచుండినట్లని శాసనములవల్ల తెలియుచుండుటవలన నతని తమ్ముడు త్రిపురారి యటుతరువాతనే రాజు పీఠము నదిష్టించెనని తెల్లమగుచున్నది. పృమాది పృమోదకు బదులు తప్పగఁ జెక్కబడినది. అగునేని

ప్రమోద శ. 1192 కు సరిపోవుచున్నది. కావున పై శాసనములందు వివరింపబడిన దానకాలము శ. 1192 ప్రమోదయని యూహింపవచ్చును. ఆ సంవత్సర ఆశ్వజ శు 15 నాటివారము మంగళవారమే. ఇది క్రీ. శ. 1270 సెప్టెంబరు 30 మంగళవారమునకు సరిపోవుచున్నది. ఆ రోజున సోమగ్రహణము సంభవించెను. తిప్పరాంతక దేవమహారాజయొక్క శాసనము దిర్గితాలూకా అలువలపాడు గ్రామమునందు కలదు. అందితఁడు శ. 1194 అంగిరస శ్యావణ శు 15 బుధవారమునాటి సోమగ్రహణ పుణ్యకాలమున త్రిపురాంతక దేవర ఆంగ రంగ బోగలకు శ్రీ త్రిపురాంతక దేవర దివ్యశ్రీ పాద పద్మాధకులైన శ్రీమతు తియంబక శివాదార్యుల హస్తమందు పోలిగండ స్థలములోని అలువలపాడు యనెడి యూరు చతుస్సీమంబును సకలాయ సహితముగాను ధారాపూర్వకమునేసి ఆ చంద్రార్క స్థాయిగా నిచ్చినట్లు చెప్పియున్నది.<sup>52</sup> ఈ రాజయొక్క దానశాసనము మఱియొక్కటి కర్నూలుజిల్లా మార్కాపురము తాలూకా త్రిపురాంతకమున తిప్పరాంతక మహాదేవర గుడియందు కలదు. అందితఁడు శ. 1194 అంగిరస ఆషాఢ శు 14 వ తిథియందు తిప్పరాంతకదేవరకు భూషణములను కొన్నిటిని సమర్పించినట్లు చెప్పియున్నది.<sup>53</sup> దర్శిశాసనములన్నిటి యందును తిప్పరాంతక దేవమహారాజ తాను ‘శ్రీ కాకతి కులతిలక రుద్రదేవ మహారాజ చరణ విధేయ’ డననియు, ‘కాకతి కులతిలక రుద్రదేవమహారాజ చరణ నలిన యుగళ సమరాధకు’ డననియు బ్రకటింపుకొని యున్నాఁడు. శాసనోక్త కాలమునుబట్టి చూడ నితఁడు బేర్కొనబడిన రుద్రదేవమహారాజ పురుషనామ

52. Ibid D. 1

53. A. R. No. 248 of 1905 J 99X. 43I.

ధారిణియైన రుద్రమదేవియేయని గుర్తింప వలసి యున్నది. కావున దన యన్న జన్మిగదేవునివలె తిప్పరాంతక మహారాజును కాకతీయ మహారాజు నాశ్రయించిన సామంతుడని తెలియుచున్నది. ఇతఁడు రాజ్యముచేసిన మూడేండ్ల కాలములోను విశేష చరిత్రాశ్రమము తెవ్వీయు సంఘటిల్లలేదు. ఇతని యేలబడి శ. 1194 ఆంగీరసములో సమాప్తినందెనని తోచుచున్నది. అటుతరువాత ఇతని శాసనములు గానరావు. అప్పటినుండియే ఇతని యనుజన్ముడైన యంబదేవుని పౌరుష ప్రాకారభమైనట్లని శాసనములవల్ల దెలియవచ్చుచున్నది. తిప్పరారి తన పూర్వులవలె శైవ మతాభిమాని, తిప్పరాంతకమహాదేవు డతని యిష్ట దైవము. అతఁడు చేసిన దానములన్నియు నాదేవుని యర్చనాదులకొఱకు చేసినవే.

అంబదేవుఁడు

తిప్పరాంతకుని తరువాత అతని తమ్ముడైన అంబదేవుఁడు రాజ్యాధిపతియాయెను. ఇతఁడు కాయస్త రాజులందరిలోను మిక్కిలి బలాధికుఁడు. ఇతని శాసనములనుబట్టి చూడఁగా నితఁడు శ. 1194 మొదలు 1224 వఱకును ముప్పదయేండ్లకాలము రాజ్యము చేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఇతఁడు పెక్కండ్రు తెలుఁగురాజులను జయించుటయేకాక కాకతీయ సామ్రాజ్యమున గొంతరాష్ట్రము నాగ్రమిండుకొని స్వతంత్రుడై ప్రభుత్వముజేసెను తనపూర్వులైన గంగయ సాహిత్యులవలె తాను కాకతీయుల యాశ్రయఁడనని యెచ్చటను జెప్పకొనలేదు. కాకతీయుల బేర్కొనైనలేదు. వారికి పరమకృపాపుత్రైన పాండ్యసేనుడగుటతో సఖ్యమునెఱపి స్వతంత్రుడై పుడమినేలెను. శ. 1212 (క్రీ. శ. 1290) నాటి తిప్పరాంతక శాసనములో నితఁడు తన ఘనకార్యముల నిట్లు వివరించియున్నాడు.<sup>54</sup>

54. A. R. No. 268 or 1906, 999 X 465.

శ్రీపతి గణపతి నృపతిం బత్వాశక్తిం  
ప్రకాశయన్ త్కృత్రిం  
తిస్మాదాహూత వాన్మోయుచిరాయ సహస్రవల్ల  
బిరుద పదం ||  
మూర్ధత్కంతనికాయ కుంతితనికా  
ధీశ ప్రభా సంపదాం  
ఘోట దట్ట ఖురాగ్ర పాంసు పటలి  
పర్వాయ మీలద్రికాం  
యః పంపాధిక సప్రతికీతి బృతాం  
మోలిన్యేలాయాంబుజా  
న్యాటో పూజిత వాన్మోజ్జ్ఞానము ద్భూతాం  
రుషం దేవతాం ||  
దోష్టో రేఖువ మల్లిదేవధంబి  
భర్త్యుల ద్వాజినో  
దర్శనా పతతో స్వపక్షస్వపతి  
ప్రవాతన సాకంరణే  
భిత్వా శీర్ష ముదస్త్ర హేతిరవనో  
పతిశ్వాం వివిన్యతీవతా (?)  
క్రీడాకందుక తాడన వ్యతికరో  
యశ్చ వ్యదా దవ్యధః ||  
అధిరణ ముత్తమ గండం గండం  
గండం చ గండభేరుండం /  
ఉభయరగండం చ హరాత్ నిబదం  
యః ఖండితానా హృతవాక్ ||  
బాహు విక్రమలబ్ధ వీరకిరీట ప్రాలంబిత  
ద్వావశ క్షేత్రమండలి  
కోవశోభిత పదం ద్వివ్యత మామోధనే /  
వివం భైరవదేవధారణ మండ్యా  
భృచ్చిరో మాలయా  
స్తోతుం భూపతి మంబదేవ  
మవనో జిహ్వ విజహేతికిం ||  
విద్యావ్య కేశవ నృపం సామదేవ  
సహితమల్ల గంగయుతం  
యస్త పరాక్రమ మూల్యా నశ్వా  
నఖిలా న్నమాహూతవాన్ ||  
(సం) తత్ప్రమన మల్లికార్జునపతేః  
పాపస్య ధర్మయ్యహే

దేవ ప్రాహ్లాదాః పరిహరన్ (?)

యశ్చైత్య పూతం వధం

సప్తాంగం పరగృహ్య తస్య నిలన

ద్వైత్యం మాద్రావయక్

పానః పుర్య మన్య దుర్లభ యశా

లోకే సదాం ప్యాప్తవాక్ //

జన్మిల త్సుకృతస్య దోలయపతే

రక్షణ సద్వక్షిణా

సాహుర్త సువనాన్ సుతాయ సుధియే

రాజస్థా నామైనిజాం

పుత్రీం యః ప్రాతిపాద్య నందన

పుర స్పృష్ట్యాంవ రాజశ్రియం

సర్వా నంభా మహిపతిర్ రణముఖే

జేతా యశో లభ్యవాక్ //

నిజ పరివ్రాజ విలోపిత రాజా

పదం మనుమ గండగోపాలం //

విక్రమ సింహపురే య స్థాపితవాక్

పురరముం స్వశౌర్యేణ //

వికం వేతంత మశ్వం విలపిన మమృతం

పంకజా మవ్యనైకే

లబ్ధుం సువీభయంతో జలనిధి రమరాః

కాళకూబ్ధా తాస్తే

అద్యంవ్య స్తంబదేవో విషనిధి మనుహ్నా

త్పింఘ మున్మృత్యుగృహ్ణా

త్యక్తీయం హస్తీకర్త రమ్యతగురు

యశః సాగడ్యకల్పవృమాంశ్చ //

దోస్తంభ సంభృత బగత్తమ గుప్తమైనం

ధర్మస్య హర్మస్యమిదం సంగమంబదేవం

అదంద్య మాదర సరవతు మేధధన్యా

గౌరవిమిళిత తనుష్ఠిపుర ప్రమాణీ //

ఇందు వివరింపబడిన యంబదేవుని ఘన

కార్యము లివి ;

1. శ్రీపతి గణపతినిజుంచి, అతనిదైన 'రాయ సహస్ర' బిరుదును హరించెను.

2. పంచాధిక సప్తతి క్షితివృతుల ఖండిత శీర్షము

లతో తన కంటియం దుద్భవించిన రుషదేవ తను రణక్షేత్రమున పూజించెను.

3. ఏఱువ ముల్లిదేవుని యుద్ధముగ వడించి యతని తలతో కండుక క్రిగడ సల్పెను.

4. ద్వాదశక్షేత్రీణీ మండలికులు గొలువగా శత్రు రాజుల శిరోమాలను వరించి భైరవ వేషధారి యైన యంబదేవుడు జనులచే యావృచ్చికముగ స్తుతింపబడెను.

5. సోమిదేవయల్లు గంగులతోగూడిన కేశవస్వప తిని తఱుమగొట్టెను.

6. సెంతిసీమలో బాపాత్ముడును ధర్మద్యోహియు నైన మల్లికార్జునని శత్రుపూరితమైన పథము త్యజించి సప్తాంగములనుహరించి పాఠవలెను.

7. బోలయ పుత్రునికి రాజ్యణకు నుదాపురవృష్ట మగు రాజ్యశ్రీని తన పుత్రికతోగూడ నొసంగెను.

8. సర్వమైన ఆంధ్రరాజులను రణముఖమున జయించి యశము నార్జించెను.

9. నిజపరివారముచే వదమృతినందిన మనుమ గండ గోపాలుని విక్రమసింహపురమునందు ప్రతిష్ఠితుని గావించెను.

10. ఒక యేసుగును గుఱ్ఱమును చెట్టును, ఆమ్మ తమును పంకజను పొందుటకొఱకు ఆమరు లనేకులు కడలినిదగ్గచ్చి కాలకరాటముచే విహ తులుకాగా తానొక్కడే రెండవవారి సహాయములేకయే శత్రువైనన్ని విషనిధిని మధించి యశ్వీయహస్తీకసంపదను నశింపని క్షిత్రిని (పంచ) పాండ్య కల్పవృక్షములను గ్రైకొనెను.

పై వివరించిన కార్యములేకాక యేతద్బా ననోక్త బిరుదావళివలన మఱికొన్ని తెలియవచ్చు చున్నవి. ఈ క్రిందివి గమనింప దగినవి :

1. దామోదర దిశాపట్ట
2. ప్రత్యేక ప్రాసానామన కులశేఖరిగండ
3. దేవగిరిరాయ వ్యక్తాపిత ప్రాభృత మణికనక భూషణ
4. కాడవరాయ విద్వంసన
5. అతి పొండవ పరాక్రమ పాండ్యరాజన్యప్రియ ప్రియతమ చంద వేతంద వైసతేయ జంఘాల తురంగ సార్వన్ విరాజమాన పోషితసాహం
6. రాయప్రాపనావార్త

పై పట్టికలలో జెప్పిన కార్యములెల్ల నెప్పుడు నడచెనో నిశ్చయించి చెప్పటకు వలనవడదు. వాని కాలమున లభించిన శాసనాద్యాధారములను బట్టి యాహించి కనుగొనవలసి యున్నది. వానియందు తొలుదొల్ల విచారించదగినది దామోదర దిశాపట్టము. ఇది యంబదేవుని రాజ్యకాలమున నడచిన చరిత్రాంశముగాదు 'దామోదర దిశాపట్ట', 'పశ్చిమరాయ దామోదర దిశాపట్ట' యనునది కాయస్థరాజుల కందఱకు సామాన్యమైన బిరుదము. ఈ విషయ మింతకు పూర్వము గంగయసాహెబ్ చరిత్రయందు విశదీకరింపబడియున్నది. కావున దత్తప్రాసమిచట మరల జేయవసరములేదు.

తరువాత విచారించదగినది శ్రీపతిగణపతి విషయము. అంబదేవుని నీలగంగవర శాసనము నందలి నిదే నోబుపడినట్లు చెప్పియుండు గురించాల గణాధిపుఁడెఁడె కావచ్చును.<sup>55</sup> అగునేని యిఁకఁడు గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకాలోని గురించాలకు పశ్చిమై యుండును. ఈ యాహ సరియైనదే యని నదరు గురించాల గ్రామమున గానవచ్చు శ. 1190 విభవము సంవత్సరమునాటి శిలాశాసన మొకటి రుజువు సేయుచున్నది. అందు శ్రీపతిగణపతికి అను

చరుఁడైన మారినాయకుఁడు ముతుకూరు చెన్నకేశవ దేవునికి గొంపమామిని దానము చేసినట్లు చెప్పి యున్నది. ఆ రాతిమీదనే యదేకాలమునందు మహామండలేశ్వర రుద్రదేవ మహారాజు పృథ్వీపరిపాలనము సేయుచుండఁగా వీరబలంజ సంఘమువారు ఆ మహారాజునకు దుష్టము కలుగుటకొఱకు పైజెప్పిన చెన్నకేశవస్వామివారికి సరకులపైవరుంబడితో గొంత భాగమును దానముజేసినట్లు వ్యాసీయున్నది.<sup>56</sup> ఈ రెండు శాసనములవల్లను గురించాల గ్రామము ఏక కాలమున మహామండలేశ్వర రుద్రదేవ మహారాజుల యొక్కయు శ్రీపతిగణపతియొక్కయు విజయప్రీతి నుండెనె యెఱుఁగుచున్నది. ఇరువురు స్వతంత్ర పరభులొకే సుదేశముపై నేకకాలమున పాలించిరి యను భవము. పై వారిలో నొక్కడధిపతియు మఱి యొక్కఁడు సామంతుఁడైన యిందును, మహామండలేశ్వర రుద్రదేవమహారాజు అప్పుడు పురుష సామముతో అంధ్రదేశములో జాల్మాగమున కచిపురాపై పరజాపాలన సేయుచుండిన కాకతిమహారాజు రుద్రదేవ దేవియెకాని యన్యులెవ్వరునుగాదు. శ్రీపతిగణపతి యామె కరిగాఁడైయుండిన స్థానిక సామంతు పృథ్వీవని యెంచదగినను, అంబదేవుని శాసనముల సాక్ష్యమును బట్టి చూడఁగా నీ పోరాటము నందఁడె విజయఁ దాయెననియు చిట్టచివరమున బరాభూతుడైన శ్రీపతి గణపతియొక్క 'రాయసహస్రపల్ల' బిరుదును నడఁదొడిసికొనియెసనియుఁ దెలియుచున్నది. శ. 1190 తరువాత శ్రీపతిగణపతి పొడ మఱియెందును కానరాదు. అంబదేవుఁడతని తనరాజ్యారంభ దశయందే యోడించి యుండునని తోచుచున్నది.

తరువాత అంబదేవుఁడు యుద్ధమునందు పంచాధిక సప్తతిక్షితిభృతులయొక్క ఖండిత శీర్షాంబుజములతో తన తీక్షణ దృష్టులనుండి సముద్యుతమైన పరుష



దేవత నర్పించెనట రణరంగమునం దంబ దేవుని  
 కోపమునకు గురియైన పంచాధిక సప్తక్షితి భృతులు  
 గాకతి మహారాజిపాదపద్మోప జీవుడైన దెబ్బది యేవు  
 రాండ్రనాయకులే కాని యన్యులుగారు. తన కాశీశ్రు  
 డైన శ్రీవతి గణపతితో కలహించి యతని గయ్యముం  
 దోడించి యతనిదగు రాయసహస్రమల్ల బిరుదును  
 గ్రహించినందులకు రుద్రాంబ యంబదేవునిపై గినుక  
 వహించి తన నాయకుల నెల్లర నొక్కమ్మడి యాత  
 నిపై కంపినట్లున్నది. ఈయుద్దసంఘటనము తెలియు  
 దెలియరావు. అంబదేవుని శాసనములతాకితే జయము  
 చేకూడినట్లు సాక్ష్యము పల్కుచున్నవి. కాని పంచా  
 ధిక సప్తక్షితిభృతుల శిరముల నితఁడు ఖండించుట  
 యతీతయోక్తియని తోచుచున్నది. అది యెట్లైనను  
 నశరణు గాకాశిని సైన్యమును ఘోరమును  
 వండున చవువచ్చునఁ తత్ఫలితముగ నంబదేవుఁడు  
 కాకతీయుల యాధిపత్యమును దొంగద్రోసి నిజస్వాతంత్ర్యమును  
 బ్రతిపదించుకొనెను. ఇటు స్వతంత్రుడైన  
 పిమ్మట దన యేలుబడిక్రింది రాష్ట్రమును జెంపొం  
 దింపఁ దలపెట్టి ఇరుగు పొరుగు మాండలికలపై  
 దుడు వెడలెను. మొదట యతనిదృష్టి యేలుబడి  
 బర్హన్నది. గంగయ సాహితీ కాలమున నీసీమ యతని  
 యేలుబడికితోఁబడి యుండినది. శ. 1164 లో  
 గంగయ యేలువ మూడు డెబ్బదులను కొచ్చెలుల  
 రాజాసేనుడి పాలించుచుండెనని తురిమెళ్ళశాసనము  
 దెబ్బచున్నదికదా.<sup>57</sup> అంబదేవుఁడు రాజ్యమునకు  
 రాకపూర్వమెప్పుడో ఏలువ కాయసులచేతులనుండి  
 దుసికిలినిట్లున్నది. కావున యేలువను సాధించుట  
 ప్రథమ కర్తవ్యమని యెంచి యంబదేవుఁ డప్పుడట  
 రాజ్యము సేయుచుండిన భీముడను రాజుపై నెత్తి  
 పోయి యతనిని యుద్ధమున సంహరించి యేలువను  
 మరల కాయసుల యేలుబడికికిందకి దెచ్చెను. ఈ  
 విషయమును సూచించుటకై యతఁడు ఓం భీముని  
 తలగోడు గండయని బిరుదును వహించెను.

అటుపిమ్మట సెంతిసీమ పాలకుడైన మల్లి  
 కార్జునుని దుష్కృత్యము లంబదేవుని దృష్టి నాకర్షించి  
 నని, ఈ మల్లికార్జునుఁడెవ్వఁడో యతడు పాలించు  
 చుండిన సెంతిసీమ యెచట నుండెనో తెలియదు;  
 కాని యతఁడుపాపాత్ముఁడనియు, ధర్మదోహియనియు  
 తిక్కరాంతక శాసనమతని గర్హించుచున్నది. అంబ  
 దేవుడును దన పూర్వుకులైన కాయస్త నృపాలురవలె  
 'వాశుర్యర్థ సముద్ధరణ' బిరుదాంకితుఁడుగదా.  
 కావున దర్మదోహియైన పాపాత్మునిశిక్షించి ధర్మము  
 నుద్ధరించుట తన కవశ్యము కర్తవ్యమని నిశ్చయించి  
 యతనిపై దుడువెడలెను. యుద్ధమున మల్లికార్జునుని  
 నోడించెను. ఏ కారణముచేతనో శత్రుపూతమైన వధను  
 దృజించి యతని సప్రాంగములను బరిగ్రహించి పాత  
 దిలెను.

అంబదేవుఁడటు తరువాత సర్వాంధ్ర మహీ  
 పాలురను రణముఖమున జయించి కీర్తినిగడించెనట.  
 ఇది కొత్త విజయమో లేక పూర్వము అతఁడు పంచా  
 ధిక సప్తక్షితిభృతులనోడించి పొందిన విజయము  
 యొక్క పునఃప్రసాదయో నిశ్చయించుటకు వీలు  
 లేదు. కొత్తవిజయమేయని తలచినట్లైన రుద్రవదేవి  
 యతని నడచుటకు దిననాయకులనెల్ల మరల సంపె  
 ననియు వారినందఱును నంబదేవుఁడు మరల జయించె  
 ననియు నెంచవలసియున్నది.

శ. 1200 ల పాగంతమునం దంబదేవుఁడు  
 వైదుంబ సోమేశ్వరునితో గజసియొ ప్రత్యేకముగనో  
 ద్యావిడ దండయాత్ర నెదుర్కొనవలసి నట్లగుపడు  
 చున్నది ఈ దండయాత్ర రాజంజేట తాలూకాలోని  
 నందలూరు పర్వంతము జొచ్చికొని వచ్చినట్లు ఆచటి  
 సౌమ్యనాథస్వామి యాలయమునందలి తిక్కవన  
 చక్రవర్తి విజయగండ గోపాలదేవుని 29 వ రాజ్య  
 బహుధాన్య స॥న (శ. 1201) నెలకొల్పిన శాసనము  
 వలన దెలియుచున్నది.<sup>58</sup> ఈ విజయగండ గోపా

58. A. R. No. 417 or 1911.

లుడు నెల్లూరు తెలుగుచోడ వ్యధము తిక్కరాజు యొక్క మరుమగఁ (ఆల్లుడ) నని చెప్పకొని యున్నాడు. తన యన్నయైన యల్లు తిక్కరాజు తరువాత శ. 1172 నఁగి కంచి సింహాసనము నాక్రమించుకొని ముప్పదియేండ్ల కాలము రాజ్యము జేసెను. ఇతఁడు చేదిమండలమును పాలించుచుండిన కాడవరాయ బిరుదాంకితుడైన రెండవ కొప్పరంజింగదేవుని మిత్రుడు. ఇతఁడును మిత్రుడైన కాడవరాయనివలె మొదటి జలావర్మ నుండరపాండ్యనిచే నోటుపడి పాండ్యల కరిగాపాయెను. నందలూరు నందతని కాసనము పాండ్యల పునరాగమనమును సూచించుచున్నది. నందలూరు ప్రాంతరాష్ట్రమువృత్తికింకను వైదుంబసోమిదేవుని యేలుబడిక్రింద నున్నను అంబదేవుడు పాండ్యల నెదుర్కొని యుద్ధముచేసి జయించినట్లు అతని బిరుదావళి సూచించుచున్నది. ఈ నందర్పము ముఖ్యముగ గమనింపదగినది. కాడవరాయ విధ్వంసన'యను బిరుదు 'కాడవరాయ విధ్వంసన' యనగా కాడవరాయని నాశముచేసిన ప్రేక కాడవరాయని చంపినవాడని యర్థము. <sup>59</sup> ఇది ౪9 దక్షిణాంశియా కాసనావళి XII సంపుట సంపాదకులైన శ్రీ వి. వెంకటసుబ్బయ్యగారు 'కాడవరాయ విధ్వంసన' యనుమాటకు 'కాడవరాయని' ఓడించినవాగని యర్థముజెప్పి యీ యోటమి శ. 1184 లో గుప్పరంజింగు వేంగిదేశముపై నడపిన దండయాత్ర యందు కలిగెనని వక్కాణించియున్నాడు. 'విధ్వంస' అనుమాటకు 1. To fall to pieces 2. To be dispetced or scattered 3. To perish, be destroyed or ruined Cans. 1. To destroy. Crush annihilate. 2 to injure, to hurt అని యాస్ట్రేగారు అర్థమును నిర్వచించియున్నారు. అంబదేవుడు తనయన్నయైన త్రిపురారి మరణానంతరము శ. 1194 లో సింహాసనము నధిష్ఠించెను. తత్పూర్వ మతని పుత్రాంతమేమియుఁ దెలియరాదు. కాకతి గణపతిదేవునికి

శ. 1194, 1201 మధ్యప్రాయశః విజయగండగోపాలుని యుద్ధయాత్రా సందర్భముననే జరిగియుండును. తరువాత యంబదేవుడు కేశవసోమిదేవులను వారితో గూడ యల్లగంగని నోడించినట్లు త్రిపురాంతక శాసనమందు కలదు. కేశవసోమిదేవు లిర్వ్యరును గలుకడి పురవరాదేశ్వరులగు వైదుంబవంశజులు. అల్లగంగుడు తెలుగుచోళుడు. ఇతఁడు శ. 1244 ప్రాంతమునందనంతపురమండలముతోని జగ్గతాపిగట్టిన పాలించుచుండిన గంగయదేవ మహారాజయొక్క తండ్రి. <sup>60</sup> సోమిదేవుడు గంగయసాహిణి కాలమునుండియు ములికినాటిని పాలించుచుండెను. ఇతనికి క. 1178 లో మనచుపల్లి గ్రామమును గ్రహించి గంగయసాహిణి వాసుదేవనాయకుఁడను మలమండల బ్యాప్టెంబునకు దానమిచ్చుటను ముందె చెప్పితిమికదా. <sup>61</sup> కేశవుని సంపూర్ణనామము మురారి కేశవ దేవమహారాజు. సోమిదేవకేశవు లిరువురును గలసి రాజ్యము చేయుచుండినట్లు కడపజిల్లా పుష్పగిరి క్షేత్ర సమీపమందుండు చింతలపల్తూరు గ్రామమందుండు ఇంద్రనాథస్వామి యాలయముతోనుండు శ. 1190 నాటి కాసనమువలన దెలియుచున్నది <sup>62</sup> గంగయసాహిణి మరణానంత

తాను ఆశ్రీతుడనని యతఁడు తన దాక్షారామ కాసనమందు ( 99 IV 1341 of 1342) చెప్పుకొనుటవలన అతఁడు పరాజితుఁడారెనని తెలియవచ్చుచున్నది. గణపతిదేవుని వక్షమున నెవ్వరాతని నోడించిరో తెలుపు సాధనములేవిషయ లేవు. కావున నంబదేవుడు శ. 1184 లో కొప్పరంజింగని వేంగి దండయాత్ర యప్పుడేడించి నాడనుట నిరాధారమైన వ్రాత. అంబదేవుడు కాడవరాయని విధ్వంసము జేసియుండిన నది యాతఁడు రాజ్యాధిపత్యమునకు వచ్చి తరువాతనే కావలయును.

60. AR No. 308 of 1935-36

61. AR No. 33 of 1939-40 EP. Ind XXV. P. 120.

62. AR No. 319 of 1905.

రము పొందుల నందయాత్యవలనను రుద్రముదేవి  
యాచివల్లము నంగీకరింప నొల్లని కాకతీయ సామం  
తుల రుద్రముల వలనను రాజ్యమునందు పాలన  
పట్టుత్తుము డిందు వడియించెను. స్వామిభక్తి పరా  
యణులై కాకతీయ సామ్రాజ్యమునుద్ధరణ నిమిత్తులై  
యుండిన జన్మిగదేవ త్రిపురారులు స్వరాష్ట్రపాలన  
యందించుక పగమత్తులగుటవలన సోమిదేవకేశవులకు  
తలయెత్తుట కవకాశముగల్గినది. వారు కాయముల  
యధికారమును ధిక్కరించి స్వరాష్ట్రమును బెంపొం  
దింపగదగిరి. సోమిదేవుడు కామలాపురం తాలూకా  
యెల్లారెడ్డిపల్లెయందు శ. 1189 లో నెలకొల్పిన  
శాసనముందు తాను ములికి 300 హోంసహటి  
(హొన్నవాడి) 90 పెండెకల్లు 800 రాష్ట్రములను  
పల్లారుపట్టణ రాజధానిగా పాలించుచుండినట్లు  
ప్రకటించుననియున్నాడు. <sup>63</sup> రాజునకేట తాలూకా  
నుండ్లారునందలి శ. 1206 నాటి మఠియొక  
శాసనమునవలన నతని యధికారము పొత్తపినాడు  
నందు సహితము జెల్లుచుండెనని తెలియుచున్నది. <sup>64</sup>  
ములికినాడు హొన్నవాడి పొత్తపిదేశములు గంగయ  
సాహిణినాటినుండియు కాయస్థలకు జెల్లుచున్నచిన్నపే.  
గంగయ సాహిణియు నతనియనంతరము జన్మిగ  
దేవుడును వల్లూరు పట్టణము రాజధానిగా రాజ్యము  
సేయుచుండినట్లు శాసన సాక్ష్యముగలదు.  
కావున నంబదేవుడు రాజ్యమునకు రాకమునపు మై  
బేర్కొనిన రాష్ట్రములును వల్లూరు పట్టణమును  
వల్లూరు పట్టణమును సోమిదేవుడు దాక్రమించు  
కొనెను. ఈ దురాక్రమణను సహింపక తాను  
రాజ్యాధిపత్యమును వహించిన క్రొత్తలో సోమ  
దేవమురారి కేశవులపై దండయాత్య ప్రకటించి  
యుద్ధ ప్రయత్నములు సేయబోడఁగెను. అంబదేవుని

బలిమి కలుముల నెఱంగినవారగుటచే సోమిదేవ  
మురారి కేశవులు దమమిత్రుఁడైన జగితాపియల్ల  
గంగరాజును సాయము రావేడిరి. అతఁడును కాయ  
స్థలయెడ పూర్వవైరమున స్మరించి నిజదళములతో  
వచ్చి వారినిగూడెను. ఇరువారులవారు నొండొరు  
లపై చారనిలగా ఘోర సంగ్రామము పొనఁగినది.  
పోరిలోనంబదేవుడు విజయుఁడాయెను. సోమిదేవ  
మురారి కేశవులును అల్లు గంగరాజుతో గూడ  
పరారిచిత్తగించిరి. వారి యశ్వబలమును యేలుబడి.  
క్రిందరాష్ట్రములును అంబదేవునికి హస్తగతమాయెను.  
ఈ యుద్ధకాలమెప్పుడో యది యెదట నడచెనో తెలి  
యదు కాని శ. 1209 నరవజిత్తు సంవత్సరమునం  
దంబదేవుని ప్రధానియైన ఘోడరాయ గంగదేవుడు  
కడపశిల్లా రాజుపేటతాలూకా అత్తిరాల గ్రామమున  
బరహరామేశ్వరాలయమున నిల్విన శిలాశాసనమున  
దన్నేలివన పగభవైర యంబదేవుడు వల్లూరుపట్టణంబు  
రాజధానిగాను బండికోట ములికినాండు రేనాండు  
పెడకల్లు నకిలి యేరువ పొత్తపినాండులోనుగాను  
సకలదేశములను పాలించుచుండినట్లు చెప్పియుండుట  
చేత సోమిదేవకేశవాదులదో నంబదేవుఁడంతకుముందే  
పోరి జయించి పాఠదోలి యుండవలయును. <sup>65</sup>

పై విజయములవలన నంబదేవుని బలపరాక్ర  
మాదులును ప్రకటితములై యతనికిరీతి యాంధ్రదేశ  
మంతటను పగసరించెను. రాజకీయ విపర్యాయము  
వలన నిజపదభ్యష్టుడైన సింహాచలము పట్టణాధిపతి  
యైన మనుమంగదగోపాలుడు అంబదేవుని కీర్తినివిని  
యతిని సాయము నర్పించెను. ఇతఁడు శ. 1204  
ప్రాంతము సింహాసనము నధిక్కించినట్లతని శాసనముల  
వల్ల దెలియవచ్చుచున్నది. అంతకు పూర్వముచట  
రాజ్యము సేయుచుండిన రెండవ మనుమసిద్ది కుమా

63. A. R. No. 226 or 1937-38.

64. A. R. No. 622 of 1907.

65. A. R. No. 406 of 1911 J 599  
X 448.

రుడైన ఇమ్మడి తిక్కరాజునకును నితనికి నెద్దియేని సంబంధముగలదేమో తెలియదు. నిజపరిజనులితని పైఁ దిరుగుబాటుచేసి యతని పదభ్రష్టునిగావించిరట. అంబదేవుడితని కుయ్యాలకించి సైన్యసమేతుడై విక్రమసింహపురమునకుబోయి యతని శత్రులను బాణదోలి యతని మరల స్వపీఠముపై సువ్యతిష్ఠితునిగావించెను; ఈ సందర్భముననెకాబోలు నకడు 'రాయస్థానసాచార్య' యను బిరుదు గ్రైకొన్నది.

మనుమ గండగోపాలుని పునఃప్రతిష్ఠ పాండ్యుల తోడ యుద్ధమునకు దారితీసినది. ముత్తుకూరు యుద్ధమున రెండవమనుమనిద్ది మృతినందినప్పటినుండియు నెల్లూరు రాజ్యము కొంతకాలము పాండ్యులకులోనై యుండినది. తరువాతవారి యధికారవలీమ ఇంచు కంత నడలినది. వారి యధికారమును దొలగిద్రోసిన కాకతీయ రుద్రమదేవి పక్షమున దాదినాగదేవుడు మూడు నాలుగేండ్ల పర్యంతము ప్రభుత్వముసల్పెను. అతనివెనుక మనుమనిద్ది కుమారుడు ఇమ్మడి తిక్కరాజు స్వతంత్రుడై రెండేండ్డైతెను. తరువాత పై బేర్కొనిన మనుమగండగోపాలుడు రాజ్యభారము వహించెను. ఇంతలో శ. 1190 లో మారవర్మ కుల శేఖరుడు పాండ్యసామ్రాజ్యమున కధినాథుడాయెను. ఇతఁడుబహుపరాక్రమవంతుడు. సామ్రాజ్యాధిపత్యము వహించినదాది ఇతఁడు తమయధికారమునుండి తొలగిపోయి నెల్లూరు రాజ్యమును మరల స్వాధీన పఱచుకొనుటకు దలపెట్టి యుద్ధసన్నాహములు సేయుచుండెను. శ. 1200 లో బొత్తపిపై వచ్చి గండ్లగోపాల కాడవరాయల దండయాత్ర కులశేఖరుని ప్యయత్నమునకు ప్రభువుఫలము. ఇది విజయవంతముగ కొనసాగలేదని ముందు చెప్పియున్నదికదా. కావున కులశేఖరుడు పునఃప్రయత్నము జేయవలసి వచ్చెను. అతని సంహాపము లింకను పూర్తికాక మునుపే నెల్లూరు రాజ్యమున రాజకీయ పరిస్థితులు

మారినవి. వైదుంబ సోపి దేవాడలను పాణదోలి యంబదేవుడు పొత్తపి నాకగమించుకొనెను. మనుమ గండగోపాలుని విక్రమసింహపురమున బునఃప్రతిష్ఠితునిజేసి యచట దన యాధిపత్యమును నెలకొల్పెను. కావున నెల్లూరు రాజ్యమును స్వాధీనము జేసికొనవలయుననిన కులశేఖరున కంబదేవునితో పోరాటము తప్పనిసరి యాయెను. పాండ్యసేనలు గడలివచ్చి నెల్లూరిని పొత్తడిదేశము నాక్రమించుకొయెను తరువాత నడచిన యుద్ధమునందంబదేవునకే అయము గల్గెనని యతని శాసనములు చాటుచున్నవి. అంబదేవుడు ప్రత్యనీక ప్రాసాదాయమాన కులశేఖర గండడనియు, నద్యంద్యుడై శత్రుసైన్య విఘ్నధిని ద్రచ్చి యాశ్విక హస్తకబలమును (పంచ) పాండ్య కల్ప వృక్షములను గ్రైకొని సశింశిక్రీని గడించెనని త్రిపురాంతక శాసనము చ్చోప్పించుచున్నదికదా. నెల్లూరు పొత్తపి సీమలలో గానవచ్చు పాండ్య శాసనముల సాక్ష్యమునుబట్టిచూచగా నంబదేవుని కంతటి గొప్పవిజయము జేకూడలేదని చెప్పవచ్చును. నెల్లూరు రంగనాయకులపేట రంగనాయకాలయ పశ్చిమ ప్రాకారము గోడపై త్రిభువనచక్రవర్తి కోనెరెన్నైకొండా సుందరపాండ్య దేవునిశాసన మొక్కటికలదు ఇందు శాసనకాలమును దెల్పు భాగము మాసిపోయినది ఇది కళింగరాయని విన్నపముపై సుందరపాండ్యదేవుడు ముండనాటిలోని మావడికుండై (ఇప్పటి మామిడిపూడి) యను గ్రామమును విక్రమసింహపుర నా మాంతరముగల నెల్లూరు చిత్రమేటివిణ్ణగరి పల్లికొండ పెరుమాళ్లకు వానము చేసెనని తెల్పుచున్నది. <sup>66</sup> ఈ శాసనమునందు పేర్కొనఁబడిన సుందర పాండ్య కాళింగరాయలు ప్యాయశః నెల్లూరు వీరాభిషేక మొనర్చుకొన్న

66. Nellore District Inscriptions.  
Vol. II PP. 830-32.

మొదటి జటావర్మ సుందరపాండ్యుడును గాకతి గణపతిదేవుడును గాననమ్మనని నెల్లూరుజిల్లా శాసన సంఘముల సంపాదకులు శ్రీ బల్లవర్త వేణుగోపాల సెట్టిగార లూహించుచున్నారు. <sup>67</sup> కాని వీరియూహ సమంజసముగ గన్పట్టును. నదరు శాసనములోని సుందరపాండ్యుడు మొదటి జటావర్మ సుందర పాండ్యుడని యూహించుటకు తగిన కారణము గాన్పించదు. అతడు క్రింద యుదాహరించిన నంద లూరు శాసనములలో బేర్కొనియున్న రెండవ జటా వర్మ సుందరపాండ్యుడైనను గావచ్చును. కళింగ రాయడు కాకతి గణపతి కాజాచడు. అతనికి కళింగ రాయడను నామాంతరముండెననుట కేయధారమును లేదు. ఈ కళింగ రాయడు ద్రవిడ దేశమందు కొప్పెరుంజింగని శాసనములలో బేర్కొనబడియుండు నా పేరిటి సామంతవ్యభువై యుండనోపును.

రెండవ జటావర్మ సుందరపాండ్యుని శాసనము లాటు కడపజిల్లా రాజంపేట తాలూకా నందలూరు గ్రామమునందు కానవచ్చుచున్నవి :- ఇందు మూడవది 10 యవ రాజ్య వర్షమునకు సరియైన వ్యయ సంవత్సరమునందు నెలకొల్పబడినవి.

1) పాండి మండలములోని తిరుమలై కళామ్రమంబు గుర్తించు వాస్తవ్యుడైన ఎరుత్తైయలు గియారసు నామాంతరముగల పిల్లై పల్లవరాయనను నతడు పోసిన భూదానమును దెల్పుచున్నది. <sup>68</sup>

2) మై జెప్పిన పిల్లై పల్లవరాయడ దేవాల యముకొత్తు గాబోలు పుష్పనాటికను వేయించెనని తెల్పుచున్నది. <sup>69</sup>

3) పిల్లై పల్లవరాయడు పూచోట వేయించుటకొత్తు సువర్ణమును దానము చేసెనని చెప్పుచున్నది. <sup>70</sup>

4) సుందరపాండ్యుని 16 వ రాజ్యవర్షము నకు సరియైన విరోధి సం॥న వ్రాయించిన యొక శాసన మొకటి కలదు. అది మిక్కిలియు శిథిలావస్థ యందుండుటవలన యందలి విషయము దుర్గాహ్యముగ నున్నది. <sup>71</sup>

అతనిచే 17 వ రాజ్యవర్షమునకు సరియైన నందన వత్సరమున వ్రాయించిన శాసనములు రెండు కలవు.

5) జయగొండ చోళమండలములోని మణ విల్వొట్టమునకు జెల్లుతోయారునాటి తోయారుగ్రామ వాస్తవ్యుడొకడు సౌమునాథస్వామికిని అమ్మవారి కిని తిరుమంజనము జేయించెనట. <sup>72</sup>

6) మన పరిపాలుని యజ్ఞమేరకు తొండై మాన్ తిరుశిల్వేలి యడైయార్ నందివర్మ పేరట ఎవ్వరో పూలతోటను వేయించెనట. <sup>73</sup>

ఈ శాసనములందు పేర్కొనబడియుండు సుందర పాండ్యదేవుడు క్రీ. శ. 1276 నకు సరియైన శ. 1207 వ వర్షమున సింహాసనము నధిష్ఠించెను. ఇతని 15 వ రాజ్యవర్షము శ. 1212 నకును, 17 వ రాజ్యవర్షము శ. 1214 సరిపోవుచున్నవి. జటావర్మసుందర పాండ్యునివేకాక మారవర్మసుందర పాండ్యదేవుడను మఱియొక పాండ్యభూపాలుని 13 వ రాజ్యవర్షమున వ్రాయించిన శాసన మొక్కటి రాజంపేటతాలూకా వేపాక గ్రామమున గలదు. ఈ రాజ చరిత్రకారులచే నింకను గుర్తించబడలేదు.

70. A R No. 593 or 1907.

71. A R No. 590 or 1907.

72. A. R. No. 588 of 1907

73. A. R. No. 594 of 1905

67. I bid. Vol III - P. 1461.

68. AR. No, 592 of 1907.

69. A R No. 591 or 1907.

జతఁడు రాజ్యవర్షమునకు సరియైన శకాబ్దమెద్దియో నిశ్చయించుటకు వీలులేకున్నది; కాని నెన్నొక్కైవిట్ల గరనఁబడు కేశవ పెరుమాళ్ల యాలయమున కెదుట మిఱులై కూటమునకు జెందిన నడవీరికూటుగలోని తుంజలూరు ప్రభువైన పల్లవరాయనిపేర పల్లవ రాయన్ తిరువీధియను నొకవీధిని యేర్పఱచుటకు చేసిన భూదానమును దెల్పుచున్నది. <sup>74</sup> తుంజలూరి ప్రభువైన పల్లవరాయఁడు జటావర్మ మారవర్మనుందర పాండ్యుల కిరువురకును సమకాలికుఁడనుట మై శాసన ములవల్ల తెల్లగుచున్నది. కావున జటావర్మ మార వర్మ లిరువురుగూడ సమకాలికులని మనమునుకొన వచ్చును.

పై సుదహరించిన పాండ్య శాసనములవల్ల శ. 1207 మొదలు 1214 వఱకును పొత్తపినా డంతయు గాకపోయినను జాలభాగమైనను పాండ్యుల యేలుబడిక్రింద నుండెనని తెలియుచున్నది. శ. 1212 నకు ముందె పాండ్యులపై యుబదేవునికి త్రిపురాంతక శాసనమునందు చెప్పినంతటి ఘనవిజయమే కలిగియుండినయెడల శ. 1214 వఱకును పొత్తపినాడు వారిస్వాధీనమందుండి యుండుట యసంభవము, పాండ్యులపై యుబదేవుఁడు పొందిన విజయముయొక్క వాస్తవికత యెట్లున్నను, చుట్టుపట్టు రాజ్యములయందతఁడప్పటి యాంధ్రదేశ ప్రభువులలో బలాధికుఁడను తలంపు వ్యాప్తియందుండెను. పరదేశపాలకులతని సాయమునుగోరి కానుకలనంది సేపహము జేసికొనిరి. అట్టివారిలో నెరువురు త్రిపురాంతక శాసనమునందు పేర్కొనఁబడియున్నారు. ఒకఁడు సేపుణ వంశజుడైన దేవగిరియాదవరాజు. 'దేవగిరిరాయ వ్రహ్మపత వ్రాభృతమణి కనక భూషణ' యని శాసనప్రశంస. మఱి యొకఁడు పాండ్యరాజు ఇతఁడు అతిపాండవ పరాక్రముఁడట.

సేమతో చండవేతండములను, చైనలేయజంఘాల తురంగములను ధనమునుపంపి తన సామర్థ్యమును పోషించెనట. అంబదేవునికి దేవగిరిపూర్వవేల మణి కనకభూషణంపెనో, పాండ్యరాజు ప్రేమతో వేతం డములను తురంగములను చిమురువంపి తన సౌహృథమును బ్రకటింపకొనవలసి వచ్చెనో కనుగొనవలయును, రాజులు పృబలమైన రాజకీయకారణములచే బేరిరితులుగాక ఇట్టిదేతల నూరకచేయరు. సేపుణ పాండ్యభూపాలుర కిర్వురకును అంబదేవునితో మైత్ర్య యావశ్యకమైనది. రుద్రమదేవిపాలన యుత్తరార్థమున నామె దౌహిత్యుఁడును స్వీకారపుతుండునైన కుమార ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు నిర్వాహకుడై స్వయముగా రాజ్యకార్యము నిర్వహించుకొనినంతట సమస్త రాజ్యాంగములందును నూతన వైకన్య మూర్తిర్పవించి పరభూమిపతుల హృదయములభీతి నాపహలజేసినది. కాకతి మహాదేవరాజు మరణానంతరము దేవగిరిసేపుణ ప్రభువులు కాకతీయరాజ్య పశ్చిమగడి పక్కదేశ భూముల నాక్రమించుకొనియుండిరి. గణపకదేవుని చరచదురయందు పాండ్యులు పృబలి నెల్లూరు రాజ్యము నాక్రమించుకొనియుండిరి. పరాక్రమశుభుడైన కుమార ప్రతాప రుద్రదేవుఁడు అమక్కిందనుండిన కాకతీయ రాష్ట్రమును మరల స్వాధీనపఱచుకొనుటకు బయలు త్తుము సేయకపోడనిభీతి వారి హృదయములను గలతపెట్ల నారంభించినది. కావున వారు కాకతీయులతో రానున్న సంగ్రామమునందు స్వప్రజమును బలపఱచుకొనుటకొఱకు కాకతీయుల యధికారమును ధిక్కరించు వారి సైన్యముల నిరుమార్చెడిచి నిజ స్వాతంత్ర్యమును నెలకొల్పి భూపరిపాలన సేయుచుండిన యంబదేవునియొక్క మైత్రినపేక్షించి మణి కనకభూషణాదుల నొక్కరును సార్థవేదండ తురంగ మూడి యుద్ధోపకరణములను మఱియొక్కరును పుత్రులచి సంధిగావించుకొనిరి. వారెదురుచూచుచుండిన పోరాటము సత్వరమే సంఘటిల్లినది. కుమారప్రతాప

74. A. R. No. 425 of 1911.

రుద్రదేవుడు సంగ్రామ సన్నాహముల సంపూర్తి చేసికొని ప్రస్తావ భేరి మోయించి దండు వెడలెను. తొలిరానునకు గురి యంబదేవుడు. దండయాత్ర యెక్కిరి నాయకత్వముక్కింద నడచెనో తెలియదు. కుమార ప్రతాపరుద్రుడై స్వయముగ నడచెనేమో. యుద్ధ వివరములు తెలియరావు, కాని కుమార ప్రతాపరుద్రునికే విజయము చేకూరినట్లు తోచుచున్నది. ఎఱువ మున్నగు కాయస్థరాజ్యపు టుత్తర సీమలు కాకతీయులకు హస్తగతమయెను. అంబదేవుని శాసనములు తిప్పురాంతకమున శ. 1213 ఖర నిజా పాథమువఱకు కాన్పించుచున్నవి.<sup>75</sup> తరువాతివి యొక్క తిప్పురాంతకము నందెకాదు, వ్యస్తత కడప మండలమునకువెలుపల మఱియెచ్చటను గానరావు.

1213 ఖరసంవత్సర శ్యావణమాసంబున కాకతీయ శాసనములు పొరంబమగుచున్నవి; ఆ శ్రావణ శు 15 మ. సోమగృహాపుణ్యకాలమందు కాకతీయ మహారాజ్ఞి రుద్రమదేవి మహాప్రధానులలో నొక్కడైన జందులూరి గన్నయప్రెగ్గడ పుత్రుడైన యన్నల దేవుడు తిప్పురాంతక మహాదేవుని యఖండ దీపము నకు 5(??) మోనాలువానముచేసి శాసనమెత్తించెను.<sup>76</sup> ఆ సమయముననే రుద్రదేవమహారాజుల సకల సేనాధిపతి మహారాయ)సాహిణి దాడి సోమయసాహిణి.... పెద్దయసాహిణి చేసిన దానమును దెల్పు శాసనము మఱి యొక్కటి యందెకలదు.<sup>77</sup> ఆ క్రాంతి శు 15 గురువారమునాడు మహామండలేశ్వర కాకతీయ కుమార రుద్రదేవ మహారాజులకు పుణ్యము గల్గుట కొఱకు రాయ సకలసేనాధిపతి సోమయాదుల రుద్ర

దేవ నింగారుచేసిన దానమును దెల్పు శాసనమొక్కటి సయతమందెకానవచ్చుచున్నది. ఏకకాలమున కాయస్థ రాజ్యములోని తిప్పురాంతకమున కిందఱు కాకతీయ సేనాపతులరాక కేవలము కాకతాళియమై యుండ జాలదు. వారు దండయాత్రా సందర్భమున నచటికి వచ్చి యుందురను తలంపుకలుగుచున్నది. శ. 1213 ఖర నిజాపాథమువఱకు తిప్పురాంతకమునం దంబదేవుని శాసనములు గానవచ్చుటయు నటుతరువాతివి యొక తిప్పురాంతకముననెకాక ప్యస్తత కడప మండలమునకు వెలుపల మఱియెచ్చటను లేకపోవుటయు తరువాత కాకతీయ సేనాపతుల శాసనములు గానవచ్చుట చూడగా తిప్పురాంతకమును దత్తురిసర ప్రదేశములును గాయస్థుల యేలుబడినుండి వీడ్వడి కాకతీయ సామ్రాజ్యములో కల ని పోయెనని తోచుచున్నది. ఈ యభిప్రాయము సరియైనదేని పైమార్పు అంబదేవునికి కాకతీయులతోనైన యుద్ధము నందు కలిగిన పరాజయమునకు వ్యతిథిలమని చెప్పనగును.

కుమార ప్రతాపరుద్రదేవుడును పైజేబ్బెస్సె కాకతీయ సేనాధిపతులును అంబదేవునిమీద దాడి సేయుచుండిన సమయమందే మఱియొక కాకతీయ సైన్యము విక్రమసింహపురముపై నడచినది. ఆచట నపుడు రాజ్యము సేయుచుండిన మనుమగండ గోపాలుడంబదేవుని కాశ్రితుడు. నిజపరివారము పదమ్యతిని గావింపగా నంబదేవుడు అతని మరల తన ప్తానమును సుప్రతిష్ఠితునిజేసి యుండెకదా. అతని నంబదేవుని గలియనీయక ప్యత్యేకపఱచి యిద్దరిపై గవసిన జయము సులభతరముగ జేకూరునని నిశ్చయించి కుమారప్రతాపరుద్రుడు రాయ సకల సేనాధిపతియు, 'రుద్రదేవదక్షిణ భుజాదండ' బిరుదాంకితుడైన అడిదంమల్లును ప్యపంద సైన్యముతో నెల్లూరిమీదికంపెను. యుద్ధమునం దడిదంమల్లు.

75. A R. No. 173 & 174 or 1905, 99 X, 466 & 470.

76. A R. No. 228 of 1905 99 X 467.

77. A R. No. 318 or 1924 99 X 468.

మనుమగండ గోపాలుని వదిలి 'మనుమగండ  
గోపాల శిరఃఖండన' యను బిరుదుకొనెను.<sup>78</sup>  
ఈ యుద్ధము శ 1212 న పడలి యుండవలయును,  
ఎట్లనగా నతని యనంతరము నెల్లూరు సింహాసనము  
నధిష్ఠించిన రాజగండ గోపాలుని పృథమ రాజ్య  
వర్ష మా సంవత్సరమందె ప్రారంభమగుచున్నది.<sup>79</sup>  
ఈ రాజగండ గోపాలుడెవ్వడో యతఁడెట్లు సింహాసన  
నాధిపత్యము వహించెనో నిశ్చయము తెలియదు.  
అతఁడెవ్వరే కాకతీయుల ప్రాపువలన రాజ్యాధి  
పత్యమును బడసి యుండవచ్చును. అగునేని యతఁడు  
కృతఘ్నుడై కాకతీయులు దనకు చేసిన మేలును విన్న  
రించి పాండులతో మైత్రిచేసికొనెను. కావున కుమార  
పృథావరుద్రుఁడు రాజగండగోపాలుని యతిని మిత్రు  
లైన పాండులను శిక్షించుటకొరకు మనుమగండ  
గోపాలుని యాధిపత్యముక్రింద దక్షిణదేశముపై  
నొక్క దండయాత్రనంపవలసివచ్చెను. ఇతఁడంబడెపు  
నిచే చిత్రమసింహపురరాజ్య పునఃపృథ్వితుడై యటు  
పిమ్మట నడిదముముల్లచే వధింపబడిన గండగోపా  
లుడుగాఁడు. అతనికంటెభిన్నుఁడు. నెల్లూరు రెండవ  
మనుమసిద్ధి కుమారుడైన నల్లసిద్ధియొక్క పుత్రుఁడు.  
రెండవమనుమసిద్ధి ముత్తుకూరు యుద్ధమున నిహతుఁ  
డైన పిమ్మట నల్లసిద్ధి స్వదేశమును విడిచిపెట్టి కాక  
తీయ సామ్రాజ్యములోని గుంటూరు మండలమునకు  
వలసపోయి యడలి నర్పారాపుపేట ప్రాంతమున

78. A. R. No. 179 or 1905 J X 479

79. రాజగండగోపాలుని శాసనములం దుదాహృతమైన  
కాలచాసమువల్ల నిడి విడితమగుచున్నది.

Ref : శక ౧౧ రాజ్యవర్షము కాశ్యాహా  
N.D.I సం.

Vol I				
G. 115	1222	9	1212-93	
No. 60	1225	12	1212	
No. 62	1221	9	1212-13	
No. 65	1237	25	1212	

కుమార రుద్రదేవుఁడు పృథావించిన సామంత సేమ  
నేలుమందెను. అతని కుమారులతో నొక్కడైన యీ  
మనుమగండ గోపాలుఁడు పృథావరుద్రునికి నచ్చిన  
యోధుడు. రాజగండగోపాలుని గర్వము నణచి  
పాండుల యాటోపము డిందు పఱచుట కితఁడె శక్తుఁ  
డనియెంచి ద్రావిడ దండయాత్రకితని నధిపతిగ  
నియోగించెను. ఈ దండయాత్ర వివరములెవ్వయు  
దెలియవు. కాని శ. 1219 హేవిళంబిసంవత్సరము  
నందితఁడు నర్పారాపుపేట యందు నెలకొల్పిన  
శాసనమువలన నితఁడే దండయాత్రను  
విజయవంతముగ నెక్కినట్లు తెలియుచున్నది. ఇతఁడు  
తాను రాజగండగోపాలుని విహితులైన యహితుల  
మానభంగము గావించునట్లును, ద్రావిడ జలవార్తిపరి  
షణ బడబాసలుడైనట్లును చెప్పుకొనియున్నాఁడు.<sup>80</sup>  
ఇందువలన నితని దక్షిణాన దిగ్విజయము విజ  
యవంతుకమ నడచనని యెండఁగయున్నది. రాజ  
గండగోపాలుని ద్రావిడాధి పతులనే కాక సేనానిలను  
కూడ జయించినట్లు పై శాసనమునందే కానవచ్చును.  
'సేనాని కటకవేణు కబళన దావహావక' యను  
బిరుదు సూచించుచున్నది. ఈ విజయము గోన  
విత్తలుని కృష్ణాతుంగ భద్రుల యంతర్వేది జైత్రయాత్ర  
యందు సంఘటితెను. శ. 1219 హేవిళంబి సంవ  
త్సరమన రాసమారుకోటయందు నిక్కిన శివా శాసన  
మునందు శాను ఖ్సారి మండలములోని యాదివాసి  
తుంబుల దుర్గములను సాధించితినియు నవటినుండి  
కృష్ణాతుంగభద్రుల యంతర్వేదిని పృవేచించి మానువ  
హాళువ దుర్గములను సాధించి తత్రాంత రాష్ట్రముల  
నేలుమండిన ప్రభువులను జయించి రాయచూరిని  
కైవసము చేసికొని దేశ సంరక్షణకొరకు అచట బలిష్ఠ  
మైన దుర్గమునిర్మించితిని వివరించియున్నాఁడు.<sup>81</sup>

80. J 99 IV 661

81. Kakatiya Same chika APP. 33,  
PP. 8485



అదనాని తుంబకములును మానువహళువలు  
రాయచూరుతోగూడ కృష్ణాతటగభద్రా యంతర్వేది  
యంతయు దబ్బార్యము దేవగిరి సేపుణరాజుల యేలు  
బక్రికిందనుండి యుండుటవలన, వారిని జయించి  
పాణిదోలియే గోనవిత్తులుడు వానినన్నిటిని స్వాధీనము  
జేసికొనెనని తెల్లెముగుచున్నది. ఈ దండయాత్రయందు  
పాల్గొనుటవల్లనే మనుమగండ గోపాలనికి సేపుణ  
కటకవేణకబళనదావపావక యనుబిరుదు కలిగినది:

పై వివరించిన యుద్ధములలో గాకతీయ సైన్య  
ములకు సర్వత్ర విజయమే చేకురినది. అంబదేవు  
డును నతని మిత్రులైన పాండ్యసేపుణులును పరా  
జయమును పొందిరి, నెల్లూరు పొత్తపిడుండలము  
నీచోలిచ్చి పాండ్యుల స్వకీయ ప్రాంతములకి

సేపుణులు సక్రిష్టసాంధ్య  
మును బండ్లించి యుత్తరకర్ణాట మహారాష్ట్రములకు  
వెళ్లి పోవలసివచ్చెను. మిత్రబలము ననుసరింపగా  
నంబదేవుడు రెక్కలుదెగిన పక్షియాయెను. అతని  
రాజ్యమున జాలభాగము కాకతీయులకు హస్తగత  
మైనది. కాని యాతడుమాత్రము కాకతీయులకు  
లొంగలేదు. లభ్యమైన శాసన ప్రామాణ్యముబట్టి  
చూడగా శ. 1213 నుండి 1224 వఱకును నతడు  
ములికినాడు పొత్తపినాడులను స్వతంత్రుడై పాలించు  
చుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. <sup>83</sup> ఈ సంత్రం  
డేండ్ల కాలమున విశేషసంఘటన తెలివీయు గలిగి  
నట్లు కనపట్టదు. శత్రుల యొత్తిడిచేత దేశమున శాంతి  
వ్యర్థమైనట్లు తోచుచున్నది. ఈ మధ్యకాలమున  
శ. 1218 సం॥న కాకతీయ మహారాజ్ఞి రుద్రమదేవి  
కాలగతినందినది. ఆమె స్థానము నందామె దౌహిత్రు  
డును రాజ్యభారధురంధరుడై యుండిన ప్రకాశ రుద్ర  
దేవమహారాజు రాజ్యాభిషిక్తుడాయెను అంబదేవుని

82. A. R. No. 207, 324 of 1935-36  
and 404 or 1911.

శాసనములు శ. 1224 తరువాత కానరావు. అకడితో  
నతని రాజ్యము సమాప్తమగుచున్నది.

అంబదేవుని సంతతి: — ఇతనికి తిప్పరారి  
యను పుత్రుడును పుత్రిక యొకతెయు గలరని  
తెలియుచున్నది. తిప్పరారి తండ్రి యనంతరము  
రాజ్యాధిపతి యాయెను. <sup>84</sup> ఇతని పుత్రికయొక్క  
పేరు తెలియదు; కాని యామెను బోలయపుత్రునికి  
రాజ్యాంకు నందనపుర స్పృష్టరాజ్యశ్రీతోగూడ నిచ్చి  
యద్వాహము గావించినట్లు తిప్పరారంతక శాసన  
మందు కలదు. <sup>85</sup> ఈ బోలయయు నతని పుత్రుడైన  
రాజాంకు నెవ్వరో కనుగొనవలసియున్నది. అప్పటి  
కాకతీయ సామంతులలో బోలయయు నాతని పుత్రు  
డైన రాజరుద్రుడును గానవచ్చుచున్నారు. కర్నూలు  
జిల్లా సందకొట్టూరు తాలూకా మల్కాల గ్రామమున  
గానవచ్చు శ. 1212 పిక్వతినామ సం॥ నాటి శాస  
నమున గాకతీ రుద్రకుమారుని కరిగావులైన మహా  
సామంత చెఱకు బొల్లయరెడ్డియు నతనికిమారుడు  
రుద్రదేవుడును బేర్కొనబడియున్నారు. <sup>86</sup> సదరు  
తాలూకాయందే లింగాలగ్రామమునందుండు శ. 1213  
నందన సంవత్సరమున వ్రాయించిన మఱియొక శాస  
నమున కాకతీ ప్రతాపరుద్రుని యధికారమునకు  
లోనైన మహాసామంత వేలూరుచెఱకు బొల్లయరెడ్డియు  
నాతని పుత్రుడైన రాజరుద్రదేవుడును గానవచ్చు  
చున్నారు. <sup>86</sup> మల్కాల శాసనములో మహాసామంత  
చెఱకు బొల్లయరెడ్డియు లింగాలశాసనములోని మహా  
సామంత చెఱకు వేలూరు బొల్లయరెడ్డియు నొక్క  
వ్యక్తియేగాని భిన్నులుగారు. అందలి రుద్రదేవుడే  
యిందలి రాచరుద్రదేవుడు, వీరే యంబదేవుని  
వియ్యంకుడైన బొల్లయయు నట్లుడైన రాజాంకు.

83. AR No. 65 or 1939-40.  
84. AR No. 268 or 1905, 99 X 466.  
85. AR No. 321 of 1937-38  
86. AR No. 56 of 1943-44

నామసామ్యమును సమకాలికత్వమును వారి యైకాత్వమును సూచించుచున్నవి. అగునేని యుబదేవుని వియ్యంకుడును నల్లండునగు బొల్లయరాజులు అతనికి శత్రుడైన కాకతీ ప్రతాపరుద్రుని కెల్లరిగాపుతైరను ప్రశ్నయొకటి బయలు వెడలుచున్నది. దీనికి సమాధానము ఆరెవీటివారి వంశ చరిత్రలందు కానవచ్చుచున్నది దోనేరు కోనేరు నాథకృత ద్వీపదబాలభారతాంతర్గతమైన యౌకు రాజవంశావళియందు.

‘నమితారితాత పిన్న మహివిభుండు  
సమితిలో వెఱకు రాచ నరేంద్రుగలిచి  
అలవుగా సప్తాంగ హరణంబొనర్చి  
పాలిపాండె భువి మన్నె పులియనిపేర-<sup>87</sup>

రామరాజ్యమునందు ‘సమస్త దురాచరణ వెఱకు రాజనాయక సప్తాంగ హరణ’ యనియు గలదు. <sup>88</sup>

తాత పిన్నమహివిభుండు ఆరెవీటి వంశమునకు మూలపురుషుండు. ఇతని పుత్రులలో జ్యేష్ఠుడైన కొటికకంటి రాఘవుడు శ. 1242 ప్రాంతమున కాకతీ పృథాపరుద్రుని సైన్యముతోగూడ కుంమరముపై నెత్తిపోయి యప్పడచట రాజ్యము సేయుచుండిన కంపిలిరాయని పరాభూతునిజేసి యాతని సప్తాంగములను హరించెను. <sup>89</sup> అతని రెండవ కుమారుడైన సోమిదేవుడు శ. 1250—1258 ల మధ్య ఢిల్లీ తుఝక్కు సామ్రాజ్యమునకు జెందిన కంపలి రాష్ట్రముపై నెత్తిపోయి నాగులపాడు, సాతానికోట, ముసలిమడగు, ఆనెగొండి, ముదుగల్లు మొదలైన దుర్గములను సాధించెను. <sup>90</sup> కావున తాతపిన్నమ

87. Bharathi VI Sukla Jyeshta P. 848

88. Sources of Vizianagara History p 79

89. Bharati VI Sukla Jyeshta. P 848

89. Bharati VI Sukla Jyeshta P 848

శ. 1200-1225 ప్రాంతమున వర్తిం యుండవలయును. తన జ్యేష్ఠపుత్రుడైన కొటికంటి రాఘవునివలె నితడు కాకతీయ సామంతుడైయుండి, తన పృథ్వీకి యైన మహారాజ్ఞి రుద్రమదేవి యాజ్ఞానుసారము అమె యధికారమును ధిక్కరించి స్వతంత్రుడై యుబదేవుని కుమారికను బెండ్లాడి యాతనిపక్షము నవలంబించి నందులకు చెఱకు రాజేంద్రుని శిక్షించుట కతనిపై నెత్తిపోయి యుద్ధమున బరాభుతునిజేసి యతని సప్తాంగములను హరించెను. తరువాత రాచనరేంద్రుడు తండ్రియైన బొల్లయతోగూడ ప్రతాపరుద్రునాశ్రయించి మహాసామంత పదమును పొంది నట్లున్నది.

కడపజిల్లా సిద్ధవటంతాలూకా చక్రవర్తిగ్రామమందలి యొక శాసనమునందు అంబదేవమహారాజునకును జన్మయదేవ మహారాజునకును సభ్యుదయము గలుగుటకొఱకు వారి యనుచరుడొక్కఁడు ఎద్దియో దేవాలయమునకు గాబోలు ఉత్సవమాన్యమున ధారబోసినట్లున్నది. <sup>90</sup> ఇదట నంబదేవునితోగూడ బేర్కొనిన జన్మయదేవుఁ డతని కుమారుడగు నేమొ. తన కుమారుఁ డిమ్మడి త్రిపురారికి చిన్నన్నయగు మొదటి త్రిపురారి పేరు పెట్టినట్లు అంబదేవుఁ డితనికి దన పెద్దన్నయగు జన్నిగదేవుని పేరు పెట్టినేమొ.

అంబదేవుని మంత్రులు: అంబదేవుని మంత్రులు కొందఱు శాసనములయందు బేర్కొనబడి యున్నారు. కడపజిల్లా రాజంపేట తాలూకా వేబాక గ్రామమందలి చెన్నకేశవ దేవాలయములోని యొక తమిళ శాసనమున అంబదేవుని సర్వాధికారి ఇరు మదిదేవుని పుత్రుండు గంగదేవుడొక్కఁడు పేర్కొనబడి యున్నాడు. <sup>91</sup> శ. 1209 సర్వజితు సంవత్సరమున

90 AR No. 98 of 1939-40

91 AR No. 423 of 1911

అత్తిరాల పరశరామేశ్వర దేవాలయమునందు నిల్విన శాసనములో మహాప్రధాని ఘోడెరాయ గంగదేవుడు అంబదేవమహారాజులకు ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధి యగుట కొఱకు భూమిని దానము చేసినట్లున్నది. 92 సిద్ధవటం తాలూకా బ్రాహ్మణపల్లె చెఱువుకట్ట శ 1212 విశ్వవివర్ధమున నెలకొల్పిన శాసనమున మహాప్రధాని గోడెరాయగంగదేవయంగారు రావులకొలను గ్రామమున చెఱువుకట్టించి యెల్ల తేర్పరచి కొంతభూమిని దానము చేసినట్లు చెప్పియున్నది. 93 వేబాక శాసనములోని ఇరుమదిదేవుని పుత్రుడైన గంగదేవుడును అత్తిరాల బ్రాహ్మణపల్లె శాసనములలోని ఘో (గో) డె రాయ గంగదేవయంగారును నొక్కరౌదురో కాదో నిశ్చయించి స్పష్టమగు విలువేదు. భిన్నులగు నూనూ పొడము నున్నది. ఘోడెరాయగంగదేవయంగారు తన మహా ప్రదాన పదమును జక్కగ నిర్వహించి రాజ్యాధి కాభివృద్ధికి దోహదమిచ్చెను. చెఱువులు తటాకములు గట్టించి యందుండి పొలములకు నీరు పారించుటకు కాలువలు చ్చవి్వించెను. పొలములను కొలిచి రైతులు సర్కారుకు చెల్లించవలసిన పన్నులను నిశ్చయించెను. శీర్షదేవాలయముల నుద్ధరించి భూదానములిచ్చి పూజాపురస్కారములు నిరవచ్ఛిన్నముగ సాగుటకు దగిన యేర్పాటులను గావించెను.

ఘోడెరాయ గంగదేవయంగుత్రి మాత్రుడు గాడు. శైవమతాచార్యుడు. ఘోడెరాయ గురు పీఠస్థాపకుడు. అద్దంకి కొండవీడురెడ్డి రాజ్యస్థాపకుడైన పోలయ వేమారెడ్డి ఇతని పృముఖ శిష్యులలో నొక్కఁడు. ఇతని కృపవల్లనే వేమారెడ్డి రాజ్యమును స్థాపించెనని ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ దనహరివంశమున నుడిచి యున్నాడు.

92 AR No. 406 of 1911. 99 X 448.

93 AR No. 3 of 1939-40

“శ్రీ పర్వతేశ భక్తి

ఖ్యాపితగుణ ఘోడెరాయగంగ గురుకృపా

స్థాపిత సామ్రాజ్యసము

ద్రిపితవేముక్షితీంద్ర దీప్తదినేంద్యా.” 94

మఱియు వేమారెడ్డి రాయలసీమలోని నగు నహోబల శ్రీశైల క్షేత్రములకు సోపానములను గట్టించెను. 95 మఱియు నితని తమ్ముడు మల్లారెడ్డి కురుములూరి పురనాయకుఁడట.

‘నకల ద్వీపాంతర ర

త్తు కలాప నిరంతరాచ్ఛనా కలనారం

భక కురుములూరి పురనా

యక మల్లవమూ వరేణ్య హరినిషేష్యా’ 96

ఈ కురుములూరు కడపజిల్లా సిద్ధవటం

తాలూకాలోని కురుములూరేనని చరిత్రకారులు గుర్తించియున్నారు. ఇట్లు అంబదేవుని మంత్రి సత్తముడైన ఘోడెయగంగి దేవయంగారికి స్థోలయ వేమారెడ్డి శిష్యుఁడగుటయు నిజగురుప్రసాదమున. వేమారెడ్డి సామ్రాజ్యమున స్థాపింపగలుటయు, నంబదేవుని రాజ్యమునందలి యహోబల శ్రీశైల క్షేత్రముల కతఁడు సోపానములు గట్టటయు, నతని యనుజుఁడు మల్లారెడ్డి సిద్ధవటం తాలూకాలోని కురుములూరు పాలకుడై యుండుటయుఁ జూడ. మొదట ప్రోలయ వేమారెడ్డియు నాతని సోదరులును నంబదేవుని కాశీతులైయుండి తరువాత కాయస్థ రాజ్య పతననాంతరము గోడెరాయ గంగదేవయ సాయమున రాజ్యనిర్మాణ కార్యమును నిర్వహించిరని తోచుచున్నది.

94. హరి. ఆత్మర 4: 1.

95. CP. No. 5 of 1919-20, CR 507 PP. 114-117, LR 42 PP. 387-411, ND. I II, Kr. 34, 99 VI 226.

96. హరి - పూర్వ 1, 198.

అంబదేవుని యనుచరులు మఱికొందఱు శాసనములలో గానపట్టుచున్నారు. అందు కొన్ని నాయని పుత్రుఁడు ఖదేవుఁడొక్కఁడు. ఇతఁడు శ. 1213 బర సంవత్సరమున దన్నేలిన యంబదేవ మహారాజునకు బుణ్యముగా నిజాపాఠ శు 15 బుధ వారమునాటి పవిత్రారోఘణ పుణ్యకాలమున తిప్ప రాంతకదేవరకు నెద్దియోదానమునుజేసెను. <sup>97</sup> మఱి యొక్కఁడు సనదర అంబయరడి. ఇతఁడు మనుమ కులవార్ది వర్తన సుధాకరులు. నలంపఱువ ప్రభువు మహామండలేశ్వర గండపెండార అంబదేవ మహారాజులు ఎఱ్ఱ చెల్లించుకొన్ననాడు తిప్పరాంతకదేవర అఖండదీపమునకు ౫౦ మొదపులను ౧ సలగ యెద్దను, ౧ అంబోతును ఇచ్చెను. <sup>98</sup>

కాయస్థరాజు లండఱితలెఁ అంబదేవుఁడు శివ భక్తిపరాయణుఁడు శ్రీలైలపూర్వద్వారా ధీప్తిత త్రిపు రాంతక మహాదేవుఁడితని కిష్టదైవము అదేవుని యంగరంగ భోగ నిత్య వైవేద్య పూజా పురస్కార ములను నడపుటకు పెక్కుదానములను జేసి యున్నాఁడు.

శ. ౧౨౧౨ వికృతి సం॥ భాద్రపద బ ౧౫ సూర్యగృహణ పుణ్యకాలమున శ్రీతిప్పరాంతక శ్రీ మన్మహాదేవరకు ప్రాతఃసంధ్య మవ్యాహ్నిసంధ్య నడు మను తిమ్మరెంటు ౭క అవసరమును కల్పించెను. <sup>99</sup> అదేసమయముందు ఇతఁడు శ్రీతిప్పరాంతక దేవర ఊళ్లునుకానికె మొదలుగా సకలము మంపించెను. ఎందులకనగా, 'శ్రీవర్వతిపూర్వోద్వార క్రి కుమార గిరినివాసాయ మందస్మిత మాత్రోన్మూలత తిప్పర ఎలాసినీ తాటంకశ్వంగరాయ, శ్రీతిప్పరాంతక దేవాయ. ఆంగరంగభోగదూప దీప వైవేద్య

తాంబూల క్రి గంధ కుంకుమ కస్తూరి కర్పూరాగరు సగంద ద్రవ్యాద్యుప భోగాగ్ధ పిని తు మహాచిని హంస మాళాలంకృత సితవేదు రక్తవేమ దివ్య నిదయ సర్వణార్ధకం ఖండస్ఫుటత జీర్ణోకా ధార మాట కూట ప్రాసాద మండప స్మృత గీత వాద్యాది భరత విద్యావిశారద నటజనోప సంగ్ర హార్దకం కుమారగిరి క్షేతానక్త మానసానాం నియతానుషాన రతానాం కృతి ప్రతిజ్ఞానాంతపాదన బ్రాహ్మణ క్షేత న్యాసం వీరవృత మహేశ్వర శైవ పాశుపత మహావృత కాశ్యపియామిద ధైరవాదీ నాయక్యసనాచ్ఛాదనార్తక మనివారిత స్మృతప్రదా నార్తకంవ శి తిప్పరాంతక దేవసాతకృతాన్నిభల గ్రామాన్ పృతిపాద యతిస్థ. 100

ఆ సమయమునందే అంబదేవ మహారాజులు శ్రీతిప్పరాంతక క్షేత్రవాసులైన రెండేవుల మల్లి నాథయంగారికి మొల్లకల్లూరు చక్రవర్తాచార్యపరము ఆ చంద్రాకాండాయగా శివపురముజేసి యిచ్చెను. <sup>101</sup>

### రెండవ త్రిపురారి.

అంబదేవుడు శ. 1224 వఱకు రాజ్యపరి పాలనమొనర్చి మృతినొందెను. ఆతని యనంతర మతని పుత్రుఁడు రెండవ తిప్పరారి రాజ్యపీఠము నధిష్ఠించెను. ఇతనిని రెండుశాసనము లింతవఱకు వెలువడినవి. అందొకటి కడతాలూకా లేబాక గ్రామమునంద కలదు. అందు మహామండలేశ్వర తిప్పరారి దేవమహారాజు ములికినాటిలోని వల్లూరు పట్టణము రాజధానిగ వృద్ధిసామ్రాజ్య మేలుచు శ. 1226 క్రోధన వైశాఖ శు 6 బృహస్పతి వారము నాడు లేబాకలోని యల్లారనాథస్వామికి శ్రోత్రీయ సర్వమాన్యముగ చేసిన భూదానమును దెల్పు చున్నది. <sup>102</sup>

100 AR No. 268 of 1905 / 99 X 465

101 Epi. Ind XXV. P. 278.

102 AR No. 391 of 1938-39, AR 1938-39 Para 9, P. 74

97 AR No. 173 of 1905 / 99 X 466

98 AR No. 242 of 1905 / 99 X 460

99 AR No. 174 of 1905 / 99 X 464

ఈ శాసనమున త్రిపురారి తనశండ్రిని బేర్కొని యున్నాడని తెలుసు. కావున గవరనైంటు శాసనశాఖ వారి తరుజు అబద్ధమని యన్నయైన త్రిపురారియే యని వ్యాసి. 10<sup>3</sup> అబద్ధమని యన్నయైన త్రిపురారి పృథుత్వము శ. 1194 తో సమాప్తమైనది. అప్పటి నుండియు శ. 1226 వరకు ముప్పది రెండేళ్లు త్రిపురారి ప్రచ్ఛన్నుడై తరువాత జన్మము కీర్తిశేషుడైనవటలె మరల రాజ్యపాలనసేయ గడంగెననుట సమంజసముగ గనబట్టదు-ఇతడు అబద్ధమని యన్నయైన త్రిపురారికంటే భిన్నుడని తోచుచున్నది. తా నెవ్వడైనదియు నతడై పై శకాబ్దముననే సిద్ధవటలె తాలూకా వరికుంట గ్రామమున నెలకొల్పిన శాసనమున వివరపఱచియున్నాడు. తాను అబద్ధమహారాయుని పుత్రుడనియు, శ. 1226 క్రొధనవైతై శు 7 గురువారమునాడు సకలీశాని వరికుంటగ్రామమును సాధనంకము అష్టాయములతో గూడ సర్వమాన్యముగ సిద్ధనాథదేవరకు నామము జేసితినియుఁ బ్రకటించియున్నాడు.<sup>104</sup> కావున యబద్ధమని యనంతరము కాయస్థ రాజ్యపీఠమలంకరించి నాతడు అతని యన్నయైన మొదటి త్రిపురారికాదు, కుమారుడైన రెండవ త్రిపురారి యనుట నిశ్చయము.

రెండవ త్రిపురారి దీర్ఘకాలము రాజ్యము సేయలేదు. కాకితయ పృథాపరుడగు దేవమహారాజు తన సేనాసంఘంలో నొక్కడైన మహారాయ పట్టసాహిణిశోమయ నాయకునియొక్క గొప్పవైరముతో కాయస్థరాజ్యమును జయించి స్వాధీనపఱచుకొనుమని యాజ్ఞాపించినపెను ఇందులూరు అన్నియమున్నగు సుప్రసిద్ధ దళనాయకు లతనివెంట జనిరి. ఈ యుద్ధమున జరిగిన విశేషాంశము లెవ్వియు దెలియరావు; కాని కాకతీయులకే జయము గలిగెనినియు కాయస్థ

రాజ్యము వారికి హస్తగతమయిననియు శాసన సాక్ష్యమువలన దెల్లమగుచున్నది. కడపజిల్లా జమ్మలమడుగు తాలూకా దేవిగుడిగ్రామమందలి తల్లకంటి శ్వరి గర్భాలయమునకు సుత్తరబాగమున శ. 1231 సౌమ్య నవవత్సర ఫాల్గుణ శు 7 గురువారమునాడు వ్రాయించిన శాసనము<sup>105</sup> మహారాయ పట్టసాహిణి శోమయనాయనివారు తత్కృత దేశమును బరిపాలించుచుండగా నాగరాజు అయ్యవరాజు కొడుకులు బయ్యనచిన్నయలను శుల్కాధికారులు తాము గైకొనుచుండిన మార్గసుంకముతో తలకంటిదేవి యఖండ దీపారాధనకై నెల 1 కి 2 రెండురూకలు దానముదేసి నట్లు కలదు<sup>106</sup> కర్నూలుజిల్లా నంద్యాలతాలూకా కానాల గ్రామమందలి యొక శాసనమున కాకతీయ ప్రతాపరుద్ర దేవమహారాజు ఓరుగల్లు రాజధానిగ పృథ్వీసామ్రాజ్యము పరిపాలించుచుండగా నతని పక్షమున రాయపట్టసాహిణి (శోమయనాయకుడు) గండి కోట ములికినాడు, పెనంపాడి, పొత్తపినాడు, పెదకలు, నతవాడి విషయముల నేలుచు శ. 1230వ సం॥ మందు కొనాల మూలస్తానం నాగనాథదేవునికి గొంతపూమిని దానముజేసినిట్లు కలదు. 10<sup>5</sup> ఇందువలన ఈ శాసనకాల మప్పటికి అంతవఱకు కాయస్థుల యేలుబడికింద నుండిన గండికోట మున్నగు పై బేర్కొనిన రాష్ట్రములన్నియు గాకతీయసామ్రాజ్యమున గలసిపోయినవి తెల్లమగుచున్నది. కావున ప్రతాపరుద్రుడంతకుముందే శ. 1226-1230 లకు మధ్య జయించి స్వాధీనము చేసికొనియుండునని తోచుచున్నది.

104 C. Virabhadra Rao. Andhrula Charitra. V. P. 548-9

105 AR No. 260 of 1935-36

# అలంకారశాస్త్రమునకు ప్రాథమిక విద్యానాడు

శ్రీ చెలమచెర్ల రంగాచార్యులు

## 1. అగస్త్యమహాకవి—విద్యానాడు:-

'విద్యా కైరవకౌముదీం ప్రతి శిర  
స్సీమంత ముక్తామణిం  
దారాన్ పద్మభువన్త్రీలోక జననీం  
వందే గిరాందేవతామ్  
యత్పాద్యాబ్జ నమస్కయః సుకృతినాం  
సారస్వత ప్రక్రియా  
బీజశ్యాసభువో భవంతి కవితా  
నాన్యైక జీవాశవః'

అనుచు కవిపండితమండలి హర్షద్వానములు  
చెలగ ఆంధ్రసామ్రాజ్య రమాధినాథుడగు ప్రతాప  
రుద్రదేవుని పేరొలగమున మూర్తిభవించిన యాంధ్ర  
త్వము, పుంభావనరస్వతి, అగస్త్యవండితా ఖండలుడు  
వాగ్దేవతాస్తోత్రముతో తన అలంకారశాస్త్ర సర్వస్వ  
సంగ్రహమునకు మంగళాచరణము కావించినాడు.  
ఆంధ్రసామ్రాజ్యలక్ష్మి అమరవాఙ్మయరత్నము కుర  
ములో ఖగ్గిబింబించి శాశ్వతమూర్తియై, విలసిల్లినది.

ఎమి యీయలంకార పరిబంధము? ప్రత్యక్షరము  
నను రసము తొణికిసలాడుచున్నదే! ఆడుగడుగునను  
ఆంధ్రకీర్తి ముద్రలుగొన్నదే! ఆహా! అపూర్వసార  
స్వతప్రక్రియ! విద్యానాథుడి మహానుభావుడు—విద్యా  
నాథుడు! అని పండితలోకము ఏకకలమున పల్కి  
నది. నిజముగా విద్యానాథుడే అన్నాడు శివస్వరూ  
పుడు శివచేపయ్య సచివశేఖరుడు. చిరునవ్వు చెంగ  
లింప విద్యానాథ మహాకవి అని అనువదించినాడు  
త్రిలింగరాజ పరమేశ్వరుడు. అగస్త్యుని ఉత్తమాంగ  
మున సుచర్లపగనూనములు కురిసినవి, మెడలో  
రత్నహారములు మెరసినవి. మంగళవాద్యములు  
మెరసినవి. ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము సహృ  
దయులకు కర్ణభూషణమై వెలసినది. అగస్త్యమహా  
కవి విద్యానాథుడుగా వాసిగాంచినాడు. పాతపేరు  
వ్యవహారమున పాతపేరై మెటుగు తడిని మఱుగు  
పడినది ఎవరీపుణ్యశాలి అగస్త్యుడు?

## 2. ఆశ్రమచక్రవర్తి యాస్థానము - విద్యత్తవలు :

అది శ్రీ శ. వదనూడు పదునాలుగవ శతాబ్దమువ్యాభాగము. కళాతలకు వసంతము. కాకతీయ సుదనోద్యానము కన్నులపడువుగా కళకళలాడుచున్నది. రుద్రదేవ, గణపతిదేవ, రుద్రమదేవులు అలారుముద్దుగా పెంచినారు. ప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి కొత్తజాతి అంటుమొక్కలు కూడచేర్చి వన్నెలు కూర్చినాడు. సహస్రస్థంభదేవాలయము, రామప్పగుడులవంటి పెక్కునిర్మాణములు కాకతీయశిల్పకళావంపదకు మచ్చుముక్కలుగా నిల్చినవి. పాకాల తటాకమువంటి వారి నిర్మాణములు నేటికిని చెక్కుచెదరకున్నవి. రాజధానిలో వేలసంఖ్యలో అనాడు చిత్రకళామందిరములున్నట్లు ప్రతాపరుద్రము, సిద్ధేశ్వర చరిత్రములు వాక్యముచున్నవి.

కాకతీయుల కళాపోషణములో తక్కిన కళలన్నియు ఒకయెత్తు కావ్యకళయొక్క వర్తిల్లినది. విశేషించి ప్రతాపరుద్ర సార్వభౌముని పాలనము విద్యావ్యాప్తికి స్వర్ణయుగమనదగినది, ఆ సహృదయ శేఖరుని బౌద్ధార్యము జగత్పూసినదము. అతనిచేతికి ఎమ్మలెదు ఆ చల్లచిహ్నవల్లభతల్లజ నాశ్రయించిన కవివంశములు, వండితగ్రామణులు గజాంతైశ్వర్యముల సనుభవించినారట ఈవిషయమును తెలుపునట్టి ఆఖానకమొకటి కుచులూనందములో కన్నట్లు చున్నది అదియిది—

'కతివసుదివసై శయం ప్రయాయాత్  
కనకగిరిః కృతవాసరావసానః  
జతిముదముపయాతి చక్రవాకీ  
విజరణ శాలిని వీరదుదృభేవ'

బంగారుకొండ మేరుపర్వతమే అతని యీవిలో చెల్లిపోవునట. పేరుతెలియని కవివ్యకంస యేమంత పెద్ద? అనానౌండుని దాతృతాఫలమును నిండుగా అనుభవించిన యదృష్టవంతుడు అగస్త్యవిద్యానాథుడే స్వయముగా ఏమన్నాడో చూడుడు—

'వదాన్యోవాన్యోని లోజగతి సమోరుద్యన్యపతేః  
గుణశోభి శ్లాఘాపహిత హరిదేశానయశసః  
సమంతాదుద్యుతైర్విద్రుదమదగంధైః సురభయః'  
క్రియంతే యద్యద్యజ్ఞన ప్రాంగణభువః

అహ! ఆ రాజేంద్రుని ఆస్థానకవిపండితుల గృహం. గణములు మత్తగజముల మదగంధముతో గుబాళిల్లుచున్నవి. మఱియొకచోట ఈవిద్యానాథకవియే—

'సుధారసమువోవావో  
దత్తా కాకతి భూభుజే  
అతొలభంతకవయః  
సహస్రం గంధసింధురాక'

అన్నాడు. ఇంకను స్పష్టముగా. బౌరా! ఎంత రమణీయ పరివృత్తి! ఆరసికశేఖరునకు కవిశామృత కలశాలు నమర్పించి కవిశ్వరులు గంధసింధురములను బహూకృతులుగా అందుకొనుచుండిరట! రా రమ్మనుచున్న రసాలములకు పుంస్కోలలుచేరవా? ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి ఆస్థానములో శాస్త్రనిష్ఠాతులైన వండితులను కావ్యకళాధారేయలైన కవులును రెండు వందలమండికి మించియుండిరని తెక్కకట్టచెప్పిన కాసె సర్వప్రమాట యొప్పేకదా! కొంత అతిశయోక్తి యున్నను మొదటికి ముప్పలేదు కదా! వీరిలో బంగారుచల్లకెక్కిణిని కొలువుకూలుమునకు వచ్చువారునూట యేబదిమందియట!

ఈవిధముగా ఆ ప్రభువరేణ్యుని ఆదరము నంది తదాస్థానము నలంకరించిన సంస్కృత విద్యత్కవులలో పేరెన్నికగన్నవారిలో కొందఱువీరు—

1. శాకల్యమల్లకవిశ్వరుడు : ఈతడు మహాపండితుడును కవిశ్వరుడును అయినవాడు. ఇదారాఘవమును మహాకావ్యమును రచించెను. చిత్రకవిత్వలోను మల్లకవిచంద్రుడుదిట్ట. నిరోష్ఠ్యవియమముతో రామాయణమును రచించి భో! యని

పెంచుకొన్నవాడు. చతుర్నామోనిఘంటువునుకూర్చి మేటివైఘంటికడుగాకూడ భ్యాతిగాంచినవాడు.

2. పిరభల్లబుదేశికుడు : నర్మకావ్యపారంగతుడైన యీ యుద్ధపండితుడు కావ్యపరీక్షకుడుగా కాకతి విద్యత్పథకు భూషాయమాణుడై వెలయుచుండెను. 'సభా పండితైః' పండితులు నభకలంకారములుగదా!

3 ఆప్యయామ్యుడు : జినేంద్ర కల్యాణాభ్యుదయకర్తయగు ఈతడు జైనపండితుడు. అన్ని మతములవారును కాకతిరాజుల పరిపాలనముననుబడివీతమును గడపిరనుటకు ఈ యప్యయామ్యునివంటివారే తార్కాణ

4. త్రిపురాంతకకవి : ఈమహాకవి బహుగ్రంథకర్తగా పునీద్ధిపహించినవాడు. కవితావ్రక్తియలలోను భిన్నగతులు వెలయించినాడు. క్రిడాభిరామమునకు మూలమైన ప్రేమాభిరామముగ సంస్కృతగ్రంథమును రచించినవాడితడే. ఈతని త్రిపురాంతకోదాహరణము సుప్రసిద్ధము. సంస్కృతాంధ్రములలో మేటిరచయితగా విఖ్యాతిగాంచినవాడు.

6. కోలవలమల్లినాథశతావధాని : సుప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాతయగు మహామహాపాధ్యాయ మల్లినాథ సూరి వంశీయులు పరంపరగా మహావిద్వాంసులుగా, కవిశ్రద్ధులుగా పేరుమోసినవారు. వ్యాఖ్యాత్పవక్రశ్చత్రియగు మల్లినాథుని తండ్రి కవ్యపండితుడు. మంత్రకోవిదుడు. శౌతకల్పమునకు మృత్తిరచించినవాడు. ఈతని జనకుడును మల్లినాథాభిధానుడే. ఈతడు మహావిద్వాంసుడేగాక ఆంధ్రులకు సొంత సొత్తుగా వచ్చుదున్న శతావధాన విద్యయందును అరితేరినవాడు. ఈ మల్లినాథ శతావధాన పూతాపరుడ్రు నాస్థానమున కవితావిలాసములు వెలయించి అరాజన్యమౌళిచే న్వర్ణాభిషేకగౌరవమునందెను. ఏత

ద్యంకియుడును చంపూరామాయణ వ్యాఖ్యాతయునగు నారాయణపండితుడు తన పూర్వజులను ప్యశంసించుచు ఈ సంగతి నిట్లు తెలిపెను.

'కోలవలమన్యయాద్విందు ర్మల్లినాథోమహాయశాః  
శతావధాన విఖ్యాతః పిరుద్రాభివర్దితః  
మల్లినాథాత్మజః ప్రిమాన్ కవీంద్రమంత్రకోవిదః  
అభిలశౌశకల్పస్య కారికామృతిమాతనోత్'

6. గంగాధరకవి : గీర్వాణభాషలో భారతకథను నాటకముగా నిబద్ధించి అపరవ్యాసుడని కీర్తిపహించినవాడీ మహాకవి.

'స్తుమ స్త్రుపవరణవ్యాసం గంగాధరమహాకవిమ్  
నాటకపుద్గనాదృష్టాం యశ్చక్రేభారతంకథామ్'

అని గంగాదేవిచే మధురావిజయమున ప్రస్తుతింపబడినవాడితడే. అగస్త్యమహాకవి ఈతని బావమఱియట. ఈతని వంశమువారెల్ల కవిపండితులుగా వన్నెకెక్కినవారే.

7. విశ్వనాథకవి : సౌగంధికాహరణమును రచించి పేరుగాంచినవాడు. గంగాధరకవికి జ్యేష్ఠపుత్రుడు. మహావిద్వాంసుడు. కాదంబరీనాటకకర్తయైన నరసింహకవికి అగ్రజుడు. అగస్త్యమహాకవికి మేనల్లుడు. మధురావిజయమును రచించిన గంగాదేవీయను కవయిత్రికి అచార్యుడు ఈతనికి వితమిగుల మనోహరిణియై విలసిల్లినట్లుగ్గడిపబడినది.

'చిరంశవిజయీ భూయాత్ విశ్వనాథకవిశ్రవః  
యస్యప్రసాదాత్ సార్వజ్ఞం సమిధేమాదృశేవ్యపి.'

అని గంగాదేవి ఈ కవిశ్రద్ధుని మహిమను కొనియాడినది. అతని యనుజుడు నరసింహకవి.

'... ..  
సుధారసతరంగిణి సురభిసూక్తి రసాగ్రిగజః  
డితో శసూపయ్యాగిణి ర్దయతి విశ్వనాథః కవిః  
అని పొగడినాడు.



8. నరసింహకవి : ఈతడు గంగాధర కవికి ద్వితీయపుత్రుడు. విశ్వనాథకవికి అనుజుడు. ఆగస్త్యమహాకవికి చెండవ మేనల్లుడు. కాదంబరి కల్్యాణమును నాటకమును సంస్కృతమున రచించెను.

ఇంకను ఇట్టి సంస్కృత పండిత కవులు పెక్కు పుత్రాపరుడదేవుని అస్థానము నలంకరించిరి. తెలుగు కవులలో భాస్కరరామాయణ కర్తలు భాస్కరాదులు. మార్కండేయపురాణ రచయిత భూరన, నయనరంగడ రచయిత రంగనాథుడు మొదలైనవారును, పదకర్తయగు కృష్ణమాచార్యులును అశ్రేణిలో పెక్కునందగినవారు. గక్షితములలో పూర్వచంద్రునివలె ఈకవులందఱలోను మేటికిరిటియై సృజించిన వాడగస్త్యకవి.

3 ఆగస్త్యమహాకవియే విద్యానాథుడు :

నలకిరికొముది, బాలభారతము, ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము మొదలైన డెబ్బది నాలుగు గ్రంథములు రచించి విశేషకీర్తి నార్జించిన కవీశ్వరుని మొదటిపేరు ఆగస్త్యుడనియు పిమ్మట చక్కవర్తిచే విద్యానాథుడను బిరుదమొనగబడిన దనియు విద్యుక్తుల యభిప్రాయము. ఈనామస్థలము కొంచెము జటిలముగా నెయ్యన్నది. 'నలకిరికొముది మున్నైనగ్రంథములు' అశ్వాసాంత గద్యములలో కవి నామము ఆగస్త్యుడుగానే కనబడును. 'ఇతిశ్రీనలకిరికొముద్యాఖ్యై లక్ష్మీపదలాంఛనే ఆగస్త్యకృతమహాకావ్యే విభవఃపర్వః'—ఇత్యాది.

బాలభారతముతోను—

'శృవచ్ఛల్కలూలం కరణభణితగింధి నిపుత్రైః  
కవీంద్రస్యరస్యైః కిమిహ రోమధిదహరైః  
విమర్శాదర్శాంతః ప్రతిభలదలంకారచంద్రైః  
ఆగస్త్యైః పారస్త్వా ననునరతి సూక్తైః సుమనసః'

అని ఆగస్త్యపదమే యుపాఖ్యమగుచున్నది. విద్యానాథపదము వ్యవహరింపబడలేదు. ఇక ఈమహా

కవిని కీర్తించిన కవులుకూడ ఆగస్త్యపదాభిధేయునిగానే కీర్తించిరి.

విశ్వనాథకవి ( సాగంధికాపహరణములో ) :  
ఆగస్త్యమహాకవి మేనల్లుడగు ఈ కవివర్యుడు తన కవిత యుదారమధురముగా నుండుట యేమంత గొప్పవిషయముకాదనియు, అంతటివాడైన ఆగస్త్య పండితుడు తన మేనమామయైయుండ ఈ యింత వచ్చుటేమి ఘనతయనియు ప్రశంసించెను.

'వాచ స్తస్యకవేరుదారమధురా

ఇత్యత్యుచిత్యంకిము?

ప్రఖ్యాతః సకలాను దిభిగుణః

శ్రేయానగఃస్యః సుధిః

వేదకృష్ణంజ్యముఖికరాంగుళిదశా

సంగక్కణద్యైకీ

నాదాయుక్త సహాక్రి దర్శితసుధా

జన్మా స యన్యాత్మలః.'

భారతీదేవి కరాంగుళిస్ఫుర్పచేమ్యాయు వీణావాదము. వలె అమృతాయమానమగు కవిత్యముచెప్పెడి నేర్పు గలవాడు తన మేనమామ ఆగస్త్యుడన్నాడు.

రాజమూడామణి దీక్షితులు (రుక్మిణీకల్్యాణము.

లో) ఈ ఆగస్త్యమహాకవిని నుతించుచు—

'జడాశయానాం హృదయం జగత్కాం

యస్మాదయాత్ యాతీతమాం ప్రసాదమ్,

స విషసారస్యత మర్కవేది

విభాతిమోహో విదుషామగస్త్యః—'

ఆగస్త్యోదయమున జలాశయములు తేలుకొనును. అట్లే యాయగస్త్యప్రభావమున జడులహృదయము కూడ ప్రసన్నములగును. సారస్వతరహస్యవేదియగు నగస్త్యకవి విద్యవ్యాప్తియై విలసిల్లుచున్నాడు శ్లేషాభిరామమైన ఈ పద్యమునను ఆగస్త్యపదమే ప్రయుక్తమైనది.

మహారాష్ట్ర గంగాదేవి=(మదురావిజయములో) తన గురువైన విశ్వనాథకవికి మాతులుడైన ఈమహా కవికి పుష్పాంజలి మఱించుచు—

‘వతుస్సప్తతి కావ్యోక్తి వ్యక్తవైరుస్యసంపదే  
అగస్త్యాయ జగత్సన్మనీ స్పృహయేత్కృన కౌవిదః’

అనెను. డెబ్బదినాలుగు కావ్యములు రచించి విభాతుడైన అగస్త్యమహాకవిని ఎవరుకోరరు? అనుచో అగస్త్య పదమునే వాడెను

ఇట్లన్నింటను అగస్త్యశబ్దమే ఏతత్కవి నామముగా గోచరించుచున్నది. వీనిలో విద్యానాథపదమే కవీశ్వరాభిధానముగా ఎందును కానరాదు.

ఇక ప్రతాపరుద్రయములోనో విద్యానాథ పదమే ప్రకరణము గద్యలలో ‘ఇతి శ్రీవిద్యానాథ కృతౌ ప్రతాపరుద్రయశోభూషణే అలంకారశాస్త్రే నాయకప్రకరణమ్’—ఇత్యాదిగా కనబడును. ప్రకరణాంత గద్యములెవరో వ్రాసియుండు రనుకొనినచో, గ్రంథకర్తయే స్వయముగ నాయకప్రకరణమున పదియవకారికలో విద్యానాథుని కృతి యిదియని స్పష్టపఱచుట కానగును.

‘కాకతియనరేంద్రస్య యశోభూషయితుంకృతా విద్యానాథ కృతిశ్చేయం స్వయంతేన విభూష్యతే—’ అంటియేకాదు. సాధారణముగా కవిపేరు బైటపడు చక్కబంధములోనూడ అగస్త్యపదములేదు. వైద్యనాథ కృతి ఏరద్రయశః’ అనియే స్ఫురించుచున్నది. ఆ చక్కబంధమిది—

‘లక్ష్మీవీతత వైభవస్యజగతాం నాథస్యభద్రదశియో దివ్యరత్ననిజప్రతాపజనితాం భాకృద్గురాయభుతః నిత్యందదఃజనాధిపస్యజయినో భాతిప్రకాశం స్థిరా రాజత్నాలనమోచితాత్మనిభుజేయోగ్యాశ్రయత్యాధరా’

ప్రతాపరుద్రయ వ్యాఖ్యాతలలో ముఖ్యుడైన కోలాచల కుమారస్వామి సోమపీఠి — రత్నావళాప చారికలో

‘పుణ్యశ్లోకగుణోక్తికాణినికషా దురేజనాలంభితం సంజగ్రాహర సావిరత్ననిచయం విద్యాధినాథఃపురా, సామాంతద్యవసూరహేతుమదునా కించత్కరోమ్యా పణం. తత్రాను గ్రహమూల్యతోభిలషితం క్రిణంతుధన్యా జనాః—’

అని కవిని విద్యాధినాథశబ్దముచే ఆపహించియు వెంటనే ‘అథతత్సభవాన్ విద్యానాథనామా మహా కవీరలంకారశాస్త్రమారభమాణః—’ ఇత్యాదిగా అవతారికా వాక్యమున విద్యానాథుడనియే కవిని పేర్కొనెను. అగస్త్యమహాకవియని యెక్కడను అనలేదు. ఇక రెండవవ్యాఖ్యాత శుకవటము (చిలకమఱ్ఱి) తిరుమరాచార్యుడును తన రత్నరాజ వ్యాఖ్యలో విద్యానాథఃకథమపిబహుశా రాకావ్యాప్తదలాల సంజగ్రాహరప్రకృతికతినే రత్నబాలంకరంకే, విద్యశ్లోక్తిశ్చుదయరమణే రత్నకాణేధునాస్తిక అంతర్లూపద్యుతివలసితం తత్తేనముత్తజయామి... అనుపద్యములో విద్యానాథపదమునే కవినామధేయముగా ప్రయోగించెను. ప్రతాపరుద్రయమును పరామర్శించిన లాక్షణికులును విద్యానాథ పదమునే వాడినారు.

విషయమిట్లుండగా ఆ అగస్త్యుడే ఈ విద్యానాథుడనుటకు అవకాశమెందున్నది? ప్రమాణమేదీ?

ఇదిగో! ప్రతాపరుద్రయములోనే యున్నది. కావ్య పరరణమున గుణిభూషకవ్యంగ్య ప్రస్తావములో అగూఢవ్యంగ్యమునకు విద్యానాథుడిచ్చిన లక్ష్యశ్లోకములో కనబడుచున్నది యా కవీశ్వరుని తొలిపేరు అగస్త్యుడనునది. ఆ శ్లోకమిది—

‘బైన్మత్తంయదీవర్ణతేభిఖిరణఃఖ్యధ్వంలినీవైకృతాః, గాంభీర్యంయదీక్రితేజలధయఃశుభ్రస్యంకెగాధీకృతాః, తత్త్వాంవర్ణయితుంబిభేమియదీవా తాత్స్యగ్రస్తః సతః త్వత్పార్వగుణరత్నరోహణగిరీ! శ్రీవీరదుద్రవ్యభా!'

ఓ పీఠరూద్రప్రభూ! నీ బెన్నుత్యము వర్ణింతునా తమ్ము తక్కువపఱచితినిని కొండలు కోపించును. నీ గాంధీర్యమును కీర్తింతునా తమ్ము తేలికపఱచితినిని సముద్రాలు ఘోరార్జును, కావున నిన్ను కీర్తింప భయ వడుచున్నాను. అయినను నే నగస్త్యుడనుకదా!

ఇందు పర్యతములకు సముద్రములకు నేను భయపడను. నిన్ను కీర్తించితే తీరుదును—అన్న వ్యంగ్యము గూఢముగలేక బట్టబయలైనది. కావున ఆ గూఢవ్యంగ్యము.

ఈ పద్యములో కవి ప్రయోగించిన అగస్త్య పదము ఆ కవి తొలి నామమే. సందేహములేదు. అది శిష్టముగా ప్రయుక్తమైనది. అగస్త్యమహర్షి యనగానే విద్యపర్యత గుర్తించుటకు గుఱు కొండలకు గుండెదెరుదు. అట్లే సముద్రజలాలకు పుడిసిలి పట్టి త్యాగివైచినవాడౌట అయినపేరంటే సముద్రాలకు హడలు. ఈ పౌరాణికభావమును తన నామధేయమైన అగస్త్యపదముతో క్షేపభంగిచే చక్కగా కుదుర్చుకొని కల్పనచేసి రచించి నాడీలక్ష్మ్యపద్యమును మహాకవి అట్లుకాదేని నేనగస్త్యుడనులే అనుట పొంగదు. చమత్కరించుట కనువుగా కాన్పించున కవీశ్వరుడిట అన మొదటిపేరు వాడు కొన్నాడని తత్వము. విమర్శకులెల్లరును అగస్త్య విద్యానాథుల యైక్యవాదమునకు ఈ శ్లోకమునే ఆంధ్రపరమార్థముగా అంగీకరించినారు. ఇట ఒక విషయము స్పష్టము. కాకల్యమల్లభభారకుడు మొదలైన విద్వాద గ్రంథములకు అగస్త్యమహాకవి తొలిసంకల్ప ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి కొలువున ఆస్థాన విద్వాంసుడుగా చేరినట్లు కనబడదు. పూర్వదశయంతయు సలకీర్తికొముది, బాలభారతము, శ్రీకృష్ణచరితములవంటి బహుగ్రంథములను రచించుటగోను, శిష్యులకు పాఠము చెప్పటలొను గడచియుండును. ఉత్తరదశలో చక్రవర్తి దృష్టికివచ్చి కదాహూతుడై ఆస్థాన విద్వాం

సుడుగాచేరి విద్యావైభవమువలన విద్యానాథ బిరుదము నందియుండును. అప్పటినుండియు పూర్వ నామము వ్యవహారమునుండి తొలగ విద్యానాథ నామముతోనే పృసిద్ధుడై పృతాపరుద్రీయ కృతితో ఆ బిరుదనామమునే వాడుకొనియుండును. అతని పూర్వగ్రంథాలలో విద్యానాథపదము లేకపోవుటకును, పృతాపరుద్రీయములో అగస్త్యపదము సర్వత్ర కనబడకపోవుటకును హేతువిదియేయనుట సమంజసము.

కాసె సర్వప్ర ఈ క్రిందివాతకూడ దీనికనుకూల సాక్ష్యమగుచున్నది. తురకసర్దారు పృతాపరుద్రుని చెఱవట్టి ఢిల్లీకికొనిపోవుచు దారిలో గోదావరి యొడ్డున విడిసియుండగా ఆ రాజవంశ్యునిజూడ పూజలును, అగ్నికారులును, శివదేవయ్యమున్నగు మంత్రీవర్యులును అచటికి వచ్చిరనిచెప్పి, '... అందునొక్క విశ్రుండు పృతాపరుద్రీయంబును కావ్యంబుచెప్పి, ఆ రాజునకు అంకితంబుగా చేయుటయు, సర్వజ్ఞుండు .... ఆ ఎన్నినకు పృతాపరుద్రుండు అంగుళీయకంబు నిచ్చి యతనిని విద్యానాథుండని పినుగు నెక్కించె వాడెంచుటయు—'

(సిద్ధేశ్వరచరిత్ర—170 పు.)

దీనినిబట్టి అగస్త్యమహాకవియే విద్యానాథుడని తేలుచున్నది

4 అగస్త్యవిద్యానాథుని కృతులు :—

ఈమహాకవి డెబ్బదినాలుగు కృతులు రచించినని మధురావిజయ రచయితృ మహారాజ్ఞి గంగాదేవి వాక్యమువలన తెలియుచున్నదికదా! ఆ గ్రంథములన్నిటికెల్లైనను నేడు వినవచ్చుటలేదు. కాలము కడుపుకడలి. అందులో ఎన్ని మునిగి రూపుమాసినవో! శిథిలములై మిగిలిన యీ మహాకవి కృతులలో కొన్నియవి.—

1 బాలభారతము :—

'బహుపాదల బహువిధముల

బహుజనములవలన ఎనుభు భారతబద్ధ

స్వపూలగు వారికి నెప్పుడు

బహుయాగంబుల ఫలంబు పరమార్థమగున్.

అన్నారు-నన్నయ్యగారు. అట్టిది భారతీయుల భారత బద్ధస్వహ! ఆ భారత పవిత్రగాథను ఏదోరూపమున రచించి కవిదన్యతనొంద యత్నించును. అగస్త్యమహాకవి ఈగాథనే చెకొని 20 సర్గముల మహాకావ్యముగా రచించెను. కథ భారతగాథ. కవిత 'శారదావతారుడును, వెదశ్చంద్రముఖి కరాంగులి దళాసంగకవ్యణ ద్వల్లకి వాచోయక్తి సహోక్తి దర్శితనుభాజన్యుడును ఆగు అగస్త్యమహాకవిది. చెప్పెడిదేమి? 'హిమ్నఃపరమామోదః' బాలభారత మెంత మనోహరమో! తలమున్నెలైన రాజకీయాలుండినవాడయ్యు ఎట్లో తీతిక గల్గించుకొని ఈ మహాకావ్యముపై మనోహరయను వ్యాఖ్య రచించినాడు సాళ్యతిమ్మయిదండ నాథుడు. అసగా మన తిమ్మరుసు మహామంత్రి. ఎట్టి మనోహరసన్నివేశము! తెలుగుమహాకవి కావ్యము— తెలుగు మహామంత్రి వ్యాఖ్యానము!

మచ్చుకొకపద్యము—

'లాలాట నెత్తజ్వలనోష్ణవాహితాః

కపర్దసింధౌః పరిపీతపాదసః

ఘణామణినాం కషణేన భోగిచాం

శిలీముఖాః శాతముఖాః కిరీటినః'

ఇక ఇట్టి శాతముఖములైన శిలీముఖములుగల ఆ జగ జెట్టి కిరీటికి సాటియేరీ?

2. శ్రీకృష్ణచరిత్రము :— విశ్వమోహనములగు శ్రీకృష్ణ లీలావిలాసములకు ముగ్ధముకాని హృదయ మేది? అగస్త్యమహాకవి తన కవితా సుధాధారలు శ్రీకృష్ణభగవానుని పరిపన్యలో సమర్పించి కృత కృత్యుడైనాడు. ఇందొక విశేషము ఈ కావ్యము గద్యకావ్యము. 'గద్యం కవీరాంకికషం పదంతి' అందురు. సవ్యసాచియగు అగస్త్య కవీంద్రుడు తన గద్యకవితా ప్రాభవమును శ్రీకృష్ణ చరితముతో

పగదర్శించెను. ఉత్తమశ్రేణి సవ్యకావ్యములలో ఇది యొకటియని పరిశోధకులు ప్రశంసించినారు.

3 నలకీర్తి కొముది :— భారతావపురాణ ప్రసిద్ధ మైనది నలచరిత్ర. నలదమయంతులగాథ, పుణ్యావహము.

'కర్కాటకస్యనాగస్య దమయంత్యానలస్యచ  
బుతుపర్వస్యరాజస్యై కీర్తనంకలినాశనమ్—'

అని పునీధి. విఖ్యాతమగు శ్రీహర్షుని నైషధ కావ్యమున్నను పాపహరమగు నలదమయంతుల కథ యందలి యాదరముచేతను, నైషధకావ్యము కొంత అతిపర్లనము, అశ్లీలస్పృహ కలదను విమర్శకు గుఱియైనదగుటచేతను, సారస్వతి మర్చవేదయగు ఈ అగస్త్యమహాకవి యట్టి లోపములు లేకుండునట్లును, గ్రంథగంధులు శేష-గుణములు వికసితైలో ఈ మహాకావ్యమును నిర్మించి లోకమునకరిచినట్లు భావించవచ్చును. శ్రీహర్షుడు నైషధమును అనంద పదాంకితముచేయగా అగస్త్యమహాకవి తన నలకీర్తి కొముది కృతిని లక్షీపదచిహ్నము కావించెను. మధుర సార్ధమంజరిపుంజమవలె నలకీర్తికొముది పద్యనిపహము మనోహరమై యెల్లారుచుండును.

ఉపలబ్ధమైన నగ్గాంత గద్యమునుజట్టి యిది మహాకావ్యమే యనవలెను. 'ఇతి 13 నలకీర్తి కొము ద్యాఖ్యై లక్షీపదలాంఛనే అగస్త్యకృతే మహాకావ్యే ద్వితియసర్గః' ఈ మహాకావ్యము సమగ్రముగా లభిం పకుండుట దురదృష్టము. ఉదాహరణమున కిందలి రెండుపద్యములు—

'స్నాతామబాభ పరిముక్త ప్రయోభి, రాస్త

కౌశియకాశకుసుమా, లసదాస్యపద్మా,

అముక్తవౌక్తిక విభూషణ సస్యపూర్ణా

భాతీవభీమతనయా శరదుర్విరేయమ్'

దమయంతీశరల్లక్ష్మ్యలెంత హృద్యముగ చిత్రించఁ బడినారో!

‘ఈ మందఁకు నత్తదాతి విశవజ్యోత్స్నాఁపురచ్చారదా,  
దైమిం గారవపువతకవదరాం విశ్రామవాక్యారదామ్  
తామూ శిరసాచిరాదనవదాం మందస్మితాంతరదా  
బాణే! త్వాచుభియామర్యజగతి సామాజ్యలక్ష్మీః  
స్వయమ్’

శారదావతారుని శారదాశీర్వాదమిది!

ఈ మహాకావ్యము బహుముఖ ప్రచారము  
నొందియుండుటచే ఇందలి కొన్ని పద్యముల భావము  
లను పిమ్మటి కవులు తమకావ్యములలో అనుసరిం  
చిరి. అట్టి యనుసరణములతో వసుచరిత్రములోని  
యాపద్యమొకటి

‘నానాగూరవితానవాసనల నా  
నందించుసాగంగమే  
నాచిల్లరతుంచు గంధఫలి బ  
ల్యాకం దంపంబంది, యో  
షానాసాత్పతిరెచ్చి సర్వసుమన  
సార్సభ్య నంవాసియై  
పూనెం బ్రేక్షణమాలికా మధుకరీ  
పుంజంబు లిర్వంకలఁ—’

దీనికి నలకీర్తికాముదిలోని యీ కిందిపద్యముమూల  
మందురు.

‘బ్రూగారవాప్తిః పతీవన్తభేదా  
కృత్వావశే గంధఫలితపాలమ  
తస్మాదీకా మోదచుభాత గంధా  
స్వరహస్యనైః కృతివృంగసేవ్యా—’

4 అగస్త్య నిఘంటువు : ఈ మహాకవి  
ప్రామాణికమగు ఒక నిఘంటువునకూడ రచించి  
నట్లు విమర్శకులు భావించుచున్నారు. ఇతరరామ  
చరిత్ర నాటకమునకు వ్యాఖ్య రచించిన ఘనశ్యాము  
డను పండితుడు తన వ్యాఖ్యతో అగస్త్యనిఘంటువు  
నుండి ప్రమాణముల నొసగియున్నాడు.

5. మణిపరీక్ష : రత్నముల పుట్టువు,  
జాతినిశేషమలను తెలుపు గ్రంథము మణిపరీక్ష.

మల్లినాథసూరి తన వ్యాఖ్యలో ‘కరిణాం ముక్తా  
యోనిత్యే ప్రమాణమాహ అగస్త్యః

‘శిషూత కరిమత్స్వాహ వంశశంఖ వరాహజాః  
శుక్తుద్భవాశ్చ విజ్ఞేయో అష్టామౌక్తిక యోనయః’  
అను శ్లోకమును అగస్త్యునిదిగా పేర్కొన్నాడు.

6 లఘుకృతులు : లక్ష్మీద్రోతము, లలితా  
సహస్రము, శివసంహిత, శివస్తవము, సకలాధి  
కారము వంటివి మణికొన్ని అగస్త్యునిదిగా కృతు  
లుగా చెప్పబడుచున్నవి.

7. ప్రతాపరుద్ర యగోభూషణము : అగస్త్య  
మహాకవిని విద్యానాథునిచేసి అబంధకీర్తి నార్జించి  
పెట్టినది అలంకారశాస్త్ర సర్వస్వ సింగభూషణును  
నామాంతరముగల ఈ ప్రతాపరుద్ర యగోభూషణమే  
అలంకారశాస్త్రార్థమునకు నిజముగా అగస్త్యుడేయై  
తత్సారమెల్ల సంగ్రహించి సర్వోపభోగ్యముగా ఒకచో  
నిడి మహోపకారము కావించినాడీ మహానుభావుడు.  
కావ్యప్రమేయములో ఏ యొకరసమో అలంకారమో,  
ధ్వనిమో తీసికొని గ్రంథములు రచించిన అలంకారి  
కులే యొక్కవ. అవి పౌగ్ధుల కుపకరించును.  
ఒకచో కావ్యసామాగ్రినెల్ల చూడగోరువారి కుపకరించు  
గ్రంథములేని కొఱతను ఈ విద్యానాథునికృతి తీర్పు  
చున్నది. ఇది నాయక, కావ్య, నాటక, రస, దోష,  
గుణ, శబ్దాలంకారాలాలంకార, మిశ్రాలంకారములను  
తొమ్మిది పగళరణములుగల గ్రంథము. నాటివిస్త  
రములైన ప్రకరణములలో బోధవ్యములైన కావ్య  
విషయములను లక్ష్యలక్షణ సమన్వయపూర్వకముగా  
పరిశుద్ధపరమసహజునట్లు నిరూపించుట యిందలి  
విశేషము. ఇట్లు విషయసౌలభ్యము, దానికి వన్నె  
దెచ్చు పరిణత కవితావిలాసము సమకూడినదగుటచే  
ఈలక్షణగ్రంథము పండితామోదమునుపొంది శిష్య  
కాలముననే పఠనపాఠనములతో విశేషపరచారము  
నందినది. మహావ్యాఖ్యాత బుట్టంకించుకొనదగు

ప్రమాణగ్రంథమైనది. అలంకారశాస్త్రమున వ్యకరణ గ్రంథముగా అసేతు శీతాచలము భ్యాతిపడసినది. కొందఱు లాక్షణికులు ఇందలి కొన్ని యంశములను విమర్శింపగా మఱికొందఱు విమర్శలను పరామర్శించి గ్రంథమును సమర్థించిరి. వ్యాఖ్యాతృ చక్రవర్తియగు మహామహోపాధ్యాయ కోలాచల మల్లినాథసూరి ఁమారుడు కుమరస్వామి సోమపీఠి విద్యానాథుడు సంతరించిపెట్టిన విషయరత్నములందఱకును. అందునట్లు రత్నాపణమును తెలిపెను ఈ వ్యాఖ్య మూలము నకు దీవైనదని కీర్తిగడించినది. ప్రతాపరుద్రయముపై చేయబడిన మఱియొకవ్యాఖ్య రత్నశాణము. అర్వాచీనము.

5, విద్యానాథకృతి—ఆంధ్రత్వముక ప్రత్యేకత :

‘అనన్తరం పుష్కలం పుష్కలం చ సుమనోహరం’ అన్నారు. పుష్కలత, అనన్తరము, అనన్తరము అభిమానింపనివారుండరు. వట్టి యభిమానమువలన ప్రయోజనములేదు. అది కావ్యరూపమును దాల్చవలెను. స్వాభిమానమును కావ్యరూపమున ప్రకటింపగలుగ శక్తియు, అపృష్టమును పుణ్యము చేసికొన్న కొందఱకేగలుగును. అట్టివారిలో అగస్త్య విద్యానాథుడొకడు. ఆంధ్రతాపూర్ణహృదయుడికివి. కృతినెల్ల ఆంధ్రకీర్తిస్థుతిగా పాఠి చినాడు ఆంధ్ర చక్రవర్తికి కంఠమెత్తి కైవారములు పాడినాడు. ఆంధ్రయోధుల శౌర్యోత్సాహము అగ్గించినాడు ఆంధ్ర పండితవిగోష్ఠు లభివర్ణించినాడు ఆంధ్రరాజధాని లక్ష్మీనందల మెక్కించినాడు సర్వత్ర ఆంధ్రతాముద ‘అమాశ్చనికాఃపితరశ్చతృప్తాః’ ఒక పనిచే రెండర్థములు సాధించినాడు విద్యానాథుడు. ఇటు సృజాతికీర్తనము—అటు చక్కని లక్షణ గ్రంథసిర్మాణము. వర్ణ్యుడు అదర్శగుణభూషితుడు ప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి. అతడు ఆంధ్రగుంపస్కృతికి మూర్తి తదంకితముగా వెలసిన యీ కృతి యాంధ్రజాతికే యంకితమైనదిగా పర్యవసించును.

ఒక అక్షేపము :—

ఇందు మానవుడు వర్ణ్యుడగుట. నిజమే! ప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి మానవుడే! కాని యెట్టి మానవుడు? నైదిక ధర్మరక్షాక్షితుడు. వాఙ్మయ కళాసోపకడు. పృథ్వీరంజకుడు భగవదపతారముగా సత్యవచనులచే కీర్తిపబడిన పుణ్యమూర్తి. అట్టి పురుషోత్తముని కీర్తించుట గుణమే. దోషము కాదు. సత్యంప్రదాయముకూడ. సరాంకితముగిల్లని సోమన, పోతన, ధూర్జటివంటి కవులు కొందఱున్నను, నన్నయ, తిక్కన, యెఱ్ఱన, శ్రీనాథ, పెద్దనాది మహాకవులు గుణగాఢులై ఉత్తమగుణ శోభితులగు రాజవర్యైలుక, మాన్యులగుమంత్ర, చందనాధారులకు తమకృతులను అంకితము చేసియున్నారు. వీరెల్లరు కుక్షింభరులనికొట్టివేయదగినవారైనను, నిజమునకు వీరిలో ఎందఱో తృణీకృతిపురందరులు, ఋషినర్పులు. కావున విద్యానాథమహాకవి ప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తిని తన కృతిని వర్ణ్యునిగా స్వీకరించుట యాకవీశ్వరుని గుణగాఢహిత్యమునకే తార్కాణగా నిలొపముకాదు. ఆ మహాకవి తన గ్రంథారంభమున—

‘యద్యద్యసాపరమంధ్రము ప్రవాహంసామనదావితా,  
తదాప్యస్తాః సమం నేతు ర్మదాపారణమద్భుతమ్ /  
పుణ్యశ్లోక స్మరతః యదాపారణమద్భుతమ్,  
నకల్పితావృతః పూర్వైః ప్రబంధభారణకృతః—’

రసాలంకారాదికావ్య ప్రమేయము పూర్వలచే వ్యతిపాదించబడినను దానికి తగిన నాయకుని వారుదాహరింపలేదు, అని నాయకమున మచే కావ్యమహిమయినుమడించుననుచు నిట్లుచెప్పెను.

‘ప్రబంధానాం పృథంభాణా మపి కీర్తి ప్రతిపయోః  
మూలం విషయభూతస్య నేతుర్బాణ నిరూపణమ్.’

ఈభావమునకు ఉపప్రసంగముగా రామాయణాదుల మహత్తర రామాయల గుణవర్ణనమే కారణమని పలు విధములు చర్చించి చూపెను. ప్రతాపరుద్ర చక్ర

వర్తి లోకోత్తర గుణోత్తమడనుటను కావ్యములు, చరిత్రలు, శాసనములు వేనోళ్ల చాటుచున్నవి. అట్టి పూత చరిత్రము, ఉపశోకుమగా లభించుటయే దుర్లభము. అట్టి చూసినముడు లభించిననాడు సమర్థుడైన కవి శ్వరుడు ఏనుగెక్కినంతయునును, ‘తద్గుణైః కర్ణ మాగత్య వాపలామ ప్రబోధితః’ అన్నాడు గుణ గరిష్ఠులైన రఘువులను కీర్తిమి అపకాశము లభించి నదని మురియుచు కవికుల చక్కవర్తి కాళిదాసు, ‘అలంకారశాస్త్ర మంతకాలమునకు ధన్యమైనది? అదో!’ అన్నాడు ఆంధ్రవక్త్రవర్తి సర్వకుడుగా లభించె నను ఆనందముతో విద్యానాథమహాకవి,

‘విరేణవరీతాల్లోభౌత కావ్యాలంకార సంగ్రహః  
‘సూత్రపదపద్యసంకలనం’ ప్రకాశితమ్’

భామ హోద్యుట, రుద్రభట్ట, భోజరాజాది ప్రాకృతనా లంకారికుల సూక్తులను ఈ సందర్భమున వృద్ధ సమ్మతిగా ప్రకటించినాడు. భూష్యభూషణ బావ ముతో విసిరిచున్నారు. విద్యానాథ విరచుదగ భూనామలు.

‘కాకతియనరెంపిగ్య యభిభూషయతుంకృతా  
విద్యానాథకృత్యేయం స్వయంతేన విభూష్యతే’  
ఎంతటి హృదయంగమగన్నీవేశము!

విద్యానాథమహాకవి చామ్యుడు రంగములో ప్రవేశపెట్టిన ఈ యభిభూషణ సప్య ప్రక్రియ అనుకరింపలగు అలంకార శాస్త్రకామల నెంతగనో ఆకర్షించినది. పలువురు కవులీ పద్ధతి ననుసరించి రచనలు సాగించినారు. ఇదియొక ప్రత్యేకశాఖగా వర్తిల్లినది

ప్రకాపరుద్రీయము చదువుచుండగా ఆంధ్ర హృదయముతో ఏదో నూకనోత్తేజము కలుగు చుండును.

‘రేరేఘూర్ జర్జరేనుమరే, లంపాకకి కంపసే !  
వంగస్త్రోగసకిం! ముదాలరజఃకాణోసకింకొంకణ  
పూణ ప్రాణపరాయణోభవ ! మహారాష్ట్రపరాష్ట్రా  
స్యమి  
యోధారోవయమిత్యరీనభివం త్యంధతమా  
భృద్భూతాః’

ఎక్కడో ఆంధ్రవీరులు పగతురను కవ్వించి కవ్వించి తఱిమి తఱిమి కొబ్బుచున్నట్లున్నది. ఏమి యీ వీరలీ! అవిగో కనకవేత్రహస్తల హెచ్చరికలు! ‘కాళింగాత్రినిషీద! కంకణపతే దూరేభవాంగేశ్వర! ప్రాంతంశంశ్రయమాలవేంద్ర! శనకైః స్వాపాయ నంప్రపాదయ!

పాంశ్యాగ్రేభవ సేవణకీతివతేపశ్చన్నవా వైవ వః  
స్వామికాకతివీరుద్రదన్వపతేః సర్వాకాక్రమాదీకతే.’

ఉపాయనహస్తలై అయారాజన్యులు అహమహమి కతో తొక్కినలాడుచున్నారు. త్రిలింగరాజ పరమేశ్వరుని దర్శనార్థము! బంగరుబెత్తాలెత్తి క్రమపఱచు చున్నారు వారిని వేత్రహస్తలు! ఔరా! ఆంధ్ర సామాజ్య రమాప్రాధనము! అ కొలువులో తాను కూడ ఒకడై యుప్పొంగుచున్నాడు ఆంధ్రపతిత.

అలంకారశాస్త్ర సర్వస్వమేకాదు. అగస్త్యవిద్యా నాథమహాకవి సృష్టించిన పృబంధము— ఇది ఆంధ్రవైభవ సర్వస్వము!

‘ప్రతాపద్రుదదేవస్య గుణానాశ్రిత్యనిర్మితః  
అలంకారపృబంధోయం సంతః! కర్ణోత్పవోఽన్యవః  
యథార్థముగా ఇది సహృదయులకు కర్ణోత్పవమే! అలంకారశాస్త్రార్థ వాగ్మ్యుడు విద్యానాథుడు వాఙ్మయాకాశములో పూర్ణచంద్రుడై వెలుగొందుచున్నాడు.

జయంతితే సుకృతిసో రససిద్ధాః కవిశ్లోరాః  
నాస్తియేషాంయశఃకాయే జరామరణణం భయమ్.

# ప్రజాపరివర్తనమునకు సూక్తియంత్రము

శ్రీ వి. రామచంద్ర

‘సూక్తి’ అను మాటనుగుఱించి వ్యవర్థముముగా నొక విషయము చెప్పవలసియున్నది. ఈమాట కొకనాడుండిన సువిశాలమైన యర్థము నేడులేదు. నేడు దానియర్థమునకొకపరిమితియేర్పడినది. కాని యీనాటికైనను సూక్తియనగా నిట్టిదని సూత్రప్రాయముగా నిర్వచించుటకష్టమే. అయినను ‘సూక్తి’ అనగానే ఒకనీతినో, ధర్మమునో, న్యాయమునో సూత్రంగా సూత్రప్రాయముగా నిర్దేశించెడిమాటలే మనకు స్ఫురించును. అందుకే మన మే సామెతలనో, ఏకాదాంతరవ్యాసములనో సూక్తులుగా నంగీకరించినట్లు కేవల మృదుదురుధురశబ్దసంయోజనము సూక్తిగా నంగీకరింపము. కారణము అందుకూడ నొకధర్మమో, నీతియో నిర్దేశింపబడకుండుటయే. ఈవిధముగా ‘సూక్తి’యర్థము నేడింక కొంతపరిమితమైనదని చెప్పవచ్చును. నేనిదిపఱకాంధ్ర సాహిత్యఆకాడమీవారి సూక్తిసాధకరమునకు సూక్తులను సేకరించుటలో నేటి యీపరిమితార్థములోనే వాటిని గ్రహించితిని.

అందుచేతనే అవి రెండువందలకు మించలేదు. కాని మన పోచినకవులదృష్టిలో సూక్తియనగా నెట్టిదో విచారించినచో ఈస్థాంతమువలన పనికిరాదు నాడు సూక్తియొక్క యర్థము సువిశాలము. మనోజ్ఞములగు కవివాక్కులన్నియు వాడు సూక్తులనియే వ్యవహరింపంబడెను. అందుచేతనే శ్రీనాథాచార్య మహాకవులు ఎఱ్ఱనగాని సూక్తివైచిత్త్యని కొనియాడిరి. వారి యభిప్రాయములలో సూక్తియనగా మనోహరమగు పదప్రోహమే. అట్లే కానిదో వారు నేడు నేను చూపిన రెండువందల సూక్తులే యాధారముగా వెఱ్ఱనగారి సూక్తివైచిత్త్యని బ్రకంశించిరని చెప్పవలసివచ్చును. అదిసరికాదు. అందుచేతనే సూక్తిశబ్దమునకు నాటియర్థము నేటిదానికంటె సువిశాలమైనదనుట సూక్తిగల యీ విప్రులార్థమునకు సంబంధించినదే నా యీ వ్యాసము.

‘సూక్తి’ అనగా ‘మంచిమాట’ అని అవయవార్థము. కాని సాహిత్యరంగమున దీనికిమాత్రపు



టర్కమే యున్నచో, దీనినిగుఱించి మనము చెప్పకొన వలసిన యవసరమే యుండును. దీని ఆవయవార్థము వేరు. సాహిత్యరంగమున దీనికున్న విశేషార్థము వేరు. అనగా అది సాహిత్యమునఁ దన యవయవార్థమును బూర్తిగాఁ గోల్పోవుచున్నదనిగాదు. సాహిత్యమున ఆ మాట వాడఁబడినచోటనెల్ల అది తన యవయవార్థమును విడనాడకయే, తత్త్వశా విశేషము ననుసరించి విశేషార్థ ప్రదమగుచున్న దన్నమాట. అనగా లోకవ్యవహారమున మనము 'సూక్తి' అను మాటకే యర్థమును గ్రహించుచున్నామో—ఆ యర్థము కంటె భిన్నము కాకపోయినను. విశేషమైన యర్థమును, ఆ మాటకు మనము కవితారంగమున గ్రహించుచున్నాము. అనలు 'సూక్తి' అనునదే కవిత్యమున వాడఁబడినదని, లోకవ్యవహారమునఁ జెప్పఁబడుట కాదు. అట్లుమన వ్యవహారమున 'మంచిమాట లాడుట' అనుమాటలు వాడఁబడును. ఇవట 'మంచి మాటలాడుట' అనగా 'హితోపదేశముచేయుట' అని యర్థము. లేదా 'ప్రియోక్తులు పలుకుట' అనియైనను చెప్పవచ్చును. ఇంతకంటె విశేషమైన యర్థమి మాటకు లోకవ్యవహారములో నుండుట కవకాశము లేదు. కాని కవిత్యములో 'మంచిమాట' అను దాని పరిధి చాలపెద్దది. అచట హితోక్తులు, ప్రియోక్తులునేగాక, చతురోక్తులు, మృదుాక్తులుగూడ మంచి మాటలేయగలుగును. కాని యివట 'మంచి' అనగా నెవరికి మంచి? లోకములో హితోక్తులును, ప్రియోక్తులును ఉపదిష్టులకుమంచి. వానితోపాటు చతురోక్తులును, మృదుాక్తులును కవితారంగములో సర్వాదములకుమంచి. కావున లోకవ్యవహారమునందలి యీ 'మంచిమాటలు' అను దానికి సంబంధించిన యర్థము కవితారంగములోనికి వచ్చుననికి మఱింత విస్తృతమై 'మంచిమాట' అనుపేరు దానికి చాలక పోవుచున్నది. అందుచే ఆయర్థపరిధికి దగిన

పేరొకటి మన కవిత్యరులు పెట్టిరి. అదియే "సూక్తి" అనునది. కవిత్యమునందలి హితోక్తులు, ప్రియోక్తులు, మృదుాక్తులు, చతురోసంభాషణలు మున్నగు నెట్టి యెట్టి మంచిమాటలన్నియు నీపేరుతో నతికి, దాని పరిధిలో భ్రమించునవే. అయితే ఆ మాటలకు గూడ నొకలక్షణముగలదు. అది నిర్దిష్టమును, నిర్దిష్టమును గాకపోవచ్చును. కాని "సూక్తి" అనగానే అకఠినము, అభినందనీయము—అగు గుణ గుణమొకటి అందు మనకు పొడగట్టును. ఆ గుణమే మృదుత్వజౌజ్వల్యముల కలయిక. మృదుత్వము, జౌజ్వల్యములేక హృదయస్పందనవిదూరమై మనస్సు నాకట్టుకొనలేని యేమాటయు సూక్తికానేరదు. కవుల కల్పనలలో వివిధదశావిశేషముల ననుసరించి, వివిధ రహస్య విధానముల ననుసరించి, వారి మాటలు గకరకములైన పోకడలుపోవును. అందుచే కవుల సూక్తులనంతములు. కవిత్యములో 'సూక్తి' అను మాట కర్థముగూడ ననంతమే.

ఇట్టి అనంతమైన యర్థముగల సూక్తినిగుఱించి ఇది యిదే—అని నేను నిర్వచింపఁబూనుకొనలేదు. ఏమనగా అనంతమైనదేదియు నిర్వచింపఁబడదు. అది మానవుని శక్త్యమనారము వివరింపఁబడును. అపనినే నేను చేసితిని. అనగా "సూక్తి" అను మాటకు కవిత్యరంగమునఁగల యర్థమును, దాని వ్యాప్తినిగుఱించి తెలిసి నేను చెప్పినమాటలు నావివరణకు సంబంధించినవేగాని, నా సిద్ధాంతమునకు సంబంధించినవిమాత్రము గావనుట. అసలంతకును సూక్తి అను మాటనుగుఱించి నే నింతగా వ్యాఖ్యంబు యెందుకు? మనము దేనిని "సూక్తి" అనుచున్నామో అది కేవలము శబ్దసౌందర్యముపై నాధారపడినదిగాదు. అర్థసౌందర్యముపై నాధారపడినది. శబ్దసౌందర్యము దానికి దోహదకారిమాత్రమే. అర్థము యొక్క సౌందర్యమునదెప్పుడును శబ్దమిచ్చునర్థ

మున కలితమైయుండును. ఆ సౌందర్యమును చిత్రింపగలిగినచే నూత్తి. అచే కవిత్వమునగా. దీనినే మన లాక్షణికులు కావ్యమునందు వ్యంగ్యమర్యాదగా పరిగణించిరి. అయితే వ్యంగ్యమనగానే వ్యంగ్యమర్యాదలేని దెద్దియు నూత్తికానేరదను నిర్ధారతము తీయరాదు. ఏమాత్ర మర్థసౌందర్యము మనకు హృదయగోచరమగుచున్నగు ఆమూల తేమాత్యము మన హృదయముల నాకట్టుకొన్నను, అవి నూర్చులేయని చెప్పటతో తప్పలేదు. అర్థసౌందర్యముచే మనకు గలుగునది హృదయవికాసముమాత్రమే. రసానందముగారు. అది కలుగునదానందపారవశ్యముచే. కేవల హృదయవికాసమున కంతటి యానంద పారవశ్యముకూడలేదు. అర్థసౌందర్యము సహృదయ హృదయ వీణాతంత్రులలో నొకదాని మాత్రమే కదలించును. రసనిర్వృత ఆ తంత్రులపై దివ్యగానము సుద్భవించజేసి హృదయము నానందపరవశ మొనర్చును. అదే కేవల హృదయ వికాసమునకును, రసానందానుభూతికినిగల భేదము. అట్టి భేదమే నూత్తికిని, వ్యంగ్యవైభవమునకునుగలదు ఇది సాధారణనిర్ధారతము మాత్రమే. ఒకచో నూత్తిలో వ్యంగ్యవైభవము పొడకట్టవచ్చును. వేతొకచో వ్యంగ్యమర్యాద నూత్తివైచిత్రి వ్యతిషితము గావచ్చును. తప్పలేదు. అంతేగాక తఱునుగానవి రెండును పరస్పరాశ్రయములే. శబ్దార్థముల పరిసర్తివచ్చునరికింత పుట్టుట కపకాశమున్నది గనుకనే నేను శబ్దవైచిత్రియరియో, అర్థవైచిత్రియరియో, మఱొకటిరియో, వేతొకటిరియో అని, వానినిగఱిచి చర్చింపక, వీనియన్నియర్థములును నిండి నిబిడికృతమైయున్న "నూత్తి" — అను మాటనుగుఱించి చర్చించితిని. ఈ కారణముచేతనే మనకవులుగూడ ఆ మాట నంతగా మన్నించిరి. ఇది నూత్తినిగుఱించిన నా వివరణములోని సామంజస్యము.

అనలు నాయుదేశము ప్రబంధ పరమేశ్వరుని నూత్తి వైచిత్రిని గుఱించి వ్రాయుట. అతని నూత్తి వైచిత్రి నెఱుగుటకుముందు అనలునూత్తి యన నెట్టిదో యెఱుగవలసియున్నది గనుక ఈ వివరణ మువన రమైయున్నది. ఇప్పుడు నూత్తి వైచిత్రి ప్రబంధ పరమేశ్వరునిలో నెట్లు కాన్పించుచున్నదో, దానిచే నతని పశ్చిమా పశ్చిమముము లెట్లు వెల్లడి యగుచున్నవో యిందుక పరిశీలించుట.

స్ఫుటమైన యర్థముతో, ఝటితిస్కూర్తి గలిగి యుండునదే నూత్తియనగా. దానిశబ్దగుణమును, అర్థగుణమునుగూడ సరళతాభావనములై, స్వచ్ఛతా విశిష్టములై నూటిగా మనస్సునకుఁ దగులుచున్నట్లే అది నూత్తి నూత్తి. అట్లుగాక ఝటితిస్కూర్తితో నారికేళ పాకమునఁబడి, అలోచించిన మీదగాని స్ఫురింపని యర్థముగల దేదైనను — అదియెట్టి పదగుంభనమైనఁ—గానిండు, అయర్థమంత మనోహరమైనఁగానిండు —, నూత్తి అనఁబడుదు. ఈ యన్నింటికిని బాధిపతికగా కవి మనస్సు స్వచ్ఛమై అతని బావన స్పష్టతరమై యుండునతెను అప్పుడుగాని అతనినిలోవెంట స్ఫుటమై. అర్థవంతమైన వాక్కురాదు. అట్లు వచ్చిననేగాని అది ఝటితిస్కృతిరకముగాదు. ఈ గుణము, అనగా ఈ యుత్కృష్టస్థావ ప్రకటనము మహాకవుల సొమ్ము. వారి గుండలములను సరళ నూపుల కాకరములు. మనక నేలలు మహాకవులు గలరు. వారిలో పశ్చిమానస్థానము వాడమించినవారు కవిత్వయమువారు, ఆ మువ్వరలోను శ్రీనాథునంతటి మహాకవిచే నూత్తి వైచిత్రికుదాహృతిగాఁ జూపఁబడి, కొనియాడఁబడినవాడు ఎఱువార్యుడు. అతనిని ప్రబంధ పరమేశ్వరు నొనర్చిన యతని కవితా గుణములలో నీ నూత్తివైచిత్రియే ముఖ్యమైనది. మఱి కొందఱు కవులుగూడ నీకని వాగ్వైభవమును గొని యాడిరి. జక్కన యీ కవి శబ్ద వైచిత్రిని మెచ్చు

కొనెను, ఎఱ్ఱగారి యా శబ్దవైచిత్త్యనే యెల్లనార్యుడు  
 "నానావిధ పక్షునటవీశానశివశిరస్సురిద భంగనలి  
 లోఁగి ఘటా నూనధ్వని మృదు మధుర వచ"  
 స్సంపదగా నుతించెను. ఆ వచస్సంపద 'పేరే సూక్తి  
 వైచిత్రి, అది నానావిధముల నుండును. వానిలో  
 మున్నకుఁ గొన్నింటినిమాత్ర మేరి చూపెదను,

ఉ దా హృ తు లు.

హితోక్తి :-

జననీజనకులకప్రియ  
 మనఁ జనుసద్ధర్మమైననది దురితముకా  
 మును లుగ్గడింతురది నీ  
 మనమునఁ దలపోయవలదె మహితవిచారా!

( స్ప. పు. 5, 15 )

హింససేయునవారు లేఁడిజ్ఞగమున  
 నొక్కతైనను దమ తమ యోపినట్లు  
 హింసతెరువున కెడగల్గి యేఁగవలయు  
 నదియుచూచె యహింస నానతిశయిల్లు.

( భార, అర, 5, 60. )

విగ్రహోక్తి :-

ఒక యల్పమును జక్రియ సో  
 మకులోత్తమ నీకు నిట్లు మహనీయ సుఖ  
 ప్రకృతియగు నిజశరీరం  
 ఒకట విడువఁదలఁచనగునె యవిహితబువిద్దిన.

"పాండవులచేత విముక్తపండ్లనైననీ వగచె  
 దంతియకాని నీకుం గార్యగతియందు వివేకంబు  
 సాలదది యెట్లనిన నే రాజు రాజ్యంబున నిర్మింతు  
 లయి జనులు తమ తమ జీవనంబుల వర్తింతు  
 రారాజునకు నట్టి జనంబులు బండ్లుగావునఁ దార  
 మ్మహివతకిం దేఱుమి గల్గినచోట్ల నెల్ల సుందమ  
 తమ పౌరుషంబులు నెఱువవలయుఁ గొంతయులు  
 నిదేశంబుననుండి, నీ యాజ్ఞవలనం గృతారంభులై

యుప్పవారగుటంజేసి వారు నీ కింకరులు, నీకు  
 నైన యక్కఱదీర్చుట వారి కర్హకృత్యంబు etc".

( భార, అర, 6, 28 & 30. )

చతురోక్తి :-

"ఎవ్వరిదాన వంబుజదళేక్షణ యేకతమిట్టులేల నీ  
 వివ్వన భూమియందుఁ జెరియించెదు నావుదుఁ దండ్రి  
 పంపునం.  
 దివ్యనభూమియందుఁ చరియించెద సద్వరుఁ గౌర  
 కన్యనే  
 నెవ్వరిదానఁ గావలయు నేర్పడఁ జెప్పము రాజ  
 నందనా !

( భార, అర, 4, 324. )

మృదూక్తి :-

తల్లి చనుబాలు గ్రుక్కెడు తక్కినయవి  
 పుట్టెడును నొక్కరూపనభూమిఁ బరగు  
 నుడువు బొంకయ్యెఁ జన్నిత్తుఁ దొడలమీద  
 గుండెపట్టి యిందుక దడవుండవన్న!

( హరి, పురి, 5-238. )

మధురోక్తి :-

"వ్రతములఁగొప్పి శీలములవ్యచ్చి జపంబులఁగొలి  
 యుత్తమ  
 కృతువులఁదోలి యోగములుగాఁబి తపంబులవేచి  
 యెందున  
 పృతిహతలీలమై మదను బాణవయంబుల తోడు  
 నీడలై  
 దృతులు దొలంబుచుండు సుదతిమద తక్షకకటా  
 క్షకోణముల్.

( స్ప. పు. ఆ-2-49. )

భక్తిప్రబోధమునకు :-

"ఊపర బీజముల్పసిత యోజ్య మృతంబులు పండ  
 కన్యకా  
 న్యైషణము ల్పయోధిగత వృష్టి తతుల్పాగతృష్టి  
 కాంబుగఁ

యోషలు దుర్గకానన కరోతవంద్యక లేద మూకగు  
ద్వాషలు విష్ణుమంగళ కధావిముఖాత్మల దుష్ట  
జన్మముల్."

( నృ. పు. 5, 24 )

దాతవ్యుడొకఁడు విష్ణుఁడు

శోతవ్యుడొకఁడు దనుజసూదనుఁడు నము

ద్దాతవ్యము హరినామము

చేతవ్యము విష్ణుభక్తిచే నభిలంబుఁ.

( నృ. పు. 5, 58 )

నిత్యుపదేశమునకు :-

ఎంత ప్రియపన్తువులవై

నంతకరణంబు గలుగునది మీదటన

త్వంతింబగు సంతాపం

బంతయుఁగూర్చుగఁ నిమిత్తముగఁ బురుషు

నకున్.

( నృ. పు. 4, 71 )

ధర్మోపదేశమునకు :

వినుము మనోవాక్కాయము

లనమూఁడు దెఱంగులందు నంతకరణం

బనఁపు ప్రధానము గావున

మనమునఁ గైకొన్నభర్త మానందగునే !

( భార. ఆర. 7, 183 )

ఇట్లే వ్రాయుచుఁ బోయినచో ఈ వ్యాసము  
తెరిగి ఒక పెద్ద గుంథమే యగును. ఎఱ్ఱనగారి సూక్తి  
వైచిత్రిని రకరకములుగా విభజించి చూపవచ్చు  
ననియేగాని, ఆ విభాగములన్నియు నిట సుదాహ  
రింప వలెననుట నా యుద్దేశముగాదు. అందుచేతనే  
దిక్కడరంగముగాఁ జైయుదాహరణలు కొన్నింటిని  
మాత్రమే చూపితిని. ఇట్టి సూక్తులు—ఆనేక విషయ  
ములకు సంబంధించినవి అతని గ్రంథములలో కోకొ  
ల్లలు. సూక్తులను—అనగా పొందికైన మాటలను

ఆ యా సందర్భమునఁ బ్రసక్తముగా వివరించి విచిత్ర  
రీతుల ముద్రలుకొని. వానితో సాహిత్యసత్త్వ నిర్మా  
ణము సాగించిన యెఱ్ఱనార్కుని ప్రావిణ్యములన్నియు.  
ఆతని యా ప్రావిణ్యమున కాతని స్వసంహృద్ధరాణ  
మర్తమువంటివి. శిష్టశిష్యును పురాణములలోని  
స్వసంహృద్ధారకచ విష్ణునార్కుని స్వసంహృద్ధరాణము  
నకు పేరునకనుకూలములము. ఆ కవిన జాణిత్వ  
శుద్ధముగా మఁడఁగి. తుల్యగాని, అందలి ప్రాకరణను  
చిత్రించుటలోఁగాని యజ్ఞుని నూటికి తొంబదిపాళ్ళు  
స్వతంత్రులైన మనసు. తన స్వసంహృద్ధరాణమును  
విపులవర్ణనాత్మకము. యొక స్వతంత్ర ప్రబంధముగా  
సంతరించెను. అందుచేతనే అది తరువాత తెలుగు  
కవులకు మార్గదర్శకమై మానసియమయ్యెను.

నేను స్వసంహృద్ధరాణము నింతగా వ్యాఖ్యా  
నించుటచే తక్కిని యారని గ్రంథములు సూక్తియంద  
రములు గావననుట నా యుద్దేశముగాదు. ఆరణ్య  
పర్వశేషమునఁగాని పాదపంచమునఁగాని ఆతనిసూక్తి  
వైచిత్రి మన తెదబడిన నచటనే విశదమగుచుం  
డును. వానితోనే యాగుణమే పరాకాష్ఠనంది  
స్వసంహృద్ధరాణమున కెట్లన్వేషించినది.

సూక్తివర్ణనముగానివాదమును సుకన్తులు  
గాలేరు. ఈగ్రంథము కొద్దిగాని, గొప్పగానో పట్టు  
పడనివారు మన తన్మందలము విలువచ్చియు  
ఆ యా కవుల కావ్యములతో మనకు స్పష్టపరముగాఁ  
గాన్నించుననిమేది అనునది ప్రవాసము. ఈప్రా  
దాన్యమునబట్టియే వైసాకుడుగూడ సూక్తివైచిత్రి  
తెజ్జననే పేర్కొనుట; అట్లే శిక్కినకవితన "రసాభ్యు  
చితబంధ"మని యతఁడు పేర్కొనెననగా నతని కవి  
త్వమునఁ దక్కినగుణములు లేవనిగాదు. రసాభ్యు  
చితబంధము పరధానగుణము మాత్రమే. ప్రతికవి  
కవిత్వముతోను ఏదోయొక కవితాగుణమునకు అక్కిన  
గుణము లానుషంగికము లగుచుండును. అట్లన్నిం

వెలుగు ఆ గుణమే యాకవి వైలక్షణ్యము  
 యము. ఈ వైలక్షణ్యము కవి కవికి  
 • నగపడుచుండును. దానికి కారణము  
 ప్రకృతులు భిన్నభిన్న కోణములలో  
 టయే. ఇట్టి వైలక్షణ్యము ననుసరించియే  
 లు భీమకవిది ఉద్దండలీలయని, నన్నయది  
 శ్వాసమయని, పెద్దనది జిగిబిగిగల యల్లిక  
 క్కతిమ్మనది ముద్దుపలుకని ఆ యా కవుల  
 విత్వగుణములను గుఱించి వ్యాఖ్యానములు  
 అట్లే చూచినచో పృథికవి కవిత్వములొను రస  
 రహితమో-ఏదో ఒకగుణము పొడకట్లుచునే

యుండును. అట్లే యెఱ్ఱాప్రెగడకవిత్వము మొత్తముపై  
 మనకగపడు నతని విశిష్టకవిత్వాగుణము సూక్తివైచిత్తి.  
 దానిచే సాధింపబడినదే. యాకవి వర్ణనాత్మకశైలి.  
 ఇట్టి యీసూక్తి వైచిత్తినే శ్రీనాథుడు కొనియాడి, తన  
 కావ్యరచనలలో ననుసరించెను. అది తరువాతి కవు  
 లకు మార్గదర్శకమయ్యెను. ఈవిధముగా నెఱ్ఱన  
 గారి సూక్తివైచిత్తి అంద్యవాఙ్మయమున పరిణామ  
 సుందరమై, ప్రబంధపృక్రియాస్పష్టి కనుకూలమగు  
 టకు మూల హేతువై సాహితీ తపస్సుల కుపాదేయమై  
 యుపాన్యమయ్యెను.

# విశ్వకర్మమునకు విజ్ఞానము

శ్రీ వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి

“యదా యదాహి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత  
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య త దాత్మానం సృజా మ్యహం  
పరిత్యానాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం  
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే”

భగవద్గీత 4 అధ్యాయ 7, 8 శ్లో.

ధర్మమునకు గ్లానియు, సచర్మమునకు విజ్ఞాన భణ మెప్పు డెప్పుడు గలుగుచుండునో అప్పుడు నేను భూమిపై సకలరింతును. అనియు-సాధురక్షణము నకును, దుర్జన శిక్షణమునకును, ధర్మ సంస్థాపనార్థమును బ్రతియుగమునను బుట్టుచుండును అనియు నర్జునుని నిమిత్తమాత్రునిగా నిలిపి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యుపనిషత్సారమును గాన మొచ్చినాడు. వెనుకటి యుగములందు రామకృష్ణాద్యవతారము తత్త్వి పర శ్రేష్ఠుడు ధర్మసంస్థాపనము చేసినట్లు పురాణములు తెలుపుచున్నవి. కలియుగమునగూడ నధర్మము విజృంభించినపు డెల్ల నీశ్వరుడు పరిపూర్ణావతార మెత్తకున్నను, అంశావతారమో, అంశాంశావతారమో

యెత్తి, దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణపూర్వముగా ధర్మసంస్థాపనము చేయుచునే యున్నాడనుటకు విద్యారణ్యుల వంటి మహాపురుషుల యవతారములు తార్కాణాలు.

హూణకము పదునాల్గవ శతాబ్దమునకు భారత దేశమున నుత్తరభాగ మంతయు తురుష్కాక్రాంతమై మంగలములోని పైతౌలవలె వేగిపోవుచుండెను. నాటి ఢిల్లీపాదుషాహి యగు మహమద్దీను తుగ్లకు నకు ఇస్లాము మతవ్యాప్తి, రాజ్య విస్తృతి, దేవాలయ ధ్వంసము ననుద్బుధవాంఛలుమూడు. రక్షణ భారతమునకు పశముకానిదే తనసార్వభౌమత్వము పూర్ణము కానేర దని పెక్కుసారులు దండెత్తెను. అం దాటుసారులు రాజపరమేశ్వరుడు వీరాధిపీరుడు త్రిలింగరాజ్య సర్వస్వాధిపతి కాంచీపర స్థాపిత విజయద్వజుడు బహుగజ బలపరివృతుడు నగు ప్రభావద్రు మహారా జెమహర్షి తురకలదండు నోరుగలు దాటుకుండ నిలిపి వెనుకకు మరలించుచు

పచ్చెను చాని యేడవ దండయాత్రయందు విధి వికంగాముచే నానుడారాజు తురకలకుఁ జిక్కిపోయి, తిప్పిఁ బరులు బయలుగా బుగ్గియై కొనిపోవఁడుచు మార్గమున నవ్వవాడైముందు కుటుంబముతో నస్తమింపిపోయెను. ఇంకే మున్నది? కట్టితెగిన వెల్లువ వలె మహావ్యక్తియ సేవలు దక్షిణాపాతము నంతయు ముంచివైచెను.

కానీ నన్ను దగ్గనది యస్తమియముతో—తురకలచే ఘోరతీయపుష్కలొందిన మరంతక్షేతములు విలసదాన. మత్తనరూపమున నిట్లు వాటుచున్నది.

‘భాగవతం’ ‘కార తిరోహితే,  
చురువ్వుంబులమిదిగూ నుమ్రాకాంగం మహాతలం,  
విజ్ఞానము తా నొకరొందిదా  
భగవద్దేవతమిదా స్తుమహా,  
విద్వద్విద్వద్దేవతకావ్యముకా  
సగ్గే నృపాహారిష తా గోపరా  
అదై కర్షణబాదే సామై ర్భవదై ర్మలాత్కారాత్  
దేవా దేన బలు బాః కృపవలా నాశ మోపనాః  
దనవాదకే నాటాం కన్యింబై దపి వస్తుని  
స్వామిస్తా నా స్వామి గ్నాని నస్తాం మహాపతి  
మహా నురా గోరీతంబ భోజ్యం  
లిలాచిత్రో ధ్వజమూతనంబ,  
అథా... విజ్ఞానముమహాం  
కద... కనకాంబుః  
గర్భ... విజ్ఞానముమహాం  
లిలాచిత్రం తరతలం మరాఠకైః  
అనగా

“ప్రతాభయద్రూప్యం జన్మమిందగనే భూమి నెల్ల తురుష్కాంధకారము కృమ్మెను. బాహ్యులు కంఠమాలులుగాఁ (బలాత్కారమున) జేయఁబడిరి, దేవతాపుత్రములు భగ్గమై పోయెను. పండితుల కీయఁబడిన యుగహారము లెల్ల నపహరింపఁ బడెను. పండించుకొనిన పంతులు బలాత్కారముగా దుష్టులగు తురకలు హరింప సేవ్యగాండ్రు దిక్కులేక

యలుబిడ్డలకు మొగమువాచి నశించిరి; ధన దారాదులగు నేవస్తువునందును మనుజుల కెవ్వరికిని ‘నాది’ అనుబుద్ధి కలుగుచవకాళము లేని నుహావిపత్తు కలిగెను. దుర్బాధ్యులగు యవనులు కల్లుతాగి, గోమాంసమును దిని, వినోదార్థము బాహ్యుణావధ చేయుచు విహరింప నీరక నేత్రావ బ్రతుకును? రక్ష న్ములగు తురకలను నాకముంచుట ధూమి యంతయు దహగ్నియై అట్టఁబడిన యదవితా వైపోయినది.”

అట్టి యేడఁ దెలుఁగువారి పుణ్యమున “అంకావతీర్ణో భగవాన్ న వాద్యో పోతవతీర్ణో వసు ధాం బిభర్త” జగవదంశమున కమ్మజాతిక చెందిన మునునూరివంశముననున్న యెన్నది న పోలయహయకుండు తొమ్మనముద్రాప్రబోధుఁడునుండు తెలుఁగుదేశము సంతయు వశపఱచుకొని రక్షించుచు భద్రాచల కమిపమున గోదావరియొద్దన నున్నరేక పల్లి రాజధానిగాఁ జేసికొని యడవులవెంట పచ్చ మహమ్మదీయవాహినీలకు సేతువుగా నిలిచెను.

ఇది యి యుంక నోరుగల్గురాజ్యము కాలిన వాఁటొండియు. పృతాపరుదుగుని పాలనమున నుండెడి కాంచీపురాపధికమైన దక్షిణాపర మంతయు నరాజకమై క్షోభించుచుండ—కర్ణాటాంధ్రరాజ్యములకుఁ కూడఁచెను. తుంగభద్రాతీరమున నున్న యానెగొంది ప్రాంతముగఁగూడ మునునూరి పోలయహయకుని వలెనే ధర్మసంస్థాపనమునకై తపస్వీయై మాధవా చార్యుఁడును తపాతపా లాడుచుండెను. అ మాధవుడే తురియాశ్రమస్వీకారానంతరము విద్యారణ్యు అనుపే రొందినవాఁడు.

విద్యారణ్యులజన్మస్థానము బడగనాటను గల మంగళాపురము. శ్రీ శైలప్రాంతమున నందికోట కూరుతాలాకాయను, కర్నూలుమండలమున నంద్యా లతాలాకాలోని కొంతభాగమును కలిసియున్న ప్రదేశ మునకు బడగనాఁ డని పే రనియు, అచటివారు

తెలుగువా రైనను, కన్నడమునకు సరిపాడునందుండు టవేత నావాషకూడ కొంచెము కలిసిన తెలుగు మాటాడువా రనువాఙ్ములను “బవగనాడో కన్నడి గలు” అని వ్యవహరింతు రనియు జరిత్రసరిశోధకుల యభిప్రాయము ‘విద్యారణ్యభాతరంగిణి’ యను కర్ణాటదేశీయ కవి కృత మగుసంస్కృతకావ్యమున (“తరే స్తి తస్యాః సతతః సుప్రత్యా వంశాబిదానా నుజనైకభూః పూః” “అదౌదేశే ప్రవిభాతీ యస్యాః ప వాబిదానా చరన్తీ యనోజ్ఞా”) పంపానరస్తునకు మిగుల దగ్గఱా పంపానామక సగరముకల దనియు, నహిమే విద్యారణ్యుల జన్మస్థాన మనియు వర్ణింపుఁ బడినది. దీనిని స్వీకరింపకర్ణాటదేశీయుఁ డగు రెలియు చున్నది. కాని కాశీస్థితిద్వాపయకుండితుఁ డగు శ్రీమద్దేశికోత్పత్తి శాస్త్రమున సాంప్రద్యావృత్తిచె హిందీలో రచింపఁబడిన “ఆచార్యసాదుభి చార్ మాపది” అనుగ్రంథమున-ఆతః యది జన్ సామ కరణైలికో బహుభ్యబియా బాయే, తో కహనా పడగా, కి సామగ్గి కర్ణాటకో భే. పరంతు ఇస్మి బాభక్ అనేకప్రమాదౌంక ఉపస్థితిమే యహ ఆను మాకో విశేష సబలే నహి జానీపదతా, సాయబోనే న్యయంవా “నిష్ఠా మాంధ్రాదామో” రిభోకర్ అపనా ఉల్లేఖో కియాహ్రో...ఇతిః సాయబోకా ఆంధ్ర దేశీయహేనా అధిక్ యుక్తియుక్త జానీ పడహ్రో.” అని కలదు. “సామగ్గి మాయస్మి” ఇత్యాది మామాం తములందు ఇబ్బాబ్బ ముండులజేసి మోఢవాదులు కన్నడు లని యుపమాన కన్నడులు కానివి రియం దును నల్లినామకః ఇల్లెలి కనఁబడుటచేతను, సామ ణుడే న్యయముగా “అస్యాక మాంధ్రాణామ్” అనగా “ఆంధ్రుల మైననుమను” అని వ్రాసికొని యుండుట చేతను ఇంకను పెక్కుప్రమాణములచేతను సాయణుఁ డాంధ్రుడే కాని యన్యుఁడు కాఁ డనిస్పష్టముగా నున్నది. కాన సాయణునిసోదరుఁ డగుమాధవ నామము గల విద్యారణ్యు లాంధ్రులే యనుట కెక్కువ బలము కనఁబడుచున్నది. ఆయన తలి

తిమ్మలు సాయణ బలమువాడు. వారహ్మజగోత్తము, హిందూ యని సూక్తము అని చిహ్నంధములవలన రెలియు చున్నది. వీరు ముచ్చెరువు పోవుటకు న్నాణివేద ములు, సాంగముగాఁ జదివె యచ్చికాస్త్రములును అని కళ్ళలు పెత్తనీంచిన యగుటయే

మహానియులు.

మాధవుఁడు పెండ్లాది వారిప్రభావమున క్రుంగిపోయి, ధర్మమునై బంపాక్షేర్యమున నెన్ను భువనేంద్రి నాదాధిప నాచేపి స్త్రీవృద్ధులై ఈ బంధ మును నుపశంభరియించుచు, నున్నాడనియును.

అని జందెమును త్రిజించి సంన్యసింపగా-ఆతని త్యాగ మునక. పెచ్చి యాచరి తీర్చిదిమిం కాఁబము పంపాక్షేత్రమున బంగారమును గురియింప-చగ్గిలంబ ముతోచా బెల్లరిదారిస్త్రమును తొలగింపరేమి కాక భువనేశ్వరి పరూపాక్షుల బాలదాగారములును బంగా రుతో నిండిన దని కావ్యములందుగొప్పిఁడు గుఱుయ చున్నది. చింతకథలందు వినఁబడుచున్నది.

చారిత్రికులను, కొన్నిసంస్కృత కావ్యములను “మాధవరాజు పెండ్లి మోదే” అను నామమున గా నుండెను రాజమహేంద్రవలదుఁడగు పెండ్లి మోదేని యెల మందు దాపువాణిపూలు, అండ్ల పుణ్యం ను మగుతరిరాక్షసభంజనమునకు నుడుకుటముగా నెగి వచ్చునపుడు, ఆదువంపఁ బెళ్ళినరాక్షసులు బంధువులతో రాజమహేంద్రమునకు వచ్చేయేసినపు డును మార్గస్వమున పావనపఁతాక్షేత్రమున నాఁగి భువనేశ్వరీవిరూపాక్షుల నారాధింప కాన్క లుగా నొనఁగిన యపారంభనములను, వారిరాజుల నిలుపుదొడ్డుగా నాచైవతిముల కిచ్చిన సువర్ణరత్నా భరణములును భువనేశ్వరభారదాగాంముని రాసు లుగా నున్న శ్లేఖిగి యాతఁ డవి తురుమ్మలపాలు



గాకుండ నాబంతారమును రక్షింప దీక్ష చేసించి  
వియాపాచేవాలయమును విడువక, యచటనే భవ  
నేశ్వరీ మంత్రోపాసన మొనర్చుచు నుండె ”  
ననియు తెలుపుచుండుటచే మాధవునకుఁ బెండ్లి  
యయ్యె ననుమాట యవిశ్వసనీయము. తుఱియు  
శృంగగిరిపితాధిరోహణ మొనర్చు నాచార్యుఁడును  
నేఁటిపఱకు బ్రహ్మచర్యమునుండి సంన్యసించినవారే  
యై యుండు. నాచార్యులకు విరుద్ధముగా పాపీతము  
విద్యారణ్యు లె ట్లధిరోహింతురు? “వివాహితుడై  
మాధవుఁడు సంన్యసించెను” అనుమాట కల్ల యని  
గ్రహింపఁదగును,

అట్లు విరాక్షదేవుని నన్నిధిని తప మొనర్చు  
చునే శిష్యకోటివలన దేశమున నవైన జరుగుచుండు  
గురకలగుండగములు తెలిసికొనుచు వారి సరికట్టు  
జుహుయములను పెదకుచుండెను.

ఉత్తమ క్షత్రియవంశ నంజాతుఁ డగుచుగమ  
భూపతికి కామాంధిక యనుధర్మపత్నియుండు “హరి  
హరరాయఁ, బుక్కరాయలు, కంపన. ముద్దప,  
మారనలు” అను నెదుగురు పుత్రు లాచన్యహరులు  
వచ్చిరి. వారిలో హరిహరరాయలును, బుక్కరాయ  
లును ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి కోశాధిపతులై, యాకాక  
శీమరాజ్యము కూలినోయినపిదప-తుంగభద్రకిరువైపు  
లను చళ మొనర్చుకొని రాజ్య మేలుచున్న కంపిలిరాయ  
నిజెరి. యాతనికిఁ గోశాధికారులై యుండిరి. ఢిల్లీను  
ల్లను తుగ్లక్కు కంపిలిరాయని స్వాతంత్ర్యము హరింప  
దండెల్లి రాగా శత్రువులతోఁ బోరి తుండుచున్ననొడు  
కులును కంపిలిరాయఁడును వీరశయనమొందగా,  
హరిహరుఁడును, తమ్ముఁడును నిరుత్సాహులై  
రణము మాని నిశ్చేష్టులై యుండ, యవనసేనానులు  
వారిపైఁ బడి బంధించి ఢిల్లీకిఁ గొనిపోయి నుల్తాను  
షాహజీ చెయ్యం దుంచిరి “కాపిలికి నొల్లపట్టు  
నము లగునర్చుమునను, అదెగొందియుందును  
తుగ్లక్కు నెలకొల్పిర తురుష్కాధికారులకు ప్రజలు

వన్ను లియ మాని అరవీటిసోమదేవరాయల ప్రాప్త్యా  
హమునఁ దిరుగఁబడఁజొచ్చిరి. అసంగతి తెలిసి  
తుగ్లక్కు” వారి నణచివైచి వన్నులు వనూలుచేయ  
హరిహరరాయనికి బలాత్కారమున మహమ్మదీయ  
మతసంస్కారములను గావించి, బుక్కరాయనికిఁ  
గంపిలిరాజ్యమున కంపెను. తురకవేషముతో నున్న  
హరిహరునకుఁ బన్ను లీచుకపోవుటయే కాక ప్రజ  
లెల్ల రెపరించి తఱిమివేయగా, నడపులకరుగఁగా  
విరూపాక్షదేవాలయపాఠశాలమున కివ్వల మాధవా  
ర్యుల దివ్యదర్శన భాగ్యము వారికిఁ గలిగెను.

ఆ సోదరులకు దర్శన మిచ్చుటకుఁ బూర్వమే.  
శంకరానందయతీంద్రుల యనుగ్రహమున మాధవుఁడు.  
యత్యాశయియై విద్యారణ్యు లను పే రొందెను. శాత్ర  
మొలుకుచున్న చేయెట్లు గంపిలిరాకారములతో నెమట  
నున్న పరిహాసని బుక్కరాయని జూచి యొడలు  
పులకించి స్వాములవారు చల్లగఁ జూచుచుండ వారు  
దూరముననే సాష్టాంగ మొనర్చి, చేతులు గట్టుకొని  
తలలు వంచి కన్నీరు మున్నీరుగాఁ మూఁగవలె  
నిలిచి యుండిరి. స్వామి దగ్గఱకు వచ్చి ప్రశ్నింపఁ  
బూన గొచ్చినట్లు తమపూర్వ వృత్తమంతయుఁ దెలిపి,  
బలవంతముగా మహమ్మదీయమతకళంకమునఁ బఠితు  
లైతి మని విలపించిరి. స్వాములవారు దీర్ఘస్యాస  
పుచ్చి “నాయనా! హరిహరా! విలపింపకుము.  
దేశము మహమ్మదీయపీడావిముక్తమై ఆర్షసంస్కృ  
తితో తొల్లిటివలె నిలిచియుండఁ జూడవలె నని  
ప్రతీక్షణముమును కలలఁ గనుచున్నాను చేబోడు.  
వాదోడగా మీసోదరులు నాపిల్ల నుండెద మని  
వాదాన మొదలుదెని చేయఁదగు యత్నము చకఁ  
బూనెదను.” అనెను, వెంటనే హరిహరుఁడు చేతులు  
జోడించి “స్వామి! మునునూరి ప్రాలయనాయకు  
డును, నాతని విశ్వవ్యాప్తుఁ డగు కాపయనాయకు  
డును మహమ్మదీయలబారినుండి తెలుగుదేశము  
రక్షింపగా దీక్ష వహించి రని వినుచున్నాము. వేగి  
దేశము మొదలు పరాధరముదాక వశపఱచుకొని

రఱు. పితావురము మొదలు కలింగమువఱకు వీర సామంతుఁ డగుకొప్పుల నాయునాయకుఁడు వశ పఱచుకొని పోలయనాయకునకు మిత్రుఁడుగా నున్నాఁ డట. భీమసర్రవాఁత మాక్రమింపి బక్తిరా జను వంద్యవంశ క్షత్రియకుమారుఁడు మున్నగు పెక్కు రాతనికి మిత్రులైరా రఱు. ఢిల్లీనుండి యతఁవి మార్గమున వచ్చు చురకసేరిన నెదిరింప గోదావరి తీరమున నున్న రేకపల్లిలో కోట కట్టి పోలయ నాయకుఁ డాటనికులను పైనికులగా ఉద్దురుపాఁ డఱు. కావున నటువంక చూడ నక్కఱలేదు. కృష్ణా తుంగభద్రల నడిమిదేశము రక లేక యున్నది. ఆ ప్రదేశము నిర్దుష్టము మొనర్చు దాము బీకఁ బూసిసచో మిశ్రిత్యపరమాణువులగు నీయియవురు నగ్నిలో దూఱుఁ డనిన దూఱుకుతుమ్మపులగురుని భావింపుఁ డనుటయు, కన్నులు విప్పిన నిద్రాగఁ ణ్ములు వారనిగాంచి నాయనలార! బహుకముగా నా కెట్టి వాంఛయు లేదు మీకు గావలసినంత ధనము నే నీచ్చెదను. మీరు మందిని సమకూర్చుకొని వారిని యోధులుగా తీర్చిదిద్దుకొని దండెత్తుఁడు. భువనే శ్వరి విరూపాక్షదేవుల కరుణ మీకు తప్పక జయ లక్ష్మీవి ఘటించును. ఒక్కమాట. తుగ్గులనుకు దేవాలయములగుల్ని అందలిసకలధనములు, దేవతాలంకారములు హరించి, ఇస్లాముమతము నలైన వ్యాపింపఁజేయు వాంఛగల దని మీరును వినియే యున్నాఁడు కంసలిరాయనిమృతీతో నేఁడో రేపా తుంగనగ, వాఁడో యీవలకు వచ్చి విరూపాక్ష భారతానందుని పరమకౌన్తమనఁడు. వారిరుకు రాకముందే యాభాంతాగరమందలి ధనములును రత్నములును, బంగారును మీరు నశిపఱచుకొని దేవునిరాజ్యము నిలువ రండోయని ప్రజలను బిలుపుఁడు. శైవ, వైష్ణవ స్వార్థాది మతభేదములు తలంపక యెల్లరును మీనేసలలోఁ జేరుదురు. దాన విజయము సాధింపుఁడు మీరు గెలిచినపదం—విరూపాక్ష దేవుని ద్యవ్యమువలన సంపాదించిన యారాజ్యము మాస్వామిదే కాని మీది కాదని గుర్తింపుఁడు. మీరును మీవంశ్యులును అదేవునికి ధర్మకర్తలుగామాత్రమే యుండి రాజ్యపాలనము చేయుమండవలెను.

అలాంటి చక్కవస్తు లగుమహా రాజునుండియు నేనును వాసాదరులును, శిష్యులును యాస్థానముగా వారసంస్కృతి నిలువ, నానాముఖముల పుత్ర స్వర్గపురాణాదులను భారతమామిని వ్యాప్త మొనర్చు శ్రమపడెదము.” అనుటయు హరిహరుఁ డామహర్షియాజ్ఞాబొప్పున సేనలం ప్రోగుచేయ నారంభించెను.

స్వాములవారు వేగరులగు వేగులవారిపలన దేశస్థితిని ప్రతినిమిషము తెలిసికొనుచుండెను. ఆప్పటికిష్టి సేనలు రాజమహేంద్రమునఁ జాకుకల కల వైషత్వము గోపాలస్వామి యాలయమును మనీషుగా మార్చి వేసె ననియు, వృష్టులైన ప్రోలయనాయకుఁడు రేకపల్లియందే వ్యాధిగ్రస్తుడై మంచమెక్కి, బాధపడుచుండఁగా జూడవచ్చిన కావయనాయకుఁ డన్నకు మొక్కి, “అన్నా! యేమి దాధ?” అని ప్యశ్నింప నాపోలయవిభుఁడు “భారతీయసంస్కృతికి వెన్నెముక యనఁదగు వేదశాస్త్రముల రక్షణమునకై గోదావరేశాఖావృత్తమై శత్రుదుర్గము మైన కోన సీమలోని “పెలస” గ్రామమును “వెన్నెయ, గణపయ” లను గుత్తమోక్షమచగ్రతులగు పండితసోదరులకు నర్వకరపరిహారముగా నగ్రహరమొనర్చి, యిచ్చి వేదశాస్త్రపండితులను బో పిం పఁ గట్టడజేసితిని. వారును ధర్మబుద్ధితో రెండేసి మూడేసి వేదములు, మూడేసి నాల్గేసి శాస్త్రములు చదివినవది మంది (80) పండితులను రావించి, యా గ్రామమును 108 భాగములుగా విభజించి, కారకమ్యము ననుసరించి, వారల కిచ్చి మనయార్జనసంస్కృతిని కాపాడుచున్నారు. కాన నావిషయమున నా కెట్టి భేదమును లేదు. కాని యొరుగల్గుకోటపై తెలుగు భాషుటా యె గు ర వే య లేకపోతేనే యనుబాధ యొక్కటి తక్కు ఇతరము లేవియును నాకు లేవు. అని దీర్ఘవిశ్వాసము పుట్టుటయు కంటనీరుడుకొను నన్నగారి మొగమువంక జూడలేక కావయనాయకుఁ

దాగినది పాదములపై జేయవైచి “అన్నా నే నెగుర వైచెదను నీ వెక నిర్వింతముగా నుండు” మను హుటకు “అమ్మండా! నీ వనింత పనియు జేయఁ గలవాడవే” యని పట్టరాని యానందమున శ్వాస మున కవకాశము లేక ప్రాణయవ్యభిచారి పాణములు మేను విడిచివైచెను. కాపయనాయకుడు దుఃఖాంధ కారమునఁ గొంతపడి కొట్టకొని న్యూతి తప్పి పడి యుండి లేచి వెంటనే పృథ్విజ్ఞాపాలనమునకై యచట నున్న సేనలతో ఓరుగల్లు చేరుకొని యచటికోటయందు తుంగకు నిలిపిన రాజప్రతినిధి “మల్క్ మగ్నూలు తిలింగి” అను నాతినిపై హతాత్తుగా గవసెను. “మన కేమి భయ”మని దైర్యముతో నుండిన యా రాజప్రతినిధి అగినంత సేన లేకపోవుటచేత భయపడి యిది సాహసముగా నేటలో నున్న పురుస్కృతముల నొక చిందఱవందఱచేసి, కాపయనాయకుఁ డొరుగల్లు కోట గుమ్మమున మరల మామిడాకుతోరణము కట్టి మొదటిబురుజుపై తలుగుజెండా యెగురవైచి ప్రాణయ నాయకున కశ్మశతర్పణము గావించెను. కాని పరు వెత్తిన యారాజప్రతినిధి ఢిల్లీనుండి సేనలతో వచ్చు నని సుగమ్నాహమున కాపయనాయకుఁడు మునిగి యున్నాఁడనియును వేగవలనఁ దెలిసి హరిహరు నాశ్చర్యంబృచములఁ గాంచి “అన్నా! యిప్పుడు మీ రిట్లుండి కాపయనాయకుఁ డెత్తిన యాంధ్ర ధ్వజము కాపయనాయకు” అని విద్యారణ్యులనిరో శైవో వెంటనే రణభేరి వేయించి పెద్దసేనతో హరిహర సోదరులు జైత్రయాత్రకు వెడలిరి. తుంగభద్ర యన్యధిపతిఁ జేరగనే యానెగిరినది, కమ్మరమును వగ మొనర్చుకొనిన తురుష్కరాజప్రతినిధిలతో ఘోర యుద్ధము తిట్టించి యచటనే చాలకాలము హరి హరారులు చిక్కుకొనిరి పాదపాసేనలు. కొన్ని యోరుగల్లునదను కొన్ని తుంగభద్ర యొడ్డునను రెండుగా భక్తము లగుననే కాపయనాయకుఁడు విజృంభించి కోటను ముట్టడించిన శత్రుసేనలను

దఱిమిచేసి తెలుగుబావుటా నిలుపుకొనగల్గె. అన్నయగు పోలయనాయకుఁ డాక్రమించిన కృష్ణా గోదావరుల మధ్యమండలమును తానై జయించిన యోరుగల్లుపాంగమును నేలుచు “అమ్మప్రస్ఫుట ధర్మకర్మ చతుర” “భావ పృభావోదయ” “కాశీ విశ్వవతి ప్రసాద మహిమ ప్రాప్తాభిలప్రాభవ” “వృతాపరుద్ర ప్రతిమ పృభావ” అనియు శిలా శాసనాదులందు తనకీర్తి యక్షరూపమై వెలయ నొప్పుచుండెను.

హరిహరారులు కృష్ణాతుంగభద్రల నడుమ నుండు దేశమును, తుంగభద్రకు దక్షిణదిశ నుండు విశాలభూమండలమును జయించి శాత్రువ రక్తసిక్తములగు ఖడ్గములను విద్యారణ్యులవారి పాదములకడ నుంచి నమసు గింప, నామహర్మ్య తాపం బాశువుల నాసోదరద్రవ్యగాత్రములు తడుపుచు దీపించి పంపా క్షేత్రమున శ్రీరాపాక్షుని పాదముల చాయను విద్యా నగర మను పెద్దనగరమును నిర్మించి శ్రీచక్రాకార ముగా మిగులయె తైనప్రాకారమును కట్టించి హరి హరుని యంగీకారమున విద్యానగరసింహాసమున బుక్కరాయల నెలకొల్పి పట్టాభిషిక్తుని జేసెను. బలాత్కారముగా మెదఁ జుట్టకొనిన ప్రాయశ్చిత్తములేని యిస్లాముమతగర్త పతనమునఁ దాను పతితుడ నైతి ననియు, ఈపతితబీజము భారతీయమతమునఁ బ్రవేశింపక తనయొక్కనితోడనే యంత మగు ననియు హరిహరుఁడు తలచి పెండ్లి యాడక యాచక్షిపమును బుక్కరాయని రాజ్యమునకు వజ్రకవచమై యార్జునంపుట్టిన రక్షించుచుండెను. బుక్కరాయలు సోదరునియందలి భక్తిచేతను, కృతజ్ఞతచేతను, తనకొమరుఁడగు హరిహరరాయలని పేరు పెట్టి, యన్న పేరిని జిరస్థాయి నొనర్చెను అని చారిత్రకులు చెప్పుదురు. బుక్కరాయల పట్టాభిషేకమునకుఁ గొలఁదికాలము ముందే కాపయనాయకుఁడు విద్యారణ్యులవారి రంపిన

యాశీర్వంత్రాక్షతలు దలఁచాల్సి యోరుగఱునింహసన మెక్కెను. ఈరితిగా తలయెత్తిన ఓటగులు విద్యా నగరరాజ్యములు సేతువుపై నిలువరించుటచేత మహమ్మదీయ వాహినులు దక్షిణాపథమున సంతగాఁ బ్రసరింపక యందలి దేవతములు నేలపాలు గాక నిలిచినవి లే కున్న సుత్తరాపథమందువలెనే సర్వ శూన్యమై పోయియుండెడివి.

ఆర్షసంస్కృతిని నిలుపఁదలఁచియే బ్రహ్మచర్య మునుండి నన్యసించిన మాధవవిద్యారణ్యులు శంకర భగవత్పాదులచే స్థాపింపఁబడిన శృంగగిరి శారదా పీఠమున శంకరానంద యతిగ్రుల యాదేశమువే పదునొకొండవ యాచార్యపురుషులై పారమహంస్య సామ్రాజ్య సింహాసనము నెక్కి యాపీఠమునకు జాగీ రులను, గజాశ్వభటాది పరివారమును చేరార్చి ప్రభు శక్తితో వైదిక మతమును దక్షిణాపథముననే కాక కాశీ, బదరికావన, జగన్నాథాదిక్షేత్రములందలి శంకర పృథివీత మతపీఠములఁ జక్క దిద్ది తన్మాతమున సుత్తరాపథమునఁ గూడ వ్యాప్త మొనర్చెను. అంతతో దనియక వైదిక మతమునకు శాశ్వత శిలాపాఠాకారము లుగా సోదరుఁ డగుసాయణునిచేత నాల్గువేదములకు నూతనముగా భాష్యములను, తన పర్యవేక్షణమున రచింపజేసెయు, తానును వేద, వేదాంత గ్రంథము లను పరాశరమాధవాది న్యృతిగ్రంథములను శతాధికముగా రచించెను. అన్ని శాస్త్రములందును బెక్కురు పండితులచేత నసంఖ్యాక గ్రంథములను రచింపజేసెను. అనాఁ డేపండితుఁ డేశాస్త్రగ్రంథ మును రచించినను దానిపై విద్యారణ్యముద్రయున్న నే దానికి సభ్యతా ప్రామాణ్యములు, వేదశాస్త్రశాఖలం దానినిపేరి గ్రంథము లేనిశాఖ యొక్కటియు లే దనిన నతిశయోక్తి కాదు కాలమాధవము, ముహూర్త మాధవము, అభినయమాధవము, సంగీతమాధవము, మార్గవియధాతువృత్తి మున్నగు గ్రంథములు వందల

కొలది యానాఁడు బయలుపెట్టి వైదికమతరక్షక ములై వెలసినవి. దేశమున కామహానియుఁ జొనర్చిన మహోపకార ముత్తరరూపమున సూర్యచంద్రు లున్నంత కాలము నుండునదే. అతఁడు కవి, పండితుఁడు, రాజ్యాంగవేత్త, మంత్రాంగ నిపుణుఁడు, శూరుఁడు ధీరుఁడు అస్త్రకళిరోరత్నము, నాస్తిక విజేత, ఇంతవాఁ డయ్యున్నరవ్వసంగ పరిత్యాగి. అలుబిడ్డలు లేనివాఁడయ్యు జగత్తుఱుంచి, సంగమవంశమును కొన్నితరములుగా సింహాసన మెక్కించిన సిస్సంగి. తానై వేదవేత్తల కగ్రహారము లిచ్చుటే కాక సంగమవంశీయులచే వివరూ పాక్షదేవుని యానతిచే నిచ్చుచున్న లునే కాగ్రహారము లిప్పించిన యుదారుఁడు. సకలకలాపాపణము తా నొనర్చి యితరులచే జేయించిన రసజ్ఞుఁడు. అట్టి వాఁడు “ర యాత్ న భవిష్యతి” “అగ్రత శ్చతురో వేదాః పృథ్వీః సకలం భూమిః, ఇదం బ్రాహ్మ్యో మిదం వాతం శాపాదపి శరాదపి” అనిన పరశు రాముఁ డొక్కఁడే యాతనికు. మౌన వస్త్రపు కాగలఁ డేమో! ఇంతకంటె భగవదతఠార మనుఁ జేమి కావ లేను? శంకరులు మఱియు నొక్కదానినే చక్కఁదెను. రామానుజ మధ్వాదులగు మహాసేయులును మతరక్షణ మాత్ర తత్పరులే. మౌనివిద్యారణ్యులొ ఒకచేత రాజ్యస్థాపన, తద్రక్షణకృత్తములు, ఒకచేత వైదిక మత జీర్ణోద్ధారము, తద్రక్షక వాఙ్మయ సముద్ర సృష్టి యొనర్చి “హస్యోఽస్మి” యనుకొని బాంతియు సార్వకాలిక కృతజ్ఞతాపూర్వక భక్తి కాలంబ మైన చివఁజొత్త. “నమోజగదునా! జయ మయి వేద జనని” యని గొంతెత్తి యాదిత్యపురుషుని కీర్తి గాన మొనర్చి, యామహానియుని మోక్షవాతిన నంకల్ప కల్పశాఖి చిహ్నొత్తి పూచి, కాచి, ఫలించి, యధు నాతనా జ్ఞానాంధకార మగ్గుమైన భారతమును లేప నెత్తి కాపాడుఁగాత యని యాశాసించుచు, సంతతో కలమునాఁపెదను. ఓం త త్స త్.

## ఆలంకారశాస్త్రము - సారము

మూలము. సి. సర్వము

వాగ్దాన విషయము చి:— పీఠిక, వాగ్దాన ప్రతుల నివారములు, గ్రంథస్వరూపము, గ్రంథరచనా కాలము, గ్రంథ విషయసూచి కవి - కావ్యము, దోషము, గుణము, అలంకారము, రసము, ధ్వని, గ్రంథపరిమితి, అందు పేర్కొన్న గ్రంథములు. గ్రంథ కారులు, అలంకారశాస్త్రానికి గ్రంథకర్తృత్వము. ఉప సంహారము, అనుబంధము (అలంకారశాస్త్రానికి సంబంధించిన దానిని గురించి).

మరియు:—హిందూదేశ నాగరికతలో మహా స్మృతిని మూలముగా చేసి ప్రభావతపశ్చపులు విజయ నగరానికి చిరస్థాన గీర్వాణాంధ్ర బాషా పోషణ మహారము తత్వోన్మాదమున రచించి బడిన సంస్కృత వాక్యమునందే దధికభాగము సాయము మాధవభోగనాథులదే యని చెప్పనొప్పును. వారిలోగూడ సాయణాచార్యులదే యగ్రస్థానము. సంస్కృతవాక్యమునందు దించుమించు ప్రతిభా యందును విరు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. అలం

అలంకారశాస్త్రమున యింకను యముద్రితమైన 'అలంకారశాస్త్రానికి' యను గ్రంథమొకటి సాయణుని పేర మన కుపలబ్ధమగుచున్నది. ఇదట, ఆగ్రంథ పరా మర్శనము చేయనాప్రయత్నము. చారిత్రకదృష్ట్యా మూత్రమే ఇదివఱకు విమర్శకులు మన గ్రంథమును పరిచియున్నారే. ఇందు సాహిత్యపరిపూర్ణమునందీనిని నిర్దేశింప స్థానమును జూతము.

వాగ్దానముల వివరములు:— అలంకారశాస్త్రానికి వాగ్దానములు నాలుగు మైసూరుప్రాచ్య లిఖితగ్రంథాలయమునందున్నవి.<sup>1</sup> మాగురువులు

1. మా. New Catalogus Catalogorum, వాల్యూము-1. పే 299.

1. SA. 615 (దేవనాగరిలిపి) 2. SP. 223 (తెలుగు) 3. SP. 7.8 (కన్నడము) 4. SP. 882 (గ్రంథము) ఈ ప్రతులను కాపీచేయించి తెప్పించి నా విమర్శకు తగు పోత్పాదము నిచ్చి నందులకు మా గురువులు డాక్టరు వే. రాఘవన్ గారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనములు.

డాక్టరు రాఘవన్ గారి కోరికపై యాగంధాలయాధి కారులు ఈ గ్రంథమునకు పులిచేసిన పాత భేదములతోనూ వ్యాపించి పంపిరి. అచ్చటచ్చట SP. 862 అను వ్యాకృత్యులందు కొన్ని యధిక భాగములు కాననగును. వీటితోగలసి గ్రంథము 281 పుటలగును. అన్ని పుటలలోను తృతీయా స్త్యక్షమున ఉపమేయోపమాలంకార విచారమునకుకే మన కుపలభ్యమగుచున్నది. గంగాధాదిభాగము కృమిదత్తమై యందలి విషయములను నమృగవ గాహనము జేయవీలుగాకున్నది.

గంగాధాదిభాగము—(ఈభాగము SA. 862 పులిచి మాతృమున్నది.)

ప్రతివిభుత మృత్యు...ప్రతిస్థిపతి...ప్రా...రితన....  
పాదద్యయ్యకృత సువర్ణాచం కోటర్వకదళ...

కుమారాం  
దస్యప్రసాదతః ఆసాధ్యం రోగ...స్వస్య తేజస్యం  
సమపద్యత.

పంచాశేవ పద్మాని సాంబాపి వ్రతవాదయన్  
శావ...

...త/అన్యదగ్రాహ్యనామాపి మాధవాల్లోమహా  
మహా...

ప్రాప్తవార్ సీరమారోగ్యం సాలవిభ్యసనస్తుతే.

గంగాధాధాగము—(SA. 862లో మాతృ మున్నది.)

ప్రేక్షయన్ స్య కృప్తాదేకస్యే వోపమేయస్య  
ఏకస్మిన్ భిన్నే వా భర్తే మాలోపమాన్యతా  
పత్యా వాచాం సుభర్తేవ పత్యాదేరేవ తేజసాః  
భవతాభాసతేజస్త్వం సాయణార్కవస్తుప్తరా  
అత్ర భవత ఇతి క్రియాయాపాధర్మోభిన్నః  
తిగ్మాంశురేవ తేజస్వీ వాగ్మీ వాచమివ పృథుః  
కల్పయమ ఇవ త్యాగీ సాయణ స్సవి చోత్తమః  
అత్ర తేజస్సోత్తవాగ్మిత్వ త్యాగి త్యాదిభిన్నధర్మాః  
...నోపమా.

గ్రంథ స్వరూపము:— అనేకాలం కార గ్రంథములచలెనే యీ సుధానిధియు కారికలు, వృత్తి, ఉదాహరణములని మూడు భాగములుగా నున్నవి. ఏకావళి షష్ఠాపరుద్రీయాదులవలె నిదియొక యశో భూషణగ్రంథము. ఇంద్రుల ఉవాహించుచున్నయు గ్రంథకరయైన సాయణాచార్యుల యశస్సురభి పరి మళములుగా నున్నవి.

గ్రంథ రచనా కాలము:— వేదవ్యాఖ్యా తగా విఖ్యాతిగాంచిన మనగ్రంథకర్త సాయణాచార్యుల గూర్చి విషయముగా వ్యాయసవరములేదు. సాయ ణుడు విజయనగరాస్థానమునందు నలుగురి పరిపాల కుల వద్ద మంత్రిగా యున్నట్లు వారిగ్రంథములబట్టి తెలియుచున్నది.<sup>1</sup>

సాయణుడీశ్వరధాన్య కలపట, పుట్యాయుని రెండవ సంగమని (క్రి. శ. 1356— ) కాల మున వ్యాసినట్టి క్రింది శ్లోకములు తెలుపుచున్నవి.

సంగమేంద్రస్య సాచివ్యే సమేజే విస్సాత్కేభం.../  
సాయణార్కస్య బాన్యేషాం సవివాదాం కృతస్థితిః

\* \* \*

స జయతి సంగమరాజ సచేంద్రస్యాయ బోధిషి  
తస్యవిభే

\* \* \*

సత్యం సాయణమంగుతవర్క సకల్లక్షణవచనైశ్చ  
భూమా సంగమ భూమిపాల సకలసేమా

వామానహః

1. కంపణప్రభువుయొక్క అచ్యక్షమున విగ్రహీతర యందు సాయణాచార్యులు వారి సుభాషితసూధానిధిని చదివి వినిపించినట్లున్నది.

స కదాచిత్సూచితే కంపభూపం కల్యాణిభిః/  
అశ్రావయదనూనక్తి ర్నిశ్చేయసకరం పరిం

మార్గవియధాతువృత్తి—

అస్తి కీసంగమవృత్తిః పృథ్వితల పురందరః

యత్కించో మోక్షికాదర్శే త్రిలోకాం ప్రతిబింబ్యతే॥

\* \* \*

తర్కమంతి శిరోవత్త మస్తి మాయానసాయణః॥

ఋగ్వేదవ్యాఖ్యానము—

ఋక్కభూపాల సా హ్రాజ్యధురంధరేణ

సాయణాచార్యేణ

వైత్తిరీయబ్యాహ్మణవ్యాఖ్యా—

ఇతి శ్రీమద్రాజాధిరాజ-పరమేశ్వర వైదికమార్గ

ప్రవర్తక శ్రీ

ఏక హరిహర భూపాల సాహ్రాజ్య ధురంధర

సాయణాచార్య...

ఈ శ్రుతువుల వంశవృక్షమిట్లున్నది—

మొదటి నంగముడు

హరిహర కంప బుక్క ముద్దప మారప  
(1836-1:55) (1340-46) (1355-76)

సామర్థ్య నంగము హరిహర(II) మొ||వారు  
(1356- )

కంపణపూర్ణువు స్వస్థిస్థులగునప్పటికి నంగము పూర్వపు చాలామొసంగులేక అప్పటికి జన్మించిన మో అన్నబును, అతడు రాజ్యమునకు వచ్చుపక్షకు సామంతువాడవులే రాజ్యభారమును వహించినట్లును తెలియుచున్నది.

సంగమేంద్ర నరేంద్ర త్వయ్యకృతాథ్ర పత్రిగహే॥  
విద్యాదొర్వేదుర మగాత్ స్వరాజ్యంకంపణః కథం॥

\* \* \*

సాయణ నచిహయత్తం నంగమరాజన్య వశ్య

రాజ్యమిదం॥

విద్యా వినోద రసికైర్విద్య ద్వి ర్వుచుమతాభోగం॥

శౌర్యోచ్ఛ్వాసంబుల సంగమేశ్వర మహాసామ్రాజ్య

సంపాదన

రాజ్యభారమును వహించుటేగాక సాయణుడు సంగముని విద్యావంతుని జేయుభారమునుగూడ స్వీకరించెను.

బాల్కేఁబి పతిబోధయస్వవహితం శ్రీసంగమ

వైపతిం

బోదైకాస్పద సాయణార్యభగవద్వాసావతార...॥

\* \* \*

ఆస్తికీక్యా మధిక విహితౌ హర్ష శోక వ్యధాసి  
మార్గోల్లేఖం విదధతి నృణాం మానవే ధర్మశాస్త్రే॥  
సమ్యక్ శీఘ్రం సచివ గమిత శ్రైలోచనే సాయణార్య  
ప్రాణింగాథాం ప్రకటయతి తే సంగమేంద్ర ప్రయోగే॥

సాయణకర్తృత్వమున మనకుపల్లముగు సుధానిధి పర్గమున జేసిన యజ్ఞతంత్రసుధానిధియందు సాయణుడు సంగముని కులగుచువుగా జెప్పబడెను 1

తస్యా భూదన్వయగురు స్తత్త్వ సిద్ధాంత దర్శకః॥

సర్వజ్ఞస్సాయణాచార్యో మాయణార్య తనూద్భవః॥

చారిత్రకముగా జూచిన క్రీ. శ. 1315 లో హరిహరుని ప్రభుత్వమంత మొందెననియు, తదనంతరము రాజ్యము (మొదటిసంగముని తృతీయపుత్రుడు) కనరెండవ తమ్ముడైన బుక్కరాజాధీశమయినట్లును దెలియుచున్నది. దీనినిజల్లె (క్రీ. శ. 1315 నాటికి కంపరాజు పరమపదించినట్లున్నది. లేకన్న అతని వదలి, అతని తమ్ముడైన బుక్కరాజును రాజ్యాధికారిగా జేయుటకు కారణము కానరాదు.

కానములనుబట్టి జూడ క్రీ. శ. 1340-46 కాలమున ఉదయగిరియందు కంపణుడు వైసెరాయ్గా

1. చూ. Indian Antiquary 1916.

పే. 22-4.

యుండినట్లు తెలియుచున్నది. <sup>1</sup> క్రీ. శ. 1358 ప్రాంతమున అతని పుత్రుడు రెండవ సంగమరాజు పరిపాలించినట్లతని బిరుదుంటు శాసనమునందున్నది (క్రీ. శ. 1358). <sup>2</sup> ఇందు సంగముడు తనతండ్రి కంపరాజయొక్క శ్రాద్ధదీక్షము నంతదని స్మృతి చిహ్నముగా దానిమిచ్చునట్లు వాసి నట్లు శ్రీ టి. యే. గోపినాథరావుగారు రుద్దేశించినట్టిది <sup>3</sup> కంపణుని పదియవ శతాబ్దమయిన యీ పదివర్షములు (1346-56) సాయణుడు సంగముని రాజ్యభారము వహించి యుండవలయును. ఇతఁడు యీ కాలముననే సాయణుడు తన యలంకార సుధానిధినిగూడ రచించి యుండవలెనని తోచుచున్నది.

1 కూ- Origin of the City and the Empire by Dr. N. Venkata-ramanayya. P. 130.

'An epigraph near Buggabhavi at Udayagiri dated 1343 records a gift of Kampara to a deity. Hence Kampara's rule of Udayagiri should have begun either in 1342 A D. or a little earlier. కూ- Further Sources of Vijayanagar History Vol. I P. 24 Mysore Gazetteer II. iii. P. 1463-4.

2. ఈ శాసనము సాయణుని సోదరుడయిన భోగ నాడునిచే రచితము. ఎపిగ్రాఫియో ఇండికా (Vol. III. PP. 21-35) లో ప్రకటితము.
3. చూ. మదురావిజయము పీఠిక, తిరువనంతపురముద్రణము. 1919.

చంపనరేంద్రుడను నొక పృథువును సాయణుడోడించి నట్లలంకార సుధానిధి యందుకొక శ్లోకమున నున్నది.

సమరేపత్యైన్యం సాయణ తవదించితం వహన్

భద్రః

కీదతి కైటభరీపురివ కౌడజగత్తయం జలభౌ

దిష్ట్యాదైష్టికభావ సంభృతమహాసంపద్యశైషాదయం

జిత్యా చంపనరేంద్ర మూర్తతయః పృత్యాగతస్స

యః

ఈ చంపనరేంద్రుడే మదురానగరమును పాలించిన సంభవరాయలు. ఇతనిపైకి క్రీ. శ. 1352లో కంపణరాజుని కుమారుడయిన సామర్లును మంత్రియైన సాయణుల సహాయముతో దండెత్తెను. <sup>1</sup>

ఈ పై కావణములచేత అలంకార సుధానిధి 14 వ శతాబ్దమున 1345 నుండి 1360 ల మధ్య కాలమున రచింపబడియుండవలయును.

1. మదురానగర చరిత్రయందు చంప సంభవరాయుడు అను నామమున ముగ్గురుండిరి. 1. వెన్నుమర కొండార-I సంభవరాయుడు (1332-39) 2. రాజనారాయణ సంభవరాయుడు (1339-1359) 3. వెన్నుమరకొండార-II సంభవరాయుడు (ఇతడు రెండు మూడు సంవత్సరాలకు యెక్కువకాలము పాలించినట్లులేదు.)

విజయనగర సామ్రాజ్యచరిత్రయందు వాడు (విజయనగరాధీశులు) మూడుమూడు యధికానగరముపైకి దండెత్తిరి—1. క్రీ. శ. 1352 లో మొదటి కంపణుడు తన కుమారుడైన సామర్లుని సహాయముతోను, 2. క్రీ. శ. 1365 లో మక్కరాజు పుత్రుడైన వీరకంపరాయణ (గంగాదేవియొక్క మదురావిజయమునందలి నాయకుడు) పరిపాలనమునందున, 3. క్రీ. శ. 1371 లో మదురను పాలించిన మహమ్మదీయ ప్రభువులమీదను. చూ—యస్. తిరువెంకటాచారిగారి మదురావిజయపీఠిక. అన్నామలై యూనివర్సిటీ ముద్రణము.



అలంకార సుధానిధికి విపులవిషయసూచి -

ఈ గ్రంథమింకను అముద్రిత మునునందున తదంతర్గత విషయములను విపులముగా సూచించెదను.

మన కుపలబ్ధములయిన వ్రాతప్రతు లన్నిటి యందును గ్రంథాదిభాగము లేదని యిదివరకే తెలిపితిమి.

కావ్యప్రాధాన్యము; కావ్యరసము బ్రహ్మానంద నాబ్రహ్మచారి; కావ్యపరమావధి; వేదములకంటెను కావ్యాధిక్యత; కవిత్వావశ్యక శక్తివ్యుత్పత్తులు; వ్యుత్పత్తి మూడువిధములు - లోకవృత్తజ్ఞానము, శాస్త్రవృత్త జ్ఞానము, అభ్యాసము.

కావ్యమున కవుల గ్రంథపరస ప్రాధాన్యము; కవి ప్రాముఖ్యత; సృష్టికర్తకంటెను కవియొక్క అధి క్యత, కావ్యప్రశంస.

అలంకార శాస్త్రమునందలి వివిధమతముల వివరణము. సుధానిధికారుడు అనందమతానుయాయి.

కావ్యవిభజనము - ఉత్తమ (ధ్వని), మధ్యమ (గుణీభూతధ్వని), అదమ (అస్పృటధ్వని) లేక చిత్తకావ్యము; తద్వేదములు, చిత్రకావ్యము ద్వైవిధము - శబ్దచిత్రము, అర్థచిత్రము.

కావ్యమున ధ్వని పాఠాన్యత - కావ్యశరీర సోద్యుశ్యము, రసము కావ్యాత్మ, రసముయొక్క ప్రాముఖ్యత, గుణాలంకారాది కావ్య సామగ్రి యంతయు రససంబద్ధము.

దోషలక్షణము, దోష విభజనము - శాబ్ద దోషము, వాక్య(వ్య?)దోషము, ఉభయదోషము, రస దోషము.

అలంకారము, తల్పలక్షణము.

గుణము, లక్షణము, శౌర్యాదిగుణములతో సమానము, మూడుగుణములు - మారుర్యము, ఓజస్సు.

పృసాదము, తదనుకూలరసములు; వామనముకంటె నము, గుణముల కనుగుణవర్ణములు (అక్షరములు), గుణసంఘటనాసంబంధము.

ఇచట పృథమోన్మేషము ముగియుచున్నది. తదున్మేషాంతగద్య మిట్లున్నది.

'ఇతిమహర్ష్య పశ్చిమ దక్షిణోత్తర సముద్రాధి పతి బుక్కరాజ ప్రథమదేశిక మాధవాచార్యాను జన్మనశ్చిమత్సంగమ రాజ సకల రాజ్య ధురంధ రస్య సకల విద్యానిధానభూతస్య భోగనాదాగ్ర జన్మన స్సౌమనామాత్యస్యకృతా వలంకార సుధా నిధౌ కావ్యమార్గ ప్రతిష్ఠాపనం నామప్రథమోన్మేషః'

ద్వితీయోన్మేషము - శబ్దము త్రివిధము - వాచకలక్షక వ్యంజకములు; అర్థము త్రివిధము - వాచ్యలక్ష్యవ్యంగ్యములు; త్రివిధశబ్దవృత్తులు - అభిధా లక్షణ వ్యంజనలు. మన గ్రంథకర్త తాత్పర్యము నంగీకరించడు.

లక్షణావృత్తి రెండువిధములు - అ గూఢము (గుణీభూతధ్వని) గూఢము (ధ్వని); వ్యంజనావృత్తి అభిధా లక్షణలకంటె భిన్నము; ధ్వని పృథానవేద ములు - అవివక్షత వాచ్య ధ్వని, వివక్షితాన్య పద వాచ్యధ్వని; తద్వేదములు.

వివిధవ్యంజకములు - పృస్తావాదులు; ద్వైవిధ ములు, తదుదాహరణములు, తాత్పర్యానుమానముల కంటె ధ్వని భిన్నమని నిరూపించుట

అసంలక్ష్యకమధ్వని అష్టవిధములు - రసము, భావము, రసాభాసము, బావాభాసము, భావోదయము, భావసంది భావశబ్దత, భావశాన్తి.

రససూత్ర వివరణము, విభావాది రససామగ్రికి ఉదాహరణములు, రససూత్ర వివరణమునందు మన గ్రంథకర్త భట్ట లోకహూమలను వదలి అవినవ గుప్తాచార్యుల ననుసరించెను, శాంతరస సామగ్రిని

రంగముపై నభినయింప వీలులేనందున ఆరసమును శృంగారకావ్యమునందు మాత్రమునుమతించిరి.

రసము సదా వ్యంగ్యము.

శృంగారము, తద్విభావాదులు; శృంగారము శ్రివిధము. సంయోగము, విప్రయోగము, సంభోగము.

దశశృంగారావస్థలు—ఆచితాప, చిన్త, స్మృతి, గుణకథనము, శబ్దేగము, ప్రలపితము, ఉన్మాదము, జ్వరము, జవత, మరణము.

విప్రయోగము ద్వివిధము—మానము, ప్యవాసము, మానాపరేద నోపాయములు.

శ్రివిధములు—ముగ్ధ, మధ్య పగల్బు, తద్వేదములు.

ప్రవాస విప్రలంభమునకు కారణములు, శ్రివిధ ప్రవాసభేదములు—యాస్యన్ ప్రవాసము, గచ్ఛన్ ప్రవాసము, గతప్రవాసము,

శృంగారమునకు కరుణమునకు గలభేదము. సంభోగలక్షణము; దశావస్థలు—లీల, విలాసము, పల్లమము, కిలికించితము, లలితము, పెక్కుతము, బివ్వీకము. మోటాయికము, కుట్టమితము, విచ్చిత్తి.

నాయి. మణికొన్ని భేదములు—స్వాధీనభర్తృక, వాసకనక్షిక, సురహోత్పరిత, ఖండిత, కలహస్తరిత, విప్రలబ్ధ (లేక విమానిత), ప్రోషితపతిక, ఆభిసారిక, తద్వేదములు.

భావములు, తదువాహరణములు.

హస్యరసము, రెండువిధములు—ఆత్మస్తము, పరస్థము; హాసభేదములు—స్మితము, హాసితము, ఉపహాసితము, అపహాసితము.

వీరరసము మూడువిధములు—రణవీర, దానవీర, దయావీర.

అమృతరసము.

భిషత్సరసము మూడువిధములు—క్షోభము, శుద్ధము, ఉద్వేజకము.

భయానకరసము రెండువిధములు—రౌద్రశవణము, రౌద్రపత్తదర్శనము.

రౌద్రరసము రెండువిధములు—మత్సరకృత కోధపరిహాషరూపము, విరోధివైకృత కృతము.

కరుణరసము మూడువిధములు—ఇష్టనాశము వలన, అనిష్టకార్యమువలన, నియన్త్రణాన్యాప్తివలన.

రసముల పరస్పర సంబంధము—స్నేహము, విరోధము.

శాస్త్రరసము—శ్రవ్యకావ్యమునగ్నే గురుండను. దృశ్యకావ్యమునందు పోషింపబడదు; తద్విభావాదులు.

రతి, పీఠితి, భక్తి, వానికి మధ్యగలభేదము.

రసాభాసము, బావాభాసము.

సంలక్ష్యక్రమధ్వని మూడువిధములు—శబ్దశక్తి మీదను, అర్థశక్తిమీదను. ఆరెంటిమీదను ఆధారపడునది, తద్వేదములు.

గుణీభూతవ్యంగ్యము (మధ్యమకావ్యము), అష్టవిధములు—ఆగూఢము. అపరస్యాంగము. వాచ్యసీద్ధ్యంగము, అస్పృహము, సందేహము, తుల్యప్రాధాన్యము, కాక్యాక్షిప్తము, అనుస్తరిము.

రసవత్తు, ప్రేయస్సు, షార్దస్య, సమాహితము.

ద్వినీధేదము లసంభ్యాకములు.

ఇకలది ద్వితియోన్మేషము ముగియుచున్నది.

త్వత్రియోన్మేషము—అధమకావ్యము లేక చిత్రకావ్యము, రెండువిధములు—శబ్దచిత్రము, అర్థచిత్రము.

శబ్దచిత్రము. ఆరుశబ్దాలంకారములు—వకోక్తి, అనుప్రాసము, యమకము, శ్లేష, చిత్రము, పునరుక్త పదాభాసము.

వకోక్తి, దాని పాముఖ్యత, తద్వేదములు-  
కాకు వకోక్తి, వేష వకోక్తి, వితర్కయము.

అనుప్రాసము మూడువిధములు, తద్వేదములు.

1. చేకానుప్రాస.
2. వృత్తనుప్రాస - ఉపనాగరికావృత్తి, గామ్యవృత్తి.
3. లాటానుప్రాస - మూడువిధములు.

యమకము - వ్రాతపగతులన్నిటిలో నీ భాగ  
మెక్కువగా కిమి దష్టమైయున్నది,

శ్లేష, అష్టవిధములు - వర్ణము, పదము,  
లింగము, భాష, ప్రకృతి, పృత్యయము, విభాగము,  
పచనము.

చిత్రాలంకారము - పద్మబంధము, ఖడ్గ  
బంధము, మురజబంధము, సర్వతోనగధము, విక్ర  
ముగా లిఖించబడలేదు.)

పునరుక్తపదాభాసము మూడు విధములు -  
సభంగము, ఆభంగము, శబ్దాశ్రయము.

'జతి శబ్దాలంకారా' అను పృథకరణాంతక సూచ  
కమగు పచనముతో నీ శబ్దాలంకార ప్రకరణము  
ముగియుచున్నది. ఆపైన చిత్రాలంకారభేదములకు  
విచిత్రగ్రంథములనుండి గ్రహించబడిన శ్లోకములుదాహ  
రించబడినవి. సందర్భముతో సంబంధము లేనందు  
నను అలంకార సుధానిధికన్నను వెనుక వ్రాయబడిన  
చమత్కారచంద్రిక యందలి వద్యములు వీనిలో  
యున్నందున నిర్వచించేవముగా నీ భాగము<sup>1</sup> 198  
ప్రమై యుంకవలయును. మైగా యీ శ్లోకద్వయావము  
గూడ భిన్నముగానుండుట గమనార్హము. అనగా  
నివి సాయశావాగ్యస్తుతి పరములైవు.

1. ఆంధ్రకావ్యక్రంద నివృత్తిచింద

సావ మాకపిత భావనాక.సా సాకరానగత

పాదసారసా

అర్థాలంకారములు -

ఉపమాంకారము [అప్రా-19 భేదములు

$$\left[ \begin{matrix} పూర్ణ \\ అర్థి \end{matrix} \right] \times \left\{ \begin{matrix} వాక్య \\ సమాస \\ తద్వితీ \end{matrix} \right\}$$

అనన్వయాంకారము, ఉపమేయోపమాంకారము,  
దీనితో అలంకారసుధానిధి వ్యాతప్రతు లంతమొందు.  
చున్నవి.

(Foot notes continued)

సారసా దధతు శింగయం రసాసారయం

గజవత్తమా చసా

పద్మబంధ :

భాసలే పృతిభాసార రసాభాతా భతావిభా

భావితాత్మా భావాదే దేవ పభావత తే సభా

అయమవి పద్మబంధ :

సానన్త వర్తి జనగిత వివిత్త భూమా

మతంగ బంధురగతం మహనీయభాసా

సారోత్తరేణ వపుషా ప్రతిసంధిహంసా

సాతత్వసంగ యదునాథ జడాగతశ్రీ

ఖడ్గబంధ : యదావా -

విద్యారక్తమనాస్సుమస్త జనతాబస్మ స్పృహర్కస్థితో

దర్శావిష్కృత కామకార్తిజననం ధత్తేయశః కర్షణో

సత్వం నిర్జిత భద్రవాహ్నిజ మధుస్యన్ధేయతాస్యై

దేవస్యాచిరతో దమన సహతో రోషో గుణానస్పదే

చక్కశ్లోక : (?)

షోడశశ్చ పద్మబంధో యదా -

మహామహిమ రామశ్రీమన్నామ వ్యామకోమలం

మనోమన్యో మతా మతిమినుమిథ్యమ దాయకం

అష్టదళ పద్మబంధో యదా -

యాశ్రితా వాచనతయా యాతనచ్చేదనీ చ యా

యాచనీయా య యా మాయా స...సంస్తతాం శ్రియా

కర్ణికాయాం న్యసేదెకం బ్యేద్యే దిక్ష విదిక్ష చ

ప్రవేశ నిర్గమోదిక్ష కుర్యాదస్తదళాం బుజే

ఇక అలంకార సుధానిధియందు కావ్యసామగ్రి సంకయ నేటిల్లు పేరెంచితో పరికింపము —

### క వి - కా వ్య ము

శుభకృష్ణత్వాదులు వలె కావ్యము కూట హితా హిత ప్రస్థుతి నిష్పత్తి సంపాదకమునను పేదము వలె ప్రథమ సమ్మితముగాక ప్రియురాలి వలె ప్రీతి దాయకమై యున్నది.

అరతా... రావణాదీరాం దుర్వృత్తం నాశకరణం / రావణాదీరామపి కదా సాధు వృత్తం బయోవహం // అత్తాన్నయేవ కావ్యేన సారగృహ్యత దోషాః / హితాహితేష దోషైషు సుధియాం ప్యతిసంగ్మతే //

కావ్యా సమ్మతకృష్ణమను బాపః  
జాచ్యులు ప్రకటింపబడిరి,<sup>1</sup>

ఈ శ్లోకములు విశ్వేశ్వరుని చమత్కార చంద్రిక నుండి గ్రహించబడినవి. (R. 2679. Govt. Oriental Manuscripts Library Madras). ఈ గ్రంథము పృష్ఠత రచయితగిడే Ph. D. డిగ్రీకొఱకు పరిశోధించబడినది.

సవ్యవక్రకదంబ లాలసి విభవచా త్కృష్ణుడు సురభియా విశ్రామకణచక్రరంగవియతాకల్పయంతోద్ధృతహా / అన్యత్కృష్ణైః వావయత్రవశ దావద్యుగత త్కృష్ణగమో మూర్తాతానంతివిశేషవిదుషాయాతత్కృష్ణనోపమాః //

చక్కశ్లోకం / సమీపారభ్య త్పూతయన్మన్మద మమితార జ్యోత్స్నోత కృతినామ / సుప్రమ విశ్వరూప కవంతి తత్కృష్ణనామ చ / ప్రకటించెయితే /

పురః పురో లిఖేత్వానానత్ర త్రిలో విసరకృతాన్ / తుర్గాం చ / బ్రాహ్మయేషా ముచితః....."

### 1. కావ్యపృథకము 1. 2.

సద్యః పరనిర్వృతయే జ్ఞానసమ్మితయోప దేశయజే

కావ్య మోక్షాపి నాన్యమ కాన్యంకరణేన, అలం దిట్టి ఉపదేశప్రాప్తియు నున్నందున, కావ్యభక్తయము చేసి యనందించుదులను వేరక విచ్చి నట్లుంది.

యదావేతది విస్తృత లాభః పునరాభివృద్ధివాం / తథోపదేశ లాభః జనిత సాన్యదోషభావినాః //

శ్మతిస్సృష్టాదులు శ్రతిపాదితముగు సుపదేశము కట్టుకొషవమువలె నుండును. అది ఉపదేశము కావ్యమునందు ఉపాద్యమై, రచియింపై అనిరించ బడుటయేగాక అదానిని తినినాట ఉపకలుచున్నది.

కడు కౌపదీ వక్త్రైః సుపద్యైః కథించున / కావ్యోపవిష్టం కవిత్వై ర్లంబం బుంధ్య (?) ముద్రావివరణ //

కావ్యరచనమును తెలుసు హేతువులున్నవి. జన్మరః వచ్చిని శక్తి వలె అట్లు శాస్త్రులై లెక ఆటలువాత సేకరించిన హేతువులు.

కావ్యమేవ శత్రుః కవిత్వే స నివ నియమం పృథుః / శక్తి ద్విజ్ఞత్వైర్ల సామగ్రి సంపూర్ణ యస్య విద్యతే //

ఈస్వత్యంబిది యో కవిత్వో కావ్యబీజము. ఇది పూర్వజన్మ కృత కృష్ణకావ్యము. ఎ రటి విద్యా

1. "కరుంజుతిన్మ కరుంజుతి" అను తమిళభాష యం దలి శామితలో ఉభయమున్నది.

చూ పట్టగోదామి సాహిత్య చూదామి  
(Trivandrum Sanskrit Series

P. II)

తివివిది కృష్ణమోక్షాపి నాన్యంకరణేన వక్త్రైః లాభః  
యత్కావ్యైః పరనిర్వృతయే జ్ఞానసమ్మితయోప

2. చూ చక్కశ్లోకము వ్యా I. 6  
(Calcutta Sanskrit Series 1323).

కటుకొపభ వన్యాప్రమవిద్యా వ్యాధి నాశనం / అన్యధామృత వత్కావ్యో ముపదేశ గదావహం //

చూ. బామహుని కావ్యాలంకరము N. 3.

స్వామి కావ్య రకా వ్యక్తం కావ్యమ ప్యవభుంజతే / ఎక ప్రమాదిత మదవః పిబన్త కటు భోషణం //

భ్యానమున్నను యా కావ్యవిజము లేకున్న కావ్యోత్పత్తి కలుగదు.

శ్రీ కవిత్వము హామితీవల్లభ కావ్య సరిస్థియో /  
య నా విధా న్నరచిత కావ్యం శివవదానువో /

ఈ శక్తికి అలంకారికులు హామితీ యనెదను. ఈ పుకటిభు 'నిత్యాభినవజ్జ్వలములు గూర్చు నేర్పు' అని వారు నిర్వచించిరి

పూర్వం వచనోద్దేష కాలిని ప్రతిభా.

ఈ శక్తివలెనే పుష్పత్తియు కావ్యోత్పత్తియు ముఖ్యకారకారణము పుకటి కి పుష్పత్తి యా పియమితుని కితే సాయమొనర్చును.

పుష్పత్తియే శక్తికారకం గానను వర్తకే /

హామితీవల్లభము పుష్పవారము ॥

పుష్పత్తి లేక పాండిత్యము మూఱు విదములు లోక వృత్తాంతము, శాస్త్రవృత్తజ్ఞానము, అభ్యాసము లేక గురుసాన్నిధ్యమున అనవరతము కావ్యరచనమునకు ప్రయత్నించుట

పుష్పత్తిలోక వార్తక శాస్త్రకావ్యాద్యపేక్షం /

అభ్యాసం వచనోద్దేష కావ్యవ్యాసాం బలమృతా ॥

ముమ్మముచే యవ్యాసమును శక్తిపుష్పపులకేనమాన స్థాయిను నుంచెను

ఏమిరామగ్రహిణయమై చక్రించునిర్మల అలంకార సుధాసంధి అంతకుముందున్న మతిములన్నిటి కొక వివిధమును సమన్వితమును తెచ్చినట్లు గమనించవలెను. అలంకారికు లీ కావ్యసామగ్రిని గూర్చి కఠిన విదముల నుద్దేశించిరి. భామహుడు కావ్యరచనమునకు ప్రతిభయొక్క అవశ్యకతను దెలుపుచూ అది కొలదిమందియందే యుండుననివ్రాసెను. ఆ తరువాత పాండిత్యము, అనుభవజ్ఞానము మొదలగు వానినిగూడ నతడు కావ్యరచనా కారణములనుగా దెలిసెను. శక్తియు, నిర్దుష్టమయిన పాండిత్యము,

అనవరత కావ్యరచనాభ్యాసము లివన్నిటిని జేర్చి రుడి కావ్యోత్పత్తికి కారణముగా నిచ్చినను శక్తి లేకున్నను ప్రత ప్యయత్నాదులవేతను యెదో నొక విదమయిన కావ్యరచనము జరుగుననియు నభిప్రాయ పడెను. ఇట్లు రుడియందు పుకటిభ ప్రతిభయు యత్నములను మూటిని కావ్యకారణములుగా జూడవగును వామనుడు ప్రతిభను ప్రకృతి కలి సామగ్రియందొక వానినిగా నిచ్చినను గానిని కవిశక్తిజ్ఞముగా వర్ణించి యది లేచిన కావ్యోత్పత్తియే గలుగవనియు, అట్లు జరిగినను హాస్యాస్పద మగుననియు నుద్దేశించెను.

లక్ష్మణశక్తి మభియోగో వృద్ధసేవావేక్షణం ప్రతిభానం యదానం వాచ్యం

కావ్యాలంకారసూత్రము I. iii. il.

కవిత్వసంప్రతిభానం / I. iii. 13

కవిత్వార్థ్య విజం కవిత్వభిజం / అస్మాకాదాగత సంస్కారవిశేషః కల్పిత యస్మాద్విధా కావ్యం న నిష్పన్నం వా హాస్యాయతనం బవతి.

రుద్రుని ప్రకారము శక్తిపుష్పత్తిభ్యాసముల నమ్మే శనమే కావ్యరచనకు కారణము.

తస్మాదార నిరాసాత్పార గృహణాప్య చారుణః

కరణే /

ప్రతయమివం వ్యాన్రియతే శక్తి పుష్పత్తి భ్యాసః ॥

కావ్యాలంకారము I. 16

రుద్రునినుకరించిన మమ్మటానులు కావ్యగోళుకు శ్రీనిధికారణములు ప్రతిపాదించిరి. (శక్తి, పుష్పత్తి, అభ్యాసము) మన సుధానిధికారుడు అభ్యాసమును పుష్పత్తియందే యిమిడ్చి యొక మార్పును గలిగించెను.

'పుష్టా నవనదోద్దేష కాలిని' యను సుపగ సేద్య పుకటిభలక్షణము భక్తశాత్రుని కావ్య శాత్రుకము లోనిది. ఈగ్రంథ చునుపల్లము. పై ప్రతిభాలక్షణమునే అభినవ గోప్రాచార్యులు 'ప్రతిభా అపూర్వవస్తు నిర్మాణ కమా పుష్టా' అని వివరించిరి. అనంద

పవనాదాహ్యులును పులిలయొక్క అనుభూతికను బెలు  
వుచూ యతివృత్తమొంత పురాతనమయినను పృథివీ  
వలననే యు కౌగొత్తగో కన్పరచుచుండుననియు,  
దెనివలననే కామ్యభాగధేయును నిత్యాభినతవృత్తమనియు  
పృథివీదీనిరి.

తరిగి ప్రస్తుతమునకు వత్తము. చరాచరాత్మక  
మయిన పులులచమును పరికించుట కావ్యరచన కొక  
ప్రధానకారణము,

చరస్థిరానేక విధ లోకవృత్తాను వర్తిరి ।  
కావ్యస్థు నరణో లోకజ్ఞాన ముచ్చస్థిరతం కవేః॥

ఎంతటి కావ్యరచనాకీర్తియున్నను, యీలోకజ్ఞానము  
లేని కవి ముక్త్యశృంగునివలె లోకుల పరిహాసమున  
కాన్పడుచుండును.

అష్టాశ్ శోకవృత్తై య శ్వాస్త్ర కావ్య విద్యకృపాః  
యుశ్యశ్చ-గ వాశేషైర్బుష్పతే ముగ్ధసంసది॥

అనవరతము కావ్య పఠనమును ఆత్మావశ్యకము.

లోకశాస్త్ర విశేషజ్ఞః కామ్యనిర్మాణ కౌతుకీ  
కామ్యని కాళిదాసాదౌ నృతాతం పరిశీలయేత్ |

కపతి పిన్నులచనములతో (శాస్త్రోద్దహన పురాణకావ్యములతో) పరిచయముండవలయును ఎందువలననగా నోక్కొకజంతువునకు నడక లేదువేరుగా నున్న యీరచకల రీతులును వివిధముగానుండును.

అన్యాయము గలవారలను గతిరన్యాయమునఁబ్రయోగింపఁ  
బుద్ధివంతములను కలఁగియున్న గతిరన్యాయమునఁబ్రయోగింపఁ  
బుద్ధివంతములను కలఁగియున్న గతిరన్యాయమునఁబ్రయోగింపఁ  
బుద్ధివంతములను కలఁగియున్న గతిరన్యాయమునఁబ్రయోగింపఁ

సుధానిధి కాయడిట్లు కవికి ఉత్తమస్థానమునిచ్చుచూ,  
అదర్థము వేదపాఠమార్జ్యమును సూడ నిచ్చెను.

అచస్త మవ్యయం కవిం.  
కపిం కవీశా ము ఐమశ్రవస్తమం.  
విం సమాజ మతిథిం జనానాం.

ఈ కవచ స్పృహకర్తయగు బ్రహ్మకన్య మేన్మః ఈశావ  
మునే వ్యవహరించుచును పుత్రపౌత్రములను బ్రహ్మవతి  
గాక యీ కవచ చింతముల నవలములుగను, అచింతము  
లను చరములుగను మార్చకై మున్నందున యితని  
యందు బ్రహ్మకన్యను యాదికత గన్పించుచున్నది  
ఈసందర్భమున ద్వైత్యాలోకమునందలి యొకశ్లోకము  
గూడ వివరించినది.

భావానవేతనానపి బేతనవచ్చెత్తనా నవెతన వత్ /  
 వ్యవహారయతి యభిప్రాయం నీకవః కావ్యే  
 స్మృతిశ్చింతయా: 11

కావ్యశరీరము తప్పిపోవలయును అని నొక  
భౌతికచేయముతో బోల్చబడినది. ఈ కావ్యశరీర  
సామ్యముల మొదలు ద్వితీయమునకు ప్రతిపాదించ  
బడినది.

శట్టాత్మ విమాపద్మోపాః షి(శ్చ)త్రావి వదభోగుణాః |  
 శౌర్యాది వదలంకారాః హరగ్రైవాం గదాదిపత్మ్ ||  
 రసాదిభ్యం రాత్మైవేత్యేతియా కిం వ్యవసయః |

ఈ కావ్యసామగ్రి లోకసామగ్రిల సాదృశ్యము  
విద్యాసాధుని చే చక్కగా విశదీకరించబడినది 1

1. కవిసృష్టి పోషకసృష్టికన్నను అధికమనుభావము పొమ్మ  
టునియందును కాననగును.

నియతికృత నియమ రహితం  
 స్థానైక మయో మనస్య పరతంత్రం॥  
 నవరస బుచ్చిం నిర్మల  
 మానవతీ భారతీ కవేరయశః॥

1. ప్రపాపగుడియము. (బాలవనోరమాఁడెన్ పే 32)  
 శబ్దామృతామృతాఖ్యాతి జీవితం వ్యంగ్యదైవంఁ  
 కోరావ వచలంకారావ్రత స్తు రుపమాయః॥  
 శ్లేషాయో గుణావ్రత కౌతూహలం జవస్తతాః॥  
 అత్యేత్యుద్ధావమాస్తత్య స్తదేవా ఇవ రీతయః॥  
 కోభామాహార్యం ప్రాప్తా వృత్తయో వ్యతయోదా/  
 వదానుగుణ్య విశ్రాంతిశ్చమా శయ్యం నమ్యతా॥  
 రసోసాదే వ్యభేదాన్యుః పాకా పాకా ఇవ స్థితాః॥  
 /వఖ్యాతాలోకవదీయం సామగ్రి కావ్యసంపదః॥

భాగమునను బహుశావ్యవీజము లేకున్న కావో  
త్పన్నము.

శక్తి కలిగియున్నది. దీని పాపాత్మకతను కాపి సరిస్థితియూ,  
యమనూ విచారమునకును కార్యము శివవతామవి!

ఈనాటికి అలలుకాగిపోయి పులిక యనెదను. ఈ పులికభయ 'నిద్రాభిసవజ్జ్వమును గూర్చు నేర్పు' అని వ్రాసు నిర్వచించిరి

పూర్వార్థమునందున్నది శాలివర్హము.

ఈ శక్తినిలై వృక్షత్రియు కావ్యోత్పత్తియు ముఖ్యకారకములు. పూర్వం కి వృక్షత్రి నదా ప్రియమిత్యుని పదే సాయమైరహ్యమ.

ప్రభుత్వం ద్వారా సమగ్రంగా కను వర్తతే!  
 సామాజిక సేవలను అందించే వ్యవస్థలు ఏర్పడాలి!!

వ్యవస్థాత్మిక లేక పౌరస్థాయి మూడు విధములు లోక  
వ్యవస్థాత్మకము, శాస్త్రవ్యవస్థాత్మకము, ఆధ్యానము లేక  
గురుసాన్నిధ్యమున జనచరితము కావ్యరచనమునకు  
ప్రచుల్పించుట

వృద్ధులైక చాత్ర శాస్త్రసాహిత్యపేక్షకుం॥  
 కుష్ఠాః సతతేషిక నావ్యర్థానాం చ సమ్మతా॥

ముమ్మారుదీ యశ్వరముల శక్తిపుష్పత్తులతోనమాన  
స్థాయినుండియె

పదోమూర్తి సేవ మున్నే చచ్చిపోయినపుడు అలం  
కార సుధానాథి ఆతడునుంచున్న మతిములన్నిటి  
కొక చీదనుము సమాధానమును తెచ్చినట్లు గమ  
నించినది. అలంకారికు లీ కావ్యసామగ్రిని  
గూర్చి తిరిగి విచక్షణ నుద్దేశించిరి. భావమగుడు  
కావ్యరచనమునకు ప్రతిభయొక్క అవశ్యకతను దెలు  
పుచూ అది కొలదిమందయందే యుండునివ్రాసెను.  
ఆ తరువాత పాండిత్యము, అనుభవజ్ఞానము మొద  
లగు వానినిగూడనతడు కావ్యరచనా కారణములనుగా  
దెలిసెను. శక్తియు, నిర్దుష్టమయిన పాండిత్యము.

అనవరత కావ్యరచనాభ్యాసము లివన్నిటని జేర్చి  
 వ్రుడి కావ్యోత్పత్తికి కారణముగా నిచ్చినను శక్తి  
 లేకున్నను ప్రత పయత్నాదులవేతను యెదో నొక  
 విధమయిన కావ్యరచనము జరుగుననియు నభిప్రాయ  
 పడెను. ఇట్లు రచియిండు పరితిష్ఠ ప్రతీతము యత్న  
 ములను చూచిని కావ్యకారణములుగా జూడంగనను  
 వాచునుడు ప్రతిభను ప్రవర్ణి కని సామగ్రియందొక  
 చానిగా నిచ్చినను గానిని కవిశ్రద్ధాముగా వర్ణించి  
 యది లేనిదే కావ్యోత్పత్తియే గలుగదనియు, అట్లు జరిగి  
 నను హాస్యాస్పద మగుననియు నుద్దేశించెను.

అక్షరజ్ఞత్వ మభియోగో వృద్ధసేవావేశణం ప్రతి  
భాస మవధానం వ సేత్తుం

కొవ్వొలు కారపూతము I. iii. il.

కవిత్వనిశ్చయ ప్రతిభానం / I. iii. 16

కవిత్వస్య 'విజయం కవిత్వవిజయం / జ్ఞానాచారగత  
సంస్కారవశిషః కల్పితే యస్తాప్యీనా కావ్యం న  
నిష్పన్నం వా హాస్యాయతనం భవతి.

రుద్రటుని ప్రకారము శక్తివృత్తుత్త్యభ్యాసముల సమ్మే  
ళనమే కావ్యరచనకు కారణము.

తస్మాదేవ నిరాసత్వార్ గృహణాచ్చ చారుణః  
కరణే /

ప్రతియమినం వ్యాప్తియతే శక్తి ద్వ్యుత్పత్తి ర్భావః॥  
కావ్యాంకరము I. 16

మద్యభజనను వరించు మమ్ముటావల కాన్పినగుతు  
 శ్రీనివాకారణమును ప్రతిపాదించిరి. (కర్త, పృష్ఠపత్రి,  
 అభ్యాసము) మన సుధానిధి కారుడు అభ్యాసమను  
 వ్యత్యక్తి మంచేయమిచ్చి యొక మాధును గలిగించెను.

‘పూజ్ఞా నవనవోన్మేష శాలినీ’ యు. సువర్ణ  
 సిద్ధ పరిభాషాక్షణము భేషితాతుని కావ్య కౌశుకము  
 లోనిది. ఈ గ్రంథ మనుపరిబ్రమము. పై ప్రతిభాక్షణ  
 మునే అభినవ గోప్రాచార్యులు ‘ప్రభా అభూర్వంశస్థు  
 నిర్వాణ వమూ పూజ్ఞా’ అని వివరించిరి. ఆనంద

పద్మనాభాద్వైతము పునఃపరిమోక్ష శ్రుతశ్చతతము దైతు  
పుమా యితిపృథ్విమంత పూతానమయనను ప్యతిభ  
పరమసే యు కౌగిలిగ్రీవా కస్పరిమమండుననము  
చినిమలనసే కావ్యభాగధేయము నిర్వాభినవత్ప్రసనియు

తరిగి ప్రస్తుతమునకు వత్తము. చరాచరాత్మక  
మయిన పుటించమును పరికించుట కావ్యరచన కొక  
ప్రధానకారణము,

చరస్థిరానేక విధ తోకచ్ఛక్తాను వర్తిరి ।

కావ్యస్య కరణో లోకజ్ఞాన ముచ్ఛ్చరితం కవేః॥

ఎంతటి కావ్యంచనాకీక్రియున్నను, యీలోకజ్ఞానము  
లేని కవి ఋక్యైక్యంబనివలె లోకుల పరిహాసమున  
కాన్పడుచుండును.

అష్టాన శోకవృత్తై య త్కాస్త నావ్య విద్యకృపా/ బుశ్యశ్చ-గ ఇవాశేషైర్బుష్యతే ముగ్ధసంసది॥

అనభరతము కావ్య పఠనమును అత్మావశ్యకము.

లోకశాస్త్ర విశేషజ్ఞః కావ్యనిర్మాణ కొత్తః।  
కావ్యాని కాళిదాసాదే న్నతతం పరశీలయేత్॥

కపతి వినోదంచరములతో (శాస్త్రోత్సాహ పురాణావ్య-  
ములతో) పరిచయముండవలయును ఎందువల-  
ననగా నొక్కొక్కజంటపునకః నదిక వెరువెరుగా  
నున్న ట్లు యారవల రీతులును వివిధముగానుండును.

అన్యాయాగతవశ్యస్య గతిరన్యాయాభిప్రాయాః  
మన్వన్తస్య కవాలస్య గతీరన్యాయాహవ్యవహరః॥  
లోకశాస్త్రపురాణానాం రీతయోహి ధృఢకృతాన్తకా  
రీతిరన్యేవ కాన్యానాం లోకోత్తరమవస్థాశాం॥

సుధానిధి కాచుడిల్లు కవికి ఉత్తమస్థానమునిచ్చుచూ,  
తదర్థము వేదప్రామాణ్యమును సూడ నిచ్చెను.

అరవై మువ్వయ్యం కవిం.  
కవిం కవీశా ము సమశ్రవస్తమం.  
విం స్వమాజ మతిథిం జనానాం.

ఈకవ మృదుకర్తయగు బ్రహ్మగన్న మేన్న ఈవా మునె ద్వ్యనికాదుడును పృతిపాదుచును బ్రహ్మవతి గాక యా కవేరి చరిముల నచరములుగను, అచరిము లను చరములుగను మార్చకత్తి ముచ్చందున యితని యందు బ్రహ్మగన్నను యాదికృతి గన్పొందుచున్నది ఈసందర్భమున ద్వ్యన్యాయోకమునందలి యొకశ్లోకము గూడ వివరబడినది.

భావానచేతనానపి చేతనవచ్చెతి నా నచేతన వత్ /  
వ్యవహారయతి యభేచ్ఛు సుకవిః కావ్యే  
స్మృతితయా<sup>1</sup>

కావ్యశరీరము తప్పిపోవలయునుమొలక నొక  
భౌతికరేణుముతో వోల్పుబడినది. ఈ కావ్యశరీర  
సామ్యముల మొదలు ధ్వనికాదునీచే ప్రతిపాదించ  
బడినది.

శబ్దార్థ విమర్శద్వైపా చి(శ్చి)త్రాచి వదనోగుణాః॥  
శౌర్యాచి వదలంకారాః హరగ్రైవాం గదాదివత్॥  
రసాదిశ్చిని రాత్రివైశ్యాయా కిం వ్యవస్థయా॥

ఈ కావ్యసామగ్రి లోకసామగ్రిల సాదృశ్యము  
విద్యాసాధుని చేత చక్కగా వివరింపబడింది <sup>1</sup>

1. కవిస్సృష్టి విశ్వసృష్టికన్నను అధికమనుభావము వచ్చు టునియందును కాననగును.

నియతికృత నియమ రహితం

స్వస్తి మమీ మరణ్య పరతంత్రాః

నవరస యచిరాం నిర్మితం

మాద పుటి భారతి కవేర్షయః॥

1. ప్రజాపరుద్రీయము. (బాలమనోరమాపైస్ పే 32)

శబ్దానౌ మూర్తిరాజ్యాతో జీవితం వ్యంగ్యవైభవం  
సోరాచి వదలంకారాన్త్రుత స్మృయపమాదయః॥

ప్రహువయో గుణాన్తత కౌర్యాదయ ఇవస్థితాః ।  
అత్యేకత్వావహసత్సృ న్మదావా ఇవ రీతయః ॥  
శోభామహూర్యకం ప్రాప్తా వత్తయో వత్తయోయ దా ।  
వదానుగుణ్య విశ్రాన్తిశ్చమ శయ్యేవ సమ్యతా ॥  
రసానోద పృథేదాన్యుః పావా పావా ఇవ స్థితాః ।  
ప్రఖ్యాతాదోకవనియం సామగ్రి శ్యానంపదః ॥



దేవుడు మును

కావ్యదోషములను చర్చించు వాగము మన  
కుమార్తెముకానిది విచారకరము. ద్వితియోన్మేషముని  
సహజంకారములకు సాధారణ లక్షణములనిచ్చుచూ  
దోషమును 'మఖ్యార్థవాహితీ' అని, అనిగా రన  
పోషణ సేరోధమని నిర్దేశించెను.

మొఖ్యార్థి వ్యాహతిర్దేహ రస ముఖ్యస్త  
దాశయాన్ : 1

దోష మెత్తలేకనుయినను సుందరమయిన శరీరమునోఁ బొల్చిమచ్చ యెట్లు దుచ్చగముగునట్లు జేయునో, అట్టి నిదయు కావ్య సౌందర్యమును పాడు జయును.

శ్రీమద్భగవద్గీతా : చిట్టాచార్యుల వ్యాఖ్య  
సూత్రము : 1

నా బుగ్గ నిభములయిన వోషములను మన  
గ్రంథకర్త చిహ్నమివ్వెను యీ సుందర్యయిన హాస్యా  
వికముగా హాస్యమబడినది.

తొమ్మిది సంస్కారాది శాస్త్రములు: (పతితూల  
వృత్తాంతములకు) (వ్య) గతదోష: సుతరము  
అనునది సంగతి: వ్యవహారము భావనాం  
శబ్దములైనయొక (రస) దోషము

ఈ సోషల్ సేవిలోని చిన్న చురుకైన వ్యక్తుల  
మధ్య నా నాకున్న ముగించుకున్న చురుకు  
కల ముగించు నా నాకున్న తలము.

గు ని ము.

దసవ్వని మతానుయాయి అయినందున మన

1. మా ముచ్చటలు VI. 1.

ముఖ్యార్థ వ్యాపారార్థి యోగం రసశృంగారము  
దాశరథీదాసాచార్యులు

2. చూ. దంకి. I. 7.

తనల్ని మఱి నాపేక్ష్యం కావ్యేదుష్టం కథంచన /  
 స్వాప్యపుష్పం దరమపి స్మిత్రైతైకేన దుర్మగం //

గ్రంథికారుడును కావ్యశరీర సామ్యము నామో  
దించెను.

శబ్దార్థా దేహవస్త్రేషాః చి (శ్రి) త్రాచి వదధో  
గుణాః

శౌచ్యని వచనంకారా హార గ్రైవాంగదాది  
వత్॥ ౨

భౌతికదోషమును శౌర్యానుబంధము లెద్దానైనను గలదుతో  
నట్లే యీ కాన్యగుణములును కావ్యోత్పత్తియైన రసము  
నకు సంబంధించినవి.

శౌర్యవయ ఇవాత్మాపం యే ధర్మా అంగినః  
రసం'

ఉత్తరమున నియతయసే గుహా నిలన్ //

$$\mathbb{Y} \qquad \mathbb{X} \qquad \mathbb{X}'$$

నమస్తి నిశ్చయిత్కర్తం సమవాయా ద్రసం  
గుణాః!

శౌంధ్రుడు బ్రహ్మదాసున కరలేమ శరీరణాం  
ఈ సుచర్చమున ఉచ్చతుని మఱుఖండనము చేయ  
బడినది. ఉచ్చతుడు గుణాలంకారములు రెండును  
కావ్యముతో ననువాయ సంబంధము గలవియని దుర  
భిప్రాయమయినది.

మమ్మీలునునురించి మర నుదానిధిశారుడును  
 మూడునానెనే యంగీకరించెను—మాభిర్ము,  
 ఓజస్వి, ప్రసాదము. అంతగాక మమ్మీలునెలెనే  
 యిరుడును నామని శక్తాద్ధనముల నన్నింటిని  
 వివరించెను. <sup>2</sup> కొన్నింటిని పైమూడు గుణముల  
 నంతర్వహించుచేసెను. కొన్నిగుణములను దోషాగావ

1. చూ. మమ్మటుడు—

యే రసస్యాంగినోధర్యాశ్చార్యాదయఇవాత్మనః/  
ఉత్కర హేతవసేస్సురచల సితయోగుణాః॥.

2. ఇచట మన గ్రంథకర్త చాలావఱకు మమ్మటుని వచనములను స్వీకరించెను.

చూ. కావ్యప్రకాశము.

ముఖని నిరూపించెను. మఱికోన్నింటిని గుణములే  
కావనియు అంతేగాక యవి దోషములుగాగూడ పరి  
గణింపబడుననియు జూపించెను.

అన్యే యే వామచామ్యుక్తా అత్రవానర్భవంతితే  
అనన్తర్భావినో దోషత్యాగాద్దోషాశ్చ సంశితాః॥

పై నూడు గుణములనుమాత్రమే అంగీకరించుట  
యందు భట్టగోపాలుని సాహిత్య చూడమణిగూడ  
ప్ర: కాదు. సీకికొనబడినది.

త్రైగుణ్యమే దవలంబ్య గుణాస్తరాణా  
ముక్తిర్తి మూల ముచక్రిష్ణ వైశ్యహవః ।  
అస్మా కమ స్వర్గ రహం కలయన్మఖిఖాం  
లోకాంతం స్ఫురతి కావ్యమయే శరణే॥

ద్వింశతి సంవత్సరకాల వాచనోన్మత దశగుణానంగీ  
కారి ధ్వజగా హుధిహిత గుణనియత మూత్రం  
స్త్రిపృథ్వి సుభగని మత సాధర్మ్యవ్యంజనైవ

(Foot Notes Continued)

బహుశానుమి పదనామక పదపద్ధాన  
 మావాణ్ణా యస్యేషః, యస్మాదోహవోహాకృమి యావ  
 స్సేషాధిః, యావ వికళుత్సర, లకణోదారతా, యస్యేషో  
 మిశ్రితః కైరేణాతా, నమరాభిః, సేనా స్యాత్పద్య  
 ర్థావః, మృగకో సదశురహాపరి మాహాశ్మయ వర్ణా  
 సూర్యసూర్య, సూర్య సూర్య వ్యవస్థాపితా, మార్గా  
 భేదరూపా సూర్య సూర్యవ్యవస్థాపితాః।

ಅಜಂಕಾರ ಸುದಾನಿಡಿ—

బసూనాచానా... చవచ్చుదానాం బాసనాఘటకః॥  
 శైషన్య మాచారోహవరోహకాగమ రూపభాక్॥  
 వ్యసాద ఓం సా నిగత్యైతిత్యాత్యాఘట దారతా॥  
 వైకట్య లవణహస్తైః ప్రిత్యజన్యనర్భవద్యోమి॥  
 అత్తవ్యక్తిః సగూదావృ కథం చిన్నాతి రిచ్చతే॥  
 సమతా కామి దోషస్యా స్వారోభేదః సగూదాబిణి॥

ప్రశంసితం. 1

సుఖానిధికారుడీ గుణముల నిర్వచనములందు  
మమ్ముటనే ఆదర్శముగా నుంచినట్లు గమనార్హము.  
మాధుర్యలక్షణ మిట్లున్నది—

జననధిక్వత్వం మూఢుర్యం శృంగారేశ్రావయన్  
మన్

కనుకనే ప్రపంచభే తచ్చాస్తే చాతి శయాన్వితం

చూ. చుమ్మరుని నిర్వచనము —

అష్టాదశకర్తవ్యమాదుర్భంశంగారేద్రుతకారణం  
కరుణతోవిప్రలంభే తిచ్చాగ్రే చాతి శయాన్వితం

మామిదర్శనాః హృదయమున కరిగించుగణము, ఇవి శృంగారరసమునం దధికముగా నుండును. క్రమముగా కవి సోమకవి, సోమనాథకవి, లెక్కనాథకవి, చున్నది. సుధానిధికారుడీ రసకర్తమమనందు ఆనందవర్ణనామెనగుపులతో నేకభవింపక (వారిక్రమము— సంభోగము, విశ్రంభము, కరుణము) మమృతువే యనునరించెను.

ఓజోగుణము దీప్తివిజేకూర్చి తద్వారాహృదయ వికారమును కలిగించును. ఇది ఏర భీభత్స రౌద్రము అందు క్రమముగా నాధిక్యమును బొందును.

దీక్షో వేష్ట్యాః పుష్కర కంఠం నమదాహ్నుతమ్  
 దీగ్గీనశ్చ రాజ్యేషు కషేష్టైః ప్రకరణైః॥

1. ద్వితీయమును మన సుధాసిద్ధియందును ( 5  
శబ్దమును కుమారస్వామియొక్క ప్రవాహదర్శయ వ్యాఖ్యా  
నమునందును (15 శ) తిప్పణుపాలని కావ్యాలంకార  
సూత్ర వ్యాఖ్యమింటను (16. శ) పేర్కొనబడినందున  
తద్గ్రంథకర్తలందరికిని యీతడు ముందే యుండియుండ  
వలయును కాన శ్రీ పి. వి కాణే యితని కాలమును  
క్రీ. శ. 1750 గా నిర్ణయింపవలయును. చూ.  
History of Sanskrit Poetics (1961)  
P. 412.

చూ మమ్ముటుడు.

దేవ్యత్తు ఎన్నతేరైతు రోజో పరరసస్థతిః॥

చిరశ్చ చిర రసయో రప్యభిక్యంకమేతత్॥

ఈ రసక్రమమునందును మన గ్రంథకారుడు మమ్ము  
టునే యనుసరించి ఆనందవర్ధనాభి నవగుప్తుచిచ్చిన  
అద్భుతరసమునకు పర్యాయముగా బీభత్సునిచ్చెను.  
విద్యార్థునివలె ఓజోగుణము భయానకరసము దధిక  
మయ్యు ప్రతిపాదించెను.

కావ్యప్రకాశక్ ప్రకారేణ ఓజసోత్రయవృత్తిశ్శం  
పతిపాద్యో విద్యార్థర ప్రతీతానిత క్రమేణ మగ్న  
సూక్ష్మత్తి స్వభావో భయానకేవ విభానోన్య  
దీప్తస్య ఓజః పరాంకాష్టా మధితిభృతితి పృతి  
పాదయతి.

కించిస్సగ్న మనోవృత్తి స్వభావోసి శయానకే॥

దీప్తస్య చిభాప్యస్యలజ్యజః ప్రకాశకం॥

మౌనవిదయః ప్రసాదగుణము శుష్కేంద్రము నం  
దగ్ని వ్యాపించినట్లు చిత్తమున శీఘ్రముగ పగ్న  
కించును.

యశ్చిత్తంవ్యక్తుతే హ్నయకషేంద్రసమివానలః॥

స ప్రసాదో గుణస్వర్ణ సప్రసాదరణ స్థితిః॥

చూ మమ్ముటుడు, అనందవర్ధనుడు—

శుష్కేంద్రనాగ్ని వత్స్య చ్చ జలవత్పూసైవ యః॥

వ్యాప్తోత్పన్నప్రసాదోస్తా సర్వత్యవిలాశాస్థితిః॥

కావ్యప్రకాశము VIII 70

సమర్పకశ్చ్యం కావ్యాయై సర్వరసాన్ ప్రతి॥

స ప్రసాదో గుణోజ్జ్వల స్వర్ణ సాధారణ క్రియః॥

ద్యన్యాలోకము (చౌఖం ముద్రణము).

పే. 86

అదనంతర మీ గుణముల కనుగుణమయిన  
అక్షరములు, ఆయా గుణములకు తగినట్లు వాని  
మార్పు చర్చించబడినవి. గుణసంఘటనల మధ్యగల  
సంబంధ విషయమై మనగ్రంథకారుడు ధ్వనికారుని  
వలెనే వక్త్రవాచ్యాదుల బైచిత్త్యమే సమమనకు  
నియామకహేతువని నిరూపించెను

గుణ స్వఃఘటనా చైకం, తత్త్వమిత్వాద్రియేత చేతే॥

హేతవ స్తస్మియమనే రసా వాచ్యాదయో యథా॥

గుణాధీనా సంఘటన శ్శస్మిన్ పతే రసాదయః॥

రచనాయాం నిఘ్నారః తదా వాచ్యాదయో నహి॥

యథాకవేర్నిరసత్వే వక్త్రుః తద్యధితస్య చ॥

రచనాయాం కామదారః పరసత్వే తయో ర్న సః॥

రచనా పరతంత్రత్వే గుణానాం స్వీకృతే నతి॥

వక్త్ర వాచ్య పృబంధానాం బైచిత్వాద్రిచనా భవేత్॥

ప్రాతికాత్వేన వర్ణానాం దోషోస్తి న తదావేత్॥

అలంకారము 1

కావ్యశ్రీర సాదృశ్యమున కావ్యాలంకారములు.

హారకేయూరాదులతో బోల్చబడినవి.

యేక్యంగభూత శబ్దారద్యాకా తం సప్రమేకదా॥

అలంకారస్వరూపకారా హారాద్యా ఇవ తే ఘనః॥2

1. అలంకారవర్గమై నిర్మితమయిన యాత్మత్వియోన్మేషమున.  
మొదట అలంకారగణకాదీక వివృత భట్టగోపాలుని  
సాహిత్యమాదామణియందలి కొంతభాగము నిమ్మల అశ్వ  
ర్యకరము, ఈ భాగమున అలంకారసామాన్య లక్షణమును,  
తద్వేదములును యివ్వబడినవి. ఆ గ్రంథభాగ విలునంది—  
క్రమప్రాప్తం తృతీయకావ్యం లక్షయతి. అస్మిన్  
(వనం గోపాలస్యామినః పద్యాని కాని (చ) న లిఖ్యంతే

అథ శబ్దైక విషయానలంకారాన్ ప్రపత్కహే॥

యావతః ప్రామాణికావాక్యా న్యంతేషణ చిరస్తనాః॥

తక్రాపి యమకాదీనామన్యస్త రసనంపదారి॥

కావ్యాంగ గదుభూతత్వా ద్విజ్ఞాత్య ముపవర్గతే॥

కో నామ రసికో లోకే లావణ్యామృత వర్షితే॥

కపోలఫలకే తవ్యాః కుర్యా దేరంధ కండలం॥

వదన్తి శ్చందాంతాన్ అమానస్యే మనీషిణః॥

పరిమృత్తి సహిష్ణూన్వా న తే శబ్దైక భాగినః॥

త చ వక్రొక్త్యనుపాసా యమకం శేష ఇత్యపి॥

చిత్రం చ పంచమ స్తయోస్త్వాఖ్యానః పునరుక్తవాన్॥

2. చూ కావ్యప్రకాశము.

ఇహస్మ్యుక్త్యధి తం సంతం మోగంద్వారేణ జాతువేత్॥

హరాదినదిలంకా కాస్మైను ప్రాసే పమాదయః॥

ధ్వన్యాలోకము II 28

అలంకారానాం నవ్యాసా మలంకారత్వసారసం॥

అలంకారములు శబ్దార్థమయమున కావ్యదేహమున కుత్కర్ష గల్గించునూ, తద్వారా కావ్యాత్మయైన రసమునుగూడ నుపస్కరించుచున్నందున నివి రసముతో సంయోగ సంబంధమును గలిగియున్నవి, కాని గుణములు రసము (ఆత్మ) నందే యున్నందున వానిది సమవాయ సంబంధము,

సంయోగవృత్త్యలంకార శబ్దార్థ విషయా రసం॥

కదాబిడుపకర్యన్తి హావాన్తా ఇవ దేహగాః॥

తృతీయోన్మేషమునందు మొదటి భాగము మాత్రమే మన వ్రాత పతులం దుపలబ్ధమగుచున్నది. ఈ యున్మేషమంతయు నలంకారచర్చకే నిర్ణీతమయినట్లున్నది

కానీ, తృతీయభేదమయిన చిక్కకావ్యము లేక ఆధమకావ్యముక్రింద నీ యలంకారములు చర్చించబడినవి ఈ చిక్కకావ్యమున వ్యంగ్యార్థము సమ్యగ్యుక్తముగాదు,

తస్మాన్మృత్యుశ్రేణీలంకార పాదాన్మే కావ్యవిష్యతే॥

చిత్ర శబ్దార్థ విషయపదమం చిత్రవిష్యతే॥<sup>1</sup>

చిత్రకావ్యము ద్వీవిధము—శబ్దచిత్రము, అర్థచిత్రము, వీట్లీక్రింద శబ్దాలంకారములు, అర్థాలంకారములు చర్చించబడినవి శబ్దాలంకారములారు - వక్ర్యక్తి, అనుపాదము, యమకము, శ్లేష, చిత్రము, పునరుక్త పదాభాసము ఈ అలంకారచర్చ యంతయు కావ్య పౌరాణమునందువలెనే యున్నది. అర్థాలంకారము లలో ఉపయోగపడవలంకార చర్చతో వ్రాతపూతులన్నియు ముగియుచున్నవి.

### ర స ము

ద్వితీయోన్మేషమునందనలక్ష్య క్రమధ్వని భేదములలో రసము చర్చించబడినది. రసమొక అలంకారము

#### 1. చూ. మమృతుడు, I. 5.

శబ్దచిత్రంవాచ్యచిత్రమవ్యంగ్యంత్యవరం స్వృతం॥  
కావ్యస్యాత్మా రసో యస్మాదాత్మ ధర్మాశ్చ తేయతః॥

కికమయిన అనందానభూతి హృదయమును చొచ్చుకొని కౌగలించినట్లే రసానుభవముండును.

హృదయంపమావిశ్లేప నశ్యాంగీణమివ శాథమా

లింగన్,

సర్వమివా న్యత్తిరయ న్మతిలోక చమత్క్రియాకారీ॥

సర్వవిధముల యీ రసానుభవము బ్రహ్మ నంద సబ్రహ్మచారి అను అభివచనపుల వచనమును మమ్ముఁ నలెనే మన గ్రూథకారుడును అమోద్గించెను.

అనుభావమన్నేవ పరివ్రజ్యోన్వాదైక నియతమానందం॥

అలంకార దగ్గరపితి లభితా తాత్పర్యలక్షణా పదపీ॥

అనధికత నిర్వకలృకనరణి వనను మాప్రాతః॥

స్వాద శృంగారాది ర్నిచ కార్యేనైవ చ జ్ఞాప్యః॥

ఇత్యభినవి గుప్తోక్తం రసస్య లక్షణ ముదీరితం నశ్యాం॥<sup>1</sup>

ఆభినవిస్త్రుల రసద్వంద మతము ఏమిలించుచును, అంతః పూర్వము రసపూత్రమును వ్యాఖ్యానించిన వాదములనన్నిటిని సంక్షిప్తముగా వివరించెను.

ఈ రసము కావ్యాత్మ అయినందున గుణాలంకారాది కావ్యాలంకారములన్నియు దీని స్వాధీనమునందుండును.

దోషా గుణా అలంకారా న్యర్థ్యేపి రసగోచరాః॥

కావ్యస్యాత్మా రసో యస్మాదాత్మ ధర్మాశ్చ తేయతః॥

అందుచేతనే రసమును 'మూల్యాత్మ'మని దోష నివృత్తిచనమందగిరి

మల్యోర్ధవ్యాపాతి రోషో నిరోముఖ్యస్త దా కమ్యుక్త్

విభాదాననబావాది సామ్యగిదే రసము గన్గి

భూతమైనందున అభిధానలక్షణాతాత్పర్యాదులతో ద్విధికి సంబంధములేదు.

1. మ మృతుడు (Calcutta Sanskrit Series-6. P. 113-14)

హృదయమివ ప్రచికన్ నశ్యాంగీణ మివాలింగన్ సర్వమివ తిరోదధత్ స్వాదమివానభయన్మతిలోక చమత్క్రియాకారీ శృంగారాదికో రసః॥

పితృదామ తదిదం రసాత్మకం స్వంగమేవ  
వస్త్యభిలం

స్వప్నైరీషి నాభిధేయం వైవ లక్ష్యం న తత్వ  
రక్ష్యమపి॥

దశభావాదులు స్వకృతవాచ్యము లయిన దోషముగను  
వ్యవహారిస్థాయిభావానాం శబ్దవాద్యారయోగసదోషాః

రస సంఖ్యావిషయమై మమ్ములునివలెనై మన  
గ్రంథకారుడును ఒక మోటురకవు సమాదానమును  
గ్రహింపబడినది 1 నిర్వేదము స్థాయిభావముగాగల  
కావ్యరసము వ్యక్తకావ్యము సంపదదనియు శృంగార  
కావ్యముసమాఖ్యమే కన్పించుననియు వీరియద్వైతము.

శృంగారహాస్య వీరాద్భుత బీభత్సవయానక చౌదాః  
కవనశ్రేణి రసాశ్రయ వస్తువిధౌ వాక్యవిధివదిష్టం॥

\* \* \*

నాభ్యావస్థాత్ర అనర్పి ర్వేద స్థాయి భావమిహాస్తం॥  
నమ మహారంగిరవైమునిభిశ్చ వక్షా రం సంయాహా.  
దశోక మమ్ములు ననుసరించి మధానిధి కారుడును  
శాంతిరస స్థాయిభావముయిన నిర్వేదమభినవా యోగ్య  
మనియు, దృశ్యకావ్యమున దీనికి అవకాశము లేద  
మేయు తలచెను.

సంపదా పాటకాదావభినయవర్తని శాస్త్ర భారశిమిర్పిషి  
ధాతే తస్య నమస్త వ్యాపాంశులయ రూపస్యాభిసయా  
యోగ్యత్వాత్.

ఈ ఉండర్బ్రముక శాస్త్రరము పెవివిధాభిప్రాయముల  
నెప్పు నొక భాగము ధనుసన గ్రంథమునుండి గ్రహించ  
బడినది. ఇంతెవాక ధనిమనసనరించి మధానిధి  
కారుడును మధానిధి వస్తువలె రసము కావ్యము  
కావనియు, శృంగార దయావీరములనియు నభిప్రాయ  
పడెను.

మఱియొకచో రసస్వరూపము (వివిధభేదము  
లతో) నటరాజుతో సోల్పబడినది.

1. చూ. హ్యగర్ కె. రామచంద్రాని Number of  
Rasas, Adyar 1940. P.

మమిమాధి మిమనైన పురాం రిపుణాన్మరయంతి  
కరుణాయుద్ధాః  
హసతా హస్యాకృతివా దిగంబరేణాంతరంబరాశ్రయణాః॥  
అభయార్థమ భయభాషా పరిహరణాలోకలోచన పదాని॥  
హృదయ గుహామధివసతా బీభత్సనాస్థినర కపాలిన్మృతా॥

దుర్దేహా కరోల్లసిక శూలేనాద్భుత రసైకనిలయేన॥  
రసరూపేణ సదేన పృథాశిత్యపి రసేషు కా విమతః॥  
రసరూపో నటః పరమేశ్వరః॥ తేన నవరసాశ్చ స్వరూపేణ॥  
ప్రతిపాదితాః॥ అస్మాకత్ర వెమత్వ మనుపపన్నం॥ 1

ఇట్లన్ని రసములను సమానస్థాయి యందుంచి  
నందున శృంగార రసమును రసరాజమని యన్న  
భోజుని మతమును మన గ్రంథకార డనుమతింప  
లేదు. ఇచట అవతారికగా నివ్వబడిన చిన్నగవ్య  
మాను చుటెను భోజుని మతమును వ్యసముజేయు  
నాగా శ్లోకం 2. ప్రాత్రశతలలొ తివ్యగాన స్తవి.  
ఇచట మధానిధి కారుడు భోజుని సూతనమతమును  
సమ్యగవగాహనము చేసికొన్నట్లులేదు 1

ఏవం పరికరకాలినం భోజ శృంగారమేకమేవ వత్సపాద.  
యదిత్యాహ—

నటయక్షవచస్పద్యక హస్యాదిషు హాస్యమున్నయన(?)

సతాం

రసమేవ మహాభా శృంగారం రసికభావ శృంగరగతం॥  
ఏతదపచితమితి హాస్యాదీనామపి ప్రమాణోక్తత్వం-  
ప్రతిపాదయతి.

1. క. శాంతము. ఖ. శృంగారము గ. వీరము.  
మ. తౌద్రము విశ్వేశ్వర కవచప్రద్రుడును 'చంద్రాకార  
సంద్యక'యం దిట్టె రసరూపమును శివరూపముతో  
పోల్చినది, ఇచట రససంఖ్యను ప్రతిపాదించుటయే  
పృథానోద్దేశము. (చూ చమత్కారచంద్రిక R. 679  
మనఃశురీ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం, మద్రాసు-5)  
శివోంస ౨౭ చాక్ర స్పృశ్యం భావకపత్రమైః ॥  
న చేల్లో కేవ కాశాయ కథమస్మాప్త మూర్తితా॥
- 2 భోజుని మతమునుగూర్చి సువిశుభచర్చకై చూ,  
Bhoja's Srngaraprakasa by Dr-  
V. Raghavan. (1963).

ఈ సందర్భమున నవరసములను తత్తద్విభావాది సామగ్రియు వివరింపబడినవి. ఇందలి రసచర్చ మమ్మీటకావ్యప్రకాశమున కంటె నెక్కువ విపులముగా నున్నది.

ఈరస భావాదులు (ఆనౌచిత్యకారణముచే) నమ్మక పరిపుష్టములుగాకున్న అవి సరిగా పృతి భాసములుగా రసాభాసములు, భావాభాసములగును.

జెచిత్త వర్జితా యే రసాశ్చ తే తదాభాసాః॥<sup>1</sup>

మన గ్రంథకారుని పృథాకరము శృంగారాభాసమే హాస్యరసమగును. తత్ప్రమాణముగా భరతుని వచన మివ్వబడినది.<sup>2</sup>

నవ్యత్య రసో హాస్యః ? నత్యం శృంగారాభాస ఏవ హాస్యః  
'శృంగారాసంపత్తి ర్యా తు స హాస్య ఇతి కథ్యతే'  
(సంక్షిప్తం) ఇత్యుక్తత్వాత్ ।

వశుపత్న్యాదుల శృంగారాదికము రసాభాసము కాదనియు, అదియును రసమే యనియు నిశ్చయపరచిన విద్యానాథునితో మన సుధానిధికారు డెకభవింపెను.

ఆపరే తు రసాభాసం తిర్వక్తు పరిచయన్తి (ప్రవక్షతే)తాః  
పరిత్యంక్షమతే (తన్న పరిత్యక్షమం) ఏకస్వపి విభావతః

సంభోగ విప్రలంభములను శృంగార రస భేదములు రెండును మనకు సుపరిచితములు. వాటి కి గ్రంథముడు 'నవయోగము'ను త్పర్యయభేదముకంటె ముక్తిసముగా జేర్చబడినది ఈ నవయోగము

# 1. చూ మమ్మటుడు-IV 46.

తదాభాసా అనౌచిత్య పృసర్జితాః

## 2. నాట్యశాస్త్రము ( Gaekwad Oriental Series ) I. 6 40-

శృంగారాభాసము హాస్యమగుటకు వీలులేదని యనిన భట్టగోపాలుని మతమును ఖండించుటయే యిచట మన గ్రంథకర్తయొక్క ప్రధానద్దేశముగా నున్నట్లున్నది.

పూర్వానురాగమనబడు విప్రలంభ భేదమేగాని వేరొందు గాదు.

నవయోగ విప్రయోగో సంభోగశ్చాను బంధవో భేదాః ।  
తత్ర నవయోగ స్త్యసంగమోఽన్యోవ్యసక్తయో రుభయోః॥  
గుర్వాది పారతంత్ర్యా దైవాద్వా విప్రకర్ష జయోః॥

విప్రలంభమున కీతరాలంకారికులెచ్చిన పంచ భేదములలో మానప్రమాసాదులు మాత్రిమే యచట గృహింప బడినవి

విప్రలంభవతి రుభయో ర్విశ్లేషో విహయోగస్తే ।

మానప్రవాస భేదాత్.....॥

[ప్రాప్తయోగపాప్తి ర్విశ్లేషో విప్రయోగః । తస్య ద్వైభేదో  
మానః పృథానశ్చ ।

విప్రలంభభేదముయిన పూర్వానురాగమే నవయోగ మను సంభోగ భేదముగా నివ్వబడినట్లు సైని జూపి తిమి. ఇక కావ కరుణ భేదములు గృహింపబడ లేదని గమనార్హము.

కావ్యమునందు రసమున తెంత ప్యాధాన్యమున్నను ఒక్కొక్కమాటకు తదధీనము నందున్న భావాదులు తదాధికృత్యమును పొందుచుండును. ప్రభువుకడు తన యధీనుని వివాహవ్యక్త్యవములకుం బోయిన తాత్కాలికముగా తడు ఆన ప్యాధాన్యము నెల్లు గోల్పోవునో, అట్లే రసమును, భావాదులకు తాత్కాలి కొన్నత్యము నొసంగుచుండును. ఈ భావాదుల పోషణమునందు ఉదయము శాన్తి, సన్ని, శబలత యను నాలుగంతస్తులను జూడగలము.

శాన్తి రుదయశ్చ సంధి ర్భావానాం శబలతేతి తే భావాః ।  
ముఖ్యత్వేఽపి రసానాంతేఽపి కదాచిర్భజంతి ముఖ్యత్వంతః  
...రాసానుగత వివాహప్రవృత్త భృత్యప్రకారేణ... ।

ధ్వని.

మనకును వలెనే సుధానిధికారుడు అభిధా లక్షణావ్యంజనలను శబ్దకృత్రితయమును వివరించి

నను, లక్షణావృత్తియందు మాత్రం మొక్క చిన్న మార్పు కలిగినది. రూఢిలక్షణ పర్యాయజన శూన్యమని, అభేదము నితడయమింపలేదు. మమ్మటుని లక్షణాభేదముల నానందితో, విద్యార్థుని జువద జువలక్షణయ జేర్చి, యీ యేపింటిని పర్యాయజన లక్షణాభేదములుగా నితడొంగెను.

...వ్యంగ్య భూత పర్యాయానన భూమికావ్య ఖండకలాపము  
 రూపి లక్షణము ఆవిధానానామకావ్య ద్వ్యంగ్యస్యే వకావ్యస్య  
 త్వాప్రూపిలక్షణముపేక్ష్య జపత్వాద్ధామజపత్వాద్ధాం  
 జపదజపత్వాద్ధాం ద్వివిధం సారోపం ద్విధం సాధ్య  
 ససాయం చాంగీకృత్య నప్రవిధత్యం లక్షణాయాః పరిశీ  
 లితతం | ఇతః ప్రయాజనవతి సప్రవిధ లక్షణాద్ధామే

మూడు శబ్దస్పృశ్చులలోను వ్యంజనావృత్తి లేక  
ద్వని ప్రధానమయినది. అదిలేని కావ్యమేయుండదు.

వ్యంగ్యస్య సత్తా ఛాయాపి యత్ర నాయాత్య వస్థితం ।

అలంకృత మలంకారై రపి కావ్యం న తద్భవే॥

శ్రీకి సిగ్గే భూషణమయినట్లు, చావ్యమునకు ధ్వని ప్రధాన భూషణము.

‘ముఖ్యా మహాకవి గిరొ మలంకార భృతామపి/  
ప్రతియమాన చ్ఛాయైషా భూషా లక్ష్మణ

యోషికాం॥' 1

యథా కేమూర్త్యహార్యనేకాలం కృపాచుపి శ్రీదాం లజ్జైవ  
ముఖ్యాభూషో తవతి, తథా విత్తాయమక శ్లేషాలతారా  
లంకృతా మనః సుమాన చ్ఛాయైవ  
ముఖా నీల వర్ణిత

అలంకార సూత్రమేకాదు. ఈ ఛిన్మి కావ్యమునకు  
ప్రాణము-(జీవితము).

తద్వ్యంగ్య ఏవ వాక్యార్థః కావ్య జీవిత మిష్యతే ।

సుధానిధికారుడు ధ్వనివాదము నిట్లంగీకరించుచు, తద్విరోధి మతముల నన్నింటిని ఖండించి, ధ్వనిమతముయొక్క సామంజస్యమును నిరూపించెను.

1. ధ్వజ్యోకము. III 37.

ధర్మసాధనానంతరము బట్టి కావ్యము, ఉత్తమము వ్యవహారము ఫేదములుగా విభజింపబడినది

ప్రధాన :- ఇది భావాభ్యాం వ్యంగ్యస్యోత్తమ మధ్యమే ।

కావ్యం ప్పని ర్గుణభూత వ్యంగ్య మిత్తుదితే ఉభే॥

తస్మాద్గురుత్వే లంకార ప్రాధాన్యే కావ్య మిష్యత్యే  
చిత్ర శిల్పా విషయ మధమం చిత్ర మిష్యతే॥

ఎచట వ్యక్తియు ప్రధానమో అది ఉత్తమకావ్యము.

వాద్యార్థము: సృధారముగానున్న కావ్యము మధ్యము  
కావ్యము. సృంగార్యార్థము సృష్టముగానున్న యది  
అధమకావ్యము లేక చిత్రకావ్యము.

గ్రంథపరిమితి.

అలంకార సుధానిధియందు కావ్యకరీర సాధ్య  
శృమునే ఈతిగా గ్రహించి కావ్యాంగములన్నియు  
చర్చించబడినవని వైన జూపితిమి

శబ్దారా దేహవద్దోషాః చి(శ్చి)త్రాది వదద్ధోగుణాః।

శౌర్యాది వదలంకారా హరగై,వాంగ దాదివత్॥

రసాది ధ్వనిరాత్మవే త్యనయా కిం వ్యవస్థయా।

దోషా గుణా హ్యులంకారా స్సర్వేఽపి రవగోచరాః ।

కావ్యస్యాత్మా రసో యస్మాదాత్మ ధర్మాశ్చ తే యతః॥

ఈ శ్లోకములనుబట్టి సుధానిధి యందు ప్రతిపాదితములయిన అలంకారిక విషయములు తెలియనగును. పైన యివ్వబడిన విషయసూచిని దీనితో సరిపోల్చిచూడఁ, కావ్యసామాగ్రి యందు వేషచర్య తప్ప తక్కింపనియు యున్నట్లు తెలియచున్నది. ఈ గ్రంథకారుడు దోషచర్యనే చేయలేదేమోయనినా కాదు. ప్రథమోన్మేషమున పాపాస్త్రావికముగా పగనం గించిన దానిని బట్టిజాత నాలుగు విధములయిన దోషములు వివరంబుజెనెట్లు తెలియుచున్నది కదా!

తత్త చ్యుత వంస్కారాది శ్వాప్తో దోషః । ప్రతికూలవర్ష  
త్వాది ర్వాక్యచ)గతోదోషః । శృతి కటుత్వాది రుభయ  
గతః । వ్యర్థిచారి స్థాయిభావానాం శబ్దవాప్యవయో దశ  
(రస)దోషాః ॥

అస్మదపిషయములలోను కావ్యప్రకాశమునే ప్రధానాదర్శముగా నుంచుకొన్నందున, యాగ్రంథమును దానితో పోల్చిచూచినను దోషచర్చమాత్రమే యందు లోపించినట్లు తెలియుచున్నది.

కాన సుధానిధియందు దోషగర్భ గలిగిన భాగముండి యుండవలయును. అది మన వ్యాస వ్యతులలో కానరాకుండుట విచారకరము.<sup>1</sup>

అలంకార సుధానిధియందు పేర్కొనబడిన గ్రంథములు, గ్రంథకారులు అలంకార సుధానిధియందు దుదాహృత గ్రంథముల, గ్రంథాంతరల పట్టి యిటట నివృణ్ణముల—

అభినవగుప్తుడు, ఆనందవర్ధనుడు, ఉదాహరణమాల, ఉద్భటుడు, కాలిదాసు, కావ్యప్రకాశము, కుంతకుడు, (భోగనాధుని)\* గణపతి నవనా, (భోగనాధుని)\* గవ్యమాదామణి, గోపాలస్వామి (భట్టగోపాలుడు), (భోగనాధుని)\* గౌరీనాథాచార్యుడు, విశ్వపతి కవియొక్క చమత్కారజ్యోత్స్న (విశ్వేశ్వరుని చమత్కారచంద్రిక).<sup>2</sup> (భోగనాధుని)\* త్రిపురవిజయము, నాగానందము, బృహత్పర్థ, భట్టనాయకుడు, భట్టలోలలుడు, భరతుడు, భామహుడు, భానుడు, భోగనాధుడు, భోగనాథకావ్యము (?) భోజుడు

1. శ్రీ రావు బహదూర్ నరసింహాచార్యులుగారు అలంకార సుధానిధిని దశావస్థలలో గ్రంథముల యెట్లు అభిప్రాయపడిరో స్పష్టమగుటలేదు.  
(Indian Antiquary 1916. P.32 ff)

\* అట్లు నుండేచేరిపబడిన గ్రంథములు అనుపలబ్ధములు. సుధానిధియందున్న యీ గ్రంథభాగములను యీ వ్యాసమున కనుబంధముగా జేర్చితిమి

2. చమత్కారచంద్రికనుండి ఉదాహరణములయిన రెండు శ్లోకములలో నొకటి చక్కబంధితాహరణము. ఈ చక్కబంధమునుగూర్చి ప్రయత్నముతో శర్లగ్రంథముయొక్కయు, గ్రంథకారునియొక్కయు నామములు (చమత్కారచంద్రిక,

మంజుకుడు, మమ్మలుడు, (భోగనాధుని)\* మహాగణపతి స్తవము\* (యా. గణపతిస్తవము), మహాభాష్యము, మహావిరచితము మహామథ్యము, మాలకమూర్తివము, (భోగనాధుని)\* మూషికాక్షకము, (భోగనాధుని)\* రామోల్లాసము, రుద్రటుడు, లోచనము, వామనుడు, వాసవదత్త, విద్యారదుడు, గోపాలస్వామి—(ఆనందవర్ధన? —) విరచిత విషమవాణము, వేణీసంహారము, వ్యక్తివివేకము, శంకుకుడు, (భోజుని) శృంగారప్రకాశము, (భోగనాధుని)\* శృంగారమంజరి, షట్సహస్రీ 5. (భరతుడు), హరి 1

విశ్వేశ్వరుడు) చమత్కారజ్యోత్స్న. విశ్వపతి యని మార్పుబడినవి. ఇయ్యది శ్రీ యమ్. పి. యల్. శాస్త్రిగారిచే సరిగా నవగాహనము చేసికొనబడలేదు. (యా. Indian Culture VI. PP. 439-47) 'The works of Visvapati Kavi, Gopalasvamin and Satsahasr Krt have not come down to us. Nor the works from which he has quoted such as the *Camatkarajyotsna*, *Udaharanamata*, *Tripuravijaya* and *Srngaramanjari* — అందు పేర్కొనబడిన గోపాలస్వామియే మమ్మలుని కావ్యప్రకాశమును వ్యాఖ్యానించిన తత్పరగృహుడు. షట్సహస్రీత్రువాట్యశాస్త్రకారుడయిన భరతుడు.

పై విషయసూచియందు జూపబడినట్లు అలంకార సుధానిధియందు చమత్కారచంద్రికాదు అదాహరణములైన గ్రంథభాగములను సందర్భాను సరణులైనట్లు గైగా అలంకార సుధానిధి 1315-1600 నుండి చమత్కారచంద్రిక (1310-1400) వెనుక వ్రాయబడినందున దాని పూర్వము యిందనంభవముగా నున్నది. కనక యీ సందిగ్ధ సాక్ష్యముపై నాధారపడి సుధానిధి రాలెనిర్దయమును జేయదగదు.

1. ఇంకను అనేకగ్రంథములనుండి ఉదాహరణములు సుధానిధియందున్నవి. కాని వాని గ్రంథనామములు కంఠాక్షిగా జెప్పబడలేదు.



### అలంకార సుధానిధి గ్రంథకర్తృత్వము

అలంకార సుధానిధియందలి ఆశ్వాసాంత గద్యమును తద్గ్రంథకర్తృత్వము, వేదాభ్యాసము, మూర్ఖభోగనాథబ్రాతము నయిన సాయనాచార్యులకే యున్నను, వ్రాతపతులయి పరిశీలించగా నిందలి కారికలు, వృత్తి, ఉదాహరణములు నిజమిట్టికి నొకే గ్రంథకర్తృత్వ మున్నట్లు తోచును.

ఆశ్వాసాంత గద్యములలో సాయనాచార్యుల పేరు స్పందనము కలుగక కారికలను గూర్చి యుండవచ్చును.

ఇతిపూర్వ పశ్చిమ దక్షిణోత్తర ... భోగనాథాగ్ర జన్మనః ... మత్సయనా మాత్యవ్య కృతావలంకార సుధానిధా కావ్యనాగ్న ప్రతిష్ఠాపనం నాచార్యుల హస్తేః.

ఇంతగాక సాయనాచార్యుల సుధానిధి పర్వము 1 కి గ్రంథమును జేరియుండునని గ్రంథనామమునుబట్టి జెప్పగలము.

సుధానిధియందలి ఉదాహరణములలో చాలవఱకు సాయనాచార్యులవ్రాత పరముగా నున్నవి. సాహిత్యకావ్యమున ఏ గ్రంథమునకు యీ విధముగా ఉదాహరణములలో గ్రంథకర్త ఆత్మస్తుతి యొనర్చుట కానరాదు. పైగా సంస్కృత కావ్యమున పేరు వదలిన సామగ్రిగిట్లాత్మస్తుతి యొనర్చెననుట యెరుకయినది. అందుజనము. ఉదాహరణములన్నియు భోగనాథుని ఉదాహరణ మాలనుండి గ్రహించబడి యుండవలయును. పేరునుబట్టిజూడ, నీ యుదాహరణ మాల, అలంకార సుధానిధియందలి కారికల సుదాహరించు నిమిత్తమై వ్రాయబడిన శ్లోకసముదాయముగా నుండునట్లున్నది.

1. సుభాషితసుధానిధి. యజ్ఞితంత్య సుధానిధి, ఆయర్వేద సుధానిధి, కర్మవిపాక ప్రాయశ్చిత్త సుధానిధి. పురుషార్థ సుధానిధి.

సుధానిధియందలి ఉదాహరణములలో సాయనాథుని పరములయిన శ్లోకములేగాక మహాగణపతి స్తవము, రామోద్దాసము మొదలగు భోగనాథుని గ్రంథములనేకముల నుండియు సుదృఢములయినవి యున్నవి మఱికొన్ని శ్లోకములే గ్రంథములనుండియో సూచింపబడలేదు. కాని పరికింపగా నివియు భోగనాథ రచితములుగనే యున్నవి. కాన సుధానిధి యందలి ఉదాహరణములన్నియు భోగనాథునిచే రచింపబడినవని చెప్పవచ్చును.

ఉదాహరణము లందును, వృత్తి యందును, సాయనాచార్యులను ప్రథమపురుషులందే పేర్కొనబడినవి, యతడు వానిని రచించియుండునని చెప్పవచ్చును, ఇట్లే భోగనాథుడు వృత్తికారుడు కాడని యీ క్రింది వాక్యములవలన విదితమగుచున్నది.

1. తేషా ముదాహరణాని భోగనాథ కావ్యేషు ద్రష్టవ్యాని
2. భోగనాథ విరచితే గౌరీనాథాష్టకే.....
3. ... భోగనాథ భక్తిభావ ప్రతిపాదన పరే
4. సఖీసహవర్తనరూప నాయకవ్య భోగనాథాద్యేచనవిదం
5. ఇత్యున్యే ప్రకృత్యాభేదాశ్చ భోగనాథ విరచితేషు గద్యమదామణి ప్రవృత్తి మాన్వేయాః

భోగనాథుడే వృత్తికారుడయిన, అన్ను తాను ప్రథమపురుషుల యందిచ్చియుండడు.

కాన వృత్తికారుడు వేరని యిందు నిరూపితమయినది. ఇంతకుముందు, చమత్కార చంద్రికాది గ్రంథములనుండి ఉద్వృతమయిన గ్రంథభాగము ప్రక్షిప్తమయి యుండునని జూపితిమి. కొందరు విమర్శకులు దీనిని ప్రకృతిప్రముకాదని యభిప్రాయపడి, దాని నాధారముగా జేసికొని, చమత్కారచంద్రిక కన్నను అలంకార సుధానిధి వెనుక వ్రాయబడినదని యనిరి. అట్లయినను సుధానిధి—వృత్తికారుడు మాత్ర మే విశ్వేశ్వరునికి వెనుకటివాడుగా యుండియుండునని భావించవచ్చును.

అన్యసాక్ష్యములు లేనందున పృస్తుతమునకు సాయణాచార్యులు సుధానిధికారికలను వించెననియు యీ కారికలను భోగనాథుడు తన ఉదాహరణమాలయ దుదాహరించెననియు, వీరిద్దరికిని వెనుక మఱి యొకడు కారికలను, ఉదాహరణములనుగూడ కలిపి వృత్తిని వ్యాసిముండవలయునని తోచుచున్నది. లేక సాయణాచార్యుల కోరికపై నెవ్వరో పిద్వాంసుడి సుధానిధిని రవియించి వారిపేరనే పృకటించియుండవచ్చును. కిమిదప్టమయిన యొక శ్లోక మిందులకు ప్రమాణదాతుకముగా నున్నట్లున్నది.

X X రసాశ్చర్య పంగ్రహే (సా) యణప్రభో:

అజ్ఞానావ్యాప్తియస్తే గ్రాతా అలంకారసుధానిధిః॥

ఈఉదాహరణ యొకనాటికి తద్యమగునేమో! ఎందుకనగా యిట్లే సాయణాచార్య విరచితముగా నొప్పుమండిన అనుమరేపద సుధానిధికి యాధార్థ్యముగా ఏకామనాథుడే గ్రంథకర్తయని నిరూపింపబడెనుగదా! <sup>1</sup>

ఏమి యెఱుంగును మఱికొన్ని వ్యాకరణములు బయటపడి యీ సందేహమును దీర్చు గాతయని కాంక్షించుదము

ఉ ప స ం హ ర ము

అలంకార సుధానిధియందు పృశ్త్యకముగా గమనార్హమయిన విషయము లెక్కడు లేవు. ద్వని ముతము ననుమతించిన గ్రంథములలో నిదియొకటి. కాన్యపృశ్త్యకమునే పృధానాదర్శముగా జేసికొని యీ సుధానిధి వ్రాయబడినది.

సాంస్కృతికముగ చారిత్రముగను సుధానిధి యొక్క ప్రాధాన్యత చెప్పదగియున్నది విజయనగర పాలకులొనర్చిన సంస్కృత వాఙ్మయ పునరుద్ధరణ సందర్భమున, రచింపబడిన గ్రంథములలో నలంకార

సుధానిధి యొకటి. అంతేగాక, సాయణానుజ్ఞయే భోగనాథుని గ్రంథముల విషయమై తెలిసికొనుటకు సుధానిధి యొక్కటే పరమావధి.

అ ను బం ధ ము

అనుపల్లములైన బోగనాథ గ్రంథములనుండి సుధానిధి ముందు ఉదాహరింపబడిన గ్రంథభాగముల నివృత్తు నిచ్చెదము—

1. రామోల్లాసము :-

తత్త్ర రామోల్లాసే—

శిశిరేషు శిలాతలేషు రామః తదమూలేషు శలోదరీ దరీషు।

సంసీమ చ విశ్రమ్య ముగ్ధాం వధి పాషాణిని తాం శనై రనైపిత్తి

ఇందు రామకథ ఇతివృత్తముగా నున్నది. ఇదే యితీ వృత్తముతో, గ్రంథనామము నుడువక మఱికొన్ని శ్లోకములు సుధానిధి యందున్నవి. అవియును రామోల్లాసము నందలివేమో.

క. పరితామ విద్యమ లతా పరంపరా

పునరుక్త దీధితి విశేషశోభిని।

రఘునాథ బాణదహనేన రంహసా

బడబాసలస్య పపురవ్యరహ్యతః॥

ఖ. రటద్వంశ స్ఫోటాం చటుపటిత ముక్తా వటలికాం

నవజ్వాలాలిథ స్ఫటికమణి వాతాయనపుటాం।

క్రతుక్త స్మితా వచనలల శితార్త వమతా

దవత్వం త్యాద్యం తు త్రిగృహ మధాక్షి దరిపురిం॥

అత్ర ప్రకటన పుటభేదన పోషణ వత్తిష్ట పృథంజన తనయ కర్మణి పుటాదీ వర్ణ వివ్యాస విశేష రూపస్య.....

2. త్రిపురవిజయము :-

క. ఆధాత్రిపురవిజయే—

ఉపర్యధో రచిత ముత్పరాశితం

తయోర్వయో కనకమయం చ మర్మతః।

పురత్యయం దహనవిధేః పురోప్యగాత్

నధూమతాం నదహనతాం నభస్మతాం॥

ఇత్యాదౌ భయానకకరసే ఓజస్వీకారః।

ఖ. తథా భోగనాథకావ్యే త్రిపురవిజయే—

పాలోహ్యః కరయుగయంత్ర వారిధారాః

దీర్ఘాయా దశశతలోచనే పపాత|

సాపక్ష్య వ్యతికర చంచరీక చంచ

న్నేత్రాబ్జస్తబక హృదేకనాట మాసీతే||

అత్రబ్రహ్మ స్వప్నానం కమలత్వ ప్రతిపాదనం పక్షాణాం చంచరీకత్వ కథనం సలిలహూసాయాః కమలనాళత్వం జహూనాం కమలానామేక నాళ దృశత్వంచ| ఏవం ప్రతిపాదనేన సహస్రముఖ ప్రసవతత్వం రూప కామాస్త్ర విశ్రింభం చ మహేంద్రస్య కవిస్సృష్టం చమత్కారవహం భవతి,

ఇందలి యితీవృత్తము శివుని త్రిపురదాహముని గ్రంథ నామమువలన స్పష్టమగుచున్నది.

౬ శృంగారమంజరి :-

క. ఉదాహరణం శృంగారమంజర్యాం—

సంభావ్యస్తే భరితభవనాస్సౌగంధోపాస్తవాసాః

విమృద్భల్లి వలయిత వపుర్విభ్రమాః కాలమేఘాః||

అన్యోన్య్యాంగ వ్యతికరముషా మస్తరా గోపికానాం

కానకీధా రసికమనసాం రాగిణా దైవతేన||

శ. భోగవిభావో యథా భోగనాథస్య శృంగారమంజర్యాం—

శుభస్సృష్ట కురంగనాభి శిలకై రిద్ధాన ఘర్షోదయః

స్వక్రీభూత రదక్షత వ్యతికరై ర్వాక్యక్రీర్ణ మార్గాలకైః||

ఘృత్యుక్తుండల తాండవేశ్వశిముఖీ వక్త్రేస్తదాప్రిభిలైః

ంభో విభ్రమ దర్పణై ర్విజగదే సంభోగలిలాశ్రమః||

శ్రీ సప్తలిలలే యందలి ముఖ్యైశ్చ పృథ్వుముగానున్న ట్లఃగున్నది, <sup>1</sup> గ్రంథముమీద పేర్కొనక, యిదే విధముగాన శ్లోకములింకను కొన్ని మున్నవి.

క. చతురవీణాన యోవన చతుర్విధ చంద్రముఖీ

చరణ సరోజ చంద్రము పదం కణ రింఖరాయా|

వయమిహ వర్ణనీయ విభవా శుభవానరయూ

వనరుహనాథ వామనయనా కయణాభరణా||

1. ఇది అలంకారశాస్త్ర గ్రంథము శ్రీ యమే పి. యత్ శాస్త్రిగారి ఊహనవిగాదు. (— Indian Historical Quarterly XVII. 1941.PP. 393-7)

ఖ. భద్రం వాంశికచక్రవర్తి భవతాం పుష్టాతు తేజః పరం.

దృష్ట్యా దృష్ట్యమనోదయ ప్రసవయా వృష్ట్యవతాపాద్రహ

నిర్ధాంధాన మహిధరేంద్రవలసం నీరంద్ర తాదృగ్రగ సం.

కరై రంజలిభిః పిబన్తి కిల యద్గీతామృతం గోపికాః||

గ. వామాంసో పరిభాగతో విపలిత గ్రీవాభిరామం పమాత్

పక్త్యం వెంజలతాస్తనస్త మషిరవ్యాపారో లోలాంగుళి

వ్యత్యాసోర్ధిత పాదపద్మయుగళం వ్యాలంబిమాళీభరం.

గోష్ఠ్యామాస్థితమామృతంచవిజయతేగీతీమహేవాహనం||

మ. ఉత్తంభయామృత శిరోభవి దుగళంభ|

ముత్తంభయామి దయతే నమితే వివేకః|

ఉత్తుంగమో రుపరి తాం స్తనయో రియం తే

హూష కిమర్హతి వదేతి హరిర్హూస||

జ. పాదఃక్రీడనమారచయ్యసిచయంవ్యత్యస్తమాపాదయన్

విశ్వాన ప్రధమాస్పదం ప్రియసఖీ సత్యాననాద్యంచితే|

కంసారిం కమలాకరే విరచయన్ హంసావళి లాంఛితం.

సంవాసం సవిధీకరోతు భవతామవ్యాపతాం సంపదం||

చ. ఆసీన్నాదః ప్రధమముదయస్తత్ర జాత శ్రుతీనాం

తస్మాల్లగ్నే సరిగమపదే త్యక్తరాణాం వికాసః|

తస్మాద్వాగాస్సుట ముదమిమంస్తస్మభాదేవ శౌరేః

వేణోశాసక వివిధరచనా స్సానుజంధాః పృజంధాః||

చ. అపరాధ మమూల్య మప్రమాణం

నిరసాయం నిరుపాధి కల్పనీయం |

నిజమర్జుణపాఠం నితంబినీనాం

యమనా శంఖర మంబరం వ్యతాసీత్||

4. గౌరీనాథాష్టకము :-

క భోగనాథ విరచిత గౌరీనాథాష్టకే

కష్టాయ ప్రసవాయ శాస్త్రపదవీ శిష్టాయ కాంక్షాసం

పుష్టాయ పృథమాన మత్పూరగణా పుష్టాయ దుష్టాత్మనే |

రుష్టాయ ప్రతిపిద్ధ కార్యఘటకాతుష్టాయ నృష్టాగసే

గౌరీనాథ గణాధినాయకనక ప్రీతాతు మహ్యం భవాన్||

ఖ. మూఢాతు పృథివీకాల కాల ఫణభృల్లిథాయ రూపిమృత

పౌగ్ధాయ ప్రులూసభోధ కలహ మృగధాయ గాధాంహసే|

గూఢాయ ప్రధమానదుర్భద మిలాసూఢాయ పౌఢాభిలం

గౌరీనాథ గణాధినాథ జనక ప్రీతాతు మహ్యం భవాన్||

అత్యవైరాగ్య జుగుప్స తవ్య స్వరూప వ్యతిపాదన పరపాద  
త్రితయవర్తి బీభత్స రస వ్యంజక పరుష వర్ణ విన్యాస  
రూపస్య మార్గస్య శృంగార రసావలంబన భూత గౌరీనాథ  
వివయ భోగనాథ భక్తిభావ పృథివిపాదన పరే తురీయే పాదే  
పరిత్యాగో న కృతశ్చే త్య ఏవ దోషః!

అనుప్యాసాలంకృతిమైన యీ అష్టకమునకు  
“గౌరీనాథ.....” అను మకుటమున్నట్లున్నది.

5. మహాగణపతి స్తవము :-

క. దేవతాగుర్యో రుభయారపి భక్తిరథ్యా భోగనాథస్య మహా  
గణపతిస్తవే—

మందారశృ తరుః పరేపి తరవో మేరుశ్చ శైలః పరే  
ప్యాశ్శైలాః కమలాగృహస్థశయనం చాఖిః పరేవ్యభయః!  
శ్రీకంఠశ్చ గురుః పరేపి గురవో లోకత్యయోఽప్యద్భుతం  
భక్తాదీన భవాంశ్చ దైవతమహా సర్వేష్వమి దేవతా॥

ఈ శ్లోకమునందు, భోగనాథుని గురువు శ్రీకంఠుడు  
పేర్కొనబడెను.

6. మూషికాష్టకము :-

క. భోగనాథస్తోత్ర సహస్ర్రాం మహాగణపతిస్తుతా

మూషికాష్టకే—

క్షీ.....కలయ త్యేక్షవో రక్షణీయా  
మాద్యో మాద్యాస్తు వైద్యాశ్శయశ్చ దృతవపుః పాష్కరం  
నన్నిదానం!  
హృద్యాకారో దయార్థః ప్రవిశతు కిమయం దుగరూ...  
.....సలిలనిధీనా ఖి రాఖ్యాత్మపితాన్॥

బ. శ్లోకసే మతియొక సందర్భమునను యున్నది  
ప్రేక్షా ద్యారో రోధం క్షణమిహ కలయత్సేక్షవో

రక్షణీయా

మ(మా)ద్యో మాద్యాస్తు వైద్యాశ్శయశ్చ దృతవపుః  
పాష్కరం నన్నిదానం ।

దధ్యాకారో దయార్థః ప్రవిశతు కిమయం దుగరూపో  
దయార్థః

స్వీకార్యం సైరరమితం తవ సలిలనిధీ నాఖి రాఖ్యా  
త్మపితాన్॥

అత్ర శాస్త్రబీజత్వ ఏత రసప్రసంగా భావేపి తదుచిత  
రచనా స్వీకార యోగ్యాత్వాది ప్రబంధవ్యతిరేకేణ స్థాయీ

భూత శక్తిగూఢ గతి భావే మహాగణపతి స్తవే శ్రీమతో మహా  
గణపతే శ్లోహనశ్చేన సమవజాయమాన గర్వగరిష్టః ప్రభు  
భావనాధికార ప్రాప్తావృద్ధత్యన్య మూషికస్యోక్తౌ పరుషాన్తర  
ప్రాణవతి(తు)సంఘటనా శ్రీభోగనాథేన మహాకవివా సంఘ  
టితో!

ఈ శ్లోకావగారికనుబట్టి భోగనాథుడు ‘స్తోత్రసహా’  
నొకదానిని రచించినట్లును, దానినుండి మహాగణపతి  
స్తవమును, మూషికాష్టకమును అద్భుతములయినట్లును  
విదితమగుచున్నది అంతెగాక మూషికాష్టకము మహా  
గణపతి స్తవాంతర్గతమనియు తెలియుచున్నది. ఈ  
క్రింది శ్లోకముగూడ మూషికాష్టకమునుండియే యుండ  
వచ్చును.

కర్మహూత సుభావతాయ బలశ్చుప్తేతర స్ఫూర్తయే  
త్వత్పూర్వార్ భవో(వే) గణేశ పృషతానాథాయ

తస్యైనమః!

యద్యేగేన గుణాంతవాత సుహృదా యదృచ్చికేనావిరాః

శిష్టా అవ్య సకృత్పునర్వమచుభిః పూర్ణానుష్ఠరం

చార్దవాః॥

ఇది ప్రసాదగుణమున కనుగుణ వర్ణముల తుదా  
హరణము

7. గద్యచూడామణి :-

జత్త మన్యేష్వష్టా భేదాశ్శీభోగనాథ విరచితేషు గవ్య  
చూడామణి పృథ్విమూన్యేయః

ఈ గ్రంథమునుగూర్చి ప్రాప్తావృత్తి శాశ్వ  
మొకటి యున్నది.

ఉదాహరణమాల అనుగ్రంథము భోగనాథ  
విరచితమని చెప్పియుంటిమి. ఇది సుధానిధి కారికల  
సుధాహరించు నిమిత్తమై శ్లోకసముదాయమే గాని  
పృత్యేక గ్రంథముకాదు.

ఈ శ్లోకములన్నియు భోగనాథుని రచనా కౌశ  
లమును తెల్లముజేయును. భోగనాథుడు తన సోదరు  
లైన మూఢపసాయణులవలె విభ్యాతి గొంచుకున్నను,  
సాహిత్య వైకారద్యమునను, రచనా ప్రావిణ్యము  
నందును వారికి దగిన సోదరుడే యనదగును.

# మునునూరి కావయనాయకుడు

శ్రీమేడూరి వేంకటసోమేశ్వరకృష్ణమూర్తి

కాకతీ ప్రతాపరుద్రుని కాలమున 'ఓరుగల్లు' దివ్యవైభవమందెను. 'వికశిలానగరము' దుర్గప్రాకారములతో, సుందరోద్్యానములతో, ఫలభరితములైన వృక్షసంపదతో, స్వచ్ఛశీతల జలకృపాహముతో, అపూర్వాపశిల్పకళాసంపదతో భారతదేశ మందలిను విఖ్యాతిజెందెను. ఎఱ్ఱదాదానాయక మాదయనాయకులు, ఇందులారి రుద్రయ, బెండపూడి అన్నయాయ్యుడు, రేచర్ల సింగమనాయకుడు, సాహితీకమారుడు మొదలగు మహామాన్యులు, ప్రతాపరుద్రరాజభారదురంధరులు. ప్రతాపరుద్రుడు పండితకవుల నానరించెను. అంద్రకవులేగాక, సంస్కృత, కర్ణాటక కవిపండితులుగూడ నాతని యాదరణకు పాత్రులైరి. విద్యానాథుడు ప్రతాపరుద్రయ శోభాపణమును అలంకార గ్రంథము రచించెను. మార్కండేయ పురాణము, భాస్కరరామాయణము నలనాటినుప్రసిద్ధ గ్రంథములు. అగస్త్య విశ్వనాథులనుకవులు సంస్కృత భాషలో నూతన గ్రంథ రచనలకుద్రోహజూపిరి.

ఇట్టి మహావిభవముతో నలరారు కాకతీయ సామ్రాజ్యము ప్రతాపరుద్రుని కాలమున (బలుమార్లు మునల్మానుల దాడులకు గురియయ్యెను అట్లాయుద్ధిన్ ఖిల్జీతో బ్యారంభమైన యీ దాడులు 'ఉల్లుఖాన్'తో సమాప్తి జెందినవి. ఇకడే చరిత్ర ప్రసిద్ధిగాంచిన 'మహమ్మద్ బీన్ తుగ్లక్' ప్రతాపరుద్రుడికినిక బందిగా జిక్కినాడు. నాటితో గాక తీయ సామ్రాజ్య వైభవ మడుగంటెను. 'ఓరుగల్లు' పతనమయ్యెను. ఈ దుస్సంఘటన క్రీ. శ. 1323 లో జరిగెను.

ఒకప్పుడు శ్రీకాకుళము, వేంగి, విజయవాటిక, ఓరుగల్లు మొదలగు నగరములలో విలసిల్లి, సకల సంపదలతో, వీరశైవ ప్రచారములతో, భైరవార్చనలతో, మైతారదేవుని పూజలతో, ఏకవీరాడేవి (రెణుకాడేవి) మహాత్మ్యములతో, వైరిజనుల హృదయములు దద్దరిల్లజేయు కమ్మో, పులిజ, పద్మనాయక వెలమ, రెడ్డివీరుల శౌర్యప్రతాపములతో నలరాతిని

కాకతీయసామ్రాజ్యము, పరతంత్ర మనుటతోడనే ప్రజలవేదనలు, రోదనలు తెలుగునాట మిన్నముట్టి నవి. ముసల్మానుల భీషణదారుణ కృత్యములకగ్గమై జనులప్రకటములకు లోనైరి. ముసల్మానులు ధన పంతులను మట్టువెట్టి వారి సీరింపదలు హరించిరి. దేవాలయములు మూలమట్టమొనర్చి దేవతావిగ్రహముల వికృతమొనర్చిరి. కవి పండితుల యగ్రహారములాడబెరికిరి. ధనధాన్యములు దారాపుత్రాదులు ఎప్పడేమగునోయను చింత పురుషులబీడించుచుంచెను. గో, బ్రాహ్మణహత్యలు వారి దైనందిన కార్యక్రమములు.

అట్టి చారుణదినములలో పశ్చిమగంగాపాడి, ధర్మరక్షణకు స్వేచ్ఛా భాస్కరునివలె ప్రకాశించు కమ్మకులజాడగు మునుమారి పోలయనాయకుడు వాణికి బాసటగు నిలిచినాడు. ముసల్మానుల దౌర్జన్యములకుఁ బ్రతిక్రియగ క్రి. శ 1325 నాటికే ఇతని నాయకత్వమున పితాపురమునకుఁజెందిన కొప్పల పోలయనాయకుడు, అద్దంకి ప్రోలయ వేమారెడ్డి, తెలంగాణమునకుఁజెందిన రేచర్ల సింగము నాయకుడు, మంచికొండ గణపతి నాయకుడు మహమ్మదీయుల పాలననుండి తెలుగునాటిని విముక్తము జేయ సంకల్పించిరి. ఈ స్వాతంత్ర్యపు పోరాటమునకు భద్రాచలమునకు సమీపమునఁగల 'రేకపల్లి' కేంద్రముగ నుండెడిది. ముసల్మానుల దండయాత్రలఁ బ్రతాపరుద్రుని సమయమునఁ బలుమార్లు నెదిర్చిన పయోద్వద్ధులగు అన్నయమంత్రి, కొలస పగతాప రుద్రదేవుల యండవండలు ప్రోలయనాయకులకు అభించెను. భద్రాచల పాత్రావళ్యములు వీరి నివాసప్రాంతములు వీరి నణచుట ఢిల్లీసైన్యముల కశక్యమయ్యెను దైవవశమున ఇదే సమయమున ఢిల్లీసుల్తాన్ ఖుయాజుద్దీన్ తుగ్లక్ పరమపదించెను. ముసల్మానుల దమననీతి నెదిరించుట కదను లభించె

నని అంధ్రకోస్తాకు జెందిన మండలేశ్వరులు గ్రహించిరి. కమ్మవీరుడగు ప్రోలుని నాయకత్వము వీరికి లభించెను. ఆమ నెదిరింపగల వీరుడైతడని ముసల్మానులు మిడిసిపడు సమయమున వారికి బుద్ధిచెప్పి తిరిగి స్వాతంత్ర్యమునకు ప్రోలయనాయకుడు పునాది వేసెను.

పోలయనాయకుడు కొలనిరుద్రదేవుడు, బెండ్రూడి అన్నయమంత్రి మొదలగు నాయకుల సహకారముతో తురుష్కసైన్యముల నోడించి శత్రువులబారినుండి అంధ్రకోస్తాపాంతమును విముక్తమొనర్చెను ప్రోలయ తురుష్కులచే బలాత్కారముగ నూడబెరుకఁబడిన యగ్రహారములు తిరిగి బాహ్యణలకిచ్చెను. హిందూమత సంప్రదాయానుసారము నిర్భయముగఁ బ్రజలు కర్మలాచరించుటకుఁ బ్రోత్సహించెను. పోలయ సత్పురిపాలనము గుర్తించి రైతులు ముందుకువచ్చి సానందముగ పండిన పంటతో నారవవంతు పన్నుజెల్పించిరి.

'ఓరుగల్లు' నాకళమించి ముసల్మానులసైన్యముల దరిమి కాకతీయవైభవముఁ బునఃపశ్చిష్టించుటయే ప్రోలయనాయకుని పశ్చిమవాంఛ. కాని యతని కోరిక యిడేడకముందే ప్రోలయ మరణించెను.

ప్రోలయనాయకుని కార్యభాం మతని పినతండ్రి కుమారుడగు కాపయనాయకునిపైఁబడెను. సామంతనాయకులందరు 'కాపయ' నాయకత్వము మెచ్చి, హర్షించి, యామోదము తెల్పిరి. ముసల్మానుల సైన్యముఁబూర్తిగ తేలుగునాటనుండి తరిమి 'ఓరుగల్లు' పై వరాహలాంభితముగ బాపుట నెగురవేయుటయే యతని దృఢసంకల్పము

మహమ్మద్ బిన్ తుగ్లక్ అఖండవిజయములు సాధించి ఢిల్లీచేరిన కొలఁదికామసుత దక్షిణమున పరగ్గితులు తారుమారయ్యెను. ప్రోలయనాయకు

నకు లభించిన విజయములు హిందూనాయకులకు, మండలేశ్వరులకుఁ బోత్సాహమిచ్చినవి. వీరందరు మహమ్మద్బీన్ తుగ్లక్ న కెదురుదిరిగిరి. క్రీ. శ. 1336లో హరిహరరాయలు, అతని సోదరుఁడు బుక్కరాయలు మహమ్మదీయ ప్రాభవము బ్రతిఘటించుటకు తుంగభద్రానదీ తీరమున ఋషిపుంగవుఁడును, ప్రకాండపండితుఁడు నగు విద్యారణ్యస్వామి యాశీర్వచముతో విజయనగర సామ్రాజ్యమునకుఁబునాది వేసిరి. క్రీ. శ. 1336లో మధుర నవాబగు 'జలాలద్దీన్', తుగ్లక్ సార్వభౌమత్వముంగీకరింపనని ప్రకటించెను.

'తుగ్లక్' తెలంగాణముఁ దనయధీశుండుందుఁ టానుట మిద్రవమని గ్రహించెను. అతని సౌలభ్యమునకై తెలంగాణము - "ఓరుగల్లు, బీదలు" ముఖ్య పట్టణములతో తూర్పుపశ్చిమభాగములుగఁ జేయబడెను. "మాలిక్ మక్కుల్" తూర్పుతెలంగాణమునకు - పశ్చిమదిగ నేర్పాటు చేయబడెను. తుగ్లక్ తిరిగి ఢిల్లీచేరెను.

ముసునూరి కాపయనాయకుఁ డీపరిస్థితులనెప్పుటి కప్పుడు జాగరూకతతో గమనించుచుండెను. అతఁడు తెలుగు ముగ నిదివఱకే ప్రచ్ఛన్నముగ బ్రజలను తిరుగుబాటుకు సిద్ధపఱచెను. కాపయ తన మనోవాంఛా పులసిద్ధికై హిందూరాజుల, మండలేశ్వరుల సహకారమత్యంతావశ్యకమని గ్రహించెను, ఢిల్లీ సుల్తాను నెదిరించుట సామాన్యవిషయమా! కాపయ హోయసలరాజగు మూఁడవ బల్లాలునితో రాయవారములు సాగించి యతని సహకారము పొందెను. వీరు గాక ప్రోలయవేమరెడ్డి; హరిహరరాయలు కాపయకు తోడ్పడిరి. క్రీ. శ. 1840 నాటికి కాపయ ఓరుగల్లును స్వాధీనము చేసికొని "మాలిక్ మక్కుల్"ను పారదోలెను. కాపయ "అంభ్యసుర తాజా", "అంధాభివ్యోర"యను బిరుదములు వహించెను. ఓరుగల్లు

కోటపై జరిగి వరాహలాంభిత కాషాయస్వజము నెగురుటజూచి కాపయ నేత్రములొనంద బాష్పము లచే నిండెను. స్వదేశ, స్వదర్శ, స్వమత రక్షణార్థము పోలయనాయకుఁడు లేవదీసిన ఉద్యమముఁజేపట్టి కాపయ కృతకృత్యుడయ్యెను.

కాపయవీరుఁడు. పరిపాలనాదక్షుడు. శాత్రువాళి కళనిపాతము, అతఁడు రాజ్యాధికారముఁజేపట్టగనే, తనకు హృదయపూర్వక సహాయసహకారము లందించినవారి నా యా పాగ్ంతములలోఁ బరిపాలకులుగ నియమించెను. తొయ్యేరు, రాజమహేంద్రవరములందు తన పినతండ్రి కుమారుడగు ఆనపాత నాయకుని గురజాల తెనుంగు స్పృహలును కుమారుడగు మువ్వభూపాలుని సన్నిహితులును, కోకొండలో కూనయనాయకుని పరిపాలకులుగ నియమించెను. కాపయ రాజ్యమందంతటను శాంతిభద్రతలు గాపాడుటకుఁ దగినవారెల్లూ గావించెను. పొచ్చిన దుర్గములను బాగుచేయించి, ప్రధాన కేంద్రములందు సైన్య సమూహముల నేర్పాటుజేసెను, ఇట్లు కాపయ, తన తిరుగుబాటును సహింపక, మహమ్మద్బీన్ తుగ్లక్ తిరిగి దండెత్తించిన నెదుఱొప్పునుటకుఁ దగిన సన్నాహములుచేసి, తెలుగుపాగ్ంతమును దృఢపఱచెను.

ఆదినండియు, అంధ్రులలో ననైకత, జాతి యైకతను మట్టుబెట్టుచునేయున్నది. అద్దంకిలో పోలయ వేమారెడ్డి స్వతంత్రుఁడయ్యెను, రాచకొండ, దేవరకొండలందు రెచ్చెర సింగమనాయకుఁడు స్వతంత్రుఁడై శత్రుత్వము వహించెను. ఈవిధముగ, నాంతరంగిక యుద్ధములకు మరలఁ బునాదులు పడెడు; వీరిలో "రెచ్చెర" వంశస్థులగు వెలమ నాయకులు కాకతీయు లనాదినండియు సేవించెడివారు. వారి రాజధాని "రాచకొంత" ప్రకృతిసిద్ధములగు దుర్భేద్యములగు పర్వతపర్వతాల సరిహద్దులతో,

బలిష్ఠమై యుండెను. ఈ వంశమునకుఁ జెందిన “ప్రసాదత్యనాభకుండ” నణపతి, రుద్రమదేవుల సేవించెను. వీరికుమారులగు వెన్న, బుచ్చినాయకులు రుద్రాంబ, ప్రతాపరుద్రుల కాలమున ననేక యుద్ధములలోఁ బాల్గొని తమ వీరప్రతాపములచేఁ బ్రఖ్యాతిఁజెందిరి. వెన్ననాయకుని కుమారుడగు ఎర్రదాచానాయకుడు ప్రతాపరుద్రుడు పాంథ్యరాజులపై చేసిన దాడులలోఁబాల్గొని విజయములను బడఁడెను. అతని కుమారుడు సింగమనాయకుడు అంధ్రదేశాధీశ్వరుడైన కాపయెడల నీర్వాహకము గలిగియుండెను. ఇతడు “రావకొండ”కు ఉత్తర దక్షిణప్రాంతములందు రాజ్యవిస్తరణముఁ గావించుటకుఁ బ్రయత్నించెను. చివరకు సింగమనాయకుడు కాపయపై దండెత్తెను, కాపయకుఁ బ్రథమమున నపజయము వాటిల్లినను, జాగుసేయక బలము చిక్కఁ బట్టి పిల్లలమఱ్ఱిని జయించి రేచెర్లవంకికులకుఁగల “అనుమన గంటి పురాధీశ్వర” ఓరుదము నందెను.

“అల్లాయుద్ధేక్ష అబ్దుల్ ముజఫర్ హసన్ గంగూ బహమన్ షా” కీ, శ. 1347లో బహమనీ రాజ్యము స్థాపించెను. కాపయ యాతనికి “తుగ్లక్” వేదిరించుటలో సైన్యసహాయముచేసెను పొరుగున నున్న నవాబుతో మైత్రీతోనుడున శ్రేయస్కరమని యతని తలంపు. కాని “బహమన్ షా” బహమనీ రాజ్యము స్థాపించిన వెంటనే కాపయకు, హరిహర రాయలకు తన సార్వభౌమత్వ మంగీకరింపుమని ఓరుగల్లు, విజయనగరములకు రాయబాండుంపెను. కాపయ “బహమన్ షా” దురుద్దేశ్యమును బ్రతిఘటించెను, “బహమన్ షా” దురాశ్రమణకు సిద్ధపడెను. మిక్కిలు ద్రోహమునకఁ దల పెట్టునని కాపయ యూహింపలేదు. “బహమన్ షా”తో గాపయ సంధి చేసికొనెను. కాపయ “బహమన్ షా”కు గొన్నియేనుగులు కానుకగ నమర్పించెను. ఈ సంధి ఫలితముగ

“కొలాస” కోటను దాని సామంత పృథ్వీమితో గూడ “బహమన్ షా”కు నిచ్చివేయవలసి వచ్చెను.

ఇట్లు బహమనీరాజ్యస్థాపనము కాపయ యోచించినట్లు భద్రత కలుగకపోగా, ఓరుగల్లు సామ్రాజ్యమునకు భయాందోళనములకుఁ గారణమయ్యెను, మహమ్మద్ బీన్ తుగ్లక్ మరణానంతరము ‘బహమన్ షా’ ఢిల్లీదండయాత్రలు వదిలిపోయెనని సంతసించి నిర్విఠితో దన యిచ్చవచ్చినట్లు సంపరించెను. “కొలాస దుర్గము” వదలుకొన్నను, కాపయ తన సార్వభౌమత్వ మంగీకరింపలేదను సాకుతో నతనిని బూర్తిగ నణచి వేయవలెనని క్రీ. శ. 1356లో ‘బహమన్ షా’స్వయముగ వాహిని నడిపి తెలంగాణముపైఁ బడెను. నుమారు సంవత్సరకాలము కాపయ యాతనిని బ్రతిఘటించెను. ‘బహమన్ షా’ భువనగిరిప్రాంత మాక్రమించి, దేవాలయములను పడఁగొట్టి, యా పృథ్వీములందు మసీదులను నిర్మించెను కాపయ నాయకు నకుఁగలిగిన ఈయపజయమువలన కోస్తాప్రాంత మందాతని పలుకుబడి తగ్గెను.

క్రీ. శ. 1359 లో ‘బహమన్ షా’ మరణించెను. అతని కుమారుడు ‘అహమ్మద్ షా’ బహమనీ సుల్తాన్యెను కాపయ బహమనీ సుల్తానుల యధికారము శాశ్వతముగ తుడిచిపెట్టుటకు హఠహర రాయలుతో మంతనములు సాగించెను విజయనగర హరిహరరాయలుకూడ తుంగభద్రా కృష్ణాదుల ఉత్తరభాగమును బహమనీ సుల్తానునకు గొల్పోయి యుండెను తమప్రక్కలో దినదిన ప్రవృద్ధమైన మగుచున్న మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యమువలన హిందూ రాజ్యాధికారమునకు ముప్పు వాటిల్లినని యభయలు గ్రహించిరి. ఒడంబడిక చేసికొనినవెంటనే హరిహర రాయలును, కాపయనాయకుడును తమ తమ రాజ్య పృథ్వీములు తమకుఁ దిరిగి యిచ్చివేయవలసినదిగ



‘మహమ్మద్ షా’ కు రాయబారుల మూలముగ కోరిరి.

‘మహమ్మద్ షా’ యుక్తిపరుడు. ఆతడు రాయబారులతో సంప్రదింపుల సాగించు నెవమున పదుకొనిది మానములు కాలహరణము చేసెను. ఈ కాలములో రక్షణకేగాక, విజయయాత్రకుగూడ కావలసిన యుద్ధసన్నాహము బూర్తిచెసెను. సర్వ విఘ్నములను మాయత్తుడై, విజయనగరము ఓరుగల్లు ప్రభువుల కోరికల మన్నింపక, తాను సార్వభౌముడు గనుక, కానుకలు బంపుడనీ యుత్తుతర మిచ్చెను. ‘మహమ్మద్ షా’ చేపట్టిన కార్యకలాపములు మంట నెత్తి కెత్తించెను. ఆతడు తన తనయుడైన వినాయకదేవునికి పశ్చిమసైన్యమిచ్చి ‘మహమ్మద్ షా’ మీదకు పంపెను. అప్పటి విజయనగర రాజగు బుక్కరాయలు ఇరువది వేల అశ్విక దళమును సహాయముగ బంపెను. ‘మహమ్మద్ షా’ పెద్ద సేన నిచ్చి సహాయకదేవు నెదిరింపఁకు ‘బహదూర్ ఖాన్’ను బంపి తాను విజయనగర రాజ్యముపై బడెను. ‘మహమ్మద్ షా’ విజయమంది బుక్కరాయల నుండి యమూల్యమైన యాభరణములు, పగ నెద్ది కెక్కిన బరహుగజములు, నడిగొండలవంటి యేనుగులు లుక్కులనుకొని, తనరాజధాని గుల్బర్గా సేరినను. ఇతని సేనాపతి “బహదూర్ ఖాన్” మాత్రము వినాయకదేవుని చేతిలో బూర్తిగ బరాజితుడయ్యెను. ఇట్లు వీరయువకుడు వినాయకదేవుడు గెలుపంది భువన గిరి ప్రాంతమును వశపఱచుకొనెను. కాని వెంటనే ‘మహమ్మద్ షా’ మఱల సైన్యముగూర్చుకొని వినాయకదేవుని బరాజితునిజేసెను. కావయ ఇరువది ఐదు ఏనుగులు, అమూల్య రత్నరాసు లర్పించి ‘మహమ్మద్ షా’ తో సంధి చేసికొనెను.

ఈ సంఘటనలు జరిగిన కొలది కాలమునకే యొకనాడు గుఱ్ఱపువర్తకులు ప్రళస్తములైన గుఱ్ఱము

లను ‘మహమ్మద్ షా’ కమ్ముటకు ‘మాలంపట్టన్’ మీదుగ వోవుచుండిరి. అచ్చటనున్న వినాయకదేవుడు వారి గుఱ్ఱములను తాగుకొనెను. ఈవార్త సందిన ‘మహమ్మద్ షా’ బలనమేతముగ ‘వెలంపట్టన్’ ముట్టడించి, వినాయకదేవుని గూర్గముగ హింసించి చంపెను.

వీరయువకుని దుర్మరణవార్తవిని యాంధ్ర ప్రజలార్యులందఱునై, వారు ‘మహమ్మద్ షా’ పై కని తీర్పుకొనుటకు గంకణము కట్టకొనిరి. వారు తెగబడి బహమనీసైన్యముపై రాత్రులందు దాడులు చేయుచు “కైలాసకోట” కు జేరుచోవున, బహమనీ సైన్యములో మూడింట రెండువంతులు మట్టుబెట్టిరి. ‘మహమ్మద్ షా’ గాయపడి ప్రాణముతో బైటపడెను.

కావయ బలిష్ఠమైన తురుష్కరాజ్య మెట్లు పడగొట్టటాయని యోచించుచుండెను. బుక్కరాయలు తనకు సహాయముంపుటకు వీలులేకపోయెను. కావయ ధిల్లీనుల్లాన్ ఫిరోజిషా తుర్గక్ సహాయ మపేక్షించెను. ఆతడుకూడ కావయకు సహాయ ముపలేదు. కాని ధిల్లీ నుల్లానుతో గావయచేయు రాయబారపు వర్తమానమంది ‘మహమ్మద్ షా’ మఱల ఓరుగల్లుపై విరుచుకొని పడెను. పరిస్థితులను మెలకువతో గ్రహించిన కావయ తనదేశము వినాశముగాకుండ రక్షించుకొను నూహతో 300 గజములు, 250 అశ్విములు, 300 లక్షల రూపాయల నిచ్చుకొని క్రీ. శ. 1365 లో బహమనీనుల్లానులతో సంధి చేసికొనెను అంతియేగాక ‘గొల్కొండ’ పర్వతదుర్గము బహమనీనుల్లానుకు వదలివేసెను. కావయ ‘మహమ్మద్ షా’ కు రత్న ఖచిత సింహాసనము కానుకగ పంపెను. నాటితో బహమనీనుల్లానులతో గావయ మైత్రి వహించెను.

కావయ మహమ్మదీయుల దండయాత్రల నెదుర్కొను సమయమున దేవరకొండ, రాచకొండలందు పద్మనాయకులు బలపడిరి. రేచర్ల సింగమనాయకుని

కుమారులైన అనవోత. మాదానాయకులు 'రాదకొండ' దుర్బేద్యముగావించి కృష్ణానది పర్యంత నాక్రమించిరి. అంతరంగిక యుద్ధమువలన ఐక్యమత్యమునకు విఘాతము కలుగునని యింతవఱకు సైరించిన కాపయ అనవోతనాయకుని తన యదుపులో నుంచఁ బ్రయత్నించెను, అనవోతనాయకుడు వెంటనే యుద్ధము ప్రకటించి, తనబలములతో నోరుగల్లు సమీపించెను, మహమ్మదీయులతో జేసిన పోరులలో విపరీత నష్టమునకు గుఱియైన కాపయ యీ యనూహ్య సంఘటన నెదుర్కొనవలసియుండునని భావించలేదు. విధి బలీ

యముగదా ! క్రీ. శ. 1368 లో ఓరుగల్లునకు సమీపమునగల భీమవరముచెంత యుభయులకు ఘోర సంగ్రామము జరిగెను. ఈ యుద్ధయున కాపయ వీర స్వర్ణమందెను.

కాపయ ప్రతిభావంతుడైన పరిపాలనాదక్షుడు, అకలంక దేశాభిమాని. ముసల్మానులు స్వైర విహారములు చేయు సమయమున వారినెదిర్చి హిందూ మత రక్షణ గావించిన మేటిపృథువు. కమ్మకుల భూషణుడు. వర్ణ, కులభేదములను నిరసించి సంఘక్రీ, ఐక్యము కాంక్షించిన విశాల హృదయుడు.

## కూచిపూడి నృత్యం

శ్రీ బంధా క న క లింగేశ్వర రావు

కూచిపూడి కృష్ణాజిల్లాలో విజయవాడకు 32 మైళ్ళ దూరంలో బందరురోడ్డున ఉన్న గ్రామం. ఇది పూర్వం కృష్ణ ఒడ్డునే ఉండేది. కాని బదువందలేండ్ల క్రితం ప్రవాహమార్గం మారటంవల్ల కృష్ణానది కూచిపూడికి మూడుమైళ్ళు దూరమైంది. సాగరసంగమానికి ముందు త్రివేణి కావటంవల్ల లంకలేర్పడి అప్పడే శమే 'దీవిసీమ' దివ్యసీమ అయింది.

కుచేలుడు కట్టినది కనుక కుచేలపురియైనది. క్రమముగా కూచిపూడి అయిందని పెద్దలంటారు. శ్రీకృష్ణుని పియమిత్రుడైన కుచేలునికి ప్రాంతంతో సంబంధమేలేదు. కనుక యీ వ్యుత్పత్తి కుదరదు. ఇది బహుశః పూర్వం కూచేలపురిగాని కుశీలక్షపురిగాని అయివుండాలనుకొంటాను. కుశీలపుడంటే సంచార నాట్యసంఘ సభ్యుడని అర్థం. దాని వైకృతమే 'కూచి' కావచ్చు. దీన్నిబట్టి కొన్ని సంచార నాట్య సంఘాల స్థావరమే కూచిపూడి అయివుంటుంది.

మనకు తెలియవచ్చిన అనేక సంగతులకు ఇది సుసం. గతం కూడా.

ఈ కూచిపూడి ప్రాంతానికి పెద్ద చారిత్రక ప్రాముఖ్యం ఉంది. శాతవాహన సామ్రాజ్యానికి తొలి రాజధానియైన శ్రీకాకుళం ఇక్కడకు ఆరుమైళ్ళు. శ్రీకాకుళం నిర్మాత అంభరవిష్ణువిభుడు. అయిన పేరిటనే నేటికీ ఇక్కడ ఒక దేవళం వుంది. తరచుగా వచ్చే కృష్ణముంపుకు వెరచి శాతవాహనులు తమ రాజధానిని ఇక్కడనుంచి 10 మైళ్ళ దూరంలోవున్న ధాన్యకటకానికి మార్చారు. ఈ ఆంధ్రవిష్ణు దేవా అయాన్ని సందర్శించి కళింగవ్యభువులు అనేక దానధర్మాలు చేశారు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆంధ్రవిష్ణువును పూజించి ఆ ఉత్తేజంతో అముక్తమాల్యద రచించాడు మహాయాన అచార్యుడు ఆర్యనాగార్జును డిచ్చుటనే తనజీవితపూర్వార్థం గడిపి షృంఖలాపారమితలు. సంస్కృతీకరించాడు.

కూచిపూడికి 5 మైళ్లలో ఘంటసాలకు ఉంది. అది క్రీ. శ 2 వ శతాబ్దినుండి 14 వ శతాబ్దివరకు పుణ్యస్థలమై ప్రఖ్యాతిగా ఉండేది. బుద్ధుని గుర్రము పేరు కంటకశైలము. అ పేరుమీదనే ఘంటసాల వెలిసింది. కంటకశైలమే మార్పుచెంది ఘంటసాల అయింది ఇది పూర్వం కృష్ణాతీరంలో పెద్దరేవు. ఇక్కడనుంచి రోము, జావా, ఇండో చైనా దూర ప్రాంతాలతో వ్యాపారం జరుగుతుండేది పృథ్వీ మార్గం మారినందువల్ల కృష్ణ ఇప్పుడిక్కడికి రెండు కోసులదూరమైంది. మొవ్వగోపాలవదాలు వ్యాసిన క్షేత్రయ్య జన్మస్థానం మొవ్వ ఇక్కడికి రెండుమైళ్లు.

భారతదేశంలో కళల కన్నిటికీ మతమే మూలం అందువల్ల ఈ ప్రాంతములో ఏమత ప్రాబల్యం ఎలా ఉండేదో తెలిసికోవలసి వుంది, క్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్ది శాతవాహనులకాలంలో ఇక్కడ వైదికమతమే ప్రబలంగా ఉండేది. అది పృథువుల ముని కావతాని ప్రజలుకూడా హైందవ ధర్మాన్నే ఆరాధించారు. అనాడు దేవతార్చన ఒక నిత్యకృత్యం. శ్రీకాకుళంలోని ఆంధ్రవిష్ణ్వలయం ఒక గొప్ప యాత్రాస్థలం. ఆ ప్రాంత ప్రభువులు దాన్ని ఆదరించి పెక్కు గృహాలు అస్వామికి సమర్పించు కున్నారు. మూడువందలమంది దేవదాసీలు అదేవాలయానికి తమ జీవితాలను అంకితంచేసారు. ఇక్కడ దొరికిన శిల్పఖండాలు వివిధ భంగిమల్లో ఉన్న దేవదాసీలను చూపుతున్నాయి. వారి కాచార్యులు బ్రాహ్మణులు. వారు ఉభయసంఖ్యలలో భగవానుని సమక్షంలో ధూపదీపాలతో నృత్యం చేసేవారు.

శాతవాహన రాజధాని ధాన్యకటకానికి మారిన తర్వాత వేదమతాన్ని వెనక్కిత్రోసి బౌద్ధమతం పైకిక్కింది. పలువురు విదేశ వర్తకులిక్కడికి వ్యాపారం కోసం వచ్చి పోతుండేవారు. వాళ్ళకేదో వినోద కాలక్షేపం కావాలి. అందుచేత శ్రీకాకుళ దేవదాసీలు

ఘంటసాలకు వలసపోయారు. నెమ్మది నెమ్మదిగా బౌద్ధవిహారాలు వృథాచారకేంద్రాలయ్యాయి. దేవదాసీలు భోగ కాంతలయ్యారు. వారిని రాజనర్తకులనేవారు. మానవమాత్యులను సంతోష పెట్టటమే రాజనర్తకి లక్ష్యమయింది. దైవ సేవకు మారు రాజరంజనమే పరమార్థం కావటంవల్ల నృత్యలక్ష్యమే మారిపోయింది. పృథువుల చిత్రవృత్తుల ననుసరించి ఇతివృత్తాలు రీతులు గీతాలు తలలెత్తాయి. భక్తికి బదులు విషయానక్తి ప్రబలి శృంగారం చెలరేగింది.

ఇదవ శతాబ్దినుండి పదవ శతాబ్దివరకు కూచిపూడి వేంగి సామ్రాజ్యాధిపత్యంలో ఉంది. ఇక్కడికి వేంగి దానాపు 4 గిన్నెల గూగం సమ్రాట్టులైన తూర్పు చాళుక్యులు జైనులు కావటంవల్ల బౌద్ధం స్థానాన్ని జైనం ఆక్రమించింది. జైనులు తమ పృథ్వీరంజనం అప్పటికా ప్రాంతంలో పృథ్వీరంజనం వున్న కళారూపాల నన్నిటిని ఉపయోగించుకొన్నారు. జానపద నృత్యరీతి కనిపెట్టారు. ప్రాంతీయ కళా సంప్రదాయాలను ఉపయోగించుకొన్నారు. ఈ విధంగా 12 వ శతాబ్ది అంతంవరకూ జానపద శాస్త్రీయ నృత్యరీతులు మతసహరానికి విరివిగా వినియోగించాయి. వీటిలో శాస్త్రీయ నృత్యాన్ని మార్గి అనీ, జానపద నృత్యాన్ని దేశి అనీ అంటారు.

ఒరుగుంటి కాకతీయ సామ్రాజ్య విస్తృతిలో వేంగి పడిపోయింది. కాకతీయులు మొదలు జైనులు. కాని బసవచార్యుల ప్రభావంవల్ల వారు పాశుపత వీరశైవాన్ని స్వీకరించారు కాకతీ సార్వభౌముడు గణపతిదేవుడు 1230 ప్రాంతంలో ఆంధ్రప్రాంతాన్ని చాలమట్టుకు ఆక్రమించాడు. ఒకానొక దండయాత్రలో గణపతి శ్రీకాకుళంవద్ద ఆయ్య వంశీయుడైన జాయప్ప నెదుర్కొన్నాడు. జాయప్ప మహాపరాక్రమ వంతుడు. దివిసీమకు వ్యభువు. గణపతిదేవు ధాత నితో సంధిచేసికొని అతని సోదరిని పెండ్లాడి, అతన్ని

తన సామ్రాజ్యంలో హస్తీ దళాధిపతిగా నియమించాడు.

తన ప్రాంతీయాలైన కళాసంప్రదాయములపట్టి జాయపుకు అత్యంతాసక్తి. అతడు గుండామార్కుని వద్ద దేశిమార్గ నృత్యరీతుల ప్రయోగ విజ్ఞానాన్ని సమకూర్చుకొన్నాడు. ఆ విజ్ఞానంతో అతడు నృత్యరత్నావళి అనే ఉత్తమ నాట్యగ్రంథం రచించాడు. అతడు చేర్చియులో దేవళం కట్టించి అందులో మూడువందల మంది దేవదాసీలను నియమించి వారికి గుంటూరు జిల్లాలోని మోదుకూరు యీనాముగా ఇచ్చాడు. నృత్యరత్నావళిలో అనేక మార్గదేశి నృత్యరీతులు విస్తరింపబడ్డాయి కూచిపూడిప్రాంతపు నృత్యవైభవం ఇందున్నది. తన రాజధానియైన శ్రీకాకుళానికి రెండుమైళ్ళ దూరంలోనే ఉన్న కూచిపూడిని గురించిమాత్రం అతడు ప్యస్తావించలేదు-దీన్నిబట్టి 1260 నాటికి కూచిపూడి అనే గ్రామమే లేదనుకోవలసి వస్తుంది.

కాకతీయులు వీరశైవము స్వీకరించిన తర్వాత జైనమతము చాల దెబ్బతిన్నది. ప్యసిద్ధ వీరశైవ ప్రవక్తలలో నొకడైన మల్లికార్జున పండితుడు పెక్కుచోట్ల జైనులను వాదమునం దోడించినాడు. అంతవరకు మతప్రచారార్థము జైనులు వాడుకొంటూ వచ్చిన వివిధ జానపద నృత్యరూపాలను వీరశైవులు తమ మతప్రచారానికి వినోదయోగించుకొన్నారు. కాకతీయుల కాలమునాటి కవిశ్వరుడైన పాల్కురికి సోమనాధుడు రచించిన పండితారాధ్య చరిత్రలో యీ కళారూపాలు పేర్కొనబడ్డాయి. ఈ గ్రంథంలో కూడా కూచిపూడి ప్యసక్తిబట్టి దీన్నిబట్టి కూచిపూడి ఆ తర్వాత కాలంలోనే నృత్యనికేతనంగా రూపొందివు-డాల్,

మహమ్మద్ బిన్ తుగ్లక్ 1221 లో ఓరుగంటి మీద దండెత్తాడు. దానితో కాకతి సామ్రాజ్యం విచ్ఛిన్నమైపోయింది దేశం అరాజకమైయింది. ఈ విచ్ఛిత్తికిముందు కాకతీయులు కళింగులు పరస్పరం

పోరాడుకొంటూ వుండేవారు. 1262 లో కళింగరాజు మూడవ వీరనరసింహుడు శ్రీకాకుళప్రాంతాన్ని ఆక్రమించాడు. అతని సవతి సోదరుడు అనంతపాలుడు. అంధ్యవిష్ణు దేవాలయాన్ని పునరుద్ధరించాడు. ఆప్పటికే దేవదాసి పద్ధతి పతనమై నృత్యం వ్యభిచారుల చేతిలో పడింది. వీరశైవం ప్యబలంగా వుంది.

కళింగప్రభువులు వైష్ణవులు. పూరిజగన్నాథాలయాన్ని వారే పునరుద్ధరించారు. వీరసింహుడు కోడార్క దేవాలయం కట్టించాడు. సింహవలం దేవళాన్ని పునరుద్ధరించాడు. శ్రీకాకుళం ప్రాంతంలో వైష్ణవ మతప్రబోధం చేయాలని అతడే సంకల్పించాడు. అప్పటికి కళింగంలో జయదేవుని గీతగోవిందం బాగా ప్యచారంలో ఉంది. ఉత్తర కళింగంలో కృష్ణభక్తి ప్రబలి వున్నది. ఈ తత్వప్రవక్త అనంద తీర్థుడు-అతడే మార్ధ్వసిద్ధాంత ప్రవక్త. ఆయన కళింగరాజాస్థానాన్ని సందర్శించి అక్కడ శోభనభట్టు-శ్యామశాస్త్రి అనే మహామాత్యుల్ని తన సిద్ధాంతంవైపు తిప్పకొన్నాడు. వారు ఆయన శిష్యులైనారు. వారిలో శోభనభట్టు పద్యనాభ తీర్థుడతాగా శ్యామశాస్త్రి సరహరి తీర్థుడైనాడు. అతడే తర్వాత ఉడిపి మతపితాధిపతియైనాడు.

1263 నుండి 1277 వరకు మొదటి భానుదేవుడు కళింగానికి ప్రభువు. ఈ గంగరాజు మరణించాక యువరాజు బాలుడు కావటాన సరహరి తీర్థుడు రాజవశానిధియై కళింగ సామ్రాజ్య దక్షిణ సింహాంతమైన శ్రీకాకుళాన్ని సందర్శించాడు. సరహరి తీర్థుడు యీ ప్రాంతంలో కృష్ణభక్తి ప్రబోధిస్తూ శ్రీకాకుళంలో 11 సంవత్సరాలున్నాడు. ఆయన కళింగంనుండి శ్రీకాకుళానికి నర్తకులను పిలిపించాడు. తీర్థుల సంకృతికీసం అక్కడి కళాకారులు గీతగోవింద నృత్యాన్ని అభ్యసించారు. ఈ విధంగా దివసీమలో కృష్ణభక్తి తత్వాన్ని, సరహరితీర్థుడు ప్రచారంలోకి

తెచ్చాడు. తరువాత ఉడిపి మరాఠీపత్నియైనాడు. 1263 వరకు జీవించాడు.

నరహరిత్తిరుడు శ్రీకాకుళంనుండి ఉడిపికి మాధ్యమరాధిపత్య స్వీకరణకై వెళ్లిన తర్వాత శ్రీకాకుళంలో అతని శిష్యులు సంస్కృతంలో శ్రీకృష్ణస్తుతి గీతాలు రచించారు ఈ పాటలకు బ్రాహ్మణ గురువులు నృత్యరూపకల్పన చేశారు. అప్పటి దేవదాసీలు రాజనర్తకులు నృత్యం చేశారు.

నరహరిత్తిరుని శిష్యులలో గోపాలకృష్ణ సరస్వతి ఒకడు. ఆయన శ్రీకాకుళ నివాసి శ్రీకృష్ణస్తుతి గీతాలనేకం సంస్కృతంలో వ్రాశాడు, మహాభాగవత మంతా 123 పాటల్లో కూర్చాడు. శ్రీకృష్ణ జలకీర్తన అనే నృత్యరూపాన్ని, గోపాలకృష్ణవృత్తి అనే నాట్య శాస్త్రాన్ని రచించాడు. శ్రీకాకుళంవాడే ఆయన. మొదట శైవుడే అయినా నరహరిత్తిరు ప్రభావంపలన వైష్ణవుడైనాడు. దీన్నిబట్టి 14 వ శతాబ్దిలో యీ ప్రాంతంలో కృష్ణభక్తి బాగా వ్యాప్తిలో ఉన్నట్లు కనిపిస్తుంది. ప్రాంతీయములైన జానపద శాస్త్రీయ నృత్యములన్నీ శ్రీకృష్ణ సంప్రతికే అంకితములైనాయి. దేవదాసీలు రాజనర్తకులు జయచేపుని గీతగోవిందం గోపాలకృష్ణ సరస్వతి మహాభాగవత గీతలు—నృత్యం చేసేవారు. పృథివీనర్తకి తానొక గోపినిని రాధనిని అనుకొనేది. కృముగా శృంగార నృత్యాలు పొరంభ మయ్యాయి. కాని గురువులుమాత్రం తమ సనాతన సాహిత్యాన్ని కాపాడుకొంటూనే వచ్చారు.

సిద్ధపు ఆ ప్రాంతంలో ఏదో గాఢ మూనిక్కి చెందిన అనాధబాలుడు. అతనిపే ఏడారో అతని తల్లి దండువులవరో ఎవ్వరికీ తెలియదు కాని అతడు బ్రాహ్మణ బాలకుడని అక్కడివారికి విశ్వాసం.

తమ బిడ్డల పెళ్లిళ్లు చేసికొనేటప్పుడు వారితో పాటు పేదపిల్లలకుకూడా చేయందటం అనాటి అలవాటుకాబట్టి ఎవడో ధనవంతుడు అతనికి వివాహం

చేయించాడు. అలా అతనికి తెలియకుండానే సిద్ధపు వివాహమైతేనాడు, అతడు ఊరూరూ తిరుగుతూ ఏదో దొరికినచోట ఇంత తింటూ ఏ అరుగుమీదనో నత్రంలోనో నిద్రపోతూ కాలం గడిపేవాడు. ఎవరి ఇంట్లోనైనా ఏదో కార్యం అయి, వారు బహుకరిస్తేనే అతనికి కౌత్యబట్టలు.

నీవు వివాహమైతేనని అతని కెవడో ఎప్పుడో గుర్తువేస్తాడు. అతని భార్యవయస్సు అప్పటికి అరు నెలలు. కృష్ణ కవితల్లివైపున ఆత్మవారిల్లు. ఆ వివాహం అతనికి గుర్తులేనంత అయోమయంగా బాలకృష్ణలా జరిగిపోయింది. ఆ భార్యను చూడాలనికూడా అతనికి లేదు, ఆ పిల్ల పాపం ఇంకా పాలుకుడుస్తూనే ఉంది. అతనికి నర్తకులన్నా నర్తనమున్నా ఇష్టము. నర్తకులే అతని ఆరాధ్య దేవతలు. అతనివల్ల హనిలేదని తెలిసి అతనితో వారు వేళాకోళాలాడుతుండేవారు. అతడు వారితోకలిసి దేవాలయోత్సవాలు వెళ్ళేవాడు పూజారులు అతని వతనస్థితినిచూసి చివాట్లు పెట్టేవారు.

నరహరిత్తిరులు ఉడిపికి వెళ్లిన అనంతరం శ్రీకాకుళంలో ఒక మాధ్వమతాఖ్య నెలకొల్పాడు. రాతల్లా నృత్యంచూచి పెడుకొనేచోటు చిక్క ఒక నాడు సిద్ధపు ఆ మతంలో చేరి కలలలా నిద్రపోయాడు. అతడారాత్రిచూసిన నృత్యాలను గూర్చి కలవరించాడు. శ్రీకృష్ణుడు అనపొట్టమీద నాబ్బు చెస్తన్నట్లు కలవరించి నిద్రలేచాడు. కృష్ణా—కృష్ణా అని కేకలుచేస్తూ సంభ్రమంతో మేల్కొన్నాడు. ఆ మరాఠీపతి అతని తల నిమిరి ఆదరించాడు అంతా అర్చించేసికొన్నారు—అతనికేదో ఉజ్వల భవిష్యత్తు ఉన్నదని ఊహించి అతన్ని ఉడిపి మరాఠీకి పంపాడు ఆ మర్నాటి నుండి సిద్ధపుజాడ ఎవ్వరికీ తెలియదు—అతన్ని తలచినవారుకూడా లేరు.

నరహరిత్తిరుల శిష్యులు ఆ బాలునిపై జాలి తలచి తీర్చువారివద్దకు తీసికొనివెళ్ళారు. ఆ నాడే

పవిత్రస్నానం చేయించి అతనిచేత వేదాధ్యయనము చేయించారు. ఆశ్రమనియమాలు సిద్ధపై జీవితాన్ని సరిపెట్టి సరియైన దారిలో పెట్టాయి. ఇరవై ఏండ్లు గడిచాయి. అతడు వేదశాస్త్రాలలో పండితుడైనాడు. అతని ఉజ్వల నేత్రాలు విశాల ఘోషప్రదేశమూ అతని మహత్వాన్ని ప్రదర్శించేవి భరతనాట్య శాస్త్రంకూడా అతనికి అలవడినది. అతని ప్రత్యంగ విన్యాసమూ ఒక ముద్ర, గురువుల మన్ననపొందాడు. సంగమ శాస్త్ర శ్లోకరచన చేయగల శక్తి సంపాదించాడు. గంభీరగానం అతని సొమ్ము—చివరకు స్వదేశం సోప లసిందిగా అతని గురువుల ఆజ్ఞ అయింది. 15 ఏళ్ల తర్వాత తోవనపడి ఏడాది నడిచి శ్రీకాకుళం చేరు కున్నాడు.

పునరాగమనం:- ఆ ప్రాంతమంతా అతనికి కొత్తగావుంది. అతన్ని గుర్తుపట్టినవారేలేరు. ఆ పొడితనం చూస్తే ఊరి పెద్దలకు అనిష్టపెన్నా. ఈయన అనిపించింది, పరిశీలించినపిదప ఆయనే యాయన అని నమ్మి ఆశీర్వదించి నది కావలనున్న భార్యవద్దకు పొమ్మని చెప్పారు. సిద్ధపై తాను వస్తున్నట్లు మామగారికి కబురంపాడు. ఆ అమ్మతల్లివార్త చేరగానే వారు శోభన ముహూర్తం నిర్ణయించారు. అప్పటి కాయర భార్య నిండు యోవనంతో శృంగార దేవతవలె నున్నది.

తన అత్తవారి ఊరుపోవటానికి సిద్ధపై ఎరు చాచాలి జ్యోతిష్కులు ముహూర్తనిర్ణయం చేశారు. హృదయం ఆనందంతో ఉప్పొంగిపోతూ ఉండగా కృష్ణ దాటగాడు. భావి సుఖస్వప్నాలతో అతనికి ఏకీకృత కష్టమనిపించలేదు. తుఫాను పొరంబించింది. అవతలగట్టుకు చేరాలని సిద్ధపై శక్తికొద్దీ యిరుతున్నాడు, నదిమధ్యకు చేరాడు. ఇంక వెనక్కు తిరిగి లాభంలేదు. కనుక అవతలివైపుకే పోవాలని యిరుతున్నాడు. అంతలో ఒక పెద్ద తెరటం

అతన్ని ముఖంమీద కొట్టింది. కళ్ళు మూసుకొని పోయాయి. వరిసరాలు కానరావటంలేదు. అమహా నదీ కూడా ఆ దంపతుల కలయికకు అనూను చెంది నట్లు అతనిపై విజృంభించింది. తనకు మరణ మూసన్నమైనట్లు సిద్ధపైకు అర్థమయింది. బలవత్తర ములైన మృత్యురంభులను పగిలిపెట్టింది పగయో జనంలేదు. కనుక శ్రీకృష్ణుని ప్రార్థించి మృత్యు ముఖంలో అడురసన్యాసం స్వీకరించాడు.

తాను బ్రతికి బయటపడితే సన్యాసజీవితం గడుపుతానని ప్రమాణం చేశాడు. ఆ తుఫాను మోత లతో శుభకలిపి భక్తిగీతా లాలపించాడు. సన్యాసానికి గుర్తుగా ఒందెం తీసివేశాడు. అతని కళ్ళపిడుట అభయముద్ర దాల్చిన శ్రీకృష్ణుడు తప్ప మతేమి కని పించలేదు.

కళ్ళుమూసి తెరచేసరికి అవలియొడ్డుర మెత్తని బురదలో తాను పడియున్నట్లు తెలిసికొన్నాడు. చెదరి పోయిన వడవల్ని వెతుక్కుంటూ అటువచ్చిన పల్లె వాండ్లు అతన్ని చూశారు.

అప్పటికేతని నాడి నీరసంగా కొట్టుకుంటున్నది. వారు అతనికి తగిన పరిచర్యలుచేసి లేవదీయగా స్పృహ వచ్చింది. వారిసాయంతో ఊరు చేరాడు. అతని మామగారు ఊరి పెద్దలతో మాట్లాడుతూ అతని కోసం ఎదురు చూస్తున్నాడు.

సిద్ధపై తాను ఫలానా అని చెప్పకోగానే అతన్ని కొగిలించుకొని మామగారు ఇంటికి తీసుకు పోయారు. వారి కుటుంబమంతా అతనికి స్వాగతం చెప్పింది. వెంటనే వేడినీటిస్నానం చేయించి సుష్టుగా భోజనం పెట్టారు. తర్వాత చక్కగా అలంకరించిన గదిలో కూర్చోపెట్టారు. ఆక్కడి కొక తిరుణమందరి రావటంచూస్తే అతనికాశ్చర్యంవేసింది. అది అతని భార్య. అపర రతీదేవి, ఆమె అందాన్ని నేత్రాలతో అన్వేదిస్తూ అలా కూర్చున్నాడు. ఆ పిల్ల సిగ్గుపడు

తూనే తలయెత్తి తన భర్తవంక చూసి జయంతో నేల కూలిపోయింది. సన్యాసి అని భారంగా నిట్టూర్చింది. సిద్ధపు ఇప్పుడు వాస్తవ జగత్తులో పడ్డాడు. శ్రీకృష్ణుడు నకు తానుచేసిన బాస జ్ఞప్తికి తెచ్చుకున్నాడు. తక్షణం శ్రీకృష్ణుడూ అతని ప్రియపత్ని సత్యభామూ అతనికళ్ళ ముందు కనిపించారు. అతని చెక్కిళ్ళపైనుగా కన్నీళ్లు జాలువారాయి. ఆ మరుక్షణమే ఆ దివ్యదంపతులు తిరిగిపోతులైనారు. వారికోసం సిద్ధపు వెదకసాగాడు. తనభార్య ఇంకా నేలమీద పడేవుంది. ఆమెవంక చూశాడు—ఆమెలో అతనికి సత్యాదేవి గోచరించింది.

నేమ్మిదిగా తలుపు తెరిచాడు. నవోదయాన్ని పుబోధిస్తూ కోడికూసింది. గొంతులో ఏదో గొణుక్కుంటూ సిద్ధపు నదివద్దకు వచ్చాడు. అతనిమాటలు కొత్తపాటలు. రాధామాధవ భక్తిస్వరూపాన్ని అతడు తన గురువేవులవద్ద అభ్యసించాడు. రాధ పృకృతి. కృష్ణుడు పురుషుడు. పృకృతియొక్క ఉనికి పురుషునిపై ఆధారపడివున్నది. వారిప్రేమలో ఇంద్రియ లాలనకు తావులేదు. ఆయితే ఇంద్రియరుఖం ఎందుకున్నది? మానవ జీవితాలను ఆప్రేమించేటంత శక్తి దాని కెందుకున్నది? కనుక విషయాన్విష్టమైన ప్రేమ తప్పకూదు, కాని అది ఉదాత్తమైన ధర్మబద్ధమైన ఉండాలి అని తీర్మానించుకొన్నాడు. సత్యభామ తన భర్తను వ్యామోహంలానే ప్రేమించింది అతన్ని శాశ్వతంగా తానే తన కొగిటిలో పెట్టుకోవాలని ఎమెకోరిక, ఏకాగ్రమైనప్పుడు ఆవేశపూరితమైన ప్రేమకూడా ఒకరకం భక్తియే స్వార్థ పాపకామ, తన సొంత చేసికోవాలనేదే దాని ప్రయోజనం. ప్రతి ఆత్మా పరమాత్మ సాయుజ్యం కోరుతుంది. ఇదే బ్రాహ్మత్వం, దీనినే తర్వాత మధురభక్తి అన్నారు.

బ్రాహ్మ త త్వము :- పురుషుడొక్కడే అని. అతడు శ్రీకృష్ణుడే అని పృథిభిక్తుడూ తలుస్తాడు. తనతోనూ తక్కిన మానవులందరూ స్త్రీలు. కృష్ణుడు

లోకభర్త. మానవులంతా గోపికలు. ఆ భగవదైక్యం వాంఛించే గోపికలలో సిద్ధపు ఒక గోపిక. ఆ భగవంతుడు తనసుమాత్రమే కొగలించుకోవాలని అతని వాంఛ. అది స్వార్థమే. కాని భగవద్దాశేషంపొందటం అనేది తన హక్కుగా అతను భావించాడు తక్కిన అందరికంటె సత్యభామయే శ్రీకృష్ణునియందు అత్యధిక భక్తి కలది అని ఆయన తలంపు.

బ్రాహ్మతత్వ స్థాపకుడు సిద్ధపు. క్షణమైనా భర్తవియోగమార్వని సత్యభామ పాడిన విధంగా ఆయన పాటవెంట పాట అల్లాడు. ఆయన పాటల సంపుటియే భామాకలాపము. ఆ పాటలు పాడుతూ ఆయన నాట్యం చేశాడు. అది సమగ్రమైన నృత్య నాటకమైంది గ్రామీణు లాయనమట్టా గుమిగూడారు. ఆ నృత్యాలు భక్తి పారవశ్యమూ వారిని ఆశ్చర్య చకితుల్ని చేశాయి. కొద్దిరోజుల్లో పృథిబాలని నోటా అతని పాటలే. అప్పటివరకు గీతగోవిందం బాగా ప్రచారంలోవుంది. గీతగోవిందం పాడినవాడల్లా తాను రాధ ననుకొనేవాడు—భామాకలాపం ప్రచారంలోకి వచ్చిన తర్వాత వ్రతిభిక్తుడూ తాను సత్యభామ ననుకొన్నాడు.

అంతవరకూ నృత్యం దేవదాసీల రాజసంక్రతుల సొత్తుగా వుండేది. ఘటసాలలో శ్రీకాకుళంలో వారి కుంటుంబాలు మూడేసి వందలుండేవి. ఈ నాట్య కత్తెలు ఇప్పుడు భామాకలాపం నేర్వగోరారు. వారు అప్పటికే గీతగోవిందంలా ఆరితేరినవారు సిద్ధేంద్రుడని పిలువబడుతున్న సిద్ధపువద్దకు వచ్చి వారు తమకు భామాకలాపం నేర్వవలసిందిగా ఆర్జించారు. భామాకలాపం సా. ౬. ౮ ఇంద్రియ లోబడమైన ప్రేమతో నిండివున్నాయి. అటువంటి భంగిమలలో యీ నాట్యకత్తెలు యీ వరకే ప్రవీణులై ఉన్నాట కనుక యీ భామాకలాప నృత్యంతో వారు సంతృప్తి పరింత ఆకర్షించి అవినీతిపాలు చేస్తారు. అందువల్ల సిద్ధేంద్రుడు చక్కిని బ్రాహ్మణ యువకులను యీ భామాకలాప నృత్యం చేయడానికి ప్రోత్సహించాడు.



అంతకుపూర్వం బ్రాహ్మణులెన్నిడూ నృత్యం చేయలేదు కనుక ఆ బాలురూ వారితండ్రులూ అభ్యంతరం పెట్టారు వారికి కల బహిష్కృతి ఉండవని చెప్పి సిద్ధేందుడు చచ్చజెప్పాడు ఉడిపిమరాధిపతి వద్దనుండి అమోదపత్రి తెప్పించాడు. బాలురకు భామాకలాపం నేర్పారు. నత్యభామ పాత్రతో సహా అన్ని ప్రీపాత్రలూ వురుసుకే ధరించారు. అప్పట్లో “పారిజాత” మని పిలువబడిన యీ నృత్యనాటకంలో స్త్రీలు పాల్గొనరాదని నిశ్చయించాడు. తాము తమ జీవితాన్ని యీ నృత్యకళకు అంకితం చేస్తామని బ్రాహ్మణ యువకులచేత శపథం చేయించాడు. దానికి గుర్తుగానే యీనాటికేకూడా పుట్టిన పిల్లవాడికి వెంటనే మొలగుట కట్టడం అక్కడ ఆచారంగావుంది. ఆ నట్టువ కూటువతో ఆయన విస్తారముగా సంచారము సాగించాడు.

ఇది ఆ ప్రాంతంలోని కొందరు సనాతన బ్రాహ్మణుల అసూయకు కారణమై సమరాధిపతి ఆజ్ఞ నుల్లంఘించి వారు కళాకారులను వెలవేశారు, వారితో ఇచ్చిపుచ్చుకోవటాలు పెంచుభోజనాలు నిషేధించారు సిద్ధేంద్రుడు యీ కళాకారులను వారి అభిమానాలను ఆ ప్రాంతంలో చేరొకచోటికి తీసుకపోయాడు. అక్కడే వారు తమ నివాస మేర్పరచుకొన్నారు. అప్పటికే వారు కుశీలవ భ్రాతృ పొందిన వారు—కనుక ఆ గ్రామానికి కుశీలవ పురి—కూచిల పురి అనే పేరు వచ్చింది.

సిద్ధేంద్రుడు వారికి చక్కని క్రమ శిక్షణ ఏర్పాటు చేశాడు. ప్రతివర్తకుడూ వేదశాస్త్రాలు చదవాలి. సంస్కృతం ముణ్ణంగా నేర్చుకోవాలి. పంచకావ్యాలు చదవాలి. సంగీతం పూర్తిగా రావాలి, నృత్యానికి ఆయన ఏర్పరచిన వ్యభాళిక ఇంకా ఇప్పటికీ అమలులోనే ఉంది. ఈ విధంగా 1350-1450 మధ్యకాలంలోని సిద్ధేందుడు కూచిపూడి నాట్యవ్యవసకు సంస్థాపకడైనాడు.

కూచిపూడి నాట్యం దక్షిణభారతంలో త్వరలోనే విస్తరించింది. విజయనగర చక్రవర్తి వీరనరసింహదేవరాయలు కూచిపూడి నాట్యబృందాన్ని పిలిపించుకొన్నాడు. నాట్యబృందం కాలినడకన విజయనగరం బయలుదేరింది, వారు దారిలో కడప జిల్లాలోని సిద్ధవటం గ్రామంలో ఒకనాడు ఎక్రాంతి తీసుకొన్నారు ఆ ఊరి పరిపాలకుడు నండెట గురవరాయుడు వట్టిరాక్షసుడు హింసించి పన్నులు వసూలుచెయ్యటం అతనికి అలవాటు. స్త్రీలను ఇళ్లనుండి బయటకులాగి అవమానపర్చేవాడు. ఈసంగతి కూచిపూడి నటకులకు అగ్రహం కల్గించింది. విజయనగరం వెళ్ళినతర్వాత తమ నాటకానికి ఉపకృతుడేగా ముచ్చెరు గురవరాయని దురాగతాన్ని చక్రవర్తిపై ముత్తం ప్రవర్తించారు. చక్రవర్తి అడిగినమీదట వాస్తవం వెల్లడిందారు. దానిపై చక్రవర్తి గురవరాయని తల నరికించాడు.

విజయనగర సామ్రాజ్య పతనానంతరం చాలామంది కళాకారులు, కవులు, నర్తకులు, గాయకులు తంజావూరువెళ్ళి రాజాదరం పొందారు. క్రీ. శ. ౧౬౦౦ లో కొందరు కూచిపూడి కళాకారులు తంజనగరం అద్యుతిరాయల అనుగ్రహం సంపాదించారు. ఆయన సమక్షాన ఒక నాటకం ప్యదర్శించారు, ఆ రాజు అమేళమువారికి తన పేరిట అద్యుతిపూర్ణాన్ని అంగీకారంగా యిచ్చాడు. దానినే ఇప్పుడు మేలట్టూరు అంటారు. ఈనాటికి యిక్కడ తెలుగు యక్షగానాలను ప్రదర్శించే భాగవత మేళోత్సవాలు జరుగుతున్నాయి. ఈ మేళాలను బాలాభాగవతారు నిర్వహిస్తున్నారు.

కొంతమంది కూచిపూడి కళాకారులు తమ పురాతన గ్రామంలోనే నివసిస్తున్నారు. వారిని ఆదరించేవారులేరు. పొలం దున్నుకొని కాలం గడపుకొనేవారు. ఆ తరువాత గోలకొండ సవాలులు

సర్కారు జిల్లాలను తమ స్వాధీనం చేసుకోవటంతో కూచిపూడికూడ వారి ఆధీనమైంది. చిట్టచివరి గోలకొండ నవాబు అబుల్ హసన్ తానీషా ౧౭౩౨ లో మచిలీపట్నం సందర్శించాడు. తన సేనాపతియైన మింగళిమూదన్నతో కలసి ఆయన కూచిపూడి మీదుగా పోతూ ఆరాతికక్కడ విశ్రమించాడు. అప్పుడు రాజకోపాల దేవాలయంలో కూచిపూడి బాబులు భామాకలాపం ఆడుతున్నారు.

ఆ పాటను విని నవాబు వారిని తమ మకాముకు పిలిపించుకొన్నాడు. వారి పగదర్శనం చూచి సాహిత్యకళాపోషకుడైన ఆ నవాబు మిక్కిలి సంతోషించి తన సేనాని సలహాపైన ఆ కళాకారులకు కూచిపూడిగ్రామం యీనాముగా ఇచ్చాడు. కూచిపూడి నర్తకులు పరమానందపడ్డారు. కాని వెంటనే పోలాల పంపిణీలపైన తగదాలు తలెత్తాయి. ఆ ఈనామును తమ తమ కుటుంబాలకు అనుగుణంగా పంచుకొనాలని వారికోరిక. క్రీ. శ. ౧౭౬౩ లో నిజామునవాబు వ్యతినిధులైన మొనలికంటి రామోజీ పంతులు కాండ్యగుల జోగిపంతులు అనేవారు ఆ విభజనపత్రాన్ని సిద్ధంచేశారు. వేదాంతం, వెంపలి, హరి, భాగవతుల, వసుమర్రి, జ్యోత్సుల, మహంకాలి, ఏలేశ్వరపు వారిమధ్య యీ విభజన జరిగింది. ఈ కుటుంబాలు యీనాటికీ ఆ భూముల సనుభవిస్తూ తమ జీవితాలను నృత్యకళకు అంకితంచేస్తూ ఆ గ్రామంలోనే నివసిస్తున్నారు.

పారిజాతము, గొల్లకలాపము అనే రెండు నృత్యనాటికలను సిద్దేంద్రుడు రచించాడు. పారిజాతాన్నే భామాకలాపం అంటారు. గొల్లకలాపం సంగీతబద్ధమైన తాత్వికసంభాషణ. ఒక గొల్లభామకు బ్రాహ్మణునకు మధ్య జరిగిన సంభాషణయింది. మానవులందరు సమానులే అని భక్తిచేతమాత్రమే ఎవ్వరైనా మోక్షము పొందగలడని, వైదికములైన యజ్ఞ

యాగములు జపతపములు వ్యర్థములని ఆ గొల్లభామ సిద్ధాంతం చేస్తుంది.

ఆ తరువాత కూచిపూడి నాట్యాచార్యులు పగ్గూడ, రుక్మాంగద, హరిశ్చంద్ర, ఉషాపరిణామ గాయ మొదలైన నృత్యనాటకాలను రచించారు.

పగ్గతి కూచిపూడి కళాకారుడు తన శరీరాన్ని ఏ భంగిమలైనా మలచుకొనుటకుగాను శరీర వ్యాయామం చేయవలసి వుంటుంది. దండెములు, బస్టింబ, ఒంటికాలి దండెములు, కాలిసాము, నిలుపుమొగ్గ, అలి, పగ్గతాలి, చక్రదండె, పాదవారులు, హస్త చారులు, అదపుసాము, చౌకము, మండెకోపం, కత్తెరవాలు, జారు అడపు, తొడుమంగళం, షబ్బుడుగు మొదలైనవి యీ శరీర వ్యాయామంలోకి వస్తాయి.

అన్ని సంయుక్త ఆనందము వస్తుములు ఆభినయ దర్పణములో పేర్కొనబడిన శిష్ట, గ్రీవ, నేత్ర, భ్రూవిన్యాసములైన ౧౦౮ కరణములతోనహ యీ కళాకారులకు నేర్పేవారు.

నృత్యంతోపాటు శాస్త్రీయసంగీతంకూడా నేర్పేవారు. ఆ తర్వాత విద్యార్థి అలంకారశాస్త్రం, నాయక, నాయికా, విధేదాలు పూర్తిగా నేర్చుకోవాలి. నవరస సిద్ధాంతాన్ని తుణ్ణంగా నేర్చుకొని సాత్వికాభినయం అలవర్చుకోవాలి. యీవిధంగా కూచిపూడి నాట్యవిద్యార్థికి సుదీర్ఘమైన పాఠ్యప్రణాళిక వుంది. దీన్ని పూర్తిచేయటానికి పదిపండు పదులం. అతడు అహర్దం స్యయంగా తయారుచేసికోవటంకూడ నేర్చుకోవాలి. కూచిపూడి నర్తకుల ఆభరణాల వున్న చెక్కతో చేయబడుతాయి. బాడిచెక్కకూడ వాడుతారు. ఆ చెక్క చాలా తేలిక, మెత్తన కనుక ఉత్తమ సులభంగా చెక్కవచ్చు. రంగురంగుల గాజుముక్కలు ఆ అభరణాల్లో అమర్చబడుతాయి. మిగిలిన భాగ

మంతా లక్కపూత. యీ ఆభరణాలు స్త్రీలకు 32 రకాలు. పురుషులకు కత్తి, డాలు, కవచంతో సహా 10 రకాలు.

కూచిపూడి సాంప్రదాయం ప్రకారం సత్యభామ ప్రధానాలంకారాల్లో జడయొకటి దీన్ని వెంట్రుకలతోపాటు కడతారు. దీనికి ప్యత్యేక ప్యాధాన్యం వుంది. విష్ణువు దేవదానవులకు ఆమ్మకం పంచటం కోసం మోహినివేషం వేసినప్పుడు యీజడ వేసికొన్నాడని అవని అయినాక ఆ జడతో పని తీరిపోయిందని కృష్ణాపతారంలో దాన్ని సత్యభామకు నమర్పించాడని అంటారు. యీ జడలో అనేక భాగాలు నల్లనిదారంతో గుదిగుచ్చజడి వుంటాయి.

విశ్వ సంకేతం:— ఈ జడకు ఎడమ పువ్వున నడినెత్తిన అంగుళన్నర వ్యాంగల గుండ్రని బిళ్ల సూర్యునికి సంకేతంగా వుంటుంది, కుడివైపున అలాగే బాలచంద్రుడు. ఆ జడను నుదిటితో కలుపుతూ పాపిటనుండి ఒక ముత్యాలచేరు, దీని పైన పృథ్వీకి ప్రతిబింబంగా చిన్న రామచిలుక. ఇక వెనుకభాగం జ్ఞానపారమ్యునికి పృథిరూపమైన పాముపడిగతో ప్రారంభమై 22 నక్షత్రాలను సూచించే 22 ముక్కలతో అతకబడి వుంటుంది. దాని చివర త్రిభువనాలనుచూపే మూడు కుప్పెలు. ప్రతికుప్పెకు చివర మూడేసిచొప్పున మొత్తం 9 చిరుకుప్పెలు నవగ్రహాలకు చిహ్నంగా వేగలాడుతూ వుంటాయి. యీ కూచిపూడి జటాలంకృతి చెక్కముక్కలతో చేయబడి బంగారురంగు పూయబడి వుంటుంది. ఇవి అనంత విశ్వానికి చిహ్నమని చెప్పుతారు. సత్యభామ జీవుడని యీ విశ్వమంతా తదనబుధి అని దీని అంతరార్థం. కూచిపూడివారికి యీ జటాలంకారమంటే చాల యిష్టం. అసలు కూచిపూడి కళకు అదే ప్రాతనిధ్యం వహిస్తుందని అంటారు, భామాకతాపం పడేటప్పుడు ఆ సత్యభామ తెరవెనుక

నుండి ప్రేక్షకులకు కనిపించేటట్లుగా తెరమీదగా జడను బయటకు వేస్తుంది. ఆ సత్యభామ పాత్ర ధారితో పోటీవేయగల కళాకారుడెవడైనా ప్రేక్షకుల్లో ఉంటే రావచ్చునని చేసే సవాలు అది. ఎవడైనా ముందుకువచ్చి జయించినట్లయితే వాడు ఆ జడను కర్చిరించుకొని విజయవిహ్నంగా వుంచుకోవచ్చు. కూచిపూడి సంప్రదాయంలో యిదొక పింతవిషయం.

కూచిపూడి నాట్యమునందలి పత్యేకత ఏమిటని అడుగుతారు. ఈ సంప్రదాయాన్ని సిద్ధేంద్రయోగి నిర్మించారని, శ్రీకాకుళం ఘంటసాల ప్యాం. తాల్లో వేలకొలది దేవదాసికలు రాజనర్తకులు వుండే నారని ఇదివరకే పేర్కొన్నాను ఇటీవల ఇక్కడ బయల్పడిన శిల్పాలు యీ ప్రాంతంలో నృత్యం సర్వ సామాన్యమున కళాఅని, నర్తకులు ఆ కళను సంపూర్ణిగా స్వాధీనంచేసికొన్నారని తెలుపుతున్నాయి. కూచిపూడివారు భరతుని నాట్యశాస్త్రాన్ని నందికేశ్వరుని అభినయదర్శనాన్ని అనుసరించారు. ఇంతేగాక ఇంకా అనేక జానపద నృత్యరీతులకూడ అదారంలో ఉండేవి. యాదవులు, ఏనాదులు, దాసరులు, జక్కలు ఇనబడే తక్కువ కలాలవారు యక్షగానాలు కురునంజులు పగ్గదర్శించేవారు. యక్షశబ్ద వైకృతరూపమే జక్క.

యక్షగానమంటే ౬కే పాత్రతోకూడిన పురాణకథావ్యధర్మము. అది రానురాను బహుపాత్యలతో కొత్తరూపం ధరించింది. ఒకపాత్య సూత్య ధారునివలె కథ నడుపుతాడు. అప్పడప్పుడు ఒకానొక పాత్యనకూడా అభినయస్తాడు పృథిపాత్య ఒక కీర్తనతో దన్నుదాను పరిషయం చేసికొని రంగం మీదట వస్తుంది అందలిభాష సులభమైంది. అక్కడక్కడా మోటుహాస్యంగూడా వుంటుంది. కళాకారులు అయాపాత్యలను దిరించి దరువులుపాడిలయతో అడుగువేసి ఆడటంవల్ల యక్షగానమంటే

ఒక నృత్యనాటకమే అవుతుంది, ఇందులోని నృత్యాలు శాస్త్రీయములైనవి కావు అవి నాట్యశాస్త్రాన్ని అనుసరించినవి కావు. అయానుసారమైన అంగీకరచరణ ప్యవారములు మాత్రమే ఆ నృత్యములు. సంగీతం కూడా అక్కడక్కడా శాస్త్రీయములైన వివిధ పాత్రధారులు రంగంమీదకువచ్చి ఆయా పాత్రలను అభినయించుచుండు ఇంకూడ నాటకమే. కాని ఇందలి సంభాషణ పాటరూపంలో వుంటుంది.

ఈవిధంగా నృత్యానికి నాటకానికి మధ్యయక్షగాన మొక సంధివంటిది. రాత్రిపులి వ్యతిరేకంలో యక్షగానాలు అడేవారు. చాలమంది గుంపులుగూడి చూడేవారు. చదువుకొన్నవారిలో శాస్త్రీయ నృత్యం పుష్కలముండగా పూజానీకంలో యక్షగానం ప్రసిద్ధిచెంది వుండేది. సిద్ధేంద్రుడి రెండింటిని నమ్మిళితం చేసి దానికి "భాగవత మేల" అని పేరు పెట్టాడు. అది శాస్త్రీయకళారంపన్నమైన జానపద రూపం. అభినయదర్పణ పద్ధతిలోనే నృత్యం రీతులు కొన్ని ఉండేవి. భాష సంస్కరింపబడి సంగీతం శాస్త్రీయ రీతికి మార్పబడి ఉత్తమ అభినయం చూపబడి పాత యక్షగానమే కొత్తగా కూచిపూడి నాటకమయింది భామాకలాపం దీనికొక చక్కని నిదర్శనం. నాటకీయ దృష్టితో అక్కడక్కడా నృత్యాలుకూడా చేర్చబడ్డాయి.

పా రా ణి క గా ధ లు:-కూచిపూడి నాట్యచార్యులు యితీవల కొన్ని కొత్తకళాఖండాలను ప్రవేశ పెట్టారు వీటిని శబ్దము లంటారు. ఇవి అయబద్ధములైన కీర్తనలు. వీటిలో కొన్ని తమ దాతలను పూజంపించేవి. కొన్ని ఎదో ఒక కథనో లేక పురాణాలలోని ఒక సంఘటననో ప్రదర్శించేవి. మరికొన్ని కేవలం శబ్దసౌందర్యాన్ని ప్రదర్శించేవి, దీనిలో కొన్ని యీ క్రింద ఉదాహరిస్తాను.

పెదపులిపట్టు వాస్తవ్యులు సిద్ధాంతులు రంగదాసు రచించిన దశావతార శబ్దం, ఇది జతులతో

కూడివున్నది. మేలట్టారు కాశీనాథయ్య రచించిన ముండాక శబ్దము. ఇందులో అంతా మాటలగారడి. వానాకాలంలో చెరువులలో కప్పలు చేసే ధ్వనుల అనుకరణమే యిది. ఇందులో చివరకు మహాభాగవతంలోని గజేంద్రమోక్షం ఘట్టం పద్యధర్మమైంది. సర్తకుడు కప్పవలె కూర్చుని నాట్యం చేస్తాడు.

మేలట్టారు వేంకటరామశాస్త్రీ రచించిన పృక్షావ శబ్దము మహాభాగవతములోని ప్రక్షాదుని కథను చూపుతుంది. లంకనుండి తిరిగివచ్చిన తరువాత రాముడు పట్టాభిషిక్తుడైన ఇతివృత్తాన్ని చూపే శబ్దం. మరొకటి తులాజాజి శబ్దం. 18 వ శతాబ్దిలో తంజావూరు సామంతుడైన తులాజాజి అనే ట్యూటల్ పూజనీస్తుంది. అలాగే తంజావూరు పాలవులైన శరభాక్షినిగూర్చి మహారాష్ట్రుడైన శివాక్షిని గూర్చి వ్యాసిన శబ్దముంది. తిమ్మపూర్ణపురై రచించిన 'తద్ధి' శబ్దంకూడా వుంది.

కూచిపూడ కళాఖండాల్లో ఇట్లాటివి 20 శబ్దాలు వున్నాయి. వీనికీతోడు ఎక్కడైనా నాటకం రక్షకట్టనప్పుడు జతులను ప్రయోగించటంలో కూచిపూడివారు ప్రవీణులు. అట్టి జతులు 100 వున్నాయి. అవసరాన్నిబట్టి కొత్తవి కూర్చి అప్పటికప్పుడు వ్యయోగించటం కూడ వుంది.

సూ చ్య సూ న న:- సంభాషణను కథాకథనాన్ని పాత్రపరిచయాన్ని గడిపే పాటలే దరువులు. ప్రతిపాత్రా రంగంమీదికి వచ్చాక ఒక దరువుతో తన్నుతాను పరిచయం చేసికొంటుంది. సూక్ష్మధారుడు కథాసందర్భాన్ని కలుపుకుంటూ పోతాడు. యీ నృత్యనాటకములు శబ్దాలు ప్రయోగించటమేగాక కూచిపూడి కళాకారులు జయదేవుని గీతగోవిందాన్ని నారాయణ తిప్పల తరంగాలను క్షేత్రయ్య పదాలను అభినయిస్తారు. లీలాశుకుని శ్రీకృష్ణకర్ణామృత శ్లోకా



దీనిని కుటిలకమంటారు. సూత్రధారుడు గురుపూజా సంతరం ప్రేక్షకులకు స్వాగతం చెప్పతాడు. కథచెప్పి అందలి విశేషాలను వివరిస్తాడు. అంతటితో నాటక మారంభ మవుతుంది. సూత్రధారుడు నాటకంలో విదూషక పాత్రకూడ రవిస్తాడు. అతడు హాస్యప్రసాదించును. తన అంగభంగిమలచేత సంభాషణలచేత ప్రేక్షకులకు ఆనందం కలిగిస్తాడు.

గత శతాబ్దిలో తుద్రమంత్రాలు ఎక్కువగా ప్యయోగించేవారు. కూచిపూడివారు ఏదైనా గాగమానికి వెళ్ళితే ఆక్కడి మంత్రగాడు వారిమీద తన మంత్ర శక్తులను ప్యయోగించేవాడు దాన్ని అరికట్టడంకోసం సూత్యధారుడుగూడ మంత్రప్రయోగం చేసేవాడు. కూచిపూడివారు నాటకాలాడుతూ చాలాదూరం తిరిగేవారు. ఒకసారి మైసూరులో ఒకగామంలో నాటకం ఆడబోతున్నారు. ఆ పూరిలో ఒక పెద్ద మంత్రగాడున్నాడు. ఏ కళాకారుడైనా వస్తే నాటకం ఆడేముందు అతని అనుమతి పొందవలసి వుండేది. కాని కూచిపూడివారు అలాచేయలేదు.

మంత్రగాళ్ల యుద్ధం :- కూచిపూడివారికి భాగవతుల దశరథరామయ్య నాయకుడు ఆ యన త్రోవనబోతూ పొరపాటున ఒక మంత్రగాడి ఇంట్లోకి వెళ్ళి దుట్ట నిప్పు తెమ్మన్నాడు. ఆ మంత్రగాడు తన భార్యనుపిచి నిప్పు తెమ్మన్నాడు. అది మండుతున్న నిప్పుకణిక అరచేత పట్టుకొనివచ్చించి. అప్పుడు దశరథరామయ్య ఇది మంత్రగాని యిల్లని నిశ్చయించుకొన్నాడు. వెంటనే ఆ నిప్పు వేయమని తన పైపంచ పట్టిన్నాడు. దశరథరామయ్యయొక్క ప్రతిభ అర్థంచేసుకొని మంత్రగాడు అతనికి హాని చేయదలచాడు ఏవో మంత్రాలు చదివాడు. సత్యభామ పాత్రధరించ వలసిన దశరథరామయ్యకు భరించరాని కడుపునొప్పి వచ్చింది. దశరథరామయ్యకూడ తన మంత్రశక్తితో వాడిని ఎదుర్కొన్నాడు. తత్ఫలితంగా వాడి పండ్లు

పూడి పడిపోయాయి పండ్లులేనివాని మంత్రాలు పనిచేయవుగదా—

కూచిపూడివారి సంగీతం :- కూచిపూడివారి సంగీతం సచ్చమైన శాస్త్రీయమైన కర్ణాటక రీతిలోది. రాగములు అమిశ్రితములు, అహిరారాగాన్ని తరచు పాడుతారు. అదివారి అభిమానరాగం. ఒక పాత్ర సహాయక నాయక బృందంతో కలిసి పాట పాడుతాడు. నాట్యశాస్త్రంలో చెప్పినట్లు నాట్యకారుడు గాత్రంతో సంగీతం పాడుతూ హస్తముద్రలతో దాని భావం సూచిస్తూ నేత్రవాంఛంతో దాని అంతరార్థం వెల్లడిస్తూ అడుగులతో దాని లయను అనువర్తించాలి. నృత్యంచేస్తూ పాటపాడుట కూచిపూడినాట్యంలో ఒక ప్రత్యేకత. 1. ప్రణవం 2 వాయు లీలం, 3. వీణ 4. మురళి-యివి జంత్రవాద్యాలు. తాళాలకు ఇందులో ప్రత్యేక ప్యాముఖ్యంవుంది. సూత్రధారుడు తాళం వేస్తాడు.

ఏ స్త్రీకి నాటకంలో పాత్రధరించే అధికారం లేదు. ఈ నాట్యరీతిలో ప్రసిద్ధులైన కొందరు పేర్కొనదగిన వారున్నారు. గతశతాబ్దిలో 1. వేదాంతం సాంబయ్య, 2. హరిచలపతి, 3. భాగవతుల దశరథ రామయ్య, 4. భాగవతుల రామదాసు, 5. భాగవతుల రామయ్య, 6. సుబ్రహ్మణ్యం, 7. సుబ్రహ్మణ్యం, 8. విన్నయ్య 9. బొక్కా పార్వతీశం మున్నగువారు ప్రసిద్ధులు, వీరిలో మొదటి అయిదుగురు గొల్లకలాలా పాన్ని నూతనభావాలతో రచనలతో కొత్త కూర్పు చేసారు ఈ శతాబ్ది తొలికాలంలో వెంకట వెంకట నారాయణ సుప్రసిద్ధుడు. అతని ప్రతిభను పెద్దలు కూడ వేనోళ్ల అభినందిస్తారు.

ఈ నాట్యచార్యులలో ఒకరైన వేదాంతం లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి ఇటీవలదాకా జీవించియున్నారు. 20 మంది విద్యార్థులను తయారుచేశారు. యామినీ

కృష్ణమూర్తి మొదలైన వారిని యీ కళలలోనికి ప్రవేశ పెట్టి ఆయన 70 ఏండ్ల వయస్సులోవున్నా ఆయన నాట్యప్రదర్శనలూచి ఉదయశంకర్, రాగిణి దేవి మొదలైన నాట్యకళాపూర్వీకులు నివ్వెరపోయారు. శ్రీ. శే. చింతా వేంకట్రామయ్య యిప్పటి వేంకటరామ నాట్యమండలి సంస్థాపకులు. ఆయన గొప్పఆచార్యుడు, సూత్రధారుడు, ఆయన నాటకాలు నేను అనేకం చూచాను. ఆయన గొప్పవండితుడు. 50, 60 మంది శిష్యులకు శిక్షణ యిచ్చాడు. ఆయన శిష్యులు యీ నాటికీ కూచిపూడి కళాజ్యోతిని వెలిగిస్తున్నారు. వారిలో వేదాంతం రాఘవయ్య, వెంపటి సత్యం, పసు ముర్తి వేణుగోపాలకృష్ణకర్మలు ప్రత్యేక ప్రశంసార్హులు. ప్రస్తుతం వేంకట్రామ నాట్యమండలి దర్శకుడైన చింతా కృష్ణమూర్తి ఆయన కుమారుడే. అనేక అవ రోధాలను అధిగమించి కూచిపూడి నాట్యకళను ప్రచారంచేస్తున్న కీర్తి యీనాడు ఆయనకే చెందు తుంది. నాయకి పాత్రధారణలో భారతావ్యక్త బహుకృతి పొందిన వేదాంతం సత్యనారాయణకర్మ ఆయన శిష్యుడే.

కళా పునరుజ్జీవనం :- గత రెండు దశాబ్దాలుగా ప్రజానరణ లేకపోవటంవల్ల సినీమా తాకిడివల్ల కూచిపూడినాట్యం చాలా దెబ్బతిన్నది. కూచిపూడి నాట్యకళ శాస్త్రీయమైనది కాదని కొందరు చేసిన సిద్ధాంతాలను ప్రతిఘటించడం కోసం ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీతనాటక ఏకాడమీ 1959 లో కూచిపూడి నాటక కళమీద ఒక చర్చావేదిక ఏర్పాటు చేయటంతో మళ్ళి మంచిరోజులు వచ్చాయి. ఇప్పుడు కోరాడ నరసింహారావు ఇండ్రాణి, రమామానులు కూచిపూడి కళా జ్యోతిని విదేశాలకు తీసికొనిపోతున్నారు. వారి పరిశ్రమవల్ల కూచిపూడి పేరు పరిపిరిలోకి వచ్చింది. కూచిపూడిలో యీనాడు నాట్యకళార్థులకు శిక్షణ యిచ్చే నిమిత్తం శ్రీ సిద్ధేంద్ర కళాక్షేత్రం స్థాపించ

బడింది. ఎక్కడనుంచి వచ్చిన విద్యార్థులకైనాసరే అక్కడ వసతి ఏర్పాటు వుంది. విద్యాబోధన వుచితం.

కూచిపూడి కథాకళి అహర్యాల్లో స్పష్టంగా కొంత పోలిక వుంది. కాని కూచిపూడివారి అహర్యం కంటే కథాకళి అహర్యం కొంత విశేషంగా వుంటుంది. కొద్దిపాటి విభేదాలు వదిలేస్తే యీరెండు రీతులకు సందికేశ్వరుని అభినయదర్పణమే ఆధారం. రెంటి లోనూ యితీవృత్తాలొక్కటే. మరి భేద మెక్కడ? కూచిపూడినాట్యం మందమందంగా రాజరీవితో సాగితే కథాకళిసత్వం తీవ్రగమనంతో నడుస్తుంది. కథా కళిలోకంటే కూచిపూడిలో సాత్వికాభినయం ప్రాధాన్యం వహిస్తుంది కథాకళిలోని ముఖం, రాగం దుస్తులు సాత్వికాభినయ విశేషానికి అవకాశమియ్యవు. అంతేగాక నాట్యధర్మి, లోకధర్మి అని రెండురకాల అభినయమున్నదని నాట్యశాస్త్రం చెపుతున్నది. ముద్రా దికంతోకూడిన సాంస్కర్యాయకమైన అభినయమే నాట్యధర్మి ముద్రలయొక్క అర్థాన్ని వ్యయోజనాన్ని తెలిసికొన్నవారు మాత్రమే అదిచేయగలరు. నాట్యధర్మి రీతియందలి భంగిమలనుమాత్రమే చూచి సామాన్యమానవులు సంతోషించగలరు. దాని విశిష్టత వారికి తెలియదు. సంఘంలోని సదవధులను పుణిబింబిస్తూ చేసే నాన్రవికాభినయమే లోకధర్మి. ఆయా ప్రత్యేక సన్నివేశాలలో మానవుల సహజ మనోవృత్తులయొక్క పుణిబింబమే అభినయము. అది అందరికీ అర్థమవుతుంది. దానిని చూచి వండిత పామరులు సమానంగానే ఆనందిస్తారు.

వర్తమానరీతులు-సామాన్య వైషమ్యాలు: కథాకళి కేవలనాట్యధర్మి. అందులో ముద్రలు మిక్కిలి పుధానమైనవి, కూచిపూడిలోని నాట్యధర్మి లోకధర్మి చక్కగా సన్నిభితమైనాయి. అంచేత ఆయా విశిష్టతలు తెలిసినవారికి మాత్రమే కథాకళి అస్పష్ట యోగ్యంగా కూచిపూడి అందరికీ అనుభవమయ్యగ

గావుంది భరతనాట్యంతంటే ఏకపాత్యాభినయ ప్రదర్శనం మాత్రమే. అది స్వచ్ఛమైన నాట్యధర్మ రీతినే అనుసరిస్తుంది కాని కూచిపూడిలో నాటకీయత వుంది. ఇక్కడ రసం వ్యధానం. భరతనాట్యం కూచిపూడినాటకంలో సమ్మిళితమైంది. నిజానికి భరతనాట్యంలో మనం చూచేది నాట్యం. భరత నాట్యమన్నప్పుడు నాట్యశబ్దాన్ని సార్థంగా ప్రయోగించటంలేదు. దాన్ని భరతనృత్య మనవచ్చును. కాని కూచిపూడినాట్యంలో నృత-నృత్య నాట్యములు ప్రయోగింపబడుతున్నాయి. జతులలోది నృత్యము. సృత్తానికి పాటగాని శితివృత్తంగాని రసంగాని వుండదు.

కూచిపూడి జతులు కేవలం స్వత్యాలు; శబ్దములు నృత్యములు వాని రసభావములు మాత్రమే

వున్నవిగాని నాటకీయతగాని ధారావాహికమైన ఇతి నృత్యంగానిలేదు. సాంప్రదాయికమైన కూచిపూడి నృత్యనాటకముయొక్క వాస్తవికాభినయం న్యాయంగా నాట్యమని చెప్పవచ్చును అందులో ఒక కథ, నాటక సన్నివేశం, భావం, రసం వుంటాయి. కనుక కూచిపూడి నాట్యము నృత్యనృత్య నాట్యముల సమగ్రమైన స్వయంసంపూర్ణమైన సమ్మిళిత కళాఖండమని చెప్పవచ్చును, అది పండిత పామరులుభయులకు అస్వారథయోగ్యమైనది. నాట్యశాస్త్రంలో చెప్పబడిన సూత్రాలకు పూర్తిగా అనుగుణమైంది. నృత్యనాటకాల మనోహర సమ్మేళన కర్ణపేయమై నేత్రవర్షమై హృదయానందదాయకమై యున్నది.



## శ్రీనాథావతారతత్త్వము

శ్రీగుంటూరు శేషేంద్రశర్మ

శ్రీనాథుడు ఆంధ్రసాహిత్యంలో జగన్నోహిని అవతారము. ఆ మహామాయకు బద్ధులుగానివారు లేరు. ఆ ఆవృత్తియ సౌందర్యవిలాస విభ్రమములకు ఎంతటి శబ్దనంద్యమీద్రులైనా లోబడక తప్పదు. వాక్కు పరాశక్తి. ఆ మహాదేవియే సృష్టిస్థితి సంహార కారిణి “ఆరాధ్యాం హరిహర విరించ్యాదిభీరవి” ఆ జగదేకమాతయొక్క కటాక్షమే. వుష్ణబాణములు, మధుకరమౌర్వి, ఇత్తుకోదండము కలిగిన అనంగుని త్రిజగద్విజేతగా చేసింది, నిరక్షరాస్యులైన వాల్మీకి కాళిదాసాదులను అఖండ కవితాసుధారసధారాధౌ రేయులను చేసింది. ఆశక్తి ఓం సమశ్శివాయేతి ప్రారంభశుంభ దక్షరసమామ్నాయ శోభాయమాన మైన త్రిలింగచేతమున శ్రీనాథుడై అవతరించింది.

శ్రీనాథావతారముతో ఆంధ్రభాషా వ్రపం చాన్ని వైష్ణవీతేజమానరించింది. అక్కడనుంచీ ఆంధ్రకవిక కవితకాదు, మోహరజ్జువు. “వలమాన తాటంక, వజ్రాంకు రచ్చాయ లేతవెన్నెల వృక్కలింవి

యుమియ, విరులదండల తోడివేణికాభారంబు పొం కంబు విరుదుల పారలియాడ, తుదురునిండిన చిన్ని గుబ్బవన్నులమీద ముత్యాలల్లతినరంబు మురుఘ జూప, మణితులాకోటి కోమల ఝణానారంబురవలి మట్టెలమోత యవమళింప” శ్రీనాథకవిక ఆంధ్ర వీధుల్లో విహరిస్తూ జగజ్జాలకు మరులుకొల్పింది. అదేవి రసోదేకభారంతో ఉజ్జూతలూగినప్పటికి సముద్ధత శబ్దావస్థంభ శాంభవచ్చువి వెల్లివిరిసింది. “పాదా భిహతి సప్తపాతాలములతోడ నుర్వీకటాహముజ్జూత లూగ, నిర్భరతర జటానికురుంబకంబులు చెదరి బ్రహ్మాండంబు వెంపవెట్టు, బాష్పార్గళాస్తంభ పరివర్తనంబున బృహ్మధరంబులు పెల్లగిల్ల ధమరుధాన్వాదముల సముద్రములుకలగ, నారభటివృత్తి దాండ వంబవధరించె. బ్రళయవేళ మహాకాలభైరవుడు, కాళరాత్రి కుచంబులు గగురుపాడువ” — “ఎవ్వాడు ఎంధ్యాద్రి నిజ్జింకులింకించె గంభీరహుంకార గర్జనమున అంభోధులేడింటి నాపాశనంజెత్తి కలిగించె నెవ్వాడు కృమ్యరంగ” అంటూ సీసపద్యగణాలు జటాపటలి విరియగా శివలాదాయి. ఒకవైపుచూస్తే ఒక

మాయామనోహర విహారమూర్తి సాక్షాత్కరిస్తుంది. మరొకవైపు చూస్తే ఒక ప్రవచన తాండవోద్రేక పారుచు స్ఫూర్తి పృత్యక్షమవుతుంది. ఈద్వైతమూర్తిత్వమే పరాశక్తియొక్క సమగ్రస్వరూపము. "అవామావామౌ సకలముభయాకార భుటనాత్, ద్విధాభూతమ్ రూపమ్" ఇట్టిది ఆ అపర పరాశక్తియైన శ్రీనాథుని అవతార తత్త్వము.

ఏమీ ఉండదు, ఎంతో ఉన్నట్లు కనుపిస్తుంది. అది చిత్తమును మోహనాంత్రమును చేస్తుంది. ఇదేగదా జగత్తత్త్వము. "నెలమనలెనిందువదనకు, బలజాఱి నల్లనయ్యె జన్మముక్కుల్, తలిరుంబడికి నలినీ దళపాండువులయ్యెగండ దర్పణతలముల్." "చిఱుసానబట్టించి చికిలిసెయించిన గండ గొడ్డలి నిశాగహసలతకు, గాల్కెన్న నిభిశాంధకార ధాద్యభూనతవాటికి వీతిహోత్యజహ్వ." ఇక్కడ ఏమున్నది? ఏమీలేదు. కానీ ఎంతో జాజ్వల్యమానమై కండ్లకు మిఱుపిల్లు గొల్పుతూ ఉంది. ఇది ఈకవిత్వపు పృథానలక్షణము శబ్దశక్తి దుర్విలంఘ్యము. అన్నమయాది మనోమయకోశ పర్యంత త్రిభువనములను మోహనముద్రమున ముంచినేయును. శబ్దము పృవృత్తిమూలము, అనందము నివృత్తి మూలము. పృవృత్తి అనంతకోటి కామకళావిలాస భాసురమైయుండును. అట్టి ప్రవృత్తివెనుకనే నివృత్తి. శక్త్యనగృహము నిద్రించి శక్తిపాతము కలిగిననెగాని బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగదు. ఈమాట శాస్త్రమూలము; దానికి శ్రుతిమూలము. "అనందో బ్రహ్మేతి వ్యజ్ఞానాత్" అని ఆతర్వాత తైత్తిరీయము. "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రహ్య మనసా సహ" అంటుంది. వాగ్యసహారాదులు నివృత్తమైనప్పుడే బ్రహ్మానందము కలుగును. వాఙ్మివృత్తి శక్తిపాతము తుల్యక్రియలు, బ్రహ్మసాక్షాత్కారము సమానము. పృవృత్తిమూలము విభ్రమజనకము అగు శబ్దశక్తిచే సమావిష్టుడైనజీవి తచ్చక్తి తత్త్వమెదుగక తచ్చక్తి

సాక్షాత్కార కటాక్షములు నిద్రించక ఘనరూప నివృత్తిపొందదు. అట్టి నివృత్తిమార్గమంటక రస బ్రహ్మమును పొందలేదు. జీవన్మరణ కూలముల మధ్య వ్యవహించు చింతకూయమోసమైన తృప్తితత్త్వమెటుగక, అది బ్రహ్మబిన్నమని యెరుగక జీవి ముక్తుడెట్లుగును? ఇది అంతే. కనుకనే కాళిదాసాదులు "అగర్థావస" అని ఆరెండింటికీ తుల్య స్థానమిచ్చి పూజించిరి. ఇక్కడ "అర్థ" అంటే అభిధాది తిధాభూతార్థములు నభివ్యజ్యమానములైనవి.

ఇట్టి దుర్విలంఘ్యమైన శబ్దశక్తి ఆంధ్రసాహిత్య జగత్తున శ్రీనాథరూపమున సమగ్రసాక్షాత్కారము నిచ్చినది. ఆశక్త్యావిర్భావము ఎంత ఆశ్చర్యకరమో చెప్పలేము. ఆశక్తి మనలోని ప్యాణస్థానములను కుదిపి లేవనెత్తివేయుచున్నట్లుండును. "రణకంఠా భరదుస్సహంబయిన ఆరాజన్యదేవేంద్ర దక్షిణ బాహుగ్రమునం జనించిన మహాకీర్తి ప్రవాహంబు కారణ సంకారంత గుణానుసంగముననో ప్రసిద్ధి తదిజ్జుత్రవారణగండ స్థలకుంభకూలములతో రాయున్ దివారాత్రిముల్." "రణకంఠా" అని ప్రారంభమయింది. ఇందు "మహాకీర్తి ప్రవాహంబు" కర్త. హకారపంజ్ఞాత్మకమైన శబ్దశక్తి 'రణ' దగ్గర ఓకలిజ రూపంగా బయలుదేరి 'కంఠా' అని తలయెత్తింది. 'రాజేంద్ర' అనవచ్చుగా, అనదు. 'ఆరాజన్యదేవేంద్ర' అంటాడు. అక్కడ లేచినిలిచి 'బాహుభులు' జూపింది, అంతట 'దక్షిణబాహుగ్రమున' అనగానే హక్తవర్ణ ద్వితయపరిపాదిత విక్రమస్ఫూర్తికయై అజ్ఞానకృపర్యంతము పెరిగింది. అంతట బ్రహ్మలోకము చేరింది. "కారణసంకారంత గుణానుసంగము" వలన "దిజ్జుత్రవారణగండ స్థలకుంభకూలములతో" అనుటతో దిక్కుల నాక్రమించుకున్నది. అంతట "దివారాత్రిముల్" అనుటచే అహారాత్మక విభాగము సద్ధిగమించినది. బ్రహ్మకారణము, శక్తికార్యము, కార్యకారణముల భిన్నములనుట సిద్ధాంతము. అందు

చేత "కారణసంక్రాంతగుణానుపంగము" అంతట దిక్కుల నాక్రమించుట, అంత నహోరాత్ర వివాగము నధిగమించుట, కనుక ఇక్కడ మహాకీర్తి ప్రవాహ రూపక శబ్దశక్తి బీజదశనుంచి విరిసి విశ్వరూపము ధరించి బృహ్మభిన్నమై "దిక్కాలాద్యనవవిన్నానంత ఎన్మాత్రమూర్తి"యై బ్రహ్మాండభాండము లావరించి నది. ఇక్కడ నాకు వ్రాత్యకాండతోని ఆధర్యమంత్రములు ఎప్పుడో చదివినవి జ్ఞప్తికి వస్తున్నాయి.

"సదిశోఽనువ్యవలత్ తమీ విరాడమవ్యవలత్  
సర్వేవదేవాః  
సర్వశబ్దవతాః.....ససర్వానంతర్దేశానువ్యవలత్...  
చలత్...

...స మహిమా సద్యుర్భుత్వాంతం పుద్గిద్యా  
అగచ్ఛత్ ససముద్రో  
ఽపవత్...సోఽరజ్యత్ తతోరాజన్యోఽజాయత్."

విద్వాంసులు నాతో యీ అనందమును పంచుకొందురు గాక. ఇట్టి రహస్యములు శాస్త్రములందున్నవి. తన్నూలకమైన వేదమునందున్నవి. పూర్వకావ్యములు వేదశాస్త్రసముపాశ్రితములు. ఈ సంప్రదాయ మెరుగనివారికి పూర్వకావ్యములందలి ఈతత్త్వము గోచరముకాదు. గోచరముకాక ఫలములేదు.

ఇంతశక్తి ఈ రణకంఠాభర పద్మమున ఉన్నది. శ్రీనాథశబ్దము సముదగ్రశక్తి సంపన్నము. సైన్యసమాన పృయోగవైభవీ విశిష్టము. 'కారదరాత్రుఁ జిజ్జుల లసత్తర తారకహార పంపులం జాతుతరఘ్న అయ్యో' అన్నప్పుడుగాని నళినదళామలన్ మృదుమ్మణాశములం ఘనసారపాంసులన్ దలిరుల శయ్యలన్ సలలధారల చందనదారుచర్పలన్ 'అన్నప్పుడుగాని ఒకరకమైన అవ్యక్త మధురధ్వని ఎనియోగము సిద్ధించునున్నదేగాని' దిట్టత్రవారణ గండస్థల కుంభ కూలములతో రాయుం దివారాత్యముతో 'అన్నప్పుడు కలుగు ఒకనో జీవగర్భ నిర్వేదక సముద్గంధ స్ఫూర్తి కలుగుటలేదు. ఇదియే ఆశక్తి ప్రభావము.'

మంత్రమునందు మంతాధి దేవతయొక్క కీలకము పెట్టినట్లు శ్రీనాథుడు తన పద్యపాదాల్లో ఎక్కడో ఒకచోట జీవాన్ని నిక్షేపిస్తాడు. పద్యమంతాగాని లేక సీసములలో అయితే ఆపాతంగాని ఆ జీవస్థానమైన కీలకంచుట్టూ పరిభ్రమిస్తూ ఉంటుంది. రణకంఠాపద్యంలో మహాకీర్తి ప్రవాహంబు అట్టికీలకము— 'పాదాభిహతి సప్త పాతాళయులతోడ ఉర్వేకటాహముజ్జూతలూగ' ఇక్కడ కటాహశబ్దం కీలకం. ఎట్లా? ఉర్వీ ఉజ్జూత శబ్దాలు కటాహమనే యిరును చుట్టూ గిరుగు తెరుగుకూ ఉంటాయి. ఈ కటాహశబ్దం తీసి వేస్తే యిరునునుంచి ఉండిన చక్కాలవలె పద్యపాదం లోని శాబ్దాలు నిరాశ్రయములై పద్యం కూలిపోతుంది. ఇట్టి కీలకపద్ధతిని 'పాండురంగడు' గ్రహించాడు. 'తన వ్రాయుగంటంబు మొనవాడి విశ్వంభరా పృజలకుప్రాణరక్షగాగ' ఇక్కడ భారమంతా విశ్వంభరామీద ఉంది. సర్వం సహా ఇత్యాది మరేదన్నా పద్యం చచ్చిందన్నమాటే. ఇట్లాగే "మెఱుగుకోఁజులు డుల్ల మృత్యుదేవతనోరుధట్టించి అఱివాలదన్నినాడు" అన్నప్పుడు కీలకం ధట్టించి లోపెట్టాడు. ధట్టించి పల్లదన్నిలోని దకు ఇబ్బడిబలం వస్తున్నది. ధట్టించి లేక పోతే ఏమీలేదు. "పంచవన్నయతోడ ప్రసవనారాచుని ఎఱ్ఱుచివృఱకంట జుఱ్ఱనాడు"లో కీలకం జుఱ్ఱనాడు. ఇటూకీలకం గృహించకపోతే కవితను అస్వాదించినట్లుకాదు. ఇవన్నీ శ్రీనాథుడి యింట్లోకి నిరాఘటంగావెళ్ళి ఏగాదిలో ఏముందో తెలిసి అయింట్లో పెత్తనంచేసే చొరవఉన్నవాళ్ళకు తెలిసే. అంతర్యాలు, గేటుదగ్గరఉన్నవాళ్ళకు తెలివు. గేటుదగ్గరఉన్నవాళ్ళు దుర్గాలువలుధరించి, గండపెండా రాలు తగిలించుకుని ఎంత దగ్ధగ్రాయమానంగాఉన్నా లాభంలేదు. ఇది శ్రీనాథశబ్దశక్తిస్వరూప నిరూపణ.

మూలప్రకృతియగు శక్తి మహత్తయ, అంతట తిగుణములచేత స్థూలసూక్ష్మ కారణ శరీరములు, జాగ్రత్ స్వప్న సుషుప్త్యవస్థలు, జగజ్జీవేశ్వరులు

అయిన స్పృహనిచ్చేసినట్లు, మూలశబ్దప్రకృతివర్ణశబ్దభాషా  
రూపముపాత్రయి, అంతట గుణములవంటి కైశిక్యాది  
వృత్తిభేదములచేత వివిధ సంయోజనావిశేషములు  
పొంది, ఆతిరమణీయ వాక్యరూపమైన సూక్ష్మశరీర  
మును పొందుతుంది. అటుపిమ్మట ఛందోమయమైన  
స్థూలరూపమును పొంది కవిత అవుతుంది. ఇట్టి  
కవితాశరీరమునకు వర్ణాదులు బ్రహ్మాదండి, క్రియా  
వదము మూలాధారము, భావన సహకారము

తత్త్వమెరిగినవాడు శ్రీనాథవర్ణవైలక్షణ్యమును  
చప్పన పోబుకోగలడు సాధారణంగా అయిన  
“శరీరంలా” ండ, ధ, హ, భ, ఘ, ట యిత్యాది  
వర్ణములు తత్వవృత్తవర్ణములు బ్రహ్మాదండిగా నిలిచి  
ఉంటాయి, అన్యవర్ణములుండవనికాదు. సము  
ద్భుటస్థితిలో ఉండుటేఉండుట. అట్టి దృష్టితోచూచి  
చెప్పినమాటయిది. అయిన శబ్దములుకూడా అట్టి  
వైశిష్ట్యమున్నవే-ప్రతిభటించి, ఉద్గండించి బ్రహ్మాం  
డము (“దరణి నాదునికీర్తిదాటె కదునుద్గండించి  
బ్రహ్మాండముర్”)అజాండకర్పరము. అవష్టంభము,  
వ్యతికరము, విప్రళిపము, గోడగించు, ఆకరువు,  
కట్టెట్లు, బీరెండ, ఇవతాళించు, అనలుకొన్న, గుప్త  
రించు, నెతికగట్టి, కొడుకుకుట్టు చాయాదము,  
పాణింధముము, శృంగాటకము సంభేళవహించు,  
వాగెవచ్చు, ఇట్లాఉంటాయి.

అంధ్రసాహిత్యలోకంలో ఒక ఘోరమైన ఆప  
ప్రదాఉంది, శ్రీనాథకవిత సంస్కృతభాషాజ్ఞప్రమునీ  
తెనుగు తక్కువఅనీ - ఇది అవిచారమూలకము,  
సన్నయభట్టులోకంటె శ్రీనాథుడితో తెలుగు ఎక్కువ  
ఉంది. ఇది ఎంత నిర్ధాంతపరచేమాట అయినప్పటికీ  
వాస్తవము. శ్రీనాథుడిలో సంస్కృతాంధ్రములు చెరి  
సగముఉంటే, సన్నయలో నూటికి అరవైపాళ్ళు  
సంస్కృతం నలభయపాళ్ళు తెలుగు ఉంటుంది.  
అయితే శ్రీనాథుడికి అపప్రథవచ్చింది, సన్నయకు

రాలేదు. సన్నయ ఎక్కువ సంస్కృతం వాడినా  
దానిని లలితీకరించి తెలుగుతో రంగరించి తెలియనీ  
కుండాచేసి తెలుగువారిచేత సేవింపజేశాడు. ఇదిపోడిరి  
తనం వంటిది. కానీ శ్రీనాథుడు కొంతవరకు అట్టి  
లలిత సమ్మిశ్రమవిధానం వాడినప్పటికీ బహుళంగా  
ప్రాధప్రయోగములమీరి మోజుచేత వాటిని నిరాఘా  
టంగా గుప్పించి సముద్భూతరథటీవృత్తితో కవితను  
తొండవెంపజేసి తన సంస్కృతాన్ని బట్టబయలు చేసు  
కున్నాడు. కనుక సన్నయలో సంస్కృతం దృక్పా  
దృశ్యంగా ఉండగా శ్రీనాథునిలో స్ఫురద్రూపంతో  
భాసిస్తుంది. ఆకారణంగా ఈ అపప్రథవచ్చిందేగాని  
నిజానికి సన్నయభట్టి ఎక్కువ సంస్కృతం వాడాడు.

శ్రీనాథుడు సంస్కృతాంధ్రములను నిర్వహించు  
పట్ల ప్రతిభ సమానస్కందంలో ఉంటుంది. సంస్కృత  
మెంత రమణీయంగాను ప్రౌఢంగాను ఉంటుందో  
తెలుగుకూడా అంత రమణీయంగాను అంత ప్రౌఢం  
గాను ఉంటుంది. సంస్కృతంతో శ్రీనాథుని గమి  
కర్మీకృతాది పృసిద్ధప్రయోగములవంటివి యింకా  
ఉన్నాయి. ఉదా-‘ కిలయిరస జిగ్రహిషా వ్యస  
నామల’ జిగ్రహిషా. హర్షభట్టుయొక్క ‘బేపయికిం’  
వంటి కేవల శాస్త్రజన్యశబ్ద చమత్కారములు యివి.  
కానీ శ్రీ రమణీయపద్ధతి ఆకర్షణీయము. ‘ఆటె  
దాండవ మార్చటిపటూ లిలాటోవ విస్ఫూర్ణిత క్రీడా  
డంబర ముల్లసిల్ల గరళ గ్రీవుండు జూటాటవీ క్రోడా  
ఘాత కఠోకొట కరుటికోటి లురచ్చింద్రు వీచిత్రాలా  
పటలి పరిస్ఫుటతరస్థిత ధ్వని ప్రాధమిక.’  
“గంభీరవాక్ ప్రాణిమనీ” అని మ రొ క వో ట  
అన్నాడు, అనకూడదన్న పండిత బ్రువులు చచ్చే  
టట్లుగా) మరొకటి, ‘కుటిలారాతివరూధిని ధవళిర  
ఘట్టాకధాటి మహాపటూహ్వాన విపాట్కూహన దశ  
దిగ్భాగండు’-‘జంభారాతిభణ్ణా చకచకనిబముల్  
శాంభవీయూటహసారంభా వష్టంభ రేఖారవట  
లటహమల్.’ ఇంత సంస్కృత బంధురమైనా తెలుగు

భోకి వెళ్ళేసరికి అదెంత రమ్యంగా ఉంటుందో చెప్పలేము 'తీలకంబు బలుతేనియల బోకమోకల పువ్వు బాళలతాచి పుక్కిలించి'-'తేతవెన్నెల పుక్కిలించి శమయి'-'వడకుగుబ్బలి రాచవారి కూరిమికన్య, నీమయ్య పద్మాంతభాను'-'సిద్ధవాహిని నీట విలుబంతి పనుపాడి'-'మనమైన రారాపు చనుదోయి రాయిడి నీలుపేద నడిమిక వెఱపుజూప, పాలుపారు మెలుగు దేగలబోలు కన్నులు వడదాకి యొక్కింత వాచ బార, సిందూర తీలకంబు చెమట చిత్తడిదాకి యలిక భాగంబునం దనులు కొనగ'-'చిలుసాన పట్టించి 'చికిలిసింపించిన గంధగొడ్డలి' నిశాగహ నాగతకు'-'పాన్నపువ్వులబోలు పొక్కిళ్లు 'బయలుగా గట్టినెరురు చీరకటి భరమున, దోడువంగనెరురు నెదువేలు జెవులయం దవతంసకంబుగా నల్లిపువ్వు' 'శివదముల బైడచిగురు గజైలతోడ రవబొంచు నెడపెండార ముర, నెలిదామరలబోలు వెడద గ్రాల్లన్నులు మద్దికాయలతోడ నుద్దివడయ, మొలక కూకటిగాలు ముక్తాలలామంబు భసితంపు బొట్టుతో బాదరింప, పాలబుగ్గలదీప్తి పల్లవంబులతోడ చిన్నిలే నగవుతో చెలిమిసేయ, లజ్జయెఱుగని కటిమండలంబుమీద వలుదవజ్రాల కమరు గర్వంబునూప' ఎంత మునుగి...! క్షీడాభిగానుతో 'గన్నెరు బూజాయ' అనే పద్యం కమ్మతెనుగు పూల చుట్ట, ఇట్లా తెలుగు నన్నుతాని సమాన స్పృహతో ననుభూతాడు అంతలా-మరొక ముఖ్యమైనవిషయం. శ్రీనాథుని తెలుగు కన్నడం కమ్మదనము లాతిత్యము లాపణ్యము, ఆయన పూర్వలై నన్నయాదులలో ఎవ్వరితోనూ లేదని నిశ్శంకకగా చెప్పవచ్చును. ఇది అందరూ జాగ్రత్తగా పరిశీలించి గుర్తించవలసిన విషయము.

శ్రీనాథుని వర్ణములు శబ్దములు శాప యిట్లా ఉంటాయి. ఇక ఆయన శబ్దసంయోజనా వైలక్షణ్యము తప్పుక్రియాజన్య విన్యాసము పరిశీలిద్దాము. అట్టి విన్యాసమే కవిత్వయొక్క సూక్ష్మశరీరముగనుక-పద

ములకూర్చును అలంకారికులు రీతి అన్నారు. అరితి. అర్థాశ్రితములైన వృత్తిభేదముల నాశ్రయించిఉన్నచో ఆశోభ శోభగాదు. రసజ్ఞులపాలిభోగము. శ్రీనాథుని. పద్ధతి అట్టిది. "కంఠాగ్రకరిరాజు దుంతివిఘ్నేశుండు వడకుగుబ్బలి కూతుకొడుకు కుట్ట" వడకుగుబ్బలి- కూతు-కొడుకు-కుట్ట! ఎంతచిత్రమైన శబ్దసంయోజన!! "గోపాలరామల గుబ్బవన్నులమెప్పు గిర్వాణ వం ద్యుండు కేశపుండు" గోపికల అనవచ్చుగా, అనడు.. "గోపాలరామల"అంటాడు. ఈరామల అన్న శబ్దం. ఆగోపాల అన్న శబ్దము కలసి రంభానలకూబరుల వలె ఐక్యమై జగన్నోహనస్థితిని గాంచినవి. "శ్రీపాద ముల బైడ చిగురుగజైలతోడ" చిగురుగజైలు, చిలు గజైలు అనేవాడు మరొకడైతే ఇక్కడ ఒక చక్కని బాలునిగురించి వర్ణన. ముద్దు మురిపెములు తెఱి కిసలాడునట్లు ముచ్చటగా చెవుతున్నాడు కనుక, చిగురుగజైలు అన్నాడు; చిగురు శబ్దంతో ఆ ముద్దు ముచ్చటలన్నీ తీర్చుకున్నాడు కవి. 'కలమ గోపికల చక్కని వన్నుగవలపై వటపల్లవంబులు వాయదట్టి' కలమగోపికలు అనే శబ్దసంపుటి అణిముత్యము కడు పులో కలిగిన శుద్ధివలె ఉన్నది మంచదూరము వరివెన్నులను గప్పెయన్న పల్లవదళములను తొలగ దోగ్రయచు వీచిన దృశ్యమును కవి వర్ణించుచున్నాడు. ఒక్క గోపికల అను శబ్దప్రయోగ చమత్కారముచేత మొత్తము వాక్యమునకంతా ఒక రమణీయార్థకాంతిని ఆపాదించినాడు. మారుతము పుంలింగము ఏకవచ నము; కలమ గోపికలు శ్రీలింగము అనేకవచనము. ఇక్కడ మారుతమునకు దక్షిణానాయకత్వం ఇచ్చాడు. వటపల్లవంబులు అంటే పరివేష్టించియున్న చిగు రాకులు అని అర్థం (వటవేష్టనే) ఒక పండితుడు భీమ శంధానికి టీక వ్యాస్తూ వటపల్లవములు అంటే మత్తీ చివుత్తు అని వ్యాశాడు. 'చిలువలేములు సేవింపవలెతి పడుచు'-'మలయాచలంబుపై చిలువ యిల్లాండ్రుర ఘోరత్నములమీద ప్రతిభలించి' చిలువలేములు

ఏంత చక్కటి సంయోజన! అట్లాగే, “జవరాలి లొడ గన్న సన్యాసిపై నెయు తులసిపూ చిగురాకు తూపునుడు” — తులసిపూ చిగురాకు తూపు “వెదవిల్లునిగన్న విధిపై యులిపిండు దర్భపల్లవ హేతిదర్శకుండు” — దర్భపల్లవహేని ‘పంచబాణస్య సాయకాః’ అని మన్యుధుశివ ఐదు బాణాలుంటే దేవీ కటాక్ష మెట్టిదోగనా మరొక రెండు అయుధాలిచ్చాడు అపర పరాశక్త్యవతారమైన శ్రీనాథుడు!

“చిశిలింపకొనియుండు జిలుగురెప్పలలోన కుసుమ సాయకవైరి నొసలికన్ను”

“మండువేళగినాటి మారాండ బింబంబు గోడగించు వసుంఠ గుబ్బతోడ”

“అప్పవెన్నెలచాయ హెచ్చుగూడాడెడు వెలిపట్టు జగ జంఘ నలునఘోన”

“పసిరమ్మలచోటి మనుషుపూవస్పయ నిర్దంపు బుట్టంబు నెఱకగట్టి”

పారిజాతకేతుప్రసవగర్భకమైన కపరిమై చెంగలవ్వ కచ్చునిల్చి—జట్టి మనోహర శబ్దసంయోజనా ఫలితంగా శ్రీనాథుని పద్యాలు నిరంతరపఠనీయములై నర్వధా శృంగారసేన్యములై కమ్మని సుగంధగర్వములు బొగ పిన పుక్కిటిపీడియమువలె ఉంటాయి.

ఈ సూక్ష్మశరీరసృష్టితో మరొక చమత్కార మున్నది, పూరింగాచి శబ్దములు అయిన కవిత్వ ధారాధోరణితో శ్రీలింగములుగా మారిపోయి దొర్లు తుంటాయి. ఇది ఆయనలో ఉన్న మిక్కిలి అసా ధారణ లక్షణం ఈ కారాంతము ప్రియము.

“విరకాలంబు నటించుమంతు కవిరాజిగేహరంగం బులన్” — “పత్రపాత్యుపధంబున బిండివంటక ములున్ దివ్యార్చముల్ పడ్రదన సామగ్రినిచిమేత్ పదార్థపయముల్” — “అభిమానమృతి వాటిలెం ద్రిపుర దైత్యగ్యామణి శివదేవన్” — “కలశి శతం బులజలకమార్పు” — “సముద్రులు నటబోటిపట పొగడ్” — “సంగ్రామస్థలి గాండిపుల్” — “కల్పన రంభాపుటి” — “వేదవిభాగముం బరిధవించిన

పుణ్యుడు వేడ్కబూన్చె చిల్వదశపూజనంబు” — “ఇతిశరాసనవైరి జాటికా కోటన్.”

ఫందోమయరూపము కవిఃయొక్క స్థూలశరీ రము. శ్రీనాథుని శిల్పపు హరుపు సౌందర్యకల్ప తరువు. సన్నయాచలమంచీ ఈశిల్పం పరంపరాభి వృద్ధిపొందినా, నాచన సోమనాథుడు అట్టిదానికే నవీనగుణనాధబీరుడమవు మహించినా శిల్పం శ్రీనాథాప తారంతోనే అపారపారావారంగా విస్తరించుకన్నది. శ్రీనాథ శిల్పంలో పృథానమయింది సీసము నాచన కూడా “పన్నగంబులవాడు పగవాడకూడి నీ శయ నంబు వయనంబు సంతరింప” అంటూ ఎన్ని కులు కులు కులికించినా, శిల్పము శబ్దాలంకార సమాశ్రి తమై కింకిత్ కృతకత్వ పరకనకలికమై ఉన్నది. కానీ శ్రీనాథశిల్పము శబ్దాలంకారి నిరపేక్షకమై నాచన యందలి శబ్ద సందోహదేహరహాయమాణ ముగాక కర్పూర గుండసారములవలె శబ్దశిల్పములు అన్యోన్య గమ్యశిశములై అశృంఠ సహజకాంతి సమ స్థితమై ఉంటుంది. నాచనాదల శిల్పము పయ త్వాత్ కల్పితము, ప్రాచునిది సినర్ధరమణీయము శ్రీనాథుడు చూడుడి—“నామంధయెనరంప యంపె తాళమునకు బృంగీశ్వరుండొడై పైంకణంబు, వెనుక దిక్కుననుండి కనకభూషణమోయ సూర్యుండు శశియు వివేచులికిరి, వెండికట్టులతోడి వ్రేతదండము బూని నందచి నెచ్చగల్గ జిడిసిజముడు, కాలచితం బుగా గైవారమొనరంచె బలకుదోయ్యలి నృత్యపద్మ సరణ” — “ఘల్లుమలసి రత్నకంకణంబులమోయ గంధపాహువియాలు కనవునూడు” — “జిలుగు సంద్యారాగ చీనాంధరముగట్టె, కుసుమగర్భముగ కిర్మిప్పడుచి, కస్తూరిమెదచిన గంధసారమింది” ముత్యాలతాకుంకములుధరించి, శ్రీపాదముల హేమ నూపురంబులు దాల్చి కటిమీద వజ్రాల కమరు నిల్చి” — “హలాహలంబున ఇల్లినరెడువండు మిసి మింతుడునువోలె మ్రొంగినాడు, పెనువేలి కొనగోట బిసరుహ ననుమోము కెందమ్యివిరివోలె గిల్లినాడు.

మంచవన్నియతోడ ప్రసవనారాదుని నెఱ్ఱచిచ్చు అకంఠ జుఱ్ఱరాడు మెఱుగుకోరలుడుల్లి మృత్యుదేవత నోరు ధట్టించి యతకాలదన్నినాడు” — “కనకమేఖల గుచ్చి కప్పెనెవ్వడులీల జెఱుగుపై భూపార్కు మెఱుగు పండ్లు, కొనరకొవ్వడు పదాంగుభాగంబున నుడు రాజపాట్లగుంజుఱుకనూడె, దఱుగె నెవ్వడు ఖడ్గ ధారాంబలంబున నగ్నిచాలుకలెడు నంటదఱిమి, మోదె నెవ్వడు ముప్పగియాడుకోట్ల వేలుపులబార బార వేస్సెంటు దరిమి” —

ఇందులో జీవభూతమైన రహస్యమొకటి ఉన్నది. సర్వసాధారణంగా శ్రీనాథపద్యరచనాపద్ధతి సంస్కృత చృంఢోపర్యాద ననుసరించి ఉంటుంది. వానియందు యతి అనగా విరతి; అక్కడికి పదమో పాదమో విరిగి పోవలెను. “కొరవసినగాదు త్రిజగంబులునొక్కట” అన్నట్లు ఆభంగముగా సాగిపోగూడదు. మరొకటి, యతిమైత్రి అన్న కక్కుర్తికిపోదు. పకు వవేయడం, మకు బిందుపూర్వకపబలువేయడం ఇట్లాంటి “జిర్ణ త్పుణంబు” మేయదు. మూడువంతులు అద్యాక్షర మునే వేస్తాడు. ఈ రెంటివేతనే పద్యమెంతో హాయి నిస్తుంది. అపైన చేసే చమత్కారాలు అతడు మన కిడిన మహాభోగము.

హేమాలయముయొక్క అత్మ ధాతువుల్లోనూ, గోర్వాణముయొక్క ఆయువు తిజ్ఞంతములలోను, శ్రీనాథుని కత్తీయాపదప్రయోగములలోనూ ఉన్నది. హేమాలయమున అతిరమణీయమైన వనసీమలు, నిర్వరీపవాహములు, పశుపక్ష్యాదులు, దేవతలుఉండ వచ్చునగాక కానీ అత్మ ధాతువులందేకలదు అట్లే గోర్వాణ శ్రీనాథులందును సమస్తయమువేత స్వార స్యము తెలియబడును. శ్రీనాథుని క్రియాపదముల నన్నింటిని సేకరించినచో శ్రీనాథకవితారహస్యము గుప్పిల్లో చిక్కించుకున్నట్లే. ఎంతో అందంగా పోహ లించుకున్న ఒక పద్యపాదం ముగించడం ఎప్పుడూ చిక్కయి పనిగానే ఉంటుంది. అక్కడ ఒక్క గురి

గింజవాసి వెలితివచ్చినా పాద మాపాదము స్వకము వికృతమైపోతుంది. “సీమంతపథమున చేర్చుక్క నవరించి కురులపై చిన్నీపూగుస్తరించి” ఇక్కడ ఈ పాదపు గౌరవమంతా గుస్తరించి అన్న ఒక్క పదం మీద నిలిచిఉంది. కబరికాభారంబు కైపెక్కువిరులతో నవటుభాగంబుపై నత్తమిల్ల, మణితులాకోటి కోమల ఝణత్కారంబు రవలిమిల్లెలమోత యవఘళింప— కడుమనోజ్ఞములైన కర్ణపార్శ్వంబుల బెనుపాపపోగులు బిత్తరింప— అత్తమిల్లు, అవఘళింప, చిత్తరింప— ఇంత కంటే రమ్యమైన క్రియాపదాలతో అపదాలుముగించ లేము. ఆయన క్రియాపదాలు:— ఇవతాలించు, సవద రించు, తవణించు, వ్రతివ్రతించు, అస్సోటెంచు, అనలుకొన్న, చినుకు ఇత్యాదులు.

ఇక్కడ ఒక రహస్యమున్నది. శ్రీనాథుని క్రియా పదాలకొక అపూర్వత్రుతిభ ఉంది. ఆయన ఒకసామాన్య క్రియాపదాన్ని తీసుకుని కావ్యప్రయోజనాను రూప స్వరూపాన్ని సమకూర్చుతాడు. ఇట్టి విశిష్టప్రయోగ చమత్కారంచేత దానికొక అపూర్వ మహిమ నీర్ది ష్టుంది. పుక్కిలించు అన్నపద మెంతపాటిది? నీరు పుక్కిలించి ఉమికాదు అన్నచోట అది వర్తి పుక్కి లించుగామూత్రమే ఉన్నది. కానీ శ్రీనాథుని చేతిలో అది ఏమయిందో చూడండి. ‘వలమానకాటంక వజ్రాం కురవ్వాడు లేతవెన్నెల పుక్కిలించి ఉమియ’. ఈ పుక్కి లించుకు ఆ పుక్కిలించుకు ఎంతతేడా ఉంది! ఈ పదాన్ని శ్రీనాథుడు బహువారములు వాడుకుంటాడు. ‘పుష్పగౌళితాప పుక్కిలించి’, ‘పోకపుష్పలతాప పుక్కి లించు’, ‘గరళకూటము ఛాయ గ్రాయయిచియ’, ‘కొము దీప్తాయలగ్రాయ యిమియ’ అని శ్రీనాథ విశేషాలన్నీ ప్రబంధకవులు పట్టుకున్నారు. ‘పాండు’ ఈ చమ త్కారంపదలి శబ్దబంధాన్ని మాత్రం తీసుకున్నాడు ‘వీడియం బెడలించి విరులత్తు కనకాలు కాంచినాంబువు’ పుక్కిలించి యుచిని, యిది చాలదు. — ‘వియ్యమండు

అనుచానిలో సామాన్యంగా ఏమీలేదుగదా? శ్రీనాథుడు దాన్ని ఏమిచేశాడో చూడండి. వియ్యంబందు తరీయ కీర్తలు దిశావేదంబ తుండాళికోన—‘పాటలివకుళ చంపక సారభముతోడ విచిత్రామోదంబు వియ్యకుండా’ ఇట్లా అవి విశేషార్థసంపన్నంగా ఉంటాయి; మా మూలుగా ఉండవు. మరికొన్ని:—పాలబుగ్గలదీప్తి పల్లవంబులతోడ చిన్నితేనగవులు చెలిమిసేయ, అజ్జయెలుగని కటి మండలంచుమీద, వలుద వజ్రాల కమరు గర్వంబునూప;—వనితలు భీమనాయకుని వారకయేసిరి కమ్మదేనియల్ చినుకు పసిండి లేజెఅకు సింగిణి వింధను పుష్పవాణముల్.—ఈ క్రియలన్నీ అట్టివే. ఈ చినుకుక్రియ పృథ్వీకించి మోహనమైనది. నామవాచకమే క్రియగా వాడబడింది. వెనకకూడా ఒకసారి ‘సంగడి నెడగల్గి నడిసె జమాడు’ అన్నాము. బడిసె.—‘అలతిలే జేమటచే వసలుకొన్న అరాట మంచు మంబన చిన్నికురులు మునుగ.’ అనలు కొన్న అనగా బురద అయిన, ముఖకుసుంభ జంబాలమున ముంగురులు మునిగినవి, మజ్జనమాడినవి అని,—శ్రీనాథుని రామణీయకమునకు అవధిలేదు. ఈ మునుగు ఎంత మహిమోన్నము! అలా కొన్న అను ప్రయోగము శ్రీనాథుని వియ్యమందు, పుక్కిలించులవలె పాణింధమాది శబ్దాలవలె అయన అభిమాన పృయోగము ‘అనలుకొల్పిన మహీరసముగాగ’. ‘గొజ్జంగిపూ నీరు కుటికి మేదించిన కమ్మకస్తురి మేన కలయనలది’—‘ఎవ్వడూ చేతి కొవ్వూడి నఖమున బిసమె భాషాదేవి చిగురుముక్కు’ ‘పెనువేలి కొంగోట బిసమహాను మోము కెందమ్మి విరివోలె గిల్లినాడు’.

ఇట్లా సామాన్యశబ్దాల నుద్ధరించి కవితా ప్రతి ప్రతి సమకూర్పు ప్రక్రియలు అంద్రభాషా ప్యసంద మున ప్రవేశ పెట్టినవాడు శ్రీనాథుడు. అంద్రభాషకు మహోపకారము చెసినవాడు ముగ్గురే. వారు నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథుడు. నన్నయభట్టు తత్వము శబ్దాలు కుసుమించులా. టి క్రియాపదాలు యిచ్చి భాషను

పెంచగా, తిక్కన వ్యావహారిక భాషను గ్రంథరచనకు స్వీకరించి దాన్ని గట్టారని పాఠు గంగవలె చెబాడు. ఇంత జరిగినా భాషకు కవితాను రూపమైన వరిషక్వత రాలేదు. అవని శ్రీనాథుడు ముగించాడు. ఈ ప్రక్రియ భాష వరిషక్వమైన సాహిత్యపౌఢిని సంతరించుకొన్న దశను సూచిస్తుంది. ఇది సంస్కృతమున గలదు. “నహకారకుసుమ కేసర కేసర భరామోద మూర్ఛిత దిగంతే”—లో మూర్ఛిత పుక్కిలించవ్వాలవంటిది. ఇది శబ్దవై పథ్యమంటాను.

కానీ శ్రీనాథుని ఈ కవితాను రూప శబ్ద నైపథ్య పృక్కియ మరొక చమత్కార భావనావిశేషం మీద ఆవారపడిఉంది. శ్రీనాథుడు ఎప్పుడూ ఒక సామాన్య విషయమే తీసుకుంటాడు; కానీ ఉన్నది ఉన్నట్లు చెప్పాడు. అ సామాన్యవిషయం శ్రీనాథ వాణిలోబడి ఒక అపూర్వ స్వరూపాన్ని సంతరించు కుంటుంది. కళ్ళపడు అని చెప్పాలి; ఇంతే!—దానికి, ‘అశశబ్దమే! అవతంసకంబైన ముని మండలములోని మొదలిచుక్క’ అంటాడు “అజకాల బ్రహ్మాండ మప్ప లింపినయల్లి చిన్నివేణురాజు గన్నతండ్రి” అంటాడు. పార్వతిఅనుటకు, “వడకున్నలి రాచవారికారిమిషక్వ” అంటాడు గణపతిని. ‘కంధరంబుననుండి గంధసింధుర మైన, గుజ్జవేల్పు.....’ ‘విశ్వామిత్రున్ని’ అఖిల ప్రపంచంబు నన్యధాకల్పించె మురారీశ్వరే సాఫల్యమంద, త్రైశంకవంజైన తారరామండలం బాకాకమర్కంబు నందు నెత్తి—ఎవ్వడాకాడు సామాన్య బుమియె తలప తాటకా కాళరాతికి దాళరదికి, కాలకంధిర కోదండ ఖండనునకు, కార్ముకాచార్యవర్యుడు గాధి సుతుడు. (‘ఈ త్రైశంకవము ఎంతరమణీయంగా ఉంది. త్రిశంకుడు తలక్రిందుగా వెలాడుతుంటాడని పురాణము. ఈ తలక్రిందు దృశ్యాన్ని త్రిశంకుశబ్దాన్ని తలక్రిందువేసి నము న్దురించే త్రైశంకవాన్ని వేసి కనపింప జేశాడు.) విశ్వామిత్రుని మహిమ ఎంతగొప్పగా చెప్పాడో చూడండి—



వింధ్యము నారదునికి భక్తితో మొక్కింది అ న డా ని కి ఎక్కడనుంచి మొదలిడుకాడో చూడండి - “మెగులు ముట్టిన మహామూర్ఖులు ధరమోపపాదాంబుజములకు బ్రణతిస్తేసి.” వశ్చిమాకాశమున దోచు సంధ్యారాగాన్నిగురించి— “సంజయంబరము కొంగున నూన్చె కనుంభకాగమున్” అంటాడు, ఇది ఒక చంపకమాల చివరవచ్చు ఖండము. ఈ సద్యచేలాంచల మెంత రాగరేఖామనోహరమో భావుకులకే ఎఱుక! ఇది సూక్ష్మవస్త్రానికి కట్టుకునేముందు కొంగుకు కుంకుమరాయుట అనే వద్దతిని తీసుకుని కవిత్వ చమత్కారం చేయడం.—

ఇక్కడ ఒక ముఖ్యమైనభేదము గ్రహించవలెను. శ్రీనాథుని భావనావైచిత్ర్య ఒక ఆపూర్వ భావనా స్వభావ సంజనితముకాదు. ఉన్నదానినే చమత్కరించి చెప్పట. అన్నాది బ్రహ్మ పరిమితానుభూతి కందునట్టిదేగాని అపరిధి నధిగమించి విజ్ఞాన మయనీమల సంటునట్టి సముజ్జ్వల లావహేమాకముగాదు. ఈక్కనసోమయాజి “మన్మథుడు నన్ను నమయింపకుడ నీవు బడయవచ్చునె.....” (నిశాటవర్ణం) అన్నచోట అది ఉన్నదానిని ముచ్చటగానే చెప్పే వద్దతిగాదు. నేలవిడచి ఆకాశమున కెగిసి చేయు చమత్కారపీఠ్యము. అక్కడ స్వారస్యము వ్యంజనా శక్తివేతనే సిద్ధించును. కాని “అకాశక్షిప్తి అవతంస శంఖైశ్చ మునిమండలములోని మొదలిరుక్క” అన్నచో అట్టి శక్తి సాక్ష్యముంపనక్కరలేదు. ఇది ఈ రెండుమార్గముల భేదము.

ఈవిధంగా విలక్షణశబ్దసంపాదనవేతను, మనోహర శబ్దసంయోజనవేతను, రమణీయ సంస్కృతాంధ్ర తుల్యస్కంధ సంధానమువేతను, వైర్యాణీభందశ్చర్యా మర్యాదవేతను, విశిష్టశ్రియాపద ప్రయోగదాతురి చేతను, ఒకానొక మనోహర ప్రకారబాహిష్కృతివేతను శ్రీనాథుడు ఆంధ్రసాహిత్య పుష్పంచంలో ఎట్టివారిని గూడ మోహపెట్టి పాదాక్రాంతులను చేసుకొన్నాడు.

దీనికంతటికీ తాత్పర్యమొక్కటే. శ్రీనాథుని కవితామహిమ శబ్దాశ్రితము. కాని మహాశ్చర్యము! శ్రీనాథుడు అతి సకృత్తుగాతప్పు ఎక్కడా శబ్దాలంకారాలు వాడడు. అధవా వాడితే ఎక్కడమునా వృత్త్యను ప్రాసం వాడుతాడు. అది ఒక అలంకారంగా గణించారేగానీ, అపేరుకు అది అసమగ్యము. వచ్చీరాని అవయవాలతో ఉన్న రెండు మూడునెల గర్భస్థపిండము వంటిది. కనుక నా మతమున శ్రీనాథుడు శబ్దాలంకారాలు వాడలేదు. ఎక్కడో “మాతులుండు యశోమహి మృతులుండు” అనీ “కాంచనకేతికి కుసుమగర్భభోదర సోదరప్రభా” అనీ “గంధ మెఱిసి రెండవకుసుమకోదంధుండును బోలె నన్నిలానినీ మండలికి కన్నులపండు వగుచు” అనీ అప్పటికి అది కదాచిత్తు ఆంధ్ర సాహిత్యలోకము రెండుయుగాలున్నాయి. ఒకటి శబ్దాలంకారయుగము, మరొకటి అర్థాలంకారయుగము; మరొకదృష్టితోచూస్తే అవే పూర్వయుగము, పరిపంథయుగము అనిపించుకుంటాయి. ఈరెంటిమధ్య వేరు చుక్కనలె శ్రీనాథుడున్నాడు. శ్రీనాథుని పూర్వము నన్నయ మల్లికార్జునభట్టు, నాచనాదులు శబ్దాలంకారాలు ఐహళంగా వాడారు. అది ఆ యుగపుకవుల ముఖ్యలక్షణం. నాచన నవీనగుణనాథ బిరుదం కొంత దీనికిగా కూడాను. “అరిజామన్ హరిజామ చూచుకములం దండందమందార కేసర మాలామకరంద బిందు నలివన్యందంబు లందంబులై” అనీ గవయంబుం గొనయంబు నెన్నడుముతో కర్ణావతంసంబుతో చను దోయింగనుదోయి సాయకముతో సంధానహస్తంబుతో... ఇట్లా నాచన సోముడు నడిచాడు. కానీ శ్రీనాథుడే తొలిసారిగా ఆ శబ్దాలంకారముగానికి స్వస్తిచెప్పి తన నైషధానువాదంద్వారా అర్థాలంకారముగాన్ని అవిష్కరించాడు. అదే ప్రబంధయుగమై వెలిసింది. ప్రబంధ పరమేశ్వరుడని బిరుదున్న ఎఱ్ఱనను ఏ ప్రబంధకవి అనుననించలేదు. శ్రీనాథనైషధమే ఆంధ్రప్రబంధ

మాటక అని నామతము. కనుక శ్రీనాథుడే ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు. శ్రీనాథుడే ప్రబంధకవులందరూ అన్ని విధాలా అనుకరించారు. నైషధానువాదంలోనే అలంకారిక ప్రమాణవిధేయములైన శృంగార శాకుంతల పసుపరితాది సమగ్ర శాస్త్రలక్షణలక్షిత కావ్యాలు బయలుదేరాయి !

కానీ అశ్వర్యమేమిటంటే, శబ్దాలంకారాలు వాడకుండానే, వాటిదేశకలిగే శక్తికంటే వేయిరెట్లు అధికమైన శక్తిని శ్రీనాథుడు కలిగించాడు. ఇదిశబ్దాధికారం అని పిలువబడే సామాన్యశక్తికాదు. శబ్దాలు లక్ష తెలుసా కోటి తెలుసా అనడం శబ్దాధికారం. ఇది అధికాదు. ఇట్టి శబ్దముయొక్క కడుపులో ఉన్న పేగులనుకూడా లెక్కింపగల కూలంకషమైన తత్త్వ వేత్తుత్వం. శబ్దశక్తి శబ్దాలంకారాశీతమని భ్రమ.

కానీ శబ్దాలంకార కవులెవ్వరూ శ్రీనాథుని మడమల వరకుకూడా రారు. పరిపూర్ణశబ్దశక్తికి శ్రీనాథుడే ఆశ్రయము. శబ్దాలు మందగా కలిసి చేసే పనులు శబ్దాలంకారాలు. ఈపనుల్లో శబ్దములయందు ఆత్మోపస్థితమైన శక్తిస్వరూపిణి సంపూర్ణముగా ప్యవృత్తము గాదు. మనుష్యుడు యోగసమాధిచేత ఏకైకస్థితిలో సమాహిత మొనర్చుకున్నంతశక్తిని సామాహిక కార్య కలాపంలో సమకూర్చుకోలేడు. తత్కాలోపలబ్ధి కించిన్నాత్యశక్త్యంశములు అనేకములుకలసి ఆ సామాహిక శక్త్యాన్ని గడుపుతాయి. అట్లాంటివి శబ్దాలంకార కార్యములు. కానీ శ్రీనాథుని శబ్దప్రకృతి పరాశక్తియొక్క సాక్షాత్కారమే. అట్టి శ్రీనాథరూపావతార జగన్మోహినికి, జగన్మాతకు నా నమస్కారము.

# శ్రీనాథుని రచనపై సంస్కృతకవుల ప్రభావము

శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

శ్రీనాథకవి సార్వభౌముని కవితానవంతి అంధ భాషామర్మజుల కొక పుణ్యతీర్థము. బ్యాప్టిస్మదత్తవర ప్రసాదుడై యీశ్వరార్చన కళాశీలుడై పుణ్యశ్లోక చరిత్రమును పరమేశ్వర విలాసమును తనివిదీఱి హాలిపించుచు నపూర్వకావ్య సృష్టయైన యాకవివశం నుని తెలుగు రచనలను జదివి యానందింపని నహృద యాంధ్రపాఠకు లెవ్వరు నిన్న మొన్నటివఱకు లేరు. కీ. శే. వేటూరి పృథాకరశాస్త్రిగారి శృంగారశ్రీనాథము, క్రిడాభిరామమున కుపోద్ఘాతము వెలువడనంతవఱకు తెలుగు సాహిత్యముతోఁ బరిచయము నార్జింపఁగోరు వారందఱు ప్రధానముగ నైషధమును కాశీఖండమును జదివెనుకొని శ్రీనాథుని కవిత్వమునం దత్కాదరము కలగయుండెడివారు. వెనుకటివారు శ్రీనాథ నైషధ మును పంచకావ్యములలో నొకటిగాభావించి చదువు కొని, సంస్కృతాంధ్ర నైషధముల రెండిటి నవగాహ నముచేసికొన నత్పత్తి ననుభవించెడివారు అంధ్ర పంచ కావ్యములలో నొక్కటి యగుటనే కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి నైషధమునకు సమగ్రమైన

వ్యాఖ్యానము రచించి, యాంధ్రపాఠకులకు తదవగాహము సుగమముచేసినారు. పరమేశ్వరభక్తిభావమును పెంపొందించుకొనఁదలఁచినవారు భీమేశ్వర పురాణమును హరినిలాసమును జదివి యానందించుచుండెడివారు. అంతియగాని శ్రీనాథుడు శ్రీ లోలుడనుకొని, యాతని పృబంధములలో శృంగారరస భావ నిబంధనముగల పట్టులనుమాత్రమే చదివి, మిగిలిన భాగములదెనుకఁబోని తీరేర్పడినదీ నడుమనే.

శ్రీనాథుని ప్రబంధముల కాంధ్రభాషలోఁ బ్రత్యేకస్థానము నార్జించిపెట్టిన దాతని సంస్కృత కావ్యానువాద సరణియే. తన రచనలోఁ గూర్చిపెట్టిన మనోహర భావములకుఁగాని, పదజాలమునకుఁగాని, వెనుకట్టు నున్నది సంస్కృతకావ్య సామగ్రియే యనుట నిర్వివాదమైన విషయము. సంస్కృత పదములను తెలుగుపదములను సముచితరీతిని మేళవింపఁ జేసి శ్రుతిమధురమైన శైలిలో భావము నావిష్కరించి, ఆ యా రచనలు తెలుగున సృతంత్రముగ బయలు

దేరునట్లు పాఠకులను బావింపజేయుట యాతని రచనకుఁగల ప్రత్యేకత వివిధ శాస్త్రీయ సంప్రదాయముల ననాయాసముగ సహజమైనవైతిలో జతఁగూర్చుగలిగిన పాటవ మాతనికి బాహ్యవరప్రసాద లబ్ధమగుటచే, వివిధ శాస్త్రీయ సిద్ధాంతసారమై విద్యదౌషధమైన నైషధమునతి దిక్షతతో నాంధ్రీకరించి సఫలుఁడైనాఁడు తరువాత మఱికొందఱు అనైషధము నాంధ్రీకరించుటకు యత్నించియుఁ గృతకృత్యులుగాకుండుటయు శ్రీనాథుని ప్యత్యేకతకుఁ దారాణమునక తప్పదు.

శ్రీనాథుని శాస్త్రపాండిత్యము భావనాశక్తియు విలక్షణములనుమాట అతని బావముఁగిది దగ్గుపల్లిదుగ్గన్ననోట నివిధముగ వినవచ్చినది.

సంస్కృత పాఠశాల శౌరసే నీ ముఖ్య

భాషాపరిజ్ఞాన పాటవంబు

పన్నగపతి సార్యభౌమ భాషిత మహా

భాష్య విద్యా సమభ్యాస బలము

సక్షపాద కణాద పక్షిలో దీరిత

న్యాయకళా కౌశలాతిశయము

శ్రుతిపూరాణాగమస్మృతి సాంఖ్య సిద్ధాంత

కబళన వ్యుత్పత్తి గౌరవంబు

పూర్వకవి ముఖ్యనిరచితా పూర్వకావ్య

భావరస సుధాచర్యణ ప్రౌఢతయును

గందర్బంపఁగఁగా శిఖాంధనైష

ధ ప్రముఖ వివిధ ప్రబంధము లొనర్చి.

నాచికేతూప్యాభాసము.

ఈ పద్యములో నిరూపితములైన విషయములన్నియు నాతని నైషధ కాశీఖండములలో సమన్వితములై చూపట్టుటచే దగ్గుపల్లిదుగ్గన తెలిపినదంతయు సత్యమే కాని బావముఁగిమీఁది యభిమానముచే నెకరువెట్టి సది, ఈనాటి యుపన్యాస ధోరణినిబట్టినది మాత్రము కాదు.

నిష్కృష్టమైన శాస్త్రపాండిత్యములేక, యాతని రచనపై సద్భావములేక, సాహిత్యపథమునందలి పోకడలనేఱుగక, అత్యయులను కొన్న కవులపై నధికారము వహించువారి కాతని రచన రుచింపక పోవచ్చునమోకాని, తన కృతులలో కైమోడ్చు లర్పించిన సంస్కృతాంధ్రకవుల ప్రౌఢ రచనలను బాగుగ నవగతముచేసికొని, వాని విశిష్టతను గుర్తించుచు, సమయోచితముగ నా యా భావములను తెలుఁగు కరువునఁబోసి నూత్న శిల్పమును తెలుఁగువారి కందిచ్చిన శ్రీనాథుని కవికారీతులను సహృదయతతో నవగతము చేసికొనఁగలిగిన అంధ్యపాఠకుల కాతని ప్రబంధము లన్నియుఁ గర్తరసాయనములు అలోచనామృతములు ననియే చెప్పవచ్చును. సంస్కృత సాహిత్యమును దాత మధురమై కానవచ్చెడి భావసామగ్రి చాలవరకు నాతని ప్రబంధములలోఁ బొడచూపుచునే యుండును. కాలిదాసాది మహాకవులు వాల్మీకినోట వెలువడిన రామాయణ మహాకావ్యము నందలి భావములను సమయోచితముగ సంతరించుకొని తమవిగా నిరూపింపజేసినట్లును శ్రీనాథుఁడును తన ప్రబంధములలో ప్రకరణోచితముగ సంస్కృత కావ్యములందలి మధురౌదాత భావసామగ్రిని, శ్రుతిసఖపదజాలమును సమకూర్చుచు వచ్చినాఁడు. అది యానాఁడు మొదలు వేఱినఱకు చాలవఱకు సమకూర్చుకొనెనై విలసిల్లినది.

శ్రీనాథుఁడు తెలుఁగు కవిగా నవతరించుటకై కచ్చగత్తునాటికి సంస్కృత కావ్యానువాదము యదాతథముగఁజేయు పరిపాటి యంతఁగ గావరాదు. కేవలదశకుమార చరిత్రము మంచన కేయార బాహుచరిత్రమును బోలినవి విరళముగ నుండినవి. అఱికూడ కృష్ణానందీశ్వర సమీపముననే వెలువడినవి. అఱివికూడ చాలవఱకు స్వేచ్ఛానువాదములేగాని యదాతథములుగావు నైషధానువాదమున కవి కొంత పోత్సాహము

నిచ్చియుండెనేమో? చెప్పలేము. మూలమునకుఁ జాల సన్నిహితముగా సంస్కృత కావ్య పరిసర్తనము సాగి తెలుగులో నుత్తమ రచనగా రూపొందినది శ్రీనాథుని యాంధ్యవైషధమే. దాని తరువాతనే తత్పరణితో పంచతంత్రము శృంగార శాంకుతలము వికృమార్క చరిత్రము మున్నగునవి యనుకరణశైలిలోను స్వతంత్రశైలిలోను నవతరించినవి. వైషధము తరువాత నీ నాణ్ణిజకు బయలుదేరిన ప్రసిద్ధ ప్రబంధములన్నిటిలోను శ్రీనాథుని వైషధశైలి ప్రభావము పట్టు బడెనచోటులు చాలతక్కువ. ఆకవి సార్వభౌముని రచనాప్రభావ మట్టిది వైషధము తరువాతి రచనగాఁ దెలియవచ్చెడి హరవిలాసములో కాళిదాస విరచితమైన కుమారసంభవములోని కొన్ని పట్టులు మూలమునా సన్నిహితముగనే యనుదితమైనను, వైషధానువాదములోని పాంకముమాత్ర మిచ్చు చుండెను. యథయథాపే మర్కజ్జలైనవారిలోఁ గొందఱి యభిప్రాయము, ఎదుటివారి రచనలో వంకలెత్తుట నులభమైనవని. ఎదుటివానివలె, లేక అంతకు మిన్నగ నైన రచనసాగించి పాతకతోకమును మెప్పించుట దుష్టము. అయినను దోషైక దృక్పథావనిచెయుట మాత్రమే. నేటి విమర్శకులలోఁ జాలమంది యిట్టి మృగమునే యవలంబించుచున్నారు. అట్టివారిని గూడదోష ప్రకరణములలో దోషప్రకరణమేగాని గుణ ప్రకరణమెఱుంగని వారనుకొనిన సరిచదును. సునిశిత విమర్శకులైన యలంకారశాస్త్రజ్ఞులు గుణ దోష ప్రకరణమును రెండింటిని తమ గ్రంథములలో నుపయోగించి యున్నారు. వారిమాట యటుంచి శ్రీనాథుని సంస్కృతానువాద సరణితో కాళిదాసాది మహాకవుల రచనావ్యభావ మే విధముగ నవతరించి నదో కొంచెము పరికింతము.

హరవిలాసములో పార్వతీల్యాఁ ఘట్టమున కుమారసంభవమునందలి తొలిభాగము రెండవశాసన

ములుగా రూపొందినది. ఆ మహాకావ్యమునందలి యేడు సర్గల విషయములను 200 గద్యపద్యములలో మలిచిపెట్టి హరవిలాససూత్రములో గృథనముచేసి నాడు. ఈ హరవిలాసము ప్రారంభమున సంస్కృతాంధ్రకవుల కెవ్వరికి నతులనర్పించు యిష్టదేవతాస్తత్యసర్తనమునఁ గృత్యవతారిక నారంభించి, యున్నాడు దీనినిబట్టి చూచినను, హరవిలాసమునందు. అంతకుముందపట్టుపుటఁ దాను గూర్చి పెట్టుకొన్న కవితాంశముల నేకసూత్రతకుఁ గొనివచ్చినాఁడనిపించును. శ్రీనాథుని సంస్కృత శ్లోకానువాద పద్ధతిలో వింతలు కొన్ని గోచరించుచున్నవి. మూలములోనుండిన యితి వృత్తమును, ఒక సీసపాదము. గనో అటవెలదిగనో తేటగీతిగనో కందముగనో మలఁచి పెట్టినచోట మూలమునకు నరిచడిన యనువాదమని పించును. అటుగాక మూలములోని ఉపజాత్యాది వృత్తములనుగాని, అనుష్టుప్పనుగాని, ఉత్పలమాలాది వృత్తములలోనికిఁగాని, సీసగీతములలోనికిఁగాని మలఁచి పెట్టిననాడు మూలానుగుణముగ యధాతథానువాదమే యుండవలయు ననుకొనువారి కట్టిరచనలో లోపమున్నట్లు లసిపించును. కాని నిదానముగఁ బరికించినఁ గొన్నితావులందట్టి విస్తృతి సముచితమే. యనిపించును. ఒకవృత్తమును తేటగీతో మలఁచినచోటును, ఒక అనుష్టుప్పను వృత్తముగ మలఁచినచోటును పరికించి యచటి రచన యెట్లుసాగినదో నరికజూచెదము.

వసంతోదయ ప్రస్తావములోని దీక్షింది శ్లోకము.

శుభాపూరోగీతి రపిక్షణేఽస్మి  
స్తవః ప్రసంఖ్యాన పరోభభూవ,  
అత్మేశ్వర్రాణాం న హి జాతు విఘ్నా  
స్సమాధిభేద ప్రభవాభవన్తి

హరుఁడీసమయమున నచ్చరలుపాడు పాటనువిన్నను, అత్మానుసంధాన పరత్వమునందేయుండును. విఘ్నము

లెన్నుడును మహానిగ్రహము గలవారి సమాధికి (ఏకాగ్రస్థితికి) భంగమును గలిగింపజాలవు. ఈ శ్లోకవిషయములును శ్రీనాథుఁ డీవిధమున ననువదించినాఁడు.

అచ్చరలుపాడు హిందోళమాలకించి  
యిందు మౌళిప్రసంఖ్యాన మెడలదయ్యె,  
నిర్దిశేంద్రియమైనట్టి నియమవరుల  
సంతరాయంబులేమి నేయంగగలవు?

కాళిదాస శ్లోకములో విధిని పేర్కొనవలయులలో గూర్చుఁ బడిన భావములు, గీతము పూర్వోత్తరార్థములలో ని పేర్కొని ధిరూపములలో రూపొందినది, భావ మేమియు సడలకుండ గీతములోని కవతరించినది. పదములుమాత్రము కొంచెము మూఱినవి. తెలుఁగు కరువునఁ బోతపోయినపు డట్టి మార్పు. నంద ముండునని యాతఁడనుకొని యుండవలెనుగదా! భిన్నచరిత్రలోకః “భృతాపురోగీతిరపి” యనుదానికి, అచ్చలరపాడు హిందోళమాలకించి—అని యనువధించుటలో మాత్ర మొకమెలఁకుమ యున్నదనవచ్చును. కంఠివ్యయోగము కర్తృత్వకమై తెలుఁగు పరిపాటి కనువుపడుట యొకటి. “అలకంబి” యను క్షార్దూ కము హేర్వత్కమై అష్టర్థమును దెలుపుట యింకొకటి. పాడెడిపాట వట్టిదిగాక హిందోళరాగ సమంచితమగుటయును జతపడినవి. వసంతములో అచ్చరలు హిందోళముతో బాడును పరమేశ్వరు నారాధించుట యనిన కవిసారస్వభోమున కభిమత మైనట్టులు, అచ్చరలుపాడిన పాటయని కాళిదాసనఁగా అపాట హిందోళమున, ననిపించుటలొ నభివ్యక్త మగుచున్నది. హిందోళమున రాగ మాలపించినను పాటపాడినను, అది సంగీత సారజ్ఞున కెంతయు పూర్వయాహ్లాదకరముగ నుండుననుట తథ్యము.

మఱియొకమాట. శ్రీనాథుఁడు నామాత్యముగ న్వదోకమును భూలోకమునగ జేయుచుండును న్వర్వా

నులకు భూలోక విలాసములను గూర్చి, అచటనుండెడి వారి నిక్కడివారినిగా జేయుచుండును. కైలాసవాసిని దాక్షరామమునకుఁ గొనివచ్చి నవృథచటిసేపికాజన మును దేవగంధర్వాపురో భామినీజనముగా నిరూ పించెను. వారిచే నా పరమేశ్వరునకు రాజోపభోగ ములను సమకూర్చి దేవోపభోగములుగా రూపొందించి నాఁడు. భీమేశ్వరస్వామి దాక్షరామమున స్వయం పృథ్వితులఁడైనపుడు వచ్చిన వసంతములో, వసంతో త్సవమునఁ బాల్గొనిన యచ్చరలు

సందుగ్ధారవ చంద్రముండల శిఖిజ్వాలాతటిద్వల్లరీ  
కందరేక్షుశరాసనామృత తనూగంధర్వవంశోద్భవల్  
హిందోళంబునబాడి రచ్చరలు భీమేశుం ద్రితోకాధిపన్  
మందారద్రుమవాణి యందు సుమనోమైరేయముల్  
దాపుచున్

దేవగంధర్వాపురోజాతి వనితులు క్షీరసాగరాదుల నుండి యుద్భవించినవారని వర్ణించిన విషయమంతయు భట్టబాణుని కాందరినినుండి కొనిరాఁబడినది. అచట మహాస్వేత జన్మవృత్తాంతమును దెలుపునపుడు అప్పరస్త్రిల జన్మాదికమునుగూర్చి తత్త్వద్యంశములను గూర్చి విపులముగఁ దెలిపియున్నాఁడా మహాకవి. అచటి క్రమమిది. “తాసాంపశురశకులాని. ఏకంశగవతః కమలయో నేర్మనసః సముశ్చన్నమ్ అన్యద్వేదేభ్యః సభూతమ్. అన్యదగ్నేరుద్భూతమ్. అన్యత్సవనాత్సమాతమ్. అన్యదమృతాన్యధ్య మానాదుద్భూతమ్ అన్యజ్జలాజ్జాతమ్. అన్యదర్మ కీరజేభ్యోనిర్గతమ్. అన్యత్సోమ రశ్మిభ్యోనిష్పతి తమ్. అన్యద్భూమేరుద్భూతమ్. అన్యత్సోరామి నీక్యః సచ్చ త్రమ్. అన్యన్యృత్యునా నిర్మితమ్. అపరంమః కేతునా సమత్పాదితమ్. అన్యత్సృజ్యత్య పృజావళే రతిపృథా తానాం కన్యకానాం మధ్యేధ్వేనుతే మునిరధిష్ఠావ బధా వతునృత్యాం గంధర్వైః సపాకుల్యయంజాతమ్. ఏవమే తాన్యేకత్ర పశురశకులాని” అప్పురః స్త్రీ ప్రస్తావమువచ్చి నప్పుడెల్ల శ్రీనాథుఁ డీ విషయమును పల్లెవేయచునే

యుడును మఱియొక్క విషయము. ఏదేని యొక విషయమును వర్ణింపఁ దలపెట్టినదానిని సర్వాంగ పరిపుష్టముచేసి వర్ణించెడి తీరంతయు కవిసార్వభౌము నకు భట్టభాణుని విషయాను సరణ సంస్కారమే యనవచ్చును. కుమారసంభవమునందు కాళిదాసాక చిన్నవృత్తములో నిరూపించిన మన్మథునిరాక సీసగీత ములలో సర్వాంగ పరిపుష్టముగ వర్ణించుట తన్నూ లమే యనిపించును. ఆ ఘట్టమును కొంత పరా మర్శింపము.

అథ స లలితయోషిద్రూపలతాదారుశృంగం  
రతివలయ పదాంకే చాప మాసజ్యకంఠే  
సహదర మధు హస్తస్యస్తమాతాంకురాస్త్రాః  
శతముఖ ముపతన్తే పాఞ్జలిః పుష్పఢన్యా.

కుమా. 2. స.

ఈ శ్లోకపఞ్చస్తావ మిక్రిందివిధమున సాగినది.

కాంతాజనంబుల కరివంక. బొమలతోఁ

బ్రతివచ్చు పుష్పవాసంబుతోడఁ

గోకిలవాతంబు గ్రుక్కెల్లు మ్రొంగించు

క్రొమ్మొవి చిగురాకు గొడుగుతోడ

రతిదేవినిడుసోగ గాగులు కన్నుల డాలుఁ

దలపించు మీసకేతనముతోడ

భుజగ లీలావతీ భుక్తముక్తములైన

గంధవాహ కేశోరకములతోడఁ

జంచుచునితో వసంత మూఁలముతోడ

రాజకీర రథంబెక్కి పాశ్రభవమున

వచ్చెవలరాజు చిత్రాను వర్తనముగ

సంభ్రమముతో మహేంద్రు నాస్థానమునకు.

వలరాజు దేవేంద్రుని సభకువచ్చునప్పటి యా త ని విభవ వర్ణనమిది. సార్వభౌముని యాస్థానికి సామస్త రాజోకడు వచ్చునప్పటి రీతియంతయు వెలయునట్లు లిది చిత్రకమైనది. కాళిదాసు రచనలోని సారళ్యము

కంటి నిచట నాడంబరమధికముగ చూపట్టుచున్నను వలరాజు పాశ్రభవము మాత్రము సర్వాంగ సంపూ ర్ణమై వెలసినది. సమయోచితముగ మూలాను సరణ మున వలరాజు సంభ్రమమును వర్ణించినతీరు సరస ముగనే సాగినదని చెప్పవచ్చును. ఈ తీరుగ మూల ములోని విషయమును బెంచుటకు మూలముకూడ నన్నిహితమైన చతుర్దశ్యములోని విషయమేని కావల యును. ఈ విధముగ మన్మథుని రీతిని వర్ణించిన సంస్కృత కావ్యస్థ విషయమేనియై యుండును. మొత్త ముమీద శ్రీనాథునకుఁ దనరచనతో రచనాశిల్పమును బరిపుష్టము చేయుటకై మూలవిషయమును బెంపు చేయు నుత్సాహ మధికమని యనిపించును. ఈక్రింది విషయముకూడ నం దు ల కే యుదాహరణము కాగలదు.

తన్మిన్మం యమినామాద్యై జాతేపరిణయోన్ముభే

జహుః పరిగృహపీడాం ప్రజాపత్యాస్తవస్సీనః.

కుమా. 6. స.

యోగీశ్వరులలో మొదటివాడైన యీశ్వరుడు వివా హమున కుత్సకుడైనపుడు బ్రహ్మపుత్రులైన తపశ్శా లురు భార్యలతోనుంటిమను సిగ్గును వదలుకొనిరిని యీ శ్లోకభావము.

అతఁడు సమస్త సంయమిజనాద్యుడు శైలనుతా

పరిగ్రహ

ద్యతుడయి యుండఁగా సురమహర్షి వరేణ్యులు

ప్రాక్షన ప్రజా

వ్యతికర సంభవంబయిన యచ్చపులజ్జుఁ బరిత్య

జించుచున్.

తైయనుష్టుప్ శ్లోకములోని విషయము యథాతథము గనే యీ చంపకమాలలోని కవతరించె ననవచ్చును. పరిమిత పదములతోఁగూడిన కాళిదాసుని రచన మెంత సరసమనిపించునో, శ్రీనాథుని విపులీకరణము కూడ సంత సరసముగనే సాగినదని చెప్పవలెను.

ఇచటనే గీతపద్యమునో కందపద్యమునో కూర్చక వృత్తమునేల యెత్తుకొనవలసివచ్చెననిన, అతనికి వృత్త రచనమునం దుత్సాహము మెండని చెప్పవలెను. అట్టియత్సాహ మీయనువాద సరణిలో నేల గ్రహించినాడు? అని ప్రశ్నించుకొన్న దానికి సమాధానమే రారు. ఒక కవి రచనమును వేతొక కవి యనుసరించినపుడుగాని, యనుకరించినపుడు వానివాని యభిరుచి ననుసరించి సంక్షేప విక్షేపముల నందింపక మానడు. వాల్మీకి రామాయణములోని పెక్కు విషయములను కాలిదాసు తన కవితలో గూర్చుకొని నపుడు నైకమిట్టి వ్యత్యాసము తప్పలేదు. అట్టినను కాలిదాసు కవితాపరిభ్రమ కాదందుమా? అనువాద టుని రచనలోని యౌచిత్యా నౌచిత్యములను, అతని దృష్టిపథమును భాగుగ నవగతము చేసికొని నిర్ణయించుట యుక్తము. ఈ గౌరీ కల్యాణఘట్టము నందే యొక విషయమును బరిశీలించు.

పార్వతితో గవటవటుండెన సమాటలివి.

కియచ్చిరంభామ్యసి గౌరివిద్యతే

మహావిప్రార్వాశ్రమ సంవితం తపః

తదర్థభాగేన లభస్వకాంక్షితం

చరం తమిష్టామిచసాధువేదతుమ్.

పార్వతీ! నీ విద్వంతకాలము శ్రమింతువు? నేనుగూడఁ బూర్వాశ్రమమునఁ గూడఁబెట్టిన తపస్సున్నది. దాని సగభాగముతో నీ యభిమతము నొందుము. అవరుని గూర్చి బాగుగఁ దెలియఁగోరుచున్నానని యీ శ్లోక భావము.

ఈ క్రిందిపద్య మీశ్లోకమున కనువాదముగ రూపొందినది.

ఏనును బ్రహ్మచారిఁ దరళేక్షణ! నీవును గన్య

విత కా

లానకు పుణ్య జెండ్లియ ఫలంబగునేని విచార

మేల న

న్మానముతోడ నన్ను ముఁహస్యు వివాహము

గమ్ము లెమ్ము కా

దేనిఁ డపంబులోని సగమిచ్చెద మాను తపోఽభి

లాషముల్.

పైశ్లోకములోని భావమును నిరూపించుటలో నీయనువాదమున నన్వయక్రమ మనుసరింపఁబడలేదు. మూలములో 'పూర్వాశ్రమ సంవితంతపః' అనుట వలన బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునఁ గూడఁబెట్టిన అను నర్థమే గాక, సతీదేవితోడి గృహస్థాశ్రమమునఁ గూడఁబెట్టిన అనునర్థముగూడ వ్యక్తమగుచున్నది. అటు లనే 'తదర్థభాగేన లభస్వకాంక్షితం' అనువాక్యముచే, తపస్సులోని సగభాగముచే అనునర్థమేగాక, నా శరీరార్థభాగ లాభముచే నీయభిమతము నీ దేర్చుకొనుచు నర్థమును వ్యక్తమగుచున్నది. ఈయ్యర్థస్ఫూర్తిని గొని వచ్చుటకు శ్రీనాథుఁడు మూలవిషయమును విస్తృతము చేసినాడు. అపదములనే తెలుగుకరువునఁ బోసి విభక్తులను జేర్చినచో, డుముపులు అనువాదమేగాని యిందేమియుఁ బనలేదని మనమని వేయుదుము.

ఈ యనువాదములోని 'బ్రహ్మచారి' యను పదము, నన్ను మునిమాన్యు వివాహముగమ్ము అను వాక్యమును వ్యంగ్యార్థ స్ఫోరకము లనుకొనిననాడు. అన్వయ క్రమముము మూలానఁగి యము కాకపోయినను భావస్ఫూర్తికి భంగము లేదనవచ్చినమో! సతీ వియోగానంతర మింతవఱకు నేను బ్రహ్మచర్య వ్రతమునే పాటించుచుంటి నను నర్థస్ఫూర్తిని బ్రహ్మచారి పదము కలిగించుననుకొనిన సామాన్యముగ స్ఫురించు గాగ్యమతాదౌష్ట ప్రసక్తి యుండఁబోదు. పార్వతి తపస్సు అభీష్టవరప్రాప్త్యర్థమే యను విషయమును బ్రహ్మచారి యంతకుమునుపే తేల్చిపెట్టియున్నాడు. 'నన్ను ముని మునిమాన్యు వివాహము గమ్ము' అను వాక్యములోనైతము పరమేశ్వరుఁడనైన నాకర్తాంగివి గమ్ము అనునర్థము వ్యంగ్యమర్పాదచే స్ఫురించుచునే



యన్నది 'కిమచ్చిరంగామ్యసే' అను పృశ్నార్థకము నకు మాటుగ 'మానుతపోభిరాషము' అను వాక్యమేర్పడినది ఈ విధముగ నాయోజించుకొన్నచో నీయనువాదిముకూడ వ్యంగ్యార్థసంపన్నమై బహుళార్థ సాధకము కాగలదనిపించును. అంతియగాని గ్రామ్యతాదోష జుష్టమనుకొన నక్కఱలేదేమో? కాళిదాసువలెనే శ్రీనాథుడును పార్వతీ పరమేశ్వర పదపన్న భక్తుడై యా యాదిమ దంపతుల మహత్త్వమును భయభక్తులతో ద్రవ్య కవిత్వమునగూర్చి పెట్టిన విద్వాంసుడేగాని, పాతకసామాన్యమునకు గిలిగింతలు గలిగించు చవుకబాదు కవిత్వమువ్రాయు కవియగుట భావ్యము కాదేమో!

మఱియొకచోటి యనువాదసరణికూడ పరికింతము.

సుగన్ధినిశ్వాసవిపృద్ధత్వం  
బింబాధరాచన్నవర ద్వారేభమ్.  
ప్రతిక్షణం సంభ్రమలోల దృష్టి  
ర్దీతారవిందేనని తారయన్తీ.

ఈ కుద్యానువాదము తెలుగు నుడికారపు

డిరులో నీ క్రిందివిధముగ సాగింది.

కమ్మని యూర్పుగాడువుల గందముగ్రోలగవచ్చి  
యోష్ట బింబమ్మ సమీపదేశమున బాచక యాతెడి తెలి  
గేలి పద్మన్మున మాటిమాటికి నమంచిత విభ్రమలొల  
దృష్టియై యమ్మదిరాక్షిచోపె దరహా వి కర్పర గండ  
పాల్మై.

ఇవట 'సుగన్ధినిశ్వాసవిపృద్ధత్వం' అనుటకు 'కమ్మని యూర్పుగాడువుల గండముగ్రోలగవచ్చి' యను తెలిగింపు సుందరముగాదు అనినారు పృథాకరశాస్త్రిగారు. ఎందుచేత సుందరముగా లేదో కారణము తెలుపలేదు. కాళిదాసమహాకవికి పరిమిత పదములతో విశేషభావ

మును వ్యక్తముచేయుటలో నాదరముండినట్లే శ్రీనాథున కాయాకపుల మధురభావములను దనరచనలో స్పష్టముగ శుభ్రమధురమైన శైలిలో విపులీకరించి చెప్పుట యలవాటునుకొనిన నీ యనువాదము సుందరమే యగునేమో? ఏమన మంచి పరిమళముగల నిట్టూర్పువాయువులు గోలుటకై దొంగవండువంటి క్రిందిపెదవి దగ్గఱ దుమ్మెద తిరుగుమండెనని వర్ణించుచు పార్వతీ పద్మినీజాతి వనితయని కాళిదాసు వ్యంగముగాఁ దెలిపియున్నాడు అట్టి వ్యంగార్థ స్ఫురణ మీ వాదమునను గలుగుచునే యున్నది. మూలములో నేకసమానపదము నందలి యర్థమును నాలుగు తెలుగు పదములలోఁ గూర్చిపెట్టిట సుందరముగాలే దందుమా? అట్లయినచోఁ దీనినిట్లు తెలుగు చేయవలెనని తెలుపవలసి యుండెనుగదా! ఆ విధమయిన సూచనలేకుండ సుందరము గాదనుటలో మాత్ర మేమిసాందర్యమున్నది? అట్లనుట దృష్టి భేదమే యగును

ఈ శ్లోకము ననువదించుటలో శ్రీనాథుడు పాటించిన సరణిసుందరమే యనవచ్చును. 'సుగన్ధి' పదమునకు 'కమ్మని' యను పదమును గూర్చుటయే సుందరముగా నున్నది. పాఠానకొఱకై నిబద్ధమైనను మరెరాక్షిపదము పద్మినీత్వమున కుపప్రసంగమై విభ్రమలొల దృష్టియగుటను సమర్థించినదియైనది. మఱియొక్కమాట. 'స్థితస్యగతిశ్చింతనీయా' అనునది భారతీయ శాస్త్రీయ సంప్రదాయము. లోకమునందెంతటి మహాకవి రచనమునందైనను దోషములున్నవని యుద్ఘాటించుట యాధునిక విమర్శకుల కొక పరిపాటి. ఆక్రమమునఁ గొనసాగినదియే కాళిదాసాది మహాకవుల రచనలలోఁ గొన్ని దోషములు గలవని యనుకొనుట. పాశ్చాత్య దృష్టితో పాఠ్య సాహిత్యమును విమర్శింపఁబూనునపుటికి దృష్టిభేద మేర్పడుచు వచ్చుచున్నది. శ్రీనాథుని యనువాద సరణిలో

దొంగలున్న వసుకొనుటయు నట్టిదే. పరిమిత విషయ పరిజ్ఞానముగలిగి శివేతరక్షతికై రచించిన మహాకవుల కావ్యములందు దోషములు గలవని యుద్వాచించుట భావ్యముకాదేమో. యని నాతలఁపు

శ్రీనాథుని రచనలొ శృతిసుఖదమైన పదముల మార్పు ప్రాసవిషయము. దానికనువైన సామగ్రిని సంస్కృత మహాకవుల కావ్యములనుండి సంగ్రహించిన విధము నీ వఱకుఁ జాలవఱకుఁ బెద్దలు తెలిపియే యున్నారు. తన పృబంధములలో మూలాత్మికమణమున నేవిషయముననేని కూర్చిపెట్టినాడన్న, నది యేదియో యొక మహాకవి కావ్యమునందు పనిబద్ధమై యున్నదియే యొకరును ఏది యొక్కడినుండి గ్రహించఁబడెనన్న విషయమును సంగ్రహించ వలెనన్న నది బహుగ్రంథాభ్యయన సాధ్యము, బహుశృమసాధ్యమును, దానికీఁ జాలకాలము పట్టును. ఏ పట్టునందైనను మథుర మనిపించు భావమునకుఁగాని శృతిసుఖదమైన శబ్ద సంయోజనమునకుఁగాని వెనుకతట్టున మహాకవుల రచన లవలంబముగా నుండుననుట నిశ్చయము. ఒకప్పుడిట్టి నిశ్చయము కలిగియుండియు శ్రీనాథుడు మూలాత్మికమున స్వతంత్రముగాఁ గూర్చినాడనుకొన్న విషయమునకు మూలము, ఆమరుకములొఁ గానవచ్చినది. భీమేశ్వరపురాణము లోని యా ఘట్టమును చూపించెదను. త్రిపురాసుర సంహారప్రకరణమిది. ఇచట మూలముగు భీమేశ్వరపురాణమునందున్న శ్లోకమును ముందు తెలిపి దానిని శ్రీనాథుఁ డెట్లు ప్రవచించెనే తెలిపెదను.

తతోదైతేయ సగరాజ్యదహ్యస్త మహీయసా  
లరాటేషణ నిర్ముక్త విష్ణుసాయక వహ్నినా.

భీమ. 19. ఆ. 40 శ్లో.

కరపల్లవంబులు కబళించుఁ గబళించి

పగ్గబలనితంబ భారమున వాగులుఁ

జెక్కుటద్దములపైఁ జెరలాడుఁ జెరలాడి  
శ్రవణాంతములను మంజరులు ముట్టు  
వలిచన్నుఁగవలపైఁ బొలపాడుఁ బొలపాడి  
నాభిరంధ్రములపై నటనసేయు  
వేణీభరములపై విహరించు విహరించి  
బింబాధరములపై బిత్తరించు  
సభవుకరముక్త నారాయణాస్త్ర వహ్ని  
కాముకునికోమలాస్త్ర సంగంబుపగిదిఁ  
దెగువమీఱంగఁ ద్రిపుర దైతేయరాజు  
నదనశుద్ధాంతభామి నీజనములందు.

—భీమ. 4-140.

శ్లో. శివోహస్తావలగ్నః పశ్యసభ మభిహతోఽప్యద  
దానోఽంశకాస్తం  
గృహ్లాన్మేశేష్య పాస్త్రపురణనిపితో నేతతస్యం  
భ్రమేణ  
అలింగనోఽవధూతప్రిపుర యవతి భిస్సృత  
నేతౌత్తలాభిః  
కామివార్ధా పరాధస్య దహతు దురితం కాంభవో  
వశ్యరాగ్నిః  
అమరు. 2.

'లలాటేక్షణనిర్ముక్త విష్ణుసాయకవహ్నినా' అను సమాస పదమును పృస్తారముచేయు సుత్కాహము గలిగిన నపు డమరుకావ్య విషయము సీసగీతముల రూపమున నవతరించినది. అట్లేల విస్తృతము చేయవలెననిన, నెల్లుచేయుట యాతని కభిమతమనుటయేచిక్క వేతొందు సమాధానము కానరాదు. ప్రకరణోచితమైన తన కభిమతమైన భావము సన్యకవి కృత సంస్కృత కావ్యములనుండి గొనివచ్చికూర్చుట యాతని కభిమతమకొనవలెనుగాక మతేమనవలెను. ఇట్లు చులచుట యాతని యసమర్థతగా గణించువారుండరేని వారికి నమోవాకములు. అట్టివారు శ్రీనాథుని కఃకాలెక్కింపకుండుటయేభావ్యము.

కీ. శ్రీ. పృథాకరశాస్త్రిగారు హరవిలాసమునకుఁ బీఠిక వ్రాసిపెట్టుచు, శ్రీనాథుని రచనపై నొకపాటిగ నీరసభావ మేర్పడునట్లులు గొంతవ్యాసి పెట్టినారు. కాళిదాసు కుమారసంభవమును శ్రీనాథుడు నసిగా ననువదించలేదనుట యొకటి. ఇప్పుడు చాలామంది దీనికి వంతపాలు పాడుచున్నారు. అది గతానుగతిక ముగ సాగుచున్నది. సంస్కృత భాషామర్యాదను శ్రీనాథునివలెఁ దెలిసి, శాస్త్రసమ్మితమైన పాండిత్యము నాతనివలె నార్జించి, యాపైన నాతని కవితను సమ చిత్తవ్రతోఁ బఠించి, పదప్రయోగములందలి లోతుపా తులనెఱిగి, ఆ నాడు అతనిరచన నసిగాలేదనుట భావ్యముగాని, అన్యాయకరణ వద్దతితో మహాకవుల రచనలను నసిగాలేవనుట సంభావ్యముకాదని యను కించము. ఇటుల నే అపీఠికలోనే శ్రీశాస్త్రిగారు శ్రీనాథుడే సంస్కృత భీమఖండమునుగూడ రచించి యుండునన్నట్లు నేనెన్నఁడో చిన్ననాడు విన్నకిం వదంతి నిక్కమగునేని యీ నిగ్గయము నిలువఁజాలక పోవును అనినారు. ఈ మాటతో లెనిపోని తర్జనభర్జన తెన్నియో బయలుదేరినవి. తుదికి భీమేశ్వర పురాణ మునకు మూలమైన సంస్కృత భీమఖండము శ్రీనాథుని తెలుగురచనకు సంస్కృతీకరణమే యనియు, అదిగూడ నొకపృథియే దాక్షారామములోఁదక్క మఱి యెచ్చటను లేనేలేదను నంతటివఱకు వచ్చినది. పృథా కరశాస్త్రిగారు కింవదంతి యనగా దానినే సిద్ధాంతము చేయుట కుద్యమించుచున్నారు. ముందుగ నీసంస్కృత భీమఖండమునకొక పృథి కానిదావారికి లభించినది. తరువాత టీకతో సహితము కీ. శ్రీ. జయంతి సూర్య నారాయణశాస్త్రిగారు ప్రకటించిననాడు విభిన్నము లైన రెండు తాటియాకు పుకులను వారియొద్ద నేను జూచినాను. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తులో నింకొక తాటి యాకు ప్రతి యున్నది. నేటి కయిదువందల యేండ్ల

క్రిందట, కొలచెల్లు కుమారస్వామి సోమపీఠి పృథా పరుదీయరత్నాపణ వ్యాఖ్యానమున నీ భీమఖండము. లోని శ్లోకము నుదహరించినాడు. మనవలె కుమార స్వామి సోమయాజి అమూలకముగా వ్యాయు నల. వాటు గలవాడు కాఁడనుట సర్వవిదితము. మఱియు. శ్రీనాథుని రచనను యథాతథముగ సంస్కృతీకరించి. స్కాందార్గతము చేసిన అమహానియుడు, పై సీస పద్యవిషయము నెందులకు సంస్కృతము చేయుట మానివేసినాడో? ఇట్టిసిద్ధాంతములను చేయునపుడు. ఉభయభాషలను దలస్పర్శిగాఁ దెలిసి యా మీద నే దయినా వ్యాయ సుద్యమించుట భావ్యమేమో? అజ్ఞత. తోనో, అబ్బజ్ఞతతోనో ఏదెదియో వ్యాయబూనిన మహాకవులయెడ నన్యాయము చేసినవారముకామా?

హరవిలాసము పీఠిక లో నే 'వాగ్వివాదము' అను శ్రీనాథప్రయోగము తప్పేమో? ధన్వీవాదము— అని యుండవలెనేమో? యని సూచించినారు. 'ఉపసర్గస్యపక్షమప్యేబహుళమ్' అను సూత్రముచే నారూపము సాధువే యగును. శ్రీనాథుడు ఖాష్యాంత ముగ వ్యాకరణము బాగుగఁజదివిన వాడేకాని, పదు వనివాడుకాడు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారివంటి వారి కే అతని పృయోగములు భాగంతిజనకములైనప్పడు తదను. యాయుల సిద్ధాంతములనే మనుకొనవలెనో? ఇంతకు. శ్రీనాథుని రచనలోని విశిష్టతను గొంచెమేని తెలియ. వలెనన్న, ముందా కవిమీద సద్భావము అతని. యుభయభాషా పాండిత్యముమీద నమ్మికయుండి. బహుగ్రంథ దృష్టత్వము, పోచిన సంప్రదాయ. వేత్తృత్వమునుండుట భావ్యము. సంస్కృతసారస్యతము. సం దుత్తమ కవుల రచనలన్నియు నాతని ప్రబంధ. సరణితో నడుగడుగున నడుగిడినవి. వానిని పృథం. చించుట చాల శ్రమ సాధ్యమని మనవి చేయుచు. విరమించుచున్నాను.

# శ్రీ నాథునిపై పాల్కురికి మఠాని ప్రభావ

శ్రీ బండారు తమ్మయ్య

పాల్కురికి సోమనాథుడు శ్రీనాథుడు నిరువురుగూడ శివకవి గణమునకుఁజెందినవారు. శివకవియనఁగా శివునిపైగాని, శివునకుఁ దద్భక్తునకున భేదమును భావముతో శివభక్తుల కంకితముగాఁగాని కృతుల రచించి శివార్చిత మొనర్చినవాఁడని పెద్దలు నిర్వచించిరి. 'శివస్య ఇదం శైవమ్' శైవములో సామాన్య శైవము, పూర్వశైవము, మిశ్రశైవము, శుద్ధశైవము, శ్రౌతశైవము, మార్గశైవము, వీరశైవము, సామాన్య వీరశైవము, విశేషవీరశైవము, నిరాభారవీరశైవము అగు దశ విధములున్నట్లు శివాగమములలోఁ తేర్కొనబడినది. ఇవి యొక్క టొక్కటె యుత్తరోత్తరముగ సుత్రముములని విశేష ఫలదాయకములని చెప్పబడినవి.

వీనిలో దీక్షితునకు లింగధారణము విధించునవి మార్గశైవము, వీరశైవము. మొదటి గర్వాష్టక

మున సుపనయన సంస్కారమంది నూలు యజ్ఞోపవీతమును ధరించి శ్లోకస్మార్త కర్మల నాచరించుచు ననంతరము లింగధారణ దీక్షనొందినది మార్గశైవము. తెలుఁగు దేశమున శైవ బ్రాహ్మణులనియు, ఆరాధ్య బ్రాహ్మణులనియువ్యవహరింపబడువారు మార్గశైవాంబులు వీరశైవములోఁ గేవలము లింగధారణదీక్షయు యుండును. గర్వాష్టకమునఁగాక పుట్టిన ముచ్చటవి యొకటవ దినముననే శివపునకు లింగధారణ దీక్ష విధింపబడినది. "దీయతేలింగ సంబంధః క్షీయతేచ మలత్రయమ్" అని దీక్షా శబ్ద నిర్వచనము వీరశైవులకు ఇష్టలింగమే యజ్ఞోపవీతము. లింగయజ్ఞోపవీతినే 'శివతాంభన దారకాయ' అని వీరశైవ పంచాచార్యుల పూజామంత్రము బ్రహ్మోపింతురుండును.

పాల్కురికి సోమనాథుడు వీరశైవకవి సార్వభౌముడు. వీరశైవ మతోద్ధరణమునకయి ద్వితీయ

శంభుడను నందీశ్వరుడు బసవేశ్వరుడయి యవతరింప నాతని చరితమును లోకమున విస్తరింపజేయుటకు భృంగీశ్వరుడే సోమనాథుడయి యవతరించెనని వీరశైవుల విశ్వాసము. కాగా సోమనాథుని కృతులు చాలవఱకు బసవేశ్వరున కంకితములు గావించెను. కేవలము నసంఖ్యాకములగు బసవస్తోత్ర పరములుగానో రచింపఁబడినవి. అతఁడు వీరశైవకవి సార్వభౌముడు. క్రీ. శ. 1160-1240 మధ్య నుండినవాడు.

శ్రీనాథుడు శైవకవి సార్వభౌముడు క్రీ. శ. 1370-1450 మధ్య నుండినవాడు. ఇరువురకు మధ్య రమారమి రెండు శతాబ్దాల యంతరమున్నది. ఇరువురు వీరశైవ శైవాజ్ఞయములకు సంబంధించిన కృతులనే రచించిన సుప్రసిద్ధ కవులు. శ్రీనాథుని కృతులలో వీరభద్రాచారి, ముమ్మయ, శంకయ వీరశైవుల-మామిడి ప్రెగడయ్య, సింగనామాత్యుడు, బెండపూడి అన్నయ్య, ఆవచి తిప్పయసెట్టి శ్రీనాథుని వలెనే మార్గశైవాలంబకు-శ్రీనాథుడు తాను లింగ భారణ దీక్షనొందిన మార్గశైవాలంబకుఁ దప్పటచేతనే తనకు గృతివతి సింగనమంత్రికిఁగూడ గోక్షకర్త యగు భారతాజ మునింద్రుని శైవదీక్షను 'తోరంబైన శరదీశమున సదృశాతవక్త్రంబునన్ గొరిగిభుజిత దీక్ష గొయన్ సప్తర్షులఁ దొక్కడై, తారావీధి నలంకరించెఁ జగన్ ద్రయ్యర్థ సంఘాతమున్ భారతాజ మహాము నీలద్రుఁ దగదేత్రం బృశంసింపగన్' అని శృంగార నైషధావతారికలో వర్ణించినాడు.

ఇట్లుండఁ దనకన్నముందుగా వెలసిన సుప్రసిద్ధ పరశైవ కవిసార్వభౌముడగు సోమనాథుని పృథావము శ్రీనాథునివై విశేషముగఁ బ్రసరించుట సహజమని చెప్పనవసరములేదు. సోమనాథుని కావ్యములలో నాతఁడు ద్విపదలోఁగూర్చిన బసవపురాణ, పండితారాధ్య చరిత్రములు ప్రధానములు-శ్రీనాథుడు

సోమనాథుని గృంథములను విశేష భక్తిశ్రద్ధలతోఁ జదివి యాతనియెడ నపారభక్తి గౌరములఁ బృకటించెననుట చర్చిత చర్చణము.

సోమనాథుని ప్రతిభ యాతని యితర కృతులలోఁకన్న బండువాణీన నిండువయస్సులో బసవేశ్వరున కంకితముగా రచించిన పండితారాధ్య చరిత్రములో మణిత వ్యక్తమయిన దనుట పండితజనైక వేద్యము. శ్రీనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్రమును రచించెననుటకు 'సవముదత్తు చరిత్రంబు నైషధంబు నప్త శతః పండితారాధ్య చరిత్రమనఁగఁ గావ్యములు పెక్కు చెప్పియు గాంక్షచనక వెండియును గావ్యమెకటి గావించఁ దలచి' అను భీమఖండావతారికయందలి పద్యమును, 'జగమునుతింపఁగఁ జెప్పితి పెగడయ్యకు నాయునుగఁ బెద్దనకుఁ గ్కులన్ నిగమార్తపార నంగృహముగు నాయారాధ్య చరిత్రంబుగఁ బెక్కుల' అని శృంగార నైషధ కృతివతి మామిడి సింగనామాత్యుడు పృశంసించినట్లుగాఁ దద్గృంథావతారికలో శ్రీనాథుడు వ్యాసిన పద్యమును బరమ దృష్టాంతములు. సోమనాథుని గ్రంథము నాతఁడు నిగమార్త సారసంగ్రహమని నుతించినాడు.

అట్లుగుటచే దానినాతఁ డత్యంతభక్తి శ్రద్ధలతోఁ జదివి యంతలోఁ దుష్టించెందక దానిని బద్ధకావముగా ననువదించినాడు. పాల్కురికి సోమనాథుని శిష్య ప్రశిష్యుడు నాతని యనంతరము మూడు శతాబ్దాలలో క్రీ. శ. 1560 ప్రాంతమున నుండినవాడునగు పిడుపర్తి సోమనాథుడు, సోముని ద్విపద బసవపురాణమును బద్ధకృతిగా ననువదించి దాని నాతని కీ. యంకిత మొనరించినాడు. ఆ గ్రంథావ తారికలో నాతఁడు వ్రాసిన,

సీ॥ పరిచించె జైమిని వెదపారస్తవం

బొక పాదమున వేదయుక్తిని లిపి

హరభక్తి వైదికంబని శుశ్రులిడిచెప్పె  
 బ్రతిభ సోమేశుఁడారాధ్యచరిత  
 సరవి శ్రీనాథుఁడారిత వద్యప్రబం  
 ధముచేసి ద్విపదలు తఱును నిలిపి  
 ఆతండు నైషధంబాండ్రకరించెను  
 సంచితహర్షవాక్యములు పెట్టి

గీ॥ సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమసుకవి  
 గరిమ బసవ పురాణంబు కన్నడించె.

అనుపద్యము వలన శ్రీనాథుడు సోమనాథుని ద్విప  
 దలనే విశేషముగఁగైకొనుచుఁ దన పద్యానువాదమును  
 సాగించునట్లు స్పష్టమగుచున్నది. శ్రీనాథుని పద్య  
 కృతి మనదురదృష్టమున నేడు దుర్లభమయినది.  
 కాని పిడుమర్తి సోమనాథుని పద్యములుబట్టి యిది  
 యానాటికే బ్రచారమందున్నట్లు విశేషమగుచున్నది.  
 ఇట్లు సోమనాథుని ద్విపదకావ్యమును బద్ధకృతిగా  
 నినువదించుటమూలముననే యాతని ప్రభావము శ్రీనా  
 థునిపై నెక్కువగఁ బ్రసరించినట్లు భావించనగును.

ఇతియేగాక కృతిరచనా విధానమునఁగూడ  
 సోమనాథుని ప్రభావము శ్రీనాథునిపై విశేషముగ  
 న ధి కార ము చలాయించినది. సోమనాథుడు :  
 'ఆరుతర గద్యపద్యోక్తులకంటె సరసమై వంగిన జాగు  
 తెనుంగు చర్మింపఁగా నర్వసామాన్యమగుటఁ గూర్చెద  
 ద్విపదలుగోర్చెదెవార' అహాభగద్యపద్యాది ప్రబంధ! పూరిత  
 సంస్కృత భూయిష్ఠరచన! మాగానుపర్యసామాన్యంబుగామి!  
 జానుతెనుగు విశేషము ప్రసన్నతకు' అని తన గ్రంథావ  
 తారికలలో వ్యాసినను, అఖండ పండితుఁడగు నీతఁడు  
 సంస్కృత పదజాలముండిల్ల వ్యామోహమును విడనా  
 డక పలుకాపులఁ దన కావ్యములను సంస్కృత పద  
 భూయిష్ఠముగ రచించినట్లు కాననగును. ఆయన బసవ  
 పురాణముకన్నఁ బండితారాధ్య చరిత్రము మఱింత  
 సంస్కృత పదభూయిష్ఠముగ రచితమయినది. చిర్ల  
 ఘన సంస్కృత పదజటిలముగ విశేషముగ ద్విపద

రచనముగావించి యా తరువాత వెనువెంటనే జాను  
 తెనుగుపదముల జాలవార్చును రచన వెలయించుట  
 యాతనికృతులఁ జదువువారికి గోచరించుచుండును.  
 ఇట్టి రచనావిధానమునే శ్రీనాథుఁడు ననుసరించి  
 నాఁడని మనకాతని కృతులవలనఁ గాననగును.  
 దృష్టాంతములఁ జూపవలెనన్న గ్రంథ విస్తరమగును.

భీమఖండావ తారికలో 'హర చూడాహరిణాంక  
 వక్కశయంగా! లాంతస్తురచ్చండికా! పరుషోద్ధావయోరర  
 మృతతఱి పర్యంత కారివ్యమున్! సరసత్వంబును సంభ  
 వించెననఁగా! నక్కావ్యముల్ దిక్కులన్! జిరకాలంబు  
 నటించుచుండఁ గవిగా జీగేహరంగంబులన్' అని సత్క  
 వితారచనా విధానమును శ్రీనాథుఁడు వివరించియే  
 యున్నాఁడు. గాథనమాన ఒంధముతో రచితము  
 లయిన పద్యము లాతని కృతులలోఁ దఱచు ప్రత్యక్ష  
 మగుచుండును. ఇంతకు నెట్లు రచించిన రస విస్ఫు  
 రణము కలుగునో. ఎచ్చట సంస్కృత పదములతో  
 రచన సాగింపఁదగునో, మఱెచ్చట దెనుగుపదముల  
 నెక్కువగఁ జొనుపవలెనో యా కవితా రహస్యము  
 సోమనాథునకు, నాతని మార్గదర్శిగా నారాధించిన  
 శ్రీనాథునకుఁ దెలిసినట్లు మనబోంట్లకుఁ దెలియరాదు.  
 కావుననే 'ప్రాధిబతికింప సంస్కృత భాషయందుగృహలుకు  
 నుడికారమున సంప్రభావయఁడ! ఎవ్వరేమనకొన్న నా  
 కేమికొదవ! నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష' అని తన  
 కవిత సరసమై పాఠకులకుఁ గర్షరసాయనము కాఁగల  
 దని వ్యంగ్యముగఁ బ్రకటించినాఁడు. సోమనాథుని  
 భక్తితో నారాధించి యనుసరించిన శిష్యుఁడవుట వల  
 ననే యాతఁడిట్లు చాటఁగలిగినాఁడు.

సమాన సంవిధానములుగల కథవట్టులు వచ్చి  
 నప్పుడు సోమనాథుఁడు కవితావేశముతోఁ బౌర్వాపర్య  
 విచారమును బాటింపకయే యనంతరము జరిగిన  
 విషయములఁగూడ నంతకుఁబూర్వపు కథావిధానము  
 లలో జొనుపుట చాలపరిపాటి. ఇది యాతని కృతు

అలాగే బలుకావుల బాతకులకు గోవరింపగలదు. పండితాధ్యక్షుల పరిత్ర మహిమ పశుకరణములో మల్లి కాను. పండితాధ్యక్షుడు బసవేశ్వరుని దర్శించుట కయి కళ్యాణపట్టణమునకుఁ బయనమయిపోవుచు మార్గమధ్యమునఁ జందవోలులో వెలనాటి చోడుని యాహ్వానమున నాతని బౌద్ధపురుషితో వివదించిన సందర్భమునఁ బండితాధ్యక్షుని శిష్యులు బౌద్ధగురుని వద్దించుచు కానేరమును దనమైమోపి చోడుడు నేతములు తీయించినందుకుఁ గినిసి పండితాధ్యక్షుఁ డాతఁడు నిర్వంశముగఁ బుత్ర కళత్ర సహితముగ సత్వరముఁ సశించుఁగాక యని శపించెడి సందర్భ ములో, అటుతరువాతఁ గొంతకాలమునకు పండితా ధ్యక్షుడు కళ్యాణపట్టణమును జేరకమున్నే యచ్చటఁ జరిగిన కల్లోలములో బసవేశ్వరుడు నాతని యను చరులు బిజ్జలుని నిగ్గోళపింప నాతఁడు నిర్వంశముగ సశించెనను వృత్తాంతమును సామ్యమునకై సోమనాథుఁ డేకరువుపెట్టినాడు చాత్యక దృష్టితోఁ బరిక్షించు వారికిది విధూరమఁగఁ దోఁపకమానదు ఇది వాస్తవ ముగఁ గవిఁదోడు మనెగానిగుణమునాపాదించఁజాలదు ఈ విషయమునగూడ సోమనాథుని పూర్వా పమే శ్రీనాథునిదెనఁగూడ సంక్రమించినదని చెప్ప వచ్చును. హరవిలాసములోఁ జిరుతొండ నంది చరిత్రములో

'కలియుగంబునఁ గళ్యాణ కటకనగరి  
నాకు బ్రకుండు బసువర నాడుఁడొకఁడు  
కంచినగరంబులో పణిగ్వంశవఁడు  
నాకుభక్తుడు చిరుతొండ-నంది యొకఁడు'

అని సర్వజ్ఞుఁడు శివునిసీతనే శ్రీనాథుఁడు పార్వతితోఁ బలికించినాడు-వాస్తవముగఁ జిరుతొండ నందికాల మునకు బసవేశ్వరుఁ డవతరించినలేదు....ఇరువురకు నయిదువందల సంవత్సరముల యంతరమున్నది. కావునఁ జారిత్యకదృష్టిలో నిందలి వై పరీత్యము పౌర కులకు గోచరించుచుండును. ఇటు గుణదోషములు రెంటునుగూడ సోమనాథుని ప్రబావము, విధానము శ్రీనాథునికి సంక్రమించినవి.

ఇక వర్ణనములలోఁగూడ శ్రీనాథుడు సోమ నాథుని స్థూలముగ ననుసరించిన పట్టులం దందుఁ గాననగును. ముప్పున కీ క్రిందివి చూడఁడు.

"ఇనుమంతబాడిద నొసటఁ బూసినను  
మనలక కొండంత మరులైతైవపుట  
తెల్లమునుడు రాజు మెల్లననగుడు  
జెల్లవో! బసవయ్య! శివమరులొగొంటె"

(బసవపురాణము).

"అవగింజంత బూదిమై నలదెనెని  
వెలది గుమ్మడికాయంత వెట్టిపుట్టుఁ  
గటకటా! యెట్లు తనబుద్ధి కాటగఁగెలు  
నిమిషం జంపంగనెంచెనో నీమగండు."

(హరవిలాసములోఁ జిరుతొండ నందిబివర్ణితో  
మాయాజంగము రాలి వేడుముననున్న పార్వతి వలి కిన వాక్యములు.

ఇట్టిపోలికలు, సంవిధానములు, సోమనాథ శ్రీనాథుల గ్రంథములఁ బరిశోధన పూర్వకముగఁ బరిక్షించిన నెక్కువగనే గోచరింపఁగలనని నావిశ్వాసు.

మఱియుఁ శ్రీనాథునిపద్యములలో ముఖ్యముగ మత్తేభ శార్దూలములందును, సీసపద్యములందును మనోహరమయిన సమత్వము, తూఁగుండవను, శయ్యా సాభాగ్యము చదువరులకు గోచరమగుచుండును. ఈ పద్యములకు సోమనాథుని అనుభవసార, చతుర్వేద సారములందలి మత్తేభ శార్దూలములు, సీసపద్య ములై వరనశులని యాగ్రంథములఁ జదువువారికి స్పష్టమగుచుండును. కావున శ్రీనాథుని కవితయందలి ఏవంవిధ గుణవిశేషములకు సోమనాథుఁడే మార్గ దర్శకుఁడని మనమెఱుంగఁదగినను-శ్రీనాథుని సీస పద్యములందలి సొగసుగూర్చి నేనాతని కర్పించిన గురుదక్షిణా నవరత్నములలో నిట్లు పశ్యంసించి యున్నాను.

'చెవులకు దుర్బరంపు వ్యధ సీసములం గరఁగించి పోయఁగా! నవుననిలోకమందు జను లాడెడి మాటల నోటు పుచ్చిపో! చవులనువిందుచేయుచును సంతత కర్మరసాయ వంబులై హవణిలుసీదసీసముల హారసమూరవిచ్చితరీతులనో'

# సంగ్రహపాఠము

శ్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం

సర్వజ్ఞసింగభూపతి నామధేయులు ఇద్దరుకలరు. వీరు రెచ్చర్ల వంశీయులు. ఈ వంశమునందు చరిత్రకారులు సింగమనామధేయ మహిపాలురను ముగ్గురిని గుర్తించుచున్నారు. పాఠక సౌకర్యమునకై వీరి వంశ పుక్షమును ప్రసక్తమైనంతవరకు సంగ్రహముగా నిచ్చుచున్నాను.

మొదటి సింగభూపతి

కుమారుడు ఆనపోతానాయుడు శ్రీ. శ.

శాసనము 1

కుమారుడు రెండవ సింగభూపతి

1385-97

రెండవ ఆనపోత లేక కుమారుడు

రాన్నపోత

మూడవ సింగభూపతి. 1422

(సర్వజ్ఞ బిరుదాంకితుడు)

సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులు శ్రీ మల్లంపల్లి సోమ శేఖరశర్మగారును, డా॥ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

గారును 'సర్వజ్ఞ' బిరుదము మూడవసింగ భూపాలు నకు మాత్రమే కలదనియు రెండవ సింగమనీనికి ఆట్టి బిరుదము లేదనియు జూపించుచున్నారు. సర్వజ్ఞ బిరుద భూపితుడైనను మూడవ సింగమనీడు రచించిన గ్రంథములేనియు కానరావు. ఈ మూడవ సింగ భూపుడే బమ్మెర పోతరాజు కృతభోగిని దండకమున పృశంసించబడినవాడై కుమహాకవి నామముతో కలిసి కీర్తి ప్రపంచమున విహరించుచున్నాడు.

సర్వజ్ఞ బిరుదము లేదని చెప్పబడు రెండవ సింగ భూపాలుడే రసార్ణవసుధాకరాది ఉద్గ్రంథములను రచించి తన కీర్తిచంద్రికలో తానే స్థానమాడుచున్నాడు. కావున సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుని పేర కీర్తింప బడదగినవాడు రెండగసింగమనీడని భావించి, ఈయననుగూర్చియే సరేంద్రనాథ సాహ్యమండలి వారు వ్యాసము వ్రాయ నాదేశించిరని తలచుచు రసార్ణవసుధాకర గ్రంథకర్త యశోగానమునే చేయుచున్నాను. మఱియు 'వెలుగోటివారి వంశచరిత్రము' అను సవిమర్శ గ్రంథమును రచించిన మనీషులు



శ్రీ వెళ్ళాల సహావిశాస్త్రిగారు సర్వజ్ఞవాచము సింగభూపాలదర్శయమునకు ఉండినట్లే వ్యవహరించినారు. మఱియు దాని ననుసరించిన పృథాకములేదు.

రెండవ సింగభూపాలుని పృథ్వీ గ్రంథము లతో తెలియపచ్చినవి మూడు (1) రసార్ణవ సుధాకరము అను అలంకారిక మహాగ్రంథము (2) రత్నపాంచాలికయును నామాంతరముగల కువలయావళి నాటిక (3) 'సంగీత సుధాకరము' అను సంగీత రత్నాకరవ్యాఖ్య. వీనితో మూడవదానిని నేను చూడలేదు. రసార్ణవ సుధాకరమునందుగాని, కువలయావళినాటికయందుగాని సింగభూపాలుడు తనకు సర్వజ్ఞ బిరుదుమును వ్రేచుకొనలేదు. రత్నపాంచాలిక ఆ ముఖమునందు సూక్తిధానుడు నాటక కర్తనుగూర్చి చేసిన ప్యంశం నముచితముగను మితముగను నున్నది. "అద్యాహు రాజశైలాభిధానాం రాజదానీ మధి వసంతః పృసన్త గోమలదేవన్య పసంతయాత్యా మహోత్సవే సకలదీపంత సమాగతేన నాగరిక రాజసభాజనేన, సభాజనపురస్కర మిదమదీప్తాఽస్మి" "అయి రంగలక్ష్మీనివాస! లలితకవితా విలాస చతురా ననేర ... .. బిడ్డనారాయణేన, శ్రీమతా సింగభూపాలేన సభాజనమఖండ పరమానంద వస్తు చమత్కరిణిం కువలయావళిం నామనాటికాం ప్రయోగతో దర్శయేత్".

రసార్ణవసుధాకరమునందు గ్రంథ ప్రస్తావనా సందర్భమున సింగభూపాలుడు తన మఱియును అత్త వితరూ ప్రతాపాధికమును వివరించి, తు ద కి ట్లు చెప్పెను

'గాఽహం కల్యాణ రూపన్య వర్ణోత్కర్షకైక కారకమ్/ విద్యుత్పూచదనాహితోర్యశ్యో నాట్యశ్యోఽక్షణమ్' సింగభూపాలుడనగు నేను విద్వాంసుల పీఠికొత్తకై కల్యాణాత్మకమైన నాట్యముయొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాను.

ఈ రాజన్యుడు వినయభూషితుడైనను అత్త ప్రత్యయములేనివాడు కాదు. మరొక సందర్భమున అనగా సుధాకరమునందలి మూడవదగు భావకోల్పానమున (నాటికపృథకరణమున) చతుర్విధ క పు ల ను గూర్చి వ్రంగించుచు, కవులు-ఉవాత్త, ఉద్గత, విసిత, పౌగ్ధ-భేదములచే చతుర్విధములను నుండు రని చెప్పి, అందు పౌగ్ధ కవిభేదమునకు లక్ష్యముగా తననే చెప్పుకొనెను. ప్రాథ కవి నిర్వచనము నిట్లు చేసెను

'య్యక్త్యాచిత్తోర్దవాదే ప్రాథమికత్య పరైస్సృతః యథా మయైః :-

(శ్లోకము) "నేదానీంతన దేవికాకిము తమ/ స్ఫుంహతమున్మూలయై/ జ్యోత్స్నాకించకోరపారణ కృతే/ తత్కాలసంశోభినీ/ బాలాక్షంకమలౌకరాన్ దిన మత/ ర్హోల్లాసయేదంజనా/ తత్సంప్రత్యవిమార్ష శామవివచః స్వాదేవ సృత్రితయే"

"ఇప్పటి దేవుము కారుచీకట్లను నిర్మూలించుటలేదా, ఇప్పటి వెన్నెల ఆహారదానముచే చకోరములను పోషించుటలేదా, బాలుశయ్యను సూర్యుడు కమలములను వికసించజేయుటలేదా అట్లే ఈ కాలమునకు జెందిన ముముబొంట్ల మాటలను (రచనములను) విద్యుత్పీఠిక కాకుండుటెట్లు" అని యీ పృథుమౌళి సమర్థించుకొనెను. ఈ శ్లోకమునందు మహాకవి కాలిదాసుయొక్క "పురాణమిత్యేవ నసాధు సర్వమ్" అను శ్లోకచ్ఛాయలు స్ఫుటముగా కాన్పించుచునే యున్నవి. సింగభూపాలుడు సంస్కృత కావ్యనాటిక, అలంకారశాస్త్ర వాఙ్మయమును మంథరపర్వతమువలె అపారాధ నిమగ్న పీఠరతమవై మధించినవాడు. అందును కాలిదాసు కృతులీయనకు ప్రత్యేకాభిమాన పాత్రములు. రసార్ణవ సుధాకరమునందు అన్ని ములానములందును లక్షణము లొపగు సందర్భములలో కాలిదాసు ప్రబంధములనే యెక్కుడుగా ఆదరించెను.

ఈ సింగభూపాలుని తల్లిదండ్రులు అన్నమ, అనపోతనాయకులు. సింగభూపాలియము నందిట్లు చెప్పబడినది. కువలయావళినాటికయందు తల్లిపేరు కొంచెముభిన్నగముగానున్నది. ఆమెపేరు 'శివాదేవి' యన్నట్లు తోచుచున్నది. "ఖడ్గరాయణేన, మాన్యమహిలాగుణ విశేషలిలా సదనోమాంబికా విశూర విశ్వంబరావియల రత్నకందలైన శ్రీమతా సింగభూలేన" అనియున్నది. అన్నమ-అన్నపూర్ణగనుక, ఆమెయే ఉమకూడ అయియుండునేమో లేదా అన్నమ అనుటకు బదులు లేఖక వ్యూహముచే 'ఉమ' అయి యుండవచ్చును. రెండవ సింగమనాయకుని తండ్రి అనపోతనాయడు ప్రచండ విక్రమశాలి. ఈయనకు 'సామకుల పరభరామ' అనునది బిరుదు. తనకు ప్రత్యర్థులైన రాచవారిని ఈయన నిర్దాక్షిణ్యముగ శిక్షించుటచే పరశురాముడను కీర్తివచ్చెను. ప్రకృతము మనము వీరిపాలనా విశేషములనుగూర్చియు చరిత్రను గూర్చియు విస్తరింప బూనుకొనలేదు.

పృథ్వీ వర్ణనీయుడైన సింగభూపాలుడు శ. క్రీ. 1385-1397 సంవత్సరముల నడుమ వంశక్రమాగత రాజధానియైన రాచకొండయందు ధర్మపరిపాలన చేసెనని చెప్పవచ్చును. ఈ కాలపు ఆంధ్రదేశాధీశ్వరుల రాజ్యవిధానము ప్రతాపాగ్ని బహుళమయ్య, నయ విరహితమగుటచే శత్రు దాహముకన్న మిత్ర దాహమును అత్యదాహమునే విస్తారముగ చేసెననుట శుద్ధము. రెండవ సింగభూపాలునికి సమకాలికుడు కొండవీటి కుమారగిరిరెడ్డి. చిత్రముగా, ఈ రాజు లిద్దరును మహావిద్వాంసులు కావ్యగీతి ప్రియులు. మొత్తముమీద పద్యనాయకరాజులు తమకు అనంతరులైన బహమనీసుల్తానులతోను, రెడ్డిరాజులు విజయ నగర చక్రవర్తులతోను మైత్రిపాటించి, మిత్యానురోధమునకాబోలు అన్యోన్య వినాశన మొనర్చుకొనుచుండిరి. సంగమమరంగమునందు మిక్కిలి ఉద్ధతులయ్యును

వేదమార్గ నమ్మతముగను ధర్మప్రీతిగను వీరందరును రాజ్యపాలన చేసెనుటయు పరమసత్యమే. సింగభూపాలియమునం దిట్లు చెప్పవలెనది.

"రాజాసరాజా చలనామధేయ! మఖ్యాన్యవం శక్రమరాజధానీమ్/నతాంబ రజామ సతాంబ శిఖాం/ న్యాయానుకోధాదను సందధార"

కువలయావళినాటికలోని భరతవాక్య మిట్లున్నది

"కల్యాణమస్తు జగతాం సతతం శ్రయ్యానామ సంపత్తితో భవతు వైదికవివ మార్గః

సారస్యతాని సరసాని కవిత్యతానాం

మాత్సర్య ద్విగహృదయాన కలంకయంతు"

\* మూడులోకములకును క్షేమముగుగాక, వైదికమార్గమే సంపత్తిమగుగాక. సరసకవుల ఉత్తమ రచనలను మాత్సర్యవూరితులై యితరులు కలుషితము చేయకుండురుగాక—

సింగభూపాలుని యాస్థానమునందు విశ్వేశ్వర పండితుడగు మహావిద్వాంసుడుండెననియు ఆతడు చమత్కారచంద్రిక మున్నగు పెక్కు గ్రంథములను వ్రాసెననియు తెలియుచున్నది. రసార్ణవసదాకర కర్త కీ విద్వాంసునిపై అమిత గౌరవము. విశ్వేశ్వర పండితుని స్తుతుల నందుకొనుటయే తనగొప్ప సౌభాగ్యముగ నీనుపాలు డెంచినాచనినచో వారి యనుబంధ మెతార్ద్రశమని చెప్పరానిది.

ఈ యంశము రత్నపాంచాలిక యందెల్లు చెప్పబడినది.

\* రసార్ణవసదాకరమును ఆమాలాగ్రముగ మంచి నమర్తకతో అనువదించినవారు పండిత శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. కువలయావళినాటికను దాక్షరు గిడుగు సీతాపతిగారు లలితమధురముగ అంధీకరించినారు. పండిత మధునాపతుల సత్యనాకాయణాస్థానిగూడా రత్నపాంచాలికను తెలుగు చేసినది వింటిని.

అమెలాసాహిత్య సాభాగ్యం

శ్రీసింగ ధరణిపతే

క్లామాదై యన్యసన్నద్ధా

విశ్వేశ్వర సరస్వతి!

సింగభూపాలియమునందుగూడ పగనక్తను పగనక్త ముగ విశ్వేశ్వరపండితునిపై తనకు గల గాఢాభి మానము నీ రాజశేఖరుడిట్లు పగతించెను. భావ కోల్పోనమునందు వీర్యంగములను ప్రపంచించు చున్నాడు. అందు పగశీత్రరమాలికా రూపమైన ఉద్వాత్సమున కీలక్ష్యమిచ్చినాడు. అంధ్రానువాదము:

“వ్రళ్ళ: సేవింపదగినదే?

ఉత్తరము: ఉత్తముని చరత్యము.

వ్రళ్ళ: లోకాత్తరుడగు పురుషుడెవరు?

ఉత్తరము: శ్రీ సింగభూపతి.

వ్రళ్ళ: అతడెట్టివాడు?

ఉత్తరము: ధర్మమునకు నిధి.

వ్రళ్ళ: విదిదర్మము?

ఉత్తరము: సత్యవాక్యము.

వ్రళ్ళ: వాక్యమనగా నేది?

ఉత్తరము: కవిచే నుతింపబడునది.

వ్రళ్ళ: ఆ కవి యెవరు?

ఉత్తరము: విశ్వేశ్వరుడు.

వ్రళ్ళ: అతడెట్టివాడు?

ఉత్తరము: విశ్వములందు విశ్వేశ్వరునివలె విజయము పొందుచున్నవాడు!”

రసార్ణవసూభాకరమువలన తెలియవచ్చు మరి యొక విశేషాంశమేమన—సింగభూపాలుని తండ్రి అనపోతనాయకుడుగూడ సంస్కృతమునందు నాటక రచయితగాకనబడుచున్నాడు. అనపోతనాయకు భయంకరఖడ్గధారిగానే మనకు తెలియవచ్చుచున్నాడు కాని మృదుకవితా రీతియందును వడితిరిగిన చేయిగలవారుగా వినబడలేదు. పితృభక్తిగల సింగమనాయకు

తనతండ్రి రచనను పేర్కొని ఆయనకు సారస్వత ష్టేత్రమున పేర్కొనబడు భాగ్యము కలిగించినాడు. వీర్యంగమున అవలగితమునకు లక్ష్యమొసంగుచు. సింగభూపాలుడిట్లు వ్రాసెను. “అన్యప్రసంగాదన్యస్య సీద్ధ్యా అవలగితంయథా—అభిరామ రాఘవీయ— అనపోతనాయకీయ:—

“హంత సారస్వతంవక్షః కపీనాంకాంతదర్శి నామ్ అతిశయ్యప్రపరైత నియతార్థేషువస్తుషు” క్రాంతిదర్శులగు కవుల సారస్వతనేత్రము నియమితార్థములుగల వస్తువుల నతిక్రమించి పగవర్తించును. మమ్మటాచార్యుని ‘నియతికృత నియమ రహితామ్’ ఇత్యాది కవి భారతీస్తుతి దీనియందు ద్విసీత మగు చున్నది. ఆభిరామరాఘవ మనునది అనపోతానాయకుని కృతిగా నిచ్చట వినపచ్చుచున్నది. దీని నుండి సింగభూపాలుడు రెండు మూడు స్థలములలో సుదాహరణము లిచ్చియుండుట గమనింపదగినది.

అనపోతానాయకుని కాలమునందు ఆతని అయ్యనవోలు శాసనమువలన తెలియవచ్చు పశుపతి నాగనాథుడను విద్యక్రవి కలడు. ఇతడు విశ్వేశ్వర కవి శిష్యుడని శ్రీచాగంటి శేషయ్యగారు వ్రాయు చున్నారు. అనగా, విశ్వేశ్వరపండితుడు సింగభూపా లుని తండ్రికాలముననే వర్దిల్లి, కడువృద్ధుడైయుండ వలెను. సింగభూపాలుడు విశ్వేశ్వరుని శిష్యుడో? యేమో నిర్ణయింపలేము పశుపతి నాగనాథుని కుమారుడు గంగాధరుడు సింగభూపాలునితో గలిసి సంగీత రత్నాకరమునకు వ్యాఖ్య రచించెనని ఆంధ్రకవి తరంగిణి నుడువుచున్నది.

రసార్ణవసూభాకరమువలన తెలియవచ్చు ఒండు రెండు విశేషాంశములను ఇచ్చట సూచించుట ఆప్ర స్తుతము కాకపోవచ్చును. కొన్నిచారితి శాంశములను పునర్విక్షణ చేయుట కిది తోడ్పడవచ్చును. అనపోతానాయకు శైవశుభాభినివేశము గాఢముగా

కలవాడనియు, బైరవవ్యతిష్టలు చేసెననియు ఆంధ్రుల చరిత్రవాకొనుచున్నది. ఈ నాయకు పేరప్రతాపుడై అట్లుచేసిన చేసియుండవచ్చును గాని అతడు విష్ణుభక్తి విముఖుడు కాదనటకు ఆయన పేర తెలియవచ్చు ఆభిరామ రాఘవనాటకమునుండి యూహింపనగుచున్నది. అశీరూపమైన నాందికి దీనినుండి సింగభూపాలు డుదాహరించుచున్నాడు. ఇది శుద్ధవిష్ణుస్తోత్రపరముగా నున్నది. పశుపతి నాగనాథుడు శైవుడయ్యు విష్ణుపురాణమును రచించెనని యుదాహరణపద్యములవలన తెలియవచ్చుచున్నదభి ఆంధ్రకవి తరంగిణికారులు వ్రాయుచున్నారు.

మరియొక చిన్నవిషయము. సంస్కృతమునందు పృథ్వీరాఘవనాటకమును వ్రాసిన జయదేవుడు 15వ శతాబ్దమువాడను భావము విద్వాంసులలో కలదు. కాని రసార్థవసుధాకరమునందీతని శ్లోకము ఉట్టాకింపబడినది. వీధ్యంగములలో 'నాలిక' యనునది 'అంతర్లాభ-బహర్లాభ'యని రెండువిధములని చెప్పుచు. అంతర్లాభభేదమునకు 'పత్యంకమంకురత సర్వరసావతారమే' అను శ్లోక మీయబడినది. కావున ప్రసన్నరాఘవనాటకకర్తయైన జయదేవుడు క్రీ. శ. 14వ శతాబ్దికిముందువాడగుచున్నాడు.

సింగభూపాలుని కృతుల నొకంతపరామర్శించుము. కువలయావళిరసార్థవసుధాకరములలో నేది పూర్వమో, ఏదిపరమో నిర్ణయించుటకు నిశ్చితార్థములు కనబడలేదు. సుధాకరమునందు రత్నపాంచాలికాశ్లోకములేవియు ఉదాహృతములైనట్లు కానరాలేదు. అయినను నమగ్రముగను సావధానముగను పరిశీలింపవలెను. చిన్నకృతియగుటచే రత్నపాంచాలికను మున్నందు కైకొందము. ఇది మూలపితాగ్నిమిత్రము, రత్నావళివంటి నాటికల కోవకు చెందిన మధురరూపకము నాయకనామధేయము కువలయావళియైనను దీనికి రత్నపాంచాలికయను

సంకేతమును నాటికాంతమున కవియే యొసగియున్నాడు.

“పూర్ణేయం సింగభూపేన

గ్రధితాఘధుజల్మితే

రత్నపాంచాలికానామ

నాటికారసపేటికా”

ఇది కథాగతమైన కల్పనయేకాని వ్యర్థమైనదికాదు. కథాసారాంశమిది. శ్రీకృష్ణుడు కాలయవనుని జయించుటకై దండయాత్ర వెడలిన కాలమున అతని దేవేరులు భర్తృవిజయమును కాంక్షించి వ్యతములు చేయుచుండురు. నారదమహర్షి యీసుడును దీక్ష్యసౌందర్యముగల యొక కన్నియసు రుక్మిణీపద్మస్నానముగా నుంచును. ఈమెయే కువలయావళి. ఈమెచేతికొక ప్రభావకాలియైన ముద్రికయుండును. దానివనివలన నీమె వరపురుషులకంటబడినప్పుడు రత్నపాంచాలికా భగమున కలిగించును. ఈ ముద్రికయెవనివేతికి లభించునో అతడే యీమెను పెండ్లాడునని దానిపై చెక్కబడియున్నది.

శ్రీకృష్ణుడు శత్రుసంహారముచేసినచి, “హతాత్మగ” కనబడి తన రాణులను సంభ్రమావిష్టురాండ్రను చేయదలచి రుక్మిణీదేవి యుద్ధానవనముతో నిభృతుడైయుండును కువలయావళియు, ఆమెచెలికత్తై చంద్రలేఖయు ఉద్వాసశోభను తిలకింపటకై వత్తురు. నాయకా నాయకు లచ్చట అన్వేష్యసందర్శనముచే రాగప్రేరితులగుదురు మొదట మొదట శ్రీకృష్ణునకుగూడ కువలయావళి విషయమై రత్నపాంచాలికా భగముశలుగును. జాతానురాగయైన కువలయావళి కన్యాజనోచిత సాధ్వనములో వెడలిపోవ నుంకించుచుండ ఆమె వేగలిముద్రిక జారిపడిపోవును. ఆమె దానిని గుర్తించలేదు దివ్యప్రభావముగల యా ముద్రిక శ్రీకృష్ణుకు లభించినది.

పోయిన ముద్రికను వెదకుకొను నెవమున చంద్రలేఖయు కువలయావళియు శ్రీకృష్ణ శ్రీవత్సుల

సందర్శింతుడు. శ్రీవత్సుడు నర్మనబుడు నాయకను నాయకుడు స్వేచ్ఛగా కలిసికొనుటకు అవకాశము కల్పించుటకై విదూషకు డొకయుక్తిపన్నును. శ్రీకృష్ణ విజయమునకై దేవతల నారాధించుమిషచే రాణులందరును రైవతాద్యకి తరలింపబడిరి. శ్రీకృష్ణుడు అన్యస్తతను నటించి వెనుకచిక్కెను. తుమ్మెదయొకటి వ్రేలిని కుట్టుటచే బాధపడిన సత్యభామయు యోగమాయా ఉత్సవమునకు పోలేదు. నాయకా నాయకులు తిరిగి కలిసికొనిరి. శ్రీకృష్ణుడు ప్రణయప్రకటనము చేయువేళకు సత్యభామ ప్రత్యక్షమైనది. సత్యభామను శ్రీకృష్ణుడెట్టో అనునయింపజేయుచుండెను. ఈ సన్నివేశము ఫలితముగా కువలయావళిపై కట్టుదిట్టము లెక్కువయ్యెను.

కాలయవనని సోదరుడు శ్రీకృష్ణునిపై ప్రతికూలమితితో కువలయావళి మాయచేయుటయు. అంతఃపురము సంక్రాంతమగుట, రుక్మిణీదేవి తనమూలమున నియకృత్యము జరిగెనేయోయని పశ్చాత్తాపపడుట, చివరకు శ్రీకృష్ణుడు కాలయవన సోదరుని సంహరించి కువలయావళిని విడిపించుట, కువలయావళిని రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణునకు సమర్పించుట చతుర్ధాంకమున జరిగినవి.

ఇది చిన్నదైనను ముద్దులొలుకు భాషయు కల్పనలునుగల చిన్న రూపకము నాయకను అపాయములొపెట్టి, పెద్దరాణికి పశ్చాత్తాపముకలిగించుటకై సంస్కృత నాటికారచయితలు కొతులను, వ్యాఘ్రములను తెచ్చి అవస్థపడుదుందురు సింగభూషణుడగుచాక, కాలయవన సోదరుని ప్రవేశపెట్టుట సహేతుకముగా నున్నది.

ఒక లలితసన్నివేశము. కువలయావళి నిరాశోపహితము దీర్చికయందుపడి మరణింపనుద్యోగించును. శ్రీకృష్ణుడొక నావాపారమునుండి విరమింపజేయ

యత్నించును. అమె చిత్తరంజనమునకై దిగుడుబావిలోని చక్కవాకములచర్యలు వర్ణించును.

నాయకః (సాకూతమ్) దీర్ఘకాయామిదమేక మహా లోక్యతామ్

అచర్యజ్ఞేన విరళీకృతకాండబంధం

చంచూపుతే సహచరేణకృతం మృతౌళం

హతుంగ్రహితుమవినేచ్ఛతి చక్కవాక్

దత్తీంశయా ధరమివత్స్య మధరనేత్యే!

కువలయావళి - సోఽప్యేకీధూరః

నాయకః - ఏమియో! కిమహమహోధూరః

సింగభూషణ విరచితమగు రసార్ణవనుదాకరమునకు అలంకారశాస్త్రమునందు ఉన్నతస్థానముకలదని చెప్పదురు. వ్యాఖ్యాత్మచక్రవర్తి. మల్లినాథ. సూరి యీ గ్రంథమును ప్రామాణికముగా ఖావించి దీనిని తన వ్యాఖ్యానములలో పరామర్శించుటగాంతుము. విద్యానాథుని పృథాపరుద్ర యశోభూషణమువలె దీనియందు సాహిత్యశాస్త్రాంగములన్నియు చేబట్టబడిలేదు. త్రివిధమైన అర్థజాతము. ద్వీని. నిరూపణము, దోషప్రకరణము. శబ్దారాలంకారములు - వీనిని సింగభూషణుడెత్తుకొనలేదు. అలంకారశాస్త్రసంబంధమైన పాఠ్యగ్రంథముగ దీని నాతిడు నిర్మింపదలచుకొనలేదు. దృశ్యశృవ్యకావ్యములు రెండింటిను సమప్రధాన్యమువహించు రసజగత్తునకే తన వివేచనమును సీమితముచేసెను. కావున శిక్షకన్న కావ్యానుభూతి కమమును విశదముచేయుటయే ఆయన లక్ష్యముగా తోచును.

ఇందు రంజకీలాసము, రుతొల్లాసము, భావకోల్లాసము అను మూడు ఇల్లాసములుగలవు రంజకీలాసములు దృశ్యశ్రవ్యశామాన్యములైనను, సింగభూషణునిదృష్టి ప్రదానముగా భావకోల్లాసమనబడు దృశ్యవర్ణబంధ లక్షణముమీదనే లగ్నమయినట్లు. గ్రంథారంభ శ్లోకములవలన దెలియుచున్నది. పూర్వము ఇంద్రులు బ్రహ్మదేవునిచేరి దృశ్యము

శ్యావ్యము, ధర్మము మనోరమము అయి, సర్వ శిల్పపరిదర్శకమై సర్వవర్ణములకు అర్హమైన ఐదవ అమృతమును సృజింపగోరిరి. బ్రహ్మదేవుడు నాల్గవేదముల సారముగా నాట్యవేదములు నిర్మించి భరతాచార్యునికిచ్చెను. ఆయనయు ఆయన పుత్రులును దానిని బహుధా విస్తరింపజేసిరి. వారు నానా విధగ్రంథములను రచించిరి. అయినను,

“తేషామతిగభిరత్వా ద్విపకీర్తకమత్యంతః |  
సంప్రదాయస్యపిచ్చేదా తద్విదాంవిరలత్వతః ||  
ప్రాయోవిరలసంచారా నాట్యపద్ధతిరస్మత్కా |  
తస్మాదస్మత్ప్రయత్నోయం తత్ప్రకాశనలక్షణః ||

ఇట్లు ప్రధానముగ దృశ్యకావ్య లక్ష్యముతోనే సింగ భూపాలు డీ రచనకు పూనుకొనెను.

పృథాపరుద్రియమునందు నాటకపక్షరణము చాలచిన్నది. విశ్వనాథుని సాహిత్యదర్పణము రసార్థ వసుధాకరముకంటె ముందే వెలసినట్లు తోచుచున్నది. దీనియందు రూపకలక్షణము కొంత విపులముగనే యున్నది. అయినను సింగభూపాలుడు దానిని అనుకరింపక స్వతంత్రముగ విషయవిభాగమును చేసికొనెను. రసానుభూతి మానసిక వ్యాపారమగుటచే చిత్తవృత్తుల వైభవమును, వైపులమును సింగభూజాని మిక్కిలి శృంగార పరికించి, దీక్షదతో ఉదాహరణ పూర్వకముగ వివరించెను. ఉదాహరణములు అతి బహులనంఖ్యలో పూర్వ మహాకవులనుండి గ్రోకిన బడుటయొక విశేషము. సకృత్తుగమాత్రమే సింగ భూపుడు తన స్వీయరచనలనుండి యదాహృతుల నొనగెను. చిత్తవృత్తుల విశేషణమునం దిరాజన్యుడు చూపిన శ్రద్ధకు ఒక ఉదాహరణము. అనుభావము గూర్చి ఇతరాలంకారికులు సంగ్రహముగ చెప్పియుండిరి. సింగభూపాలుడు వీనిని నేర్పుతో విస్తరించి పెక్కు విభాగములుగా వర్గీకరించెను. ఇవి చిత్రారంభములు, గాత్రారంభములు, పౌరుష సత్త్వి

కములు, వాగారంభములు, బుద్ధ్యారంభములు అను రీతిని విభాగించి అన్నిటికి మహాకవుల లక్ష్యముల నిచ్చెను.

నాటకమునందు పంచసంధులనుచెప్పి సింగ భూపాలుడు “సంధ్యంతరములు” అని వానినిగూర్చి విశేషముగా చెప్పెను. సంధ్యంతరములను భరతుడు సూచించెను. అభినవగుప్తు డామోదించెను. కాని యెవ్వరును ఉదాహరణముల నీయలేదు. సాహిత్య దర్పణకారుడు వీనిను పేక్షించెను. దశరూపక కారుడు వీనిని సంధ్యంగములలో నంతర్భవింపజేసెననియు, అది తనకు సమ్మతము కాదనియు సింగభూపాలుడు స్పష్టముగా వాక్యమొచ్చెను. వీనివ్యయోజనము నాతడిట్లు తెలిపెను.

“ముఖాదినంధివృంగంగా నా మశ్చేధిల్యపృతితయే  
సంధ్యంతరాణయోజ్యాని తత్రతత్తైకవింశతః ||

పంచసంధులను వానియంగ పృథ్యంగములను సింగమహీపాలుడు బాలరామాయణము నాధారముగా గొని సమగ్రముగ ప్రపంచించెను. విశ్వనాథుడు వేరుగా విస్తరించిన నాట్యాలంకారములను రసార్థ వసుధాకరము అదరింపలేదు. ఉపరూపకములను సాహిత్యదర్పణము విస్తరించి కేర్పొనెను. సుధాకరము వీని నెత్తుకొనలేదు ఇవి యెక్కువగాన్వృత్త గేయ పృథానములు. అపృథానముగా రసాశ్రయములు. సింగభూపా డీ కారణముననే వానిని ప్రళంసింపలేదేమో ప్రహసనాదిరూపక భేదములను మాత్రము రసార్థవసుధాకరము పెక్కు ఉదాహరణలతో నాదరించినది. అముఖము—ప్రస్తావన—స్థాపనమున్నగు వానిని నిర్వచించుటలో సింగమహీకుని మార్గము మనకు పరిచితమైనవానికంటె భిన్నముగా నున్నది. సాహిత్య దర్పణకారుడు అముఖమే ప్రస్తావనయని చెప్పెను.

“అముఖం తత్తువిత్రేయం-నామ్నాప్రస్తావనా పినా” సింగభూపాలుని మ త ము న అముఖము (1) ఖస్తావన (2) స్థాపన అని రెండు విధములు. కొంచెము వీధ్యంగములతోగూడి అముఖాంగములు కలచ ప్రస్తావన సమస్తమైన వీధ్యంగములతోను అము ఖాంగములతోను గూడినది స్థాపన. భానుడు తన నాటకములందు స్థాపనయునుపదమునే తరచు వాడుట ముస మెరుగుదుము. కాని యాతని స్థాపనలు మిక్కిలి సంగ్రహము. మొత్తముమీద సింగభూపాలుడు స్వతంత్రముగా రచనచేయువాడు కాని గతానుగతికముగ ఇతరులను అనుకరించువాడు కాదు.

ఇదియుల్లంచి ఈ రాజమౌళియొక్క వితరణాదికమును కనుగొందము. తననుగూర్చి యొకచోట నిట్లాతడు చెప్పకొనేను.

“శ్రీసింగభూపేన కవిత్వరాణామ్  
విశాణతానేకవీభూషణేన”

రంజకోల్లానము తుది నొక చమత్కారమైన శ్లోకమున్నది. దాని భావమిది “సింగభూపాలుడు భూసురులకు కల్పవృక్షము, కామధేనువు, చింతామణి, శిరావతము మున్నగు వానివి దానముచేయుచుండెను దానములుగృహించిన విఘ్నాలు ఆరుగులపైగూర్చుండి యొండొరులతో నిట్లు వ్యసంగింతురు” “ఓయీ! మీకామధేనువు పాకల్పవృక్షపుకూకులను దినివేయును దానిని కట్టవేయుము! మీయైరావతము పాచింతామణివేదికను దంతములతో పొడిచివేయును. దానిని దూరముగా తిసికొనిపొమ్ము!”

సింగభూలుని గవ్య-ఇతి శ్రీమదాంధ్రమండలాధీశ్వర, పృతిగండభైరవ, శ్రీ అన్నపోతనరేంద్రనందన ఘజబలభీమ, శ్రీ సింగభూపాల విరచిత రసార్ణవ సుధాకర నామ్ని నాట్యాలంకారశాస్త్రే-ఇత్యాది.

## నాచనసోముల నచినన కవి కాగుణములు

శ్రీమతి పాకాల యశోదారెడ్డి

నాచనసోముడు రచించినది యుత్తర హరి వంశమును నారాశాస్త్రముల చిన్న గ్రంథము. ఆయుధ నిధి కొన్ని శతాబ్దములనుండి మహానుభావులైన కవి పుంగవులెందరికో యొరవడియై వారిరచనలను తీర్చి దిద్దినది.

విమర్శకు లప్పడప్పుడు మహాకవులు వారి గ్రంథములగూర్చి శ్రవణసుభగములయ్యు రసగుళి కలవంటి పద్యమురచించు నెఱుజాణయనియు, నలతి యలతిపదముల ననల్పార్థరచన జేయగల సమర్థుడనియు, కావ్యమునందప్పటప్పట శబ్దాలంకారయంత మైన ద్విరమాసరచన గానవచ్చినప్పటికిని పుస్తక మంతయు దెనుఁగుతనమచ్చొత్తి నట్లుండుననియు నితని కవిత రసభావ పృగల్పయైన పౌఢపత్ర బలుపోకలు పోనేర్చినదనియు ననేకసిద్ధములైన పరిశంసా వాక్యములు పలుకుట పరిపాటి ఇట్టి ప్రశంసల కన్నిటికిఁ గూడలి పట్టుగ సోముడియుత్తర హరివంశమును రచించినాడు.

ఆంధ్రసాహిత్యమునందు సోమునివే చవిచూడ బడని మార్గములేదు. నవీనమార్గము లన్నిటి కాత డాద్యుఁడు. మనయాంధ్ర భాషయందలి పంచమహా కావ్యకర్తల భావములందుననో, కవిసార్వభౌముల పద్యపు నడకలయందుననో, కవిసాహితామహుల రస సమీకరణమునందుననో, మఱి వేతొక మహనీయుని పలుకులపొందికయందో, కాక మఱి వేఱు కొన్ని తావులందో సోముడు లీలగ భాసించుచు నే యున్నాఁడు. ఇంతటివైభవ ప్రాభవములు కలిగిన సోముఁ డెంతటివాఁడైయుండనోపునని యితని యుత్తర హరివంశమునందలి విరుణముల సమాధానమును, సాక్ష్యమునిచ్చుచున్నవి. ఇతఁడు భాషాభూషణుఁడట, సాహిత్యరసభోజి సంవిధానవక్రవర్తియట. ఇన్ని బిరుదములధరింప యోగ్యుడనని ప్రశంసచమునకు చాటుకట్లుగను, పృథ్వీక్షర పృథ్వాణముగ నీ గ్రంథమును రచించి తాను సంపూర్ణ కీర్తియైనాఁడు.

సాధారణముగ చెబులేనేచోట నా ముద్ర పుచ్చెట్లు మహావృక్షమని పరిగణింపకచ్చును గాని



మహారణ్యములుగల తావులందదియొక లెక్కలోనిది గాదు. ఆ విధముగనే దేశమునందరి రాజకీయాది వ్యక్త్యముల వలననో, మఱియే యితర మహాపద్యముల వలననో సారస్వత సువదనశీలముల వికృతములైన పద్యములనుండి రచించినవాడు కవి, మహాకవి. కాని సౌభాగ్యవంతమైన అంద్రదేశమునందు. అందుల అద్భుతములను, అప్పటికే రెండు మూడు శతాబ్దములుగ నాంధ్రభాష యవ్యాకృత మార్గమును వీడి, మహాకావ్య ప్యయోగార్హతను సంతరించుకొని రాజాస్థానములందును, వండిత సదస్సులందును నవలసలసామ్యము జేయుచుండినది వాగను శాసనకవి బ్రహ్మాదు అవతరించి గురుపీఠము నధిష్ఠించినారు అట్టిచో సమకాలీనులైన కవిపండితులచే దలలాపింపజేయు కవిత్వమునుజెప్పి, భళిరాయను పించుకొని బిరుదుములొందు టొక సామాన్యవిషయము కాదు. ఇట్టి యసామాన్య ప్రజ్ఞాధురంధురందగుట చేతనే సోముడు నవీనరాజనాథుడైనాడు.

ఇక ఇతని నవ్యతయెట్టిది?

శ్లో॥ తవ పదవిన్యాసా స్తా వివార్థవిభూతయః

తదావినవ్యభవతికావ్యం గృధనకౌశలాత్॥

అనువిధమున సంస్కృదాయసిద్ధయై తరతరములనుండి వచ్చుచున్న కావ్యకళని మహాపండితుడు, లోకజ్ఞుడైన సోముడు పాసింప నది యాతనికి ఇశంపదియై మెలగి లోకమునకు నవీనయై కానుపించినది

పూర్వోత్తరభాగములు కలిగిన హరివంశమును సోముడు గ్రహించి పూర్తిగ దెనుగించెనని కొందరును, సోముడు రచించినది కేవల ముత్తరభాగముని కొందరును భావించుచున్నారు. ఇతడు పూర్వ హరివంశమునుగూడ డెనిగించియుండనోపునని భావించువారు. వారి యూహల కారాదముగ గ్రంథాధియందవతారిక లేకుండుటను ప్రధానకారణముగ జూపుచున్నారు. నిజమునకు సర్వకవి సామాన్యమైన

గ్రంథావతారికలేక, కావ్యమునకు కృతిస్వామియైన హరిహరనాథుని స్మరణమాత్రముచేతనే కృత్యారంభముగావిండుట యనునది మహనీయుని నవీనకవితాగుణమున కొక గీటురాయి. కవికుల గురువైన కాళిదాసు సయితము తన కావ్యములందవతారికలను రచించినట్లుగ కానరాదు ఏప్రభువునకును గృతి నొసగక సర్వస్వతంత్రుడైన సోమునివంటి బ్రహ్మాతమహాకవికి కవివంశాధిక విశేషవర్ణనముతోగూడిన యవతారిక యంత వాంఛనీయము గాకపోవచ్చును. అందుకొరకే యీ మహానుభావుడు సర్వసాధారణమైన గ్రంథావతారికను వదలి యుత్తరహరివంశమును రచించి యాంధ్రకవులలో తానొకనవీనమార్గమును ప్రదర్శించినాడు.

సాధారణముగ భవభూతి రచించిన ఉత్తర రామచరితమునుగూర్చి చెప్పనవ్వడి యుత్తర యను విశేషణము కేవలము తరువాతది యనునర్థమునందే గాక ఉత్తమత్వ సూచకమగు శ్రేష్ఠపాదకముగా వాడబడినట్లుగ కొందరు విమర్శకులభిప్రాయపడుచున్నారు. అవిధముగనే సోముని గ్రంథనామమైన 'ఉత్తర హరివంశము'ను పఠమునుగూడ నాలోచింప నాడువెలసిన హరివంశము యందు తన గ్రంథము మేలైనదియగుటచేత ఉత్తరయను వదమునకు శ్రేష్ఠత్వమును నర్థమున్వనించునట్లుగ తనగ్రంథమున కాపెరుంచి తానొక చమత్కారమును ప్రదర్శించి నవీనుడైనాడని తోచుచున్నది.

నిజమునకు సంస్కృత హరివంశమప్రాదేశపురాణపట్టికలో చేర్చబడకపోయినను, శతపర్వ సంవృత్తిమైన భారతమునకిది ఖిలపర్వమైనను, విష్ణుపారమ్యమును బోధించు ప్రధానగ్రంథమనియే చెప్పవచ్చును. వైష్ణవమతమున కాయువుపట్టువంటి హరివంశము నాధారముగ స్వీకరించినప్పటికి నితడు ప్రజ్ఞ గోలుపోలేదు కేవలము తన గ్రంథమును హరి

పూర్వనాధున కంకితము చేయుటచేతనెగాక హరివంశము నందలి యుపాఖ్యాన స్వీకృతిచేతను తన సర్వజ్ఞత్వమును లోకమునకు గనబరచినాడు.

హరివంశమునందలి పూర్వభాగము సృష్టిసిద్ధి, పూర్వరాజవంశవర్ణన, శ్రీకృష్ణ బననాదిబాలక్రీడలచే వేల్పితముగుచు కృష్ణాధిక్యమును సూచించు సన్నివేశములతో పూరింపబడినది. కేవలము విషయనివేదన మాత్రమున కుపకరించు నీ పూర్వభాగమును విశిష్టప్రయోజనమును కాంక్షించు నీ మహాకవి స్పృశింపలేదు, ఇంక ఉత్తరభాగమునుండికూడ అన్ని కథలను స్వీకరింపక. రసోపస్కారకములును, రమ్యములును. శివకేశవా భేదము నిరూపించుటకనువైన యద్వైతసిద్ధాంత ప్రతిపాదకములైన కొన్నికథలను మాత్రమే స్వీకరించి కాంతాసమ్మితోపదేశ ప్రతిపాదకమైన తన మహాకావ్య ప్రయోజనము నతిమనోహరముగ సాధించినాడు. నాటి సంఘమునందు నూతన మతమునకు గురుప్రాయుడై రాబోవు తరమునకు చాచబాట వైచినాడు.

ఉత్తరహరివంశమునందలి శ్రీకృష్ణుడు దుష్టసంహార శిష్టరక్షణముల నొనరించు దేవదేవుడు. ఇట్టి శ్రీమహావిష్ణువతారమైన శ్రీకృష్ణుడు, శూరులు, పరగర్వితులు, శివకేశవ భేదభావులైన, దుష్టమానవ రాక్షసాదులను సంహరించు వీరావతారముగ చిత్రించి నాడు. స్థూలముగ పరిశీలింప నరకాసురాది రాక్షసులును, హంసడిభకాది రాజేంద్రులు నొక్క కరువులోనివారుగ కానుపింతురు. కాని సూక్ష్మపరిశీలనముచేత జగద్దితమును కాంక్షించి లీలావతారుడైన శ్రీకృష్ణుడు వేరువేరు కారణములవలన విరిసిశిక్షించి నట్లుగ గోచరించుచున్నది.

నాచన సోముని యుత్తరహరివంశమునందు శ్రీకృష్ణునిచే శిక్షింపబడినవారు నరకుండు, పౌండ్రకవాసుదేవుడు, హంసడిభకులు, బాణాసురుడును

వారు. వీరిలో నరకుండు బల్లిదుండైన రాక్షసకులాభరణము. ఇతఁ డంభోరుహసనుచేత లబ్ధవరుడై స్వర్గంబుపై దాడివెట్టి, సురబలము నిట్టటుపడవైచి, దిక్పాలురతోగూడ దేవేంద్రుని దిశాపట్టంబుగావించి ఆదితికుండలంబులు తన శక్యవలంకారములుకాగా స్వర్లోకమునేలిన మేటివీరుడు. ఆయుధము మునిగజమానసనరోవరముల గలచిన కారణమున శ్రీకృష్ణుచే నిహతఁడైనాడు. అప్పుడు నరకాసురుని తల్లియైన వసుంధరకృష్ణమోళల నిలచి

“అట్టేల జగములన్నియు

బుట్టెంపం బెంపం బ్రదుంపఁబురుడులుముగురై  
పుట్టినవేలువ వట నా

పట్టియెడందగునె నడిమిపనిమానుటకున్”

అని ప్రశ్నించెయి తానె సమాధానముగ “కాలపాకము దప్పింపలేముగదా” యని కర్మసిద్ధాంతమునకు ప్రాధాన్యమునిచ్చి యూరటచెందినది. ఈపద్యమును పురస్కరించుకొని చూడ శ్రీకృష్ణుడు కేవలము యాదవుడైన కృష్ణుడుకాక త్రిమూర్త్యాత్మకుడైన పరమేశ్వరుడని లోకమునకు వసుంధర ద్వారమున చాటినాడు సోముడు

ఇంక పౌండ్రకవాసుదేవుఁ డితడు కేవలము బాహ్యశక్తికలిమిమై గర్వితుడై, ప్రభావహీనములు, మానవనిర్మితములైన ఆయుధములనే దేవదేవుని మహామహిమోపేతములు సహజజన్మములైన, సందక, పాంచజన్య, శార్ఙ్గకౌమోదక సుదర్శనములకు సరిజోదులని ప్యర్థదంబున మిడిసిపడినాడు. అట్టి అత్యల్పబుద్ధిని, దుర్మదాంధుని, శౌర్యపేతు నుపేక్షించుట లోకవ్యవస్థను భద్రపరచు జగన్నాధునకు పొడిపైదు. అందునకే

“వినుంగులారు పందికి

మానిసివఁదంబు నిరుమానిసికి నెగుం

గాని గుణంబులు గలుగవు

పూనకు వీక్రంబు చక్రి పూనగనెదురన్”

అని దేవమునిచేత హితవుగఱపింపజేసి చివరకు శిక్షితుగావించినాడు.

హంసడిభకులు పార్వతీపతింగూర్చి తపమొనరించియు నాదేవునిమూలమున వరదానంబులు వదసియు ముంగొంగు బంగారమైయుండు శ్రీకృష్ణు నాంతర్యమెదుగలేక యుద్ధతులై దూరువడిసినవారలంగూర్చి దుర్వాసుడు

“హరుడు వరమిచ్చె వాణి  
నరవదుణ కుబేర సురవ వైవస్వతు లి  
త్తురుగాక నీవు గీనినన  
వరముల గినిములను బ్రదుకువారే కుమతుల”

అని వారి మృత్యువునకు కారణము సూచించినాడు.

బలి తనయుడైన బాణాసురుడు చంద్రశేఖరుని యుగ్యతపమొనరించి యాదేవుని మెప్పుంచి యతని కరుణవదసి కార్తికేయ, పర్వతకన్యా స్థాణులు పాత్రున మనగా దనుజశోభనకరుడై శోణిత నగరమును బాలించియు తనయక చేతులకసివోగయ్యమును కాక్షించిన కారణమున శ్రీకృష్ణునిచే శిక్షితుడైనాడు.

“తమచెసిన దుష్కృతములు  
తమజెఱచుంగాక బేజు తదవంగలదే  
తమచెసిన సుకృతంబులు  
తమగామరు రెండునెల బైవంబునకున్”

బాణారాభవమునకు కారణమును మంత్రయైన కుంభాండుడు మొదటనే యూహించినట్లుగ పాఠకులకు దెలియజేసినాడు సోమిడు

శ్రీకృష్ణదేవుడు రక్షించినవారిలో ఘటాకర్ణాదిపిశాచములు, మృతశిశువులపొందిన బ్రాహ్మణుడు ముఖ్యులు. సకలసౌభాగ్యములుకలిగియు మృత్యువు పురిటిలోనె బిడ్డలను బొట్టునుబెట్టుకొన బిడ్డలులేని బ్రతుకు లేబరిమని చింతించి యీసారి గర్భమునైన గావుమని శ్రీహరిని ప్రార్థించినాడు.

జగన్నాటకసూత్రధారి యజ్ఞదీక్షితుడై పోలేనికారణముగల్గించి పార్థునిబంప జము నెదిరింపలేక పార్థుడపార్థుడుకాగా, విప్రుడు

“ఓ పార్థ! నిన్ను నమ్మితి  
బాపనిరక్షింప కి ట్లపార్థుడవైతే  
నాపాలి పారిజాతము  
గోపాలకచక్రవర్తి గొనిరావైతిన్”

అని చింతించియు తిరిగి

“పాతెడుబండ్లకు కాల్లెవచాపగా  
నలవడున న్నపొటుమగఁడైయిటుచేసితిగాకయాసతో  
నిలుతు మురారి శనన్దచట నీరులముంచిన పాల  
ముంచినన్”

అను మాటలలో కేవలము బాహువిక్రమముచేత, నరుడు మృత్యువు నెదిరింపలేదనియు నయ్యది. కేవలము సృష్టి, స్థితి, లయకారుడైన శ్రీమహావిష్ణువునకే సాధ్యమని తోపింపజేయుచున్నాడు.

ఇక ఘంటాకర్ణుడగుబిలమతియై విప్రమాంసమును పునుక పాత్రికలోన గణిగిపెట్టుచు, కృష్ణునకర్చిత మనుచు

“మృత్రికచేసి నన్నేలుకొనుము  
భక్తిగాని నీకేఘియు బ్రాతిగాదు”

అని యర్పించిన నా మురారి యావేదురుజూచి నవ్వి నాడట. ఇచట లోకమునందొకతెగ యందుండు ఆకలంకమైన భక్తిప్రాభవమును అమాయకతను కనబరచి ఆస్తికమైన లోకవ్యవస్థను బహుముఖముల పక్కాశింపజేయుట కిదియొక సుందరసన్నివేశముగల్గించినాడు.

కవిబ్రహ్మయైన శిక్కిన ప్రారంభించిన హరిహరాద్వైత తత్త్వము నాచనసోమని ద్వారమున పృత్యక్షరప్రమాణమై వ్యాప్తిగాంచినది.

శివేశవుల్లిర్చి రొకచో వేంచేసినప్పడు వారిరువురభేదముద్దితో మెల్లగి. యొకరినొకదత్తంత గౌరవభావముతో సంభాషించుకొనునట్లుగ చూచి

"ఇతైజగున నయ్యిరువుర  
చిత్రముగతి నొడలుగలని సిద్ధాంతపరా  
యత్తులగు మునుల యెఱుకకు  
వితై చెలువారె జమిలివెల్పుని తెలుపన్"

సిద్ధాంతపరాధీనులైన మునుల బుద్ధికేతెలిసినదియై  
యా హరిహరనాథతత్త్వము జమిలివేల్పుగ దీపించిన  
దట. సిద్ధాంతమును కేవలసిద్ధాంతరూపము సందుం  
చుటయేగాక. రెండుతత్త్వముల కాయువువలెనై ఇద్దరు  
దేవతల కలయికతో హరిహరనాథాత్మకమైన జమిలి  
వేల్పును రూపింపజేసిన సర్వజ్ఞుడైన సోమునినవ్యత  
నెంతని కొనియాడగలము!

ఈవిధముగ సోముడు మతతత్త్వవిషయ ప్రతి  
పాదనమందును, కథాసంగ్రహణ సంవిధానము  
నందును, గ్రంథప్రారంభమునందును నూతనత్వమును  
ప్రదర్శించుటయేగాక, బాషయందు, బాషప్రకట  
నమునందు, అలంకారికమై కాదంబరిని తలపింప  
జేయు వచనరచనమునందు, అనేకవిధములై శ్రుతి  
సుభగములైన అను ప్రాసాది శబ్దాలంకారములను  
వాడుటయందును, ఇదియని చెప్పక శృంగారము  
నందలి యనేక యంతరములను సుకుమారముగ  
పొడగట్టజేయుచు కావ్యమును నడుపుటయందును  
నతఁడుపోయిన పోకడలు అనందదాయకములు,  
అశ్రద్ధజనకములు, అనన్యసాధారణములు.

యద్భుతవర్ణనముల గావించునప్పుడు, ఆ యా  
బలములు దాడివెడలిన విధానము ననుసరించియే  
రాబోవు జయోపజయములను సూచించుట సోముడు  
చూసిన నవీనగుణము. సాధారణముగ శుభోదర్శమైన  
దానిని ప్రదక్షిణక్రమముగ చెప్పటాచారము. అవిధ  
ముగనే రఘువంశములో కాగిదాసు రఘువు దిగ్వి  
జయ సందర్శమున

"స యయోప్రభవం ప్రాచీం తుల్యప్రాచీనబర్హిపః"  
అని ప్రదక్షిణక్రమమున వర్ణించిన విషయమునే

సోముడు ఉత్తరహరివంశమున, నరకుండు విజృం  
భించి స్వర్లోకముపై దాడివెడల దేవతలయ్యును కాల  
ప్రభావముచేత మతిదప్పివచ్చిన "పచ్చెయకగుహ్య  
కులతో వైశ్రవణుడు" అని దేవతల దండును అదృ  
దక్షిణకర్మమున వర్ణించుటచేతనే కలుగబోవు నవ  
జయమును సూచించినాడు.

అవిధముగనెనర్వాలంకార శోభితుడైన మన్మ  
ధువి క్రైస్తవము వర్ణించునప్పుడు అగ్నిసంబంధముగ  
(వచనము అశ్వా. 2. పు. 84) వర్ణించి కాబోవు  
కామరూపమును సూచించినాడు. కావ్యమునందిది  
యొక నవీనగుణము.

సాధారణముగ గంభీరమైన విషయములను  
రచించునప్పుడు హాస్యమునకు తావుండదు. కాని  
లోకవృత్తమును దెలుపుట కొకసారి మహాకవి దానిని  
చేబట్టి నవ్యతను కనబరచును. సర్వసంగ పరి  
త్యాగులు, శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములైనివారుగ  
నుండవలసినవారు ఋషులు. ఆయ్యును మానవులే  
నని జూపించుటకును, ఎదుటివారెంతటి మహాను  
భావులు, వందనియైతనప్పటికి నాయా నన్నవేశముల  
వలన హాస్య ముత్పన్నమగునను మానవస్వభావ  
నైజము గనబరచుటకు నుదాహరణము. సోముడు  
రాక్షసులచే బాధింపబడినప్పటి ఋషులయవస్థను

'జడలు కంపలువట్టి జరుగనికున్నవో'  
విడివింప శిష్యుల వెదకువారు"

అను పద్యమున చిత్రించి రాబోవు కవులు హాస్యరస  
పోషణమున వైవిధ్యమును కనబరచుటకు తావుచిచ్చి  
నాడు.

కావ్యములందు నాటకోచితమైన పరిభాషను  
వాడుటకును, అంగికారులైన యభినయముల ప్రవేశ  
వెట్టుటకు నితడాద్యుడు. ఇదొక నవీనగుణము.

ఉదా : కినుకంచెచ్చి ఘటినంపజాను  
జయలక్ష్మీనిత్య నైవద్యమున్

ఇచ్చట వైపత్తము = వేషరచన.

ఇక ఊర్వశినిజూచిన నరకుని చేష్టాభినయమును గనుడు.

"దనుజేంద్రుడాతలోదరి

గనుగొని చొల్లెంబునిమురు గ్రమ్మునబైకొం

గనువుబాచు గేదగిరె

కు నఖింబులఁ జాటుగులుకుఁగోర్కులదేలున్"

శాస్త్రాదులందఱొరమైన పాండిత్యము కలిగిన సోముడు తర్కశాస్త్రాదులం దుపయోగించు పారిభాషికపదములను గ్రహించి కావ్యములందు చొప్పించి కావ్యమునకొక యభ్యుదాససౌందర్యమును, నూతనత్వము గల్పించినాడు. ఉదాహరణమునకు నరకుడు శతమఱుగెల్చి యమరపురియగు నమరావతిఁ జొనాపురంబు నిత్యశోభనంబుల గోలుపోయి కనుపట్టు నరకుని మానసికస్థితిని

"కదలికామకూలంబులు, గంపమాన  
చమరవాళంబులును లేని చంద్రశాల  
లును గనుంగొని పృథుదకల్లోల లోల  
మానసుండయ్యె దిక్పాలమర్దనుండు"

అని తర్కశాస్త్రమునందు నిశ్చయజ్ఞానము అనుదానికి ప్రథమ అను పదమును స్వీకరించి తన పద్యమున నిమిడ్చి నవ్యతను ప్రదర్శించినాడు.

ఈవిధముగనె దేశీయములైన రెండు వేర్వేరు పదములనుండి ఏకపదమును సృష్టించుటయందిత

దుద్దండుడు ఉ : సమరాంగణమునుండి వైదొలగిన వైపస్వతునిగూర్చి దానవులు "ఇట్లకనూడినవాడో, యొట్టడుకొన్నాడో" యని పరిహసించినారట. ఇట్టికము=లజ్జ, నూడుట=కాల్పుట. ఈరెంటిని జతపఱచి లజ్జను నిడిచినాడు, లజ్జానిరహితమున నర్థమును నుపయోగించినాడు.

గదాధర :— ఇయ్యది ఆసాధారణముగ. కన్నట్లు కృష్ణసంబోధన. కాని గది యనునది కృష్ణుని బిరుదము. పంచాయధములందిది యొకటి. భాగవతములో బలిచక్రవర్తి షాతాళగృహమునకు కావుగ. శ్రీమహావిష్ణువు గదనుధరించియే యున్నట్లుకలదు "గదాధరఃభూతా" అని శాస్త్రద్వంద్వంత్ర సందర్భములందు గానవచ్చుచున్నది. అట్టి పదమునే గ్రహించి, సందర్భపట్ట నుపయోగించి తాను నవీనగుణుడైనాడు.

ఇక సాధారణముగ నాంధ్రమునందు కవులెవ్వరును వాడిని జాతీయములను, జనబాహుళ్యమునందు వేర్పాసిన సామెతల నుపయోగించి పృథిపద్యము నూతనమై గానుపించునట్లు సింగారించిన సోముని ఎంతకీర్తిరించినను తనివితిరదు. ఇంతవరకే మహామహులు తరచితరచి విడిచిన విషయమిది. దానిని నేను స్వీకరించి వ్యాయుట నిజమునకు సాహసమే అయ్యును వ్యాసినదానియందలి శిష్టావృత్తులను విజ్ఞులు సరిచూతురుగాకయని మనవి.

## మల్లినాథసూరి వ్యాఖ్యానైభవము

శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తము

నైషధషష్ఠములైన కావ్యములను వరించి పూర్వులు చక్కని సాహిత్యమును సంపాదించుకొనుటయేకాక విస్తృతసంస్కృతి నలపఱచుకొని పండితులుగ గణపకెక్కెడివారు. నేడు ఆ కావ్యములనే వివిధపరిక్షలకు చదువువారి కట్టి తేజస్సు శబ్దుటలేదు. ఈభేదమునకు కారణ మేమన : మల్లినాథవ్యాఖ్యానహితముగానే కాని కావ్యములను పఠించునాచారము పూర్వములేదు. నేడు మల్లినాథవ్యాఖ్య యుపేక్షింపబడుచున్నది. ఇంతభేదమునకు వ్యాఖ్యయే కారణమనుటయు సాధారణముగా నమ్మదగిన విషయము కాదు కాని మల్లినాథవ్యాఖ్యానైశిష్టమట్టిది.

ఆన్వయములోను, అర్థనిర్ణయములోను విశదవైఖరి నవలంబించుటయేగాక సందర్భానుసారముగా నిఘంటువుల సుదాహరించుటలోను అలంకారలక్ష్యలక్షణ సమన్వయము గావించుటలోను, తాత్పర్యవివరణమునకై శృతిస్మృతి పురాణనీతిశాస్త్ర జ్యోతిషవైద్యాది సమస్త విద్యలమండియు సందర్భశుద్ధిగా వచ

నముల నుల్లేఖించుటలోను, శ్లేషాదిగుణములను, వ్యంగ్యవైభవమును, సమస్త కావ్యసంపదను ప్రస్తుతముగా ప్రదర్శించుటలోను, అన్యూనాతిరిక్తముగా రమ్యమైన ధోరణిలో కవిహృదయమును వ్యాఖ్యానించుటలోను మల్లినాథుడు తనకు తానే సాటి. సమస్తవిద్యలలోను నాతనికిగల సునిరూఢప్రజ్ఞ. సమయస్ఫూర్తి లోకోత్తరములు

కొన్ని యుదాహరణములతో నేతద్వ్యాఖ్యానైభవమును పరికింతము.

శ్రుతులు

వేదపరిజ్ఞానమున్న నేకాని యన్వయింపని ఘట్టములు కావ్యములలో నెన్నియొకలవు. అప్పట్ల మల్లినాథుడు వ్యవహరించిన తెలుగు చూతము.

యజ్ఞమునకు దక్షిణవలె దిలీపునకు సుదక్షిణవత్త్విగా నుండెనని కాళిదాసు చెప్పినాడు యజ్ఞమునకు దక్షిణ భార్య యనుటకు వేదప్రామాణ్యమును

మల్లినాథుడు చూపును. "యత్తో గంధర్వ స్తస్య దక్షిణా ఆవృతః" "తే దక్షంతే దక్షిణం పృథి గృహ్య" అను శృతివాక్యముల నెంతయో సందర్భ శుద్ధితో నాత డుదాహరించినాడు

హిమవంతునకు దేవతలతోపాటు యజ్ఞానాగము కల్పించబడినదని కాళిదాసు కుమారసంభవములో చెప్పినదానికి మల్లినాథుడు శ్రుత్యాధారమును కన్పఱచుచు "సోమస్య రాజ్ఞః కురంగ ఇందో శృణ్వే సింధోః శీంశుమారో హిమవతో నాన్తి" అను వచనము నుదాహరించినాడు.

ఇంద్రుడు మన్మథుని పిలిపింపగా మన్మథుడు "ఏ యేకపత్నీని నీకు స్వాధీనము చేయుదును?" అని ప్రశ్నించును. ఆనందర్పమున గన్పట్టు నీ ప్రశ్నను నమర్చించుచు మల్లినాథుడు "అహల్యాయై జార" యను శృతివాక్యము నుదాహరించినాడు. మల్లినాథుడు వేదమును జిహ్వగ్రమందుగలవా డనుట స్పష్టము.

"జాయా పృథిగాహత గంధమాల్యాం" అను చోట కవి సుదక్షిణాదేవిపల్ల భార్యాది శబ్దములను వాడక జాయాశబ్దమును ప్యయోగించినాడు. దీని సారస్యమును శ్రుత్యాధారముచే మల్లినాథుడు నిరూపించినాడు. త్వరలో సుదక్షిణాదేవి కుమారుని కనుగనుభవము జాయా శబ్దమువలన స్ఫురించును. జాయాశబ్దము 'జని ప్రియరాజ్'యను ధాతువునుండి వచ్చినది. పురుషుడు పుత్రరూపమున తానే భార్యనుండి జనించుచున్నాడు. కావున నామె జాయయగుచున్నది. ఇతరేయబ్రాహ్మణములోని యీక్రింది వాక్యమును మల్లినాథు డుదాహరించి సుదక్షిణ జాయ కావోవుచున్నదను ధృనిని మనకు చూపినాడు.

"పతి ధ్వాయాం సంప్రవేశతి  
గర్భోభూత్వేహ మాతరం  
తస్మాం పునర్నవో భూత్వా  
దశమే మాసి జాయతే

తజ్జాయా జాయా భవతి  
యదస్యాం జాయతే పునః"

ధర్మ కాస్త్రము

కుమారసంభవములో మైనాక జన్మమును కేర్పొనుటలో కాళిదాసునుద్దేశము మల్లినాథునిచే నిట్లు వివరింపబడినది. పార్వతికి సోదరుడున్నట్లు చెప్పనిచో పెండ్లికుమార్తె కానున్న పౌర్వతి కది యొకలోపమగును అభ్రాత్యకస్యను వివాహమాడ రాదను స్మృతి వచనమున్నది.

"యస్యాస్తు నభవే ద్భూతా  
నవిజ్ఞాయేత వా పితా  
సోపయేచ్చత తాం రాజ్ఞః  
పుత్రితా దర్శశంకయా"

అను మనువచనమును మల్లినాథు డుదాహరించి యుండనిచో మైనాక ప్రసంగ ముపసృత ప్రసంగమని మనకు తోచియుండును.

శివునివంటి భర్తయు, అట్టి ప్రేమయు తపస్సువలన లభింపవలయునుగాని మరెట్లు లభ్యమగును? అని కాళిదాసు చెప్పగా మల్లినాథుడు అసాధ్యముగా గన్పట్టు దానిని సాధించుటకు తపస్సొక్కటియే సాధనమను మనువచనము నుదాహరించుటచూడ సరిగా నొక్కడ నే ప్రమాణమచనము నుదాహరింప వలయునో నిర్ణయించుకొనుటలో నాతడు నిష్టహస్తుడై స్పష్టమగును.

ఓలీపమహారాజు సర్వతేజోభిభావిగా నున్నాడని కాళిదాసు వర్ణించినాడు. ఎంత నూటియైన స్మృతిపచనము నుదాహరించి మల్లినాథుడు దీనిని వ్యాఖ్యానించినాడో చూడదగును.

"అష్టాభిశ్చ సురేంద్రాణాం  
మాత్రతాభిర్మృతే నృపః  
తస్మా దభిభవ త్యేషః  
సర్వభూతాని తేజసా"

వ్యాఖ్యాత లనేకులు వ్యమాణగృంథములలో నుండి వచనముల నుల్లేఖించుట కలదు. కాని మల్లి నాధుడుదాహరించినన్ని శాస్త్రములనుకాని, అంత సూత్రీగాకాని యుదాహరించినవారు లేరు.

“జ్ఞానే మౌనం శయా శక్తౌ” అను ఓలీపక్షర్థన మును సమర్థించుచు ‘శక్తానాం భూషణం శయా’ అను చాణక్యవచనమును, “త్యాగే శ్లాఘావిపర్యయః” అనుదానిని సమర్థించుచు “న దత్వా పరీకీర్తయేత్” అను మనవచనము నుదాహరించినాడు. ఇట్టివి పెక్కులు కలవు.

మరొక అద్భుతసందర్భము పరికింప దగి యున్నది. సుదక్షిణాదేవీయు ఓలీపమహారాజును వసిష్ఠాశ్రమము చేరిరి. అప్పుడు వసిష్ఠమహాముని అగ్నిహోత్యానుష్ఠానములో నుండెను. అనుష్ఠానము ముగియగానే ఓలీవుడు సుపత్నికముగా నమస్కరించి చెను ధర్మశాస్త్ర సంస్కారపరిణతుడైన మల్లినాధుడు కవి యీరితిగా చెప్పుటకుగల ధర్మశాస్త్రసంబంధమైన కారణమును చూపుచున్నాడు జవహర్మహాద్యనష్టానములో నున్నవానికి నమస్కారము చేయరాదను మనుస్మృతివచనమును మల్లినాధు డుదాహరించి నాడు.

“జవంహెయంచ మర్యాదో

నాభివాద్యో ద్విజోభవేత్”

“జత్యనుష్ఠానమధ్యేభివాద నిషేధాత్”

అని మల్లినాధుడు వ్యాసియుండనిచో మనము అనుష్ఠానవిష్ణుము కల్గింప నిచ్చుతేనివాడై ఓలీవుడు తాళి నాడని భావించియుండెడివారము, దేవతాసేవలో నున్నవాడు అభివాదమును స్వీకరించుట దేవతాసేవార మను మహత్తరభావమును మల్లినాధుడు చూపినాడు.

నడుచుచున్న గోవుల పాదములవలన రేగిన పరాగము శరీరమునకు తగులుటచే ఓలీవునకు తీర్ధాభి షేకశుద్ధి కల్గినదని కాళిదాసు నుడివినాడు, గోరజః

స్నానము వాయవ్య తీర్ధాభిషేకమనియు, భస్మలేప నము అగ్నేయస్నానమనియు, జలమజ్జనము వారుణ స్నానమనియు, ఆహోహిషేకమాక్షనము బృహస్పాన మనియు తెల్పుస్మృతివచనమును మల్లినాధు డుదాహరించి నాడు.

“అగ్నేయం భస్మనా స్నాన మవగాహ్యతు వారుణం ఆహోహిషేతి చ్చబాహ్యం వాయవ్యం గోరజఃస్మృతం”

ఈరీతిగా మల్లినాధుడు తన శాస్త్రజ్ఞానముచే వ్యాఖ్యానమునకు తేటనిచ్చినాడు.

### సంగీతము

నేడు మల్లినాథ వ్యాఖ్యలో కావ్యములను పాఠముచెప్ప విద్వాంసులు సంగీతశాస్త్రమునకు సంబంధించిన యంశములను అజ్ఞాతములనియో, అపరిధానములనియో తోసివేయుచుండురు. మల్లినాథున కజ్ఞాతవిషయమే లేదనిపించును. అప్రధానములుగ గన్నట్లున చెప్పియో వాస్తవముగ నెంతవిధానములుగా నుండుట కవకాశమున్నదో యాతడు మనకు చూపుచుండును.

‘ఉద్గాన్యతా మిచ్ఛతి కిన్నరరాజాం’ అను చోట ఉద్గావనర్గప్రయోగమునకు మల్లినాథుడిటు సార్థకతను చూపును. గాంధారగ్రామముచేత మాత్రమే దేవతలు గానము చేయుచుండురని సంగీతశాస్త్రములో నారదోక్తి “ఉద్గాన్యతాం దేవయోనిత్వా—దుచ్చైర్ధాంధారగ్రామేణ గానం కరిష్యతాం—ఉక్తంచనారదేనః “పద్మమధ్యమ నామానౌ గృహౌ గాయన్తి మానవాః నతః గాంధార నామానం న లభ్యో దేవయోనిభిః”

అట్లే “పద్మసంవాదినీః కే కా ద్విధా భిన్నా విఖండిభిః” అనుచోట కేసలద్విధాభిన్నత్వమును



షష్ఠ సంవాదినీత్యమును శాస్త్రప్రమాణ వచనములచే నీవ్యాఖ్యాత వివరించినాడు.

### వైద్య శాస్త్రము

బహుశాస్త్ర బరిచయముగలవారికి మాత్రమే గోచరింపగల ధ్యనులు కొన్ని కాళిదాసాది మహాకవులలో గలవు వానిని పైకి తీయగల వ్యతిభి మల్లి నాథున కుండుటయు, అట్టి సునిశితబుద్ధి నుండియు, బహుముఖపాండిత్యమునుండియు వెలువడిన యాయన వ్యాఖ్యానములు వెనుకటి వ్యాఖ్యానములవలె అంత రించిపోక నేటికిని నిలిచి ప్రచారములో నుండుటయు మన మహాభాగ్యము.

గర్విణీయైన సుదక్షిణ కోరినదానినెల్ల రాజు కూర్చెనని కాళిదాసు చెప్పెనాడు. హితాహితముల నాతోచింపక యిట్లు బాధ్యావశుడగుట శ్రీ తాల్కమను దోషముకాదా యన మల్లినాథుడు కాదని యిట్లు సమర్థించును. గర్విణీవాంఛాపూరణము న్యాయము. దీని కనుగుణమగు వైద్యశాస్త్రవచనమును మల్లినాథుడు కన్పఱచినాడు.

వైద్యశాస్త్రమునకు సంబంధించిన యీక్రింది ధ్యనిని చూడదగును : మేఘసందేశములో యత్తుడు మేఘునితో నిట్లనును "నీ వా పర్యతముమీద వర్షించి వనగజచుదముచే పరివృత్తింపజేయబడిన నీటిని త్రాగి తీరిగి బయలుదేరుము. అప్పుడు బదువుగల వాడవైనందున వాయువు నిన్ను కదల్చ జాలగు." వాతరోగికి ముందుగా వమనము చేయించుటయు పిమ్మట బాదకలగకకుండుటకై వానిచే చేదుకహాయమును తాగించుటయునను వైద్యప్రక్రియ ఇచ్చట ధ్యనితమని నుడువుడు మల్లినాథుడు దానికి సంబంధించిన వాగ్మటశ్లోకముల నుదాహరించినాడు. తిక్త శబ్దమునకు "పరిమళము" గల అనియు, "చేదైన" అనియు రెండర్థములకు నైపుంటి కాధారముకలదు. ఎక్కడనో వైద్యగ్రంథములలోనున్న శ్లోకములనంత

సందర్భభృద్ధిగా నుదాహరించి శ్లోకసారస్యమును ప్రదర్శింపగల యీ వ్యాఖ్యాత ఆదివరకుండిన వ్యాఖ్యానముల నావ్వాదించెననుటలో నాశ్చర్యములేదు.

"పర్యతముమీద జాలపై కొట్టుకొనుచు / పవహించు లఘూదకమును సేవింపుము" అనుదోట మల్లినాథుడు జాలపైని కొట్టుకొనుచు ప్రవహించునీరు లఘువుగా నుండుననుటకు వైద్యశాస్త్రమునుండి ప్రమాణవచనములను చూపినాడు

"ఉపలాస్థాలనోజ్జేవ  
ఽజేవాస్థేతోదకాః  
హీనువన్మల యోద్భుతాః  
పథ్యా నద్యోభవన్త్యయా"

ఈరీతి వ్యాఖ్యానములను మలినాథునివంటి సకలశాస్త్రపండితుడేకాని రచించజాలడు.

ద్యోతిషాది శాస్త్రములు

రఘువు పంచగ్రహములుచ్చలో నుండగా జన్మించెను ఇది రఘువునకు దేవతత్వైక్యమును సూచించునని మల్లినాథుడు కృష్ణియనును జ్యోతిషగ్రంథమునుండి ప్రమాణమును చూపినాడు

"అభ్యున్న తాంగుష్ఠ నఖప్రభాభిః" ఇత్యాది శ్లోకములో పార్యతిపాదములు వర్ణింపబడినవి. అట్టి పాదములుగల బాలిక స్వపతిస్మృతురాలగు ననుటకు సామ్యుక్తిక శాస్త్రశ్లోకములను మల్లినాథుడు దుదాహరించినాడు.

ఇందుమతి స్వయంవరములో ఒకరాజు చేతతో లీలారవిందమును త్రిప్పెను, ఇందుమతి యతని నెంచుకొనక మరొకరాజువొద్దకేగెను ఎందువలననో కాళిదాసు చెప్పలేదు. మల్లినాథుడు శతన సాముద్రికాది శాస్త్రములలో మహావిద్వాంసు డైనందున నిట్టి పట్ట కాళిదాసాభిప్రాయమును వ్యాఖ్యానింపగలిగాడు. "హస్తమూర్ధకత్వమవలక్షణ"మని మల్లినాథుడు స్పష్టపఱచినాడు.

మఠోకరాజు శత్రురాజులను నాశనముచేయుదునని తెలుపుటకు కాలు నేలరాచెను. పాదోల్లేఖనము లక్షివి నాశకమని మల్లినాథుడు వివరించినాడు.

మెలకువతోవ్యాఖ్యానించి మల్లినాథుడు మెరుగు పెట్టిన ఘట్టము లసంఖ్యాకములు.

యత్తుడు భార్యకు సందేశమును పంపుటలో "స్వప్నములో కన్పట్టిన నిన్నాల్లింగనము చేసికొనుటకు నేను బాహువులను సాచగా నన్నుచూచి జాలి పడు దేవతలు కార్చున్నీరు చెట్లబిగుళ్లపై బడుచున్నది" అని చెప్పెను.

దేవతల కన్నీరు చెట్లచిగుళ్లపై పడుచున్నదని కాళిదాసెందులకు చెప్పెనో మల్లినాథుడు వివరించినాడు, దేవతల కన్నీరు నేలపైబడుచో అపశకుకమనియు, యత్తుడు శాపాంతములోగా మరణించుననుభయము దానివలన నాతనిపార్వకు కల్గుననియు అభయమును వారించుటకై దేవతల కన్నీరు తరుకిసలయములందు పడుచున్నదని చెప్పినదనియు మల్లినాథుడు వ్యాఖ్యానించుచు నీ క్రింది సీమిత్త శాస్త్రశ్లోకము సుదాహరించినాడు.

"మహాత్మ్య గురుదేవానా  
మఖ్య పాతఃక్షితాయది  
దేశ భంగో మహద్భూఖం  
మరణంచ బవేద్భూవం"

మన్మథుడు శివదృష్టిని పురశ్చక్య పృథేకమును వలె తప్పించుకొనెనని కాళిదాసు చెప్పినాడు ఈ యుపమానమును వివరించుచు మల్లినాథుడు—

"ప్రపతిశక్రం ప్రతిబుధం  
ప్రత్యంగారక మేవచ  
అవి శక్యసమో రాజా  
హతస్త్రిక్యో నివర్తతే"

అను హ్యోకమశ్లోకము సుదాహరించినాడు.

వ్యాకరణాది శాస్త్రములలోనేకా అర్థశాస్త్రాదులలోగూడ నాతనికున్న నిశితపరిజ్ఞానమునకు మన

మక్కుజమొందుచును, రఘుమహారాజు జైత్రయాత్ర కేగబోవుచు అశ్వములకు నీరాజనము చేయించెను అప్పు డగ్నిహోత్రుడు పృథక్క్షిణమైన జ్వాలకలవాడై ఆ జ్వాలయనెడు హస్తముచేత రఘువునకు జయము నొసగెనని కాళిదాసు చెప్పినాడు ఆహవయాత్రయనుగృంధములో ఆట్టి నీరాజనములో ఆగ్నిహోత్రుడు పృథక్క్షిణగతుడైనచో నముద్రగళనయైన భూమినిస్వాధీనము చేయుచునని చెప్పబడియున్నదని మల్లినాథుడు

"ఇత్తంప్రదక్షిణతో హతభుచ్చువస్య  
దాత్రింసముద్ర రశనాంవశగాంకరౌతే"

అను వచనము సుదాహరించినాడు. కాళిదాసు ప్రదక్షిణ శబ్దము నొక సందర్భవృద్ధిగా వాడినాడని సామాన్యుడు గ్రహింపజాలడు

కామందక నీతిశాస్త్రము, కౌటిలీయార్థశాస్త్రము మల్లినాథునకు కరతలామలకములు. ఈ గృంధములనండి యెచ్చియో సందర్భములలో నాతడు వచనముల సుదాహరించుచుండును.

రఘువుబారినుండి తమ్ము రక్షించుకొనుటకు సింహాశదేశపులు వైసవృత్తి నాశ్రయించినారని కాళిదాసు చెప్పినాడు కౌటిలీయార్థశాస్త్రములో సరిగా బలవంతుఁ యుండు దుర్బలుడు వైతసవృత్తి నవలింబివ వలయునని చెప్పబడియున్నది. వెల్లువవచ్చినపుడు నీటిపగబల్లి చెట్టువంగినదై తన్నుతాను నిలద్రొక్కుకొని పగవాహము క్షగ్గానే లేచి నిలబడగలుగుచున్నది. అట్లే బలవంతుడు దండెత్తివచ్చునపుడు దుర్బలుడు వంగి యాత్మరక్షిణము కావించుకొనవచ్చును. కాళిదాసు వేతసోపమానమును సమర్థించుటకు మల్లినాథుడు కౌటిల్యార్థశాస్త్రములోని వైతసమితి మైన యీక్రింది పంక్తి సుదాహరించుచున్నాడు. "ఘ్రియసాభియక్తో దుర్బలస్సర్వ త్యాగవణితో వైతసం ధర్మమాతఃపేత్"

రత్నజంతుశాస్త్రాదులలోకూడ మల్లినాథుని పొండితి అగ్రతమైనది. అది యాతని వ్యాఖ్యానము నకు ఎంతయో మెరుగుతెచ్చినది.

గజకుంభ స్థలమున ముత్యము లుండుటను వ్యాఖ్యానించుచు నాతడు ముత్యము లుత్పన్నములగు స్థలముల నన్నిటిని పేర్కొన్నాడు :

“కరేంద్ర జీమూత వరాహ శంఖ  
మత్స్యాఽహి శుక్త్యద్భవ వేణుజాని  
ముక్తాఫలాని వ్రధితాని తోకే  
తేషాంతు శుక్త్యద్భవ మేవభూరి.”

విదూరపర్వత సమీప ప్రదేశమున రత్నము లుద్భవములగు ననుట కాతడు రత్నశాస్త్రమునుండి శ్లోకము నుదాహరించినాడు.

ఏ విషయమై వ్యాఖ్యానింపవలసి వచ్చినను దానికి సంబంధించిన శాస్త్రములో కూలంకషప్రజ్ఞను కన్పరచిన యీ మహా విద్వాంసుడు ఒక సంచార గ్రంథాలయముగా వర్ణింపదగినవాడు.

వింధ్యపర్వత వర్ణనములో కాళిదాసు గజప్రశం సనుతేగా, మల్లినాథుడు వింధ్యగిరి గజాకరమగుటను గజాయుర్వేదశ్లోకము నుదాహరించి నిరూపించినాడు.

అట్లే ‘బిలయోనయః’ అనుదోట అశ్వముల బిలోత్పత్తిని అ శ్వ శాస్త్ర శ్లోకోల్లేఖనముచే నిరూపించినాడు.

అది యిది యననేల ? ఏ శాస్త్రమునకు సంబంధించిన యంశమువచ్చినను ఆ శాస్త్రప్రమాణవచనములతో వ్యాఖ్యానించుట మల్లినాథుని యలవాటు.

ఇట్టివ్యాఖ్యానములతో కావ్యపట్కము చదివిన వారికి భాషాజ్ఞానము, అన్వయశక్తి, రసాస్వాదన సామర్థ్యము, విమర్శపాటవము, బహుశాస్త్ర మర్యాదా ఖిజ్జిత కల్గెడి వనుటలో నాశ్చర్యమేమి ?

కావ్యశ్లోకములనువలెనే మల్లినాథుని వ్యాఖ్యాన పంక్తులనుకూడ విద్యార్థులు పూర్వకాలమున కంత స్థముచేసెడి వారనుటలోనే తద్వ్యాఖ్యాన వైభవము స్పష్టమగుచున్నది.

# జక్కన చెప్పే ముచ్చట

పంగనామాల బాలకృష్ణమూర్తి

జక్కన మహాకవి పదునైదవ శతాబ్దపువాడు. తండ్రి అన్నయ్య, తాత పెద్దయామాత్యుడు పెద్ద యామాత్యుని పెళ్ళిభావిశేషముల సుగడించుచు విక్రమార్కచరిత్ర గ్రంథారంభమున “సంస్కృత ప్రాకృత ... ఎల్లనిద్యల సంమలైఋగనేస్తు” - 1-20) నని నెల్లూరి తిక్కభూవిభుని సముఖమున మహిమగాంచిన వాడని యున్నది అన్నయ్యకూడ బాణమయూరాదుల కైకలకన్న మిన్నయగు కవితకల్పనేర్పినవాడని ప్రశంసగలదు. ఇట్టి తాత తండ్రిల విద్యవ్యవస్థ మున జనించుటచే జక్కనకూడ నట్టి ప్రతిభావిశేషములగలిగి ప్రసిద్ధమహాకవి యాయెను. సిద్ధము మంత్రి, విక్రమార్కచరిత్రమును ప్రబంధరీతిని నుడివితప కంకిత మొనర్చు జక్కనను వేడెను. ఆ సందర్భమున జక్కనను

కం. “చక్కన నీ వైదుష్యము,  
చక్కన నీ కావ్యరచన చాతుర్యములు,  
చక్కన నీ వాగ్వైఖరి,  
చక్కన నీ వంశమహిమ జక్కన సుకవి”  
(1-23)

కం. స్వాభావిక నవకవితా,  
ప్రభవముల సుభయభాషప్రపాడిమఁజెప్పకా/  
భూవంశనంబున నరిలై,  
దాభారతి నీవువక్క నన్నయ జక్కా” (1మ24)

అని అతని ప్రతిభావిశేషములను కేర్పొని సరస్వతియే యతనికి పాటియని ప్రశంసించినాడు. ఈ మహాకవి సంస్కృతాంధ్రములలో చక్కని కవిత నల్లనేర్పినాడు. సాహసాదార్యాది గుణగణాలంకృతుడగు విక్రమార్కుని చరిత్రము ఏనిమిదియాశ్వాసముల ప్రబంధము ఇండికవిత్వము శైలిప్రాధమ్యము సంస్కృతాంధ్రముల రెంటును మహావిద్వాంసుడగుట నీతని కైకయందెల్లెడల నాయుభయభాషావైద్యవ్యముగోచరించుచునే యుండును. ఈతడు విద్యవ్యహాకవి. బహుశాస్త్రవేత్త.

వైదుష్యము సర్వతోముఖపాండిత్యము. సకల శాస్త్రపాండిత్యము, కథ యందలి పాత్రపోషణము, రసపోషణము, వర్ణనా వైచిత్ర్య, రుచిరార్థసూక్తిప్రయోగనైపుణ్యము మొదలగునవి వైదుష్యనూచకములు.

జక్కన మహాకవి తన రచనయగు విక్రమార్కచరిత్రమున నిజవైమధ్యము నెంతవఱకు పుకటపరిచినాడో పరికింపము.

జక్కన చేపట్టిన మహాభంగము విక్రమార్కచరిత్రము, కథానాయకుడు విక్రమార్కుడు సర్వజ్ఞుడు, సాహసాధార్యములకు కాణాచి, ఆ సర్వజ్ఞత్వమును దెలుపుతావుల జక్కన నిజపాండిత్యమును స్ఫురింపజేసినాడు. విక్రమార్కుని జననకాలమున "నిజోప్పక్షత్యసందేభులై, యిల మందార సురాసురేశ్వరులులాచంద్రున్ ఎలికింపగన్" అని సూర్యశస్యం గారక గురుకుళు లుచ్చస్థితులై చంద్రుని చూచుచుండగా ననియు "కుముదగహనబంధౌ వీక్టమా ధౌ సమస్తై" రను హోరాశాస్త్రశ్లోకము నుచూరించుచు, గృహబలమును దెలిపి యట్టినమయమున జనించిన వాడు మహాచక్రవర్తి యగునని పుకటపెంచుట నీతని జ్యోతిశ్శాస్త్రపరిచయము వ్యక్తమగుచున్నది. శీలవతి పట్టియగు వరరుచి పాండిత్యమును నుడుపుఘట్టమున పెక్కినబడిన మంత్రశాస్త్రపుకటన 'భవ్యనారాయణీయ, పృథంబసార, శారదాతీలకాచి ప్రళస్తమంత్రశాస్త్ర సర్వంకషణ్ణా రసరణ మించె' (1-188) ననుట జక్కనవిషయమున స్వవిషయమే యైయుండ నోవు. అంతిమకాక విక్రమార్కుడు బ్రహ్మత్రమును సంపాదించిన సందర్భమున నెన్నియో మంత్రశాస్త్రరహస్యములు నుడువబడినవి. ఇవి యెన్నియు జక్కనకుగల తంత్ర, మంత్రశాస్త్ర ప్రావీణ్యమును చాటుచున్నవి.

కమలావతి యొక మునితపోనిష్ఠునుండ, తానాతనికి తపోభంగముగావించి శాపమునకు గుఱియైతి నని తెల్పు సందర్భమున 'ఒద్దసిద్ధాసన సరణి ... బొడగంటి మనుజునాధ!' (2-248) అని యామునిని అతని సమాధినిష్ఠను వర్ణించుచో యోగశాస్త్రవిషయములు ప్రాణాయామాదికము, షట్పక్రముల విషయము.

యము, మున్నగు విషయములు పుకటపెంచుటకు జక్కన యోగశాస్త్రమందును కృతపరిచయుండని తెలియుచున్నది. చతుర్థాశ్వాసమున నారదుడు విక్రమముని కుశలప్రశ్న లదుగుడు రాజనీతి విషయములఁ బ్రశంసించుట, ప్రశ్నించుట మున్నగునవి జక్కనకుగల రాజనీతి వైశారద్యమును వెల్లడిచేయుచున్నవి.

ఈతని కవితాశిల్పము పుకటపర్చుచు, సంస్కృతాంధ్రపదముల మేళపింపు జక్కనకు కడుచక్కగ నమరినది, ఈతని యీ రచనావైద్యము నన్నయ నుండి పుణికిపుచ్చికొనెనా యనుగట్టుండును. ఈకవిత యందొకవిధమగు శ్రవణపేయముగ నాదామృతము జాలువారుచుండును. కొన్ని స్థలములలో 'కేవలము సంస్కృతపదములతోడనే ఆంధ్రచ్చందము ననుసరించి పద్యరచన గావించినాడు ఒకవృద్ధభూసురుడు విక్రమార్కు నాశీర్వదించువట్టున సేనపద్మ మంత్రయు సంస్కృతభాషామయము, సీ. 'బ్రహ్మయరస్తు..... మంగళానిభవంతుతే మనుజునాధ' (2-185) శ్రీశైల మల్లికార్జునలింగస్తుతి పద్యములు (2-200, 202, 203, 204, 205) అన్నియు సంస్కృతము, విరూపాక్షస్తుతి కేవల సంస్కృతముననే శ్లోకరచనగా వ్రాసెను (2-222, 223, 224) ఇక మహాకాళీస్తోత్ర రూపమైన దండకము జక్కన గైర్వాణవాణి వైమధ్యమునకు నికషోపలము. (2-58)

అచ్చటచ్చట సంస్కృత సూక్తులను 'ధర్మస్య త్వరితాగతిః' (2-185), 'కా చింతా మరణేరణే' (4-70), 'కామాంధోఽపి నపశ్యతి' (3-68) మొదలగువానిని బొందుపరచి భాషాయోషకలంకారముగ సువర్ణమణిహారము వడుపున రచన సాగించినాడు. పులి ఆశ్వాసాంతమునను నొక్కొక సంస్కృతపద్యం దన్నున పద్యమువాని యెనిమిది యాశ్వాసములందు నెనిమిది వృత్తముల రచించెను, అవి కళముగా మాలిని, దృతి, భుజంగపగయతము, బంధురము,

కాంతము, మందారదామము, స్రగ్వీణీ, మంగళ మహాశ్రీ యనునవి. కుమారసంభవ గ్రంథాంతమున నన్నెచోడమహాకవి మంగళమహాశ్రీ వృత్తము నుపయోగించినాడు. జక్కనకూడ నట్లేయినట్టి తనచనకొక వైలక్షణ్యము నాపాదించెను.

పాత్యపోషణము వైదుష్యమున నొకయంశము. విక్రమార్కుడు, భట్టి, శకభూపతిమున్నగు పురుష పాతల నెంతచక్కని పోషించెనో యట్లే శ్రీ పాత్యలను కూడ నాయా సందర్భముల వారికి తగిన రూప భాషల కల్పించి కడుంగడు సరసముగ రచన సాగించినాడు విక్రమార్కుని చెయ్యములకొన్ని యతిమానుషములుగ గోచరించినను నతని సాహసాదార్యముల మూలమున మానవత్వమునే యాపాదించుచు, చదువను చదువనుహాయి గూర్చుచుండును.

జక్కన రసోపాసకుడు. కావ్యరచనా సందర్భమున రసముపై దృష్టిగల కవి కలంకారములు తమతట తామె యహమహమికతో దొరలుచుండును. శ్రీ వద్దన సందర్భములన్నియు శృంగారరస గుళికలే. చంద్రగుప్తు భూసురుడు నిజభార్యలతో సుఖించుటను దెల్పినపద్యము

“శివతీ సత్సర్వలగార...చంద్రగుప్తమహీసుర  
చక్రవర్తి (1-163)

ఆప్టమాశ్వాసమున నాడువారి మాయల వర్ణించు ఘట్టములన్నియు శృంగారవిలసికములు

శకభూపాలునితో విక్రమార్కుడు యుద్ధ మొనర్చు ఘట్టమంతయు వీరరసోపేతము. ఆఘట్టమున కవిశాశైలియు రధగమనముపతె నుద్ధతముగ నడచినది జక్కనకవి యనువేదవంటిది ఏమి ప్రాసినను సుచర్చనుయమగును. అమాత్యకులావతంసు డగుట యద్దాదులం దద్భుత చాతుర్యనిర్వహణము. శట్టిమంత్రి మంత్రాంగము లెప్పగ నిర్వహింప గల్గి

నాడు. తిక్కనకవిరావత నిట్టిరచనల కితిసీతలేదేసాటి యునిన సత్యదూరము కాజాలదు.

జకవర్ణనావైర్గ్యము తిలకించినచో నావిషయమునను జక్కని సిద్ధహస్తుడు. ఇందుపమాలంకారములు కోకొల్లలుగ నున్నవి. ఒకచో సమద్యమును రాజునకుపోల్చి యెంతో చమత్కారముగ శ్లేషాలంకారమున నిర్వహించినాడు

“స|| లక్ష్మీసముత్పత్తి లావణ్యసంపత్తి  
గోత్యరక్షణవృత్తి గౌమరుమగిలి  
కవిరండనంబు బులంబుబులంబు  
బూర్వావరవ్యక్తిబోలుపుమిగిలి  
వటుసత్త్వవిస్ఫూరి బంధురతరకీర్తి  
గంభీరతాపూరి గరిమకెక్కి  
వాహినీశఖ్యాతి వరదత్వమయభూతి  
బురుషోత్తమప్రతిబోగడువడసి

గ|| తిజజగదానందకరకళాదీప్యమాన  
రాజచందర్ప నోత్సవ నిరూఢి  
నతిశయిల్లెడు నీకునియ్యంబు నీతికి  
మహిత సద్గుణసమితమై మైత్రియొనరు”  
(5-113)

పై పద్యమున లక్ష్మి (లక్ష్మీదేవి, సంపద), లావణ్య (ఆవృందనము, సౌందర్యము), గోత్ర (పర్వతిములు, కంశము), కపి (పక్షులు, కవులు), ఘనరస (నీరు, శృంగారాదీరసములు), సత్త్వ (ఊతువులు, బలము), వాహినీ (నదులు, సేనలు), పురుషోత్తమ (మహావిష్ణువు. రాజు, రాజసందర్శన (చంద్రాదర్శనము, భూపాలదర్శనము) పదములు శిష్టములై కంబుధి పరముగను, మహారాజ పరముగను నన్వయించుచున్నవి చందోదయవర్ణనము వ్యసంసాపాత్రము (6-68, 69)

నాచనసోమనాథుడు తుత్తర హరివంశమున చప్పన్నదేశముల నొక్క సీసమాలికతో నొక్కసమాస

ముగిసే రచించెను అట్టి రచనా విశేషమును గమనించి జక్కనయు నిందు బ్రహ్మసభలోని ఋషిశ్వరుల షేళ్ళ జాబితా నొక సీరమాలికలో భంగములేక నిర్వహించెను. రచన యందంతట నాదస్పృశకములగు సరళాక్షరములతో మధురముగ సాగించినాడు.

ఇక తెనుగు రచనయందు జక్కన కైత విలక్షణము ఈ ప్రబంధమున సంస్కృతాంధ్రముల మేళ వింపు చక్కగ నమరి శైలి కమ్మగ సాగినది. అచ్చుటచ్చట కేవలము తెనుగుననే కొన్నిపద్యములు రచించియున్నాడు. పురందరుడను వణిక్కిమారుని మహాదారితను వర్ణించు సందర్భమునను,

'కం॥ కట్టక, కుడువక, యెరులకు  
బెట్టక తనతండ్రి గూడబెట్టిననరరా దా  
గట్టయు, గుడివియు, నొరులకు  
బెట్టెయ్యి దనయిచ్చవేట్టబెట్టె దలంచున్  
(2-163)

'కం॥ అడెడు వారలకిచ్చును.  
పాడెడు వారిలకునిచ్చు బట్టకు నిచ్చున్  
బాడబవరులకు విచ్చును.  
చేడుకకాం దరకునిచ్చు వివిధార్థంబుల్''  
(2-164)

ముఠియొకతావునను

వలపులబదనిక చిలుకలకొలికి రుహరంపుఁ గులికి

గుబ్బలనవలా

పులుగడిగిన ముత్యము సిరి పులకండ్లపుబొమ్మ  
యనగఁ బోఁతుక యెప్పున్.

(8-49)

తెనుగుపదములతోడనే రచన సాగించినాడు.

కవితాశిల్పముని మహాకవులు తమ యనుభవ సారమును సూక్తులమూలమున నందుండు సమయము దొరకినచోటనెల్ల సమకూర్చుచుందురు. నన్నయరచన నానాదుచిరార్థసూక్తి నిధియని ప్రశస్తిబడిసిన దీసూక్తుల

వలననేకదా! ఈ సూక్తులమూలముననే యెన్నియో ధర్మము లుపదిష్టములగుచుండును. జక్కనకవి చంద్రుడును విక్రమార్క చరిత్రమున సందర్భము దొరికినపుడెల్ల సూక్తుల ననుసంధించి నిజతోకజ్జితను చాటుచునెన్నియో సదుపదేశముల గావించినాడు. ఈ జక్కన చక్కని సూక్తులు కొన్ని యిట మిందున కుదాహరింతును, తిలకింపుడు.

1 వట్టిమాకులఁ జిగుళ్ళులు పుట్టినట్లు (1-112)

2 తెడ్డనాకి యుపవాసము మాన్సికొనఁగ నేటికిన్  
(1-150)

3 మనుషిసుగు నిర్దమండు మది పరికింపన్  
(2-172)

4 ధనమార్జింపగ నెవ్వెధంబున వలయున్ (2-174)

5 కడు పేదరికంబుకంటె కష్టముగలదే (2-174)

6 గుడి మ్రింగువారికి నంది పిండివడియమను  
బల్కెఱుంగవే పుడమిలోన (2-238)

7 పులిమీనల సుయ్యెల లూగవచ్చునే (4-59)

8 అడువారల దిట్టతనంబెఱుంగ బ్రహ్మదేవుని వశమే  
(8-47)

9 అడువారి బలుమాయలఁగాయజుఁడైన జిక్కఁడే  
(8-69)

10 విలాసినుల నమ్మఁదగ చెప్పరికిన్ (8-77)

పై రీతి నన్నిపోకడల కైతనల్లి, నన్నయ జిక్కన, సోమనల పోకడల సమకూర్చి హృద్యముగ రచనసాగించి మేటికవియని కొనియాడబడినాడు. సిద్ధమంత్య గ్రంథారంభమున ప్రశంసించిన వాక్యములు యధార్థములగునట్లు జక్కన మహాకవి తన బహుశాస్త్ర పాండిత్యము, పాత్రపోషణము, రసపోషణము వర్ణనావైచిత్రి, సూక్తివిన్యాసము మున్నగు సంకములన్నియు శ్రద్ధతో నిర్వహించి కవికోటి కీర్తుల నందికొన గల్గినాడు.

## శ్రీ ఇంద్రగంటి భానుమూర్తి

“వెన్నముద్దకు రూపువెట్టినమాడ్కి  
నున్నమెత్తని మేనునొప్పెడువాడు  
ఎన్నడు ఎండ కన్నెఱుగని శిశువు  
గన్నుల ముత్యాలు గాఱనేడ్చిడిని”

\* \* \*

‘రాచమెచ్చుల, ప్రతిమగాదిది పచ్చి పగడంపు  
లతిక’—చంద్రమతి

\* \* \*

“ప్రబల సంధ్యారాగ పటలంబునందు  
సాబగొందు కౌన్నెలసోగ బాగుగను  
మలసమండెడు పెను మంటలలోన  
నిలిచి” నదట చంద్రమతి—

ఈపై కలకండాలు గౌరన హరి శృంగద్రో  
పాఖ్యానంలోనివి.

ఇతడు శ్రీనాథయుగానికి చెందినవాడు. ఒక  
శతాబ్దిలో కొందరు కవులు పుడతారు. కాని ఒకొక్కడు  
మాత్రం అప్పటివరకూ వచ్చిన మార్గాలలో ఏదో ఒక  
దానికి చెంది ఆత్మవలోనే ఒదిగిపోడు. తానుగా నిల

బడతాడు. రసవద్యవనా శిల్పాదులన్నిటిలోనూ  
ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వంతో మరొక వెలుగుపుంత తొక్కు  
తాడు. క్రొత్తగొంతు ఎత్తుతాడు. అందరిలోనూ విడిగా  
వెలుగుతూ ప్రతిభావంతుడుగా నిలస్తాడు. అట్లాంటి  
వాడు ఈ గౌరన.

ఇతనికాలం విశిష్టమైనది ప్రతిభావంతులైన  
కవులు ఈ కాలంలో రచన సాగించారు. రాబోయే  
ప్రబంధయుగానికి మార్గదర్శకంగా ఆనాటికి ఉన్న  
ప్రబంధస్వరూపానికి చక్కని రూపురేఖలు తీర్చి దిద్ది  
ప్రబంధరచనకు స్పష్టతనిస్తూ రచనలుచేసిన శ్రీనాథ  
మహాకవి ఉన్నాడు. జక్కన, అనంతపురం, పినవీరన  
ప్రభృతులున్నారు.

ఆనువాదరీతిలో, పుస్తకాల ఎత్తుగడలో, సీస  
రచనలో, పుస్తకరచనలో, వాని విరువులలో, పదాల  
పోహళింపులో క్రొత్తతోవలు త్రొక్కి యుగపురము  
డుగ నిలిచాడు శ్రీనాథుడు. రచనాపక్షపును ఎప్పు  
కొనుటలోను, ప్రాబంధిక రచనావిధానంలోను,



సైన్యేక వ్యక్తిత్వంతో రచనలుచేసారు అనంతాదులు. వీరుచదువుకు గృహాలను పద్మగద్వాలలో పూర్వం పద్మతిని రచించారు అందరూ శక్తిమంతులైన కవులే. కాని పిమ్మట చేసినది పూర్వంపద్మతి రచన శ్రీనాథమహాకవి ప్రతిభావంతులగా ఈపద్మతి రచనచేసి ఉండడం వల్ల ఆయనపూర్వం వీరందిరిమీద ఏదోవిధంగా పడుచు సీసరచనలోనో, వర్ణనావిధానంలోనో, సంస్కృత వాక్యములలోని సుందర కావ్యభండాలను తమ గ్రంథాలలోనికి స్వేచ్ఛానువాదం చేసికొనుటలోనో, పూర్వగద్యవైచిత్ర్యంలోనో, తెలుగు పలుకుబడి, లోకోక్తి-వినిని వాడేపద్మతిలోనో అమహాకవి ఛాయ ఏదోవిధంగా వీరిమీదికి వచ్చేసింది. ఈ విషయాన్ని గౌరన గుర్తించాడు. ఆ కాలంలో ఆ మార్గంలో రచన చేసి మెరగడంకన్న మరొక మార్గాన్ని ఎన్నుకొని ఆ రచనాపద్ధతిపై తన పూర్వేకవ్యక్తిత్వ ముద్దగచేసి తానుగా విడిగా నిలబడాలనుకొన్నాడు. పద్య గద్య వాసనలేని దేశిభందస్సు ద్విపదను దీనికి అనువుగా ఎన్నుకొన్నాడు. ద్విపద అన్నపదం సంస్కృతంగావచ్చుగాని ఇది తెలుగుల స్వంత అస్తి తెలుగులపాలిటి అనుష్టుపు. దేశిభందస్సును గ్రహించినపుడు తెలుగు నుడికారం, పలుకుబడి, లోకోక్తి, చిన్న చిన్న మాటలతో అర్థగౌరవ యుక్తరచన—దీనికి ఆయువుపట్లని గౌరన గ్రహించాడు ఆ హృదయాన్ని తన ద్విపదకిచ్చి రచన సాగించాడు పురాణ ద్విపదలు, రంగ నాధరామాయణం పల్నాటి వీరచరిత్ర—ఇన్ని వచ్చినవి కాని రసవత్కావ్య ద్విపద కిత డధి నాయకుడు.

హితంగా, రసమహితంగా సత్యసూక్తిని గురించి పాడవలెననుకొన్నాడు కవి. అతడా “సరస సాహిత్య లక్షణ వివక్షణుడు”. ఆ నిశితవైధక్షణ్యంతో హరిశ్చంద్రకథను తీసికొని సర్వాంగ మందరంగా తీర్చిదిద్దాడు. కథా సంఘటనలను బలంగా పన్నుకొని,

పలుపాత్ర నిర్మాణంలో, కనిపా సమస్యలో, విడిగా నడిపించి రసశిఖరాలకి చేర్చాడు కావ్యాన్ని.

మొదట ఇతని ప్రాత్ర నిర్మాణ చాతురి ఎట్టిదో చూదాం.

తెలుగుగడ్డమీద ఊపిరి పీటుస్తూ మసలే నవజీవన మూర్తులా ఉంటాయి గౌరన పాత్రలు. కవితారస వాహినిలో పాత్రలు మునిగిపోకుండా ప్యస్సుటంగా చిత్రించడం ఇతని పూర్వేకత. శ్రీ నాథుని కవితా రసార్థమంతో ఆయన పాత్రలూ, వ్యక్తిత్వాలూ మునిగిపోతుంటాయి. ఆయన కవితావైభవం వైష్ణవ పాత్రకుని మనస్సు మొగ్గిపోతూ ఉంటుంది. అట్లాగే మిగిలిన కవుల తీరుకూడ చాలమటుకు ఉన్నట్టనిపిస్తుంది. గౌరనమూత్రం తన పాత్రలకు రసవద్రీతిలో క్రొత్తతజన్ము ఇస్తాడు. తెలుగు ఊళ్లలో ఎదురయ్యే అప్పు పసూలుకానికి మారుపేరు నక్షత్రాకుడు. పరమకోపి ఎవడైనాఉంటే ‘వాడో విశ్వామిత్రుడయ్యా’ అంటాడు తెలుగువాడు.

గౌరన పాత్ర చిత్రణంలో కొన్ని సాగసులు, ఓయ్యారాలూ పోయాడు. ఒకచోట పాత్ర బాహ్యమూర్తిని, గుణగణాలను వర్ణనాత్మకంగా కళ్లకి కట్టేటట్లు చేసాడు. మరొకచోట తానుగా చెప్పకుండా పాత్ర మనస్తత్వాన్ని, వ్యక్తిగత లక్షణాలను, ఆ యాసంఘటనలలోను, సంభాషణలలోను, చిత్ర విచిత్రంగా మెరిపిస్తాడు. ఒకొక్కప్పుడు కథలోనివారిచేతనే అందులోని వ్యక్తుల వ్యక్తిత్వాలనుగూర్చి సాగసుగా పలికిస్తాడు.

జాతి సంపదాయంతో, అభాషయొక్క నుడికారంతో, పలుకు పొందితో పాత్ర చిత్రణందేస్తే అది పాత్రకుని మనస్సుకు దగ్గరగా వస్తుంది. కంటి యెదుట సజీవంగా నిలుస్తుంది. అట్లా చేసాడితడు. చూడండి—

“తనవెల్ల రత్నంబు, తల పెల్లకరుణ,  
పనులెల్ల ధర్మంబు, పలుకెల్లవియము,  
బొంకు నాలుకకు చెర్చుట కానివా”

హరిశ్చంద్రమూర్తిని ఐదు ముక్కల్లో మన  
యెదుట బెట్టాడు. అతడెంతటి సత్య స్వరూపుడో,  
ఎంతటి కరుణాళుడో, ధార్మికుడో, బొంకు అంటే  
అతని దృష్టిలో ఎట్టిదో మనకు కథలో సంఘటనాత్మ  
కంగా నిరూపిస్తాడు.

హరిశ్చంద్రుడు సత్యంకోసం పడిన పాటన్ని  
టిని అత సహజంగా వివరిస్తాడు. మానవ మనస్సు  
పలు బలహీనతలతో కూడుకొన్నది. మనోదౌర్బల్యాన్ని  
అతిక్రమించి ‘మనిషి’ నిలబడగలిగాడా అత ధుక్తమ  
మానవమూర్తి కాగలడు. హరిశ్చంద్రుడుకూడా ఈ  
సత్యవ్రత పరీక్షలో కొన్ని కొన్ని సమయాల్లో బేల  
పడిపోతూ ఉంటాడు. అట్లాంటి బలహీన పరిస్థితుల్లో  
అతని ఇల్లాలు అతనికి మానసికద్వైధం ఇచ్చి ప్రోత్స  
హిస్తూ ఉంటుంది. సత్యవ్రతపరీక్షలో వచ్చే ఒడిదుడుకు  
లన్నింటిలోను నడుస్తూ బలహీన సమయాలను నెట్టు  
కొంటూ సత్యవ్రతంకోసం పలుపాట్లు పడ్డ ఉత్తమ  
మానవమూర్తిగా హరిశ్చంద్రుని చిత్రించాడు.

ఇక చంద్రమతి— (అగ్నిలో ఉరికేముందు)

“మదిలోన, వాక్కున మఱి చేతలందు  
వదలక పతిభక్తి వరలుదునెని

\* \* \*

“పరమశీతలుడవై బ్రాహ్మదానంబు  
కరుణమై తొలుత నక్షత్రకున కొనగి  
మునినాధు ఋణమున మునిగిపోకుండ  
మనుజేశుకొడుకును మఱికావు”—

మనునట్టి ‘ఉత్తమ ఇల్లాలు’ ఈమె. సత్యవ్రత పరీ  
క్షలో అడుగడుగున చంద్రమతిని నిజమైన అర్థాంగిగా  
చిత్రించాడు. చంద్రమతి లేకపోయినట్లయితే విశ్వా  
మిత్రుని మహేంద్రజాలంలో విఘాతమై హరిశ్చం  
ద్రుడు అడితప్పేవాడేమో అనిపిస్తుంది. పతిశీల, ధీర

హృదయ, గంభీరమానస, ఆర్యగృహిణి చంద్రమతి.  
ఈ అష్టకష్టాలలోను హరిశ్చంద్రునికి తల్లిగా, భార్యగా,  
నెచ్చెలిగా, ముత్రిగా అయి లాలించింది, సేవించింది,  
సేదదేర్చింది, అలోచనలుచెప్పి సత్పథంలో నడిపిం  
చింది. ఈమె మహాపతివ్రత. ఆ విషయాన్ని గురించి  
కవి మాట్లాడడు. దావాగ్నిసంఘటనలో ఆమె శీలొన్న.  
త్యాన్ని పాఠకుడేగుర్తించి అద్భుతపడేటంత సాగసుగా  
చిత్రిస్తాడు కవి. ఆ సంఘటనచూచిన పరమశత్రువు  
విశ్వామిత్రుడే నోరార పతిభక్తి బెన్నత్యాన్ని కీర్తించి  
ఆమె పవిత్రముందు ఉన తపశ్శక్తి సర్వీర్యం అను  
కొంటాడు, ఆమె పాతివ్రత్యపు వన్నెకు విశ్వామిత్రుణ్ణి  
గీటురాయి చేస్తాడు.

విశ్వామిత్రుడు :—

‘మలకలతపసి’—హరిశ్చంద్రుని దృష్టిలో

‘కపటనాటకుడు’—చంద్రమతిమాట

‘కుటిలకొలికు తీవ్ర కోపాగ్ని శిఖల

పెట పెట పెళిలక పీడిలి పావశమె’—సత్త  
త్రకుడు.

‘కడగి పనుగుమీద కంచంబుచెట్ట

కుడువగాజూచు కక్కూర్తిగాడు’—ప్రజలమాట

హరిశ్చంద్ర చంద్రమతులలా, చ థ లా ని  
ప్రముఖవ్యక్తి ఇతడు. ఋషిమైన ఈయనలో ఉండే  
రాజనం, మొండిపట్టుదల, అవేశయుతమైన క్రోధం  
తొందరపాటుతనం, ఇన్నింటినిమించి అంతర్వాహి  
నిగాసాగే వసిష్ఠునిమీద ఎనలేనికోపం— విశ్వామిత్రుణ్ణి  
ఎలా తయారుచేశాయో పై ముక్కలు మచ్చుతునకలు.  
పరమకోపి ఎట్లా పతనపథంతాడో మనం విశ్వామిత్రు  
నిలో చక్కగా చూడవచ్చు. వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర కల  
హంలో, వారి సంభాషణంలో, ప్రతిజ్ఞలో, మిగిలిన  
కథాసంఘటనల్లో ఇతనిని అతి సహజంగా చిత్రించు  
కొంటూ వెడతాడు. విశ్వామిత్ర పాత్ర విషయంలో  
అయన మనస్తత్వ చిత్రణంతోను, గుణగణాల చిత్రణం

తోనే విశ్వామిత్రుని మన కళ్లముందు పెడతాడు. రామాయణ విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మర్షిత్వాన్ని సాధించి సత్యమూర్తియైన మహనీయుడు వసిష్ఠుని ఆశ్రమానికి అతిథిగావచ్చి గోవుకోసం తగవుపడి వెళ్ళిపోయి వసిష్ఠునివలె ఋషికావడానికై యత్నంచేసే తొలిదశలలోని రాజసప్రవృత్తిగల విశ్వామిత్రుణ్ణి గృహించి గౌరవ తెలుగుల మనస్సుకు హత్తుకొనేలా స్పష్టరూప చిత్రణం చేశాడిక్కడ

వసిష్ఠుడు :—

కలహంలోను, ఇంకొక్కచోటమాత్రమే వచ్చినా వసిష్ఠమహర్షిని పురాణవ్యసిద్ధమైన బృహ్మర్షిగా చిత్రించాడు.

'కులసతిబాసిన, కొడుకు వోయినను

తలమీద వచ్చిన'..... . ....వసిష్ఠ విశ్వా

మిత్ర కలహంలో వసిష్ఠుడన్న ఈ మాటలు చదవగానే "ఋషీణాం పున రాద్యానాం వాచమర్థో నుధావతే" అన్నసూక్తి జ్ఞప్తికివస్తుంది. మహర్షులమోటువాక్కులన్న విషయాన్ని చటవ్యంగ్య పరచుడమేకాక భావి కథాసూచనంకూడ చేశాడు కవి.

"తుదలేరు పీనుగుతోడి జాగరము

నిను నేడు ఋషుమన నెత్తురు బ్యామి

కొని గుల్లపరుపక కొలికిరావు

పట్టి గుత్తని నిన్ను ప్రజలు విడిచి

చట్టమోయించెద సర్వదా చూడు" మననట్టి

నిష్కరుణుడైన అప్పువసూలుకాడితడు. నక్షత్రకూడితని వ్యత్యేకపాత్ర. ఇతనిసొమ్ము. ఇతని తరువాత కవులు కూడ ఈ నక్షత్రక విశ్వామిత్రులనే మనసులో పెట్టుకొని రచన చేసికట్టు కనిపిస్తుంది కవి ఇతని బాహిరముర్తి వర్ణనం ఎక్కడాచేయడు. అప్పువసూలుకోసం హరిశ్చంద్రుని వెంబడించడం దగ్గరనుంచి ఇతడు కథారంగంలోనికి వస్తాడు. అప్పువసూలు చేసికొనే

వాడు ఎదుటివ్యక్తిని ఎన్నివిధాల బాధిస్తాడో—సూత్ర పోటిమాటలనే తీరులో, ఎదుటివ్యక్తి బలహీనస్థితులని, గుర్తించి అతని కుంగదీయడంలో, ఇరుకున పెట్టడంలో, సిద్ధాక్షిణ్యం వహించడంలో, చివరికి డాక్టర్ పిడికిటిపోటు పొడవడం దగ్గరనుంచికూడ విడువకుండా అప్పువసూలుకాని నిగ్గుమనస్తత్వాన్ని పాత్రక మనస్సునైతం చించిరలాడేలా చిత్రిస్తాడు కవి.

కాలకౌశిక కలహకంఠులనుకూడ హృదయా

నికి హత్తుకొనేటట్లు చిత్రిస్తాడు.

కాలకౌశికుడు :—

'తొలునస్థులు బిక్కి తూగాడుమేను

నేలురాలెడు సిగ పెడతల గణతి

పిల్లికన్నులు గురుపేను మీనములు

ఒరుగునేరును, వెలికురికినపండ్లు

మటుమాయలాడు కంబలిపురపంబు' ఇతని

రూపు ఇది

కలహకంఠి :—

'బుజ్జుముక్కును లోట్టపోయిన కన్ను

వెళ్ళిమాపును తెగివోలాడు చెవులు

బ్రాలుచన్నులు ఒడబాకి నోరు

మాటుగాలును తొలువలెనున్న నడుము' ఇది.

ఈమెప్పురూపం—

గురువుకి గురుపత్నికి తంపులుపెట్టి, తలుపు గొళాం.

పెట్టి మదురుగోడ దాటిపోయే 'కల్పోటక' శిష్యులను

కూడ పట్టి సొగసుగా చిత్రించడంలో విమరుపాటు.

పడదీడడు. ఈకవి కవితాతూలిక ఇందలి ప్రముఖ

పాత్రలకు ఎంతబలంగా అక్షరమూర్తిత్వం కల్పి

స్తుందో అంతబలంగానూ చిన్నపాత్రలకునైతం జీవ

రేఖతో అక్షరరూపం ఇవ్వగలడు.

కవితారీతిలో అన్నివైపులా సమంగా దూసు

కొని పోగల చురుకైన వెలుగు చూపు ఇతనిది.

తనకవితాచమత్కృతి కవులందరు శిరశంకుం.

చేసేటట్లు పీనులపండువుగా వ్యాయుదున్నాడు.

అతీరు చూడാം.

శృంగారరసం ప్రధానంగా తీసికొని శ్రీనాథాదులు నైషధం మొదలైనవాటిలో ఆ రస చిత్రణం గొప్పగా చేశారు. శృంగారరస ప్రధానమైన రచనలూ ఆ కాలంలో చాలావిచ్చాయి. ఈ రస చిత్రణం ప్రహతమున్ను గౌరవ శృంగారమేకాక మిగిలిన వీర, కరుణ, భీభత్స, హాస్యాదులూ ఎంత అద్భుతంగా చిత్రించవచ్చో అంతగానూ చిత్రించాడు.

రచనావిధానంచూస్తే ఇతని రసదృష్టి ఎట్టిదో గోచరిస్తుంది. రసమహితం అయిన రచనకాబట్టి ప్రాసాదగుణంతో రచన సాగిస్తాడు. అసమానయుత రచన. రసతిత్వ వేత్తకనుక ఎక్కడోతిప్ప సునీర్వ సమానరచన చేయడు. కరుణాది సుకుమారతర రస సన్నివేశాలలో ఆటరచన అనలు చేయడు. రసస్థితికి భంగంరాని రీతిలో అలంకారిక రచన చేస్తాడు. ఒడుదైన తెలుగు పలుకుబడి, లోకోక్తి, జాతీయాదులు—విటినీ పట్టి రసపుష్టికి తగినట్టుగా కూర్చు కొంటూ రచన సాగిస్తాడు. శబ్దశక్తిని దృష్టిలోకొందుకొని అలతి అలతిమాటల కూర్పుతో అర్థగౌరవ బంధంతో రససిద్ధికి అనుగుణంగా రచిస్తాడు.

ఒక్కొక్కడు రసవంతంగా పాత్ర పోషేవో చెయిస్తాడు. ఈ భీభత్స భయానకమూర్తి బేతాళుని చూడండి—

“పారిదారకలు మొలపూసలుగాగ  
బెరిగి.....  
వడిదావ రొమ్ముపై వరదలు వార  
నుడుగక వడియచున్న రక్తంబు  
...పీనుగు పచ్చిమాంసంబు  
గరచి పీకుచు జెతగలమోటు బలక  
పురయ మూగలు మెడ బొడమని మ్రోయ”

ఈ ‘అవస్థ’ లో ఏమి రసస్ఫూర్తి!

కలహకంఠి నిద్రావస్థ—

“వడి జొల్లు నెలపులవడియ, నూరుపులు  
నిడుదలై గొట గొట నిగుడ వెండుకలు

విసిజుంజురుదల వ్రేలాడ జెమట  
దొరుగు కక్షంబుల దుర్గంధమొసగ

...పండ్లను చెట పెట గొర్కుకొనుచు” పంది

చందమున నిద్రించినదిట.

ఇది ఒకభీభత్స సన్నివేశం—

“అత్తరి గమురు కం పడరి దిక్కులను

మొత్తమై నిగుడు క్రొంబొగలు.....

.....చునుజ రక్తములు

బుజ్జియల నటమ్యంగి పులితేపులడర

నరగక పారలాడి యరచు రక్తములు” తోను

ఉంది శ్మశానం.

ఇట్లాగే దావాగ్ని సంఘటనదగ్గర చంద్రమతి దావాగ్నిలో ఉరికేటప్పడు, లోహితామృదు, తల్లి కొంగు పట్టుకొని లాగుతూ వెంబడించేచోట కరుణ రసస్థితి గొప్పది. చంద్రమతిని ఆమృతముట, లోహితుని మరణ సంఘటనాకూడ ఇట్లాంటివే. శ్మశానంలో లోహితుని గహన సిమయంలో చంద్రమతి హరిశ్చంద్రునితో అనేదగ్గర—

“నకలవపులనెలు జనపతి పుత్రు

డకట చెరెడు నెల కర్డుండుగాడె” ఇత్యాది.

ఇంగులో ముఖ్యం రసం అయిన వీరం హరి శృంగ్రుడు చంద్రమతిని చంపడానికి కత్తి ఎత్తేదగ్గర రసస్థితికి చేరింది. సత్యపాలనంకోసం అయిన అతని దృఢయత్నం చివరికి అక్కడ రసస్థితికి వస్తుంది అక్కడ పాతకహృదయం రసార్థమై ఉప్పొంగుతుంది. ఈ రసం పరిపుష్టస్థితికి రావడానికి కవి క్రమానుసారంగా పేర్చుకుంటూ సంఘటనలను చక్కగా పరిపోషణం చేసికొంటూ వచ్చిన స్థితినిచూస్తే అతని పృథిభ మనకు అవగతం అవుతుంది. అంగరసాలయన కరుణ భీభత్సాదులు అంగిరసానికి ఎంతో దోహదమిచ్చాయి.

ముందు రాజ్యధానం, తరువాత విశ్వామిత్రుడికి పూర్వం యాగార్థం ఇచ్చిన మాటప్రకారం సాము చెత్తిచదానికి కాలపరిమితితో ఒప్పుకొనడం, నక్షత్రకుడు వెంబడించగా ప్రయాణం, అడవులలో విశ్వామిత్రుడు పెట్టిన కష్టాలు— ఇవికాక ద్వితీయభాగం దగ్గరకు వచ్చేటప్పటికి కథ మలుపు తిరిగి గమ్యం వైపు వేగంగా సంఘటన తరువాత సంఘటన వరుసుగా సాగుతుంది. చంద్రమతిని అమ్మడం, తన్నే అమ్మకోవడం, లోహితుని మరణం, చంద్రమతి హరిశ్చంద్రులు క్లిష్టమగు స్థితిలో శృశానంతో కలవడం, అప్పుడుకూడ హరిశ్చంద్రుడు జుంకక ‘మాట’ కోసం చంద్రమతిని త్రొక్కిపంపడం, చంద్రమతి దొంగగా అతని దగ్గరకే తీసికొనిరాబడడం, విశ్వామిత్రుడు ప్రలోభ పెడుతున్నా సత్యనిష్ఠకై అమెను నరక కత్తి పట్టడం— ఈ క్రమాన్ని చూస్తే రసస్థితికి ఎలావచ్చిందో గృహీత చవచ్చు. ఈయన సరస సాహిత్య లక్షణ విచక్షణబుడగదా!

కావ్య సహజసౌందర్యం మరుగు పడకుండు నట్లుగా అలంకరణ చిత్రణం చేస్తాడు కవి. ఇతడు వాడే ప్యతి అర్థ, శబ్ద అలంకారంలోనూ ఇతని ప్రతిభ మడుగులు చిక్ చిక్ మెరుస్తూ గోచరిస్తుంది. సూర్యాస్తమయోద్దివిర్జనల దగ్గరి, రసస్థితికి భంగం గలగతి రీతిని అయా ఘట్టాలలోనూ అలంకారిక రచన చేస్తాడు. కావ్యానికి అందం కలిగేలా అర్థాంతారాయా, నిర్వికల్పమైన వన్నెవచ్చేలా శబ్దాలంకారాలూ వాడుతూ రచన సాగిండాడు. సూర్యాస్తమయ వర్ణనలో—

“భవచండ తాండవ భృమణవేగమున

దివినుండి జారిన అందియ యనబోలి

అరుణబింబము వల్లిమాంబుధి గుంకె” నట.

చంద్రమతి మన నేర్పాలలో గ్రమ్మే జాషు చిందువులా— ‘మెరుగు, ముత్యంబుల మృగం మినంబులదిగల్గె వెనగ్రక్కనట్లు’ ఉన్నాయట.

మాతంగనతులు హరిశ్చంద్రుని దగ్గర పడడంపు పసిడి వీణియల గౌసెనలు నడలించి పాడగా— “మొరయు వీణాదండమును చిగురొత్తిన” దట. ‘వలనుల శాసిన ఎన్నెచిత్రములు చైతన్యతొబోదలి తలలు గదల్చినవట. తల్కు వెన్నెలలు— మనసిబడను మబుమాయదొంగ జనులపై జల్లు మోహ భస్మము వలె ఉన్నదట. వట్టవ చంద్రుడు— సుర రాజు దేవి భరియించు కర్పూర తాటకమువలె ఉన్నదట. ఇలా ఎన్నైనా ఎన్నుకోవచ్చు.

ఏమీ వైవిధ్యంలేని ఒకేదృశ్యపదధంధంలో కావ్యం చదివడానికి విసుగుగా ఉంటుంది. అలాంటి ద్వీపద, చేపట్టిన్నీ గానిని ఒయ్యారపు నడకలు నడిపించి కావ్యం అంతా ఏకబిగిని చదివేటంత సాగ ను గా వ్యాస్తాడు. అసమాపకాలతో త్రుంచుతూ, ముక్త పదగ్రస్తాలతో తెంచుతూ, అంత్యాను ప్రాసాదులతో త్రుంచుతూ రకరకాలుగా అందంగా నడిపిస్తాడు.

ఉత్సాహరణకు కొన్నిరకాలు—

‘కంతునికొరలోన, కన్నులుమూసి  
చింతలొక్కటజేసి, శివుతలహాసి’

‘నుందరిగాదిది సాబగురాయంచ  
అంచగాదిది నడపారు క్రొమ్మంచు  
మించుగాదిది’.

‘నృపవర సూన్యత నియతి బెంపొందు  
నెవమున మముబొందు నీ కదే సంపద’  
‘భాంబు హారంబు, ఖాసుర గంధ  
సారం బసారంబు, సార కాసార  
తీరంబు దూరంబు’.....

‘మొరమెరుగని తొమల్ ముడుచుకుగడుర  
చురచుర నిప్పు లఖల నుప్పతిల్ల’—

ఈయనవాడే లోకోత్పులు, జాతీయాలు, పలుకులున్న మొదలైనవి ఎంత సొగసెనవో—

మొగిలెలోపలి నీరు సమ్మి దొననీళ్లు జల్లు  
వేదురుడు, నీరు వట్టారునే నెయి ద్రావికొనిన, వాపో  
వునే విల్లి వడి దిన్నకోడి ... నూలుపోగున చిక్కి  
నునలకుండుట, నిట్టరాడునుబోలె నిలుచుండుట, తల  
పువ్వువాడక, పాటనబయలగు, ఓరంతప్రాద్దు, గడ  
పీనుగు, పీనుగుతోడి బాగవము, చురుకుకన్ను,  
తియ్యనివిల్లు, లజ్జసాని, ఒజ్జసాని, నులివాళ్ళువాడ,  
వెలివాడ తిలిరాకుబోండ్ల, మొలినవి.

ఈయన శ్రీనాథునివలె మహాశివభక్తుడు. శివ  
ఘమమైనవాక్కు. ఈయన తనపాత్రల రసనల్ని

కూడ శివమయంచేశాడు. ఇంచిలి పాత్రలు తమ ప్రతి  
పనికి చంద్రకళామాలిని సాక్షిగా జేసికొంటాడు.  
భాజ్వల్యమానం ఆయన శివతేజఃపుంజాన్ని అత్యనా  
దర్శించిన ఆనందం, ఆవేశంతో పరమ శివమూర్తిని  
కళ్ళకి కట్టటంత సాగనుగా చిత్రిస్తాడు.

సూన్యతత్త్వని కవితామృతరసంలో రంగరించి  
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం రసవద్వివద కావ్యంగా ఎదుట  
బెట్టిన ప్రతిభాశాలి గౌరవ.

‘సత్యంవద’ అన్నసూక్తి జీవించినంతకాలం  
ఈ హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం జీనిస్తుంది.

## శ్రీ ములగాలసేతు మాధవస్వామి

రత్నావణము పుతాపరుద్రీయమును అలం  
కారశాస్త్రగ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము. పుతాపరుద్రీ  
యము అలంకారశాస్త్ర సర్వస్వ సంగ్రహము. ప్రతాప  
రుద్రీయమును విద్యానాథ పండితుడు రచించెను.  
వ్యాఖ్యానమైన రత్నావణమును కుమారస్వామి సోమ  
పీఠి రచించెను. ఈతడు కొలచల మల్లినాథ పండి  
తుని ద్వితీయపుత్రుడు తండ్రిగారి వ్యాఖ్యానమువలెనే  
ఈతని వ్యాఖ్యానము మూలాతి కృమణములేని ఉత్తమ  
వివరణము. ఈయన విద్యాభ్యాసాధికము వ్యాఖ్యాన  
పీఠికయందీటు వివరించియున్నాడు

శ్లో. "వాణం కాణభుజీ మజిగణ దవాసాసీవృ  
దైయాసీకీ  
మంత్రస్తంభి మరంస్త వన్నగ గవీ గుంఘేమ  
బాజాగరత్,  
వాచామచకల ద్రహస్యమఖిలం యశ్చాక  
పాదస్ఫురాం  
లోకేఽభూ ద్య దుపజ్ఞమేవ విదుషాం సౌజన్య  
జన్యం యశః 1

శ్రీస్కంధశాస్త్రజలధిం చులుకీ కురుతేస్మయః,  
తస్యమల్లినాథస్యతనయోఽజనితాదృశః 2  
కొలచల పెద్దయూర్యః పృమాణ పదవాక్య  
పారదృశ్యాయః,  
వ్యాఖ్యాత నిఖిలశాస్త్రః పృబంధకరైచ సర్వ  
విద్యాను. 3  
తస్యానుజన్యా తదనుగ్రహత  
విద్యోన వద్యో వినయావసక్రమః,  
స్వామీ విపశ్చి ద్వితనోతి బీకాం  
ప్రతాపరుద్రీయ రహస్యభేత్రిమే. 4

కుమారస్వామిపీఠి తండ్రియైన మల్లినాథసూరి వ్యాక  
రణమునందును, న్యాయ వైశేషికముల యందును,  
పూర్వోత్తర మీమాంసలయందును మహాపండితుడు.  
శాస్త్రవాదములలో విద్వాంసుల మెప్పునొందిన మహా  
మహాపాద్యాయ బిరుదాంకితుడు. మల్లినాథసూరి  
వ్యాఖ్యానములయం దీశాస్త్ర పాండిత్యము సుసమా  
హితమై వెలయుచున్నది. మల్లినాథుని జ్యేష్ఠకుమార  
ుడు పెద్దయూర్యుడు. తండ్రివలెనే ప ద వా క్య

ప్రమాణపారావార పారీణుడు. నిఖిలశాస్త్ర వ్యాఖ్యాత. సర్వవిద్యలందు పుబంధకర్త. కుమారస్వామి సోమపీఠి మల్లినాథుని ద్వితీయపుత్రుడు. అన్నగారి యొద్దనే సమస్త శాస్త్రములను అధ్యయనముచేసిన మహాపండితుడు. ఆంధ్రీయు అన్నయు నడచిన మార్గముననుసరించి వాఙ్మయ సేవ చేసిన ధన్యుడు. ఈతఁడు యజ్ఞముచేసి సోమపీఠియై వైదికధర్మమార్గ నిష్ఠానరీప్తుడై తండ్రిని మించిన తనయుడైనాడు. పృథాపరుద్రీయమునకు అలంకారశాస్త్ర సంపదాయ రహస్యములతో రత్నావణ వ్యాఖ్యానము రచించిన పినయ వినముడైన మహానీయుడు పృథాపరుద్రీయమునుగూర్చియు వ్యాఖ్యానమునుగూర్చియు పీఠిక యండిట్లు చెప్పియున్నాడు—

శ్లో. పుణ్యశ్లోక గుఱోక్తి కాణ కపణా డుత్తేజనాం  
లంబితం  
సంజగ్రాహ రసాది రత్ననివయం విద్యాధి  
నాథః పురా,  
సోఽహం తద్వ్యవహారహేతు మధునాకంచిత్య  
రోఽప్యాపణం  
తత్సామగ్రహ మూల్యతోఽభిలషితం క్షేణస్త్రి  
భన్యాజనాః 1  
యద్య న్నిగూఢ మఖిలం శక్త్యా తత్రత్  
ప్రకాశ్యతే,  
నామూలం లిఖ్యతే కించిత్ నానపేక్షిత  
ముచ్యతే.

పృథాపరుద్రుని యాస్థానికవియైన విద్యానాథుడు పుణ్యశ్లోకగుఱోక్తియను సానయందు మెరుగుపెట్టి రసాదిరత్ననివయమును, పృథాపరుద్రీయమును తన అలంకారశాస్త్ర పుబంధమునందు సంగ్రహించి యున్నాడు. మన కుమారస్వామి సోమపీఠి అద్రత్తి వ్యాపారానుగణయైన ఆణమును—విశిష్టమైనదానిని రచించి, అనగృహమును మూల్యముతో అభిలషితమైన రత్నమును కొనవలసినదని, ధన్యులైన జనుల

నాహ్వనించుచున్నాడు. నిగూఢమైన విషయమంతయు శక్తితో, బ్రహ్మసింహజేయచున్నాననియు అపేక్షితమైనది మూలము నెనసరించి వివరింతుననియు తన వ్యాఖ్యానరీతిని పగ్గిజ్ఞ యొనర్చియున్నాడు.

తర్కవ్యాకరణములు, పూర్వోత్తర మీమాంసములు—మొదలైన శాస్త్రములయందేగాక శ్రుతిస్మృతి పురాణములందును అలంకార శాస్త్రమునందును ఈతఁడు పాండిత్య ప్రకర్షగలవాడు. ఈయన వ్యాఖ్యానరీతి—సమయోచితము, విషయానుగుణము, సమగ్రము, సరసము, సంపదాయనిష్ఠము సహృదయ హృదయాండ దాయకమునై విరాజిల్లు చున్నది “సర్వశాస్త్ర సమాహరః సాహిత్యమే” అని సకల శాస్త్ర సంప్రదాయ సమన్వయము అలంకారశాస్త్ర వ్యాఖ్యానమైన రత్నావణమునందు తెలికొచ్చుడు—

### 1. వ్యాకరణ సమన్వయము—

(క) గ్రంథారంభమున మంగళశ్లోకమునందలి “తిలోకజననీం” అను సమాసమునకు విగ్రహ వాక్యము—“త్ర్యవయవోలోకః, తస్యజననీం—అని పష్టిసమాసము అట్లుగాక ‘త్రయణాం లోకానారి సమాహారం’ అని సమాహరద్విగుఱుచెసినచో ‘తిలోకీ’ అని రూపమగును. కనుక సమాహరద్విగు సమాసము చెప్పరాదు. అని నిరూపించి “త్ర్యవయవా వద్యాత్రి వద్యా, తావధితే వేద్రవా త్ర్యవద్యాః” అని మద్య మపదలోపమానము నిర్ణయించిన పతంజలి మహాభాష్య పృథమాణముతో ఇట్లు పివరించియున్నాడు.

“త్ర్యవయవోలోకత్ర్యలోకః. కాకపాద్ధవాదత్వాత్ మధ్యమపదలో సమాసః. లోకత్రయ సమదా యోజిత త్ర్యలోకశబ్దేన నివక్షితిః. తస్యజననీమితి సద్ధి సమసః. అన్యధాప్రాప్తార్థ ఇత్వాదినా సమాహారసమాసే ఆకారాంతోత్తర పదత్వేన స్త్రీత్యాత్ “ద్విగోః” ఇతికారే త్ర్యలోకీ ఇతిస్యాత్. అతివివ



“ద్విగోష్ఠ్యసంసృత్య” ఇత్యత్ర ప్రవయసావిద్యాత్రివిద్యా. మతే వేద్రితా త్రై సమత్రిసావిద్యా అభి సత్త్యబ్రుత్తయనిమిత్తి. “తద్భిత్తార్త ఇత్యాదినా సమాసః. ఆతపివాప్రబ్రుత్తయన్యటగభావః ఇత్యాహ భగవాన్ భాష్యకారః”.

(ఖ). నాయక పక్షణమునందు “సదాతేజో భాసే” అనుశ్లోక వ్యాఖ్యానమున “అసూర్యం పశ్యా నామ్” అను సమాసమునకు ‘నసూర్యం పశ్యంతీత్య సూర్యం పశ్యాః, తాసామ్’ అని విగ్రహమనియు, ‘నశో’ కు సూర్యుడు కర్మగృగల దృశీకీయతో సంబంధము కనుక ‘అసూర్యం’ అనునది అనమర్త సమాసమనియు, వివరించుచు “అసూర్యం పశ్యాని ముఖ్యం” అనుచోట భాష్యకార వచనప్రమాణముతో కూడిన వ్యాఖ్యానము గమనింపదగినది—

‘నసూర్యం పశ్యంతీత్య సూర్యం పశ్యాః ‘అసూర్య లలాటయోగ్యైః తిపాః’ ఇతిభిశ్చశ్రుత్యయః. ‘అరుర్ద్విపత్—ఇత్యాదినా ముమాగమః ‘ఉపపద మతిశ్’ ఇతిసమాసః. ఆత్మనజాః సూర్యకార్మికయా దృశీకీయమా సంబంధో నకుసూర్యస్యయా. ఆతోఽ సూర్యమిత్య సమర్థ సమాసః. తథాపిసాధురేవ. యథామాభగవాన్ భాష్యకారః—‘వశ్యం కస్య చిన్నో సమాసస్యాన మర్హస్య గమకస్య సాధుత్వం వత్ప్రమే. అసూర్యంపశ్యాని ముఖ్యవీతి.’

ఇట్టి నిర్ణయములందు సునిశితమైన వ్యాకరణ పాండిత్యము వ్యక్తమగుచున్నది.

2 శ్రుతిస్మృతి సంప్రదాయ సమన్వయము

(1) ‘విద్యాకైరవకౌముదీం’ అను మంగళ శ్లోకమున ‘యత్ప్రాదాన్తనమస్మియాః’ అనుచోట బహు వచనమువలన భక్తి శ్రీవ్రాతీకయములు దెలియుచున్న వను వ్యాఖ్యానము—శృతిప్రమాణము—

“నమస్మియా ఇతి బహువచనరి తాసాంభక్తి శ్రద్ధాతిశయ పూర్వకత్వం ద్యోతియతి. తథావిదానా

మేవ శ్రేయస్కరత్వాత్. తథాచశృతిః—‘భూయిష్ఠాంతే నమశక్తి విధాయ.’ ఇతి.

(2) నాయక ప్రకరణమున వేదకాన్త పురాణాదులవలెనే సదాశ్రయమైన కావ్యము హితప్రాప్తిని ఆహితినిస్త్రుతిని కల్గించుచున్నదని నిరూపించు సందర్భమున “యశ్చేవాత్...” అను శ్లోక వ్యాఖ్యానమున వేదశబ్దార్థ వివరణము— “అపశ్యత్కమైన ఇష్ట ప్రాప్తుప్రాయమగు జ్యోతిష్సోమదీకమును, అనిష్టపరి హారోపాయమైన కలంజభక్షణముతో నిరూపించి యున్నాడు—

“ప్రత్యక్షాద్యవిషయ మిష్టప్రాప్త్యప్రాయం జ్యోతి ష్సోమదీక మనిష్టపరిహారోపాయం కలంజ భక్షణ వర్తనాదీకం చ యేన విదన్తి సహజః. ఉదాకమే— ‘ప్రత్యక్షేనాను మిత్యావా యస్తూపాయో నబుధ్యతే, వినం విదన్తి వేదేన తస్మాద్వేదస్య వేదతా” ఇతి.

(3) ఈ శ్లోకముననే “కావ్యసంపదచే లుధుడు కర్తవ్యమునందు కుతూహలము కలవాఁ డగుచున్నాడు— అనియు, ఆ కర్తవ్యమునందు కుతూ హలము లేకవాఁడగుచున్నాడనియు, సమంజసమైన వ్యాఖ్యానము. ఇ మిని క్తవాదీక్షణాది బోధానుమల చేసినే కాముకుని ఆ కర్షించి ఆభిలషితము నెరవేర్చునట్లును అసభిలషితము చేయకుండు నట్లును చేయగల్గునో అట్లే కావ్యసంపదయు వేదపురాణాదులకంటె విలక్షణమై వ్యంజనావ్యాపారముచేతనే కర్తవ్య కర్తవ్యములను బోధించి ప్రపత్రింపజేయు చున్నది— అనువ్యాఖ్యానము సహృదయానంద సదా యకమైనది—

“కుతుకీరాగవాన్ విరచితః. ఉభయత్యాప్య కారప్రశ్నేషాదకర్తవ్యే పరదారపారణాదా వకుతుకీ ద్యేష వాంశ్శేతిలభ్యతే. యథాకామినీ కలాకశీకణాది విలాసైరేవ కామిన మావర్జయన్తి మమేదమభిలషితం కురు అనభిలషితం మాకుర్వత్యనుక్త్యేవ సర్వం

సంపాదయతి, తదాకావ్యశ్రిరపి వ్యంజనావ్యాపార మాత్రపరత్వేన ఉపసన్ననీయాశ శబ్దార్థస్యానాభ్యాం ప్రభుసుహృత్సమీతాభ్యాం వేదపురాణాభ్యాం విలక్షణాసతి, సహృదయహృదయాహ్లాదకౌరణావ్యంజనా వ్యాపారేదైవ రామాదివద్వ్యర్థతవ్యం న తురావణాది వదితిపుంసః కర్తవ్యేప్రవర్తయతి, నివర్తయతివాకర్త వ్యాదిత్తిస్యాః కాంతాసమీతత్వ మవగన్తవ్యం. ఏతే నాస్యాః సరసతాపాదనేన ప్రవర్తకత్వాత్ భయానునయ పురస్కరం పూర్వకాభ్యాం వేదపురాణాభ్యాం విశేషావివక్షిత ఇతి బోధవ్యమ్.”

ఈ వ్యాఖ్యానము కావ్యసంప్రదాయ సర్వస్వ సంగ్రహ మనవచ్చును.

(4) ఈ శ్లోకముననే ‘తస్యైర్భూహంకుర్మహే’ అనుభాగమును వ్యాఖ్యానించుచు—విషయము, ప్రయోజనము, సంబంధము, ఆధికారి—అను, అనుబంధ చతుష్టయ మిట్లు నిరూపించియున్నాడు —

‘పురుషార్థోపదేశః కౌవ్యస్య ప్యయోజనం తద్యుక్తం కావ్యంవిషయః, తజ్జ్ఞానం ప్యయోజనం, ఉభయోః సాధ్యసాధకభావః సంబంధః, బిజ్ఞాను రధికారిత్యనుబంధ చతుష్టయంసూచితమ్.’

ఇట్లు శాస్త్ర సంప్రదాయసిద్ధమైన కావ్యసంప్రదాయ సమన్వయము సమంజసమై యొప్పుచున్నది.

### 3. తర్కశాస్త్ర సమన్వయము—

“వైశేషికాదేరీశ్వర పృతిష్ఠాపకతయా జగత్సృజితా” ఈవాక్యము వివరించుచు—అంకురాదికము ఘటము వలెనే కార్యమగుటచే సకర్తృకము—అనియు తర్కశాస్త్రము ఈశ్వరుని పృతిష్ఠించుచున్నదనియు, అనుమాన వాక్యముతో—“అంకురాదికం సకర్తృకం కార్యత్వాత్ ఘటవత్” ఇత్యాది పృమాణైరితిభావః,” అను సంగ్రహ వివరణము తర్కశాస్త్ర పాండిత్య స్ఫోరకమగుచున్నది.

### 4. పూర్వమీమాంసా శాస్త్రసమన్వయము—

మహాపురుష గుణవిష్ణునమే కావ్యమునకు ప్రాణమని నిరూపించుచు—“ఆధాత్థర్మ బిజ్ఞానా” ఇత్యుపక్రమమాణేన సూత్రకృతా మహద్విజ్ఞాపి. పురుషాశ్రితస్య గుణశ్శిష్టస్య ధర్మస్య జిజ్ఞాసాద్వారేణ మహాపురుష గుణవర్ణనమేవ శాస్త్రస్యప్రాణా ఇత్యు రరీకృతమ్—“అను మూలమును వివరించుచు— వేదాధ్యయనమైనపిమ్మట వేదము వివక్షితమైన అర్థము కలదగుటవలన ధర్మజిజ్ఞాస చేయవలయును—అని సూత్రార్థము. ధర్మమనగా శ్రేయస్సాధనమైన యాగాదికమేగాని అపూర్వముగాదు—అని భాట్టమతము. యాగాదివ్యతిరీకమైన అపూర్వమే ధర్మమని—ప్రాభాకరమతము—అను వ్యాఖ్యానము శాస్త్ర రహస్యాధ్యసమన్వితము—

“అపూర్వం చ యాగాదే రవాస్తవవ్యాపారిః శక్తిర్యా.” ఇతిభాట్టః. తస్మాత్కాలే ధర్మస్యా పూర్వద్వారా పురుషాశ్రితత్వం గుణత్వం చౌపచారి కమ్. ప్రాభాకరాసు యాగాదివ్యతి రికింశిరకార్యం లిజాదివాప్య మపూర్వమేవ ధర్మజిత ప్రతిపేదిరే. తస్మాత్ పునస్తస్యాత్మ నిష్ఠత్వం గుణత్వంచ సంప్రతి పన్నమేవేతి స్పష్టార్థమ్.”

ఇట్లు మీమాంసాశాస్త్రమునందును మహాపురుష గుణవర్ణనమే శాస్త్రమునకు ప్రాణమని, మతభేదనము న్వయముతోకూడిన వ్యాఖ్యానసరణి మీమాంసాశాస్త్ర పాండిత్య ప్రభావితమై యున్నది.

### 5. వేదాంతశాస్త్ర సమన్వయము

నాయక ప్రకరణమునందు— “కింబహునా వేదాంతా ఆపి బ్రహ్మప్రతిపాదకతయా పర ముత్కృత్యన్తే” వేదాంతశాస్త్రము బ్రహ్మప్రతిపాదకమగుటచేతనే పరమోత్కర్షనందుచున్నదను మూలమును వివరించుచు ఆనందము, విషయానుభవము, నిత్యత్వము అను ధర్మములు బృహ్మయందున్నవనియు, సచ్చిదానంద

స్వరూపుడైన బ్రహ్మ నిర్గుణుడైనను నిర్దోషత్వమే గుణ మనియు సప్రమాణమైన వ్యాఖ్యానము గమనింపుడు-

“నను విదేకరసతయా నిర్దర్శకస్య బ్రహ్మణః  
పృథిపాదకేమ చేదానైమ గుణవత్పురుషవర్ణనం  
నాస్తీతి చేన్ద్రైవదోషః, బ్రహ్మజ్ఞా నస్తాదేనా మౌపా  
ధికానాం ఎద్యమానత్వాత్ తమ క్తం పజ్ఞాపాదికా  
యామే-అనన్తో విషయానుభవో నిత్యత్వంచేతి సన్తి  
తద్దర్శకః” ఇతి అభవాసచ్చిదానన్దస్య బ్రహ్మణః నిర్గుణ  
స్యాపి నిర్దోషత్వమేవగుణః యథాహమామః- “అప  
దోషతైవ విగుణస్య గుణః” ఇతి

ఇందు బ్రహ్మయొక్క సగుణత్వ నిర్గుణత్వ  
చర్చతో శాస్త్రసాహిత్య సమన్వయము పేదాస్త్రశాస్త్ర  
పాండిత్య నిదిర్చకము.

## 6. అలంకారశాస్త్ర సమన్వయము

(1) కావ్య ప్రకరణమున ‘తాత్పర్యార్థోఽపి  
వ్యక్త్యాప్యపి’ అనునది అలంకారశాస్త్ర ముఖ్యఘట్టము  
లలో నొకటి. మీమాంసకులు వర్ణించు తాత్పర్యార్థము  
వ్యక్త్యాప్యమునందే అంతర్భావము నొందును ఈ వాక్యా  
భిప్రాయము. కపిలమునమున వాచ్యలక్ష్య వ్యక్త్యము  
లని ఆర్థములు మూడువిధములు. తాత్పర్యార్థము  
వ్యక్త్యాప్యమేగాని వేరుగాదు అని అలంకారికుల యభి  
ప్రాయము. రసాదిరూపమైన ఆర్థమునం దాసక్తిములైన  
పదములభావమే తాత్పర్యార్థము. కాగా పదముల  
యొక్కగాని పదార్థములయొక్కగాని విశిష్టార్థ ప్రత్యా  
యసంక్తి తాత్పర్యమని మతభేదముచే మీమాంసకులు  
తాత్పర్యార్థము నంగీకరించుచున్నారు. ‘దేవదత్త,  
దండెన గా మానయ’ అను వాక్యమున దేవదత్తకృతక,  
దండకరణక, గోకర్మక, ఆనయనరూపమైన పిఠిష్టా  
ర్థమే వ్యక్త్యాభిన్నమైన తాత్పర్యార్థము. దీనికి వ్యక్త్యాప్య  
మున అంతర్భావమెట్లు? అనగా ‘పృథీయమానమైన  
రసాద్యర్థాంతరమునందే కవినందంబవిశ్రాంతి గాని  
మిమంసకులు వర్ణించెడి తాత్పర్యార్థమునందుగాదు.

కావున కవినయమునందు రసాద్యర్థాంతరమే  
తాత్పర్యార్థము- అని నిర్ణయ సమాధానము. సంసర్గ  
రూపమైన వాక్యార్థమేర్పడుచున్నదనగా-

‘తార్కిణామివ వాక్యార్థమహిమ్నా  
అకాంతాది మత్వైసతి పదానాం  
పదార్థానాం వా సమన్వయశక్తిర్యాక్యం  
తద్బలయాతో వాక్యార్థః’- అని సమాధానము,

ఇటు అలంకారిక సంప్రదాయ సమన్వితమైన  
వ్యాఖ్యానము పరికింపదగినది- ‘వివంచనతి ప్రాచీ  
నాలంకారిక శాస్త్రకారాణాం సంసర్గరూప వాక్యార్థస్య  
తాత్పర్యార్థత్వేన పృథిపాదనం మతాంతరాభిప్రాయే  
జేతి ప్రదీప్యమి, అతవివోక్తం కావ్య పకాశే-  
తాత్పర్యార్థోఽపివేమవిత్ ‘ఇతి ఉక్తంవ సుధానిధౌ-  
అస్మన్మతం తాత్పర్యవ్యాపారాపేక్షం నభవతి ఇతి  
విద్యార్థరేణాభ్యుక్తమే తాత్పర్యంనామవ్యాపారాన్తరం  
పరైరభ్యుపగతమ్’ ఇతి తన్మాద్యక్షణానామపరవర్యా  
మేవ తాత్పర్యం కవిభిరగ్నేకృతమే వాన్యదీఅసిద్ధ  
అత వివోక్తం భావప్రకాశే “అతోధ్యన్యాఖ్యతాత్పర్య  
గమ్యమానత్వతః స్వతః కావ్యే రసాలంక్రియాది  
ర్యాక్యార్థో భవతి స్ఫుటమ్” ఇతి ఉక్తంవ ధ్యన్యా  
చార్పిః- “యత్త్యభిప్రాయవిశేషరూపం వ్యక్త్యం శబ్దా  
ర్థభ్యాం ప్రకాశ్యతే తద్భవతి వివచితం తాత్పర్యేణ  
ప్రకాశ్యమానమ్” ఇతి

ఈ వివరణము ఆనందవర్ధనాచార్యద్వారం  
కారికాభిప్రాయశోభితమై రత్నాపణమునందొకరన్నమై  
పక్కాకాంచుచున్నది.

(2) రసప్రకరణమున శాంతిరసస్థాపనము.

ఈఘట్టము అత్యంత రమణీయమైన రసపాద  
ఘట్టము. ప్రశ్నోత్తర సిద్ధాంతరూపమైనది, “రసతే  
న్వాదనాదత్వాత్ రసస్త ఇతితేరసాః” రసధాతువు  
నకు అస్యాదిందితు అని యుక్తము. కనుక అస్యా  
దిందిపఁబడునవి రసములు. “విభావానుభావసాత్విక  
వ్యభిచారి సామగ్రి సముద్ధానిత వ్ధాయీభావోరసః”

అని రససామాన్యలక్షణము సజాతీయ విజాతీయా-  
సభిభూతమై అస్వాదపర్యంతుము స్థిరమైనగావమే-  
స్థాయిభావము. అస్వాద్యమానమైన స్థాయిభావమే  
నిర్వరానంద సంవిద్రూపము నొందింపబడి రసపద  
వ్యవహార్యమగుచున్నది.

“అష్టనాట్యే రసాః స్మృతాః” నాట్యమునందు  
“శృంగార, హాస్య, కరుణ, రౌద్ర, విర, భయానక,  
భీభత్స, అద్భుతములు” అనునవి ఎనిమిదిరసములు-  
అని నాట్యాచార్యుడైన భరతముని వచనము. ఈ  
పాక్షికవచనము ననుసరించి “శాంతరసము” లేదని  
భాగంతిపదవారు కలరు, వారిట్లు ప్యశ్చింపదగిన  
వారు.

(1) భరతముని శాంతరసమునకు స్థాయి  
భావము నిరూపింపనందువలననా? (2) రసము  
నకు సామగ్రి లేకపోవుటవలననా? (3) శ్లాఘ్యము  
కానందువలననా? (4) ఉత్తరసములందస్తర్భావము  
వలననా? (5) పురుషార్థముకానందువలననా?

సమాధానము:—

(1) నిర్వేదమే శాంతమునకు స్థాయిభావమని  
భరతముని యంగీకరించియున్నాడు. “నిర్వేదము  
స్థాయిభావముగాఁగల శాంతము నవయ రసమని”—  
కావ్యప్రకాశ తెల్పుచున్నది. “తృప్తాక్షయ సుఖము  
యొక్క ప్రదిపోషలక్షణమైన శాంతరసము ప్రతీయ  
మానమగుచున్నది”— అని ధ్వన్యాచార్యులు ఇట్లు  
నిర్వేదము శాంతరసమునకు స్థాయిభావము కలదని  
మొదటి ప్యశ్నకు సమాధానము

(2) వైరాగ్యాది సామగ్రికలదు— “వైరాగ్య  
సత్పురుషసేవా వేదాంతవిచారాదికము — విభావము,  
యమనియమాదులు—అను భావములు, మతిస్మృతి  
చింతాదృశ్యాదులు — వ్యభిచారిభావములు” అని  
రెండవ ప్యశ్నకు సమాధానము,

(3) “రాగద్వేషకలుషితులకు అచర్వణీయ  
మైనను, సితరాగులగువానికి శ్లాఘ్యమై చర్వణీయ  
మగుచున్నది” అని మూడవప్రశ్నకు సమాధానము.

(4) “సామగ్రిభేదముకలదుగుటవలన శృంగా  
రాది రసములందంతర్భావము నొందునను ప్రసక్తి  
యేలేదు”—అని నాల్గవప్రశ్నకు సమాధానము.

(5) మోక్షమును చతుర్థపురుషార్థము శాంత  
రసముచేతనే సాధ్యమగుచున్నది. అని అయదవ  
ప్రశ్నకు సమాధానము.

ఇట్లు శాంతరసస్థాపనమున అలంకారశాస్త్ర  
హృదయనమున్నేషకమైన రత్నావళిరసరత్న మువధ  
రింపుడు.

నను ‘అష్టనాట్యేరసాః స్మృతాః’ ఇతి నియమ  
నాన్నవము: శాస్త్రరసో నసంభవతితి చేత తర్జిత  
ఏపంప్రష్టవ్యాః—కింమునినా శాంతరసస్థాయిని ఏవా  
నిరూపణాత్ తదభావః, ఉత తత్సామగ్రి వైఫల్యాత్  
అహోస్విదశ్లాఘ్యత్వాత్ (4) అధశాస్త్రస్థానాత్  
(5) యద్వ్యాపురుషార్థాభావాత్?

నాడ్యః, నిర్వేద ఏవశాంతస్య స్థాయిభావః ఇతి  
మునినాగ్నేకృతత్వాత్ తదుక్తం రాష్ట్రరాజే— “నిర్వే  
దస్యామంగలప్రపాయస్య ప్రథమమనుపాదేయత్వేఽపి  
ఉపాదానం వ్యభిచారిత్వేఽపి స్థాయిత్వాభిధానార్హమ్.  
తేన నిర్వేదః స్థాయిభావః శాంతోఽపినవమోరసః  
ఇతి ఉక్తంచ ధ్వన్యాచార్యైః— “తృప్తాక్షయసుఖస్య  
యఃపరిపోషనలక్షణోరసః ప్రతీయతవే” ఇతి. ఏత  
ద్వాన్యాజనవ్యాజేన లోచనేఽ ప్యుక్తమ్— ‘తృప్తాక్షానాం  
విషయాభిలాషాణాం సిద్ధోయః క్షయః సర్వతోనివృత్తి  
రూపోనిర్వేదః స ఏవసుఖం, తస్యస్థాయిభూతస్య యః  
పరిపోషః, తస్యచర్య మాణతాకృతః, సఏవలక్షణం  
యస్యసః శాంతోరసః ప్రతీయతవే” ఇతి నచనిర్వేదః  
తృప్తాక్షయాత్మా శమ పర్యాయో ననుభూతావతి  
శంకనీయమ్. వైయాసికానా మవిద్యానివృత్తి పద

స్వామి సుఖరూపత్వసంభవాత్ తదుక్తమ్ - 'యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహాత్సుఖం, తృష్టాక్షయ సుఖస్యైతే నార్హతః షోడశంకలామ్ ఇతి.

నర్సిరాయ, వైరాగ్యాది సామగ్ర్యః సులభత్వాత్. తథాహి—వైరాగ్య పరమేశ్వరానుగ్రహ ప్రాచీనమకల పరిపాక సత్పురుష సేవా వేదాన్తవిచారయోగిభావాః, యమనియమాదయోగనుభవాః రాజ్యదురౌద్యహనాదయోగిభావస్య జనకాదేరనుభవా ఇత్యుక్తం తోచనే. మతిస్పృతి చింతాధృతి వికల్పాదయో వ్యభిచారిణ ఇతి.

న తృప్తియః, రాగద్వేష కలుషితాంతః కరణానామచర్యణీయత్వే నాన్యాయత్వేనాపి వీతకాగాణాం తదభావాత్ యదికతిపయాన్యాయత్వమత్యేన రసత్వాత్ ప్రవృత్తే తర్హి వీతకాగాణామన్యాయ ఇతి శృంగారోపి ప్రవృత్తతామ్.

నచతుర్థః, సతావచ్ఛుంగారావప్రకాశః సంభవతి, అప్రసక్తత్వాత్.

నాపిపంచమః, చతుర్థ పురుషార్థస్య ముక్తేరేతదేకసాధ్యత్వాత్. తదుక్తంభావప్రకాశే—'స్వప్రకాశైః సంపూర్ణకామః సంతుష్టమానసః, ప్యాప్నోతి ముక్తిం చరమే శాస్త్రేనైవ రసేనసః.' ఇతి లోచనేచోక్తమ్—'మోక్ష ఫలత్వేన చాయం భరమపురుషార్థ నిష్క్రమ్యత్వాత్ సర్వరసేభ్యః ప్రధానతమః స చాయం శాస్త్రరసః' ఇతి. తస్మాన్నవైవ రసా ఇతి సిద్ధమ్."

ఇట్టి వ్యాఖ్యానము సప్రమాణమే సంప్రదాయ సిద్ధములైన అలంకార శాస్త్ర సిద్ధాంతములతో సమగ్రమై వెలయుచున్నదని స్థావరపుటాక న్యాయముగా మనవిచేసి తత్పూర్తి సంసేవనమువలన ధన్యుడవైతిని.

కుమారస్వామిసోమపీడి అలంకారిక శిరోమణి, యగుటచే కాబోలు తనపాండిత్య పృకర్త సుస్పష్టముగా చెప్పియుండలేదు. అయినను వ్యాఖ్యాన పాటవము ననుసరించి ఈతడును 'పదవాక్యప్రమాణ పారావార పారీణిడే' యని తెలియగలదు.

ఈ సందితవంశముచే ఆంధ్రదేశము అలంకరింపఁబడినదనియు, కుమారస్వామి సోమపీడి పృథివితామహుడైన మల్లినాథపండితుఁడును, తండ్రియైన మల్లినాథసూరియు, అన్నయైన పెద్దయార్యుఁడును— పృథాపరుడ్ర, సర్వజ్ఞ సింగభూపాలాదులచే కనకాభిషేకాది గౌరవములందినట్లును, చరిత్రవలన తెలియుటచే, ఈతనికాలము క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్ది ఉత్తర భాగమై యుండును. ఈ మహానీయుని రత్నావణిముసంస్కృత సాహితీ సామ్రాజ్యమునందు ఉన్న తపదము నధిష్ఠించి సహజ రత్నకాంతులతో విరాజిల్లుచున్నది.

శ్రీ మానాపగడ శేషశాయి

తెలుగుసాహిత్య మొక సుందరమగు పూల తోట. అందుగల పూలజాతు లనేకములు, చంపకములు, శిరిషములు, పారిజాతములు, నందివర్ధనములు, కరవీరములు, కదంబములు—ఇవి యవి యసలేల సకలర్థ సౌరభాతములగు నానా పుష్ప తరువులతో భువి కవతరించిన నందనమువలె కన్పట్టును. అందలి వర్ణవిన్యాస వైచిత్రీ కన్నులను మెరిపించి మనస్సును పరమేశమొనర్చును

ఈ వనంత సుందరోద్భావమును తీర్చిదిద్దిన పూర్వాంధ్రకవిశ్వరులు చిరస్మరణీయులు తెలుగులేలు వేలుపులుగా కొలువ దగిన మహాకావ్యమూర్తులను ప్రసాదించిన ధన్యజీవనులు. ఇవి మా జాతీయ మహాకావ్యములని తెలుగులు గర్వింపదగిన సుందర కృతులను అందజేసిన ప్రబంధ పరమేశ్వరులు. జాతికొక మేలు సేతయే వారి జీవన పరమార్థము. మంచిమనసుతో జాతిని ముందునకు నడిపించుటయే వారి మహా సంకల్పము. జాతిని కదగించి అకయముల కను

రూపముగా పోతపోయవలెను. ఒక నవజీవనముతో ఒక నవ్యోత్పాదముతో జాతి చెలుగొందవలెను. అ సంకల్పమును సాధించుటకు వారెన్నుకొన్న మార్గములే మన మహాకావ్యములుగా రూపొందినవి.

మంచిమాటలు నాలుగు మనసునకు నచ్చునట్లుగా చెప్పి జాతిని అనురూపముగా మలంచుకొనవలయును. వారి వారి అభిరుచులు వేరు వేరులు కదా! ఒకరికయినది మఱియొకరికి కాదు ఒకరికొక శబ్దతిలో చెప్పినపుడు దానియందు మనస్సు ఏర్పడిను. అందుగా కద చెప్పినచో కొందఱు అనందింతురు వీనులకు విందగునట్లు పొందికగా మాటాడినచో కొందఱు నందింతురు. చక్కని పలుకుబడితో, జాతీయములతో, సూక్ష్మవైచిత్ర్యతో పలుకుచినచో కొందఱు పెరవలగుదురు. సుదామధురమగు సుకుమార ఫణితికి మఱి కొందఱు చొక్కుదురు అనంతములగు మార్గముల నాశ్రయించి వారి వారి అభిరుచులకు సరిపడునట్లు వారా యీ కావ్యములను

రూపొందించినారు లోకశ్రేయమే వాటిద్వేయము. ధర్మమును రమ్యముగా ఉపదేశించుటయే వారి తాత్పర్యము. అందును ఆ మార్గమునకు చెందినవారే. కాని వారా దిగ్భమును చిత్త విచిత్ర ఫణితులతో కావ్యములును అవిష్కరించిరి. పూర్వాంధ్రకవులు ట్టసే సాహిత్య ప్రక్రియలేదు. పట్టినది బంగారమే. పలికినది కర్పూరమై ద్విగంతములను సాహిత్య సౌరభముతో గుఱాల్పపజేసిన అమృతమూర్తులు. భోజరాక్షి మును రచించిన అనంతమాత్యుడు నా కోరికు చెందినవాడు సుధామధురమగు శైలివిన్యాసముతో, సుకుమారమగు కావ్యమును నిర్మించి అంధభారతినీ అలంకరించిన కీర్తిశాలి

... తనకు మున్నున్న మహాకవులను తలంచునరికి ఆన. తనకును తత్తరము బయలుదేరినది. ఇతివృత్త నిర్వహణములోకాని, కవితా పాకల్పములోగాని, వారివాయలనైన సెలువేమి ! ఇక ఏ మార్గము నాశ్రయించి రసజ్వలను మెప్పించుము ? పదిమంది రసజ్వల మన్ననలు కన్నడికదా కావ్యము ! చదివిన కొలంది చచ్చి లూరించును కాజమునకు నిలబడి సంతత శ్యామ్యమై సకలజనామోదమును పొందజాలిన కావ్యమును నిర్మింపవలెనన్నదే అనంతను అలోచనము. వాణిపరమ్యసాద లభ్యమగు వాగ్విభవము తనకున్నది. అపాతి మధుర గంగామనోజ్ఞమగు కవితా శైలి తనకు దానలించినచ్చినది. తెలుగులకు ధర్మమన్నచో అనంతమగు అభిమానమున్నది కథలువినుటలో వారికన్న మమకారమనంతము. పునస్సముగా కథ చెప్పెడి వారున్నచో లేమనక పవలనక వినుచునేయుందురు తెలుగుల ఈ అంతఃకరణ ధర్మమును అనంతుడు గమనించినాడు. ధర్మోపదేశ సుందరములగు విచిత్రకథారత్నములను ప్రసన్న కవితా సూత్రముతో కూర్చినచో తెలుగులకు తీపియని అనంతు డెఱుంగును. అందులకే భోజరాజీయమును కథాకమ

నీయముగా రచించి తెలుగులకందించి సుప్రతిష్ఠితుడయినాడు.

కథను పట్టుగా నడపించుటలో అతని దందె వేసినయ్యె. కథను కమ్మగా చెప్పికొనిపోవుచు, కథలో కడలను తొడుగుచు. అనంతర కథలచే ప్రధాన కథ కేమాత్రము అభూతము కలుగకండ పాఠకుని మనస్సు నావర్తించు గుణము అతనిలో పుష్కలముగా నున్నది పాఠకుని మైమఱిపించి తనతో గొనిపోవును. తాను చెప్పదలసిన ధర్మోపదేశమును కథానంపలిత మొనర్చి అందముగా మనసున కంటించిగాని విడువదు కనుకనే ఆ కావ్యము తావులను వెదజల్లు దొంతరమల్లెవరి మనకు సాక్షాత్కరించును. కథను కథగాను ధర్మమును ధర్మముగాను చెప్పినచో తీర్థమునకు తీర్థమై ప్రసాదమునకు పుసాదమై పదనచెడి కావ్యమనిపించుకొనుటకే దూరమై యుండెడిది. కథాగతిమై ధర్మము, ధర్మానగతిమై కథావిధానము పరస్పర పోషకముగా సాగి ఆ కార్యమున కనంతశోభ సంపాదించి పెట్టినవి ఆ కథాపుష్ప సౌరభ మిట్టిది యని వేర్పఱుపరానిది. కేవల మనుభవైక వేద్యము. అతని కథలన్నియు ధర్మోపదేశసుధలే. వానిలో గోవ్యాఘ్ర సువాదమునకు ఏదాకిలేని ష్యశస్తి వచ్చినది. అది రెండశ్వాసములమేరకు పఠపబడినది. అవిషయమే మనస్కృతికి రానికుండ కథను సాగించుటయే అతని కథాకథన చాతురి. కథను కళకట్టించుటయన్న సామాన్యమగు పనికాదు. కవి లోకవృత్తమును సాకల్పముగా ఎఱిగినవాడు కావలయును. కథాకథనత్వము నామూలాగగ మాకళించుకొన్నవాడు కావలయును. సంపద కౌశలమెఱుంగ వలయును భిన్న భిన్న తత్వములను, మనఃపూర్వకములను తెలిసినవాడు కావలయును. ఈ లక్షణములకు తోడు మధుమయమగు ఫణితి ఉండవలయును. ఇవి యన్నియును కలవాడే కథాకథన కళజుడుగా మన

గలడు. అనంతపూర్తిభులకు మాత్రమే ఆవి సాధ్యమగునవి, అల్పపూర్తిభులకు అలవికానివి.

రత్నమండనుడను రాకొమరుడు ఒక బ్రహ్మరక్షస్సునకు పాల్పడును. ఆ రాక్షసుడు అకటిపెల్లున ఆతనిని గ్రసించుటకు సిద్ధపడును. వృద్ధులగు తల్లిదండ్రులకు, ఆపృథ్వీ పెండ్లాడిన ప్రియరానికి ఈ వార్త తెలియజెప్పి వత్తునని రత్నమండనుడనును, విడచివుచ్చినచో తిరుగ రాదని రాక్షసునిభయము. ఉత్తముమగు మానవజన్మమంది ఆడితప్పటయును ఒక బ్రదుకగునా! పశువు నయితము సత్యమును పాటించుటకై ప్రాణములు విడచుటకు సంసిద్ధపడినదే! నా విషయమై శంకపల? అని రత్నమండనుడనుటయు ఆ కథావిశేషమును ఎఱిగింపుమని రాక్షసు డడుగుటయు జరిగినది ఈ వ్యాజముతో కథ నారంభించి మధురోదాత్తముగా గోవ్యాధు సంవాదమును నిర్వహించినాడు

ఒక విప్రవర్యునకొక హోమధేను వున్నదట. అమె నిత్యసత్వవర్తిని. సదాచారసంపన్న, ఎన్నడును కలహమునకుపోదు. కల్గినదానితో తృప్తిపొందును. చిట్టుబుట్టు మనుటలే ఎఱుంగదు. కాలు కదపదు. పాలను అనందముతో కురియును, కొమ్ము వికరదు. చక్కని చనుకట్టు కల్గినది. ఇట్టి గోరత్నమొకనాడు పూరియేయుటకై గాముపరిసరముల కేగినది. అక్కడ ఒక పులి ఒక పొదమాటున ఒడలెల్లదాచి. గోవును చూచి, అసందాతిరేకముతో, తోకతో నేల తాటించుచున్నదట! చూచినది తడవుగా కేలెత్తి ఆవుపై బడుటకు జంకించినది. ఇక ఏమున్నది? ఒకక్షణ మూరకున్నచో పైబడి పులి తన్ను విఱుమును. గోవు ఏ మాత్రము కళవళములేకుండ 'నిలు నిలు' మని అన్నది ఎత్తిన కేలెత్తి యల్లుండగా చిత్తరువులో

వ్యాసినయట్లు పులి అట్లే నిలచిపోయినది. ఈ సన్నివేశ మెంత ఆశ్చర్యకరముగా నున్నది! ఆ డ వి లో ఆకటితో అలమటించుచున్న వ్యాధుమా! మంచి శరీరపుష్టితో ఇమ్ముగానున్న గోవు కన్నడుటయా! గో వాగుమనియనగా దానిని విఱువక పులి అట్లులే నిలచుటయా! దీనిని రూపొందించుటలో అనేక డవలంబించిన శిల్పము చూడుడు. గోవును గుఱించి చెప్పవలయును. అమె హోమధేనువు. నిత్యసత్వవర్తిని. మొదలగు మహోదాత్తములగు విశేషణములతో మానవాధికమగు ఎత్తులో దానిని నిలబెట్టి ఆవెనుక గోత్యనిరూపకములగు గో సహజ లక్షణములను వర్ణించినాడు. మనకాగోవు సాత్త్వికముగా ఒక పెద్ద ఎత్తులో స్ఫురింపవలయును. ధర్మముంటిక దానిమెడలో నిరంతరము మోగించునే యుండవలయును. అట్లని గో సహజ లక్షణమునకు దూరముకారాదు. ధర్మసోపాసమును మనతోబాటెక్కించుచు గోత్యమునుగూడ నెడనెడ చూపించును ఇందువలననే ఆ గోవు ధర్మమువదేశించినను రమ్యముగానున్నది. మనకది ఎఱ్ఱెట్టుగా లేదు. ఒక అశ్మియుడు, ఒక సహజత్వము, ఒక తాదాత్మ్యము ఆ గోవుతో పొందగలుగుచున్నాము. ఒక మారు ఉజ్జ్వల సత్త్వమూర్తిగా, ఒకపరి సర్వధర్మస్వరూపిగా, ఒకసారి సంవాదపటువుగా, మఱొక మారుత్తమ గోమాతృమూర్తిగా ధర్మమిచ్చి మన అంతరంగమును మధురోదార భావములతో నింపివైచినది. ఒక ఉత్తమ చిత్రకారుని వర్ణచిత్రములోని వర్ణవిన్యాసవైవిధ్యమువల వివిధ భంగిమలలో గోమూర్తిని దర్శింపజేసినాడు. దాని సాత్త్వికతకు, సత్యవాక్రొధిమకు మనమేకాదు పరమ క్రూరప్రభావమగు ఆడచివులిగూడ అట్లే నిట్టనిలువున నీడ నిలచినది. నిలచుటయే కాదు. ఒక పరివర్తనముతో హింసాయయముగు పూర్వత్తిని విడచి, జోహరుచేసి, విడచివుచ్చినది.



పులియటే దీపనాలము పొంగునమోగుచు నున్ని  
యట్టె-యి  
ముల్లనొక పాడిగోపపుడు ముందటికించుచు  
నట్టె-హో  
నిలుమనినం భయంబడక నిల్చి కనుంగొననట్టె  
బాపురే!  
కలగక యాడుమాట లయకాలునైన శమింప  
జేయదే!

ఏమాత్రము కళవశములేకుండ గోవాడిన మాటలో  
అంతటి గాంభీర్యమున్నది. అనంతుడుగూడ అశ్చర్య  
చకితుడై అద్భుతర న్యాసమున నిలచినాడు

ఇంతలో గోవులకు తన లేగనుగూడించిన భావన  
వచ్చినది. అయ్యో! రేపు చనుగుడిపి వచ్చితిలే!  
ఇటువంటి గంతులు వైదుమ ఆ పుడిసెడుపాలు జీర్ణము  
కాగా, నాకై ఎంతగా కుతలపడునో! అంబేరావ  
ముతో ఆరాటపడుచు గొడ్డుబాపులకో, మహాక్షము  
లకో అడ్డుకానేగుచో నా పనిలేగతి ఏమికావలయును?  
ఒకగడియ లేగనుగూడించిన దైన్యముతో తలడిల్లినది  
తనదైన్యము, వైవర్ణ్యము పైకి తోపనీకుండ, లోలోనది  
మికొని పులితో అన చుపు చెప్పినదట! ఎంతటి  
గాంభీర్యము! అపుచుమట్టి-తనదైన్యము పులిరాజు  
గమనించినచో అతడు సంశయపడును. ఇది తన్ను  
కేవలము బేర్చుచుటకు పన్నిన పన్నాగమనుకొన  
వచ్చును అట్లనుకొన్నచో పోనియనేపోనియదు. మొద  
లికే మోసమువచ్చును. కనుకనే వైవర్ణ్యము తోప  
నీకుండ పులితోఁను తెఱంగు చెప్పగలిగినది.

“మునుమునపుట్టి నాకునొక ముద్దలపట్టి, యతండు  
పుట్టి ఏ  
దెనిమిదినాళ్ళపాటి గల డిం తియ పూరియు మేయ  
నేర డే  
జని కడుపార చప్పుడిపి చయ్యవచ్చెద నన్ను  
పోయర

మ్మని సుకృతంబు కట్టికొనవన్న దయగుణ ముల్ల  
సిల్లగాన్  
గుమ్మెడుపాలు వాసుతునకున్ జరితృప్తి ఘటించు  
గాని మాం  
సమ్మఖిలమ్మ దైకొనక చాలదు నీయుదరాగ్ని  
తైన ని  
క్కమ్మగ నిందులో క్రథమకార్య వినిగతి నీ  
వెఱుంగవే  
పోమునవన్న వ్యామ్రుకులభూషణ చయ్యన పోయి  
వచ్చెదన్”

అన్నా! పులితోడా! మొన్న మొన్న పుట్టిన నా చిన్ని  
కందును ఒక్కసారిమాచి, గుమ్మెడుపాలు ఇచ్చి  
వెన్నెంబువత్తును. నన్ను సిగ్గేషముగా అరగించినగాని  
నీ కడుపుమంట చల్లారదు. నాపిలదన్న నోపనీకాన.  
గుమ్మెడుపాలు చాలు. నాబుల్లిలేగ నొక్క మారు  
అక్కన చేర్చుకొని, ముద్దిడికొని, దానిబొజ్జనింపి, నీ  
పాదములపై వ్రాలెదను. పులికులముకే నీ వలం  
కారప్రాయుడవు. పోయూ ననుజ్ఞయిమ్ము అన్నది  
గోవు. ఈసంవాద మొత్త కరుణరస నిర్ధరముగా  
నున్నది? ఎంత సహజ సుందరముగా నున్నది!  
వాత్సల్యవారాశియైన ఏ పెద్దముత్తయియచో మాటాడి  
నట్లున్నది. ‘అంతయు పూరియు మేనునేరదు’—చప్పుడిపి  
చయ్యవచ్చెద....గుమ్మెడుపాలు’ మొదలగు మాట  
లచే గో సహజమగు వాతావరణము పొడకట్టుచున్నది.  
‘ఒక ముద్దలపట్టి—అతంము—ఏదెనిమిదినాళ్ళపాటిగలదు—  
మేయనేరదు’ మొదలగువానిచే కథ ఆ వాతావరణము  
నుండి ఒక సముదాత్తమగు ఎత్తురకులేచి, మనమనసు  
లోని మాధుర్యమును పుఃజుకొని రమ్యముగా దర్శన  
మిచ్చుచున్నది. అనంతమగు కథాకథన కౌశలమున్న  
వాడుకాని కథ శ్రీమాధుర్యమును కలిగింపలేదు.  
సరేగాని—బిడ్డకు పాలిచ్చి పత్తురంటివి అడవి బిగతు  
కయినంతమాత్రమున నా శీతల వివేకము లేదను  
కొంటివా! ప్యాణము తెప్పరికిని తీపికావు. అని

ప్రాణశ్వాస మెంతకష్టమో, ఆ సమయమున ప్యాణి ఎంత గిజ గిజ లాడునో రుజువుచేయుట తుల్య పులి ఒక మునీశ్వరుని కథ చెప్పును పులి, కథ చెప్పినను మనకు అసంభావ్యముగా నుండును. అట్లుండకపోవుటలో నున్నది ఈ కథామర్మ మంతయును. అ గోవ్యాధుములట్టివి. ఇది ఎటును నన్ను నమ్మకున్నదే యని సత్యాచరణ మహత్త్వమును రుజువు చేయుటకై గోవు మదనరేఖా వృత్తాంతమును చెప్పి పులితో కొన్ని శపథములు పట్టును. తాను తిరిగి రాకున్నచో "వెలదులసంసర్థము విడువలేని యతి వోవుగతికి, మధ్యస్థుల మనిచెప్పి వక్షపాతమతి బలుగా నతనిగతికి, గోవు బువ వాసముండంగ కుడిచినవని గతికి, గోవుల తప్తలేతయును కొట్టిన తిట్టిన యాతడెగతింబోవునా—ఆ గతికి!—ప్రలదము లాడి పెద్దలను బాధించు నతనిగతికి, విపుల కసేవ్య స్థము లొసగునతనిగతికి, పూర్వదత్తములగు పృథులను దోచు నతనిగతికి—అతిధిని నిరాదరించిన వానిగతికి తాను పోవునట!" ఇట్లు శతవిధములగు ధర్మశపథములు చేసినది ఒక్కకలెరమగు వ్యాధ్యుహృదయముగూడ ఆ యమచేసిన శపథములకు మెత్తవడినది. ఆవు అచ్చపు ధర్మచేవడిగా తనకు పొడగట్టినది. ఆమె ధర్మ ప్రావణ్యము, ప్రసంగ మధురము తనలో కొంత ప్రత్యయమును పొదుకొల్పినవి. కేవలము ధర్మపన్యాసము చేసినను తాను నమ్మదు. కార్మధ్యము ఏకరువు పెట్టినదిగా దాని మొగముననే తోచియుండెడిది. మొగమిచ్చకమునకొ, మొగము దాచుకొనుటకొ మాత్రము చేసిన పరమక్కృతిగమ సంభాషణముగా ఉండియుండెడిది. అది యట్లుగాక తన ముసులోని మెత్తని పొరలను దయామధురముగ, స్వభావసుందరముగ కదలించినది. సహజము అగు వాతావరణమును స్పృశించి, గోసంబంధి సన్నివేశము లొక కొన్నింటిని స్పృశించి, ఆ ప్రసంగమంతయును అత్యసంవాదముగా మలచి, పులినుండెనుగూడ వెన్న

పతి కరగించినాడు అంతామాత్యుడు. పోయి రమ్మన్నదే తడవుగా ఆ గోమాత చెంగుచెంగున ఒక్క అంగలో అల్లారు ముద్దువిడ్డను సమీపించినది సుధారస సమంచిత సారసయః పృథూరములతో ఆ చిటు లేగ బొజ్జను, యజమానుల పాలకుండనుగూడ సేంపి నది. ఉల్లికి సంబంధించిన ఉపద్రవము ఆ లేగ ఎఱుగదు. చెవులువేలవైచుచు ఉల్లివానికొని నిశ్చేష్ట ముగ కొంత తడవుండును చెంగు చెంగున గుఱులు వైచును. కడలేని పొంగుతో భూమ్మూకాశములు పట్టకుండ పరువులేత్తును. తల్లిని ఏల్లారు ఉలవత్తి చూచును. పసి పెట్టుకొనుచు, మోమిడి మూర్చొనుచు, అంతలో పసిబిడ్డ లడ్డగించినచో వారిని జంకించి మిన్నంట చొకళించుచు శైశవక్షీదలు నేఱువుచున్నది. ఆ నెత్తురకండును చూచునరికి తల్లికి కన్నులలో నీరు నిండినది. ఈ పసివానిని విడచిపోవలయునా! ఎంతటిదైన్యము దాపురించినది? ఉల్లి తన్ను విడచి పోవలయుననియెనను ఎఱుంగదే! తల్లులరుచెంచు చుండగా తన యీడుకోడెలతోబాటు, తానును ఎదురేగి, తనతల్లి లేవన్నవిషయము తెలిసి తానొక తల్లి డిల్లునో! మఱికొంత సేపిచట తడసితివో పులి ఆకటి కోర్వలేక నాపయి నసక్కదోష మారోపించును. అని పిల్లవానిని చేరజని ఆతనికి కొన్ని నీతులు కలపినది అనీతులు వేదాంతపు లోతులు. అనంతామాత్యుని బహుముఖీన ప్రతిభకు నిదర్శనములు.

"నిన్నుగని యిన్నిదినములు చన్నిచ్చితి  
నేను ఋణవశంబున నిక నీ  
వెన్నుడు నన్నుదలంపకు మన్న మమత్వంబు  
విడుపుమన్న మనమునన్  
మమకారంబు సహంకారము సంసారముబంధ  
రజ్జువులని చి  
త్తముల వివర్జింతురు నంయము లీవును నడపుమా  
తదాచారంబున్

అడకుమనత్యభాషలు - కూడకు కొఱగానివాని -

గొంకక ఒరు తె

గ్గాడిన నెదురుతర మీజాడకు విని విననివాని

చొప్పనజనుమీ

సూతులదరులను లోకగుపాతటి కనవులను

ఎట్టివచ్చికయున్నన్

బాళిపడి మేయబోకుము మూతియిడకు ముగ్గ

సత్త్వములుగలసిపిన్

ఏనుగలిగియుండగ నెవ్వనికీ నినుముద్దుసేయ

వాలాయమగున్

కాని జలమీద నెవ్వడుగానికిగైకొనక చుల్కగా

జూచుజుమీ

చులకన జలరుహతఁతువు చులకన తృణకణము

దూది చుల్కనజమ్మి

జలనెగయుదాళి చుల్కన చులకనముటి తల్లిలేని

సుతుడు కుమారా ! "

కనుక తల్లికై దురఃపిల్లక సజ్జనమైతితో ప్రార్థలు  
పుచ్చుము-తల్లి తన్నేల బుజ్జగించుచున్నచో తనకు  
తెలియదు తల్లిని ప్రాధేయపడి కారణమడిగినది.  
ఎట్టకేలకు నిజము తెలిసికొన్నది. పిడుగడచిట్లు  
నేలపై కొఱిగినది. వడపడ వడంకినది. దురంత  
మగు శోకముతో అంబారవముతో ఘూర్చిల్లినది,  
నేలపై పొరలాడినది. తల్లిలేకున్న ఆన జీవనమే  
వృద్ధమని తల్లిడిల్లినది. తల్లితోడి లోకమని తనతో  
వత్తునని మారాముచేసినది. బిడ్డను ఎబ్బలెటో బుజ్జ  
గించినది త్యాగమహత్త్వమును ఎఱుకపరచినది.  
జీవితపువీలువలను తేటపరచినది. అనుచు శికమగు  
ప్రతిభకు అభ్యుదయమునకు బౌరసుడవు కమ్మని  
ఁబోదొందించినది. పిల్లవానికి నచ్చజెప్పి తానక  
రాడెమోయను సంశయముతో కుండుచున్న పులిదగ్గ

అకు ఒక్కపరువున పోయి వ్రాలినది. రక్తమాంస  
పుష్కలమైన తన శరీరమును తప్పిస్తా భుజించి తన్ను  
పుణ్యలోకములకు పంపుమని పులిరాయని ప్రార్థించి  
నది. పులిబుభుక్షతీర్చుటయే ఆనపాలిట పుణ్యలోక  
మన్నది. ఆగోవుతెగువకు, ధీరతకు, సత్కవాక్కుడికి  
పులి వెలవెలపోయినది. ఆ గోరత్నమును జూచి  
"నీ వియలసత్యస్యాధికిరే మెచ్చువచ్చె, నినున్ జంపగ  
జాల నీదుతలగాచెక్ ధర్మమీప్యాద్దు పొమ్ము నిజా  
వాసముచెర" అన్నది. ఎంతగా బ్రతిమాల్చినను  
గోవు తన గంగడోలును బిగియగ మెడఎత్తుకొని తిను  
మని పులిదగ్గఱకు పోయినదట. గోవు జరిగినకొలది  
పులి వెనువెనుకకు నడచుటయేగాని దానిని విజును  
ఒక సమ్మతించలేదు. ఆగోమాత సత్కవాక్కుడికి,  
పులిరాయని కృపాసమగ్నబుద్ధికి దేవతలే వెఱగంది  
రట. శ్రీమన్నారాయణుడు ఆనంతకల్పాణగుణ  
సంపన్నములైన ఆ గోవ్యాఘములను ఆనందముతో  
అనుగ్రహించెనట. అగరుడవాహనుని చరణములను  
గోవ్యాఘములు శిరసుతో నంటినపుడు ఆయన  
త్రివాహనుడయినట్లు పాలిచెనట !

"కలవలుఁడమ్ములున్ సమవికాసము నందగజేయు

కాలుగ

న్నులుగలనీకు, బాన్సును మనోజ్ఞరథంబును

నాగ తద్విరో

భులయన నీకు నారయ జతుర్భుజ! చేయగ - దె గోవునుం

బులియును శత్రుభావముల బోనిడి మైత్రియొనర్చు

నట్లూన్ "

ఆనంతుని కథలోనున్న చమత్కారమే ఇది. పరమ  
సాత్త్విక స్వభావముగల గోవును, అత్యంతకూర  
స్వభావముగల వ్యాఘ్రమును ఒకచో నిబంధించి,

కథాపాటవ మేమాత్యము నడలనీకుండ్ల ఉపదేశమునే పట్టునను పైకుబుకనీయక, సంయమనముతో, సంవిధాన చతురిమితో, సరస్వోదారమగు శైలీమాధుర్యముతో దేవతలు నయితము విన్మయపడునట్లుగా కథను ప్రసన్నమొనరించినాడు. భావసంఘర్షణమును ఇంత సుకుమారముగా మలచుట మహాకవికిమాత్రమే సాధ్యమగును. గోప్యప్రములు ధర్మాధర్మములకు ప్రతీ

కలు ధర్మవిజయమే అనఁతామాత్యుని కథా పరమార్థము,

భోజరాజీయమొక ప్రసన్నకవితా సరస్సు. కలువలును, తామరలును సమవికాసముతో వికసించి చూపరులను అనందపరచుటయే ఆ సరసులోని విశేషము.

# సాత్తవ సరసం హారయల సాహిత్య పోషణ

శ్రీ కుందూరి ఈశ్వర దత్తు

సత్కవిసత్కారమునకు, సత్కృతి నిబంధము నకు, సారస్వతాభివృద్ధికి, సాహితీ పోషణమునకు, సత్కళాపోషణ పరాయణులగు రాజనాథాచార్యులును వారి కవితాపోషణ వ్యవస్థికి, నిర్దిష్ట విజయోపార్జిత సకలవైభవోపేత సామ్రాజ్య సంవర్ధనముచు మూం కారణములు. విజయనగర రాజ్యమేలిన సంగమ రాజవంశావసానమున, ప్రభువులు దుష్టులు, దుర్గులు నగుట రాష్ట్రమరాజక మయ్యెను. రాజ్యమెప్పుడును వీరిభోజ్యము విజయనగర రాజ్యమైత్తి దుర్జలగు జనరాధుల సన్నిహితమున నుండనొక బల దర్ప శౌర్య ప్రతిభావంతులగు సాకువాస్తవ సరపాలుర నాశ్రయించి వారి బాహుపీఠము నిధిష్ఠించెను.

రెడ్డి రాజ్యావసానమున తూర్పుతీరాధ్యమును గజపతులు, నరపతులు, అశ్వపతులు కదనరంగముగ మార్చివేసి, యొకరితో నొకరు పోరాడుచుండిరి. కుట్రకుదకీ ప్రాంతమంతయు గజపతుల పాలబడి యెను. అంత కొంతకాలము దేశమునందు శాంతి

భద్రతలేర్పడెను. జనులకు, జననాధులకు విరామ మేర్పడెను. శాంతి సుఖములే సారస్వతాభ్యుదయ మున కత్యంతావశ్యకములు. తూర్పుతీరమున గజ పతులు, సామంతమండలేశ్వరులు అంద్రకపీశ్వరుల నాదరించి, పోషించి, యాధ్రసాహిత్యపోషణమునకు గారకులైరి. ఉదయగిరి దుర్గ ప్రభువగు బసవ భూపాలునకు దూబగుంట నారాయణకవి పంచతంత్ర మంకితమిచ్చెను. అతని మంత్రియగు గంగయా మాత్యునకు క్రీనాధుని మఱియొక దుర్గనకవి నాచి కేతోపాఖ్యానమును రచించి యంకిత మొసంగెను. నందిమలయ్య, ఘంటసింగయ్య యను జంటకవులు పృథ్వీధవద్రోదయ కావ్యమును రచించి పైగంగయా మాత్యునకే యంకితము నొసంగిరి ఇదియే తూర్పు తీరమున పదునేవశతాబ్దాలత రాజకీయ సారస్వత వారావరణము.

ఇక విజయనగర రాజ్యమందన్ననో యట్టి పరిస్థితులే పరిధిపెల్లెను. విరూపాక్షరాయల రాజ్యాంశ

కాలమున సంభవించిన యల్లకల్లోలముల నణచివైచి, వైరివిరుల నుక్కడగించి, అర్హిటి బుక్కరాయల సహాయముచేతను, తన సామంత దండనాథుడగు తుళువ నరసింహరాయల తోడ్పాటునల్లను, సాళువ నరసింహరాయలు విజయనగర రాజ్యసింహాసన మధిష్ఠించెను గజపతుల తోడను, మహమ్మదీయుల తోడను సంగ్రామములు సమసిపోయెను. దేశమునందు విప్లవములులేక రాజకీయ వాతావరణము ప్యశాంతమై యుండెను. ఇచ్చటి నెలకొక విషయము చెప్పవలసి యున్నది. విజయనగరమేలైన మొదటిరాజవంశముగు సంగమరాజవంశము కర్ణాటకకులమునకు జెందినది ప్రభువులు దేవభాషయగు సంస్కృతమున, దేశభాషయగు కర్ణాటకమును బోషించిరి. ఆంధ్రులలో గొందలు మూర్ఖులు దండనాయకులుగను, బండాగారాధికారులుగను, మంత్రులుగను నుండిరి. బుక్కరాయలు నాచనసోమునకు నొసగిన గాఢమదానశాసనమును ప్రౌఢదేవరాయల కాముని శ్రీనాథునకు కనకాభిషేక మహోత్సవ కార్యమును ఆ ప్రభువు లాంధ్రకవి పోషణమునకు జేసిన ప్యముఖకార్యములు, సాళువరాజులాంధ్రులు, విరువూర్వము ఆంధ్రదేశమున స్థిరనివాసమేర్పరచుకొని చంద్రగిరిదుర్గమున కేలికలై, కిర్తిగాంచినవారు. అందు సాళువ నరసింహరాయలు సుప్రసిద్ధుడు. కావుననే ఆంధ్ర సాహిత్య వాహిని తూర్పుతీరమున వాకనాటినుండి వచ్చిమహానియై తుంగభద్రానదిలో గలిసిపోయెను.

ఉదయగిరిరాజ్య మేలిన బసవభూపాలకుని యాస్థానమున ప్యసిద్ధిని గాంచిన దూబగుంట నారాయణకవి, నందిమల్లయ. ఘంటసింగయ, దుగ్గన కవుల నిడివణకే కేర్పొనియున్నాము. ఆ కాలముననే, పాకనాటి యందలి సోమరాజుపల్లె నివాసియగు నియోగిప్రభువైన వెన్నమంత్రికి పిల్లలమట్టి పినవీర భద్రకవి శకుంతలాపరిణయకావ్యమును రచించి, కృతి

యొసంగెను. శకుంతలాపరిణయ కావ్యమును రచించు

1 కే కపిప్రసిద్ధుడు ఈకవి తానురచించిన కావ్యములచిందు వ్యాసి యున్నాడు అవి అవతారదర్పణము, నాందీయము, మాఘమాహాత్మ్యము, మానసోల్లాససారము అనునవి. ముప్పది సంవత్సరములు సంగమరాజన్యల సామంతుల ధర్మశ్వరులై, చంద్రగిరి దుర్గాధ్యక్షుడై ప్రసిద్ధిని గాంచిన సాళువ నరసింహరాయలు క్రీ శ 1495-96 సంవత్సర మధ్యమున విజయనగరసింహాసనాధిష్టాడయ్యెననటకు కాననములై వ్యవహారము ఇతివీ యమాత్యశ్రేష్ఠులలో నాదెండ్ల చిటిగలగనయొకడు నరసింహరాయల సహాయులలో పిల్లలమట్టి పినవీరన్న సోదరుడగు పెదవీరభద్రుడొకడు. ఇతడు రాయసింహాసనముననుండి, డెబ్బదివేల సామంతుల కధికార్తయై సన్నతి గాంచినవాడు. కావుననే పిల్లలమట్టి పినవీరభద్రకవి కర్ణాటక రాజధానియైన విజయనగరమునకువచ్చి, రాయల యాస్థానకవియై, సుస్కృతి జైమినిభారత కావ్యమును దెనుగు గావించుచు, నాపురాణమే నరసింహరాయల కభిమానముగు గ్రంథమవుటజేసి, యాతని యాజ్ఞచొప్పున ప్రభువునకంకితమిచ్చెను. మై విషయము జైమినిభారత కృతియందు కవి యిల్లు వ్రాసియున్నాడు.

కం. నామది నిరతిము భారత

రామాయణ కథల బ్రేమ రంజిలు నందున్  
జైమిని భారతమనగా  
భూమి నపూర్వము పురాణముల గణయించున్.

తే. ఆ పురాణము గనఁ దెనుఁగయ్యెనేనిఁ  
జెప్ప నేర్చిన కవియుఁ బ్రసిద్ధుఁ డేనిఁ  
దెనుఁగు నుడికారమున మించు గవియె యేనిఁ  
కుందనము కమ్మ వలచిన చండిమగును

వ. అని సభాసదుల మొగంబులు చూడ  
నవధరించిన నా రాజసత్తము చిత్తం  
బెఱింగి వారిల్లని విన్నవించిరి.

కం ఏ రీతి నెఱిగెనో పిన  
వీరు దేవర తలంపు విఖ్యాతముగా  
దేవుని బెబిది యును దన  
పేరుగ రచియింపబాసె బేళలభణిన్

కం, తాతయుఁ ద-కి-యు నగ్ర  
భాతయును దాను భువన భానుర కృతి ని  
ర్మాతలు పిల్లలమఱి వి  
ఖ్యాతుని బినవీరు బోలఁగలరే సుకవుల్.

విజయనగర రాజ్యాలలో అంధ్రకావ్యకృతి  
భర్తయైన ప్రథమ పృథ్వీవతి సాళువ నరసింహ  
రాయలు. నాటినుండియు అంధ్రకవితా రమణికి  
విజయనగరాస్థానము నాట్యమందిరమయ్యెను. అంధ్ర  
మంతులకును, అంధ్రకవిత్వరులకును కాణాచియగు  
పెనవీరభద్రకవి అంధ్రకవితా పతాకమును విజయ  
నగరాస్థాన భవన ప్రాంగణముపై నెగరవైచెను.

జైమినివారతము ఆరువది యెనిమిది యధ్యాయములకుల యుగ్గంధము. దావాపు ఆరువదివేల  
పైగా శ్లోకములు గల యీ సంస్కృత మహాపురాణ  
మును, పినవీరభద్రకవి ఎ.వి.వి. యాశ్వాసముల  
యూర్ధ్వకావ్యముగా నొనర్చెను సంస్కృత జైమిని  
వారతము ముద్రితమైనది ఇందనేక రమ్యములైన  
కథలుకలపు, ఇట్టి యపూర్వమైన పురాణ కథా  
శృంగణము నందు నరసింహపురుషుని కభీషముకల్గు  
టయు, నర్జుని ఆంధ్రకరించుతలంపు పినవీరభద్రు  
నకు సంపదించుటయు సంభావించగలది.

కం స్తుత్యముఁ గలికల్గు పరా  
హిత్యము నాఖ్యాయకవిహిత బీజ వతు  
స్మిత్యము శ్రీహరికథలను  
నిత్యంబునువైన జైమినివారతమున్.

జై. భా. ౧. అ,  
పినవీరభద్రకవి శ్రీవారతీర్థ గురువరణ కరుణాలబ్ధ  
నిర్దసారస్వత పవిత్రుడు. ఈ భారతీర్థ యత్నిండుడు

శృంగేరి మఠమలంకరించిన మరాదవతులలో నొకడు.  
వారిలో నీదిగువ యిద్దఱిలో నొకరైయుండురు.

శ్రీ శ.

(1) రెండవ నరసింహ భారతి 1464-1472

(2) రెండవ పురుషోత్తమ భారతి 1472-1517

ఈకవి పురుషార్థసూక్తి యను గ్రంథము రచించి  
యున్నాడు. ఈ గ్రంథము పద్మాంజయసంస్కృత  
మున రచించిన పురుషార్థనిధికి తెలుగై యుండునని  
పరిశోధకుల యభిప్రాయము.

ఏనాడు ప్రభువులు కవితాపోషకులైరేయానాడె  
మండలేశ్వరులును, వారి ననుసరింతురు. సాళువ  
నరసింహరాయల చమూపేశ్వరుడును, శ్రీకృష్ణరాయల  
తండ్రియునగు తుళువ ఈశ్వరనరసింహరాయలు  
నందిమల్లయ ఘంట సింగయలను కవిత్వయము  
రచించిన వరాహపురాణ కావ్యము కృతినందెను  
ఈ జంటకవుల యిదిపఱుకు బసవభూపాలుని మంత్రి  
యైన గంగయామాత్యునకు పూర్వోధవండ్తోడయ  
కావ్యమునురచించి కృతినిచ్చియుండిరి. వరాహ  
పురాణాపతాకంలో గవులిట్లు వ్యాసీయున్నాడు.

"అట్టి నరసింగ రాజరత్నంబు చేత మన్నన  
పడసి సైన్యనాయక వట్టబద్ధత్వంబున నిర్మిద  
విజయ లక్ష్మీ మహత్త్వంబున మదవదభియాతి  
భయద సత్త్వంబున దిక్పాయురైశ్వర్యదుర్బుడైన  
యీశ్వర నాయకునకుం బ్రయతినూభవుండు నరస  
చనుదాధ్యక్షుండు నిర్వంశం తానుగృహంబునఁ బరి  
గృహించి యిష్టప్రపంచంబును, శృంగార  
విభూషణంబుగాఁ దదియ వంశావతారంబు రచి  
యింతుమది యెట్లదనిన"

అంధ్ర సారస్వతపోషణము సౌమ్రాజ్యాధి  
నేతలేగాక, సామంతదండనాథులు సహితము గావించి  
కీర్తికాముకులైరనుటను పైపదయమె చాటుచున్నది.  
సాళువ నరసింహరాయల అంధ్ర సాహితీపోషణమె

తరువాతి ఆంధ్ర సాహిత్యాభివృద్ధికి ఆలవాలమయ్యెను. పోషకులు, పోషితులు పరస్పరము శుభము సాహిత్యాభిరుచిచే నన్యోన్య వాత్సల్యాదిక గౌరవోపేతులై, యాచంద్రార్కము కీర్తిని గాంచియున్నారు.

సాళువ నరసింహరాయలు ఆంధ్రకవితా పోషకుడౌటయే గాక సంస్కృత సాహితీ పోషణమును గావించెను. సాళువాభ్యుదయ, అచ్యుతరాయాభ్యుదయ, భాగవతచంపూకావ్యముల రచించిన రాజనాథకవి సాళువాభ్యుదయ కావ్యముతో సాత్త్వ నరసింహరాయలను స్తుతించి యున్నాడు. రాజనాథకవి నరసింహరాయలు చనిపోయిన చాలకాలమునకు పిమ్మట సాళువాభ్యుదయ కావ్యమును రచించియుండెను. రాజనాథకవి పూర్వులు రాయల యాస్థానమున, శాసనకర్తలైయుండి యాతరుచే బోషింపబడుటకారణముగా నీ కావ్యమును రచించియుండును. సాళువ నరసింహరాయలు రామాభ్యుదయ సంస్కృతకావ్యమును రచించెనని. యా కావ్యమునందలి కొంతభాగము “విజయనగరచరిత్రనుగూర్చిన యాధారము” అను సంకలిత గ్రంథమునకు దువాహరింపబడినది. కాని యాగ్రదమందె రామాభ్యుదయ పంచమస్కంధములొని కడపటి శ్లోకముదాహరింపబడి, చివరది రాజనాథకవి అభిరామనామకల కుమార్తెయైన శోభాద్రినాథుడే రచించినట్లు తెలుపబడినది. ఈవిషయ మింతటితో ముగింపనగును.

ఈ వ్యాసరచనమున సంప్రదించిన గ్రంథములు.

- (1) దూబగుంట నారాయణకవి-పంచతంత్రము.
- (2) దుగ్గపల్లి దుగ్గనకవి-నాచికేతోపాఖ్యానము.
- (3) నందిమ్మయఘంటసంగయ-ప్రబోధచంద్రోదయము వరాహపురాణము.
- (4) కిల్లలమణ్ణి పినపీఠన్న-శృంగారశాకుంతలము జైమినిబారతము,
- (5) జైమిని సంత్కృతబారతము-ప్రచురణకర్తలు-గంగాధరశేషి-లక్ష్మీవేంకటేశ్వర ముద్రణాలయము, కళ్యాణనగరము బొంబాయి (Bombay)
- (6) Vijayanagar Sex Centenary Commemoration Volume 'Sanskrit Literature under Vijayanagara'
- (7) 'Sources of Vijayanagar History' by S. Krishnaswamy Ayyangar.
- (8) ఆంధ్రకవితరంగిణి-అక్షరసంక్షిప్తము శ్రీ చాగంటి శేషయ్య.
- (9) సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రము-శ్రీ చల్లాది సూర్యరాయణశాస్త్రి.



అఖండమైన చిచ్ఛక్తియొక్క యుజ్వలమైన యొక మధురరసము యీ ప్రపంచము ఉజ్వలతతో మాధుర్యమున్నది - మామధుర్యముతోనే ఉజ్వలత యున్నది. సగుణబ్రహ్మయొక్క విశిష్టలక్షణములైన యోజ్వల్య మాధుర్యముల మధురమేళనమే యానందస్వరూపమైన నిర్గుణబ్రహ్మయొక్క రూపము,

రసరూపుడైన భగవానుని నిర్గుణునిగ గ్రహించిన పరమభక్తుడు పరజ్ఞాని శ్రీరూపగోస్వామి. రసమునందు మఱి గుణములేదు! రసరూపుడైన భగవానునితో లీనమగుట యనెడి రసరూప సాయుజ్యముక్తిని బొందుటకు ఖండితయాధ్యాత్మిక శాస్త్రము బోధించుమార్గములందెల్ల రసరూపమైనది భక్తిమార్గము. విష్ణువుయొక్క విభవావతారములందెల్ల మధురరసప్రవాహ సముజ్వలమైనది శ్రీకృష్ణావతారము, కృష్ణసమృద్ధమైన భక్తిమార్గములందెల్ల సగ్రగణ్యము శాగవతభక్తి సంపదదాయము. భాగవతమందలి మధురరసాలంబనములైన గోపికాకృష్ణు

లాలంబనముగా వెలసినది వల్లభాచార్యుని పుష్టి మార్గము. వల్లభసంపదదాయమందలి గోపికాకృష్ణుల దృష్టిలో నిడికొని గోపికలకు శ్రీకృష్ణునియెడగల మధురరసాజ్వల్య పరిపుష్టమైన భక్తియందలి పరస్పరిత లోని తుట్టతుదిస్థాయియైన మహాభావము నాధారముగాజేసికొని రాధాకృష్ణవరముగ వెలసినది చైతన్యని మధురభక్తి సమృద్ధిదాయము జీవుడు పరసూత్యులొకరి మధురభక్తి సంప్రదాయములొబ్బి మధురభక్తితో జీవించి మధురభక్తిరసముతోనే లీనమైన చైతన్యభక్తుడు, శిష్యుడు శ్రీరూపగోస్వామి.

రూపగోస్వామి చైతన్యనికంటె వైదేండు చిన్నవాడు - చైతన్యని శ్రీకృష్ణసాయజ్ఞానంజరముగూడ ముప్పదియేడు జీవించినవాడు (చైతన్యనికాలము క్రీ. శ. 1485-1527 రూపగోస్వామి కాలము క్రీ. శ. 1490-1563) రూపగోస్వామి చరిత్ర తెలిసికొనుటకు బృహదాధారగ్రంథము సరిహరి చక్రవర్తి రచించిన భక్తిరత్నాకరము, నరహరి చైతన్యని

శిష్యుడు. భక్తిరత్నాకరమునందు రూపగోస్వామి చరిత్రతో పాటింకను బెక్కురుభక్తుల చరిత్రములు పర్లింపబడినవి. రూపగోస్వామి సంపన్నకుటుంబు సజ్జాతుడు. గోస్వామి పట్టమునందు రెండవవాడు. ఈతనితండ్రి, కుమారునామకుడు—అన్న సనాతన గోస్వామి—తమ్ముడువల్లభుడు. వల్లభునిపుత్రుడు జీవగోస్వామి రూపగోస్వామికి శ్రీరూపుడు శ్రీరూప దేవుడు సమవాడుక యున్నది. పర్యాయంకు రూపగోస్వామిని కాశియందు సనాతనగోస్వామిని భక్తి సంప్రదాయ ప్రచారముకొఱకు చైతన్యుడు నియమించినాడు. ప్రచారానంతరము కొంతకాలము రూపగోస్వామి బృందావనమునందు మహాభావ వరమోత్కర్ష తర్జితుడై జీవించి తుదకు శ్రీకృష్ణసాయజ్యము నొంది నాడు. ఈయన రచనలు : విదగ్ధమాధవము, లలిత మాధవము, ఉద్ధవసందేశము, హంసదూత, భగమర దూత, దాసకేళికాముది, పద్మావళి, ఉజ్వలచన్ద్రిక, యమునాస్తోత్రము, గస్తర్వపాద్యుని, అనన్తమహాదధి, గౌరాంగస్తవ కల్పతరువు, కుసుమస్తవము, ముకుందముక్తావళి, మధుసూమహిమ, ఉజ్వలనీలమణి, భక్తి రసామృతసిన్ధువు, మున్నగునవి. ఇందు గొన్నిముద్రితములు—కొన్నియముగ్రతములు. విదగ్ధమాధవము రాధామాధవులు నాయకనాయకులుగా భక్తిరసపరదానముగా రచింపబడిన యేడంకముల నాటకము. చైతన్య భక్తిసంప్రదాయ సంబంధమైన విజ్ఞానము సర్వము తనరచనలయందు సంపూర్ణముగ వెల్లివిరియవలెనని గ్రస్తరచన పిషయమున రూపగోస్వామి చూపయినట్లు తెలియుచున్నది.

భరతుని రససిద్ధాంతము నాధారముగాజేసికొని రాధామాధవుల నాలంబముగాజేసి రాధకు గృష్ణుని ప్రేమగల శృంగార రూపభక్తి, రసస్వరూపమైనదిని యారసజనక ప్రక్రియనంకితని సాంగోపాంగముగ సాంతముగ సంపూర్ణముగ నిరూపించుచు రూప

గోస్వామి వ్యాసిన గృహమే యుజ్వలనీలమణి. భక్తి తత్త్వదృష్టితో నాలంకారిక సంప్రదాయదృష్టితో నుజ్వలనీలమణికిగల స్థానము విశిష్టము నద్వితీయమునైనది. కారణము రూపగోస్వామికి బూర్వమున్నయాలంకారిక శిరోమణులు భరతవంశిభామహోద్భుత వామనరుద్రుల భట్టలోల్లలు భట్టశంకు కానందవర్ధన రాజశేఖర భట్టనాయక క్షేమేంద్ర మమ్ముట శారదాతనయ హేమచంద్ర వాగ్భటరాజానక రయ్యకవిద్యానాథాదులందఱును శృంగారమునకుగల రసత్వమును వేయిముఖముల ముమ్మాటికి నొక్కి వక్కాణించి భక్తికిగల రసత్వము విషయమై యాయాసు నైతక యుజ్జగించి యారకొన్నవారే. రూపగోస్వామికి దరువాతవారైన మధుసూదన సరస్వతి (భక్తిరసాయనము—శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి యాంధ్రవిప్లవితోతనాలి శ్రీ సాధన గ్రంథమండలి వారిచే 1953 వ సంవత్సరమున పుకటితము), విశ్వనాథపండితుఁడు (ప్రేమరసాయనము—చౌఖంబా సంస్కృత సీరిజ్ అఫీసువారిచే శ్రీ విష్ణుప్రసాద్ భండారిగారిచే స.శోధింపబడి 1928 వ సంవత్సరమున పుకటింపబడినది. సాహిత్యదర్పణ కర్తయైన విశ్వనాథునికంటె బ్రేమరసాయన కర్తయైన విశ్వనాథుడు భిన్నుడని శ్రీ విష్ణుప్రసాద్ భండారిగారు తమ ప్రేమరసాయన భూమికయందు నిర్ణయించిరి), విశ్వనాథ చక్రవర్తి (మాధుర్యకాదంబిని) మున్నగువారు భక్తిపదార్థమునకు రసత్వమును ఘంటాపథముగా నిరూపించిరి కాని వారిది కేవలము తాత్వికదృష్టి. వారు తామాలంకారికులమని యేకోశమునందైన భావించినట్లుగా వారి రచనలనుబట్టి మనము గ్రహించుట కవకాశ మేమాత్రము గనుపింపదు. వారిది కేవలము మహర్షి మార్గము. అలంకారికశిఖామణి యనందగిరి పండితరాయలు మధుసూదనసరస్వతికి దరువాతివాడు. తొలికాలానికి పగవృత్తులు రెండింటిని సమమైన పాతులలో రంగరించి పుచ్చుకొన్న వాడాయన. ఆయన

విష్ణుభక్తుడు-సూర్యోపాసకుడు. సుధాలహరి, కరుణాలహరి, లక్ష్మీలహరి, అమృతలహరి, పీయూషలహరి, (గంగాలహరి), మున్నగు భగవత్సవరూపగ్రంథములను రచించిన యుక్తమ భక్తుడాయన. పరబ్రహ్మము నొక మహిళగ మాత్రగ దర్శించిన (పరే నిత్యం మాతర్గుణముయి పరబ్రహ్మమహితే!

జగన్నాథస్వాకర్షయ మృదులవర్ణావళిమహమ్—

లక్ష్మీలహరి)

మధురభక్తుడు జగన్నాథుడు అధివ్యాధి జరాపరాహతులైన మానవులను నిజమైన క్షేమమును వాంఛించినచో వృథాశ్రమలుపొందక శ్రీకృష్ణుడనెడి రసాయనమును చచిచూడుదని

(అధివ్యాధి జరాపరాహత యదిక్షేమం నిజవాంఛసి శ్రీకృష్ణే రసాయనం రసయ రేఖాన్యైశ్చిమన్యైశ్చమైః— కరుణాలహరి)

కృష్ణభక్తి రసాయనమును దాను తనివితీర (గోలియా భక్తిరసాయనమును గోళుడని పండితలోకమునుద్బోధించిన పరమభక్తిప్రవారకుడు జగన్నాథుడు. భామినీవిలాసము నదేపనిగ చూచిచూచి మనోరమాకు చమరనము సతినిపుణముగ నిర్వహించిన రసికశేఖరుడు జగన్నాథుడనినచో, అట్టిజగన్నాథుడు భక్తికి రసత్వమును బ్రతిపాదితమను దృష్టితోడనే చర్చను బ్యాంధించి తుదకేవోకో యావాదమును సప్తనడుమనే విడచివైనాడు. తనరసగంగాభరములో జగన్నాథుడు భక్తిరసవాదము నిట్లు చేరుబుడెని యుట్టి స్థితిలో విడుచుట బహుశః పండితలోక నిరాకరణను భరింపలేకయు యుండునని యనకొనవచ్చును. ఇంక బాహ్యములైన యేపరిస్థితులు కారణములైనవో స్పష్టముగా నిదమిత్యమని నిర్ణయించుట కాధారములు లేవు సత్యమును నిర్భయముగ జెప్పగలిగిన ముఃస్వైర్య మదియొక సంతలోని ఉస్తువుగాదుగదా కొని

తెచ్చుటకు! జగన్నాథుడిల భక్తిరసమని నిర్ణయించు సంశయించినాడనుటయురు నాశనిది కేవలము తొలికదృష్టియనుట స్పష్టము. అ తొలికదృష్టితో భక్తిపదార్థమును రసరూపముగ గ్రహించి తొలికదృష్టితో నావిషయము నాలంకారికపదోరీతిలో రాధాకృష్ణుల కన్వయించి తొలికవాఙ్మయములో మొట్టమొదటగఁ జెప్పిన గౌరవ మెవరేమన్నని నజ్ఞునిలమఱి కర్తయైన రూపగోస్వామికి దక్కవలసినదె. జగన్నాథాద్యాలంకారికుల యధికారమును శంకించుటకాదుగాని భక్తిరంగల రసత్వము విషయమై చెప్పటకు సుక్తిములైన యధికారి ముమ్మాటికి శ్రీ రూపగోస్వామియే.

భగవానుడు రసస్వరూపుడనియు (రసోవైః రసం హ్యేవాయం లబ్ధానందీ భవతి—తైత్తిరియోపనిషత్తు—ఆనందవల్లి—సప్తమానువాకము), నాయనకు సంబంధించిన యానందమును భావించి చవిచూడవలసినదనియు (సకలంపరంబ్రహ్మపక్షత్యయోధ్యాయతి రసితీ భజతిసోఽమృతోభవతి—కృష్ణవిప పరమోదేవస్తంధ్యాయే త్తం యజే త్తం భజేత్—గోపాలకాపనీయోపనిషత్తు పూర్వభాగము) సుపరిపత్తులన్నియు సజ్జోపించుచున్నవి. కృష్ణుడొక ఋషిగా ముఁత్రప్రప్తగా మనకు ఋగ్వేదమునందు కనిపించుచున్నాడు శ్రీకృష్ణునికి శైవదీక్షాగురువైన ఉపమన్యుడును—సుపమన్యుని తండ్రియైన వ్యాఘ్రపాదుడును ఋగ్వేదసూక్తకర్తలు. ఋగ్వేదమందలి శౌరదేవుడే శ్రీకృష్ణుడు. (ఈ విషయము శ్రీకావ్యకంఠవాసిష్టగణపతిముని చెప్పినట్లు శ్రీ గుంటూరు లక్ష్మీకాంతిముగారిచే రచితమైన “నాయన” యను గ్రంథము చెప్పుచున్నది) ఉపనిషత్తుల కాలమునకు నందును బ్రధానముగా సగుణోపనిషత్తుల కాలమునకుఁ గృష్ణుడు భగవానుడు, పరదేవుడు నైనాడు. కృష్ణుడు స్వయముగా భగవానుఁ డనుటలో మఱియొకరు నోరెత్తుటకు వీలులేకుండ వ్యాసుడు పురాణములలో స్థాపించినాడు.

ఇక రాధ ఋగ్వేదముందే యున్నదనియు నామె శ్రీకృష్ణునివలన గచ్ఛవతియై, చర్మరోగ పీడితుడై యడవిలో వసిచుచున్న పాండరాజుతో సహవాసము చేయుచున్న కుంతికుటీరములోఁ దలదాచుకొని కర్ణుని గని యాతనిని గుంతియొద్దనే విడచి వెల్లినదని కావ్య కలశ శ్రీ వాసిష్ఠగణపతిమహర్షి నిర్ణయించిరి. హరి పంశవిష్ణుపురాణ శ్రీమద్భాగవతములయందామె ప్రసక్తి పేరునలేదు. బ్రహ్మవైవర్తపురాణము మాత్రహామె శ్రీకృష్ణుని శరీరమునుండియే యాయన యానందము కొఱకుఁ బుట్టినదని చెప్పుచున్నది. నారదపాంచ రాత్రముగూడ నీ పదయమున బ్రహ్మవైవర్తపురాణాభిప్రాయమునే యనుసరించినది. శ్రీమద్భాగవతమునందు రాధకఃజేసినలోటును వ్యాసుఁడు శ్రీపురాణమునందు తాదాను నాయకగాజేసిన సవరించుకొన్నాఁడని యభిజ్ఞులవక్కణి పునర్నిర్ణయము కొన్నితంత్రములు పద్మపురాణదేవీభాగవతాది పురాణములు రాధకొక పుష్పమైన స్రావము నిచ్చుచున్నవి.

ఉజ్జ్వలనీలమణికి నైదువ్యాఖ్యానములు వచ్చినవి. (చూ శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణాశ్రమిగారి సంస్కృత కవిజీవితము పు-512) అందు జీవ గోస్వామి రచిత లాచనారోచిని టీకయు విశ్వనాథ చక్రవర్తి కృతానంద చంద్రికాటీకయుఁ బ్రసిద్ధములు. (ఈరెంటుటికలతోనే బౌంబాయి నిర్ణయసాగర ముద్రణాలయమువా రుజ్జ్వలనీలమణిని బ్రకటించిరి. 1922 సం. సంశోధనకర్తలు మహామహోపాధ్యాయ, పండిట్, శ్రీమద్భాగవద్, శ్రీహనుదేవలక్ష్మణాశ్రమి పట్టికర్తగారు) భావసౌన్దర్యద్వాపద్ధిగిగతుడైనరూప గోస్వామివంటి వ్యక్తియొక్క యుజ్జ్వలనీలమణివంటి రచనకు జీవగోస్వామి, విశ్వనాథచక్రవర్తివంటి నిరంజనులు వ్యాఖ్యాతలుగ లభించుట నీలమణివంటి యుజ్జ్వలరసముయొక్క పూర్వపుణ్యఫలము. ఉజ్జ్వలము మధురమునను శబ్దములు శృంగారతరసపర్యాయ

వాచులు (శృంగారశృచిరుజ్జ్వలః-ఆమరము-పృథమ కాండము-నాట్యవర్ణము-17) శృంగారరసముయొక్క వర్ణము శ్యామమని భరతుఁడు తన నాట్యశాస్త్రమునఁ (రసపృథగరణము) జెప్పినాఁడు. శ్యామవర్ణమనఁగా నీలము. నాట్య బద్ధయను నర్థములున్నవి. నీలమణి యనఁగాఁ గృష్ణుఁడనీయు నింద్రనీలమణి యనియు నర్థములున్నవి. నీలమణియనఁగా రాగప్రభేదమైన నీలిరాగమునకు మణివంటివాఁడనియు నర్థము చెప్పుచున్నది - లేదా మణివంటి నీలిరాగమనియుఁ జెప్పుచున్నది శృంగారరసమున కధిదైవతము శ్రీమహావిష్ణువు - నీలమణివంటి యుజ్జ్వలరసమును గలిగినదనియు నుజ్జ్వలనీలమణి శబ్దమున కర్థము చెప్పుచున్నది. లేక యుజ్జ్వలమైన నింద్రనీలమణి యనియు నుజ్జ్వలనీలమణి శబ్దమున కర్థముచెప్పవచ్చును. రసజగత్సమూఖ్య శ్రీకృష్ణుఁడు - రసరాజము శృంగారము. ఆ శ్రీకృష్ణుఁడు శ్యామవర్ణుఁడు- శృంగారముయొక్క వర్ణము శ్యామము-శృంగారమున కధిదైవతము విష్ణువు-విష్ణువుయొక్కవర్ణము శ్యామము. కృష్ణుఁడు స్వయముగా భగవానుడైన శ్రీమహావిష్ణువు. (కృష్ణస్తుభగవాన్ స్వయమ్-శ్రీమద్భాగవతము)- ఈ యంశములను బురస్కరించుకొని యుజ్జ్వలనీలమణి యనఁగా శృంగారశ్రీకృష్ణుఁడను నర్థముచెప్పటయే యుక్తమని తోచును. వ్యాఖ్యాతలుగూడ నీవిషయమున నేకీభవించుచున్నారు. శృంగారమునకు నుజ్జ్వలము మధురమునను సర్వాయపదములను జెప్పటయందు నల్పము క్షణికము వ్యయప్రయాసలతోఁ గూడినదియైన మానుషశృంగారము నమరసింహుఁడెక్కువగా నుద్దేశించియుండఁడని తలంచుట కవకాశమెక్కువగా నున్నది. కారణము మానుషశృంగారము నందుఁ జివరకు మిగులునది యానందముకంటె నానందేతరమైన యంశమే యెక్కువయనుట స్పష్టము. ఇందులకు రసికహృదయమే పరమప్రమాణము.

భగవత్పురమైన శృంగారమున్నచో నది యెప్పుడైనది కాదు - మహోన్నతమైనది. క్షణికమైనదికాదు - శాశ్వతమైనది, చ్యుతపర్యాయములతో గూడినదికాదు - అచ్యుతము ననాయాసభక్తిమైనది.

శృంగారరసమైనదియైన శ్రీకృష్ణునియెడ శృంగార రసముయొక్క రూపమేయైన రాధకుగలభక్తి, రస రూపమైచేయని యుజ్జ్వలనీలమణియందు సాంగో పాంగముగ సోపనత్రికముగ నిరూపించి నిర్ధారణ చేసినాడు రూపగోస్వామి. గ్రంథపూర్ణాభిరామ మిక్కిలిందివిధముగ నున్నది. పృథక్కరణనామముతో వ్యవహృతములైనవియుఁ గానివియు మొత్తమిరువది యొక్క విభాగములు గ్రంథమునందున్నవి. అవి నాయకులు - నాయక సహాయకులు - హాస్యప్రియలు - రాధ (బృన్దావనేశ్వరి) - నాయకలు - యువభక్తులు - దూతకలు - సఖులు - విశేషసఖులు - హరివల్లభులు - ఉద్ధిష్ట విభావములు - అనుభావములు. సాత్త్వికభావములు - వృద్ధివారిభావములు - స్థాయిభావము - పూర్వరాగము - మానము - విప్రలక్ష్మము - సంయోగవియోగస్థితి - మధుర రసపరిచితకవితము - సంభోగము ననుసరించి,

“నామాకృష్ణరసజ్ఞః శిలేనోద్ధృతయస్సనానస్తమో  
నిజరూపాత్పదదాయీ ననాతనాత్మాప్రభుర్దయతీ”

అను మంగళాచరణ శ్లోకముతో గ్రంథమారంభముగ నున్నది. ఈశ్లోకమును శ్రీకృష్ణుని పరముగను రూపగోస్వామికి గురువైన చైతన్యపూర్ణుడు పరముగను వ్యాఖ్యాతలన్యాయించినారు. చైతన్యుడు శ్రీకృష్ణుని యవతారమని చైతన్య సంప్రదాయముల నమ్ముచును. అందువలననే శ్రీకృష్ణునికే జైతన్యునికే నిట నభేదమును రూపగోస్వామివ్యక్తము చేసినాడు. నామమున కాకర్షింపబడిన రసజ్ఞులుగలవాడును, దన యైశ్వర్య మధుర్యములనెడి శీలముచే నెల్లప్పుడు నానందమును గలుగజేయువాడును, దనరూపముచే నన్నిలోకము లకు నుత్సవము ననగా నానందమును గలిగించు

వాడును బరబ్రహ్మయునైన శ్రీకృష్ణుడు జగత్పూర్ణుడు జయించుచున్నాడని పుష్కలమునకుఁ గృష్ణపరమైన యర్థము. శ్రీకృష్ణునామ సంకీర్తనమున కాకర్షింపబడిన నాలుక కలవాడును, దనసచ్చిలముచే జనుల కానందమును గలిగించువాడును సాత్త్వికపరబ్రహ్మ స్వరూపుఁడనైన చైతన్యపూర్ణుడు జయించుచున్నాడని పుష్కలమునకుఁ జైతన్యపరమయిన యర్థము. పుష్కలమునంది “రస - అ - ర - ద - సనాతనాత్మ - జయతీ” శబ్దములు దాను గ్రంథోపరిభాగమందుఁ బ్రతిపాదింపబోవు భక్తిసన్నిధాంత మనఁగా సనాతనాత్మయైన జగత్పూర్ణునిరంబంధమైన యానందము రసమును సిద్ధాంతము జయించితిరకతిప్పదని సూచించుచున్నట్లు తోచును. మంగళాచరణాంతరము భక్తిరసతత్త్వమునుగూర్చి రూపగోస్వామి యిక్కిందివిధముగ ననుచున్నాడు :

“ముఖ్యం సేష పురాయః సంక్షేపేణోదితే”

రహస్యత్వాత్

పుధగేవ భక్తిరసరాజే సవిస్తరేణోద్యత మధురః  
వత్సమాత్కైర్లభావాద్యైః స్వాద్యతాం మధురారతిః  
సీతా భక్తిరసః పోక్షో మధురాఖ్యా మనీషిభిః”

రహస్యమైనది యగుటచే భక్తిరసామృత సింధువునందు ముఖ్యమైన శాంత దాస్య సఖ్య వాత్సల్యరసములతో పాటు సంక్షేపముగఁ జెప్పబడిన మధురమనియెడి భక్తిరసరాజమిలఁ బ్రత్యేకముగ విస్తరించి చెప్పబడుచున్నది. ముందు జెప్పబోవు విభావాదులవలన స్వాదవత్సవమును బొందిన మధురరతియే భక్తిరసమని చెప్పబడుచున్నది. అట్టి భక్తిరసమే పండితులచే మధురమని చెప్పబడుచున్నది యని యర్థము క్షాన్తి దాస్య సఖ్య వాత్సల్యరసములతోపాటు సంక్షేపముగ భక్తిరసామృత సింధువునందుఁ జెప్పబడువలననే భక్తిని బ్రత్యేకరసముగ విస్తరించి చెప్పరమను నుద్దేశముతోనే యుజ్జ్వలనీలమణి గ్రంథమును రూపగోస్వామి యారంభించినాఁ డనుటను వ్యాఖ్యాతలైన జీవగోస్వా

మియు విశ్వనాథదళకర్తయు సంగీకరించివారు. భక్తియే రసరాజమునట యోగము సమంజసము. కారణము జగత్తుత్పత్తి యగునపు డసంగఁ బరమేశ్వరునినుండి ప్రకృతి విడిచుడునపుడు పృథ్వీకిఁ బరమేశ్వరునియందుఁ గల భావము భక్తియే. భక్తియనునది యత్పన్నమైఁ జ్ఞానమిదేయే ప్రకృతికిఁ బరమేశ్వరునియెడఁగల యా భక్తిభావమే జగద్వ్యాపారమునను రసరూపమును బొందుచున్నది. రసమునుండి యుద్భవించి, రసరూపమై జగదాదికారణమైన ప్రకృతికి రసమునెడఁగల భావము రసత్వమును బొందనిచో జగత్తులో దదితరమైనదేది మఱియు రసత్వమును బొందుచు? అట్టియెడ రసరూపుడైన భగవానుని యగ్రహముండి, రసము ననుభవించు ప్రకృతిచే నాప్యబుద్ధియుండు రసరూప జీవాత్మకు రసరూప పరమాత్మయెడఁ గల భావము రసత్వమును బొందక యేమగుచు? అందువలననే జగత్తునకాదియైన రసము భక్తియనియు నదియే రసరాజునియు నరగా మిగత శృంగారాది రసములన్నియు భక్తిరసమునుండి యుద్భవించినవేయనియు రూపగోస్వామి యనుచున్నాడు. భక్తిరసమే సాంద్రత కొంచెము తగ్గినపుడు శృంగార రసమగుచున్నది భక్తిరసమే హాస్యరూప విరచౌద్రాద్భుత భీష్మ జుగుప్స శాంతరసరూపములుగ వేఱు వేఱు సమయములయందుఁ గల్గించుచున్నది. నవరసములకును మూలము మాత్రము భక్తిరసమేయని రూపగోస్వామి యభిప్రాయము. ఇటనొక విషయము చెప్పకతిప్పదు. శృంగారము రసమనుటతో నాలంకారికులలో నెట్టి విప్రతిపత్తియు లేదు—కారణ మది యనుభవవేద్యము గనుక. సృష్టియంతయుఁ బరిణామమేకాని విప్రముకాదు. సృష్టిపరిణామ మన్నప్పుడు జీవుల సంస్కారమునందు భిన్నదశ లనివార్యము. ఉన్నత సంస్కారదశను బొందిన జీవుని యనుభవ మంతకంటె గ్రంది సంస్కారదశయందున్న జీవునికి

సరత్వము—కారణమి యని యనుభవమునకు దూర మగుటయే. అనాదియు ననంతము బూర్ణమునైన సత్య పదార్థమును సాదిసాతము నసంపూర్ణుడైన జీవుడు తన యనుభవము బ్రమాణముగాఁ జేసికొని కొలచుట యుచితముగాదు. సర్వ మేకమైనది యగుటచే దాని యందెన్నఁడును భిన్నత్వమునందు—భిన్నత్వము దానిని దర్శించుటయందే యుంకి యుండవలయును. భగవానుని యస్తిత్వమును నాస్తిక లంగీకరింపరు. భగవానుడు లేఁడనుట నాస్తికరకు సత్యమే—కాని జగత్సత్వముగాదు. నాస్తికుడు లేఁడని యన్నంత మాత్రమున భగవానుడు లేకుండఁ బోవునా? ‘అస’ లింకొక విషయము: సత్యమును సంపూర్ణముగ గ్రహించిననాడు జీవుడు సత్యమునకు వేఱెయిందలేడు. అనగా నప్పుడు జీవునికిఁ బ్రకృతి జన్మమైన దేహోపాధి యుండదు. అందువలననే మరణమే జీవునికిఁ బ్రకృతియనియు, జీవనమే వికృతియనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇంతకుఁ జెప్పవచ్చినది భక్తి తనమా కాదా యనువిషయమును నిర్ణయింపవలసిన భక్తుడుగాని కేవలాలంకారికుఁడుగాదు. కేవలాలంకారికుడు భక్తి రసత్వమును నిర్ణయించుటకుఁ బూనుకొని చివరకు భక్తియనునది రసముగానిని నిర్ణయించుట, నాస్తికుడు పరబ్రహ్మ స్వరూపమును నిర్ణయించుటకుఁ బూనుకొని చివరకుఁ బరబ్రహ్మమునునది లేనని నిర్ణయించుట వంటిదే యగును. పేమలెనిచోట జ్ఞానముండదు. జ్ఞానములేనిది సత్య మెఱుకవడదు. అందువలననే పరపేమయుఁ బరజ్ఞానము నొక్కటేయని చెప్పుట. అందువలననే భక్తి యనునది పరమ పేమస్వరూప మని చెప్పఁబడినది. పేమలెని యజ్ఞాని సత్యస్వరూపమును నిర్ణయించుటకుఁ బూనుకొనుట గుర్తివాడు చూపున్నవానికిఁ దోపజూపుటకుఁ బూనుకొనుట వంటిది. ప్రేమరూపమైన భక్తిలేనిది జ్ఞానమెటునుండి పచ్చును?—జ్ఞానములేనిది సత్యనిర్ణయమున కర్హత

యొక్కడివి? — నావున భక్తిరస విషయమున రూప గోస్వామి మాబ యక్షరాల సత్యమనుట సిద్ధాంతము.

విశాగము సేయుటయందు, నిర్వచనముల యందలి వాక్యరచనయందుఁ గొంచెమునట భేద మున్నదికాని రసవిషయక సాధనసామగ్గిని నిరూపించుటయందు రూపగోస్వామి సర్వథా తనకుఁ బూర్వమైన యలంకారికులనే యనుసరించినాడు. పరకీయమైనను గృష్ణునియెడఁగల ప్రేమాపిక్యముచే నత్తుత్తమమైనరాధను నాయుకగను, నెన్నియోవేల మంది వనితల సాంసత్వమును సర్వథా సర్వదా యనుభవించుచుండినను రాధయొక్క ప్రేమకువలె నితరులప్రేమకుఁ గట్టువడని శ్రీకృష్ణుని నాయకుని గను నిరూపించుచున్నను, రాధకఁ గృష్ణునియెడఁ గల శృంగారరూపమైన భక్తి రసత్వస్థితిని బొందినదని చెప్పుటయందును సుజ్ఞులనీలమణియొక్క వైశిష్ట్య మంతయు నిమిడియున్నది.

నాయకుడైన కృష్ణుడు సురముఁడు-మధుర మైనవాడు - యర్చనలక్షణాన్వితుడు - బలవంతుడు - నపచయణుడు - వాచదూకుడు (యుక్తియుక్తముగా పు-బాహువాడు) - ప్రియంపరుడు-సుధీశాలి - పుతిభా వంతుడు - ధీరుడు - విదగ్ధుడు - చతురుడు - సుఖి-కృతజ్ఞుడు - దక్షిణుడు - ప్రేమపర్యుడు - గంభీర తాంబూధి-శ్రేష్ఠుడు-కిర్తిమంతుడు-నారిమోహుడు- నిత్యనూతనుడు. నాటిలేని కేళిసౌందర్యము ప్రియ తమమైన వేణునాదము నాతని చిహ్నములు.

నాయుకయైన రాధ మహాభావస్వరూప - గుణ ములచే నతివరీయని. ఆమె మాహాత్మ్యమును గోపాలోత్తరతాపిన్యవంతులను బుష్పపురాణమును బహుముఖములఁ బ్రశంసించుచున్నది. ప్లాచినీక క్తి యొక్క సారభావమే యామెరూపముని తంత్రములు చెప్పుచున్నవి, ఆమె సుష్మకాంతాస్వరూప-ధృతమోక్ష

శృంగార-ద్వాదశాభరణాశ్రిత, ఆమె మమర - నవ వయస్క-చలాపాంగి - ఉజ్జ్వలస్మిత - చామసౌహృద్య రేఖాభ్య - గంభోన్మాదిత మాకవ-సంగీతప్రసరాన్ని - రమ్యవాక్-సర్వపండిత-వినీత-కరుణాపూర్ణ - విదగ్ధ-పాటవాన్విత - లజ్జాశీల - సుమర్యాద - ధైర్యశాలిని - గాంభీర్యశాలిని - సునిరా - మహాభావ పరమోత్కర్ష తర్జిణి-గోకుల ప్రేమవసతి-జగచ్చేణీబసగృత-గుర్వర్చిత గురు స్మృహ - సఖీప్రణయభావన - కృష్ణప్రియహళి ముఖ్య-సంతతాశ్రయకేవల (వల్లపుడు వాక్కునందుఁ గేళివుని గలిగినది). హరిగుణములవలెనే యామె గుణములు సంఖ్యాతీతములు, మాధుర్యము-చారుత-నవ్యవయస్సు - కైశోరమధ్యమత్యమునని యామెగుణ ములు నాలుగువిధములు. ఇంతవఱకుఁ జెప్పఁబడినవి యామెయొక్క ముఖ్యగుణములు మాత్రమే ఆముఖ్యము లూహ్యములు. రాధయొక్క పయిముఖ్య గుణములందతిముఖ్యమైన మహాభావమును జీవగోస్వామి యీ క్రిందివిధముగా వ్యాఖ్యానించుచున్నాడు : “తథాహి బ్రహ్మసంహితాయామ్; ‘అనన్దచిన్మయ రసవృత్తిభావితాభిః’ ఇత్యనేన సర్వాసామపి భక్తి రసవృత్తిభావితాత్వంగమ్యతే. భక్తిర్విపూర్వగృహ్యే శుద్ధరక్త్య విశేషాత్పృథ్వీ పరమానన్దతయాదర్శితా. తస్మాత్సరసత్వాపత్తిస్తాపితా. తత్సత్వ తేనానన్దవిన్మ యాత్మకేర రసేన శక్తివిశేషమయేన వ్రతభావితాభిః ప్రవర్తితం నిత్యమేవ భావితాభిః సమ్యాదిత సత్రాభిః కలాభిః శక్తిబిరిత్యర్థః—కదేవం తాసాం భక్తివిశేషే రసమయభక్తి రూపత్వేనతి తాసు సర్వాసు వరీయ స్త్వాం శిరాధాయాం లభ్యతవివ మహాభావస్వరూప తా గుణైరతివరీయస్తావ” (అనంద చిన్మయరస ముచే భావంబఁబడినవారని గోపికలనుగూర్చి బ్రహ్మ సంహితయందుఁ జెప్పఁబడుటచే గోపికల కందఱకు భక్తిరసప్రతిభావి తాత్వముగమ్యము. శుద్ధసత్త్వవిశేషాత్మయొక్క పరమానందతయే భక్తియని యంతకుఁ బూర్వము చెప్పఁబడినది. భక్తికి రసత్వము స్థాపి

తము. అందువలన భక్తివిశేషమయమైన యానంద చిన్మయాత్మక రసముచేత నిత్యము బ్రతిక్షణము భావింపఁబడుటచేతఁ గలిగిన శక్తియని యర్థము. గోపికల రసమయభక్తివిశేషరూప ముట్టందఁగా వారి యందఁజేయుదు నతిశ్రేష్ఠతమయని చెప్పఁబడుటచే రాధయొక్క భక్తివిశేషము మహాభావమని చెప్పఁబడు చున్నది) యని. జీవగోస్వామి మహాభావమునుగూర్చి యింకాదూరము చెప్పఁగా నావిషయమై తానింకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది యన్నట్లు విశ్వనాథప్రకరణి “పృథుభక్తేశ్వ స్సేహప్రణయామృత్రః పరమసార భాగో మహాభావః” (ప్రేమభక్తియందు స్నేహప్రణ యాదులకంటఁ బరమైన సారభాగమే మహాభావము) అనియూహకొనినాఁడు. ఇంకను “మహాభావలక్షణము జీవగోస్వామి చెప్పిరాదురా!” యని యారకొని నాఁడు. విశ్వనాథప్రకరణి యిక్కడ నిట్లుాకొనినాఁడు గాని తన “మాధుర్యకాదంబిని” (భక్తిరస ప్రతిపాదక గ్రంథము) యందుఁ దానును మహాభావమును స్పష్టముగా “కృష్ణస్వరూపే పీహాశంకయా నిమేషస్యాఽపి అసహిష్టుతాచికం యత్రసరూపో మహాభావః. కౌటో బ్రహ్మజ్ఞగతం సమస్తసుఖం యస్యసుఖస్య తేజోఽపి నభవతి, సమస్తవృద్ధి క సర్వాదవంశకృత దుఃఖ మపి తస్యదుఃఖస్య తేజోనభవతి, ఏవంభూతే కృష్ణసంయోగ వియోగయోః సుఖదుఃఖే యతోభవతః సః అధిరూఢః మహాభావః, అధిరూఢస్యైవ మోదన మూదన ఇతిద్యౌరూపేభవతః” (కృష్ణుని సుఖమున కెక్కడఁ బడకలుగునోతును శంకచేత నిమిషము గూడ సహింపలేకుండుట మొదలగు లక్షణములు గలవి యధిరూఢ మహాభావము. కోటి బ్రహ్మాండ ములయందున్న సమస్తసుఖము నెవ్వనిసుఖమునందు లేకదుగూడఁ గాదో, కోటి బ్రహ్మాండములయందు సున్న సమస్తవృద్ధి క సర్వాలంబిషమువలన గలిగిన దుఃఖముగూడ నెనని దుఃఖమునందు లేకముగూడఁ గాదో యట్టి శ్రీకృష్ణుని సంయోగమువలనసుఖమును

వియోగమువలన దుఃఖమును దేనివలనఁ గలుగు చున్నదో యది యధిరూఢ మహాభావము. అధిరూఢమహాభావము మోదనము మాదనమునని రెండు రూపములుగనున్నది.) అని నిర్వచించినాఁడు.

కృష్ణుని ప్రియలందఱినిగూర్చి చివరకు రుక్మిణీ సత్యలతోఁగూడ “ఝాకో”గాఁగొట్టివైచి రాధకుఁ బ్రత్యేకముగ నొక ప్రకరణమును వినియోగించి హరి గుణములవలెనే యామె గుణములనంతమైనవనిచెప్పి యందలి పర్వదగుణము లితువదయైందింటిని మహా భావములవంటివానినే యింత విస్తృతముగవే సోప పత్తికముగ నభివర్ణించి ప్రాపించుటయందు, నందును మహాభావమున కింతటి ప్రాముఖ్యము నిచ్చుటయందు రూపగోస్వామి తన యుజ్జ్వలనీలమణియందు రాధ కెట్టిస్థానము నీడలఁచినదియు నామెకుఁ గృష్ణుని యెడఁగల మధురభక్తి యెంతవరకు రసస్థితిఁబొంది, నదియు స్పష్టమగును. మహాభావమును బొంగిన రాధయొక్క స్వరూప మిక్కిందవిధముగ నన్నదని రూపగోస్వామి యనుచున్నాఁడు.

“అశ్రాణామతివృష్టిభిర్ద్వి గుణయన్త్రాత్మజాన్దర్శరం జ్యోత్స్నినాని విధూపలప్రకృతిచ్చాయం

వపుర్నిబ్రతి

కణాన్త స్తృటవశలాద్యః పులకైర్లబ్ధా కదమ్బా కృతిం రాధా వెణుధర ప్రవాత కదలి తుల్యాకృచిద్యర్థతే”

(మహాభావమును బొందిన రాధయొక్క యత్యుపుల యొక్క యభివృద్ధివఃన కాల్గిడినది ప్రవాహము రెట్టేం పగుచున్నది! వెన్నెలను విరజిమ్ముచున్న చంద్ర కాంతశిలవలె శరీరము ప్రకాశించుచున్నది. మాట పెగలుటలేదు, పులకరించినశరీరము కదంబవృక్షము వలెన్నది. కృష్ణుఁడనేది నుడిగిలినేఁ బెకలింపఁ బడిన యరఁటిచెట్టువలె రావ యున్నది.) రాధయొక్క నభి, రాధయొక్క విరహమునుగూర్చి-కృష్ణుఁడొక జెప్పచున్న మాటలివి. బాగుగా నుద్దీపింపఁబడిన



యష్టవిధ సాత్త్వికభావములు గల్గిన యాస్థితి రూఢ మను పెరుగల మహాభావమని ("స ఏవ సూదీప్త సాత్త్వికః సయో రూఢాభ్యామహాభావః సృష్టః యథావ వత్కృతే సూదీప్తః సాత్త్వికః యత్యనరూఢ ఇతి భిద్యతే" ఇతి) జీవగోస్వామి చెప్పినాడు. పరమ విరహవేషశ్యముచేత సూదీప్తములైన సకలసాత్త్వికభావ ములుగలిగిన యాస్థితియే రూఢమహాభావమందు మోదనమని చెప్పబడుచున్నది ("అత్యవద్యోసర్వ ఏవ సాత్త్వికః సూదీప్తః మహాభావవశిషం సూచ యన్తి. తథావవత్కృతే-మోదనోదయం ప్రవిశ్లేష దశాయాం మోహనోభవేత్, యన్మక్తా విరహవైవ క్యాత్ సూదీప్తాఏవ సాత్త్వికా ఇతి")యని యన్నాడు విశ్వనాథచక్రవర్తి. రాధయొక్క ప్రేమాతిశయము చేతనే చతుర్ముఖుడగు హరిద్విభుజు డగుచున్నాడు. (భుజుచతుష్టయం క్వాఽపి నర్మణాదర్శయన్నపి వృన్తా వనేశ్వరీ ప్రేక్షణా ప్సిభుజః క్రియతే హరిః).

శృంగారరూప భక్తిరసమునకు స్థాయిభావము మధురరతి. ప్రమాణములతో రతికంటె నల్పము— సమము=సదికమునైన సంభోగేచ్ఛవలన రతియం దనేక భేదములేర్పడుచున్నవి రతియే కళముముగా నభివృద్ధిసేబొంది ప్రేమ-స్నేహము-మానము ప్రణయము-రాగము-ఆనురాగము-మహాభావమునను దశలను బొందుచున్నది. అనగా రతియొక్క సర్వోత్కృష్టతా పరమావధిరూపమే మహాభావమన్నమాట. మహాభావమందును గొన్ని దశాభేదములున్నవి. ఒక్క రాధకుమాత్రమే సంవేద్యమైనది యీ మహాభావస్థితి. శ్రీకృష్ణుని యష్టమహిమలకుఁగూడ నతి దుర్లభమయినది మహాభావస్థితి. అమృతస్వరూపమైన మహాభావస్థితిని బొందినపుడు మనస్సంతకంటె వేఱుగ నుండుటయుండదు మహాభావమనగా రసరూపమైన నిర్వికల్ప సమాధియన్నమాట. రాధయందు మహాభావము కలిగినపుడు జగద్వాపారమునుగూడ వర్జించి శ్రీకృష్ణుడు రాధకు వశుడగుటచే బ్రహ్మాండ

మంతయు క్షోభించుచున్నది-తిర్యక్కులుగూడ రోధించుచున్నవి. ఒక్కమాటలొక జెప్పవలెన్న యజ్ఞుల నీలమణియొక్క చైశ్చిష్ట్యమంతయు నొక్క మహాభావ స్వరూప నిరూపణమునందే యున్నదియని చెప్పక తప్పదు. భక్తిరసముయొక్క సర్వోత్కృష్టతకుఁబరమావధిరూపమైనది మహాభావము, మహాభావముయొక్క పరమస్థితియందు భక్తునకు భగవత్సంబంధమైన విరహముండదు. ముక్తులకు సిద్ధులకు మహాభావ మనుభావ్యముగాదు.

రూపగోస్వామి తన యజ్ఞులనీలమణియందలి లక్ష్మరచనమునందుఁ బ్రదర్శించిన కవిశాల్విమున కొక్కయుదాహరణ-గౌరీతీర్థమందుఁ గృష్ణునితోఁగూడి విహరించుచున్న రాధను నీవీసంగనన సందర్శమున దూరముగానుండి చూచుచున్న యొకచెలికత్తె మెల్లగా రాధనే సంబోధించి యీక్రిందివిధముగా వర్ణించుచున్నది :

"నైరజ్ఞాన్యముపేయతుః పరిగలన్వో ద్భావణీలోపనే  
స్వేదోద్ధూతవిలేపనం కిల కుచద్యద్వంజహౌ"

రాగితామే

యోగోత్పక్యమగాదురః స్ఫురదితప్రేక్ష్యదహరః

సజ్జినామ్

రాధేనీవి రియంతవశ్శభగుణా శశ్చై ముముషాందధే'

"బొటబొట కాటుచున్నవి యానందాశుప్తమున  
కాటుకపోయినది. స్వేదమువలనఁ బడినది వెంట  
చూచి వర్చిపోయినది. కుచద్యద్వంజము కుంకుమ  
యొక్క యెఱ్ఱదనమును వదలినది. ఉరయు శ్రీకృష్ణ  
వక్షఃస్పర్శను గోరుచున్నది. కామసుఖేచ్ఛ యుక్కువ  
యయినట్లున్నది. జెనులె-తెలిసినదిలే! ఊడిపోవు  
చున్న నీవీబంధము స్థలనెచ్చతో నున్నదిలే"  
యని సఖియనుచున్నదన్నమాట. ఇటు రూపగోస్వామి  
భవనీమూలమున రాధమోక్షేచ్ఛతో సర్వబంధములను  
విదలించినయిచ్చి కృష్ణునిలో లీనముకావలెనని కోరు  
చున్నదని స్ఫురింపజేయుచున్నాడు. ఇటు భవనీకి

శ్లేషముపకరించినది. ధ్వన్యనుసారము శ్లోకార్థ మీ క్రిందినిధముగా నుండును : సత్యదర్శనమువలనఁ గలిగిన భక్తిచేఁగలిగిన యానందముచే లోచనములు పక్కతిమలమును బోగొట్టుకొన్నవి. భక్తిసమభోక్త మైన స్వేదముచే విషయేంద్రియ సంసర్గము, విషయోపక్రియ వదలఁబడినవి. హృదయమహ్లాంగయోగోత్పన్నమును బొందినది. సంగముయొక్క యదుదయమద్వీప్రమగుచున్నదియని తలఁచి సత్వాదిగుణములను సడలించినది—మోక్షేచ్ఛను బొందినది. యని యర్థము కన్నుల కందమును నారోగ్యమును గాటుక కలిగించుచున్నది. అందము పరులకొఱకు.. నారోగ్యముదనకొఱకు, కొంతవఱ కందముగూడఁ దనకొఱకు నారోగ్యముగూడఁ బరులకొఱకయినను గావచ్చును. కాటుక మితముగాఁ బెట్టుకొన్నచోమాత్రమే పయి రెండు లాభములును గలుగును. తక్కువయైనచో నారోగ్యము కొంతవఱకుఁ గలిగినఁగలుగవచ్చునెమోకాని యందముమాత్రము సాధ్యముగాదు. కాటుకయే కొంచె మెక్కువయైనచో నీరుకారుట చూట యటుంచి కన్నులుదెఱచుటకే వీలుండదు, కాటుక 'యస'లే పెట్టుకొనననుట ప్రజ్ఞాతినే యవమానపఱచినట్టులని రసికులైన యభిజ్ఞులు భావింపవచ్చును. ఎక్కువయైనచో నొకలాభము నొకనష్టము, దక్కువయైనచో నొకలాభమో యొకనష్టమో లేక రెండునుగూడనో, 'యస'లే లేనిచో నొకలాభము నొకనష్టము నీవిధముగ నొకదానికొకటి సంబంధించియుండుటయే ద్వంద్వత్వము, ద్వంద్వరూపమునందే ప్రకృత. కష్టసుఖరూపమైన ద్వంద్వమును బోగొట్టుకొనవలెనన్నచో బ్రకృతిని బోగొట్టుకొనవలెనన్నమాట. పక్కతిగూడఁ గాటుకవలెనే మలరూపమైనది. కాటుక కొంచెము బలుచనైనచో ముఖమునిండ గుడ్డలనిండనగును—కొంచెము గట్టిపాకములో నున్నచో బెట్టుకొనుచుండఁగనే దొరలి క్రిందకే

బడును. ఇట్టి చీకాకుగలుగుట కంతటికిని హేతువు కాటుక బెట్టుకొనవలయునని యనుకొనుటయే, కాటుక కన్నులకు హాయిని గలిగించినఁ గలిగించుఁగాక!— యీశ్వరు యంతటిని భరించుటకు సిద్ధముయ్యుండవలసినదేకదా! అంజన శబ్దము గాటుకకును గాటుక వంటిదేయైన పక్కతిరూపమలమునకును వర్తింతును. శబ్దము బ్రహ్మస్వరూపమగుటవలననే యది బోధించు నర్థమునందఁగూడ నొకయనుగతియున్నది. బ్రహ్మమొక్కదే—నాదమొక్కదే. అట్లేతటి బ్రహ్మము నుండి యుద్భవించిన నాదమును, నాదమునుండి యుద్భవించిన శబ్దమును, శబ్దము బోధించు నర్థమును రెండు రెండెల్లగును? సరిగ నిట్టి మలము పోయినపుడే యనగా హృదయగ్రంధి విచ్చిన్నమైనపుడే పూర్ణముగ నిండిన యశ్రువులు కన్నులనుండి కాలును. అనగా హృదయము దుర్యయధిసప్త్యతో పోగొట్టుకొని రసరూప పరమాత్మతో నేకత్వమును బొందుట కుద్విక్రమపునున్నది యన్నమాట. ఇట్టి స్థితి భక్తివలననే కలుగును. భక్తి మఱి రసరూపమైనదాయె! అరసము మఱి శృంగారరూపమైనదాయె! భక్తిరసము శృంగారరూపమైపడి యగుటవలననే పయి పరిస్థితి కలిగినది తాదకు, లోచనములు దర్శనసర్వముగలవి. బాహ్య దర్శన సమర్థములైన లోచనముల మాలిన్యముపోగా వాని ధర్మమంతర్ముఖములు పోయి నశ్యదర్శనము గలుగును. కన్నులలోందలి కాటుకరూపమైన మాలిన్యమును తెచ్చిపెట్టుకొన్నది. పోగొట్టుకొనవలయునన్నచో వీలును. మాలిన్యము పోవుట— హృదయగ్రంధి విచ్ఛేదముగల యొకకాలమున జరుగుపనులు. అందువలననే యశ్రువులు పలు సంజనము పోయినదని చెప్పఁబడినది. అంజనముండుట—అంజనముపోవుట—అశ్రువులు—మోద మిదిగోన్నయి దర్శనమునకు సంబంధించినవి అందువలననే లోచన పరముగ నీవిషయము చెప్పఁబడినది. అంతరమైన

దర్శనరూపక్రియవలన భావ్యముగఁగలిగిన విక్రియమే స్వేదము. దర్శనమువలననే యనఁగా భక్తిరసత్వమును బొందినపుడు విశేషనరూపమైన విషయసంస్కృతియు నాశంసర్వముయొక్క ఫలితరూపమైన రక్తిమనూపరాగమును బోవుచున్నది. కుచములురమునకు వర్ణభాగమునందుడును, హృదయస్థానమురము. ఇటు హృదయమనఁగా సంతరాత్మ. అనఁగా సంతరాగ్నియొక్క యనఁగా హృదయముయొక్క యాదేశమునకు నన్ని హితముగాఁ బోవుననుయముందు విషయసంగము, రాగము బోవుననుమాట. ఆందువలననే యతి కుచపరముగ వర్ణింపఁబడినది. ఉరముయొగొప్పుత్వమును బొందుచున్నది యనఁగా నురఃస్థానీయమైన హృదయమునఁగా సంతరాత్మ, పరమాత్మ సాయజ్యభావయోగమును వాంఛించు చున్నదన్నమాట, సర్వమునకుఁ గారణము హృదయము. భగవానుని హృదయమే యీవిశ్వము. హృదయమునందు భక్తిరసరూప శృంగార ముద్భూతమగుచున్నది. భగవత్పూజి విషయరూపశాస్త్రమునందిట్టి యత్రమద్యను బొందినను దేహమున్నంతకు సంగమునుండి సంపూర్ణముగాఁ దప్పించుకొనుటకు వీలులేదు. అవి యెక్కువయగుచునే యుండును. అందువలననే సంగములనుండి సంపూర్ణమైన ముక్తిని బొందవలెనన్నచో గుణరూపమైన త్యాగితో దిగింపఁబడిన నీ లిరూపదేహమును బోగొట్టవలెను. గుణమును శ్లథముచేసిననేకాని నీవి కదలుకాదు. గుణమును దీసివేసిననేకాని నీవి యూహిపోదు. దేహము పోయిననేకాని యాత్మ యనంతమైన బ్రహ్మమునందు లీనముకాదు. దేహరూపమైన నీవి పోయిననేకాని భక్తిరసరూపమైన శృంగారము సంపూర్ణముగా ననుభూతమగుటకు వీలుండదు. రాధ యిట్టిస్థితినిబొంది తన నీవిని సగ్రస్తముసేయబోవుచున్నది. ఇట్టి స్థితియందున్నవాడే రూపగోస్వామిగూడ. ఇట్టిస్థితిని సవిష్ట

రముగ బోధించుటయే యజ్ఞ్యలనీలమణి యొక్క పరమపర్యయోజనముగూడ. పైన రాధకును గృష్ణునకు నిరువురకును సుఖము గలుగుచున్నది అయినను గృష్ణుని సుఖమునే రాధ కోరునది గ్రంథరచనమువలనఁ గర్తకును బరితకును నానందము గలుగుచున్నది. ఆయినను బరిత యానందమునే గ్రంథకర్తకోరునది. రాధస్వరూపమును భక్తిరసస్వరూపమును దత్వస్వరూపమును ననఁగా సత్యస్వరూపమును జెప్పుటతోపాటు రూపగోస్వామి తన స్వరూపమును దర జీవితపరమార్థముయొక్క స్వరూపమును బరిత గ్రహింపవలసిన పరమార్థముయొక్క స్వరూపమును సర్వజగత్స్వరూపమును బరమాత్మ స్వరూపమును నొక్క చిన్నకోకములో వ్యక్తము చేసినాడు.

ఇంకొక్క యుదాహరణ. రాధయొక్క యతి లోకసౌభాగ్యమునకు విషాదమును బొందుచుఁ దాను గృష్ణుని నాకర్షించుటలో రాధయంతటిదానను గాక పోయితిని గదాయని వాపోవుచున్న చంద్రావళిని బద్ధయను నళి యోదార్చుచు నీక్రిందివిధముగ ననుచున్నది :

“న విక్రస్తా కా తే పృతియువతిరాసీన్ముఖరుచా  
దదారస్త్రైమిత్యం పృణయఘనవృష్ట్యా తవన కా  
ప్రజేశిష్యా కాభూన్నహితవకలాయామితి హరే  
ర్నికుక్షా స్వారాజ్యేత్య మసిరసికే పట్టమహిషి”

“అమ్మా వంద్రావళీ! విలపింపకుమమ్మా! రాధయంతిటి సాభాగ్యవతిని గాకపోయితినని విలపించుట యెందులకమ్మా! నీముఖకాంతికియందావనము నందేగోపిక భయపడుటలేదో చెప్పవచ్చు! నీప్రణయమును ఘనవృష్టికే దిమ్మరులెక్కని దెవరోచెప్పము చూతము. నీవు విషాదమును బొందుట యర్థములేని పని. లేకున్న నీకళలో (కళయనఁగా నిటు సాందర్యమనియు రతి కళయనియుఁ జెప్పవచ్చును) నీకు శిష్యులకాని వ్యక్తులైన జనునందెవరున్నా? చెప్పవమ్మా! హరియొక్క పూజాదరిల్లవైతే రసికస్వరూపి వత్సయందు నీవు పట్టమహిషివి. నీకేమమ్మా!”

యని యర్థము. ప్రాణమైన పృథ్వీయందు లోక వ్యాపారదృష్టితో దుర్బహమైన యంశములందొకటియైన యనహసమునుంకమే పైనఁ జెప్పఁబడినది. అత్యానందమునందే యతిదుఃఖమున్నది. అనఁగా సత్యానందమున్నచోట సతి దుఃఖముండునని యొక యర్థము—అదికా దత్యానందముయొక్క రూపమే యతిదుఃఖమనది మఱియొక యర్థము. అనంద దుఃఖములు ద్వంద్వమనుటకు నానందమే దుఃఖమనుటకు స్త్రీ ప్రకృతి యొక విశిష్టమైన పృథివీక. అమృత హాలాహలములు వేఱువే అరలలో నునుపఁబడిన యొకే భాండమువంటిదది. ఈ విషయమును మన మహర్షులే యంగీకరించినారు. ‘అస’ అమృతమనునది వేఱుగ లేనిచో హాలాహలమే యమృతమువలె వ్యవహరింపఁబడి యుండెడిదేమో!—యా విషయమువేఱు. పృథ్వీలోని సర్వభావముల సంపుటికరణముయొక్క పరిణతస్వరూపము మానవప్రకృతి. పృథ్వీ భావ పరిణత సంపుటికరణముయొక్క యుపశమిత దశ పురుషపృథ్వీ—ఉజ్వలదశ స్త్రీ పృథ్వీ. ఉజ్వలతయే సత్యమున తెచ్చుడైనను సతిత్వరితముగ నన్ని హితము గాఁగలుగుచున్నది. అందువలననే స్త్రీ ప్రకృతి సన్నిహితమైనంత త్వరగాఁ బురుషపృథ్వీ భగవానునికి సన్నిహితముకాలేదు. ఒక యుజ్వలత మఱియొక యుజ్వలత నాకర్షింపలేదు సరిగదా—సన్నిహితము కాలేదు సరిగదా—‘యస’ లా రెండిటికి సరిపడుట యనునదియేయుండదు. రెండు సూదంటుఱులయొక్క యుత్తరద్రువములు రెండును బరస్పరాకర్షణము లేక పోగా నొకదాని నొకటి నిరాకరించునాయె!. అందు వలననే పురుషునిమాత్రమే స్త్రీ యాకృష్టయగుట—స్త్రీమాత్రమే పురుషుఁడాకృష్టుఁడగుట యనునది సంభవించుచున్నది. పరస్పర పూరకత్వము—పరస్పర సహిష్టుత్వములేని యొకేదశకుఁ జెందిన పృథ్వీ కలవారగుటచేతనే యే యరువురు పురుషులకుఁగాని యే యరువురు స్త్రీలకుఁగాని సరిపడకుండుట, వైవాహిక

కాది సహవాసరూపబంధ మిరువురు స్త్రీలకుఁగాని యిరువురు పురుషులకుఁగాని కాక స్త్రీలకును పురుషులకు మూత్రమే లోకమునందుఁబ్రసిద్ధమగుటకుఁ జూచుకొన్నాఁడు. మృతాంతము వ్యవచ్చిన్న ముగాకుండుట యను కారణములు బయి కారణమున కంగభూతములు మాత్రమే. వికారరూపములైన భావములన్నియు ముపస్సనుండి పుట్టుటవలనను నామన స్సనునది జీవుని యందొక్కటిమాత్రమే యగుటవలన నొక భావమనునది యున్నచో సర్వభావములు నుండుటయే నొకభావమున్న పరిమాణములేనే సర్వ భావములు నుండుటయు సంభవమగుచున్నది. భావోజ్వలతకు స్పష్ట ప్రతీకమైన స్త్రీయందుఁ బ్రేమరూపమైన కామముతో పాటు క్రోధ లోభ మోహ నుద మాత్సర్యార్థాది సర్వ భావములు నదే పరిమాణముతో నుండుటయన్నది స్వభావము. పురుషునికిఁగల కామేచ్ఛకంటె స్త్రీకిఁగల కామేచ్ఛ యెనిమిది రెట్లధికమని నీతిశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. అనఁగా గామమునకు స్రవహృదారులైన కోధ లోభ మోహదులుగూడఁ బురుషునికంటె స్త్రీకి నెనిమిది రెట్లధికమని యర్థము. ఎనిమిది రెట్లుంట యిటఁ గేవల మౌపచారికమైన యర్థములో మాత్రమే. గడియారములోని ముల్లు తిరిగినదనఁగా గాలము గడచినదనియేకదా యర్థము! ఇదిగదిహారపు ముల్లు కామమునకును, కాలము గడచుట క్రోధ లోభాదులకును బ్రతినిధులు. దిక్కునైన యొక భావ మున్నచోట నానురంజన హాసయొక భావ మునకును నస్త్రీత్వమున్నదనుట స్పష్టము. ద్వైవిధ్య రూపమైన పృథ్వీ యందొకఁగాని గోరినవాఁడు రెండవదానిని భరింపకతప్పదు. రెండవది లేకుండ నుండవలెనన్న మొదటిదియు లేకుండ నుండవలెనన్న మాట పరమాత్ముని బొందవలెనన్నచోఁ బ్రకృతిని బొంది తీరకతప్పదు. కారణము ప్రకృతినిబొందిచోఁ బరమాత్మును బొందుట యనునదియే యుండదు. ఉజ్వలప్రకృతియొక్కగమనము ప్రైయముగానుండును.

ఉజ్వలతకు స్వైరత నిసర్ణముగనుక. స్వైరత యెల్లప్పుడును వక్కముగఁ గుటిలముగవే యుండును. భగవానుని పక్కతి స్వైరమైనది కనుకనే యాయన మార్గము తాకికవ్యావహారికదృష్టితో వక్కముగఁ గుటిలముగ నుండును. దానిని సంపూర్ణముగ నర్థము చేసికొనని మానవులందఱో భగవానుని ద్వేషించుట తిట్టుట నిత్యానుభవమనందుఁ బ్రసిద్ధము. స్వైరగమనముగల స్త్రీ పక్కతియు వక్రము గుటిలము నందువలననే యగుచున్నది. అందువలననే

“నదేనాజ్ఞా వదనాజ్ఞా భుజ్ఞానాజ్ఞా సర్వదా  
పౌహతమి గతి ర్మృతా కారణం తత సత్యతే”

‘నదులు-వదులులు-భుజంగములు-(ప్రేమ వీనియొక్క గమనము కారణములేకయే వక్కమైనది) యని చెప్పఁబడినది. మఱి యిటుఁ జంద్రావళిస్త్రీ-అంబును గృష్ణుని యెడ నత్యంతానురక్త. ప్రియమనునది ప్రపంచము నందలి యున్నతతమమైన భావమగుటచే నద్వితీయమైన యది. ద్వితీయతను సహింపలేదు. (అసత్యముగ నన్నుఁ జింతించుచు (అనన్యార్థి న్నయన్తో మాయేజ్ఞాః పర్యుపానతే- గీత 9-22) ననిభగవానుడు గూడఁ జెప్పుటకు హేతువిదియే). అందువలననే చంద్రావళి రాధవిషయమై విషాదమును బొందుచున్నచే పద్మయూరార్చుటయందుఁ జంద్రావళి కొంత సాంతస్యనమును బొందియుండవచ్చును. “బాహ్యోత్సాహం దర్శయంతి స్వర్గశాఖ్యము ననుభవించుచున్న నీకు నేమి కొదవ!” యని పద్మయొక్క పయిముటల సారాంశములు స్పష్టము. చంద్రావళియొక్క ముఖ కాంతికి ప్రజవనితలందఱు భయపడుచున్నారట యందు నామె బాహ్యసౌందర్యము సూచితము. బాహ్యసౌందర్యము ప్రియయొక్క యుత్పర్ణమును బోధించుటయందు మొదట నావశ్యకమైనచోఁగావచ్చు నేమోకాని తుదకుఁ గావలసినది-పటుతరమైనది-స్థిరమైనది-యత్యంతమవశ్యమైనది యంత సౌందర్యమనక

తీరదు. అందువలననే యామె పగయము ఘన వృష్టిపంటిదని మైశ్లోకములలోన రెండవపాదములోఁ గవి చెప్పుచున్నాడు అసఁగాఁ గృష్ణునియెడ నామెకుఁ ప్రణయము వర్ణమునంటిదన్నమాట. వర్ణమునటు యందది యున్నతస్థానముతో నుద్భవించినదనియు. నల్పమైనది కాదనుటయు సూచితము వృష్టియను నది కురియుచున్నపు డాపంచముగనే యుండును గాని యది నిరంతరముగా నెల్లవేళల నుభవముగాను మేఘములు లేనిచో వృష్టియుండదు. మేఘములను నవి వాతావరణమునుబట్టియాకాశమునందుండుటయుఁ బోవుటయు జరుగుచున్నది. మేఘములయందు వర్ణమునిచ్చునవికొన్ని-వర్ణమునిచ్చివికొన్ని. సుడికాలి కనుక వీచిందా మేఘములు చెవరిపోయి ‘యచ’ శ్రే వర్ణము లేకపోవచ్చును-లేక మఱియొకచోఁబగురియ వచ్చును. ఇటుఁ జంద్రావళికిఁ గృష్ణునియెడఁగల ప్రణయము ఘనమైనదైనను నది కాలమురుసరించి పరిస్థితుల ననుసరించుచున్నట్టిది యని కవి సూచించుచున్నాడు. అందువలననే కాలమును బరిస్థితులను నత్రక్రమింపఁగలిగితేవల మంతస్సౌందర్యమే యాధారముగాఁ గలిగినరాధిక, హరియొక్క నిత్య ప్రియలయందుఁ బ్రథమయనియుఁ, జంద్రావళిద్వితీయయనియుఁ జెప్పఁబడినది, అనంతమైన భావమును సాంతములైన శబ్దములచే సూచింపఁగలుగుట యుత్తమ. కవిత్వముయొక్క యొక లక్షణము. ఉజ్వలనిత మణియందు లక్ష్మ్యములుగఁ జూపఁబడిన రూప, గోస్వామిశ్లోకములన్నియు నించుమించుగ నిదేష్టాయితో నున్నవి. ష్లోకమున కాశ్లోకమే యొక యనర్థమణి.

లక్షణములకు లక్ష్మ్యములిచ్చుటయందుఁ దా నప్పటికప్పుడు రచించినవి కాక రూపగోస్వామి తన విద్యగ్రహణము-లలితగ్రహణము-హంసదూత-ఉద్భవ సందేశము-పద్మావళి మున్నగు రచనలనుండియేకాక శ్రీమద్భాగవతము - బిల్వముంగళియును - గీతగోవిం

దము-గానానృత్యశతీ - పద్మపురాణము - హరివంశము-  
జగన్నాథవల్లభీయము-విష్ణుపురాణము - క్రమదీపిక-  
గోవిందవిలాసము - రససుధాకరము - రుక్మిణీస్వయం  
వరము (ఈశ్వరపురీ కృతముని విశ్వనాథుడు చెప్పి  
నాడు)-ఛందోమంజరి-ముక్తాదరితము-కార్తిక మాహా  
త్యము (స్కాందపురాణాంతర్గతము) - దశరూపకము  
మున్నగు గ్రంథములనుండిగూడ గ్రహించినాడు.  
ప్రాచీనోక్తములనుచు నొండు రెండు ముక్తకములు  
గూడ లక్ష్యములుగ నువాహృతములైనవి. ఇతరుల

గ్రంథములనుండి గ్రహించిన లక్ష్యములు గ్రంథ  
పూర్వభాగముకంటె నుత్తరభాగముదే యెక్కువ.

మధురరసపరిపక్వము మహాభావ పరమో  
త్కర్షణత్వమునైన రూపగోస్వామి మధురహృదయము  
గ్రంథాంతసందర్భమున నీక్రిందివిధముగ ధ్వనించు  
చున్నది : “అంతులేనిది - లోతుణలియనిది - దుర్బల  
గాహమైనదియైత పరమధురరస సముద్రమును  
స్పృశించినంతే”యని. ముక్తము సిద్ధమునైనహృదయ  
మాయె మతీయది !

శ్రీమతి టి. జయ / వ దా దే వి

“శిలలు ద్రవించియేడ్చినవి. శిర్లనులైనవి  
తుంగభద్రలో  
వల, గుడిగోపురమ్ములు నభాస్థులులైనవి  
కొండముచ్చుగుం  
పులకు, చరిత్రతో మునిగిపోయిన దాంధ్ర  
వసుంధరాధి పో  
జ్యుల విజయప్రతాప రభసం బొక స్వప్నకదా  
విశేషమై”

— శ్రీ కొదాలి సుబ్బారావు.

విజయనగరసామ్రాజ్యము ప్రాచీన సంప్రదాయ  
బద్దమైన హిందువుల కడపటి సామ్రాజ్యము. ఈ  
సామ్రాజ్యమును సంగమ, సాళువు, తుళువ వంశ  
ములవారు పరిపాలించినారు. రెండున్నర శతాబ్ద  
ములు ఈ సామ్రాజ్యము మహోజ్వలవైభవముతో  
వీరాశిల్లి. అనేకమంది పాశ్చాత్య చరిత్రకారుల ప్రశంస  
లను పొందినది.

పేస్ అను పోర్చుగీసు యిలా వ్యాసినాడు :  
“ విజయనగరము చుట్టూ 72 మైళ్ళు నిడివిగల

కొండలవరుస కలదు. ఆ అవరణతోవల పండ్ల  
తోటలు, సారవంతమైన భూములు విస్తారముగా  
ఉన్నవి. జలసంపృద్ధిగల చెరువులు ఆసంఖ్యాక  
ముగానున్నవి. వస్త్రములు నివసించు వీధులలో  
వజ్రములు, ముత్యములు, కెంపులు, నీలములు  
కుప్పలు ముప్పలుగాపోయి అమ్ముచున్నారు. రోము  
నగరమంత పెద్దవిగాను, సుందరమైనదిగాను నాకు  
విజయనగరము కనుపించినది.”

అబ్దుల్ రజాక్ అను పారశీకుడు విజయనగర  
వైభవమునుగూర్చి యిలా వ్యాసినాడు ‘The city  
is such that eye has not seen nor  
ear heard of any whence resembling  
it upon the whole earth.’

హరిహరరాయఅచే బ్రారంభించబడిన విజయ  
నగర సామ్రాజ్యము కృష్ణదేవరాయలనాటికి నకల  
విధముల పరిపూర్ణతనొందినది. తెలుగుజోదు శౌర్యము  
తెలుగురెడ్డుకీర్తి దళదిశల అనవ్యక్తముగ వ్యాపించి  
నది. రాయల తరువాత వచ్చినరాజులు అంతనమ

ర్దులుగారు అందువేత విజయనగరసామ్రాజ్యము మహ్మదీయ దండయాత్రలకు గుఱికావలసివచ్చినది. క్రీ. శ. 1565 సం॥లో జరిగిన తల్లికోట యుద్ధంలో అహమ్మదునగర నుల్తాను రామరాజును చేతులారా నఱికివేసినాడు. ఈయుద్ధముతో ఆంధ్రవైభవము, ఆంధ్రసంస్కృతి, ఆంధ్రప్రాభవము అంతర్దిక్తమైనవి. మహమ్మదీయులు ఐదువూసములు విజయనగరమును దోచుకొని, విధ్వంసముచేసిన విధమును రాబర్డ్స్ సేవల్ ఇలా వర్ణించినాడు.

“All the beautiful buildings and temples and palaces were destroyed. The exquisite carvings and sculptures were smashed, and huge bonfires were lit to burn up everything that could be burnt. Destruction went on till only a heap of ruins was left. Never perhaps in the history of the world has such havoc been brought, and brought so suddenly, on so splendid a city; teeming with a wealthy and industrious population in the full plenitude of prosperity one day, and on the next seized, pillaged, and reduced to ruins amid scenes of savage massacre and horrors begging description”.

అనాటి విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు చిహ్నముగా నేడు ‘హంపిఠినిలములు’ మనకు సెలివియున్నవి.

ఒకదేశము నందొక కాలమందలి సాంఘిక తరిస్థితులను తెలిసికొనుటకు ఆ దేశమున నాకాలమురు వెలసిన సారస్వతము ప్రముఖ ఆధారముగా గైకొనవచ్చును. శ్రీకృష్ణదేవరాయలనాటి సామాజిక

పరిస్థితులనుగురించి తెలిసికొనుటకు ఆ కాలమందలి శాసనములు, నాణెములు, సారస్వతము వివేచియులరచనలు చాలావఱకు కుపయోగపడుచున్నవి.

విజయనగరసామ్రాజ్యము పరిపాలన సౌలభ్యమునకై ఆరు మండలములుగా విభజింపబడినది. ప్రతిమండలము ఒక సామంతుని ఆధీనమందుండెను: రాజు నిర్ణయించినప్రకారముగా సామంతులు ప్రతినంవత్సరము కప్పుము చెల్లించుచుండవలెను. నియమిత సైన్యముతో సిద్ధముగానుండి ఆజ్ఞయైనప్పుడు ఆ సైన్యముతో రాజసేవలోనికి వెళ్ళుటకు బాధ్యులై యుండిరి.

విజయనగరరాజులు లక్షలకొలది సైన్యమును కలిగియుండిరి. తల్లికోట యుద్ధములో రామరాజు ఆరులక్షల సైన్యముతో మహమ్మదీయులతో పోరాడి నట్లుగా అంచనా వేయబడినది విజయనగర చక్రవర్తులు సైన్యముమీద, గుఱ్ఱములమీద అధికముగా వ్యయము చేసిరి. బహమనీరాజ్యము ఐదు చీలికలై—అహమ్మదునగర్, గోలకొండ, బీ. ర్. బీజపూర్, బీరూరు—ప్రమాదహేతువై యున్నందున విజయనగర చక్రవర్తులు సైన్యముపై అత్యంత శ్రద్ధవహించిరి. పోర్చుగీసువారు ఈ రాజులకు గుఱ్ఱముల నమ్మిరి చక్రవర్తియొక్క గుఱ్ఱము ఖరీదు రు. 5000—/ ఉండెను, విజయనగర సైన్యములో 40,000 గుఱ్ఱములుండెను. కాల్పుములు కత్తులు, బల్లెములు పట్టుచుండిరి మొత్తము 10 లక్షలసేయి యుండెను సైన్యమునుగురించి పీస్ యిట్లు వ్యాసినాడు.

“సైనికులు వివిధ రకములైన ఖరీదుగల రంగుబట్టలను ధరించుచుండిరి. వారు పట్టుకొను దాబులమీద పులులు, సింహములు చిత్రీకరింపబడి యుండెను. జారు పట్టుకొను కత్తులమీద బంగారు పనితనము కనిపించుచుండెను. ధనుర్వర్షమువేయూ దశమిమాసా సైన్యములో కలదు.



కాల్పలము ప్రాణములను లెక్క పెట్టెడికాదు. 10000 ఏకాదశి ప్రాణములను ఏనుగులకు అంబారియకట్టి అలంకరించిరి. సైన్యములో భటులకు కుస్తీలు, అనుభవమోగములను, సవారి మున్నగు నవి నేర్పెడివారు. రాయలవారు సాములోను, నవారిలోను ఆరితేరిజెట్టి.

శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు రెండుజేసల పొడవుగల జరిటోపీని ధరించెడివాడు. యుద్ధమునకు వెళ్ళునప్పుడు నూలురుమాలనుకట్టి దానిపై నానారత్న ఖచితములైన భూషణములను ధరించుచుండెను. జరి పనిగూ తెల్లని వస్త్రములను ధరించుచుండెడివాడు. రాజభవనములందలి పరిచారికలుకూడా టోపీలు ధరించెడివారు. రాజు ఒకసారి ధరించిన దుస్తులను మరల ధరించెడివాడుకాదు.

విజయనగరారంభదశలో వైష్ణవ మతవ్యాప్తి కాననచ్చెను. ఈ కాలముననే ఆద్యైత విశిష్టాద్యైత ద్వైతసిద్ధాంతములు వ్యాప్తిలోనికి వచ్చెను. విజయనగరసామ్రాజ్యములో శైవుల ప్రాబల్యము తగ్గెను. వైష్ణవ ప్రాబల్య మధికమయ్యెను. విజయనగరరాజులు మాత్యము మతసంప్రదాయక ద్వైతములకు తావిచ్చిన వారుకాదు. హిందువులలో ఐక్యత కలిగించుటయే రాజనీతిగా నుండెను. ఆ నాటి విదేశయాత్రికులు విజయనగరమందు సర్వమతసహన ముండుటనుచూచి ఆశ్చర్యచకితులైరి.

విజయనగరసామ్రాజ్యములో ఖంగారు, వెండి, రాగినాణెములు వ్యాప్తిలోనుండెను. కవులు తమకావ్యములలో "మినుకు", "మాడెడు", "వీరము", "వరహలు", వున్నట్లుగా పేర్కొనిరి. హరిహర రాయలు పన్నులను నాణెముల రూపములో చెల్లింపవలెనని ఆజ్ఞయిచ్చెను. అంతకుముందు పశ్చిమ పన్నులను ధాన్యరూపములోకూడా చెల్లించుచుండెడిది. విజయ

నగరనాణెములపై హనుమంతుడు, గరుత్మంతుడు, ఎద్దు, ఏనుగు, రాముడు ముద్రించబడినట్లు లభించిన నాణెములనుబట్టి తెలియుచున్నది.

విజయనగరరాజుల కాలములో వర్తకవాణిజ్యములు వృద్ధిచొందినవి. బర్మా, మలయా, ఇండోనేషియా, చైనాదేశములతో వ్యాపారము జరుగుచుండెను. విజయనగరసామ్రాజ్యము తూర్పున కటకమునుండి రామేశ్వరమువరకును, పడమట గోవానుండి కన్యాకూమారివరకును వ్యాపించియుండెను. పడమట గోవాలో కాలికట్టురేవులో ఎక్కువ వ్యాపారము జరిగెను. రత్నములు, దున్నములు, ఆభరణములు, గుట్టములు, ఏనుగులు, పట్టు, నూలు బట్టలు, సుగంధద్రవ్యములు, బొప్పెలు, ఇనుము, వెండి, విశేషముగ వ్యాపారవస్తువులై ఉండెను. విజయనగరసామ్రాజ్యమునుండి బట్టలు, బియ్యము, చక్కెర, సుగంధద్రవ్యములు ఎగుమతియయ్యెను. గుట్టములు, ఏనుగులు, ముత్యములు, పాదరసము, కుంకుమ, చీనాపట్టు, ముఖ్యత సామ్రాజ్యములోనికి దిగుమతియయ్యెను.

విజయనగరమందు సకలవస్తువులు లభించుచుండెను. బియ్యము, గోధుమలు, పప్పుధాన్యములు, జొన్నలు; చిక్కుళ్ళు తదితర ధాన్యములు చాలచోకగా లభించుచుండెను.

విజయనగరములో ఐదు లక్షల జనాభా కలదని కొందఱు, అంతకంటె ఎక్కువ కలదని మరి కొందరు చరిత్రకారులు వ్రాసినారు. అభినగరములో వ్యాపారము విరివిగానుండెను. రత్నములు రాసులు పోసి అమ్ముచుండెడివారని సమకాలీన చరిత్రకారులు పేర్కొనినారు. నగరవాసులవైభవము అనంతముగా నుండెను. గులాబిపూలు గుట్టలుగపోసి అమ్ముచుండిరి. విలాసవస్తువులకు కొదువలేదు.

విజయనగర సామ్రాజ్యమునందు సామాన్య ప్రజల సాంఘిక, నైతిక జీవన మెట్లుండునో పరిశీలించెదను. కొండపిటిరెడ్డిరాజులకు, విజయనగర చక్రవర్తులకు నిరంతరము యుద్ధములు జరుగుచుండెను. తుట్టుతుదకు రెడ్డిరాజ్యము పతనమయ్యెను. సామ్రాజ్యములోని రెడ్లు గ్రామాధికారులుగను, వ్యవసాయదారులుగను, సైనికులుగను జీవనముగడిపిరి. ఆనాడు వ్యవసాయము పౌరాణికత వహించియుండెను. ఆనాటి వ్యవసాయమును గురించి భార్యోసా యిట్లు వ్యాసినాడు. “జనులు దేశములో వరి వండింతురు. జడిగెములుకట్టి, గొట్టులతో పిత్తనములు జల్లెదరు. విజయనగరచక్రవర్తులు సమృద్ధిగా చెఱువులు కట్టించి, రైతులనాకర్షించి, దేశమును సుఖితముగా చేసిరి”.

న్యూనిజ్ అను సమకాలీనుడిట్లు వ్యాసినాడు : “నాగులాపురములో రాయలు చాలా గొప్పచెఱువులను తీర్చించెను. ఆ చెఱువునీటితో వరివత్తుచేసి తోటలు సమృద్ధిగా పెంచిరి. రైతుల నాకర్షించుటకు రాయలు ఆచెఱువుకింద సాగవునున్న భూములమీద మొదటి తొమ్మిదివత్సరములు పన్నును తీసుకొనలేదు. అటుతరువాత వచ్చిన 20వేల చూడలవన్నెతో ఉదయగిరిలో ఆనంతసాగరమును కట్టించెను”.

రాయలవారు స్వయముగా వ్యవసాయదారుల కనుకూలములు కల్పించినను పలువురు మండలాధికారులు పన్ను లెక్కువగా గుడిబాధించిరి. అందుచేత చాలామంది రైతులు పన్నులు తక్కువగానుండు వ్యధేశములకు వెళ్ళిపోయిరి.

కరణములు వ్యవసాయపుపన్నుల లెక్కలు వ్రాసెడివారు. ఆకాలములో భూములపై శాశ్వత పట్టుముచ్చు పద్ధతిలేదు. పన్నులు చెల్లించనివారిని ఈడ్చుకొనివెళ్ళి, బండలెత్తి, ఎండలోనిలబెట్టి, చేతులకు కాళ్ళకు సంకెళ్ళువేసి బాధపెట్టెడివారు.

విజయనగరమున అగ్రుచ్చేదకళాశాలలుండెను. అందులో అరబ్బు, హిందూ, కన్నడ, తెలుగు, మండిరి.

ధనికులు, అధికారులు, కవులు పబ్లికీలలో వ్యయాణములుచేస్తూ వుండేవారు. ఈ పబ్లికీలను బోయాలు మోసెడివారు.

విజయనగరములో బోగముసానులసంఖ్య అపారముగానుండెను. “మక్కడు ‘ముక్కెర’ సర్వ సాధారణముగు ఆభరణము. నేటికిని రాయలసీమ, తెలంగాణా పౌంతములలో కొందరుస్త్రీలు ‘ముక్కెర’ పెట్టుకొనుచున్నారు.

బ్రాహ్మణులు విద్యుత్తువేతను, వైద్యకవృత్తివేతను జీవించెడివారు. వారు దేవాలయములందు ఉచ్చకులుగాను, పౌరోహితులుగాను, జ్యోతిష్ములుగాను జీవించిరి. వారికి దేవాలయ సత్కములు దుచ్చిముగా భోజనము లభించెడిది. బ్రాహ్మణులకు సర్వత్రా అపూర్వమర్యాదలు జరిగెను.

నికోలోకాంటీ యను ఇటలీదేశస్థుడు అప్పటి జనుల వేషభాషలనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను : “జనులు జుట్టుపెంచి కొన్ను గుడివేయుదురు. యూరపువూసులవలె జనులు ఎత్తుగావుండి, ఆయురారోగ్యములు కలిగియున్నారు. తేలుగుభాషను వారు మాట్లాడుచుండిరి. పట్టుబుముఖునాలపై జరితంబు దుప్పట్లు పజుబుకొని పరుండుదురు”.

భార్యోసాయను మరొక పాశ్చాత్యు డిట్లు వ్రాసినాడు : “పురుషులు చిన్నదమళ్ళను కట్టుదురు లేదా పట్టుబోపీలను పెట్టుకొందురు, కిర్రుచెట్టలను తొడుగుకొందురు”.

వీరవ్యజలబండ్లు పూరికప్పలవై యుండెను. కొన్ని మట్టిమిడ్డెలుకూడా ఉండెను.

నగరములకు శిక్షలు చాలా ఘోరముగానుండెను. చిన్నదొంగతనములు చేసినవారికి ఒకకాలు,

ఒక చేసు నడికివైచెడివారు. పెద్దదొంగతనములు చేసెడివారిని ఏనుగులచేత త్రొక్కిండుట, తలలు కొట్టెడుట చేసెడివారు. కొన్ని స్వల్పనేరములకు అధికారులు జనుల దీపులమీద బండతెత్తించి దిన మంతయు వంగబెట్టెడివారు.

రాయలకాలములో గ్రామములు స్వయంపోషకముగానుండెను అప్పుడు కోర్టులులేవు. ప్రతి గ్రామమునందును గ్రామ పెద్దలు పశ్చిమలాపేక్షలేక తగాదాలు పరిష్కరించెడివారు, బ్రాహ్మణులే సభా సదులు, వారితిచ్చులపై రాజునకు అప్పీలు (appeal) చేసుకోవచ్చును. ముఖ్యమైన నేరములను రాజు స్వయముగా విచారించి, సభవారిని పిలిచి వారినహాయముతో తీర్పుచెప్పెడివాడు.

విజయనగరములో క్షౌరశాలలు, పూటకూళ్ళ వసతిగృహములు సమృద్ధిగా నుండెను.

వివాహసందర్భములలో నేటి కాలములవలెనే బంధుమిత్రులు పత్రములను, ఆభరణములను చదివించెడివారు.

ఈనాటిపండుగలే ఆనాడునుకలవు. ఏరువాక వ్యవసాయదారులకు ముఖ్యమైనట్టిదిగా వుండెను.

దసరాపండుగ రాయల ఆస్థానములోను, సామంతుల ఆస్థానములందును వైభవముగా జరుగుతూవుండెను. ఇప్పటికినీ హంపిరేడ్డిలములలో మనము ‘దసరాపండుగ’ చూడవచ్చును.

హోలీపండుగను రాయలవారి కాలములో ‘వసంతోత్సవ’మని పిలిచెడివారు.

దీపావళి పండుగనాటిరాత్రి నేటివలెనే పటాకాలను (బాణసంచా) కాల్చెడివారు.

కోలాటపండు జనులకు ఆసక్తిమొండు. కోడి సంధెములు విరిగి జరుగుచుండెను.

విజయనగర చక్రవర్తుల కాలములో కళాభివృద్ధి వరమాపధి పొందెను. చక్రవర్తులు, సామం

తులు, మంతులు, ధనికులు - శిల్పస్పృధికి పాటుపడిరి. రాజును, ప్రజలను కవిత్వమును, చిత్రశైలినిమును, సంగీతమును పోషించిరి. దేవాలయములమీద, పెద్దపెద్ద భవనముల గోడలమీద చిత్రరవులు వ్రాయించిరి.

విజయనగర చక్రవర్తులలో కృష్ణదేవరాయలే ఉత్తమశిల్పములతోకూడిన దేవాలయములను నిర్మించు జేసెను హజర రామాలయము, విఠలాలయము, బహుసుందరముగానుండి అనేక శిల్పవేత్తల ప్రశంసలందుకొన్నవి. కృష్ణరాయల సభాభవనమును ‘భువనవిజయ’మనిరి. అనాటిసాంఘికచరిత్ర విజయనగర శిల్పములందు పూర్తిగా ప్రతిబింబితమయ్యెను.

ఏకాలములో ప్రజల జీవనస్థాయి అత్యున్నత దశలో వుండునో, దానిని సాంఘికముగా స్పర్శముగము (Golden Age) అందును. అదేవిధముగా ఉన్నతమైన సాహిత్యవిలువలతో ఉత్తమకావ్యములు ఉన్న మైనయెడల నది ‘ప్రౌఢ్యయుగ’ని పిందుకొనును. ఆంధ్రసాహిత్యములో పరునాటవ శతాబ్దము ‘ప్రౌఢ్యయుగ’మని సాహితీవేత్తల అభిప్రాయమై యున్నది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు సాహిత్య పోషకుడు, స్వయంగా అయన కవి. ‘అముక్త మాల్యద’ అను ప్రౌఢపద్యబంధమును రచించినాడు ఇది పండితకవేద్యమైన ఉత్తమకావ్యము. రాయలవారు శ్రీకాకుళాంధ్రదేవుని సుందర్శించినప్పుడు స్వామి కలహోకనుపించి, తనపేరిట ఒక రసబందురమైన కావ్యమును రచించమని ఆజ్ఞాపించినాడట ఈ పద్యబంధములో గోదాదేవి తంకనాథుని పరిచయము రమణీయముగా వర్ణించబడినది అముక్తమాల్యద అనగా ‘కాబుల్-పర్షియన్ ఫూలబెడును సమర్పించిన కన్య’ అని అర్థము ఈమెయే వైష్ణవభక్తురాలైన గోదాదేవి.

పంచకాలీన ప్రజాజీవితము వ్యక్తముకావడము ఈ కావ్యముతోని మరో పోషముగా కన్పించుచున్నది.

రాజకార్యభారనిమగ్నుడైన రాయలు సామాన్యప్రజల ఊచితప్రతిభలను దర్శించి, సహజముగా వర్ణించడము పూజలతో ఆయనకున్న సాన్నిహిత్యమును తెలియజేస్తున్నది-

రాయలకాలములో “అష్టదిగ్గజకవులుండిరి”. ఈయనకాలమునుండి “దేశభాషలందు తెలుగుతెన్న” అనునూక్తి సార్థకమైనది రాయలవారి ఆస్థానకవి అల్లసాని పెద్దన. రాయలవారికవిని “యెఱుగెనచో తన మదకరంగముడిగ్గి కేలుతయెచుగి ఎక్కించుకొనెడి”వాడట. ఆంధ్రకవితా పితామహుడనిపించుకొనిన అల్లసాని పెద్దన ‘స్వార్థోచిషమను సంభవ’ మను ప్రబంధమును రచించి రాయలవారి కంకితము చేసినాడు. ఈకావ్యములో వరూధిని పగవరాఖ్యుల చరణ కడు హృదయంగమముగా వర్ణించబడినది. “అల్లసానివాని అల్లిక జిగిబిగి” అను వాడుక అందరికీ తెలిసినదే.

ముక్కుతిమ్మనార్కుడు ‘పారిజాతాపహరణము’ను, మాదయగారి మల్లన ‘రాజశేఖరచరిత్రము’ను, ధూర్జటి ‘కాళహస్తిమాహాత్యము’ను, ఆయులరాజు రామభద్రుడు ‘రామాభ్యుదయము’ను, పింగళిసూరన ‘కళాప్రార్థనాయము’ను, రామరాజ భూషణుడు ‘కావ్యాలంకార సంగ్రహ’మను లక్షణగ్రంథమును, ‘హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యాన’మను శ్లేషకావ్యమును,

ఈ వ్యాసము వాఁయుట కుపకరించిన గ్రంథములు.

ఈ రచయితల కందఱుకూ నా కృతజ్ఞతలు.

1. An Advanced History of India - Majumder Raychaudhuri Datta.
2. A Forgotten Empire - R. Sewell,
3. Hampi Ruins - A. N. Longhurst.
4. ఆంధ్రుల సాంఘికచరిత్ర - శ్రీ సురవరము ప్రతాపరెడ్డి.
5. అష్టదిగ్గజములు - అష్టదిగ్గజ వర్ణనాత్మకవనమితి వెలువరించిన ఉపన్యాససంపుటి - హైదరాబాద్.
6. ఆంధ్రుల చరిత్ర - శ్రీయేటకూరి బలరామమూర్తి.
7. Glimpses of World History - జవహర్లాల్ నెహ్రూ.
8. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర - శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులు.

‘వసుచక్ర’ మను బృబంధమును, తెనాలిరామ కృష్ణుడు ‘హంబరంగ మహాత్మ్యము’ను రచించినారు.

ఆంధ్రసాహిత్యము 18వ శతాబ్దములో పొందిన పగవారము, ఆదరణ మరి ఏయుగములోకూడా పొందలేదు.

రాయలు సామాన్య సార్వభౌముడుకాడు. ఈయనకీర్తి కృతికర్తగను, కృతిభర్తగను, సామాజ్యాధినేతగను జగద్విఖ్యాతమైనది. రాయలు “కవితా ప్రావీణ్యభజీషుడై”, “సాహిత్యసమరాంగణ సార్వభౌముడై” ఆంధ్ర సామ్రాజ్యపీఠమునేగాక, సాహిత్య సామ్రాజ్యబద్ధాగ్రసనము నలంకరించిన రసికాగ్రణి రాయలు.

అనాటి రాయలనలెనే, ఈనాడు శ్రీముళ్లపూడి తిమ్మరాజుగారు అనేకమంది కవిపండితులను ఆదరించి భాషాపోషణ చేయుచున్నారు. ఈతరం సాహిత్యోద్ధారకులలో వారు అగ్రగాములు. వారి సాహిత్యసేవను గుర్తించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, వారికి సభ్యత్వమునిచ్చి గౌరవించినది. పండితలోకం వారికి ‘సాహితీవల్లభ’ బిరుదునిచ్చి తమకు తామే గౌరవించుకొన్నది. ఈనాడు వెలుపడుతున్న ఆభినందన సంచిక చంద్రునికొక నూలుపోగు వంటిది. వారికివే నా శతాధిక ఆభినందనలు.

## అమృతమాల్యద - కావ్యశిల్పము

డాక్టర్॥ కోవెల సుప్రసన్నాచార్యులు

అమృతమాల్యదనుగూర్చి ఏదైనను చెప్పవలసి వచ్చినపుడు దానిని రాయలవా రెవ్వరితో రచించిరో భావించు. ఈ ముద్రా ద్రవ్యమును రచియించునపుడు రచయిత యే యుద్దేశమును భావించినాడో తెలిసికొని దానిని తనకావ్య మందెట్లు తీర్చిదిద్దినాడో చూడవలయును.

సాధారణముగా ఏ మహాకావ్యమును పరిశీలించినను దానియందలి రచనా సౌందర్యము, శయ్య సౌఖ్యము ప్రధానముగా మనల నాకర్షించును. ఈ యాకర్షణము వలన తత్కావ్య గతములైన యితర విషయములుకూడ పాఠకుల మనోలక్షణము నాశ్రయించి అనందానుభవమును కలిగించును. కావ్యము నొందలి యిత వృత్తము ఒడుదుడుకులు లేక ఏక సూత్రమునం దనుసంధింపబడి అరంభము నుండి సులూప్తివరకు నొకేమార్గమున నిర్వహింప బడినప్పుడు ఆ కావ్యము రసాస్వాదనమున కెక్కువగా

వీలు కలిగియుండును. కావ్యమునం దీయితవృత్త నిర్మాణ చాతుర్యములేని యపుడు కావ్యమున కేక వాక్యక సంధిల్లదు. రసాస్వాదనమునకు నిది భంగ కారణము

అనలు ఇతివృత్తమునం దేకవాక్యతలేని యపుడు రసము పుష్టుతకే వీలులేదు. ఈ ఏకవాక్యత యనునది ఒక నాయకునిగాని ఒకే యితవృత్తమును గాని యాశ్రయించి యుండవలసినది ఒకయుజ్జ్వల భావముగాని ఒక ఉన్నతాదర్శముగాని వాని యన్నింటి సాధారణమైనప్పు డాభావములన్నియు నెడతెగక యొక సూత్రమునందే యనుసంధింపబడిన పుడుకూడ కావ్యమున కేకవాక్యత సంభవింపవచ్చును. రఘువంశమునం దొక మహారాజధర్మ మాదర్శమైన కొందరు మహారాజుల చరిత్రము చెప్పబడినది. ఈ చరిత్రములలో నొక్కొక్క దానియందు నొక్కొక్క ధర్మమునకు విశిష్ట ప్రాధాన్యమున్నను సామాన్యముగా నారాజులందరు పృథానమైన సూర్యకుల రాజు

ధర్మము నాచరించినవారే. అందువలన కావ్యము నందలి భిన్న భిన్న చరిత్రమునందలి రసానుభవము కంటే వేరు సంపూర్ణమైన యొక సమాహారభూతమైన శాంతబావము (Tranquility) కలుగును. ఇది విలక్షణమైన అనుభవము. ఇది ఈ మహాకావ్య మందలి రసము.

సూలముగా చూచినచో నాముక్త మాల్యద యందు నితివృత్తములో నైక్యతలేదని చెప్పవలెను. కథలు వేరు వేరు. వీనికి నడుమ నతివిస్తారములైన ఋతువర్ణనములు. సౌధానమైన యాముక్తమాల్యదా వృత్తము నాల్లాశ్వాసములదాక రానేరదు. అ వెనుక కూడ ఋతువర్ణనములు కొంత, మాలదాసరి కథ కొంతపోగా నామె వృత్తాంతము చెప్పిన పద్యములు చాల కొలదియే. ఇది కారణముగా కావ్యమునందు కథానిర్మాణము లోపభూయిష్టమనియే చెప్పవలెను. కాని బహు మహాకావ్యశ్రోత, మహాకావ్యములు రచియింప చేసినవాడు, మహాపండితుడు, కవియైన రాయలవారి కీ మాత్రము విషయము తెలియదా? తెలిసి రసభంజకమైన ఈ నిర్మాణ మేలచేసినాడు?

ఒకవిధముగా పరిశీలించిచూడు కవియొక్క మనోవృత్తి కావ్యమునందు, దాని నిర్మాణమునందు వ్యక్తమగునని చెప్పవచ్చును. రాయలు గొప్ప ఆహంకారము కలవాడని చరిత్రలు చెప్పుచున్నవి. ఆయన మిక్కిలి స్వతంత్రుడు. కావ్యముల బట్టి చూచినచో ఆయన కన్నాశక్తి యెంత క్రోత్తదో తెలియవచ్చును. అంతరమైన ఈ ప్రవృత్తియే ఆతనికావ్యమన ప్రతిబింబించినది. సాధారణముగా రచయిత ఒక మార్గము ననుసరించిపోవుచు చాలమంది అట్లే చేయుదురు. ఒక చట్రములో నొడిగిపోవుటకు యత్నింతుడు. కొందరు మాత్రము పొచ్చినవైన మార్గము కను స్వేచ్ఛావృత్తికి చాలదన్నట్లు కొత్తమార్గము నిర్మిం

తురు. కావ్యముయొక్క చట్రమును దాటునట్టి రచన చేయుదురు. వారురచించినదే ముందుగా రనుసరించు నప్పుడదియే మరల సుపరిచయమగును. ఆ మార్గము ననుసరించుట దుస్సాధ్యమైనప్పడట్టి కవులు వాఙ్మయ చరిత్రలో అమప్రత్యేక వైలక్షణ్యముతో నిలుతురు. సంస్కృతములో “మురారేః తృతియః పంథా” అన్న మాట ఇట్లే పుట్టినది. తెలుగుకవులలో నిట్టివాడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు.

రాయలనాటికి తెలుగు సాహిత్యములో ప్రయోజనవాదము క్షీణించి కళాత్మకవాదము పెరుగుచున్నది. అందువలననే కావ్యములు పురాణోపాసములనుండి ఏకొంచెమో కథను స్వీకరించి స్వీయ ప్రతిభచే వర్ణనాదులను కల్పించి రచించిరి. కథ కేవలము గోడవంటిది. ఈ కవులయొక్క శక్తివేత దానియందనేకములైనవర్ణనములు పరుచబడుచుండెను. అరోజులలో కవియొక్క పుణ్యకేత పట్టాభిషేకము. ఈ పుణ్యభ కావ్యముయొక్క సంపూర్ణమైన అనుభవమును గూర్చిగాక, కావ్యములందలి ఏకదేశములైన పద్యముల నొక్కొక్కదానిని తీర్చుటయందు వినియుక్తమైనది. కావ్యము తెలివి ఏ పద్యము చదివినను ఆహ! యనిపింపవలయునని నాటి కవుల యాదర్శము. ప్రతిపద్యమును దేశికదిగా తీర్చుకొనుచున్న నాటికవికి మొత్తము కావ్యముమీద దృష్టి నిలువలేదు ఏ పద్యము నెత్తుకొన్నను, రచనాచమత్కారమో ఉక్తి చమత్కారమో, వృత్తరచనా వైలక్షణ్యమో, ఒక కల్పనయో, ఒక విలక్షణమైన భావమో, చివరికొక కల్పాలంకారమో ఏదియో యొకటి పకాశింపవలెను. ఇట్లే దుర్లభ కవికావ్యముగాక పాఠాని దృష్టి నిడుకొని రచించుటవలన వచ్చినది.

రాయలనాడు వాఙ్మయముననున్న పరిస్థితి ఇది.

ఈ జిలుగుపని రెండురకములైనది. కావ్యములందు కొన్ని సన్నివేశములను పృథానముగా తృప్తి

యందునుకొని వానిని రమణీయముగా తీర్చుట యొకటి ఇది ఈ దేశకన్న ముందటిదేశ. అప్పుడా కావ్య ప్రశస్తి ముఖ్యముగా నా ఘట్టముల నాశ్రయము. ఈ ఘట్టములే మొత్తము గ్రంథమును 'దేశాలీవత్త విపకలిగా' వ్యాయమున ప్రకాశింపజేయుచుండును. ఈ కాలమునాటి గ్రంథములలో నీలక్షణముగూడ కలదు. ఈ దృష్టి కవికి ప్రధానముగా నిత్యవృత్తముతో బలము లేనప్పుడు కలుగును. ఒక శ్లేశమాహాత్మ్యమునందలి బహువిధములైన యుపాఖ్యానములు, దర్శింపజేయుటలు, శ్లేశస్థములైన తీర్థకుండామల వర్ణనములు కలచోట కవి తనకిష్టమైన యొక కొన్ని యుపాఖ్యానములనే శిల్ప ముగ్ధ పరిజ్ఞాతయై రసాలంకార స్ఫోరకముగా దిద్దితీర్చినవచ్చును. పొందుపరంగ సూహాత్మ్యమున సోమశర్మ కథ కిందు వలననే పాగానము రాని కవియొక్క విశిష్టమైన శైలి కావ్యమందుండుటను పూకాశిందుటచేత మిగిలిన కావ్యమున కంతటికిని స్వామితాలక్షణము కలుగుచున్నది.

ఈ రెండువిధములైన ఏకదేశ శిల్పరచన నాడుచాలా కావ్యములందును గోచరించును. కథావృష్టితో చూచినచో చాలాకావ్యములు నిల్వపు రాయల కావ్యమునకూడ ఈవిధమైనవృష్టియే పాగధాస్యమునహించి కావ్యమును తీర్చివది కావ్యములోని కథలన్నింటి యందు గల భక్తిభావ సామాన్యత్వముచేత కవియొక ఏకవాక్యత కల్పింపజూచినాడు. కాని యా యతికిన పద్ధతి ఏమిటగమున కాయంగముగానై సమాహారముగా వైశాల్యమును సంతరించుకొనలేదు. రఘువంశమును గూర్చి చెప్పినపుడు దానియందు ఇట్లాగు వంశ సూత్రము అనుసూత్రము ధర్మముయొక్క పరంపర, భావముయొక్క పరంపర ప్రజల రాజుల ననుమ సంబంధముతో నొక పరిణామము. ఇదంతయుకూడ ఒక మహాసమాజముయొక్క వేల యేండ్ల మహాధర్మము

నకు నిలుపుటద్దముగా గోచరించుచున్నది. ఇందు వలన ఆకావ్యమందు ఇత్యత కల్గినది.

ఇట్టి కావ్యములయందు సన్నివేశరచనా చాతుర్యముగాని, పద్యరచనా వైలక్షణ్యముగాని యుండదని చెప్పరాదు. అది సమ్మద్ధిగా నుండును. కాని మహాకావ్యగతమైన అనుభూతి పూర్వాకామం దీచమత్కారములన్నియు సంతర్భూతము లగుచుండును.

అముక్తమాల్యదలో నున్న వృత్తాంతములు : విష్ణుచిత్తుని కథ, భాండికృతేవృక్ష సందాహము, యామునాచార్యుని కథ, గోదాదేవి కథ, మాలదాసరి కథ, ఈ ఐదును విడిగా చెప్పుటకు విష్ణుచిత్తుని కథయు, గోదాదేవి కథయు నొక కథగానే గణింపవలయును ఇదియే ప్రధానకథ. మిగిలిన మూడును ప్రాసంగికేతి వృత్తములు. విష్ణుపురాణాంతర్గతమైన భాండికృతేవృక్ష సందాహము భక్తియోగ పృథివీపాదనమునకై పృథివీపాదులనోడించి స్వమకస్థానము విష్ణుచిత్తుడు చెప్పినది. వామనపురాణాంతర్గతమైన మాలదాసరి కథ గోదాదేవి విరహ వృత్తాంత మెరిగి విల్లిపుత్తూరులోని స్వామి యామె భూదేవి యవతారమని చెప్పటను చెప్పినది నడుమ యతికిన వృత్తాంతము-యామునాచార్యులది. విష్ణుచిత్తునివలె ఓర్పున స్థాపనముజేసినవాడు వేరొకడు కలడని భగవంతుడీతని వృత్తాంతము లక్షిద్దేవితో చెప్పెను. 'అముక్త' ననుసరించి చూచినచో శ్రీవిల్లిపుత్తూరుస్వామి కథలను చెప్పటతో చాల నేర్పరిగా కానవచ్చుచున్నాడు. ఈ కథలలోని విష్ణుచిత్తుడు లోకొక్క రొక్కొక్క మార్గమున భక్తియోగము నాశ్రయించినవారు. ఈభక్తి భావనయే ఈ కావ్యమున శేకత్వము సంధింపవలసియున్నది. కాని ఈకథలు పూర్వధానకథలో సంతర్భవించినట్లుకాక, ప్రాసంగికములట్లుగా భాసింపక దేనికదే యొక స్వతంత్ర వృత్తమువలె భాసిందుటచేత దీనియందలి యైక్యతాపాదనమున కిది భంజకమగు

చున్నది. ప్రధానకథోపాఖ్యానముల వ్యబంధదృష్టితో చూచినచో నిది శిథిలబంధము చెప్పవలెను. కాని శిష్టబంధము చెప్పటకు ఏలుపడకున్నది.

స్థూలముగాకాక సూక్ష్మముగా చూచనపుడు మరొక చమత్కారములుతోచును. శ్రీరంగనాథుడు సప్తపాకార పరివేష్టితమై రంగమందలివాడు. ఈయన కథానాయకుడు. వేంకటభర్త ఏడుకొండల వాడు ఈతడు కృతిభర్త. కావ్యము సహ్యాస పరిమితము <sup>1</sup> ఈ సంఖ్య ఒకవిధమైన ఐక్యత. భగవంతునికి సప్తపాకార మధ్యత్యమేమి? ఇవి కేవలము పాకారములుకావు షట్పత్తములును సహ సాగరమును. ఈ ఏడవదియైన సహసాగరమందే జీవునికి భగవంతుని సాక్షాత్కారము అధాగాది షట్పత్తములకు ఆరు పాకారములును చివరిపాకారమునకు సహసాగరమును గుర్తు కావ్యమునందే తాత్పర్యములు రచించుట ఈ ఎఱుకను స్ఫురింప జేయుచున్నది.

ఆనతారికలో అంధ్రవిష్ణువు 'రంగమందయిన పెంకిలి' చెప్పమనినాడు. రాయ లీమండ్లిని శ్రీరంగములో చేయలేదు శ్రీరంగనాథుని స్వయముగా విల్లిపుత్తూరునకు రప్పించి యచ్చట చేయించెను. అముక్తమూర్తిన మాల్యములను గోచాదేవి విల్లిపుత్తూరు స్వామికే యిచ్చింది. కాని రంగనాథుడొక సవ్యక రించినాడు. ఇది యొక విరోధము. ఈ ప్రయో పరిభుక్త బాక్యమును వ్రాయమని పేరేపించినవా డాద్యవిష్ణువు. అలుపు సొలుపు లేక అంకితము గొన్నవాడు లీలాప్రార్థమిగుడు అగ్రా వడ్డిసములవాడు. "అంకితమో యర నీలక నెంకటపతి యిష్టమైన వల్లుగుట తదీయా కితము సేయు మొక్కొన సంకే తముగాకతడ రచనైకానే" అని అంధ్రవిష్ణువే చెప్పినాడు. ఇది మరియొక విరోధమే.

1. కొన్ని ముద్రణములం దాత్పర్యములేకలవు.

ఇక్కడ కవి విశిష్టాద్వైతమునందలి యొకా నొక రహస్యమును వెల్లడించుచున్నాడు. పరమ్యూ హదులయందు నర్చావతారము మిగుల సౌలభ్యము కలది అర్చావతారార్చాపరతంత్రుడైన ముముక్షువు అనేక దివ్యక్షేత్రములయందు విభిన్ననామములతో వెలసిని నారాయణుని ఒకానొకమూర్తి విశేషమునందే సమాకృష్టుడు కావచ్చును. భక్తుని మన వృత్తులనే విశేషముగా నిలువను అందువలన భక్తజనుల సౌలభ్యముగూర్చి స్వయంభువుగా నవతరించినస్వామి యందు విశేషాభిమానములు భక్తులుకలిగియుండురు. ఇందువలననే శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఏడుకొండలవానికి కావ్యమిచ్చుట, గోచాదేవి క్తిరంగమునందలి స్వామిని కోరుట

రాయలవారు తన కావ్య మంకిత మిచ్చుచు ఏడుకొండలవాని నెచ్చటకు 'వేంకటేశ్వర' శబ్దముచే పలువలెదనియు, దానికి కారణ మందు శివవిశిష్ట సూచకమైన 'ఈశ్వర' పదముండుటయే యనియు విమర్శకులు కొందరు చెప్పినారు. రాజ్యతంత్రములలో రాయలవారింత సర్వమత సామరస్యము సృజింపు కొన్నను అత్యతంత్రములు ఏవో ఒక మాన్గమున నేగు వారు. అప్పట వేరుత్రోవలతో రాజీపడుటలేదు. ఇట్టిగాఢ విశ్వాసమే ఏసాధనజైరను అవసరము.

అముక్తమూర్తద మిగిలిన సర్వాంధ్రకావ్యముల కన్న విలక్షణమైన స్థానములది. ఇది మిక్కిలి పౌఢవ్యభిరంధము. ఈ ప్రౌఢిమ పలువిధములుగా కావ్యమునందు సంకల్పమింపవచ్చును. రచనావైదిత్తి, భావనచేత, రీతి శయ్యా పాకాదులచేత దీనిని సంత రింపవచ్చును. అముక్తమూర్తయందలి పౌఢిమ వీని యన్నింటినేత చేయబడినది. అందువలన నిది మిక్కిలి ప్రౌఢమని చెప్పవచ్చును.

ఈకావ్యములో ప్రౌఢత్వముతెచ్చిన పృథాన విషయములు సంస్కృతాంధ్రపదములయొక్క విచిత్ర మైన మేళనము.



పద్యములను చెందిరములగామిన పాండ్యవధూ  
కుచంబులన్  
నగు నరుణంపు బొందముల నారికెడంబులు  
పక్ష్యకుట్టిమం  
బగు పక్షములెలంగు పవనాహృతశేషితరత్నరక్షక  
ప్రగ తరునంతతీన్ బ్రధమభార్యబురిన్ గిణిపుంచె  
వార్ధినాన్. (1-54)

ఈ పద్యమునందలి రచన దిశాత్వముగా  
పరిశీలించవచ్చును. సంస్కృతాంధ్రశబ్దము లిచ్చట  
పూర్వకపుల నమ్మేళనమునకున్న విచిత్రముగా మేళ  
వించినవి. 'చెందిరముల బామిన పాండ్యవధూ  
కుచంబులన్ నగు' నడుమ సంస్కృతనమానము.  
ఆరుణంపుబొండ్లములు-ఇది మరియొకపద్యతి. గిణి  
పుంచుట మరియొకటి ఇది సంస్కృత రచన తరు  
వాత పద్యముచివరిమాట. ఈవిధమైన వైలక్షణ్యము  
కావ్యమునం దెచ్చటచూచినను గోచరించును. ఇది  
అలవాటైన పద్యతికారు. కవిత్వయము, పోతన్న,  
శ్రీనాథుడు మొదలైనవారు ఆచిత్ర సంస్కృతములను  
కలిపినపద్యతి మన కలవాటుగానున్నది. ఇది విచిత్ర  
ముగా నున్నది.

ఈకావ్యమున కీపద్యతి ప్రాధిమ్యమేకాక క్లిష్ట  
తనుగూడ అపాదించినది. ఈక్లిష్టత మరి యనేక  
కారణములచేత సంక్రిమించినది. కొన్ని నైఘంటి  
కములైన పద్యములు వాడుట. 'కంభిత'- 'తృణితా'-  
'స్పృణ'- 'హివాక'- 'ఘృణితా'- మొదలైన శబ్దములు.  
ఇవి పూర్వకావ్యములందు క్వాచిత్యముగా ప్రయుక్త  
ములు. రెండవది సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రము లెరిం  
గినవారికే వింతగొలిపెడి నూతన ప్యయోగములు.  
'ఇరమృదీకృత' - 'బాదబీకృత' - 'జ్యోత్స్నాకవి' -  
'ద్రుహిణాండాకరండకధూర్యహ' - ఈ విధముగా  
నెన్నియే చూపవచ్చును. ఇంకను తెలుగు వ్యాకర  
ణము ననుసరించికూడ సాధారణముగాని సంధికార్య

ములు చేయుటకలదు. 'గంగనుకాసి' - 'రంగ  
భర్తంచు' - 'అందిచ్చు' - 'నీరుబుగ్గ' - 'గంధపత్తెలు'  
మొదలైన విట్టిప్రయోగములు ఈకావ్యమునందు  
అగౌరవాలు. సాలెవాండ్రు, కృషికులు మొదలైన  
వృత్తులవారు వారివారిలో వాడుకొను కొన్నిపదములు  
కూడ చేరినవి. ఇవికూడ క్లేశాపాదకములేయని  
చెప్పవలెను.

ఇంకను క్లేశాపాదకములైన కారణములు  
రెండు. అన్వయక్షేపము, కొన్ని పద్యములలో చెప్ప  
వలసిన వృత్తాంతము నొకపద్యములోనే కుదింపగోరెడి  
లక్షణము.

తళికోత్తున్ భుజకిర్తివజ్రపుణి సూత్రస్థూత హరస్మర  
త్కలికాచిత్ర కుచద్యయోపరి గళాభస్మలవిన్రాన దై  
ర్వ్యలనత్తెర్గురు నటంబగు వివాహంచన్మనోజాత పా  
టల దంతచ్చదబోడ బాసికము దండల్వోడగెల్గింకిన్  
(5-20)

ఇది గోదాదేవి వద్దనలోని పద్యము. ఆమె  
చేతులు దండలవోలె నున్నవి ఈదండలు కుచ  
ములపైన, మెడకు క్రిందగలభాగము భుజకిర్తుల  
కాంతులచేతను, మెడయందలి హారముల యలంకార  
ములచేతను ఒక బాసికమువలె నున్నదట, ఈబాసి  
కమునకు రెండువైపుల అలంకారములుగాకట్టిన పూల  
దండలు ఆమెచేతులు. ఈభావము చాల అంద  
మైనది. కాని పద్యమందన్వయము వ్యాఖ్యానాపేక్ష  
మగుచున్నది దీనియందలి భావము స్ఫురించుట  
కష్టముకాని దాని యనంతరము చర్చణమువలన  
కలుగు నానందము మిక్కిలియని చెప్పవచ్చును.

ఈ పద్యమునందు 'కుచద్యయోపరి గళాభ  
స్మలవిన్రాన దైర్వ్యలనత్తెర్గురు నటంబు' రాయల  
వారొక్కరే వర్ణించిరి. ఇది ఆయన ప్యత్యేకత.  
అందరు కవులకన్న ఆయన విశేషముగా చూచును.  
ఆయనమద్ది నవనవోన్మేషకాలిని, ఈ ప్రసోపరి

భాగము భూషణహారకాంతులచేత తళతళలాడుచు భాసికమువలె నున్నది. ఈభాసికమునకు హస్తములు దండలు. ఈ వర్ణనలో భావి కథార్థసూచన మున్నది.

భాసికము వివాహమునకు వ్యతిక. దండలు అముక్తమాల్యదకు ప్రతికలు. అనగా గోదాదేవి వివాహమునకు, పూలదండలకు నవిసాన్నితి యున్నది. ఆ రెండును లంకె వేయబడినవి, జవి కవి కావ్యము లోని వర్ణనాంశమును భావి కథావ్యంజకముగా నుపయోగించుకొనెడినేర్పు.

మనమనురక్తిహెచ్చనిదెమందని కందము కౌగలించి నిక్కిన ఫణిరాజవల్లి యెఱిగింపఁగనోయనఁ

బాగముల్పరం

బున బడుమట్టచే చెఱకు ముత్తియముల్

చిటిలించి తద్రసం

బనిశము వండు నంతిక తలాంతికఁ జూర్లముజేయ

నప్పరిన్. (1-70)

ఇది విల్లిబుత్తూరు వర్ణనములోని పద్యము. ఆ యూరిలో బెఱకుతోటలున్నవి. వానియందే పోక మూకులును, తమలపాకు తీగలును పెరుగును. పోకచెట్లను నాయకుని, తమలపాకు తీగయనునాయిక కౌగిలించుకొనుచున్నది పోకచెట్టు భారముచే దాని మట్ట చెఱకుగడమీద పడగా నదివిరిగి దానియందలి ముత్యములు ప్రక్కన చెఱకురసమువండు ప్రాయ్యలో పడి సున్న మగుచున్నది. ఈ సున్నమగుట మన యనురాగము నెరుపు సేయు మందని తమలపుతీగ పోకచెట్టతో నన్నట్లున్నది. ఆకులు, పోకను, రెండును సున్నముతో కలిసిననే కదా భోగయోగ్యమగును. వానికెరుపు సున్నమువలననే సంక్రమించును.

ఈ పద్యమునందు మూడు పస్తువులున్నవి, ఒకటి అక్కడ జరుగుచున్న దృశ్యము. రెండవది

నాయికా నాయిక రూపమైన శృంగారభావము. మూడవది సున్నము రక్తిమ-(అనురక్తి-విరుపుదనము) హెచ్చింపజేయుట యన్న మూడవ విషయము. ఈ మూడును సాధారణకవి మూడు పద్యములుగా వ్రాయును. లేదా సీసమువంటి పెద్దపద్యములో విస్తరించి వ్రాయును. కాని రాయల వారెంతటి భావమైనను ఒకే పద్యములో కుదించివేయుదురు. అదికూడ ఈ కావ్యమందు క్షేణము నాపాదించిన యొక 'గుణము'.

ఇంకొక యుదాహరణము చూపింతును.

కాంచెన్వైష్ణవు డర్థయోజన జటా ఘటోట శాఖోపశాఖాంచజ్ఞుట చరన్మరుద్రయ దవీయః! పేషితోద్యద్ధరోదంచత్కిట కృతప్రణచ్చంస లిప్తాపాదితాధ్వన్య నిస్సంచారాత్త మహాభలోపమ ఫలస్సాయద్యట

జ్ఞాజమున్. (8-15)

ఆ మాలదాసరి వటపుక్షమునుజూచిన వర్ణన. ఆ వటపుక్షముయొక్క యూడ లొక్కొక్కటి రెండు కోసుల దూరము వ్యాపించియుండెను. వానికి కొమ్మలు. ఆ కొమ్మలకు కొమ్మలును న్నొచ్చినవి. ఈపద్ధతిచే పీచెఱుగాలిచెత దాని యాకులు దూర దూరముగా విసిరివేయబడుచుండెను. ఆ ఆకుల యందు పురుగులు తొలచి రంధ్రములుచేసెను. ఆ ఆకులు పొంథుల కీ పుష్పములై బ్రహ్మరాక్షసుడున్నాడనియు నిచ్చటికి రాదాదనియు నా పుష్పము జాబువ్యాసినదా యన్నట్లుండెను. అందువలన బాట సారులు దూరముగా తొలగి వేరొక దారిబట్టగా నది నిస్సంచారమై యుండెను.

ఇదంతయు నొక కథవలెనున్నది. ఇంతకథ యొక్క శార్థాలములో కుదించబడినది. పాఠకుడు ప్రతిపదమును చర్యణముచేయవలెను. క్షేణముతో నన్వయించుకొని మరస్సులో బొమ్మ కట్టుకొనవలెను.

ఒక చిన్న కిటికీలోనుండి మహాసాగరములతో వ్యాపించిన రాజమృగమునకు ముహూర్తములకు చూచినట్లున్నది ఈ రచనా సవధానము. కిటికీ తెలుగుటయే శ్రమయునుకొన్నచో అదృశ్యము కనబడు ప్రశ్నలేదు. అట్లే పద్యమున చూచి బెదరిపోయినచో దానివలన కలిగెను అనన్యాయ్యతైన అనుభవమును మరము పోగొట్టుకొనుచున్నాము

అముక్తమాల్యదయందలి క్షేత్రము ఈ కారణములచేత సంకల్పమించినది. అందువలననే దీనిని నారీకేపాకమనియు పాపాణపాకమనియు కొందరు పేర్కొన్నారు. కళాపరమార్థము శ్రీ వేదం వేంకట రాయశాస్త్రిగారు "అముక్తమాల్యదను నేను నాతికేపాకమనను. మజి యే మనంబున పరిపక్వ పనశ ఫలపాకమందును తెలుగుగాబెప్పుల పనశపండు పాకమగును. పవర ముర గొజుమహా త్యజించ నక్కఱలేదు", (సంజీవనీవ్యాఖ్య-పీఠిక 61వ పేజీ).

ఇది సరియైన వ్యాఖ్య. అముక్తమాల్యద యందొక కేకమున్నను వాని నమ్మింటిని మించిన సౌందర్యము దానియందున్నది. విభాషయందైనను మహాగ్రంథములన్నింటి కొక్కొక్క వ్యక్తిత్వముండును. ఒకదానినిపోలి మరియొకటి యుండదు. తెలుగు భాషలో అముక్తమాల్యదను పోలిగ్రంథ మాముక్తమాల్యదయే.

గ్రంథప్రాధిమకు ప్రధానకారణము వైన చెప్పిన 'కుదింభ' అన్న లక్షణమే.

ఖనటత్ప్రయోగివీక్ష్య రసాతలాన్యన్య

పిండికృతాంగ భీతాదజములు

భృత కులా యార్థభండిత సమిష్టరూప

చరణాంతికభ్రమత్తరు వరములు

ఘన గుహ ఘటిత రూపకరణ లోకైక ద్వి

దుందుభీకృత మేరు మందరములు

చటుల ఝంపా తరస్వరగరి విపరిత

పాలితా కాకోణ వరి బృథములు

పగ్గబలతర బాడబీకృత తేరమ్మదములు

భాస్వ రేరమ్మదీకృత బాడబములు

పతగ సమాఖ్యులత్తృ పగ్గభంజనములు

వృజిన తూలాములు (దూల విరరుగాత. (1-3)

ఈ పద్యము గ్రంథాది యందలి వైరతేయ స్తుతిలోనిది. ఈ రచన మిక్కిలి పౌంధాధారము. సీసపద్యముయొక్క నడకకూడ లోకోత్తరమైనది. గరుడుని రెక్కల గాలివేత మాపాపకూలములు విరరగ్నాబడవలెనని కవి వాంఛ. అతని రెక్కల గాలిని వర్ణించుచు దానివలన సముద్రములు ఆకాశమునకు నెగిరి కల్లోలితమగుచుండగా నీరులేని పాతాళములు ముల పాములొకదానినొకటి చుట్టుకొని పిండి పిండి చేసికొన్నవట అని కాళ్ళకడ మహావృక్షములు తాకి పక్షులు ఏరుకొనిపోవు చిరుగులవలె నున్నవట. మేరు మందర గుహలయం దీగాలి కలిగించిన ద్వని రెండు రూపుదుభులు మోగించినట్లుగా నున్నది. అప్పుడు దిక్పాలకులే ఎగిరిపోయి ఒకరికింకొకరియందు వేరొకరుగా కడిపోయిరట. మెరపులు సముద్రమందలి బడబాగులును. బడబాగులు మేముములందలి మెరపులును వానవట. ఇది రాయల వర్ణన

దీనియందు ఆయన మనోలక్షణము కనిపెట్టువచ్చును. మౌనోపదమందు చెప్పినట్లు సముద్రము లాకాశమున కెగురుట. పాతాళమున పాములు పరస్పరము చుట్టుకొని పిండిపిండి చేసికొనుట—ఈరకమైన ఊహచేయుట సామాన్యము చేయలేదు ఇది ఒక జగజ్జేత చేయవలసిన ఊహ. ఈవృక్షమూహించుటకే మన మనస్సుచాలదు. రెండవపదమందు కవి ఆకాశమును, భూమిని సముద్రము నేకముచేసిన గరుడుని సామాన్యపక్షి సామ్యముతెచ్చి సర్వకవి సామాన్యమైన కల్పనచేసినాడు. మేరు మందరములు దుందుభులగుట యద్దభేరీ శృంగణమున కలిగిన యాహ కావచ్చును. నాల్గవది ఆయనలోనున్న హాస్య గుణ

మునుపటి యిచ్చుచున్నది. అష్టదిక్పాలకులొకరి నగరములయం దొకరుగా నెగిరిపడిన నెల్లుండును? ఇది విచిత్రమైన మనోలక్షణముగల కవి చేయవలసిన యూహ. ఇట్లూహ సేయుట రాయలుకాక రామకృష్ణుడును చేయనేమో? మిగిలిన వారిది చేయరు.

గీతపద మెత్తుగడలో నొక వెలితియున్నది. సీసములోని నాల్గుపాదములు నాల్గుభావములే చెప్పినవి. ఒక్కొక్కటి ఒక్కొక్కసమానము. గీతము కూడ అట్లే చేయవలసివచ్చుచో రెండుపాదములు సమ కూర్చి ఒకటిగా చేయవలయును. కాని రెండుపాదములు రెండేకదా! అందువలన రెండుపాదములు దేనికదే విరచినను ఊహమాత్ర మొక్కటి. అదే మరల కలెందులుగా చెప్పినాడు ఇక్కడ బాడ భేరనుగములు మారుటలో భూమ్యాకాశములుచక్రము తిరిగినవి

ఒకే పద్యములో నిన్నివైవిధ్యములు గోచరించినవి. అవతారికలో గరుడుని వర్ణనమిట్లు చేయవలసిన యవసరమేమి యని ప్రశ్న రావచ్చును. ఈ గరుడుడే కథానాయకుడు. విష్ణుచిత్తుడు గరుడాంశ సంభూతుడు. “మిధునే స్వాతిజం విష్ణోః రథశంధన్వినఃపురే / పృథ్వ్యే శ్వభరం విష్ణోః విష్ణువత్తం సమామ్యహం” అన్నది విష్ణుచిత్తుల తనియ. ఆచార్య సూక్తి ముక్తావళియందు “సకల వేదమయుడైన శ్రీగరుత్మంతుని యంశముచే బుద్ధై” (పూ. పి-2-4) నని చెప్పబడినది. ఈ విష్ణుచిత్తుడు విశిష్టాద్వైత మతమును స్థాపించి మధురలో విజయము గొనితెచ్చెను. విష్ణుచిత్తుడు ‘ఇతః పురావతీత శాస్త్రగంధ జాత్యంధు’డని చెప్పకొన్నవాడు ఈ విష్ణుచిత్తుడు భగవంతుని యనుగ్రహముచేత పాండ్యరాజనభలో సర్వశాస్త్రముల ప్రమాణములతో సర్వేతర మతములను ఖండించి విశిష్టాద్వైతమును స్థాపించెను.

ఏమాత్రము సదువు సంధ్యలులేనివాడు ఐతటి భగవదనుగ్రహమున్నచో భగవంతుని మహిమలు బలముతో తన ప్రభావముదూపి కొన్ని సాధారణ భక్తివిశేషములు, భక్తమహిమలు చెప్పి వశముచేసికోవచ్చును. కాని భగవదనుగ్రహమువలన వ్యాస నూత్రములను, భాష్యములను, సర్వదర్శనములను, సర్వోపనిషత్తులను ఉక్తిప్రత్యుక్తులయందుదహరించుచు వాదించుటలో నొవిత్యము భానింపదు. “మూకం కరోతి వాచాలం పంగుం లంఘయేత్ గిరిం” ఇత్యాది శ్లోకములచేత దీని నిచ్చట నమర్చింపవచ్చును. కాని సరిగా నాలోచించినచో రాయ లీవిషయమును భావించియే యిచ్చట గరుడవర్ణనము నింత యల్పహసముతో వర్ణించెను. గరుడాంశ సంభూతుడైన విష్ణుచిత్తుడు తన స్వరూపము నెరుంగక ప్రాకృత్యనునివతనే వ్యవహరించుచుండెను. భగవంతుని యర్చనముకర్పిత తన ‘వేద మయత్యము’ స్మరించుచుండును అందువలననే ఆయన యట్లు వాదించెను. అనగా విష్ణు దర్శన స్థాపనముకొరకు వైసతేయుడే కారణజన్యము నైతెను.

ఈ విషయము స్మరించుచేయుటే రాయలు మరి రెండుచోట్ల వైసతేయు నెక్కియున్న భగవంతుని వర్ణించెను.

విష్ణుచిత్తుడు సభయందు తక్కినవారి నెల్ల జయింపగా వ్యత్యక్తమైన భగవంతుడు “విభ్రుర బొల్లపువోయిర జెందములనగ దార్జ్యహస్తాదరణాల దివ్యాంముగలమర” వేంచేసినాడట. ఎఱ్ఱనితామరల వంటి స్వామి పాదములు తార్జ్యని శివురూపవంటి యరచేతులలో జాగ్రత్తగా పొదుగబడి యున్నవి. ఇచ్చట భగవత్పాదములు వైసతేయని చేతులచేత వాడిపోకుండ కందకుండ పరిరక్షించబడుచున్నవి దీనివలన భగవద్భక్తి మతము శ్రీవిష్ణుచిత్తుల వాదమువలన నాడు పరిరక్షితమైనదని వ్యంగ్యముగా నెరుగ

వత్సను. ఇచ్చటనే “పత్రో ప్రభంజనములు” కూడ వచ్చినవి. అచ్చట మూగిన దేవ దానవాదులలో దానవాదులు కొట్టుకొనిపోయిరట. ఇది చేటలచేత చెరగినపుడు బియ్యము మిగిలి ఈక యెగిరిపోయినట్లున్నదని కవి యుపమించుచున్నాడు. ఇచ్చట ఈ పునఃక్రియలనగా విష్ణుచిత్తుని విజయమువలన లోకములో జైన బౌద్ధ చార్యాకాదులైన యన్యమతములు దూరికృతములై సారవంతములైన వైదికమతములు నిలిచినవని సూచించుటకొఱకు.

గరుడావతారమైన విష్ణుచిత్తుడు నిత్యముత్తుడు. బద్ధుడకాదు. అతడు కర్మాధీనుడై జన్మమెత్తినవాడు కాదు. దర్శనస్థాపనమాతని యుద్దేశ్యము. తనవని యొక సబులమే యని యెరిగినవాడు— “తానె కట్టిన భూమిక తాల్చు యాకు ఘనత యిది మమ్ముఁజేయుచు తనదు ఘనత” (7-56) అన్నచోట తాను భగవంతుడు కట్టిన భూమిక తాల్చినవాడు మాత్రమే యని చెప్పియున్నాడు. కావ్యమంతయు నీవిధముగా గడుడునియొక్క విలాసమే— కాని అతని పాగ్ధాన్యము మళ్ల స్థాపనకు సంకల్పరకే కనుక తరువాతి కథలో నాతనికి ప్రాముఖ్యములేదు.

ఇందువలననే “ఖనటత్ప్రయోజ్ఞి” యన్న పద్యమిట్లు రచింపబడినది.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మహాపండితుడు. బహుశ్రుతుడు. బహుభాషాకావ్యములఁ జదివినవాడు. బహుకవి పండిత పోషకుడు బిత్తుడు వైష్ణవ మతాభినివేశముగలవాడు, బహుపురాణేతిహాస కథా విదుడు. ఈ విషయములవతారికయందు చెప్పబడుటయేకాక కావ్యముసంతట గోచరించి విషయములు,

రాయల మతగురువులు తిరుమల తాతాచార్యులవారు. ఈయన పంచమతభంజన మను గ్రంథమును

రచించెను. ఆకాలమున నహోబల మతమున నేడను పీఠాధిపతియైన శతగోపయతి కలడు. ఈజిడు పెద్ద నామాత్ముని గురువుకావచ్చును. ఈ మహనీయులైన తాతాచార్యుల సన్నిహితమున రాయలు భాష్యభగవద్విషయములను సేవించియుండును. ఈ పాండిత్యము లేనిచో సామాన్యసాహిత్యవేత్త అముక్తమాల్యదలోని వేదాంత ఘట్టముల నట్లు తీర్చలేడు.

అముక్తమాల్యదా రచనకాలము అవతారికలో చెప్పిన దానినిబట్టి 1519 జనవరి 26వ తేదీ కాకుళములనున్న హరివారమున నిశ్చయించుటవేత 1519 నుండి కొన్ని సంవత్సరముల పర్యంతము త్రాయబడియుండును. ఇది ఒక ఊరులో రచించిన గ్రంథముకాదు. రాయలపుష్పపచ్చడు తాను రచించిన వర్ణనాదుల నచ్చటచ్చట చేర్చియుండవచ్చును. కావ్యముయొక్క సంపూర్ణరూపము రాయల మరణము తరువాత ఏ పెద్దనయో తీర్చియుండును. ఇది కారణముగా నిగ్రంథమున తరువాతి లేఖకులు పెద్దన పద్యములనుకూడ కొన్ని చేర్చియుండురు.

ఈకావ్యముయొక్క రచనలో నిత్యపూర్వములేని కొన్ని వైలక్షణ్యములున్నవి. కావ్యావతారికలో నిష్ఠదేవతా వర్ణనమునందు త్రిమూర్తులను వారిభార్యలను వర్ణించుట విఘ్నేశుని వర్ణించుట, కుక్షిస్తుతి, కుకవినింద మొదలైన సంహారాయము లిచటలేవు. ఈ కవి పరమవైష్ణవునిచోలె వేంకటవతిని, అనంత గురుడపట్టశ్రేణులను విష్ణు పంచాయధములను, పన్నిద్రాక్షాసులను స్తుతించెను. అనంతాదులను, పంచాయధములను విస్తరించి వర్ణించినకవి లక్ష్మీదేవి నిచట వర్ణించలేదు. అనంతాదులు నిత్యజీవులు. విష్ణువునకన్న నితరులు “భోగసామ్యలింగాచ్చ” యన్నచోట చెప్పినట్లు విష్ణుసామ్యము భగవదనుభవమునందే. లక్ష్మీదేవి విశిష్టాద్వైతమున నట్లుకాదు ఆమె అనపాయని. పురుషకార స్వరూప శ్రియం దేవి.

నిత్యారవిముగ్ధులని నిరవహ్యం” ఇత్యాదిగా రామానుజులు వర్ణించిరి. అందువలన వైష్ణవ సంప్రదాయము శ్రీరహితముకాదు. శ్రీరహితమైన నారాయణుడు భాగవతునికి దగ్గరివాడుకాదు. వైష్ణవ గ్రంథములందు శ్రీయఃపతి యనియే నారాయణుని పేరు. అపొక్షరీ ద్వయములయందును శ్రీపశుపతైన నారాయణుడే ప్రతిపాదితుడు. అమెను బట్టియే మనకు చుట్టరికము. ఈరహస్యమెరిగినవాడు కనుకనే రాయలు “శ్రీకమ నీయహరమణ చెన్నగతానును కొత్తభంబునం దాకమలా వధూభయి నుదారత బోవ” అని ప్రారం బించినాడు, కావ్యము శ్రీదేవితోడనే ప్రారంభమైనది. ఒకరి వక్షోహరమునం దొకరు గోచరింపగా తమ తమ గూఢ్యముగను ముద్దిగములై యున్నవని అచ్చముగా హైచిచ్చిలు శోభిల్లినది. శ్రీదేవియందు నారాయణుడును, నారాయణునియందు శ్రీదేవియును. ఇందువలన వేరువేరుగా నిర్వర్తన స్తుతింపవలసిన యావశ్యకము లేకపోయినది.

రెండవది అనంతునిస్తుతి. లక్ష్మీదేవిని నిత్య సామీప్యముందే మోక్షచ్చిచ్చి నారాయణుడు అనంతుని పరాపరత్వము వంద్రాలయందు భూదేవితోకలసి నాడట. ఈ పద్యమువలన కావ్యమునందు నామిక యైన యోముక్తకూల్యుడ సూచితమైనచే అమె భూదేవియొక్క యుత్తరము. శ్రీరంగమునందు స్వామి గోదాదేవిని స్వీకరించెను. అమెను స్వీకరించుటకు పల్లిబుత్తూరున కరిగిను వారిద్దరి వివాహ ముచ్చుట ఒకగెను. అనంతుడు రామానుజుడుగా నవతరించెను. రామానుజులవారు మహాపట్టుపభవము ననంతముభంగులు వ్యాపింపజేసినవారు అచటను గోదాదేవి “అన్నా” యని పిలిచినదని రామానుజుల వారి చరిత్రలోకలదు. (ఆదా-పూర్వ-11-46)

అన్న చెల్లెలికి సమస్తసౌఖ్యములు సమకూర్చునుకదా! అనంతుడు భూదేవికి చెప్పిన సేవకూడ నట్లేదే. అందు

వలననే ఈపద్యముని అనంతసుత పేరు రామానుజుల స్తుతికూడ చెప్పబడినట్లయినది. పన్నెడ్రాళ్ళారుల స్తుతిలో భక్తియొక్క లక్షణము, భక్తుని లక్షణము స్పష్టముగా వ్యక్తమగుచున్నది. ద్వాదశాదిత్యుల యందు (పన్నెడ్రుల సూర్యులందు) సూర్యమండలస్థుడైన నారాయణుడు తాపముపొందగా దానిని తొలగించుటకు తమ హృదయమరందముల పగవహింప జేసి మురారిని చొక్కజేసినారు. ఆళ్ళారులభక్తి యమాయకమైనది. వీరు భగవంతుని బాధలనుకూడ తమ సేవచేత తొలగింపజేయుదురు విష్ణుచిత్తుకి ప్రత్యక్షమైన భగవంతుని యాతడు స్తుతింపక “యంగళాశాననము” చేసెను. “తిరుప్పల్లాండు” అన్న చిన్నదాని యందునే ఇదిగూడ వర్ణనందు భగవంతునికన్న భాగవతునకే ప్యాధాస్యము. అందువలననే “భాగవత వేదంబునకు భువన భర్తయు బయంపడి” (7-48) అని కవియే శ్రీరంగ నాథుడు భయపడినట్లు చెప్పినాడు.

ఈ విధముగా ఈ కావ్యమందలి యిట్లదేవ తాదికము స్వేచ్ఛా చక్కమై పరవచెష్టవ ధర్మరహస్య బోధకమై ప్యకాశించుచున్నది.

ఈ కావ్యమునందు మరిమొక వైలక్షణ్యము అశ్వాసాంతము పద్యములలో వ్యాయుట. సంస్కృత మున శ్రీహర్షము లట్టి పద్ధతిన రచించిరి. రాయల వారు తెనుగున నిట్లు వ్రాసిరి. “ఇవి సింహవల దంభకెనరి పదాభిప్రాయనాల్బ పుణ్యదురుద్ధులకణ బొట్టసూర విజయ ప్రభావ లోట్టధిశాంక ద్విధిప్రభావ కృష్ణరాయ నృప” (చతుర్థాశ్వాసాంతము) ఈవిధముగా నొక్కొక్క పద్యము నడచును.

రాయల రచనలో ఎంత ప్రాధిమ కాన్పించునో ఆయన యంత సుకుమారముగా వ్యాయగలవాడు. ఎంత జిహ్వుభించినట్లు కల్పన లోకాతీతముగాజేయునో అంతగావే ప్రకృతిలోని సహజమైన పండుసుకుమార

ధర్మములను వెల్లడించును. ఏది చెప్పినను నచ్చి నను, నచ్చకపోయినను రాయలవారి ముద్ర పృతి వడ్డమునందు నుండవలసినదే. గోవాదేవి లభించి నంతనే విష్ణుచిత్తుడు తన దేవేరికియగా నామె పెంచెను. ఆమెయందు యౌవన ముకురించెను. కవి యిచ్చట ఆమె శైవమును బాల్యమును వర్ణింపలేదు ఒకేసారి యౌవనమునకు దూకెను. ఇట్లే కవియు వ్రాయడు. బాల్యావస్థపోయి యౌవనావస్థ వచ్చిన సందిలో కవి పద్దన మారంభించెను.

“వాతెఱ తొంటకైవడి మాట లాడదు

కుటల వృత్తి వహించె కుంతలంబు

లఘులు నిరులు రానఱకంట కనుగొనె

నాడించె బొమగొవి యాననంబు

సనుగొన ల్కెగయ వకముపేక్ష కడకెత్తె

బాణి పాదము లెఱవాఱఁ దొడగ

సారెకు మధ్యంబు దారిద్ర్యములు దెప్పె

తొబ్బోర్వ కిటు లోగజొప్పె మేను

నక్క గాంభీర్య మొక్కడు పెట్టకొనిగొ

నాభి నానాటి కీ గతి నాభి ప్రియము

చప్పుకొనెన్దై యిచ్చట చనదు నిలువ

ననుదు జాతినకరణి బాల్యంబు జాతి (అ5-7)

ఇది పరమ మధురమైన పద్యము. లోకోత్తర మైన పద్యము. బాల్యము జారిపోయి యౌవనము వచ్చినది. యౌవనము వచ్చుట బాల్యమునకు తెలియదు. ఎప్పుడో తెలియకుండా వచ్చినది. అందు వలననే తానెఱుగకుండా గోవాదేవియం దెన్నియో మార్పులు వచ్చినవి అమ్మవారు నిన్నటి దనుక బాల్య సహజములైన జిలిబిలిపలుకులు పలుకుచుండు నది నేడో హఠాత్తుగా మారిపోయినది. అమెమాటలు వెనుకటివలెలేవు. ఇది సహజమైన లోకోత్తర, తనకు చిరపరిచివుడైన వానిలో మార్పు కలిగినప్పుడు లోకమువారిట్లు చెప్పకొందురు, బాల్యమునకూడ నిదే పరిస్థితి. అంతయు మారిపోయినది. తన

(పియము - చెలిమి - నానాటికి తగ్గిపోవుచున్నదని అదిజాతిపోయినదట. వాతెఱ-కుంతలములు-అత్తులు- అననము ఈవిధముగా ఒక్కొక్క అవయవమునందు కల్గిన మార్పును సూచించుచు వేరొక విధముగా ఆమె సౌందర్యమును కవి వర్ణించుచున్నాడు.

ఇట్లే పరమ సహజముగా లోకవృత్తమును కవి కావ్యమునందు సూచించుచు.

వనధి గమనజ గర్భార్క జనిత ఘృణలు

మఱి ప్రసూతికి నతని వామంబు జేరె

ఘనతజ్జోచ్చిన యింద్రుని దనుజబంధి

కాన్పునకు పుట్టినట్లేదు కృమము గనమె. (4-78)

సూర్యకిరణములు సముద్రుని చేరుటవేత మేఘరూపముతాల్చి యాకాశమును చేరినవి. ఇది చూచి కవి సామాన్యగృహవృతము సూచించు చున్నాడు. సూర్యకిరణములనెడు వనితలు సముద్రుని పొందుటచే గర్భముపుట్టించి పుట్టినట్లయిన యాకాశమును చంపినది. సాధారణమువా నాడుపడు చులు పృథ్వికొఱకు పుట్టినంతకే వత్తురుకదా ! ఈలోకధర్మము ప్రకృతియొక్క పరిణామముతోకూడు నట్లు కవి జోశించి మనకు సూచించుచున్నాడు.

విష్ణుభక్తుడైన రాయలు తన కావ్యమందు దశావతార వర్ణనముజేసెను. తత్పూర్వము నైషధమునగల దానిని శ్రీనాథుడు తెలుగుచేసెను. రాయలవారు పృథ్వీరాజునద్దమిత్ర తన కావ్యమునందుచేర్చిరి. పరమహంస విభవాంతిర్యామ్యర్చావతారములయందు భక్తునకు అర్చావతారము పూజనీయము. సంకీర్తింప దగినది. రామకృష్ణాద్యవతార రూపమైన విభవము. విభవమే లేనిచో భక్తునికి భగవంతునకు సంబంధము లేదు, భగవంతుడు భక్తులకొరకై యనేక జన్మలనెత్తి యెందరినో రక్షించెనన్న విషయము భక్తునకాత్మ ప్రత్యయము కల్గించును. ఏదియులేనిచో దేనిని

ద్వానింపవలయును? అవతారములవలన భగవంతుని అనంత కల్యాణగుణములనేక వ్యత్రాంతముల ద్వారమున పూర్వాస్తి పొందినవి. అందువలన భక్తికిని అవతారగుణమును నిశేష సంబంధముకలదు. భక్తి పూరితాదర్శనైన ఈ గుంధమున కవి రెండు మూడు మారులు దశావతారవర్ణన చేయించినాడు. ఒకటి విష్ణుచిత్తునివేత, రెండవది గోదాదేవివేత. రెండును ఒకదానికొకటి పూరితములుగావు. ఒక్కొక్కటి తమ తమ పూర్వోక్త నిలబెట్టుకొన్నవి.

విష్ణుచిత్తుడు మహాభక్తుడై వర్ణించినాడు. ఇదు ఐరాహవతార వర్ణన విచిత్రమైనది. అది ఐరాహస్వామి ముట్టెతో చిమ్మగా ఈ బ్రహ్మాండము పైపొర చల్లల మహాహగరములలోని జలములతో సహా మైకెగురగా అవి-అనేక బ్రహ్మాండములతో కూడిన ఆ మహాదాకాశమందు ప్రకృతిదేవికి ముంగర వలె నున్నదట. ఇది రాయలు చేయదగిన కల్పన. అది ఈ విశ్వమునుదాటి యూహచేసిడి లక్షణము. నృసింహమూర్తిని రాయలు వర్ణించినవద్దటి విచిత్రమైనది

“అనురేంద్రదాశయ కుండికాచ్చ రుధిర వ్యాప్త  
సర్వకన్యాయుగ్గాం  
చి సముద్యుత్పత్తిసింహ మత్పరమభిషేకన్  
దదుద్ధామ దే  
ర్వసతాధూతుముః బెల్లగించు గతి నాంత్యశ్రేణి  
గిన్నెన్ పెరం  
జసిఃకూర భవన్నఖావళులు బ్రాహ్మన్  
మర్త్యపంచానసా” (4-22)

నృసింహుడు హిరణ్యకశిపుని కడుపుచీరినాడు. అది ఒక రక్తపురుండవలె నున్నదట. ఆకుండలోని రక్తముతో సింహమునకు వేరొకసింహము (పూతి బింబము) కన్పించినదట. అందువలన మత్పరముతో దాని సటలను పెల్లగించుటో యన్నట్లు హిరణ్యకశిపుని ప్రేమయొక్క సమూహమును పెల్లగించు

చున్నాడు. ఇట్టడే ఐంచఅంత్యముల నొక కథ కలదు. రాయలు దానినితెచ్చి యిచ్చటనను సంధించినాడు. రామావతార వర్ణనలోనున్న “సృందనస్థిత బిదౌజ శత్రుజాడ్యకృత్” అన్న పద్యము మరల ఖన టత్పయోబ్ధి అన్న పద్యమువంటిది. ఇది రామబాణములకు వర్ణించినది. ఈ పద్యములు చూచినపుడు సీసపద్యమువకు శ్రీనాథుడొక మహాకవి సదృశలక్షణము కల్పింపగా రాయలు దానికి జలపాతమువంటి తీవ్రవేగమును సమకూర్చినాడని చెప్పవచ్చును. ఇది నాన్యతోద్భవమైనట్టిది

బలరామావతార వర్ణనమున రాయల నుకు మార బాహుకళ్యము స్ఫురించును బలరాముడు హలవరుడు. యమునానదిలోనికి తన నాగేట హస్తినా పురమును తోయ సమకట్టినాడు. ఆయన తెల్లని వాడు. దీనిని కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

“శీత హలకృష్టిః బుట్టియడగెన్ శీత యందునె  
సీత యంచుఁ ద  
తృతి విరహోర్తి బొంబిమముఁ దాలిబ రామ  
శరీరమెత్తీ యా  
శీత ఖననక్రియ న్మగుడఁ బెందగఁగాక. కలింద  
జాతటన్  
శీత దుననెటకన్ హలము జేగెని నీ కవభాతృతన్  
హలి” (4-28)

శ్రీరామావతారమున సీత భూమిలోనికి చొచ్చి నందువలన విరహవశుడై శరీరమునందు పొండిమము పూనినవాడై బలరామశరీరమున సీత మరల నాగేటి చాలులో దొరకుచి హలమును ధరించి యమునానది తీరమున నున్నాడట. సీతారాముల దాంపత్య మెంత యున్నతమైనదో, రాముని మనస్సులో సీతాదేవి యెడ నెంతటి ప్రేమయున్నదో భవభూతి యుత్తర రామచరిత్రలో వ్యాసినాడు. దాని బావనయే ఇది కూడ.



విష్ణుచితుఁడకావతార వర్ణనమిట్లు నడువగా గోదాదేవి వర్ణన మురియొకమాగ్ధమున బోయినది. ఆమెచో నాట్య నాగకన్యలు మరాళికాదులు వయస్కులై పుట్టెరి. వారు బొమ్మల పెండ్లిపడ్డబోపాడు “పద్మా లయా పరిణయామేయగేయముల ననంత కల్యాణ గుణము లద్భుతంబొప్ప విని అతవి గవయబుద్ధి ప్యాగ్నన్యరంస్కారమున జన్మింప తదవతారాను మేయ కదానుదానుకలిత లిలానుకృతుల” వర్తిలు చున్నది. ఈహరి యందు కలిగిన పేర్లమప్పదియై విరహమున నతనియందే దోషములెన్నుట ప్రారంభ మైంది “మీరు హరినిగూర్చి పాడుచున్నారు, అత డేము వత్తులు వలచిరాగా కాపాడినాడు?” అనిప్రశ్నిం చినది. అతని అవతారములం దొక్కొక్కవేళ నెంద రిని వంశనశేనానాథో నెప్పుడున్నది. ఈ పద్యముల యందు భగవంతునిమీద యనురాగము వ్యంగ్యముగా గోచరమగుచున్నది. ఇట్టి రచన తెలుగువాడులో కాసుల పురుషోత్తముడు చేసెను. ఈ పద్యములలో సోక్తిపద్యము సుపహరితును.

“చరపై నీతడు పూర్వకల్పముల సకత్తీ  
విశాలాంబ కాం  
బురుహశ్రీణ జలంబునైఁ బులకలగో బూరించుచున్  
వేచుదు  
ర్పుర కర్మం బమరంగ వచ్చు జలజత్య స్తబ్ధ  
రోమత్య కే  
సరి తచ్చావ్యవతార దంభమున నాబ్బాదించు  
దాఁబొడిమై” (5-44)

భగవంతుడు పూర్వకల్పములయందు తన్ను వలచిన శ్రీల కన్నులయందు జలమును మై పులకలను (స్తబ్ధ రోమత్యమును) కలిగించెను. అందువలననే జల ములయందు పుట్టిన మత్స్య కూర్మ రూపములు, స్తబ్ధరోమమైన వరాహవతారము, కేసరి రూపము కల్గినవి. అతడు వాని నవతార దంభమున దాచు చున్నాడు.

గోదాదేవియొక్క ఈ యుపాలంభము పరమ విచిత్రముగా నున్నది. అమె మనస్సుయొక్క సౌకుమార్య మట్టిది, అందువలననే అయోముఖి శూర్పణఖ విరూపలను చేయించినందుకును రానుచు దుర్నికాడ అమె దూషించినది ఈ గతముగా అవతారముల యుపాలంబనము మరే కావ్యమునను లేదు.

గోదాదేవి కథ రాయలు మామూలు ప్రబంధ ములవలె తీర్పులేదు. చంద్రోపాలంబనానుభవపు. పూర్వ మామె సత్యభామ. తత్పూర్వము భూదేవియట. వరాహవతార వేళయందామె భగవంతుని సంకీర్తనముచేయుచు పొడుటయందలి మాహాత్మ్యమునుగూర్చి మాలదాసరికథ విన్నది. అందువలన తాను మత్స్యక్ష ముగా లక్ష్మమేర్పరచుటకు గోదాదేవియె యుపకరించి ‘తిరుపావై’, ‘నాచ్చియార్ తిరుమొలి’ గుగు గీతము లను పాడి భగవంతుని చేరినది అమె చరిత్రములో సర్వవ్యాప్తముగా నీ యుపాకృతిత్వము స్ఫురెనుచునే యున్నది

రాయల కావ్యమునుగూర్చి చెప్పనవ్వడు అతని వర్ణనా వైశిష్ట్యములుగూర్చి చెప్పట చాల అవసరము. రాయలు వర్ణనాశక్తియును తెలుగు కవులలో ఎందరి కన్న మించినవాడని చెప్పవచ్చును జడ ప్రకృతిని వర్ణించుటలో సంస్కృతిమున వాల్మీకి యెట్లో తెలుగున రాయలఁడు

కవికి వర్ణనాశక్తి చాల ముఖ్యమైనది. కావ్య ములోని విభిన్న నన్నివేళములు చిత్రించుటకు వాని యధార్థత్వావభాసమునకు లోకపరిపాలనము చాల అవసరము. ఈ లోక స్ఫూర్తిలేనిచోట కావ్యమువలన పాఠకుడు తన్మయీభావము పొందలేడు. కావ్యరసా స్వాదనమునకిది చాల అవసరమైన లక్షణము.

ఈవర్ణనము రెండువిధములుగా నుండవచ్చును. కవియొక్క భావన. కవియొక్క కల్పన. మొదటి

భావన యన్నది వస్తువుల యాంతరమును రూపుకట్టించుకొని పలుకుట. ఇందు వస్తువులు కవియొక్క వాక్కుచేత పాఠకుని మనస్సులో వినృష్టముగా స్ఫురించును, కల్పన యన్నది రెండవశ్రేణికి చెందినది. ఇక్కడ కవి తనయొక్క యాహలను వస్తువులమీద నాటిపించును. గోరంతలు కొండంతలు చేయును. కొండంతలు గోరంతలు చేయును. దీనికికూడ వస్తుదర్శనమే ప్యయోజనము. భావనాపద్ధతికి ఉపమానము ప్రాణభూతమనుకొన్నచో కల్పనాపద్ధతికి యశ్వేర్మత ప్రాణమని చెప్పవచ్చును. ఉపమానశ్వేర్మతలన్నవి కేవలమవియే వాడుదురని భావము కాదు. కాని ఈ ఆలంకారముల మూలగుణము వానికి చెందియున్నదనియే తాత్పర్యము. భావనను Imagination అనియు కల్పనను Fancy అనియు చెప్పవచ్చును. వాల్మీకి మొదలైన మహాకవులయందు రెండవలక్షణము ప్రధానముకాగా తరువాతి కవులయందు రెండవ లక్షణ మప్రధానమైనది. రాయల రచనలో భావనయున్నది-కల్పన మున్నది. ఒకటి మనస్సుపైను ముద్రవేయును. రెండవది ఆశ్చర్యము కల్పించును.

ఈ వర్ణన మెన్నో విధములైనది, జడ ప్రకృతిని వర్ణించుట—కుశుపజ్ఞానులైన జంగమముల వర్ణించుచు వాని ప్రవృత్తిని వెల్లడించుట—మనప్యోదుల బహిర్యేష వర్ణనము—వాని యాంతరముతో వృక్షుల వర్ణనము. ఈ కావ్యమునందు రాయలు జడప్రకృతిని వర్ణించి నమృద్ధిగా దాని సౌందర్యమును వెల్లడించెను గ్రీష్మ పక్షాశరద్వసంతముల వర్ణనము చేయబడినది. రెండు మారులు పురవర్ణనము చేయబడినది. ఇదియంతయు ఆయన వర్ణనావైభవమునకు తార్కాణమైనది. మాల దాసరికభతో ఖాండిక్యకేశిద్వజ సంవాదముతో మానవ ప్రకృతిని చక్కగా వర్ణించియున్నాడు. రాయల వర్ణనముతో శ్రీరంగనాథుడుకూడ మామూలుమర్ద్య

సహజమైన ప్రవృత్తికలవాడు. ఈతనికి తన భక్తుల నాడించెడి యొక పరిహాస ప్రవృత్తికలదు.

భావనకు కల్పనకు వర్ణనలో గుర్తింపచుటకు కొన్ని పద్యములు వరిశీలింపవలయును. “తల పడెచ్చుటగూర్చు” యన్న చాల ప్రసిద్ధమైన పద్యము కవియొక్క భావనాశక్తికి తార్కాణ. రెక్కలలో తలను జేర్చిన యా బాతులు, బ్యాహ్యములు ఉండి పిండి ముడిచిపెట్టిన వస్త్రములోయని భ్రాంకినికల్గిం పగా వాని నా బ్యాహ్యముల కందిడుగోరిన ఆరెంబు దగ్గరకు చేరగానే అవి యెగిరిపోయెను. అద్భుత్య మును చూచి వారిస్త్రీలు నవ్వినారట. ఇది చాల నహజమైన వర్ణనము. మనకు కన్నులయెదుట కట్టి నట్లున్నది. కవి యిందులో క్రొత్తగా కృత్రిమముగా కల్పించినదెమియలేదు.

బూవులు గొటమీటుతఱి బోయెడు తేలుల/మోత

కామిశం

కావహమోః గృతాభ్యససెతౌతును దంతపుష్పెట్ట

ವೆಂಬಡೆನ್

జేవడి వీణమీకులయుఁ జీక్కెడలించుటయున్

1955. (1-62)

విల్లిపుతూరుతో స్త్రీలు కుచములపై జడనిచ్చి  
పూలను గోటిపిరిచేయుచుండగా దానిలోని ఉమ్మె  
దలు ఝంకారము చేసినవి. ఆమోగత వీణానాద  
మునలె నుద్బుది. పూపులు దలతప్పమెత్తులెను  
కుచములు గుఱ్ఱకాయలవలెను స్ఫురించి దూరమున  
నున్న కాముకులు కృతాభ్యసనలైనవారు వీణవాయిండు  
చున్నట్లు భావించిరట. ఇదియు భావనలోనున్న  
వెలక్షణమేయని చెప్పవలెను.

కవి ప్రారంభమున సుదర్శన వర్ణనము  
జేయుచు రాహుదళన కృత్యమును స్మరించుచున్నాడు.  
అమృతము త్రావుచున్న రాహువు మనకము విష్ణువు

నువర్తనముచే చేపింపగా నోటిలోనుండి అమృతపు ధారలును, గళమునుండి రక్తధారలును వెలువడుచున్నవి. ఆ దృశ్యము పొయ్యిమీదనున్న ఎనటికుండ వలె నున్నదట. రక్తధారలు పొయ్యిలోని మంటలవలెను, రాహుమస్తకము కుండవలెను, వానినోటిలో నుండివచ్చు అమృతధారలు పొంగి పొరలిన గంజివలెను తోచినదని చెప్పుచున్నాడు. ఇది కవి ఆరోపణమే. ఇచ్చట ఎనటికుండను ఊహించుట కవి యొక్క వైలక్షణ్యమే. దీనిని సంపూర్ణముగా భావనయని చెప్పలేము, కాదా ఊహ (కల్పన) యని చెప్పలేము. ఇది రెంటికీ నడిమి సంధిపంటి పద్యము.

కల్పనకు విలక్షణమైన యుదాహరణము దశావతారస్తుతంలో కృష్ణావతార వర్ణనము.

అయత యుష్మదాకృతి కరాగ్రనగాంచల వాంత

వారి ధా

రాయత చంద్రకాంత ఫలకావళి బింబితమై

చెలంగ నా

రాయణమూర్తి మత్కవచ రత్నముచే బరి రక్ష

గాంచె నా

నోయదుపిర! వృష్టి బడియాడ బ్రోవచె సప్త

రాత్రముల్ (4-23)

ఇది ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన కల్పన శ్రీకృష్ణుడు గోవర్ధనగిరి నెత్తెను. పైనుండి ఇంద్రుడు వర్షము కురియించుచుండగా కొంత యంచులనుండి ధారలు ధారలుగా చుట్టును జలధార పడుచుండెను. ఆ జలధారలు చంద్రకాంత ఫలకములవలెను, వానియందు ప్రతి బింబించిన కృష్ణుని మూర్తినహస్రము వారిరక్తకై యేర్పడిన కవచమువలె నుండెను. ఇది కేవల కల్పనయే కాని చాలా మనోహరమైన దృశ్యమును సాక్షాత్కరింప జేయుచున్నది. ఆ దృశ్యము నిజముగా కల్పనకు వీలున్నదాయన్నదో నది వేరే ప్యశ్చ.

కృష్ణుడే యేల పృథివీలించును, గోవిందుల ప్రతి ఫలించరాదు? ఈ విధముగా లక్ష పృథ్విలు పుట్టవచ్చును. కాని ఈకల్పనవలన ఊహించిన ఊహ యొక్క స్వాదుతా లక్షణముచే నీ పృథ్వి లన్నియు నందే యంతర్భూతము లగుచున్నవి.

ఈ కావ్యమునందు కథాసందర్భములలో కూడ మును కల్పించుటకు రచయిత భావచిత్రములు సమృద్ధిగా రచించును. వర్ణములలో వారి వారి ఆహార విహారముల నన్నింటిని అభివర్ణించుచుండును. ఒక్కొక్కచోట తన యొక్క యువమానముచేత తన లోకోత్తరశక్తిని వెల్లడించును. వేసవిలో భోగలు లేక మామిడి ముక్కలతో, ఎండిన చెలువులనుండి తెచ్చిన చేపలను నూనెలో వేగించి తినగా కనరు శ్రెష్టులు వచ్చినవట. వాని కనరుదనము పోవుటకు వారు సాయంకాలములయందు ఇసుకలలో దాచియుంచిన కొబ్బరికాయలను పగులగొట్టి నీరు త్రావెదరట. గ్రామ గ్రామమున సామంతులకొరకు ఏర్పరచిన చలువపందిళ్ళు 'కుంపటిలో తామర' వలె నున్నవట. ఇక్కడ కుంపటిలో తామరయన్నది లోకోత్తి అనుపకారకమైన ఐరిసరములయందు వృద్ధిచెందిన సల్లక్షణమని యర్థము. కాని ఇచట ఈ సామెత మరి యింత యర్థమును సేకరించుకొన్నది. ఆ గ్రీష్మము లోకమును కుంపటివలె చేసినది అనుటచేత తాపాధి కృము నూహించుకొనవచ్చును, అప్పటి చలువపందిళ్లే తాపాపులకు శరణ్యమయ్యెను. రాయలవర్ధన యేవస్తువును స్వృశింపని చెప్పుటకును వీలులేదు వద్దావర్ధనలో 'బల్లెటెరుగ నొక్కొంతబ్బు శిఖయబ్బె' (4-127) అన్నపద్యములో వర్దాకామున పృజలు సామాన్య గృహస్తులు పొయ్యి మండక, మండినను అన్నము వుడక, పొగచూటి అన్నము తినుటకు వీలులేక, పండిన అన్నము మగవారికిని అనుకోకుండ వచ్చిన అతిథులకు సరిపోగా అడవారి వంటకు పునః

ప్రయత్నమగుట. ఈ విధముగానున్న బాధలన్నియు రాయలు వర్ణించియున్నాడు.

‘రవిజూవి కుడుచువారలకును కృకలాస

ములకును దృష్టి మిన్నలనె నిలచె (4-123)

అన్నపద్మములో మానవజీవితమునకు జంతువుల కీటకముల జీవనమునకు సాధారణమైన వర్ణావళిబంధకమును కవి వెల్లడించినాడు. ఆయనదృష్టిని కృకలాసములు కూడ తప్పించుకొనలేదు

ఖండిక్యకేశిద్వజ సంవాదములో పులి యజ్ఞధేనువును చంపుట నాలుగు పద్యములలో వర్ణింపబడినది. ఈ పద్యములలో పులియొక్క స్వభావము అది చంపెడి పద్ధతి కనులకు కట్టినట్లున్నది.

రాయల విశిష్టత చూపుటకు వేరొక పద్యము చూడవచ్చును. ఇది గోదాదేవి నూగారును వర్ణించు పట్టున రచింపబడినది. మున్నగుడు పేరపూలమీద కోపముతో నొడుమండి తీయకనే ఖద్గమును విసరెను. అవేగముచే కుట్టుచెగి ఖడ్గపు అందు కానవచ్చుచుండెను.

విరహతతిమీద కోపానమరుడు దివియ

వేగమై పైడి యొఱతోన విసరఁ గుట్టు

దునిసిబైటికి నసి ధారతోచె ననగ

కనకరుచి మధ్యలత నారు కాంత కలరు (5-24)

నారు ఖడ్గపుటంచువలెను, బంగారుమయమైన కత్తి యొఱవలె నన్నని మధ్యభాగము నిచ్చట వర్ణింపబడినది. ఇది ఊహయే ఈ విధముగా రాయలే ఖడ్గమును విసరినాడేమో ? ఈ ఊహ విలక్షణమైనది.

ఈ కావ్యమునందిచ్చి యుపమానములు, ఇన్ని ఉత్పేక్షలు, అని లెక్కపెట్టుటకు వీలులేదు. కావ్యమంతయు రత్నముల గనివంటిది. ఎచ్చటచూచినను అందములైన పద్యములే

ఈతని వర్ణనములోగూడ వైష్ణవమతాభి నివేశము కన్పించును. ‘విశదపయోదభ్రంబౌరలవైష్ణవచే’ అన్నపద్మములో పాలనముద్రములోని శ్రీమన్నారాయణుని వర్ణనము. ఆయనిష్టక దవళాతపత్రి (4-165) అన్నపద్మమున శ్రీరాముడొనర్చిన ధనుర్బంగము సూచితమైనది.

అమృతమును సేవించుచున్నారని రంగనాథుడే మోహనడెను. తలంబ్యాలవేళ

ఇంతివోయిట సేనబ్యాలెత్తుచోట

గుబ్బపాలిండ్ల త్రేవగ్రక్కున మురారి

కన్నువేయుట గని లజ్జగదుర బాహు

లెత్తక కరాగ్రములన వైకృతరజల్లె (7-4)

శ్రీరంగనాథుడే అంతగా నాకృష్టుడైనాడు, ఆమె సౌందర్యమే కావ్య సౌందర్యము.

# కాకమాని మూర్తికవి

శ్రీ చెఱుకు పల్లి జయదగి శర్మ

వృక్షుల కున్నట్టి సూక్తులకు జాతకముండును. కొన్నికొన్ని సూక్తు లవిపుట్టిన వేళనుబట్టి మిక్కిలి ప్రచారము నందగా మఱికొన్ని స్మరించువారుగూడ లేక మాటునుణగి యుండును. ఈ సూక్తికి లఖించిన ప్రచారమునుబట్టి చూడగా సహజశక్తివంటి దీని జాతక పృభావమే యధికమేమో యనిపించును,

కాకమాని మూర్తికవి (ఇతఁడు భట్టుమూర్తి కాఁడు) తన పాంచాలీపరిణయ మను పృబంధములో న్యృశక్తిపృకటనార్థ మీ పద్యమును జెప్పికొనినాఁడు.

ఆల్లసాని వాని యల్లిక జిగిబిగి

ముక్కు తిమ్మవార్య ముద్దుపలుకు

పాండురంగవిభుని పదగుంఢనంబును

కాకమాని రాయ నీకె తగగుర

ఇందు పేరుకొనిన మువ్వరు కవుల వైలక్షణ్యములును దన కవితయందుఁ గలవని చెప్పికొనిన మూర్తికవి కవితకు పృశస్తీరాలేదు. రాకపోగా పాండురంగవిభుఁడు ఆనఁగా తెనాలి రామకృష్ణుఁడు

‘నీ కంతశక్తి యెక్కడిది ? అ వైలక్షణ్యములు కాక దురదతో మ్రానికి వీపురాయుట నీకే తగునన్న దృష్టితో చివరిసాదమును శ్లేషించి కాకమాని రాయ నీక తగుర’ అని అధిక్షేపించినట్లును జనశ్రుతి విని పించుచున్నది. తెనాలియు నీ మూర్తికవియు సమ కాలికులగుదురో కాదో యీ జనశ్రుతి యథార్థమో యయథార్థమో నిర్ణయింపలేము గాని మూర్తికవి కావ్యములు చూచినచో నీ యధిక్షేపము నిరాధార మనిపింపదు. న్యృశక్తి తక్కువ యయినను మూర్తికవి యీ మువ్వరు కవుల వైలక్షణ్యములను శక్తి మంతిముగనె చెప్పట తటస్థించినది కావున నీ పద్య మునకు సూత్రము ఆ కవి కావ్యములకంటె నెక్కువ ప్రచారము లభించినది. ‘బాలాదపి సుభాషిత’ మన్నట్లు మంచిమాట యెవరినోట వేలువడినను పరిశీలింపఁదగినదియే !

ముక్కుతిమ్మన, తెనాలి రామకృష్ణుల విషయములో మూర్తికవి పద్యరచనయందలి పదప్రయోగ

వైవిధ్యమునే యుద్దేశించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ముక్కుతిమ్మన కవితలో పదలాలిత్యము మెండు. రామకృష్ణుని కవితలో ప్రౌఢపదగుంపన మధికము. ఈ క్రమమునుబట్టి పెద్దన కవిత్య విషయమునగూడ పద్యరచనాశిల్పము నుద్దేశించియే మూర్తికవి యల్లిక జిగిబిగి యన్నట్లు భావింపవచ్చును. పెద్దన పద్య రచన 'జిగికలది, బిగికలది' అని భావము. అందులో సందేహములేదు. కాని యీ యల్లిక జిగిబిగి యను ప్యశంసను ప్యబంధ కథా నిర్మాణమునకుగూడ నన్వయించినప్పుడే పెద్దన పెద్దరికము నెఱుంగుట కవ కాళము లభించును. అట్లుకాక ప్యకరణమునుబట్టి పద్యము నల్లికకుకూత్యమే పరిమిత మొనర్చినను. పెద్దన పెద్దరికమునకు హనిలేదుగాని యాయ కవి తనుగూర్చి మనము స్థూలలక్షణమునే పరిశీలించిన వార మగుదుము. మూర్తికవి యుద్దేశించిన దంత మాత్రమేకదా యన్నచో నొకమాట యనువణితే వక్త కధికారముగాని యర్థము కేవల మాతని యభీష్టము నకు లొంగియుండదు. అది ప్యకరణమునుబట్టి. శ్రోతల యుత్తమాధికారమునుబట్టి యధికాధికము కావచ్చును. ఈసూక్తిక ప్రచారము వక్తృశక్తిచే గాక యిట్టి హేతువులచేతనే వచ్చినది.

పద్య ముల్లుటయున్నది, కథ యల్లుటయున్నది. అందువే నల్లికయనుమాట రెంటి కన్వయించును. అల్లిక యున్నచోనెల్ల బిగివే జిగి వచ్చుకలదు. బిగి యనగా సుడియనితనము. జిగి యనగా మెఱుగు. కొన్ని యల్లికలలో జిగితోయనుగాని పరిక్షించినచో బిగి యుండును. జిగివే నాకృష్టల మగుదుము. చాల బాగున్నదని దరిచేరుదుము. చేరి చూడగా నే మాత్రము బిగి లేక బాడెలు బాడెలై యెచటి కవట వదులు వదులుగానున్న యల్లిక కనబడును. బట్టల యల్లికలో నీ యనుభవము సర్వజన విదితము. అట్లే పద్యము లందును. బిగియుండి జిగిలేని యల్లికలు

నుండవచ్చును. కాని యపి యాకర్షణవస్తు. అల్లసాని వాని యల్లిక జిగివే నాకర్షించునది. సూక్ష్మపరిశీలన కాగు బిగి కలది. కావుననే యటడాంధ్యకవితా పితామహుడైనాడు.

పద్యరచనములో నీ లక్షణము నన్వయించు టకు పెద్దన కావ్యమంశయు నుదాహరింపదగినదే! అందఱకు దెలిసిన పద్యములందెకాదు. యాదృచ్ఛిక ముగా నెదుటపడ్డ యే పద్యమును గైకొనినను నీ యల్లిక జిగిబిగి నెఱుంగవచ్చును.

శ్రీకృష్ణదేవరాయ వంశవర్ణనములో నీ పద్య మున్నది.

ఘనైతై తిమ్మదైతీశాగ్రణి కరకమత గాగవనఘాత

వాతా

శనరాడాశాంతదంతి స్తవిరకరుల జంజాటముల్

మాన్ని యిమ్మే

దిని దోర్దండై పీఠిన్ దిరముఁజటిచి కీర్తిద్యుతుల్

రోదసిక బ

ర్వ సరాతుల్ నములై పార్వములఁగొలువఁ

దీప్యవ్రతాపబు సూపెన్.

తుళువ వంశీయన్పవతులలో నగ్గగణ్యుడైన తిమ్మభూపతి భూభారవహన సామర్థ్యము నభివర్ణించు పద్యమిది ఇంతతివిగా నడిచిన మహాస్వర్గయే సాహిత్యమునం దిపురూపము. అరీవిదేతనే పారకు లాకృష్టులగుదురు. మహాస్వర్గర సిద్ధవృత్తము. భూభారమును వహించుచున్న హరము, కులపర్వ తములు, నాదశేషుడు, దిగ్విజయములు, నాదినరాహుము, నివి యన్నియు నసమర్థత్వమునో యనేకత్వమునో కలిగియున్నవి. నిర్వహింపలేక గిజగిజలాడుచున్నవి. సమర్థుడైన తిమ్మభూపతి వాని జంజాటములను మాన్ని వారందఱు కధికమునున్న మహా మహా భారము నవలీలగాఁదాను వహించుచున్నాడు. ఈ

భార మితమల కెంత దుష్టమో యితనికెంత సుక  
రమో తెలుపుటకే విలక్షణ సమానగ్రభ్యమున కను  
కూలమై యీవుత్తము నేమకొనినాడు కవి. సమాన  
దైవ్య గ్రథనకౌశలములచే బాహుధిక్యమును స్ఫురింపఁ  
జేయుచు తిమ్మభూపతి దోర్లండమున కంతటి బరువును,  
తేలికయనుటకీ 'మృద్' యని సుకుమార పదప్రయో  
గమును గావించినాడు. అంతటితో బోక సమానములో  
శూభారనిర్వాహకుల కొక్కొక్కరి కొక్కొక్కవిశేషణము  
జోడించి వారివారి యవమర్తల నుగ్రడించినాడు.  
కమరము శరము మొండిమోతయేకాని యుపాయ  
మెఱుగడు. గ్రావములకు సంఘాతత్వము. అనగానే  
యొక్కటియు సమర్థముకాక యన్నియుగూడ తంటా  
లుపడుచున్నవి. అవశేషపు వాతాశనరాట్టు. వట్టి  
గాలి తిని బ్రదుకు వాడింత దుస్సహమైన భూభారము  
నకుఁ బూనుటయేమి? ఆ శాంతదంతులా శాంతదంతులే!  
లాభములేదని నిరాశనందుచున్నవి. ఎనిమిది దొక్క  
పనికిఁ బూనుకొనియు నా శాంతము సందక తప్పలేదు.  
ఇక కిరకి న్దనిరత్వము తటస్థించినది. ఇప్పటిదా,  
యేనాటిదో యీ వరాహము. ఎన్నియుగములని  
మోయఁగలదు? కాగా నీ భారమందఱకు దుస్సహ  
మగుచున్నది. సంయుక్తాక్షర పూర్వములై గురుత్వము  
నందుచున్న వర్ణము లీ దుస్సహత్వమును ప్రగన్భుట  
మొనరుచున్నవి. తిమ్మభూపతి సమర్థుడు. వీరు  
పడుచున్నపాటు గమనించినాడు. దోర్లండకేపీతి  
యందు ఈ మేధానిని స్థిరపఱచినాడు. ఏ మేధానిని?  
వారందఱకు మోయరాని దగుచున్న మేధానిని ఎవ్వఱు?  
దోర్లండమున నొక్కటియేయైన పీతియందు. ఇచటి  
యేకశబ్దము పూర్వనిర్వాహకుల బహుత్వమునకుఁ  
బ్రతిద్వంద్వ యగుటయేకాక రాజునకున్న రెండు  
బాహువులలో దక్షిణబాహువును సూచించుటకు,  
దానిలో దాక్షిణ్యము వ్యంగ్యమగును, అనగా దయఁ  
దలచి వారికి విశ్రాంతి నొసంగవలెనని యాభారమును

భాను వహించినాడు. అంతటి సామర్థ్యమును ప్రక  
టించుటచేతనే కీర్తిద్యుతులు భూనభోవ్యావృత్తమైనవి.  
'పర్యనరాతులో' చతుర్థపాదమిట్లు ప్రాసస్థానమున  
విఱుగుట తిమ్మభూపతి పరాక్రమమునకు శత్రువులెంత  
వెఱచిరో తెల్పుచున్నది. మోల నిలువలేకపోయిరి  
స్వామినన్నిధిలోభక్తు లుభయపార్శ్వముల నిలిచినట్లు  
నిలిచికొలిచిరి. అంతటి తీవ్రప్రతాపమును తిమ్మభూపతి  
చూపినాడు. పర్యమనందలి బిగి యనగా నిది.  
చందస్సు. పదములు, కూర్పు, విఱుపు సర్వము నిగూఢ  
భావద్యోతకములే! సమర్థుడైన పనివాఁడెట్లైనను జిగి  
యుండును. బిగి యుండినచో జెప్పెడిదేమి!

ఈ భూభార వహనమునే రాయల పరముగాఁ  
జెప్పిన పద్మము చూడుడు.

అలపోత్రి ప్రభువంస్తు. భోగికర భోగాగ్రాళిరా, బుద్ధుటా  
చలకూటోపల కోటి రూపుడెదెనిచ్చల్ రాయగానైన మొ  
క్కలు భూకాంతకు నున్ననయ్యె నరసత్త్వాపాలు

శ్రీకృష్ణ రా  
యల బాహుమృగనాభి నంకుమద సాంద్రాతప  
పంకజబునన్||

తుళువవంశములో భూభారవహన సామర్థ్య  
మానువంశికలక్షణమైపోయివది అందుచేత రాయల  
విషయమున నవలీలగా వహించుటకు దెలుపనక్కఱ  
లేదు వెనుక భూభారాధిక్యమును దెలుపుటకే యవ  
రసమైన పెద్దవృత్తముతోడను బనిలేదు. ఇక్కడ  
తెలుపఁదలఁచినది రాయల రాసిక్యము, రాయలయెడ  
భూకాంతకున్న ప్రేమాధిక్యము. కావున సుదాత్త  
శృంగారవంజకమగు మత్తేభవృత్తము తగును. ఇవటి  
కల్పనలో భూమికి భర్తలైన వరాహులు రసికతలేని  
మోటువారైనారు. వారికి భూమియెడల ప్రేమ  
యున్నదికాని సౌకుమార్యములేదు. ఒకడు పోత్తి  
ప్రభువు. ప్రేమప్రకటనాంగ మాముట్టియందలి  
కోణు. మఱొకడు భోగివరుడేగాని రాజుమోయు

వాడు. రాళ్లతోడి భోగములే ప్రేమపూరితమైనవి. మిగిలినవి కదలక మెదలక పడియుండు రాళ్లగుట్టలు, వారితోడి సాంగత్యముచే భూకాంత రూపే చెడిపోయినది. ఒకలంతయు గంట్లుపడిపోయినది. ఇచటి సమానములలోని సంయుక్తార్థ పూర్వ గుర్వక్షరములు ఆయాభర్తల కార్కశ్యమును సూచించుచున్నవి. దీర్ఘసమాసముచేయక మూడు ముక్కలుగా చెప్పట యొక్కొక్కరు నొకరినిమించి యొకరరసికులని తెలుపుటకే! నిత్యసహనీని యయిన భూమికి రసికగ్రేసడఁడయిన రాయలు భర్తయైనాడు. ఆమె గంధవతి కావున మృగనాభి సంకుమదసాంద్రా లేప మనోహరుడైన యా రాయల కౌగిటిలో నొదిగి పోయినది. అరసికులైన పూర్వభర్తలు నిచ్చుల రాయగా వైన మొక్కలు నున్నచే స్వస్వరూపము సిద్ధించినది. ఆమె సుఖపారవశ్యము నందినది. రాయల కౌగిలి యొంత సాంత్యనహేతువైనదో పారవశ్యహేతువును వర్ణించు దీర్ఘసమాసము వ్యక్తమొనర్చుచున్నది.

ఇట్లు ఏ పద్యమును చూచినను జిగియు బిగియు విలిడమై కనిపించును. మఱియొక విధమైన బిగిని గమనింతుము. యయాతి తనయుడైన తుర్వసుని వంశమే తుళువ వంశమైనదని చమత్కారముగా రాయల వంశమునకుఁ జందవంశముతో సంబంధము కలిపినాడు. కవి. మూలపురుషుడగు చంద్రుని మొదటి పద్యములో లోకోత్తరముగా వర్ణించినాడు. ఆ చంద్రుని కొడుకు బుధుడని చెప్పవలయును. ఆన్నడున్నట్లు కథ కప్పినచో ప్రతిష్ఠాహేతువు కాక పోవచ్చును అని యధార్థము చెప్పరాదు. ఈ శందర్భమున పెద్దన వ్యాసిన పద్యమిది.

అనుదాదాము విభవ మహంబురాశి  
కుబ్జుమీఱంగ నందనుఁ డుదయమయ్యె  
వేదవేదాంగ శాస్త్రార్థ విశదవాస  
నాత్తధిషణాధురంధరుడైన బుధుడు

ఆ చంద్రుని వైభవమనెడి మహాసముద్రమున కుబ్జుమీఱంగ నందనుఁ డుదయమైనాడట! ఏమి యీ గడుసుపోకడ! వంశపయః పాతావార రాకా సుధాకరులని పుత్రులను వర్ణించు కవి సమయమున్నతి. చంద్రునకి పుత్రోదయము వర్ణించు పట్టన దానినట్లే వాడుటలో విశేషములేదని వంశ మహంబు రాశియనక విభవమహంబురాశి చేసినాడు. దాని కుబ్జుమీఱంగ నందనుఁ డుదయమైనాడట! మీఱంగ ననుచో మీఱునట్లుగా అనఁగా అహోదకరుఁడగుచు నని యర్థము చెప్పికొనవచ్చును. కాని అనంతర్యార్థము అనఁగా ఉబ్బుమీఱిన పిమ్మట అనియర్థము చెప్పి కొనినచో వైభవాతిశయముచే గర్వించి హద్దుమీఱి పగవర్తించు గురుభార్యయగు తారయందు పుత్రోత్పత్తియగుట స్ఫురించును. దోష మాతండ్రి యందు న్నదిగాని కుమారునకు సంక్రమింపలేదు. గురు శుశూపా సమయమునఁ జంద్రుఁడొచ్చినది వేద వేదాంగ శాస్త్రార్థ పరిజ్ఞానము. కావునఁ దద్విశద వాననాత్తధిషణాధురంధరుడైనాడు. బుధుడు. అసలుకథ నింత నిగూఢమొనర్చుటచే మూలపురుషుని గురుదోహ వృత్తాంతము కప్పివైచి నట్లైనది. వంశప్రతిష్ఠా భంగములేకుండ యధార్థము చెప్పినట్లై నది. ఇంతటి బిగి నాన్యతోదర్శనీయముగదా!

ఇంతవఱకు దహరించిన పద్యములు మూడును నవతారిక యందలివే. కావ్యముఖమునందలి యవ తారికలో నిట్టిబిగి యుండవచ్చును, కావ్యమంతయు నిట్లుండునాయని యేలైన ననవచ్చును. షష్ఠాశ్వాసము నందలి కళావతి వృత్తాంతములోని యీ పద్యము చూడుడు.

ఆహాధన్యుడనైతి, మద్విమల వంశాచార విద్యా  
తప  
క్రీహోమాదులు నేడుగా తుదిఫలించెన్ నాగ  
వాసంబు మ



దేహక్షోణికి విడ్డవేడుటకు నేతేగాందుటన్,  
బ్రాహ్మ్య మిం  
కోహోహు! బాకాలిసోయెదరో పోరో! నోటి  
?

ఇది పృథ్వీగైలిగల పద్యము. స్వతోచితార్థమును మనోరమ చెలికత్తెయైన కళావతి మనోరమా పార్థనమున స్వరోచిత జిహ్వతయము స్వస్థతనంది స్వీయవృత్తాంతము నాతనితో జెప్పుచున్నది. అమె తండ్రియైన పాదుడను బ్రహ్మర్షి కన్నవేటనే తల్లి విడిచిపోగా తానే తల్లియై యల్లారు ముద్దుగా పెంచిన విడ్డప భార్యగానిమ్మని యడుగుటకు సాహసించిన బంధు పరవేషితుడైన గంధర్వనితో నీ మాటల పుచ్చువాడు. వాడు వచ్చినతీటు, నడిగినతీటు పారునకు జుగుప్స కలిగించినది. మనస్సు పట్టకేకయీ మోట లునాడు. ఇంతకంటే తీవ్రదిక్షేపము మఱొకచోట నుండదు. మద్విమలవంశాచార విద్యాతపశ్రీహోమాదులన్న సుదీర్ఘ సమాసము పారుని మనసులోని యావేదన నంతను వ్యక్తము చెయుచున్నది. మాయుటి పట్టునకు—విడ్డపమ్మని యడుగుటకు—ఈ బోగము మేళము వచ్చినందువలన యావక్షేపము నేనొనర్చిన సర్వస్వము ఫలించెనుగదా యనుటలో నెంత యుమ్మలిక యున్నదో చెప్పలేము. ఇల్లదిక్షేపమయముగా నాల్గవపాదములో గొంత యగువఱకు పద్యమంతయు నడిపి ముగించినతీటు ముచుప్య స్వభావ మర్పజ్ఞమైనది. 'పోతాలిపోయెదరో పోరో' నోటి కొవ్వెటికినా? సరిగా లోకములో నిట్లే వ్యవహరింతురు. ఆ చివర చాపరికములడదు. కోప మంతయు నా విష్కృతమగును 'పోతాలి పోరా ఇక్కడనుంచి—నోరు కొవ్వెక్కి కొట్టుకుంటున్నారా?' అన్న వ్యవహారములోని తివ్యతయంతయు గ్రాంధిక రూపము తాల్చినది. పృథ్వీగైలిలో జిగిబిగులు లభించునది యిట్టి లోకాపకృతియందలి సామ్యముచేతనే!

పద్యగతమయిన జిగిబిగులు పృథ్వీగైలిగలందఱి యందు కనిపించును. కథానిర్మాణమునగూడ నవి యున్నప్పడే వారు మహాకవి ప్రశస్తి నందుదురు. అల్లసాని పెద్దన అంధకవిజాపితామహ బిరుదాంఘితుడు. కవితాప్రావీణ్య ఫణికుండగు రాయలవంటి కవి ప్రభువుచే సర్వాత్మనా సమ్మానింపఁబడినవాడు. సర్వలక్షణ సమన్వితములైన యితర ప్రబంధములెన్నిపుట్టినను మనుచరిత్ర యిప్పటికి నెప్పటికి మనుచరిత్రయై వెలయుచున్నది ఈ కథ యల్లికలోని జిగిబిగులెట్టివో గృహించి పెద్దన పెద్దరికము నెఱుంగుదము.

లోకములో మనుచరిత్ర యన్నంతనే పరూధినీ ప్రపరాఖ్య ఘట్టమున్న మొదటి రెండవ ములు మూ చూచి విడచుట యాచారమైపోయినది. పెద్దన కవితావ్యశస్తికా ఘట్టమే హేతువన్నట్లు విజ్ఞాన సర్వస్వమువంటి ప్రామాణిక గ్రంథములలోని పెద్దల వ్యాసములుగూడ భ్రాంతి గొల్పుచున్నవి. ఒక కథ నేరికొనుటలో గవి యాశయమెట్టిది? అత్తనీర్ది నందుటలో నాకడెంతవఱకు కృతకృత్యుడైనాడు? మొత్తము కావ్యముచూచి యిట్టి విచారణచేయువారరుదైనారు. పిడుగునకు బిమ్మమున కొకటే మంత్ర మున్నట్లు సాహిత్యమునందుగూడ స్థాని పులాక న్నాయమే రాజ్యముచేయుచున్నది. కవి వక్తృస్థానీయుడు. అతడు చెప్పినవంతయు వినిన పిమ్మట మనకు దోచినట్టర్థము చేసికొనవచ్చును. మొదటి వాక్యముమాత్రము విని 'చాలునీచిక చెప్పునక్కఱలే' దని శోత పెడమొగము పెట్టుచో నెవరును నెవరి యలిపాయమును నితరుల కందింపలేరు. కావ్యైక దేశముతో రృప్తినందుట యిట్టి శోతల మగుటయే! మనుచరిత్రము విషయమున మొన్న మొన్నటివఱకు మనమిట్లే వ్యవహరించినాము. (అల్లసాని యల్లిక జిగిబిగు) యను శీర్షికతో శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

గారు విమర్శక వ్యాస పరంపరను పక్కటించి గ్రంథ రూపమున వెల్వరించిన పిమ్మట మనుచరిత్రయెడల నిన్నాళ్లు జరిగిన యాదరము పేరి నిరాదృతి చాల ఘటకు తగ్గినది. వారాగ్రంథములో గావ్యమును సమగ్రముగా చూచి యనేక నూత్న విషయములను జెప్పినారు. ఎంతచెప్పినను ఎఱుక యొకరిసొమ్ము కాదు, విజ్ఞుతి కావ్యము నింకను తఱచి తఱచి చూడ వలసి యున్నది. అప్పుడుగాని పెద్దన పెద్దరికము నెఱుంగుటకు సాధ్యముకాదు. ఈ వ్యాసమున నాకుఁ దోచిన కొన్ని విషయములను ప్రస్తావింతును. నర సులు సహృదయతతోఁ బరిశీలింతురని నమ్ముచున్నాను.

ఈ కావ్యమునకుఁ గవి కల్పిహేతమయిన నామము స్వారోచిష మనుసంభవము. కథాప్రారంభమునందు, నాశ్వాసాంత గద్యలయందు నీనామమునే యాతఁ డుపయోగించిరాఁడు. కాని లోకము మను చరిత్రమనియే దీనిని వ్యవహరించుచున్నది, కవియు నొకానొక చాటువుతో నట్లు పేర్కొనుట తటస్థించినది. ఈ సంక్షిప్తనామమునకు సాలభ్యమే హేతువుకానోవు, దీనిని బట్టి కావ్యమును పర్యాలోచించి యందులో మనువు చరిత్రములేదు, వస్త్రైక్యములేదు మున్నగు నాక్షేపణము లొనర్చుట న్యాయ్యముకాదు. కవిచెప్పినది స్వారోచిష మనుసంభవమునే! కృతిపతి యడిగినదియూ దానినే!

మనువులలో స్వారోచిష  
మనుసంభవ మరయ రససమంచిత కథలన్  
విననింపు కలిధ్వంసక  
మనఁ! భవచ్చతుర రచన కనుకూలంబున్॥

కృతిపతి యొనర్చిన యీ యభ్యర్థనములో గమనింపఁదగిన యంశములు కొన్ని యున్నవి. 'రస సమంచిత కథలన్ వినవింపు' అన్నచోట కథలలో నని సప్రమ్యర్థమునేకాక కథలతోనని తృతీయార్థమునుగూడఁ జెప్పవలెను. తృతీయార్థమును జెప్ప

టయే కవి కభిమతమనిపించును. స్వారోచిషమను సంభవ వృత్తాంతము పరస్పర సంబంధముగల భిన్న కథలతోఁగూడినది ఆ కథలన్నియు రససమంచితములు. కావుననే భిన్నరసములను సమత్వముగా నిర్వహింపఁగల పెద్దన చతురరచన కనుకూలమైనది. అంతేకాదు. రసానందముతోపాటు పరమార్థమునుపదేశించున దగుటచే గలిధ్వంసకము.

కృతిపతిచే నిట్టడిగించినానిక వినిర్వహణము కూడ దీని కనుగుణముగనే చేయవలయును కదా! పరూధిని ప్యవరాఖ్యుల వృత్తాంతమిందలి రససమంచిత కథలలో మొదటిది. దానిని పెద్దన నిర్వహించిన తీటు నర్వలోక విదితము. తన యభిమానమంతయుఁ బ్రవరుని యందున్నను పరూధినికొమ్ము పడిసోనియక యంతటి ప్రజలమైన యాకర్షణకుఁగూడ లొంగలేదని తేల్చుటతో నాతని శీలగాఢతను కోటికెక్కించి బ్రాహ్మణుఁ డిట్లుండవలయునని యుపదేశించినాఁడు పెద్దన.

బ్రాహ్మణుఁ డింద్రియవశగతి  
జిహ్వచరణైక నిపుణ చిత్తజ నిశితా  
జిహ్వగముల పాలై చెడు  
పాప

పగనరునిచే నీమాట కంతో గాఢమునకుట కథాపరమార్థము నావిష్కరించుటకే. ఈకథ తెత్తిరీ యానందపల్లియందలి అనంద ముఖులసాహిత్యము వ్యాఖ్యానరూపము. బ్రహ్మానందముద్వప్తితో మాను పానందము మొదలు హిరణ్యగర్భానందము వఱకు సర్వానందములు తుచ్చములే మానుపానందమునకు ప్రమాణభూతుఁడై బ్రహ్మానంద మహత్ప్రయోజిగిన ప్రవరుఁడు మనుష్యగంధర్వానందములకు భాగతుఁ డెట్లుగును? బ్రహ్మానంద మతనివంటి ఆకామభూతుఁడైన శోకీయమునకే సాధ్యము. శోకీయస్య చాకాయ భాతస్యోయని పదిమాటు లాపకృష్టై శ్రోత్రియత్వా కామభూతత్వములకున్న ప్రాధాన్యమును ఆ ఆనంద

మీకూసాహగము నృష్టముగా పగకటించుచున్నది. పెద్దన కి తత్త్వదృష్టియుండుట చేతనే పగవరునిచే నీ మాటలుగూడ ననిపించినాడు.

నీ వన్నయర్థమెల్ల

నిజము కాముకుడైన వానికి, నకాము.

డిది గణించునె జలజాక్షి !

ప్రవరపాత్ర చిత్రణ మంతటను కవికిదృష్టి యున్నది. దీని నెఱుగకున్నచో కథా పరమార్థము నకు దూరమగుదుము

ప్రతి కథకును దాని పరమార్థము దానికుం డగా ప్రధానకథతో ముడివడియుండి మనుసంభవ మహార్థమునఁ బర్యవసించునట్లు రచించుటయే యీ కావ్యమునందలి విగి

వరూధిని ప్రవరుని నిజముగనే ప్రేమించినది. అతఁడు శ్రోత్రీయుఁడు అకామహతుఁడు నగుటచే నామె నాదరింపలేదు. అమెను ప్రేమించి తిరస్కృ తులైన కవి గందర్వుఁడు మాయాప్రవరుడై యామెను మోసగించినాడు. తాను వంచిత యగుచున్నట్లే యామెకుఁ దెలియదు. అమె ప్రవరునే ధ్యానించినది. గంధర్వుఁడును తత్ప్రవరదేహనమిష్ట శిఖిదీప్త శాంభవి మహిమచే సంగ్రహించి తాల్చిన పగవరరూపముతో నామెను సాఖ్యానుభూతిఁ దేల్చినాడు. చలనమేదిన యామె మానసాబ్జమున నామూర్తియే నిలచినది. విర్రడిన గర్భము నట్టిదియే! అది తేజోమయమైన వృద్ధిసందినది. స్వరోచి జన్మించినాడు. తల్లి ధ్యానించినది పగవరుని. సంతానముకన్నది గంధర్వు నకు. తల్లిదండ్రు లిరువురు గంధర్వులే యయినను తల్లిచేసిన మనుష్య పృథకభావనచే స్వరోచి మనుష్య గంధర్వుడైనాడు. మృగీరూపమున వచ్చిన వనదేవత తోడి సంభాషణలో సతఁడు తనయందలి నరత్వమును చూరించుట గమనింపఁదగినను. స్వరోచిలో తండ్రి

యంశకే ప్రాధాన్యము లభించిరది. పగవరతేజము నున్నదికాని యకామహతత్వము రాలేదు. పైగా తలిదండ్రు లిరువురి లక్షణములచే సతికాముడైనాడు. అతఁడు మనువు కాలేదు. మనువగుటకు ఈ కామకత్వము తొలఁగుటయేకాక మత్తెన్నయో లక్షణములు సంకల్పమింపవలయును. స్వరోచి వివాహములన్నియు నందుకే యుద్దిష్టములైనవి వానిలో సనేక కథలు వచ్చినవి. అవి యన్నియు పెద్దన చతురరచన కనుకాలములైనవి.

వానిలో మొదటది యిందీపరాక్షునికథ. ఈ యిందీపరాక్షుఁడొక గంధర్వరాజు వరూధినిఁ తోడఁబుట్టినవాడే! ఇతని కుమార్తెయే మనోరమ. కర్మగతిచాలిచివ్రతమైనది. ఈతఁడి బిడ్డలిరువురును వేఱువేఱు కారణములచే శపింపఁబడినారు. బృహ్మ మిత్రుఁడను మునిని ఆయుర్వేదము నేర్చుమని యిందీపరాక్షుఁడు ప్రార్థించినాడు. ఇతఁ డయోగ్యుఁ డని భావించి యాముని నీరాకరించెను ఇందీపరాక్షుఁడు శాంభవి విష్ణుచే నదృశ్యుడైయుండి ఆయుర్వేదము సొంగముగా సంగ్రహించెను. అంతటితో సూరకానక విద్యయంతయు నేర్చి తిసన్న యహంకృతితో గురువు నధిక్షేపించినాడు. దానితోఁ గుపితుడై ముని యితనిని రాక్షసుఁడవు కమ్మని శపించినాడు. మనోరమయు నామె చెలికత్తెలును, కానొక జీర్ణమునిని పరిహసించి శస్త్రలైనారు. చెలికత్తెలు రాజయత్న పీడికలు కాగా మనోరమ రాక్షసుడైన తండ్రికే యెరయును యతనిచేఁ దఱుమఁబడినది. ఈ సన్నివేశ మెంత విశిష్టమైనది? గంధర్వరాజు రాక్షసుఁ డగుట, కన్నబిడ్డనే యాహారముగా స్వీకరింప వెంటాడుట—వా రిరువురకు శాపమోచకుఁడగు స్వరోచి నరిగా నానమయమున కచటనుండుట. ప్రతిభా వంతుడైన కవికి ఇంతకంటె రసరమంచితమైన కథ యెవట నుండును? పెద్దన శక్తిచే నీ సన్నివేశము

భీష్మకరుణాద్భుతములతో వెల్లివిరిసి పహృదయ లోకము నలరించుచున్నది.

ఇందీవరాక్షుడు స్వీయకథ చెప్పుచు ముని శాపవశమున ననుభవము తన్నుజెందినప్పటి స్థితి నెల్లు వర్ణించినాడో చూడుడు.

అశ్రమండలి మోచు నందాక నూరక

పెరిగింట్లా మేను నరవరేణ్య !

యవధిభూధర సానువందాక నూరక

పఱచినట్లా మేను పార్థివేంద్ర !

యబ్బభూభువనంబు నందాక నూరక

యెగిసినట్లా మేను జగదధీశ !

యహిలోక తల మంటునందాక నూరక

పడినయట్లా మేను ప్రభువతంస !

యఖిల జగములు మ్రొంగు నంతాకలియును

నబ్బులేడును జెడఁగోలు నంత తృప్తయు

నచల చాలన చణమైన యదటుంగలిగె

నసురభావంబు ననుజెందు నవనరమున॥

ఇంతకంటె నవధిభూతమైన రాక్షసత్వము నెవడు భావించగలరు ?

మనోరమ తన శాపకథ చెప్పినప్పటి జీర్ణముని వర్ణనము చూడుడు.

ఊసరవెల్లి చందమున నొక్కట బీజనరాలుదేఱగా  
మీసలు గడ్డముం జడలు మే నుదరంబును మీసులున్జరా  
ధూసరమైన రోమతతితోఁ బెన గంబడి దూదిరాశిగా  
జేసినరీతి నున్న యొక జీర్ణమునింగని కొతుకంబునన్॥

ఇతని వదనకుహరమెద్ది నేత్రద్యం

బెద్ది కర్ణయగళ మెద్దియునుచు

బూచివోలె నున్న వాచం యముని మోము

బాల్య చాపలమునఁ బట్టుటయును.

అంతయునైన తరువాత చెప్పుచున్న ధగావున మునియని పేర్కొనక తప్పకులేదుగాని పట్టునప్పు

డామెకు నతఁడు మునియని తెలియదు. తెలిసినచోఁ బట్టిడిచేవాడు. మనుజాకృతియున్న దూదిరాశివంటి బూచి కనిపించినది. నోరేది, కన్నేది, చెవియేది యని చాపల్యమునఁ దడవినది. అమెకాబూచి యెంత కుతూహలము కలిగించినదో పారకులకు నంత కుతూహలము కలిగించుచున్న దీవర్ణనము.

ఇట్టి విశేషము లీకథలన్నిట నెన్నియో యున్నవి. వానిమాట యట్లుంచి కథా ప్రయోజనము చెంతకు వత్తము. మనోరమ స్వాయంభువ మనువు నుండి తండ్రిదాక వచ్చి యతనినుండి తనకొచ్చిన యష్టవిద్యను స్వరోచికిచ్చియే తన్మహిమచే దనకును దండికిని శాపమోచన మగునట్లు చేసికొనినది. శాప ముక్తుడైన ఋషీవరాక్షుడు తాను నేర్చిన యాయుర్వేదము నరణముగానిచ్చి స్వరోచికి మనోరమనిచ్చి వివాహము కావించినాడు. ప్రథమనమాగమవేళ మనోరమ భిన్నమైయుండి యేల యిట్లున్నావని యడిగిన భర్తకుఁ దన చెలికత్తెల దుస్థితిని స్పృశితఁ దెచ్చినది స్వరోచి యను కంపతో నామెతో వారున్న వనమున కప్పడేపోయి యాయుర్వేదమహిమచే వారిని వ్యాధినిర్ముక్తల గావించినాడు. వారిలో విభావసి తనకడనున్న మృగ పక్షి జాతుల గాన శ్రవణము మేటివిద్యను స్వీకరించి తన్ను వివాహమాడుమని యతఁడు ప్రార్థించినది. ఇట్లుండెను పార్థుని పార్శ్వతీదేవి తన కనుగ్రహించిన పద్మిని విద్యను స్వీకరించి తన్నుగూడ వివాహమాడుమని ప్రార్థించినది. స్వరోచి వారిరువురినిగూడ వివాహమాడి నాడు. ఇవి వివాహములూ, విద్యాస్వీకరణములూ? రెండును. ఈ వివాహములలో మరొక విశేష మున్నది. స్వరోచి లభించిన భార్యలు మువ్వకును యదృచ్ఛాలబ్ధలే! తండ్రిమైన గంధర్వునివలె నాతఁడు కన్పించువద్ద కాంతను కామించలేదు. ఆ పాశవిక ప్రకృతి రాకుండుట కితని యందున్న పృవరతేజమే

హేతువు కావచ్చును. అయిననెమి? లభించిన  
యాభార్యలయందే యతః దతికాముకుఁ డయినాడు.

తమక తమక ప్రియుండని తమకమెనఁగఁ  
బడకు బుప్పొంగఁ గ్రీడించెఁ బద్మినీ ప్ర  
భావ ఘటితాన్న పానభూషావిశేష  
మాల్యవస్త్రానులేప సామగ్రిజెంది,

స్వరోచికి నతనిభార్యలకుఁ గల యన్యోన్య  
మును జూచి యొకానొక హుని చక్రవాకితో 'నింత  
యన్యోన్యముండుటకు వీరెంత తపమునర్చిరో కదా!  
పూర్వజన్మ వాసనాబలముచేతనే భార్యాభర్తలకు  
తలపు పరస్పరము సమయైయుండును. పూవునం  
దావియుఁబోలేనుండ బలు చాల నింత బుమును కలి  
గించుచున్నా' రప్పది. చక్రవాకి హునితో నేకిభ  
వింపలేదు. "పలువురయందు నొక్కనికొక్కని  
యెందుఁ బలుకుట ప్రేమకరుగుట యాశ్చర్యకర  
మైన విషయము, వీరికిఁ బరస్పరము ప్రేమలేదు.  
సెవ్వసేవక భావమేయిస్తుంది. దానినికరము కైవశ  
మై సువరంప కృషిమున విద్యాప్రాప్తియై వైభవో  
న్మతిచే వచ్చినవారు వీరు. వీరిని గూర్చి నాతోఁ  
జెప్పకుము.

తగులు నెవ్వఁడొక్క తరుణికి, నొకనికి

మెలత వలచు, నదియె మేలనంగ

వచ్చుగాని పెక్కువనితలపై గూర్చు

గలుగుననుట బొంకుగాదె తరుణి! "

అని పృథ్వాశ్యాసము చేయుటయేకాక తానును తనభర్త  
యేధన్యులని సగర్వముగా గొంతెత్తి చెప్పినది చక్రవాకి.  
మృగపక్షి భాషలెఱిగిన స్వరోచి యీమాటలు విన్నా  
డు. తలవించి యున్నరన్నాడు మనసున వివేక  
మున్నది కా'యేమిలాభము? కవిగొప్పవృద్ధతమైన  
తమపృథ్వాసమే యధికమై మారాని తమకమున సా  
నెంతతతో నూజేండ్లు విహరించిరాడు. పెక్కుట మ

తొక్కమాటు తనదుట్టుచేరిన ప్రియురాండ్రను మంథ  
లింపనెవమున కంతోక్తిగా నవహసించిన యిట్టిమాటలు.  
విని విరక్తిజెందియు వివేకము నిలుపక యాటు.  
నూటు సురహాయనము లానటులతో విహరించిరాడు.  
ఓహో! కామమెంత దుర్భయమైనది? లక్షవిద్యలున్నను  
వివేకము లభింపదుగదా! ధర్మకామ సంతానము  
కాక యథేచ్ఛా కామసంతానమువకుఁ గామమెంత  
యసాధ్యమో మనుష్యగంధర్వుడైన యీ స్వరోచి  
జీవితము తెలుపుచున్నది. మనసుచే నాలోచించి  
ధర్మము నెఱుంగవచ్చును. అవరించుటకు శరీర  
మనుకూలమైనది కావలెను. అట్టి శరీరము యథేచ్ఛా  
చారముచే లభింపదు. తలదండ్యుల యథేచ్ఛాచార  
ముచే స్వరోచికి ఆకాము డగుటకు వీలులేదు. వీరీతము  
వచ్చినది. ఎన్నియో విద్యలతనిని వరించినవి.  
ప్రవరతేజో మహిమచే స్వరోచియైనాడు. కాని  
యీ శరీరముతో నతఁడు మనువు కాలేకపోయినాడు.  
వ్యవరతేజమున కంతమాహాత్మ్యమున్నచో ప్రవరుడే  
మనువేల కాలేదు? శ్రోత్రియుడై యకామహాతుడైన  
ప్రవరునకు మనుత్వ మవరము, అతఁడు బ్రహ్మభూతుడే  
యగును. అతనికి మనుత్వము గొప్పకాదు చాలపెను.  
మెట్లు దానికిఆకాముడైనర్యవిద్యావేత్తయై నివసించిన  
క్షత్రియుఁ డర్హుడు. స్వరోచికి యకామతాపస్వి  
త్వములున్నచో నతఁ డర్హుడయ్యెడివాడే! దురన్మష్ట  
పశమున నతని కవిలేవు బహుకాలభోగముచే నతని  
యరమఁ గామముగూడ నుడిగిపెక్కుట దేవతలు  
వనదేవతలు మృగీహవముఁబంపి యాతనిచే నామె  
యందు స్వారోచిముచి బడసినారు. ఈస్వారోచిము  
నకు మనుత్వయోగ్యత సమగ్రమై సంక్రమించినది.  
అతఁడు "శాంతిదాంతి దయాశీల్యతావనిరతుడైయకా  
జితఃజిరవంబావరంబె నమృతునిగూర్చి". ఇచట  
పెద్దన మరల నకామత' యను పదమును వాడుట  
లోని ప్రాముఖ్యమును గమనింపవలెను. ద్వితీయా

శ్వాసములో పగవరునిచే నాతఁ డకాముఁడనిపించి  
తిరిగి స్వారోచిషుని యం దకామత చెప్పటచే ప్రవర  
ధ్యానరూపమైన షరూధిని తపస్సు కుమారునియందుఁ  
గాక మనుమనియందు ఫలించిన దని తెలియుచున్నది.  
షరూధిని మనుమఁడైన స్వారోచిషుఁడు అచ్యుతునిచే  
మనుత్యమున కభిషిక్తుఁడైనాఁడు. స్వారోచిషుఁ  
డాపదవిని కోరలేదు. అతఁడు యోగ్యుఁడని యచ్యు  
తుఁడే నియమించినాఁడు, స్వారోచిషుని యకామత  
యట్టిది. ఇట్టి మనుసంభవ కథ పౌత్ర్యనిలో పితా  
మహుఁడైన కలిగంధర్వుని లక్షణమైన కామకత్వము  
విభిన్నమై ప్రవరతేజస్వారమైన శ్రోత్రియత్వా కామ  
హతత్వములు ఫలించుటను నిరూపించుచున్నది. పైకి

సరసాలాపములు, వివాహములు, విహారములుగా  
నున్నను తాత్పర్యమున భోగనిరాసకమై యకామతఁ  
గల మాహాత్మ్యము బోధించుచున్నది

సూత్యము గనిపించకుండు పూలదండ కట్టుట  
యందే జిగియు బిగియు నుండును. ఇందలి కథల  
నన్నింటిని కలిపికట్టుచున్న సూత్రము మనుత్య  
యోగ్యత. అది యంతట ననుస్మృతమై యుండియు  
స్వారోచిషుఁడు మనువైనాఁడనుసంత వజకు వ్యక్త  
మగుటలేదు, ఇంతకంటె జిగి తోడి బిగి మఱియెచ్చట  
నుండును ? అల్లసాని వాని యల్లిక జిగిబిగి యన్న  
మాట నెవరన్ననేమి ? అది సర్వవా సత్యము !

## శ్రీ కొసరాజు రాఘవయ్యచౌదరి

[తెలుగుజోడుల వీరగాధలు స్మరించినకొద్దీ రక్తం తుకతుకలాడించే స్వభావంకలవి. ఆవసరమైనప్పుడు ప్రాణాన్ని త్యజప్రాయంగా బలిచేయగల సాహసముగలు ఈగడ్డపై పుట్టారు. వారి చరిత్రలు ఏకరువు పెట్టినకొలది ఆవేశం ఉరకలెత్తుతూనే వుండడం సహజం. అకధలను మననంచేసుకుంటూ అహో మనపూర్వ్య లింతవారా! అని వేయిభుజాలై మురుసుకుంటూ వుండడమే మనం చేయగలవని.

కవులు ఒకరికై పాడరు, కోయిల ఒకరికై గానంచేయదు, మేధులు ఒకరికై వర్ణించవు అన్నమాట అక్షరాలానిజం. ఎందరో మహానుభావులు చరిత్రనత్యాలను కైఫీయతులద్వారాగాని, గ్రంథరూపేణగాని దేశంలో వెదజల్లబట్టే పంబల, ఒవనాడు. పిచ్చుకుంట తెగలవారు యీ వీరగాధా నవంతిని అడ్డమాకలులేనందా వ్యాపింపజేయడానికి తమ సర్వస్వం ధారపోసి చిరస్థాయిని కల్పించారు.

ఈ కోవకువెందినవే గండికోట పెమ్మసానివాది యుద్ధగాధలు. గండికోట కడపజిల్లా జమ్మలమడుగు తాలూకాకు జెందిన గ్రామం. ఇప్పటికీ ఆ చారిత్రక దృశ్యాలను మనకు స్పష్టంగా కనబడుతూనే వున్నాయి. పెమ్మసానివారి వంశం కర్నాటకరాయ సామ్రాజ్యానికి రక్షకులై తమ ధనపాణాలు ధారపోసి తమ ప్రతాపాన్ని ప్రకటించిన ఘట్టాలవిన్న ఏ తెలుగువాడికి ఒళ్లు పులకరించకుండా వుంటుంది?

బుక్కరాయలు హయాంమొదలుకొని శ్రీరంగరాయలు రామరాయల హయాములవరకు సమ్మినబంటులుగారాయ పంస్థానికీవారు చేసినసేవ మరువరానిది.

రాయ పంస్థానం శిథిలమై అదుకోవడానికి ఆత్మమిత్రులు కరచైన పరిస్థితులో పెమ్మసాని వంశంలో కడపటి చింతిమ్మనాయుడు ఏకైకవీరుడుగాపోరి చివరకు మీర్జున్నా కుశంత్రంచే వీరమరణంపొందాడు.

ఆ వంశమువారిప్పటికీ వీర్రాజుల్లా కావేటిరాజపురంలో (అంటే ఇప్పుడు చెంగల్పట్టు జిల్లాలో చేరిందనుకొండి) ఉన్నారు ముప్పదిమూడేళ్ళనాటిమాట. నేనూ శ్రీ పరుచూరు వెంకటసుందరవరదలు, ఎం. ఎ. ఎల్. ఎల్. బి. గూ

అగ్రముం దైతునంపు ప్రహరసందర్భంతో వెళ్ళడం తటస్థించింది అప్పుడు పెమ్మసాని తిమ్మానాయనివారు అనుపేరు గలవారే గ్రామపైతనం చలాయిస్తూవున్నారు, మేమువా ఊరివెలువలకు రాగానె నాయనివారు డాలు, డవలు, కత్తి, పాగా, రాజలాంఛనాతో పంబడోళ్ళు, జముకు, మొదలగు వీరవాయిద్యాలతో ఎదురువచ్చి స్వాగతమిచ్చారు.

అప్పుడు అగ్రముంలో ఎనభై సంవత్సరాల వృద్ధుడు పూర్వం గండికోట పూర్వగృహాన్ని పూర్తిగా తెలిసివున్న వేలూరు కృష్ణప్పనాయనివారు మమ్ములను పిలిపించుకొని ఎంతో ఆనందించి అలనాటి శక్తివృత్తాలన్నీ మాకు వినిపించి, పెమ్మసాని తిమ్మానాయనిం నారింట్లో తరతరాలుగా వ్యాసి పెట్టుకుంటున్న “గండికోటయాదాస్తు” లేక పెమ్మసానివారి వంశావళి అను వ్యాకరణానికి మాకు యిప్పించారు. చరిత్రపరిశోధకులు అలోచించవలసిన ఎన్నో క్రొత్తక్రొత్త విషయాలు అందులో దాగిఉన్నవి. ఆవంశంలో ప్రముఖులుచేసిన యజ్ఞాలన్నీ కళ్ళగట్టినట్టు వర్ణింపబడినవి. సంవత్సరాలు తేదీలు పేరులు ఆయా తరాలలో పాల్గొన్న ప్రక్కనంస్థానాల యోధుల వివరాలు సమగ్రంగా వ్రాసిఉన్నవి. మచ్చుకమాత్రం అందులో ఒకరి చరిత్రకు సంబంధించిన ఒక ఘట్టం ఉన్నదన్నట్టుగా ఆభావతోనే అందిస్తున్నాను శక చదవండి.]

పెమ్మసాని తిమ్మానాయనివారు

ఏనుగును తెప్పించి దివ్యవస్త్ర భూషణములతోగూడా బహుమానం చెయించినవారైరి.

ఆ పెమ్మసాని తిమ్మానాయనివారు ఘండి కోట యేలుతూవుండగా బుక్కమహీపాలవారి వంశస్థులైన ఎనిమిదవ పురుషుడు కృష్ణరాయలవారు విజయ నగరం చతుర్విక్రమయందు ఆశేతు హిమాలయవర్షం తం రాజ్యపాలనము చేస్తూవుండగా కలుబర్గివారు పౌజమందిని కట్టుకొని రాజ్యంలో కార్యభాగములు చేస్తూవుండగా మహారాజ రాజశ్రీ కృష్ణరాయలవారు కోట సాధించేనిమిత్తం పౌజమందితో పోయేవేళ ఘండికోట సంస్థానం యేలే పెమ్మసాని తిమ్మానాయనివారికి మీమందీ మార్చలంతోగూడా రావలెనని కాగిత పత్రములు న్యాయించి పంపించినందున తమ పౌజమందితోగూడా రాయలవారి సముఖాసనకు పోయి దర్శనము చేసుకొని తదనంతరము కలుబర్గి కార్యభాగము నిమిత్తం రాయలవారి వెంబడిగాపోయి కలుబర్గిమీద సేనవిడిచి నాలుగుచిక్కుల మోర్తాలవేసి కార్యభాగములుచేసి ఈశ్వర సంవత్సర చైత్ర బు ౧౩ శనివారంనాడు యుద్ధ సన్నాహముచేసి కోటగల్గలకు కమ్మించినవేళ పెమ్మసాని తిమ్మానాయనివారు కోటకు పశ్చిమ భాగమందు తమ మందితోకూడా అగ్గలకు యెక్కి కోట రాజ్యముచేసినాని రాయలవారి జెండా యెత్తించినందున కృష్ణరాయలవారు నిండా సంతోష భరితులైనట్టివారై బంగారు హూదాకట్టిన

తదనంతరం తిమ్మానాయనివారు రాయల వారి వెంబడిగా విజయనగరం చేరినపిమ్మట రాయల వారి సెలవు తిసుకుని తమ ఘండికోట సంస్థానము వచ్చి చేరి రాజ్యభారం చేస్తూవుండెను.

ఇట్లా వుండగా యంతలో కృష్ణరాయలవారు గజపతివారిమీద కార్యభాగానకు పోయ్యేవేళ ఘండి కోట సంస్థానము పెమ్మసాని తిమ్మానాయనివారికి పౌజమందితోగూడా రమ్మని రాయలవారు వ్రాయించి పంపించినందున ఆపగకారం తిమ్మానాయనివారు తమ యావత్ పౌజమందిని వెంట బిలుచుకొని విజయ నగరానకుపోయి రాయలవారి దర్శనం చేసుకొన్న తదనంతరం రాయలవారు ఈతిమ్మానాయనివారితో కొన్ని రాజార్థములు సెలవు యిచ్చినది యేమంటే

“గజపతివారిని సాధిందగలందులకు యావత్ సైన్యముతోగూడా ప్రయాణం నిశ్చయంజేసి వెలి గుడారులు వెయింబినాము, మీరున్నూ, మీభాజ మందితోగూడా మావెంటడిగావచ్చి మందర కాగల కార్యభాగములు నిగ్గహించి జయప్రదం చేసికొని రాగలందులకు ప్రయాణం నిశ్చయం చేయింవ వలసింద”ని సెలవు యిచ్చినందున—



తాము యేదిగల యావత్ సైన్యముతోగూడా అజ్ఞాపతిగ వాయిచి పంపించినారో అదినమే వున్న సైన్యాన్ని పిలుచుకొని పగయాణనన్నాహముతో గూడా సన్నిధానానికి వచ్చిచేరినామని యీ తిమ్మా నాయనివారు మంచి చేసికొన్నందున రాయలవారు నిండా సంతోషభరితులై ప్రయాణభేరి వేయించి యావత్ సైన్యము పిలుచుకొని సకల సంస్థానాలలోన సముహ సైన్యంతోగూడా సాగిపోయి గజపతివారి రాజ్యం సరిహద్దునందు నిలిపివచ్చెరి. తదనంతరం రాయలవారు ఘండికోట పెమ్మసాని తిమ్మానాయని వారితో సెలవుయిచ్చిన వివరం యేమంటే : “మికు కైత పాజును వశం చేస్తున్నాము. అపాజును మీస్త్రలం పాజుమందితోగూడా పాజు గజపతివారి సమీపం గడిస్తలాల సాధించి ఆ గడిస్తలాలయందు తాబాళులువుంచి రాజ్యం స్వాధీనం చేసుకుంటూ రావలసివందుకు పోవలసినద”ని సెలవు యిచ్చగా:

సెలవు ప్రకారం నాయనివారు పాజుమందిని పిలుచుకొని గజపతివారి రాజ్యంలో కార్యభాగములు చేసిగడిస్తలాల తీసుకొని రాజ్యం స్వాధీనం చేసుకుంటూ పగబలమైన గడిస్తలాలయందు యుద్ధప్రసంగాలు చేస్తూ వున్నా :

గజపతివారు కృష్ణరాయలవారిమీద అనేక యుద్ధములు చెయగా రాయలవారి పాజులు శానా హతమై విరిగిపోయ్యే సమయమందున ఘండికోట పెమ్మసాని తిమ్మానాయనివారు ఆ యుద్ధమైన స్థలాలకు ఘనవుదూరముతోగా ప్రబలమైన గడిమీద యుద్ధంవేస్తూవుండి రాయలవారి పాజు విరిగెనని వర్తమానం తెలిసి యకాయకీపోయి గజపతివారి పాజు మీద యడాపాటున చప్పుపడి అనేక యుద్ధం చేసి బహుమంది సర్దార్లను పాజుమందితోగూడా హతంజేసి హతశిష్యమైనవారిని పలాయనంచేసి జయభేరివేయించి కృష్ణరాయలవారి సముఖానికివచ్చి నిలిచినందున ఆ

పెమ్మసాని తిమ్మానాయనివారు జయ ప్రదమైనయుద్ధం జేసినందులకు రాయలవారు అత్యుత్సాహ భరితులై తిమ్మానాయనివారిని సన్నిధానముందు కూర్చుండబెట్టు కొని నవరత్నఖచితమైన దివ్యభూషణములును దివ్య పీతాంబరంబులును తెప్పించి బహుమానం చేయించి గజపతివారిని కొట్టి సాధించినందున గండభేరుండం చెక్కిన శిఖావుంగరం బిరుదుయిచ్చి సకల సంస్థానాల వారికి యెరుకయ్యేటట్లుగా భేరి భాంకృతవ్యనుల చేయించి తదనంతరం గజపతివారి రాజ్యం చతుర్దిక్కులున్నూ కట్టుకుంటూ రాగా. గజపతివారు రాయల వారితో యుద్ధంచేసి నిగ్రహించలేక సంధిచేసుకో గలందులకు తగువారిని అంపించినందున రాయల వారితో మంత్రులైనవారు మంచిచేసినని యేమంటే : “గజపతివారు కౌలుకార్యమును చేసుకోగల యాకు తగువారిని అంపించినారు. ఆ వివరము యేమంటే : జదివరకు వారిరాజ్యం మనం కట్టుకున్నాము గదా ! అరాజ్యంతోగూడా స్వాధీనంచేసి నిండుతోగూడా తమ రాజ్యం దాదినట్లయితే చోడయూ చంద్రయూ యిస్తూవుంటామని సంధికి వచ్చినార”ని మనవి చేయగా అందుకు రాయలవారు సెలవు యిచ్చినది : “లోగడ గజపతివారి కుమారులు గూడు సాహసం చేసుకోగలంబులకు పెద్దయశస్సులై రహస్యం చేపించి యుండగా తమకుమార్లైన యీవారిక దయగాచేసి నందున యంతనన్నాహం చేసూరావలసి వచ్చెను. ఇప్పుడైనా గజపతిరాజు కుమార్లైన మాకు వివాహం చేసి యిచ్చినంతట వారి రాజ్యం వారిస్వాధీనంచేసి చోడాయీ యిచ్చేటట్లు నియామకంచేసి తదనంతరం విజయనగరానకు పోతున్నామని గజపతివారి తట్టు నుండి వచ్చినవారితో చెప్పి పంపించమని” సెలవు యిచ్చినందున పగధానులైనవారు ఆ వచ్చినవారితో రాయలవారు సెలవు యిచ్చిన కృకారం చెప్పినందున వారు రాయలవారి సముఖానకుపోయి మనవిచేసిన వివరం యేమంటే : “ముందర నడవగల శుభ కార్య భాగములకు తమతట్టునుండి పెద్దమనుష్యు

లైనవారివే వెంబడినే మంగళద్రవ్య సహితముగొ  
పంపమనగా పెద్దలను వచ్చినవారి వెంబడినే  
పంపించినందున ఆ వచ్చినవారు తమరాజుగారి  
తావుకుపోయి యావద్ద్రవ్యమన మనవిజేసుకున్నం  
తట గజపతిరాజువారు నిండా యోచించినవారై,  
రాయలవారి తట్టునుండి వచ్చిన పెద్దమనుష్యులను  
తమ నగదునకు పిలిపించుకొని రాయలవారి మనో  
భీష్టపరారం తమ కుమార్తెయైన రుక్మాదేవిగారిని  
విక్రమ సంవత్సర మాఘ శుద్ధ పంచమి గురువారం  
లగ్నం నిర్ణయించెననామని లగ్నవత్సర వ్రాయించి  
యిచ్చి, వచ్చినపెద్దమనుష్యులకు వత్తబహుమానాలు  
యిచ్చి పంపించినవారైరి”.

తదనంతరం పోయివచ్చిన పెద్దమనుష్యులైన  
వారి వెంబడిగా గజపతిరాజుగారు పంపించిన లగ్న  
పత్రిక కృష్ణరాయలవారుచూచి, నిండా సంతోష  
భరితులై భేరి బాంకృతాది మంగళధ్వనుల చేయించి  
కృష్ణరాయలవారు గజపతిరాజు కుమార్తెను వివాహము  
చేసుకుని గజపతిరాజుగారి రాజ్యం తాముకట్టుకొని

వుండినది పునః నారి స్వాధీనంచేసి, వారి రాజ్యానకు  
చౌధాయీమేరకు రూకలు యిచ్చేటట్లు నిష్పన్నచేసు  
కొని కృష్ణరాయలవారు సకుటుంబ సవరివార నకల  
సంస్థానీకులు సైన్య సమూహం చతురంగబల సమేత  
ముగా తమ కర్నాటక రాజ్యమునకువచ్చి విజయనగరం  
చేరిన తదనంతరం సకలసంస్థానాలవారికి వస్తువాహ  
నాది మెహమతులుచ్చి వారివారి స్థలాలకు వారివారికి  
సెలవుయిచ్చి పంపించిన వారైరి.

తదనంతరం రాయలవారి సెలవుతీసికొని  
పెమ్మసాని తిమ్మానాయనింవారు ఘండికోట సంస్థా  
నానకు వచ్చి చేరినవారైరి.

తదనంతరం పెమ్మసాని తిమ్మానాయనింవారు  
ఇరవైఱయిదు సంవత్సరములు రాజ్యం వ్యభిత్సరం  
చేసినవారై తమకొమార్తైన బంగారు తిమ్మానాయనిం  
వారికి వ్రవ సంవత్సరం జ్యేష్ఠ శుద్ధ పాడ్యమి సోమ  
వారమందు పట్టాభిషేకం చేసినారు.

—ఇది ఒకకలం

[ఇదే విధంగా బుక్కరాయల హయాములో కుమార్తె తిమ్మానాయుడు, ప్రాథమిక కాలంలో దర్బానాయకు,  
అలియరామ రాయల హయాములో బంగారు తిమ్మానాయుడు, శ్రీరంగరాయల రోజులలో హొత్తిమ్మానాయుడు యుద్ధాంధ్ర  
జయభేరి మ్రోగించి శాశ్వతమైనకీర్తి సంపాదించారు. ఈ వంశానికి మూలపురుషుడు పినుకొండ బెల్లంకొండ సీమల పాలించిన  
పెమ్మసాని తిమ్మానాయుడు. ఈ వంశంలో పెదతిమ్మానాయుడు చినతిమ్మానాయుడు అని ఏడవో తిమ్మానాయుడు వుండడం  
వల్ల చరిత్రకారులకు ఎవరు ఎవెలా తెలుసుకోవడం గర్భనమన్య.]

## పారిజాత సౌగంధము

డాక్టర్ కె. వి. ఆర్. నరసింహం

అంధభాషాయోష సమూల్కాలం కారములఁ  
గైసేసిన మహాకవులలో నంది తిమ్మన్న యొక్కఁడు.  
ఈతనికి ముక్కుతిమ్మన యనియు నామాంతరము  
గలదు. కథాకల్పనమునందేమి పాత్రచిత్రణము  
నందేమి రసోచిత పదసంయోజనమందేమి వర్ణనా  
చమత్కృతయందేమి - యెందు జూచినను తిమ్మన  
పారిజాతావహరణమొక విశిష్టమార్గమున నడచినది.  
పలుకుదేనియల నుగ్గుబాలతో రంగరించి భాషాయోష  
యిమ్మహాకవి జిహ్వగ్రమున నుంచినది గావలయు.  
లేకున్న నమ్మహాప్రబంధమున నామూలచూడముగ  
నట్టి మృదులశయ్యాశాభాగ్యము సంతరింపఁబడి యుం  
డదు. పారిజాతావహరణమున పారిజాతాశ్రారభ  
ములు గుబాళించుచుండును. వియద్గంధావీచి కాశీ  
కరాసారతుందిల మందవపమానాంకురములల్ల నల్లన  
వీచుచుండును. కనత్కనకమణికంకణ కలినాదము  
లుప్పత్తిల్లఁ గనులసంభవు రాణివాసము కమ్రస్తన

ములఁగచ్చపి నాలపించుచుండును. శ్రుతిపేశలము.  
లును సముచిత భావనిర్వరములు నగు నిమ్మహాకవి  
యమృతవాక్కుల కానందింపని సహృదయులుండరు.  
వేయేల ముక్కుతిమ్మనార్యుని ముద్దుపల్కులు సరస  
భావుకజననిత్యసంభావనా యోగ్యములు.

మనము తొలుదొల్ల సత్యభామను నగరిపాంత  
నొక శృంగారసనములో దర్శింతుము దిద్ది తీర్చిన.  
పూదేనియ యేటికాలువ దరిని జెంగల్వపుష్పాభు.  
నించిన చంద్రోపలవేదిపై నాయమ తన చెలిమికత్తి.  
యతో సరసగోష్ఠిందేలుచు వనజాతా యతనేత్రుడైన  
శౌరిగుణములను వర్ణించుచుఁ గాలయాపనము చేయు.  
చుండును. కాలయాపనము చేయుచున్నదేకాని సత్య  
భామ బుద్ధిమాత్రము సంకయగృస్తమై యున్నది.  
ఆళికులారావములుగాని. కిసలయాకుల కోకిలకాకు.  
కాకలీకలకల నాదములుగాని యాయమ మనంబున  
కింపు నింపలేదు. కమ్మన తమ్మికొలంకులునుండి.

వీశెంచు తెమ్మెరలు నాహోదానకములు గాకుండెను. కారణమేమి? అంతలోనే దక్షిణాంస చూచుక నయన ప్రికంపము సంభవించినది. అమ్మానవతి హృదయము నీయవశకునములచే సంశయాకులితమైనది. కాని తనకుఁ గలుగఁబోవు మహాపద యెట్లైయుండునో యామె నిర్ణయింపలేకుండెను. పాణనాథుఁడొక చపలాక్షినిగూడి తన్నొల్లని చెయిదములేనియైన జేసి యుండునేమో యని యామెకు సంశయ ముదయించినది. ఇంతకంటే మహాపద యయ్యందుకదన కుండ దుగదా !

ఇంతలోనే నెచ్చెలి వచ్చినది. కనుఁగవ నెఱ సంజ వొడముగాఁ బారిజాతావ్యసూన వృత్తాంతమంత యుఁజెప్పినది. అమరైకయోగ్యము, నతిస్థాశ్శకరము, సనీతర సులభమునైన యా దివ్యకుసుమమును గొప్పలోఁ దాల్చుటయే తడవుగ సానఁబట్టినమకరాంకు శస్త్రముగఁగి దేజరిల్లినదనియు, నా కుసుమదారణము వలన నామెను మహామహిమ వచ్చుటచే గర్దియమీఁద నెక్కి ముల్లోకములుఁ దానె యేలుగఱిసున్నదనియుఁ దోడి కామినీలోకము మచ్చరంబును మదిలోనఁదొఱంగె యామెను భయభక్తులతో భజించుచున్నారనియు నా వాక్యముల సారాంశము. ఇంతేకాక సత్యభామకుఁ గోపమఱికయించుట యీక్రిందిరీతి నా చెలికత్తియ :వచించినది—

“ఎంతకులేడు నారదమునీంద్రుఁడు శౌరి  
 వినంగ రుక్మిణి  
 కాంత వినంగ నేను వినఁగాఁ బలికెన్  
 బలిఁగూర్చుదావ నా  
 యంతటివారు లేరని యహంకృతి నెప్పుడు  
 విజ్ఞవీగుచున్  
 శంతుపవచ్చు సత్యగరువఁ బిఁక జెల్లదటంచు  
 మానినీ !”

మానినీ! యను సంబోధన సాభిప్రాయము.

“ఆరణభౌజనుమతకము  
 లారుక్మిణినటన లా యురాంతకు చెయ్యక  
 చేతి కనుంగొనుచో వే  
 వ్యాధికిఁ గోపంబురాదు వారిజన్మాతా !”

ఆగ్నికి వాయువు తోడైనది. సత్యభామకిది సైరింపరాని యవచారము. మొదల నద్దివ్యకుసు మంబు నెన్నుఁడు రుక్మిణి కిచ్చుటయే యోర్వరానివని. అంతలో బోకతమ్ముఁగూర్చి కలహభోజనుఁడారు మాటలనుగూడ శౌరి సైరించుటయా? అదయు నవత్తి ముందఱు. మాన మప్రతిహతవేగమున విజృంభించినది. ఈర్ష్యాసూయ లాక్రోధాగ్నికి వీవనగా వీచినవి. ఇంకేమున్నది? ఇచ్చటి సత్యభామాస్వరూ పమును గవి యొత్తనునోహరముగ జిత్కించినాడో చూడుఁడు.

“అనవిని వ్రేటువడ్డయుర నాంగనకైవడి నెయి  
 వోయి భ  
 గ్గన దరికొన్న భీషణమృతాశనికీలయనంగలెప హె  
 చ్చిన కనుదోయి కెంపు తన చెక్కుఁ గుంతువు.  
 పత్యభంగ సం  
 జనితనవినకాంతి వెదఁజల్లఁగ దద్దభిన్నకఠియై.”

అనూహ్యముగు నవమానము, దుర్వర్తముగు నావేదనము సత్యభామ మనస్సును మొదలంతుఁగలంచి వైచినవి. కాని కొతుకము మాత్రము చినిచ్చెయునే యున్నది. తన్నుగూర్చి రుక్మిణిఁగితి యేమైన నన్న దేమోయన్న సందియ మామెకు మిక్కుటముగబాదించు చున్నది. ‘రుక్మిణీసతి’యని సత్యభామనోటఁ బలికించిన కవి ప్రతిభ యనన్యసామాన్యము కదా! చెలి కత్తె చెప్పిన వాక్యము నాలించినంతనే సత్యభామకుఁ బట్టరాని యాశ్చర్యము కల్గినది. నిజముగా నిట్టిది జరిగెనాయను సందేహము క్షణమాత్ర మామె మన స్సునఁ బొడనూపినది. అప్పటి యామె మనఃపరి వర్తనమును ముక్కుతిమ్మనార్కుఁ డి క్కిందిదిధమున వ్యక్తము చేసియున్నాఁడు.

"ఏమేమి! కలహాగ మండవటికై యెఱింగి యిట్లాడెనా?  
యా నాటకాన్నియెగ్గి తావినియెనా యాగోపకావల్లభుం  
డెమెమాడెను రుక్మిణీసతియు? నీ వింకెటికిందాదెదే!  
నీ మోహము మాని నీరజము నిక్కంబెఱింగింపదే!"

"అతుల పహానుభావమని యల్పిరె ధానోక  
పెద్దసేసి య  
చ్యుతునకు నివృత్తంబొదవ సూడద యచ్చిన  
నివ్వెగాక తా  
నతఁడు ప్రియంబు గల్గునెడ కర్పణ చేసిన  
జేసెగాక యా  
మతకర వేలువొందవని మమ్ముదలంపగ నేల  
యచ్చటన్ "

ఈ పద్యములలోని పృథివీదము నన్వర్తమనియే  
చెప్పవలెను. 'ఒక'యను పదమునలన సత్యభామ  
శిష్టరిపైగల యలక్ష్మభావము సూచింపఁబడినది.  
రుక్మిణీమను పేరు చెప్పక ప్రియముకల్గునెడక చెప్పు  
టచే సత్యభామకు సవతియగు రుక్మిణీపైగల యనుయ  
సూచింపఁబడినది. అప్పుడు రుక్మిణి పేరుచ్చ  
రింపటకూడ సత్యభామ కనిష్టముగు కార్యమే. ఇది  
నారీజన సహజముగు గుణము. మఱియు సత్యభామ  
మంటి మానవతి కెంతయు దగియున్నది. పన్ను  
టకు బంతు మమ్మని చెప్పియుండుటచే స్వాభి  
మానాతిశయము సూచింపఁబడినది. తరువాత గవి  
సత్యభామకుగల కోపకారణమంతయు నీ క్రింది పద్య  
ములలో వ్యక్తము చేసియున్నాడు.

"పలుదెఱగు ముల్లమాటల  
గలహమె కల్యాణమని జగంబులవెంటన్  
మెలగెడు మౌనకి సహజము  
వలదని వారింపవలెనె వల్లభుడతనిన్."

"మానియేమిసేయు రుక్మిణి  
గొనఁ గారణమేమి ధూర్తగోపాలుడు నీ  
సిన చెయిదమేమి చెప్పుతు  
మనమెయదె పృణమైన వగఁడిట్లుదనన్"

కలహభోజనుడైన నారదుడట్టి మాటలాడు.  
టలో సత్యభామ కాశ్చర్యకరముగు నంశమేమియును.  
లేదు. కాని యాతఁడట్టి మాటలను సవత్పియెడుట  
నాడుమండగా వల్లభుడూరకుండుటయో? మగఁడై  
యిట్లైన నింక నాఁతిని మన్నించువారెవరు? ఇంత  
కును మగవారందఱు నట్టివారేమిసె యామె సిద్ధాం  
తము. ధూర్తగోపాలుడనుటచే బసులమేపరికి  
నుత్తముగుణము లుండునాయని సత్యభామ యభిప్రాయము.  
యము. అమె తనభర్తను బాణాతుల్యముగఁ బ్రేమిం  
చినది. నిజమాలోచింపఁగాఁ బాణమైన మగఁడిట్లు  
గుట విచారకారణమే. ఒకనిదుండగ మందఱకు  
నుపద్యమ కారణమైనట్లు సత్యభామాకోపము మగ  
జాతి నందఱను పినరికొట్టినది.

"పరికింపరు తమ జాడలు  
తరుణుల తగులములు నమ్మదగదండుగ వేదిన  
శరదంబుద చలచిత్తులు  
పురుషులదో వారినమ్మఁ బోలువె నెలియ!"

ఇంతలో నీర్ధానూయలకుఁ జేదోడు వాదోడుగా  
నభిమానము తలసూపినది. ఇట్టి తిరస్కృతినందిన  
తానెట్లు సవత్తులయెదుటఁ దలయెత్తి తిరుగఁగలను.  
మగఁడు తనగీచినిగీటు దాటడను గర్వము లనకినాఁటి  
కడఁగి పోయినదని సవత్తులు మన నునందైన నను  
కొనరా? ఇప్పటి సత్యభామ చిత్తవృత్తి నీ క్రింది పద్య  
ములలోఁ గడుంగడు మనోహరముగాఁ జిత్రించిన  
యున్నాడు.

"ఇన్నిదినంబులు స్వవతు లిందఱులఁ గడు  
గెరవంబునన్  
గన్నియ నన్నువల్లభుడు గన్నులఁ గప్పకొనంగ  
నుండి యా  
వన్నెయు వానియుం దఱిగివారు ననుం దలలెత్తి  
చూడగా  
సన్నల జాయలం బలుకనైతునె పృణములెంత  
తిహాశా"

“నామొగమటకై వలసి నాటకము ట్టబియించి  
 దుక్కిబీ  
 కామిని మీదటం గలుగు గౌరవముం గృహముం  
 బ్రయంబు దా  
 నేమియుఁ గాననీక యిట నిన్నిదినంబులు నన్నుఁ  
 దేల్చెనో  
 తామరసాక్షి! మెచ్చవలదా మురదానవభేది  
 కృత్యముల్”

“ఓచెల్ల! శౌరికివైనఁట యొక్కలతాంతము దెచ్చి  
 నారదుం  
 దా చపలాక్షి కీచ్చెనఁట యాతఁడు నప్పరి యిట్టి  
 మాట లా  
 హా! జెప్తుల న్విసంబదియుఁ బ్రాణము దాల్చెద  
 మేన నింతఁగా  
 నోచితి నింక నెట్టివి కనుంగొన నెవ్వెయి నున్న  
 దాననో”,

సత్యభామకు స్వాభిమానము మెండు, “నారదుఁ  
 డొక్క లతాంతము శౌరికియఁగా నది యాతఁడు  
 రుక్మిణి కొనఁగినాడు”. అను నీ వాక్యము వినియు  
 జీవించియుండుట హేయమని యామె నిశ్చయము.  
 “ఇన్ని దినములు నీపై నధికానురాగముగల కృష్ణుఁ  
 డింతలో నిట్లు మాటుటకుఁ గారణమేమి?” యని  
 యందురా యది వట్టి నటన. మున్నుగూడ నా  
 రుక్మిణియే కృష్ణునకుఁ బ్రియతమ నామైఁ జూపిన  
 పేమయంతయు నా ధూర్జగోపాలుని కపటనాటకము.  
 ఇది యామె వాదము. కష్టసుఖములు కావడికుండలు  
 గదా! ఇంతమాత్రమునకే రుక్మిణి యంత మురియ  
 వగునా?

“పూనుకొని మేలుఁ గిల్లకు  
 లోనయి విహరించువాని లోకమెఱుంగదో  
 యానరకాసురదమనుఁడు  
 దా నెఱుంగఁడో భోజకన్య తా నెఱుంగదొకో”

నరకాసురదమనుఁడనుటచే నరకాసుర వధ  
 యందలి స్వభావసాహాయ్యము సూచితము. కాని

యిది యంతయు నొక్కపెట్టు. విరి ధరించిన యా  
 భోజకన్యను సవత్సులందఱు గౌరవము నుజ్జగించి  
 భజించుట యొక్కపెట్టు. ఇంతలో దనయెడఁ బతి  
 మున్ను చూపిన ప్రేమ జ్ఞప్తికి వచ్చినది. ఇది  
 యాదువారికి సహజగుణము, వారేవిషయమునైనను  
 ద్వర్వి కలతెత్తక విడువరు మేలు గీడులతో నెద్ది  
 వచ్చినను వాని పూర్వాపరములన్నియుఁ బూర్వగ్రుచ్చి  
 నట్లు వారికి జ్ఞప్తికివచ్చును. హానకోశవివశయై  
 యున్న సత్యభామకు మున్ను కృష్ణుఁడును దానును  
 సలిపిన విహారములు నడిపిన యుత్సవములు ననుభ  
 వించిన కేళివిసేదములు జ్ఞప్తికివచ్చినవి. కలలో  
 నైనను నపుష్పలతైనను దనమాట నాతఁడు జవదాట  
 వెఱువననియు నెట్టి పదార్థంబు నామె యెదుటఁ బెట్టక  
 మున్ను యెవ్వారికి నొసంగఁడనియు చెలు లామెతో  
 నేమి కొండెములు చెప్పిపోదురో యని వారికి లంచము  
 లిచ్చుననియుఁ దోడి చేడియలు వంతుల కామెతో  
 నిలువఁగా నయ్యది యాతఁడు మైరింపఁజాలఁడనియుఁ  
 గవట మెఱుంగని మమతలతోఁ గలసిమెలసి యిన్ని  
 నాట్లుంటి మనియు సత్యభామ తన చెలిమికత్తెకడ  
 వచించినది.

ముక్కుతిమ్మనార్యుఁడు సత్యభామా స్వభావో  
 న్మీలనము గావిచుటలోఁ గడు జాగరూకత వహించి  
 నాడు. మానకోశవివశయయ్యు నీర్హాసూయలచేఁ  
 గలంచఁబడియు సత్యభామ మహాపతివ్రత. ఆమె  
 పతిని బ్రాజతుల్యముగఁ బ్రేమించినది. తానెట్లు  
 పతిని ప్రేమించుచున్నదో పతియుఁ దన్నులే ప్రేమింప  
 వలయునని యామె యాశయము, ఆమెకుఁగల  
 పేమప్రభావమే ఆమె యీర్హాసూయలకు గారణము.  
 గాని మఱెట్టి దురాలోచనములును గావు. ఆమెకుఁ  
 బతియెడఁగల ప్రేమను గవి యీ తీరున వ్యక్తము  
 చేసియున్నాడు.

‘పతిప్రాణసదృశ బంధువు  
 పతివైవం బేడుగడయుఁ బతిసతులకు వ

తృతి యకట మేరందమైన  
గతి కులకాంతలకు వెఱు గలదే చెప్తమా!”

“నర మిచ్చి పుచ్చుకొన్నను  
మరయున నోర్కంగవచ్చు మగఁడింతులకు  
జరవిచ్చి పుచ్చుకొన్నను  
మనవచ్చునె యొక నెఱిహులు సెప్తమా!”

ఇంతతో సత్యభామాస్వభావోన్మీలనము నందలి యొక ప్రకరణము సమాప్తమైనది. ఇందు దిమ్మ నార్కుడు చూపిన మనోవృత్తి వివరణకౌశల మద్భుతము. సత్యభామ సుందర సుకుమారశరీర. పతివ్రత లలో నగ్రగణ్య. ప్రేమస్వరూపిణి. కాని యాప్రేమ సౌపేక్షము. అందువలననే యీర్ష్యాసూయలకుఁ దావలమైనది. ప్రప్రథమమునఁ దన చెలికత్తె పారి జాతకుసుమ వృత్తాంతమును జెప్పఁగనే యామె హృదయమును గోదాశ్చర్యములు రెండు నొక్కసారియే పెనగొన్నవి. తన్ను నిందించుటచేఁ గ్రోధము, నిట్టిది జరిగెనా యను నాశ్చర్యము. అందులకే “ఏమేమీ కలహాశనుం డవటికై యేతెంచి యిట్లాడెనా యమాటల్ చెవియొగ్గి తా వినియెనా యాగోపిక వల్లభుండు” అని యామె ప్రశ్నించినది. ఈ కోర్కెదాశ్చర్య సందేహములకుఁ దోడఖిమాన మవతరించినది. ఎవరికో యేదో మగఁడిచ్చినాఁడన్నంత మాత్రమున నింతగాఁ జిందులు తొక్కుటకుఁ దానేమి చులకన మానిసియా? అట్లు గాదు. అఖిమాన కారణమువేఱు మతకరివేలుపుం దనసి తమ్ముఁ దలంచుటయే యపచారము దానిని జెవియొగ్గి తన పాపావలంబులు వినుట మహాపచారము. ఇటువ మానితియై హేయపుంబ్రతుకు బ్రతుకుటకంటె మరణించుటయే మేలుకదా! ఇట్లు వగల మిగులఁ బొగులునుఁ గోర్కెదాగారమున నామెప్రవేశించినది. తొలుతఁ గ్రోధము — పిదప నాశ్చర్య సందేహములు — తుదకు చుఃఖము. సత్యభామా మనోవృత్తి పరిణామమందలి సోపానములు.

సత్యభామా స్వభావోన్మీలనము నందలి రెండవ యంతరు వామె కోర్కెదాగార ప్రవేశముతో నారంభ మగును,

“అని వగల మిగులఁ బొగులును  
జనితామర్దమానఁ గోపనదనంబునకున్  
జనియెను లతాంగి హఠించు  
దనకొటరమునకు నాగతదుణియుఁ బోతెన్”

క్రోధవివశయై యున్న సత్యభామ సురగాంగ నతోఁ బోల్పుటంతయు నుచితమై మనోక్షముగానున్నది ఇప్పట్లున నామె స్వరూపమును గవి యిట్లు వర్ణించినాడు.

“మాసిన చీరఁ గట్టికొని మౌనముతోడ నిరస్త భూపయై  
వాసినకట్టుఁ గట్టి నిడువాలిక గస్తురివట్టు వెట్టి తో  
గానిలి చీకటింటికడ కంకటిపై జలదాంతపందరే  
ఖాసదృశాంగియై పారలెగాఢమనఁజవిపాదవేదనన్”  
“బిసరుహవృతలోచనకుఁ బెల్లగు మోహము

సంఘటిల్లె వె  
క్కసమగు నెవ్వగ లోడమెఁ గంపము వృత్తి  
జెమర్చెమెను మా  
ననమున విన్నపాటొదవె నాబెఁ గడుం బరితాప  
వేదనల్  
మనకవుఁ బాముకాటు గతి మచ్చరమన్వీస  
మగ్గలింపఁగన్”

“వెడవెడఁ గన్నుమాయుఁ గనుచిచ్చు నగుం  
దలయామఁ బాన్పుపైఁ  
బడు నుసురంచులేమఁ దడబాటును దత్తరముం  
జలంబులో  
నడరఁగఁ గోపవేగమున నగ్గలమైన మనోజ  
బాధలం  
బడె మదహస్తిహస్తగత పద్మనియుం బరిసాంపు  
పెంపఱన్”

ప్రేషద్యములలో సత్యభామాబహిరంతర్హర్షులు వర్ణింపఁబడినవి. ఈ పద్యములలో సత్యభామను గవి మూఁడింటితో నుపమించినాడు.

1. హరిచందన కోటరమున కేగు నాగతరుణి.

2. జలదాంత చంద్రరేఖ.

3. మదహస్తి హసగత పః

మనకప్పటి సత్యభామార్పరూపస్వభావములు తేట తెల్లము కాగలవు. నాగతరుణితో నామెను సరిపోల్పుటచే నామె కోధవివశమై యున్నదనియు, నామె సుందర సుకుమార దేహమా కోధతాపమును సహించ లేకున్నదనియు ధ్వనించును. మఱియు నాగతరుణి హరిచందన కోటరమునకుఁ దాపోపశమనార్థమై పోవును. ఇట సత్యభామయుఁ దాపోపశమనార్థమే కోధాగారమున కేగినది. తాపశమనార్థమై కోధాగారమున కేగినెల? శైత్యోపచారములు చేసికొనరాదాయనరాదు. ఇది క్రోధతాపముగాని విరహతాపముగాదు. విరహతాపమునకే శైత్యోపచారములు తగును. కోధతాపము పత్యనునయాదులచే మాత్రమే శమించును. తన్నిమిత్రము క్రోధాగారపర్యవేశమే తగును. జలదాంత చంద్రరేఖ సాదృశ్యమువలన నామె ధీన భావము ధ్వనించుచున్నది. మదహస్తిహస్తగతపద్మని యనుటచే నామె శరీరముతోపాటు హృదయమును జిందరపందరయై చీకాకునొంది యున్నదని ధ్వనించుచున్నది. ఇటు తిమ్మనార్యుఁడు సత్యభామపాత్ర

చిత్రణమునందుఁ గృతికృత్యుఁడైనాఁడు. సత్యభామా మాఁకోధవివశత్వమునకుఁ బరమావధి యామె తన కతి నెడమకాలఁ దన్నుటతోఁ గల్గుచున్నది. కేతన పటాంచల చంచలమైన తాత్వికతోఁ గృష్టుఁడు సత్యభామా గృహమున కేతె.చట—తాళవృంతమును గొని తన ప్రియుతాలికి వీడుట తన్నువడియు బుజుగించి బ్రతిమాలుకొనుట మొదలగు శ్రీకృష్ణుని చేష్టలన్నియు నానాఁటి పురుషుల రసికత్వమున కుపాహరణములై యున్నవి.

భరతిశాస్త్రము ననుసరించి ఖండిత నాయికా పాత్రము నభినయించు నటుఁ డీకావ్యపద్యములనే మాతృకలుగాఁ బెట్టుకొని తన యవయవ విన్యాసమును దిద్దుకొనివచ్చును. సత్యభామాకలాప పృథిర్జనము నందుఁ గూచిపూడివారు చూపున దీరహాస్యమే. పెద్దనయెఱఁ దిమ్మకపేయు బాత్రచిత్రణమునఁ గృత హాస్యమైన శిల్పి సూక్ష్మాతి సూక్ష్మవిపరములతోఁ బాత్రల మనోఛిర్మములను నివానించి చూచుటలో నొకవేళఁ బెద్దనయె నియనకుఁ జాలకపోవచ్చును. పెద్దన కావ్యములో నాటకదర్శనప్రాధాన్య మెక్కువ. భావానుగుణముగాఁ బదములఁ బ్రయోగించుటలో నీతఁడు మేటి యనవచ్చును ముక్కుకమ్మనార్యు ముద్దుపల్కులు తక్కిన కవులకుఁ దక్కునవి కావు,





## నోరి నరసింహశాస్త్రి

### 1

మన భక్తకవులలో పోతన తర్వాత చెప్పకోదగినవాడు కవిధూర్జటి వీరిద్దరికి ఎన్నో పోలికలున్నవి. ఇద్దరూ పదాసముగా శివభక్తులే ఐనా హరియందుకూడా సమాన భక్తికలవారు. ఇద్దరూ భక్తితో శృంగారమును జోడించినవారే. ఇద్దరూ రాజునింద చేసినవారే.

పోతన భక్తిలో శృంగారము కలసిపోయి శృంగార ముడిపించడు. మూలములోలేని శృంగార భావములెన్నో ఆతడు తన రచనలో విస్తరించినాడు. దానిమీద మన విమర్శకులు ఎక్కువ వివరణవేయనగునేక సామ్యపాతనలవచ్చుష్టి ఎక్కువ ప్రసరించలేదు. రాజవ్యేషము ఆతనికి మధ్యలో వచ్చినది. ఐనా ఎవరినో కొందరు రాజులనే మనస్సులో పెట్టుకొని 'జమ్మచక్కెరారాధములు' అని నిర్దేశించి వారినే నిందించినాడు తుదకు తన మహాభాగవతమును

'రాజముఖ్యుడు—రాజశేఖరుడు' ఐన రామభద్రునకే అంకితము చేసినాడు. అందువల్ల పోతన భక్తిశృంగారముల మేళనములోగాని రాజునిందలోగాని ఆయన పరిపూర్ణత గోచరిస్తుంది

కవి ధూర్జటిలో ఆట్లాకాదు. అతని శృంగారము కేవలము యోగములో పర్యవసించిన ఘట్టాలు లేకపోలేదు కాని అవి కొంచెమే, ఆతని శృంగార భావము తరుచుగా భగవద్భక్తికి భంగము కలిగించే కామముగాను ఇంద్రియలౌల్యముగాను గోచరిస్తుంది. దానిని జయించడానికి తోడుకమ్మని ఆతడు ఈశ్వరుణ్ణి ప్యార్థిస్తాడు.

ఇట్లే రాజుల విషయములో కూడను. రాజసమ్మానములమీద కాంతితోపాటు రాజుల దుశ్చర్యలపైచెగటూ ఒకదానితో ఒకటి పెనగులాడుతుంది, ఈ పెనగులాటలోనుండి తన్ను ఉద్ధరించుమని భగవంతుణ్ణి వేడుకుంటాడు,

ధూర్జటి తన సాటికవుల అనూయకు బాగా గురిపెనవాడని అనిపిస్తుంది. అది సత్కీరుని కథలో కొంచెము ప్యతిధ్వనిస్తుంది. అంతేకాక అతడు బంధువులవల్ల జ్ఞాతులవల్లా చాలా బాధపడి విరక్తుడై నన్యసింపదలచినట్లు తోస్తుంది. కాని తనకు వారిపై ద్వేషము నశిచనందున అపని చేయడానికిఁజింకినాడు.

ఈ విధంగా ధూర్జటి పరిపూర్ణత్వము సిద్ధించినవాడు కాడు. కామక్రొధాదులతో క్షోభపడుతూ, వాటినుండి తన్ను విముక్తికై చేయుమని పరమార్థుడై భగవంతుని వేడుకొంటాడు. అందులో అతనికి దాపరికములేదు. ఈ పరస్పర విరుద్ధభావాల సంఘర్షణ, మనకు—మనబోటి అసంపూర్ణులకు—మన బోటి సామాన్యమానవులకు—కవిధూర్జటిని అత్యంత సన్నిహితుణ్ణిగా చేస్తుంది. అందువల్ల మనల నాతడు ఎక్కువ అత్యయముగా అకట్టుతాడు.

ఈ స్వరూపముగల కవిధూర్జటి, అతడు రచించిన శ్రీకాలహస్తిమాహాత్యముతో అతని శ్రీకాల హస్తీశ్వరకథకము జోడించి పఠించినప్పుడేకాని, నిజస్వరూపముతో గోచరింపడు. ఆ రెంటితో ఒకటి ముందూ ఒకటి వెనకా రచించినాడనే వీలులేదు. రెంటిరచనా జంటగాసాగి ఉంటుంది.

## 2

జగన్మోహనమైన జంగమాకారము ద రించి శివుడువచ్చి రాజదాసివలన ఇతరోపచారములతో పాటు శయ్యోపచారముకూడా పొందిన కథతో శ్రీకాల హస్తీమాహాత్యము ఆరంభిస్తున్నది. తుదకు మధురాపురములోని ఇద్దరు వారపనితలు శివభక్తిపరవశులై వారధిర్మములను నిరసించి శ్రీకాలహస్తికి వచ్చి ఈశ్వరునితో ఐక్యముచెంది ముక్తిపొందిన కథతో అది అంతమాత్తున్నది.

ధూర్జటి వేశ్మలోలుడని ప్యసిద్ధమైన ఐతిహ్యమున్నది. అంతేకాక ఆ చాటు పద్యములోని 'స్తత మతియైన యాంధ్యకవి ధూర్జటివల్కుల కెలగల్గెనో యతులిత మాధురీమహిమ?' అనే రాయలవ్రతశ్లోకము కుమారధూర్జటి సగర్వముగా తన కృష్ణదేవరాయవిజయములోని కెక్కించుకొన్నాడు. ఈకుమారధూర్జటి మన కవిధూర్జటి సోదరుని మనుషుడే. అంతే కాదు. కవిధూర్జటి స్వయంగా

"కాయల్ గాచె వధూన భాగ్యములచే గాయంబు,  
వక్షజముల్  
రాయనాగపడె తొమ్ము, మన్మథవిహారక్లేశ విభాం  
తిచే  
బాగ్యంబాయెను, బట్టకట్టె దల, చెప్పనరొత,  
సంసారమే  
జేయంజాల, విరక్తుఁ జేయగదవే శ్రీకాలహస్తి  
శ్వరా!"

అనీ, 'అమరస్థిల రమించిన జెడదు మోహం బింతయున్' అనీ, 'రోసిరోయదు కామిసంజనుల తాదాజ్ఞోరు సాఖ్యంబులన్' అనీ, 'సంతోషించితిఁ జాలుఁజాలు రతిరాజద్వార సాఖ్యంబులన్' అన్న ఇత్యాదిగా ఏమేమో నివేదించుకొన్నాడు. వీటివల్ల కవిధూర్జటి వేశ్మలోలుడనే కథ సత్కథూరముకాదని మన మూహింపవచ్చును.

ఆకాలమున వేశ్యలతో సాంగత్యము మహాదోషముగా చూచేవారు కాదు. శిష్టులైన మన మహాకవులు పురవర్ణనలలో వేశ్యాకథయము తప్పవినరిగా వర్ణించినారు. అబ్దుల్ జాక్ మొదలైన విదేశయాత్రికులు వేశ్యావైభవము వర్ణించినారు. జీర్ణమైన హంపీలో నేటికీ సూర్యబారు అవశేషాలు కానవస్తున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు తనకున్న పన్నెండుమంది భార్యలతోనే కాక కొందరు వేశ్యలతోకూడా సంబంధమున్నట్లు దృష్టాంతాలున్నవి. అందువల్ల రాయలసభలో తెనాలి రామలింగడు 'హా తెలిసెన్' అని పూరించి

నప్పుడు రాయలకు ధూర్జటిమీద ఆదరమే అతిశయించి యుండునుగాని వేరుకాదు. ఈనాటి మనభావాలతో ఆనాటి సంఘభావాలను అనుమేయించుట చారిత్రక దృష్టికి సమ్మతము కానేరదు.

ఇంతకూ ఈశ్వరునికి ఏమనినివేదించుకొన్నాడు ధూర్జటి? "నన్ను విరక్తజేయగదవే" అని ప్రార్థించాడు. 'మనంబు ...దేని తుళ్లవడవే' అని వేడుకొన్నాడు. ఈశ్వరప్రణామానికి అద్భుతగుతున్న కామక్రోధాదిప్రతిబంధకాలు తొలిగించుమని భగవంతుణ్ణి వేడుకోవడము తప్పకాదుగదా !

శ్రీకాలహస్తి సూక్ష్మమయలోని మొదటికథలో జంగమశివునికి ఉపదారాలువేస్తూ, ఒళ్లుమరిచి వేశకు తనసేవకు రాక తప్పిన దానికి రాజు 'తల గొరిగింప బంచి' నాడు. కాని తర్వాత అయిన మహాత్మ్యము తెలియగానే పశ్చాత్తప్తుడౌతాడు. సత్కిరుని కథలోని పాంధ్యరాజుకూడా మంచివాడే, కాని శతకములో మాత్రము రాజునిద విపరీతముగా ఉన్నది

సత్కిరుడు శ్రీకాలహస్తిశ్వరునిమీద ద్రమిళభాషలో శతకమొకటి చెప్పినట్లు శ్రీకాలహస్తిమాహాత్మ్యము తృప్తిమాన్వరములో ఉన్నది. దానికి సంతోషించి ఈశ్వరుడు సాయజ్య మిచ్చినాడట. అది భక్తులకు పారాయణయోగ్యమైనట్లు చతుర్వాక్యానముతో 'నియమంబున శ్రీకాలహస్తిశ్వరునకుఁ గవితా చమత్కారంబుమీర సత్కిరుండు చెప్పిన నూరుపద్యంబులు పాఠంబుచేసి నిత్యవ్రతంబుగా. బలించుమ' అని యొకచోటను, 'నగవిభవ రచితవృత్తిశత మవిరళగతిఁ జదువుకొనుచు' అని మరియొక సందర్భములోను కలదు. సత్కిరుని శతకమిప్పటికి మన పరిశోధకులు బయటపెట్టలేదు. స్కాందము శివరహస్య ఖండములోని సత్కిరునికి శ్రీకాలహస్తితో సంబంధమే

లేదు. అందులో సుందరేశ్వరుడు హరిద్విజునికి వ్రాసి, ఇచ్చినది సంస్కృతశ్లోకమే కాని ద్యావిధ ప్రబంధము కాదు. స్థలపురాణమును అనుసరించి ధూర్జటి సత్కిరుని కథ వ్యాసముండును. స్కాందములోని సత్కిరుని కథలో ఔచిత్య మెక్కువ ఉన్నది. సత్కిరుడు ద్రమిళభాషలో వ్యాసినాడనే శ్రీకాలహస్తిశ్వరశతకము మనస్సులో ఉంచుకొని ధూర్జటి అంధగ్రాహితో తన శతకము వ్రాసింట్లున్నాడు. ఇదిమాత్రము నిస్సందేహముగా శివభక్తులకు నిత్యపారాయణయోగ్యమగు స్థాయిలో వెలసినది.

శతకములో ధూర్జటి తాను రాజులవల్ల 'అంభోజాక్షి చతురంతయన తురగీభూషారులు' పొందినాననీ, అని 'అత్సవ్యవాచిజము' లని 'తదపిక్ష చాలు' ననీ 'పరితృప్తిం బొందితి' ననీ 'జ్ఞానలక్ష్మి జాగ్రత్పరిణామమిమ్ము దయతో' ననీ, ఈశ్వరుణ్ణి వేడుకొన్నాడు. 'మదమాతంగములు అందలమ్ములు హరులు మాణిక్యములు పల్లకులు ముదితలు చిత్తదుకూలములు పరిమళములు మోక్షమీరజాలు' వట 'మదిలో వీచి నపేక్షచేసి అజ్ఞులు నృపదామ ద్వార దేశంబులు గావించెంబుల వృధపుత్తు' లట అంతే కాదు, రాయల దర్శనార్థము తహతసాలాడుపూ, రాజద్వారములలో నిత్యమూ ద్వారపాలకుల చేతులలో దర్శనార్థులు పడేబాధలు కన్నులకు కట్టినట్లుగా ఈవిధంగా వర్ణించినాడు :

"ద్వారద్వారములందుఁ గంచుకీ జరగరాతుంబు  
దండంబులన్  
దొరంతస్థులి బగ్గఁపం బొడుచుచున్ మర్యాదలాడ  
స్పృహన్  
వారిం బార్ధనచేసి రాజులకు సేవల్ సేయంగా..."

ఒకచోట 'రాజుల్ మత్తులు వారిసేవ నరక ప్యాయంబు' అన్నాడు. ఇంకొకచోట 'రాజశబ్దంబు చీచి జర్మాంతరంబునందు నొల్లనుజుమి' అన్నాడు. మరియొకచోట 'కాంతిం బొందితిఁ జాలుఁజాలు బహు రాజద్వార సౌఖ్యంబులన్' అన్నాడు. ఇంకావచ్చెన్నో

విధాలుగా రాజనింద చేసినాడు. అతడు పద్మ చిత్ర క్షోభ ఈపద్యముతో మరి ఎక్కువగా కనబడుతుంది :

“రాజన్మంతనె పోవునా కృపయు ధర్మం బాబి  
జాత్యంబు ఏ  
ద్యాజాతక్షమ సత్యభాషణము ఎద్వర్నిత్య  
సంరక్షయన్  
సాజన్యంబు కృతంబొజుంగుటయు విశ్వాసంబు  
గాకున్నదు  
శ్రీమలునాఁ గతంబుగలదే శికాల...”

ఈ పద్యంలో ఎవరో గొప్పరాజు, ఎన్నో సద్గుణాలు కలవాడైనా అపవస్యంగా ప్రవర్తించినట్లు స్ఫురిస్తుంది. ఆ రాజుపేరు చెప్పలేదు కాని ఆ సద్గుణాలు అన్నీ శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు స్పష్టంగా అన్వయిస్తవి.

రాయలు అంత్యకాలములో న్యాయముగానో అన్యాయముగానో తిమ్మరుసును అనుమానించి శిక్షించినట్లు సమకాలికుడైన న్యూనిజు వ్రాసినాడు. డాక్టర్ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు భారతీయ వ్రాసిన వ్యాసములలో దానికి సంబంధించిన విషయాలన్నీ క్రోడీకరించి న్యూనిజు వ్రాతను బలపరచినారు. అంత రాయలే అవిధంగా ప్రవర్తించినందుకు, మరి ఎంధరివలెనో ధూర్జటిగూడా సంక్షోభపడి ఈ పద్యము చెప్పినట్లు తోస్తుంది. తిమ్మరుసుమీద రాయలకు శంకకలిగించిన ఉద్యోగులపైకూడా కొంత విసురు ఉన్నది. శతకములో :

“ఒకరింజింప పదస్తులైబ్రతుక దామొక్కొక్క  
రూపాంతు రె  
లోకొ తామెన్నఁడుఁ జావరో”

ఇత్యాదిగా విలపించినాడు. ఆ సందర్భములో ధూర్జటి తిమ్మరుసు వక్షము సమర్పించబోయి రాయలచేత చీవాటుకూడా తిననేమో !

“నివృల్ నిచ్చుభజించి చిన్మయమహానిర్వాణ  
పీఠంబుపై  
రచ్చల్ సేయక యార్జవంబు కుజనవ్రాతంబుచే  
గ్రాగి భూ  
భువ్వుండాలురంగొల్చి వారు తనుఁగోపంపన్ బుధుం  
డారుడై  
విచ్చాఱం జమురెల్లఁజల్లుకొనున్ శ్రీకాల...”

ఈవిధంగా బాధపడి శ్రీ విద్యానగరము వదలి పెట్టి దూర్జటి మల్లీ శ్రీకాలవాస్తవి చేరుకొన్నాడు.

“నీకుంగాని కవిత్వ మెవ్వరికీ నేనీనంపు మీదెత్తెతిన్  
జేకొంటిన్ బిరుదంబు కంకణము ముంజేఁగట్టితిం  
బట్టితిం

లోకుల్ మెచ్చ వ్రతంబు...”

అని ఈశ్వరునికి నివేదించుకొన్నాడు.

రాజుసేన వాగ్వినిగొని శ్రీకాలవాస్తవి వచ్చినా ధూర్జటికి బాధలు పోయినట్టులేదు. ఎక్కడా తిప్పి లేక బాధలు కొనితెచ్చుకొనే స్వభావమేమో అతనిది !

గురువేషధారులైన పండితులను గూర్చి ‘ఆయ వారై పరియింపవచ్చుఁ దనపాదాంభోజ తిర్థంబులన్ దయతోఁ గొమ్మనవచ్చు’ కాని వారు సిష్టియులై అత్మలో ఈశ్వరుణ్ణి కానలేరట ! మెట్టవేదాంతులొ ‘పరువత్ రజ్జుభుజంగవత్’ ఇత్యాదిగా మాటలు ఎల్లి సారేకాని వారు చిత్తుఁబము అనుభవింపలేరట ‘జీవశ్వాద్ధము చేసికొన్నయెత్తులు’ కూడా కాలముచేరు వౌట ఎరిగెకూడా బ్రదికే ఉపాయమేమిటా అని వెదుకుతారేకాని ఈశ్వరుణ్ణి ఇంతైనా చింతింపరట !

ఇక ధూర్జటి కాతని జ్ఞాతులేదో మహాద్రోహము చేసినారు. శ్రీవిద్యానగరంలో అతడుండగా స్వస్థలంలో ఇళ్లూ మాన్యాలూ అక్రమించి స్వాహాచేశారేమో !

"హైతుల్ బ్రహ్మలు. వారుచేయు కవల్యద్వారా  
దోషముల్  
మాతండాన నహింపరాదు, ప్రతికర్మం చించుకే  
జేయఁగా  
బోతే దోషము, గాన మాని యతిని పొంగొనన్  
సర్వదా  
చేతఃకోధము మాన, దెట్లు నడుతున్ శ్రీకాల..."

అని వాపోయినాడు. అపకారులకు ప్రతికృతిచేయ  
డానికి పాపభీతి అడ్డువస్తుంది, పదిలించుకొని నన్య  
సిద్ధామంటే మనస్సులో కోధము శాంకింపదు. ఏమి  
చేసేటట్లు పాపము !

ఈవిధంగా అనేక బాధలుపడుతూనే మధ్య  
మధ్య భక్తియొక్క పరమధ్యేయము అందుకోగల్గు  
తున్నాడు ధూర్జటి. అందువల్లనే మనకు కవిధూర్జటి  
సన్నిహితుడూ అత్యయిడూ అవుతున్నాడు.

అతని ఉత్తమానిభూతి ఇటువంటి పద్యాలలో  
గోచరిస్తుంది :

"అరావం బుదయింబె దారకముగా నాత్మా  
భవీధిన్ మహా  
కారోకారశుకారయక్రమగు నోంకారాభిధానంబు బె  
న్నారన్ విశ్వమనంగ దన్యహిమచే నా నాద  
బిందుల్ సుఖ.  
శ్రీరంజిల్ల గడంగు నీ వదెనుమీ శ్రీకాలహస్తీశ్వరా."

## శ్రీ చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ

### శ్రీ చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ

ఆంధ్రుల చరిత్రలోనేకాక దక్షిణ భారతదేశ చరిత్రలోకూడ మధురనాయకరాజుల చరిత్ర మొక మధురాధ్యాయము! 'మేరుశమాన దైత్యయశస్తిలకు' అని పేరుపెంపులు గడించిన యీ తెలుగు దొరల కాలములోనే దక్షిణభారతములో—ముఖ్యముగా తమిళనాడులో—తెలుగుచాటకు, తెలుగుచాటకు నొక కొత్త చెలువము, నొక కొత్త సోయగము చేకూరినవి. శిల్పచిత్రిశేఖనాచి సుకుమారకళలకు పాదుజువెట్టి, నీరుపోసి, పోషించిన మధురనాయకరాజులు నేటికిని భక్తికముగ సంస్మరింప బడుచున్నారు. పీఠెల్లరు మతసహిష్ణుత పగదర్శించిన విశాలహృదయులు. శృంగారపయోగార్థము సప్తసంతానములను సంతరించిన మహనీయులు!

మధురనాయక రాజ్యస్థాపనము 1529 వ సం॥న జరిగెనని శ్రీ ఆర్. సత్యనాథఅయ్యరు గారును, ఆచ్యుతదేవరాయల కాలములో—అనగా 1542 వ

సం॥న నాయకరాజుల పరిపాలన మారంభమై యుండ నోవునని హెరాన్ దొరగారును అభిప్రాయపడిరి. ఆచ్యుతదేవరాయలకు పిమ్మట సింహాసీతి నలంకరించిన సదాశివరాయల కాలములో నాయకరాజులు స్వతంత్రులయిరి కనుక 1553 వ సం॥న నాయక రాజుల పరిపాలన మారంభమై యుండవచ్చునను వాదముకూడ కలదు. ఇదియే సోపపత్తికముగా నున్న టుల కనబడుచున్నది. 1560 లో వేయబడిన విశ్వ నాధనాయకుని శాసనమునకును, అంతకుపూర్వము వేయబడిన శాసనములకును నడుమ తానవచ్చుచున్న వ్యత్యాసమే పైయభిప్రాయమును బలపరుచుచున్నది. పూర్వశాసనములలో 'విశ్వనాథనాయకుడు' 'భృత్యుడు', 'ఊడిగము', 'అడవము' (తాంబూల కరండవాహకుడు) అని పేర్కొనబడినాడు. కాని 1560 వ సం॥పు శాసనములో అతని కుమారుడగు కృష్ణప్పనాయకుడు (మొదటి కృష్ణప్పనాయకుడు)

కూడ తనకు స్రుభుక్త్య ప్యవహారములలో సహాయము చేయుచున్నట్లుగా తెలుపబడినది. కనుక 1559 వ సం॥ 3 విశ్వనాథనాయకుడు స్వసంతుక్తుడై రాజ్యాధికారము చేయదొడగెనని చెప్పవచ్చును. ఏది యెట్లున్నను, ముఘరనేలిన నాయకరాజులలో విశ్వనాథనాయకుడు ప్రముఖుడనుటతో ఆభిప్రాయభేదములులేవు.

కాంచీపుర నివాసియు, కాశ్యప గోత్రోద్భవుడు నగు నాగమనాయకుని కుమారుడే విశ్వనాథనాయకుడు. సేనాధిపతి, కోశాధిపతి (తోషేఖానా కధిపతి), ముఖ్యకర్తగాహి మొదలగు పదవులను కడు సమర్థతతో, నిర్వహించిన పృథివీశాలి నాగమనాయకుడు. సాళువనరసనాయకుని మరణానంతరము తుళువనరసనాయకుడు విజయనగర సింహాసనము నాక్రమించుటకు ప్రయత్నించిన సందర్భములో నాగమనాయకుడతనికి చాల సహాయము చేసి, తుళువవంశీయుల అదరాభిమానములు చూగగోసెను.

కాశికా విశ్వేశ్వరుని కృపవలన నాగమనాయకునికి పుత్రుడు కలిగెననియు, అతడే విశ్వనాథనాయకుడనియు ఈక్రిందిపద్యమువలననున్నట్లుచున్నది.<sup>1</sup>

“అ నాగవిభుడు గంగా

స్నానముఁ గాపఁబి విశ్వనాథునికృప నెం

తేని తగ విశ్వనాథ

జ్ఞానాథునిఁ గాంచె వెడుకలు నలునొందన్.”

ఈవృత్తాంతము తంజావూరి యాంధ్రరాజుల చరిత్రలో విపులముగా చెప్పబడినది. రెండవ వేంకటపతిరాయలు వేయించిన కూనియూరు ప్రక్షములలో కూడ ఈ పృశంస చేయబడినది.<sup>2</sup> ఈవిషయము విశ్వసనీయుమని తోచుచున్నది.

1 ఈపద్యము లింగనమిట్టి శ్రీ కామేశ్వరకవి రచించిన ‘సత్యభామా సాంత్యనమ’ నందలిది.

2 చూడుడు : శ్రీ హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారి వ్యాసము, ఎపిగ్రాఫియా ౧౦డికా, సంపుటము 3, పుట 236.

తండ్రివలె, విశ్వరాసనాయకుడు కూడ గొప్ప వీరుడు; పృభుభక్తి పరాచులుడు. పృభునాజును శిరసావహించి, కన్నతండ్రిమీదనే కత్తిగట్టుటకుకూడ అతడు వెనుకదీయలేదు. అట్టిది అతని పృభుభక్తి!

శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి కాలమున పాండ్య మండలమున (మధుర) చంద్రశేఖరపాండ్యుడను నతడును, చోళమండలమున (తంజావూరు) వీరశేఖర చోళుడనునతడును, రాజ్యాధికారము చేయుచుండిరి, చంద్రశేఖరపాండ్యుడు బలహిను డగుటచే మధురలో శాంతిభద్రతలు లోపించియుండెను. మైసెచ్చు అతడు ధాసీపుత్రుడను అపవృథ యొకటి ప్రధారమున నుండెను. ఈకారణముల నాధారము చేసికొని వీరశేఖరచోళుడు అనాయాసముగా పాండ్యుని జయించి, మధురను వశము చేసికొనెను. అటుపిమ్మట, రాయలవారి యాజ్ఞానుసారము నాగమనాయకుడు చోళమండలమునకు వెడలి, వీరశేఖరచోళుని జయించెను. మధుర యందలి వాతావరణము అప్రశాంతముగ నుండుటచే, నాగమనాయకుడే స్వయముగా పాండ్యచోళమండలముల పరిపాలనా వ్యవహారములను పర్యవేక్షింపజొచ్చెను. రాయలవారి కిది కోప హేతు వయ్యెను. అనంతరము రాయలవారి యాజ్ఞను తలదాల్చి విశ్వనాథనాయకుడు తండ్రితో యుద్ధము చేయుటకు మధురకు వెడలె ననియు, తండ్రికిడుకులకు ఘోరయుద్ధము జరిగె ననియు, అందులో విశ్వనాథనాయకుడే జయించె ననియు, పిమ్మట అతడు దక్షిణసింహాసనాధ్యక్షుడయ్యె ననియు తెలియుచున్నది.<sup>3</sup>

3 ఈ విషయాదికము కడు విపులముగా తంజావూరి యాంధ్రరాజుల చరిత్రలో పేర్కొనబడినది. కాని నాగమనాయకుని తిరుగుబాటును సమర్థించు శాసనాభారము లేకుండుట గమనింపదగు విషయము.

విశ్వనాథనాయకుడు మధురలో ప్రవేశించు నాటికి అన్నగరము పూజాపురస్కారములు లేక బాజు వట్టిన యాలయమువలె నుండెను. రాజ్యము నం దెచ్చలు చూచినను, చిట్టడవులే ఎక్కువగా కాన వచ్చెను, చోరభయము విపరీతముగా నుండెను. దుర్గములు శిథిలావస్థలో నుండెను. గుళ్లుగోపురములు కళావిహీనము లై యుండెను. శాంతిభద్రతలు స్వప్న గత వృత్తాంతములై యుండెను. తుదకు మధురా నగరము కూడ దుస్థితికి పాల్పడియుండెను. కాగా తొలుత మధురను పునరుద్ధరింపదలచి విశ్వనాథ నాయకుడు తన దళవాయిప్రధాని<sup>4</sup> యగు అరియనాథ మొదలితోను, దళవాయి బినపాకం కేశవప్పనాయని తోను సంబంధించి, అనగరదుర్గమును పునర్నిర్మించెను. అది ముగిసిన పిదప, మీనాక్షి సుందరేశ్వరులకు కన్నులవండుపు గొలుపు కోవెల నిర్మించెను. పూజోప యోగములగు పనిపాటులలో పితౄర్ధాంతమును కూడ ఆరేడు వినియోగించెను. అట్టి త్యాగవీరుడు విశ్వ నాథనాయకుడు, కనుకనే దానశీలు డనియు, పూజా రంజకపరిపాలకు డనియు అతడు పేరు పెంపులుగడించెను. అతని యేలుబడిలో మధురరాజ్యము సర్వ విధముల అభివృద్ధి చెందె నని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును.

తొలుత విశ్వనాథనాయకుడు పాండ్యవోళ మండలములకు రాజపృతినిధిగా నియమితు డయ్యెను. కాని, కృష్ణదేవరాయలవారి మరణానంతరము రాజ్య మునకు వచ్చిన అత్యుత్తదేవరాయల కాలములో చోళ మండలము ప్రత్యేక రాజ్యముగా పరిగణింపబడెను. ఆ రాజ్యమునకు చెవ్వప్పనాయకు డనునతడు పరి

4 అతడు మంత్రిపదవి నే కాక సైన్యాధ్యక్ష (దళవాయి) పదవినికూడ నిర్వహించెను. విశ్వనాథనాయకుని కితడు కుశభజముగా నుండెడు. ఇతనిని కొందరు అర్యనాయక మొనరి అనియు వ్యవహరించిరి.

పాలకు డయ్యెను. అతడు అమృతదేవరాయలవారి మరదలగు మూరైమ్మను వివాహమాడెను. ఆ సందర్భమున చెవ్వప్పనాయకునికి తంజావూరు ఆరణ్యముగా లభించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

ఈ విభజనానంతరము తిరుచ్చిరాపల్లి మధుర కును, వల్లండుర్లము తంజావూరునకును సంక్రమించెను, అనాళ్లలో కావేరి కిరువైపుల చిట్టడవులు దట్టముగా పెరిగియుండిన కారణమున చోరభయము చాల ఎక్కువగా నుండెను. అవిషయము తెలిసికొని విశ్వనాథనాయకుడు ఆ యడవులను కొట్టించెను. రక్షకభట దళము నేర్పరిచెను. తిరుచ్చిరాపల్లి దుర్గముచుట్టును రెండు ప్రాకారములు నిర్మించి, వాని చుట్టును విశాలమగు కందకమునుకూడ ప్రవ్వించెను. తత్ఫలితముగా, తిరుచ్చిరాపల్లికి రక్షణ యేర్పడెను. చోరభయము నశించెను. అనంతరము విశ్వనాథ నాయకుడు తిరుచ్చిరాపల్లి, శ్రీరంగము మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములలోని గుళ్లు గోపురములను పునరుద్ధరించెను. విశ్వనాథనాయకుని కాలమునందే తిరుచ్చిరా పల్లిలో సుందరమగు తిలకమొకటి నిర్మింపబడెను, దీనిని తెప్పకుళ మని వ్యవహరింతురు. ఒక్క శ్రీరంగదేవాలయమునకే అతడు మూడులక్షలపొన్నుల (బంగారునాణెములు) ద్రవ్యమును వెచ్చించినట్లు వ్యక్త మగుచున్నది.

ఆటుల విశ్వనాథనాయకుడు దుర్గములను పునర్నిర్మించియు, దేవాలయములను పునరుద్ధరించియు ప్రజాసారాగమును చూరగొనుచుండగా, తిరు నెల్వేలి మండలమున ఒక తిరుగుబాటు తలయెత్తెను. ప్రాచీన పాండ్యరాజుల సంతతికి చెందిన యైదుగురు రాజులు ఏకమై విశ్వనాథనాయకుని పూతిఘటింప నిశ్చయించిరి. వీరిని పంచపాండ్యులందురు. ఈ తిరుగుబాటును అణచుటకు అరియనాథమొదలినియత్తు డయ్యెను. నయోత్తులతోనే వారిని షడము చేసికొనుట



శతదు యత్నించెను కాని లాభము కలుగకపోవుటచే తువకు యుద్ధమే శరణ్యమయ్యెను. ఆ సందర్భమున తిరువడిసీమనేలు భూతలవర్మ అనునతడు పంచపాండ్యులకు అందగా నిలిచెను. అందువలన విశ్వనాథనాయకుడు తిరువడిమీదికి కూడా దండెత్తి పోవలసివచ్చెను. ఏకకాలమున రెండు యుద్ధములలో పాల్గొనవలసి వచ్చుటచే, విశ్వనాథనాయకుడు అమృత దేవరాజుల సాహాయ్యము నభిలషించెను.

అమృతదేవరాయలు వెనువెంటనే సైన్యసమేతుడై కదలివచ్చి తిరువడిరాజ్యమును ముట్టడించెను. ఈయుద్ధములో మొదటికృష్ణప్పనాయకుడు ప్రముఖ పాత్ర వహించెనని విదిత మగుచున్నది.

పిమ్మట విశ్వనాథనాయకుడు పంచపాండ్యులతో యుద్ధమునకు దిగెను. అతడు ప్రదర్శించిన అపార దైర్యసాహసములకు నిలువజాలక వారు విశ్వనాథనాయకునితో సందిచేసికొనిరి. తత్ఫలితముగా తిరునెల్వేలి మండలము ముఘరరాజ్యమునకు సంక్రమించెను. శాంతి భద్రతలు నెలకొల్పుటయే లక్ష్యముగా సుంచుకొనిన విశ్వనాథనాయకుడు తిరునెల్వేలి పట్టణమును విస్తృతపఱచెను. వీధులను విశాలము కావించెను. గుళ్లు గోపురములను పునరుద్ధరించెను. క్రొత్తగా గ్రామములు కొన్ని నిర్మించెను. చెరువులు, కాలువలు మొదలగువానిని శ్రవించి వ్యవసాయాభివృద్ధికి మిక్కిలి సాటుపడెను. కాగా, విశ్వనాథనాయకుని దొరతనము క్రిందికి వచ్చిన పిమ్మట తిరునెల్వేలి మండలమున శాంతి భద్రతలు నెలకొనెననుట సమంజసము.

అటుల విశ్వనాథనాయకుడు రాజ్యమునందెల్లెడల అలముకొనియుండిన ఆరాజకమును రూపుమాపి శాంతిరక్షణలు కల్పించుటకు కృషి చేయుచున్న సమయమున, అతడు మరల ఇంకొకయుద్ధమున పాల్గొనవలసిన వాడయ్యెను. కంబము గూడలూరు

సీమ నేలు రాజు తాను చోళవంశీయుడ నని చెప్పకొనుచు విశ్వనాథనాయకుని రాజ్యాధికారమును తిరస్కరించుటయేకాక కట్టవలసిన కప్పమును కట్టుటకు కూడా నిరాకరించెను. విశ్వనాథనాయకుని యాజ్ఞానుసారము రామభద్రప్రసాదాయుడు ససైన్యముగా వెడలి కంబమును ముట్టడించెను. ఆయుద్ధములో ముఘరకే విజయము లభించెను. అందులకు సంకోపించి వైఘనదీతరమున నున్న వేదకరై అనుపాళెమును విశ్వనాథనాయకుడు రామభద్రప్పనాయనికి సర్వాధికారములతో నొసగెను.

విశ్వనాథనాయకుని కాలమునందే మధుర మహాన్నతస్థితి నందుకొనెను. అతని రాజ్యమునకు ఈతరమున ఉత్తరమున ఉత్తరూరు వలికొండపురములును, దక్షిణమున కన్యాకుమారియు, పశ్చిమమున కోయంబత్తూరు ధారాపురము ఈరోజుబును, తూర్పున రామేశ్వరమును సముద్రమును సరిహద్దులుగానుండెను. అనగా, నేటి మధుర, రామనాథపురము, తిరునెల్వేలి, తిరుచ్చిరాపల్లి, కోయంబత్తూరు, సేలము జిల్లాలు విశ్వనాథనాయకుని కాలమున మధురరాజ్యమైయుండెనని నుడువదగును.<sup>5</sup> తిరువాంకూరులోని కొంత భాగము కూడ అతని యేలుబడి కిందకి వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది.

రాజ్యమున శాంతిభద్రతలు నెలకొల్పబడిన పిదప పరిపాలనాసౌష్ఠవము నుద్దేశించి, విశ్వనాథనాయకుడు ఒకనూతన విధానమును ప్రవేశపెట్టెను. దానికి పాళెము పద్ధతి అని పేరు. అవిధానమునకు రూపరేఖలు దిద్దినవారిలో దళవాయిప్రధాని ఆరియ నాథమొదలి తొలుత పేర్కొనదగినవాడు.

5 కోయంబత్తూరు సేలం జిల్లాలు విశ్వనాథనాయకుని కాలమునగాక తిరుమలశౌరినాయకుని కాలమున (1823-59) మధురకు సంక్రమించెనని కొందరు తలచుచున్నారు.

పొచ్చినపాండ్లరాజుల సంతతివారును, వారి సామంతుల సంతతివారును, మహమ్మదీయులబారి నుండి తప్పించుకొను సుద్దేశముతోనో, మరి యేకారణముననో ఉత్తరమునుండి యేలించి దక్షిణభారతమున స్థిరనివాసము లేర్పరుచుకొన్నవారును, వారి అనుయాయులును అయీ ప్రదేశములందు పలుకుబడి కలిగియుండిరి. వారిల్లరు సంతతుపలెనగాని మధురలో శాంతిభద్రతలు సుస్థిరముగా నుండజాలవు. అందువలన విశ్వనాథనాయకుడు రాజ్యమునంతటిని డెబ్బదిరెండు పాళెములుగా విభజించి పృతిపాళెము పట్టునకు నొక్కొక్కయధికారిని నియమించెను. అతనికి పాళెగారను వ్యవహార నామము కలిగెను. పాళెములకు సంబంధించిన సర్వవ్యవహారములందును పాళెగార్లదే తుదిమాట. శత్రువులబారినుండి పాళెములను సురక్షించుకొను బాధ్యతకూడ వారియందే యుంచబడెను. వారసత్వాధికారము కూడ కల్పింపబడుటచే, పాళెగార్ల సంతతివారికి పాళెములపై హక్కు ఏర్పడెను. ఈవిధానమువలన, అయోపాళెములకు పాళెగార్లు ప్రభువు లయిరి. ఈ యధికారములతో పాటు కొన్ని నిబంధనలు కూడ విధించబడెను. పాళెగార్లు కేంద్రప్రభుత్వము నెడల వినయవిధేయతలు ప్రకటించవలెను. తమ రాబడిలో మూడవ భాగమును వారు కప్పముగా చెల్లించవలెను. యుద్ధ

8 ఈవిభజనములముగా 'డెబ్బదిరెండు పాళెములు జయించినవాడు' అను సర్వము నొసగు 'అరుహన్ని బ్బర గండడు' అను బిరుదము విశ్వనాథనాయకునికి కలిగెను. సత్యభామాసాంత్వనము నందిలి "అబ్బదిరెండు రాజుల..." అను పత్యమును చూడుడు. 72 పాళెములలో కొన్ని : పాంచాలంగుత్తివ్వి, పట్టియూపురం. నాగలాపురం, కడంబూర్, శివగిరి, మన్నూరుకోట, కడపూరు, కంబం, కామనాయకనూరు, తుంబిచ్చికాయకనూరు, అప్పయనాయకనూరు, బోడినాయకనూరు, పెరియకళం, కూడలూరు, ఉదయపునూరు మొనవి.

ములు సంభవించుచో, తమ సైన్యములు పంపి పాళెగార్లు, మధురరాజ్యాధిపతికి బాసటగా నిలువవలెను.

పాళెము పద్ధతిని పృవేశపెట్టుటతో విశ్వనాథనాయకుడు రాజ్యమునందలి పేరుగల పెద్దల యాదరాభిమానములు దూరగొనెను. పొచ్చిన పాండ్లభూపతుల సంతతికి చెందినవారును, స్థానికముగా విశేషాధికారము హస్తగతము చేసికొనిన ప్రముఖులును విశ్వనాథనాయకు నెడల ఆవిరళ భక్తివిశ్వాసములు పొరకట్టించిరి. అందువలన రాజ్యముతో శాంతిభద్రతలు సుస్థాపితములయ్యెను. ఇంకొక విశేష మేమనగా, పరిపాలనాధికారముతోపాటు బాధ్యతలు కూడ కల్పింపబడిన కారణమున పాళెగార్లు తమ తమ పాళెములను శృద్ధానిక్తులతో చూచుకొనబోదగిరి. ఈ విధానము అమలుతోనీ వచ్చిన పిదప, రాజ్యము నందలి విజ్ఞతపులు నిష్కాలింపబడెను. బ్రిటూనియన్లు భూమి సాగుచేయబడెను. మొత్తముమీద విశ్వనాథనాయకుని పాళెను సర్వత్రా అనుసరించునట్టి సత్పరిపాలకులకు దారి తీసినను, తరువాతివారి కాలమున ఈవిధానము అనర్థదాయకముగా పరిణమించెనని నుడువనలసి యున్నది.

విశ్వనాథనాయకుడు వస్తుతః బహుముఖ పృజ్ఞాశాలియే అయినను, అతడు రాజ్యవ్యవహారములతో నాగమనాయని ముఖ్యునియై నహాయము నపేక్షించెను. అట్టివారిలో ఆరియనాథ మొదలియు, రామ భద్రప్రసాదయతును కేగొనిన దగినవారు, ఆరియనాథమొదలి కాంచీపురమునకు సమీపమున నున్న యొక కుగ్రామమున పేదకుటుంబమున జన్మించెను. స్వయం కప్పివలన అతడు మహోన్నతస్థితికి వచ్చెను. విశ్వనాథనాయకుడు తల పెట్టిన రాజకీయ సంస్కరణము లందడతడు ప్రముఖపాత్ర నిర్వహించెను. విశ్వనాథనాయకుడును ఆరియనాథమొదలియు కలసి తిరునెల్వేలి మండలములో పండ్రెండు గ్రామములు సంభవించుచో, తమ సైన్యములు పంపి పాళెగార్లు, మధురరాజ్యాధిపతికి బాసటగా నిలువవలెను.

ములు దానము చేసినట్లు శాసన మొకటి పుష్టము చేయుచున్నది.<sup>7</sup>

మధురలో శాంతిస్థాపనావసరమున విశ్వనాథ నాయకునికి కుడిభుజముగా నున్నవారిలో రామ భద్రప్రసాదాయకు డొకడు. చారిత్రకలేఖనముల యందు తడు బహుదా పూజనింపబడినాడు. కాని శాసనములందు రామప్రసాదాయకుడను నొకపేరు కాన వచ్చుచున్నది. రామప్రసాదాయకుడే రామభద్రప్రసాదాయకుని తలచుట ననుజనము.<sup>8</sup> అతడు వేదకరై పాళము పట్టుదొరగా ఇరువది సంవత్సరము లాపాళము ననుభవించెను. అతని మరణవార్తను విని విశ్వనాథనాయకుడు మిక్కిలి పరితపించెనట!

విశ్వనాథనాయకునికి సంబంధించిన శాసనము లన్నియు నతడు చాల గొప్పవాడనియే పేర్కొనుచున్నవి. అతడు యుద్ధవీరుడుగానే గాక, దానకర్ణుడనియు వాసికెక్కెను. తన తండ్రి ఆర్జించిన ద్రవ్యమును కూడ ప్రజోపయోగములగు కార్యములకు వినియోగించుటలో అతని విశాలహృదయము వ్యక్తమగు

7 1560లో వేయబడిన యొక శాసనము.

8 తెలుగున వెలసిన చారిత్రక లేఖనములయందు నాయక శబ్దమునకు మారుగా ‘నాయనయ్యవారు’ అను తెనుగు డన ముట్టివడు చక్కనిమాట కావవచ్చుచున్నది. రాయ వాచకము నం దిట్లు కలదు : “శ్రీమంతు సకల గుణసంపన్నులయిన మహా మేరు సమానధీరులైన అఖండిత లక్ష్మీవ్యసన్ములయిన శ్రీ మన్మహామందలేశ్వర రాజమన్య మహారాజరాజశ్రీ కాళి విశ్వనాథ నాయనయ్యవారి దివ్యశ్రీ వాదపద్మములకు...” శాసనములలోకూడ “...నాయనయ్యవారి బాలు...” అనియే యున్నది.

చున్నది. మధుర, తిరుచ్చిరావల్లి, శ్రీరంగము మొదలగు దివ్యస్థలములందు కళాఖండము లనదగిన అలయరాజములు విశ్వనాథనాయకుని కాలమునందే వెలసెను. వివాదములు పరిష్కరించుటలో అతడు కుశలుడని ఒకానొక శాసనమున చెప్పబడెను. అనగా, అతడు సహనశీలి అనియు, బుద్ధికుశలు డనియు తెలియుచున్నది. ఈ విశిష్టగుణము లన్నియు విశ్వనాథనాయకునిపేరు పెంపులకు వచ్చెచిన్నైలు ననుకూర్చినవి.

అట్టి ప్రజ్ఞావంతుడైనను, విశ్వనాథనాయకుడు విజయనగర సార్వభౌమునియందు వినయవిధేయతలు పూకటిచి అతని కార్యకర్తగా మాత్రమే సంపరించెను. అమృతదేవరాయలయు, సదాశివరాయలయు సార్వభౌమాధికారమును అతడు అంగీకరించెను. తుదకు ఆళియరామరాయలచే అనుజ్ఞాకుడై దక్షిణదేశప్రతినిధియగు విఠ్ఠలరామరాయలు మధురకు పచ్చినప్పడు విశ్వనాథనాయకు డతనితో సఖ్యభావమున సంపరించెను.

మధురనాయకరాజ్యమునకు మూలస్తంభ మనదగిన విశ్వనాథనాయకు డెప్పుడు మరణించెనో యిద మిశ్రముగా తెలియవచ్చుటలేదు. 1564వ సంవత్సరము జనవరిలో అతని కుమారుడు మొదటి కృష్ణప్ప నాయకుడు సింహాసనమునకు వచ్చినట్లు తెలియవచ్చుటచే, విశ్వనాథనాయకుడు అంతకు పూర్వమే అనగా 1563వ సంవత్సరమునందే దైవికం చెందినట్లు విశ్వసింపదగదు. మరణించునాటి కతడు రమారమి డెబ్బదియేడే వృద్ధుడై ఉండనోపు నని శ్రీ నత్తనాథ అయ్యగారును, అరువదేండ్లకు పైబడి అతడు జీవించి యుండలేదని శ్రీ రంగాచారిగారును పేర్కొనిరి.

## మొల రామాయ ముంచి

శ్రీమతి నాయని కష్టకుమారి

అతుకూరి కేసయ్య గురులింగ జంగమార్చన పరుడును, శీవభక్తి రతుడును. ఆయన కూతురు మొల్ల. రామాయణము ననువదించుట యొక విశేషమే. ఇహపర సాధనమగు నా పుణ్యచరిత్రమన్న సామెతు ప్పీతిమెందు. భూజన కల్పకమై భుక్తికిని ముక్తికిని మూలమైన యా రఘురాముని నుతించుటయే యామెజన్మ చరితార్థము. చిలుకను పెంచి దానిని చలచుదు రామ రామాయన్న వారాంగనకే ముక్తి లభింపగా సల్లలిత పృతాప గుణసాగరుడైన యా రామునే తలచి, రామకథ చెప్పినచో నెంత పుణ్యము! మొల్ల రామకథా కథన కుతూహలాయత్త చిత్తురాలు. తన కవితకు వస్తువు నెన్నుకొనుటలో నెంతశ్రద్ధయో కవితామార్గము నేర్పరించుటలో గూడ నామెకంత యాస. తేనె సోక నోరెట్లు తీయన యగునో కవితయు నొక్కసారి యాస్వాదించిననే సర్వము నట్లవగతము కావలయును. గూడ శబ్దముల కూర్చిన కావ్యమన్న

నెవరికి ముచ్చట! చెవిటివాడు మాట్లాడిన మూగవా డెట్లు సమాధానించును? మూగవాడు మాట్లాడగల్గినను చెవిటివాని తెల్లు విననగును? అట్టి కావ్యమును రసాస్వాదన పరులగు పాఠకులపట్ల నట్టి ముచ్చటయే యగును. అలతి యలతి పలుకుల కాహళినందించిన విధమున కవిత చెప్పవలెనన్న కవిబ్రహ్మయు, మొల్లయు నొక్క మండలమువారే! వారి కవితా దర్శములు నొక్కటియే, కందువమాటలు అంద ముగా కూర్చి చెప్పిన సామెతలు. పొందె, రుచియై, వీనుల విందై తెలుగు వతితల మనస్సుల హత్తుకో వలయును. తేలుగులో కవిత్వము చెప్పవలెనని మనుచు, అట్టిచోట ఘనమగు సంస్కృతము చెప్పిన నేమిరుచి? కడు తేటలమాటల, కొత్త కొత్త రీతుల, తెలుగు భాషయే పొలుపు వహింపవలయును. ఇట్టివి మొల్ల మనస్సున గూడుకట్టుకొనియున్న కవితాదర్శ ములు.

మొల్ల తన రామాయణమున నీయాదర్శములకు విఘాతము కలిగెను. రచన యెక్కడనో కాని చేయలేదు. కావ్యమంతయు సులభగ్రాహ్యములగు మాటలే పొడుగబడినవి. రచనా పద్ధతిలో క్లిష్టత లేదు. అన్యాయకాఠిన్యము కలికమునకైన కానరాదు. ఋజువర్తనుడును, సదాచార సంపన్నుడును, ఆదర్శ పురుషుడు నగు శ్రీరామచంద్రుని చరితమంత సరళమైనదో, ఈ కవయిత్రి రచనాపద్ధతియు వంత సరళమైనది. రామకథను సాధ్యమగునంత సులభమున, చేతనైనంత వేగముగ, చెప్పబయందే లగ్నముచేసిన మొల్లమనస్సు, కావ్యాలంకార సామగ్రివైపునకు పారలేదు. చికిత్సనులుచేసి, నగిషిలు చెక్కి చెక్కి భావుకుల మనస్సుల నద్భుతరసమునందు మగ్నముచేసి తీరవలెననెడి కాంక్ష భాయమాత్రముగనైన యామె మనస్సునందు లేదు. అట్టి కాంక్షయే యుండినచో నీ రామాయణము వేరొకవిధముగ నుండెడిది. గుప్పుపాలు త్రాగినచో నా స్వాదుత్వ మెట్లుండును? విలకుల పొడియు, మిరియపు పిసరును, ముందుముక్కలను జతచేసి శర్కరాయతముగ ఫలరసము నాస్వాదించి సచో నా స్వాదుత్వ మెట్లుండును? ఈ రామాయణమును చదువుచున్నచో గుమ్మపాలు గ్రాస్తయ్యెందును. ఇందలి తీసి ఉండియు లేనట్లుండు తీసి.

రామాయణ కథ నెఱుగని వారివ్వదు? అది కవిని మించి అకథను తీర్చిదిద్దగలవారెవ్వరు? అందువలన కథాంశము నట్లవతల యుంచినచో మొల్ల కవిత్య మందలి ప్రైవిత్వములుగాని ప్రైవిట్వములుగాని యెట్టివి!

ఆ రామాయణమును చదువుచు, అందలి పాత్రుల యాకార విశేషములను, మనోభావములను, సన్నివేశములను, ప్రకృతిని చక్కగా చిత్రించి పాఠకుల యెదుట నిలుపబెట్టుటకై, తెలుపు నటుపుచుంటి రంగులను, కాంతి, చీకటివంటి భావాత్మక (abstract) ద్రవ్యములను మొల్ల ఎంతచక్కగా

ఉపయోగించుకొన్నదో గమనించిన అహోదముకలుగక మానదు. చుఱుకు దనమునకు, స్వచ్ఛతకు, అందమునకు, పవిత్రతకు తెల్లని రంగు పగిలినది. జడతకు, అజ్ఞానమునకు, అనుద్రేకమునకు నల్లదనము చిహ్నము. పరాక్రమ శాలిత్వమునకు, భాగ్యమత్త్వమునకు, అహంకారమునకు ఎఱురంగు గుర్తు. మొల్ల ఈ రంగుల కలయికలవల్ల, పాత్రుల సౌందర్య వర్ణన చక్కగా చేసినది. స్వభావ వర్ణనను మూర్తికట్టించినది. సన్నివేశములను తీర్చిదిద్ది యాకృతి నొసగి నిలుపబెట్టినది. చివరకు ఉదయాస్తమయాది ప్రకృతి వర్ణనలయందును, ఈ వర్ణనమృతసమువలననే చుఱుపురాని యద్భుతచిత్రములను కుంచెయు రంగుల పలకయు లేకుండగనే గీచి యిచ్చినది.

వివిధపాత్రుల సౌందర్య వర్ణనను పరికించి నచో ఎవట సౌందర్యము కలదో ఆ పాత్రులనే మొల్ల వర్ణించినది. ఎవట సౌందర్యముండునో, అవట ఉజ్జ్వలత్వముండును. ఎవట ఉజ్జ్వలత్వముండునో అవట చాచకత్వమును, తీక్షణత్వముండును. అత్యక్షముగాంతియొక్క సౌందర్యతవలన సాధ్యమగును. అట్టి సమయములందు మొల్ల గృహించిన కాంతిరేఖలు, కనులు మిరుమిట్లుగొలుపు తెల్లనివియు, మనస్సును రంజింపజేయు ఎఱునివియును కొండొకచో నల్లనివియు. ఇష్టదేవతాస్తుతియందు రూపుకట్టిన విఘ్నేశ్వరుడు చంద్రకళా కలాపుడు. కమలవర్ణుడు. విసుల రవికోటి తేజుడు. నాహ్యళి నిమిత్తమై చతరాస్య డెక్కివచ్చు హంస మేలిమి ముందుకొండ నుపమింప జాలెడిది. ఆయన నెనుకొని విద్యాలయ వాణి యిచ్చెడి నివాళు లామె వాలిక తెలిస్తోగ కన్నులవి- మొల్ల రూపుకట్టించిన శ్రీకృష్ణుడు తెల్లని వుండరికముల తేజము మెచ్చని కన్నుదోయివాడు, నల్లని శకగీలరుచి నవ్వెడి చక్కని దేహకాంతి గలవాడు. శ్రీరాముడు దూర్వాకుల సన్నిభాంగుడు - అయోధ్యా

పురి నేలెడి దశరథరాజున్నడు ప్రకటరాజున్య మస్తకా  
భరణమకుట చారుమాణిక్య దీపిత చరణుడు.  
అయన దినకరాస్యయ పాథోధి వనజవైరి. అయన  
మువ్వరుభార్యల దౌహృద లక్షణముల తెలుపు  
నప్పడుకూడ మొల్ల రంగులలో గారడీచేసెననవచ్చును.  
వారు ధవళాక్షులను మాట తథ్యము కావించనెంచియే  
వారి కన్నులు మిక్కి తేటలై స్వచ్ఛము లయ్యెను.  
నీలకుంతలలను మాటకు సరిగా నెఱులపై నలుపు  
చూపెను. చంద్రాస్య లనుమాట సరవి మాస్పు  
టకునై వారి మోములందలి కళల విలాసము పలుచ  
నయ్యెను. ఈ తెలుపు నలుపుత మేళనమువలన  
దౌహృదౌచిత పరిపాంధుర వదనములును, అలసము  
లగు తెలిగన్నుల క్రాంతశోభయు, స్పష్టముగా కన్ను  
లకు కట్టినట్లు నిలువగలిగినవి.

అట్లే సీతావర్ణనము చేయునపుడు, సీతను  
బంగారు నీరు నిలుపున పొంగారుచునుండ నజుడు  
పోసినమాడ్కి యలరారినట్లుగా వర్ణించెను. ఆమె  
కన్నులు కలువలో. కాముబాణంబుతో, నెమ్మొము  
అమృతాంకు బింబమో, అద్దమో, కురులు నీలంబుతో తేటి  
గుంపుతో, యనునవి సంచయ పరంపర. ఇట్టి సంచయ  
మధ్యమునగూడ స్పష్టముగా చిత్రితమైన లావణ్యవిభ్ర  
మమును, అది వెదజల్లు కాంతిపుంజములును గమనింప  
దగ్గవి. ఆమె దృగ్విలాసములను హరిణవిభు డభ్య  
సించును. ఆమె నెమ్మొమున రోహిణీకుని నిండు  
సత్కాంతి నెలకొనియుండును. ఆమె ధమ్మిల్లమున  
నళికులేకుని పక్షవిస్ఫూర్తి వెలయును. ఇట్టి కాంతి  
పరంపరచే దిక్కుల వెలిగించు సీతాసౌందర్య స్వరూ  
పము ఆశోకవనియందలి వృక్షచాయతో మెరియొక  
పెండుగా కన్పించును. మెఱుగారు ఆమె అవయవ  
శోభ మందవర్ణముగు నల్లదనముయొక్క పలు చాయ  
లచే కప్పబడిపోవును. అచటి సీత ధూళి ధూస  
రంబగు రత్నము. నిపురుగప్పిన నివప్య. మేఘచ్ఛన్న

చంద్రబింబము. ఇత్తడిపొడిగిన కుండనపు శలాక.  
అట్లే శ్రీరామ పదరజముసోకి రమణియైన రాత్రిని వర్ణిం  
చుచు, పదనై, యొప్పిదమై. కడుకదలుచు, బంగారు  
పూదె కరగిన రీతిం బొదలుచు కడు లావణ్యస్థితి  
నుదతిగ కనుపట్టిననుట మిక్కిలి మనోహరమైన వర్ణ  
సమ్మేళనపద్ధతి. కేవలము జడరూపముగు శిల, పాద  
రజము సోకిసోకగనే బంగారు పూదె కరగుచున్నట్లు  
కాన్పించి, ఇంతలో ఆ కరగెడు కృమములో వెల్లడి  
యగు కాంతిరేఖ లొకానొక లావణ్యస్థితిని స్రాపించి,  
ఆస్థితియే చిట్టచివర యువతీరూపమును పొందిన  
దనుట చక్కని కల్పన.

పాత్యల యాకారవర్ణనమునందేగాక స్వభావ  
వర్ణనయందుకూడ సహజత్వమును భాసించజేయుటకు  
మొల్ల రంగులను వాడినది. హనుమంతుని కట్టి  
తెచ్చుటకై యాయనలో తలపడిన దానవపీరుల యస్త్ర  
ములు నివ్వలు వర్ణించు నిశితాస్త్రములు. అవి కపి  
వరునిమీద కప్పబడగా, నాయన శరీరము కెండొగ  
వానల గిప్పిన ఘనశైలమాయెను. అయన విజృంభ  
ణమునకు ఇంద్రజిత్తు అనలమురీతి మండిపడెను.  
ఇంద్రజిత్తు కట్టి పట్టుకొని పోయిన గాడుపు పట్టిగని  
రావణుడు కుటిల భూకటినటన స్ఫుట ధూమ  
విలాస వచన పూత్యుతి జనితోర్పుట రోషానల కితో  
త్కట నేత్రుడయ్యెను. అట్లయి మండి దైత్యకుల  
నాయకు డుగ్ర విలోకనంబులం బావన విస్ఫులింగ  
ములు మైకొని పారగ వీరభూరరైత్యావళి జూచి  
హనుమంతుని చంపుడని యానతిచ్చెను, జలరాశిని  
దాట నుంకించి. లంఘించి యాకసమున దూసికొని  
పోయిన పావని వసిడియుండ మీటినగతి భాసించెను.  
శ్రీరామ సమేతయై యరణ్యముల పయనించుచు  
మార్గశ్రమముచ చిక్కి, నగ్నిగన సీతాదేవి మోము  
పూర్వచంద్రుని కాంతి, పున్నమ వేకువ కన్నట్టుగతి  
కళ విడిచెను. పరిశ్రమతిశయముచే నామె చేతుల

పురి నేతెడి దశరథరాజునకు ప్రకటరాజన్య మస్తకా భరణముకుట చారుమాణిక్య దీపిత చరణుడు. ఆయన చినకరాస్వయ పాథోధి వసజవైరి. ఆయన మువ్వరుభార్యల దొహ్మద లక్షణముల తెలుపు నప్పడుకూడ మొల్ల రంగులలో గారడీచేసెననవచ్చును. వారు ధృజాక్షులను మాట తక్యము కావించనెంచియే వారి కన్నులు మిక్కి తేటలై స్వచ్ఛము లయ్యెను, నీలకుంతలలను మాటకు సరిగా నెఱులపై నలుపు చూపెను. చంద్రాస్య లనుమాట సరదీ మాన్పు టకునై వారి మోములందలి కళల విలాసము పలుద శయ్యెను. ఈ తెలుపు నలుపుత మేళనమువలన దొహ్మదోచిత పరిపాండుర వదనములును, అలసము లగు తెలిగన్నుల శ్రాంతశోభయు, స్పష్టముగా కన్ను లకు కట్టినట్లు నిలువగలిగినవి.

అట్లే సీతావర్ణనము చేయునపుడు, సీతను బంగారు నీరు నిలుపున పొంగారుచునుండ నజుడు పోసినమాడ్కి, యలరారినట్లుగా వర్ణించెను. ఆమె కన్నులు కలువలో, కాముబాణంబులో, నెమ్మోము అమ్మతాంతు బింబమో, అద్దమో, కురులు నీలంబులో తేటి గొంపులో, యనునవి సంచయ పరంపర. ఇట్టి సంశయ మధ్యమునగూడ స్పష్టముగా చిత్రీకృతమైన లావణ్యవిభ్ర మమును, అది వెదజల్లు కాంతిపుంజములును గమనింప దగ్గవి. ఆమె దృగ్విలాసములను హరిణవిభు డభ్యసించును. ఆమె నెమ్మోమున రోహిణీకుని నిండు సత్కాంతి నెలకొనియుండును. ఆమె ధమ్మిల్లమున నళికులేకుని పక్షవిస్ఫూర్తి వెలయును. ఇట్టి కాంతి పరంపరచే దిక్కుల వెలిగించు సీతాసౌందర్య స్వరూ పము ఆశోకవనియందలి వృక్షచ్ఛాయలో మెరియొక పెద్దముగా కన్పించును. మెఱుగారు ఆమె అవయవ శోభ మందవర్ణముగు నల్లవనముయొక్క పలు చాయ లచే కప్పబడిపోవును. అచటి సీత ధూళి ధూస రంబగు రత్నము. నిపురుగప్పిన నిప్పు. మేఘచ్ఛన్న

చంద్రిబింబము. ఇత్తడిపొడిగిన కుండనపు శలాక. అట్లే శ్రీరామ పదరజముసోకి రమణియైన రాతిని వర్ణించుచు, పదనై, యొప్పిదమై, కడుకదలుచు, బంగారు పూదె కరగిన రీతిం బొదలుచు కడు లావణ్యస్థితి సుదతిగ కనుపట్టినటు మిక్కిలి మనోహరమైన వర్ణ సమ్మేళనపద్ధతి. కేవలము జడరూపమగు శిల, పాద రజము సోకిసోకగనే బంగారు పూదె కరగుచున్నట్లు కాన్పించి, ఇంతలో ఆ కరగెడు కృమములో వెల్లడి యగు కాంతిరేఖ లొకానొక లావణ్యస్థితిని స్థాపించి, ఆస్థితియే చిట్టచివర యువతీరూపమును పొందిన దనుట చక్కని కల్పన.

పాత్రల యాకారవర్ణనమునందేగాక స్వభావ వర్ణనయందుకూడ సహజత్వమును భాసింపజేయుటకు మొల్ల రంగులను వాడినది. హనుమంతుని కట్టి తెచ్చుటకై యాయనలో తలపడిన దానవవీరుల యత్నములు నిప్పులు వర్షించు నిశితాస్త్రములు. అవి కపి వరునిమీద కప్పజడగా, నాయన శరీరము కెడదొగ వానల గప్పిన ఘనలైలమాయెను. ఆయన విజృంభణమునకు ఇంద్రజిత్తు అనలమురీతి మండిపడెను. ఇంద్రజిత్తు కట్టి పట్టుకొని పోయిన గాడుపు పట్టెగని రావణుడు కుటిల భూకటినటన స్తుట ధూమ విలాస పవన పూతృతి జనితోద్భుత రోషానల తో తృట నేత్రుడయ్యెను. అట్లయి మండి దైత్యకుల నాయకు డుగ్ర విలోకనంబులం బావన విస్ఫులింగములు మైకొని పారగ వీరఘోరదైత్యావళి జూచి హనుమంతుని చంపుడని యానతిచ్చెను, జలరాశిని దాట నుంకించి, లంఘించి యాకసమున దూసికొని పోయిన పావని వనిడియుండ మీటిగతి భాసించెను. శ్రీరామ సమేతయై యరణ్యముల పయనించుచు మార్గశ్రమమువ చిక్కి, వడిగిన సీతాదేవి మోము పూర్ణచంద్రిని కాంతి, పున్నమ వేకువ కన్నట్లుగతి కళ విడిచెను. పరిక్రమాతిశయముచే నామె చేతుల

వేళ్ళకమ్మి పాటమరించిన నెత్తురు కెంపుల పోల్కి  
యమ్యెను. యుద్ధభూమియందు మూర్ఛనందిన  
లక్ష్మణుని పరిశీలించి, యాయన ప్రాణముతో నున్నా  
డని చెప్పుటకు ఊతగా, పున్నమ చంద్రుని దెగడి  
పొల్పెసలా రెడు నాయన మోముదమ్మి వికాసము  
వీడలేమనియు, కల్వలకాంతిని జయించు కన్నులు  
కాంతి వీడియుండలేదనియు అణవేతులును పాదము  
లును చెన్ను తరిగియుండలేదనియు నుదాహరించెను.  
‘ఒప్పుదొరంగక తలపగానున్నవి వర్ణములు!’ అనెడి  
నిర్దారణ చాల చక్కగా నున్నది.

కేవల మిట్లు పాత్రల తీర్చి దిద్దనపుడేకాక,  
వస్తువులను వర్ణించునపుడుకూడ వెలుగు, చీకట్లు  
వంటి యీ వివిధ వర్ణముల సహాయము గైకొనుట  
మొల్ల విస్మరింపలేదు. శ్రీరామచంద్రుడేలిన యయోధ్యా  
పురిని వర్ణించుచు, నా పురము ‘భానుకులదీప రాజన్య  
పట్టభద్ర భానిత నవరత్నబివేత సింహాసనమ్ము’  
అని పోల్చి, దానిని ధగధగలాడించినది. ఇంతేకాక  
సీమె రూపుకట్టించిన రథములు కాంచనోజ్జ్వలములు,  
కేతనములు కిమ్మిర వర్ణయుతములు. ఛత్రము తఱు  
చైన పట్టువస్త్రపునేత. విమానములు మాణిక్య తప  
నీయమయ విమానములు. బిరుదు టెక్కెములు  
కెంబట్టువి. రథములు సూర్యోదయ పృథ్వీతో  
విరాజిల్లుచి.

పృథ్వీ వర్ణనములందుగూడ సీ వర్ణములను  
వాడుట మొల్ల పిడుపలేదు. సూర్యోదయాత్పూర్వ  
సంద్య మొదలుకొని, ఉదయము, అస్తమయము,  
ఉత్తర సంద్య, చీకట్లు వ్యాపించుట. చుక్కలు  
పొడుచుట, చంద్రోదయము, వెన్నెల లలముకొనుట,

వేగుచుక్క కాన్పించుట. వేకువ, తిరిగి సూర్యోదయము  
వరకు మొల్ల తన రామాయణమున వర్ణించుటజరిగెను.

సాయం సమయమున మేలిమి సంధ్యారాగ  
మును. పలుచని చీకటి రేకలును కలిసి వరుణుని  
దీశయందు కెంపును నీలమును అతికినట్లుండును.  
చీకట్లు క్రమ్ముకొనగా కల్పద్రుమమున కోరకములు  
పుట్టినట్లాకనమున తారకలు పొడనూపెను. కారు  
మొగులు పోల్కి, కాటుకవలె, నీటి చందాన, ఇంద్ర  
నీలమువలె, మాషరాశి మాడ్చి అంధకారము రూపు  
కట్టి దిశలందు వ్యాపించెను. అపైన శశిబింబ ముద  
యించెను. బృహద్వానుని వెట్టన్ పెలుడుకబడ్డ  
సుధాంబుధిమీది మీగడలు సమీరుచే తెరలి పూర్వ  
దిశను కూడుకొని శశిబింబముగా కాన్పించెను. ఈ  
యుత్రేక్షచే చంద్రబింబమందలి స్నిగ్ధత్వమును,  
సితత్వమును చక్కగా వర్ణచిత్రణవలె మొల చిత్రింప  
గలిగినది. అపైన జనించి పైకొన్న పండువెన్నెలలు  
జగత్తంతయును కప్పగా నయోధ్యానగరమంతయు సిత  
వర్ణ పృథ్వాభాసమానమయ్యెను. అచటి సన్నునులు  
నారదులును, భూజములు నాక మహిజములును,  
భామినులు శారదలును, శైలములు శంకర శైలములు  
నయ్యెను. నీరదములు పారదములు కాగా, నాగులు  
పన్నగ నాయకులైరి. రాత్రి వేగి, తెలతెలవారు  
నంతలో తూర్పుకొండ పైకి వేంచేయు సూర్యబింబ  
మునుగూడ చక్కని వర్ణచిత్రముగనే మొల్ల తీర్చిదిద్ది  
నది. పద్మరాగమణి నొక్కదానిని తూర్పుదిశనేలు  
నిందునకు ఒప్పుగ బట్టిన దర్పణమా యనునట్లు మొల్ల  
సూర్యబింబము శుత్రేక్షించెను. అక్కడ వెదజల్ల  
బడిన చిళ్ళచిళ్ళలా కాంతి సమదయము సూర్యబింబ  
వినిగ్గత కాంతి రేఖలేకాక, చుట్టును విరిసి నివాళు



బైత్తబడిన నముజ్జ్వల కోకనద పగదీపులు కూడను. ఇట్టి ప్రకాశమానత్వమును, ధాళధశ్యమును వర్ణించుటలో నేర్పుచూపిన మొల్ల తెల్లవారుటను వర్ణించుచు, కలకల పక్షులు కూయగ, పలపలనై శారకములు పడమట దోపన్ జలజములు విరియ, తూర్పున పలపలనై తెల్లవారె యని మనోజ్ఞముగ, పూర్వసంధ్యా దృశ్యమును మన కన్నులముందు చకచ్చితముచేసినది.

స్వకంత్వముకాని కథలో, కేవల కథా కథన మందే యాన చూపి యితరములగు పె మెఱుగుల

జోలికీపోని రచనలో నింత వర్ణచిత్రణముండగా, నీ కవయిత్రియే యొక స్వకంత్వ కథను, మనోహరమగు వన్నె చిన్నెలు తీర్చిదిద్దుకొన వీలగుదానిని కావ్యముగా రూపొందింప చేపట్టినచో నెట్లుండును? ఇంద్రధనుస్సులోని రంగులన్నియొ నట్టి కావ్యమును రంజితము చేయుననుటలో నేమి సందేహము! కుంచెయు, రంగుల పలకయు చేపట్టకయే కేవలము అలతి యలతి పదములతో వర్ణచిత్రములను మన యెదుట నిలువబెట్టిన మొల్ల స్మరణీయురాలు కాకపోవు టెటు ?

కొత్త నారాయణచౌదరి

○

“సంగీతమపి సాహిత్యం శరస్వత్యాః స్తవద్యయం  
ఏక మాపాతమధురం ఆన్యదాలోచనా మృతమ్”-

చతుష్టప్పికళలలో మిక్కిలి ముఖ్యములైన  
సంగీత సాహిత్యములు రెండును సరస్వతీస్తవద్యయ  
మట! అనగా-ఆస్తవ్యమును గోలి విద్యత్త గడిం  
చిన వ్యక్తులే సరస్వతీపుత్తులు, వారే వాఙ్మయములో  
చిరంజీవులగు దివ్యమూర్తులు. వారి మూలముననే  
లోకవృత్తము ఆకల్పాంతము నిలిచియుండును.

లక్ష్మీసరస్వతులు దూరదూరముగ నుండునట్లు  
సంగీతసాహిత్యములు సైతము ఆశ్రయభేదము గలిగి  
యుండును. చక్కని సంగీతముంచుట సాహిత్యము  
కలవైపోవును. సమగ్రమైన సాహిత్యమున్నచోట  
సంగీతము మృగ్యమైయుండును. రెండును గలిగిన  
వారు నూటికి గోటికి-ఒక్కఁడు, అతి అందును  
విశిష్ట-కవితాపీఠమెక్కిన మహామహులలో ఇది  
అపూర్వమైన ఘట్టము. ‘వాణి నారాణి’యని ధీమా

చూపిన కవిత్వవీరులు కలరు. ‘కోఁబం రండే!’  
యని ప్యశ్నించి, ‘త్వమేవాహమ్మ’ని సంభావించబడ్డ  
సరస్వతీస్వరూపులు కలరు. కాని ‘జదంజాత్ర  
మిదం బ్రాహ్మ్య’మన్నట్లు, ఇదిగో! ఈచేతిలో కవిత్వ  
దీప్తి; ఈచేతిలో సంగీతచాతురి. అని చెప్పి చూపి  
పంచి ఈయనేర్చిన మహావ్యక్తి తెలుగునేలలో ఒక్క  
‘రామరాజభూషణుడే’ యన్నచో అదిస్తవముకాదు,  
వాస్తవమే.

వసుచరిత్ర మున్నగు నుహాకావ్యరత్నములను  
సృష్టించి యిచ్చిన ‘భట్టమూర్తి’యే తన ప్రతిభవలన  
‘రామరాజభూషణుడయ్యెను.

ఏ దేశములోఁగాని ఏ భాషలోఁగాని కానరాని  
అపూర్వకావ్యసృష్టి మన పృథుంధయుగములోఁ గాన  
వచ్చును. అ స్వర్ణయుగమునకు విజయనగరసామ్రాజ్యమే  
మూలబంధము. చారిత్రకముగా ఆ సామ్రాజ్యము  
నకు ఎంత ప్రతిష్ఠ యున్నదో సాహిత్యముగా

దానికి ద్వీగుణీకృత ప్రతిష్ఠ ఉన్నదనవచ్చును, తెలుగులో 'వంచకావ్యము'లన్న సంప్రదాయము తెచ్చినది ఆయుగమే. అందు తొలిపూవు వసుచరిత్ర, మలిపూవు వసుచరిత్ర. అవి సంతరించి మనకిచ్చిన వ్యక్తులిద్దరు గురుశిష్యులగుట మఱింత వింతగూర్చు ఘట్టము పైగా 'వసుపు' రూఢియైనపిదప 'వసుపు' గడింపవలెననుట.

లోకవృత్తము అనగా కావ్యవైచిత్రి చూడవలె నన్న - చూపవలెనన్న - సాహితీసారభ్యము గుబానిపఁ జేయవలెనన్న 'వసు-వసుచరిత్రలు' విధిగా జడుపవలెనన్నమాట. అధోరణితోనే 'పిల్లవసుచరిత్ర' లెన్నో వెలసినవి.

సంస్కృత సారస్వతములో నైకము చవిచూడని ఎన్నో కవితారీతులు వసుచరిత్రలోఁగలవు. ఆ వాఙ్మయములో గోచరింపని ధ్వనివిశేషములు ఎన్నెన్నో వసుకావ్యములోఁ గానవచ్చును. ఇట్టి విశిష్టత చూచియే ప్రాచీను లెందఱో రామరాజభూషణుని భూషించుటయేగారు; అనునరించిరి; అనుకరించిరి; అనువదించిరి. ప్రాయశఃముగా సంస్కృతము మాతృక వంటిదనియు తెలుగు వుత్త్రకవంటిదనియు ఈదేశములో ఒక సంప్రదాయ మున్నది. దాని కపవాద సూత్రమును 'భూషణుడు' నృప్తించెను. కావుననే "కాళహస్తి" మహాకవి, ఈతెలుగు వసుచరిత్రను జదివి ముగ్ధుడై 'సంస్కృత వసుచరిత్రను' సంతరించెను. ఈతఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడునుమా! జగమెఱిగిన జగదేవకండితుడైన ఆప్పయ్యదిక్షితులవారికి ఈతఁడు శిష్యుఁడఁట కావ్యరీతిగా వసుచరిత్ర వైభవమునకు మురిసిపోయి 'అంబలత్తాడు మయ్య' అను అఱవకవి అఱవములో ఈ వసుపును అనువదించెనట. కవుల చరిత్రలో గొంతకొంత ముమ్మొదటవ్రాసిన మనకు రుచి చూపిన కావలి వేంకటరామస్వామి వసుచరిత్రలోని పద్యములను గొన్నింటిని అంగములో అనువదించుటయేగాక, రామరాజభూషణుని దివ్యజీవితమును

గూర్చి అంగములో వ్యాసీపెట్టెను. 'సూరి'యను పేరుగల ఒకానొక కవిశ్వరుఁడు ఈ వసుచరిత్రను జదివి మురిసిపోయి, దీనిని అనుకరించుచు 'వసు-మంగళనాటకమును' సంస్కృతములో వ్రాసెనట. లింగము వేంకటరాయమంత్రి ఈ కావ్యమును జదివి 'వసుగిరికావరిణయ'మని యక్షగానము వ్రాసెను.

సంస్కృతవాఙ్మయములో 'వాఙ్మాయశుక్లముల' కున్న ప్యకస్తి ఏభాషకును లేదనుట నిర్వివాదము. వ్యాఖ్యానములేని మంచికావ్యము సంస్కృతములో లేదు, అనగా సంస్కృతములో ప్రసిద్ధకావ్యమునకు ఎక్కడనో ఎవ్వఁడో ఏదో యొక వ్యాఖ్యానమువ్రానియే యుండును. పరినిర్దేశకావ్యమునకు ఒక్కరుకాదు; ఇద్దరుకాదు; ఎందఱో వ్యాసిన ఘట్టములు అనకములున్నవి. కాళిదాస మహాకవి వ్యాసిన రఘువంశాపి కావ్యములనుగూర్చి వ్యాఖ్యాతృచక్రవర్తి మల్లినాథ సూరి ఇట్లన్నాఁడు :

"మల్లినాథకవిః సోఽయం మందాత్మానుజిహ్నుతయా వ్యాచక్షే కాలిదాసియ కావ్యత్రయ మనాకులమ్"

"కాలిదాసగిరాం సారం కాలిదాసః సరస్వతి చతుర్భుజోఽథవా సాక్షాద్వియరాన్యైతు మాద్యశః"

"తథాపి దక్షిణావర్త-నాథాద్వైఃశిష్ణి వర్త్యను వయం చ కాలిదాసాన్తీ వ్యవకాశం లభిమహి"

మందబుద్ధులకు సహాయపడునట్లు కాలిదాస కావ్యత్రయమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసెదనని మల్లి నాథుఁడు తన నంకల్పమును నిశ్చయించి, ఆహ! కాలిదాస వాక్యములసారము గుర్తింపవలెనన్న కాలిదాసే కావలయును లేదా ఆ చతుర్భుజుఁడో నరస్యతియో దిగిరావలెను. మావంటివారికి సాధ్యమగునా! అయినను 'దక్షిణావర్త'దులు చూపినమార్గములో నడచి మేముకూడ ఏదో కొంత అవకాశము తిసికొందుమని వినయముచూపెను. అనగా ఆతను 'రఘువంశమునకు' వ్యాఖ్యానము వ్రాయ సంకల్పించుటకు

మున్నే సంస్కృతములో ఆ కావ్యమునకు ఎన్నో వ్యాఖ్యానములు అన్నపన్నమాట. వానిలో ఎనిగోకాన్ని: 1 హేమూద్రి 2 చారిత్రవర్ధన 3 దక్షిణాచర 4 నాథ 5 సుమతివిజయ 6 వల్లభ 7 దర్శ మేరు 8 విజయగణి 9 విజయానందసూరిచరణ సేవక 10 దినకరమిత్ర.

ఇందఱు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానములు పరిశీలించి వానికన్న విశిష్టమైన తీరులో 'కాలచల మల్లినాథ సూరి' 'సంజీవినీ' వ్యాఖ్య వ్రాసెను, ఇట్లే 'అభిజ్ఞాన కాకుంఠ'లాది రూపక ములకు-చంపువులకు విద్య త్సార్వభౌములైనవారి 'వ్యాఖ్యానానుపానములు' నిర్దమచేసి, ఆమృతీభూతమైన కావ్యరసాయనమును మన కందించెరి.

ఈ 'భిక్ష' తెలుగు సాహిత్యములో చాలఁ దఱుగైయున్నది. ఒకవృథు తెలుగుభారతములో కొంతభాగమునకు గచ్చవ్యాఖ్యగా కొందఱు పండితులు వ్యాసీరి కాని, అ పృథు లిప్పుడు కఱవైపోయినవి. ప్యాచీనాంధ్ర కావ్యములలో ఒక్క వసుచరిత్రకు మాత్రమే సంస్కృత సంపదాయముగ వ్యాఖ్యానములు వెలసినవి. అందొకటి 'విద్యజ్ఞనరంజనీ' వ్యాఖ్య. అది వ్రాసినది సోమకవి. ఈతఁడు కేవలమొక వ్యాఖ్యాతయేకాదు; గొప్పకవియు-మంచి భక్తుఁడును. ఈతఁడు తన వ్యాఖ్యానములో రామరాజభూషణుని గూర్చి,

'కారణజన్మఁడై కవినికాయమమెచ్చుఁగగావ్యకర్తయై భూరికళాకలాపుడల పాల్కునహించిన

భట్టుమూర్తిచే'

ఇత్యాదిగ భూపించెను.

ఈతనివ్యాఖ్య మూలకావ్యమువోలె సామాన్య బునులకు అందుపాటులో లేదనితోచి మఱొక పండి తుఁడు 'ప్రతిపదార్థప్రకాశిక' అను మఱొక వ్యాఖ్య వ్యాసెను. అతనిపేరు ములుపాక బుచ్చయ్యశాస్త్రి,

బ్రౌనుదొర ఆశ్రితులలో ఆత డొకఁడు. వసుచరిత్ర కాతఁడీ వ్యాఖ్యానమువ్రాసి దానిని అ దొరకంకితమిచ్చె ననగా అనాఁడు వసుచరిత్రకున్న గౌరవము-పండితు లకు బ్రౌనుదొరకున్న సంబంధము - విదేశ్యుఁడైన బౌనుదొరకున్న అంధ్ర భాషాభిమానము నేటి యాంధ్రయువజనము గుర్తింతురుగాక !

ఈవ్యాఖ్యానమువంటిదే జూలూరి అప్పయ్య పండితుఁడుకూడ వ్యాసెనట. బ్రౌనుదొర వన్నిధాన వర్తులలో ముఖ్యుఁడైన ఈతఁడు వసుచరిత్రకు వ్యాప హారిక ధోరణిలో 'స్వపతిపదటీక' వ్యాసెను. దీని యచ్చుకూర్పులో అందచందములు తెచ్చుటలో బౌను దొరచేయి మిక్కిలిగాఁ గలదట. ఇది యన్నియు ఒకయెత్తు; శిష్టు కృష్ణమూర్తి పండితునివ్యాఖ్యమఱొక యెత్తు. ఈతఁడు పేరుమోసిన పండితుఁడేకాదు, విద్య త్పవీయు. అపై - సంగీతనిష్ఠాతుఁడట. ఇతఁడు తిమ్మిని బ్రహ్మిని-నందిని పందిని జేయఁగా వలఁతి యని వదంతి యున్నది. చిన్నయనూరి శ్రమపడి వ్యాసియచ్చిన తెలుగు వ్యాకరణమునకు సంస్కృత ములో ఈతఁడొక రచనచేసి "ఇదియే మూలము - సూరి రచనయే అంధ్రానువాదము" అన్నంతవఱకు సాగిన ఒకానొక అపవాదమునకు స్పష్టికర్తగా పేరు మోసెను. ఇట్టి మోసములకు ఈ మహాపండితుఁడు పెట్టిపదిపేరని "కవుల చరిత్రలు" ఘోషించినవి. అంత వాఁడు వసుచరిత్రకుగూడ వ్యాఖ్యానమువ్రాసె నన్నమాట సంతనము గ్గరిగించును. అదియు సామాన్యముకాదట. ఒక్కొక్కఁడువల్లములో రామ రాజభూషణుని పద్యమునకు ఎనిమిది అర్థములు సైతమున్నవని నిరూపించెనట. రామరాజభూష ణుని పద్యములలో ఛిది ఏరాగమునఁ జదువవలెనో నిర్ణయించెనట. అనిరూపించినట్లు ఆయర్థవైచిత్రి వ్యక్తమగునట్లు అసంప్రదాయమునుబట్టి వసుచరిత్రను బోధించువారు నేటికిని గొందఱున్నారు. కాని

శిష్యుని జన్మవిశేషమేమోకాని, ఆయన వ్రాసినమహా కావ్యములువోలే ఈ వ్యాఖ్యానమునైతము పదిమంది కంటితోబడక ఎక్కడనో మాటుమణిగిపోవుట ఆయన దౌగ్ధత్యమేకాదు; ఆంధ్రుల దౌర్భాగ్యమును.

నవీనులలో దేవరాజనుధీమణి యని పిలువఁబడు శ్రీ తేవ పెరుమాళ్ళయ్య, వసుచరిత్రకు సర్వలక్షణ లక్షితమైన వ్యాఖ్యానమును వ్రాసెను. ఈ వ్యాఖ్యలే గాక ఈమహాకావ్యమునకు ఎంతెంతో ఎన్నెన్నో విమర్శనములు చేసిరి హరికథాపితామహులైన శ్రీ అదిభల్ల నారాయణదాస పండితుడు వసుచరిత్రలోని పద్యములను విశిష్ట-ఆంధరి సీసములను హాయిగా పాటపాడుదు శ్రోతలను తన్మయచిత్తులనుగాఁజేసెడివారని పెద్దలందురు.

అష్టావధాన శతావధాన వైఖరిలో ఆశుకవితా వైభవములో - ధ్వనికావ్య నిర్మాణములో - సాహితీ సంపదలో-సంగీతకావ్య సంప్రదాయ సమ్మేళనములో- జ్యోతిశ్శాస్త్ర పాండిత్యములో-యోగశాస్త్ర ప్రావీణ్యములో రామరాజభూషణ కవిసార్వభౌమునకున్న పుష్కరి సంస్కృతాంధ్రకవులతో నెవ్వరికిని లేదనవచ్చును. వీని కవిత్యమునుగూర్చి బ్రౌన్ దొర యాస్థానపండితుడైన బుచ్చయ్యశాస్త్రి ఏమని వర్ణించెనో మచ్చుగా నిచట ఇచ్చెదను :

సీ, “అది కారదామూర్తియగు మూర్తివైపున  
కావ్యగత్తము జగత్కల్పవస్తు  
మఖిల లక్షణలక్ష్య మతిభావగర్భిత  
మలఘుశ్లేషైక వాచ్యార్థమయము  
శబ్దార చిత్రతప్పకై ప్రవేశమ  
లంకార వృత్తము ప్రసంపాక  
శయ్యాది కల్పనాశ్లాఘ్య మనేక కో  
శాజయ్య శబ్దార సంయుతంబు  
వ్యంగ్యమాలంబు నవరసవ్యంజకంబు  
గాన, సులభముగాదట్టి కావ్యమునకు  
సులభమగుటిక చేసి భూతలమునందు  
ఖ్యాతిగైకొమ్ము ఏబుధులందంద మెచ్చ.”

శ్రీనాథుడు చెప్పినట్లు సోమరిపోతులు కొందఱు అయ్యలు-చౌనని ఈ కావ్యమును గొని చూడనేరక పోవచ్చును.

“ఉపమగలిగిన శయ్యలనొప్పియున్న  
నంబుబుబువుని కావ్యంబు గ్రాహ్యంబుగాదు”

అని కులద్వేషపితావగ్రస్తుడైన ఆ పుక్త వివంజి అల్లుడు ఈనడించిన ఈనడింపవచ్చునుగాని, ఈ మహాకావ్యములోని విశిష్టగుణములను గుర్తింపని పండితుఁడేలేడు, ఆనుకరింపని కవియేలేడు, శబ్దార్థముల వైచిత్య-అనన్యసాధ్యములైన శ్లేషభంగికలు-ముద్దుమరిపములుగూర్చు వింతవింతలగు సుద్ధులు-అర్థశ్రేణులు నాపాదించని మృదుపాక సౌభాగ్యము-శ్లేషబంధము విడనాడని లలితపదగుంభనము-ఆక్షరాక్షరము అనున్యూతమైన అనుపాసన సౌభాగ్యము-అపూర్వమైన అర్థచమత్కారవైఖరి-అవయవ వక్షనా సౌందర్య రసానుభావము-నిరర్థశ శ్లేషకవితాప్రవాహ పరీవాహము-నాటక కథావైచిత్ర్య సంవిధానవాతు ర్యము-చిత్రవిచిత్ర సందర్భ నిర్మాణ ప్రాగల్భ్యము-అనుక్షణ మింపునింపు నుడికారముల పొంకము-అర్థద్యయ రచనాగుంభితములైన వాక్యైపుణములు-చంద్రద్రోహాది పర్వనా వైశిష్ట్యము-ఏవం విధనుగుణ గణములకు ఈ మహాకావ్యము ఒక నిక్షేపమువంటిది. ఈ నిక్షేపముత్యవ్వి ఇందలి యమూల్యరత్నముల నేరి ఎందఱెందఱో తెలుగునేలలో వెదజల్లిరి.

ఇప్పటికిని ప్రాచీన సంప్రదాయముగ పాండిత్యము గడించినవారినోట వసుచరిత్ర పద్యములు విన్నచో వానివైఖరి మనోజ్ఞమై నేరూరించును ఇందలి కొన్ని సీసపద్యములకు రాగాలాపములను జోడింప అర్థవైచిత్రి చెడకుండ అద్భుతముగాఁ జదువుట నాగరమృన్మలకు కొత్తవార్త కావచ్చును. పృథివీదరస స్ఫోరకమైన ఈ మహాకావ్యమందలి పద్యములను పందలకొలది కాకపోయినను, పదులకొలదియైన

మృత్యక్షరము పరిశీలించి వర్ణింపవలసిన బాధ్యత నేటి విద్యార్థులపన్నది. సమస్త సాహిత్యముగా ఒక స్థారి చదివి అవల పాటవేయవలసిన కావ్యముగాదిది.

"అంధ్యకవిత్వా వితామహ" అన్న బిరుదుములో అంధ్యకవిత యనగా "అంధ్యప్రబంధకవిత"యని యర్థము—పెద్దనకు పూర్వము ప్రబంధకవిత్వము లేదనికాదుగాని ప్రబంధ కవిత్వములో పెద్దనకు పెద్ద తిక మున్నదని విమర్శకుల సిద్ధాంతము.

అతని కావ్యము పుట్టిన 'రాయల' యుగ మంతయు తెలుగు సాహిత్యములో ఒక బంగారుయుగ మనవలెను. అజాతి వాఙ్మయము ఏదేశములోను ఏజాతిలోను లేదని ప్రాజ్ఞులందురు. సంస్కృతవాఙ్మయమందునైతము ఆ 'జాతికావ్యములు' లేవనుట సాహసముకాదు. విశిష్ట—వసుచరిత్రవంటిది 'న భూతే న భవిష్యతి' కావుననే ఆ మహాకావ్యమును సంస్కృతమందేకాక అఅవములోను అంగములోను అనువాదము చేసికొనిరి.

ఒకానొక కవి ఒక కావ్యమును నిర్మించెననగా ఆకావ్యమందు అతని గుణశీలములు కవిత్వాధర్మములు నాటి సాంఘిక పరిస్థితులు ప్రతిబింబించితిరును. ఈ విషయములో ప్రబంధయగమంతయు ఒకే మూసలో పోపినట్లు పెక్కువిశేషములలో సంవాదమున్నదని కొందరి భావము, ఆ యుగమునకు చక్రవర్తివంటి వసుచరిత్రకర్త, ఇతివృత్త విషయమై ఇట్లని సిద్ధాంతము చేసెను :

"కేవలకల్పనాకథలు కృత్యమరత్నము

లాద్యసత్కథాభి

వావిరిబుట్టు రత్నములవారితనత్కవి కల్పనా విభూ

దీనిని జదివి అనందింపవలెనన్న కొంత భాషాసాక్షరము—చిత్రకాగ్రత—ప్రతిభ ఉండవలెను.

౨

మౌనహపూర్వవృత్తములు సానలదేరిన జాతి

రత్నములో

గావున నిట్టి మిశ్రకథగా నొనరింపుము నేర్పు

పెంపునన్..

పురాణములలోలేని కేవలకల్పనాకథలు నిక్కముగా గాజుపూసలకిందలెక్క. ఉన్నవి యున్నట్లు వర్ణించు పూర్వరాజులకథలు పుట్టినవి పుట్టినట్లేకన్నట్లు వజ్రములవంటివి. సత్కవుల కల్పనావిశేషములచే అందచందములు పొందిన పూర్వవృత్తములు సానలు దీతిన జాతిరత్నములవంటివట. ఆ కథలే మిశ్రకథలనియు అవియే హృద్యములనియు భట్టమూర్తి భావము.

అందువలననే అతడు ప్యవిత్యమూర్తులైన భరతమంజరాజులకు మూలపురుషుడైన వసురాజు కథను గైకొని తన కావ్యములో కావలసిన మార్పులు కూర్పులు చక్కగా గావించుకొనెను.

కథావిధానములో గైకొన్న మార్పు కూర్పులు గాని నాటకరీతిగా పాత్రలను నడపించుటగాని ఈ కావ్యములో గౌణముగా ఉండవచ్చునేమోగాని, అవియే ఆ మహాకవికి ప్రభావములుకావు. సాహిత్యములో సంగీతము జతపఱచి మధురమంజుల వాగ్విలాసములను జూపుచు రసానుభూతికి ప్రాముఖ్య మొసంగుచు శ్లేషభంగికలచే చమత్కృతి కూర్చుచు మృదుమధుర బంధములో ఈప్రబంధమును భట్టమూర్తి స్పృశించెను. శబ్దయోజనలో అతడుచూపిన శక్తియింకయు ఈభయకవులలో ఎవ్వడు జూపలేదు. "బట్టువాని

శ్లేషముక్కలు— అన్న గిట్టనివట్టి రోతమాటకు, మాత్యుర్యగస్తమైన అట్టి పెదంతికి చెంపపెట్టుగా చెప్పుదెబ్బగా ఆతఁడు చూపిన శ్లేషభంగికలు తెలుగులో సంస్కృతములో ఇంతివట తెవ్వరును జూపియుండలేదు. ఎక్కడనో ఒక్కెడ ఏదోకొత్త నలునంత ధ్వని యున్నంతమాత్రాన ఆ కావ్యము మహాకావ్యముగా ఆలంకారికు లంగీకరింతురు వసుచరిత్రలో పృథివద్యములో అడుగుడుగునకు అన్నిఘట్టములలో అద్యంతము ధ్వని విశేషము కానవచ్చునని పోచీనులైన వ్యాఖ్యాతలే పదింబదిగ ప్రస్తుతించిరి. కేవల మాత్రం కథను నడపించుకొని పోవుటయే ప్రధానముగా జూడఁడు. పద్య మెత్తుగడలోనే ఏదోయొక ధ్వనియో శబ్దవైచిత్ర్యంబు ఆలంకారప్రాభవమో వర్ణనాచమత్కారమో సారస్య విశేషమో ఉండితీరవలెను.

శ్లేషయనగా సామాన్యముగా రెండర్థములు వచ్చుట. ఒకేపదములో లేదా—పదముల విఘ్నాలలో లేదా—బాషనుబట్టియో కావలసిన యర్థములు రావలెను. అందొకటి పృథక్పథముగా రెండవది అపకృతలుగా సాగిపోవలెను. ఆ శ్లేషను కథలో మేళవించి రసస్ఫోరకముగా నడపించినచో ఆమె ధ్వనిగా పరిణమించును ఆ ధ్వని కావ్యమే మహాకావ్యమని ఆలంకారికుల మతము. అట్టి ధ్వని విశేషములకు వసుచరిత్ర పెట్టినదిపేరు.

ఈ కావ్యములో పర్వతములకు నదులకు మానవత్వ మారోపించి రసాచిత్యమును గూర్చెను. శ్లేష భంగికలో కోలాహలుఁడు ఒక పర్వతరాజు. అతని రాజఠీకము తిమి అవిజాత్య నంకడ ఒక శ్రేణిలో నడచుచుండును. రెండవవైపున—అదియొక పెద్ద కొండ. ఆ కొండకు దాపుగ ఒక పేరుగన్న ఏరు. నదీపర్వతముల కలయికలో వింతలు విశేషములు. శ్లేషలో—శుక్తిమతి ఒకానొక లావణ్యవతి. ఆ బిడను వలచినవాఁడు కోలాహలుఁడు వారిరువురి కలయిక

వలన గవ్వధారణము. ఒకవైపున శరచ్చతుశోభయు వేటొకవైపు గర్విణీలక్షణములు స్ఫురింపవలెను. కల్పనలు కావించి వానిలో శ్లేషభంగికలు ఇమిడ్చి అందు బొందికగా రసాచిత్యమును బొదివి ఆ కథకు ఉదాత్తత గూర్చినవాఁడు తెలుగులో రామరాజభూషణుఁడు ఒక్కఁడే. సంస్కృతములో సైతము ఒక్క రో ఇద్దరోమాత్రము అట్టివారుండురు.

కావ్యమునకు శోభ కలిగింపవలెనన్న కవిత్వములో శయ్యారీతులు పృథానముగా నుండవలెను. శయ్య—అనగా కవనములో ఒకానొక గమనము. దానిలో శబ్దగౌరవ మిచ్చువారు కొండలు; అర్థగౌరవ మాదరించువారు మఱికొండలు. అల్పాక్షరములే ప్రయోగించి అనల్పార్థములు చూపనేర్చినవారు వారిలో ముఖ్యులు. నన్నయూదులు ఆ శ్రేణిలో ఎన్నికగన్నవారు. రామరాజభూషణుఁడు ఆ విద్యలో సిద్ధహస్తుఁడు అసలు అతఁడు ప్రయోగించు పదములోనే అర్థసౌఖ్యాగ్యముతోపాటు 'నాదమహిమ'యు మిశ్రమై మనస్సున కింపునింపును. దానికి దోడుగ సందర్భశుద్ధియు కావలసినంత. అప్పు డాగమనము యమకమై ఒకపాటగా పాడకొనుటకును శ్రావ్యముగా వినుటకును కారణమైయుండును

‘ప్రాయోణయమకే చిత్రే రసభస్మి ర్న విద్యతే.’  
ప్రాయోకముగా యమకము—చిత్రకవిత్వము ఉన్నచోట రసభస్మి కానరాదట. ఈ నూత్యమునకు వసుచరిత్రలోని యమకము అపవాదమనుటలో సంశయమేలేదు.

ఈ నడకనే మఱియొకతీరులో ఆలంకారికులు ‘రశి’ యని పేరు పెట్టి పిలిచిరి. రీతియనగా కావ్యమున కాత్మయనియే కొండలు సూత్రించిరి. వారితోవలలో విశిష్టమైన పదరచనయే రీతియగును. పదరచనలో విశిష్టమనగా వైదర్భి పృముఖ కావ్య గుణములు కలిగియుండుట—వైదర్భి—గౌడియ—పాంచాలి,

యని వానికి పేరులు పెట్టి వానిలో వైదర్పికి ప్రాముఖ్యమిచ్చిరి దానినే ఒకానొకడు :-

"అర్చ్యప్రావోషమాత్రాఖిసమగ్గుణగుమ్మితా,  
నివంచస్థర సాహగ్యా వైదర్పీరీతి రివ్యతే"

అని పర్ణించిరి. అసాధుత్వాది దోషములు లవలేక మేని పొరయకుండ ఓజఃప్రసాదాలచే గుంభితమై విపంచీస్థరమును వినిపించునది వైదర్పీరీతియట. ఈ దృష్టితో జూచినచో వసుదరిత్యతో పృథివ్యము జడ్రోవలో నడచి రసోత్పాదకమై ఒప్పియున్నదన వచ్చును.

ఉండవలసిన తావులలో నగలు నాణెములు ఉన్నచో ఆ దేహమున కందము చందము కలుగును. అలంకారములు కూర్పుటలో భట్టమూర్తిని మించిన చేయి తెలుగులోలేదు. శ్లేషకవిచక్రవర్తి యయ్య ఆధారాలంకారములలో అతడు చూపిన నేర్పు కూర్పులు అత్యద్భుతములు. అతని పృథి వద్యమును ఎన్నో "కోణముల"తో సరిమాచి అర్థము చేసికోవలసి యుండును పద్యములో పృథివద్యములో అగ్ర యాగ్ని, వేచి వేచి అలోచించి మఱి పరిశీలించవలెను. అప్పుడు గాని ఆ సారస్యములు అనంతముగా స్ఫురింపవు.

అతని కావ్యములో నాలుగింట ఒకవంతు మాత్రమే కథాచమత్కృతికి అవకాశమిచ్చును తక్కిన మూడువంతులలో, పదలాలిత్యము—ఆర్థగౌరవము అలంకారవైభవము—రసస్ఫూర్తి—మధురశయ్య—ధ్వనివిశేషములు పరువులిడుచుండును. ఆ పరువులు అందుకొనుటలో "పరువు" దక్కనివారు, వానిలో

గొన్నింటిని మూమాడవైన జేతగానివారు, సారస్య విశేషములలో ఆరసెక్కులైనవారు, కథాభాగముతోనే కాలక్షేపము చేయదగిన 'తాహు' గలవారు. 'పనుచరిత్రలో కథాకల్పనలేదు; జీవకళలేదు.' అని పలుకుటలో అశ్చర్యములేదు. ఆ వసుదరిత్యయను రత్నాకరములో—అతర్పి హితమైన అమూల్య రత్నరాశి విలువ—అట్టివారి కుటుచుబుద్ధులకు—కొలత బద్దలకు అంతవఱకే అంతపట్టును. అర్థముగాని భాగములకు ఎవ్వరోపేరులు పెట్టినను రామరాజభూషణుని రసదోషణునకు రవ్వంతేని లోపము వాటిల్లనేరదు.

"పిల్లవసుచరిత్రలు" ఎన్నో బయలుదేరిన వన్ను—నంస్కృతాది భాషలలో అనువాదములు సాగినవన్ను—వీణానినాదమే కవితలో వీనులవిందుగా వినవచ్చునన్ను—పంచకావ్యములలో ఒక మంచి కావ్యముగా పరింతురన్ను—రామరాజసభకే భూషణ మయ్యెనన్ను—శ్లేషకవిత్వములో చక్రవర్తిగా పట్టము గట్టిరన్ను—సాహిత్యరస దోషణుడని పేరుప్రతిష్ఠలు గడించెనన్ను రామరాజభూషణ కవిచంద్రా! నీకే తగును; నీ కావ్యమునకే తగును.

గీర్వాణాంధ్రములలో ఈ మహాకావ్యము మకుటాయమన్నమాట ఈనాటిమాటకాదు. సాహిత్య పృపంచములో కవితాసామ్రాజ్యములో అచంద్రార్క పృశస్తి అద్భుతముగా గడించినేర్పిన రామరాజభూషణ కవిసార్వభౌమా! నీకు—నీ సంగీత సాహిత్యములకు—నీ శాస్త్రపాండితికి ఇవే మానమోవాకములు.!!



## పాండురంగవిభుని పదగుంపనము

శ్రీ ధూలిపాళ శ్రీరామమూర్తి

“అల్లసానివాని యల్లక జిగిబిగి  
ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుపలుకు  
పాండురంగవిజయ పదగుంపనంబును  
కాకమాను రాయ నీకుఁ దగుర !

ఈ పద్యము తెనాలిరామకృష్ణుని చాటూర్పులలో నొక  
టిగాఁ బ్రసిద్ధివెందినది. పెద్దనాది మహాప్రబంధ నిర్మా  
తలలో ముగ్గురియందలి పృథానగుణము లీ పద్యము  
నందుఁ జేర్చొనఁబడినవి. తక్కిన కవులయందలి  
ప్రధానగుణము లేవియో చెప్పమన్న గడ్డనమన్యయే  
తలకొక్కరితిగాఁ జెప్పటయు నొకరు చెప్పినదానిని  
మఱియొకరు వివరించుటయు సంభవించును. అ  
తక్కినవారిలో నీ ముగ్గురిలోవలెనే తక్కిన కవిత్వాగుణ  
ములకంటె నొకానొకగుణము పృథానముగా నుండి  
యుండలేదాయన్నచోఁ దిప్పక నుండియే తీరును.  
అట్లుండనిచో నా కావ్యము లింతకాలము నిలిచి  
యుండవు. కొంతమంది నిరసించినను గొంతమంది

భూషించినను దెలుగుభాషకు నా పది పదిహేను  
కావ్యములు మూలస్తంభములని యొప్పికొనకతీరదు.  
వానినధ్యయనము చేయకుండఁ దెలుగుభాషయం  
దెవ్వడును బండితుఁడగుటకు వీలులేదు. ఆ కావ్య  
ములయొక్క ప్రాశస్త్యమట్టిది. కాని తక్కినకవులలో  
నాపృథానగుణము లేవియనగా వానినిబట్టకొని చెప్పఁ  
గలవా డింతవఱకు రాలేదు తెనాలిరామకృష్ణుని  
వ్రతిభ యుచ్చతనున్నది. ఆ ముగ్గురి కవులయొక్క  
కావ్యములం దాత్మభూతములైన గుణములను నా యా  
కవుల విశిష్టతకుఁ గారణములైన గుణముల నతఁడు  
పైకిలాగి చూపించెను. ఆ యా విశిష్ట గుణముల  
నాధారముగాఁ జేసికొని యా యాకవు లా యా కావ్య  
ములను నిర్మాణము గావించిరి. పూవులలో దారము  
వోలె నా విశిష్టగుణము కావ్యమునందు వ్యాపించి  
యుండును. ఇదిలేనిచో నా కావ్యమునకు స్థితిలేదు.  
దీని నాశ్రయించి కవియొక్క యనుభావము కావ్యము

నందు దీపించును. కవియొక్క సర్వానుభూతి యీ గుణము నాశ్రయించి కృత్తుమగుచుండును. కవియొక్క జీవసంపుటియే తన్నుభముగాఁ గావ్యమునందుఁ బ్రత్యక్ష మగుచుండును. కవి జీవసంపుటికి నీ గుణమునకు నట్టి యవినాభావసంబంధమున్నది. అందుచేత సర్వకావ్య నిర్మాణ మిచ్చటనుండి యేర్పడుచున్నది. ఆయా కావ్యము లా యా భాషలలో నెందుకు నిలిచియున్న వన్న పృశ్నకిచట సమాధానము దొరకుచున్నది. ఇవి లేకుండ నీ యిష్టమువచ్చినంత భాషాప్రభుత్వము చూపించుము, అలంకారపాటవము చూపించుము, కథావైచిత్రీ చూపించుము, లోకజ్ఞత చూపించుము, పాత్యచిత్రాణము పర్వర్తించుము తక్కిన మాధుర్యాదులు సంతరించుము ఆ కావ్యము పట్టుమని కాలాది వదిరోజులు నిలువనేరదు. ఆత్మవంతుడైన కవిమాత్రమే యీ గుణము కలిగియుండును. అందఱకును నాత్మ లేదా యన్నచో నున్నది కాని దానియందుఁ బ్రస్ఫుటస్య మందఱియందు దీపించదు. కొందఱియందఱి బలీయముగానుండును. కొందరియందు దుర్బలముగా నుండును. బలహీనమైన జీవునియందు సర్వానుభవమును నేకముగాఁ బ్రవహింపఁజేయు లక్షణముండదు. కట్టలులేని పృథాహమువోలే నది బహుముఖములుగా సాగి యెడారిలో నింకిపోవును. ఆత్మవంతుడైన కవికి నొకబలమైన వేదన, యొకధ్యేయము నుండును. ఈ వేదన యొక విశిష్టమైన మార్గమునఁ బ్రవహించి యాధ్యేయమున లయించును. కవియొక్క వేదనా సర్వస్వ మేకముఖీనమై యేతద్వి శిష్టగుణమునందు వ్యక్తమగుచుండును. అందుచేత నీ విశిష్ట గుణము కవియొక్క జీవసంపుటిని జీవుని వేర్వేరు వ్యంజింపఁ జేయును. కవియొక్క యాత్మను బట్టియున్ను. దీనిని బట్టుకొని కవికావ్యము నర్థముచేసేకొనుటకుఁ బ్రయత్నము చేయవలయును. అదివదలి యితడు మెత్తగా వ్యాయలేదు, ధారాబుద్ధిలేదు. ఇవట యుత్తిపోయినది

యిచటఁ బ్రాసపోయినది యిత్యాది విమర్శనము చేయుటకన్న భాష కపకారకమైనది మఱియొకటి లేదు.

పై పద్యమునందు మఱియొక చమత్కారమున్నది. "పాండురంగ విజయుపదగుంభన" మన్న మాటలో "పాండురంగవిజయు" ననగా నర్థమేమి? గ్రంథముపేరు పాండురంగమాహాత్మ్యమని ముద్రితపత్రులం దున్నది. పౌండరీకవిభుచరితమని, పౌండరీక మాహాత్మ్యమనియు నున్నది. కాని గ్రంథమునకు పాండురంగవిజయమును నామముగూడఁ బ్రచారములో నున్నది. పాండురంగవిజయుఁ డనగా నిచట రామకృష్ణునకు విశేషముగాఁ జెప్పికొనవలయును గాన పాండురంగవిజయమును రచించినవాఁడని చెప్పికొనవలయును. తెనాలిరామకృష్ణుడు ఉర్బటారాధ్య చరిత్రము, ఘటికాచలమాహాత్మ్యమునను మఱి రెండు కృతులమగూడ రచించెను. కాని వానిని వదలి పాండురంగవిజయమును రచించినవాఁడనని మాత్రమే యతఁడ చెప్పికొనెను. పాండురంగవిజయమును రచించుట రామకృష్ణునిదృష్టిలో ఘనకార్యము. తాను సర్వోత్కృష్టముగా దానిని చెప్పితినని యాశని యుద్దేశ్యము. పదికావ్యములు వ్రాయగాఁ గవియొక్క యాత్మ యే యొక్కదానియందో దీపించును. వ్యాసిన యన్నికావ్యములందు దీపించదు. ఈ సూత్రమునకును గొన్ని యెడల నవ వాదమును నున్నది. కాని యిది యింక. ఆ కవి యా కావ్యమును వ్యాయుటకుఁ బుట్టినాడా యన్నట్లా కావ్యముయొక్క పరిణతియుండును. తక్కిన కావ్యములన్నియుఁ దత్కావ్య నిర్మాణమునకై చేసిన సాధన యనిపించును. పాండురంగవిజయమును జెప్పి రామకృష్ణుడు విజయమును బొందినాడుగాన పాంథురంగ విజయుడైనాడు, అందుచేతనే.

"తదయంబైన గంబు సెతువు హిమవృక్షహంబునుం జుట్టిరా

పిడితలదైన మహిన్ మహాంధ్ర కవితా విద్యా

బల పోడినీ

కెదురేరే సరసార్థ బోధమటనా హేలా పరి

హ్మర శా

రద నీ రూపము రామకృష్ణ కవితవద్యా!

సాంధ్ర కీర్తిశ్రవాణ!"

యనిపించుకొన్నాడు. ఆంధ్రకవితా బలపోడియన లేదు. 'మహాంధ్రకవితా విద్యాబలపోడి' యన్నాడు. 'మహాకవిత్వ డిక్షనరీ' నొంది యని తిక్కనగారు చెప్పి కొన్నారు. రామకృష్ణుడు మహాంధ్రకవితా విద్యా బలపోడి యన్నాడు తిక్కనాదులు ప్రధానముగా నాంధ్రకవులేయనను వారికిఁబూర్వము సంస్కృత సాహితీమర్యాదలు బ్రసిద్ధములై యున్నవి. వారికి మార్గదర్శకములునై యున్నవి. రామకృష్ణుని నాటికాంధ్రకవిత్వముక విద్యగాఁ బరిణమించినది. విద్యయనగా నొక పరిష్కారముచెందిన స్వరూపము గలది. బహ్వంశములు ప్రధానలక్షణమునందుఁ బర్యవసించుట, అంగాంగభావము కుదురుకొని యుండుట, సర్వత్ర ప్రధానగుణము దీప్తమగుట, ఒక్క మాటలోఁ బ్రధానలక్షణమును బహుముఖములుగా దీపింపజేయుట కవితావిద్య. ఈ లక్షణములు సర్వభాషాకవిత్వములకును సామాన్యమైనవే. ఆంధ్ర భాషాకవిత్వమునకుఁ గొన్ని ప్రత్యేకలక్షణములుగలవు. అట్లే తక్కిన భాషలకు నుండును. ఈ లక్షణములు వద్యరచనకుఁ బలుకుబడికిఁ గూర్చుటలంఘనములకు సంబంధించినవి, దానియందలి బలపోడి కలవాడు రామకృష్ణుడు. ఏతావృశమైన యాంధ్రకవితావిద్య యందు సర్వప్రధివీమండలమునందును నతనికి నెదురు లేదు. ఆంగ్లమునందువలె నాకాలమునందుఁ దెలుగు భాషయందు సర్వదేశములవారు గ్రంథములను రచించెడి వారస్థమాట. అట్టికాలములో రామకృష్ణుని స్థితి యట్టిది.

రామకృష్ణుడు పూర్వము పేర్కొన్న వద్యరచనా శిల్పమునందు సిద్ధపాస్తుడు. ఈతని వద్యరచనాశిల్ప మంతయు విశిష్టపదగుంఘనముఖముగా పాండురంగ మాహాత్మ్యమునందు దీపించుచున్నది. అనగా బద్య రచనాశిల్పగతములైన తక్కిన లక్షణములన్నియుఁ బద గుంఘనమునందుఁ బర్యవసించుచున్నవన్నమాట ఈ పదగుంఘనమునందు సర్వత్ర రామకృష్ణుని విశిష్టతా ముద్రావ్యాప్తమైయుండి యననుకార్యమై యొప్పురు చున్నది. అది రామకృష్ణుని మార్గము. దానియందు మఱియొకడడుగు వెట్టుటకు వీలులేదు. ఈవృశమైన మార్గముక పెద్దతపస్సుగా సాధనచేసి రామకృష్ణుడు నిర్మించుకొన్నాడు. అందుచేత రామకృష్ణునియందుఁ బ్రధానమైనది రచనామార్గము - చెప్పిన విషయము నందుకంటె జెప్పెడితిరునందాతని సాధనయున్నదన్న మాట. సర్వకవిత్వము చెప్పెడితీరు all poetry is expression అను ఆంగ్లకవితా లక్షణముక టున్నది. ఆంధ్రకవిత్వమున కెక్కుగగా నాలక్షణము సరిపడును. ఆ పదిమందికవులే నిలుచుటకుఁగారణ మిది. వారియందా చెప్పెడితీరు అంత విశిష్టముగా నంత యనితరసాధ్యముగా నుండుటవల్ల వారి కావ్య ములు భాషకు మూలస్తంభములైనవి. వానిని విడిచి యాభాషాసారస్యము లేకపోవుటకుఁ గారణమిది. ఈచెప్పెడితీరును సాధించుటలోనన్న కష్టమును గొంచెము విచారితము. కావ్యభాషను సంతరించు కొనుటకు రెండుమార్గములున్నవి. ఒకటి పూర్వ కావ్యములను జదివి వానినుండి భాషను గ్రహించుట. రెండవది జనవ్యవహారమునుండి గ్రహించుట. ఈ గ్రహించుటలో గూడ రెండు పద్ధతులున్నవి. అలంకారికులు చెప్పినపద్ధతి యనగా మధురములైనట్టియు మృదులములైనట్టియు శబ్దములను గ్రహించుట వాని యందు ధారాశుద్ధి పునస్సత మొదలైన గుణముల ననుసంధించుట. ఇది పలువు రవలంబించుమార్గము.

మతియొకటి దీనికి గేవలము వ్యతిరేకమైనది. పద  
నైన పలుకుబడి, కాకుండా, అక్షరసంయోజనము వీని  
యందలి సూక్ష్మ సూక్ష్మతరభేదములను గ్రహించి  
యను సంధానించుట. ఈ రెండవమార్గము చాల  
తక్కువమంది చేయుదురు, ఆ భాష మాట్లాడువా  
డాకానొక భావమును జెప్పవలసినవచ్చినప్పుడెట్లు మాట్లా  
డునో యే యే శబ్దముల నొత్తిపలుకునో తేల్చిపలుకునో  
కంఠస్వరము నెట్లు మార్పుచుండనో యిత్యాదు  
లన్నియు జాగ్రత్తగా బరిశీలించి యా యా భావము  
లను జెప్పునందర్భములో నా యా లక్షణములనన్నిం  
టిని నంగ్రహించుట దానితోబాటు పూర్వకవి సంప్ర  
దాయములను జోడించుట యిది మహాకవియైనవాడు  
మాత్రమే చేయును. పూర్వకవి సంప్రదాయము,  
వ్యజావ్యసహరమందలి పదను నీ రెండింటినిగట్టి  
యతని యాత్మలక్షణము - అతని భాష - పైన చెప్పిన  
రెండు లక్షణములు నతని కంఠస్వరమందు మగ్గు  
ములైయుండును, విడదీయరాకయుండును, మనము  
లోపలికిదిగి వానిని బట్టుకొనవలయును తెనాలి  
రామకృష్ణు డట్టిమహాకవి. ఇందుచేతనే యతని  
యందు శబ్దములందుగంటె శబ్దములకూర్పునందు  
గంటెచాలక్షణమెక్కువ దీపించును. భాషయొక్క  
ప్రాణమంతయు శబ్దములందుగంటె వానిని వాడు  
తీరునందుగ గన్పించును. ఈతీరునుబట్టికొనివ్రాయు  
కవియందు రచన ప్రధానముగా నుండును. రామ  
కృష్ణుని రచన వికటాక్షరబంధముగలది. వక్రక్రొ  
భూయశ్చమైనది. విచిత్రమైన సంస్కృతసహారరచన  
గలది. పదనైన తెలుగు పలుకుబడిగలది. వీనస్పీం  
టిని గలిపి మిక్కిలినేర్పుతోజేసిన పోహళింపుగలది.  
పద్యముయొక్క యెత్తుగడ, పంచి వ్రాయుట, గణముల  
విరుపులు, అపుటలు, యతిప్రాసలయందు నామవాచ  
కములు, క్రియలు వాని వానిని ప్రయోగించుటలోని  
విచ్ఛిత్తివిశేషములు నీయన్నియు బరిపక్వస్థితిలో  
మనకు గోచరించుచుండును.

“తాళివిభుండు గట్టినమొదలో పతి దేవత.  
యా సుశీలపెన్  
గోలతవంబునన్ మగడుగొట్టినఁ దిట్టినరట్టు.  
చేసినన్  
దాళి దినంబుతప్పరణ తామరసంబులుగొల్పు.  
నేలయున్  
బోలునె యీ పెకలంఁ గృతబుద్ధులు వృద్ధులు.  
ప్రస్తుతింపగన్”

ఈ పద్యమునందలి భాషయంతయు నతి సామాన్య  
మైనదే. సామాన్యమైన పదనముతో మాటలయొక్క  
స్థానమును మార్చి చెప్పినచో నీ భాషయందలి యతి  
సామాన్యత్వము మనకు బోధపడును. రెండు మూడు  
పదములను మార్చి చూతము. “విభుడు తాళిగట్టె”  
నది మొదలా సుశీల పతిదేవతయై” యని పదముల  
కృమమున్నదనుకొందము. ఇది పదనము. పద్యము.  
నందుగూడ నీ దృశ్యమైన పదములమార్చే పెట్టుకొని  
చూతము “విభుడును దాళిగట్టినది వెంటఁ బతి  
వ్రత యా సుశీల” యిట్లు వ్యాసిన పద్యమునుగదా!  
చెప్పఁదలఁచుకొన్న యర్థము ఒకటి పదనము. మతి  
యొకటి శిథిలమైన పద్యరచనము. ఈ రెంటియందును  
నర్థము మొద్దుగా వ్యక్తమగుచున్నది పదనగా భాసిం  
చుటలేదు. రామకృష్ణుని రచనమునం దీ యర్థమే  
పదనగా భాసింపుచున్నది. ఈ పదను పదముల  
మార్పులో యతిప్రాసలదుకుటలో పంచి వ్యాయు  
టలో శబ్దమును విజయటలో నొకేపదమును నామ.  
వాచకముగను గ్రయగను వాడుటలో నీ యర్థమునకు  
బాగానును దెచ్చినాడు రామకృష్ణుడు. ఇది రచనా  
శిల్పము. ఇది యుత్పలమాల భరన భారలగములు  
గలది, పడింట యతిగలది. మొదటి గణము రెండ  
క్షరములకు విరిచి మూడవ యక్షరమునుండి రెండవ  
గణము రెండవయక్షరమునకు విరిచి యటవనుండి  
యతివేయుటతో విరిచి చేసిన విచిత్రమైన రచన.  
దీనినల్ల పద్యముయొక్క నడకతో యొక విచ్ఛిత్తి

పుట్టి యర్థమునందు విశేషము భాషించును. పదములకు జాతియుండును. తూకముండును ఈవుండును. వానినన్నింటి నెఱిగి యొకదాని తఱువాత నొకటి పెట్టినదో వాని గతియందువచ్చు భేదములనెఱిగి యా గతి భేదములవలన యర్థచ్ఛాయలను బుట్టించుట యనునదియే రామకృష్ణుని విశేషము. ఈ పద్యమునందు తాళి, విభుండు గట్టిన మొదల్ పతిదేవత యింతవఱకు నొకవాక్యము “కట్టినమొదల్ పతి దేవత” యనగా నీ వాక్యము నామవాచకముతో నంతముచేసి దానిని ‘ఆ సుశీల’ యన్న కర్తృపదమునందు విశేషణముగా మలచినాడు. ఈ దృశరచనము వల్ల సుశీలయొక్క పాతివ్యక్త్యమునందలి స్వైర్యము పరాకాష్ఠ మనకు భాసించుచున్నది. రెండవచరణమునందుఁ బై చరణమువంటి రచనకాక యే గణమున కా గణము విరిచి పంచి వ్యాసినాడు. వాక్యమును మూడవ చరణమునందు బాసప్థానముతో మొదటి చరణమునందలి తొలిపదమునే క్తార్థకక్రియా పదముగా వాడి విరిచినాడు. గోలతనంబునన్, మగడు, కొట్టిన, దిట్టిన, రట్టుచేసినన్, దాళి—జవియే గణమున కా గణమును విరిచి పంచి వ్రాయుటవలన కొట్టిన దిట్టిన రట్టుచేసినన్ అని ద్విత్వటకారమునను వృత్తి చేయుటవలన నామె బాధానహన మెంతగొప్పదో వ్యంగ్యమగునట్లు చేసినాడు. తాళియని క్తార్థకక్రియా పదము వాడుటవలన పద్యమునందలి మొదటి పదమైన తాళియను నామవాచకమునందలి విశిష్టార్థమును భాసింపజేసినాడు. తాళియనగా మంగళసూత్రముని పామాన్యాత్తము. అమితమైన యోర్పునకు చిహ్నముని విచిత్రార్థ కల్పనము.

తఱువాతి పద్యరచనమంతయుఁ బద్యము తూకముగానుండుటకుఁ జేసినది. “సుశీల పెన్లోల” ‘కొట్టిన, దిట్టిన రట్టుచేసినన్’ అన్న పై చరణములందలి యనుప్రాసమునకు సుత్రార్థమునం దనువృత్తిలేనిచోఁ

బద్యమునందు తూకము చెడిపోవును. అందుచేత సరిగా మొదటి చరణమునందలి యంత్యగణము ద్వితీయ చరణమందలి వ్యధము గణమునందును బాటించిన ‘ల’ కారానువృత్తి తృతీయ చరణము యొక్క యంత్యగణము చతుర్థ చరణముయొక్క వ్యధము గణమునందును ‘నెలయంబొలన్’ యని యనుప్రాసమును ‘కొట్టిన, దిట్టిన రట్టు చేసినన్’ అను ద్వితీయ చరణార్థమునందలి యనుప్రాసమునకు ‘కృతబుద్ధులు వృద్ధులు ప్రస్తుతింపఁగల’ అని చతుర్థ చరణార్థమునందును ప్రాసము నిలిపెను. ఇది కేవలము పద్యముయొక్క నడకతోని సాగను తెలిసి చేసిన రచన. సర్వత్ర పద్యరచన యందితడిట్టి శిల్పమునే పాటించునని చెప్పటకు వీలులేదు. అది ప్రతిభా లక్షణము కాదుకూడ. చెప్పఁదలఁచుకొన్న యర్థమునుబట్టి యతని పద్యరచన మారుచుండును. కాని మొత్తమునం దంతటను నతనిముద్ర వ్యాపించి యుండును.

ఈతని పద్యరచనాశిల్పమంతయుఁ బద్య, పుస్తక, ప్రాధియంతయు ద్వితీయాశ్వాసమునందలి దశావతార స్తుతియందుఁ గానగును.

రామకృష్ణుడు శ్రీ మహావిష్ణువుయొక్క దశావతారములను స్తుతి విషయములుగా నిర్ణయించుకొనిన ప్రబంధకవులలోఁ బలువురు దశావతార స్తుతి చేసిన వారున్నారు. ఈ దశావతార స్తుతియందలి పద్యరచనకును తక్కిన కావ్యమందంతటి పద్యరచనకును జాల భేదమును వారు పాటించినారు. ఈ దశావతారస్తుతి యిదియొక వ్యత్యేకమైన శిల్పము.

పంచేశ్వరుడు పది యవతారములెత్తుటయు నా యా యవతారముల యందాయన చేసినపనులను జెప్పుటయుతో స్తుతి చేసినట్లుగాదు. స్తుతి కవి విషయముమాత్రమే. పరమేశ్వర కృతములైన పనులయందొక యాశ్చర్యము నొక రమణీయత దీపింపవలయును.

అందుచేత నా పరమేశ్వర కార్యములు ఒగదలంకార భూతములుగాఁ జిత్రింపవలెను. రచన యాముఖముగా సాగవలయును. అలంకారకల్పనము పలుకుబడి పడగుండునము పద్యపు టెత్తుగడలు ఏవంబిదమైన శిల్పమంతయు సర్వజన వేద్యములైన దశావతార కథా సందర్భములకు నవ్యత నాపాదించును. పరమేశ్వరుడు నంతోపించునది తానుజేసిన పనులను స్తోత్ర చెప్పుటవలనగాదు. స్తోత్రయొక్క భక్తిశృంగారము బరమేశ్వరుడు సంతసించును. అ భక్తి శృంగారము బట్టి భావనాపరిణతి యుండును. భావన గూఢాలంకార సంయోజనాత్మకము. ఈ దృశ్యస్తుతుల యందలంకార కల్పనము మొదలైనవి ప్రధానమగుటకుఁ గారణమిది. వారివారి పృథివివిశేషములను బట్టి కప్పు లీ స్తుతి యందుఁ గ్రోతకల్పనలు చేసిరి. వారియందఱితో రామకృష్ణునిది సర్వధా వైచేయి

సోమకాసురుడు వేదముల నెత్తికొనిపోయి నాడు. పరమేశ్వరుడు మత్స్యావతారమెత్తి సోమకాసురుని జంపి వేదములనుదెచ్చి మఱల బ్రహ్మ కొనంగెను. ఇది స్తుతి విషయము. దీనిపై రామకృష్ణుని కల్పన. సోమకాసురుడు వేదములను దన పొట్టలోఁ బెట్టుకొన్నాడు. అ పొట్టపేర్పుల నీచగబ్బు అ వేదముల కంటుకొనగా వానిని గీర్తియను గంగలోఁ గడిగి బ్రహ్మదేవుని ముఖముల గంధమును వానియందుఁ బరమేశ్వరుడు సువానింపఁజేసినాడట. ఈ కల్పన యందున్న యాచిత్యమిది వేదములు వాగ్రూపములు. వాక్కునందలి సుగంధము వివేకరూపము. కాని విద్యరాక్షసాధీనమైనచో దానియందలి వివేకము ప్రకాశింపదు. దాని యవివేకము సోక దాని ప్రకాశము తరిగిపోవును.

ఈవిషయ మీకల్పన వెనుకగా దీపింపఁజేసి నాడు రామకృష్ణకవి. అసురమాయవల్ల వేదములు ముఱుగుపడగాఁ బరమేశ్వరుడు వాని సుద్ధరింపవలసిన

యావశ్యకత యేర్పడినది. అయ్యదరించుటయే వానిని. గీర్తియను గంగయందుఁ దొలంచుట. ఇచట ననురాక్రాంతివల్ల వేదములు తిరోహితములగుటచే పీనియందు దృవ్యత్వ మారోపితమగుచున్నది. శబ్దము గుణము గాని ద్రివ్యముగాదు. దృవ్యము చోరగృప్తముకావచ్చును. గుణమెట్లుగును? గుణము అసురమాయా క్యాంతమైనది. కావున గుణముయొక్క యనవభావమును జెప్పటకై దృవ్యత్వమారోపింపఁబడినది. బురదలోపడి మలినములైన ముత్యములను నీటియందు గడిగినఁ బ్రకాశించునట్లు కీర్తియను గంగలోఁ దొలంచుటచే వేదములు ప్రకాశించినవి. తాత్పర్యము వానియందు మాయాక్యాంతి తొలగింపఁబడినదని. ఈవిధమైన కల్పనమువల్ల రూపకాలంకార మిచట ధ్వనించుచున్నది. ఇవి కల్పనయందున్న సౌగంధ్యము. ఇది యలంకార కృతాలంకారధ్వని. పరమేశ్వరకృత్యము దాశ్చర్యము తన్ముఖమున భక్తిపారవశ్యము క్రమవ్యంగములు. స్తుతివిషయము వేదముల సుద్ధరించుటకాని సోమకాసుర సంహారముగాదు.

ముదమున సోమకాసురుడు యుచ్చలి యప్పట  
చూరగొన్న పాశు  
జయపుటెచ్చి తజ్జరర సాంద్రతరాంతములంట  
నంటుబలో

గదుడుతొలంగ కీర్తియనుగంగఁ దొలంబివిదాత్తు  
విస్ఫురతో  
వదన సరోజగంధకలితంబులు చేసితిగా జగన్నిధి.  
ప్రధానముగాఁ బద్యమునందు జెప్పినది వేదోద్ధరణము. అనగా వాని స్థానమున వాని నుంచుట. వానిదీప్తి వానికిఁ గలిగినదనగా నృప్తిసర్వమునందు ధర్మము. దీపించినదన్నమాట. ఆధర్మము నశించినదన్నమాట. ఈ యర్థవిశేషములు భాసించునట్లు అక్షరసన్నివేశము. పదగుంఢనము, గణముల విరుపు, శబ్దాలంకారములు, సమానములు, సంబోధనలు వాడుటయంతయు రచనా శిల్పము. 'యుచ్చలి యప్పట చూరగొన్న' యను

టలో సోమకాసురుని ముక్తిపాతము 'తత్త్వర సాంద్రత రాంతము లంబనంబుబల్ గడుగు' అనుటలో రకారానువృత్తివలన గ్రీష్మపదగుంఘమువలన వేదముల కాపాడిన దుస్థితి, 'విధాత్పు విస్ఫురత వదన సరోజగంధకలితంబులు' అని గాఢపదబంధము ఓజోగుణమువలన వేదములు తిరిగి పొందినస్థితి వ్యంగ్యమగుచున్నది ఇట్లే తక్కిన పద్యములన్నింట మిక్కిలి విభిన్నములైన కల్పనములు పద్యరచనము రామకృష్ణతాత్రయించెకు ఒక్కొక్క పద్యమునందొక్కొక్కమాట పద్యమునకు మూలస్పృహముగా నుండు ఈ పద్యమునందు 'కిర్తియను గంగ గొలంబి' యట్టిది. కూర్మావతారస్తుతియందు 'ఈత కాయరాపై' యనునది యట్టిది. వరాహవతారస్తుతి యందు 'నిజవంశ్యకూర్మ తదూప' మనునదియు, నృసింహవతారస్తుతియందు 'నెత్తురునీరువెట్టి' యనునదియు, వామనావతార స్తుతియందు "కొండకపచ్చ" యనునదియు, పరశురామావతార స్తుతియందు "దోపపహంసికి మేతవెట్టివె" యనునదియు, రామావతార స్తుతియందు "దోనరాంబురాజు" అనునదియు, బలరామావతారముందు 'నాచకారకల్' న్ బుద్ధావతారమును 'శిఖిపంభరల్ల' యనునది, 'కల్యాణవతారమునందు జాత్యుభిష' యనునదియునునట్టివి. ఆ యీ పదము లా యీ పద్యరచనములందు బ్రధానములు. ఆత్మకన్పనమునకు నలంకారః ల్పనమునకు రచనాశిల్పమునకు బ్రాజ్ఞాభూతములైనాని నన్నింటిని వివరించి వాగ్యులు కిచ్చట స్థలము చాలదు దీనిని విడచి వట్టి పలుకుబడి చూచిచో నీతనియందు నిరవధికముగా నుండును

'వేదముల్ మోసించగాదె' 'శాస్త్రములు పుట్టిన యిల్లు' 'కళాకలాపముల్ డాసినరచ్చ' 'రేగెనబుం బ్రాయపురేజుకూస' 'మీనుమీనమువంటి యొంటి జందెయి' 'తాళిగోళపురబంగ' 'తరుణఫాలంబు చనితివందురగుడు' 'కజాయంబులు' 'బండిమిద

బోవుచున్నాడు' (గౌజారము) 'ఆచలివారలవెతకం దిచ్చులాగున' ఇత్యాదులు కొల్లలు—పద్యపుటెత్తుగడలకు వాక్పొధికి నిగమశర్మయొక్క అక్కసంభాషణము— సుశీలామణుని సంభాషణములు పరిమోదాహరణములు. పదగుంఘనములకు గ్రంథమంతయును ఉదాహరణమే.

"ఈకడజాతినాతికిహిమహిదేవుడుచిత్తెనందునన్ రాకకుఁబోకకున్ జనవరంపర కింపగుచూడ్చి

చూచియం

బూకృతమావరంచుటకు బుద్ధితలంక కలంకముక్తచంద్రా కృతిఁబొల్పు నిమెగుము నన్నచ్చుత్పత్తిగాంచి మించుటన్"

ఈపద్యమునందు బదగుంఘనము శబ్దాలంకారరూపముగానుండి నిగమశర్మయొక్క వియోగదుఃఖమునకు వ్యంజకముగా నున్నది. కరుణరసమునకు శబ్దాలంకార ము; కర్తక హేతువు. కాని యిచ్చట నది రసవ్యంజకముగా నున్నది దీనికి గాఢము మొనటిచరణము నందలి వాక్య మనువాదమై దానియందలి శబ్దాలంకారము పరిపూర్ణమునకు వ్యంజకముగానెట్టి తక్కిన చరణములందలి శబ్దాలంకారము పక్షకర్తవ్యంజకమునందలి హేతుకగుటకు సూచకమై దుఃఖాకేయమై వ్యంజింపఁజేయుట. ఈయన రచనయంతయు మిక్కిలి దంతురము

గతిమధ్యస్తర కుంభలస్తంభ పీఠాగర్భదుర్భారయూ సతివే మారమెలూర మయ్యెనిక నిస్సారంబు

పాశురంబుదా

ల్లుతగులేగాదని రోసి యావృషలిచాలంబుజుప్ప

గొమ్మిట కా

మూతియో బద్ధిన్మగేంద్ర కంభివనరేయూధంబు

లేణంబులున్

ఈపద్యమిట్లు వాగ్యులు యదియొక మహాప్రతిభా లక్షణము. మొదటిపదమునందు దంతురమైన సమాన రచనము. రెండు మాట చరణములందు వ్యసవత రచనము, నాల్గవచరణమునందు మఱియొక దంతుర

సమాసముతోడి గాఢపదబంధము. పద్యముయొక్క తూకము నిల్పుకై మానమెలూనమయ్యెనని శబ్దాలంకారమును మూడవచరణమునందు 'వాలుంజూపు' గ్రోవ్వంట' యని దట్టమైన తెల్లనమాసపుగూర్పుచేసి పద్యమును మత్తగజమువలె నడిపింపగల్గినాడు.

"ఆంతర్మగ్న దిగంతదంతికలు నిర్వృద్ధాన భారారురా  
క్రాంతంబులే నిజవేగభగ్నవపురుగ గామామల్  
మేఘ ఘోషాంతవాసి విశంకట ధ్వనులు నాగావాసగామల్  
వయ

స్సంతానంబులుగాలు పాలకడలిన జాగ్రత్త  
చారంబులై"

ఈపద్యము రామకృష్ణుని పదగుంభనమునకు ముచ్చతునక. చిందుపూర్వక తకారప్రారంభతో పద్యమును పట్టి సమాసములు అపినచోట్ల పద్యముయొక్క నడక యందు విచ్చిత్తి కల్పించుచు 'నిర్వృత్' 'జాగ్రత్' , అంతేవాసి' 'వపురుగ' వయస్సంతాన అంతర్మగ్న మొదలైన శత్రుంతములు, గౌణప్రయోగములు, వినర్గ సంధులు, దిగంతనంతి, దారారురా ఉగ్రగ్రాహ మొదలైన వృత్త్యను పాసములుగలిగి పద్యము గంభీరమై యుత్తాలమై రచనతో నర్థవిచారముతో నిమిత్తము లేకుండగనే సముద్రమును దీసికొనివచ్చి యెట్టు యెదుట నిల్పినట్లున్నది రామకృష్ణుని పదగుంభన మిట్టిది. భక్తునికి సారూప్యసిద్ధిగల్గినదని చెప్పటకు 'ఉత్తాల భవభుగ్గుతాల వృంతాలిలా శాంతభుర్రాంబులయ్యెమేరు' ప్రత్యగ్రముకాతపత్తిభవ స్పేషవారి తాత

పమయ్యెచారుమౌళి, ఇత్యాదిగా వ్రాయును. ఏది చెప్పినను విశిష్టముగా జెప్పవలయునని ప్రోత్సహముగా జెప్పవలయునని యాతని లక్ష్యము మతంగమౌని శివునివంటివాడని చెప్పడు.

ఓ లలితాంగి యిందును బయందు మృకండుగాభివా  
ధూల ముఖాతిరీక్రవరతుండు చతుంగమౌనిని  
షోలగళుండు నిర్భవతిగాతుండు నిర్మితులెడ  
బుండు ని  
ర్వాళి విభూషణుండయిన యంబరకేళిడనంగ  
నొప్పబున్.

పిండితార్థమును జూచిన పద్యమునం దేమున్నది ! మతంగముని శివతుల్యుడనియే. కాని యా యర్థమును జెప్పట కాయన యవలంబించిన రచన యా యెత్తుగడ యా యంత్యానుప్రాసము ఆసమానరచనము, ఆవిరుపులు - ఈయన్నియు నాముని మహానుభావ త్వమునకు నాయవయం దగన్మృతకున్న గౌరవాతి శయమునకును వ్యంజకముగానున్నవి. అన్నింటిని మించి నర్వరచనమునందున్న యశుస్యాతి ప్రహగ మైనది. ఒక పదములో మఱియొకపదము ఒక సమాసమునందు మఱియొక సమాసము, ఒక పద్యము నందు ఓటియొక పద్యము గుంభితమై గ్రంథమంత టికి నొకానొక విశిష్టమైన యనుస్మృతిని దెచ్చినది. ఈయశుస్యాతి రామకృష్ణుని జీవలక్షణము పదగుంభనమనగా నిదియే. 'యత్యైభిత్త్యముదార తావవచ సాయభ్యాత్తోగోవం, అను భవభూతి వచనము రామకృష్ణునియందు సంపూర్ణముగా సమన్వయించును.



# ఆంధ్ర ప్రదేశ్ చరిత్ర

## డాక్టర్ పల్లా దుర్గయ్య

ద్రవిడదేశమునందుఁ బరమవైష్ణవ భాగవతులుగా నేటికిని వైష్ణవులచే మన్నింపఁబడుచున్న పన్నిద్దరాళ్వారులలో నొకఁడయి, తొండరడిప్రోడి (భక్తాంఘ్రిరేణు) ఆళ్వారను గౌరవనామమునకుఁ బూజ్యుఁడయిన విష్ణునారాయణుని చరిత్రమునుబ్రత్యేక పృబంధముగాఁ జెవలువాడ మల్లన, పార్వగుతమ్మయలను నిరువురాలధ్యక్షులు కీ. శ. ౧౦ పదునారవ శతాబ్ది తుదిభాగమున రచింపిరి ఈ రెండు పృబంధముల యంతలి కద యొక్కటియే యగుటచేతను, మఱియు నీకవులిద్దరు నించుమించుగా నొకేకాలమువారగుటచేతను వీరినిఁగూర్చి వెవ్వేఱుగా వ్యాయుట పునరుక్తియే కాఁగలదను భావముచే వీరినిఁగూర్చి యొకేచోటఁ దెలుపుట యనమంజనముకాదని తలఁచి యల్లుచేసితిని. విప్రనారాయణునిచరిత్రము గురువరంపరయను ద్రవిడప్రబంధమునందును, ద్వాదశసూరి చరితము మఱియుఁబ్రసన్నామృతమునంస్కృత గృంధములయందునుఁ గలదు. ఈ మూఁటిలో

గరుడవాహన పండితుఁడు సంస్కృతమున రచించిన ద్వాదశసూరి చరితమే మొదటిది. వీనినిఁగూర్చి యిదివరకే యాముక్తమాల్యదనుగూర్చి వ్రాయు సందర్భమునఁ గొంత తెలిపియుంటిని.

ఆళ్వారుల చరిత్రముల గ్రహించి పృబంధములు రచించిన యాంధ్రకవులలో శ్రీకృష్ణదేవరాయ సార్వభౌముఁడే పృథముఁడు. పెఱియాళ్వారను విష్ణుచిత్రిని చరిత్రమును తుఱి అండాళను నాముక్తమాల్యదచరిత్రను బైమూఁగ్రంధములనుండి గ్రహించి విష్ణుచిత్రియను నాముక్తమాల్యద ప్రబంధము నీతి పృథముగ నిబంధించి యీ విషయమున రాయలు మల్లన తమ్మనలకు మార్గరర్చియ్యెను

ఇరువురాళ్వారుల (పరస్పరబంధుత్వముగల) చరిత్రముల నొక ప్రబంధముగాఁ గూర్చుఁగాఁ దదను యాయలుగు మల్లన తమ్మయలు విప్రనారాయణుఁడను నొకే యాళ్వారు కథను వేర్వేఱుగాఁ బ్రబంధీకరించిరి.

విష్ణుచిత్రినుమును రచించి కృష్ణరాయ లక్ష్మణకీర్తి సాంఘికముని కాని యాయన యాదర్శమున విప్రనారాయణ చరిత్రములను రచించిన మన కవుల లక్ష్మణమును నవకీర్తికి భాజనులయిరి. విష్ణుచిత్రియ రచనమున కృష్ణదేవరాయలు శృంగారవృత్తముతోఁ బాటు వైష్ణవ మతప్రచారమును బ్రధానముగా నుద్దేశించుచుండుటయు, విప్రనారాయణ చరిత్రకర్తలు విష్ణుభక్తివృత్తనముతోఁబాటు శృంగారవృత్తనమును బ్రధానముగా నుద్దేశించి యుండుటయు, ధవలైవరిత్యము నకుఁ బ్రధానకారణముగ భావించును.

కృష్ణరాయల యనంతరమతని యభ్యుత్థైర అభియమామరాజునను మేనల్లుఁడై యగు సిద్ధిరాజు, తిమ్మరాజు పన్నెండ్లవాడై చరిత్రమునఁ బాటు రామవిజయవైభవ చరిత్రమును పాడఁజేర్చి పరమయోగి విలాసమును జేయుతో నైవాస్థానముల పద్య కావ్యమును రచించెను. ఈపద్యయోగి విలాసము రచనకాలము క్రీ. శ. 1564 ప్రాంతముని విప్రనారాయణచరిత్ర పీఠికాకారులు నిర్ణయించిరి. తిమ్మరాజు జీవితకాలము క్రీ. శ. 1501-1564 అని శ్రీ శైవయ్యారెడ్డి నిర్ణయము. తిమ్మరాజుకవిత్వమునకు పూర్వమే రాగ్యసాక కవిత్వమునకు పూర్వమే 'పరమయోగి విలాసము' నామముతోదేసే, పన్నెండ్ల వాడై చరిత్రములనే ద్వైపదకావ్యముగా రచించెను. వివిధ పాత మల్లరకవి విప్రనారాయణ చరిత్రమును పేరను, తమ్మయకవివైష్ణవంతివిలాసమును జేర్చియును విప్రనారాయణ చరిత్రమును నూత్రము గ్రహించి ప్రబంధములుగా రచించిరి. ఈరెంబిలో వైజయంతివిలాసమునున్న ప్రసిద్ధి మల్లన విప్రనారాయణ చరిత్రమునకుఁ గలుగలేదు. వైజయంతివిలాసము వ్యభవ ముద్రణముఁ బొందెన చాలకాలము తరువాత మల్లన విప్రనారాయణచరిత్ర కల్పి ముద్రణ భాగ్యము పట్టుటయు దీనికొక కారణమై యుండును.

విప్రనారాయణుని వృత్తాంతమును తిమ్మరాజు తన పరమయోగివిలాసము తృతీయాశ్వాసమునందు వర్ణించెను. అనేకుల చరిత్రములను వర్ణింపవలసిన వాఁడగుట తొందరపొప్పి, యాశ్వాసమునకు దిమ్మరాజు స్రంగభాముగాఁ జక్కని శైలిలో వర్ణించెను. మల్లన తమ్మయలిద్దఱును సమకాలియై యున్నారని మీ కదను బెంచుమఁ గావ్యవృత్తితో శృంగారవృత్తధారముగాఁ గూర్చిరి ఈమూఁడు కావ్యములందును విప్రనారాయణుని బ్రధానకథ సమానమే. ప్రబంధకర్తలు కొంత కథాంశమును గల్పించుకొనిరి. అంతయే. తిరువేంగళనాథుని పరమయోగి విలాసమునకు ద్రవిడ పృబంధమునందలి యాశ్వాసములకుఁ గలుగవచ్చువుగా గ్రహించుటయందుఁ గృష్ణరాయలవలెనే యనేక (వైష్ణవ) కవుల చరిత్రములను ద్వైపద కావ్యముగాఁ గూర్చుటయందు గౌరవ కవియు నాదర్శకుఁడయ్యెనని తలంతును. విష్ణుభక్తి వృధానము కాకపోయినను గావ్యవృధాపమునందుఁ దిరువేంగళనాథుని పరమయోగి విలాసమును, గౌరవ సవనాథుల చరిత్రమును నొకేరితిఁజేరినవి 'పరమయోగివిలాసము' ను నామము శ్రీనాథుని 'పరమయోగి' వంటిదని తోచును.

విప్రనారాయణుని కథ కడుబ్రసిద్ధమగుటచే దానినెఱుఁగి వివరింపనవసరములేదు. వాసుగంటి వారి 'విప్రనారాయణ' నాటకము దేవదేవి విప్రనారాయణుల కథను నాంధ్రదేశమునకుటను బ్రచారము గావించినది. కావున "విప్రనారాయణచరిత్ర" కథాపరాంకముక వాక్యములలో నిట సంగ్రహింపబడుచున్నది.

వన్నెలాడియు, వగలాడియు, వయసుగత్తెయు నగు దేవదేవియును నాటగత్తె తన యక్కతోవాడులాడి పనమాలికి మాలాకైకర్యమునఁ గు వైవాగ్యముగై యగు వైష్ణవవటుశిఖామణిని వలపువేగాక పంచనదే

విశ్రియభామణినిజెసి శ్రీరంగనాథుని యనుగ్రహమున నుద్ధరింపబడిన యతనితోబాటు తానును విరక్తయై విష్ణుభక్తురాలగుటయే విప్రనారాయణుని సారాంశము.

పైకథను మల్లనయుఁ దిమ్మనయుఁ బ్రబంధములుగా వెల్లు వెలయుచినను మార్గమును దారకమ్మకృష్ణతో పరిశీలింపకము.

చెరుబాడ మల్లనకవి “శంభుదాసుని” వంశీయుడు. వంశపరంపరానుబంధ ప్రబంధ నిర్మాణ హేతూధరీణుడు. శైవుఁడు; శైవచారపరాయణుఁడు. విష్ణుభక్తుఁడు గృహపతియునగు సాళువ తిమ్మరాజు కవిని బహుమానించి “విష్ణుభక్తి పరాయణుండగు విప్రనారాయణుని పరిత్రంబు” పద్యకావ్యముగాఁ దన పేరకైపుష్పముని కోరినను. కావున మల్లన శిష్యభక్తుఁడయ్యి, విష్ణుభక్తుఁడు విప్రనారాయణుని చరిత్రను బ్రబంధరంగాఁ జెప్పెను. వాయునది వైష్ణవవ్యంభంధమేయనను గృతాదితో నీకవి కృతిపతి పీఠికొకట మొదట నొకపద్యమునమాత్రము రంగశాయిని నుతించి, తక్కినయిష్టదేవతాస్తుతిలో నీశ్వరుని, బ్రహ్మను, లక్ష్మి, పార్వతి, సరస్వతిలగు మఱియు దంతిముఖుని గొనియాడి రులొనరునగు శంకరస్వామిని నుతించి ముగించెను. వైజయంతి పితాసకర్తయగు తమ్మయనామాత్ముఁడు శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞచేదదంతిముగ నీకృతిని రచించెను. గోలకొండ కరణమును, రామభక్తుఁడునగు తమ్మయ తన వ్యంభంధకృత్యాదియందలి యిష్టదేవతాస్తుతిలోఁ గ్రమముగా శ్రీరామచంద్రుని, నీతను, సుదర్శనచక్రమును, అదిశేషుని, గరుత్మంతుని, విష్ణుశేషుని. బ్రహ్మను, సరస్వతిదేవిని, గిరిశుని స్తుతించి, ద్వాదశనూరులను మఱియు గురుఁడగు కందాళపురాచార్యులను నుతించి విరమించెను. దీనిని బట్టి మొత్తముమీదఁ డమ్మకవి యిష్టదేవతాస్తుతిలో శ్రీకృష్ణచేపరాయల ననుసరించె ననుట స్పష్టము.

శంకరునిగూడ నిష్టదేవతాస్తుతిలో నీకవి చేర్చుటయొక విశేషము. మఱియు నీ తమ్మయ, “జాతివారలను, నుపమలను, రీతులను, పదగుంభనలను” విఖ్యాతిగనిన కవులను నుతించెను. దీనినిబట్టి యీకవికి జాతియు, వార్తయు, పదగుంభనయు, ఉపమాద్యులంకారములననినఁ బీఠిమొండని తెలియుచున్నది. ఇవి యీతని రావ్యమునఁ బుష్కలముగాఁ గలవనుటవిదితము. మల్లనకవి ప్రత్యేకముగా నిట్టివానింజెప్పక ధారాశుద్ధిని, దాగ్ధాపాకమును, రసాదులను బూర్వకపులనుఁ గొనియాడెను. ఇతనికావ్యము రసవంతమై ధారాశుద్ధిని కలిగి దాగ్ధాపాకమున వెలయుచున్నది. ఇంతవరకుఁ దెలుపఁబడిన గుణము లీకవుఁడప్రత్యేక మతావిరుద్ధి పరిహాసించినఁ దెలుపఁజాలును. ఒక కథాకల్పనా విభాగమున వీరిమాగ్ధములఁ బంశీలింపకము.

మల్లనకవి కరుణయొగి విరాచముచేసెనె చోళదేశవర్ధనముతోఁ గథవారంబించెను శిశ్మయ కవి యట్లుగాక, శ్రీరంగవర్ధనముతోఁ గథారంభము గావించెను. తమ్మయకవి విప్రనారాయణుని జననమును సుగంధముగా పట్టించెను. విష్ణువా వసమలయంశమున స్వయముగా భుద్రితోపల కమలంబుఁడయి యిట్లువతరించెననియు, నాబాబయి దొంగన నాగాయణుఁడనియు, అగర్భచర్రజ్జుఁడు, నాజ్జులరాగియు నని కథారంభమునుండియే కథారాయణుఁడగు విప్రనారాయణుని దివ్యపురుషునిగాఁ గారణజన్మునిగాఁ జిత్రించెను. ఇతనిని మునిపుంగవునిగాఁ గవి తమ వాతఁ జెప్పెను. ఈకవి విప్రనారాయణుని నామములనుగూడఁ దెలుపలేదు.

తమ్మన యీ కథాభాగము సన్న్యధావర్ణించెను మండంగుడి పురమునందు లక్ష్మీనారాయణుండను బాగ్ధానందవతులు విష్ణుభక్తి పరాయణులు నశిష్ఠి సత్కారశీలురు కలరని వర్ణించెను. ఒకనాఁడొక

యతివరుడు వీరి గృహమునకేతెంచి యనవత్తుల చేత భిక్షనొల్లనిపోగా నామెకు సంతాన చింతకలుగుటయు, నారాత్రి యామెనవత్తు మున విష్ణువు సాక్షాత్కరించి నల్లని తెల్లనిపూవులుగల దండ నొసగిపోయె వనియుఁ బిదప నావైజయంత్యంశమున నామె గర్భము దాల్చి పుత్రునిగనినట్లు వర్ణించెను. ఇట్లు పుట్టిన శిశువునకు విప్రనారాయణ నామమిది తలిదండ్రులువనయన విద్యాభ్యాసాదులు కావించినట్లు వర్ణించి కవి తన కథానాయకుడగు విప్రనారాయణుని విష్ణు ప్రసాదమున జనించిన సాధారణమానవునిగను, విష్ణు భక్తునిగను, విరాగిగను శిశ్రువించెను. ఈ ఒక్క విషయమే వీరిరువురి పరబంధములలోఁ బాత్రప్రవేశా రిక్తులందుఁ గోనరింపఁ తారతమ్యమునంతటికిని బ్రధాన హేతువనఁదగియున్నది. కథాకల్పమునందలి ఈ షడ్వేదమునకును నిదియే మూలము. మల్లన విప్రనారాయణుని సుందరమూర్తిగా వర్ణించి, యతని జ్ఞానవైరాగ్యముల నత్యధికముగా వర్ణించి, పెద్ద నామాత్ముని ప్రవరున కతనిఁ బ్రతిబింబముగాజిల్పించెను. తమ్మనకవి విప్రనారాయణునిగాక యతని జనని జనకులను, (నామాదులనుగూడఁ దెలుపుదు) గొంకపాడుకునుచరిత్రమునందలి సోమిదమ్మ పరవారాజ్యుల చృతిబింబముఁ జిత్రించెను. మల్లనవలె విప్రనారాయణుని చక్కదనమును వర్ణింపకుండుట మాత్రమే కాక 'బోడి' యనియు, 'బోడదాసరి' యనియు నతనినిఁజెప్పుదు, దేవదేవి కతఁ 'డుట్టెబెట్టిన గుమ్మడి కాయ' వలెఁ (పట్టెనామములచే) గనవచ్చెననియు, మరియు సెట్టె 'అఱవకొఁతి' మున్నగుమాటలచే వేశ్య మాతవేత గేలివేయించెను. ఇతని వైరాగ్యమునుగూడఁ దమ్మయ సాధారణముగ వర్ణించెనేకాని యతిగాఁ జెప్పలేదు. వైజయంతీవిలాసముతోని విప్రనారాయణుడు సుగుణాశీసుననగు సాధారణమానవుడేగాని మల్లన కవి కథానాయకునివలె స్వర్ణమునుండి యవతరించిన

దివ్యపురుషుడుకాదు. మల్లన విప్రనారాయణునకశాపశక్తినిగూడ వర్ణించుట గమనింపఁదగియున్నది. ఇట్టి దివ్యశక్తులు కల్పించియు నతనిని శీలభృష్టునిగాఁ జేయుట యంత స్వాభావికముగాఁ దోచదు. మనుచరిత్రమునందలి ప్రపరునివలె ధీరుడుగను, నిశ్చలుడుగను నుండఁదగినవాడు. కాని, మల్లన యతని నొక సామాన్యకు లొంగఁజేసెను. కథ ననుసరించి ముందు (వికారణముననైననేమి) గుణభ్రష్టుడుగాఁ బోవువాని నింతయుదాత్తముగాఁ జిత్రించుట యచితముగాదు. తమ్మకవి యట్లుగాక యతనిని గణపంతుఁడగు సామాన్యమానవునిగానే చిత్రించి కథలోఁ దదనురూపముననే పగవర్తింపఁజేసెను. తమ్మనవిప్రను కరూపిగానే యాడినుండి స్పృహించెను. అట్లుచేయకున్న భవిష్యత్కథకు గొప్పలోపము కలుగు నవకాశముకూడఁ గలదు. విప్రనారాయణుని కథలో దేవదేవి కేవలము తన యక్కతోనాడిన పంతుమును నెగ్గించుకొనుటకే యతనిసేవకుఁ గుదిరినదికాని యతనిని వలచికాదు. ధనరూపములను రెంటినీ కామించెను. కావునఁ బ్రవరునిపంటి యందగూడగు విప్రుని సన్నిధి నేకాంతమున నామె యెన్నఁదో వరూధినిగా మాత్రకయేడాదిపాటు నిశ్చలముగా నుండఁగలిగెనెనుట నమ్మరాని విషయముకదా! దేవదేవి యతనిఁ జాడగనై యతని యందమును దినయక్కకు వర్ణించి చూపును. గదా! మల్లన వర్ణించిన చందముననుండుట సజమేయైన నామె నిగ్రహము దెచ్చుకొనినదికదా! కావున విప్రనారాయణుని మిక్కిలి రూపసిగా నీకథలో వర్ణింపకుండుటే కథాశీలవిశ్లేషము తమ్మకవి విప్రనారాయణుని కరూపిగానే వర్ణించెను, అతడట్లు వర్ణించుట మన కవహేళనగాఁ బ్రకటమౌచును. కాని నిజమున కది యట్టిదిగాదు. కావ్యశీల్పు మర్కటాక్షుడు కావుననే తమ్మయకవి విప్రుని విరూపుఁడైన నిజముగనే పడుచుబోగముది యతనిచెంత నేకాంతమున నిశ్చలముగనుండి క్రమముగా నెరిగి దినవలె వైచిత్రింప

సంభవమున్నట్లు చిత్రించెను. ఇదికదా; పాత్యచిత్రణము! కథను అనుసరించి నాయకా నాయకులపాత్రలు చిత్రింపబడవలెను. మనుచరిత్రమునఁ బ్రహరఁడు ధీరుఁడుగను, వరూధిని యధీరగను, మాయాప్రవరుఁడు వంచకుఁడుగానే యుండక తప్పదుగదా!

ఉద్యాన నిర్మాణమునకై కావేరీ తీరమునఁ దోటభూమిని విష్యక్తేనుని బ్యార్డించి విష్యనారాయణుఁడు గ్రహించినట్లు మల్లనకవి వ్రాసెను. ఇట్లు చేయుటచేతను విప్రుని దివ్యత్వము గోచరించుచున్నది. తోట భూమిని వెలయిచ్చి విప్రుఁడు కొనినట్లు తమ్ముకవి వ్రాయుటయందెతని సామాన్యమానవత్వమేకనులఁ గట్టుచున్నది. తోటను నిర్మించుటను మల్లనకవి వర్ణించినంత విపులముగాఁ దమ్మయ వర్ణింపలేదు. మల్లనకవి వర్ణనము స్వభావసందర్భముగను విశేష లోకానుభవద్యోతకముగను నున్నది. దేవదేవిమధురవాణులు ద్యానమునఁ బ్రవేశించి వి పనారాయణునిఁ జూడఁగా నతఁడు హరిస్థరణముచేయుచుఁ దోటలోని మొక్కలను బరిశీలించుచు వేళ్ళులివి నోదములకుఁ జెవి యొగ్గక వారినిఁ జీరికిఁగొనకుండుటయే దేవదేవి రోష హేతువైనట్లు మల్లన వాగ్యముగా. వారుపోయిన సమయమున విష్యనారాయణుఁడుట్టిఁజెట్టిన గుమ్మడికాయవలెఁ గూర్చుండి, యనుష్ఠానముఁజేయుచుండెననియు, ననుష్ఠానము ముగించిపోవునపుడు వారు సమస్కరింపఁగా గగ్గహింపక యతఁ డుపేక్షించెననియు నది దేవదేవిరోషమునకు హేతువయినట్లుకల్పించి తమ్మయకవి యామె రోషమానుటకుఁ దగినంతకారణము గల్గించెను. విప్రనారాయణుని విభానిగాఁజేయుటకుఁ “సంతము” నేర్పఱచుటయందును నీకపు లిర్వరును ఖిన్నమార్గము ననుసరించిరి. దేవదేవి యక్కయే తాను దానియగుదునని ముందుగాఁజెల్లెలితోఁ బన్నిదము చఱచినట్లును, దానికి రోషించి దేవదేవియుఁ బిమ్మట నక్కచేతిలోఁ జేయివైచి వారిని బంపివైచి తా నచ్చటనే

యుండినట్లు మల్లనకవి వర్ణించెను. (ఈసందర్భమున నుచ్చైశ్రవము తోఁకనలుపు దెలుపునను స్వల్పకారణముచేఁ గర్పవ వినకట దాసీత్వమును బన్నిదము సఱచుట స్మరణకు రావచ్చును), ఈసందర్భమున దేవదేవి రోషమును గవి శ్రీజనస్వభావసిద్ధముగా వర్ణించెను.

దేవదేవియే ముందుగాఁ బంతము పృసంగము తెచ్చిఁటను, అక్క (విప్రనారాయణుని చరితము నందువలెనే) దాసీత్వమును బన్నిదము చెప్పినట్లును, దానికి దేవదేవి యంగీకరింపక దానిలో విశేషము లేదనియు, నోడినవారు లంఘితము వీడవలెననియు, దేవదేవిచెప్పఁగా మదురవాణి యంగీకరించినట్లును, తమ్మయకవి కల్పించెను. దీనిచే మల్లన విప్రనారాయణ చరిత్రములోని పన్నిదమును దమ్మయకవి యాక్షేపించి, అంతఃమించిన పన్నిదము నుంచినట్లుండవలెనన, విప్రనారాయణ చరిత్రమును జదివియే దానితరువాత తమ్మకవి వైజంతివిశ్వాసమును రచించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పన్నిదము తరువాత దేవదేవికూడ నక్కతోఁబాటు గృహమునకేగి కొన్నిదినములకు మరల దాసరిసాని వేషముతో నుద్యానవనమునకు వచ్చినట్లు తమ్మయచెప్పెను. దేవదేవిచెప్పిన నిజవిరక్తి కారణముగూడ నిరువురు రెండువిధములఁ జెప్పిరి.

ఈ సందర్భమున విష్యనారాయణునకు దేవదేవి తన వృత్తాంతమును దెలిపినట్లును నతఁడామె దాస్యము సంగీకరించినట్లును చెప్పి మల్లనకవి యిరువురకు సంభాషణమును ప్రాతము సంఘటింపలేదు. కాని తమ్మకవి వీరిరువురిమధ్య సంభాషణము (సంవాదము) ను బెంచి విప్రనారాయణుని మనోదోర్బల్యము దెలియఁజేయునట్లు చిత్రాగ్రదనలో సల్లాపము జరిపించెను. ఈ సంభాషణము మనుచరిత్రములోని పరూధిని ప్రవరాజ్యుల సంభాషణ

మును దలపించుచు నందలి భావములను గూడగలదిగా నున్నది. ఇందలి దేవదేవి స్థానమునఁ బ్రవరుని మతియు విప్రనారాయణుని స్థానమున వరూధినిని నిలిపి యీ సంభాషణమును జదివితమేని రెంటికీ బోలికలు న్నక్షపడును. వర్ణాగమనమునకుఁబూర్వమే "ఆ విశ్వాత్తమ సభ్యపంఖర నిభంబై నిశ్చలంబైన సద్భావంబంగన సాహచర్యగుణసంపర్కంబునంజేసి" గ్రావంబై క్రమముగా నీశ్వకుంబలు చనయ్యెను. ఉద్దేశ పూర్వకముగా నతఁడాయెను బలాత్కరించుటకుఁగూడ నిశ్చయించి నాటిరాత్రి వర్షసమయమున నాయెను లోని కాళ్ళునించును. దేవదేవి మాత్యము తుదిపాఠకు నిశ్చలముగానుండి యతని నుడికించియు నతఁడు వరూధిని ప్రవరుని వేడినట్లాయె 'బ్రహ్మణోనహం తవ్యో' అని దీనముగా వేడినట్లును గల్పించి విప్ర నారాయణుని సామాన్యమానవునిగానే చిత్తంచెను.

దేవదేవి వానలోనుండి పర్వతాలలోఁకేగి తత్పూర్వమునలేని వస్త్రాభరణాదులను ధరించి విప్రు నాకర్షించినట్లు మల్లన రచింపగా నున్న వస్తువులను గూడ నాయెచే నూడ్పించి నగ్నసౌందర్యముచే నతని నాకర్షించినట్లు తమ్మకవి కల్పించెను. ఇది కళాపూర్వ భయమునందలి సహజ సౌందర్యమునకుఁ బరమావధిగాఁ గవి యుద్దేశించెనేమో! ఎట్లునని ని యన భ్యసే. ఈ సందర్భమున దీపమును దెజవీరములుగ వలచి నగము చీకటిచేయుటకు విప్రనారాయణుఁ డంగీకరించుట చూడగా వరూధిని కనుమూయు నియమును నంగీకరించుట తలపునకు రాకమాను.

దేవదేవి వెన్నంటి యామె యింటికేను విప్రుని యొద్ద చీచినాంబరాదులును, బంగారు ఉన్నపులు నున్నట్లు మల్లనకవి వర్ణించెను. మొదట నితఁడాకన్న విరాగిగా వర్ణింపఁబడెను. తమ్మయకవి యతనిని వట్టియంచునుగా వర్ణించెను ఇది సహజము. తేజ్య మాత మెట్టి పెట్టి గొంటుగా బోలికలేక వాటితిన్నె ఘోర బరుండినట్లును, నితని దీనావస్థకుగ శ్రీరంగనాథుడు

నపుటయు, లక్ష్మీదేవి కారణమడుగుటయు, రంగ శాయివిప్రుని దైన్యమును పినిపింపగా నతనిఁ గాపాడు మని లక్ష్మీదేవి వేడినట్లును మల్లనకవి వర్ణింపగాఁ దమ్మయ వీని నెత్తికొనలేదు. విప్రనారాయణుని దిరిగి పూఁదోటకే వంకించెను. మైన మల్లనకవి చేసిన కల్పనము హరివిలాసమునందుఁ జిఱుతొండనంది నూఱు చెఱకు గడలమో పెత్తలేకపోగా నీశ్వరుఁడు ఒకవంక మోసి సాయముచేయుటయుఁ దానైలాసముననున్న యీశ్వరుని ఫాలముచెమర్చుట, పారత్వీ దాని నన్యదా గృహించుట, యీశ్వరుండు కారణము చెప్పుట యను సంగతిని జ్ఞప్తికిఁదెచ్చును.

వేశ్యా గృహము ముంగిటునున్న విప్రునిఁ గవల వటువగు రంగనాథుఁడు తిరిగి యింటిలోనికిఁ బంపించినట్లు మల్లన వ్రాయఁగాఁ గవటవటువు తన గురువును దోడితెచ్చుటకు నిరాకరింపగా, వేశ్యమాతపంపిన కావేరియును దాని తోటకేగి విప్రునిఁ గొనితెచ్చినట్లు చెప్పి మల్లన కల్పనమును దమ్మయకవి సంకల్పించెను.

నేరవిచారణమున జియ్యలునంబులు నంబులనే దొంగలుగా శంకించుట, చంచలవాణి యను దాని యటకేగి గిన్నెసంగతి తెలుపుట, విప్రనారాయణునితోఁబాటు వేశ్యను భటులు పట్టితెచ్చుట, సభలోని వారి సంభాషణము, మున్నగు విషయములు మల్లన చెప్పఁగాఁ దమ్మయకవి వీని నన్యధాకల్పించి, అగసాలి యీ విషయము నధికారుల కెఱిగించుట మున్నగు వానిని గడు సహజముగఁ గల్పించెను. తమ్మకవి మొదటపండియు దుదివఱకును ననగా శ్రీరంగనాథుఁడు సభలోఁ బ్రత్యక్షమగువఱకును విప్ర నారాయణుని పాతకమును గుణాచకుండగు సామాన్య మానవునిగాఁ బోషించుమఁ గథను సహజముగను నధిక పుష్కలనీయముగను నడిపించి మల్లనకవికంటెఁ గొన్ని రెట్లు కావ్యకళాశిష్టమును నధికముగాఁ బ్రద

ర్పించెను. మహాకవులను గొందఱును పిడిచి చూచిన నింతి చాతుర్యముతో గదాకథన చాతుర్యమును బాత్ర పోషణ నైపుణ్యమును బ్రకటించిన కవులైనారు.

కవిత్వవిషయమునుగూర్చి ప్రత్యేకముగా జెప్పవలసిన యవసరములేదు. ఇరువురి కవిత్వమును రసవంతమైనది. ముల్లం కవిత్వము ప్రౌఢతరము; గాంధీర్య గుణ వినియోగము. కొన్నిచోట్ల సిందర్బాను నారిముగా శ్లేషచమత్కారములనుగూడఁ గని గల్పించెను. ఇతడు లాక్షణికవి. అమ తమ కావ్యములను మనోహరముగాఁ జెయుటకు నీయిద్దరు కవులును పుర, ఋతు, సూర్యాస్తమయ, సూర్యోదయాది వర్ణనములను యధావసరముగాఁ గావించి వానికిఁ బ్రబంధ గౌరవము కల్పించి శృంగార లావణ్యమునఁ దమ్మయకంటె ముల్లంకవి యధికౌచిట్లమును, నిగ్రహమును గనఁబడచెను విప్రనారాయణుని యావన సౌందర్య వర్ణనమున నాయుకానాయకుల ప్రథమ సందర్శన విధానమున మనుచరిత్రమును, కావ్యవస్తవర్ణమునందును, బురవర్ణనములలోని కొన్ని వర్ణనములందు నాముక్తమాల్యదను, మణియును బట్టకప్పటి వర్ణనము నందును నాయుకానాయకుల వర్ణమునాటిరాత్రి ప్రథమ సమాగమమునకుఁ బూర్వగంగాపర్యాయమునందును గణాపూర్ణోదయమును ముఖ్యముగా ననుసరించెను. తిమ్మనాదుల పోలికలును గొలుడుగఁగలవు.

తిమ్మకవి వైజయంతీవిలాస మామూలాగ్రమొక రసఖండము రాకాసుధాకరసతఁ దీరనికళంకముపై శృంగారవర్ణనమున విశ్వబలంబు మీ కావ్య కళానిధికిక తీరని మచ్చయైనది. తక్కినవన్నియు నిందు గుణములే యనవలెను. ఇందలి కధాకల్పనము, వర్ణనాచాతుర్యము, యుక్తియంత్రములగు బాధ్య సంభాషణలు, జొలిపి, వార్త, ప్రాలోచితభాషా ప్రయోగము, లోకజ్ఞానము, వేశ్యావిటుల హాస్యము మున్నేం గలి జ్ఞానము మున్నగునవి యసాధారణములు.

పలుకు బడియందు మార్వల మధుర్య గుణము లధికము. ఇందలి శ్రీల సంభాషణలు స్వల వోడికములగుటయేకాక మనోజ్ఞములు ఇట్టి పల్లవ దిమ్మకపి వ్యావహారిక భాషకు నన్ని హితముగను చ్యుత సంస్కారహీనముగాని పిడిము ననుసరించి. సినర్లమనోహరముగై లీ చమత్కారమును బ్రకటించెను

ఇంక కృత్యాదియందలి ఇష్టదేవతా స్తుతి యందును, కావ్యవస్తు వర్ణనమునందును, శ్రీరంగపుర వర్ణనమునందును వైష్ణవ సంప్రదాయనకుఁ జెందిన కొన్ని ద్రవిడ పదప్రయోగములందు నాముక్తమాల్యదను, దానినాని విప్రనారాయణుల పృథమ సమాగమమునను బూర్వము క్షిప్రము దేవదేవినంగీకరింప జేయు సంప్రదాయమును, దుండల ను సంతకము దీర్చు కొని యింటికిఁగొట్టె చెప్పిన కల్పిత కారణము మున్నుగాఁగల సందర్భమును మనుచరితమును బ్రధానముగా ననుసరించెను.

“అంగనల హస్తపాద విన్యాసములకు  
వెంటఁ బరువెత్తు మని వసవృత్తములు,  
విషయసౌఖ్య స్వరూప విదేశీయై  
నరుండు వశుఁడౌటయెను యిచ్చెరువు జగత్”  
(ఆం. ప. 20)

ఈక్రింది పంక్తులలోని భావము కావీదానునీ షేఖు సందేశములొని “జ్ఞాతా సాధోషిష్టః  
విహతుం సమర్థః” అను పాదమును బోల్పినది.

వైజయంతీవిలాసము ప్రధామాశ్వాసము లొని  
..... బొచ్చిన  
క్షయక్షణ్యకర వారినిధికిన్ గారావు దెవరి వా  
గ్దయతాద్రీంద్ర కుమారికుంభభవ సాక్షిన్నారి  
కాచేరినాన్ (ప 51)

కాచేరివర్ణనము తెనాలిరామకృష్ణుని తుంగభద్రా వర్ణనమున “అరల్తాకరెండుండు.....కాచేరి దేవరిగా అంగికారము సేయునా?” అను ప్రశ్నకు సమాధానముగాఁ దమ్మయకవి చేసినమోయని తోడును.

ముఖ్యములని తలంపబడినవి ఇటఁ దెలుపబడెను. ఇప్పటి కీ గ్రంథములయొక్క పాశ్చాత్యము యధా శక్తి స్పష్టపరుపఁ బడెను.

ఇక నిందలి నీతినిగూర్చికూడ క్షప్తముగాఁ దెలుపఁ యత్నించును.

వైజయంతీవివాసము : నీతి —

విప్రనారాయణచరిత్ర వైజయంతీవివాసములలో విప్ర నారాయణ చరిత్రమున కధిక ప్రసిద్ధికాని యాఖ్యాతి కాని విశేషముగా నిష్పాటికిని లేదు. కాని వైజయంతి వివాసమునందలి నీతినిగూర్చి కొన్ని యభిప్రాయములు కలవు. కాని ఈ గ్రంథ మవినితని బోధించు ఋతుమాత్ర ముద్దేశింపఁబడినదికాదు. జనసామాన్యమున కత్యంతావసరముగు గొప్పనీతిని బ్రధానముగా బూరించుటకే కవి ఈ కావ్యమును రచించెను. ఇందలి విప్రనారాయణుని కథాద్వారమున వేశ్యలయొక్కయు, వేశ్యమాతలయొక్కయు వెడమాయలను మరియు వారి కల్గిబొల్లి వలపులలోఁ జిక్కుకొనువారు పొందు సంకటములను స్పష్టముగా వర్ణించి తెలుపుటకును మరియు, యాధార్థ్యమును బోధించుటకును గవి ఈ కావ్యమును రచించెను.

జీవించియుండును విష్ణుభక్తులగునగు విప్ర నారాయణునిపంటి : జ్ఞానిగూడ దేవదేవియను వేశ్యయని నియమము నెట్లేని జెరుపఁ ప్రతిజ్ఞఁజేసి. కల్లబొల్లి మాటలచే నతనిని నమ్మించి దాసురాలిగాఁ జేరి కపటనటనలచే నతని చిత్తమున మోహముపుట్టించి పెట్టి తలకెక్కించి యతనిని లోఁబఱచుకొని విటరాయనిగావించి పంతము తీరగనే యతనిని విడిచి తన విజయవార్తను సోదరి కెఱిగింపఁ దన యింటికిఁ బయనమయ్యెను విప్రుఁ డామెవలపుటుచ్చులోఁ దగుల్పొని విడువలేక వెంటబడెను. కాని కొన్ని దినములు కాగానే యతఁడు ధనహీనుడని రోసి దేవదేవి —

కం॥ “పాదినపుయు నేనును బ  
న్నిదమాడిన కోనమితనిఁ దెచ్చితి నెఱక నా  
కొదవవని తిరెనిక నీ  
కొదవయె యనవల్కి.....”

తల్లిదే నతని నిల్లు వెడలఁగొట్టించెను అట్లు వెడలఁగొట్టఁబడియును నగ్గలమగు వలపుచే దనయందు దేవదేవి కధికానురాగముఁ దెలుపఁచుండెను, వేశ్యల మాయల నెరుగఁజాలని యట్టివిటుల మనస్తత్వమును గవి —

“కేవల పైత్యభాంతుఁడు  
భూవలయము దీరుఁగగన్న పూనికవహరై  
తావలచినట్టి వానికే  
ప్రీ వలచిన యట్టులుండుఁ జిత్తము లొనన్ —”

అను మాటలలోఁ జెప్పెను. చేయునదిలేక దీనుడై, నీ కృపావిభూతి నీ బంతుబంటుల పాదధూళిమీఁద బఱఁగజేయుమని రంగశాయినిఁ బ్రార్థించెను. శ్రీరంగ నాథుడు భక్తుని గరుణింపఁదలంచి శాంబరీకటుడై స్వయమర్చవోరుడై గిన్నెతెచ్చి విప్రనారాయణుని శిష్యుడనని చెప్పి వేశ్యమాతకిచ్చెను. ఈ సందర్భమునఁ గవి —

“సతతము బ్రహ్మయద్య సురసంయమిముఖ్యు  
ల నాత్మమాయ మో  
హితులుగజేయుసామి వెలయింతిని మోహితఁ  
జేయలేక పా  
కృతజనునట్లు తాను దనగిన్నె నొసంగెను  
బంతుకొనమై  
మతకరి వేశ్యమాత వెడమాయ లజెయలు  
విష్ణుమాయకున్

అనిచెప్పి విష్ణుమాయకూడ వేశ్యమాయను జయింప లేదనగా మనుజు లెంతవారని కవి సత్యమును బ్రకటించెను. ఇది నిజమే తన మాయానాటకమును దుదకు విష్ణుమూర్తి —



“లిలావినోదమునకై  
యీలాగున నేను వీరి నిరువుర రతి రా  
ట్కేలింగుగొట్టితి మద్యన  
మాలికయితఁ డప్పుడఁబోయద యీసతయనున్”

రాజనభలో స్వయముగా నెల్లరకుఁ దెల్లముచేసెను. కాని దేవదేవి యెందులకు విషయనారాయణునకుఁ బరిచారిక యయ్యెనో యేల యిలువెడల నడచెనో యను వారి రహస్యము విప్రనారాయణునకుఁ జివఱకును రహస్యముగనే యుండిపోయెను. ఈ విప్రనారాయణుని కథను మూడుభాగములుగా విడఁదీయవచ్చును. అందు మొదటిది విషయనారాయణుని వైరాగ్య విష్ణు భక్తి వర్ణనముతోఁగూడినది. అట్టి వైరాగ్య భక్తిసంపన్నుడగు విప్రనారాయణుని చిత్తదార్ఢ్యమును జయింపఁ దలంచి దేవదేవి కపటోపాయమున నతనిఁజేరి తన హావభావ శృంగారములచే నతనిప్రపంచర నిభంజన సద్భావము గ్రహముగా ద్రవింప నతని వైరాగ్యముపై విజయము సాధించి పంతుము నెగ్గింపకొను పర్యంతముగల భావము రెండవది. అనంతర కథాభాగము మూడవది. శ్రీరంగస్వామి తన భక్తుని కొరకు స్వయంచోరుడై యతని సెక్కిట్టులోఁబెట్టిన వేశ్యమాతకు గిన్నెనిచ్చి యతనిని సంకటావస్థనుండి కడతేర్చుట యను నీ భాగము కొండఱ కాశ్చర్యముగఁ దోచును గిన్నె కారణ మీ కథ మన పురాణాదుల లోనిదికాక, ద్రవిడ పురాణములలోనిదై యుండుటయు నొక కారణమై యుండవచ్చును ఏలయన రాజవంశమును దన కైకర్యమునకు వినియోగించి తాసిపాచేఁ జెఱపెట్టుబడిన తన బంటగు భద్రాద్రి రామదాసునకు బంటుగానేఁగి శ్రీరామచంద్రమూర్తి అలులక్షల వరహాలఁ బ్రసాదించెనని చెప్పిన మన కేమాత్రము వింతఁబడెను మై కథలో శ్రీరంగ నాథుడు విషయనారాయణుని శిష్యుడనని పోయిచేసిన పని ఇందుమీదని శ్రీరామచంద్రుడు రామదాసు

కొఱకుఁ జేసిన పనివంటిదే యనవచ్చునేమో? విషయనారాయణుని చెఱుప దేవదేవి పంతుముపూనుటకు ఫలితముగా నామెయొక్క పడుపువృత్తిని కాశ్వతముగాఁ బరిత్యజించినది. దేవదేవి విరక్తయై విష్ణు భక్తురాలిగా మారినది విప్రనారాయణుడు తొండర డిప్పొడి అఱ్ఱాడై చైష్టవులకు సదా పూజ్యుడయ్యెను. కావున నీ కావ్య ముత్తమమైదే యని తోచును గదా!

తమ్మయకవికాలము : ఈకవి కాలమును గూర్చి యఖిలప్రాయభేదము కన్పట్టుచున్నది. వైజయంతీ విలాసము శ్రీరామచంద్రునకుఁ గృతి యాయఁబడియుండుటచే గృతికర్తనుబట్టి కవికాలమెఱుఁగు సమరాశము లేదు. కృష్ణాలో నీకవి తాను మహమ్మదు శాహి గోలకొండఁ బాలించుకాలమున గోలకొండకరణముగా నున్నట్లు తెలుపుకొనిన యొక యాధారమునుబట్టి ఈ కవికాలమును బాటువురు బాలుకములుగా విశ్రంబించి యున్నారు. తమ్మకవి కాలము క్రీ. శ. 1581-1614. అని శ్రీ పీఠేశలింగము పంతులుగారును, 1465వ సంవత్సర ప్రాంతమున కై కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారును, 1600 ప్రాంతము రచనాకాలమని విప్రనారాయణపీఠికారచయితలును దెలుపుచున్నారు. కాని కృత్యాదితోఁ దమ్మయగని పేర్కొనిన మహమ్మదు శాహి శ్రీ పీఠేశలింగముపంతులుగారు తలఁచిట్లు మహమ్మదు కులీకుతుబ్షాహీకాడనియు, సీతఁడు బహమనీ రెండవ మహమ్మదుపాహు (క్రీ. శ. 1481-1531) అను మఱియొక పుభువని తలంపవలయునని తెలుపుదు. దమ్మయకవి క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతమున గోలకొండకుఁ గరణముగానుండ వైజయంతీ విలాసమును వ్రాసియుండునని యొకక్రొత్త సిద్ధాంతమునుజేసిరి. అందొకవి తరంగిణి భా. 3. పు. 86లో వీరు ‘వైజయంతీ విలాసజననము క్రీ. శ. 1510 ప్రాంతమున నుద్భవించుచున్నది. అట్లుజూదను

దును బావత్తరములైన యువవస్తువులేభో” అని వాసిరి కాని కనువాత దీరే యాంశకవిత్వరంగిణి బా. (1) పు. 1930 “సారంగ తిమ్మయించెంచిన నైఋతివహుమనఁదలి కథయు, నీ విషగనారాయణ చరితములొలి కథయు నొక్కటియేయై యున్నవి. ఇవిభయను నమకాలిసులే. ఒకరికావ్యమొకరు చూతక ప్రాసయును.” అని వ్యాసీ యుక్తారు చెవలవాడ మల్లకపి కాళము శ్రీ. శ. 1530 ప్రాంతముని శ్రీ శేషయ్యగారే యందు నిశ్చయించు వీరిట్లు రెండుగ్రంథములయందు రెండు విధముల వ్రాయుట యిట్లము అయినను మొదట వ్యాసినవాసికంటె, ద్వితీయవాసినదే పోషామ్యునుగును గావున దమ్మయకని వీరియభిప్రాయము ప్రకారము కూడఁ బునామ (1530) కథాబి చివరవాడే కాగలఁడు. కావున శ్రీ వెరేశలింగము పంతులుగారు తెలిపిన కాళమున పోషామ్యుడైనదని నిర్గుంశయముగా విశ్వసించవచ్చును.

నెవలవాడు పులకవిసగూర్చకాడ నొక విష

యము లేఁ సుకలసియున్నది బహుకాలము

15: ర ప్రాంతముల విషగనారాయణ

పునామ పీఠికలో

య్య

శాస్త్ర

గావులు కట్టించిరి ఈ పీఠికాదర్శితో నొక్క

రస శ్రీ మల్లాదివారే గళాపూర్వోదయమున దాము

ప్రాసిన పీఠికలో ముఖయనంతభూపాలుని సిద్ధపట

కానము నాధరమునఁ గళాపూర్వోదయ రచనాకాలము

శ్రీ. శ. 1630 ప్రాంతమైనట్లు సిద్ధయందయిండుట

విషమే కావున వీరి యభిప్రాయాన సారముమల్లన

కవి పింగళి సూరనకవికల బూర్వదగుచువాఁడు కాని

విషగనారాయణ చరిత్రమునందును, గళాపూర్వోదయము

నందును. నొకటి రెండు పద్యములు సమానభావము

వైలికలవిగానుండుటచే మల్లనను సూరనయనుకరించుట

భాషము కావోపుటచేతను, గళాపూర్వోదయమున

నా సందర్భముననేయింకను నట్టి భారముబకల పద్యములు జాల నుండుటచేతను సూరన కళా పూర్వోదయముతోని పద్యములనే మల్లనకవి యను కరించినట్లు విశ్వసించి, సూరనకవియే మల్లనకవి కంటె బూర్వదని వాసిండుచున్నాను. సూరన బదునామ శతాబ్దిక్రీస్తుమువారగుటఁ బలువురు విమర్శకుల లంఖించుమును సుండుటయు ని యూహకుఁ బ్రోద్బలకము. కావున నీరెండుగ్రంథ ములనునొకట నా యా పద్యములుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.

“గకటా! దేవనియాటుదాన మియనాథా! వేగు

జామయ్యెఁ బొం

దికగాఁ బాదమలొత్త రయ్యనుటగాని, యొంటియేమో

కదా,

నకటవెజికిరేగనవెమ్మనుటగానికొంతనెయ్యంపుఁబూ

నికతోఁ గన్నులు విప్పచూచుటయె కాని లేద

యొక్కంతయున్”

(కళా. 19. 4. ప. 118)

“రామైన గొంతులే నా

రాయలు ముందుకుంటె! రహానిక నిపుడున్

మీయంతల పయెంచె? యని

యాయంగన యతినిపాద పల్లవజుడైన్”

(కళా. 19. 4. ప. 119)

“ఏమని యాటుదాననొకయెడనుచున్నవి నీన్మఁ

జేరియో

భూమిసుపరద్రోతొలవనిపూనికవేదనకాని యెప్పుడుం

వోమను జేరనచ్చుట యభిప్రాయజెప్పట మంచి

చూపుచే

నామొగముం గనుంగొనుట నవ్వటగానను

యించుకేనియున్”

“ఏనుదక్కనట్టి యంతుల యట్లగా

దకట! యధికనే ననుస్తవియఁడ!

పెక్కులేలయోర్వగ్రబియండ యింకవిడలబ

మనుమఁజేరివట్టెనంఘ్ర తలము” (విషగన.చ.)

విషయనాయకచరిత్రమునందలి మై రెండుపద్యములును నాగ్యభిషికినుండి యుదహరింపబడినవి. షీరికలోని సూచనబట్టి యీ పద్యములు తృతీయాశ్వాసములో 7రివ పద్యము తర్జనాత నుండదగినవి. కాని యెంత వెదకినను గ్రంథములోపల నివి గూరకుండుటజేసి షీరికనుండియే యుదాహృతములయినవి. ఇవి ఇటీవల బడి సుభయగ్రంథములనుండి సమానములగు మఱికొన్ని పద్యములు చూపబడుచున్నవి.

“తారంభజనుచు తుళ్ళింతల నడంగ  
దగుచొట్లగుద్దంబుల ద్రవ్య తృప్తి  
శ్రవేగైనపిఱుదు బల్కియే బలింపంగను  
వడి నట్టునట్టును నడచి నడచి  
యడుసుతుంపురు చెక్కు టద్దంబులను బర్వ  
మళ్ళకు నుడవలు మార్చుమార్చి  
నదుములేచివియ నకలకల గురున నిం  
పుందగు మోపులుమోసిమోసి”  
(కళా అ. 4 ప. 9 పే.)

“బుద్ధకాద్యుత్పత్తిస్తబ్ధరోమాకృతిః దలపోయుచును  
నేలద్రవ్యోత్పత్తి

... .. కట్టబుగట్టి కట్టి  
... .. బెలుచుచు గానువల్ గొట్టి శిన్వి  
... .. మట్టుగొలిపికొలిపి”  
(విషయనా. చ. అ. 2 ప 21)

“అంట్లొస్తువదనున నంట్లొతునెలమిఁ గాన్పించు  
లేగొమ్మలు వంపివంచి  
నారువోయ్యగవలయుచో నారువోయుఁ  
గొమ్మనాటుంగదగు నెడగొమ్మనాటు”  
కళా అ. 4 ప. 78)

“కొన్నిటికి నారునాటుచు  
గొన్నింటికి నంట్లుపాదు కొలుపుచు మరియుం  
గొప్పటికి విత్తనములు త  
గన్నాటుచు చోటసేయగతఁగి నయంతన”  
(పుట్ర. చ. 2. ప. 2)

ఇట్లే క్రింది పద్యములకుఁ గొంతపోలిక కనగును.  
కళా-అ. 4, ప. 81, 22-విష్న-అ. 2. ప. 19-82.

ఇట్టిపోలికలు వెదకిన నింకనుఁ గూరగలవు.  
వీనివలనఁగూడ పింగళి సూరనకవి యీ చెప్పబడిన  
మల్లనకంటె బూర్వుడేయనుట స్పష్టము.

## విజయవిలాసమందలి చేమకూర పాక విశేషము

శ్రీ శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి

కావ్యమున కాత్మరసమని భరతాదులును, సలంకారమని భామహాదులును, గుణమని దండ్యాదులును, రీతియని వామనాదులును, ధ్వనియని యానంద వర్ధనాదులును, వక్రక్తియని కుంతకాదులును, ననుమితియని మహిమభట్టును, నౌచిత్వమని క్షేమేంద్రుడులును, పృతిపాదించినను, పై ధర్మములన్నియు చమత్కారమునం దంతర్భూతమైయున్నవికాన, చమత్కారముగల కావ్యమే సహృదయ హృదయాహ్లాద నీయమగుచున్నదికాన, చమత్కారములేని కావ్యము, కావ్యమనిపించుకొనదుకాన, చమత్కారమే కావ్యమున ముఖ్యాతిముఖ్యమగు ధర్మముగానుండవలయుననియు, నందుచే నదియే కావ్యమున కాత్మయని యంగీకరింపఁబడినది. చమత్కారము నాలంకారికులందఱు స్థూలముగా నంగీకరించినను నీ మతమును స్పష్టముగా పృతిపాదించి తన చమత్కారపండితయందు సిద్ధాంత మొనరించినవాడు క్రీ శ. 14వ శతాబ్దమునకుఁ జెందిన

వాడు విశ్వేశ్వరుడు. ఈ చమత్కారమునే చారుత్వమునియు, వైచిత్ర్యమనియు, విశ్చిత్రియనియు, రమణీయతయనియు, వక్రక్తియనియు వివిధాలంకారికులు బర్ణయపదములుగా వాడినారు.

వివిధకవులు దమకావ్యములలో చమత్కారము ననేకరూపముల చేయుదురు. కొందఱు శబ్దచమత్కారమును, మఱి కొందఱు అర్థచమత్కారమును, నింక కొందఱు భావచమత్కారమును జేసి పాఠకులు నానందపరవకులఁ జేయుదురు. అందుచేతనే 'ఉపమాకాలిదాసస్య, దండినః పదలాలిశ్యం. భారవే రథ గౌరవం' అని యొక్కొక్కరియం దొక్కొక్క గుణవిశేషము పక్కాశించినది. అట్లే తెలుగుకవులలో 'నన్నయ యక్షర రమ్యత, తిక్కన రసాభ్యుదయతయ, శ్రీనాథుని ప్రౌఢ రచనయ, సల్లసాని పెద్దనార్యు నల్లికజిగి, ముక్కుటి న్మనార్యు ముద్దుపలుకు, పింగళి సూరన కథాచమత్కారము, రామరాజభూష.

బుని శ్లేష వైచిత్ర్యము, తెనాలిరామకృష్ణుని ప్రాథవిన్యాసమును' వ్యసిద్ధి నొందినవి కాని యీ గుణవిశేషములన్నియు నొకే కవయందు గోచరించుట మాత్రము దుర్లభము అయినను చామకూర వెంకనకవి కృతవిజయవీరానమున నీగుణములలో ననేకములుగోచరింపఁగలవు శైలికినంబందించి నంతవరకు సంస్కృతమున 'దండినఃపదలాలిత్యం' అని యెట్లు ప్రసిద్ధికలదో, తెలుగున పదలాలిత్యమునకు చామకూర వెంకనకవి తన విజయవీరాన రచనమువలన నంత ప్రఖ్యాతి గణించెను. సంస్కృతాంధ్రభాషలలోఁగల లాలిత్యమును గుత్తకుఁగొని, మృదుమధురముగా విజయవీరాన ప్రబంధము నితడు రచించినాడు. ఇది సన్నయార్యుని యక్షర రమ్యతను, ముక్కుతిమ్మనార్యుని ముద్దుపలుకును గూడ నతిశయించినది. అందుచే,

‘సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాస్తనద్యయం  
వికమాపాత మధుర మన్య నాలాచనామృతం’

అని యనబడినను, చామకూర వెంకన కృతవిజయవీరానము విశేష చమత్కారములతోఁగూడి యాలోచనామృతమే కాక, సరస మృదుమధుర కవితాశైలివలన నాపాతమధురమైనది కూడ. ఇందుచే సంగీతమునకు నిద్రించిన పృయోజనముకూడ దీనికి నిద్రించినదనవలయును ముక్కుతిమ్మన ముద్దుపలుకుని పృఖ్యాతికెక్కిన పారిజాతాపహరణము ప్రథమాశ్వాసముతోడనే ముద్దంతయు తీరిపోవును, కాని పోసు పోసు తర్వాతియాశ్వాసములఁ జదువ కుతూహలపడము. అల్లసాని పెద్దనార్యుని యల్లిక జిగియంతయు మనుచరిత్రతోని మొదటి మాఁడాశ్వాసములను చదివినపిమ్మట నాకవితకై తాపత్రయపడము. శృంగారనైషధ దత్తురాశ్వాసములది నలదౌత్యమున మెఱసినట్టి శ్రీనాథుని ప్రాథకవిత్య మితరాశ్వాసములలో నంతగా నొప్పును. వసుచరిత్రమందలి శ్లేషకవిత్యము మనో

రంజకమైనను, నదీపర్వతముల ప్రణయ మస్వాభికముగను, పర్యంత పూర్వకముపలను గనుపించును. పింగళి నూరన కృతకళాపూర్ణోదయము కథాచమత్కారముగలదైనను, ముద్వారాక్షస నాటక కథవలె పారకుల నుక్కిరి బిక్కిరి చేయును. అందలి ప్రథమాశ్వాసకథయు, చతుర్థాశ్వాసమందలి సుగామ్రీశాలినుల కథయువలె నితరభాగములు హృదయావర్తకములుగావు తిక్కనకవితతో ద్రావదీ కీచక ఘట్ట, శ్రీకృష్ణరాయబాంములందలి రసవత్తల పడునేనుపర్వములందంతటను గలదా? అట్లే సన్నసామ్యుని కవితలోఁగూడ నక్షరరమ్యతయు, పృసన్న కథాకలితార్థయుక్తియు సర్వత్రలేమకదా! కాని మైన నుడివిన విపిధకవుల పలువిధకవితా విశేషములన్నియు విజయవీరానమున నేదోవిధమున, నెక్కడో యక్కడ వ్యాపించినై యున్నవి. ఇతరకావ్యములవలె నిందేదో యొకభాగము మాత్రమే శ్రేష్టమైనదని చెప్పరాదు. సామాన్యముగ పృతి కావ్యమున మొదటి భాగము మాత్రము రమ్యతరముగానుండి, పోను పోను చివరకు సర్వసామాన్యముగా తేలిపోవును. కాని విజయవీరానముగ గూడాశ్వాసములందును చర్చింపఁబడిన మూడు కళ్యాణఘట్టములును పూర్వములకంటె సత్తరొత్తరములు శ్రేష్టతరములుగా పరిణమించినవి. ప్రథమాశ్వాసమందలి యులూచీప్రాథ నాయికావీలాసము మనుచరిత్రమందలి వరూధినీ పరమలకథ నతిశయించినది. ఏలన, నందు ప్రిమానురాగ మేకదేశమై చివరకు రసాభాసముగ పరిణమించినది. తాతాశాంకమున ప్రాథనాయికా పృణయ వృత్తాంతమయ్యు, రసాభాసము కాకపోయినను, పరకీయ యగుటచే నాయిక, నీతి భగ్నమైనది. కాన నుత్తమమైనదికాదు ద్రావదీ కీచక వృత్తాంత మేకదేశమై, రసాభాసమగుటయేకాక, నాయిక పరకీయయగుటచే, నీతిభగ్నమై చివఱకు కీచకుని పృణయము మరణముగాపరిణమించి

నది ఇక విజయవిలాసములది ద్విత్వీయాశ్వాసమున చిత్రాంగదా ముగ్ధనాయికా విలాస ములూపికథకంటె నెక్కువ రమణీయమైన శృంగారముతోఁ గూడినది ఇది పృబంధనాయికల రీతిగనాగినది. దీనినికూడమించి త్పత్రియాశ్వాసమున మధ్య నాయికావిలాసముగల సువద్యార్థముల పరస్పరానుగాగము నిలుపమానమై శృంగారరస పరమావధిని చూచినది. ఇలాపికథలో నాయికయే యర్థునుని మొదట వరించినది. చిత్రాంగదకథలో నాయకుడుగ నర్థునుడు ముగ్ధయగు చిత్రాంగదను వరించికాడు. ఇక సుభద్యార్థులు విసుకలి చేతనే పరస్పరానురాగముగలవారైరి, అందులో పరుసయు వావియుగల మేనరికము ఇందునాయకుడు మారుచున్నది గుఱుచుచే నాయికా నాయకులిరువురు సుకౌచమువలన వారివారి యనురాగముల సనేకరూపముల గంభీరముగ వ్యక్తకరించుకొనుట కవకాశముగల్గినది. ఈ సన్నివేశము కౌంతవరకు వస్తుచరిత్రమునది గిరికా వసురాజుల వ్యక్తాంతమును జూలినను దాని సత్కీర్తించిపోయినది. విజయ విలాసమునుదలి కథలు మూడును శృంగారరసప్రధానములైనను, పురుక్షైతే విసుగుకొలుపక, ప్లీనాచమత్కరముల వెంకనకపే క్రొంగ్రొత్తములను పాఠకులకి చూపి యానందముగొల్పినాడు ఇందు చేతనే కృతిపయ్యే రఘునాథనాయకుడు చాచుకూర వెంకనకవి నుద్దేశించి,

క॥ పృతిపద్యమునందుఁ జను

త్పత్తిగలుగంజెప్పనేర్పు వెల్లడ బెళుకొ

కృతివింటి మపారముగా

క్షితిలో నీమార్గ మెవరికిన్ రాదునుమీ. I-50

అని సార్థకముగ ననవలసివచ్చినది. ఆ యసిన వ్యక్తియు సామాన్యుడుమాత్రముగాదు. అతడు,

ఉ॥ తాతసప్తష్టిమైఁ బ్రతిపదమ్మున జాతియు,

వార్తయున్ జను

త్కారము నర్థగౌరవముగలు సనేకకృతుల్

పృసన్న గం

భీరగతిన్ రచించి మహిమించినచో ఒకశక్తులవర

య్య రఘునాథభూపరసికాగణికిన్ జెప్పిసోకఁ

జెప్పగన్॥

అని కవియే బయపడిన రఘునాథనాయక మహారాజు. అద్భుతము విజయవిలాసమున శబ్దచమత్కారమో, యర్థచమత్కారమో, భావచమత్కారమో యేదో యొక విశేషము పృతిపద్యమందును ద్యోతకమగుచున్నందును ఇదియే యీకావ్యమునందలి విశేషము. అచమత్కారములేవో విచారితము

సలలితములైన మృదుమదురముబగు తేటతెలుగు మాటలను సరళముగ వాడుట వెంకనకపేకి లక్షణమైనది. ఇట్టి దేలియపదములతో నెట్టి దీర్ఘసమాసములనైనను బహుశుభ మనోహరముగ నితరుకూర్చువాడు, చూడుడు;

'జాభువామేలిపనిండి సాయగపుమేడల-I-6; అజి మెతుంగు ముత్తైపుటోయారపు మ్రుగ్గులు -I-18; నెలజేడయనైకము, పాలతుకగచ్చివన్నుగవ-I-37; శభకుంబిసాలివాలందెలిగన్నులు -I-74; మేలి పనిండిగాజాలనమేళపులకల్కడెంపు దాతెలు-I-79; చనుంగవ సామకడెంపులసాలియురంబున-I-109; కులుకుగుబ్బల మ్రాయెపుగోపిలి-I-10; బయ్యల నన్నెగుబ్బలి పాచమాటయ-I-127; మినుకకడానినిపనిమెలియి ఎంచము-II-26; కులుకుమిటొగగబ్బిలనుగుబ్బల-II-153; పనిడిగాజాల మినమినల్-II-128;

సమాసములనేకాదు పద్యమంతయు చక్కని దేశ్యపదములతోగప్పి హృదయరంజకముగా రచింపగలవాడు. వేంకనకవి. తిలకించుడు

సీ॥ దల్లంపుఁదెలిసిటి తరంగ చాల్కడకొత్తి

నెలరాలజగతిదా నిలుచుటేమి

కొలఁతుఁదామరగందముల గ్రందబడవైచి

కప్పుంపుదావిదా కయియటేమి

చిన్నరుజొంపపుమాది జీమిమాయముదెసి  
పడిడి ముప్పొంగదా బ్రహ్మబ్రహ్మేమి  
నిద్దంపుటెను... ఇన్నియపొన్నపెగెద్రాని  
యలరులపొన్నదా హత్తుటేమి

గీ॥ మనమనకసంజెంజాయ మఱుగుపెట్టి,  
మిసిమికెప్పలకాంతి దా మెంయుటేమి  
మొదలనెగంగుటె నున్నయదెములేదో  
మాయయోకాక యది యందుమరిచూడ, I-75

సీ॥ బెళుకు కాటుకకంటి సొలపుఁజూపెదలొన  
బట్టియుండెడిప్రేమఁ బట్టియాయ  
శిశిలబంగరువ్రాత జిలుగుటొయారంపుఁ  
బ్రెలు గొబ్బలగుట్లు బ్రెలుయ  
సొగసుగుచ్చలెట్లు వగులకన్నులపండు  
గలుగు మాయపుగొనుగలుగజేయ  
నిమిదుసొగమెఱుగును జడకున్నగురువంపు  
బిలుదురేబుక గెల్పు చిరుదుచాట

గీ॥ గంటలరినంటు కన్నురి కమ్మలపపు  
కన్నురపువీడియపుఁదావిగలసి మెఁగ  
నొల్పులక నెల నొజ్జయెయఁదెప్పను  
భుజగగజగామిని మిటారి పొలపుమిరి. I-76

ఇందు మోటిపడ్డములో నంబుసానము, రెండవ  
పడ్డమందలి పాదములలో నుత్తరభాగములందు యతి  
స్థానములందలి యనుకమున గుండ్లొనగది గమా  
సములలో గణయకెప్రాములు కనుగుణముగా  
సంస్కృత శబ్దములను మలచికొనుటలో శ్రీనాథుడెంత  
సమర్థుడో, దేశ్యపదములను మలచికొనుటలో చేమ  
కూని వెంకనయఃత దక్షుడు.

తిక్కన యాచార్యుల పదములతో సరళముగా  
దేశ్యపదజాలమును వాచినమాట సత్యమే. కాని  
యతని నవనకు వెంకనయైతితోగల లాత్రిశ్యము,  
మాధుర్యము సలపడలేదు. తిక్కనదేశ్యపదజాలము

నన్నెచోమవి జానుతెలగున బోలెను చి నన్న  
పొర్యుని సంస్కృతశబ్దజాలముమును వైలక్షణ్యమును  
సంపాదించుకొనినకాని యుత్కలవై మరెములందు  
చూడుడు తిక్కన రచన.

సీ॥ తన్వంగిమవ్వంపుఁ దనులత నెనగెడు  
నునుకాంతి వెల్లువ మునుగఁబాఱఁ  
గినలయహస్త కెంగెల నేపారు  
క్రొమ్మించనులేయిండ మిగుల పర్యఁ  
గమలాస్య ముద్దుమొగంబు కేమెఱుగుల  
మొత్తంబుపరి చుట్టుముట్టికొనఁగ  
ధవళాక్షి తొంగలెఱుఱు తెప్పల చెన్ను  
కప్పను చీకటిగపెయు దేర

గీ॥ పెగలం బంతుకంతుకు నగ్గలెంచు  
నొచ్చెపుచెమటతో జిత్రంబు సెదరి యెందు  
మెలగఁదలచేది యా సింహబలఁ రచనను  
పట్టియాడెడు జులతంబు పగిలెనుండె.

పీఠిక-II-37

ఇందు దేశ్యపదములతో తిక్కన కళాపదములను  
దాగుడుమూత లాడించినాడు కాక శబ్దాలంకారముల  
జోలికి వాత్రేయ. ఇది ముక్తికెట్లన్న ముద్దుపలు  
కులఁ గనడు.

సీ॥ మగమీలనగఁజాలు తెగగీటుకొన వాలుఁ  
గినుగమ కొకవింత కాకయెడవె  
వలిజక్కవల పెక్కుపలు చక్కువగనిక  
చనువోయి కొకవింత చాయదోచె  
నెలతుమ్మెదలనిమ్మి వెలిజిమ్ముచెలువమ్ము  
గలవేణి కొకవింత నలుపుమీరె  
నలచెదోవల విందు చెలువొందు వెనఁజిందు  
మొగమునకొకవింత జిగిదొలకె

తే॥ జక్కదనమున కొకవింత చక్కదనము  
జవ్వనంబున కొకవింత జవ్వనంబు

ప్రభుమంజున కొకవింత విభ్రమంబు

గలిగెనది వ్యక్తులమంబుకతన సతికి

పారిజాత I 56.

పై పుష్కమున ముక్కులెత్తిన ముద్దగు దేశీయపదముల కూర్పులో వృత్తసంఘాతమునుగూర్చి శైలికి మెరుగు పెట్టినాడు. దానికి బాపముగూడ తొడైనది. ఈ యనుపాఞముల కూర్చే ముక్కులెత్తిన రచనకు బుద్ధు తెచ్చినదికదా చేమకూర వెంకన దేశ్యపద బాలము పలుకునుడికారముతో, చమత్కారవైపుణ్యముతో, చిన్నెలు పన్నెలు నలవరచుకొన్నది. అచ్చ తెలుగుపేరితో పొన్నిగంటి తెలగనూర్కుడు యయాతి చరిత్రమును, కూచిమంచి తిమ్మన నిలానుసరి పరిణయము, పచ్చ తెలుగురామాయణము గలించిరి కాని యా పదములును బాపయు కృత్తికమును, వికారముగ నున్నవేకాని, సహజముగ లేవు. చేమకూర వెంకన తిత్తముబాపను పరిహరించలేదు. కాని సంస్కృత పదజాలమకంటె దేశీయ పదబాహుళ్యముచే బాపతిమ్మగవాడి, యా బాపలొని జగ్గుగ్గుల నొయ్యారముగ వాడి చూపినాడు. వీరి తోడనుప్ర సాద్యలంకారములు శైలికి రమ్యము తెచ్చినవి. ఈ పదంతి నీకడువాడిన సంస్కృత పదజాలమునకే గూడ ద్రోశకనగును. ఈజడువాడిచి ద్విస్సంస్కృత సమాసములందుగూడ నీనియమమును దప్పించాడుగాదు. నన్నయభట్టకరమ్యతతో నడిక సంస్కృత శబ్దజాలమును తన కవితలో నుపయోగించినాడు కాని యతని పదజాలము దుండభిద్వాననుతోగూడి సంభీరముగ సాగిన దతని సంస్కృత సమాస సంస్కర్షణచూడుడు.

సీ॥ త్రిభువనలక్ష్మి యేతెంచి యేకాంత మి

తోలకో యున్నది యివ్వనమున

గగనమణిప్రభ గగనంబునందుఁడి

యవనీతల పాఞ్చ యయ్యెనొక్క

శంభుండు లావణ్యసద్గుణ సముదాయ

మింద యిమ్ముగ సంగఱహించెనొక్క.

పొలతియంగంబులబొంపిన భూషణ

శ్రీ యమిష్యాయంబుజేసెనొక్క

అ॥ అమరకన్యాయొక్కొ, యక్షకన్యకయొక్కొ

సిద్ధకన్యయొక్క శ్రీ సమృద్ధి

సర్వలక్షణప్రశస్తాంగి యిది చిహ్నము

కన్యయగు ననంతకాంతి పేర్కొ.      అది: VII-73

నన్నయ తిక్కనల సంస్కృతదేశ్య శబ్దజాలము యదార్థమునకు బంగారుపంటిది. కాని చేమకూర వెంకన సంస్కృతదేశ్యపద సమూహమపరంజి బంగారము వంటిది. దానిలో వెంకనగూర్చిన యనుస్థానాలంకారము లీయపరంజి బంగారులో రత్నములవొడిగి నట్లుండును. చేమకూర వెంకన సంస్కృత విమోచనములకూర్చు నుకమార సుందరమై, కుసుమపేశల సదృశమై కోమలహృదయుల నెక్కడగా నాకర్షించు సేదయెన్నది. చూడుడు :

శివదండమూర్తికా నికంవలెల భేలదలినీ కలగాన  
లసత్ప్రస్థానంబులకు సుఖిదేవికావిహృతీ లాలన బాల  
నమిరసయ్యెడనే, I-32; సీహరశమ బృత్తిమారీ  
రావత్కడ, I-8; ఆనముచిహ్నంపత్తయి యాశిత  
కల్పమహిమాలననే I-57; I-143-భూనవస్థి  
మోటుంగ మహీదరాగ్రముల తొలుజుకాత్సంమిత్ర  
బుంద పరిగులాధిపద్యుజ్జన ప్రాణసముండుకృపా  
రసంబుననీ, శీతీధరకన్యకాధిపతికినే సృతిజీయ  
సమిష్టయి, బునన్ I-28; అన్యజీకంకణ కీ కణి  
గజాన్యకర సుసంగమ, లో I-105; దేవతాసత్తుల  
కౌభనకాంక్షలసంవైఖ్యలలో, నాగకన్యకల లోక  
మనోహరహాసంపదన - II-102; యదవంశ  
య్యగవరాన్నిధిప్రార్థనా విశేధరశ్మిదరసృత చారు  
వక్త్రుడై-II-84; ముదనముదనాగవలమాన మన  
సాంబుదమబడు పురహాతిసుతుడు - II-158;  
అత్తరలామయేశజీ కమాశవిలాసరసవహమామల-  
III-15; అత్కలకాంభోనిధి విజకల్పతరువు- III-



228; భోజావనిజా నిజానిజగృహంగణనిమకు-  
III-104; తిదియవ్వనీయ హావభావభేదయః  
కనన్మనోజ్ఞరేఖలెన్నగా-I-32.”

ఈకవి నన్నయవలె దుందుభిధ్వానముతోనొప్పు దీర్ఘ  
సంస్కృతసమాస భూయిష్టమైన పద్యముల నక్కడక్కడ  
ప్రాచుర్యముతో వ్రాసెను. మహాప్రభావమగునయ్యుక్తాక్షర  
ములతో లగు పాండిత్యమును సంస్కృతభాషాపరిభాష  
ముగూడ ప్రకటించుటతో యను నట్టిపద్యముల  
నాతడు వ్రాసెను. కథాప్రారంభముననే

శా॥ చంద్రప్రస్తరసౌఖ్యేన పరశ్యామాకచద్యంధ్యని  
స్థుంపిష్యత్కృతాప్రగంధకలనాసంతోషిత ద్యోధునీ  
సాంద్యపగస్సుట హృతకాంబురూప చంచ చ్చంచరి  
కోత్కరం  
బింద్యపగస్థపురంబు భానిలు రమాహేలాకలా  
వాసమై. I-1

భుజంగప్రయాతము :

సునాసీరసూనుండు మాచె న్నిమజ్జ  
జ్ఞనోఘోత్పత త్పంక శంకా కరా త్యే  
ర్మిర్మర్మిన్న నిరేజ రేఖోన్నమద్భుం  
గనేతోత్సవశ్రీని గంగాభవానిన్. I-47.

ఇట్టివి కావ్యమందంతటను కలిపి మొత్తము పది  
పద్యములైనను ననవడవు. వెంకట సహజశైలి యిది  
కాదు. ఈతని సహజశైలి కలుపును పరిహరించిన  
సంస్కృతదేశ్యపద సమ్మిశ్రమై యలలిత యలలిత పద  
ములతోగూడిన సరళశైలి. ఈతని సహజశైలితోఁ  
గూడిన పద్యములలో నవకుసుమపేశల సద్భిక్షమైన  
సంస్కృతిపద సమాసములును, తేటతెలుగుమాటల  
విన్నానమును గలసిమెలసియుండి, యిది తత్ప్రముఖంబు,  
మిదిదేశ్యపదముచే తేలికగ గుర్తించరాని మాయావిద్య  
వలెనుండి యనుప్రాసలతోగూడి యొప్పును, చూడు  
పద్యములను

చ॥ జలరూపగది వీని లంకలో నెవ్వరినెడమి  
లెక్కెనన్  
జెలీయనభాంకురాళి నెలదెడియెనెకము దాను  
జుక్కెనన్  
బోలతుకగబ్బి చమ్ముగవపువులచెందను లేదు  
బంజెనున్  
గలికి ముఖారవిందముల కల్వలరాయనిఁ  
దోగిరాజునున్. I-37

సీ॥ కేళికాసరసిలోఁ దెలియాడుటజేసి  
తైవాలలతకొంత సాటివచ్చు  
బుప్పమాలికిలతోఁ బొందినల్పబుజిసేసి  
యెలదేటిగమికొంత యాడువచ్చు  
గంటికింపగురేఖ గల్గియుండుఁజేసి  
మినుకుఁగ్రాటుకొంత దినసువచ్చు  
బిరుదునొయ్యారంబు వెలయుచుండుఁజేసి  
చమరివాఁమొకింత నమమువచ్చు

తే॥ గాక నీలత్వమున నరిగవుతెలియ  
నెఱిగలిగియొక్క మొత్తమై నెడుదలై ది  
ళమ్ములై మెఱుగులై కారుకమ్ముచున్న  
వికచమలాక్షినుసోగి వె డుకలకు. I-35.

ఈవిధముగా సంస్కృతాంధ్యపదములు కలిసిపోయి శబ్ద  
భేదము పొడసూపక సాగినది. ఇది యాకపరచనా  
విశేషము. ఇలంకపుల రచనలలో నట్లుగాక సంస్కృ  
తాంధ్రపదములు కలిసిసను నవి ప్రత్యేకముగ సుస్పష్ట  
ముగ తెలియగ గోచరించుచునేయుండును ఈసరస  
సుకుమారకవతి కన్యాసాదీ శబ్దాలంకారములలం  
కారములైనవి.

క॥ తనువగు శబ్దార్థంబులు  
ధ్వనిజీవి మెలకొక్కయో వితానము సొమ్ముల్  
తనరుగుణాన్నిగ గుణములు  
ఘనవృత్తులు వృత్తులౌ కావ్యేంద్రికన్.  
నరసభా. I-53

నాడు. అది సహకారాల కారములవలె నొప్పినవి కాని, యెరుపుసొమ్ములవలె బరువువేటుకాలేదు. ఈ క్రిందిపద్యములలో వృత్తానుప్రాస యెక్కిమనో రంజకముగ, న పుయ్యి యుగ సాగి: దో చూడుడు.

“వీటిపాటైర చాగెటిపాటుర మించు”-I-4

“పాసలుచేసికొన్న చనభానిలి”-I-5.

ఆ॥ సువృష్టవృత్త నవృజ్యవని నాసిక  
చిన్నచున్నవరు జవ్వరునువిదమాపి  
మబ్బుమబ్బుగెబ్బుబిబ్బోకవతివేణీ  
మెఱపునొఱపు బఱపుదెఱవమేను I-84

ఇందు 1, 3 పాదములలో వృత్తానుప్రాసయు, 2, 4 పాదములలో చైతాన్యప్రాసయు కలదు.

క॥ రవరవలు నెఱపునెలపు  
రవరవఃముతోడఁజెలియరాళక చంబులీ  
కవకవనపున్ వలి జ  
క్కన కవ కలక\_తక తిఃకఃచంబుల్. I-85

ఆ॥ బంగళబొంగరాల పరిపాటి చనుంగవ,  
మీలనూటి త  
ఘ్నంగచదోయి, చుద్రుప్రతికోటిమొగం,  
బెలఁగఁటిధాటిక  
న్నం గడుమేటివేణి, పులిసంబులసాటిపిఱుం.

దయారె చి

తా:ంగదసాటి జోటిగవదాయని మెచ్చు  
గిరీటిమాటికిన్. I-150

ఈకవి వృత్తానుప్రాసకొఱుకు సంజ్ఞావాచకమైన పేరు సందలి యక్షరములను మార్పుటకుఁగూడవెనుకాడడు. చూడుడు.

“కలకలన్నగుమండెడి సవ్యనాచి, నిందోపలరోచిఁ జూచి, తలయూచి- యులూచి రసావితంబుగన్”

I-63

ఇందులూపియనుపేరును వృత్తానుప్రాసమున కులూచిగాకవి మార్చినాడు. ఇట్టిదే మరియొకటి. ఇవి ముక్కుకొమ్మన ‘మగమీల’ అను పద్యమును మించలేదా!

“తమకమునలేచి, వాడలేచి. తొక్కరాజుజంబోడిని పట్టెఁజెసాచి సవ్యసాచి”-II-177.

ఈకవి ఛేకానుప్రాసంఃసల సానుగుగూడ తిలకింపుడు

క॥ రాకొమర్లు నెఱులునీలపు  
రాకొమరు నిరాకరించి రాకాచంద్రున్  
రాకొట్టుమొగము కెంజిగు  
రాకుఁగవి పరాకుసేము నొర పంచుబుల్ I-65

“కా॥ చంద్రవృత్తరసాఁధైరవ పంచ్యమా”  
అను కావ్యప్రారంభపద్యమున నె రెండు వ్రాసక్షరములుగాగలవు నాలుగుపాదములందును. ఒకయక్షరము ప్రాసతోవ్రాయుటకే సత్తు బుక్కిరిబిక్కిరి యాదురే. ఈకవి ప్రాసకు రెండుక్షరములును, వానిలోను గొంతుపూర్వక సంయుక్తారసం. అందుట కైక కరమో సంతోషకరమో విచారింపుడు. దీనినే కావ్యాలంకార చూడామణికర్త ద్వైతవృత్తిప్రాసమని నాడు (చూ. VII-82-84) ఈజాతికిఁజెందినదే మరియొక పద్యము “దానము లిన్నయని Aం” I-57 ఇట్టివి యెన్నియేని పద్యము లీతని కవికయందున్నవి.

అంత్యప్రాసరచనలలో పొసనామాత్యుడుప్రసిద్ధి. అతని యమకాలంకారముగూడసాగనుగనేయుండును. సరకాసుర సంహారమృత్యుమున చూడుడు.

“క॥ లేమా! దనుజుల గెలువఁగ  
లేమా! నీవేల కడఁగి లేచిత? విఱురా  
లే, మాను, మానవేనిన్  
లే, మాల్లంధికొనుము లిలంగెలన్”

“క॥ కొమ్మా! దానవనాథుని  
కొ మ్మావమనకుఁదొలగె; గురువిజయముఁగై

కొమ్మా! మెచ్చితి. నెచ్చెద  
గొమ్మాభరణములు నీవు కొరినవెల్లన్"

పై పద్యము లెంత మనోహరముగలేవు! వీనిని మించి నట్లు వెంకట యెన్నియో పద్యములు రచించినాడు చూడుడు.

క॥ అల్లనయనఁ గనుగొని  
యాల్ చుండె నె న్నవతి యవృతమక్షయై  
యాల్ నిది, యచ్చరపో  
యాల్ కాకల్లమరుని యాల్ యరుచున్. II-47

క॥ వాతెఱకు నమ్మతమెతుల  
మేతుల కింపుల పిసాళిమిసిమిని క్రొమ్మిం  
చేతుల, పితుల కజ్జము  
లేతుల లేతులవెలందులీచెలి తులయే I-131

క॥ యమునానదిఁ గూడినతో  
యమునా నది తనరెందత్తచామేచకమై. I-56

క॥ మునుకలు గంగానదిలో  
నొనరించుటకన్న భాగ్యమున్నది యనుచు  
స్మృను కలుగంగా దిగి  
..... I 55

క॥ ..... శుకపికాశాలీ  
మధుర్విష్ణులు మలయా నిల  
మదుర్విష్ణులు తనదుదైర్యమహిమగలంపన్, I-149

అ॥ నలినలీలనంచు నలినలగావించు  
నించుమించులాడు నించుమించు  
లేమనపుచూపు లేమన నగు బాపు  
జగమెఱుంగు దాని జగమెఱుంగు. I-36

అంధు పదశ్లేష, సంస్కృత పదశ్లేష, సభంగశ్లేష, యభంగశ్లేష, భంగాభంగశ్లేష మొదలైన యారువిధము లైన శ్లేషలుకదా పేర్కొనబడినవి. ఈ యారు విధములైన శ్లేషలను విడచుర్పు యొకప్పుడు ప్రక్క

పక్కను, మఱియొకప్పుడు, యుక్తిస్థానమునకు నింకొకప్పుడు ప్యాసస్థానమునకు జరిపి, యమకాలం రమున, హస్త వెంకటాచల పద్యమున చమత్కారమును గూర్చును. ఇందుచే పద్యమునకు శ్రేణిలం తార సౌభాగ్యమును, యమకాంతార సౌందర్యమును గూడ సిద్ధించి, శుభ్ర మనోహరముగను, హృదయ రంజకముగనుగూడ నుండి, కవితకు శోభగల్గించుచున్నది. ఈపదజాలము సందర్భపద్ధిగలిగి పద్య గమనమును ఉంటుపడసేయుక, వృత్తమునుసంపాక, సహజముగ నడిపించుటలోనే యాకవి గొప్పతనమున్నది. ఇందులకు కవితగల నేర్పేకాక, యత నికిగల సంస్కృతాంధశబ్ద సమూహమపారమనియు, నా యా భాషలపై నధికారముగూడ సిద్ధంబుకవియు విశదమగుచున్నది. సంస్కృతాంధశబ్దముల నఁ జెల్లుచుచు యల్లువంగి, కొరినయర్థమీయగలుగును ఇది యాచార్యులగల సేవేషము గాని పాపము తిక్కనయు నాటకైదిగ్గీకములకు వేరుగను సృసిద్ధులందురు. దాని యాశుచ్ఛములను పాప వేరుకవి వార్షిరీకకట మిన్నగా నలంతారితోపయోగించుటగల డని విశదపఱచినాడు. ఇంకను పరిశీలింపుడు.

తే॥ ఈవెలంగియొడలో పైడిలోవెలంది  
యాలెంత లలాటంబు లేనెలంత  
యాలెంత రదశ్రేణియేనుపాణి  
యాలెంత మృగమద శ్రీచిదారు I 130

నెలంత=శ్రీ; లే+నెల+అంత=లేతనెలయంత, అని. ఇట్లే మిగిలినవి.

క॥ అన్నన్న మొగము వెన్నుని  
యన్నన్న జయించు, గన్నులన్నన్న వినా  
నన్నములు, నడుము మిక్కిలి  
నన్నముమాటలు సుధాకృసన్నము లెన్నన్ I 38  
అన్నము-సన్నము-వగ్నసన్నము:- సంస్కృతాంధృ పదశ్లేష, సంస్కృతపదశ్లేష.

అన్నన్న-అశ్చర్యాన్తము; వెన్నని అన్న + అన్న  
(భార్యాసోదరుడు)

క॥ ఆర చందమామసేలిన

దొరగానెన్నుదురు నెన్నుదురు బిత్తరికిన్

బరువంపు మొలమొగ్గల

దొరగాబల్కుదురు బల్కుదురు జవ్వనికిన్ II 78

ఇందు ఎన్నుదురు, (నీతి+నుదురు) నెన్నుదురు  
అనియు, పలుకుదురు, పలు+కుదురు అనియు  
భాషము. ఇది తెలుగుపద శ్లేష

ఉ॥ అంగజుడాలు వాలు జూ

పుంగవ యేమిచెప్ప న్నపపుంగవ, ముజ్జగమేలు

I---40

క॥ కలలో నెఱుంగ మేగజే

కలలో నీ చెలువమున్; నకలలోకములక

కల లోలాక్షుల గరగరి

కలలోగొనినారొ చంద్రకలలో వీరల్ II 70

ఇందు 'కలలో' పది మెన్నువిధములుగా, న యే విధ  
ములగా ప్రయోగింపఁబడి చమత్కరింపఁబడినవో పరి  
శీలింపుడు. గణ 'కలలో'; 'కలలో'లాక్షుల; గరగరి  
'కలలో'; చంద్ర 'కలలో'; అనువానిలో వాడఁబడి  
నదకవా.

క॥ నాదు హితం బొనఁగూరిచి

నాదుహితం బెక్కిసేయు నరనాధునకున్ II-10

ఇక్కడ 'నాదు+హితం; నా+దుహితం' అని  
యర్థము.

క॥ పట్టినమాత్రన దేవకి

పట్టికరాజ్ఞము లలాటపట్టిక చెమటల్ II-178

తే॥ మారుతమ్ములవాడికి మలయ కూట

మారుతమ్ములవేడికి మట్టుమీలు

చంద్రశిరణమ్ములకు శుకశాపి కాళి

చంద్రశిరణమ్ములకుశాల జలదిరించు III-8

ఇందునూరు+తమ్ములనియు, మారుతమ్ములనియు,  
చంద్ర+శిరణములనియు చంద్ర+శిరణమ్ములనియు  
నర్థము.

తే॥ మనసుభద్ర నుకృతమహిమ యేమనవచ్చు

మనసుభద్ర మయ్యోమక, నెల్ల III-88

మన+సుభద్ర; మన సు+భద్ర మయ్యోనని యర్థము.

క॥ వింకగమోమునఁ జిజుంగ

వింత గనంబడగ.....III-195

'వింకగ' అనియు, 'నగవు+ఇంత+కనబడ'

అనియునర్థము.

శ్లేషరూపమైన యమకమునొకక ఉద్దిష్టరూపములను,  
వాడి యీ కవి యమకమును ప్రయోగించును.  
చూడుడు.

అ॥ హిమరసైక సైకతిమునందు విహరించు

తైరవేము వేము మునిభాంగు

ననరుదవుల దివులనేచూచి క్రిడిగా

నెఱిగియొర యొరగేందువదన I-59

ఇందు 'యొర' యను నాశ్చర్యాన్తముతో యమక  
మును నిలుపుటకై 'యొరగ' సంపదమైన 'యొర  
గేందువదన' యని వాడఁబడెను.

మఱియు 'రస+విక=రసైక, సైకతము.' అనియు,

'తైరవ+ఇము=తైరవేము, వేము' అనియు, భేదాను

ప్రసాదము గలదు.

తే॥ రాజవీధులనెనఁగ నీరాజనములు

కటికవారచ్చరింపనై కటికభూమి

వందిజనములు పొగడఁ జెల్వందిమిగులఁ

బురము సొత్తంచెవిజయు డబ్బురముగాగ I 156

ఇందు 'కటిక' శబ్దముతో యమకము నిలుపుటకై

'నికట' శబ్దంబందార్థక తద్ధితరూపమైన "నైకటిక"

రూపము వాడఁబడినది. ఇది పదమునకును

యత్స్థానముతో చెప్పి దీనిని “వంది” పదమునకు, ‘బురము’ నకు, “అబ్బురము” లోని ‘బురమునకు’ యతితోబాటు యమకముగూడ కూర్చబడినది. రెండర్థములనిచ్చు దేశ్యశబ్దము నీకవి, యత్స్థానమందు, సందర్భపద్ధితోవాడి పద్యమునకెట్టి శోభగల్గింపనో చూడుడు.

తే॥ పాఞ్జుచిన బరసేన పాఞ్జుజూదు

వింటికొరగిన రిప్పుసెం వింటికొరగు

వేమునేటికి నలపాడవేయుసాటి

వీరుడిలలేడు ప్రతి రఘువీరుడొకడు I—29

ఈకవి నోరెత్తినచో రెండర్థముగల పదములు, వెనుక నేను చూపిన శిష్టా సీతారామశాస్త్రిగారివలె, వచ్చును. అవి యతివ్యాసస్థాములందు నిల్చినపు డెక్కువశోభితో పక్కాశించును.

క॥ కురువీర వసింపగ నీ

కఱువీరదృఢాంక పాళిగోరినదాసన్. I—80

ఇందు ‘కురువీర’ సంస్కృతపదము, కఱువు+ఈర= తొడనిర=దేశ్యపదము మొదటిది సమానము. రెండవది వ్యస్తపదము. ఇట్టివే మఱికొన్ని

అII-ప. 66 : చెన్నారదా నారదా - చెన్ను+ఆరదా, నారదా

44 : ఏనుత్తరములాడ-నేను తీర్తములాడ; ఏను (ఐదు) తీర్తములాడ.

94 : నిగనిగనెఱయందె అపలు నెఱయందెరవల్ నిగనిగనెఱయు+అందెఅపలునెఱయందెరవల్

క॥ (98) చెలియలు సుభద్రవచ్చెన్

చెలియలు వేయారులు నిరుచెంతలగ్రాలువన్

దొలకరిమెఱపోయిది యిది

తొలకరిదొరబిట్ట వెఱగుతోడం జూడన్.

చెలియలు=చెల్లెలు;చెలికత్తెలు; తొలకరిదొర=ఇంద్రుడు

క॥ సైకమునడుము విలాసర

సైకము నెమ్మొగము దీని మృదుమధురోక్తుల్

పైకముదెగడు న్నవలా

పైకములో నెల్ల మేలుబంతిది బలిరా. II-107

సైకము - సూక్ష్మము; రసైకము (రస - ఏకము);

పైకము=ధనము; సమూహము. ఇందలి యమక విశేషములం గమనించునధి.

క॥ పట్టినమాత్రునె దేవకి

పట్టి కర్ణాబ్జము లలాటపట్టిక జెమటల్. II-178

పట్టె-చెవకి ‘పట్టిక’ర్ణాబ్జము-లలాట ‘పట్టిక’-‘పట్టిక’ యమకము. ఈవిధమైన శబ్దపరివర్తనముగల రచన కంద గీత పద్యములందెక్కాక సీసపత్తములందు గూడ నతివైపుణ్యముతో ధారాళముగ నీకవి చేయును. చూడుడు.

సీ॥ బెళకుంగట్టుక కంటిసాలపుఁ జూపెదలొనఁ

బజ్జియుండెడిప్రేమఁ బల్లయును

జికిలిపండులవ్యాత జిలుగుటొచ్చురవుఁ

బెరుగుబ్బులొనఁ

బడకుడు

గలుగుమోయు బుగఁజేయ

బిఱుదురేఖకుగెల్పు బిరుదుచాట

ఇందుత్తరార్థమున యత్స్థానమునగూడ నదేపదము ను తాత్పర్యభేదముతో వాడబడినది. ఈక్రిందిపద్యము “నేకపదమే సీసపద్య పూర్వరసభాగ ప్రారంభములందు వాడఁబడి చమత్కరింపఁబడినది

సీ॥ ఆహారమింపొకు చాగ్రమానకయున్న

నాహారమింపుగా దబ్బపదన

చెఱకుబాలోచపునాతెఱ యొసోగంతు

చెఱకుఁబాలోదునే చిగురుబోణి

కళలుచేరెను నెమ్మొగంబు ముద్దెడకున్నఁ  
గళలుచేరవునుమీ కలువకంటె

వలచేని చరణున నలరెందున్నెను  
వృల రే నిదురరాదు కలువకంటె.

II-194

అహారము; ఆహారము; చెఱఁగఁబాల్చెనుచక్కెర  
పంటి; చెఱకు=చెఱసాఁకు పొలాదు; కళలు=బోధక  
కళలు, రతకళలు; వలచేనిదురము=మస్కృదయుద్దము.  
రతి, అవ్వల+రే+నిదుర=కర్వాత, రాత్రినిదురరాదని  
భావము. ఇట్లు శబ్దములను విరిచిగూడ నర్థప్రము  
త్కార చెప్పవలెను. ఈకవి సాంకర్థికత

క॥ "రాదాప్రభలచేసెను; రాదానను కలువ  
కలువరాదామేడన్."

అని చమత్కారముతో కవిములను వాసి యున్నాడు. ఇది  
శక్తియట్టిది. ఇంతలి ఛేకానుపాసన, యనుక, ముక్త  
సదగృహాధ్యక్షాంకగమనము గమనించుచున్నది. ఇత  
నికవి మృత్యువరదా చమత్కారముగూడ కాలచెము  
చూతము

అ॥ అంగము జాళువాపసిడి యంగము  
కొన్నెలవంక నెన్నెనల్  
ముంగురు లింద్యనీల ముంగురు  
లంగజుడాలువాలుజూ  
పుంగవ, యోమిచెప్పి నృపపుంగవ!  
ముజ్జగమేటబాస  
య్యంగనబోలు నొక్కనకియంగన  
బోనెఱమించ నన్నుటన్. I-40

అ॥ దాములన్నియేనచట తైర్తిక భూసుర  
సంఘమెల్ల డెం  
దాన ముదఃకుసెదగ నొనర్చి, దృఢప్రతీకర్త  
సెక్కిముం  
దానముచేయుచున్ హరికథాశ్రవణం బొనరించు  
చునుండె నలము నం

దా॥ నముచిద్విషుత్తనయుఁ డాశ్రితకల్ప మహి  
రుహంబనన్. I-57

అ॥ తయ్యని వింటివానివెను తియ్యక డగ్గఱజాలు....  
I-78

అ॥ ఏ, మందముమందయాన మొగమందము  
మీరు నవారవిందమున్. I-148

మ॥ విహరించున్, మలయాసలం బచటచాపం  
జిల్లి నెమ్మేని యా  
వి హరించున్, బికనాదముల్ చెవికిఁ  
గావించుంజవుల్ పోఁదు  
నహకారాళి పదంబుజూదగ వయన్యాహు  
వాటిల్లెడున్  
నహకారాళి పదంబుజూతగ వయన్యాహు  
యనొకదా. II-53

పంచదా॥ కనన్మోభవకున్ నమంబుగాగనేమ్మగీపిలో  
కనన్ నిజంబుగాగ నేజులబురంబుజూచి కా  
కనన్ తినియవర్ణినియ హవహవధీవయః  
కనన్మోజ్జరేఖ లెన్న గాఢించె గొక్కనన్॥  
I-32

అంత్యప్రాసరచనకు బమ్మెరపోతనకవి ప్రసిద్ధి  
కదా! అతడు ప్రతిపద్యముననుగూడ నంత్యప్రాసను  
నిలుపఁగలుగఁగా, వెంకన సీనపద్యమునకుమ్యామే  
యా నియమమును చేసికొనినాడు. ఇతఁడు రచించిన  
సీనపద్యములలో నూటికి తొంభయంత్యప్రాసకల  
వియే ప్రథమాశ్వాసమున 122వ సీనపద్యమున  
నులూచి పదకటిల్లు కవి యతిమనోహరముగ  
రచించినాడు. కనుడ, మచ్చనకు :

సీ॥ మరునిగెల్పుల కథామహిమమ్మచిలసిల్లు  
నొరపుజెత్తుతిమి నుల్లసిల్లు  
వీనుల కమ్మతలపుసోనలై పర్తిల్లు  
శారితాముఖసూక్తి సందడిల్లు

కస్తూరికాచి వస్త్రపులఁ బ్రధవీలు

పరిమళమ్ములజోకఁ బరిధనిలు

జెప్పఁజూపఁగరాని నీ శారము ఘటిలు

పెక్కుశయ్యలసొంపు పేక్కుటిలు

తల్లి నింతహరువులపనుచు వీ విస్తరిలు

దివ్యమాణిక్యకాంతులఁదేజరిలు

నందములతెల్ల నందమై యతిశయలు

బావజనరాలి బంగారు పదకటిలు॥

వెంకనకవి యుత్పులమాలారచనలో నొక యెయ్యారపు సాగును చూపట్టును బిందుపూర్వాక్షరమును గాని, ద్విత్వాక్షరమునుగాని పాసనగావొకి రచించు నట్లును, ప్రాసస్థానమున చక్కనియనుకుమర్చుటేకాక, యొకవిచక్షుగఁ బట్టించు మంచుటతో పూర్వపాదాంతాక్షరమునకు నంతరపాదాక్షరముతో చమత్కారముగా పొందుకఁ జూపును ధీమతుడారములుగా వెనుకఁబెట్టిన కొన్ని పద్యములే చాలును. మరికొన్ని ఉ॥ పున్నమరేల శత్రురముపొంతనె పోకైతొలి

దాకి.... I-7

ఉ॥ చుట్టునుగట్టియుంచు నొకచో నెదమించుకలేక....

I-9

ఉ॥ కమ్మని జాళువా నొరయఁగల్గిన చెక్కుల

తెక్కువాడు.... I-70

ఉ॥ సొన్నపు శక్తిచేఁగఁచి జుట్టి పట్టుము

బహుదాత్తు... II-34

ఉ॥ మున్నతి శక్తిమూలము నొన్నతి దా

నొరచిది... II-97

వెంకన కవితాశైలికి వన్నెదెన్ను ముటియొక గుణము చక్కని లోకోత్పలుల దేశింపు చుటచుడులను సందర్భశుద్ధితో పొందుట. ఈ గుణము నాదన సోమన రధనలో కలుచుకాని, వాని రచనలోకంటె వీరి రచనలో నాగుణము పూర్వమునంజకముగా నొప్పినది ఉదా;—పంటయింటి కుంచేటిది యెంచు వోగలదు—I-6; నిత్యకళ్యాణము పచ్చతోరణము—I-13; మోక్షమునకుఁబోవ మొరకెత్తునె

పోయె—I-13; న మ. బు పంచభిర్బహ-I-64;

అందిన సిగ ము నందకయున్నను కాని పట్టుకొంటువు-

III-57; చమనఁజెట్టి సున్నముకయుఁబోయె—

II-10; ఇక పలుకుబడుల కుదాహరణములు—

కాలిగోరులకుఁ బోలను—I-124; పొత్తి కామొ

పంపొ పోయినపని—II-141; చేదోడువాదోడు—

II-151; పిలువని పేరంటము, పెండ్లిరథపులు-

I-13; త్రోసిరాజునన్—I-37; తరచిరాజునన్—

III-114; చెవులుపట్టి యాడింగ—I-90;

కుడిచికూర్పుండి బెడన తెప్పకొంటి—II-61;

నడుమంద్రపుకల్మి, నిక్కుచు న్నిలుచు విజ్ఞప్తిగుసన్—

I-34; చేరలఁగొల్వగ రానికన్నులు—II-24.

వెంకనకవి కవితారచన యెంతయునునురమై సర్వజన సమ్మోదకరమైనదనగా, సకల చూటలు, పద్మపాదములు గొప్ప జాతియములుగా నొకో క్తులుగాను కూడ పరిణమిల్చి, చేశముచుట వ్యాపించినవి. ముచ్చనకు, పెట్టుకోకుకాదె... I-9; ఏగతి రచించిందెల్ల ననుకలమువారల మెచ్చలేకదా... I-144; సిగ్గుకు సిగ్గుతెడు II-31; జేసినయది జపము, మతి వేసినయది కాలము II-135; కలరెకామరి మాని బోలు మారిల్ II-139; పాలును బియ్యములేవి పొంగవోపొంగిలి III-61; తామరసాక్షింను శిలిదండ్రులు పెట్టినెఱక పెన్నెలుల్ III-91;

శబ్దచనుత్కారము లెన్నియున్నను సర్వచనుత్కారములుగల కావ్యమే శ్రేష్ఠమైనదను యాంబికారి కుల యభిప్రాయము చాచుకూర వెంకనకవికి దెలియకపోదు విజయవిలాసమున యథార్థమునకు శబ్దచనుత్కారములకంటెగూడ సర్వభావ చనుత్కారములు విశేషముగాగలవు. ఇప్పటికే యనుకొనిన దానికంటె వ్యాసము చాల పెద్దదైనది. కాన నా విషయమును, వెంకనకవి కవిత్య కళావిశేషము సింకొకమారు మఱిక్కడైనను తెలుపుదును.

# రాజధానిగా పరిణమించిన చంద్రావతి పట్టణము

ప్రొఫెసర్ హెచ్. కె. పర్యాని

పాఠశాలకుల వ్యాసము, కేవలము రాజధానిగా  
లలో జరిగిన విషయములను, అనాటి గొప్ప వక్తల  
జీవితచరిత్రల జాబితాలను మాత్రమే అందించును  
వానివలన అనాటి దేశీయ-ఆర్థికవ్యవస్థ చాలతక్కు  
వగా తెలియగలదు పదిహేడవ శతాబ్ది ప్రాంత  
సంవత్సరములలో యూరోపియనుల రాకతో, వారి  
వర్తక సంఘముల స్థాపనతోలభించు కొన్ని వివరము  
లలో అనాటి పృథ్వీకాండములకు దైనందిన జీవిత  
చిత్రణకు సమీక్షితులైనది ఇంకను, అస్థాన  
చరిత్రకారులు జారవిడిచిన కొన్ని వివరములు, అ  
నాటి ఆర్థికవ్యవస్థయొక్క నిర్మాణము, ర్భూభృత్య  
ముగా కాంచగలము.

తెలుగు (తెలంగా) రాజ్యమునకు సంబంధించినంత  
వరకు యూరోపియనుల వర్తకవ్యాపారములు మచిలీ  
పట్టణము రేవును కేంద్రముగ చేసికొనియే సాగింప  
బడినవి. ఈ ఓడల రేవు కుతుబ్ షాహీ చక్రవర్తుల

వంశమునకు పూర్వమే నిలచియున్నది కాని, యీ  
వంశము రాజ్యము చేపట్టినతరువాత దాని క్రమవికా  
సము, అది ఆ రాజ్యమునకు ప్రవానమై ఓడరేవుగా  
అగుటయు తిట్టించినవి ఇంగ్లీషువారు డచ్వారు  
వర్తక సంఘములు స్థాపించుటకు పూర్వము మనము  
సమ్మదగు వివరములు చాలతక్కువగా లభింపగలవు.  
డచ్వారే మొట్టమొదట మచిలీపట్టణముద్వారా వర్త  
కము జయప్రదముగ సాగించనగునని కనుగొనిరి.  
వారికి తమ అధీనమందు ఈస్టేషన్లలోని పెద్ద  
దివులను ఉంచుకొన్న అవకాశముకలదు. ఇండోనేషి  
యనులతో డచ్వారికి 1596 నుండియే వ్యాపార  
సంబంధములు కలవు. ఇది 1620 లో డచ్వారి  
సంయుక్తసంఘము స్థాపింప బడినతరువాత కొన  
సాగింపబడెను. కొద్దివేలవత్సరముల తరువాత ఒక  
డచ్వర్తకుడు తనవ్యాపారసంస్థను మచిలీపట్టణములో  
స్థాపించెను. దీనితో డచ్ వర్తకసంఘమునకు నూత్ను



మార్గ మేర్పడెను. 1606 లో సుల్తానుమహమ్మదు కుతుబ్ షా ఉద్యోగులకును డచ్ వర్తకసంఘమువారి కిని మధ్య ఒడంబడికలపై సంతకములు జరిగెను. దానిననుసరించి వారు మచలీపట్నంలోను సమీప ముఝోనున్న నెజామపట్టణము (పూర్వము పెటాపోలి) లోను వర్తకసంఘములను స్థాపించిరి, అటుతరువాత 1610 లో ఫులికాట్ వర్తకసంఘము స్థాపింపబడెను.

ఈ వర్తకసంఘ స్థాపనకు అనుమతినిచ్చుటకు విదంపబడిన నియమములు మిక్కిలి కుతూహలకరముగా నుండును. రాజ్ ద్యోగులు రేవువద్దనుండి ఎగుమతి అగు అన్నివస్తువులపైనను మామూలుగానున్న 16% రుసుము 'చాపాదలాలా' లేక 'దళారులముద్రకు' విధించిరి. అది అనాడు దేశీయులు విదేశీయులు తమ అన్నిబావతుల అమ్మకములకు చెల్లించవలసిన రుసుముగా నుండెను. ఈ విషయము డచ్ వారు రాజునకు నివేదించిరి. హైద్రాబాదునుండి అజ్ఞలు వచ్చినవి. దానినిబట్టి డచ్ వారు తమ ఎగుమతులపై 4% కు మించిన సుంకము చెల్లించు నవసరము లేకపోయెను. వారి వర్తకసంఘముల కన్నింటికి 'దళారులముద్ర' నుండి మినహాయింపు లభించెను. ఇంకను ఆంగ్లేయ వ్యాపారులకు 'జనకేస్సు' (తమిళము—చుంగం) నుండి మినహాయింపు లభించినది ఈ 'జనకేస్సు' అనునది దేశములో ఒక పృథ్వీశమునుండి మరియొక ప్రదేశమునకు సరఫరా చేయబడు వస్తువులపై వసూలుచేయబడు సుంకములు యుండెను.

ఇంగ్లీషు ఈస్టిండియా కంపెనీ 1600 సంవత్సరాంతము దినమున స్థాపింపబడెను. వారు 1611 లో మచలీపట్టణములోను, నాగపట్టణములోను వర్తకసంఘముల స్థాపించిరి, కాని ఫులికాట్ లో మాత్రము 1621 వరకు వర్తకసంఘము స్థాపించజాలకపోయిరి.

డచ్ వారికి ఈస్టిండినులో జకార్తాను కేంద్రముగా చేసికొని వ్యాపారము సాగింపగల పై మార్గము కలదు. అట్టి అవకాశము ఇంగ్లీషువారికి లేకుండెను. బట్టేవియాకు జకార్తా అని నామకరణము హాలెండునకు రోమను నామ మీయబడినతరువాత జరిగెను. ఈ రెండు వర్తకసంస్థలు పనిచేసిన పరిస్థితులకూడ విభిన్నములై యుండెను ఆంగ్లేయులువారు వర్తకము సాగించు అన్నివస్తువులపైనను సుంకము చెల్లింపవలసియుండెను. కాని డచ్ వారు మాత్రము వారు సంవత్సరము మొత్తముపై వారు ఎగుమతిచేయు వస్తువులకు ఒకేమొత్తముగా 3,000 షగింబాలు లేక 12, 150 మొగలు రూప్యముల చెల్లించుటకు ఒప్పందము గావించుకొనిరి.

వ్యాపారపు సరకులు :

కాలము గడచుకొలది వ్యాపారము విస్తరించినది. పొరంబములో ముఖ్యముగా మంచి నూలు దారము, నీలిమందు మాత్రమే సముద్రాంతర వ్యాపారముచేయు వస్తువులైయుండెను కాని తరువాత సంభారు దినుసులు పింగాణీ, పాదరసము, పట్టిక, వెడల్పుగడ్డ—మొదలగునవియు, ఇతర వస్తువులకూడ వర్తకము చేయసాగిరి. ఎట్లాదవద్ద రత్నాలగని కనుగొనబడిన తరువాత రత్న వ్యాపారము కొంత సన్నగిల్లినట్లు తోచును. దానికిపూర్వము ఈ గనులు డచ్ వారికి మక్తాకు ఈయబడెడివి. వారు దానిపై వచ్చు లాభములను తమ మాతృభూమికి తరలించుకొని పోవువారు. కాని 1623 లో రాజు ఈ గనులు కొలునకు ఈయరాదని ప్రభుత్వోగుల సమగ్రాది పత్యంక్రింద నుంచుకొనుటకే పూర్తిగా నిశ్చయించుకొనెను.

డచ్ వారికి ఆంగ్లేయులకు మధ్య వర్తకములో ఒకపిధముగు పోటీయుండెడిది. యూరోపులో అమ్మ

కముసాగించి అధికలాభము గడింపవగు కొత్త సరకులను అంగ్రేయులు అన్వేషింపసాగిరి సుత్రాను మహమ్మదు ఏలబడి ఆరంభములో గిల్వేజీమ్ము అనునతడు ఈ దిగువ వాసిని గురించి వివరములు సేకరింపవలసినదిగా నయ్యుత్తయెను. నాలుగున్నర మూరల పొడవు రెండున్నర మూరలు వెడల్పుగా గోల్పోండండి తయారగు నారబట్ట ఎటాన్సు (Tails) అని పిలువబడెడిది. మరియొక ముడి సరుకు టెస్సా (టసార్), ఈ రెండును ఇంగ్లండునకు తిరిగివే అయ్యున్నవి. బంకలక్క, మిరియాలు, శాంతికూడ వివరములు సేకరింపవలసిన వానిలో నుండెను.

డచ్ వారికిని అంగ్రేయ వర్తక సంఘమువారికిని మధ్య ప్రేమపాప మంతరించినట్లు స్పష్టముగా కాన రాదు డచ్ గవర్నరు వాన్ ఆఫ్ లెన్ అను నతనిని దేశీయులు కొట్టి నందర్బమును పురస్కరించుకొని బతేయియాలోని డచ్ వర్తక సంఘాద్యక్షుడు మదలీ ఖట్రామందున్న డచ్ వర్తక సంఘమువారి కిల్లు వ్రాసెను.

“ఇరేగతి అంగ్రేయులకుమాడ పట్టగలదను దుకు ఇదియొక హెచ్చరిక”

ధరల పరిస్థితి :

మచలీపట్టణమువద్దనున్న వర్తక సంఘము వారికిని మాత్రివేశములోనున్న వారికిని జరిగిన రవాణాలవలన మచలీపట్టణము బజారులో కొన్ని షెన్సువుల ధర లెల్లున్నది సూచితమగును 13 ఆక్టోబరు 1661 తదిది సీముకుప్పకు 14½ పగోడాలు అనగా 20 మనుగులకల బారువవెల 65 మొగలు రూప్యములు. పృతిమణుగునకు 26 పానులు లేక సుమారు 13 సెర్లండెడివి లాంగ్ క్లాత్ వెల ఆరోజున 100 పగోడాలు లేక 3000 ముక్కలు రు 4 500 రూప్యము

లుండెడిది. నవంబరు 4, 1621 న పాదరసము యొక్క ధర 150 మహమ్మదీలు. అది పాను 4 పిల్లింగుల 6 పెన్నీలవరకు పడినది. ఇవి అనాడు రేవు పట్టణమువద్ద కల ధరలు రాజధానినగరమున ఇంతకంటె చాలతక్కువ యుండి యుండును

రేవు ఉద్యోగులు :

మచలీపట్టణమువద్ద నున్న గవర్నరు చాల కత్తిసంపన్నుడు అతడు డచ్ గవర్నరును మిక్కిలి కఠినముగా బాధించెను. దీనితరువాత పృథకరణములో వివరింపబడిన వృత్తాంతమువలన మచలీపట్టణము నుండి ఆరేఖియాతరమున దక్షిణముగా 2000 మైళ్ళ దూరముననున్న సకోటావరకు కుతుబుషాహీ నౌకలు సముద్రమును సక్రమముగా కాపు కాయమన్నట్లు తెలియును. రేవు ప్రధానోద్యోగి “షాహాబుదారు” అని పిలువబడెడివాడు. ఈ బిరుదుము అసఫ్ జాహీ కాలమునుండి వచ్చుచున్నట్లు తెలియును. అతనికున్న విశేషాధికారములనుబట్టి డచ్ వర్తక సంఘమువారు తమ వ్యాపారలో ఇటు వ్యాసరి. “అతనికుండు ఘనత ననుసరించియే కార్యాలయపారిభాషికములోన ‘షాహీ’ అనుమాట వాడబడినది” తక్కువశ్రేణికి చెందు ఉద్యోగులలో ‘గవర్నరు’ అను పదము చాల తప్పుగా పిలువబడెను. కొంచె మించు మించు పృస్తుతమున్న “తహశీలుదారు” వలె అతను స్థానికమైన పన్నులను పసూలుచేయుటయందు గొప్పవాడుగా నుండెను. “అతని ముఖ్యవిధి పన్నులు పసూలుచేయుట. కాని యీ విధవి అసంవత్సరము ఎక్కువ పిలవబడిన వారికియబడుచుండును.....కాని వారిలో చాల మంది బ్రాహ్మణులును, వైశ్యులును. వారు అస్థాన మందున్న తమిళుచ్చిత్రోద్యోగులకు ఘనమగు బహుమతుల నర్పించెడివారు.” పెటాపోలి (నిజామ పట్టణము) వద్ద తీసుకొను గుత్త 55,000 పగోడాలు (రూ. 2,47,500/లు) కాని దిని కనుబంధముగా

1000 పగోడాలు పైగా తిరిగి యాయబడెడిది, దీని నుండి 13,000 పగోడాలు జీతములు తదితరములయిన ఖర్చుల వినియోగమునకు అనుమతిపబడెడిది ఈ ఉద్యోగులందరు కఠినమైన కృమశిక్షణకు లోబడి యుండెడివారు. ఒక సంవత్సరమున కీయ పలసిన మొత్తము మూడు వాయిదాలలో చెల్లింపవలసి యుండెను. అందుకు కప్పినయెడల కొరడాశిక్ష

బాటలు :

డచ్ వారి దినవర్త్య పుస్తకములనుండి కొన్ని ప్రధానములైన బాటల వివరములు లభింపగలవు. వారిలో ఒకరు రావెన్సెయిన్. ఆయన మే 1615 నుండి 1616 జనవరిలోగా మచలీపట్టణమునుండి సూరతుకుపోయి అచటనుండి తిరిగి వెనుకకువచ్చెను. ఇక రెండవతయన వాన్ డెన్ బ్రోకె. ఆయన తన బృద్ధులయిన ఓడలోని పరివారముతో పశ్చిమతీరానగల గండేవినుండి మచలీపట్టణమువరకు 1617 వవంబరు డిసెంబర్లలో యాత్రాసాగించెను.

రావెన్సెయిన్ అనునతడు మచలీపట్టణమునుండి సూరతుకు కొన్ని వస్తువుల సంపాదించుటకును మరల తిరిగివచ్చునపుడు మొగలుప్రభుత్వ కేంద్రముగు బర హంపూర్ మీదుగా రావలసినదిగా పంపబడెను ఏవిధ మగు విశేషసంఘటనలు ఉల్లేఖింపబడకుండుటచే ఓడరేవునుండి రాజధానివరకుగలబాట సలక్షణముగాను, నిరుపద్రవముగాను నుండెనని తెలియును. మచలీపట్టణమునుండి విజయవాడవరకు కొండపల్లి, నందిగామల మీదుగాను, అటుతరువాత పశ్చిమముగా రాజధానికి మంగలా, సల్తోండలమీదుగాను బాట విస్తరిల్లియుండెను, ఈ రెండుపందల ప్రాంతములమును రావెన్సెయిను పొందెనందు రోజులలో ముగించెను. బ్రోకె విజయవాడగురించి యిట్లువ్యాసెను. “విజయనాథ విశాలమె జనాకీర్తముగానుండెను.”

ఇచటనుండి నిజాంపట్టణము సోవుటకు మరియొక బాటకలదు. విజయవాడకు సుమారు ఎనిమిదిమైళ్ళ దూరముననున్న ఇబ్రహీం పట్టణమువద్ద కృష్ణానదీ తటవలసినయుండెను బయటనున్న గ్రామముల గురించి శ్రద్ధతీసికొన్నట్లు తోచదు, నల్గొండ హైద్రాబాదులమధ్య “అసహ్యకరమగు ఇండ్లను, పాజులను, వస్తువులను” బ్రోకె కనుగొనెను. అతడు పోవుచు కనుగొనిన యితరగ్రామముల పరిస్థితి యింతకంటె మెరుగై యుండును.

అనాహాతులయిన యారోపియనులకు రాజధానినగరమున ప్రవేశించుటకాని బయటకు పోవుట కాని మిక్కిలి కష్టముగానుండెను రావెన్సెయిన్ హుసేనుసాగరువద్ద బనచేయవలసివచ్చెను ఏల ననగా, పట్టణమున ప్రవేశించిన విదేశీయుడు అనుమతిప్రములేనిదే తాను కోరివచ్చుడు పట్టణము వీధులును వీలులేదు. ఆ అనుమతిపత్రము లభించుట కూడ అనాడు అంత సులభమయిన విషయముకాదు. అదేవిధముగా, బ్రోకె బయటకు పోవుటకు అనుమతి పత్రము పొందుటకై పట్టణముబయట అగవలసి వచ్చెను. అనుమతిపత్రమునకై ‘గవర్నరును’ కలియ వలసివచ్చెను. బహుశః గవర్నరునగా ఆయన ఉద్దేశము కొత్తాలు అయియుండును. మూడురోజుల అంతరము అయినకు పట్టణము వీధులకు అనుమతి లభించెను. గడచిన యిరుపదినాలుగు గంటలలో జరిగిన ప్రతివిషయమును కొత్తాలు ప్రకటించు సులూనుకు నివేదించువాడు “వివిషయమును వాచబడెడిదికాదు.”

పశ్చిమముగాపోవుబాట అండాలు కొలాన్, దెగ్లూరు, ఖాందహారు, మైదాన్, దౌతాబాద్ లున్నది. కుతుబుషాహి చక్రవర్తుల రాజ్యమునకు సరిహద్దు దెగ్లూరునకు అగ్నేయముగా నాలుగుమైళ్ళ దూరమున నుండెను. అదే ప్రస్తుతము ఆంధ్రప్రదేశము

నకును మహారాష్ట్రకును విభజన రేఖగానున్నదని గుర్తించుట కుతూహలకరము. పేటవద్ద రాజధాని రాజధానినుండి రెండవ మజిలీయగు మాలిక్ తుజ్జర్ పేటవద్దనున్న సత్యమునరాయ్ 'మొత్తము రాజ్యములో ఉత్తమముగాను, సుఖకరముగాను నుండెను" అని రావ్నెయిన్ గుర్తించెను. దెగ్లూరునుండి పశ్చిమముగా మాలిక్ అంబటు అధీనమునగల నిజామ్ పాహీ రాజ్యసీమలోనున్నబాట శిలామయమై మిక్కిలి కష్టదాయకముగానుండెను. పోల్చిచూచినచో కుతుబు పాహీ రాజ్యమునందలి బాటలు మంచిపరిస్థితిలో నున్నట్లు గోచరించును.

దీనితరువాత పచ్చిన పరిపాలనలో తెలుగు నాటిలోని బాటలగురించి యింకను వివరములు మనకు లభింపగలవు ఆయేలుబడిలో విదేశీయంక్ర శాలలకు మచలీపట్టణము, నిజాముపట్టణములకడ అధికమయిన సౌకర్యములు నమకూర్చబడినటుమనము కాంచగలము.

ఆ పాలనలోనే, అబ్దులాకుతుబ్ పా మొగలు చక్రవర్తి గుమ్మముకడ అరిగాపగునాటికి, ఉత్తర వాయవ్యములనుండి మొగలయీ రాజవైతిక సాంస్కృతిక ప్రభావ వాహినులు చొచ్చుకొని వచ్చుట గమనింపగలము.

(తెనుగుసేత : ఎన్. కే. జి. విశ్వేశ్వర రావు).

శ్రీ జలమధకమాధవరామశర్మ

## శ్రీ జలమధకమాధవరామశర్మ

శ్రీ జగన్నాథ పండితరాజు అంధుడు. అతని కృతులనేకములు. అవి తెలుగుదేశమున వ్యాపించినవి. వ్యాపింపలేదు పండితరాయల కృతులలోని విశిష్టత సారస్వతేయ లోకమున నముచితముగవ్యాపింపలేదు, కతిపయవిశిష్టములు కృతివిశిష్టతను గుర్తించి యుందురు వారు గుర్తించిన విశిష్టత శిష్టలోకమున ప్రసరింపలేదు. పండితరాయల రసగంగాధరమును గుర్తించినవారు తత్కవితా విశిష్టతనట్లు గుర్తింతురు జతులట్లు గుర్తింపరు. అట్లు గుర్తించుటయే గుర్తించుట యగును. కొందరు రాయల పద్యముల నప్పగింపగలరు. వాచ్యముగ స్మరించు నర్థమునుగ్రహించి తమ తెలుగునువాదములందు నిబంధించుటకు వారు సమర్థులు కాగలరు. వారి తెలుగుపద్యములందును వ్యంగ్యార్థస్పర్శ యుండవచ్చును. అది తలచి తలచి నిబంధించినది కాకపోవచ్చును. ఆ యాకస్మిక పృతిభాసములను తద్రచయితలకు నితరులుద్ఘాటించగా

స్వాత్మ పృత్యయమున సంతుష్టులగువా రున్నారు. అనువాదకుల కట్టి సంతోషము కలుగుచునయున్నది. వివక్షితముగా వ్యంగ్యధర్మముండుట పండితరాయల చాయ.

ఒకరొకనాడు పండితరాజు కృతిని తా మనువ దించుటనుజెప్పి నా ప్రయాణమాపి నాకు వార్తపైగల గౌరవభావముతోనే నా తెలుగుకృతి విమర్శించిరి. నే నా యనువాదముపై యభిప్రాయము వ్యాఖ్యింతును వా రభిలషించిరి. “వారువ్యాసరి. వారునుప్రసరి. వీరువ్యాసరి. వీరునువ్యాసరి. మీరును వ్యాసరి వలయు”ననిరి. “వారు వీరు వ్యాసరికదా! మీకు తుష్టియు నున్నదికదా! నే నేలవాయవలయును?” అనియుంటిని. “మీరు పండితరాయల రసగంగాధరమును నవరస రంగాధరముగ ప్రాశస్త్యి. ఇది పండితరాయలకృతి. ఈ యనువాదమును మి భావము నాకు కావలయును” అని యానక్తితో వారనిరి. “అయినచో నేను నవరస రంగాధర రవ

యితగా భావము ప్రకటింతునా? మీరు రసగంగాధరము చదువకేదంటి? నవరస గంగాధరమేని చూచితరా?" "లేదు. మీరగ్గర పుస్తకము తీసికొని చూడవలయును." "నవరసగంగాధరము మఱల వున్నదితమ సవతకు మీరు యోగము పట్టవలసినదే. ఇటుక నొకటి యందును, పండితరాయలు రచనా దృష్టినిగ్రహించి నెరిగిన రచయిత. అతని రచనా పరిష్కారము గుర్తించవలెను. ఇట్లాతడు రచనా వైవిధ్యమును ప్రకటించినాడు. ఇట్లాతడు రచనా దోషములు నిరూపించినాడు. అతని శ్లోకమాతని పరిష్కారముగనుగుణము, మీ యనువాదము బోషాహారణము. ఈభావమున నేను భావమునువ్యాసునిచ్చి నవరసనిచ్చి మిరాదరింపగలరా?" యంటిని. వారు నవరసజ్ఞులవారు. "ఈ భావముతో 'దముగా వ్యాముడు' అనియని వారు వారి గ్రామమునగిరి, "రాక రాక వచ్చిర బంధుకవి కవిబంధులు నల్లందరి. ఇది వారి వారెందురా?" అని నాచార్య అనినది "అది వారు నివసించుట కాయ" అని నే ననగా నాచార్య

"అహ! చండనమీరణ! దారుణం

కిమిదమిది చరితం త్వయా

యదిహా చాతకచంపపుటోదరే

పతతివాంఛనవనివారితం"

ఆ. శ్లోకము చదివినది ఇది పదివత్సనములకు పూర్వపు వారు రాలేదు. నాభావము గానినది ఇదియేమని యనుటకాదెను నిచ్చుటలేదు.

పండితరాయల రసగంగాధరము తెలుగులోకమున ఒక్కొక్కరి వ్యాపింపలేదు, సాహిత్యశిరోమణి నామగ్రహియ్యవని పరిక్షలనాటినుండి అతని పదన ప్రతిభతో నదియున్నదికాని యది యున్నట్లేదేను. అంతకుపూర్వమని యంతకుకాని నున్నది. "నవరసగంగాధర భూషణ స్వరూపము పలుకు" యొక పండితుడని యొక ప్రమాణముని

భావించి పలికెనుట ఇంతగా నది వ్యాపించినది ద్రవిడశిరోమణియగు అప్పయ్యపెత్తెను గ్రంథము. నాంధ్యజగన్నాధుడు ఖండించినాడని కొంతకాలమది పాఠ్యకోటిలో జేరకుండునట్లు తద్దాపులు యత్నింపగా, మారాయడుకాష్ఠి పండితరాయలు పట్టుకుట్టి పాఠ్యము చేయించెను. పాఠ్యముయినది. కాని ఉత్పత్తి కవి, తలు చూడరు కవికలు చూసెనాను సవికలు కాలేదు. వారిని వీరి జూచి నేను నవరసగంగాధరము పక్కజొంచితని కాని సంపూర్ణముగా ప్రకటింపక పోయితిని. ప్రకటించినంతవఱకు యెంతగా వ్యాపించినదో నేటి కవితలు చూచి సరిహద్దువారికి దెలియగలదు.

పండితరాయల కవికలను రసగంగాధర పరిశీలన సుప్రవాప్త పాండిత్యవైద్యసామరస్య విచేకముతో నమీక్షించుట యుక్తమని యనుటను నేను గుఱచుకొను మున నేర్పికొంటిని. ఇప్పటికి ముప్పదియారు హయ నములుగా నోరుతెరిచి హృదయముపిప్పి ఉచ్చైర్వీరమున జెప్పుచుంటిని. ఆ నేర్పించి చెప్పినది బ్రాయుట యుక్తము. మనన తరితర్లవివ్యాప్తమున చదివిన కృతుల కృతిత లోకమున వ్యాపింపకుటకు శ్లోకశ్లోకమున తత్పరాయణ నమీక్షాయన మావశ్యకము.

"నిన్మాయ నూతన ముదాహరణానురూపం

కావ్యం మయాత్ర నిమాతం నవరస కవిత"

రసగంగాధరమునందలి లక్షణములకు తగిన యుదాహరణములను పండితరాయలు నిర్మించెను. స్వయముగ గొన్ని శ్లోకములను సాహిత్యశాస్త్రవృష్టితో నమీక్షించెను. ఆ నమీక్షాంశప్రాప్తాశ్లోకమున నిన్నిటిని సమాకాశం మొనరింపకుట యుక్తము. పండితరాజు లఘుకావ్యములను నామమునకు తగిన కొన్ని కావ్య నామములున్నవి. ఆయినను నిబద్ధకావ్యము లభింపలేదు. లభించినవియు ముక్తకావ్యములు. ఏ శ్లోకమున కాశ్లోకము స్వపరిధిలో స్వయం సంపూర్ణ

ముగ నుండును. శ్లోకాంతర సంబంధమేమియు నా శ్లోకమున కావశ్యకము కాదు. ఇట్లు వ్యాయాటలో శ్లేశమున్నది విపక్షితభావ హృతిపాదనమునకు తగిన విభావానుభవాదులను సర్గబంధకావ్యమున చక్కగా నిరూపింపవచ్చును. అల్పకాయముకల ముక్తకమున నట్లు నిరూపింప వలనుపడదు. స్వస్పంద సుందర మయిన భావమును సావధానముగ ముక్తకమున నిరూపింపవలసియున్నది. జగన్నాదపండితరాయ లుచేసినాడు. తన శ్లోకము లితరకవులు హరింప దగినంతటి సాహితీసంపద్యైభవముకలవి, ఏవరేని హరింపవచ్చును. అందుకొనవచ్చును. అట్లు కారాదు.

"చుర్యుతాబారజాన్మానః హరివ్యంతితి శంకయా  
మదయపద్యరత్నానాం మంజూషైషా కృతాయయా

పండితరాజు కావ్యసంగ్రహముపేరిట ప్రకటిత మయిన పుస్తకములో సముపలబ్ధములయిన పండిత రాజపద్యములన్నియు కలవని వ్యకృతిము విశ్వసింప వచ్చును. పృథక్ ప్రకటితములయినవన్నియు పండితరాజ పద్యములను విశ్వాసమందరకు కలుగజేపవచ్చును. రచనా పరిష్కారా విరుద్ధములను తడియములని యనవచ్చును. పండితరాజపద్యములె యన్న వ్యసిద్ధ ములయిన పద్యములందును కొన్నిటిలో పరిష్కారా విరుద్ధత లేకపోవచ్చును. తావన్నా తమున నవి యపండితరాజీయములు కావు పరిష్కారాను గుణ ములుగా నుండునవియన్నియు పండితరాజీయము లన రాదు అపండితరాజులు రచనా పరిష్కారాను గుణ ముగ కొన్ని శ్లోకముల రచించియుండురు. అట్టి పపండితరాజీయములయినను హానిలేదు. ఆ త ని రచనాసంపద యాతనితో నాగిపోవుట రచయితల తపరికిని సమ్మతముకాదు. ఆతని రచనానంపదయని మాటవరుస కందుముకాని యాసంపద యాతనిదే కాదు. అది యందరిది. ఆనందవర్ధనాదుల పరిష్క రించిరి, శ్రీ మదభినవగుప్తుడు నిర్ణయించెను. అలం

కారికు లామోడించిరి. పండితరాయలు పరిష్క రించెను. పండితరాయల రచనాసంపదము ఆనంద వర్ధన ద్వన్యాలోకమునకు బాష్కరిని యందురు. అభినవపదారాధన మాతనికి నిత్యారాధనము. అట్టి రచన కేవలము ద్వని కారోపజ్ఞముకాదు. వామ నాదుల గుణమయ ఘటనలోనిది యున్నది. భరతుని నాట్యవేదములోను నభినవాభినవ భారతిలో నిట్టి పరిష్కారము కలదు అది చక్కగా జూచిన జగన్నా ధుడు చూడదగిన వాడయినాడు. కుంతుకుని వక్రోక్తి లోని యుక్తి సుందరతను అభినవభారతిలో వన పాట వమున దర్శించిన జగన్నాధుడు రచనాదర్శన వివేక దాత యయినాడు

పండితరాయలు మూడు రచనల పరిష్కరించి నిరూపించెను. మాధుర్య వ్యంజకరచన, ఓజోవ్యంజక రచన, పృసాద వ్యంజకరచన యనరచనాశ్రయ స్వరూపమును సృష్టమొనరించి యుదాహరించెను. పండితరాజ కవితాకృతుల నీ రచనా మర్యాదానుసార ముగనె పరిశీలింపవలెను. పండితరాయలె పృసాద వ్యంజక రచనాపర్యుక్తితో నిట్లనెను,

"ఉదాహరణాన్య త ప్రాయశోమద  
యాని సర్వాణ్యేవ పద్యాని—"

ఆతని పద్యములనట్లె పరిశీలింపవలెను. ఆయానిర్మితి పరిచయమునకై సామాన్యతః పర్జనీయమును విశే షతః పర్జనీయములను రాయలు సావధానముగ సోదా హరణముగ నిరూపించెను. ఇట్టి వర్జనీయ దోషవిశే షముల నుదాహరించుటకు జగన్నాధు డేమిచేయును? ఉదాహరణాను రూపకావ్యము నిర్మించితనిని యనెను గదా! అనెను. ఉదాహరణానురూపము రచించితి ననెను, ఉదాహరణవిరూప ముదాహరించుటకు పొడి పొడి మాటలనిచ్చి వివేకము చూపెను ఏవో నాలుగు పిచ్చిశ్లోకము లట్టివానైత్రాసెను. కావున పండిత రాజకృతులను రచనాదోషములు లేవను విశ్వాసమును

సమీక్షింపవలెను ప్యసిద్ధ శ్లోకములందును కొన్నిట కొన్ని రచనాదోషము లుండవచ్చును. వానినె పట్టి వ్రేలాడవలసిన పనిలేదు

“నిర్దూషణా గుణవంతి రసభాషాపూర్ణా  
సౌలంకృతిః శ్రవణ కోమల వర్ణరాజిః

సౌ మామకీన కవితా సుమనోభి రామా” తన కవితా విషయమున నాతని కింతటి విశ్వాసముకలదు. అతని కవితావిషయక విశ్వాసమును కొంద రహంకారమని యందురు, అట్లనువారి కహంకారము కలదని నేనను. వారు పరితభావులై తత్త్వదూరులయి నారని నేనే యేల పలుకవలెను? పండితరాజిట్లనును.

1 గెనాదేవి వీణాగుణరణనహినాదరకరాయదీయానాంవాచానువృత్తమయమాచామతిరసం  
వచస్తస్యా కర్ణ్యశ్రవణ సుభగం పండితపతేః

వాగ్గీర్వరియు తన వీణావాదనము మాని నా వాచానుధాచమన మొరించును. పండితరాజయిన నామాట శ్రవణ సుభగము దీని నెవరు వినరు? విని శిరమూ పనిపాడెడు?

2 మధుద్రాక్ష సాక్షాదమృత మదవామాధర సుధాకదామిత్యేషాం చిన్నఖలు విదగ్ధరన్నపి మదం  
ప్రపంచేజీవంతోఽప్యహహ! మృతకామందమతయః  
న యేషామానందం జనయతి జగన్నాథ భణితిః  
ఒకపు డెవరికేని యెప్పుడేని మధువు ద్రాక్ష. అశ్వుతము ఆధరము మోద మీయకపోవచ్చును. జగన్నాథ భణితి యందరకానందమిచ్చును. ఎవరికేని యది యట్లు కాదేని యామందమతులు జీవించియు జీవము రేనివారె.

3 మధ్యైరపి మాధుర్యైర్ద్రాక్షాశ్రేణిమాక్షికరసానాం  
పంద్యైవ మాధురీయం పండితరాజన్యక వితాయాః  
ద్రాక్ష పాలు చెఱుకు మధువను వాని మాధుర్యములకును పండితరాజ కవితామాధురి నమస్కార్యము.

4 నిర్మాణేయదిమార్మికోఽపినితరామత్వంతపాకద్యవ  
న్మృద్యైకా మధుమాధురీపరీవాహోద్ధురాణాంగిరాం  
కావ్యంతర్నిసభే! సుఖేనకదయ! త్వంనమ్ముఖే  
మాద్యుకాం

మంచి పరీపాకమున ప్యసరించు మృద్యైకా మధుపరీవాహతిశయముకల వాక్కుల నిర్మాణ మర్మజ్ఞత కలదేని నాపంజివారి సన్నిధిలో కావ్యము పరింపుము.

ఇట్టిమాటలు పలుకగల పృతిభా విశ్వాసము పండితరాజునకు గలదు. మంచికవి కవితలో స్పష్టముగ గోచరించు వాచ్యార్థమె యాస్వాద్యమని భావింపరాదు అం దభివ్యక్తమగు వ్యంగ్యార్థ మాస్వాద్యము కావలెను.

“వ్యంగ్యవ్యంజకాభ్యామేవహి సుప్రయక్తాభ్యా  
మహాకవిత్వలాభో మహాకవీనాం”

కవి కవియగుట వాచ్యవాచకనిబంధన మాత్రమున గాదు, వ్యంగ్యవ్యంజక సుప్రయోగముననె కవి మహాకవియగును. పండితరాజిట్టివాడు. ఆశ్లోకములలో వ్యంగ్యార్థము నాస్వాదించవలెను

1 స్వరశ్రుతిమధురమయిన శబ్దముల పోహళింపు వీణాధ్వనిలో కలదు. రసరముచితముగ నారోహణరోహములు వీణానిక్వాణమున నుండును. న్యసమాన జాతీయ వర్ణసంబంధము సముచిత సహసనాసీన సహృదయ సంబంధ సవృక్షమై సంభావితమగును. నా దాక్కులందఱి శ్రవణనుభవమున సంపదయున్నది. వాణి వీణను మాని నా మాటలు వినననుట తత్ఫలమే. తత్ఫల మేకవిధమని భావించుట యగును. సముచితేష్ట ఫలసిద్ధి యయత్నముగ గలుగునపుడు మతికలవారందరు సమాదరము వహింతురు. శిశిరకంపమున సఖిసందింతుడు. కాన నా కావ్యపాఠకు లందరు నా కావ్య మాస్వాదించుట యుక్తము.



2. మధ్యాదులు మోదజనకము లయినను నిరంతరాస్వాదమున నట్టివి కాకపోవచ్చును. నాకృతి ఉత్పర్వసమరసాస్వాద మిచ్చును సచేత సులకందర కిది యానందపృథము మధుద్రాక్షాదుల సర్వసంపద యిందున్నది. రసనాగ్రాహ్యమగు రస్యరసము వానిలో నుండవచ్చును ఆ సాస్వాదనిగ్రాహ్యమగు విశిష్టత యిందున్నది. తతోఽధిక విభవవత్త్వము నా కవితా విశిష్టత. సజీవుల కందరకిది యాజీవమిచ్చును, ఇట్లనుట యిదియంతయు కవితా పృశంసాపరమయిన యర్థవాదము.

3. ద్రాక్షాదిగత సర్వవిధమారుద్యములు స్తోత్పర్ష సంపాదనమునకై నాకవి తనారాధించుననుట నా కవితావైశిష్ట్యద్యోతకము. స్వస్వనియత మార్గుర్య విశేషము ద్రాక్షాదులందు గలదు ద్రాక్షాక్షరేక్షు పృముఖములన్నియు ప్రాతినిధ్యిక విశేషముకలవియై కావున సమబలములగుటచే తమలో నవి స్వస్వంవాద సుఖమున నుండజాలవు. స్వాధిక సంపదకల నా కవిత నారాధించుటలో నవి సంపాదముకలవి కాగల పని రూపాంతరమున నిరూపించుట యంతయు నా కవితా పృశంసయగును

4 సేను కావ్యరచనా సమ్మతి. కవు లందరు వారి వారి కావ్యములను నా సన్నివించిన గాని సంతుష్టిపొందలేరు. నా కవిత్వమధురమధుర వాగ్విలాసములతో నుండును. ఇట్లు కవితలుప్రాయ గలవారె నా సమ్ముఖమునకు వత్తురు, కాగా ననేకు లేకవిధమున నా కవిత నభినందింతురు.

ఈవిధముగా నాయా శ్లోకములందలి భావ్య భావముల నాస్వాదింపవలెను. ఇది కవితాహంకార మని కొందరందుచేయె? అందురు. వారట్లనుచునే యుందురు. వారట్లని యని కవితల నాస్వాద్యరీతి నాస్వాదించి యమందముతులు కాగలరు. అప్పు డభినందింతురు. ఇట్టివిశేషమంతయు రచనామర్యా

దానసారి. అందును మధురరచనా వ్యవసాయ సూచకము, ఇంక నోజోరచనా పరిపాటిని ప్రసన్న రచనా పరిపాకమును సూచించు ప్రశంసించు కచనోక కృమముకూడ సంభావ్యమాన మనోహరమగును. ఇదియంతయు వర్ణవిన్యాసమున సమాసాసమాస మధ్యమసమాసఘటనమున గలుగు విచిత్రవిశేషము. ఇది కేవలము శ్రవస్సుభగమగు విన్యాససౌందర్యమే కాదు. వ్యంగ్యవ్యంజన సమర్థముగా నుండులయు నిందిలి విశేషము నిగ్రాహ్యమగును. ఇట్టివానిలో వ్యంగ్యసౌందర్యము ముఖ్యముగా నున్నదా? వ్యంజక పదాది సౌందర్య మధికముగా నున్నదా? అను పర్యవయోగమున కిందిపకాశములేదు. వ్యంగ్య వ్యంజకములు పరస్పరసంబద్ధములు వ్యంజకా నిర్ణయము వ్యంగ్యాధీనము వ్యంగ్యతానిర్ణయము వ్యంజకాధీనము. ఈ యుభయ ధర్మావచ్చిన్నము లగువాని పండితరాయలు తన కృతులలో గూర్చి నాడు

నేను నిర్మించిన పంచలహరీకృతులు భావధ్వని కుదాహరణములని పండితరాయలు భావించెను. ఆ కృతుల నావిషముగ సమీక్షించుట యావశ్యకము. "గంగాలహరి, అమృత హరి, కరుణాలహరి, లక్ష్మీలహరి, సుధాలహరి" అను లహరీపంచక మాతని కవితాలహరి ఆంధ్రభాషాకవు లీలహరిలో శీకరము లందుకొని పృఖ్యాతి వహించినారు గంగను చూడని వారును గంగాలహరి వ్యాసరి. గంగానదిపై భక్తిని వారును, రంగంగాధరము చదువనివారును గంగాల హరి వ్యాసరి చదివిన ననుచుందుట కుద్యమింప రని మా ఆమ్మాయి భామతి యనినది. గంగాలహరి లోని శ్లోకములు రసగంగాధరమున నుదాహృతము లయినవి. సమీక్షాపురస్కృతములయినవి ముద్రిత గంగాలహరిలో నొక కృమమున్నది. ఆ కృమ మపేక్షితము కాదు. ఈశ్లోకములలోనే కృమమున్న

నది యక్కముముకము ఏ శ్లోకమున కాశ్లోకము స్వయం పరిపూర్ణము గంగాలహరి విషయమున లోకమున కింపదంతులు చాలకలవు వానిని నేను నమ్మును కొన్ని పాదములకు పూర్వము విజయ వాడకు విచ్చేసిన విభూతి కాశీపండితుడు పండితరాజ జయకృతభారో నధ్యక్షుడై యుపన్యసించుచు

“గంగానదిపై సోపానములపై నుపవిష్టుడయిన జగన్మాధుడు ఆశువుగా గంగాలహరి శ్లోకములు రచించుచుండెను. శ్లోకశ్లోకమునకు గంగ పొంగి పొంగి సోపానము సోపానమెక్కి తుల్యశ్లోకముకాగా జగన్మాధుని తదలహరిలో కలుపుకొనినది.”

అని కథవెప్పెను. “ఈకథ కవిత” యంటిని. గంగాలహరి జగన్మాధుని యాశుకవిత యయిచో నిట్లు మనకందునా? అని తుదికవిత యయిచో రస గంగాతరమున నుదాహృతమగునా? ఆశుకవిత తెన్ని యాగుచినాశము పొందలేదు. నేను స్వప్నములో ననేక కవితావధానులు చేసితిని. ఒక్కపద్యమేని మించలేదు. గుర్తున కొక్కజేరిలేదు. ఇదియంతయు స్వప్నాంతావధానము. నుపరిష్కృతముయిన సుశిష్టముయిన కవితా పరిపాకము.

ఒకప్పుడు వైదేశిక విధర్మనమాక్రమణమున భారతదేశమునందలి దేవక్షేత్ర తీర్థప్రదేశములన్నియు దూషితములయినవి కాకమున నేయేప్రదేశమెట్లెట్లు దూషితములునుదో యానాటి యప్పటి సంస్కృతకవి తాంసేయాపించినవి “నా పవిత్రపవిత్రస్తానదీజలము నాప జీవనము. నే నశుభి నై నది చూడను. అప విరూపదై జలము స్పృశింపను. శుభి నై విశిష్టాజల మున పవిత్రుడనై శాస్త్రియముగ నావనముచేసి యధ్యయింపితిని. అ వితస్తాతీరమున నన్ను తొక్కి పట్టి విద్యులు దూషితకలుషితజలములను స్వాంగ ప్రజ్ఞాభనజలములను నా నోటిభో హసరి ” అని యొకకవి వాపోయినాడు. ఆ సమయమున నా యుత్తరప్రదేశమున కొందరు భాషాకవులు భక్తకవులు

దుఃఖాశ్రుదారాసంకలనమున కవితాధారా ప్యసార మొనరించిరి. అట్టి సమయమున జగన్నాధుడు పండితరాజయి తన మాట వారికి పైగుంబరు ఖరారు మాటగా తనవారికి తన మాటగా నిరూపించినాడు. నూర్వహననలేదు. జహంగీరు కాదలెను. మోజహాను సంతుష్టుడు. ముంతాజి మురిసిపోయినది. కాజీలు కాదనలేకపోయిరి. చాచా గురుచంచ సారాయితుడయినాడు రాయముకుండుడు జయసింహుడు జగన్మాధభావులు. అసఫఖానున కిది పట్టదు. ఏవిధర్మియు జగన్నాధు నేమియుననలేదు జగన్నాధుడు యమునా వర్షన మొనరించెను. యమున “భాగీరథ్యాః సఖి” భాగీరది జగన్నాధుని శరణదేవి యయినది.

తవాజం బాదంబ! స్ఫురదలముగ రైణ సహ సా మయానరైః జ్వలనరణిమధ సతాః సురగతాః ఇదానీ మౌదాన్యం వహసియవిభాగీరది! తదా నిరాధారో హ! రోదిమికథయకేచా మిహపురః

ఆందరివిధముగా భావించవలెను. భాగీరథి మనస్సులు కావలెను. ఇట్లు మంచి యిట్లు మంచి భావోత్తేజము కలుగజేసెను. భావదాస్యము పోగొట్టెను. భావకవితాదీప్తి కవితాదీప్తితో కవియకలిపి రసాయనముగ నందించెను. ఉత్తరదేశమున నీనాటి కిని గంగానదిలో స్నానమొనరించి జపమొనరించు వారు గంగాలహరి శ్లోకములను పారాయణముచేయుదురు జగన్నాధుడగు పారాయణముచేయించెను. సదర్మల కధర్మల కాంక్షి కలుగజేసెను

ఇమాంపీయూషలహరీం జగన్మాధేననిర్మితాం యః పఠేత్తస్య సర్వత్రజాయంతే సుఖసంపదః

అని లోకము భావించినది. ఈశ్లోకమునందు జగన్మాధనామమున్నదికాని జగన్నాధకవితాముద్యలేదు. లోకము లహరి పఠించి సుఖసంపదలుపొంది యిట్లు భావించినది. ఈనాడు మనమేమి భావించుము?

కవిత నేని భావించుమా ? గొప్ప గొప్పయని వచో  
భావన మొకరింతుమా ? గంగాలహరిపయఃకణముంద  
రకు భేషజము

జడానందార్ పంగూన్ పక్కతిబధిరానుక్తి వికలాన్  
గృహగ్రస్తా చస్తాభిం గుణినిస్తార సరణిం  
నిలింపైర్మిక్కుక్తా చ పిచనిరయాం తర్నిపతతః  
నరానంబ! తాతుంత్వమిహ పర చంభేషజమసి !

అంటే, 'భాగిరథి', ఇట్లుగా ప్రశస్తిపై దుష్టుల  
నందరిని సేవ రక్షించు భేషజమని యనగలవారు  
నేటి కనవలయును

నిధానం ధర్మాణానికిమపిచవిధానం నవముదాం  
ప్రధానం తిర్థానామమలపరిధానం తిగ్రజగతః  
సమాధానం బుద్ధైరభిఖలు తిరోధానమధియాం  
శ్రేయామాధానంసః పరిహరతుతాపంతవపుః

ఇట్టి పద్యములందలి యనుప్రసంగ రమ్యత,  
మూలామాపకాలంకార మనోహరత, వాక్యరచనా  
నాతుర్యము, ఆసమస్త పదకృత చమత్కారము, శబ్దా  
ర్థాలంకారము లలంకార్య మలంకరించు విధానము,  
పునఃపునర్దా వర్ణభుటన కృత ప్రశస్తిసత్త్వ ప్రతిపాద  
నము సర్వమనితర సౌధారణ వైభవముగా నయత్ను  
సిద్ధ ప్రతిపాదనముగా భాసించును.

ఈ సమాసరచన భావింపుడు. ఎవరిట్లు సందా  
నింపగలరో సంభావింపుడు.

మమల్లిలాలోలల్లహరిలులితాంభోజపటలి  
స్థలత్వాంసు వ్యాతచ్ఛరణ విసరత్కంకుమ రుచి  
సురస్త్రీగవక్షోజక్షరదగరుజబాలజటిలం  
జలంతే జంబాలం మమజననజాలం జరయతు  
ప్రదోషాస్తర్న పుత్యత్పరమధనీలోద్భృతజటా  
లటాభోగ్యపేంబులహరిభజసంతానవిధుతిః  
బిలక్రోడక్రీడజలశుభునదంకారసుభగ  
స్తైరోధత్తాంతాపం శ్రీదశకటిని తాండవవిధిః

మొదటిపద్యమున సమాసముకలదు. రెండవ పద్య  
మున సమాసముకలదు. అదివేరు. ఇదివేరు. కేవల  
సమాసాకంభ ప్రాగ్భారప్రదర్శన ప్రాభవభవ భావ  
భారు లుండురు ప్రతిపాద్యవిషయ నముచిత సమాస  
రచనా సౌందర్యము పండితరాజునకు పరిచితము.

ఈ గంగాలహరికి పీయూషలహరి యని  
మామపేరున్నది. కాని గంగాలహరి గంగాలహరిగనే  
సర్వప్రసిద్ధముగ నున్నది. గంగాలహరి విని గంగాల  
హరి పొంగినదట అసూయిత గంగాలహరిని విని గంగ  
మందాకిని యగునా? సాగరగామిని యగునా? రవ  
యితల యంతరంగము పొంగిందది. అది వా రి కి  
చాలును. నాకు మీకు చాలకున్న నేమి ?

నీక యచగనే శగవద్గీత భాసించును. లహరి  
యనగనే గంగాలహరి భాసించును. జగన్నాథు  
డయిన లహరికృతుల రచించెను. గంగాలహరి  
ప్రఖ్యాతి యశ్వ లహరికృతులకు కన్గిందా? అను  
నాశక్తమనా 'అన్యతలహరి' నిట్లు భావించుము. ఈ  
లహరి యమునాలహరి. యమునానదితో న్నగనము  
చేయునపుడు;

'సంజ్ఞాకాంతసుం! కృపాంతభగిని! కృష్ణ  
నక్తమియై!  
పాపాన్మూలిని! పుణ్యధాత్రి! దేవదేవ!  
కాలింది!

అని యున్నవెనని జగన్నాథుగు సంతక ముపదేరించి  
నాడు. ఇది కలిందినందీస్తవము, పదిపద్యముల పరి  
మితకలది. స్వర్ణస్తేయ పరులపేయ ర సె కు లు  
బ్రహ్మఘ్నులు గురుతబ్బగులు పరిపూతులగుదురని  
వారిని వారిని కాలిందీవారిని చూచిమాచి జగన్నాథు  
డనెను. అట్టివారిని చూచి యిట్లు లోనరింపుడనియు  
ననెను. కవితాకృతి యుపదేశమంతర్గతముగ నున్నది.  
ఒక్కొక్కపద్య మొక్కొక్క గమనముతో నున్నది. కేవల

గమన సౌందర్యమె యిందలి సౌందర్యము కాదు.  
ఇవస్మాప్యపస్కారకత యిందున్నది.

పాయంపాయమపాయ హరిజనని! స్వామిత్వ  
దేయం పయో  
నాయంనాయమనాయనీమకృతినాం మూర్తిం  
దృశ్యో కైశవీం  
స్మారంస్మారమపార వుణ్య విభవం కృష్ణేతి  
వర్ణద్వయం  
చారంచార మితస్త తస్తవతతీ ముక్తభవేయం  
కదా?

నీ జలము త్రాగి కేవలరూపముచూచి కృష్ణ  
నామము న్మరించి నీ తటమున సంచరించి నేను  
ముక్తుడ నయ్యెదనను చిన్నయర్థమె యిందున్నను  
తత్కథన వైశిష్ట్యము విలక్షణము. “పాయం పాయం  
నాయం నాయం స్మారం స్మారం చారం చారం”  
పదములు క్రియాపానకపున్యము సూచించునవై సాధ  
కుని స్వాత్మనిష్ఠనవగమింప జేయగలవు.

కరుణాలహరి పేరున 66 శ్లోకముల పరిమితి  
కల కృతి విశేషమున్నది. ఇది విద్యావివేకసంపద  
కలవాని యాత్మ నివేదనముగ గోచరించును. ముస్లిం  
భక్తకవుల భావచ్ఛాయలిందన భాసించునేమో సర్వా  
భిజ్ఞులు పరిశోధన మొనరింపవలసి యున్నది.

సుకృతం సకృతంపురాకదా  
వ్యభస్యకృతమెవదువృత్తం  
అదువా గలిత హియామయా  
భగవన్! త్వాంప్రతి కిః నిగద్యతాం

నేనీవును సుకృతమాచరింపలేదు. ఎల్ల దుష్కృత  
మొనరించితిని. నేనీవును సిగ్గుపడితి యేమి చెప్పుదు  
నని వాచ్యార్థము. నీవు సుకృతలభ్యుడవు. నాకల  
భ్యుడవు ఆయినను నన్నునగ్రహించువుమని కోరు  
దును. నేనీవు కోరవలసిన యవసరమేలేదు సుకృత  
దుష్కృతముల నీవు సమీక్షింపవు. నీ నిరుపాధిక  
కృపావిశేషముననె నన్నునగ్రహింతువు. ఇట్లుగా

నిందలి యర్థవిశేషము నవభాసించజేసికొనవలసి  
యున్నది.

అనేక శ్లోకముల కేకాన్యయరూపమయిన  
కులకమీ కృతిలోనున్నది. 1 శ్లోకములందు భక్తి  
భరితాంతరంగు డతాకికమయిన భగవద్రూపమును  
భావించురీతి యిందున్నది ఇవి యన్నియు మంత్ర  
పారాయణ పరమార్థముకలవి. ఇది యన వాదము  
నకు దిగవు చిత్తనిగ్రహమున నొక్కొక విశేషణ  
మును అందలి విశేషమును భావించవలెను భక్తి  
భావులు పీనిని మనన మొనరింపుడు కవితాభావులు  
భక్తి కవిత నెట్లువ్రాయవలసియుండునో గుర్తించుడు.  
భక్తు లకవులగుట, కవు లభక్తులగుట వీని భావన  
మున మనకు భాసింపదు. అశ్లోకముల నే నుల్లే  
ఖింపను. పాఠకులు పుస్తకముపట్టి పఠింపవలసినదె.  
లహరి ప్రవాహము. గంగాలహరి యమునాలహరి  
యనుట సంగతముగ నున్నది. కరుణాలహరియేమి?  
భగవానుని యహేతుకమయిన దయారసము కరుణా  
రసము ఆ రసప్రవాహము లహరి. అనలు లహరి  
పదాంతము లందంతట కవితారసప్రవాహ సంభావన  
ముండును. ఇట్లే ఇట్టివన్నియు సంగళములుకావలెను.

లక్ష్మీలహరి నాల్గవలహరి. దీనిలో 41 శ్లోక  
ములు కలవు. అంతట లక్ష్మీస్తవమున్నది. దృగంత  
స్తుతి, చరణస్తవము, జంఘోరు నితంబోదర నాభీ  
కుచభుజ కగ్రీ వాచవన కపాలదృషిమిల్ల స్తని  
యున్నది మంత్రశాస్త్ర సమృతముయిం పాదాదికే  
శాంతిస్తుతి యిందున్నది. ప్రకృతి కమనీయస్తుతి  
విధాన మిందుగలదని జగన్నాథుడే భావించెను.

“శరౌమాయాబీజౌ హిమకరకలాకాంత శిరసౌ  
విధాయోర్ధ్వంబిందుఃస్ఫురిత మితిబీజంజలధిజే”

అని శ్రీదేవీమంత్రమునుగూడ గూఢముగా నుల్లేఖిం  
చెను. శ్రీదేవీవరివస్యార్థితికి సంబంధించిన విశేషము  
లీ లహరిలో సౌందర్య లహరిలోపల కవితాగుర్తు

ముత్రేయన్నవి, తంత్రమంత్ర విద్యావిశేషములు సంప్రదాయసిద్ధముగ గుర్తించినవారు నంస్కృతభాషా తృకముగా వ్యాఖ్యాసము వ్యాయుట యుక్తము. సరస్వతి సంపన్నులు సంపదలేదని కుందక జగన్నాథ కవితామర్మము గుర్తించి యీ లక్ష్మీలహరి పారాయణము చేయుట యుక్తము.

“రమే! వద్యే! లక్ష్మీ! ప్రణతజనకల్పద్రుమలతే!  
సుధాంభోధేఃపుత్ర! త్రిదశనికరోపానచరణే  
పరే! నిత్యం మాతర్ద్రుణమయి! పరబ్రహ్మమహిలే!  
జగన్నాథస్యాకర్ణయ! మృదులవర్ణావలి మహం”

అని జగన్నాథుడనును. మనకందరకు జగన్నాథుడు పృథిసిద్ధియై యా మాటలనినాడు, మనము జగన్నాథ పదములో మనపేరు కూర్చుకొందము.

సుధాలహరిపేరున వేరొక లహరియున్నది. 39 శ్లోకముల పరిమితకల యీ లహరి సూర్యస్తుతి రూపము. “అరోగ్యం భాస్కరా దిచ్చేత్” ఒక్కొక్క శ్లోకమును పండ్రెండు పర్యాయములు పారాయణ మొనర్చుడు. ద్వాదశాదిత్య స్వరూప సూర్యభగవాన్ గోచరింపగలడు దినమున కొకటిగా సూర్యపందన మొనరించుడు శ్లోకమును మంత్రవత్ పలుకుచు శ్లోకార్థమును భావించునది. మానమునకొక యావృత్తియగును. పండ్రెండుమాసము లిట్లైచేయు నది. కాగా సంవత్సరమునకు ద్వాదశ పర్యాయములు పారాయణముచేసినట్లును. 360 దినములు సూర్య నిల్లుపాసించినచో సూర్యుడన నేమిగాభావింప వలయునో తెలియును ఇట్లు 12 సంవత్సరములు నియమము పాటించుడు. 4320 పర్యాయములు సూర్యభావనము చేసినట్లగును. గాయత్రిమంత్రో పాసనాదికారములేనివారు ఉన్నవారును సుధాలహరి ననుసంధానము చేసినచో సూర్యాకృష్టి విద్యారాధనము చేసినట్లగును. జగన్నాథుని కవితవంటి కవిత కల్లుటయకాక సూర్యకిరణ సహస్రాంతః ప్రసారమును ముని కిరణాంతర్వర్తి సుధాలహరి వ్యసరించును.

శారీరముమున్న సహస్రార సుధాలహరి సమాస్వాద మిచ్చును ఈ విషయమున నింతకన్న నేమివ్యాయు దును? వ్యాయదగినది వ్యాసిజిని. ఇక సధికము వ్రాయును ఇందు వ్యాయనివాసివంటి వన్నియు సంపదాయ గుప్తములట. అభిజ్ఞాలభేజ్ఞానముకల వారు కాగలరని యందరివలె విశ్వసించును.

బాణభట్టు మేనమామ మయూరకవి సూర్య శతకమువాసి యారోగ్యము పొందెనని లోకవార్త యున్నది. ఆ సూర్యశతక విశిష్టతవేరు. ఈలహరి విశిష్టతవేరు. రెండిటి సంవాదసమీక్షచేయుట నా పనికాదు. నా కిష్టముకాదు, మీకు నిష్టముకారాదు. కొందరెష్టకార్యము చేయుదురు. వారలకును. “దధతుశివం భాస్వతో భానుమాలా” సూర్యస్వరూప నిరూపణమున వేదభాగములేమియనినవ? మంత్రవిదు లేమి? ఉపనిషత్తత్వమేమి చెప్పును? ఉపాసకుని యుపాసోపాసనావాసన యెట్లుండును? కవితావ్రతి భావిపశ్చిన్నాదుని నిరంతరము సందానమెట్లుండును? ఇట్టి ప్రశ్నల సమాధానముల కన్నేషణముపలదు. సుధాలహరి సంభావించుడు.

శూర్వంపాపాలిభ్యః స్థితజతిజగదేయస్యచే  
దైవదాఖ్యా  
నిన్యఃకప్యాసనాభంభలు సహచరతాం నేతఃయోః  
పురీకం  
గేష్టావృక్సౌమయస్య ద్రుతకనకనిభశ్శబ్దకే  
శాఖాంగః  
సాయం సర్వాంతరాత్మా తివదిశతుతరాం వాసరేశః  
శివాసి

ఈపద్యములో పండితరాయలు నన్నుద్దేశించి “తవ దిశతుతరాం వాసరేశః శివాసి” యనెను అని యందరు భావింపవలెను. ఈ లహరికి సంస్కృత భాషలో వ్యాఖ్యాసమున్న నెంత బాగుండును! వ్రాయించుటకు దారితేడు. పాణినారాయణుడు

లేదు. రాయముకుందుడువేడు. ఎవరున్నారో తెలియదు.

ఇంతగా నిద్రవ్రాసి పండితరాయల భామినీ విలాసమును గుఱించి వ్యాయకుండుట పండితరాయల కిష్టమా? సుబ్బరాయల కిష్టమా? మాధవరావుల కిష్టమా? పరాయలకు నిది నిష్టముకాదు. నేనిటు నిక భామిని వ్రాయదును.

భామినీ విలాసమొక మహాకవితావిలాసము. దీనిలో పాఞ్చాంగిక విలాసమనదగిన యన్యోక్తివిలాసము 122 శ్లోకములు శృంగారవిలాసము 180, కరుణావిలాసము 19, శాంతవిలాసము 44 మొత్తము భామిని 361 పద్యములతో నున్నది. ఈశ్లోకముల చందరు బాగుగా గ్రహింపుడు. దినమున కొకపద్యము భావింపుడు చాలును. పత్తరబావనము చేయవచ్చును. ఇకనేమికాదు? భామిని యనుగ్రహము కలుగును. జగన్నాథునకు భామినీకటాక్షమున్నది. ఈపాఠకులకు భామినీకటాక్షము కలుగును. నేను కవిని కాను. కవి కవితాభావుకుడను. నాకు భామినీ కటాక్షమక్కఱలేదు. అది లేదును. రంగుగాదర దృష్టి నాకు చాలును. అందరకు భామినీకటాక్షము కలుగునట్లు నేను గంగాధరాధనము చేయుదును.

భామిని! భామినీ! ఏమాభామినీ! ఎవరా భామినీ! నన్ను విందురా? అయినచో నిదగో భామినీ. భామినీభావనము చేయుడు. చతుష్టప్తికోటియోగినీ గణసేవితయగు మహాకామ కామేశ్వరి జగన్నాథ పండితరాయలకుపాన్వదేవత. ఆ దేవతానుగ్రహమున వశిష్టాదీవాగ్దేవతల యనుగ్రహము జగన్నాథునకు గల్గింది. శ్రీదేవినుపొందిన వారల కభీష్టసిద్ధులనేక విధముల నుండును. ఇష్టాభీష్ట పూదాయిని భామినీ దేవి. దేవి శ్రీమండల నివాసినీ. భామినీ దేవతోపాసనము కవితావిలాసము సంపాదించును. భామిని యుపాసన సంపాద్యముయిన కవితావిలాసమును జగ

న్నాథుడు భామినీవిలాసముగ వ్యవహరించి భామినీ విలాసపదమున కీవిధముగ సర్వము సంభావించుట నముచితము. భామినీపదార్థ మిట్లు సెప్పేయమగుట తంత్రగ్రంథములందు కలదు.

భామినిలోకభూమిని, 'కోపనానైవభామినీ ఆని' యమరుడనెను. పూణయాపరాధమువలన చుఱచుట లాడు పూణయనికోపన యగును గావున నవృథామే భామిని. ప్రణయకుపిత ప్రియాపూసాదర రూపము లయిన పద్యములు భామినీవిలాసములో కలవు. కావున నిది భామినీ (కోపనా) విలాసమనదగును" అని కొందరనవచ్చును. కాని యీ వాదమును నచేత నులు నమ్మవలదు. కోపనయయిన కామిని పర్వన పరములు కొన్నికలవు. వానియందును కవితావిలాస మాస్వాద్యమగును.

- 1 ముద్రైవమంతుం పరికల్ప్యగంతుం  
మృదైవలోపాదుపజల్పితమే  
ఉదభ్రువంచన్నయనా నతాంగి  
గిరం న కాంకామరరీకరోతి
- 2 వక్షజాగ్రంబాణినామృత్యుదూరం  
యాతస్యదాగ్గాననాబ్జం ప్రియస్య  
కోణాగ్గాభ్యాం భామినీలోచనాభ్యాం  
జోషంజోషంజోషమేవావతస్థే
- 3 గునుమవ్య గతామయా నతాంగీ  
విహతానిరజకోంకేణ మందం  
దరమండల తాండవం నతభూః—  
లలికం మామవలౌక్య భూరితాసీత్
- 4 వీక్ష్యవక్షసి విపక్షకామినీ  
హరలక్ష్మ దయతస్యభామినీ  
ఆంసదేశవినివేశితాం వక్షా  
దాచకర్ష నిజభామివల్లరం
- 5 గురుమధ్యే హరిఃఖాడి  
మాత్రికశక్తైర్నిరూంతుకామం మాం  
రదయంత్రతరసనాగ్రం  
తరలితనయనం నివారయంచక్రే

జట్టి శ్లోకములు కొన్నికలవు. కొన్నిటిలో భామినీ పదమును కలదు. భామినీవిలాసము కోపనావిలాసమె యగునేని యిట్టిపద్యములె యిందుండవలెను. అకోపన పనితాపర్ణన పరములయిన పద్యముల కిందపకాళ ముండదు. అవియునున్నవి. భామినీవిలాసము భామినీ విలాసము కారాదు. అన్నింట కవితావిలాసమె యాస్వా ద్యము కావున నేననిన భామినీవిలాసమగును.

సర్వేపివిస్మృతిపదంవివయాఃప్రయాతాః

విద్యాపితౌదగవితావిముఖీబభూవ

సాకేవలంహరిణశాబకలొచనామే

నైవాపయాతిహృదయాదధిదేవతేవ

ఈపద్యమునందలి యధిదేవత భామినీదేవతయె యగును. భామినియన్న భామిని లోకభామిని. పర కీయపనిత. అట్టి పరకీయావిలాసమె యిందున్నదని కొందరన గలుగుదురు. వారి నేమియుననను. వారి సామర్థ్యము యుక్తము కాదందును. ఇందు పరకీయా శృంగారము మాత్రమె యున్నదా? నానావిధము లయిన స్వీయాశృంగారవిలాస విధాన విశేషములు నున్నవికదా! పరకీయావిలాసమును జగన్నాథున కేల యంటగట్టవలెను. భావనాభాతి ప్రతిభాతముల నెవరు వర్ణింపజాలరు? దాంపత్యధర్మ శోభావిలాసము కల వారందరు భామినీవిలాసము నందలి శృంగారవిలాస మును జూచింపుడు. వారి దాంపత్య మాధుర్యము వారలకు సాక్షాత్కరింపగలదు. దుపతు లీ విలాస శ్లోకములను గదిలో పారాయణముచేసి ఫలమనుభ వింపుడు.

భామినీవిలాసము నందలి ప్రాస్తావిక విలాస మున 122 శ్లోకములు కలవు. అన్నియు వండితరాజీ యములగునా? అనుచర్చ మఱల నుపపాద్యముకాదు. అన్యోక్తి విలాసమనదగిన వీనిలో శ్లోకముల ప్రస్తుత ప్రశంసారూపములు, వివక్షితమయిన ప్రస్తుతార్థమును స్ఫురింపజేయుటకు అప్రస్తుతార్థ నిబంధనము వీనిలో

నున్నది. వివక్షితరూపమున కన్న చమత్కార కారి యగు నన్యరూపమున నిరూపించుటయు నున్నది అలంకార భేదావ్యభేదమున నావేశ్యకములయిన ప్రవిభాగము అన్నియు నిందున్నవి. ఆయాపద్య ముల గతి సౌందర్యము భావ్యమాన సుందర భావ రమ్యత బావించుటయ నముచితము.

తావత్కేరిల! విరసాన్

యాపయ! దివసాన్వసంతరేనివసన్

యావన్మౌలదలిమాలః

కోపిరసాలః సముల్లసతి

పాటేర! తవ పటీయన్

కఃపరిపాటిమిదాం మురీకర్తుం

యత్ప్రింషతామపిన్యజాం

పిష్టోపితనోషి వరీమలైః పుష్టిం

పుష్టాఃఖలు పరపుష్టాః

పరితోదృష్టాశ్చ విటవినఃసర్వే

మాకంద! సప్రపిదే

మధుపెనతవోపమా జగతి.

ఇందలిపద్యముల గూఢార్థములను భావించుటకు రస గంగాధర పరిజ్ఞాన మావశ్యకము. అమృతరాయ రచితభామినీ వ్యాఖ్యానమేని యావశ్యకము వానిని జూడవలెనని యను నామాటయేని యావశ్యకము.

యశస్సారభ్యలఖనః

శాంతిశైత్యపలతాశనః

కారుణ్యకుసుమాకాశః

ఖలః సజ్జనదుఃఖదః

సజ్జన దుఃఖపృథుడయిన ఖలునందు లఖనత్వము హుతాశనత్వము అకాశత్వము సమారోపితమయినది. ఖలుడు యశోదూషకుడు. లఖనము సారభ్య హాని కరము. ఖలుడు శాంతినాశకుడు. అగ్ని శైత్యనాశ కము. ఖలుడు కారుణ్యశూన్యుడు. అకాశము పుష్ప శూన్యము. యశఃప్రభృతములందు సారభ్యాది సమా రోపము కలదు కావున ఖలునందు లఖనత్వాద్వారో

లించుట యావశ్యకము. పండితరాజు పద్యసంభావనా బలమున కొందరు కొన్ని శ్లోకములు వ్యాసినచో నవి పండితరాజు పరిష్కార వాసికములను విశ్వాసము కలుగజేసికొని పరిశిష్ట రసగంగాధర రచన మొనరింపవలెనని భావించు నాకు పాదేయోదాహరణములు కాగలవు. ఏ యలంకారములను శ్లోకములందు నిబంధింపవలసి యుండునో సమయాంతరమున గుర్తింపవచ్చును.

పండితరాజు శ్లోకములకు తత్పరిష్కార రమ్యముగా నాంధ్రభాషాత్మకమయిన వ్యాఖ్యానముండుట యావశ్యకము. తత్సంపన్న సారస్వతాలోకులొద్దతమతులై కవితాసామ్రాజ్య చక్రవర్తిచ్ఛత్రాచ్ఛాయాసంచారులు కాగలరు. సాహితీవల్లభుల నముచిత సంకల్పము సహృదయ హృదయ సంవాద సమ్మోద సంభారముకలదియగుట సారస్వతేయుఁ కభీష్టము.

అ సు.





శబ్దానుశాసనమే కాని యథర్వణకారికావళి కాదు. కారికావళి నీలక్షిన్యసింహపండితుఁ డెఱిగియున్నట్లు కానరాదు. కారికావళికర్త యధర్వణుఁ డని చెప్పినవారే డహోబలపతి, ఈతఁడు త్రిలింగశబ్దానుశాసనమును గూర్చి పల్లెత్తుమాటయైవ నన్నవాఁడు కాఁడు కాని స్పసింహపండితపూత్రసమాఖ్యము కవిశిరోభూషణమున రెండు మూడు తావులందుఁ గానవచ్చుచున్నది. <sup>1</sup> కాని యహోబలపతి పేర్కొన్న స్పసింహపండితుఁడు మండలక్షిన్యసింహపండితుఁడేనా? యనునది కూడ సందేహోత్పదమే. ఏమయినను ఆంధ్రశబ్దచింతామణ్యధర్వణకారికావళులకర్తృత్వము వివాదాంశముగానే నిలిచిపోయిన దనుట పారాంశము.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణికిఁ గర్త యెవరయినఁ గానిండు కాని యా గ్రంథమున కాంధ్రవ్యాకరణప్రపంచమున నద్వితీయస్థానము కలదనుటమాత్రము కక్కము.

ఎలకూచిమహాపాద్యాయుని యనంతరము చచ్చిన యాంధ్రవ్యాకరణకర్తలలో నే యొక్కరిద్దఱో తప్ప కడమవారందఱకును నాంధ్రశబ్దచింతామణిదే పూర్వపరిచిత్తయై యా నంపగదాయమే వారికి శిరోధార్యమయినది. ఆంధ్రశబ్దచింతామణికిఁ డీకలు పరశ్శతములు, వీనికిఁ గర్త లెందఱో మనకుఁ దెలియదు. వీరిలో నెందఱెన్నింటిని దమకై వ్రాసికొనిరో, ఎందఱు నిజముగాఁ దమటిక లితరులకుఁగూడ నుపయోగింపవలయు నని యెంచిరో తేల్చి చెప్పట కూడ కష్టసాధ్యమే

టీకలవిషయ మటుండనిండు వ్యాఖ్యలు మాత్ర మొకటి రెండా! పదినంభును దాటినవి. అనువాదములమాట చెప్పనేసినలేదు. పద్యరూపమున సూత్యరూపమున నెందఱో యాంధ్రశబ్దచింతామణి

సూత్యముల నాంధ్రములోనికిఁ గొనివచ్చినారు. శ్రీ బ్రాహ్మపండితుఁడు చింతామణి <sup>1</sup> కాంగ్లానువాదమును వెలయించినాఁడు.

చింతామణిటీకాకర్తలలో నాద్యుఁ డెలకూచి బాలసరస్వతి, పద్యరూపమునఁ దెలుఁగులో వివరణ గ్రంథములు రచించినవారిలో మొదటివాఁ డప్పకవి; సంస్కృతమున వ్యాఖ్యలు రచించినవారిలో బృహదుఁ డహోబలపత్యాచార్యుఁడు.

ఆహోబలపతి కనంతరముకూడ చింతామణికి సంసృతమున మిఱిగొన్ని వ్యాఖ్యలు వ్రాయఁబడినవి. కర్త యెవరో తెలియదు కాని తిరుపతి ప్రాచ్యపరిశోధనాలయమున నొకసంస్కృతవ్యాఖ్యాన మున్నది. <sup>2</sup> మఱియొక్కటి బాలసరస్వతీయ మనుపేరున నున్నది <sup>3</sup> ఇది బాలసరస్వతీయమునకు సంస్కృతీకరణము కావచ్చును. కీ॥ ౩॥ శ్రీ శిషు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు జ్యోత్స్న యనుపేరఁ జింతామణికి సంస్కృతమున వ్యాఖ్య వ్యాసీయున్నారు <sup>1</sup> ఆధునికాంధ్రవైయాకరణసారభృములగు శ్రీమత్పరవస్తచిన్నయ సూరిగారుకూడ చింతామణికి సంస్కృతమున వ్యాఖ్య నొకదానిని వ్యాయనారంభించిరట. కాని దానిని వారు పూర్తిగా వ్యాయక నడుమనే యుజ్జగించినారు.

(1) ఇది మదరాసుప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమున

D 1237 సంఖ్యగల యముద్రితగ్రంథము.

ఆం. ర. సంఘమువారు దీనిని కవిశిరోభూషణమున కనుబంధముగా ముద్రుపఁదలచియున్నారు.

(2) ఇది మొదట మదరాసు ప్రా. లి. పు భాండాగారమున D 1240 సంఖ్యతో నుండినగ్రంథము. విభాగమున మనకు వచ్చినది.

(3) కాకినాడ ఆం. సా. పరిషత్తున నున్నది. దీనిని గూర్చి పరి. పుస్త. భాండా. మూఁదపభాగములక్షణగ్రంథములలో 32 సంఖ్యతో వర్ణింపఁబడి యున్నది.

(1) చూ. కవిశిరో. (ఆంధ్రరచయితృత్వంపై ముద్రిత పత్ర) 156, 218, 229, 246 పుటలు.

(1) ఇది కాకినాడ ఆం. సా. పరి. గో. 4678 నున్నది. అముద్రితము.

ఇట్లొందఱుపగయత్నించినను వారికి మార్గదర్శకుడుమాత్ర మహోబలపత్నాచార్యుడే. అహోబలపతివ్యాఖ్యకును మఱల-పతంజలిభాష్యముపై ప్రదీపోద్ఘోతాదివ్యాఖ్యలవలె-వివరణములు బయలుదేరినవి. అందు మొదటిది కీ॥ శె॥ శ్రీ శౌంతి భద్రాద్రిరామశాస్త్రిగారు వ్రాసిన తెనుగువివరణము. <sup>2</sup> రెండవది ముగరుపాదులు కీ॥ శె॥ బ్ర॥ శ్రీ వేదుల రామశాస్త్రిగారు వ్యాసినది. <sup>3</sup> మూడవది ఆంధ్రగ్రంథములసంఘమువారిచే బ్రకటింపబడుచున్నది.

అహోబలపండితీయ నాంధ్రవిద్వత్లోకమున నాంధ్రవ్యాకరణమహాభాష్యముగాఁ బ్రసిద్ధిపడనియున్నది. అహోబలపతి యాంధ్రజిబ్బంతామణికర్తసు బ్రథమచార్యునిఁగను వికృతివివేకకర్తను ద్వితీయాచార్యునిఁగను దనగ్రంథమునఁ బలుమాఱులు పేర్కొని తాను తృతీయాచార్యుఁడనునట్లు సూచించియున్నాఁడు. సంస్కృతవ్యాకరణమునఁ బాణిని బ్రథమచార్యుఁడగుటయు కాత్యాయనుఁడు ద్వితీయాచార్యుఁడగుటయు బ్రసిద్ధము పతంజలిమహర్షి పైయిరువురిరచనములకు ననున్వయము కలిగించుచు మహాభాష్యమును విరచించి తృతీయాచార్యపదము నధిష్ఠించియున్నాఁడు. అహోబలపతియును నాంధ్రవ్యాకరణప్రథమద్వితీయాచార్యులగు చింతామణివికృతివివేకకర్తరచనములకు ననున్వయము కలిగించుచు విపులమగువ్యాఖ్య వ్రాసియున్నాఁడు.

కాత్యాయనగ్రంథము సంస్కృతమున మనకు విడిగా లభింపలేదు. మహాభాష్యముననే మనకు వాని దర్శనము కలుగుచున్నది. ఆంధ్రవ్యాకరణమునను

(2) ఇది మంజువాణిమద్యణము. నేడు దేశమున లభించుముద్రితపృథులగు దున్నవివరణ మిదియే. కాని మొదటిముద్రణమునఁ గల శ్రీ శాస్త్రిగారిపేరు తరువాతిముద్రణములందుఁ దొలగిపడఁబడినది.

(3) ఇది అముద్రితము. వారికుమారులకడ నున్నది.

ద్వితీయాచార్యుని వికృతివివేకము విడిగా గ్రంథరూపమున లభింపలేదు. అహోబలపతి వ్యాఖ్యయందే యవి కానవచ్చుచున్నవి. సంస్కృతవ్యాకరణమహాభాష్యమునందువలెనే యహోబలపతి కవిశిరోభూషణమునందును ననేకవిషయములు విపులముగాఁ జర్చింపఁబడియున్నవి సంస్కృతవ్యాకరణ మహాభాష్యమునఁ గొన్నియెడల నొకసూత్రమునకు సంబంధించినవిషయము మఱియొక్కదనో చర్చింపఁబడియుండుట తజ్జలకు సువిదితమే. అహోబలపతి

రచనమునందును నిట్టిది కాననగును. సంస్కృతమున మహాభాష్యమునుగుఱించి “మహాభాష్యం నా పారయేత్ మహారాజ్యం వా సాలయేత్” అను నొకపదము వ్యవహారమునఁ గలదు. మహాభాష్యపాఠప్రవచనమువలన సంజిహ్వాసందేహము కలుగునన్నమాట. అహోబలపతి వ్యాఖ్యయును బాఠప్రవచనమున నజ్ఞియాసందేహమునే కలిగించును. మహాభాష్యాది సంప్రదాయములు క్షుణ్ణముగా నెఱిగియున్నందున నహోబలపతి తనగ్రంథమునఁ బలుచోట్ల విరివిగా శాస్త్రచర్చలు గావించియున్నాఁడు. ఒక్కమాటలోఁ జెప్పవలయు నన్నచో నహోబలపతిగ్రంథమే లేనియెడల నాంధ్రవ్యాకరణమునకు శాస్త్రత్వమే నమకూడెడిది కాదు. అవును నిజమే కాని మహోబలపతిమాత్రము తాను రచించినది వ్యాఖ్యానమే యని

“శ్రియత్యైలురిమాదవర్కకరువా(పాస్త్రాభ్రభాషాన్యరత్నారశ్వాప్రవిదర్భితాఖిలబుధో వాతూలవంశాగ్రుణః సర్వానందదవా గెబూలబలపతీః వ్యాఖ్యాం

కరోతి స్ఫుబమ్

శ్రియన్నయభట్టనూత్యవిత్తతేః శ్రీరామకారుణ్యతః॥

(కవిశిరో. కృత్యా 7వ శ్లో.)

అను శ్లోకమునందు స్పష్టముగా వచించియున్నాఁడు. తనగ్రంథ మాంధ్రవ్యాకరణమహాభాష్యమని యాతఁడెచ్చటను వచించినవాడు కాదు.

అహోబలపతి తనపాండిర్యమునుఁ గూర్చి  
వచించిన యీ క్రిందిపద్యము పరిశీలింపఁదగినది.

“కర్కశతర్కవాక్తర్కనాకుంతిత  
విశదమేధావిధా విలసనమ్ము  
ఫణిరాజఫక్కికాప్రముఖ శబ్దగంధ  
సారసర్వస్వ విజ్ఞానపటమ  
ఉభయమీమాం సార్థవీభవానుసంధాన  
బంధురమేధా ధురంధరతయు  
వల్మికసంబవ వ్యాకృత్యలంకియా  
కౌశాదిపరివిత కౌశలమ్ము  
సరసకవితామహామర్గ సరసగమన  
చతురమయుఁ గల్గుపండితజనుల కెలమి  
నెలపుకొనఁజేయు జగతిలో లలితసూక్తి  
భూషణంబైన కవిశిరోభూషణంబు.”

(కవిశిరో. గృంధాంతపద్యములు)

పైపద్యమునందుఁ జెప్పబడినయహోబలపతి బహు  
ముఖపాండితి యాతని కవిశిరోభూషణమునం దా  
యాసంధర్పములలో విస్తరముగాఁ బ్రదర్శిత మయి  
యన్నది. ఈపద్యమునందుఁ జెప్పబడకపోయినను  
సహోబలపతికి జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందును మంచిపాండి  
త్యము కలదని యాతఁడు “విశ్వశ్రేయః కావ్య” మ్మను  
సూత్యమునకుఁ గావించినవ్యాఖ్యవలన స్పష్టముగాఁ  
దెలియుచున్నది.

కవిశిరోభూషణము వ్యాకరణశాస్త్రగృంథ  
మగుటచేత నిందు అహోబలపతి తనతర్కశాస్త్రపటి  
మును బ్రత్యక్షముగాఁ బ్రదర్శించుటకుఁ దగినంతయవ  
కాశము లేకపోయినను సందర్భానుకూలముగా నక్క  
డక్కడ తార్కికపరిభాషల నాతఁడు వ్యవహరించి  
యున్నాఁడు. ఇంతేకాక “సావాగ్యా రసవృత్తిః”  
(అం. శ. చిం సంజ్ఞా. 31 సూ.) అను సూత్యము  
వ్యాఖ్యానమునందు వ్యంజనావృత్తిని వివరించుచుఁ  
దార్పికులయిన యన్నితాభిధానవాదుల మతమును

వివరించి యహోబలపతి దాని నాలంకారికసంస్క  
దాయానుసారముగా భండించెయ్యున్నాఁడు ఈసూత్ర  
మునందే “శక్త్యా లక్షణయా చ నిర్వాహన్నవ్యంజనా  
వృత్త్యంతరమితి తార్కికాః” అని తార్కికమతమును  
బ్రదర్శించి “తన్నిరసనద్వారా వ్యక్తినిర్వాహప్రకారస్తు  
మధురానాధేయ గదాధరీయాప్యయదీశీయాది గృం  
ధేషు ద్రవ్యవ్యః” అని సంక్షేపముగా వ్యక్తినిరూపణ  
మున కాధారగ్రంథసముదాయమును బగదర్శించి  
యున్నాఁడు.

అహోబలపతికి సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రము  
నందుఁ దలస్పర్శియగు పాండిత్యము కలదని యాతని  
వ్యాఖ్యానము నెక్కడఁజూచినను దెలియఁగలదు.  
సిద్ధాంతికాముది, బాలమనోరమ, పౌఢమనోరమ్మ  
మహాభాష్యము, మహాభాష్యవ్యాఖ్యయగుకైయటము  
నన్న నాతనికి నల్లేరుపై బండినడక వాని సారమును  
మధించినవాడగుటచేతనే యహోబలపతి తనగృంథ  
మునకు శాస్త్రత్వగౌరవమును సంపాదించుకొనఁగలిగి  
నాఁడు.

అహోబలపతి “సమాస్తు సమాః” (అం. శ.  
చిం. అజ. 85.) అను సూత్యమునకు వ్యాఖ్యవ్రాయుచు  
“సంస్కృతభాషా విదో విశేషణస్యాఽపి విశేష్యత్వవివ  
క్షయాం స్మాతాఽనులిప్తజత్యాదౌ “విశేషణం విశే  
ష్యేణ బహుల” మితిసూత్రేణ సమాసనిర్వాహజతిః  
చదంతి” 1 అనిచెప్పియున్నాఁడు కీ॥ శ॥ శ్రీ శౌరి  
భద్రాద్గిరామశాస్త్రిగా రీవాక్యమునుగూర్చి జక్కడ.  
స్సౌతానులిప్తః అనునది పూర్వకాలేత్యాదిసూత్రమునకు  
పాణినియులుదాహరించుచుండఁగా దీనిలో నొకదానికిః  
విశేష్యవివక్ష చేసి “విశేషణం విశేష్యేణ బహులమౌ  
అనుసూత్యముచే నిర్వహించుటకుఁ గారణము కను  
పింపదు. అని యొక యభోజ్ఞాపికను వ్యాసీయున్నారు.

(1) కవిశిరో. అం. ర. సం. ముద్ర. 418 పు.

అటు “స్నాతాఽనులీప్తః” అను సుదాహరణమును పూర్వకాలైకసర్వజరత్నురాణనవ కెవలస్సమానాధికరణేన”<sup>2</sup> అను సూత్రముక్రింద నిచ్చియున్నమాట సత్యమే కాని యానూత్రవివరణ సందర్భమునందే స్పష్టముగా “విశేషణం విశేష్యేణ ఇతి సిద్ధే పూర్వనిపాతనార్థం సూత్రమ్” అని వ్యాసీ యున్నారు. ఈ విషయమును బరిశీలించినచో నహో బలపత్రివ్రాత యెంత హేతుబద్ధమో, యాతనిపాణి నీయమతవిజ్ఞాన మెంత సునిశితమయినదో గమనింప వచ్చును. అహోబలపతి యనేకనలములందు సాధి కారముగ “క్రియాన్వయిత్వంవినాకారకత్వం నసం భవతితి వైకయారణసిద్ధాంతః” అనేవిధమునసంస్కృత వ్యాకరణశాస్త్రసిద్ధాంతముల నుద్దేశించుచుండును. ఇది యాతని కావ్యమునెడగల యాత్మపూర్వత్యమునకు నిదర్శనము.

“నిత్యం దారాదేభ్య స్సాల్లోభ్యలయోరౌ చ తత్యస్తః”<sup>3</sup> అనుసూత్రమువ్యాఖ్యయందు ‘రమణ కెక్కు, అనుదానిలోని రమణ శబ్దమునకు ధర్మవాచ కత్వమును సాధించువట్టున ‘అకారోఽత్వర్థయః విభ క్తమేషామస్మితివిభక్తాః ఏతమేషామస్తాపితాఇతి. అధవా ఉత్తరపదలోపాఽశ్చియఃప్రభృతః. విభక్తధనా విభక్తాపీతౌవకాః ఏతాఇతి పాపంజలగంధోఽపి.’ అని పాఠంజలముహూర్భాష్యకుక్తులను ‘అత్తి లోపశ బ్ధారో నిరణాయి కైయశ్చ ‘గమ్యార్థస్యాప్రయోగ వివ లోపాఽభిమత’ ఇత్యాదిరా గ్రంధేన” అని కైయబోపాధ్యాయుని పలుకులను సుదాహరించి చూపినాఁ డహోబలపతి<sup>1</sup>

ఇట్లే ‘ఉర్ద్వద్యౌః’<sup>2</sup> అను సూక్తిపూర్వవ్యాఖ్య యందు ‘అనన్యత్వోద్వౌద్యౌ ఇతిసూత్రే ఉత్తరపదేన

(2) పాణి. 2- -49

(3) అ. శ. చిం. అజ. 72 సూ.

(1) కవిశిరో. ఆం ర. సం. ముద్ర. 388 పు.

(2) ఆం శ. చిం. అజ. 86 సూ.

పూర్వపదం నాఽన్యవ్యత్యతి మన్యమపదస్యాఽప్యా నజ్. తేన హేతుపాత్వనేష్టద్ధాతారః. హేతుపాతా నేష్టద్ధాతోఽతి భాష్యే కైయటాదౌ స్థితమ్.”<sup>3</sup> అని అనన్యత్వోద్వౌద్యౌద్యేమాత్యవ్యాఖ్యానవిషయమున భాష్య కారముతమును వివరించియున్నాఁడు. ఈ విధ ముగాఁ గవిశిరోభూషణమునఁ దెక్కఁజూచినను నహోబలపతి సంస్కృత శబ్దశాస్త్రపాండిత్యపూర్ణమును గ్రహింపవచ్చును.

అహోబలపతి మీమాంసాశాస్త్ర పాండిత్యము కూడఁ దక్కువది కాదు. ‘సా వాగ్యారసవృత్తిః’ అను సూత్రవ్యాఖ్యయందు “అపూర్వం చ యాగాదే రవాంతరవ్యాపారః శక్త్యైతి భాష్యాః” అనియును “ప్రాభాకరాస్త్రు యాగాదవ్యతీరక్తంలిజాదివాచ్యంపూ ర్యమేవధర్మఇతి భేణుః” అనియును అపూర్వవిష యమున భాట్టులకును ప్రాభాకరులకునుగల మత భేదమును వివరించియున్నాఁ డహోబలపతి అందే ‘తిజ్జుబంతవయోవాక్యం క్రియా వా కారకాన్వితా’ ఇతి మీమాంసకాద్వైర్వాక్య లక్షణముక్తమని చెప్పి యున్నాఁడు. ఆ సందర్భముననే ‘నన్వభిపాతానాం పదానామర్థాభిధాయింనా పదానాం విశిష్టార్థప్రత్యా యనశక్తిసాత్పర్యమితి మీమాంసకా మతిభేదేన వర్ణయంతి’ యని మీమాంసకలైన యభిహితాన్వయ వాదుల మతిమును వివరించియున్నాఁడు. ఇట్లే ‘అనియమాద్ధ్యావ్యంహి’<sup>4</sup> అను సూత్రవ్యాఖ్యానమున హోలాకాధికరణవిషయము పుస్తావింశతిబడియున్నది.

(1) కవిశిరో. ఆం. ర. సం. ముద్ర. 375 పు.

(4) వివరములకయి కవిశిరో. ఆం. ర. సం. ముద్ర. లోని 375, 376, 377, 378 పుటలలోఁ గల యధోజ్ఞాపికలు చూడఁదగినవి.

(5) ఆం. శ. చిం. సంజ్ఞా 3 సూ.

(6) ఆం. శ. చిం సంజ్ఞా 10 సూ.

వేదాంతమునను సహజబలపతి తనకు విశేష పాండిత్యము కలదనుటకు దనవ్యాఖ్యయందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాఁడు. "బ్రహ్మ చూయాశబలం తద్దినర్గకాత్మోపాదాన మితి వేదాంతినో వదంతి"<sup>1</sup> అని యొకచోటను "ప్రణవస్యాఽన్యత్రసాఽహమర్థప్రతిపాదన ముక్తమ్"<sup>2</sup> అని యింకొకచోటను నీవిధముగా వేదాంతవిషయముల సహజబలపతి రచించియున్నాఁడు. ఆహజబలపతికి బ్రహ్మసూత్రములపై శ్రీమద్భగవద్గోపాల్మలరచించిన భాష్యము మిక్కిలి యుక్తితో నుండెననుటకు కవిశిరోభూషణమున నాదారములు కలవు. "సాధ్యోహి రసో యథాయధం కవిభిః"<sup>3</sup> అనుసూత్యవ్యాఖ్యానమునం దహజబలపతి బ్రహ్మసూత్యభాష్యములోని శూద్రాధికరణవిషయములను మధించి సారాంశమును గ్రహించియున్నాఁడు.

పత్మికసంభవవ్యాకృతి ప్రాకృతవ్యాకరణము. వాల్మీకిరచితములని చెప్పబడుచున్న ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రములకు త్రివిక్రముఁడు లక్ష్మీధరుఁడు. అప్పయదీక్షితుఁడు మున్నగువారు వివరణములు కావించిరి. లక్ష్మీధరునివ్యాఖ్య షడ్భాషాచంద్రిక. ఈవాల్మీకిప్రాకృతవ్యాకరణమునకుఁ బూర్వకాలమున నాంద్రదేశమునందు బహుళశృంగారము కలదనుటకు దానిపై లక్ష్మీధరుఁడు ఎలకూచి బాలనరస్వతి, అప్పయదీక్షితులు కావించినవ్యాఖ్యలు సాక్ష్యము నిచ్చుచున్నవి. అప్పకవి.<sup>4</sup> బాలనరస్వతి, ఆహజబలపతి తమగృంథములతో వాల్మీకిసూత్రముల నుదాహరించియున్నారు. మల్లినాథునిహంపాపాధ్య

యనినూనుఁడైన కుమారస్వామిసోమపీఠిసైతము తన రత్నావళిమున వాల్మీకిప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రములను వాహరించియున్నాఁడు.<sup>5</sup> మంచెళ్ల వాసుదేవకవి రచించిన వైకృతచంద్రికయందును, అథర్వణకృత తిగ్గిలింగళజ్ఞాను శాసనమునందును, మండలక్షిప్త సింహకవి యాంద్రకౌముదియందును నీవ్యాకరణము నుండి గైకొనబడిన యంశములు కలవు. ఈవిధముగాఁ బ్రాచీనకాలమున నింత బహుళప్రచారము నందున్న వాల్మీకిప్రాకృతవ్యాకరణాథ్యయనాధ్యాపనము లిటీవలికాలమున నాంద్రదేశమునందు లోపిండుట కాలపురుషుని విచిత్రశిలయని చెప్పవలసియున్నది.

ఆహజబలపతి వాల్మీకిప్రాకృతవ్యాకరణమును దఱచిచూచినవాఁ డనుటతో నెట్టి సందేహమును లేదు. అందుకు నాతఁ డుదాహరించిన యనేకశ్లోకములను బట్టి లక్ష్మీధరునిషడ్భాషాచంద్రిక యాతనికి మిక్కిలి పరిచితమయి గ్రంథముగా నున్నట్లుతెలియుచున్నది.<sup>1</sup> భాషాప్రదీప భాషావివరణములనుగూడ నాతఁడు పేర్కొనకపోవడము

ఆంద్రశబ్దచింతామణియం దీవాల్మీకిప్రాకృత వ్యాకరణసంప్రదాయములు కొన్ని కానవచ్చుచున్నవి. "పప్యో డతోఽచి ను మ్మో"<sup>2</sup> అను సూత్రమున "సె" అనునది "సమాసమున" అనునర్థమున వాడబడినది. ఇట్లే కచ్చితస్సర్వ భవేదిష్టా రుచస్సాస్యద్యది మూ"నసే

1 కవిశిరో. ఆం. ర. సం. ముద్ర. 287 పు.

2 11 11 105 పు.

3 ఆం. శ. చిం. సంజ్ఞా 4 నూ.

4 అప్పకవి ఆ. తదృశవర్ణరూపము- కాని ఇందు సూత్రము లన్నియుఁ దప్పగా ముద్రితము లయి యున్నవి, వానిని సవరించుట యవసరము.

5 ప్రభావరుక్మిణి ము (వావిళ 1934) లోని 6, 63, 73, 74, 81 పుటలందలి రత్నావళిసంపుట చూడఁ దగినవి. ఇందును సూత్రములు తప్పగా ముద్రితము లయినవి.

1 కవిశిరో. (ఆం. ర. సం. ముద్ర.) 157, 158, 159, 160 పుటలలోని శ్లోకములు.

2 ఆం. శ. చిం. సంధి. 17 నూ.

3 వికృ. వివే. అప 8.

అనుచోటను తయారమదా<sup>4</sup> సేమాత్మ్య<sup>5</sup> అనుష్ఠము నను వికృతివివేకమునఁ గూడ సమాసమునకు నస. జ్ఞ వాడబడినది. చింతామణియందు సమాసమునకు ససంజ్ఞను విధించుసూత్రము లేదు. “సస్సమాసః” (1-1-7) అను వాల్మీకిప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రమే పైవానికి మూలము. ఇట్లే మనవైయాకరణులు తఱచుగా వాడు “అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్య” అనున ఁచనమునకును ప్రాకృతవ్యాకరణములోని “అనుక్త మన్యశ్చానుశాసనవత్” (వాల్మీ 1-1-2) అను సూత్రమే మూలముగా నున్నది.

ఇట్లే అంగ్రశబ్దచింతామణియందు సున్, టాన్ జేన్, జనిన్, జమ్, జేప్ అను విభక్తిప్రత్యయప్రత్యాహారములు వాడబడియున్నవి.<sup>5</sup> వీనిలో ‘జబౌ’ అనున దొక్కటితప్ప నింకెవ్వియును పాణినీయము లాని “అదిరంత్యన సహితా” అను సూత్రముచేత సిద్ధింపవు. ‘న విభక్తౌ తుస్మాః’ అను సూత్రముచేత విభక్తిప్రత్యయములలోని తవర్గ సకారమకారముల శిత్ప్రము నిషేధింపఁబడుట యిందుకుఁ గారణము జేప్ పాణినీయసాధ్యప్రత్యాహారమే యయినను బాణి నీయమునఁ దిద్వ్యవహారము లేదు వాల్మీకిప్రాకృత వ్యాకరణములో ‘సుప్యది రన్యపలా’ (1-1-4) అను సూత్రముచేత నిప్రత్యాహరము లన్నియును సిద్ధించును వీనికి వాల్మీకివ్యాకరణమునఁ బలుతావు లందు వినియోగము కూడఁ గలదు. కనుక సుసా ధ్యపాణినీయవిభక్తిప్రత్యయప్రత్యాహారములు వాల్మీకి ప్రాకృత వ్యాకరణమునండియే చింతామణిలోనికి వచ్చినవనుట సిత్యము. అహోబలపతి యొ విషయ

మును ఒక్కగా నెఱింగిఁవాఁ డగుటచేత తన్ గంధ మునం దిట్లే వచించియున్నాఁడు.<sup>1</sup>

అహోబలపతి యలంకారశాస్త్ర పాండిత్యము విస్తారముగా మనకుఁగనుపించునది సంజ్ఞాపగ్రణము నందు ఇతరపగ్రణములందును నక్కడక్కడ లేక పోలేదు. అహోబలపతి మమ్మటుఁడు, దండి, వామ నుఁడు అనందవర్ధనుఁడు, అభినవ గుప్తపాదులు అప్పయదీక్షితులు, విద్యావాధుఁడు మున్నగు సంస్కృ తాలంకారికులవచనములను సందర్భానుసారముగా నుదాహరించి సంస్కృతిసాహిత్యశాస్త్రసారము నంతటిని తన గంధమునఁ గొడికిరించి యున్నాఁడు. ఇందు కాతనికి అంగ్రశబ్దచింతామణి ప్రారంభమునఁ గల కావ్యపగ్రణసగల సూత్రములు చక్కగా నవకాశ మొసఁగినవి. పగ్రణపదుదీయ వ్యాఖ్యయగు రత్నా వణమునుండి యాతఁడు వాక్యములకు వాక్యములనే యథాతథముగ గ్రహించి తనగ్రంథమున నిమిడ్చు కొన్నాఁడు. అహోబలపతికిఁ గల కోశపరిచయమును సామాన్య మయినది కాదు

అహోబలపతి నన్నయాదిమహాకవుల గ్రంథ ములనుండి విరివిగా నుదాహరణముల నొసంగుటయే కాక తానుగూడ స్వయముగా కొన్ని యుదాహరణము లను గావించియున్నాఁడు. సామాన్యముగా నిట్టివి యాతని యిష్టదైవమున సీతారాముల స్తుతిపరముగా నుండును. ఇవి గ్రంథమున మొదటినుండి చివరి వఱకును గలవు.

అహోబలపతి చింతామణిసూత్రమునకుఁ గాని వికృతి వివేకకారికకుఁగాని నన్నయ భారతిప్రయోగ మునకుఁగాని లొంగని యాంధ్రకవి ప్రయోగ మాత్రఁ డెంతటివాఁడయిననువరే దాని నసాధువుగాఁ దీసివైచు

4 వికృ. వివే. అజ 36.

5 మా. అం. స. చిం. సంజ్ఞ 40, అజ 21, 22, 23, 26, 26 మా.

(1) చూ. కవిశిరో. (అం. ర. సం. ముద్ర) 210, 308, 307 పుటలు.

చుండును. కాని యట్టిసందర్భములందు దాని సాధుత్వసాక్షనమున కేదయిన ఆధారము సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమునఁగాని అలంకారికగ్రంథములందుఁగాని యుండెనా దానిసాధుత్వమును నిలుపును. దీనివలన నాతఁడు కొందఱు మహాకవుల వచనములనే యసాధువులని కొట్టివైచుట సంభవించెను

అహోబలపతికి చింతామణికర్త నన్నయభట్టారకుడే యనువిశ్వాసము దృఢముగాఁ గలదు. కాని యాతఁడు చింతామణిసూత్రములకు నన్నయ భారత పూయోగములనుమాత్రమే సాధించువిధముగా నర్థము చేయవలయు ననెడి పట్టుదలగలవాఁడు మాత్రము కాఁడు నిజమునకుఁ బ్రాచీనవ్యాఖ్యాతలలో నెవ్వరును

నట్టివారు లేరనియే చెప్పవలయును. వారందఱును సూత్రములయానుష్ఠానిబట్టియే యర్థనిర్ణయము గావించి యుదాహరణముల నిచ్చియున్నారు.

అహోబలపండితీయము వలన మనభాషకు సమగ్రమయిన వ్యాకరణగ్రంథము లభించె ననవీలు లేనిమాట నిజమే కాని యట్లుకాదువాతె యాంధ్రవ్యాకరణగ్రంథకర్త లెందఱికో యిందలివిషయము లొజ్జబంతులయిన పనుటలోఁగాని దీనివలన నాంధ్రభాష కొక్కయుత్తమశ్రేణికిఁజేరిది శాస్త్రమర్వాదలుగల మంచి వ్యాకరణగ్రంథ మేర్పడినదనుటయందుఁగాని యావంతయు సందేహము లేదు.



శ్రీ కె. వి. భూపాలరావు

అబ్దుల్లాసన్ తానాషా ఖుతుబ్జాహి పరిసాలకు లలో తుచివాడు. ఇతడు క్రీ॥శ॥ 1672 నుండి 1686 వరకు గోలకొండరాజ్యమును పాలించెను. ఇతనిని గురించి ప్రచారములలోనున్న స్థలపురాణేతిహాసములును, పరస్పరవిరుద్ధములును బహుళములునునగు చరిత్రలును ఇతని జీవితచరిత్రమును కలరూపున ప్రకాశింపజేయు పనిని జటిలముజేయుచున్నవి. పరస్పర విరుద్ధములగు నీ గ్రంథములను గాఢముగా శోధించి సమన్వయపరచిన స్థూలముగ మూడుసిద్ధాంతములు రూపొందుచున్నవి. (1) అబ్దుల్లాసను విదేశీయుడు (2) అబ్దుల్లాసను ఖుతుబ్జాహి రాకుమారుడు (3) కులగోత్రములులేని అనామకుడతడు.

సమకాలికులును, స్థానికులును ప్రామాణికులును నగు చారిత్రకకృతానిని, ఖుతుబ్జాహి వంశజుడనియే వ్యాసినారు. శత్రుకూటమివారుకూడ నీవిషయమొప్పుకొన్నారు. అబ్దుల్లాసన్ తానాషా అబ్దుల్లాఖుతుబ్జాహి

తమ్ముడగు ఇమాదుల్ముల్కు (అయిన్-ఉల్-ముల్కు) కుమారుడు; హయాతుబ్బీబేగముని (అబ్దురాహ్మన్) కు పౌత్రుడును, ఈయనకు మహమ్మదుబ్బీబేగముషాకు కూతురును, మహమ్మదుఖుతుబ్జాహి భార్యయును, అబ్దుల్లాఖుతుబ్జాహి కన్యయును నగుచే నబ్దుల్లాసన్ తన పూర్వులవలెనే ఖుతుబ్జాహి అయ్యెను. పోరుషేయములుకలిగి, ప్రకృత్యముగ రాజ్యార్హుని అసందిగ్ధముగ దేలుచున్నది. అబ్దుల్లాసను మేల్కాపు షరీఫ్-ఉల్-ముల్కు, మంత్రి మసూద్ ఖాన్ అబ్దుల్లారాణి బేగంసుల్తానాలు, ఈ విషయము సందిగ్ధముగను నిస్సంకోచముచను తెల్పియున్నారు.

అబ్దుల్ హసనుఆరఖు, పారసి భాషాని మరియు మొఘాయి, యని గ్రంథస్థము చేయబడినవిషయము సమన్వయమగుటలేదు. సమకాలికములగు నితర వాగ్ధతు స్థిరపరుచుటయును లేదు.

సిద్ధిపేటతాలూకాలోని అనంతగిరి మరియు నితరస్థలములందు ప్రచారములోనున్న నితర స్థల పురాణములలో నెట్టి వాస్తవ్యమును లేదు.

**ప్రారంభజీవితము :-** చరిత్రలు సమకాలి కల సంచారసంపుటలు అబ్బులను పార్శ్వంభ జీవితమును సమగ్రముగ చిత్రించలేదు. అతని బాల్యమునుగురించిన సమాచారము సమకూర్చులేదు. అయినను బహుళములగు నీ చరిత్రలోను నితరత్రయను లభ్యములగు శకలములను, సూచనలను, సమన్వయపరచి సూత్రికరించిన నీతని కౌమార యౌవనములగురించి తెలిసికొనవచ్చును.

ఋతుబహుహీలు విషయలంపటలు. ఆద్యంతముల రాజులిద్దరుదప్ప, మిగతావారెవరును షష్ఠి పూర్తిజేసుకొనలేదన్న వారి అలౌఘ్యపునకు కారణము తరతర వెదుకనవసరములేదు. అబ్బులను పుట్టి పెరిగిన వాతావరణమెట్లెదో పై విషయములవల్ల సుగ్రహ్యము. పరిసర పరిస్థితుల పృథావమువల్ల అబ్బులను "అతనికంటె మను దావంటున్న" యనునూదిగి విషయతాల్యమున నెల్లరను తలదన్న వాడుగ రూపొందెను. అంతఃపురపు అదర్శములు పవిత్రతనదలి మలినమైపోయినవి, అంతేవాసినల మానములు పరిచారికల శీలములు శిథిలములు గాజొచ్చినవి. అతి మెత్తనివాడును విషయతాల్యడను నగు అబ్బులకుగూడ నీతని ప్రవర్తన దుస్సహమైనది. అతడు కల్పించుకొని నుండలించెను. రాజునిపడించిరి. రాజును రాజులనుననుసరించి తిరుగు పరిచారక బృంద మీ మార్పుగమనించి, రాకుమారుని చులకన జేసి యగమానించియుండును.

అవమానములు సహింపక, అభిమానియగు నాతడు తుదకు రాజభోగములను రాజసమును అంతః పురసౌఖ్యములను త్యజించి ఫతేదర్వాజ (విజయ

ద్వారము) కడ నివసించియున్న విఖ్యాతవిల్లి (యోగ్వి), షా రాజాఖిజ్జాలును నాశ్యించెను. అప్పడాతని పయస్సు రమారమియిరువది సంవత్సరములనితెలియుచున్నది. అబ్బులను కడు భయభక్తులతో పె్గము. విశ్వాసములతో తనగురువును సేవించుచు నాతని కృపకు పాత్రుడయ్యెను అందుచే నావలి, అబ్బులనును. 'తానాషా' యని ముద్దుగ బిలిచెడివాడు. 'తానాషా' యనిన బాలయోగి అని యర్థము. తానాషా గురు శుశ్రూషజేయుచు పదునాల్గు సంవత్సరములు నా యాశ్రమమందే గడిపెను. ఈ యాశ్రమజీవన మాతనిని ప్రజానామీప్యమునకు దెచ్చి, వారి అవసరములు అవేదనలు అవేక కావేకములు కష్టసుఖములు దెలిసికొని వానిలో బాగిస్వామియగుటకు అనేకావకాశములు గల్పించినది. ప్రజాబాహుళ్యములో రాజుగ నితడు సంపాదించిన అనువమ ప్రేమగౌరవములకే యాశ్రమజీవనము పునాదిరాయెనది. క్రింది తరగతులవారితో సన్నిహితసంబంధము లేర్పడినవి మతసహనము పీడిత పృజానీకమునెడ సానుభూతి విశాల దృక్పథము అలవడినవి. అందువల్ల దక్షిణాపదమేలిన నేముస్లింప్రభువునకు లభ్యముగాని గౌరవపక్షపత్తులీతనికి తంగేటిజువ్వైనవి.

ఇకనిలోవచ్చిన నీ యద్భుతమగు నైతికపుమా ర్పునుగురించి యింతవరకేతని నేనగించుకొను రాజును అంతేవాసినలు మంత్రి సాక్షంతాదులును నాతనియెడ ననురక్తతైరి. పదునాల్గువత్సరముల యాశ్రమజీవితము వల్ల అతడు పరితప్పుడై పూతుడై పాలకుని యోగ్యత సంపాదించుకొనెను.

**వివాహము :-** అబ్బులను వివాహము అత్యదుష్ట పరిస్థితులలో జరిగినది. అబ్బులూ మూడవ కూతురితనికి మొదట నిశ్చయించబడెను. కాని అతని దుర్మదతలవల్ల అది బెడిసినది. అబ్బులూ పెద్దబుడగు

సయ్యదునిజామొద్దీనహమ్మదు, అంగీకారముపై అతని గురు పుత్రుడును ఆరేబియా దేశస్థుడునగు సయ్యదు సుల్తానుతో నా రాకుమారి వివాహము నిశ్చయమైనది. ఏర్పాట్లు చురుకుగ జరుగసాగినవి, ఆయనను దైవప్రేరితముగ సయ్యదునిజామొద్దీనహమ్మదు మరియు సయ్యదుసుల్తానులమధ్య తీవ్ర వైషమ్యము లేర్పడినవి కలహభీజనులు వేసిన సమిదలవల్ల నా వైషమ్యజ్వాల మరింత ప్రజ్వలితమైనది. ఆ సంబంధము నడలకున్న తాను సవరివారముగ నొరంగజేబుతో చేరిపోయినని పెద్దల్లుడును, ఆ వివాహము దప్పకున్న దామాత్య హత్య జేసికొందుమని పెండ్లికూతురును ఆయను తల్లియును శరించిరి. మంత్రి సామంతులును రాజును చేయునదిలేక దిగ్భ్రాంతి నొందిరి. సర్వసన్నాహములు పూర్తియగుటచే వివాహమాపుట మంచిదికాదనియును, ఆయనను సయ్యదుసుల్తానునకిచ్చి వివాహముచేయుట పొసగదనియు నిరాశితమైనది.

అరిషడ్వర్గముల కతీతుడై సర్వసంగ పరిత్యాగియై, పరికప్తహృదయుడై సర్వజన రంజకుడుగనున్న అబుల్ హసన్ ఈ సందర్భమున నెల్లరకును హృద్గోచరుడయ్యెను. రాణులును మంత్రిసామంత హితపురోహితులును సర్దారులును ముక్తకంఠముగ అబ్దుల్ హసన్ కే రాజు తన మూడవకూతురు నిచ్చి వివాహము చేయదగునని సూచించిరి. రాజును నబుల్ హసన్ ను నెడ అనురక్తుడగటచే దాని కంగీకరించెను.

అంతఃపురములో జరుగు స్వాతంత్ర వివాహ కలాపములమూదిరులే ఆశ్రమములో కూడ షేరాజు ఖత్రాల్ స్వంత పర్యవేక్షణక్రింద జరుగుచుండెను. ఆశ్రమవాసులును పృజానీకమును, ఈ వేడుకలను వాని జరిపించు యోగిపుంగవునిని విధూరముగజూచుచుండిరి. షేరాజు వారల కా వేడుకలు అబ్దుల్ హసన్ వివాహపు సందర్భమని జెప్పచుండెను. తపోధనుల ఆశీర్వాదములు భావములు వృధాపోవుగదా !

వివాహపురోజు సుల్తాను అజ్జులకారము సామంత హితపురోహితులు సాలంకృతమును సునజ్జికమునునగు రాజాశ్రయము మోద్యాబాదుకు పడమట విజయద్వారముకడ ఘోషబంధమైనన్ని షేరాజుఖత్రాల్ ఆశ్రమమునకుదెచ్చి అబుల్ హసన్ ను దోడ్కొనిపోయిరి. సయ్యదుసుల్తాను వివాహముకొరకు సిద్ధపరుచబడిన సందర్భముతో నా సుముహూర్తమునకే సుల్తాను మూడవ కుమార్తెతో అబ్దుల్ హసన్ వివాహమైనది. సత్వానుసుల్తాను నొరంగజేబు చక్రవర్తి కొలువులో ప్యవేశించెను. అబ్దుల్ హసన్ కి భార్యవల్ల అబ్దుల్లాజీవిక కాలముననే (పన్నెండు సంవత్సరములు) జడ్డరు బిడ్డలు ఒక కుమారుడును కలిగిరి.

పట్టాభిషేకము : అబ్దుల్ హసన్ పట్టాభిషేకము గూడ నత్యద్భుతపరిస్థితులలో జరిగినది. పెద్దల్లుడుగ సయ్యదునిజామొద్దీనహమ్మదు రాజ్యాంగములపై సద్దికారము నడుపుచుండెను. 89. 4. 1670 లో హయ్యతుబుఖ్తీబేగం (అబ్దులాతల్లి) చనిపోయినకార్యతగోలకొండ పరిపాలనా చక్రమంతయు నిరవశేషముగ సయ్యదునిజామొద్దీను హస్తగతమైనదిని చెప్పుటలో నా వంతయు సతికర్తవ్యమేదు.

ఏప్రిల్ 1672 న అబ్దుల్లా జబ్బున కడెను, 19-4-1672న అతనికి స్వార్థకముదప్పినది. అతడెట్టి మరణానందమును వ్యాయలేదు. రెండవ అల్లుడుగ మహమ్మదుసుల్తాను తండ్రియగు నాల్గవ చక్రవర్తి కోపమునకు గురియై నిర్మలంపబడి అందె కృశించి మరణించెను. పెద్దల్లుని అపజ్ఞతయును, పెద్దబిడ్డ అహంభావమును అబ్దుల్లా కనహ్యముగ నుండెను. తన కల్లుడును కొడుకంటివాడును నగు నబుల్ హసన్ రాజుగావలయునని అబ్దుల్లా గోరుకను చుండినట్లాతని నడవడి సూచించుచున్న సందర్భములు లేకపోవేదు పెద్దకూతురికి సంతానములేదు. ఆయి

నగు తననవతి కుమారుడగు సయ్యదలీమాసూనకే ముగియు ముతుబాహిని రాజ్యము నిప్పించవలెనని 'మాసాహెబు' పట్టవల. అబుల్ హసను పెద్దబిడ్డను అంతఃపురములో 'మాసాహెబు బడెసాహెబు' అని వ్యవహరించెడివారు. సైన్యము నద్దారులు బాక్కినము రాజలాంఛనములు, పరిపాలనాచక్రము అన్నియు పెద్దబిడ్డని చేతులోనేయుండెను.

మరణశయ్యపైనున్న మామను జూమటకై పోయిన, నబుల్ హసనుని, నంతఃపురములోనికి రాని యలేదు. అతని గుర్రమును గాయపరచి, అతని నపమానపరచి బంపిరి. సైన్యధ్యక్షుడును సయ్యదు నిజామెద్దీను ననహ్మించుకొనువాడునునగు సయ్యదు ముజప్పరి సంఘటనను సామగదీసికొని, తనకార్యదర్శి పెష్కారులగు అక్కన్న మాదన్నల ధీవిశేషము నాధారముగగైకొని, నెట్టిఅలజడి గానీక, రాజకీయ సైనిక పరిపాలన, ఆర్థిక ప్యాముఖ్యముగల వ్యదేశములను చేజిక్కించుకొని రాజప్రసాదమును చుట్టిముట్టి వైచెను. ఇది గమనించి నిజామెద్దీను నేవగించుకొను వారిల్ల నమల్లననున కండగనిల్పిరి. 21-4-1672 న అబ్దుల్లా మరణించెను. సయ్యదునిజామెద్దీనహమ్మదు, మాసాహెబు మరియు సయ్యదు మాసూలు నిర్బంధింపబడిరి. మాసూరుల చెఅనుండి పారిపోయి నౌరంగజేబు కొలువులో చేరెను, నిజామెద్దీను బార్యా యుక్తముగ వధింపబడెను. 13-4-1672 న అబ్దుల్ల సను రాజగ ప్రకటించబడెను.

పరిపాలన : క్రి. శ. 1672-1673 సంవత్సరములు దక్షిణభారతచరిత్రలో విప్లవాత్మకముగ కాలము. ఇందబుల్లసన్ రాజగుటమాత్రమేగాక శ్రీరంగ రాయలతో విజయనగర సామ్రాజ్యపు మిగిలిన యధికారము పూర్తిగ నశించినది. సయ్యదునిజామెద్దీనహమ్మదు సయ్యదు ముజప్పరులు విఫలవ్యయములై చరిత్రగతివై మార్చివైచిరి. ఛత్రపతిశివాజీ తన రాజ్య

మును సుస్థిరమొనర్చుకొనెను. బీజాపూర రాజ్యములో నంతఃకలహములు చెలరేగి పరిపాలనాచక్రమును శిథిలపరచినవి.

అబుల్ హసను రాజగప్రకటించబడిన ఎనిదన రోజు అనగ క్రి. శ. 1672 ఏప్రిల్ 30 వ తేదికి సరియగు 13 వ మొహర్రం 1033 వ హిజ్రీన నాతని పట్టాభిషేకము జరిగెనది. చక్రవర్తియగు నౌరంగ శేబునకు వార్షికముగ నాలుగులక్షల కప్పముగట్టుదు. భక్తివిశ్వాసములతో నుండునని వ్రాసింపెను. చక్రవర్తియ నాతని రాజరిక మొప్పకొనను <sup>1</sup> తాను రాజగుటకు సాయపడిన సయ్యదుజప్పరుమీరుజహూ పదవియందును, అంతఃపుర పాలకుడగు సయ్యదు మూసాఖాన్ ఖానెఖానాన్ అను బిరుదుతో సర్వసైన్యాధిపతిగను కర్నాటక నవాబగు సయ్యదుహుస్సేన్ ఖుల్జి అమిరుల్-ఉమ్రా-నేక్నాంఖాను బిరుదుతోను సత్కరించబడిరి. అంతియెగాక మాదన్న మజ్దువెదారు. (భూమ్యుదాయ శాఖమంత్రి) గను అక్కన్న అతనికి. పేష్కారుగను నియమింపబడెను.

సయ్యదుముజప్పరుమీరుజహూ కాగనె గర్వియై. వక్రమాగ్ధమవలంబించి రాజనెడ నతిక్రాంత మర్కారు డుయ్యెను. రాజ్యశ్రేయస్సునకు వ్యతిరేకముగ ప్రేంచి వారల నభిమానించెను. సర్వసైన్యాధ్యక్షుడగు మూసాఖాను ననేకవిధముల నవమానించెను. వారిరువురి ఘర్షణ రాజ్యచక్రమును చిద్రము చేయసాగెను. నిర్దిష్టడగును విషయలోలుడుగును నతించును సుల్తాను బహు చాకచక్రముగ నీయిరువురను పదభ్యంజులను జేసెను. మజ్దువెదారు మాదన్న మీరుజహూగ నియమింపబడెను. సూర్యవ్యకాశరావను బిరుదును శ్రేష్ఠ ఛత్రవామరగజాస్వాది రాజలాంఛనములు ననుగ్రహించబడెను. మూసాబేగను నాతడు సర్వసైన్యాధ్యక్ష

క్షుధుగ నియమించబడెను సైన్యమునకు వేతనములు తన సమక్షముననే బంతు నేర్పాటుజేసి సుల్తాను సైన్యముతో పగత్యక్షముగ సంబంధ మేర్పరుచుకొనెను. మాదన్నను మీరుజుష్టగా జేయుటలో అబ్బులననుజాగ్రత, వివేచన దూరదృష్టి విశదముగను. జూను 1674న మాదన్న ప్రధానియైనట్లున్నది. శ్రీ॥ ౪॥ 1674 నవంబరులో మాదన్న ప్రధానియయ్యెనన్నవాడుకూడ ప్రాచుర్యమున నున్నది.

అబ్బుల్ హసను రాజగునప్పటికి శ్రీకాకుళము నుండి చెంగల్పట్టు దక్షిణమువరకు సుమారు 480 మైళ్ళ కోస్తా గోల్కొండ యధీనములోనుండెను

పరిపాలనావ్యవస్థ: అబ్బుల్ హసను పరిపాలనలో కేంద్ర, ప్రాంతీయ, గ్రామవ్యవస్థ లీ క్రింది విధముగ నుండెను.

కేంద్రము: రాజు, దివాను, దేశీయాంగ మంత్రి విదేశీయాంగమంత్రి, మజ్దువేదారు, బుఖ్తీ-ఉల్-ముమాలిక్-సరెఖేల్ (సరైఫుద్దారు)-దారోఖాయె అజం-సదరుఖాజీ-దబీరు-మహల్దారు

ప్రాంతీయము: ౬౦ ఫోదారు-దీవాను-సరైఖేలు=ఖాజ్-పురోహితుడు (పండితుడు.)

సర్కారు, సిమ్మ పరగణ, మహెబుల పరిపాలనాధిష్ఠానవర్గముకూడ దాదా పీ విధముగనే యుండెను. అబ్బులననునకు పూర్వము దేశము తరఫ్-సిమ్మ-సర్దార్-పరగణ మహల్ లో విభజించబడుచుండెడిది, వీనిపై శిస్తు నేర్పాటులేదు. ప్రతిసంవత్సరము వానిని వేలమువేసి, అధికమూల్యము జెల్లించువారికి వానిని స్వాధీనపఱచెడివారు. దీనివలన సారవంతముగ దేశము కలుపు కాటకములకు దోపిడి దౌర్జన్యములకు లోనైనది. సముద్ర తీరములు, రేవులు నౌకావ్యాపార కేంద్రములుగూడ నీ తీరుననే ప్రతినవంవత్సరము వేలము వేయబడుచుండెడివి. పగభుక్త్యము

నకు రాజ్యాంగము వ్యజలకు భద్రతలేకండెను. ౬౦వ గొండితనము మీరుజుష్టా మొదలు బంట్రోతువరకు బాహాతుముగ పగబలియుండెను.

అబ్బులనను తనపరిపాలనలో సైన్ పెర్కొనబడిన లోపములను నరికిద్దుటకు పరిస్థితు లనుకూలించుమేరకు తీవ్రముగ కృషి చేసెను. అతడు వ్యయ కర్తనముజేసియు పరిపాలనాచక్రమును కట్టుదిట్టమును జేసియు మన్యబులు తగ్గించియు ఉమాపులస్సైర విహరము నదువులోబెట్టియు చీకులను ననమద్దలను తొలగించి వారిస్థానే సమర్థులగు యువకాధికారుల నియమించియు పరిపాలనను క్రమబద్ధమును శక్తివంతమును జేసెను. ఈచర్య సామాన్యలోనంతృప్తి సామంతులలోను, ప్రాసభ్యక్షులలోను ద్వేషవైరములు కల్పించినవి.

వేలపు పద్ధతివల్ల గ్రామములు నశించి అడవులుబలసి చోరుల కాటకట్టులైనవి. అబ్బులనను జీర్ణగ్రామముల నుద్ధరించి కౌత్తగ్రామముల న్నష్టించి రైతాంగమునకు వ్యవసాయమునకు చేయూతనొసంగెను. చెరువులు కాలువలు రహదారులు గిడ్డంగులు తోటలు నత్యముల బడులు బెషధాలయములు విరివిగ నెక్కొల్పి చోరులబాధ తగ్గించెను.

## గ ను లు

మూయబడిన పక్షపుగనులను అబ్బులనను మరల దెరిపించి పనిప్రారంభము జేయించెను. వీనిలో గొల్లపల్లి రాజెంబుల కోలారు రావణీకొండ కొడవటికల్లు పరిబేల మున్నగు జగత్పూర్ణిద్దములగు గనులుగలవు. అనుమతిపత్యముపన్ను సగానికి తగ్గించబడినది. కార్మికునిజీతము నెలకు నాలుగు రూప్యములు అసగా దేశీయసైనికునిజీతముతో సమాన మున్నమాట. గనులనుండియు పగభుక్త్యమునకు విశేషమగు రాబడియుండెను. గనుల యాజమాన్యము

పృథ్వీమయి. ప్రవృత్తముల పర్యవేక్షణగూడ  
పృథ్వీమయి “కోహినూరు” మున్నగు జగత్పు  
స్థిమయిలగు వజ్రములీ గనులనుండియే లభ్యమైనవి.

వాణిజ్యము.

భూనముప్రవృత్తిపారము విశేషముగనుండెడిది  
గానివల్ల రాబడికూడ అధికమే “మద్యపన్ను”  
|| శాతముమాత్రమే. ప్రభుత్వమునకు స్వయముగ  
నౌకావ్యాపారముండెడిది. నౌకానిర్మాణకర్మాగార  
ములుగూడ పృథ్వీమయినకుండెడివి. నర్వాపురము  
మచ్చిబందరు శాంధ్యాలలో ముఖ్యముగ నౌకానిర్మాణ  
కర్మాగారములుండెను. అబ్దుల్లాను ప్రోత్సాహము  
వల్ల ముఖ్యముగ చిత్రలేఖనము, రంగుపరిశ్రమ అద్ద  
కము చెక్కడము మందుగుండు పరిశ్రమలు చాల  
యభివృద్ధి చెందినవి.

నాణెములు

పృథ్వీపుటకశాలలో అబ్దుల్లాను కాల  
మంది కీర్తి నాణెములు సిద్ధమగుచుండెడివి

| వరహా=పది హేసు (బంగారు) ఫనములు లేక ఎని  
మిడిమిల్లింగులు లేక  
3 1/2 రూపాయలు.

| ఫనము=తొమ్మిది (బంగారు) నేపలములు లేక 3  
పార్తిగులు లేక 6  
పెన్నలు.

| నేపలము=5 కాసులు

| కాసు=4 తారలు

| తార=4 (9) భాగములు

ఈ భాగములు మరల గవ్వలలో విభజించబడినవి

వరహా గ్రుండ్రముగను పలుచగను నుండునది.  
దీనివెడల్పు 3 1/2 ఇంచులు బరువు 52 1/2 గురుగింజలు,  
మెరుగు 2 1/4 క్యారెట్టు

కొలత ప్రమాణములు.

అబ్దుల్లాను కొలతప్రమాణములనుగూడ శ్రమ  
బద్ధమైనట్లెను. అవి :

1 మూర = 187 ఇంచులు

1 గజము = 33 1/2 ఇంచులు

తూనిక ప్రమాణములు.

1 తులము = 180 గురిగింజలు.

1 శేరు = 20 తులములు.

1 వీర = 5 శేరులు.

1 మణుగు = 6 వీరలు

20 మణుగులు = 1 పెట్టె లేక బారువ

అబ్దుల్లాను అంతరంగిక విధానము.

అబ్దుల్లాను సరికొద్దారడయ్య నాతికాశ్య  
వర్తన నవలంబించవలసి వచ్చినది. శిథిలమైన  
రాజ్యాంగములను, చిన్నమైన పరిపాలనాచక్రమును,  
సింధుకున్న బొక్కనమును మరల సుపరిశీలన  
జేయబడినది యవసరమయ్యెను. ఇది గ్రహించక  
తొలగించబడిన యధికారులు ముస్లిములు జాగిరులు  
పోగొట్టుకొన్న ఉమాపులు అరికట్టబడిన బందిపోటు  
సైన్యాదులు క్రీ. శ. 1676 లో నొక తిరుగుబాటులేవ  
నెత్తినది. అబ్దుల్లాను దీని నవలీలగ నణచివైచెను.  
గజపతుల వారసులును తిరుగుబాటుచేసిరి. సుల్తాను  
దానిని సిర్కూలించి అందు తనకు సాయముజేసి  
గజపతి వంశీయుడు అప్పారాజునకు అప్పులనాయక  
రావుబహద్దరను బిరుదము అనేక జాగిరులనిచ్చి  
సత్కరించెను. దేశములో శాంతిభద్రతలు స్థిరపడెను.  
అబ్దుల్లాను సీతివల్ల దేశము సస్యశ్యామలము సుఖి  
తమునయ్యెను. చోరులెడల దూరమైనది. సమర్థు  
లగు నధికారవృద్ధులము, శక్తివిశ్వాసములుగల సైన్య  
ము నవ్యమత్రతగ దేశసేవయందు నిమగ్నమైనది.  
చెరువులు, కాలువలు జతరములగు అనేక జలాధార

ములు రాజుచేతను అతని సామంత సర్దారులచేతను నిర్మించబడినవి. దేశము శాంతినిరుల కాలవాల మైనది.

విదేశీయ విధానము.

## I

ఆంగ్లేయులతో సంబంధము

నారోమండల సముద్రతీరమున ఉచ్చి ప్రెంచి ఆంగ్లేయుల వర్తకపుగిడ్డంగు లేర్పడినవి. త్వరితగతి బలపడుచు రాను రాను అవి వారి రాజ్యవిస్తీర్ణతన్నా హములకు నాటపట్టులయ్యెను వారు పరస్పరము బోరుచు దేశ శాంతి సౌభాగ్యములకు హాని కల్గించు లయెగాక దేశీయ వ్యాపారుల నవమానించుచు స్థాని కాధికారుల ధిక్కరించుచు గోలకొండ పృథ్వీమును కూడ సరకుగొనక ప్రవర్తించుచుండిరి. అబ్దుల్లాఖతు బుషా కాఁములోను అబ్దుల్లాసను పరిపాలనలోని మొదటి రెండు సంవత్సరములు వా రాడినదాట పాడినవి పాటగ గడిచినది. అబ్దురా వారికి నాణె ములు చెనుకొను నధికారముకూడ సిచ్చెను అబుల్ హసను రాజు కాగనె టంకపు టచికారమెత్తివేయబడి నది వారి వ్యాపారవర్తకములందలి దుర్నితి దేశీయవాణిజ్యమున కుపద్రవకారి కావడ శాసించ బడినది. వారు ప్రాంతీయాధికారి నంకగొనక సుల్తానుతోనే పృథ్వీక్షముగ సంబంధము పెట్టుకొనవలె నని చేసిన పృథ్వీక్షము వ్యర్థమైంది. కొలదబ్బు నెగవేయ వారుజేసిన పన్నాగములు బూడిదబోసిన పన్నీరైవవి. తాము ఉపభవించి దానిని స్థానికాధికారు లపై రుద్దవేసినరొద అరణ్యరహితమైనది. క్రీ. శ 1630 నుండి 1686 వరకు ఐరోపీయుల చరిత్ర పరిశీలించిన వైవిషయములు విపులముగ దెలియ నగును.<sup>1</sup>

Factory Records Fort Saint George Diary and Consultation.

చెన్నపట్టణము "పూనపల్లి" మండలము లోనిది. 15వ మార్చి 1675న మాదన్న మేనల్లు డగు పొదిలి లింగన్న ఈమండలమున కధికారి యయ్యెను మెలమెల్లగ నీతడు కర్ణాటకప్రాంతము నకు తరపుదారయ్యెను. మొదట తుపాకి కృష్ణుడును, బాబూరావును, అపై పొదిలి లింగన్నయు నీ యాంగ్లే యులను ముఖ్యముగను నితరఐరోపీయులను సాధారణముగను నిర్ణీతముగ నవధులలోనుంచిరి. ఈస్టిండియా కంపెనీ గౌరవరులు బెరన్ లాంగుహర్న్, సిర్ ఫ్రెన్సిస్ హం, మాస్టరు మరియు గ్రెఫార్డుఅనువారి తలచిరునుచేష్టలను లింగన్న చిత్తుజేసి మద్రాస్ శాంధ్యమున్నగు కోటలను మంఠిపాలజేసి వారిచే 'పాహి పాహి' యనిపించెను వారి శరణాగతిని దయాళువగు సుల్తానుమన్నించి వారియెడ దయ సానుభూతిజూపి కొన్ని సౌకర్యములు గల్పించెను అబ్దుల్లాసను రాజనీతి పొదిలి లింగన్నదక్షత లాంగ్లేయులను, సరియగు నవదుల సతికృష్టించినయితేను, ఇందువల్ల దేశీయపారిశ్రామికులకు రక్షణ, వ్యాపారవాణిజ్యములకు ప్రోత్సాహము లభించినవి.

## II

ఆదిల్ షాహీలతో సంబంధము.

అబ్దుల్లాఖతుబుషా సోదరిభర మహమ్మదు ఆదిల్ షా మరణానంతరము వారి తీవ్రాంతకలహములు బీజాపూరరాజ్యమును నిర్వీర్యము జేయుటయె గాక మహారాష్ట్రుల దాడుల కవకాశముగల్గించినవి మహమ్మదు ఆదిల్ షా తదుపరి రెండవ అలీఅల్ షా రాజయ్యెను. క్రీ. శ. 1672 లో నీతడు పరమ పదించ నీతని కుమారుడు పంచవర్ణప్రాయుడగు సికిందరు ఆదిల్ షా రాజయ్యెను. ఇది యదనగ నచటి యంతకలహములు తారస్థాయి నందుకొన్నవి. క్రీ. శ 1676న మహారాష్ట్రులతో బీజాపూరమునంది

జేసికొన్నదన్న నెపముపై మొఘాయి గవర్నరు బహద్దూరు బీజాపూర్, ఆక్కడికోట, నలదుర్గము లను తెచ్చముగ ముటడించెను. బీజాపురపుటభ్యర్థన మన్నించి అబుల్ హాసను ఒక ప్రచండమైనన్యము సిచ్చి మాదన్నను బంపెను కాని మాదన్న మొఘాయిలతో తలవడకయే తిరోగమించెను. మొఘాయిలు నుల్లెడువరకు జొచ్చుకొని రాజొచ్చిరి గోల కొండ సర్వపైన్యార్థక్షుడగు మహ్మద్ బాహిమును మర్పించువద్ద తమ నివారులను రక్షించుటకు తానాపా నియమించెను. రెండుమాసములు భయంకరమగు పోరు జరిగినది. అందు గోలకొండపైన్యము లోడి పోయినవి. అయినను మొఘాయిలు, బీజాపూరిలు ముందడుగిడ సాహసించలేదు. అమితములును అపూర్వములునుగ నప్రకప్తము లనుభవించి ఏడురోజులు పయనించి ఇరువదిమైళ్ళ దూరమునున్న గల్పగ్గయందలి మొఘాయి శిబిరమునుచేరిరి<sup>2</sup> పరస్పరము తగువులాడుచున్న బీజాపురపు నాయకులమధ్య సంది జేసి అబుల్ హాసు అచ్చట తన ప్రతినిధిగ ఆక్కన్నను నియమించి రక్షణవైదేశికనిజిని సయంతింపబూసెను. కాని అచ్చటి పరిస్థితులు త్వరతగిని దిగజారిపో సాగెను. దీనికి కారణమిచ్చటి పాలకుడగు సిద్ది మినుడుప్రవర్తనయే. తుదకు శ్రీ. శ. 1679 లో ఆక్కనను తిరిగి పిలుపింపబడినెను శ్రీ శ. 1682న అలఘురు చక్రవర్తి దక్షిణము నకువచ్చి 1684 న బీజాపురముపై దాడినల్పెను. సికిందరు ఆభ్యర్థనను మన్నించి తానాపా ఒక ప్రచండమగు పైన్యమును 11-8-1685 న అంబాజీరావు అధ్యక్షులను బీజాపురమునకు సాయమంపెను. అంతయొగాక నలుబది వేల సుశిక్షితమగు నాశ్వికదళమును మహమ్మద్ బ్రాహ్మ మార్ధ్వమున బంపునున్నానని లేఖ వ్రాసెను. ఇది మొఘాయిలకు జిక్కినది. తుదకు బీజాపురమును మొఘాయిలు స్వాధీనపరుచుకొనిరి,

2 J. N. Sarkar Vol. 4.

### III

మహారాష్ట్రులతో సంబంధము.

శ్రీ. శ. 1572 న ఛతపతిశివాజి పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. అతడు అక్టోబరు 1675 లో మొఘలు మరియు బీజాపూర్ సేనానాయకులగు బహద్దరుఖాను బహ్మణ్ణాఖానుల సంయుక్తపైన్యముల నోడించెను ఫిబ్రవరి 1676<sup>3</sup> బీజాపుర నాయకుడు బహ్మణ్ణాఖానుడు మూడులక్షల హోన్నులు యుద్ధవ్యయము కిందను, నొకలక్షహోన్నుల వార్షికమును జెల్లించుట కొప్పుకొని శివాజీతో సంది జేసికొనెను. మధుర నాయకుడగు విజయరాఘవుని మనుమడు చెంగల్యరాయడు శివాజీకి సోదరుడును జింజీపరిపాలకుడును నగు ఎక్వజీని సాయమర్పించెను. అతడు తంజాపురపు నాయకుడగు బొక్కనాథుని పారద్యోలి మధురను స్వాధీనపరుచుకొనెను. శివాజి, సోదరునినుండి దీనిని స్వాధీనపరుచుకొని కర్ణాటకమును తనయేలుబడిక్రిందికి తేగరుచుండెను. ఇది గోలకొండ సౌహయ్య సానుభూ భూతులవలమౌత్రము సాధ్యము. ఉత్తరమున మొఘాయిల ప్రమాదమును, పశ్చిమమున మహారాష్ట్రుల అలబడి, దక్షిణమున ప్రబలింప యరాజకస్థితిని సమర్థవంతముగ కాపించి మహారాష్ట్రులను మొఘలు వెల్లువలనాపుట కుపయోగించుటకై శివాజీతో స్నేహ సౌహృద్యతను సాధించగోరుచుండెను తానాపా. ఇట్లు పరస్పరముగల అవసరముల నుపయోగించుకొని వారు శ్రీ. మార్చి 1677 న నొకసంది జేసికొనిరి. ఇందలి ముఖ్యాంశము మొఘాయిలతో జరుగు యుద్ధమున మహారాష్ట్రుల గోలకొండకు సాయపడవలయు ననునది. అది తానాపా రాజనీతికొక యపూర్వ విజయము. శివాజీ మాదన్నులు చనిపోయిన తరువరియు నీ సంది వసిజేసినది. మొఘాయిలు గోలకొండముట్టడించినప్పుడు శంఖాజీ పదమాడువేల యాశ్వికదళము ఏబదివేల పదాతి పైన్యములతో గోలకొండకు సాయ



శుభము. అంతేగాక మొఘాయిల రహదారులుచేడించి యు, దస్తుల దోచుకొనియు మహారాష్ట్రలు మొఘాయిలను నష్టపరిచినట్లు ఖాఫ్ ఖాన్, ఇబ్రాహింజబేరి, మీరెఅలం మున్నగు ప్రముఖ చరిత్రకారులు వ్యాసించారు.

#### IV

మొఘాయిలతో సంబంధము

క్రీ. శ. 1636 లో జరిగిన సంధిపత్రము గోలకొండ ఢిల్లీకి కప్పముగట్టు సామంతరాజ్యముగ రూపొందింది క్రీ. శ. 1636 జరిగిన యుద్ధము తరువరి యాస్తితి మరింతదిగజారింది. గోలకొండను జీర్ణించుకొనుటయే మొఘాయిల నీతికి పరమావధి దాని నెదుర్కొనుటయే ఖుతుబుషాహీల రాజనీతికి చుక్కాని. ఈ తరపు టెల్లలను బలపరచి బీజపురము మహారాష్ట్రలతో సంధిజేసికొని సైన్యవ్యవస్థను బలపరుచుటకై తానాషా చేసిన నిర్విరామముగ కృషి తీడయే ప్రబలమగు కారణము. చక్రవర్తి వలదని ఎన్నిమారులు వ్రాసినను తానాషా అక్కన్న మాదన్నలను చేరదీసిన దిందులకే. క్రీ. శ. 1682 లో చక్రవర్తి దక్షిణమునకు రాగానే కప్పమును, పడునైదేనుగులను, కొన్ని మణుగుల బంగారమును బురహనుపూరులోనున్న నాతనివద్దకు పంపెను, అయినను ఇతర, పశ్చిమోత్తర సింహులను బలపరచి ప్రచంకసైన్యముతో సర్వసైన్యాధ్యక్షుడగు మహమ్మదిభాహిమును ఎల్లల రక్షణకు నియమించెను. తానాషా యవలంబించిన సంధి నిగ్రహనీరోధములు జెరంగజేయును నాతని మార్గమునుండి మార్పు జాలియుండలేదు. గోలకొండను భుక్తపరుచుకొనవలయునన్న యాతని దృఢసంకల్పము నడలలేదు. కాఫిరులపోషణ, సుతాపానము, మతవ్యతిరేకచర్యలు జారత్వము, చక్రవర్తి శత్రువులగు బీజపురము

శివాజీలకు వలదన్నను సాయముజేయుట మున్నగు నపరాధములుమోసి, క్రీ. శ. 1685లో మల్దేవు మైదానములో గోలకొండ సైన్యముల మహమ్మదిభాహిము స్వామిద్రోహి నోడించి 1686లో గోలకొండను చుట్టడించి మత విషవాయువులను క్షేరేపించి స్వామిద్రోహమును ప్రోత్సహించి తుదకు అబ్దుల్లాకాని వాని ద్రోహము నూతగగొని 21-9-1687 గోలకొండను స్వాధీనబరుచుకొనెను. తానీషాను బంధించి 28-2-1688 న నాతనిని దౌలతాబాదు చెరసాల యందుంచెను. వార్షికముగ నాతని కేబదివేలరూప్యముల భృతినేర్పరిచెను. తానాషా చెరసాలయందే క్రీ. శ. 1703 లో దివంగతుడయ్యెను.

సయాంత్ సంబంధములు :

గోలకొండకు విస్తృత సముద్ర వ్యాపారముండెడిది. అందువల్ల వ్యాపార నౌకలుమాత్రమేగాక బలియ మగు నౌకాబలమును సర్వసమ్మర్థములగు నౌకానిర్మాణకేంద్రములను నుండెడివి. గోలకొండ వ్యాపార నౌకలను సయాంచ్ఛక్రవర్తి యాంగ్లేయుల ప్రోత్సాహముపై దోచుకొనుచుండెడివాడు. క్రీ. శ. 1686 వసంత ఋతువులో సయాంచ్ఛక్రవర్తి నౌకాబలములను గోలకొండసముద్ర వాహినులు డీకొని సంపూర్ణముగ పరాభవించినవి. 29-10-1686 'మల్తం'యను వాంగ్లేయుడు మద్రాసుగొవర్నరు గ్రెపోర్డుక వ్యాసిన లేఖవల్ల నీ యుద్ధ వివరములు దృవపడుచున్నవి. సుదూర సముద్రములపై సైతము విదేశనౌకాబలముల నోడించు శక్తిసంపన్నములగు నౌకాబలముగల గోలకొండ, మొఘలుసామ్రాజ్య కాంక్షకు బలిగాఁగన్న భారతీయ చరిత్రగతి వేరొకవిధముగ నుండెడిది.

గోలకొండముట్టడి :

6 వ ఫిబ్రవరి 1687 న జెరంగజీబుచక్రవర్తి గోలకొండ ముట్టడి ప్రారంభించెను. అందులకు 1800

శతములు వ్రేల్చువారును 42720 తుపాకులు బ్రేల్చు వారును, నూట అరు శతములు అందు ఏడు చాల పెద్దవి—నాలుగునుండి నలుబదియొక్క శేరులు బరువు గల గుండ్రను గురిపించజాలినవి యుండెను 89 చిన్న తోపులును 5809 బారువుల తుపాకిమందును, 1244 మణుగుల తుపాకిగుండ్లును, నగడ్డల నింపుటికు శిక్కి లక్షల సంతులను సిద్ధపరుచబడెను, <sup>1</sup>

7-2-1687 న ఘోరమగు సంగ్రామముజరిగి పరాజయ మెరుగని మొఘలువాహినులు పరాజితము లైనవి. పెక్కురు సుప్రసిద్ధ దండనాయకులు నిహతు లైరి. అబుల్కారిం, సయ్యద్ బారహ, చీఫ్ ఖలిజాఖాన్ వంటి ప్రముఖ సేనానాయకులు క్షతులైరి. చీఫ్ ఖలిజా ఖాన్ మొదటి అసఫ్ ఖాన్ కుండీ, ఇతడు 10-2-1687 న చనిపోయెను. ఇతని సమాధి నేటికిని చూడవచ్చును. మూడుమాసము లిట్టి భయంకరమగు పోరు జరిగి నది మొఘలుసేన లలసి, చితికి విసిగిపోయినది. సూతన వాహినులనేకములు ముట్టడిలో పగవేళించి నను యుద్ధగతి వక్రముగనుండెను. అందుచే చక్రగర్తి రాత్రి యుద్ధ మారంభించెను. 16-5-1687 రాత్రి మూడవ యామమున కోటగోడలపై కే'బాగి వచ్చి చున్న మొఘలు సైన్యముల నట తిరుగాడుచున్న ఖైరవమొకటి కసిగట్టి యుత్తములచే గోలకొండ సైనికులు మేల్కొని కైకివచ్చిన మొఘలు సైనికుల నిర్మూలించి త్యాగినిచ్చెనలను గోసివైచిరి. మొఘలు సర్వసైన్యా ద్యక్షుని కైముఖుమగు మూడు బిరుదులుండెను. అందువల్ల నాతనిని "శేతఖా" యందురు. అబ్దుల్లసను తానామా ఈశుక్ రాజమునకు "శేతఖా" యను బిరు దిచ్చి నవరత్నములు దాపిన మెదపట్టి, బంగారుగొలుసు బహుకరించెను.

తాను చేయునది ధర్మయుద్ధమని "ఫతువా" నిచ్చుటకు నిరాకరించినందువల్ల ఖాజీఅబ్దుల్లా 'సదర్

(1) జుమహుద్దీన్ బాదుషా నాజుగ

సుదూరు' మరియు ఖాజీషేఖు-ఉల్-అస్లామును చక్రవర్తి వదవీబ్రహ్మలను చేసెను <sup>1</sup> మే నెల యంతయు నిర్విరామముగ భయంకరయుద్ధము జరుగు చునేయుండెను. 16-6-87 పెనుతుఫాను వీచి మొఘలు గుడారములన్నియు నేలమట్టము గావించి నది. అపైకరిసిన ముగ్ధపోతకర్షమునకు మూసీ పొంగి మొఘలు సంభారము సమీపిగ కలలించుకొని పోయినది యుద్ధరంగము నిమ్నొన్నతి మెరుగని విస్తృత జలాశయమైనది. రెండవ పర్యాయము గోల కొండ వాహినులు మొఘాయిలపై విరుచుకొనిపడి సర్వ నాశనము రచించినవి. సఫిఖాన్ ఖాన్ కలిఖానుల వంటి పగముఖయోధులు శతస్థి కాశములు జేసిన బొరియలలో దాగుకొని ప్రాణములు రక్షించుకొనిరి. ఇస్లాంఖాను రణరంగమున వడిలి పారిపోయెను పారి పోవుచున్న ఘైరఖాను, మరియు సర్వభాఖానులను గోలకొండ సైనికులు బంధించి కోటలోనికి దెచ్చిరి. అబ్దుల్లసను వారల సచివరితి సత్కరించి ఉసి ధన ధాన్యగిడ్డంగులు జూపెను. వారలతో'నొక కోటరూపాయిలు పెళ్ళమగను, ఎరొక కోటరూపాయిలు యుద్ధ వ్యయముక్రిందను సత్తను. ఇందకగిక్రిందను మసన ల్యానుల నెత్తుల చిందించు టాపవలసినదిగ జెయు నావిన్యపము చక్కగ కండించుడు. నావిన్యప మంగికింబ బడకున్నను. అన్నాతుడలైన మొఘలు సైనికులకొంతు 6 వందలవేల మణుగుల ధాన్య మంపుట కంగికింబవలసినదిగ జక్కపర్చిని పాఠం చుచున్నా' సెసి తెలుపవలసినదిగ జెప్పి వారలను సబహునూనముగ విడచిబుచ్చెను. ఈ సందేశ మవ్వరంగ జేబును మరింత రెచ్చగొట్టినది.

మూడువర్షాయములు కోటగోడలక్రింద సారంగములు త్రవ్వి తుపాకిమందు దట్టించి కోటను శిథిల పరుచజేసిన పగయత్నము వచ్చెడిది. మొఘలు సైనికుల సాహసప్రకాశములు, దండనాదుల యుక్తికృతులు

(1) హుషిఖుల్-అల

## శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు పాదాత్మ్య ప్రతిష్ఠాపనము

శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు

గోలకొండ రాజధానిగా కులీకుతుబుషా, జంషీద్ కుతుబుషా, సుభాన్ కుతుబుషా, ఇబ్రహీం కుతుబుషా, మహమ్మదు కులీకుతుబుషా, మహమ్మదు కుతుబుషా, అబ్దుల్లా కుతుబుషా, అబుల్ హసన్ తానాషా... అను ఎనిమిది కుతుబుషాహి సుల్తానులు ఆంధ్రదేశమును క్రీ. శ 1518 నుండి 1687 వరకు పరిపాలించి యుండిరి వీరిలో మూడవవాడగు సుల్తాన్ సుభాన్ కుతుబుషా ఏడు సంవత్సరముల బాలుడు. నామకార్తముగా గద్దెనెక్కి, కొద్దికాలములో పదభ్రష్టుడయినందున అతడు లెక్కలోనికిరాడు. మిగత ఏడుగురు మాత్రమే చరిత్ర పుస్తకములె యున్నారు.

కుతుబుషాహి సుల్తానులు ఇస్లాం మతస్తులయినను హిందూమత ధ్వేషులు కారు. వారి హయాములో హిందువులుకూడ సరిసమాన గౌరవ ప్రతిపత్తులకలిగి రాజ్యపాలనయందు పాల్గొనుచుండిరి పాలిసీ, ఉర్దు భాషలు మాట్లాడుచు వాటియందు అభిమానముగల

వారయ్యను, రాజ్యములోని అశేష పృజానీకమునకు మాతృభాషయైన ఆంధ్రభాషనుకూడ అభిమానించి ఆంధ్రభారతీని సమాదరించు న్నారు.

కుతుబుషాహి వంశమునకు మూలపురుషుడగు సుల్తాన్ కులీకుతుబుషా, అతని మూడవ కొడుకగు రెండవసుల్తాన్ జంషిదుకుతుబుషా ఆంధ్రభాషయెడ అదరాభిమానములు చూపియుందురు. కాని అవిషయములో చరిత్రాధారములు కనిపించుటలేదు. ఇక మూడవ సుల్తానగు ఇబ్రహీంకుతుబుషా కాలమునండి చివరి సుల్తానగు అబుల్ హసన్ తానాషావరకు 150 సంవత్సరములు ఆంధ్రభాష రాజమర్యాదైన పొంది పెంపొందిననుటకు చరిత్రాధారములు కలవు.

ఇబ్రహీంకుతుబుషా పూర్తిపేరు అబుల్ ముజప్పర్ ఇబ్రహీం కుతుబుషా. ఈతడు కులీకుతుబుషా యొక్క ఆరవకుమారుడు. కడపటివాడుకూడను. కులీకుతుబుషా కుమారులందరిలోకి ఇబ్రహీంకుతుబుషాయే

వచ్చు మొత్తము ఆదాయము 5, 03, 42, 501, 3-9 రూపాయలును, మొత్తము వ్యయము 1, 70, 45, 605-1-0 రూపాయలు. కాగా మిగులు 3, 32, 96, 896, 2-9 రూపాయలు. మిగులు శాతము, దామాషా అబ్దుల్లాను రాజ్యముయొక పట్టిప్తమగు నార్థికస్థితిని నిరూపించుచున్నది.

అబ్దుల్లానును పండితుడు, ఉదారుడు, భగవద్భక్తి గల ముసల్మానుడు. న్యాయబుద్ధిగల సమర్థుడగు పరిపాలకుడు. సంస్కృతి శుచివైభవము లాతనియందు

పరాకాష్ఠజెందినట్లు దోచును. సంగీతసాహిత్యము లందాతడు నవ్యసాచి. విశాలదృక్పథము మతసహనముగల సూఫీ-సునీలుడు-నిర్విరుద్ధగు వేదాంతి-దక్షిణభారతములో నే ముస్లింపాలకునకు అభ్యముగాని కీర్తిప్రతిష్ఠలు ప్రజారంజకత, ప్రజల ప్రగాఢభక్తి విశ్వాసము లీతనికి తంగేటిజున్నైనవి. నేటికిని నీతని పేరు జనసామాన్యపు జిహ్వగ్రమున లాస్యించునన్న నింక నాతనిని గురించి చెప్పవలసినదేమియు మిగులలేదని భావింపవచ్చును.

# శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు

శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు

గోలకొండ రాజధానిగా కులీకుతుబుషా, జంషీద్ కుతుబుషా, సుభాన్ కుతుబుషా, ఇబ్రహీం కుతుబుషా, మహమ్మదు కులీకుతుబుషా, మహమ్మదు కుతుబుషా, అబ్దుల్లా కుతుబుషా, అబుల్ హసన్ తానాషా... అను ఎనిమిది కుతుబుషాహి సుల్తానులు ఆంధ్రదేశమును క్రీ. శ 1518 నుండి 1687 వరకు పరిపాలించి యుండిరి వీరిలో మూడవవాడగు సుల్తాన్ సుభాన్ కుతుబుషా ఏడు సంవత్సరముల బాలుడు. నామకార్తముగా గద్దెనెక్కి, కొద్దికాలములో పదభ్రష్టుడయినందున అతడు లెక్కలోనికిరాడు. మిగత ఏడుగురు మాత్రమే చరిత్ర పుస్తకములె యున్నారు

కుతుబుషాహి సుల్తానులు ఇస్లాం మతస్థులయినను హిందూమత ద్వేషులు కారు. వారి హయాములో హిందువులుకూడ సరిసమాన గౌరవ ప్రతిపత్తులకలిగి రాజ్యపాలనయందు పాల్గొనుచుండిరి పాలిసీ, ఉర్దూ భాషలు మాట్లాడుచు వాటియందు అభిమానముగల

వారయును, రాజ్యములోని అశేష పృజానీకమునకు మాతృభాషయైన ఆంధ్రభాషనుకూడ అభిమానించి ఆంధ్రభారతీని సమాదరించు న్నారు.

కుతుబుషాహి వంశమునకు మూలపురుషుడగు సుల్తాన్ కులీకుతుబుషా, అతని మూడవ కొడుకగు రెండవసుల్తాన్ జంషిదుకుతుబుషా ఆంధ్రభాషయెడ అదరాభిమానములు చూపియుందురు. కాని అవిషయములో చరిత్రాధారములు కనిపించుటలేదు. ఇక మూడవ సుల్తానగు ఇబ్రహీంకుతుబుషా కాలమునండి చివరి సుల్తానగు అబుల్ హసన్ తానాషావరకు 150 సంవత్సరములు ఆంధ్రభాష రాజమర్యాదైన పొంది పెంపొందిననుటకు చరిత్రాధారములు కలవు.

ఇబ్రహీంకుతుబుషా పూర్తిపేరు అబుల్ ముజప్పర్ ఇబ్రహీం కుతుబుషా. ఈతడు కులీకుతుబుషా యొక్క ఆరవకుమారుడు. కడపటివాడుకూడను. కులీకుతుబుషా కుమారులందరిలోకి ఇబ్రహీంకుతుబుషాయే

యోగ్యులు. దైవసాహసములు కలవాడు, జన  
ప్రియుడు ఈతని తెలివితేటలను గమనించి  
కులముమీద ఈతనిని దేవరకొండ పరగణాకు గవ  
ర్నరునియమించెను కాని కులీకుతుబుషా మర  
ణముతో ఈతడు కట్టము పాలయ్యెను. జంషీదు  
కుతుబుషా పిక్వవిధిగావించి, రక్తపాతముతో సింహా  
సన మెక్కెను తనకు పశ్చిమంగా నుండువాడు  
ఇబ్రహీం యొక్కదేవుని జంషీదు తలంచెను కావున  
ఏదో మాయోపాయమున ఇబ్రహీంను తురిముట్టించ  
వలయునని జంషీదు ప్రయత్నించెను. దూరదృష్టిగల  
ఇబ్రహీం రానున్నముప్పును గ్రహించెను. సంకట  
ములనుండి తప్పించుకొనుటకు ఇటు నటు పరుగెత్తెను  
అప్పుడు కుతుబుషాని యు విఫలముకాగా, తుదకు  
తుంగభద్రాశ్రమమునకు పరుగెత్తి, విజయనగర  
సామ్రాజ్యము అభియరమురాయల శరణుచొచ్చెను.  
రామరాయలు ఇబ్రహీం రాకొందునకు ఆజ్ఞయ  
పూర్వముగావించి, గౌరవాదర పురస్కరముగ నాతని  
తననర్హునిండుకొనెను, విజయనగరమునందు ఏడు  
సంవత్సరములు హాయిగ ఆతడు గడపెను

విజయనగరనివాసమే ఇబ్రహీంకుతుబుషాకు  
అపరమమైనది ఆదరాభిమానములు జూపించుటకు  
దోహదమునంగెను. ఆచట సుస్మృతాంధములు  
నేరెను విజయనగర దర్బారునందు జరుగు పండిత  
గోష్ఠులలో, కవితావినోదములలో పాల్గొనెను. ఆంధ్ర  
భాషాచాతుర్యమును జవిగొనెను.

ఇబ్రహీం అభియరమురాయల సహాయముతో  
క్రి.శ. 1550లో గోలకొండ రాజ్యసింహాసన మధి  
ష్ఠి చెను, అతడు రాజ్యముచేసిన 30 సంవత్సరముల  
కాలములో విజయనగర రాజుల ననుకరించుచు విద్యా  
గోష్ఠులలో ప్రవేశించెను. ఆంధ్రులయిన పండితులను,  
కవులనుబహుశాగౌరవింపుచు ఆంధ్రభారతినొచ్చెను.  
“పెక్కుకృతులచేచుత్కృతులుబెంచునందినవాడు.”

ఇబ్రహీం కుతుబుషా దర్బారునందు అర్థంకి  
గంగాధరకవి బస్టాకకవిగా నుండెను ఈతడు  
“తపతీతంపరణోపాఖ్యానము” అను ఆంధ్రకావ్య  
మును రచించి ఇబ్రహీంకుతుబుషాకు అంకితము  
చేసెను. అస్థానములో మరికొందరు కవులుండి  
యుందురు కాని వారిపేరు సరిగా తెలియవు.  
ఇబ్రహీంకుతుబుషా అస్థానములో -

సకలవేదపురాణాశ్రు పారసరైన

యొంటరివిద్వాంసు లొక్కచోట

అష్టభాషలయందు ఆంధ్యంబుతేకండ

హౌంతకారి కవీంద్రులొక్కచోట

ఉండెడవారట !

ఇబ్రహీంకుతుబుషాచే సన్మానింపబడినవారిలో  
అసూరిమదింగంటి సింగరాచార్యుడొకడు. ఇతడు  
నల్లగొండశిల్పవాడు. మహాపండితుడు, మహాకవి.  
పెక్కుకావ్యములను రచించి వినుకకెక్కినవాడు.  
ఈకవిచంద్రుని - ఈరాజచంద్రుడు ఆత్మధికముగా  
గౌరవించెను సింగరాచార్యులకు “చత్తగంధేభ సిత  
చ్చత్ర మచెల్లాత మాశ్వహృతకాంబర చతురంతయా  
న్మాగహారములు” ఇబ్రహీంకుతుబుషాయొసగి సమ్మా  
నించినాడు. ఒక మహమ్మదీయప్రభువు ఒక ఆంధ్రు  
కవీశ్వరుని అంత ఘనముగా సమ్మానించినాడనిచో  
అసభ్యులకు ఎట్టి ఆంధ్రసంస్కృతికలదో మన  
మూహింపవచ్చును. ఈషభ్యులచే సమ్మానింపబడిన  
వారిలో మరియొకనిపేరు వినపచ్చుదన్నది. అతడు  
కందుకూరి రుద్రకవి. ఈతడొక దొడకవి. ఈతడు  
ఇబ్రహీంకుతుబుషాయెదుట తనకవితా పాగల్గవ్వ  
మును ప్రకటించి సుల్తానునేగాక, సభాప్రాలుంధరిని  
ద్వీగ్రాంతులను గావించినట్టి ఆంధ్రకవులచరిత్రలో  
పేరెన్నికగన్న మనీషి. రుద్రకవికి రెంటిపంతల  
గాగమమును అగ్రహారముగా ఈసుల్తాను ఒసంగి తన

సహజోదార్పమును ప్రకటించి తెలుగు పలుకుల సౌల  
తికి జేజేలర్పించినాడు.

ఈష్యభువు ఘనసమ్మానమునకు పాత్రులైన  
అడ్డంకి గంగాధరకవి, మరింగంటి సింగరాచార్యులు,  
కందుకూరి రుద్రకవి ఆను కవిత్వయమేశాకుండ  
అంధ్యకవినని వచ్చిన ప్యతానికి విచక్షణలేకుండ  
“నృపకులేశ్వరుడౌ ఇభరాముశాపి. ఆయతపుణ్య  
పూర్తి యతడర్థులువేడిననిచ్చు వేలును, రెండువేలు,  
వదివేలును, లక్షలు, కోట్లు ఇచ్చువా”డని కీర్తింపబడి  
నాడు, అడ్డంకి గంగాధరకవి యీ సుల్తానును  
“చిల్లభరాము”డని ముద్దుగా పేర్కొన్నాడు.

ఇబ్రహీంకుటుబుషామొక్క అంధ్య భాషాభి  
మానమును, బెదార్పమునుపురస్కరించుకొని కాందరు  
దొంగకవులు సత్కరింపబడినారు. కవిత్వమురాని  
చతురుల్లిద్దరు సభకువచ్చినారు. అందులో నొకడు—

“కరయుగములు చరణంబులు  
నురము లలాటస్తంబు నున్నతభుజముల్  
సరి ధరణిమోపి మొక్కరి  
మరిమరి నీ శత్రులెల్ల మల్కిభరాము!”

అని తనకవిత్వమును ప్రకటించి సమ్మానము బొంది  
నాడట! మరియొకడు—

“యరలచ నుదనసయనమును  
బరువడి నీయవరములు బయనయతతులన్  
నిరతమును వ్రాసినెక్కరి  
మరిమరి నీ పుత్తులెల్ల మల్కిభరాము!”

అని తన కవిత్వాపవీమను ప్రకటించినాడట! ప్రభువు  
వీరల కవిత్వమునకు కొంత వినోదించియుండును,  
సరసుడైన యీ ప్రభువువారల కక్కురికవిత్వమునకు  
కాతణములను గ్రహించి వారలను సత్కరించినాడు.  
దొడ్డనారి లక్షణము లిట్లుచేయుండును గదా!

ఈ నరపాలుడు—

“నవ్వెనాసంగిత నాదవేదవిధిజ్ఞ  
ధీరాత్ములకు పదినూరులిచ్చు

రమ్మనెనా సభాపాఠ సత్కవివర

జాలములకు బదివేలునిచ్చు

కూర్పుండుమనియెనా గురువరశాస్త్రజ్ఞ

లక్షణవిదులకు లక్షలిచ్చు

సాబాసురాయన్న సకలాశ్రితానేక

కొవిదులనుమెచ్చి కోటియిచ్చు

బలిరచతురర్థి మేఖలాకలితదాత్రి

జక్యనిర్వక్యపాలనా చాదకిర్తి

రమ్మముక్తాతపత్య రాజజీతుండు

చారుతరమూర్తి యిదిరాము చక్రవర్తి”

ఇట్లు ఘనముగా వర్ణితుడయిన సుల్తాను ఇబ్రహీం  
కుటుబుషా మరణించినప్పడు (1580)

“...నిస్సారపులోభిరాజులను జంపక మల్కిభరాము  
భూవరున్  
చారుయోధరున్ సుగుణవలంపితవర్ధలకేమిడక్కు..”  
అని యొకకవి బ్రహ్మను దూషించినాడు.

సుల్తాన్ ఇబ్రహీంకుటుబుషా మహమ్మదీయు  
డైననేమి ఎంతయు కీర్తనెయ్యడు.

ఇబ్రహీంకుటుబుషా అంతరము అతని కమా  
రుడు మహమ్మదుకులీక్ కుటుబుషా రాజ్యముచేసెను  
(1580-1612). ఇతడు ఆంధ్రులయందు, ఆంధ్ర  
భాషయందు అత్యంతావీమానము కలిగియుండెను.  
ఇబ్రహీంకుటుబుషాకు బాగీరధీబాయి అనకేదిగల  
ఒక భార్యయుండెననియు, ఈబాగీరధీబాయి కమా  
రుడే మహమ్మదుకులీక్ కుటుబుషా యనియు ఇటీవల  
డాక్టరు బి. రామరాజుగారు ఆధారపూర్వముగా  
నిశ్చయించినారు. అప్పుడు గోలకొండను బాగీరధీ  
పట్టణమనుచుండిరట! మహమ్మదుకులీక్ కుటుబుషా  
యపరాజపదవియందున్న కాలముననే అక్కడి ఒక  
పియరాబుండెను. ఆమెపేరు భాగవతి. గోల  
కొండకు తన తల్లిపేర బాగీరధీపట్టణమును పేరు పెట్ట  
బడినందున, తనభార్య భాగవతిపేర మూసినడికి  
దక్షిణభాగమున “భాగానగరమును” ఈతడు పనిరా

ఇము గావించెను. మహమ్మదుకులీకుతుబుషా తాను రాజుపదవి వహించగనే రాజకుటుంబములోని కలవరము మాన్పుటకై భాగామతిని ఇస్తాంమత ప్యవిష్టు రాల్సి చేసి “హైదరుషహల్” అను బిరుదనామమామె కొసంగెను అందువలన భాగానగరము హైదరాబాదు అను కొత్తినామమును తాల్చెను. ఈహైదరాబాదు బప్పటి ఆంధ్రప్రదేశ్ రాజధానినగరము. బాగీరథి జాయి, భాగమతి ఆత్మకోడండ్రు ఇద్దరు ఆంధ్రవనితలు. ఈ ఆంధ్రవనితల పృథ్వావము మహమ్మదుకులీకుతుబుషాపై విక్కిలిగా నుండియుండును,

సుల్తాన్ మహమ్మదుకులీకుతుబుషాకు తెలుగు బాగుగా వచ్చుననియు, తెలుగులో కవిత్వమునుగూడ చెప్పమండెననియు చరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. కాని అట్టి రచనములేవిషయము లభించలేదు. ఈ సుల్తాన్ ఉర్దూలో గొప్ప కవిగూడ నైయుండెను. ఈకవి ఉర్దూకవిత్వములో తెలుగుపదములున్నట్లు తెలియుచున్నది.

గోళకొండ సుల్తానుల దర్బారులలో పారం పర్యముగ ఇర్దు, ఫారసీకవులేగాక సంస్కృతాంధ్ర కవులును ఇండుచుండిరి. వీరందరు రాజసమ్మానమును బొందిచుండినారనుటకు సందేహములేదు.

నేబతి కృష్ణయామాత్యుడు సుల్తాన్ మహమ్మదుకులీకుతుబుషా కాలమువాడని డాక్టరు బి రామరాజు గారు స్థిరపరిచినారు. ఈసుల్తాన్ కాలములో కృష్ణయామాత్యుడు సుల్తాన్దర్బారునందు పృథ్వానిగా, హితుడుగా, కవివరుడుగా నుండెడువాడు. ఈకవి వరుడు రాజనీతి రత్నాకరమునుపేరితో ఆరాశ్వాసముల వైష్ణవ పృబంధముగా విరచించినాడు. ఆ శ్వాసాంతములో గద్యమునందు—

ఇది శ్రీమదనంతసంతత కృపాకటాక్ష సంప్రాప్తసరస విద్యావిధాన రామసుజావార్య కథానుసంధాన కౌండిన్యసోత్తపవిత్ర నేబతికమలేంద్రు పుత్రసరమ

భాగవతకైంకర్యధుర్య కృష్ణయామాత్య ప్రణీతం బైన రాజనీతి రత్నాకరంబు...”

అని వివరించెయున్నాడు. ఈకృష్ణయామాత్యుడు—

“నాటకాలంకారనయకావ్యనిర్మాణ

చాతుర్యధుర్య వాగ్జాలచణుడు

కమనీయశృంగార కవితాచమత్కార

సారస్యగూఢ పాచ్చక్కవర్తి

అని మహితగుణకీర్తి కృష్ణయామాత్య ఘనుడు” రాజనీతి రత్నాకరమున స్వవిషయమును వర్ణించుకొని యున్నాడు.

కృష్ణయామాత్యుని అసలు ఇంటిపేరేమో తెలియదు. నేబతియనునది పౌరుషనామముగా గనుపడుచున్నది. కృష్ణయామాత్యుని వంశములో అయిదు తరములకు పూర్వమున నాగరాజకాలములో ‘నేబతి’ అను గృహనామము ఏర్పడినట్లు రాజనీతిరత్నాకరము నందలి—

“ఆతులితకీర్తివైభవ దయానిధియై తగునాగరాజసంతతముబెడందొకట సులతానుశహ సముఖంబు

నందు నే

బతిపని యుద్ధకంవి బహుభంగులజేయగ నాటి

నుండి నే

బతియన నింటిపెర కడుస్వస్తుతీకెక్క జగద్ధి

తంబుగన్”

అను పద్యమువలన తెలియుచున్నది. నేబతిపదము “నియాబత్” అను పదమునకు తెలుగురూపము నియాబత్ అనగా రాయబారిఅనియు, ప్రానాపతి అనియు చెందర్పములు కలవు.

ఈ “నేబతి కమలప్రధానశోరి” మల్కిభరామ క్షమానాథ చంద్యుడు మెచ్చగా సత్కీర్తి హెచ్చినాడట. పాసుగంటి వరపట్టణాధ్యక్షుడై మిండుగా పృజలబోషించినాడట! మరియు సరససంగీతమహిమల వరకవిత్వకీల నాదిమనుకవుల బోలినవాడట!



కృష్ణయామాత్యుని సోదరుడు నరసమంత్రి.  
ఈతడు—

“చెలిమి నహమ్మడ శాపట సుల్తాను న  
మ్మఖమున జనువెన్న బొదలినాడు  
ప్రకటించి కావ్యనాటక శబ్ద నీతిశా  
స్త్రప్రవిణుడన దనరినాడు  
శృంగార సంగీత భంగి తరంగ భు  
రణుడై కీర్తిధరంచినాడు

... ..  
నందితజనుండు విలసిల్లే నరసమంత్రి”

అని అభివర్ణితుడయినాడు. ఈ పద్యములోని మహా  
మ్మడుశాహ అని పేర్కొనబడినవాడు సుల్తాన్ మహా  
మ్మడుకులీక్షకుటుబుషాయే యని డాక్టరు బి. రామరాజు  
గారి తీర్మానము.

ఇట్టి విద్యత్కవులు మరికొందరుండియుండురు.  
కాని వారినిగూర్చియు, వారి గృంధములనుగూర్చియు  
తెలియుటలేదు.

మహమ్మదుకులీక్షకుటుబుషా యనంత ర్ము  
సుల్తాన్ మహమ్మదుకుటుబుషా రాజ్యముచేసెను.  
(1612-1626). ఈ సుల్తాన్ కాలములోనే సారంగు  
తమ్మకవి యుండినట్లు నా యభిప్రాయము. తప్తయ  
తాను రచించిన “వైజయంతీవిలాసము” అను అంధ్ర  
కావ్యమునందు తాను గోలకొండ కరణముగా నుండి  
నట్లు ఈ క్రిందిపద్యములో చెప్పికొనియున్నాడు—

“జననమతేజులౌ నృపులనెల్ల మహమ్మదుశాహ  
యేలునీ

యెనుబదిపాల్గు దుర్గముల నేలిన యేలిక  
గోలకొండఁ ద  
ద్దననగరీస్థులిన గరణేశం బొసరించెడఁ

దమ్మవంత్రి యా  
జనసతి రమ్మబొమ్మన బ్రజల్ జయవెట్టి  
గృహస్థులౌననన్”

ఇందు పర్ణితుడయిన “మహమ్మదుశాహ” ఎవడు ?

అను విషయములో చరిత్రకారులు భిన్నాభిప్రాయము  
లను వెల్లెబ్బించినారు. అంధ్రకవులు విచక్షణలేకుండ  
మహమ్మదీయ ప్రభువులను “మహమ్మదుశాహ”  
అనుటలో ఈక్షిప్తత ఏర్పడినది. ఒకరు ఇతడు  
మహమ్మదుకులీక్షకుటుబుషా అన్నారు. మరియొకరు  
బహమనీ సుల్తానియు అభిప్రాయపడినారు. గోల  
కొండ సుల్తానులలో “మహమ్మదుశాహ” అనువా  
డుండగా వేరువిధముల తర్కించనేల ? ఈ విషయ  
ములో ఇదమితమని విర్ణయించుటకు నేను పూనుకొన  
లేదు.

సారంగుతమ్మకవి వైజయంతీవిలాసమును పద్య  
పృబంధమును రచించినాడు. ఇదియొక చక్కని  
శృంగారకావ్యము. ఇతనికవిత్వము మృదువై, నిరర్గళ  
మైనద్రావరకలిగి, ద్రాక్షాపాకమున అతిమనోహరముగా  
నుండును. ఇది ఒక వైష్ణవ భక్తునికీ సంబంధించిన  
రమ్యమైనగద.

మహమ్మదు కుటుబుషా యనః తరము సుల్తాన్  
అబ్దుల్లా కుటుబుషా రాజ్యముచేసెను (1626-1672).  
ఈసుల్తాన్ కల్లి యొక బాహుళ్య శ్రీ యట! అమె  
మిగుల చతురదంభాపణా శీలయట! కల్లి మూలక  
ముగనేమో యీ సుల్తాను బ్రాహ్మణుఁ యందు భక్తి  
భావము కలువాడయియుండెను. ఈతని సర్పారునందు  
వేద వేదాంగవిదులు, కవులు, పండితులు నిండుకొని  
యుండెడువారట! ఈ సుల్తాన్ విజ్ఞాన శాస్త్రములు,  
ఐతిహాసములు, వాఙ్మయము వృద్ధిచేయుటకు ప్రయత్నిం  
చినవాడు.

ఈతని అస్థానములో గణనాధుడను పండితకవి  
యుండెను. తులసిమూర్తి అను మరొకకవి  
యుండెను పదకవితాప్రసిద్ధుడగు క్షేత్రయ్య ఈ  
సుల్తానును దర్శించినాడు. అప్పుడు క్షేత్రయ్యకును,  
తులసిమూర్తికిని సంవాదము జరిగినట్లు తెలియు  
చున్నది. ఈ విషయమునుగూర్చి

“బలవంతుడై గోలకొండ పాదుషా బహుమానమిచ్చి  
తులసిమూర్తితో వాదుదలచె నావేళ  
వెలయ మువ్వగోపాలుడు వెయ్యున్నెనూరుపదములు  
నలువది దినములలో నన్నుగలసి వినుపించెనే”  
అను ఒక పదమునందు వివరించియున్నాడు. క్షేత్రయ్య  
సుబ్రాహ్మణ్యుని చక్కగా సమ్యానింపబడినాడు. తులసి  
మూర్తి గాంధర్వ విద్యాప్రవీణుడై యుండియుండును.

అబ్దుల్లాకుతుబుషా అనంతరము అబ్దుల్ హసన్  
తానాషా సుల్తానయ్యెను. (1672-1687). ఈసుల్తాను  
కూడ కవితాప్రియుడే ఇతను కంచెర్ల గోపన్న (రామ  
దాసు) మూలకముగా మనకు చిరపరిచితుడైనవాడు  
అబ్దుల్ హసన్ తానాషా కుతుబుషాహి వంశములో కడ  
పటివాడు.

“యథారాజా తద్రాజశా” అనునూక్తి కలదు  
గదా! కుతుబుషాహి వంశ రాజవ్యులందరు ఆంధ్ర  
సాహిత్యమును అభిమానించి, ప్రోత్సాహమిచ్చి గౌర  
వించియున్నారు.

ఇబ్రహీంకుతుబుషా సామంతుడగు అమీన్ ఖాన్  
పొట్లచెరువు (పట్నీచెరువు) పట్టణము పాలకుడుగా  
నుండెను. ఈ సవాము కొలువుకూటమున మరెవరిగంటి  
అప్పలాచార్యుడను పండితువర్కుండెను ఇందు రాజ  
పూజితుడు, వేదశాస్త్ర పండితుడు, సరగసాహిత్య లక్షణ  
చక్రవర్తి, ఉభయపాషా కవిత్వధుర్యుడు ముగ్గురు  
రాజులచేత మ్రొక్కుకొని గొన్నట్టి భగవత్సమానుడట!

అమీన్ ఖాన్ ఆదరమునకు దూరగొన్న మరియొక  
కవి పొన్నికంటి తెలగనార్యుడు. ఈ తెలగనార్యుడు  
‘చుగూతివర్ణిత’ మను పేరుతో అచ్చ తెనుగు కావ్య  
మును రచించి అమీన్ ఖానునకు అంకిత మిచ్చి  
యున్నాడు ఆంధ్రభాషలో వెలువడిన మొట్టమొదటి  
కావ్యతెనుగు కావ్యమిదియే. ‘అచ్చతెనుగు గబ్బిమున  
కాదివంబయి పొల్కబాగ్గముగ హెచ్చుగనున్నది’  
దీని గోలకొండ పట్టణమే.

అమీన్ ఖానుడును, అతని పుత్రులును ఆంధ్రము  
నందు మంచి ప్యవేశము కలవారుగ గనబడుచున్నారు.  
అమీన్ ఖాను బహుభాషావేత్త. ఈతని కుమారుడయిన  
గతాతఖాను అరబీ, ఫారసీ, గుజరాతీ, ఆరె, అచ్చ  
తెనుగు, కన్నోజీ మొదలగు లిపులు తెలిసి వ్యాయగల  
వాడట! అబ్దుల్ కరీం అను నాతడుగూడ లిపులు  
ప్రాయటతో నేర్పరియట!

అమీన్ ఖాను పొట్లచెరువులో చిన్నదర్బారుచేసి  
‘దీప్తలేలు బలియుల్ రౌతుల్ మొదల్లాదనుం గొలు  
వకా నంతరమంది కబ్బిములు పెక్కెచి మ’ అను  
దిందునుండెడివాడు. ఈ అమీన్ ఖాను మకద్యేషము  
లేని మహితాత్ముడు హిందువులను తనవారినలెనే  
ప్రేమించెడువాడు ‘పుడమివెల్పుల’ బిడ్డల పెండ్లి  
చేయుచుండెను. ఇతనికి ముగ్గురు భార్యలు అందరును  
ఉత్తమ సాధ్వీమణులు. పొట్లచెరువులోని జనులందరి  
కిని చల్లని తిల్లులు అందు బడెబీబీ అనునామె పెద్ద  
భార్య ఈమె సాక్షాత్తు అన్నపూర్ణాదేవియే

అత్తవారిండ్లకు నరుగు కన్నీయలకు

కట్నంబులిచ్చును గారవింను

పొద్దు పొద్దునె యెవ్వడులేచి వాడల

పసిబిడ్డలకునెల్ల పాలుబోయు

అకొన్నవారల కద్దమరేయైన

అరగించగబెట్టు నరసియరసి . . . .

‘అనప్పటినింటికిని, అత్తవారింటికిని పన్నెదెచ్చిన  
తుంటిపిల్లు తల్లివంటి దీ బడెబీబీ’

పొన్నికంటి తెలగనార్యుడు రచించిన యయాశి  
చరిత్రముక అపూర్వకావ్యము. కవితాచమత్కారము  
నందెమి, వర్ణనావిశేషములందెమి ప్రశంసనీయమై,  
అచ్చ తెనుగు కావ్యరచనమునకు రాచబాటవైచులయే  
గాక అనాటి సాంఘిక, సభ్యతావిశేషములను దెబబ్బ  
నట్టి గ్రంథరాజమైయున్నది.

దోమకొండ సంస్థానాధీశులు మహమ్మదు కుతుబుషా సామంతులు. మూలపురుషుడగు కావస్థపాల శేఖరుడు మహమ్మదు కుతుబుషా అహ్వనము ననుసరించి కృష్ణానది దాటి వచ్చినాడట! ఇతడు మెడకు దుర్గాధిపతి యయ్యెను. బిక్కనవోలు రాజధానియై యుండెను. ఈ పగళములోని దొరలు విద్యద్వర్షులు. రాజామల్లారెడ్డి గొప్ప కవి. సంస్కృతాంధ్రములందు అద్వితీయ ప్రతిభను తన కవనముందు ప్రకాశింపజేసినాడు. ఆతడొక చాటుపులో తాను కుతుబుషా పృథువుల అస్తానకవినని చెప్పకొనెను. మల్లారెడ్డి సోదరుడు కామినేని ఎల్లారెడ్డి పృథువుగా, పండితుడుగా, కృతికర్తగా, కృతిభర్తగా ప్రఖ్యాతి పొందినవాడు ఎల్లారెడ్డి కవి ఖాసిష్టము, త్రైగ్యము అను కావ్యములను విరచించియున్నాడు. మల్లారెడ్డి పట్టుక్రవర్తి శరత్కము, పద్మపురాణము, శివధర్మోత్తరఖండము అను మూడు కావ్యములను వ్రాసెను. ఈతని కవిత్వము ప్రౌఢమై, సలక్షణముయి, అనర్గళ ధార కలిగి, కదలిపాకమున రమణీయముగానుండును.

కామినేని ఎల్లారెడ్డి అస్తానమున పట్టమెట్టసోమనాథసోమయాజి యను కవి యుండెను. ఇతడు సూతనగిహిత, బృహత్పర్వోత్తరఖండము అను కావ్యములను రచించినాడు.

మహమ్మదు కుతుబుషా అస్తానకవియగు గణనాథుడు దోమకొండ సంస్థానమున దర్శింపబోయినప్పుడు అతని “సన్యాముతో నెదుర్కొని నమస్కృతి జెసి వసియింపజేసినారట! ఈ గణనాథకవి ధీనిధి, సాహితీయతుడు ప్రధితయశుడు, కుతుబుషావనీశ్వరాస్థాన పుహకవింధ్రుడు, శ్రీనరసింహపండితునికుమారుడు, ధీరుడు” అని రాజా మల్లారెడ్డి కవీంద్రుడు పద్మపురాణములో ప్రశంసించియున్నాడు.

ఆంధ్రదేశమున మంత్రి తిమ్మరుసు తరువాత పృథ్వికావించిన నచివోత్తములు అక్కన్న మాదన్నలు

అబుల్ హసన్ తానాషా కొలువులోనివారు. వారు కేవలము మహామంతులైగాక కృత్రిభర్తలగుడ ధీరజన మనోరంజనమునుపేర తెనాలి రామలింగకవి యొక కావ్యమును సంతరించి అక్కన్న మాదన్నలకు కృతి నిచ్చెనని స్వర్గీయ పంగూరి మబ్బారావుగారు తెలిపియున్నారు.

ఈ సమీక్షకాలములో జరిగొండ ధర్మన్న, హరిభట్టు, పిడపల్లి బసవప్ప, చరిగొండ నరసింహకవి, ఎలకూచి బాలరస్వతి, కాండ్రివేటు రామానుజాచార్యులు, బుక్కపట్టణము తిరుమలశ్రీనివాసతాతాచార్యులు, చింతలపల్లి గోపాలమంత్రి, సురభి మాధవరాయకవి, మల్లారెడ్డి దేవాయి, కృష్ణమాచార్యకవి, పనవర్తి రాజాబహిరి గోపాలరావు బహద్దరు, కొలచెలమ నారాయణపండితుడు, ఎలకూచి సిన్హయ్య పృథ్వికారుడు, గద్వాల లక్ష్మీనరసింగయ్య మొదలగు కవులు పెక్కుకృతులు రచించియున్నారు వీరిలకు కుతుబుషాహిసుల్తానుతో పృథ్విక్షముగనో, పరోక్షముగనో సంబంధముండి యుండును.

కుతుబుషాహి రాజన్యులు కుమనదులను ఘోరపీతో వ్రామించి, ఇచ్చుచు ఆవిషయములనే తెలుగులోను వ్యాసించిరి. తెలుగు మండలములలో తెలుగుభాషర్వారానే రాజ్య వ్యవహారములను సాగించినారు గోలకొండనేలిన సుల్తానులు తెనుగు వారిని అదరించినారు. తెలుగుభాషను పోషించినారు. తెలుగు శ్రీలను పెండ్లాడినారు.

కుతుబుషాహి రాజన్యులకు పూర్వము కుతుబుషాహిల యసంతరము, అంధ్యులయెడ, ఆంధ్రభాషయెడ అదరాభిమానములు మృగ్యము “ఇక్షో ఫూర్వా పరసంబంధములతో పరికించినచో కుతుబుషాలకు ఈవిషయములొధ్యవదములు సంద్యుచుకొనుట విధియైయున్నది” అని సురవరం పృథ్వికార్థిగారు వ్యాసినారు.

# చాదికాసాహిత్యసముదాయములోని ముద్దుపదాలు

శ్రీమతి ఊటు కూరి లక్ష్మికాంతమ్మ

తియ్యని నుడికారపు సొంపునకును, మొత్తని తలపుకలిమికిని, కమ్మని రసప్రమరతకును భారతీయ దేశభాషాసాహిత్యములలో తెలుగు సాహిత్యము పేరున కెక్కినది.

“దేశభాషలందు” ఇట్లు “తెలుగులెన్న”గా లెక్కింపబడుటకు కొంత ముఖ్యకారణము, స్వభావ సిద్ధముగా తెలుగుభాషాంగల తియ్యించనము, మొత్తందనములే. ప్రధానముగా అజాద్యజంతభాష యగు టయు నొకకారణము. భాషాసహజభర్మమును దెలుపు జాతీయములలో, సామెతలలో మృదుమధురములైన అక్షరముల పొందికకల పదముల పొనల్ల పున్యముల తోకూడిన యతిప్రసాన నియమములు మొదలగు కారణములచే మన తెలుగుభాష మృదువైనది, మధురమైనదిగ భాషాతత్వవేత్తలు తెలుపుచున్నారు. ఇదియే కాక సంస్కృతభాషయొక్క పౌరాధగంభీర మృదుమధురత్వాది సర్వలక్షణములను, దాగనిడభాషయందలి

కోమలత్వ ధర్మమును సంపూర్ణముగా స్వీకరింపగల్గినది తెలుగుభాష యొక్కటియే. కావుననే తెలుగు భాషయును, అందలి సాహిత్యమును ముగ్ధమనోహరముగా తీరుతీయములొంది Italian of the East అను ప్రఖ్యాతిని పొందగల్గినది. ఇంత మృదుమధురమైన తెలుగుభాషతో పోల్చినులెందతో కవిత్వముచెప్పి కావ్యము లలియుండగా ముక్కు తిమ్మనకును, మద్దుపతనికిమాత్రమే ముద్దుపలుకుల ప్రోడలను ప్రశస్తివచ్చుట గమనింపదగినది.

ప్రాధగాంభీర్యములకు, దర్పమునకు పౌరాధాన్యముకల సంస్కృతభాషయందలి సాహిత్యకారులలో దండిమాత్రమే పదలాలిత్యమునకు పేరుగాంచెను.

ఉత్తమ కవిజాగుణములలో కొన్నియైన ప్రసాదగుణము, సౌకుమార్యము, అద్భుతక్రిమున్నగు సౌలభ్య పృధానమైన గుణములను హెచ్చుగా పాటించి

ఉత్తమకవుల పరిగణనకు చెందిన ఈ మువ్వరి విశిష్టత సారస్వతరంగమున పృశంసార్హము.

ముద్దులొలుకు కబ్బుమును విరచించుటచేతనే ఆంధ్రకవయిత్తులలో వళినికి “ముద్దుపల్లవి” యను నన్వర్థనామ మేర్పడియుండెనేమో.

కావ్యరచనకై ఆమె చేకొనిన కథాపన్ను రాధా మాధవుల పృణయపృగ్గీతోడి మధుర శృంగార మగుటయు, ముద్దుల మూటగట్టు తెలుగుభాషయొక్క మెత్తని నుడికారపు సొంపులు బయల్పడు పదనము దాయమును హెచ్చుగా వాడుటయు, శృంగారరసము నందును సౌకుమార్యమునకు హెచ్చు అవకాశముకల పరకియా విరహమునకు అధిక్యమొనగుటయు, ఆ సందర్భమునందలి నుదిమెత్తని తలంపులను సున్నితముగా వెల్లెబ్బవల్లయు ముద్దుపలుకు కుందనమై విలసిల్లినది.

రాధికా సాంత్యసమునందలి రచనామ్మదులత వేఱుగావేఱుగా రూపింపబూనుట చాల హాస్యాస్పదము. కావ్యగతరచనయంతయు ప్రసన్నతకు సౌకుమార్యమునకు, మార్దవమునకు, రమణీయతకులక్ష్యమే యని చెప్పవచ్చును.

దక్షిణనాయకాధ్యక్షుడైన ‘మదన గోపాలమౌళి’ కావాసమైన వ్రేపల్లెయందు “వారిధరవేణ రాధికార వాణి బ్రబలును జెలంగహరి పృణపదమనంగ— రాధ పౌషింపదెజరిల్లును షే రిజాదేనియనగ రాజ గోపాలుని పట్టంపురాణ” ప్రాణమొకయెత్తుగా ఇళాదేవిని రాధయే బాల్యమునుండియు తనయింటనే యుంచుకొని పృత్యేకశృద్ధతో పెంచినది.

ప్రత్యేక శ్రద్ధతో పెంచుటలోగూడ అంతలింత లతోకాక ‘...దురవస్థియై’ యని ఇళను చుఱు కముపటి యై...ముద్ది ‘ఎప్పుడుచూతునొ బిది తొరి నెనయ ననుచు’ తనకామె నవతయగునని తెలిసి,

తెలిసియే ‘దయనపుడుపొంగి యిళకు రాధాలతాంగి’ ప్రేమాతిశయముతో మఱి పెంచినది. పెంచి యిళను ఒక శుభహూర్తమున తనకుగానై తనచేతులమీదనే తన వలపుల యెకిమీనికి, రాజగోపాలున కప్పగించి నది. ఇంతయు పెత్తనము కట్టుకొని చేతులపై జరిపిన రాధామణి ఆప్పగించి వెనుదిరిగిన మఱులిప్త యందె

“సాములియ్యవచ్చు సామ్యంద మియవచ్చు  
నియ్యరానిసౌఖ్య మియ్యవచ్చు  
తనయవిభుని వేఱుతరుణచేతికి నిచ్చి  
తాళవశమె ఎట్టిదానికైన”

యనుచు నంతయు “కనుమూయక”యే వగలబొగిలి “లోవనర” నది. మగనికి మఱియొక పెండ్లియాయె నని సంబరమేకాని తనకు నవతి వచ్చినవెనుక నప్పటి దుస్సహనభవ మెట్లుండునో తెలియని రాధ గోలతన మును, బేలతనమును నీ పద్మమునందెంత ముద్దుముద్దు గనో ముద్దుపళని వర్ణించిచూపినది. ఈపద్మమున నచ్చువడినది మానినీ స్వర్ణాహూదయమైనను నచి ఎంత సుకుమారముగా నందగించినదో రక్షణతే ఎఱుంగుదురు.

రాధికాసాంత్యసమున మురిపెము లొలుకు పాత్ర రాధ ముంజేతిచిలుక. నిజముగా నెందలి చిలుక పలుకులు కులుకులొలుకు చిలుకపలుకులే రాధిక యొక్క పవిత్రప్రణయమునుగూర్చి దక్షిణనాయకాధ్యక్షుడైన శ్రీకృష్ణునితో ‘నాతివేతి చిలుక’

‘లేవకును నీవు పాతునలేనియట్టి  
వాసరములెల్ల శ్రీహరి వాసరములు  
మానినికి నీవు ప్రకన్నులెనియట్టి  
రాతిరెల్లను శివరాత్రి యరయ”

నని సిఫారసుచేసినది. అంతేకాదు కుంభకునింట ‘తమయకృత్తినచాలు’ మగువలను మఱచు మగ వారిలో నొకడుగా నిందువర్ణింపబడిన శ్రీకృష్ణునిగూర్చి

రాధకు ఒక బుమండునట్లుగా ఎన్నెన్నో చెప్పినది.  
కు బ్రతుని యింటినుండి రాధికామణిసౌధమునకు  
తిరిగి వచ్చినపుడు చిలుక

“గోపాలసామిగారా  
కాపుర మేపురము చాలకాలమునకహో  
మీపాదయుగముగంటిమి  
చాపల్కముపెరచున్న శాంతముదీతెన”

ఆగి కొంచెకనపు కొమ్మిరెము కొనరుకొనగా తనస్వామి  
కి రాధకు వకాలతు పట్టినది. ఇందలి చిలుక  
పలుకుల నయగారమును తెలిసికొని సంతసింపవలసి  
నదే

పళని భావసౌకుమార్యపు పరయంతయు  
ద్వితీయాశ్వాసమునందలి “గోపగోపికా సదయు”డైన  
శ్రీకృష్ణపరమాత్ముని రూపసాభాగ్యమును తలచితలచి  
మరులుతో రాధ ఆరిమురియై కళపెళ గ్రాగిపోయిన  
ఘట్టమునందును, తృతీయాశ్వాసమునందలి రాధా  
విరహబాధా ఘట్టమునందును, తేటతెల్లముగా గానం  
బడును.

“పయ్యాలిడుచువాను బవలించు పడకయి  
ల్లని కనుబొమకచీకటలుగమ్మ”  
“వెన్నెల చిమ్మలు వెదజల్లురేరాజు  
కిరణంపుగుంపుల సారిగి సారిగి”  
“మరులుకొని చాన తనదునెమ్మనయలొన”

రాజగోపాలుని రమణీయ తనూ విలాసము నిట్లుభావించిన  
చిన్. అందును మునుకొని ముందుపడు శృంగార  
మధురలాలనయే

“రానికేసిన శృంగారరసమనంగ  
జులలకుదోచు కరుణాతిశయమనంగ  
నొకటిమైనట్టి మన్మథాయుతమనంగ  
బొలుచు గోపాలరూపము పొగడవశమె”

పొగడ వశముకాని గోపాలుని దివ్యశరీరమున శౌరి  
శ్రీపాదములు

“తమ్ములు శౌరిశ్రీపా  
దమ్ములుమోదమ్ములొవపు దమ్ములనెల్లన్  
తమ్ములనందప మలినా  
దమ్ములువేదమ్ములు నినదమ్ములు”

సల్పినవట. ముదనజనకుని చుబుకము.

“మారుడ రామ్యతందెము జాఱునీక  
కొరిపెట్టిన నీలంపుగోరయనగ  
గొల్లవెలియలసామ్ముగా గొనుచుదనరు  
మదనజనకుని చుబుకంబు మధురమొదవె”

సరిలేని శౌరినాసిక :

“సరిలేనిశౌరినాసిక  
స్మరవశంబుగాదె మఱిదానితుదన్  
వరముకైపలమేటికి  
వెఱవగు తలపుపుతుహిన బిందువురీతిన్”

శ్రీకృష్ణునినాసిక తుదనుండ ఆణిముత్యము సువ్యవృష్టు  
చివరనున్న మంచుబిందువువలె శోభించినదట, ఎంత  
మనోహరమైన వర్ణనము !

ఇక నాధూర్వగోపాలుని “మాటలు, ముద్దుపద్దు  
లును, మక్కువతెక్కులు,” వీనికంటె కాంత యలిగి  
నపుడెల్ల “మొక్కుసాక్కులు”ను వర్ణింప నలవికాని  
వియే. రసికజన మనోభిరాముని—

“అనడ లామెఱుంగు లొడ  
లా రసికత్వము లావలొన మా  
మేనమెఱుంగు లామొలక  
మీసపురంగులు నాబెడంగు లా  
సూనశరాసన తంత్రపరి  
శోధన లామమరస్మితంబు లా  
పూనికచొప్పు లాపలుకుపోడిమి ... ..”

అద్భుతమైనది. నిజముగా ఇవట పళని పలుకు  
పోడిమి పోగారు పనిపోహిలింపే.

కావుననే శృంగారవ్యణయ రసాధిదేవతయైన  
గోపాలచక్రవర్తినే పలచి పలపించుకొన్న ముద్దరాలు

రాధికాకాంత యాతని యెడబాటు నోర్వలేక పెను  
వలపు కాకలబడి పరవశయై

“వీడుబంధుల, మగనిసి;  
ఏడును ధనదాన్య గేహవిభవములెల్లన్,  
ఏడును బ్రాణము లొడలన్,  
ఏడంగాజాల హరిని వేయననెలా”

యని వీడజాలని అనురాగబంధముతో వగల పొగిలి  
హరికిని, తనకునుగల జన్మజన్మాంతర సౌహృదమును,  
అవినాభావ సంబంధమును, తమ ఒకరొకళ్ల జన్మ  
లందుకల పరమరహస్యమును పనవి పనవి గోముగా  
విలపించినది. ఆ విలపించుటయందును సౌకుమార్యము  
పేక్షని రచనా సౌందర్యము మనలను  
లాగివైచెను.

“ఆదరెనుమోవి, తోటుపడు యానము, గుచ్చెల  
జాటు పైటయన్  
జెదరినముంగురులో, మిగుల జింతిలుచిత్రము,  
వాడుమోముతో  
బొదలెడువాంభ, గద్దిక, మోడుకనుంగవ,  
మీఅమారుచే  
బెదరుచులేవి యా మెలత వెచ్చనిపై దగుచుచ్చ  
రఃబుంన్”

“భారలును, గొట్టెకాదు వెతబొందును సోయను...”  
సహజభావస్ఫూర్తితో చదువువాను సహజము రాధిక  
విరహబాధాగారకు జాలబడినంత ముగ్ధరమణియ  
ముగా ముట్టుపళ్ళని రాధ విరహమును వివరించినది.

సరి అగ్గలపు విరహము నోర్పుచెనది. అతి  
శయపువలపు కాకలకు “అంతిమస్వస్తి వాచకమైనది  
రాజగోపాలస్వామి రాధను బ్రతిమలాడు కొనగా  
వితెంచిరాదు ఇక చూడుడు, రాధ కన్నులున్నది.  
బుస్సుచున్నది. అంతవఱకు వేగిన వలవంతల సాకు  
లేమైనవో కుబుచంబునూచ్చిన మహాభుజిగాంగననా  
మునుంగు తెచ్చున బెనవేని లేచి ముడిబొమ్మ  
లెనంగ...” “కావిమో వదుర గామినివత్సెదురావ  
కోవయె”

“ఎవ్వరుపిల్చిరచ్చటకి నెందుకువచ్చితి వేమి  
కార్య మే  
నెవ్వఁ. నీవెవండవిక నెవ్వరకెన్వడు దెని  
కేది మీ  
జవ్వనివిన్న రవ్వడడు జాడదవాదెను వచ్చి,  
లేచిపో  
నవ్వెదరెల్లవారలను నన్నును, నిన్నును గోప  
శేఖరా”

“నెలుకదనున్న, తాల్మినహి, నేస్తముదబ్బుట,  
మాటవద్దులే,  
వలపుహుళక్కి, యాన లసి, వాఢలపైడలు  
మేల్చి, నీదు నీ  
తులు మెఱిమెచ్చు, లాదరణ దూకు, దయల్పకు,  
నమ్మవచ్చునె  
యిలమగవారి, దన్నహిమ లెన్నగళక్కిమె  
యెందులకాహార”

యని కవ్వెయుట్టిపడగ స్వభావ మధురముగ  
పిచ్చలించినది—“నలువశికము ముట్టినను నల్లని  
వానిని నమ్మగూడదు.” నేను నమ్మి చెడితిని గొల్లు  
మన్నది—

“ఏమనివేరెనోవెలిమి యింతరవంతయు జింత  
నీయకే  
వేవఱు నీదుపాలబడి వేడి పెరింగిన నాటి  
నుండియుకా  
బాములెకాని సాఖ్యమొక పాటిగనైన నెఱుంగ  
నేతిరా  
రామునిబొందు రావక్రియ రాముని సోదరతాదు  
వన్నటకా”

అని రామును గనివెట్టిన రాముని సోదరత్వైన లీలా  
విగ్రహాని, మాయావితాసుని కృష్ణుని వలచుటలో  
తన తెలివిమాలినతనమును గుఱుకువెట్టి చూపి మఱి  
విరవిరలాడినది—గరగరలాడినది— ‘వలపు పగవారి  
నైన వలదుకృష్ణ’ యని ప్రణయతత్వవేత్తయై ప్రణయ  
తత్వరహస్యమును వెల్లగొనెనది. “మలకనజేనినకా

వలపు మారలుపుచ్చిన, వీడనాడిన నీకేమి వైకుంఠ మొలికినది" యని యింతకోపమునకును కారణభూత యుత్తరంగమునందలి యపేక్షలో, నిమగ్నక బయట పడుటగా "వనజాక్ష యంతవేయగ మనస్సెట్లొప్పెచు?" అని రాయడిచేసి, రవ్వపెట్టి 'అందపు బైటకొంగు వదనాబ్జముపైనిడి' శౌరి చూచునట్లుగా ఇందు నిభాస్య ఎలుగెత్తి ఏడ్చినది—ఇంతఅల్లరి చేసినను ఆగముచేసినను తడియారని తళుకు సొంపుల తోనే రవన ఆందగించినది.

ముఖ్యముగ ముద్దుపళని కైతయందలి సామెతలు జాతీయములు కడుంగడు కమ్మనైనవి. 'తిరిపెం బైతైశువానికి పెరుగుంగూడెమి బ్యాతి విడుబింబ ముఖి, 'కొన్నంగడి లోపలనే యన్నన్నా మాటుబేర మగునే చెలియా' 'ఈకతోక శ్రీకృష్ణుని మాటలు పాలతినమ్మి నానబోనికొనియే' 'తగులుధాకను మేళ

మగపడ్డ దాళముల్' 'గట్టుచేరినంత బుట్టివానికి బొమ్మ, గట్టుసామ్య మాయె గదవె చెలియ' "ఎల్ల వారికి శకునంబులెల్ల బలికి బల్లితాబోయి తాట్టెలో బడినరీతి." తెలుగుభాష తియ్యందనము, దీటుతనమును రెట్టింపజేసిన సామెతలయింపు నూరురెట్లగు నట్లుగా ముద్దుపళని వాడియున్నదని పై ప్యయోగములు చెప్పుచున్నవి.

ముదైన రాధికమ్మగ్గునందర పృణయమునకు

అన్నివిధముల అర్థమగునట్లుగ, తెలుగుభాషా మార్గపము, రచనావిధానమునందలి సౌందర్య, సౌకుమా ర్యముల లోతులుతెలిసి యాపాత మధురత చిప్పిలు నట్లుగ ముద్దుపళని ముద్దుపలుకులు పచరించి తెలుగు కైతల తల్లికిబట్టిన కప్రంపుటారతిగ రాధికా సాంత్యనమును రచించి యర్పించినది.



# అంధోక్తి మయప్రపంచమున సాహిత్య పోరు

శ్రీ గడియారము రామకృష్ణశర్మ

అంధోక్తి మయప్రపంచమున సాహిత్య పోరు కులై మహాకావ్యకర్తలైన మహారాజులెందరో వెలసినారు. అట్టి కవిరాజశిఖామణులగు నన్నెచోడదేవ, గోనబుద్ధావనీపాల, శ్రీకృష్ణదేవరాయ, కోమటి వేమారెడ్డిభూపాల, సురభి మాధవరాయ, రఘునాథనాయక నృపాలాది సాహితీ సమరాంగణ సవ్యసాదుల కే మాత్రము తీసిపోని రాజకవి బిజ్జుల చింతిమ్మభూపాలుడు. ఈ మహారాజు సంస్కృతమున మురారికవి వ్యాసిన అనర్హరాఘవ నాటకమును అంధ్రమున శ్రవ్య కావ్యముగ సంతరించినాడు. ఈ రాజకవి అలంపూరు సీమను పరిపాలించెను.

కృష్ణా తుంగభద్రానదులచే పరివేష్టితమైన ఈ అలంపూరుసీమ నేడు మహబూబ్ నగర్ మండలము సంబోక తాలూకా అయియున్నది. ఈ సీమకు రాజధానియగు అలంపూరు తుంగభద్ర తీరమున దక్షిణ కాశీ క్షేత్రముగ ప్యసిద్ధిబొందిన ప్యాచీనాంధ్య నగరము.

కృతి భర్త :

అంధ్యానర్థ రాఘవము ప్యాగుటూరి రామేశ్వరస్వామి కంకిత మొనగబడినది. ప్యాగుటూరు అలంపూరుతాలూకాకు చేరిన కృష్ణాతీర గ్రామము. ఇదొక బలిప్రదుర్గము. అందు సుందరశిల్ప విరాజితములైన దేవాలయములు నేటికిని చూపర నాకర్షించుచున్నవి. రామేశ్వరాలయము చాల ప్యాచీనమైనది. ఇందలి ముఖమంటప స్తంభములపై కల్యాణివాళుక్కసార్వభౌముడగు త్రైలోక్యమల్లుని కాలపు శాసనములున్నవి. బిజ్జులవారికి ఈ రామేశ్వరస్వామి ఇటువేల్పుగ నుండెను. బిజ్జుల వంశీయులలో పూర్వులు శైవులు. నేడు “పల్లెపాడు”లో ఉన్న ఈవ. శమువారు వైష్ణవమును స్వీకరించినారు. చింతిమ్మ భూపాలుని కాలమునాటికి వీరు ప్యాగుటూరి రామేశ్వరస్వామికిని, అలంపూరు బ్రహ్మేశ్వరస్వామికిని భక్తులై యుండిరి.

బిజ్జుల వంశము :

ఈ వంశమున కిపేరెల్లు వచ్చెనో తెలియుట తమ. కర్ణాటసామ్రాజ్యము నాకళమించిన కలమరి బిజ్జులునకును ఈ వంశమునకునుగల సంబంధమెట్టిదో తెలుపగల ఆధారములు కానరాలేదు. కలమరి బిజ్జులునకుమారుడు భుజబలమల్ల సోమేశ్వరుడు అలంపూరుసీమ నేలినట్లు ఇచటి శాసనములు చెప్పచున్నవి. కావున వీరు బిజ్జులుని సామంతులొ కుటుంబములోనివారో అయినందున బిజ్జులవారై యుండవచ్చును. ఆధ్రవానందరావువమునందు అవతారి కలో నీ వంశము వర్ణింపఁబడినది. మోటాటి రెడ్డి శాఖనీ చెందిన బిజ్జులవంశములో దాదభూపాలుడు వుట్టెను. ఇతఁడు మూలపురుషుడు. కృత్తికర్తయగు చింతిమ్మభూపాలుడు అయినవ తరమువాడు. ఇతని తాత పెదతిమ్మభూపాలుడు అలంపూరు రాజధానిగా, కంచనవోదేశము కాణయాచిగా పాలించి ప్రఖ్యాతి నందినవాడు. గోలకొండనవాబు అబ్దుల్లాకుటుంబాహచే పెదతిమ్మభూపాలుడు సన్యాసింపబడెను. అతనికి నర్ నాడగొడు, సర్ దేవాయి, నాడకంజము అను బిరుదులుకలవు. చింతిమ్మభూపాలునకు సింహాంధి పురుషుడగు కొండా రెడ్డి మహావీరుడు. ఇతనికి గండరావిత్త, గండభేరుండ, అడగర్వేశ్వర, భగ్గ నారాయణ, గాయగోవాళ గోళాధిరాయ బిరుదములుండి నట్లు ఆధ్రవానందరావు కావ్యావతారిక చెప్పుచున్నది. ఈ కొండా రెడ్డియే కర్నూలునవాబులకు చిక్కి యొక బురుజులో బంధింపబడియుండెను. నెటికిని కర్నూలు “మొగ్గుప్రాంతం” నీ కొండా రెడ్డియిరుజు కానవచ్చును. ఆ నామమును తుంగభద్రానది కీచలిపగ్గకున్న అలంపూరుసీమ గోలకొండ కుటుంబాహలకును, అసలి ప్రక్కనగల కర్నూలుసీమ బిజ్జాపురపు ఆదివాసీలకును, తొలఁదియుడుటవలన గోలకొండ సామంతులు బిజ్జులవారు, బిజ్జాపుర సామంతులగు కర్నూలు

నవాబులును తిమ్మయ్యదములు చేసికొనుచుండిరి. 1687 సంవత్సరమున నీరెండురాజ్యములును మొగల్ చక్రవర్తి ఔరంగజేబునకు లొంగిపోవుటచే ఆ తరువాత బిజ్జులవాడ కొన్నాళ్ళు మొగలు సామంతులు గను ఁండిరి.

చింతిమ్మ భూపాలుడు :

ఆనందరావువ కృత్తికర్త చింతిమ్మభూపాలుడు. బద్దప్ప కృష్ణభూపాలరుకు పుత్రుడు. వనపర్తిసంస్థాన పతియగు జనుపల్లి వెంకట రెడ్డికి దొహత్రుడు. సుప్రసిద్ధ విద్వాంసుడగు ఆష్టబాషా గోపాలరాయలకు మేనల్లుడు. గోపాలరాయుడు వనపర్తివలన రాజు, సంస్కృత ప్రాకృతములలో నవార పౌండిత్యముగల మహాకవి. సంస్కృతరూపకములలో బేరెన్నిక గన్న శృంగారమంజరి భాణమును రచించినవాడు. అతనికి కవిసార్వభౌమ బిరుదముకలదు. భాణాంత్య గద్యలో సమస్తవిద్యజ్ఞున జేగ్రుమాన నిరపద్య నిఖిల విద్యా వైశారద్యుడననియు, ఓకదికా సీమంతిని సీమంతముకై కలాపాయమా యశశకలాపుడననియు వ్యాసికొన్నాడు. ఇతని మేనల్లుడగు బిజ్జుల చింతిమ్మభూపాలుని విద్యాభ్యాసాచికమును గూర్చి వివరములు తెలియవు. కాని కావ్యావతారికలో “నిర్ణయసారస్వత నిర్మలామృతయుర జాగ్రత్తరంగాల్లి పేరమహాకవి తెజరల్లె విబుధప్రస్తూయ మానోద్ధతిన్” అని ప్రస్తుతించబడిన పేరయకవి ఇతని విద్యాగురువైనట్లు ఊహింపవచ్చును. ఈపేరయకవి పాత్యుడు కృష్ణకవి తనకు కవిత్వసహాయము చేసినందుకు “అశేషచేషి చైదుప్రతిభ కరస్థలామలకభాస్వరమై తనరారు బుబ్బమే” అని తెలిపికొనెను.

కాలము

తిమ్మభూపాలుడు గోలకొండ కుటుంబాహ నవాబులొ చివరివాడగు అబ్దుల్ హసన్ కుటుంబాకు సామంతుడుగ పాలించెనని వనపర్తి చినగోపాల

రామనికి పై నవాబొసంగిన 'ససదు' వలన తెలియుచున్నది. అష్టభాషాగోపాలరాయడు వనిపోగా అతని భారసుడు చిన్నగోపాలరావునకు అబుల్ హసన్ తానాషా 1087 హిజరీ సంవత్సరమున ఈననదు నిచ్చెను అందు చిన్నగోపాలరావు మైనదైనందున అతని మేనత్తకుమారుడగు బిజ్జూ చింతిమ్మారెడ్డిని పోషకుడుగ. రాజ్యపాలనా సహాయకుడుగ నేర్పాటు చేసినట్లు వాచ్యబడినది. పై హిజరీవత్సరము క్రీ. శ. 1676 సం.తో సమానమగును. అబుల్ హసన్ కుతుబ్షా తానాషా బిరుదముతో 1672-1687 వత్సరములమధ్య గోలకొండ నేలిన కుతుబ్షాహీనవాబులలో కట్టడపటి నవాబు. ఇతని కాలముననే గోపన్న రామదాసుడై భద్రాద్రిరామాలయమును గట్టించెను.

కావ్యావతారికలో చింతిమ్మభూపాలునిచే పరాభూతులైన ముగ్గురు ప్రత్యర్థులు పేర్కొనబడినారు వారు (1) సిద్దియంబరు. (2) జోహరు మసూద్ ఖాన్. (3) పికిలి చెన్నప్పనాయకుడు అనువారు. వీరెవరో పరిశీలింతము

(1) సిద్దియంబరు : ఇతడు తిమ్మభూపాలుని ప్రత్యర్థులలో నగ్రగణ్యుడు, బీజాపూర అదిల్షాహీల సామంతుడై కర్నూలునేలిన నాబుగవ నవాబు. ఆరవీటి వంశీయుల తరువాత క్రీ. శ. 1613 సం. బీజాపూర సేనానియగు అబ్దుల్ వహాబ్ కర్నూలు నాకొమించి పాలించెను. ఈ అబ్దుల్ వహాబ్ తరువాత చిన్నవహాబ్, మల్లిక్ సాహెబ్, సిద్దిసాబ్ మొదలైన 13 గురు నవాబులు వరుసగా పాలించినట్లు "కర్నూల్ మ్యాన్యుయల్" చెప్పవచ్చును. ఇతడే తిమ్మభూపాలునిచే జంపబడినవాడు. సిద్దిసాబు కర్నూలును 1654-1668 సంవత్సరముల మధ్య పాలించినవాడు.

(2) జోహరు మసూద్ ఖాన్ : ఇతడు పై సిద్దిఅంబరు జ్ఞాతికావచ్చును. 1660 పాంత

మున మహారాష్ట్రవీరుడగు ఛత్రపతి శివాజీ శ్రీశైల యాత్రకు వచ్చినపుడు కర్నూలుసమీపమున నెమిర్కొని యుద్ధముచేసిన బీజాపూర సేనానులతో "సిద్ది జోహరు" ఒకడు. ఇతనిపేరనే కర్నూలునకు అరమైలుదూరమున హంద్రీనదిమొడ్డున జోహరా పూరము కట్టబడినది. దానినిపుడు జోహరామనుచున్నారు.

(3) పికిలి చెన్నప్ప నాయకుడు : ఇతడు పత్తికొండ తాలూకాలోని కొలకొండను పాలించిన పాళెగాడు. ఇతని తాతగోనెగండ్ల వెంకన్న 1621 సం॥ పాంతమున ఉలింద కొండలో కావలికాడుగ నుండెను. పికిలి చెన్నప్పమనుచుడు మాదప్పనాయకుడు 1676 సంవత్సరమున బ్రాహ్మణులకొక అగ్రహారమును దానమిచ్చినాడు. ఆ దానపత్రమున పికిలివారి వంశము వర్ణింపబడినది. పికిలిచెన్నప్ప బీజాపూర నవాబులకు లోబడిన పాళెగాడు. కావున సిద్దియంబరుతోగలిసి తిమ్మభూపాలునితో పోరాడి మరణించెను.

చింతిమ్మభూపాలుడు దీర్ఘకాలము జీవించి పుత్రపౌత్రులతో అనందము ననుభవించెనని కావ్యావతారిక చెప్పుచున్నది. వీని నన్నిటిని పరిశీలించిన తిమ్మభూపాలుడు 1640-1720 పాంతములలో నుండెననియు, అనర్హరాఘవము చివరిదినములలో రచింపబడెననియు చెప్పవచ్చును.

అనర్హరాఘవము :

ఈ అంధ్రకావ్యమును మొదట కనుగొని రెండూ శాస్త్రములను ప్రకటించి అంధ్రలోకమునకు పరిచయముజేసిన గౌరవము సుద్రసిద్ధ షిద్ధాంతలగు క్రీ. శే. మానవల్లి గామకృష్ణకవిగారికి చెందుచున్నది. తరువాత పూర్తిగ్రంథమును పరిష్కరించి శుద్ధపాఠములతో క్రీ. శే. అనుముల సుబ్రహ్మణ్యకావ్యిగారు

లును గలవు. ఈ అనుకరణలు పేలవముగా  
నున్నవి స్వతంత్రముగ రచించిన పద్యములు  
మృదు మధుర పదగుంఢితములై యున్నవి. మచ్చు  
నకు ఈ పద్యమును చూడుడు.

“అపురి నింపు నింపు మల  
యావల చలవల కుంజపుంజ ర  
ధ్యాపరభిల్ల పల్లవ ప  
దాస్తన శస్త్ర నవాంక సాంకవ  
శ్రీపరిణిత శీతల ఝ  
రీతతరంగ తతంగ రంగ సం  
దీపిత కంజగుంజదళి  
నీరవ సారవ వాతపాతముల్”

(1-164)

పెద్దన ననుకరించి ఓ రఘురాజవంశ కలశోదధి కల్ప  
మహిజ! అను పద్యము వ్రాయబడినది. పోతనశైలి  
ననుకరించి

“తనవెంటన్ రఘురాజరందను లయం  
దస్కూరి నేతేర న

మృని చంద్రుండరుదెంచి కాంచె నెదుటన్  
మూర్ధాభిషిక్తచ్ఛటా  
ఘనకోటిరమణి ఘృణిలీలిత రం  
గచ్ఛాత్ర విస్తారమున్  
జనకాధీశ జగా హజారము దిద్దు  
జారంగ శృంగారమున్”

అను పద్యమును వ్యాసినాడు. అనర్గళధారతో పద్య  
మును నడపుటలో తిమ్మభూపాలునకు నైపుణ్యము  
గలదు.

17 శతాబ్దమునందలి దాక్షిణాత్యకవుల అసభ్య  
శృంగారములతో, అప్రౌఢానుకరణములతో, అసహ్య  
కర వర్ణనలతో వినుగుదెందిన తెలుగువారికి ఉత్తమ  
కథానంవిధానము, రమణీయ శబ్దవిన్యాసము, అర్థ  
గాంభీర్యము, మనోహరశైలివిశిష్టము అయిన అనర్థ  
రాఘవ మహాకావ్యము ననుగ్రహించి ఆంధ్రప్రబంధ  
భారతి నలంకరించిన బిజ్జల తిమ్మభూపాలుడు చిర  
స్మరణీయుడు,

# మధురకవిత్వమునందు శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణి

## శ్రీవాసిలి వేంకటలక్ష్మీనరసింహరావు

శ్రీకృష్ణతత్త్వ ప్రతిపాదకములయి సగంభృత సాహిత్యమున మధురకవితా సుధాధారలను వర్ణించిన మనోహర రచనములలో లీలాశుకుని శ్రీకృష్ణ కర్ణామృతము, జయదేవుని గీతగోవిందము, నారాయణ తీర్థుని శ్రీకృష్ణ లీలాతరంగిణి చిరస్మరణీయములు. ఈ మువ్వురు మహాకవులకు సంబంధించిన చిత్రమైన యొక జనశ్రుతియు గలదు. లీలాశుకయోగిందుగులు కృష్ణకర్ణామృతధారలు కురిసియు భగవత్సాయజ్యము పొందిలేక మణుజున్నును జయదేవకవియై జన్మించె ననియు, ఆ జన్మలోకూడ రాధామాధవు తత్త్వమును మధురముగా గానముచేసియు భగవదైక్యము చెంద లేక తరువాతిజన్మమున నారాయణ తీర్థయతియై జన్మించి శ్రీకృష్ణలీలల సుత్తరంగిత హృదయముతో భజనముచేసి భగవంతునిలో గలిసెననియు ఈ జన శ్రుతి సారాశము. కృష్ణభక్త్యావిష్టము లయిన యీ

మువ్వురి కవితాత్మలలోగల సామ్యము నీ జనశ్రుతి చెప్పక చెప్పచున్నది.

ఈ మహాత్ములు మువ్వురును శ్రుతిస్మృతి పురాణసంహితా మహాకావ్యార్థములను అత్యగతము గావించుకొని మనోహర కవిత్వమును కైవసముచేసి కొనిన సత్కవులు. లీలాశుకుడు జీవితమునగల రక్తి విరక్తులను చవిచూచిన యోగిందుగడు, కృష్ణాశ్వా తేజమే 'నావాఙ్మయజీవిత' మని కవితాగానము చేసిన ముముక్షువు. జయదేవుడు 'త్రివాసుదేవరతికేళి కథా సమేత' మయి సలక్షణమయిన సత్ప్రబంధమును సృష్టించిన మహాకవి. కవి కలుష నాశకమయిన హరి విపరీత సురతమును మధుర కోమలకాంత పదా వళినిబద్ధము గావించి, గాంధర్వవిద్యను స్థాయత్తము చేసికొని, రాధామాధవుల పరమ ప్రేమతత్త్వమును ప్రౌఢముగా పాడుకొనిన పుణ్యుడు ఇక నారాయణ

త్రిప్పడే, 'శోరమణి చిత్తమాతంగ మహనీయా  
లాన భూతు' డగు బాలకృష్ణునితో 'నిగమగోచర  
నిత్యోర్ములానంద భున' మగు పరమాత్మతత్త్వమును  
దర్శించి మృదు మృదంగ తాళగతి సారవశ్యముతో  
గానముచేసిన కర్మసన్యాసి.

ఈ మువ్వరి గ్రంథములలో గీతగోవింద, లీలా  
తరంగిణులయొక్క బాహ్య స్వరూపమునందు కూడ  
క్లుప్త పోలికలు గలవు. కృష్ణకర్ణామృతము శ్లోక  
మయమయిన మూడాశ్వాసముల గ్రంథము. ఇందు  
శ్రీకృష్ణుని మనోజ్ఞనేష సౌందర్యాదిక వర్ణనములును,  
లీలావిలాస వర్ణనములును. సంకీర్ణ. వర్ణనములును  
గలవు శ్లోకములన్నియు నమృతభావ నిష్పత్తందము  
లయిన మధుర ముక్తకములు. సంగీత దృష్టితోడను  
అశ్వాసవిభాగ దృష్టితోడను చూచిన గీతగోవింద లీలా  
తరంగిణులకు పరస్పరసామ్య మెక్కుడు గలదు.  
గీతగోవింద కథ రాధామాధవ శృంగారమునకు  
మాత్రమే పరిమితము. లీలాతరంగిణి కథ కృష్ణ  
జన్మము మొదలుకొని రుక్మిణీకల్యాణ మహోత్సవము  
వఱకును సాగినది. భాగవతమునందుబోలె గీతగోవిం  
దమునందు కథావస్తువు 12 సర్గములుగా విభజింప  
బడినది కృష్ణలీలా తరంగిణియందు కూడ కథ  
12 తరంగములుగా విభజింపబడినది తరంగశబ్దము  
అశ్వాసమునకు షర్యాయముగా ప్యయోగింపబడినను  
అశ్వాసమందలి గేయములకుకూడ తరంగములను  
ప్రశస్తి కలిగెను. గీతగోవిందములో సుమారు ముప్పది  
యైదు రాగములలో అష్టపదులును శ్లోకములు సంఘ  
టించబడినవి. లీలాతరంగిణిలోకూడ సుమారు ముప్పది  
యైదు రాగములలో తరంగములు, శ్లోకములు, గద్య  
ములు, ద్రువులు, చూర్ణికలు సంఘటించబడినవి.  
జయదేవ నారాయణతీర్థులు తమ గ్రంథములలో  
సంగీత సాహిత్యములకు రాధామాధవులకుగల సంబం  
ధములను సిద్ధింపజేసినారు.

శబ్దసంయోజనము విషయమునను రసాను  
భూతి విషయమునను జయదేవనారాయణతీర్థులకు  
కొంత భేదము గలదు. జయదేవుడు కావ్యసర్వముల  
కుంచిన శీర్షికలు సావిప్రాయములు, శ్రావ్యములు.  
హృదయంగమములు, సామోదదామోదరము, అన్వేష  
కేశవము, ముగ్ధమధునూదరము, స్నిగ్ధమధునూదరము  
సాకాంక్షపుండరీకాక్షము, ధన్య (ఽప్తి) వైకుంఠము,  
నాగరనారాయణము, విలక్షలక్షీపతి, ముగ్ధమకుం  
దము, చతురచతుర్భుజము, సానందదామోదరము,  
సుప్రీతిపితాంబరము—ఈ శీర్షికలన్నియు మధురార్ద  
గుంఫితములు. నారాయణతీర్థుడు పెట్టిన అశ్వాస  
నామములు కేవల కథావర్ణన సూచకములు శ్రీకృష్ణ  
ప్రార్థనావస్తానము, బాలలీలావర్ణనము. శ్రీకృష్ణ  
గోపత్పిపాలనము, గోపాలవర్ణనము, గోపీవస్త్రాప  
హరణ గోవర్ధనోద్ధారవర్ణనము, గోపీహాగమవర్ణనము  
(రెండాశ్వాసములు), రాసక్రీడావర్ణనము, మధురా  
పర్యవేశవర్ణనము, ద్వారపతిపర్యవేశవర్ణనము, రుక్మిణీ  
కల్యాణమహోత్సవ వర్ణనము—ఇవియన్నియు వర్ణ  
నాత్మకములు. కథాప్రారంభమునందు జయదేవుడు  
మాళవరాగములో దశావతారవర్ణనము చేయగా నారా  
యణతీర్థుడు సారాష్ట్రరాగమున దశావతార స్మరణము  
చేసినాడు

లీలాశుకుడు కృష్ణతత్త్వమును తన కవితలో  
కొంత వ్యంగ్యముగను కొంత వాచ్యముగను వ్యక్తీకరిం  
చెను. జయదేవు డట్లుకాక కావ్యమామూలచూడము  
ధ్యనిమయము గావించినాడు. నారాయణతీర్థుడు జయ  
దేవునకుబోలె గడును పోకడలు, నూతిబిగింపులులేక  
కేవల బ్రహ్మసూత్రాది రసికదై కృష్ణబ్రహ్మముయొక్క  
వాగ్దక్షణనుభవ నాస్వాదించుచు రాసమండల మందలి  
గోపికలలో తాను నొకడై తరంగభంగిలో తాండవము  
సేయుచు వాచ్యముగా పరమాత్మును సంకీర్తనము  
చేసినాడు.

లీలాశుకుడు 11వ, శతాబ్దివాడు. జయదేవుడు 12వ, శతాబ్దివాడు. ఆ పిమ్మట మఱి అణు శతాబ్దములకు నారాయణతీర్థుడు డవతరించెను. జయదేవుడు పంగదేశీయుడు లీలాశుకుడు ఆంధ్రదేశముందలి శ్రీకాకుళముండల వాస్తవ్యుడను ప్రతీతికలదని కృష్ణ కర్ణామృత పీఠికలో శ్రీ తం. తేవ ప్నైరమాళ్యగూగు సూచించిరి నారాయణతీర్థుడు 18వ, శతాబ్ది పారంభమున గోదావరీమండలముండల కూచిమంచి ఆగ్రహారమున నివసించినట్లు \* సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రకారులు సప్రమాణముగ వ్రాసియుండిరి. మాధవనలుడను నాతడనేక జన్మములెత్తి తుదకు నారాయణతీర్థుడై అపతరించెనట. ఈ మాధవనలునకు లీలాశుకునకు జన్మపరంపరతో సంబంధము గలదేమో! కాని లీలాశుకుడే మూడవజన్మమున నారాయణతీర్థుడై జన్మించెనను జనశృతిని కావ్యతీర్థ శ్రీ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు \* కృష్ణావతార తత్త్వమునందలి మూడవప్రకరణములో నిట్లు వివరించిరి.

\* Narayana tirtha is said to be the last incarnation of Madhavanala. He lived at Kuchimanchi Agra-haram in Godavary District about 1700 A. D.

I have examined the Inam register from the Collector's Office.

—History of the Sanskrit Literature-Paragraph 301. by Kavyavinoda, Sahitya-ratnakar,

M. Krishnamachariar,  
M. A. M. L., Ph.D.

\* కృష్ణావతార తత్త్వమునుగూర్చి ఈ గ్రంథము నందనేక విశేషములు వివరింపబడినవి.

“లీలాశుకుడే నుజుజన్మమున జయదేవుడన రాజవంశమున జన్మించెను. తిరిగి రాధామాధవునే ఎనుతించెను. కాని యీ జన్మమునను భగవంతుడు దూరముగానున్నట్లే ఆగవడెను. ఎట్లో ఆ జన్మమును గడపి మృతినొంది నారాయణతీర్థయతియై జన్మించెను. కర్మసన్యాస మొనరించెను. మృదంగ వాదనము చేయుచు తరంగములనబడు గేయములను బాడుచు పోవుచుండ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ పాదారవిందముల గజ్జెలుధరించి నృత్యముసేయుచు వెనుక వెనుకకు పోవుచుండెను. ఇట్లు పోయి పోయి శ్రీకాళీ తేత్రమున మణికర్ణికా ఘట్టమున భగవంతుడు గంగలోబడగా నీతడును గంగలోబడి భగవంతుని యంగదైక్యమయ్యెను.”

శ్రీకృష్ణకర్ణామృత, గీతగోవింద, లీలాతరంగిణిల యందలి కృష్ణభక్త్యావశములతోగల సామ్యమునుబట్టి తత్కవులు మువ్వరయాత్మలు నొకటిగా గోచరించుట సహజమే.

నారాయణతీర్థుడు శివరామానందతీర్థుని శిష్యుడు. ఈ విషయమును లీలాతరంగిణిలోని ఆశ్వాసాంతగద్యలో స్పష్టముగా మున్నది. “ఇతి శివరామానంద తీర్థపాదసేవకశ్రీనారాయణతీర్థవిరచితాయాం శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణ్యామ్” నారాయణతీర్థుడు శివరామానందతీర్థునిద్వందీక్షనొంది యతియై కర్మసన్యాసి యయ్యెననియు విశ్వసింపదగియున్నది. లీలాశుకునకు సోమగిరి యెట్టివాడో నారాయణతీర్థునకు శివరామానందతీర్థు డట్టివాడు కావచ్చును. క్రమక్రమముగా నారాయణతీర్థుడు బ్రహ్మతత్త్వ మన్వేషించుచు ఆ నేక పృథేకములలో నంచరించుచు కృష్ణభక్తి పారవశ్యముతో తరంగము లాలపించుకొనుచు తుదకు కాళీతో తనపు చాలించి యుండవచ్చును.

నారాయణతీర్థుని మరుర కవితాత్వ మన్వేషించుటకు అతని జీవితముందలి యీ విశేషములను కొంత ముచ్చటించవలసి వచ్చినది.

ఒకవిధముగా భారతీయ సాహిత్యమంతయు భగవత్తత్వ ప్రతిపాదకమే. సంస్కృత సాహిత్యము నందు దైవతకావ్యము లసంఖ్యాకములు. త్రిమతా చార్యుల భక్తిరసకావ్యములు జగత్ప్రసిద్ధములు. అంతే కాక మయూరుని సూర్యశతకము, అద్వైతబోధక మయిన పుచ్చదంతుని మహిమ్మస్తోత్రము, మధు సూదనసరస్వతి అనందమందాకిని, మూకపండితుని పంచశతి, వేదాంతదేశికుల పాదుకాసహస్రము, వేంకటాద్వరి లక్ష్మీసహస్రము మొదలుగా సంస్కృత సాహిత్య మహోదధిలో నెన్నెన్నో అనర్వరత్నమణులు గలవు. ప్రత్యేకముగా కృష్ణతత్వ పృథిపాదకము లయిన కావ్యములు పరశృతముగానున్నవి. వానిలో శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణి కూడ సంస్కృత సాహిత్య మున్నంతకాలము మనగల మధురకృతి.

తీర్థలవారు తనకృతిని శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణి యని గడుసుగా నామకరణము చేసిరి. లీలాశుక యోగి భక్తుల కర్ణములలో అమృతము కరియింపగా, జయదేవకవి తన గీతములతో గోవిందుని సాక్షాత్కరింపజేయగా, తీర్థలవారు లీలామానుష విగ్రహుడగు కృష్ణబ్రహ్మ లీలలను వర్ణించి కృష్ణలీలాతరంగిణి యని పేరు వెట్టెను. తరంగిణి యనగా నది. తాను పాడిన గేయములే అందలి తరంగములు భగవంతుడు రసస్వరూపుడు. రసమనగా జలము. (అను రాగమనియు నర్థము) నదీజలములను చాటుగోరు ఈతగానినే తరంగములు ఒకదానివెంట నొకటి త్రోసి యెట్లు ఒడ్డునకు చేచ్చునో, తీర్థలవారి తరంగములు (గేయములు) భక్తులనట్లే అవ్వల యొడ్డునకు చేర్చును (ప్రేమస్వరూపుడగు పరమాత్మ సామ్యమును చెందింపగలవని అభిప్రాయము.

తీర్థలవారు పృయోగించిన సంస్కృతము మిక్కిలి జటిలముకాదు. భక్తితో ఆయన మనస్సు

తేలికపడినట్లే అయిననోట వెలువడిన సంస్కృతము కూడ తేలికపడి పరమసారశృము షహించినది. తాళమువేసికొనుచు రాగాలాపమున కనువుగా పృథి. తరంగమును స్వయముగా గానముచేసికొనిన కవిగా యనుదగుటచే కవితయంతయు అనుప్రాస మాధుర్యముతో మృదుమృదంగ ధ్వనులతో పరపళ్ళు తొక్కినది. అందువలననేకాబోలు జయదేవుని అష్టపదులకంటె తీర్థలవారి తరంగములే తెనుగునాట బహుళ ప్రచారమందినవి. అలవోకగా ఈ క్రింది తరంగము పాడుకొనని తెలుగువాడెక్కడైన నున్నాడా?

సావేరిరాగము—అదితాళము.

“శరణంభవ కరుణామయ కురు దీనదయాళో కరుణారస వరుణాలయ కరిరాజకృపాళో ఆధునాభలు విధినామయ సుధియాసురహరితం మధుసూదన మధుసూదన శరమామకదురితమ్” ఇది శ్రీకృష్ణప్రాదుర్భావవర్ణనమను ప్రథమతరంగము (అశ్వాసము) లోనిది. దుష్టజనదురిత భారముతో క్రుంగిపోయిన భూదేవి శ్రీ మహావిష్ణువుతో మొరవెట్టుకొను ఘట్టమిది. శోక సంశ్చిప్తమానమునుండి వెలి కుణుకు వేదనానర్వస్వమును సావేరిరాగములో నొదిగించి అలపించినారు తీర్థలవారు.

కథనునుపేరితో కొన్ని సన్నివేశములుగా విభజించుకొని ద్వాదశతరంగము లనినాడెకాని కథాగమన మిందులో ముఖ్యముగాదు. సన్నివేశము నడ్డమువెట్టుకొని సందుదొరకినపుడెల్ల కృష్ణపరమాత్ముని తినివీటితి వర్ణించుచు గానము చేసినట్లు కానిపించును. “మంగళాలయ మామవదేవ” “విహిముదందేహి, శ్రీకృష్ణ కృష్ణమాంపాహి” “యదునందన భక్తచందన కృష్ణః కృష్ణమాంపాహి” యని భక్తిపారవశ్యముతో సాశుగనయనుడై రోదించెను. ఒక్కొక్కసారి పేమోన్మత్త గోపబాలికవోలె తాను దర్శించిన పరమాత్మ లీలానిగ్రహమునుచూపి తక్కిన సఖులను కూడ చూడుదని హెచ్చరించినట్లు....



“కృష్ణం కలయసఖి సుందరం కృష్ణం గత  
విషయ తృష్ణం,  
జగత్ప్రభవిష్ణుం, సురారిగణ జిష్ణుం, నదా  
బాలకృష్ణం.....కలయసఖి”

అని ముఖారిరాగమున ప్యబోధించెను. ‘శృంగారరస  
భరసంగిత సాహిత్య గంగాలహరీఖలన’ పరాయ  
ణుడై అనందతాండవము చేసినట్లు — ఈతరంగాలవన  
మున — దీక్షితులవారు సాక్షాత్కరించుచుందురు.

తీర్థులవారి భక్తితత్త్వము చాలవఱకు సాంప్ర  
దాయకమయిన మధురభక్తితత్త్వమే యయినను కొంత  
వఱకు విలక్షణము, దీనిని ముందు ముందు వివ  
రింతును.

నిజమారసి చూచినచో భక్తికిని ప్రేమకును  
భేదములేదు. లోకమున భగవంతునిమీన ప్రేమకు  
భక్తియనియు తక్కిన జీవులకు పరస్పరముగల మమ  
తకు ప్రేమమనియు ప్యతీతి. ఈ లౌకికప్రేమకూడ  
భక్తితో సంతర్భూతమే. సంసారమున జీవులకొకరి  
పయి నొకరికిగల ప్రేమమును భక్తి యనవచ్చును.  
పితరులకు బిడ్డపైగల ప్రేమము వాత్సల్యభక్తి.  
అట్లే ప్రియసీపియుగా విషయమైనచో నది మధుర  
భక్తి. సఖుల విషయమున సఖ్యభక్తి. అట్లే సంబంధ  
మునుబట్టి పరమప్రేమరూపమయిన భక్తి బహువిధ  
ములు. మధుసూదన సరస్వతి ‘భక్తిరసాయనము’న  
వీనిని స్పష్టముచేసెను. కృష్ణునిపై నందయశోదా  
దేవకి వసుదేవులకుగల ప్రేమ, వాత్సల్యభక్తియే.  
పితృసంబంధమున వారు భగవంతుని ప్రేమించి  
యుపాసించిరి. అట్లే అర్జునాదులకు సఖ్యభక్తి.  
కుబ్జాదులకు దాస్యభక్తి. ఆక్రూర నారదాదులకు శాంత  
భక్తి. కంస పూతనాదులకు శత్రునిహితభక్తి. అనగా  
పరమాత్మ సాయుజ్యమునకు వైర మొకసాధనముగా  
గృహించిరిని భావము. గోపికాదులకు కృష్ణునిపయి  
గల పరమప్రేమము మహామధురము. అది మధుర

భక్తిగా ప్రసిద్ధము. బృందావనముందలి భాండీరవన  
ప్రాంతమున రాసమండలములో జరిగిన గోపికృష్ణుల  
రహస్య క్రీడకు సాంప్రదాయకములగు తత్త్వార్థ  
ములువేఱు ఈ తత్త్వార్థమరయుటకు కేవల భాగ  
వత హరివంశగ్రంథముల పరిశీలనము చాలదు.  
బ్రహ్మవై వర్తపురాణ శ్రీకృష్ణజన్మఖండము, గర్గసం  
హిత, బ్రహ్మపురాణము, దేవీభాగవతము మున్నగు  
ఆనేక పురాణసంహితార్థముల లనుసంధించుకొనవల  
యును. లీలాశుకుడు, జయదేవుడు, నారాయణ  
తీర్థుడు వీని నన్నింటిని ఆపోలనము పట్టినవారే.  
గీతగోవిందమందలి వ్రారంభశ్లోకముగు “మేఘైర్మేఘ  
యంబరం...” అను దానియందలి నందుడు, అంధ  
కార బంధురమగు రాత్రి కృష్ణుని రాత్ర కప్పగించిన  
యైతిహ్యము శ్రీకృష్ణజన్మఖండమందలి పదునైదవ  
యధ్యాయమున సువివృతముగ వర్ణింపబడినదే. కృష్ణ  
కర్ణామృతమునందును ఇట్టి సందర్భములుగలవు.  
కృష్ణలీలా తరంగిణియందు కృష్ణుడు కాళియగర్భ  
భంజనముచేసిన సందర్భమున నాగపత్ని చేసిన శ్రీకృష్ణ  
స్తుతి, శ్రీకృష్ణజన్మఖండ, భాగవత, బ్రహ్మాండపురాణ  
ములందును గలదు. వీని యన్నింటిసారమును  
పిండుకొన్న వాడువోలె నారాయణతీర్థుడు నాగపత్ని  
చేత “దేవ కురు శివాదేహి పతిభిక్షాం. ఆక్షావయయదా  
దిత మస్మాకం జగత్ప్రభో!” యని ముఖారి రాగమున  
ననే ముహూర్ముహూర్ముఖరిత బృందారణ్యమును  
శ్రీకృష్ణస్తుతి చేయించినాడు.

శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణి యందలి పంచమతీర్థం  
గము మొదలొకని అష్టమ తరంగమువఱకు గతి గల  
వస్త్రాంపహరణ, గోపీసమాగమ, రాసక్రీడావర్ణనములు  
గ్రంథమంతటికిని ప్రాణభూతిములయినవి. భక్తి  
తత్త్వసర్వస్వమును తీర్థులవారి నాలుగు తరంగము  
లలో నిక్షేపించినారు. ఇందు వర్ణించిన విశేషము  
లను పరిశీలింపగా, తీర్థులవారు భాగవతకృష్ణజన్మ

ఖండాదులనేకాక గర్గసంహితను కూడ హృదయగతము కావించుకొనె ననకతప్పదు. తీర్థలవారి గర్గాచార్యుని గూర్చి ద్విత్వీయకరంగమున అమ్మహముని "నిర్గత మౌహ తిమిరుడనియు, నిర్దలమానసాన్వితుడనియు, స్వర్గావసర్గాధికారి" యనియు భక్తితో వర్ణించియు న్నారు. గర్గసంహిత పురాణము కాకపోయినను తత్త్వాపూర్ణమును భాగవత మంగీకరింపకపోలేదు. "గర్గముని యదుకులపురోహితుడు. బ్రహ్మవిదుడు. సర్వభూవిఖ్యాతుడు" ఇట్టి యీగర్గాచార్యునే నందుడు తన తనయులకు విద్యాసంస్కారములు గలిగింపుడని ప్రార్థించినట్లు భాగవత దశమస్కంధమునందుగలదు. ఈ గర్గాచార్య పృణితమయిన (గర్గ) సంహితయందలి మాధుర్యఖండము అక్షరాక్షరము మాధుర్యఖండమే. అందు బహువిధ గోపికాచరిత్రములు వర్ణించబడినవి భగవద్విరహము నోర్వలేని జీవులే అవతారాంతరమున శ్రుతిరూపగోపికలుగను, ఋషిరూపగోపికలుగను, మైథిలీ గోపికలుగను, కోసలగోపికలుగను, ఆయోధ్యాగోపికలుగను యజ్ఞసీతాగోపికలుగను పులిందగోపికలుగను, జాలంధరిగోపికలకలుగను, ఊర్ధ్వవాసిగోపికలుగను, భూవాసి గోపికలుగను, దేవాంగవా గోపికలుగను నవతరించెరుట. వీరిలో మైథిలీగోపికా వృత్తాంతమును స్మరించుచునే తీర్థలవారు గోపీవస్త్రావ హరణఘట్టము వ్రాసినట్లు తోచును. కృష్ణుడవహరించిన గోపికావస్త్రముల ప్రసక్తివచ్చినపుడు తీర్థలవారు అవస్త్రమునకు పర్యాయముగా సంపూర్ణాయాధ ద్యోతకమయి 'అవరణ' శబ్దమునే ప్రయోగించిరి. అవరణశబ్దమునకు బహిరాచ్ఛాదనము, ఉస్త్రము ననునవి సాధారణార్థములు. తత్త్వపరిభాషలో మృధి న్యప్రేజో వాయ్యాకాశాహంకార మహత్త్రిత్వములగు సప్తావరణములని యర్థము. పృథ్వీతితోకూడినచో ఈ సప్తావరణములే ఆప్తావరణములగును పృథ్వీ మాయావరణోఽపేక్ష, పురుషుడగు కృష్ణుడు గోపికా

రూపమగు పృథ్వీయొక్క మాయావరణమును తొలగింప యత్నించెను. తత్పృథ్వీతి సిగ్గుపడినది. సిగ్గు (అజ్ఞానము) తొలగనంతవఱకు పర(మ)పురుష సాయుజ్యము సిద్ధింపలేదు. సిగ్గువిడిచి గోపికలు కష్టునితో రమించిననగా అజ్ఞానము తొలగిన పృథ్వీ పురుషునితో సాయుజ్యము చెందినదని యర్థము.

గోపికలకు ఇట్టి సాయుజ్యము రాసమండలమున సిద్ధించినది. కనుకనే రాసమండలమును పృథ్వీ పురుషనమ్మేళన స్థలముగా పేర్కొందురు. గర్గసంహిత ఈ సాంకేతికార్థములకు మణిదర్పణము. తీర్థలవారుకూడ బృందావనమందలి రాసక్రిడామహోత్సవమును వర్ణించుఘట్టమున కృష్ణలీలా తరంగిణిని పొంగించుకొని మధురకవితాకేదారమును వండించుకొనినాడు,

చూర్ణిక : తత్రఘట బృందావనే... మందారపారిజాత సంతాన కల్పకహరిచందనాది తరుబృందానందిత శుకపిక శారికాది బృంద విసందిత నందనోద్భావ సమత్పుల్ల శారద మల్లికా మకరంద పరిమళాలనయా సందరవృందచరీక రుణ రుణ త్కార నూపుర రవై విచిత్ర పత్ర వత్సోర్ధ్వళిత నానావిధ వినోద నినాద తాళమృదంగ సంగీతాది కలావిశేషైః అలక్ష్మితానేకతో దేవతా నాట్యరసోత్కృష్టైః గోపరమణీయనోత్సవాగాధిత మచినగోపాలమూర్తి ర్వాసదేవో గోపీభిస్సహ రాస కీడా మహోత్సవారంభ సంభ్రమ చేతాః గోపీభిః సార్దమాత్మతత్త్వముపదిశ నిర్దమహా

సమావిష్కృతాత్మతత్త్వముగా వర్ణింపబడిన యీదివ్యఘట్టమున తీర్థలవారు శ్రీకృష్ణుని కృష్ణబ్రహ్మమనియు గోపికలను బ్రహ్మనుభూతి రసికలనియు పేర్కొనెను.

ఈ బ్రహ్మసభూతి రాసికృము ననుసంధించు కొనుకున్నచో జయదేవకవి వర్ణించిన రాధావిషయక కామత్పస్త కామినిహాసమును, పౌరుషరస ప్రేమవిలాసమును సామాన్యులకు విపరీతముగా గోచరించును. \* రాధ శ్రీకృష్ణుని, తన బాహులచే కట్టివేసి ప్రసములచే పీడించి, గోళ్లచే గుచ్చి, వండ్లతో కొఱికి, పిఱుదులతో నెడ పెడ గొట్టి, జుట్టు పట్టుకొని వంగదీసెనట. కుడి తొడమీద కూర్చుండి మదనమహాయుద్ధములో కృష్ణుని జయంపవలెనని మహాసాహసముతో లేచి ఉపరిసురత మారంభింప బోయెనట. సిగ్గువిడిచిన-సిగ్గుతొలగిన- ఈ చెయ్యమునకు తాత్త్వికార్థము జోడింపకున్నచో రాక్షసమునిన రతిగా గోచరింపదా ? అట్లు గోచరించుట రాక్షస షకృతి గలవారికి మాత్రమే ! ఈ సందర్భమున ఈ క్రిందివాక్యములు గమనింపదగినవి.

నారాయణ తీర్థులవారుకూడ రాధాదేవినుద్దేశించి ప్రజయుపతులచేత “కథయ కథయ మాధవ” హే రాధే” యను నొక తరంగము పాడించెను. అందు మాధవుడు ‘విగతమోహా’ డనియు, ‘వేదభాగ విదితుడగు భగవంతు’ డనియు పర్ణించెను అట్టి పరమాత్మునన్వేషించు గోపికలజతనము ‘బహ్మవిద్య’గా పేర్కొనినాడు ‘బ్రహ్మవిద్య’ యనుటాననే తీర్థులవారు గోపికృష్ణ తత్త్వ సర్వస్వమును వ్యక్తికరించినాడు.

\* దోర్వాంసంఘమితః పయోధరభరణాపిడితః .... గీతగోవిందము 12వ, సర్గము వామాంకే రతికేళి సంకుఠరణారంభే .... గీతగోవిందము — 17వ, సర్గము రాధాదేవికిగల షోడశదివ్య నామములలో కృష్ణ వామాంక సంతాత యనునదొకటి.

Radha is not a women but a Hing representing the materialism and the whole is a gradual story of the Pilgrimage of the soul up to Path of Glory. —C.R. Srinivas Iyengar.

తీర్థులవారి వైష్ణవభక్తి తత్త్వములో నొక వైలక్షణ్యము గలదంటిమి లీలాతరంగిణిలోని ప్రథమ తరంగాంతమున, గీర్వాణగణములచే కొనియాడబడుచు త్రిలోకపూజ్యురాలయి “వైష్ణవి” యను పేర విఖ్యాతయగు దుర్గయొక్క స్తుతికలదు. ఈ వైష్ణవదుర్గ ఎవరను సందేహము కలుగకమానదు.

జయజయవైష్ణవదుర్గే, జయజయకల్పితసర్గే  
జయజయతోపితభర్గే జయజయకుచజితదుర్గే

.....

ఏణావినోదిగిరిజే, విద్యుమనన్విభే గిరిజే

మానితలోకసమాజే మదన గోపాలసహజే //జయ//

ఇందు స్తుతింపబడిన వైష్ణవదుర్గమగుర్చి కొంత తెలిసికొనవలసియున్నది. “దుర్గ” చండికకు నామాంతరము. చండిక పరమాత్మునిచ్చాళక్తి. కృష్ణుడు పరమాత్ముడనియు తదిచ్ఛాళక్తి రాధ యనియు కృష్ణ జన్మభండమున వివరింపబడియున్నది. రాధతో కృష్ణుడిట్లనినాడు. “ఓరాధాదేవి, నన్నొక్కనిచేసినచో కృష్ణుడందుట నీవు గూడినవో నన్ను శ్రీకృష్ణుడందుట. నీవే శ్రీదేవివి, సర్వశక్తిస్వరూపిణివి. ఆదారస్వరూపిణివి. నేను సర్వభూత స్వరూపుడను నీవు మూలప్రకృతివి ఈశ్వరివి అనెను.”

“మమాంగాశస్వరూపాత్వం మూల షక్తితోడశ్వరో శక్త్యాబుద్ధ్యావజ్ఞానేన మయాతల్లావరాసనే”

ఐను. ఆ యీశ్వరి శక్తి బుద్ధి జ్ఞానములచే పరమాత్మునితో తుల్యురాలు. అంతెవారు. ఆభిన్నురాలు. పిలయన రసికేశ్వరియైన యా రాసికేశ్వరి కృష్ణవామాంగ సంభూత సర్వగోపికా జీవములప్రకృతియు శక్తి స్వరూపిణియునగు త త్రు కృ తి సాహాయ్యములేక పురుషు డేవనియు చేయజాలడు. అందువలననే వైష్ణవదుర్గను తీర్థులవారు మదనగోపాల సహజయని స్తుతించినాడు. ఆమె కృష్ణపరమాత్మ వామాంగ సంభూతగదా !

రావాదేవికిగల పోడశదివ్వరామములలో (రసి కేశ్వరి, రాసేశ్వరి, కృష్ణరామాంగసంభూతి మొదలగు బృందానామము సుప్రసిద్ధము. బృందాదేవికి క్రీడా రామము కనుకనే బృందాదని కాపే రేర్పడినది. ఆ రసికేశ్వరి పరమేశ్వరునితో విహరించిన యాప్రదేశమే రాసమండలము, తద్వీచారణ క్రిందలే రాస క్రీడలు వీనితో నావైష్ణవదుర్గకుగల సంబంధమే తీర్థలవారు గానము చేసిననకొందును.

వైష్ణవదుర్గాదానమగునట్టి మధురపేయ తత్త్వము నువానించి తీర్థలవారు కృష్ణలీలాతరంగిణిని మధురకవితా తరంగిణిగా వెలయించిరారు. ఆ భక్తశిఖామణి గంగామణికర్ణికాఘట్టమనకు తన్నా కర్ణిమణినుమ వెనుక వెనుకపోయిన తాండవకృష్ణుని దర్శించుచు తనువుచాలించెనందురు అట్టి తాండవ కృష్ణు నాత డెన్నిసార్లు సందర్శించెనో! ఆ ప్రభుని కాలిగజైల ఘులంఘులారావములకు పారవశ్యము చెంది ఎన్నితరంగము లాలపించెనో! “కలభసుందర గమన, కస్తూరికోబితానన, చందనందన, భక్త చందన, శ్రీ వాసుదేవప్రభో పాలయమాం, బాల గోపాల మా ముద్దర! ఇందిరా మందిర, భక్తసుందర హృదయారవిందబృంద, భక్తి మకరరదనందిత గోపికాబృంద తాంతాహిత దైవత్రతాం తక్మతోదిమ్మి ణాఆగిణతోదిమ్మిరె...” యని పుళయపయోవాహ గర్భాగంభీర వృధుమ్మదంగ తాళలయవిన్యాసములతో ఎట్లు తాండవమునల్పెనో!.... నారాయణ తీర్థలకు నారాయణ సాక్షాత్కారమైనది. విశ్వరూపసందర్శనముచేసిన నరునిదోత “అదృష్టపూర్వం హృషీకెన్ద్రి యృష్ట్యా, పితవపుత్యస్య సఖేవసఖ్యః బ్రహ్మః ప్రియా యౌనః దేవసోధుమ్” అనుకొనుచు పులకితాత్మ పూకృతిగా భగవదైక్యము చెందియుండును, తీర్థలవారు ధన్యచరితులు!

లీలాతరంగిణీ భక్తిమార్గమున తత్పూర్వాపరముల నెన్నిరచనములులేవు? కృష్ణలీలాతరంగిణి

(శ్రీ బెల్లంకొండ రామకాస్తీకృతము) కష్టభవనామ్ముతము, కృష్ణభక్తిచంద్రిక, కృష్ణలీలామ్ముతము, కృష్ణామ్ముతతరంగిక మున్నగువానికి తీర్థలవారి కృతికున్న ప్రశస్తి యున్నదా? గీతగోవిందము ననుసరించి వెలువడిన గీతాగౌరీపతి, కృష్ణగిరిశ, గీతారాఘవ, గీతాగిరిశ, గీతావీతరాగాదులకెంత ప్రశస్తియున్నదో వానికంత ప్రశస్తిగలదు.

తీర్థలవారికృతి యందలి సంగీతతత్త్వము గూర్చి ప్రత్యేకముగా పరిశీలింపవలసియున్నది. దానికిది తావుగాదు. అయినను నొకమాట. కష్టమాచారిగా రసికబట్టు “The Poem is fit for the lyre and showers Sentiments of devotion” తీర్థలవారు ప్యయోగించిన మధ్యమావతి, కాంభోజి, సారాఘ్య, శంకరాభరణాదులైన 35 రాగములును ఆయ్యెసందర్భములందలి రసములకు మిక్కిలి యనుగుణములైనవి. ఆట, తిగుపుట, జంఘె, పూరి, ధవళాదులగు నెనిమిది తొమ్మిది తాళగతులతో తరంగములను గూర్చినాడు జయదేవుని కంటె నొకడుగు ముందునకువైచి అనేక ప్రక్రియలతో గద్యములు, చూర్ణికలు, దరువులు, యాలలు సంధించి సంపూర్ణకావ్యాభినయవద్ధతితో యక్షగానమార్గమున నాడుకొనుటకు పాడుకొనుటకు ననువుగా లీలాతరంగిణిని దిద్దితిచ్చినాడు. ఒకటి రెండు దశాబ్దాలు వెనుకకుపోయినచో తెనుగునాట తీర్థలవారి తరంగములను మధురముగా భజనముచేసేడి భక్తులెందరో ఉండెవారు. నేడు వెదకి పట్టకొందమన్నను అట్టివారిని వ్రేళ్లపై లెక్కింపవలసియుండును. భాగవతుల పుణ్యమనియో, రంగవలనాటకములలోని నారదపాతకధారి పుణ్యమనియో అకాశవాణి పుణ్యమనియో అప్సరసప్రదాత తరంగములు వినిపించుటయే కాని తీర్థలవారి భక్తిశృంగార సంగీత సాహిత్యము ఆఖిల భారతీయులకు ఇంకను ఆత్మతృప్తిగా అనుభూతముగా లేదు. ఆ మధురక్షణ మెప్పుడో!

పాశ్చాత్యునియలవిహారి

శ్రీయస్. వి. పి. రామలింగేశ్వరశాస్త్రి

శ్రీయస్. వి. పి. రామలింగేశ్వరశాస్త్రి

కవిత్వము పృథర్వాన యోగ్యమైనది. పదిమంది కానందం కలిగించాలనే పద్యాలు వ్రాస్తాడు కవి. కాని అలంకారాల బరువుతో అర్థరాల పరువుతో కవిత్వాన్ని ముంచెత్తి నింపాలా అన్నది ప్రశ్న. అందం ప్రతిపస్తువు కలిగియుండవలసిందే కనుక కవిత్వము అందంగా ఉండవలసిందే. కాని అ అందం భూషణాలను ధరించడములోనూ, బాహ్య పద్ధతినీ పబ్లిమనూ కృత్రిమోన్నత్యాలకు తీసికొని వెళ్లడము లోనూ ఉందా అన్నది అనుమానాస్పదం. నగా, నట్రా ధరించిన శ్రీ అందంగానే ఉంటుంది. కాని నగలు లేకుండా, కృత్రిమత్వపు వెలుగు జీలుగులు పృథర్వానకుండా, నగలుగల శ్రీ కంటే ఎక్కువ అందాన్ని చిందించి, అనందాన్ని కలిగించే శ్రీ యొక్క అందమే అందము. అమెయొక్క అందమే అమెకి భూషణం కావాలి. సహజమైన అందంలో స్వయం ప్రకాశకత్వమూ, నిత్య నిరంతర తేజోవిరాజకత్వమూ

ఉంటాయి. కవికి అలంకారము లేకపోవుటే అలంకారము. అదర్శాలను దూరంగానే ఉంచి, అమిల మిల మెరిసే నక్షత్రాల వెలుగుల్లో కావ్యాలను రచించుటే అదర్శం. సౌందర్యోపాసన, సహజ పృకృతి రామణీయకతా వర్ణనే కవికాదర్శం. భావమందేకాక భాషాపద్ధతిలోకూడా కవి ఈ అదర్శాలను పాటించాలి.

పైన చెప్పిన విధంగా, కవి సహజపద్ధతి, సరళ ధోరణి, సౌందర్యోపాసన, పృకృతివర్ణనా మొదలైన లక్షణాలను కలిగియుండాలనే విషయాన్ని మొదటగా కాకపోయినా. ముఖ్యంగా జగతికి చాటి తన దివ్య కావ్యాల నవ్యగానంలో వీనిని రుచి చూపిన అంగ మహాకవి వర్ణించు. ఈ రకపు కవిత్వధోరణి మన భారతదేశానికి క్రొత్త కాకపోయినా సవనగరికత అనే గాడిద బరువును అనవసరంగా, అన్నివేళలా, అత్యవసరమంటూ మోస్తూ ఉండే పాశ్చాత్యులకి ఈ భావాలు క్రొంగొత్తగా కనిపించేయి, పిసిపించేయి. కనులను

తెరిపించేము, క్రొత్తలోకంలో, చెవులకు వినిపించేము క్రొత్తరాగాలు. వారు ఈ బావాతిను నిరసించబోయి ఏదో అమానుషమైన అమృత రసాన్ని ఈయన కావ్యాలలో గోళడమువలన, నిరసించలేకపోయేరు, వర్ణనర్థ కావ్యాలలో వారు రుచిచూచిన క్రొత్తదనం, క్రొత్తరుచి, నిజానికి క్రొత్తకాదు. ఎన్ని యుగాల క్రితమో వారు మరచిపోయిన ప్రకృతి, అందలి అందమూ, దానినిగుర్తించి మరల ఈ మహాకవి జ్ఞప్తికి తేవడముతో ప్రాక పాతరలను త్రవ్వినట్లుయింది. నివ్వెరపోయేరు.

మానవునిలోపల అత్త వున్నదని చెబుతూ, బయట పక్కతిలోకూడ అత్త ఉందనీ. ఈ రెండు అత్తుల తాదాత్మ్యములోనే నిజమైన ఆనందం ఉందని పాశ్చాత్యులకి బోధించినవాడు వర్ణనర్థ. మానవుని అత్తతో నదృశ్యమైనది పక్కతిలోని అత్త ఒక్కటే కనుక, మానవుడు ప్రకృతితో తన సంబంధాన్ని పెంకుకొన్నకొలదీ తన భయాల్ని, బాధల్ని మరచి పోతాడు. కనుక ప్రకృతిలోని మహాశక్తిని సందర్శించి దానిలో తాను లయమగుటలోనే మానవుని ఆదర్శం ఇమిడివుందని వర్ణనర్థ తలంపు.

ఈ ప్రధానమైన తాత్త్వికమైన తలంపులో వర్ణనర్థ వర్ణన బారతీయ వేదాంత బావాలను, తనకు తెలియకుండగనే పుణికి పుచ్చుకొనినవాడైనాడు. మన వేద వేదాంగాలు ప్రకృతిలోని సంపదను ప్రోవులుగాపోసిన బంగారు రాసులు మాత్రమే. పక్కతిలోని పృథి అందమైన భాగంలోను, వేదాలు అత్తను సంపర్శించి, వర్ణించేము. ఉపాబాల, సంధ్యాదేవి, వనదేవత, సూర్యదేవుడు. పర్వతరాజు మొదలైన పాత్రలు మన వేదాల్లో వర్ణించడాన్ని బట్టి చూస్తే వేదకాలంలో ప్రకృతి ఎంత అగ్రగణ్యంగా అంగీకరింపబడిందో విదిత మవుతుంది. భారతదేశ సాభాగ్యమంతా దాని ఉపనిషత్తులలోనే నిలిచియున్నదని పలువురతలంపు.

అట్టి ఉపనిషత్తులన్నీ అరణ్యాలలో ప్రకృతిమాత యొగిలో మలచబడినవే. మన రామాయణ మహా కావ్యాన్ని రచించిన వాల్మీకి ఎంత పక్కతిని ఆరాధించినవాడో, ఆ కావ్యాన్ని కావ్యంగా దర్శించిన వారి కవగతమవుతుంది ప్రకృతిలోని జీవాన్నీ, శక్తిన్నీ, కావ్యాలుగా వర్ణించినవారు భారతీయులు. అట్టి భారతీయులలో ఒకడు కాపలసినవాడు వర్ణనర్థ. భారతీయ తాత్త్విక బీజాల్ని నలుచెలా వ్యాపింప జేయడానికిన్నట్లుగా పాశ్చాత్య లోకాల్లో జన్మించాడీ మహానుభావుడు.

మానవుని, అతనియొక్క ఉద్యోగాల అడంబరముతో కాక, వృత్తుల అమాకిలతోకాక అతని ప్రాసంగిక స్నేహితులతోకాక, అతనినొక వ్యక్తిగా సందర్శించి, అట్టి ప్రకృతితోముడిపెట్టి, ఉన్నత పర్వతాల ప్రక్కన మానవుని, మహాసముద్రాలలో నరుని, పూలవనాలలో స్త్రీని, స్వర్గంనుండి దిగవచ్చిన శిశువునీ వర్ణించి, పాంచ భౌతిక పక్కతికి, మానవునికి గల అతి సన్నిహిత మైత్రిని కావ్యాలలో తనివి తీర తీర్చిదిద్ది మానవుని జగతిలో విశ్వజననం చేయడములో వర్ణనర్థయొక్క ఘనత అంతర్గతమైయుంది. పక్కతిలోని రక, రకాల వస్తువులనే తన కావ్యవస్తువులుగా వర్ణనర్థ అంగీకరించేడు. మానవుని కావ్య వస్తువుగా తీసికొనినపుడుకూడ, అతనిని ప్రకృతిలోని అంతర్భాగముగా మాత్రమే ఆయన అంగీకరించేడు. అందుచేత ఆయన కావ్యాలలో వర్ణితులైన మనుజులు ప్రకృతితో ఎక్కువ సంబంధం, అన్నివేళలా కలిగి యుండేవారే. పంటచేలమధ్య ధాన్యపు కంకులు కోసికొను స్త్రీ ఆయనకు కావ్యవస్తువు. అమె తన పనిలో తన్మయయై పాడునపుడు అపొట కొయిలపొటను పోలియుంటుంది. జీవితపు ఎడారిలో విసిగి వేసారిన మనుజులకు దివానానందాన్ని అందిస్తుంది. అడవిలో కట్టెలు కొట్టుకొని, పళ్ళు ఏరుకొని జీవించు

అతి సామాన్య మానవుని జీవితము ధన్యమైనదని అయన ఊహ. దానికి కారణము అతని జీవితము నిరంతరము ఆడవిలోని రమ్యమైన ఫలపుష్పభరిత పృక్షశాఖలతో అల్లకొనిపోయి ఉండుటేనని అయన తాత్పర్యము. అయన సృష్టించిన స్త్రీకి “అభిమానమే ఆభరణము, మర్యాదే భూషణము” ఈ మర్యాదే అమెను ప్రకృతిదగ్గరకు చేరుస్తుందని అయన నమ్మకం.

ఇంక అయన పృకృతిని వర్ణించేటప్పుడు అతి ఉన్నతములైన విలువలను చూరగన్నాడు. పుస్తకాల లోని నీతులన్నీ ప్రకృతిలో ఉన్నాయి. మానవుని యొక్క శారీరకపు గాయాలనే కాక, మానవికపు పగుళ్ళనుకూడ పృకృతి పూడుస్తుంది వర్షువర్ష కనుల ముందు. ప్రకృతిలో ప్రాణమేలేదని తృణీకరించే నవనాగరిక ప్రపంచం కంటే, సముద్రదేవతా, పర్యత రాజు మొదలైన దేవుళ్ళను సృష్టించి, అవి మహాశక్తులుగా అంగీకరించి, వానిని ఆరాధించే పురాతన నాగరిక జాతులు అయనకి బాగా నచ్చతాయి. నిజమైన కవి హృదయాన్ని పృకృతిలోని చిన్న గడ్డిపూవుకూడ ఆకర్షించి కన్నీళ్ళదాకా కదలించాలి. అనగా హృదయము కన్నీరు కార్పాలి, ఆపూవునుచూచి అనందించిన మహద్భాగ్యానికి. అంతేకాదు హృదయసాగరము యొక్క లోతును ముట్టి, అట్టడుగున గల రత్నాలను శోధించి, వానిని వెలికితీసికొని రాగలిగినశక్తి ప్రకృతిలోని ఒక చిన్న ఆడవి గడ్డిపూవుకు కూడ ఉంటుందని అయన దృఢ నమ్మకం.

కవిని శిశువుతో పోల్చవచ్చును. శిశువు అప్పుడే స్వర్గంనుండి తిరిగి రావడమువలన, ఆ స్వర్గంచూచిన కళ్ళకి, ఈ పృకృతిలో మనకి కానుపించే అందం కంటే ఏదో కొత్తకాంతిఉన్నట్లు కానుపిస్తుంది. శిశువు కళ్ళల్లో వెలిగే వెలుగుకి, నోట వెలసిన నవరత్నాలు ఒలికించే చిన్న నవ్వుకి ఈ ప్రకృతిలోని కాంతిని సందర్శించడమే కారణం కావచ్చును. శిశువు ఎదిగే

కొలదీ పృకృతిలోని అందాన్నే కాక, మానవునిలోని కృత్రిమత్వాన్నీకూడ అర్థం చేసికోవడం వలన ఆ అందాన్ని క్రమక్రమంగా మరచిపోతాడు. అవిభ్రంగా మరచిపోని శిశుహృదయాన్నే నిరంతరము కలిగి యుండేవాడే కవి. భూతల స్వర్గాన్ని గాంచజాలిన వాడు కవి. ఒక ఇసుకరేణువులో సమస్త పృథం చాన్ని దర్శించగలవాడూ, మహాపృథంవాన్ని, ఒక ఇసుక రేణువును చూచినంత సమగ్రంగానూ చూడ గలవాడూ కవి అవుతాడు.

పృకృతిని దేవతగా ఆరాధించినవానికి ప్రకృతి సర్వవిదాతా తోడ్పడినట్లుగానే, ప్రకృతిని నిరసించి, దానిని జయించి అంతకంటే మేలు శిల్పాలను నిర్మించాలని యత్నించే మానవునికి ఆ ప్రకృతే దయ్యము గానో, బ్రహ్మరాక్షసిగానో అవుతుంది. ఆ మానవునికి పృకృతినుండి కలిగే నష్టములు వర్షనాతీతములు. నవనాగరికతమధ్య మనిలే మనుజుడు సుందర శిల్పాలను నిర్మించవచ్చు. మానవోపయోగకారులగు అనేక భవంతులను పార్కులను ఇంకా ఎన్నోరకాల కట్టడాలను నిర్మించవచ్చును. అనేక కర్మాగారాలను, ప్రాజెక్టులనూ గట్టవచ్చును. కాని ఆ పొగగొట్టాల మధ్య, మురికి కాలువల పక్కన లోతుకు సోయిన కళ్ళు, పీకికొనిపోయిన దోడలు, పొటమరించి పగలడానికి సిద్ధంవుండే నరాలు గల మనుజులు తిరుగు తూంటారుకావా! వారేమి సుఖాన్ని అనుభవిస్తున్నారీ నవనాగరికతతో? కళ్ళల్లో ప్రాణాలు పెట్టుకొని ఏమి సంతోషాన్ని పొందుతున్నారు?

పచ్చికబీళ్ళూ, కొండసానువులు, నదీతీరాల్, నవ్వుమైనగాలి, చల్లని చంద్రకాంతి, మొదలైన అనేక వరాలను మన మనుభవించడానికి ప్రకృతి మన కియగా, వాటిని కాలితోనేట్టి, ఏమి సాధించగలిగాము? ఇదీ మానవుని ఎదుట నిలిపి వర్ణువర్ణునవాలుచేసి ఆడిగిన పృశ్న. వినుగు విరామాలూ

లేకుండా, చెప్పిందే పదిమార్లు తన పద్యాలలో చెప్పి, పృజలకు ప్రకృతి చాటుచూపినవాడు పద్మవర్తు. ఒక నాడు చిట్టడవులతో, సెలయేళ్లతో అందాలను విరజిమ్మే ప్రకృతి మాత రొమ్ముపై నేడు రాక్షసులవలె ఆరుస్తూ, కూతలుకూస్తూ ఎక్కికూర్చున్న నగరాలను చూస్తూ, ఏమిచేయలేని విధంగా కూర్చున్న ప్రకృతి కూడ, తనశిక్షను నెమ్మదిగాచైనా, చురుకుగా రుచి చూపిస్తుంది, మానవజాతికి. మానవ నాగరికత అంతా ప్రకృతి గుండెలను మండించి, ఆనుసిపై ఏర్పడిన భవనాల మయమేనని వర్ణనవర్తు భావము ఈ నాశన ఫలితం నాగరికతక ఆనుభవించక తప్పదు.

పద్మవర్తు నవనాగరికతనింతగా నిరసించడము లోని అంతరార్థము ప్రకృతి కవితెంత అవసరమో నిరూపించడానికే, కవిత్వముక తపస్సువంటిది దానికుద్దీపనముగా ప్రకృతి కవితెంతయో అవసరము పూర్వకాలము భారతదేశములో ననేక యోగిపుంగవులు పట్టణములను వదిలి యడవుల కేగేవారు. అచట తపస్సు వారికి నిర్విఘ్నముగా సాగుచుండేది. అట్టి అడవులు మానసికాల్లోదానికి ఎంతైనా అవసరము. నేటికాలంలో ఈ రకపు ప్రకృతి సులభం అంతా మృగ్యం కావడమే. పద్మవర్తుకి బాధను కలిగించింది. ఇందులకే ఆయన నవనాగరికతను నిరసించడముకూడా. ఈ విషయంలోకూడ ఈ యన భారతీయభావాలు అనురూపుడైనాడు

ప్రకృతి మాతను ఇంతగా ఆరాధించిన పద్మవర్తు, ప్రకృతికి, ప్రజకి గల చిత్తమైన సంబంధాన్ని ఇంతస్పష్టంగా ఆర్థంచేసుకొన్న పద్మవర్తు, అత్యస్వాతంత్ర్యం ప్రకృతిని భోగించే విధానంలోనే కలదని ఇంతగాచాటి చూపిన పద్మవర్తు, ఈ భావాలను పద్యాలలో కూర్చడములోకూడ ఇన్ని రకాల స్వతంత్రపు పోకడలనూ పోయేడు. అందమైన వస్తువును ఏదైనా

చూచినపుడు, మన హృదయంలో కదలిన కదలిక మనచే ఆ కదలికకు ఒక రూపునిమ్మని ప్రోత్సహిస్తుంది. అది పద్యాలద్వారా వెలువడవచ్చు. చిత్తములద్వారా బయటికిరావచ్చు. లేక ఏ యితర కళయైనా ఆ సమయంలో అక్కరకు రావచ్చును. అమానసిక నంచలనాన్నే రసభావమంటాము. మామూలు మానవుని మనస్సులోకంటే, కవిహృదయంలో ఈ రసభావాలు, ప్రకృతిలోని అందమైన వస్తు సముదాయాన్ని ఈక్షించినపుడు ఎక్కువగా ఉప్పొంగుతాయి. వర్ణనవర్తు అనేదేమిటంటే, ప్రకృతిలోని ఏ వస్తువునుచూచినా, హృదయ మానందంతో తాండవించే వ్యక్తి మాత్రమే సినలైన కవి యనిపించుకొంటాడని ఆతడు పూర్ణహృదయుడు. అతని హృదయంలో ప్రపంచమంతా రూపుతీరి ఉంది. పృథంవ మందలి అన్ని వస్తువులూ, అతని హృదయంలో స్థానాకర్షమించుకొంటాయి. కనుక, తన గుండెలో పూర్వమే స్థావరమేర్పరుచుకొనిన వస్తువువంటి దానిని బాహ్యపృథంవంలో తాను గాంచినపుడు, అతనికి హద్దులేని ఆనందం కలుగుతుంది. ఆ హద్దులేని హృదయోద్వేగానికి ఒక స్థాయి ఏర్పడాల్సివచ్చి పద్మవర్తు చెప్పి రెండవ విషయం. అంతదాకా కవి కావ్య సృష్టికి పూనుకొనరాదు. ఆ హృదయోద్వేగం, నదికి వరదలులాగ వచ్చి పోయేదికాకుండా, శాశ్వతత్వం నెలకొల్పుకోవాలి హృదయంలో. ఆ సంతోషాన్ని వస్తువునుచూచిన ఒక క్షణమే కాకుండా. దానిని తలంచుకొన్న పృథివీక్షణమూ అంత పరిమాణములోను కవి సౌందర్యగుఠాడని పద్మవర్తు భావము. అట్టి హృదయము కలిగియుండడము కవికొక వరము. అతడు విచారముగా కుమిలిపోయే వేళల్లో తాను పూర్వము ఎప్పుడోచూచిన అందమైన వస్తువుతాలూకు తనహృదయం అనుభవించిన ఆనందపూరిత రసభావము, ఆ విషాద సమయంలో అతడు నెమరు



వేసుకొని విచారాన్ని మరచి అనందాన్ని పొందగలుగుతాడు అలా శాశ్వతత్వాన్ని గూర్చుకొన్న హృదయగత రసభావం మాత్రమే కావ్యవస్తువు కాదగినది. ఏ వస్తువును చూచిన తర్వాత ఎన్నివిండ్ల తర్వాతనైనా సరే, ఆ వస్తువును చూచిన అనందాన్ని కొంతకూడ మరవజాలమో, అట్టి వస్తువును కావ్యవస్తువుగా చేసికొని విరచించిన కావ్యమే చిరకాలము మనగల కావ్యమవుతుంది. ఆ రకంగా ఊహించగలవాడే నిజమైన కవి.

ఉన్నతములైన ఊహలు, ఊహలకు తగిన హృదయమూ కల్గిన కవి తన కావ్యాన్ని ఎట్టి భాషలో వాగ్యాలలో ముందే ఆలోచించి, తన కావ్యాలద్వారా పగదర్పించి అనేక ఇతర కవులకు అదర్శప్రాయమైనాడు వర్ణవర్ణ. సామాన్యమానవుని, అతిసామాన్య వస్తువునూ, కావ్యవస్తువుగా అంగీకరించినతర్వాత, వర్ణవర్ణ సాహజిగానే, కావ్యముయొక్క భాష, సామాన్యమానవు డుపయోగించు భాష అయిఉండాలని నిర్వచించేడు. కాని సామాన్యమానవుని భాష సాధారణంగా పూర్తిగా కావ్యానికి పనికి రాకపోవచ్చును. అట్టియెడ, ఆభాషలోని రమ్యమైన పదములు, కావ్యమునకు తగిన వాక్యములు ఎన్నిక చేసికొనవలసిన బాధ్యత కవికి ఉన్నది. సామాన్యమానవుని భాష అర్థముచేసికొని కావ్యంలో నుపయోగించు కొనడములోనూ, దానిని కావ్యమునకు తగినట్లుగా ఎన్నిక చేసి

కొనడములోనూ, కవియొక్క నేర్పు, సామర్థ్యమూ కమిడిఉంటాయి.

ఇన్ని లక్షణాలలో సర్వాంగ సుందరంగా కావ్యం తయారు కావడానికి కవియొక్క బుద్ధి మనస్సూ ఆత్మా పూర్తిగా ఉపయోగపడాలి. ఇవిన్నూడూ మిళితమైనపుడే, నిజమైన కావ్యము సృంజిపడుతుంది. ఒక వస్తువును గాంచినపుడు, అది మనస్సులో భావసంచలనము కలిగిస్తుంది ఆ సంచలన బుద్ధిచేత సంస్కరింపబడి ఆత్మకి సోకాలి. అప్పుడు అత్యుత్ ఆభావము శాశ్వతత్వము నెలకొల్పుకొనిన తర్వాత అదే మనస్సుకి చేరుతుంది. అప్పటినుంచి బుద్ధిచేత సంస్కరింపబడి, కావ్యములో చేరుతుంది. ఈజ్ఞాన జరిగిన భావము కావ్యమునకు తగినదని వర్ణవర్ణనిర్ణయించుకొన్నాడు. ఇట్టి నిగ్రహము కావ్యలక్షణముగాగల కవులు కొలది ముందమాత్రమే మనకు దొరుకుతారు. భారత కవులంగీకరించిన ఈ నిగ్రహము వర్ణవర్ణంలో మనము దర్శించగలగడము అద్భుతం. రామాయణమంతటి మహాకావ్యము, ఈ నిగ్రహము కొరవడితే, ఇంకా ఎన్నివేల శ్లోకాలను భరించవలసివచ్చునో ఊహింపజాలము. మానవుని ఆత్మనుగూర్చి ఇంత స్పష్టభావాలను కలిగియుండుటములోనూ, పక్కకిలోని ఆత్మను సందర్శించి దానిని ఆరాధించడములోనూ వర్ణవర్ణ మన ప్రాచ్య వేదాంత తత్వానికి దగ్గర సంబంధం కలవాడైనాడు. అందుకు వర్ణవర్ణను పాశ్చాత్య వీధుల విహరించే ప్రాచ్యవిహంగమనడం సమంజసం.

## పద్మనాభ మూర్తి

### శ్రీ తల్లాప్రగడ సత్యనారాయణమూర్తి.

విశాఖపట్టణమందలి భీమునిపట్టణమువకు నమీపమునగల 'పద్మనాభ'మను గ్రామమువద్ద 1794 సం॥లో కళింగ విజయనగర సంస్థానాధీశ్వరులకును అంగ్లేయులకును యుద్ధమొకటి జరిగెను. ఇందు విజయనగరమువారు పొందిన ఆపజయమే ఆంధ్ర దేశములో అంగ్లేయుల పాలన నుద్ధిరమగుటకు దోహదము చేసినది. అందుచేతనే దీనిని చాల చారిత్రక ప్రాముఖ్యము గల యుద్ధముగ చరిత్రకారులు భావింతురు.

కళింగ విజయనగర సంస్థానమునకు మూల పురుషులు మాధనర్యాభిధానులగు పూసపాటి తమ్మ రాజుగారు. ఈయనవంశమునకు చెందిన సీతారామ చంద్రుడుగారు 1687లో ఔరంగజేబు గోలుకొండపై దండెత్తినపుడాయనకు నహాయముచేసిరి. ఉత్తర సర్కారు మండలములలో కుతుబ్ షాహి పాలన

నంతమొందించి, ఆప్రాంతము అన్నిటిని తన ఏలుబడిలోనికి తెచ్చుకొని 'సార్వభౌమ' బిరుదు వహించి మొగల్ చక్రవర్తికి కప్పము కానుకలు బంపెను. ఇందుకు మెచ్చి పాదుషా 'జాల్మికార్' అను ఖడ్గమును, మొగలుసామంతుల కర్తవ్యమై మరొకొన్ని లాంఛనాలం కారములను నాయనకు బంపెను. అనాటినుండి పూసపాటివారు నాఘమాత్రముగ మొగలు చక్రవర్తికి సామంతులై, చక్రవర్తికిగాని, ఆయనచే నియమింపబడిన దక్కన్ సుబేదారులకుగాని కప్పము చెల్లించుచు, వాస్తవమునకు స్వంతత్వముగై "మహిమండలైశ్వర", 'మహిమండలరాయ', 'మన్నెసుల్తాన్' అను బిరుదులు వహించి ఉత్తరసర్కారు జిల్లాలోని అధికభాగములను పరిపాలించెరి.

1734 నుండి 1757 వర కీసంస్థానమును పాలించిన పెదవిజయరామగజపతిగారు అద్వితీయ ప్రతిభాశాలి. రాజమహేంద్రవరము ఫౌజ్ దారయిన

నూర్చునును, శ్రీశాకుళము ఘోషదారయిన బహదురుల్లాఖానుని, సర్కారు జిల్లాలపై దాడివెడలిన మహారాష్ట్ర పిండాధిపతిని ఓడించినదీశాలి. అందుచేతనే “శిల్లీల్లోపల గోలకొండపురి నిండెనీ నీ పృశంసలో” అని ఆడిదము సూరకవి ఆయనను పృశంసించగా “కలకంబు మొదలొని గోలకొండ పర్యంతము నీవెకా! విజయరామనరేంద్ర! సురేంద్రవైభవా!” అని దీప్తికవి, నారాయణకవి కీర్తించెను

1682 లో విశాఖపట్టణములో తమ వర్తక స్థాపర మేర్పరచుకొనెన ఇంగ్లీషు కంపెనీవారు పూనవాటివారి ఏయకు పాత్రులై ఉత్తరసర్కారులో వ్యాపారము జేసికొనెడివారు 1751 నవంబరు 7వ తేదీని పెదవిజయరామగజపతి బెండమూర్లంక రేవు దర్శించి నపుడు ఆది తమకు కొలుకొప్పించుటని ఇంగ్లీషు వారును, ఫ్రెంచివారును నాయనను ప్రార్థించిరి. తమకా రేవుపట్టణము కొలుకొప్పించుటచే తమ వ్యాపారమునకెంతో నష్టము వాటిల్లెనని అంగ్లేయు లాందోళన జెందిరి కాని, అవసరముచేచో దక్కన్ సుబేదారుని, మొగల్ చక్రవర్తి కూడ ఎడరించి నిలిచి ఆ గ్రామమును ఇంగ్లీషువారి కిచ్చెదనని విజయరామ గజపతి వారికి వాగ్దానము చేసెను. <sup>1</sup>

కారణాంతరముల వలన విజయరామగజపతి, ఫ్రెంచికంపెనీ సైనికాధికారియగు ‘బుస్సీ’ కలసి 1757 జనవరి 24వ తేదీని బొబ్బిలి ముట్టించి వట్టు కొరి యుద్ధము ముగిసిన మూడవనాటి రాత్రి విజయరామరాజు తన డేరాలో నిద్రించుచుండగా హత్యచేయబడెను, బొబ్బిలి, విజయనగర రాజ్యముల రెండింటి పతనము కాంక్షించిన ఫ్రెంచివారు కూడా దీనికి బాధ్యులని చాలమంది ప్రమాకాలను లభి

ప్రాయపడిరి <sup>2</sup> విజయరామరాజుగారి అనంతము విజయనగరాధీశ్వరుడైన ఆనందరాజు తన తండ్రి గురించి అగౌరవముగా మూట్లాడిన “బుస్సీ” పై “మాతండ్రిగారిని నీ భరువసామీద పంపించినాము. ఆయనను మాత్రము చంపి నీవుబ్రతికి వచ్చుటకు హేతువేమి? ఇంత తప్పును నీమీద నుంచుకొని మాతో పుడవుమాట లాడవచ్చినావా?” అని మండిపడి యాతనిని గోదావరి యవతలవరకు తరుచుగొట్టించెను. <sup>3</sup>

ఇదే కాలమందు ఇంగ్లీషువారికిని, ఫ్రెంచి వారికిని మూడవ కర్నాటకయుద్ధము సాగుచుండెను 1758 జూన్ నెలలో సర్కారుజిల్లాలలోని ఇంగ్లీషు స్థాపరములను. విజయనగరమువారి అనుమతిలేకుండగ, ఫ్రెంచివారు స్వాధీనముచేసికొనిరి ఆసలే బస్సీపై పగబట్టియున్న ఆనందరాజు ఈ ఆదనులో కోస్తాజిల్లాల నన్నిటిని ఫ్రెంచివారి పాలననుండి విముక్తిచేయఁజెనని నిర్ణయించుకొని <sup>4</sup> వారిపైయుద్ధము ప్రకటించి తనకు సహాయము రావలసినదిగా మద్రాసులోనున్న ఇంగ్లీషు కంపెనీఅధికారులకును, బెంగాలులో నున్న “కైత్త” నును వ్యాపిని. కాని వాడెద్ద

2 “Some people imagine the anamiation of Vizayaramaraj at Bobbili was perpetrated by Rangarao's relations out of revenge. Others think the French at the bottom of it...”

Letter from the Visakhapatnam Chief dated 8-3-1758.

“రాజువాపుకు వంత పరానుబలము సంతసం బందె హైదరుజంగుతక్క”

రంగరాయచరిత్రము—

3 పూనపాటివారి కైఫీయతు.

4 1753 లోనే సర్కారుజిల్లాలు దక్కన్ సుబేదారుగ ఫిరొజ్ సింగ్ చే ఫ్రెంచి కంపెనీకి దక్కబడుపబడినవి.

1 Letter from the Vizagpatam Chief dated 10-11-1751.

నుండి జవాబు రాకపూర్వమే తన దండయాత్ర ప్రారంభించి 1758 సెప్టెంబర్ 2వ తేదీని విశాఖపట్టణ మండలి ఫ్రెంచి కర్నాటకమును స్వాధీనపరుచుకొని, దానిపై గల ఫ్రెంచీసత్తాకమును దింపించి అంగ్లేయుల పతాకము నెత్తివెనుక<sup>5</sup>. మరి కొద్దిరోజుల యనంతరము 'కర్నల్ ఫార్మ్' అనుపైని కాధికారియు, 'అండ్రాస్' అను ఉద్యోగియు, ఆనందగజపతి కశీకోటపద్మనాభుని పుత్రుని ఇంగ్లీషుకం పెనీత రపునవచ్చి, అయితో సంభాషణ జరిపి ఒక సంధిచేసికొనిరి. 1758 నవంబరు 15వ తేదీని సంతకములు జరిగి యీ సంధివలన నీ క్రింది ప్రధానాంశములపై నుభయులకు అంగీకారము కుదిరినది :

- (అ) యుద్ధకాలమందు సైనికసంబంధమైన ఖర్చుల నిమిత్తము నెలకు రూ 50000 బును, సైనికాధికారుల దినభత్యము నిమిత్తము నెలకు రూ 6000 బును ఆనందగజపతి అంగ్లేయుల కీయవలెను.
- (ఆ) ఉభయ సైన్యములు కలసి జయించిన ప్రాంతములు ఆనందగజపతి ఏలుబడికిందకు వదలి వేయబడవలెను; రేవుపట్టణములు మాత్రము కంపెనీవారి కీయబడవలెను.
- (ఇ) ఉభయులలో ఎవరైనను తమ ప్రాంతములనుగాని, స్థావరములనుగాని యివ్వరులకు విక్రయించునపుడుగాని, ఉచితముగా నిచ్చునపుడుగాని, రెండవవారి అనుమతి పొందవలెను<sup>6</sup>.

5 Col. Malleston's 'Decisive Battles of India'

6 'History of the Military Transactions of the British Nation in Indostan' vol III, By Robert Orme.

ఈ సంధి చేసికొనుటతో అంగ్లేయులు విజయనగరము వారికి ఉత్తరసర్కారు మండలములపై గల సర్వసత్తాధికారమును గుర్తించుటయేగాక, ముందు ఉభయులు కలిసి జయంబోవు దక్షిణసర్కారు మండలములు కూడ విజయనగరమువారికి చెందునని అంగీకరించిరి.

సంధి జరిగిన వెంటనే ఉభయ సైన్యములు త్వరితగతినీ పురోగమించి చెందుర్తి<sup>7</sup> మచిలీపట్టణములపై ఫ్రెంచి సైన్యములను పూర్తిగా నోడించెను మన దేశములు అంగ్లస్థాపనమునకు దోహదముచేసిన అతిముఖ్యమైన యుద్ధములలో ఇవికూడ పరిగణింపబడుచున్నవి<sup>8</sup>. ఈ విజయములకు విజయనగర సైన్యమే ప్రధానపాత్ర వహించుచున్నదని గ్రహించిన దక్కన్ సుబేదారు సలాబత్ జంగ్ ఇంగ్లీషువారిని విడిచి ఫ్రెంచి వారికి సహాయముచేయుమని అనందరాజునకు ఉత్తరము వ్యాసెను<sup>9</sup>. కాని అనందరాజాడితప్పలేదు. క్లిష్టస్థితిలో చిక్కుకున్న తమకు. అనందరాజునుసరించిన విధానమెంతో రక్షణనిచ్చి, బలము చేకూర్చినదని అంగ్లచరిత్రకారులుకూడ సంగీకరించిరి<sup>10</sup>. కాని అనందగజపతి ఇంగ్లీషువారిపట్ల పృథగ్నించిన విశ్వాసము వారాయనయెడల చూపలేదు. ఆకస్మాత్తుగా కర్నల్ ఫార్మ్ సూబన్ జంగ్ తో 1759 మే 14వ తేదీని సంధిచేసికొని, ఒకప్పుడు ఫ్రెంచివారికియబడినదక్షిణ సర్కారు మండలములను ఇంగ్లీషుకం పెనీకి సంపా

7 'చెందుర్తి' అను గ్రామము కూర్చుగోదావరిజిల్లా గొల్లప్రోలువద్దగలదు అంగ్ల చరిత్రకారులు దీనిని 'కొండురు' అని పొరపాటుగా వ్యాసించిరి.

8 Col. Malleston's 'Decisive Battles of India'

9 Bronis 'History of the Rise and Progress of the Bengal Army'. Vol. I

10 Ibid

దించెను. అంతేగాక అనందగజపతి యెడల సలాబత్ జంగ్ తన కిష్టమైన విధానమువలంబింపవచ్చుననియు, అంగ్లేయు లాతని శత్రువులకు సహాయము చేయరనియు వాదనము చేయబడెను<sup>11</sup>. ఈ సందేహానికొనుట ద్వారా ఇంగ్లీషువారు 1758 నవంబరు 15వ తేదీని ఖిశింకోటవద్ద అనందగజపతితో చేసికొన్న సందేహాని, సంవత్సరము తిరగకుండగనే నీళ్లు వదిలినారు. తమ సామ్రాజ్యవ్యాప్తికి వారు మనదేశములో చేసిన అత్యంత విశ్వాసపూరుక చర్యలలో నిదియొకటి. కానిదక్షిణ సర్కారులతోపాటు ఉత్తరసర్కారులనుకూడ సలాబత్ జంగ్ వద్దనుండి స్వీకరించుటకు వారికి ధైర్యము చాలలేదు.

ఈ సమాచారము తెలిసిన అనందగజపతి సలాబత్ జంగ్ నుండి తన రాజ్యమునకు ముప్పువచ్చునను భయముచే యుద్ధసన్నాహములు చేయవారంబించెను. కాని దురదృష్టవశమున బెజవాడలో మహావికీ గురియై, రాజమహేంద్రవరమువరకు పర్యాణముచేసి అచ్చట ఆకాల మృత్యువు వాత బడెను సలాబత్ జంగ్ ఈ అనుచూచుకొని ఉత్తర సర్కారుల నాకర్షించుట కుద్యుత్తుడగుచుండెను. అయినప్పటికిని పెదవిజయరామరాజుగారి నతిమణి చంద్రమ్మగారు ధైర్యము చిక్కబట్టి రాజ్యవ్యవహారములు చక్కదద్దుట కుపకర్షించెను. తమ జ్ఞాతులతో ఒకరను పూసపాటి రామభద్రరాజుగారి రెండవ కుమారుని ధత్తచేసికొని<sup>12</sup>, అయినకు చినవిజయ రామగజపతియని నామకరణముచేసి వెంటనే పట్టాభిషిక్తునిజేసెను. అటుపిమ్మట తమ సోదరులగు

చింతలపాటి నీలాద్రరాజుగారిని, దివాన్ గుండాల అప్పాజీగారిని, పూసపాటివారికి అత్యంత విశ్వాస పొతున్నైన బుక్కా లచ్చన్నగారిని, తగినంత సిబ్బందిని తీసికొని, చినవిజయరామగజపతిగారితో రాజమహేంద్రవరమువచ్చి, అచ్చట విడిసియున్న సలాబత్ జంగ్ తో మంతనమునలిపి, పూసపాటి పృథ్వికేమత్రము భంగము వాటిల్లకుండ, పూర్వమువలెనే దక్కను సుబేదారుద్వారా మొగల్ చక్రవర్తులకు కప్పముచెల్లించుట కంగీకరించి, చినవిజయరామరాజు పరిపాలనకు సలాబత్ జంగ్ వద్దనుండి గుర్తింపు పొందెను.

కాని యాంతరంగిక కలహములవలన రాజ్యమరాజక స్థితిలో పడజొచ్చెను. విజయరామరాజు పసివాడు: చంద్రయ్యమ్మ వారకమునందుండెను. అందుచే మహారాజు నవతిసోదరుడైన సీతారామరాజు దివాన్ గా నియమింపబడి, రాజ్యవ్యవహారముల చూడ నారంభించెను. ఈయన తమ్మునికి ద్రోహముచేసి తానే రాజకాలమైనని ప్రయత్నించిన స్వార్థపరుడు; పంశ పేరుపృథ్వికేమ మంటగలిసి ఇంగ్లీషువారితో చేతులుకలిపిన సంకుచిత స్వభావముకలవాడు. అనకుటిలస్వయత్నముల కడ్డంకులు కల్పించుచున్న చంద్రయ్యమ్మను దేవువల్లి కోటలో నిర్బంధించినపిం చిన క్రూరుడు కంపెనీవారియొద్ద ప్రాపు సలపా దించి రాజ్యావహారమునకు తగు యత్నములుచేయ నారంభించిరి, కాని వారికి చట్టము ననుసరించి విజయనగరరాజ్యవ్యవహారములలో కలుగజేసికొనుట కెట్టి హక్కుకాని, అవకాశముగాని లేవు. ఈ చిక్కను తొలగించుకొనుటకై 1765 ఆగష్టు 12వ తేదీన, సామ్రాజ్యముకోల్పోయి నిరాధారడై, దేశదిగ్మరిగా తిరుగుచున్న మొగల్ చక్రవర్తి 'షాఅలం' వద్దనుండి అలహాబాద్ లో సర్కారుజిల్లాలను ఇంగ్లీషుకంపెనీ కాయన ధారాధత్తముచేసియు కైవోకఫర్కానా సంపా

11 Aitelisois 'Tneaties' Vol, VIII (3rd edition)

12 చినవిజయరామ గజపతిగారు కన్నకల్లివ్వారా పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా తెలికిపల్ల వంశానాధీశ్వరులైన ఉప్పల పాటివారి దొహికుల.

దించెను<sup>13</sup> రాము మొగలుచక్కవర్తులకుమాత్రమే సామంతులను పూజింపజేయుచున్నవాడననుక్రిష్టికాలమున కైపు యెక్కువగా కనిపించినది. కాని అనాటి దక్కన్ పరిపాలన నిజామ్ అలీ యీ చర్యను తీవ్రముగా గద్దించెను<sup>14</sup>. ఇందుకు బెదరిపోయిన కంపెనీ వారు<sup>15</sup> నిజామ్ అలీతోనే 1765 నవంబరు 12 వ తేదీన సంతిచేసికొని ఉత్తరసర్కారులనుకూడ సంపాదించిరి. ఈసందర్భమున అశముతో “భగవంతుని దయవలన శ్రీకాకుళము సర్కారును (అంటే పూస పాటివారి రాజ్యప్రాంతముని అర్థము) త్వరలోనే అక్కమిదుకుగలమని” అశాభావము వెల్లెబ్బించిరి<sup>16</sup>. దీనినిబట్టి విజయనగరమువారికిని కంపెనీవారికిని వైరము తగిన కారణములుండి ఏర్పడినదికాదని, ఇంగ్లీషువారు ముందు దురాక్రమణ స్వభావముతో వైరమువహించి, తరువాత దానిని కొనసాగించు నిమిత్తము కారణములు వెతుకసారంభించిరినని తేటతెల్లము కాగలదు.

మొగల్ చక్కవర్తిపర్యాయమునా, దానికి బాజుపట్టించి నిజామ్తో చేసికొన్న మరొక సంధిపత్రము, సీతారామరాజు సహకారము, ఇన్ని ఉన్నను వారు విజయనగర రాజ్యముపై కన్నెత్తి చూడలేకపోయిరి. పూస పాటివారు సర్వ స్వతంత్రులనియు వా రేభర్యానాలను బాధించేయరనియు వారికి తెలియును. అందుచేతనే ఒక ఒడంబడికద్వారానే విజయనగర రాజ్యములో నడుగుపెట్టవలెనని తలంచి అందుకు మహారాజుపై అనేకవిధముల యెత్తిడి తేనారంభించిరి. చివరకు 1768లో నవాబ్ హసన్ అలీఖాన్, కాండేగుల జోగిపంతులు విజయనగరము వచ్చి, విజయ

రామగజపతినిప్పించి ఒడంబడికపై సంతకము పెట్టించిరి దీనిప్రకారము విజయనగరమువారు సామనకు మూడులక్షల రూపాయలు కంపెనీవారికి పేషెన్ రూపముతో చెల్లింపవలసియుండును. (17) అంతరంగికములైన చిక్కులతో బాధపడుచున్న మహారాజు అప్పుడు కంపెనీతో వైరముపూనుట మంచిదికాదని దక్కన్ సుబేదారునకు చెల్లించుచున్న పేషెన్ కంపెనీకి చెల్లించిన వచ్చిన నష్టమేమియు లేదనినమ్మి యీ ఒడంబడిక కంగీకరించినట్లుతోచును. అయిన భావించి నట్లుగానే యీ ఒడంబడిక విజయనగరమువారిపై కంపెనీవారికి ఎటువంటి రాజకీయాధికారముల నీయలేదు. ఈసందర్భమున సీతారామరాజున కొక మనవిజయము. కొంతకాలమాయన హయామునకు బట్టపగ్గాలులేవు. రిచర్డ్ మాత్యూస్ ఆను నాంగ్ల సైన్యాధికారిసహాయముతో ఆయన పుణలను, జమీందారులను అనేకవిధముల బాధించెను. (18) ఈ చర్యలతో వినగి వేసారిన మహారాజు 1775 లో సీతారామరాజును దివాన్ పదవినుండి తొలగించెను. కాని పదవీచ్యుతుడైన సీతారామరాజు కంపెనీ హవేలీ భూములను గుత్తకు తీసికొని, వారి సహకారముతో తమ్మునిపై కుట్రలను మరింత తీవ్రతరముచేసెను,

1776లో మద్రాసు గవర్నర్ గానున్న పిగో సర్కారులలోని సంస్థానముల పరిస్థితులగురించి పరిశీలించుటకై ఒక విచారణ సంఘమును నియమించెను. అయనతర్వాత గవర్నరుగావచ్చిన డామన్ రంబోల్డ్ యీసంఘ కార్యకలాపముల నాపుచేయించి తానే విచారణ జరుపు సుదైతముతో సంస్థానాధిపతులను మద్రాసువచ్చి తనముందు హాజరుకమ్మని తాఖీదులు పంపెను. తాను మద్రాసువెళ్ళి గవర్నర్ ముందు

13 Aitclisais ‘Treaties’ Vol. VIII

14 Gleig’s ‘History of India’ Vol. II

15 District Manual

16 Aitclisadis ‘Treaties’ Vol. VIII

17 Manual of the Administration of Madras Presidency. Vol. I

18 District Manual

హాజరుకాలేననియు, సీతారామరాజు తన శ్రేయోభి  
లాషి కాదుకనుక ఆయన తనతరపున హాజరగుటకు  
వీలులేదనియు విజయరామరాజు జవాబువ్రాసెను.  
కాని సీతారామరాజుమాత్రము ముద్రాసువెల్లి గవర్నర్  
కార్యదర్శియైన రెడ్ హెడ్ కి ఒక లక్షరూపాయలు  
లందమిచ్చి (19) తనకనుకూలమగు సుత్తర్వులను  
జారీచెయ్యుకొనెను. వీని ననుసరించి దివానును  
నియమించు సర్దికారము కంపెనీవారు తీసుకొని సీతా  
రామరాజు నా పదవికి నియమించిరి. విజయరామ  
రాజు తదనంతరము సీతారామరాజు కుమారుడగు  
నరసింహగజపతి సంస్థానాధీశ్వరుడు కావలెననియు,  
ఆయనకు యుక్తవయస్సు వచ్చువరకు తండ్రి రక్ష  
కుడుగా వ్యవహరింపవలెననియు, కొళ్ళు, కదపాలు  
అనాటినుండి నరసింహగజపతిపేర వ్యాయబడవలె  
ననియుకూడ తెలియజేసిరి, మైగా ఈ ఉత్తర్వుల  
సమలుజరపనిచో చాల తీవ్రఫలితముల ననుభవింప  
వలసి వచ్చునని గవర్నర్ బెదరించుచు మహారాజు  
నకు ఉత్తరము వ్రాసెను. (20) ఇందుకు సమాధా  
నముగా మహారాజు చట్టము ప్రకారము గవర్నర్  
ఉత్తర్వులు చెల్లనెరవనియు. అవి తన యధికారము  
లాగుకొనుటకు ఉద్దేశింపబడినవనియు. వీనిని తాను  
అమలుజరుపలేననియు ఖండితముగా వ్రాసి ముద్రాన్  
గవర్నరుకు, లండన్ లోని కంపెనీ డైరెక్టర్ల సమితికి  
కూడ లేఖల బంపెను. దీనిపై కంపెనీ డైరెక్టర్ల  
సమితి గవర్నర్ చర్యలను రద్దుచేయుచు మహా  
రాజుకు బాధకలిగించినందుకు విచారము తెలియ  
బుచ్చుచు 1781 జనవరి 10వ తేదీని ఉత్తర్వులను  
పంపినది. అంతేకాక ఇటువంటి అవకతవకపనులు  
మరికొన్నికూడ చేసినందుకు గవర్నర్ రంల్ ట్లను,

ఆయన కౌన్సిల్ లోని యిద్దరు సభ్యులను బర్తంప్  
చేసెను. (22)

1776లో ఏర్పరుపబడి విచారణసంఘము  
1783లో తిరిగి తనపని ప్రారంభించి 1784 నాటికి  
నివేదిక సమర్పించినది. ఇందు నిజయనగర సంస్థాన  
పరిస్థితులు చాల దుస్థితికి లోనైయున్నవనియు దీనికి  
సీతారామరాజు ప్రధానముగా బాధ్యుడనియు పేర్కొన  
బడెను. కాని దాదాస్థితి తొలగుటకు చేయబడిన  
ప్రతిపాదలమాత్రము చాల విచిత్రమైనవి. జయ  
పురము, పాలకొండ జమీందారీలు విజయనగరము  
నుండి వేరుచేయవలెననియు, విజయనగర సిబ్బంది  
తగ్గింపబడవలెననియు, అట్లు తగ్గింపగా మిగిలిన  
ధనము, ఇదివరకు చెల్లించుచున్న సొమ్ము మొత్తము  
తొమ్మిదిలక్షల రూపాయలు విజయనగరమువారు  
కంపెనీవారికి పేక్డ్ నా సాగునకుచెల్లించవలెననియు  
సూచింపబడినది. కంపెనీ అధికారు లీ సూచనల  
నంగీకరించి. సిబ్బంది తగ్గించుకొని, తొమ్మిదిలక్షల  
పేక్డ్ చెల్లింపుమని, దీనికి బదులుగా అనకాపల్లి  
జమీందారీ విజయనగరమువారికి దఖలుచేసితిమనియు  
మహారాజునకు తెలియజేసిరి దీనితో పోటీపరతు  
లుదాహరింపబడిన కొలువతగ్గ మొకటి మహారాజు  
సంతకమునిమిత్త మానునకు పంపబడినది (23).  
సీతారామరాజు దుశ్చర్యలకు ప్రత్యక్షముగాను, పరో  
క్షముగాను కంపెనీవారే బాధ్యులు తాముచేసిన  
అవినీతివనుల దుష్ఫలితములకు శిక్ష విజయరామ  
రాజు ననుభవింపుమనుట, అందులోను ఆతిర్పు తా  
మిచ్చుట అంగ్లేయ రాజకీయవేత్తలకు మాత్రమే చెల్లి  
నది. సిబ్బంది తగ్గింపు దుస్థితిలోనున్న పరిస్థితుల  
నేవిధముగా బాగుపరుచును? అంతేకాక పరిస్థితులు

19 Third report of the Parlia-  
mentary Committee of Secrecy.

20 District Manual.

22 Second Report of the Committee  
of Secrecy.

23 District Manual.

బాగుగా లేకుండా ప్రముఖ విజయనగర రాజ్యపు అంతరంగిక వ్యవహారములతో జోక్యము కల్పించుకొను హక్కు, అధికారము అంగైయుల కెప్పుడు, ఎట్లు సంక్రమించెను? తమకెటుంటి హక్కులేదని వారికి పూర్తిగా తెలియును. అందుచేతనే కౌత్తపరతుల కంగీకరించి, తనంత తానుగా కంపెనీ అధికారము నకు లోబడిన ఒక చిన్నజమీందారుస్తాయికి దిగజారి పొమ్మని సూచించుచు విజయరామరాజునకు కౌలు పత్రము పంపిరి. విషయములన్నియు చక్కగా అవగాహన చేసికొన్న మహారాజు గవర్నర్ ఉత్తర్వులను అమలుజరుపలేదు.

ఒకపక్క రాజమీద ఒత్తిడి తీసికొనిపచ్చును మరొకపక్క రాజ్యములో అంతఃకలహములను కంపెనీవారు మరింత తీవ్రముగా రెచ్చగొట్ట నారంభించురి. సీతారామరాజువారా దాట్ల వేంకటపతి రాజు, రోడుగంటి రామజోగివంతులు పుప్పల రమణప్పనాయుడు అను ముగ్గురు నర్తారులను తమవైపు తిప్పుకొని విజయనగరమువారి గుట్టుముట్టులు సేకరించిరి. పరిస్థితులు తమకనుకూలముగా పరివర్తమయి తర్వాత 1793 మే 29వ తేదీన తాము బాకీ వడిన ఆరున్నర లక్షలరూపాయలు వెంటనే చెల్లిపనిచే రాజ్యభగ్గులగుదురని హెచ్చరించుచు విజయరామరాజునకు క్షేమమువాసిరి. దీనికి జవాబుగా, పేష్కర్ పెంచు అధికారము కంపెనీకి లేదనియు, ఏవిధముగా చూచినను తాము కంపెనీవారి కియవలసినబాకీ అంత పెద్దమొత్తము లేదనియు, ఉన్నప్పుడు మైన బాకీ మూడు వాయిదాలలో చెల్లింపవలవాడననియు ప్రాసెసి, దీనికాధారములగు పత్రములతో దగ్గరాల బుచ్చన్నగారను సంస్థానాధికారిని మహారాజు మద్యాగు పంపెను. సీతారామరాజు మద్రాసులో నున్నప్పుడు విజయరామరాజునకు కంపెనీవారికి జమకట్టు నిమిత్తము ఒకలక్ష వెయ్యిరూపాయలు పం

పెను. ఇది నాస్తవమని అంగీకరించినప్పటికిని<sup>24</sup>, ఆసొమ్ము తమకు ముట్టలేదనియు. అందుచే అది తిరిగి చెల్లింపవలెననియు ఇంగ్లీషు అధికారులు వాదించిరి. గత 18 సంవత్సరములనుండి కంపెనీవారు విజయనగరమువారికి చెల్లింపవలసిన హాసీల (సరుకుల రవాణాపైసన్ను) క్షమాక్షులక్షల ఏబదివేలరూపాయలు తెలిసవి ఇది తాము చెల్లింపవలసినమాట. నాస్తవమేనని అంగీకరించుచు ఇంతకాలమునుండి ఆ సొమ్ము వసూలు చేయని విజయనగరమువారా బాకీ నిప్పుడు చెల్లింపుమని అడుగుటకు హక్కులేదనినారు.<sup>25</sup> అంతేగాక దీనినొక రాజకీయసమస్యగాకూడ వారు పరిగణించిరి. తాము హాసీలు చెల్లించు మహారాజును, పేష్కర్ ను హెచ్చుచేసి చెల్లింపుమని యడుగు నధికారము తమ కెక్కడనుండి వచ్చిందని? అందుచే హాసీలు ఎగవేసినారు. చివరకు తాములేల్పిన బాకీఅయినను వాయిదాలలో చెల్లించుటకు విజయనగరమువారి కనుమతిసేయలేదు.

బాకీ చెల్లింపలేదను నెపముమీద 'పెగ్గడర్ గాన్డ్' అను నాతని నాయకత్వమున ఒక 'అంగ్లేయ పటాలము' 1793 ఆగష్టు 2వ తేదీన విజయనగరము కోట నాక్రమించి, సంస్థాన పరిపాలన స్వాధీనము చేసికొనెను, అంతేగాక విజయరామరాజుపై ఒత్తిడి తెచ్చి అయిన విశాఖపట్టణము మకాము మాపుకొను నట్లుచేసిరి తమకు నమ్మినబంటుగా వ్యవహరించిన సీతారామరాజును నెలకు ఐదువేలరూపాయలు భరణమిచ్చి మద్రాసుపంపిరి. విజయరామరాజు, ఆయన అనుచరులు సామరస్యపూర్వకముగ వివాదము పరిష్కరించుకొనుట కనేకవిధముల కృషిచేసిరి. కాని

24 Third Report, Committee of Secrecy, 1781.

25 District Manual



ఇంగ్లీషువారి కృషిని విఫలముచేసి<sup>26</sup> కాని పూజలు కంపెనీ ఆధికారులతో సహకరింపలేదు. పరగణాలను ఇజురాకు తీసికొనుట కెవ్వరును ముందుకు రాలేదు, తొమ్మిదితెలపాలు శిస్తువసూలు జరగలేదు<sup>26</sup>. పూజలలో మహారాజునకున్న ప్రేమాభిమానముల నర్థముచేసికొన కంపెనీయధికారులాయనను మచిలీపట్టణము తరలిపోమ్మని 1794 ఏప్రిల్ నెలలో ఉత్తరువులు జారీచేసిరి. నెలకు పందెండు పందలరూపాయలు భరణ మిచ్చెదమనియు ప్రయాణపు ఖర్చులనిమిత్తము ముప్పదివేల రూపాయలు అప్పుగా నిచ్చెదమనికూడ తెలియజేసిరి.

పిడుగుపంటి ఈ ఉత్తర్వు నందుకొనిన మహారాజు మనసు వికలమయిపోయింది. ఇంగ్లీయులు కోరునది తన సర్వనాశనమని స్పష్టమయినది, నీతి లేని రాజనీతి నవలంబించు కంపెనీవారు సామరస్య పూర్వకముగా వివాదము పరిష్కారము కానియరని తెలిపాయినది. వారికి కావలసినది విజయనగర సామ్రాజ్యలక్ష్మి దీని సౌధనకై వారెల్ల అవినీతివర్మలైనను సిద్ధము. కంపెనీవారికింద దాస్యమో లేక వారితో యుద్ధమో తేల్చుకొనవలసిన సమయ మానన్న మైనది. విజయరామరాజు రెండవదానినే వరించెను. వెంటనే సింహాచలమువెల్లి అవటినుండి సామంతులకు, సర్దారులకు, బంధువులకు వెంటనే తమ తమ పాజులతోవచ్చి కలిసికొనుడని లేఖలువ్రాసి పంపెను. అప్పటినుండి పద్మనాభముచేరెను. అప్పటి కాయన వద్ద నాలగువేల పైనికులుచేరిరి. తుదిసారిగా భీమునిపట్టణమునకు చెందిన మార్షన్ అను రాంగ్లేయ వైద్యునిద్వారా మహారాజు రాజీప్రయత్నములుజేసెను. కాని మద్రాస్ గవర్నర్ చార్లెస్ ఓక్లే చేపరతుగా మహారాజును నిరాయుధులైన సామాన్య-అనుచరులతో

విశాఖపట్టణమువచ్చి శరణువేడుమని జాబ్బువ్రాసెను. దీనితో రాజీసంభాషణము లాగిపోయెను. ఇరువది నాలుగంటలలో విశాఖపట్టణమువచ్చి చేరవలసిన దనియు లేనిచో తీవ్రవర్ష గ్రైకొనబడుననియు తుది హెచ్చరిక మహారాజునకు జూలై 7వ తేదీని ఈయబడినది. మరునాడుదయము మహారాజు బంధువులను, సామంతులను, సర్దారులను పద్మనాభస్వామి ఆలయప్రాంగణములో సమావేశపరచి ఆంగ్లేయులే విధముగ నీయుద్ధము తెచ్చిపెట్టినదియు నిందు తన సోదరుడగు సీతారామరాజువంటి వారి చాక్క కూడ ఎంతవరకు నున్నదియు, సహేతుకముగా వివరించెను. “మనచేత పురదుర్దరింపబడిన ఒకానొక పాశ్చాత్య వర్తకసంఘమువారి యడుగులకు మడుగులొత్తి చేతులార మన సామ్రాజ్యలక్ష్మిని వారి కప్పగించినచో రాబోవు చరిత్రకాదులు మనలను గూర్చి యేమని వ్రాయదురో యూహించుడు” అని వారిని హెచ్చరించెను. “దేనులమై, బందరులంకలలో నీచపుదావు చచ్చుటమేల? లేక...వీరస్వర్గము చూరగొనుట మేల? బాగుగా యోచించుడు” అనివెప్పి యొక్రింది వాక్యములతో తన ఉపన్యాసమును ముగించెను. “ఈ పద్మనాభయుద్ధము చిరస్మరణీయమై యుండకపోదు. ఇందు కంపెనీవారు మాకుటంబయు వారివలన పొందిన మహిమపకారములు, వారు మాకు చేసిన అపకారమును, అన్నగారి ఘోరనష్టమును, మీరు చూపుచుండిన అఖండస్వామిభక్తియు దిగంతవిశ్రాంత కీర్తిరమానాయకులగు, మాతిండిగారి యజ్ఞానుసారము మాతల్లిగారగు చంద్రయ్యప్పగారు మమ్ము నీ సంస్థానమున కధీశ్వరులుగాజేసినందుకు తుష్కపాణముల కాశపడి యేములను చావకుండ తండ్రిగారివలె సర్వరాజ్యలక్ష్మి గౌరవ సంరక్షణార్థమై మా యనువులను సమర్పించి నిజ కంఠ రక్తధారలతో మేము మా జననీజనకుల కొన

26 Ilid

27 Ilid

ఈ ము కౌశ్యత విత్వతర్కములను వద్యనాభమును  
 చలచినంతమాత్రమున మనుష్యమాత్రునకు జ్ఞాప  
 కము రాకబాదు" 28. సచ్చీలత, క్యాగనిరతి, అక్యాభే  
 మానము, సేవ్యాభిలాష, ఆశయపుష్టి, అసమానరాజ  
 కీయ దూరదృష్టి ప్రస్తుటమైన యీ ఉపన్యాసము  
 విని ఉత్తేజితలై అచటజేరిన యోధులు "విజయయో  
 పిర్యోగమో" చవిచూచెదమని పద్యనాభస్వామి  
 ప్రసాదమును. ఖడ్గములను చేతబట్టి ప్రమాణము  
 జేసిరి. అటుపిమ్మట మహారాజు తన సతీమణి  
 సీతయ్యమ్మగారిని, కుమారుడు నారాయణబాబును  
 రావించి వారికి జెప్పవలసిన విషయములుజెప్పి  
 కాకర్లపూడి బాపిరాజుగారిని తోడిచ్చి కాశీపురము  
 బంపెను.

ఆయన రెండురోజులు శత్రుసైన్యము రాకకై  
 నిద్రలేక నిలిచిందెను. జూలై 10వ తేదీ తెల్లవారు  
 రుణమున తగు జాగ్రత్తతోనుండుదని ఆయన అను  
 చరులను హెచ్చరించి కొంచెము విశ్రమించెను. ఈ  
 వార్త గూఢచారులవలన తెలిసికొనిన అంగ్లేయ  
 సైన్యము పెండ్లకోట్ల, రౌక్లెఅను వారల నాయ  
 కత్వమున యుద్ధక్షేత్రమునకు వచ్చిపడెను. అచే  
 వినిన మహారాజు సకలాభరణభూషితుడై, యుద్ధో  
 చితములయిన దుస్తులుదరించి, బంగారపుటంబారీ  
 పినుగునెక్కి, ముందు దావూద్‌ఖాన్ ఫిరంగిదళము,  
 ఒకపక్క అసన్‌బేగ్ గుఱ్ఱపురౌతుదళము, మరొక  
 ప్రక్క దాల్లి అప్పలరాజుగారి, వత్సవాయి నరసరాజు  
 గారి తుపాకీబాజు, మధ్య వందలాది క్షత్రియవీరులు  
 తన వెంటనెఱిరాగా యుద్ధసన్నిధుడయి బయలు  
 దేరెను. ఇంకను తెల్లవారలేదు. శత్రు వేమరి  
 యున్నపుడు ఒక్కొక్కరిగముట్టించి వారిసైన్యమును  
 నాశనముచేయవలెనని మహారాజు తలంపని తోచును.

28 శ్రీ కవితండ వేంకట సత్యనారాయణమూర్తిగారి

"విశాఖమండల చరిత్రము"

అందుచేతనే ఆయన తుపాకులు ప్రేల్చువలదనియు,  
 సద్దుచ్చేతనువద్దనియు తన సైన్యమున కాజ్ఞయిచ్చెను.  
 కాని ఇంగ్లీషువారి పృథానాయుధము కంటిలత్వము  
 కదా! వారిదివరకే పండ్రెండువేల రూపాయలు  
 లంచమిచ్చి దావూద్‌ఖాన్‌ను తమవైపు తిప్పుకొనిరి.  
 అతడాకస్మికముగా మూడుమార్లు తుపాకులు పేల్చి,  
 మహారాజు స్థానమును శత్రువున కెరిగించి, తన  
 అనుచరులతో యుద్ధరంగమువీడి పారిపోయి అందఱు  
 దేశమునకు మీర్జాపరులు లేనిలోటు తీర్చినాడు 29.  
 వెంటనే శత్రువు కాల్పులు ప్రారంభించెను. కను  
 రెప్పపాటులో తుపాకీ ఫౌజు శత్రుసైన్యమునిమీది  
 కురికి చాలమందిన నేలకూల్చిరి. అసన్‌బేగ్ దళము  
 ముందుకురికి శత్రువుల ఫిరంగి స్తావరములను  
 కొన్నిటి నాక్రమించినది. ఇందు 'హాలాజు' అను  
 యోధునిదొక ప్రత్యేకపీఠగౌరవ. అత డొక్కడే దాదాపు  
 25 మంది శత్రువులను తెగటార్చెను. విజయ  
 నగరము వారెంతవీరోచితముగా పోరాడినలాభమేమి?  
 యుద్ధారంభదశలోనే షురుగకూడని దుర్బలన జరిగి  
 పోయెను. దావూద్‌ఖాన్ చే శత్రుదృష్టికి తేబడిన  
 మహారాజుపై ప్రత్యక్షముగా వారు ఎడతెగని గుండ్ల  
 వర్షము గురిపించిరి. దీనికి గురియై యిందుమిందు  
 ఇరువదిగుండ్రున వక్షస్థలముపై నిముడ్చుకొని మహా  
 రాజు నేలకూలెను. ఆయన చుట్టును రెండువందల  
 నినమండుగురు అనుచరులు ఆయుధహస్తలై పడి  
 యుండిరి. ఇందు పూసపాటి, వత్సవాయి, కాకర్ల,  
 పూడి, దాల్లి, దంతులూరి, చింతలపాటి. జంపన,  
 సాగి, గొట్టుముక్కల, వెజర్ల, కలిదిండి, పెనుమత్త  
 మొదలైన వంశములకచ్చెందిన నలువది రాజబంధు  
 వుల శరీరములు మహారాజు మృతదేహమును బురుజు  
 వలె చుట్టుముట్టి పడియుండెను.

29 పూసపాటివారి భౌ ఫీయతు.

తెల్లవారుసరికి యుద్ధము పరిసమాప్తమయ్యెను. విజయనగరరాజ్య స్వాతంత్ర్యభాసు డన్నమించెను. ఒక తెలుగు మహారాజు అంధ్రదేశము పాశ్చాత్య పాలనలో బడకుండ చేసిన మహోజ్వలకృషి విఫలమయ్యెను. కాని ఆ మహారాజు. అయిన అనుచరులు ప్రాణత్యాగముచేసిన పద్మనాభక్షేత్రము, వారికికన్న తెలుగుదేశము, భరతఖండము పునీతమయినవి.

“అత్యక్తసైనికవరః పృథిభాతి సహ్య

గద్యాపి దివ్యన్మప వైభవలాంఛనశ్రీః

సామంత వీరతనుబ్బుంద సమావృతస్సన్

శ్రీ పద్మనాభదరణీధర పార్శ్వభాగే” 130

---

30 పద్మనాభగిరిపైకల శాసనము.

# ఎమర్సన్ పై భారతీయ తత్వశాస్త్ర ప్రభావము

డాక్టర్ అడపా రామకృష్ణరావు

పాశ్చాత్యదేశవాసులు చిరకాలంగా మనవారితో భూమిని రత్నమణికాళికా, సుగంధద్రవ్యాలకూ పుటినిలుగా, భోగభూమిగా బావించినట్లు చార్లర్, మేక్స్ పియర్సంటి ఇంగ్లీషు కవుల వర్ణనలవలన తెలుస్తున్నది. ఐతే చారిత్రిక విభాకవేశమంచి మనకు పాశ్చాత్యులతో ఏదో కొంతసంబంధం ఉంటూవచ్చినా, క్రీస్తుశకం 18వ శతాబ్దంవరకూ వారికి మన సాహిత్య సంస్కృతులనుగురించి ఏవో అపోహలూ, కల్పనా కవలేగాని నిశ్చయంగా తెలియదు. అసలు సంస్కృత వాఙ్మయమంతా గడసరులైన మనపండితులు గ్రీకు గ్రంథాలు చదివి చేసిన మిథ్యాకల్పనయేనని చాటిన టుగ్లే స్టూర్ట్సంటి ప్రబుద్ధులుకూడా కొందరు లేక పోలేదు.

క్రమంగా 18వ శతాబ్దంలో ఈ చీకట్లు తొలగి పోయాయి సర్ విలియమ్ జోన్స్, చార్లెస్ విల్కిన్స్, హెన్రీ కోల్ బ్రూక్ వంటి బహుభాషాపండితులైన పండి

తులు సంస్కృతభాషను నేర్చుకున్నారు. కలకత్తాలో రాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీ స్థాపితమయింది. వేదాలూ, పురాణాలూ, ఉపనిషత్తులూ, మేఘ సందేశం, శాకుంతలంవంటి కావ్యనాటకాలూ క్రమంగా ఇంగ్లీషులోనికి, ఇతర యూరోపియన్ భాషలలోనికి, అనువదించబడ్డాయి. అప్పటివరకు రక్షిత మెరసి మామయ్యే విద్యుత్తవతే దృశ్యాదృశ్యంగా ఉండిన మనప్రాచీన సాహిత్య సౌందర్యం ఉదారచరితులైన పాశ్చాత్యపండితులకు కొందరి కానాదు స్పష్టంగా గోచరించింది. ప్రాక్షసమానపుడు విశ్వరూపస్యాన్ని గురించి, జీవన గమ్యాన్నిగురించి సాగించిన ఆన్వేషణను గ్రహించడానికి ప్రాచీన సంస్కృతవాఙ్మయమే చక్కని రాజమార్గమని వారు గుర్తించారు.

“భారతీయ సాహిత్యంలో ఎవరికూ చూచిన అనంతత్వం మనకు సాక్షాత్కరిస్తుంది. ఈ విస్తృత సాహిత్యాన్ని సొంతం పఠించడానికి జీవితకాలం

సరపో" దన్నాడు సర్ విలియమ్ జోన్స్. కేవలం పాశ్చాత్యసాహిత్యమాత్రమే చదివినవారి దృష్టి సంకుచితంగా, పాక్షికంగా ఉంటుందనీ, భారతీయసాహిత్యాన్ని కూడా వారాస్పాదించినవాడే వారి ఆధ్యాత్మిక దృష్టి సకుగ్రమై, నిశ్శబ్దనీనమై, ఇహానికి, పరానికి ఆది కల్యాణపరమపుత్రులందనీ జర్మన్ మనీషి ముక్ష్పి ముల్లర్ భావించాడు. ఏడాది మొదలు విరిసే పుష్పాలూ, తుదిని పండే ఫలాలూ, అత్యున్నతమైన హితువేనీ, దానికి తుష్టినీ, పుష్టిని చేకూర్చే సమస్త సామగ్రి, స్వర్గమూ, మర్త్యమూ - అన్నీ ఒక్కచోట సుఖభీతికాగా చూడాలంటే శాకుంతల నాటకంలో చూడవచ్చునని మహాకవి గెటే తన ఆనందాభిప్రాయాన్ని వెల్లడించాడు.

ఆమెరికన్ దేశస్థులకుకూడా 18వ శతాబ్దం చివరనే మన ఆధ్యాత్మికవాఙ్మయం అనువాదాల రూపంలో ఆచనారంభించింది, బోస్టన్ రేవుకు కలకత్తావచ్చి ఎగుమతి అయిన పద్మపులలో రాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీవారి ప్రచురణలకూడా చెరాయి. ఆమెరికాలో ఎమర్సన్, థోరో, వాల్డ్ ఫెల్టన్ వంటి జిజ్ఞాసువులలో ఆ గ్రంథ పఠనంనైన జనసాంతర సాహ్చర్యాయాలు పెరిసి, వారికి భారతీయతత్వశాస్త్రం ఆత్యంతాదరణీయమయింది.

రాల్ఫ్ వాల్డ్స్ ఎమర్సన్ 1813లో బోస్టన్ నగరంలో జన్మించాడు. తరతరాలుగా ఎమర్సన్ వంశస్థులు ప్రాచీనమతావాదులు. ఎమర్సన్ హార్వర్డ్ కాలేజిలో విద్యాభ్యాసానికి వెళ్ళేవాణ్ణి, అక్కడ పాశ్చాత్యదేశాల సభ్యత్వసంస్కృతులను గ్రహించాలని విజ్ఞులలో ఆసక్తి పెంపొందింది. ఆ వాతావరణంలో చదువుకున్న ఎమర్సన్ విద్యార్థిదశనుంచీ భారతీయ తత్వశాస్త్రానికి సంబంధించిన రచనలను శ్రద్ధాసక్తులతో పఠించాడు. ఆ గోజులలోనే 'ఎడెంబర్ రెప్రెజెంటేటివ్'

పత్రికలో మనదేశంలో సాంఘిక, రాజకీయ వార్షిక, స్థితిగతులను గురించి దాదాపు ప్రతి సంవత్సరంనూ కొన్ని వ్యాసాలు ప్రకటితమయ్యేవి మనమత గ్రంథాలకూ, కావ్యాలకూ, ఇంగ్లీషు అనువాదాలు కూడా ఆ పత్రికలో అచ్చపుతూ ఉండేవి. ఎమర్సన్ హార్వర్డ్ కాలేజిలో ఉండగా, ఆ కాలేజీ ప్రెసిడెంట్, బోస్టన్ డివిక్స్ ప్రెసిడెంట్ 'ఎడెంబర్ రెప్రెజెంటేటివ్' ప్రతీక సంపుటలను పెక్కింటిని తీసుకుని చదివాడు.

1818లో కొన్ని భారతీయకావ్యశకలాల అనువాదాలను (Thomas Duer Broughton, Selections from the Popular Poetry of the Hindoos) ఎమర్సన్ చదివాడు. 1820 లో సర్ విలియమ్ జోన్స్ ప్రచురించిన ఏషియాటిక్ మిస్సెలనీ (The Asiatic Miscellany) మొట్టొకటి సంపుటిని చదివాడు. తరువాత 1830 లో ఎమర్సన్ వేదాల అనువాదాన్నీ, 1832 లో బిళ్ళర్ క్లెన్ వాసిన్ The Course of Philosophy అనే గ్రంథాన్నీ చదివాడు. 1840 జనవరి 3 ఆయన భగవద్గీతనూ, కఠోపనిషత్తునూ, బృహదారణ్యకోపనిషత్తునూ, భగవద్గీతలో కొన్ని భాగాలనూ, మనుస్మృతిని చాలా శ్రద్ధతో చదివినట్లు ఆయన డైరీలోనూ స్పష్టంగా తెలుస్తున్నది. భాగవతాన్ని గురించి ఒక స్నేహితునితో ప్రసంగిస్తూ "ఆది భక్త మోక్షార్థి పఠించవలసిన గ్రంథం" అని ఎమర్సన్ చెప్పి, "మూన్ క్యూర్ కాన్సేప్ట్ వ్రాశాడు. భగవద్గీతను గురించి ఎమర్సన్ "ఆ గ్రంథం చదివినప్పుడు ఒక సువిస్తృత చుక్కలు సామ్రాజ్యం మార్చి పఠిస్తోందని చెప్పింది. ఈ నాటికి మనల్ని కలవరపరచే నవన్యాయాల ఎన్నో ఆ గ్రంథంలో సమాధానాలు సంగ్రహించబడిన" వని వ్రాశాడు. భగవద్గీత ఇంగ్లీషు అనువాదాన్ని తన సొంతప్రజలని ఎమర్సన్ ఆంతరంగిక విశ్మయ కిచ్చి వాచే చదివించేవాడు. అనేకులు

చదివడంవలన ఆ పృథి నలిగిపోయింది. ఆమెరికా లోనే ఆ గ్రంథాన్ని ముద్రించి పృథిపై బాగుంటుం దు. ఎమర్సన్ మిత్రులు ఆయనకు సూచించారు. కా, ఆయన అందుకు సమ్మతించలేదు. అందుకేంకా నమయం రాలేదని, అపరిణత బుద్ధుల చేతులలో అటువంటి గ్రంథాన్ని ఉంచడం మంచిదికాదని ఎమర్సన్ అన్నాడు.

ఎమర్సన్ పై భారతీయ తత్వశాస్త్ర పృఖావం స్థూలంగా ఆయన రచనలో సర్వత్ర కనిపిస్తూనే ఉంటుంది. ఐతే ఇందుకు ముఖ్యంగా 'Brahma, Hamatreya, అనే పద్యాలు, 'The Over-Soul,' 'Fate,' 'Illusions' 'Plato' అనే వ్యాసాలనూ పేర్కొనవచ్చును. మన తత్వశాస్త్ర పరసం మూలంగా ఎమర్సన్ ఆదిమధ్యాంతరహితమూ, నిర్గుణమూ, నిరాకారమూ అయిన పరబ్రహ్మ స్వరూపాన్ని, మాయావాదాన్ని, కర్మసిద్ధాంతాన్ని, పునర్జన్మను గురించిన భారతీయ విశ్వాసాన్ని చాలా శ్రద్ధతో పరిశీలించి, కొంతవరకు వీటిని తన నమ్మకాలలో చేర్చుకున్నట్లు పై రచనలనుబట్టి మనం గ్రహించవచ్చు.

ఉపనిషత్తులలో వర్ణింపబడినట్లు ఈశ్వరుని ఎమర్సన్ కూడా నిరాకారమూ, గుణాతీతుడూ అయిన పరబ్రహ్మంగా భావించాడు. ఆ తరతత్వమే విశ్వ మంతటా వ్యాపించివుందనికూడా ఆయన పేర్కొన్నాడు. భగవద్గీత ద్వితీయాధ్యాయంలోని

'య ఏనం వేత్తి హస్తారం  
యశ్చైనం మన్యతే హతమే  
ఉభౌ తా న విజానీ తే'  
సా ౭. యం హన్తి న హన్యతే'

అనే శ్లోకాన్ని మనస్సులో ఉంచుకొని ఎమర్సన్ 'Brahma' అనే పద్యం వ్రాశాడు. దానిలో

ఆయన పరబ్రహ్మానికి దూరమూ, దగ్గరూ; చీకటి, వెలుగూ, అపమానమూ, పూజ్యతా; సంశయాత్ముని సంశయమూ, బ్రాహ్మణస్తోత్రమూ, ఉభయమూ నమానమని, ఋషులకూ, దేవతలకూ దుర్లభమైన ఆ పరబ్రహ్మాన్ని పూజిస్తున్నాడైన భక్తుడు సులభంగానే పొందగలడని పేర్కొన్నాడు.

విష్ణుపురాణంలో రాజులగర్వోన్నతిని గురించి పృథ్వి హసించిన ఘట్టం మైత్రేయ్యుడు విన్నట్లువర్ణించబడినది. అధి ఎమర్సన్ చదివి దానికి అనునాద పోయంగా "Hamatreya" అనే పద్యాన్ని వ్రాశాడు. "నేను" "నాది" అనే మాటలు ఆజ్ఞాన జనితములనీ, ఆశాశ్వతమైన శరీరదారులైన రాజులు "ఈ భూమినాది, ఇది నా బిడ్డలది, నా వంశస్థులది" అని గర్వంతో అని, చివరకు మరణించిపోగా, వారి ఆజ్ఞానానికి భూమి నవ్వుతుంది, విష్ణుపురాణంలో మైత్రేయ్యునకు బోధింపబడిన భాగం ఎమర్సన్ ఆ పద్యంలో వర్ణించాడు. "Maya" అనే పద్యంలో మాయ వివిధంగా తనవలను పన్ని ఆజ్ఞానమైన మనుష్యులను సమ్మోహితం చేస్తుందో ఎమర్సన్ వివరించాడు. "Celestial Love" అనేపద్యంలో సమస్తజీవులూ చివరకు ఒక్క బ్రహ్మంలో లీనం కావడమూ, అదేశీయుడు సమస్తప్రపంచభారాన్ని తాను మోయడమూ మొదలైనవి ప్రస్తావించాడు.

భిన్నత్వంలో ఏకత్వాన్ని చూడగల భారతీయులదృష్టి ఎమర్సన్ కు చాలా నచ్చింది. భగవద్గీతలో కృష్ణుడు "నేనూ, నీవు ఒక్కటే అని గ్రహించు" అని చెప్పినమాటను ఉదాహరిస్తూ ఎమర్సన్ "ఒక్కటే ఒక్కటే; మిత్రుడూ, శత్రువు ఒక్కటే; హాళికుడూ. హాలమూ, నేలమిది చీలికా, మూడూ ఒకటే. ఆజ్ఞానం చేతనే మనుష్యులు భేదాలను ఉపాస్తా" అని వ్రాశాడు. గ్రీక్ తత్వజ్ఞుడు ప్లేటో ఏకత్వ, భిన్నత్వాలనుగురించి సూచించిన అంశాలకూ, భారతీయుల మాయావాదా

నికి చాలా పోలిక ఉన్నదని ఎమర్సన్ గుర్తించాడు; అవిధంగానే పునర్జన్మసంబంధమైన భారతీయవిశ్వాసానికి, పేటోతత్వంతోని Doctrine of Reminiscenceకి ఉన్న సాదృశ్యాన్నికూడా ఎమర్సన్ పేర్కొన్నాడు.

కర్మసిద్ధాంతాన్ని గుఱించి అయనమనుస్మృతిలోనూ, భగవద్గీతలోనూ చదివాడు, “నీవు నాటిన బిజమే చివరకు నీకు ఫలమిస్తుంది... నీవు చేసిన పుణ్యానికి పాపానికి ఫలం నీ వసుభవించి తిరాలి” అనే వాక్యాలు మనుస్మృతిలోనివి ఎమర్సన్ గమనించాడు. Compensatin అనే వ్యాసంలో అయనకూడా అటువంటి ఆభిప్రాయాలే వెల్లడించాడు. “నేరమూ, శిక్ష ఒకే కొమ్మకొరకు ఉద్భవిస్తా” యనీ

“దుష్టుత్వాన్నిచేసి దాని ఫలితం అనుభవించకుండా తప్పించుకోవడం ఆసంభవ” మనీ ఎమర్సన్ ఆ వ్యాసంలో వ్రాశాడు.

ఇలా ఎమర్సన్ ఎంతో ఆభిమానంతో, సానుభూతితో భారతీయతత్వశాస్త్రప్రబోధాన్ని అలకించాడు. ఇతరులవలె స్థలకాలావధులకు కట్టుబడక, ప్రాచీన భారతీయతాత్వికరహస్యాలను ఆయన అదదించి స్వీకరించాడు. మన తత్వగ్రంథాలను పరిచడం వలన అయనద్వష్టి మరింత నిశితమూ, విశాలమూ అయినదని, అయనభావన చాలా పుష్టినిపొంది విశ్వజనీనమైనదని క్రిస్టీ, కార్పెంటర్ వంటి ఆమెరికన్ పండితు లన్నారు.

## త్యాగోపనిషత్

త్యాగరాజ-అహ్వయము. త్యాగయోగ సమరసము.

సంగీతపాహితీ, సంగమేశసీమ  
శివేశవాద్వైతసరణీ-తరణి  
భద్రపయోధికి-పుంబాచభక్తి  
ముక్తికామినీ కామకమ్మొక కళభజింతు.

పరమార్థబ్రహ్మమును అత్యంత సన్నిహితముగ  
స్ఫురింపజేయు అనాది అపారమేయవాణి ఉపని  
షత్తు.

శ్రీరామ తారకబ్రహ్మనుసంధానమున వెలు  
వడిన శ్రీ త్యాగరాజస్వామివారి కీర్తనలకు, త్యాగో  
పనిషద్గ్రంథము కలదని శ్రీ గురుస్వాముల ఆదేశము,  
త్యాగ-రాజ శబ్దములు, జ్ఞానయోగములకు సూచక  
ములు. జ్ఞాన-యోగముల కలయికవల్లనే ముక్తి  
అనుభవరూపమగును. అందుకు భక్తిరాజమార్గము  
భక్త్యానా చభిజాతాతి యావాన్ యశ్చాస్మి తత్త్వతః॥

## శ్రీ కల్లూరి వీర భద్ర శాస్త్రి

అని భగవద్గీత భక్తిముక్తికి సాక్షాత్పాదనమని పేర్కొ  
న్నది.

వేదాగమ పురాణేతిహాస పునర్నకుడు జ్ఞాన  
మూర్తియైన నారదుడు. భక్తిసిద్ధాంతము నొక మహా  
ప్రస్తావనముగ సూత్రీకరించి, భాగవతభక్త పరంపరకు  
తానే అధిగురువై, పరాశర పుండరీకాది అలౌకికులె  
గాక జయదేవ, పురందర, రామదాస, త్యాగరాజు  
తీర్థనారాయణ, తులసీదాసులుగా భక్తపరంపరను  
ప్రతిష్ఠించినాడు వేదాగమ, పురాణేతిహాసములు,  
ఆర్షసంస్కృతిలో తత్తదధికార విలసింకములు. వాటి  
భావగోళము అలోచనాత్మకము తపస్సంస్కార  
వంశము. కావ్యములు సుబంధములు, ఆ ఛాయలో  
తత్తద్దేశభాషలందు భక్తిసాహిత్యమును ప్రబోధించినవి.

సంగీతము.

నాదవిద్య అపాతమధురము. లలితము  
జన్మాంతర సంస్కారవశమునగాని నాదోపాసనము



సిద్ధించును. యోగశాస్త్ర ముద్వాదలో నాదబ్రహ్మను సంధానము ప్రసిద్ధమయ్యును భావ, రాగ తాళ స్వర సంభూషితమైన సంగీతమువలె, మధురాతిమధుర ముగ సార్వజనీనముగ ఆహ్వాన్యముగాదు. “శిఖర్వేత్తి, పటర్వేత్తి వేత్తిగానరసం భణి” అను వచనము పరంపరాపాప్తము కేవలము వెళ్ళిరిరూపమై సప్తస్వర విక్రతులుగల సంగీతము తాత్కాలికానంద మందించి నను, సంగీతజ్ఞుడు మూలాధారమునుండి నాదము యొక్క ఉత్పత్తివికాసములను గుర్తెరిగినచో వాని గానసంపద విశ్వమోహనమై, పరమార్థలక్ష్యమును కరములక మొనర్చును.

### నా దో త్ప త్తి.

“అకాశం శరరం బ్రహ్మ”యను శ్రుతి చిన్మయ మైన పరమాత్మ వస్తుస్వరూపమునకు సాకారమందు మొదటి శరీరము అకాశమని పేర్కొన్నది. అకాశము శబ్దగుణకము. అందు వాయుగ్నిసంయోగముచే నాదముత్పన్నమైనది. నాదముయొక్క పృథమ అన తారమే ప్రణవమనియు అ పృణవరత్నగర్భము నుండియే అకారాది క్తకారాంత వర్ణసముదాయము, అందుండి ఆనంతశబ్దజాలము విశ్వరూపమైనది. కావునజగ త్స్పృష్టికి నాదమే మూలమైనట్లు అనేక పృమాణములుగలవు. ప్రపంచము నామరూపవిలసి తము. ఇవి శబ్దవికృతులే, ఆ యా స్వరవిన్యాసముల యొక్కయు, అనుపూర్వికములైన వర్ణసముదాయము, పద సముదాయమువల్లను అర్థశక్తి ఉదయించును. ఇట్లు శబ్దరమలను పార్వతీ పరమేశ్వరులుగ ఉదాత్త భావనచేసి మహాకవి కాళిదాసు నాదాత్మకములైన సంగీత-సాహిత్యములకు దైవలక్ష్యమును ప్రబోధించి నాడు.

ఇట్టి ఉదాత్తమైన దైవభావనలేనివిద్య అనర్థ కరము, ప్రయోజనహీనమని మహానుభావులందరు

సిద్ధాంతికరించిరి. ఈ మహోద్యమ ప్రవర్తకుడు మహాభక్తుడు. వ్యహోదుడు-కేవల భౌతికబలముతో సామ్రాజ్యవాదియై, అహంకారపూరితుడైన హిరణ్య కశిపునకు జన్మాంతర సంస్కారాయత్తమైన భగవద్భావ నముతో మాతృగర్భముసొచ్చి మన్నది మొదలుపరమ భాగవతోత్తిముడైన ప్రహ్లాదమూర్తికిని నడుమ చెలరేగిన విప్లవము. దైవ సాక్షాత్కారముతో భగవంతుని నర్వ్యాపకత్వముతో శాశ్వత విజయమందుకొన్నది అందును మిక్కిలి సున్నితమైన నాదోపాసమును, పరమ పవిత్రసాధనముగ స్వీకరించి, సకలవిద్యా వికాసములను నాదబ్రహ్మమందంతర్వీ మొనర్చి విశ్వ మును అమృతాయమాన మొనర్చిన మహర్షులు-అవ తారమూర్తులు. పరాశర, యాజ్ఞవల్క్య, వాల్మీకి, నారదాదులేకాక, ఆర్వాచనులైన రాజయోగులు, వాగ్దేయకారులు మహాభక్తులెందరో కలరు.

వారందరలో మనకు మిక్కిలి సన్నిహితుడై జాను తెల్లనుడికారపు సొంపులతో రామతారకనామ మును స్వరలయాదులతో జతఁగూర్చి సంగీర్తన మొనర్చుటయొక, తొంబదియారకోట్లు రామమంత్రమును జపించి, అమృతమొల్కు పల్కులతో శ్రీరామ లష్మణులను కన్నులార దర్శించిన నాదయోగి శ్రీ త్యాగరాజస్వామి

ఈ కోపకుచెందిన మహాత్ముల ఆనుభావ ములు, సదుపదేశములు దైవారాధనమే. వారిచరిత గాని, కేవల లోకమర్యాదలో వారి జన్మమాత్రమైన యంతములు చరిత్రలు కావు.

అయినను కొంత చరిత్రాంశమును స్మరించుట ప్రసక్తము, మహనీయుడు భారద్వాజసంగోతుడు, ములకనాటి వైదిక బ్రాహ్మణమంశమువాడు. కర్నూలు జిల్లా కాకర్లగ్రామము వీరి అవాదినివాఁడు. వీరి తాతగారు గిరిరాజ బ్రహ్మమనువాడు వేదశాస్త్ర పండితులై తంజావూరు మహారాజుల ఆస్థానపండితులై

తొల్ల మధుర తాలూకా తిరువాయూరు గ్రామమున సంబంధబాంధవ్యములతో స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనిరి.

ఇప్పటికిని తంజావూరు, మధురజిల్లాలలో ఆంధ్ర కుటుంబములు పరస్పరానుబంధములు కలవు. నేటివరకును ప్రాచీన విద్యలందును కళలందును అరితేరిన విత్తము లాంధ్రులందు గలరు.

శ్రీ త్యాగరాజు తండ్రి శ్రీ రామబ్రహ్మముగారు. నిరంతరము రామాయణమును పఠించిండును, సీతారామ కల్యాణోత్సవములను నల్లుడు తంజావూరు మహారాజుల ఆశ్రయమున తిరువయ్యూరు గ్రామమున (పంచనదము) కావేరీతీరమందు స్వగృహవసతికల్గి తన కుమారులను ఆ గ్రామమందుగల వేదశాస్త్ర గురుకులమందు పఠవేశపెట్టెను. అందు శ్రీత్యాగరాజు “పృథివీరేచక్రం జన్మవిద్యా” అన్నట్లు వేదశాస్త్ర పండితుడుగుటయేగాక, సహజముగ సంగీతమందు అభిరుచి రేకెత్తుటయు, అస్థాన వైణికులైన శ్రీ శృంగి వెంకట రమణయ్యగారివద్ద నిమిత్తమాత్రముగ ఒక్క సంవత్సరము సంగీతము నభ్యసించెను. అంతతో స్వరవిజ్ఞానము-పల్లవి పాడగలనేర్పు అసమానమైన ప్రతిభ ఏర్పడి శ్రీరామ మంత్రానుష్ఠానముతో తన ఇష్టదైవమైన శ్రీరామునిగూర్చి చక్కని గేయములను అప్రయత్నముగ కీర్తించుచు తన తోడివారలకాశ్చర్యమును కల్గింపసాగిరి.

ఆ కాలమున లక్ష్మణుద్ది సంగీత విద్యవాల అపురూపముగ నుండెడిది. ఆత్మమత్రేణి గాయకులను అనేక ప్రభుసంస్థానములు, రాజమర్యాదలతో రత్నాంబరాభరణములను కాన్కలిచ్చి గౌరవించెడివారు. విశేషించి తంజావూరుప్రభువు అఖండ విద్యారసికుడు. శ్రీత్యాగరాజు సంగీతమును వినవలెనని ఆ మహారాజు తన అస్థానపండితులచే వారికి కబురంపెను. అంత శ్రీత్యాగరాజు తన ఇష్టదైవమైన శ్రీరాముని ఎదుట తన ఆకాంక్షను వెల్లడించుకొనుచు, శ్రీరామా! నా

జన్మాంతర సంస్కారవశమున పుణ్యఫలమై నీదయచే, నాకబ్బిన యీ నాదవిద్యను తొల్ల ఏమహాసన్నిధానమున కీర్తించి, తర్వాత ఇతర ప్రభువుల ఆస్థానములందు ప్రదర్శించుట యుక్తమని తోచెడిది.

“బంగారు మేలుపొన్నపై

భామామణి సీత

శృంగారింబుకొని నిన్నుకని

పొంగును పులైవిరుల

పూజించువేళ సంగీతమును పాడువను

సామి! త్యాగరాజునీతో”

అని శ్రీ సీతారాముల ఏకాంత-అంతఃపురములో తన సంగీత సభాప్రారంభోత్సవము చేయవలయునని కోరినాడు. ఇందు ఈ మహానీయుని లక్ష్మణుద్ది పరమార్థ నిష్ఠ అనితర సాధారణములు.

ఇట్లు పవిత్రాశ్రయము మహాకవులలో శ్రీ పోతనకే దక్కినది

ఆర్రము-పరమార్థము. యీ రెంటిని తూచి, తుదకు “సన్నిధి సేవనుఖమా?” యని భగవత్ప్రేమాభాగ్యమును నాణెముగట్టిన విరాగ శిరోమణి శ్రీ త్యాగయ్య ఇట్లు ఉదాత్తాశ్రయమువల్లనే యీతని గేయములకు ఉపనిషద్గౌరవము కల్గుటలో సందియము లేదు మరొక్కచో. శ్రీరాముని పరమార్థ రూపముగ గూర్చి తా నితరులతో చర్చించక శ్రీరామునితో “ఎవరని నిర్ణయించితిరా? శివుడనియో? మోక్షాడనియో? పరంబ్రహ్మమనియో?” అని ప్రశ్నించి, శివుమంత్రమునకు - ము జీవనము - మూఢన మంత్రమునకు - రా జీవము - అనగా శివపంచాక్షరీ - నారాయణాష్టరీ మహామంత్రములలో మ - ర - అన జీవాక్షరములు తొలగించినచో, ఆ మంత్రములు అపార్థమిచ్చును. ఇట్లు హరిహరార్చన పరమార్థ వస్త్రతత్వమును మంత్రరహస్యమునుతో నిర్ధాంకికరించినాడు.

ఉపనిషద్విచారములో ద్వైత - అద్వైతములు పృథాన సిద్ధాంతములు. అంతటి విరుద్ధసిద్ధాంతములను ఎంతో సున్నితముగ పరిష్కరించుటలో శ్రీత్యాగరాజుని సమన్వయము, నిరుపమానము.

మతసమన్వయము :

“ద్వైతము సుఖమా? అద్వైతము సుఖమా?” అని పూర్నించి, “అన్ని నీవను మార్గమునను చనితే నన్ను వీడెను భారము - అని అనేవు. నన్ను ప్రేమరా - సదా అంటే - ద్వైతుడనేవు” - అనగా, సర్వము పరమాత్ముడే ఆనే అద్వైత భావనమందు - రక్షింపుబడువాడు - రక్షకుడు అను భేదభావమునకు తావులేనందున నాకు రక్షకత్వభారము తొలగినదని రాముడనట - నన్ను బోధమా! సదా- యని మొర లిడినచో, త్యాగయ్యా! నీవు నేను అనెడి భేదభావము నీకింకను తొలగనందున కేవలం ద్వైతిభావనలో నున్నావని రామడధిక్షేపించునట:- ఈ విరోధ పరిహార మెట్లగును? ఈ రెంటిని ఒక్కమాటలో జోడించి లోకమందునభవశూన్యులు వివదించుదురు. అనుభవజ్ఞులు ఈ భూమికలో వేర్వేరుభావనలతో భగవంతుని భావించుట న్యాయము.

“దేహబుద్ధ్యాతు దాసాఽహం

జీవబుద్ధ్యా త్వదంశకః

అత్యుబుద్ధ్యాత్వ మేవాహం”

అను శ్రీ శంకరుల సిద్ధాంతము సమగ్రమై అయా అధికాభేదముతో స్థాయీభేదముతో అన్నియు సమంజ సముదయని సమన్వయరీతి సమంజసము, కేవల తాత్త్వికవిషయములేగాక, సాంఘికాచారములందు, దాంభికలను, భిన్నవాదులను గూర్చి శ్రీత్యాగరాజు చక్కని నిర్మాణరూపమైన సద్విమర్శచేయుటలో షష్ఠ వాక్కుగలవారు.

సాంఘికము.

ఒకప్పుడు పంచదశీకృతయమునకు దర్శనా ద్రియై వెళ్లెనట. అందు శ్రీపురుషులు లోకవార్తలు

చెప్పకొనుచు కోలాహలము చేయుచుండగా ఈ సహ నీయుడువిని, వారితోగక పరిమళివుని సంబోధించి కీర్తనముచేయుచు,

“శివదర్శనము చేయ నాతరమా!” యని

“గోపురంబులను కడుగొప్ప కంబముల భూ

స్థాపితంబగుళిలల తరుణులాటలను

దిపాలవతుసలను, దివ్యవాహనముల

పాపహరా! సేవించి బహిర్యుబుండైతి

తరలి పనియారు ప్రపదక్షణములొల్లగా

పరనింద్యవచనముల బాగుగాడుచును

ఒరుల భామలఁజూచుచు ఉప్సాంగితినిగాని

పరశివావరయుగ జపమునెరువైతి”

అని కూలంకష విమర్శయొక అచరణరీతిఁజూపుచు “హృత సమంబైన అద్భుతాకృతినీ హృన్నాశక మున నాట! జనకొని మాట మాటికేఁజూచి మైమరచి యుండెద అటలా!”

యని ధ్యానపద్ధతి నుపదేశించినాడు. ఇక వైరాగ్య బోధలో బహులలితముగా

“ప్రాప్తపాప్య్యేసి, శిరామ నిపూని భజించవెయనసా!”

అయిర్దాయము తరగచున్నదనటకు శాశ్వతముగా సహజముగ “ప్రాప్తపాప్య్యేసి” అనట గేయకవితా శైలిలో వారికేతన-మరియు,

“ఊరేలిన తా పండుట, మూడుమూర తావుగాని”

జన్మాదినుండి అంతమువరకు మరుపురాని సూక్తిము.

“దూకలు పదివేలున్న చారెడునూకలై గతిగాని కొకలు వెయ్యున్న కట్టుకొనుట కొక్కటేగాని”

యను ఉపదేశవాక్యములు ఎంత సహజములు!

రాజకీయము.

‘రాజ్యాంగముకొరకు నాల్గుజాతుల రక్షణ పర సుఖమా! రాజినులై సన్మార్గ మెరుగక పరాకు సేయట భుసము॥ కాను - ఇచ్చెదై గోవుయనురా! కలిలో రాజులకు’ అని, రాజ్యాంగము కేవల అర్థ పరమేగాక, ధర్మపరము కావలెనని చెప్పి సార్వ

జీసముగ, “ఊరివారు దేశజనులు — వరమునులు —  
ఉచ్చాగము భావుకులయ్యెదట. శ్రీరామరాజ్యము —  
నెలకు మూడువారలు.

అఖిలవిద్యల నేర్పుగల్గి /  
దీర్ఘాయువుగల్గి — చలము  
గర్వరహితులుగాలేద  
సాధుత్వాగరాజ వినుత!

వగ్గమున కొక్కతీరుగ — శాసనములతో పరిపాలన  
గాక, సర్వసమన్వయముతో, రాజ్యాంగము రూపొం  
దుటయు, తత్ఫలితముగ సకాలవర్ణములు, శాంతి—

అయుర్పాగ్యము. నిగర్వము — అదిగల భారత సంస్క  
తిని. తీర్చిదిద్దినట్లు ప్రబోధించినాడు.

ఈ మహనీయుని దివ్యవాణిలో ఉపనిషత్ప్ర  
చ్ఛాంతము లింకెన్నియేని కలవు — రచన విస్తృత  
మగునని విరమించుచు. మనదేశీయులైన — సారస్వత  
సంస్థలు — సంగీత సమాజములు శ్రీ త్యాగరాజస్వామి  
పంత్రి మహనీయుల దివ్యప్రబోధముల నితోధికముగ  
ప్రబాసీకమున కందించి, ఇహ — పర శ్రేయోదాయ  
కమైన ఉత్తమ సంప్రదాయముచే, విశ్వకల్యాణమును  
సమకూర్చురుగాత! మని కోరుదును,

# వేముల రామభట్టు

బి. రామరాజు

మహబూబనగరము మండలమున మానాటి పేట (మానవశివురము) అను చిన్నజమీందారీ పట్టణము కలదు. దానికి “తూము” ఇంటిపేరుగల రెడ్లు అధిపతులు. ఆ జమీందారు లెందరో కవి పండితుల కాశ్యపుమిచ్చి సంస్కృతాశ్రయవాఙ్మయములకు చక్కని దోహద మొనర్చిరి. కవి పండితులను పోషించుటకాక తూము వంశపురెడ్లు తాము స్వయముగా కవులై పండితులై వాసికెక్కినారు. అట్టి వారిలో తూము రామచంద్రావనీపాలుడొకడు. ఈతడు “అలమేలుమంగాపరిణయ” మను<sup>1</sup> కావ్యమును రచించెను. ఈ రామచంద్రావనీపాలుడు (రాజా చందూలాల్ సమకాలీనుడను ఆధారమునుబట్టి) పండ్లొమ్మిదవ శతాబ్దము ప్రథమపాదమున నుండినట్లు శ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు నిశ్చయించినారు.

1 ఈ కావ్యమును గ్రంథకర్తకు మునిమనుమడగు శ్రీహమ్మరామకృష్ణారెడ్డిగారు శ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారిచే పరిష్కరింపించి ప్రకటించినారు, 1949.

రాజా చందూలాల్ (క్రీ. శ. 1766-1845) అసఫ్ ఘాహీ వంశపు సుల్తానులలో మూడవవాడైన సికిందర్ జా కాళమునను, నల్లవవాడైన అసిఫుద్దౌలా కాళమునను ముఖ్యమంత్రిగా నుండినవాడు శ్రీ తూము రామచంద్రావనీపాలుని కాళమును కనుగొనుట కిశరాధారములు నాకు వేతమీయు లభించలేదు. ఈ రామచంద్రారెడ్డి కుమారుడు పరశురామరెడ్డి. పరశురామరెడ్డి పూవుననుండి “గౌరీహిలాస” మను నారాఘోసముల మహాప్రబంధమును రచించినవాడు మన వేముల రామభట్టు. కనుక తూము రామచంద్రావనీపాలుని కుమారుడగు పరశురామరెడ్డియును, అతని ప్రాపకమునుగాంచిన నీ కవివతంసుడగు వేముల రామభట్టును (రామాభట్టుని వ్యాతప్రతి)

2 Journal of Andhra Historical Research Society 1961-62

Pages 90-100.

౧౯వ శతాబ్దము మధ్యభాగము-అనగా నిప్పటికి నూరేండ్లకు పూర్వ ముండినవారని యూహించ వచ్చును.

గౌరీవీలానకాష్టము పూర్వకాలపు దళసరి కాగితములపై వ్యాయబడి హైద్రాబాదు ఆంధ్ర సార స్వతపరిషత్తువారికడ నున్నది. ఇందులో మొదటి రెండు కాగితములు పోయినవి. వీనిలో ఇషదేవతా వ్రాహ్మణాధికములు, పూర్వకవి సంస్కరణము మున్నగు విషయములను సంబంధించిన పద్యములుండి యుండును. పోయినకమ్మలు పోగా మూడవకమ్మ ఇట్లారంభమైనది.

‘.....దగిన మహదేవ చార్మితంబెయ్యది యని వివారింపుచున్న నమయంబున’—

దీనితరువాత కృత్తికై పోత్తహించిన పరశురామరెడ్డి వర్ణనము, అతని మతావతారవర్ణనము మొదలైనవి కలవు. ఇందులో కొన్ని పద్యములు.

సీ॥ తననిశితాసి (....) పం బరాతికాంతా

(బృందములకును హృత్పాపమిడగ

తనదానముహిమ చింతారత్న సంతాన

(సురధేనువులతోడ సరసమాడ

తనయశోగరిమ సుధాధామ క్రొనుకుభృత్

(క్షీరవాసుల సిగ్గుబరచ

తన రూపలావణ్యత వనగత్ రతికాంత

(నలరాజులను జూచి నగవుచుండ

బరగుతూము కులాభి శంబరపరుండు

భూరిమేధాకరుడు శివాచారపరుడు

నత్కనంకల్పు డతిదర్శ శాస్త్రములను

కోవిదుండు పరశురామ భూవిభుండు.

ఉ॥ సామజభిత్పరాక్రముడు సంగర రంగధరాతి

రాజ గో

త్యామర రాజధర్మ సర్వశాయుధహస్తాడు

(దిక్పతి గళో

ద్దామ సుమల్లికాకుసుమదామ యశఃప్రకటోజ్య

లుండు శ్రీ

రామజవజ్జడై పరశురామ ధరారమణీకు

డాపెడిన్.

శా॥ శ్రీ లక్ష్మీనరసింహ మంత్రఫల సంసిద్ధి పృథా

కుండు స

చ్చీలుండాశ్రిత చంద్రుండు విలసత్ క్షేపాల

గోత్రాంబుధి

(ప్రాతేయాంకుడు (రుప్ర) తాపరిపు జిత్రైడుండు

సత్కీర్తి (.)

(.) లాయుక్తుడురామచంద్రవరణీపాలాత్మజం

కైకెడ్డన్.

సీ॥ ఒకవెంత (సకల) కళావ్రభుటికు

(లోకదిక్కు నిఖిలశాస్త్రికచయము

నొకలేవ నకలంక సుకపింద్ర నికరంబు

(లో (కట) సిద్ధాంతజాతక విధిజ్ఞ

లోకవంక మకరాంక సుకమార్ధరణీకు

(లోకచేరువను పురాణకసమూహ

మొకపొంత ప్రకటగాయక జనప్రకరంబు

(నొకచోట సకలసైనిక గణంబు

పగకటపద్మణ చాతురోపాయ విషయ

శక్తులను యక్తులను మించు నత్కృధాన

పర్యులునుగొల్వ కొలువొడి వసుమతీకు

డాదికావ్య పృసంగంబులాడుచుండి.

శా॥ శ్రీకౌండిన్యనగోత్య సంభవుని ధీతీన్

(బుధారాధ్యుని

శ్లోవన్ లక్ష్మీన్నసింహయార్యునకు

(సంకుద్ధాత్మ వెంకాంబకున్

జోకాపుత్రుని రామయఃఖ్యునిసన్

(సాంపాప్త బిల్వించి యా

భూకాంతాధిపు డిట్టులం బలికె సంభో

(భృద్భిరంబుగన్.

క॥ క్షేపాలగోత్రజలధి ని  
శాపతి మాతండి రామచంద్ర కవీంద్ర  
క్షాపాలుం డలమేల్మం  
గాపరిణయ మనగ విష్ణుకథ రచియించెన్.

క॥ ఆ వైష్ణవ కథవలెనే  
నీవొక శైవమృగబంధ నిర్మాణంబున్  
గావించి కీర్తిగనుమని  
యావెంఁన్ భూధవుడు రయమ్మున బల్కెన్.

క॥ తేనియలు జిలుక నమ్మతప్ప  
సోనలుగురియంగ బుదులు జ(....)త్వం  
బా నౌరా రుచి యని గా  
ధానంద(....)గవల్లి యాశ్చర్యపడన్.

ఆటు తరువాతగల దీర్ఘవచనమున నేతత్కావ్యగుణ  
ములు వర్ణింపబడినవి. అపై పరశురామరెడ్డి  
వంశావతార వర్ణనము కలదు. ఈ వర్ణనమున రామ  
భట్టు పనుపరిత్రాది పూర్వప్రబంధము లందలి పలు  
పోకల ననుకరించి చక్కని వద్యములు కూర్చినాడు.  
వీనిలో మొదటిపద్య మిట్లున్నది.

అయ్యపురెడ్డి (భార్య : జానమ్మ)

బచ్చయ్య  
(భార్య : నాంచారమ్మ)

వెంకటాధా రుడు

రామభూమిశుడు చినరామవిభుడు సింగారెడ్డి  
(భార్య : నంజమ్మ)

రామమ్మ

రామభూపాలుడు

రామచంద్రారెడ్డి (అలవేలుమంగాపరిణయకర్త)  
భార్య : రంగమ్మ)

పరశురామరెడ్డి (గారివిలాస కృతిప్రొత్సాహకుడు)

సీ॥ ఆచలేశ్వరులుగాని యచలేశ్వరులుగారు

భూరిదర్శోద్యద్వి భూతిగతుల

గోపసింహులుగాని గోపసింహులుగారు <

చటులబాహుల శౌర్యగతుల

నరవిడొజులుగాని నరవిడొజులుగారు <

వినతారిజయదశావిభవగతుల

రాజాంగజులుగాని రాజాంగజులుగారు <

తగ కళారూప సౌందర్యగతుల

ననుచు జనులెన్నగను మిన్నయగు యశస్తి

తిని వహింప నవద్యయద్విపభూప

మాన్యులగుదురుగాక సామాన్యస్వపుతె

తూమువంశంబునను బుట్టు భూమిపతులు.

రామభట్ట విధిముగా తూమువంశమువారి నందరిని

వర్ణించినాడు. ఈ వర్ణనము ననుసరించి తూమువారి

వంశక్రమ మీ విధముగానున్నది.

ఈ వంశావతారమునకును అలవేలు మంగా పరిణయమందీయబడిన వంశావతారమునకును కొలది వ్యత్యాసములున్నవి. అలవేలుమంగా పరిణయమున అయ్యపురెడ్డి కొడుకులందు జ్యేష్ఠుడుగా చెప్పబడిన వెంకటరాత్రిశ్వరుడిందు కన్యధుడుగాను మరియు చిన రామిరెడ్డి నంజమ్మల సంతానముగా చెప్పబడిన రామచంద్రావనీపాలు డిందు (పెద) రామిరెడ్డి నంజమ్మల సంతానముగను చెప్పబడినారు. గౌరీవిలాస కృతి రచనమునకు ప్రోత్సహించిన పరశురామరెడ్డి రామచంద్రావనీపాలుని జౌరసపుత్రుడు కాడనియు దత్తపుత్రుడనియు గౌరీవిలాసము వలన దెలియనగు చున్నది.

కృతికర్త పరశురామరెడ్డిచే ననుజ్ఞాతుడై గృహమునకుబోయి ఆ రాత్రి నిదురింపగా స్వప్నమున పరమేశ్వరుడు సాక్షాత్కరించి కాన్యమును తన కంకితముగా రచింపుమని యాదేశించును. అపట్టున పరమశివుని వర్ణన మీతరుగా నున్నది.

సీ॥ వలనొప్పనెమ్మైన నలదిన పలుబూదిగను

గొన చలువ చందనముగాగ

కుడిదెన జారంగవిడిచిన పల్పాప

గమి పైడితీవె జందెములుగాగ

జిముకవాల్ నాగబెత్తెము డమరుకము ముమ్మెన

వాలు తెయాయుధములుగాగ

చలిమిరికొండ్ల ముద్దులకూతు రెల్లపు

డరమేన<sup>1</sup> వదలని యతుకగాగ

నొక్కతెలియాలబోతు బల్ జక్కికెక్కి

కనులపండువుగా నొద్దగానబడుదు

తొలి మెయిళ్ళ రొదోయన దోచబిలిచి

గట్టు విలుకాడు కలలోన నిట్టులనియె

శివుని స్తోత్రముచేయు పద్యములును ఒకదండకమును

గలవు. అటుపై కవి వంశావతార మిట్లు గలదు.

1. నాదలని.

కోనయ్యార్యుడు (కొండిన్య గోత్రము)

(భార్య : కొండమాంబ)

రామయ్య

(భార్య : లక్ష్మమ్మ)

పాపన్న

(భార్య : పెదవెంకమ్మ)

లక్ష్మీస్వామింహాడు

(భార్య : వెంకమ్మ)

రామభట్టు

(కృతికర్త)



కృతికర్త తనకల్పితాతంత్రులనుగూడ వర్ణించి యున్నాడు. అటుపై వృష్ట్యంతములుచెప్పి కథా ప్రారంభము చేసినాడు :

గౌరీవిలాసము అరాశ్యాసముల ప్రౌఢ ప్రబంధము, మొదటి ఐదాశ్యాసములందు శివపార్వతుల ప్రణయకలహము, శివుడలుకతో కైలాసమును విడిచి వచ్చి తూమురామచంద్రావనీపాలుడు కట్టించిన శివాలయమున నెలకొనియుండుట, పార్వతీవిరహము, ఆమె సఖులతోగూడి శివుని వెదకుచు మానవతీపుర (తూమువారిరాజధాని) ప్రాంతారణ్యములకు వచ్చుట, శివుని విరహము, చిలుక రాయభారము, పార్వతీ శివుల పునస్సమాగమము, పరివారదేవతలతో వారు మానవతీపుర దేవాలయమున నెలకొనియుండుట అదిగాగల కథలు ప్రవచింపబడినవి. షష్ఠాశ్యాసమున రామచంద్రావనీపాలుడు రాజ్యభారమును పరశురామ రెడ్డి కప్పగించి, యోగమార్గమున బ్రహ్మపదములం కరించుట, పరశురామరెడ్డి పరిపాలనము, చెంచుల మొర, మృగయావిహారము, పరిపాలనావ్యవస్థ, తండ్రి కట్టించిన శివకేశవాలయముల పునఃప్రతిష్ఠ మున్నగు విషయములు విపులముగా వర్ణింపబడినవి. మొదటి ఐదాశ్యాసముల కథాభాగమునగూడ విష్ణ్వలయ శివాలయనిర్మాణ సందర్భములందు ఈ రెడ్డిప్రభువులకు ప్రవేశముకల్పించి ఈ గ్రంథకర్త యొకవిలక్షణ మార్గము ననుసరించినాడు

పోయిన కమ్మలందలి పద్యములు పోగా మిగిలిన గ్రంథమున మొత్తము రిగిరి గద్యపద్యములున్నవి. ఈతని యాశ్వా సాంత గద్య విట్లున్నది.

“ఇతి శ్రీమన్ మహాలక్ష్మీసంహదత్త వరప్రసాద కవిత్యరచిత సహజపాండిత్య వేములవంశ పయః పారావార రాకాసుధాకర కౌండిన్యగోత్ర పవిత్ర లక్ష్మీనృసింహయార్యభృత్య సకల కవిమిత్ర

రామాభట్టాప్యయ ప్రణతంబైన శ్రీ మద్గౌరీ విలాసంబును మహాకావ్యంబునందు షష్ఠాశ్యాసము” —

గౌరీవిలాసమున పూర్వ ప్రబంధములలోని చక్కని పద్యములకు భావములకు అనుకరణము లధికముగా గనబడును. మీదుమిక్కిలి కవి తన సమకాలీన విషయము లెన్నింటినో ఈ వర్ణనములందు చొప్పించియున్నాడు. ఈతని కవిత్వాదకములు చెలియుటకై అట నట గల కొన్ని పద్యము లుట్టంకింతును.

మానవతీపుర హర్ష్య గోపురములందున్న హంసముల వర్ణనము.

గీ|| ఒంటిపాదమూని యొక్క చిత్తము నిల్చి  
యాపి రదిమిపట్టి చూపు చాచి  
గోపురములమీద కొన్నిరాయంచలు  
తముపసేయు మునుల తాల్మిబూని (I-73)

తెలంగాణమున ‘చకిలం మొకిలం’ అనుమాట ప్రచారమందున్నది. ఇది (భోజనాదులకు) కూర్చుండు విధమునకు పేరు.

వీణవాయిండు శ్రీని వర్ణించుచు కవి యీ పదమును ప్రయోగించినాడు.

చ|| కనులరమోడ్చు చేసియు చకల్ మొకలంబున  
గూర్చుండి తా  
కనకవివంచి భౌందోడ దగన్ నిడి నాదము  
గాంచి తర్జని  
య నఖముతోటి మీటి నవహాసము మోమున  
జిల్ల రాజు కాం  
తిని గని పాటబాడి నొకతన్ పృథివాణియనంగ  
మేడలోన్ (I-80)

పురస్త్రీలను వర్ణించు సందర్భమున దశావతారములు వారియం దారోపించిన విధము.

ఆ॥ ధృష్టకేత కమరవరజాబ్జ గోల హ  
 ర్యక్షమధ్య బాల రామ రాజ  
 వదన కృష్ణవేణి వరబుద్ధి కల్గి నా  
 తరుణులలిరి పది యవతారగతుల (II-30)

శ్రీనాథుని శృంగార నైషధమునందలి "శేషపుష్ప  
 బాహు చెలువారు బిసములు" (I-98) అను పద్య  
 దలపించునట్టి దీ తటాకవర్ణన పద్యము.

సీ॥ అహిరాజపుష్ప పృథానలద్వినపాళి (యం)  
 తరస్థాభ్యము పదంతములుగ  
 సంపుల్లనీతపద్మ సత్ప్రభల్ యుమినీ  
 హస్తీరాధ్యమన రేఖాంకురములుగ (?)  
 పృథివీలతో పాతవితత్త భూజావముల్  
 కుక్షినిక్షిప్త సక్కుధరములుగ  
 కమలిన్ మకరంద కాంక్షాచలద్బుంగ  
 జాలముల్ గరళాతి కైలుసుగ

లలితశైవాల జాలికాలిక లరయ  
 భీమబిడబాసలోద్భవ ద్రూపములుగ  
 క్షీరకలశధి బోలె గభీరమైన  
 యత్తటాకంబు గాంచె దైవోత్తముండు. (II-94)

సఖులతో బయలుదేరి పార్వతి వనములందు శివుని  
 వెదకు సందర్శమున చెలికత్తెల మాటలు.

సీ॥ ఘనసారమా శరద్దనసారవర్షని ఘన  
 సారగంధితో గల్వ మనవె  
 మదనభూజాతమా మదనావకారు నీ  
 మదనాగగతి వెతల్ మాన్యు మనవె  
 కాంచనదుగ్ధమా కాంచనాలదర్శు  
 కాంచనాన రక్షించుమనవె  
 కాదంబమా భూకాదంబపతి నీలి  
 కారంబికాదేవి గల్వమనవె  
 కల్పభూజమ భక్తసంకల్పదు విద  
 గల్పగదె మోహవారధి గల్పకయును

ఏలకిభూజమా సద్దయాలవాలు  
 నీలతాంగిని దయతోడ నేలుమనవె (III-23).

చంద్రోపాలంభనము సేయునప్పటి పద్యము,  
 చ॥ అరుదుగ కుంభభూతుడు మహార్ద్రవ సప్తకమూర్తి,  
 సీరమున్

గరమునగూర్చి పుష్పక రయమ్మున గజ్జున  
 దేవు పొత్తులో (తేన్?)  
 నరుగకముద్దబోలె గళమంద వసించి కృశించి  
 యూర్పునన్  
 మరలెగదమ్మ వీనిసతి మంగళనూత్ర బలమ్ము  
 నేమనన్ (IV-32)

మదనుడు పార్వతిమీదికి సన్నద్ధుడై బయలుదేరి వెడలు.  
 నప్పటి వర్ణనము సమకాలీన యోధుల వర్ణనము  
 కాబోలు.

సీ॥ విరజాజియెగ జల్లర రుమాల్ వడిజుట్టి  
 గెదంగిరెకు నీమా దొడంగి  
 మంకెనపుష్ప తుమాన్ శిష్టుగాడ్పూర్చి  
 కడిమి కురువేర్చుడు కట్టుగట్టి  
 మేలైనచిగురాకు సాలువప్రగప్పి  
 పాటలిదామంబు దాటజుట్టి

పచ్చికస్తరి బొట్టిడి పచ్చవింటి  
 పూలకోలలు సంధించి భుజమునుంచి  
 టేకు బూడాల్ మొగిల్ రేకు బాకుకత్తి  
 హత్తి మదనుండు కదన ప్రయాణమయ్యె (IV-54)

మలయానిలుడు ముగ్ధుడన కాయత్తపరచిన రథ మీ  
 తిరుగా వర్ణింపబడినది.

సీ॥ కలువరేకులు బండికండ్లుగా నవరించి  
 మెరుగైన బినకాండ మిరుసారెచ్చి  
 మొగిలు రేకులురెండు నొగలుగా నొనగూర్చి  
 మల్లెమొగ్గయు కాడి మూకుజేసి

మెల్లమెగలుతరుల్ మెల్లగా నమకూర్చి  
 తేటిగంటలు వేడ్కతోటి గట్టి  
 నిండు సంపెంగ పూలదండ జెండాత్తెచ్చి  
 గొజ్జంగివిరి గొల్కకు శిరదీర్చి  
 మీనుమొనలి సిడంబులు మీదికెత్తి  
 కమ్మపూదేనె కన్నుల కందెనలిడి  
 శీతగంధనహుండను నూతుడొకడు  
 మదన కదలుముటని తేరు ఎడుటనిడియె. (IV-57)

మన్నధుని జైత్రయాత్రావర్తన మిట్టున్నది.  
 సీ॥ పచ్చపిట్ట పరాన్సేయియాల నవారి భే  
 ష్టాబామ వహవా పనందనంగ  
 మొకములెత్తుకొని శారికవంది మాగడుల్  
 బహుపరాగ్నిర భళాభలి యనంగ  
 రభసంపునెమ్మి వీరభటాళిరుళిపించు  
 ఉక్కుకత్తులును తళుక్కునంగ  
 శీతువుపిట్ట బంట్లాడు తుపాకి చ  
 పుళ్ళుడెమిల్లు డెమిల్లు మనగ  
 అంచ లిరువంక చోవుదారైగడంగి  
 జరుగకుడు ఖబర్దార్బరాబరి యనంగ  
 మారుడవ్వేళ ననికై నవారివెడల  
 తనబలంబుతో శృంగారవనముజేర. (IV-64)

వసుచరిత్రము పద్యముల కిందెన్నియో అనుకరణము  
 లున్నవి. అట్టివానిలో నొకటి. ఇది "మోహపదేశ"  
 తమో ముద్రితములైన" అను పసుచరిత్ర పద్యమును  
 (III-180) దలపించును.

సీ॥ ధవుమీది వ్యామోహ కమనంబు పైగవు  
 ముదిత కందమ్ములు మోడ్చినేమె  
 మదననాలంబుతో బోదవగామిని తను  
 కలధౌత మీచక్కిగ్రాగెనేమె  
 తచ్చమాంభజణ తారకల్గని తేమ  
 కుచ ప్రకృవాకముల్ గుంచెనేమె

విభుని పైగలకూర్చి వృంతంబు దురమాగి  
 యసులతాంత మమాంతమాగెనేమె  
 గాన హిమజలముల గనుల్ గడుగరాదు  
 వనితపై పల్లవపుటంబు లిడగరాదు (?)  
 చెలికనుల చంద్రఖండముల్ నిలుపరాదు  
 ఈ చెలువసోకపీవనల్వివరరాదు (?) (IV-84)

షష్ఠాశ్వాసమున తూమువారి పరిపాలనాదులు సత్కా  
 ర్యములు వర్ణింపబడినవి. పరశురామరెడ్డి నుడ్రేంచె  
 అతని పూర్వులిచ్చిన యగ్రహారాదుల ప్రసక్తి గావించు  
 పద్యమిది.

చ॥ తమ పెదతండ్రి రామవసుధాపతి భక్తిని సల్పి  
 నట్టి శ్రీ  
 రమణుని యుత్సవాదులకు రాసిడలినెడు  
 కాపురాగ్రహ  
 రము నమకూర్చి దానికరరాజులు మెచ్చగ ఛత్ర  
 చామరో  
 త్రమ తురగంబు లందలము దా గొనె ధీకుశలార్  
 చిహ్నముల్ (VI-31)

రామరాజభూషణుడు అర్జున్వయమున కభేదాద్యవ  
 సాయముచేసి శివపార్వతుల వర్ణించిన పద్యమును  
 (II-6) మనమునందుంచుకొని గౌరీలాసకర్త పరశు  
 రామరెడ్డికి న్యక్తుమన దాత్రాయణి సాత్కారమైన  
 విధమును వర్ణించియున్నాడు.

సీ॥ వరసీలకంధరస్మరదాభ లిరు పక్కనిరు  
 పక్క కమలభాసుర కరంబు  
 ఘనపుండరీక శోభనచేల  
 పంక ననలబంధుర దృశంబు  
 నవసుధాధరఖింబ సవిభవం బిరులేవ  
 నిరులేవ సిత ప్రయాధర విభాతి  
 తారకాస్థిర్ సత్ప్రదామంబు లిరుదెన  
 నిరుదెన నాహికా భరణకాంతి (?)

పలుకుభేదంబుగా బల్కు వలవకయును  
వలచియిచ్చిన నరమేనగలసి శౌరి  
చెలుపుడును దానుగలియుట దెలుపవచ్చి  
కలనుభూపాలకునిమ్రోల్పనిజవబడియె (VI-111)

పరశురామరెడ్డి స్వప్న వృత్తాంతమును వర్ణించుపట్ట  
నాతని మంత్రయగు పల్ల పురుషోత్తమ రాయడుకూడ  
వర్ణింపబడినాడు. పరశురామరెడ్డి తనస్వప్నమును  
వినుపించుటకై రంగాచార్యులను బిలిపించెను.

త్ర యాచార్యుల వర్ణనమిది.

క॥ అర్యమతేజుల నమరా  
చార్యులసత్ప్రదురవాక్రసంగీకృత ధీ

ధుర్వుల నుక్కలరంగా

చార్యముఖార్యాశిల్పవ్యవస్థనబంచెన్. (VI-136)

ఇటులే సమకాలీన విషయములెన్నియో గౌరీవిలాస  
ప్రబంధమున గలవు, కొన్ని వద్యములందు ఫారసీ  
ఉర్దూ భాషాపదములుకూడ ప్రయోగింపబడినవి.  
విస్తరభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను. పష్టాశ్వా  
సాంతమునగల శిష్యస్తోత్రముతో నీ పరిచయ వ్యాస  
ఘను పరిసమాప్తమును చేయుదును.

అమితాహి కులేశ్వరహరధరా

హిమభానుజితాభసరేణకరా

కమలాంబకచేతనగర్వహరా

విమలాభ్యధునిధృతవిష్ణుశరా (VI-171)

( శ్లోద్రాబాదు అంద్ర సారస్వత పరిషత్తువారి సౌజన్యముతో )

## మ హా భ క్త త్ర య ము

శ్రీ భద్రాచలరామదాసు, శ్రీ తాము నరసింహ దాసు, శ్రీ అల్లూరు వేంకటాద్రిస్వామియను మువ్వురు నాంధ్రదేశపు సుప్రసిద్ధ భక్తవర్ణులు.

ఈ మువ్వురు భక్తవర్ణులు వైష్ణవ సంప్రదాయముననుసరించినవారే. ముగ్గురు శ్రీ భద్రాచల శ్రీరామునకు సేవచేసినవారే. ఈ మువ్వురు సనాతన విధములగు భగవద్భక్తకర్మములు చేసినవారే. ఈ ముగ్గురు శ్రీ రామానుజస్వామిని బోధించి జన్మసాఫల్యము నొందినవారే. ఈ మువ్వురు నాంధ్రులకు చిరస్మరణీయులై యున్నారు. వీరికిరెండు అనేకమంది తరించుటకు సాధనములయినవి.

వీరిలో మొదటివారగు శ్రీ భద్రాచలరామదాసుని పేరు వినని యాంధ్రుడుండదు. ఈ భక్తవర్ణుడు సుమారు మూడువందల యేడైక్కిందట నిజాము రాష్ట్రమును పాలించుచున్న తానిపాయను హైదరాబాదు నవాబునకు కొలువుకాడై, భద్రాచల

## శ్రీ చిలకలపూడి వేంకటేశ్వరశర్మ

తాలుకా తహశీల్దారు పదవి నధిష్ఠించినవాడై, ప్రజలు నవాబుకు బాకీయున్న ఆరులక్షల మైకమును వసూలు చేసి శ్రీరామచంద్రమూర్తికి మహావైభవోపేతములను దేవాలయమును నిర్మించి, స్వామివారికి నిత్యోత్సవ మాసోత్సవ బృహత్సృష్టవాదులు శాశ్వతముగ జరుగుటకు తగిన శాశ్వతపుటేర్పాట్లను చేసిన మహాత్ముడు. సర్కారు మైకము నిట్లు ప్రభువునకు దెలియకండ సర్వలోక ప్రభువగు శ్రీరామచంద్ర పరమాత్మకు కైంకర్యము చేయుటచే నవాబు కోపాగ్నికి గుఱియై పండ్రెండు వత్సరములు ఘోరముగు కారాగృహ శిక్ష ననుభవించి శ్రీరామదేవుని కృపచే విముక్తుడై సర్వ విధముల స్వామిని సేవించి తత్కర్మపూర్ణ కటాక్ష పాత్యుడై పరమపదమున నధిష్ఠించెను.

ఈ భక్తవర్ణుడు ఆయా సందర్భములందు “భద్రాచలరామదాసు” ముద్రతో వెక్కిరిస్తనలను రచించెను. భక్తిరస ప్రపూర్ణముగు ‘దాశరథీశతకము’

కాలది కాలములోనే దక్షిణదేశయాత్రకు బయలుదేరి కొందఱుభక్తుల గూడుకొని కాంచీపురము, శ్రీరంగమును దర్శించి వరదరాజస్వామిని, శ్రీరంగనాథుని పలువిధముల కొనియాడి, రామేశ్వరమువరకు బోయి, మఱుల చెన్నపట్నమువఱకు వచ్చినపిమ్మట వరదరామదాసు అను భక్తవర్యుడు వీరిని కలిసికొని. వీరిని కొంతకాలము చెన్నపట్నమునలిపి. భగవద్భజనాది సత్కారక్షేపములతో గడపెను.

పిమ్మట నీభక్తవర్యు లిరువురు భద్రాచల యాత్ర మఱుల చేయదలచిరి. వీ రిరువురును చెన్నపురినుండి గుంటూరునకువచ్చి యటనుండి భద్రాద్రికి వయనమైరి. వీరు భక్తబృందముతోగలిసి భద్రాచలములకు కొన్నిదినములలో చేరిరి.

అచ్చటిజనులు శ్రీ నరసింహదాసుగారి భక్తి పారవశ్యమును, వైరాగ్య సంపత్తిని నిర్దిష్టతను గని గొరచించిరి. ఈయనను అచ్చటి యధికారులు స్వామివారి యాలయమునకు ధర్మకర్తగా నుండుటని కోరిరి. వీరట్లంగీకరించి శ్రీభద్రాచలరాములవారికి పలువిధములగు సేవలుచేయింపసాగిరి. ఈసేవలలో (1) ష్యబుత్తు సేవ. (2) ఏకాంతసేవ. (3) కుక్కవారపు సేవ. (4) బాలలీలావిలాసము ముఖ్యములు. ఈ సేవలకన్నిటికి కాపలసినకీర్తనముల రచించిరి ఇప్పటికి మనదేశముందు చేయబడు శ్రీరామోత్సవాదులలో ప్రభాతసేవలు, బాలలీలలు మొదలగు సేవలయందు శ్రీ నరసింహదాసుల వారి యత్నవకీర్తనలనే పొడుకొనుచున్నారు. ఈ యత్నవకీర్తనలలో చూర్ణికలు, పరాకులు, హెచ్చరికలు, లాలి, జోలపాటలు, మేల్కొలుపులు, మంగళ హారతులు కీర్తనలరూపమున, కద్యరూపమున వీరిచే రచింపబడినవి. ఈకీర్తనలన్ని భక్త్యావేశముగల్గించు నట్టివిగా నున్నవి.

ఈ యత్నవనంపగదాయ కీర్తనకు షిశామూడు తాల్పాక అన్నమాచార్యులుగారు, పర్వాత

నీ సంప్రదాయమును పూర్తిగ శ్రీ త్యాగరాజస్వామి ఆచరణలోనికి దెచ్చినారు. తర్వాతవారగు శ్రీ తూమునరసింహదాసుగారు, అల్లూరు వేంకటాద్రిస్వామిగారు వాడుకలోనికి తెచ్చినారు. ఇంకను తెనుగునాటి యందలి భక్తవర్యులు, ముత్తేవి సుందరరామదాసుగారు, తాడంకి వేంకటదాసుగారు మఱి కొందఱు ఆచరణలోనికి దెచ్చినవారున్నారు.

శ్రీ అల్లూరు వేంకటాద్రిస్వామిగారు

వీరు అంద్రనియోగి బాగ్మణాఖ్యయులు. కృష్ణాజిల్లాలోని జుజురు పరటాల తాలూకాలోని అల్లూరు వీరిజన్మస్థానము. భారద్వాజసగోత్రుడు. తండ్రి వెంకయ్య. తల్లి వెంకమాంబ వీరు స్మారక సంప్రదాయమువారు. ఈ తల్లిదండ్రులకు క్రి. వె. 1806 సంవత్సరము, అక్షయనామ సంవత్సరమున దైవకృపచే కుమారుడుగా వేంకటాద్రిస్వామి జన్మించెను. వీరు బాల్యమందు పాఠశాలయందు గురు శిక్షితులై విద్య నేర్వలేదు “అంభోజగర్భాయ లభ్య సింపగరాని హరిభక్తిప్రంభావమైనవాడు” అన్నట్లు బాల్యమునుండి హరిభక్తియుతుడై విలసిల్లెను. సకాలమున నుపసీతుడై దైవచింతనలోలుడై యుండెను. స్వప్రయత్నముచేతను అంభోగీర్వాణభాషల నభ్యసించెను. ఆ యా శాస్త్రముల జ్ఞానము నలవదుచుకొనెను. “గురులేక యెటువంటి గుణకి దెలియగబోదు” అని శ్రీ త్యాగరాజస్వామి యన్నట్లు సద్గురుకటాక్షమును బొందినగాని పరమార్థము హస్తగతముగాదని శ్రీ వేంకటాద్రిస్వామి తెలిసికొని యాకాలముననఖండ భక్తిజ్ఞాన సంపన్నుడై ప్రకాశించు శీర్ష తూమునరసింహదాసవర్మని కడముల నాశ్రయించి తారకమంత్రోపదేశాది భక్తిసాధనలను భ్యసించి నవవిధ భక్తిమార్గములను అలవదుచుకొనుచుండెను.

భద్రాచలక్షేత్రమున గొంతకాలము. కాంచీపురమున గొంతకాలమను, తిరుపతిక్షేత్రమున గొంత

కాలమును, శ్రీరంగక్షేత్రమున గొంతకాలమును గడపి ఆ యా క్షేత్రములం దనేక భగవత్కైరవ్యముల నొసర్చి వైష్ణవదీక్షనుబొంది నన్యసించి ఆభయవేదాంత తిరువేంగడరామానుజ జయ్యరను తురీయాశ్రమ'నామ మును ధరించి యా యా క్షేత్రములందు నాయా సందర్శములందు పెక్కుకీర్తనముల రచించి భగవంతుని నర్పణముల కొనియాడి శ్రీరంగక్షేత్రము నందు తమ భౌతికశరీరమునువీడి శాశ్వత పరమ పదమును నలంకరించిరి.

మహాభక్తుల కీర్తన సాహిత్యములు సాహిత్య వేత్తలను ఆలంకారికులను మెప్పించురీతి ననుసరించి రచింపబడవు. భక్త్యావేశముతో భగవంతుని దివ్య రూపవర్ణనలు లీలలవర్ణనలు చేయునపుడును మానస బోధ చేయునపుడును సంసారబంధమున తాముపడు బాములను దీనముగా మనవిచేయునపుడును అప్పుడె తన్ను రక్షింపుమని వేడునపుడును తదనుకూలమగు పదజాల ముద్రయత్నముగ వారిముఖమునుండి వెలువడును. ఇట్టిని నియమబద్ధములు గావనకూడదు. కీర్తనల కుండవలసిన ఛందోనియమములు పాటించబడును. సుశబ్దప్రయోగము చేయబడును.

శ్రీ వేంకటాద్రిస్వామి సుమారు 175 కీర్తనలను రచించిరి వీరిలో చాలవరకు కంచి వరద రాజస్వామి మీదను శ్రీరంగనాధునిమీదను రచింపబడినవి. సామాన్యముగ నిట్టి భక్తుల కీర్తనలలో మానసబోధలుకొన్ని, లోకబోధలుకొన్ని భగవద్గుణాభివర్ణనలుకొన్ని, భక్తుడు నడుస్తీతి భగవంతునితో దెల్పునట్టివికొన్నియు నుండును. భారతదేశమున నేభాషలో నేభక్తుని కీర్తనములు పరిశీలించినను పైదెల్పినరీతులై గన్పడును. పురందరదాసు కన్నడపదములలోను తుకారాము ఆభంగములలోను కబీరు, సూరదాసు, తులసీదాసు మొదలగు భక్తవర్యుల గేయభణతులలోను నిట్టిరీతులే గన్పట్టుచున్నవి.

శ్రీ వేంకటాద్రిస్వామి, శ్రీ త్యాగరాజస్వామి సమకాలికు లగుటచేత వారి యపూర్వజన్యరాగములను, కీర్తన సాహిత్యధోరణులను అనుసరించినట్లు గన్పడుచున్నది. “నారాయణ దివ్యనామమంతమున నాలుకతో బల్కవెమనసా” “ఎందుకే ఈవట్టి భోమలు జెందకె ఓమనసా” ఇట్టి మానసబోధలు ఇంకను కొన్నిగలవు. “దాసాదుదాసుడనయ్యా” “ఇంక నీదయరాదా” “చలమేలజేసెచ్చరా” “బెంత రావదోరా” “నామొజ్జాకింపవేమిరా” “నిన్న నెఱ నమ్రనానూరా” “మనవాలకింపరా” “శరణు శరణు శరణు శ్రీరామ” “హేచ్చరక హేచ్చరక రామా” ఈ పై నడకలు శ్రీ త్యాగరాజస్వామి యనుకరణములుగ గన్పడుచున్నవి.

ఆంధ్రభక్తులవలె శ్రీ వేంకటాద్రిస్వామికూడ భగవంతుని నిత్యోత్సవాదులు సేయువాడుగనుక లాల్, జోలపాటలు, మేల్కొలుపులు, మంగళహారతులను ఆ యా దివ్యస్థల దేవతలమీద రచించినారు. పూర్వుల సంస్కృతిగేయములందువలె వీరి గేయములందు భాషాచమత్కృతులంతగా గానరావు ప్రతికీర్తనయు భక్త్యుద్బోధకమై యుండును. శ్రీత్యాగరాజస్వామి గానముచేసిన యీ క్రింది యపూర్వరాగములలో వీరును కీర్తనలరచించి గానమొనర్చిరి. ఆవేషన, ““ఖరహర/వియ. మాంజి, హుసేని, అలాణ. పంతు వరాళి, రీతిగోళ, అసావేరి. బద్ధవరాళి, గొడ పంతు అనునవి. ఈకీర్తనలలో కొన్ని మన కృష్ణానది ప్రాంతములందుకూడ వ్యాప్తినింది భజనపరులచే గానముచేయబడుచున్నవి. “కస్తూరి రంగయ్య - కరుణంపచయ్య” “కుంజరవరదుని పాదకంజములను నమ్మరాదా” “రంగరాజ యిందురారా” “హరి హరి హరి హరి హరి యిందురారా” ఈ కీర్తనలు తరచుగా భజనలలో వినబడునట్టివి. సంగీత విద్వాంసులుకూడ కొన్నిటిని సంగీతకచేరీలలో పాడుచుందురు.

## ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి రాజకవులు

డాక్టర్ దివాకర్ల వేంకటాచధాని

ఆంధ్రవాఙ్మయమునఁ గవిరాజులవలెనే రాజకవులును గొందఱున్నారు. వారొకవంక రాజ్యపాలన మొనరించుచు వేతొకవంక వైశివాహినులపై దండెత్తి విజయపరంపరలను సాధించుచు నమయము చిక్కినప్పుడు సారస్వతోపాసనకుఁగూడఁ గడంగి రసవంతములైన కావ్యములను సృష్టించియున్నారు. ఈ విధముగా వారు రసారాజ్యమునేకాక రసరాజ్యమును గూడఁ బాలించిరని చెప్పవచ్చును. బహుశా ర్ఘ్యవృద్ధులు భోగలాలసులునైన రాజులకు శాంతచిత్తకతో నిర్వహింపవలసిన సత్కావ్య సృజన వ్యాపారమున కవకాశము లభించునాయను ననుమానముచేతనో, కావ్యసృజనానుకూలమైన పాండితీ ప్రాభవము సంపాదించుట యట్టివారికి సాధ్యమగునా యనుసందేహము చేతనో రాజకవుల రచనలుగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్న కావ్యముల కర్తృత్వమునుగూర్చి లోకమునఁ గొన్ని యపవాదములు పెరిగియున్నవి. కాని యిట్టి యను

మానముల కంతగాఁ దావులేదు. ప్రతిభ దైవమగు గుణవిశేషము. అదిగల వారెట్టి క్లిష్టపరిస్థితులందైన నేదో యవకాశము కలిగించుకొని సృజనవ్యాపారమునకుఁ గడంగుచునేయుండురు. మఱియుఁ బూర్వపు రాజకమారులు రాజ్యపాలనమునకు బరాక్రమ ప్రదర్శనమునకు గావలసిన మానసిక శారీరక పరిశ్రమనే కాక పాండితీవైభవమును జేకూర్చు విద్యాపరిశ్రమను గూడఁ దత్పరతతో జేయుచుండిరనుట కనేక నిదర్శనములున్నవి. అదిగాక రాజులైన పిమ్మటఁగూడ వారు కావ్యశాస్త్ర గోష్ఠియందుత్సాహమునఁ బాల్గొనుచుండిరి అనలు విద్యద్వేషి, రాజుల దైనిక జీవితమందలి యొకయంశము. అట్టియెడ వారు బహుశవి పండితుల కావ్యములను వాగ్వివాదములను వినుటవలసిన యపారమైన వ్యుత్పత్తి గౌరవము నార్జించుట కవకాశమున్నది. అందుచే రాజులు కావ్యరచన కాపించుట కవకాశముండనాయని యనుమా



నింప నవనరంలేదు. నిజముగా నవకాశములేకున్నను గొందఱు దాని నన్యధా గడిపివేయుదురు. అది వారి యభిరుచి విశేషములపైని మనస్తత్వముపైని ఆధార పడియుండును.

సంస్కృతమున బహు మహాకవి పోషకుడు గనేకాక మహాకవిగఁగూడఁ బ్రసిద్ధుడైన భోజమహారాజు కొంచె మించు మించుగా రాజరాజనరేంద్రునకు సమకాలికుడు. బద్దెనరచించిన నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి పీఠికలో కీ॥ శే॥ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు భోజరాజుపూషణమును నీతి భూషణము పేరుదాహరించి భోజుఁ డాంధ్రద్రవిడ కర్ణాట భాషలందుఁగూడఁ గవిత్వము చెప్పుజాలియుండెనని నూచించియున్నారు. మడికిసింగన జన సకలనీతి సమృతమున నీతిభూషణములోని పద్యములు కొన్ని యుదాహరించి యున్నాఁడు ఈ పద్యములలో నవి భోజరాజు రచితములని చెప్పుటకుఁ దగిన యాధారము లేవియులేవు. మఱియు సింగన తా నేయే గ్రంథములనుండి, యేయే కవులనుండి, పద్యములను సేకరించునో చెప్పిన యవతారికాభాగమున 'నీతిసార, నీతిభూషణ, క్షేమేంద్ర, భోజరాజు, భూషణ' నామములను బోల్చి యున్నాఁడు. ఇందు నీతిభూషణ భోజరాజు భూషణ నామములు వేరువేరుగానున్నవి. సకలనీతి సమృతమున భోజరాజు భూషణమునందలి పద్యములైయు నుదాహరింపఁబడి యుండలేదు. కాని యది యసంపూర్ణముగ లభించుటచే లభింపని భాగమున నందలిపద్యములున్నవేమోయని యనుమానింపవచ్చును. అయినను నీతిభూషణ భోజరాజు పూషణములను నవి రెండును నొక గ్రంథముయొక్క పేరులని నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. సకలనీతి సమృతము పీఠికలో కి॥ శే. కవిగారు నీతిభూషణము నాంధ్రభోజుఁడను నొక కవి రచించెననియు, బాలబొద్దలక్షణమున నందుండి పెక్కు పద్యములుదాహరింపఁబడియున్నవనియు

వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి నీతిభూషణకర్త భోజమహారాజు కాదనియు, నాంధ్రభోజుఁడను బిరుదముగల మఱొకకవి యనియుఁ దెలియుచున్నది, ఈయాంధ్రభోజుఁడెవ్వరో తెలియదు, కాని యీతఁడు కూడ రాజే యని యూహింపవచ్చును. సకలనీతి సమృతమున నీతిభూషణమునందలివనియు నుదాహరింపఁబడిన పద్యములలోఁ బెక్కుకందములే. ఇవన్నియు రాజులకు సంబంధించిన నీతులను బోధించుచు రచనయందును, భావములందునుగూడ రమ్యములై యొప్పుచున్నవి

ఆంధ్ర వాఙ్మయమందలి శైవ కవులలో మొదటివాఁడు నన్నెచోడుఁడు. ఇతనికాము వివాద గ్రస్తమై యున్నది. ఇతఁడు నన్నయ తిక్కనలనడిమికాలమువాఁడను వాదమునై నలుపు రంగీకరించుచున్నారు. తత్ఫలమిది చోడబల్లి పాకనాటియందొరువదియొక్కవేయిటి కధిశు డనియు, తా నొరయూరి కధిపతి ననియు నితఁడు చెప్పుకొని యున్నాఁడు. ఇతనికి తొలకణాదీత్యుఁడనియు, కవిరాజు శిఖామణి యనియు బిరుదములు కలవు. ఇతఁడు రచించిన కావ్యము కుమారన, భవము ఇందు పండెందాశ్వాసములున్నవి. సజజన్మము, గణాధీశ్వరుజన్మము, దక్షిణ్యతుద్వందనము అని నేగిదలి మొదటి మూఁడాశ్వాసములందు వర్ణింపఁబడిన విషయములు నిజమున కివి కుమారసంభవకథ కంత యాశ్శక్తిములు కావు. ఇరువాతి తొమ్మిది యాశ్వాసములలో పౌరవృత్తి జన్మము మొదలు కుమారస్వామి జన్మించి తారకాసురుని సంహరించుట వఱకునుగల పుత్రాంతము నివరింపఁబడినది, నన్నెచోడుఁడు శివపురాణమందలి కుమారసంభవ పుత్రాంతమును, కాలిదాసోద్భటుల కుమార సంభవములందలి కథానిశేషములనుగ్రహించి వానికి తమిళకర్ణాట వాఙ్మయములందలి మఱికొన్ని విషయములను సంపదాయములను గలిపి యా

కుమారసంభవకావ్యమును రచించెను. కాళిదాసుని కుమారసంభవమందలి శ్లోకముల కనువాదములో యు. సరణముతో యని చెప్పబడిన కొన్ని పద్యము లీతని కుమారసంభవములో నా యా ఘట్టములందున్నను అది స్వతంత్రరచనయే యని చెప్పబడి యున్నది. ఇతని వర్ణనలు సహజములును దేశీయ సంప్రదాయానుసారములునై రమ్యములుగానుండును. కుమారతారకులు పోరునప్పు డీతఁడు కావించిన యుద్ధవర్ణనమే తిక్కన యుద్ధవర్ణనమున కాదర్శ మయ్యెనని యాహింపవచ్చును. కుమారసంభవము నందలి పూర్వార్థమున వీరరసమును జక్కగాఁబోషింపఁబడి యున్నది. ఇందలి వర్ణన రచనాక్రమములను బరిశీలించిన నిదియే తెలుగునందలి మొదటి పూర్ణపద్యమని చెప్పట కభ్యంతరముండదు. కవిత్వములు, వస్తుకవిత, జానుతెనుగు మున్నగు నూత్న సంప్రదాయములను దొలుదొల్ల నాంధ్రమునఁ బ్రవేశ పెట్టినవాఁడీతఁడే బాషాప్రయోగమునందును, శైలి యందును నన్నయభారతమునకును నన్నెచోడుని కుమారసంభవమునకును జాల వ్యత్యాసము గోచరించును నన్నెచోడుఁడు కుమారసంభవమునఁగొన్ని వైరి సమాసములను, వింతశబ్దములనుబ్రయోగించెను. ఇతని కర్తవ్యజ్ఞాలంకారములందువలెనే బంధకవిత్వమునందును ఛందోవైవిధ్యమునందును బ్రీతిమొందు. ఇతని రచన యపరిచిత శబ్దప్రయోగముచేఁ గొంత క్లిష్టముగానున్నను ధారాశుద్ధి శోభితమును భావగంభీరమునై యితని కవిరాజశిఖామణి బిరుదము నన్వర్తము కావించుచున్నది. ఇతఁడీ కావ్యమును దనగురువగు జంగమ మల్లికార్జునున కంకితముకావించి యపారమైన గురుభక్తి ప్రదర్శించెను. తెలుగుకవులలో గావ్య రంభమున పుష్కలములు, కుకవినింద మున్నగు వానిని రచించి తరువాతివారికిఁ బ్రోవచూపినవాఁడీతఁడే.

ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన కాకతీయ పంశపు రాజులలో నిరువురు ప్రతాపరుద్రులున్నారు అందు పోలరాజు కుమారుడైన మొదటి పృథ్వీ రుద్రుఁడు క్రీ. శ. 1140 మొదలు 1195 వఱకును బరిపాలించి యున్నాఁడు. ఇతనికి రుద్రదేవ మహారాజనియుఁ బేరుగలదు. ఇతఁడు పలువురు కవి పండితులను బోషించుటయే కాక స్వయముగాఁగూడఁ గావ్యరచన కావించెనని తెలియుచున్నది.

పరువడి నాంధ్రభాషఁగల  
బద్దెసనీతియు సంస్కృతంబులోఁ  
బరంగఁ బ్రతాపరుద్రుని నర  
పాలునిచే రచియింపఁబడ్డ యా  
నరవరు సీతసారము వి  
నం జదువం గడు మంచి దండఁ జె  
చ్చెరంగవి సీతిపద్యములు  
చేసె వినోదము బాలబోధకున్.

ఆను పద్యమున పృథ్వీరుద్ర మహారాజు సంస్కృతమున సీతసారమును గ్రంథము రచించెనని చెప్పఁబడి యున్నది బద్దెస రచించిన సీతశాస్త్ర ముక్తావళికిఁ బీఠిక వ్రాయుచు కీ. శ. మానవిల్లి రామకృష్ణకవి గారు రుద్రదేవ మహారాజాంధ్రమునఁగూడ సీతసారమును రచించెనని తెల్పుచున్నారు. మడికి సింగన సకలసీతి సమ్మతమున సీతసారములోని కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యున్నాఁడు. కాని యాతఁడు దానిని రచించినవా రెవ్వరో చెప్పియుండలేదు. ఆంధ్రకవులెవ్వరును రుద్రదేవ మహారాజును బూర్వకవిస్తుతిలో స్మరించియుండలేదు. అయ్యును ఆంధ్ర సీతి సారకర్త యెవ్వరో నిర్ణయింపఁ బడువఱకు దానిని రుద్రదేవ మహారాజే రచించి యుండెనని భావింపవచ్చును, ఇందలి పద్యములు ప్రసాదగుణభూయిష్టములును, రమ్యసమాన శోభితములునై రాజనీతినిజక్కగా వర్ణించుచున్నవి.

విమతు లావెణింగి వెఱపేది తోడరుట  
మిడుత లగ్నిమీదఁ బడినయట్లు  
తోడులేక యధికుఁ తోడరుట యంబుధిఁ  
గలములేక యాదఁ గడఁగినట్లు

అను పద్యమునుబట్టి యందలి యితర పద్యముల  
స్వరూపమును గ్రహింపవచ్చును.

ఆంధ్రమున బహుప్రచారమందిన నీతిశతక  
ములలో సుమతీశతకము ప్రధానమైనది. దీనికర్తృ  
త్వమునుగూర్చి యభిప్రాయభేదములున్నవి. నీతిశాస్త్ర  
ముక్తావళిలోని.

శ్రీ విభుఁడ గర్వితారి  
జ్ఞావర దళనోపలబ్ధ జయలక్ష్మీ సం  
భావితుఁడ సుమతీశతకముఁ  
గావించిన పోడఁ గావ్యకమలాననుఁడన్,  
రాజవర మకుట మణిగణ  
పూజితపదయుగఁడ హేమభూభృద్వైర్య  
భూజితుఁడ బద్దెనాఖ్యుఁడ  
రాజోచిత నీతు లొప్పు రచియింతుఁ దగన్

అను పద్యములనుబట్టి కావ్యకమలారూప (కవిబ్రహ్మ)  
బిరుదాంకితుఁడైన బద్దె సుమతీశతకమును, రాజోచిత  
నీతులతోఁగూడిన నీతిశాస్త్రముక్తావళి రచించినట్లు  
తెలియుచున్నది సుమతీశతకముఁగూడ రాజోజిత  
నీతులుకొన్ని యున్నను అందు సామాన్య జనోపయోగ  
మునకై చెప్పఁబడిన నీతులసంఖ్యయే హెచ్చు. ఇట్లే  
నీతిశాస్త్రముక్తావళిలో సామాన్యనీతులకూడఁ గొన్ని  
యున్నను అందు రాజోచితనీతులసంఖ్యయే హెచ్చు.  
అందుచే బద్దెనయే సామాన్యజనులకై సుమతీశతక  
మును, రాజులకై నీతిశాస్త్రముక్తావళిని రచించెనని  
భావింపవచ్చును మైసి పెర్సెనబడిన 'శ్రీవిభుఁడ'  
నిత్యాది పద్యములు కొన్ని శాశ్వతప్రగ్రంథములందే  
యుండుటచేతను, శ్రీరామవిలాస గ్రంథమాలవారు

ప్రకటించిన బద్దెననీతులను ముద్రితగ్రంథమునంద  
లేకపోవుటచేతను, గొంఠము సుమతీశతకకర్త బద్దెన  
యగునో కాదో యని సందేహించుచున్నారు. దీని  
కుమబలముగా మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండా  
గారమందలి యొక ప్యతిలో "భీమన ... సుమతీశ  
మతి చేమూరఁగ సుమతి నీతి చెప్పఁదొడంగెన్"  
అని యుండుటచే వారు భీమనయను కవి సుమతీశత  
కము రచించెనని చెప్పుచున్నారు. మఱియు కూచి  
మంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసార సంగ్రహమున  
సుమతీశతకమందలి "ఏరకుమీ కనుఁగాయల" నను  
పద్యము నుదాహరించి యది వేములవాడ భీమకవి  
కృతమని చెప్పుముండెను. బహుశః భీమన యని  
యుండుటచూచి యాతఁ డాభీమన వేములవాడ భీమ  
కవియేయని యూహించియుండును. అంతేకాని  
వేములవాడ భీమకవికిని సుమతీశతకమునకును నట్టి  
సంబంధమున్నట్లు కనఁబడదు. సుమతియను జైన  
కవి యొకఁడు సుమతీశతకమును రచించియుండునను  
వాద మింకొకటి యున్నది. ఈ వాదమునన్నిటిని  
బరిశీలించి క్రీ శే చాగంటి శేషయ్యగారు సుమతి  
శతకములు రెండుండి యుండుననియు నందొకటి  
బద్దెన రచించినదనియు నిర్ణయించియున్నారు.

బద్దెన చోళశాఖకుఁ జెందిన సూర్యవంశక్షత్రి  
యుఁడు, ఇతనికాలము నిశ్చితముగాఁ దెలియదు.  
ఇతఁడు క్రీ. శ. 13వ శతాబ్ది పూర్వభాగమున నొక  
చిన్న సంస్థానమును బాలించుచుండెనని యూహింప  
వచ్చును. సుమతీశతకము, సీతాశాస్త్రముక్తావళి యనున  
వీతని గ్రంథములు. అందు సుమతీశతకము సుంద  
రములైన కందపద్యములతోఁగూడి నీతులకు నిధియై  
సర్వాంధ్ర జనపరిచితమైయున్న యుత్తమశతకము.  
అందలి భావము తెంతరమ్యములో శైలి యంతప్రసన్న  
మైనది. అందలి ప్రతిపద్యమును బద్దెన లోకజ్ఞతను.  
నీతివైపుఁజూచును జూటుచున్నది.

నీతిశాస్త్రముకావలికి నీతిసారము, రాజనీతి యను నామాంతరములుకూడ నున్నట్లు తాళపత్ర పుస్తకములలో గద్యలనుబట్టి తెలియుచున్నది. కాని "శ్రీవిభుఁడైన బద్దేశ్వరశేఖరుఁడైన నీతిశాస్త్రముకావలి శిష్టలోక హిమయ్యెడుగాభుత" అను పద్యమునుబట్టి దానిపేరు నీతిశాస్త్రముకావలి యనుటయే సమంజసము. ఇది ప్రతాపరుద్రుఁడు సంస్కృతమున రచించి నీతిసారమున కాంధ్రీకరణముని కొంతటి యభివ్రాయము. కాని యా సంస్కృత నీతిసారముపల్వ్యమానము కాకపోవుటచే నందలి సత్యము నిర్ణయించుట కవకాశములేదు. తెలుగున నీతిసారమును పేరుగల మఱియొకగ్రంథమున్నది. మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతమున నీతిసార, నీతిశాస్త్రముకావళులందలి పద్యములను వేరువేరుగా నుదాహరించి యుండుటచే నా రెండుగ్రంథములు భిన్నములైనట్టివే.

అక్షరాలి పదునేను పద్యములతోఁ గూడిన 150 పద్యముల గ్రంథము. బిద్దెన యిందు రాజోచితములైన నీతులనుజెప్పి ప్రతిపద్యము చివర కీర్తనారాయణా, ఆదారవైరోచనా, దశరథపంచాంశా, నరేంద్రపతురానా భూపవీలిపా, రాజమనోజభూభుజా, కావ్యకమలాననా నన్నరగంధవారణమున్నగు వానితో నొకదానితో నాత్మసంబోధనము కావించుకొని యున్నాఁడు ఇందలిశైలి భారతమై భావగుభీరమై, ప్రాథముగా నున్నది.

భాస్కరరామాయణ కర్తలలో కుమార రుద్రుఁడొకఁడు. ఇతఁడయోధ్యాకాండము నేకాశ్వాసముగా రచించి తండ్రియైన సాహితీమాయ కంకితము కావించెను. ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 13వ శతాబ్ది తుది పాదమునను 14వ శతాబ్ది ప్రథమ పాదమునను జీవించి ద్వితీయ పృథారుద్యునికి సామంతుడుగా

పలనాటిలోని యటువది గ్రామములను బాలించెనని కీ॥ శే॥ చాగంటి శేషయ్యగారు వ్యాసీయున్నారు. అయోధ్యాకాండమునంతను కుమార రుద్రుఁడేవుఁడే రచించియుండలేదనియు మంత్రి భాస్కర విరచితమైన యయోధ్యాకాండమున నతఁడు కొంతభాగము నధికముగా రచించి నడుమఁ జేర్చెననియు వారే తెల్పియున్నారు ఆసలు మంత్రి భాస్కరుఁడు రామాయణము రచించెనే లేదో యనునది సందేహస్పదమై యున్నది, అందుచే కీ॥ శే॥ శేషయ్యగారి యభిప్రాయమును జక్కగాఁ బరిశీలించవలసియున్నది. కుమార రుద్రుఁడేవుని శైలి ప్రౌఢమై రసవంతముగా నుండును. ఇతనికి సంగ్రహరచనపైఁ బ్రీతిమొఁడు. ఇతఁడు రచించిన అయోధ్యాకాండము బాహుమధుర్యమున కును భావసంగ్రహమునకును నెలవై మనోహరముగా నుండును

ఆంధ్రమునందలి రామాయణములలో సుబ్రహ్మణ్యసిద్ధమైనది రంగనాథరామాయణము. దీనిని రంగనాథుఁడను కవి రచించి గోన బుద్ధారెడ్డిపేరఁ బ్రకటింపఁచెననియు తండ్రి యుపదేశమున బుద్ధారెడ్డియే రచించెననియు దీని కర్తృత్వ విషయమున రెండు వాదములున్నవి ఆశ్వాసాంతములందు బుద్ధారెడ్డియే తండ్రియైన విఠ్ఠల త్యానాధునిపేర దీనిని రచించి నట్లు స్పష్టముగాఁ జెప్పబడియుండుటచే బలువురు పండితు లీ వాదమునే యంగీకరించుచున్నారు, బుద్ధారెడ్డి దీనిని వాల్మీకిరామాయణము ననుసరించియే రచించినను ఎడనెడ జనశ్రుతినుండి గ్రహించి అవాల్మీకములైన కొన్నివృత్తాంతములఁగూడ నిందుఁ జొప్పించి యుండెను. కాలనేమి, జంబుమాలి, సులోచన మున్నగువారి వృత్తాంతములందు ముఖ్యములైనవి. బుద్ధారెడ్డి యిందు రావణ విభీషణ కుంభ కర్ణాదుల చిత్రవృత్తులను, శీలములను జక్కగా వర్ణించియుండెను. ఇతని వర్ణనములు మిక్కిలి యుదాత్తములై రమ్యము

లుగా నుండును. ఇందలి శైలి పసన్నమును లాక్షణికమునై ద్విపదమయమయ్య పనువుగొల్పక మనోజ్ఞముగా నుండును. ద్విపదకావ్యములలో బ్రామాణిక పదప్రయోచముచేతను, రసవంతమైన శైలిచేతను, పవిత్రమైన కథాగౌరవముచేతను రంగనాథరామాయణ ముండ్రవాఙ్మయమున విశిష్టస్థానము నార్జింపఁజూచినది. బుద్ధాకెడ్డి కుమారులైన కావ్యకృష్ణులవద్ది లింగలియత్తరకాండమును రచించి రామాయణమును బూర్తికావించిరి, పిరిరచన తండ్రి రచనయంత యుత్తముము కాకపోయినను రసవంతముగనే యుండును

శ్రీ. శ. 14వ శతాబ్దిలో నాంధ్రదేశమునందలి కొన్ని భాగములను రెడ్డిరాజులును, వెలమరాజులును బరిపాలించిరి. కాకతీయరాజ్య పతనానంతర మాంధ్ర సంస్కృతికే బట్టుకొమ్మలై సంస్కృతాంధ్ర కవిపండిత పోషణమున కీ రెండురాజ్యములును మిక్కిలి వ్యసిద్ధి గాంచినవి. ఈ రాజ్యములను బరిపాలించిన రాజులలో బలువురు కవిపండితులను బోషించుటయేకాక స్వయముగాగవులై సంస్కృతమున పెక్కు శాస్త్ర గ్రంథములను గావ్యములను రచించియుండిరి. వీరే కారణముచేతనో యాంధ్రమున రచన సాగించినట్లు కనబడదు.

శ్రీ శ. 16వ శతాబ్ది యాంధ్రవాఙ్మయమున సువర్ణయుగమని చెప్పదగినట్టిది. ఈయుగమునకు రాయలయుగమనియుఁ బ్రబంధయుగమనియు నామాంతరములు. సాహితీ సమరాంగణ సారవ్యపాముడని ప్రఖ్యాతిపడసిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల పోషణమున నియుగమం దల్లసాని పెద్దనాది మహాకవులు రసవంతములైన ప్రబంధములు రచించి యాంధ్రసరస్వతి యణితి కపూర్వాలంకారములు కల్పించిరి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలును గవి పండిత పోషణముతోడను దృఢృత కావ్యగ్రహణముతోడను దృష్టిపడక స్వయ

ముగాఁ గవియై సంస్కృతాంధ్రములందుఁ బెక్కు కావ్యములు రచించి కీర్తిగడించెను. మదాలసచరిత్ర, సత్కాండధూపీణనము, సకలకథా సారసంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి, రసమంజరి మున్నగున వాతని సంస్కృత రచనలు. ఆంధ్రమున నతఁడు రచించిన ప్రబంధరాజు మాముక్తమాల్యద. గోదా శ్రీరంగేశ్వరుల వ్యణయవృత్తాంత మందలి వస్తువు. రాయలు వైష్ణవమతముం దభిమానము గలవాఁడగుటచేఁ దన్మత వ్యవారముకావించి శ్రీవిష్ణు పారమ్యమును బ్రకటించు నుద్దేశముతో నీ వ్యబంధమును రచించెను. విష్ణు పురాణము, దివ్యసూరి చరిత్రము, వరాహపురాణము, దివ్యప్రబంధములు మున్నగువానినుండి వస్తువును గ్రహించి యతఁడీ వ్యబంధము నతిప్రాధమ్యముగను బావ బంధురముగను సంకరించెను. ఇందు భాండియ కేశిద్దజోషాఖ్యానము, యామునాదవార్త చరిత్రము, మాలదాసరి కథ సోమశర్మ వృత్తాంతము మున్నగు నుపాఖ్యానములు నున్నవి. ఈ యుపాఖ్యానములను రచించుటలో రాయల నన్యసామాన్యమైన కౌశలమును బ్రదర్శించెను. రాయలు వర్ణన పీఠికగలవాఁడు. ఆముక్తమాల్యదలో నతఁడు కావించిన యుక్తు రాజనీతి వర్ణనము లచివిస్తృతములై యాతని యహార పాండితి ప్రతిభలను ప్రకటించుచుండును. ఔని పెక్కున బడిన యుపాఖ్యానములును, దీర్ఘవర్ణనములును ప్రత్యేకముగాఁ జూచినచో రసవంతములు నుదాత్తములు నయ్య నొకనిదముగా నాముక్తమాల్యద యందలి వస్త్రైకకృష్ణమునకు భంగముకలిగించినవి. రాయలు గోదాదేవి విరహమును పర్ణించుటలోఁ బ్రబంధ కవుల పద్ధతికంటె బిన్నమైన పద్ధతి సవలంబించెను. అతఁడామెయందు క్షుద్ధమైన కామమునుగాక హర్షమైన యనురాగమును వర్ణించెను. రాయలశైలి నాఁకేళ పాకముతోఁగూడి పౌఢమై పండితైక వేద్యముగా నుండును. అతఁ డందువర్తించిన భావములు సహజ

ములును గంభీరములునై యాతని నిశితమైన వ్యసంచ పరిశీలనమును జెప్పక చెప్పవలయును. విష్ణుచిత్తుడును. యామునాచార్యుడును వివిధమతముల పండితులతో వాదించి వారి వాదములను ఖండించునట్లుగా రాయ బువనిషత్తులతోడను బృహ్మసూత్రములతోడను దదితరవేదాంత గ్రంథములతోడను గల యపార పరిచయమును బ్రకటించెను ఈ యాముక్తమాల్యదను రాయలవారు వ్రాయలేదనియు, పెద్దనయో మఱి యే వైష్ణవ పండితుడో రచించి రాయల పేరఁ బ్రకటించి యుండిరనియు నొక వాదము కలదు. కాని బాహ్యములు నాంతరములునైన నిదర్శనములనుబట్టి పరిశీలించినచో నది రాయల రచనమేయని స్పష్టమగుచున్నది.

పద్మనాభక కులోత్తంసుడైన దామెర్ర వెంగళభూపాలుడు (క్రీ. శ. 1540-1600) బహుళాశ్వ చరిత్రమును వైద్యానముల కావ్యమును రచించి తన అంధి కంఠ మొసంగెను. ఇతఁడు కాళహస్తి సంస్థాన పాలకులైన దామెర్రవారికిఁ బూర్వముని కొండఱి యభిప్రాయము. కాని కవికాలమునకు కాళహస్తి సంస్థానమువారికింద నుండెనట కాదారములులేవు. ఈ కవి పూర్వలేవియో చిన్నసంస్థానమున కధిపతులై కర్ణాటరాజులకు సామంతులై యుండి నట్టాహింపఁదగియున్నదని కీ. శే. చాగంటి శేషయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. బహుళాశ్వ చరిత్రమున శ్రీకృష్ణుడు తన భక్తుడైన బహుళాశ్వని యింటికి విందారగింపఁబోవుట వర్ణింపఁబడి యున్నది కృష్ణుని షోడశమున ద్వారక యందలి గోపికలు పొడిచిన విరహమును గపి విపులముగా వర్ణించెను. ఇందుఁ బ్రబంధోచితములైన వర్ణనలన్నియుఁ గన్పించును. పంచమాశ్వామి డిలి వైశ్యయువకుని కడలో వేశ్యాలోలతవని యన్వయములు వివరింపఁబడినవి వేంగళ నాయకుడు సంస్కృతాంధ్రములందు మేటి సంది

తుడు. కవిత్వమున కాళిదాసాదులు తప్ప నన్యులు. తన కీడుకారని యాతఁడు వ్యాసికొని యుండెను. ఇందించుక యతిశయోక్తి యున్నమాట సత్యమైనను. ఇతని కవిత్వము ప్రాథమము రసవంతమునై యుండు. ననుటలో నందియము లేదు. పూర్వపు నైజాము. రాష్ట్రమునందలి మెదకు మండలములోని బిక్కనవోలు. రాజధానిగా నాప్రాంతమును కామినేని వంశసంజాతులు. నైన రెడ్లు పరిపాలించుచుండిరి. వారిలో కాచారెడ్డి. యను నతనికి నలుగురు పుత్రులుదయించిరి. అందు. రెండవ యెల్లారెడ్డి, మల్లారెడ్డి యనువారు కవి పండిత పోషకులై యుండుటేకాక కవులై కావ్యములు. కూడ రచించిరి. ఎల్లారెడ్డి వ్యాసిన గ్రంథములేవియు. నిప్పుడు లభ్యములగుటలేదు ఇతఁడు వాసిష్ఠ లైంగ. ధర్మమును వ్రాసినట్లు తెలియుచున్నది. పట్టమట్ట. సరస్వతీసోమయాజి బ్రహ్మత్తరఖండమును గృతి. యిచ్చిన దీతనికే

రెండవ యెల్లారెడ్డి తమ్ముడు మల్లారెడ్డి ఇతఁడు 16వ శతాబ్ది యుత్తరార్థమున జీవించియుండెను. ఇతఁడు పెక్కుగ్రంథములను రచించెనని చెప్పుదురుకాని యందు పట్టకవర్తి చరిత్రము, శివ ధర్మోత్తరము, పద్మపురాణము అనునవి లభ్యములగుచున్నవి. పట్టకవర్తి చరిత్రమున హరిశ్చంద్రాదులగు నాగ్నరు చక్రవర్తుల చరిత్రలు వర్ణింపఁబడినవి. వీనిలో హరిశ్చంద్ర నలచరిత్రలు కొంచెము విపుల తరచుగా నున్నవి. ఇందలిరచన శైవ శబ్దాలంకారాదులతోఁగూడిన పనుడరిశ్చంద్రుని ననుకరించుచుండును. ఇందుఁ గవి యేదోసంబంధము కల్పించి పూజఁబోచిత వర్ణనలన్నియుఁ గావించెను. శివధర్మోత్తరమున శైవమతధర్మము, శైవాచారములు, ఎనిమిదాశ్వామిములలో వర్ణితములై యున్నవి. పద్మపురాణము సంస్కృత పద్మపురాణమునందలి యొకభాగమున కాంధీకరణము. ఇండిశ్వరుడు శంభుభట్టా

చకుఁడను విప్రుని వేషమునుదాల్చి అయోధ్యకుఁడుదెంచి శ్రీరామచంద్రునికిఁ బురాణములు వినిపించిన కథ చెప్పుఁబడినది ఇందలి నాల్గవ యాశ్వాసమున రామాయణకథ యున్నది. వాల్మీకి రామాయణమునందలి కథకును ఇందలి కథకును బెక్కుభేదములు కాన్పి చుచున్నవి. మల్లారెడ్డి యీ కావ్యమున శ్లేషాది శబ్దాలంకారములకై యొక్కవగాఁ బయత్నించని కతమున నిందలిశైలి సహజమును, సులభమునై యలఁచారుచున్నది. మల్లారెడ్డి కావ్యములలో నితనివినయ శీలమును బ్రాత్యభక్తియు లెస్సగా వెల్లడిచేయఁబడి యున్నది

కడపమండలము నందలి సిద్ధవటము రాజుఁదానిగా చిన్న సంస్థానమును బాలించిన మట్ల ఆనంతభూపాలుఁడు (క్రీ. శ. 17వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) కకుత్స్థవిజయమును నైవాశ్వాసముల బ్రబంధమును రచించి తన తండ్రియైన యెలభూపాలున కంకితమొనర్చెను. మట్లవారు బహు పరాక్రమవంతులై కర్ణాట ప్రభువుల కనేక యుద్ధములలోఁ దోడ్పడి వారికి సామంతులైయుండిరి. కకుత్స్థవిజయమునకు మూలమైన కథ స్వల్పమైనను ఆనంతభూపాలుఁడు దానిని వర్ణనా కల్పనా చమత్కారములతోఁబెంచి గ్రంథమును జక్కని నాటకశైలిలో రచించెను. సంస్కృతభాషయందలి కపారమైన పాండిత్యమున్నట్లీతని పదప్రయోగమునుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును.

బిజ్జల తిమ్మభూపాలుఁడు (క్రీ. శ. 16వ శతాబ్ది యుత్తరభాగము క్రి. శ. 17వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) బాలవాల్మీకి బిరుదాంకితుఁడైన మురారి సంస్కృతమున రచించిన అనర్హరాఘవమును నాటకము నాపేరనే యెనిమిదాశ్వాసముల ప్రబంధముగా రచించి ప్రాకటూరునందలి రామేశ్వరస్వామికిఁ గృతి యిచ్చెను. ఈ ప్రాకటూరు గద్యాల సమీపమునఁ గన్పెట్టినది తీరమున నుండిన గామముని తెలియు

చున్నది. దీనినిబట్టి యీకవి కర్నూలుమండల మందలి ఆలంపూరుసీమను బాలించెనని యూహింప వచ్చును. రసవంతమైన దృశ్యకావ్యమును మూల సమానముగా ననువదించుట కష్టకార్యమే యైనను తిమ్మభూపాలుఁడు మురారి విజ్ఞానమున కెందును గౌఁతరాకుండునట్టి ప్రబంధము నతిప్రాథమికముగా రచించెను. ఇందలిశైలి సంస్కృతపద బహుళమయ్యును రసకజన హృదయంగమముగా నున్నది.

ఆనంతభూపాల తిమ్మభూపాలుర కించమించుగా సమకాలికుఁడని చెప్పఁదగిన సనరము చిన నారాయణనాయకుఁడు కువలయాశ్వ చరిత్రమును పంచాశ్వాసపరిమితమైన యుక్తము ప్రబంధమును రచించి తన పెంపుడు తండ్రియైన నారాయణప్రభువున కంకితము కావించెను. ఈకవి తన తండ్రి తాఁలు బహుపరాక్రమవంతులై మహమ్మదీయులతోఁ బోరాడి యున్నట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. వీరు స్వకంక్ష ప్రభువులైయుండినట్లు కన్పింపదు. కాని కర్ణాటరాజులకు సామంతులై దండనాయకులై యై తమ శౌర్య దైర్ఘ్యములను బకటించియుండిరని యూహింప వచ్చును. కువలయాశ్వ చరిత్రమునందలి కథాకల్పనము మిక్కిలి రమణీయమై పెక్కువిధముల కళాపూర్ణోదయమునందలి కథాకల్పనముతో నేడువచ్చుటయే కాక కొన్ని విషయములందు దానినిదోసి రాజనఁగలిగి కూడనున్నదని విమర్శకుల యభిప్రాయము. కథాకల్పనమునందేకాక పదప్రయోగవిశిష్టోపాసములందుఁగూడ చిననారాయణనాయకుఁడు మిక్కిలినేర్పరి.

మల్లారెడ్డి దేశాయి యను రెడ్డికులజుఁడు (క్రీ. శ. 17వ శతాబ్ది పూర్వార్థము గంగాపురమాహాత్మ్యమును నొక పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇది యిందను ముద్రితముకాలేదు. గంగాపురము పూర్వపు నిజాము రాష్ట్రములోనిది. మల్లారెడ్డిదేశాయి వైష్ణవమతాభి

మాని. తిరుమళాబలుని శిష్యుడు. లభించిన కొన్ని పద్యములనుబట్టి చూడ నితని కవిత్వము సరసమును సుబోధమునునై విలసిల్లుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

జటపోలు సంస్థానాధిపుడును పద్యనాయక కులత్పన్నుడునైన సురభి మాధవరాయలు (క్రి. శ. 17వ శతాబ్ది పూర్వభాగము) చంద్రికాపరిణయమును ప్రాథమ్యబంధమును రచించి తన యిష్టదేవతగు మదన గోపాలస్వామి కంకితము కావించెను. ఎలకూచి బాలసరస్వతి రచించిన చంద్రికాపరిణయము మింకొకటి యున్నది. మాధవరాయల చంద్రికాపరిణయమున పన్నువు చంద్రికానుచంద్రుల పరణయము, చంద్రిక పూర్వజన్మమున చిత్రలేఖయను దేవవేశ్య. వసంతకుండను మునిశాపవశమున నామె పాంచాలరాజైన క్షణోదయునికిఁ గూతురుగాఁబుట్టి తరువాత సుచంద్రునిఁ జెట్టవట్టి శాపమోచనమునొందెను. చంద్రికాపరిణయము కథాకల్పన పద్ధతరచన భావ సంఘటనములందు భట్టుమూర్తి వసుచరిత్రనుబోలి, శైషయనుకాద్యలంకార శోభితమై మిక్కిలి ప్రాథమ్యముగా నున్నది. దీనికి మాధవరాయలే వాఖ్యానముకూడ రచించెను. ఈ కావ్యమును వ్యాఖ్యానమును గర్త బహుముఖమైన పాండిత్య పృథర్వాను లెస్సగా వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

దామెర అంకభూపాలుడు (క్రి. శ. 17వ శతాబ్ది) ఉపాపరిణయమును నైరాశ్యానముల శృంగార ప్రబంధమును రచించి శ్రీరామచంద్రుని కంకితముగావించెను ఇతఁడు పద్యనాయక కులసంభూతుడు. తిమ్మాంబా చెన్నభూపాలుర తనయుఁడు. బహుళాశ్వదరిత్ర కర్తయైన వెంగళరాయకవి యీతని పితకుండ్రి. ఇతనియన్న వెంకటభూపతి చెంజి రాజునఁజూచించి తన తండ్రిపేర చెన్నసాగరమును నిర్మించినభౌక పన్నమువలనఁ దెలియుచున్నది. వెంకటభూపతి వాలూరుపురాధీశ్వరుఁడని వర్ణింపఁబడి

యున్నాడు. “మును కృతులైన సునులరీతుల కన్న వింతయై నేర్చుచే వెలయుచుండ. లలితము, గూఢము, లక్షణయుక్తంబు. చిత్రవైఖరియునై చెన్న మెఱయ” దాను కావ్యము రచించినట్లు కవి చెప్పుకొని యున్నాడు. ఈ ప్రబంధమింకను ముద్రితమై యుండలేదు.

తంజావూరు నాయకరాజులకుఁ దలఁమానిక మని చెప్పదగినవాఁడు రఘునాథనాయకుఁడు. (1614-16133) ఇతఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవలెనే సాహితీ సమరాంగణ సార్యభౌముడై వానికెక్కినవాఁడు. ఇతఁడు సుమారు పంద్రగ్రంథములు రచించెనట! వానిలో రామాయణము వాల్మీకిచరిత్రము అను రెండు గ్రంథములు మాత్రమే లభించుచున్నవి. ఇతని రామాయణము బాలకాండము నందలి చతుర్థాశ్వాసములోఁ గొంత భాగముఁజూతే కానఁబడుచున్నది. ఇందు ద్వితీయాశ్వాసము నందలి ఋశ్యశృంగుని కథ చాల హృద్యముగా వర్ణింపఁబడినది. మధురవాణి తాను రఘునాథుని రామాయణము నొక దానిని సంస్కృతికరించినట్లు చెప్పుకొన్నది. కాని యది పరిమాణమునఁ జాల చిన్నదగుటచే నైరామాయణ మగునో కాదో చెప్పటకు వీలులేకున్నది. వాల్మీకిచరిత్ర మాది కవియైన వాల్మీకి పూర్వజీవితమును వర్ణించు మూఢాశ్వాసముల ప్రబంధము గ్రంథారంభమునందలి తీర్మాదులవఱకు నునపగర దీప్తమై కొంత విసువు కలిగించుచున్నది హితీయాశ్వాసమునందలి రంభోర్వశీ పరాభవశృత్తాఃము పదాన కథతో నంక స్పృహిత నలుభము లేనదయ్యు రన్ముముగా నున్నది శృంగరిసావిత్రి యను రెండాశ్వాసముల ప్రబంధముఁటి రఘునాథునిపేర ముద్రితమైనది. అది యాశీన రచనమగునో, కాదో, చెప్పజాలము. యజ్ఞనారాయణ దీక్షితుఁడు తన సాహిత్య రత్నాకరములో రఘునాథుఁడు ‘యామద్వయమున



పారిశ్రామికపరణ కావ్యమునుజెప్పి తండ్రివేరే గన కాభిషేకము గౌరవమందినాడని తెల్పియున్నారు. దీనినిబట్టి యతః డాతృకవిత్వమునఁగూడ నిపుణుడని తెలియుచున్నది.

పైని పేర్కొనఁబడిన గ్రంథములనేకాక రఘు నాధుఁడు నలవరత్య, అమృతాభ్యుదయము అను రెండు ద్విపదకావ్యములను, రుక్మిణీవరణయమును యక్షగాన మును (శ్రీ రుక్మిణీకృష్ణ వివాహ యక్షగానం పృబంధానప్పినైక భేదాన్) గూడ రచించినట్లు తెలియుచున్నది. నలవరత్యమునం దెనిమిదాశ్వాసములలో నలదమ యంతటకద సంపూర్ణముగాఁ జెప్పఁబడినది. ఇందలి వర్ణన విధానమును రసపాత్యపోషణ చాతుర్యమును మిక్కిలి హృదయంగమములుగా నున్నవి. అమృత రాయాభ్యుదయము రఘునాధుని తండ్రియైన అమృత నాయకుని చరిత్రము.

రఘునాధుని కుమారుడైన విజయరాఘవుఁడు కూడఁ దండ్రివలెఁ గవియే. ఇతడు పహదచరిత్ర పీఠికయందుఁ దానేఁ బదికృతులను రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. అందుఁ బెక్కు యక్షగానములు. పౌదుకాసహస్యము, రఘునాథాభ్యుదయము, మోహిని విలాసము అననవి ద్విపదకావ్యములు. రఘునాథాభ్యుదయము ముద్రితమైనది. ఇందు రఘునాధుని రాజ్యవైభవమును, తంజాపురము రాజ్యహమునందలి నిత్యజీవితమును విపులముగా వర్ణింపఁబడినవి చారిత్రకల కీ కావ్యము మిక్కిలి యుపయోగకరమైనది. అనాఁటి రాజకీయ సాంఘిక విషయములును, రాజనగరియందలి మర్యాదలును, సంగీతనాట్య విద్యావిద్యోదములును నిందుఁ జక్కగా వర్ణింపఁబడినవి విజయ రాఘవుఁడు పై ద్విపద కావ్యములనేకాక గోపికా ప్రభురగీలు, ఫాల్గుణోత్సవ గోపాలదండకము, వీర శృంగార సంపంగిమన్న సాంగత్యములు మున్నగు

లఘుకృతులనుగూడ రచించియున్నాఁడు. విజయ రాఘవుఁడు రచించిన యక్షగానములు సుమారిరువది ఐదుకు నుండును. అవి యన్నియు నాటకము లయే. పేర్కొనఁబడినవి. అందు రఘునాథాభ్యుదయ విషయ నారాయణ చరిత్రలు మూలము ముద్రితములైనవి. విజయరాఘవుఁడు స.స్కృతాంధ్రములందు గొప్ప పండితుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతనాటకములను బాగుగా జూచి యందలి రచనావర్ధతు లనుసరించి యక్షగానములలో గొన్ని నూతన పద్యములను బ్రవేశపెట్టి యున్నాఁడు. ఇతఁడు యక్షగానములలో రగదలను దగ్గించి వాస్తవమున దరువు పదము మున్నగు నూతన రచనలకు స్థానము కల్పించినాఁడు. అట్లే కవి సూత్యధార వచనములకు బదులు పాత్యచిత్ర భాషలో నాటకానుకూలమైన సంభాషణములను జొప్పించినాఁడు రంగాజమ్మ మొగలగు తరువాతి యక్షగానకర్త లీ విధానమునే యనుసరించియున్నారు.

విజయరాఘవుని కుమారుడైన మన్నార్లు దేవుఁడు విజయరాఘవాభ్యుదయము రక్షాబలయకా పరిణయము అను కృతులు రచించియున్నాఁడు. ఇందు మొదటిది ప్రబంధమో యక్షగానమో తెలియదు. రెండవది యక్షగానమే. మన్నార్ దేవుఁడు శ్రీరసాగర సముద్రాంతిమైన యమృతమును చేవతలకుఁ బంచి పెట్టి సముద్రుని కూర్మరైర రక్షాబలము నామెను బెండ్లియాడుట యిందలి విషయము.

విజయరాఘవుని తరువాత తంజావూరు రాజ్యము మొదట మదురనాయకలకును దరువాత మహారాష్ట్ర రాజులకును వశమైనది ఈ మహారాష్ట్ర రాజులు తెలుగుభాష నేర్చుకొని యందు మాటలాడుటకాక కావ్యములు నాటకములు రచించియున్నారు. వీరికాలమునఁ బెక్కు యక్షగానములును ద్విపదకావ్యములును రచింపఁబడినవి.

మమనాయకులలోఁ బ్రముఖుడైన విజయ  
రంగచోక్తనాథుడు కవిపండిత పోషణ మొనరించుటే  
కాక అనుస్వయముగా మాఘమాహావ్యాయము శ్రీరంగ  
మాహావ్యాయము అను పద్య గ్రంథములను రచించెను.  
ఇవి బాధకభాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఇతని యాస్థాన  
మండలిగ కవులతో సముఖము వెంకటకృష్ణప్ప  
నాయకుడు పూదానుడు. ఇతఁ డహల్యా సంక్రం  
దనము, రాచకాసాంత్యనము అను పద్యకావ్యములను  
జెమినిభారతము సారంగధర చరిత్ర అను వచనకావ్య  
ములను రచించియుండెను.

పుష్పకోటను పరిపాలించిన రాజు లాంధ్రులు  
కాకపోయినను ఆ బాషయెడ నభిమానము వహించి  
కవిపండితులను బోషించుటకాక స్వయముగా గ్రంథ  
రచనకూడఁ గావించిరి రఘునాథుఁడు పుత్తుడగు  
రాయరఘునాథుడు (1769-89) వేద వేదాంగ  
ములతోడను వాత్సాళ్యము కామ సూత్రాది శాస్త్రముల  
తోడను బరిచయముగలవాడై వార్వత్సరికయమును  
ప్రబంధమును రచించెను. దీనిని పెనుపాటి వెంకన  
యచక్రవర్తి రచించి రఘునాథునిపేరఁ బ్రకటింపెను.  
ఇకవాదకలదు. కాని దానిని సమర్థించుట కాధార  
ములులేవు. ఈ ప్రంథము నూతనములైన పదముల  
తోడను, మధుర మంజులములైన పదములతోడను,  
సహజములైన పెద్దలతోడను గూడి సరసముగా  
నుండును. ఇంద్రులుపుట కాళిదాసుని కుమార  
సంపదము పలి శ్లోకముల కనుబాదిములు కాన  
పద్యము రాయరఘునాథుని అరునాతి పురుక్కట  
సహసన మదిష్ఠించిన విజయరఘునాథుడు కూడఁ  
గవిపండితులను బోషించి పేరుగాంచెను.

జైసూరురాజ్యమునఁగూడఁ గొందఱు దంప  
నాధు లాంధ్రభాషాభిమానము వహించి కొన్ని గద్య

గ్రంథములు రచించిరి. అందు కళవే వీరరాజు రచిం  
చిన వచన భారతమును అతని కుమారుడు నంజరాజు  
రచించిన హాలాస్యమాహావ్యాయము బేర్కొనఁగినవి.

ఆధునిక యుగమునందుఁగూడ నాంధ్రదేశము  
నందలి సంస్థానాధీశులు కొందఱు కవిపండిత  
పోషణ మొనరించుటకాక యుక్తమములైన కావ్యములు  
రచించి పేరుగాండరి వీరితో వెంకటగిరి, ఉయ్యూరు  
కపిలేశ్వరపురము, సితాపురము మున్నగు సంస్థాన  
ముల నేలిన జమీందారులు పేర్కొనఁదగినవారు.  
ఈ సందర్భమున నుక్కుళరాష్ట్రమునందలి జయపుర  
సంస్థానము పరిపాలించిన రాజు శ్రీ వికృమదేవర్య  
గారినిగూడఁ బేర్కొనవలసియున్నది. వారు సంస్కృ  
తాంధ్రోక్తల బాషలు మూఁడింటఁబండితులై రస  
వంశములైన రచనలు కావించిరి. ఆంధ్రమున శ్రీని  
వాసకల్లాణము మానవతీవిజయము మున్నగు నాజక  
ములు, నౌతమబుద్ధచరిత్ర మున్నగు కావ్యములు వారి  
రచనలగు ముఖ్యములైనవి.

ఈ విధముగా నాంధ్రమున రాజులును, సంస్థా  
నాధీశ్వరులును బలువురు రసజ్ఞులై కవిపండితులను  
బోషించి ప్రోత్సహించుటకాక స్వయముగాఁ గొన్ని  
రచనలు కావించి యాంధ్రవాణి కలంకారములు  
చేకూర్చిరి. అందులోఁ గొందఱు కావించిన రచనలు  
రసభావాలంకార సుందరములై నేటికిని విద్వాంసుల  
మన్నినవిను బొందుచున్నవి. ఇవి యొకవంకఁ  
బ్రతిభికును వేటొకవంక బాండిత్తమునకును బహు  
గొమ్మలై యామహానీయుల సాహిత్యపితృను, రస  
జ్ఞుడను జాటుచున్నవి. వారు రసవద్రచనలచేతను,  
గవిపండిత పోషణముచేతను గావించిన సారస్వతసేవ  
చిరిసంస్మరింపఁబడెనట్లేది.

వ్యాజస్థి గుర్తింపబడుచున్నది

శ్రీ వేదము వేంకటకృష్ణశర్మ

గీర్వాణాంధ్రశతకములలో గేవలము వ్యాజస్థికి సంబంధించినవి వివృత స్వల్పములు. తక్కిన యలంకారములవలెగాక వ్యాజస్థికి బ్రత్యేకత యొందు గలదు. వస్తుగుణ సమ్మగ్ధక్షణము ననుసరించి, కవి తన భావనాబలముచే జమత్కారముగ వర్ణిత వస్తువును దుత్కృష్టతా నికృష్టత లారోపించు నపుడు, సామ్యము నికృష్ట తోత్కృష్టతలు నెవములుగఁ గ్రెక్కెని యీ యలంకారమునకుఁ బరిపుష్టి గూర్చును.

వ్యాజస్థి త్యలంకారముం గూర్చి యాంధ్ర సంస్కృతాలంకారికుల యభిప్రాయములు గొన్ని యిటుఁ దడవుట యశస్యుము గాదనుకొందును.

౧ “సంభావ్యవిశిష్టకర్తాకరణాన్నిష్ఠాస్తోతాద్ధా వ్యాజస్థిః” అత్యన్తగుణాధిక్ విశిష్టస్య స్యవ కర్మ విశిష్టకర్మ, తస్యసంభావ్యస్య కర్తం శక్యస్యా

కరణాన్నిష్ఠా నిశిష్టసామ్యం సంపాదనేనస్తోతాద్ధా వ్యాజస్థిః”

ఉదా॥ “బిబన్ధస్మిన్తుఃగిరిచక్రవాలై  
ర్భిభేదసప్తైక శరణ తాలాః ,  
ఏవంవిదంకర్మతతానరామ  
స్తవ్యమాకృతంతఃపుష్పభైవగర్భః ॥

“విశిష్టరామాది రూపమానభూత స్తస్యకర్మసేతు  
బిబన్ధాది తస్య  
కర్తం శక్యకర్మణోఽకరణాన్వర్థనీయస్య  
నిన్దారామాది సామ్యా  
పాదానాత్ స్తుతి పర్యవసాయిసి వ్యాజస్థిః ॥  
బిబన్ధేతి త్వంరా  
మ ఏవాసితి తాత్పర్యమ్ ॥ నిన్దావ్యాజేన స్తుతిరూప

రేకవిశేషోక్తిభ్యాంభేదః ॥ (పామనస్య ‘అలంకార సూత్రవృత్తిః’)”

పైదానికి 'గంగానాథ రూప' (Ganganadha Jha) గారి అనువాదము :

Where, for the purpose of praising a person there is a depreciation based upon his not doing something that has been done by a very superior person and which (it is implied) is capable of being done (by the person sought to be praised) it is 'Dissembling Eulogy'

The kind of praise consists in implying the similarity of the person described the very superior person mentioned.

Example :—

'రామ' bregeed up the ocean with hills, of with a single arrow he pierced seven palm trees; not having done these yet thou bearest an unaccountable pride.

(The sense of this is that on all other points except two mentioned thou art quite equal to 'రామ').

అ 'అప్తే (Apte)' నిమంతువున ఈ ముఖంకారముం గూర్చిన వివరణము :—

వ్యాకర్మణి: Figure of speech resembling the English 'Irony', where in censure is implied by apparent praise, or praise by apparent censure.

'వ్యాకర్మణి' ముఖేనిర్వాస్తుతిర్వాహాధిరన్యధా'

(కావ్యప్రకాశిక)

ఇతర ఆంధ్రాలంకారవిధుల యభిప్రాయము లిందుక గ్రహింపము :—

3 "వ్యాజస్తుతియనగర బరి  
భ్రాజితమగు నిందవోలెఁ బ్రబలుతఁపగా,  
దేజుఁబెనఁగెడు కథనము  
రాజిల్లెడు మధుర వచన రచనల చేతన్ //

ఉదాహరణము :—

ఈతఁ డుపెందపుఁతుడటె,  
యింతులనేఁపక యెలమాను ? ప్ర  
ఖ్యాతవిచూక్ష జడఁడటె,  
కాంతలనేఁపకయెల తక్కు ? వి  
వ్యోత కలావరుండటె, వ  
దూటులనేఁపక యెలయుండు ? నే  
రీతినడంచు విశ్వవిభుఁ  
ద్రవీతి నుతింపుదు రంగనాజనుల్ //

(విన్నకోట పెద్దయ కావ్యాలంకార

చూడామణి, x ఆ )

4 అగువ్యాజస్తుతి: నిందచెస్తుతియు, స్తా  
త్వాప్తిచేసిందయున్  
దగఁగాఁబుట్టు నీకుఁదెల్పిగలదే?  
వ్యోచాహరి, నిత్ర స్వ  
ర్లగులంజెతువుపాపులన్ ! నీజియునా  
త్రైపుయోదూతికా,  
యొగిరేము ర్చదయింతకంటె నఖదం  
తొరుకతుల్వొందితి //

(శేలసూతల శివరామయ్య 'అలంకార  
చుద్యోగ').

5 స్తుతినింద, నిందస్తుతి సం  
స్తుతివ్యాజనశి; ముఖేబ్రోతు సుమతివె గంగా,  
ఆతిసాహసికుఁడు నీయరి  
సతతముగిరులెక్కు, దాఁబు, సరిదంబుదులన్ //  
రతినిశుకకాబక, మా  
మెతఁగను నీమోవిఁబోలు మిహిబింబమునన్

సతి, యెగిరి కేపున నెం

తతపందిదియేని యతిసొనర్చె నొకడఁకన్ //

(వేదము వేరకటరాయశాస్త్రి అలంకార

సార సంగ్రహము)

సంస్కృత కృతులలోను వ్యాజస్తత్వలంకార శోకములు మొడుగఁ గావచ్చెడు పోయికముగ నవి శైచానుపాణితములై కవి పృతిభాప్రభావ ద్యోతకములయి చమత్కారములుగ నుండును. వానిలో వాంభేశ్వరకవి (కుట్టికవి) మహిషశతకము పృథమ గణ్యమనఁదగును. క్రింది శ్లోకమున మహిషమే రాజుకంటె శ్రేష్ఠమని కవి నిరూపించుట గనుఁడు :

“సానందం మహిషీశతం రమయసి

మూర్ధాభిషిక్తోఽన్యహమ్ |

త్వంవాలవ్య జరావహూతి మరకృ

త్వాప్నోషి శృంగాన్వితః |

కించస్యాం సకృత్తిం నముందసి తృణ

ప్రాయం జగత్సృజసి |

స్వప్తిశ్చ మహిషేంద్ర ! తేఽస్తునియేతం

రాజాత్వమే వాసిన్ ||”

ఓ మహిష ప్రభూ ! నీయందు ప్రభులక్షణము లెల్ల వెలయుచున్నవి ఎట్లన : మహారాజులు వందలకొలది పట్టపురాజులతో (మహిషులతో) క్రింది నట్లు, నీవును గేదెలతోఁ గీఁడింతువు రాజు పట్టాని పేకచమయమున మూర్ధాభిషిక్తుఁడగును. నీ పను దినము నీకలను నీటిలో ముంతువు. రాజు ప్రభుత్వముతోఁగూడినవాడై చామరకృష్ణనాదులచే నీవఁ బడును. నీవు కొమ్ములతోఁ (శృంగము-దొరకనము, కొమ్ము) గూడినవాడవై వాలవ్యజనముతో విగ్రహు కొందువు. రాజు ప్రకృతింగ్రమును వీడకుండును. నీవును నీప్రకృతిని (జడస్వభావమును) వీడకుండువు. ఐశ్వర్యాధికారములచే రాజు ప్రపంచమును తృణ ప్రాయముగఁ జూచును. మేఁతకయి నీవీప్రపంచ

మును పచ్చిగడ్డితో నిండినదానిగఁ జూతువు. కాన నీకు సర్వదా మేలగుఁగాక ! నీవే మాకుఁ (నిజముగ) మహారాజువు.

“భామినీవిలాసము” నఁగల పండితరాయల వ్యాజస్తతి శ్లోకములను, వానికి నా యనువాదము లను (రెంటి) సొంగుచున్నాఁడ :

(జలదునిగూర్చిన వ్యాజస్తతి)

“యత్రాదృష్టమ నలినేషు నపక్షపాతో

జాతో బతస్సుట మసాకుటజానురాగః |

విశ్వైకజీవనచణోపివ వారిహవా

దుర్వాత వాయువశగోపితద్య చిత్మమ్ ||”

“తమ్మియెడఁగల పక్షపాతమ్మువీడ

యకట, కుటజంబు ననురాగమారఁగనెదు |

జలద ! విశ్వైకజీవన చణుఁడవయ్య

నబ్బురమె పెనుగాడ్చున కణఁగియుంటు ||”

(తేఱింగూర్చి)

“సరజన్మాంపాండు వర్ణాం

కంటక ప్రవకాన్వితామ్ |

కేతకీం సేవసి హస్త

కథం రోలంబ, నిప్రపమ్”

“సరజవృక్షము, పొండురమును

ఖరకంటకయుతము దగమఁగ్రాలెడు మొగిలిన్ |

నిరతము సేవెంతువు, బంగ

భరమా! సిగ్గితలేని బ్రతుకేల ! యయో ||”

సుఖాపితరత్న భాండాగారములొని ‘ఽక్షి స్యభావము’ గూర్చిన వ్యాజస్తతికి మదియాంక్షిప్తి పద్యముల రెంటి నవలొకింపుఁడు : (శ్లోక సహితములు)

“యద్యదంతి చపలేశ్వరపాదం

నైఽదూషణమిదం కమతాయాః |

దూషణా జలనిధేర్ని భవేత్త

దృత్పురాణ పురుషాయ దదౌతామ్ ||”

“వపల యను నవపాదంబుఁ జూటు జగము

కమల కిదూఱుగట్టుట కృమముగాదు |

అసతిఁ బురాణపురుషున కర్పణంబు  
సేయు జలనిధిదూఱుట చెల్లుగాన॥”  
“హలాహలం నైవవిషం, విషం రమా  
జహాః-పరం వ్యత్యయ మత్ర మన్వతే /  
నిపీయ జాగర్తి సుఖేన తం శివః  
స్వృశన్నిమాం ముహ్యతి నిద్రయాహరిః॥”  
“అచ్చియై విరుంబు, హలాహలంబుగాదు  
వ్యత్యయంబుగ నిద్దానిఁ బ్రజదలంచు /  
విసమునెశాఃవి మెలఁకువలెనె శివుడు  
మానతిందాకి హరి నిద్రమబ్బుగొనియె॥”

కావ్యములలోను చాటువులలోను వ్యాజస్తుతు  
లసంఖ్యాములు :—

- (1) పరమేశా! పాశుపతదివ్యాప్త మొకపేడికిచ్చి,  
గట్టుఁజావిల్లుచేపట్టిన నీవు నిక్కముగఁ బశు  
పతివే, కాని మహాదేవుఁడ నెట్లయితివి?
- (2) చంద్రా! కఠకుఁతుఁజకలదైఁమును నీ వా  
సుధాకరుఁడవు? నీ కన్న చుండకరుఁడగు  
లోకబాంధవుఁడే మేలు.

శ్రీనాథుఁడొకప్పుడు తృప్తార్థితుఁడయి చెప్పిన  
చాటువు :—

“సిరిగలవానికిఁ జెల్లును  
దరుణుల పవిత్రయాత్రులెల్ల దగఁ బెద్దాడన్ ,  
దిరిపెమున కిష్టతాగదా  
పరమేశా! గంగవిడుపు పౌర్వతి చాలున్”

సిరిసలవానికి = భాగ్యవంతునికి; శ్రీ మహా  
విష్ణువు (శ్రీకృష్ణునకు); దిరిపెమునకు = బిచ్చము  
(బ్రతుకు)నకు; గంగ = గంగాదేవి, సీరము.

విజయనగరాధీశుఁడయిన ‘అభయరామరాయల’  
తమ్ముఁడగు తిరుమలరాయఁడు ఏకాక్షి. తద్వ్యాజ  
మున ఒకానొకవి చెప్పిన చాటుధార :—

“అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడగు  
అప్పాతిని గూడకున్న నసురగురుండె”

అన్నా! తిరుమలరాయఁడు  
కన్నొక్కటిలేదుగాని, కంతుఁడుగాడె?”

ఒకానొకవిఁడు ప్రియురాలి మోమునందలి  
కస్తురిబొట్టును కళంకవ్యాజముగ స్వీకరించి, (నాటి  
చంద్రగ్రహణమున రాహువామె మోమును ముట్ట  
కుండు నట్లాబొట్టును బెట్టకుమనె) యామెను మంద  
లించుచుఁజెప్పిన చాటువు :—

“పంకజానన! నేటితోయి చినుమా  
వ్యాచినభాగంబునన్  
శంకాతంకములెక షోడశకళాసం  
పూర్ణుడైవంద్యునిం  
బొంకంబారైదనఁచు రాహు వెలమిం  
బొంబుండియున్నాఁడు, నీ  
నికంకగస్తురిబొట్టువెట్టుకము, త  
స్యై, ఘోరభాగంబునన్ //

శ్రీనారాయణనార్యుఁడను ఆధునికకవి, రాజు  
కంటె గవి యధికుఁడని నిరూపించుచు వ్యాజస్తుతిగ  
“ప్రణయిని” యను కావ్యమున రచియించిన పద్య  
ములలో రెండుదాహరించెను :—

“పంపకొత్పలములువనసమితిసలరు  
రాజునకు, నీకొ—కలమెత్తి, వ్యాయదోడఁగ  
నవిగె వెవెలుపడియుండునంతకమున  
నృపవరునికన్న నెచ్చికనీవెమున్న” //

“రాజున సమితిరాజు” లరణ్యమందె  
కల; నీకన్న నడగులోపలనెకలరు /  
వెనలరాచాజ్ఞయతివరులొ వేడకొద  
నీవుతలఁచినబోతునెలివియుండు” //

ఇక శతకములలో భక్తికి సంబంధించిన  
వానిలోనే వ్యాజస్తుత్యలంకారాన్నితము లెక్కుడుగఁ  
గానించుచున్నవి నీతిశృంగార వైరాగ్యాదీకములలోఁ  
గ్యాచిత్కములు. కేవలము వ్యాజస్తుత్యలంకారముల  
తోనే రచింపఁబడిన శతకములు లేకపోలేదు..

(1) అంద్రనాయకశతకము (కాసుల పురుషోత్తమ కవి) (2) శత్రుసంహారము (కవిపేరు తెలియదు); (3) (గోగులపాటి కూర్మనాథకవి) సింహాద్రినారసింహశతకము; (4) (బిల్లా పేరయకవి) భద్రగిరిశతకము; (5) (ప్రహత్తటాకము నాగశాస్త్రి) బాలాబహ్మణ్యశతకము; (6) (కమలాపురము సన్యాసిరాజకవి) విశ్వనాథశతకము; (7) (వేములపాటి భాస్కరసుబ్బకవి) శ్రీ విల్వారు పార్వతీశతకము; (8) (మూదవపెద్ది బుచ్చిసుందరామాశాస్త్రిగారి) మృత్యుంజయశతకము;—ఇందు 2, 3, 4 సంఖ్యలుగలవి చారిత్రికములుగూడ, తక్కినవన్నియు గేవలము భక్తి ప్రతిపాదకములు

సామాన్యభక్తిశతకములలోని వ్యాజస్త్రులు :

కూచిమంచి తిమ్మకవి భగవత్పరమమునండి :

“అజినంబుల్ నృపరోజియన్ బునుకలున్

హలాహలంబు, నృహ

భుజంబుల్, శవభస్మమల్ గొరలంగా

భూతాళితో నుండియున్

ప్రవిజగన్మంశదాయకాకృతిగ గడుక

దసింపుట బం బహ !

రజనినాథ కళాశిరోభరణ, భర్గా

పార్వతీవల్లహ !”

“తాయన్ రావ యట ద్భు మదృశులు చం

తాలాయన్, తానినన్

బాయం బు ఇబుచరుంబులఁచుఁ బుపుల్

వల్లుంగ. నీవయ్యయో !

బోయం డెంగిలిమాంస మిచ్చుటకు లోఁ

బుల్బాని దెకొంటివే,

ప్రాయశ్చిత్తము కర్దదీనికిక, భ

ర్గా, పార్వతీవల్లభా !”

కూచిమంచి జగన్నాథకవి (జగ్గకవి) భక్తమందార

శతకమునుండి : (సర్వవ్యాజమున రాజనింది)

“వలుమాణుం ద్వైజరాజు లొక్కటఁదముం

బాధింతురంచున్, విహ

నలమోరాననముల్ ముడుంచుకొని, కా

ననోకా దుర్గస్తలం

బులవద్రింపుచు ‘భుస్సు’రందురిల, నా

భోగీశు లెందైననున్

మలకల్ మోని చరింపఁగాఁగలరె?; రా

మా! భక్తమందారమా!”

విన్నకోట వేంకటరత్నశర్మ లోభవ్యాజమున వామనస్తుతి యొనర్చిన (“జగన్మోహనశతక”) పద్యము ఈ దిగువది :

“ఏమీ? మూఁడుజగంబులెలుదుపుగా

దె నీవు? నీభార్యకా

దా మాకాంత? ధనంబుకావలసి యు

న్నట్లైనచో నాపై యీ

దా? మీసామ్యులుమికునుండవలెనా?

పై బిచ్చమే జీవనం

బా? మేల్మేలగు వామనత్వమది కృ

ష్ణా! శ్రీజగన్మోహనా!”

పగ్గకృతము పూర్తిగ వ్యాజస్తుతినే ఆశ్రయించిన శతకపద్యములను గమనితము : ఒక్కొక్కశతకము నుండి యొండు రెండుమాత్రమే యుటంకించెద : అంధ్రనాయకశతకము : (కాసులపురుషోత్తమకవి)

“అలునిర్వాహకురాలు భూదేవియై

యభిలఖారవఁడను నామ్యదెవ్వె /

నిష్టసంపన్నురా లిందిర భార్యయై

కామితార్థదఁడన్న ఘరతిదెవ్వె /

గమలగచ్ఛింప నృప్తీకర్త తనూజుఁడై

బహుకుటుంబసఁడన్న బలిమిదెవ్వె /

గలుపవిధ్వంసయౌ గంగ కుమారియై

పతితపావనుఁడన్న ప్రతిభదెవ్వె /

నాంధ్యబిడ్డలుదెచ్చు ప్రభావతిగాని

మొదటినుండియు సేపు దామోదరుఁడవె /

చిత్రచిత్రప్రభావ! దాక్షిణ్యభావ!

హతవిమతతత! శ్రీకాకళ్యాణధరదేవ!”

“పట్ట గొల్లది రోటఁగట్ట నోపిన నీకు

రోసంబులేదన్న నీసుగదె?

జారచోరాదివేష్టలఁ బ్రవర్తిల్లు నీ  
కపకీర్తియన్న భయంబుగలదె?  
బాహ్యవే తన్నులుపడ్డవానికి నీకు  
లజ్జలెదనియన్న లాఘవంబె?  
కుండంటులేదనఁ గొనఁగొనెక్కిననీకు  
హీనతలెంచిన న్యూనమగునె?  
కోరిదాసులు నిన్నెంతదూఱుదున్నఁ  
బంతముచ్చదే నీ కిసు పంతయైచ" ॥విశ్రాంత॥

"హైదరుదాద్ లెక "మల్కిసేబు" అనుతుఱక  
సర్దారు సైన్యమో ఉత్తరరక్కారులపై దండెత్తి హిందూ  
దేవాలయ విధ్వంసము గావించఁబూనినపుడు మహా  
భక్తులగు కవులచే "శత్రుసంహార శతకము",  
"సంహారి నారసంహార శతకము" బుప్రాయఁ  
బడినవి. అందు శత్రుసంహార శతకమునుండి  
(శ్రీ పద్యములు) :

"వర్షయ్య రత్నాల పెద్దకిరీటంబు  
ముదుగు కుళ్ళాను పెట్టుదువుగాని ।  
ఏలయ్య మురలి వాజాళువాపోగులు  
నొకపాటి తమ్మంటుబుంతుగాని ।  
మానుమయ్య యింద్రు మౌక్తికహరముల్  
వనమాలపేరులు వైతుగాని ।  
తగదయ్య చికిలినిద్దాకందనపుదట్టి  
గోచిగోనము చేసికొందుగాని ।  
చేటెఱుంగని కూనవై. నీటుపెట్టె  
దేమిటికి?, సామ్యుగల్గిన నెమ్మేసేయ  
రాదెమిదట? తుఱకలఁ గ్రమ్మకొనిన  
శత్రుసంహార! వేంకటాచలవిహార! ॥"

"జవరాలు నిరువాలు జడవ్రేలుగాదుగా  
జులుకుట్టు గుల్లాపు తఱుకుపెట్టు,  
రాకేందుముఖి ముద్దురాకొట్టుగాదుగా  
దానకంపు తుటారి ధగిడితిట్టు,  
కులుకుగుబ్బెక గుబ్బ కొనపోటుగాదుగా  
మొక్కలంపు గరీబు ముప్పిఘాత,  
మలివేణి రతికూజితార్పణిగాదుగా  
భర్తించు చావరిగృతంబు,

వలదుమామయ్య, ప్రాణంబుగలిగెనేని  
బలునుటాకేరి తినవచ్చుఁ బాఱిపాము,  
దొడ్డకొంచెము లెఱుంగరీ తుఱకదొరలు  
శత్రుసంహార! వేంకటాచలవిహార! ॥"

"శ్రీహరిననుకోకు చెండెవఁదక్కిణల్  
ఆదరక 'మర్దుజాహల్లి' ననుము ।  
పెరుమాళ్లననుకోకు తుఱకలు మొత్తేను  
పేర్కి 'భోదా' పేరు పెట్టుకొనుము ।  
విష్టుండననుకోకు వేసేరు పారిసీల్  
'కర్తారు' పేరు వేగమవహించు ।  
కృష్ణుండననుకోకు కొట్టేడు దానసీల్  
పూను 'బాబయ్య' పేరైనఁగా ।  
దేవ! సీసామ్యు గట్టిగాఁ దిన్నకనిని  
గానఁ జెప్పితినిక నాకుఁ గడుములేదు ।  
భైరవకటునాచి మున్నె జెప్పించుకొనుము  
శత్రుసంహార! వేంకటాచలవిహార! ॥"

(గెరులపాటి కూర్మనాథకవి) 'సంహారి  
రాంసంహార శతకము: ॥'

"జడవిప్పి జనపాలునవరింపు మీరువంక  
బలుకిరీటారాల పాగఁజుట్టు ।  
బొట్టు నెన్నుదుటిపై బొత్తిగఁ దుడుచుకో  
పోగులూడ్చుము, చెవులూడివిడుపు ।  
వడిగ 'నంగీయజా' దొడుగు. దట్టిజుట్టు  
తైజారుదోపు, చాల్కొత్తెబట్టు ।  
బ్రీచినాంచాదును బ్రీలిపింపు వేగమే  
తుద కవ్వనింపుమీ తుఱకభాష ।  
శక్తిలేకున్న నిట్టివేషంబు పూను  
మన్న నదిలోకవంద్యుఁడవైన నీవె  
నీచులకు 'సలాం' చేయ నే నహింప  
వైరిహరలంప! సంహారి నారసింహ ॥"

"నినుబూకావించు ఘనవిప్రు  
కొడువకాకుండ 'నయ్యదలె' కలరు ।  
వినుతింపశాస్త్రజ్ఞ విద్యాంసులేటికి?  
వీలుగామించు 'మౌల్వీలె' కలరు ।



అత్మకీర్తనసేయ హరిభక్తులేటికి ?  
గేకలువేయ 'ఫకీర్' కలరు !  
పూతాత్మకులగు ననుష్ఠాతలు నీకేల ?  
తఱుమగా 'పీడుజూదా' కలరు !  
వట్టియాసలనిటు మెడవట్టి తోయఁ  
జూటు వట్టుకమ్మలాడినార, మిట్టి !  
ముచ్చటకె నీవు పశ్చిమముఖుడవైతి,  
వైరిహరరంహ ! సింహాద్రినారసింహ ॥ "

భల్లా పేరయకవి క్రి||౪|| 1830 సం|| ప్రాంత  
మువాడు. ఆక్బాఁడమున భద్రాచలముపై దండెత్తి  
రాసున్న 'జబ్రహీంఖాను' నకు జడిసి అచటి భక్తు  
లా దేవుని పోలవరమునకుఁ దరలించినట్లును, తరువాత  
నై దెడ్డకు భద్రాచలమునకుఁ దెచ్చి పునఃప్రతిష్ఠ చేసి  
నట్లు 'బదగి-శతకము' న పిఠరించెను అట్లు శర  
లించిన దేవుని (శ్రీరాముని) గూర్చి "ఘనత వ్యాజ  
స్తుతి"గా నొనర్చితి నీస/శతకమష్టాత్తర శతముగాఁగ"  
రిచి యుంచితినని కవియే చెప్పకొనినాడు అందుండి  
కద్యద్వయము :—

"సున్నతి" లాగి జేయజూతురేయని వేగ  
మేలుకొన్నా రింతపేలు గలదె,  
'గుడిగుడి' పొగలుపైకొనఁజూతురేయని  
వలసపోతిరి సరివాడునగరె ?  
మును 'పులాపు' ను దినుమనియందురేయని  
యోడనెక్కితిరి మీరొగిధరితి !  
'లుడిపియపేమాడు' లిడఁజూతురేయని !  
పాణిపోయితి రింతపాటిగలదె !  
కులముగలిగిన నందైన స్థలముగలద  
టనుచు భక్తులదిగనాడి చనఁగఁదగిన ?  
భగ్నగిరివాస ! శ్రీరామభద్రదాస  
పోష బిరుదాంక ! రఘుకులాంబుధిశాంక ॥ "

"ఆదివిష్ణుని టెండ్లియాడిన పార్వతి  
కన్నవత్తముల కేమాపదమ్యె ?  
గోరి బాపనిఁజేసికొన్న సరస్వతి  
కిడుములువచ్చెనే యిట్లులేక ?

కాళులేనిఫణేంద్రుఁ గట్టికొనినయుర్వి  
కూరులేదాయెనే యుండుటకును ?  
తనువులేనియొయారిఁ దగిలిన రతిదేవి  
సుఖపడదాయెనే సురలమెచ్చ ?  
బళిర మీవంటివృథఁ జెట్టవట్టిసేత  
సకలవేతలకులోనయ్యె సరవిలోన ॥ భద్ర ॥ "

బృహత్తటాక నాగకాష్ఠికవి బాలసుబ్రహ్మణ్య  
శకకము :—

"సతి శిరముననుంచి సతలోననలియుంచు  
సిగ్గుహలినయట్టి శివానకొడుక !  
భద్రకాళితనానఁ బ్రబలి యుద్రునిచేత  
గప్పెరనిచ్చు దుర్గకునుతుండ !  
చేసెడుపనులెల్లఁ జెఱచివేసెడుపెన్న  
హోదరునిఁగూర్చి సోదరుండ !  
ధర్మభంగముచేసి ధరఁ బుణ్యజనులను  
హరియించి సతని మేనల్లుడ !—యని  
ప్రజలుపలికెడు పీఠిపాయనెట్లు ?  
లోబమునుద్రోచి బహదానలోలుఁడవయి  
మంచివాఁడని పేరు గల్గించుకొమ్ము ?  
నుకనవిజనగేయ ! శ్రీ బాలసుబ్బనాయ ! ॥ "

"కాసుకాసుకువడ్డి కాంచనంబార్చించి  
కొండపైనెక్కె నీకూర్మిమామ,  
బిచ్చమెత్తినరూక బేరమాడుటకునై  
ధనపతిఁజేరె నీయనుఁగఁదండీ,  
రాజ్యావలాపచే రక్షిఁజైలముఁబాసి  
పుట్టినిలెడఁబాయఁ భోదతల్లి,  
త్రోవజూచుచునుండు నేవేళఁ బరులచే  
మోదకానక్రిచే సోదరుండు !  
ఇట్టిదేవత లివేళమెత్తినన  
నీమతంబేమె తెలుపుము సోమతనయ ॥  
శూరసంహం ! కరిగిరి సుఖవిహార !  
సుకవిజనగేయ ! శ్రీ బాలసుబ్బనాయ ॥ "

అమలాపురపు నన్నానిరాజకవి విశ్వనాధ  
శకకము :—

"అశ్రుతకల్పన మంచుస్తాఁజువునెట్లు  
లింద్రాది సర తాత్రయించినారె ?

స్త్రీ పున్న పుంసక రూపహీనునెట్లు  
పురుషోత్తముడొనరెఁ బూజనంబు,  
ఓలగోత్రములులేని గూఢమార్గునకెట్లు  
ఓలగోత్రవతి తన కూడినొనగె? ,  
ననుగామృతాపేక్షలైన మహర్షులు  
విషధారిణాత్మ భావించెట్లు? ,  
నిలఁబుకాకృతపుణ్యంబు గజగనెట్టి  
వారలదికాదుతొట ద్రువంబుగాది?  
భూరిగుణయాధ, కాశికాపురననాధ  
విగళితామర్త్యరిపుయోధ! విశ్వనాథ ॥ "

"కరికాకుడొనగు మాకండపంబులు  
మిక్కుటంబుగఁ గూర్చి మెక్కిమెక్కి ।  
మాదరచెన్నాఘ్నఁ దాదరంబునఁజెట్లు  
సురుచిరక బళంబు? జుట్టి జుట్టి!  
నిమ్మవ్వమదబత్తి నివ్వటిల్లఁగఁబోయి  
జావ నంకనమునఁగ్రావిత్వావి  
బోయకన్నంకెడఁబాయక నర్పించు  
నంజుడు తునకలు నమలి నమలి!  
త్తుప్తిచిరక భిక్షుప్రదేహయనుట  
జనుబుద్ధిరై త్తుత్తునిశ్చందరునకు ॥ "

వేములపాటి భాస్కరనమ్మకవి శ్రీ విల్లూరు  
పార్వతీశతకము: —

"ఈడిగవేడెకై యిగిలించి, యాకలు  
కుండలోపలదూరు కొన్నదెవరో? ,  
బస్మానుమడు వెంటఁబడఁగానె వెఱగంది  
పసుగితిపోయినవంద యెవరో?  
ఓ లియ్యరేక యిల్లాలికర్థాంగంబు  
నమ్మిన యాపేద గుమ్మఁడెవరో?  
మందితో ననునికై బవరంబుగావించి  
బలమతి వెలకిలఁబడిన దెవరో?  
దేవ! యారితినక్కర్తలావహించి  
త్రోవవచ్చుంచి బక్షలఁ గావకునికి!  
నుండుబాశ్చర్యమేగాదె, యురగహు! ,  
సర్వలోకేశ! విల్లూరు పార్వతీశ!"

"బండలు గుండులు మెండుగాఁగల వెండి  
కొండ నీ కిలుగా, కుధరచావ!  
ప్రేతావనీతలో పేతభూతినిబూయ  
ప్రేతిగా నిటు నోభూతనాద!  
పునుకకంచము చేతిబూని భిక్షమునెత్త  
సహజమేగద నీకు సౌఖ్యమూర్తి!  
భీకరములు పుండరికపర్వంబులు  
కట్టుపుట్టుముఱుగా. గరళకర!  
యిట్టి సంచలములు గడు వెలయఁగన్న  
వాఁడవేమని యాచించువాఁడ నేను  
చూడు మనమున యోచించి నూటిపడఁగ  
సర్వలోకేశ! విల్లూరు పార్వతీశ!"

మౌనివ పెద్ది బుచ్చిమందరరామకవ "వృత్తుం  
జయ శతకము" అంతయు వ్యాజస్తుతి సంశోభితమే.  
భూవనావమత్పూతి హస్తరసనమ్మిల్లిమై, అపూర్వ  
రామణీయకము ద్రోతకమగుచుండును. చదువరుల  
నుజ్ఞాఁకలూఁగించును. విదేశీముములుగాని, స్వదేశీ  
శీయములుగాని శబ్దములు వద్యములలో దమంత  
దొరలుకొని పోవుచుండును దారాధోరణి కీతని కవిత  
పట్టుపారుచు. అత్యంత మాధునికఁడయ్యు  
బ్యాక్తన నవినకపుల కెవ్వరికి నలవడని లోకజ్ఞాన  
సంపన్నుడు. ఈ శతకమునందలి కొన్ని పద్యములు  
చవిచూడుడు :

"మెదనాగత్తుకు నొక్కటేమురుగునల్  
మేనన్ పెగలెనెన యా  
బివతో నీఁగనెప్పడుం గునగునల్  
వీక్షించి మీ చందమె  
క్కడతేవంతగ వెత్తిపై రునరునల్  
గంగమ్మకున్ నీవెచిం  
బడుటేలాగునో? మామొఱతెలియ ద  
ప్పా! మాకు మృత్యుంజయా!"  
"నీ చక్కందన మీమెఱంగుమనో, నా  
నేరావె మూకాలపుం  
బోచాయింపుల ముం దిదికక్కనియే  
మో, జాడలేకుంటివే ?

నీ చంద్రార్థ కిరీటసంస్కరణతో  
నే చొక్కుచుండంగ నీ  
భూచక్రం, బిణగొంకనేల? విజయం  
బునీజేయ, మృత్యుంజయా! ||”

“ఒక లంబోదరుడైన పుత్రకుడు ము  
న్నున్నట్టిదే నీకుఁజా  
లక కాబోలును సృష్టిజేసితివి యీ  
లంబోదరుంగూడఁ, దీ  
గకుఁగాయల్ బరువౌన? కాని, కుడుముల్  
గల్గించి యవ్వని. కే  
లొకొయివ్వానికి నొక్కమైన యిరువుల్  
మొల్పింతు మృత్యుంజయా! ||”

“శుండంగావలెనొక్కొ, నీకొజుకె యే  
వో వెండిబంగారపుం  
గొండల్ రెం, డొకడైన బిడ్డలకు మా  
కుం బంచి యీ రాదో? యొ  
క్కండి, ల్లోక్కండు, విల్లుగాఁగుదుర నీ  
కుకొ నొండెనే మాకు? ఈ  
గుండుల్ బండలె దానఁగొట్టితి, పృథ  
క్కుల్ మేలె? మృత్యుంజయా! ||”

“ఈవే సృష్టియొనగ్నియున్నయెడ, మ  
మీరూపులన్నట్టివే  
రావేమో? మఱి మాకుఁగూడను గుహ  
రస్వామి గూర్కొములొ  
యావిఘ్నేశు గజాననమ్ములొ యవ  
శ్యంబిచ్చ మానుండి యె

న్నొ విడ్డూరపు యాపులేర్పడెడి వే  
మో? తండ్రి మృత్యుంజయా!”

“చింతంజేసెడు నట్టి భక్తులయెడన్  
జెల్లించుకొవచ్చు, నీన్  
సంతంబెట్టిడు నట్టి యీకపులతో  
నా నీకుఁ బంతంబులున్  
గింతంబుల్ వలదయ్య! వట్టిరణ పెం  
కెక జెప్పుచున్నాను, ఆ  
ల్లతందీరెడు కార్యమింక నొక కొం  
డంతైన, మృత్యుంజయా” ||

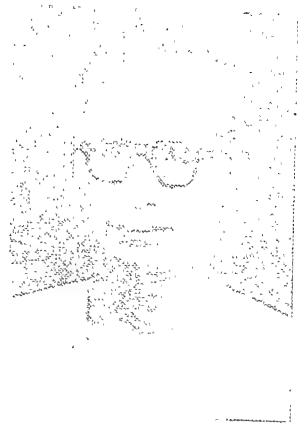
“తిన్నండంత శృంగిపకువ్పయెడ, ఈ  
తీరేగదా, యాతఁడా  
కన్నుడందెఱుకంగనే కుదీరె రో  
గంబంతయుకొ, నీకదే  
వన్నెకొ నన్నును దేకయే విడుతువా?  
వారడె నయంబున్నదా  
కన్నినైనియుదేక యే విడుతునా?  
కానిమ్మ మృత్యుంజయా” ||

ఇసుకపాతలవలె నెంత వ్యాసినను దణుగని  
చావిషయము నింతతో జాలింతును. విమర్శవార్త  
మయి నేను గావించిన యనంత్యాక శతకములతోఁ  
దక్కిన యలంకారములతోఁబాటు, ఈ వ్యాజస్తతియు  
వెలయు పద్యములన్నిటి నొక్కడఁజేర్చిన, ఏ రెండు  
వేలయిన నుండు ననుకొందును ఆ మహాసముద్ర  
మున నా యదాహృతు లొక కొన్ని బిందువులు  
మాత్రమే యని విన్నపము.





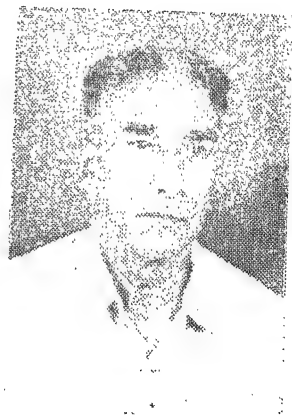
డా॥ న॥ నారాయణ రెడ్డి  
వ్యాసము - 1



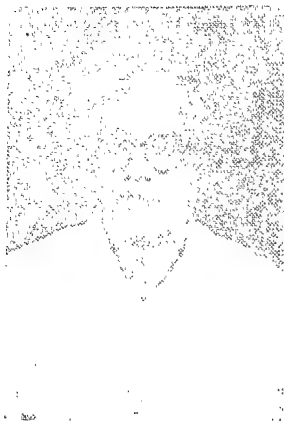
క॥ వ॥ వెంకట సుబ్రహ్మణ్యం  
వ్యాసము - 2



కేతవరపు వెంకటరామకృష్ణ  
వ్యాసము - 3



వెంకటేశ్వర వెంకటసుబ్బయ్య  
వ్యాసము - 5



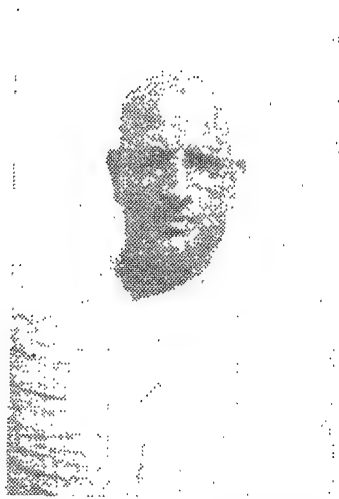
పే. ఎల్. సుబ్బారావు  
వ్యాసము - ౭



నా. ప. రా. సు. గోదాదేవి  
వ్యాసము - ౮



గాలి పార్థసారథి  
వ్యాసము - ౯



బి. కె. గోపాలస్వామి అయ్యంగర్  
వ్యాసము - ౧౦

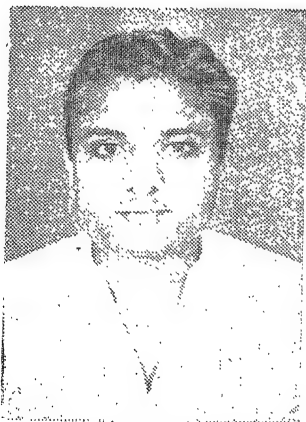
సోమిటి అక్షరము



కొనరాజు ఉమాదరిమూర్తి  
వ్యాసము - 10



కొత్త బాపయ్య చౌదరి  
వ్యాసము - 11



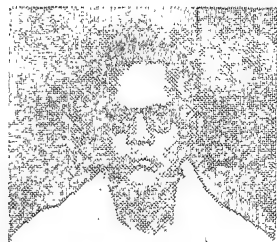
బి. యన్. శాస్త్రి  
వ్యాసము - 12



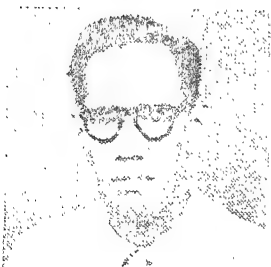
పి. శ్రీరామమూర్తి  
వ్యాసము - 13



మ. వి. వి. వి. వి. వి.  
వ్యాసము - 14



కే. వి. వి. వి. వి. వి.  
వ్యాసము - 15

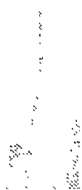


జా. వి. వి. వి. వి. వి.  
వ్యాసము - 16



జా. వి. వి. వి. వి. వి.  
వ్యాసము 17

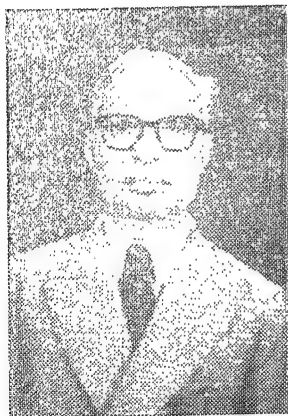




శ్రీమద్భక్త తత్వము - 18



$\frac{1}{2} \left( \frac{1}{2} \right)^2 = \frac{1}{8}$



ప్ర. విఠల్ రావు  
వ్యాసము - 20



ఆంధ్రమూర్తి రాజగోపాలరావు  
వ్యాసము - 21



యశవంత్రి అచినాతామణ  
వ్యాసము - 22



బి. వి. పి. రామచంద్రబాబు  
వ్యాసము - 23



భాగవతుల సుబ్బారావు  
వ్యాసం - 24

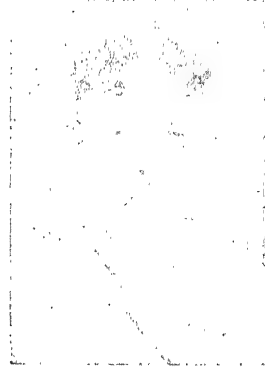


రాపూరి దొరస్వామికర్క  
వ్యాసము - 25

హా హి తి వా ల్ల భృ ము



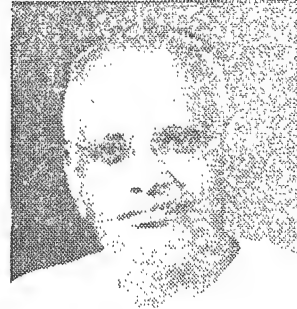
కల్పగంధుల లక్ష్మినారాయణ  
వ్యాసము - 26



వెంకటాచలమూర్తి వాణిజ్యం  
వ్యాసము - 27



నిడుదవేలు వెంకటరావు  
వ్యాసము - 28 మరియు 31



డి. వి. కృష్ణారెడ్డి  
వ్యాసము - 29



నీహల పిచ్చయ్య ప్రి  
వ్యాసము - 30



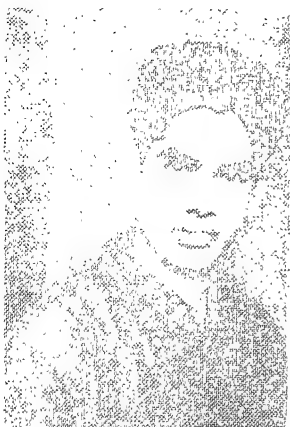
కమ్మరెడ్డి నిర్మల  
వ్యాసము - 31



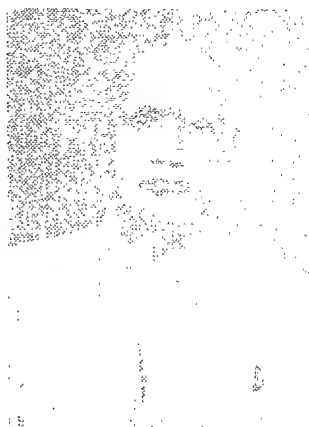
నెలటూరి వెంకటరమణయ్య  
వ్యాసము - 31



వెలంపల్లె రంగాచార్యులు  
వ్యాసము - 35



వి. రామచంద్ర  
వ్యాసము - 36



వేదవేదాల సూర్యరామకృష్ణ  
వ్యాసము - 37



డి. సి. సరస్వతి  
వ్యాసము - 38



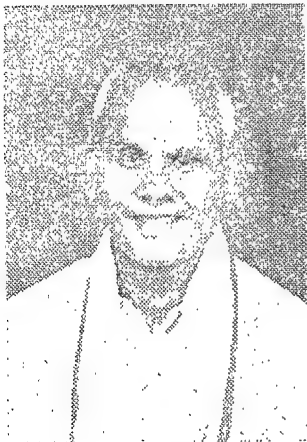
ఎమ్. వి. ఎస్. కృష్ణమూర్తి  
వ్యాసము - 39



జంబా అనంతగంగప్పరావు  
వ్యాసము - 40



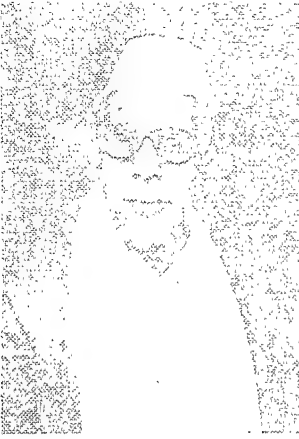
గుంటూరి శేషంగారావు  
వ్యాసము - 41



చిలుసాని పాపయ్యశాస్త్రి  
వ్యాసము - 42



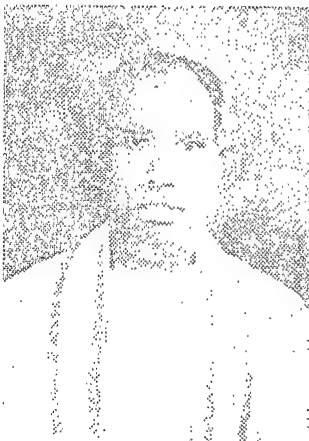
జంబాతు తమ్మయ్య  
వ్యాసము - 43



డా. ఎ. పి. లక్ష్మణ్  
వ్యాసము - 44



పి. జి. ఎ. లక్ష్మణ్  
వ్యాసము - 45



జి. బి. లక్ష్మణ్  
వ్యాసము - 46



పి. బి. లక్ష్మణ్  
వ్యాసము - 47



నోరి నరసింహశాస్త్రి  
వ్యాసము - 58



శ్రీమతి నాయని కృష్ణకుమారి  
వ్యాసము - 60



కొత్త నత్తనారాయణచౌదరి  
వ్యాసము - 61



డా॥ పల్లా దుర్గయ్య  
వ్యాసము - 63

సాహితీవర్ణాశ్రము





శిష్ట రామకృష్ణశాస్త్రి  
వ్యాసము - 64



H. K. పేర్వాని  
వ్యాసము - 65



జమ్మలమడక మాధవరామశర్మ  
వ్యాసము - 66



అమరేశం రాజేంద్రశర్మ  
వ్యాసము - 67



నోరి నరసింహశాస్త్రి  
వ్యాసము - 58



శ్రీమతి నాయని కృష్ణకుమారి  
వ్యాసము - 60



కొత్త సత్యనారాయణచౌదరి  
వ్యాసము - 61



డా॥ పల్లా దుర్గయ్య  
వ్యాసము - 63

సా హ తి వ్యాస భ్యము



శిష్ట రామకృష్ణశాస్త్రి  
వ్యాసము - 64



H. K. పేర్వాని  
వ్యాసము - 65



జమ్మలమడక మాధవరామశర్మ  
వ్యాసము - 66



ఆసురేశం రాజేశ్వరశర్మ  
వ్యాసము - 67

సా హి తి వాల్మీకీ



K. V. భూపాలెశ్వర్  
వ్యాసము - 68

సాహిత్యవల్లభము



అదిరాజు వీరభద్రరావు  
వ్యాసము - 69



ఊటుకూరి లక్ష్మీకాంతమ్మ  
వ్యాసము - 70



గడియారం రామకృష్ణశర్మ  
వ్యాసము - 71



వానిలి వేంకటలక్ష్మీనరసింహారావు  
వ్యాసము - 72



S. V. A. రామలింగేశ్వారా  
వ్యాసము - 73



తల్లాపగడ సక్తినాథాయణమూర్తి  
వ్యాసము - 74



ఆడపా రామకృష్ణరావు  
వ్యాసము - 75



బి. రామరాజు  
వ్యాసము - 77

## ర చ యి త ల గు టి ం చి

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : సి. నారాయణరెడ్డి.
2. పుట్టిన తేదీ : ప్రజోత్పత్తి, ఆషాఢపూర్ణిమ.
3. జన్మస్థలము: ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : హనుమాజిపేట—సిరిసిల్లతాలూకా, కరీంనగరంజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము.
5. డిగ్రీలు, బిరుదమును : ఎం. ఏ., పిహెచ్. డి.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము : రీడరు, అంధ్యశాఖ, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :
  1. నాగార్జునసాగరం.
  2. కర్పూర వసంతరాయలు.
  3. విశ్వనాథనాయడు.
  4. రామప్ప.
  5. వెన్నెలవాడ.
  6. దివ్యైలమువ్వలు.
  7. ఋతుచక్రం — వగైరా.
8. అభిరుచులు : సాహిత్యం, సంగీతం.
9. చిరునామా : Reader in Telugu,  
Osmania University.

వీరి వ్యాసము : 'భారతీయ సంస్కృతి' 1వ పుట లగాయతు 9వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' ఇంద్రగంటి హనుమద్భాషి.
2. పుట్టిన తేదీ : 29—8—1911.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా మాడుగుల — వీరవల్లితాలూకా, విశాఖజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు. గురువులు

సంస్కృతకళాశాల. విజయనగరము, ఆంధ్రగీర్వాణ  
విద్యాపీఠము, కొవ్వూరు. శ్రీ వజ్రుల చిన  
సీతారామశాస్త్రిలుగారు, అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్య  
శాస్త్రిలుగారు, ఆకొండి వేంకటశాస్త్రిలుగారు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదులు :

ఉభయభాషాపరీక్ష (ఎ) ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయము.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము

సంస్కృతాంధ్రోపాధ్యాయుడు, జిల్లాపరిషత్ సము  
న్నతపాఠశాల. రామచంద్రపురము — తూర్పు  
గోదావరి.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

అనువాదములు

1. స్వప్నవానవదత్తము.

2. వృత్తి.

3. మృచ్ఛకతికము.

స్వతంత్రములు

1. దక్షరామము (కావ్యము)

2. మధువని (ఖండకావ్యములు)

3. పాటలమంజరి (భావగీతాలు)

4. వ్యాసావళి (సమీక్షలు)

5. విజయదశమి (చిన్నకథలు)

1. లీలావతి (కావ్యము)

2. కాళిదాసు — కావ్యశిల్పము.

3. రామాయణరమణీయత.

8. అభిరుచులు :

ప్రాచీనకావ్యనాటకాలను నవ్యదృష్టితో చూచుట —  
సంస్కృత కావ్యాలమీద ఎక్కువ ఇష్టం. ఇంగ్లీషు  
విమర్శమీద అధికశ్రద్ధ.

9. చిరునామా :

రామచంద్రపురం, తూ. గో. జిల్లా.

వీరి వ్యాసము : 'రామాయణ రమణీయకము' 10వ పుట లగాయతు 17 పుట వరకు.

డాక్టర్ కె. వెంకటరామకోటిశాస్త్రిగారు, వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'మహాభారతనాయకుడు' 18వ పుట లగాయతు 24వ పుట వరకు.



1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : పోతుకూచి సుబ్బహ్మణ్యశాస్త్రి.
2. పుట్టిన తేదీ : 1920—1—22.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : తెనాలి, గుంటూరు జిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : ఎ. సి. కాలేజీ, గుంటూరు; పెన్సిడెన్స్ కాలేజీ, మద్రాసు; మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము.
5. డిగ్రీలు. బిరుదములు : ఎం. ఏ. — తెలుగు. సంస్కృతము, ఆంగ్లము, ఫిలాసఫీ, ఎం. విల్., పిఎచ్. డి.,
6. చేసిన ఉద్యోగములు. ప్రస్తుతోద్యోగము : ఉపాధ్యాయవృత్తి,  
ఆంగ్లశాస్త్రాధ్యక్షులు, నాగపుర విశ్వవిద్యాలయం.
7. రచనలు : ముద్రితములు :  
భక్తిరసాయనము. అముద్రితములు :  
నాట్యశాస్త్రము, నాట్యశాస్త్రము, (1—6 అధ్యాయము) Siva Sankara Sastri's mind  
Aristotle's Theory of Poetry & and art  
Drama. The Aesthetics of Coleridge.  
The Vision of Coleridge.  
The Aesthetics of Rigveda.  
Critical Presupposition of  
Aesthetics.  
Philosophy of Language.  
Indian Epistemological  
idealism.
8. అభిరుచులు : లలితకళలు, వేదాంతము, జ్యోతిషము, ప్రాచీన భారతీయ సాహిత్యము, సంస్కృతి.
9. చిరునామా : New Library Building, Ambazheri Road, Nagpur.

వీరి వ్యాసము : 'భానమహాకవి' 25వ పుట లగాయితు 28వ పుట వరకు.

శ్రీ వాసిరెడ్డి వెంకటసుబ్బయ్యగారు, వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.  
వీరి వ్యాసము : 'హాళకవితాహాళ' 29వ పుట లగాయితు 48వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : ధూళిపాళ అర్కసోమయాజి.
2. పుట్టిన తేదీ : 2—10—1910.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : వెలిచేరు, కొత్తపేటతాలూకా, తూర్పుగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు ఎం. ఏ. మద్రాసురీరాష్ట్రకళాశాల, సంస్కృతములో గురుకులపద్ధతిని రావ్యనాటకాలంకార సాహితీ పరిశ్రమ.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : M. A. B. Ed., Sometime Research Scholar Madras University in Astronomy.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యస్తతోద్యోగము Head of the Department of Mathematics and Vice-Principal, W.G.B. College, Bhimavaram.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :
  - (1) ఖండఖావ్యసహస్రిక యను సంస్కృత కావ్యము. 1. A Study in Kalidasa.
  - (2) జ్యోతిర్విజ్ఞానమును సిద్ధాంతగ్రంథము 2. „ „ in Bhavabhuti.
  - Awarded a prize of Rs. three thousand by U. P. Govt. 3. „ „ Valmiki.
  4. IInd Volume of Khanda-khadya Sahasrika.
  5. A critical study of Hindu Astronomy in the light and language of the Modern.
8. అభిరుచులు : Astronomy, Astrology and Sahitya.
9. చిరునామా : College, Bhimavaram.
10. ఇతర విశేషములు : Academic positions like (1) Chairman of the Board of Studies in Mathematics: (2) Member of the Academic Council. (3) Chief Examining and Paper-Setter in Math.

'వీరి వ్యాసము : 'కవికులపతి కాళిదాసు' 49వ పుట లగాయితు 54వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' .

డాక్టరు || శ్రీమతి వారజాని యశోదాదేవి.

1 : కవుతా శ్రీరామశాస్త్రి, రచయిత of వేదాంత గ్రంథములు.

Founder of Sarda, 1st monthly in Telugu.

భర్తగారు శ్రీ వారజాని వేంకటాచలంగారు

Branch Manager, Andhra Insurance, Ernakulam & Madras.

2. పుట్టిన తేదీ :

7-9-1919.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

మచిలీపట్నము, కృష్ణాజిల్లా, (A. P.)

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

National Theosophical School College, Adayar Madras. Besant Theosophical College, Madanpalle, Presidency College, Madras.

5. డిగ్రీలు, విరుదములు :

1) B. A (Hons) M. A. 2) M. Litt or D. Litt 1937 1941 1948  
Research Scholar (1937-40)  
"Fellow (1942-44) in History Dept: of University of Madras-guidance Padmabhushanam  
Prof: K. A. Nilakantha Sastry M. A.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుత ఉద్యోగము :

- 1) Principal-Mahilavidyalaya of Andhra Mahilasabha.
- 2) Lecturer for I. A. S. Murti tutorial College, Madras. (6 months.)
- 3) Research Assistant-Sri Venkateswara University.  
History Dept. 1 yr 1960-61
- 4) Lecturer in History S. V. University College from 1961.

7. \* రచనలు ముద్రితములు :

- 1) The History of Andhradesa 1000-1500 AD. Subsidiary dynasties—Journal of Andhra Historical research Society Volumes 18 to 27 both inclusive. Thesis for D. Litt.
- 2) Several Articles in Telugu & English in Journals of Indian History, Sri Venkateswara Oriental, Andhra Historical research Society, Bharathi, Andhra Mahila, Kinnera (Monthlies) Krishna Patrika, Andhra-prabha, Andhra Patrika (weeklies)

అముద్రితములు :

- 1) The Reddos of Kondedu and Rajahmundry—thesis for M. Litt.
- 2) Several articles with the Journals already mentioned and the forther coming proceeding volumes of Indian History Congress (1965) & India Oriental Congress (1968)

8. ఆచిరుచులు :

Painting, music, sculpture & Monography, literature, Hindi etc.

9. చిరునామా :

Dr. (Mrs) V. Yasoda Devi,  
M. A., M. Litt., D. Litt.  
Lecturer in History, S. V. U. College,  
Tirupati.  
109 G. S. M. St, Tirupati

10. ఇతర విశేషములు :

Several Radio talks on Variety of topics-history, literature, current affairs etc. from Madras since 1938 and from Vijayavada from 1963.

వీరి వ్యాసము : 'శాతవాహనసామ్రాజ్యములో రమణీయములు' 55వ పుట లగాయితు 59వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు'

పార్థసారథికావు. గాలి.

2. పుట్టిన తేదీ :

21—12—1934.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

సంతమాగులూరు,

నర్సరావుపేటతాలూకా — గుంటూరుజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : S. R. R. and C. V. R. College లో B.A.-  
ఉపాధ్యాయులు : శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తముగారు.  
University College లో M. A. గురువులు :  
Dr. C. Kunham Raju.
5. డిగ్రీలు, విరుదములు : M. A. in I Class.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యస్తతోద్యోగము : Lecturer in Sanskrit Department,  
Andhra University-Waltair.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
1. అర్జునుని నిర్వేదము - భగవానుని 1. వెంకటేశ్వర స్తోత్రము.  
సమాధానము. 2. వరమేశ్వర శతకము.  
2. తమసోమాజ్యోతిర్గమయ.  
3. అస్మిన్ కలియుగే వ్యధమపాదే.
8. అభిరుచులు : తెనుగున, సంస్కృతమున కవిత్వము వ్రాయుట—  
గైర్వాణివాణియందు ఆశూపన్యాసము.
9. చిరునామా : గాలి పార్థసారధిరావు, లెక్చరర్, న్యూ ఆర్ట్స్ కాలేజి,  
ఆంధ్రయానివర్సిటీ - వాల్తేరు.

వీరి వ్యాసము : 'భారవి - అర్థగౌరవము' 60వ పుట లగాయిదు 64వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : తిరుపతికుమార గోపాలస్వామి అయ్యంగారు
2. పుట్టిన తేదీ : 2-6-1914
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : Tirupathi Chandragiri Tq.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : Madras Presidency College  
1) T. K. Tiruvankata thathacharyulu  
(father)  
2) Mahamahopadhyaya  
S. Kuppaswamy Sastrulu



1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : కొత్త భావయ్యవారి,
2. పుట్టిన తేదీ : 2—6—1897.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : సంగంజాగర్లమాడి, తెనాలి తాలూకా—గుంటూరు జిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు ప్రాథమికపాఠశాల విద్యతప్ప తక్కిన విద్యస్వార్థితము.
5. గ్రంథాలు, విరుదములు : డిగ్రీలులేవు. 1953లో విమర్శకాగ్రేసర విరుదు పామర్య భారతీనమితివారిచే నీయబడినది.  
విజ్ఞానచంద్రికామండలి పరీక్షలో సుతీర్ణులు—  
(1915—16) సారస్వతసేవకు గుడివాడలో  
“అంధ్రసలంద”వారొక సన్మానము గావించిరి,  
(1960) భారతీనమితి పామర్యవారు షష్టిపూర్తి  
సన్మానముచేసిరి, సంచికముద్రించిరి.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుత ఉద్యోగము : 1916—25 మధ్య సర్వేకాఖతో ఫీల్డ్ డిప్యూటీ సర్వే  
యరు పదవులు — ఇప్పటిమియులేదు.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు.
1. కమ్మవారిచరిత్ర 1, 2, 3 భాగములు  
(1939—1942) మనుసంభవము (వచనం)
2. డిటో వ్యవస్థాపనము 1944.
3. కమ్మవారిచరిత్ర (Revised Edition  
1962)
4. రెడ్లచరిత్ర పద్యకావ్యం — 1947.
5. కాకతీయరాజులచరిత్ర,, — 1955.
6. వేంగీచాలుకర్తరాజ్యచరిత్ర,,—1956.
7. పశ్చిమచాలుకర్తరాజ్యచరిత్ర,,
8. కాశ్మీరు, నేపాలుచరిత్రలు(వచనం) 1954
9. కల్పవల్లి (ఖండకావ్యం) 1953.
10. గోపాలశతకం—కందపద్యములు—1920.
11. శంకరశతకం—శార్దూలపద్యములు—1928.
12. సంగభాషాలీయము అను కొత్తవారి వంశ  
చరిత్ర (కావ్యము) 1929.
13. సగరపట్టాభిషేకము—1932.

14. వ్యామోహము (నవల)  
(కొండవల్లి వీరవెంకయ్యప్రచురణ) 1930
15. దేవరహస్యాలు (The Prehistorical  
Secrets of India) 1948-1962.  
ద్వితీయముద్రణము: రాజమండ్రి సరస్వతీ  
పబ్లికేషన్ వారు.
16. అనేకవ్యాసాలు, వద్యాలు వివిధపత్రికలలో  
ముద్రితము.
17. ఆంధ్రరాజులు — (వచనం)  
(రామా అండ్ కో ప్రచురణ)

8. అభిరుచులు : చారిత్రక పరిశోధన.
9. చిరునామా : కొత్త భావయ్యచౌదరి, గృంథకర్త.  
P. O. నంగంజాగర్లమూడి, గుంటూరుజిల్లా.
10. ఇతర విశేషములు : కమ్మవారిచరిత్ర, వృధమథాగం అరవములో  
ప్రకటితము.  
డిబ్లో సంక్షిప్త మూడుభాగాలచరిత్ర 1954లో  
ఇంగ్లీషులో ప్రకటితము.  
దేవరహస్యాలు అనే గ్రంథము హైకోర్టుజడ్జి  
లేటు శ్రీ వేపారామేశంపంతులుగారు వగైరాల  
ప్రశంసల సందినది.

వీరి వ్యాసము : 'ఏడుకొండలవాని పుట్టుపురోక్ష తల్లాయి' 88వ పుట లగాయితు 93వ పుట వరకు

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : బి. ఎన్. శాస్త్రి. (ధిన్నూరి నరసింహశాస్త్రి)
2. పుట్టిన తేదీ : 1—3—1933.
3. జన్మస్థలము: ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : వలిగొండ—తాలూకా రామన్నపేట, జిల్లా నల్లగొండ.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : హైద్రాబాదు. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : ఎం. ఏ.,



6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుత ఉద్యోగము : ఉపాధ్యాయవృత్తి, ప్రస్తుతము 'శాసనములలోనిభాష' పరిశోధనము—ఉస్మాన్ యా విశ్వవిద్యాలయము + వ్యాపారము.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

1. సంధ్యారాగం.
2. తపోభంగం.
3. తుక్కాదేలీ.
4. కాశీఖండం—దాని — పాశ్చాత్యము.
5. కిరాయదార్.
6. రెండునాటికలు.
7. సహకారం.
8. గృహజీవనం.
9. తీరిన కోరిక.
10. రాధ.
11. పాపాయిపతకం.
12. నీరాజనం.
13. ఆంధ్రప్రదేశ్ దేవాలయములు — శిల్పములు.

అముద్రితములు :

Underprinting

1. శాసనసంపుటి.
2. ఆంధ్రుల సాంఘికచరిత్ర.  
4th Century B. C. to 11th Century A. D.
3. A Collection of Inscription (in English.)

8. అధిరుచులు :

శాసనపరిశోధనము — చరిత్రరచన.

9. చిరునామా :

B. N. Sastry, C/o Nagarjuna Book Depot, Narayanaguda. Hyd.

వీరి వ్యాసము : 'రేనాటిచోట శాసనములు' 94వ పుట లగాయిత 112వ పుట చరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

పోచంపర్ల శ్రీరామమూర్తి

2. పుట్టిన తేదీ :

1-5-1934

3. జన్మస్థలము : ఉరు, తాలూకా, జిల్లా :

తమ్మవరం, ఒంగోలు తాలూకా, గుంటూరుజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

వి. ఆర్. కాలేజి, నెల్లూరు—ప్రెసిడెన్సీకాలేజి, మద్రాసు, Dr. C. Kunhan Raja; Dr. V. Raghavan.

5. ద్వీతీయ, తిరుదములు :

యం. ఏ.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుత ఉద్యోగము :

1956 ఆగష్టునుండి ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్  
సంస్కృత విభాగమున సుపర్యవేషకుడుగా

7. \* రచనములు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

1) ఆధునిక సంస్కృత వాఙ్మయము—విశ్వ  
సాహితీ Vol. VI

2) చమత్కారచంద్రిక—A critical edi-  
tion accepted for publication  
by A. U.

3) Bhavadipika on Saptasatisara  
paper read at Srinagar Senior  
of AOC

4) The Concept of Camatkara-  
paper read in the Sanskrit  
Section of the International  
Congress of Orientalists. 64.

1) The Contribution of Andhra  
to Sanskrit literature-Thesis  
submitted to the A. U. for  
Ph. D.

2) Some special features of San-  
skrit Language and literature  
cultivated in Andhra desa-  
paper communicated to Adyar  
Library bulletin.

3) Critic and criticism in Sanskrit-  
S. V. O. Journal—Communi-  
cated.

4) Prathya Sanne nabhase- A  
new interpretation - Com to  
Vikram.

5) Kanakalekhakalyana of  
Vamana Bhatta Bana com. to  
Journal of V. V R I.

8. అధిరతులు :

1. Editing as many Skt. works of  
Andhras as possible—Eg. Sahitya-  
shintamani is now undertaken.

2. Study of Comparative religion.

9. విరుచుకా : :

P. Sriramamurti M. A , 3/29 Siri-  
puram Quarters, Andhra University  
Waltair. (A. P.)

వీరి వ్యాసము : 'శ్రీహర్షని కవితానై పుణ్యము' 113వ పుట లగాయతి 117వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : డాక్టర్ యస్వీ. జోగారావు.
2. పుట్టిన తేదీ : 2—10—1928.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : పార్వతీపురం, శ్రీకాకుళం జిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తు, వారైరు.
5. దిగ్గీలు, చిరుదములు : ఎమ్. ఏ., పిహెచ్. డి.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యస్తతోద్యోగము : ఆంధ్రోపన్యాసకుడు, ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తు.
7. \* రచనలు ముద్రితములు : అముద్రితములు
  1. ఆంధ్ర యక్షగానవాఙ్మయచరిత్ర.
  2. పంచకల్యాణి (కావ్యసంపుటి)
  3. సప్తతంత్రపు (వ్యాససంపుటి)
  4. ఉపనిషత్తు (కావ్యసంపుటి)
  5. అప్పరస (గేయనృత్యనాటికలు)
  6. మధురమాధవం (పదన నాటికలు)
  7. సువర్ణశృంఖల (కథానికలు)
  1. సంయుక్తరాష్ట్రాల సాహితీ పృస్థానం.
  2. కాదండిరి కావ్యసమీక్ష.
  3. The Tradition of the Telugu Peoples' Theatre.
8. అభిరుచులు : సాహిత్యము, నాటకకళ.
9. చిరునామా : తెలుగురాజు, ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు—వారైరు.
10. ఇతర విశేషములు : “ఊహాప్రహేళిక” అనే నూతనసాహిత్యప్రక్రియాసృష్టి.

వీరి వ్యాసము : 'కాదండిరిమహాకావ్య మధురసందేశము' 118వ అగాయతు 125వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : వేంకటస్వనింహఅప్పారావు, కేసీరాజు. (అత్తారామ్).
2. పుట్టిన తేదీ : 14—3—1913.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : చేవిపట్నము. రంపచోడవరం తాలూకా — తూర్పుగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : జోర్డుహెన్రూలు, కొవ్వూరు.  
ఆంధ్రగీర్వాణ విద్యాపీఠము కొవ్వూరు.  
శ్రీవాడేశ్వర జోగయమ్మ వేదసంస్కృతకళాశాల.  
(వృధానాచార్యులు శ్రీ జటావల్లభుల  
పురుషోత్తముగారు, ఎం. ఏ.)

5. డిగ్రీలు. విరుదములు :

ఎం. ఏ. (సంస్కృతము)

ఉభయభాషాప్రవీణ (సంస్కృతము — తెలుగు)

రాష్ట్రభాషావిశారద (హిందీ)

పి. ఓ. యల్. (ఇండో-యూరపియన్ భాషా

శాస్త్రము)

6. చేసిన ఉద్యోగములు. పన్నుతోద్యోగము

శ్రీ వా. జో. వేదసంస్కృతకళాశాల (కొప్పురు)

ఆచార్యత్వము, ఉపప్రధాన ర్యత్వము, పన్ను

తము పృథానాచార్యత్వము.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

1. గంగాలహరీ (స్వతంత్రసంస్కృత  
ఖండకావ్యము)

1. గాంధీగీతా (సంస్కృతము)

2. బృందావనమ్ ( .. )

2. పంచవటీ ( డిబో )

3. పంచవటీ (స్వరచిత సంస్కృత కావ్య  
ముసకు హిందీ అనువాదము)

2. శిక్షణవిచారధార (ఆచార్య వినోబాభావే  
హిందీగ్రంథమునకు అనువాదము)  
(తెలుగులో)

4, సంస్కృత కథామంజరీ (విజయవాడ  
ఆకాశవాణిచే పృథానాచార్యములు)

4. పంచవటీ(పై నె2నకు ఆంధ్రానువాదము)

5. అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

(ఆంధ్రానువాదము)

5. వసుంధరాసాంత్యము (తెలుగు ఖండ  
కావ్యము 'శాంతి'యను సంకలనగ్రంథ  
ములో ముద్రితము)

6. డిబో (హిందీ అనువాదము—

శ్రీ ఉన్నవ రాజగోపాల

కృష్ణయ్యగారి అభినందన

గ్రంథములో ముద్రితము)

8. ఆభిరుచులు :

సాహిత్యము, సర్వోదయము, సామ్యయోగము.

9. చిరునామా :

కే. వే. నృ. అప్పారావు;

కొప్పురు — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.

వీరి వ్యాసము :

కవితావిభూతి' 126వ పుట లగాయితు 131వ పుట వరకు.

డా॥ జాస్తి సూర్యనారాయణగారు, వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'భవభూతివర్ణించిన గోదావరీప్రాంతము' 132వ పుట లగాయకు 135వ పుట వరకు.

1. పూర్వీకేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు'; వ్యభాకరశాస్త్రి జొన్నలగడ్డ.

2. పుట్టిన తేదీ : 3—9—1935.

3. జన్మస్థలము : , తాలూకా, జిల్లా అవనిగడ్డ, కృష్ణాజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు ఆంధ్రజాతీయకళాశాల, మచిలీపట్టణము.  
వివేకానంద కళాశాల, మద్రాసు.  
శ్రీమాన్ S. T. G. వరదాచార్యులుగారు.  
డా॥ A. శంకరన్ గారు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : M. A.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము : ఉపన్యాసకర్తము — ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయము.

7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :

1. The Personality of the Poet.
2. The Theme of Poetry.
3. Bharata's Conception of Rasa.
4. Solletas Conception of Rasa.

8. అభిరుచులు

9. చిరునామా

Lecturer, Sanskrit Dept ,  
A. U. College, Waltair.

వీరి వ్యాసము : 'ద్వన్యాలోకము — లోచనము' 136వ పుట లగాయకు 141వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలము పేరు' : అప్పలాచార్యులు శ్రీధాష్యం.
2. పుట్టిన తేదీ : 6-4-1922 - దుంమది, చెర్ర శర్ల నవమి.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : వద్మనాథము, వీమునిపట్నం తాలూకా -  
విశాఖపట్నం జిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము ; కళాశాలలు, గురువులు : విజయనగరం - మహారాజసంస్కృత కళాశాల.  
బ్రహ్మశ్రీ పెరి వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారు, శ్రీమాన్  
కోయిలకందాదై వేంకటాచార్యులుగారు.  
బ్రహ్మశ్రీ కర్తి శ్రీరామమూర్తిశాస్త్రిగారు.
5. డిగ్రీలు, బిరుదులు : M. A. ద్వారకా విద్యాపరీక్ష - ధాన్యప్రదీ
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము : ప్రభుత్వకళాశాల-రాజమండ్రి.  
సంస్కృతోపన్యాసకుడు.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
వస్వకాహ్నికము (పాతంజలమహాభాష్యం) అంధ్రాను మహాభాష్యమునందలి కొన్ని అహ్నికములు-అనూచి  
వాదము. తములు.
8. అభిరుచులు : శాస్త్రకావ్యపఠన శిల్పి.
9. చిరునామా : లెక్కరకు, గజప్పయెండుఆర్లుకాలేటి, రాజమండ్రి-3.
- వీరి వ్యాసము : 'వక్రొక్తివీరము - రాజానకకుంతకుడు' 142వ పుట లగాయిచు పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' శిరుగూరి హనుమంతరావు.
2. వుట్టిన తేదీ : 23-12-1891.
3. జన్మస్థలము: ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : పార్వతీపురం - కృత్తికాలం జిల్లా, ఆంధ్రప్రదేశ్.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు మెట్రిక్యులేషన్, హిందూ హైస్కూల్, తిరువళ్ళూర్, మద్రాసు, తరువాత 1909-1914 ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీ-మద్రాసు.
5. డిగ్రీలు, విరుదములు : M. A. (Hons) L. T. (Madras)
6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యవస్థతోద్యోగము :  
Lecturer, Maharaja's College, Vizianagaram 1915-'18 Assistant Professor, Presidency College, Madras 1918-1920  
Professor, Nizam College Hyderabad 1920-1948.  
University Lecturer, Madras, 1919  
Honorary Reader, Madras University, 1918. Formerly Member Board of Studies, Madras, Andhra, Osmania Universities and Examiner, Madras, Andhra, Annamalai, Travancore, Mysore and Osmania Universities.
7. \* రచనలు ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
1. జన్మభూమి 1924 కృష్ణవేదాయలువారు  
2. Indian Social Refarmer 1924 వీరేశలింగం  
3. Viswa Bharati 1925 Universal Guest.  
4. Journal of Madras University Vol. 1 & 2 Life of Madhwa.  
5. Journal of Indian History, 1936, 1937 Ajanta and Ellora and Hindu.  
6. Religious movements.

7. Indian Historical Quarterly  
1933 Dasas of the Karnataka  
Country.
8. Jayasa Vithala Prof. K.V.R,  
Commemoration Volume 1940
9. Farahthala ಎಂಟು Venkates-  
wara Sastri Common Volume  
1941
10. The Breakdown of civilisa-  
tions early common Vol. 1941

## A bibliography of the writings of Professor S. Hanumantha Rao

- 1912 Dec Liberty and coereion. The Madras Christian College Magazine.
- 1920 The problem of Sovereignty : ordinary university Lectures, Madras  
University.
- 1923 Dwaita philosophy, Madhwa Journal, Trivandrum
- 1924 December 11th Krishnadevaraya, "Janma Bhumi"
- 1925 April 4th The Brahma Samaj, "Hyderabad Bulletin"
- 1923 Kotagiri plates of the Kakativa queen Rudramamba.  
(Hyderabad Archalogical series monograph)
- 1925 The Universal Guest "The Viswa Bharati Journal"
- 1924 Veeresalingam Panthulu "The Indian Social Reformer."
- 1925 Ancient Indian Cultur , Maharaja's College, Magazine, Vizianagaram.
- 1923 Introduction to poems by Neshadri Ramana Kavulu.
- 1926 April. Social Service Social Service quarterly.
- 1926 December. Address to Osmania graduates.
- 1927 Madras University Readership Lectures on Shri Madhavacharya and  
his times. Madras University Journal 1927-28. Diwan Bahadur S.  
Aravanudu Ayangar presiding
- 1927 July "Hyderabad Teacher" Review of Muslim Epigraphy in H & H  
The Nizam's Dominions Also, Vol II, No 1 and 2. Historical Re-  
search in H. H. The Nizam's Dominions.
- 1927 August. The Teaching of History, "Educational Review" Madras.
- 1927 Raja Rammohan Roy. Maharaja's College, Magazine Vizianagaram
- 1927 Ancient History of Hyderabad "Pictorial Hyderabad"
- 1927 Dec. Ganapathi Festival, Osmania University Magazine.
- 1927 Dec Some Aspects of Deccan culture do.
- 1923 January. Panchamukhi Hanuman Historical Quarterly, Calcutta
- 1928 Jan. The League of Nations. Lantern Lectures Y.M.C.A. Hyderabad.  
Principal K. Burnalt presiding



- 1929 Report on The Teaching of History Teachers' Association.
- 1929 March. University Readership lectures on Golconda illustrated with lantern slides, delivered at the St. Joseph's College, Bangalore and at Hyderabad.
- 1930 The influence of the religious school of Madhwa on the history of Vijayanagara Journal of the mythic Society, Bangalore.
- 1932 Presidential Address of the Kakatiya Conference, Warangal. Journal of the Andhra Historical Research Society, Rajahmundry.
- 1933 15th Nov. Andhra University Extension lectures on Ajanta and Ellora, with lantern slides at Guntur and Masulipatam. S. Ranganathan, I. C. S. presided at Guntur.
- 1934 The Dasakuta. Indian Historical Quarterly, Calcutta.
- 1935 Teaching of history, Third annual conference of the 'Teachers' Association, Secunderabad.
- 1937 Lantern lecture on Buddhism. Mahabub College, Secunderabad.
- 1938 Greek and Roman contacts with the Deccan, Y.M.C.A., Syed Ali Akbar President.
- 1939 Jayasa Vithala K. V. R. Aiyangar Shastipurthi Volume.
- 1940 Mahayana Buddhism and Pauranic Hinduism Journal of Indian History Madras.
- 1941 Medieval mystics of the Deccan. Proceedings of the Indian history Congress 1941.
- 1941 April. The Bhakti movement in South India. "The Indian Nation, Patna Also, the Telugu Journal of the Nizam College in Telugu translated by late K. Sitharamiah garu.
- 1942 Radio Talk on Ajanta.
- 1943 4th Sept. Why Britain is at war, lecture Mission High School, Secunderabad.
- 1944 } Proceedings of the Deccan History conference.
- 1945 }
- 1946 Three articles to the Hyderabad Gazettee  
 1 Ancient history of the Deccan.  
 2 Hinduism and modern Hindu movements in the Deccan. 3 Buddhism and jainism in the Deccan.
- 1947 Dec. Great Teachers, Educational India.
- 1948 Jainism in the Deccan, of Indian history., Trivandrum.
- 1949 Telugu Encyclopaedia, University of Madras.  
 1 Maharastras and Sikhs.  
 2 Administrative system of the Maharastras and Sikhs.
- 25-1 The New constitution of India. Rotary club lecture Nawab Jain Yar
- 1950 Jung President.

- 1951 An illustrated manuscript of Srimad Bhagawatha Vol II no 2 The Journal of Deccan history and culture and no 1, From the collection  
24 Oct. gellaharaja Kishen Prasad talk on U. N. O. Secunderabad Science  
1951 college. Chapters on world history (not published)  
1950 2 March. The United Nations charter, Educational India.  
1951 Federated India Madras  
1 The success of Sri Madhwacharya. October.  
2 Sri Raghavendraswami of Mantralaya December.  
3 Successors of Sri Raghavendra July 1955. 4 April 1955.  
Telugu Encyclopaedia, University of Madras Vol. 12.  
1 History of the Deccan from the fall of Golconda.  
1687 to the formation of the popular government.  
2 Ditto Administration of Telangana under the Mughals and the  
Asaf Jahis.  
1956 Institute of Indo middle East cultural studies  
The cultural history of India.  
(1) Reorientation of vedic religion Neo Hinduism.  
(2) The Bhakti movement.  
(3) Modern religious trends in India. (Hinduism)  
1957 History of Andhra Pradesh, Medical Conference Souvenir.  
1958 "Sisu Vihar" Parents Souvenir-'58  
1959 Source Book of Indo-Middle-East cultural relations. (Incomplete)  
1960 Sangraha Andhra Vijnana Kosa, Hyderabad  
1 History of Germany  
2 Thucydides  
1961 3 Dwaita philosophy and Madhwacharya.  
1962 Dr. Radhakrishna : Philosopher President  
5Sept. The Educational India Masulipatam.  
1963 } Birthday celebration of Prof: Venkatarangaiah  
30-3- } The Educational India '63.  
1963 9th Buddhism in the Deccan Dr. Ghulam Yuzdani memorial Volume.  
June (to be published )  
1960 } Symposium on the Exhibition theatre:-  
Jan { Early history of Andhra Pradesh.  
1951 The Universal Declaration of Human Rights.  
Nawab Ali Yavai Jung presiding. Osmania University.  
Radio Talk on Democracy and Rights ప్రజాస్వామికము-హక్కులు  
Radio Talk on Modern Education on Hyderabad State. [Vol.  
1941 Paratpara Vithala Vavilla Venkateswara Sastrulu Commemoration  
The break Town of civilisation. Father. [Carty. Commemoration.

- 1934 June, Lantern Lecture on the Antiquities of Hyderabad. Y. M. C. A. Secunderabad, Rao Bahadur K. A. Verghese Dist. Judge presiding.
- 1937 Oct 6 Hyderabad Bulletin. "Krishna Devaraya"
- 1925 Aug. Educational Review, Madras 'The Teaching of History' Lecture under the auspices of the Hyderabad Teachers' Association Mr. Syed Ali Akbar presiding.
- 1928 Jan. Sujata contains a Telugu translation of my article on Muslim monuments in H & H The Nizam's dominions.
- 1939 to "Poorna Bodha" Ramachandrapuram Chandogya Upanishad and 1943 other articles on Religion.

8. అధ్యయనము : Reading, writing and study of comparative Religion.
9. చిరునామా : 3/6/473 Hardillar Bagh, Himayath-nagar, Hyderabad.
10. ఇతర విశేషములు Receipt of the distinguished service medal from The Nizam of Hyderabad. Also, the Silver Jubilee Medal.

వీరి వ్యాసము : 'దక్షిణాపథమందలి బౌద్ధమతము' వ పుట లగాయకు 155వ పుట నరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : యలమర్తి విశలరావు.
2. పుట్టిన తేదీ : 1—12—1912.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : రామచంద్రపురం, తూర్పుగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు P. R. R. College, Kakinada up to B.A. (Economics)  
2 Presidency College, Madras, M. A. (History)
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : M. A. B. Ed. (B.A. 1st class, first in the Andhra University, 1932, and 2nd class in M. A. History of the

University of Madras, 1934. B. Ed.  
Andhra University, Second class,  
second in the university, 1940. with  
distinction in history methods.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యక్తులతో ద్యోగము : After Secondary schools (high school) experience, since 1950, Leeturer in History & Politics, W.G.B. College, Bhimavaram. since 1956 head of History & Politics Dept. at present continuing:

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

- 1 ఆంధ్రులచరిత్ర up to 625 A.D. (Sangraha Andhra Vijnanasamiti)
- 2 Articles based on Govt records. East India Company & Andhra 4 parts published in J. A. H. R. S., Rajahmundry.
- 3 a. Somaramam - Gunupudi Bhimavaram.  
b. Gajula Lakshminarasu Setti in Pioneer in the Freedom Movement.  
c. The Grand Rebel in Andhra against the British Raj - Alluri Sitaramaraju.  
d. Copper plate inscription of Md. Kuli Kutubshah-Gunupudi.  
(all the above published in J. A. H. R. S. - Rajahmundry)
- 4 Contributed articles to "New Administrator" Panchavati Madras-31
- 5 Author of P.U.C. Ind. Hist. Text and othet books useful for examination in History, civics & Public Administration for VII f. ant B.A. Stds.
- 6 gave also educational bradcast at Vijayawada Station.

8. అధిరుచులు : Research, Journalism & Music,
9. చిరునామా : Head of History and Politics Dept.,  
W. G. B. College, Bhimavaram.
10. ఇతర విశేషములు : Recently selected by the V. G. C., for  
one of the awards for Rs. 500/- for  
research/learned work undertaken  
for the Project "Socio Economic  
conditions in Andhra in the com-  
pany period till 1958. (including  
Literary Development)" for the  
year 1964-65, now working at it.

వీరి వ్యాసము : 'రాజరాజనరేంద్రుడు' 156వ పుట లగాయతు 158వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : ఆలమూరి రాజగోపాలరావు.
2. పుట్టిన తేదీ : 10—7—1905.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : తణుకు — ప. గో. జిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : బోర్డు హైస్కూలు — తణుకు.  
ఎ. ఇ. ఎల్. యం. హైస్కూలు — భీమవరం.  
Arts College, Rajahmundry.  
Training College, Rajahmundry.  
University Law College, Nagpur.
5. డిగ్రీలు, విరుదములు : M. A. (Madras University)  
B. Ed. (Andhra University)
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుత ఉద్యోగము : Lecturer, Now Sub-editor Andhra  
Prabha. Vijayawada.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు.
8. అధిరుచులు : of all trades.
9. చిరునామా : Sub-Editor, Andhra Prabha,  
16-3-18/2 Poornandapeta,  
Vijayawada-3.

వీరి వ్యాసము : 'ఆంధ్రభారతము — అవతారిక' 159వ పుట లగాయతు 174వ పుట వరకు

1. పూ రిషేరు, ఇంటిషేరు, 'కలముపేరు'

యడవల్లి ఆదిసారాయణ.

పుట్టిన తేదీ

10—10—1917.

3. జన్మస్థలము ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

శాయపురాగ్రహారము, గన్నవరం తాలూకా —

కృష్ణా జిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము ; కళాశాలలు, గురువులు

S. S. L. C. చరకు స్కూల్లో. ఇంటరు, బి. ఏ.,  
ఎం. ఏ., (సంస్కృతం), ఎం. ఏ., (తెలుగు),  
విద్వాన్ ప్రైవేటుగా.

5. డిగ్రీలు, బిరుదులు :

ఎం. ఏ., (సంస్కృతం), ఎం. ఏ., (తెలుగు),  
విద్వాన్,

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము :

పాఠశాల ఉపాధ్యాయత్వం. ఉన్నతపాఠశాల ఉపాధ్యాయత్వం, బ్రహ్మసంగమస్థాయి పాఠశాల ఉపాధ్యాయత్వం, బందరు హిందూకళాశాల పండితత్వం, భిక్షు సంప్రదాయ కళాశాలాంధ్రభాష పరిధానోపన్యాసకత్వము.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు

1. శివగంగ — శతకము.

2. పృథివి — భాగవతకాండీకృతి.

3. ఊరుభంగము నాటకము —

స్వతంత్రము.

4. సాహిత్యశ్రీ — సారస్వతవ్యాసముల సంపుటి భారతి మొదలైనవిలో పద్య రితములైనవి,

5. ఋతుశ్రీ.

6. ఖండకావ్యము.

8. అభిరుచులు :

సారస్వతోపాసన, ఆధ్యాత్మికచింతన.

9. చిరునామా :

పృథానాంధ్యోపన్యాసకుడు, ప్రభుత్వ కళాశాల —  
ఖమ్మం మెట్ట,

వీరి వ్యాసము : 'నన్నయ ఉభయవాక్ ప్రాధి' 175వ పుట లగాయితు 183వ పుట వరకు.

శ్రీ ఈయూన్ని వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు, వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'మహాకవి క్షేమేంద్రకర్ణపూరము' 184వ పుట లగాయితు 217వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు';

భాగవతుల కుటుంబరావు.

2. పుట్టిన తేదీ :

1914.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

తెనాలి తాలూకా — కొల్లూరు.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :

M. A., శిరోమణి, విద్వాన్.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము :

ఆంధ్రజాతీయకళాశాల, ప్రాచ్యభాషాభ్యాసక.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

ఆభినవాంధ్ర ధ్వన్యలోకము.

ఆంధ్రవ్యక్తివివేకము.

ఆంధ్రత్రిపురారహస్యము.

8. అభిరుచులు :

సాహిత్యము, ఆద్యైతవేదాంతము, తర్కవ్యాకరణ  
ములు — శ్రద్ధాంధ.

వీరి వ్యాసము : 'మహిమభట్ట — వ్యక్తివివేకము' 218వ పుట లగాయితు 222వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' రాపూరి దొరసామిశర్మ.
2. పుట్టిన తేదీ : 27-9-1919 (సిద్ధార్థి)
3. జన్మస్థలము : ఉరు, తాలూకా, జిల్లా : చోళలింగపురము (Sholinghur) ఘటికాచల  
క్షేత్రము) North Arcot District,  
Madras State.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు షోళింగరు, చిత్తూరు (హైస్కూలు చదువు)  
Voorhees College.
5. డిగ్రీలు. విరుదములు : విదవాన్, M. A., B. O. L. (Madras  
University)
6. చేసిన ఉద్యోగములు. పన్నుతోద్యోగము Senior Telugu Pandit, A. P. M High  
School, Sholinghar (1940-1953)  
Senior Telugu Pandit (First Grade)  
Hindu High School, Tpiclicane -  
Madras.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
మిత్రమణిభూషణము (పద్య)  
గోపాలనక్షత్రమాలిక (పద్య)  
కోదండరామ నక్షత్రమాలిక (పద్య)  
ఘటికాచల నరసింహశతకము (పద్య)  
ఘటికాచల క్షేత్ర మాహాత్మ్యము (పదనము)  
ఆంధ్రలక్షణ సంగ్రహము (వ్యాకరణము)  
తెలుగుభాషలో చందోరీతులు (అకాడెమి  
బహుమాన పాత్రమయినవి) — (ఉద్గ్రంథము)  
దక్షిణదేశపు బోధలు (పదనము)  
భాటుర బొమ్మలభారత భాగవతకథలు  
(పదనము)
- ఘటికాచలేశ్వరశతకము — పద్యములు.  
ఘటికాచలాంజనేయశతకము ..  
ఘటికాచలమాహాత్మ్యము ..  
అవృతెనుగు సీతాకల్యాణము ..  
భారతసంగ్రహము ..  
సోహ్యబు రుస్తుము ..  
వ్యాసచరిత్ర ..  
కామాక్షివిలాసము ..  
సుకన్యకావిలాసము ..  
ఆంధ్రచంద్రాలోకము ..  
ఆంధ్రసౌందర్యలహరి ..  
ఆంధ్రభోజచరిత్ర ..  
ఆంధ్రకవిరాక్షసీయము ..  
ఆంధ్రరాఘవ పాండవీయము  
(కవిరాజసూరి సంస్కృతకృతి కనువాదము)



8. అభిరుచులు :

ప్రాచీన సాహిత్యమున, ప్రాచీన కవితలో ఆసక్తి.  
ఛందోవ్యాకరణ పరిశోధన.

9. చిరునామా :

ఆర్. దొరస్వామిశర్మ, M.A. B.O.L. తెలుగుపండిట్  
హిందూ హైస్కూల్, టిప్పికేన్—మద్రాసు—5.

10. ఇతర విశేషములు :

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యఅకాడెమీ బహుమతి (వేయి  
రూప్యములు) లభించినవి. 'తెలుగుభాషలో  
ఛందోరీతులు' అను నా గ్రంథమునకు —  
గ్రంథము ముద్రితము.

సాహిత్యసంబంధ వ్యాసములనేకములు పత్రికా  
ముఖము నూత్యకటికమును ఆకాశవాణి ప్రసంగ  
ములు (సాహితీసంబంధము).

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యఅకాడెమీ పృకటించిన

1, పదబంధ పారిజాతము

2. నూక్తిసుధాకరము

అను గ్రంథముల సంకలన కర్తలలో నొక్కడను.

పరిష్కరించిన గ్రంథములు.

1. సులక్షణసారము

2. అనంతనిధందము

వావిళ్ల ప్రచురణలు — ముద్రితము.

3. ఆప్సకవీయము

4. పాండురంగమహాత్మ్యము

ఆంధ్రపబ్లిషింగుహౌసు ప్రచురణ.

5. కవించితామణి

6. వేంకటాచలమహాత్మ్యము

వావిళ్లసంస్థలో అచ్చుకానున్నవి.

7. కాళహస్తీశ్వర శతకము

వీరి వ్యాసము : 'కవిజనాశ్రయము — భీమనధందము' 223వ పుట లగాయితు 229వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు'

లక్షణశాస్త్రీ కప్పగంతుల.

2. పుట్టిన తేదీ :

5—12—1917.

జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

దనవల్లి, మహబూబనగరంజిల్లా — ఆం. ప్ర.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : 1. శ్రీ వేంకటేశ్వర సంస్కృతకళాశాల, తిరుపతి,  
2. అజ్ఞామలై విశ్వవిద్యాలయము, చిదంబరము.  
3. సంస్కృతకళాశాల. మైలాపూర్ - మద్రాసు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : సాహిత్యశిరోమణి, ఆంధ్రబిల్వణ, బ్యాప్మీభూషణ.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యస్తతోద్యోగము : తెలుగు ఉపాధ్యాయవృత్తి, స్పెషల్ ఆఫీసర్—  
సంస్కృతవిద్య. అసిస్టెంట్ డైరెక్టర్, నమాచార  
పౌరసంబంధములశాఖ—హైదరాబాద్.

7. \* రచనలు ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

- |                                                 |                                                          |
|-------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|
| 1: 'కర్ణసుందరీ' బిల్వణనాటికకు<br>ఆంధ్రానువాదము. | 1. బిల్వణుని విక్రమోంకదేవచరితమునకు<br>ఆంధ్రపద్యానువాదము. |
| 2. ఆంధ్రవ్యాకరణ వివరణము,                        | 2. కుమారదాసుని శానకీహరణమునకు<br>ఆంధ్రపద్యానువాదము.       |
| 3. మణిమంజూష.                                    | 3. బౌద్ధదర్శనము.                                         |

8. అభిరుచులు : 1, విద్యార్థి. 2. కవిత్వము.

9. చిరునామా : 16, చుట్టాగూడ, చనపల్లిచిల్లింగ్స్,  
మోటుంబూహిమార్కెట్ - హైదరాబాద్.

10. ఇతర విశేషములు : సంస్కృతము, తెలుగు, హిందీ, ఉరుదుభాషలలో  
ధారాళముగా గంటలకొలది ఉపన్యసించుటలవాటు  
8 భాషలలో నేర్పు : 1, సంస్కృతము.  
2. తెలుగు. 3. హిందీ. 4. ఉర్దూ.  
5. మరాఠీ. 6. కన్నడము. 7. తమిళము.  
8. ఇంగ్లీషు.  
( ఈభాషలలో రచనాభ్యాసముకూడ గలదు, )

వీరి వ్యాసము 'మహాకవి శ్రీహర్షుడు' 230వ పుట లగాయరు 237వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : సూర్యనారాయణశర్మ, వేదుల—'సరస్వతీకంఠాభరణ'
2. పుట్టిన తేదీ : 4—2—1911.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : కాకరపట్టు, తణుకుతాలూకా, పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు కాకరపట్టులోనే శ్రీ ఆకుండి వ్యాసశర్మగారు, శ్రీ ఆకుండి వ్యాసలింగశాస్త్రిగారు, శ్రీ వేదుల రామ శాస్త్రిగారు, శ్రీ చర్ల భాష్యకారశాస్త్రిగారు సురువులుగా సంస్కృతాంధ్రాంగ విద్యాభ్యాసముచేసిరి. కొవ్వూరులో ఆంధ్రగీర్వాణ విశ్వశిక్షణలో శ్రీ వేదుల వేంకటశాస్త్రిగారు, శ్రీ అప్పారెడ్డి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు ప్రముఖులు గురువరంపరగా సాహిత్యశిరోమణిపరీక్షకు ఒకసంవత్సరము విద్యాభ్యాసముగావించిరి. స్వయముగాచదివి విద్వాన్ పరీక్షలో ఉత్తమశ్రేణిలో విజయమునందిరి. S. S. L. C. పరీక్షలో (ప్రయవేటుగా) సుత్తీర్ణులైరి. పండిత అయినగుపరీక్షలో పృథమశ్రేణిలో సుత్తీర్ణులైరి.
5. డిగ్రీలు, దిరుదములు : గుంటూరులో శ్రీ కాశీకృష్ణాచార్యులవారిచే 'సరస్వతీకంఠాభరణ' దిరుదముపొందిరి.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము : పశ్చిమగోదావరిజిల్లా పరిషత్తుహైస్కూళ్ళలో ఆంధ్ర పండితులుగా శిశి సంవత్సరములు సుమారుగా పనిచేసిరి. తణుకు బహుళార్థసాధకపాఠశాలలో హయ్యరుక్వాల్సిఫైడు పండితులుగా సుమారు 29 సం॥ములు పనిచేసిరి. ప్రస్తుతము తమకు బహుళార్థసాధకపాఠశాలలో పనిచేయుచున్నారు.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు : శ్రేష్ఠయమకచక్రవర్తి ఆశ్రేయ వేంకటాద్వారి రచించిన లక్ష్మీనరహస్రమహాకావ్యమును తెలుగుపద్యములలోనికి అనువదించి భగవదంకితమొనర్చిరి. వేయిపద్యములుదాటిన ఆగ్రంథమునుండి సూరు పద్యములుమాత్రము మచ్చుతునుకలుగా ప్రక

టింది ప్యముఖ కవిపండిత ప్యశంసలనందిరి.  
 పూర్తిగ్గంథమును శ్రీ ముళ్ళపూడి తిమ్మరాజు  
 గారు ముద్రించుటకు దయతో నంగీకరించిరి.  
 బుద్ధభగవానుని 'దర్శపదము'ను 'బుద్ధగీత'  
 అనుపేరుతో పద్యములలోనికి అనువదించి  
 శ్రీ ముళ్ళపూడి తిమ్మరాజుగారికి అప్యతిగృహ  
 ముగా అంకితమొనంగిరి. నరేంద్రుడు, రైతు  
 రాయడు, రంగరాయచరితము అను పేరులతో  
 శ్రీ తిమ్మరాజుగారి కుమారుడు, తండ్రిగారు,  
 అల్లుడుగార్ల చరిత్యములనురచించి శ్రీ తిమ్మరాజు  
 గారికి అప్యతిగృహముగానే నమర్పించిరి. 'ఆర్య  
 చాణక్య' అను బృహద్గంథమును వ్యాసి  
 మధ్యాను ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమువారిచే B.A.  
 కు పతనీయగ్గంథముగా మన్ననలనందిరి.  
 'శృంగారనళీయము' అను త్రిశతప్రాసతో చంపక  
 మాలికను రచించిరి. 'విద్యార్థి' అను పేరున  
 బుత్తకథ రచించిరి. పెక్కు అముద్రితగ్గంథ  
 ములు కలవు.

8. ఆచిరుదులు :

భక్తిజ్ఞానపరమైన వేదాంతచింతయందే నిరంతరము  
 మనసుంచుట వీరి జీవితధ్యేయము.

9. చిరునామా :

10. ఇతర విశేషములు

వీరి తల్లిగారు శ్రీమతి వేడుల గవరమ్మగారు,  
 తండ్రిగారు శ్రీ వేడుల సూర్యనారాయణగారు.  
 వీరిరువురు జీవితములను పరమపవిత్ర్యములుగా  
 భగవత్పరములుగా గడిపి పృథులచే కేవల  
 విరక్తచిత్తులుగా కీర్తింపబడిరి. చిన్నతనముననే  
 తల్లిదండ్రులు గలించుటచే వీరు మాతామహుడు,  
 మేనమామల పోషణలో విద్యాబుద్ధులు నేర్పిరి.

వీరి వ్యాసము : 'కాకతీయ పదోత్పత్తి' 238వ పుట లగాయతు 243వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' నిడుదనోలు వెంకటరావు.
2. పుట్టిన తేదీ : 10—1—1904.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : విజయనగరము, విశాఖపట్టణము జిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు ప్యాథమిక పాఠశాలవిద్య — అనకాపల్లి.  
సి. బి. మిషన్ హైస్కూలు — విశాఖపట్టణము.  
మిసెస్. ఎ. బి. ఎన్. కాలేజి — విశాఖపట్టణము.  
మహారాజావారి కళాశాల — విజయనగరము,
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : ఎమ్. ఏ.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్యస్తుతోద్యోగము
  1. ఇంపీరియల్ బ్యాంకుఉద్యోగము.
  2. సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటుకార్యస్థాన పండితుడు—  
కాకినాడ కళాశాలాంధ్రపండితుడు—ఆంధ్రోపన్యాస  
కుడు - మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాంధ్రభాషా  
శాఖాధ్యక్షుడు. (1944 - 1964)
7. \* రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :
  1. ఉదాహరణ వాఙ్మయము.
  2. తెలుగుకవుల చరిత్ర } మదరాసు  
తొలిభాగము. } విశ్వవిద్యాలయ
  3. దక్షిణదేశీయాంధ్ర } ప్రచురణము.  
వాఙ్మయము. }
  4. ఆంధ్రవచన వాఙ్మయము.
  5. చిన్నయసూరి జీవితము  
హిందూధర్మశాస్త్రసంగ్రహము.
  6. తెలుగుకన్నడముల పరస్పరప్రభావము.
  7. పోతన నేషనల్ బుక్ ట్రస్టు ప్రచురణ.
  8. సాటిసామెతలు— "ఆంధ్రసాహిత్యము"
  9. శబ్దరత్నాకరము — అనుబంధము.
  10. మించుపల్లి వద్యకృతి.
  11. ఆంధ్రనలందా శతకము.
  12. Comparative Dravidian  
Vocabulary మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము  
చరిష్కరించి ప్రకటించినవి.
  1. తెలుగుకవులచరిత్ర రెండవ భాగము.
  2. ఆంధ్రవచన రచనాపరిణామములు.
  3. ఉదాహరణ వాఙ్మయచరిత్ర  
సంస్కరించినది.

మదరాసు ప్రభుత్వమువారి పక్షమున—

1. ఖద్గలక్షణశోమణి.

2. విద్యావరీదండకము.

తంజావూరి పుస్తకభాండాగారమువారిపక్షమున

1. కట్టావరదరాజు ద్విపదరామాయణము.

నాలుగుసంపుటములు—(బాలఅయోధ్యా-  
ఆరణ్య. కిష్కింధ, సుందర, యుద్ధ  
కాండములు)

2. రాజగోపాలవిలాసము చెంగల్యకాళకవి.

ఆంధ్రగృంథమాల పక్షమున

ఐనవపురాణము పాలుర్రికి సోమనాథునిది,

వావిళ్ళవారి సంస్కృతమున—

1. నన్నెచోడని కుమారసంభవము.

2. భాగవతము.

3. భాస్కరరామాయణము.

4. ఉత్తరహరివంశము.

4. కాశీఖండముమొదలు నవ్యకవి గురజాడ  
వరకు 25 గృంథములు.

వ్యాకరణధందోగ్రంథములు 10.

ఇవిగాక, విశ్వవిద్యాలయ వత్తికలోను —

అభినందన సంపుటములలో ప్యకటించిన  
వ్యాసములు 30.

ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికకు, కీ. శ.

1919 నుండి భారతికి కీ. శ. 1925నుండి

వ్యాసరచన—ఇప్పటికి రమారమి 200 వ్యాస

ములు—ఇవిగాక రేడియోప్రసంగములు 100,

వీనిలో చాలభాగముముద్రితములు,

8. అభిరుచులు :

“ఆంధ్రసాహిత్యము”

9. చిరునామా :

ప్రస్తుతము : 3-6-668 హిమాయత్ నగర్,  
హైదరాబాద్.

10. ఇతర విశేషములు

విద్యారత్న పరిశోధనాపరమేశ్వర చిరుదములు.

తెలుగువెలుగులలో—69వ శీర్షిక—ప్రథమ సంవత్సర  
ములో సన్మానితులైన కళాకారులు ఏకసంధ  
గ్రాహి, జంగమ విజ్ఞానసర్వస్వము—ఆంధ్రప్రభ—  
ప్రథమ ఉగాదిసంచిక.

వీరి వ్యాసము ‘కాకతీయులనాటి సాహిత్యము’ 244వ పుట లగాయితు 251వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : వెంకటకృష్ణారెడ్డి దేవరపల్లి, కృష్ణదేవ్
2. పుట్టిన తేదీ : 22—2—1899.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : ఉలవపాడు, కందుకూరు తాలూకా—నెల్లూరు జిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : సంస్కృతము : తిరునల్లాన్ చక్రవర్తుల శ్రీనివాస రంగాచార్యులుగారు.  
హిందీ : దమ్మాలపాటి రామకృష్ణశాస్త్రిగారు.
5. డిగ్రీలు, బిరుదులు : లేవు.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము : వెనుక : నెల్లూరుజిల్లా ఎడ్యుకేషనల్ కాన్సిల్ చైర్మన్. ఇప్పడేమిన్నిలేవు.  
భూస్వామి.
7. రచనలు : ముద్రితములు : ఆముద్రితములు
  1. నన్నిచోడకవిచరిత్ర
  2. కృష్ణగీత.
  3. వేంకటాద్రిత్యకవి
  2. ఆంధ్రసాహితీసారస్వభాముడు.
8. అభిరుచులు : కవిచరిత్రపరిశోధన వతనము,
9. చిరునామా : D. V. Krishna Reddy,  
Ulavapadu - Nellore Dt.
10. ఇతర విశేషములు : ఆంధ్రము, ఇంగ్లీషు — స్వయంకృషి.

వీరి వ్యాసము : 'చోళమనమసిద్ధి' 252వ పుట లగాయతు 255వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' పిచ్చయ్యశాస్త్రి గి.సా. 29—5—1894.
2. వుట్టిన తేదీ :
3. జన్మస్థలము: ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : చొవ్వరాజుపల్లి, వినుకొండ తాలూకా—గుంటూరుజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు సంస్కృతాంధ్రములు.  
గురువులు : శ్రీ తిరుపతి వేంకటకవులు.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : విదవాన్, 'దివ్యరహస్య'
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము : నెల్లూరు, వి. ఆర్. సి. హైస్కూలు —  
ప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయత్వము. ప్రస్తుతం—విశ్రాంతి.
7. \* రచనలు ముద్రితములు : అముద్రితములు  
\* పండితులు పరికింపదగినవి; లేవు.  
\* భాషారసీకులు పరికింపదగినవి;  
\* ప్రతిగ్రంథాలయములోను ఉండవలసినవి.  
—: విక్రయమునకు సిద్ధముగా నున్నవి :—
1. సాహిత్యసమీక్ష .... రు. 3—00  
(ఇందు శబ్దరత్నాకరాది నిఘంటువులలోను శృంగారనైషధాదుల వ్యాఖ్యానములలోను దొరలిన శబ్దార్థదోషములు చర్చింపబడియున్నవి. పండితుల ప్రశంసలందిన విమర్శ.)
2. మధ్యమవ్యాయోగము .... 1—25
3. దూతవాక్యము .... 1—00
4. కర్ణభారము .... 0—75
5. ఊరుభంగము .... 1—50
6. దూతఘటోత్కచము .... 0—50  
ఈ 6 గ్రంథములును, D.P.I. (ఆంధ్ర ప్రదేశ్) పారిచేత గ్రంథాలయములకు అప్రూవ్ చేయబడినవి.
7. ద్యోజప్యశస్త్రీ .... 2—50
8. రఘువంశము Ist Part .... 2—00
9. .. IIInd Part .... 2—00
10. చాటుపద్యరత్నాకరము (సంకలనము)



8. అభిరుచులు : సంగీతము.

9. చిరునామా : నెలూరు — 2

10. ఇతర విశేషములు :

వీరి వ్యాసము : 'తిక్కయజ్ఞరసాభ్యుచిత భందము' 256వ పుట లగాయితు 263వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : నిడుదవోలు వెంకటరావు —  
ఆరుదుగా కలముపేరు కొందినది.

2. పుట్టిన తేదీ : 10—1—1904.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : విజయనగరము, విశాఖపట్టణము జిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు ప్రాథమిక పాఠశాలవిద్య — అనకాపల్లి.  
సి. బి. మిషన్ హైస్కూలు — విశాఖపట్టణము.  
మి.సెన్. ఎ. బి. ఎన్. కాలేజి — విశాఖపట్టణము.  
మహారాజావారి కళాశాల — విజయనగరము.

5. దిగ్రీలు, బిరుదములు : ఎమ్. ఏ.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుత ఉద్యోగము : 1. ఇంపీరియల్ బ్యాంకుఉద్యోగము.  
2. సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటుకార్యస్థాన పండితుడు—  
కాకినాడ కళాశాలాంధ్రపండితుడు—ఆంధ్రోపన్యాస  
కుడు — మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాంధ్రభాషా  
శాఖాధ్యక్షుడు. (1944 — 1964)

7. \* రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

- |                                                 |                                       |
|-------------------------------------------------|---------------------------------------|
| 1. ఉదాహరణ వాఙ్మయము.                             | 1. తెలుగుకవులచరిత్ర రెండవ భాగము.      |
| 2. తెలుగుకవుల చరిత్ర మదరాసు తొలిభాగము.          | 2. ఆంధ్రవచన రచనాపరిణామములు.           |
| 3. దక్షిణదేశీయాంధ్ర వాఙ్మయము.                   | 3. ఉదాహరణ వాఙ్మయచరిత్ర సంస్కరించినది. |
| 4. ఆంధ్రవచన వాఙ్మయము.                           |                                       |
| 5. చిన్నయసూరి జీవితము హిందూధర్మశాస్త్రసంగ్రహము. |                                       |

6. తెలుగుకన్నడముల పరస్పరప్రభావము.
7. పోతన నేషనల్ బుక్ ట్రస్టు ప్రచురణ.
8. సాటిసామెతలు— “ఆంధ్రసాహిత్యము”
9. శబ్దరత్నాకరము — అనుబంధము.
10. మించువల్లి పద్యకృతి.
11. ఆంధ్రనలందా శతకము.
12. Comparative Dravidian Vocabulary మద్యాను విశ్వవిద్యాలయము పరిష్కరించి ప్రకటించినవి.

మదరాసు ప్రభుత్వమువారి పక్షమున—

1. ఖడ్గలక్షణశ్రీమం. శ.
2. విద్యావతీదండకము.

తంజావూరి పుస్తకభాండాగారమువారిపక్షమున—

1. కట్టావరదరాజు స్త్రీపదరామాయణము.  
నాలుగుసంపుటములు—(బాలలయోధ్యా-  
అరణ్య, కీర్తనలభ, సుందర, యుద్ధ  
కాండములు)

2. రాజగోపాలవిలాసము చెంగలవ్వికాశకవి.

ఆంధ్రగృంథమాల చి. సున

జనపపురాణము పాల్కురికి సోమనాథునిది.

వావిళ్లవారి సంస్థపక్షమున—

1. నన్నెచోడని కుమారసంభవము.
2. భాగవతము.
3. భాస్కరరామాయణము.
4. ఉత్తరహరిశ్చంద్రము.
4. కాశీఖండముమొదలు నవ్యకవి గురజాడ వరకు 25 గృంథములు.

వ్యాకరణభండోగ్రంథములు 10.

ఇవిగాక, విశ్వవిద్యాలయ పత్రికలోను —

అభినందన సంపుటములతో ప్రకటించిన వ్యాసములు 30.

ఆంధ్రపత్రిక సంపత్సరాది సంచికకు, కీ. శ.

1919 నుండి భారతికి కీ. శ. 1925నుండి

వ్యాసరచన—ఇప్పటికి రమారమి 200 వ్యాస

ములు—ఇవిగాక రేడియో ప్రసంగములు 100.

వీనిలో చాలభాగ ముద్రితములు.

8. అభిరుచులు

‘ఆంధ్రసాహిత్యము’

9. చిరునామా :

ప్రస్తుతము : 3-6-668 హిమాయత్ నగర్,  
హైదరాబాద్.

10. ఇతర విశేషములు

విద్యారత్న పరిశోధనాపరమేశ్వర బిరుదములు.

తెలుగువెలుగులలో-69వ శీర్షిక-ప్రవ సంవత్సర  
ములో సమ్మానితులైన కళాకారులు. ఏకసంధ  
గ్రాహి, జంగమ విజ్ఞానసర్వస్వము-ఆంధ్రప్రభ-  
పవ ఉగాదినందిక.

వీరి వ్యాసము : ‘బద్దెననీతిసారముక్తావళి’ 264వ పుట లగాయితు 267వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, ‘కలముపేరు’;

అద్భుమిల్లి పూర్ణచంద్రరావు.

2. పుట్టిన తేదీ :

15 ఆగస్టు 1935.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

స్వగృహము : కృష్ణాజిల్లా, గుడివాడ తాలూకా-  
చంద్రాల.

వలసగృహము : కైకలూరుతాలూకా - వైవాక.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

విద్యాభ్యాసంఅంటూ ఏమీ చేయలేదు. జీవితమే  
కొన్నికళాశాలలపెట్టు. పృథి మానవుడు - ఆ  
మాటకువస్తే పృథిప్రాణి - గురువులే.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :

లు, బిరుదులు ఏమీలేవు. అనవసరం.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము

చేసిన ఉద్యోగాలు చాలావున్నవికావీ. ఆవేమీ  
పేర్కొనదగినవికావు. ప్రస్తుతం పనిచేస్తున్నది  
“ఆంధ్రజ్యోతి”లో.

7. చదనలు : ముద్రితములు :

జాతకకథలు రెండు సంపుటలు.

ఒకొక్కటి అయిదు రూపాయలు, 'తెరటాలు' నవల : నాలుగురూపాయలు. (వ్యచరణ :

దేశికవిశామండలి, విజయవాడ-2.

"బుజ్జికాలు" పిల్లల గేయసంపుటి.

వ్యచరణ : విశాలాంధ్ర వ్యచరణాలయం, విజయవాడ - బాలలకొరకై ప్రాసినకొన్ని స్వతంత్రకథలు, అనువాదాలు, ఉదయ సాహితీ, జనత, సరస్వతి, జయంతి మొదలైన పబ్లిషర్లు చిన్నచిన్న పుస్తకాలుగా వ్యచరించారు. ఇవికాక వివిధపత్రికలలో కథలు, గేయాలు, పద్యాలు, వ్యాసాలు, నాటకాలు మొదలైనవి వ్యచరితమయ్యాయి.

అముద్రితములు :

"ఎదురుదెబ్బ" కథల సంపుటి.

"అనమర్థుని జీవయాత్ర" గోపీచంద్ నవలకు నాటికాకరణ.

"ఒకే అధ్యాయం" స్వతంత్రనవల.

నాటికలు, వ్యాసాలు, గేయాలు మరి రెండు నవలలు ప్రచురితం కావాలి.

వ్యస్తతం : "కృష్ణామండల సర్వస్వం"

వ్యచరణ ప్రయత్నం.

8. ఆవిరుచులు:

మానవునిలో మానవతను కనుగొనడానికై అన్వేషణం.

చిరునామా

మొఘల్ రాయపురం, విజయవాడ-2.

10. ఇతర విశేషములు :

ఏమీలవు.

వీరి వ్యాసము : 'జాయపసేనాని' 268వ పుట లగాయితు 273వ పుట చరమ

1. హరిషేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

నిర్మల తమ్మారెడ్డి.

2. పుట్టిన

26—8—1940.

3. జన్మస్థలము : ఉరు, తాలూకా, జిల్లా :

బలివట్టు, గుడివాడ తాలూకా కృష్ణాజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

B. A., విజయవాడ ప్రభుత్వకళాశాల.

5. డిగ్రీలు. దిరుదములు :

M. A., ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము. వాల్తేరు.

6. చేసిన ఉద్యోగములు. పృస్తుతోద్యోగము : Research Scholar, (Waltair.)

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

8. అధిరుచులు :

9. చిరునామా :

C/o Sri T. Donappa, M. A.,  
24/2 Beach Quarters,  
Andhra University, Waltair.

10. ఇతర విశేషములు

వీరి వ్యాసము : 'కవిరాజ్యశిఖామణి రతీదేవి' 274వ పుట లగాయకు 281వ పుట వరకు.

శ్రీ నెలటూరి వెంకటరమణయ్య వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'కాయస్థరాజులు' 282వ పుట లగాయకు 314వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

రంగాచార్యులు, చెలమచెర్ల.

2. పుట్టిన తేదీ :

8—1—1912.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

మోటూరు, గుడివాడ తాలూకా — కృష్ణాజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

శ్రీ వేంకటేశ్వర సంస్కృతమహాకళాశాల, తిరువతి.

కావ్యగురువులు : శ్రీ చింతలపాటి

వెంకయ్యశాస్త్రిగారు.

అలంకారశాస్త్రము : శ్రీ వెల్లాల శంకరశాస్త్రిగారు.

వ్యాకరణశాస్త్రము : మహామహాపాధ్యాయ,

వ్యాకరణాచార్య శ్రీ ముష్టం

సేతుమాధవాచార్యులుగారు.

5. లు, దిరుదములు :

శిరోమణి. విద్వాన్. అభినవవిద్యానాథ, బ్రాహ్మభూషణ-

6. చేసిన ఉద్యోగములు, వస్తుతోద్యోగము :

రీడరు, తెలుగుశాఖ — ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము—హైదరాబాదు.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

1. ఆంధ్రప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము (అలంకారశాస్త్రము) ప్రథమముద్రణము 1944)  
(ద్వితీయావృత్తి 1962)

1. కాళిదాసకావ్యోద్యానము.

2. బౌద్ధిత్వము.

3. ఆంధ్రశబ్ద రత్నాకరము.

4. వాల్మీకి.

2. హాలికుడు (నాటకము) తృతీయావృత్తి 1961

3. అలంకారవసంతము.

4. ముకుందమాల.

5. సోమనాధి విజయము.

6. శ్రీమద్రామానుజోదాహరణము.

7. ఆంధ్రలక్ష్మీవైభవోదాహరణము.

8. ఆంధ్రలక్షణ రత్నాకరము.

9. ఆదర్శభారతకథావళి.

8. అభిరుచులు :

9. చిరునామా :

C. Rangacharyulu,

Reader - O. M.

1-9-625/8.

Vidyanagar - Hyderabad-7

10. ఇతర విశేషములు :

1. ఆంధ్రసారస్వత ఎర్రామినభృత్వము.

2. విజ్ఞానపరిధిసీపరిషత్తు — అధ్యక్షత.

3. ఆంధ్రరచయితల సహకారసంఘము —

కార్యదర్శితవ్యము.

4. సంస్కృతభాషాపరిచిసభ —

కార్యదర్శితవ్యము.

5. ఆంధ్రప్రాచ్యకళాకాల — ప్రిన్సిపల్.

వీరి వ్యాసము : 'అలంకారశాస్త్రార్థవాగన్యములు—విద్యానాథుడు' 315వ పుట ల॥ 324వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : రామచంద్ర, వంకలపాటి:
2. పుట్టిన తేదీ : 4—6—1937.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : ఆంధ్రదేశం, నేలటూరు - తిరుత్తణి తాలూకా, చిత్తూరు జిల్లా  
(ఇటీవల పటాన్కూరు అవార్డుపుణ్యమాఅని యీ విభాగములు కొంత తాఱుమాత్రై నవి.)
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు Ist form to S. S. L. C. - Muthialpet High School, Madras. Intermediate - Pachiappa's College - Madras. B. A. (Hons) Andhra University - Waltair. Ph. D. - S. V. University - Tirupati. ఆనర్కు లో Dr. K. V. R. నరసింహం మున్నగువారు గురువులు Ph. Ds నన్ను శిష్యునిగా సంగీతరించ నాజన్మ తరింపజేసిన ప్రీ వింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు మద్దరుదేవులు.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : M. A.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, పృస్తుతోద్యోగము Worked as Lecturer in Telugu in V. R. S. College, Chirala, during 1959 -'60. Now working as Post Doctorate Research Fellow.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
"A critical study of Ferrapreggada's works" (do. Ph. D Thesis)
8. అభిరుచులు : లలితకళలన్నింటి నభిరుచిగలదు. ఆధినివేశము కొన్నింటి.
9. చిరునామా : V. Ramachandra, M.A., C/o. Sri A.V. Doraswamy Reddy, Physical Director, No. 2.B. Type-quarters, K.F. Colony, Tirupati - A.P.

వీరి వ్యాసము : 'వ్యబంధపరమేశ్వరుని సూక్తివైచిత్రి' 325వ పుట లగాయతు 330వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : సూర్యనారాయణశాస్త్రి, చెంపరాల,
2. పుట్టిన తేదీ : 1896 మే 21.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా కొమానపల్లి, అమలాపురము తాలూకా —  
తూర్పుగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యగ్రంథములకు గురువులు  
బి. శ్రీ దాపరి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రిగారు.  
వ్యాకరణశాస్త్రగురువులు బి. శ్రీ దర్శా నర్సేశ్వర  
శాస్త్రిగారు.
5. డిగ్రీలు, బిరుదులు : విద్యాన్, కవిరాధూషణ, విద్యత్కవిశేఖర.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము అమలాపురము మొ. బోర్డుహైస్కూల్లో సుమారు  
4 ఏండ్లు, శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటుకార్య  
స్థానమున 13 ఏండ్లు, అమలాపురము S.K.B.R.  
కాలేజీలో సుమారు 8 ఏండ్లు, రాజమండ్రి గౌతమీ  
విద్యాపీఠము సంస్కృత కళాశాలలో 2 ఏండ్లు,  
ప్రస్తుతము — విశ్రాంతి.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :
  1. వేంకటేశ్వరశతకము. 1. శ్రీనాథస్తవతారావళి.
  2. దయవీర జీమాతవాహన—ఆంగీరస 2. “కవిప్రశస్తి” పద్యములు.
  - సంవత్సరాంధ్రపత్రికా సంవత్సరాది 3. ఆంధ్రరాష్ట్రావతరణము మున్నగువివిధ  
సంచిక. విషయపద్యసముచ్చయము.
  3. శివరశంకరవిలాసము — 4. భాషావిషయక వ్యాసములు.
  - భావసంవత్సరాదినంచిక.
  4. మునిత్యయ చరిత్రము — నిర్వచన పద్యకావ్యము.
  5. శంకరవిజయము — పద్యకావ్యము.
  6. మదాలసావిలాసము — పద్యకావ్యము.
  7. పత్రికలందు ప్రకటితములైన భాషా విషయక వ్యాసములు.
  8. ప్రభావతీ ప్రబుద్ధమృత్యాభ్యాసము.



8. అభిరుచులు :

సంస్కృతాంధ్ర లక్ష్యలక్షణ సమన్వితవ్యాకరణశాస్త్ర  
జిజ్ఞాస. కొలదిగా సంగీతమున అభిరుచి.

9. చిరునామా :

వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి, కొమానపల్లి,  
అమలాపురము తాలూకా-తూర్పుగోదావరిజిల్లా.

10. ఇతర విశేషములు :

ప్రకృతమున “విద్యారణ్యవిజయము” అను పేర  
మునునూరి ప్రోలయ, కాపయనాయకుల ప్రశస్తి.  
ప్రతాపరుద్రాస్తవయము మొదలుపెట్టి విద్య  
రణ్యులవారు హంపి సామ్రాజ్యమును స్థాపించి  
బుక్కరాయలకుఁ బట్టాభిషేకమొనర్చి శృంగేరి  
శ్రీ శంకరాచార్యపీఠముననుంచి యార్షసంస్కృతి  
పునరుద్ధరణము తుదదాక పద్యకావ్యముగా  
వ్రాయఁబడుచున్నది.

వీరి వ్యాసము : ‘విద్యారణ్యులు - హర్షసంస్కృతి’ 331వ పుట లగాయితు 337వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, ‘కలముపేరు’ :

డాక్టర్ (శ్రీమతి) నరస్వతి, డి. సి.

2. పుట్టిన తేదీ :

3. జన్మస్థలము : హిరు, తాలూకా, జిల్లా :

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

Educated in V.R. college, Nellore and  
Presidency College, Madras, passed  
B. A., with First Class (1953) and  
M. A., with First Class (1958), Re-  
search student in the Sanskrit  
Department, Madras University  
(1958-60); Research scholar (U. G. C.)  
of Government of India (1961-63);  
took Doctorate on Visvesvara's  
Chamatkarachandrika; First lady  
to get the Ph. D. in the Madras  
University, secured a Diploma in  
German language and literature.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : M. P., Ph. D.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రిన్సిపాల్ డ్యూటీ : Lecturer, Sanskrit Department,  
Madras University.
8. అభిరుచులు : drawing and painting.
7. \* రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :
9. చిరునామా : D. C. Saraswati, M. A., Ph.D.  
Sanskrit Department,  
Madras University.
10. ఇతర విశేషములు

వీరి వ్యాసము : 'అలంకారసూత్రానిధి పాఠానుబంధ' 338వ పుట లగాయితు 359వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : మేడూరి వెంకటసోమేశ్వర కృష్ణమూర్తి.
2. పుట్టిన తేదీ : 4—11—1924.
3. జన్మస్థలము : కూరు, తాలూకా, జిల్లా : తణుకు, పశ్చిమగోదావరిజిల్లా
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : తణుకు, హైదరాబాద్.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : రాష్ట్రభాషాప్రవీణ, ప్రచారక్.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రిన్సిపాల్ డ్యూటీ : హిందీపండితుడు,
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
సత్తిరంగమ్మ మునుమూరి కావయనాయకుడు —  
రాజా వీరబల్ (చరిత్రాత్మక నవల) (చరిత్రాత్మక నవల)  
శ్రీహర్షశిలాదిత్యుడు ( ) జాయపసేనాని ( " )

అభిరుచులు :

చరిత్రాత్మకనవలలు వ్రాయుట, భారతదేశచరిత్ర

పఠనము.

9. చిరునామా :

హిందీపండితుడు, పరిషత్ సకలార్థసాధకహాతశాల.

తణుకు — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.

10. ఇతర విశేషములు

వీరి వ్యాసము : 'ముసునూరి కావయనాయకుడు' 360వ పుట లగాయిత 365వ పుట వరకు.

Notes on BANDA KANAKALINGESWARA RAO.

Born on 19—1—1907.

Took his B. A. in Noble College, Masulipatam and B. L. in Law College, Madras.

Acted in the following films :

1. Sarangadhara,
  2. Draupadi.
  3. Kalachakram.
  4. Bala Nagamma.
  4. Rama Paduka Pattabhishekam.
- As hero in all the above films.

Later conducted his own Drama troupe under the banner of 'Prabhat Theatres' Eluru for a period of 30 years. Conducted an Academy in Dramatic art at Eluru for two years, Received cups and shields from the following persons : and associations.

1. Sir Arthor Hope, the Governor of Madras.
2. Maharaja of Jaipur.
3. Raja of Kurupam.
4. Zamindar of South Vallur,
5. A medal from the Guntur Bar Association.
6. A medal from Berhampur Bar Association and several others.

Visited Soviet Union, Czechoslovakia, Finland, Poland, East Germany and other European countries to study the development of Theatre in those countries.

Member of the Central Sangeet Natak Academy for the last 10 years.

Member of the Executive of Andhra Pradesh Sangeet Natak Academy for the last 8 years.

Expert for Drama for the Government of India.

Expert Judge for the scrutiny of plays for Prize Awards by the Government of India.

Wrote more than 50 articles on Theatre and Drama in Journals all over India.

Secretary of the Theatre Centre of India for three years.

Secretary and Vice President of the Andhra Natak Kala Parishad, for two terms.

President of the Young Men's Association, Eluru, for the last 15 years.

Director of Kalakshetram, Eluru, for the last 12 years.

Conducted researches in the origin and development of Kuchipudi Art and wrote a series of articles in Illustrated Weekly of India. The information in these articles is original and has been given after a thorough study of several manuscripts and the other published books relating to Kuchipudi Art.

The article deserves to be considered for the Award of Ph. D.

Solely responsible for the founding of an Institution Sri Siddhendra Kalakshetram by name and two buildings including an auditorium have been constructed with his efforts at a cost of Rs. 2 lakhs. But for his efforts the Kuchipudi Art would have been forgotten long ago.

It is now famous all over the world and has been recognised as one of the foremost forms of classical dances in India.

He lead the troupe for all inter-state cultural tours and worked as impresario.

In 1963 the Sangeet Natak Academy, Delhi, selected him as an outstanding exponent of Telugu Drama and the National Award has been presented to him. The President of the Indian Republic presented the Award. He is now Producer of Dramas in All India Radio, Vijayawada, for the last seven years.

The Government of India gave the First Prize for a Play "Manade Desam" written by him.

He has lectured on Dramatics in almost all the Colleges of the Andhra University on various occasions.

He presented the Nataraja Silver Idol as a trophy for an inter-collegiate Drama competition of the Andhra University.

He Possess one of the biggest libraries on Dramatics and is the living authority on Theatre and Stage and Drama in India.

వీరి వ్యాసము : 'కూచిపూడి నృత్యము' 366వ పుట లగాయితు 379వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : గంటూరు శేషేంద్రశర్మ.

2. పుట్టిన తేదీ : 20—10—1927.

3. జన్మస్థలము: ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

జన్మస్థలం :

నాగరాజుపాడు, ఉదయగిరితాలూకా-నెల్లూరుజిల్లా;

నివాసస్థలము :

తోటపల్లిగూడూరు, నెల్లూరుతాలూకా —

నెల్లూరుజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

1. వెంకటగిరి రాజాకళాశాల, నెల్లూరు.

2. ఆంధ్రాక్విస్టియన్ కాలేజీ, గంటూరు.

3. లా కాలేజీ, మద్రాసు.

5. డిగ్రీలు, విరుదములు :

1. B. A.,

2. B. L. చదివాను కానీ పరీక్షకు పోలే!

విరుదులేవీలేవు.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము

అసిస్టెంటు మునిసిపల్ కమిషనరు,

ప్రస్తుతం — హైదరాబాదు.

7. \* రచనలు ముద్రితములు :

అమద్విశ్రములు

1. సొరాబు — పద్యకావ్యము.
2. ఋతుమోష — పద్యకావ్యము.
3. నరుడు—నక్షత్రాలు (సారస్వతవైజ్ఞానిక) వ్యాసనంపుటి.
4. మబ్బుల్లో దర్బారు—నాటిక.
5. ఆనేకవ్యాసాలు తరుచుగా ఆంధ్రప్రభ (దైనిక) పత్రికవారు ప్రకటిస్తుంటారు.
6. షోడశి — రామాయణరహస్యములు.
7. స్వరహంస — శ్రీహర్షనైషధములోని శ్రీ విద్యారహస్యములు.

1. ధ్వనిప్రస్థానము.
2. కొన్నికథలు.

8. అభిరుచులు :

చదువుట — వ్రాయుట.

9. చిరునామా :

గుంటూరు శేషేంద్రశర్మ.

అసిస్టెంటు మునిసిపల్ కమిషనరు—హైదరాబాదు.

10. ఇతర విశేషములు ;

ఏవీలేవు.

వీరి వ్యాసము : 'శ్రీనాథ అవతారతత్త్వము' 380వ పుట ల॥ 389వ పుట చరకు

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు'

పాపయ్యశాస్త్రి చిలుకూరి.

2. పుట్టిన తేదీ :

17—1—1911.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

మొరమ్మగల్, అమలాపురముతాలూకా—

గోదావరిజిల్లా.

నివాసస్థలము : పొడగట్లచర్ల.

ప్రస్తుతనివాసము : 25 ఏండ్లనుండి కాకినాడ.

4. విశ్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

చిలుకూరి కొండయ్యశాస్త్రిగారు (తండ్రి) దగ్గర—  
కావ్యములు. తామరి — పెదతండ్రి సోమనాథ  
శాస్త్రులవారిదగ్గట. పరిభాషేందు శబ్దేందుశేఖ  
రములు సోదరులు — లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రుల

శ్రీ కల్లింకాడుకోట స్థాపనాత్మికాధ్యక్షులు. తర్జుమను,  
వేదాంతము — మీమాంసాశాస్త్రము కొంతయును.  
: బుచ్చిబాపి : ౧౩

5. **డిగ్రీలు, బిరుదులు:** ఏదేమైనా.

1. వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ.
2. విద్యాన్.
3. హిందీ, భాషాప్రవీణ (ప్రెస్బిటేరియన్)

6. చేసిన ఉద్వేగములు, పశ్చాత్తాపము :

[illegible]

పొడగట్లవల్లి సంస్కృతపాఠశాల ప్రధానాధ్యక్షులవారికి  
1921 జనవరి మొదలు 1939 వరకు.

1939 మొదలు 1948 వరకు ఉన్నత విద్యనభ్యసించిన వారిలో మేనేజరుగాను, శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర ఫింబులులో పండితుడుగాను, 1948 మొదలు నేటివరకు శ్రీ పితాపురము చుహాణావారి కళాశాలలో ఉపన్యాసకుడుగా -

పరిశీలనకు పరిగిరి పడుకొని ఉన్న పరిగిరి 'పరిశీలనకు పరిగిరి' అని పరిశీలనకు పరిగిరి.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

వ్యాసములు : భారతిలో, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో  
ఆంధ్రప్రభలో, పోస్టులో ప్రచురించబడుతున్నాయి.

(శ్రీ) నాథకవిలాసమీక్ష

1. 3వ నంబరులు - శ్రీమంధలపరిత్రము.
2. 4వ ,, - కాశీఖండచరిత్రము.
3. 5వ ,, - సుకుమారచరిత్రము.

వ ద్భ యు లు :

[illegible]

8. సుందరకాండము — తాత్పర్యముతో.

9. బోధామృతవార్తకముతో శ్రీకృష్ణకర్ణా  
మృతమునంస్కృతపీఠికతో.

8. అభిరుచులు

చారిత్రకముగ సారస్వత విషయకముగ సంస్కృతాంధ్రసాహిత్య పరిశోధనము. ప్రాచీనభారతీయ సంప్రదాయ యధార్థస్వరూప నిరూపణము. తన్మూలముగ పరమేశ్వరారాధనము.

9. చిరునామా :

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి,  
లచ్చిరాజువీధి, నూర్యరావుపేట — కాకినాడ.

10. ఇతర విశేషములు :

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికకు సంపాదకత్వము.  
ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్సేవయు కడచిన 25 సంవత్సరములుగా సాగుచున్నది.

వీరి వ్యాసము: 'శ్రీనాథునిరచనపై సంస్కృతకవులప్రభావము' 390వ పుట లగాయతు 398వ పుటవరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు': తమ్మయ్య బండారు.

2. పుట్టిన తేదీ: 24—9—1891.

వీరు వీరకై పులు. అమలాపురము తాలూకాలోని గంగలకుర్తి అగ్రహారము వీరి పితృపితామహ స్థలము. ఖర సంవత్సర భాద్యవద బహుళ నవమీ గురువారము (24-9-1891) నాడు అమలాపురములో మాతామహునింట జన్మించిరి. 1907 సంవత్సరములో అమలాపురమునందలి యున్నతపాఠశాల నుండి ప్రవేశపరీక్ష (Matriculation) యందు తీర్గులై 1908 సంవత్సరములో రివెన్యూ డిపార్టుమెంటులో ఉద్యోగిగా (బ్రవేశించి యందు ముప్పదియేనిమిది సంవత్సరములు పనిచేసి తమ కార్యదీక్ష, శక్తిసామర్థ్యములచే బృభుత్వాధికారుల (బృశంసలనంది 1946 సంవత్సరములో కాకినాడ కలెక్టరుఆఫీసు నుండి హుజూరుహెడ్డుఅకవుంటెంటు పదవిలోని సెక్షను తీసికొనిరి. ఆలెంటనే మఱి యొక సంవత్సరములు బొబ్బిలి సంస్థానమునకుఁ జొరికిన కిర్లంపూడి ఎస్టేటు మేనేజరుగాఁ బనిచేసి 1951 సంవత్సరములో జమిందారీలు రద్దుకాఁగానే యాపదవినుండికూడ విరమించి విశ్రాంతి గయింకొన్నాడు. విధివిధానములులేని రివెన్యూడిపార్టుమెంటులో జీరకాలముండినను వీరు సహజమతాభిమాన, సారస్వతాభిమానముల కలిగి మధ్య మధ్య నెట్లో కొంతతీతకచేసికొని యసామాన్యమయిన భాషాసేవ గావింది విశ్రుతిగాంచిరి. 1920 సంవత్సరమునుండి యిప్పటివఱకు వీరు ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికలు, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, కృష్ణపత్రిక, సకుదర్శిని. కళ, సారస్వతసర్వస్వము, విభూతి, రెడ్డిదాడి మొదలయిన పలుపత్రికలలో ననే



కములగు సారస్వత చారిత్రకవ్యాసములను బ్రకటించియున్నారు. అవి చాలవఱకు విపులవిమర్శాత్మకములుగనుండి ఆంధ్ర సారస్వతమునకు, పాలకునికి సోమనాథ, శ్రీనాథ, వేమనాదిక శివకవుల వాఙ్మయమునకు సంబంధించియుండును. వీరి వివిధవ్యాసములను సేకరించి యొక వ్యత్యేక సంపుటముగాఁ బ్రకటించిన భాషాసేవకులకది యెంతయు నుపకరింపనేర్చును.

వీరి వచనరచనా నైపుణి పండితుల వ్యత్యేక వ్యశంసలకుఁదావలమయినది. కాశీదాసుని రఘువంశకావ్యమునకు వీరు రఘువంశకధనమునుపేర నొనర్చిన వ్యాఖ్యాప్రాయముగు సరసితరగద్యానువాదము 1930లోఁ బ్రకటితముయి ఆంధ్ర, మదరాసు, అజ్ఞామలై విశ్వవిద్యాలయములచేఁ జాలకాలము, విద్యత్పరీక్షలకు ఇంటరు, బి. ఏ. పట్టపరీక్షలకుఁ బాఠ్యగ్రంథముగా నిర్ణీతమయినది. ఇట్టి సరసత్వై లోలేనే వీరు కుమారసంభవమునకుఁగూడఁ జిరకాలముక్రిందటనే రచించిన గద్యానువాద మిటీవలనే నూత్నముగాఁ బండిత ప్రశంసలతో బ్రకటితమయినది. వీరి యితరకృతులలో శృంగార శ్రీనాథవిమర్శనము “పాలకునికి సోమనాథకవి” “ఆంధ్రమలయ రాజనైవము” (పద్యకృతి) గణ్యములయినవి, శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు జనసామాన్యము భ్రమించునట్లు శ్రీలోలుఁడు. ధనలోలుఁడునగు శృంగారి శేఖరుఁడు నవవాదమును తీవ్రముగ విమర్శించి యాతఁడు మహాశివభక్తిసంపన్నుఁడగు విద్యదగ్రణి యని “శ్రీనాథమహాకవి గుణతత్వవిచారము” శృంగార శ్రీనాథవిమర్శనము అను గ్రంథములద్వారా మునుముందు వ్యతిపాదించినది వీరే. ఈ సిద్ధాంతమును నేఁడు పలువురు విద్వాంసులామోదించి యనుసరించుచున్నారు. “పాలకునికి సోమనాథకవి” యను వీరి యపూర్వగ్రంథ మా వీరశైవ కవిశేఖరుని జీవిత విశేషములను కవితావైభవములను విపుల విమర్శాత్మకముగ నిరూపించు చారిత్రకగ్రంథము. ఇది ఆంధ్ర, మదరాసు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయములచే భాషాప్రవీణ, B. A. (Part III) M. A. పరీక్షలకుఁ బఠనీయముగా నిర్ణయింపఁబడినది. ఇట్టి గ్రంథరచన, వ్యాసరచనాదులవలననేగాక, పెక్కు పూర్వకవి రచితగ్రంథములను బరిష్కరించియు వానికి విమర్శాత్మక పీఠికలను రచించియుఁగూడ వీరు విశృతికెక్కిరి. వావిళ్లవారు ప్రకటించిన పాల్కురికి సోమని ద్విపద బసవపురాణము, కీడాభిరామము, శ్రీనాథుని భీష్మశృంగరపురాణములను గ్రంథములకు వీరే పరిష్కర్తలు, పీఠికాకర్తలు నయి యున్నారు. చిరకాలముగ, బహుముఖములుగ, వీరుగావించిన సారస్వత రైవవాఙ్మయసేవలను గుర్తించి, ఆంధ్ర సారస్వతపరిషత్తు “విమర్శకాగ్రేసర” బిరుదమును, శ్రీశైల సూర్యసింహాననాధ్యక్షులు జగద్గురు వాగీశపండితారాధ్య మహాస్వాములువారు “ఇతిహాసిక సమ్రాట్టు” బిరుదమును, కాశీజ్ఞాన సింహాననాధ్యక్షులు శ్రీ జగద్గురు విశ్వేశ్వర శివాచార్య మహాస్వాములు వారు “ధర్మభూషణ” బిరుదములను వీరికిఁ బ్రసాదించిరి. హైదరాబాదు. అనంతపుర వీరశైవ సమాజములు “శివశరణ” అను బిరుదమునిచ్చిరి. కాకినాడయందలి ఆంధ్రకళాపరిషత్తు 1960 సంవత్సరములో వీరి సత్తతి(డెబ్బది)జన్మదినోత్సవ సందర్భమున “శైవసాహితీసార్వభౌమ” అను బిరుదమొనంగి సత్కరించినది. కాకినాడయందలి ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునకు వీరు చిరకాలమునుండి సభ్యులుగను, కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులుగను నుండుటయేగాక, వ్యస్తతము కవినార్హభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తికౌత్తి (ఆస్థానకవి) గారి నిర్యాణానంతరము పరిషదధ్యక్షులుగనే యెన్నుకొనఁబడి యాపదవిని నిర్వహించుచున్నారు.

వీరి వ్యాసము: ‘శ్రీనాథునిపై పాల్కురికి సోమనాథుని వ్యభావము’ 399వ పుటలగాయకు 402వ పుటవరకు.

25.

52



1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : పంగనమాల బాలకృష్ణమూర్తి.
2. పుట్టిన తేదీ : 14—4—1907.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : నెల్లూరు. నెల్లూరుజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు శ్రీ వేంకటేశ్వర వేదసంస్కృతపాఠశాల, తిరుపతి.
5. డిగ్రీలు, విశదములు : 1. విద్యాన్. 2. సాహిత్యశిరోమణి.  
2. ఎం. ఏ. (తెలుగు) 4. ఎం.ఏ. (సంస్కృతము)
6. చేసిన ఉద్యోగములు. ప్రస్తుతోద్యోగము 1. ఉపన్యాసకుడు, మదనపల్లి, తియసాఫికల్ కాలేజీ.  
2. రీడర్ (తెలుగు) శ్రీ వే. ప్రాచ్యపరిశోధనాలయం.  
3. ప్రస్తుతం : శ్రీవేంకటేశ్వర యూనివర్సిటీ కాలేజీ.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
1. సుప్రభాతం (టీకాతాత్పర్యం), కుండమాల (అనువాదం)  
2. సుప్రభాతం (తెలుగువద్యములు) Dravidian cognates  
3. నాటకకథలు. wish Telugu base-  
4. రామనాటక విమర్శనము.  
5. సీతామహిమ.  
6. భక్తతత్త్వము.  
7. బాలభాగవతం (దోనూరి కవికృతం).  
8. ఆష్టాంగయోగసారం —  
9. శ్రీపాదరేణుప్రభావం —  
10. మాధవుడు (నవల)  
11. భక్తసుదర్శనుడు  
12. చిట్టిసీతి కథలు.
8. అభిరుచులు : పారమార్థికము,
9. చిరునామా : 256 దొడ్డాపురంపీఠి, తిరుపతి — చిత్తూరుజిల్లా.
10. ఇతర విశేషములు : సశేషము.

వీరి వ్యాసము : 'జక్కన వైదుష్యము చక్కన' 423వ పుట ల॥ 426వ పుట వరకు

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు'; ఇంద్రగంటి భానుమూర్తి.
2. పుట్టిన తేదీ : 30—6—1938.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : రామచంద్రపురము, రామచంద్రపురము తాలూకా—  
తూర్పుగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు కొవ్వూరు సంస్కృత కళాశాలలో 'భాషాప్రవీణ' చదువు.
5. డిగ్రీలు, విరుదములు : బి. ఏ.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యవస్థితోద్యోగము : రామచంద్రపురము జిల్లాపరిషత్తాతీయ నమున్నత  
పాఠశాలలో తెలుగు పండితుడు.
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు  
గేయాలు, స్కెచ్, వ్యాసాలు ప్రకటితాలు.
8. అభిరుచులు :
9. చిరునామా : ఇ. భానుమూర్తి, రత్నంపేట,  
రామచంద్రపురము — తూర్పుగోదావరి.
10. ఇతర విశేషములు

వీరి వ్యాసము : 'గౌరవ కవితాగౌరవము' 427వ పుట లగాయితు 433వ పుట వరకు.



శ్రీ మానాప్రగడ శేషసాయి వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'భోజరాజీయము అనంతామాత్యుని కథాకథన చాతురి'

441వ పుట లగాయితు 447వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' కుందూరి ఈశ్వరదత్తు.
2. పుట్టిన తేదీ : 30—3—1899
3. జన్మస్థలము: ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : గొల్లలమామిడాడ, కాకినాడతాలూకా — తూర్పుగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు పితాపురము రాజావారి కళాశాల — కాకినాడ.  
రాజమహేంద్రవరము వ్యభుత్వకళాశాల —  
రాజమహేంద్రవరము.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : బి. ఎ.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యస్తతోద్యోగము : Assistant Examiner of Local  
fund Accounts }  
Accounts Officer - Community } Andhra  
projects } Pradesh.  
Special Officer, Finance - Vindhya  
Pradesh.  
Now retired,
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు
  1. జీర్ణవిజయనగరచరిత్రము  
(ఆంధ్రగృంథమాల — మదరాసు)
  2. ఉదారరాఘవము (నాటకము)  
స్వంతప్రచురణము.

TextBook for Part II of B.A; B.Sc.  
Examination; Special Telugu.  
P.U.C. of Madras University 63-64.

3. కాలరథము (రవీంద్రనాథ్ ఠాగూరు  
'Car of Time' అను నాటకమునకు  
భాషాంతరీకరణము.

4. ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రకభూగోళము (ఆంధ్ర సాహిత్య అకాడమీ ప్రచురణలు 1963 హైదరాబాదు)
5. శ్రీనాథుని కవిత్వతత్వము (ఆంధ్ర సారస్వతపరిషత్తు ప్రచురణలు 1964 హైదరాబాదు)

8. అభిరుచులు :

9. చిరునామా :

K. Iswaradutt. Retired Accounts Officer. Gandhinagar, Kakinada.

10. ఇతర విశేషములు:

వీరి వ్యాసము : 'సాళువ నరసింహరాయల సాహితీపోషణము' 448వ పుటలగాయిత 451వ పుటవరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : వ్యసన్న సత్యనారాయణ, రావూరి.
2. పుట్టిన తేదీ : 3—8—1938.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : కావూరు. రేపల్లెతాలూకా — గుంటూరుజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు శ్రీ పి. బి. యన్. కళాశాల, నిడుబోయిలు; ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు (ఆంధ్రభాషాశాఖ) వాల్తేరు. శ్రీ జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణగారు, శ్రీ తోటకూర వెంకటేశ్వరరావుగారు. ఆచార్య విద్వాన్ శ్రీగంటిజోగి సోమయాజిగారు, విద్వాన్ శ్రీడి పూరి వేంకటరమణశాస్త్రిగారు, డాక్టర్ శ్రీ కె. వి. ఆర్. నరసింహముగారు, విద్వాన్ శ్రీ మధుసూదన షడంగిగారు, డాక్టర్ శ్రీ భద్రరాజు కృష్ణమూర్తిగారు, డాక్టర్ శ్రీ యస్వీ. జోగారావుగారు.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : (ఆంధ్రములో) ఎం. ఏ.,
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము “ఆంధ్రవాఙ్మయములోభక్తి” యను విషయముపై పి. హెచ్. డి. డిగ్రీకి ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిష దాంధ్రభాషాశాఖలో డాక్టర్ శ్రీ యస్వీ జోగారావు గారికడ పరిశోధన వ్యాసంగము.



7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

వివిధసాహిత్య విషయములపై  
సుమారువది వ్యాసములు  
వివిధ పత్రికలలో ముద్రితములు.

8. అభిరుచులు :

సాహిత్యపఠనము — ప్రకృతి. మానవతత్త్వము,  
భగవానుని తీలలు వీనినిగూర్చిన పరిశీలన —  
సత్యాన్వేషణము.

9. చిరునామా :

సత్యప్రసాద్ బిల్డింగు, చిన్నవాల్తేరు —  
విశాఖపట్టణము-3.

లేక

C/o డాక్టర్ శ్రీ యస్వీ. జోగరావుగారు,

M. A., Ph. D.,

ఆంధ్రోపన్యాసకులు, ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు,  
వాల్తేరు. విశాఖపట్టణము-3.

10. ఇతర విశేషములు :

ఏమీలేవు.

వీరి వ్యాసము : 'ఉజ్జ్వలనీలమణి' 452వ పుట లగాయిత 465వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

తిరుపురనేని జయప్రదాదేవి,

2. పుట్టిన తేదీ :

25—8—1936.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

బ్రాహ్మణకోడూరు. బాపట్లతాలూకా—గుంటూరుజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

“సూతాశ్రమము” తెనాలి.  
కవిరాజు రామస్వామిచౌదరి.

5. డిగ్రీలు. బిరుదములు :

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము :

7. \* రచనలు : ముద్రితములు :  
ఆంధ్రాభ్యుదయము.  
(సాహిత్యవ్యాసనంపుటి)

అముద్రితములు

8. అభిరుచులు :

రచనా వ్యాసంగము.

9. చిరునామా

టి. జయప్రదాదేవి,  
C/o టి. సుబ్బారావు.  
ఇంటి నెం. C 75  
మలక్ పేటకాలనీ,  
హైదరాబాద్.

10. ఇతర విశేషములు :

వీరి వ్యాసము : 'రాయలనాటి సామాజిక జీవనము' 466వ పుట లగాయిత 471వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

డా॥ కోవెల సువ్యసన్నాచార్యులు. 'సుప్రసన్న'

2. పుట్టిన తేదీ :

యువ ఫాలుణ బహుళ నవమి. 17 March 1936

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

వరంగల్లు.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము. హైదరాబాదు.  
గురువులు : శ్రీయుతులు విశ్వనాథ వేంకటేశ్వరులు,  
ఇంద్రవల్లి లక్ష్మీరంజనం,  
దివాకర్ల వేంకటాచార్యులు,  
బి. రామరాజు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదులు :

ఎం. ఏ., పిహెచ్. డి.

6. చేసిన ఉద్యోగములు. ప్రస్తుత ఉద్యోగము :

ఉపన్యాసకులు, అద్వు అండ్ సైన్సు కాలేజీ -  
వరంగల్లు.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

హృద్గీత (1954)  
అనందలహరి (1956)  
(ఈరెండు శ్రీ సంపత్కుమారతో కలసి  
రచించినవి.)  
తేజశ్చక్రము (1958)  
అధునా (1964)

అముద్రితములు :

1. వచన పద్య సంపుటి.
2. రామరాజభూషణునిపై పరిశోధనా  
వ్యాసము.  
కొన్ని వ్యాసాలు, ఖండకావ్యాలు.

8. అభిరుచులు :

తత్త్వశాస్త్రము.

9. చిరునామా :

9-573-1 గిర్మాజీపేట, వరంగల్లు.

10. ఇతర విశేషములు ;

వీరి వ్యాసము : 'అముక్తమాల్యద - కావ్యశిల్పము' 472వ పుట ల॥ 487వ పుట వరకు

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' ;

చెఱకువల్లి జమదగ్నిశర్మ - జమదగ్ని.

పుట్టిన తేదీ :

5—6—1920. రాద్రినామసంవత్సర జ్యేష్ఠ  
బహుళ చతుర్థి.

జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

గొల్లవల్లి, సూజివీడుతాలూకా - కృష్ణాజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు .

బి. ఏ. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయము. ప్రభుత్వకళాశాల.  
రాజమండ్రి.

ఎమ్. ఏ. మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము -  
స్వయంకృషి.

బ్రహ్మశ్రీ శిష్యా లక్ష్మీకాంతరాష్ట్రీగారు.

.. వ్యయాగ వేంకటరామశాస్త్రిగారు.

.. విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు

ఎమ్, ఏ.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, పన్నుతోద్యోగము :

మొదటినుండి ఉపాధ్యాయవృత్తియే — బందరులో.  
బుషీవాలీలో ఉన్నతపాఠశాలాధ్యాపకత్వము.  
రాజమండ్రి అనంతపురములలో కళాశాలాధ్యాప  
కత్వము. ప్రస్తుతము విజయవాడలో ఆద్రశాభా  
ధ్యక్షనము.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

మహాదయము — నేపథ్యగేయరూపకము.

చిలకా — గోరింకా	}	కథానికా
మరపురాని ఆపూరు		
ప్రతిఫలం	}	సంపుటములు.
గొల్లహంపన్న		
అన్నదమ్ములు		

అముద్రితములు :

ధర్మదీక్ష } పద్యకావ్య ఖండికలు.  
ఆంతర్యము }  
కల్పవృక్షకావ్యానుశీలనము విమర్శ.  
కశ్చిద్దీరః — వేదాంతనవల.  
శివోఽహం — తత్త్వప్రతిపాదక కథానికా  
గుచ్ఛము.

స్వాతంత్ర్యకవచము — భారతదేశ అభ్యు  
దయానర్థహేతు నిరూపక దేవీస్తోత్రము.  
కళ్యాణ కామేశ్వరీ మకుటయు క్తము.

8. అభిరుచులు :

స్వధర్మానుష్ఠానము.

9. చిరునామా :

C. Jamadagni Sarma, M.A.  
Head of the Dept. Telugu S. R. R.  
and C. V. R. Government. College-  
Vijayawada,

10. ఇతర విశేషములు :

వీరి వ్యాసము : 'అల్లసానివాని యల్లిక జిగిబిగి' 488వ పుట లగాయిత 497వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' రాఘవయ్యచౌదరి. కొనరాజు. "కొనరాజు"
2. పుట్టిన తేదీ : 1904.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : అప్పికట్ల, బావట్లతాలూకా — గంటూరుజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు సంస్కృతాంధ్రములు.  
గురువులు : 1) కొండముది నరసింహంపంతులు.  
2) కవిరాజు రామస్వామిచౌదరి.
5. దిగ్రీలు, బిరుదములు : కవిరత్న.
6. చేసిన ఉద్యోగములు. వ్యస్తతోద్యోగము
7. \* రచనలు ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
గండికోటయద్ధము.  
కొండవీటిచూపు.  
సినిమాడై రెక్టరు.  
భానుగీత.  
రాఘవయ్యశతకం.  
వీరశేఖరశతకం.  
కొరడాకుచ్చులు.  
కొనరాజుగేయాలు.  
రాష్ట్రగీత.
8. అభిరుచులు :
9. చిరునామా : 10 గిరియప్పరోడ్డు, టి. నగరు, మద్రాసు-17.
10. ఇతర విశేషములు :  
పండ్లెండవయేటనే కవిత్వమును చెప్పుట ప్రారంభించి "బాలకవి" అను బిరుదుబొందిరి. పదుమూడవయేట అష్టావధాన శతావధానములుజేసి నభలలో గౌరవనన్మానాలు పొందిరి. అనేక సభలతో వేయిన్నూటపదహార్లు బడసిరి. తిరుతని రైతుమహాసభలో ఇప్పటి బీహారుగవర్నరు శ్రీమాన్ మాడభూషి ఆనంతశయనం అయ్యంగారిచే "కవిరత్న" అను బిరుదుచే గౌరవింపబడిరి. మద్రాసు ప్రొవిన్షియల్‌వార్ కమిటీవారు ఏర్పరచిన యాంటీఫాసిస్టుగీతాల పోటీలో అప్పటి గవర్నరు నర్ ఆర్డరుహోప్‌గారిచే సువర్ణపతకాన్ని పొందిరి.

ఆంధ్రప్రదేశ్ మారంగములో ప్యవేళించి అనేక చిత్రాలకు శతదినోత్సవ రజతోత్సవాలు ఐదసిన చిత్రాలకు ప్రసిద్ధమగు పాటలువ్యాసి మంతులచేతను ప్రజానాయకులచేతను ఎన్నో సువర్ణ రజిత షీల్డులను ఐదసరి.

వీరు వ్యాసిన “రోజులుమారాయి” చిత్రంలోని “ఏరువాక” పాట హిందీ, మహారాటా, సిలోన్, మళయాళీ, తమిళ, కన్నడ భాషలలో కాపీచేయబడి భారతదేశంలోనే గొప్ప పాటగా ఐహుళ ప్యవారం. పొందినది.

తెలుగు చిత్రసీమలో “కొనరాజు” అను కలంపేరుతో వీరు ప్రజలకు సుపరిచితులు. వీరి కవిత్వంలో జాతీయత తొణికిసలాడుచుండును. ప్రజలకు సుగమమగు సాహిత్యం అందజేయుటలో వీరిది అందెవేసినచేయి. జానపద సాహిత్యానికి చక్రవర్తులని ప్యసిద్ది.

వీరి వ్యాసము : ‘గంటికోట యాదాస్తు’ 498వ పుట లగాయతు 501వ పుటవరకు.

డాక్టర్. కె. వి. ఆర్. నరసింహంగారు, వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : ‘పారిజాతసారథము’ 502వ పుట లగాయతు 507వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, ‘కలముపేరు’ : నరసింహశాస్త్రి. నోరి.
2. పుట్టినతేది : 6—2—1900.
2. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : గుంటూరు.  
ప్రస్తుతనివాసము : రేవల్లె. (గుంటూరుజిల్లా)
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : గుంటూరు K. E. L. M. College,  
పర్వయప్పకాలేజి, మదరాసు.  
లాకాలేజి, మదరాసు.  
గురువులు :  
జగద్గురు శ్రీ కల్యాణానందభారతిస్వామివారు.
5. డిగ్రీలు. బిరుదములు : బి. ఏ., బి. యల్. కవిసాహిత్య.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము : రెండేండ్లు ఉపాధ్యాయవృత్తి.  
1925 నుండి లాయరువృత్తి.

రచనలు : ముద్రితములు :

గీతమాలిక (కావ్యసంపుటి)  
భాగవతావతరణము (పద్యనాటిక)  
షష్ఠవతి (పద్యనాటిక)  
తేనెతెట్టె (నాటికలసంపుటి)  
సోమనాథవిజయము (నాటిక)  
క్షమాభిక్షని (నాటిక)  
సర్వసక్రము ..  
శబ్దవేది ..  
శ్రీదేవీభాగవతము 1, 2, 3 స్కంధములు  
పద్యాంధ్యకరణము.  
నారాయణభట్టు (నవల)  
రుద్రమదేవి ..  
మల్లారెడ్డి  
కవిసార్వభౌముడు ..  
కర్పూరద్వీపయాత్ర (పిల్లల నవల)  
అనేకవ్యాసములు.

అముద్రితములు :

పూజావనము (నాటిక)  
కుచేలనాటిక  
అనంగశస్త్రేణదృఢేణచిత్తావ్స (నాటిక)  
కవిదూర్జటి (నవల)  
సహజపాండిత్య (నవల)  
విశ్రాంతి (నవల)  
శ్రీ దేవీభాగవతము  
(4 & 12 స్కంధములు)  
అనేకనాటికలు.  
వ్యాసములు, కథలు.

8. అభిరుచులు :

ఉత్తమప్రపంచ వాఙ్మయములు.  
శ్రీవిద్యోపాసనము,  
చతురంగము — క్రికెటు క్రీ

9. చిరునామా :

నోరి నరసింహశాస్త్రి, నోరివారు, రేపల్లె.

10. ఇతర విశేషములు :

సాహితీసమితి. రేపల్లె — కార్యదర్శి.  
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడెమీ నభ్యుదయము.

వీరి వ్యాసము : 'కవిదూర్జటి' 508వ పుట లగాయకు 512వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు'

చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ.

2. పుట్టిన తేదీ :

6—1—1929.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

సోమవరప్పాడు, గుడివాడ తాలూకా — కృష్ణాజిల్లా.

9)

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : ఇంటర్మీడియట్ : వేంకటగిరి రాజువారి కళాశాల —  
నెల్లూరు.

బి. యే., ఆంధ్రవైద్యస్తవ కళాశాల, గుంటూరు.

యం. యే., మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము.

యం. యే., గురువు : 'ప్రబంధకవి శిరోమణి'

శ్రీ చల్లా లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి.

5. డిగ్రీలు, విరుదములు :

యం. యే.,

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము :

ఆరేండ్లు : ఆంధ్రోపన్యాసకపదవి, సర్ త్యాగరాయ  
కాలేజీ, మదరాసు, ప్రస్తుతం సాహిత్య  
ఆకాడెమీలో ఉద్యోగం.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

తెలుగు,

తెలుగు.

1. తమిళవేదము.
2. తమిళపంచకావ్యకథలు.
3. దళవాయిరామప్పయ్య.
4. మణిమంజీరము,
5. వీరశ్రయి.
6. వ్యాసమంజూష.
7. రాజభక్తి.
8. శ్రీవిజయం.
9. అనగనగా.
10. కప్పల బెకబెకలు.

1. మధురనాయకరాజులు.
2. తమిళవాఙ్మయ పరిచయం.

తమిళము,

1. వేమన్న.
2. వ్యాసములు.

ఆంగ్లము.

1. వ్యాసములు.

అనువాదములు (తమిళం, ఆంగ్లంనుండి)

11. ఆత్మచింతనము.
12. కడుపులో గారడీ.
13. అద్వైత రివల్యూషన్.
14. మాతాతయ్య కొక యేనుగుండేడి.
15. చిట్టికి చిరుగంట.

తమిళం.

ఆయిరం తలై నాగం.

ఇవికాక 150కి పైబడి సములు,

ఏకాంకనాటికలు, కథలు, యములు

మొనవి.



8. అభిరుచులు :

గృంథపఠనం — పెద్దల సాంగత్యం.

9. చిరునామా :

చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ, యం. యే.,

24A తాండవరాయగ్గామణివీధి,

తండియార్వేట, మదరాసు—21.

10. ఇతర విశేషములు

1. తమిళరచయితలు తమ 75 మహానభిరే

సన్మానించినారు.

2. ఆంధ్రప్రభుత్వంవారు “కడుపులో గారడీ”

బహుమతి యిచ్చినారు.

3. వక్తగా ప్రసిద్ధుడను — తెలుగులోను

తమిళంలోనూ.

విరి వ్యాసము : ‘విశ్వనాథనాయకుడు’ 513వ పుట లగాయతు 518వ పుట వరకు

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, ‘కలముపేరు’

నాయని కృష్ణకుమారి.

2. పుట్టిన తేదీ :

14—3—1930.

జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

గుంటూరు, గుంటూరుజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

హైస్కూలు చదువు నర్సరావుపేట,

కాలేజీచదువు గుంటూరు.

యూనివర్సిటీచదువు విశాఖపట్నం.

5. డిగ్రీలు, చిరుదములు :

తెలుగులో M. A. (Andhra);

సంస్కృతములో M. A. (Osmania)

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము :

చేసింది. చేస్తున్నది ఒకటి ఉద్యోగం. అది

ఉస్మానియా మహిళాకళాశాలలో తెలుగు అధ్యాప  
కత్వం.

7. రచనలు : ముద్రితములు

1. ఆంధ్రుల కథ.
2. గౌతమి.

అముద్రితములు :

చెదురు మదురుగా. వివిధ పత్రికలలో పడిన  
భాషకూ. సాహిత్యానికి సంబంధించినవ్యాసాలు  
కొన్ని కథలూ, గేయాలూ, పద్యాలూ.

8. అభిరుచులు :

చదవడం, పిల్లలకు చదువుచెప్పడం.

9. చిరునామా :

898/2 యల్లారెడ్డిగూడ, హైదరాబాదు - 16.

10. ఇతర విశేషములు :

ఏమీలేవు.

వీరి వ్యాసము : 'మొల్లరామాయణము వర్ణచిత్రణ' 519వ పుట లగాయతు 523వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

కొత్త నత్యనారాయణచౌదరి.

2. పుట్టిన తేదీ :

1907—12—31.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

అమృతలూరు, తెనాలి తాలూకా - గుంటూరు జిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

అమృతలూరు సంస్కృతపాఠశాల,  
చిట్టిగూడూరు సంస్కృత కళాశాల.

1. బ్రహ్మశ్రీ కంబంపాటి స్వామినాథశాస్త్రిగారు.

2. శ్రీమాన్ కరి రామానుజాచార్యులవారు.

3. బ్రహ్మశ్రీ దువ్వూరి వేంకటరమణశాస్త్రిగారు.

4. యస్. టి. జి. వరదాచార్యులవారు (ముఖ్యులు)

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :

ఉభయభాషాప్రవీణ (A)

6. చేసిన ఉద్యోగములు. ప్రస్తుత ఉద్యోగము

ఇరువది ఎనిమిది సంవత్సరములు గుంటూరు జిల్లా  
బోర్డులోని హైస్కూల్లోని సీనియర్ వండిట్  
ఉద్యోగము.

ప్రస్తుతము : 7 సంవత్సరాలుగా నిడుబ్రోలు—

పి. బి. యస్. కాలేజీలో తెలుగులెక్చరరుగా.

7. \* రచనలు ముద్రితములు :

1. వైదిక వాఙ్మయచరిత్ర.
2. సతీనృపతి (పద్య)
3. కథావింశతి.
4. చంద్రాపీఠచరిత్ర.
5. కామశాస్త్రము (వాత్సర్యయనకృతము)
6. కావ్యమాల (I భా.)
7. కావ్యమాల (II భా.)
8. సుభాషితము
9. ధర్మశాస్త్రము (మనుస్మృతి)
10. కవులకథలు.
11. వరరుచి.
12. ఈశ్వర సేవకులు.
13. విక్రమకథలు.
14. మ్రొక్కుబడి (పద్య)
15. నవనాథము.
16. బృహత్కథలు.
17. వత్సరాజు.
18. విక్రమాదిత్యము.
19. సాలభంజికలు.
20. బాహుజి (పద్య)
21. చారుదత్తము
22. నీతిచంద్రిక (నవ్యాఖ్య)
23. చిన్నయ్య.
24. నైషధము.
25. కలిపురాణము I భా.
26. ప్రతాపసింహము.
27. వీరపూజ.
28. చాణక్యము.
29. దివ్యసూక్తులు.
30. స్వరాజ్యకథలు.
31. మాయాభిషేచ (పద్య)
32. కలిపురాణము II భా. (పద్య)
33. మాస్వామి (పద్య)
34. మంజరి ..
35. పంచశతీవరీక్ష.
36. జాతకకథలు.

అముద్రితములు :

1. కల్పవృక్షఖండనము.
2. అంజలి (పద్య)
3. సైరంధ్రి
4. కులపతి (శ్రీవరదాచార్యభీము)
5. స్వరాష్ట్రము (పద్య)
6. కలిపురాణము III భా.
7. కలిపురాణము IV భా.
8. కలిపురాణము V భా.
9. మేవాడవిజయము.
10. మహారథులు,
11. లోకతంత్రము (పద్య)
12. సాహితీసమీక్ష.
13. నాయుపాధ్యాయగిరి.
14. త్యాగయ్య.
15. రామరాజభూషణము.
16. కావ్యకథలు:
17. తెలుగువెలుగులు.
18. చిత్రకథలు.
19. వినోదకథలు.
20. పండితుడు (పద్య)
21. శిశుఘ్న (పద్య)
22. శకుంతలా (సంస్కృతము)
23. కవిత్వయము.
24. తెలుగులక్షణము.
25. వాల్మీకము.
26. మాలిక (పద్య)
27. బాలప్రౌఢ ప్రశ్నోత్తరమాల.
28. సాహిత్యవ్యాసములు.

8. అభిరుచులు :

సాహిత్యవ్యాసంగము — కవిత్వదీక్ష —

వ్యాసరచనాదికము.

9. చిరునామా :

కొత్త సత్యనారాయణచౌదరి Pandit

P. B. N. College, నిడుబ్రోలు—గుంటూరుజిల్లా.

10. ఇతర విశేషములు :

‘ఆంధ్రవత్సరిక’ మున్నగు దినపత్రికలలో, జమీన్ రైతు మున్నగు వారపత్రికలలో, భారతి, తెలుగు విద్యార్థి మున్నగు మాసపత్రికలలో, ఉగాది సంచికలో వ్యాసరచనలు, విజయవాడ—హైదరాబాదు రేడియో ప్రసంగములు అసంఖ్యాకములు కలవు.

వీరి వ్యాసము : ‘వసుచరిత్ర తద్విశిష్టత’ 524వ పుట లగాయతు 530వ పుటవరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, ‘కలముపేరు’ :

శ్రీరామమూర్తి. ధూళిపాళ.

2. పుట్టిన తేదీ :

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

5. డిగ్రీలు. బిరుదములు :

M. A., Sanskrit; M. A. Telugu.

విద్యార్హ P. O. L. (ఆలంకారశాస్త్రము)

P. O. L. (పైలాలజీ)

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము :

Lecturer and Head of the Dept., of  
Telugu S. R. R. Govt., Arts College  
Karimnagar.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

- |                             |                                                          |
|-----------------------------|----------------------------------------------------------|
| 1. భువనవిజయము               | } ఆంధ్రాయానివర్సిటీవారి<br>ప్రథమవిహుమతి<br>పొందిన నవలలు. |
| 2. గృహరాజుమేడ               |                                                          |
| 3. మల్లికార్జునశతకము.       |                                                          |
| 4. రాజరాజేశ్వరీ శతకము.      |                                                          |
| 5. జీవునివేదన.              |                                                          |
| 5. భారతిలో విమర్శవ్యాసములు. |                                                          |

8. అధిరుచులు :

9. చిరునామా :

Lectuer and Head of the Dept., of  
Telugu S. R. R. Govt., Arts College  
Karimnagar.

10. ఇతర విశేషములు :

వీరి వ్యాసము : 'పాండురంగవిభుని పదగుంఘనము' 531వ పుట లగాయితు 538వ పుట వరకు.

డా॥ పల్లా దుర్గయ్య వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'మల్లన తమ్మయ్యకవుల విప్రనారాయణ చరిత్రములు'

539వ పుట లగాయితు 549వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

రామకృష్ణశాస్త్రి శిష్టా.

2. పుట్టిన తేదీ :

18—7—1909.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

బందరు — (కృష్ణాజిల్లా)

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

బందరు నోబుల్ కళాశాల. శిష్టా నరసింహశాస్త్రిగారు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :

ఎం. ఎ; బి. ఓ, యల్; విద్వాన్.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యస్తుతోద్యోగము :

ఆంధ్రాధ్యాపకులు : బందరు నోబుల్ కళాశాల;  
మద్రాసు క్రైస్తవకళాశాల; సహాయనంపాదకుడు  
శ్రీవెంకటేశ్వర ప్రాచ్యవిద్యాసంస్థ, తిరుపతి;  
ఆంధ్రాధ్యాపకుడు — మద్రాసు విశ్వకళాపరిషత్తు.

7. రచనలు ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

1. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర సర్వస్వము.

1. నన్నయ తిక్కన పోతనలు —

2. నాటకవిమర్శ.

కవివేదాంతము.

3. వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయము,

2. భాషాశాస్త్రము — ద్రావిడభాషలు.

4. విమర్శవ్యాసములు.

5. ఆంధ్రనాటకకళ.

6. ఆంధ్రల హస్యరసము.

{ భారతి, సాహిత్య పరిషత్పత్రిక,  
కృష్ణాపత్రిక, ఆంధ్రపత్రిక, ఉగాది,  
ఆంధ్రప్రదేశ్ మొ॥వానిలో శతాధిక  
వ్యాసములు.

8. ఆధిరుచులు :

నాటకము — లలితకళలు.

9. చిరునామా :

ఆంధ్రాధ్యాపకులు—మద్రాసు విశ్వకళాపరిషత్తు —  
మద్రాసు-5.

10. ఇతర విశేషములు:

1947 సం.లో ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తువారిచే వీర  
శైవాంధ్ర వాఙ్మయరచనకై పోటీపరీక్షలో  
సర్. ఆర్. వెంకటరత్నం పరిశోధన సువర్ణపతక  
పరిగృహీత.

వీరి వ్యాసము : 'విజయవిలాసమంరలి చేమకూరపాకవిశేషము' 550వ పుటలగాయిత 561వ పుటవరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

SHERWANI, H. K.

2. పుట్టినతేది :

30th March 1891.

2. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

Dataoli, Dt. Aligarh, U. P.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

M. A. O. College, Aligarh Oxford  
University.  
Grenoble and Geniva, Universities.

5. డిగ్రీలు. చిరుదములు :

6. చేసిన ఉద్యోగములు, పృస్తుతోద్యోగము :

7. చరణలు : ముద్రితములు :

8. అభిరుచులు :

9. చిరునామా :

10. ఇతర విశేషములు :

You will find in full biography in

ఆంధ్ర వ్యవస్థాపక సంఘము

1958, p. 46, published by

సత్యనారాయణరావు, B1/50,

పట్టాభిషేకం, Guntur--2

You may kindly add to it that I was  
the leader of the Indian Delegation  
at the "International Conference  
on Asian History" held on August  
30 & September 5, at Hangkong

I have already furnished you with  
my humble photograph.

వీరి వ్యాసము : 'మహమ్మదు కుతుబ్ సాహీబాలమున వర్తకవ్యాపారము'

562వ పుట లగాయిత 566వ పుట వరకు.

శ్రీ జమ్మలమడుక మాధవరామశర్మగారు, వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'శ్రీజగన్నాథ పండితరాజు అముకావ్యములు' 567వ పుట లగాయిత 580వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ.

2. పుట్టినతేది : సెప్టెంబరు 5, 1930.

2. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా కామారెడ్డి, సిజామాబాదు జిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

1. అంధ్యగీర్వాణ విద్యాపీఠము. కొహ్నూరు.

2. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము, హైదరాబాదు.  
గురువులు :

కీ॥శే॥ బ్ర॥శ్రీ వేదుల రామశాస్త్రిగారు,

కీ॥శే॥ బ్ర॥శ్రీ చిలుకూరి రామమూర్తిశాస్త్రిగారు,

బ్ర॥శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తముగారు.

మ॥హా॥శ్రీ కేశిరాజు వేంకటస్వామింహ

అప్పారావుగారు.

Prof. ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనముగారు,

Dr. దివాకర్ల వేంకటాచార్యగారు.

5. డిగ్రీలు, నిరుదములు :

డా॥పృషీణ, M. A.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రిన్సిపాల్ డ్యూటీగము

1. మొదట ప్రిన్సిపాల్ డ్యూటీగములలో నాంధ్య  
పాఠశాలము (దుగ 8) సంవత్సరములు.

2. హైదరాబాదు వివేకవర్ధన కళాశాలలో నొక్క  
సంవత్సర మాంధ్యోపన్యాసకత్వము.

3. ప్రిన్సిపాల్ డ్యూటీగములలో నొక్క  
సంవత్సర మాంధ్యోపన్యాసకత్వము.

7. \* రచనలు ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

1. నన్నెచోడుని కవిత్వము.

2. వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిరావక  
సమాచారము.

3. తిరుపతి వేంకటకవుల స్వతంత్ర  
నాటకములు.

4. కాళిదాస కావ్యపరిశీలనము.

5. వ్యవస్థాపకముల పుట్టుపూర్వములు.

6. ఆశ్వాసాద్యంతపద్యములతీరుతెనులు.

7. అహోబలపండితీయాంధ్ర వివరణము.

8. అభిరుచులు :

1. ఆంధ్రవ్యాకరణము, ఆంధ్రసాహిత్యములందు  
పరిశ్రమ.

2. కథానికలు. ముక్తాంతములలో కథలు

వ్రాయుట.



9. చిరునామా :

16-10-27/63 మలకపేట, హైదరాబాదు-24

10. ఇతర విశేషములు;

—

వీరి వ్యాసము : 'అంధ్ర వ్యాకరణమహాద్వయము అహోబిల పండితీయము'

581వ పుటలగాయిత 588వ పుటవరకు.

శ్రీ కె. వి. భూపాలరావుగారు వీరి జీవితచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'అబుల్లాసన్ దానాషా అల్లేయపూరుషేయములు'

589వ పుటలగాయిత 600వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

ఆదిరాజు వీరభద్రరావు.

2. పుట్టిన తేదీ :

78 Years.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

దెందుకూరు, మధిరతాలూకా—ఖమ్మంజిల్లా. A. P.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

హైదరాబాదు గవర్నమెంటు చాదరఘాటు హైస్కూలు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :

No.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము

ప్రధానాంధ్రపండితుడు. గవర్నమెంటు హైస్కూలు, చాదరఘాటు — హైదరాబాదు.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

ప్రాచీనాంధ్రనగరములు.

గ్రీకుపురాణ నావచంద్రిక.

డిగ్రీకు పురాణకథలు.

మాడపాటి హనుమంతరాయజీవితము.

షితాబుఖాన్ అను సీతావతి.

వగయిరా.

మన తెలంగాణము.

రత్నప్రభ  
మితాయిచెట్టు } కథలు.

వగయిరా.

8. అవిరుచులు

దర్శిత. సాహిత్యవిద్యార్థి.

9. చిరునామా :

A-78 ఆజంపురా - హైదరాబాదు:

10. ఇతర విశేషములు :

ప్రస్తుత సంగ్రహ ఆంధ్రవిజ్ఞానకోశ నిర్మాణము  
నందు సంపాదకీయ వ్యవహార.

వీరి వ్యాసము: కుకుట్ సాహీల తెలుగు సాహిత్యపోషణము' 601వ పుట లగాయను 607వ పుట వరకు

1. పూరిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు'

ఊటుకూరి లక్ష్మీకాంతమ్మ.

కలముపేరు : 'కృష్ణబహు' బాల్యంలో కొద్దాళ్లు.

2. పుట్టిన తేదీ :

1917.

3. సన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

ఏలూరు - పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

రాజమహేంద్రవరము, ఆంధ్రయువరీ సంస్కృత  
కళాశాల.

శ్రీ వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు,

శ్రీ యరసూరి మల్లికార్జునరావుగారు,

శ్రీమతి బత్తుల కామక్షమ్మగారు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :

1. ఉభయభాషాప్రవీణ, హిందీలో, రాష్ట్రభాష.

2. ఆంధ్రసరస్వతి-విద్యవర్ధనయిల్లి వాగ్దేహి.

6. చేసిన ఉద్యోగములు. ప్రస్తుతోద్యోగము :

పదవులు : ఉద్యోగమేమీచేయలేదు. తెలుగుభాషా  
సమితి. ఆధ్రవ్యదేస్ సాహిత్యవికాస  
మీల సభ్యత్వము. ఆంధ్ర యూని  
వర్సిటీల సభ్యత్వము, ఆలిండియా  
రేడియో సలహాసంఘము.

రచనలు : ముద్రితములు :

1. ఆంధ్రకవయిత్రులు.

2. పెద్దలనుద్ధి

3. కులసేవలుకుబాట

4. పృణయమహిమ

హిందీకవుల సంతకవితకు అనువాదములు. ఆంధ్రమహిళ మున్నగు ప్రతీకలలో ప్రచురితములు.

అముద్రితములు :

1. ఆంధ్రకర్ణాటక సంగీతచరిత్ర.

2. పరమహంస : పద్యకావ్యము.

3. దుర్గాస్తోత్ర కారావళి -

(సంస్కృతస్తోత్రములు)

4. మనసులు మమతలు - (గేయసంపుటి)

5. సాహిత్యవ్యాసమాల.

6. పాస్తావిక పద్యమంజరి.

8. అభిరుచులు :

సంగీతము. వక్తృత్వము. వ్యాసరచన.

భారతజాతీయ సంస్కృతిని ప్రతిబింబించు విద్యా ప్రచారికలు భారతదేశమునకు విలసిల్లునా అనిలాష.

9. చిరునామా

C/o ఊటుకూరి హయగ్రీవగుప్తగారు.

Advocate, బాపట్ల - గుంటూరుజిల్లా.

10. ఇతర విశేషములు

వీణావాదనమున ఒకప్పుడు నిపుణత్వముందెడిది.

వీరి వ్యాసము : 'రాధికాస్వాంతనము ముద్దుపళని ముద్దుపలుకులు'

608వ పుట లగాయకు 612వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

రామకృష్ణశర్మ గడియారము. "మైత్రేయ"

2. పుట్టిన తేదీ :

కాళయుక్తి - ఫాల్గుణ శు. ౪.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

అలంపూడ (తా) మహబూబ్ నగరం జిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

బ్రహ్మశ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రిపాదుల కడ

విద్యాభ్యాసము.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :

6. చేపిన ఉద్యోగములు, వ్యస్తతోద్యోగము : కార్యదర్శి ; ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు—హైదరాబాద్,

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

౧. ఆలంపూడ శిథిలములు.

౧. భారతీయ వాస్తుశిల్ప విజ్ఞానము.

౨. ఆలంపుర క్షేత్రము.

౩. వినయాదిత్య పల్లెపాడు

శామరానము.

౪. తెలుగుసిరి.

౫. పృథ్వీరాజ్యములు.

౬. భారతదేశ చరిత్ర.

౭. దశరూపకసారము.

౮. తెలంగాణా శాసనములు

౨వ సంపుటము.

౯. కన్నడ సాహిత్యచరిత్ర.

౧౦. బృహత్పర్వ శ్రీత్యమాహాత్మ్యము.

8. అభిరుచులు :

చరిత్ర పరిశోధనము. శాసన పరిష్కరణము.

శిల్పచాత్ర పరిశీలనము.

9. చిరునామా :

ఆలంపూడ. (P. O.) మహబూబ్ నగరం జిల్లా.

(నెంట్రల్ రైల్వే స్టేషన్.)

10. ఇతర విశేషములు :

వీరి వ్యాసము : 'విస్మృతరాజకవి బిజ్జల తిమ్మభూపాలుడు' 613వ పుట లగాయతు 618వ పుటవరకు.

1. పూరిపేరు, ఇంటిపేరు, కలముపేరు

వేంకటలక్ష్మీనరసింహారావు వాసిలి.

2. పుట్టిన తేదీ :

20—7—1930.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

చేబ్రోలు (P. O.) తెనాలి తాలూకా. గుంటూరు జిల్లా.

4. విద్యాధ్యానపు : కళాశాలలు, గురువులు :

అంధ్య త్రైస్తవ కళాశాల, గుంటూరు.

శ్రీ తెలికపర్ల వెంకటరత్నంగారు.

ప్రెసిడెన్సీకాలేజి, చుదాగు :

శ్రీ భూపతి లక్ష్మీనారాయణరావుగారు.

సంస్కృతాంధ్యప్రారంభ విద్యాగురువులు :

శ్రీ పన్నెహర్ల ప్రజ్ఞాచార్యులుగారు,

శ్రీ మేడూరి గోవిందాచార్యులుగారు.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు

బి. ఏ. (ఆనర్సు):

ఎం. ఏ. (ఆంధ్రవాషాసాహిత్యములు).

6. చేసిన ఉద్యోగములు, పన్నుకోద్యోగము

ఆంధ్రోపన్యాసకుడు (1954-'59) :

అంధ్య త్రైస్తవ కళాశాల, గుంటూరు.

అంధ్య సహాయోపన్యాసకుడు ('59-'62)

పి. ఆర్. పృథ్వీకళాశాల, రాజమండ్రి.

ఆంధ్రభాషాశాఖాధ్యక్షుడు ('62-'64) :

ప్రభుత్వకళాశాల, రాజమండ్రి.

రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

ఆనందబిక్షువు (పద్యకృతి)

ధర్మపీఠాలు (నాటిక)

వివిధసాహిత్యవ్యాసములు, కథానికలు.

విశ్వరి వ్యాసావళి (సాహిత్యవ్యాసములు)

నాటికలు { భారతి మొదలైన  
పద్యఖండికలు { పత్రికలలో ముద్రితము }

రేడియో పఠనంగాలు

(అకాశవాణిప్రసారితములు)

నాటికలు — కథానికలు.

8. అభిరుచులు :

అక్షరమృదుగు ఆంధ్రసాహిత్యము.

భారతీయ శిల్పము.

ఆంధ్రనాటకరంగాభివృద్ధి.

9. చిరునామా :

V. V. L. Narasimha Rao, M. A.

Head of the Telugu Department,

Govt. Arts College, Rajahmundry.

10. ఇతర విశేషములు :

వీరి వ్యాసము: 'మధురకవిశాతరంగిణి శ్రీకృష్ణలీలాతరంగిణి' 619వ పుట లగాయితు 626వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : వేంకట అచ్యుత రామలింగేశ్వరశాస్త్రి, శ్రీపాద.
2. పుట్టిన తేదీ : 6—4—1936.
3. జన్మస్థలము: ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : గుమ్మలూరు, నరసాపురము తాలూకా —  
పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : M. A. (ఆంగ్లము) కాశీ హిందూవిశ్వవిద్యాలయము;  
చారణాసి.  
B. A (గణితము) ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము;  
చా లేరు, గురువులు : పెద్దలంగర.
5. డిగ్రీలు, నిరుదములు :
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుత ఉద్యోగము : కూర్చు, పశ్చిమగోదావరిజిల్లా పరిషత్ పాఠశాలలలో  
ఉపాధ్యాయపుత్తి 10 సంవత్సరములు.  
ప్రస్తుతం : శ్రీ వేంకటేశ్వర పబ్లిక్ స్కూలు.  
హార్లీకొండలలో ఉపాధ్యాయపుత్తి.
7. \* రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
కొన్నిగేయములు, కథలు ఆంధ్రప్రభ, గీతాంజలి తెలుగు అనువాదము.  
చత్రిక, భారతిలలో ప్రచురితములు. గేయములు. వ్యాసములు. కథలు.  
ఆంగ్లమునందుకూడ గేయములు, కథలు.
8. ఆధిరుదులు : చిత్రకళ, కవిత్వము, పాఠ్యబోధన.
9. చిరునామా : ఉపధ్యాయుడు, శ్రీ వేంకటేశ్వర పబ్లిక్ స్కూలు,  
హార్లీకొండలు, మదనపల్లితాలూకా — చిత్తూరుజిల్లా.
10. ఇతర విశేషములు :

వీరివ్యాసము : 'పాశ్చాత్యవీరుల విహరించేప్రాచ్యవిహంగము — వర్ధువర్ధు'

627వ పుట లగాయతు 631వ పుట వరకు,

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : తల్లాప్రగడ సత్యనారాయణమూ
2. పుట్టిన తేదీ : 2—3—1930.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : తెలికివర్గ, తాడేపల్లిగూడెం తాలూకా —  
పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు తెలికివర్గ, పట్టలవేమవరం ప్రాథమికపాఠశాలలు,  
పితాపురం, తణుకు ఉన్నతపాఠశాలలు.  
కాకినాడ మహారాజావారి కళాశాల.  
ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్.  
ఈపై విద్యాసంస్థలలో ఆ యా కాలములందు పని  
చేసిన పూజనీయులైన ఉపాధ్యాయ, ఆచార్య  
వర్గం.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : యం. ఎ.
6. చేసిన ఉద్యోగములు. వ్యస్తతోద్యోగము చరిత్ర. రాజకీయశాఖ వ్యధానోపన్యాసకులు.  
ఎ. ఎం. ఎ. ఏల్. కళాశాల. అనకాపలి,
7. రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
చరిత్రపై వ్యాసములు. వ్యాసములు.  
విద్యాసమన్యలపై వ్యాసములు.
8. అబిరుదులు : చరిత్రపై కృషి. లలితకళలు.
9. చిరునామా : గాంధీనగరము — అనకాపలి.
10. ఇతర విశేషములు :

వీరి వ్యాసము : 'పద్మనాభ యుద్ధము' 632వ పుట లగాయితు 641వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : అడపా రామకృష్ణారావు.
2. పుట్టిన తేదీ : 15 ఫిబ్రవరి, 1927.
3. స్వస్థలము: ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : గుడివాడ, కృష్ణాజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :
  1. హిందూ కాలేజి, బందరు.
  2. పెరియెచ్చెన్నీ కాలేజి, మదరాసు.
  3. విస్కాన్సిన్ యూనివర్సిటీ, మ్యాడిసన్,  
U. S. A.
5. డిగ్రీలు, నిరుదములు :
  - [1] బి. ఏ. (ఆంధ్ర) 1948;
  - [2] యం. ఏ. ఇంగ్లీషు (మదరాసు) 1950;
  - [3] యం. ఏ. తెలుగు (ఉస్మానియా) 1959;
  - [4] యం. ఏ. అమెరికన్ సాహిత్యము  
(విస్కాన్సిన్) 1962;
  - [5] పి.హెచ్.డి. ఇంగ్లీషు (విస్కాన్సిన్) 1964.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యవస్థాపక ఉద్యోగము :
  1. Sub-Editor, "ఆనందవాణి", మదరాసు-  
1945-46.
  2. Lecturer in English, A. C. College,  
Guntur. 1950-1952.
  3. Lecturer in English, Osmania  
University, Since, 1952.
7. \* రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :
  1. చంద్రనాథ్  
(శరత్ బాబు నవలకు అనువాదము,  
యవ ప్రచురణ.)
  2. మాధవరాధిక  
(సంగీత నాటిక)
  1. సత్యాన్వేషి  
(సోక్రటీస్ జీవితంలోని రసవత్తులతో  
కూర్చిన రేడియో నాటకం.)
  2. నిర్మల  
(మేరీ మ్యాగ్డలిన్ శరణాగతిని వర్ణించే  
రేడియో నాటకం.)



8. అభిరుచులు :

ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య సాహిత్యాలతోబాటు, అభిమాన శాస్త్రాలు తత్వశాస్త్రం (Philosophy), మనస్తత్వశాస్త్రం (Psychology) సంగీతము చిత్రకళ. Photography అంటే ఆసక్తి.

9. చిరునామా

17-A, Sarojini Devi Road,  
Secunderabad-26. Andhra Pradesh.

10. ఇతర విశేషములు :

ఇటలీ, ఫ్రాన్స్. ఇంగ్లండ్, అమెరికాదేశాలలో పర్యటన, Ph. D. thesis ప్రఖ్యాత అమెరికన్ తత్వవేత్త ఎమర్సన్ (Emerson) తాత్త్విక చర్చను గురించి.

వీరివ్యాసము : 'ఎమర్సన్పై చారిత్రీయ తత్వశాస్త్ర ప్రభావము'

642వ పుట లగాయకు 645వ పుట వరకు,

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

వీరభద్రశాస్త్రి కల్లూరి.

2. పుట్టిన తేదీ :

సుమారు 49 సంవత్సరముల క్రితం విరోధికృత్, జ్యేష్ఠం.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా

ప్రక్కలంక, కొవ్వూరుతాలూకా —  
పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

రాజమండ్రి, కొవ్వూరు, పితాపురం, కాశీ, మద్రాసు, నెల్లూరు గురుకులాలు.

5. డిగ్రీలు. బిరుదములు :

లేవు.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము :

పౌరాణికుడు — రచనలు — ఉపన్యాసములు.

7. రచనలు : ముద్రితములు :

అముద్రితములు :

త్యాగరాజ కీర్తనలు వ్యాఖ్య.

రామాయణవ్యాఖ్య

ఇంకను అనేక విషయములపై విచారములు,  
వ్యాసములు చాలా ఉన్నవి.

8. ఆచారములు

సంగీత సాహిత్యములు

శాస్త్రీయ విజ్ఞానంకల పరమార్థ విషయము.

9. చిరునామా :

4 లైను, చంద్రమౌళినగరం. గుంటూరు - (2)

10 ఇతర విశేషములు :

ప్రపంచమందు అనాది విజ్ఞాననిధి వేదము. ఆ వేదతాత్పర్యమును పురాణేతిహాస రూపమున చూపబడు చక్కని ఆదర్శములతో విస్తరించిరి. యీ తాత్త్వికమైన విద్యా విజ్ఞానం ప్రభాసీరాని-  
లందించుటకు చక్కని సంస్థ ఉన్నచో స్వతంత్రభారతం రామరాజ్యమగును.

నేడు దేశమందుగల సంగీతసాహిత్య సంస్థలు శేషం పాశ్చాత్యరాగరితరా సమ్మోహితములై అందలి సభ్యులు, రచయితలు స్వస్థాన వేషభాషా సంప్రదాయములులేక భారత సంస్కృతిని చూచి మాత్రములో గౌరవించుచు, వ్యక్తిగతంగా హైందవ సంపత్తిని విడచుచున్నారు. యీ నియమములు వైయక్తికములు కావున సంస్థలతో వ్యక్తిస్వరూప స్వభావములకు సంబంధంలేదని యుక్తివాదమాతో నిరూపింపఁజూతురు. వ్యక్తియే సంఘమునకు స్వరూపము. పదిమంది వ్యక్తులు యీ సదాచారమును పాటించనిచో సంఘమునకే హానికలును. విదేశ, విభాషాదాస్యంతో మనకు ఇరుకుకల్గిననూ, నేడు స్వతంత్ర భారతమును అనుభవించుచున్నందున సంగీత, సారస్వత విద్యోపాసకులు మన సంస్కృతిని ప్రభుత్వమునకు జోడించి, ఆదర్శవంతమైన సంప్రదాయమును నెలకొల్పవలెను. నేడు అన్నిరంగములలో

1. పాశ్చాత్య నాగరికమోహము.

2. రాజకీయ ప్రభావము.

యీ రెండే విలయకాండవ మొనరుచున్నవి. కావున విద్యావిలసితులైన సాహిత్యవేత్తలు ఆహార విహార, వేషభాషాదులందు ఆదర్శప్రాయమై సామాన్యజనమునకు, పాలకులకు చక్కని పరపరీ తీర్చిదిద్దవలెనని చిరుతనముగ మా తపస్సు. ఇందు ఆ యా వర్ణములు జాతులు వర్ణములు తమ తమ ఉనికిని బాగుగా అర్థవంతముగ గుర్తించి, సారస్వతోపాసనమున నమైకృతము సహృదయత్వమునుచూపి పరస్పర సహకార సద్భావములను పరిల్లఁజేయవలెను. ఇట్టి వికాసము, నైతిక-సాంఘిక-రాజకీయ ఆధ్యాత్మిక విద్యారంగములందు కాంతిని - మాంగళ్యమును ప్రకటింపచును.

వీరి వ్యాసము : 'త్యాగోపనిషత్' 646వ పుట లగాయతు 650వ పుట వరకు

(శ్రీ) బి. రామరాజుగారు, వీరి తీవ్రచరిత్ర మాకు అందలేదు.

వీరి వ్యాసము : 'వేముల రామభట్టు గౌరీవిలాసము' 651వ పుట లగాయతు 658వ పుట వరకు.

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : కీర్తిశేషులైన చిలకలపూడి వేంకటేశ్వరశర్మగారు.
2. పుట్టిన తేదీ : 15—10—1895. శాలివాహనశక వ్యకారము  
మన్మథనామసంవత్సర ఆశ్వయుజ బహుళ  
తృయోదశి మంగళవారము.
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా శ్రీకాకుళము. ఊరు : చిలకలపూడి గ్రామము  
దివితాలూకా — కృష్ణాజిల్లా.
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు
  1. ఆంగ్లవిద్య నోబుల్ కళాశాల. బందరు.
  2. సంస్కృతవిద్య — ఆగిరిపల్లి.  
కంభంపాటి రామమూర్తిశాస్త్రిగారు.
  3. సంగీతవిద్య—పారుపల్లి రామకృష్ణయ్యవంతులు  
గారు — విజయవాడ.
  4. బ్రహ్మవిద్యోపాసన — తెనాలి.  
శ్రీ భాగవతుల అన్నపూర్ణయ్యశాస్త్రిగారు.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : 1910 సం॥ S. S. L. C.  
1919 ,, P. O. L. Mds. University.  
1928 ,, U. B. P. Andhra Univesity—  
Vijayawada. ఉభయభాషాప్రవీణ.
6. చేసిన ఉద్యోగములు, వ్యవస్థోద్యోగము : వ్యధాన తెలుగు పండితుడు 1914 నుండి 1957.  
స్థానిక పురపాలక సంఘాన్నతపాఠశాల.  
విజయవాడ—1.

రచనలు : ముద్రితములు :

ఆంధ్రానువాద గ్రంథములు,  
రామామాత్యుని — సర్వమేళకళానిధి.  
సోమనాథుని — రాగవిబోధ.  
అహోబిలుని — సంగీతపారిజాతము.  
వేంకటమణి — చతుర్థాంశప్రకాశిక.

అముద్రితములు :

Copiling Editions.

1. శ్యామశాస్త్రి కృతితరంగిణి.
2. దీక్షితకృతిరత్నమంజూష

మొదటిభాగము.

రెండవభాగము ఆచ్యుతో నున్నది.

పై గ్రంథములుగాక అనేక సుప్రసిద్ధమైన వ్యాసములును, వార్తాపత్రికలలో Articlesను వ్యాసించారు. అవి దాదాపు 30 సంఖ్యకు పైగా వుంటాయి. అవి భారతి, ఆంధ్రప్రభ, నాట్యకళ పత్రికలలో ప్రచురితములైనవి. అంధ్యపత్రిక మద్రాసు ప్రచురణలోను యివి తరచు కనబడుతుండేవి. వ్యధానముగా సంగీత విషయమున ప్రజాబంధు పత్రికలో నేలటూరి అనంతాచార్యులుగారితోపాటు చాలాకీర్తనలను వారం వారం ప్రకటించారు.

8. అవీరుచులు :

9. చిరునామా :

27-12-35 ఆలీబేగ్ సాహెబ్ వీధి, గవర్నరు పేట.  
బక్సింగ్ హౌస్ పేట పోస్టు, విజయవాడ-2.

10. ఇతర విశేషములు:

(1) సంగీత సాహిత్య పరిషత్ వారు 1935 సం॥లో “గాయకరత్న” బిరుదప్రదానముచేసిరి.  
(2) 1961సం॥ డిశంబరులో మద్రాసు మ్యూజిక్ అకాడెమీవారు నిర్వహించిన సంగీత సదస్సులో “సంగీత విద్వాన్” బిరుదప్రదానమొనర్పిరి. (3) 1950 సం॥నుండి ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమువారు నిర్వహించు ఇంటరు మీడియేట్. డి. ఏ. పరీక్షలకును డిప్లొమా పరీక్షలకు సంగీత పరిజ్ఞాదికారిగ 1961 వరకు నియమించబడినారు. (4) 1930 నుండి 1942 వ్యభుత్వమువారు నిర్వహించు తోయరు. హైయర్ గ్రేడు సంగీత పరీక్షలకు అధికారిగా నియమించబడినారు. 1942 నుండి 1950 వరకు S. S. L. C. పరీక్షలకు తెలుగు, సంగీత విషయములందు ప్రధానపరిజ్ఞాదికారిగ నున్నారు. (5) 1929లో మద్రాసు మ్యూనిసిపల్ కార్పొరేషన్ వారి ఆధ్వర్యమున నున్న Radioలో ప్రదమముగా కచ్చేరీచేయుట ప్రారంభించినారు. తర్వాత దానిని 1932లో Central Govt. వారు A. I. R. గా మార్చినరవాతరూడ సంవత్సరమునకు 6 లేక 7 కచ్చేరీల చొప్పున పాడినారు. 1948 నుంచి విజయవాడలో ఆకాశవాణి కేంద్రము నుండి సంగీతనభలు, కచ్చేరీలు, రాగం తానం, వల్లపులు మొదలుగాగలవానిని నిర్వహించారు. మొదటగా భక్తరంజని కార్యక్రమము నిర్వహించినది, పాడినది వీరే మొదటివారు. యిప్పటికిని వీరుపాడినవి, వీరిచే నిర్వహించబడినవి రేడియోద్వారా నేటికి వినబడుతున్నవి.

8-12-1964 మంగళవారం సాయంత్రాలము షుమారు 8 గంటలరు వారి నివాసగృహమునందు పరమపదించిరి.

వీరి వ్యాసము : ‘మహాభక్తత్రయము’ 659వ పుట లగాయితు 663వ పుట వరకు.

1. పూర్తి పేరు, ఇంటి పేరు, ‘కలము పేరు’

డా. వేంకటాచార్యుని, దివాకర్ల.

2. పుట్టినతేది :

1—7—1913.

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాబూకా, జిల్లా :

ఆకుతీగపాడు, తాడేపల్లిగూడెం తాలూకా,  
పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు :

స్కూలుపైనలువలకు, వుండి బోర్డు హైస్కూలు  
ఇంటరు, హిందూకాలేజీ — మచిలీపట్టణము.  
ఆనర్సు, ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయకళాశాల—వాల్తేరు.

5. డిగ్రీలు. బిరుదములు :

బి. ఏ. ఆనర్సు; ఎం. ఏ. ఆనర్సు; పి. హెచ్. డి.  
కవిభూషణ.

6. చేసిన ఉద్యోగములు, పశ్చాత్తోద్యోగము : అంధ్రశాఖాద్యక్షుడు; మిసెస్. ఏ. వి. యస్. కళాశాల, విశాఖపట్టణము. 1934-1951.  
రీడరు, ఆంధ్రశాఖ, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము, హైదరాబాదు. 1951-1964.

7. \* రచనలు ముద్రితములు :

1. రాజనందర్శనము.
2. మధువనము.
3. త్రివర్ణపతాక.
4. విశాలాంధ్యోదాహరణము.
5. కౌముదీమహోత్సవము.
6. నాగానందము.
7. ప్రాజ్ఞాన్నయయుగము.
8. నన్నయభారతము.
9. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర.
10. ఆంధ్ర నాటక పితామహుడు.
11. గురుశిష్యులు.
12. కాదంబరి.
13. వేమన.
14. పృథ్వీవిజయము.
15. మార్గదర్శకులు
16. వ్యాసావళి.
17. మౌలానా అమిల్ కలామ్ ఆశాదుస్సారక సంపుటము.

సంపాదితములు :

18. విశ్వసాహితీ-ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము VI
19. నన్నయ పదప్రయోగసూచిక.
20. నన్నెచోడ పదప్రయోగసూచిక (ఇతరులతోకలిసి)

8. అభిరుచులు :

సాహిత్యవిమర్శ, కవిత్వము.

9. చిరునామా :

18/4 R. T. ఐరకత్పూరు; హైదరాబాదు-27.

10. ఇతర విశేషములు :

పేరొ వ్యాసము : 'ఆంధ్ర వాఙ్మయమునందలి రాజకవులు' 664వ పుట లగాయతు 674వ పుట వరకు.

1. పూర్వీకములు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' :

వేంకటకృష్ణశర్మ, వేదము. 'కాశిక'

2. పుట్టిన తేదీ :

విశంభినామనం||రము పుష్య శుద్ధ దశమి  
(21-1-1898) స్థిరవారము:

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :

కాచేటినగరము, నారాయణవరము తాలూకా.  
చిత్తూరుజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు

నాటకాంత సంస్కృతాభ్యాసము  
గురువు, కవి : చెలుహరు కష్టశాస్త్రిగారు.  
వైదికవిద్య : శ్రీ తిప్పావర్యుల రామశర్మగారు,  
ఆంధ్రము : జనకపాదులు శ్రీరామయ్యగారు,  
ఆంగ్లము, అలవము : స్వయంకృషి.

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :

మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమువారి 'విద్యాగ'—పట్టము  
చిత్తూరుజిల్లా పండితోపాధ్యాయమండలి, తిరుపతి  
మహాసభలో సమావేశమయి—'విద్వత్త విభూషణ'  
బిరుదము (21-12-1952)

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుత ఉద్యోగము

పండితోపాధ్యాయుడుగ—“సెంటుపాల్సు” “శ్రీకన్యకా  
వరమేశ్వరీ బాలుర” ఉన్నత పాఠశాలలోను,  
“సెంటుక్రిస్టెనస్సు” ట్రెయినింగు కళాశాలలోను  
నొకరి. “వర్తమాని” “ఆంధ్రవాణి” “మాతృ  
సేవ” “ఆంధ్రమహిళ” పత్రికలకు సహాయ  
సంపాదకత్వము. 1961 అన్నియుద్యోగముల  
నుండియు విరమణము.

7. రచనలు : ముద్రితములు

అముద్రితములు :

- × ౧. సద్గర్వప్రబోధిని. (గ)
- × ౨. కలినిగర్హణము. (ప)
- × ౩. ఆంధ్ర పాండవగీతలు. (ప)
- × ౪. సుఖాపిత రత్నమాల. (ప)
- × ౫. ధర్మవిమర్శనము. (గ)
- × ౬. భక్తకల్పశతకము. (ప)
- × ౭. శిష్యనీతిబోధినీశతకము. (ప)
- ౮. కుండమాల. (నా)
- ౯. భామినీవిలాసము. (ప)

- ౧. కర్ణభారము. \*
- ౨. విష్ణుమహామాయావిలాసము.
- ౩. మహాశమలా (సంస్కృతశ్లోకములు)
- ౪. పద్మపాశ్చతకము.
- ౫. ఝాన్సీరాణి : లక్ష్మీభాయి.
- ౬. ఆరణ్యకజాతులు:
- ౭. భక్తియోగము.
- ౮. బౌద్ధధర్మదీక్షి.
- ౯. తేనెసోనలు—సం. IV

౧౦. శ్రీరామ లక్ష్మీస్వభావము. (ప)

౧౧. ఊరుభంగము. (నా)

౧౨. తేనెసోనలు సం, I (ప)

౧౩. .... II (ప)

౧౪. .... III (ప)

౧౫. భక్తవత్సలశతకము. (ప)

౧౬. శ్రీసోమశేఖరియము. (ప)

౧౭. శ్రీకృష్ణశాస్త్రీయము. (ప)

౧౮. శ్రీఅంజనేయకవీయము (ప)

౧౯. శ్రీనెహ్రూకావ్యము (ప)

౨౦. అభినవాంధ్య కాదంబరి. (ప)

౨౧. శతకవాఙ్మయసర్వస్వము-సం. I (గ)

× ౨౨. వృకవందకీయము (ప)  
(త్రోడేటి దొరతనము)

౨౩. బాలభారతము. (నా)

౨౪. బాలచరితము. (నా)

౧౦. శతకవాఙ్మయ సర్వస్వము - సం. II

౧౧. మహాపురుషశతకము,

× ఈ గుఱుతులు గలవిద్విత్తీయముద్రణాపేక్షకములు.

\* ఈ గుర్తులున్నవి ఆచ్యుతో ఉన్నవి.

(గ) గద్యము. (ప) పద్యము. (నా) నాటకము.

“భారతీ”-“గృహలక్ష్మి”-“అంధవాణి” మున్నగు

పత్రికల్లో అపుడపుడు వ్యాసిన కొన్ని వ్యాసములు.

(ఇందుఁ గొన్నిపత్రికలు పేర్కొనబడలేదు.)

8. అభిరుచులు :

రాజకీయ సాంఘికవిషయములు, విమర్శనములు,  
గ్రంథరచనము, పత్రికావిలేఖన కార్యము,  
సాహితీగోష్టులు, నభలలోఁ బాల్గొనుట.

9. చిరునామా :

11, స్వామిపెళ్లెవీధి, చూళ, మదరాసు-7.

10. ఇతర విశేషములు :

నాముందుతరమువఱకు మా వంశస్థులు కార్వేటి  
నగరసంస్థానమున, దాని క్షత్రియప్రభువులకు  
కులబ్రాహ్మణులు. ఆస్థాన విద్యత్కవులు.  
రాజావాసమునకు పల్లకులతో రాకపోకలు.  
ప్రభువులిచ్చిన మాన్యములు అగ్రహారములు  
నా తరమువఱకుండినవి. పెద్దల ఋణములచే  
నవి చాలవఱకు విధ్వస్తములు.

వీరి వ్యాసము : ‘వ్యాజస్తతి శతకములు’ 675వ పుట లగాయతు 683వ పుట వరకు.





## సంపాదకులు

1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు'      యేలూరిపాటి అనంతరామయ్య, 'అనంతం'
2. పుట్టిన తేదీ :      30-6-1935
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా :      తోగుమ్మి, కొవ్వూరు తాలూకా, పశ్చిమగోదావరిజిల్లా
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు      1) పొడగట్లపల్లి సంస్కృతపాఠశాల    2) కొవ్వూరు  
ఆంధ్రగిర్వాణ విద్యాపీఠము
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు :      1) ఎం. ఏ. (సంస్కృతము)    2) ఎం. ఏ. తెలుగు  
3) బి. ఇడి. 4) భాషాప్రవీణ 'కవికులరత్నదీప'
6. చేసిన ఉద్యోగములు :      1) పశ్చిమగోదావరిజిల్లా పరిషత్తు ఉన్నత - బహు  
శార్థసాధక పాఠశాలలో ఆంధ్ర పండితత్వము  
2) 'ముముక్షువు' సహాయసంపాదకత్వ సంపాదక  
వర్గసభ్యత్వములు 3) ఏలూరు నర్ సి. రామలింగా  
రెడ్డి కళాశాల సంస్కృతోపన్యాసకత్వము;  
ప్రస్తుతోద్యోగము :      ఆంధ్ర శాఖాధ్యక్షులు,  
విశ్వోదయకళాశాల, వెంకటగిరిటవును, నెల్లూరుజిల్లా
7. \* రచనలు : ముద్రితములు :      అముద్రితములు :
- 1) దామోదరీయము-పద్యకృతి      1) కస్తూరీబిక్ష - పద్యకృతి
- 2) సంచవటి-గేయకావ్యము      2) శ్రీ గౌతమీపుత్రశాతకర్ణి
- 3) ఆలినవ భగీరథుడు-కథాసంపుటి      3) వేడివెన్నెల-గేయాలు
- 4) జంఘాలశాస్త్రి జ్వాలోకయాత్ర-విమర్శ  
నాత్మక వ్యాససంపుటి      4) వ్యాససంపుటి
- 5) జై మినిభారతము-ప్రథమభాగము-వ్యాస  
హరిక వచనాత్మకానువాదము      5) జై మినిభారతం-నవిమర్శవ్యాసహరిక వచ  
నానువాదము
- 6) వివిధపత్రికలలో వ్యాసములు, గేయ  
ములు, కథానికలు, పద్యకవితలు.      6) సంస్కృత సాహిత్య చరిత్ర - ఆచార్య,  
పండితబలదేవ ఉపాధ్యాయ హిందీరచన  
కనువాదము

8. అభిరుచులు : సంగీతము, సాహిత్యము, నటనము
9. చిరునామా : ఆంధ్రశాఖాధ్యక్షులు, విశ్వేంద్రయశశాల, వెంకటగిరి  
టవును, నెల్లూరుజిల్లా
10. ఇతర విశేషములు 1) తణుకు శ్రీ నరేంద్రనాథసాహిత్యమండలి సంయుక్త  
కార్యదర్శిత్యము 2) సాహితీవల్లభ్య సంపాదకవర్గ  
సభ్యత్వము
1. పూర్తిపేరు, ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : పిల్లలమట్టి మార్కండేయశాస్త్రి
2. వుట్టిన తేదీ : 4-3-1916
3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : గురివిందగుంటలగ్రహారం, గుడివాడతాలూకా, కృష్ణాజిల్లా
4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : శ్రీ మండలిక వేంకటశాస్త్రిగారియొద్ద తర్కము, శ్రీ  
వేమూరి రామబ్రహ్మశాస్త్రియొద్ద వేదాంత శాస్త్రము.  
శ్రీ వేంకటేశ్వర సంస్కృత కళాశాలలో వేదాంత  
శాస్త్రము, మిమాంసా శాస్త్రము చదివిరి.
5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : వేదాంతశిరోమణి, విద్వాన్, బ్రాహ్మభూషణ
6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్రస్తుతోద్యోగము : సంస్కృతపండితులు, బహుకారసాధక పాఠశాల, తణుకు
7. \* రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :  
1) ఆధ్యాత్మికవ్యాసావళి  
2) సిద్ధాంతసింధుకల్లోలము
8. అభిరుచులు : తత్త్వవిచారణ, సాహిత్యము
9. చిరునామా : తణుకు, పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.
10. ఇతర విశేషములు : సాహితీవల్లభ్య సంపాదకులు.

1. పూర్తిపేరు : ఇంటిపేరు, 'కలముపేరు' : మధిర భానుమూర్తి ( "భాను" )

2. పుట్టిన తేదీ : 4-8-1932

3. జన్మస్థలము : ఊరు, తాలూకా, జిల్లా : తణుకు, పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.

4. విద్యాభ్యాసము : కళాశాలలు, గురువులు : తణుకు, భీమవరం, రాజమండ్రి,

5. డిగ్రీలు, బిరుదములు : M. A, B. Ed.,

6. చేసిన ఉద్యోగములు, ప్యూర్చేజ్మము : పృథానోపాధ్యాయుడు

7. \* రచనలు : ముద్రితములు : అముద్రితములు :

కథలు, గేయములు, వ్యాసములు, నాటికలు, 1) "బాధ్యతలేని పెత్తనాలు"  
వగైరాలు సుమారు 200 వరకు వివిధ పత్రిక 2) "ప్రజలమనిషి" అను నవలలు.  
లలో ప్రచురితమైనవి. కొన్ని ఆకాశవాణిద్వారా  
ప్రసారమైనవి.

అభిరుచులు : సంగీతము, సాహిత్యము. నాటకరంగము.

9. చిరునామా : మధిర భానుమూర్తి ఎం. ఎ., బి. ఇడి.,  
ప్రధానోపాధ్యాయుడు, పరిషదున్నత పాఠశాల.  
రాఘవపురం. చింతలపూడితాలూకా, (W.G. Dt.)

10. ఇతర విశేషములు :

అనువాదకులు

- |     |                                                                          |       |         |
|-----|--------------------------------------------------------------------------|-------|---------|
| (1) | శ్రీ ఇంద్రగంటి శ్రీకాంతశర్మ సాంస్కృతిక విభాగము                           | పుటలు | 65— 70  |
| (2) | శ్రీ ఆకెళ్ల కామశాస్త్రి సాంస్కృతిక విభాగము                               | ..    | 71— 87  |
| (3) | శ్రీ అయ్యగారి నరసింహమూర్తి<br>Dept. of Telugu Loyola College, Vijayawada | ..    | 147—155 |
| (4) | శ్రీ యస్. కె. జి. విశ్వేశ్వరరావు సాంస్కృతిక విభాగము                      | ..    | 562—566 |
- హిందీపండిట్—అ తిలి

## సా హి తీ వా ల్ల భ్య ము - ద్వి తీ య భా గ ము

వ్యాసము.

రచయిత పేరు.

- |                                           |                                     |
|-------------------------------------------|-------------------------------------|
| 1. చిన్నయసూరి సూత్రనిర్మాణనైపుణి          | శ్రీ దువ్వూరి వెంకటరమణశాస్త్రి.     |
| 2. యుగకర్త కందుకూరి వీరేశలింగం            | శ్రీ అక్కిరాజు రమావతిరావు.          |
| 3. రవీంద్రుని ఉపనిషద్వాణి                 | శ్రీ దేవులపల్లి వెంకటకృష్ణశాస్త్రి. |
| 4. రవికిరణప్రసారము                        | శ్రీ చతుర్వేదుల నరసింహశాస్త్రి.     |
| 5. కన్యాశుల్కము - రచనాపరిణామం             | శ్రీ N. V. సుబ్బారావు.              |
| 6. గిడుగు పిడుగు                          | శ్రీ తెలికివర్గ వెంకటరత్నం.         |
| 7. పానుగంటివారి లోకజ్ఞత                   | శ్రీ ముదిగొండ వీరభద్రశాస్త్రి.      |
| 8. శ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి       | శ్రీ జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తి.   |
| 9. శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవుల సాహిత్యసేవ | శ్రీ జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం.          |
| 10. శరచ్చంద్రిక                           | శ్రీ వాత్సవ.                        |
| 11. శ్రీవేంకటపార్వతీశ్వరకవుల సాహిత్యసేవ   | శ్రీ వడ్డూరి అప్పారావు.             |
| 12. భావనంకీర్తనం                          | శ్రీ చాలాంత్యపు వెంకట్రావు.         |
| 13. శ్రీ వెంకటరామకృష్ణకవుల క్రొత్తపుంతలు  | శ్రీ వేదుల శ్రీరామచంద్రకీర్తి.      |
| 14. శాస్త్రీయసంగీతరసము నాస్వాదించురీతి    | శ్రీ విన్నా అప్పారావు.              |
| 15. కామనైపుణ్యము - భారతదేశము              | శ్రీ మామిడిగూడి వేంకటరంగయ్య.        |
| 16. కవిరాజు విజయము                        | శ్రీ ఎఱ్ఱోజు మాధవాచార్యులు.         |
| 17. తెలుగులో నాటాలిలిక్కులు               | శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావు.          |
| 18. ఆంధ్రసీమ (కవిత)                       | శ్రీ పూతలచిట్ట శ్రీరాములురెడ్డి.    |
| 19. (కవిత)                                | శ్రీ శివశంకరస్వామి.                 |
| 20. జన్మాంతర సిద్ధాంతము                   | శ్రీ వారణాశి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.   |
| 21. (కవిత)                                | పింగళి - కాటూరి.                    |
| 22. అహల్యాస్తనము (కవిత)                   | శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ.           |
| 23. ఉపాధ్యాయుడు                           | శ్రీ గుట్టం జాషువ.                  |
| 24. జీవితచరిత్ర - రచనాపద్ధతులు            | శ్రీ గొట్టెపాటి వెంకటసుబ్బయ్య.      |
| 25. (కవిత)                                | శ్రీ గడియారం వెంకటశేషశాస్త్రి.      |

వ్యాసము.

రచయిత పేరు.

- |                                                 |        |                                         |
|-------------------------------------------------|--------|-----------------------------------------|
| 26. కృషియజ్ఞము                                  | (కవిత) | శ్రీ నామని సుబ్బారావు.                  |
| 27. శ్రీపటుకూరి                                 |        | శ్రీ త్రిపురనేని సుబ్బారావు.            |
| 28.                                             | (కవిత) | శ్రీ వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.          |
| 29. దేశభాషలు - ఉన్నతవిద్య                       |        | శ్రీ జి. జె. సోమయాజి.                   |
| 30. కాకాసురశరణాగతి                              | (కవిత) | శ్రీ ఆత్మకూరి గోవిందాచార్యులు.          |
| 31. ఆత్మజ్ఞానము                                 |        | శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తిచౌదరి.         |
| 32. జాతిసాహిత్యంలో జానపదసాహిత్య విశిష్టత        |        | శ్రీ నేడుసురి గంగాధరం.                  |
| 33. జైకాసాహిత్యం                                |        | శ్రీ పురిపండా అప్పలస్వామి.              |
| 34. రగడ                                         |        | శ్రీ మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి.          |
| 35. మధురభక్తి                                   |        | శ్రీ సీతారామయతీంద్రులు.                 |
| 36. మిఠుగురువురుగు                              |        | డాక్టర్ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి.             |
| 37. చిన్నకథ - దాని శిల్పం.                      |        | శ్రీ కొడవటిగంటి కుటుంబరావు.             |
| 38. నాగార్జునసాగరం                              |        | శ్రీ వింజనూరి శివరామారావు.              |
| 39. పత్రికాసంపాదకుడు                            |        | శ్రీ కపిల కాశీవతి.                      |
| 40. స్ఫోటవాదము                                  |        | శ్రీ ప్రతాప హనుమచ్ఛాస్త్రి.             |
| 41. కవిత్యముపై విజ్ఞానశాస్త్ర ప్రభావము.         |        | శ్రీ వసంతరావు వెంకట్రావు.               |
| 42. ముందడుగు                                    |        | శ్రీ కొనకల్ల వెంకటరత్నం.                |
| 43. కలి నిగ్రహము                                | (కవిత) | శ్రీ అమ్మిశెట్టి లక్ష్మయ్య.             |
| 44. ఉగాది యుగళగీతం                              | (కవిత) | శ్రీ శ్రీ                               |
| 45. అమృతబిందువులు                               |        | శ్రీ బెళ్లూరి శ్రీనివాసమూర్తి.          |
| 46. రచయితగా గోపీచంద్                            |        | శ్రీ ఆవుల సాంబశివరావు.                  |
| 47. జాతీయగీతిక                                  |        | శ్రీ పిలకా గణపతిశాస్త్రి.               |
| 48. మూడుపువ్వులు వేయివండ్లు                     |        | శ్రీ బోయి భీమన్న.                       |
| 49. తృష్టామధుకరం                                |        | శ్రీ బొడ్డు బాపిరాజు.                   |
| 50. వీరరుద్రమ                                   |        | శ్రీ జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి (కరుణశ్రీ). |
| 51. సాహిత్యసాదృశ్యము                            |        | శ్రీ ఐ. సి. రామస్వామి.                  |
| 52. తెలుగు నాటకరంగంపై రోబిన్సన్ క్రొవ్వి ఘోషవలు |        | శ్రీ సోమంచి యజ్ఞన్నశాస్త్రి.            |
| 53. సాహిత్యభవితవ్యం                             |        | డాక్టర్. జి. వి. కృష్ణారావు.            |
| 54. రచయితగా పత్రికారచయిత                        |        | శ్రీ బాలంకృష్ణ నరసింహారావు.             |

వ్యాసము.

రచయిత పేరు.

55. విచిత్రయాత్రికుడు
56. చెంబుకొలది
57. (కవిత)
58. దర్శనములు
59. నవలలో కనపడనిపాత్రలు
60. నవ్యమానవ వాదం
61. రచయితగా పేరొందిన రాజకీయనాయకులు
62. విశ్వనాథవిజయము
63. ధర్మబోధ (కవిత)
64. పైడిపాటి పంచశతి (కవిత)
65. జ్ఞాపకమున్నదా ? (కవిత)
66. తెలుగుభాష సంగీతమునకు ఎక్కువ అనువయినది
67. ఆధునికసంగీతరీతులు
68. ఇంద్యశాంతి
69. కఠినోపనిషత్
70. భృమరగీతలు
71. అంతాచూస్తూనే ఉన్నారు (కవిత)
72. నటుడు — కవి
73. నిన్నటి ఆంధ్రసంపాదకులు
74. పువ్వులెప్పుడూ కోప్పడవు
75. దారితప్పినమనిషి
76. మరాఠీలోని తెలుగునుడులు
77. అభ్యుదయ సాహిత్యోద్యమం
78. తెలుగులో ఉమర్ ఖయ్యాం
79. నేటికథలు — తీరుతెన్నులు
80. పూతపూతన
81. లలితసంగీతం
82. సత్యం-శివం-సుందరం
83. ఆంధ్రుల నాట్యకళ
84. (చిన్నకథ)

- దిగుమర్తి సీతారామస్వామి.
- విద్వాన్ విశ్వం.
- పుట్టపర్తి.
- పిల్లలమట్టి మార్కండేయశాస్త్రి.
- బుచ్చిబాబు
- ఆవుల గోపాలకృష్ణమూర్తి.
- దేవులపల్లి సూర్యరావు.
- కొండవీటి చెంకటకవి.
- పైడిపాటి సుబ్బరామశాస్త్రి.
- నేదుల సూరి.
- శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు.
- శ్రీ పాలగుమ్మి విశ్వనాథం.
- శ్రీ మధుసూదనుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.
- శ్రీ దేవరకొండ బాలగంగాధరతిలక్.
- శ్రీ మైలవరపు సూర్యనారాయణమూర్తి.
- శ్రీ కుందుర్తి అంజనేయులు.
- డాక్టర్. పి. యస్. ఆర్. అప్పారావు.
- శ్రీ డి. అంజనేయులు.
- శ్రీ ఆరుద్ర.
- శ్రీ బలివాడ కాంతారావు.
- డాక్టర్ తూమాటి దొణప్ప.
- శ్రీ దాశరథి.
- స్వార్తి
- శ్రీ పోతుకూచి సాంబశివరావు.
- శ్రీ ముక్తీవి లక్ష్మణదాసు.
- శ్రీ మంగళంపల్లి బాలమురళీకృష్ణ.
- శ్రీమతి వాసిరెడ్డి సీతాదేవి.
- శ్రీ నటరాజ రామకృష్ణ.
- శ్రీ మధిర భానుమూర్తి.